Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
21 I
6

Bibliotheca
PP. Coll. Rom.
Societ. Jesu
M

12. D. 1.

D. AVRELII

AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI,

OMNIVM OPERVM TOMVS PRIMVS:

Quo RETRACTATIONVM libri duo, variáque illius opuſcula, quæ verſa pagella indicabit, continentur.

Omnia vetuſtorum codicum collatione, ab innumeris mendis repurgata, ac ſumma fide priſtino ſuo nitori reſtituta, nunc demum in lucem redeunt.

Acceſsit & Index rerum ſelectiorum copioſiſsimus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LVGDVNI,
Apud Sebaſtianum Honoratum.
M. D. LXIII.

CATALOGVS EORVM, QVÆ PRIMO TOMO CONTINENTVR.

Retractationum Libri II. pagina 1
Confeſsionum Libri XIII. 91
De Grammatica Liber vnus. 336
De principiis Dialecticæ Liber vnus. 375
Categoriarum decem Liber vnus. 363
Principiorum Rhetorices Liber vnus. 428
De Muſica Libri VI. 442
Contra Academicos Lib. III. 584
De ordine Libri duo. 649
De vita beata Liber vnus. 703
Soliloquiorum Libri duo. 725
De magiſtro Liber vnus. 771
De immortalitate animæ Liber vnus. 806
De quantitate animæ Liber vnus. 823
De libero arbitrio Libri III. 889
De vera religione Liber vnus. 1000
De moribus eccleſiæ catholicæ, & de moribus Manichæorum Libri duo. 1051
De Geneſi contra Manichæos Lib. II. 1133
Regulæ Auguſtini III. 1191
De vita Eremitica ad ſororem Liber vnus. 1217

INDEX OPERVM, QVÆ EXTANT, DIVI AVGVSTINI, ORDINE LITERARIO ACCVratiſſimè excerptus & digeſtus.

ABuſionum gradus duodecim. Tom 9. fo.1028
Contra Academicos, libri tres to.1.fo.584
De actis cum Felice Mania chæo, lib.2. to.6.fo.616.
Cōtra Adimantū Manichæi diſcipulum. ibid.fo.225
Contra aduerſarium legis & prophetarum. libri duo. tomo 6.fo.727
De adulterinis coniugiis ad Pollentium libri duo tomo 6.fo.1046
De agone Chriſtiano, liber vnus to 3.fo 1013
De altercatione Eccleſiæ & Synagogæ dialogus to.6. fo.97
De amicitia, liber vnus, to.4. pars ſecunda fo.571
De anima & eius origine, ad Renatum lib.4. to.7.par. ſecunda fo.544
De animæ immortalitate, tomo 1.fo.806
De animæ quantitate, eodem.fo.823
De duabus animabus contra Manichæos liber vnus, tomo 6.fo.178
Annotationum in Iob liber vnus, to.4.par. 2.fo.781
De Antichriſto tractatus, tomo 9.fo.1503
Apocalypſis Ioannis expoſitio Ibidem fo.809
De arbore ſcientiæ boni & mali tractatus, eodem, fo.1493
Ad articulos Auguſtino falſò impoſitos reſponſio, tomo 7.par. 2.fo.815
De aſſumptione beatæ Mariæ virginis to.9.fo.1128
Auguſtini vita per Poſſidonium to 1.in principio

B Aptiſmi contra donatiſtas libri 7. to.7.par. 1. fo.449
De vnico baptiſmo contra Petilianum, liber vnus, eodem.par. 1.fo.601
De benedictionibus Iacob patriarchæ to.3.fo.1383
De bono coniugali contra Iouinianum to.6.fo.987
De bono diſciplinę Sermo, to.9.fo.1190
De bono viduitatis lib.vnus, to.4.par. 2.fo.480
C Antici noui liber vnus, to.9.fo.1166
De cataclyſmo ſermo, Ibid. fo.1231.
Categoriæ decẽ, to.1.fo.393
De catechizãdis rudibus lib. vnus to.4. par 2.fo.319
De quatuor virtutibus charitatis tractatus Ibidem fo.1325
De ciuitate Dei, libros vigintiduos.quintus tomus complectitur.
De cognitione veræ vitæ, liber vnus to.9.fo.1051
Concio ad Catechumenos, contra Iudæos, Paganos & Arrianos to.6.fo.64
Cõfeſsionum libri 13. to.1. fo.91
De conflictu viciorũ & virtutum, lib.1. to.9.fo.1296
De conſenſu Euangeliſtarũ, lib.4. to.4.par.1.fo.498
De contemptu mundi, liber vnus to.9.fo 1175
De continentia, liber vnus to.4.par. 2.fo.440
De cõtritione cordis, liber 1. to.9.fo.1041
De correptione & gratia ad Valentium to.7. par.2. fo.781
De creatione primi hominis, tractatus to.9.fo.1491
Contra Creſconium Donatiſtam grãmaticum, lib.4. to.7 par. 1.fo.247
De cura pro mortuis gerenda ad Paulinum, lib. vnus to.4.par. 2.fo.300
D E decem chordis to.9. fo.1147
De deo diligẽdo liber alius, qui & meditationum inſcribitur to.9.fo.920
Dialecticæ principia. to.1. fo.375
De diſciplina Chriſtiana to.8.fo.1137
De diuinatione dæmonum, liber vnus to.3.fo.1120
De doctrina Chriſtiana li.4. to.3.fo.1.
Cõtra Donati partem, Pſalmus to.7.par. 1.fo.3
Poſt collationem cõtra Donatiſtas, liber vnus to.7. par. prima fo.726
E Nchiridion de fide, ſpe, & charitate ad Laurẽtium tomo 3. fo.258
De Eccleſiaſticis dogmatibus, lib.vnus to.3.fo.258
De Epicuris & Stoicis tractatus to 6.fo.1085

Epiſtolas

Epiſtolas complectitur tomus ſecundus
Epiſtolæ Ioannis expoſitio to.9.fo.709
De eſſentia diuinitatis liber vnus to.4.par.2.fo.413
Euangelij Ioannis expoſitio to.9.fo.1
Expoſitionis epiſtolæ Pauli ad Roma. inchoatæ, liber vnus to.4.par.2.fo.681
Expoſitionis quarundã propoſitionum ex epiſtola ad Roma. Ibi. par.2.fo.704
Expoſitionis epiſtolæ Pauli ad Galatas, lib. vnus Ibid. par.2.fo 732
De Eremitica vita ad Sororem to.1.fo.1217
Feria quarta, ſiue cultura agri dominici to.9. fo.1221
Contra Fauſtũ Manichęum, lib.33 to.6.fo.264
Contra Felicianum Arrianũ, de vnita. trinita. Ibid. fo.966
De fide, ad Petrũ diaconum, lib. vnus to.3.fo.277
De fide & ſymbolo, lib. vnus Ibidem fo.182
De fide & operibus, lib. vnus to.4.par.1.fo.71
De fide rerum inuiſibilium, li. vnus to.4.par.2.fo.425
De fide contra Manichæos, lib. vnus to.6.fo.707
Contra Fortunatum quendam Manichæorum preſbyterum to.6.fo.196
Contra Fulgentium Donatiſtam, liber vnus to.7. par.1.fo.788
Gaudentij Donatiſtarum Epiſcopi epiſtola reprehenditur. to.7.par.1. fo.410
De Geneſi ad literam lib.12. to.3.fo.670
De Geneſi ad literam imperfectus, lib. vnus Ibidem fo.641
De Geneſi cõtra Manichæos to.1.fo.1133
De geſtis cum Emerito Donatiſtarum epiſcopo, liber vnus to.7.par.1.fo.777
Super geſtis eiuſdem, ſermo Ibidem par.1.fo.769
Grammaticæ lib. vnus to.1. fo.336
De gratia Chriſti, contra Pelagium Cæleſtium Ibid. par.1.fo.49
De gratia & libero arbitrio, ad Valentinum Ibidem par.2.fo.746
Habitaculi triplicis liber vnus to.9 fo.1011
De hæreſibus oratio to.6. fo.41
De hęreſibus ad Quoduultdeum, lib. vnus Ibid.fo.3
Homiliæ quinquaginta tomo 10.fo.529
Homiliæ de tempore Ibid. fo.3
Homiliæ de ſanctis Ibid. fol.1
De honeſtate mulierum tomo 9.

to.9.fo.1326
INcarnatione verbi to.4. par. 2.fo.360
Contra Iulianum Pelagianum, lib.ſex. to.7.par. 2. fo.270
LOcutionum, lib. ſeptem tomo.3.fo.120
De laudibus charitatis liber vnus to.9.fo.1323
De libero arbi. to.1.fo.880
MAgnificat expoſitio tomo 9.fo.1512
De magiſtro to.1.fo.771
De Manichæorum moribus tomo 1.fo.1092
Cõtra Manichæi epiſtolam, quam vocāt fundamenti, liber vnus to.6.fo.141
Manuale, lib.1. to.9.fo.989
Contra Maximinum Arrianorum epiſcopum. lib.3. to.6.fo.845
Meditationum, liber vnus to.9.fo.863
De mendacio ad Cõſentium, lib. vnus to.4.par. 1.fo.1
Contra mendacium ad eundem Ibid.par .1.fo 36
De mirabilibus ſacræ ſcripturæ, lib.3. to.3.fo.939
De moribus Eccleſię catholicæ to.1.fo.1051
De mortuorum conſolatione, Serm.duo to.9.fo.1211
Muſicæ lib.ſex to.1.fo.442
NAtura boni contra Manichæos, liber vnus tomo 6.fo.685
De natura & gratia, contra Pelagianos to.7.par. 2. fo.3
De nuptiis & concupiſcentia, ad Valerium comitem. tomo 7.par. 2.fo.106
OBedientiæ & humilitatis Sermo to.9.fo.1187
De opere monachorum, lib. vnus to.3.fo.1034
Opus breuiculi collationũ cum Donatiſtis to.7. par. 1.fo.684
Oratio aduerſus Iudæos to.6.fo.84
De ordine, libri duo. to.1. fo.649
De ouibus, liber ſiue Homilia to.9.fo 1357
PAſtoribus, liber vnus to.9.fo.1329
Contra Parmeniani epiſtolam, li.3. to.7.par. 1.fo.9
De patientia, liber vnus to.4.par. 2.fo.465
De peccatorum meritis & remiſsione, ac de baptiſmo paruulorum, ad Marcellinum, libri tres to.7. par. 1.fo.804
Contra Pelagianos & Cæleſtianos Hypognoſticon, lib.ſex to.7.par. 2.fo.826
Contra Pelagianorum duas epiſtolas, ad Bonifacium tomo 7.par.2.fo.172
De perfectione iuſticiæ contra Cœleſtium, liber vnus Ibidem par. 2.fo.900
De perſeuerantiæ bono, lib. vnus to.7.par .2.fo.696

Contra

Digitized by Google

Contra literas Petiliani Cirthēſis epiſcopi Dona. libri tres Ibid. par. 1. fo. 90
De pœnitentiæ medicina, liber vnus to. 9. fo 1272
De præceptorū decem conuenientia, & decem plagarum, liber vnus to. 9. fo. 1439
De prædeſtinatione & gratia, liber vnus to. 7. par. 2. fo. 629
De prædeſtinatione dei lib. vnus Ibid. par. 2. fo. 741
De prædeſtinatione ſanctorum, liber vnus Ibidem par. 2. fo. 660
Contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas, lib. vnus to. 6. fo. 797
Proſperi epiſtola ad Auguſtinum, de reliquiis Pelagianæ hæreſeos to. 7. par. 2. fo. 646
Pſalmorum enarrationes cō plectitur octauus tomus.
Pſalterium, quod matri ſuæ compoſuit to. 9. fo. 1508
De pugna animæ tractatus Ibidem fo. 1500
QVæſtionum Euangelicarum, libri duo to. 4. par. 1. fo. 438
Quæſtionum Euangelicarū ſecūdum Matthæum, lib. vnus Ibid. par. 1. fo. 485
Quæſtionum in vetus inſtrumentum, lib. ſeptem Ibidem par. 1. fo. 108
Quęſtionū octoginta trium, lib. 1. to. 4. par. 1. fo. 735
Quęſtionum ſexagintaquinque dialogus. Ibidem par. 1. fo. 926
Quæſtionum veteris ac noui teſtamenti, liber vnus Ibidem par. 2. fo. 1
De quæſtionibus diuerſis, ad Simplicianum, libri duo to. 4. par. 1. fo. 849
De octo Dulcitij quæſtionibus, liber vnus. Ibidem par. 1. fo. 900
Quæſtiunculæ de trinitate. to. 3. fo. 1377
REctitudine catholicę cōuerſationis, tractatus to. 9. fo. 1444
Regulę Auguſtini tom. 1. fo. 1191
Retractationum, libri duo tom. 1. fo. 1
Rhetorices principia Ibid. fo. 428
SAlutaribus documentis, liber vnus. to. 4. par. 2. fo. 526
Scalæ paradiſi liber to. 9. fo. 1019
Contra Secundinum Manichæum, liber vnus to. 6. fo. 656
Sententiæ ex Auguſtini & aliorum libris decerptæ. to. 3 fo. 1391
Sentētiarum viginti vnius, liber vnus. to. 4. par. 1. fo. 835
Sermones habet tomus decimus.

De ſermone domini in monte, libri duo to.4. par. 2 fo.588
Contra Sermoné Arrianorum to.6. fo.816
De ſobrietate & virginitate, ſermo. to.9. fo.1252
Soliloquiorum, libri duo. to.1. fo.725
Soliloquiorum animæ ad deum, lib.1. to 9. fo.941
De ſpeculo, lib.1. Ibidem fo.186
Speculum peccatoris. tractatus Ibidem fo.1262
Speculum de præceptis dominicis to.3. fo.1206
De ſpiritu & anima, liber vnus Ibidem fo.1132
De ſpiritu & litera ad Marcellinum, lib. vnus Ibid. fo.1071
De ſubſtantia dilectionis, liber 1. to.4. par. 2. fo.345
De ſymbolo fidei ad catechumenos. to.9. fo.1381
TEmpore barbarico, Sermo to.9. fo.1240
Tractatus de eo quod dictũ eſt à deo ad Moyſem, Ego ſum qui ſum, incerti authoris to.6. fo.1093
De trinitate, libri quindecim to.3. fo.316
De trinitate & vnitate dei pars 2 fo.385
VAnitatis ſeculi, lib. vnus to.9. fo.1181
De vera religione tom.1. fo.1000
De vera & falſa pœnitentia, lib.1. to 4. par. 2. fo.502
De verbis Apoſtoli Dei quinquaginta to.10. fo.319
De verbis domini ſerm. 64. Ibidem fo.1
De virginitate ſancta to.6. fo.1012
De viſitatione infirmorũ libri duo Ibid fo 1195
De vita beata to.1. fo.703
De vita Chriſtiana, lib. vnus to.9 fo.1108
De vnitate Eccleſiæ contra Petiliani Donatiſtæ epiſtolam, liber vnus to.7. par. 1 fo.621
De vrbis excidio, tractatus to.9. fo.1483
De vtilitate credendi ad Honoratum, lib. vnus to.6. fo.110
De vtilitate ieiunij tractatus to.9. fo.1473
De vtilitate pœnitentię, tractatus Ibidem fo.1284.

FINIS.

INDEX RERVM SELECTIORVM, QVÆ IN PRIMO OPERVM DIVI AVRELII AVGVSTINI Tomo habentur, ſerie Alphabetica concinnè digeſtus.

Aberrare à ſenſu ſcripturę læuius eſt, quàm eam dicere falſam 301
Abominatio ab omine dicta 4
Abſconſio, ambulatio, percontatio quid ſignent 1176
Abſtinentia delicata 1107
Abundantia & magnitudo bonitatis Dei quæ bona præſtet 17
Academici an diſsimulauerint ſe ſcire verum 617
Academici quare diſsimularint ſuam ſententiam 644
Academicis primus in philoſophia honos 628
Academicorum argumenta, veri inueniendi deſperationem ingerunt 3
Academicorum placita 607
Acta cõtra Fortunatum Manichæum 35
Actio, qua puritas ſe inquinatam redintegrat alia eſt, alia qua ſe rurſus inquinari non patitur 874
Acumen dicendi, Dei donum 142
Ad aliquid, Categoriarum tertia 410
Ad aliquid quãdo dicatur 411
Adæ & Euę peccata quomodo fiant noſtra 974
Adę ſopito iniũcta Eua quid ſibi velit 1172
Adam Chriſtus, Eua eccleſia 1184
Adam quare poſt tranſgreſſionem vitam vocauerit ipſam Euam 1181
Adam vtrum ſapiens fuerit factus, an ſtultus, an neutrum

triam 29
Adeodatus Auguſtini filius carnalis 220
Adeodatus exclamans in planctũ, coërcitus tacet 228
Admiſſa per ignorantiam aut neceſsitatem interdum etiam imputantur 973
Adoleſcentia ętatem & vitia ingreditur 107
Adoleſcentia in ardore libidinoſo conſumitur 107
Adoratores ſepulchrorũ 1088
Aduerbia à nominibus tracta ſex habent terminationes 368
Aduerbia cõmunia ſunt cũ aliis partibus orationis 368
Aduerbium vnde 365.367
Aenigmatis ſolutionẽ à Deo petit Auguſtinus 279.280
Aequalitas ſumma in figuris 833
Aequiuoca quæ 395
Aequiuoca quot modis diuiſa 396
Aërem craſſum aquæ nomine deſignari 1146
Aetates mundi quare inæquales 1157
Aetates mundi ſeptem 1153
Aeternitas Dei neſcit tempora 273
Affectio quid 415
Affectionum memoria 243
Ager colitur, & numen colitur 309
Agri viride quid deſignet 1163
Agon Chriſtianus 1000
Alimenta animæ propria quæ 708
Alipij integritas 169
Alipius à Circenſium inſania conuertitur 165
Alipius inſania ludorũ gladiatorum, à quibus anteà abhorruerat, capitur 167
Alipius vt fur apprehenditur 168
Aliquid in aliquo eſſe dicitur duobus modis 759
Aliquid prius quot modis dicitur 306
Allegoria cęlat myſteriũ 1143
Allegoria quadruplex 1041
Altitudo quid ſit 827
Ambiguitas ex æquiuocis varia 388
Ambiguitatũ genera duo 386
Ambiguorum genera 386
Ambiguum omne, moleſtum eſt, & cur 984
Ambiguum & obſcurum differunt 384
Ambitio honores quærit & gloriam 112
Ambitioſorum miſeria 164
Ambroſium conſulit Auguſtinus quid legendum 219
Amici adulantes ſicut peruertunt, ſic inimici litigantes plerunque corrigũt 223
Amicitia hominum cur dulcis 111
Amicitia quid ſit 627
Amicitia vera & dulcis quæ 131
Amicitiæ fructus & voluptates 134

Amicitiæ

Amicitiæ humanæ cum diuina comparatio 135
Amicus amico dimidium animæ 133
Amor an ab ore laudantis intrat in os audientis 138
Amor cœleſtium 994
Amor non improbatur, modo in his, quæ placent, amemus Deum 136
Amor noſtri 735
Amor rerum corporis & externarum 76
Amor vnde proueniat 137
Amore, quem venabatur, Auguſtinus captus fuit 136
Amphibrachus nec per ſe, nec aliis mixtus, verſum efficit 477
Angeli gaudent in peccatorum conuerſione 198
Angelorum differentia 1002
Anima an corpore patiatur, & quomodo ſentiat 552
Anima an iuxta Platonem ante hanc vitã peccârit 894
Anima confertur ad res conditas & Deum 876
Anima immortalis 174
Anima nec mole, nec tempore creſcit, niſi metaphoricos 843
Anima ne prouehatur ad cognitionem ſui, & ipſius bonitatis 698
Anima non corpus eſt, ſed ſpiritus 83
Anima nũ quid ex ſe ſciat 847
Anima peccatrix numeros agit, & numeris agitur 581
Anima pro vniuerſa naturali incorporali ponitur 24
Anima qualis ſit 824
Anima quanta ſit 825
Anima quare vbique ſentiat in corpore 864
Anima quatenus Deo ſimilis 824
Anima quibus rebus ſeducitur 1010
Anima quòd ſit immortalis, ab adiacente immortali 806
Anima quòd ſit immutabilis, vel adiacentis immutabilis ſubiectum 807
Anima quomodo, diuiſo corpore, non diuidatur 869
Anima quomodo cognoſcitur 743
Anima quomodo creſcat, & ſentiat 840
Anima quomodo creſcere minuíve dicatur 846
Anima rationalis in animam irrationalem non conuertitur 821
Anima repugnas ſenſibus 571
Anima ſoluta corpore qualis 878
Anima ſupra omnia corporea 825
Anima tota eſt in toto corpore & ſingulis partibus 821
Anima vegetabilis 1046
Anima vnde ſit 823
Animæ immortalitas 747-760
Animæ natura ſimplex 824
Animæ partes quæ ſint 825

Animę ſubſtantia propria & ſimplex 823
Animæ vis infinita 827
Animæ vis nec ſomno, nec huiuſmodi corporis affectione minuitur 819
Animæ vitium vnde 1008
Animam aliquid eſſe 926
Animarum medicina 1012
Animantia bruta quomodo cognoſcantur 862
Animantia pernicioſa cur creata 1147
Animas damnādas cur etiam curat Deus 950
Animi extenſio 285
Animo metimur tēpora 284
Animus ad habendum ſeipſum anguſtus 239
Animus amicitia rerū mortalium vinctus, miſer eſt 133
Animus incorporeus cernit incorporea 838
Animus incorporeus quantum valeat 838
Animus in corpus non conuertitur 818. 820
Animus nec per falſitatem veritati contrariam perit, etſi animi eſt cauſa veritas 817
Animus nec, ſi per ſubſtantiam ad defectum tendit, ob id interit 813
Animus non eſt corporis temperatio 816
Animus non mutatur, vt deſinat eſſe animus 810
Animus quare ad bonum tardus 207
Animus quid ſit 838
Animus quò extendendus 286
Animus ſentit nihil omnino ſine cauſa fieri 654
Animus ſtultus, vitioſus 721
Animus vita eſt, ſic vita carere non poteſt 815
Antonij vitam narrat Potitianus 202
Appetitio intelligēdi ea, quę verè ſumméque ſunt, ſummus aſpectus eſt animę 874
Apoſtrophe ad eccleſiam totius ſapientię magiſtrā 1081
Apoſtrophe ad Manichæos, vt reſipiſcant 1067
Aqua baptiſmi per ſpiritum efficax 314
Aqua, cœli & terræ nomine ſignificatur 300
Aquæ potus interdictus 222
Aquę ſupra firmamentū 1142
Aquarum congregatio 1142
Arbitrium liberum ad rectè agendum datum 914
Arbitrium liberum ad malum flexile cur datum 905
Arbores ſapiunt 1121
Arcana deo nota 232
Arida quid 318
Ars & ratio numerorum, immutabiles, quæ animo non ſine vita inhærent 809
Artes dupliciter diſcimus 845
Artium liberalium vſus difficillimè aſſequitur 696
Aruſpex victoriam promittens contemnitur 129

Aſperum

Aſperum quid 417
Aſpiratio exprimenda 105
Aſpis luce gaudet 1101
Aſſentiens minus errat, quàm ſuſpendens ſententiam 640
Aſtrologia magnum religioſis argumentum gignit & curioſis tormentum 95
Aſtrologi cæci & mendaces 144
Auguſtinus baptiſmum Mediolani ſuſcepturus, diſciplinarum libros conatus eſt ſcribere 10
Auguſtinus nec Manichęus, nec catholicus 158
Auguſtinus, nondum baptizatus, contra Academicos ſcripſit 3
Auguſtinus nouem annis Manichæus 1069
Auguſtinus puer morbo correptus, reualeſcens baptiſmum differt 96
Auguſtinus quãdiu, & quomodo alios ſeduxerit 128
Auguſtinus quid à Deo didicerit 291
Auaricia multa poſsidere vult 113
Aurium voluptas 255
Author rerum, rebus anteponendus 1010
Authoritati credere magnum compendium 831
Authoritati cum ratione credendum 830
Authoritas aperit ianuam cupientibus diſcere magna & occulta 686
Authoritas partim diuina, partim humana eſt 686
Authoritas ſcripturarũ 1057

B

Baptiſmũ Auguſtinus Mediolani ſuſcepturus diſciplinarum libros conatus eſt ſcribere 10
Barbariſmum magis, quàm vitia morum, plerique vitare curant 105
Beatè viuere aliud, aliud bene 1055
Beati cur pauci euadant 898
Beatitudinem appetunt omnes 246
Beatus quis 1053
Beneficẽtia in animam proximi 1078
Beneficentia in corpus proximi 1077
Beſtiis dominari, per allegoriam 1150
Blanditiæ laſciuientium amari volunt 113
Blaſphemia quid 1103
Blaſphemi Manichæi quid de Deo prædicent 1102
Bona noſtra, inſtituta dei ſunt & dona 234
Bona omnia ex Deo 1007
Bona omnia quæ ſunt 187
Bona valde, quare poſtremò additum 330
Boni per ſe, & participatione, differentia 1094
Bonis etiam malè vti poſſumus 936
Bonis magnis nemo malè

vtitur 938
Bonitatem Dei, ſuam agnoſcens miſeriam, laudat Auguſtinus 213
Breuitatem ſententiarum, ſequitur obſcuritas 63

C

CAEcus Mediolani illuminatus 26
Cæcitas cùm ſit oculorum vitium maximum non tamen catulis naſcentibus vitium eſt, nec propriè cæcitas dici poteſt 985
Cæli & terræ nominibus quid ſignificetur 296
Cælum cæli quid 290
Cælum duplex 287
Cælum terra maius 289
Cantores theatricos muſicam neſcire 451
Cantus eccleſiaſticus 221
Capilli hominis magis numerabiles ſunt, quàm affectus, & motus cordis eius 138
Caſtus quis dicatur 714
Cauſarum ſeries, ordine includitur 658
Cauſidici quo fraudulentiores, hoc excellentiores 118
Celeritas intelligendi, Dei donum 142
Ceremonia vnde 75
Ceremoniæ nomen, ſacris literis in vſu non eſt 75
Ciborum genera, quibus tribus cauſis abſtinẽdum 1108
Cibus in ſomnis ſimillimus eſt cibis vigilantium 121
Cibus propter quid appetendus 707
Circunſtantiæ controuerſiam facientes quæ 432
Chaos ex nihilo, & ex hoc omnia 1138
Charitas ędificans à Chriſto humilitatis fundamẽto 192
Charitas erga Deum & proximum 1035
Charitas per ſpiritum ſanctum diffunditur in cordibus noſtris 47
Charitate Deo cõnectimur, dum illi ſubiicimur 1062
Chirurgia quid 450
Chriſtianiſmus, vera eſt philoſophia 647
Chriſtianus de quibus iudicet 324
Chriſtus cur aduenerit 1004
Chriſtus docet, homo admonet 803
Chriſtus interceſſor efficax 265
Chriſtus intus docet 800
Clericorum laus 1085
Cœnobitæ qui 1084
Coërcitio timore perficitur 1078
Cognitio Dei ex ordine rerum 1052
Cognitio dei ſola beat 146
Cognitionem Dei perfectá in vita futura ſperat Apoſtolus 6
Cognitionem diuinorũ quę retardent 190
Cognoſcere quid 854
Cohærentia quæ ſunt 406

Coitio

Coitio in vnum, cuneus nominatus eſt, quaſi coüneus 699
Coitus fugiendus 737
Collatio Auguſtini cum catholicis qualis 155
Colloquium Auguſtini cum matre de regno cælorum 225
Colloquium cum his, qui veritati diuinæ contradicunt 296
Colorum regina, lux 256
Commendatio ſapiẽtiæ 931
Cõmoda extrema non propter ſe, ſed propter alia vera bona poſſunt admitti verius quàm expeti 737
Commutatio & immutatio differunt 426
Comparatio ignis, & numerorum ad ſapientiam 927
Comparatio triũ incrementorum corporis & animæ 846
Compendium magnum, authoritati credere 831
Concordia numerorum iuxta Pythagoricos 458
Concubinę diſcedentis loco ſuccedit alia Aug. 174
Cõdita omnia laudãt Deum 188
Conditor à conditis quantum interſit 294
Confeſsio cordis 232
Confeſsio cur Deo ſcienti fiat 267
Confeſsio malorum ad quid conducat 233
Confeſsionis fructus magnus 234
Coniugatio prima 357
Coniugatio ſecunda 358
Coniugatio tertia & quarta 359
Coniugij vſus à Manichæis damnatus 108. 9
Coniugium ſpiritale in homine 1173
Coniunctio vnde 370
Connumeratio in numeris, vt commenſuratio in magnitudinibus 455
Conſenſus veteris & noui teſtamenti 1058
Conſortium, ſæpiſsime malum 114
Conſtantia ſanctorum pro eccleſia 996
Cõtentio inter Auguſtinum & Alipium de matrimonio & cœlibatu 172
Continentia, Dei donum 251
Contraria quæ dicãtur 409
Contrariorum tres ſpecies 423
Controuerſiarũ figuræ 438
Cõtrouerſiarum modi quot 436
Conuerſio Auguſtini à quibus remorata 220
Cor clauſum, Dei oculum non excludit 143
Cornelij Celſi de ſummo bono, & ſummo malo ſententia 740
Corpora Protaſij & Geruaſij martyrum vbi & à quo inuenta 221

Corporum

Corporum vita melior, certiórque, quàm corpora 121
Corporea virtute Deus non inuenitur 237
Corporis vires creſcunt, non anima 849
Corpus an ſit verè verũ 766
Corpus corruptum aggrauat animam 190
Corpus à terra, ſpiritum poſſidemus è cælo 5
Corpus in pueris motu grandeſcit, animus non 847
Corpus mortuum quod dicatur 54
Corpus, peſtes corporeas ſignificat 9
Corruptio an omnis à vitio 967
Corruptio exterioris hominis duplex 1030
Creare, & condere, an differant 1096
Creata, aliter à Deo, aliter ab homine videntur 335
Creata omnia ſunt mutabilia in ſe, in Deo ſtabilia 136
Creatio cæli & terræ 260
Creatio ſpiritalis virtutum 321
Creator ab omni creatura laudandus 333
Creatura clamat creatorem Deum 269
Creatura duplex 292
Creatura quare mutabilis 1006
Creatura ſpiritalis qualis 293
Creaturæ Dei, ſanæ mentis homini non diſplicent 185
Creaturæ quomodo ſunt, & non ſunt 187
Credere & ſcire quid differant 798
Creſcite, ſpiritaliter intelligendum 1150
Creticus, nomen pedis 390
Cupiditas carnis triplex 264
Cupiditas nihil ſibi auferri vult 113
Cura ſepulchri quæ eſſe debeat 227
Curioſitas à ſacris literis damnata 1071
Curioſitas cognoſcendi 258
Curioſitas libera maiorem vim ad diſcendum habet, quàm meticuloſa neceſsitas 102
Curioſitas, ſcientię ſtudium affectat 113
Cuſtos hiſtoriæ, grammaticus 464

D

DActylo qui pedes propter ſilentium poſtponantur 508
Decorum vniuerſi 1151
Decus & ſpecies rerum, ad eas amandas nos mouent 137
Dæmones an hominum diſpoſitiones perdiſcant 72
Defectus omnis ad nihilum tendit 813
Definitio probatur per conuerſionem 856
Definitio qua arte diſponatur 400

Defini

Definitio quomodo examinanda 856
Deformia etiam faciunt ad decorem vniuerſi 677
Deliberatio Auguſtini de vita inſtituenda 170
Delicię paradiſi quid allegoricè 1169
Delicię rectorũ corde, Deus 111
Dementia eſt, de omnipotentia Dei & iuſtitia dubitare 18
Denominatiua quæ 397
Denſum quid 417
Deſcriptio pueritiæ 97
Deſperationem veri inueniendi Academicorum argumenta ingerunt 3
Deus authoritate ſcripturarum veſtigandus 1056
Deus cogi non poteſt 179
Deus etiam in vitioſis laudandus 968
Deus immutabilis 318
Deus incommutabilis 1060
Deus in omnibus laudandus 965
Deus in quo memoriæ gradu reperiatur 259
Deus non diligit mala, licet ad ordinem pertineant 658
Deus per tropum probat, aut miratur 1140
Deus quando in nobis quieſcet 334
Deus quid ante mundi creationem fecerit 273
Deus quid ſit, & quo modo cognoſcatur 235
Deus quid ſit 377
Deus quomodo rapiat hominem 250
Deus, quomodo cognoſcitur, quomodo creatura 286
Deus quomodo malorum author 880
Deus quomodo reſtituit omnia 1096
Deus ſolus adorandus 1046
Deus ſummum bonum 1057
Deus vbi inuenitur 250
Deus vbique totus, & non per partes à creatura capitur 92
Deus vnicè diligendus 1061
Diaboli tentatio cedit in decorem vniuerſi 1028
Diabolus peruerſa voluntate ex bono angelo factus eſt 179
Diabolus quo iure poſſederit hominem, & quo iure hunc liberarit Deus 961
Dialectica docet multa percipi 637
Dialectica quid 375
Dialectices inuentio 691
Dicibile, & dictio differunt 378
Diem ſeptimum quare veſpera non ſequatur 334
Dies brumalis totidem habet horas, quot æſtiuus, licet breuiores 1033
Dies ſeptem, & ſeptem ætates mundi 1153
Dierum ac noctium diſtinctio 1144
Differentia poſitionum 1071

Differentia quid ſit 401
Differentia rerum ſit tribus modis 427
Differentię temporum quomodo nominandæ 278
Dii Manichęorum duo 1059
Dilectio temporalis quæ 27
Dilectio ſui, & proximi 1075
Dimenſio carminis 283
Diſciplinę liberales afferunt intellectum ad diuina 695
Diſciplinarum liberalium vtilitas 660
Diſciplinarum veritas 757
Diſciplinas liberales multi ſancti neſciunt 6
Diſcipuli, Chriſtiani veri primò appellati 24
Diſcrimen inter peccata, & inter Dei iudicium & hominum 125
Diſſimilium eadem aut par ſcientia 732
Diuerſiuoca quæ 395
Diuina clarè Auguſtino inoteſcunt 186
Diuinationes Mathematicorum vanæ 181
Diu, & non diu, cõtraria 453
Diuturnitati quid contrarium ſit 453
Docentibus potius, quàm iubentibus eſſe credendum 705
Doctrina eccleſiæ catholicæ 1081
Doctrina Manichęorum abſurda 122
Doctrina melior eſt, quàm verba 793
Dogmata eccleſiæ cũ Manichæorũ erroribus per cõtétionem conferuntur 1189
Dolor nonnullus approbandus, nullus amandus eſt 117
Dolor quid ſit 984
Dolor vnde pernicioſus eſt 699
Donum Dei, omnia 313
Dubitatio impudens duplex 840
Duritia hominum, Dei manum non repellit 143

E

Ebrioſi cur ſalſiuſcula comedant 199
Ebrioſus nunquam fuit Auguſtinus 253
Eccleſia cur glorioſa dicta 41
Eccleſia & bonis & malis vtitur 996
Eccleſia ex malorum Chriſtianorum moribus non vituperanda 1088
Eccleſia quid de Deo doceat 1059
Eccleſia regnum Chriſti 71
Eccleſiæ catholicæ laus 997
Ecſtaſis & mors matris Auguſtini 227
Edendi & bibendi voluptas nulla eſt, niſi eſuriendi & ſitiendi præcedat moleſtia 199
Effectus ſpiritus 312
Effuſio liberalitatis obtendit vmbram 113
Egere, eſt in non habendo, non in timore amittendi

quæ

quæ habemus 719.720
Egeſtas animi, nihil aliud, quàm ſtulticia 719
Egeſtas & plenitudo contrariantur 722
Egeſtas nulla maior & miſerabilior, quàm egere ſapientia 719
Egeſtatis verbum, ſterilitatem quandam & inopiam ſolet ſignificare 721
Eloquium Fauſti ex quotidiana ſermocinandi exercitatione 148
Epilogus exhortans ad veram religionem 1045
Epilogus hortans ad bonam vitam 701
Epiſtolæ Pauli ad Galatas expoſitio 48
Epulæ & ſynaxis apud ſepulchra martyrum 159
Errare quid 591
Error animi 729
Error in ſcripturis innoxius quis 297
Error, vnde, & quo modo defenditur vera religio 999
Errorem non eſſe felicitatis capacem 590
Errores Auguſtini ante ſuſceptam Euangelij doctrinam 153
Errori credentium res nullo ordine geri, quomodo medendum 678
Eruditio animum purgat & excolit 651
Eruditio quomodo paretur, & quàm ſit vtilis 686
Eſca animæ, ſcientia 708
Eſſe cum Deo, et non eſſe ſine Deo quid ſit 671
Eſſe cum Deo quid ſit 671
Eſus carnium cur à Manichæis interdictus 1118
Eua Adæ ſopito iuncta, quid ſibi velit 1172
Euæ affectus 1174
Euerſores qui, & vnde dicti 119
Euerſoris nomen ſæuum & diabolicum 118
Euodij conuerſio 221
Exceſſus ætatis, motibus ludicris ebulliunt 222
Excitatio per ſimilia ad ſummum bonum 928
Experientia ſenſuum generalis, concupiſcentia vocatur 258
Experientiæ & ſcientiæ diſcrimen 889
Explicatio pſalmi quarti 217
Expoſitio quarundam propoſitionum ex epiſtola Pauli ad Romanos 45
Expulſio Adæ quid allegoricè 1182

F

Fabula quid 757
Fabulæ vtiliores, quàm inutiles diſputationes 121
Fabulas Manichæorũ de bonis & malis nõ cõſiſtere 1099
Facere quod probabile videtur citra aſſenſum, neſarium eſt 642
Facta non ex rebus, ſed in-

tentione

tentione æſtimanda 1105
Facultas bene operandi, credentibus & volētibus datur per ſpiritum ſanctum 47
Fallax quid 755
Falſitas an vtilis ſit 756
Falſitas vnde oriatur 1024
Falſitas vnde, & vbi 751
Falſum num ex omni parte quid ſit, aut verum 765
Falſum quid 755
Fames & ſitis quidam dolores ſunt 253
Fauſtus, magnus diaboli laqueus 144
Fauſtus multis laqueus mortis extitit 149
Fauſtus naturâ, non arte, facundus 147
Felices & miſeri, eſſe cupiūt 955
Felicitas in inueſtigatione veri 588 593
Fide & ſpe corroboramur 316
Fides, ſpes, charitas, quomodo neceſſaria 734
Fiducia erga Deum 743
Figura & forma differunt 417
Figura quæ præſtantior 832
Figura quomodo tribus lineis fieri poſsit 832
Figura quot lineis fiat 831
Figuræ controuerſiarum 438
Figuræ mathematicæ quæ 831
Figurarum cōtrouerſiarum agnitio quid præ ſe vtilitatis ferat 439
Figurarum præſtantia 834
Figuris an vt quæritur, ita reſpondeamus 774
Filiorum nomen in ſcripturis ſanctis tribus modis accipitur 444
Filios ſacerdotum, ſacerdotibus defunctis ſuccedere legitimi moris fuit 78
Filius Dei, verbum patris coæternum 271
Filius principium 311
Fimus bubulus 1114
Finis noui hominis, vita æterna 1015
Finis Oratoris iuxta Hermagoram 429
Finis Oratoris quid 429
Finis veteris hominis, mors 1015
Firmamenti voce ſcriptura intelligitur 316
Flagitia contra hominum mores, pro morum diuerſitate vitanda ſunt 124
Flagitia Manichæorum 1127
Flagitia Manichęorum Romæ deprehenſa 1130
Flagitia, quæ contra naturā ſunt, quomodo punienda 123
Flagitiorum iactantia 110
Fletus an res amara ſit 132
Fletus quibus dulcis 132
Flumina quatuor quid notent 1170
Fœneum quid 646
Fons irrigās terram allegoricè 1165

Forma & figura differunt 417
Forma incōmutabilis Deus ad quem referenda ſunt omnia 935
Fortis omnibus bene vtitur. 1037
Fortitudo quid 896
Fortitudinem preſtat amor Dei 1072
Fortitudinis monita, & exempla ex ſcripturis 1073
Fortuna ſapienti an neceſſaria 620
Fortunæ nomine quid intelligi voluerit Auguſtinus 3
Fortunę vocabulo vſum fuiſſe in ſcriptis ſuis pœnitet Auguſtinum 3.6
Framea verſatilis quid 1183
Fraus diſcipulorum Romæ in præceptores 155
Fructus confeſsionis magni 234
Fructus ſuauis de amaritudine vitæ carpitur 132
Fructus terræ allegoricè ſunt officia pietatis 328
Fructus terræ propter homines naſci 126
Frugalitas à fruge nominata 708.722
Frugalitas cōſuetudine quaſi parſimonia dici ſolet 722
Frugalitas nequitiæ contraria 708
Fucus Manichæorum detegitur 1051
Fundamentum humilitatis, Chriſtus 192
Furtum Auguſtini 110
Futura quomodo præſciantur 278

G

Gaudium maius, moleſtia maior præcedit 199
Gaudium verum 243
Genera viſorum 938
Generalium & ſpecialium differentia 430
Geneſis vbique ad literam exponi non poteſt 1163
Genus quid 400.401
Geometria & Aſtronomia 695
Gloria vana, virtuti periculum 263
Gradus animæ ſeptem 871
Grammatica quid 692.757
Grammatica curarum plenior, quàm iucunditatis aut veritatis 692
Grammaticus, hiſtoriæ cuſtos 464
Gramme quid ſit 406
Gratiæ Dei omnia deberi 310
Gulæ tentatio 252

H

Habere quid 421
Habitus quid 425
Hauſtus ex fonte melior, quàm ex riuis 504
Hiſtoria, non tam ipſis hiſtoricis, quàm grammaticis laborioſa 692
Hiſtoriæ cuſtos, grammaticus 464
Hiſtoriæ occaſio 692
Hiſtriones laudari & amari

volunt 138
Homò à Deo habet vt ſit, & quòd Deus in eo, & ipſe in Deo 91
Homo brutis præſtantior, quomodo poſsit videre Deum 699
Homo dominicus 41
Homo lapſus, ex ſe non poteſt reſurgere 940
Homo non habet in poteſtate, vt bonus ſit 18
Homo quomodo ab homine ſit diligendus 72
Homo quomodo ad imaginem Dei factus 1148
Homo quòd à ſummo bono deflectat, vnde 942
Homo quid 856.1054
Homo ſibi ipſi eſt reddendus 13
Hominem ſeſe totum non noſſe, Deum in ænigmate cognoſcere 235
Homini, piſcibus, & volatilibus quare Deus benedixerit, non alijs creaturis 326
Hominis definitio 689
Hominis optimum quid 14 1053.1054
Honorarium, quod honoris cauſa datur 676
Horæ inæquales ſunt, quæ pro loco ſolis in Zodiaco variantur 1033
Hortenſius Ciceronis ad philoſophiæ ardorem Auguſtinum excitauit 119
Humilitatis fundamentum, Chriſtus 192
Hyle qualis 258
Hymnus ſancti Ambroſij 546
Hypotheſis quid 430

I

IAcere, ſiue ſitus quid 428
Iambus poſt dichorium malè ponitur 511
Icherius Romanæ vrbis orator laudatur 138
Idololatrarũ impietas 1025
Ieiunia diuina 1086
Ignauia quietem appetit 113
Ignis purgationis 1181
Ignorantia quando excuſet 980
Ignorantia, ſimplicitatis, & innocentię nomine tegitur 113
Illecebræ Manichæorum duæ, quibus incauti decipiuntur 1052
Illecebræ oculorum 1070
Imago Dei, Filius, ad quam facta quædam 1034
Imagines rerum abſentium in memoria ſunt 248
Imaginibus corporeis reiectis, Deum cœpit cognoſcere incorporeum Auguſtinus 176
Imaginibus corporalibus contenebrati, ſpiritalia capere non poſſunt 139
Imbecillitas voluptatis protrudit nos ad ſublimiora 1034
Imbecillitas membrorum infantilium innocens eſt, non animus 96

Imitatione loquimur 844
Immortalitas animæ 741. 747. 760
Immortalitas hominis 746
Immutatio & commutatio differunt 426
Immutatio tribus modis fit 426
Imparilitas ſemipedũ quomodo ad parilitatem referatur 534
Impatientiâ doloris, mutat locum Auguſtinus 133
Imperiis non obediendum, quibus pernicioſè obediretur 96
Impietas idololatrarũ 1025
Improbatio hęreticorum quid faciat 192
Indoctum eſſe minus eſt mali, quàm indocilem cum Academicis 629
Inductio ſophiſtica 748
Ineptiæ Manichæorum ſalſiſsimè ridentur 1120
Infantes & innocentes cur hîc affligantur 982
Infantia Auguſtini 94
Infantia etiam peccatis eſt obnoxia 95
Infinitorum declinatio 353
Inhabitatio terrena ſenſum multa cogitantem deprimit 190
In principio creauit, &c. variè intellectum 298
Inquiſitio veri difficilis 287
Intelligentia omnem ſcientiam continet 451
Interiectio an orationis pars 373
Interpretatio allegorica auium, piſcium, & cæterorum animantium 311
Inſtructio amore perficitur 1078
Inſufflatio ſpiritus quid 1168
Inuidia de excellentia litigat 113
Inuiſibilia quibus vocabulis ſignentur 1166
Ira vindictam quærit 113
Iraſci fratri ſuo quid 39
Iudicium mentitur, non corporis ſenſus 1022
Iudicium ſenſus naturale 549
Iuſſa parentũ ob pilæ luſum neglexit Auguſtinus 98
Iuſtitia Dei iniquis diſplicet 189
Iuſtitia eſt æquitas 833
Iuſtitia ex ſacris ſcripturis probatur 1074
Iuſtitia perfecta quæ ſit 1039
Iuſtitia quid 896
Iuſtus in Deo delectatur 111

L

Labor Adæ, & cultura terræ quid 1188
Læta non læti quomodo recordamur 142
Lapſus, & reparatio totius hominis 1004
Laſciuæ fabulæ 103
Laudes & vituperatio mouent 161
Laus Platonicorum 196
Laus, qua Plato ab Auguſtino ex-

no extollitur, non immeritò ipſi Auguſtino diſplicuit 5
Legem ſummam cognoſcere fas, iudicare nequaquam 1019
Leges Grammaticorum maiori cura ſeruantur, quàm diuina præcepta 104
Leges pro ratione tẽporum mutandas eſſe, legum libri indicant 123
Lenitas in hæreticos 1052
Lex æterna, & lex humana quid valeant 899
Lex æterna, humanarum moderatrix 887
Lex Iulia à ſcholis arcet Chriſtianos 201
Lex, quæ in Deo eſt, diſciplina eſt vitæ 685
Lex ſupra hominis mentem veritatem docens 1017
Leuatio & poſitio tantundem ſibi vendicant 479
Leue quid 417
Liberum arbitrium 1137
Liberum arbitrium, cauſa peccati 178
Libido non eſt bonus & rectus vſus 68
Libido quid ſit 885
Limus quid habeat myſterij 1166
Linea curua 830
Linea recta 830
Lineam, vt in longum protẽditur, ſecari lineâ non poſſe, quanquam tranſuerſim poſſit 830
Lingua Ciceronis ferè ab omnibus miratur, pectus non ita 119
Lingua omnis habet propria quædam locutionis genera 1042
Lingua humana, quotidiana fornax 261
Literæ ſacræ propter ſtyli ſimplicitatem faſtidiũt 120
Literarum occaſio 692
Literatura quid 239
Longitudo ſola in animo eſt non in corpore 829
Loqui quid ſit 377
Lucta contra vitia 263
Lucta ſpiritus & carnis Auguſt. 209
Lumen ſanctarum ſcripturarũ nouũ teſtamentũ 997
Luminare maius 319
Luminare minus 319
Lux, colorum regina 256
Lux oculis ægris odioſa 189
Luxuria abũdantiã atque ſatietatẽ ſe vocari cupit 113

M

MAgiſtrum non eſſe, qui docet hominem ſcientiam, niſi Deum 25
Mala etiam faciunt ad decorem vniuerſi 957
Mala vnde 881
Malefacere quid 881.902
Malum non exortum, niſi ex libero voluntatis arbitrio 14
Malũ nõ eſſe ſubſtantiã 1093
Malum vnde ſit inquirens Auguſtinus, miſerè torquetur

tur 183
Malum ex ſe malum, etiam ſi non vetetur 882
Malum quid 35.1093
Mane quid ſit 1141
Manichæi coniugij vſum damnant 1089
Manichęorum error de duabus animabus 998
Mare quid 318
Materia informis variis nominibus deſignata 1139
Materia informis quid 377
Materia prima ex nihilo, ex hac omnia 290
Materia prima, hyle 288
Materia prima quid aliquando fuerit Auguſtino, & quid modò 288
Mathematicorum memoria 241
Matres filiorum prętentiam amant 151
Matrimonij nomen, honeſtum 172
Medicina animarum 1012
Medicum qui expertus eſt malum, etiam bono ſe committere timet 162
Mediolani baptizatur Auguſtinus 220
Mediolani quæ viderit Auguſtinus 220
Mediũ in numeris quid 458
Medium quiddam inter ſapientiam & ſtultitiam 985
Meliora an deteriorum nominibus vocari poſsint 765
Memoria diſciplinarum cuſtos 239
Memoria etiam Deum continet 249
Memoria quibus rebus neceſſaria 673
Memoriâ tenemus etiam ea, quæ nunquam habuimus 247
Memoriæ humanæ vis triplex 244
Memorię, ſepulchra vocantur 159
Memoriæ vis 237
Mendax quid 755.756
Mens noſtra Deo ſubdẽda 4
Mens vt beata ſit, Deo, tanquã ſummo ſuo bono fruitur 5
Mens ſapientis immobilis 680
Menſura temporis in quo 275
Menſura pedum & ſyllabarum 282
Mente & ratione nihil in homine melius 4
Mentiens quid 756
Metra mobilia, immobilia, & neutra 522
Metrorum copulatio 524
Metrorum pyrrhichiorum numerus & ordo 504
Metrum iambicum 505
Metrum pyrrhichium quot ſyllabis conſtet 502
Metrum quod dicatur 498
Metrum ſpondaicum 506
Metrum trochaicum 506
Metu hominem occidens num peccet 884

Miles dat nomen, cùm iurat duci ſuo 120
Mira de muſto 1115
Miracula quare nunc non fiant 30
Miracula cur ceſſauerint 1012
Mirum 1098
Miſeria huius vitæ 251
Miſeria morientium lachrymis gemitibúſque plerunque deplorari ſolet 228
Miſericordia diuina quomodo ſubuenerit Auguſtino 184
Modeſtia vnde dicta 722
Modi controuerſiarum 436
Modi prioris quinque 424
Modi ſimul tres 425
Modulari bene quid ſit 445
Modus exercendæ iuuentutis in recitandis & mutandis verſibus 104
Modus indicatiuus 355
Modus imperatiuus 356
Modus optatiuus Ibid.
Modus ſubiunctiuus Ibid.
Modus infinitiuus 357
Modus tẽporum ac pedum in metro 499
Monica qualis erga maritũ 223
Monica quo ætatis ſuę anno defuncta 228
Monicæ mors 222
More regionum & dierum lege Dei iuſtiſsima formãtur 122
Mors viuentium ex amiſſa vita morientium 135
Mortem matris quomodo luxerit Aug. 228
Mortem ſibi conciſcentes miſeri 956
Motus & numerus infinitus 456
Motus cõplicati & ſeſquati 455
Motus rationales & irrationales 454
Motus ſpecies tres 426
Motuũ porportionatorum decor 462
Mulier aſſueta venenis 1098
Multiuoca quæ 395
Mundi tantùm philoſophia ſacris literis taxatur 666
Mundus ex nihilo conditus 270
Mundus intelligibilis eſt ipſa ratio ſempiterna atque incommutabilis, qua Deus fecit mundum 7
Mundus non eſt animal 22
Mundus creatorem ſuum in vinolentia obliuiſcitur 109
Munus diuinũ, ſpiritus ſanctus 995
Muſica, eſt bene modulandi ſcientia 443
Muſica quid doceat 442
Muſica quid ſit 443
Mutabilitas non adimit corpori corpus eſſe 815
Mutatio nulla ſine motu 809
Mutatio omnis interitum non operatur 809
Mutus & ſurd' differũt 844
Myro fuſilium ſignorum artifex 757

Myſteria Manichęorum portentoſa aperiuntur 1112

N

Natura animæ ſimplex 824
Natura propriè dicitur, in qua ſine vitio creati ſumus 33
Natura quid ſit 1093
Naturæ humanæ præeminentia 1016
Nauigātium in philoſophia tria genera 703
Nebridius beatę vitę inquiſitor ardens 170
Nebridius confutat Manichæos 177
Necem ſibi conciſcentes miſeri 956
Neceſsitas, merito præcedentis iniquitatis, dura naturæ noſtræ exorta eſt 3
Negligentiæ vituperatio multò eſt, quàm malitiæ incredulitatiſque purgatior 649
Nequitia, cur vitiorum omnium mater dicta 708
Nequitia vnde dicta 708. 721
Nomen ad ſonum, ſonus ad aures, ſignificatio ad mentem pertinet 869
Nomina aut ſingularis aut pluralis numeri tantùm 351
Nomina generis epicœni, & differentia eiuſdem generis à communi 350
Nomina infinita interrogatiua 353
Nomina numerorum à quātuor vſque ad centum apta eſſe, & generis omnis 374
Nomina, quæ terminantur in ſemiuocales, & eorum genera 337
Nondum pluerat ſuper terram quid ſit 1164
Numeri paris & imparis deſcriptio 458
Numeri nū in vſu ſint pronunciātis ſine numeris, qui ſunt in memoria 548
Numeri memoriales tertijs vel tertię differentiæ comparantur 550
Numeri mortales 559
Numeri ſonantes ſine alijs reperiuntur 546
Numeri quarti, qui memoriales dicuntur 548
Numeri ſecundi poſſunt eſſe abſque primis 547
Numeri ſpiritales 569
Numeri ſeſquati qui, & vnde ſic appellentur 456
Numerorum cognitio vtilis 918
Numerorum nomina 557
Numerorum quinta differentia 549
Numerus erigit animum 932
Numerus iudicialis 557

O

Obliuio quid 243
Obliuionis memoria eſt 243
Obſcuritas Geneſeos 301

Obſcuro

Obſcurorũ tria genera 385
Obſcurum & ambiguum differunt 384
Occaſio diſputationum 652. 706
Occaſio hiſtoriæ 692
Occaſio diſcretionis literarum, ſyllabarum & verborum 692
Occaſio literarum 692
Occaſio vocabulorum 692
Occidens hominem metu num peccet 884
Occupationes & ſtudia Ambroſij 160
Oculi quid ament 256
Oculorum illecebræ 256
Odium literarum, & amor luſus in pueris 97
Odorum illecebræ 255
Officia quatuor virtutum ex ſcripturis 1074
Omen in ſacris literis Auguſtinus ſe legiſſe non recolit 4
Ominis verbo non vtendum 4
Opera Dei compendio narrantur 332
Opera Dei quibuſdam diſplicent 331
Operatio animæ in homine varia 871
Opinationes falſæ de diis 1046
Opinio Platonis ponentis duos mundus 644
Opinio Zenonis de Deo, anima & mundo 644
Oppoſita quæ ſint 414
Oppoſitorum ſpecies quot 422
Optimum hominis quid 4
Opus & natura hominis 1171
Orata an egeſtate laborauit 718
Oratio ad quid inſtituta 771
Oratio Auguſtini pro familiariſsimis ſuis, qui mortifero tenebantur errore 35
Oratio ſcientiam omnem, diuerſarúmque artium diſciplinam tractat 393
Oratoris finis quid 429
Oratoris officium 428
Ordine cuncta Deus adminiſtrat 655
Ordini nihil contrarium 657
Ordinis definitio expenditur 669
Ordo creatoris nõ turbatur vitio creaturarum 964
Ordo creaturarum 309
Ordo dat eſſe 1091
Ordo dux ad Deum 663
Ordo & collatio creaturarum 963
Ordo & preſtantia ſenſuum ad obiecta 918
Ordo & varius Chriſtianæ vitæ fructus 333
Ordo omnia complectitur 657
Ordo pedum quomodo mutetur concinnè 481
Ordo quid 664
Ordo quomodo fuerit, cùm malum non eſſet 681
Ordo trium numerorum 556
Origo iuſtitiæ Deus 130

Origo peccati duplex 961
Origo verbi 379
Olympi altitudo 164

P

PActum generale ſocietatis humanæ eſt obedire ſuis regibus 124
Pagani mirè conuerſi ad Chriſtum 991
Panis hominem alit, accipitrem necat 1098
Panis, palato non ſano pœna 199
Paradiſi deliciæ quid allegoricè 1166
Paritas in mēbris verſuum vario ſemipedum numero connexorum 537
Paritas ſemipedum 536
Paronyma ab homonymis differunt 397
Paronymum vnde dicatur 397
Pars pedis quibus ponitur 514
Partes poſitionem habentes 407
Partes poſitionem non habentes 408
Participia præſentis temporis, præteriti, & futuri 369
Participium vnde 369
Patritius pater Auguſtini 124
Paruuli nec ſapientes, nec ſtulti 29
Paruuli non voluntate, ſed origine rei tenentur 33
Paupertas, & egeſtas, idem 721
Peccata Deo præſcienti non imputanda 954
Peccator magnus ſi conuertatur, quare plus lætandum ſit 220
Peccatum à libero arbitrio 1003
Peccatum ad mortem 40
Peccatum ex libero arbitrio, non ex Deo 893
Peccatum in voluntate 31
Peccatum originis quomodo demanarit ad poſteros 975
Peccatum propter quæ admittatur 111
Peccatum quid 32
Peccatum voluntarium malum eſt 25
Pectus vitiis purgandum, quò virtutum ſit capax 320
Pecus epicœnum eſt 350
Pedes an ſint ſupra ſyllabas quatuor 492
Pedes diſſyllabi 467
Pedes lōgiores quatuor ſyllabis carent nomine 494
Pedes lōgiores quatuor conſtant ſyllabis 496
Pedes quaternarum ſyllabarum rhythmum faciūt 493
Pedes quinam aliis miſceantur pedibus 483
Pedes ſex ſyllabarum 480
Pedes tetraſyllabi 471
Pedes triſſyllabi 468
Pedi pleno quid addatur ante ſilentium 510
Pedum commixtio 521

Pedum ac metrorum ſummarius numerus 512
Pedum rationabilis mixtura 479
Pedum ſtructura 476
Pedum varia nomina 474
Pes certo ſyllabarum numero conſtat 473
Pes quid ſit 467
Pelagius Auguſtini teſtimonio in quodam ſuo libro vſus eſt 16
Penulani magiſtri, grammatici propter vile pallium 103
Perfectio boni 31
Periculum amans, incidet in illud 173
Pernicioſa animantia cur creata 1147
Perſonæ duæ ſunt in religione laudabiles 28
Petra Chriſtus 42
Phantaſia & phātaſmata differunt 568
Phantaſmata conficta quomodo iudicentur 1022
Phantaſmata quid ſint 999
genus tentationis malum 263
Philocalia quid 4.605
Philocalia, amor pulchritudinis 605
Philocalia nulla ratione, philoſophiæ germana 4
Philoſophia quid 4.596
Philoſophi de religione quid ſenſerint 990
Photiniani & Arriani 995
Pietas Chriſtiana diuinationem damnat 125
Piis id placet, quod Deo placet 338
Piſcibus & cetis quid ſignificetur 330
Plato animam dixit hominem, corpus organum vel domicilium 1054
Platonici libri varij 192
Platonicorum libri, conſentanea quædam doctrinæ Chriſtianæ habent 185
Platonici minimum abſunt à Chriſtianis 994
Plenitudo & egeſtas contrariantur 722
Pœna omnis, ſi iuſta peccati pœna eſt, & ſupplicium nominatur 18
Pœna viro indicta 1180
Pœnæ mulieri inflictę 1179
Poëtarum iudices, grammatici 501
Potentia animæ iuxta ſeptem gradus 878
Potentia naturalis quid 415
Potentia rationis poteſt in hominum operibus, quæ videntur, & verbis, quæ audiuntur, admoueri 689
Potentiæ animi, ſine quibus rectè viui non poteſt, media bona ſunt 17
Poteſtas hominis in beſtias 1149
Potitiano audito Auguſtinus ſibi diſplicuit 204
Potitianus narrat Antonij vitam 202
Prauitas volūtatis plus mali affert,

quàm fortunà cuiquam boni 709
Prædicamenta per ſe intellegit Auguſtinus 141
Præeminentia naturæ humanæ 1016
Præmia diuerſa poſt hanc vitam 1044
Præpoſitio vnde 371
Præpoſitiones accuſatiuæ 371
Præpoſitiones ablatiuæ 371
Præpoſitiones quæ & accuſandi & auferendi caſum tenent 372
Præſcientia Dei non obſtat libero arbitrio 948
Præſtantia figurarum 834
Principium & finē in duobus non eſſe 459
Priuatio quid 423
Prius quinque modis aliud altero dicitur 424
Probabile quid ſit 615.616
Probabile quomodo ab Academicis inductum 645
Proceleuimaticus gignit carmina 514
Pronomen quid 351
Pronomina, aut finita, aut infinita, aut minus quàm finita 351
Pronominum primæ, ſecundæ & tertiæ perſonæ declinatio 352
Proportio in motu, vt in modis 453
Proprietas verbi, quo ſimul eſſe quædam dicimus, exprimitur 425
Protaſij & Geruaſij martyrum corpora vbi, & à quo inuenta 221
Prouidentia Dei, & libertas hominis 544
Prouidentiâ diuinâ, omnia regi 649
Prudentia quid 896
Prudentiam docent ſcripturæ 1074
Pudicitia coniugalis bene, ad filios procreandos, libidinis malo vtitur 81
Pueritiæ deſcriptio 97
Pulchritudo omnis ex Deo 135
Puncti excellentia 836
Punctum quid 836
Pythagoræ philoſopho tantum laudis dediſſe diſplicet Auguſtino 7

Q

Qualitas quid 414
Qualitates nō ſuſcipiunt magis & minus 419
Qualitates paſsiuæ quæ dicantur 416
Qualitates, quę cōtrarietatē recipiunt, & quæ non 418
Qualitatis ſpecies 415
Quæſtio ciuilis quid 429
Quæſtio de numero animarum inuoluta 871
Quæſtio, quare Deus mundum condiderit, ſtulta 1134
Quæſtio quibus articulis naſcatur 434
Quęſtiones arduas ne attingant non inſtructi diſciplinis 696

Quæſtiones

Quæſtiones legales quatuor 434
Queſtiones rationales fiũt quatuor modis 433
Quantitas quid 406
Quanto, nihil eſt contrarium 408

R

RArum quid 417
Ratio cæteris ſuperior infra Deum 913
Ratio, concinnitatis inuentrix 564
Ratio & alia & ſe diſcernit 911
Ratio & ratiocinatio differunt 861
Ratio in homine præſtantiſsima quę & ſeipſam intelligit. 908
Ratio legis anima 888
Ratio omnium diſciplinarum excogitatrix 691
Ratio quæ incommutabilis eſt, ſiue in animo ſit ſiue animus in ea, ab ipſo eodem animo ſeparari nequit 811
Ratio quid, & huius in ſenſibilibus veſtigia 688
Ratiocinatio quid 807. 861
Rationale & rationabile differunt 789
Ratione præcellit homo pecoribus 890
Rationes de ſomniis refelluntur 637
Rationibus prius agẽdum, obſequẽdo hominum infirmitati 1052
Rebus conditis non eget Deus 311
Recitatio ſecundi & tertij capitis Geneſis 1160
Regina colorum, lux 256
Regnum Chriſti, eccleſia 71
Regnum mentis, & rerum collatio 892
Rhetoricam docuit Auguſtinus 128
Rhetorices profeſsionem deſerit Aug. 214
Rhetorices inuentio 693
Rhythmi ex pyrrhichiis 488
Rhythmus ac metrũ quid 485
Rhythmus continuus 489
Rhythmus vnde 694
Reiectio culpæ, & ſerpentis pœna 1177
Religio à religando 27. 1048
Religio apud quos quęrenda 995
Religio Chriſtiana erat etiam apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani 24
Religio vera 606. 1048
Religio vera in quibus ſectis 994
Remedia vitiorum à dæmonibus 264
Reminiſcentia 245
Reminiſci quid ſit 245
Remiſsio peccatorum ex ſpiritu 315
Renaſcentia ſpiritus 324

Requies diei ſeptimi, per allegoriam 1152
Rerum differentia tribus modis fit 427
Res nulla ſeipſam gignit aut facit 814
Res quid 377
Reſecare ad viuum 110
Reſipiſcétia à peccatis quomodo fiat 1004
Reſponſum quodnam Auguſtini mater à quodam epiſcopo de ipſius conuerſione acceperit 127
Reus ex eo, quod non accepit, nemo eſt 970
Riſus quando homines, etiam ſolos & ſingulos vincat 115
Romanianus ad veram philoſophiam inuitatur 584

S

SAlluſtius egeſtati opulentiam oppoſuit 721
Sapiens iuxta Academicos quis 639
Sapiens non eſt, qui nihil ſcit 623
Sapiens vt ſis, alicui ſapientiæ aſſentiaris, oportet 639
Sapientem ſcire verum 621
Sapientia medetur oculis, vt videri poſsit 741
Sapientia longè venerabilior, quàm numerus 925
Sapientia non corporis ſenſu, ſed mente percipitur 7
Sapientia omnium ſapientium vna communis 923
Sapientia quid, ſine qua nemo beatus 921
Sapientia ſumma, quæ Deus eſt, & humana 931
Sapientiâ qui nõ eget, nulla re omnino egere poteſt 719
Sapientia quid ſit 594. 723
Sapientia quot & quibus gradibus perſpiciatur 740
Sapientia vera quid 594
Sapientiæ commendatio 931
Sapientis & ſtulti diſcrimen 891
Sapientis mens immobilis 680
Sarcina miſeriæ à Domino leuatur 134
Satietas animorum plena, vita beata 722
Scarabeus ex fimo 1125
Scientia & ſcientiæ imitatio 446
Scientia & ſenſus quid differant 863
Scientia & ratio num in beſtiis 859
Scientia non ſenſu corporis, ſed mente percipitur 7
Scientia certa quæ 731
Scientię & experientiæ diſcrimen 889
Sciri nonnihil etiam in rerum natura 633
Scopi ſtultorum ac ſapientium 1043
Scripta Aug. cũ Nebridio, de pſalmis, ac dolore dentium 216
Scripta Moyſi omnia quorſum ſpectent 303

Scriptura à diuerſis variè intelligitur 305
Scriptura memoriæ ſubſidium 725
Scriptura ſcrutanda cum honore ſcriptoris 307
Scriptura vera, etiam ſi non intelligatur 301
Scripturæ profunditas 293
Scripturam qui deceat ſermo 303
Scripturarum authoritas 1080
Scripturarum & interpretationum ratio 1041
Scripturarum perſcrutatio 1042
Scripturis ſanctis credẽdum 291
Securum nihil eſt in hac vita 155
Semen à cerebro 1029
Senarii quomodo commodius metiendi 540
Senarios verſus decentiſsimos nõ eſſe, niſi vel heroici ſint, vel iambici 538
Senſus Auguſtini de incarnatione Chriſti 191
Senſus animæ, quibus percipit Deum 733
Senſus carnis cur tardus 135
Senſus interior & exterior, & quomodo idem ſentiatur à multis 914
Senſus muſices ineſt à natura 450
Senſus non falluntur 634
Senſus quid ſit 858
Senſus quot 851
Senſus res tradunt memoriæ 240
Sententiæ de origine animarum variæ 977
Sententiæ ſimplices quæ, & quæ coniunctæ 376
Sentire aliud eſt, aliud noſſe 672. 854
Separata quæ ſunt 407
Sepulchra, memoriæ vocantur 159
Sepulchrorum adoratores 1088
Sermo ſcripturam qui deceat 303
Serpens diabolus 1174
Serpens hæreticus, Eua eccleſia 1186
Serpentes aprici 1101
Serpentis cum Eua inimicitia 1178
Seſque quid, & vnde 456
Sexus diſcretio non in generibus, ſed in ſpeciebus ſit 350
Signa an monſtrentur ſignis 776
Signa muta 780
Signa rebus illuſtrantur 794
Signa rerum, verba 773
Signa ſignorum 779
Signa ſui ſignificatiua 784
Signacula, quibus peccatur, tria 1102
Signaculum ſinus, & nefanda Manichæorum myſteria 1126
Signum quid ſit 377. 836
Silentium in metris 497
Silentium in medio 518

Silentium quibus locis licitum 515
Simplicianum Auguſtinus diuinorum amore accenſus viſere ſtatuit 195
Simpliciamus bonus Dei ſeruus 195
Simplicitas rerũ, veſtigium eſt Dei 1020
Singularitas omnem comparationem fugit 466
Socratis iuſiurandum 990
Sodales mali, contagioſa res 114
Solutio peccatorum gratiæ Dei deputanda 114
Somniorum ludibria 251
Somnium Auguſtini de ſeparatione creatoris à creatura, & de vniuerſitate 180
Somnium Monicæ de filio 126
Somnus, animæ vim non minuit, nec alia huiuſmodi corporis affectio 819
Sonorum numerus quid, & quomodo deprehendatur 546
Sonus ad aurium iudicium pertinet, iſque duplex 694
Sonus triplex 694
Sophiſma de vero & falſo 749
Speciem boni habentia, quæ ad vicia inuitant, in ſolo Deo vera eſſe, & perfecta 112
Species quid 400.401
Species quorumlibet corporũ, ſine quibus rectè viui poteſt, minima bona ſunt 17
Species rerum in anima 240
Spectacula tragica 117
Spes in Deo 251
Spiritibus immundis vexati, ſanantur 221
Spiritum è cælo, corpus è terra poſsidemus 5
Spiritus angelici in ſancta ſcriptura, animarum nomine ſignificari non ſolent 23
Spiritus cur ſolus ſuper aquas feratur 313
Spiritus Dei quomodo ferebatur ſuper aquas 1137
Spiritus fouens animas infirmas 312
Spiritus hominis quid in ſcripturis dicatur 1169
Spiritus immundus duobus modis appellari ſolet 714
Spiritus rectus quis 875
Spiritus ſuperfuſus aquis 311
Structura pedum 476
Studia Auguſtini quo anno intermiſſa 108
Stulti & ſapientis diſcrimen 891
Stultitia an cum Deo ſit 674
Stultitia, magnum vitium 29
Stultitia quid 985
Stultitia, ſapientiæ contraria, vt mors vitæ 719
Stultitia, ſimplicitatis, & innocentiæ nomine tegitur 113
Stultus dici non poteſt, qui ſine vitio factus eſt 29

Suauitas & origo iuſtitiæ Deus 130
Subiecto ineſſe quid 399
Subiecto quæ inſunt, & quæ de ſubiecto dicuntur 399
Subſidium memoriæ ſcriptura 725
Subſtantia animæ propria & ſimplex 823
Subſtantia & accidens 398
Subſtantia quid 403
Subſtantia nulla per ſe mala, ſed per incongruentiam 1097
Subſtantia omnis bona 1011
Subſtantia viua, & immutabilis animus, nec ſi quomodo mutabilis, propterea mortalis ſit 897
Subſtantiæ ſecundæ quæ dicantur 403. 404
Suffragia Manichæorum excluduntur 1105
Summa fidei 1057
Summa quid 376
Summo bono noceri non poteſt 1094
Summum hominis bonũ in Deo eſſe 5
Summum hominis bonum quid 587
Summum malum corrumpi non poſſe, vt nec bonum 1095
Superbia celſitudinem imitatur 112
Superbiæ vitium 260
Syllaba breuis, & longa, qua ſibi ratione conferantur 467
Syllaba breuis vnius temporis eſt 467
Syllaba longa duo tempora habet 467
Syllaba vltima quare in metris indifferens 501
Syllabarum ſpacia aliter muſici, aliter grammatici docent 464
Syllabarum tempora 466
Symbola Trinitatis in homine 314

T

Tellus quare infrugifera & noxia gignit 1143
Temeritas Fauſti, docentis, quod neſciebat 146
Temperãtia probatur ex ſacris ſcripturis 1069
Temperantia quid 896
Tempora æterna quomodo, & quæ Deus creauit, bona dicuntur 1135
Tempora nulla, ante tempora à Deo creata, fuerunt 274
Tempora præterita & futura quomodo præſentia ſunt 277
Temporis differentiæ tres 274
Temporis menſura in quo 275
Tempus dolori medetur 134
Tempus eſt, quo metimur motum corporis 281
Tempus præteritum & futurum vbi ſunt 277
Tempus quale metiri liceat, & quale

& qualenon 276
Tempusquo modò liceat metiri 279
Tempus quomodò metitur 283
Tenebræ nihil ſunt 1137
Tenebræ quomodò factæ 1141
Tenebræ ſuper faciem abyſsi 288.1136
Tẽtatiò diaboli cedit in decorem vniuerſi 1028
Tentatio in mundo triplex 1016
Tentatio quomodo deiicit 1175
Terminatio & declinatiò nominum neutri generis 338
Terminatiò & declinatiò nominum communis generis 343
Terminatio & declinatiò nominum omnis generis 347
Terminationes nominum 336
Terminus verſuum varius 529
Terrá, corpus ſimplex 814
Terra duplex 287
Terra erat inanis, &c. variè intellectum 199
Terrá & cælum Deo ſumus 5
Teſtamentum nouum, ſanctarum ſcripturarum lumen 997
Teſtamẽtũ vetus & nouum, diſciplinæ regula 078
Teſtamentũ vetus & nouum quomodo differunt 1065
Theſis quid 430
Timor, inſolita & repentina exhorreſcit 113
Tormenta, quibus pueri à magiſtris affliguntur, parentes rident 98
Tranquillitas; in veſtigandis rebus obſcuriſsimis, pernecẽſſaria 874
Triangulus an ángulo contrarietur 832
Tribrachi metra quot 507
Triſtitia rebus amiſsis contabeſcit; quibus ſe oblectat cupiditas 113
Tumor quid ſit 839
Tunicę pellicee; quid ſignificent 1181

V

VAcatiò optima eſt ad cognoſcendum Deum 1024
Varietas ſectarum profuit eccleſiæ 998
Vbi & quandò 421
Vela in oſtiis ludi literarij 101
Velocitas tarditati contraria 455
Ventus quid ſit 827
Vera liquidò quæ 298
Vera quædam credimus, quædam nec ſenſu, nec phantaſia, ſed tantùm ratione deprehendũtur 768
Verba Academicorum peculiaria 614
Verba coniuncta quid ſignificens

ficent 376
Verba duplicia 398
Verba hęc, fortè forſan, forſitan, fortaſſe, fortuitò, nulla religio dicere prohibet 3
Verba inchoatiua, frequentatiua & deſideratiua 364
Verba neutropaſsiua & impersonalia 362
Verba quare dicantur neutralia 358
Verba quot modis accipiantur 355
Verba, ſigna rerum 773
Verba ſimplicia vnũ quiddam ſignificant 375
Verbi communis coniugatio 360
Verbis non eſſe immorandum, cùm res conſtat 616
Verbo Dei docemur in omnibus 271
Verbo æterno Deus condidit omnia 270
Verbum Dei quomodo loquatur cordi 272
Verbum commune vnde dicatur 360
Verbum deponens vnde 361
Verbũ imperſonale in, tur, 363
Verbum vnde dictum 379
Verecundus concedit Auguſtino rus ſuum 215
Veri & falſi natura 763
Veriſsimile Academicis quid 5
Veriſsimile quid ſit 1092
Veritati, à qua animus eſt, quatenus ipſa eſt, nihil cõtrarium 817
Veritas à quocunque dicta recipienda 307
Veritas & falſitas quomodo in creaturis 189
Veritas immortalis arguit animam immortalem 767
Veritas omnibus præferenda 1039
Veritas non oculis corporeis, ſed pura mente videtur 991
Veritas perfecta ex vtriuſque teſtamenti conſenſu in ſola diſciplina catholica 1068
Veritas perpetua 747
Veritas reuelata 308
Veritas ſumma quomodo ex rebus conditis deprehendatur 1027
Veritas vnde oriatur 1024
Veritas vt de terra oriatur, & de cęlo iuſtitia reſpiciat, orat Auguſtinus 319
Veritatem niſi diuina ope non percipi 627
Veritati aſſentiendum 626
Vermiculi ſecti quomodo moueantur 866
Veſpera quare diem ſeptimum non ſequatur 334
Veſpera quid ſit 1141
Veſtis muliebris an virum deceat 765
Verſus certo pedum numero conſtat. 473

Verſus

Verſus & metrum quid inter ſe diſtent 486
Verſus ex bacchis pedibus 509
Verſus heroici finis 531.533
Verſus ex pyrrhichijs decē 489
Verſus perperam pronunciatus & grammaticum offendit & muſicum 465
Verſus quid ſit 487
Verſus vnde 694
Verum aut falſum vnde 754
Verum eſt, quicquid eſt 751
Verum & ſimile differre 753
Verum inueri poſſe 613
Verum non eſt, nihil percipi poſſet 630
Verum quid ſit 750
Vetus & nouus homo 1013
Via ad ſalutem, ſolus Chriſtus 190
Via fidei ad beatitudinis poſſeſsionem ducit 28
Vias ponentium ad Deum tergum, non faciem, diſtortæ 109
Victorinus rhetor conuerſus 196
Videre refertur ad omnes ſenſus 258
Vim animæ nec ſomno, nec huiuſmodi corporis affectione minui 819
Vim vi repellere an liceat 885
Vires corporis creſcunt, non animæ 849
Virgilius corripitur 354
Virginitas, munus Dei magnum 68
Viride agri quid deſignat 1163
Virtus circulo ſimilis 840
Virtus quid ſit 842
Virtus & diſciplina differunt 415
Virtutes quatuor è ſcripturis eſſe aſſeruntur 1065
Virtutes quatuor Chriſtianè definiuntur 164
Virtutes, quibus rectè viuitur, magna bona ſunt 17
Virtutibus nemo malè vtitur 17
Virtutis opus quod 17.939
Vis animæ infinita 827
Vis verbi 383
Viſio quomodo fiat 851
Viſorum genera quot 988
Vita beata cur non oculis videatur 247
Vita beata, Dei donum 706
Vita beata, perfecta Dei cognitio 6
Vita beata quæ 896
Vita beata quid, & vbi 248
Vita communis 175
Vita corporum melior certiórque, quàm corpora 121
Vita vera quę, aut mors 1000
Vitæ præcepta pauci aſſequuntur 687
Vitia animi omnia, vno ſtultitiæ nomine includuntur 721
Vitia ſunt ad virtutem occaſio 1042

Vitiorum remedia à dæmonibus 264
Vitium animæ vnde 1008
Viuere beatè quid 4
Vnguenta ex carnibus animalium 1113
Vnitas dat eſſe 1095
Vnitatis pulchritudo in quibus 1032
Vniuoca quæ 395
Vocabula Græca in Latino ſermone non, niſi neceſsitate, vſurpanda 460
Vocabulorum occaſio 692
Voce firmamenti, ſcriptura intelligitur 316
Vocis admonitu quomodo Auguſtinus totus cõuerſus 211
Voluntas à domino præparatur 19
Voluntas bona quid 895
Voluntas Dei omnium, quę ſunt, cauſa 1135
Voluntas Dei non eſt maior potentia ſua 179
Voluntas & potentia Dei, Deus ipſe eſt ibid.
Voluntas Dei principium neſcit 272
Voluntas mala vnde 971
Voluntas maximè libera 946
Voluntas, niſi Dei gratia liberetur à ſeruitute, qua facta eſt peccati ſerua, & vt vitia ſuperet, adiunetũr, rectè piéque viui à mortalibus non poteſt 16
Voluntas quid 31
Voluntas varia 207
Voluptas edendi & bibendi nulla eſt, niſi eſuriendi & ſitiendi præcedat moleſtia 199
Voluptas & vtilitas ex beneficio in proximum collato 3 8
Voluptas aurium 255
Voluptatis imbecillitas protrudit nos ad ſublimiora 1034
Vtilitas diſciplinarum liberalium 660
Vtilitas & voluptas ex beneficio in proximum collato 328
Vſia, ſiue ſubſtantia 403
Vſiæ ſecundæ quæ dicantur 403.404
Vſus artium liberalium difficillimè aſſequitur 696
Vſus coniugij à Manichæis damnatus 1089
Vxor prudens & Chriſtiana deſcribitur 223
Vxor quæritur Auguſtino 173

Z

Zenonis opinio de Deo, anima, & mundo 644

INDICIS RERVM PRIMI TOMI FINIS.

iubens tuę celſitudini acceptum ferri patiar, qui laceſſentem recrearis, currēti frigidam, vt aiunt ſuffuderis, ídque non tantum amico hortatu, verum etiam benignitate tua ſpontanea. Quin & illud tibi magna ex parte debemus, quòd Carolum Cæſarem habemus, quùm honeſtis ſtudiis, tum Chriſtianæ religioni toto pectore fauentem, nec male cupientem Eraſmo, niſi me fallant omnia. Prolixior ad tot tantíſque negociis occupatiſſimum præſulem videri poterat hæc præfatio, niſi præter quàm quòd non vni ſcribitur, nihil vetat quo minus ex interuallo legatur. Dominus Ieſus ſublimitatem tuam diu nobis ſeruet incolumem, omnibúſque rebus bonis eximiè florentē.

Datum Friburgi Briſgaræ, Anno M. D. XXIX.

Obſcuror. tria genera 385
Obſcurum & ambiguum differunt 384
Occaſio diſputationum 652. 706
Occaſio hiſtoriæ 692
Occaſio diſcretionis literarum, ſyllabarum & verborum 692
Occaſio literarum 692
Occaſio vocabulorum 692
Occidens hominem metu num peccet 884
Occupationes & ſtudia Ambroſij 160
Oculi quid ament 256
Oculorum illecebræ 256
Odium literarum, & amor luſus in pueris 97
Odorum illecebræ 255
Officia quatuor virtutum ex ſcripturis 1074
Omen in ſacris literis Auguſtinus ſe legiſſe non recolit 4
Ominis verbo non vtendum 4
Opera Dei compendio narrantur 332
Opera Dei quibuſdam diſplicent 331
Operatio animæ in homine varia 871
Opinationes falſæ de diis 1046
Opinio Platonis ponentis duos mundos 644
Opinio Zenonis de Deo, anima & mundo 644
Oppoſita quæ ſint 414
Oppoſitorum ſpecies quot 422
Optimum hominis quid 4
Opus & natura hominis 1171
Orata an egeſtate laborauit 718
Oratio ad quid inſtituta 771
Oratio Auguſtini pro familiariſsimis ſuis, qui mortifero tenebantur errore 35
Oratio ſcientiam omnem, diuerſarúmque artium diſciplinam tractat 393
Oratoris finis quid 429
Oratoris officium 428
Ordine cuncta Deus adminiſtrat 655
Ordini nihil contrarium 657
Ordinis definitio expenditur 669
Ordo creatoris nõ turbatur vitio creaturarum 964
Ordo creaturarum 309
Ordo dat eſſe 1091
Ordo dux ad Deum 663
Ordo & collatio creaturarum 963
Ordo & pręſtantia ſenſuum ad obiecta 918
Ordo & varius Chriſtianæ vitæ fructus 333
Ordo omnia complectitur 657
Ordo pedum quomodo mutetur concinnè 481
Ordo quid 664
Ordo quomodo fuerit, cùm malum non eſſet 681
Ordo trium numerorum 556
Origo militiæ Deus 130

Origo peccati duplex 961
Origo verbi 379
Olympi altitudo 164

P

PActum generale ſocietatis humanæ eſt obedire ſuis regibus 124
Pagani mirè conuerſi ad Chriſtum 991
Panis hominem alit, accipitrem necat 1098
Panis, palato non ſano pœna 199
Paradiſi deliciæ quid allegoricè 1166
Paritas in mẽbris verſuum vario ſemipedum numero connexorum 537
Paritas ſemipedum 536
Paronyma ab homonymis differunt 397
Paronymum vnde dicatur 397
Pars pedis quibus ponitur 514
Partes poſitionem habentes 407
Partes poſitionem non habentes 408
Participia præſentis temporis, præteriti, & futuri 369
Participium vnde 369
Patritius pater Auguſtini 124
Paruuli nec ſapientes, nec ſtulti 29
Paruuli non voluntate, ſed origine, rei tenentur 33
Paupertas, & egeſtas, idem 721
Peccata Deo præſcienti non imputanda 954
Peccator magnus ſi conuertatur, quare plus lætandum ſit 220
Peccatum à libero arbitrio 1003
Peccatum ad mortem 40
Peccatum ex libero arbitrio, non ex Deo 893
Peccatum in voluntate 31
Peccatum originis quomodo demanarit ad poſteros 975
Peccatum propter quæ admittatur 111
Peccatum quid 32
Peccatum voluntarium malum eſt 25
Pectus vitiis purgandum, quò virtutum ſit capax 320
Pecus epicœnum eſt 350
Pedes an ſint ſupra ſyllabas quatuor 492
Pedes diſſyllabi 467
Pedes lõgiores quatuor ſyllabis carent nomine 494
Pedes lõgiores quatuor conſtant ſyllabis 496
Pedes quaternarum ſyllabarum rhythmum faciũt 493
Pedes quinam aliis miſceantur pedibus 483
Pedes ſex ſyllabarum 480
Pedes tetraſyllabi 471
Pedes triſſyllabi 468
Pedi pleno quid addatur ante ſilentium 510
Pedum commixtio 521

Pedum ac metrorum ſummarius numerus 512
Pedum rationabilis mixtura 479
Pedum ſtructura 476
Pedum varia nomina 474
Pes certo ſyllabarum numero conſtat 473
Pes quid ſit 467
Pelagius Auguſtini teſtimonio in quodam ſuo libro vſus eſt 16
Penulani magiſtri, grammatici propter vile pallium 103
Perfectio boni 31
Periculum amans, incidet in illud 173
Pernicioſa animantia cur creata 1147
Perſonæ duæ ſunt in religione laudabiles 28
Petra Chriſtus 42
Phantaſia & phãtaſmata differunt 568
Phantaſmata conficta quomodo iudicentur 1022
Phantaſmata quid ſint 999
genus tentationis malum 263
Philocalia quid 4.605
Philocalia, amor pulchritudinis 605
Philocalia nulla ratione, philoſophiæ germana 4
Philoſophia quid 4.596
Philoſophi de religione quid ſenſerint 990
Photiniani & Arriani 995
Pietas Chriſtiana diuinationem damnat 129
Piis id placet, quod Deo placet 331
Piſcibus & cetis quid ſignificetur 330
Plato animam dixit hominem, corpus organum vel domicilium 1054
Platonici libri varij 192
Platonicorum libri, conſentanea quædam doctrinæ Chriſtianæ habent 185
Platonici minimum abſunt à Chriſtianis 994
Plenitudo & egeſtas contrariantur 722
Pœna omnis, ſi iuſta peccati pœna eſt, & ſupplicium nominatur 18
Pœna viro indicta 1180
Pœnæ mulieri inflictę 1179
Poëtarum iudices, grammatici 501
Potentia animæ iuxta ſeptem gradus 878
Potentia naturalis quid 415
Potentia rationis poteſt in hominum operibus, quæ videntur, & verbis, quæ audiuntur, admoueri 689
Potentiæ animi, ſine quibus rectè viui non poteſt, media bona ſunt 17
Poteſtas hominis in beſtias 1149
Potitiano audito Auguſtinus ſibi diſplicuit 204
Potitianus narrat Antonij vitam 202
Prauitas volũtatis plus mali affert,

quàm fortuna cuiquam bo ni 709
Prædicamenta per ſe intelle git Auguſtinus 141
Præeminentia naturæ hu manæ 1016
Præmia diuerſa poſt hanc vitam 1044
Præpoſitio vnde 371
Præpoſitiones accuſatiuæ 371
Præpoſitiones ablatiuæ 371
Præpoſitiones quæ & accu- ſandi & auferendi caſum te nent 372
Præſcientia Dei non obſtat libero arbitrio 948
Præſtantia figurarum 834
Principium & finé in duo- bus non eſſe 459
Priuatio quid 423
Prius quinque modis aliud altero dicitur 424
Probabile quid ſit 615.616
Probabile quomodo ab Aca demicis inductum 645
Proceleumaticus gignit car mina 514
Pronomen quid 351
Pronomina, aut finita, aut infinita, aut minus quàm fi nita 351
Pronominum primæ, ſecun dæ & tertiæ perſonæ decli- natio 352
Proportio in motu, vt in modis 453
Proprietas verbi, quo ſimul eſſe quædam dicimus, ex- primitur 425
Protaſij & Geruaſij marty- rum corpora vbi, & à quo inuenta 221
Prouidentia Dei, & libertas hominis 544
Prouidentiâ diuinâ, omnia regi 649
Prudentia quid 896
Prudentiam docent ſcriptu- ræ 1074
Pudicitia coniugalis bene, ad filios procreandos, libi- dinis malo vtitur 81
Pueritiæ deſcriptio 97
Pulchritudo omnis ex Deo 135
Puncti excellentia 836
Punctum quid 836
Pythagoræ philoſopho tan- tum laudis dediſſe diſpli- cet Auguſtino 7

Q

QValitas quid 414
Qualitates nõ ſuſcipiunt magis & minus 419
Qualitates paſsiuæ quæ di- cantur 416
Qualitates, quę cõtrarietatē recipiunt, & quæ non 418
Qualitatis ſpecies 415
Quæſtio ciuilis quid 429
Quæſtio de numero ani- marum inuoluta 871
Quæſtio, quare Deus mun- dum condiderit, ſtulta 1134
Quæſtio quibus articulis naſcatur 434
Quęſtiones arduas ne attin gant non inſtructi diſci- plinis 696

Quæſtiones

Quæſtiones legales quatuor 434
Quęſtiones rationales fiũt quatuor modis 433
Quantitas quid 406
Quanto, nihil eſt contrarium 408

R

Rarum quid 417
Ratio cæteris ſuperior infra Deum 913
Ratio, concinnitatis inuentrix 564
Ratio & alia & ſe diſcernit 911
Ratio & ratiocinatio differunt 861
Ratio in homine præſtantiſsima quę & ſeipſam intelligit 908
Ratio legis anima 888
Ratio omnium diſciplinarum excogitatrix 691
Ratio quæ incommutabilis eſt, ſiue in animo ſit ſiue animus in ea, ab ipſo eodem animo ſeparari nequit 811
Ratio quid, & huius in ſenſibilibus veſtigia 688
Ratiocinatio quid 807.861
Rationale & rationabile differunt 789
Ratione præcellit homo pecoribus 890
Rationes de ſomniis refelluntur 637
Rationibus prius agẽdum, obſequẽdo hominum infirmitati 1052
Rebus conditis non eget Deus 311
Recitatio ſecundi & tertij capitis Geneſis 1160
Regina colorum, lux 256
Regnum Chriſti, eccleſia 71
Regnum mentis, & rerum collatio 892
Rhetoricam docuit Auguſtinus 128
Rhetorices profeſsionem deſerit Aug. 214
Rhetorices inuentio 693
Rhythmi ex pyrrhichiis 488
Rhythmus ac metrũ quid 485
Rhythmus continuus 489
Rhythmus vnde 694
Reiectio culpæ, & ſerpentis pœna 1177
Religio à religando 27. 1048
Religio apud quos quęrenda 995
Religio Chriſtiana erat etiam apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani 24
Religio vera 606.1048
Religio vera in quibus ſectis 994
Remedia vitiorum à dæmonibus 264
Reminiſcentia 245
Reminiſci quid ſit 245
Remiſsio peccatorum ex ſpiritu 315
Renaſcentia ſpiritus 324

Requies diei ſeptimi, per allegoriam 1152
Rerum differentia tribus modis fit 427
Res nulla ſeipſam gignit aut facit 814
Res quid 377
Reſecare ad viuum 110
Reſipiſcétia à peccatis quomodo fiat 1004
Reſponſum quodnam Auguſtini mater à quodam epiſcopo de ipſius conuerſione acceperit 127
Reus ex eo, quod non accepit, nemo eſt 970
Riſus quando homines, etiam ſolos & ſingulos vincat 115
Romanianus ad veram philoſophiam inuitatur 584

S

SAlluſtius egeſtati opulentiam oppoſuit 721
Sapiens iuxta Academicos quis 639
Sapiens non eſt, qui nihil ſcit 623
Sapiens vt ſis, alicui ſapientiæ aſſentiaris, oportet 639
Sapientem ſcire verum 621
Sapientia medetur oculis, vt videri poſsit 741
Sapientia longè venerabilior, quàm numerus 925
Sapientia non corporis ſenſu, ſed mente percipitur 7
Sapientia omnium ſapientium vna communis 923
Sapientia quid, ſine qua nemo beatus 921
Sapientia ſumma, quæ Deus eſt, & humana 931
Sapientiâ qui nõ eget, nulla re omnino egere poteſt 719
Sapientia quid ſit 594. 723
Sapientia quot & quibus gradibus perſpiciatur 740
Sapientia vera quid 594
Sapientiæ commendatio 931
Sapientis & ſtulti diſcrimen 891
Sapientis mens immobilis 680
Sarcina miſeriæ à Domino leuatur 134
Satietas animorum plena, vita beata 722
Scarabeus ex fimo 1125
Scientia & ſcientiæ imitatio 446
Scientia & ſenſus quid differant 863
Scientia & ratio num in beſtiis 859
Scientia non ſenſu corporis, ſed mente percipitur 7
Scientia certa quæ 731
Scientię & experientiæ diſcrimen 889
Sciri nonnihil etiam in rerum natura 633
Scopi ſtultorum ac ſapientium 1043
Scripta Aug. cũ Nebridio, de pſalmis, ac dolore dentium 216
Scripta Moyſi omnia quorſum ſpectent 303

Scriptura à diuerſis variè intelligitur 305
Scriptura memoriæ ſubſidium 725
Scriptura ſcrutanda cum honore ſcriptoris 307
Scriptura vera, etiam ſi non intelligatur 301
Scripturæ profunditas 293
Scripturam qui deceat ſermo 303
Scripturarum authoritas 1080
Scripturarum & interpretationum ratio 1041
Scripturarum perſcrutatio 1042
Scripturis ſanctis credẽdum 291
Securum nihil eſt in hac vita 255
Semen à cerebro 1029
Senarii quomodo commodius metiendi 540
Senarios verſus decentiſsimos nõ eſſe, niſi vel heroici ſint, vel iambici 538
Senſus Auguſtini de incarnatione Chriſti 191
Senſus animæ, quibus percipit Deum 733
Senſus carnis cur tardus 135
Senſus interior & exterior, & quomodo idem ſentiatur à multis 914
Senſus muſices ineſt à natura 450
Senſus non falluntur 634
Senſus quid ſit 858
Senſus quot 851
Senſus res tradunt memoriç 240
Sententiæ de origine animarum variæ 977
Sententiæ ſimplices quæ, & quæ coniunctæ 376
Sentire aliud eſt, aliud noſſe 672. 854
Separata quæ ſunt 407
Sepulchra, memoriæ vocantur 159
Sepulchrorum adoratores 1088
Sermo ſcripturam qui deceat 303
Serpens diabolus 1174
Serpens hæreticus, Eua eccleſia 1186
Serpentes aprici 1101
Serpentis cum Eua inimicitia 1178
Seſque quid, & vnde 456
Sexus diſcretio non in generibus, ſed in ſpeciebus fit 350
Signa an monſtrentur ſignis 776
Signa muta 780
Signa rebus illuſtrantur 794
Signa rerum, verba 773
Signa ſignorum 779
Signa ſui ſignificatiua 784
Signacula, quibus peccatur, tria 1102
Signaculum ſinus, & nefanda Manichæorum myſteria 1126
Signum quid ſit 377. 836
Silentium in metris 497
Silentium in medio 518

Silentium quibus locis licitum 515
Simplicianum Auguſtinus diuinorum amore accenſus viſere ſtatuit 195
Simpliciamus bonus Dei ſeruus 195
Simplicitas rerũ, veſtigium eſt Dei 1020
Singularitas omnem comparationem fugit 466
Socratis iuſiurandum 990
Sodales mali, contagioſa res 114
Solutio peccatorum gratiæ Dei deputanda 214
Somniorum ludibria 251
Somnium Auguſtini de ſeparatione creatoris à creatura,& de vniuerſitate 180
Somnium Monicæ de filio 126
Somnus,animæ vim non minuit,nec alia huiuſmodi corporis affectio 819
Sonorum numerus quid, & quomodo deprehendatur 546
Sonus ad aurium iudicium pertinet, iſque duplex 694
Sonus triplex 694
Sophiſma de vero & falſo 749
Speciem boni habentia,quæ ad vicia inuitant, in ſolo Deo vera eſſe, & perfecta 112
Species quid 400.401
Species quorumlibet corporũ,ſine quibus rectè viui poteſt, minima bona ſunt 17
Species rerum in anima 240
Spectacula tragica 117
Spes in Deo 251
Spiritibus immundis vexati,ſanantur 221
Spiritum è cælo, corpus è terra poſsidemus 5
Spiritus angelici in ſancta ſcriptura, animarum nomine ſignificari non ſolent 23
Spiritus cur ſolus ſuper aquas feratur 313
Spiritus Dei quomodo ferebatur ſuper aquas 1137
Spiritus fouens animas infirmas 312
Spiritus hominis quid in ſcripturis dicatur 1169
Spiritus immundus duobus modis appellari ſolet 714
Spiritus rectus quis 875
Spiritus ſuperfuſus aquis 311
Structura pedum 476
Studia Auguſtini quo anno intermiſſa 108
Stulti & ſapientis diſcrimen 891
Stultitia an cum Deo ſit 674
Stultitia, magnum vitium 29
Stultitia quid 985
Stultitia, ſapientiæ contraria,vt mors vitæ 719
Stultitia,ſimplicitatis,& innocentiæ nomine tegitur 113
Stultus dici non poteſt, qui ſine vitio factus eſt 29

Suauitas & origo iuſtitiæ Deus 130
Subiecto ineſſe quid 399
Subiecto quæ inſunt, & quæ de ſubiecto dicuntur 399
Subſidium memoriç ſcriptura 715
Subſtantia animç propria & ſimplex 823
Subſtantia & accidens 398
Subſtantia quid 403
Subſtantia nulla per ſe mala, ſed per incongruentiam 1097
Subſtantia omnis bona 1011
Subſtantia viua, & immutabilis animus, nec ſi quomodo mutabilis, propterea mortalis ſit 897
Subſtantiæ ſecundæ quæ dicantur 403.404
Suffragia Manichæorum excluduntur 1105
Summa fidei 1057
Summa quid 376
Summo bono noceri non poteſt 1094
Summum hominis bonũ in Deo eſſe 5
Summum hominis bonum quid 587
Summum malum corrumpi non poſſe, vt nec bonum 1095
Superbia celſitudinem imitatur 112
Superbiæ vitium 260
Syllaba breuis, & longa, qua ſibi ratione conferantur 467
Syllaba breuis vnius temporis eſt 467
Syllaba longa duo tempora habet 467
Syllaba vltima quare in metris indifferens 501
Syllabarum ſpacia aliter muſici, aliter grammatici docent 464
Syllabarum tempora 466
Symbola Trinitatis in homine 314

T

Tellus quare infrugifera & noxia gignit 1143
Temeritas Fauſti, docentis, quod neſciebat 146
Temperãtia probatur ex ſacris ſcripturis 1069
Temperantia quid 896
Tempora çterna quomodo, & quæ Deus creauit, bona dicuntur 1135
Tempora nulla, ante tempora à Deo çreata, fuerunt 274
Tempora præterita & futura quomodo præſentia ſunt 277
Temporis differentiæ tres 274
Temporis menſura in quo 275
Tempus dolori medetur 134
Tempus eſt, quo metimur motum corporis 281
Tempus præteritum & futurum vbi ſunt 277

& qualenon 176
Tempusquo modo liceat metiri 279
Tempus quomodo metitur 283
Tenebræ nihil ſunt 1137
Tenebræ quomodo factæ 1141
Tenebræ ſuper faciem abyſsi 288.1136
Tẽtatio diaboli cedit in decorem vniuerſi 1028
Tentatio in mundo triplex 1016
Tentatio quomodo deiicit 1175
Terminatio & declinatio nominum neutri generis 338
Terminatio & declinatio nominum communis generis 343
Terminatio & declinatio nominum omnis generis 347
Terminationes nominum 336
Terminus verſuum varius 529
Terra, corpus ſimplex 824
Terra duplex 287
Terra erat inanis, &c. variè intellectum 299
Terra & cælum Deo ſumus 5
Teſtamentum nouum, ſanctarum ſcripturarum lumen 997
Teſtamẽtũ vetus & nouum, diſciplinæ regula 078
Teſtamentũ vetus & nouum quomodo differunt 1005
Theſis quid 430
Timor, inſolita & repentina exhorreſcit 113
Tormenta, quibus pueri a magiſtris affliguntur, parentes rident 98
Tranquillitas, in veſtigandis rebus obſcuriſsimis, perneceſſaria 874
Triangulus an angulo contrahetur 832
Tribrachi metra quot 507
Triſtitia rebus amiſsis contabeſcit; quibus ſe oblectat cupiditas 113
Tumor quid ſit 839
Tunicę pelliceę, quid ſignificent 1181

V

Vacatio optima eſt ad cognoſcendum Deum 1024
Varietas ſectarum profuit eccleſiæ 998
Vbi & quando 421
Vela in oſtiis ludi literarij 101
Velocitas tarditati contraria 455
Ventus quid ſit 827
Vera liquidò quæ 298
Vera quædam credimus, quædam nec ſenſu, nec phantaſia, ſed tantùm ratione deprehendũtur 768
Verba Academicorum peculiaria 614
Verba coniuncta quid ſignificens

ſicent 376
Verba duplicia 398
Verba hęc, fortè forſan, forſitan, fortaſſe, fortuitò, nulla religio dicere prohibet 3
Verba inchoatiua, frequentatiua & deſideratiua 364
Verba neutropaſsiua & imperſonalia 362
Verba quare dicantur neutralia 358
Verba quot modis accipiantur 355
Verba, ſigna rerum 773
Verba ſimplicia vnũ quiddam ſignificant 375
Verbi communis coniugatio 360
Verbis non eſſe immorandum, cùm res conſtat 616
Verbo Dei docemur in omnibus 271
Verbo æterno Deus condidit omnia 270
Verbum Dei quomodo loquatur cordi 272
Verbum commune vnde dicatur 360
Verbum deponens vnde 361
Verbũ imperſonale in, tur, 363
Verbum vnde dictum 379
Verecundus concedit Auguſtino rus ſuum 215
Veri & falſi natura 763
Veriſsimile Academicis quid 5
Veriſsimile quid ſit 1092
Veritati, à qua animus eſt, quatenus ipſa eſt, nihil cõtrarium 817
Veritas à quocunque dicta recipienda 307
Veritas & falſitas quomodo in creaturis 189
Veritas immortalis arguit animam immortalem 767
Veritas omnibus præferenda 1039
Veritas non oculis corporeis, ſed pura mente videtur 991
Veritas perfecta ex vtriuſque teſtamenti conſenſu in ſola diſciplina catholica 1068
Veritas perpetua 747
Veritas reuelata 308
Veritas ſumma quomodo ex rebus conditis deprehendatur 1027
Veritas vnde oriatur 1024
Veritas vt de terra oriatur, & de cęlo iuſtitia reſpiciat, orat Auguſtinus 319
Veritatem niſi diuina ope non percipi 627
Veritati aſſentiendum 626
Vermiculi ſecti quomodo moueantur 866
Veſpera quare diem ſeptimum non ſequatur 334
Veſpera quid ſit 1141
Veſtis muliebris an virum deceat 765
Verſus certo pedum numero conſtat. 473

Verſus & metrum quid inter ſe diſtent 486
Verſus ex bacchis pedibus 709
Verſus heroici finis 531.533
Verſus ex pyrrhichijs decē 489
Verſus perperam pronunciatus & grammaticum offendit & muſicum 465
Verſus quid ſit 487
Verſus vnde 694
Verum aut falſum vnde 754
Verum eſt, quicquid eſt 751
Verum & ſimile differre 753
Verum inueri poſſe 613
Verum non eſt, nihil percipi poſſe 630
Verum quid ſit 750
Vetus & nouus homo 1013
Via ad ſalutem, ſolus Chriſtus 190
Via fidei ad beatitudinis poſſeſsionem ducit 28
Viæ ponentium ad Deum tergum, non faciem, diſtortæ 109
Victorinus rhetor conuerſus 196
Videre refertur ad omnes ſenſus 258
Vim animæ nec ſomno, nec huiuſmodi corporis affectione minui 819
Vim vi repellere an liceat 885
Vires corporis creſcunt, non anima 849
Virgilius corripitur 354
Virginitas, munus Dei magnum 68
Viride agri quid deſignat 1163
Virtus circulo ſimilis 842
Virtus quid ſit 842
Virtus & diſciplina differunt 415
Virtutes quatuor è ſcripturis eſſe aſſeruntur 1065
Virtutes quatuor Chriſtianè definiuntur 164
Virtutes, quibus rectè viuitur, magna bona ſunt 17
Virtutibus nemo malè vtitur 17
Virtutis opus quod 17.939
Vis animæ infinita 827
Vis verbi 383
Viſio quomodo fiat 851
Viſorum genera quot 988
Vita beata cur non oculis videatur 247
Vita beata, Dei donum 706
Vita beata, perfecta Dei cognitio 6
Vita beata quæ 896
Vita beata quid, & vbi 248
Vita communis 175
Vita corporum melior certiórque, quàm corpora 121
Vita vera quę, aut mors 1000
Vitæ præcepta pauci aſſequuntur 687
Vitia animi omnia, vno ſtultitiæ nomine includuntur 721
Vitia ſunt ad virtutem occaſio 1042

Vitiorum remedia à dæmonibus 264
Vitium animæ vnde 1008
Viuere beatè quid 4
Vnguenta ex carnibus animalium 1113
Vnitas dat eſſe 1095
Vnitatis pulchritudo in quibus 1032
Vniuoca quæ 395
Vocabula Græca in Latino ſermone non, niſi neceſsitate, vſurpanda 460
Vocabulorum occaſio 692
Voce firmamenti, ſcriptura intelligitur 316
Vocis admonitu quomodo Auguſtinus totus cõuerſus 211
Voluntas à domino præparatur 19
Voluntas bona quid 895
Voluntas Dei omnium, quę ſunt, cauſa 1135
Voluntas Dei non eſt maior potentia ſua 179
Voluntas & potentia Dei, Deus ipſe eſt ibid.
Voluntas Dei principium neſcit 272
Voluntas mala vnde 971
Voluntas maximè libera 946
Voluntas, niſi Dei gratia liberetur à ſeruitute, qua facta eſt peccati ſerua, & vt vitia ſuperet, adiuuetur, rectè piéque viui à mortalibus non poteſt 16
Voluntas quid 31
Voluntas varia 207
Voluptas edendi & bibendi nulla eſt, niſi eſuriendi & ſitiendi præcedat moleſtia 199
Voluptas & vtilitas ex beneficio in proximum collato 3 8
Voluptas aurium 255
Voluptatis imbecillitas protrudit nos ad ſublimiora 1034
Vtilitas diſciplinarum liberalium 660
Vtilitas & voluptas ex beneficio in proximum collato 328
Vſia, ſiue ſubſtantia 403
Vſiæ ſecundæ quæ dicantur 403.404
Vſus artium liberalium difficillimè aſſequitur 696
Vſus coniugij à Manichæis damnatus 1089
Vxor prudens & Chriſtiana deſcribitur 223
Vxor quæritur Auguſtino 173

Z

Zenonis opinio de Deo, anima, & mundo 644

INDICIS RERVM PRIMI TOMI FINIS.

lubens tuę celſitudini acceptum ferri pa
cessentem recrearis, currẽti frigidam, v
deris, idque non tantum amico hortatu
tiam benignitate tua ſpontanea. Quin
bi magna ex parte debemus, quod Car
ſarem habemus, quum honeſtis ſtudiis,
ſtianæ religioni toto pectore fauentem
cupientem ~~Erasmo~~, niſi me fallan
Prolixior ad tot tantiſque negociis
ſimum præſulem videri poterat hæc
niſi præter quàm quod non vni ſcribi
vetat quo minus ex interuallo legatu
minus Ieſus ſublimitatem tuam diu
bis ſeruet incolumem, omnibuſq
rebus bonis eximie florentẽ.

Datum Friburgi Briſ-
gaiæ, Anno M. D.
XXIX.

lubens tuę celſitudini acceptum ferri patiar, qui laceſſentem recrearis, currēti frigidam, vt aiunt ſuffuderis, ídque non tantum amico hortatu, verum etiam benignitate tua ſpontanea. Quin & illud tibi magna ex parte debemus, quòd Carolum Cæſarem habemus, quùm honeſtis ſtudiis, tum Chriſtianæ religioni toto pectore fauentem, nec male cupientem ~~Eraſmo~~, niſi me fallant omnia. Prolixior ad tot tantíſque negociis occupatiſſimum præſulem videri poterat hæc præfatio, niſi præter quàm quòd non vni ſcribitur, nihil vetat quo minus ex interuallo legatur. Dominus Ieſus ſublimitatem tuam diu nobis ſeruet incolumem, omnibúſque rebus bonis eximiè florentē.

Datum Friburgi Briſgaræ, Anno M. D. XXIX.

* * *

POSSIDONIVS CALAMENSIS EPISCOPVS, DE VITA ET MORIBVS AVGVSTINI.

* * *

INSPIRANTE rerũ omnium factore & gubernatore deo, mei memor propoſiti, quo per gratiam Saluatoris omnipotentis, ac per diuinæ Trinitatis fidem ſeruire decreui, & antea in vita laicum, & nunc in officio Epiſcoporum, ſtudens ex qualicunque accepto ingenio & ſermone ædificationi prodeſſe ſanctæ ac verę Chriſti domini Catholicæ Eccleſiæ, de vita ac moribus prædeſtinati, & ſuo tempore præſentati ſacerdotis optimi Auguſtini, quæ in eodem vidi, ab eodémque audiui, minime reticere debeo. Id enim etiam ante nos factitatum fuiſſe à religioſiſsimis ſanctæ matris Eccleſiæ Catholicę viris legimus & comperimus, qui diuino afflati ſpiritu, ſermone proprio atque ſtylo, & auribus & oculis ſcire volentium dicendo & ſcribendo ſimilia, ſtudioſorum noticiæ intulerũt, quales quantíque viri ex communi domini gratia in rebus humanis, & viuere, & vſque in finem obitus perſeuerare meruerũt. Idcirco ipſe quoque diſpen-

ſatorum omnium minimus, fide non fictâ, qua domino dominantium omnibúſque bonis ſeruiendum & placendum eſt fidelibus, de prædicti venerabilis exortu viri & procurſu & debito fine, quæ per eum didici & expertus ſum quamplurimis annis eius inhærens charitati, vt dominus donauerit explicandum ſuſcepi. Verum ſummam quęſo maieſtatem, quo munus huiuſmodi à me arreptum ita geram & peragam, vt nec patris luminum offendam veritatem, nec bonorum Eccleſię filiorum vlla ex parte fraudare videar charitatem. Nec enim attingam ea omnia inſinuare, quæ idem beatiſsimus Auguſtinus in ſuis Confeſsionum libris de ſemetipſo, qualis ante perceptam gratiam fuerit, qualíſque iam ſumpta viueret, deſignauit. Hoc enim facęre voluit, vt ait Apoſtolus: Ne de ſe quiſquã hominum ſupra quàm ſe eſſe nouerat, aut de ſe auditum fuiſſet crederet vel putaret, humilitatis ſanctæ more vtens, & iam nullum fallens, ſed laudem non ſuam, ſed ſui domini de propria liberatione ac munere quærens, ex iis videlicet quæ iam perceperat, & fraternas preces poſcens de iis quæ accipere cupiebat. Sacramẽtum igitur regis, quod angelica authoritate prolatum eſt, bonum eſt abſcondere: opera autem domini reuelare & cõfiteri, honorificũ eſt.

Iaco. 1. *2. Cor. 12.*

Igitur beatiſsimus Auguſtinus ex prouincia Africana ciuitate Thagaſtenſi de numero curialium, parentibus honeſtis & Chriſtianis progenitus erat, alitúſque ac nutritus eorum cura ac diligentia, impenſíſque ſecularibus literis eruditus apprime, omnibus videlicet diſciplinis imbutus quas liberales vocant. Nam & Grammaticam prius in ſua ciuitate, & Rhetoricã in Africæ capite Carthagine poſtea

Tobiæ 12. *Ortus & conuerſio. Cap. 1.*

POSSIDONIVS CALAMENSIS EPISCOPVS, DE VITA ET MORIBVS AVGVSTINI.

* * *

INSPIRANTE rerũ omnium factore & gubernatore deo, mei memor propoſiti, quo per gratiam Saluatoris omnipotentis,ac per diuinæ Trinitatis fidem ſeruire decreui, & antea in vita laicum, & nunc in officio Epiſcoporum, ſtudens ex qualicunque accepto ingenio & ſermone ædificationi prodeſſe ſanctæ ac verę Chriſti domini Catholicæ Eccleſiæ, de vita ac moribus prædeſtinati, & ſuo tempore præſentati ſacerdotis optimi Auguſtini,quæ in eodem vidi,ab eodémque audiui,minime reticere debeo. Id enim etiam ante nos factitatum fuiſſe à religioſiſsimis ſanctæ matris Eccleſiæ Catholicę viris legimus & comperimus,qui diuino afflati ſpiritu,ſermone proprio atque ſtylo,& auribus & oculis ſcire volentium dicendo & ſcribendo ſimilia,ſtudioſorum noticiæ intulerũt, quales quantíque viri ex communi domini gratia in rebus humanis,& viuere,& vſque in finem obitus

ſatorum omnium minimus, fide non fictá, quæ domino dominantium omnibúſque bonis ſeruiendum & placendum eſt fidelibus, de prædicti venerabilis exortu viri & procurſu & debito fine, quæ per eum didici & expertus ſum quamplurimis annis eius inhærens charitati, vt dominus donauerit explicandum ſuſcepi. Verum ſummam quęſo maieſtatem, quo munus huiuſmodi à me arreptum ita geram & peragam, vt nec patris luminum offendam veritatem, nec bonorum Eccleſię filiorum vlla ex parte fraudare videar charitatem. Nec enim attingam ea omnia inſinuare, quæ idem beatiſsimus Auguſtinus in ſuis Confeſsionum libris de ſemetipſo, qualis ante perceptam gratiam fuerit, qualíſque iam ſumpta viueret, deſignauit. Hoc enim facęre voluit, vt ait Apoſtolus: Ne de ſe quiſquã hominum ſupra quàm ſe eſſe nouerat, aut de ſe auditum fuiſſet crederet vel putaret, humilitatis ſanctæ more vtens, & iam nullum fallens, ſed laudem non ſuam, ſed ſui domini de propria liberatione ac munere quærens, ex iis videlicet quæ iam perceperat, & fraternas preces poſcens de iis quæ accipere cupiebat. Sacramẽtum igitur regis, quod angelica authoritate prolatum eſt, bonum eſt abſcondere: opera autem domini reuelare & cõfiteri, honorificũ eſt. Iaco 1. 2. Cor. 12.

Igitur beatiſsimus Auguſtinus ex prouincia Africana ciuitate Thagaſtenſi de numero curialium, parentibus honeſtis & Chriſtianis progenitus erat, alitúſque ac nutritus eorum cura ac diligentia, impenſíſque ſecularibus literis eruditus apprime, omnibus videlicet diſciplinis imbutus quas liberales vocant. Nam & Grammaticam prius in ſua ciuitate, & Rhetoricã in Africæ capite Carthagine poſtea Tobiæ 12. *Ortus & conuerſio. Cap. 1.*

docuit. Conſequenti etiam tempore trans mare in vrbe Roma, & apud Mediolanum, vbi tunc temporis Imperatoris Valentiniani minoris comitatus fuerat conſtitutus. In qua vrbe tunc Epiſcopatum adminiſtrabat acceptiſsimus deo, & in optimis viris præclariſsimus ſacerdos eximius Ambroſius. Huius interea verbi dei prædicatoris frequentiſsimis in Eccleſia diſputationibus aſtans in populo, intẽdebat ſuſpenſus atque affixus. Verum aliquando Manichęorum apud Carthaginem adoleſcens fuerat errore ſeductus: & ideo cęteris ſuſpẽſior aderat, ne quid vel pro ipſa, vel contra ipſam hæreſim diceretur. Sed prouenit dei liberatoris clementia ſui ſacerdotis Ambroſii cor pertractãtis, vt contra illum errorem incidentes legi ſoluerentur quæſtiones, atque ita edoctus ſenſim atque paulatim, hæreſis illa miſeratione diuina eius ex animo pulſa eſt. Protinúſque ipſe in fide catholica confirmatus eſt, proficiẽdi in religione eidem amoris ardor tantus innatus eſt, vt propinquantibus diebus ſanctis Paſchæ, ſalutis aquam perciperet. Et factum eſt diuina præſtante opitulatione, vt per illum talem ac tantum antiſtitem Ambroſium, & doctrinam ſalutarem Eccleſię catholicę, & diuina Auguſtinus perciperet ſacramenta. Móxque ex intimis cordis medullis ad deum conuerſus, ſpem omnem quam habebat in ſeculo dereliquit, iam non vxorem, non filios carnis, non diuitias, non honores ſeculi quærens: ſed ſoli deo cum ſuis ſeruire ſtatuit, in illo & ex illo puſillo grege eſſe ſtudens, quem dominus alloquitur, dicẽs: Nolite timere puſillus grex, quoniam complacuit patri veſtro dare vobis regnum:

Comitatus Cæſaris.

Ambroſius

Aug. Manichæus.

Baptiſmus Aug.

Mundi contemptus. cap. ij.

Lucæ 12.

cite vobis ſacculos non veteraſcentes, theſauros non deficientes in cœlis. Et illud quod iterum dicit dominus, idem vir ſanctus facere cupiens: Si vis eſ- *Matt. 19.* ſe perfectus, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlis, & veni ſequere me. Et ſuper fidei fundamẽtum ædificare deſide- *1. cor. 3.* rans, non ligna, fœnum, ſtipulam, ſed aurum, argentum, & lapides precioſos. Et erat tunc annis maior *Aetas Auguſtini.* triginta, ſola ſuperſtite matre, nomine Monica, ſibique adhærente, & de ſuſcepto eius propoſito ſeruiendi deo amplius quàm de carnis nepotibus exultante. Nam eius pater Patricius nomine iam antea functus erat. Renunciauit etiam ſcholaſticis quos Rhetoricen docebat, vt ſibi magiſtrum alium prouiderẽt eo quòd ſeruire deo ipſe decreuiſſet. Ac *Seceſſus Auguſt. Cap iij.* placuit ei percepta baptiſmi gratia cum aliis ciuibus & amicis ſuis deo pariter ſeruientibus ad Africam & propriam domum agróſque remeare. Ad quos veniens, & in quibus conſtitutus fermè triennio, & à ſe iam alienatis curis ſecularibus, cum iis qui eidem adhærebant deo viuebat, ieiuniis, orationibus, boníſque operibus, in lege domini meditans die ac nocte. Et de iis quæ ſibi deus cogitanti atque oranti intellecta reuelabat, & præſentes & abſentes ſermonibus ac libris docebat. Contigit *Quidã ab Aug. conuerſus.* forte eodem tempore, vt quidã ex iis quos dicunt agentes in rebus, apud Hipponem regium conſtitutus, bene Chriſtianus deúmque timens, comperta eius bona fama atque doctrina, deſideraret atque optaret eum videre, promittens ſe poſſe mundi huius omnes cõtemnere cupiditates atque illecebras, ſi aliquando ex eius ore dei verbum audire meruiſſet. Quod cũ ad ſe fideli fuiſſet relatione delatum,

liberare animam cupiens ab huius vitæ periculis, morteque æterna, ad memoratam vltro atque con feſtim venit ciuitatem, & hominem viſum allocutus frequentius atque exhortatus eſt quãtum deus donabat, vt quod deo vouerat, redderet. Hæc ſe ille facturum de die in diem pollicebatur, nec tamen in eius tũc hoc impleuit præſentia. Sed vacare vtique

1. Timo. 2. & inane eſſe non potuit, quod per tale vas mũdum in honore vtile, domino ad omne opus bonum paratum in omni loco diuina gerebat prouidentia.

Raptus ad presbyteri gradum. Cap. iiij.

Eodem itaque tempore in Eccleſia Hipponenſi catholica, Valerius ſanctus epiſcopatũ gerebat. Qui cum flagitante Eccleſiaſtica neceſsitate, de prouidendo & ordinando presbytero ciuitatis plebẽ dei alloqueretur & exhortaretur, iam ſcientes catholici ſancti Auguſtini propoſitum & doctrinã, manu iniecta, quoniam & idem in populo ſecurus & ignarus, quid futurum eſſet, aſtabat. Solebat autem laicus, vt nobis dicebat, ab eis tantũ Eccleſiis quæ non haberẽt Epiſcopos ſuam abſtinere præſentiam Eum ergo tenuerunt, & vt in talibus conſuetum eſt Epiſcopo ordinandum intulerunt, omnibus id vno conſenſu & deſiderio fieri perficíque petentibus, magnóque ſtudio & clamore flagitantibus, vbertim eo flente: nonnullis quidem lachrymas eius, vt nobis ipſe retulit, tunc ſuperbè interpretãtibus, & tanquam eum conſolantibus ac dicentibus: quia locus presbyterij, licet ipſe maiore dignus eſſet, appropinquaret tamen epiſcopatui. Cum ille homo dei, vt nobis retulit, maiori conſideratione intelligeret & gemeret, quàm multa & quàm magna ſuæ vitę pericula de regimine & gubernatione Eccleſiæ impẽdere, ac prouenire ſpectaret, atque ideo fleret.

Et eorum tunc vt voluerunt completum eſt deſiderium. Factus ergo presbyter monaſterium intra Eccleſiam mox inſtituit, & cum dei ſeruis viuere cœpit ſecundum modum & regulam ſub ſanctis Apoſtolis conſtitutam. Maxime vt nemo quicquam proprium in illa ſocietate haberet, ſed eis eſſent omnia communia, & diſtribueretur vnicuique prout cuique opus erat, quod iã ipſe prior fecerat, dum de tranſmarinis ad ſua remeaſſet. Sanctus vero Valerius ordinator eius vt erat vir piiſsiſimus & deum timens, exultabat, & deo gratias agebat, ſuas exauditas à domino fuiſſe preces, quas ſe frequentiſsime fudiſſe narrabat: ſcilicet vt ſibi diuinitus homo concederetur talis, qui poſſet verbo dei & doctrina ſalubri Eccleſiam dei ædificare: cui rei ſe homo natura Græcus, minúſque Latina lingua & literis inſtructus, minus vtilem peruidebat. Et eidem presbytero poteſtatem dedit coram ſe in Eccleſia Euangelium prædicandi ac frequentiſsime tractandi, contra vſum quidem & con ſuetudinem Africanarum Eccleſiarum. Vnde etiam ei nonnulli Epiſcopi detrahebant. Sed ille vir venerabilis ac prouidus, in orientalibus Eccleſiis id ex more fieri ſciens, vtilitati Eccleſiæ conſulens, obtrectatorum non curabat linguas dommodo factitaretur à presbytero quod à ſe Epiſcopo impleri minime poſſe cernebat. Vnde accenſa & ardens eleuata ſuper candelabrum lucerna, omnibus qui in domo erant, lucebat. Et poſtea currente & volante huiuſmodi fama, bono præcedente exemplo, accepta ab Epiſcopis poteſtate, presbyteri nonnulli coram Epiſcopis populis tractare cœperunt verbum dei. Sanè tunc in illa Hipponenſi

Monaſterių̃ Aug. Cap. v.

Valerius Græcus: Aug. doctor.

Matth. 5.

Cõfictationum

Fortunato: vrbe Manichæorum peſtilentia quamplurimos ci-
Cap. vj. ues & peregrinos infecerat, & penetrauerat, ſeducente & decipiente eiuſdē hæreſis quodam pesbytero nomine Fortunato, ibidem conuerſante atque morante. Interea Hipponenſes ciues & peregrini Chriſtiani tā catholici, quàm etiā donatiſtæ adeunt Auguſtinum presbiterum, atque depoſcunt, vt illum hominem Manichæorum presbyterum quem doctum credebant, videret, & cum eodem de lege
1. Pet. 3. tractaret. Quod idem vt ſcriptum eſt, paratus ad re-
Ad Tit. 1. ſponſionem omni poſcenti ſe rationem de fide & ſpe quę in deo eſt, poténſque exhortari in doctrina ſana, & contradicentes redarguere, minime renuit. Sed vtrum etiam hoc Fortunatus fieri vellet, ſciſcitatus eſt. At illi confeſtim ad ipſum Fortunatum id detulerunt, petentes & exhortantes ac flagitantes, quòd id minime recuſaret. Sanè quoniā idem Fortunatus iam apud Chartaginem ſanctum nouerat Auguſtinum adhuc in eodem ſecum errore conſtitutum, cum eodem congredi pauitabat. Veruntamen ſuorum maxime inſtantia coactus ac verecundatus, promiſit cominus ſe eſſe venturum, certaménque diſputandi ſubiturum. Vnde condicto die & loco conuenerunt in vnum concurrentibus quamplurimis viris ſtudioſis turbíſque curioſis, & apertis notariorum tabulis, diſputatio eſt cœpta primo, & ſecūdo finita eſt die. In qua ille Manichęus præceptor, vt ſe geſtorum cōtinet fides, nec catholicam aſſertionem potuit euacuare, nec Manichęorum ſectam ſubnixa veritate valuit comprobare: Sed deficiens reſpōſione, vltimo collaturum ſe cum ſuis maioribus ea quæ refellere nō potuit proſecu-

ſuæ animæ conſulturum, atque ita ab omnibus apud quos magnus & doctus videbatur, nihil valuiſſe in ſuæ ſectæ aſſertione iudicatus eſt. Qua ille confuſione affectus, & ſequenti tempore de Hipponenſi ciuitate profectus ad eandem amplius nõ remeauit: Ac ſic per memoratum dei hominem omnium cordibus, vel qui aderãt, vel qui abſentes illa quæ geſta ſunt cognouerant, error ille ablatus, catholica eſt intimata ac comperta ſyncera religio.

Et docebat ac prædicabat ille priuatim & publi Scripta Au
ce, in domo & in Eccleſia ſalutis verbũ cum omni gu gratio
fiducia aduerſus Africanas hæreſes, maximéque cõ ſa. ca. vj.
tra Donatiſtas, Manichæos, & Pelagianos, libris confectis, ac repetitis ſermonibus, ineffabiliter admirãtibus Chriſtianis & collætãtibus, & hocipſum vbi poterant non tacentibus, ſed diffamantibus. Sícque adiuuante domino, leuare in Africa Eccleſia catholica exorſa eſt caput, quæ multo tempore illis conualeſcentibus hæreticis, præcipuéque rebaptizante Donati parte maiorem multitudinem Afrorum, ſeducta & oppreſſa iacebat. Libros vero eiuſdem ſiue tractatus mirabili dei gratia procedentes ac profluentes, inſtructos omni rationis copia atque authoritate ſanctarũ ſcripturarum, ipſi quoque hæretici concurrentes, cum Catholicis ingenti ardore audiebant: & quiſquis vt voluit & potuit notarios adhibens, etiam ea quæ dicebãtur excepta deſcripſit. Et inde iã per totum Africæ corpus præclara doctrina odórque ſuauiſsimus Chriſti diffuſa & manifeſtata eſt, congaudente hoc quoque cõ
perto Eccleſia dei trãſmarina. Quoniam ſicut dum 1. Cor. 12.
patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra, ita etiam cum glorificatur vnum mem-

brum, cõgaudent omnia membra: Per iden tempus coram epiſcopis hoc illi iubẽtibus, qui plenarium totius Africę concilium Hippone agebãt, de fide & ſymbolo presbyter adhuc Auguſtinus diſputauit.

Deſignatus Epiſcopus viuo Valerio. cap. viij.

Ille vero beatus ſenex Valerius cęteris ex hoc amplius exultans, & deo gratias agens de conceſſo ſibi ſpeciali beneficio, metuere cœpit, vt eſt humanus animus, ne ab alia Eccleſia ſacerdos probatus ad Epiſcopatum quæreretur, & ſibi auferretur: Nam & id prouenißet, niſi & hoc idem Epiſcopus cognito, ad locum ſecretum cũ trãſire curaſſet, occultatúmque à quærentibus minime inueniri feciſſet. Vnde amplius formidans idem venerabilis ſenex, & ſciens ſe corpore & ætate infirmiſsimum, egit ſecretis literis apud Primatem Epiſcopum ſedis Carthaginenſis, allegans imbecillitatem corporis ſui, ætatíſque grauitatem, & obſecrans vt Hipponenſi Eccleſiæ ordinaretur Epiſcopus, qui ſuæ cathedræ non tam ſuccederet ſed conſacerdos accederet Auguſtinus. Quæ igitur beatus Valerius optauit & rogauit, ſatagens reſcripto impetrauit. Poſt quam petitionem ad viſitandum adueniente ad Eccleſiam Hipponenſem tũc Primate Numidiæ Megalio Calamenſi Epiſcopo, & Valerius antiſtes, Epiſcopis qui forte tunc aderant, & clericis omnibus Hipponenſibus, & vniuerſæ plebi inopinatam cunctis ſuam inſinuat tunc voluntatem: omnibúſque audientibus & gratulãtibus, atque id fieri perficíſque ingenti deſiderio clamãtibus, Epiſcopatum ſuſcipere contra morem Eccleſiæ ſuo viuente Epiſcopo presbyter Auguſtinus recuſabat. Dúmque id fieri ſolere ab omnibus ſuaderetur, atque id ignaro tranſmarinis & Africanis Eccleſiæ exẽplis

probaret

probaretur, compulſus atque coactus ſuccubuit, & Epiſcopatus curam & maioris loci ordinationem ſuſcepit. Quod in ſe ipſo poſtea fieri non debuiſſe, vt viuo ſuo Epiſcopo ordinaretur, & dixit, & ſcripſit, propter concilii vniuerſalis vetitum, quod iam ordinatus didicit: nec quod ſibi factum eſſe doluit, aliis fieri voluit. Vnde etiam ſategit, vt cōciliis conſtitueretur Epiſcoporum, ab ordinatoribus deberi ordinandis vel ordinatis omnium ſtatuta ſacerdotum in noticiam eſſe deferenda. Atque ita factum eſt, vt Epiſcopatu ſuſcepto multo inſtantius ac feruentius maiore authoritate, non adhuc in vna tantum regione, ſed vbicunque rogatus veniſſet, verbum ſalutis æternæ alacriter ac ſuauiter pullulante atque creſcēte domini Eccleſia prædicabat, paratus ſemper poſcentibus reddere rationē de fide & ſpe, quæ cum deo eſt, Et eius dicta atque excepta, maxime Donatiſtæ in eadem Hipponenſi vel vicina manentes ciuitate, ad ſuos Epiſcopos deferebāt. Quæ cum audiſſent, & ecōtra forte aliquid dicerent, aut à ſuis refellebatur, aut eadem res ad ſanctum Auguſtinum deferebatur, eáque comperta patienter ac leniter vt ſcriptum eſt, cum timore & tremore ſalutem omnium operabatur: Oſtēdens, quòd nihil illi refellere voluerint ac valuerint, quámque verum manifeſtúmque ſit quod Eccleſiæ dei fides tenet & docet: Et hæc diebus ac noctibus ab eodem iugiter agebantur. Nam & epiſtolas priuatas ad quoſcunque eiuſdē erroris Epiſcopos, & eminentes ſcilicet laicos dedit, ratione reddita admonens atque exhortans, vt vel ab illa ſe prauitate corrigerēt, vel certè ad diſputationes venirent. Illi vero cauſa diſfidentiæ nihil vnquā reſcribere voluerunt, ſed irati

furioſa

pugna cū Donatiſtis cap. ix.

1. Pet. 1.

Philip. 2.

furioſa loquebantur, atque ſeductorem decepto-rémque animarum Auguſtinũ eſſe, & priuatim & publicè conclamabãt: & velut lupum occidendum eſſe in defenſionem gregis, ſcilicet ſui, dicebant & tractabant, omniáque peccata à deo indubitantèr eſſe credendum poſſe dimitti iis qui hoc facere ac perficere potuiſſent, nec deum timentes, nec homines erubeſcẽtes. Et vt eorum cauſa diffidentię cunctis innoteſceret, elaborauit, & publicis geſtis conuenti, nõ ſunt auſi cõferre. Habebant etiã iidem Donatiſtæ per ſuas penè omnes Eccleſias inauditum hominum genus peruerſum ac violentum, velut ſub profeſsione continentium ambulantes, qui Circoncelliones dicebãtur. Et erant in ingenti numero & turba per omnes ferè Africanas regiones conſtituti. Qui malis imbuti doctoribus audacia ſuperba & temeritate illicita, nec ſuis nec alienis aliquando parcebant, contra ius fáſque in cauſis* interdicentes hominibus: & niſi obediſſent, damnis grauiſsimis & cædibus afficiebant, armati diuerſis telis, bacchantes per agros villáſque vſque ad ſanguinis effuſionem accedere non metuentes. Sed dum verbum dei ſedulo prædicaretur, & cum iis qui oderunt pacem pacis ratio haberetur, illi pacem loquentem debellabant gratis. Cúmque aduerſus eorum dogma veritas innoteſceret, qui volebant & poterant ſeſe inde vel eripiebant, vel ſubducebant, & paci atque vnitati eccleſiæ cum ſuis quibus poterant, cohærebant. Vnde illi ſui erroris congregationem minui videntes, atque augmentis Eccleſiæ inuidentes, accenſi exardeſcebant ira grauiſsima, & intolerabiles perſecutiones vnitati Eccleſiæ compacti faciebant. Ipſiſque

circumcellionum furor. cap. 10.

*al. incautu.

ſacerdoti

ſacerdotibus catholicis & miniſtris aggreſsiones diurnas atque nocturnas, direptionéſque rerum omnium vi inferebant. Nam & multos dei ſeruos cædibus debilitauerunt. Aliquibus etiam calcem cum aceto in oculos miſerunt, alióſque occiderunt. Vnde etiam ſuis iidem Donatiſtæ rebaptizatores in odium veniebant. Proficiente vero doctrina diuina, ſub ſancto & cum ſancto Auguſtino in monaſterio deo ſeruiẽtes, Eccleſiæ Hipponenſi clerici ordinari cœpreunt. Ac deinde innoteſcente & clareſcente de die in diem Eccleſiæ catholicæ prædicationis veritate, ſanctorúmque ſeruorum dei propoſito continentia & paupertate profunda, ex monaſterio quod per illum venerabilem virum & eſſe & creſcere cœperat, magno deſiderio poſcere atque accipere Epiſcopos & clericos pax Eccleſiæ atque vnitas, & cœpit primo, & poſtea conſecuta eſt. Nam ferme decem quos ipſe noui ſanctos ac venerabiles viros continentes & doctiſsimos, beatus Auguſtinus diuerſis Eccleſiis nonnullis quoque eminentioribus rogatus dedit. Similitérque & ipſi ex illorum ſanctorum propoſito venientes, domini Eccleſiis propagatis, & monaſteria inſtituerunt, & ſtudio creſcente ædificationis verbi dei, cæteris Eccleſiis promotos fratres ad ſuſcipiendum ſacerdotium præſtiterunt. Vnde per multos & in multis ſalubris fidei, ſpei, & charitatis Eccleſiæ innoteſcente doctrina, non ſolum per omnes Africanas partes, verumetiam in tranſmarinis, & per libros editos atque in Græcum ſermonem tranſlatos, ab illo vno homine, & per illum multis fauente deo multa innoteſcere meruerunt. Atque hinc, vt ſcriptum eſt,

Profectus Eccleſiæ per Aug. Cap. xi.

Monaſteria

eſt, peccator videns iraſcebatur, dentibus ſuis frendebat & tabeſcebat: ſerui autem Chriſti, vt dictum eſt, cum iis qui oderunt pacem erant pacifici, & cum loquerentur, debellabantur gratis ab eis. Aliquoties vero etiam vias armati iidem Circuncelliones contra famulum dei Auguſtinum obſederunt, dum fortè iret rogatus ad viſitandas inſtruēdáſque & exhortandas catholicas plebes, quod ipſe frequentiſsime faciebat. Et aliquando contigit vt illi ſuccenturiati hactenus perderent captionem: euenit quidem dei prouidentia, ſed ductoris hominis errore, vt per aliam viam cum ſuis comitibus ſacerdos quò tendebat veniſſet, atque per hunc quem poſtea cognouit errorem, manus impias euaſiſſet. Et cum in omnibus liberatori deo gratias egiſſet, illi omnino ſuo more nec laicis nec clericis perpecerunt, ſicut publica teſtantur geſta. Interea ſilendum non eſt, quod ad laudem dei per illius tam egregii in Eccleſia viri ſtudium domúſque dei zelum aduerſus prædictos rebaptizatores Donatiſtas, geſtum & perfectum eſt. Cum forte vnus ex iis, quos de ſuo monaſterio & clero Epiſcopus Eccleſiæ propagauerat, ad ſuam curam pertinentem Calamenſis Eccleſiæ diœceſim viſitaret, vt quæ didicerat pro pace Eccleſiæ contra illam hæreſim prædicaret, factum eſt, vt in medio itinere eorum inſidias incurriſſet, & peruaſum cum omnibus illi comitantibus, ſublatis animalibus & rebus, iniuriis & cæde grauiſsima eū affeciſſent. De qua re ne pacis Eccleſiæ amplius impediretur profectus, defenſor Eccleſię inter leges nō ſiluit. Et præceptus eſt Criſpinus, qui hiſdē Donatiſtis in Calamēſi ciuitate & regione Epiſcopus fuit, prædicatus

Pſal.111. *Pſal.119.* *Augu.inſidiis petitus Ca.xij* *Mulcta hæreticis indicta.*

ſcilicet

ſcilicet & multi temporis, & edoctus ad mulctam teneri aurariam, publicis legibus præſentatus contra hæreticos conſtitutam. Qui reſultans legibus, cum preſentatus apud Proconſulem ſe negaret hæreticum, oborta eſt neceſsitas, vt illi recedente Eccleſiæ defenſore, à catholico Epiſcopo reſiſteretur & conuinceretur, quod eſſe ſe fuiſſe negauerat: quoniam ſi ab eodem diſsimularetur, forte catholicus Epiſcopus ab ignorantibus crederetur, illo ſe quod erat negante atque ita ex hac deſidia infirmis ſcandalum naſceretur. Et memorabili Auguſtino antiſtite omnimodis inſtante, ad controuerſiam ambo ipſi Calamenſes Epiſcopi venerunt, & de ipſa diuerſa communione tertio conflictu ſecum egerunt, magna populorum Chriſtianorum multitudine cauſæ exitum, & apud Carthaginem, & per totam Africam expectante, atque ille Criſpinus Proconſulari & libellari ſententia eſt pronunciatus hæreticus. Próque illo apud cognitorem catholicus Epiſcopus interceſſit, & ne auraria mulcta exigeretur, ei eſt beneficiũ impetratum. Vnde cum ingratus ad piiſsimũ principẽ prouocaſſet, ab Imperatore relationi deditum reſponſum ſolutũ: & conſequenter præceptum, nullo prorſus loco hæreticos Donatiſtas eſſe deeſſe, & eos ad vim legum omnium contra hæreticos latarum vbique teneri debere. Ex quo & iudex propter officium, & idem Criſpinus quòd minime fuerat exactus, præcepti ſunt duas auri libras fiſci [...]bus inferre. Sed protinus opera data eſt per catholicos Epiſcopos, præcipue per ſanctæ memoriæ Auguſtinum, vt illa omnium condemnatio principali remitteretur indulgentia. Et domino adiuuante

Criſpinus mulctatus.

perfectum

perfectum eſt. Qua diligentia & ſancto ſtudio multum creuit ſancta Eccleſia. Et his omnibus pro pace Eccleſię geſtis, Auguſtino dominus & hic palmam dedit, & apud ſe iuſticiæ coronam reſeruauit: ac magis magíſque iuuante Chriſto de die in diem augebatur & multiplicabatur pacis vnitas, & Eccleſiæ dei confraternitas. Et id maxime factum eſt poſt collationem, quæ ab vniuerſis Epiſcopis catholicis apud Carthaginem cum eiſdem Donatiſtarum Epiſcopis facta eſt, adiuuante glorioſiſsimo & religioſiſsimo Imperatore Honorio, propter quod perficiendum etiam à ſuo latere Tribunum & notarium Marcellinum ad Africam iudicem miſerat. In qua controuerſa illi omnibus modis confutati, atque de errore à catholicis conuicti, ſententia cognitoris notati ſunt, & poſt eorum appellationem piiſsimi regis reſponſo, iuſte inter hæræticos condemnati ſunt. Ex qua ratione notati ſunt ſolito amplius eorum Epiſcopi, qui cum ſuis clericis & plebibus non communicauerunt, & pacem tenentes catholicam, multas eorum perſecutiones, vſque ad membrorum amputationem & internicionem pertulerũt. Et totum illud bonum, vt dixi, per ſanctum illum hominem conſentientibus noſtris Epiſcopis ſatagentibus, & cœptum, & perfectum eſt.

Pax Eccleſiæ per Auguſtinum. Cap. xiij.

Emeritus ſuperatus. Cap. xiiij.

Porrò autem poſt illam quę cum Donatiſtis facta eſt collationem, non defuerunt qui dicerent, permiſſos non fuiſſe eoſdem Epiſcopos apud poteſtatem, quæ cauſam audiuit dicere omnia pro ſuis partibus, quoniam catholicæ communionis cognitor ſuæ fauebat Eccleſiæ licet hoc deficientes & victi ad excuſationem iactarent, quandoquidem & ante controuerſiam iidem hæ-

retici catholicæ communionis eundem eſſe noue- rant,& cum ab eodem conueniretur publicis ge- ſtis,quòd ad collationem occurrerent,& ſe eſſe fa cturos proſecuti ſunt. Poterãt vtique ſuſpectum eum habentes recuſare congreſſum. Tamen om- nipotentis dei præſtitit auxilium,vt poſt ea in Cæ ſarienſi Mauritaniæ ciuitate conſtitutus venera- bilis memoriæ Auguſtinus,quò eum venire cum aliis Epiſcopis ſedis Apoſtolicæ literæ compule- runt,ob terminandas videlicet alias Eccleſiæ ne- ceſsitates. Hac ergo occaſione prouenit,vt Eme- ritum eiuſdem loci Donatiſtarum Epiſcopum, quem ſuæ ſectæ præcipuum in illa collatione ha- buerunt defenſorem, videret, & cum eodem pu- blicè in Eccleſia populo aſtante diuerſæ commu- nionis ex hoc ipſo diſputaret,& prouocaret geſtis Eccleſiaſticis:vt quod forte ſicut dicebant, proſe- qui potuit in collatione, ſed permiſſus nõ fuerat, n præſenti ſine alicuius poteſtatis prohibitione aut potentia ſecurus dicere minime dubitaret, & n ſua ciuitate ſuis omnibus præſentibus ciuibus iducialiter propriam defendere communionem on denegaret. Ille nec hac hortatione, nec ſuo- um parentum & ciuium inſtanti petitione id fa- ere voluit,qui ei pollicebantur ſe ad eius reditu- os communionem,etiam cum diſcrimine patri- oniorum,ſalutiſque ſuæ temporalis,ſi modo ca olicam ſuperaret aſſertionem. At ille amplius cere illis geſtis nihil voluit, nec valuit, niſi tan- m iam illa,inquit,geſta continentur apud Car- ginem inter Epiſcopos confecta, vtrum viceri- us,an victi fuerimus Et dum à notario alio loco

& vt

vt reſponderet admoneretur & reticeret, eius cun-ctis manifeſtata diffidentia, Eccleſiæ dei augmenta ac firmamenta prouenerunt. Quiſquis ergò diligentiam & operam beatiſsimæ memoriæ Auguſtini pro Eccleſiæ dei ſtatu cognoſcere plenius voluerit, etiam illa percurrat geſta & inueniet quę vel qualia protulerit, quibus illum doctum, eloquentem & prædicatum hominem prouocaret, hortatúſque fuerit vt pro ſuæ ſefenſione partis quod vellet ediceret, illúmque victum cognoſcet.

Digreſſione conuerſus negociator. Cap.xv.

Scio ergo nõ ſolum ipſe Poſsidonius præſul, qui vitam hanc conſcripſi, verumetiam alii fratres, & conſerui qui nobiſcum tunc intra Hipponenſem Eccleſiam cum eodem ſancto viro viuebant, nobis pariter ad menſam conſtitutis eum dixiſſe: Aduertiſtis hodie in Eccleſia meum ſermonem, eiúſque initium & finem contra meam conſuetudinẽ proceſsiſſe, quoniã nõ eam rẽ terminatam explicuerim quã propoſuerã, ſed pendentem reliquerim. Cui reſpondimus: Ita nos in tempore miratos fuiſſe ſcimus & recognoſcimus. At ille: Credo ait quòd forte aliquem erranté in populo dominus per noſtram obliuionem & errorem doceri & curari voluerit: in cuius manu ſunt & nos & ſermones noſtri. Nam cũ propoſitæ quæſtionis latebras pertractarẽ, in alium ſermonis excurſum perrexi, atque ita non concluſa vel explicata quęſtione, diſputationem terminaui magis aduerſum Manichæorum errorem, vnde nihil dicere decreueram, diſputans quàm de iis quæ aſſerere propoſueram. Et poſt hæc niſi fallar, ecce alia die vel poſt biduum venit quidam Firmus nomine, ne-

ociator, & intra monaſterium ſedente ſancto
uguſtino coram nobis, ad pedes eius genibus
rouolutus ſeſe iactauit lachrymas fundens & ro-
ans, vt pro eius delictis ſacerdos cum ſuis do-
inum deprecaretur, confitens quod Manichæo-
um ſectam ſecutus fuiſſet, & in ea quampluri-
is annis vixiſſet, & propterea pecuniam mul-
am ipſis Manichæis, vel eis quos dicunt electos,
caſſum erogaſſet: ac ſe in Eccleſia per dei miſe-
icordiam fuiſſe eius tractatibus nuper corre-
tum, atque catholicum factum. Quod & ipſe
enerabilis Auguſtinus, & nos qui tunc adera-
ius ab eodem diligenter inquirentes, ex qua re
otiſsimum in illo tractatu ſibi fuerit ſatisfactum
 referente eo, nobiſque omnibus ſermonis ſe-
iem recognoſcentibus, profundum conſilium
ei pro ſalute animarum admirantes & ſtupen-
es, glorificauimus ſanctum eius nomen & bene-
iximus: qui cũ voluerit, & vnde voluerit, & quo
odo voluerit, & per ſcientes & per neſcientes a-
imarum operatur ſalutem. Ex eo ille homo pro-
oſito ſeruorum dei adhærens, negociatoris dimi
it actionem, & proficiens in Eccleſiæ membris, in
lia regione ad presbiterii quoque dei voluntate
etitus & coactus officium acceſsit, tenens atque
uſtodiens propoſiti ſanctitatem: Et forte adhuc
ſque nũc in rebus humanis viuit trans mare con
titutus. Apud Carthaginem quoque, dum per *Felix conuerſus.* *Cap. xvi.*
uendam domus regiæ procuratorem nomine Vr
um, fidei catholicę hominem, ad quoſdam Ma-
ichæorum quos electos vel electas dicunt, blaſ-
hemiis operibus præſentes perucnirent, atque ad

Eccleſiam ab eodem deducerentur, & perducerentur ab Epiſcopis, Ad tabulas auditi ſunt. Inter quos etiam ſanctæ memoriæ Auguſtinus fuit, qui præ cæteris illam execrabilem ſectam nouerat, & eorum prodés eiuſmodi damnabiles blaſphemias ex locis librorum, quos illi accipiunt Manichæi, vſque ad cõfeſsionem earundem blaſphemiarum eos perduxit: & quæ inter ſe illi ſuo more malo indigna & turpia facere conſueuerunt, à fœminarum illarum velut electarum proditione, illis Eccleſiaſticis geſtis declaratum eſt. Atque ita paſtorum diligentia dominico gregi, & augmentum acceſsit & aduerſus fures atque latrones defenſio competens procurata eſt. Cum quodam etiam Felice de numero eorum, quos electos dicunt iidem Manichæi, quíque Hipponem venerat eundem ſeminaturus errorem, publice in Hipponenſi Eccleſia notariis excipientibus diſputauit beatus Auguſtinus populo aſtante: Et poſt ſecundam vel tertiã collationẽ ille Manichæus fruſtrata vanitate & errore illius ſectæ, ad noſtrã conuerſus eſt fidem atque Eccleſiam, ſicut eadem relecta docere poterit ſcriptura. Præterea cum quodam etiam Paſcentio comite domus regiæ Arriano, qui per authoritatem ſuæ perſonæ fiſci vehementiſsimus exactor, fidem Catholicam atrociter ac iugiter oppugnabat, & quamplurimos ſacerdotes dei ſimpliciori fide viuentes, dicacitate ac poteſtate exagitabat & perturbabat, præſentibus honoratis & nobilibus viris, apud Carthaginem ab illo prouocatus coram contulit. Sed idem hæreticus tabulas atque ſtylum, quod magiſter noſter & ante

Paſcentium & Maximinũ Arrianos q omodo vicerit. cap. xvij.

& ante congreſſum, & in congreſſu inſtantiſsime fieri volebat, ne adeſſent omni modo recuſauit. Et dum id pernegaſſet, dicens quòd legum metu publicarum periclitari tabulis ſcriptis nollet, interpoſitis ſtylo & tabulis Auguſtinus Epiſcopus cum ſuis, qui aderant conſacerdotibus, vt abſque vlla ſcriptura priuatim diſputarent, collationem ſuſcepit: prædicens quod poſtmodum contigit, quòd poſt ſolutum conuentum eſſe cuiquam poſſet liberum arbitrium, forte dicere, nullo ſcripturæ documento, ſe dixiſſe quod forte non dixerit, vel non dixiſſe quod dixerit. Beatus Auguſtinus miſcuit cum eodē ſermonem, atque aſſeruit quid crederet, & ab illo quid teneret, audiuit, & vera ratione atque authoritate ſcripturarum probata docuit, & oſtendit noſtræ fidei firmamenta: Illius autem aſſerta nulla veritate, nulla ſcripturarum ſanctarum authoritate ſuffulta docuit & fruſtrauit. Et vt à ſeinuicem partes digreſſæ ſunt, ille magis magiſque iratus & furens, mēdacia multa pro fide ſua falſa iactabat, victum eſſe à ſeipſo proclamās, multorum ore laudatum Auguſtinum. Quæ cum illum venerabilem virum minime laterent, coactus eſt ad ipſum ſcribere Paſcētium, propter illius metum omiſsis nominibus conferentium, & in eis literis quicquid inter partes dictum vel geſtum fuerat, fideliter intimauit, ad ea ſi negarentur probanda magnam teſtium habens copiam, clariſsimos ſcilicet atque honorabiles qui tunc aderant viros. Atque ille ad duo ſibi directa ſcripta, vnum vix reddidit reſcriptum, in quo magis iniuriam facere, quàm ſuæ ſectæ rationem valuit

Extat in epiſto ii pa ſcentij cōflictus extremus.

 declarere

Eccleſiam ab eodem deducerentur, & perducerentur ab Epiſcopis, Ad tabulas auditi ſunt. Inter quos etiam ſanctæ memoriæ Auguſtinus fuit, qui præ cæteris illam execrabilem ſectam nouerat, & eorum prodẽs eiuſmodi damnabiles blaſphemias ex locis librorum, quos illi accipiunt Manichæi, vſque ad cõfeſsionem earundem blaſphemiarum eos perduxit: & quæ inter ſe illi ſuo more malo indigna & turpia facere conſueuerunt, à fœminarum illarum velut electarum proditione, illis Eccleſiaſticis geſtis declaratum eſt. Atque ita paſtorum diligentia dominico gregi, & augmentum acceſsit & aduerſus fures atque latrones defenſio competens procurata eſt. Cum quodam etiam Felice de numero eorum, quos electos dicunt iidem Manichæi, quíque Hipponem venerat eundem ſeminaturus errorem, publice in Hipponenſi Eccleſia notariis excipientibus diſputauit beatus Auguſtinus populo aſtante: Et poſt ſecundam vel tertiã collationẽ ille Manichæus fruſtrata vanitate & errore illius ſectæ, ad noſtrã conuerſus eſt fidem atque Eccleſiam, ſicut eadem relecta docere poterit ſcriptura. Præterea cum quodam etiam Paſcentio comite domus regiæ Arriano, qui per authoritatem ſuæ perſonæ fiſci vehementiſsimus exactor, fidem Catholicam atrociter ac iugiter oppugnabat, & quamplurimos ſacerdotes dei ſimpliciori fide viuentes, dicacitate ac poteſtate exagitabat & perturbabat, præſentibus honoratis & nobilibus viris, apud Carthaginem ab illo prouocatus coram contulit. Sed idem hæreticus tabulas atque ſtylum, quod magiſter noſter

Paſcentium & Maximinũ Arrianos quomodo vicerit. cap. xvij.

& ante

c ante congreſſum, & in congreſſu inſtantiſsime
eri volebat, ne adeſſent omni modo recuſauit.
t dum id pernegaſſet, dicens quòd legum metu
ublicarum periclitari tabulis ſcriptis nollet, in-
erpoſitis ſtylo & tabulis Auguſtinus Epiſcopus
um ſuis, qui aderant conſacerdotibus, vt abſque
lla ſcriptura priuatim diſputarent, collationem
ſcepit: prædicens quod poſtmodum contigit,
uòd poſt ſolutum conuentum eſſe cuiquam poſ
t liberum arbitrium, forte dicere, nullo ſcriptu-
e documento, ſe dixiſſe quod forte non dixerit,
el non dixiſſe quod dixerit. Beatus Auguſtinus
iſcuit cum eodẽ ſermonem, atque aſſeruit quid
rederet, & ab illo quid teneret, audiuit, & vera ra-
one atque authoritate ſcripturarum probata
ocuit, & oſtendit noſtræ fidei firmamenta. Illius
utem aſſerta nulla veritate, nulla ſcripturarum
nctarum authoritate ſuffulta docuit & fruſtra-
it. Et vt à ſeinuicem partes digreſſæ ſunt, ille ma
is magíſque iratus & furens, mẽdacia multa pro
de ſua falſa iactabat, victum eſſe à ſeipſo procla-
ãs, multorum ore laudatum Auguſtinum. Quæ
um illum venerabilem virum minime laterent,
actus eſt ad ipſum ſcribere Paſcẽtium, propter
ius metum omiſsis nominibus conferentium,
in eis literis quicquid inter partes dictum vel
eſtum fuerat, fideliter intimauit, ad ea ſi negaren-
r probanda magnam teſtium habens copiam,
ariſsimos ſcilicet atque honorabiles qui tunc
lerant viros. Atque ille ad duo ſibi directa ſcri-
a, vnum vix reddidit reſcriptum, in quo magis
iuriam facere, quàm ſuæ ſectæ rationem valuit

Extat in epiſto. ad Paſcentiũ cõflictus extremus.

& 3 declarere

declarare. Quod á volentibus & á valentibus legere comprobatur. Cum ipſorum quoque Arrianorum epiſcopo quodam Maximo cum Gothis ad Africam veniente, apud Hipponem quamplu-ribus volentibus atque petentibus & præclaris interpoſitis viris contulit, & quid ſingulæ aſſeruerint partes ſcriptum eſt. Quæ ſi ſtudioſi diligenter legere voluerint, proculdubio indagabũt, & quid callida & irrationabilis hæreſis ad ſeducendum & decipiendũ profiteatur, & quid Eccleſia catholica de diuina teneat & prędicet Trinitate. Sed quoniam ille hæreticus de Hippone rediens ad Carthaginem, de ſua multa in collatione loquacitate victorem ſe de ipſa collatione receſsiſſe iactauit, & mentitus eſt: quæ vtique non facile à diuinæ legis ignaris examinari & diiudicari poſſent, à venerabili viro Auguſtino ſequenti tempore ſtylo, & illius totius collationis de ſingulis obiectis & reſponſis facta eſt recapitulatio: & quàm nihil ille obiectis referre potuerit, nihilominus demonſtratum eſt, additis ſupplementis quæ in tempore collationis anguſto cuncta inferri & ſcribi minime potuerunt. Id enim egerat nequitia hominis, vt ſua nouiſsima proſecutione multũ longiſsima, totum quod remanſerat diei ſpacium occuparet.

Quomodo Pelagianos detriuerit, & quantum Eccleſiæ orthodoxæ profuerit. Cap. xviij.

Aduerſus Pelagianiſtas quoque nouos noſtrorum temporũ hæreticos & diſputatores callidos, arte magis ſubtili noxia ſcribentes, & vbicunque poterant publice & per domos loquentes, per annos fermè decem laborauit, librorum multa condens & edens, & in Eccleſia populis ex eodem errore frequentiſsime diſputans. Et quoniam

iidem

idem peruerſi ſedi Apoſtolicę per ſuam ambitio-
nem eandem perfidiam perſuadere conabantur,
inſtantiſsime etiam conciliis Africanis ſanctorum
Epiſcoporum geſtum eſt, vt ſancto Papæ vrbis
Romæ, & prius venerabili Innocentio, & poſtea
ſancto Zozimo eius ſucceſſori perſuaderetur,
quòd illa ſecta catholica fide & abominanda &
damnanda fuiſſet. At illi tantæ ſedis antiſtites, ſuis
diuerſis temporibus eoſdem notantes, atque à
membris Eccleſiæ præcidentes, datis literis ad A-
fricanas Orientis & Occidentis Eccleſias eos ana-
thematizandos & deuitandos ab omnibus Catho
licis cenſuerunt. Et hoc tale de illis Eccleſiæ dei [redacted]
catholicæ prolatum iudicium, etiã piiſsimus Im-
perator Honorius audiens ac ſequens, ſuis eos le-
gibus damnatos, inter hæreticos haberi debere
conſtituit. Vnde nonnulli ex eis ad ſanctæ matris
Eccleſiæ gremium vnde reſilierant, redierunt, &
adhuc alij redeũt, innoteſcente & præualeſcente
aduerſus illum deteſtabilẽ errorem rectæ fidei ve-
ritate. Et erat ille memorabilis vir Auguſtinus
præcipuũ dominici corporis mẽbrũ, circa vniuer-
ſalis Eccleſiæ vtilitatem ſolicitus ſemper ac per-
uigil. Et illi diuinitus donatũ eſt, vt de ſuorũ labo-
rum fructu, etiam in hac vita gaudere proueniſ-
ſet, prius quidem in Hipponenſi Eccleſia & regio
ne, cui maxime præſidebat vnitate ac pace perfe-
cta, deinde in aliis Africæ partibus ſiue per ſe-
ipſum ſiue per alios, & quos ipſe dederat ſa-
cerdotes pullulaſſe, & multiplicatam fuiſſe domi-
ni Eccleſiam peruidens, illóſque Manichæos, Do- *pagani de*
natiſtas, Pelagianiſtas, & Paganos ex magna parte *ficiunt.*

defeciſſe,& Eccleſiæ dei ſociatos eſſe congaudens
Lenitas erga malos. Profectibus quoque & ſtudiis fauens erat & exultans bonorum omnium, indiſciplinationem pie ac ſancte tolerans fratrum,ingemiſcénſque de iniquitatibus malorum, ſiue eorum qui intra Eccleſiam, ſiue eorum qui extra Eccleſiam ſunt conſtituti, dominicis vt dixi lucris ſemper gaudens, & damnis mœrens. Tanta autem ab eodem dictata & edita ſunt, tantáque in Eccleſia diſputata, excepta atque emendata, vel aduerſus diuerſos hæreticos conſcripta, vel ex canonicis libris expoſita ad ædificationem ſanctorum Eccleſię filiorum,vt ea omnia vix quiſquam ſtudio- [redacted] ſorum noſſe & perlegere ſufficiat. Veruntamen ne veritatis auidiſsimos in aliquo fraudare videamur,ſtatui deo præſtante, in huius opuſculi fine etiam eorundem librorum, tractatuum & epiſto-
Hic indiculus nõ extat larum indiculum adiungere:Quo lecto, qui magis dei veritatem quàm temporales amant diuitias, ſibi quiſque quod voluerit, ad legendum & cognoſcendum eligat,& id ad ſcribendum vel de bibliotheca Hipponenſis Eccleſię petat,vbi emendatoria exemplaria forte potuerit inuenire, vel vnde valuerit inquirat,& inuenta deſcribat & ha-
1.Cor.6. *In cauſis audiendis qualis.* beat,& petenti ad ſcribendum ſine inuidia etiam ipſe tribuat. Secundum Apoſtoli quoque ſen-
Cap. xix. tentiam,dicentis: Audet quiſquam veſtrum aduerſus alterum negocium habens iudicari ab iniquis & non apud ſanctos? An neſcitis,quia ſancti mundum iudicabunt? Et ſi in vobis iudicatur mundus, indigni eſtis iudiciorum minimorum. Neſcitis quia angelos iudicabimus,nedum ſecularia? Secu-

laria

lara igitur iudicia ſi habueritis inter vos, eos qui contemptibiles ſunt in Eccleſia, hos collocate ad iudicandum. Ad reuerentiam vobis loquor. Sic non eſt inter vos quiſque ſapiens qui poſsit inter fratrem ſuum diiudicare, ſed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Interpellatus ergo beatus Auguſtinus à Chriſtianis, vel à cuiuſcunque ſectæ hominibus cauſas audiebat diligenter ac pie: cuiuſdam vero ſententiam ante oculos habens, dicentis ſe male inter incognitos, quàm inter amicos cauſas audire: eo quòd de incognitis pro quo arbitrata æquitate iudicaretur, amicum poſſet acquirere: de amicis vero vnum eſſet, contra quem ſententia proferretur, perditurus. Et eas aliquando vſque ad horam refectionis, aliquando autem tota die ieiunans, ſemper tamen noſcebat & dirimebat, intendens in eis Chriſtianorum momenta animorum, quantum quiſque vel in fide boniſque operibus proficeret, vel ab iis deficeret. Atque compertis rerum opportunitatibus, diuinæ legis veritate partes docebat, eámque illis inculcabat, & eos quo adipiſcerentur vitam æternam edocebat & admonebat: nihil aliud quærens ab iis quibus obhoc narrabat niſi tantum obediéntiam & deuotionem Chriſtianã, quæ & deo debetur & hominibus, peccantes corã omnibus arguẽs, vt cæteri timorẽ haberent: Et faciebat hoc tanquã ſpeculator à domino conſtitutus domui Iſraël; prædicãs verbũ atque inſtãs opportune importune, arguens hortãs, increpans in omni longanimitate & doctrina, præcipuéque operam dans inſtruere eos, qui eſſent idonei &

In increpando quo ... *1. Tim. 5.* *Ezech. 3.* *2. Tim. 4.*

alios docere. Rogatus quoque à nonnullis in eorum temporalibus cauſis, epiſtolas ad diuerſos dabat, Sed hanc ſuam à melioribus rebus occupationem tanquam angariam deputabat, ſuauem ſemper habens de iis, quæ dei ſunt vel allocutionem vel collocutionem fraternæ ac domeſticæ familiaritatis. Nouimus quoque eum à ſuis chariſſimis literarum interceſſum apud ſeculi poteſtates poſtulatum non dediſſe, dicentem cuiuſdam ſapientis ſeruandam eſſe ſententiã, de quo ſcriptum eſſet, quòd multa ſuæ famæ contemplatione amicis non præſtitiſſet. Et illud nihilominus ſuum addens, quoniam plerunque poteſtas quæ præſtat, premit. Cum vero intercedendum eſſe rogatus videbat, tam id honeſte ac temperate agebat, vt non ſolum oneroſus ac moleſtus non videretur, verumetiam mirabilis extitiſſet. Nam dum exorta neceſsitate ſuo more apud quendam Africæ vicarium nomine Macedoniũ, pro ſupplice literis interueniſſet atque ille patuiſſet, hoc modo reſcriptum miſit: Miro modo afficior ſapientia tua, & in illis quæ edidiſti, & in iis quæ interueniens pro reis mittere non grauaris. Nam & illa tantum habent acuminis, ſcientiæ & ſanctitatis, vt nihil ſupra ſit: & hæc tantum verecundiæ, vt niſi faciam quod mandas culpam penes me remanere non in negocio eſſe diiudicem, domine meritò venerabilis & ſuſcipiende pater. Non enim inſtas, quod plerique homines iſtius loci vi faciunt, vt quodcunque ſolicitus petitor voluerit, extorqueas: ſed quod tibi à iudice tot curis obſtricto petibile viſum fuerit, admones & rogas ſubſeruiente verecundia,

Pro reis quomodo interceſſerit. Cap. xx.

cundia, quæ maxima difficilium inter bonos effi-
cacia eſt. Proinde ſtatim cõmendatis effectum de-
ſiderii tribui. Nam ſperandi viam ante patefece-
ram. Sanctorum concilia ſacerdotum per di- *Erga epiſcopos & clericos*
uerſas prouincias celebrata, cum potuit frequen- *qualis.*
tauit, non in eis quæ ſua ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti *Cap. xxj.*
quærens, vt vel fides ſanctę Eccleſię catholicæ in- *Philip. 2.*
uiolata maneret, vel nonnulli ſacerdotes & clerici
ſiue per fas ſiue per nefas excommunicati vel ab-
ſoluerentur, vel abiicerentur. In ordinandis vero
ſacerdotibus & clericis, conſenſum maiorẽ Chri-
ſtianorum, & conſuetudinem Eccleſiæ ſequẽdam
eſſe arbitrabatur. Veſtis eius & calceamenta & *In veſte*
lectualia ex moderato & competẽti habitu erant. *qualis.*
nec nitida nimium, nec abiecta plurimum: quia *Cap xxij.* [redacted]
his plerunque vel iactare ſe inſolenter homines
ſolent, vel abiicere, ex vtroque non quæ Ieſu
Chriſti, ſed quæ ſua ſunt iidem quærentes. At iſte
beatus, vt dixi, medium tenebat, neque in dexte-
ram neque in ſiniſtram declinans. Menſa vſus eſt
frugali & parca, quę quidem inter olera & legumi
na, etiam carnes aliquando propter hoſpites, vel
quoſque infirmiores continebat. Semper autem
vinum habebat, quia nouerat & docebat, vt Apo
ſtolus dicit, quòd omnis creatura dei bona ſit, & *1. Timo. 4.*
nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione
percipitur, ſanctificatur enim per verbum dei &
orationem. Et vt idem Auguſtinus in ſuis Cõfeſ- *Li.10.c.13*
ſionum libris poſuit, dicens: Non ego immundi-
ciam obſonii timeo, ſed immundiciam cupidita-
tis. Scio enim Noë omne genus carnis quod ci-
bo eſſet vſui, manducare permiſſum. Heliam

cibo

cibo carnis refectum, Ioannem mirabili abſti-
3.Reg.17. nentia præditum, animalibus hoc eſt locuſtis in
Matth.3. eſcam cedentibus, non fuiſſe pollutum. Scio &
Gene.25. Eſau fuiſſe lenticulę concupſcientia deceptum, &
2.Reg.23. Dauid propter aquæ deſiderium à ſeipſo repre-
Matth.4. henſum, & regem noſtrum, non de carne, ſed de
Nume.11. pane eſſe tentatum. Ideoque & populus in eremo non quia carnes deſiderauit, ſed quia eſcæ deſiderio contra deum murmurauit, meruit improbari. De vino autem ſumendo Apoſtoli extat ſenten-
1.Timo.5. tia ad Timotheum ſcribentis, ac dicentis: Noli vſque adhuc aquam bibere, ſed vino modico vtere propter ſtomachum & frequentes tuas infirmitates. Cochlearibus tantum argenteis vtens, cætera vaſa quibus menſæ inferebantur cibi vel teſtea vel lignea vel marmorea erant: non tamen neceſsitatis inopia, ſed propoſito voluntatis. Sed & hoſpitalitatem ſemper exhibuit. Et in ipſa menſa magis lectionem vel diſputationem, quàm epulationem potationémque diligebat, & contra peſtilentiam humanæ conſuetudinis in ea ita ſcriptum habebat:

Diſtichon.

Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam indignam nouerit eſſe ſibi.

Et ideo omnem conuiuam à ſuperfluis & noxiis fabulis & detractionibus ſeſe abſtinere debere admonebat. Nam & quoſdam ſuos familiariſsimos coëpiſcopos illius ſcripturæ oblitos, & contra eam loquentes, tam aſpere aliquando reprehendit commotus, vt diceret, aut delendos eſſe illos de menſa verſus, aut ſe de media refectione ad ſuum cubiculum ſurrecturum. Quod ego & alii

qui

qui illi menſæ interfuimus, experti ſumus.

Pauperum vero ſemper memor erat, eiſque in- [illegible]
de erogabat vnde & ſibi ſuiſque omnibus ſecum
habitantibus erogabatur, hoc eſt, vel ex reditibus
poſſeſsionum Eccleſiæ, vel etiam ex oblationibus
fidelium. Et dum forte, vt aſſolet de poſſeſsioni-
bus ipſis inuidia clericis fieret, alloquebatur ple-
bem dei, malle ſe ex collationibus plebis dei vi-
uere, quàm illarum poſſeſsionum curam vel gu-
bernationem pati, & paratum ſe eſſe illis cedere,
vt eo modo omnes dei ſerui & miniſtri viuerent, *1.Cor.9.*
quo in veteri teſtamento leguntur altari deſer-
uientes de eodem comparticipari. Sed nunquam
id laici ſuſcipere voluerunt. Domus Eccleſiæ *In re domeſtica qualis*
curam omnémque ſubſtantiam ad vices valen-
tioribus clericis delegabat & credebat. Nunquam *Ca.xxiiij.*
clauem, nunquam annulum in manu habens, ſed
ab eiſdem domus præpoſitis cuncta & accepta & [illegible]
erogata notabantur. Quæ anno completo eidem [illegible]
recitabantur, quo ſciretur quantum acceptum
quantúmque diſpẽſatum fuiſſet, vel quicquid in-
diſpenſatum vel diſpenſandum remanſiſſet, & in
multis titulis magnis illius prępoſiti domus fidem
ſequens, quàm probatũ manifeſtatúmque cogno
ſcens. Domum vero vel agrum ſeu villam nun-
quam emere voluit. Verum ſi forte Eccleſiæ à
quoquam ſpõte tale aliquid vel donaretur, vel ti-
tulo legati dimitteretur, non reſpuebat, ſed ſuſci- [illegible]
pi iubebat. Nam & aliquas eum hæreditates recu
ſaſſe nouimus, non quia pauperibus inutiles eſſe
poſſent, ſed quoniam iuſtum & æquum eſſe vide-
bat, vt à mortuorum vel filiis vel parentibus, vel

affinibus

[redacted] affinibus magis poſsiderentur, quibus ab eis deficientes dimittere noluerunt. Quidam etiã ex honoratis Hipponenſum apud Carthaginem viuens Eccleſię Hipponenſi poſſeſsionem donare voluit, & confectas tabulas ſibi vſufructu retento, vltro eidem ſanctæ memoriæ Auguſtino miſit: Cuius ille oblationem libenter accepit, congratulans ei quòd æternæ ſuæ memor eſſet ſalutis. Verum poſt aliquot annos nobis forte cum eodem comminus conſtitutis, ecce ille donator literas per filium ſuum mittens, rogauit vt illæ donationum tabulæ ſuo filio redderentur, pauperibus vero erogandos direxit ſolidos centum: Quo ille ſanctus cognito, ingemuit hominem, vel finxiſſe donationem, vel eũ de bono opere pœnituiſſe, & quanta potuit deo ſuggerente cordi eius condolenti animo ex eadem refragatione dixit, in illius ſcilicet increpationem & correctionem. [redacted] Et tabulas quas ille ſponte miſerat, nec deſideratas, nec exactas confeſtim reddidit, pecuniámque illã reſpuit atque reſcriptis eundẽ ſicut oportuit & arguit & corripuit, admonẽs vt de ſua ſimulatione vel iniquitate cũ pœnitentiæ humilitate deo ſatisfaceret ne cũ tã graui delicto de ſeculo exiret. Frequentius vero dicebat, magis ſecurius ac tutius Eccleſiam legata à defunctis dimiſſa debere ſuſcipere, quàm hæreditates forte ſolicitas & damnoſas, ipſáque legata magis offerenda eſſe quàm exigenda. [redacted] Commendata verò quæque ipſe non ſuſcipiebat, ſed volẽtes ſuſcipere clericos nõ prohibebat. In iis quoque quę Eccleſia habebat & poſsidebat intentus amore, vel implicatus cupiditate nõ erat

Ergo habebant aliquid.

ſed

ſed maioribus magis & ſpiritalibus ſuſpenſus & inhærens rebus, vix aliquãdo ſeipſum ad iſta temporalia ab æternorum cogitatione relaxabat & deponebat. Quibúſque ille diſpoſitis & ordinatis tanquã à rebus mordacibus & iam moleſtis, animi recurſum ad interiora mentis & ſuperiora faciebat, quo vel de inueniendis rebus cogitaret, vel de iam inuentis aliquid dictaret, aut certè ex iã dictatis atque tranſcriptis aliquid emendaret. Et id agebat in die laborans, & in nocte lucubrans. Et erat tanquam illa religioſiſsima Maria, typum geſtans ſupernæ Eccleſiæ, de qua ſcriptum eſt, quòd ſederet ad pedes domini, atque intenta verbum eius audiret: De qua ſoror conqueſta, quòd ab eadem circa multũ miniſterium occupata nõ adiuuaretur, audiuit: Martha Martha ſolicita es: Elegit optimam partem Maria, quæ non auferetur ab ea. *Luca 10:* Nam fabricarum nouarum nunquam ſtudium habuit, deuitans in eis implicationẽ ſui animi, quem ſemper liberum habere volebat ab omni moleſtia tẽporali. Non tamen illa volentes & ædificantes prohibebat, niſi tantum immoderatos. Interea dũ Eccleſiæ pecunia deficeret, hocipſum populo Chriſtiano denunciabat, nõ ſe habere quod indigentibus erogaret. [redacted] Nã & de vaſis dominicis propter captiuos & quamplurimos indigentes, frangi & conflari iubebat, & indigentibus diſpenſari. Quod non commemoraſſem, niſi contra carnalem ſenſum quorundam fieri peruiderem. Et hocipſum etiam venerabilis memoriæ Ambroſius in talibus neceſsitatibus indubitanter eſſe faciendum & dixit & ſcripſit: ſed & inde de neglecto à

fidelib

fidelibus gazophylacio & ſecretario, vnde altari neceſſaria inferuntur, aliquando in Eccleſia loquens admonebat, quod etiam beatiſsimum Ambroſium ſe præſente in Eccleſia tractauiſſe nobis aliquando retulerat. Cum ipſo ſemper clerici, vna etiam domo ac menſa, ſumptibúſque communibus alebantur & veſtiebantur, Et ne quiſquam facili iuratione etiam ad periurium decidiſſet, & in Eccleſia populo prædicabat, & ſuos inſtituerat, ne quis iuraret, nec ad modicum quidem. Quod ſi prolapſus fuiſſet, vnam de ſtatutis perdebat potionem: Numerus enim erat ſuis ſecum commorantibus, & conuiuantibus poculorum præfixus. Indiſciplinationes quoque & tranſgreſsiones ſuorum à regula recta & honeſtate, & arguebat, & tolerabat, quantum decebat & oportebat: In talibus præcipue docens ne cuiuſquam cor declinaretur in verba maligna ad excuſandas excuſationes in peccatis. Et dum quiſque offerret munus ſuum ad altare, & illic recordatus fuiſſet quòd frater ſuus haberet aliquid aduerſus illum, relinquendum eſſe munus ante altare, atque eundem fratrem eſſe reconciliandum, & tunc veniendum & munus ad altare offerendum. Si vero ipſe aduerſus fratrem ſuum aliquid haberet, corripere eum debere in parte: & ſi eum audiſſet, lucratus eſſet ſuum fratrem, ſi minus adhibendum eſſe vnum aut duos. Quòd ſi & ipſos contemneret, Eccleſiam adhibendam. Si vero & huic non obediret, eſſet illi vt Ethnicus & publicanus. Et illud addens, vt fratri peccanti & veniam petenti, non tantū ſepties, ſed ſeptuagies ſepties delictum relaxetur.

Diſciplina domeſtica. Cap. xxv.

Pœna iurantis.

Pſal. 140.

Matt. 5.

[illegible]

Matt. 18.

delictum relaxetur, ſicut quiſque à domino quotidie ſibi poſtulat relaxari. Fœminarum autem intra domum eius nulla vnquam conuerſata eſt, nulla manſit, nec quidem germana ſoror, quæ vidua deo ſeruiens multo tempore vſque in diem obitus ſui præpoſita ancillarum dei vixit. Sed neque patrui ſui filiæ, & fratris ſui filiæ quæ pariter deo ſeruiebant: Quas perſonas ſanctorum Epiſcoporum concilia in exceptis poſuerunt. Dicebat vero, quia etſi de ſorore & neptibus ſecum commorantibus, nulla naſci poſsit mala ſuſpicio tamen quoniam illæ perſonæ ſine aliis neceſſariis ſecúmque manentibus fœminis eſſe non poſſent, & quod ad eas etiam aliæ afforis intrarent, de iis poſſe offendiculum aut ſcandalum infirmioribus naſci, & illas qui cum Epiſcopo vel quolibet clerico forte manerēt, ex illis omnibus fœminarum perſonis vnà commorantibus aut aduentātibus, tentationibus humanis poſſe perire, aut certè malis hominum ſuſpicionibus peſsime diffamari: ob hoc ergo dicebat, nūquam debere fœminas cum ſeruis dei, etiam caſtiſsimis in vna manere domo, ne vt dictum eſt, aliquod ſcandalum vel offendiculum hoc tali exēplo poneretur infirmioribus. Et ſi forte ab aliquibus fœminis vt videretur vel ſalutaretur, rogabatur, nunquam ſine clericis teſtibus ad eas intrabat, vel ſolus cū ſolis vnquam eſt locutus, niſi ſecretorum aliquid intereſſet.

De conuictu fœminarum. Ca. xxvj.

In viſitationibus vero modum tenebat ab Apoſtolo definitum, vt non niſi pupillos & viduas in tribulationibus conſtitutas viſitaret. Et ſi forte ab ægrotantibus ob hoc peteretur, vt pro eis in

Officium erga deſtitutos & ægrotātes. Ca. xxvij.

ſt præſenti

præſenti deum rogaret, eiſque manus imponeret, ſine mora pergebat. Fœminarum autem monaſteria non niſi vrgentibus neceſsitatibus viſitabat. Seruandum quoque in vita & moribus hominis dei referebat, quod in inſtitutis ſanctæ memoriæ Ambroſii compererat, vt vxorem cuiquam nunquam poſceret, neque militare volentem ad hoc commendaret, neque in ſua patria petitus iret ad conuiuium: De ſingulis rebus præſtans cauſas, ſcilicet, ne dum inter ſe coniugati caſu iurgarent, & eum maledicerent per quem coniuncti eſſent. Sed planè ad hoc ſibi iam illis conſentientibus petitum intereſſe debere affirmabat ſacerdotem, vt vel eorum iam pacta & placita firmarentur, vel benedicerentur. Et ne militiæ commendatus ſuam culpam male agens ſuffragatori tribueret. Et ne per frequentiam in patriæ conuiuiis conſtitutus, temperantiæ amitteretur modus. Indicauerat quoque nobis ſe prædicti & beatæ memoriæ viri in vltimo vitæ conſtituti, audiſſe ſapientiſsimum & piiſsimum reſponſum, & multum laudabat ac prædicabat. Nam cum ille venerabilis vltima iaceret ægritudine, & à fidelibus honoratis lecto eius aſtantibus, & videntibus eum de ſeculo migraturum ad deum, & ob hoc mœrentibus tanti ac talis antiſtitis Eccleſiam poſſe priuari verbi & ſacramenti dei diſpenſatione: cum lachrymis rogaretur vt ſibi à domino vitæ poſceret commeatum, eum illis dixiſſe: Non ſic vixi vt me pudeat inter vos viuere: ſed nec mori timeo: quia bonum domi-

num

num habemus. Et in his noſter Auguſtinus ſenex elimata ac librata admirabatur & laudabat verba. Ideo enim eum dixiſſe intelligendum eſt, nec mori timeo, quia bonum dominum habemus, ne crederetur præfidens de ſuis purgatiſsimis moribus præſumpſiſſe, Non ſic vixi vt me pudeat inter vos viuere: Hoc enim dixerat ad illud quod homines de homine noſſe poterant. Nam ſciens examen æquitatis diuinæ, de bono domino ſe dicit magis, quàm de meritis ſuis confidere. Cui etiam in oratione quotidiana dominica dicebat: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Cuiuſdam quoque coëpiſcopi & familiariſsimi ſui amici, in extremis vitæ de talibus frequentiſsimum referebat dictum: ad quem cum viſitandum iam morti appropinquantem ventitaſſet, & ille manus geſtu ſe de ſeculo exiturum ſignificaret, atque à ſe illi eſſet reſponſum, adhuc eum Eccleſiæ neceſſarium viuere poſſe, illum ne putaretur huius vitæ teneri cupiditate reſpondiſſe ei: Si nunquam, bene. Si aliquando, quare non modo? Et talem ſententiam mirabatur & laudabat hominem protuliſſe, deum quidem timentem, veruntamen in villa natum & nutritum, ſed non multa lectionis eruditum ſcientia. Illud etiam cuiuſdam ægrotantis dictum afferebat Epiſcopi, de quo ſanctus in epiſtola ſua quam de mortalitate ſcripſit martyr Cyprianus ita retulit, dicens: Cum quidam de collegis & conſacerdotibus noſtris infirmitate defeſſus, & de appropinquante morte

Matth. 6.

 ſolicitus,

ſolicitus, commeatum ſibi precaretur, aſtitit deprecanti, & iam penè morienti iuuenis honore & maieſtate venerabilis, ſtatura celſus & clarus aſpectu, quem aſtantem ſibi vix poſſet humanus aſpectus oculis carnalibus intueri, niſi quòd talem videre iam poterat de ſeculo receſſurus. Atque ille non ſine quadam animi, & vocis indignatione infremuit & dixit: Pati timetis, exire nō vultis, quid faciam vobis? Ante proximum vero diem infirmitatis obitus ſui à ſe dictatos & editos recēſuit libros, ſiue eos quos primo tempore conuerſionis ſuæ adhuc laicus, ſiue quos presbyter, ſiue quos Epiſcopus, dictauerat, & quæcūque in his recognouit aliter quàm ſeſe haberet Eccleſiaſtica regula à ſe fuiſſe dictata & ſcripta, cū adhuc eccleſiaſticū vſum minus ſciret, minúſque intelligeret, à ſemetipſo & reprehenſa & correcta ſunt. Vnde etiam duo cōſcripſit volumina, quorū eſt titulus, de recēſione librorum. Pręreptos etiam ſibi quoſdam libros ante diligentiorē emendationē à nonnonnullis fratribus conquerebatur, licet eos poſtmodū emendaſſet. Imperfecta etiam quędā librororum ſuorū præuētus morte dereliquit. Quíque prodeſſe omnibus volens, & volentibus multa librorum legere & nō valētibus, ex vtroque diuino teſtamēto veteri & nouo pręmiſſa pręfatione præcepta diuina ſeu vetita ad vitæ regulā pertinentia excerpſit, atque ex his vnum codicem fecit: vt qui vellet, legeret, atque in eo vel quàm obediens deo inobediēnſve eſſet, agnoſceret: & hoc opus voluit Speculum appellare. Verum breui conſequenti tempore diuina voluntate & poteſtate prouenit, vt

Qua ante mortē. Ca. xxviij.

Retractationum libri.

Speculum.

nit, vt manus ingens diuerſis telis armata & bellis exercitata, immanium hoſtium Vuandalorum & Alanorum commixtam ſecum habentes Gothorum gentem, aliarúmque diuerſarum gentiũ perſonas, ex Hiſpaniæ partibus tranſmarinis nauibus Africæ influxiſſet & irruiſſet: vniuerſáque per loca Mauritaniarum etiam ad alias noſtras tranſiens prouincias & regiones, omni ſæuiens crudelitate & atrocitate, cuncta quę potuit expoliatione, cædibus diuerſiſque tormentis, incendiis, aliíſque innumerabilibus & infandis malis depopulata eſt, nulli ſexui, nulli parcens ætati, nec ipſis dei ſacerdotibus vel miniſtris, nec ipſis Eccleſiarum ornamentis ſeu inſtrumentis vel ædificiis. Et hanc ferociſsimam hoſtium graſſationem & vaſtationem ille homo dei, & factam fuiſſe & fieri non vt cæteri homines ſentiebat & cogitabat: ſed altius & profundius ea conſiderans, & in his animarum præcipue vel pericula vel mortes præuidens, ſolito amplius quàm vt ſcriptum eſt: Qui apponit ſcientiam, apponit dolorem, & cor intelligens quaſi tinea oſsibus, fuerunt ei lachrymæ panes die ac nocte, amariſsimámque & lugubrem præ cæteris ſuæ ſenectutis iam penè extremam ducebat ac tolerabat vitam. Videbat enim ille homo dei ciuitates excidio perditas pariter cum ædificiis, villarúmque habitatores, alios hoſtili nece extinctos, alios effugatos atque diſperſos, Eccleſias ſacerdotibus ac miniſtris deſtitutas, virginéſque ſacras & quoſque continentes vbique diſsipatos: & in his alios defeciſſe tormentis, alios gladio interemptos eſſe, alios in captiuitate perdita

Barbarorũ irruptio.

Ecclef. 1.

Pſal. 41.

animi & corporis integritate ac fidei, malo more ac duro hoſtibus deſeruire. Cernebat etiam hymnos dei & laudes de Eccleſiis deperiſſe, ædificia Eccleſiarum quamplurimis locis ignibus concremata eſſe, ſolennia quoque quæ deo debentur de propriis locis defeciſſe: ſacrificia ac ſacramenta diuina vel non quæri, vel quærenti qui tradat non facile reperiri: in ipſas mótium ſyluas & cauernas petrarum & ſpeluncas confugientes, vel ad quaſcunque munitiones, alios fuiſſe expugnatos & interfectos, alios neceſſariis ſuſtentaculis euolutos atque priuatos, vt fame contabeſcerent: ipſóſque Eccleſiarum præpoſitos & clericos, qui forte dei beneficio vel eos non incurrerant, vel incurrentes euaſerant, rebus omnibus expoliatos atque nudatos egentiſsimos mendicare, nec eis omnibus ad omnia quibus fulciendi eſſent ſubueniri poſſe. Vix tres ſuperſtites videbat ex innumerabilibus Eccleſiis, hoc eſt, Carthaginenſem, Hipponenſem, & Circenſem, quæ dei beneficio excisæ non ſunt, & earum permanent ciuitates, & diuino & humano fultæ præſidio, licet poſt eius obitum vrbs Hipponenſis incolis deſtituta, ab hoſtibus fuerit concremata. Et ſe inter hæc mala cuiuſdam ſapientis ſententia conſolabatur, dicentis: *Apophthegma.* Non erit magnus magnum putans quòd cadunt ligna & lapides & moriuntur mortales. Hęc ergo omnia ille, vt erat alte ſapiẽs, quotidie vbertim flebat. Accreuítque mœroribus & lamentationibus eius, vt etiam adhuc in ſuo ſtatu conſiſtentem ad eandem Hipponenſium regionum ciuitatem ab iiſdem hoſtibus veniretur obſidendam. Quoniam in

in eius tunc defenſione fuerat conſtitutus comes quidam Bonifacius cum Gothorum quondam fœderatus exercitu, quam vrbem fermè quatuordecim menſibus concluſam obſederunt. Nam & littus illi marinū intercluſione abſtulerunt. Quò etiam noſipſi de vicino cum aliis noſtris coëpiſcopis confugeramus, in eadémque omni obſidionis tempore fuimus. Vbi nobiſcum ſuper his infortuniis ſæpiſsime colloquebamur, & dei tremenda iudicia præ oculis noſtris poſita conſiderabamus, dicentes: Iuſtus es domine, & rectum iudicium tuum. Paritérque dolentes, gementes & flentes orabamus miſerationum patrem & deum omnis cōſolationis, vt de eadem nos tribulatione ſubleuare dignaretur. Et forte prouenit vt vnà cum eodem ad menſam conſtitutis & inde confabulantibus, cœperit coram nobis dicere: Noueritis me hoc tempore noſtræ calamitatis deum rogare, vt aut hanc ciuitatem ab hoſtibus circundatam liberare dignetur, aut ſi aliud ei videtur, ſuos ſeruos ad perferendam ſuam voluntatem fortes faciat, aut certè vt me de hoc ſeculo ad ſe accipiat. Quæ ille dicens nóſque inſtruens, deinceps cum eodem & nos cum noſtris omnibus, & ipſi qui in eadem fuerant ciuitate à ſummo deo ſimiliter petebamus. Et ecce tertio illius obſidionis menſe decubuit lecto febribus fatigatus, & illa vltima exercebatur ægritudine. Nec ſuum ſanè dominus famulum fructu ſuæ precis fraudauit. Nam & ſibiipſi & eidem ciuitati quod & lachrymoſis depopoſcit precibus, in tempore impetrauit. Noui quoque eundem & presbyterum, &

Pſal. 118.
2. Cor. 1.
Morbus extremus. Ca. xxix.

Epiſcopum pro quibuſdam energumenis petentibus vt oraret rogatum, eúmque in oratione lachrymas fundentem deum rogaſſe, & dæmones ab hominibus receſsiſſe. Itémque ad ægrotantem & lecto vacantem quendam cum ſuo ægroto veniſſe, & rogauiſſe vt eidem manum imponeret vt ſanus eſſe poſſet: eúmque reſpondiſſe, ſi aliquid in his poſſet, ſibi hoc vtique primitus præſtitiſſet: & illum dixiſſe, viſitatum ſe fuiſſe, ſibíque per ſomnium dictum eſſe, Vade ad Auguſtinū Epiſcopum, vt eidem manum imponat, & ſaluus erit. Quod dum comperiſſet, facere non diſtulit, & illum infirmum continuo dominus ſanum ab eodem diſcedere fecit. Interea reticendum minime eſt, cum memorati impenderent hoſtes, à ſancto viro quoque noſtro coëpiſcopo Thabennenſis Eccleſiæ Honorato, literis, fuiſſe conſultum, vtrúmnam illis aduentantibus ex Eccleſiis Epiſcopis vel clericis recedendum eſſet, an non. Eíque reſcriptis inſinuaſſe quid magis ab illis Romaniæ euerſoribus eſſet metuendum. Quam eius Epiſtolam huic ſcripturę inſerere volui. Eſt enim ſacerdotum dei, & miniſtrorum moribus valde vtilis & neceſſaria. Iſto modo reſcriptum eſt ad eundem ab eodem, Sancto fratri & coëpiſcopo Honorato, Auguſtinus in domino ſalutem. Charitati tuæ miſſo exemplo epiſtolæ quem fratri Quoduultdeo noſtro coëpiſcopo ſcripſi, putabam me hoc onere caruiſſe quod mihi impoſuiſti, quærendo conſilium, quid in iis periculis quæ in tempora noſtra venerunt facere debeatis. Quanuis enim epiſtolam, &c. Sanè ille ſanctus in vita ſua prolixa

conſilium vtrum hoſtibus aduentantibus ex eccleſiis epiſcopis recedendum ſit ca. xxx.

Epiſtola re

pro

pro vtilitate ac fœlicitate ſanctæ Eccleſiæ catho- *liquum co-*
licæ diuinitus condonata, vixit annis ſeptuaginta *muſimus,*
ſex, in clericatu autem vel Epiſcopatu annis fer- *cum ſit ip-*
mè quadraginta. Dicere autem nobis inter fami- *ſa penè vi-*
liaria colloquia conſueuerat, poſt perceptum ba- *ta proli-*
ptiſmum etiam laudatos Chriſtianos & ſacerdo- *xior.*
tes abſque digna & competenti pœnitentia exire *Extat in-*
de corpore non debere. Quod etiam ipſe fecit vl- *ter epiſto-*
tima qua defunctus eſt ægritudine. Nam ſibi iuſ- *las 180*
ſerat pſalmos Dauidicos, qui ſunt paucißimi de *Mors & ſepultura:*
pœnitentia ſcribi, ipſóſque quaterniones iacens *C. xxxj.*
in lecto contra parietem poſitos diebus ſuæ infir- *pœnitentia in morte.*
mitatis intuebatur, & legebat, & iugiter ac vber-
tim flebat: Et ne intentio eius à quoquam impe-
diretur, cauebat: Ante dies fermè decem quàm exi
ret de corpore, á nobis poſtulauit præſentibus, ne
quis ad eum ingrederetur, niſi iis tantum horis
quibus medici ad inſpiciendum intrarent, vel cum
ei inferretur refectio. Et ita obſeruatum ac fa-
ctum eſt, & omni illo tempore orationi vacabat.
Verbum dei vſque ad ipſam ſuam extremam ægri
tudinem impræter miſſe alacriter & fortiter ſana
mente, ſanóque conſilio in Eccleſia prædicauit.
Membris omnibus ſui corporis incolumis, inte-
gro aſpectu atque auditu, & vt ſcriptum eſt, nobis
aſtantibus & videntibus, ac cum eo pariter oran-
tibus, obdormiuit in pace cum patribus, ſuis enu-
tritus in bona ſenectute: & nobis coram poſitis *Sacrificiū*
pro eius commendanda corporis depoſitione, ſa- *pro mortuo.*
crificium deo oblatum eſt, & ſepultus eſt. Teſta-
mentum autem nullum fecit. quia vnde faceret
pauper Chriſti non habuit. Eccleſiæ bibliothe- *Bibliothe-ca.*

cam & omnes codices diligenter poſteris cuſtodiendos ſemper iubebat. Si quid vero Eccleſia, vel in ſumptibus, vel in ornamētis habuit, fideli preſbytero qui ſub eodem domus Eccleſię curam gerebat, dimiſit. Nec ſuos cōſanguineos vel in propoſito vel extra conſtitutos, in ſua vita & morte vulgi more tractauit. Quibus dum adhuc ſupereſſet id ſi opus fuit quod & cæteris erogauit, non vt diuitias haberent, ſed vt aut non, aut minus egerent. Clerum ſufficientiſsimum & monaſteria virorum ac fœminarum continentium cum ſuis præpoſitis plena Eccleſiæ dimiſit, vnà cum bibliothecis libros, & tractatus vel ſuos vel aliorum ſanctorum habentibus, in quibus dono dei qualis quantúſque in Eccleſia fuerit noſcitur, & in his ſemper viuere à fidelibus inuenitur. Iuxta quod etiam ſecularium quidam poëtarum, ſuis iubens quo ſibi timulum mortuo in agere publico collocarent, pro epigrammate finxit, dicens:

Monaſteria

Epitaphium.

Viuere poſt obitum vatem vis noſſe viator,
Quod legis ecce loquor, vox tua nēpe mea eſt.

Et in ſuis quidem ſcriptis ille deo acceptus & charus ſacerdos quantum lucente veritate videre cōceditur, rectè ac ſanè, fidei, ſpei, & charitatis catholicæ Eccleſiæ vixiſſe manifeſtatur. Quod agnoſcunt, qui eundem de diuinis ſcribentem legentes proficiunt. Sed ego arbitror plus ex eo proficere potuiſſe, qui eum & loquentem in Eccleſia præſentem audire & videre potuerūt, & eius præſertim inter homines conuerſationem non ignorauerunt. Erat enim non ſolum eruditus ſcriba in regno cœlorum, de theſauro ſuo proferens noua

Matth. 13.

&

& vetera, & vnus negociatorũ qui inuentam pre-
cioſam margaritã, quæ habebat venditis compa-
rauit verumetiam ex iis ad quos ſcriptũ eſt: Sic lo- Iaco.2.
quamini & ſic facite, & de quibus Saluator dicit: Matt.5.
Qui fecerit & docuerit ſic homines, hic magnus
vocabitur in regno cœlorum. Peto autem impen-
diò veſtram charitatem, qui hæc ſcripta legitis, vt
mecum omnipotenti deo gratias agatis, domi-
númque benedicatis qui tribuit mihi intellectum,
vt hæc in noticiam & præſentium & abſentium
præſentis temporis & futuri hominum, & vellem
deferre, & valuiſſem: & mecum ac pro me oretis,
vt illius quondam viri, cum quo annis fermè qua
draginta dei dono abſque amara vlla diſſenſione
familiariter ac dulciter vixi, & in hoc ſecu-
lo æmulator & imitator exiſtam,
& in futuro omnipotentis
dei promiſsis cum eo-
dem perfruar.
Amen.

Poſsidonii de vita D. Auguſtini
FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

in libros Retractationum,

PROLOGVS.

IAM diu iſtud † facere cogito atque † *eſt quod.* diſpono, quod nūc adiuuante domino aggredior: quia differendum eſſe non arbitror, vt opuſcula mea ſiue in libris, ſiue in epiſtolis, ſiue in tractatibus, cum quadam iudiciaria ſeueritate recenſeam, & quod me offendit, velut cenſorio ſtylo denotem. Neque enim quiſquam niſi imprudens, ideo quia mea errata reprehendo, me reprehendere audebit. Sed ſi dicit non ea debuiſſe à me dici, quæ poſtea mihi etiam diſplicerent: verum dicit, & mecum facit. Eorū quippe reprehenſor eſt, quorum & ego. Neq; enim ea reprehendere deberem, ſi dicere debuiſſem. [Sed qui primas non potuit habere ſapientiæ, ſecundas habeat partes modeſtiæ: vt qui non valuit omnia impœnitenda dicere, ſaltem pœniteat quæ cognouerit dicenda non fuiſſe.] Sed vt volet quiſq; accipiat hoc quod facio, me tamen Apoſtolicam illam ſententiam, & in hac re *1.Cor.11.* oportuit intueri, vbi ait: Si nos ipſos iudicaremus, à domino non iudicaremur. Illud etiam quod ſcriptum eſt: Ex *Prou.10.* multiloquio non effugies peccatum: terret me plurimum, nō quia multa ſcripſi, vel quia multa etiā, quæ dictata non ſunt, tamen à me dicta, conſcripta ſunt. Abſit enim vt multiloquium deputetur, † quando neceſſaria dicuntur, † *deputem*

quantalibet ſermonum multitudine, ac prolixitate dicantur. Sed iſtam ſententiam ſcripturæ ſanctæ propterea timeo, quia de tam multis diſputationibus meis, ſine dubiò multa colligi poſſunt, quæ ſi non falſa, at certè videantur, ſiue etiam conuincantur non neceſſaria. Quem verò Chriſtus fidelium ſuorum non terruit, vbi ait: Omne verbum ocioſum quodcumque dixerit homo, reddet pro eo rationem in die iudicij. Vnde & eius Apoſtolus Iacobus: Sit, inquit, omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Et alio loco: Nolite, inquit, plures magiſtri fieri fratres mei, ſcientes quoniam maius iudicium ſumitis: In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus eſt vir. Ego mihi hanc perfectionem, nec nunc arrogo, cùm iam ſim ſenex; quantò minus cùm iuuenis cœpi ſcribere, vel apud populos dicere: tantúmque mihi tributum eſt, vt vbicumque me præſente loqui opus eſſet ad populum, rariſsimè tacere atque alios audire permitterer, † & eſſe velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Reſtat igitur vt meipſe iudicem ſub magiſtro vno, cuius de offenſionibus meis iudicium euadere cupio. Magiſtros autem plures tunc fieri exiſtimo, cùm diuerſa atque inter ſe aduerſa ſentiunt. Cùm verò idipſum dicunt omnes, & verum dicunt: ab vnius veri magiſtri magiſterio non recedunt. Offendunt autem non cùm illius multa dicunt, ſed cùm addunt ſua. Sic quippe incidunt ex multiloquio etiam in falſiloquium. Scribere autem iſta mihi placuit, vt hæc emittam in manus hominum, à quibus ea quæ iam edidi, reuocare emendanda non poſſum. † Nec illa ſanè prætereo, quæ catechumenus iam, licet relicta ſpe quam terrenam gerebam, ſed adhuc ſecularium literarum inflatus conſuetudine ſcripſi: quia & ipſa exierunt in notitiam deſcribentium atque legentium, & leguntur vtiliter ſi † nonnullis ignoſcatur: vel ſi non ignoſcatur, non tamē inhæreatur erratis. Quapropter quicumq; iſta lecturi ſunt, non me imitentur errantem, ſed in melius proficientem. Inueniet enim fortaſſe quo modo ſcribendo profecerim, quiſquis opuſcula mea ordine, quo ſcripta ſunt legerit. Quod vt poſsit, hoc opere, quantum potuero, curabo vt eundem ordinem nouerit.

Marginalia: Matth. 12 — Iacobi 1. — Iacobi 3. — † permitterem vt eſſem. Magiſtros plures fieri. — † poſſunt. — † aliàs ſed

RETR

RETRACTATIONVM
Liber primus.

CVM ergo reliquiſſem vel quæ adeptus fueram in cupiditatibus huius mundi, vel quæ adipiſci volebam, & me ad Chriſtianæ vitæ ocium contuliſſem, nondum baptizatus, contra Academicos vel de Academicis primùm ſcripſi, vt argumenta eorum, quæ multis ingerunt veri inueniendi deſperationem, & prohibent cuiquam rei aſſentiri, & omnino aliquid tanquam manifeſtum certúmque ſit, approbare ſapientem, cùm eis omnia videantur obſcura, & incerta, ab animo meo, quia & me mouebant, quantis poſſem rationibus amouerem. Quod miſerante atque adiuuante Deo factum eſt. Sed in eiſdem tribus libris meis, non mihi placet toties me appellaſſe fortunam, quamuis non aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, ſed fortuitum rerum euentum, vel in corporis noſtri, vel in externis bonis aut malis. Vnde & illa verba ſunt, quæ nulla religio dicere prohibet, forte, forſan, forſitan, fortaſſe, fortuito. Quod tamen totum ad diuinam reuocandum eſt prouidentiam. Hoc etiam † ibi non tacui, dicens: Etenim fortaſſe quæ vulgo fortuna nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihílque aliud in rebus caſum vocamus, niſi cuius ratio, & cauſa ſecreta eſt. Dixi quidem hoc, verumtamen pœnitet me ſic illic nominaſſe fortunam, cùm videam homines habere in peſsima conſuetudine, vt vbi dici debet, Hoc Deus voluit, dicere, hoc voluit fortuna. Quod autem quodam loco dixi: Ita comparatum eſt, ſiue pro meritis noſtris, ſiue pro neceſsitate naturæ, vt diuinum animum mortalibus inhærentem nequaquam philoſophiæ † portus accipiat, & cætera. Aut nihil horum duorum dicendum fuit, quia etiam ſic ſenſus poſſet eſſe integer, aut ſatis erat dicere, † pro meritis noſtris, ſicut verum eſt ex Adam tracta miſeria, nec addere, ſiue pro neceſsitate naturæ, quandoquidem naturæ noſtræ, dura neceſsitas meritò præcedentis iniquitatis exorta eſt. Itémque illic quod dixi: Nihil omnino colendum eſſe, totúmque

contra Academicos. cap. 1.

Lib. 1. contra Academicos. c. 1. & 7.

Fortuna.

† enim.

Lib. 2. c. 2.

† al. ſapientiæ.

† al. debere dicere.

Lib. 1. c. 1.

abiiciendū, quicquid immortalibus oculis cernitur, quicquid vllus ſenſus attingit. Addenda erant verba, vt diceretur: Quicquid mortalis corporis vllus ſenſus attingit. Eſt enim ſenſus & mentis. Sed eorum more loquebamur tunc, qui ſenſum non niſi corporis dicunt, & ſenſibilia non niſi corporalia. Itaque vbicunque ſic locutus ſum, parum eſt ambiguitas euitata, niſi apud eos quorum conſuetudo eſt locutionis huius. Item dixi: Quid cenſeas aliud eſſe beatè viuere, niſi ſecundum id quod in homine optimum eſt † viuere? Et quid dixerim in homine eſſe optimum, paulopoſt explicans: Quis, inquam, dubitauerit, nihil eſſe aliud hominis optimum, quàm eam partem animi, cui dominanti obtemperare conuenit cętera quæcumque† in homine ſunt? Hæc autem ne aliam poſtules definitionem, mens aut ratio dici poteſt. Hoc quidem verum eſt: Nam quantum attinet ad hominis naturam, nihil eſt in eo melius quàm mens & ratio, ſed non ſecundum ipſam debet viuere, qui beatè vult viuere, alioquin ſecũdum hominem viuit, cùm ſecundum Deum viuẽdum ſit, vt poſsit ad beatitudinē peruenire, propter quam conſequendā, non ſeipſa debet eſſe contẽta, ſed Deo mens noſtra ſubdẽda eſt. Item reſpondens ei cum quo diſputabatur: Hic planè, inquam, non erras, quod vt tibi omen ſit ad reliqua, libẽter optauerim. Hoc licet non ſerio, ſed ioco dictum ſit, nollem tamen eo verbo vti. Omen quippe me legiſſe nō recolo, ſiue in ſacris literis noſtris, ſiue in ſermone cuiuſquam eccleſiaſtici ſermonis† diſputatoris, quamuis abominatio inde ſit dicta, quæ in diuinis libris aſsiduè reperitur. In ſecundo autem libro prorſus inepta eſt & inſulſa illa quaſi fabula de Philocalia & Philoſophia, quod ſint germanæ, & eodē parente procreatæ, Aut enim Philocalia, que dicitur, non niſi in nugis eſt, & ob hoc philoſophiæ nulla ratione germana. Aut ſi proptereà eſt hoc nomen honorandum, quia Latinè interpretatum, amorē ſignificat pulchritudinis, & eſt vera ac ſumma ſapientiæ pulchritudo, eadē ipſa eſt in rebus incorporalibus atque ſummis philocalia quæ & † philoſophia, neque vllo modo ſunt quaſi ſorores duæ. Alio loco cùm agerem de animo dixi: Securior rediturus in cælum. Iturus autem, quàm rediturus dixiſſem ſecurius, propter eos qui putant animos humanos pro meritis peccatorum

ſuorum

Lib. 1. c. 2.
Viuere beatè.
† *aliàs eſſe optimum.*
Optimum hominis.
† *quæque.*
Nihil melius in homine quā mens & ratio.
Lib. 1. c. 4.
Deo mens noſtra eſt ſubdenda.
Omen.
† *deeſt, ſermonis.*
Abominatio ab homine di...
Lib. 2. c. 3.
Philocalia. Philoſophia.
† *deeſt, &*
Lib. . c. 9
Lib. . de libe. ar. c. 12

ſuorũ de cælo lapſos ſiue† deiectos, in corpora iſta detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitaui dicere, quia ita dixi in cęlum, tanquam dicerem ad eum,† qui eius eſt author & conditor, ſicut beatus Cyprianus non cũctatus eſt dicere. Nam cùm corpus è terra, ſpiritum poſsideamus è cælo, ipſi terra & cælum ſumus. Et in libro Eccleſiaſtæ ſcriptum eſt: Spiritus reuertatur ad Deũ qui dedit illum. Quod vtique [ſic] intelligendum eſt, vt non reſiſtatur Apoſtolo dicenti: Nõdum natos nihil egiſſe boni aut mali. Sine cõtrouerſia, ergo quædam originalis regio beatitudinis animi, Deus ipſe eſt. Qui eum non quidem de ſeipſo genuit, ſed de nulla re alia cõdidit, ſicut condidit corpus è terra. Nam quod attinet ad eius originem, qua fit vt [ſit] in corpore, vtrum de illo vno ſit qui primum creatus eſt, quando factus eſt homo in animam viuam, an ſemper ita fiant† ſingulis ſinguli†, nec tunc ſciebam, nec adhuc ſcio. In libro tertio: Si quid mihi videatur, quæris, inquam, in mente arbitror eſſe ſummum hominis bonum. Veriùs dixiſſem: In Deo. Ipſo enim mens fruitur vt beata ſit, tanquam ſummo bono ſuo. Nec mihi illud placet quod dixi: Libet deierare per omne† diuinum. Item quod dixi de Academicis, quia verum nouerãt, cuius ſimile appellabant veriſimile, idque ipſum veriſimile appellaui falſum, quod approbant. Duas ob cauſas non rectè dictũ eſt: vel quod falſum eſſet, quod aliquo modo eſſet ſimile alicuius veri, quia in genere ſuo, & hoc verũ eſt, vel quod approbant iſta falſa, que vocabant veriſimilia, cùm illi nihil approbarent, & affirmarent nihil approbare ſapienté. Sed quia [hoc] ipſum veriſimile etiam probabile nuncupabant, hinc factũ eſt, vt hoc de illis dicerem. Laus quoque ipſa qua Platonem, vel Platonicos, ſeu Academicos philoſophos tantùm extuli, quantum impios homines non oportuit, non immeritò mihi diſplicuit: pręſertim quorum contra errores magnos defendenda eſt Chriſtiana doctrina. Illud etiam quod in comparatione argumentorum Ciceronis, quibus in libris ſuis Academicis vſus eſt, meas nugas eſſe dixi, quibus argumenta illa certiſsima ratione refutaui, quamuis iocando dictum ſit, & magis ironia videatur, non debuit tamen dici. Hoc opus ſic incipit; O vtinam Romaniane hominem ſibi aptum

Marginalia: † *ſeu.* — † *Deum.* — *Eccleſ.12.* — *Rom.9.* — *Lib.10.de Ge.ad literam.ca.6. & 7.* — † *ſimiliter fiant.* — † *ſingulæ* — *Lib 3 c.12 In Deo eſſe ſummũ hominis bonum.* — *Li.3.c.16.* — *Lib.3.c.17 & 18.* — † *Omen.* — *Veriſimile* — *Lib.3.c.17* — *Lib.3.c.20*

De beata vita. Capit. II.

LIbrum de beata vita, non poſt libros de Academicis, ſed inter illos vt ſcriberem contigit. Ex occaſione quippe ortus eſt diei natalis mei, & tridui diſputatione completus, ſicut ſatis ipſe indicat. In quo libro conſtitit inter nos, qui ſimul quęrebamus, non eſſe beatā vitam, niſi perfectam cognitionem dei. Diſplicet tamen † illic quod Manlio Theodoro, ad quem librum ipſum ſcripſi, quāuis docto & Chriſtiano viro, plus tribui quàm deberem. Et quod fortunam etiam illic ſæpe nominaui. Et quod tempore vitæ huius in ſolo animo ſapiētis dixi habitare vitam beatam, quomodo libet ſe habeat corpus eius cum perfectam cognitionem dei, hoc eſt, qua homini maior eſſe non poſsit, in futura vita ſperet Apoſtolus, quæ ſola beata vita dicenda eſt, vbi & corpus incorruptibile atq; immortale ſpiritui ſuo † ſine vlla moleſtia vel reluctatione ſubdetur. Sanè iſtum librum noſtro in codice interruptum reperi [&] non parum minus habere, & ſic à fratribus quibuſdā deſcriptus eſt, nec adhuc apud aliquē integrum inueneram, ex quo emendarem quando hæc retractaui. Hic liber ſic incipit: Si ad philoſophiæ portum.

† autem. in præfatione. Diſputa.3. infra cap. proximo. infra cap. proximo. † ſancto.

De ordine. Cap. III.

PEr idem tempus inter illos qui de Academicis ſcripti ſunt, duos etiam libros de ordine ſcripſi, in quibus magna quæſtio verſatur, vtrum omnia bona & mala diuinæ prouidentiæ ordo contineat. Sed cum rem viderem ad intelligēdum difficilem, ſatis ægre ad eorum perceptionem cum quibus agebam diſputādo poſſe perduci, de ordine ſtudendi loqui malui, quo † à corporalibus ad incorporalia poteſt profici. Verum & in his libris diſplicet mihi ſæpe interpoſitū fortunæ vocabulum. Et quòd non addebam, corporis, quando ſenſus hominis † nominaui, Et quòd multum tribui liberalibus diſciplinis, quas multi ſancti [multum] neſciunt, quidam autem qui ſciunt eas, ſancti non ſunt. Et quòd Muſas quaſi aliquas deas, quamuis iocando commemoraui. Et quòd admirationem vitium nuncupaui. Et quòd philoſophos non vera pietate præditos, dixi virtutis luce fulciſſe. Et quòd duos mundos, vnum ſenſibilem, alterum intelligibilem, nō ex Platonis vel ex Platonicorū perſona, ſed ex mea ſic cōmendaui, tanquā hoc etiā dominus ſignificare voluerit, quia non ait, Regnum meum nō eſt de mundo: ſed, Regnū meum

† cum. Li.2.ca.7. Li.1.ca.2. Li.1.ca.1. & 2. † corporis. Li.1.ca.8. & 2.c.14. Li.1.ca.3. Li.1.c.11. & 2.c.18. Ioan. 18.

meum non eſt de hoc mundo, cum poſsit & alia† locutione dictum inueniri: Et ſi alius à Domino Chriſto ſignificatus eſt mundus, ille congruentius poſsit intelligi, in quo erit cœlum nouum & terra noua, quando complebitur quod oramus, dicentes: Adueniat regnum tuum. Nec Plato quidem in hoc errauit, quia eſſe mundum intelligibilē dixit, ſi non vocabulum quod eccleſiaſticæ cōſuetudini in re illa non vſitatum eſt, ſed ipſam rem velimus attendere. Mundum quippe intelligibilem, nuncupauit ipſam rationem ſempiternam atque incōmutabilem, qua fecit Deus mundum. Quam qui eſſe negat, ſequitur vt dicat, irrationabiliter Deum feciſſe quod fecit, aut cum faceret vel antequam faceret, neſciſſe quid faceret: ſi apud eum ratio faciendi non erat. Si verò erat, ſicut erat, ipſam videtur Plato vocaſſe intelligibilem mundum. Nec tamen iſto nomine nos vteremur, ſi iam ſatis eſſemus literis eccleſiaſticis eruditi. Nec illud mihi placet, quòd cum dixiſſem: Summa opera danda eſt optimis moribus: mox addidi: Deus enim noſter aliter nos exaudire non poterit: Bene autem viuentes facillimè exaudiet. Sic enim dictum eſt, tanquam Deus non exaudiat peccatores, quod quidem dixit in Euangelio, ſed ille qui nondum cognouerat Chriſtum, à quo fuerat iam illuminatus in corpore. Nec illud mihi† placet quòd Pythagoræ philoſopho tantum laudis dedi, vt qui [hanc] legit vel audit, poſsit putare me crediſſe nullos errores in Pythagorica eſſe doctrina, cùm ſint plures, iidémque capitales. Hoc opus ſic incipit: Ordinem rerum Zenobi.

† aliquā. *Apoca. 21.* *Matt. 6.* *Mundus intelligibilis eſt ratio, qua deus fecit mundum.* L. 2. c. 10. *Ioan. 9.* *† deeſt mihi.* Li. 2. c. 20.

INter hæc ſcripſi etiam duo volumina ſecundum ſtudium meum, & amorem ratione indagandæ veritatis, de his rebus, quas maximè ſcire cupiebam, me interrogans, mihíque reſpondens, tanquam duo eſſemus, ratio & ego cùm ſolus eſſem. Vnde hoc opus Soliloquia nominaui, ſed imperfectum remanſit. Ita tamen, vt in primo libro quæreretur, & vtcūque appareret, qualis eſſe debeat, qui vult percipere ſcientiam†, quæ vtique non ſenſu corporis, ſed mente percipitur. Et ex† quadam ratiocinatione in libri fine colligitur, ea quæ verè ſunt, immortalia eſſe. In ſecundo autē de immortalitate animæ diu res agitur, & non peragitur. In his ſanè libris nō approbo, quòd

Soliloquiorū. IIII. Li. 1. c. 1. 7. *† ſapientiam.* Li. 1. ca. 15. 1. cap. 1. *† deeſt, ex.*

in oratione dixi: Deus qui niſi mundos verum ſcire noluiſti. Reſponderi enim poteſt, multos etiam non mundos multa ſcire vera. Neque enim definitum eſt hic quid ſit verum, quod niſi mundi ſcire non poſsint, & quid ſit ſcire. Et illud quod ibi poſitum eſt: Deus cuius regnum eſt totus mundus, quem ſenſus ignorat. Si Deus intelligendus eſt, addenda fuerant verba, vt diceretur: Quem mortalis corporis ſenſus ignorat. Si autem mundus dictus eſt, quem ſenſus ignorat, ille recte intelligitur, qui futurus eſt in θ cęlo nouo & terra noua. Sed etiam hic addenda erant illa verba, vt diceretur: mortalis corporis ſenſus. Sed illo more adhuc loquebar, quo ſenſus proprie corporis appellatur. Nec aſsidue repetendum eſt, quod & ſuperius inde iam dixi †, ſed hoc recolendum, vbicumque iſta locutio in meis literis inuenitur. Et vbi dixi de patre & filio: Qui gignit & quem gignit, vnum eſt. dicendum fuit, vnum ſunt. Sicut aperte ipſa veritas loquitur, dicens: Ego & pater vnum ſumus. Nec illud mihi placet, quòd in iſta vita Deo intellecto iam beatam eſſe animam dixi: niſi forte ſpe. Item quod dixi: Ad Sapientiæ cognitionem non vna via perueniri. non bene ſonat, quaſi alia via ſit præter Chriſtum, qui dixit: Ego ſum via. Vitanda ergo erat hæc offenſio aurium religioſarum, quamuis alia ſit illa vniuerſalis via, aliæ autem viæ, de quibus in Pſalmo canimus †: Vias tuas domine notas fac mihi, & ſemitas tuas doce me. Et in eo quod ibi dictum eſt: Penitus eſſe iſta ſenſibilia fugienda. Cauendum fuit, ne putaremur illam Porphyrij falſi philoſophi tenere ſententiam, qua dixit: Omne corpus eſſe fugiendum. Non autem dixi ego omnia ſenſibilia, ſed iſta, hoc eſt corruptibilia, ſed hoc potius dicendum fuit. Non autem talia ſenſibilia futura ſunt in futuri ſeculi cœlo nouo & terra noua. Item quodam loco dixi, Quòd in † diſciplinis liberalibus eruditi, ſine dubio in ſe illas obliuione obrutas eruunt diſcendo, & quodam modo refodiunt. Sed hoc quoque improbo. Credibilius eſt enim propterea vera reſpondere de quibuſdam diſciplinis, etiam imperitos earum quando bene interrogantur †, quia pręſens eſt eis quantum † id capere poſſunt lumen rationis internæ † vbi hæc immutabilia vera conſpiciunt, non quia ea nouerant aliquando & obliti ſunt, quod Platoni vel † talibus viſum eſt. Contra quorum opinionem quanta

1. ſen. diſ. 2 cap. 1. — Li. 1. ca. 1. — θ in. — Apoc. 21. — 1. Retract. cap. 1. & 3 — Lib. 1. ca. 1 — † dictũ eſt — 1. ſen. di. 2 cap. omnes — Li. 1. ca. 7. — Ioan. 14. — Li. 1. ca. 13 — Ioan. 14. — Pſalm. 24 — † canitur. — Li. 1. cap. 14. — θ in. — Li. 1. c. 20 — † interrogatur. — † quando — † eternæ. — † &.

quanta [pro ſuſcepta opera] dabatur occaſio, in libro duodecimo de trinitate diſſerui. Hoc opus ſic incipit: Volenti mihi multa ac varia mecum. *Cap. 15.*

POſt libros Soliloquiorũ iam de agro Mediolanum† reuerſus, ſcripſi librum de immortalitate animæ, quem mihi quaſi commonitorium eſſe volueram propter ſoliloquia terminanda, quæ imperfecta remanſerant. Sed neſcio quo modo me inuito exiit in manus hominum, & inter mea opuſcula nominatur. Qui primo ratiocinatione †, contortione atque breuitate ſic obſcurus eſt, vt fatiget cum legitur etiam intentionem meam, vixque intelligatur à meipſo. Deinde cogitans nihil aliud quàm animos hominum, in quadam argumentatione eiuſdem libri dixi: Nec eſſe in eo quod nihil diſcit diſciplina poteſt. Item quod alio loco dixi: Nec vllam rem ſcientia complectitur, niſi quæ ad aliquam pertinet diſciplinam: nec venit in mentem deum non diſcere diſciplinam, ſed † habere omnium rerum ſcientiam, in qua etiam præſcientia eſt futurorum. Tale eſt & illud quod ibi dictum eſt: Non eſſe vitam cum ratione vlli, niſi animæ. Neque enim Deo ſine ratione vita eſt, cum apud eum & ſumma vita, & ſumma ſit ratio. Et illud quod aliquanto ſuperius dixi: Id quod intelligitur eiuſmodi eſſe ſemper: cum intelligatur & animus, qui vtique non eiuſmodi eſt ſemper. Quod verò dixi: Animum † propterea non poſſe ab æterna ratione ſeparari, quia non ei localiter iungitur. Profecto non dixiſſem, ſi iam tunc eſſem literis ſacris ita eruditus, vt recolerem quod ſcriptum eſt: Peccata veſtra ſeparant inter vos & Deum. Vnde intelligi datur, etiam earum rerum poſſe dici ſeparationem, quæ non locis, ſed incorporaliter iunctæ fuerant. Quid ſit etiam quod dixi: Anima ſi caret corpore, in hoc mundo non eſt. Non potui mortuos recordari: Nunquid enim animæ mortuorum, aut non carent corpore, aut in hoc mundo non ſunt: Quaſi verò inferi non ſint in hoc mundo? Sed quia carere corpore in bono poſui, fortaſſe nomine corporis peſtes corporeas appellaui. Quod ſi ita eſt, nimis inſolenter verbo vſus ſum. Illud quoque temere dictum eſt: A ſumma eſſentia ſpeciem corpori per animam tribui, qua eſt inquantumcumque eſt.

De immortalitate animæ. Caput V.
† Mediolanium.
† ratiocinationum.
Cap. 1.
E
† diſciplinas. &c.
Caput. 4.
Cap. 1.
Cap. 6.
† Animã.
Eſaie 59.
Cap. 13.
corpus, peſtes corporeas ſignificat.
cap. 15.

Per animam ergo corpus ſubſiſtit, & eo ipſo eſt quo animatur: ſiue vniuerſaliter, vt mundus: ſiue particulariter, vt vnumquodque animal intra mundum. Hoc totum prorſus temere dictum eſt. Hic liber ſic incipit: Si alicubi eſt diſciplina.

De libris diſciplinarum. Cap. VI.

PEr idem tempus quo Mediolani fui baptiſmum percepturus, etiam diſciplinarum libros conatus ſum ſcribere, interrogans eos qui mecum erant, atque ab huiuſmodi ſtudiis non abhorrebant: per corporalia cupiens ad incorporalia quibuſdam quaſi paſsibus certis vel peruenire vel duci. Sed earum ſolum de grammatica librum abſoluere potui, quem poſtea de armario noſtro perdidi, & de muſica ſex volumina: quantum attinet ad eam partem quæ rhythmus vocatur. Sed eoſdem ſex libros iam baptizatus, iámque ex Italia regreſſus in Africa † ſcripſi. Inchoaueram quippe tantummodo iſtam apud Mediolanum diſciplinam. De aliis verò quinque diſciplinis illic ſimiliter inchoatis: de Dialectica, de Rhetorica, de Geometria, de Arithmetica, de Philoſophia, ſola principia remanſerunt, quæ tamen etiam ipſa perdidimus: ſed haberi ab aliquibus exiſtimo. Hoc opus ſic incipit: Omnia nomina tredecim.

Forte præuenire. — 1. Retract. cap. 11. — † *Africam*

De moribus Eccl. cath. & de moribus Manichæ. Cap. VII.

IAm baptizatus autem cum Romæ eſſem, nec ferre tacitus poſſem Manichæorum iactantiam, de falſa & fallaci continentia vel abſtinentia, qua ſe ad imperitos decipiendos veris Chriſtianis, quibus comparandi non ſunt, inſuper præferunt, ſcripſi duos libros: vnum de moribus Eccleſiæ catholicæ, alterum de moribus Manichæorum. In eo igitur qui eſt de moribus Eccleſiæ catholicę, vbi poſui teſtimonium, in quo legitur; Propter te afficimur tota die, æſtimati ſumus, vt † oues occiſionis, mendoſitas noſtri codicis me fefellit minus memorem ſcripturarum, in quibus nondum aſſuetus eram. Nam eiuſdem interpretationis alij codices non habent: Propter te afficimur: ſed, propter te morte afficimur: quod vno verbo alij dixerunt mortificamur. Hoc eſſe verius Græci libri indicant, ex qua lingua in Latinam ſecundum Septuaginta interpretes, veterum diuinarum ſcripturarum eſt facta tranſlatio: & tamen ſecundum hæc verba, id eſt, propter te afficimur, multa diſputans dixi, quæ in ipſis rebus non tanquam falſa

Cap. 9. — Pſalm. 43. — † *ſunt.* — cap. 9.

falſa improbo, verun-tamen conuenientiam ſcripturarum veterum & nouarum, quam demonſtrare cupiebam, ex his dumtaxat verbis non vtique demonſtraui. Vnde autem mihi error obrepſerit, dixi: & aliis teſtimoniis eandem conuenientiam ſufficienter oſtendi. Similiter & pauloposſt teſtimonium poſui de libro Sapientię, ſecun- *Cap. 16.*
dum codicem noſtrum, in quo ſcriptum erat: Sobrietatem enim ſapientia docet, & iuſticiam, & virtutem. Et ſe- *Sapien. 8.*
cundum hæc verba diſſerui res quidem veras, ſed ex occaſione mendoſitatis inuentas. Quid enim verius quàm quod ſapientia doceat virtutem † contemplationis, quã *† veritatẽ*
nomine ſobrietatis ſignificatam putaui, & actionis probitatem, quam per duo alia intelligi volui, per iuſticiam atque virtutem: cum codices eiuſdem interpretationis veriores habeant: Sobrietatem enim & ſapientiam docet, & iuſticiam & virtutem? His enim nominibus Lati- *Tullius li.*
nus interpres quatuor illas virtutes, quæ maxime in ore *1. officiorũ.*
Philoſophorum eſſe aſſolent, nominauit, ſobrietatem appellans temperantiam, & θ prudentiæ imponens nomen, *θ &.*
ſapientiam: fortitudinem verò virtutis vocabulo enuncians, ſolam iuſticiam ſuo nomine interpretatus eſt. Has autem quatuor virtutes in eodem libro Sapientiæ ſuis nominibus appellatas, ſicut à Græcis vocantur, longe po- *† vanitan-*
ſtea reperimus in codicibus Græcis. Item quod poſui *tium.*
de libro Salomonis: Vanitas vanitatum† dixit Eccleſia- *Eccle. 1.*
ſtes, In multis quidem codicibus legi, ſed hoc Græcus nõ *Cap. 21.*
habet, habet autem: Vanitas vanitantium†, quod poſt- *† vanitatũ*
ea vidi, & inueni eos Latinis † eſſe veriores, qui habent *† Latinos.*
vanitantium, non vanitatum †. Ex occaſione tamen *† vanitatũ*
huius mendoſitatis quæcunque diſſerui, vera eſſe in ipſis *non vani-*
rebus apparent. Quod autem dixi: Eum ipſum quem co- *tantium.*
gnoſcere volumus, hoc eſt, deum, prius plena charitate *Noſtri ha-*
diligamus, melius diceretur, ſyncera, quàm plena. Niſi *bent ματαιο-*
forte putaretur charitatem dei non futuram eſſe maio- *τήτων, ille*
rem, quando videbimus cum θ facie ad faciem. Sic itaque *legiſſe vide-*
hoc accipiatur, tanquam plena dicta ſit, qua maior eſſe *tur, μα-*
poſsit, quamdiu ambulamus per fidem. Erit enim ple- *ταιοτευόν-*
nior, immo pleniſsima, ſcilicet † per ſpeciem. Item quod *των. Cap.*
dixi de iis qui ſubueniũt indigẽtibus, quia miſericordes *27.*
vocãtur, etiam ſi ſapientes vſque adeo ſint, vt iam nullo *θ eum.*
animi dolore turbẽtur, non ſic accipiẽdum eſt, tanquam *† ſed.*
definie

definierim in hac vita eſſe tales ſapientes. Non enim dixi, cum ſint, ſed dixi, etiam ſi ſint. Alio loco vbi dixi: cap.10. Iam verò cum hæc humana dilectio inhærentem vberibus tuis † nutriuerit & roborauerit animum, ſequendo deum † factus idoneus, vbi eius maieſtas ex tanta parte quanta homini dum terræ huius inhabitator eſt ſufficit, aperire ſe cœperit, tantus charitatis ardor innaſcitur, & tantum diuini amoris conſurgit incendium, vt exuſtis omnibus viciis, & homine ſanctificato atque purgato, ſatis appareat quàm diuine dictum ſit: Ego ſum ignis conſumens poſſunt putare Pelagiani, iſtā perfectionem in hac mortali vita me dixiſſe poſſe contingere. Sed non hoc putent: Ardor quippe charitatis ſequendo deum † factus idoneus & tam magnus, vt vicia cuncta conſumat, in hac vita naſci, & creſcere poteſt, perficere verò propter quod naſcitur, vt nullū inſit homini vicium, non conſequenter hic poteſt: quamuis tanta iſta res eodē ardore charitatis perficiatur, vt perficiat † quando perfici poteſt: vt quemadmodum lauacrū regenerationis purgat à reatu omnium peccatorum, quę humana traxit natiuitas, & contraxit iniquitas, ita illa perfectio purget ab omni labe viciorum, ſine quibus humana eſſe non poteſt in hoc ſeculo infirmitas. Sicut accipiendum eſt etiam quod ait Apoſtolus: Chriſtus dilexit eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea, mundans eam lauachro aquæ in verbo, vt exhiberet ſibi glorioſam eccleſiam non habentem maculam, aut rugam aut aliquid eiuſmodi. Hoc † eſt enim lauachrum aquæ in verbo quo mundatur Eccleſia: ſed cum tota dicat Eccleſia quādiu hic eſt: Dimitte nobis debita noſtra, non vtiq; hic eſt ſine macula & ruga, aut aliquid eiuſmodi: ex eo tamen quod hic accipit, ad illam gloriā, quę hic nō eſt, perfectionemq; perducitur. In alio libro cuius eſt titulus: De moribus Manichæorum, illud quod dixi: Dei bonitas omnia deficientia ſic ordinat, vt ibi ſint vbi congruentiſſime poſſunt eſſe, donec ordinatis motibus ad id recurrant vnde defecerunt: nō ſic accipiendum eſt, tanquam omnia recurrant ad id vnde defecerūt, ſicut Origeni viſum eſt, ſed omnia quæ recurrunt. Non enim recurrent ad deum à quo defecerunt, qui ſempiterno igne punientur, quamuis omnia deficientia ſic ordinentur, vt ibi ſint vbi congruentiſſime

Marginalia: cap.10. — † ſuis. — † deo, — Deutor.4. Heb.14. — † deo. — † vbi perficit. — Ephes.5. — † Hic. — Mat.6. — cap.17. — 2. Retract. cap.14.

tiſsime poſſunt eſſe: quia & illi qui non recurrunt, congruentiſsime in pœna ſunt. Alio loco: Nemo ferè, inquã, de Scarabeis dubitat, quin de fimo in pilam rotundato ab his atq; obruto exiſtãt: cum hoc [exemplum] verum vtrũ ſit multi dubitent, multi nec† audiuerint quidẽ. Hoc opus ſic incipit, In aliis libris ſatis opinor. De ciui.dei cap.17. †ne.

IN eadẽ vrbe ſcripſi dialogum, in quo de anima multa quærũtur ac diſſerũtur, id eſt, vnde ſit, qualis ſit, quãta ſit, cur corpori fuerit data, cũ ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abſceſſerit. Sed quoniam quanta ſit, diligentiſsime ac ſubtiliſsime diſputatum eſt, vt eam ſi poſſemus, oſtenderemus corporalis quantitatis non eſſe, & tamen magnum aliquid eſſe, ex hac vna inquiſitione totus liber nomen accepit vt appellaretur, De animæ quantitate. In quo libro illud quod dixi: Omnes artes animam ſecum attuliſſe mihi videri: nec aliud quicquam eſſe id quod dicitur diſcere quàm reminiſci ac recordari: non ſic accipiendum eſt, quaſi ex hoc approbetur anima† vel hic in alio corpore, vel alibi ſiue in corpore, ſiue extra corpus aliquando vixiſſe, & ea quæ interrogata reſpondet cum hic non didicerit, in alia vita ante didiciſſe. Fieri enim poteſt, ſicut iam in hoc opere ſupra diximus, vt hoc ideo poſsit, quia natura intelligibilis eſt, & connectitur, † non ſolum intelligibilibus, verumetiam immutabilibus rebus. Eo ordine facta eſt, vt cum ſe ad eas res mouet quibus connexa eſt, vel ad ſeipſam, inquantum eas videt, intantum de his vera reſpondeat. Nec ſanè omnes artes eo modo ſecum attulit, ac ſecum habet. Nam de artibus quæ ad ſenſus corporis pertinẽt, ſicut multa medicinę, ſicut aſtrologiæ omnia, niſi quod hic didicerit, non poteſt dicere. Ea verò quę ſola intelligentia capit, propter id quod dixi: Cum à ſeipſa vel ab alio fuerit bene interrogata, & recordata reſpondet. Alio loco: Vellem, inquam, hinc plura dicere, ac meipſum conſtringere, dum quaſi tibi, præcipio, vt nihil aliud agerem quàm redderer mihi, cui me maxime debeo. Vbi videor dicere potius debuiſſe, redderer deo, cui me maxime debeo. Sed quoniam prius ſibi ipſe homo reddendus eſt, vt illi quaſi gradu facto inde ſurgat atque attollatur ad Deum: ſicut filius ille minor prius reuerſus eſt ad ſemetipſum, & tunc ait: Surgam & ibo ad patrem meum. Ideo ſic

De animæ quantitate Cap.VIII cap.1. capi.20. †animam lib.12.de tri.cap.15. †vt connectatur. cap.28. Homo ſibi ipſi eſt reddendus.

ſum

ſum locutus. Denique mox addidi. Atque ideo Deo ❘ fieri amicum mancipium domino. Quod ergo dixi: Cui me maxime debeo, ad homines retuli: Magis enim mihi me debeo quàm hominibus cæteris, quamuis deo magis quàm mihi. Hic liber ſic incipit: Quoniam video te abundare ocio.

Luca. 15. ❘ Deo.

De lib. ar. Cap. IX.

Cum adhuc Romę remoraremur †, voluimus diſputando quærere, vnde ſit malum. Et eo modo diſputauimus, vt ſi poſſemus id quod de hac re diuinæ authoritati ſubditi credebamus, etiam ad intelligentiam noſtram quantum diſſerendo opitulante Deo agere poſſumus †, ratio conſiderata & tractata perduceret. Et quoniam conſtitit inter nos diligenter ratione diſcuſſa, malum non exortum, niſi ex libero voluntatis arbitrio: tres libri quos eadem diſputatio peperit, appellati ſunt de libero arbitrio. Quorum ſecundum & tertium in Africa, iam etiam Hippone regio presbyter ordinatus, ſicut tunc potui terminaui. In his libris ita multa diſſerta ſunt, vt incidentes nonnullæ quæſtiones, quas vel enodare non poteram, vel longā ſermocinatonē in præſenti requirebant, ita differrētur, vt ex vtraque parte, vel ex omnibus earundem quæſtionum partibus, in quibus non apparebat, quid potius congrueret veritati, ad hoc tamen ratiocinatio noſtra concluderetur, vt quodlibet eorum verum eſſet, laudandus crederetur, vel etiam oſtenderetur Deus. Propter eos quippe diſputatio illa ſuſcepta eſt, qui negant ex libero voluntatis arbitrio mali originem duci, & Deum, ſi ita eſt, creatorem omnium naturarum culpandum eſſe contendunt: eo modo volentes ſecundum ſuæ impietatis errorem (Manichæi enim ſunt) immutabilem quandam & Deo coæternam introducere mali naturam. De gratia verò Dei, qua ſuos electos ſic prædeſtinauit, vt eorum qui iam in eis vtuntur libero arbitrio, ipſe etiam præparet voluntates, nihil in his libris diſputatum eſt propter hanc propoſitam quæſtionem. Vbi autem incidit locus vt huius gratiæ fieret commemoratio, tranſeunter commemorata eſt: non quaſi inde ageretur, operoſa ratiocinatione defenſa. Aliud eſt enim quęrere vnde ſit malum, & aliud eſt quærere vnde redeatur ad priſtinum, vel ad maius perueniatur bonum. Quapropter

† demoraremur.

† poſſem⁹

1. ſer. di 28 Cap. 1.

pter noui hæretici Pelagiani, qui liberum ſic aſſerunt voluntatis arbitrium, vt gratiæ dei non relinquant locum, quandoquidem eam ſecundum merita noſtra dari aſſerunt, non ſe extollant quaſi eorum egerim cauſam, quia multa in his libris dixi pro libero arbitrio, quæ illius diſputationis cauſa poſcebat. Dixi quippe in libro primo: Malefacta iuſtitia dei vindicari. Et addidi: Non enim iuſte vindicaremur, niſi fierent voluntate. Item cum
ipſam bonam voluntatem, tam magnum bonum eſſe *Lib.1.ca.*
monſtrarem, vt omnibus corporeis & externis bonis *11.*
merito anteponerem †, dixi: Vides igitur iam vt exiſti- *† antepo-*
mo in voluntate noſtra eſſe conſtitutum, vt hoc vel frua- *neretur.*
mur, vel careamus tanto & tam vero bono. Quid enim tam in voluntate, quàm ipſa voluntas ſita eſt? Et alio lo-
co: Quid ergo cauſæ eſt, inquam, cur dubitandum pute- *2 ſen.di.20*
mus, etiam ſi nunquam ante ſapientes fuimus, voluntate *Cap. ali 1.*
nos tamen laudabilem & beatam vitam, voluntate tur- *2 ſen.di.41*
pem & miſeram mereri [ac] degere? Item alio loco: Ex *ca. ſi autē*
quo conficitur, inquam, vt quiſquis recte honeſtéque vult *Lib.1.ca.*
viuere, ſi id ſe velle præfugacibus rebus † velit, aſſequatur *12.*
tantam rem tanta facilitate, vt nihil aliud ei quàm ipſum *† al.bonis*
velle ſit habere quod voluit. Itémque alibi dixi: Hæc † *Li.1.c.14.*
enim æterna lex illa, ad cuius conſiderationem redire iam *† H.c.*
tempus eſt, incommutabili ſtabilitate firmauit, vt in vo-
luntate meritum ſit, in beatitate † autē & miſeria, præmi- *† beatitu-*
num atque ſupplicium. Et alio loco: Quid, inquam, quiſ- *dine.*
que ſectandum & amplectendum eligat, in voluntate eſſe *aliàs bea-*
poſitum conſtitit. Et in libro ſecundo: Homo enim ipſe, *ta vita.*
inquam, inquantum homo eſt, aliquod bonum eſt, quia
recte viuere cum vult poteſt. Et alio loco dixi: Recte fie- *Li.1.c.16.*
ri non poſſe, niſi in θ eodem libero voluntatis arbitrio. Et *Cap.1.*
in libro tertio: Quid opus eſt, inquam, quæri vnde iſte mo *Li.2.c.18.*
tus exiſtat, quo voluntas auertitur ab incommutabili bo *Cap.1.*
no] ad cōmutabile bonum, cum eū non niſi animi, & vo- *θ in.*
luntariū, & ob hoc culpabilem eſſe fateamur, omniq; de *Li.3.ca.1.*
hac re deſciplina vtilis ad id valeat, vt eo motu improbato atque cohibito, volūtatē noſtrā ad perfruēdum ſempiterno bono, à lapſu tēporaliū cōuertam? Et alio loco, Op-
time, inquā, de te veritas clamat. Nō enim poſſum † aliud *Li.3.cap.3*
ſentire eſſe in poteſtate noſtra, niſi quod cum volumus, *† poſſis.*
faci

2. ſen. diſt. 28. c. alibi & diſt. 41 c. ſi autem facimus. Quapropter nihil tam in noſtra poteſtate, quàm ipſa voluntas eſt. Ea enim prorſus nullo interuallo mox vt volumus præſto eſt. Item alio loco: Si enim tu laudaris, inquam, videndo quid facere debeas, cum id non videas, *Lib. 3. c. 16.* niſi in illo qui eſt incommutabilis veritas quanto magis ille qui & velle præcepit, & poſſe præbuit, & non impune nolle permiſit? Deinde ſubiunxit, dicens: Si enim hoc debet quiſque quod accepit, & ſic homo factus eſt, vt neceſſario peccet, hoc debet vt peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit. Quod ſi ſcelus eſt dicere, neminem natura ſua *Li. 3. c. 17.* cogit vt peccet. Et iterum: Quæ tandem eſſe poterit, inquam, ante voluntatem cauſa voluntatis? Aut enim & ipſa voluntas eſt, & à radice iſta voluntatis non receditur: aut non eſt voluntas, & peccatum nullum habet. Aut igitur voluntas eſt prima cauſa peccandi, aut nullum peccatum eſt *2. ſen. diſt. 41. c. ſi autem.* prima cauſa peccandi: Nec eſt cui recte imputetur peccatum, niſi peccanti. Non ergo eſt cui rectè imputetur peccatum niſi volenti†. Et paulo poſt: Quis, inquam, peccat in *† volūtati* eo, quod nullo modo caueri poteſt? Peccatur autē, Caueri *Lib. 3. capit 18.* igitur poteſt. Quo teſtimonio meo in quodam libro ſuo Pelagius vſus eſt. Cui libro cū reſpondiſſem, titulum libri *2. ſen. d. 28 c. quod vero.* mei eſſe volui: De natura & gratia. In his atq; huiuſ-modi verbis meis quia gratia dei commemorata nón eſt, de qua tunc non agebatur, putant Pelagiani, vel putare poſſunt, *De natura & gratia. cap. 67.* ſuam nos tenuiſſe ſententiam. Sed fruſtra hoc putant: Voluntas quippe eſt, qua & peccatur, & recte viuitur, quod his verbis egimus: Voluntas ergo ipſa, niſi Dei gratia liberetur à ſeruitute qua facta eſt ſerua peccati, & vt vicia ſu- *Roma. 6. Ioan. 5.* peret, adiuuetur: recte piéque viui à mortalibus non poteſt. Et hoc diuinum beneficium quo liberatur niſi eam præueniret, iam meritis eius daretur, & non eſſet gratia, quæ vtique gratis datur. Quod in aliis opuſculis noſtris ſatis egimus, iſtos inimicos huius gratiæ nouos hæreticos refellentes. Quamuis & in his libris, qui non contra illos omnino, quippe illi nondum erant, ſed contra Manichæos conſcripti ſunt, de libero arbitrio, non omnimodo de iſta Dei gratia reticuimus, quam nefanda impietate conantur auferre. Diximus quippe in ſecundo libro: Non ſolum magna, ſed etiam minima bona non eſſe poſſe, niſi ab illo, à quo ſunt omnia bona, hoc eſt deo. Et paulopoſt: Virtutes, inquam

quam, quibus rectè viuitur, magna bona ſunt: Species autem quorumlibet corporũ, ſine quibus rectè viui poteſt, minima bona ſunt. Potẽtiæ verò animæ† ſine quibus rectè viui non poteſt, media bona ſunt. Virtutibus verò θnemo malè vtitur. Cæteris autẽ bonis, id eſt, mediis & minimis, non ſolùm benè, ſed etiã malè quiſque vti poteſt. Et ideo virtute nemo malè vtitur, quia opus virtutis eſt bonus vſus iſtorum, quibus etiam nõ benè vti poſſumus. Nemo autem benè vtendo malè vtitur. Quare abundantia, & magnitudo bonitatis Dei, non ſolum magna, ſed etiam media & minima bona eſſe præſtitit: Magis laudanda eſt bonitas eius in magnis quàm in mediis, & magis in mediis quàm in minimis [his] bonis: ſed magis in omnibus, quàm ſi non omnia tribuiſſet. Et alio loco: Tu tantùm, inquam, pietatem inconcuſſam tene,† vt nullum tibi bonum, vel ſentienti, vel intelligẽti, vel quoquo modo cogitanti occurrat, quod non ſit ex Deo. Item quod † alio loco dixi: Sed quoniam non ſicut ſponte homo cecidit, ita etiam θ ſponte ſurgere poteſt: porrectam nobis deſuper dexteram Dei, id eſt, dominum nõſtrum Ieſum Chriſtum † firma fide teneamus. Et in libro tertio, cùm dixiſſem illud, quod & Pelagium de meis opuſculis vſum fuiſſe commemoraui: Quis enim, inquam, peccat in eo quod nullo modo caueri poteſt? Peccatur autem: Caueri igitur poteſt: continuò ſecutus adiunxi: Et tamen etiam per ignorantiam facta quædam improbantur, & corrigenda iudicantur, ſicut in diuinis authoritatibus legimus. Ait enim Apoſtolus: Miſericordiam Dei θ conſecutus ſum, quia ignorans feci. Ait & Propheta: Delicta iuuentutis meæ, & ignorãtias meas† ne memineris. Sunt etiam neceſsitate facta improbanda, vbi vult homo rectè facere & non poteſt. Nam vnde ſunt illæ voces: Non enim quod volo facio bonum, ſed quod odi malum, hoc ago. Et illud: Velle adiacet mihi, perficere autem bonum non θ inuenioθ. Et illud: Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem. Hæc enim inuicem aduerſantur, vt non ea quæ vultis faciatis? Sed hæc omnia hominum ſunt, ex illa mortis damnatione venientium. Nam ſi non eſt iſta pœna hominis, ſed natura, nulla iſta peccata ſunt. Si enim non receditur ab eo modo, quo naturaliter

† animi.
θ verò.
2. ſen. diſt. 26. cap. quæritur.
Li. 2. c. 20
Ca. eodem
† pietate inconcuſſa.
† Itémque 2. ſen. diſ. 27. ca. 51. igitur.
Et 3. ſen. diſtin. 15. ca. tradidit.
θ etiam.
† Domini *noſtri, &c.*
cap. 18.
2. ſen. diſt. 28. c. quod verò.
De *natura & gratia. cap.* 67.
θ Dei.
1. *Tim.* 1.
Pſal. 24.
† & ignorãtiæ meæ.
2. ſen. diſt. 36. cap. Quod autem. & illud autem

turaliter factus eſt, ita vt melius eſſe non poſsit, ea quæ debet facit, cùm hæc facit. Si autẽ bonus homo eſſet, [ſi] aliter eſſet: Nũc autem quia ita eſt, non eſt bonus, nec habet in poteſtate vt bonus ſit, ſiue non videndo qualis eſſe debeat, ſiue videndo, & non valendo eſſe qualem ſe debere eſſe videt: pœnam iſtam eſſe quis dubitet? Omnis autem pœna ſi iuſta eſt, peccati pœna eſt, & ſupplicium nominatur. Si autem iniuſta eſt pœna; quoniam pœnam eſſe nemo ambigit, iniuſto aliquo dominante homini impoſita eſt. Porrò quia de omnipotentia Dei & iuſtitia dubitare dementis eſt, iuſta hæc pœna eſt, & pro peccato aliquo penditur. Non enim quiſquam iniuſtus dominatur,† aut ſurripere hominem potuit, velut ignorante † Deo, aut extorquere inuito tanquam inualidiori, vel terrendo vel confligendo †, vt hominem iniuſta pœna cruciaret. Relinquitur ergo vt hæc pœna iuſta de damnatione hominis veniat. Et alio loco, Approbare (inquam) falſa pro veris vt erret inuitus, & reſiſtente atque torquente calore† carnalis vinculi, non poſſe à libidinoſis operibus temperare, non eſt natura inſtituti hominis, ſed pœna damnati. Cùm autẽ de θ libera θ [illa] voluntate rectè faciendi loquimur de illa, ſcilicet, in qua homo factus eſt loquimur. Ecce tam † longè antequam Pelagiana hæreſis extitiſſet, ſic diſputauimus, velut iam contra illos diſputaremus. Cùm enim omnia bona dicerentur ex Deo, id eſt, & magna, & media, & minima: in mediis quidem bonis inuenitur liberum voluntatis arbitrium, quia & malè illo vti poſſumus, ſed tamen tale eſt, quod † ſine illo rectè viuere nequeamus. Bonus autem vſus θ eius θ iam virtus eſt, quæ in magnis reperitur bonis, quibus malè vti nullus poteſt. Et quia omnia bona, ſicut dictum eſt, & magna, & media, & minima ex Deo ſunt, ſequitur vt ex Deo ſit & † bonus vſus liberæ voluntatis, quæ virtus eſt, & in magnis numeratur bonis. Deinde dictum eſt: Ex qua miſeria peccantibus iuſtiſsimè inflicta, liberet Dei gratia, quia ſponte homo, id eſt, libero arbitrio cadere potuit, non etiam ſurgere. Ad quam miſeriam iuſtæ damnationis pertinet ignorantia & difficultas, quam patitur omnis homo ab exordio natiuitatis ſuæ, nec ab iſto malo, niſi Dei gratia quiſquam liberatur. Quam miſeriam Pelagiani

nolunt

Rom. 7.
Ibidem.
Galat. 5.
2. ſen. diſt. 39. cap. & ideo.
† dominator.
† ignoranti.
† conturbando.
Li. 3. c. 18.
3. ſen. diſt. 15. c. tradidit.
† dolore.
† quam.
2. ſen. diſt. 26. c. quæritur.
† vt.
† etiam.
Li. 2. c. 20 & 3. c. 18.
2. ſen. diſt. 27. c. Si igitur, & diſ. 36. ca. Ad quod. 3. ſen diſt. 15. ca. gradit.

volunt ex iuſta damnatione Dei deſcendere, negantes originale peccatum: quamuis ignorantia, & difficultas, etiam ſi eſſent hominis primordia naturalia, nec ſic culpandus Deus, ſed laudandus eſſet, ſicut in eodem tertio libro diſputauimus. Quæ diſputatio contra Manichæos habenda eſt, qui non accipiunt ſcripturas ſanctas veteris inſtrumenti, in quibus originale peccatum narratur, & quicquid inde in literis Apoſtolicis legitur, deteſtabili impudentia immiſſum fuiſſe contendunt à corruptoribus ſcripturarum, tanquam non fuerit ab Apoſtolis dictum. Contra Pelagianos autem hoc defendendum eſt, quod vtraque ſcriptura commendat, quam ſe accipere profitentur. Hoc opus ſic incipit: Dic mihi quæſo te. *Li. 3. c. 20. & l. 3. ſent. diſt. 15. ca. ſed forte.*

IAm verò in Africa conſtitutus, conſcripſi duos libros de Geneſi contra Manichæos. Quamuis enim in ſuperioribus libris quicquid diſputaui, vnde oſtenderet † Deum ſummè bonum, & immutabilem creatorem eſſe omnium mutabilium naturarum, nec vllam eſſe naturam malam, ſiue ſubſtantiam inquantum natura eſt atque ſubſtantia, aduerſus Manichæos noſtra inuigilaret intentio: iſti tamen duo libri apertiſsimè aduerſus eos editi ſunt in defenſionem veteris legis, quam vehementi ſtudio veſani erroris oppugnant. In primo libro, ab eo quod ſcriptum eſt: In principio fecit Deus cælum, & terram, donec ſeptem peragantur dies, vbi legitur Deus requieuiſſe in die ſeptimo. In ſecundo autem ab eo quod ſcriptum eſt: Hic liber creaturæ cæli & terræ, donec Adam & mulier eius dimiſsi ſunt de paradiſo, & cuſtodia poſita eſt ligno vitæ. Deinde in fine libri, errori Manichæorum fidem catholicæ veritatis oppoſui, quid illi dicant, & nos quid dicamus breuiter apertéque complectens. Quòd verò dixi: Illud autem lumen non irrationabilium animalium † oculos paſcit, ſed pura corda eorum, qui Deo credunt, & ab amore viſibilium rerum, & temporalium ſe ad eius præcepta implenda conuertunt, quod omnes homines poſſunt, ſi velint, non exiſtiment noui hæretici Pelagiani ſecundum eos eſſe dictum. Verùm eſt enim omnino omnes homines hoc poſſe ſi velint, ſed præparatur voluntas à domino †, & tãtùm augetur munere charitatis

De Geneſi aduerſ. us Manich. cap. x.
† oſtenderem.
Cap. 1. Gen. 1.
Lib. 1. c. 3.
† auium.
† ideo.

Li.1.c.19. vt poſsint. Quod hic ideo dictum non eſt, quoniam præ-
† benedi- ſenti neceſſarium non erat quæſtioni. Quòd verò ibi le-
ctionem. gitur de benedictione † Dei, qua dictum eſt: Creſcite, &
Gen.1. multiplicamini, in carnalem fœcunditatem poſt pecca-
tum conuerſam eſſe credendam, ſi non poteſt alio modo
*† al. vi- dictum inueniri *†, niſi vt putentur illi homines non ha
deri. bituri fuiſſe filios homines niſi peccaſſent: omnino non
Li.1.c.20. approbo. Illud etiam non eſt conſequens, vt ideò intelli-
gatur in allegoria tantummodo eſſe accipiendum, quòd
herbæ virides, & ligna fructifera omni generi beſtiarum,
Lib.15.de & omnibus auibus, & omnibus ſerpentibus in libro Gè-
ci.Dei.ca. neſeos dantur ad cibum: quia ſunt & quadrupedia, & vo-
27. latilia, quæ ſolis carnibus viuere videantur. Fieri enim
poſſet, vt alerentur ab hominibus etiam de fructibus
terræ, ſi propter obedientiam, qua ipſi homines Deo ſi-
ne vlla iniquitate ſeruirent, mererentur omnes beſtias,
Li.1.c.23. & aues omni modo habere ſeruientes. Item mouere
poteſt, quo modo dixerim de populo Iſra l: adhuc cor-
pora i circunciſione & ſacrificiis, tanquam in mari gen-
tium populus [ille] legi ſeruiebat. Quandoquidem
† p'terat. apud gentes ſacrificare non poterant, † ſicut eos, & nunc
videmus ſine ſacrificiis remanſiſſe, niſi fortè quòd per
† ſacrificio Paſcha immolant ouem, hoc in ſacrificiis † deputetur.
cap 3. In ſecundo etiam libro illud quod poſui, nomine pabu-
li ſignificari poſſe vitam, cùm melioris interpretationis
codices non habeant pabulum, ſed fœnum, non ſatis aptè
† nomen dictum videtur. Non enim congruit fœni nomine ſigni-
ſignifica- ficatio † vitæ, quo modo pabuli. Item videor non rectè
tioni. appellaſſe verba prophetica, quibus ſcriptum eſt: Quid
Lib.2.c.5. ſuperbit terra & cinis? quia non in eius libro legitur quem
Eccleſ.10. certi ſimus appellatum † eſſe prophetam. Nec illud Apo-
Li.2.c.8. ſtoli, vbi adhibet teſtimonium de Geneſi, dicens: Factus
† ſumus eſt primus homo Adam in animam viuentem, ſicut [ille]
appellan- voluit, intellexi, cùm exponerem quod ſcriptum eſt:
dum. Inſufflauit Deus in faciem eius flatum vitæ, & factus eſt
1.Cor.15. homo in animam viuam, vel in animam viuentem. Apo-
Gen.2. ſtolus enim ad hoc adhibuit illud teſtimonium, vt pro-
† anima- baret eſſe corpus animale: ego autem hinc putaui hoc
lem. eſſe monſtrandum animale † factum prius hominem,
Li.2.c.9 non corpus hominis ſolum. Quod autem dixi: Nulli

naturæ

naturæ nocere peccata niſi ſua: ideo dixi, quoniam iuſto qui nocet, non ei verè nocet, quandoquidem etiam mercedem eius auget in cælis: ſibi autem peccando verè nocet, quia propter ipſam voluntatem nocendi, recipiet id quod nocuit. Poſſunt ſanè Pelagiani ad ſuum dogma trahere iſtam ſententiam, & ideo dicere paruulis aliena non nocuiſſe peccata, quia dixi nulli naturæ nocere peccata niſi ſua: non intuentes ideo paruulos, qui vtique pertinent ad humanam naturam, trahere originale peccatum, quia in primis hominibus natura humana peccauit, ac per hoc naturæ humanæ nulla nocuere peccata, niſi ſua. Per vnum quippe hominem, in quo omnes peccauerunt, peccatum intrauit in mundum. Non enim nulli homini, ſed nulli naturæ dixi peccata nocere, niſi ſua. Item in eo quod paulopoſt dixi: Nullum eſſe malum naturale, poſſunt quærere ſimilem latebram, niſi hoc dictum ad naturam talem referatur, qualis ſine vicio primitus condita eſt. Ipſa enim verè ac propriè natura hominis dicitur: Tranſlato autem verbo vtimur, vt naturam dicamus etiam, qualis † naſcitur homo. Secundum quam locutionem dixit Apoſtolus: Fuimus enim & nos aliquando natura filij iræ, ſicut & cæteri. Hoc opus ſic incipit: Si eligerent Manichæi quos deciperent.

Ibidem. *Rom. 5.* *Li. 2. c. 19.* † *quali.* *Epheſ. 2.*

Deinde vt ſuprà commemoraui, ſex libros de muſica ſcripſi, quorum ipſe ſextus maximè innotuit, quoniam res in eo digna cognitione verſatur, quo modo a corporalibus & ſpiritalibus, ſed † mutabilibus numeris perueniatur ad immutabiles numeros, qui iam in ipſa ſunt immutabili veritate, & ſic inuiſibilia Dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciantur. Quod qui non poſſunt, & tamen ex fide Chriſti viuunt, ad illa certius atque fœlicius † conſpicienda poſt hanc vitam veniunt. Quid † autem poſſunt, ſi deſit eis fides Chriſti, qua † vnus mediator eſt Dei & hominum? Cùm † tota ſapientia ſua pereunt. In hoc libro illud quod dixi: Corpora enim tanto meliora ſunt, quanto numeroſiora talibus numeris: anima verò iſtis, quæ per corpus accipit carendo fit melior, cùm ſeſe auertit à carnalibus ſenſibus, & diuinis ſapientiæ numeris reformatur. Non ſic accipiendum eſt, quaſi non ſint futuri numeri corporales in cor-

De muſica cap. xj. *1. Retrac. cap. 6.* † *ad ſpiritales, &c.* *Rom. 1.* † *facilius.* † *Qui.* † *qui.* *1. Tim. 2.* † *hominum.* *Lib. 6. c. 4.*

poribus incorruptibilibus & ſpiritalibus, cum multo ſpecioſiora, & decentiora futura ſint, aut anima eos ſenſura non ſit, quando erit optima, quemadmodum hic eis carendo ſit melior. Hic enim opus habet aduertere ſe à carnalibus ſenſibus ad intelligibilia capienda, qua † infirma eſt & minus idonea vtriſque ſimul adhibere intentionem ſuam. Et in his corporalibus nunc illecebra cauenda eſt, quamdiu anima illici ad delectationem turpem poteſt. Tunc autem tam firma erit atque perfecta, vt numeris corporalibus non auertatur à contemplatione ſapientiæ, & ita ſentiat eos, vt non illiciatur ab eis, nec eis carendo fiat melior, ſed ita ſit bona & recta, vt nec latere poſsint eam, nec occupare. Item quod dixi: Hæc autem ſanitas tunc firmiſsima erit atque certiſsima, cum priſtinæ ſtabilitati certo ſuo tempore atque ordine hoc corpus fuerit reſtitutum. Non ita dictum putetur quaſi non ſint futura per† reſurrectionem corpora meliora, quàm primorum hominum in paradiſo fuerunt, cum illa iam non ſint alenda corporalibus alimentis, quibus alebantur iſta: ſed priſtina ſtabilitas hactenus accipienda eſt, quatenus ægritudinem ita nullam corpora illa patientur, ſicut nec iſta † pati poſſent ante peccatum. Alio loco: Laborioſior eſt, inquam, huius mundi amor. Quod enim in illo † anima quærit, conſtantiam ſcilicet æternitatémque, non inuenit: quoniam rerum tranſitu completur infima pulchritudo, & quod in illa imitatur conſtantiam, à ſummo Deo per animam traiicitur: quoniam prior eſt ſpecies tantummodo tempore commutabilis, quàm [eſt] ea quæ & tempore & locis. Hæc verba ſi eo modo accipi poſſent, vt non intelligatur infima pulchritudo, niſi in corporibus hominum, omniúmque animalium, quæ cum ſenſu corporis viuunt, ratio manifeſta defendit. Hoc quippe in ea pulchritudine imitatur conſtantiam, quòd in compage ſua manent eadem corpora inquantum manent: Id autem à ſummo Deo in eam† per animam traiicitur. Anima quippe ipſam compagem tenet, ne diſſoluatur & defluat†: quod videmus in corporibus animalium anima diſcedente contingere. Si autem infima pulchritudo in omnibus corporibus intelligatur, cogit iſta ſententia etiam ipſum mundum animal credere, vt etiam in ipſum† quod in

Marginalia: † ſapienda quia. — Li. 6. ca. 5. — † poſt. — † ita. — Li. 6. c. 14. — † enim illo. — Amor huius mundi. — † ea. — † diffluat. — Quòd mũdus non ſit animal. — † idipſum.

In illo imitatur conſtantiã, à ſummo Deo [per animam] traiiciatur. Sed animal eſſe iſtum mundum, ſicut Plato ſenſit, aliique philoſophi quamplurimi, nec ratione certa indagare potui, nec diuinarum ſcripturarum authoritate perſuaderi poſſe cognoui. Vnde tale aliquid à me dictum quod id accipi poſsit, etiam in libro de immortalitate animæ temere dictum notaui. Non quia hoc falſum eſſe confirmo, ſed quia nec verum eſſe comprehendo, quod ſit animal mundus. Hoc ſanè inconcuſſe retinendum eſſe non dubito, Deum nobis non eſſe iſtum mundum, ſiue anima eius vlla, ſiue nulla ſit. Quia ſi vlla eſt, ille qui eam fecit, eſt Deus noſter: Si autem nulla eſt, nullorum Deus poteſt eſſe iſte, quãto minus [Deus] noſter. Eſſe tamen ſpiritalem vitalémque virtutem, etiam ſi non ſit animal mundus. Quæ virtus in angelis ſanctis ad decorandum atque adminiſtrandum omnium † Deo ſeruit, & à quibus non intelligitur, rectiſsime creditur. Angelorum autem ſanctorum nomine, omnem ſanctam † creaturam ſpiritalem, in Dei ſecreto atque occulto myſterio †, conſtitutam nunc appellauerim: ſed ſpiritus angelicos ſancta ſcriptura nomine animarum ſignificare non ſolet. Proinde verò † in eo quod circa finem libri huius dixi: Rationales & intellectuales numeri beatarum animarum atque ſanctarum legem † ipſam Dei, ſine qua folium de arbore non cadit, & cui noſtri capilli numerati ſunt, nulla interpoſita natura excipientes, vſque ad terrena & inferna iura tranſmittunt. Non video quemadmodum vocabulum animarum ſecundum ſcripturas ſanctas [forſitan] poſsit oſtendi: quandoquidem [hic] nõ niſi angelos ſanctos intelligi volui, quos habere animas nuſquam me legiſſe in diuinis eloquiis canonicis † recolo. Hic liber primus ſic incipit: Modus qui pes eſt. Sextus autem: Satis diu penes.

Li.7.de ciui. dei.c.23.

c.15.& 1 Retra.c.5.

† *mundũ.*

† *al. factam.*

† *miniſterio.*

† *deeſt, verò.*

Li.6 c.17.

† *al. ciuſ ipſa lege.*

† *canonicisque.*

De magiſtro.

PEr idem tempus ſcripſi librum, cuius eſt titulus, De magiſtro, in quo diſputatur, & quæritur, & inuenitur, magiſtrum non eſſe qui docet hoimnem ſcientiam, niſi Deum. Secundum illud etiam quod in Euangelio ſcriptum eſt: Vnus eſt magiſter veſter Chriſtus. Hic liber ſic incipit: Quid tibi videmur efficere velle cùm loquimur.

Cap. XII.

Magiſtrũ nõ eſſe qui doceat hominem ſcientiam, niſi Deum.

Mat.23.
De vera religione.
C.XIII.

TVnc etiam de vera religione librum ſcripſi, in quo multipliciter & copioſiſsimè diſputatur, vnum verum Deum, id eſt, trinitatem, patrē & filium & ſpiritum ſanctum religione vera colendum: & quanta miſericordia eius, per temporalem diſpenſationem cōceſſa ſit hominibus Chriſtiana religio, quæ vere religio eſt, & ad eundem cultum dei quemadmodum ſit homo quadam vita ſua† coaptandus. Maximè tamen contra duas naturas Manichæorum liber hic loquitur. In hoc libro quodam loco. Sit, inquam, tibi manifeſtum atque perceptum, nullum errorem in religione eſſe potuiſſe, ſi anima pro deo ſuo non coleret animam, aut corpus, aut phātaſmata ſua. Hic animam pro vniuerſa creatura [ſua] incorporali poſui, non loquens more ſcripturarum, quæ animā quando nō tranſlato verbo vtuntur, neſcio vtrum velint intelligi: niſi eam, qua viuunt animalia mortalia, in quibus & homines ſunt, quādiu mortales ſunt. Paulopoſt autem eundē ſenſum melius ſum breuiúſque cōplexus, vbi dixi: Non ergo creaturæ potius quàm creatori ſeruiamus, nec euaneſcamus in cogitationibus noſtris, & perfecta religio eſt. Creaturam quippe vno nomine vtrāque, id eſt, ſpiritalē corporalémque ſignificaui. Reſtat quod ibi dixi aut phantaſmata ſua: propter quod hic dixi, nec euaneſcamus in cogitationibus noſtris. Item quod dixi: Ea eſt noſtris temporibus Chriſtiana religio, quam cognoſcere ac ſequi ſecuriſsima & certiſsima ſalus eſt, ſecundum hoc nomen dictum eſt, non ſecundum ipſam rem, cuius hoc nomen eſt. Nam res ipſa, quæ nunc Chriſtiana religio nuncupatur, erat & apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani, quouſque ipſe Chriſtus veniret in carne, vnde vera religio, quæ iam erat, cœpit appellari Chriſtiana. Cùm enim eum poſt reſurrectionem aſcenſionémque in cœlum cœpiſſent Apoſtoli prædicare, & plurimi crederent, primum apud Antiochiam, ſicut ſcriptum eſt, appellati ſunt diſcipuli Chriſtiani. Propterea dixi: Hæc eſt noſtris temporibus Chriſtiana religio, non quia prioribus temporibus non fuit, ſed quia poſterioribus hoc nomen accepit. Alio loco: Intende igitur (inquam) in hæc quæ ſequuntur diligenter & piè quantum potes: tales enim adiuuat Deus. Quod non ita intelligendum eſt, quaſi tant

† ſuauitate.
Cap. 10.
Anima pro vniuerſa natura incorporali ponitur.
Cap. 10.
Roma. 1.
Cap 10.
Religio Chriſtiana.
Act. 11.
Diſcipuli Chriſtiani veri primo appellati.
Cap. 10.

tantummodo tales adiuuet, cùm adiuuet etiam non tales vt ſint tales, id eſt, vt diligenter & pie quærant. Tales autem adiuuat vt inueniant. Itémque alibi: Deinde (inquam) iam erit conſequens, vt poſt mortem corporalẽ quam debemus primo peccato, [donec] tempore ſuo atque ordine ſuo hoc corpus reſtituatur priſtinæ ſtabilitati. Quod ſic accipiendum eſt, quia etiã priſtina ſtabilitas corporis quam peccando amiſimus, habebat tantã fœlicitatem, vt in defectum non vergeret ſenectutis. Huic ergo priſtinæ ſtabilitati reſtituetur hoc corpus in reſurrectione mortuorum. Sed habebit amplius, vt nec alimentis corporalibus† ſuſtentetur: ſed ad ſufficientiam viuificetur ſolo ſpiritu, cùm reſurrexerit in ſpiritum viuificantem, qua cauſa etiam ſpiritale erit. Illud autem quod primum fuit, quãuis non moriturum: niſi homo peccaſſet, tamen animale factum eſt, hoc eſt, in animam viuentem. Et alibi: Vſq; adeo (inquam) peccatum, voluntarium malum eſt, vt nullo modo ſit pecatum, ſi nõ ſit voluntarium. Poteſt videri falſa hæc definitio: ſed ſi diligenter diſcutiatur, inuenietur eſſe veriſsima. Peccatum quippe illud intelligendum† eſt, quod tantũmodo peccatum eſt, non quod eſt etiam pœna peccati, ſicut ſuperius oſtendi cum quædã commemorarẽ ex libro tertio de libero arbitrio. Quamuis & illa quæ immerito non volũtaria peccata dicuntur, quia vel à neſcientibus, vel à coactis perpetrantur, non omnino† poſſunt ſine voluntate cõmitti: quoniam & ille qui peccat ignorans, voluntarie vtique peccat†, quod cum faciendum non ſit, putat eſſe faciendum. Et ille qui concupiſcente aduerſus ſpiritum carne, non ea quæ vult facit, cõcupiſcit quidem nolens, & in eo nõ facit quod vult. Sed ſi vincitur, concupiſcentiæ conſentit volens, & in eo non facit [niſi] quod vult, liber ſcilicet iuſtitiæ, ſeruúſque peccati. Et illud quod in paruulis dicitur originale peccatum, cum adhuc non vtantur libero† arbitrio voluntatis, non abſurde vocatur etiam voluntarium, quia ex primi† hominis mala voluntate contractum, factum eſt quodam modo hæreditarium. Non itaque falſum eſt quod dixi: Vſqueadeo peccatum voluntarium malum eſt, vt nullo modo ſit peccatum ſi non ſit voluntarium. Ideo gratia Dei, non ſolum reatus omnium præterito-

Cap. 12.

† temporalibus.

cap. 14. Peccatum volũtariũ.

† cogitandum.

cap. 18.

† omnimodo.

† al. volũtate vtique facit.

Gala. 5.

† deeſt, libero.

† prima.

† aliis peccatorum. rum † ſoluitur in omnibus qui baptizantur in Chiſto, quod fit ſpiritu regenerationis, verumetiam in grandibus voluntas ipſa ſanatur, & præparatur à domino, quod fit ſpiritu fidei & charitatis. Alio loco in eo quod dixi de
cap. 16. domino Ieſu Chriſto, Nihil egit vi, ſed omnia ſuaden-
Mat. 21. do & monendo: non mihi occurrerat quod vendentes &
Mat. 8. ementes flagello † eiecit de templo. Sed quid hoc, aut
† flagellando. quantum eſt? Quamuis & dæmones nolentes ab homi-
nibus, non ſermone ſuaſionis, ſed vi poteſtatis eiecerit.
Cap. 25. Item alio loco, Prius (inquam) iſti ſequendi ſunt, qui vnum deum ſummum ſolum verum deum & ſolum colendum eſſe dicunt, ſi apud hos veritas non eluxerit, tunc demum migrandum eſt. Quod ita poteſt videri dictum, quaſi de huius religionis veritate dubitauerim. Dixi autem ſicut ei congruebat ad quem ſcribebam. Sic enim dixi: Si apud hos veritas non eluxerit, nihil dubitans quod apud eos eluceſceret, quemadmodum ait Apo-
1. Cor. 15. ſtolus: Si Chriſtus non reſurrexit, non vtique dubitans
C. eodem. quod reſurrexerit. Itẽ quod dixi: Nec miracula iſta † in
† ſola. noſtra tempora durare permiſſa ſunt, ne anima ſemper viſibilia quæreret, [vt] & eorum conſuetudine frigeſceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Verum eſt quidem: Nõ enim nunc vſq;, cum manus imponitur baptizatis, ſic accipiunt ſpiritum ſanctum, vt loquantur lin-
† per. guis omnium gentium: aut nunc vſque ad † vmbrã tranſeuntium prædicatorum Chriſti ſanãtur infirmi, & ſi qua talia tunc facta ſunt, quæ poſtea ceſſaſſe manifeſtum eſt. Sed non ſic accipiendum eſt, quod dixi, vt nunc in Chriſti
Cæcus illuminatus. nomine fieri miracula nulla credantur. Nam ego ipſe quando iſtum ipſum librum ſcripſi ad Mediolanenſium corpora martyrum, in eadem ciuitate cæcum illuminatum fuiſſe iam noueram, & alia nonnulla, qualia tam multa etiam iſtis temporibus fiunt, vt nec omnia cognoſcere,
cap. 41. nec ea quæ cognoſcimus enumerare poſſimus. Et alio loco illud quod dixi: ſicut ait Apoſtolus: Omnis ordo à deo eſt. non eiſdem verbis hoc dixit Apoſtolus, quamuis ea-
Roma. 13. dem videatur eſſe ſententia. Ait quippe ille: Quæ autem
Cap. 30. ſunt, à deo ordinata ſunt. Et alibi: Prorſus (inquam), ne-
& 4. mo vos † fallat. Quicquid recte vituperatur, in melioris
† nos. comparatione reſpuitur. Hoc de ſubſtãtiis atque naturis

dictum

dictum eſt:inde enim diſputabatur,non de bonis actionibus atque peccatis. Itemque alibi. Sed nec ſic quidem, inquam,ab homine homo diligendus eſt,vt diliguntur carnales fratres,vel filij,vel coniuges,vel quicumque cognati,aut affines,aut ciues. Nam & iſta dilectio temporalis eſt. Non enim vllas tales neceſsitudines haberemus, quæ naſcendo & moriendo contingunt,ſi natura noſtra in præceptis,& imagine dei manens,in iſtam corruptionem non religaretur†. Hũc ſenſum proſus improbo,quem iam & ſuperius improbaui in primo libro de Geneſi cotrà Manichæos. Ad hoc enim ducit,vt credantur illi coniuges primi non generaturi poſteros homines,niſi peccaſſent,tanquam neceſſe fuerit,vt morituri gignerentur, ſi de concubitu maris & fœminæ gignerentur. Nondum enim videram fieri potuiſſe,vt non morituri de non morituris naſcerentur, ſi peccato illo magno nõ mutaretur in deterius humana natura:ac per hoc ſi & in parentibus, & in filijs fœcunditas fœlicitáſque manſiſſet,vſque ad† certum ſanctorũ numerum, quem prædeſtinauit Deus,naſcerentur homines non parentibus ſucceſſuri morientibus,ſed cum viuentibus regnaturi. Eſſent ergo etiam iſtæ cognationes atque affinitates,ſi nullus delinqueret,nullúsq; moreretur. Item alio loco: Ad vnum deum tendentes, inquam, & ei vni religantes animas noſtras,vnde religio dicta creditur, omni ſuperſtitione careamus. In his verbis meis ratio quę reddita eſt,vnde ſit dicta religio, plus mihi placuit. Nam non me fugit aliam nominis huius originem expoſuiſſe. Latini ſermonis authores, quod inde ſit appellata religio, quod religatur†. Quod verbum compoſitum eſt à legendo. id eſt, eligendo, vt ita Latinum videatur religio, ſicut eligo. Hic liber ſic incipit:Cum omnes vitæ bonæ.

Cap. 46. Homo quomodo ab homine ſit diligendus. Dile io temporalis. † religarent. Cap. 9. † deeſt, ad. cap. 55. Religio à religando. † religitur

De vtilitate credendi ad Honoratum.

IAm verò apud Hipponem regium presbyter ſcripſi librum de vtilitate credendi ad amicum meum,quem deceptum à Manichæis,adhuc eo errore noueram detineri,& irridere in catholicæ fidei diſciplina,† quod iuberentur homines credere: non autem quid eſſet verum certiſsima ratione docerentur. In hoc libro dixi: In quibus tamen legis præceptis atque mandatis, quibus nunc Chriſtianos vti fas non eſt, quale vel ſabbatum eſt, vel circunciſio

Cap. 14. Exo. 20. Gene. 17. Cap. 3. † diſciplinam.

cunciſio, vel ſacrificia, & ſi quid huiuſmodi eſt, tanta myſteria continentur, vt omnis pius intelligat nihil eſſe perniciosius, quàm quicquid ibi eſt, accipi ad literã, id eſt, ad verbum: nihil autem ſalubrius quàm ſpiritu reuelari. Inde eſt: Litera occidit, ſpiritus autem viuificat. Sed aliter expoſui verba iſta Apoſtoli Pauli, & quantum mihi videtur, vel potius ex ipſis rebus apparet, multo cõuenientius in eo libro qui inſcribitur: De ſpiritu & litera, quamuis non ſit & iſte ſenſus reſpuendus. Item dixi: Duæ ſunt enim perſonæ in religione laudabiles. Vna eorũ qui iam inuenerunt, quos etiam beatiſſimos iudicare neceſſe eſt. Alia eorum, qui ſtudioſiſsimè & rectiſsimè inquirũt. Primi ergo ſunt iam in ipſa poſſeſsione, alteri in via, qua tamen certiſsime peruenitur. In his verbis meis ſi illi qui iam inuenerunt, quos in ipſa poſſeſsione eſſe iam diximus, ſic accipiãtur beatiſſimi, vt non in hac vita, ſed in ea quam ſperamus, & ad quam per fidei viam tendimus ſint, non habet iſte ſenſus errorem: Ipſi enim iudicandi ſunt quod quærendum eſt inueniſſe, qui iam ibi ſunt, quò nos quærendo & credendo, id eſt, viam fidei tenendo cupimus peruenire. Si autem in hac vita putantur iſti eſſe, vel fuiſſe, id verum eſſe non mihi videtur. Non quia in hac vita nihil veri omnino inueniri poteſt, quod mente cernatur, non fide credatur: ſed quia tantum non eſt quicquid eſt, vt nos† faciat beatiſſimos. Neque enim quod ait Apoſtolus: Videmus enim [nunc] per ſpeculum in ænigmate, & nunc cernitur ex parte, non cernitur mente: cernitur plane, ſed beatiſſimos nondum facit. Illud enim beatiſſimos facit quod ait: Tunc autem facie ad faciem, & tunc cognoſcam ſicut & cognitus ſum. Qui hoc inuenerunt, ipſi dicendi ſunt in beatitudinis poſſeſsione conſiſtere, ad quam ducit via fidei, quam tenemus, & quò credendo cupimus peruenire. Sed qui nam ſint illi beatiſsimi, qui iam ſunt† in ea poſſeſſione, quò ducit hæc via, magna quæſtio eſt. Et angeli quidem ſancti quòd ibi ſint, nulla quæſtio eſt. Sed de ſanctis hominibus iam defunctis, vtrum ipſi ſaltem dicendi ſint iam in illa poſſeſſione conſiſtere, merito quæritur. Iam enim corpore quidem corruptibili, quo anima aggrauatur, exuti ſunt, ſed adhuc expectant etiam ipſi redemptionem corporis ſui, & caro eorum re-quieſcit

Margin notes: 2.Cor.3. — De ſpiritu & litera. ca.4. & 5. — Cap.11. — Duæ ſunt perſonæ in religione laudabiles — † al. ſed quia tantũ eſt quicquid eſt vt non. &c. — 1.Cor.13. — Quid beatiſſimum faciat. — Via fidei. — † ſint. — Sapien.9. — Roma.8. — Pſalm.15.

quieſcit in ſpe, nondum in futura incorruptione clareſcit. Sed vtrum ad contemplandam cordis oculis veritatem, ſicut dictum eſt, facie ad faciem, nihil ex hoc minus habeant, non hic locus eſt diſputando inquirere. Item quod dixi: Nam ſcire magna & honeſta, vel etiam diuina, beatiſſimum eſt, ad eandem beatitudinem referre debemus. In hac [enim] vita quantumcumque id ſciatur, nondum eſt beatiſsimum: quoniam incomparabiliter longe eſt amplius quod inde neſcitur. Et quod dixi: Multum intereſſe vtrum aliquid mentis certa ratione teneatur, quod ſcire dicimus, an famæ vel literis credendum poſteris vtiliter commẽdetur. Et paulopoſt: Quod ſcimus igitur, debemus rationi: quod credimus, authoritati, non ſic accipiendum eſt, vt in ſermone vſitatiore vereamur nos [dicere] ſcire, quod idoneis teſtibus credimus. Proprie quippe cum loquimur, id ſolum ſciri † dicimus, quod mentis firma ratione comprehendimus. Cum verò loquimur verbis cõſuetudini aptioribus, ſicut loquitur etiã diuina ſcriptura, non dubitemus dicere ſcire nos, & quod percipimus noſtri corporis ſenſibus, & quod fide dignis credimus teſtibus, dum tamen inter hęc & illud quid diſtet intelligamus. Item quod dixi: Nemini dubium eſt, omnes homines, aut ſtultos eſſe, aut ſapientes, poteſt videri [eſſe] contrarium illi, quod legitur in libro tertio de libero arbitrio. Quaſi verò natura humana præter ſtultitiam, & ſapientiam nullam mediam recipiat affectionem. Sed illud ibi dictum eſt, vbi de primo homine quærebatur, vtrum ſapiens fuerit factus, an ſtultus, an neutrum: quoniam nullo modo ſtultum dicere poteramus, qui ſine vicio factus eſt, cum ſit ſtultitia magnum vicium: & ſapientem quomodo diceremus, qui potuit ſeduci, non ſatis apparebat. Ideoque ad compendium dicere volui, quaſi verò natura humana præter ſtultitiam, & ſapientiam nullam mediam recipiat affectionem. Intuebar quippe & † paruulos, quos licet confiteamur trahere originale peccatum, tamen nec ſapientes, nec ſtultos poſſumus proprie dicere, nondum vtentes libero arbitrio, ſeu bene ſeu male. Nunc autem aut ſapientes, aut ſtultos eſſe omnes homines dixi, eos volens intelligi qui iam ratione vtuntur, qua diſcernuntur à pecoribus, vt homines ſint, ſicut dicimus

Cap. 11.

Ibidem.

Ca. eodem

† ſcire. ſcire quid

Cap. 12. & 15.

Cap 24. Adã vtrũ ſapiẽs fuerit vel ſtultus.

† etiam. paruuli nec ſapientes nec ſtulti.

cimus beatos eſſe omnes homines velle. Nunquid enim in hac ſententia tam vera atque manifeſta metuimus ne intelligantur & paruuli, qui hoc adhuc velle non poſſunt? Alio loco cum miracula commemoraſſem quæ dominus Ieſus fecit cum hic eſſet in carne: adiunxi, dicens: Cur, inquietis, iſta modo non fiunt? Atque reſpondi, quia non mouerent, niſi mira eſſent: ſi autem ſolita eſſent, mira non eſſent. Hoc autem dixi, quia non tanta, nec omnia modo, non quia nulla fiunt etiam modo. In fine autem libri: Sed quoniam ſermo iſte noſter, inquam, multo proceſsit longius quàm putabam, hic finem libro faciamus, in quo memineris volo, nondum Manichæos me cœpiſſe refellere, & illas nugas nondum inuaſiſſe, neque de ipſa catholica doctrina magnum aliquid aperuiſſe, ſed voluiſſe tantummodo eruere tibi ſi poſſem falſam opinionem de veris Chriſtianis malicioſe, aut imperite vobis inſinuatam, & erigere ad magna quædam & diuina diſcenda. Quare hoc volumen ita ſeſe habeat, placatiore autem animo tuo facto, ero fortaſſis in cæteris promptior. Hæc non ita dixi, quaſi nihil aduerſus Manichæos adhuc ſcripſiſem, vel nihil de doctrina catholica mandaſſem literis, cum tot ſuperius edita volumina de vtraque re non me teſtentur tacuiſse, ſed in hoc libro ad illum ſcripto nondum Manichæos refellere cœperam, & illas nugas nondum inuaſeram, neque de ipſa catholica magnum aliquid aperueram, quoniam ſperabam hoc initio facto, ad eum ipſum † me ſcripturum fuiſſe, quæ hic nõ dum ſcripſeram. Hic liber ſic incipit: Si mihi Honorate.

Cap. 16. Miracula quare nũc non fiant.

† deeſt. ipſum.

Contra Manichæos de duabus animabus. Cap. XV.

POſt hunc librum ſcripſi adhuc presbyter contra Manichæos de duabus animabus, quarum dicunt vnam partem dei [eſſe,] alteram de gente tenebrarum, quam non condiderit deus, & quæ ſit deo coæterna: & has ambas animas, vnam bonam, alteram malam, in vno homine eſſe delirant. Iſtam ſcilicet malam propriam carnis eſſe dicentes, quam carnem etiam dicunt gentis eſſe tenebrarum. Illam verò bonam ex aduentitia dei parte, quæ cum tenebrarum gente conflixerit, atque vtrumque miſcuerit. Et omnia quidem bona hominis illi bonæ animæ omnia verò mala illi malæ animæ tribuunt. In hoc libro illud quod dixi: Nullam eſſe qualemcumquæ vitam, quæ

cap. I.

non

non eoipſo quo vita eſt,& inquantum omnino,vita eſt, ad ſummum vitæ fontem principiúmq; pertineat:ita dixi,vt tanquam creatura ad creatorem pertinere intelligatur,nõ autẽ de illo eſſe tãquam pars eius exiſtimetur. Item quod dixi: Nuſquam ſcilicet niſi in voluntate eſſe peccatum, poſſunt Pelagiani pro ſe dictum putare propter paruulos, quos ideo negant habere peccatum, quod eis in baptiſmate remittatur, quia nondum arbitrio voluntatis vtuntur. Quaſi verò peccatum quod eos ex Adam dicimus originaliter trahere,id eſt,reatu eius implicatos, & ob hoc pœnæ obnoxios detineri,nuſquã† eſſe potuerit,niſi in † voluntate,qua voluntate commiſſum eſt,quando diuini præcepti eſt facta tranſgreſsio. Poteſt etiam putari falſa eſſe iſta ſententia,qua diximus, Nuſquam,niſi in voluntate eſſe peccatum,quia dixit apoſtolus: Si autem quod nolo hoc facio,iam non ego operor illud,ſed [ibi] quod habitat in me peccatum. Hoc enim peccatum vſqueadeo non eſt in voluntate,vt dicat:quod nolo hoc facio. Quo modo ergo nuſquam eſt, niſi in voluntate peccatum. Sed hoc peccatum de quo ſic eſt locutus Apoſtolus, ideo peccatum vocatur, quia peccatum † factum eſt, & pœna peccati eſt: quandoquidem hoc de concupiſcẽtia carnis dicitur, quod aperit in conſequentibus dicens: Scio quia non habitat in me, hoc eſt, in carne mea bonum : velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Perfectio quippe boni eſt,vt nec ipſa concupiſcentia peccati ſit in homine, cui quidem quando bene viuitur, non conſentit voluntas, verumtamen non perficit bonum, quia ineſt adhuc concupiſcentia, cui repugnat voluntas, cuius concupiſcentiæ reatus in baptiſmate ſoluitur, ſed infirmitas manet, cui donec ſanetur, omnis fidelis, qui bene proficit, ſtudioſiſsime reluctatur. Peccatum autem quod nuſquam eſt, niſi in voluntate, illud præcipue intelligendum eſt, quod iuſta damnatio conſecuta eſt. Hoc enim per vnum hominem introiuit in mundum: quanquam & hoc peccatum quo conſentitur peccati concupiſcentiæ,non niſi voluntate committitur. Propter hoc & alio loco dixi: Non igitur niſi volũtate peccatur. Itémq; alio loco ipſam voluntatem definiui dicens: Voluntas eſt animi motus cogentę nullo, ad aliquid vel non amittendũ† ,vel adipiſcendum

cap.10. 2.ſen.di.41 c.illus e. tiam.

† vſquam
† ex.

Roma.7.

† peccato. perfectio boni.

peccatũ in voluntate. Nõ niſi voluntate peccatum.

cap.10. 15.q.1.c.1. Voluntas quid.

† admittendum.

2.ſen.di.41.c. illius etiam &c. di.46.cap. voluntatem Et 35.c.a.1.

dum. Quòd propterea dictũ eſt, vt hac definitione volens à nolente diſcerneretur, & ſic ad illos referretur intentio, qui primi in paradiſo fuerunt humano generi origo † mali, nullo cogente peccando, hoc eſt, libera voluntate peccando, quia & ſciendo † contra præceptum fecerunt, & ille tentator ſuaſit vt hoc fieret, nón coëgit. Nam & qui neſciens peccauit, non incongruenter nolens peccaſſe dici poteſt, quamuis & ipſe quod neſciens fecit, volens tamen fecit, ita nec ipſius eſſe potuit ſine voluntate peccatum. Quæ voluntas vtique ſicut definita eſt, animi † motus fuit, nullo congente, ad aliquid vel non † amittendum vel adipiſcendum. Quod enim ſi noluiſſet, non feciſſet, †, non coactus eſt facere. Quia voluit, ergo fecit; etſi † non quia voluit peccauit, neſciens peccatum eſſe quod fecit: ita nec tale peccatum ſine voluntate eſſe potuit, ſed voluntate facti, non voluntate peccati. Quod tamen factum peccatum fuit: hoc enim factum eſt, quod fieri non debuit. Quiſquis autem ſciens peccat, ſi poteſt cogenti ad peccatum ſine peccato reſiſtere, nec tamen facit, vtique volens peccat, quoniam qui poteſt reſiſtere, non cogitur cedere. Qui verò volenti † cupiditati bona voluntate reſiſtere non poteſt, & ideo facit cõtra præcepta iuſticiæ, iam hoc ita peccatum eſt, vt ſit etiã pœna peccati. Quapropter peccatum ſine voluntate eſſe nõn poſſe veriſſimum eſt. Itemque definitio peccati qua diximus: Peccatum eſt voluntas retinendi vel conſequendi quod iuſticia vetat, & vnde liberum eſt abſtinere, propterea vera eſt, quia id definitum eſt quod tantummodo peccatum eſt, non quod eſt [etiam] pœna peccati. Nam quando tale eſt, vt idem ſit & pœna peccati, quantum eſt quod valet voluntas ſub dominante cupiditate, niſi fortè ſi pia eſt, vt oret auxilium? Intantum enim libera eſt: quia in tantum liberata eſt, & intantum appellatur voluntas. Alioquin tota cupiditas, quæ † voluntas proprie nuncupanda eſt: quæ non eſt, ſicut Manichæi deſipiunt, alienæ naturæ additamentum, ſed noſtræ vitium, à quo non ſanamur niſi gratia ſaluatoris. Quòd ſi quiſquam dicit etiam ipſam cupiditatem nihil eſſe aliud quàm voluntatem, ſed vitioſam peccatóque ſeruientem, non reſiſtendum eſt: nec de verbis, cum res conſtat, controuerſia facien

Margin notes: † fecerunt originem. † ſcientes. † animi. † admittendum. † al. Quod enim niſi voluiſſet nõ feciſſet. † etiam ſi. † aliàs, cogenti. Cap. 11. 15. q. 1. c. 1. 2. ſeu diſt. 35. Cap. 1. Peccatum quid. † quàm.

cienda eſt. Sic enim oſtẽditur ſine voluntate nullum eſſe peccatũ, ſiue in opere, ſiue in origine. Rurſus in eo quod dixi: Iam quærere cœperam: vtrum illud malum genus animarum antequam bono miſceretur, habuiſſet aliquam voluntatem. Si enim non habebat, ſine peccato atque innocẽs erat, & ideo nullo modo malum. Cur igitur inquiunt peccatum dicitis paruulorum, quorum voluntatem non tenetis ream? Reſpondetur non eos proprietate voluntatis, ſed origine reos teneri. Omnis enim homo terrenus quid eſt origine, niſi Adam? Porrò autem Adam habebat vtique voluntatem, qua voluntate cùm peccaſſet, peccatum per eum intrauit in mundum. Itémque in eo quod dixi: Natura eſſe malæ animæ nullo modo queunt. Si quæritur quo modo accipiamus quod ait Apoſtolus: Fuimus & nos natura filij iræ, ſicut & cæteri: reſpondemus naturam in his verbis meis me intelligi voluiſſe illam, quæ proprie natura dicitur, in qua ſine vitio creati ſumus. Nam iſta propter originem natura appellatur, quæ origo vtiq; habet vitium quod eſt contra naturam. Cæterum in eo † quod dictum eſt: Peccati reum teneri quemquam, quia non fecit quod facere non potuit, ſummæ iniquitatis & inſaniæ eſt. Cur ergo, inquiunt, paruuli tenentur rei? Reſpondetur, quia ex eius origine tenentur, qui non fecit quod facere potuit, diuinum, ſcilicet, ſeruare mandatum. Quod autem dixi: Illæ animæ quicquid faciunt, ſi natura non voluntate faciunt, id eſt, ſi libero & ad faciendum, & ad non faciendum motu animi carent, ſi denique his abſtinendi ab opere ſuo poteſtas nulla cõceditur, peccato earum teneri † non poſſumus: propterea non perturbat de paruulis quæſtio, quia ex illius origine rei tenentur qui voluntate peccauit, quando libero, & ad faciendum, & ad non faciendum motu animi non carebat, eique ab opere malo abſtinendi ſumma poteſtas erat. Quod Manichæi de tenebrarum gente non dicunt, quam fabuloſiſsimè inducunt, eámque naturam ſemper malam, nunquam bonam fuiſſe contendunt. Illud autem quæri poteſt quomodo dixerim: Etiã ſi ſunt animæ, quod interim incertum eſt, corporeis officiis non peccato, ſed natura deditæ, nóſque quamquam ſint inferiores, aliqua tamen interiore vicinitate contingunt, non illas ideo malas haberi oportere, quia & † nos cùm eas ſequimur

Paruuli rei tenentur non voluntate, ſed origine.

Rom. 5.

cap. 12.

Epheſ. 2.

Natura proprie dicta.

† al. deeſt, in eo.

Cap. eod. 2. ſen. diſt. 28. c. ſimiliter.

Cap. eod. 2. ſen. diſt. 27. c. ſi igitur.

† peccatũ earum tenere.

cap. 13.

† deeſt, &.

mur & corporea diligimus, mali ſumus: quandoquidem
de illis hoc dixi, de quibus ſuperius loqui cœperam, dicens:
† *eiſdem.* Quanquam etiam ſi eis quidem † concedatur inferiore
alio genere animarum nos illici ad turpia, non inde conſi-
† *al. natu-* ciunt, aut illas natura † malas eſſe, aut iſtas ſummum bo-
ras. num. De his enim diſputationẽ vſque ad hunc locum per-
duxi, vbi dixi: Etiam ſi ſunt animæ, quod [interim] incer-
tum eſt, corporeis officiis, non peccato, ſed natura dedi-
tæ, &c. Quæri ergo poteſt, cur dixerim, quòd [interim]
incertum eſt, cùm prorſus dubitare nõ debuerim, non eſ-
ſe tales animas. Sed hoc ideo dixi: Quia expertus ſum qui
dicerent diabolum, & angelos eius bonos eſſe in genere
ſuo, & in ea natura, in qua eos creauit Deus ordine pro-
prio tales quales ſunt: ſed nobis malum eſſe, ſi illiciamur
& ſeducamur ab eis: ſi autem caueamus eos atque vinca-
mus, decorum atque glorioſum. Et hoc quid dicunt viden-
tur ſibi, vt id probent, de ſcripturis adhibere idonea teſti-
Iob 40. monia. Vel illud quod ſcriptum eſt in libro Iob, cùm dia-
bolus deſcriberetur: Hoc eſt initium figmenti Domini,
† *ab.* quod fecit ad illudendum cum † angelis ſuis. Vel illud in
Pſalmo 103. Draco hic quem finxiſti ad illudendum ei.
† *quæ.* Quam quæſtionem, quia † non aduerſus Manichæos,
qui hoc non ſentiunt, ſed aduerſus alios, qui hoc ſentiunt
[cùm] ſuſcipienda eſſet atque ſoluenda, pertractare atque
enodare tunc nolui, ne librũ multò quàm vellem facerem
longiorem: cùm viderem etiam ſi hoc concederetur, ta-
men debere Manichæos ac poſſe conuinci, introducentes
inſaniſsimo errore, naturã mali æterno bono coæternam.
Ideo ergo dixi: Quòd interim incertum eſt, nõ quòd ego
inde dubitarem, ſed quòd inter me & illos quos ita ſapere
inueneram, nondum eſſet iſta quæſtio diſſoluta, quam ta-
men in aliis longe poſterioribus libris meis, de Geneſi ad
literam, ſecundum ſcripturas ſanctas quanta potui mani-
Cap. 13. feſtatione diſſolui. Alio loco: Propterea, inquam, corpo-
† *quæ.* rea diligendo peccamus, qua † ſpiritalia diligere & iuſtitia
iubemur, & natura poſſumus, & tunc in noſtro genere op-
timi, & beatiſsimi ſumus. Vbi quæri poteſt, cur natura, &
† *poſſu-* & non gratia potius † dixerim: Sed contra Manichæos
mus. de natura quæſtio verſabatur. Et vtiq; id agit gratia, vt ſa-
nata natura quod viciata nõ poteſt, poſsit per eum qui ve-

nit

nit quærere,& ſaluum facere quod perierat. Quam tamen Matth.18.
gratiam etiã tunc recolens oraui pro familiariſsimis meis Luc.19.
qui mortifero illo adhuc tenebantur errore, & dixi: Deus
magne, Deus omnipotens, Deus ſummæ bonitatis, quem
inuiolabilem & incorruptibilem atque immutabilem
credi a q; intelligi fas eſt, trina vnitas, quam catholica ec-
cleſia colit, ſupplex oro expertus in me miſericordiam
tuam, ne homines cum quibus mihi à pueritia in homi-
num victu fuit ſumma conſenſio, in tuo cultu à me diſſen
tire permittas. Sic vtique orans, iam fide retinebam, non
ſolùm conuerſos ad Deum gratia eius adiuuari, vt profi-
ciant ac perficiantur, vbi adhuc dici poteſt pro meritò con
uerſionis illorum iſtam dari gratiam, verumetiam vt con-
uertantur ad Deũ, ad ipſam Dei gratiam pertinere: quan-
doquidem pro eis oraui qui erant ab illo nimis auerſi, at- Acta contra Fortunatũ Manichæum. cap. xvj.
que vt ad illum conuerterentur oraui. Hic liber ſic inci-
pit: Opitulante Dei miſericordia.

Eodem tempore presbyterij mei, cõtra Fortunatum
quendam Manichæorum presbyterum † diſputaui,
qui plurimum temporis apud Hipponen vixerat, †primo.
ſeduxerátque tam multos, vt propter illos † ibi eum dele- †eos.
ctaret habitare. Quæ diſputatio nobis altercantibus excep
ta eſt à notariis, veluti geſta conficerentur, nam & diem ha †habent.
bet †, & conſulem. Hanc in librum, memoriæ mandan- †curaui.
dam conferre curauimus †. Verſatur ibi quæſtio, vnde ſit Malũ vnde
malum. Me aſſerente exortum fuiſſe hominis malum ex
libero voluntatis arbitrio. Illo autem naturam mali Deo
coæternam perſuadere moliente: ſed ſequenti die tan-
dem confeſſus eſt nihil ſe aduerſus nos inuenire quod di-
ceret. Nec ſanè catholicus factus eſt, ſed tamen ab Hip-
pone diſceſsit. In hoc libro illud quod dixi: Animam
dico eſſe factam à Deo, vt cætera omnia quæ à Deo fa-
cta ſunt: & † inter illa quæ Deus omnipotens fecit, prin- Diſpu.1.
cipalem locum datum eſſe animæ: ita dixi, vt hoc gene- †ſed.
raliter de vniuerſa creatura rationali accipi vellẽ, quam-
uis in ſcripturis ſanctis animas dictas eſſe angelorum, aut
non omnino, aut non poſsit facile reperiri, ſicut ſuprà iam Diſpu.2.
diximus. Item alio loco: Ego dico, inquam, peccatum
non eſſe, ſi non propria voluntate peccetur: vbi peccatum
illud intelligi volui quod non eſt etiã pœna peccati. Nam Diſpu.1.

de tali pœna dixi alibi in eadem diſputatione, quod dicen-
Diſpu.2. dum fuit. Itémque dixi. Vt poſteà eadem ipſa caro quæ
nos θ in θ pœnis torſit in peccatis manentes, ſubiiciatur no
bis in reſurrectione, & nulla aduerſitate nos quatiat, quò mi
nus legem & præcepta diuina ſeruemus. Quod non ita eſt
accipiendum, tanquam & in illo Dei regno, vbi incorrupti
bile, & † immortale corpus habebimus, de ſcripturis diui
† atque. nis lex & præcepta ſumenda ſint: ſed quia perfectiſsimè
ibi lex æterna ſeruabitur, & illa duo præcepta de diligen-
Matth. 22. do Deo & proximo, non in lectione, ſed in ipſa perfecta, &
ſempiterna dilectione tenebimus. Hoc opus ſic incipit:
Quinto calendas Septembris.

De fide & ſymbolo. Ca. xvij.

PEr idem tempus coram epiſcopis hoc mihi iuben-
tibus, qui plenarium totius Africæ concilium Hip-
pone regio agebant †, de fide & † ſymbolo presby-
† habebant. ter diſputaui. Quam diſputationem, nonnullis eorum qui
nos familiarius diligebant ſtudioſiſsimè inſtantibus, in li-
† ac. brum contuli, in quo de rebus ipſis ita diſſeritur, vt tamen
non fiat verborum illa contextio, quæ tenenda memoriter
† Cōpetentes. † cōpetentibus traditur. In hoc libro cùm de reſurrectio-
ne carnis ageretur: Reſurget, inquam corpus ſecundum
Cap.10. Chriſtianam fidem, quæ fallere [& falli] non poteſt. Quod
cui videtur incredibile, qualis ſit nunc caro attendit, qualis
autem [tunc] futura ſit non conſyderat, quia illo tempore
immutationis angelicæ, non iam caro erit & ſanguis, ſed
tantùm corpus, & cętera quæ ibi de corporum terreſtrium
in corpora cæleſtia mutatione diſſerui, quoniam dixit A-
1. Cor. 15. poſtolus cùm inde loqueretur: Caro & ſanguis regnum
Dei non poſsidebunt. Sed quiſquis ea ſic accipit, vt exiſti-
met ita corpus terrenum, quale nunc habemus, in corpus
cæleſte reſurrectione mutari, vt nec membra iſta, nec car-
nis ſit futura ſubſtantia: proculdubiò corrigẽdus eſt, com
monitus de corpore Domini, qui poſt reſurrectionem in
eiſdem membris, non ſolùm conſpiciendus oculis, verum-
† tractandus. etiam manibus tangendus † apparuit, carnémque ſe habe-
re etiam [ſermone] firmauit dicens: Palpate & videte, quia
Luc. 24. ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere.
Vnde conſtat Apoſtolum, non carnis ſubſtantiam negaſſe
in Dei regno futuram, ſed aut homines qui ſecundum car-
nem viuunt, carnis & ſanguinis nomine nuncupaſſe, aut
ipſam

ipſam carnis corruptionem, quæ tunc vtique nulla erit. Nam cùm dixiſſet: Caro & ſanguis regnum Dei non poſſidebunt, benè intelligitur tanquam exponẽdo quid dixerit cõtinuò ſubdidiſſe, Neque corruptio incorruptionem poſſidebit. De qua re ad perſuadendum infidelibus diffi- *1. Cor. 15.* cili, diligenter quantũ potui me diſſeruiſſe reperiet quiſquis de Ciuitate Dei librum legerit nouiſsimum. Hoc *Ca. 5. & 2.* opus ſic incipit: Quoniam ſcriptum eſt.

CVm de Geneſi duos libros contra Manichæos con *De Geneſi* didiſſem, quoniam ſecundum allegoricam ſignifica- *ad literã* tionem † ſcripturæ verba tractaueram, non auſus *imperfect⁹* naturalium rerum tanta ſecreta ad literam exponere, hoc *Ca. xviij.* eſt, quemadmodum poſſent ſecũdum hiſtoricam proprie *† al. expo-* tatem quę ibi dicta ſunt accipi, volui experiri in hoc quo- *ſitionem.* que negocioſiſsimo, ac difficilimò opere quid valerem, ſed in ſcripturis exponendis tyrocinium meum ſub tanta ſarcinæ mole ſuccubuit. Et nondum perfecto vno libro ab eo quem ſuſtinere non poteram, labore conquieui. Sed in hoc opere cùm mea opuſcula retractarem, iſte ipſe vt erat impefectus venit in manus, quem neque edideram & abolere decreueram, quoniã ſcripſi poſteà duodecim libros, quorum titulus eſt, de Geneſi ad literã. In quibus quamuis multa quæſita, potius quàm inuenta videantur, tamen eis iſte nullo modo eſt comparandus. Verùm & hunc poſteà quàm retractaui, manere volui, vt eſſet iudex quãtum exiſtimo non indocilis * † rudimentorum meorum **† aliâs, inutilis.* in enucleandis atque ſcrutandis diuinis eloquiis. Eiúſque titulum eſſe volui, De Geneſi ad literam imperfectus. In- *Cap. 16.* ueni quippe eum vſque ad hæc verba dictatum: Pater tantùm pater eſt, nec filius aliud eſt quàm filius, quia & cùm dicitur ſimilitudo patris, quanquam oſtendat nullam interuenire diſsimilitudinem, non tamen ſolus eſt pater, *† ſi* ſed † habet ſimilitudinem. Poſt hæc repetiui verba ſcripturæ rurſus conſyderanda atque tractanda. Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudi- *Gene. 1.* nem noſtram. Hucuſque dictatum librum imperfectum reliqueram. Quod autem ibi ſequitur, addendum putaui cùm eum retractarem, nec ſic tamen perfeci, ſed hoc quoque addito imperfectum reliqui. Si enim perfeciſſem, ſaltem de omnibus operibus, & verbis Dei, quæ ad

† pertineant. ſextum diem pertinerent† diſputaſſem. In hoc libro et notare quæ mihi diſplicent, vel defendere quæ aliis non bene intellecta diſplicere poſſunt, ſuperfluum mihi viſum eſt. Breuiter enim [potius] admoneo, vt illi duodecim libri legantur, quos longe poſtea epiſcopus feci, & ex ipſis † ergo. de iſto iudicetur. Hic liber† ſic incipit: De obſcuris naturalium rerum.

De ſermone domini in monte. Cap. XIX. PEr idem tempus de ſermone domini in monte ſecundum Matthæum, duo volumina ſcripſi. In quorum primo propter id quod ſcriptum eſt: Beati pacifici, quoniam ipſi filij Dei vocabuntur. Sapientia, inquam, Matth. 5. congruit pacificis, in quibus iam ordinata ſunt omnia, nullúſque motus aduerſus rationem rebellis eſt, ſed cuncta obtemperant ſpiritui hominis, cum & ipſe obtemperet Deo. Quod merito mouet quo modo dixerim. Non enim cuiquam prouenire in hac vita poteſt, vt lex repugnans legi mentis omnino non ſit in membris. Quandoquidem etiam ſi ei ſic reſiſteret ſpiritus hominis, vt in nullum eius laberetur aſſenſum: non ideo tamen illa non repugnaret. Hoc ergo quod dictum eſt, nullum eſſe motum aduerſus rationem rebellem: recte accipi poteſt, id nunc agentibus Lib. 1. pacificis domando concupiſcentias carnis, vt ad iſtam pacem pleniſsimam quandoque veniatur. Proinde quod alio loco cum eandem ſententiam Euangelicam repetens di-Matth. 5. xiſſem: Beati pacifici, quoniam ipſi filij dei vocabuntur, adiunxi dicens: Et iſta quidem in hac vita compleri poſſunt, ſicut completa eſſe in Apoſtolis credimus, ſic accipiendum eſt, non vt in Apoſtolis hic viuentibus nullum carnis motum arbitremur ſpiritui repugnaſſe, ſed hactenus hic iſta poſſe compleri, quatenus in Apoſtolis credimus eſſe completa, ea menſura ſcilicet perfectionis humanæ, quanta in hac vita poteſt eſſe perfectio. Non enim dictum eſt, iſta in hac vita compleri poſſunt, nam completa eſſe in Apo- θ ita. ſtolis credimus, ſed ita θ dictum eſt, ſicut completa eſſe in Apoſtolis credimus, vt ita compleantur ſicut in illis com- † in illa quam. pleta ſunt, id eſt, quadam perfectione, cuius capax eſt iſta vita, non ſicut [complenda] ſunt illa quæ† ſperamus pace 1. Cor. 15. pleniſsima, quando dicetur: Vbi eſt mors contentio tua? Lib. 1. Alio loco quod interpoſui teſtimonium: Non enim ad Ioan. 3. menſuram dat Deus ſpiritum; nondum intellexeram de

Chriſto

Chriſto propriè verius accipi. Aliis quippe hominibus, niſi ad menſuram daretur ſpiritus, non duplum peteret Heliſæus quàm fuit in Helia. Item quod ſcriptum eſt; Iota vnum, aut † vnus apex non tranſiet à lege donec omnia fiant: cum exponerem, nihil dixi poſſe aliud intelligi, niſi vehementem perfectionis expreſsionem. Vbi merito quæritur: Vtrum iſta perfectio ſic poſsit intelligi, vt tamen verum ſit neminem iam vtentem voluntatis arbitrio hic viuere ſine peccato. A quo enim vſque ad vnum apicem lex perfici poteſt, niſi à quo fiunt vniuerſa diuina mãdata? Sed in eiſdem mandatis eſt etiam quod iubemur orare †: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Quam orationem vſque ad finem ſeculi tota dicit Eccleſia: Omnia ergo mandata facta deputantur, quãdo quicquid non fit ignoſcitur. Sanè quod ait dominus: Quicumque ſoluerit vnum de mandatis iſtis minimis, & docuerit ſic homines, & cætera vſque ad eum locum vbi ait: niſi abundauerit iuſtitia veſtra pluſquam ſcribarum & phariſæorum, non intrabitis in regnum cælorum, multo melius & conuenientius expoſui in aliis poſterioribus ſermonibus meis, quod etiam hic retexere lõgum eſt. Ad hoc autem iſte ibi perducitur ſenſus, vt eorum ſit iuſtitia maior quàm ſcribarum & phariſæorum, qui dicunt & nõ faciunt: De ſcribis quippe †, & Phariſæis alio loco ipſe dominus ait: Dicunt enim & non faciunt. Illud etiam melius intelleximus, poſtea, quod ſcriptum eſt: Quia ‡ qui iraſcitur fratri ſuo. Codices enim Græci nõ habẽt, ſine cauſa, ſicut hic poſitũ eſt, quãuis [idẽ] ipſe ſit ſenſus. Illud enim diximus intuendũ, quid ſit iraſci fratri ſuo, quoniam non fratri iraſcitur qui peccato fratris iraſcitur. Qui ergo non peccato fratris † iraſcitur, ſine cauſa iraſcitur. Item quod dixi: Hoc & de patre & de matre, & [de] cæteris vinculis ſanguinis intelligendum eſt, vt in eis oderimus quod genus humanum naſcendo & moriendo ſortitum eſt, ita ſonat, quaſi non eſſent futuræ iſtæ neceſsitudines ſi nullo naturæ humanæ præcedente peccato nemo moreretur. Quem ſenſum iam ſuperius improbaui. Eſſent enim profecto cogitationes † & affinitates, etiam ſi originali nullo exiſtente peccato, ſine morte creſceret, & multiplicaretur genus humanum. Ac per hoc aliter ſoluenda eſt quæſtio, cur

Lib. 1. † &. † dicere. Matth. 6. Lib. 1. Matth. 5. † autem. Matt. 23. ‡ Quia. Lib. 1. Matth. 5. Iraſ. i fratri ſuo quid. † fr. tri, non i eccato. Lib. 1. † cognationes. Luca 14.

dominus præceperit diligendos inimicos; cum alio loco præcipiat odio habendos & parentes & filios, non ſicut hic ſoluta eſt, ſed ſicut eam poſterius ſæpe ſoluimus, id eſt, vt diligamus inimicos lucrandos regno Dei, & oderimus in propinquis, ſi impediunt à regno Dei. Item de præcepto quo prohibetur vxor non dimitti, niſi propter fornicationem: hic quidem ſcrupuloſiſsime diſputaui. Sed quam velit dominus intelligi fornicationem propter quã liceat dimittere vxorem, vtrum eam quæ damnatur in ſtupris, an illam de qua dicitur: Perdidiſti omnem qui fornicatur abs te, in qua vtique & iſta eſt, neque enim non fornicatur à domino, qui tollens membra Chriſti, facit ea mẽbra meretricis: etiam atque etiam cogitandum eſt atque requirendum. Nec volo in re tanta tamq; ad dignoſcendũ difficili putare lectorẽ iſtam ſibi noſtram diſputationẽ debere ſufficere: ſed legat & alia, ſiue noſtra quæ poſtea ſcripta ſunt, ſiue aliorum melius conſyderata atque tractata: vel ipſe, ſi poteſt, ea quæ hic merito mouere poſſunt, vigilantiore atque intelligentiore mente diſcutiat. Non quia omne peccatum fornicatio eſt, neque enim omnem peccantem Deus perdit, qui quotidie ſanctos ſuos exaudit, dicentes: Dimitte nobis debita noſtra, cum perdat [omnẽ] qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelligenda atque eliminanda † ſit hæc fornicatio, & vtrum etiam propter hãc liceat dimittere vxorem, latebroſiſsima quæſtio eſt. Licere tamen propter iſtam quæ in ſtupris committitur, nulla quęſtio eſt. Et vbi dixi hoc permiſſum eſſe, non iuſſum, non attendi aliam ſcripturam, dicentem: Qui tenet adulteram, ſtultus & impius eſt. Nec ſanè adulteram dixerim fuiſſe deputandam illam mulierem etiam poſteaquam audiuit à domino: Nec ego te damnabo, vade, deinceps iam noli peccare: ſi hoc obediẽter audiuit. Loco alio peccatum fratris ad mortem: de quo dicit Ioannes Apoſtolus: Non pro illo dico vt roget quis, ita definiui vt dicerem, Peccatum ergo θ fratris ad mortem puto eſſe cum poſt agnitionem Dei per gratiam domini noſtri Ieſu Chriſti quiſque oppugnat fraternitatem, & aduerſus ipſam gratiam, qua reconciliatus eſt Deo, inuidentiæ facibus agitatur. Quod quidem non confirmaui, quoniam hoc putare me dixi, ſed tamen addendum fuit, ſi in hac tam ſcelerata mentis

peruer

Lib. 1. *Pſal. 72.* *1. cor. 6.* *Matth. 6.* † *al. eliminanda, al. limitanda, al damnanda.* *Lib 1.* *Prouer. 18.* *Ioan. 8.* *Lib. 1.* *1. Ioan. 5.* θ *ergo.* *De poe. di. 5. ca. Si ſacerdos.* *Peccatum ad mortem*

Peruerſitate finierit hanc vitam: quoniam de quocunque pesſimo in hac vita conſtituto, non eſt vtique deſperandum, nec pro illo imprudenter oratur: de quo non deſperatur. In ſecundo item libro: Nulli, inquam licebit ignorare Dei regnum, cũ eius vnigenitus, non ſolũ intelligibiliter, ſed etiã viſibiliter in homine dominico de cælo venerit, iudicaturus & ‡ viuos & mortuos. Sed non video vtrũ recte dicatur homo dominicus, qui eſt mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus, cum ſit vtique dominus: dominicus autem homo quis in eius ſancta familia [non] poteſt dici. Et hoc quidem vt dicerem apud quoſdam legi tractatores catholicos diuinorum eloquiorum. Sed vbicumque hoc dixi, dixiſſe me nollem. Poſtea quippe vidi non eſſe dicendum, quamuis nonnulla poſsit ratione defendi. Item quod dixi: Nullius enim ferè conſcientia Deum poteſt odiſſe: video non fuiſſe dicendum. Multi enim ſunt de quibus ſcriptum eſt: Superbia eorum qui oderunt te. Alio loco in eo quod dixi: ob hoc dixiſſe dominum: Sufficit diei malicia ſua; quia cibos ſumere vrgebit† ipſa neceſsitas, quam propterea malitiam nominatam arbitror, quia pœnalis nobis eſt. Pertinet enim ad hanc fragilitatem quã peccando meruimus, nõ attendi etiã primis hominibus data fuiſſe in paradiſo corporalia † alimenta, antequam iſtã mortis pœnam peccando meruiſſent. Sic enim erant immortales in corpore nondum ſpiritali, ſed animali, vt tamẽ in eiuſmodi immortalitate corporalibus alimẽtis vterentur. Item quod dixi: Quam ſibi Deus elegit glorioſam eccleſiam, non habentem maculam neque rugam, non ideo dixi, quia nunc ex omni parte iam talis eſt, quamuis ad hoc electa non dubitetur, vt talis ſit quando Chriſtus apparuerit vita eius, tunc enim & ipſa cum illo apparebit in gloria. Propter quam gloriam dicta eſt eccleſia glorioſa. Item quod dominus ait: Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis: operoſe quidem tria iſta quid inter ſe differant exponendum putaui, ſed longe melius ad inſtantiſsimam petitionem omnia referuntur. Hoc quippe oſtendit, vbi eodem verbo cuncta concluſit, dicens: Quanto magis pater veſter qui in cælis eſt, dabit bona petentibus ſe. Non enim dixit, petentibus & quærentibus & pulſantibus. Hoc opus ſic incipit: Sermonem

[Margin notes: 2. ſen. di?. 42. ca. Eſt etiam. — ‡ et. — Homo dominicus. — 1. Timo. 2. — Lib. 2. — Pſalm. 73. — Mat. 6. — † vrgebat. — Lib. 2. — † corporis. — Ephe. 5. — Lib. 2. — Coloſſ. 3. — Mat. 7. — Lib. 2.]

nem quem locutus eſt dominus.

Pſalmus contra partem Donati. Cap. XX.

VOlens etiam cauſam Donatiſtarum ad ipſius humillimi vulgi, & omnino imperitorum atque idiotarum notitiam peruenire, & eorum quantum fieri poſſet per nos inhærere memoriæ, pſalmum qui eis cãtaretur per latinas literas feci. Sed vſque ad V. literam. Tales enim abecedarios appellãt. Tres verò vltimas omiſi, ſed pro eis nouiſsimum quaſi epilogum adiunxi, tãquam eos mater alloqueretur eccleſia. Hypopſalma etiã quod reſpondetur, & prooemium cauſæ, quod nihilominus cantatur, non ſunt in ordine literarum. Earum quippe ordo incipit poſt prooemium. Ideo autem non aliquo carminis genere id fieri volui, ne me neceſsitas metrica ad aliqua verba quæ vulgo minus ſunt vſitata compelleret. Iſte pſalmus ſic incipit: omnes qui gaudetis.

Contra Epiſtolam Donati hæretici. Cap. XXI.

LIbrum etiã contra epiſtolam Donati qui partis Donati ſecundus poſt Maiorinum epiſcopus apud Carthaginem fuit, eodem presbyterij mei tempore ſcripſi, in qua epiſtola ille agit, vt non niſi in eius communione baptiſma Chriſti eſſe credatur, cui nos contradicimus. In hoc libro dixi in quodã loco de Apoſtolo Petro, quod in eo tanquam in petra fundata ſit Eccleſia, qui ſenſus etiã cantatur ore multorum in verſibus beatiſsimi Ambroſij, vbi de gallo gallinaceo ait: Hoc ipſa petra Eccleſiæ canente, culpam diluit. ſed ſcio me poſtea ſæpiſsime ſic expoſuiſſe quod à domino dictum eſt: Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam: vt ſuper hanc† intelligeretur quem confeſſus eſt Petrus dicens: Tu es Chriſtus filius dei viui: ac ſi† Petrus ab hac petra appellatus, perſonam Eccleſiæ figuraret†, quæ ſuper hanc petram ædificatur, & accepit claues regni cælorum. Non enim dictum eſt illi: Tu es petra, ſed tu es Petrus, petra autẽ erat Chriſtus, quem confeſſus Simon, ſicut eum tota eccleſia confitetur, dictus eſt Petrus. Harum autem duarum ſententiarum quæ ſit probabilior eligat lector. Alio loco dixi: Nullius mortem Deus quærit: quod ſic accipiendũ eſt, quia homo ſibi acquiſiuit mortem deſerẽs deum, & acquirit qui nõ recurrit ad Deum, ſecundum quod ſcriptum eſt: Deus mortem non fecit. Sed etiam illud nõ minus verũ eſt. Vita & mors à domino deo eſt: vita ſcilicet à donante, mors

Matth. 16. Petra Chriſtus. † hunc. † ſic. † figuret. 1. Cor. 10. Sapien. 1. Eccle. 11.

mors à vindicante. Item quod dixi: Donatum cuius epiſtolam refellebã, rogaſſe vt imperator inter ipſum & Cæcilianum trãſmarinos epiſcopos iudices daret: nõ ipſum, ſed alium Donatum, eiuſdem tamẽ ſchiſmatis hoc feciſſe probabilius inuenitur. Ille autẽ non erat Carthaginenſis Donatiſtarum epiſcopus, ſed à Caſis nigris, qui tamen primus apud Carthaginem ipſum nefarium ſchiſma pro miſit †. Nec ſanè Donatus Carthaginenſis vt Chriſtiani rebaptizarentur, inſtituit: quod ego eum inſtituiſſe credideram quando [eius] epiſtolæ reſpondebam. Nec de libro Sapientiæ ipſæ abſtulit dimidiam ſententiam †, verba ad rem neceſſaria, vbi cum ſcriptum ſit †. Qui baptizatur à mortuo, & iterum tãgit eum, † quid proficit lauatio eius? Iſte ſic poſuit tanquã ſcriptũ ſit †: Qui baptizatur à mortuo quid proficit lauatio [eius]? Nos autem & antequam eſſet pars Donati ſic habuiſſe codices plurimos, verumtamen Afros, vt nõ eſſet in medio, & iterũ tangit. [illum], poſtea didicimus. Quod ſi tunc ſciſſem, non in iſtum tanquam in furẽ diuini eloquij, vel violatorẽ tanta dixiſſem. Hic liber ſic incipit: Abs te ipſo præſente audieram.

† commiſit

Eccle. 34.

† ſe media ſententia.

† illum.

† iſſe.

Cõtra Adimantũ Manichæi diſcipulum.

Cap. 22.

EOdem tẽpore venerũt in manus meas quædã diſputationes Adimãti †, qui fuerat Manichæi diſcipulus, quas conſcripſit aduerſus legem & prophetas velut contraria eis euangelica & apoſtolica ſcripta demõſtrare conatus. Huic ergo reſpondi, verba eius apponens † eiſq; reddens reſponſionẽ meã. Quod opus vnõ volumine concluſi, & in eo quibuſdã quæſtionibus nõ ſemel, ſed iterum reſpondi, quoniam quod primum reſponderã perierat, & tunc inuentum eſt, cum iam iterum reſpõdiſſem. Aliquas ſanè earundem quæſtionum popularibus eccleſiaſticis ſermonibus ſolui, adhuc etiã quibuſdam nõ reſpõdi. Aliquæ remanſerunt quę rebus aliis magis vrgẽtibus prætermiſſa † ſunt, cumulo quoq; obliuionis adiuncto. In hoc ergo dixi: Certis enim quibuſdã vmbris & figuris rerum ante domini aduentum ſecundum mirabilem atq; ordinatiſſimam diſtributionem temporum populus ille tenebatur qui teſtamentum vetus accepit, tamen in eo tanta prędicatio, & pronunciatio noui teſtamenti eſt, vt nulla in Euangelica atque Apoſtolica diſciplina reperiantur, quamuis ardua & diuina præcepta & promiſſa, quæ illis etiam libris

† veteris exemplaria habent.

† quia nouiſti.

† ponens.

† prætermiſſa.

Cap. 23.

bris veteribus deſint. Sed addendum erat atque dicen-
dum, vt penè nulla in euangelica atque Apoſtolica do-
ctrina reperiantur, quamuis ardua & diuina præcepta
& promiſſa, quæ illis etiam libris veteribus deſint. Quid
eſt enim quod in ſermone Euangelico in monte domi-
Mat.5. nus dicit: Audiſtis quia dictum eſt antiquis hoc, ego au-
tem dico vobis hoc, ſi nihil ipſe amplius præcepit quàm
θ &c. præceptum eſt in illis veteribus libris? Deinde reg. um
† legitima cœlorum illi populo fuiſſe promiſſum non legimus in iis
filiorũ no quæ promiſſa ſunt lege data per Moyſem in monte Sina,
mẽ in ſe ip quod proprie vetus dicitur teſtamentum, quod præfigu-
ſum in ſan ratum dicit Apoſtolus per ancillam Saræ & filium eius,
ctis tribus ſed & ibi figuratum eſt, & nouum per ipſam Saram & fi-
modis acci. lium eius. Proinde ſi figuræ diſcutiantur, omnia ibi pro-
pitur phetata reperiuntur, quæ ſunt præſentata, vel expectan-
Matth.23. tur præſentanda per Chriſtum. Verumtamen propter quæ
Roma.8. dam præcepta non figurata, ſed propria, quæ non in ve-
Ioan.8. tere teſtamento, ſed in nouo inueniuntur, cautius & mo-
deratius diceretur, penè nulla, quàm nulla hic eſſe quæ
non ſint & illic, quamuis & θ illic ſint illa duo præcepta
de dilectione dei & proximi, quo rectiſsime omnia & le-
gitime † & prophetica & euangelica & Apoſtolica refe-
runtur. Item quod dixi: Tribus modis in ſcripturis
Exo.19. ſanctis filiorum nomen accipitur, minus conſydarate di-
ctum eſt, & alios enim quoſdam modos ſine dubio præ-
termiſimus, ſicut dicitur filius gehennæ, vel filius adopti-
Gala.4. uus. Quæ vtrq; nec ſecundum naturã, nec ſecundũ doctri
nam, nec ſecundum imitationem dicũtur. Quorum trium
modorum tanquã ſola ſint exempla reddidimus. Secundũ
naturã, ſicut Iudæi filij Abrahę: ſecundum doctrinã, ſicut
1.Cor.4. filios ſuos quos euangelium docuit Apoſtolus vocat: ſe-
Galat.4. cundum imitationem, ſicut filij Abrahæ nos ſumus, cuius
1.Cor.15. imitamur fidem. Quod autem dixi: Cum induerit corru-
Cap.12. ptionem & immortalitem, iam non caro & ſanguis erit,
Luce 24. ſecundum corruptionem carnalẽ dictum eſt, carnẽ nõ fu-
θ Iuam. turã, non ſecundum ſubſtãtiam, ſecundum quam [&] do-
Cap.16. mini corpus etiam θ poſt reſurrectionem caro appellata
2 ſen.dis.21 eſt. Alio loco: Niſi quiſq;, inquam, voluntatem mutauerit,
ep.alibi bonum operari non poteſt, quod in noſtra poteſtate eſſe
Math.12. poſitum alio loco [dominus] docet, vbi ait: Aut facite ar-
borem

borem bonam & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructum eius malum. Quod non eſt contra gratiam Dei quam prædicamus. In poteſtate quippe hominis eſt mutare in melius voluntatem: ſed ea poteſtas nulla eſt niſi à deo detur, de quo dictum eſt: Dedit eis poteſtatem filios dei fieri. Cum enim hoc ſit in poteſtate quod cum volumus facimus, nihil tam in poteſtate quàm ipſa voluntas eſt, ſed præparatur voluntas à domino. Eo modo ergo dat poteſtatem. Sic intelligendum eſt & quod dixi poſtea: In noſtra poteſtate eſſe, vt vel inſeri bonitati† dei, vel excidi eius ſeueritate mereamur, quia in poteſtate noſtra non eſt, niſi quod noſtram ſequitur voluntatem. Quæ cum fortis & potens præparatur à domino, facilè fit opus pietatis, etiam quod difficile atque impoſsibile fuit. Hic liber ſic incipit: De eo quod ſcriptũ eſt.

Ioan.1.
2.ſen.diſt. 41.c.ſi autẽ Capit.27.
2.ſen.d.28 cap. ſic etiam.
† bonitate

CVm presbyter adhuc eſſem, contingit vt apud Carthaginem inter nos qui ſimul eramus, ad romanos Apoſtoli epiſtola legeretur, & quędam interrogabar à fratribus, quibus cum ſicut poteram reſponderem, voluerunt ſcribi potius quæ dicebam, quàm ſine literis fundi. Vbi cum eis obtemperarem, liber vnus acceſſit ſuperioribus opuſculis meis. In quo libro: Quod autem ait, inquam, Scimus quia lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum venundatus ſub peccato ſatis oſtendit non poſſe impleri legẽ, niſi à ſpiritalibus, quales facit gratia dei. Quod vtique non ex perſona Apoſtoli accipi volui, qui iam ſpiritalis erat: ſed hominis ſub lege poſiti, nondum ſub gratia. Sic enim prius hæc verba ſapiebam, quæ poſtea lectis quibuſdam diuinorum tractatoribus† eloquiorum, quorum me moueret authoritas, conſyderaui diligentius & vidi etiam de ipſo Apoſtolo poſſe intelligi, quod ait: Scimus quoniam lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum. Quod in eis libris quos contra Pelagianos nuper ſcripſi, quantum potui diligenter oſtendi. In iſto ergo libro & hoc quod dictum eſt: Ego autem carnalis ſum, & deinde cætera vſque ad eum locum, vbi dicit: Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ieſum Chriſtũ dominũ noſtrũ. Dixi hominem deſcribi adhuc ſub lege, nondum ſub gratia conſtitutum, bene facere volentem, ſed victum concupiſcentia carnis am

Expoſitio quarundam propoſitionum ex epiſtola pauli ad Romanos. Cap. XXIII.
Roma.7.
Li. expo. in epiſtola ad Roma.41.
† tractatibus.
Roma.7.
Ibidem.

le fa

le facientem. A cuius concupiſcentiæ dominatu non liberat, niſi gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum dono ſpiritus ſancti, per quem diffuſa charitas in cordibus noſtris vincit carnis concupiſcentias, ne conſentiamus eis ad male faciendum, ſed potius bona faciamus. Vnde [quidem] iam euertitur hæreſis Pelagiana, quæ vult, non ex Deo nobis, ſed ex nobis eſſe charitatem, qua bene ac pie viuimus. Sed in illis libris quos aduerſus eos edidimus, etiam ſpiritalis hominis iámque ſub gratia conſtituti melius intelligi verba iſta monſtrauimus, propter carnis corpus, quod ſpiritale nondum eſt, erit autem in reſurrectione mortuorum, & propter [ipſam] carnis concupiſcentiam, cum qua ita confligunt ſancti, non ei conſentientes ad malum, vt tamen eius motibus quibus repugnantibus reſiſtunt, non careant in hac vita. Non eos autem habebunt in illa, vbi abſorbebitur mors in victoria. Propter hanc itaque concupiſcentiam motúſque [ipſos] quibus ita reſiſtitur, vt tamen ſint in nobis, poteſt quiſque ſanctus iam ſub gratia poſitus, dicere iſta omnia quæ hic eſſe dixi verba hominis nondum ſub gratia poſiti, ſed ſub lege. Quod hic oſtendere longum eſt, & hoc vbi oſtenderim dictum eſt. Item diſputans quid elegerit Deus in nondum nato, cui dixit ſeruiturum eſſe maiorem, & quid in eodem maiore ſimiliter nondum nato reprobauerit; de quibus propter hoc commemoratur, quamuis longe poſtea prolatum propheticum teſtimonium: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui. Ad hoc perduci ratiocinationem vt dicerem, Non ergo elegit Deus opera cuiuſquã in præſcientia, quæ ipſe daturus eſt, ſed fidem elegit in præſcientia vt quem ſibi crediturum eſſe præſciuit, ipſum elegerit cui ſpiritum ſanctum daret, vt bona operando etiam vitam æternam conſequeretur. Nondum diligentius quæſiuerem, nec adhuc inueneram qualis ſit electio gratiæ: de qua idem dicit Apoſtolus: Reliquiæ per electioné gratiæ ſaluæ factæ ſunt, quæ vtique non eſt gratia, ſi eam merita vlla præcedant, ne iam quod datur, non ſecundum gratiã ſed ſecundum debitum reddatur potius meritis quàm donetur. Proinde quod cõtinuo dixi: Dicit enim idé Apoſtolus: idē Deus qui operatur omnia in omnibus. Nuſquã autē dictũ eſt, Deus credit omnia in omnibus, ac deinde ſubiunxi,

Margin notes: Roma. 5. — 1. Cor. 15. — Cap. 60. — 1. ſen. diſt. 41. cap. opinari. — Rom. 9. — Malach. 1. — Roma. 11. — Cap. 61. — 1. Cor. 12.

iunxi, Quod ergo credimus, noſtrum eſt: quod autem bonum operamur, illius eſt qui credentibus dat ſpiritum ſanctum. Profecto non dicerem ſi iam ſcirem etiam ipſam fidem inter Dei munera reperiri, quæ dantur in eodem ſpiritu. Vtrumque ergo noſtrum eſt propter arbitrium voluntatis, & vtrumque tamen datum eſt per ſpiritum fidei & charitatis. Neque enim ſola charitas, ſed ſicut ſcrptum eſt: Charitas cum fide à Deo patre & domino noſtro Ieſu Chriſto. Et quod paulopoſt dixi: Noſtrum eſt enim credere & velle, illius autem dare credentibus, & volentibus facultatem bene operandi per ſpiritum ſanctum, per quem charitas diffunditur in cordibus noſtris. Verum eſt quidem: ſed eadem regula, & vtrunq; ipſius eſt, quia ipſe præparat voluntatem, & vtrumque noſtrum quia non fit niſi volentibus nobis. Ac per hoc quod etiam poſteà dixi: Quia neque velle poſſumus niſi vocemur, & cum poſt vocationem voluerimus, non ſufficit voluntas noſtra & curſus noſter, niſi deus & vires currentibus præbeat, & perducat quò vocat. Ac deinde ſubiunxi: Manifeſtum eſt ergo, non volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei eſſe quod bene operamur. Omnino veriſsimum eſt. Sed parum de ipſa vocatione diſſerui, quæ fit ſecundum propoſitum Dei. Non enim omnium qui vocantur talis eſt, ſed tantum electorum. Itaque quod paulopoſt dixi: Sicut enim in iis quos elegit Deus, non opera, ſed fides inchoat meritum, vt per munus Dei bene operetur: ſic in iis quos damnat, infidelitas & impietas inchoat pœnæ meritū, vt per ipſam pœnam etiam male operentur. veriſsime dixi. Sed fidei meritum etiam ipſum eſſe donum Dei, nec putaui quærendum eſſe, nec dixi. Et alio loco: Cuius enim miſeretur, inquam, facit eum bene operari, & quem obdurat, relinquit eum vt mala† operetur. Sed & illa miſericordia præcedenti merito fidei tribuitur, & iſta obduratio præcedenti impietati. Quod quidem verum eſt. ſed adhuc quærendum erat, vtrum & meritum fidei miſericordia dei præueniat†, id eſt, vtrum iſta miſericordia ideo tantummodo fiat in homine, quia fidelis eſt, an etiam facta fuerit vt fidelis eſſet: Legimus enim dicente Apoſtolo: Miſericordiam conſequutus ſum, vt fidelis eſſem. Non ait, quia fidelis eram. Fideli ergo datur quidem

Ephe.6. *Cap.61.* *cap.62.* *1.Cor.9.* *Cap.62.* *Roma.9.* †*male.* †*al. de miſericordia dei veniet.* *1. Timo.1.* *1. ſen. di.4* *cap. multi* *capit.63.*

dem,ſed data eſt etiam vt eſſet fidelis. Rectiſsima itaque alio loco in eodem libro dixi: Quoniam ſi non ex operibus,ſed miſericordia Dei & vocamur vt credamus,& credentibus præſtatur, vt bene operemur, non eſt gentibus iſta inuidenda miſericordia:quamuis minus ibi diligenter de illa quæ per dei propoſitum fit vocatione tractauerim. Hic liber ſic incipit: Senſus hi ſunt in epiſtola Pauli ad Romanos.

Expoſitio Epiſt. Pauli ad Gal. ca. XXIIII. Cap. 63.

POſt hunc librum expoſui eiuſdem Apoſtoli epiſtolam ad Galatas, non carptim, id eſt, aliqua prætermittens,ſed continuanter & totam. Hanc autem poſitionem vno volumine comprehendi. In quo illud quod dictum eſt: Priores ergo Apoſtoli veraces,qui non ab hominibus: ſed à deo per hominem miſsi ſunt, per Ieſum Chriſtum ſcilicet adhuc mortalem. Veras etiam nouiſsimus Apoſtolus, qui per Ieſum Chriſtum totũ iam deum poſt reſurrectionem eius miſſus eſt. Propter immortalitatem dictum eſt, totum iam deum, quam poſt reſurrectionem habere cœpit, non propter diuinitatem ſemper immortalem, à qua nunquam receſsit, in qua totus deus erat & tamen † moriturus adhuc erat. Hunc autem ſenſum ſequentia manifeſtant. Adiunxi enim dicens: Priores ſunt cæteri Apoſtoli per Ieſum Chriſtum adhuc ex parte hominem,[id eſt],mortalem. Nouiſsimus eſt Apoſtolus Paulus per Ieſum Chriſtum iam totum deum, id eſt, ex omni parte, immortalem. Hoc enim dixi, exponens quod ait Apoſtolus. Non ab hominibus,neq; per hominem,ſed per Ieſum Chriſtum & deum patrẽ,quaſi iam Ieſus Chriſtus non ſit homo. Sequitur enim:Qui ſuſcitauit eũ † à mortuis,vt hinc appareret cur dixerit, neq; per hominem. Proinde propter immortalitatem iam nunc non homo Chriſtus deus,propter ſubſtantiam verò naturæ humanæ,in qua aſcendit in cœlum,etiam [nunc] mediator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus,quoniam ſic veniet quo modo eum viderunt [qui viderunt] euntem in cœlum. Item quod dixi: Gratia dei eſt qua nobis donantur peccata vt recõciliemur deo, pax autem qua reconciliamur deo, ſic accipiendum eſt, vt tamen ſciamus etiam vtrunque ad generalem Dei gratiam pertinere,quo modo in populo dei aliud ſpecialiter Iſrael,aliud Iudas,& tamẽ vtrunq;

† cum. cap. eodem

Galat. 1.

† illum.

1. Timo. 2.

Acto. 1. cap. 1.

vtrunque generaliter Iſraël, Item cùm exponerem: Quid ergo lex transgreſsionis gratia poſita eſt, ita diſtinguendum putaui, vt interrogatio eſſet. Quid ergo? Ad deinde reſponſio, Lex trāſgreſsionis gratia poſita eſt. Quod quidem non abhorret à vero, ſed melior mihi videtur iſta diſtinctio, vt interrogatio ſit, Quid ergo lex? & inferatur reſponſio: Transgreſsionis gratia poſita eſt. Quod autem dixi: Ordinatiſsimè itaque ſubiunxit: Quod ſi ſpiritu ducimini, non adhuc eſtis ſub lege, vt intelligamus eos eſſe ſub lege, quorum ſpiritus ita cōcupiſcit aduerſus carnem, vt non ea quæ volunt faciant: id eſt, non ſe teneant inuictos in charitate iuſtitiæ, ſed à concupiſcente aduerſum ſe carne vincantur. Hoc ex illo ſenſu eſt, quo ſentiebam id quod dictum eſt: Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Hæc enim ſibi inuicem aduerſantur, vt non ea quæ vultis faciatis, ad eos pertinere qui ſub lege ſunt, nondum ſub gratia. Adhuc enim nondum † intellexeram hæc verba, & illis qui ſub gratia ſunt non ſub lege, propterea conuenire, quia & ipſi concupiſcentias carnis, cōtra quas ſpiritu concupiſcunt, quamuis eis non conſentiant, nollent tamen eas † habere ſi poſſent. Et ideo non quæcunq; volunt faciunt, quia volunt eis carere, nec poſſunt. Tunc enim eas non habebunt, quando nec corruptibilem carnem. Hic liber ſic incipit: Cauſa propter quam ſcribit Apoſtolus.

cap. 3. *cap. 5.* *Gal. 5.* *† non.* *† vllas.*

Epiſtolæ quoque ad Romanos ſicut ad Galatas expoſitionem ſuſceperam †. Sed huius operis ſi perficeretur, plures libri erant futuri. Quorum vnum in ſola diſputatione ipſius ſalutationis abſolui, ab initio, ſcilicet vſque ad illud, vbi ait: Gratia vobis & pax à Deo patre † domino noſtro † Ieſu Chriſto. Factum eſt quippe vt immoraremur cùm vellemus ſoluere incidentem ſermoni noſtro difficillimam quæſtionem de peccato in ſpiritum ſanctum, quod non remittatur neque in hoc ſeculo, neque in futuro. Sed deinde alia volumina ceſſaui adiungere, exponendo epiſtolam totam ipſius operis magnitudine, ac labore deterritus, & in alia faciliora deflexus ſum. Ita factum eſt, vt librum quem feceram primum, relinquerem ſolum, cuius eſſe titulum volui, Epiſtolæ ad Romanos inchoatæ expoſitio. Vbi quod dixi: Gratiam eſſe

Expoſitio epiſtolę Pauli ad Rom. inchoata. cap. xxv. *Matth. 12* *† inchoaueram.* *† noſtro.* *† deeſt noſtro.*

† dimiſsione. al. dimiſsionē.

in remiſsione † peccatorum, pacem verò in reconciliatione Dei. Vbicunque hoc dixi, non ſic accipiendum eſt, ac ſi pax ipſa & reconciliatio non pertineat ad gratiam generalem: ſed quod ſpecialiter nomine gratiæ remiſsionem ſignificauerit peccatorũ. Sicut legem & ſpecialiter dicimus ſecundum quod dictum eſt: Lex & prophetæ, & generaliter, vt in ea ſint & prophetæ. Hic liber ſic incipit: In Epiſtola quam Paulus Apoſtolus ſcripſit.

De diuerſis quæſtionibus octogintatrib⁹. Ca. xxvj.

† mea.

† ſeruata. al. nullo ſeruato ordino.

Eſt etiam inter illa quæ ſcripſimus quoddã prolixum opus, quod tamen vnus deputatur liber, cuius eſt titulus: De diuerſis quæſtionibus octogintatribus. Cùm autem diſperſæ fuiſſent per chartulas multas, quoniam ab ipſo primo tempore conuerſionis noſtræ †, poſteaquam in Africam venimus, ſicut interrogabar à fratribus, quando me vacantem videbant, nulla obſeruata † ordinatione dictatæ ſunt, iuſsi eas iam epiſcopus colligi, & vnũ ex eis librum fieri, adhibitis numeris, vt quod quiſque legere voluerit, facilè inueniat. Harum quæſtionum eſt. j. Vtrum anima à ſeipſa ſit. ij. De libero arbitrio. iij. Vtrum Deo authore ſit homo deterior. iiij. Quæ ſit cauſa vt ſit homo deterior. v. Vtrum animal irrationale beatum eſſe poſsit. vj. De malo. vij. Quę proprie in animante anima eſſe † dicatur. viij. Vtrum per ſe anima moueatur. ix. Vtrum corporeis ſenſibus percipi veritas poſsit. In qua illud quod dixi: Omne quod corporeus ſenſus attingit, quod & ſenſibile dicitur, ſine vlla intermiſſione temporis commutatur, ſine dubio. verum quidem nõ eſt in corporibus reſurrectionis incorruptibilibus, ſed nunc ea nullus noſtris corporis ſenſus attingit, niſi fortè diuinitus tale aliquid reueletur. x. Vtrum corpus à Deo ſit. xj. Quare Chriſtus de fœmina natus ſit. xij. Locus † vbi titulus eſt: Sententia cuiuſdam ſapientis, non eſt mea, ſed quia per me innotuit quibuſdam fratribus, qui tunc à me iſta diligentiſsimè colligebant †, & placuit eis, inter noſtra eam ſcribere voluerunt. Eſt autem cuiuſdam Fontei Carthaginenſis, de mente mundanda ad videndum Deum, quod paganus quidem ſcripſit, ſed Chriſtianus baptizatus mortuus eſt. xiij. Quo documento conſtet homines beſtiis excellere. xiiij. Non fuiſſe corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti phantaſma. xv. De intellectu.

† deeſt, eſſe.

† xij. loco.

eo: ſubdbat 2. ſen. diſt. 35. cap. quod autem. & di. 37. cap. eam ergo.

lectu. xvj. De filio Dei. xvij. De ſcientia Dei. xviij.
De trina vnitate. xix. De Deo & creatura. xx. De lo-
co Dei. xxj. Vtrũ Deus author mali non ſit. Vbi viden-
dum eſt, ne malè intelligatur quod dixi, Mali author non
eſt, qui † omnium quæ ſunt author eſt, quia inquantum † *quis.*
ſunt, in tantum bona ſunt. Et ne hinc putetur non ab il-
lo eſſe pœnam malorum, quæ vtique malum eſt iis qui pu-
niuntur. Sed hoc ita dixi quemadmodum dictum eſt: Deus
mortem non fecit. Cùm alibi ſcriptum ſit: Mors & vita à *Sap.1.*
domino Deo eſt. Malorum ergo pœna quæ à Domino † *Eccl.11.*
Deo eſt, malum eſt quidem malis, ſed in bonis Dei operi- *2. ſen. diſt.*
bus eſt, quoniam iuſtum eſt vt mali puniantur, & vtique *36. cap. Et*
bonum eſt: omne quod iuſtum eſt. xxij. Deum *ideo, &c.*
non pati neceſsitatem. xxiij. De patre & filio. Vbi *quod autẽ.*
dixi quod eã ipſe genuerit, qua ſapiens dicitur ſapiẽtiam: † *1. ſen. diſt.*
ſed melius iſtam quæſtionem in libro poſtea de Trinitate *32. ca. præ-*
tractauimus. xxiiij. Vtrum & peccatum & rectè fa- *te. ea.*
ctum in libero ſit voluntatis arbitrio. Quod ita eſſe omni- † *al. non*
no veriſsimum eſt. Sed vt ad rectè faciendum liberum ſit, *habet, do-*
Dei gratia liberatur. xxv. De cruce Chriſti. xxvj. De *mino.*
differentia peccatorum. xxvij. De prouidentia. xxviij. † *aliàs ſa-*
Quare Deus mundum facere voluerit. xxix. Vtrum ali- *pientia.*
quid ſit ſurſum, aut deorum in † vniuerſo. xxx. Vtrum † *al. deeſt*
omnia in vtilitatem hominum creata ſint. xxxj. [Eum *is.*
qui vt vult viuit, beatum eſſe]. Nec ipſa mea eſt, ſed Cice- *Tullius of-*
ronis: verumtamen quia & hæc per me innotuit fratribus, *fic. 1.*
inter iſta quæ colligebant ſcripſerunt eam, volentes noſſe,
quemadmodum virtutes animi ab illo diuiſæ ac diffinitæ
ſint. xxxij. Vtrum rem vllam alius alio magis intelli-
gat, atque ita eiuſdem rei per infinitum eat † intelligen- † *al. erat.*
tia. xxxiij. De metu. xxxiiij. Vtrum non aliud *Quid a-*
amandum ſit, quàm metu carere. xxxv. Quid amandum *mandũ ſit.*
ſit. In qua illud quod dixi, id eſſe amandum, quod nihil eſt *1. Cor. 3.*
aliud habere, quàm noſſe, non ſatis approbo. Neque enim *Imò, neſti-*
Deum non habebant quibus dictum eſt: Neſcitis quia *tis, dictum*
templũ Dei eſtis vos, & ſpiritus Dei habitat in vobis, nec *eſt pro, non*
tamen eum nouerant, vel non ſicut noſcẽdus eſt nouerant. *conſyderatis.*
Itẽ quod dixi, Nemo igitur beatã vitã nouit, & miſer eſt.
Nouit, dixi, quomodo noſcẽda eſt. Nam quis eam penitus
neſcit, eorum dũtaxat qui iam ratione vtuntur, quãdoqui-

dem beatos ſe eſſe velle nouerunt. xxxvj. De nutrienda charitate. Vbi dixi, Deus igitur & animus quo amatur, charitas propriè dicitur purgatiſsima, & conſummata, ſi nihil aliud amatur. Quòd ſi verùm eſt, quomodo ergo Apoſtolus ait: Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit? Et ex hoc admonet vt diligantur vxores. Sed ideo dictum eſt, propriè dilectio dicitur, quoniam caro diligitur quidem, nec tamen propriè, ſed propter animam cui ſubiacet ad vſum. nam & ſi propter ſeipſam videtur diligi, cùm eam nolumus eſſe deformem, ad aliud referendum eſt decus eius, ad illud, ſcilicet, à quo decora ſunt omnia. xxxvij. De ſemper nato. xxxviij. De conformatione animæ. xxxix. De alimentis. xl. Cùm animarum natura vna ſit, vnde hominum diuerſæ voluntates. xlj. Cùm omnia Deus fecerit, quare non æqualiter fecerit. xlij. Quemadmodum Dei ſapientia Dominus Ieſus Chriſtus, & in vtero matris fuerit, & in cælis. xliij. Quare filius Dei in homine apparuerit, & ſpiritus ſanctus in columba. xliiij. Quare tanto poſt venit dominus Ieſus Chriſtus. Vbi cùm generis humani tanquam vnius hominis ætates commemorarem, dixi, Nec oportuit venire diuinitus magiſtrũ, cuius imitatione in mores optimos formaretur, niſi tempore iuuentutis. Et adiunxi ad hoc valere, quod Apoſtolus dicit, ſub lege tãquam ſub pædagogo paruulos cuſtoditos. Sed poteſt mouere cur alibi dixerimus, Chriſtum in generis humani ſexta ætate tanquã in ſenectute veniſſe. Hoc ergo quod de iuuẽtute dictũ eſt, ad vigorem feruorémque fidei refertur, quæ per dilectionem operatur: illud autem de ſenectute ad temporum numerum. Poteſt enim intelligi vtrunque in vniuerſitate hominum, quod non poteſt in ætatibus ſingulorum. Sicut in corpore non poteſt eſſe ſimul & iuuẽtus & ſenectus, in animo autem poteſt: illa propter alacritatem, iſta propter grauitatem. xlv. Aduerſus Mathematicos. xlvj. De Ideis. xlvij. Vtrum aliquandò cogitationes noſtras videre poſsimus. Vbi quod dixi, angelica corpora, qualia nos ſperamus habituros, lucidiſsima atq; æetherea eſſe credendum eſt. Si hoc ſine membris quæ nunc habemus, & ſine ſubſtantia, quamuis incorruptibilis, tamẽ carnis accipiatur, erratur. Multò autem melius in opere de ciuitate

Ephe.5. *Dilectio proprie.* *Math.3.* *Galat.3.* *1. de Gen. contra Manichæos. cap.22.* *Galat.5.* *Lib.23.c.29.*

Dei quæſtio iſta tractata eſt, de videndis cogitationibus
noſtris. xlviij. De credibilibus. xlix. Quare filij
Iſraël ſacrificabant viſibiliter pecorum victimas. l. De
æqualitate filij. lj. De homine facto ad imaginem, &
ſimilitudinem Dei. Vbi quod dixi, Homo ſine vita non re-
ctè appellatur, cùm dicatur homo etiam cadauer hominis.
Ergo ſaltem dicere debui, nō propriè dicitur: vbi dixi: non
rectè dicitur. Item quod dixi, Neque inſcitè diſtinguitur, † al. abeſt
quòd aliud ſit imago & ſimilitudo Dei, qui etiam filius di qui etiam
citur, † aliud ad imaginem & ſimilitudinem Dei, ſicut ho filius dici
minē factum accepimus. Quod non ita intelligendum eſt, tur.
quaſi homo non dicatur imago Dei, cùm dicat Apoſtolus: 1. Cor. 11.
Vir quidem non debet velare caput, cùm ſit imago & glo- Exo. 3. 12.
ria Dei. ſed dicitur etiam ad imaginem Dei, quod vnigeni-
tus non dicitur, qui tantummodo imago eſt non ad ima-
ginem. lij. De eo quod dictum eſt: Pœnitet me fe- Gen. 6.
ciſſe hominem. liij. De auro & argento, quod Iſra-
litæ ab Aegyptiis acceperunt. liiij. De eo quod ſcri-
ptum eſt: Mihi autē adhærere Deo bonum eſt. Vbi quod Pſal. 72.
dixi. Quod autem eſt omni anima melius, id Deum dici-
mus, magis dici debuit, omni creato ſpiritu melius. lv.
De eo quod ſcriptum eſt: Sexaginta ſunt reginæ, octogin- Canti. 6.
ta concubinæ, & adoleſcentularum † non eſt numerus. † al. adoleſcentulę,
lvj. De annis quadraginta ſex ædificati templi. lvij. quarum.
De centum quinquaginta tribus piſcibus. lviij. De
Ioanne Baptiſta. lix. De decem virginibus. lx. De Matt. 25.
Die autem illo & hora nemo ſcit, neque angeli cælorum, Matth. 24.
neque filius hominis, niſi ſolus Pater. lxj. De eo quod
ſcriptum eſt in Euangelio, turbas Dominum in monte † † al. ere-
pauiſſe de quinque panibus. Vbi quod dixi duos piſces mo.
duas illas ſignificare perſonas, regiam, ſcilicet, & ſacerdo- Ioan. 6.
talem, ad quas etiam ſacroſancta illa vnctio pertinebat: di-
cendum potius fuit, maximè pertinebat, quoniam vnctos
aliquando legimus, & Prophetas. Item quod dixi, Lucas Luc. 3.
qui tanquam aſcendentem poſt abolitionem peccatorum
ſacerdotem Chriſtum inſinuauit, per Nathan aſcendit ad Nathan.
Dauid: quia Natha propheta miſſus erat, cuius correptio- Dauid.
ne Dauid ipſi' peccati abolitionē pœnitēdo impetrauit. Nō
ſic accipiendum eſt tanquam ipſe fuerit Nathan propheta,
qui filius Dauid: quia nec hoc † dictum eſt, quia ipſe pro- † al. hic.

 pheta

pheta miſſus erat, ſed dictum eſt, Quia Natan propheta miſſus erat: vt myſterium non in eodem homine, ſed in eodem nomine intelligatur. lxij. De eo quod ſcriptum
Ioan. 1. eſt in Euangelio: quod baptizabat Ieſus plures quàm Ioãnes, quãuis ipſe nõ baptizaret, ſed diſcipuli eius. Vbi quod
Luc. 23. dixi, Latro ille (cui dictum eſt à domino: Amen dico tibi,
De conſec. di.4.c. baptiſmi. 4. ſen.di.4.c. Sunt & alij. hodie mecum eris in paradiſo) qui nec ipſum baptiſmum acceperat. Hoc quidem & alios ante nos rectores ſanctæ Eccleſiæ poſuiſſe in ſuis literis inuenimus, ſed quibus documentis ſatis poſsit oſtendi quòd non fuerit baptizatus ille latro, ignoro. De qua re in poſterioribus quibuſdam opuſculis noſtris diligentius diſputatum eſt, maximè in
li.3.ca.6. eo quod ad Vincentium Victorem de animæ origine ſcri-
Ioan.4. pſimus. lxiij. De verbo. lxiiij. De muliere Samarita-
Ioan. 12. na. lxv. De reſurrectione Lazari. lxvj. De eo quod ſcriptum eſt: An ignoratis fratres, ſcientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini, in quantum tempus viuit: vſque ad eum locum, in quo ſcriptum eſt: Viuificabit & mortalia corpora veſtra per inhabitantem ſpiritum
Roma. 8. eius in vobis. Vbi illud quod ait Apoſtolus: Scimus autem quia lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum: exponere volens, dixi, id eſt, carni conſentio, nondum ſpiritali gratia liberatus. Quod non ſic accipiendum eſt, quaſi ſpiritalis homo iam ſub gratia conſtitutus, etiam de ſeipſo non poſsit hoc dicere: Venundatus ſum ſub peccato. Quod
Roma.8. enim operor non intelligo: Non enim quod volo bonum hoc ago, ſed quod odio malum illud facio, & cætera quæ ſequuntur vſque ad eum locum vbi dictum eſt: Miſer ego
Corp' mortuum. homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Quod poſtea didici, ſicut iam ſum ante confeſſus. Rurſus exponens quod ait Apoſtolus: Corpus quidem mortuum eſt propter peccatum. Mortuum (inquam) corpus dicit, quandiu tale eſt, vt indigentia rerum temporalium moleſtet animam. Sed multo melius mihi poſtea viſum eſt " & " ideo mortuum corpus dictum, quod habeat iam moriendi neceſsitatem, quã nõ habuit ante peccatum. lxvij. De eo quod ſcriptum eſt: Exiſtimo enim quod indignæ ſint paſsiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reue-
† id. labitur in nobis: vſque ad illud† quod dictum eſt: Spe enim ſalui facti ſumus. Vbi cum exponerem quod ſcriptum eſt:

Et

Et ipſa creatura liberabitur à ſeruitute interitus, dixi, Et
ipſa creatura, id eſt, ipſe homo, cum iam ſignaculo imagi-
nis propter peccatum amiſſo remanſit tantummodo crea-
tura. Quod non ita accipiendum eſt quaſi totum amiſerit
homo quod habebat imaginis dei. Nam ſi omnino non
amiſiſſet, non eſſet propter quod diceretur: Reformami- Romã.12.
ni in nouitate mentis veſtræ. Et, In eandem imaginem 2. Cor.3.
transformamur. Sed rurſum ſi totum amiſiſſet, nihil ma- Pſal.38.
neret vnde diceretur. Quanquam in imagine ambulet ho-
mo, tamen vanè conturbatur. Item quod dixi, ſpiri-
taliter ſummos angelos viuere, infimos verò animaliter:
audacius dictum eſt de infimis quàm vt poſsit vel ſcriptu
ris ſanctis, vel ipſis rebus oſtendi: quia & ſi forſitan po-
teſt, difficillimè poteſt. lxviij. De eo quod ſcriptum eſt.
O homo tu quis es, reſpõdeas [deo?] Vbi dixi, Quia etiam
ſi leuioribus quiſque peccatis, aut certe quãuis grauiori-
bus & multis, tamen magno gemitu & dolore pœniten-
di miſericordia dei dignus fuerit, non ipſius eſt, qui ſi re-
linqueretur interiret, ſed miſerentis dei, qui eius precibus
doloribúſque ſubuenit. Parum eſt enim velle, niſi deus
miſereatur: ſed deus non miſeretur, qui ad pacem vocat, † hic.
niſi voluntas præceſſerit ad pacem, Hoc † dictum eſt
poſt pœnitentiam. Nam eſt miſericordia dei etiam ipſam
præueniens voluntatem: quæ ſi non eſſet, non prępara-
retur voluntas à domino. θ Et θ ad eam miſericordiam
pertinet & ipſa vocatio quæ etiam fidem præuenit. De
qua paulo poſt cum agerem dixi, Hæc autem vocatio quę
ſiue in ſingulis hominibus, ſiue in populis atque ipſo ge-
nere humano per temporum opportunitates operatur,
altæ & profundæ [domini operationis eſt &] ordinatio-
nis θ eſt θ, Quò pertinet etiam illud, In vtero ſanctifica- Hiere.1.
ui te, & cum eſſes in renibus patris tui, vidi te. Et, Iacob Roma. 9.
dilexi, Eſau autem odio habui, & cætera: Quãuis teſtimo Mala.1.
nium illud, Cum eſſes in renibus patris tui, vidi te: vnde
mihi tanquam ſcriptum ſit, occurrerit, neſcio. lxix. De eo
quod ſcriptum [eſt.] Tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei
qui illi ſubiecit omnia. lxx. De eo quod Apoſtolus di-
cit, Abſorpta eſt mors in victoria, † θ Vbi eſt mors victo- 1.Cor. 15.
ria tua, θ vbi eſt mors contentio tua? vbi eſt mors aculeus † victo-
tuus? Aculeus aũt mortis peccatum θ eſt, θ virtus verò pec- riam.

cati lex. lxxj. De eo quod ſcriptum eſt: Inuicem onera
Gala.6. veſtra portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. lxxij.
De temporibus æternis. lxxiij. De eo quod ſciptum
Philip.2. eſt: Et habitu inuentus vt homo. lxxiiij. De eo quod
Coloſſ. 1. ſcriptum eſt in epiſtola Pauli ad Coloſſen. In quo habemus redemptionem & remiſsionem peccatorum, qui eſt imago Dei inuiſibilis. lxxv. De hæreditate Dei. lxxvj.
Iacobi 2. De eo quod Apoſtolus Iacobus dicit: Vis autem ſcire homo inanis, quia fides ſine operibus ocioſa eſt. lxxvij. De timore, vtrum peccatum ſit. lxxviij. De pulchritudine ſimulacrorum. lxxix. Quare magi Pharao-
Exo.7. nis fecerunt miracula quædam ſicut Moyſes famulus dei. lxxx. Aduerſus Apollinariſtas. lxxxj. De quadrageſima & quinquageſima. lxxxij. De eo quod ſcri-
Hebr.13. ptum eſt: Quem enim diligit dominus† corrigit,† flagel-
Matth.19. lat autem omnem filium quem recipit. lxxxiij. De
† Deus. coniugio in eo quod dominus ait: Si dimiſerit vxorem
† corripit. ſuam excepta cauſa fornicationis. Hoc opus ſic incipit, Omne verum.

De mendacio. Cap. XXVII.

ITem de mendacio ſcripſi librum, qui & ſi cum aliquo labore intelligitur, habet tamen non inutilem ingenij & mentis exercitationem, magiſque moribus ad veriloquium diligendum proficit. Hunc quoque auferre ſtatueram de opuſculis meis, quia[&] obſcurus & anfractuoſus, & omnino moleſtus mihi videbatur, propter quod eũ nec edideram. Deinde cum poſtea ſcripſiſſem alterum, cuius titulus eſt, Contra mendacium: multo magis iſtum non eſſe decreueram & iuſſeram, ſed non eſt factum. Itaq; in iſta retractatione opuſculorum meorum, cum eum incolumem reperiſſem, etiam ipſum retractatum manere præcepi: maxime quia in eo nonnulla ſunt neceſſaria, quæ in illo altero non ſunt. Propterea verò illius inſcriptio eſt, Contra mendacium: iſtius autem, De mendacio: quoniam per illum totum oppugnatio eſt aperta mendacij: iſtius autem magna pars in inquiſitionis diſputatione verſatur. Ad eundem tamen finem vterque dirigitur. Hic liber ſic incipit, Magna quæſtio eſt de mendacio.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

Retractationum Liber Secundus.

LIBRORVM quos epiſcopus elaboraui, primi duo ſunt ad Simplicianum Eccleſiæ Mediolanenſis antiſtitem; qui beatiſsimo ſucceſsit Ambroſio, de diuerſis quæſtionibus, quarum duas ex epiſtola Pauli Apoſtoli ad Romanos in primum librum contuli. Harum prior eſt de eo quod ſcriptum eſt: Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt: Abſit, vſque ad illud vbi ait: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. In qua illa Apoſtoli verba, lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum, & cætera, quibus caro contra ſpiritum confligere oſtenditur, eo modo expoſui, tanquam homo deſcribatur adhuc ſub lege, nondum ſub gratia conſtitutus. Longè enim poſtea & ſpiritalis hominis, & hoc probabilius, eſſe poſſe illa verba cognoui. Poſterior in hoc libro quæſtio eſt, ab eo loco vbi ait, non ſolum autem illa, ſed & Rebecca ex vno concubitu habens Iſaac patris noſtri, vſque ad illud vbi ait: Niſi dominus Zebaoth reliquiſſet nobis ſemen: ſicut Sodoma facti eſſem⁹, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus, In cuius quæſtionis ſolutione laboratum eſt quidem pro libero arbitrio voluntatis humanæ, ſed vicit dei gratia. Nec niſi ad illud potuit perueniri, vt liquidiſsima veritate dixiſſe intelligatur Apoſtolus: Quis enim te diſcernit?

De diuerſis quæſtionibus ad ſimplicianum. ca. I. In lib. de prædeſtinatione ſanctorum. cap. 4. Roma. 7. Libr. 1. ap Simplicianū quæſ. 1. Roma. 9. Eſa. 1. Libr. 1. ad Simpl. q. 2. 1. corin. 4.

nit?Quid autem habes quod non accepiſti?Si autem acce piſti,quid gloriaris quaſi non acceperis?Quod volẽs etiã martyr Cyprianus oſtẽdere,hoc totum ipſo titulo defini uit,dicens,In nullo gloriandum ; quando noſtrum nihil

† *ſit.* eſt, † in ſecundo libro tractantur cæteræ quæſtiones, & pro noſtra quantulacunque facultate ſoluuntur,quæ ſunt omnes de ſcriptura,quæ regnorum appellatur. Harum

1.Reg.10. prima eſt de eo quod ſcriptum eſt: Et inſiluit ſpiritus do

& 16. mini in Saul:cum alibi dicatur, Et ſpiritus domini malus

Lib.2.q.1. in Saul.Quam cum exponerem,dixi:Quanuis ſit in cuiuſ que poteſtate quid velit,non eſt tamen in cuiuſquam pote ſtate quid poſsit.Quod ideo dictum eſt,quia non dicimus eſſe in poteſtate noſtra, niſi quod cum volumus fit, vbi prius & maximè eſt ipſum velle. Sine vllo quippe interuallo temporis præſto eſt voluntas ipſa cum volumus,ſed hanc quoque ad bene viuendum deſuper accipimus poteſtatem, cum præparatur voluntas à domino. Secunda

1.Reg.15. quæſtio eſt,quo modo dictum ſit: Pœnitet me quod con-

1.Reg.28. ſtituerim regem Saul. Tertia, Vtrum ſpiritus immundus qui erat in Pythoniſſa, potuerit agere vt Samuel à

2.Reg.7. Saule videretur, & loqueretur cum eo. Quarta, de eo quod ſcriptum eſt: Intrauit rex Dauid, & ſedit ante domi num.Quinta de eo quod dixit Helias: O domine teſtis hu

3.Reg.17. ius viduæ,cũ qua ego inhabito apud ipſam,tu male feciſti occidere filiũ ei⁹. Hoc opus ſic incipit: Gratiſsimã planè.

Contra epiſtolam quam vocant fundamenti. Cap. II.

LIber contra epiſtolam Manichæi,quam vocant fundamenti,principia eius ſola redarguit,ſed in cæteris illius partibus annotationes vbi videbatur, affixæ [in vltimis verò anfractus omnes vbi videbatur exploſi] ſunt:quibus tota ſubuertitur, & quibus commonerer, ſi quando contra totam ſcribere vacauiſſet. Hic liber ſic incipit: Vnum verum Deum.

De agone chriſtiano Cap. III.

LIber de agone Chriſtiano fratribus in eloquio Latino ineruditis humili ſermone conſcriptus eſt, fidei regulam continẽs & præcepta viuendi. In quo illud

cap.32. quod poſitum eſt, Nec eos audiamus qui carnis reſurre-

1.Cor.15. ctionem futurã negant,& cõmemorant quod ait Apoſtolus Paulus, Caro & ſanguis regnum dei nõ poſsidebunt, nõ intelligentes quod ipſe dicit Apoſtolus: Oportet corruptibile hoc induere corruptionem, & mortale hoc induere

immor

Immortalitatē. Cum enim hoc factum fuerit, iam nō e-
rit caro & ſanguis, ſed cœleſte corpus. Non ſic accipien-
dum eſt, quaſi carnis non ſit futura ſubſtantia, ſed carnis
& ſanguinis nomine ipſam corruptionem carnis & ſan-
guinis intelligendus eſt Apoſtolus nuncupaſſe, que vtique
in regno illo non erit, vbi caro incorruptibilis erit. Quā-
uis & aliter poſsit intelligi, vt carnem & ſanguinem ope-
ra carnis & ſanguinis dixiſſe accipiamus Apoſtolum, &
eos regnum dei non poſſeſſuros, qui perſeueranter iſta di
lexerint. Hic liber ſic incipit: Corona victoriæ. *De do‑ri-*

LIbros de doctrina chriſtiana, cum imperfectos com *na chriſtia*
periſſem, perficere malui quā eis ſic relictis ad alia *na.*
tractanda †tranſire. Compleui ergo tertium qui Cap. IIII.
ſcriptis fuerat vſque ad eum locum, vbi commemora- *† retractā*
tum eſt ex Euangelico teſtimonium de muliere, quæ abſ- *da. cap. 25*
condit fermentum in tribus menſuris farinæ, donec fer- *Luca 13.*
mentaretur totum. Addidi etiam nouiſsimum librum, &
θinθ quatuor libris opus illud impleui, quorum primi tres
adiuuant vt ſcripturæ intelligantur: quartus autem quo-
modo quæ intelligimus proferenda ſint. In ſecundo ſanè *cap. 8.*
libro de authore libri, quem plures vocant Sapientiam
Salomonis, quod etiam ipſum ſicut Eccleſiaſticum Ieſus
θ filiusθ Sirach ſcripſerit, non ita conſtare, ſicut à me di-
ctum eſt: poſtea didici, & omnino probabilius comperi
non eſſe eius libri authorem. Vbi autem dixi, His qua-
draginta quatuor libris teſtamenti veteris terminatur au
thoritas, ex conſuetudine qua iam loquitur Eccleſia, ve-
tus teſtamentum appellaui. Apoſtolus autem non videtur *Gala. 4.*
appellare vetus teſtamentum, niſi quod datum eſt θ eiθ in
monte Sina. Et in eo quod dixi de temporum hiſtoria ſe-
cundum Ambroſium ſoluiſſe queſtionem, tanquam coæ *Capit. 28.*
ranei fuerint Plato & Hieremias, me fefellit memoria.
Namquid ille de hac re epiſcopus ſenſerit, † in libro eius *† dixerit.*
legitur, quem de ſacramentis ſiue de prophetia ſcripſit.
Hoc opus ſic incipit: Sunt præcepta quædam.

SVnt duo libri mei, quorum titulus eſt contra partem *Contra*
Donati. In quorum primo libro dixi non mihi pla- *partem*
cere vllius ſecularis poteſtatis impetu ſchiſmaticos *Donati.*
ad communionem violenter [vehementer que] arcta- Cap. V.
ri. Quod† vere tunc mihi non placebat, quia nondum † [illegible]
exper

expertus eram, vel quantum mali eorum auderet impunitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre poſſet diligentia diſciplinæ. Hoc opus ſic incipit, Quoniam Donatiſtæ nobis.

Confeſſionum cap. VI. CONfeſsionum mearum libri xiij. [&] de malis & de bonis meis deum laudant iuſtum & bonum atq; in eum excitant humanum intellectum & affectum: interim quod [ad] me attinet, hoc in me egerunt cum ſcriberentur, & agunt cum leguntur. Quid de illis alij ſentiant, ipſi viderint, multis tamen fratribus eos multum placuiſſe & placere ſcio, A primo vſque ad decimum de me ſcripti ſunt. In tribus cæteris de ſcripturis ſanctis, ab eo quod ſcriptum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram, vſque ad ſabbati requiem. In iiij. libro, cum de amici morte animi mei miſeriam confiterer, dicens quod anima mea † vna quodam modo facta fuerat ex duabus, & ideo (inquam) forte mori metuebam, ne totus ille moreretur quem multum amaueram, quæ mihi quaſi declamatio leuis quàm grauis confeſsio videtur, quanuis vtcunque temperata ſit hæc ineptia in eo quod additum eſt, forte. Et illud in libro xiij. quod dixi firmamentum factum inter ſpiritales aquas ſuperiores, & corporales inferiores, non ſatis conſyderate dictum eſt. Res autem in abdito eſt valde. Hoc opus ſic incipit, Magnus es domine, & laudabilis valde.

Gene. 1. Cap. 6. † noſtra. cap. 32.

Contra Fauſtum Manichæũ cap. VII. COntra Fauſtum Manichæum blaſphemantem legem & prophetas, & eorum deum, & incarnationem Chriſti, ſcripturas autem noui teſtamenti, quibus conuincitur, falſatas eſſe dicentem, ſcripſi grande opus, verbis eius propoſitis, reddens reſponſiones meas, triginta & tres diſputationes ſunt, quas etiam libros cur non dixerim? Nam etſi ſunt in eis aliqui perbreues, tamé libri ſunt. Vnus verò eorum, vbi à nobis aduerſum eius criminationes patriarcharum vita defenditur, tantæ prolixitatis eſt, quantæ nullus ferè librorum meorum. In libro ergo tertio cum ſoluerem quæſtionem, quo modo potuerit duos patres habere Ioſeph, dixi quidem quod ex alio natus, ab alio fuerit adoptatus, ſed genus quoque adoptionis dicere debui: ſic enim ſonat quod dixi, tanquam eum viuus adoptauerit alius pater. Lex autem filios etiam mor-

ca. 3. & li. 28. ca. 3 & 2. Retrac. 12. 10 & 55 Deute. 25.

tuis adoptabat, iubens vt fratris ſine filijs mortui duceret frater vxorem, & fratri defuncto ſemen ex eadem ſuſcitaret, quæ profecto de duobus vnius hominis patribus expeditior ibi redditur ratio. Vterini autem fratres fuerunt in quibus hoc contigit, vt vnius defuncti, qui vocabatur Heli, duceret alter vxorem, id eſt, Iacob, à quo Matthæus narrat genitum eſſe Ioſeph: ſed vterino fratri ſuo eum genuit, cuius filium Lucas dicit fuiſſe Ioſeph, non vtique genitum, ſed ex lege adoptiuum. Hoc in eorum literis inuentum eſt. qui recenti memoria poſt aſcenſionem domini de hac reſcripſerunt. Nam etiam nomen eiuſdem mulieris quæ peperit Iacob patrem Ioſeph de priore marito Nathan, qui fuit pater Iacob, auus Ioſeph ſecundum Matthæum: & de marito poſteriore Melchi peperit Heli, cuius erat adoptiuus Ioſeph, non tacuit Africanus. Quod quidem cum Fauſto reſponderem, nondum legeram, ſed tamen per adoptionem potuiſſe contingere, vt vnus homo duos haberet patres, dubitare non poteram. In duodecimo & tertio decimo de filio Noë ſecundo qui eſt appellatus Chã, ita diſputatum eſt, tanquam non in filio ſuo Chanaan, ſicut ſcriptura demonſtrat, ſed in ſeipſo fuerit à patre maledictus. In quartodecimo de ſole & luna talia dicta ſunt, tanquam ſentiant, & ideo tolerent vanos adoratores ſuos, quãuis verba ibi accipi poſsint ab animali ad animale tranſlata, modo locutionis qui vocatur Græcè metaphora, ſicut de mari ſcriptum eſt, quod fremat in vtero matris ſuę volens progredi, cum vtique non habeat voluntatem. In vndetriceſimo, Abſit, inquam, vt ſit in membris ſanctorum etiam genitalibus aliqua turpitudo. Dicuntur quidem inhoneſta, quia non habent eam ſpeciem decoris, quam membra quæ in promptu locata ſunt: ſed probabilior in aliis poſtea ſcripturis noſtris† reddita ratio eſt, cur ea dixerit etiã Apoſtolus inhoneſta, propter legẽ ſcilicet in membris repugnantem legi mentis quæ de peccato accidit. non de prima noſtræ inſtitutione naturæ. Hoc opus ſic incipit, Fauſtus quidem fuit genere Afer.

Africanus Cap.24.

circa finem & li.13.ca 10.

† ſcriptis. 1.corin.12 Roma.7.

CONtra Manichæum quendam nomine Felicem pręſente populo in Eccleſia biduo diſputaui. Hipponem quippe venerat, eundem ſeminaturus errorem: vnus enim erat ex doctoribus eorum, quamuis inerudi-

contra Felicem Manichæum.

tus liberalibus literis, ſed tamen verſutior Fortunato, Ge-
Ca. VIII. ſta ſunt eccleſiaſtica, ſed inter meos libros computantur. Duo ergo libri ſunt, In quorum ſecundo diſputatum eſt de libe.o voluntatis arbitrio, ſiue ad malum † operandum, ſiue ad bonum: ſed de gratia qua vere liberi ſunt de quibus ſcriptum eſt: Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis diligentius diſputare, quoniam talis erat cum quo agebamus, nulla ſumus neceſsitate compulſi. Hoc opus ſic incipit, Honorio Auguſto.

† male.

Ioan. 8.

De natura boni aduerſus Manichæos. cap. IX.

Liber de natura boni aduerſus Manichæos eſt, vbi oſtenditur naturam incommutabilem deum eſſe ac ſummum bonum, atque ab illo eſſe cæteras naturas, ſiue ſpiritales, ſiue corporales, atque omne inquantum naturæ ſunt, bonas eſſe: & quid, vel vnde ſit malum, & quanta mala Manichæi ponant in natura boni, & quanta bona in natura mali, quas naturas finxit error ipſorum. Hic liber ſic incipit, Summum bonum quo ſuperius non eſt, deus eſt.

Contra Secundinum Manichæũ Cap. X.

Secundinus quidam, non ex eis quos Manichæi electos, ſed ex eis quos auditores vocant, quem nec facie quidem noueram, ſcripſit ad me velut amicus, honorifice obiurgans quod opugnarem literis illam hæreſim, & admonẽs ne facerem, atque ad eam potius ſectandã exhortans, cum eius defenſione, & fidei catholicæ reprehenſione. Huic reſpondi: Sed quia in eiuſdem opuſculi capite non poſui, quis cui ſcriberem, † non in epiſtolis meis, ſed in libris habetur. Illic ab exordio conſcripta eſt etiam eius epiſtola. Huius autem libri † mei titulus eſt, Contra Secundinum Manichæum, quod mea ſententia omnibus quæ aduerſus illam peſtem ſcribere potui, facile præpono Hic liber ſic incipit, Tua in me beneuolentia.

† ſcriberet

† voluminis.

Contra Hilarium tribunitium. Cap. XI.

Inter hæc Hilarius quidam vir tribunitius laicus catholicus, neſcio vnde aduerſus dei miniſtros, vt fieri aſſolet, irritatus, morem qui tunc eſſe apud Carthaginẽ cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de pſalmorum libro, ſiue ante oblationẽ, ſiuẽ cum diſtribueretur populo quod fuiſſet oblatum, maledica reprehenſione vbicunq; poterat lacerabat, aſſerens fieri non oportere. Huic reſpõdi iubẽtibus fratribus, & vocabatur liber ipſe, Contra Hilarium. Hic liber ſic incipit, Qui dicunt mentionem.

Sunt

SVnt quædam expoſitiones quorundam locorum ex euangelio ſecundum Matthæum, & aliæ ſimiliter ſecundum Lucam, in vnum librum illæ in alterum iſtæ redactæ ſunt. Titulus autem operis huius eſt. Quęſtiones euangeliorum. Sed quare illa ſola de ſupradictis euangelicis libris expoſita fuerint, quæ his libris meis cõtinentur & quæ iſta ſint, prologus meus, adiunctis atque enumeratis eiſdem quæſtionibus, ita vt quiſque legere quod voluerit, numeros ſecutus inueniat, ſatis iudicat. In primo ergo libro in eo quod poſitum eſt, Dominum ſeorſum duobus diſcipulis ſuam retuliſſe paſsionem mendoſitas codicis nos fefellit. Nã duodecim ſcriptũ eſt, nõ duobus. In ſecũdo libro volẽs exponere quomodo duos patres potuerit habere Ioſeph, cuius coniunx dicta eſt virgo Maria, illud quod perhibetur fratrẽ duxiſſe defuncti fratris vxorem, vt ei ſemen ſecundũ legem ſuſcitaret, ideo dixi eſſe infirmum, quoniam qui naſceretur. nomen defuncti lex eum iubebat accipere. Non eſt verum. Nomen enim defuncti quod dictũ eſt, ad hoc lex valere præcepit, vt eius filius diceretur, non ad † hoc quod ille vocaretur. Hoc opus ſic incipit, Hoc opus non ita ſcriptum eſt. *Quęſtionum euangeliorum. Cap. XII.* *Cap. 27.* *Matth. 29.* *Deute. 25.* *† vt.*

LIber cuius eſt titulus, annotationes in Iob, vtrum meus habendus ſit, an potius eorum qui eos ſicut potuerunt vel voluerunt redigere in vnum corpus deſcriptas de frontibus codicis, non facile dixerim. Suaues enim paucisſimis intelligentibus ſunt, qui tamen neceſſe eſt offendantur multa non intelligẽtes, quia nec ipſa verba quæ exponuntur ita deſcripta ſunt in multis locis, vt appareat quid exponatur. † Deinde breuitatem ſententiarum tanta, ſequuta eſt obſcuritas: vt eam lector vix ferre poſsit, quẽ neceſſe eſt plurima non intellecta tranſire. Poſtremò tam mendoſum comperi opus ipſum in codicibus noſtris, vt emendare non poſſem, nec editum à me dici vellem, niſi quia ſcio fratres id habere, quorum ſtudio non potuit denegari. Hoc opus ſic incipit: Et opera magna erant ei ſuper terram. *Annotationes in Iob. Ca. XIII.* *† exponantur.*

Est etiam liber noſter de catechizandis rudibus hoc ipſo titulo prænotatus. In quo libro vbi dixi, Nec angelus qui cum ſpiritibus aliis ſatellitibus ſuis ſuperbiendo deſeruit obedientiam dei, & diabolus factus eſt *De catechizandis rudium. Ca. XIIII.* *Cap. 18.*

eſt, aliquid nocuit deo, ſed ſibi. Nouit enim deus ordinare deſerentes ſe animas. conuenientius diceretur. deſerentes ſe ſpiritus, quoniam de angelis agebatur: Hic liber ſic incipit: Petiſti [à] me frater, Deo gratias.

De trinitate.
Ca. XV.

LIbros de trinitate, quæ deus eſt, xv. ſcripſi per aliquot annos. Sed cum eorum duodecimum nondum perfeciſſem, & eos diutius tenerem quàm poſſent ſuſtinere qui vehementer [illos] habere cupiebant, ſubtracti ſunt mihi minus emendati quàm deberent ac poſſent, quando eos edere voluiſſem. Quod poſteaquam compleri, quia & alia eorum apud nos exemplaria remanſerant, ſtatueram eos iam ipſe non edere, ſed ſic habere, vt in alio aliquo opuſculo meo quid mihi de his euenerit dicerem: vrgentibus tamen fratribus, quia † reſiſtere non valui, emendaui eos quantum emendandos putaui, & compleui & edidi, adiungens eis à capite epiſtolam, quam ſcripſi ad venerabilem Aurelium epiſcopum Carthaginenſis Eccleſiæ: quo tanquam prologo expoſui, & quod accidiſſet, & quid facere mea cogitatione voluiſſem, & quid fratrum charitate compellente feciſſem. In quorum libro xj. cum de corpore viſibilia agerem, dixi. Quocirca id amare alienari eſt, quod ſecundum morem † dictum eſt, quo aliquid ſic amatur, vt eo fruẽdo [ſic] exhiſtimet beatum ſe eſſe qui hoc amat. Nam non eſt alienari, in laudem creatoris amare ſpeciem corporalem, vt ipſo creatore fruens quiſque vere beatus ſit. Itémque in eodem vbi dixi: Nec autem quadrupedem memini, quia non vidi, ſed phantaſiam talem facillime intueor, dum alicui formæ volatili qualem vidi, adiugo alios duos pedes, quales itidem vidi. Hæc dicens non potui recolere volatilia quadrupedia, quæ lex commemorat. Neque enim computat † in pedibus duo poſteriora crura quibus locuſtæ ſaliunt, quas dicit mundas, & ideo diſcernit ab immundis talibus volatilibus, quæ non ſaliunt illis cruribus, ſicut ſunt ſcarabei. Omnia quippe huiuſmodi volatilia quadrupedia vocãtur in lege. In duodecimo velut expoſitio verborum Apoſtoli, vbi ait: Omne peccatum quodcunq; fecerit homo, extra corpus eſt: non mihi ſatisfacit: nec ſic puto intelligendum quod dictum eſt: Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. tanquam ille hoc faciat, qui propter

† quibus.

Cap. 5.

† amorem

Cap. 10.

Leuiti 11.

† compu-tantur.

Cap. 12.

1. Corin. 6.

adipiſcen

adipiſcenda ea quæ per corpus ſentiuntur, vt in his finem boni ſui ponat, aliquid agit. Hoc enim longe plura peccata complectitur, quàm illa fornicatio quæ concubitu perpetratur illicito, de qua locutum cùm hoc diceret Apoſtolum apparet. Hoc opus [excepta epiſtola quę poſtmodum ad eius caput adiuncta eſt,] ſic incipit: Lecturis hæc quæ de trinitate diſſerimus.

PEr eoſdem annos quibus paulatim libros de trinita te dictabam, ſcripſi & alios labore continuo, interpo nens eos illorum temporibus, in quibus ſunt libri quatuor de conſenſu Euãgeliſtarum, propter eos qui tanquam diſſentientibus calumniantur. Quorum primus liber aduerſus eos ſcriptus eſt, qui tanquam maximè ſapientem Chriſtum vel honorant, vel honorare ſe fingunt: & ideo nolunt euãgelio credere, quia non ab ipſo illa conſeri pta ſunt, ſed ab eius diſcipulis, quos exiſtimant ei diuinitatem qua crederetur Deus errore tribuiſſe. In quo libro quod dixi ex Abraham cœpiſſe gentem Hebræorum, eſt quidem & hoc credibile, vt Hebræi velut Habręi dicti eſſe videantur, ſed ex illo verius intelliguntur appellati, qui vocabatur Heber, tanquam Hebræi, de qua re in lib. xvj. de Ciuitate Dei ſatis diſſerui. In ſecundo autem libro cùm agerē de duobus patribus Ioſeph, ab altero dixi genitum, ab altero adoptatum. Sed dicēdum fuit alteri adoptatum. Defuncto enim, quod magis credendum eſt, ſecundum legem fuerat adoptatus, quoniam qui eum genuit, eius matrem fratris defuncti coniugem duxerat. Item vbi dixi, Lucas verò ad ipſum Dauid per Nathã aſcendit, per quem prophetam Deus peccatum illius expiauit. Per cuius nominis prophetam, dicere debui, ne putaretur idem fuiſſe, [homo] cùm alter fuerit, quamuis & ipſe hoc vocaretur. Hoc opus ſic incipit, Inter omnes diuinas authoritates.

De conſenſu Euangeliſtarũ. Cap. xvj.

Cap. 14.

Cap. 11.

Cap. 3.

IN tribus libris contra epiſtolam Parmeniani Donatiſtarum Carthaginenſis epiſcopi, ſucceſſoriſque Donati, quæſtio magna verſatur, & ſoluitur, vtrum in vnitate, & eorundem communione ſacramentorum mali contaminent bonos, & quemadmodum [non] contaminent, diſputatur propter Eccleſiam toto orbe diffuſam, cui calumniando ſchiſma fecerunt. In quorum libro tertio cùm diſſereretur, quomodo ſit accipiendum quod ait Apoſtolus:

Contra epiſtolam Parmeniani Donatiſtarum epiſcopi. cap. xvij. cap. 1. & 2. 1. Cor. 5.

Auferte malum ex vobiſipſis, illud quod dixi, vt ex ſeipſo quiſque auferat malum, non ſic eſt † intelligendum, ſed ſic potius vt homo malus auferatur ex hominibus bonis, (quod fieri pro Eccleſiaſtica diſciplina, † ſatis Græca lingua indicat) vbi ſine ambiguitate ſcriptum eſt, vt intelligatur, hic malus, † non hoc malum, quamuis & ſecundum iſtum intellectum reſponderim Parmeniano. Hoc opus ſic incipit, Multa quidem & alia aduerſus.

† eſſe. † ſi per Eccleſiaſticam diſciplinam. † hūc malum.

De baptiſmo. Cap. xviij.

CONtra Donatiſtas authoritate beatiſsimi [epiſcopi, & martyris] Cypriani ſe defendere molientes, ſeptem libros de baptiſmo ſcripſi, in quibus docui nihil ſic valere ad refellendos Donatiſtas, & ad eorum [prorſus] ora claudenda, ne aduerſus catholicam Eccleſiā ſuum ſchiſma defendant, quomodo literas factúmque Cypriani. Vbicunque autem in his libris commemoraui Eccleſiam non habentem maculam aut rugam, non ſic accipiendum eſt quaſi iam ſit, ſed quæ præparatur vt ſit quando apparebit etiam glorioſa. Nunc enim propter quaſdam ignorantias & infirmitates membrorum ſuorum, habet vnde quotidie tota dicat: Dimitte nobis debita noſtra. In quarto libro cùm dicerem vicem beatiſsimi poſſe habere paſsionem, nō ſatis idoneū poſui illius latronis exēplum, qui vtrum [non] fuerit baptizatus, incertum eſt. In libro ſeptimo de vaſis aureis, & argenteis in domo magna conſtitutis, ſenſum Cypriani ſecutus ſum, qui hæc accepit in bonis, in malis autē lignea & fictilia, ad illa referens quod dictum eſt: Alia quidem in honorem, ad hæc autem quod dictum eſt: Alia verò in contumeliam. Sed magis approbo quod apud Tychonium poſteà reperi vel aduerti, in vtriſque intelligēdum, quædam in honorem, non ſola, ſcilicet, aurea & argentea, & rurſus in vtriſque quædam in contumeliam, non vtique ſola lignea & fictilia. Hoc opus ſic incipit, In eis libris quos aduerſus.

Lib.1. ca. 17. & lib. cap.18. & li.4.c.3.4. & 1c. Matth. 6. Cap.22. Luc.23. Cap 51. 2. Tim. 2.

Contra quod attulit Centurius à Donatiſtis. cap. xix.

CVm aduerſus partem Donati multa crebris diſputationibus ageremus, attulit ad Eccleſiam quidam laicus, tunc eorum nōnulla contra nos dictata, vel ſcripta in paucis velut teſtimoniis, quæ ſuæ cauſæ ſuffragari putant. His breuiſsimè reſpondi. Huius libelli titulus eſt: Contra quod attulit Centurius à Donatiſtis. Et incipit ſic, Dicis eo quod ſcriptum eſt à † Salomone.

† in.

LIbri duo, quorum eſt titulus, Ad inquiſitiones Ianuarij, multa de ſacramentis continent diſputata, ſiue quę vniuerſaliter, ſiue quę particulariter, id eſt, non peræque in omnibus locis obſeruat Eccleſia, nec tamen cõmemorari omnia potuerunt, ſed ſatis ad inquiſita reſponſum eſt. Quorum librorum prior epiſtola eſt, habet quippe in capite, quis ad quem ſcribat: ſed ideo inter libros annumeratur hoc opus, quoniam ſequens qui nomina noſtra non habet, multo eſt prolixior, & in eo multo plura tractantur. In primo igitur quod de manna dixi, quia vnicuique ſecundum propriam voluntatem in ore ſapiebat: nõ mihi occurrit vnde vnde poſsit probari, niſi ex libro ſapientiæ, quem Iudæi non recipiunt in authoritatem canonicam, quod tamen fidelibus potuit prouenire non illis aduerſus Deum murmuratoribus, qui profecto alias eſcas non deſyderarẽt, ſi hoc eis ſaperet manna quod vellent. Hoc opus ſic incipit, Ad ea quæ me interrogaſti.

Ad inquiſitiones Ianuarij. *Cap. xx.* *Cap. 3.* *Sapien. 16.* *Exod. 16.* *Nume. 11.*

VT de opere monachorum librum conſcriberem, illa me neceſsitas compulit, quod cum apud Carthaginem monaſteria eſſe cœpiſſent, alij ſe ſuis manibus tranſigebãt: obtemperantes Apoſtolo, alij vero ita ex oblationibus religioſorum viuere volebant, vt nihil operantes vnde neceſſaria vel haberent vel ſupplerent, ſed † potius implere præceptum euangelicum exiſtimarẽt atque iactarent, vbi dominus ait: Reſpicite volatilia cæli & lilia agri. Vnde etiam inter aliquot † inferioris propoſiti, ſed tamen ſtudio feruentes exiſtere cœperant tumultuoſa certamina, quibus Eccleſia turbaretur, aliis hoc, aliis aliud defendẽtibus, Huc accedebat quod criniti erant quidam eorum, qui operandum non eſſe dicebant. Vnde contentiones, hinc reprehendentium, inde quaſi pugnantium pro partium ſtudiis augebantur. Propter hoc venerabilis ſenex Aurelius, Eccleſiæ ipſius ciuitatis epiſcopus, vt hinc aliquid ſcriberem iuſsit, & feci. Hic liber ſic incipit, Iuſsioni tuæ ſancte frater Aureli.

De opere monachorum. *Cap. xxi.* *† ſc.* *Matth. 6.* *† laicos.* *De bono cõiugali cõtra Iouinianum.* *Cap. xxij.*

IOuiniana hæreſis ſacrarum virginũ meritum æquando pudicitiæ coniugali tantùm valuit in vrbe Roma, vt nonnullas etiam ſanctimoniales de quarum pudicitia † ſuſpicio nulla preceſſerat, † deieciſſe in nuptias diceretur, hoc maximè argumẽto cùm eas vrgeret dicens: Tu

† impudicitia. *† preceſſerat.*

Gene.11. ergo melior quàm Sara, melior quam Suſanna ſiue An-
Danie.13. na?& cæteras commemorando teſtimonio ſanctæ ſcriptu
Lucæ 2. ræ commendatiſsimas fœminas, quibus ſe illæ meliores,
De bono vel etiam pares cogitare non poſſent. Hoc modo etiam vi
coniugali, rorum ſanctorum ſanctum cælibatum, commemoratio-
c.22. ne patrum coniugatorũ & prædicatione frangebat. Huic monſtro ſancta Eccleſia, quæ ibi eſt, fideliſsimè ac fortiſſimè reſtitit. Remanſerant autem iſtæ diſputationes eius in quorundam ſermunculis ac ſuſurris, quas palàm ſuadere nullus audebat. Sed etiam occultè venenis repentibus, facultate quam donabat dominus, occurrendum fuit: maximè quoniam iactabatur Iouiniano reſponderi non poſſe cum laude, ſed cum vituperatione nuptiarum. Propter hoc librum edidi, cuius inſcriptio eſt, De bono coniugali. Vbi de propagatione filiorum prius quàm homines mortem peccando mererentur, quoniam concubitus mortalium corporum res [eſſe] videtur, quæſtio magna
De bono dilata eſt. Sed in aliis poſteà literis noſtris, ſatis quantum
coniugali, arbitror explicatur. Dixi etiam quodã loco, Quod enim
cap.16. eſt cibus ad ſalutem hominis, hoc eſt, concubitus ad ſalutem generis, & vtrunque non eſt ſine delectatione carnali, quæ tamẽ modificata, & temperantia refrænante, in vſum naturalem redacta, libido eſſe non poteſt. Quod ideo dictum eſt, quoniam libido non eſt bonus & rectus vſus. Si-
Cap. 23. cut enim malum eſt malè vti bonis, ita bonum eſt benè vti malis. De qua re aliàs maximè contra nouos hæreticos Pelagianos diligentius diſputaui. De Abraham quod dixi, Ex hac obedientia pater ille Abraham, qui ſine vxore non fuit, eſſe ſine vnico filio, & à ſe occiſo paratus fuit, non ſatis approbo. Magis enim filium ſi eſſet occiſus, reſuſcitatione ſibi mox fuiſſe reddendum, crediviſſe creden
Heb.11. dus eſt: ſicut in epiſtola legitur quæ eſt ad Hebræos. Hic liber ſic incipit: Quoniam vnuſquiſque homo.

De ſancta Poſteà quàm ſcripſi de bono coniugali, expectabatur,
virginita vt ſcriberem de ſancta virginitate, nec diſtuli, atque id
te. Dei munus & quàm magnum, & quanta humilitate cuſto
cap.xxiij. diendum eſſet, vno ſicut potui volumine oſtendi. Hic liber ſic incipit: Librum de bono coniugali nuper edidimus.

Per

PEr idem tempus de Geneſi libros xij. ſcripſi ab exordio, donec de paradiſo dimiſſus eſt Adam, & flammea rhomphæa poſita eſt cuſtodire viam ligni vitæ. Cùm autem ad hoc vſq; vndecim libri peracti eſſent, duodecimũ addidi, in quo diligentius de paradiſo diſputatum eſt. Titulus horum librorum inſcribitur: De Geneſi ad literam, id eſt, non ſecundum allegoricas ſignificationes, ſed ſecundum rerum geſtarum proprietatem. In quo opere plura quæſita quàm inuenta ſunt, & eorum quæ inuenta ſunt, pauciora firmata: cætera verò ita poſita, velut adhuc requirenda ſint. Hos ſanè libros poſterius cœpi, ſed prius terminaui quàm de trinitate. ideo eos nunc ordine quo cœpi recolui. In quinto libro, & vbicunque in eis libris poſui, de ſemine cui repromiſſum eſt, quod diſpoſitum ſit per angelos, in manu mediatoris: non ſic habet Apoſtolus, ſicut veriores codices poſt inſpexi, maximè Græcos. De lege enim dictum eſt, quod tanquam de ſemine dictum, multi Latini codices habent per interpretantis errorem. In ſexto libro quod dixi, Adam imaginem Dei, ſecundum quam factus eſt, perdidiſſe peccato: non ſic accipiendum eſt, tanquam in eo nulla remanſerit, ſed quod tam deformis, vt reformatione opus haberet. In duodecimo, de inferis magis mihi videor docere debuiſſe, quod ſub terris ſint, quàm rationem reddere cur ſub terris eſſe credantur, ſiue dicantur quaſi non ita ſit. Hoc opus ſic incipit, Omnis diuina ſcriptura bipertita eſt.

De Geneſi ad literam ca. xxiij. *cap. 19.* *cap. 7. & 28.* *cap. 33.*

ANtequam finirem libros de Trinitate, & libros de Geneſi ad literam, irruit cauſa reſpondendi literis Petiliani Donatiſtę, quas aduerſus catholicam ſcripſit eccleſiam, † quam differre non potui. Et ſcripſi in hac rem tria volumina, quorum primo primæ parti epiſtolæ ipſius, quam ſcripſit ad ſuos, quia non tota in noſtras manus venerat, ſed prior parua pars eius: quanta potui celeritate, & veritate reſpondi. Etiam ipſa epiſtola eſt ad noſtros, ſed ideo inter libros habetur, quia cæteri duo in eadem cauſa libri ſunt. Poſteà quippe inuenimus totam, cique tanta diligentia reſpondi, quanta Fauſto Manichæo, verba, ſcilicet, eius ſub ipſius nomine prius ponens particulatim, & ſub meo per ſingula reſponſionem meam. Sed prius quod ſcripſeram, antequam totam reperiremus, peruenit

Contra literas Petiliani. cap. xxv. *† ſidem.*

uenit ad Petilianum, Et iratus reſpondere conatus eſt, in me potius dicens quicquid ei libuit, in cauſa verò omnino deficiens: quod cum poſſet collatis vtriuſque [noſtrum] ſcriptis faciliimè aduerti, tamē propter tardiores hoc ipſo reſpondendo demonſtrare curaui: ſic eſt additus eidem noſtro operi liber tertius. Hoc opus in primo libro ſic incipit, Noſtis nos ſæpe voluiſſe. In ſecundo autem ſic, Primis partibus epiſtolæ Petiliani. In tertio autem ſic, legi Petiliane literas tuas.

contra creſconiū Grammaticū. cap. XVI.

GRammaticus etiam quidam Donatiſta Creſconius, cum inueniſſet epiſtolam meam, qua primas partes quæ in manus noſtras tunc venerat † epiſtolæ Petiliani redargui, putauit mihi eſſe reſpondendum, & hoc ipſum ſcripſit ad me. Cui operi citius † libris quatuor reſpondi, ita ſanè, vt tribus peragerem quod vniuerſa reſponſio flagitabat. Sed cum viderem me † ſola Maximianēſium cauſa qua † ſuos ſchiſmaticos damnauerunt, & eorum alios † rurſus in ſuis honoribus receperint, baptiſmúmq; ab eis extra ſuam communionem datum nō repetiuerunt, reſpondere non poſſe † ad cuncta quæ ſcripſit, etiam quartum librum addidi, in quo idipſum quantum potui diligēter atque euidenter oſtendi. Hos autem quatuor libros quando ſcripſi, iam contra Donatiſtas leges dederat Honorius imperator. Hoc opus ſic incipit, Quando ad te Creſconi.

† venerant. † cius. † de. † quòd. † aliquos. † reſpondere poſſe.

probationū & teſtimoniorum contra Donatiſtas. caput XXVII.

POſt hæc vt ad Donatiſtas peruenirent contra eorum errorem & pro catholica veritate neceſſaria documenta curaui, ſiue de eccleſiaſticis, ſiue de publicis geſtis, ſiue de ſcripturis canonicis. Et primo ad illos eadē promiſſa direxi, vt ipſi ea ſi fieri poſſet expoſcerent. Quæ cum veniſſent in eorum quorundam manus, neſcio quis extitit, qui ſuo nomine tam cito contra hoc ſcriberet, ita ſe confitens Donatiſtam, tanquam hoc vocaretur. Cui ego reſpondens, alium librum ſcripſi. Illa verò documenta quæ promiſeram, eidem libello quo [eadem] promiſeram iunxi, & ex vtroque vnum eſſe volui, eúmque ſic edidi, vt in parietibus baſilicæ, quæ Donatiſtarum fuerat, prius propoſitus legeretur: cuius titulus eſt, probationum & teſtimoniorum contra Donatiſtas: in quo libro abſolutionem Felicis Aptugnenſis ordinatoris Cæciliani, non hoc

ordine

ordine poſuimus quo poſtea nobis claruit, conſulibus diligenter inſpectis, ſed tanquam poſt Cæcilianum fuerit abſolutus, cum ante ſit factum. Illud [etiam] quod commemorato Iudæ Apoſtoli teſtimonio vbi ait, Ij ſunt qui ſegregant ſemetipſos, animales, ſpiritum non habentes, adiunxi etiam dicens, De quibus Paulus Apoſtolus dicit: Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei, non ſunt iſti illis æquandi, quos omnino ab Eccleſia ſchiſma præcidit. Iſtos quippe idem Apoſtolus Paulus paruulos dicit eſſe in Chriſto, quos nondum eſcam valentes capere, lacte nutrit [tamen :] illi autem non in filiis paruulis, ſed in mortuis & perditis computandi ſunt, & † ſi quis eorum correctus Eccleſiæ fuerit copulatus, recte de illo dici poteſt, † Mortuus erat, & reuixit : perierat, & inuentus eſt. Hic liber ſic incipit, Qui timetis conſentire Eccleſiæ catholicæ.

Iudæ 1. 1. Cor. 2. 1. Cor. 3. † vt. Lucæ 15. † poſſit.

contra neſcio quem Donatiſtam. cap. XXVIII.

ALterius libri quem ſupra cōmemoraui, titulū eſſe volui: Cōtra neſcio quē Donatiſtā, vbi ſimiliter de abſolutione ordinatoris Cæciliani verus ordo temporis nō eſt. Illud etiā quod dixi, Ad multitudinē zizaniorū, vbi intelligūtur omnes hæretici: † minus habet vnā neceſſariā coniunctionē: dicendum enim fuit, vbi intelliguntur etiam † omnes hæretici †, aut vbi intelliguntur etiam omnes hæreſes. Nunc verò ita dictum eſt, quaſi præter Eccleſiam tantummodo ſint zizania, non etiam in Eccleſia, cum ipſa ſit regnum Chriſti, de quo collecturi ſunt angeli eius meſſis tempore omnia ſcandala. Vnde & Cyprianus martyr, Et ſi videtur (inquit) in Eccleſia eſſe zizania, non tamē impediri debet aut fides, aut charitas veſtra, † vt quoniā zizania eſſe in Eccleſia cernimus ipſi de Eccleſia recedamus. Quem ſenſum etiā aliàs nos, & maxime aduerſus eoſdem præſentes Donatiſtas in collatione defendimus. Hic liber ſic incipit, Probationes rerum neceſſariarum.

† hereſes. † &. † hereſes. † noſtra.

Admonitio Donatiſtarum de Maximianiſtis. cap. XXIX.

CVm viderem multos legendi labore impediri à diſcendo, quàm nihil rationis [atque] veritatis habeat pars Donati, libellum breuiſsimum feci, quo eos de ſolis Maximianiſtis admonendos putaui, vt poſſet facilitate deſcribendi in manus plurium peruenire, & ipſa ſui breuitate facilius commendari memoriæ, cui titulum impoſui, Admonitio Donatiſtarū de Maximianiſtis. Hic

liber ſic incipit, Quicunque calumniis hominum.

De diuinatione dæmonũ. cap. XXX.

† aliàs, in. 2. ſen. di. 8. cap. 1.

PEr idem tempus accidit mihi ex † quadam diſputatione neceſsitas, vt de diuinatione dæmonum libellum ſcriberem, cuius titulus iſte ipſe eſt. In eius autem quodam loco [vbi] dixi, Dæmones aliquandò & hominum diſpoſitiones non ſolum voce prolatas, verumetiã cogitatione conceptas, cum ſigna quædam ex animo exprimuntur, in corpore tota facilitate perdiſcere. Rem dixi occultiſsimam audaciore aſſeueratione, quàm debui: nã peruenire iſta ad notitiam dæmonum, per nonnulla etiam experimenta compertum eſt. Sed vtrum ſigna quædam dentur ex corpore cogitantium illis ſenſibilia, nos autem latentia, an alia vi & ea ſpiritali iſta cognoſcant, aut difficillimè poteſt ab hominibus, aut omnino non poteſt inueniri. Hic liber ſic incipit, Quodam die in diebus ſanctis octauarum.

De ſex quæſtionibus contra Paganos expoſitis ad Deogratias. Cap. XXXI.

† Inter hæc miſſæ.

INtermiſſæ † ſunt mihi à Carthagine quæſtiones ſex, quas propoſuit amicus quidam, quem cupiebam fieri Chriſtianum, vt contra Paganos ſoluerentur [præſertim] quia nonnullas earum à Porphyrio philoſopho propoſitas dixit. Sed non eum eſſe arbitror Porphyrium Siculum [illum] cuius celeberrima eſt fama. Harum quæſtionum diſputationes in vnum librum contuli, non prolixum, cuius eſt titulus: Sex quæſtiones contra Paganos expoſitæ. Earum autem prima eſt de reſurrectione: ſecunda de tempore Chriſtianæ religionis: tertia de ſacrificiorũ diſtinctione: quarta de eo quod ſcriptum: *Matth. 7.* In qua menſura mẽſi fueritis, remetietur vobis: quinta de filio dei ſecũdũ Salomonẽ: ſexta de Iona propheta. In quarũ ſecunda quod dixi, Salus religionis huius per quam ſolam ꝙ veram ꝙ vera ſalus veracitérque promittitur, nulli vnquam defuit qui dignus fuit, & cui defuit, dignus non fuit: non ita dixi tanquam ex meritis ſuis quiſquam dignus fuerit, ſed quemadmodum ait Apoſtolus: *Roma. 9.* Non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſſe, *Malac. 1.* Maior ſeruiet minori: quam vocationem ad dei propoſitum aſſerit pertinere. *2. Timo. 1* Vnde dicit: Non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum & gratiam. *Roma. 8.* Et vnde item dicit, Scimus quoniam diligentibus deum omnia cooperãtur in bonum, iis qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti. De qua vocatione ait: Vt

dignus

dignos vos habeat vocatione ſua ſancta. Hic liber poſt epiſtolam, quæ poſtmodum à capite addita eſt, ſic incipit: Mouet quoſdam.

INter opuſcula mea reperi expoſitionem epiſtolæ Iacobi Apoſtoli, quam retractans aduerti adnotationes potius expoſitorum quorundã eius locorum in librum redactas fratrum diligentia, qui eas in frontibus codicis eſſe noluerunt. Adiuuãt ergo aliquid niſi quod ipſam epiſtolam, quam legebamus quando iſta dictaui, non diligenter ex Græco habebamus interpretatam. Hic liber ſic incipit: Duodecim tribubus quæ ſunt in diſperſione ſalutem. *Expoſitio epiſtolæ S. Iacobi. Ca. XXXIII.*

VEnit etiam neceſsitas, quę me cogeret aduerſus nouam Pelagianam hæreſim ſcribere, contra quam prius cum opus erat, non ſcripturis, ſed ſermonibus & collocutionibus agebamus vt quiſque [noſtrum] poterat aut debebat. Miſsis ergo mihi à Carthagine quæſtionibus eorum, quas reſcribendo diſſolueram, ſcripſi primum libros tres, quorum titulus eſt: De peccatorum meritis & remiſsione: vbi maxime de baptiſmate diſputatur paruulorum propter originale peccatum: & [de] gratia dei qua iuſtificamur, hoc eſt, iuſti efficimur: quamuis in hac vita nemo ita ſeruet mandata iuſtitiæ, vt non ſit ei neceſſarium pro ſuis peccatis orando dicere, Dimitte nobis debita noſtra. Contra quam† omnia ſentientes illi nouam hæreſim condiderunt. In his autem libris tacenda adhuc arbitratus ſum nomina eorum, ſic eos facilius poſſe corrigi ſperans: imò etiam in tertio libro, quæ eſt epiſtola, ſed in libris habita propter duos, quibus eam connectendam putaui, Pelagij ipſius nomen non ſine laude aliqua poſui: quia vita eius à multis prædicabatur: & eius illa redarguit†, quæ in ſuis ſcriptis non ex perſona ſua poſuit, ſed quid θ & θ ab aliis diceretur expoſuit: quæ tamen poſtea iam hæreticus pertinaciſsima animoſitate defendit. Cæleſtinus verò diſcipulus eius iam propter tales aſſertiones apud Carthaginem in epiſcopali iudicio, vbi ego * [non] interfui, excommunicationem meruerat. In ſecundo libro θ in θ quodam loco, Hoc quibuſdam (inquam) in fine largietur, vt mortem repentina cõmutatione non ſentiãt: ſeruãs locũ diligẽtiori de hac re inquiſitioni. Aut enim nõ

De peccatorum meritis & remiſsione, ac de baptiſmo paruulorum. C. XXXIII.

Matth. 6.

† qua.

† redarguit.

**aliàs, ſ. ʒ.*

morientur, aut de vita iſta in morte, & de morte in æternā vitam celerrima commutatione tanquam in ictu oculi [tranſeundo] mortem non ſentient. Hoc opus ſic incipit: Quamuis in mediis & magnis curarum æſtibus.

De vnico baptiſmo. Caput XXXIIII.

EOdem tempore librum de vnico baptiſmo amicus quidam meus, à neſcio quo Donatiſta presbytero accepit, indicante quod Petilianus epiſcopus eorum Conſtantinenſis eum ſcripſerit. Hunc ad me ille attulit, ac vehementer vt ei reſponderem rogauit: & factum eſt. Librum autē [etiam] meum in quo reſpondi, vnde †titulum habere volui, hic† eſt, De vnico baptiſmo. In quo libro illud quod dixi, Cōſtantinum imperatorem Donatiſtis criminantibus ordinatorem Cæciliani Felicem Aptunēſem non negaſſe accuſationis locum, quāuis eos in Cæciliani† fictis criminibus calumnioſos fuiſſet expertus, in ordine temporum poſtea cōſyderatum, aliter inuentum eſt. Nam prius memoratus imperator cauſam Felicis fecit audiri à Proconſule, vbi legitur abſolutus, & poſtea ipſe Cæcilianum cum accuſatoribus eius auditum cōperit innocētem, vbi eos expertus eſt in eius criminibus calumnioſos: qui ordo temporum per conſules declaratus, multo vehementius in ea cauſa calumnias Donatiſtarum conuincit, pœnitúſque ſubuertit: quod ibi† oſtendimus. Hic liber ſic incipit, Reſpondere diuerſa ſentientibus.

† eundem. † hoc. cap. 16. † cæcilianum. † illic.

De Maximianiſtis contra Donatiſtas. Ca. XXXV.

SCripſi etiam librum inter cætera contra Donatiſtas, non breuiſsimum ſicut antea, ſed grandem multo diligentius, in quo apparet quemadmodum eorum aduerſus eccleſiam catholicam impium ac ſuperbiſsimum errorem ſola funditus Maximianiſtarum cauſa ſubuertat, quod ſchiſma factum eſt ex ipſa parte Donati. Hic liber ſic incipit, Multa iam diximus, multa iam ſcripſimus.

De gratia noui teſtamenti ad Honoratum. cap. XXXVI.

EOipſo tempore quo contra Donatiſtas vehementer exercebamur, & contra Pelagianos exerceri iam cœperamus, amicus quidam mihi miſit quinque à Carthagine quæſtiones, & rogauit vt eas illi [ſcribendo] exponerem. Quæ ſunt: Quid ſibi velit vox illa domini, Deus meus, deus meus, vt quid me dereliquiſti? Et quid ſibi† quod ait Apoſtolus: Vt in charitate radicati & fundati, præualeatis comprehendere cum omnibus ſanctis quę ſit la-

Matt. 27. Epheſ. 3. † ſit.

titudo & longitudo, [&] altitudo & profundum. Et quæ ſint quinque virgines ſtultæ, quæve ſapientes. Et quæ ſint tenebræ exteriores. Et quo modo intelligendum ſit, Verbum caro factum eſt. Ego autem intuens ſupradictam hæreſim nouam inimicam gratiæ dei, ſextam mihi propoſui quæſtionem, De gratia noui teſtamenti. De qua diſputans, interpoſita expoſitione pſalmi viceſimi primi, in cuius capite ſcriptum eſt: quod dominus exclamauit in cruce, quod ille inimicus in primis mihi propoſuit exponendum, omnia illa quinque diſſolui, non hoc ordine quo erant propoſita, ſed ſicut mihi diſſerenti de gratia noui teſtamenti, tanquam ſuis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber ſic incipit: Quinque mihi propoſuiſti tractandas quæſtiones. *Mat. 25. Matt. 22. Ioan. 1.*

AD quem ſcripſeram tres libros, quorum titulus eſt, de peccatorum meritis & remiſſione, vbi diligenter diſputatur etiam de baptiſmo paruulorum: reſcripſit mihi ſe fuiſſe permotum, quod dixerim, fieri poſſe vt ſit homo ſine peccato, ſi voluntas eius non deſit, ope adiuuante diuina, quamuis nemo tam perfectæ iuſtitiæ in hac vita vel fuerit, vel ſit, vel futurus ſit. Quæſiuit enim quomodo dixerim poſſe fieri, cuius rei deſit exemplum. Propter hanc eius inquiſitionem, ſcripſi librum cuius eſt titulus, De ſpiritu & litera, pertractans Apoſtolicam ſententiam vbi ait: Litera occidit, ſpiritus autem viuificat. In quo libro quantum Deus adiuuit, acriter diſputaui contra inimicos gratiæ Dei, qua iuſtificatur impius. Cùm autem agerem de obſeruationibus Iudæorum: à quibuſdam eſcis ſecundum veterem legem abſtinentium: dixi, Quarundam eſcarum ceremoniæ, quod nomen non eſt in vſu literarum ſanctarum: ideo tamen mihi congruens viſum eſt, quòd à carendo appellatas ceremonias, quaſi ceremonias memoria tenebam, eo quod obſeruantes careant his rebus [à] quibus abſtinét. Quod ſi eſt origo alia huius nominis quæ abhorret à ſua † religione, ſecundum hanc ego non ſum loquutus, ſed ſecundum iſtam quam ſupra memoraui. Hic liber ſic incipit, Lectis opuſculis quę ad te nup elaboraui. *De ſpi itu & litera ad Marcellinum: cap. XXXVII. 2. Cor. 3. Roma. 6. † vera.*

INterea miſſa ſunt mihi à quibuſdam fratribus laicis quidem, ſed diuinorum eloquiorum ſtudioſa † ſcripta nonnulla, quæ ita diſtinguerent à bonis operibus *De fide & operibus. Cap. xxxviij. † ſtudioſi*

Chriſt

torium à me factum de hac re ad ad epiſcopum Siccenſem Fortunatianum, quod in opuſculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epiſtolas eſt nominatum. Hic liber ſic incipit, Memor debiti, Illud. autem, Sicut præſens rogaui.

VEnit etiam tunc in manus meas quidam Pelagij liber, vbi hominis naturam contra dei gratiam, qua iuſtificatur impius, & qua Chriſtiani ſumus, quanta potuit argumẽtatione defendit. Librum ergo quo huic reſpondi, defendens gratiam, non cõtra naturam, ſed per quam natura liberatur & regitur, de natura & gratia nuncupaui. In quo verba quedam quæ velut Sixti Romani epiſcopi & martyris, Pelagius poſuit, ita defendi tãquam re vera eiuſdam Sixti eſſent, id enim putaueram: ſed poſtea legi Xiſti† philoſophi eſſe, non [Sexti] Chriſtiani. Hic liber ſic incipit, Librum quem miſiſtis. *De natura & gratia cõtra Pelagianos. ca. XLII.* *† Sixti.*

INterea θ cum θ Roma Gothorum irruptione, agentium †ſub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis euerſa eſt, eius† euerſionẽ deorum falſorum multorúmque cultores, quos vſitato nomine Paganos vocamus, in Chriſtianam religionem referre conantes, ſolito acerbius & amarius deum verum blaſphemare cœperunt. Vnde ego exardeſcens zelo domus dei, aduerſus eorum blaſphemias vel errores, libros de Ciuitate dei ſcribere inſtitui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrebant, quæ differre non oporteret, † & me prius ad ſoluendum occupabant. Hoc autem de ciuitate dei grande opus tandem viginti duobus libris eſt terminatum. Quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita proſperari volunt, vt ad hoc multorum deorum cultum, quos Pagani colere conſueuerunt, neceſſariũ eſſe arbitrentur: & quia prohibẽtur, mala iſta exoriri atq; abundare contendunt. Sequentes autem quinq; aduerſus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala nec defuiſſe vnquã, nec defutura mortalibus, & ea nunc magna, nunc parua, locis, temporibus, perſoniſque variari: ſed deorum multorum cultum, quo eis ſacrificatur, propter vitam poſt mortem futuram eſſe vtilem diſputant. His ergo decem libris, duæ iſtæ vanæ opiniones Chriſtianæ religioni aduerſariæ refelluntur. Sed ne quiſquam nos aliena tantum red *De ciuitate dei. caput XLIII.* *† v gentiũ* *† cuius.* *† poteram*

tum red

tum redarguiſſe,non autem noſtra aſſeruiſſe reprehendẽ ret, id agit pars altera operis huius, quæ libris duodecim continetur. Quanquam vbi opus eſt,& in prioribus decẽ, quæ noſtra ſunt aſſeramus, & in duodecim poſterioribus redarguamus aduerſa. Duodecim ergo librorum ſequentium primi quatuor continent exortum duarum ciuitatum,quarum eſt vna dei,altera huius mundi: Secundi quatuor excurſum earum ſiue procurſum. Tertij verò, qui & poſtremi,debitos fines. Ita omnes viginti & duo libri cum ſint de vtraque ciuitate conſcripti, titulum tamen à meliore acceperunt,vt De ciuitate Dei potius vocarentur. In

Cap. 8. quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahæ ſacrificio flammam cœlitus factam inter diuiſas victimas concurriſſe: quoniam hoc illi in viſione monſtratum eſt. In decimoſeptimo libro,quod dictum eſt de Samuële. Non erat de filiis Aaron. dicendum potius fuit,nõ

Cap. 5. 1. Reg. 2. & 3. erat filius ſacerdotis,Filios quippe ſacerdotum defunctis ſacerdotibus ſuccedere magis legitimi moris fuit: Nam in filiis Aaron reperitur pater Samuëlis, ſed ſacerdos non fuit,nec ita in filiis,vt eum ipſe genuerit Aaron, ſed ſicut omnes illius populi dicũtur filij Iſraël, Hoc opus ſic incipit,Glorioſiſsimam ciuitatem dei.

Ad Oroſiũ contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas. Ca. xliiij.

INter hæc Oroſij cuiuſdam Hiſpani presbyter cõſultationi de Priſcillianiſtis,& de quibuſdam Origenis ſenſibus,quos catholica fides improbat, quanta potui breuitate ac perſpicuitate reſpondi. Cuius opuſculi titulus eſt, Ad Oroſium contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas. Et ipſa enim conſultatio reſponſioni meæ à capite adiuncta eſt. Hic liber ſic incipit,Reſpondere tibi quærenti.

De origine animæ, & de ſententia Iacobi Apoſtoli, ad beatum Hieronymum Cap. XLV.

SCripſi etiam duos libros ad Hieronymum presbyterum ſedentem in Bethleem,vnum de origine animæ hominis: alterum de ſententia Iacobi Apoſtoli, vbi

Iacobi. 2. ait,Quicunque totam legem ſeruauerit, offendat autem i vno, † factus eſt omnium reus. de vtroque conſulens eum. Sed in illo priore quæſtionem quam propoſui[expoſui]ipſe,non ſolui: in poſteriore autem quod mihi de illa ſoluenda videretur,ipſe non tacui. Sed vtrum hoc approbaret etiam illum † conſului. Reſcripſit autẽ, laudans eandem conſultationem meam, θ ſed θ tamen ſibi θ tunc θ ad reſcribendum ocium non eſſe reſpondit. Ego verò quouſque

† v:im. † e.

que eſſet in corpore, hos libros edere nolui, ne forte reſpõderet aliquando, & cum ipſa reſponſione eius potius ederentur. Illo autem defuncto ad hoc edidi priorem, vt qui legit admoneatur aut non quærere omnino quomodo detur anima naſcentibus, aut certe de re obſcuriſsima eam ſolutionem quæſtionis huius admittere, quæ contraria non ſit apertiſsimis rebus, quas de originali peccato fides catholica nouit in paruulis, niſi regenerentur in Chriſto ſine dubitatione damnandis. Poſteriorem verò ad hoc, vt quæſtionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis viſa eſt ſolutio ipſa noſcatur. Hoc opus ſic incipit, Deum †noſtrum qui nos vocauit. † *Dominum.*

Ad Emeritũ Donatiſtarũ epiſcopum. ca. xlvj.

AD Emeritum Donatiſtarum epiſcopum, qui in collatione noſtra quam cum illis habuimus, eorũ cauſam maxime agere videbatur, aliquando poſt† eandem collationem ſcripſi, librum ſatis vtilem, quoniam res quibus vincuntur, vel victi eſſe monſtrantur commoda breuitate complectitur. Hic liber ſic incipit, Si vel nunc frater Emerite. † *aliquanto poſt.*

De geſtis Pelagij. ca. XLVII.

PEr idem tempus in Oriente, hoc eſt in Syria Palæſtina Pelagius à quibuſdam catholicis fratribus ad epiſcopalia geſta perductus ϑ eſt, ϑ eiſque abſentibus qui de illo libellum dederant, quoniam ad diem ſynodi non potuerunt occurrere, ab epiſcopis quatuordecim auditus eſt, vbi eum dogmata ipſa damnãtem, quæ inimica gratiæ dei aduerſus eam †de libello legebantur, catholicum pronunciauerunt. Sed cum in manus noſtras eadem geſta veniſſent ſcripſi de his librum: ne illo vel †abſoluto, eadem quoque dogmata putarentur iudices approbaſſe, quæ ille niſi dam† naſſet, nullo modo ab eis indemnis † exiſſet. Hic liber ſic incipit, Poſtea quàm in manus noſtras. † *eum.* † *velut.* † *niſi damnatus.*

De correctione Donatiſtarũ ad Bonifacium. cap. xlviij.

EOdem tempore ſcripſi etiam librum de correctione Donatiſtarum, propter eos qui nolebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber ſic incipit, Laudo & gratulor & admiror fili dilectiſsime Bonifaci.

De præſentia dei ad Dardanũ. cap. xlix.

DE præſentia dei ſcripſi librum, vbi noſtra intentio contra hæreſim Pelagianam maxime vigilat, non expreſſe nominatam, ſed in eo etiam de præſentia ϑ dei ϑ naturæ. quem deum verum & ſummum dicimus, &

& de templo eius operoſe ac ſubtiliter diſputatur, Hic liber ſic incipit, Fateor frater dilectiſsime Dardane.

ā.xi.j.x.

De gratia chriſti & peccato originali contra pelagium & celeſtium. caput. L.

POſteaquam Pelagiana hæreſis cum ſuis authoribus ab Epiſcopis Eccleſiæ Romanæ, prius Innocentio, deinde Zoſimo, cooperantibus conciliorum Africanorum literis, cōuicta atq; damnata eſt: ſcripſi duos libros aduerſus eos, vnum de gratia Chriſti, alterum de peccato originali. Hoc opus ſic incipit, Quantum de veſtra corporali, & maxime ſpiritali ſalute gaudeamus.

De geſtis cum Emerito Donatiſtarum epiſcopo. Caput LI.

ALiquanto poſt collationem, quam cum hæreticis Donatiſtis habuimus, orta eſt nobis neceſsitas pergendi in Mauritani. Cęſarienſem. Ibi apud ipſam Cæſaream Emeritum Donatiſtarum epiſcopū vidimus, vnum ſcilicet eorum ſeptem quos pro ſuæ cauſæ defenſione delegerant, & qui in eadem cauſa maxime laborauerat Quæ cum illo egerimus præſentibus epiſcopis eiuſdem prouinciæ, & plebe Cæſarienſis eccleſiæ, in qua ciuitate & ciuis & memoratum hæreticorum epiſcopus fuit, eccleſiaſtica geſta teſtantur, quæ in meis habentur opuſculis, Vbi non inueniens quid reſponderet, totum ſermonem meū, quem de ſolis Maximianiſtis in auribus eius & omnium qui aderant explicaui, tanquam mutus audiuit. Hic liber vel hæc geſta ſic incipiunt, Glorioſiſsimis imperatoribus Honorio duodecimum & Theodiſio octauum conſulibus.

contra ſermonem Arrianorum. Cap. LII.

† meas.

‡ loco.

INter hæc venit in manus noſtras † quidam ſermo Arrianorum, ſine nomine authoris ſui. huic petente atque inſtāte qui eum mihi miſerat, quanta potui etiam breuitate [& celeritate] reſpondi, adiuncto eodem ſermone à capite reſpōſionis meæ, & adhibitis ad ſingula numeris, quibus inſpectis, quid cui locorum ‡ reſponderim, facile poſſit aduerti. Hic liber poſt eorum præcedenti [diſputationi,] hac diſputatione reſpondeo.

De nuptiis & concupiſcencia ad Valerium comitem. Cap. LIII.

SCripſi duos libros ad illuſtrem virum comitem Valerium, cum audiſſem Pelagianos ei neſcio quid ſcripſiſſe de nobis, quod ſcilicet nuptias damnaremus, aſſerendo originale peccatum: quorum [librorum] titulus eſt De nuptiis & concupiſcentia, Bonitatem quippe defendimus nuptiarum, ne putaretur earum eſſe vicium concupiſcentia carnis, & lex in membris repugnans legi mentis,

iis, quo malo libidinis benè vtitur ad filios procreandos
pudicitia coniugalis. Vt autem duo libri eſſent, primus
venit in Iuliani Pelagiani manus, & ſcripſit aduerſus eum
libros quatuor, ex quibus quidem nonnulla decerpſit, &
comiti Valerio miſit,ille verò ad nos. Quæ cùm accepiſ-
ſem,alio libro ad eadem ipſa reſpondi. Huius operis pri-
mus liber ſic incipit,Hæretici noui dilectiſsimè fili Vale-
ri. Secundus autem ſic,Inter militiæ tuæ curas.

SEptem libros de ſeptẽ libris diuinarũ ſcripturarum, *Locutionũ*
id eſt,Moyſi quinque,& vno Ieſu Naue, & altero Iu- *li. ſeptẽ.*
dicum feci,notatis locutionibus ſingulorum quæ mi- *Cap.liiij.*
nus vſitatæ ſunt linguæ noſtræ, quas parum aduertendo
ſenſum quærunt, qui legunt diuinorum eloquiorum,cùm
ſit locutionis genus, & nonnunquam exculpunt aliquid
quod à veritate quidem non abhorreat,non tamen id ſen-
ſiſſe author à quo [hoc] ſcriptum eſt inuenitur, ſed gene-
re locutionis hoc dixiſſe credibilius apparet. Multa autem
in ſcripturis ſanctis obſcura,cognito locutionis genere di-
luceſcunt. Propter quod cognoſcenda ſunt eadem genera
locutionum vbi ſententiæ patent, vt etiam vbi latent co-
gnitio ipſa ſuccurrat eaſq; intẽtioni legenti aperiat. Huius *Gen.6.*
operis titulus eſt,Locutiones de Geneſi,atq; ita de ſingulis
libris. Quòd autem in primo libro poſui ſcriptũ eſſe: Et *Gen.1.*
fecit Noë omnia verba quæcunq; præcepit illi Dominus,
ſic fecit,eámque locutionem dixi ſimilem eſſe ei, quod in
conditione creaturę poſteaquam dicitur,Et ſic eſt factum,
additur,& fecit Deus: non omni modo ſimile hoc idẽ mi-
hi videtur. Deniq; ibi etiam ſenſus latet, hic ſola locutio
eſt. Hoc opus ſic incipit,Locutiones ſcripturarum.

EOdem tempore ſcripſi etiam libros Quæſtionum de *Quęſtionũ*
libris eiſdem diuinis ſeptem, quos ideo appellare ſic *libri ſeptẽ.*
volui,quia ea quæ ibi diſputantur, magis quærenda *Cap.lv.*
propoſui, quàm quæſita diſſolui. Quamuis multò plura
in eis mihi videantur ita pertractata, vt poſsint etiam ſolu-
ta, & expoſita non immeritò iudicari. Regnorum quoq;
libros eodem modo iam conſyderare cœperamus, ſed non
multò † progreſsi, in alia quæ magis vrgebãt animum in- *† multum*
tendimus. In primo autem libro, vbi agitur de virgis va-
riatis, quas ponebat Iacob in aqua, vt in conceptu poſitæ *quæſt. 93.*
oues eas viderent cùm biberent, & varios fœtus parerent: *Gen. 30.*
non

non benè à nobis expoſita eſt cauſa, cur iterum concipienti-
tibus non ponebat, id eſt, cùm alios fœtus conciperent, ſed
*quæſt.*90. in priore cōceptu. Nam quæſtionis alterius expoſitio, vbi
*Gen.*13. quæritur, cur dixerit ſocero ſuo Iacob, Et decepiſti mer-
*quæſt.*82. cedem meā decem agnabus: ſatis veraciter enodata, demon
ſtrat iſtam ſicut ſolui debuit non ſolutam. In tertio quoq;
Leuiti. 6. libro vbi de ſummo agitur ſacerdote, quomodo creabat
filios, cùm haberet neceſsitatem bis in die ingredi in ſan-
cta ſanctorum, vbi erat altare incenſi, ad offerendum incen
† *quòd.* ſum mane & veſpera, quò † non poſſet, ſicut lex dicit, im-
mundus intrare: & eadem lex dicat, immundum fieri ho-
minem etiam ex concubitu coniugali, quem iubet quidem
*Leuiti.*15. lauari aqua, ſed & lotum dicit immundum eſſe vſque ad
*quæſt.*82. veſperam. Vnde dixi conſequens eſſe, † vt aut continens
† *fuiſſe.* eſſet, aut diebus aliquibus intermitteretur incēſum: non †
† *nunc.* vidi [non] fuiſſe conſequens. Poteſt enim ſic intelligi
quod ſcriptum eſt: Immundus erit vſque ad veſperam, vt
† *per.* poſt † ipſam veſperam *iam* non eſſet immundus, ſed vſq;
† *vt.* ad ipſam, & † veſpertino iam tempore incenſum mundus
*quæſt.*83. offerret, cùm propter creandos filios poſt matutinum in-
cenſum mixtus eſſet vxori. Itémq; vbi quæſitum eſt, quo-
Leuiti. 21. modo prohibitus eſſet ſuper funus patris ſacerdos ſum-
mus intrare, cùm eum fieri ſacerdotem (quādo vnus erat)
niſi poſt mortē ſacerdotis patris non oporteret: dixi pro-
pter hoc neceſſe fuiſſe, nondum ſepulto patre ſtatim poſt
eius mortem, filium eius conſtitui qui ſuccederet patri,
Leuiti. 6. propter etiam continuationis incenſum, quod bis in die
neceſſe erat offerri, qui ſacerdos ſuper mortem nondum
ſepulti patris prohibetur intrare. Sed parum attēdi potuiſ
ſe hoc præcipi magis propter illos qui futuri fuerant ſum-
mi ſacerdotes, non patribus ſummis ſacerdotibus ſucce-
dentes, ſed tamen ex filiis, id eſt, ex poſteris Aaron, ſi fortè
ſummus ſacerdos, aut filios non haberet, aut ita reprobos
1. *Reg.* 1. haberet, vt nullus eorum patri deberet ſuccedere. Sicut Sa
muel ſummo ſacerdoti Heli ſucceſsit: cùm ſacerdotis fi-
lius ipſe non eſſet, ſed tamen ex filiis, hoc eſt, ex poſteris
quæſt. 84. eſſet Aaron. De latrone etiam cui dictum eſt, Hodie me-
cum eris in paradiſo, quod non fuerit viſibiliter baptiza-
tus, quaſi certum poſui, cùm ſit incertum: magíſque illum
baptizatum fuiſſe credendum ſit, ſicut ego quoque alibi
poſtea

poſteà diſputaui. Item quod in quinto libro dixi, vbi com memorātur matres in generationibus Euāgelicis, non eas poſitas, niſi cùm patribus: verum eſt quidem, ſed ad rem de qua agebatur non pertinet. Agebatur autem de iis, qui ducebant fratrum vel propinquorum coniuges, eorum qui ſine filiis defuncti eſſent, propter duos patres Ioſeph, quorum alterum Matthæus commemorat, alterum Lucas. De qua quæſtione diligenter in hoc opere diſſerui cùm retractaremus opus noſtrū contra Fauſtum Manichæum. Hoc opus ſic incipit, Cum ſcripturas ſanctas.

quæſt. 48.
2. *Retrac. cap.7.*

De anima & eius origine. cap. lvj.

EOdem tempore quidam Vincentius Victor in Mauritania Cæſarienſi, inuenit apud Hiſpanum quēdam presbyterum Petrū nonnullum opuſculum meum, vbi quodam loco de origine animæ hominū ſingulorum, vtrum ex illa vna primi hominis, ac deinde ex parentibus propagentur, an ſicut illi vni, ſine vlla propagatione ſingulæ ſingulis dentur: me neſcire cōfeſſus ſum. Verumtamen ſcire, animam non corpus eſſe, ſed ſpiritum. Et contra iſta mea ad eundem Petrum ſcripſit ille duos libros, quos mihi de Cæſaria Renatus monachus miſit. Quibus ergo lectis, reſponſione mea quatuor [libros] reddidi. Vnum ad Renatum monachum, alterū ad presbyterum Petrum, & duos ad eundem Victorem. Sed ad Petrum, quamuis habeat libri prolixitatem, tamen epiſtola eſt, quam nolui à tribus cæteris ſeparari. In iis autem omnibus, in quibus multa neceſſaria diſſeruntur, defendi de origine animarum, quæ ſingulis hominibus dātur, cunctationem meam, & multos errores atque paruitates præſumptionis eius oſtendi. Quem tamen iuuenem nō præpropere deteſtandum, ſed adhuc docendum quanta potui lenitate tractaui, & ab eo reſcripta correctionis eius accepi. Huius operis liber ad renatum ſic incipit, Synceritatem tuam erga nos. Ad Petrum autem ſic, Domino dilectiſsimo fratri & com presbytero Petro. Duorum verò nouiſsimorum ad Vincentium Victorem: Primus ſic [incipit,] Quòd mihi ad te ſcribendum putaui. θ Secundus autem ſic, Accipe nunc iam de meipſo. θ

SCripſi duos libros de coniugiis adulterinis, quantum potui ſecundum ſcripturas, cupiens ſoluere difficillimam quæſtionem. Quod vtrum enodatiſsimè fece-

† *eius.* rim, neſcio, imò verò nō me perueniſſe ad huius † rei perfectionem ſentio, quamuis multos ſinus eius aperuerim, quod iudicare potuerit quiſquis intelligenter legit. Huius operis primus liber ſic incipit, Prima quæſtio eſt frater. Secundus autem ſic, Ad ea quæ mihi ſcripſeras.

Contra aduerſarium legis, & prophetarum. Cap. lviij.

INterea liber quidam cuiuſdam hæretici ſiue Marcioniſtæ, ſiue cuiuſlibet eorum, quorum error opinatur, quod iſtum mundum Deus non fecerit: nec Deus legis quæ data eſt per Moyſem, & prophetarum ad eandem legem pertinentium verus ſit Deus, ſed peſsimus dæmon, cùm apud Carthaginem multis confluentibus, & attentiſſimè audientibus, in platea maritima legeretur, peruenerunt fratres ad eum ſtudioſiſsimè Chriſtiani, eúmque mihi redarguendum ſine vlla dilatione miſerunt, multum rogantes, vt nec ego reſpondere differrem. Refelli eum libris duobus, quos ideo prænotaui, Contra aduerſarium legis & prophetarum, quia codex ipſe, qui miſſus eſt, nomen authoris non habebat. Hoc opus ſic incipit, Libro quem miſiſtis fratres dilectiſsimi.

Cōtra Gaudentiū Donatiſtarū epiſcopū. cap. lix.

PEr idem tempus Dulcitius tribunus & notarius, hic erat in Africa executor imperialium iuſsionum contra Donatiſtas datarum. Qui cùm dediſſet literas ad Gaudentium Tamugadenſem Donatiſtarum epiſcopum, vnus illorum ſeptem, quos in noſtra collatione authores ſuæ defenſionis elegerant, exhortans eum ad vnitatem catholicam, & diſſuadens incendium, quo ſe ac ſuos cùm ipſa in qua erat eccleſia conſumere minabatur: addens etiam, vt ſi ſe iuſtos putarent, fugerent potius ſecundum præceptum Domini Chriſti, quàm nefandis ſe ignibus concremarent. Ille reſcripſit epiſtolas duas: vnam breuem, feſtinãte vt aſſeruit perlatore: aliam prolixam, quaſi plenius diligentiúſque reſpondens. Has mihi ſuprà memoratus tribunus exiſtimauit mittendas; vt eas potius ipſe refellerem. Quas ambas vno libro redargui. Qui cùm in eiuſdem Gaudentij perueniſſet manus, reſcripſit quod ei viſum eſt ad meipſum, nulla ratione reſpondens, ſed magis ſe nec reſpondere, nec tacere potuiſſe declarans. Quòd cùm ſatis poſſet intelligenter legentibus, & noſtra atque ipſius dicta conferentibus apparere, nolui tamen ſine reſcripto relinquere quicquid illud fuit. Hinc factum eſt, vt hi noſtri

ad il

ad illum duo libri eſſent. Hoc opus ſic incipit, Gaudentius Donatiſtarum Tamugadenſis epiſcopus.

TVnc etiam † contra mendacium ſcripſi librum, cuius operis ea cauſa extitit; quod ad Priſcillianiſtas hæreticos inueſtigandos, qui hæreſim ſuam non ſolùm negando atque mentiendo, verumetiam peierando exiſtimant occulendam, viſum eſt quibuſdam catholicis Priſcillianiſtas ſe debere ſimulare, vt eorum latebras penetrarent. Quod ergo fieri prohibens hunc librum ſcripſi. † Hic liber ſic incipit, Multa mihi legenda miſiſti.

Contra mendaciū. Cap. lx.
† & .
† condidi.

SEquuntur libri quatuor, quos contra duas epiſtolas Pelagianorum ad Epiſcopum Romanæ eccleſiæ Bonifacium ſcripſi: quia cùm in manus eius veniſſent, ipſe mihi [eas] miſerat, inueniés in illis calumnioſè tunc poſitum † nomen meum. Hoc opus ſic incipit, Noueram te quidem fama.

Contra duas epiſtolas Pelagianorum. Cap. lxi.
† interpoſitum.

INterea libri quatuor Iuliani Pelagiani, quos ſuprà commemoraui, venerunt etiam in manus meas, in quibus comperi illa quæ ex eis decerpſerat, qui ea comiti Valerio miſerat, non [omnia] eodem † modo quo à Iuliano dicta ſunt, ad eundem comitem ſcripta, ſed nonnulla eorum aliquantum fuiſſe mutata. Scripſi ergo ſex libros aduerſus illos quatuor, ſed θ in θ eorum duobus primis, teſtimoniis ſanctorum qui fidem catholicam poſt Apoſtolos defenderunt, Iuliani impudentia redarguitur: qui tanquam Manichæorum dogma nobis obiiciendum putauit, quia ex Adam trahi dicimus originale peccatum, quod per lauacrum regenerationis, non ſolùm in maioribus, verũetiam in paruulis ſoluitur. Quantum autem ipſe Iulianus quibuſdam ſententiis ſuis adiuuet Manichæos, in primi libri mei parte poſteriore monſtraui. Cæteri autem noſtri quatuor [libris] redduntur illius † ſingulis ſinguli. Verùm in huius tanti támque elaborati operis quinto volumine, vbi commemoraui deformem maritum coniugi ſuæ, ne deformes pareret, proponere in concubitu formoſam ſolere picturam: nomẽ hominis qui hoc facere ſolebat, quaſi certum poſui, cùm ſit incertum, quia memoria me fefellit. Hoc autẽ Soranus [author] medicinæ θ artis magiſter θ ſcripſit regẽ Cyprũ facere ſolere, ſed nomẽ eius proprium non expreſsit. † Hoc opus ſic incipit, Contumelias tuas.

Contra Iulianum. Cap. lxii.
† eo.
† illis.
Cap. 9. 12. de ciui. Dei. ca. 25.
† poſuit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM,

Liber primus.

MAGNVS es domine & laudabilis valde † [&] magna [eſt] virtus tua,& ſapientiæ tuæ non eſt numerus. Et laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ, & homo circumferens mortalitatem tuam circumferens teſtimonium peccati ſui, & teſtimonium quia ſuperbis reſiſtis, & tamen laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ, Tu enim & excitas vt laudare te delectet. Quia feciſti nos ad te, & inquietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te. Da mihi deus † ſcire & intelligere, vtrum ſit prius inuocare te, an laudare te, & [ſi] ſcire te prius ſit, an inuocare te. Sed quis te inuocat neſciens te. Aliud enim pro alio poteſt inuocare neſciens te. An potius inuocaris, vt ſciaris? Quo modo autem inuocacabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ſine prædicante? Et laudabunt dominũ qui requirunt eum Quærẽtes enim inuenient eum,& inuenientes laudabunt eum. Quæram te domine inuocans te, & inuocem te credens in te,prædicatus es enim nobis. Inuocat te deus † fides mea quam dediſti mihi, quam inſpiraſti mihi per humanitatem filij tui,per miniſterium prædicatoris tui.

Pſal. 144. Pſal. 146. † immis. Admiratu diuinæ maieſtatem accenſus cupiditate illam laudibus proſequendi. Caput 2. Iacobi. 4. † domine. Roma. 7. Pſal. 21. † domine. A deo habet homo vt ſit, & quod deus in eo

ET quomodo inuocabo deum meum,deum & dominum meum? Quoniam vtique in meipſum eum vocabo,cum inuocauo eum. Et quis locus eſt in me, quò veniat in me deus meus? Quò deus veniat in me deus

qui

& ipſe in deo. ca. II.
qui fecit cœlum & terram? Ita ne domine deus meus eſt quicquam in me quod capiat te? An verò cœlum & terra quæ feciſti, & in quibus me feciſti capiunt te? An quia ſine te non eſſet quicquid eſt: fit, vt quicquid eſt capiat te? Quoniam itaque & ego ſum, quod † peto vt venias in me, qui non eſſem niſi eſſes in me. [Quo enim recedam extra cœlum?] Non enim ego iam in inferis, † & tamen etiam ibi es. Nam & ſi deſcendero in infernum, ades. Non ergo eſſem, deus meus, qui non omnino eſſem, niſi eſſes in me. An potius non eſſem niſi eſſem in te, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia? Etiam ſic domine, etiam ſic. Quò te inuoco cũ in te ſim? Aut vnde venias in me? Quò enim recedam extra cœlum & terram, vt vnde in me veniat deus meus, qui dixit: Cœlum & terram ego impleo.

† qui.
† ſum iam inferi, alias in inferno.
Pſal. 138.
Roma. 11.

Hiere. 23.
Deus vbique totus, & non per partes a creatura capitur. Cap. III.

CApiúntne ergo te cœlum & terra, quoniam tu imples ea? An imples, & reſtat, quoniam non te capiunt? Et quò refundis quicquid impleto cœlo & terra reſtat ex te? An non opus habes vt à quoquã continearis qui contines omnia, quoniam quæ imples continendo imples? Non enim vaſa quæ te plena ſunt, ſtabilem te faciunt, quia & ſi frangantur, non effunderis. Et cum effunderis ſuper nos, non tu iaces, ſed erigis nos, nec tu diſpergeris, † ſed colligis nos. Sed qui † imples omnia, te toto imples omnia. An quia te totum non poſſunt capere omnia, partem tui capiunt, & eandem partem ſimul omnia capiunt? An ſingulas ſingula, maiores maiora, minores minora capiunt? Ergo eſt aliqua pars tua maior, aliqua minor. An vbique totus es, & res nulla te totum capit?

† diſſiparis.
† quo.

Deus omnibus donat, nihil amittens. cap. IIII.
Pſal. 17.
Sapien. 7.

QVid es ergo deus meus? quid rogo, niſi dominus deus? Quis enim dominus præter dominum? aut quis deus præter deum noſtrum? Summe, optime, potentiſsime, omnipotentiſsime, miſericordiſsime, & iuſtiſsime, ſecretiſsime & præſentiſsime, pulcherrime & fortiſsime, ſtabilis & incomprehenſibilis, immutabilis mutans omnia, nunquam nouus, nunquam vetus, innouans omnia, & in vetuſtatem perducens ſuperbos, & neſciunt. Semper agens, ſemper quietus, colligens & non egens, portans & implens & protegens, creans & nutriens & perficiens, quærens cũ nihil deſit tibi, amas nec æſtuas, zelas & ſecurus es, pœnitet te & non doles, iraſceris & tran

tranquillus es opera mutas, nec mutas conſilium, recipis quod inuenis & nunquam amiſiſti. Nunquam inops, & gaudes lucris, Nunquam auarus & vſuras exigis: [&] ſupererogatur tibi vt debeas, & quis habet quicquam non tuum? Reddis debita nulli debens, dona debita nihil perdens. Et quid dicimus deus meus, vita mea, dulcedo mea ſancta, aut quid dicit aliquis cum de te dicit? Et væ tacentibus de te, quoniam loquaces muti ſunt.

QVis mihi dabit acquieſcere in te? Quis mihi dabit vt venias in cor meum, & inebries illud, vt obliuiſcar mala mea, & vnum bonum meum amplectar te? Quid mihi es? Miſerere vt loquar. Quid tibi ſum ipſe, vt amari te iubeas à me, & niſi faciam, iraſcaris mihi, & memineris † ingentes miſerias? Paruáne ipſa eſt θ miſeria, θ ſi non amen te? Hei mihi. Dic mihi per miſerationes tuas domine deus meus quid ſis mihi. Dic animæ meæ, ſalus tua ego ſum. Sic dic vt audiam. Ecce aures cordis mei ante te domine, Aperi eas, & dic animę meę, ſalus tua ego ſum, Curram poſt vocem hanc, & † apprehendã te. Noli abſcõdere à me faciem tuam, Moriar, ne moriar, vt eam videã. Anguſta eſt domus animæ meæ, quo venias ad eam, dilatetur abs te. Ruinoſa eſt: refice eam. Habet quæ offendant oculos tuos, fateor & ſcio. Sed quis mundabit eam? Aut cui alteri præter te clamabo? Ab occultis meis mũda me domine, & ab alienis parce ſeruo tuo. Credo, propter quod & loquor. Domine tu ſcis. Nónne tibi prolocutus ſum aduerſum me delicta mea deus meus, & tu dimiſiſti impietatem cordis mei? Non iudicio contendo tecum, qui veritas es, & ego nolo fallere meipſum, ne mentiatur iniquitas mea ſibi. Non ergo iudicio contendo tecum, quia ſi iniquitates obſeruaueris domine, domine quis ſuſtinebit?

Orat veniam admiſſorum & charitatem dei. Cap. V.
† memineris.
Pſal. 34.
† vt.
Pſal. 18.
Pſal. 115.
Pſal. 31.
Hier. 2.
Pſal. 26.
Pſal. 129.

SEd tamen ſine me loqui apud miſericordiam tuam, me terram & cinerem. Sine me tamen loqui, quoniã ecce miſericordia tua eſt, non homo irriſor meus cui loquor. Et tu fortaſſe irrides me, ſed conuerſus miſereberis mei, Quid enim eſt quod volo dicere domine deus meus, niſi quia neſcio vnde venerim huc in iſtam dico mortalem vitam, mortalem dicam vitam, an mortem vitalem neſcio! Et ſuſceperunt me conſolationes miſerationum tuarum,

Quod omnia beneficia receperit à deo, & in ipſo conſeruetur ab ipſo Cap. VI

† *quo.* tuarum, ſicut audiui à parentibus carnis meę, ex qua † & in qua formaſti me in tempore. Non enim ego memini. Exceperunt ergo me conſolationes lactis humani. Nec mater mea, vel nutrices meæ ſibi vbera implebant, ſed tu mihi domine per eas dabas alimentum infantiæ ſecundũ inſtitutionẽ tuam, & diuitias vſque ad fundum rerum diſpoſitas. Tu etiã mihi dabas nolle amplius quàm dabas, † *eis.* & nutrientibus me dare mihi velle quod illis † dabas. Dare enim mihi per ordinatum affectum volebant, quo ex te abundabant. Nam bonum erat eis bonum meum ex eis, quod ex eis non, ſed per eas erat. Ex te quippe bona omnia deus, & ex deo meo ſalus mihi vniuerſa. Quod animaduerti poſtmodum clamante te mihi per hæc ipſa, quæ tribuis intus & foris. Nam tunc ſugere noram & acquieſcere delectationibus, flere autẽ offenſiones carnis *Infantia Auguſt.* meæ, nihil amplius. Poſt hæc [&] ridere cœpi, dormiens primo, deinde vigilans. Hoc enim de me mihi indicatum eſt, & credidi, quoniam ſic videmus & alios infantes. Nam iſta mea non memini. Et ecce paulatim ſentiebam vbi eſſem, & voluntates meas volebam oſtendere eis, per quos implerentur, & non poteram, quia illæ intus erant, foris autem illi, nec vllo ſuo ſenſu valebant introire in animam meam. Itaque iactabam membra & voces, ſigna ſimilia voluntatibus meis, pauca quę poteram qualia poteram. Non enim erant veriſimilia. Et cum mihi non obtemperabatur, vel nõ intellecto vel obeſſet, impugnabar nõ ſubditis maioribus, & liberis non ſeruiẽtibus, & me de illis flendo vindicabã. Tales eſſe infantes didici, quos diſcere potui, & me tale fuiſſe magis mihi ipſi indicauerunt nõ ſcientes, q̃ ſcientes nutritoris mei. Et ecce infantia mea olim mortua eſt, & ego viuo. Tu autẽ domine, qui & ſemper viuis, & nihil moritur in te, quoniã ante primordia ſeculorũ, & ante omne quod vel ante dici poteſt, tu es, & deus es dominuſq; omnium quæ creaſti. Et apud te rerum omniũ inſtabilium ſtant cauſæ & rerum omnium mutabilũ immutabiles manẽt origines, & omnium irrationabilium & tẽporalium ſempiternæ viuunt rationes. Dic mihi ſupplici tuo deus, & miſericors miſero tuo, dic mihi vtrum alicui iam ætati meæ mortuæ ſucceſſerit infantia mea, an illa eſt quam egi intra viſcera matris meę

Nam

Nam & de illa mihi nonnihil indicatum eſt, & prægnantes ipſe vidi fœminas; Quid etiam ante hãc dulcedo mea deus meus? Fui ne alicubi aut aliquis? Nam quis mihi dicat iſta non habeo, nec pater nec mater potuerunt, nec aliorum experimentum, nec memoria mea. An irrides me iſta quærentem te, qui de hoc noui quòd laudari te à me iubes, & confiteri me tibi? Confiteor tibi domine cœli & terræ, laudem dicens tibi de primordiis & infantia mea, quæ non memini, & dediſti ea homini ex aliis de ſe coniicere, & authoritatibus etiam mulicrcularum multa de ſe credere. Eram enim & viuebam etiam tunc, & ſigna quibus ſenſa mea nota aliis facerem, iam in fine infantiæ quærebam, Vnde hoc tale animal niſi abs te domine? An quiſquam ſe faciendi erit artifex, aut vlla vena trahitur aliunde, qua eſſe & viuere currat in nos, præter quàm quod tu facis nos domine, cui eſſe & viuere non aliud atque aliud eſt, quia ſumme eſſe atque ſumme viuere idipſum es? Sũmus enim es & nõ mutaris, neq; peragitur in te hodiernus dies, & tamen in te peragitur, quia in te ſunt & iſta omnia. Non enim haberent vias tranſeundi, niſi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficient, an anni tui hodiernus dies. Et quàm multi iam dies noſtri & patrum noſtrorum per hodiernum tuum tranſierunt, & ex illo acceperunt modos, & vtcunque extiterunt & tranſibunt adhuc alij, & accipient, & vtcunque exiſtent Tu autem idem ipſe es, & omnia craſtina atque vltra, omniáque heſterna & retro, hodie facies, hodie feciſti. Quid ad me, ſi quis non intelligat? Gaudeat & ipſe dicens, Quid eſt hoc? Gaudeat etiam ſic, & amet non inueniendo inuenire potius, quàm inueniendo inuenire te. *pſal. 101.*

EXaudi deus. Væ peccatis hominum. Et homo dicit hæc, & miſereris eius, quoniam tu feciſti eum, & peccatum non feciſti in eo. Quis mecum † commemorat peccatum infantiæ meæ? Quoniam nemo mundus à peccato coram te, nec infans, cuius eſt vnius diei vita ſuper terram. Quis mecum † commemorat? An quilibet tantillo nunc paruulus, in quo video quod non memini de me? Quid ergo tunc peccabam? An quia vberibus inhiabam plorans? Nam ſi nunc faciam, non quidem vberibus, ſed ex te congruẽti annis meis ita inhians, deridebor atq; reprehen

Infantiam quoque peccatis eſſe obnoxiam cap. VII.
† mihi.
Iob. 25.
† mihi.

reprehendar iuſtiſsime. Tunc ergo reprehendenda faciebam, ſed quia reprendentem intelligere non poteram, nec mos reprehendi me, nec ratio ſinebat. Nam extirpamus & eiicimus iſta creſcentes. Nec vidi quemquam ſcientiam, cum aliquid purgat, bona proiicere. An pro tempore etiã illa bona erat flendo petere, etiam quod noxie daretur, indignari acriter non ſubiectis hominibus liberis & maioribus, hiſque à quibus genitus eſt, multiſque præterea prudentioribus, non ad nutum voluntatis obtemperantibus feriendo nocere niti quantum poteſt, quia non obeditur imperiis, quibus pernicioſe obediretur? Ita imbecillitas membrorum infantilium innocens eſt, non animus infantium. Vidi ego & expertus ſum zelãtem paruulum, nondum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro aſpectu collactaneum ſuum. Quis hoc ignorat? Expiare ſe dicunt iſta matres atque nutrices, neſcio quibus remediis niſi verò & iſta innocentia eſt, in fonte lactis vbertim manante atque abundãte ô opulentiſsimum, ô opis egentiſſimum, & illo adhuc vno alimento vitam ducentem, conſortem non pati. Sed blande tolerantur hæc, non quia nulla vel parua, ſed quia ætatis acceſſu peritura ſunt. Quod licet probes, tamen ferri æquo animo eadem ipſa non poſſunt, quãdo in aliquo annoſiore deprehenduntur. Tu itaq; domine deus meus, qui dediſti vitam infanti, & corpus quod ita, vt videmus inſtruxiſti ſenſibus, cõpegiſti membris, figura decoraſti, proque eius vniuerſitate atque incolumitate omnes conatus animãtis inſinuaſti, iubes me lau-
Pſal. 91. dare te in iſtis & confiteri tibi, & pſallere nomini tuo altiſsime: quia deus es omnipotens & bonus, etiam ſi ſola iſta feciſſes, quæ nemo alius poteſt facere, niſi tu vne, à
† mundus. quo eſt omnis modus, † formoſiſsime qui formas omnia, & lege tua ordinas omnia. Hanc ergo ætatem domine, qua me vixiſſe non memini, de qua aliis credidi, & quã me egiſſe ex aliis infantibus conieci, quanquam iſta multum fida coniectura ſit, piget me annumerare huic vitæ meæ qua ego viuo in hoc ſeculo. Quantum enim
Pſal. 50. attinet ad obliuionis meæ tenebras, par illi eſt qua vixi in matris vtero. Quòd & ſi in iniquitate conceptus ſum, & in peccatis me mater mea in vtero aluit, vbi oro te deus meus, vbi domine ego ſeruus tuus, vbi aut aliquando

quando innocens fui? Sed ecce omitto illud tempus. Et quid mihi iam cum eo eſt, cuius nulla veſtigia recolo.

Deſcriptio pueritiæ. Cap. viij.

NOnne ab infantia huc pergens veni in puericiam, vel potius ipſa in me venit, & ſucceſsi infantiæ? Nec diſceſsit illa, quò enim abiit? Et tamē iam non erat. Non enim eram infans qui non farer, ſed iam puer loquens eram, & memini hoc, & vnde loqui didicerā poſt aduerti. Non enim docebāt me maiores homines præbētes mihi verba certo aliquo ordine doctrinæ, ſicut paulo-poſt literas: ſed ego ipſe mente quam dediſti mihi Deus meus, cùm gemitibus & vocibus variiſque membrorum motibus edere vellem ſenſa cordis mei, vt voluntati pareretur, nec valerem quę volebam omnia, nec quibus volebam omnibus * penſabam memoria, cum ipſi appellabant rem aliquam: & cùm ſecundum eam vocem corpus ad aliquid mouebant, videbam & tenebam hoc ab eis vocari rem illam, quod ſonabant, cùm eam vellent oſtendere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur, tanquam verbis naturalibus omnium gentium, quę fiunt vultu & nutu oculorum, cæterorúmq; membrorum actu, & ſonitu vocis, indicante affectionem animi, in petendis, habendis, reiiciendis, fugiendiſve rebus. Ita verba in variis ſententiis, locis ſuis poſita, & crebro audita, quarum rerum ſigna eſſent, paulatim colligebam, meáſque iam voluntates edomito in eis ſignis ore, per hæc enuntiabā. Sic cùm his, inter quos eram, voluntatum enuntiandarum ſigna communicaui, & vitæ humanę procelloſam ſocietatem altius ingreſſus ſum, pendens ex parentum authoritate, natúque maiorum hominum.

** al. omnia præſtabam memoriæ.*

Odium literarum et amor luſus in pueris. Cap. ix.

DEus Deus meus, quas ibi miſerias expertus ſum, & ludificationes, quandoquidem mihi rectè viuere puero id proponebatur, obtēperare monentibus, vt in hoc ſeculo florerem, & excellerem linguoſis artibus ad honorem hominum, & falſas diuitias famulantibus. Inde ad ſcholas † datus ſum, vt diſcerem literas, in quibus quid vtilitatis eſſet, ignorabam miſer, & tamen ſi ſegnis in diſcendo eſſem, vapulabam. Laudabatur enim hoc à maioribus, & multi ante nos vitam iſtam agentes, præſtruxerunt ęrumnoſas vias, per quas trāſire cogebamur, multiplicato labore, & dolore filiis Adam. Inuenimus autem

† in ſcholam.

Domine homines rogantes te, & didicimus ab eis, ſentiẽtes te vt poteramus eſſe magnum aliquem, qui poſſes etiam non apparens ſenſibus noſtris, exaudire nos; & ſubuenire nobis. Nam puer cœpi rogare te auxilium & refugium meum, & in tuam inuocationem rumpebam nodos linguæ meæ: & rogabam te paruus, non paruo affectu, ne in ſchola vapularem. Et cùm me non exaudiebas, quod non erat ad inſipientiam mihi, ridebamur à maioribus hominibus vſq; † ab ipſis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagæ meæ, magnum tunc & graue malum meum. Eſt ne quiſquam domine tam magnus animus prægrandi affectu tibi cohærens, éſtne (inquam) quiſquam? Facit enim hoc etiam quædam ſtoliditas. Eſt ergo qui tibi piè cohærendo ita ſit affectus granditer, vt equuleos & vngulas, atque huiuſcemodi varia tormenta, pro quibus effugiendis tibi per vniuerſas terras cum timore magno ſupplicatur, ita parui æſtimet, irridens eos qui hæc acerbiſsimè infligunt, † quemadmodum parentes noſtri ridebant tormenta, quibus pueri à magiſtris affligebamur. Non enim aut minus ea metuebamus, aut minus te de his euadendis deprecabamur, & peccabamus tamen minus ſcribendo, aut legendo, aut cogitando de literis quàm exigebatur à nobis. Non enim deerat domine memoria vel ingenium, quæ nos habere voluiſti pro illa ætate ſatis, ſed delectabat ludere, & vindicabatur in nos ab eis qui talia [vtique] agebant. Sed maiorum nugæ negotia vocantur, puerorum autem talia cum ſint, puniuntur à maioribus, & nemo miſeratur pueros, vel illos vel vtroſque: niſi verò approbet quiſquam bonus rerum arbiter, vapulaſſe me, quia ludebam pila puer, & eo ludo impediebar, quo minus celeriter diſcerem literas, quibus maior deformius luderem. Haud aliud faciebat idem ipſe à quo vapulabam. Qui ſi in aliqua quæſtiuncula à condoctore ſuo victus eſſet, magis bile atque inuidia torqueretur; quàm ego cùm in certaminæ pilæ à colluſore meo ſuperabar.

Pſal. 21.

† atque.

† formidant.

Ob pilæ luſum negle xit iuſſa parentum. cap. x.

ET tamẽ peccabam Domine Deus ordinator, & creator omnium rerum naturalium, peccatorum autem tantùm non ordinator. Domine Deus meus peccabam faciendo contra præcepta parentum, & magiſtrorum illorum. Poteram enim poſteà benè vti literis quas volebant

lebant vt diſcerem,quocunque animo illi mei. Non enim meliora eligẽs, inobediens eram,ſed amore ludendi, amãs in certaminibus ſuperbas victorias, & ſcalpi aures meas falſis fabellis, quo prurirent ardentius, eadem curioſitate magis magiſque per oculos periculoſa micante in ſpectacula ludóſque maiorum,quos tamen qui edunt,ea dignitate præditi excellunt, vt hoc penè omnes optent paruulis ſuis:quos tamen cedi libenter patiuntur,ſi ſpectaculis talibus impediantur à ſtudio, quo eos ad talia edenda cupiunt peruenire. Vide iſta domine miſericorditer, & libera nos iam inuocantes te,libera etiam eos, qui nondum te inuocant,vt inuocent te,& liberes eos.

Puer morbo corripitur, reualeſcens baptiſmũ differt. cap.xj.

AVdieram enim ego adhuc puer de vita æterna nobis promiſſa per humilitatem Domini Dei noſtri deſcendentis ad ſuperbiam noſtram, & ſignabar iam ſigno crucis eius, & condiebar eius ſale, iam inde ab vtero matris meæ,quæ multum ſperauit in te. Vidiſti domine cùm adhuc puer eſſem, & quodam die preſſus ſtomachi dolore, repente æſtuarem penè moriturus, vidiſti Deus meus,quoniam cuſtos meus iam eras,quo motu animi,& qua fide baptiſmum Chriſti tui, Dei & domini mei, flagitaui à pietate matris meæ,& matris omnium noſtrum eccleſiæ tuæ. Et conturbata mater carnis meæ, quoniam & ſempiternam ſalutem meam charius parturiebat corde caſto in fide tua, iam curaret feſtinabunda, vt ſacramentis ſalutaribus initiarer & ablueret, te Domine Ieſu confitens in remiſsionem peccatorum, niſi ſtatim recreatus eſſem. Dilata eſt itaque mundatio mea, quaſi neceſſe eſſet adhuc ſordidari † ſi viuerem, quia,videlicet,poſt lauacrum illud maior & periculoſior in ſordibus delictorum reatus foret. Ita iam credebam,& illa & omnis domus,niſi pater ſolus,qui tamen non euicit in me ius maternæ pietatis, quo minus in Chriſtum crederem, ſicut ille nondum crediderat. Nam illa ſatagebat,vt tu mihi pater eſſes Deus meus potius quàm ille,& in hoc adiuuabas eam,vt ſuperaret virum cui melior ſeruiebat,quia & in hoc tibi vtique id iubenti ſeruiebat. Rogo te Deus meus,vellẽ ſcire ſi tu etiã velles,quo conſilio dilatus ſum,ne tunc baptizarer,vtrum bono meo mihi,quaſi laxata ſint lora peccãdi, an nõ laxata ſint? Vnde ergo etiã nunc de aliis atq; aliis ſonat vndiq;

† vt adhuc ſordidarer.

in auribus noſtris, ſine illum, faciat quod vult, nondum enim baptizatus eſt: & tamen in ſalute corporis non dicimus, ſine, vulneretur amplius, nondum enim ſanatus eſt. Quanto ergo melius vt citò ſanarer, & id ageretur mecum meorum meáque diligentia, vt recepta ſalus animæ meæ tuta eſſet tutela tua, qui dediſſes eam? Melius verò. Sed quot & quanti fluctus impendere tentationum poſt puericiam videbantur, nouerat eos iam illa mater, & tibi tam eos vnde poſteà formarer, quàm ipſam iam effigiem committere volebat.

Ad literas cogebatur quo tamen deus vtebatur benè.

Matt. 12.

IN ipſa tamē pueritia, de qua mihi minus quàm de adoleſcentia metuebatur, non amabam literas, & me in eas vrgeri oderam, & vrgebar tamen, & mihi benè fiebat, nec faciebam ego benè: Non enim diſcerem, niſi cogerer. Nemo autem inuitus benè facit, etiam ſi bonum eſt quod facit. Nec qui me vrgebant, benefaciebant ſed benè mihi fiebat abs te Deus meus. Illi enim non intuebantur quò referrem quod me diſcere cogebant, præterquam ad ſatiendas inſatiabiles cupiditates copioſæ inopiæ, & ignominioſæ gloriæ. Tu verò cui numerati ſunt capilli capitis noſtri, errore omnium qui mihi inſtabant vt diſcerem, vtebaris ad vtilitatem meam: meo autem qui diſcere nolebam vtebaris ad pœnam meam, qua plecti non eram indignus tantillus puer, & tantus peccator. Ita non de benefacientibus tu benefaciebas mihi, & de peccante meipſo iuſtè retribuebas mihi. Iuſsiſti enim & ſic eſt, vt pœna ſua ſibi ſit omnis inordinatus animus.

Quibus ſtudiis potiſsimū ſit delectatus Cap. xiij. li 3. de Trinitate in proœmio. Pſal. 77.

QVid autem erat cauſæ cur Græcas literas oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi ſatis exploratum eſt. Adamaueram enim Latinas, non quas primi magiſtri, ſed quas docent qui Grammatici vocantur. Nam illas primas vbi legere, & ſcribere, & numerare dicitur, non minus oneroſas pœnaléſque habebam quàm omnes Græcas. Vnde tamen, & hoc niſi de peccato & vanitate vitæ, quia caro eram, & ſpiritus ambulans, & non reuertens? Nam vtique meliores, quia certiores erant primæ illæ literæ, quibus fiebat in me, & factum eſt, & habeo illud vt legā, ſi quid ſcriptum inuenio, & ſcribam ipſe ſi quid volo, quàm illæ quibus tenere cogebar Aeneæ neſcio cuius errores, oblitus errorum meorum, &

plorare

plorare Didonem mortuam, quia ſe occidit ob amorem, cùm interea meipſum in his à te morientem Deus meus vita mea, ſiccis occulis ferrem miſerrimus. Quid enim miſerius miſero non miſerante ſeipſum, & flẽte Didonis mortem, quæ fiebat amando Aeneam, non flente autem mortem ſuam, quæ fiebat non amando te? Deus lumen cordis mei, & panis oris intus animæ meæ, & virtus maritans mentem meam, & ſinum cogitationis mentis meæ, non te amabam, & fornicabar abs te, & fornicanti ſanabat vndique euge euge. Amicicia enim mundi huius, fornicatio eſt abs te. Et euge euge dicitur, vt pudeat, ſi non ita ſit homo. Et hæc non flebam, ſed flebam Didonem extinctam, ferróque extrema ſecutam, ſequens ipſe extrema condita tua, relicto te, è terra iens in terram: & ſi prohiberer ea legere dolerem, quia non legerem quod dolerem. Talia dementia honeſtiores, & vberiores literæ putantur, quàm illæ quibus legere, & ſcribere didiſci. Sed nunc in animam meam clamet Deus meus, & veritas tua dicat mihi, Non eſt ita, Melior eſt prorſus doctrina illa prior. Nam ecce paratior ſum obliuiſci errores Aeneæ, atque omnia eiuſmodi, quàm ſcribere & legere. At enim vela pendent in liminibus Grammaticarum ſcholarum, ſed non illa magis honorem ſecreti, quàm tegumentum erroris ſignificant. Non clament aduerſus me quos iam non timeo, dum cõfiteor tibi quæ vult anima mea Deus meus, & acquieſco in reprehẽſione malarum viarum mearum, vt diligã bonas vias tuas. Non clament aduerſum me venditores Grammaticæ vel emptores, quia ſi proponam eis, interrogans vtrum verum ſit, quod Aeneam aliquando Carthaginem veniſſe poeta dicit, indoctiores ſe neſcire reſpondebunt, doctiores autem etiam negabunt verum eſſe. At ſi quæram quibus literis ſcribatur Aeneæ nomen, omnes mihi qui hæc didicerunt, verum reſpondebunt, ſecundum id pactum & placitum, quo inter ſe homines iſta ſigna firmarunt. Item ſi quæram, quid horum maiore vitæ huius incommodo quiſque obliuiſcatur, legere & ſcribere, an poetica illa figmenta, quis non videat quid reſponſurus ſit, qui non eſt penitus oblitus ſui? Peccabam ego puer, cùm illa inania iſtis vtilioribus amore præponebam, vel potius iſta oderã, illa amabam. Iam verò vnum

Pſal.34.
Iac.4.
Vela in oſtijs ludi literarij.

& vnum duo, duo & duo quatuor, odioſa cantio mihi erat, & dulciſsimum ſpectaculum vanitatis, equus ligneus plenus armatis, & Troiæ incẽdiũ, atq; ipſius vmbra Creuſæ

De literis Grecis & Latinis.
Ca. XIIII.

CVr ergo Græcam etiam Grammaticam oderam talia cantantem? Nam & Homerus peritus texere tales fabellas, & dulciſsimè vanus eſt, mihi tamẽ amarus erat puero. Credo etiam Græcis pueris Virgilius ita ſit, cum eum ſic diſcere coguntur, vt ego illum: videlicet difficultas omnino ediſcendæ peregrinæ linguæ, quaſi felle aſpergebat omnes ſuauitates Græcas fabuloſarum narrationum. Nulla enim verba illa noueram, & ſæuis terroribus ac pœnis, vt noſcerem † inſtabatur mihi vehemẽter. Nam & Latina aliquando infans vtique nulla noueram, & tamen aduertendo didici ſine vllo metu atque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum, & ioca arridentium, & lætitias alludentium. Didici verò illa ſine pœnali onere vrgentium, cum me vrgeret cor meum ad parienda concepta ſua, quæ non poſſem, niſi aliqua verba didiciſſem, non à docentibus ſed à loquentibus, in quorum & ego auribus parturiebam quicquid ſentiebam. Hinc ſatis elucet maiorem habere vim ad diſcenda iſta liberam curioſitatem, quàm meticuloſam neceſsitatem. Sed illius fluxũ reſtringis legibus tuis deus, legibus tuis à magiſtrorum ferulis vſque ad tentationes martyrum valentibus legibus tuis miſcere ſalubres amaritudines reuocantes nos ad te à iocunditate peſtifera qua receſsimus à te.

† *noſſem.*

Precatio ad Deum.
Cap. XV.

EXaudi domine deprecationem meam, ne deficiat anima mea ſub diſciplina tua, neque deficiam in confitendo tibi miſerationes tuas, quibus eruiſti me ab omnibus viis meis peſsimis, vt dulceſcas mihi ſuper omnes ſeductiones quas ſequebar, & amem te validiſsimè & amplexer manum tuam totis præcordiis meis, vt eruas me ab omni tentatione vſq; ad finem. Ecce enim tu domine rex meus & deus meus, tibi ſeruiat quicquid vtile puer didici, tibi ſeruiat quod loquor & ſcribo, & lego & numero, quoniam cum vana diſcerem, tu diſciplinam dabas mihi, & in eis vanis, peccata delectationum mearum dimiſiſti mihi. Didici enim in eis multa verba vtilia, ſed & in rebus non vanis diſci poſſunt, & ea via tuta eſt in qua pueri ambularent.

Sed

SEd væ tibi flumen moris humani, quis reſiſtet tibi? Quandiu non ſiccaberis? Quouſque volues Euę filios in mare magnum & formidoloſum, quod vix trãſeunt qui lignum conſcẽderint? Nónne ego in te lego tonantem Iouem & adulterantem? Et vtique non poſſet hæc duo, ſed actum eſt vt haberet authoritatem ad imitandum verum adulterium, lenocinante falſo tonitruo. Quis autem penulatorum magiſtrorum audiat aure ſobria, ex eodem puluere hominem clamantem & dicentem, Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat, diuina mallem ad nos. Sed verius dicitur quòd fingebat hæc quidem ille, ſed hominibus flagitioſis diuina tribuendo, ne flagitia flagitia putarẽtur, & vt quiſquis ea feciſſet, non homines perditos, ſed cœleſtes deos videretur imitatus. Et tamen ô flumen tartareum, iactantur in te filij hominum cum mercedibus vt hæc diſcant: & magna res agitur, cum hoc agitur publice in foro, in conſpectu legum ſuper mercedem ſalaria decernẽtium: & ſaxa tua percutis & ſonas, dicens, Hinc verba diſcuntur, hinc acquiritur eloquentia rebus perſuadendis ſententiiſque explicandis maximè neceſſaria. Ita verò non cognoſceremus verba hæc, imbrem aureum & gremium, & fucum ad templa cœli, & alia verba, quæ in eo loco ſcripta ſunt, niſi Terentius induceret nequam adoleſcẽtem proponentem ſibi Iouem ad exemplum ſtupri, dum ſpectat tabulam quandam pictam in pariete, vbi inerat pictura hæc, Iouem quo pacto Danaæ miſiſſe aiunt in gremium quondam imbrem aureum, fucum factum mulieri. Et vide quemadmodum ſe concitat ad libidinẽ, quaſi cœleſti magiſterio. Ad quem deum, inquit? Qui templa cœli ſummo ſonitu concutit. Ego homuncio id non facerẽ? Ego verò illud ſponte feci ac libens. Non omnino per hanc turpitudinem verba iſta cõmodius diſcuntur, ſed per hæc verba turpitudo iſta confidentius perpetratur. Non accuſo verba quaſi vaſa electa [atque] pretioſa, ſed vinum erroris quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus: & niſi biberemus cædebamur, nec appellare ad aliquem iudicem ſobrium licebat. Et tamen ego Deus meus, in cuius conſpectu iam ſecura eſt recordatio mea, libenter hæc didici & in eis delectabar miſer, & ob hoc bonæ ſpei puer appellabar.

In laſciuas fabulas.

Cap. XVI.

Penulati magiſtri Grammatici propter palliũ vile.

In Eunucho.

Modus exercendæ iuuentutis in recitandis & mutandis verſib⁹. cap. XVII.

SIne me deus meus dicere aliquid & de ingenio meo munere tuo,in quibus à me deliramẽtis atterebatur. Proponebatur enim mihi negotium animæ meæ ſatis inquietum pręmio laudis & dedecoris,vel plagarũ me tu,vt diſcerem verba Iunonis iraſcentis & dolentis, quòd non poſſet Italia Teucrorum auertere regem, quæ nunquam Iunonem dixiſſe audieram:ſed figmentorum poëticorum veſtigia errantes ſequi cogebamur, & tale aliquid dicere ſolutis verbis,quale poëta dixiſſet verſibus. Et ille dicebat laudabilius,in quo pro dignitate vmbratæ† perſonæ,iræ ac doloris ſimilior affectus eminebat, verbis ſentẽtias congruenter veſtientibus. Vt quid mihi illud ô vera vita mea deus meus? Quid mihi recitanti acclamabatur præ multis coætaneis & conlectoribus meis? Nonne ecce illa omnia fumus & ventus? Itáne aliud non erat vbi exerceretur ingenium θ meum θ & lingua mea laude tua domine? Laudes tuæ per ſcripturas tuas ſuſpéderent palmitem cordis mei,& non reparetur per inania nugarum turpis præda volatilibus. Non enim vno modo ſacrificatur tranſgreſſoribus angelis.

† adũbratæ.

Quod homines curant ſeruare leges Grammaticorũ & non diuinorum pręceptorum. Ca. XVIII.

QVid autem mirum quòd in vanitates ita ferebar, & à te deus meus ibam foras, quando mihi imitandi proponebãtur homines,qui aliqua facta ſua non mala,ſi cum barbariſmo aut ſolœciſmo enuntiarent, reprehenſi confundebantur? Si autem libidines ſuas integris & ritè conſequentibus verbis copioſe ornatéque narrarent,laudati gloriabantur? Vides hæc domine & taces, longanimis & multum miſericors & verax. Nunquid ſemper tacebis,& non eruis de hoc immaniſsimo profundo quærente te animam, & ſitientem delectationes tuas, & cuius cor dicit tibi: Quæſiui vultum tuum, vultum tuum domine requiram? Nam longè à vultu tuo in affectu tenebroſo receſſeram. Non enim pedibus aut ſpatiis locorum itur abs te,aut reditur ad te. Aut verò filius ille tuus minor,equos aut currus vel naues quæſiuit,aut auolauit penna viſibili,aut moto poplite iter egit, vt in longinqua regione viuens prodigè diſsiparet quod dederas proficiſcenti? Dulcis pater quia dederas,& egeno redeunti dulcior. In affectu ergo libidinoſo,id enim eſt tenebroſo,atque id eſt longè à vultu tuo. Vide domine deus, & patienter vt vides,

Luc.15.

des, vide, quomodo diligenter obſeruent filij hominum pacta literarum & ſyllabarum, accepta à prioribus locutoribus, & à te accepta æterna pacta perpetuæ ſalutis negligant, vt qui illa ſonorum vetera placita teneat aut doceat, ſi contra diſciplinam grammaticam, ſine aſpiratione primæ ſyllabæ, hominem dixerit, magis diſpliceat hominibus, quàm ſi contra tua pręcepta hominem oderit cum ſit homo. Quaſi verò quemlibet inimicum hominem perniciosius ſentiat, quàm ipſum odium, quo in eum irritatur, aut vaſtet quiſquam perſequẽdo alium grauiùs quàm cor ſuum vaſtat inimicando. Et certè non eſt interior literarũ ſcientia, quàm ſcripta conſcientia, id ſe alteri facere quod nolit pati. Quàm tu ſecretus es, habitans in excelſis in ſilentio deus ſolus magnus, lege infatigabili ſpargens pœnales cæcitates ſuper illicitas cupiditates. Cum homo eloquentiæ famam quærit aſtans ante hominem iudicem, circunſtante hominum multitudine, inimicum ſuum odio immaniſsimo inſectans, vigilantiſsimè cauet, ne per linguæ errorem dicat inter hominibus, † & ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus non cauet.

Aſpiratio exprimenda.

Tob. 4. Math. 7.

† homines

Horum ergo † puer morum in limine iacebam miſer, & huius arenæ palæſtra erat illa, vbi magis timebam barbariſmum facere, quàm cauebam ſi facerem, non facientibus inuiderem. Dico enim & confiteor tibi deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tunc mihi erat honeſtè viuere. Non enim videbam voraginem turpitudinis, ic quam proiectus eram ab oculis tuis. Nam in illis iam quid me fœdius fuit, vbi etiam talibus diſplicebam, fallendo innumerabilibus mendaciis & pædagogum & magiſtros & parentes amore ludendi, ſtudio ſpectandi nugatoria, & imitandi ludicram inquietudinem? † Furta etiam faciebam de cellario parentum & de menſa, vel gula imperitante, vel vt haberem quod darem pueris, ludum ſuum mihi quo pariter vtique delectabantur, tamen vendentibus. In quo etiam ludo fraudulentas victorias, ipſe vanæ excellentiæ cupiditate victus, ſæpe aucupabar. Quid autem tam nolebam pati, atque atrociter ſi deprehenderem arguebam, quàm id quod aliis faciebam: & ſi deprehenſus arguerer, ſæuire magis quàm cedere libebat? Iſtáne eſt innocentia puerilis? Non eſt domi-

Quod plus curauit vitare barbariſmum, quàm vitia morũ. cap. XIX.

† ergo.

† ludicra i. quietudine.

ne, non eſt, oro te deus meus. Nam hæc ipſa ſunt, quæ à pædagogis & magiſtris, à nucibus & pillulis & paſſeribus, ad præfectos & reges, aurum, prædia, mancipia, hæc ipſa omnino quæ ſuccedentibus maioribus ætatibus trāſeunt, ſicuti ferulis maiora ſupplicia ſuccedunt. Humilitatis ergo ſignum in ſtatura pueritiæ rex noſter probaſti, cum aiſti: Talium eſt regnum cælorum.

Matth. 19.

Pro bonis ſibi collatis Deo gratias agit. *Cap. XX.*

Sed tamen domine tibi excellentiſsimo atque optimo conditori & rectori vniuerſitatis deo noſtro gratias, [debemus] etiam ſi me puerum tantum eſſe voluiſſes. Eram enim, & iam tunc videbam atque ſentiebam, meámque incolumitatem, veſtigium ſecretiſsimæ vnitatis ex qua eram, curæ habebam, cuſtodiebā interiore ſenſu integritatem ſenſuum meorum, ínque ipſis paruis paruarúmque rerum cogitationibus veritate delectabar. Falli nolebam, memoria vigebam, locutione inſtruebar, amicitia mulcebar, fugiebam dolorem, abiectionem, ignorantiam. Quid in tali animante non mirabile atque laudabile? At iſta omnia Dei mei dona ſunt: non mihi ego dedi hæc, & bona ſunt, & hæc omnia ego. Bonus ergo eſt, qui fecit me, & ipſe eſt bonum meum, & illi exulto bonis omnibus, quibus etiam puer eram. Hoc enim peccabam, quod non in ipſo, ſed in creaturis eius me atque cæteras voluptates, ſublimitates, veritates quærebam atque ita irruebam in dolores, confuſiones & errores. Gratias tibi dulcedo mea & honor meus, & fiducia mea Deus meus. Gratias tibi de donis tuis, ſed tu mihi ea ſerua. Ita enim ſeruabis me, & augebuntur & perficientur, quæ dediſti mihi, & ero ipſe tecum, quia & vt ſim tu dediſti mihi.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM,

Liber ſecundus.

Adoleſcentiæ ætatem & vitiam greditur. Caput I.

RECORDARI volo tranſactas fœditates meas, & carnales corruptiones animæ meæ, non quod eas amem, ſed vt amē te deus meus. Amore amoris tui facio iſtud, recolens vias meas nequiſsimas in amaritudine recogitationis meæ, vt tu dulceſcas mihi dulcedo non fallax, dulcedo fœlix & ſecura & colligens me à diſperſione, in qua fruſtatim diſciſſus ſum, dum ab vno te auerſus in multa euanui. Exarſi enim aliquando ſatiari in inferis in adoleſcentia, & ſylueſcere auſus ſum variis & vmbroſis amoribus, & contabuit ſpecies mea, & computrui coram occulis tuis placens mihi, & placere cupiens oculis hominum.

Accuſat adoleſcentiam in ardore libidinoſo conſumptam. Cap. II.

ET quid erat quod me delectabat, niſi amare & amari? Sed non tenebatur modus ab animo vſque ad animum quatenus eſt luminoſus limes amicitiæ, ſed exhalabantur nebulæ de limoſa concupiſcentia carnis & ſcatebra pubertatis, & obnubilabant atque obfuſcabant cor meum, vt nō diſcerneretur ſerenitas dilectionis à caligine libidinis. Vtrunque in confuſo æſtuabat, & rapiebat inbecillem ætatem per abrupta cupiditatum atque merſabat gurgite flagitiorum. Inualuerat ſuper me ira tua, & neſciebam. Obſorduceram ſtridore catenæ mortalitatis meæ, pœna ſuperbiæ animæ meæ, & ibam longius à te, & ſinebas, & iactabar, & effundebar, & diffluebam, &

ebul

ebulliebam per fornicationes meas & tacebis. O tar dum gaudium meum. Tacebas tunc,& ego ibam porrò longe à te in plurima & plura ſterilis ſemina dolorum ſuperba deiectione & inquieta laſsitudine. Quis mihi mo deraretur† ærumnam meam,& nouiſsimarum rerum fugaces pulchritudines in vſum verteret,earúmque ſuauitatibus metas præfigeret,vt vſque ad coniugale littus exæſtuarent fluctus ætatis meæ,ſi tranquillitas in eis non poterat eſſe ſine procreandorum liberorum contenta, ſicut præſcribit lex tua domine,qui formas etiam propaginem mortalitatis noſtræ,potens imponere leuem † manum ad temperamentum ſpinarum à paradiſo tuo ſecluſarum? Non enim longe eſt à nobis omnipotentia tua, etiam cum longe ſumus à te,θtamenθ aut certe ſonitum nubium tuarum vigilantius aduerterem: Tribulationem autem carnis habebunt huiuſmodi. Ego autem vobis parco. Et, Bonum eſt homini mulierem non tangere. Et, Qui ſine vxore eſt,cogitat ea quæ ſunt dei,quo modo placeat deo: qui autem matrimonio iunctus eſt, cogitat ea quæ ſunt mundi,quo modo placeat vxori. Has ergo voces exaudirem vigilantior, & abſciſus propter regnum cœlorum, fœlicior expectarem amplexus tuos. Sed efferbui miſer ſequens impetum fluxus mei relicto te ,& exceſsi omnia legitima tua,nec euaſi flagella tua: quis enim hoc mortalium? Nam tu ſemper aderas miſericorditer ſæuiens, & amariſsimis aſpergens offenſionibus omnes illicitas iocunditates meas, vt ita quærerem ſine offenſione iocundari. Et vbi hoc poſſem non inuenirem quicquam,præter te domine, præter te qui fingis dolorem in præcepto,& percutis vt ſanes,& occidis nos ne moriamur abs te. Vbi eram & quàm longe exulabam à deliciis domus tuæ, anno illo ſextodecimo ætatis carnis meæ, cum accepit in me ſceptrum,& totas manus ei dedi veſania libidinis licentioſæ per dedecus humanum,illicitæ autem per leges tuas? Nõ fuit cura meorum ruentem excipere me matrimonio, ſed cura fuit tantum vt diſcerem ſermonem facere quàm optimum,& perſuadere dictione,

† modularetur. *† lenem.* *1.Corin.7.* *Pſal.93.* *Leuit.32.*

De peregrinatione ſtudiorũ cau.

ET anno quidem illo intermiſſa erant ſtudia mea, dum mihi reducto à Madauris, in qua vicina vrbe iam cœperam literaturæ atque oratoriæ percipiendæ gra

dæ gratia peregrinari, longinquioris apud Carthaginem peregrinationis ſumptus præparabãtur, animoſitate magis quàm opibus patris municipis Thagaſtenſis admodum tenuis. Cui narro hæc? Neque enim tibi deus meus ſed apud te narro hæc generi meo generi humano, quantulacunque ex particula incidere poteſt in iſtas meas literas. Et vt quid hoc? Vt videlicet ego & quiſquis hæc legit, cogitemus de quàm profundo clamandum ſit ad te. Et quid propius auribus tuis, ſi cor confitens & vita ex fide eſt? Quis enim non extollebat laudibus tunc hominem patrem meum, quòd vltra vires rei familiaris ſuæ impenderet filio, quicquid etiam longe peregrinanti ſtudiorum cauſa opus eſſet? Multorum enim ciuiũ longe opulentiorum, nullum tale negocium pro liberis erat, cum interea non ſatageret idem pater qualis creſcerem tibi, aut quàm caſtus eſſem, dummodo eſſem diſertus, vel deſertus potius à cultura tua deus, qui es vnus, verus & bonus dominus agri tui cordis mei. Sed vbi ſexto illo decimo anno interpoſito ocio ex neceſsitate domeſtica feriatus ab omni ſchola cum parentibus eſſe cœpi, excesſerunt caput meum vepres libidinum, & nulla erat eradicans manus. Quinimo vbi me ille pater in balneis vidit pubeſcentem, & inquieta indutum adoleſcentia, quaſi iam ex hoc in nepotes geſtiret, gaudens, matri indicauit, gaudens vinolentia, in qua te iſte mundus oblitus eſt creatorem ſuum, & creaturam tuam pro te amauit diuino † inuiſibili peruerſe atque inclinate in ima voluntatis ſuæ. Sed matris in pectore iam inchoaueras templum tuum, & exordium ſanctæ habitationis tuæ: Nam ille adhuc catechumenus, & hæc recens erat. Itaque illa exiliuit pia trepidatione ac tremore, & quamuis mihi nondum fideli, timuit tamen vias diſtortas, in quibus ambulant qui ponunt ad te tergum, & non faciem. Heu mihi, & audeo dicere tacuiſſe te deus meus, cum irem abs te longius. Itane tu tunc tacebas mihi? Et cuius erant niſi tua verba illa per matrem meam fidelem tuam, quæ cantaſti in aures meas? Nec inde quicquam deſcendit in cor θ meum θ vt facerem illud. Volebat enim illa, & ſecretò memini vt moneret cum ſolicitudine ingenti ne fornicarer, maximéque ne adulterarem cuiuſquam vxorem. Qui mihi monitus mulie

ſa & parentum propoſito.

Cap. III.

De vino.

mulicbres videbantur, quibus obtemperare erubeſcerem Illi autem tui erant & neſciebam, & te tacere putabam, atque illam loqui per quam mihi tu non tacebas, & in illa contemnebaris à me filio eius, filio ancillæ tuæ ſeruo tuo Sed neſciebam, & præceps ibam tanta cæcitate, vt inter coætaneos meos puderet me minoris dedecoris, quam audiebam eos iactantes flagitia ſua, & tanto gloriantes magis, quanto magis turpes eſſent, & libebat malum facere non ſolum libidine facti, verumetiam laudis. Quid dignum eſt vituperatione niſi vicium? Ego ne vituperarer viciosior fiebam, & vbi non ſuberat quo admiſſo æquarer perditis, fingebam me feciſſe quæ non feceram, ne viderer abiectior quò eram innocentior, & ne vilior haberer quò eram caſtior. Ecce cum quibus comitibus iter agebã platearum Babyloniæ, & volutabar in cœno eius, tanquam in cinamomis & vnguẽtis precioſis. Et in vmbilico eius quo tenacius hærerem, calcabat me inimicus inuiſibilis, & ſeducebat me, quia ego ſeductilis eram. Non e-

Hiere. 51. nim & illa quæ iam de medio Babylonis fugerat, ſed ibat in cæteris eius tardior mater carnis meæ, ſicut monuit me pudicitiã, ita curauit quod de me à viro ſuo audierat, iamque peſtilentioſum & in poſterum periculoſum ſentiebat, coërcere termino coniugalis affectus, ſi reſecari ad viuum non poterat. Non curauit hoc, quia metus erat ne impediretur ſpes mea compede vxoria, non ſpes illa quam in te uturi ſeculi habebat mater, ſed ſpes literarum, quas vt noſſem nimis volebat parens vterque. Ille quia de te prope nihil cogitabat, de me autem inania: illa autem, quia non ſolum nullo detrimento, ſed etiam nonnullo adiumẽto ad te adipiſcendum profutura exiſtimabat viſitata illa ſtudia doctrinæ. Ita enim coniicio, recolens vt poſſum mores parentum meorum. Relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenæ vltra temperamentum ſeueritatis in diſſolutionem affectionum variarum, & in omnibus erat caligo intercludens mihi deus meus ſerenitatem veritatis tuæ, & prodibat tanquam ex adipe iniquitas mea.

Ad viuum reſecare id eſt, omnino ſecere.

Pſal. 72.

Furtum Augu. t. C. ſt. 11:1.

FVrtum certe punit lex tua domine, & lex ſcripta in cordibus hominum, quam ne ipſa quidem delet iniquitas. Quis enim fur æquo animo furem patitur?

tur? Nec copioſus adactum inopia. Et ego furtum facere volui & feci, nulla compulſus egeſtate, nec penuria, ſed faſtidio iuſtitiæ, & ſagina iniquitatis. Nam id furatus ſum quod mihi abundabat, & multo melius. Nec ea re volebam frui quam furto appetebam, ſed ipſo furto & peccato Arbor erat pirus in vicinia vineæ noſtræ pomis onuſta, nec forma nec ſapore illecebroſis. Ad hanc excutiendam atque aſportandam, nequiſsimi adoleſcentuli perreximus nocte intempeſta, quouſque ludum de peſtilentiæ more in areis produxeramus, & abſtulimus inde onera ingentia, non ad noſtras epulas, ſed vel proiicienda porcis, etiam ſi aliquid inde comedimus, dum tamen fieret à nobis quod eò liberet, quò non liceret. Ecce cor meum deus meus, ecce cor meum, quod miſeratus es in imo abyſsi. Dicat tibi nunc ecce cor meum, quid ibi quærebat vt eſſem gratis malus, & maliciç meæ cauſa nulla eſſet niſi malicia. Fœda erat & amaui eam. Amaui perire, amaui defectum meũ non illud ad quod deficiebam, ſed defectum meum ipſum amaui, turpis animæ & diſsiliens à firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, ſed dedecus appetens.

Neminem peccare ſine cauſa c. v.

ETenim ſpecies eſt puauchris corporibus, & oro & argento & omnibus, & in contactu carnis congruentia valet plurimum, cæteriſq; ſenſibus eſt ſua cuique accommodata modificatio corporum. Habet etiam honor temporalis, & imperitandi atque ſuperandi potentia ſuũ decus, vnde etiam vindictæ auiditas oritur, & tamen in cuncta hæc adipiſcenda non eſt egrediendum abs te domine, neque deuiandum à lege tua. Et vita qua hic viuimus habet illecebram ſuam propter quendam modum decoris ſui & conuenientiam, cum his omnibus infimis pulchris. Amicitia quoque hominum charo nodo dulcis eſt propter vnitatem de multis animis. Propter vniuerſa hæc atque huiuſmodi peccatum admittitur, dum immoderata in iſta inclinatione, cum extrema bona ſint, meliora & ſumma deſerũtur, tu domine deus noſter, & veritas tua, & lex tua. Habent enim & hæc ima delectationes, ſed non ſicut deus meus qui fecit omnia, quia in ipſo delectatur iuſtus. & ipſe eſt deliciæ rectorum corde. Cum itaque de facinore queritur qua cauſa factum ſit, credi non ſolet niſi cum appetitus adipiſcendi alicuius illorum bonorum, quæ

ſim

ſi vnus Deus? Cuius poteſtati eripi, aut ſubtrahi quid poteſt, quando aut vbi, aut quò vel à quo poteſt? Et blandiciæ laſciuientium amari volunt: ſed neque blandius eſt aliquid tua charitate, nec amatur quicquam ſalubrius, quàm illa præ cunctis formoſa, & luminoſa veritas tua. Et curioſitas affectare videtur ſtudium ſcientiæ, cùm tu omnia ſummè noueris. Ignorantia quoque ipſa atque ſtultitia, ſimplicitatis, & innocentiæ nomine tegitur: quia te ſimplicius quicquam non reperitur. Quid te autem innocentius, quādoquidem opera ſua malis inimica ſunt? Et ignauia quaſi quietem appetit. Quæ verò quies certa præter dominum? Luxuria ſatietatem atque abundantiam ſe cupit vocari, tu autem es plenitudo & indeficiens copia incorruptibilis ſuauitatis. Effuſio liberalitatis obtendit vmbram, ſed bonorum omnium largitor affluentiſsimus tu es. Auaritia multa poſsidere vult, & tu poſsides omnia. Inuidia de excellentia litigat, quid te excellentius? Ira vindictam quærit, te iuſtius quis vindicat? Timor inſolita & repentina exhorreſcit, rebus quæ amantur aduerſantia, dum præcauet ſecuritati: Tibi enim quid inſolitum, quid repentinum? Aut quis à te ſeparat quod diligis? aut vbi niſi apud te firma ſecuritas? Triſtitia rebus amiſſis contabeſcit, quibus ſe oblectabat cupiditas, quia ita ſibi nollet, ſicut tibi auferri nihil poteſt. Ità fornicatur anima cùm auertitur abs te, & quærit extra te ea quæ pura, & liquida non inuenit, niſi cùm redit ad te. Peruerſè te imitantur omnes qui longè ſe à te faciunt, & extollunt ſe aduerſum te. Sed etiam ſic te imitando indicant creatorem te eſſe omnis naturæ, & ideo non eſſe quò à te omnimodo recedatur. Quid ergo in illo furto ego dilexi, & in quo dominum meum, vel vitioſè atque peruerſè imitatus ſum? An libuit facere contra legem, ſaltim fallacia, quia potentatu non poteram, vt manerem libertatem captiuus imitarer faciendo impunè quod non liceret, tenebroſa omnipotentiæ ſimilitudine?

Gratias agit Deo pro remiſsione peccatorum,

Ecce eſt iſte ſeruus fugiens dominum ſuum, & conſecutus vmbram. O putredo, ô monſtrum vitæ, & mortis profunditas. Potuit-ne liberè quod non licebat, non ob aliud, niſi quia non licebat? Quid retribuam domino, quòd recolit hæc memoria mea, & anima mea

h non

infima diximus, eſſe potuiſſe apparuerit, aut metus amittendi. Pulchra ſunt enim & decora, quanquam præ bonis ſuperioribus & beatificis abiecta & iacétia. Homicidium fecit, cur fecit? Adamauit eius coniugem aut prædium, aut voluit deprædari vnde viueret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere, aut læſus vlciſci ſe exarſit. Num homicidium ſine cauſa faceret ipſo homicidio delectatus? Quis crediderit? Nam & de quo dictum eſt vecordi & nimis crudeli homine, quòd gratuito potius malus atque crudelis erat, prædicta tamen eſt cauſa, ne per ocium, inquit, torpeſceret manus aut animus? Quare id quoque? Cur ita? Vt ſcilicet illa exercitatione ſcelerum capta vrbe, honores, imperia, diuitias aſſequeretur, & careret metu legum, & difficultate rerum, propter inopiam rei familiaris, & cõſcientiam ſcelerum. Nec ipſe igitur Catilina amauit facinora ſua, ſed vtique aliud cuius cauſa illa faciebat.

Omnia quæ boni ſpecie nos ad vicia inuitant, in ſolo deo eſſe vera & perfecta. c. VI.

Quid ergo miſer in te amauit ô furtum meum, ô facinus illud meum nocturnum ſextidecimi anni ætatis meæ? Non enim pulchrum eras cum furtum eſſes, aut verò aliquid es vt loquar ad te? Pulcra erant poma illa quæ furati ſumus, quoniam creatura tua erant, pulcherrime omnium creator, omnium deus bone, deus ſummum bonum, & bonum verum meum. Pulchra erant illa poma, ſed non ipſa cõcupiuit anima mea miſerabilis. Erat enim mihi meliorum copia, illa autem decerpſi, tantum vt furarer. Nam decerpta proieci, epulatus inde ſolam iniquitatem qua lætabar fruens. Nam etſi quid illorum pomorum intrauit in os meum, condimentum ibi facinus erat. Et nunc domine deus meus, quæro quid me in furto delectauerit, & ecce ſpecies nulla eſt, Non dico ſicut in æquitate atque prudentia, ſed neque ſicut in mente hominis atque memoria & ſenſibus & vegetante vita neque ſicut ſpecioſa ſunt ſydera & decora locis ſuis, & terra & mare plena fœtibus, qui ſuccedunt naſcendo decedentibus, non ſaltẽ vt eſt quædam defectiua ſpecies & vmbratica vitiis fallentibus. Nam & ſuperbia celſitudinem imitatur, cum tu ſis vnus ſuper omnia deus excelſus. Et ambitio quid niſi honores quærit & gloriam, cum tu ſis præ cunctis honorandus vnus & glorioſus in æternum. Et ſæuicia poteſtatum timeri vult. Quis autem timendus niſi vnus

ſi vnus Deus? Cuius poteſtati eripi, aut ſubtrahi quid poteſt, quando aut vbi, aut quò vel à quo poteſt? Et blandiciæ laſciuientium amari volunt: ſed neque blandius eſt aliquid tua charitate, nec amatur quicquam ſalubrius, quàm illa præ cunctis formoſa, & luminoſa veritas tua. Et curioſitas affectare videtur ſtudium ſcientiæ, cùm tu omnia ſummè noueris. Ignorantia quoque ipſa atque ſtultitia, ſimplicitatis, & innocentiæ nomine tegitur: quia te ſimplicius quicquam non reperitur. Quid te autem innocentius, quādoquidem opera ſua malis inimica ſunt? Et ignauia quaſi quietem appetit. Quæ verò quies certa præter dominum? Luxuria ſatietatem atque abundantiam ſe cupit vocari, tu autem es plenitudo & indeficiens copia incorruptibilis ſuauitatis. Effuſio liberalitatis obtendit vmbram, ſed bonorum omnium largitor affluentiſsimus tu es. Auaritia multa poſsidere vult, & tu poſsides omnia. Inuidia de excellentia litigat, quid te excellentius? Ira vindictam quærit, te iuſtius quis vindicat? Timor inſolita & repentina exhorreſcit, rebus quæ amantur aduerſantia, dum præcauet ſecuritati: Tibi enim quid inſolitum, quid repentinum? Aut quis à te ſeparat quod diligis? aut vbi niſi apud te firma ſecuritas? Triſtitia rebus amiſſis contabeſcit, quibus ſe oblectabat cupiditas, quia ita ſibi nollet, ſicut tibi auferri nihil poteſt. Ita fornicatur anima cùm auertitur abs te, & quærit extra te ea quæ pura, & liquida non inuenit, niſi cum redit ad te. Peruerſè te imitantur omnes qui longè ſe à te faciunt, & extollunt ſe aduerſum te. Sed etiam ſic te imitando indicant creatorem te eſſe omnis naturæ, & ideo non eſſe quò à te omnimodo recedatur. Quid ergo in illo furto ego dilexi, & in quo dominum meum, vel vitioſè atque peruerſè imitatus ſum? An libuit facere contra legem, ſaltim fallacia, quia potentatu non poteram, vt mancam libertatem captiuus imitarer faciendo impunè quod non liceret, tenebroſa omnipotentiæ ſimilitudine?

Ecce eſt iſte ſeruus fugiens dominum ſuum, & conſecutus vmbram. O putredo, ò monſtrum vitæ, & mortis profunditas. Potuit ne liberè quod non licebat, non ob aliud, niſi quia non licebat? Quid retribuam domino, quòd recolit hæc memoria mea, & anima mea *Gratias agit Deo pro remiſſione peccatorum,*

quodque à multis ſe- natus ſit. cap. vij.

nomini tuo, quoniam tanta dimiſiſti mihi mala & nefaria opera mea. Gratiæ tuæ deputo, & miſericordiæ tuæ, quòd peccata mea tanquam glaciem ſoluiſti, gratiæ tuæ deputo, & quæcunque non feci mala. Quid enim non facere potui qui etiam gratuitum facinus amaui? Et omnia mihi dimiſſa eſſe fateor, & quæ mea ſponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quis eſt hominum, qui ſuam cogitans infirmitatem, audet viribus ſuis tribuere caſtitatem atque innocentiam ſuam, vt minus amet te, quaſi minus ei neceſſaria fuerit miſericordia tua, qua donas peccata conuerſis ad te? Qui enim vocatus à te ſecutus eſt vocé tuam, & vitauit ea quæ me de meipſo recordantem, & fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum ſanari, à quo ſibi præſtitum eſt vt non ægrotaret, vel potius vt minus ægrotaret. Et ideo te tantundem imò verò amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum ſe videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

Quid amauerit in furto. Cap. viij.

QVem fructum habui miſer aliquando in iis quæ nunc recolens erubeſco, maximè in illo furto in quo ipſum furtum amaui, nihil aliud, cùm & ipſum eſſet nihil, & eo ipſo ego miſerior? Et tamen ſolus id non feciſſem, ſic recordor animum tunc meum, ſolus omnimodo id non feciſſem. Ergo amaui ibi etiam conſortium eorum, cum quibus id feci. Non ergo nihil aliud quàm furtum amaui, imò verò nihil aliud, quia & illud nihil eſt. Quid eſt reuera? Quis eſt qui doceat me, niſi qui illuminat cor meum, & diſcernit vmbras eius? quid eſt quod mihi venit in mentem quærere, & diſcutere & conſyderare? Quia ſi tũc amarem poma illa, quę furatus ſum, & eis frui cuperem, poſſem etiam ſolus, ſi ſatis eſſet committere illam iniquitatem, qua peruenirem ad voluptatem meam, nec confricatione conſciorum animorum accenderem pruritum cupiditatis meæ. Sed quoniam in illis pomis voluptas mihi non erat, ea erat in ipſo facinore, quam faciebat conſortium ſimul peccantium.

Contagioſa res, ſodales mali. Cap. ix. Pſal. 18.

QVid erat ille affectus animi? Certè enim planè turpis erat nimis, & væ mihi, erat qui habebam illum. Sed tamen quid erat? Delicta quis intelligit? Riſus erat, quaſi titillato corde, quod fallebamus

eos

eos qui hæc à nobis fieri non putabant, & vehementer nolebant. Cur ergo eo me delectabat, quo id non faciebam ſolus? An quia etiam nemo facilè ſolus ridet? Nemo quidem facilè, ſed tamen etiam ſolos, & ſingulos homines, cùm alius nemo præſens eſt, vincit riſus aliquando, ſi aliquid nimiè ridiculum, vel ſenſibus occurrerit, vel animo. At ego illud ſolus non facerem, non facerem omnino ſolus. Ecce eſt coram te Deus meus viua recordatio animæ meæ. Solus non facerem furtum illud, in quo [me] non libebat id quod furabar, ſed quia furabar quod me ſolùm facere prorſus non liberet, nec facerem. O nimis inimica † amicitia, ſeductio mentis inueſtigabilis, ex ludo & ioco nocendi auiditas, & alieni damni appetitus, nulla lucri mei, nulla vlciſcendi libidine, ſed cùm dicitur, Eamus faciamus, & pudet non eſſe impudentem. † iniqua

In Deo omne bonũ. Cap. 10.

QVis aperit tortuoſiſsimam iſtam, & implicatiſsimam nodoſitatem? Fœda eſt, nolo in eam intendere, nolo eam videre. Te volo iuſtitia & innocentia, pulchra & decora honeſtis luminibus, & inſatiabili ſatietate. Quis eſt apud te valde, & vita imperturbabilis? Qui intrat in te, intrat in gaudium Domini ſui, & non timebit, & habebit ſe optimè in optimo. Defluxi abs te ego, & errau Deus meus, nimis deuius à ſtabilitate tua in adoleſcentia, & factus ſum mihi regio egeſtatis. Matt. 25.

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM,

Liber Tertius.

Amoreq; quẽ venabatur capitur. Cap. I.

VENI Carthaginem, & circunſtrepebat me vndique ſartago flagitioſorum amorum. Nondum amabam,& amare amabam, & ſecretiore indigentia oderam me minus indigentem. Quærebam quid amarem amans amare, & oderam ſecuritatem,& viam ſine muſcipulis. Quoniam fames mihi erat intus ab interiori cibo teipſo Deus meus, & ea fame non eſuriebam, ſed eram ſine deſyderio alimentorum incorruptibilium: non quia plenus eis erã, ſed quo inanior, eo faſtidioſior: & ideo non benè valebat anima mea,& vlceroſa proiiciebat ſe foras miſerabiliter ſcalpi auida contactu ſenſibilium. Sed ſi non haberẽt animam, non vtique amarentur. Amare & amari dulcè mihi erat, magis ſi etiã amantis corpore fruerer. Venam igitur amicitiæ coinquinabam ſordibus concupiſcentiæ, candorémq; eius obnubilabam tartarea libidine, & tamen fœdus atque inhoneſtus, elegãs & vrbanus eſſe geſtiebam abundanti vanitate. Rui etiam

Cap. 8. in amorem, quo cupiebam capi: Deus meus miſericordia mea, quanto felle mihi ſuauitatem illam, & quàm bonus aſperſiſti, quia & amatus ſum,& perueni occultè ad vinculum fruẽdi,& colligabar lætus ærũnoſis nexibus, vt cæderer virgis ferreis ardẽtibus, zeli,& ſuſpicionũ,& timorũ,& irarum atq; rixarũ. Rapiebãt me ſpectacula theatrica, plena imaginibus miſeriarũ mearum,& fomitibus ignis mei.

Quid

QVid eſt quod homo ibi vult dolere; cùm ſpectat luctuaſa atque tragica: quæ tamen pati ipſe nollet? Et tamen pati vult ex eis dolorem ſpectator, & dolor ipſe eſt voluptas eius. Quid enim eſt, niſi miſerabilis inſania? Nam eo magis eis mouetur quiſque, quo minus à talibus affectionibus ſanus eſt, quanquam cùm ipſe patitur, miſeria: cùm aliis cōpatitur, miſericordia dici ſolet. Sed qualis tandem miſericordia in rebus fictis & ſcenicis? Non enim ad ſubueniendum prouocatur auditor, ſed tantùm ad dolendum inuitatur. Et authori earum imaginũ amplius fauet cùm amplius dolet. Et ſi calamitates illæ hominum, vel antiquæ vel falſæ ſic agantur, vt qui ſpectat non doleat; abſcedit inde faſtidiens, & reprehendens. Si autem doleat, manet intentus, & gaudens lachrymatur. Ergo amantur & dolores? Certè omnis homo gaudere vult. An cùm miſerum neminem eſſe libeat, libet tamen eſſe miſericordem? Quòd quia non ſine dolore eſt, hac vna cauſa amantur dolores. Et hoc de illa vena amicitiæ eſt. Sed quò vadit, quò fluit? Vt quid decurrit in torrentem picis bullientis in æſtus immanes tetrarum libidinum, in quo ipſa mutatur, & vertitur per neutrum proprium de cæleſti ſerenitate detorta atque deiecta? Repudietur ergo miſericordia? Nequaquam. Ergo amentur dolores aliquando. Sed caue immundiciam anima mea ſub tutore Deo meo, Deo patrum noſtrorum, & laudabili & ſuperexaltato in omnia ſecula, caue immunditiam. Neque enim nunc non miſereor, ſed tunc in theatris congaudebam amantibus, cùm ſeſe fruebantur per flagitia, quamuis hæc imaginariè gererentur in ludo ſpectaculi. Cùm autem ſeſe amittebant, quaſi miſericors contriſtabar, & vtrumque delectabat tamen. Nunc verò magis miſereor gaudentem in flagitio, quàm velut dura- perpeſſum detrimento pernicioſæ voluptatis, & amiſsione miſeriæ fœlicitatis. Hæc certè verior miſericordia, ſed non in ea delectatur cor. Nam etſi approbatur officio charitatis, qui dolet miſerum, mallet tamen vtique non eſſe quod doleret, qui germanitus miſericors eſt. Si enim eſt maleuola beneuolentia, quod fieri non poteſt & ille qui veraciter ſynceritérque miſeretur, cuperet eſſe miſeros, vt miſereatur. Nonnullus itaq; dolor approbandus,

Spectacula tragica. cap.ij.

Dan.3.

bandus, nullus amãdus eſt, Hoc enim tu domine Deus qui animas amas, longè altéque purius quàm nos & incorruptibilius miſereris, quo nullo dolore ſauciaris. Et ad hæc quis idoneus? At ego tunc miſer dolere amabam, & quærebam vt eſſet quod dolerem, quando mihi in erumna aliena & falſa & ſaltatoria, ea magis placebat actio hiſtrionis, méque alliciebat vehementius, qua mihi lachrymæ excutiebantur. Quid autem mirum cùm infœlix pecus aberrans à grege tuo, & impatiens cuſtodiæ tuæ turpi ſcabiæ fœdarer? Et inde erant dolorum amores, non quibus altius penetrarer: non enim amabã talia perpeti, qualia ſpectarem: ſed quibus auditis & fictis tanquam in ſuperficie raderer: quos tamen quaſi vngues ſcalpentium, feruidus tumor & tabes, & ſanies horrida conſequebatur. Talis vita mea, nunquid vita erat Deus meus?

In foro verſatur inter cauſidicos. Cap. iij.

ET circunuolabat ſuper me fidelis à longe miſericordia tua. In quantas iniquitates diſtabui, & ſacrilegã curioſitatem ſecutus ſum, vt deſerentem te, deduceret me ad ima infida & circunuétiora obſequia dæmoniorum, quibus immolabam facta mea mala, & in omnibus flagellabas me. Auſus ſum etiam in celebritate ſolennitatum tuarum, intra parietes eccleſiæ tuæ concupiſcere, & agere negotium procurandi fructus mortis. Vnde me verberaſti grauibus pœnis, ſed nihil ad culpam meam. O tu prægrandis miſericordia mea Deus meus, refugium meũ à terribilibus nocentibus, in quibus vagatus ſum præfidenti collo ad longe recedendum à te, amans vias meas & non tuas, amans fugitiuam libertatem. Habebãt & illa ſtudia quæ honeſta vocabantur, ductum ſuum intuentem fora litigioſa, vt excellerem in eis hoc laudabilior, quo fraudulentior. Tanta eſt cæcitas hominum de cæcitate etiam gloriantium. Et maior iam erã in ſchola rhetoris, & gaudebam ſuperbè, & tumebam typho: quanquam longè ſedatior, domine tu ſcis, & remotus omnino ab euerſionibus quas faciebant euerſores. Hoc enim nomen ſæuum & diabolicum, velut inſignè vrbanitatis eſt: inter quos viuebã pudore impudenti, quia talis non eram: & cum eis eram, & amicitiis eorum delectabar aliquando, à quorum ſemper factis abhorrebam, hoc eſt, ab euerſionibus quibus proteruè inſectabantur ignotorum verecundiam, quam

perturb

perturbarent gratis iludendo atque inde paſcendo maleuolas lætitias ſuas. Nihil eſt illo actu ſimilius actibus dæmoniorum. Quid itaque verius quàm euerſores vocātur? Euerſi planè prius ipſi atque peruerſi, deridentibus eos & ſeducentibus fallacibus occultè ſpiritibus in eoipſo quo alios irridere amant & fallere.

INter hos ergo imbecilla tunc ætate diſcebā libros eloquentiæ, in qua eminere cupiebam fine damnabili & vētoſo per gaudia vanitatis humanæ, & vſitato iam diſcēdi ordine perueneram in librum quendam cuiuſdam Ciceronis, cuius linguam ferè omnes mirantur, pectus non ita. Sed liber ille ipſius exhortationem continet ad philoſophiam, & vocatur Hortenſius. Ille verò liber mutauit affectum meum & ad teipſum domine, mutauit preces meas, & vota ac deſyderia mea fecit alia. Viluit mihi repentè omnis vana ſpes, & immortalitatem ſapientiæ cōcupiſcebam æſtu cordis incredibili, & ſurgere iam cœperam vt ad te redirem. Non enim ad acuendam linguam, quod videbar emere maternis mercedibus, cùm agerem annum ætatis vndevigeſimum, iam defuncto patre ante biennium. Non ergo ad acuendam linguam referebam illum librum, neque mihi locutionem, ſed quod loquebatur perſuaſerat. Quomodo ardebam Deus meus, quomodo ardebam euolare à terrenis ad te, & neſciebam quid ageres mecum. Apud te eſt enim ſapientia. Amor autem ſapientiæ nomen Græcum habet φιλοσοφίαν, quo me accendebant illæ literæ. Sunt qui ſeducant per philoſophiā, magno & blando & honeſto nomine colorantes & fucantes errores ſuos. Et propè omnes qui ex illis & ſupra temporibus tales erant, notantur in eo libro, & demonſtrantur, & manifeſtatur ibi ſalutifera illa admonitio ſpiritus tui per ſeruum tuum bonum & pium. Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam & inanem ſeductionem ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa huius mundi, & non ſecundum Chriſtum, quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et ego illo tempore, ſcis tu lumen cordis mei, quoniam nondum mihi hæc Apoſtolica nota erant, hoc tamen ſolo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam ſectam, ſed ipſam quæcunque eſſet ſapientiam, vt diligerē, &

Hortẽſius Ciceronis excitauit illũ ad ſtudiũ philoſophię. Cap. iiij.

Coloſſ. ij.

quærentem,& aſſequerer, & tenerem atque amplexarer fortiter,excitabar ſermône illo,& accendebar, & ardebã: & hoc ſolum me in tanta flagrantia refringebat,quod nomen Chriſti non erat ibi, quoniam hoc nomen ſecundum miſericordiam tuam domine, hoc nomen ſaluatoris mei filij tui,in ipſo adhuc lacte matris, tenerum cor meum piè biberat & altè retinebat, & quicquid ſine hoc nomine fuiſſet,quamuis literatum & expolitum & veredicum,non me totum rapiebat.

Vaſtidiit ſacras literas propter ſimplicitatem ſtyli. *caput. v.*

ITaque inſtitui animum intendere in ſcripturas ſanctas, vt viderem quales eſſent: Et ecce video rem non compertam ſuperbis,neque nudatam pueris, ſed inceſſu humilem, ſucceſſu excelſam, & velatam myſteriis, & non eram ego talis vt intrare in eam poſſem, aut inclinare ceruicem ad eius greſſus. Non enim ſicut modo loquor, ita ſenſi cum attendi ad illam ſcripturam,ſed viſa eſt mihi indigna quam Tullianæ dignitati compararem. Tumor enim meus refugiebat modum * eius, & acies mea nõ penetrabat interiora eius. Veruntamen illa erat quæ creſceret cum paruulis,ſed ego dedignabar eſſe paruulus,& turgidis faſtu mihi grandis videbar.

**alias, modicum.*

A Manichæis quomodo captus. *Cap. vj.*

INcidi itaque in homines ſuperbè delirantes, & carnales nimis & loquaces,in quorum ore laquei diaboli, & viſcum confectum cõmixtione ſyllabarum nominis tui & domini Ieſu Chriſti,& paracleti conſolatoris [noſtri] ſpiritus ſancti. Hæc enim omnia non recedebant de ore eorum,ſed ſonotenus & ſtrepitu linguæ, cæterum cor inane veri. Et dicebant veritas & veritas, & multi * eam dicebant mihi,& nuſquam erat in eis,ſed falſa loquebantur,non de te tantum,qui verè veritas es,ſed etiam de iſtis elementis huius mundi creaturis tuis, de quibus etiám vera dicentes philoſophos tranſgredi debui prę amore tuo, mi pater ſumme bone, pulchritudo pulchrorũ omnium. O veritas,[veritas] quam intime etiam tunc medullæ animi mei ſuſpirabant tibi,cum te illi ſonarent mihi frequẽter & multipliciter voce ſola & libris multis & ingẽtibus. Et illa erant fercula in quibus mihi eſurienti te,inferebãtur pro te ſol & luna pulchra opera tua; ſed tamen opera tua,nõ tu,nec ipſa prima. Priora enim ſpiritalia opera tua, quàm iſta corporea,quãuis lucida & cæleſtia. At ego nec priora

**al. multũ.*

Iacobi 1.

priora illa,ſed teipſum,te veritas,in qua nõ eſt cõmutatio, nec momenti obũbratio,eſuriebã & ſitiebã,& apponebãtur adhuc mihi in illis ferculis phantaſmata ſplendida,quibus iam melius erat amare iſtum ſolem, ſaltẽ iſtis oculis verum,quàm illa falſa animo decepto per oculos. Et tamẽ quia te putabam,manducabã,non auidè quidem, quia nec ſapiebas in ore meo ſicuti es:neque enim tu eras figmenta illa inania,nec nutriebar eis,ſed exhauriebar magis. Cibus enim in ſomnis ſimillimus eſt cibis vigilantiũ, quo tamen dormientes nõ aluntur, dormiunt enim. At illa nec ſimilia erant vllo modo tibi, ſicut nunc mihi locutus es: quiã illa erant corporalia phantaſmata,falſa corpora,quibus certiora ſunt vera corpora iſta,quæ videmus viſu carneo,ſiue cæleſtia,ſiue terreſtria:cum pecudibus & volatilibus videmus hæc, & certiora ſunt quàm cum imaginamur ea. Et rurſus certius imaginamur ea,quàm ex eis ſuſpicamur alia grandiora & infinita, quæ omnino nulla ſunt:qualibus ego tunc paſcebar inanibus,& nõ paſcebar. At tu amor meus in quẽ deficio vt fortis ſim, nec iſta corpora es,quæ videmus,quanquã de† cælo,nec ea [es] quæ nõ videmus ibi:quia tu iſta cõdidiſti,nec in ſummis tuis cõditionibus abes.† Quanto ergo longe es à phãtaſmatibus illis meis, phantaſmatibus corporum, quæ omnino non ſunt: quibus certiores ſunt phantaſiæ corporum eorum quæ ſunt, & eis certiora corpora,quæ tamen nõ es:ſed nec anima es,quæ vita eſt corporum, ideo melior vita corporum,certiórque quàm corpora. Sed tu vita es animarum, vita vitarum viuens teipſa,& nõ mutaris vita animæ meę. Vbi ergo mihi tunc eras,& quàm longe? Et lõge peregrinabar abs te excluſus,& à ſiliquis porcorum,quos de ſiliquis paſcebã. Quanto enim meliores grãmaticorũ & poëtarum fabulæ quàm illa decipula? Nam verſus & carmen, & Medea volans,vtiliores certe quàm quinque elementa variè fucata,propter quinq; antea tenebrarum:quæ omnino nulla ſunt, & occidunt credentem Nam verſus & carmen etiam ad vera elementa transfero. Volantem autem Medeam & ſi cantabam,non aſſerebam:& ſi cantari audiebam,non credebam:illa autem credidi. Væ væ quibus gradibus deductus ſum in profunda inferi: quippe laborans & æſtuans inopia veri,cum te [quærebam] deus meus (tibi

† in

† habes.

Luca 17.

Vtiliores fabulæ, quàm inutiles diſputationes.

enim confiteor qui me miſeratus es, & nondum confitentem, (cum te non ſecundum intellectum mentis, quo me præſtare voluiſti beluis, ſed ſecundum ſenſum carnis quærentem: tu autem eras interior intimo meo, & ſuperior ſummo meo: offendi in illam mulierem audacem, inopem

Prouer. 9. prudentiæ, ænigma Salomonis, ſedentem ſuper ſellam in foribus, & dicerem: Panes occultos libenter edite, & aquã dulcem furtiuam bibite. Quæ me ſeduxit, quia inuenit foris habitantem in oculo carnis meæ, & talia ruminantem

† illum. apud me, qualia per illam † voraſſem.

Doctrina Manich. abſurda. Cap. VII. † aculeo.

NEſciebam enim aliud vere quod eſt, & quaſi acutule † mouebar, vt ſufragarer ſtultis deceptoribus, cum à me quærerent, vnde malum, & vtrum forma corporea deus finiretur, & haberet capillos, & vngues: & vtrum iuſti exiſtimandi eſſent qui haberent vxores multas ſimul, & occiderent homines, & ſacrificarent de animalibus. Quibus rebus ignarus perturbabar: & recedens à veritate, ire in eam mihi videbar: quia non noueram malum non eſſe niſi priuationem boni, vſque ad quod omnino nõ eſt. Quod vnde viderem, cuius videre vſque ad corpus erat

Ioan. 4. oculis, & animo vſque ad phantaſma. Et non noueram deum eſſe ſpiritum, cui non membra eſſent per longum & latum, nec cui [eſſe] moles eſſet: quia moles in parte minor eſt quàm in toto ſuo, & ſi infinita ſit, minor eſt in aliqua parte certo ſpatio definita, quàm per infinitum, & nõ eſt tota vbique, ſicut ſpiritus, ſicut deus. Et quid in nobis eſſet, ſecundum quod eſſemus ſimiles Deo, & rectè in ſcripturis diceremur ad imaginem Dei, prorſus ignorabam.

Gen. 1. Et non noueram iuſtitiam veram interiorem, non ex con

† rectiſsima. ſuetudine iudicantem, ſed ex lege iuſtiſsima † Dei omnipotentis, qua formarentur mores regionum & dierum pro regionibus & diebus, cum ipſa vbique ac ſemper eſſet non alibi alia, nec aliàs aliter, ſecundũ quã iuſti eſſent, Abrahã

1. Cor. 4. & Iſaac & Iacob & Moyſes & Dauid, & illi omnes laudati ore Dei, ſed eos ab imperitis iudicari iniquos, iudicãtibus ex humano die, & vniuerſos mores humani generis ex parte moris ſui metiãtibus: tanquã ſi quis neſcius in armamẽtis, quid cuiq; mẽbro accomodatũ ſit, ocrea velit caput cõtegi, & galea calciari, & murmuret quod non aptè conueniat: aut in vno die indicto à pomeridianis horis iuſtitio,

quiſquam

quiſquam ſtomachetur non ſibi concedi quid venale proponere, quia mane conceſſum eſt: aut in vna domo videat aliquid tractari manibus à quoquam ſeruo, quod facere non ſinatur qui pocula miniſtrat, aut aliquid poſt præſepia fieri, quod ante menſam prohibeatur, & indignetur, cum ſit vnum habitaculum & vna familia, non vbique atque omnibus idem tribui. Sic ſunt iſti qui indignātur, cum audierint illo ſeculo licuiſſe iuſtis aliquid, quod iſto non licet iuſtis? & quia illis aliud præcepit deus, iſtis aliud pro tēporalibus cauſis, cum eidem iuſtitiæ vtrique ſeruierint: cum in vno homine, & in vno die, & in vnis ædibus videāt aliud alij membro congruere, & aliud iam dudum licuiſſe, & poſt horam non licere, quiddam in illo angulo permitti aut iuberi quod in iſto iuſtè vetetur & vindicetur. Nunquid iuſtitia varia eſt & mutabilis? Sed tempora quibus præſidet, non pariter eunt, tempora enim ſunt. Homines autem quorum vita ſuper terram breuis eſt, quia ſenſu non valent cauſas contexere ſeculorum priorum, aliarúmque gentium quas experti non ſunt, cum his quas experti ſunt, in vno autem corpore vel die vel domo, facilè poſſunt videre, quid cui membro, quibus momentis, quibus partibus perſoniſve congruat, in illis offenduntur, his † ſeruiunt. Hæc ego tunc neſciebam, & non aduertebam, & feriebant vndique iſta oculos meos, & non videbam. Et cantabā carmina, & non mihi licebat ponere pedem quemlibet vbilibet, ſed in alio atque alio metro, aliter atque aliter, & in vno aliquo verſu, non omnibus locis eundem pedem. Et ars ipſa qua canebam, non habebat aliud alibi, ſed omnia ſimul. Et non intuebar iuſtitiam cui ſeruirent boni & ſancti homines, longe excellētius atque ſublimius habere ſimul omnia quæ præcepit nulla ex parte variari, & tamen variis temporibus non omnia ſimul, ſed propria ſtiſtribuentem ac præcipientem. Et reprehendebam ſecus pios patres, non ſolum ſicut deus iuberet atque inſpiraret vtentes præſentibus, verùm quoque ſicut deus reuelaret futura prænunciantes.

Leges pro-ratione tē-porum mutandas eſſe etiam ipſi legum libri declarant.

† his.

Flagitia quæ quo modo puniendæ. cap. viij.

Nunquid aliquando aut alicubi iniuſtum eſt diligere deum, ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & diligere proximum tanquam ſeipſum? Itaque flagitia quæ ſunt contra naturam, vbique ac ſemper dete-

ſtanda

Deuter. 5. ſtandá atque puniẽda ſunt, qualia Sodomitarum fuerunt.
Matth. 22. Quę ſi omnes gentes facerent, eodem criminis reatu diui
33. q. 7. ca. na lege tenerentur, quæ non ſic fecit homines, vt ſe vllo †
Flagitia. vterentur modo. Violatur quippe ipſa ſocietas, quæ cum
c. cu. 19. deo nobis eſſe debet, cùm eadem natura cuius ille author
† illo. eſt, libidinis peruerſitate polluitur. Quæ autem cõtra mo
diſti. 8. c. res hominum ſunt flagitia, pro morum diuerſitate vitãda
quę contra ſunt. vt pactum inter ſe ciuitatis aut gentis cõſuetudine
vel lege firmatum, nulla ciuis aut peregrini libidine viole
tur. Turpis enim omnis pars eſt ſuo vniuerſo nõ cõgruẽs.
Cum autem Deus aliquid cõtra morem au pactum quorumlibet iubet, & ſi nunquã ibi factum eſt, faciendum eſt: & ſi omiſſum, inſtaurandum [eſt:] & ſi inſtitutum nõ erat, inſtituendum eſt. Si enim Regi licet in ciuitate cui regnat iubere aliquid, quod neque ante illum quiſquam, nec ipſe vnquam iuſſerat, & non contra ſocietatem ciuitatis eius obtemperatur, immo contra ſocietatem non obtemperatur. Generale quippe pactum eſt ſocietatis humanæ, obedire regibus ſuis: quanto magis Deo regnatori vniuerſæ creaturæ ſuæ, ad ea quæ iuſſerit, ſine dubitatione ſeruiendum eſt? Sicut enim in poteſtatibus ſocietatis humanę, maior poteſtas minori ad obediendum præponitur, ita deus omnibus. Item in facinoribus, vbi libido eſt nocendi, ſiue per contumeliam, ſiue per iniuriam: & vtrumque vel vlciſcendi cauſa, ſicut inimico inimicus: vel adipiſcẽdi alicuius extra commodi, ſicut latro viatori: vel euitandi mali, ſicut ei qui timetur: vel inuidendo, ſicut fœliciori miſerior, aut in aliquo proſperatus, ei quẽ ſibi æquari timet, aut æqualem dolet: vel ſola voluptate alieni mali, ſicut ſpectatores gladiatorum, aut irriſores, aut illuſores quorumlibet. Hęc ſunt capita iniquitatis, quæ pullulant principandi & ſpe-
† ſectandi ctandi † & ſentiendi libidine, aut vna, aut duabus earum,
Exod. 20. aut ſimul omnibus. Et viuitur male aduerſus tria & ſeptẽ,
Pſal. 32. pſalterium decem chordarum decalogum tuum, deus altiſsime & dulciſsime. Sed quæ flagitia in te qui non corrumperis? Aut quæ aduerſus te facinora, cui noceri nõ poteſt? Sed hoc vindicas quod in ſe homines perpetrant, quia etiam cum in te peccant, impiè faciunt in animas ſuas; &
Pſal. 25. mentitur iniquitas ſibi, ſiue corrumpendo aut peruerten
do naturam ſuam, quam tu feciſti & ordinaſti: vel immo-

immoderate vtendo conceſsis rebus, vel in non conceſſa fla grando in eum vſum qui eſt contra naturam: aut retenentur, animo & verbis ſæuientes aduerſus te, & aduerſus ſtimulum calcitrantes: aut cum diſruptis limitibus humanę ſocietatis, lætantur audaces priuatis conciliationibus aut direptionibus, † prout quiſq; delectauerit aut offenderit. Et ea fiunt cum tu [domine] derelinqueris fons vitæ, qui es vnus & verus creator & rector vniuerſitatis, & priuata ſuperbia diligitur in parte vnum falſum. Itaq; pietate humili reditur in te, & purgas nos à conſuetudine mala, & propitius es peccatis confitentiũ, & exaudis gemitus compeditorum, & ſoluis à vinculis, quæ nobis fecimus, ſi iam nõ erigamus aduerſus te cornua falſæ libertatis, auaricia plus habendi, & damno totum amittendi, amplius amando proprium noſtrum, quàm te omnium bonum.

Rom 1.11. *Act.9.*

† diruptionibus, hic diſſenſionibus.

Pſal.101.

SEd inter flagitia & facinora, & tam multas iniquitates, ſunt peccata proficientium, quæ à bene iudicãtibus, & vituperãtur ex regula perfectionis, & laudãtur in ſpe frugis, ſicut herba ſegetis. Et ſunt quædã ſimilia vel flagitio vel facinori, & nõ ſunt peccata, quia nec te offendũt dominum deum noſtrum, nec ſociale cõſortium: cum conciliantur aliqua in vſum vitæ congruæ † tempori, & incertum eſt an libidine habendi, aut puniuntur corrigendi ſtudio poteſtate ordinata, & incertum eſt an libidine nocendi. Multa itaq; facta quæ hominibus improbanda viderentur teſtimonio tuo approbata ſunt, & multa laudata ab hominibus, te teſte damnãtur, cùm ſæpe ſe aliter habet ſpecies facti, & aliter facientis animus atq; articulus occulti temporis. Cum verò tu aliquid repente inuſitatum & improuiſum imperas, etiam ſi hoc aliquando vetuiſti, quauis cauſam imperij tui pro tempore occultes, & quamuis contra pactum ſit aliquorum hominum ſocietatis, quis dubitat eſſe faciendum, quando ea iuſta eſt ſocietas hominum, quæ ſeruit tibi? Sed beati qui te imperaſſe ſciunt. Fiunt enim omnia à ſeruientibus tibi, vel ad exhibendum, quod ad præſens opus eſt, vel ad futura prænuncianda.

Diſcrimen inter peccata & inter dei iudicium & hominum. Capit. IX.

† congrua

HAec ergo neſciens, irridebam illos ſanctos ſeruos & prophetas tuos. Et quid agebam cum irridebam eos, niſi vt irriderer abs te, ſenſim atque paulatim perductus ad eas nugas vt crederem ficum plorare cum decerpi

Rurſus de ficu furto ſublata cũ irriſione Manichęi. Cap. X.

decerpitur, & matrem eius arborem lachrymis lacteis? Quam tamen ficum ſi comediſſet aliquis ſanctus, alieno ſanè non ſuo ſcelere decerptam, miſceret viſceribus & anhelaret de illa angelos, immo verò particulas dei gemendo in oratione atque ructando, quæ particulæ ſummi & veri dei ligatæ fuiſſent in illo pomo, niſi electi ſancti dente ac ventre ſoluerentur. Et credidi miſer magis eſſe miſericordiam præſtandam fructibus terræ, quàm hominibus propter quos naſcerentur. Siquis enim eſuriens peteret, qui Manichæus non eſſet quaſi capitali ſupplicio damnanda buccella videretur ſi ei daretur.

Somnium matris de filio. cap. xj.

b ET miſiſti manum tuam ex alto, & de hac profunda caligine eruiſti animam meam, cum pro me ploraret ad te mater mea fidelis tua, amplius quàm flent matres corporea funera. Videbat enim illa mortem meam ex fide & ſpiritu, quem ex te habebat, & exaudiſti eam domine. Exaudiſti eam, nec deſpexiſti lachrymas eius, cùm profluentes rigarent terram ſub oculis eius, in omni loco orationis eius, & exaudiſti eam. Nā vnde illud ſomnium quo eam conſolatus es; vt viuere † me ſecum crederet, & habere ſecum eandem menſam in domo, quod nolle cœperat auerſans & deteſtans blaſphemias erroris mei? Vidit enim ſtantem ſe in quadam regula linea, † & aduenientem ad ſe iuuenem ſplendidum, hilarem atque irridentem ſibi, cum illa eſſet mœrens & mœrere confecta. Qui cùm cauſas quæſiſſet ab ea mœſtitiæ ſuæ, quotidianarumque lachrymarum, docendi vt aſſolet non diſcendi gratia, atque illa reſpondiſſet perditionem meam ſe plangere, iuſſiſſe illum quo ſecura eſſet, atque admonuiſſe vt attenderet & videret, vbi eſſet illa, ibi eſſe & me. Quod illa vbi attendit, vidit me iuxta ſe in eadem regula ſtantem. Vnde hoc, niſi quia erant aures tuæ ad cor eius? O tu bone omnipotens, qui ſic curas vnumquemque noſtrum tanquam ſolum cures, & ſic omnes tanquam ſingulos. Vnde illud etiam, quòd cum mihi narraſſet ipſum viſum, & ego ad id trahere conarer, vt illa ſe potius non deſperaret futuram eſſe quod eram, continuo ſine aliqua hæſitatione, non inquit, non enim mihi dictum eſt, vbi ille, ibi & tu: ſed vbi tu ibi & ille. Confiteor tibi domine recordationem meam quantum recolo, quòd ſæpe non tacui, amplius me iſto per matrem

† bibere.

† lignea.

Infra 8. ca. 12. in fine.

matrem vigilantem reſponſo tuo, quod tam vicina interpretationis falſitate turbata non eſt,&tam citò vidit quod videndum fuit,quod ego certe antequam dixiſſet non videram,etiam tum commotum fuiſſe quàm ipſo ſomnio, quo fœminæ piç gaudium tanto poſt futurum,ad conſolationem tunc præſentis ſolicitudinis, tanto ante prædictũ eſt. Nam nouem ferme anni ſecuti ſunt, quibus ego in illo limo profundi ac tenebris falſitatis, cum ſæpe ſurgere conarer, & grauius alliderer,volutatus ſum:cum tamen illa vidua caſta,pia & ſobria,quales amas,iam quidem ſpe alacrior,ſed fletu & gemitu non ſegnior,non deſineret horis omnibus orationum ſuarum de me plangere ad te, & intrabant in conſpectum tuum preces eius,& me tamen dimittebas adhuc volui & inuolui in illa caligine.

Supra eodem. capit. 6. De moribus manichæorum. capit. 23. De vtilitate credendi. cap. 1.

ET dediſti alterum reſponſum interim quod recolo. Nam & multa prætereo, propter quod propero ad ea quæ me magis vrgent confiteri tibi, & multa non memini. Dediſti ergo alterum per ſacerdotem tuum, quẽdam epiſcopum nutritum in Eccleſia, & exercitatum in libris tuis. Quem cum illa fœmina rogaſſet, vt dignaretur mecum colloqui, & refellere errores meos, & dedocere me mala,ac docere bona,[faciebat enim hoc,ſi quos forte idoneos inueniſſet,]noluit ille,prudenter ſanè, quantum ſenſi poſtea. Reſpondit enim me adhuc eſſe indocilem, eò quòd inflatus eſſem nouitate hæreſis illius, & nonnullis quæſtiunculis iam multos imperitos exagitaſſem,ſicut illa indicauerat ei. Sed ſine,inquit,illum ibi, & tantum roga pro eo dominum,ipſe legendo reperiet,quis ille ſit error & quanta impietas. Simul etiam narrauit ſe quoque paruulum à ſeducta matre ſua datum fuiſſe Manichæis,& omnes penè non legiſſe tantum, verumetiam ſcriptitaſſe libros eorum,ſibique apparuiſſe nullo contra diſputante & conuincente,quàm eſſet illa ſecta fugiẽda, itaque fugiſſe. Quæ cùm ille dixiſſet, atq; illa nollet acquieſcere, ſed inſtaret,magis deprecãdo, & vbertim flendo vt me videret & mecum diſſereret,ille iam ſubſtomachans tædio,vade inquit,à me,ita viuas:fieri enim nõ poõſt vt filius iſtarũ lachrymarũ pereat. Quod illa ita ſe accepiſſe inter colloquia ſua mecũ ſæpe recordabatur, ac ſi de cœlo ſonuiſſet.

Quale responsum mater Augu. acceperit à quodam episcopo de ipsis conuersione. cap. xij.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM,

Liber Quartus.

Quandiu, & quo modo alios ſeduxerit. cap.1.

PER idem tempus annorum nouem, ab vndeuiceſimo anno ætatis meæ, vſque ad duodetriceſimum, ſeducebamur & ſeducebamus, falſi atq; fallentes in variis cupiditatibus, & palàm per doctrinas quas liberales vocant, occultę autem falſo nomine religionis, hic ſuperbi, ibi ſuperſtitioſi, vbique vani ac popularis glorię ſectantes inanitatem, vſque ad theatricos plauſus & cōtētioſa certamina, & agonem coronarum fœnearum † & ſpectaculorum nugas, & intemperantiam libidinum. Illac autem purgari nos ab iſtis ſordibus expetentes cum eis qui appellantur electi & ſancti afferebamus eſcas, de quibus nobis in officina aqualiculi ſui fabricarent angelos & deos, per quos liberaremur: & ſectabar iſta atque faciebam cum amicis meis, per me ac mecum deceptis. Irrideant me arrogantes, & nondum ſalubriter proſtrati & eliſi à te Deus meus: ego tamē confitear tibi dedecora mea in laude tua. Sine me obſecro, & da mihi circumire præſenti memoria præteritos circumitus erroris mei, & immolare tibi hoſtiā iubilationis. Quid enim ſum ego mihi ſine te, niſi dux in præceps? Aut quid ſum cum mihi bene eſt, niſi ſugens lactuum, aut fruens te cibo qui non corrompitur? Et quis homo eſt quilibet homo, cum ſit homo? Sed irrideant nos fortes & potentes, nos autem infirmi & inopes confiteamur tibi.

† foemi nearum.

pſal.26.

Rhethoricam docet, & aruſpicem qui victoriā promittebat contemnit. cap.ij.

DOcebam in illis annis artem rhetoricam, & victorioſam locacitatem victus cupiditate vendebam. Malebam tamen domine, tu ſcis, bonos habere diſcipulos, ſicut appellantur boni, & eos ſine dolo docebam dolos

dolos, non in quibus contra caput innocentis agerent, ſed
aliquando pro capite nocentis. Et tu Deus vidiſti de lon-
ginquo lapſantem in lubrico, & in multo fumo ſcintillitan
tem fidem meam quam exhibebam in illo magiſterio dili
gentibus vanitatem, & quærētibus mendacium, ſocius eo-
rum. In illis annis vnam habebam, nō eo quod legitimum
vocatur coniugio cognitam, ſed quam indagauerat vagus
ardor inops prudentiæ, ſed vnam tamen, ei quoq; ſeruans
thori fidem, in qua ſanè experirer exemplo meo, quid di-
ſtaret inter coniugalis placiti modum, quo fœderatum eſ-
ſet generandi gratia, & pactum libidinoſi amoris, vbi pro-
les etiam contra votum naſcitur, quamuis iam nata cogat
ſe diligi. Recolo etiam cùm mihi theatrici carminis certa-
men inire placuiſſet, mandaſſe mihi neſcio quē aruſpicem,
quid ei dare mercedis vellem vt vincerem: me autem fœda
illa ſacramenta deteſtatum, & abominatum reſpondiſſe,
nec ſi corona illa eſſet immortaliter aurea, muſcam pro
victoria mea necari ſinerem. Necaturus enim erat ille in
ſacrificiis ſuis animātia, & illis honoribus inuitaturus mi-
hi ſuffragatura dæmonia videbatur. Sed hoc quoque ma-
lum non ex tua charitate repudiaui Deus cordis mei. Non *pſal.72.*
enim amare te noueram, qui niſi fulgores corporeos cogi- *Oſee 12.*
tare non noueram. Talibus enim figmentis ſuſpirans ani-
ma, nónne fornicatur abs te, & fidit in falſis, & paſcit ven-
tos? Sed videlicet ſacrificari pro me nollem dæmonibus,
quibus me illa ſuperſtitione ipſa ſacrificabam. Quid eſt
enim aliud ventos paſcere, quàm ipſos paſcere: hoc eſt: er-
rando eis eſſe voluptati atque deriſui? *26.q.2.c.*

IDeoque illos planetarios, quos mathematicos vocant *illos plane*
planè conſulere non deſiſtebam, quòd quaſi nullum eis *tarios.*
eſſet ſacrificium, & nullæ preces ad aliquem ſpiritum ob *Aſtrologiæ*
diuinationem dirigerentur, quod tamen Chriſtiana & vera *deditus, à*
pietas conſequenter repellit & damnat. Bonum eſt enim *ſene medi-*
confiteri tibi Domine, & dicere, Miſerere mei, cura ani- *cinæ & re-*
mam meam, quoniam peccaui tibi. Neque ad licentiam *rū perito*
peccandi abuti indulgentia tua, ſed meminiſſe dominicæ *reuocatur.*
vocis: Ecce ſanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi *cap.iij.*
deterius contingat. Quam totam illi ſalubritatem interfi- *pſal.91.*
cere conantur, cùm dicunt: De cælo tibi eſt ineuitabilis *Pſal.40.*
cauſa peccādi, & Venus hoc fecit, aut Saturnus, aut Mars: *Ioan.5.*

ſcilicet vt homo ſine culpa ſit, caro & ſanguis & ſuperba putredo: culpandus ſit autem cæli ac ſyderum creator, & ordinator. Et quis eſt hic niſi Deus noſter, ſuauitas & origo iuſtitiæ, qui reddis vnicuique ſecundum opera eius, & cor contritum, & humiliatum non ſpernis? Erat eo tempore vir ſagax, medicinæ artis peritiſsimus, atque in ea nobiliſsimus, qui pro conſule manu ſua coronam illam agoniſtam impoſuerat non ſano capiti meo, ſed non vt medicus. Nam illius morbi tu ſanator, qui reſiſtis ſuperbis, humilibus autem das gratiam. Nunquid tamen etiam per illum ſenem defuiſti mihi, aut deſtitiſti mederi animę meę? Quia enim factus ei erã familiarior, & eius ſermonibus, erant enim ſine verborum cultu, viuacitate ſententiarum iocundi & graues, aſsiduus & fixus inhęrebam, vbi cognouit ex colloquio meo libris genethliacorum eſſe me deditum, benignè, ac paternè me monuit vt eos abiicerem, neque curam, & operam rebus vtilibus neceſſariam, illi vanitati fruſtra impenderem: dicens ita ſe illam didiciſſe, vt victus eius profeſsionem primis annis ætatis ſuæ deferre voluiſſet, qua vitam degeret, & ſi Hippocratem intellexiſſet, & illas vtique literas potuiſſet intelligere: & tamen non ob aliam cauſam ſe poſteà illis relictis medicinam aſſecutum, niſi quod eas falſiſsimas comperiſſet, & nollet vir grauis decipiendis hominibus victum quærere. At tu, inquit, quo te in hominibus ſuſtentans rhetoricam tenes, hanc autem fallaciam libero ſtudio, non neceſſitate rei familiaris ſectaris: quo magis mihi te oportet de illa credere, qui eam tam perfectè diſcere elaboraui, quàm ex ea ſola viuere volui. A quo ego cùm quæſiſſem qua ex cauſa hoc fieret, vt multa inde vera pronuntiarentur: Reſpondit ille vt potuit, vim ſortis hoc facere in rerum natura vſquequaque diffuſam. Si enim de Paganis poëtæ cuiuſpiam longè aliud canentis atque intendentis, cùm ſorte quis conſuluit, mirabiliter conſonus negotio ſæpè verſus exiret, mirandum non eſſe dicebat, ſi ex anima humana ſuperiore aliquo inſtinctu neſciente quid in ſe fieret, non arte ſed ſorte ſonaret aliquid quod interrogantis rebus fatiſque concineret. Et hoc quidem ab illo vel per illum procuraſti mihi, & quid ipſe poſteà per meipſum quærerem in memoria mea delineaſti. Tunc autem nec

Matth. 16. Pſal. 50. Iac. 4. 1. Pet. 5.

ipſe,

ipſe, nec chariſsimus meus Nebridius adoleſcens valde bonus, & valde cautus, irridens totum illud diuinationis genus, perſuadere mihi potuerunt vt hæc abiicerem, quoniam me amplius ipſorum authorum mouebat authoritas, & nullum certum quale quærebam documentum adhuc inueneram: quo mihi ſine ambiguitate appareret, quæ ab eis conſultis vera dicerentur, ſorte non arte inſpectorum ſyderum dici.

IN illis annis quo primo tempore in municipio quo natus ſum, docere cœperam, comparaueram amicum ſocietate ſtudiorum nimis charum, coæuum mihi & con florentē flore adoleſcentiæ. Mecum puer creuerat, & pariter in ſcholam ieramus, paritérque luſeramus. Sed nondum erat ſic amicus, quanquam ne tunc quidem ſecuti eſt vera amicitia, quia non eſt vera, niſi cùm eam tu agglutinas inter inhærentes tibi charitate diffuſa in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Sed tamen dulcis erat nimis cocta † feruore parilium ſtudiorum. Nam [&] à fide vera, quam etſi † germanitus & penitus adoleſcens tenebat, deflexeram eum in ſuperſtitioſas fabellas, & pernicioſas, propter quas me plangebat mater. Mecū iam errabat in animo homo ille, & non poterat anima mea ſine illo. Et ecce tu imminens dorſo fugitiuorum tuorum, Deus vltionū & fons miſericordiarum ſimúlque conuertens † nos ad te miris modis: ecce abſtuliſti hominē de hac vita, cùm vix annū expleuiſſet in amicitia mea, ſuauis mihi ſuper omnes ſuauitates illius vitæ meæ. Quis laudes tuas enumerat vnus, in ſe vno quas expertus eſt? Quid tūc feciſti Deus meus, & quàm inueſtigabilis abyſſus iudiciorū tuorum? Cùm enim laboret ille febribus, iacuit diu ſine ſenſu in ſudore letali. Et cùm deſperetur, baptizatus eſt neſciens, me non curante, & præſumēte id retinere potius animā eius quod ad me acceperat, non quod in neſciētis corpore fiebat. Longe autē aliter erat, nam recreatus eſt & ſaluus factus. Statimq. vt primùm cùm eo loqui potui, potui autem mox vt ille potuit, quoniā non diſcedebam, & nimis pēdebamus ex inuicem, tētaui apud illum irridere, tanquam & illo irriſuro mecum baptiſmum quē acceperat mente atq; ſenſu abſentiſsimus, ſed tamē ſe iā accepiſſe didicerat. At ille ita me exhorruit vt inimicū,

Morbū & baptiſmū amici narrat quem etiam ſuis erroribus inuoluerat eóque morte ſublat. dolet grauiſsime.

Rom. 5.

† coacto.

† non.

Pſal 93.

† ſimul quis conuertis.

admonuitque mirabili & repentina libertate, vt ſi amicus eſſe vellem, talia ſibi dicere deſinerem. Ego autem ſtupefactus atque turbatus, diſtuli omnes motus meos, vt conualeſcens † prius, eſſétque idoneus viribus valetudinis cum quo agere poſſem quod vellem. Sed ille abreptus dementiæ meæ, vt apud te ſeruaretur conſolationi meæ, poſt paucos dies me abſéte repetitur febribus & defungitur. Quo dolore contenebratum eſt cor meum, & quicquid aſpiciebam mors erat. Et erat mihi patria ſupplicium, & paterna domus mira infœlicitas, & quicquid cum illo communicaueram, ſine illo in cruciatum immanem vertebatur. Expectabant eum vndique oculi mei, & non dabatur mihi, & oderam omnia, quia non haberent eum. Nec mihi iam dicere poterant. Ecce veniet, ſicut cùm viueret, quandó abſens erat. Et factus eram ipſe mihi magna quæſtio, & interrogabam animã meam, quare triſtis eſſet, & quare conturbaret me valdè, & nihil nouerat reſpondere mihi. Et ſi dicebam: Spera in Deo, iuſtè non obtemperabat, quia verior erat, & melior homo quem chariſsimum amiſerat, quàm phantaſma in quod ſperare iubebatur. Solus fletus erat dulcis mihi & ſucceſſerat amico in deliciis animi mei.

† conualeſceret.

Pſal. 41.

ET nunc Domine iam illa tranſierunt, & tempore lenitum eſt vulnus meum. Poſſum ne audire abs te qui veritas es, & admouere auré cordis mei ori tuo, vt dicas mihi, cur fletus dulcis ſit miſeris? An tu quamuis vbique abſis, longè abiecisti à te miſeriam noſtram? Et tu in te manes, nos autem in experimentis voluimur, & tamen niſi ad aures tuas ploraremus, nihil reſidui de ſpe noſtra fieret. Vnde igitur ſuauis fructus de amaritudine vitæ carpitur, gemere & flere & ſuſpirare, & conqueri? An hoc tibi † dulcè eſt, quòd ſperam⁹ exaudire te? Rectè iſtud in precibus, quia deſyderium perueniendi habent. Nunquid in dolore amiſſæ rei, & luctu quo tunc operiebar? Neque enim ſperabam reuiuiſcere illum, aut hoc petebam lachrymis, ſed tantùm dolebam & flebam. Miſer erã enim, & amiſeram gaudium meum. An † & fletus res amara eſt [&] præfaſtidio rerum, quibus prius fruebamur, & tunc dum ab eis abhoremus, delectat?

Lachrymæ in precibus, & dolore rei charæ amiſſæ.
Cap. v.
† ibi.
† Nam.

QVid autem iſta loquor? Non enim tempus querendi nunc eſt, ſed confitendi tibi. Miſer enim eram, & miſ

Explicat magnum

& miſer eſt omnis animus vinctus amicitia rerum mortalium, & dilaniatur cùm eas amittit, & tunc ſentit miſeriam, qua miſer eſt, & antequam amittat eas. Sic enim ego eram illo tempore, & flebā amariſsimè, & requieſcebam in amaritudine. Ita miſer eram, & habebam chariorem illo amico meo vitam ipſam miſeram. Nam quamuis eam mutare vellem, nollem tamen amittere magis quàm illum. Et neſcio an vellē vel pro illo, ſicut de Oreſte & Pylade traditur, ſi non fingitur, qui vellent pro inuicem vel ſimul mori, quia morte peius eis erat non ſimul viuere. Sed in me neſcio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat, & tædium viuendi erat in me grauiſsimum, & moriendi metus. Credo quo magis illam amabam, hoc magis mortem quæ mihi eum abſtulerat tanquam attrociſsimam amicam oderam & timebam, & eam repentè conſumpturam omnes homines putabā, quia illum potuit. Sic eram omnino, memini. Ecce cor meum Deus meus, ecce intus vide quia memini, ſpes mea qui me mundas à talium affectionum † immundicia, diriges oculos meos ad te, & euellens de laqueo pedes meos. Mirabar enim cæteros mortales viuere, quia ille quē quaſi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter eram, viuere illo mortuo mirabar. Benè quidam dixit de amico ſuo, dimidium animæ meæ. Nam ego ſenſi animam meam, & animam illius vnam fuiſſe animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere, & ideo fortè mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multùm amaueram.

affectum quo diligebat amicum.

Cap. vi.

† infectione, &c.

Pſal. 124.

Horatius de Virgilio nauigante: Et ſerues animæ dimidium meæ.

O Dementiam neſcientem diligere homines humaniter, ô ſtultum hominem immoderatè humana patientem, quod ego tunc eram. Itaque æſtuabam, ſuſpirabam, flebā, turbabar, nec requies erat, nec concilium. Portabam enim conſciſſam, & cruentam animam meam, impatientem portari à me, & vbi eam ponerem non inueniebam. Non in amœnis nemoribus, non in ludis atque cantibus, nec in ſuaue olentibus locis, nec in conuiuiis apparatis, neque in voluptate cubilis, & lecti, non denique in libris atque carminibus acquieſcebat. Horrebant omnia, & ipſa lux, & quicquid non erat quod ille erat, improbum, & odioſum erat, & quicquid nō erat quod & lachry-

1. Retrac. cap. 6.

Impatientia doloris mutat locum.

Cap. vii.

mas. Nam in eis ſolis aliquantula requies: Vbi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis ſarcina miſeriæ, quæ à te domine leuanda erat & curanda, ſciebam, ſed nec volebam, nec valebam eo magis, quia non mihi eras aliquid ſolidum & firmum, cùm de te cogitabã. Non enim tu eras, ſed vanum phantaſma & error meus, erat Deus meus. Si conabar eam ibi ponere vt requieſceret, per inane labebatur, & iterum ruebat ſuper me, & ego mihi remanſeram infœlix locus, vbi nec eſſe poſſem, nec inde recedere. Quò enim cor meum fugeret à corde meo? Quò à meipſo fugerem? quò me non ſequerer? Et tamen fugi de patria. Minus enim eum quærebant oculi mei, vbi videre nõ ſolebant, atque à Tagaſtenſi oppido veni Carthaginem.

Tempus dolori medetur. cap. viij.

NOn vacant tempora, nec ocioſe voluuntur per ſenſus noſtros, faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant & præteribant de die in diem, & veniendo & prætereundo inferebant† mihi ſpecies alias, & alias memorias, & paulatim reſarciebant me priſtinis generibus delectationum: quibus cedebat dolor meus ille, ſed ſuccedebant non quidem dolores alij, cauſæ tamen aliorum dolorum. Nam vnde me facillimè & intima dolor ille pene trauerat, niſi quia fuderam in arenam animam meam, diligendo moriturum ac ſi non moriturum? Maximè quippe me reparabant atque recreabant aliorum amicorum ſolatia, cum quibus amabam quod pro te amabam, & hoc erat ingens fabula & longum mendacium, cuius adulterina cõfricatione corrumpebatur mens noſtra pruriens in auribus. Sed illa mihi fabula non moriebatur, ſi quis amicorum meorum moreretur. Alia erant quæ in eis amplius capiebant animum, colloqui & corridere, & viciſsim beneuole obſequi, ſimul legere libros dulciloquos, ſimul nugari, & ſimul honeſtari, diſſentire interdum ſine odio, tanquam ipſe homo ſecum, atque ipſa rariſsima diſſenſione condire conſenſiones plurimas, docere aliquid inuicem, aut diſcere aliquid ab inuicem: deſyderare abſentes cum modeſtia † ſuſcipere venientes cum lætitia. His atque huiuſmodi ſignis, à corde amantium & redamantium procedentibus per os, per linguam, per oculos, & mille motus gratiſsimos quaſi fomitibus conflare animos, & ex pluribus vnum facere.

† inſerebant.

Amicitię fructus et voluptates.

† moleſtia.

Hoc

Humana amicitiæ cum diuina comparatio. cap. ix.

HOc eſt quod diligitur in amicis, & ſic diligitur, vt rea ſibi ſit humana conſcientia, ſi non amauerit redamantem, aut ſi amantem non redamauerit. nihil quærens ex eius corpore præter indicia beneuolentiæ. Hinc ille luctus ſi quis moriatur, & tenebræ dolorum, & vaſa dulcedine in amaritudinem cor madidum, & † ex amiſſa vita morientium mors viuentiũ. Beatus qui amat te, & amicum in te, & inimicum propter te. Solus enim nullum charum amittit, cui omnes in illo chari ſunt qui non amittitur. Et quis eſt iſte niſi Deus noſter, Deus qui fecit cælum & terram, & implet ea, quia implendo ea facit† ea? Te nemo amittit niſi qui dimittit. Et qui dimittit, quò it aut quò fugit, niſi à te placido ad te iratum? Nam vbi [te inuenit] non inuenit legem tuam in pœna ſua. Et lex tua veritas, & veritas tu.

† quia.

† fecit.]

pſal. 118. *pſal. 79.*

omnis pulchritudo ex deo eſt, qui & in omnib' laudandus. cap. x.

DEus virtutum conuerte nos, & oſtende faciẽ tuam & ſalui erimus. Nam quaquauerſum ſe verterit anima hominis, ad dolores figitur, alibi præterquam in te. Tametſi igitur in pulchris extra te & extra ſe, quæ tamen nulla eſſent niſi eſſent abs te, quæ oriuntur & occidunt, & oriendo quaſi eſſe incipiunt, & creſcunt vt perficiantur, & perfecta ſeneſcunt & intereunt: etenim omnia ſeneſcunt, & omnia intereunt. Ergo cùm oriuntur & tendunt eſſe, quo magis celeriter creſcunt vt ſint, eo magis feſtinant vt non ſint. Sic eſt modus eorum. Tantum dediſti eis, quia partes ſunt rerum quæ non ſunt omnes ſimul, ſed decedendo ac ſuccedendo agunt omnes vniuerſum, cuius partes ſunt. Ecce ſic peragitur, & ſermo noſter per ſigna ſonantia. Non enim erit totus ſermo, ſi vnum verbum non decedat cùm ſonuerit θ per θ partes ſuas vt ſuccedat aliud. Laudet te ex illis anima mea Deus creator omniũ, ſed nõ infigatur in eis glutino amoris per ſenſus corporis. Eunt enim quò ibant vt non ſint, & conſcindunt eam deſyderiis peſtilentioſis: quoniã ipſa eſſe vult, & requieſcere θ amat θ in eis quæ amat: in illis autem non eſt, vbi quia nõ ſtant, fugiunt, & quis ea ſequitur ſenſu carnis, aut quis ea comprehendit, vel cùm præſto ſunt? Tardus eſt enim ſenſus carnis, quoniã ſenſus carnis eſt, & ipſe eſt modus eius. Sufficit ad aliud ad quod factus eſt: ad illud autem nõ ſufficit vt teneat tranſcurrentia ab initio debito vſque ad finem

debitum. In verbo enim tuo per quod creātur, ibi audiunt hinc & hucuſque.

Omnia creata ſūt mutabilia in ſe, in deo ſtabilia. cap. xj.

NOli eſſe vana anima mea, & obſurdeſcere in aure cordis, tumultu vanitatis tuæ. Audi & tu. Verbum ipſum clamat vt redeas, & ibi eſt locus quietis imperturbabilis, vbi non deſeritur amor, ſi ipſe non deſerat. Ecce illa diſcedunt vt alia ſuccedant, & omnibus ſuis partibus conſtet infima vniuerſitas. Nunquid ego aliquò diſcedo ait verbum Dei? Ibi fige manſionem tuam, ibi commenda quicquid inde habes anima mea, ſaltem fatigata fallaciis. Veritati commenda quicquid tibi eſt à veritate, & non perdes aliquid, & refloreſcent putrida tua, & ſanabuntur omnes languores tui, & fluxa tua reformabuntur, & renouabuntur & conſtringentur ad te, & non te deponent quò deſcendunt, ſed ſtabunt tecum, & permanebūt ad ſemper ſtantem ac permanentem Deum. Vt quid peruerſa ſequeris carnem tuam? Ipſa te ſequatur conuerſa. Quicquid per illam ſentis in parte eſt, & ignoras totum cuius hæ partes ſunt, & delectat te tamen. Sed ſi ad totum te comprehendendum eſſet idoneus ſenſus carnis tuæ, ac non & ipſe in parte vniuerſi accepiſſet pro pœna tua iuſtum modum, velles vt tranſiret quicquid exiſtit in præſenti: † vt magis tibi omnia placerent. Nam & quod loquímur per eundem ſenſum carnis audis, & non vis vtique ſtare ſyllabas, ſed tranſuolare vt aliæ veniāt, & totum audias. Ita ſemper omnia quibus vnum aliquid cōſtat, & non ſimul ſunt omnia ea quibus conſtat, plus delectant omnia quàm ſingula, ſi poſsint ſentiri omnia. Sed longe his melior qui fecit omnia, & ipſe eſt Deus noſter, & non diſcedit, quia nec ſucceditur ei. Si placent corpora, deum ex illis lauda, & in artificem eorum retróque amorem, ne in his quæ tibi placent tu [ei] diſpliceas.

† preſentiu.

Amor non improbatur modo in his que placent amem⁹ deū. cap. xij. Eſa. 46.

SI placent animæ, in deo amentur, quia & ipſæ mutabiles ſunt; & in illo fixæ ſtabiliuntur, alioquin irent & perirent. In illo ergo amentur, & rape ad eum tecū quas potes: & dic eis, Hunc amemus, θ hūc amemus, θ ipſe fecit hæc, & non eſt longe. Non enim fecit atque abiit: ſed ex illo in illo ſunt. Ecce vbi eſt, vbi ſapit veritas. Intimus cordi eſt, ſed cor errauit ab eo. Redite præuaricatores ad cor, & inhærete illi qui fecit vos. State cum eo, & ſtabitis.

tis. Requieſcite in eo,& quieti eritis. Quò itis in aſpera? quò itis? Bonum quod amatis ab illo eſt, ſed quantum eſt ad illum,bonum eſt & ſuaue. Sed amarum erit iuſtè, quia iniuſtè amatur deſerto illo,quicquid ab illo eſt. Quò vobis adhuc & adhuc ambulare vias difficiles & laborioſas? Non eſt requies vbi quæritis eam. Quærite quod quæritis,ſed ibi non eſt vbi quæritis. Beatam vitam quæritis in regione mortis: non eſt illic. Quomodo enim beata vita, vbi nec vita? Et deſcendit huc ipſa vita noſtra,& tulit mortem noſtram,& occidit eam de abundantia vitæ ſuæ,& tonuit clamans,vt redeamus hinc ad eum in illud ſecretum vnde proceſsit ad nos, in ipſum primum virginalem vterũ,vbi ei nupſit humana creatura caro mortalis nec † ſemper [eſſet] mortalis, & inde velut ſponſus procedens de thalamo ſuo,exultauit vt gigas ad currendam viam. Non enim tardauit,ſed cucurrit clamans dictis,factis,morte,vita,deſcenſu,aſcenſu,clamans vt redeamus ad eum. Et diſceſsit ab oculis, vt redeamus ad cor, & inueniamus eum: abſceſsit enim,& ecce hic eſt. Noluit nobiſcum diu eſſe, & nõ reliquit nos. Illuc enim abſceſsit, vnde nunquã receſſit,quia mundus per eũ factus eſt,& in hoc mundo erat,& venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere,cui confitetur anima mea vt ſanet eam,quia † peccauit illi. Filij hominum vſquequo graues corde? Nunquid & poſt deſcenſum vitæ nõ vultis aſcendere & viuere? Sed quò aſcenditis, quãdo in alto eſtis,& poſuiſtis in cælum os veſtrum? Deſcendite vt aſcẽdatis,& aſcẽdatis ad deum. Cecidiſtis enim aſcendendo cõtra eum. Dic eis iſta vt plorent in conualle plorationis,& ſic eos rape tecum ad Deum,quia de ſpiritu eius hæc dicit eis,ſi dicis † ardens igne charitatis.

† ne. — *Pſal. 18.* — *Ioan. 1.* — *1. Timo. 1.* — *† quoniam* — *Pſa. 40.* — *Pſal. 4.* — *Pſal. 72.* — *† ſic dicens.*

Amor vnde proueniat. cap. xiiij.

HAec tunc non noueram, & amabam pulchra inferiora, & ibam in profundum, & dicebam amicis meis: Non amamus aliquid niſi pulchrum? Quid eſt ergo pulchrum? & quid eſt pulchritudo? Quid eſt quod nos allicit & conciliat rebus quas amamus? Niſi enim eſſet in eis decus & ſpecies, nullo modo nos ad ſe mouerent. Etenim animaduertebam & videbam in ipſis corooribus † alid eſſe quaſi totum,& ideo pulchrum, aliud autem quod deceret,quoniam aptè accommodaretur alicui, ſicut pars corporis ad vniuerſum ſuum, aut calceamen-

† corporibus.

tum ad pedem, & ſimilia. Et iſta conſyderatio ſcaturiuit in animo meo ex intimo corde meo, & ſcripſi libros de pulchro & apto, puto duos aut tres: Tu ſcis Deus. Nam excidit mihi. Non enim habemus eos, ſed aberrauerunt à nobis, neſcio quo modo.

Liber de apto & pulchro. cap. xiiii.

QVid eſt autem quod me mouit Domine Deus meus, vt ad Icherium † Romanæ vrbis oratorem ſcriberem illos libros, quem non noueram, facis, ſed amaueram hominem ex doctrinæ fama quæ illi clara erat, & quædam verba eius audieram, & placuerant mihi? Sed magis quia placebat aliis, & efferebant eum laudibus ſtupentes, quòd ex homine Syro docto prius Græcæ facundiæ, poſtea in Latina etiam doctor † mirabilis extitiſſet, & eſſet ſcientiſsimus rerum ad ſtudium ſapientiæ pertinentium, mihi placebat. Laudatur homo & amatur abſens. Vtrum nam ab ore laudantis intrat in cor audientis amor ille? Abſit. Sed ex amante alio accenditur alius. Hinc enim amatur qui laudatur, dum non fallaci corde laudatoris prædicari creditur, id eſt, cum amans eum laudat. Sic enim tunc amabam homines ex hominum iudicio: non enim ex tuo Deus meus, in quo nemo fallitur. Sed tamen ⁋ cur ⁋ non ſicut auriga ille nobilis, ſicut venator, ſtudiis popularibus diffamatus, ſed longe aliter & grauiter, & ita quemadmodum & me laudari vellem? Non autem vellem ita laudari & amari me vt hiſtriones, quanquàm eos & ipſe laudarem & amarem, ſed eligens latere quàm ita notus eſſe, & velle haberi odio quàm ſic amari. Vbi † diſtribuuntur iſta pondera variorum & diuerſorum amorum in anima vna? Quid eſt quod amo in alio, quod rurſus niſi odiſſem, non à me deteſtarer & repellerem, cùm ſit vterque noſtrum homo? Non enim ſicut equus bonus amatur ab eo qui nollet hoc eſſe, etiam ſi poſſet, hoc eſt de hiſtrione dicendum eſt, qui naturæ noſtræ ſocius eſt. Ergo ne amo in homine quod odi eſſe, cùm ſim homo? Grande profundum eſt ipſe homo, cuius etiam capillos tu domine numeratos habes, & non minuuntur in te, & tamen capilli eius magis numerabiles ſunt quàm affectus eius, & motus cordis ei⁹. At ille rhetor ex eo erat genere, quē ſic amabā, vt vellē me eſſe talē, & errabā typho, & circūferebar omni

† a'liis, Hiberium.

† dictator.

Automedonet Actaeon videntur ſignificari.

† vnde.

Matth. 10.

omni vento,& nimis occulte gubernabar abs te. Et vnde ſcio,& vnde certus confiteor tibi, quòd illum in amore laudantium magis amaueram,quàm in rebus ipſis,de quibus laudabatur. Quia ſi non laudatum eum vituperarent, & cum hiidem ipſi & vituperando atque ſpernendo ea ipſa narrarent,non accenderer in eum & non excitarer:& certe res non aliæ forent,nec homo ipſe alius,ſed tantummodo alius affectus narrantium. Ecce vbi iacet anima infirma,nondum hærens ſoliditati veritatis. Sicut auræ linguarum flauerint à pectoribus opinantium,ita fertur & vertitur,torquetur ac retorquetur,& obnubilatur ei lumen,& non cernitur veritas. Et ecce eſt ante nos. Et magnum quiddam mihi erat,ſi ſermo meus & ſtudia mea illi viro innoteſcerent, Quæ ſi probaret,flagrarem magis: ſi autem improbaret,ſauciaretur cor vanũ & inane ſoliditatis tuæ. Et tamen pulchrum illud atque aptum,vnde ad eum ſcripſeram, libenter animo verſabam, ob os contemplationis meæ,& nullo collaudatore mirabar.

SEd tantæ rei cardinem in arte tua nondum videbam omnipotens,qui facis mirabilia ſolus, & ibat animus meus per formas corporeas, & pulchrum quod per ſeipſum, aptum autem quod ad aliquid accommodatum deceret definiebam & diſtinguebam, & exemplis corporeis aſtruebam. Et conuerti me ad animi naturam, & non me ſinebat falſa opinio, quam de ſpiritalibus habebam, verum cernere. Et irruebat in oculos meos ipſa vis veri,& auertebam palpitantem mentem ab incorporea re ad liniaméta & colores, & tuméte magnitudines. Et quia non poteram ea videre in animo,putabam me nõ poſſe videre animum meum. Et cum in virtute pacé amaré,in vicioſitate auté odiſſem diſcordiam,in illa vnitaté:in iſta, quandã diuiſionem notabam. Inque illa vnitate mens rationalis & natura veritatis ac ſummi boni mihi eſſe videbatur : in iſta verò diuiſione irrationalis vitæ, neſcio quam ſubſtantiã & naturam ſummi mali,quæ non ſolum eſſet ſubſtantia,ſed omnino vita eſſet, & tamen abs te non eſſet deus meus,ex quo ſunt omnia,miſer opinabar. Et tamen illam monadé appellabã, tanquã ſine vllo ſexu menté,hãc vero dyadem iram in facinoribus, libidinem in flagitiis, neſciens quid loquerer. Non enim nouerã neq; † didiceram

Quod corporalibus imaginibus contenebratus non potuit capere ſpiritualia. cap. xv. Pſal. 71.

μονάς. δυάς.

† atq;

nec

nec vllam ſubſtantiam malum eſſe, nec ipſam mentem noſtram ſummum atque incommutabile bonum. Sicut enim facinora ſunt, ſi vicioſus eſt ille animi motus, in quo eſt impetus, & ſe iactat inſolenter ac turbide, & flagitia, ſi eſt moderata illa animæ affectio, que carnales hauriuntur voluptates: ita errores & falſæ opiniones vitam contaminant, ſi rationalis mens ipſa vitioſa eſt: qualis in me tunc erat neſciente alio lumine illam illuſtrandam eſſe, vt ſit particeps veritatis, quia non eſt ipſa natura veritatis: Quo-
Pſal.17. niam tu illuminabis lucernam meam, domine deus meus illuminabis tenebras meas: Et de plenitudine tua nos om-
Ioan.1. nes accepimus. Es enim tu lumen verum quod illuminat
Iacobi.1. omnem hominem venientem in hunc mundum, quia in te non eſt tranſmutatio, nec momenti obumbratio. Sed ego conabar ad te, & repellebar abs te, vt ſaperem mortem,
1.Pet.5. quoniã ſuperbis reſiſtis. Quid autem ſuperbius, quàm vt aſſererem mira dementia me id eſſe naturaliter quod tu es? Cum enim ego eſſem mutabilis & eo mihi manifeſtum eſſet, quòd ideo vtique ſapiens eſſe cupiebam, vt ex deteriore melior fierem, malebam tamen etiam te opinari mutabilem, quàm me non hoc eſſe quod tu es. Itaque reppellebar, & reſiſtebas ventoſæ ceruici meæ, & imaginabar formas corporeas, & caro carnem accuſabam, & ſpiritus am-
Pſal.77. bulans nondum reuertebar ad te, & ambulando ambulabam in ea quæ non ſunt, neque in te, neque in me, neque in corpore, neque mihi creabantur à veritate tua, ſed à mea vanitate fingebantur ex corpore, & dicebam paruulis fidelibus tuis ciuibus meis, à quibus neſciens exulabã, dicebam illis garrulus & ineptus. Cur ergo errat anima mea quam fecit deus? Et mihi nolebam dici, cur ergo errat deus? Et contendebam magis incommutabilem tuam ſubſtantiam coactam errare, quàm meam mutabilem ſpõte deuiaſſe & penè errare confitebar. Et eram ætate annorum fortaſſe vigintiſex aut ſeptem, cùm illa volumina
† corporalia. ſcripſi, voluens apud me corporea † figmenta obſtrepentia cordi meo & auribus, † quas intendebam dulcis veri-
auribus. tas in interiorem melodiam tuam, cogitans de pulchro &
Ioan.3. apto, & ſtare cupiens & non poteram, quia vocibus erroris mei rapiebar foras, & pondere ſuperbiæ meæ in ima decidebam. Non enim dabas auditui meo gaudium & læ-

titiam,

titiam, aut exultabant oſſa quæ humiliata non erant.

ET quid mihi proderat quòd annos natus fermè viginti, cum in manus meas veniſſent Ariſtotelica quędam, quas appellant decem categorias, quarum nomine cum eas rethor Carthaginienſis magiſter meus buccis typho crepantibus commemoraret, & alij qui docti habebantur, tanquam in neſcio quid magnum & diuinū ſuſpenſus inhiabam, legi eas ſolus & intellexi. Quas cum contuliſſem cum eis, qui ſe dicebant vix eas magiſtris eruditiſsimis, non loquentibus tantum, ſed multa in puluere depingentibus intellexiſſe: nihil inde aliud mihi dicere potuerunt, quàm ego ſolus apud meipſum legens cognoueram. Et ſatis apertè mihi videbantur loquentes de ſubſtātiis, ſicuti eſt homo, & quæ in illis eſſent, ſicuti eſt figura hominis qualis ſit, aut vbi ſit conſtitutus, aut quando natus, aut ſtet aut ſedeat, aut calceatus vel armatus ſit, aut aliquid faciat, aut patiatur aliquid: & quæcunque in his nouem generibus, quorum exempli gratia quædam poſui, vel in ipſo ſubſtantiæ genere innumerabilia reperiuntur. Quid hoc mihi proderat, quando & oberat: cum etiam te deus meus mirabiliter ſimplicem atque icommutabilem, illis decem prædicamentis putans quicquid eſſet omnino comprehenſum, ſic intelligere conarer, quaſi & tu ſubiectus eſſes magnitudini tuæ aut pulchritudini, vt illa eſſent in te quaſi [in] ſubiecto, ſicut in corpore: cum tua magnitudo & tua pulchritudo tuipſe ſis: corpus autem non eo ſit magnum & pulchrum quo corpus eſt, quia & ſi minus pulchrum eſſet, nihilominus corpus eſſet. Falſitas enim erat, quam de te cogitabam non veritas: & figmenta miſeriæ meæ, non firmamenta beatitudinis tuæ. Iuſſeras enim & ita fiebat in me, vt terra ſpinas & tribulos pareret mihi, & cum labore peruenirem ad panem meum. Et quid mihi proderat, quod omnes libros artium quas liberales vocant, tunc nequiſsimus malarum cupiditatum ſeruus per meipſum legi, & intellexi quoſcunque legere potui, & gaudebam in eis, & neſciebam vnde eſſet quicquid ibi verum & certum eſſet? Dorſum enim [ſemper] habebam ad lumen, & ad ea quæ illuminantur † faciem, vnde ipſa facies mea qua illuminata cernebam, non illuminabatur: quicquid de dimenſionibus figurarum, & de

Prædicamenta per ſe intellexit.

Cap. xvi.

Has cathegorias poſtea tranſtulit profiſſo ſuo.

Notent hęc ponentes deum in prędicamento.

Gene. 3.

† aliàs, illuminant.

de muſicis, & de numeris ſine magna difficultate, nullo hominum tradente intellexi, ſcis tu domine deus meus: quia & celeritas intelligendi & dicendi † acumen, donum tuum eſt, ſed non inde ſacrificabam tibi. Itaque mihi non ad vſum ſed ad perniciem magis valebat, quia tam bonam partem ſubſtantiæ meæ ſategi habere in poteſtate: & fortitudinem meam non ad te cuſtodiebam, ſed profectus ſum abs te in longinquam regionem, vt eam diſsiparem in meritricis cupiditates. † Nam quid mihi proderat bona res non vtenti bene? Non enim ſentiebam illas artes, etiam ab ſtudioſis & ingenioſis difficillimè intelligi, niſi cum eis eaſdem conabar exponere, & erat ille excellentiſſimus in eis, qui me exponentem, non tardius ſequeretur. Sed quid ergo mihi hoc proderat, putanti quòd tu domine deus meus veritas corpus eſſes lucidum & immenſum, & ego fruſtum de illo corpore? Nimia peruerſitas. Sed ſic eram, nec erubeſco deus meus confiteri tibi in me miſericordias tuas, & inuocare te, qui non erubui tunc profiteri hominibus blaſphemias meas, & latrare aduerſum te. Quid ergo mihi tunc proderat ingenium per illas doctrinas agile, & nullo adminiculo humani magiſterij tot nodoſiſsimi libri enodati, cum deformiter & ſacrilega turpitudine in doctrina pietatis errarem? Aut quid tantum oberat paruulis tuis longe tardius ingenium, cùm à te longe non recederent, vt in nido Eccleſiæ tuæ tuti plumeſcerẽt, & alas charitatis alimento ſanæ fidei nutrirent? O domine deus noſter, in velamento alarum tuarum ſperemus, & protege nos & porta nos. Tu portabis & paruulos, & vſque ad canos tu portabis; quoniam firmitas noſtra quando tu es, tunc eſt firmitas. Cum autem noſtra eſt, infirmitas eſt. Viuit apud te ſemper bonum noſtrum, & quia inde auerſi ſumus, peruerſi ſumus. Reuertamur iam domine vt non euertamur, quia viuit apud te ſine vllo defectu bonũ noſtrum quod tu ipſe es, & non timebimus, ne non ſit quò redeamus, quia nos inde ruimus, nobis autem abſentibus non ruit domus noſtra æternitas tua.

† diſputandi. *Pſal. 58.* *Lucæ. 15.* *† meretrices cupiditatis meæ.* *Pſal. 62.* *Eſa. 46.*

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM,

Liber Quintus.

Excitat mentem ad deum laudandum. cap. 1.
Pſal. 40.
Pſal. 82.

ACCIPE ſacrificium confeſsionum mearum de manu linguæ meæ, quam formaſti & excitaſti, vt confiteatur nomini tuo, & ſana omnia oſſa mea & dicant: Domine quis ſimilis tibi? Neque enim docet te quid in ſe agatur, qui tibi confitetur, quia oculum tuum non excludit cor clauſum, nec manũ tuam repellit duricia hominum, ſed ſoluis eam cum voles, aut miſerans aut vindicans, & non eſt qui ſe abſcondat à calore tuo. Sed te laudet anima mea vt amet te: & confiteatur tibi miſerationes tuas vt laudet te. Non ceſſat, nec tacet laudes tuas vniuerſa creatura tua, nec ſpiritus omnis per os conuerſum ad te, nec animalia nec corporalia per os conſyderantium ea, vt exurgat in te à laſsitudine anima noſtra, innitens eis quæ feciſti, & tranſiens ad te qui feciſti hæc mirabiliter: & ibi refectio & vera fortitudo.

Pſal. 18.

Dei præſentiam neminem effugere, cũ ſit vbique. cap. 11.
Pſal. 138.

EAnt & fugiant à te inquieti & iniqui, & tu vides eos & diſtinguis vmbras, & ecce pulchra ſunt cum eis omnia, & ipſi turpes ſunt. Et quid nocuerũt tibi, aut in quo imperium ſuum dehoneſtauerunt, à cœlis vſque in nouiſsima iuſtum & integrum? Quò enim fugerunt cum fugerent à facie tua, aut vbi tu non inuenis eos? Sed fugerunt vt non viderent te videntem ſe, atque excæcati in te offenderent, quia non deſeris aliquid eorum quæ feciſti. In te offenderent iniuſti, & iuſte vexarentur, ſubtra-

hentes

hentes ſe lenitati tuæ,& offendẽtes in rectitudinẽ tuam, & cadentes in aſperitatem tuam, videlicet neſciunt quòd vbique ſis,quem nullus circumſcribit locus, & ſolus es præſens,etiam iis qui longe fiunt à te. Conuertantur ergo & quærant te,quia non ſicut ipſi deſeruerunt te creatorem ſuum,ita & tu deſeruiſti creatorem tuum. Ipſi conuertantur & quærent te, & ecce ibi es in corde eorum,in corde confitentium tibi,& proiicientium ſe in te,& plorantium in ſinu tuo poſt vias ſuas difficiles, & tu facilis terges lachrymas eorum,vt magis plorent & gaudeant in fletibus: quoniam tu domine, non aliquis homo caro & ſanguis, ſed tu domine qui feciſti, reficis & conſolaris eos. Et vbi ego eram quando te quærebam? Et tu eras ante me,ego autem & à me diſceſſerã, nec me inueniebam, quanto minus te?

De Fausto manicheo, & de Aſtrologia. Cap. iij.

Infra li.6. ca.11. lib.1. contra Fauſtum in principio de vtilitate credendi. cap.16. Sapien.13.

PRoloquar in conſpectu dei mei annum illum vndetricesimum ætatis meæ. Iam venerat Carthaginem quidam Manichæorum epiſcopus Fauſtus nomine, magnus laqueus diaboli,& multi implicabantur in eo per illecebram ſuauiloquentiæ,quam ego tametſi laudabam, diſcernebam tamen à veritate rerum, quarum diſcendarum auidus eram, nec quali vaſculo ſermonis: ſed quid mihi ſcientiæ comedendum apponeret nominatus apud eos ille Fauſtus,intuebar. Fama enim de illo prælocuta mihi erat,quod eſſet honeſtarum omnium doctrinarum peritiſsimus, & apprime diſciplinis liberalibus eruditus. Et quoniam multa philoſophorum legeram, memoriæque mandata retinebam,ex eis quędam comparabam illis Manichæorum longis fabulis,& mihi probabiliora iſta videbantur, quæ dixerunt illi, qui tantum potuerunt valere, vt poſſent æſtimare ſeculum, quanquam eius dominum minime inuenerint. *Pſal.137.* Quoniam magnus es domine,& humilia reſpicis,excelſa autem à longe cognoſcis. Nec propinquas niſi obtritis corde, nec inueneris à ſuperbis, nec ſi illi curioſa peritia numerent ſtellas & arenam, & dimetiantur ſydereas plagas,& inueſtigent vias aſtrorum. Mente enim ſua quærunt iſta, & ingenio quod tu dediſti eis: & multa inuenerunt, & prænunciauerunt ante multos annos defectus luminarium ſolis & lunæ,quo die,qua hora, quanta ex parte futuri eſſent,& non eos fefellit numerus,

& ita

& ita factum eſt vt prænunriauerunt: & ſcripſerunt regulas indagatas, & leguntur hodie, atq; ex eis prænuntiatur quo anno, & quo mẽſe anni, & quo die mẽſis, & qua hora diei, & quota parte luminis ſui defectura ſit luna vel ſol, & ita fiet vt prænuntiatur. Et mirantur hæc homines & ſtupent qui neſciũt ea, & exultãt atq; extolluntur qui ſciunt & per impiã ſuperbiam recedentes, & deficiẽtes à lumine tuo, tãto ante ſolis defectũ futurum præuident, & in præſentia ſuum non vident. Non enim religioſe quærũt vnde habeãt ingenium quo iſta quęrunt. Et inuenientes quia tu feciſti eos, non ipſi dant tibi ſe, vt ſerues quod feciſti, & quales ſe ipſi fecerãt, occidũt ſe tibi, & trucidant exultario nes ſuas ſicut volatilia, & curioſitates ſuas ſicut piſces maris, quibus perambulãt ſecretas ſemitas abyſsi, & luxurias ſuas ſicut pecora campi, vt te Deus ignis edax conſumas mortuas curas eorum creans eos immortaliter. Sed non nouerunt viã, verbum tuum, per quod feciſti θ omnia θ ea quæ numerant, & ipſos qui numerant, & ſenſum quo cernunt quæ numerant, & mentẽ de qua numerãt, & ſapientiæ tuæ non eſt numerus. Ipſe autem vnigenitus factus eſt nobis ſapiẽntia & iuſtitia & ſanctificatio, & numeratus eſt inter nos, & ſoluit tributum Cæſari. Non nouerunt hanc viam, qua deſcendãt ad illum à ſe, & per eum aſcendãt ad eum. Non nouerunt hanc viam, & putant ſe excelſos eſſe cum ſyderibus & lucidos, & ecce ruerunt in terrã, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorũ. Et multa vera de creatura dicunt, & verum † creaturæ artificem non pie quærunt, & ideo non inueniunt: aut ſi inueniũt, cognoſcentes Deum non ſicut Deum honorant, aut gratias agũt: ſed euaneſcũt in cogitationibus ſuis, & dicunt ſe eſſe ſapientes, ſibi tribuendo quæ tua ſunt, ac per hoc ſtudẽt peruerſiſsima cæcitate etiã tibi tribuere quæ ſua ſunt, mendacia, ſcilicet, in te conferentes, qui veritas es, & immutãtes gloriã incorrupti Dei in ſimilitudinẽ imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentum, & conuertũt veritatem tuam in mendaciũ, & colunt, & ſeruiunt creaturæ potius quàm creatori. Multa tamẽ ab eis ex ipſa creatura vera dicta retinebã, & occurrebat mihi ratio per numeros & ordinẽ temporẽ, & viſibiles atteſtationes ſyderum, & conferebã cum dictis Manichæi, qui de his rebus multa ſcrip

Pſal. 8. *Deut. 4.* *Ioan. 1.* *Pſal. 148.* *Matt. 22.* *Rom. 1.* † *veritatẽ*

ta ſcripſit copioſiſsimè delirans, & non mihi occurrebat ratio, nec ſolſtitiorum & æquinoctiorum, nec defectuum luminarium, nec quicquid tale in libris ſecularis ſapientię didiceram. Ibi autem credere iubebar, & ad illas rationes numeris & oculis meis exploratas non occurrebat, & longe diuerſum erat.

Sola Dei cognitio beat. Cap. iiij.

NVnquid Domine Deus veritatis quiſquis nouit iſta, ipſe placet tibi? Infelix enim homo qui ſcit illa omnia, te autem neſcit: beatus autem qui te ſcit, etiam ſi ille neſciat. Qui verò & te & illa nouit, non propter illa beatior, ſed propter te ſolum beatus eſt, ſi cognoſcens te ſicut Deum glorificet & gratias agat, & non euaneſcat in cogitationibus ſuis. Sicut enim melior eſt qui nouit poſsidere arborem, & de vſu eius tibi gratias agit, quamuis neſciat, vel quot cubitis alta ſit, vel quanta latitudine diffuſa, quàm ille qui eam metitur, & omnes ramos eius numerat, & neque poſsidet eam, neque creatorem eius nouit aut didicit: * Sic fidelis homo, cuius totus mundus diuitiarum eſt, & quaſi nihil habens, omnia poſsidet, inhærendo tibi cui ſeruiunt omnia, quãuis nec ſaltem Septentrionem gyros nouerit, dubitare, ſtultum eſt, quin vtique melior ſit quàm menſor cæli, & numerator ſyderum, & penſor elementorum, & negligens tui, qui omnia in menſura & numero & pondere diſpoſuiſti.

Hier. in prolog. bibliç. ca. 8.
**al. diligit.*
2. Cor. 6.
Sap. 11.

Temeritas Fauſti, docentis quod neſciebat. Cap. v.
Iob. 28.

SEd tamen quis quærabat Manichæum neſcio quem etiam iſta ſcribere, ſine quorum peritia pietas diſci poterat? Dixiſti enim homini: Ecce pietas eſt ſapientia, quam ille ignorare poſſet, etiam ſi iſta perfectè noſſet: iſta verò quia non nouerat, impudentiſsimè audens docere, prorſus illam noſſe non poſſet. Vanitas eſt enim mundana iſta etiam nota profiteri, pietas autem tibi confiteri. Vnde ille deuius ad hæc iſta multum loquutus eſt, vt conuictus ab eis qui iſta verè didiciſſent, quis eſſet eius ſenſus in cæteris quæ abditiora ſunt, manifeſtè cognoſceretur. Non enim parui exiſtimari ſe voluit, ſed ſpiritũ ſanctum conſolatorem & ditatorem fidelium tuorum, authoritate plenaria perſonaliter in ſe eſſe perſuadere conatus eſt. Itaque cum de cælo ac ſtellis, & de ſolis ac lunæ motibus falſa dixiſſe deprehenderetur, quamuis ad doctrinam religionis iſta non pertineant, tamen auſus eius ſacrilegos† fuiſſe

† ſacrilego ſpiritu.

ſatis

ſatis emineret, cum ea non ſolùm ignorata, ſed etiam falſa vel falſata tam veſana ſuperbiæ vanitate diceret, vt ea tanquam diuinæ perſonæ tribuere ſibi niteretur. Cùm enim audio Chriſtianum aliquem fratrem illum aut illum iſta neſcientem, & aliud pro alio ſentientem, patienter intueor opinantem hominem, nec illi obeſſe video, cum de te Domine creator omnium non credat indigna, ſi forte ſitus & habitus creaturæ corporalis ignoret. Obeſt autem ſi hoc ad ipſam doctrinæ pietatis formam pertinere arbitretur, & pertinacius affirmare audeat quod ignorat. Sed etiam talis infirmitas in fidei cunabulis à charitate matre ſuſtinetur, donec aſſurgat nouus homo in virũ perfectum, & circumferri non poſsit omni vento doctrinæ. In illo autem qui doctor, qui author, qui dux & princeps eorũ quibus illa ſuadere ita fieri auſus eſt, vt qui eum ſequerētur, non quemlibet hominem, ſed ſpiritum tuum ſanctum ſe ſequi arbitrarentur, quis tantam dementiam ſicubi falſa dixiſſe conuinceretur: non deteſtandam longéque abiiciendam eſſe iudicaret? Sed tamen nondum liquido compereram, vtrum etiam ſecundum eius verba viciſsitudines longiorum & breuiorum dierum atque noctium, & ipſius noctis & diei, & deliquia luminum, & ſi quid eiuſmodi in aliis libris legeram, poſſet exponi: vt ſi forte poſſet, incertum quidem mihi fieret, verum ſe res ita haberet, an non ita, ſed ad fidem meam illius authoritatem propter creditam ſanctitatem proponerem.

Ephes. 4.

ET per annos fermè ipſos nouem, quibus eos animo vagabundus audiui, nimis extento deſyderio venturum expectabam iſtum Fauſtum. Cæteri enim eorum, in quos forte incurriſſem, qui talium rerum quæſtionibus à me obiectis deficiebant, illum mihi promittebant: cuius aduentu collatóque colloquio facillimè mihi hæc, & ſi qua forte maiora quærerem, enodatiſsimè expedirentur. Ergo vbi venit, expertus ſum hominem gratum, & iocundum verbis, & ea ipſa quæ illi ſolent dicere, multo ſuauius garrientem. Sed quid ad meam ſitim precioſiorum poculorum decentiſsimus miniſtrator? Iam rebus talibus ſatiatę erant aures meæ, nec ideo mihi meliora videbantur, quia melius dicebãtur: nec ideo vera, quia diſerta: nec ideo ſapiens anima, quia vultus congruus, & decorum

Fauſtus natura nō arte facundus. Cap. vj. Supra lib. 3. cap. 11. De morib' monachorum. c. 23. De vtilitate credendi. c. 16.

eloquium: Illi autem qui eum mihi promittebāt, non boni rerum exiſtimatores erant, & ideo illis videbatur prudens & ſapiens, quia delectabat eos loquens. Senſi autem aliud genus hominum etiam veritatem habere ſuſpectam, & ei nolle acquieſcere ſi cōpto atque vberi ſermone promeretur. Me autem iam docueras Deus meus miris & occultis modis: & propterea credo quòd tu me docueris, quoniam verum eſt, nec quiſquam præter te alius eſt doctor veri, vbicunque & vndecunque claruerit. Iam ergo abs te didiceram, nec eò debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter dicitur: nec eò falſum, quia incompoſitè ſonant ſigna labiorum. Rurſus nec ideo verum, quia impolite enutiatur: nec ideo falſum, quia ſplendidus ſermo eſt: ſed perinde eſſe ſapientiam & ſtultitiam, ſicut ſunt tibi vtiles & inutiles: verbis autem ornatis, & inornatis ſicut vaſis vrbanis & ruſticanis vtroſque cibos poſſet miniſtrari. Igitur auiditas mea, qua illum tanto tempore expectaueram hominem, delectabatur quidem motu affectúque diſputantis, & verbis cōgruentibus, atque ad veſtiendas ſententias facilè occurrentibus. Delectabar autem, & cum multis, vel etiā præ multis laudabam ac efferebam, ſed moleſte habebam quod in cœtu audientium non ſinerer illi ingerere, & partiri cum eo curas quæſtionū mearum, conferendo familiariter, & accipiendo ac reddendo ſermonem. Quod vbi potui, & aures eius cum familiaribus meis eo quoque tempore occupare cœpi, quo non dederet alternis diſſerere, & protuli quędam, quæ me mouebant, expertus ſum prius hominem expertem liberalium diſciplinarum, niſi grammaticæ, atque eius ipſius vſitato modo: & quia legerat aliquas Tullianas orationes, & paucissimos Senecæ libros, & nonnulla poetarum, & ſuæ ſectæ, ſi qua volumina latine atque compoſite conſcripta erant: & quia aderat quotidiana ſermocinandi exercitatio, inde ſuppetebat eloquium, quod fiebat acceptius magiſquè ſeductorium moderamine ingenij, & quodam lepore naturali. Itáne eſt vt recolo Domine Deus meus arbiter conſcientiæ meæ? Coram te cor meum & recordatio mea, qui me tunc agebas abdito ſecreto prouidentię tuæ, & inhoneſtos errores meos, iam conuertebas ante faciem meam, vt viderem & odiſſem.

Veſtire ſententiā, Ciceronianū eſt verbum, nec aliter legendum.

Nam

NAm poſteaquàm ille mihi imperitus earũ artium, quibus eum excellere putaueram, ſatis apparuit, deſperare cœpi poſſe eum mihi illa quæ me mouebant aperire atque diſſoluere, quorum quidẽ ignarus poſſet veritatem tenere pietatis, ſed ſi Manichæus non eſſet. Libri quippe eorum pleni ſunt longiſsimis fabulis, de cælo & ſyderibus, & ſole, & luna: quę mihi eum, quod vtique cupiebam, collatis numerorum rationibus, quos * alibi ego legeram, vtrum potius ita * eſſent vt Manichæi libris continebantur, an certè vel par etiam inde ratio redderetur, ſubtiliter explicare poſſe iam non arbitrabar. Quæ tamen vbi conſyderanda & diſcutienda protuli, modeſte ſanè ille nec auſus eſt ſubire ipſam ſarcinam. Nouerat enim ſe iſta non noſſe, nec eum puduit confiteri. Non erat de talibus quales multos loquaces paſſus eram, conantes ea me docere, & dicentes θ mihi θ nihil. Iſte vero cor habebat, & ſi non rectum ad te, nec tamẽ nimis incautum ad ſeipſum. Non vſquequaque imperitus erat imperitiæ ſuæ, & noluit ſe temere diſputando in ea coarctari, vnde nec exitus ei vllus, nec facilis eſſet reditus. Etiam hinc mihi amplius placuit. Pulchrior eſt enim temperantia confitentis animi, quàm illa quæ noſſe cupiebam, & eum in omnibus difficilioribus & ſubtilioribus quæſtionibus talem inueniebam. Refracto itaq; ſtudio quo intenderam in Manichæi literas, magiſque deſperans de cæteris eorum doctoribus, quando in multis quæ me mouebãt ita ille nominatus apparuit, cœpi cum eo pro ſtudio eius agere vitam, quo ipſe flagrabat in eas literas, quas tunc iam rhetor Carthaginis adoleſcentes docebam, & legere cum eo, ſiue quæ illa auditã deſyderaret, ſiue quæ ipſe tali ingenio apta exiſtimarem. Cæterum omnis conatus meus, quo proficere in illa ſecta ſtatueram, * illo homine cognito prorſus intercidit, nõ vt ab eis omnino ſepararer, ſed quaſi melius quicquam non inueniens eo, quo iam quoquo modo irrueram, contentus interim eſſe decreueram, niſi aliquid forte quod magis eligendum eſſet, eluceret. Ita ille Fauſtus, qui multis laqueus mortis extitit, meum quo captus eram relaxare iam cœperat, nec volẽs nec ſciens. Manus enim tuæ Deus meus in abdito prouidentiæ tuæ, non deſerebant animam meã, & de ſanguine cordis matris meæ per lachrymas eius

Alienatur à ſecta Manichæorum.

Cap vij.

De vtilitate credendi cap. 1.

** al. quas.*

** al. iſta.*

Infra c. 10

** al. ſtudueram.*

diebus ac noctibus pro me ſacrificabatur tibi, & egiſti mecũ miris & occultis modis. Tu illud egiſti deus meus. Nam à domino greſſus hominis dirigentur, & viam eius volet. Aut quæ procuratio ſalutis præter manum tuam reficientem quæ feciſti?

Pſal. 36.

Proficiſcitur Romam contra matris voluntatem.

cap. viij.

EGiſti ergo mecum vt mihi perſuaderetur Romã pergere, & potius ibi docere quod docebam Carthagine. Et hoc vnde mihi perſuaſum ſit, non præteribo confiteri tibi: quoniam & in his altiſsimi tui receſſus, & præſentiſsima in nos miſericordia tua cogitanda & prædicanda eſt. Non ideo Romam pergere volui, quod maiores quæſtus, maiórque mihi dignitas ab amicis, qui hoc ſuadebant, promittebatur, quanquàm & iſta ducebant animum tunc meum: ſed illa erat tunc cauſa maxima & penè ſola, quod audiebam quietius ibi ſtudere adoleſcentes, & ordinatiore diſciplinæ, coërcitioni ſedari, ne in eius ſcholam quo magiſtro non vtuntur, paſsim & proteruè irruãt, nec eos admitti omnino niſi ille permiſerit. Contra apud Carthaginem fœda eſt & intemperans licentia ſcholaſticorum: Irrumpunt impudenter, & propè furioſa fronte perturbant ordinem, quem quiſque diſcipulis ad proficiendum inſtituerit. Multa iniurioſa faciunt mira hebetudine, & punienda legibus, niſi conſuetudo patrona ſit, hoc miſeriores eos oſtendens, quo iam quaſi liceat faciũt, quod per tuam æternam legem nunquam licebit, & impunè ſe facere arbitrantur, cùm ipſa faciendi cæcitate puniantur, & incõparabiliter patiãtur peiora, quàm faciunt. Ergo quos mores cùm ſtuderem meos eſſe nolui, eos, cùm docerem cogebar perpeti alienos: & ideo placebat ire vbi talia non fieri omnes qui nouerant indicabant. Verum autẽ tu ſpes mea & portio mea in terra viuentium, ad mutandum terrarum locum pro ſalute animæ meæ, & Carthagini ſtimulos quibus inde auellerer, admouebas, & Romę illecebras quibus attraherer, proponebas mihi per homines qui diligebãt vitam mortuã, hinc inſana facientes, inde vana pollicentes, & ad corrigẽdos greſſus meos vtebaris occultè & illorum & mea peruerſitate. Nã & qui perturbabant ociũ meum, fœda rabie cæci erant: & qui inuitabant ad aliud, terram ſapiebant. Ego autem quidet eſtabar hic veram miſeriam, illic falſam fœlicitatem appetebã. Sed quare hinc

Pſal. 141.

abir

abirem, & illuc irem, tu ſciebas Deus, nec indicabas mihi nec matri, quæ me profectũ atrociter planxit, & vſque ad mare ſecuta eſt, ſed fefelli eã violenter me tenentem, vt aut reuocaret aut mecum pergeret: & finxi me amicum nolle deſerere, donec vento facto nauigaret. Et mentitus ſum matri, & illi * matri, & euaſi. Quia & hoc tu dimiſiſti mihi miſericorditer, ſeruans me ab aquis maris, plenũ execrandis ſordibus vſque ad aquã gratiæ tuæ, qua me abluto ſiccarẽtur flumina maternorum oculorũ quibus pro me quotidie tibi rigabat terram ſub vultu ſuo, & tamen recuſanti ſine me redire vix perſuaſi, vt in loco qui proximus noſtræ naui erat memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. Sed in ea nocte clanculo ego profectus ſum: illa autem remanſit orando & flendo. Et quid à te petebat Deus meus tantis lachrymis, niſi vt nauigare me non ſineres? Sed tu altè conſulens & exaudiens cardinem deſyderij eius, nõ curaſti quod tũc petebat, vt in me faceres quod ſemper petebat. Flauit vẽtus, & impleuit vela noſtra, & littus ſubtraxit aſpectibus noſtris. In quo mane illa inſaniebat, dolore & querelis, ac gemitu implebat aures tuas contemnentes iſta, cùm & me cupiditatibus meis raperes ad finiendas ipſas cupiditates, & illius carnale deſyderium iuſto dolorum flagello vapularet. Amabat enim ſecum præſentiam meam more matrum, ſed multis multo amplius, & neſciebat quid tu illi gaudiorum facturus eſſes de abſentia mea. Neſciebat, ideo flebat & eiulabat, atque illis cruciatibus arguebatur in ea reliquiarum Euæ, cum gemitu quærens quod cum gemitu pepererat. Et tamen poſt accuſationem fallaciarum & crudelitatis meæ conuerſa rurſus ad deprecandum te pro me, abiit ad ſolita, & ego Romam.

* illi, pondus hic adfert ſermoni, quaſi dicat, tali matri, tam non vulgari matrum more me amanti.

De vtilitate credendi cap. 16.

Et ecce excipior ibi flagello ægritudinis corporalis, & ibam iam ad inferos, portans omnia mala quæ cõmiſeram & in te & in me & in alios multa & grauia ſuper originalis peccati vinculum, quo omnes in Adã morimur. Non enim quicquam eorum mihi donaueras in Chriſto, nec ſoluerat ille in carne ſua inimicitias, quas tecum contraxeram peccatis meis. Quo modo enim eas ſolueret in cruce phantaſmatis, quod de illo credideram? Quàm ergo falſa mihi videbatur mors carnis eius,

Febri correptus periculoſe laborat.

cap. ix.

1. Cor. 15.

Epheſ. 2.

tam vera erat animæ meæ:& quàm vera erat mors carnis eius, tam falſa vita animæ meæ, quæ id non credebat. Et ingraueſcentibus febribus iam ibam & peribã. Quò enim irem, ſi tunc hinc abirem, niſi in ignem atque tormẽta digna factis meis in veritate ordinis tui? Et illa hoc neſciebat, & tamen pro me orabat abſens. Tu autem vbique præſens, vbi erat exaudiebas eam,& vbi eram miſerebaris mei, vt recuperarem ſalutem corporis mei, adhuc inſanus corde ſacrilego. Neque enim deſyderabam in illo tanto periculo baptiſmum tuum,& melior eram puer, quando illum de materna pietate flagitaui, ſicut iam recordatus atq; confeſſus ſum: ſed θ iam θ in dedecus meum creueram,& conſilia medicinæ tuæ demens irridebam, qui me non ſiuiſti talem bis mori. Quo vulnere ſi feriretur cor matris, nunquam ſanaretur. Non enim ſatis eloquor quid erga me habebat animi,& quanto maiore ſolicitudine me parturiebat ſpiritu, quàm carne pepererat. Non itaque video quo modo ſanaretur, ſi mea talis illa mors tranſuerberaſſet viſcera dilectionis eius. Et vbi eſſent tantæ preces & tam crebræ ſine intermiſsione? Nuſquam niſi ad te. An vero tu Deus miſericordiarum ſperneres cor contritum & humiliatum viduæ caſtæ ac ſobriæ, frequentantis eleemoſynas, obſequentis atque ſeruientis ſanctis tuis, nullum diem prætermittentis oblationem ad altare tuum: bis in die, mane & veſpere ad Eccleſiam tuam ſine vlla intermiſsione venientis, non ad vanas fabulas & aniles loquacitates, ſed vt te audiret in tuis ſermonibus,& tu illam in ſuis orationibus? Huiúsne tu lachrymas, quibus non à te aurum & argentum petebat, nec aliquod mutabile aut volubile bonum, ſed ſalutem animæ filij ſui, tu cuius munere talis erat, cõtemneres,& repelleres ab auxilio tuo? Neq; aquã domine: imò verò aderas, & faciebas ordine quo prædeſtinaueras eſſe faciendum. Abſit vt tu falleres eam in illis viſionibus & reſponſis tuis, quæ iam commemoraui, & quæ non memoraui, quæ illa fideli pectore tenebat,& ſemper orans tanquam chirographa tua ingerebat tibi. Dignaris enim, quoniam in ſeculum miſericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiam promiſsionibus tuis debitori fieri.

Supra li. 1. cap. 11.

Pſal. 50.

Supra li. 3. cap. 11.

R ecr

RE creaſti ergo me ab illa ægritudine,& ſaluum feciſti filium ancillæ tuæ,tunc interim corpore,vt eſſet cui ſalutem meliorem atque certiorem dares. Et iungebar etiam tunc Romæ falſis illis atque fallentibus ſanctis:non enim tantum auditoribus eorum,quorum è † numero erat etiam is,in cuius domo ægrotaueram & conualueram,ſed eis etiam quos electos vocant. Adhuc enim mihi videbatur non eſſe nos qui peccamus:ſed neſcio quã aliam in nobis peccare naturam, & delectabat ſuperbiam meam extra culpam eſſe. Et cùm aliquid mali feciſſem, non confiteri me feciſſe,vt ſanares animã meam,quoniam peccaui tibi:ſed excuſare me amabam, & accuſare neſcio quid aliud quod mecum eſſet,& ego non eſſem. Verum autem totum ego eram, & aduerſum me impietas mea me diuiſerat:& id erat peccatum inſanabilius, quo me peccatorem nõ eſſe arbitrabar,& execrabilis iniquitas te deus omnipotens te à † * me ad perniciem meam, quàm ad te ad ſalutem malle ſuperari. Nondum ergo poſueras cuſtodiam ori meo, & oſtium continentiæ circa labia mea, vt non declinaret cor meum in verba maligna, ad excuſandas excuſationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, & ideo adhuc conuiuebam † * cum electis eorum. Sed tamen iam deſperans in ea falſa doctrina me poſſe proficere,eáque ipſa, quibus ſi nihil melius reperirem,contentus eſſe decreueram, iam remiſsius negligentiúſque retinebam. Etenim ſuborta eſt etiam mihi cogitatio, prudentiores cæteris fuiſſe illos philoſophos, quos Academicos appellant, quod de omnibus dubitandum eſſe cenſuerant,nec aliquid veri ab homine comprehendi poſſe decreuerant. Ita enim & mihi liquido ſenſiſſe videbantur,vt vulgo habetur etiam illorum intẽtionem nondum intelligenti. Nec diſsimulaui eundem hoſpitem meum reprimere à nimia fiducia, quam ſenſi eum habere de rebus fabuloſis, quibus Manichæi libri pleni ſunt. Amicitia tamen eorum familiarius vtebar, quàm cæterorum hominum,qui in illa hæreſi non fuiſſent. Nec eam defendebam priſtina animoſitate, ſed tamen familiaritas eorum:plures enim eos Roma occultat, pigrius me faciebat aliud quærere,præſertim deſperantem in Eccleſia tua domine cæli & terræ, creator omniũm viſibilium & in-

Errores ante ſuſceptam Euãgelij doctrinam. cap. x.

† *m.*

† * *in.*

Pſal. 38.

Pſal. 140.

* *al. communicabam.*

† *conuiuebar.*

Lib. 4. de ciuita. dei cap. 30. & li. 8. c. 12. de vtilitate credẽ. li. cap. 16.

uiſibilium poſſe inueniri verum, vnde me illi auerterant. Multúmque mihi turpè videbatur, credere figuram te habere humanæ carnis, & membrorum noſtrorum lineamétis corporalibus terminari. Et quoniam cùm de Deo meo cogitare vellem, cogitare niſi moles corporum non noueram: neque enim videbatur mihi eſſe quicquam, quod tale non eſſet, & ea maxima & propè ſola cauſa erat ineuitabilis erroris mei. Hinc enim & mali ſubſtantiam quandam credebam eſſe talem, & habere ſuam molem terram & deformem, ſiue craſſam, quam terram dicebant, ſiue tenuem atque ſubtilem, ſicut eſt aëris corpus, quam malignam métem per terram repentem imaginantur. Et quia Deum bonum, nullam malam naturam creaſſe qualiſcunque pietas me credere cogebat, conſtituebã ex aduerſo ſibi duas moles vtranque infinitam, ſed malam anguſtius, bonam grandius, & ex hoc initio peſtilentioſo me cætera ſacrilegia ſequebantur. Cùm enim conaretur animus meus currere in catholicam fidem repercutiebar, quia non erat catholica fides quam eſſe arbitrabar. Et magis pius mihi videbar, ſi te deus meus, cui confitentur ex me miſerationes tuæ, vel ex cæteris partibus infinitum crederem, quamuis ex vna qua tibi moles mali opponebatur, cogerer finitũ fateri, quàm ſi ex omnibus partibus in corporis humani forma te opinarer finiri. Et melius mihi videbar credere nullum malum te creaſſe, quod mihi neſcienti, non ſolum aliqua ſubſtantia, ſed etiam corporea videbatur, quia & mentem cogitare non noueram, niſi eam ſubtile corpus eſſe, quod tamen per loci ſpacia diffunderetur abs te, quàm crederem abs te eſſe, qualem putabam naturam mali. Ipſum quoque ſaluatorem noſtrum vnigenitum tuum, tanquam de maſſa lucidiſsima molis tuæ porrectum ad noſtram ſalutem, ita putabam, vt aliud de illo non crederem, niſi quod poſſem vanitate imaginari. Talem itaque naturam eius naſci non poſſe de maria virgine arbitrabar, niſi carni concerneretur. Concerni autem & non inquinari non videbam, quod mihi tale figurabam. Metuebam itaque credere in carne natum ne credere cogerer ex carne inquinatum. Nunc ſpiritales tui blandè & amanter ridebunt me, ſi has confeſsiones meas legerint: ſed tamen talis eram.

Deinde

DEinde quæ illis in ſcripturis tuis reprehenderant defendi poſſe non exiſtimabam: ſed aliquando ſanè cupiebam cum aliquo illorum librorum doctiſſimo conferre ſingula, & experiri quid inde ſentiret. Iam enim Helpidij cuiuſdam aduerſus eoſdem Manichæos coràm loquentis & diſſerentis ſermones, etiam apud Carthaginem mouere me cœperant, cum talia de ſcripturis proferret, quibus reſiſti facile non poſſet, & imbecilla mihi reſponſio videbatur iſtorum. Quam quidem non facile palàm promebant, ſed nobis ſecretius, cum dicerent ſcripturas noui teſtamenti falſatas fuiſſe à neſcio quibus, qui Iudæorum legem inſerere Chriſtianæ fidei voluerũt, atque ipſi incorrupta exemplaria nulla proferrẽt. Sed me maxime captum & offocatum quodammodo deprimebant corporalia cogitantem, moles illæ, ſub quibus anhelans in auram tuæ veritatis liquidam & ſimplicem reſpirare non poteram. *Qualiter Auguſtinus contulerit cum catholicis.* *Cap. xj.*

SEdulo ergo agere cœperam, propter quod veneram, vt docerem Romæ artem rhetoricam, & prius domi congregare aliquos, quibus & per quos innoteſcere cœperam, & ecce cognoſco alia Romæ fieri, quæ non patiebar in Africa. Nam reuera illas euerſiones à perditis adoleſcentibus ibi non fieri manifeſtatum eſt mihi. Sed ſubito † (inquiunt) ne mercedem magiſtro reddant, conſpirant multi adoleſcentes, & transferunt ſe ad alium deſertores fidei, & quibus præ pecuniæ charitate iuſtitia vilis eſt. Oderat etiam iſtos cor meum, quamuis non perfecto odio. Quod enim ab eis paſſurus eram, magis oderã fortaſſe, quam eo quod cuilibet illicita faciebant. Certe tamen turpes ſunt tales, & fornicantur abs te, amando volatica ludibria temporum & lucrum luteum: quod cum apprehenditur, manum inquinat, & amplectẽdo mundum fugientem, contemnendo te manentem & reuocantem, & ignoſcentem redeunti ad te meretrici animæ humanæ. Et nunc tales odi prauos & diſtortos, quamuis eos corrigendos diligam, vt pecuniæ doctrinam ipſam quam diſcunt præferant, ei verò te deum veritatem & vbertatem certi boni & pacem caſtiſsimam. Sed tunc eos magis pati nolebam malos propter me, quàm fieri propter te bonos volebam. *Fraus diſcipulorum Romæ in præceptores.* *Cap. xij.* *† ſubdititis* *Pſal. 138.*

Itáque

Profectus rhetoricam it Mediolanum: ab Ambroſio ſuſcipitur. cap. xiij.

ITaque poſteaquam miſſum eſt à Mediolano Romam ad præfectum vrbis, vt illi ciuitati rhetoricæ magiſter prouideretur, impertita etiam euectione publica, ego ipſe ambiui per eoſipſos Manichæis vanitatibus ebrios, quibus vt carerem ibam, ſed vterque neſciebamus, vt dictione propoſita me probatum præfectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambroſium epiſcopũ in optimis notum orbi terræ, pium cultorem tuum, cuius tunc eloquia ſtrenue miniſtrabant adipem frumenti tui, & lætitiam olei, & ſobriam vini ebrietatẽ populo tuo

Pſal. 4. Ad eum autem ducebar abs te neſciens, vt per eum ad te ſciens ducerer. Suſcepit me patérne ille homó dei, & peregrinationem meam ſatis epiſcopaliter dilexit. Et eum amare cœpi, primo quidem non tanquam doctorem veri, quod in Eccleſia tua prorſus deſperabam, ſed tanquam hominem benignum in me, Et ſtudioſe audiebam diſputantem in populo, non intentione qua debui, ſed quaſi explorans eius facundiã, vtrum conueniret famæ ſuæ, an maior minórve proflueret quàm prædicabatur, & verbis eius ſuſpendebar intentus. Rerum autem incurioſus & contemptor aſtabam, & delectabar ſuauitate ſermonis, quanquã eruditioris, minus tamen hilareſcentis atque mulcentis quàm Fauſti erat, quod attinet ad dicendi modum. Cæterum rerum ipſarum nulla compa atio. Nam ille per Manichæas fallacias aberrabat, iſte autem ſaluberrime docebat ſalutem. Sed longe eſt à peccatoribus ſalus, qualis ego tunc aderam, & tamen propinquabam ſenſim & neſciui.†

Pſal 118.

† neſciens

Audito Ambroſio paulatim ab erroribus reſipiſcit. Cap xiiij.

De vtilitate credendi. cap. 16

CVm enim non ſatagerem diſcere quæ dicebat, ſed tantũ quemadmodum dicebat ea audire, mihi quippe iam deſperanti ad te viam patere homini inanis cura remanſerat. Sed veniebant in animum meum ſimul cũ verbis quæ diligebam, res etiam quas negligebam. Neque enim ea dirimere poteram. Et dum cor aperirem ad excipiendũ quàm diſerte diceret, pariter intrabat & quàm vere diceret, gradatim quidem. Nam primo etiam ipſa defendi poſſe mihi iam cœperant videri, & fidem catholicam, pro qua nihil poſſe diei aduerſus oppugnantes Manichæos putaueram, iam non impudenter aſſeri exiſtimabã, maxime audito vno atque altero, & ſæpius ænigmate ſoluto de ſcripturis veteribus. vbi cum ad literam acciperem,

occide

occidebat ſpiritaliter. Itaque pleríſque illorum librorum expoſitis locis, iam reprehendebam deſperationem meam, illam duntaxat qua credideram legem & prophetas deteſtantibus atque irridentibus reſiſti omnino non poſſe, nec tamen iam ideo mihi catholicam viam tenendam eſſe ſentiebam, quia & ipſa poterat habere doctos aſſertores ſuos, qui copioſe & non abſurde obiecta refellerent, nec ideo iam damnandum illud quod tenebam quia defenſionis partes æquabantur. Ita enim catholica non mihi victa videbatur, vt nondum etiam victrix appareret. Tunc verò fortiter intendi animum, ſi quo modo poſſem certis aliquibus documentis Manichæos cõuincere falſitatis. Quod ſi poſſem ſpiritalem ſubſtantiam cogitare, ſtatin machinamenta illa omnia ſoluerentur, & abiicerentur ex animo meo, ſed non poteram. Veruntamen de ipſo mundi huius corpore omnique natura, quam ſenſus carnis attingeret, multo probabiliora pleróſque ſenſiſſe philoſophos, magíſque conſyderans atque comparans iudicabam. Itaque Academicorum more, ſicut exiſtimant dubitans de omnibus, atque inter omnia fluctuans, Manichæos quidem relinquendos eſſe decreui, non arbitrans eoipſo tẽpore dubitationis meæ in illa ſecta mihi permanendum eſſe, cui iam nonnullos philoſophos præponebã, quibus tamen philoſophis, quod ſine nomine ſalutaris Chriſti eſſent, curationẽ languoris animæ meæ committere omnino recuſabam. Statui ergo tandiu eſſe catechumenus in catholica Eccleſia à parentibus commendata donec aliquid certi eluceret quò curſum dirigerem.

2.Cor.13.

De beata vita in proemio

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM,

Liber Sextus.

Auguſtin' nec Manichęus nec catholicus Cap. j.

SPES mea à iuuentute mea,vbi mihi eras,& quò receſſeras? An vero non tu feceras me,& diſcreueras me à quadrupedibus & volatilibus cœli? Sapientiorem me feceras,& ambulabam per tenebras & lubricum,& quærebam te foris à me,& non inueniebam deum cordis mei,& veneram in profundum maris,& diffidebam,& deſperabam de inuentione veri. Iam venerat ad me mater pietate fortis,terra marique me ſequens, & in periculis omnibus de te ſecura. Nam & per marina diſcrimina ipſos nautas conſolabatur, à quibus rudes abyſsi viatores, cum perturbantur conſolari ſolent,pollicens eis peruentionem cum ſalute,quia hoc ei tu per viſum pollicitus eras. Et inuenit me periclitantem quidem grauiter deſperatione indagandæ veritatis. Sed tamen ei cum indicaſſem, non me quidem iam eſſe Manichæum, ſed neque catholicum Chriſtianum [non] quaſi inopinatum aliquid audierit,exiliuit lætitia,cùm iam ſecura fieret ex ea parte miſeriæ meæ,in qua me tanquam mortuum, ſed reſuſcitandũ tibi flebat,& feretro cogitationis efferebat, vt diceres filio viduæ Iuuenis tibi dico,ſurge:& reuiuiſceret & inciperet loqui,& redderes illum matri ſuæ. *Lucæ 7.* Nulla ergo turbulenta exultatione trepidauit cor eius,cùm audiſſet ex tanta parte iam factum,quod tibi quotidie plangebat vt fieret,veritatem me nondum adeptum,ſed falſitati iam ereptum

ptum: imò vero quia certa erat, & quod reſtabat te daturum, qui totum promiſeras, placidiſsime & pectore pleno fiduciæ reſpondit mihi credere ſe in Chriſtum, quod priuſquam de hac vita emigraret, me viſura eſſet fidelem catholicum: & hoc quidem mihi, tibi autem fons miſericordiarum preces & lachrymas denſiores, vt accelerares adiutorium tuum, & illuminares tenebras meas, & ſtudioſus ad Eccleſiam currerem, † & in Ambroſij ora ſuſpenderer † ad fontem ſalientis aquæ in vitam æternam. Diligebat autem illum virum ſicut angelum dei, quod per illum cognouerat me interim ad illam ancipitem fluctuationem iam eſſe perductum, per quem tranſiturum me ab ægritudine ad ſanitatem intercurrẽte acriore periculo, quaſi per acceſsionem, quam criticam medici vocant, certa præſumebat. † *currere.* † *ſuſpendi* *Ioan.* 4.

Itaque cum ad memorias ſanctorum, ſicut in Africa ſolebat, pultes & panem & merum attuliſſet, atque ab oſtiario prohiberetur, vbi hoc epiſcopum vetuiſſe cognouit, tam pie atque obedienter amplexa eſt, vt ipſe mirarer † quod tam facile accuſatrix potius conſuetudinis ſuæ, quàm diſceptatrix illius prohibitionis effecta ſit. Non enim obſidebat ſpiritum eius vinolentia, eámque ſtimulabat in odium veri amor vini, ſicut pleroſque mares & fœminas, qui ad canticum ſobrietatis, ſicut ad potionem aquatam madidi nauſeant. Sed illa cum attuliſſet caniſtrum cum ſolennibus epulis prægustandis atque largiendis, plus etiam quàm vnum potillum † * pro ſuo palato ſatis ſobrio temperatum, vnde indignationem † * ſumeret non ponebat. Et ſi multę eſſent quæ illo modo videbãtur honorandæ memoriæ defunctorum, idem ipſum vnum quod vbique poneret circunferebat, quo iam non ſolum aquatiſsimo, ſed etiam tepidiſsimo cum ſuis præſentibus per ſorbitiones exiguas partiretur, quia pietatem ibi quærebat, non voluptatem. Itaque vbi comperit à præclaro prædicatore atque antiſtite pietatis præceptum eſſe, iſta non fieri, nec ab eis qui ſobrie facerent, ne vlla occaſio ſe ingurgitãdi daretur ebrioſis, & quia illa quaſi parẽtalia ſuperſtitioni gẽtiliũ eſſent ſimillima, abſtinuit ſe libentiſsime, & pro caniſtro pleno terrenis fructibus, plenum purgatioribus votis pectus ad memorias martyrum

Epulæ & ſynaxis apud ſepulchra martyrum. *Cap.* 11. † *mirare tur.* † **pocillũ* † **alias, dignationem.*

Memorias ſepulchra vocat.

tyrum afferre didicerat, & vt quod poſſet daret egentibus, & ſi communicatio dominici corporis illic celebraretur, cuius paſsionis imitatione immolati & coronati ſunt martyres. Sed tamen videtur mihi domine deus meus, & ita eſt in conſpectu tuo de hac re cor meum, non facile fortaſſe de hac amputanda conſuetudine matrem meam fuiſſe ceſſuram, ſi ab alio prohiberetur, quem non ſicut Ambroſium diligebat, quem propter ſalutem meam maxime diligebat, eam verò ille propter eius religioſiſsimam cõuerſationem, qua in bonis operibus tam feruens ſpiritu frequentabat Eccleſiam, ita vt ſæpe erumperet cũ me videret in eius prædicatione, gratulans mihi quod talem matrem haberem, neſciens qualem illa me filium, qui dubitabam de illis omnibus, & inueniri poſſe viam vitæ minime putabam.

Occupationes & ſtudia Ambroſii. *Cap. 3.*

NEc iam ingemiſcebam orando vt ſubuenires mihi, ſed ad quærendum intentus, & ad diſſerendum inquietus erat animus meus. Ipſúmque Ambroſium fœlicem quendam hominem ſecundum ſeculum opinabar, quem ſic tantæ poteſtates honorarent, cœlibatus tantum eius mihi laborioſus videbatur. Quid autem ille ſpei gereret θ & θ aduerſus ipſius excellentiæ tentamenta, quid luctaminis haberet, quíd veſolaminis in aduerſis, & occultum os eius quod erat in corde eius, quàm ſapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec coniicere noueram, nec expertus eram, nec ille ſciebat æſtus meos, nec foueam periculi mei. Non enim quærere ab eo poteram quod volebam ſicut volebam, ſecludentibus me ab eius aure atque ore cateruis negocioſorum hominum, quorum infirmitatibus ſeruiebat. Cum quibus quando non erat, quod perexiguũ temporis erat, aut corpus reficiebat neceſſariis ſuſtentaculis, aut lectione animum. Sed cum legebat, oculi ducebantur per paginas, & cor intellectum rimabatur, vox autem & lingua quieſcebant. Sæpe cum adeſſemus, non enim vetabatur quiſquam ingredi, aut ei venientem nunciari mos erat, ſic eum legentem vidimus tacite, & aliter nunquam, ſedentesque† in diuturno ſilentio, [quis enim tam intento eſſe oneri auderet?] diſcedebamus & coniectabamus eum paruo illo tempore, quod reparandæ menti ſuæ nanciſcebatur feriatum ab ſtrepitu cauſarum alienarum, nolle in

† ſeditum que.

le in aliud aduocari,& cauere fortaſſe,ne auditore ſuſpenſo & intento, ſi qua obſcurius poſuiſſet ille quem legeret etiam exponere neceſſe eſſet, aut de aliquibus difficilioribus diſceptare quæſtionibus,atque huic operi temporibus impenſis, minus quàm vellet voluminum euolueret, quanquam & cauſa ſeruandæ vocis, quæ illi facillimè obtundebatur,poterat eſſe iuſtior tacitè legendi. Quodlibet tamen animo id ageret,bono vtique ille vir agebat. Sed certe mihi nulla dabatur copia ſciſcitandi, quæ cupiebam de tam ſancto oraculo tuo pectore illius,niſi cùm aliquid breuiter eſſet audiẽdum. Aeſtus autem illi mei ocioſum eum valde cui effunderentur requirebant, nec vnquam inueniebant. Et eum quidem in populo verbum veritatis rectè tractantem, omni die dominico audiebam, & magis magiſque mihi confirmabatur,omnes verſutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores noſtri aduerſus diuinos libros innectebant, poſſe diſſolui. Vbi verò etiam comperi,ad imaginem tuam hominem à te factum,à ſpiritalibus filiis tuis,quos de matre catholica per gratiam regeneraſti, non ſic intelligi, vt humani θ te θ corporis forma determinatum crederent atque cogitarent, quanquam quomodo ſe haberet ſpiritalis ſubſtantia, ne quidem tenuiter atque in ænigmate ſuſpicabar, tamen gaudens erubui non me tot annos aduerſus catholicam fidem, ſed contra carnalium cogitationum figmenta latraſſe. Eo quippe temerarius & impius fueram,quod ea quæ debebam quærendo diſcere,accuſando dixeram. Tu enim altiſsimè & proximè,ſecretiſsimè, & præſentiſsimè, cui membra non ſunt alia maiora & alia minora,ſed vbique totus es,& nuſquam locorum es,non es vtique forma iſta corporea,tamen feciſti hominem ad imaginem tuam,& ecce ipſe à capite vſque ad pedes in loco eſt. *Gen.1.*

CVm ergo neſcirem quomodo hæc ſubſiſteret imago tua, pulſanſque proponerem quomodo credendum eſſet,non inſultans opponerem quaſi ita creditum * eſſet. Tanto igitur acrior cura rodebar intima mea quid certè † retinerem, quanto me magis pudebat tandiu illuſum & deceptum promiſsione certorum, pueriliter errore,& animoſitate tam multa incerta, quaſi certa garriſſe. Quòd *De litera & ſpiritu Cap.vij.* ** credendum.* *† certi.*

enim falſa eſſent, poſteà mihi claruit. Certum tamen erat quod incerta eſſent, & à me aliquando pro certis habita fuiſſent, cùm catholicam tuam cæcis contentionibus accuſarem, & ſi nondum compertam vera dicentem, non tamen ea docentem quæ grauiter accuſabam. Itaque confundebar & conuertebar, & gaudebam Deus meus, quod Eccleſia tua vnica corpus vnici tui, in qua mihi nomen Chriſti infanti eſt inditum, non ſaperet infantiles nugas, neque hoc haberet in doctrina ſua ſana, quod te creatorem omnium in ſpacium loci, quamuis ſummum & amplum, tamen vndique terminatum membrorum humanorum figura contruderet. Gaudebam etiam quod vetera ſcripta legis & prophetarum, iam non illo oculo mihi legenda proponerentur, quo anteà videbãtur abſurda, cùm arguebam tanquam ita ſentientes ſanctos tuos, verùm autem non ita ſentiebant: & tanquam regulam diligentiſsimè commendaret, ſæpe in popularibus ſermonibus ſuis dicẽtem Am-
2.Cor.3. broſium lætus audiebam, Litera occidit, ſpiritus autem viuificat, cùm ea quæ ad literam peruerſitatem docere videbantur, remoto myſtico velamento ſpiritaliter aperiret, non dicens quod me offenderet, quamuis ea diceret, quæ vtrum vera eſſent adhuc ignorarem. Tenebam enim cor meum ab omni aſſenſione, timens præcipitium, & ſuſpendio magis necabar. Volebam enim eorum quę non viderem ita me certum fieri, vt certus eſſem quod ſeptem & tria decem ſint. Neque enim tam inſanus eram, vt ne hoc quidem putarem poſſe comprehendi, ſed ſicut hoc, ita cætera cupiebam, ſiue corporalia quæ corã ſenſibus meis non adeſſent: ſiue ſpiritalia de quibus cogitare, niſi corporaliter neſciebam. Et ſanari credẽdo poterã, vt purgatior acies mentis meæ dirigeretur aliquo modo in veritatem tuam ſemper manentem, & ex nullo deficientem. Sed ſicut euenire aſſolet, vt malum medicum expertus, etiã bono timeat ſe committere: ita erat valetudo animæ meæ, quæ vtique niſi credendo ſanari non poterat, & ne falſa crederet, curari recuſabat, reſiſtens manibus tuis, qui medicamenta fidei confeciſti, & ſparſiſti ſuper morbos orbis terrarum, & tantam illis authoritatem tribuiſti.

De ſacrorum libro- EX hoc tamen quoque iam præponens doctrinã catholicam, modeſtius ibi miniméque fallaciter ſentiebam

iuberi

iuberi vt crederetur quod non demonſtrabatur, ſiue eſſet quid, ſed cui forte non eſſet, ſiue nec quid eſſet, quàm illic temeraria pollicitatione ſcientiæ credulitatem irrideri, & poſteà tam multa fabuloſiſsima & abſurdiſsima, quia demonſtrari non poterant credenda imperari. Deinde paulatim tu Domine manu mitiſsima, & miſericordiſsima pertractans, & componens cor meum, conſyderanti quàm innumerabilia crederem quæ non viderem, neque cùm gererentur affuiſſem, ſicut tam multa in hiſtoria gentium, tam multa de locis atque vrbibus quę non videram, tam multa amicis, tam multa medicis, tam multa hominibus aliis atque aliis, quæ niſi crederentur omnino, in hac vita nihil ageremus. Poſtremo quàm inconcuſſe fixum fide retinerem, de quibus parētibus ortus eſſem, quod ſcire non poſſem, niſi audiendo crediſſem. Perſuaſiſti mihi non qui crederent libris tuis, quos tanta in omnibus ferè gentibus authoritate fundaſti, ſed qui non crederent eſſe culpandos: nec audiendos eſſe, ſi qui forte mihi dicerent, Vnde ſcis illos libros vnius veri, & veraciſsimi Dei ſpiritu eſſe humano generi miniſtratos? Idipſum enim maximè credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumnioſarum quæſtionum per tam multa quæ legeram inter ſe confligentium philoſophorum extorquere mihi potuit, vt aliquando non crederem te eſſe quicquid eſſes quod ego neſcirem, aut adminiſtrationem rerum humanarum ad te minimè pertinere. Sed id credebam aliquando robuſtius, aliquando exilius, ſemper tamen credidi & eſſe te, & curam noſtri gerere, etiam ſi ignorabam, vel quid ſentiendum eſſet de ſubſtantia tua, vel quæ via duceret aut reduceret ad te. Ideoque cùm eſſemus infirmi ad inueniendam liquida ratione veritatem, & hoc nobis opus eſſet authoritate ſanctarum literarum, iam credere cœperam nullo modo te fuiſſe tributurum tam excellentem illi ſcripturæ per omnes iam terras authoritatem, niſi per ipſam tibi credi, & per ipſam te quæri voluiſſes. Iam enim abſurditatem, quæ me in illis literis ſolebat offendere, cùm multa ex eis probabiliter expoſita audiſſem, ad ſacramentorum altitudinem referebam: eóque mihi illa venerabilior, & ſacroſanctâ fide dignior apparebat authoritás, quo & omnibus ad

rum autho ritate, & neceſſ.rio vſu.

Cap. V.

legendum eſſet in promptu,& ſecreti ſui dignitatem in intellectu profundiore ſeruaret, verbis apertiſsimis, & humillimo genere loquendi ſe cunctis præbens, & exercens intentionem eorum, qui non ſunt leues corde: vt exciperet omnes populari ſinu, & per anguſta foramina paucos ad te traiiceret,multo tamen plures, quàm ſi nec tanto apice authoritatis emineret,nec turbas gremio ſanctæ humilitatis hauriret. Cogitabã hæc, &aderas mihi:ſuſpirabam, & audiebas me:fluctuabam, & gubernabas me: ibam per viam ſeculi latam,nec deſerebas me.

De miſeria ambitioſorũ, ad ducto exẽplo mendici lætantis Cap.vj.

De vita beata in proœmio

** al. non habet, amiſerat.*

Lib.3. contra petilianum, c.25.

IN hiabam honoribus, lucris,coniugio, & tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amariſsimas difficultates,te propicio tanto magis, quanto minus ſinebas mihi dulceſcere quod non eras tu. Vide cor meum Domine, qui voluiſti vt hoc recordarer, & confiterer tibi.Nunc tibi inhęreat anima mea,quã de viſco tam tenaci mortis exuiſti. Quàm miſera erat,& ſenſum vulneris θ amiſerat, θ * tu pungebas vt relictis omnibus conuerteretur ad te, qui es ſuper omnia, & ſine quo nulla eſſent omnia, conuerteretur & ſanaretur. Quàm ergo miſer eram, & quomodo egiſti vt ſentirem miſeriam meam,die illo,quo cùm pararem recitare imperatori laudes, quibus plura mentirer,& mentiẽti faueretur ab ſcientibus,eáſq; curas anhelaret cor meum, & cogitationum tabificarum febribus æſtuaret, tranſiens per quendam vicum Mediolanenſem, animaduerti pauperem mendicum,iam credo ſaturum, iocantem atque lætantem, & ingemui, & locutus ſum cum amicis θ meis θ qui mecum erant,multos dolores inſaniarũ noſtrarum,quia omnibus talibus conatibus noſtris,qualibus tũc laborabam, ſub ſtimulis cupiditatum trahens infœlicitatis meæ ſarcinam,& trahendo exaggerans, nihil vellemus aliud, niſi ad ſecuram lætitiam peruenire, quò nos mendicus ille iam præceſsiſſet,nunquam fortaſſe illuc venturos. Quod enim iam ille pauculis,& emendicatis nummulis adeptus erat,ad hoc ego tam ærumnoſis anfractibus, & circuitibus ambiebam, ad læticiam, ſcilicet temporalis fœlicitatis.Non enim verum gaudium habebat, ſed & ego illis ambitionibus multo falſius quærebam. Et certè ille lætabatur, ego anxius eram: ſecurus ille,ego trepidus.Et ſi quiſquam percontaretur me, vtrum mallem exultare an

metuere, reſponderem, exultare. Rurſus ſi interrogaret vtrum me talem mallem qualis ille, an qualis ego tunc eſſem, meipſum curis timoribúſque confectum eligerem, ſed peruerſitate, Nunquid veritate? Non enim eo me præponere illi debebam, quo doctior eram, quoniam non inde gaudebam, ſed placere inde quærebam hominibus, non vt eos docerem, ſed tantùm vt placerem. Propterea & tu baculo diſciplinæ tuæ confringebas oſſa mea. Recedant ergo ab anima mea qui dicũt ei, intereſt vnde quis gaudeat. Gaudebat mendicus ille vinolentia, tu gaudere cupiebas gloria. Qua gloria Domine? Quæ non eſt in te. Nam ſicut illud verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria, & amplius vertebat mentem meam. Et ille ipſa nocte digeſturus erat ebrietatem ſuam, ego autem cum mea dormieram & ſurrexeram, & dormiturus & ſurrecturus eram inde *† quot diebus? Intereſt verò vnde quis gaudeat, ſcio, & gaudium ſpei fidelis incomparabiliter diſtat ab illa vanitate, ſed & tunc diſtabat inter nos. Nimirum quippè ille fœlicior erat, non tantùm quòd hilaritate perfundebatur, cùm ego curis euiſcerarer, verumetiam quod ille bene optando acquiſiuerat vinum, ego autem mentiendo quærebam cyphum, Dixi tunc multa in hac ſententia charis meis, & ſæpe aduertebam in his quomodo mihi eſſet, & inueniebam male mihi eſſe, & dolebam, & conduplicabam ipſum male. Et ſi quid arriſiſſet proſperum, tædebat apprehendere, quia penè priuſquam teneretur auolabat.

*† *aliàs vnde.*

Alipium à Circenſium inſania conuertit. Cap. vij.

Congemiſcebamus in iis qui ſimul amice viuebabamus, & maximè ac familiariſsimè cùm Alipio, & Nebridio iſta colloquebar, quorum Alipius ex eodem quo ago ortus eram municipio, parentibus primatibus municipalibus me minor natu. Nam & ſtuduerat apud me, cum in noſtro docere cœpi oppido, & poſteà Carthagini, & diligebat me multum quod ei bonus, & doctus viderer, & ego illum propter magnam virtutis indolem, quæ in non magna ætate ſatis eminebat. Gurges tamen morum Carthaginenſium, quibus nugatoria feruẽt ſpectacula, abſorbuerat eum inſania Circenſium. Sed cum in eo miſerabiliter volueretur, ego autem rhetoricam ibi profeſſus, publica ſchola vterer, nondum me audiebat vt

magiſtrum, propter quandam ſimultatem, quæ inter me & patrem eius erat exorta, & compereram quod circum exitiabiliter amaret, & grauiter angebar quod tantam ſpē perditurus, vel etiam perdidiſſe mihi videbatur. Sed monendi eum & aliqua coërcitione reuocandi nulla erat copia, vel amicitiæ beneuolentia, vel iure magiſterij. Putabam enim eum de me cum patre ſentire, ille verò non ſic erat. Itaque poſtpoſita in hac re patris voluntate, ſalutare me cœperat, veniens in auditorium meum: & audire aliquid atque abire. Sed enim de memoria mihi lapſum erat, agere cum illo ne vanorum ludorum cæco & præcipiti ſtudio tam bonum interimeret ingenium. Verùm autem domine, tu qui præſides gubernaculis omnium quæ creaſti, non eum oblitus eras futurum inter filios tuos antiſtitem ſacramenti tui, & vt apertè tibi tribueretur eius correctio, per me quidem illam, ſed neſcientem operatus es. Nam quodam die cum ſederem loco ſolito, & coram me adeſſent diſcipuli, venit, ſalutauit, ſedit, atque in ea quę agebantur animum intendit: & fortè lectio in manibus erat; quam dum exponerem, & opportunè mihi videretur adhibenda ſimilitudo Circenſium, quo illud quod inſinuabam & iocundius & planius fieret, cum irriſione mordaci eorum, quos illa captiuaſſet inſania, tu ſcis Deus noſter, quod tunc de Alipio ab illa peſte ſanando non cogitauerim. At ille in ſe rapuit, méque illud non niſi propter ſe dixiſſe credidit. Et quod alius acciperet ad ſuccenſendum mihi, accepit honeſtus adoleſcens ad ſuccenſendum ſibi, & ad me ardentius † diligendum. Dixeras enim tu iam olim, & innexueras literis tuis: Corripe ſapientē & amabit te. At ego illum iam non corripueram, ſed vtens tu omnibus & ſcientibus & neſcientibus ordine quo noſti, & ille ordo iuſtus eſt, de corde & lingua mea carbones ardentes operatus es, quibus mentem ſpei bonæ adureres tabeſcentem, ac ſanares. Taceat laudes tuas qui miſerationes tuas non conſyderat, quæ tibi de medullis meis confitentur. Etenim ille poſt illa verba proripuit ſe ex fouea tam alta, qua libenter demergebatur, & cum mirabili voluptate cæcabatur, & excuſsit animum forti temperantia, & reſiluerunt omnes Circenſium ſordes ab eo, ampliúſque illuc non acceſsit. Sed deinde patrem relu-

† arctius.

Prouer. 9.

ctan

ſtantem euicit, vt me magiſtro vteretur. Ceſsit ille atque conceſsit. * Et audire me rurſus incipiens, illa mecum ſuperſtitione inuolutus eſt, amans in Manichæis oſtentationem continentiæ, quam veram & germanam putabat. Erat autem illa væcors & ſeductoria, precioſas animas captiuans, † nondum virtutis altitudinem ſcientes tangere, & ſuperficie decipi faciles, ſed tamen adumbratæ ſimulatæque virtutis.

al. conſenſit.

Prouer. 6.

† *captās.*

NOn ſanæ relinquens incantatam ſibi à parentibus terrenam viam. Romam proceſſerat vt ius diſceret, & ibi gladiatori ſpectaculi inhiatu incredibili & incredibiliter abreptus eſt. Cùm enim auerſaretur & deteſtaretur talia, quidam eius amici & condiſcipuli, cùm fortè de prandio redeuntibus obuius eſſet, recuſantem vehementer & reſiſtentem, familiari violentia duxerunt in amphitheatrum crudelium & funeſtorum ludorum diebus, hæc dicentem: Si corpus meum in illum locum trahitis, & ibi conſtituitis, nunquid & animum & oculos meos in illa ſpectacula poteſtis intendere? Adero itaque abſens, ac ſic & vos & illa ſuperabo. Quibus auditis, illi nihilo ſerius eum adduxerunt ſecum, idipſum forte explorare cupientes, vtrum poſſet efficere. Quò vbi ventum eſt, & ſedibus quibus potuerunt, locati ſunt, ferucbant omnia immaniſsimis voluptatibus. Ille clauſis foribus oculorum, interdixit animo, ne in tanta mala procederet, atque vtinam & aures obturauiſſet. Nam quodam pugnæ caſu, cùm clamor ingens totius populi vehementer eum pulſaſſet, curioſitate victus, & quaſi paratus quicquid illud eſſet, etiam viſum contemnere & vincere, aperuit oculos: & percuſſus eſt grauiore vulnere in anima quàm ille in corpore, quem cernere concupiuit, cecidítque miſerabilius quàm ille, quo cadente factus eſt clamor: qui per eius aures intrauit, & reſerauit eius lumina vt eſſet qua feriretur & deiiceretur audax adhuc potius quàm fortis animus, & eo infirmior, quo de ſe præſumpſerat, qui debuit de te. Vt enim vidit illũ ſanguinem, immanitatem ſimul ebibit, & nõ ſe auertit, ſed fixit aſpectũ, & hauriebat furias, & neſciebat, & delectabatur ſcelere certaminis, & cruenta voluptate inebriabatur. Et non erat iam ille qui venerat, ſed vnus de turba ad quam venerat, & verus eo-

Alipius capitur inſani ludorũ gladiatorum à quibus antea abhorruerat.

cap. viii.

rum ſocius, à quibus adductus erat. Quid plura? Spectauit, clamauit, exarſit, abſtulit inde ſecum inſaniam, qua ſtimularetur redire, non tantum cum illis à quibus prius abſtractus eſt, ſed etiam præ illis & alios trahens. Et inde tamen manu validiſsima & miſericordiſsima eruiſti eum tu, & docuiſti non ſui habere, ſed tui fiduciam, ſed longe poſtea.

Alipius vt fur apprehenditur. cap. ix.

VEruntamē iam hoc ad medicinam futuram in eius memoria reponebatur. Nam & illud quod cùm adhuc ſtuderet, iam me audiens apud Carthaginem, & medio die cogitaret in foro quod recitaturus erat, ſicut exerceri ſcholaſtici ſolent, ſiuiſti eum cōprehendi ab æditituis fori tanquam furem, non arbitror aliam ob cauſam te permiſiſſe Deus noſter, niſi vt ille vir tantus futurus iam inciperet diſcere, quàm non facilè in cognoſcendis cauſis homo ab homine damnandus eſſet temeraria crudelitate. † Quippe ante tribunal deambulabat ſolus cum tabulis ac ſtylo, cùm ecce adoleſcens quidam ex numero ſcholaſticorū fur verus, ſecurim clăculo apportans, illo nō ſentiente ingreſſus eſt ad cancellos plumbeos, qui vico argentario deſuper præeminent, & præcidere plumbum cœpit. Sono autem ſecuris audito, ſubmurmurauerunt argentarij qui ſubter erant, & miſerunt qui apprehēderent quem fortè inueniſſent. Quorum vocibus auditis, relicto inſtrumento ille diſceſsit, timens ne cum eo teneretur. Alipius autem qui non viderat intrantem, exeuntem ſenſit, & celeriter vidit abeuntem, & cauſam ſcire cupiens ingreſſus eſt locum, & inuentam ſecurim ſtans atque admirans conſyderabat. Cùm ecce illi qui miſsi fuerant, reperiunt eum ſolum ferentem ferrum, cuius ſonitu excitati venerant, tenent, attrahunt, congregatis inquilinis fori, tanquam furem manifeſtum ſe comprehendiſſe gratulabantur, † & inde offerendus iudiciis ducebatur, ſed hactenus docendus fuit. Statim enim domine ſubueniſti innocentiæ, cuius teſtis eras tu ſolus. Cùm enim duceretur, vel ad cuſtodiam, vel ad ſupplicium, fit eis obuiam quidam architectus, cuius maxima erat cura publicarū fabricarum. Gaudent illi eum potiſsimum occurriſſe, cui ſolebant in ſuſpicionem venire ablatarum rerum, quæ periſſent de foro, vt quaſi tandem iam ille cognoſceret à quibus hæc fierēt.

† credulitate.

† gloriabantur.

Verum

Verum autem viderat homo ſæpe Alipium in domo cuiuſdã ſenatoris, ad quem ſalutãdum ventitabat, ſtatímq; cognitum manu apprehenſa ſemouit à turbis,& tanti mali cauſam quærens, quid geſtum eſſet audiuit, omnéſque tumultuantes qui aderant & minaciter frementes, iuſsit venire ſecum. Et venerunt ad domum illius adoleſcentis qui rem commiſerat. Puer verò erat ante oſtium, & tam paruus erat vt nihil exinde domino ſuo metuens, facilè poſſet totum indicare. Cum eo quippe in foro fuit pediſſequus. Quem poſteaquam recoluit, Alipius architecto intimauit. At ille ſecurim demonſtrauit puero, quærens ab eo cuius eſſet. Qui confeſtim noſtra, inquit. Deinde interrogatus aperuit cætera. Sic in illã domum trãſlata cauſa, confuſiſque turbis quæ de illo triumphare iam cœperant, futurus diſpenſator verbi tui, & multarum in Eccleſia tua cauſarum examinator experientior inſtructiórque diſceſsit.

De integritate Alipij & aduentu Nebridij. cap. x.

HVnc ergo Romæ inueneram, & adhæſit mihi fortiſsimo vinculo, mecúmque Mediolanum profectus eſt, vt nec me deſereret, & de iure quod didicerat aliquid ageret, ſecundum votum parentum magis quàm ſuum. Et ibi iam aſſederat mirabili continẽtia cæteris, cùm ille magis miraretur eos qui aurum innocentiæ præponerent. Tentata eſt quoque eius indoles, nõ ſolum illecebra cupiditatis, ſed etiam ſtimulo timoris. Romæ aſſidebat Comiti largitionum Italicanarum. Erat eo tempore quidam potentiſsimus ſenator, cuius & beneficiis obſtricti multi, & terrori ſubditi erant: voluit ſibi licere neſcio quid ex more potentiæ ſuæ, quod eſſet per leges illicitum. Reſtitit Alipius: promiſſum eſt præmium, irriſit animo: prætentæ minæ, calcauit: mirãtibus omnibus inuſitatam animam, quæ hominem tãtum & innumerabilibus præſtandi nocendiq; modis ingenti fama celebratum, vel amicum non optaret, vel non formidaret inimicum. Ipſe autem iudex cui conſiliarius erat, quãuis & ipſe fieri nollet, non tamẽ apertè recuſabat: ſed in iſtum cauſam tranſferens, ab eo ſe nõ permitti aſſerebat, quia & reuera ſi ipſe faceret, iſte diſcederet. Hoc ſolo autem penè iam illectus erat ſtudio literario, vt pretiis prætorianis codices ſibi cõficiendos curaret. Sed conſulta iuſtitia deliberationem in

melius vertit, vtiliorem iudicans æquitatem qua prohibebatur, quàm poteſtatem qua ſinebatur. Paruum eſt hoc, ſed qui in paruo fidelis eſt, & in magno fidelis eſt. Nec vllo modo erit inanè, quod tuæ veritatis ore proceſsit. Si in iniuſto mammona fideles nõ fuiſtis, quod verum eſt, quis credet vobis? Et ſi in alieno fideles non fuiſtis, quod veſtrum eſt, quis dabit vobis? Talis ille tunc inhærebat mihi, mecúmque nutabat in conſilio, quiſnam eſſet tenendus vitæ modus. Nebridius etiam qui relicta patria vicina Carthagini atque ipſa Carthagine vbi frequentiſsimus erat, relicto rure paterno optimo, relicta domo, & non ſecutura matre, nullam ob aliam cauſam Mediolanum venerat, niſi vt mecum viueret in flagrantiſsimo ſtudio veritatis atque ſapiẽtiæ, pariter ſuſpirabat, paritérq; fluctuabat, beatæ vitæ inquiſitor ardens, & quæſtionum difficillimarum ſcrutator acerrimus. Et erant egentium ora triũ: & inopiam ſuam ſibimet inuicem anhelantium, & à te expectantium, vt dares eis eſcam in tempore opportuno: & in omni amaritudine quæ noſtros ſeculares actus de miſericordia tua ſequebatur, intuentibus nobis finem cur ea pateremur, occurrebant tenebræ, & auerſabamur gementes, & dicebamus: Quãdiu hæc? Et hoc crebrò dicebamus, & dicentes non relinquebamus ea, quia non elucebat certum aliquid, quod illis relictis apprehenderemus.

Luc. 16. (margin, beside "modo erit inanè")

Pſal. 144. (margin, beside "& inopiam ſuam")

Deliberat Auguſt. de inſtituenda vita. cap. xi.

† ſpes.

Et ego maximè mirabar ſatagens & recolens quàm longum tempus eſſet ab vndeuiceſimo anno ætatis meæ quo feruere cœperam ſtudio ſapientiæ, diſponens ea inuenta relinquere omnes vanarum cupiditatum ſpecies† inanes & inſanias mẽdaces. Et ecce iam tricenariam ætatem gerebam in eodem luto hæſitans auiditate fruendi præſentibus, fugientibus & diſsipãtibus me, dum dico: Cras inueniam: ecce manifeſtum apparebit & tenebo, & ecce Fauſtus veniet & exponet omnia. O magni viri Academici, nihil ad agendam vitam certi comprehendi poteſt. Imò quæramus diligentius & expectemus, vt & non deſperemus. Ecce iam non ſunt abſurda in libris Eccleſiaſticis, quæ abſurda videbantur, & poſſunt aliter atq; honeſtè intelligi. Figam pedes meos in eo gradu, in quo puer à parentibus poſitus eram, donec inueniatur perſpicua veritas. Sed vbi quæretur? quando quæretur? Non

vacat

vacat Ambroſio,non vacat legere. Vbi ipſos codices quæ-
rimus?vnde aut quando comparamus,à quibus ſumemus?
Deputentur tempora, diſtribuantur horæ pro ſalute ani-
mę.Magna ſpes oborta eſt: Nō docet catholica fides quod
putabamus & vani accuſabamus. Nefas habent docti eius
credere deum figura humani corporis terminatum & du-
bitamus pulſare quo aperiantur cætera? Antemeridianas
horas diſcipuli occupant, cæteris quid facimus? Cur non
id agimus? Sed quando ſalutamus amicos maiores, quo-
rum ſuffragiis opus habemus? Quando pręparamus quod
emant ſcholaſtici? Quando reparamus noſipſos,animum
relaxando ab intentione curarum? Pereant omnia, &
dimittamus hæc vana & inania, conferamus nos ad ſo-
lam inquiſitionem veritatis. Vita hæc miſera eſt, mors
incerta ſi ſubito obrepat, quo modo hinc exibimus? Et
vbi nobis diſcenda ſunt quæ hic neglex imus? An non po-
tius huius negligentiæ ſupplicia luenda ſunt? Quid ſi
mors ipſa omnem curam cum ſenſu amputabit & finiet?
Ergo & hoc quærendum. Sed abſit vt ita ſit. Non vacat,
non eſt inane quòd tam eminens culmen authoritatis
Chriſtianæ fidei toto orbe diffunditur. Nunquam tan-
ta & talia pro nobis diuinitus agerentur, ſi morte corpo-
ris etiam vita animæ conſumeretur. Quid cunctamur igi-
tur relicta ſpe ſeculi, conferre nos totos ad quærendum
deum & vitam beatam? Sed expecta, iocunda ſunt etiam
iſta, habent non paruam dulcedinem ſuam, non facilè ab
eis præcidenda eſt intentio,quia turpe eſt ad ea rurſum re
dire. Ecce iam quantum eſt, vt impetretur aliquis honor.
Et quid amplius in his deſyderandum? Suppetit amico-
rum maiorum copia, vt nihil aliud & multum feſtinemus,
vel præſulatus † * dari poteſt, & ducenda vxor cum ali- †* al. præ
qua pecunia, ne ſumptum noſtrum grauet, & ille erit mo- ſidatus.
dus cupiditatis. Multi magni viri & imitatione digniſſi-
mi, ſapientiæ ſtudio cum coniugibus dediti fuerunt. Cum
hæc dicebam, & alternabant hi venti, & impellebant huc
atq; illuc cor meum, tranſibat tempora, & tardabam con-
uerti ad dominum deum, & differebā de die in dié viuere
in te, & non differebā quotidie in memetipſo mori, amans
beatam vitam, timebam illam in ſede ſua, & ab ea fugiens
quærebam eam. Putabam enim me miſerum fore nimis

ſi ſæ

ſi fœminæ priuarer amplexibus,& medicinam miſericor diæ tuæ ad eandem infirmitatem ſanandam non cogitabam:quia expertus non eram,& propriarum virium credebam eſſe continentiam, quarum mihi non eram conſcius, cùm tam ſtultus eſſem vt neſcirẽ,ſicut ſcriptum eſt, Neminem poſſe eſſe continentem,niſi tu dederis.

Sapien.8.

Vtique dares,ſi gemitu interno pulſarem aures tuas,& fide ſolida in te iactarem curam meam.

Contentio inter Alipium & Aug. de matrimonio, & cælibatu. Cap. xij.

PRohibebat me ſanè Alipius ab vxore ducenda, cantãs nullo modo nos poſſe ſecuro ocio ſimul in amore ſapiẽtię viuere,ſicut iam diu deſyderaremus ſi id feciſſem. Erat enim ipſe in ea re etiam tunc caſtiſsimus, ita vt mirum eſſet,quia vel experientiam concubitus cœperat in ingreſſu adoleſcentiæ ſuæ,ſed non hæſerat, magíſque doluerat & ſpreuerat,& deinde iam continentiſsime viuebat. Ego autem reſiſtebam illi exemplis eorum,qui coniugati coluiſſent ſapientiam,&promeruiſſent deum,&habuiſſent fideliter ac dilexiſſent amicos. A quorum ego quidem granditate anni longe aberam,& delicatus morbo carnis mortifera ſuauitate trahebam catenam meam,ſolui timens,& quaſi concuſſo vulnere reppellens verba bene ſuadentis tanquam manum ſoluentis. Inſuper etiã per me ipſi quoque Alipio loquebatur ſerpens, & innectebat atque ſpargebat per linguam meam dulces laqueos in via eius, quibus illi honeſti & expediti pedes implicarẽtur. Cùm enim me ille miraretur,quẽ nõ paruipenderet,ita hærere viſco illius voluptatis,vt me affirmarem quotieſcunque inde inter nos quæreremus cœlibem vitam nullo modo poſſe degere atque ita me defenderem, cum illum mirantem viderem,vt dicerem multum intereſſe inter illud quod ipſe raptim & furtim expertus eſſet, quòd penè iam meminiſſet quidem,atque ideo nulla moleſtia facile contemneret delectationes conſuetudinis meæ,ad quas ſi acceſsiſſet honeſtum nomen matrimonij,non eum mirari oportere,cur ego illam vitam nequirem ſpernere: cœperat & ipſe deſyderare coniugium,nequaquam victus libidine talis voluptatis,ſed curioſitatis.dicebat enim ſcire ſe cupere quidnam eſſet illud,ſine quo vita mea,quæ illi ſic placebat,nõ mihi vita,ſed pœna videretur. Stupebat enim liber ab illo vinculo animus ſeruitutem meam,& ſtupendo ibat in ex-

periendi cupidinem, venturus in ipſam experientiam, atque inde fortaſſe lapſurus in eam quam ſtupebat ſeruitutem, quoniam ſponſionem volebat facere cum morte. Et qui amat periculum, incidet in illud. Neutrum enim noſtrum, ſi quod eſt coniugale decus in officio regendi matrimonij & ſuſcipiendorum liberorum, ducebat, niſi tenuiter. Magna autem ex parte atq; vehementer conſuetudò ſatiandæ inſatiabilis concupiſcentiæ me captum excruciabat, illum autem admiratio capiendum trahebat. Sic eramus donec tu altiſsime non deſerens humum noſtram miſeratus miſeros ſubuenires miris & occultis modis. *Eccleſ.3.*

ET inſtabatur impigre, vt ducerem vxorem. Iam petebā iam promittebatur, maxime matre dāte operam, quo me iam coniugatum baptiſmus ſalutaris ablueret, quo me in dies gaudebat aptari, & vota ſua ac promiſſa tua in mea fide compleri animaduertebat. Cum ſanè & rogatu meo & deſyderio ſuo forti clamore cordis abs te deprecaretur quotidie, vt ei per viſum oſtenderes aliquid de futuro matrimonio meo, nunquam voluiſti. Et videbat quædam vana & phantaſtica, quo cogebat impetus de hac re ſatagentis humani ſpiritus, & narrabat mihi, non cum fiducia qua ſolebat, cum tu demonſtrares ei, ſed contemnens ea. Dicebat enim diſcernere ſe neſcio quo ſapore, quem verbis explicare non poterat, quid intereſſet inter reuelantem te, & animam ſuam ſomniantem, Inſtabatur tamen, & puella petebatur, cuius ætas fermè biēnio minor quàm nubilis erat: & quia ea placebat, expectabatur. *Vxor quæritur Aug. Cap. xiij.*

ET multi amici agitaueramus animo, & colloquentes ac deteſtantes turbulentas humanæ vitæ moleſtias, penè iam firmaueramus remoti à turbis ocioſe viuere: id ocium ſic moliti, vt ſi quid habere poſſemus, conferremus in medium, vnámque rem familiarem conflaremus ex omnibus: vt per amiciciæ ſynceritatem non eſſet aliud huius & aliud illius, ſed quod ex cunctis fieret vnum, & vniuerſum ſingulorum eſſet, & omnia omnium: cum videremur nobis eſſe poſſe decem ferme homines in eadem ſocietate, eſſentque inter nos prædiuites. Romanianus maxime communiceps noſter, quem tunc graues æſtus negociorum ſuorum ad comitatum attraxerant, ab ineunte ætate mihi familiariſsime inſtabat huic rei, & *Vita communis. ca. xiiij.*

magnam

magnam in ſuadendo habebat authoritatem, quòd ampla res eius multum cæteris anteibat: & placuerat nobis vt bini annui tanquam magiſtratus omnia neceſſaria curarent cæteris quietis. Sed poſteaquam cœpit cogitare, vtrũ hoc mulierculæ ſinerent, quas & alii noſtrum iam habebant, & nos habere volebamus, totum illud placitum, quod bene firmabamus, *diſsiluit in manibus atque confractum eſt. Inde ad ſuſpiria & gemitus conuertabamur, & greſſus ad ſequendas latas & tritas vias ſeculi, quoniam multæ cogitationes erant in corde noſtro, conſilium autem tuum manet in æternum. Ex quo conſilio deridebas noſtra, & tua præparabas, nobis daturus eſcam in opportunitate, & aperturus manum tuam atque impleturus animas noſtras benedictione.

*alias, firmabamus. pſal. 32. pſal. 44.

In locũ diſcedentis concubinæ alia ſuccedit. Cap. xv.

INterea peccata mea multiplicabantur, & auulſa à latere meo tanquam impedimento coniugii, cum qua cubare ſolitus eram, cor vbi adhærebat, conciſum & vulneratum mihi erat, & trahebat ſanguinem. Et illa in Africam redierat, vouens tibi alium ſe virum neſcituram, relicto apud me naturali ex illa filio meo. At ego infœlix nec fœminæ imitator, dilationis impatiens, tanquam poſt bieunium accepturus eam quam petebam, quia non amator coniugii ſed libidinis ſeruus eram, procuraui aliam, non vtique coniugem, qua tanquam ſuſtentaretur & perduceretur, vel integer vel auctior morbus animæ meæ ſatellitio perdurantis conſuetudinis in regnum vxorium. Nec ſanabatur vulnus illud meum quod prioris præciſione factũ fuerat, ſed poſt feruorem doloremque acerrimum putreſcebat, & quaſi frigidius, ſed deſperatius dolebat.

De immortalitate animæ. cap. xvi.

TIbi laus, tibi gloria fons miſericordiarum, ego fiebã miſerior, & tu propinquior. Aderat iamiámq; dextera tua ereptura me de cœno & ablatura, & ignorabã. Nec me reuocabat à profundiore voluptatnm carnalium gurgite, niſi metus mortis & futuri iudicii tui, qui per varias quidem opiniones, nunquam tamen receſsit de pectore meo. Et diſputabam cum amicis meis Alipio & Nebridio de finibus bonorum & malorum, Epicurum accepturum fuiſſe palmã in animo meo, niſi ego credidiſſem poſt mortem reſtare animæ vitam, & tractus meritorum, quod Epicurus credere noluit. Et quærebam ſi eſſemus immortales,

tales, & in perpetua corporis voluptate ſine vllo amiſsionis terrore viueremus, cur non eſſemus beati, aut quid aliud quæreremus, neſciens idipſum ad magnam miſeriam pertinere, quod ita demerſus & cęcus cogitare non poſſem lumen honeſtatis, & gratis amplectendæ pulchritudinis, quam non vidit oculus carnis, & videtur ex intimo. Nec cõſyderabam miſer, ex qua vena mihi manaret, quod iſta ipſa fœda tamen cum amicis dulciter cõferebam, nec eſſe ſine amicis poteram beatus etiam ſecundum ſenſum quẽ tunc habebam in quantalibet affluentia carnalium voluptatum. Quos vtique amicos gratis diligebam, vicisſimque ab eis me diligi gratis ſentiebam. O tortuoſas vias: Væ animæ audaci, quę ſperauit ſi à te receſsiſſet ſe aliquid melius habituram. Verſa & reuerſa in tergum & in latera & in ventrem, & dura ſunt omnia, & tu ſolus requies. Et ecce ades & liberas à miſerabilibus erroribus, & conſtituis nos in via tua, & conſolaris, & dicis, Currite, ego feram, & ego perducam, & ego ibi feram.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM, Liber Septimus.

Quod imaginibus corporeis reiectis, deū cœperit agnoſcere incorporeū c.1.

IAM mortua erat adoleſcentia mea mala & nefanda, & ibam in iuuentutem, quanto ætate maior, tanto vanitate turpior, qui cogitare aliquid ſubſtantiæ, niſi tale non poteram, quale per hos oculos videri ſolet. Non tamen te cogitabam deus in figura corporis humani, ex quo audire aliquid de ſapientia cœpi, ſemper hoc fugi, & gaudebam me hoc reperiſſe in fide ſpiritalis matris noſtræ catholicæ tuæ. Sed quid te aliud cogitarem non occurrebat. Et cogitare te conabar homo, & talis homo ſummum & ſolum & verum deum: & te incorruptibilem & inuiolabilem & incommutabilem totis medullis credebam: quia neſciens vnde & quomodo, plane tamen videbam & certus eram, id quod corrumpi poteſt deterius eſſe quàm id quod non poteſt: & quod violari non poteſt, incunctanter præponebam violabili: & quod nullam patitur mutationem, melius eſſe quàm id quod mutari poteſt: clamabat violenter cor meum aduerſus omnia phantaſmata mea, & hoc vno ictu conabar abigere circunuolantem turbam immunditiæ ab acie mentis meæ, & vix dimota in ictu oculi, ecce conglobata rurſus aderat, & irruebat in aſpectum meum, & & obnubilabat eum: vt quanuis non forma humani corporis, corporeum tamen aliquid cogitare cogerer per ſpacia locor

locorum, ſiue infuſum mundo, ſiue etiam extra mundum per infinita diffuſum, etiam ipſum incorruptibile & inuiolabile & incommutabile, quod corruptibili, & violabili, & commutabili præponebam: quoniam quicquid priuabam ſpaciis talibus, nihil mihi eſſe videbatur. Sed prorſus nihil, ne inane quidem, tanquam ſi corpus auferatur loco, & maneat locus omni corpore vacuatus, & terreno & humido & aëreo & cæleſti, ſed tamen ſit locus inanis tanquam ſpacioſum nihil. Ego itaque incraſſatus corde, nec mihimetipſi vel ipſe conſpicuus, quicquid non per aliquanta ſpacia tenderetur, vel diffunderetur, vel conglobaretur, vel tumeret, vel tale aliquid caperet, aut capere poſſet, nihil prorſus eſſe arbitrabar. Per quales enim formas ire ſolent oculi mei, per tales imigines ibat cor meum, nec videbam hanc eandem intentionem, qua illas ipſas imagines formabam non eſſe tale aliquid, quæ tamen ipſas non formaret niſi eſſet magnum aliquid. Ita etiam te vita vitæ meæ grandem per infinita ſpatia vndique cogitabam penetrare tantam † mundi molem, & extra eam quaquauerſum per immenſa ſine termino, vt haberet te terra, haberet cælum, haberent omnia, & illa finirentur in te, tu autem nuſquam. Sicut autẽ luci ſolis non obſiſteret aëris corpus, aëris huius qui ſupra terram eſt, quo minus per eum traiiceretur penetrãs eum, non dirumpendo aut concidendo, ſed implendo eum totum, ſic tibi putabam non ſolùm cæli, & aeris & maris, ſed etiam terræ corpus peruium, & ex omnibus maximis minimiſque partibus penetrabile ad capiendam præſentiam tuam, occulta inſpiratione intrinſecus [& extrinſecus] adminiſtrantem omnia quæ creaſti. Ita ſuſpicabar, quia cogitare aliud non poteram, nam falſum erat. Illo enim modo maior pars terræ maiorem tui partem haberet, & minorem minor, atque ita te plena eſſent omnia, vt amplius tui caperet elephanti corpus quàm paſſeris, quo eſſet iſto grandius, grandioremque occuparet locum, atque ita fruſtatim partibus mundi, magnis magnas, breuibus breues partes tuas præſentes faceres. Non es autem ita. Sed nondum illuminaueras tenebras meas.

† *totam.*

Nebridius confutat Manichaos. Cap. ij.

SAt erat mihi Domine aduerſus deceptos illos, & deceptores & loquaces mutos: ob hoc mutos, quoniam non ex eis ſonabat verbum tuum; ſat erat ergo illud

quod iam diu abúſque Carthagine à Nebridio proponi ſolebat, & omnes qui audieramus concuſsi ſumus. Quid erat tibi factura neſcio quæ gẽs tenebrarum, quam ex aduerſa mole ſolent opponere, ſi tu cùm ea pugnare noluiſſes? Si enim reſponderetur, aliquid fuiſſe nocituram, violabilis tu, & corruptibilis fores. Si autem nihil eam nocere potuiſſe diceretur, nulla afferretur cauſa pugnandi, & ita pugnandi, vt quædam portio tua & membrum tuum, vel proles de ipſa ſubſtantia tua miſceretur aduerſis poteſtatibus, & non à te creatis naturis, atque intantum abs eis corrumperetur, & commutaretur in deterius, vt à beatitudine in miſeriam verteretur, & indigeret auxilio quo erui purgariq; poſſet: & hanc eſſe animam, cui tuus ſermo ſeruienti liber, & contaminatæ purus, & corruptæ integer ſubueniret: ſed & ipſe corruptibilis, quia ex vna eadémq; ſubſtantia. Itaque ſi te quicquid eſt, id eſt, ſubſtantiã tuam qua es, incorruptibilem dicerent: falſa eſſe illa omnia & execrabilia, Si autem corruptibilem: idipſum iam falſum & prima voce abominandum. Sat ergo erat iſtud aduerſus eos omnino emouendos *† à preſſura pectoris, quia non habebant qua exirent ſine horribili ſacrilegio cordis, & linguæ, ſentiendo de te iſta & loquendo.

*† *aliàs, mouendos*

Liberũ arbitriũ cauſa peccati. Cap. iij.

SEd & ego adhuc, quamuis incontaminabilem, & inconuertibilem, & nulla ex parte mutabilem dicerem, firméque ſentirem Deum † noſtrum Deum verum, qui feciſti non ſolùm animas noſtras, ſed etiam corpora: nec tantùm animas noſtras & corpora, ſed omnes & omnia, non tenebam explicitam & enodatam cauſam mali: quæcunque tamen eſſet ſic eam quærendam videbam, vt non per illam conſtringerer Deum incommutabilem mutabilem credere, ne ipſe fierem quod quærebam. Itaque ſecurus eam quærebam, & certus non eſſe verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebam: quia videbam, quærendo vnde malũ, repletos malicia, qua opinarentur tuam potius ſubſtantiam etiam malè pati quàm ſuam malè facere. Et intendebam, vt cernerem quod audieram, liberum voluntatis arbitrium cauſam eſſe vt malum faceremus, & rectum iudicium tuum vt pateremur, & eam liquide cernere non valebam. Itaq; aciem mẽtis de profundo educere conatus, mergebar iterum, & ſæpe conatus mergebar

† *dominũ.*

iterum

iterum atque iterum. Subleuabat enim me in lucem tuam quòd tuam † me ſciebam habere voluntatem quàm me viuere. Itaque cùm aliquid vellem aut nollem, non aliud quàm me velle, ac nolle certiſsimus erã, & ibi eſſe cauſam peccati mei iámque animaduertebam. Quod autem inuitus facerem, pati me potius quàm facere videbam, & id non culpam, ſed pœnam eſſe iudicabam, qua me non iniuſtè plecti te iuſtum cogitans cito fatebar. Sed rurſus dicebam, Quis fecit me? Nónne Deus meus? non tantùm bonus ſed ipſum bonum? Vnde igitur mihi malè velle & benè nolle, vt eſſet cur iuſtè pœnas luerem? Quis in me hoc poſuit, & inſeruit mihi plantarium amaritudinis, cùm totus fierem à dulciſsimo Deo meo? Si diabolus author, vnde ipſe diabolus? Quod ſi & ipſe peruerſa voluntate ex bono angelo diabolus factus eſt, vnde & in ipſo voluntas mala, qua diabolus fieret, quando totus angelus à conditore optimo factus eſſet bonus? His cogitationibus deprimebar iterum & ſuffocabar. Sed non vſque ad illum infernum ſubducebar erroris, vbi nemo confitetur tibi, dum tu potius mala pati, quàm homo facere putatur. *Pſal. 6.*

† *tam*

Deus cogi non poteſt. Cap. iiij.

SIc enim nitebar cætera inuenire, vt iam inueneram melius eſſe incorruptibile quàm corruptibile, & ideò te quicquid eſſes eſſe incorruptibilem cõfitebar. Neque enim vlla anima vnquam potuit, poteritvé cogitare aliquid, quod ſit te melius, qui ſummum & optimum bonum es. Cùm autem veriſsimè atque certiſsimè incorruptibile corruptibili præponatur, ſicut etiam ego præponebam, poteram iam cogitatione aliquid attingere quod eſſet melius Deo meo, niſi tu eſſes incorruptibilis. Vbi igitur videbam incorruptibile corruptibili eſſe preferẽdum: ibi te quęrere debebam, atq; inde aduertere vbi ſit malum, id eſt, vnde ſit ipſa corruptio, qua violari ſubſtantia tua nullo modo poteſt. Nullo enim prorſus modo violat corruptio Deum noſtrum, nulla voluntate, nulla neceſsitate, nullo improuiſo caſu, quoniam ipſe eſt Deus, & quod ſibi vult bonum eſt, & ipſe eſt idem bonum. Corrumpi autem non eſt bonũ. Nec cogeris inuitus ad aliquid, quia voluntas tua non eſt maior potentia tua. Eſſet autem maior ſi teipſo tuipſe maior eſſes. Voluntas enim & potentia Dei, Deus ipſe eſt. Et quid improuiſum tibi qui noſti omnia, & *1. ſen. diſt. 43. cap. his autem illi. 1 ſen. diſt. 19. c. cùque*

nulla natura eſt, niſi quia noſti eam? Et vt quid multa dicimus, cur non ſit corruptibilis ſubſtantia quæ Deus eſt, quando ſi hoc eſſet, non eſſet Deus?

De ſeparatione creatoris à creatura, & de vniuerſitate ſomniũ. Cap v.

ET quærebam, vnde malum: & male quærebam & in ipſa inquiſitione mea non videbam malum. Et conſtituebam in conſpectu ſpiritus mei vniuerſam creaturam, quicquid in ea cernere poſſumus, ſicuti eſt terra & mare, & aër & ſydera, & arbores, & animalia mortalia, & quicquid in ea non videmus, ſicut firmamentum cæli, inſuper & omnes angelos & cuncta ſpiritalia eius, ſed etiã ipſa quaſi corpora eſſent locis, & locis ordinauit imaginatio mea; & feci vnam maſſam grandem diſtinctam generibus corporum creaturam tuam, * † ſiue quæ vera corpora erant, ſiue quæ ipſe pro ſpiritibus finxeram: & eam feci grandem, non quantum erat quod ſcire non poteram, ſed quantum libuit vndique verſum ſanè finitam. Te autem Domine ex omni parte ambientem eam, & penetrantem, ſed vſquequaq; infinitum: tanquam ſi mare eſſet vbique, & vndique per immenſa ſpatia infinitum *† ſolum mare, & haberet intra ſe ſpongiam quamlibet magnam, ſed finitam, tamen plena eſſet vndique ſpongia illa ex omni ſua parte ex immenſo mari: ſic creaturam tuam finitam te infinito plenam putabam & dicebam, Ecce Deus, & ecce quæ creauit Deus, & bonus eſt Deus, atque his validiſsimè longiſsiméq; præſtantior, ſed tamẽ bonus bona creauit, & ecce quomodo ambit atq; implet ea. Vbi ergo malũ, & vnde, & qua huc irrepſit? Quæ radix eius, & quod ſemen eius? An omnino non eſt? Cur ergo timemus & cauemus quod non eſt? Aut ſi inaniter timemus, certe vel timor ipſe malum eſt, quo incaſſum ſtimulatur, & excruciatur cor. Et tanto grauius malum, quanto non eſt quod timeamus, & timemus. Idcirco aut eſt malum quod timemus, aut hoc malum eſt quia timemus. Vnde eſt igitur? Quoniam Deus fecit hæc omnia, bonus bona. Maius quidem, & ſummum bonum minora fecit bona, ſed tamen & creans, & creata bona ſunt omnia. Vnde eſt malum? Aut vnde fecit ea? Materies aliqua mala erat, & formauit atque ordinauit eam, ſed reliquit aliquid in illa, quod in bonum non conuerteret? Cur & hoc? An impotens erat totam vertere & commutare, vt nihil mali remaneret, cùm ſit omnia potens?

**† al. creaturarum tuarum.*

**† al. immenſum infinitum.*

tens? Poſtremo cur inde aliquid facere voluit, ac cur non potius eadem omnipotentia fecit, vt nulla eſſet omnino? Aut vero exiſtere poterat contra eius voluntatem? Aut ſi æterna erat, cur tamdiu per infinita retro ſpacia temporũ, ſic eam ſiuit eſſe, ac tanto pòſt placuit aliquid ex ea facere? Aut iam ſi aliquid ſubitò voluit agere, hoc potius ageret omnipotens, vt illa non eſſet, atque ipſe ſolus eſſet totum, verum & ſummum & infinitum bonum? Aut ſi non erat bene, vt non aliquid boni etiam fabricaret, & conderet qui bonus erat, illa ſublata, & ad nihilum redacta materia quæ mala erat, bonã ipſe inſtitueret vnde omnia crearet? Non enim eſſet omnipotẽs, ſi condere non poſſet aliquid boni, niſi ea quam ipſe non cõdiderat adiuuaretur materia. Talia voluebam pectore miſero ingrauidato curis mordaciſſimis de timore mortis, & non inuenta veritate: ſtabiliter tamen hærebat in corde meo; in catholica eccleſia fides Chriſti tui Domini, & ſaluatoris noſtri, in multis quidem adhuc informis, & præter doctrinæ normam fluctuans, ſed tamen eam non relinquebat animus, imò indies magis magiſque imbibebat.

Vanę mathematicorum diuinationes. Cap. vj.

IAm etiam mathematicorum fallaces diuinationes, & impia deliramenta reiecceram. Confiteantur etiam hinc tibi de intimis viſceribus animæ meæ miſerationes tuæ Deus meus. Tu enim, tu omnino, nam quis alius à morte omnis erroris reuocat nos, niſi vita quæ mori neſcit, & ſapientia mentes indigentes illuminans, nullo indigens lumine, qua mundus adminiſtratur vſque ad arborum volatica folia? Tu procuraſti peruicaciæ meæ qua obluctatus ſum Vindiciano acuto ſeni, & Nebridio adoleſcenti mirabilis animæ: illi vehementer affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, ſed tamen crebro dicenti, non eſſe illam artem futura præuidendi: coniecturas autem hominum habere ſæpe vim ſortis, & multa dicendo dici pleraque ventura, neſcientibus eis quid dicerent, ſed in ea non tacendo incurrentibus. Procuraſti ergo tu hominem amicum, non quidem ſegnem conſultorem mathematicorum, nec eas literas bene callentem, ſed vt dixi conſultorem curioſum, & tamen ſcieẽtem aliquid quod à patre ſuo ſe audiſſe dicebat, quod tantùm valeret ad illius artis opinionem euertendam ignorabat. Is ergo vir

nomine Firminus liberaliter inſtitutus & excultus eloquio, cùm me tanquam chariſſimum de quibuſdam ſuis rebus, in quas ſecularis ſpes eius intumuerat, conſuleret, quid mihi ſecundum ſuas quas conſtellationes appellant videretur. Ego autem qui iam de hac re in Nebridij ſententiam flecti cœperam, non quidem abnuerem coniicere ac dicere quod nutāti occurrebat: ſed tamē ſubiicerē, propè iam eſſe mihi perſuaſum ridicula eſſe illa & inania. Tum ille mihi narrauit patrem ſuum fuiſſe librorum talium curioſiſsimum, & habuiſſe amicum æque illa ſimúlque ſectantem, qui pari ſtudio & collatione flagrabant in eas nugas igne cordis, [ſui] ita vt mutorum quoque animalium, ſi quæ domi parerent, obſeruarent momenta naſcentium, atque ad eam † poſitionem cæli notarent, vnde
† eā. illius artis quaſi experimenta colligerent. Itaque dicebat audiſſe ſe à patre ſuo, quod cùm de eodem Firmino prægnans mater eſſet, etiam illius paterni amici famula quædam pariter vtero grandeſcebat, quod latere non potuit dominum, qui etiam canum ſuarum partus examinatiſsima diligentia noſſe curabat. Atque ita factum eſſe, vt cùm iſte coniugis, ille autem ancillæ dies & horas, minutioréſque horarū articulos cautiſsima obſeruatione numerarent, enixæ eſſent ambæ ſimul, ita vt eaſdem conſtellationes vſque ad eaſdem minutias vtrique naſcenti facere cogerentur, iſte filio, ille ſeruulo. Nam cùm mulieres parturire cœpiſſent, indicauerunt ſibi ambo quid ſua cuiuſque domo ageretur, & parauerunt quos ad ſe inuicem mitterent ſimul vt natum quod parturiebatur eſſet cuique nunciatum: quod tamen vt continuo nunciaretur, tanquam in regno ſuo facilè effecerant. Atque ita qui ab alterutro miſsi ſunt, tam ex paribus domorum interuallis, ſibi obuiam factos eſſe dicebat, vt aliam poſitionem ſyderum, aliáſque particulas momentorum, neuter eorum notare ſineretur: & tamen Firminus amplo apud ſuos loco natus, dealbatiores vias ſeculi curſitabat, augebatúrque diuitiis, ſublimabatur honoribus: ſeruus autem ille conditioni iugo nullatenus relaxato dominis ſeruiebat, ipſo indicante qui nouerat eū. His itaque auditis & creditis, talis quippe narrauerat, omnis illa reluctatio mea reſoluta cōcidit: & primo Firminum ipſum conatus ſum ab il

la

la curioſitate reuocare, cum dicerẽ conſtellationibus eius inſpectis vt vera pronunciarẽ, debuiſſe me vtiq; videre ibi, parẽtes inter ſuos eſſe primarios, nobilẽ familiã propriæ ciuitatis, natales ingenuos, honeſtam educationẽ, liberaléſq; doctrinas. At ſi me ille ſeruus ex eiſdẽ cõſtellationibus, quia & illius ipſæ eſſent conſuluiſſet, vt eidem quoq; vera proferrẽ, debuiſſe me rurſum ibi videre abiectiſsimã familiam, conditionẽ ſeruilem, & cætera lõge à prioribus aliena, longéq; diſtantia. Vnde autem fieret vt eadem inſpiciens diuerſa dicerẽ, ſi vera dicerem: ſi autẽ eadẽ dicerem: falſa dicerem. Inde certiſsime collegi, ea quæ vera conſyderatis cõſtellationibus dicerẽtur, nõ arte dici, ſed ſorte: quæ autem falſa, nõ artis imperitia, ſed ſortis mendacio. Hinc autem accepto auditu, ipſe mecum talia ruminãdo, ne quis eorundem delirorum, qui talẽ quęſtum ſequerentur, quos iam iámque inuadere, atque irriſos refellere cupiebam, mihi ita reſiſteret, quaſi aut Firminus mihi aut illi pater falſa narrauerit, intendi cõſyderationẽ in eos, qui gemini naſcuntur: quorum pleriq; ita poſt inuicẽ funduntur ex vtero, vt paruum ipſum temporis interuallũ quantãlibet vim in rerum natura habere contendant, colligi tamen humana obſeruatione non poſsit, literiſq; ſignari omnino non valeat, quas mathematicus inſpecturus eſt vt vera pronũciet. Et non erunt vera, quia eaſdem literas inſpiciẽs, eadem debuit dicere de Eſau & Iacob, ſed non eadem vtrique acciderunt. Falſa ergo diceret. Aut ſi vera diceret, non eadem diceret ſi eadem inſpiceret. Non ergo arte, ſed ſorte vera diceret. Tu enim domine iuſtiſsime moderator vniuerſitatis, conſulentibus conſultiſque neſcientibus occulto inſtinctu agis, vt dum quiſque conſuluit, hoc audiat quod eum oportet audire occultis meritis animarum ex abyſſo iuſti iudicij tui, cui non dicat homo, Quid eſt hoc? aut quid hoc? Non dicat, non dicat, Homo eſt enim. *Gene. 25.*

IAm itaque me adiutor meus illis vinculis ſolueras, & quęrebã vnde malũ, & nõ erat exitus. Sed me nõ ſinebas vllis fluctibus cogitationis auferri ab ea fide, qua credebam & eſſe te, & eſſe incommutabilem ſubſtantiam tuam, & eſſe de hominibus curam & iudicium tuum; & in Chriſto filio tuo domino noſtro, atque in ſcripturis *Miſere torquetur inquirẽs vnde ſit malum. cap. vij.*

m 4 ſanct

ſanctis, quas eccleſiæ tuæ catholicæ commendaret authoritas, vitam te poſuiſſe ſalutis humanæ, ad eam vitam quæ poſt hanc mortem futura eſt. His itaque ſaluis, atque incõcuſsè roboratis in animo meo, quærebam æſtuans vnde ſit malum: quæ illa tormenta parturientis cordis mei, qui gemitus Deus meus? Et ibi erant aures tuæ neſciente me. Et cum in ſilentio fortiter quærerem, magnæ voces erãt ad miſericordiam tuam, tacitæ cõtritiones animi mei. Tu ſciebas quid patiebar, & nullus hominum. Quãtum enim erat quod inde digerebatur per linguam meam in aures familiariſsimorum meorum? Nunquid totus tumultus animæ meæ, cui nec tempora nec os meum ſufficiebat, ſonabat eis? Totum tamen ibat in auditum tuum, quod rugiebam à gemitu cordis mei, & ante te erat deſyderium meũ, & lumen oculorum meorum non erat mecũ. Intus enim erat, ego autem foris. nec in loco illud: At ego intendebã in ea quæ locis continentur, & non ibi inueniebam locum ad requieſcendum: nec recipiebant me iſta, vt dicerem, ſat eſt & bene eſt, nec dimittebant redire, vbi mihi ſatis eſſet bene. Superior enim eram iſtis, te verò inferior, & tu gaudium verum mihi ſubdito tibi, & tu mihi ſubieceras quæ infra me creaſti. Et hoc erat rectum temperamentum, & media regio ſalutis meæ, vt manerem ad imaginem tuam, & tibi ſeruiens dominarer corpori. Sed cùm ſuperbè contra te ſurgerem, & currerem aduerſus dominum in ceruice craſſa ſcuti mei, etiam iſta infima ſupra me facta ſunt & premebant, & nuſquam erat laxamentum & reſpiramentum. Ipſa occurrebant vndique aceruatim & conglobatim cernenti: cogitanti autem imagines corporum, ipſæ opponebantur redeunti, quaſi diceretur; Quo is indignè & ſordide? Et hæc de vulnere meo creuerant, quia humiliaſti tanquam vulneratum ſuperbum, & tumore meo ſeparabar abs te, & nimis inflata facies claudebat oculos meos.

Pſal. 37. *Iob 15.* *Pſal. 88.*

Quo modo diuina miſericordia ſubuenerit Auguſtino. ca. viij.

TV vero domine in æternum manes, & non in æternum iraſceris nobis, quoniam miſeratus es terram & cinerem, & placuit in conſpectu tuo reformare deformia mea, & ſtimulis internis agitabas me, vt impatiens eſſem, donec mihi per interiorem aſpectum certus eſſes. Et reſidebat tumor meus ex occulta manu medici-

Pſal. 101. *Pſal. 84.*

næ tuæ aciéſque conturbata & contenebrata mentis meæ acri collyrio ſalubrium dolorum meorum de die in diem ſanabatur.

ET primo volens oſtendere mihi, quàm reſiſtas ſuperbis, humilibus autem des gratiam, & quanta miſericordia tua demõſtrata ſit hominibus via humilitatis, quod verbum tuum caro factum eſt, & habitauit inter homines. Procuraſti mihi per quendam hominem immaniſsimo typho turgidum, quoſdam Platonicorum libros ex Græca lingua in Latinam verſos: & ibi legi, non quidẽ his verbis, ſed hoc idem omnino multis & multiplicibus ſuaderi rationibus, quod in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Quod factum eſt in eo vita eſt, † & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Et quia hominis anima quãuis teſtimonium perhibeat de lumine, non ea tamen ipſa lumen, ſed verbum Dei Deus eſt, lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et quia in hoc mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognouit. Quia verò in ſua propria venit, & ſui eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, credentibus in nomine eius: non ibi legi. Item ibi legi, Quia Deus verbum, non ex carne, non ex ſanguine, non ex voluntate viri, neq; ex voluntate carnis, ſed ex Deo natus eſt, Sed quia verbum caro factum, eſt, & habitauit in nobis: non ibi legi. Indagaui quippe in illis literis variè dictum, & multis modis, quòd ſit filius in forma patris, non rapinam arbitratus eſſe æqualis Deo, quia naturaliter idipſum eſt. Sed quia ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo humiliauit ſe factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod Deus eum exaltauit à mortuis, & donauit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia dominus Ieſus in gloria eſt Dei patris: non habent illi libri. Quod enim ante omnia tempora, & ſupra omnia

Quæ in libris Platonicorũ quorũdam inuenerit cõſentanea doctrinæ Christianæ. ca. ix. De beata vita in proœmio.

Ioan. 1.

† erat.

philip. 2.

tempora incommutabiliter manet vnigenitus filius tuus coæternus tibi,& quia de plenitudine eius accipiunt ani-
Ro.5.et 8. mæ vt beatæ ſint,& quia participatione manentis in ſe ſapientiæ renouantur vt ſapientes ſint:eſt ibi. Quòd autem ſecundum tempus pro impiis mortuus eſt, & filio vnico tuo non pepercisti,ſed pro nobis omnibus tradidiſti eum:
Mat. 11. non eſt ibi. Abſcondiſti enim hæc à ſapientibus,& reuelaſti ea paruulis, vt venirent ad eum laborantes & onerati, & reficeret eos:quoniam mitis eſt & humilis corde,& di
Pſal.24. rigit mites in iudicio,& docet manſuetos vias ſuas, videns humilitatem noſtram & laborem noſtrum, & dimittens omnia peccata noſtra. Qui autem cothurno tanquã doctri
Matth.11. næ ſublimioris elati non audiunt dicentem: Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem
Rom. 1. animabus veſtris:& ſi cognoſcunt Deum,non ſicut Deum glorificant aut gratias,agunt,ſed euaneſcunt in cogitationibus ſuis,& obſcuratur inſipiens cor eorum, dicentes ſe eſſe ſapientes ſtulti fiunt. Et ideo legebam ibi etiam immutatam gloriam incorruptionis tuæ in idola & varia ſimulachra,in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis,& volucrum,& quadrupedum,& ſerpentum,videlicet
Gene. 25. Aegyptium cibum quo Eſau perdidit primogenita ſua, quoniã caput quadrupedis pro te honorauit populus pri-
Exod. 32. mogenitus,conuerſus corde in Aegyptum,& curuans ima
Pſal. 105. ginem tuam,animam ſuam ante imaginem vituli manducantis fœnum. Inueni hæc ibi,& non manducaui. Placuit enim tibi domine auferre opprobrium diminutionis ab Iacob,vt maior ſeruiret minori: Et vocaſti gentes in hære
Exod.3. et 12. ditatem tuam. Et ego ad te veneram ex gẽtibus,& intendi in aurum quod ab Aegypto voluiſti vt auferret populus tuus,quoniam tuum erat vbicunque erat. Et dixiſti Athe
Act. 17. nienſibus per Apoſtolũ tuum,quod in te viuimus & mouemur & ſumus:ſicut & quidam ſecundum eos dixerunt.
Roma. 1. Et vtique inde erant illi libri. Et non attendi in idola Aegyptiorũ,quibus de auro tuo miniſtrabãt,qui tranſmutauerunt veritatem Dei in mendacium,& coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori.

clarius in not. ſcut iã Aug.diui. na. cap.x. ET inde admonitus redire ad memetipſum,intraui in intima mea duce te,& potui, quoniam factus es adiutor meus. Intraui & vidi qualicunque oculo ani-

mæ

mæ meæ,ſupra eundem oculum animæ meæ, ſupra mentem meam lucem domini incommutabilem, non hanc vulgarem & conſpicuam omni carni,nec quaſi ex eodem genere. Grandior erat tanquam ſi iſta multo multoque clarius clareſceret, totúmque occuparet magnitudine. Non hoc illa erat,ſed aliud, aliud valde ab iſtis omnibus. Nec ita erat ſupra mẽtem meã ſicut oleum ſuper aquam, nec ſicut cælum ſuper terram,ſed ſuperior, quia ipſa fecit me,& ego inferior, quia factus ſum ab ea. Qui nouit veritatem nouit eam: & qui nouit eam, nouit æternitatem. Charitas nouit eam. O æterna veritas,& vera charitas,& chara æternitas. Tu es Deus meus, tibi ſuſpiro die ac nocte, cum te primùm cognoui, tu aſſumpſiſti me vt viderem eſſe quod viderem, & nondum me eſſe qui viderem. Et reuerberaſti infirmitatem aſpectus mei, radians in me vehementer, & contremui amore & horrore, & inueni longe me eſſe à te in regione diſsimilitudinis, tanquam audirem vocem tuam de excelſo, Cibus ſum grandium, creſce & manducabis me: Nec tu me in te mutabis ſicut cibum carnis tuæ,ſed tu mutaberis in me. Et cognoui quoniam pro iniquitate erudiſti hominem, & tabeſcere feciſti ſicut araneam animam meam,&dixi nunquid nihil eſt veritas, *Pſal.38.* quoniam neque per finita, neque per infinita locorum ſpacia diffuſa eſt? Et clamaſti de longinquo, Immo verò ego ſum qui ſum. *Exod.3.* Et audiui ſicut auditur in corde, & non erat prorſus vnde dubitarem. Faciliuſque dubitarem viuere me,quàm non eſſe veritatem,quæ per ea quæ facta *Roma.1.* ſunt intellecta conſpicitur.

ET inſpexi cætera infra te,& vidi nec omnino eſſe, nec omnino non eſſe. *Quo modo creaturę ſunt & non ſunt.* Eſſe quidem, quoniam abs te ſunt: non eſſe autem,quoniam id quod es non ſunt. Id enim vere eſt,quod incommutabiliter manet. Mihi autem inhærere deo bonum eſt, *Cap. xi.* quia ſi non manebo in illo,nec in me potero. *Pſal.72.* Ille autem in ſe manens innouat omnia. Et dominus deus meus es,quoniam bonorum meorum non eges. *Sapien.7. Pſal.115.*

ET manifeſtatum eſt mihi, quoniam bona ſunt quæ corrumpuntur, *Omnia bona quę ſunt.* quæ neque corrumpi poſſent ſi ſumma bona eſſent, neque niſi bona eſſent, corrumpi poſſent:quia ſi ſumma bona eſſent,incorruptibilia eſſent: *Cap. xi.*

ſi aut

ſi autem nulla bona eſſent, quod in eis corrumperetur nō eſſet. Nocet enim corruptio, & niſi bonum minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri non poteſt: aut quod certiſsimū eſt, omnia quę corrumpuntur, priuantur bono. Si autē omni bono priuabuntur, omnino non erunt. Si enim erunt, & corrūpi iā non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. Et quid monſtroſius, quàm ea dicere omni bono amiſſo facta meliora? Ergo ſi omni bono priuabuntur, omnino nulla erunt. Ergo quandiu ſunt, bona ſunt. Ergo quæcunque ſunt bona ſunt. Malúmque illud quòd quærebam vnde eſſet, non eſt ſubſtantia: quia ſi ſubſtātia eſſet, bonum eſſet, Aut enim eſſet incorruptibilis ſubſtantia, magnum vtique bonum, aut ſubſtantia corruptibilis eſſet; quę niſi bona eſſet corrrumpi non poſſet. Itaque vidi & manifeſtatum eſt mihi, quia omnia bona tu feciſti, & prorſus nullæ ſubſtantiæ ſunt, quas tu non feciſti. Et quoniam non æqualia omnia feciſti, ideo ſunt omnia, quia ſingula bona ſunt, & ſimul omnia valde bona? quoniam feciſti deus noſter omnia bona valde.

Lib. 3. de li. arb. ca. 29

Omnia condita laudant deum. cap. iij.

ET tibi omnino non eſt malum; non ſolum tibi, ſed & vniuerſæ creaturæ tuæ, quia extra te non eſt aliquid quod irrumpat & corrumpat ordinē, quem poſuiſti ei. In partibus autem eius quædam quibuſdam quia non conueniunt, mala putantur & eadem ipſa conueniunt aliis & bona ſunt, & in ſemetipſis bona ſunt. Et omnia hæc, quæ ſibi inuicem non conueniunt, conueniunt inferiori parti rerū quam terram dicimus, habentem cælum ſuum nubiloſum atque ventoſum congruum ſibi. Et abſit iam vt dicerem non eſſe iſta: quia & ſi ſola iſta cernerem deſyderarem quidem meliora, ſed iam etiam de ſolis iſtis laudare te deberem: quoniam laudandum te oſtendunt de terra dracones & omnes abyſsi: Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus tempeſtatis: quæ faciunt verbum tuum. Montes & omnes colles ligna fructifera & omnes cedri: Beſtiæ & omnia pecora, reptilia & volatilia pennata: Reges terræ & omnes populi, principes & omnes iudices terræ: Iuuenes & virgines, ſeniores cum iunioribus laudent nomen tuum. Cum vero etiam de cœlis te laudent, laudent te deus noſter in

Pſal. 148.

excelſis

excelſis omnes angeli tui, omnes virtutes tuæ, ſol & luna, omnes ſtellæ & lumen, cœli cœlorum & aquæ quæ ſuper cœlos ſunt laudent nomen tuum. Non iam deſyderabam meliora, quia omnia cogitabam, & meliora quidem ſuperiora quàm inferiora, ſed meliora omnia quàm ſola ſuperiora iudicio ſaniore pendebam.

Sanæ mentis homini nihil diſplicet inter creaturas dei. cap. xiiij.

NOn eſt ſanitas eis quibus diſplicet aliquid creaturæ tuę, ſicut mihi non erat cum diſplicerent multa quę feciſti. Et quia non audebat anima mea vt ei diſpliceret deus meus, nolebat eſſe tuum quicquid ei diſplicebat, & inde ierat in opinionem duarum ſubſtantiarum, & non requieſcebat, & aliena loquebatur, & inde rediens fecerat ſibi deum per infinita ſpacia locorum omnium, & eum putauerat te eſſe, & eum collocauerat in corde ſuo, & facta erat rurſus templum idoli ſui abominandum tibi. Sed poſteaquam fouiſti caput neſcientis, & clauſiſti oculos meos, ne viderent vanitatem, ceſſaui de me paululum & conſopita eſt inſania mea: & euigilaui in te, & vidi te infinitum aliter, & viſus iſte non à carne trahebatur.

Pſal. 118.

Quomodo veritas & falſitas in creaturis. cap. xv.

ET reſpexi alia, & vidi tibi debere quia ſunt, & in te cuncta [infinita] finita: ſed aliter, non quaſi in loco, ſed quia tu es omnitenens manu veritate, & omnia vera ſunt inquantum ſunt, nec quicquam eſt falſitas, niſi cum putatur eſſe quod non eſt. Et vidi quia non ſolum locis ſua quæque ſuis conueniunt, ſed etiam temporibus: & quia tu ſolus, qui æternus es, non poſt innumerabilia ſpacia temporum cœpiſti operari: quia omnia ſpacia temporum, & quæ præterierunt, & quæ præteribunt, nec abirent nec venirent, niſi te operante & manente.

Omnia bona, licet quibuſdã non apta. Cap. xvj.

ET ſenſi & expertus ſum non eſſe mirum, quod palato non ſano pœna eſt panis, qui ſano ſuauis eſt: & oculis ægris odioſa lux, quæ puris amabilis eſt. Et iuſtitia tua diſplicet iniquis: nedum vipera & vermiculus, quæ bona creaſti, apta inferioribus creaturæ tuæ partibus, quibus & ipſi iniqui apti ſunt quanto diſsimiliores ſunt tibi: apti autem ſuperioribus quanto ſimiliores fiunt tibi. Et quæſiui quid eſſet iniquitas, & non inueni ſubſtantiam, ſed à ſumma ſubſtantia te deo detorte in infimam voluntatis peruerſitatem, proiicientis intima ſua, & tumeſcentis foras.

peccatum nihil.

Et

Quæ retardent à cognitione diuinorum. Cap. xvij.

ET mirabar quòd iam te amabam, non pro te phantaſma. Et non inſtabam† frui deo meo, ſed rapiebar ad te decore tuo, móxque diripiebar abs te pondere meo, & ruebam in iſta cum gemitu, & pondus hoc conſuetudo carnalis. Sed mecum erat memoria tui, neq; vllo modo dubitabã eſſe cui cohærerem: ſed nondum eſſe me qui quærerẽ: quoniã corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantẽ. Erámq; certiſsimus quòd inuiſibilia tua à conſtitutione mũdi per ea quæ facta ſunt, intellecta cõſpiciuntur, ſempiterna quoq; virtus & diuinitas tua. Quærẽs enim vnde approbarem pulchritudinẽ corporum, ſiue cęleſtium, ſiue terreſtriũ, & quid mihi præſto eſſet integre de mutabilibus iudicanti & dicẽti, hoc ita eſſe debet, illud non ita. Hoc ergo quærens, vnde iudicarẽ cum ita iudicarem, inueneram incommutabilem & verã veritatis æternitatem ſupra mentem meam commutabilem: atque ita gradatim à corporibus ad ſentientem per corpus animam, atq; inde ad eius interiorem vim, cui ſenſus corporis exteriora annunciaret, & quouſque poſſunt beſtiæ, atque inde rurſus ad ratiocinantem potentiam, ad quam refertur iudicandum quod ſumitur à ſenſibus corporis. Quæ ſe quoque in me comperiens mutabilem, erexit ſe ad intelligentiam ſuam, & abduxit cogitationem à conſuetudine, ſubtrahens ſe à contradicentibus turbis phantaſmatum, vt inueniret quo lumine aſpergeretur, cum ſine vlla dubitatione clamaret, incommutabile præferendum eſſe mutabili: vnde noſſet ipſum incommutabile, quod niſi aliquo modo noſſet, nullo modo illud mutabili certa præponeret, & perueniret ad id quod eſt in ictu trepidantis aſpectus. Tum vero inuiſibilia tua per ea quæ facta ſunt intellecta conſpexi, ſed aciem figere non valui: & repercuſſa infirmitate redditus ſolitis, non mecum ferebam, niſi amantem memoriam, & quaſi olfacta deſiderantem, quæ comedere nondum poſſem.

† *et inſiſtebam.*

Sapien. 9.

Roma. 1.

Solus chriſtus via ad ſalutem. Ca. xviij.

ET quærebam viam comparandi roboris quod eſſet idoneum ad fruendum te, nec inueniebam donec amplecterer mediatorem dei & hominum, hominem Chriſtum Ieſum, qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula, vocantem & dicentem: Ego ſum via, veritas & vita. Et cibum

cui

qui capiendo inualidus eram, miſcentem carni: quoniam verbum caro factum eſt, vt infantiæ noſtræ lacteſceret ſapientia tua, per quam creaſti omnia. Non enim tenebam dominum meum Ieſum Chriſtum, humilis humilem, nec cuius rei magiſtra eſſet eius infirmitas noueram. Verbum enim tuum æterna veritas, ſuperioribus creaturæ tuę partibus ſupereminens, ſubditos erigit ad ſeipſam: in inferioribus autem ædificauit ſibi humilem domum de limo noſtro: per quam ſubdendos deprimeret à ſeipſis, & ad ſe traiiceret ſanans tumorem, & nutriens amorem: ne fiducia ſui progrederentur longius, ſed potius infirmarentur, videntes ante pedes ſuos infirmam diuinitatem ex participatione tunicæ pelliceæ noſtræ, & laſsi proſternerentur in eam, illa autem ſurgens leuaret eos. 1.Tim.2. Roma.9. Ioan 14. Ioan.1.

Quid ſenſerit de Chriſti incarnatione. Cap. xix.

EGo vero aliud putabam, tantúmque ſentiebam de domino Chriſto meo, quantum de excellentis ſapientiæ viro, cui nullus poſſet æquari: præſertim quia mirabiliter natus ex virgine, ad exemplum contemnendorum temporalium pro adipiſcenda immortalitate, diuina pro nobis cura tantam authoritatem magiſterij meruiſſe videbatur. Quid autem ſacramenti haberet, Verbum caro factum, ne ſuſpicari quidem poteram. Tantum cognoueram * ex iis quę de illo ſcripta traderentur, quia manducauit, bibit dormiuit, ambulauit, exhilaratus eſt, contriſtatus eſt, ſermocinatus eſt, non hæſiſſe carnem illam verbo tuo, niſi cum anima & mente humana. Nouit hoc omnis qui nouit incommutabilitatem verbi tui, quam ego iam noueram quantum poteram, nec omnino quicquam inde dubitabam. Etenim nunc mouere membra corporis per voluntatem, nunc non mouere, nunc aliquo affectu affici, nunc non affici, nunc proferre per ſigna ſapientes ſententias, nunc eſſe in ſilentio: propria ſunt mutabilitatis animæ & mentis. Quæ ſi falſa de illo ſcripta eſſent: etiam omnia periclitarentur mendacio, neque in illis literis vlla fidei ſalus generi humano remaneret. Quia itaque vera ſcripta ſunt, totum hominem in Chriſto agnoſcebã, non corpus tãtum hominis, aut cũ corpore ſiue mente animã, † ſed ipſum hominẽ non perſona veritatis, ſed magna quadã naturæ humanę excellentia, & perfectiore participatione Ioan 1. *al. cogitaueram. † animum

ticipatione ſapientiæ præferri cæteris arbitrabar. Alipius autem deum carne indutum, ita putabat credi à catholicis, vt præter deum & carnem, non eſſet in Christo anima, mentémque hominis non exiſtimabat in eo prædicari. Et quoniam bene perſuaſum tenebat, ea quæ de illo memoriæ mandata ſunt ſine vitali & rationali creatura non fieri, ad ipſam Christianam fidem pigrius mouebatur. Sed poſtea hæreticorum Apollinariſtarum hunc errorē eſſe cognoſcens, catholicæ fidei collætatus & contemperatus eſt. Ego autē aliquanto poſterius didiciſſe me fateor in eo quòd verbum caro factum eſt, quo modo catholica veritas à Fotini falſitate dirimatur. Improbatio quippe hæreticorū facit eminere quid eccleſia tua ſentiat, & quid habeat ſana doctrina. O portuit enim & hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fierent inter infirmos.

Tertulianus de carne christi libro, iſta confutat.

1. Cor. 11.

platonici libri varij
Cap. xx.
Roma. 1.

SEd tunc lectis Platonicorum illis libris, poſteaquam inde admonitus quærerem incorpoream veritatem inuiſibilia tua per ea quę facta ſunt intellecta conſpexi, & repulſus ſenſi, quòd per tenebras animæ meæ cōtemplari non ſinerer certus eſſe, te θ & θ infinitum eſſe, nec tamen per locos finitos infinitóſve diffundi, & vere te eſſe qui ſemper idem ipſe eſſes, ex nulla parte nullóque motu aliter aut aliter: *cętera vero ex te eſſe omnia, hoc ſolo firmiſsimo documento quia ſunt. Certus quidem in iſtis eram, nimis tamen infirmus ad fruendum te. Garriebam plane quaſi peritus, & niſi in Christo ſaluatore noſtro viā tuam quærerem, non peritus ſed periturus† eſſem. Iam enim cœperam velle videri ſapiens, plenus pœna mea, & non flebam, inſuper inflabar ſcientia. Vbi enim erat illa edificans charitas à fundamēto humilitatis quod eſt Chriſtus Ieſus? Aut quando illi libri me docerent eam, in quos [me] propterea priuſquam ſcripturas tuas cōſyderarem, credo voluiſti incurrere, vt imprimeretur memoriæ meæ quo modo ex eis affectus eſſem: & cum poſtea in libris tuis manſuefactus eſſem, & curantibus digitis tuis contrectarentur vulnera mea, diſcernerem atque diſtinguerem quid intereſſet inter præſumptionem & confeſsionem, inter videntes quò eundum ſit, nec videntes quà, & viam ducentem ad beatificam patriam, non tantum cernendam, ſed & inhabitandam? Nam ſi primo ſanctis tuis literis informatus

** al. aliter.*

† imperitus.

tus eſſem, & in earum familiaritate obdulcuiſſes mihi, & poſteà in illa volumina incidiſſem, fortaſſe aut abripuiſſent me à ſolidamento pietatis: aut ſi in affectu quem ſalubrem imbiberam perſtitiſſem, putarem etiam ex illis libris eum poſſe concipi, ſi eos ſolos quiſquam didiciſſet.

ITaque auidiſsimè arripui venerabilem ſtylum ſpiritus tui, & præ cæteris Apoſtolum Paulũ, & perierunt illæ quæſtiones, in quibus mihi aliquando viſus eſt aduerſari ſibi & non congruere teſtimoniis legis, & prophetarum textus ſermonis eius. Et apparuit mihi vna facies eloquiorum caſtorum, & exultare cum tremore didici. Et cœpi, & inueni quicquid illac verum legeram, hac cum commendatione gratiæ tuæ didici, vt qui videt non ſic glorietur quaſi non acceperit, non ſolùm id quod videt, ſed etiam vt videat. Quid enim habet quod non accepit? Et vt te qui es ſemper idẽ, non ſolùm admoneat ne vt videat, ſed etiam ſanetur & teneat. Et qui de longinquo videre non poteſt viam, tamen ambulet qua veniat, & videat & teneat, quia & ſi condelectetur homo legi Dei ſecundum interiorem hominem, quid faciet de alia lege in membris ſuis, repugnante legi mentis ſuę, & ſe captiuum ducente in lege peccati, quæ eſt in membris eius? Quoniam iuſtus es Domine, nos autem peccauimus, iniquè fecimus, impiè geſſimus, & grauata eſt ſuper nos manus tua, & iuſtè traditi ſumus antiquo peccatori præpoſito mortis, quia perſuaſit voluntati noſtræ ſimilitudinem voluntatis ſuæ, qua in veritate tua non ſtetit. Quid faciet miſer homo? Quis eum liberabit de corpore mortis huius, niſi gratia tua per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, quem genuiſti coæternum, & creaſti in principio viarum tuarum, in quo princeps huius mundi non inuenit quicquam morte dignum, & occidit eum, & euacuatum eſt chirographum quod erat contrarium nobis? Hoc illæ literæ non habent. Non habent. Non habent illæ paginæ vultum pietatis huius, lachrymas confeſsionis, ſacrificium tuum, ſpiritum contribulatum, cor cõtritum & humiliatum, populi ſalutem, ſponſam, ciuitatem, arram ſpiritus ſancti, poculum pretij noſtri. Nemo ibi cantat: Nónne Deo ſubdita† erit anima mea? Ab ipſo enim ſalutare meum. Etenim ipſe eſt Deus meus & ſalutaris meus, ſuſceptor meus, nõ mouebor amplius.

Quid in ſacris libris inuenerit, non inuentum in Platonicis. cap. xxj.

1. Cor. 4.

Rom. 7.

Dan. 3.

Ioan. 8.

Rom. 7.

Prouer. 8.

Ioan. 14.

Col. 2.

Pſal. 50.

† ſubiecta

Pſal. 61.

Matth.11. plius. Nemo ibi audit vocantem: Venite ad me qui laboratis. Dedignantur ab eo diſcere, quoniam mitis eſt & humilis corde. Abſcondiſti enim hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Et aliud eſt de ſyluestri cacumine videre patriam pacis, & iter ad eam non inuenire, & fruſtra conari per inuia, circum obſidentibus, & inſidiantibus fugitiuis deſertoribus cum principe ſuo leone & dracone: & aliud tenere viam illuc ducentem cura cæleſtis imperatoris munitam, vbi non latrocinantur qui cæleſtem militiam deſeruerunt. Vitant enim eam ſicut ſupplicium. Hæc mihi inuiſcerabantur miris modis, cum minimum Apoſtolorum tuorum legerem, & conſyderaueram opera tua & expaueram.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM,

Liber Octauus.

DEVS meus recorder in gratiarum actione tibi, & confitear miſericordias tuas ſuper me. Perfundātur oſſa mea dilectatione tua, & dicant: Domine quis ſimilis tibi? Dirupiſti vincula mea, ſacrificē tibi ſacrificium laudis. Quomodo dirupiſti ea narrabo, & dicent omnes qui adorant te, cùm audiunt hæc: Benedictus Dominus in cælo & in terra, magnum & mirabile nomen eius. Inhæſerāt præcordiis meis verba tua, & vndique circunuallabar abs te. De vita tua æterna certus eram, quāuis eam in ænigmate, & quaſi per ſpeculum videram. Dubitatio tamen omnis de incorruptibili ſubſtantia, quòd ab illa eſſet omnis ſubſtantia, ablata mihi erat: nec certior de te, ſed ſtabilior in te eſſe cupiebam. De mea vero temporali vita nutabant omnia, & mundandum erat cor à fermento veteri, & placebat via ipſe ſaluator, & ire per eius anguſtias adhuc pigebat. Et immiſiſti in mentem meam, viſúmque eſt bonum in conſpectu meo pergere ad Simplicianum, qui mihi bonus apparebat ſeruus tuus, & lucebat in eo gratia tua. Audieram etiam, quod à iuuentute ſua deuotiſsimè tibi viueret. Iam vero tunc ſenuerat, & longa ætate in tam bono ſtudio ſectandæ vitæ † tuæ, multa expertus, multa edoctus mihi videbatur, & verè ſic erat. Vnde mihi vt proferret volebam conferenti ſecum æſtus meos, quis eſſet aptus modus ſic affecto, vt ego eram ad ambulandum in via tua. Videbam

Accenſus amore diuinorum ad Simplicianum ire ſtatuit. Ca.j.

Pſal. 115.

1. Cor. 13.

† *viæ.*

debam enim plenam Eccleſiam θ tuam, θ & alius ſic ibat, alius autem ſic. Mihi autē diſplicebat quod agebam in ſeculo, & oneri mihi erat valde, non iam inflammātibus cupiditatibus vt ſolebant ſpe honoris & pecuniæ, ad toleran
Pſal. 25. dam illam ſeruitutem tam grauem. Iam enim me illa non delectabant præ dulcedine tua, & decore domus tuæ quam
1. Cor. 7. dilexi, ſed adhuc tenaciter colligabar ex fœmina. Nec me prohibebat Apoſtolus cōiugari, quamuis exhortaretur ad melius, maximè volens omnes homines ſic eſſe, vt ipſe erat. Sed ego infirmior eligebam molliorem locum: Et propter hoc vnum voluebar in cæteris languidus, & tabeſcens curis marcidis, quod & in aliis rebus, quas nolebam pati, congruere cogebar vitæ coniugali, cui deditus con-
Matt. 19. ſtringebar. Audieram ex ore veritatis, eſſe ſpadones qui ſeipſos abſciderunt propter regnum cælorum, ſed qui po
Sap. 13. teſt (inquit) capere, capiat. Vani ſunt certe omnes homines, quibus non ineſt Dei ſcientia, nec de iis quæ videntur bona, potuerunt inuenire eum qui eſt. At ego iam non eram in illa vanitate: tranſcenderam eam, & conteſtante vniuerſa creatura tua, inueneram te creatorem noſtrum, & verbum tuum apud te Deum, tecúmque cum ſpiritu
Ioan. 1. ſancto vnum Deum per quod creaſti omnia. Et eſt aliud genus impiorum, qui cognoſcētes Deum non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt. In hoc quoque incide
Rom. 1. ram, & dextera tua Deus ſuſcepit me, & inde ablatum poſuiſti vbi conualeſcerem, quia dixiſti homini: Ecce pietas eſt ſapientia, & noli velle videri ſapiens, quoniam dicentes
Iob 28. ſe eſſe ſapiētes, ſtulti facti ſunt. Et inueneram iam bonam
Prouer. 3. margaritam, & venditis omnibus quæ haberem emenda
Rom. 1. erat, & dubitabam.

Matt. 13.
De Victorino rhetore conuerſo. Cap. ij.

PErrexi ergo ad Simplicianum patrem in accipienda gratia tunc epiſcopi Ambroſij, & quem verè vt patrem diligebat. Narraui ei circumitus erroris mei. Vbi autem commemoraui legiſſe me quoſdam libros Platonicorum, quos Victorinus quondam rhetor vrbis Romæ, quem Chriſtianum defunctum eſſe audieram, in Latinam linguam tranſtuliſſet, gratulatus eſt mihi quod non in aliorum philoſophorum ſcripta incidiſſem, plena fallaciarum & deceptionum ſecundum elementa huius mūdi, in iſtis autē omnibus modis inſinuari Deum, & eius verbum,

bum. Deinde vt me exhortaretur ad humilitatem Christi, ſapientibus abſconditam, & reuelatam paruulis, Victorinum ipſum recordatus eſt, quem Romæ cùm eſſet familiariſsimè nouerat, déque illo mihi narrauit, quod non ſilebo. Habet enim magnam laudem gratiæ tuæ confitendam tibi, quemadmodũ ille doctiſsimus ſenex, & omnium liberalium doctrinarum peritiſsimus, quique philoſophorum tam multa legerat, & diiudicauerat & dilucidauerat, doctor tot nobilium Senatorũ, qui etiam ob inſigne præclari magiſterij, quod ciues huius mũdi eximium putant, ſtatuam Romano foro meruerat & acceperat, vſque ad illam ætatem venerator idolorum, ſacrorúmque ſacrilegorum † particeps, quibus tunc tota ferè Romana nobilitas inflata ſpirabat populi vſiam, † & omnigenũ deum monſtra, & Anubem latratorẽ, quæ aliquando contra Neptunum & Venerem, contráque Mineruam tela tenuerant, & à ſe victis iam Roma ſupplicabat, quæ iſte ſenex Victorinus tot annos ore terricrepo defenſitauerat, non erubuerit eſſe puer Christi tui, & infans fontis tui, ſubiecto collo ad humilitatis iugũ, & edomita fronte ad crucis opprobrium. O Domine Domine qui inclinaſti cælos & deſcendiſti, tetigiſti montes & fumigauerunt, quibus modis te inſinuaſti illi pectori? Legebat, ſicut ait Simplicianus, ſanctam ſcripturam, omnéſque Chriſtianas literas inueſtigabat ſtudioſiſsimè & perſcrutabatur, & dicebat Simpliciano, nõ palàm ſed ſecretius & familiarius: Noueris me iam eſſe Chriſtianum. Et reſpondebat ille: Non credam, nec deputabo te inter Chriſtianos, niſi in Eccleſia Chriſti te videro. Ille autem irridebat eum dicens: Ergóne parietes faciunt Chriſtianos? Et hoc ſæpe dicebat iam ſe eſſe Chriſtianum, & Simplicianus illud ſæpe reſpondebat, & ſæpe ab illo parietum irriſio repetebatur. Amicos enim ſuos verebatur offendere ſuperbos dæmonicolas, quorum ex culmine Babylonicæ dignitatis, quaſi ex cedris Libani, quas nondum contriuerat Dominus, grauiter ruituras in ſe inimicitias arbitrabatur. Sed poſteaquam legendo, & inhiando auxit † firmitatem, timuítque negari a Chriſto coram angelis ſanctis, ſi eum timeret coram hominibus confiteri, reuſque ſibi magni criminis apparuit, erubeſcendo de ſacramentis humilitatis verbi tui,

Laus platonicorũ. Coloſſ. 2. Matth. 11.

† *ſacrilegiorum.*

† *etiam.*

Pſal. 17.

Pſal. 28.

† *hauſit.*

Matt. 10.

† *ſacrilegiis.* & non erubeſcendo de ſacris ſacrilegis † ſuperborum dæmoniorũ, quæ imitator ſuperbus acceperat: depuduit vanitati & erubuit veritati, ſubitóque & inopinatus ait Simpliciano, vt ipſe narrabat: Eamus in eccleſiam, Chriſtianus volo fieri. At ille non capiens ſe lætitia perrexit cum

Pſal. 111. eo. Vbi autem imbutus eſt primis inſtructionum ſacramentis, non multo pòſt etiam nomen dedit, vt per baptiſmum regeneraretur, mirante Roma, gaudente eccleſia. Su

Pſal. 39. perbi videbant & iraſcebantur, dentibus ſuis ſtridebant & tabeſcebant: ſeruo autem tuo dominus Deus erat ſpes eius, & non reſpiciebat in vanitates & inſanias mendaces. Denique vt ventum eſt ad horam profitendæ fidei: quæ verbis certis conceptis retentiſque memoriter de loco eminentiore in conſpectu populi fidelis Romæ reddi ſolet ab eis, qui acceſſuri ſunt ad gratiam tuam, oblatum eſſe dicebat Victorino à presbyteris, vt ſecretius redderet, ſicut nonnullis qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat: illum autem maluiſſe ſalutem ſuam in conſpectu ſanctæ multitudinis profiteri. Non enim erat ſalus, quam docebat in rhetorica, & tamen eam publice profeſſus erat. Quanto minus ergo vereri debuit manſuetum gregem tuum pronuncians verbum tuum, qui non verebatur in verbis ſuis turbas inſanorum? Itaque vbi aſcendit, vt redderet, omnes ſibimet inuicem quiſque vt eum nouerat, inſtrepuerunt nomen eius ſtrepitu congratulationis. Quis autem ibi non eum nouerat? Et ſonuit preſſo ſonitu per ora cunctorum collætantium: Victorinus, Victorinus. Cito ſonuerunt exultatione, quia videbant eum, & cito ſiluerunt intentione, vt audirent eum. Pronunciauit ille fidem veracem præclara fiducia, & volebãt eum omnes rapere intro in cor ſuum, & rapiebant amando & gaudendo. Hæ rapientium manus erant.

Quod deus & angeli magis gaudẽt in peccatorũ conuerſione. cap. iii.

DEus bone quid agitur in homine, vt plus gaudeat de ſalute deſperatæ animæ, & de maiore periculo liberatæ, quàm ſi ſpes ei ſemper affuiſſet, aut periculum minus fuiſſet? Etenim tu quoque miſericors pater, plus gaudes de vno pœnitente, quàm de nonagintanouem iuſtis, quibus non eſt opus pœnitentia. Et nos cum

Lucę 15. magna iucũditate audimus cum audimus, quàm exultan-

tis

tis paſtoris humeris reportetur ouis quę errauerat:& dra chma referatur in theſauros tuos collætātib' vicinis mulieri quæ inuenit:& lachrymas excutit gaudiū ſolénitatis domus tuæ, cùm legitur in domo tua de minore filio, quoniam mortuus erat & reuixit, perierat & inuētus eſt. Gaudes quippe in nobis & in angelis tuis ſancta charitate ſanctis. Nam tu ſemper idem, qui ea quæ non ſemper nec eodem modo ſunt, eodem modo ſemper noſti omnia. Quid ergo agitur in anima, cùm amplius delectatur inuentis aut redditis rebus, quas diligit, quàm ſi eas ſemper habuiſſet? Conteſtantur enim & cætera, & plena ſunt omnia teſtimoniis clamantibus, ita eſt. Triumphat victor Imperator, & non viciſſet niſi pugnauiſſet. Et quanto maius periculum fuit in prælio, tanto maius gaudium eſt in triumpho. Iactat tempeſtas nauigantes, minatúrque naufragium, omnes futura morte palleſcunt. Tranquillatur cœlum & mare, & exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Aeger eſt charus, & vena eius malum renunciat: omnes qui eum ſaluum cupiunt, ægrotant ſimul animo. Fit ei recte, & nondum ambulat priſtinis viribus, & fit iam tale gaudium, quale non fuit cùm antea ſaluus & fortis ambularet. Eáſque ipſas voluptates humanæ vitæ etiam non inopinatis & præter voluntatem irruentibus, ſed inſtitutis & voluntariis moleſtiis homines acquirunt. Edendi & bibendi voluptas nulla eſt, niſi præcedat eſuriendi & ſitiendi moleſtia. Et ebrioſi quædam ſalſiuſcula comedunt, quo fiat moleſtus ardor, quem dum extinguit potatio, fit delectatio. Et inſtitutum eſt, vt iam pactæ ſponſæ non tradantur ſtatim, ne vilem habeat maritus datam, quam non ſuſpirauerit ſponſus dilatam. Hoc in turpi & execranda lætitia, hoc in ea quæ conceſſa & licita eſt, hoc in ipſa ſynceriſsima honeſtate amicitiæ, hoc in eo, qui mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus eſt. Vbique maius gaudiū, moleſtia maior præcedit. Quid eſt hoc domine Deus meus, cùm tu æternum tibi tuipſe ſis gaudiū, & quædam de te circa te ſemper gaudeant? Quid eſt quod hęc rerum pars alternat defectu & profectu offenſionibus & conciliationibus? An is eſt modus earum, & tantum dediſti eis, cùm à ſummis cœlorum vſque ad ima terrarum, ab initio vſque in finem ſeculorum, ab Angelo vſque ad

Ibidem.

Luca 15.

27. quę. 2. ca. inſtitutū. 4. ſent. di 27. c. de nuptiis.

Luca 15.

vermiculum, à motu primo vſque ad extremum, omnia genera bonorum, & omnia iuſta opera tua ſuis quæque ſedibus locares, & ſuis quæque temporibus ageres? Hei mihi quàm excelſus es in profundis, nuſquam recedis, & vix redimus ad te.

Quare plus lætandum ſit in magni peccatoris conuerſione. cap. iiij.

AGe domine & fac, excita & reuoca nos, accende & rape, flagra, dulceſce, iam amemus & curramus. Nónne multi ex profundiore tartaro cæcitatis, quàm Victorinus redeunt ad te, & accedunt & illuminantur recipientes lumen? Quod ſi qui recipiunt, accipiunt à te poteſtatem vt filij tui fiant. Sed ſi minus noti ſint populis, minus de illis gaudent, etiam qui nouerunt eos. Quando enim cum multis gaudetur, & in ſingulis vberius eſt gaudium, quia feruere faciunt ſe & inflammantur ex alterutro. Deinde quod multis noti, multis ſunt authoritati ad ſalutem, & multis præeunt ſecuturis, ideóq; multum de illis & qui eos præceſſerunt lætantur, quia non de ſolis lætantur. Abſit enim vt in tabernaculo tuo præ pauperibus accipiantur perſonæ diuitum, aut præ ignobilibus nobiles, quando potius infirma mundi elegiſti, vt confunderes fortia, & ignobilia huius mundi elegiſti & contemptibilia, & ea quæ non ſunt tanquam quæ ſunt, vt ea quæ ſunt euacuares. Et tamen idemipſe minimus Apoſtolorũ tuorum, per cuius linguam tu iſta verba ſonuiſti, cum Paulus Proconſul per eius militiam debellata ſuperbia, ſub leni iugo Chriſti tui miſſus eſſet, regis magni prouincialis effectus, ipſe quoque ex priore Saulo Paulus vocari amauit, ob tam magnæ inſigne victoriæ. Plus enim hoſtis vincitur in eo quem plus tenet, & de quo plures tenet. Plus autem ſuperbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine authoritatis. Quanto igitur gratius cogitabatur Victorini pectus, quod tanquam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat Victorini lingua, quo telo grãdi & acuto multos peremerat, abundantius exultare oportuit filios tuos, quia rex noſter alligauit fortem, & videbant vaſa eius erepta mũdari & aptari in honorem tuum, & fieri vtilia domino ad omne opus bonum.

1. Cor. 1. *1. Cor. 15.* *Matth. 12.*

Quæ remorabãtur eũ à conuerſione. c. v.

SEd vbi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino iſta narrauit, exarſi ad imitandum. Ad hoc enim & ille narrauerat. Poſteaquã verò & illud addidit, quòd

imp

imperatoris Iuliani temporibus lege data prohibiti ſunt *Lex Iuliani à ſcholis arcet Chriſtianos.* Chriſtiani docere literaturam & oratoriam, quam legem ille amplexus loquacem ſcholam deſerere maluit, quàm verbum tuum, quo linguas infantium facis diſertas, non mihi fortior quàm fœlicior viſus eſt, quia inuenit occaſionem vacandi tibi. Cui rei ego ſuſpirabam ligatus, non ferro alieno, ſed mea ferrea voluntate. *Sapien.10.* Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat & conſtrinxerat me. Quippe ex voluntate peruerſa facta eſt libido, & dum ſeruitur libidini, facta eſt conſuetudo, & dum conſuetudini non reſiſtitur, facta eſt neceſsitas. Quibus quaſi anſulis quibuſdam ſibimet innexis, vnde catenam appellauit, tenebat me obſtrictum dura ſeruitus. Voluntas autem noua, quæ mihi eſſe cœperat, vt te gratis colerem, fruíque te vellem deus ſola certa iocunditas, nondum erat idonea ad ſuperandam priorem vetuſtate roboratam. Ita duæ voluntates meæ, vna vetus, alia noua, illa carnalis, illa ſpiritalis confligebant inter ſe, atque diſcordando diſſipabant animam meam. Sic intelligebam meo ipſo experimento, id quod legeram, quo modo caro concupiſceret aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Ego quidem in vtroque, ſed magis ego in eo quod in me *Galat.5.* approbabam, quàm in eo quod in me improbabam. Ibi enim magis iam non ego, quia ex magna parte id patiebar inuitus, quàm faciebam volens. Sed tamen conſuetudo aduerſus me pugnatior ex me facta erat, quoniam volens quò nollem perueneram. Et quis iure contradiceret, cùm peccantem iuſta pœna ſequeretur? Et non erat iam vlla excuſatio, qua videri mihi ſolebam, propterea nondum me contempto ſeculo ſeruire tibi, quia incerta mihi eſſet perceptio veritatis. Iam enim & ipſa certa erat, ego autem adhuc terra obligatus, militare tibi recuſabam, & impedimentis omnibus ſic timebam expediri, quemadmodum impediri timendum eſt. Ita ſarcina ſeculi velut ſomno aſſolet dulciter premebar, & cogitationes quibus meditabar in te, ſimiles erant conatibus expergiſci volentium, qui tamen ſuperati ſoporis altitudine remerguntur. Et ſicut nemo eſt qui dormire ſemper velit, omniúmque ſano iudicio vigilare præſtat: differt tamen plerunque homo ſomnum excutere, cum gra-

nis torpor in membris eſt, cúmque iam diſplicentem carpit libentius, quamuis ſurgendi tempus aduenerit: ita certum habebam eſſe melius tuæ charitati me dedere, quàm meæ cupiditati cedere. Sed illud placebat & vincebat, hoc libebat & vinciebat. Non enim erat quod tibi reſponderem dicenti mihi: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus: & vndique oſtendenti vera te dicere, non erat omnino, quod reſponderem veritate conuictus, niſi tantum verba lenta & ſomnolenta: Modo, ecce modo, ſine paululum. Sed modo & modo non habebant modum, & ſine paululum, in longum ibat. Fruſtra condelectabar legi tuæ ſecundum interiorem hominem, cùm lex alia in membris meis repugnaret legi mentis meæ, & captiuum me duceret in lege peccati, quæ in membris meis erat. Lex enim peccati eſt violentia conſuetudinis, qua trahitur & tenetur etiam inuitus animus, eo merito, quo in eam volens illabitur. Miſerum ergo me quis liberaret de corpore mortis huius, niſi gratia tua per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum?

Ephe. 5.

Roma. 7.

Pontitianus narrat Antonij vitã. cap. vj.

ET de vinculo quidem deſyderij concubitus, quo arctiſsime tenebar, & ſecularium negociorum ſeruitute, quemadmodum me exemeris narrabo, & confitebor nomini tuo domine adiutor meus & redemptor meus. Agebam ſolita creſcente anxietudine, & quotidie ſuſpirabam tibi: Frequentabam Eccleſiam tuam quantum vacabat ab eis negotiis, ſub quorum pondere gemebam. Mecum erat Alipius ocioſus ab opere iuriſperitorum poſt aſſeſsionem tertiam, expectans quibus iterum conſilia venderet, ſicut ego vendebam dicendi facultatem, ſi qua docendo præſtari poteſt. Nebridius autem amicitiæ noſtræ ceſſerat, vt omnium noſtrum familiariſsimo Verecundo Mediolanenſi & ciui & grammatico ſubdoceret, vehementer deſyderanti & familiaritatis iure flagitanti, de numero noſtro fidele adiutorium, quo indigebat nimis. Non itaque Nebridium cupiditas commodorum eò traxit, maiora enim poſſet ſi vellet de literis agere, ſed officio beneuolentiæ petitionem noſtram contemnere noluit amicus dulciſsimus & mitiſsimus. Agebat autem illud prudentiſsime, cauens innoteſcere perſonis ſecundum

dum hoc ſeculum maioribus, deuitans in eis omnem inquietudinem animi, quem volebat habere liberum, & quàm multis poſſet horis feriatum ad quęrendum aliquid vel legendum, vel audiendum de ſapientia. Quodam igitur die, non recolo cauſam, qua erat abſens Nebridius, cũ ecce ad nos domum venit & ad me & Alipium Potitianus quidam ciuis noſter inquantum Afer, præclarè in palatio militans, neſcio quid à nobis volebat. Et conſedimus vt colloqueremur, & forte ſupra menſam luſoriam, quæ ante nos erat, attendit codicem, tulit, aperuit, inuenit Apoſtolum Paulum, inopinate ſanè: putauerat enim aliquid de libris, quorum profeſsio me conterebat. Tum verò arridens méque intuens, gratulatorie miratus eſt, quod eas & ſolas præ oculis meis literas repente comperiſſet. Chriſtianus quippe & fidelis erat, & ſæpe tibi deo noſtro proſternebatur in Eccleſia crebris & diuturnis orationibus. Cui ego cum indicaſſem illis me ſcripturis curam maximam impendere, ortus eſt ſermo ipſo narrante de Antonio Aegyptio monacho, cuius nomen excellenter clarebat apud ſeruos tuos, nos autem vſque in illam horam latebat. Quod ille vbi comperit, immoratus eſt in eo ſermone, inſinuans tantum virum ignorantibus, & admirans eandem noſtram ignorantiam. Stupebamus autem audientes tam recenti memoria, & propè noſtris temporibus, teſtatiſsima mirabilia tua in fide recta & catholica eccleſia. Omnes mirabamur, & nos, quia tam magna erant, & ille, quia inaudita nobis erant. Inde ſermo eius deuolutus eſt ad monaſteriorum greges, & mores ſuaueolentiæ tuæ, & vbera deſerta eremi, quorum nos nihil ſciebamus. Et erat monaſterium Mediolani plenũ bonis fratribus extra vrbis mœnia ſub Ambroſio nutritore, & non noueramus. Pertendebat ille & loquebatur adhuc, & nos intenti tacebamus. Vnde incidit vt diceret neſcio quando ſe & tres alios contubernales ſuos nimirum apud Treueros, cum Imperator pomeridiano Circenſium ſpectaculo teneretur, exiſſe deambulatum in hortos muris contiguos, atque illic vt forte combinati ſpaciabantur, vnum ſecum ſeorſum, & alios duos itidem ſeorſum pariterque digreſſos: ſed illos vagabundos irruiſſe in quãdam caſam, vbi habitabant quidam ſerui tui,

Anto. monachus.

Treueri.

ſpiritu

ſpiritu pauperes,qualium eſt regnum cœlorum, & inue-
Matth.5. niſſe ibi codicem in quo ſcripta erat vita Antonij. Quam legere cœpit vnus eorum,& mirari & accendi, & inter legendum meditari arripere talem vitam,& relicta militia ſeculari ſeruire tibi. Erat autem ex eis quos dicunt agentes in rebus. Tunc ſubito repletus amore ſancto & ſobrio pudore,iratus ita ſibi coniecit oculos in amicum,& ait illi: Dic quæſo te,omnibus iſtis laboribus noſtris quò ambimus peruenire? Quid quærimus? Cuius rei cauſa militamus? Maiórne eſſe poterit ſpes noſtra in palatio,quàm vt amici Imperatoris ſimus? Et ibi quid non fragile, plenúmque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quamdiu iſtud erit? Amicus autem dei ſi voluero,ecce nunc fio. Dixit hoc, & turbidus parturitione nouæ vitæ,reddidit oculos paginis, & legebat, & mutabatur intus vbi tu videbas, & exuebatur mundo mens eius,vt mox apparuit. Namque dum legit & voluit fluctus cordis ſui,infremuit aliquando & diſcreuit,decreuítque meliora,†iam iamque tuus ait amico ſuo: Ego iam abrupi me ab illa ſpe noſtra,& deo ſeruire ſtatui,& hoc ex hora hac,in hoc loco agredior. Te ſi piget imitari,noli aduerſari. Reſpondit illi adhærere ſe ſocio tantæ mercedis tantęq; militiæ. Et ambo iam tui ædificabant turrim ſumptu idoneo relinquendi omnia & ſequendi te. Tum Potitianus,& qui cum eo per alias horti partes deambulabant quærentes eos, deuenerunt in eundem locum, & inuenientes admonuerunt vt redirent, quoniam declinaſſet dies. At illi narrato placito & propoſito ſuo, quóque modo in eis talis voluntas orta eſſet atque firmata, petiuerunt ne ſibi moleſti eſſent,ſi adiungi recuſarent. Iſti autem nihilo mutati à priſtinis,fleuerunt ſe tamé vt dicebat, atque illis pie congratulati ſunt, & commendauerunt ſe orationibus eorum,& trahentes cor in terra abierunt in palatium,illi autem affigentes cor cœlo,manſerunt in caſa. Et ambo habebãt ſponſas. Quę poſteaquam hoc audierunt, dicauerunt etiam ipſi virginitatem tibi. Narrabat hęc Potitianus.

† iamque quietus.

Diſplicuit ſibi audito Potitiano.

TV autem domine inter verba eius retorquebas me ad meipſum auferens me à dorſo meo vbi me poſueram,dum nollem me attendere,& conſtituebas me ante

ante faciem meam, vt viderem quàm turpis eſſem, quàm diſtortus & ſordidus, maculoſus & vlceroſus. Et videbam & horrebam, & quo à me fugerem non erat. Et ſi conabar à me auertere aſpectum, narrabat ille quod narrabat, & tu me rurſus opponebas mihi, & impingebas me in oculos meos, vt inuenirem iniquitatem meam & odiſſem. Noueram eam, ſed diſſimulabam, & conniuebam† & obliuiſcebar. Tunc vero, quando ardentius amabam illos de quibus audiebam ſalubres affectus, quod ſe totos ſibi ſanandos dederant, tanto execrabilius me comparatum eis oderam. Quoniam multi mei anni mecum effluxerant, forte duodecim anni, ex quo ab vndeuiceſimo anno ætatis meę, lecto Ciceronis Hortenſio, excitatus eram ſtudio ſapientiæ & differebam contempta fœlicitate terrena ad eam inueſtigandam vacare, cuius non inuentio, ſed vel ſola inquiſitio iam prępone nda erat, etiam inuentis theſauris regniſque gentium, & ad nutum circunfluentibus corporis voluptatibus. At ego adoleſcens miſer valde, miſer in exordio ipſius adoleſcētiæ etiam petieram à te caſtitatem, & dixeram: Da mihi caſtitatem & continentiam, ſed noli modo. Timebam enim ne me cito exaudires, & cito ſanares à morbo concupiſcentiæ, quam malebam expleri quàm extingui. Et ieram per vias prauas ſuperſtitione ſacrilega, nō quidem certus in ea, ſed quaſi præponens eam certis, quæ non pie quærebam, ſed inimice oppugnabam. Et putaueram me propterea differre de die in diem contempta ſpe ſeculi te ſolum ſequi, quia nō mihi apparebat certum aliquid, quò dirigerem curſum meum. Et venerat dies quo nudarer mihi, & increparet me conſcientia mea: Vbi es lingua? Nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te abiicere ſarcinam vanitatis. Ecce iam certum eſt, & illa te adhuc premit, humeríſque liberioribus pennas recipiunt, qui neque in quærendo ita attriti ſunt, neç decēnio & amplius iſta meditati. Ita rodebar intus, & confundebar pudore horribili vehementer, cum Potitianus talia loqueretur. Terminato autem ſermone & cauſa qua venerat, abiit ille. Et ego ad me, quæ non in me dixi? Quibus ſententiarum verberibus non flagellaui animam meam, vt ſequeretur me conantem poſt te ire? Et renitebatur, recuſabat, & non ſe excuſabat. Conſumpta erant & conuicta argu-

menta

† *c*. *lib*. *bl*

Sup. *lib*. 3. *cap*. 4.

menta omnia, remanſerat muta trepidatio, & quaſi mortem reformidabat reſtringi à fluxu conſuetudinis quo tabeſcebat in mortem.

In horto quid fecerit.
Cap. viij.
† hoc? quid.

TVm in illa grandi rixa interioris domus meæ quam fortiter excitaueram cum anima mea in cubiculo noſtro corde meo, tam vultu quam mente turbatus, inuado Alipium & exclamo: Quid patimur? Quid eſt hoc, quod † audiſti? Surgunt indocti & cœlum rapiunt, & nos cum doctrinis noſtris ſine corde, ecce vbi volutamur in carne & ſanguine? An quia præceſſerunt, pudet ſequi, & non pudet nec ſaltem ſequi? Dixi, neſcio quæ talia, & abripuit me ab illo æſtus meus, cum taceret attonitus intuens me. Neque enim ſolita ſonabam, plúſque alloquebantur animum meum frons, genæ, oculi, color, modus vocis, quàm verba quæ promebam, Hortulus quidam erat hoſpitij noſtri, quo nos vtebamur ſicut tota domo. Nam hoſpes ibi non habitabat dominus domus. Illuc me abſtulerat tumultus pectoris, vbi nemo impediret ardentem litem quam mecum aggreſſus eram, donec exiret quà tu ſciebas. Ego autem non ſciebam, ſed tantum inſaniebam ſalubriter, & moriebar vitaliter, gnarus quid mali eſſem, & ignarus quid boni poſt paululum futurus eſſem. Abſceſſi ergo in hortum, & Alipius pedem poſt pedem. Neque enim ſecretum meum non erat, vbi ille aderat. Aut quando me ſic affectum deſereret? Sedimus quantum potuimus remoti ab ædibus. Ego fremebam ſpiritu indignans turbulentiſsima indignatione, quod non irem in placitum & pactum tecum deus meus, in quod eundum eſſe omnia oſſa mea clamabant, & in cœlum tollebant laudibus, & non illuc ibatur nauibus, aut quadrigis aut pedibus, quantum ſaltem de domo in eum locum ieram vbi ſedebamus. Nam non ſolum ire, verumetiam peruenire illuc, nihil erat aliud quàm velle ire, ſed velle fortiter & integre, non ſemiſauciam hac atque hac verſare & iactare voluntatem, partem aſſurgentem cum alia parte cadente luctantem. Denique tam multa faciebam corpore in ipſis cũctationis æſtibus, quæ aliquando volunt homines & non valent, ſi aut ipſa membra non habeant, aut ea vel colligata vinculis, vel reſoluta languore, vel quoquo modo impedita ſint. Si vulſi cap

ſi capillum, ſi percuſſi frontem, ſi conſertis digitis amplexatus ſum genu, quia volui feci. Potui autem velle & non facere, ſi mobilitas membrorum non obſequeretur. Tam multa ergo feci, vbi non hoc erat velle quod poſſe: & non faciebam, quod & incõparabili affectu amplius mihi placebat, & mox vt vellem poſſem, quia mox vt vellem vtique vellem. Ibi enim facultas ea quæ voluntas, & ipſum velle iam facere erat, & tamen non fiebat: faciliúſque obtemperabat corpus tenuiſsimæ voluntati animę, vt ad nutum membra mouerentur, quàm ipſa ſibi anima ad voluntatem ſuam magnam in ſola voluntate perficiendam.

Animus quare ad bonum tardus. Cap. ix.

VNde hoc monſtrum? & quare iſtud? Luceat miſericordia tua, & interrogem ſi forte mihi reſpondere poſsint latebrę pœnarum hominum, & tenebroſiſsimæ contritiones filiorum Adam. Vnde hoc monſtrum, & quare iſtud? Imperat animus corpori, & paretur ſtatim, imperat animus ſibi & reſiſtitur. Imperat animus vt moueatur manus, & tanta eſt facilitas, vt vix à ſeruitio diſcernatur imperium: Et animus animus eſt, manus autem corpus eſt. Imperat animus vt velit animus, nec alter eſt, nec facit tamen. Vnde hoc monſtrum, & quare iſtud? Imperat (inquam) vt velit, qui non imperaręt niſi vellet, & non fit quod imperat. Sed non ex toto vult, non ergo ex toto imperat. Nam intantum imperat, inquantum vult, & intantum non fit quod imperat, inquãtum non vult. Quoniam voluntas imperat vt ſit voluntas, nec alia ſed ipſa. Non vtique plena imperat, ideo non eſt quod imperat. Nam ſi plena eſſet, nec imperaret vt eſſet, quia iam eſſet. Non igitur monſtrum partim velle, partim nolle, ſed egritudo animi eſt, quia non totus aſſurgit veritate ſubleuatus, conſuetudine prægrauatus. Et ideo ſunt duæ voluntates, quia vna earum tota non eſt, & hoc adeſt alteri quod deeſt alteri.

Varia voluntas. Cap. x.

PEreant à facie tua deus, ſicuti pereunt vaniloqui & mentis ſeductores, qui cum duas voluntates in deliberando animaduerterint, duas naturas duarum mentium eſſe aſſeuerãt, vnam bonam, alteram malam. Ipſi vero mali ſunt, cum iſta mala ſentiũt, & idẽ ipſi boni erut ſi vera ſenſerint, veríſque conſenſerint, vt dicat eis apoſtolus

ſtolus tuus: Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc autem lux in
Ephe.5. domino. Illi enim dum volunt eſſe lux, non in domino, ſed in ſeipſis, putando animæ naturam hoc eſſe quod deus eſt, ita facti ſunt denſiores tenebræ: quoniam longius à te receſſerunt horrenda arrogantia, à te vero lumine illuminante omnem hominem venientem in hunc mundum. At
Ioan.1. tendite quid dicatis, & erubeſcite, & accedite ad eum & il-
Pſalm.33. luminamini, & vultus veſtri non erubeſcent. Ego cum deliberabam vt iam ſeruirem domino [deo] meo, ſicut diu diſpoſueram, ego eram qui volebam, ego qui nolebam, ego ego eram. Nec plene volebam, nec plene nolebam. Ideo mecum contendebam, & diſsipabar à meipſo. Et ipſa diſsi patio me inuito quidem fiebat, nec tamen oſtendebat na-
† meæ. turam mentis alienę, ſed pœnam meam†. Et ideo non
Rom.1.7. iam ego operabar illam, ſed quod habitabat in me peccatum de ſupplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam. Nam ſi tot ſunt contrariæ naturæ, quot voluntates ſibi re ſiſtunt: non iam duæ, ſed plures erunt. Si deliberet quiſquam vtrum ad conuenticulum eorum pergat, an ad theatrum: clamant iſti. Ecce duæ naturæ, vna bona hac ad conuenticulum ducit, altera mala illac ad theatrum reducit. Nam vnde iſta cunctatio ſibimet aduerſantium voluntatum? Ego autem dico ambas malas, & quæ ad illos ducit, & quę ad theatrum reducit. Sed non credunt niſi bonam eſſe qua itur ad eos. Quid ſi ergo quiſquam noſtrum deliberet, & ſecum altercantibus duabus voluntatibus fluctuet, vtrum ad theatrum pergat, an ad eccleſiam noſtram, nonne & iſti quid reſpondeant fluctuabunt? Aut enim fatebuntur quod nolunt, bona voluntate pergi in Eccleſiam noſtram, ſicut in eam pergunt qui ſacramentis eius imbuti ſunt atque detinentur aut duas malas naturas & duas malas mentes in vno homine confligere putabunt & non erit verum quod ſolent dicere, vnā bonam θ & θ alteram malam, aut conuertentur ad verum & non negabunt, cum quiſque deliberat animā vnam diuerſis voluntatibus æſtuare. Iam ergo non dicant, cum duas voluntates in homine vno aduerſari ſibi ſentiunt, duas contrarias mentes de duabus contrariis ſubſtantiis, & de duobus con trariis principiis contendere: vnam bonam, alteram malam. Nam tu Deus verax improbas eos, & redarguis atque

conuincis

conuincis eos, ſicut in vtraque mala voluntate, cùm quiſq; deliberat vtrum hominem veneno interimat an ferro: vtrum fundum alienum illum, an illum inuadat, quando vtrunque non poteſt, vtrum emat voluptatem luxuria, an pecuniam ſeruet auaritia: vtrum ad circum pergat, an ad theatrum, ſi vno die vtrunque exhibeatur: addo etiam tertium, an ad furtum de domo aliena ſi ſubeſt occaſio: addo & quartum, an ad committendum adulterium, ſi & inde ſimul facultas aperitur, ſi omnia concurrant in vnum articulum temporis, pariterque capiantur omnia quæ ſimul agi nequeunt. Diſcerpũt enim animum ſibimet aduerſantibus quatuor voluntatibus, vel etiam pluribus in tãta copia rerum quæ appetuntur, nec tamen tantam multitudinem diuerſarum ſubſtantiarum ſolent dicere: ita & in bonis voluntatibus. Nam quęro ab eis, vtrum bonum ſit delectari lectione apoſtoli, & vtrum bonum ſit delectari pſalmo ſobrio, & vtrum bonum ſit Euangeliũ diſſerere: Reſpondebunt ad ſingula: Bonum. Quid ſi ergo pariter delectent omnia ſimúlque vno tempore. Nónne diuerſę voluntates diſtendunt cor hominis cùm deliberatur quid potiſſimum arripiamus? Et omnes bonæ ſunt, & certant ſecum donec eligatur vnum quo feratur tota voluntas vna, quæ in plures diuidebatur. Ita etiam cùm ęternitas delectat ſuperius, & temporalis boni voluptas retentat inferius, eadem anima eſt non tota voluntate illud aut hoc volens, & ideo diſcerpitur graui moleſtia, dum illud veritate præponit, hoc familiaritate non ponit.

SIc ægrotabam & excruciabar accuſans memetipſum ſolito acerbius nimis, ac voluens & verſans me in vinculo meo, donec abrumperetur totum quo iam exiguo tenebar, ſed tenebar tamen: & inſtabas tu in occultis meis Domine ſeuera miſericordia, flagella ingeminans timoris & pudoris, ne rurſus ceſſarem, & non abrumperetur idipſum exiguum, & tenue quod remanſerat, & reualeſceret iterum, & me robuſtius alligaret. Dicebam enim apud me intus: Ecce modo fiat, modo fiat. Et cum verbo iam ibam in placitum, iam penè faciebam & nõ faciebam: nec relabebar tamen in priſtina, ſed de proximo ſtabam & reſpirabam, & item conabar & paulominus ibi eram, & paulominus iam iámque attingebam & tenebam, & non *Lucta ſpiritus & carnis in Aug. Cap. xj.*

ibi eram nec attingebam nec tenebam, hæſitans mori morti, & vitæ viuere, plúſque in me valebat deterius inolitum, quàm melius inſolitum, punctúmque ipſum temporis, quo aliud futurus eram, quanto propius admouebatur, tanto ampliorem incutiebat horrorem, ſed non recutiebat retro, nec auertebat, ſed ſuſpendebat. Retinebant me nugæ nugarum, & vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ, & ſuccutiebant veſtem meam carneam, & ſubmurmurabant: Dimittis ne nos? Et à momento iſto non erimus tecum vltra in æternum, & à momento iſto non tibi licebit hoc & illud vltra in æternum? Et quæ ſuggerebant in eo quod dixi hoc & illud, quæ ſuggerebant Deus meus, auertat ab anima ſerui tui miſericordia tua: Quas ſordes ſuggerebant, quæ dedecora? Et audiebam eas iam longe minus quàm dimidius, non tanquam libere contra dicentes eundo in obuiam, ſed veluti à dorſo muſsitantes, & diſcedentem, quaſi furtim vellicantes vt reſpicerem, retardabant tamen me cunctantem abripere atque excutere ab eis & tranſilire quò vocabar, cùm diceret mihi conſuetudo violenta: Putáſne ſine iſtis poteris? Sed iam tepidiſsimè hoc dicebat. Aperiebatur enim ab ea parte qua intenderem faciem, & quò tranſire trepidabam, caſta dignitas continentiæ, ſerena & non diſſolute hilaris, honeſtè blandiens, vt venirem neque dubitarem, & extendens ad me ſuſcipiendum, & amplectendum pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri, & puellæ, ibi iuuentus multa, & omnis ætas, & graues viduæ, & virgines anus, & in omnibus ipſa continentia nequaquam ſterilis, ſed fœcunda mater filiorum gaudiorum de marito te Domine. Et irridebat me irriſione exhortatoria, quaſi diceret: Tu non poteris quod iſti & iſtæ? An vero iſti & iſtæ in ſemetipſis poſſunt, ac non in domino Deo ſuo? Dominus Deus eorum me dedit eis, Quid in te ſtas & non ſtas? Proiice te in eum, noli metuere, non ſe ſubtrahet vt cadas. Proiice te ſecurus, excipiet te & ſaluabit † te. Et erubeſcam nimis quia illarum nugarũ murmur adhuc audiebam, & cunctabundus pendebam, Et rurſus illa, quaſi diceret: Obſurdeſce aduerſus immunda illa membra tua ſuper terram, vt mortificentur. Narrant tibi delectationes, ſed non ſicut lex Domini Dei tui. Iſta

† *ſanabit.*

Coloſ. 3.

Pſal. 118.

contro

controuerſia in corde meo, non niſi de meipſo aduerſus meipſum. At Alipius affixus lateri meo, inuſitati motus mei exitum tacitus operiebatur.

VBi verò à fundo arcano alta conſyderatio contraxit & congeſsit totam miſeriam meam in conſpectum cordis mei, oborta eſt procella ingens ferens ingentem imbrem lachrymarum. Et vt totum effunderem cum vocibus ſuis, ſurrexi ab Alipio. Solitudo mihi ad negotium flēdi aptior ſuggerebatur. Et ſeceſsi remotius quàm vt poſſet mihi oneroſa eſſe etiam eius præſentia. Sic tum eram, & ille ſenſit neſcio quid. Aliquid enim puto dixeram, in quo apparebat ſonus vocis meæ iam fletu grauidus, & ſic ſurrexeram. Manſit ergo ille vbi ſedebamus, nimie ſtupens. Ego ſub quadam fici arbore ſtraui me, neſcio quomodo & dimiſi habenas lachrymis, & proruperunt flumina oculorum meorũ, acceptabile ſacrificium tuum. Et non quidem his verbis, ſed in hac ſententia multa dixi tibi: Et tu Domine vſquequo? Vſquequo Domine iraſceris in finem? Ne memor fueris iniquitatum noſtrarum antiquarum. Sentiebam enim me ab eis teneri, & iactabam voces miſerabiles: Quamdiu, quamdiu, cras & cras? Quare non modo, quare non hac hora finis turpitudinis meæ? Dicebam hæc & fiebam amariſsima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis, & crebro repetentis quaſi pueri an puellæ, neſcio: Tolle lege, tolle lege. Statímque mutato vultu intentiſsimus cogitare cœpi, vtrúmnam ſolerent pueri in aliquo genere ludendi cantare tale aliquid, nec occurrebat omnino audiuiſſe me vſpiam. Repreſſóque impetu lachrymarum ſurrexi, nihil aliud interpretans diuinitus mihi iuberi, niſi vt aperirem codicem, & legerem quod primum caput inueniſſem. Audieram enim de Antonio, quod ex Euangelica lectione, cui forte ſuperuenerat admonitus fuerit tanquam ſibi diceretur quod legebatur: Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælis, & veni ſequere me: & tali oraculo confeſtim ad te eſſe conuerſum. Itaque concitus redij ad eum locum, vbi ſedebat Alipius: Ibi enim poſueram codicem Apoſtoli cùm inde ſurrexerã. Arripui, aperui, & legi in ſilentio capitulum, quo primum coniecti ſunt oculi mei.

Vocis admonitu quomodo totus conuerſus. cap. xij.

Pſal. 6.
Pſal. 78.
Matt. 19

Rom.13. mei. Non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in cõtentione & æmulatione, ſed induite Dominum Ieſum Chriſtum, & carnis prouidentiam ne feceritis in concupiſcentiis. Nec vltra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fine huiuſce ſententiæ quaſi luce ſecuritatis infuſa cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt. Tum interiecto aut digito, aut neſcio quo alio ſigno, codicem clauſi, & tranquillo iam vultu indicaui Alipio. At ille quid in ſe ageretur quod ego neſciebam, ſic indicauit: Petit videre quid legiſſem, Oſtendit, & attendit etiam vltra quàm ego legeram,
Rom.14. & ignorabam quid ſequeretur. Sequebatur vero, Infirmum autem in fide aſſumite. Quod ille ad ſe retulit, mihíque aperuit. Sed tali admonitione firmatus eſt, placitóque ac propoſito bono, & congruentiſsimo ſuis moribus quibus à me in melius iam olim valde longéque diſtabat, ſine vlla turbulenta cunctatione coniunctus eſt. Inde ad matrem ingredimur, indicamus, gaudet: narramus quemadmodum geſtum ſit, exultat & triumphat, & benedicit tibi qui potens es vltra quàm petimus, aut intelligimus facere: quia tanto amplius ſibi à te conceſſum de me videbat, quàm petere ſolebat miſerabilibus eius flebilibúſque
Epheſ.3. gemitibus. Conuertiſti enim ita me ad te, vt nec vxorem
Supra lib. quærerem, nec aliquam ſpem ſeculi huius, ſtãs in ea re-
3.cap.11. gula fidei, in qua me ante tot annos ei reuelaueras.
Pſal.29. Et conuertiſti luctum eius in gaudium multò vberius quàm voluerat, & multò charius atque caſtius quàm de nepotibus carnis meæ requirebat.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM,

Liber Nonus.

DOMINE ego ſeruus tuus, ego ſeruus tuus, & filius ancillæ tuæ: Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis. Laudet te cor meum, & lingua mea, & omnia oſſa mea dicant: Domine quis ſimilis tibi? Dicant, & reſponde mihi, & dic animæ meæ, ſalus tua ego ſum. Quis igitur ego, & qualis ego? Quid non mali ego? An facta mea: aut ſi non facta, dicta mea: aut ſi non dicta, voluntas mea fuit? Tu autem Domine bonus & miſericors, & dextera tua reſpiciens profunditatẽ mortis meę, & à fundo cordis mei exhauriens abyſſum corruptionis. Et hoc erat totum nolle quod volebas, & velle quod nolebas. Sed vbi erat tam annoſo tempore, & de quo imò altóque ſecreto euocatum eſt in momento liberum arbitrium meum, quo ſubderem ceruicem leni iugo tuo, & humeros leui ſarcinæ tuæ, Chriſte Ieſu, adiutor meus & redemptor meus? Quàm ſuaue mihi ſubito factum eſt carere ſuauitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eiiciebas enim eas à me, vera & tu ſumma ſuauitas, eiiciebas & intrabas pro eis omni voluptate dulcior, ſed non carni & ſanguini: omni luce clarior, ſed omni ſecreto interior, omni honore ſublimior, ſed non ſublimibus in ſe. Iam liber erat animus meus à curis mordacibus ambiendi & acquirendi, & volutandi atque ſcalpendi ſcabiem libidinum, & garriebam tibi claritati meæ, & diuitiis meis, & ſaluti meæ Domino Deo meo.

Pſal. 115. *Laudat Dei bonitatem agnoſcẽs ſuam miſeriam.* *Cap. 1.* *Pſal. 82.* *Pſal. 34.* *Matth. 11.*

Deſerit Rhetoricæ profeſsio- nem, ca. ij. ET placuit mihi in conſpectu tuo non tumultuoſe ab ripere, ſed leniter ſubtrahere miniſterium linguæ meæ nundinis loquacitatis, ne vlterius pueri meditantes, non legem tuam, non pacem tuam, ſed inſanias mendaces, & bella forenſia mercarentur ex ore meo arma furori ſuo. Et opportune iam paucisſimi dies ſupererant ad vindemias feriales, & ſtatui tolerare illos, vt ſolenniter abſcederem, & redemptus à te iam non redirem venalis. Conſilio ergo noſtrum erat coram te, coram hominibus autem niſi noſtris non erat. Et conuenerat inter nos ne *Pſalm. 83.* paſsim cuiquam effunderetur, quanquam tu nobis à con- *Pſal. 119.* ualle plorationis aſcendentibus & cantantibus canticum graduum, dederas ſagittas acutas, & carbones vaſtatores aduerſus linguam ſubdolam, velut conſulendo contradicentem, & ſicut cibum aſſolet amando conſumentem. Sagittaueras tu cor noſtrum charitate tua, & geſtabamus verba tua trāsfixa viſceribus, & exempla ſeruorum tuorum, quos de nigris lucidos, & de mortuis viuos feceras, congeſta in ſinum cogitationis noſtræ vrebant & aſſumebant grauem torporem, ne in ima vergeremus, & accendebant nos valide, vt omnis ex lingua ſubdola contradictionis flatus inflammare nos acrius poſſet, non extinguere. Veruntamen quia propter nomen tuum quod ſanctificaſti per terras, etiam laudatores vtique haberet, votum & propoſitum noſtrum, iactantiæ ſimile videbatur, non operiri tam proximum feriarum tempus, ſed de publica profeſsione, atque ante oculos omnium ſita ante diſcedere, vt conuerſa in factum meum ora cunctorum intuentium, quàm vicinum vindemialium diem præuenire voluerim, *Roma. 14.* multa dicerent quod quaſi appetiſſem magnus videri. Et quo mihi erat iſtud, vt putaretur & diſputaretur de anima mea, & blaſphemaretur bonum noſtrũ? Quinetiam quod ipſa æſtate literario labori nimio pulmo meus cedere cœperat, & difficulter trahere ſuſpiria, doloribúſque pectoris teſtari ſe ſauciũ, vocémq; clariorem productiorémve recuſare, primo perturbauerat me, quia magiſterij illius ſarcinam penè iam neceſsitate deponere cogebar, aut ſi curari & conualeſcere potuiſſem, certe intermittere. Sed vbi plena voluntas vacandi & videndi, quoniam tu es dominus oborta mihi eſt atque firmata, noſti Deus meus etiam gaudere

gaudere cœpi, quod hæc quoque ſuberat non mendax excuſatio, quæ offenſionem hominum temperaret, qui propter liberos ſuos me liberum eſſe nunquam volebant. Plenus igitur tali gaudio tolerabam illud interuallum tẽporis, donec decurreret, neſcio verũ vel viginti dies erant, ſed tamen fortiter tolerabantur, quia receſſerat cupiditas, quæ mecum ſolebat ferre graue negotium, & ego premendus remanſeram, niſi patientia ſuccederet. Peccaſſe me in hoc quiſquam ſeruorum tuorum fratrum meorum dixerit, quòd iam pleno corde militia tua paſſus me fuerim, vel vna hora ſedere in cathedra mendacij. At ego non contendo. Sed tu domine miſericordiſsime, nónne & hoc peccatum cum cæteris horrẽdis & funeris in aqua ſancta ignouiſti & miſiſti mihi?

Macerabatur anxietudine Verecundus de iſto noſtro bono, quòd propter vincula ſua quibus tenaciſsime tenebatur, deſeri ſe noſtro conſortio videbat nondum Chriſtianus coniuge fideli, ea ipſa tamen arctiore præ cæteris compede ab itinere quod aggreſsi eramus retardabatur. Nec Chriſtianum eſſe alio modo ſe velle dicebat, quàm illo quo non poterat. Benigne ſanè obtulit, vt quamdiu ibi eſſemus, in rure eius eſſemus. Retribues illi domine in reſurrectione iuſtorum, quia iam ipſam ſortem retribuiſti ei. Quamuis enim abſentibus nobis cùm Romæ iam eſſemus corporali ægritudine correptus, & in ea Chriſtianus & fidelis effectus † ex hac vita emigrauit. Ita miſertus es, non ſolum eius, ſed etiam noſtri, ne cogitantes egregiam erga nos amici humanitatem, nec eum in grege tuo numerantes, dolore intolerabili cruciaremur. Gratias tibi domine Deus noſter, tui ſumus, indicant hortationes tuæ, fidelis promiſſor, reddes Verecundo pro rure illo eius Caſsiciaco, vbi ab æſtu ſeculi requieuimus in te, amœnitatem ſempiterne virentis paradiſi tui, quoniam dimiſiſti ei peccata ſuper terram, in monte incaſeato, monte tuo, monte vberi. Angebatur ergo tunc ipſe, Nebridius autem collætabatur. Quãuis enim & ipſe nondum Chriſtianus in illam foueã perniciosiſsimi erroris inciderat, vt veritatis filij tui carnẽ phantaſma crederet, tamen inde emergens ſic ſibi erat, nõdum vllis eccleſiæ tuæ ſacramẽtis imbutus, ſed inquiſitor arden

Verecundus concedit illis rus ſuum. cap. iij.

† factus.

Monte incaſeato quod habemus mons coagulatus in pſalmis videtur affectaſſe figurã ταγαρομασίαν alludens ad nomen ruris Caſsiciaci.

ardentiſsimus veritatis. Quem non multo poſt conuerſio nem noſtram & regenerationem per baptiſmum tuum, ipſum etiam fidelem catholicum caſtitate perfecta atque continentia tibi ſeruientem in Africa apud ſuos, cùm tota domus eius per eum Chriſtiana facta eſſet, carne ſoluiſti, & nunc ille viuit in ſinu Abraham. Quicquid illud eſt

Luc. 16. quod illo ſignificatur ſinu, ibi Nebridius meus viuit, dulcis amicus meus, tuus autem domine adoptiuus ex liberto filius, ibi viuit. Nam quis alius tali animæ locus? Ibi viuit, vnde me multa interrogabat homuncionem inexpertum. Iam non ponit aurem ad os meum, ſed ſpiritale os ad fontem tuum: & bibit quantum poteſt ſapientiam pro auiditate ſua ſine fine fœlix. Nec ſic eũ arbitror inebriari ex ea, vt obliuiſcamur mei, cum tu domine quem potat ille, noſtri ſis memor. Sic ergo eramus verecundum conſolantes triſtem, ſalua amicitia de tali conuerſatione noſtra, & exhortantes ad fidem gradus ſui, vitæ ſcilicet cõiugalis. Nebridium autem operientes quando ſequeretur, quod de tam proximo poterat, & erat iam iámque facturus. Cùm ecce euoluti ſunt dies illi tandem, nam longi & multi videbantur præ amore libertatis ocioſæ, ad can-

Pſal. 26. tandum de medullis omnibus: Tibi dixi cor meum, quæſiui vultum tuum, vultum tuum domine requiram.

Quæ ſcripſerit cum Nebridio, de pſalmis ac dolore dentium. cap. iiij.

ET venit dies in quo etiam actu ſoluerer à profeſſione rhetorica, vnde iam cogitatu ſolutus eram. Et factum eſt. Et eruiſti linguam meam, vnde iam erueras cor meum, & benedicebam tibi gaudens profectus in villam cum meis omnibus. Ibi quid egerim in literis, iam quidem ſeruientibus tibi, ſed adhuc in ſuperbiæ ſcholam, tanquam in pauſatione anhelantibus, teſtantur libri diſputati cum præſentibus, & cum ipſo me ſolo corã te: quæ autem cum abſente Nebridio, teſtantur epiſtolæ. Et quando mihi ſufficiat tempus commemorandi omnia magna erga nos beneficia tua in illo tempore, præſertim ad alia maiora properanti. Reuocat enim me recordatio mea, & dulce mihi fit domine confiteri tibi, quibus internis me ſtimulis perdomueris, & quemadmodum me complanaueris humilitatis montibus & collibus cogitationum mearum, & tortuoſa mea direxeris, & aſpera lenieris, quoque modo ipſum etiam Alipium fratrem cordis mei ſubegeris

ris nomini vnigeniti tui domini & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, quod primo dedignabatur inſeri literis noſtris. Magis enim eas volebat redolere gymnaſiorum cedros, quas iam contriuit dominus, quàm ſalubres herbas eccleſiaſticas aduerſas ſerpentibus. Quas tibi Deus meus voces dedi cùm legerem Pſalmos Dauid, cantica fidelia & ſonos pietatis excludentes turgidum ſpiritum rudis in germano amore tuo catechumenus in villa, cum catechumeno Alipio feriatus, matre adhærente nobis muliebri habitu, virili fide, anili ſecuritate, materna charitate, Chriſtiana pietate. Quas tibi voces dabam in Pſalmis illis, & quo modo in te inflammabar ex eis, & accendebar eos recitare, ſi poſſem toto orbe terrarum aduerſus typhum generis humani? Et tamen toto orbe cantatur, & non eſt qui ſe abſcondat à calore tuo. Quàm vehementi & acri dolore indignabar Manichæis, & miſerabar eos rurſus, quod illa ſacramenta, illa medicamenta neſcirent, & inſani eſſent aduerſus antidotum quo ſani [eſſe] potuiſſent. Vellem vt alicubi iuxta eſſent, ignorante me, vtrum audirent tunc, & me neſciente quòd ibi eſſent, intuerentur faciem meam, & audirent voces meas, quando legi quartum Pſalmum, in illo tunc ocio, quid de me fecerit ille Pſalmus: Cùm inuocarem [te,] exaudiſti me Deus iuſtitiæ meæ: in tribulatione dilataſti mihi. Miſerere mei domine, & exaudi orationem meam: audirent ignorante me, vtrum audirent, ne me propter ſe illa dicere putarent, quæ inter hæc verba dixerim: quia & reuera nec ea dicerem, nec ſic ea dicerem, ſi me ab eis audiri viderique ſentirem: nec ſi dicerem ſic acciperent, quo modo mecum & mihi coram te de familiari affectu animi mei, inhorrui timendo, ibidémque inferbui ſperando & exultando in tua miſericordia pater. Et hæc omnia exibant per oculos meos & vocem meam, cùm conuerſus ad nos ſpiritus tuus bonus, ait nobis: Filij hominum quouſque graues corde? vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Dilexeram enim vanitatem, & quæſieram mendacium, & tu domine iam magnificaueras ſanctum tuum, ſuſcitans eum à mortuis, & collocans ad dexteram tuam, vnde mitteret ex alto promiſsionem ſuam paracletum ſpiritum veritatis: & miſerat eum iam, ſed ego neſciebam.

Explicatio Pſalmi quarti, Cùm inuocarē.

Marci 16. Acto. 2.

Miſerat eum, quia iam magnificatus erat, reſurgēs à mortuis, & aſcendens in cœlum. Ante autem ſpiritus nondum erat datus, quia Ieſus nondum erat clarificatus. Et clamat Propheta: Quouſque graues corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Et ſcitote quoniam dominus magnificauit † ſanctum ſuum. Clamat quouſque clamat ſcitote, & ego tandiu neſciens vanitatem dilexi, & mendacium quæſiui: & ideo audiui, & contremui, quoniam talibus dicitur, qualem me fuiſſe reminiſcebar. In phantaſmatibus enim quas pro veritate tenueram, vanitas erat & mendacium: & inſonui multa grauiter & fortiter in dolore recordationis meæ. Quæ vtinam audiſſent, qui adhuc diligunt vanitatem & quærunt mendacium: forte conturbarentur & euomuiſſent illud, & exaudires eos cùm clamarent ad te: quoniam vera morte carnis mortuus eſt pro nobis, qui te interpellat pro nobis. Legebam: Iraſcimini & nolite peccare: & quo modo mouebar Deus meus, qui iam didiceram iraſci mihi de præteritis, vt de cætero non peccarem? Et merito iraſci, quia non alia natura gentis tenebrarū de me peccabat, ſicut dicūt qui ſibi non iraſcuntur, & theſaurizant ſibi iram in die iræ & reuelationis iuſti iudicij tui. Nec iam bona mea foris erāt, nec oculis carneis in iſto ſole quærebantur. Volētes enim gaudere forinſecus, facile euaneſcunt, & effunduntur in ea quæ videntur & temporalia ſunt, & imagines eorum famelica cogitatione lambunt. Et ô ſi fatigentur inedia & dicant: Quis oſtendet nobis bona? Et dicamus, & audiant, Signatum eſt ſuper nos † lumen vultus tui domine. Non enim lumen nos ſumus quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: ſed illuminamur à te, vt qui fuimus aliquando tenebræ, ſimus lux in te. O ſi viderent internum lumen æternum, quod ego quia guſtaueram, frendebam, quoniam non eis poteram oſtendere, ſi afferent ad me cor in oculis ſuis foris à te, & dicerent: Quis oſtendet nobis bona? Ibi enim vbi mihi iratus eram, intus in cubili, vbi compunctus eram, vbi ſacrificaueram mactans vetuſtatem meam, & inchoata meditatione renouationis meæ ſperans in te, ibi mihi dulceſcere cœperas, & dederas lætitiam in corde meo. Et exclamabam legens hæc foris, & agnoſcens intus. Nec

vol

Ioan. 7. *Pſal. 4.* *† Deus miriſicauit.* *Pſal. 8.* *Pſal. 4.* *Roma. 2.* *Pſalm. 4.* *† In nobis.* *Ioan. 1.* *Ephe. 5.* *Pſalm. 4.*

volebam multiplicari terrenis bonis deuorans tempora, & deuoratus temporalibus, cum haberem in æterna ſimplicitate aliud frumentum & vinum & oleum. Et clamabam in conſequenti verſu clamore alto cordis mei: O in pace, O in idipſum, O quid dixit, Obdormiam & ſomnum capiam? Quoniam quis reſiſtet nobis, cum fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoriam? Et tu es idipſum valde, qui non mutaris, & in te requies obliuiſcēs laborum † omnium: quoniam nullus alius tecum, nec ad alia multa adipiſcenda quæ non ſunt quod tu, ſed tu domine ſingulariter in ſpe conſtituiſti me. Legebam & ardebam, nec inueniebā quid facerem ſurdis mortuis, ex quibus fueram peſtis latrator amarus & cæcus aduerſus literas de melle cœli melleas, & de lumine tuo lumino ſas, & ſuper inimicis ſcripturis ſcripturæ huius tabeſcebam, quando recordabar omnia dierum illorum feriatorum. Sed nec oblitus ſum, nec ſilebo flagelli tui aſperitatem, & miſericordiæ tuæ mirabilem celeritatem. Dolore dentium tunc excruciabas me, & cum tantum ingraueſceret, vt non valerem loqui, aſcendit in cor meum admonere omnes meos qui aderant, vt deprecarentur te pro me deum ſalutis omnimodæ, & ſcripſi hoc in cera, & dedi eis vt legeretur. Mox vt genua ſupplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed quis dolor? aut quomodo fugit? Expaui fateor domine meus, deus meus, nihil enim tale ab ineunte ætate expertus fueram. Et inſinuati ſunt mihi in profundo nutus tui, & gaudens in fide laudaui nomen tuum, & ea fides me ſecurum eſſe non ſinebat de præteritis peccatis meis, quæ mihi per baptiſmum tuum remiſſa nondum erant.

1.Cor.15. *† al ſlaborem.* *pſalm.4.*

Renunciaui peractis vindemialibus, vt ſcholaſticis ſuis Mediolanenſes venditorem verborum alium prouiderent, quod & tibi ego ſeruire delegiſſem, & illi profeſsioni præ difficultate ſpirandi ac dolore pectoris non ſufficerem: Et inſinuaui per literas antiſtiti tuo, viro ſancto Ambroſio priſtinos errores meos, & preſens votum meum, vt moneret quid potiſsimum mihi de libris tuis legendum eſſet, quo percipiendæ tantæ gratiæ paratior aptiorque fierem. At ille iuſsit Eſaiam prophetam: credo quòd pręcæteris euangelij vocationiſque gentium

Ambroſiū conſulit quid legendum. *Cap.v.*

tium

tium ſit prænunciator aptior†. Verumtamen ego primam huius lectionem non intelligens, totúmque talem arbitrans, diſtuli repetendum exercitatior in dominico eloquio.

† apertior.

Mediolani baptizatur.
Cap. vi.
Miles dat nomen cum matre diceſano.
1. Retract. cap. 11.

INde vbi tempus aduenit, quo me nomen dare oporteret, relicto rure Mediolanum remeauimus. Placuit & Alipio renaſci in te mecum, iam induto humilitate ſacramentis tuis congrua, & fortiſsimo domitore corporis, vſque ad Italicum ſolum glaciale nudo pede obterendum inſolito auſu. Adiunximus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat fermè quindecim, & ingenio præueniebat multos graues & doctos viros. Munera tua tibi confiteor domine deus meus, creator omnium, & multum potens reformare noſtra deformia, nam ego in illo puero præter delictum nihil habebam. Quod enim enutriebatur à nobis in diſciplina tua, tu inſpiraueras nobis, nullus alius. Munera tua tibi confiteor. Eſt liber noſter qui inſcribitur de magiſtro. Ipſe ibi mecum loquitur. Tu ſcis illius eſſe ſenſa omnia quæ inſeruntur ibi ex perſona colloquutoris mei, cùm eſſet in annis ſedecim. Multa eius alia mirabiliora expertus ſum. Horrori mihi erat illud ingenium, & quis præter te talium miraculorum opifex? Cito de terra abſtuliſti vitam eius, & ſecurior eum recordor, non timens quicquam pueritiæ, nec adoleſcentiæ, nec omnino homini illi. Sociauimus eum coæuum nobis in gratia tua, educandum in diſciplina tua, & baptizati ſumus, & fugit à nobis ſolicitudo vitæ præteritæ. Nec ſatiabar illis diebus dulcedine mirabili, conſyderare altitudinem cõſilij tui ſuper ſalutem generis humani. Quantum fleui in hymnis & canticis tuis, ſuaue ſonantis eccleſiæ tuæ vocibus commotus acriter. Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & ex ea æſtuabat inde affectus pietatis, & currebant lachrymæ, & bene mihi erat cum eis.

Quę Mediolano viderit.
Cap. vij.

NOn longe cœperat Mediolanenſis eccleſia genus hoc conſolationis & exhortationis celebrare, magno ſtudio fratrum concinentium vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Iuſtina Valétiniani regis pueri mater, hominem tuum Am broſium

broſium perſequeretur hæreſis ſuæ cauſa, qua fuerat ſeducta ab Arrianis. Excubabat pia plebs in Eccleſia, mori parata cum epiſcopo ſuo, ſeruo tuo Ibi mater mea, ancilla tua, ſolicitudinis, & vigiliarum primas partes tenens, orationibus viuebat. Nos adhuc frigidi à calore ſpiritus tui, excitabamur tamen ciuitate attonita atque turbata. Tunc hymni & pſalmi vt canerentur ſecundum morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabeſceret, inſtitutum eſt: & ex illo in hodiernum retentum multis, iam ac penè omnibus gregibus tuis, & per cætera orbis imitantibus. Tunc memorato antiſtiti tuo per viſum aperuiſti, quo loco laterent martyrum corpora, Protaſij & Geruaſij, quæ per tot annos incorrupta in theſauro ſecreti tui recondideras, vnde opportune promeres ad coërcedam rabiem fœmineam, ſed regiam. Cum enim propalata & effoſſa digno cum honore transferrentur ad Ambroſianam baſilicam, non ſolum quos immundi vexabant ſpiritus, confeſſis eiſdem dæmonibus ſanabantur, verumetiam quidam plures annos cæcus ciuis, ciuitatique notiſsimus, cum populi tumultuantis lætitiæ cauſam quæſiſſet atque audiſſet, exiliuit, eóque ſe vt duceret, ſuum ducem rogauit. Quo perductus, impetrauit admitti, vt ſudario tangeret pheretrum precioſæ in conſpectu tuo mortis ſanctorum tuorum. Quod vbi fecit atque admouit oculis, confeſtim aperti ſunt, Inde fama diſcurrēs, inde laudes tuæ feruentes lucentes, inde illius inimicæ animus etſi ad credendi ſanitatem non applicitus, à perſequendi tamen furore compreſſus eſt. Gratias tibi deus meus. Vnde & quò eduxiſti recordationem meam, vt hęc etiam confiterer tibi quæ magna oblitus præterieram? Et tamen tunc cùm ita fragraret odor vnguentorum tuorum, non currebamus poſt te, & ideo plus flebam inter cantica hymnorum tuorum, olim ſuſpirans tibi, & tādem reſpirans quantum patet aura in domo fœnea.

Cantus ecclesiaſticus *Protaſius & Geruaſius.* *De ci. dei. lib. 2. .c. 8* *Pſalm. 125* *Canti. 1.*

QVi habitare facis vnanimes in domo, conſociaſti nobis & Euodium iuuenem ex noſtro municipio Qui cum agens in rebus militaret prior nobis ad te conuerſus eſt & baptizatus, & relicta militia ſeculari accinctus eſt in tua: ſimul eramus, ſimul habitabamus placito ſancto, quærebamus quinam locus nos vtilius habe-

Euodij conuerſio. cap. viij. Pſalm. 67.

ret,

Monicæ mors

ret, ſeruiẽtes tibi, pariter remeabamus in Africam. Et cum apud oſtia Tyberina eſſemus, mater defuncta eſt. Multa prætereo, quia multum feſtino. Accipe confeſsiones meas & gratiarum actiones Deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in ſilentio. Sed non præteribo quicquid mihi anima parturit de illa famula tua, quæ me parturiuit: & carne vt in hanc temporalem, & corde vt in æternam lucem naſcerer. Non eius, ſed tua dicam dona in ea: neque enim ſeipſam fecerat aut educauerat ſeipſam. Tu creaſti eam, nec pater nec mater ſciebat qualis ex eis fieret illa. Et erudiuit eam in timore tuo virga Chriſti tui regimen vnici filij tui in domo fideli bono membro eccleſiæ tuæ. Nec tanta erga ſuam diſciplinam diligentiam matris prædicabat, quantam famulæ cuiuſdam decrepitæ, quæ patrem eius infantem portauerat, ſicut dorſo grandiuſcularum puellarum paruuli portari ſolent. Cuius rei gratia & propter ſenectam ac mores optimos in domo Chriſtiana ſatis à dominis honorabatur. Vnde etiam curam dominicarum filiarum commiſſam ſibi diligenter gerebat, & erat in eis coërcendis, cum opus eſſet ſancta ſeueritate vehemens, atque in docendis ſobria prudentia. Nam eas præter illas horas quibus ad menſam parentum moderatiſſime alebantur, etiam ſi exardeſcerent ſiti, nec aquam bibere ſinebat, præcauens conſuetudinem malam, & addens verbum ſanum: Modo aquam bibitis, quia in poteſtate vinum non habetis: cùm autẽ ad maritos veneritis, factæ dominæ apothecarum & cellariorum, aqua ſordebit, ſed mos potandi præualebit. Hac ratione præcipiendi in authoritate imperãdi frænabat auiditatem tenerioris ætatis, & ipſam puellarum ſitim formabat ad honeſtum modum, vt iam nec liberet quod non deceret. Et ſurrepſerat tamen ſicut mihi filio famula tua narrabat, ſurrepſerat ei vinolentia. Nã cum de more tanquam puella ſobria iuberetur à parentibus de cuppa vinum depromere, ſubmiſſo poculo qua deſuper patet, priuſquam in laguncułam funderet merum, primoribus labris ſorbebat exiguum, quia non poterat amplius ſenſu recuſante. Non enim vlla temulenta cupidine faciebat hoc, ſed quibuſdam ſuperfluentibus ætatis exceſsibus qui ludicris motibus ebulliunt, & in puerilibus animis *† maiorum

Etiã aquæ potus interdictus.

Al. nimis.
Eccles. 19.

maiorum pondere premi ſolent. Itaque ad illud modicum quotidiana modica addendo, quoniam qui modica ſpernit paulatim decidit, in eam conſuetudinem lapſa erat, vt prope iam plenos mero caliculos inhianter hauriret. Vbi tunc ſagax anus, & vehemens illa prohibitio? Nunquid valebat aliquid aduerſus latentem morbum, niſi tua medicina domine vigilaret ſuper nos? Abſente patre & matre, & nutritoribus tu præſens qui creaſti, qui vocas, qui etiam per præpoſitos homines boni aliquid agis ad animarum ſalutem, quid tunc egiſti ô domine ô deus meus? Vnde curaſti? Vnde ſanaſti? Nónne protuliſti durum & acutum ex altera animæ conuicium tanquam medicinale ferrum ex occultis prouiſionibus tuis, & vno ictu putredinem illam præcidiſti? Ancilla enim cum qua ſolebat accedere ad cuppam, litigans cum domina minore, vt fit, ſola cum ſola, obiecit hoc crimen amariſsima inſultatione, vocans meribibulam. Quo illa ſtimulo percuſſa, reſpexit fœditatem ſuam, confeſtimque damnauit atque exuit. Sicut amici adulantes peruertunt, ſic inimici litigantes plerunque corrigunt. Nec tu quod per eos agis, ſed quod ipſi voluerunt retribuis eis. Illa enim irata, exagitare appetiuit minorem dominam non ſanare, & ideo clanculo: aut quia ita eas inuenerat locus & tempus litis: aut ne forte & ipſa periclitaretur quod tam ſero prodidiſſet. At tu domine rector cœleſtium & terrenorum ad vſus tuos cõtorquens profunda torrentis, fluxum ſeculorum ordinans turbulentum, etiam de alterius animæ inſania ſanaſti alteram, ne quiſquam cum hoc aduertit, potentiæ ſuæ tribuat, ſi verbo eius alius corrigatur quem vult corrigi.

Plutarchus de vtilitate ab inimicis capienda.

EDucata itaque pudice, ac ſobrie, potiusque à te ſubdita parentibus, quam à parentibus tibi, vbi plenis annis nubilis facta eſt, tradita viro ſeruiuit veluti domino, & ſategit eum lucrari tibi, loquens te illi moribus ſuis, quibus eam pulchram faciebas, & reuerenter amabilem atque mirabilem viro. Ita autem tolerauit cubilis iniurias, vt nullam de hac re cum marito haberet vnquã ſimultatẽ. Expectabat enim miſericordiam tuã ſuper eum, vt in te credẽs caſtificaretur. Erat vero ille præterea ſicut beneuolẽtia præcipuus, ita ira feruidus. Sed nouerat hæc non reſiſtere irato viro, non tantum facto, ſed ne verbo quidam.

Monica qualis erga maritum. Cap. ix.

Prudens vxor &

chriſtiana d ſcribitur quidam. Iam vero refracto & quieto cum opportunum videret, rationem facta ſui reddebat, ſi forte ille inconſyderatius commotus fuerat. Denique cum matronæ multæ quarum viri manſuetiores erant, plagarum veſtigia, etiam dehoneſtata facie gererent, inter amica colloquia illæ arguebant maritorum vitam, hæc earum linguam, veluti per iocum grauiter admonens, ex quo illas tabulas quæ matrimoniales vocantur, recitari audiſſent, tãquam inſtrumenta, quibus ancillæ factæ eſſent, deputare debuiſſent: proinde memores cõditionis: ſuperbire aduerſus dominos nõ oportere. Cúmq; mirarentur illæ, ſciẽtes quàm ferocem coniugem ſuſtineret, nunquam fuiſſe auditum, aut aliquo indicio claruiſſe, quod Patricius cæciderit vxorem, aut quod à ſeinuicem, vel vnum diem domeſtica lite diſſenſerint, & cauſam familiariter quærerent, docebat illa inſtitutum ſuum, quod ſupra memoraui. Quæ obſeruabant, expertæ gratulabantur: quæ non obſeruabant, ſubiectæ vexabantur. Socrum etiam ſuam primo ſuſurris malarum ancillarum aduerſus ſe irritatam, ſic vicit obſequiis, perſeuerans tolerantia & manſuetudine, vt illa vltro filio ſuo medias linguas famularum proderet, quibus inter ſe & nurum pax domeſtica turbabatur, expeteréťq; vindictam. Itaque poſteaquam ille & matri obtemperans, & curans familiæ diſciplinam, & concordiæ ſuorum conſulens, proditas ad prodentis arbitrium verberibus coercuit, promiſit illa talia de ſe præmia ſperare debere, quæcumque de ſua nuru ſibi, quo placeret, mali aliquid loqueretur: nullaque iam audente, memorabili inter ſe beneuolentiæ ſuauitate vixerunt. Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cuius vtero me creaſti, deus meus miſericordia mea munus grande donaueras, quod inter diſsidentes atque diſcordes quaſlibet animas, vbi poterat tam ſe præbebat pacificam, vt cum ab vtraque multa de inuicem audiret amariſsima, qualia ſolet eructare turgẽs, atque indigeſta diſcordia, quando prçſenti amicæ de abſente inimica per acida colloquia crudelitas† exhalatur odiorum, nihil tamen alteri de altera proderet, niſi quod ad eas reconciliãdas valeret. Paruum hoc bonum mihi videretur, niſi turbas innumerabiles triſtis experirer, neſcio qua horrenda peſtilentia peccatorum latiſsime peruagante, non ſolum

Patricius pater Auguſtini.

† cruditas

irato

ſratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, ſed etiam quæ non dicta ſunt addere, cum contra animo hu- mano parum eſſe debeat inimicitias hominum nec exagi- tare † nec augere malè loquendo, niſi eas etiam extingue- *† excitare.* re benè loquendo ſtuduerit, qualis illa erat docente te ma- giſtro intimo in ſchola pectoris. Denique etiam virum ſuum iam in extrema vita temporalia eius lucrata eſt tibi, nec in eo iã fideli planxit, quod in nondũ fideli tolerauerat. Erat etiam ſerua ſeruorum tuorum. Quiſquis enim eorum nouerat eum, multum in ea laudabat, & honorabat & diligebat te: quia ſentiebat præſentiam tuam in corde eius ſanctæ cõuerſationis fructibus teſtibus. Fuerat enim *1. Tim. 5.* vnius viri vxor, mutuam vicem parẽtibus reddiderat, do- mũ ſuam piè tractauerat, in operibus bonis teſtimonium habebat. Nutrierat filios, toties eos parturiens, quoties abs te deuiare cernebat. Poſtremò nobis Domine omni- bus qui ex munere tuo ſinis loqui ſeruis tuis, qui ante dor- mitionem eius in te iam conſociati viuebamus, percepta gratia baptiſmi tui, ita curam geſsit quaſi omnes genuiſ- ſet, ita ſeruiuit quaſi ab omnibus genita fuiſſet.

IMminente autem die, quo ex hac vita erat exitura, *Colloquiũ* quem diem tu noueras ignorantibus nobis, prouene- *cum ma-* rat, vt credo, procurante te occultis tuis modis, vt ego *tre de re-* & ipſa ſoli ſtaremus incũbentes ad quandam feneſtram, *gno calo-* vnde ortus intra domum quæ nos habebat proſpectaba- *rum.* tur, illic apud oſtia Tyberina, vbi remoti à turbis poſt lon *cap. x.* gi itineris laborem inſtaurabamus nos nauigationi. Col- *philip. 3.* loquebamur ergo ſoli valde dulciter, & præterita obliui- ſcentes, in ea quæ ante ſunt extenti, quærebamus inter nos apud præſentem veritatem quod tu es, qualis futura *1. Cor. 2.* eſſet vita æterna ſanctorum, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit. Sed inhiabamus ore cordis in ſuperna fluenta fontis tui, fontis vitæ qui eſt *Pſal. 35.* apud te, vt inde pro captu noſtro aſperſi, quoquomodo rem tantam cogitaremus. Cúmque ad eum finẽ ſermo per- duceretur, vt carnalium ſenſuum delectatio quantalibet in quantalibet luce corporea præ illius vitæ iucunditate, non comparatione, ſed non in commemoratione quidem digna videretur: erigẽtes nos ardẽtiore affectu in idipſum, *† al. tem-* perambulauimus gradatim cuncta corporalia †, & ipſum *poralia.* cælum,

cælum, vnde ſol & luna & ſtellæ lucent ſuper terram. Et adhuc aſcendebamus interius cogitando & loquendo te, & mirando opera tua, & venimus in mentes noſtras, & tranſcendimus eas, vt attingeremus regionem vbertatis indeficientis, vbi paſcis Iſrael in æternum veritatis pabulo, & vbi vita ſapientia eſt, per quam fiunt omnia iſta, & quæ fuerunt, & quæ futura ſunt: & ipſa non fit, ſed ſic eſt vt fuit, & ſic erit ſemper quin potius fuiſſe & futurum eſſe non eſt in ea, ſed eſſe ſolum, quoniam æterna eſt. Nam fuiſſe & futurum eſſe non æternum. Et dum loquimur & inhiamus illi, attingimus eam modice toto ictu cordis, & ſuſpirauimus & reliquimus ibi religatas primitias ſpiritus, & remeauimus ad ſtrepitum oris noſtri, vbi verbum & incipitur & finitur. Et quid ſimile verbo tuo domino noſtro in ſe permanenti ſine vetuſtate, atque innouanti omnia? Dicebamus ergo; Si cui ſileat tumultus carnis, ſileant phātaſiæ terræ & aquarum & aëris, ſileant & poli, & ipſa ſibi anima ſileat, & tranſeat ſe non [ſe] cogitando, ſileant ſomnia & imaginariæ reuelationes, omnis lingua & omne ſignum, & quicquid tranſeundo fit, ſi cui ſileat omnino: quoniam ſi quis audiat, dicunt hæc omnia. Non ipſa nos fecimus, ſed fecit nos qui manet in æternum. His dictis ſi iam taceant, quoniam erexerunt aurem in eum qui fecit ea, & loquatur ipſe ſolus, non per ea, ſed per ſeipſum, vt audiamus verbum eius, non per linguam carnis, neque per vocem angeli, neque per ſonitum nubis, neque per ænigma ſimilitudinis, ſed ipſum quem in his amamus, ipſum ſine his audiamus: ſicut nunc extendimus nos, & rapida cogitatione attingimus æternam ſapientiam ſuper omnia manentem, ſi continuetur hoc, & ſubtrahantur aliæ viſiones longe imparis generis, & hæc vna rapiat & abſorbeat, & recondat in interiora gaudia ſpectatorem ſuum, vt talis ſit ſempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ, cui ſuſpirauimus. Nónne hoc eſt, Intra in gaudium domini tui? Et iſtud quando? An cùm omnes reſurgemus, ſed non omnes immutabimur. Dicebamus talia, & ſi non iſto modo & his verbis, tamen domine tu ſcis quod illo die cùm talia loqueremur, & mundus iſte nobis inter verba vileſceret cum omnibus delectationibus ſuis, Tunc ait illa: Fili quantum ad me attinet, nulla iam re delector

Pſal. 99.

Matth. 25.

1. Cor. 15.

lector in hac vita. Quid hic faciam adhuc, & cur hic ſim neſcio, iam conſumpta ſpe huius ſeculi. Vnum erat propter quod in hac vita aliquantum immorari cupiebam; vt te Chriſtianum catholicum viderem priuſquam morerer. Cumulatius hoc mihi Deus meus præſtitit, vt te etiam contempta fœlicitate terrena, ſeruum eius videam. Quid hic facio?

AD hæc ei quid reſponderim, non ſatis recolo. Tum interea vix intra quinque dies, aut non multo amplius decubuit febribus. Et cùm ægrotaret quodam die, defectum animæ paſſa eſt, & paululum ſubtracta à præſentibus. Nos concurrimus, ſed cito reddita eſt ſenſui, & aſpexit aſtantes me & fratrem meum, & ait nobis quaſi quærenti ſimilis: Vbi eram? Deinde nos intuens mœrore attonitos: Ponetis hic (inquit) matrem veſtram. Ego ſilebam, & fletum frænabam. Frater autem meus quiddam locutus eſt, quo eam non peregre, ſed in patria defungi tanquam fœlicius optaret. Quo audito, illa vultu anxio reuerberans eum oculis quod talia ſaperet, atque inde me intuens, vide, ait, quid dicit. Et mox ambobus, Ponite, inquit, hoc corpus vbicumque, nihil vos eius cura conturbet, Tantum illud vos rogo, vt ad domini altare memineritis mei vbi fueritis. Cúmq; hanc ſententiā verbis quibus poterat explicaſſet, conticuit, & ingraueſcente morbo exercebatur. Ego verò cogitans dona tua Deus meus inuiſibilis, quæ immittis in corda fidelium tuorum, & proueniunt inde fruges admirabiles: gaudebam & gratias agebam tibi, recolens quod noueram quanta cura ſemper æſtuaſſet de ſepulchro, quod ſibi prouiderat & præparauerat iuxta corpus viri ſui. Quia enim valde concorditer vixerant, id etiam volebat, vt eſt animus humanus minus capax diuinorum, adiungi ad illam fœlicitatem, & commemorari ab hominibus, conceſſum ſibi eſſe poſt tranſmarinam peregrinationem, vt coniuncta terra † amborum coniugum terra tegeretur †. Quando autem iſta inanitas plenitudine bonitatis tuæ cœperat in eius corde non eſſe, neſciebam, & lætabar admirans quod ſic mihi apparuiſſet: quāquam & illo ſermone noſtro ad feneſtram cum dixit, iam quid hic facio, non apparuit deſyderare in patria mori. Audiui etiam poſtea, quod iam cum

De Ecſtaſi & morte matris. cap. xj.

Cura ſepulchri.

† corpora tegerentur.

P 2 Oſtiis

Oſtiis eſſemus, cum quibuſdam amicis meis materna fiducia colloquebatur quodam die de contemptu vitæ huius & bono mortis, vbi ipſe non aderam: Illiſque ſtupentibus virtutem fœminæ, quam tu dederas ei, quærentibúſque verum non formidaret tam longè à ſua ciuitate corpus relinquere: nihil (inquit) longè eſt Deo, neque timendum eſt ne ille non agnoſcat in fine ſeculi, vnde me reſuſcitet. Ergo die nono ægritudinis ſuæ, quinquageſimo, & ſexto anno ætatis ſuæ, triceſimo & tertio ætatis meæ, anima illa religioſa & pia corpore ſoluta eſt.

Quomodo luxerit mortē matris. Cap. xij.

PRemebam oculos eius, & confluebat in præcordia mea mœſtitudo ingens, & transfluebat in lachrymas, ibidémque oculi mei violento animi imperio reſorbebant fontem ſuum vſque ad ſiccitatem, & in tali luctamine valde malè mihi erat. Tum vero vbi afflauit extremum ſpiritum, puer Adeodatus exclamauit in planctũ, atq; ab omnibus nobis coërcitus tacuit. Hoc modo etiam meum † quiddam puerile quod labebatur in fletus, iuuenili voce cordis coërcebatur & tacebat. Neque enim decere arbitrabamur funus illud queſtibus lacrhymoſis gemitibúſque celebrare: quia his plerumque ſolet deplorari quædam miſeria morientium, aut quaſi omnimoda extinctio. At illa nec miſere moriebatur, nec omnino moriebatur. Hoc & documentis morum eius, & fide non ficta, rationibuſq; certis tenebamus. Quid ergo erat quod intus mihi grauiter dolebat, niſi ex conſuetudine ſimul viuendi dulciſsima & chariſsima repētè ſimul dirupta, vulnus recens? Gratulabar quidem teſtimonio eius, quod in ea ipſa vltima ægritudine obſequiis meis interblandiens appellabat me pium, & commemorabat grandi dilectionis affectu nunquam ſe audiſſe ex ore meo iaculatum in ſe durum aut contumelioſum ſermonem. Sed tamen quid tale Deus meus qui feciſti nos, quid comparabile habebat honor à me delatus illi, & ſeruitus ab illa mihi? Quoniam itaque deſerebar tam magno eius ſolatio, ſauciabatur anima mea, & quaſi dilaniabatur vita, quæ vna facta fuerat ex mea, & illius. Cohibito ergo à fletu illo puero, pſalteriũ aperuit † Euodius, & cantare cœpit pſalmum, Cui reſpondebamus omnis domus: Miſericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine. Audito autem quid ageretur, cōuenerunt multi

† in eum.

† arripuit

ſal. 100.

fratres

fratres ac religioſæ fœminæ, & de more illis quorum officium erat funus curãtibus, ego in parte vbi decenter poteram cum eis qui me non deſerendum eſſe cenſebant, quod erat tempori congruum diſputabam, eóque fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum, illis ignorantibus & intente audientibus, & ſine ſenſu doloris me eſſe arbitrantibus. At ego in auribus tuis, vbi eorum nullus audiebam, increpabam molliciem affectus mei, & conſtringebam fluxum mœroris, cedebátq; mihi paululum, rurſúſque impetu ſuo ferebatur, non vſque ad eruptionem lacrhymarum, nec vſque ad vultus mutationem, ſed ego ſciebam quid corde premerem. Et quia mihi vehementer diſplicebat tantùm in me poſſe hæc humana, quæ ordine debito, & ſorte conditionis noſtræ accidere neceſſe eſt, alio dolore dolebam dolorem meum, & duplici triſtitia macerabar. Cùm ecce corpus elatum eſt, imus & redimus ſine lachrymis. Nam neq; in eis precibus quas tibi fundimus, cùm offerretur pro ea ſacrificium pretij noſtri, iam iuxta ſepulchrum poſito cadauere priuſquam deponeretur, ſicut illic fieri ſolet, nec in eis precibus ego fleui, ſed toto die grauiter in occulto mœſtus eram, & mẽte turbata rogabam te vt poterã, quod ſanares dolorẽ meum, nec faciebas, credo commendans memoriæ meæ, vel hoc vno documento omnis conſuetudinis vinculum, etiã aduerſus mẽtem, quæ iam non fallaci verbo paſcitur. Viſum etiam mihi eſt vt irem lauatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Græci βαλανεῖον dixerint, quod anxietatem pellat ex animo. Ecce & hoc confiteor miſericordiæ tuę pater orphanorum, quoniam laui, & talis eram qualis priuſquam lauiſſem. Neq; enim exudauit de corde meo mœroris amaritudo. Deinde dormiui & euigilaui, & non parua ex parte mitigatum inueni dolorem meum, atque vt eram in lecto meo ſolus, recordatus ſum veridicos verſus Ambroſij tui: Tu es enim Deus creator omnium, Poliſque rector: veſtiens Diem decoro lumine, Noctem ſoporis gratia. Artus ſolutos vt quies, Reddat laboris vſui: Mentéſq; feſſas alleuet, Luctúſq; ſoluat anxios. Atq; inde paulatim reducebã in priſtinũ ſenſum ancillam tuam, conuerſationémq; eius piam in te & ſanctã, † in nos blandam atq; morigerã, qua ſubito deſtitutus ſum: & libuit flere in conſp

Miſſa pro defunctis.

παρὰ τὸ ἀποβάλλειν τὰς ἀνίας.

† *ſanctam, &c.*

conſpectu tuo de illa & pro illa, de me & pro me. Et dimiſi lachrymas quas continebam, vt effluerent quantũ vellent, ſubſternens eas cordi meo: & requieuit in eis, quoniam ibi erant aures tuæ, non cuiuſquam hominis ſuperbe interpretantis ploratum meum. Et nunc domine confiteor tibi in literis. Legat qui volet, & interpretetur vt volet, & ſi peccatum inuenerit fleuiſſe me matrem exigua parte horæ, matrem oculis meis interim mortuam, quæ me multos annos fleuerat, vt oculis tuis viuerem, non irrideat, ſed potius, ſi eſt grandi charitate, pro peccatis meis fleat ipſe ad te patrem omnium fratrum Chriſti tui.

Orat pro matre defuncta. cap. xiij. EGo autem iam ſanato corde ab illo vulnere in quo poterat redargui carnalis affectus, fundo tibi Deus noſter pro illa famula tua lõge aliud lachrymarum genus, quod manat de concuſſo ſpiritu coſyderatione periculorum omnis animæ quæ in Adam moritur. Quanquam illa in *1. Cor. 15.* Chriſto viuificata, etiam nondum carne reſoluta ſic vixerit vt laudetur nomen tuum in fide moribúſque eius: non tamen audeo dicere, ex quo eam per baptiſmum regeneraſti, nullum verbum exiſſe ab ore eius contra præceptum *Matth. 5.* tuum. Et dictum eſt à veritate filio tuo: Si quis dixerit fratri ſuo, fatue, reus erit gehennæ ignis. Et væ etiam laudabili vitæ hominum, ſi remota miſericordia diſcutias eam. Quia verò non exquiris delicta vehementer, fiducialiter ſperamus aliquem apud te locum inuenire indulgentiæ. Quiſquis autem tibi enumerat vera merita ſua, quid tibi enumerat niſi munera tua? O ſi cognoſcant ſe omnes ho- *1. Cor. 10.* mines & qui gloriantur in domino glorientur. Ego itaq; laus mea & vita mea, Deus cordis mei, ſepoſitis paulisper bonis eius actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris meæ deprecor te, exaudi me per medicinam vulnerum noſtrorum quæ pependit in ligno, & ſedens ad dexteram tuam, te interpellat pro nobis. Scio *Roma. 8.* miſericorditer operatã, & ex corde dimiſiſſe debita debitoribus ſuis: dimitte illi & tu debita ſua, ſi qua etiã contraxit *Matth. 6.* per tot annos poſt aquã ſalutis. Dimitte dñe dimitte obſe- *Pſal. 142.* cro, ne intres cum ea in iudicium. Superexultet miſericor- *Iaco. 2.* dia iudicium, quoniam eloquia tua vera ſunt, & promiſiſti *Matth. 5.* miſericordiam miſericordibus. Quod vt eſſent, tu dediſti *Rom. 9.* eis, qui miſereberis cui miſertus eris, & miſericordiam

tuam præſtabis cui miſericors fueris. Et credo iam feceris quod te rogo, ſed volũtaria oris mei approba dominẽ. Nãque illa imminente die reſolutionis ſuæ non cogitauit ſuũ corpus ſumptuoſe contegi, aut cõdiri aromatibus, aut monumentum electum cõcupiuit, aut curauit ſepulchrum patrium. Non iſta mandauit nobis, ſed tantummodo memoriam ſui ad altare tuum fieri deſyderauit, cui nullius diei prætermiſſione ſeruierat, vnde ſciret diſpenſari victimam ſanctam, qua delectum eſt chirographum quod erat contrarium nobis, qua triumphatus eſt hoſtis computans delicta noſtra, & quærens quid obiiciat, & nihil inueniens in illo in quo vincimus. Quis ei refundet innocentem ſanguinem? Quis ei reſtituet pretium quo nos emit vt nos auferat ei? Ad cuius pretij noſtri ſacramentum ligauit ancilla tua animam ſuam vinculo fidei. Nemo a protectione tua dirumpat eam. Non ſe interponat nec vi nec inſidijs leo & draco: neque enim reſpondebit illa nihil ſe debere, ne conuincatur & obtineatur ab accuſatore callido: ſed reſpondebit dimiſſa debita ſua ab eo, cui nemo reddet quod pro nobis non debens reddidit. Sit ergo in pace cum viro, ante quàm nulli, & poſt quem nulli nupta eſt, cui ſeruiuit fructum tibi afferens cum tolerantia, vt eum quoque lucraretur tibi. Et inſpira domine Deus meus inſpira ſeruis tuis fratribus meis, filiis tuis dominis meis, quibus & voce & corde & literis ſeruio, vt quotquot hæc legerint, meminerint ad altare tuum Monicæ famulæ tuæ, cum Patritio quondam eius coniuge, per quorum carnem introduxiſti me in hanc vitam, quemadmodum neſcio. Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce tranſitoria, & fratrum meorum ſub te patre in matre catholica, & ciuium meorum in æterna Hieruſalem, cui ſuſpirat peregrinatio populi tui ab exitu vſque ad reditum, vt quod à me illa popoſcit extremum, vberius ei præſtetur in multorum orationibus, tam per confeſsiones quàm per orationes meas.

Oratio pro defunctis ad altare.

Col. ſſ. 2.

Iacobi 14.

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM,

Liber Decimus.

Confeſsio cordis. cap. j. COGNOSCAM te cognitor meus, cognoſcam te, ſicut & à te cognitus ſum. *1.Cor.13.* Virtus animæ meæ, intra in eam, & coapta tibi, vt habeas & poſsideas ſine macula & ruga. *Ephe.5.* Hæc eſt ſpes mea, ideo loquor, & in ea ſpe gaudeo, quando ſanũ † gaudeo. *† al. ſane.* Cætera verò vitæ huius tanto minus flenda, quanto magis fletur: & tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. *Pſal. 50.* Ecce enim veritatem dilexiſti, quoniam qui facit eam, venit ad lucem. Volo eam facere in corde meo coram te in confeſsione: in ſtylo autem meo coram multis teſtibus.

Deo nota arcana. cap. ij. ET tibi quidem domine, cuius oculis nuda eſt abyſſus humanæ conſcientiæ, quid occultum eſſet in me, etiam ſi nollem confiteri tibi? Te enim mihi abſconderem, non me tibi. Nunc autem quod gemitus meus teſtis eſt diſplicere me mihi, tu refulges & places, & amaris & deſyderaris, vt erubeſcam de me, & abiiciam me atque eligam te, & nec tibi nec mihi placeam niſi de te. Tibi ergo domine manifeſtus ſum quicunque ſim, & quo fructu tibi confitear dixi. Neque enim id ago verbis carnis & vocibus, ſed verbis animæ & clamore cogitationis, quem nouit auris tua. Cùm enim malus ſum, nihil eſt aliud confiteri tibi quàm diſplicere mihi: cùm verò pius, nihil eſt *Pſalm 5.* aliud confiteri tibi, quàm hoc non tribuere mihi. quoniã *Roma. 4.* tu domine benedicis iuſtum: ſed prius eum iuſtificas impium.

pium.

pium. Confeſsio itaque mea Deus meus in conſpectu tuo tibi tacite fit,& non tacite. Tacet enim ſtrepitu,clamat affectu. Neque enim dico rectè aliquid hominibus,quod nō à me tu prius audieris, aut etiam tu aliquid tale audies à me,quod non mihi tu prius dixeris.

Confeſsio malorū ad quid conducat. cap.iij.

QVid mihi ergo eſt cum hominibus vt audiant confeſsiones meas,quaſi ipſi ſanaturi ſint omnes languores meos? Curioſum genus ad cognoſcendam vitam alienam,deſidioſum ad corrigendam ſuam. Quid à me quærunt audire qui ſim,qui nolūt à te audire qui ſint? *pſal.10.* Et vnde ſciunt cùm à meipſo de meipſo audiunt, an verum dicam,quandoquidem nemo ſcit hominum quid agatur in homine,niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Si autem à te audiant de ſeipſis non poterunt dicere, mentitur dominus. *1.Cor.2.* Quid eſt enim à te audire de ſe, niſi cognoſcere ſe? Quis porrò cognoſcit,& dicit falſum eſt, niſi ipſe mentiatur? *1. Cor.13.* Sed quia charitas omnia credit, inter eos vtique quos connexos ſibimet vnum facit, ego quoque domine etiam ſic tibi confiteor,vt audiant homines, quibus demonſtrare non poſſum an vera confitear, ſed credunt mihi quorum aures charitas aperit. Veruntamen tu medice meus intime,quo fructu iſta faciam, eliqua mihi: nam confeſsiones præteritorum malorum meorum,quæ remiſiſti & texiſti vt beares me in te,mutans animam meā *pſalm. 31.* fide & ſacramento tuo,cùm leguntur & audiuntur,excitāt cor ne dormiat in deſperatione,& dicat, non poſſum: ſed euigilet in amore miſericordiæ tuæ & dulcedine gratiæ tuæ,qua potens eſt omnis infirmus, qui ſibi per ipſam fit conſcius infirmitatis ſuæ. Et delectat bonos audire præterita mala eorum qui iam carent eis:nec ideo delectat qui mala ſunt,ſed quia fuerunt & non ſunt. Quo itaque fructu domine Deus meus cui quotidie confitetur conſcientia mea,ſpe miſericordiæ tuæ ſecurior quàm innocentia ſua. Quo fructu quæſo etiam hominibus coram te confiteor per has literas adhuc quis ego ſim,non quis fuerim? Nam illum fructum vidi & commemoraui. Sed quis adhuc ſim, ecce in ipſo tempore confeſsionum mearum,& multi hoc noſſe cupiunt qui me nouerunt & non me nouerunt, qui ex me vel de me aliquid audierunt, ſed auris eorum nō eſt ad cor meum, vbi ego ſum quicunque ſum. Volunt

ergo audire confitentem me quid ipſe intus ſim, quò nec oculum, nec aurem, nec mentem poſſunt intendere, credituri tamen volunt, nunquid cognituri? Dicit enim eis charitas qua boni ſunt, non mentiri me de me confitentem, & ipſa in eis credit mihi.

Quod magni ſint fructus cõfeſsionis. cap. iiij.

SEd quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt cùm audierint quantum ad te accedam munere tuo, & orare pro me cùm audierint quantum retarder pondere meo? Indicabo [me] talibus. Nó enim paruus eſt fructus domine Deus meus, vt à multis tibi gratiæ agã tur de nobis, & à multis rogeris pro nobis. Amet in me fraternus amicus quod amandum doces, & doleat in me quod dolendum doces. Animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus, non filiorum alienorum, quorum os locu-

pſal. 143. tum eſt vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis: ſed fraternus ille qui cũ approbat me, gaudet de me: cùm

† pro. autem improbat me, contriſtatur de † me: quia ſiue approbet me, ſiue improbet, diligit me. Indicabo me talibus, reſpirent in bonis meis, ſuſpirent in malis meis. Bona mea inſtituta tua ſunt & dona tua: mala mea delicta mea ſunt & iudicia tua. Reſpirent in illis [&] ſuſpirent in his, & hymnus & fletus aſcendant in conſpectum tuum de fraternis cordibus thuribulis tuis. Tu autem domine dele-

Apoc. 8. ctatus odore ſancti templi tui, miſerere mei ſecũdum ma-

pſal. 50. gnam miſericordicordiam tuam, propter nomen tuum, & nequaquam deſerens cœpta tua, cõſumma imperfecta mea. Hic eſt fructus confeſsionum mearum, nõ qualis fuerim, ſed qualis ſim, vt hoc confitear, non tantum coram te ſecre

philip. 2. ta exultatione cum tremore, & ſecreto mœrore cum ſpe, ſed etiam in auribus credentium filiorum hominum, ſociorum gaudij mei, & conſortium mortalitatis meæ, ciuium meorum & mecum peregrinorum, præcedentium & conſequentium, & comitum viæ meæ. Hi ſunt ſerui tui fratres mei, quos filios tuos eſſe voluiſti, dominos meos quibus iuſsiſti vt ſeruiam, ſi volo tecum de te viuere. Et hoc mihi verbum tuum parum erat, ſi loquendo præciperet, niſi & faciendo præiret. Et ego id ago factis & dictis, id ago ſub alis tuis nimis cum ingenti periculo: niſi quia ſub alis tuis tibi ſubdita eſt anima mea, & infirmitas mea tibi nota eſt. Paruulus ſum, ſed viuit ſemper pater

meus,

meus,& idoneus eſt mihi tutor meus. Idem ipſe eſt enim qui genuit me & tuetur me:& tuipſe es omnia bona mea, tu omnipotens qui mecum es,& priuſquam tecum ſim. In dicabo ergo talibus qualibus iubes vt ſeruiam, non quis fuerim,ſed quis iam ſim,& quis adhuc ſim, ſed neque meipſum diiudico. Sic itaque audiar.

TV enim domine diiudicas me,quia etſi nemo ſcit hominum quæ ſunt hominis,niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt: tamen eſt aliquid hominis quod nec ipſe ſcit ſpiritus hominis qui in ipſo eſt:tu autem domine ſcis eius omnia qui feciſti eum. Ego verò quamuis præ tuo cōſpectu me deſpiciam,& æſtimem me terram & cinerem,tamen aliquid de te ſcio quod de me neſcio. Et certe nunc videmus per ſpeculum in ænigmate,nondū facie ad faciem, & ideo quamdiu peregrinor abs te,mihi ſum pręſentior q̄ tibi, & tamen te noui nullo modo poſſe violari Ego verò quibus tētationibus reſiſtere valeā,quibúſve non valeam, neſcio. Et ſpes es,†quia fidelis es,qui nos nō ſinis tētari ſupra θ id θ quàm poſſumus ferre,ſed facis cum tētatione etiam exitum vt poſsimus ſuſtinere. Cōfitear ergo quid de me ſciā,confitear & quid de me neſciam. Quoniā & quod de me ſcio te mihi lucente ſcio & quod de me neſcio, tamdiu neſcio,donec fiant tenebræ meæ ſicut meridies in vultu tuo,non dubia, ſed certa conſcientia.

Hominem ſeſe totum non noſſe deum in ænimate cognoſcere. Cap. v. 1. Cor. 2. 1. Cor. 13. 2. Cor. 5. † eſt. 1. cor. 10. Pſal. 138.

DOmine amo te. Percuſsiſti cor meum verbo tuo, & amaui te. Sed & cœlum & terra,& omnia que in eis ſunt,ecce vndique mihi dicunt vt te amem, nec ceſſant dicere omnibus vt ſint inexcuſabiles. Altius autem tu miſerebis cui miſertus eris, & miſericordiam præſtabis cui miſericors fueris. Alioquin cœlum & trera ſurdis loquuntur laudes tuas. Quid autem amo cum te amo? Non ſpeciem corporis,nec decus temporis, nec candorem lucis ecce iſtis amicum oculis, non dulces melodias ſuauium cantilenarum omnimodarum, non florum & vnguentorum & aromatum ſuaueolentiam, non manna & mella,non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo cum amo deum meum, & tamen amo quandam lucem, & quandam vocem, & quendam odorem,& quendam cibum, & quendam amplexum cum amo deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum,

Deus quid ſit, & quomodo cognoſcitur. Cap. vi. Roma. 9.

amplè

amplexum interioris hominis mei: vbi fulget animæ meæ
quod non capit locus, & vbi ſonat quod non rapit tempus
& vbi olet quod non ſpargit flatus, & vbi ſapit quod non
minuit edacitas, & vbi hæret quod non diuellit ſatietas.
Hoc eſt quod amo cum deum meum amo. Et quid eſt hoc?
Interrogaui terram, & dixit: Non ſum: & quæcunque in
eadem ſunt, idem confeſſa ſunt. Interrogaui mare & abyſ
ſos, & reptilia animarum viuarum, & reſponderunt: Non
ſumus deus tuus, quære ſuper nos. Interrogaui auras flabi
les, & inquit vniuerſus aër cum incolis ſuis: Fallitur Ana-
ximenes, non ſum deus tuus. Interrogaui cœlum, ſolem,
lunã, ſtellas, neque nos ſumus deus quem quęris, inquiunt.
Et dixi omnibus iis quæ circunſtant fores carnis meæ: Di-
cite mihi de deo meo quod vos non eſtis, dicite mihi de il-
lo aliquid. Et exclamauerunt voce magna: Ipſe fecit nos.
Pſal.99. Interrogatio mea, intentio mea, & reſponſio eorum, ſpe-
cies eorum. Et direxi me ad me, & dixi mihi: Tu quis es?
Et reſpondi, homo. Et ecce corpus & anima in me mihi
præſto ſunt vnum exterius, & alterum interius. Quid ho-
rum eſt vnde quærere debui deum meum, quem iam quæ-
ſiueram per corpus à terra vſque ad cœlum, quouſque po-
tui mittere nuncios, radios oculorum meorum? Sed me-
lius quod interius eſt. Ei quippe renunciabant omnes nun
cij corporales præſidenti & iudicanti de ſigulis reſponſio-
nibus cœli & terræ, & omnium quæ in eis ſunt dicentium,
Non ſumus deus, ſed ipſe fecit nos: homo interior cogno-
uit hæc per exterioris miniſterium, ego interior cognoui
hæc, ego ego animus per ſenſus corporis mei. Interrogaui
mundi molem de deo meo, & reſpondit mihi. Non ego
ſum, ſed ipſe me fecit. Nónne omnibus quibus integer ſen
ſus eſt, apparet hæc ſpecies? Cur nõ omnibus eadem loqui
tur? Animalia puſilla & magna vident eam; ſed interroga-
re nequeunt. Non enim prępoſita eſt in eis nunciantibus
Roma.1. ſenſibus iudex ratio. Homines autem poſſunt interrogare
vt inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt intellecta conſpi-
ciantur. Sed amore ſubduntur eis, & ſubditi iudicare non
poſſunt. Nec reſpondent iſta interrogantibus niſi iudican-
tibus: nec vocem ſuam mutant, id eſt, ſpeciem ſuam, ſi alius
tantum videat, alius autem videns interroget, vt aliter illi
appareat, aliter huic: ſed eodem modo vtrique apparens, il

li muta

li multa eſt, huic loquitur: immo verò omnibus loquitur, ſed illi intelligunt qui eius vocem acceptam foris, intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi: Non eſt deus tuus cœlum & terra, neque omne corpus. Hoc dicit eorum natura. Vide, En moles minor eſt in parte quàm in toto. Iam tu melior es, tibi dico anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, prębens ei vitam quod nullum cor pus præſtat corpori: deus autem tuus etiam tibi vita eſt.

QVid ergo amo cum Deum meum amo? Quis eſt il- *Corporea*
le ſuper caput animæ meæ? Per ipſam animam *virtute*
meam aſcendam ad illum. Tranſibo vim meam *deus non*
qua hæreo corpori & vitaliter compagem eius repleo. *inuenitur.*
Non ea vi reperio deum meum, nam reperiret e- *Cap vij.*
quus & mulus quibus non eſt intellectus, & eſt eadem *Pſalm.31.*
vis qua viuunt etiam eorum corpora. Eſt alia vis non ſolũ qua viuifico, ſed etiam qua ſenſifico carnem meam, quam mihi fabricauit dominus, iubens oculo vt non audiat, & auri vt non videat, ſed illi per quam videam, huic per quam audiam, & propria ſigillatim cæteris ſenſibus ſedibus ſuis. & officiis ſuis, quæ diuerſa per eos ago, vnus ego animus. Tranſibo & iſtam vim meam. Nam & hãc habet equus & mulus, ſentiunt enim etiam ipſi per corpus.

TRanſibo ergo & iſtam vim naturæ meæ gradibus aſ *Memoria*
cendens ad eum qui fecit me, & venio in cãpos, & la *vis.*
ta prætoria memoriæ meæ, vbi ſunt theſauri innu- *cap, viij.*
merabilium imaginum de huiuſcemodi rebus ſenſis inuectarum: Ibi reconditum eſt quicquid etiam cogitamus, vel augendo vel minuendo, vel vtcumque variando ea quæ ſenſus attigerit, & ſi quid aliud commendatum & repoſitum eſt, quod nondum abſorbuit & ſepeliuit obliuio. Ibi quando ſum poſco vt proferatur quicquid volo, & quædã ſtatim prodeunt, quædam requiruntur diutius, & tanquã de abſtruſioribus quibuſdam receptaculis eruuntur: quædam cateruatim ſe proruunt, & dum aliud petitur & quæritur, proſiliunt in medium quaſi dicentia, Ne forte nos ſumus? Et abigo ea manu cordis à facie recordationis meę donec enubiletur illud quod volo atque in conſpectum prodeat ex abditis. Alia faciliter atque imperturbata ſerie ſicut poſcuntur ſuggeruntur, & cedunt præcedentia conſequentibus, & cedendo conduntur iterum cum voluero pro

ceſſura.

ceſſura. Quod totum fit, cũ aliquid narro memoriter. Ibi ſunt omnia diſtinctè generatimque ſeruata, quæ ſuo quæque aditu ingeſta ſunt ſicut lux atque omnes colores, formæque corporum per oculos, per aures autem omnia genera ſonorum, omnésque odores per aditum narium, omnes ſapores per oris aditum, ad ſenſum † autem totius corporis, quid durum, quid molle, quid calidum frigidúmve, lene aut aſperum, graue ſeu leue, ſiue extrinſecus ſiue intrinſecus corpori. Hæc omnia recipit recolenda cum opus eſt & retractanda grandis memoriæ receſſus, & neſcio qui ſecreti atque ineffabiles ſinus eius, quę omnia ſuis quæque foribus intrant ad eam, & reponuntur in ea: nec ipſa tamẽ intrant, ſed rerum ſenſarum imagines illic præſto ſunt cogitationi reminiſcenti eas. Quæ quo modo fabricatæ ſint, quis dicit, cum appareat quibus ſenſibus raptæ ſint interiúsque reconditæ? Nam & in tenebris atque in ſilentio dum habito, in memoria mea profero, ſi volo colores, & diſcerno inter album & nigrum, & inter quos alio volo, nec incurrunt ſoni atque perturbant, quod per oculos hauſtum conſydero, cum & ipſi ibi ſint, & quaſi ſeorſum repoſiti lateãt. Nam & ipſos poſco ſi placet, atque adſunt illico Et quieſcente lingua ac ſilente gutture, canto quantum volo: imaginésque illæ colorum quæ nihilominus ibi ſunt, non ſe interponunt, neque interrumpunt, cum theſaurus alius retractatur qui influxit ab auribus. Ita cætera quæ per ſenſus cæteros ingeſta atque congeſta ſunt, recordor prout libet. Et aurã liliorum diſcerno à violis, nihil olfaciens, & mel defruto, lene aſpero, nihil tunc guſtãdo neque contrectando, ſed reminiſcendo antepono. Intus hæc ago in aula ingenti memoriæ meæ. Ibi enim mihi cœlum & terra, & mare præſto ſunt, cum omnibus quæ in eis ſentire potui, præter illa quæ oblitus ſum. Ibi & ipſe mihi occurro méque recolo, quid quando & vbi egerim, quoque modo cum agerem affectus fuerim. Ibi ſunt omnia quæ ſiue experta à me, ſiue credita memini. Ex eadem copia etiam ſimilitudines rerum, vel expertarum, vel ex eis quas expertus ſum creditarum alias atque alias, & ipſe contexo præteritis, atque ex his etiam futuras actiones & euenta, & ſpes, & hæc omnia rurſus quaſi præſentia meditor. Faciam hoc aut illud, dico apud me in ipſo ingenti ſinu animi mei pleno tot

† à ſenſu.

no tot & tantarum rerum imaginibus, & hoc aut illud ſequetur. O ſi eſſet hoc aut illud. Auertat deus hoc aut illud. Dico apud me iſta, Et cum dico, præſto ſunt imagines omnium quæ dico ex eodem theſauro memoriæ, nec omnino aliquid eorum dicerem ſi defuiſſent. Magna iſta vis eſt memoriæ, magna nimis deus meus, penetrale amplum & infinitum. Quis ad fundum eius peruenit? Et vis eſt hæc animi mei, atque ad meam naturam pertinet, nec ego ipſe capio totum quod ſum. Ergo animus ad habendum ſeipſum anguſtus eſt, vt vbi ſit quid ſui non capiat. Nunquid extra ipſum ac non in ipſo? Quo modo ergo non capit? Multa mihi ſuper hoc oboritur admiratio, ſtupor apprehendit me. Et eunt homines admirari alta montium, & ingentes fluctus maris, & latiſsimos lapſus fluminum, & oceani ambitum, & gyros ſyderum, & relinquunt ſeipſos, nec mirantur. Quin hæc omnia cum dicerem, non ea videbam oculis, nec tamen dicerem, niſi montes & fluctus & flumina & ſydera quæ vidi, & oceanum quem credidi, intus in memoria mea viderem ſpaciis tam ingentibus quaſi foris viderem: nec ea tamen videndo abſorbui quando vidi oculis: nec ipſa ſunt apud me, ſed imagines eorum, & noui quid ex quo ſenſu corporis impreſſum ſit mihi.

SEd non ea ſola geſtat immenſa iſta capacitas memoriæ meæ. Hinc ſunt & illa omnia quæ de doctrinis liberalibus percepta nundum exciderunt, quaſi remota interiore loco, non loca, nec eorum imagines, ſed res ipſas gero. Nam quid ſit literatura, quid peritia diſputādi, quot genera quæſtionum. quicquid horum ſcio, ſic eſt in memoria mea, vt non retenta imagine rem foris reliquerim: aut ſonuerit & præterierit, ſicut vox impreſſa per aures veſtigio quo recoleretur, quaſi ſonaret cum iam non ſonaret aut ſicut odor dum tranſit & euaneſcit in ventos, olfactum afficit, vnde traiicit in memoriam imaginem ſui, quam reminiſcendo repetamus: aut ſicut cibus qui certe in ventre iam non ſapit, & tamen in memoria quaſi ſapit: aut ſicut aliquod corpori tangendo ſentitur, quod etiam ſeparatum à nobis imaginatur memoria. Iſtæ quippe res non intromittuntur ad eam, ſed earum ſolæ imagines mira celeritate capiuntur, & miris tanquam cellis reponuntur, & mirabiliter recordando proferuntur.

Memoria diſiplina rum.

Cap. ix.

Literatura eſt quam gr eco, ſed vſitatione verbogrammatiam vocamus

Senſus res tradunt memoriæ. Cap. x.

AT verò cum audio tria genera eſſe quæſtionum, an ſit, quid ſit, quale ſit, ſonorum quidem quibus hæc verba confecta ſunt, imagines teneo, & eos per auras cum ſtrepitu tranſiſſe, ac iam non eſſe ſcio. Res verò ipſas quæ illis ſignificantur ſonis, neque vllo ſenſu corporis attigi, nec vſpiam vidi præter animum meum, & in memoria recondidi, non imagines earum, ſed ipſas. Quæ vnde ad me intrauerint, dicā ſi poſſum. Nam percurro ianuas omnis carnis meæ, nec inuenio qua earū ingreſſæ ſint. Quippe oculi dicunt: Si coloratæ ſunt, nos eas nunciauimus. Aures dicunt: Si ſonuerunt, à nobis indicatæ ſunt. Nares dicunt: Si oluerunt, per nos tranſierunt. Dicit etiam ſenſus guſtandi: Si ſapor non eſt, nihil me interroges. Tactus dicit: Si corpulentum non eſt, non contrectaui. Si non contrectaui, non iudicaui: Vnde & quà hæ intrauerunt in memoriam meam Neſcio quo modo: nam cùm ea didici, non credidi alieno cordi, ſed in meo recognoui, & vera eſſe approbaui, & commendaui ei tanquam reponens, vnde proferrem cum vellem. Ibi ergo erant, & antequam ea didiciſſem, ſed in memoria non erant, Vbi ergo aut quare cum dicerentur agnoui, & dixi: Ita eſt, & verum eſt, niſi quia iam erant in memoria, ſed tam remota & retruſa, quaſi in caueis abditioribus, vt niſi admonente aliquo eruerentur, ea fortaſſe cogitare non poſſem.

Species rerum in anima Cap. xj.

QVocirca inuenimus nihil eſſe aliud diſcere iſta, quorum non per ſenſus haurimus imagines, ſed ſine imaginibus, ſicuti ſunt per ſeipſa intus cernimus, niſi ea quæ paſsim atque indiſpoſite memoria continebat cogitando quaſi colligere, atque animaduertendo curare, vt tanquam ad manum poſita in ipſa memoria, vbi ſparſa prius & neglecta latitabant, iam familiari intentioni facilè occurrant. Et quàm multa huiuſmodi geſtat memoria mea, quæ iam inuenta ſunt, & ſicut dixi, quaſi ad manum poſita, quæ & didiciſſe & noſſe dicuntur.† Quæ ſi modeſtis temporum interuallis recolere deſiuero, ita rurſus demerguntur, & quaſi in remotiora penetralia dilabuntur, vt denuo velut noua excogitanda ſint in †idem iterum. Neq; enim eſt alia regio eorum, & cogenda rurſus vt ſciri poſſint, id eſt, velut ex quadam diſperſione colligenda, vnde dictum eſt cogitare. Nam cogo & cogito ſic eſt vt ago & actito, ſa

† dicimur. *† vt.* *cogitare à*

to, facio & factito. Verumtamen ſibi animus hoc verbum proprie vendicauit, vt non quod alibi, ſed quod in animo colligitur, id eſt, cogitur, cogitari proprie iam dicatur. *cogendo.*

Mathematicorum memoria. Cap. xv.

ITem continet memoria numerorum dimenſionúmque rationes & leges inumerabiles, quarum nullam corporis ſenſus impreſsit: quia nec ipſæ coloratæ ſunt aut ſonant, aut olent, aut guſtatæ, aut contrectatæ ſunt. Audiui ſonos verborum quibus ſignificantur, cũ de his diſſeritur: ſed illi alij, iſtæ autem aliæ ſunt. Nam illi, aliter Græce, aliter Latine ſonant: iſtæ verò res nec Græce nec Latine ſunt, nec aliud eloquiorũ genus. Vidi lineas fabrorum, vel etiam tenuiſsimas, ſicut filum araneæ ſed illæ aliæ ſunt, non ſunt imagines earum quas mihi nunciauit carnis oculus. Nouit eas quiſquis ſine vlla cogitatione qualiſcunque cordis † intus agnouit eas. Senſi etiam numeros omnibus corporis ſenſibus quos numeramus, ſed illi alij ſunt quibus numeramus nec imagines iſtorum ſunt, & ideo valde ſunt. Rideat me iſta dicentem, qui eos non videt, & ego doleam ridentem me. *† corporis.*

Affectionum memoria. Cap. xiiij.

HAEc omnia memoria teneo, & quo modo ea didicerim memoria teneo. Multa etiam quæ aduerſus hæc falſiſsime diſputantur, audiui & memoria teneo, quæ tametſi falſa ſunt, tamen ea meminiſſe me non eſt falſum, & diſcreuiſſe me inter illa vera & hæc falſa quæ contradicuntur. Et hoc memini, alitérque nunc video diſcernere me iſta, aliter autem memini ſæpe me diſcreuiſſe, cum ea ſæpe cogitarem. Ergo & intellexiſſe me ſæpius iſta memini, & quod nunc diſcerno & intelligo, recondo in memoria, vt poſtea me nunc intellexiſſe meminerim. Ergo & meminiſſe [me] memini, ſicut poſtea quod hæc reminiſci nunc potui ſi recordabor, vtique per vim memoriæ recordabor. Affectiones quoque animi mei eadem memoria continet, non illo modo, quo eas habet ipſe animus cũ patitur eas, ſed alio multum diuerſo, ſicut ſe habet vis memoriæ. Nam & lætatum me fuiſſe reminiſcor, non lætus, & triſtitiam meam præteritam recordor non triſtis. Et me aliquãdo timuiſſe recolo ſine timore, & priſtinæ cupiditatis ſine cupiditate ſum memor aliquando. Et econtrario triſtitiam meam tranſactam lętus reminiſcor, & triſtis lætitiam meam.

Læta non læti quomodo recordamur. *Cap. xiiij.*

QVod mirandum non eſt de corpore: aliud enim animus, aliud corpus. Itaque ſi præteritum dolorē corporis gaudens memini, nō ita mirum eſt. Hic verò cum animus ſit etiam ipſa memoria. Nā & cum mandamus aliquid vt memoriter habeatur, dicimus, vide vt illud in animo habeas: & cùm obliuiſcimur, dicimus non fuit in animo: & elapſum eſt animo: ipſam memoriam vocantes animum. Cùm ergo ita ſit, quid eſt hoc, quod cum triſticiam meam præteritam lætus memini, animus habet læticiam, & memoria triſticiam, lætuſque eſt animus ex eo quod ineſt ei lęticia, memoria verò ex eo quod ineſt ei triſticia, triſtis non eſt? Num forte non pertinet ad animum? Quis hoc dixerit? Nimirum ergo memoria quaſi venter eſt animi: læticia vero atque triſticia quaſi cibus dulcis & amarus, cum memoriæ commendantur quaſi traiecta in vētrem recondi illuc poſſunt, ſapere non poſſunt. Ridiculum eſt hæc illis ſimilia putare, nec tamen ſunt omnimodo diſsimilia. Sed ecce de memoria profero cum dico quatuor eſſe perturbationes animi, cupiditatē læticiam, metum, triſticiam, & quicquid de his diſputare potuero, diuidendo ſingula per ſpecies ſui cuiuſque generis, & definiendo, ibi inuenio quid dicam atque inde profero: nec tamen vlla earum perturbatione perturbor, cum eas reminiſcendo commemoro, & antequam recolerētur à me & retractarentur, ibi erant, propterea inde per recordationem potuere depromi. Forte ergo ſicut de ventre cibus ruminando, ſic iſta de memoria recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non ſentitur à diſputante, hoc eſt, à reminiſcente læticiæ dulcedo vel amaritudo mœſticiæ? An in hoc diſsimile eſt, quod non vtique† ſimile eſt? Quis enim talia volēs loqueretur, ſi quoties triſtitiā metúmve nominamus, toties mœrere vel timere cogeremur? Et tamen non ea loqueremur, niſi in memoria noſtra, non tantum ſonos nominum ſecundum imagines impreſſas ſenſibus corporis, ſed etiam rerum ipſarum notiones inueniremus, quas nulla ianua carnis accepimus, ſed eas ipſe animus per experientiam paſsionum ſuarum ſentiens, memoriæ commendauit, aut ipſa ſibi hæc etiam non commendata retinuit.

Animus pro memoria.

† vndique

Sed

Etiam quæ abſunt meminimus. Cap. xv.

SEd vtrum per imagines an nō, quis facile dixerit? Nomino quippe lapidē, nomino ſolem, cùm res ipſæ non adſunt ſenſibus meis, in memoria ſanè mea præſto ſunt imagines earum. Nomino dolorem corporis, nec mihi adeſt dum nihil dolet, niſi tamen adeſſet imago eius in memoria mea, neſcirem quid dicerem, nec eum in diſputando à voluptate diſcernerem. Nomino ſalutem corporis, cum ſaluus ſum corpore, adeſt mihi quidem res ipſa, verumtamen niſi & imago eius ineſſet in memoria mea, nullo modo recordarer, quid huius nominis ſignificaret ſonus: nec ægrotantes agnoſcerent ſalute nominata quid eſſet dictum, niſi eadem imago vi memoriæ teneretur, quamuis ipſa res abeſſet à corpore. Nomino numeros quibus numeramus. En adſunt in memoria mea, non imagines eorum, ſed ipſi. Nomino imaginem ſolis, & hæc adeſt in memoria mea. Neque enim imaginem imaginis eius, ſed ipſam recolo, ipſa mihi reminiſcenti præſto eſt. Nomino memoriam, & agnoſco quod nomino. Et vbi agnoſco niſi in ipſa memoria? Num & ipſa per imaginem ſuam ſibi adeſt, ac non per ſeipſam?

Et obliuionis memoria eſt. Cap. xvi.

QVid cum obliuionem nomino, atque id idem agnoſco quod nomino: vnde agnoſcerem niſi meminiſſem? Non eundem ſonum nominis dico, ſed rem quam ſignificat: Quam ſi oblitus eſſem, quid ille valeret ſonus, agnoſcere vtique non valerem. Ergo cum memoriam memini, per ſeipſam ſibi præſto eſt ipſa memoria. Cum verò memini obliuionem, & memoria præſto eſt & obliuio. Memoria qua meminerim, obliuio quam meminerim. Sed quid eſt obliuio niſi priuatio memoriæ? Quo modo ergo adeſt vt eam meminerim, quando cùm adeſt meminiſſe nō poſſum? At ſi quod meminimus, memoria retinemus, obliuionem autē niſi meminiſſemus, nequaquam poſſemus audito iſto nomine rem quæ illo ſignificatur ſono agnoſcere: Memoria retinetur obliuio. Adeſt ergo ne obliuiſcamur, quæ cū adeſt obliuiſcimur. An ex hoc intelligitur nō per ſeipſam ineſſe memoriç cū eam meminimus, ſed per imaginē ſuā? Quia ſi per ſeipſam præſto eſſet obliuio, non vt meminiſſemus, ſed vt obliuiſceremur efficeret. Et hoc quis tādē indagabit? quis cōprehendet quo modo ſit? Ego certe domine laboro hic, & laboro

in meipſo, factus ſum mihi terra difficultatis & ſudoris nimij. Neque enim nunc ſcrutamur plagas cœli, aut ſyderū interualla dimetimur, vel terræ libramenta quærimus. Ego ſum qui memini, ego animus. Non tam mirum ſi à me longe eſt, quicquid ego non ſum: Quid autem propinquius meipſo mihi? Et ecce memoriæ meæ vis non comprehenditur à me, cum ipſum me non dicam præter illam. Quid enim dicturus ſum quando mihi certam eſt meminiſſe me obliuionem? An dicturus ſum non eſſe in memoria mea quod memini? An dicturus ſum ad hoc ineſſe obliuionem in memoria mea, vt non obliuiſcar? Vtrumque abſurdiſsimum eſt. Quid illud tertium? Quo pacto dicam imaginem obliuionis teneri in memoria mea, non ipſam obliuionem cum eam memini? Quo pacto & hoc dicam, quando quidē cum imprimitur rei cuiuſquam imago in memoria prius neceſſe eſt vt adſit res ipſa, vnde illa imago poſsit imprimi? Sic enim Carthaginis memini, ſic omnium locorū quibus interfui, ſic facies hominum quos vidi, & cæterorum ſenſuum nunciata, ſic ipſius corporis ſalutem ſiue dolorem. Cum præſto eſſent iſta, cepit ab eis imagines memoria, quas intuerer præſentes, & retractarem animo, cum illa & abſentia reminiſcerer. Si ergo per imaginem ſuam nō per ſeipſam in memoria tenetur obliuio, ipſa vtique aderat vt eius imago caperetur. Cum autem adeſſet, quo modo imaginem ſuam in memoria conſcribebat, quādo id etiam quod iam notatum inuenit, præſentia ſua delet obliuio? Et tamen quocumque modo licet ſit modus iſte incomprehēſibilis & inexplicabilis, etiam ipſam obliuionem meminiſſe me certus ſum, qua id quod meminerimus obruitur.

Humana memoriæ vis triplex *Cap. xxi.*

MAgna iſta vis eſt memoriæ, neſcio quod horrendum deus meus, profunda & infinita multiplicitas, & hoc animus eſt, & hoc egoipſe ſum. Quid ergo ſum deus meus? Quæ natura ſum? Varia multimoda vita & immenſa vehementer. Ecce in memoriæ meæ campis, & antris, & cauernis innumerabilibus, atque innumerabiliter plenis innumerabilium rerum generibus: ſiue per imagines: ſicut omnium corporum ſiue per præſentiam, ſicut artium: ſiue per neſcio quas notiones vel notationes, ſicut affectionum animi, quas & cum animus non patitur, memoria tenet, cum in animo ſit quicquid eſt in memoria, per

hæc

hæc omnia diſcurro & volito hac atque illac, penetro etiã quantũ poſſum, & finis nuſquã: tanta vis eſt memoriæ tãta vitæ vis eſt, in homine viuẽte mortaliter. Quid igitur agã, tu vera mea vita deus meus? Trãſibo & hãc vim meã quæ memoria vocatur, trãſibo eã vt perueniã ad te dulce lumẽ. Quid dicis mihi? Ecce ego aſcendens per animum meum ad te qui deſuper mihi manes. Trãſibo & iſtam vim meam quæ memoria vocatur volens te attingere vnde attingi potes, & inhærere tibi vnde inhæreri tibi poteſt. Habent enim memoriam & pecora & aues, alioquin non cubilia nidósve repeterent, non alia multa quibus aſſueſcunt: neque enim & aſſueſcere valerent vllis rebus niſi per memoriam. Tranſibo ergo & memoriã, vt attingam eum qui ſeparauit me à quadrupedibus, & volatilibus cœli ſapientiorem me fecit. Tranſibo & memoriam, & vbi te inueniam? vere bona & ſecura ſuauitas? Et vbi te inueniam.

SI præter memoriam [meam] te inuenio, immemor tui ſum. Et quo modo iam inueniam te, ſi memor non ſum tui? Perdiderat enim mulier drachmam, & quæſiuit eam cum lucerna, & niſi memor eius eſſet, non inueniſſet eam. Cum enim eſſet inuenta, vnde sciret vtrum ipſa eſſet, ſi memor eius non eſſet? Multa memini me perdita quæſiſſe atque inueniſſe. Inde iſtud ſcio, quia cum quærerem aliquid eorum, & diceretur mihi, num forte, hoc eſt, num forte illud? tandiu dicebam, non eſt, donec id offerretur quod quærebam. Cuius niſi memor eſſem, quicquid illud eſſet, etiam ſi mihi offerretur, non inuenirem, quia non agnoſcerem. Et ſemper ita fit, cum aliquid perditum quærimus & inuenimus. Verumtamen ſi forte aliquid ab oculis perit, non à memoria veluti corpus quodlibet viſibile, tenetur intus imago eius, & quæritur donec reddatur aſpectui. Quod cum inuentum fuerit, ex imagine quæ intus eſt recognoſcitur. Nec inueniſſe nos dicimus quod perierat, ſi non agnoſcimus: nec agnoſcere poſſumus, ſi non inuenimus. † Sed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

Reminiſcentia. Cap. xviij. Lucæ 15.

† meminimus.

QVid cum ipſa memoria perdit aliquid, ſicut fit cũ obliuiſcimur, & quærimus vt recordemur? Vbi tandem quærimus niſi in ipſa memoria? Et ibi ſi aliud pro alio forte offeratur, reſpuimus, donec illud occurrat

Qui ſit reminiſci. Cap. xix.

quod quærimus,& cum occurrerit,dicimus,hoc eſt:quod non diceremus niſi agnoſceremus:nec agnoſceremus,niſi meminiſſemus. Certe ergo obliti fueramus. An † non totum exciderat, ſed ex parte qua tenebatur pars alia quærebatur, quia ſentiebat ſe memoria non ſimul voluere quod ſimul ſolebat,& quaſi detruncata conſuetudine clau dicans, reddi quod deerat flagitabat. Tanquam ſi homo notus ſiue conſpiciatur oculis, ſiue cogitetur, & nomen eius obliti requiramus, quicquid aliud occurrerit non connectitur:quia non cum illo cogitari conſueuit, ideóq; reſpuitur donec illud adſit,vbi ſimul aſſuefacta notitia nõ inæqualiter acquieſcat. Et vnde adeſt niſi ex ipſa memoria? Nam & cùm ab alio commoniti recognoſcimus inde adeſt. Non enim quaſi nouum credimus, ſed recordantes approbamus hoc eſſe quod dictum eſt. Si autem penitus aboleatur ex animo, nec admoniti reminiſcimur. Neque enim omnimodo adhuc obliti ſumus, quod vel oblitos nos eſſe meminimus. Hoc ergo nec amiſſum quærere poterimus,quod omnino obliti fueramus.

† *al. nam.*

Beatitudinem appetũt omnes. Cap. xx.

QVo modo ergo te quæro domine? Cùm enim te Deum meum quæro, vitam beatam quæro. Quæram te vt viuat anima mea. Viuit enim corpus meum de anima mea,& viuit anima mea de te. Quo modo ergo quæro vitam beatam:quia non eſt mihi donec dicam, ſat eſt, illic: vbi oportet vt dicam? Quo modo eam quæro? Vtrum per recordationem tanquam eam oblitus ſim,oblitúmque me eſſe adhuc teneam:an per appetitum diſcendi incognitam, ſiue quam nunquam ſcierim, ſiue quam ſic oblitus fuerim vt me nec oblitum eſſe meminerim? Nónne ipſa eſt beata vita quã omnes volunt,& omnino qui nolit eam nemo eſt. Vbi nouerunt eam quòd ſic volunt eam? Vbi viderunt vt amarent eam? Nimirum habemus eam neſcio quo modo. Et eſt alius quidam modus quo quiſque cùm habeat eam, tunc beatus eſt: Et ſunt qui ſpe beati ſunt. Inferiore modo iſti habent eam quam illi qui iam re ipſa beati ſunt: ſed tamen meliores quàm illi qui nec re,nec ſpe beati ſunt. Qui tamen etiam ipſi niſi aliquo modo haberent eam,non ita vellent beati eſſe, quod eos velle certiſsimum eſt. Neſcio quo modo nouerunt eam, ideóque habent eam in neſcio qua notitia, de qua ſa-

Concor. 4. ſen. diſtin. 49. cap. 2.

tago vtrum in memoria ſit: quia ſi ibi eſt, iam beati fuiſſemus† aliquando. Vtrum ſingillatim omnes, an in illo homine qui primus peccauit: in quo & omnes mortui ſumus, & de quo omnes cum miſeria nati ſumus, non quæro nunc, ſed quæro vtrum in memoria ſit beata vita. Neque enim amaremus eam niſi noſſemus. Audimus nomē hoc, & rem ipſam omnes nos appetere fatemur. Nō enim ſono delectamur. Nam hoc cùm Latinè audit Græcus, nō delectatur, quia ignorat quid dictum ſit: nos autem delectamur, ſicut etiam ille ſi Græcè hoc audierit: quoniam res ipſa nec Græca, nec Latina eſt, cui adipiſcendæ Græci Latinſque inhiant, cæterarúmque linguarum homines. Nota eſt igitur omnibus, qui vna voce, ſi interrogari poſſent, vtrum beati eſſe vellent, ſine vlla dubitatione, velle reſponderent. Quod non fieret, niſi res ipſa cuius hoc nomen eſt, eorum memoria teneretur.

† *ſumus.*

NVnquid ita vt meminit Carthaginē qui vidit? Non. Vita enim beata non videtur oculis, quia non eſt corpus. Nunquid ſicut meminimus numeros? Non. Hos enim qui habet in notitia, non adhuc quærit adipiſci. Vitam verò beatam habemus in notitia: ideóque amamus eam, & tamen adhuc adipiſci eam volumus vt beati ſimus. Nunquid ſicut meminimus eloquētiam? Non. Quāuis & hoc nomine audito recordentur ipſam rem, qui etiā nondum ſunt eloquentes, multíque eſſe cupiant, vnde apparet eam eſſe in eorum notitia: tamen per corporis ſenſus alios eloquentes animaduerterunt & delectati ſimiliter hoc eſſe deſyderant: quanquam niſi in exteriore notitia non delectarentur, neque hoc eſſe vellent niſi delectarentur. Beatam verò vitam nullo ſenſu corporis in aliis experimur. Nunquid ſicut meminimus gaudium: Fortaſſe ita. Nam gaudium meum ita triſtis memini, ſicut vitam beatam miſer: neque vnquam corporis ſenſu gaudium meum, vel vidi, vel audiui, vel odoratus ſum, vel guſtaui, vel tetigi, ſed expertus ſum in animo meo quando lætatus ſum, & adhæſit eius notitia memoriæ meæ, vt id reminiſci valeam aliquando cum aſpernatione, aliquādo cum deſyderio, pro earum rerum diuerſitate, de quibus me gauiſum eſſe memini. Nam & de turpibus gaudio quodam perfuſus ſum, quod nūc recordās deteſtor

Meminim⁹ & eorum quæ nūquā habuimus. cap. xxj.

atque execror: aliquando de bonis & honeſtis, quod deſyderans recolo, tametſi forte non adſunt, & ideo triſtis gaudium priſtinum recolo. Vbi ergo & quando expertus ſum vitam meam beatã, vt recorder eam, & amem & deſyderẽ? Nec ego tantum, aut cum paucis, ſed beati prorſus omnes eſſe volumus Quod niſi certa noticia nocemus, non tam certa voluntate vellemus. Sed quid eſt hoc, quod ſi quæratur à duobus, vtrum militare velint, fieri poſſet vt alter eorum velle ſe, alter nolle reſpondeat. Si autem ab eis quæratur, vtrum beati eſſe velint, vterque ſtatim ſe ſine vlla dubitatione dicat optare, nec ob aliud velit ille militare, nec ob aliud iſte nolit, niſi vt beati ſint? Num forte quoniam alius hinc, alius inde gaudet? Ita ſe omnes beatos eſſe velle conſonant, quemadmodum conſonarent ſi hoc interrogarentur ſe velle gaudere, atque ipſum gaudium vitam beatam vocant. Quod & ſi alius hinc, alius illinc aſſequitur, vnum eſt tamen quò peruenire omnes nituntur vt gaudeant. Quæ quoniam res eſt, quam ſe expertum non eſſe nemo poteſt dicere, propterea reperta in memoria recognoſcitur, quando beatæ vitæ nomen auditur.

Verum gaudium. Cap. xxij. Eſa. 48.

ABſit domine abſit à corde ſerui tui, qui confitetur tibi: abſit vt quocunque gaudio gaudeam, beatum me putem. Eſt enim gaudium quod non datur impijs, ſed eis qui te gratis colunt, quorum gaudium tuipſe es. Et ipſa eſt beata vita gaudere ad te, de te, propter te, ipſa eſt & non eſt altera. Qui autem aliam putant eſſe, aliud ſectantur gaudium, neque ipſum verum. Ab aliqua tamen imagine gaudij, voluntas eorum non auertitur.

Beata vita quid & vbi. cap. xxiij. Galat. 5.

NOn ergo certum eſt quòd omnes eſſe beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quæ ſola vita beata eſt, non vtique vitam beatam volunt. An omnes hoc volunt? Sed quoniam caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem, vt non faciant quod volunt, cadunt in id quod valent, eóque contenti ſunt: quia illud quod non valent, non tantum volunt, quantum ſat eſt vt valeant. Nam quæro ab omnibus, vtrũ malint de veritate quàm de falſitate gaudere: tam non dubitãt dicere de veritate ſe malle, quàm non dubitant dicere beatos eſſe ſe velle. Beata quippe vita eſt gaudium de veritate. Hoc eſt enim gaudiũ de te qui veritas es, deus illu-

Ioan. 14. Pſalm. 26.

minatio mea, ſalus faciei meæ Deus meus. Hãc vitã beatã omnes volũt, hãc vitã quæ ſola beata eſt omnes volunt, gaudium de veritate omnes volunt. Multos expertus ſum qui velint fallere, qui autem falli, neminem. Vbi ergo nouerunt hanc vitam beatam, niſi vbi nouerunt etiam veritatem? Amant enim & ipſam, quia falli nolunt. Et cum amant beatam vitam, quod non eſt aliud quàm de veritate gaudium vtiq; amant etiam veritatem: nec amarent niſi eſſet aliqua notitia eius in memoria eorum. Cur ergo non de illa gaudent? Cur non beati ſunt? Quia fortius occupantur in aliis quæ potius eos faciunt miſeros, quam illud beatos quod tenuiter meminerunt. Adhuc enim modicum lumen eſt in hominibus, ambulent, ambulent, ne eos tenebræ comprehendant. Cur autem veritas parit odium, & inimicus eis factus eſt homo tuus verum prędicans, cum ametur beata vita, quæ non eſt niſi gaudium de veritate: niſi quia ſic amatur veritas, vt quicunque aliud amant, hoc quod amant velint eſſe veritatem: & quia falli nollent, nolunt conuinci quod falſi ſint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate amant. Amant eam lucentem, oderunt eam redarguentem. Quia enim falli nolunt & fallere volunt, amant eam cum ſeipſam indicat, & oderũt eã cũ eosipſos indicat. Inde retribuet eis, vt qui ſe ab ea manifeſtari nolunt, & eos nolentes manifeſtet, & eis ipſa nõ ſit manifeſta. Sic ſic etiam, ſic animus humanus etiam, ſic cæcus & languidus, turpis atque indecens latere vult, ſe autem vt lateat aliquid non vult. Contra illi redditur, vt ipſe non lateat veritatem, ipſum autem veritas lateat. Tamẽ etiam ſic dum miſer eſt, veris mauult gaudere quàm falſis Beatus ergo erit, ſi nulla interpellante moleſtia, de ipſa per quam vera ſunt omnia, ſola veritate gaudebit.

Ioan 12.

Deum quæ que continet memoria.

Ca. xxiiii.

ECce quantum ſpaciatus ſum in memoria mea, quærens te domine, & non te inueni extra eam. Neque enim aliquid de te inueni quod non meminiſſem ex quo didici te. Nam ex quo didici te, non ſum oblitus tui. Vbi enim inueni veritatem, ibi inueni deum meum ipſam veritatem, quam ex quo didici non ſum oblitus. Itaque ex quo didici te, manes in memoria mea, & illic te inuenio, cum reminiſcor tui & delector in te. Hæ

ſunt ſanctæ deliciæ meæ, quas donaſti mihi miſericordia tua, reſpiciens paupertatem meam.

In quo memoriæ gradu reperiatur Deus. cap. xxv.

SEd vbi manes in memoria mea domine? Vbi illic manes? Quale cubile fabricaſti illic tibi? Quale ſanctuarium ædificaſti tibi? Tu dediſti hanc dignationem memoriæ meæ, vt maneas in ea, ſed in qua eius parte maneas hoc conſydero. Tranſcendi enim partes eius quas habent & beſtię cùm te recordarer, quia non ibi te inueniebã inter imagines rerum corporalium, & veni ad partes eius, vbi cõmendaui affectiones animi mei, nec illic inueni te. Et intraui ad ipſius animi mei ſedem, quæ illi eſt in memoria mea, quonia ſui quoque meminit animus, nec ibi tu eras, quia ſicut non es imago corporalis nec affectio viuentis, qualis cùm lætamur, contriſtamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliuiſcimur, & quicquid huiuſmodi eſt: ita nec ipſe animus es, quia dominus Deus animi tu es. Et cõmutantur hæc omnia, tu autem incõmutabilis manes ſuper omnia, & dignatus es habitare in memoria mea ex quo te didici. Et quid quæro quo loco eius habites? quaſi vero loca ibi ſint? Habitas certe in ea, quoniã tui memini, ex quo te didici, & in ea te inuenio cùm recordor tui.

Vbi inueniatur deus. cap. xxvj.

VBi ergo te inueni vt diſcerẽ te? Neque enim iam eras in memoria mea, priuſquã te diſcerẽ. Vbi ergo inueni te vt diſcerẽ te, niſi in te ſupra me? Et nuſquã locus, & recedimus & accedimus, & nuſquam locus. Vbique veritas præſides omnibus conſulentibus te, ſimúlque reſpondens omnibus etiam diuerſa conſulentibus θ te θ. Liquide tu reſpondes, ſed non liquide omnes audiunt. Omnes vnde volunt conſulunt, ſed non ſemper quod volunt audiunt. Optimus miniſter tuus eſt, qui non magis intuetur hoc à te audire quod ipſe voluerit, ſed potius hoc velle quod à te audierit.

Qui modo rapi ut hominẽ deus ca. xxvij.

SEro te amaui pulchritudo tam antiqua & tam noua, ſero te amaui. Et ecce intus eras, & ego foris, & ibi te quærebam, & in iſta formoſa quæ feciſti deformis irruebam. Mecum eras, & tecum non eram. Ea me tenebant longe à te, quæ ſi in te non eſſent, non eſſent. Vocaſti & clamaſti, & rupiſti ſurditatem meam. Coruſcaſti, ſplenduiſti, & fugaſti cæcitatem meam. Flagraſti, † & duxi ſpiritũ, & anhelo tibi. Guſtaui, & eſurio, & ſitio. Tetigiſti me,

† Fragraſti.

me,& exarſi in pacem tuam.

CVm inhæſero tibi ex omni me, nuſquam erit mihi dolor & labor, & viua erit vita mea tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imples, ſubleuas eum, quoniam tui plenus non ſum, oneri mihi ſum. Contendunt læticiæ meæ flendæ cum lętandis mœroribus, & ex qua parte ſtet victoria neſcio. Hei mihi, domine miſerere mei. Contendunt mœrores mei mali cum gaudiis bonis & ex qua parte ſtet victoria neſcio. Hei mihi domine miſerere mei. Hei mihi, Ecce vulnera mea non abſcondo. Medicus es, æger ſum. Miſericors es, miſer ſum. Nunquid non tentatio eſt vita humana ſuper terram? Quis velit moleſtias & difficultates pati? Tolerare iubes eas, non amari. Nemo quod tolerat amat, & ſi tolerare amat. Quamuis enim gaudeat ſe tolerare, mauult tamen non eſſe quod toleret. Proſpera in aduerſis deſidero, aduerſa in proſperis timeo. Quis inter hęc medius locus, vbi non ſit humanæ vitæ tentatio? Væ proſperitatibus huius ſeculi, ſemel & iterum à timore aduerſitatis, & à corruptione læticiæ, Væ aduerſitatibus ſeculi, ſemel & iterum & tertio à deſyderio proſperitatis. Et quia ipſa aduerſitas dura eſt, & ne frãgat tolerantiam nunquid non tentatio eſt vita humana ſuper terram ſine vllo interſtitio?

Miſeria humanæ vita. ca. xxviij.

Iob 7.

ET tota ſpes mea, non niſi in magna valde miſericordia tua. Da quod iubes, & iube quod vis. Imperas nobis continentiam. Et cùm ſcirem ait quidam, quia nemo poteſt eſſe continens, niſi deus det, & hoc ipſum erat ſapientiæ, ſcire cuius eſſet hoc donum. Per continentiam quippe colligimur & redigimur in vnum, à quo in multa defluximus. Minus enim te amat qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. O amor qui ſemper ardes, & nunquã extingueris. Charitas deus meus, accende me. Continentiam iubes. Da quod iubes, & iube quod vis.

In deo ſpes ca. xxix.

Sapien. 8.

IVbes certe vt contineam à concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum, & ambitione ſeculi. Iuſsiſti à concubitu, & de ipſo coniugio melius aliquid quam conceſsiſti monuiſti. Et quoniam dediſti factum eſt, & antequam diſpenſator ſacramenti tui fierem. Sed adhuc viuunt in memoria mea, de qua multa locutus ſum, talium rerum imagines, quas ibi conſuetudo mea fixit, & occurſant mihi vi

Somniorũ ludibria. capi. xxx.

1. Ioan 2.

hi vi

vigilanti quidem carentes viribus : in ſomnis autem non ſolum vſq; ad delectationẽ,ſed etiã vſq; ad conſenſionẽ factúmq; ſimillimũ. Et tantũ valet imaginis illuſio in anima mea & in carne mea, vt dormiẽti falſa viſa perſuadeãt quod vigilãti vera non poſſunt. Nunquid tũc ego nõ ſum domine deus meus? Et tamen tantum intereſt inter meipſum & meipſum, vt intra momentum quo hinc ad ſoporem tranſeo, vel hucinde retranſeo. Vbi eſt illa †ratio, quæ talibus ſuggeſtionibus reſiſtit vigilans? Et ſi res ipſæ ingerantur, inconcuſſus maneo. Nunquid clauditur cum oculis? Nunquid ſopitur cum ſenſibus corporis? Et vnde ſæpe etiam in ſomnis reſiſtimus, noſtrique propoſiti memores, atque in eo caſtiſsime permanentes, nullum talibus illecebris adhibemus aſſenſum? Et tamen tantum intereſt, vt cum aliter accidit, euigilantes ad conſcientiæ requiem redeamus, ipſáque diſtantia reperiamus nos non feciſſe, quod tamen in nobis quoquo modo factum eſſe doleamus. Nunquid nonpotens eſt manus tua deus omnipotens ſanare omnes languores animæ meæ, atque abundantiore gratia tua laſciuos motus etiã mei ſoporis extinguere? Augebis domine magis magíſque in me munera tua, vt anima mea ſequatur me ad te concupiſcentiæ viſco expedita, vt non ſit rebellis ſibi, atque vt in ſomnis etiam, non ſolum non perpetret iſtas corruptelarum turpitudines per imagines animales vſq; ad carnis fluxum, ſed ne conſentiat quidem. Nam vt nihil tale vel tantillũ libeat quantulum poſsit nutu cohiberi, etiam in caſto dormientis affectu, non tantum in hac vita ſed etiam in hac ætate: nõ magnum eſt omnipotenti, qui vales facere ſupra quam petimus & intelligimus. Nunc tamen quid adhuc ſim in hoc genere mali mei, dixi bono domino meo, & exultãs cum tremore in eo quod donaſti mihi, & lugens in eo quod inconſummatus ſum, & ſperans perfecturum te in me miſericordias tuas vſque ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora & exteriora mea, cum abſorta fuerit mors in victoria.

† tunc. Ephe. 3. 1. Cor. 15.

Gula tentatio. cap. xxxj. Matth. 6.

Est alia malicia diei, quæ vtinam ſufficiat ei. Reficimus enim quotidianas ruinas corporis edendo & bibendo, priuſquam eſcas & ventrem deſtruas, cum occideris indigentiam meam ſatietate mirifica, & corruptibile

tibile hoc indueris incorruptione ſempiterna. Nunc autē ſuauis eſt mihi neceſsitas, & aduerſus iſtā ſuauitatem pugno ne capiar, & quotidianū bellū gero in ieiuniis, ſæpius in ſeruitutem redigens corpus meum, & dolores mei voluptate pelluntur. Nam fames & ſitis quidam dolores ſunt. Vrunt, & ſicut febris necant, niſi alimentorum medicina ſuccurrat. Quę quoniam pręſto eſt, conſolatione munerum tuorum, in quibus noſtrę infirmitati terra & aqua & cœlum ſeruiunt, calamitates delitiæ vocantur. Hoc me docuiſti, vt quemadmodum medicamenta, ſic alimenta ſumpturus accedam. Sed dum ad quietem ſatietatis ex indigentiæ moleſtia tranſeo, in ipſo tranſitu mihi inſidiatur laqueus concupiſcentiæ: Ipſe enim tranſitus voluptas eſt, & non eſt alius qua tranſeatur, quam quo tranſire cogit neceſsitas. Et cum ſalus ſit cauſa edendi & bibendi, adiungit ſe tanquam pediſſequa periculoſa iucunditas, & plerunque præire conatur vt eius cauſa fiat, quod ſalutis cauſa me facere vel dico vel volo: nec idem modus vtriuſque eſt. Nam quod ſaluti ſatis eſt, delectationi parum eſt. Et ſæpe incertum fit, vtrum adhuc neceſſaria corporis cura ſubſidium petat, an voluptuaria cupiditatis fallatia miniſterium ſuppetat. Ad hoc incertum hilareſcit infœlix anima, & in eo præparat excuſationis patrocinium, gaudens non apparere quid ſatis ſit moderationi valetudinis, vt obtentu ſalutis obumbret negotium voluptatis. His tentationibus quotidie conor reſiſtere, & inuoco ad dexteram tuam ad ſalutem meam, & ad te refero æſtus meos, quia conſilium mihi de hac re nondum ſtat. Audio vocem iubentis dei mei: Non grauentur corda veſtra in crapula & ebrietate. Ebrietas longe eſt à me, miſereberis ne appropinquet mihi. Crapula autem nonnunquam ſurrepit ſeruo tuo, miſereberis vt longe fiat à me. Nemo enim poteſt eſſe continens niſi tu des. Multa nobis orantibus tribuis, & quicquid boni antequam oremus accipimus, à te accipimus: & vt hoc poſtea cognoſceremus, à te accipimus. Ebrioſus nunquam fui, ſed ebrioſos à te ſobrios factos ego noui. Ergo à te factum eſt, vt hoc non eſſent qui nunquam fuerunt, à quo factum eſt vt hoc non ſemper eſſent qui fuerunt, à quo etiam factum eſt, vt ſcirent vtrique à quo factum eſt. Audiui & aliam

1.Cor.6. *1.Cor.19.* *1.Cor.9.* *Luc. 1.* *Sapien.8.* *Eccle.8.*

& aliam vocem tuam: Poſt concupiſcentias tuas non eas, & à voluptate tua auertere. Audiui & illam ex munere
1.Corin.8. tuo quam multum amaui: Neque ſi manducauerimus, abundauimus: neque ſi non manducauerimus, deerit nobis. Hoc eſt dicere, Nec illa res me copioſum faciet nec illa ærumnoſum. Audiui & alteram: Ego enim didici in qui
Philip.4. bus ſum ſufficiens eſſe, & abundare noui, & penuriam pati noui. Omnia poſſum in eo qui me confortat. Ecce miles caſtrorum cœleſtium, nō puluis quod nos ſumus. Sed me-
Gene.3. méto domine quia puluis ſumus, & de puluere feciſti hominem, & perierat, & inuentus eſt. Nec ille in ſe potuit,
Luce 15. quia idem puluis fuit, quem talia dicenten afflatu tuæ in-
Philip.4. ſpirationis adamaui. Omnia poſſum, inquit, in eo qui me confortat. Conforta me vt omnia poſsim. Da quod iubes,
1.corin.1. & iube quod vis. Iſte ſe accepiſſe confitetur, & quod gloriatur, in domino gloriatur. Audiui alium rogantem vt accipiat: Aufer à me, inquit, concupiſcentias ventris. Vnde
Eccle.23. apparet ſancte deus meus te dare, cum fit quod imperas fie
Ad Titū 1. ri. Docuiſti me pater bone: Omnia munda mundis. Sed malum eſt † homini qui per offenſionem manducat: &
† eſſe. omnem creaturam tuam bonam eſſe, nihilque abiicien-
1.Timo.4. dum quod cum gratiarum actione percipitur: & eſca nos
1. Corin.8. non commēdat deo: & nemo nos iudicet in cibo aut in po
Coloſſ.2. tu: & vt qui manducat non manducantem non ſpernat: &
Roma.14. qui non manducat, manducantem non iudicet. Didici hęc, gratias tibi, laudes tibi deo meo, magiſtro meo, pulſatori aurium mearum, illuſtratori cordis mei. Eripe me ab omni tentatione. Non ego immundiciam obſonij timeo, ſed
Gene.9. immundiciam cupiditatis. Scio Noë omne carnis genus
3.Reg.17. quod cibo eſſet vſui manducare permiſſum: Heliam cibo carnis refectum: Ioannem mirabili abſtinentia præditum,
Matth.3. animalibus, hoc eſt locuſtis, in eſcam cedentibus non fuiſ-
Gene.25. ſe pollutum. Et ſcio Eſau lenticulæ concupiſcentia decep
2.Reg.23. tum: & Dauid propter aquæ deſyderium à ſeipſo reprehē
Matth.4. ſum: & regem noſtrum non de carne, ſed de pane eſſe ten
Nume.11. tatum. Ideoque & populus in eremo, non quia carnes deſyderauit, ſed quia eſcæ deſyderio aduerſus dominū murmurauit, meruit improbari. In his ergo tentationibus poſitus, certo quotidie aduerſus concupiſcentiam manducādi & bibendi. Non enim eſt quod ſemel præcidere, & vlterius

terius non attingere decernam, ſicut de concubitu potui. Itaque fræni gutturis temperata relaxatione & conſtrictione tenendi ſunt. Et quis eſt domine qui non rapiatur aliquantulum *extra metas neceſsitatis? Quiſquis eſt, magnus eſt, magnificet nomen tuum. Ego autem non ſum, quia peccator homo ſum. Sed & ego magnifico nomen tuum, & interpellat te pro peccatis meis qui vicit ſeculum, numerans me inter infirma membra corporis ſui, quia & imperfectum meum viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes ſcribentur.

*ali's, aliquando.

Roma 8.

Pſal.138.

DE illecebra odorum non ſatago nimis. Cùm abſunt, non requiro: cum adſunt, non reſpuo: paratus etiam eis ſemper carere. Ita mihi videor, forſitan. Sunt enim & iſtæ plangendæ tenebræ, in quibus me latet facultas mea, quæ in me eſt, vt animus meus de viribus ſuis ipſe ſe interrogans, non facilè ſibi credendum exiſtimet, quia & quod ineſt, plerunque occultum eſt, niſi experientia manifeſtetur. Et nemo ſecurus eſſe debet in iſta vita quæ tota tentatio nominatur, vt qui fieri potuit ex deteriore melior, non fiat etiam ex meliore deterior. Vna ſpes, vna fiducia, vna firma promiſsio, miſericordia tua.

Nihil ſecurum eſt in hac vita. c.xxxij.

Iob.7.

VOluptates aurium tenacius me implicauerant & ſubiugauerant, ſed reſoluiſti & liberaſti me: nunc in ſonis quos animant eloquia tua, cum ſuaui & artificioſa voce cãtantur, fateor aliquantulum acquieſco, nõ quidem vt hæream: ſed vt ſurgam cùm volo. Attamen cum ipſis ſententiis quibus viuunt, vt admittantur ad me quærunt in corde meo nonnullius dignitatis locum, & vix eis præbeo congruentem. Aliquando enim amplius mihi videor honoris eis tribuere quàm decet, dum ipſis ſanctis dictis religioſius & ardentius ſentio moueri animos noſtros in flammam pietatis, cùm ita cantantur, quàm ſi non ita cantarentur, & omnes affectus ſpiritus noſtri pro ſuaui diuerſitate habere proprios modos in voce atque cantu quorum neſcio qua occulta familiaritate excitentur. Sed delectatio carnis meæ, cui mentem eneruãdam non oportet dari, ſæpe me fallit, dum rationem ſenſus non ita comitatur, vt patienter ſit poſterior: ſed tãtum quia propter illam meruit admitti, etiam præcurrere ac ducere conatur. Ita in his pecco non ſentiens, ſed poſtea ſentio. Aliquando au

Voluptas auriũ. Ca. xxxiij.

do autem hanc ipſam fallaciam immoderatius cauens erro nimia ſeueritate, ſed valde interdum, vt melos omne cãtilenarum ſuauium, quibus Dauidicum pſalterium frequentatur, ab auribus meis remoueri velim, atque ipſius Eccleſiæ: tutiúſque mihi videtur quod de Alexandrino epiſcopo Athanaſio ſæpe mihi dictum commemini, qui tã modico flexu vocis faciebat ſonare lectorem pſalmi, vt pronuncianti vicinior eſſet quàm canenti. Veruntamen cum reminiſcor lachrymas meas quas fudi ad cantus Eccleſiæ tuæ, in primordiis recuperatę fidei meæ, & nunc ipſo commoueor, non cantu, ſed rebus quæ cantantur: cum liquida voce & conuenientiſsima modulatione cantantur magnam inſtituti huius vtilitatem rurſus agnoſco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis & experimentum ſalubritatis, magíſque adducor, non quidem irretractabilem ſententiam proferens, cantandi conſuetudinem approbare in Eccleſia: vt per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis aſſurgat. Tamen cum mihi accidit, vt me amplius cantus quàm res quæ canitur moueat: pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem: Ecce vbi ſum, Flete mecum & pro me flete, qui aliquid boni vobiſcum intus agitis vnde facta procedunt. Nam qui non agitis, non vos hæc mouent. Tu autem domine deus meus, exaudi, reſpice & vide, & miserere, & ſana, me in cuius oculis mihi quæſtio factus ſum, & ipſe eſt languor meus.

Oculorum illecebræ ca. xxxiiij RESTAT voluptas oculorum iſtorum carnis meæ de qua loquar confeſsiones, quas audient aures templi tui, aures fraternæ ac piæ, vt concludamus tentationes concupiſcentiæ carnis meæ, quæ me adhuc pulſant ingemiſcentem, & habitaculum meum quod de cœlo *2. Corin. 5.* eſt ſuperindui cupientem. Pulchras formas & varias, nitidos & amœnos colores amant oculi: Non teneant hæc animam meam, teneat eam deus qui hæc fecit bona quidẽ *Gene. 1.* valde, ſed ipſe eſt bonum meum, non hæc. Et tangunt me vigilantem totis diebus, nec requies ab eis datur mihi, ſicut datur à vocibus canoris aliquando ab omnibus in ſilentio. Ipſa enim regina colorum lux iſta perfundens cuncta quæ cernimus, vbi per diem fuero multimodo a lapſu

blaud

blanditur mihi aliud agenti, & eam non aduertenti. Inſinuat autem ſe ita vehementer, vt ſi repente ſubtrahatur, cum deſyderio requiratur, & ſi diu abſit contriſtat animũ. O lux quam videbat Tobias, cum clauſis oculis iſtis filium docebat vitæ viam & ei præibat pede charitatis nuſquam errans: aut quam videbat Iſaac prę grauatis & opertis ſenectute carneis luminibus, cum filios non agnoſcendo benediceret, ſed benedicendo agnoſcere meruit: aut quam videbat Iacob, cum ipſe præ grandi ætate captus oculis, in filiis præſignata futuri populi genera luminoſo corde radiauit: & nepotibus ſuis ex Ioſeph diuexas myſtice manus non ſicut pater eorum foris corrigebat, ſed ſicut ipſe intus diſcernebat, impoſuit. Ipſa eſt lux, vna eſt, & alia non eſt, & vnum omnes, qui vident & amant eam. At iſta corporalis de qua loquebar, illecebroſa ac periculoſa dulcedine condit vitam ſeculi cæcis amatoribus. Qui autem & de ipſa laudare te norunt, deus creator omnium, aſſumunt eam in hymno tuo, non abſumuntur ab ea in ſomno ſuo. Sic eſſe cupio. Reſiſto ſeductionibus oculorum, ne implicentur pedes mei, quibus ingredior viam tuam, & erigo ad te inuiſibiles oculos, vt tu euellas de laqueo pedes meos. Tu ſubinde euellis eos: nam illaqueantur. Tu non ceſſas euellere, ego autem crebro hæreo in vbique ſparſis inſidiis, quoniam non dormies neque dormitabis qui cuſtodis Iſrael. Quàm innumerabilia variis artibus & opificiis in veſtibus, calciamentis, vaſis, & huiuſcemodi fabricationibus picturis etiam diuerſisque figmentis, atque his vſum neceſſarium atque moderatum, & piam ſignificationem longe tranſgredientibus, addiderunt homines ad illecebras oculorum, foras ſequentes quod faciunt, intus relinquentes à quo facti ſunt, & exterminantes quod facti ſunt. At ego deus meus & decus meum, etiam hinc dico tibi hymnum, & ſacrifico laudem ſanctificatori meo, quoniam pulchra traiecta per animas in manus artificioſas, ab illa pulchritudine veniunt, quæ ſuper animas eſt, cui ſuſpirat anima mea die ac nocte. Sed pulchritudinum exteriorum operatores & ſectatores inde trahunt approbandi modum non autem inde trahunt vtendi modum. Et ibi eſt, & non vident eum, vt non eant longius, & fortitudinem ſuam ad te cuſtodiant, nec eam ſpargant in delicioſas laſsitudines.

Tobię.4. Gene.27. Gene.48. Pſal.24. Pſal.120. Pſal.58.

Ego autem hæc loquens atque diſcernens, etiam iſtis pulchris greſſum annecto, ſed tu euellis domine, euellis tu, quoniam miſericordia tua ante oculos meos eſt. Nam & ego capior miſerabiliter, [&] tu euellis miſericorditer, aliquando non ſentientem, quia ſuſpenſius incideram, aliquando cum dolore, quia iam inhæſeram.

Pſalm. 25.

Curioſitas cognoſcēdi Ca. xxxv.

HVc accedit alia forma tentationis multiplicius periculoſa. Præter enim concupiſcentiam carnis, quæ ineſt in delectatione omnium ſenſuum & voluptatum, cui ſeruientes depereunt qui longe ſe faciūt à te, ineſt animæ per eoſdem ſenſus corporis quædam non ſe oblectandi in carne, ſed experiendi per carnem vana & curioſa cupiditas, nomine cognitionis & ſcientiæ palliata. Quæ quoniam & in appetitu noſcendi eſt, oculi autem ſunt ad cognoſcendum in ſenſibus principes, concupiſcentia oculorum eloquio diuino appellata eſt. Ad oculos enim proprie videre pertinet. Vtimur autē hoc verbo etiam in cæteris ſenſibus, cum eos ad agnoſcendū intendimus. Neque enim dicimus, Audi quid rutilet, aut olfac quàm niteat aut guſta quàm ſplēdeat, aut palpa quàm fulgeat. Videri enim dicuntur hæc omnia. Dicimus autē non ſolū, vide quid luceat, quod ſoli oculi ſentire poſſunt, ſed etiā vide quid ſonet, vide quid oleat, vide quid ſapiat, vide quàm durū ſit. Ideoque generalis experientia ſenſuum, concupiſcentia (ſicut dictum eſt) oculorū vocatur, quia videndi officium in quo primatum oculi tenent, etiā cæteri ſenſus ſibi de ſimilitudine vſurpant, cùm aliquid cognitionis explorant. Ex hoc autē euidentius diſcernitur, quid voluptatis, quid curioſitatis agatur per ſenſus, quod voluptas pulchra, canora, ſuauia, ſapida, lenia ſectatur. Curioſitas autem etiam his contraria tentandi cauſa nō ad ſubeundam moleſtiam, ſed experiendi nocendíque libidinem. Quid enim voluptatis habet videre in laniato cadauere quod exhorreas? & tamen ſicubi iaceat concurrunt, vt contriſtentur, vt palleant. Timent etiam ne in ſomnis hoc videant, quaſi quiſquam eos vigilantes videre coëgerit, aut pulchritudinis vlla fama perſuaſerit. Ita & in cæteris ſenſibus, quæ perſequi longum eſt. Et ex hoc morbo cupiditatis in ſpectaculis exhibentur quæque miracula. Hinc ad perſcrutenda naturæ ſecreta, quæ præter nos eſt operata proceditur:

1. Iohn. 2.

Videre refertur ad omnes ſenſus.

quæ

quæ ſcire nihil prodeſt,& nihil aliud quàm ſcire homines cupiunt. Hinc etiam ſi quid eodem peruerſæ ſcientiæ fine per artes magicas quæritur. Hinc etiam in ipſa religione deus tentatur, cum ſigna & prodigia flagitantur, non ad aliquam ſalutem, ſed ad ſolam experientiam deſyderata. In hac tam immenſa ſylua plena inſidiarum & periculorum, ecce quàm multa præciderim & à meo corde diſpulerim, ſicut donaſti me facere deus ſalutis meæ. Attamen quando audeo dicere,cum circumquaque quotidianam vitam noſtram tam multa huius generis rerum circumſtrepant, quando audeo dicere nulla re tali me intentum fieri ad ſpectandum,& vana cura capiendum? Sanè me iam theatra non rapiunt,nec curo noſſe tranſitus ſyderum,nec anima mea vnquam reſponſa quæſiuit vmbrarum, omnia ſacrilega ſacramenta deteſtor. A te domine deus meus, cui humilem famulatum ac ſimplicem debeo,quantis mecum ſuggeſtionum machinationibus agit inimicus, vt ſignum aliquod petam. Sed obſecro te per regem noſtrum & patriam Hieruſalem, ſimplicem, caſtam, vt quemadmodum à me longe eſt iſta conſenſio, ita ſit ſemper longe atque longius. Pro ſalute autem cuiuſquam cum te rogo, alius multum differens finis eſt intentionis meæ, & te facientem quod vis das mihi, & dabis libenter ſequi. Veruntamen in quàm multis minutiſsimis & contemptibilibus rebus curioſitas quotidie noſtra tentatur, & quàm ſæpe labamur, quis enumerat? Quoties narrantes inania, primo quaſi toleramus, ne offendamus infirmos, deinde paulatim libenter aduertimus. Canem currentem poſt leporem iam non ſpecto cum in circo ſit, at verò in agro ſi caſu tranſeam, auertit me fortaſsis ab aliqua magna cogitatione, atque ad ſe conuertit illa venatio, non deuiare cogens corpore iumenti, ſed cordis inclinatione. Et niſi iam mihi demonſtrata infirmitate mea, cito admoneas, aut ex ipſa viſione per aliquam conſyderationem in te aſſurgere, aùt totum contemnere atque tranſire, vanus hebeſco. Quid cùm me domi ſedentem ſtellio muſcas captans, vel aranea retibus ſuis irruentes implicans, ſæpe intentum facit? Num quia parua ſunt animalia, ideo non res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum te creatorem mirificum, atque ordinatorem rerum omnium,

ſed non inde intentus eſſe incipio. Aliud eſt cito ſurgere, aliud eſt non cadere. Et talibus vita mea plena eſt, & vna ſpes mea magna valde miſericordia tua. Cum enim in huiuſcemodi rebus conceptaculum ſit cor noſtrum, & portet copioſæ vanitatis caternas, hinc & orationes noſtræ ſæpe interrumpuntur atque turbantur, & ante conſpectum tuum dum ad aures tuas voce cordis intẽdimus, neſcio vnde irruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta præcidit̃ur.

Superbię viciũ. Ca. xxxvj. NVnquid etiam hoc inter contemnenda deputabimus, aut aliquid nos reducet in ſpem, niſi tota miſericordia tua, quoniam cœpiſti mutare nos? Et tu ſcis quanta ex parte mutaueris, qui me primitus ſanas à libidine vindicandi me, vt propicius fias etiam cæteris omnibus iniquitatibus meis, & ſanes omnes languores meos, & redimas de corruptione vitam meam, & corones me in miſeratione & miſericordia, & ſaties in bonis deſyderium meum, quia compreſsiſti à timore tuo ſuperbiam meam, & manſuefeciſti iugo tuo ceruicem meam. Et nunc porto illud, & lene eſt mihi, quoniam ſic promiſiſti & feciſti, & verè ſic erat, & neſciebam, quando id ſubire metuebam. Sed nunquid domine, qui ſolus ſine typho dominaris, quia ſolus verus dominus es qui non habes dominum, nunquid hoc quoque tertium tentationis genus ceſſauit à me, aut ceſſare in hac tota vita poteſt, timere & amari velle ab hominibus, non propter aliud, ſed vt inde ſit gaudium quod non eſt gaudium? Miſera vita eſt & fœda iactantia. Hinc fit vel maxime non amare te, nec caſte timere te. Ideoque tu ſuperbis reſiſtis, humilibus autem das gratiam, & intonas ſuper ambitiones ſeculi, & contremiſcunt fundamenta montium. Itaque nobis quoniam propter quædam humanæ ſocietatis officia neceſſarium eſt amari & timeri ab hominibus, inſtat aduerſarius veræ beatitudinis noſtræ vbique ſpargens in laqueis, euge euge: vt dum auide colligimus, incaute capiamur, & à veritate tua gaudium noſtrum deponamus, atque in hominum fallacia ponamus, libeatque nos amari & timeri, non propter te ſed pro te, atque iſto modo ſui ſimiles factos ſecum habeat, non ad concordiam charitatis, ſed ad conſortium ſupplicij, qui ſtatuit ſedẽ ſuam ponere in Aquilon

Pſal. 102. (margin, beside "bidine vindicandi me")

Iacobi. 4. (margin, beside "ſte timere te")

quilonem, vt de peruerſa & diſtorta via imitandi tenebro
ſi frigidique ſeruirent. Nos autem domine puſillus grex *Eſaię 14.*
tuus ecce ſumus, tu nos poſside, Prætende alas tuas, & fu-
giamus ſuper eas. Gloria noſtra tu eſto, propter te ame-
mur, & verbum tuũ timeamur à † nobis. Qui laudari vult *†tis.*
ab hominibus vituperante te, non defendetur ab homini
bus iudicante te, nec eripietur damnante te. Cum autem *Pſal. 9.*
non peccator laudatur in deſyderiis animæ meæ, nec qui
iniqua gerit benedicitur, ſed laudatur homo propter ali-
quod donum quod dediſti ei: at ille plus gaudet ſibi lauda
ri ſe, quàm ipſum donum habere vnde laudatur, etiam iſte
te vituperante laudatur. Et melior iam ille qui laudauit,
quàm iſte qui laudatus eſt. Illi enim placuit in homine do
num dei, huic amplius placuit donum hominis quàm dei.

Tentamur his tentationibus quotidie domine, ſine *Laudes &*
ceſſatione tẽtamur. Quotidiana fornax noſtra eſt hu *vitupera-*
mana lingua. Imperas nobis & in hoc genere conti *tio mouent*
nentiam. Da quod iubes, & iube quod vis. Tu noſti de hac *Capitulo.*
re ad te gemitum cordis mei, & flumina oculorum meo- *xxxvj.*
rum. Neque enim facilè colligo, quàm ſim ab iſta peſte
mundatior, & multum timeo occulta mea, norunt oculi
tui, mei autem non. Eſt enim qualiſcunque in aliis gene-
ribus tentationum mihi facultas explorandi me, in hoc
penè nulla eſt. Nam & à voluptatibus carnis, & à curioſita
te ſuperuacanea cognoſcendi, video quantũ aſſecutus ſim
poſſe refrænare animũ meum, cum eis rebus careo, vel vo
lũtate, vel cum abſunt. Tũc enim me interrogo quàm ma
gis minúsve mihi moleſtum ſit non habere. Diuitiæ verò
quæ ob hoc expetũtur, vt alicui iſtarum triũ cupiditatum
vel duabus earũ vel omnibus ſeruiant, ſi per ſe diſcere nõ
poteſt animus, verum eas habens contemnat, poſſunt & di
mitti vt ſe probet. Laude verò vt careamus, atque in eo ex
periamur, quid poſſumus? Nunquid male viuendum eſt,
& tam perdite atque immaniter, † vt nemo nos nouerit qui *† laudari*
non deteſtetur? Quæ maior dementia dici aut cogitari po- *ter.*
teſt? At ſi bonæ vitæ bonorúmque operum comes & ſolet
& debet eſſe laudatio: tam comitatum eius, quàm ipſam
bonam vitam deſeri non oportet. Non autem ſentio ſine
quo eſſe aut æquo animo, aut ægre poſſim, niſi cum abſue-
rit. Quid igitur tibi in hoc genere tentationis domine con

fiteor?

fiteor? Quid?niſi delectari me laudibus, ſed amplius ipſa veritate quàm laudibus. Nam ſi mihi proponatur, vtrum malim furens aut in omnibus rebus errans ab omnibus hominibus laudari, an conſtans & in veritate certiſsimus ab omnibus vituperari, video quid eligam. Veruntamen nollem vt vel augeret mihi gaudium cuiuslibet boni mei ſuffragatio oris alieni. Sed auget fateor non ſolum, ſed & vituperatio minuit. Et cum iſta miſeria mea perturbor, ſubintrat mihi excuſatio: quæ qualis ſit, tu ſcis Deus, nam me incertum facit. Quia enim nobis impetraſti non tantum continentiam, id eſt, à quibus rebus amorem cohibeamus, verumetiam iuſtitiam, id eſt, quò eum conferamus: nec te tantum voluiſti à nobis, verumetiam proximum diligi, ſæpe mihi videor de profectu aut ſpe proximi delectari, cum bene intelligentis laude delector: & rurſus eius malo contriſtari, cùm eum audio vituperare quod aut ignorat, aut bonum eſt. Nam & contriſtor aliquando laudibus meis, cùm vel ea laudantur in me, in quibus mihi ipſe diſpliceo, vel etiam bona minora & leuia pluris æſtimantur quàm æſtimanda ſunt. Sed rurſus vnde ſcio, an propterea ſic afficior, quia nolo de meipſo à me diſſentire laudatorem meum, non quia illius vtilitate moueor, ſed quia eadem bona, quæ mihi in me placent, iocundiora mihi ſunt cùm & alteri placent? Quodam modo enim nõ ego laudor, cùm de me ſententia mea non laudatur, quãdoquidem aut illa laudantur, quæ mihi diſplicent, aut illa amplius quæ mihi minus placent. Ergo ne de hoc incertus ſum mei? Ecce in te veritas video, non me laudibus meis propter me, ſed propter proximi vtilitatem moueri oportere. Et vtrum ita ſit neſcio. Minus mihi in hac re notus ſum ipſe quàm tu. * Obſecro te Deus meus, & meipſum mihi indica, vt confitear oraturis pro me fratribus meis, quod in me ſaucium comperero. Iterum me diligentius interrogem. Si vtilitate proximi moueor in laudibus meis, cur minus moueor ſi quiſquam alius iniuſte vituperetur quàm ſi ego. Cur ea cõtumelia magis mordeor quæ in me, quàm quæ in alium eadem iniquitate corã me iacitur? An & ego hoc neſcio? Etiámne id reſtat vt ipſe me ſeducam, & verum non faciam coram te in corde & lingua mea. Inſaniam iſtam domine longe fac à me, ne oleũ

* al. ſibi.

pecca

peccatoris mihi ſit os meum, ad impinguandũ caput meũ: *Pſal. 140.*
Egenus & pauper ego ſum, & melior in occulto gemitu *Pſal. 108.*
diſplicens mihi, & quærés miſericordiam tuam, donec refi
ciatur defectus meus, & perficiatur vſque in pacem, quam
neſcit arrogantis oculus.

SErmo autem ore procedens, & facta quæ innoteſcunt *Et virtuti*
hominibus, habent tentationem periculoſiſsimam *periculũ à*
ab amore laudis, qui ad priuatam quandam excellen- *vana glo-*
tiam contrahere emendicata ſuffragia tentat: & cùm à me *ria.*
in me arguitur eoipſo quo arguitur. Et ſępe homo de ipſo *c. xxxviij.*
vanæ gloriæ contẽptu vanius gloriatur, ideóque non iam
de ipſo gloriæ contemptu gloriatur. Non enim eam con-
temnit cùm gloriatur intus.

ETiam intus eſt aliud in eodẽ genere tentationis ma- *Quartũ*
lum, quo inaneſcunt qui placent ſibi de ſe, quanuis *ca. xxxix.*
aliis vel placeant vel diſpliceant, nec placere affectẽt
cæteris. Sed ſibi placentes multum, tibi diſplicent, nõ tan
tum de bonis quaſi bonis, verumetiam de bonis tuis quaſi
ſuis: aut etiam ſicut de tuis: ſed tanquam ex meritis ſuis:
aut etiam ſicut ex tua gratia, ſed non ſua merita: non
tamen ſocialiter gaudentes, ſed aliis inuidentes ea. In his
omnibus atque huiuſcemodi periculis & laboribus vides
tremorem cordis mei, & vulnera magis ſubinde à te ſana-
ri, quàm mihi non infligi ſentio.

VBi non mecum ambulaſti veritas, docens quid ca- *contra vi-*
ueam & quid appetam, cùm ad te referem inferio- *tia lucta.*
ra viſa mea quæ potui, téque conſulerem? Luſtraui *cap. xl.*
mundum foris ſenſu quo potui, & attendi vitam corpo-
ris mei de me, ſenſúſque ipſos meos. Inde ingreſſus ſum in
receſſus memoriæ meæ multiplices amplitudines, plenas
miris modis copiarum innumerabilium, & conſyderaui
& expaui, & nihil eorum diſcernere potui ſine te, & nihil
eorum eſſe te inueni: nec egoipſe inuentor qui peragraui
omnia, & diſtinguere, & pro ſuis quæq; dignitatibus æſti-
mare conatus ſum, excipiens alia nuntiantibus ſenſibus, &
interrogans alia mecum cõmixta ſentiens, ipſóſque nun-
cios dignoſcens atque dinumerans, iámque in memoriæ
latis † opibus alia pertractans, alia recondens, alia eruens. *† memoriæ*
Nec egoipſe cùm hæc agerem, id eſt, vis mea qua id agebã, *claſsis.*
nec ipſa eras tu, quia lux es tu permanens quã de omnibus

 conſu

conſulebam, an eſſent, quid eſſent, quanti pendenda eſſent. Et audiebam dicentem ac iubentem. Et ſæpe iſtud facio. Hoc me delectat, & ab omnibus actionibus neceſsitatis quantum relaxari poſſum ad iſtam voluptatem refugio. Neque in his omnibus quæ percurro conſulens te, inuenio tutum locum animæ meæ, niſi in te, quo colligantur ſparſa mea, nec à te quicquam recedat ex me. Et aliquando intromittis me in affectum multum inuſitatum introrſus, ad neſcio quam dulcedinem: quæ ſi perficiatur in me, neſcio quid erit quod vita iſta non erit. Sed recido in hæc ærumnoſis ponderibus, & reſorbeor ſolitis, & teneor. Tantum conſuetudinis ſarcina degrauat. Hic eſſe valeo, miſer vtrobique.

Triplex cupiditas carnis. ca. xlj.

Pſal. 30.

IDeóque conſyderaui languores peccatorum meorum in cupiditate triplici, & dexteram tuam inuocaui ad ſalutem meam. Vidi enim ſplendorem tuum corde ſaucio, & repercuſſus dixi, Quis illuc poteſt? Proiectus ſum à facie oculorum tuorum. Tu es veritas ſuper omnia præſidens. At ego per auaritiam meam non amittere te volui, ſed volui tecum poſsidere mendacium: ſicut nemo vult ita falſum dicere, vt neſciat, ipſe quid verum ſit. Itaque amiſi te, quia non dignaris cum mendacio poſsideri.

Remedia viciorũ à dęmonibus. c. xlij.

QVem inuenirẽ, qui me reconciliaret tibi? An eundum mihi fuit ad Angelos? Qua prece? quibus ſacramentis? Multi conantes ad te redire, neque per ſeipſos valentes, ſicut audio, tentauerunt hæc, & inciderũt in deſyderium curioſarum viſionum, & digni habiti ſunt illuſionibus. Elati enim te quærebant doctrinæ faſtu, exerentes potius quàm tundentes pectora, & adduxerunt ſibi per ſimilitudinem cordis ſui conſpirantes & ſocias ſuperbiæ ſuæ poteſtates aëris huius, à quibus per potentias magicas deciperentur, quærentes mediatorem per quẽ purgarentur, & non erat. Diabolus enim erat transfigurans ſe in angelum lucis, & multum illexit ſuperbã carnem, quod carneo corpore ipſe non eſſet. Erant enim illi mortales & peccatores, tu autẽ domine cui reconciliari ſuperbe quærebant, immortalis & ſine peccato. Mediator autem inter Deum & homines, oportebat vt haberet aliquid ſimile Deo, aliquid ſimile hominibus, ne in vtroque hominibus

Epheſ. 2.

2. Cor. 11.

1. Timo. 2.

nibus ſimilis, longe eſſet à Deo: aut in vtroque deo ſimilis, longe eſſet ab hominibus: atque ita mediator non eſſet. Fallax itaque ille mediator, quo per ſecreta iudicia tua ſuperbia meretur illudi, vnum cum hominibus habet, id eſt, peccatum, aliud videri vult habere cum Deo: vt quia carnis mortalitate non tegitur, pro immortali ſe oſtẽtet. Sed quia ſtipẽdium peccati mors eſt, hoc habet commune cum hominibus, vnde ſimul damnentur in mortem. *Roma. 6.*

VErax autem mediator, quem ſecreta tua miſericordia demonſtraſti humilibus, & miſiſti vt eius exemplo etiam ipſam diſcerent humilitatem, mediator ille Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus inter mortales peccatores & immortalem iuſtum† apparuit: mortalis cum hominibus, iuſtus cum Deo: vt quoniam ſtipendium iuſtitiæ vita & pax eſt, per iuſtitiam coniunctam Deo euacuaret mortem iuſtificatorum impiorum, quam cum illis voluit habere communem. Hic demonſtratus eſt antiquis ſanctis, vt ita ipſi per fidem futuræ paſsionis eius, ſicut nos per fidem præteritæ ſalui fierent. Inquantum enim homo, intantum mediator, inquantum autem verbum, non medius, quia æqualis Deo, & Deus apud Deum, & ſimul cum ſpiritu ſancto vnus Deus. Quo modo nos amaſti pater bone, qui filio tuo vnico non pepercisti, ſed pro nobis impiis tradidiſti eum? Quo modo nos amaſti pro quibus ille qui non rapinam arbitratus eſt eſſe æqualis tibi, factus eſt ſubditus vſque ad mortem crucis: vnus ille in mortuis liber, poteſtatem habens ponendi animam ſuam, & poteſtatem habẽs iterum ſumendi eam: pro nobis tibi victor & victima, & ideo victor quia victima: pro nobis tibi ſacerdos & ſacrificium, & ideo ſacerdos, quia ſacrificium, faciens tibi nos de ſeruis filios, de te naſcendo, nobis ſeruiendo? Merito mihi ſpes valida in illo eſt, quòd ſanabis omnes languores meos, per eum qui ſedet ad dexteram tuam, & te interpellat pro nobis, alioquin deſperarem. Multi enim & magni ſunt iidem languores mei, multi ſunt & magni, ſed maior & amplior eſt medicina tua. Potuimus putare verbum tuum remotum eſſe à coniunctione hominis, & deſperare de nobis, niſi caro fieret, & habitaret in nobis. Conterritus peccatis meis & mole peccatorum & miſe-

Chriſtus interceſſor effic x. cap. xiiij. — *Matth. 11.* — *1. Timo. 2.* — *† mortales & peccato es, mortalis & iuſtus.* — *Ioan. 1.* — *Roma. 8.* — *philip. 2.* — *Pſal. 87.* — *Ioan. 10.* — *Pſal. 102.* — *Roma. 8.*

S 5 riæ

riæ meæ, agitaueram in corde meditatúſque fueram fugam in ſolitudinem, ſed prohibuiſti me, & confirmaſti
pſal.54. me dicens, Ideo pro omnibus Chriſtus mortuus eſt, vt
2.Cor.5. qui viuunt iam non ſibi viuant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt. Ecce domine iacto in te curam meam vt viuam, & conſyderabo mirabilia de lege tua. Tu ſcis imperitiam
pſal.54. meam & infirmitatem meam, doce me & ſana me. Ille
pſal.118. tuus vnicus in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcien-
coloſſ.2. tiæ abſconditi, redemit me ſanguine ſuo. Non calumnien-
pſal.118. tur mihi ſuperbi, quoniam cogito precium meum, & manduco & bibo & erogo, & pauper cupio
pſal.21. ſaturari ex eo inter illos qui edunt & ſaturantur, & laudabunt dominum qui requirunt eum.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM

Liber Vndecimus.

Quur confitemur deo ſcienti. c. j

NVNQVID domine cùm tua ſit æternitas ignoras quæ tibi dico, aut ad tempus vides quod fit in tempore? Cur ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non vtique vt per me noueris ea, ſed affectum meum excito in te, & eorum qui hęc legunt, vt dicamus omnes: Magnus dominus & laudabilis valde. Iam dixi, & dicam, amore amoris tui facio iſtud. Nã & oramus, & tamen veritas ait: Nouit pater veſter quid vobis opus ſit priuſquam petatis ab eo. Affectum ergo noſtrum patefacimus in te, confitendo tibi miſerias noſtras, & miſericordias tuas ſuper nos, vt liberes nos omnino quoniam cœpiſti, vt deſinamus eſſe miſeri in nobis, & beatificemur in te, quoniam vocaſti nos vt ſimus pauperes ſpiritu, & mites & lugentes & eſurientes ac ſitientes iuſtitiam, & miſericordes & mundicordes & pacifici. Ecce narraui tibi multa quæ potui & quæ volui, quoniam tu prior voluiſti, vt confiterer tibi domino deo meo, quoniam bonus es, quoniam in ſeculum miſericordia tua.

Pſal. 95.
Matth. 6.
Matth. 5.
Pſal. 11. 7

petit liberari à peccato & ab erroribus, & duci ad veram cognitionem. cap. ij.

QVando autem ſufficio calami lingua enunciare omnia hortamenta tua, & omnes terrores tuos & conſolationes & gubernationes, quibus me perduxiſti prædicare verbum tuum, & ſacramentum tuum diſpẽſare pro populo tuo? Et ſi ſufficio hæc enumerare ex ordine, carò mihi valẽt ſtillæ temporum, & olim inardeſco meditari in lege tua, & in ea tibi confiteri ſcientiam & imperi

imperitiam meam, primordia illuminationis tuæ, & reliquias tenebrarum mearum, quouſque deuoretur à fortitudine infirmitas. Et nolo in aliud horæ diffluant, quas inuenio liberas à neceſsitatibus reficiendi corporis & intentionis animi, & ſeruitutis quam debemus hominibus, & quam non debemus, & tamen reddimus. Domine deus meus intende orationi meæ, & miſericordia tua exaudiat deſyderium meum: quoniam nõ mihi ſoli æſtuat, ſed vſui vult eſſe fraternæ charitati, & vides in corde meo quia ſic eſt, vt ſacrificem tibi famulatum cogitationis & linguæ meæ, & da quod offerã tibi. Inops enim & pauper ſum, tu
Pſal. 85. diues in omnes inuocantes te, qui ſecurus curam noſtri geris. Circuncide ab omni temeritate, ab omníque mendacio interiora & exteriora labia mea. Sint caſtæ deliciæ meæ, ſcripturæ tuæ, nec fallar in eis, nec fallam ex eis. Domine attende & miſerere mei domine deus meus, lux cæcorum & virtus infirmorum, ſtatímque lux videntium & virtus fortium, attẽde animam meam, & audi clamantem de profundo. Nam niſi adſint & in profundo aures tuæ,
Pſal. 73. quò ibimus? Quò clamabimus? Tuus eſt dies, & tua eſt nox. Ad nutum tuum momenta tranſuolant. Largire inde ſpacium meditationibus noſtris in abdita legis tuę, neque aduerſus pulſantes claudas eam. Neque enim fruſtra ſcribi voluiſti tot paginarũ opaca ſecreta. Aut non habent illæ ſyluæ ſeruos ſuos recipiẽtes ſe in eas, & reſumẽtes, & ambulantes, & paſcentes, recubantes & ruminãtes. O domine perfice me, & reuela mihi eas. Ecce vox tua gaudiũ meum, vox tua ſuper affluentiam voluptatum. Da quod amo. Amo enim, & hoc tu dediſti. Nec dona tua deſeras, nec herbam tuam ſpernas ſitientem. Confitear tibi quicquid inuenero in libris tuis, & audiam vocem laudis & te bibam, & conſyderem mirabilia de lege tua, ab vſque principio in quo feciſti cœlum & terram, vſque ad regnum te-
Pſal. 118. cum perpetuum ſanctæ ciuitatis tuæ. Domine miſerere mei, & exaudi deſyderium meum. Puto enim quod non ſit de terra, non de auro & argento, aut de lapidibus, aut decoris veſtibus, aut honoribus & poteſtatibus, aut voluptatibus carnis, neque de neceſſariis corporis, & huius vitæ peregrinationis noſtræ, quæ omnia nobis apponuntur,
Matth. 6. quærentibus regnum & iuſtitiam tuam. Vide domine deus meus

meus, vnde ſit deſyderiũ meum. Narrauerunt mihi iniuſti delectationes ſuas, ſed non ſicut lex tua domine. Ecce vnde eſt deſyderiũ meum. Vide pater, aſpice & vide & approba, & placeat in conſpectu miſericordiæ tuæ inuenire me gratiam ante te: vt aperiantur pulſanti mihi interiora ſermonum tuorum. Obſecro per dominum noſtrum Ieſum Christum, filium tuum, virum dexteræ tuæ, filiũ hominis, quem confirmaſti tibi mediatorem tuum & noſtrum, per quem nos quæſiſti non quærentes te, quæſiſti autem vt quæreremus te, verbum tuum per quod feciſti omnia, in quibus & me vnicum tuum per quem vocaſti in adoptionem populum credentium, in quo & me, per eum te obſecro qui ſedet ad dexteram tuam, & te interpellat pro nobis, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi. Ipſum quæro in libris tuis. Moyſes de illo ſcripſit, Hoc ipſe ait, hoc veritas ait.

Pſal. 118. Pſal. 79. Ioan. 1. Roma. 8. Coloſ. 2. Ioan. 5.

Creatio cœli ac ter. cap. iij. Gene. 1.

AVdiam & intelligam, quo modo in principio feciſti cœlum & terram. Scripſit hoc Moyſes, ſcripſit & abiit, tranſiuit hinc ad te. Neque enim nunc ante me eſt: Nam ſi eſſet, tenerem eum, & rogarem eum, & per te obſecrarem vt mihi iſta panderet, & præberem aures corporis mei ſonis erumpentibus ex ore eius. Et ſi Hebræa voce loqueretur, fruſtra pulſaret ſenſum meum, nec inde mentem meam quicquam tangeret. Si autem Latine, ſcirem, quid diceret. Sed vnde ſcirem, an verum diceret? Quod ſi & hoc ſcirem, num & ab illo ſcirem? Intus vtique mihi, intus in domicilio cogitationis, nec Hebræa, nec Græca, nec Latina, nec Barbara veritas ſine oris & linguæ organis, ſine ſtrepitu ſyllabarum diceret, verum dicit: ego ſtatim certus confidenter illi homini tuo dicerem, verum dicis. Cum ergo illum interrogare non poſſim, te quo plenus vera dixit veritas, rogo te deus meus, rogo parce peccatis meis, & qui illi ſeruo tuo dediſti hæc dicere, da & mihi hæc intelligere.

Creatura clamat creatorem deum. cap. iiij.

ECce ſunt cœlum & terra, clamant quod facta ſint, Mutantur enim atque variantur. Quicquid autẽ factum non eſt, & tamen eſt, non eſt in eo quicquam quod ante non erat, quod eſt mutari atque variari. Clamant etiã quod ſeipſa nõ fecerint, ideo ſumus, quia facta ſumus

ſumus. Non ergo eramus antequam eſſemus, vt fieri poſſemus à nobis. Et vox dicentium eſt ipſa euidentia. Tu ergo domine feciſti ea qui pulcher es, pulchra ſunt enim: qui bonus es, bona ſunt enim: qui es, ſunt enim. Nec ita pulchra ſunt, nec ita bona ſunt, nec ita ſunt ſicut tu conditor eorum, cui comparata, nec pulchra ſunt, nec bona ſunt, nec ſunt. Scimus hæc, gratias tibi. Et ſcientia noſtra ſcientiæ tuæ comparata, ignorantia eſt.

Ex nihilo conditus mundus. Cap. v.

IN principio fecit deus cœlum & terram. Quo modo autem feciſti cœlum & terram, & quæ machina tam grandis operationis tuæ? Nom enim ſicut homo artifex formans corpus de corpore, arbitratu animæ valentis imponere vtcunque ſpeciem quam cernit in ſemeptiſa interno oculo Et vnde hoc valeret, niſi quia tu feciſti eam? Et imponit ſpeciem iam exiſtenti & habenti vt eſſet, veluti terræ aut lapidi aut ligno aut auro, aut id genus rerum cuilibet. Et vnde iſta eſſent, niſi tu feciſſes ea? Tu fabro corpus, tu animum membris imperitantem feciſti: tu materiam vnde facit aliquid: tu ingenium quo artem capiat, & videat intus quid faciat foris: tu ſenſum corporis quo interprete traiiciat ab animo ad materiam id quod facit, & renunciet animo quid factum ſit, vt ille intus conſulat præſidentem ſibi veritatem an bene factum ſit. Te laudant hæc omnia creatorem omnium. Sed tu quo modo facis ea? Quo modo feciſti deus cœlum & terrã? Non vtique in cœlo neque in terra feciſti cœlum & terram, neque in aëre aut in aquis, quoniam & hæc pertinent ad cœlum & terram: neque in vniuerſo mũdo feciſti vniuerſum mundum, quia nõ erat vbi fieret antequam fieret vt eſſet: nec manu tenebas àliquid vnde faceres cœlum & terram Nam vnde tibi hoc quod tu non feceras vnde aliquid faceres? Quid enim eſt niſi quia tu es? Ergo dixiſti, & facta ſunt, atque in verbo tuo feciſti ea.

Pſal. 32. Verbo æterno deus cõdidit omnia. Cap. vi. Matth. 3. & 17.

SEd quo modo dixiſti? Nunquid illo modo quo facta eſt vox de nube, dicens: Hic eſt filius meus dilectus? Illa enim vox acta atque tranſacta eſt, cœpta & finita. Sonuerunt ſyllabæ atque tranſierunt, ſecunda poſt primam, tertia poſt ſecundam, atque inde ex ordine, donec vltima poſt cæteras, ſilentiúmque poſt vltimam. Vnde claret atq; eminet, quod creaturæ motus expreſsit eam, ſeruiens

niens æternæ voluntati tuæ, ipſe temporalis, & hæc ad tempus facta verba tua nunciauit auris exterior menti prudenti, cuius auris interior poſita eſt ad æternum verbum tuum. At illa comparauit hæc verba temporaliter ſonantia, cum æterno in ſilentio verbo tuo, & dixit, Aliud eſt longe, longe aliud eſt. Hæc longe infra me ſunt, nec ſunt, quia fugiunt & prætereunt, Verbum autem domini mei ſupra me manet in æternum. Si ergo verbis ſonantibus & prętereuntibus dixiſti vt fieret cælum & terra, atque ita feciſti cælum & terram: erat iam creatura corporalis ante cælum & terram, cuius motibus temporalibus tempoliter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante cælum & terram. Aut ſi erat, id certe ſine tranſitoria voce feceras, vnde tranſitoriam vocem faceres, qua diceres vt fieret cælum & terra. Quicquid enim illud eſſet, vnde talis vox fieret, niſi abs te factum eſſet, omnino non eſſet. Vt ergo fieret corpus vnde iſta verba fierent, quo verbo à te dictum eſt?

Filius dei verbum patris coæternum. Cap. vij. Ioan. 1.

VOcas itaque nos ad intelligendum verbum deum apud te deum, quod ſempiterne dicitur, & eo ſempiterne dicuntur omnia. Neque enim finitur quod dicebatur, & dicitur aliud vt poſſint dici omnia, ſed ſimul ac ſempiterne omnia. Alioquin iam tẽpus & mutatio, & non vera nec vera immortalitas. Hoc noui de⁹ meus, & gratias ago. Noui, confiteor tibi domine, mecumq; nouit & benedicit te quiſquis ingratus non eſt certæ veritati. Nouimus domine, nouimus, quoniam inquantum quicquid non eſt quod erat, & eſt quod non erat, intantum moritur & oritur. Non ergo quicquam verbi tui cedit atque ſuccedit, quoniã vere immortale atque æternum eſt. Et ideo verbo tibi coæterno, ſimul & ſempiterne dicis omnia quæ dicis, & fit quicquid dicis vt fiat. Nec aliter quàm dicendo facis, nec tamen & ſimul & ſempiterna fiunt omnia, quæ dicendo facis.

Verbo dei docemur in omnibus Cap. viij.

CVr quęſo te domine deus meus, vtcunque video, ſed quo modo id eloquar, neſcio: niſi quia omne quod eſſe incipit & eſſe deſinit, tunc eſſe incipit & tunc deſinit, quando debuiſſe incipere vel deſinere in æterna ratione cognoſcitur, vbi nec incipit aliquid nec deſinit? Ipſum eſt verbum tuum, quod & principium eſt, qui † & loquitur nobis. Sic in euangelio per carnem ait, & hoc inſo

† quia. Ioan. 8.

inſonuit foris auribus hominum vt crederetur, & intus quæreretur, & inueniretur in æterna veritate, vbi omnes diſcipulos bonus & ſolus magiſter docet. Ibi audio domine vocem tuam dicentem mihi, quoniam ille loquitur nobis qui docet nos. Qui autem non docet nos, etiam ſi loquitur, non nobis loquitur. Quis porrò nos docet niſi ſtabilis veritas? Quia & per creaturam mutabilem cum admonemur, ad veritatem ſtabilem ducimur, vbi verè diſcimus, cum ſtamus & audimus eum, & gaudio gaudemus propter vocem ſponſi, reddentes nos vnde ſumus. Et ideo principium, quia niſi maneret cum erraremus, non eſſet quo rediremus. Cum autem redimus ab errore, cognoſcẽdo vtique redimus, Vt autem cognoſcamus, docet nos, quia principium eſt & loquitur nobis.

Matth.23

Ioan 3.

Ioan.8.

Quomodo verbum dei loquatur cordi. cap.ix.

Gene.1.

IN hoc principio deus fecit cœlum & terram: in verbo tuo, in filio tuo, in virtute tua, in ſapientia tua, in veritate tua, miro modo dicens, & miro modo faciens. Quis comprehendet? quis enarrabit? Quid eſt illud quod interlucet mihi, & percutit cor meum ſine læſione & inhorreſco, & inardeſco? Inhorreſco inquantum diſsimilis ei ſum; inardeſco inquantum ſimilis ei ſum. Sapientia ipſa eſt quæ interlucet mihi, diſcindens nubilum meum, quod me rurſus cooperit deficientem ab ea caligine atque aggere pœnarum mearum: quoniam ſic infirmatus eſt in egeſtate vigor meus, vt non ſufferam bonum meum, donec tu domine qui propitius factus es omnibus iniquitatibus meis, etiam ſanes omnes langores meos: quia & redimes de corruptione vitam meam, & coronabis me in miſeratione & miſericordia, & ſatiabis in bonis deſyderium meum: quoniam renouabitur iuuentus mea ſicut aquilæ. Spe enim ſalui facti ſumus, & promiſſa tua per patiẽtiam expectamus. Audiat te intus ſermocinantem qui poteſt. Ego fidenter ex oraculo tuo clamabo: Quàm magnificata ſunt opera tua domine, omnia in ſapientia feciſti, & illa principium, & in eo principio feciſti cœlum & terram.

Pſal.30.

Pſal.102.

Roma.8.

Pſal.103.

Voluntas dei principium neſcit. cap.x.

NOnne ecce pleni ſunt vetuſtatis ſuæ qui nobis dicunt, Quid faciebat deus antequã faceret cœlum & terrã? Si enim vacabat (inquiunt) & nõ operabatur aliquid, cur non ſic ſemper & deinceps, quemadmodum retro ſemper ceſſauit ab opere? Si enim vllus motus in

deo

deo nouus extitit, & voluntas noua vt conderet creaturam, quam nunquam ante cõdiderat: quo modo iam vera æternitas vbi oritur voluntas quæ non erat? Neque enim voluntas dei creatura eſt, ſed ante creaturam: quia non crearetur aliquid, niſi creatoris voluntas præcederet.

AD ipſam ergo dei ſubſtantiam pertinet voluntas eius. Quod ſi exortum eſt aliquid in dei ſubſtantia quod prius non erat, non veraciter dicitur æterna illa ſubſtantia. Si autem voluntas dei ſempiterna erat, vt eſſet creatura: cur non ſempiterna creatura? Qui hæc dicunt, nondum te intelligũt. O ſapientia dei lux mentium, nondum intelligunt quo modo fiant quæ per te atque in te fiunt, & conantur æterna ſapere: ſed adhuc in præteritis & futuris rerum motibus cor eorum volitat, & adhuc vanum eſt. Quis tenebit illud, & figet illud, vt paululum ſtet, & paululum rapiat ſplẽdorem ſemper ſtantis æternitatis, & comparet cum temporibus nunquam ſtãtibus, & videat eſſe incomparabilem: & videat longum tempus, niſi ex multis prætereuntibus motibus, qui ſimul extendi non poſſunt, longum nõ fieri: non autem præterire quicquam in æterno, ſed totum eſſe præſens, nullum verò tempus totum eſſe præſens: & videat omne præteritum propelli ex futuro, & omne futurum ex præterito conſequi, & omne præteritum ac futurum ab eo quod ſemper eſt præſens creari & excurrere? Quis tenebit cor hominis, vt ſtet & videat quo modo ſtans dictet futura & præterita tẽpora, nec futura nec præterita æternitas? Nũquid manus mea valet hoc, aut manus oris mei per loquelas agit tam grandẽ rem? *Aeternitas dei neſcit tempora. Cap. xj.*

ECce reſpondeo dicenti, quid faciebat deus antequam faceret cœlum & terram: reſpondeo non illud quod quidam reſpondiſſe perhibetur ilocaliter eludens quæſtionis violentiam. Alta, inquit, ſcrutantibus gehennas parabat. Aliud eſt videre, aliud ridere. Hæc non reſpondeo. Libentius enim reſponderim, neſcio quod neſcio: quàm illud vnde irridetur qui alta interrogauit, & laudatur qui falſa reſpondit. Sed dico te deus noſter omnis creaturæ creatorem. Et ſi cœli & terræ nomine omnis creatura intelligitur: audenter dico, Antequam faceret deus cœlum & terram, non faciebat aliquid. Si enim faciebat, quid niſi creaturam faciebat? Et vtinam ſic ſciam, *Quid deus fecerit ante mundi creationẽ. Cap. xij.*

quicquid vtiliter ſcire cupio, quemadmodum ſcio quod nulla fiebat creatura, antequam fieret vlla creatura.

Quod ante tempora à deo creata nulla fuerint tempora. *Cap. xiij.*

AVt ſi cuiuſquam volatilis ſenſus vagatur per imagines retro temporum, & te deum omnipotentem & omnicreantem, & omnitenentem, cœli & terræ artificem, ab opere tanto antequam id faceres, per innumerabilia ſecula ceſſaſſe miratur: euigilet atque attendat, quia falſa miratur. Nam vnde poterant innumerabilia ſecula præterire, quæ ipſe non feceras, cum ſis omnium ſeculorum author & conditor? Aut quæ tempora fuiſſent, quę abs te condita non eſſent? Aut quo modo pręteriiſſent ſi nunquam fuiſſent? Cum ergo ſis operator omnium temporum, ſi fuit aliquod tempus antequam faceres cœlum & terram, cur dicitur quod ab opere ceſſabas? Idipſum enim tempus tu feceras, nec præterire potuerunt tempora antequam faceres tempora. Si autem ante cœlum & terram nullum erat tempus, cur quęritur quid tunc faciebas? Non enim erat tunc vbi nō erat tempus, nec tu tempore tempora pręcedis, alioquin non omnia tempora præcederes. Sed præcedis omnia tēpora præterita, celſitudine ſemper præſentis æternitatis, & ſuperas omnia futura, quia & illa futura ſunt, & cum venerint. pręterita erunt: tu autem idem ipſe es, & anni tui nō deficient. Anni tui nec eunt nec veniunt: *Pſal. 101.* iſti enim noſtri & eunt & veniunt, vt omnes veniant. Anni tui omnes ſimul ſtant, quoniā ſtant, nec euntes à venientibus excluduntur, quia nō tranſeunt: iſti autem noſtri omnes erunt, cum omnes nō erunt. Anni tui dies vnus, & dies tuus nō quotidie, ſed hodie, quia hodiernus tuus non cedit craſtino, neq; enim ſuccedit heſterno. Hodiernus tuus æternitas, ideo coęternum genuiſti, cui dixiſti: Ego hodie *Pſalm. 2.* genui te. Omnia tempora tu feciſti, & ante omnia tempora tu es, nec aliquo tempore non erat tempus.

Hebr. 5. *Temporis differentię tres.* *Cap. xiiij.*

NVllo ergo tempore nō feceras aliquid, quia ipſum tempus tu feceras. Et nulla tempora tibi coæterna ſunt, quia tu permanes. At illa ſi ſemper manerent, non eſſent tempora. Quid enim eſt tempus? Quis hoc facile breuiterq; explicauerit? Quis hoc ad verbum de illo proferendum vel cogitatione comprehenderit? Quid autem familiarius & notius in loquendo commemoramus quàm tempus? Et intelligimus vtique cùm id loquimur: intelli

intelligimus etiã,cùm alio loquente id audimus. Quid eſt ergo tempus? Si nemo ex me quærat ſcio,ſi quærenti explicare velim neſcio:fidenter tamen dico ſcire me,quod ſi nihil præteriret, non eſſet præteritum tempus: & ſi nihil adueniret,non eſſet futurum tempus:& ſi nihil eſſet, non eſſet præſens tempus. Duo ergo illa tempora,præteritum & futurum quo modo ſunt, quando & præteritum iam non eſt,& futurum nondum eſt? Præſens autem ſi ſemper eſſet præſens, nec in præteritum tranſiret, iam non eſſet tempus,ſed æternitas. Si ergo præſens vt tempus ſit, ideo fit,quia in præteritum tranſit, quo modo & hoc eſſe dicimus,cui cauſa vt ſit illa eſt,quia nõ erit,vt ſcilicet non vere dicamus tempus eſſe, niſi quia tendit ꝙ in ꝙ non eſſe.

Menſurâ temporis in quo. Cap. xv.

ET tamen dicimus longum tẽpus & breue tẽpus,neque hoc niſi de præterito aut futuro dicimus. Præteritum tempus longũ (verbi gratia) vocamus ante cẽtum annos, futurum itidẽ lõgum poſt centũ annos. Breue autẽ pręteritum,ſicut puta,dicimus ante decẽ dies,&breue futurum poſt decẽ dies. Sed quo pacto lõgum eſt aut breue quod nõ eſt? Præteritum enim iam nõ eſt,& futurum nondum eſt. Non itaq; dicamus,longum eſt,ſed dicamus de præterito, lõgum fuit,& de futuro lõgum erit. Domine deus meus, lux mea,nõne & hic veritas tua deridebit hominẽ? Quod enim lõgum fuit præteritum tẽpus, cum iã eſſet præteritum,lõgum fuit,an cum adhuc præſens eſſet? Tunc enim poterat eſſe lõgum,quãdo erat quod eſſet lõgum. Pręteritum verò iam nõ erat,vnde nec longum eſſe poterat,quod omnino nõ erat. Nõ ergo dicamus,lõgum fuit pręteritum tempus:neq; enim inueniemus quid fuerit lõgum, quãdo ex quo præteritũ eſt,nõ eſt. Sed dicamus, lõgum fuit illud præſens tẽpus,quia cum præſens eſſet,lõgum erat. Nondum enim præterierat vt nõ eſſet, & ideo erat quod longum eſſe poſſet. Poſtea verò quàm præteriit,ſimul & longum eſſe deſtitit quod eſſe deſtitit. Videamus ergo ô anima humana, vtrum & præſens tẽpus poſsit eſſe longum. Datum enim tibi eſt ſentire moras atque metiri. Quid reſpondebis mihi? An centum anni præſentes lõgum tempus eſt? Vide prius vtrum poſsint præſentes eſſe centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipſe præſens eſt,nonaginta verò & nouem futuri ſunt, & ideo nondum

ſunt. Si autem ſecundus annus agitur, iam vnus eſt præteritus, alter præſens, cæteri futuri. Atque ita ſi mediorum quemlibet centenarij huius numeri annum præſentem poſuerimus, ante illum pręteriti erunt, poſt illum futuri. Quocirca centum anni præſentes eſſe non poterunt. Vide ſaltem vtrum qui agitur vnus † ipſe ſit præſens. Et eius enim ſi primus agitur mēſis, futuri ſunt cæteri. Si ſecundus, iam & primus præteriit, & reliqui nondum ſunt. Ergo nec annus qui agitur totus eſt præſens. Et ſi non totus eſt præſens, non eſt annus præſens. Duodecim enim menſes annus eſt, quorum quilibet vnus menſis qui agitur, ipſe præſens eſt, cæteri autem præteriti aut futuri. Quanquam neque menſis qui agitur præſens eſt, ſed vnus dies. Si primus, futuris cæteris, ſi nouiſsimus, præteritis cæteris, ſi mediorum quilibet, inter præteritos & futuros. Ecce præſens tempus quod ſolum inueniebamus longum appellandum, vix ad vnius diei ſpacium contractum eſt. Sed diſcutiamus etiam ipſum, quia nec vnus dies totus eſt præſens. Nocturnis enim & diurnis horis omnibus viginti quatuor expletur, quarum prima cæteras futuras habet, nouiſsima præteritas, aliqua verò interiectarum ante ſe præteritas, poſt ſe futuras. Et ipſa vna hora fugitiuis particulis agitatur. Quicquid eius auolauit, præteritum eſt, quicquid eius reſtat, futurum. Si quid intelligitur temporis quod in nullas iam vel in minutiſsimas momentorum partes diuidi poſsit, id ſolum eſt quod præſens dicatur. Quod tamen ita raptim à futuro in præteritum tranſuolat, vt nulla morula extendatur. Nam ſi extenditur, diuiditur in præteritum & futurum. Præſens autem nullum habet ſpacium. Vbi eſt ergo tempus quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus longum eſt, quia nondum eſt quod longum ſit, ſed dicimus longum erit. Quando igitur erit? Si enim & tunc cum adhuc futurum erit, non erit longum, quia quod ſit longum, nondum erit. Si autem tunc erit lōgum cum ex futuro, quod nondum eſt, eſſe iam cœperit, & præſens factum erit, vt poſsit eſſe quod longum ſit, iam ſuperioribus vocibus clamat præſens tempus, longum ſe eſſe non poſſe.

† *annus.*

Quale tempus metiri

ET tamen domine ſentimus interualla temporum, & comparamus ſibimet, & dicimus alia longiora, & alia breuio

breuiora. Metimur etiam quanto ſit breuius aut longius illud tempus quàm illud, & reſpondemus duplum eſſe hoc vel triplum, illud autem ſimplum, aut tantum hoc eſſe quantum illud. Sed prætereuntia metimur tempora cum ſentiendo metimur, præterita verò quæ iam non ſunt, aut futura quæ nondum ſunt, quis metiri poteſt, niſi forte audebit quis dicere metiri poſſe quod non eſt? Cum ergo præterit tempus, ſentiri & metiri poteſt, cum autem præterierit, quoniam non eſt, non poteſt.

liceat & quale non. Cap.xvi.

QVæro pater, non affirmo, deus meus præſide mihi & rege me. Quis nam eſt qui dicat mihi non eſſe tria tempora, ſicut pueri didicimus, puerósque docuimus, præteritum, præſens & futurum: ſed tantum præſens: quoniam illa duo non ſunt? An & ipſa ſunt, ſed ex aliquo procedit occulto, cum ex futuro fit præſens: & in aliquod recedit occultum, cum ex præſenti fit præteritum? Nam vbi ea viderunt qui futura cecinerunt ſi nondum ſunt? Neque enim poteſt videri id quod non eſt. Et qui narrant præterita, non vtique vera narrarent, ſi animo illa non cernerent? Quæ ſi nulla eſſent, cerni omnino non poſſent. Sunt ergo & futura & præterita.

Tempus præteritum & futurū vbi ſint. Cap.xvij.

SIne me domine amplius quærere, ſpes mea, non conturbetur intentio mea. Si enim ſunt futura & præterita, volo ſcire vbi ſint. Quod ſi nondum valeo, ſcio tamen vbicunque ſunt, non ibi ea futura eſſe, aut præterita, ſed præſentia. Nam ſi & ibi futura ſunt, nondum ibi ſunt: ſi & ibi præterita ſunt, iam non ibi ſunt. Vbicunque ergo ſunt quæcunq; ſunt, nō ſunt niſi pręſentia: quanquam præterita cum vera narrātur, ex memoria proferuntur, nō res ipſæ quæ præterierunt, ſed verba cōcepta ex imaginibus earum, quæ in animo velut veſtigia per ſenſus prætereundo fixerunt. Pueritia quippe mea, quæ iam non eſt, in tempore præterito eſt, quod iam non eſt: imaginem verò eius cum eam recolo & narro, in præſenti tēpore intueor, quia eſt adhuc in memoria mea. Vtrum ſimilis ſit cauſa etiam prędicendorum futurorum, vt rerum quæ nondum ſunt, iam exiſtentes præſententur † imagines, cofiteor deus meus neſcio. Illud ſanè ſcio, nos plerunque præmeditari futuras actiones noſtras, eáſque præmeditatione eſſe præſentes, actionem autem, quam præmeditamur nondum

Quo modo præterita & futura tēpora præſentia ſunt Ca.xviij.

† præſentiantur.

eſſe, quia futura eſt. Quã cùm aggreſsi fuerimus, & quod præmeditabamur agere cœperimus, tunc erit illa actio, quia tunc non futura ſed præſens erit. Quoquo modo ſe itaque habeat arcana pręſentia futurorum, videri niſi quod eſt non poteſt. Quod autem iam eſt, non futurum ſed pręſens eſt. Cùm ergo videri dicuntur futura, non ipſa quæ nondum ſunt, id eſt, quæ futura ſunt, ſed eorum cauſæ vel ſigna forſitan videntur quæ iam ſunt: ideo non futura, ſed præſentia ſunt iam videntibus, ex quibus futura prædicantur animo concepta. Quæ rurſus conceptiones iam ſunt, & eas præſentes apud ſe intuentur qui illa prædicũt. Loquatur mihi aliquod exemplum tanta rerum numeroſitas. Intueor auroram, oriturum ſolẽ pronuncio. Quod intueor, præſens eſt: quod pronuncio, futurum. Non ſol futurus qui iam eſt, ſed ortus eius qui nondum eſt. Tamen etiam ortum ipſum niſi animo imaginarer, ſicut modo cũ id loquor, non eum poſſem prædicere. Sed nec illa aurora quam in cælo video, ſolis ortus eſt, quamuis eum præcedat: nec illa imaginatio in animo meo, quæ duo præſentia cernuntur, vt futurus ille ante dicatur. Futura ergo nondum ſunt. Et ſi nondum ſunt, non ſunt. Et ſi non ſunt, videri omnino non poſſunt, ſed prædici poſſunt ex præſentibus, quæ iam ſunt & videntur.

Quo modo pręſciãtur futura. c. xix.

TV itaque regnator creaturæ tuæ, quis eſt modus quo doces animas ea quæ futura ſunt? Docuiſti enim prophetas tuos. Quiſnam ille modus eſt quo doces futura, cui futurum quicquam non eſt, vel potius de futuris doces præſentia? Nam quod non eſt, nec doceri vtique poteſt. Nimis longe eſt modus iſte ab acie mea. Inualuit ex me, non potero ad illum: potero autem ex te, cùm dederis tu dulce lumen occultorum oculorum meorum. *Pſal. 138.*

Differẽtię temporum quomodo nominãdę. cap. xx.

QVod autem nunc liquet & claret, nec futura ſunt nec præterita. Nec proprie dicitur, tempora ſunt tria, præteritum, præſens, & futurum: ſed fortaſſe proprie diceretur, tempora ſunt tria, præſens de præteritis, præſens de præſentibus, præſens de futuris. Sunt enim hæc in anima tria quædam, & alibi ea non video. Præſens de præteritis memoria, præſens de pręſentibus contuitus, præſens de futuris expectatio. Si enim hæc permittimur dicere, tria tempora video, fateórque tria ſunt. Dicatur

etiam,

etiam, tẽpora ſunt tria, præteritum, præſens, & futurum: ſicut abutitur conſuetudo, dicatur. Ecce non curo nec reſiſto, nec reprehendo, dum tamen intelligatur quod dicitur, neque id quod futurum eſt eſſe iam, neque id quod præteritum eſt. Pauca ſunt enim quæ proprie loquimur, plura non proprie, ſed agnoſcitur quid velimus.

Quo modo tempus liceat metiri. ca. xxj.

DIxi ergo paulo ante, quod prętereuntia tempora metimur, vt poſsimus dicere duplum eſſe hoc temporis ad illud ſimplum, aut tantum hoc quantum illud, & ſi quid aliud de partibus temporum poſſumus renunciare metiendo. Quocirca vt dicebam prætereuntia metimur tempora. Et ſi quis mihi dicat, vnde ſcis? reſpondeam, ſcio quia metimur, nec metiri quæ non ſunt poſſumus, & non ſunt præterita vel futura. Pręſens verò tempus quo modo metimur, quando non habet ſpacium? Metitur ergo cùm prętererit: cùm autem prętererit, non metitur. Quod enim metiatur nõ erit. Sed vnde & quà & quò prętererit, cùm metitur? Vnde, niſi ex futuro? Quà niſi per pręſens? Quò, niſi in prętęritum? Ex illo ergo quod nondum eſt, per illud quod ſpacio caret, in illud quod iam nõ eſt. Quid autem metimur niſi tempus in aliquo ſpacio? Neque enim dicimus ſimpla & dupla, & tripla & ęqualia, & ſi quid hoc modo in tempore dicimus, niſi inter ſpacia temporum. In quo ergo ſpacio metimur tẽpus prętęriẽs? Verum in futuro vnde prętererit? Sed quod nondum eſt, nõ metitur. An in pręſenti quà prętererit? Sed nullum ſpacium non metimur. An in prętęrito quò prętererit? Sed quod iam non eſt non metimur.

Petit ænigmatis ſolutionem à Deo. cap. xxij.

EXarſit animus meus noſſe iſtud implicatiſsimum ęnigma. Noli claudere domine Deus meus bone pater, per Chriſtum obſecro, noli claudere deſyderio meo iſta, & vſitata & abdita, quo minus in ea penetret, & dilucescant allucente miſericordia tua domine. Quem percontabor de his, & cui fructuoſius confitebor imperitiam meam, niſi tibi cui non ſunt moleſta ſtudia mea flãmantia vehementer in ſcripturas tuas? Da quod amo, amo enim, *Matth. 7.* & hoc tu dediſti. Da pater qui vere noſti data bona dare filiis tuis. Da quoniam ſuſcepi cognoſcere te, & labor eſt ante me donec aperias. Per Chriſtum obſecro in nomine *Pſal. 72.* eius ſancti ſanctorũ, nemo mihi obſtrepat. Et ego credidi, *Pſal. 115.*

propter quod & loquor. Hæc eſt ſpes mea, ad hanc viuo
2 Cor. 4. vt contempler delectationes domini. Ecce veteres poſui-
Pſal. 26. ſti dies meos & tranſeunt, & quo modo neſcio. Et dici-
Pſal. 38. mus tempus & tempus, tempora & tempora. Quandiu di-
xit hoc ille, quandiu fecit hoc ille, & quàm longo tempo-
ge illud non vidi. Et duplum temporis habet hæc ſyllaba
ad illam ſimplam breuem. Dicimus hæc, & audimus hæc,
& intelligimur & intelligimus. Manifeſtiſsima & vſitatiſ-
ſima ſunt, & eadem rurſus nimis latent, & noua eſt inuen-
tio eorum.

Petit ænigmatis ſolutionem à Deo.
cap. xxij.
† nō annui

AVdiui à quodam homine docto, quod ſolis, & lunæ, ac ſyderum motus, ipſa ſunt tempora, & anni. † Cur enim non potius omnium corporum motus ſint tempora? An verò ſi ceſſarent cœli lumina, & moueretur rota figuli, non eſſet tempus quo metiremur eos gyros, & diceremus, aut æqualibus morulis agi, aut ſi aliàs tardius, aliàs velocius moueretur, alios magis diuturnos eſſe, alios minus? Aut cùm hoc diceremus, non & nos in tempore loqueremur, aut eſſent in verbis nobis aliæ longæ ſyllabę, aliæ breues, niſi quia illæ longiore tēpore ſonuiſſent, iſtæ breuiore? Deus donat hominib⁹ videre in paruo cōmunes
Gene. 1. notitias rerum paruarum atq; magnarum. Sunt & ſydera & luminaria cœli in ſignis, & in temporibus, & in annis, & in diebus. Sunt verò, ſed nec ego dixerim circuitum illius igneolæ rotæ diem eſſe, nec tamen ideo tēpus nō eſſe ille dixerit. Ego ſcire cupio vim naturámq; temporis, quo metimur corporum motus, & dicimus illum motum, verbi gratia, tempore duplo eſſe diuturniorē quàm iſtum. Nam quæro, quoniā dies dicitur, non tantum morula ſolis ſuper terrā, ſecundum quod aliud eſt dies, aliud nox, ſed etiā totus eius circuitus ab oriente vſque ad orientem, ſecundum quod dicimus, Tot dies tranſierunt: Cum ſuis enim noctibus dicuntur tot dies, nec extra reputantur ſpacia noctium. Quoniā ergo dies expletur motu ſolis atque circuitu ab oriente vſq; ad orientē: quæro vtrum motus ipſe ſit dies, an mora ipſa quanta peragitur, an vtrunque. Si enim primum, θmotusθ, dies ergo eſſet etiā ſi tanto ſpatio tēporis ſol curſum illum peregiſſet, quātum eſt horæ vnius. Si ſecundum: nō ergo eſſet dies ſi ab ortu ſolis vſq; in ortum alterum, tam breuis mora eſſet, quàm eſt horæ vnius, ſed

vicies

vicies & quater circũiret ſol vt expleret diem. Si vtrunque ϑ motus & mora ϑ nec ille appellaretur dies, ſi horę ſpacio ſol totum ſuum gyrum circũiret: nec illa ſi ſole ceſſante tantum tẽporis præteriret, quanto peragere ſol totum ambitum de mane in mane aſſolet. Non itaque nunc quærã, quid ſit illud quod vocatur dies: ſed quid ſit tempus quo metientes ſolis circuitum, diceremus eum dimidio ſpacio tẽporis peractum minus quàm ſolet, ſi tãto ſpatio tẽporis peractus eſſet, quãto peraguntur horę duodecim. Et vtrũque tempus cõparantes diceremus illud ſimplum, hoc duplum, etiã ſi aliquãdo illo ſimplo, aliquãdo iſto duplo ſol ab oriente vſq; ad orientẽ circumiret. Nemo ergo mihi dicat cœleſtium corporum motus eſſe tempora, quia & cuiuſdam voto cum ſol ſtetiſſet, vt victor Ioſue prēlium peragraret ſol ſtabat, ſed tempus ibat. Per ſuum quippe ſpaciũ temporis quod ei ſufficeret illa pugna geſta atq; finita eſt. Video igitur tempus quandam eſſe diſſenſionem, ſed video an videre mihi videor? Tu demonſtrabis lux veritas. *Ioſue 10.*

Tẽpus eſt quo metimur motũ corporis ca. xxiiij.

Ivbes vt approbem ſi quis dicat tempus eſſe motum corporis? Non iubes. Nam corpus nullum niſi in tempore moueri audio, Tu dicis. Ipſum autem corporis motum tempus eſſe non audio, non tu dicis. Cùm enim mouetur corpus, tempore metior quandiu moueatur, ex quo moueri incipit donec deſinat. Et ſi nõ vidi ex quo cœpit & perſeuerat moueri, vt non videam cùm deſinit, non valeo metiri, niſi forte ex quo videre incipio donec deſinam. Quod ſi diu video, tantũmodo longum tempus eſſe renuncio, non autem quantum ſit: quia & quãtum cùm dicimus, collatione dicimus, velut tantum hoc quantum illud, aut duplum hoc ad illud, & ſi quid aliud iſto modo. Si autem notare potuerimus locorum ſpacia vnde & quo veniat corpus quod mouetur, vel partes eius, ſi tanquam in torno mouetur, poſſumus dicere quantum ſit temporis, ex quo ab illo loco vſq; ad illum locum motus corporis vel partis eius effectus eſt. Cùm itaque aliud ſit motus corporis, aliud quoꝗ metimur quandiu ſit: quis non ſentiat quid horum potius tempus dicendum ſit? Nam etſi varie corpus aliquando mouetur, aliquando ſtat, non ſolum motum eius, ſed etiam ſtatum tempore metimur: & dicimus tantum ſtetit, quantum motum eſt, aut duplo vel triplo ſtetit *† quod.*

ad id quod motum eſt, & ſi quid aliud noſtra dimẽſio ſiue comprehenderit ſiue exiſtimauerit, vt dici ſolet, plus minus. Non eſt ergo tempus corporis motus.

Rurſus orat. ca. xxv.

ET confiteor tibi domine ignorare me adhuc quid ſit tempus, & rurſus cõfiteor tibi domine ſcire me in tempore iſta dicere, & diu me iam loqui de tempore, atque idipſum diu non eſſe niſi moram temporis. Quo modo igitur hoc ſcio, quando quid ſit tempus neſcio? An forte neſcio quemadmodum dicam quod ſcio? Hei mihi qui neſcio ſaltem quid neſciam. Ecce Deus meus coram te quia non mentior, ſicut loquor, ita eſt cor meum. Tu illuminabis lucernam meam domine Deus meus, illumina tenebras meas.

Menſura pedũ et ſyllabarum. cap. xxvj.

NOnne tibi confitetur anima mea confeſsione veridica metiri me tempora? Itáne Deus meus metior, & quid metiar neſcio? Metior motum corporis in tempore, item ipſum tempus non metior? An vero corporis motum metirer quandiu ſit, & quandiu hinc illuc perueniat, niſi tempus in quo mouetur metirer. Ipſum ergo tempus vnde metior? An tempore breuiore metimur longius, ſicut ſpacio cubiti ſpacium tranſiri. Sicut † enim videmur ſpacio breuis ſyllabæ metiri ſpacium longæ ſyllabæ, atque id duplum dicere, ita metimur ſpacia carminum ſpaciis verſuum, & ſpacia verſuum, ſpaciis pedum, & ſpacia pedum, ſpaciis ſyllabarum, & ſpacia longarum ſpaciis breuium, non in paginis. Nam eo modo loca metimur, nõ tempora. Sed cùm voces pronũciando tranſeunt, & dicimus longum carmen eſt, nam tot verſibus contexitur: longi verſus, nam tot pedibus conſtant: longi pedes, nam tot ſyllabis tenduntur: longa ſyllaba, nam dupla eſt ad breuem. Sed neque ita comprehenditur certa menſura temporis: quandoquidem fieri poteſt, vt ampliori ſpacio temporis perſonet verſus breuior, ſi productius pronuncietur, quàm longior ſi correptius. Ita carmen, ita pes, ita ſyllaba. Inde mihi viſum eſt, nihil eſſe aliud tẽpus quàm diſtentionem: ſed cuius rei neſcio, & mirum ſi non ipſius animi. Quid enim metior obſecro Deus meus & dico, aut indefinite, longius eſt hoc tempus quàm illud, aut etiam definitè, duplum eſt hoc ad illud? Tempus metior, ſcio, ſed nõ metior futurum, quia nõdum eſt. Nõ metior præſens,

† tranſtri. Sic.

quia

quia nullo ſpacio tenditur. Non metior præteritum, quia
iam nom eſt. Quid ergo metior? An prætereuntia tempo-
ra non præterita? Sic enim dixeram.

INſiſte anime meus & attende te fortiter, Deus adiutor *pſal.99.*
noſter, ipſe fecit nos & non ipſi nos. Attẽde vbi albeſcit *Quo modo*
veritas, Ecce puta, vox corporis incipit ſonare & ſonat, & *metitur*
adhuc ſonat, & ecce deſinit, iámque ſilentium eſt, & vox. *tempus.*
illa præterita eſt, & nõ eſt iam vox. Futura erat antequam *Ca. xxvij.*
ſonaret, & non poterat metiri, quia nundum erat, & nunc
nõ poteſt, quia iã nõ eſt. Tunc ergo poterat cum ſonabat,
quia tunc erat quæ metiri poſſet. Sed & tunc non ſtabat,
ibat enim & præteribat. An ideo magis poterat? Præte-
riens enim tendebatur in aliquod ſpacium temporis, quo
metiri poſſet, quoniam preſens nullum habet ſpacium.
Si ergo tunc poterat, ecce puta, altera cœpit ſonare, & a-
dhuc ſonat, continuato tenore ſine vlla diſtinctione, metia
mur eam dum ſonat. Cum enim ſonare ceſſauerit, iã præ
terita erit, & nõ erit quæ poſsit metiri. Metiamur planè &
dicamus quãta ſit. Sed adhuc ſonat, nec meteri poteſt niſi
ab initio ſui quo ſonare cœpit, vſque ad finem quo deſinit.
Ipſum quippe interuallum metimur ab aliquo initio vſq;
ad aliquem finem. Quapropter vox quæ nundum finita
eſt, metiri non poteſt, vt dicatur quàm longa vel breuis
ſit, nec dici aut æqualis alicui, aut ad aliquam ſimpla vel
dupla, vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, iam non
erit. Quo pacto igitur metiri poterit? & metimur tamen
tempora, nec ea quæ nundum ſunt, nec ea quæ iam non
ſunt, nec ea quæ nulla mora extenduntur, nec ea quæ ter-
minos non habent. Nec futura ergo, nec præterita, nec
præſentia, nec prætereuntia tempora metimur, & meti-
mur tamen tempora. Deus creator omnium. verſus iſte
octo ſyllabarum, breuibus & longis alterna ſyllabis. Qua- *Dimenſio*
tuor itaque breues: prima, tertia, quinta, ſeptima, ſimplæ *ea minus.*
ſunt ad quatuor longas: ſecundam, quartam, ſextam, octa-
uam. Hæ ſingulæ ad illas ſingulas duplum habent tempo
ris: pronuncio & renuncio, & ita eſt quãtum ſentitur ſenſu
manifeſto. Quantum ſenſus manifeſtus eſt, breui ſyllaba
longam metior, eámque habere bis tantum ſentio. Sed
cum altera poſt alteram ſonat, ſi prior breuis, longa poſte
rior, quo modo tenebo breuem, & quo modo eam longam
metiens

metiens applicabo, vt inueniam quòd bis tantum habeat: quandoquidem lõga ſonare non incipit, niſi breuis ſonare deſtiterit? Ipſam quoque longam non præſentem metior, quando niſi finitam non metior. Eius autem finitio præterito eſt. Quid ergo eſt quod metiar? Vbi eſt quam metior breuis? Vbi eſt longa quam metior? Ambæ ſonuerunt, auolauerunt, præterierunt, iam non ſunt, & ego metior, fidenterque reſpondeo, quando † exercitato ſenſu fiditur, illam ſimplam eſſe, illam duplam in ſpacio, ſcilicet temporis. Neque hoc poſſum † niſi quia præterierunt & finitæ ſunt. Nõ ergo ipſas quæ iam non ſunt, ſed aliquid in memoria mea metior quod infixum manet. In te anime meus tempora metior, noli mihi obſtrepere: quod eſt, Noli tibi obſtrepere turbis affectionum tuarum, In te (inquam) tẽpora metior, affectionem quam res prætereuntes in te faciunt, & cum illæ præterierint manet. Ipſam metior præſentem, nõ eas quæ præterierunt vt fieret. Ipſam metior cum tempora metior. Ergo aut ipſa ſunt tempora, aut non tempora metior. Quid cum metimur ſilentia, & dicimus illud ſilentium tantum tenuiſſe temporis, quantum illa vox tenuit? Nónne cogitationem tendimus ad menſuram vocis, quaſi ſonaret, vt aliquid de interuallis ſilentiorum in ſpacio temporis renunciare poſsimus? Nam & voce atque ore ceſſante, peragimus cogitando carmina & verſus, & quemque ſermonem, motionumque dimenſiones quaſlibet, & de ſpaciis temporum quantum illud ad illud ſit renunciauimus, non aliter, ac ſi ea ſonando diceremus. Si voluerit aliquis edere longiuſculam vocem, & conſtituerit præmeditando quàm longa futura ſit, egit vtique iſte ſpacium temporis in ſilentio, memoriæque commendans cœpit edere illam vocem quæ ſonat, donec ad propoſitum terminum perducatur. Imò ſonuit & ſonabit. Nam quod eius iam peractum eſt, vtique ſonuit: quod autem reſtat, ſonabit: atque ita peragitur, dum præſens intentio futurum in præteritum traiicit diminutione futuri creſcẽte prætærito, donec conſummatione futuri ſit totum præteritum.

† quãtum. † ipſum.

Animo metimur tempora. Cap. xxviij.

SEd quo modo minuitur aut conſumitur futurũ, quod nondum eſt? Aut quo modo creſcit præteritum quod iam non eſt, niſi quia in animo qui illud agit tria ſunt? Nam & expectat & attendit & meminit, vt id quod expectat,

ctat, per id quod attendit, tranſeat in id quod meminerit. Quis igitur negat futura nondum eſſe: Sed tamen iam eſt in animo expectatio futurorum. Et quis negat præterita iam non eſſe? Sed tamen adhuc eſt in animo memoria præteritorum. Et quis negat præſens tempus carere ſpacio, quia in puncto præterit? Sed tamen perdurat attentio per quam peragat ab‑eſſe quod aderit. Non igitur longum tempus futurum quod non eſt, ſed longum futurum, longa expectatio futuri eſt. Neque longum præteritum tempus quod non eſt, ſed longum præteritum longa memoria præteriti eſt. Dicturus ſum canticum quod noui, antequam incipiam in totum expectatio mea tenditur: cum autem cœpero, quantum ex illo in præteritum decerpſero, tenditur in memoria mea: atque diſtenditur vita huius actionis meę in memoriam propter quod dixi, & in expectationem propter quod dicturus ſum, præſens tamen adeſt attentio mea per quam traiiciatur quod erat futurum vt fiat præteritũ. Quod quanto magis agitur & agitur, tanto breuiata expectatione prolongatur memoria, donec tota expectatio conſumatur, cum tota illa actio finita tranſierit in memoriam. Et quod in toto cantico, hoc in ſingulis particulis eius fit, atque in ſingulis ſyllabis eius, hoc in actione longiore, cuius forte particula eſt illud canticum: hoc in tota vita hominis, cuius partes ſunt omnes actiones hominis: hoc in toto ſeculo filiorum hominum, cuius partes ſunt omnes vitæ hominum.

SEd quoniã melior eſt miſericordia tua ſuper vitas, ecce diſtentio eſt vita mea, & me ſuſcepit dextera tua in domino meo mediatore filio hominis inter te vnum & nos multos in multis per multa, vt per eum apprehẽdã in quo & apprehẽſus ſum, & à veteribus diebus colligar ſequẽs vnum prę terita oblitus: nõ in ea quę futura & trãſitura ſunt ſed in ea quę ante ſunt, nõ diſtẽtus, ſed intẽtus, nõ ſecũdum diſtẽtionẽ, ſed ſecũdũ intẽtionẽ ſequor ad palmã ſurpernæ vocationis, vbi audiã vocẽ laudis tuæ, & cõtẽpler delectationẽ tuã, nec veniẽtẽ nec prætereuntẽ. Nunc verò anni mei in gemitibus, & tu ſolatium meum domine pater meus ęternus es. At ego in tẽpora diſſilui, quorum ordinẽ neſcio, & tumultuoſis varietatibus dilaniatur cogitationes meę intima viſcera animæ meæ, donec in te cõfluã purgatus & liquidus

Pſal. 62.

Animi. extenſio. ca. xxix.

1. Timo. 2

Philip. 2.

quidus igne amoris tui.

Quò extendendus animus. cap. xxx.

ET ſtabo atq; ſolidabor in te in forma mea veritate tua, nec patiar quæſtioneshominum, qui pœnali morbo plus ſitiunt quàm capiunt,& dicunt, Quid faciebat deus antequã faceret cœlũ & terrã? Aut quid ei venit in mentẽ,vt aliquid faceret,cum antea nunquã aliquid fecerit?Da illis domine bene cogitare quid dicãt,& inuenire quia nõ dicitur nunquã vbi nõ eſt tẽpus. Qui ergo dicitur nunquã feciſſe:quid aliud dicitur niſi nullo tẽpore feciſſe? Videant itaq; nullũ tẽpus eſſe poſſe ſine creatura tua, & deſinant iſtã vanitatẽ loqui. Extẽdãtur etiã in ea quę ante ſunt,& intelligãt te ante omnia tempora æternum creatorem omnium tẽporum,neq; vlla tempora tibi eſſe coæterna,nec vllam creatura,etiam ſi eſt aliqua ſupra tempora.

Quo modo cognoscitur deus,quo modo creatura. Cap. xxxj.

DOmine deus meus,quis ille ſinus eſt alti ſecreti tui, & quã lõge inde me proiecerunt cõſequẽtia delictorum meorum? Sana oculos meos vt cõgaudeã luci tuæ. Certe ſi eſt tã grãdi ſcientia & præſciẽtia pollẽs animus, cui cuncta præterita & futura ita nota ſint,ſicut mihi vnum canticum notiſsimum: nimirum mirabilis eſt animus iſte, atque ad horrorẽ ſtupendus. Quippe quem ita non lateat quicquid peractum & quicquid reliquum ſeculorum eſt:quemadmodum me nõ latet cantantem illud canticum, quid & quantum eius abierit ab exordio, quid & quantum reſtet ad finem. Sed abſit vt tu conditor vniuerſitatis, conditor animarum & corporum, abſit vt ita noueris omnia futura & præterita. Longe tu, longè mirabilius, longéque ſecretius. Neq; enim ſicut nota cãtãtis,notúmve cãticum audiẽtis,expectatione vocum futurarũ,& memoria præteritarum variatur affectus,ſenſúſque diſtenditur, ita tibi aliquid accidit incõmutabiliter æterno,hoc eſt,vere ęterno creatori mentium. Sicut ergo noſti in principio cœlum & terram ſine varietate noticiæ tuæ, ita feciſti in principio cœlum & terram ſine diſtinctione actionis tuæ. Qui intelligit,cõfiteatur tibi:& qui nõ intelligit,confiteatur tibi. O quàm excelſus es,& humiles corde ſunt domus tua. Tu enim erigis eliſos,& non cadunt,quorum fortitudo† tu es.

Gene.1.

Pſal.145.

† celſitudo

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM

Liber Duodecimus.

Difficilis inquiſitio veri. ca. j.

MVLTA ſatagit cor meum domine in hac inopia vitę meæ pulſatum verbis ſanctæ ſcripturæ tuæ. Et ideo plerunque in ſermone copioſa eſt egeſtas humanæ intelligentiæ: quia plus loquitur inquiſitio quàm inuentio, & longior eſt petitio quã impetratio: & operoſior eſt manus pulſans quàm ſumens. Tenemus promiſſum, quis corrumpet illud? Si deus pro nobis quis contra nos? Petite & accipietis, quęrite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & quęrens inueniet: & pulſanti aperietur. Promiſſa tua ſunt: Et quis falli timeat, cum promittit veritas? *Roma. 8. Matth. 7.*

De duplici cœlo & terra. cap. ij.

COnfitetur altitudini tuæ humilitas linguæ meæ, quoniam tu feciſti cœlum & terram, hoc cœlum quod video, terramque quam calco, vnde eſt hæc terra quam porto, tu feciſti. Sed vbi eſt cœlum cœli domine, de quo audiuimus in voce Pſalmi: Cœlum cœli domino, terram autem dedit filiis hominum? Vbi eſt cœlum quod non cernimus, cui terra eſt hoc omne quod cernimus? Hoc enim totum corporeum, non vbique totum ita cepit ſpeciem pulchram in nouiſsimis, cui fundus eſt terra noſtra, ſed ad illud cœlum cœli, etiam terrę noſtræ cœlum terra eſt. Et hoc vtrumque magnum corpus non abſurde terra eſt, ad illud neſcio quale cœlum quod domino eſt, non filiis hominum *Pſalm. 113.*

Gene.1. Tenebræ ſuper faciem abyſſi. Cap. iii. 2. ſen. diſt. 12. cap. 2.

ET nimirum hæc terra erat inuiſibilis & incompoſita, & neſcio quæ profunditas abyſſi ſuper quam non erat lux: quia nulla ſpecies erat illi. Vnde iuſsiſti vt ſcriberetur, quod tenebræ erant ſuper abyſſum, quid aliud quã lucis abſentia? Vbi enim lux eſſet ſi eſſet, niſi ſuper eſſet eminendo & illuſtrando? Vbi ergo lux nondum erat, quid erat adeſſe tenebras niſi abeſſe lucem? Super ita que erant tenebræ, quia lux ſuper aberat: ſicut ſonus vbi non eſt, ſilentium eſt. Et quid eſt eſſe ibi ſilentium, niſi ſonum ibi non eſſe? Nónne tu domine docuiſti me quod priuſquam iſtam informem materiam formares atque diſtingueres, non erat aliquid: non color, non figura, non corpus, non ſpiritus, non tamen omnino nihil? Erat quædem formitas ſine vlla ſpecie.

Materia prima hyle. Ca. iiii.

QVid ergo vocaretur, quo etiam ſenſu tardioribus vtcunque inſinuaretur, niſi viſitato aliquo vocabulo? Quid autem in omnibus mũdi partibus reperiri poteſt, propinquius informitati omnimodæ, quàm terra & abyſſus? Minus enim ſpecioſa ſunt pro ſuo gradu infirmo, quàm cætera ſuperiora perlucida & luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiæ, quam ſine ſpecie feceras, vnde ſpecioſum mundum faceres, ita commodè hominibus intimatam, vt appelleratur terra inuiſibilis & imcompoſita?

Hyle qualis. Cap. v.

E cum in ea quærit cogitatio quid ſenſus attingat, & dicit ſibi, non eſt intelligibilis forma ſicut vita, ſicut iuſticia, quia materies eſt corporum, neque ſenſibilis, quonia quid videatur & quid ſentiatur in inuiſibili & incõpoſita nõ eſt. Dum ſibi hæc dicit humana cogitatio, conetur eam vel noſſe ignorãdo, vel ignorare noſcendo.

Quid ſenſerit aliquando de materia prima & quid modo. Ca. vi.

EGo vero domine ſi totum confitear tibi ore meo & calamo meo, quicquid de iſta materia docuiſti me, cuius antea nomen audiens & non intelligens narrantibus mihi eis qui non intelligerent eam cum ſpeciebus innumeris & variis cogitabam: & ideò non eam cogitabam, fœdas & horribiles formas perturbatis ordinibus voluebat animus, ſed formas tamen: & informe appellabam, non quòd careret forma, ſed quòd talem haberet, & vt ſi appareret inſolitum & incongruum, auerſaretur ſenſus meus, & conturbaretur infirmitas hominis. Verùm

autem

autem illud quod cogitabam, nõ priuatione omnis formę, ſed comparatione formoſiorum erat informe, & ſuadebat vera ratio, vt omnis formæ qualeſcunque reliquias omnino detraherem, ſi vellem prorſus informe cogitare, & non poteram. Citius enim non eſſe cenſebam, quod omni forma priuaretur, quàm cogitabam quiddam informe, & nihil formatum, nec *†nihil informe prope nihil. Et ceſſauit mens mea interrogare hinc ſpiritum meum plenum imaginibus formatorum corporum, & eas pro arbitrio mutantem atq; variantem, Et intendi in ipſa corpora, eorúmque mutabilitatem altius inſpexi, qua deſinunt eſſe quod fuerant, & incipiunt eſſe quod non erant, eumdémq; tranſitum de forma in formam per informe quiddam fieri ſuſpicatus ſum, non per omnino nihil: ſed noſſe cupiebam, non ſuſpicari. Et ſi totum tibi confiteatur vox & ſtylus meus, quicquid de iſta quæſtione enodaſti mihi, quis legentium capere durabit? Nec ideo tamen ceſſabit cor meum dare tibi honorem & canticum laudis de iis quæ dictare non ſufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium capax ipſa eſt formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et hæc quid eſt? Nunquid animus? Nunquid corpus? Nunquid ſpecies animi vel corporis? Si dici poſſet, nihil aliquid eſt, & non eſt, hoc eam dicerem: & tamen iam vtcunque erat, vt ſpecies caperet iſtas viſibiles & compoſitas.

*† *al. quiddam inter formam et nihil, nec formatum nec &c.*

Cœlum terra maius.
Cap. vij.

ET vnde vtcunque erat niſi eſſet abs te, à quo ſunt omnia inquantumcunq; ſunt? Sed tanto à te longius, quanto diſsimilius. Neque enim locis iſta quæ tu domine, qui non es alibi aliud & aliâs aliter, ſed ipſum & idipſum: Sanctus, ſanctus, ſanctus, dominus deus omnipotens, in principio quod eſt de te, in ſapientia tua quæ nata eſt de ſubſtantia tua, feciſti aliquid & de nihilo. Feciſti enim cœlum & terram, non de te: nam eſſet æquale vnigenito tuo, ac per hoc & tibi: & nullo modo iuſtum eſſet, vt æquale tibi eſſet quod de te non eſſet. Et aliud præter te non erat vnde faceres ea deus vna trinitas & trina vnitàs, & ideo de nihilo feciſti cœlum & terram, magnum quiddam & paruum quiddam, quoniam omnipotens & bonus es ad facienda omnia bona, magnum cœlum & paruam terram. Tu eras & aliud nihil vnde feciſti cœlum & terram,

Eſa. 6.
Pſal. 103.
Gene. 1.

terram, duo quædam, vnum prope te, alterum prope ni-
hil: vnum quo ſuperior tu eſſes, alterum quo inferius
nihil eſſet.

Pſalm. 113. *Materia prima ex nihilo, ex hac omnia* *Cap. vii.* *Geneſ. 1.*

SEd illud cælum cæli tibi domine: terram autē quam
dediſti filiis hominum cernendam atque tangendam,
non erat talis qualem nunc cernimus & tangimus.
Inuiſibilis enim erat & incompoſita,& abyſſus erat ſuper
quam non erat lux, ſed tenebræ erant ſuper abyſſum, id
eſt, magis quàm in abyſſo. Iſta quippe abyſſus aquarum
iam viſibilium, etiam in profundis ſuis habet ſpeciei ſuæ
lucem vtcunque ſenſibilem piſcibus, & repentibus in ſuo
fundo animantibus. Illud autem totum prope nihil erat,
quoniam adhuc omnino informe erat: Iam tamen erat
quod formari poterat. Tu enim domine feciſti mundum
de materia informi, quam feciſti de nulla re penè nullam
rem, vnde faceres magna, quæ miramur filij hominum.
Valde enim mirabile hoc cælum corporeum,quod firma-
mentum inter aquam & aquam, ſecundo die poſt condi-
tionem lucis dixiſti, Fiat, & ſic factum eſt. Quod firma-
mentum vocaſti cælum, ſed cælum terræ huius & maris
quæ feciſti tertio die, dando ſpeciem viſibilem informi
materiæ quam feciſti ante omnem diem. Iam enim fece-
ras & cælum ante omnem diem,ſed cælū cæli huius, quia
in principio feceras cælum & terram. Terra autem ipſa
quam feceras,informis materies erat,quia inuiſibilis erat
& incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum. De qua
terra inuiſibili & incompoſita,de qua informitate,de quo
penè nihilo faceres hæc omnia,quibus iſte mutabilis mun
dus conſtat,& nō conſtat,in quo ipſa mutabilitas apparet,
in qua ſentiri & dinumerari poſſunt tempora,quia rerum
mutationibus fiunt tempora, dum variantur & vertuntur
ſpecies,quarum materies prædicta eſt terra inuiſibilis.

Cælum cæli quid. *Cap. ix.*

IDeoque ſpiritus doctor famuli tui,cùm te commemo
rat feciſſe in principio cælum & terram, tacet de tem-
poribus, ſilet de diebus. Nimirum enim cælum cæli
quod in principio feciſti, creatura eſt aliqua intellectua-
lis, quanquam nequaquam tibi trinitati coæterna: parti-
ceps tamen æternitatis tuæ, valde mutabilitatē ſuam præ
dulcedine fœlicißimæ contemplationis tuæ cohibet, &
ſine vllo lapſu ex quo facta eſt inhærendo tibi, excedit
omnem

omnem volubilem viciſsitudinem temporum. Iſta vero informitas terræ inuiſibilis & incompoſitæ, nec ipſa in diebus numerata eſt. Vbi enim nulla ſpecies, nullus ordo, nec venit quicquam, nec præterit. Et vbi hoc non fit, non ſunt vtiq; dies, nec viciſsitudo ſpaciorum temporalium.

Credere ſcripturis. Cap. x.

O Veritas lumen cordis mei, nō tenebræ meæ loquantur mihi. Defluxi ad iſta & obſcuratus ſum, ſed hinc etiam hinc adamaui te. Erraui & recordatus ſum tui. Audiui vocem tuam poſt me vt redirem, & vix audiui propter tumultus impacatorum. Et nunc ecce redeo æſtuans & anhelans ad fontem tuum. Nemo me prohibeat, hunc bibam & tunc viuam Nam non ego vita mea. Si tamen male vixi, ex me mors mihi fui, & in te reuiuiſco. Tu me alloquere, tu mihi ſermocinare. Credidi libris tuis & verba eorum arcana valde.

Quid à deo didicerit. Cap. xj.

IAm dixiſti mihi domine voce forti in aurē interiorem, quia tu æternus es, ſolus habens immortalitatem, quoniam ex nulla ſpecie motúve mutaris, nec temporibus variatur voluntas tua, quia non eſt immortalis voluntas, quæ alia & alia eſt. *1. Tim. 6.* Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magiſque clareſcat oro te, atque in ea manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub alis tuis. Itē dixiſti mihi domine voce forti in aurem interiorem, quod omnes naturas atq; ſubſtantias quæ nō ſunt quod tu es & tamen ſunt, tu feciſti: & hoc ſolum à te non eſt quod non eſt, motúſq; voluntatis à te qui es ad id quod minus eſt, quia talis motus delictum atq; peccatum eſt. Et quod nullius peccatū, aut tibi nocet, aut perturbat ordinē imperij tui vel in primo vel in imo. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magiſq; clareſcat oro te, atq; in ea manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub alis tuis. Item dixiſti mihi voce forti in aurē interiorem, quod nec illa creatura tibi coæterna eſt cuius voluntas tu ſolus es, téq; perſeuerantiſsima caſtitate hauriēs, mutabilitatem ſuam nunquā & nuſquam exerit, & te ſibi ſemper præſente, ad quē toto affectu ſe tenet, non habens futurum quod expectet, nec in præteritum traiiciens quod meminerit, nulla vice variatur, nec in tempora vlla diſtenditur. O beata ſi qua iſta eſt, inhærendo beatitudini tuæ, beata ſempiterno inhabitatore te atque illuſtratore ſuo. Nec inuenio quid libentius appellandum exiſtimē, Cælum cæli

exciplantur,qui omnimodam ſpe iei priuationem,nec ta-
men ad nihil peruentionem cogitare non poſſunt, vnde
fieret alterum cœlum & terra viſibilis atque compoſita &
aqua ſpecioſa,& quicquid deinceps in conſtitutione huius
mundi non ſine diebus factum commemoratur,quia talia
ſunt vt in eis agantur viciſsitudines temporum propter
ordinatas commutationes motionum atq; formarum.

HOc interim ſentio deus meus,cum audio loquētem *Creaturā*
ſcripturam tuam, in principio fecit deus cœlum & *ſpiritualis*
terram:terra autem erat inuiſibilis & incompoſita *qualis.*
& tenebræ erant ſuper abyſſum,neque commemorantem Cap. xiij.
quo die feceris hæc. Sic interim ſentio, propter illud cœ- *Geneſ. 1.*
lum cœli cœlum intellectuale, vbi eſt intellectus noſſe ſi-
mul:non ex parte,non in ænigmate,nō per ſpeculum, ſed 1. Cor. 13.
ex toto in manifeſtatione facie ad faciem:non modo hoc,
modo illud, ſed quod dictum eſt, noſſe ſimul ſine vlla vi-
ciſsitudine temporū:& propter inuiſibilem atque incom-
poſitam terram ſine vlla viciſsitudine temporum,quæ ſo-
let habere modo hoc,& modo illud,quia vbi nulla ſpecies,
nuſquam eſt hoc aut illud. Propter duo hæc primitus for-
matum & penitus informe,illud cœlum, ſed cœlum cœli,
hoc vero terram,ſed terram inuiſibilem & incompoſitam,
propter duo hæc interim ſentio ſine comemoratione die-
rum dicere ſcripturam tuam, In principio fecit deus cœ-
lum & terram. Statim quippe ſubiecit quam terram dixe-
rit, Et quòd ſecundo die commemoratur factum firma-
mentum, & vocatum cœlum, inſinuat de quo cœlo prius
ſine diebus ſermo locutus ſit.

MIra profunditas eloquiorum tuorū, quorum ecce *Scriptura*
ante nos ſuperficies blandiens paruulis. Sed mira *profundi-*
profunditas deus meus,mira profunditas. Horror *tas.*
eſt intendere in eam, horror honoris & tremor amoris. Cap. xiiij.
Odi hoſtes eius vehementer. O ſi occidas eos de gladio bis
acuto,& nō ſint hoſtes eius. Sic enim amo eos occidi ſibi,
vt viuant tibi. Ecce autem alij non reprehenſores ſed lau-
datores libri Geneſeos, non (inquiunt) hoc voluit in his
verbis intelligi ſpiritus dei, qui per Moyſem famulū eius
iſta conſcripſit: non hoc voluit intelligi quod tu dicis,ſed
aliud quod nos dicimus. Quibus ego te arbitro deus om-
nium noſtrorum ita reſpondeo.

Quantum interſit inter conditorem & condita. cap. XV.

NVm dicetis falſa eſſe, quę mihi veritas voce fortiin aurem interiorem dicit de vera æternitate creatoris, quòd nequaquam eius ſubſtantia per tempora varietur, nec eius voluntas extra eius ſubſtantiam ſit? Vnde non eum modo velle hoc, modo velle illud, ſed ſemel & ſimul & ſemper velle omnia quæ vult, non iterum & iterum, neque nunc iſta nunc illa, nec velle poſtea quod nolebat, aut nolle quod prius volebat: quia talis voluntas mutabilis eſt, & omne mutabile ęternum non eſt: Deus autem noſter æternus eſt. Item quod mihi dicitur in aurem interiorem, expectatio rerum venturarum fit contuitus cùm venerint, idémque contuitus fit memoria, cùm præterierint: omnis porrò intentio quæ ita variatur mutabilis eſt, & omne mutabile æternum nō eſt, Deus autem noſter æternus eſt. Hæc colligo atque coniungo, & inuenio Deum meum, Deum æternum, non aliqua noua voluntate condidiſſe creaturam, nec ſcientiam eius tranſitorium aliquid pati. Quid ergo dicetis contradictores? An falſa ſunt iſta? Non, inquiunt. Quid illud? Nunquid falſum eſt omnem naturā formatam materiámve formabilem non eſſe niſi ab illo qui ſumme bonus eſt, quia ſumme eſt? Neq; hoc negamus, inquiunt. Quid igitur? An illud negatis, ſublimem quandam eſſe creaturam tam caſto amore cohærentem Deo vero & verè æterno, vt quamuis ei coæterna non ſit, in nullam tamen temporum varietatem & viciſsitudinem ab illo ſe reſoluat ac defluat, ſed in eius ſolius veraciſsima contēplatione requieſcat. Quoniam tu Deus diligenti te quantum præcipis, oſtendis ei te & ſufficis ei, & ideo non declinat à te nec ad ſe. Hæc eſt domus Dei nō terrena, neq; vlla cęleſti mole corporea, ſed ſpiritalis & particeps ęternitatis tuę, quia ſine labe in ęternū. Statuiſti enim eā in ſeculum & in ſeculum ſeculi, præceptū poſuiſti & nō præteribit. Nec tamē tibi Deo coæterna, quoniā non ſine initio, facta eſt enim. Nā etſi nō inuenimus tēpus ante illā, prior quippe omniū creata eſt ſapiētia, nec vtiq; illa ſapiētia tibi deus noſter patri ſuo planè coæterna & coæqualis, & per quam creata ſunt omnia, & in quo principio feciſti cælum & terrā, ſed profectò ſapiētia quæ creata eſt, intellectualis natura ſcilicet, quæ contēplatione luminis lumen eſt: dicitur enim & ipſa, quāuis creata, ſapiētia. Sed quantū

Pſal. 148.

Eccle. 1.

2. ſen. di. 2

intereſt

Intereſt inter lumen quod illuminat & quod illuminatur, tantum inter ſapientiā quæ creat, & iſtam quæ creata eſt: ſicut inter iuſtitiam iuſtificantem,& iuſtitiam quæ iuſtificatione facta eſt. Nam & nos dicti ſumus iuſtitia tua. Ait enim quidā ſeruus tuus, vt nos ſimus iuſtitia Dei in ipſo. Ergo quia prior omnium creata eſt quædā ſapientia quæ creata eſt mens rationalis & intellectualis caſtæ ciuitatis tuæ matris noſtræ quæ ſurſum eſt & libera eſt & æterna in cælis: quibus cælis niſi qui te laudant cęli celorum? quia hoc eſt,& cælum cęli domino: etſi non inuenimus tempus ante illam, quia & creaturā temporis antecedit, quę prior omnium creatura eſt, ante illam tamen eſt ipſius creatoris ęternitas, à quo facta ſumpſit exordium, quamuis non tēporis, quia nondum erat tempus, ipſius tamen conditionis ſuæ. Vnde ita eſt abs te deo noſtro, vt aliud ſit planè quàm tu & non idipſum. Quoniam & ſi non ſolum ante illā, ſed nec in illa inuenimus tēpus, quia eſt idonea faciem tuam ſemper videre, nec vſpiam deflectitur ab ea, quo fit vt nulla mutatione varietur: ineſt ei tamen ipſa mutabilitas vnde tenebreſceret,& frigeſceret, niſi amore grandi tibi cohærens tanquam ſemper meridiès luceret & ferueret ex te. O domus luminoſa & ſpecioſa, dilexi decorem tuum, & locum habitationis gloriæ domini mei fabricatoris & poſſeſſoris tui. Tibi ſuſpiret peregrinatio mea, & dico ei qui fecit te, vt poſſideat & me in te, quia fecit & me. Erraui ſicut ouis perdita, ſed in humeris paſtoris mei, ſtructoris tui, ſpero me reportari tibi. Quid dicitis mihi quos alloquebar contradictores, qui tamen & Moyſem pium famulum Dei,& libros eius oracula ſancti ſpiritus creditis? Eſt ne iſta domus Dei, non quidem Deo coæterna, ſed tamen ſecundum modum ſuum ęterna in cælis, vbi vices temporum fruſtra quæritis, quia non inuenietis? Superegreditur enim omnem diſtentionē,& omne ſpacium ætatis volubile, cui ſemper inhærere Deo bonū eſt. Eſt, inquiunt. Quid igitur ex iis quæ clamauit cor meum ad deum meum, vt audiret interius vocem laudis eius, quid tandem falſum eſſe contenditis? An quia erat informis materies, vbi propter nullam formam nullus ordo erat? Vbi autem nullus ordo erat, nulla eſſe viciſsitudo temporum poterat: & tamen hoc penè nihil, inquantum non omnino nihil erat, ab il-

2. Cor. 5.
Eccle. 1.
Galat. 4.
Pſal. 113.
Pſal. 25.
Pſal. 118.
Luca 15.
Pſal. 72.

ad id quod motum eſt, & ſi quid aliud noſtra dimēſio ſiue comprehenderit ſiue exiſtimauerit, vt dici ſolet, plus minus. Non eſt ergo tempus corporis motus.

Rurſus orat. ca. xxv. ET confiteor tibi domine ignorare me adhuc quid ſit tempus, & rurſus cõfiteor tibi domine ſcire me in tempore iſta dicere, & diu me iam loqui de tempore, atque idipſum diu non eſſe niſi moram temporis. Quo modo igitur hoc ſcio, quando quid ſit tempus neſcio? An forte neſcio quemadmodum dicam quod ſcio? Hei mihi qui neſcio ſaltem quid neſciam. Ecce Deus meus coram te quia non mentior, ſicut loquor, ita eſt cor meum. Tu illuminabis lucernam meam domine Deus meus, illumina tenebras meas.

Menſura pedū et ſyllabarum. cap. xxvj. NOnne tibi confitetur anima mea confeſsione veridica metiri me tempora? Itáne Deus meus metior, & quid metiar neſcio? Metior motum corporis in tempore, item ipſum tempus non metior? An vero corporis motum metirer quandiu ſit, & quandiu hinc illuc perueniat, niſi tempus in quo mouetur metirer. Ipſum ergo tempus vnde metior? An tempore breuiore metimur longius, ſicut ſpacio cubiti ſpacium tranſiri. Sicut † enim videmur ſpacio breuis ſyllabæ metiri ſpacium longæ ſyllabæ, atque id duplum dicere, ita metimur ſpacia carminum ſpaciis verſuum, & ſpacia verſuum, ſpaciis pedum, & ſpacia pedum, ſpaciis ſyllabarum, & ſpacia longarum ſpaciis breuium, non in paginis. Nam eo modo loca metimur, nõ tempora. Sed cùm voces pronũciando tranſeunt, & dicimus longum carmen eſt, nam tot verſibus contexitur: longi verſus, nam tot pedibus conſtant: longi pedes, nam tot ſyllabis tenduntur: longa ſyllaba, nam dupla eſt ad breuem. Sed neque ita comprehenditur certa menſura temporis: quandoquidem fieri poteſt, vt ampliori ſpacio temporis perſonet verſus breuior, ſi productius pronuncietur, quàm longior ſi corruptius. Ita carmen, ita pes, ita ſyllaba. Inde mihi viſum eſt, nihil eſſe aliud tẽpus quàm diſtentionem: ſed cuius rei neſcio, & mirum ſi non ipſius animi. Quid enim metior obſecro Deus meus & dico, aut indefinite, longius eſt hoc tempus quàm illud, aut etiam definitè, duplum eſt hoc ad illud? Tempus metior, ſcio, ſed nõ metior futurum, quia nõdum eſt. Nõ metior præſens,

† tranſiri. Sic.

quia

quia nullo ſpacio tenditur. Non metior præteritum, quia iam nom eſt. Quid ergo metior? An prætereuntia tempora non præterita? Sic enim dixeram.

INſiſte anime meus & attende te fortiter, Deus adiutor noſter, ipſe fecit nos & non ipſi nos. Attēde vbi albeſcit veritas, Ecce puta, vox corporis incipit ſonare & ſonat, & adhuc ſonat, & ecce deſinit, iámque ſilentium eſt, & vox. illa præterita eſt, & nō eſt iam vox. Futura erat antequam ſonaret, & non poterat metiri, quia nundum erat, & nunc nō poteſt, quia iā nō eſt. Tunc ergo poterat cum ſonabat, quia tunc erat quæ metiri poſſet. Sed & tunc non ſtabat, ibat enim & præteribat. An ideo magis poterat? Præteriens enim tendebatur in aliquod ſpacium temporis, quo metiri poſſet, quoniam preſens nullum habet ſpacium. Si ergo tunc poterat, ecce puta, altera cœpit ſonare, & adhuc ſonat, continuato tenore ſine vlla diſtinctione, metiamur eam dum ſonat. Cum enim ſonare ceſſauerit, iā præterita erit, & nō erit quæ poſsit metiri. Metiamur planè & dicamus quāta ſit. Sed adhuc ſonat, nec meteri poteſt niſi ab initio ſui quo ſonare cœpit, vſque ad finem quo deſinit. Ipſum quippe interuallum metimur ab aliquo initio vſq; ad aliquem finem. Qua propter vox quæ nundum finita eſt, metiri non poteſt, vt dicatur quàm longa vel breuis ſit, nec dici aut æqualis alicui, aut ad aliquam ſimpla vel dupla, vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, iam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? & metimur tamen tempora, nec ea quæ nundum ſunt, nec ea quæ iam non ſunt, nec ea quæ nulla mora extenduntur, nec ea quæ terminos non habent. Nec futura ergo, nec præterita, nec præſentia, nec prætereuntia tempora metimur, & metimur tamen tempora. Deus creator omnium. verſus iſte octo ſyllabarum, breuibus & longis alterna ſyllabis. Quatuor itaque breues: prima, tertia, quinta, ſeptima, ſimplæ ſunt ad quatuor longas: ſecundam, quartam, ſextam, octauam. Hæ ſingulæ ad illas ſingulas duplum habent temporis: pronuncio & renuncio, & ita eſt quātum ſentitur ſenſu manifeſto. Quantum ſenſus manifeſtus eſt, breui ſyllaba longam metior, eámque habere bis tantum ſentio. Sed cum altera poſt alteram ſonat, ſi prior breuis, longa poſterior, quo modo tenebo breuem, & quo modo eam longam

Pſal. 99.

Quo modo metitur tempus.

Ca. xxvij.

Dimenſio ea mutil.

metiens

metiens applicabo, vt inueniam quòd bis tantum habeat: quandoquidem lōga ſonare non incipit, niſi breuis ſonare deſtiterit? Ipſam quoque longam non præſentem metior, quando niſi finitam non metior. Eius autem finitio prætéritio eſt. Quid ergo eſt quod metiar? Vbi eſt quam metior breuis? Vbi eſt longa quam metior? Ambæ ſonuerunt, auo lauerunt, præterierunt, iam non ſunt, & ego metior, fidenterque reſpondeo, quando † exercitato ſenſu fiditur, illam ſimplam eſſe, illam duplam in ſpacio, ſcilicet temporis. Neque hoc poſſum † niſi quia præterierunt & finitæ ſunt. Nō ergo ipſas quæ iam non ſunt, ſed aliquid in memoria mea metior quod infixum manet. In te anime meus tempora metior, noli mihi obſtrepere: quod eſt, Noli tibi obſtrepere turbis affectionum tuarum, In te (inquam) tēpora metior, affectionem quam res prætereuntes in te faciunt, & cum illæ præterierint manet. Ipſam metior præſentem, nō eas quæ præterierunt vt fieret. Ipſam metior cum tempora metior. Ergo aut ipſa ſunt tempora, aut non tempora metior. Quid cum metimur ſilentia, & dicimus illud ſilentium tantum tenuiſſe temporis, quantum illa vox tenuit? Nónne cogitationem tendimus ad menſuram vocis, quaſi ſonaret, vt aliquid de interuallis ſilentiorum in ſpacio temporis renunciare poſſimus? Nam & voce atque ore ceſſante, peragimus cogitando carmina & verſus, & quemque ſermonem, motionumque dimenſiones quaſlibet, & de ſpaciis temporum quantum illud ad illud ſit renunciauimus, non aliter, ac ſi ea ſonando diceremus. Si voluerit aliquis edere longiuſculam vocem, & conſtituerit præmeditando quàm longa futura ſit, egit vtique iſte ſpacium temporis in ſilentio, memoriæque commendans cœpit edere illam vocem quæ ſonat, donec ad propoſitum terminum perducatur. Imò ſonuit & ſonabit. Nam quod eius iam peractum eſt, vtique ſonuit: quod autem reſtat, ſonabit: atque ita peragitur, dum præſens intentio futurum in præteritum traiicit diminutione futuri creſcente præterito, donec conſummatione futuri ſit totum præteritum.

† quantum.
† ipſum.

Animo metimur tempora. Cap. xxviij.

SEd quo modo minuitur aut conſumitur futurū, quod nondum eſt? Aut quo modo creſcit præteritum quod iam non eſt, niſi quia in animo qui illud agit tria ſunt? Nam & expectat & attendit & meminit, vt id quod expectat,

ſtat,per id quod attendit,tranſeat in id quod meminerit. Quis igitur negat futura nondum eſſe: Sed tamen iam eſt in animo expectatio futurorum. Et quis negat præterita iam non eſſe? Sed tamen adhuc eſt in animo memoria præteritorum. Et quis negat præſens tempus carere ſpacio, quia in puncto præterit? Sed tamen perdurat attentio per quam peragat abeſſe quod aderit. Non igitur longum tempus futurum quod non eſt,ſed longum futurum,longa expectatio futuri eſt. Neque longum præteritum tempus quod non eſt,ſed longum præteritum longa memoria præteriti eſt. Dicturus ſum canticum quod noui,antequam incipiam in totum expectatio mea tenditur:cum autem cœpero,quantum ex illo in præteritum decerpſero, tenditur in memoria mea:atque diſtenditur vita huius actionis meę in memoriam propter quod dixi,& in expectationem propter quod dicturus ſum,præſens tamen adeſt attentio mea per quam traiiciatur quod erat futurum vt fiat præteritũ. Quod quanto magis agitur & agitur,tanto breuiata expectatione prolongatur memoria,donec tota expectatio conſumatur,cum tota illa actio finita tranſierit in memoriam. Et quod in toto cantico,hoc in ſingulis particulis eius fit, atque in ſingulis ſyllabis eius,hoc in actione longiore, cuius forte particula eſt illud canticum:hoc in tota vita hominis,cuius partes ſunt omnes actiones hominis:hoc in toto ſeculo filiorum hominum , cuius partes ſunt omnes vitæ hominum.

SEd quoniã melior eſt miſericordia tua ſuper vitas,ecce diſtentio eſt vita mea,& me ſuſcepit dextera tua in domino meo mediatore filio hominis inter te vnum & nos multos in multis per multa,vt per eum apprehẽdã in quo & apprehẽſus ſum,& à veteribus diebus colligar ſequẽs vnum prẹterita oblitus:nõ in ea quę futura & trãſitura ſunt ſed in ea quę ante ſunt,nõ diſtẽtus,ſed intẽtus,nõ ſecũdum diſtẽtionẽ,ſed ſecũdũ intẽtionẽ ſequor ad palmã ſurpernæ vocationis,vbi audiã vocẽ laudis tuæ,& cõtẽpler delectationẽ tuã,nec veniẽtẽ nec prætereuntẽ. Nunc verò anni mei in gemitibus,& tu ſolatium meum domine pater meus ęternus es. At ego in tẽpora diſſilui,quorum ordinẽ neſcio, & tumultuoſis varietatibus dilaniatur cogitationes meę intima viſcera animæ meæ,donec in te cõfluã purgatus & liquidus

Pſal.62.

Animi, ex te iſſio. ca. xxix.

1. Timo:2

Philip.2.

quidus igne amoris tui.

Quò extendendus animus. cap. xxx.

ET ſtabo atq; ſolidabor in te in forma mea veritate tua, nec patiar quæſtiones hominum, qui pœnali morbo plus ſitiunt quàm capiunt,& dicunt, Quid faciebat deus antequã faceret cœlũ & terrã? Aut quid ei venit in mentẽ, vt aliquid faceret, cum antea nunquã aliquid fecerit? Da illis domine bene cogitare quid dicãt,& inuenire quia nõ dicitur nunquã vbi nõ eſt tẽpus. Qui ergo dicitur nunquã feciſſe: quid aliud dicitur niſi nullo tẽpore feciſſe? Videant itaq; nullũ tẽpus eſſe poſſe ſine creatura tua, & deſinant iſtã vanitatẽ loqui. Extẽdãtur etiã in ea quę ante ſunt,& intelligãt te ante omnia tempora æternum creatorem omnium tẽporum, neq; vlla tempora tibi eſſe coæterna, nec vllam creatura, etiam ſi eſt aliqua ſupra tempora.

Quo modo cognoscitur deus, quo modo creatura. Cap. xxxj.

DOmine deus meus, quis ille ſinus eſt alti ſecreti tui, & quã lõge inde me proiecerunt cõſequẽtia delictorum meorum? Sana oculos meos vt cõgaudeã luci tuæ. Certe ſi eſt tã grãdi ſcientia & præſciẽtia pollẽs animus, cui cuncta præterita & futura ita nota ſint, ſicut mihi vnum canticum notiſsimum: nimirum mirabilis eſt animus iſte, atque ad horrorẽ ſtupendus. Quippe quem ita non lateat quicquid peractum & quicquid reliquum ſeculorum eſt: quemadmodum me nõ latet cantantem illud canticum, quid & quantum eius abierit ab exordio, quid & quantum reſtet ad finem. Sed abſit vt tu conditor vniuerſitatis, conditor animarum & corporum, abſit vt ita noueris omnia futura & præterita. Longe tu, longè mirabilius, longéque ſecretius. Neq; enim ſicut nota cãtãtis, notúmve cãticum audiẽtis, expectatione vocum futurarũ,& memoria præteritarum variatur affectus, ſenſúſque diſtenditur, ita tibi aliquid accidit incõmutabiliter æterno, hoc eſt, vere ęterno creatori mentium. Sicut ergo noſti in principio cœlum & terram ſine varietate noticiæ tuæ, ita feciſti in principio cœlum & terram ſine diſtinctione actionis tuæ. Qui intelligit, cõfiteatur tibi:& qui nõ intelligit, confiteatur tibi. O quàm excelſus es,& humiles corde ſunt domus tua. Tu enim erigis eliſos,& non cadunt, quorum fortitudo† tu es.

Gene.1.

Pſal.145.

† celſitudo

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM

Liber Duodecimus.

MVLTA ſatagit cor meum domine in hac inopia vitę meæ pulſatum verbis ſanctæ ſcripturæ tuæ. Et ideo plerunque in ſermone copioſa eſt egeſtas humanæ intelligentiæ: quia plus loquitur inquiſitio quàm inuentio, & longior eſt petitio quã impetratio: & operoſior eſt manus pulſans quàm ſumens. Tenemus promiſſum, quis corrumpet illud? Si deus pro nobis quis contra nos? Petite & accipietis, quęrite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & quęrens inueniet: & pulſanti aperietur. Promiſſa tua ſunt: Et quis falli timeat, cum promittit veritas?

Difficilis inquiſitio veri. ca. j.

Roma. 8. Matth. 7.

COnfitetur altitudini tuæ humilitas linguæ meæ, quoniam tu feciſti cœlum & terram, hoc cœlum quod video, terramque quam calco, vnde eſt hæc terra quam porto, tu feciſti. Sed vbi eſt cœlum cœli domine, de quo audiuimus in voce Pſalmi: Cœlum cœli domino, terram autem dedit filiis hominum? Vbi eſt cœlum quod non cernimus, cui terra eſt hoc omne quod cernimus? Hoc enim totum corporeum, non vbique totum ita cepit ſpeciem pulchram in nouiſsimis, cui fundus eſt terra noſtra, ſed ad illud cœlum cœli, etiam terrę noſtræ cœlum terra eſt. Et hoc vtrumque magnum corpus non abſurde terra eſt, ad illud neſcio quale cœlum quod domino eſt, non filiis hominum

De duplici cœlo & terra. cap. ij.

Pſalm. 113.

Et

Gene.1. Tenebræ ſuper faciem abyſſi. Cap. iij. 2. ſen. diſt. 12. cap. 2.

ET nimirum hæc terra erat inuiſibilis & incompoſita, & neſcio quæ profunditas abyſsi ſuper quam non erat lux: quia nulla ſpecies erat illi. Vnde iuſsiſti vt ſcriberetur, quod tenebræ erant ſuper abyſſum, quid aliud quã lucis abſentia? Vbi enim lux eſſet ſi eſſet, niſi ſuper eſſet eminendo & illuſtrando? Vbi ergo lux nondum erat, quid erat adeſſe tenebras niſi abeſſe lucem? Super itaque erant tenebræ, quia lux ſuper aberat: ſicut ſonus vbi non eſt, ſilentium eſt. Et quid eſt eſſe ibi ſilentium, niſi ſonum ibi non eſſe? Nónne tu domine docuiſti me quod priuſquam iſtam informem materiam formares atque diſtingueres, non erat aliquid: non color, non figura, non corpus, non ſpiritus, non tamen omnino nihil? Erat quædem formitas ſine vlla ſpecie.

Materia prima hyle. Ca. iiii.

QVid ergo vocaretur, quo etiam ſenſu tardioribus vtcunque inſinuaretur, niſi viſitato aliquo vocabulo? Quid autem in omnibus mũdi partibus reperiri poteſt, propinquius informitati omnimodæ, quàm terra & abyſſus? Minus enim ſpecioſa ſunt pro ſuo gradu infirmo, quàm cætera ſuperiora perlucida & luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiæ, quam ſine ſpecie feceras, vnde ſpecioſum mundum faceres, ita commodè hominibus intimatam, vt appelleratur terra inuiſibilis & incompoſita?

Hyle qualis. Cap. v.

E cum in ea quærit cogitatio quid ſenſus attingat, & dicit ſibi, non eſt intelligibilis forma ſicut vita, ſicut iuſticia, quia materies eſt corporum, neque ſenſibilis, quonia quid videatur & quid ſentiatur in inuiſibili & incõpoſita nõ eſt. Dum ſibi hæc dicit humana cogitatio, conetur eam vel noſſe ignorãdo, vel ignorare noſcendo.

Quid ſenſerit aliquando de materia prima & quid modo. Ca. vj.

EGo vero domine ſi totum confitear tibi ore meo & calamo meo, quicquid de iſta materia docuiſti me, cuius antea nomen audiens & non intelligens narrantibus mihi eis qui non intelligerent eam cum ſpeciebus innumeris & variis cogitabam: & ideò non eam cogitabam, fœdas & horribiles formas perturbatis ordinibus voluebat animus, ſed formas tamen: & informe appellabam, non quòd careret forma, ſed quòd talem haberet, & vt ſi appareret inſolitum & incongruum, auerſaretur ſenſus meus, & conturbaretur infirmitas hominis. Verum autem

autem illud quod cogitabam, nō priuatione omnis formę, ſed comparatione formoſiorum erat informe, & ſuadebat vera ratio, vt omnis formæ qualeſcunque reliquias omnino detraherem, ſi vellem prorſus informe cogitare, & non poteram. Citius enim non eſſe cenſebam, quod omni forma priuaretur, quàm cogitabam quiddam informe, & nihil formatum, nec *†nihil informe prope nihil. Et ceſſauit mens mea interrogare hinc ſpiritum meum plenum imaginibus formatorum corporum, & eas pro arbitrio mutantem atq; variantem, Et intendi in ipſa corpora, eorúmque mutabilitatem altius inſpexi, qua deſinunt eſſe quod fuerant, & incipiunt eſſe quod non erant, eumdémq; tranſitum de forma in formam per informe quiddam fieri ſuſpicatus ſum, non per omnino nihil: ſed noſſe cupiebam, non ſuſpicari. Et ſi totum tibi confiteatur vox & ſtylus meus, quicquid de iſta quæſtione enodaſti mihi, quis legentium capere durabit? Nec ideo tamen ceſſabit cor meum dare tibi honorem & canticum laudis de iis quæ dictare non ſufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium capax ipſa eſt formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et hæc quid eſt? Nunquid animus? Nunquid corpus? Nunquid ſpecies animi vel corporis? Si dici poſſet, nihil aliquid eſt, & non eſt, hoc eam dicerem: & tamen iam vtcunque erat, vt ſpecies caperet iſtas viſibiles & compoſitas.

*† *al. quiddam inter formam et nihil, nec formatum nec &c.*

Cælum terra maius. Cap. vij.

ET vnde vtcunque erat niſi eſſet abs te, à quo ſunt omnia inquantumcunq; ſunt? Sed tanto à te longius, quanto diſsimilius. Neque enim locis iſta quæ tu domine, qui non es alibi aliud & aliâs aliter, ſed ipſum & idipſum: Sanctus, ſanctus, ſanctus, dominus deus omnipotens, in principio quod eſt de te, in ſapientia tua quæ nata eſt de ſubſtantia tua, feciſti aliquid & de nihilo. Feciſti enim cœlum & terram, non de te: nam eſſet æquale vnigenito tuo, ac per hoc & tibi: & nullo modo iuſtum eſſet, vt æquale tibi eſſet quod de te non eſſet. Et aliud præter te non erat vnde faceres ea deus vna trinitas & trina vnitàs, & ideo de nihilo feciſti cœlum & terram, magnum quiddam & paruum quiddam, quoniam omnipotens & bonus es ad facienda omnia bona, magnum cœlum & paruam terram. Tu eras & aliud nihil vnde feciſti cœlum &

Eſa. 6.
Pſal. 103.
Gene. 1.

terram, duo quædam, vnum prope te, alterum prope nihil: vnum quo ſuperior tu eſſes, alterum quo inferius nihil eſſet.

pſalm.113. Materia prima ex nihilo, ex hac omnia Cap. viii. Geneſ.1.

SEd illud cælum cæli tibi domine: terram autẽ quam dediſti filiis hominum cernendam atque tangendam, non erat talis qualem nunc cernimus & tangimus. Inuiſibilis enim erat & incompoſita, & abyſſus erat ſuper quam non erat lux, ſed tenebræ erant ſuper abyſſum, id eſt, magis quàm in abyſſo. Iſta quippe abyſſus aquarum iam viſibilium, etiam in profundis ſuis habet ſpeciei ſuæ lucem vtcunque ſenſibilem piſcibus, & repentibus in ſuo fundo animantibus. Illud autem totum prope nihil erat, quoniam adhuc omnino informe erat: Iam tamen erat quod formari poterat. Tu enim domine feciſti mundum de materia informi, quam feciſti de nulla re penè nullam rem, vnde faceres magna, quæ miramur filij hominum. Valde enim mirabile hoc cælum corporeum, quod firmamentum inter aquam & aquam, ſecundo die poſt conditionem lucis dixiſti, Fiat, & ſic factum eſt. Quod firmamentum vocaſti cælum, ſed cælum terræ huius & maris quæ feciſti tertio die, dando ſpeciem viſibilem informi materiæ quam feciſti ante omnem diem. Iam enim feceras & cælum ante omnem diem, ſed cælũ cæli huius, quia in principio feceras cælum & terram. Terra autem ipſa quam feceras, informis materies erat, quia inuiſibilis erat & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum. De qua terra inuiſibili & incompoſita, de qua informitate, de quo penè nihilo faceres hæc omnia, quibus iſte mutabilis mundus conſtat, & nõ conſtat, in quo ipſa mutabilitas apparet, in qua ſentiri & dinumerari poſſunt tempora, quia rerum mutationibus fiunt tempora, dum variantur & vertuntur ſpecies, quarum materies prædicta eſt terra inuiſibilis.

Cælum cæli quid. Cap. ix.

IDeoque ſpiritus doctor famuli tui, cùm te commemorat feciſſe in principio cælum & terram, tacet de temporibus, ſilet de diebus. Nimirum enim cælum cæli quod in principio feciſti, creatura eſt aliqua intellectualis, quanquam nequaquam tibi trinitati coæterna: particeps tamen æternitatis tuæ, valde mutabilitatẽ ſuam præ dulcedine fœliciſsimæ contemplationis tuæ cohibet, & ſine vllo lapſu ex quo facta eſt inhærendo tibi, excedit omnem

omnem volubilem viciſsitudinem temporum. Iſta vero informitas terræ inuiſibilis & incompoſitæ, nec ipſa in diebus numerata eſt. Vbi enim nulla ſpecies, nullus ordo, nec venit quicquam, nec præterit. Et vbi hoc non fit, non ſunt vtiq; dies, nec viciſsitudo ſpaciorum temporalium.

O Veritas lumen cordis mei, nō tenebræ meæ loquantur mihi. Defluxi ad iſta & obſcuratus ſum, ſed hinc etiam hinc adamaui te. Erraui & recordatus ſum tui. Audiui vocem tuam poſt me vt redirem, & vix audiui propter tumultus impacatorum. Et nunc ecce redeo æſtuans & anhelans ad fontem tuum. Nemo me prohibeat, hunc bibam & tunc viuam Nam non ego vita mea. Si θ tamen θ male vixi, ex me mors mihi fui, & in te reuiuiſco. Tu me alloquere, tu mihi ſermocinare. Credidi libris tuis & verba eorum arcana valde. *Credere ſcripturis. Cap. x.*

IAm dixiſti mihi domine voce forti in aurē interiorem, quia tu æternus es, ſolus habens immortalitatem, quoniam ex nulla ſpecie motúve mutaris, nec temporibus variatur voluntas tua, quia non eſt immortalis voluntas, quæ alia & alia eſt. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magíſque clareſcat oro te, atque in ea manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub aliïs tuis. Itē dixiſti mihi domine voce forti in aurem interiorem, quod omnes naturas atq; ſubſtantias quæ nō ſunt quod tu es & tamen ſunt, tu feciſti: & hoc ſolum à te non eſt quod non eſt, motúſq; voluntatis à te qui es ad id quod minus eſt, quia talis motus delictum atq; peccatum eſt. Et quod nullius peccatū, aut tibi nocet, aut perturbat ordinē imperij tui vel in primo vel in imo. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magiſq; clareſcat oro te, atq; in ea manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub alis tuis. Item dixiſti mihi voce forti in aurē interiorem, quod nec illa creatura tibi coæterna eſt cuius voluntas tu ſolus es, téq; perſeuerantiſsima caſtitate hauriēs, mutabilitatem ſuam nunquā & nuſquam exerit, & te ſibi ſemper præſente, ad quē toto affectu ſe tenet, non habens futurum quod expectet, nec in præteritum traiiciens quod meminerit, nulla vice variatur, nec in tempora vlla diſtenditur. O beata ſi qua iſta eſt, inhærendo beatitudini tuæ, beata ſempiterno inhabitatore te atque illuſtratore ſuo. Nec inuenio quid libentius appellandum exiſtimē, Cælum cæli *Quid à deo didicerit. Cap. xj. 1. Tim. 6.*

exciplantur, qui omnimodam ſpeciei priuationem, nec tamen ad nihil peruentionem cogitare non poſſunt, vnde fieret alterum cœlum & terra viſibilis atque compoſita & aqua ſpecioſa, & quicquid deinceps in conſtitutione huius mundi non ſine diebus factum commemoratur, quia talia ſunt vt in eis agantur viciſſitudines temporum propter ordinatas commutationes motionum atq; formarum.

Creatura ſpiritualis qualis. Cap. xiij. Geneſ. 1. 1. Cor. 13.

HOc interim ſentio deus meus, cum audio loquẽtem ſcripturam tuam, in principio fecit deus cœlum & terram: terra autem erat inuiſibilis & incompoſita & tenebræ erant ſuper abyſſum, neque commemorantem quo die feceris hæc. Sic interim ſentio, propter illud cœlum cœli cœlum intellectuale, vbi eſt intellectus noſſe ſimul: non ex parte, non in ænigmate, nõ per ſpeculum, ſed ex toto in manifeſtatione facie ad faciem: non modo hoc, modo illud, ſed quod dictum eſt, noſſe ſimul ſine vlla viciſſitudine temporũ: & propter inuiſibilem atque incompoſitam terram ſine vlla viciſſitudine temporum, quæ ſolet habere modo hoc, & modo illud, quia vbi nulla ſpecies, nuſquam eſt hoc aut illud. Propter duo hæc primitus formatum & penitus informe, illud cœlum, ſed cœlum cœli, hoc vero terram, ſed terram inuiſibilem & incompoſitam, propter duo hæc interim ſentio ſine comemoratione dierum dicere ſcripturam tuam, In principio fecit deus cœlum & terram. Statim quippe ſubiecit quam terram dixerit, Et quòd ſecundo die commemoratur factum firmamentum, & vocatum cœlum, inſinuat de quo cœlo prius ſine diebus ſermo locutus ſit.

Scriptura profunditas. Cap. xiiij.

MIra profunditas eloquiorum tuorũ, quorum ecce ante nos ſuperficies blandiens paruulis. Sed mira profunditas deus meus, mira profunditas. Horror eſt intendere in eam, horror honoris & tremor amoris. Odi hoſtes eius vehementer. O ſi occidas eos de gladio bis acuto, & nõ ſint hoſtes eius. Sic enim amo eos occidi ſibi, vt viuant tibi. Ecce autem alij non reprehenſores ſed laudatores libri Geneſeos, non (inquiunt) hoc voluit in his verbis intelligi ſpiritus dei, qui per Moyſen famulũ eius iſta conſcripſit: non hoc voluit intelligi quod tu dicis, ſed aliud quod nos dicimus. Quibus ego te arbitro deus omnium noſtrorum ita reſpondeo.

Intereſt inter lumen quod illuminat & quod illuminatur, tantum inter ſapientiã quæ creat, & iſtam quæ creata eſt: ſicut inter iuſtitiam iuſtificantem,& iuſtitiam quæ iuſtifi catione facta eſt. Nam & nos dicti ſumus iuſtitia tua. Ait 2. Cor. 5.
enim quidã ſeruus tuus, vt nos ſimus iuſtitia Dei in ipſo.
Ergo quia prior omnium creata eſt quædã ſapientia quæ Eccle. 1.
creata eſt mens rationalis & intellectualis caſtæ ciuitatis Galat. 4.
tuæ matris noſtræ quæ ſurſum eſt & libera eſt & æterna in
cælis: quibus cælis niſi qui te laudant cęli cęlorum? quia Pſal. 113.
hoc eſt,& cælum cęli domino: etſi non inuenimus tempus ante illam, quia & creaturã temporis antecedit, quę prior omnium creatura eſt, ante illam tamen eſt ipſius creatoris ęternitas, à quo facta ſumpſit exordium, quamuis non tẽporis, quia nondum erat tempus, ipſius tamen conditionis ſuæ. Vnde ita eſt abs te deo noſtro, vt aliud ſit planè quàm tu & non idipſum. Quoniam & ſi non ſolum ante illã, ſed nec in illa inuenimus tẽpus, quia eſt idonea faciem tuam ſemper videre, nec vſpiam deflectitur ab ea, quo fit vt nulla mutatione varietur: ineſt ei tamen ipſa mutabilitas vnde tenebreſceret, & frigeſceret, niſi amore grandi tibi coherens tanquam ſemper meridies luceret & ferueret ex te.
O domus luminoſa & ſpecioſa, dilexi decorem tuum, & Pſal. 25.
locum habitationis gloriæ domini mei fabricatoris & poſſeſſoris tui. Tibi ſuſpiret peregrinatio mea, & dico ei qui fecit te, vt poſsideat & me in te, quia fecit & me. Erraui
ſicut ouis perdita, ſed in humeris paſtoris mei, ſtructoris Pſal. 118.
tui, ſpero me reportari tibi. Quid dicitis mihi quos allo- Luca 15.
quebar contradictores, qui tamen & Moyſem pium famulum Dei,& libros eius oracula ſancti ſpiritus creditis? Eſt ne iſta domus Dei, non quidem Deo coæterna, ſed tamen ſecundum modum ſuum ęterna in cælis, vbi vices temporum fruſtra quæritis, quia non inuenietis? Superegreditur enim omnem diſtentionẽ,& omne ſpacium ætatis volubi-
le, cui ſemper inhærere Deo bonũ eſt. Eſt, inquiunt. Quid Pſal. 72.
igitur ex iis quæ clamauit cor meum ad deum meum, vt audiret interius vocem laudis eius, quid tandem falſum eſſe contenditis? An quia erat informis materies, vbi propter nullam formam nullus ordo erat? Vbi autem nullus ordo erat, nulla eſſe viciſsitudo temporum poterat: & tamen hoc penè nihil, inquantum non omnino nihil erat, ab il-

lo vtique erat à quo eſt quicquid eſt, quod vtcumque aliquid eſt. Hoc quoque, aiunt, non negamus.

Aduerſus eos qui cõtradicunt veritati diuinę. cap. xvj. Pſal. 27.

CVm his enim volo coram te aliquid colloqui Deus meus, qui hæc omnia quę intus in mente mea non tacet veritas tua [vera] eſſe concedunt. Nam qui hęc negant, latrent quantum volunt & obſtrepãt ſibi perſuadere conabor vt quieſcant, & viam præbeant ad ſe verbo tuo. Quod ſi noluerint & repulerint me, obſecro te Deus meus, ne tu ſileas à me. Tu loquere in corde meo veraciter: Solus enim ſic loqueris, & dimittam eos foris ſufflantes in puluerem, & excitantes terram in oculos ſuos, & intrem in cubile meum, & cantem tibi amatoria, gemens inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea, & recordans Hieruſalem, extento in eam ſurſum corde, Hieruſalem patriam meam, Hieruſalem matrē meam, tēque ſuper eam regnatorē, illuſtratorē, patrē, tutorem, maritū, caſtas & fortes delicias, & ſolidum gaudium, & omnia bona ineffabilia ſimul omnia, quia vnum ſummũ & verum bonum: & nõ auertar, donec in eius pacē matris chariſsimæ, vbi ſunt primitiæ ſpiritus mei, vnde mihi iſta certa ſunt, colligas totum quod ſum, à diſperſione & deformitate hac, & conformes atq; cõfirmes in æternum deus meus miſericordia mea. Cum his autē qui cuncta illa quæ vera ſunt, falſa eſſe nõ dicunt, honorantes, & in culmine ſequēdę authoritatis nobiſcum cõſtituentes illam per ſanctum Moyſem editam ſanctam ſcripturam tuam, & tamen nobis aliquid contradicunt, ita loquor: Tu eſto Deus noſter arbiter inter confeſsiones meas & cõtradictiones eorum.

Quid cæli et terrę nominibus ſignificatũ. cap. xvj. Gene. 1.

DIcunt enim quamuis vera ſint hæc, non ea tamen duo Moyſes intuebatur, cum ſpiritu reuelante diceret: In principio fecit Deus cælum & terram. Non cæli nomine ſpiritalem vel intellectualē illam creaturam, ſemper faciē Dei contēplantem ſignificauit: nec terræ nomine informem materiam. Quid igitur? Quod nos dicimus (inquit) hoc ille vir ſenſit, hoc verbis iſtis elocutus eſt. Quid illud eſt? Nomine aiunt cæli & terræ, totum iſtum viſibilem mundum prius vniuerſaliter & breuiter ſignificare voluit, vt poſtea digereret dierum enumeratione, quaſi articulatim vniuerſa quæ ſancto ſpiritui placuit ſic enunciare. Tales quippe homines erant rudis ille

atque

atque carnalis populus cui loquebatur, vt eis opera Dei non niſi ſola viſibilia commendanda indicaret. † Terram verò inuiſibilem & incompoſitam tenebroſámque abyſſum, vnde conſequenter oſtenditur per illos dies facta atque diſpoſita eſſe cuncta iſta viſibilia, quę nota ſunt omnibus, non incongruenter informẽ iſtam materiem intelligendam eſſe conſentiunt. Quid ſi dicat alius, eandem informitatem confuſionémque materiæ, cæli & terræ nomine prius inſinuatam, quòd ex ea mundus iſte viſibilis cum omnibus naturis, quę in eo manifeſtiſsimè apparent, qui cęli & terrę nomine ſępe appellari ſolet conditus atque perfectus eſt? Quid ſi dicat & alius, cęlum & terram quidem inuiſibilem viſibilémque naturam, non indecenter appellatam, ac per hoc vniuerſam creaturam quam fecit in ſapientia, id eſt, in principio Deus huiuſcemodi duobus vocabulis eſſe comprehenſam: veruntamen quia non de ipſa ſubſtantia Dei ſed ex nihilo cuncta ſunt, quia non ſunt idipſum quod Deus, & ineſt quędam mutabilitas omnibus, ſiue maneant, ſicut ęterna domus Dei: ſiue mutentur, ſicut anima hominis & corpus: cõmunem omnium rerum inuiſibilium viſibiliúmque materiem adhuc informẽ, ſed certè formabilem, vnde fieret cęlum & terra, id eſt, inuiſibilis iam vtraque formata creatura, his nominibus enunciata, quibus appellaretur terra inuiſibilis & incompoſita, & tenebrę ſuper abyſſum: ea diſtinctione, vt terra inuiſibilis & incompoſita intelligatur materies corporalis ante qualitatem formę. Tenebrę autem ſuper abyſſum, ſpiritualis materies ante cohibitionem quaſi fluentis immoderationis, & ante illuminationem ſapientię? Eſt adhuc quod dicat ſi quis alius velit, non ſcilicet iam perfectas atque formatas inuiſibiles viſibileſque naturas cęli & terrę nomine ſignificari, cùm legitur, In principio fecit Deus cælum & terram, ſed ipſam adhuc informem inchoationem rerum formabilem creabilémque materiam his nominibus appellatam, quòd in ea iam eſſent iſta confuſa, nondum qualitatibus formiſque diſtincta, quæ nunc iam digeſta ſuis ordinibus, vocantur cælum & terra: illa ſpiritualis, hæc corporalis creatura.

† indicaret.

Gene. 1.

2. Tim. 2.

Quis error innoxius in ſcripturis. cap. xviij.

QVibus omnibus auditis & conſyderatis, nolo verbis contendere: Ad nihil enim vtile eſt niſi ad ſub-

t 5 uerſio

uerſionem audientium. Ad ædificationem autem bona eſt
1. Tim. 1. lex, ſi quis ea legitimè vtatur, quia finis eius eſt charitas de
Matt. 22. corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. Et nouit magiſter noſter in quibus duobus præceptis totam legem prophetáſque ſuſpenderit. Quę mihi ardenter confitenti, Deus meus lumē oculorum meorum in occulto, quid mihi obeſt, cùm diuerſa in his verbis intelligi poſsint, quæ tamen vera ſint: quid inquam mihi obeſt, ſi aliud ego ſenſero, quàm ſenſit alius eum ſenſiſſe qui ſcripſit? Omnes quidem qui legimus, nitimur hoc indagare atq; comprehendere quod voluit ille quem legimus. Et cùm eum veridicum credimus, nihil quod falſum eſſe vel nouimus vel putamus, audemus eum exiſtimare dixiſſe. Dum ergo quiſq; conatur id ſentire in ſcripturis ſanctis, quod in eis ſenſit ille qui ſcripſit: quid mali eſt ſi hoc ſentiat, quod tu lux omnium veridicarum mentium oſtendis verum eſſe: etiam ſi hoc non ſenſit ille quem legit, cùm & ille verum nec tamen hoc ſenſerit.

Quę liquido vera, cap. xix. VErum eſt enim domine, feciſſe te cælum & terram: & verum eſt principium eſſe ſapientiam tuam, in qua feciſti omnia. Item verum eſt, quod mūdus iſte
Gene. 1. viſibilis habet magnas partes ſuas cælum & terram breui
Psal. 103. complexione factarum omnium cōditarúmq; naturarū. Et verum eſt, quòd omne mutabile inſinuat notitiæ noſtræ quādam informitatem qua formam capit, vel qua mutatur & vertitur. Verum eſt, nulla tempora perpeti, quod ita cohęret formę incommutabili, vt quamuis ſit mutabile, non mutetur. Verum eſt, informitatem quæ propè nihil eſt, vices temporum habere non poſſe. Verum eſt, quod vnde fit aliquid poteſt, quodam genere locutionis habere iam nomen eius rei quę inde fit, vnde potuit vocari cælū & terra quęlibet informitas vnde factum eſt cælum & terra. Verum eſt, omnium formatorum nihil eſſe informi vicinius, quàm terram & abyſſum. Verum eſt, quod non ſolum creatum atque formatum, ſed etiam quicquid creabile atque formabile eſt, tu feciſti ex quo ſunt omnia. Verum eſt, omne quod ex informi formatur, prius eſſe infor-
In princi- me, deinde formatum.
pio c. q. [illegible] EX his omnibus veris, de quibus non dubitant quorum
[illegible] interiori oculo talia videre donaſti, & qui Moyſem famulum

mulum tuum in ſpiritu veritatis locutum eſſe immobiliter credunt. Ex his ergo omnibus aliud ſibi tollit qui dicit: In principio fecit deus cælum & terram, id eſt, in verbo ſuo ſibi coæterno fecit deus intelligibilem atque ſenſibilem, vel ſpiritalem corporalémque creaturam. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cælum & terram, id eſt, in verbo ſuo ſibi cocterno fecit deus vniuerſam iſtam molem corporei mundi huius, cum omnibus quas continet manifeſtis notíſque naturis. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cælum & terram, id eſt, in verbo ſuo ſibi coæterno, fecit deus informem materiam creaturæ ſpiritalis & corporalis. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cælum & terram, id eſt, in verbo ſuo ſibi coæterno, fecit deus informem materiam creaturę corporalis: vbi confuſum adhuc erat cælum & terra, quæ nunc iam diſtincta atque formata in iſtius mundi mole ſentimus. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cęlum & terram, id eſt, in ipſo exordio faciendi atque operandi fecit deus informem materiam confuſe habentem cælum & terram, vnde formata nunc eminent & apparent cum omnibus quæ in eis ſunt.

varie intellectum. Cap. xx. Gene. I.

ITem quod attinet ad intellectum verborũ ſequentiũ, ex illis omnibus veris, aliud ſibi tollit qui dicit: Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum: id eſt, incorporale illud quod fecit deus, adhuc materies erat corporearum rerum informis ſine ordine, ſine luce. Aliud quid dicit: Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, id eſt, hoc totum quod cęlum & terra appellatum eſt, adhuc informis & tenebroſa materies erat, vnde fieret cœlum corporeum & terra corporea cum omnibus quę in eis ſunt corporeis ſenſibus nota. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, id eſt, hoc totum quod cœlum & terra appellatum eſt, adhuc informis & tenebroſa materies erat, vnde fieret cœlum intelligibile, quod alibi dicitur cœlum cœli: & terra ſcilicet omnis natura corporea, ſub quo nomine intelligatur etiam hoc cœlum corporeum, id eſt, vnde fieret omnis inuiſibilis viſibiliſque creatura. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, non illam informitatem nomine cœli & terræ ſcriptura appel

Terra erat inanis: varie intellectum. Cap. xxi. Gene. I. Gene. I.

appellauit, ſed iam erat (inquit) ipſa informitas quam terram inuiſibilem & incompoſitam tenebroſamque abyſſum nominauit, de qua cœlum & terram deum feciſſe prędixerat, ſpiritalem ſcilicet, corporalémque creaturam, Aliud quid dicit: Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebrę erant ſuper abyſſum: id eſt, informitas quędam iam materies erat, vnde cœlum & terram deum feciſſe ſcriptura prædixit, totam ſcilicet corpoream mundi molem, in duas maximas partes ſuperiorem atque inferiorē diſtributam, cum omnibus quæ in eis ſunt vſitatis notiſque creaturis.

Et aqua nomine cœli ac terræ ſignificantur. Capi. xxii.

Gene. 1.

CVm enim duabus iſtis extremis ſententiis reſiſtere quiſquam ita tentauerit. Si non vultis informitatē materiæ cœli & terræ nominē appellatam videri, erat ergo aliquid quod non fecerat deus vnde cœlum & terram faceret: neque enim ſcriptura narrauit quòd iſtam materiem deus fecerit, niſi vt intelligamus eam cœli & terrę, aut ſolius terræ vocabulo ſignificatam, cum diceretur: In principio fecit deus cœlum & terram, & id quod ſequitur. Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita: quanuis informem materiam ſic placuerit appellare, non tamen intelligamus niſi eam quam fecit deus in eo quod ſcriptum eſt: Fecit deus cœlum & terram. Reſpondebunt aſſertores duarum iſtarum ſententiarum, quas extremas poſuimus, aut illius aut illius, cum hæc audierint & dicent. Informē quidem iſtam materiam non negamus à deo factam, à quo ſunt omnia bona valde: quia ſicut dicimus amplius bonum eſſe quod creatum atque formatum eſt, ita fatemur minus bonum eſſe quod factum eſt creabile atque formabile, ſed tamen bonum. Non autem commemoraſſe ſcripturam, quòd hanc informitatem fecerit deus, ſicut alia multa nō commemorauit, ſicut cherubin & ſeraphin, & quæ Apoſtolus diſtinctè ait: ſedes, dominationes, principatus, poteſtates, quæ tamen omnia deum feciſſe manifeſtum eſt. Aut ſi in eo quod dictum eſt: Fecit cœlum & terram, comprehenſa ſunt omnia: quid de aquis dicimus, ſuper quas ferebatur ſpiritus dei? Si enim terra nominata ſimul intelligūtur, quo modo iam terræ nominę materies informis accipitur, quando tam ſpecioſas aquas videmus? aut ſi ita accipitur, cur ex eadem informitate ſcriptum eſt factum firmamentum

E[illegible]. 37. & 6.
Coloſſ. 1.

mentum & vocatum cœlum, neque ſcriptum eſt factas eſſe aquas? Non enim adhuc informes ſunt & inuiſę, quas ita decora ſpecie fluere cernimus. Aut ſi tunc acceperunt iſtam ſpeciem cum dixit deus? Congregetur aqua quę eſt ſub firmamento, vt congregatio ſit ipſa formatio, quid reſpõdebitur de aquis quę ſuper firmamentum ſunt: quia neque informes tam honorabilem ſedē accipere meruiſſent: nec ſcriptum eſt, qua voce formatę ſint? Vnde ſi aliquid Geneſis tacuit deum feciſſe, quod tamen deum feciſſe, nec ſana fides, nec certus ambigit intellectus, nec ideo vlla ſobria doctrina dicere audebit iſtas aquas coęternas deo: quia in libro Geneſeos commemoratas quidem audiuimus, vbi autem factæ ſint non inuenimus. Cur non informem quoque illam materiem, quam ſcriptura hæc terram inuiſibilem & incompoſitam, tenebroſamque abyſſum appellat, do[c]ente veritate intelligamus ex deo factam eſſe de nihilo, ideóque illi non eſſe coæternam, quamuis vbi facta ſit, omiſerit enunciare iſta narratio?

Gene. 1.

His ergo auditis atque perſpectis, pro captu infirmitatis meę quam tibi confiteor ſcienti deo meo, duo video diſſenſionum genera oboriri poſſe, cum aliquid a nunciis veracibus per ſigna enunciatur: Vnum ſi de veritate rerum, alterum ſi de ipſius qui annunciat voluntate diſſenſio eſt. Aliter enim quærimus de creaturæ conditione quid verum ſit, aliter autem quid in his verbis Moyſes egregius domeſticus fidei tuæ, intelligere lectorem auditorémque voluerit. In illo primo genere diſcedant à me omnes qui ea quæ falſa ſunt Moyſem dixiſſe arbitrantur. Coniungar autem illis domine in te, & delecter cum eis in te, qui veritate tua paſcuntur in latitudine charitatis, & accedamus ſimul ad verbum libri tui, & quæramus in eis voluntatem tuam per voluntatem famuli tui, cuius calamo diſpenſaſti ea.

A ſenſu ſcripturæ aberrare leuius eſt quam ſcripturam dicere falſam. cap. xviij.

Sed quis noſtrum ſic inueniet eam inter tam multa verba quæ in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurrunt quærentibus, vt tam fidenter dicat hoc ſenſiſſe Moyſem, atque hoc in illa narratione voluiſſe intelligi, quàm fideliter dicit hoc verum eſſe, ſiue ille hoc ſenſerit ſiue aliud? Ecce enim deus meus, ego ſeruus tuus, qui voui ti

Verax ſcriptura etiam ſi non intelligatur. ca. xxiiij.

bi ſa

bi ſacrificiũ confeſsionis in his literis & oro vt ex miſeri cordia tua reddam tibi vota mea. Ecce ego quàm fidenter dico in tuo verbo incommutabili omnia te feciſſe, inuiſibilia & viſibilia. Nunquid tam fidenter dico non aliud quàm hoc attendiſſe Moyſem cùm ſcriberet: In principio fecit deus cælum & terram? Quia non ſicut in tua veritate hoc certum video, ita in eius mente video id eum cogitaſſe cùm hæc ſcriberet? Potuit enim cogitare in ipſo facien di exordio, cùm diceret: In principio, potuit cælum & ter ram hoc loco nullam iam formatam perfectam naturam, ſiue ſpiritalem ſiue corporalem, ſed vtranque inchoatam & adhuc informem velle intelligi. Video quippe verè potuiſſe dici quicquid horum diceretur, ſed quid horum in his verbis ille cogitauerit, non ita video: quamuis ſiue aliquid horum, ſiue aliquid aliud quod à me commemoratũ non eſt, tantus vir ille mente conſpexerit, cùm hæc verba promeret, verum eum vidiſſe aptéque id enunciaſſe non dubitem. Nemo mihi iam moleſtus ſit dicendo mihi non hoc ſenſit Moyſes quod tu dicis: ſed hoc ſenſit quod ego dico. Si enim mihi diceret, vnde ſcis hoc ſenſiſſe Moyſem, quod de his verbis eius eloqueris, æquo animo ferre deberẽ, & reſponderem fortaſſe quæ ſuperius reſpondi, vel aliquanto vberius ſi eſſet durior.

obſcuritas Geneſeos *Cap. xxv.*

NVnc verò dicit: Non hoc ille ſenſit quod tu dicis, ſed quod ego dico neque tamen negat quod vterque noſtrum dicit, vtrunque verum eſſe. O vita pauperum deus meus, in cuius ſinu non eſt contradictio, plue mihi mitigationes in cor vt patienter tales feram qui non mihi hoc dicunt, quia diuini ſunt, & in corde famuli tui viderunt quod dicunt, ſed quia ſuperbi ſunt, nec nouerũt Moyſi ſententiam, ſed amant ſuam, non quia vera eſt, ſed quia ſua eſt. Alioquin & aliam veram pariter amarent, ſicut & ego amo quod dicunt quando verum dicunt, nõ quia ipſorum eſt ſed quia verum eſt, & ideo iam nec ipſorum eſt, quia verum eſt. Si autem ideo amant illud quia verum eſt, iam & ipſorum eſt & meum eſt: quoniam in commune omnium eſt veritatis amatorum. Illud autem quod contendũt non hoc ſenſiſſe Moyſem quod ego dico, ſed quod ipſi dicunt, nolo nõ amo: quia & ſi ita eſt, tamen iſta temeritas, nõ ſcientiæ ſed audaciæ eſt, nec viſus ſed typhus eam peperit,

ideoq;

ideoq; domine tremenda ſunt iudicia tua, quoniã veritas tua nec mea eſt nec illi⁹ aut illius, ſed omniũ noſtrũ quos ad eius communionem publice vocas, terribiliter admonens nos, vt nolimus eam habere priuatam, ne priuemur ea. Nam quiſquis id quod tu omnibus ad fruendum proponis, ſibi proprie vẽdicat, & ſuũ vult eſſe quod omnium eſt, à cõmuni propellitur ad ſua, hoc eſt, à veritate ad mendacium. Qui enim loquitur mendacium, de ſuo loquitur. *Ian.8.* Attende iudex optime deus, ipſa veritas attende quid dicam contradictori huic, attende, coram te enim dico & coram fratribus meis, qui legitime vtuntur lege vſque ad finem charitatis, attende & vide quid ei dicam ſi placet tibi. Hanc enim vocem huic refero fraternam & pacificam. Si *1.Timo.1.* ambo videmus verum eſſe quod dicis, & ambo videmus verum eſſe quod dico, vbi quæſo id videmus? Nec ego vtique in te nec tu in me, ſed ambo in ipſa quæ ſupra mentes noſtras eſt incommutabili veritate. Cùm ergo de ipſa domini dei noſtri luce non contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quam ſic videre non poſſumus vt videtur incommutabilis veritas, quando ſi ipſe Moyſes apparuiſſet nobis atque dixiſſet: hoc cogitaui, nec ſic eam videremus, ſed crederemus? Non itaque ſupra quàm ſcriptum eſt, vnus pro altero infletur aduerſus alterum. *1.cor.4.* Diligamus dominum deum noſtrum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mẽte noſtra, & proximum noſtrum ſicut noſmetipſos. Propter quæ duo præcepta charitatis ſenſiſſe Moyſem quicquid in illis libris ſenſit, niſi crediderimus mendacem faciemus deum, cùm de animo conſerui aliter quàm ille docuit opinamur. Iam vide quàm ſtultum ſit in tanta copia veriſsimarum ſentẽtiarum, quæ de illis verbis erui poſſunt, temere affirmare, quam earum Moyſes potiſsimum ſenſerit, & pernicioſis contentionibus ipſam offendere charitatẽ, propter quam dixit omnia cuius dicta conamur exponere.

Deut.7. Matth.22. Scripta Moyſi omnia quorſum ſpectent.

ET tamen ego deus meus celtitudo humilitatis meæ, & requies laboris mei, qui audis cõfeſsiones meas, & dimittis peccata mea, quoniam tu mihi pręcipis vt diligam proximum meum ſicut meipſum, non poſſum minus credere de Moyſe fideliſsimo famulo tuo quàm mihi optarẽ ac deſyderarẽ abs te dari muneris, ſi tẽpore illo na-

Qui ſermo deceat ſcripturam. Ca.xxvj.

tus

terram, duo quædam, vnum prope te, alterum prope nihil: vnum quo ſuperior tu eſſes, alterum quo inferius nihil eſſet.

Pſalm. 113. *Materia prima ex nihilo, ex hac omnia* *Cap. viii.* *Geneſ. 1.*

SEd illud cælum cæli tibi domine: terram autē quam dediſti filiis hominum cernendam atque tangendam, non erat talis qualem nunc cernimus & tangimus. Inuiſibilis enim erat & incompoſita, & abyſſus erat ſuper quam non erat lux, ſed tenebræ erant ſuper abyſſum, id eſt, magis quàm in abyſſo. Iſta quippe abyſſus aquarum iam viſibilium, etiam in profundis ſuis habet ſpeciei ſuæ lucem vtcunque ſenſibilem piſcibus, & repentibus in ſuo fundo animantibus. Illud autem totum prope nihil erat, quoniam adhuc omnino informe erat: Iam tamen erat quod formari poterat. Tu enim domine feciſti mundum de materia informi, quam feciſti de nulla re penè nullam rem, vnde faceres magna, quæ miramur filij hominum. Valde enim mirabile hoc cælum corporeum, quod firmamentum inter aquam & aquam, ſecundo die poſt conditionem lucis dixiſti, Fiat, & ſic factum eſt. Quod firmamentum vocaſti cælum, ſed cælum terræ huius & maris quæ feciſti tertio die, dando ſpeciem viſibilem informi materiæ quam feciſti ante omnem diem. Iam enim feceras & cælum ante omnem diem, ſed cælū cæli huius, quia in principio feceras cælum & terram. Terra autem ipſa quam feceras, informis materies erat, quia inuiſibilis erat & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum. De qua terra inuiſibili & incompoſita, de qua informitate, de quo penè nihilo faceres hæc omnia, quibus iſte mutabilis mundus conſtat, & nō conſtat, in quo ipſa mutabilitas apparet, in qua ſentiri & dinumerari poſſunt tempora, quia rerum mutationibus fiunt tempora, dum variantur & vertuntur ſpecies, quarum materies prædicta eſt terra inuiſibilis.

Cælum cæli quid. *Cap. ix.*

IDeoque ſpiritus doctor famuli tui, cùm te commemorat feciſſe in principio cælum & terram, tacet de temporibus, ſilet de diebus. Nimirum enim cælum cæli quod in principio feciſti, creatura eſt aliqua intellectualis, quanquam nequaquam tibi trinitati coæterna: particeps tamen æternitatis tuæ, valde mutabilitatē ſuam præ dulcedine fœliciſsimæ contemplationis tuæ cohibet, & ſine vllo lapſu ex quo facta eſt inhærendo tibi, excedit

omnem

omnem volubilem viciſsitudinem temporum. Iſta vero informitas terræ inuiſibilis & incompoſitæ, nec ipſa in diebus numerata eſt. Vbi enim nulla ſpecies, nullus ordo, nec venit quicquam, nec præterit. Et vbi hoc non fit, non ſunt vtiq; dies, nec viciſsitudo ſpaciorum temporalium.

O Veritas lumen cordis mei, nõ tenebræ meæ loquantur mihi. Defluxi ad iſta & obſcuratus ſum, ſed hinc etiam hinc adamaui te. Erraui & recordatus ſum tui. Audiui vocem tuam poſt me vt redirem, & vix audiui propter tumultus impacatorum. Et nunc ecce redeo æſtuans & anhelans ad fontem tuum. Nemo me prohibeat, hunc bibam & tunc viuam. Nam non ego vita mea. Si θ tamen θ male vixi, ex me mors mihi fui, & in te reuiuiſco. Tu me alloquere, tu mihi ſermocinare. Credidi libris tuis & verba eorum arcana valde. *Credere ſcripturis. Cap. x.*

IAm dixiſti mihi domine voce forti in aurẽ interiorem, quia tu æternus es, ſolus habens immortalitatem, quoniam ex nulla ſpecie motúve mutaris, nec temporibus variatur voluntas tua, quia non eſt immortalis voluntas, quæ alia & alia eſt. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magiſque clareſcat oro te, atque in ea manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub aliſs tuis. Itẽ dixiſti mihi domine voce forti in aurem interiorem, quod omnes naturas atq; ſubſtantias quæ nõ ſunt quod tu es & tamen ſunt, tu feciſti: & hoc ſolum à te non eſt quod non eſt, motúſq; voluntatis à te qui es ad id quod minus eſt, quia talis motus delictum atq; peccatum eſt. Et quod nullius peccatũ aut tibi nocet, aut perturbat ordinẽ imperij tui vel in primo vel in imo. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magiſq; clareſcat oro te, atq; in ea manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub alis tuis. Item dixiſti mihi voce forti in aurẽ interiorem, quod nec illa creatura tibi coæterna eſt cuius voluntas tu ſolus es, téq; perſeuerantiſsima caſtitate hauriẽs, mutabilitatem ſuam nunquã & nuſquam exerit, & te ſibi ſemper præſente, ad quẽ toto affectu ſe tenet, non habens futurum quod expectet, nec in præteritum traiiciens quod meminerit, nulla vice variatur, nec in tempora vlla diſtenditur. O beata ſi qua iſta eſt, inhærendo beatitudini tuæ, beata ſempiterno inhabitatore te atque illuſtratore ſuo. Nec inuenio quid libentius appellandum exiſtimẽ, Cælum cæli *Quid à deo didicerit. Cap. xj. 1. Tim. 6.*

exciplantur, qui omnimodam ſpeciei priuationem, nec tamen ad nihil peruentionem cogitare non poſſunt, vnde fieret alterum cœlum & terra viſibilis atque compoſita & aqua ſpecioſa, & quicquid deinceps in conſtitutione huius mundi non ſine diebus factum commemoratur, quia talia ſunt vt in eis agantur viciſsitudines temporum propter ordinatas commutationes motionum atq; formarum.

HOc interim ſentio deus meus, cum audio loquẽtem ſcripturam tuam, in principio fecit deus cœlum & terram: terra autem erat inuiſibilis & incompoſita & tenebræ erant ſuper abyſſum, neque commemorantem quo die feceris hæc. Sic interim ſentio, propter illud cœlum cœli cœlum intellectuale, vbi eſt intellectus noſſe ſimul: non ex parte, non in ænigmate, nõ per ſpeculum, ſed ex toto in manifeſtatione facie ad faciem: non modo hoc, modo illud, ſed quod dictum eſt, noſſe ſimul ſine vlla viciſsitudine temporũ: & propter inuiſibilem atque incompoſitam terram ſine vlla viciſsitudine temporum, quæ ſolet habere modo hoc, & modo illud, quia vbi nulla ſpecies, nuſquam eſt hoc aut illud. Propter duo hæc primitus formatum & penitus informe, illud cœlum, ſed cœlum cœli, hoc vero terram, ſed terram inuiſibilem & incompoſitam, propter duo hæc interim ſentio ſine commemoratione dierum dicere ſcripturam tuam, In principio fecit deus cœlum & terram. Statim quippe ſubiecit quam terram dixerit, Et quòd ſecundo die commemoratur factum firmamentum, & vocatum cœlum, inſinuat de quo cœlo prius ſine diebus ſermo locutus ſit. Creaturā ſpiritualē quidē. Cap. xiij. Geneſ. 1. 1. Cor. 13.

MIra profunditas eloquiorum tuorũ, quorum ecce ante nos ſuperficies blandiens paruulis. Sed mira profunditas deus meus, mira profunditas. Horror eſt intendere in eam, horror honoris & tremor amoris. Odi hoſtes eius vehementer. O ſi occidas eos de gladio bis acuto, & nõ ſint hoſtes eius. Sic enim amo eos occidi ſibi, vt viuant tibi. Ecce autem alij non reprehenſores ſed laudatores libri Geneſeos, non (inquiunt) hoc voluit in his verbis intelligi ſpiritus dei, qui per Moyſem famulũ eius iſta conſcripſit: non hoc voluit intelligi quod tu dicis, ſed aliud quod nos dicimus. Quibus ego te arbitro deus omnium noſtrorum ita reſpondeo. Scriptura profunditas. Cap. xiiij.

Intereſt inter lumen quod illuminat & quod illuminatur, tantum inter ſapientiá quæ creat, & iſtam quæ creata eſt: ſicut inter iuſtitiam iuſtificantem,& iuſtitiam quæ iuſtifi catione facta eſt. Nam & nos dicti ſumus iuſtitia tua. Ait enim quidá ſeruus tuus, vt nos ſimus iuſtitia Dei in ipſo. 2. Cor. 5.
Ergo quia prior omnium creata eſt quædá ſapientia quæ creatà eſt mens rationalis & intellectualis caſtæ ciuiiatis tuæ matris noſtræ quæ ſurſum eſt & libera eſt & æterna in cælis:quibus cælis niſi qui te laudant cęli celorum ? quia hoc eſt,& cælum cęli domino:etſi non inuenimus tempus ante illam,quia & creaturá temporis antecedit, quę prior omnium creatura eſt,ante illam tamen eſt ipſius creatoris ęternitas,à quo facta ſumpſit exordium,quamuis non té-poris,quia nondum erat tempus,ipſius tamen conditionis ſuæ. Vnde ita eſt abs te deo noſtro,vt aliud ſit planè quàm tu & non idipſum. Quoniam & ſi non ſolum ante illá,ſed nec in illa inuenimus tépus, quia eſt idonea faciem tuam ſemper videre,nec vſpiam deflectitur ab ea,quo fit vt nulla mutatione varietur:ineſt ei tamen ipſa mutabilitas vnde tenebreſceret,& frigeſceret, niſi amore grandi tibi cohe-rens tanquam ſemper meridies luceret & ferueret ex te. Eccle. 1. Galat. 4. Pſal. 113.
O domus luminoſa & ſpecioſa, dilexi decorem tuum, & locum habitationis gloriæ domini mei fabricatoris & poſ ſeſſoris tui. Tibi ſuſpiret peregrinatio mea, & dico ei qui fecit te,vt poſsideat & me in te, quia fecit & me. Erraui ſicut ouis perdita, ſed in humeris paſtoris mei, ſtructoris tui,ſpero me reportari tibi. Quid dicitis mihi quos alloquebar contradictores,qui tamen & Moyſem pium famulum Dei,& libros eius oracula ſancti ſpiritus creditis? Eſt ne iſta domus Dei,non quidem Deo coæterna, ſed tamen ſecundum modum ſuum ęterna in cælis,vbi vices temporum fruſtra quæritis,quia non inuenietis? Superegreditur enim omnem diſtentioné,& omne ſpacium ætatis volubile, cui ſemper inhærere Deo bonú eſt Eſt,inquiunt. Quid igitur ex iis quæ clamauit cor meum ad deum meum,vt audiret interius vocem laudis eius,quid tandem falſum eſſe contenditis? An quia erat informis materies, vbi propter nullam formam nullus ordo erat? Vbi autem nullus ordo erat, nulla eſſe viciſsitudo temporum poterat: & tamen hoc penè nihil, inquantum non omnino nihil erat, ab illo Pſal. 25. Pſal. 118. Luca 15. Pſal. 72.

lo vtique erat à quo eſt quicquid eſt, quod vtcumque aliquid eſt. Hoc quoque, aiunt, non negamus.

Aduerſus eos qui cõtradicunt veritati diuinę. cap. xvj. Pſal. 27.

CVm his enim volo coram te aliquid colloqui Deus meus, qui hæc omnia quę intus in mente mea non tacet veritas tua [vera] eſſe concedunt. Nam qui hęc negant, latrent quantum volunt & obſtrepãt ſibi perſuadere conabor vt quieſcant, & viam præbeant ad ſe verbo tuo. Quod ſi noluerint & repulerint me, obſecro te Deus meus, ne tu ſileas à me. Tu loquere in corde meo veraciter: Solus enim ſic loqueris, & dimittam eos foris ſufflantes in puluerem, & excitantes terram in oculos ſuos, & intrem in cubile meum, & cantem tibi amatoria, gemens inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea, & recordans Hieruſalem, extento in eam ſurſum corde, Hieruſalem patriam meam, Hieruſalem matré meam, téque ſuper eam regnatoré, illuſtratoré, patré, tutorem, maritũ, caſtas & fortes delicias, & ſolidum gaudium, & omnia bona ineffabilia ſimul omnia, quia vnum ſummũ & verum bonum: & nõ auertar, donec in eius pacé matris chariſsimæ, vbi ſunt primitiæ ſpiritus mei, vnde mihi iſta certa ſunt, colligas totum quod ſum, à diſperſione & deformitate hac, & conformes atq; cõfirmes in æternum deus meus miſericordia mea. Cum his auté qui cuncta illa quæ vera ſunt, falſa eſſe nõ dicunt, honorantes, & in culmine ſequẽdę authoritatis nobiſcum cõſtituentes illam per ſanctum Moyſem editam ſanctam ſcripturam tuam, & tamen nobis aliquid contradicunt, ita loquor: Tu eſto Deus noſter arbiter inter confeſsiones meas & cõtradictiones eorum.

Quid cæli et terrę nominibus ſignificatũ. cap. xvij. Gene. 1.

DIcunt enim quanuis vera ſint hæc, non ea tamen duo Moyſes intuebatur, cum ſpiritu reuelante diceret: In principio fecit Deus cælum & terram. Non cæli nomine ſpiritalem vel intellectualẽ illam creaturam, ſemper facié Dei contẽplantem ſignificauit: nec terræ nomine informem materiam. Quid igitur? Quod nos dicimus (inquit) hoc ille vir ſenſit, hoc verbis iſtis elocutus eſt. Quid illud eſt? Nomine aiunt cæli & terræ, totum iſtum viſibilem mundum prius vniuerſaliter & breuiter ſignificare voluit, vt poſtea digereret dierum enumeratione, quaſi articulatim vniuerſa quæ ſancto ſpiritui placuit ſic enunciare. Tales quippe homines erant rudis ille

atque

atque carnalis populus cui loquebatur, vt eis opera Dei non niſi ſola viſibilia commendanda indicaret. † Terram verò inuiſibilem & incompoſitam tenebroſámque abyſſum, vnde conſequenter oſtenditur per illos dies facta atque diſpoſita eſſe cuncta iſta viſibilia, quę nota ſunt omnibus, non incongruenter informē iſtam materiem intelligendam eſſe conſentiunt. Quid ſi dicat alius, eandem informitatem confuſionémque materiæ, cœli & terræ nomine prius inſinuatam, quòd ex ea mundus iſte viſibilis cum omnibus naturis, quę in eo maniſeſtiſsimè apparent, qui cęli & terrę nomine ſępe appellari ſolet conditus atque perfectus eſt? Quid ſi dicat & alius, cęlum & terram quidem inuiſibilem viſibilémque naturam, non indecenter appellatam, ac per hoc vniuerſam creaturam quam fecit in ſapientia, id eſt, in principio Deus huiuſcemodi duobus vocabulis eſſe comprehenſam: veruntamen quia non de ipſa ſubſtantia Dei ſed ex nihilo cuncta ſunt, quia non ſunt idipſum quod Deus, & ineſt quędam mutabilitas omnibus, ſiue maneant, ſicut ęterna domus Dei: ſiue mutentur, ſicut anima hominis & corpus: cōmunem omnium rerum inuiſibilium viſibiliúmque materiem adhuc informē, ſed certè formabilem, vnde fieret cęlum & terra, id eſt, inuiſibilis iam vtraque formata creatura, his nominibus enunciata, quibus appellaretur terra inuiſibilis & incompoſita, & tenebrę ſuper abyſſum: ea diſtinctione, vt terra inuiſibilis & incompoſita intelligatur materies corporalis ante qualitatem formę. Tenebrę autem ſuper abyſſum, ſpiritualis materies ante cohibitionem quaſi fluentis immoderationis, & ante illuminationem ſapientię? Eſt adhuc quod dicat ſi quis alius velit, non ſcilicet iam perfectas atque formatas inuiſibiles viſibileſque naturas cęli & terrę nomine ſignificari, cùm legitur. In principio fecit Deus cælum & terram, ſed ipſam adhuc informem inchoationem rerum formabilem creabilémque materiam his nominibus appellatam, quòd in ea iam eſſent iſta confuſa, nondum qualitatibus formiſque diſtincta, quæ nunc iam digeſta ſuis ordinibus, vocantur cælum & terra: illa ſpiritualis, hæc corporalis creatura.

† indicaret.

Gene.1.

2.Tim.2.

Quis error innocuus in ſcripturis. cap.xviij.

QVibus omnibus auditis & conſyderatis, nolo verbis contendere: Ad nihil enim vtile eſt niſi ad ſub-

uerſionem audientium. Ad ædificationem autem bona eſt
1.Tim. 1. lex, ſi quis ea legitimè vtatur, quia finis eius eſt charitas de
Matt. 22. corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. Et nouit
magiſter noſter in quibus duobus præceptis totam legem
prophetáſque ſuſpenderit. Quę mihi ardenter confitenti,
Deus meus lumē oculorum meorum in occulto, quid mihi
obeſt, cùm diuerſa in his verbis intelligi poſsint, quæ tamen
vera ſint: quid inquam mihi obeſt, ſi aliud ego ſenſero,
quàm ſenſit alius eum ſenſiſſe qui ſcripſit? Omnes quidem
qui legimus, nitimur hoc indagare atq; comprehendere
quod voluit ille quem legimus. Et cùm eum veridicum
credimus, nihil quod falſum eſſe vel nouimus vel putamus,
audemus eum exiſtimare dixiſſe. Dum ergo quiſq;
conatur id ſentire in ſcripturis ſanctis, quod in eis ſenſit ille
qui ſcripſit: quid mali eſt ſi hoc ſentiat, quod tu lux omnium
veridicarum mentium oſtendis verum eſſe: etiam ſi
hoc non ſenſit ille quem legit, cùm & ille verum nec tamen
hoc ſenſerit.

Quę liquido vera. cap. xix. Gene. 1. Pſal. 103.

VErum eſt enim domine, feciſſe te cælum & terram: & verum eſt principium eſſe ſapientiam tuam, in qua feciſti omnia. Item verum eſt, quod mūdus iſte viſibilis habet magnas partes ſuas cælum & terram breui complexione factarum omnium cōditarúmq; naturarū. Et verum eſt, quòd omne mutabile inſinuat notitiæ noſtræ quādam informitatem qua formam capit, vel qua mutatur & vertitur. Verum eſt, nulla tempora perpeti, quod ita cohęret formę incommutabili, vt quamuis ſit mutabile, non mutetur. Verum eſt, informitatem quæ propè nihil eſt, vices temporum habere non poſſe. Verum eſt, quod vnde ſit aliquid poteſt, quodam genere locutionis habere iam nomen eius rei quę inde ſit, vnde potuit vocari cælū & terra quęlibet informitas vnde factum eſt cælum & terra. Verum eſt, omnium formatorum nihil eſſe informi vicinius, quàm terram & abyſſum. Verum eſt, quod non ſolum creatum atque formatum, ſed etiam quicquid creabile atque formabile eſt, tu feciſti ex quo ſunt omnia. Verum eſt, omne quod ex informi formatur, prius eſſe informe, deinde formatum.

In principio c. cæ. & t.

EX his omnibus veris, de quibus non dubitant quorum interiori oculo talia videre donaſti, & qui Moyſem famulum

mulum tuum in ſpiritu veritatis locutum eſſe immobi- *varie intel*
liter credunt. Ex his ergo omnibus aliud ſibi tollit qui di- *lectum.*
cit: In principio fecit deus cælum & terram, id eſt, in ver- *Cap. xx.*
bo ſuo ſibi coæterno fecit deus intelligibilem atque ſenſi- *Gene. 1.*
bilem, vel ſpiritalem corporalémque creaturam. Aliud
qui dicit: In principio fecit deus cælum & terram, id eſt,
in verbo ſuo ſibi coæterno fecit deus vniuerſam iſtam mo
lem corporei mundi huius, cum omnibus quas continet
manifeſtis notiſque naturis. Aliud qui dicit: In principio
fecit deus cælum & terram, id eſt, in verbo ſuo ſibi coæter
no, fecit deus informem materiam creaturæ ſpiritalis &
corporalis. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cælum
& terram, id eſt, in verbo ſuo ſibi coæterno, fecit deus in-
formem materiam creaturę corporalis: vbi confuſum ad-
huc erat cælum & terra, quæ nunc iam diſtincta atque for
mata in iſtius mundi mole ſentimus. Aliud qui dicit: In
principio fecit deus cęlum & terram, id eſt, in ipſo exordio
faciendi atque operandi fecit deus informem materiam
confuſe habentem cælum & terram, vnde formata nunc
eminent & apparent cum omnibus quæ in eis ſunt.

Item quod attinet ad intellectum verborum ſequentium, *Terra erat*
ex illis omnibus veris, aliud ſibi tollit qui dicit: Terra *inanis: va-*
autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſu- *rie intelle-*
per abyſſum: id eſt, incorporale illud quod fecit deus, ad- *ctum. Cap.*
huc materies erat corporearum rerum informis ſine ordi *xxi.*
ne, ſine luce. Aliud quid dicit: Terra autem erat inuiſibilis *Gene. 1.*
& incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, id eſt, hoc
totum quod cęlum & terra appellatum eſt, adhuc informis
& tenebroſa materies erat, vnde fieret cælum corporeum
& terra corporea cum omnibus quę in eis ſunt corporeis
ſenſibus nota. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuiſibilis *Gene. 1.*
& incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, id eſt, hoc
totum quod cœlum & terra appellatum eſt, adhuc infor-
mis & tenebroſa materies erat, vnde fieret cœlum intelli-
gibile, quod alibi dicitur cœlum cœli: & terra ſcilicet om-
nis natura corporea, ſub quo nomine intelligatur etiam
hoc cœlum corporeum, id eſt, vnde fieret omnis inuiſibilis
viſibiliſque creatura. Aliud qui dicit: Terra autem erat in
uiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum,
non illam informitatem nomine cœli & terræ ſcriptura
appel

appellauit, ſed iam erat (inquit) ipſa informitas quam terram inuiſibilem & incompoſitam tenebroſamque abyſſum nominauit, de qua cœlum & terram deum feciſſe prę dixerat, ſpiritalem ſcilicet, corporalémque creaturam. Aliud quid dicit: Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebrę erant ſuper abyſſum: id eſt, informitas quędam iam materies erat, vnde cœlum & terram deum feciſſe ſcriptura prædixit, totam ſcilicet corpoream mundi molem, in duas maximas partes ſuperiorem atque inferioré diſtributam, cum omnibus quæ in eis ſunt viſitatis notiſque creaturis.

Et aqua nomine cœli ac terræ ſignificantur. Capi. xxii.

Gene. I.

CVm enim duabus iſtis extremis ſententiis reſiſtere quiſquam ita tentauerit. Si non vultis informitaté materiæ cœli & terræ nominé appellatam videri, erat ergo aliquid quod non fecerat deus vnde cœlum & terram faceret: neque enim ſcriptura narrauit quòd iſtam materiem deus fecerit, niſi vt intelligamus eam cœli & terrę, aut ſolius terræ vocabulo ſignificatam, cum diceretur: In principio fecit deus cœlum & terram, & id quod ſequitur. Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita: quanuis informem materiam ſic placuerit appellaré, non tamen intelligamus niſi eam quam fecit deus in eo quod ſcriptum eſt: Fecit deus cœlum & terram. Reſpondebunt aſſertores duarum iſtarum ſententiarum, quas extremas poſuimus, aut illius aut illius, cum hæc audierint & dicent. Informẽ quidem iſtam materiam non negamus à deo factam, à quo ſunt omnia bona valde: quia ſicut dicimus amplius bonum eſſe quod creatum atque formatum eſt, ita fatemur minus bonum eſſe quod factum eſt creabile atque formabile, ſed tamen bonum. Non autem commemoraſſe ſcripturam, quòd hanc informitatem fecerit deus, ſicut alia multa nõ commemorauit, ſicut cherubin & ſeraphin, & quæ Apoſtolus diſtinctè ait: ſedes, dominationes, principatus, poteſtates, quæ tamen omnia deum feciſſe manifeſtum eſt. Aut ſi in eo quod dictum eſt: Fecit cœlum & terram, comprehenſa ſunt omnia: quid de aquis dicimus, ſuper quas ferebatur ſpiritus dei? Si enim terra nominata ſimul intelligũtur, quo modo iam terræ nominé materies informis accipitur, quando tam ſpecioſas aquas videmus? aut ſi ita accipitur, cur ex eadem informitate ſcriptum eſt factum firmamentum

Eſai. 37. & 6.

Coloſſ. 1.

mentum & vocatum cœlum, neque ſcriptum eſt factas eſſe aquas? Non enim adhuc informes ſunt & inuiſę, quas ita decora ſpecie fluere cernimus. Aut ſi tunc acceperunt iſtam ſpeciem cum dixit deus? Congregetur aqua quę eſt ſub firmamento, vt congregatio ſit ipſa formatio, quid reſpõdebitur de aquis quę ſuper firmamentum ſunt: quia neque informes tam honorabilem ſedẽ accipere meruiſſent: nec ſcriptum eſt, qua voce formatę ſint? Vnde ſi aliquid Geneſis tacuit deum feciſſe, quod tamen deum feciſſe, nec ſana fides, nec certus ambigit intellectus, nec ideo vlla ſobria doctrina dicere audebit iſtas aquas coęternas deo: quia in libro Geneſeos commemoratas quidem audiuimus, vbi autem factæ ſint non inuenimus. Cur non informem quoque illam materiem, quam ſcriptura hæc terram inuiſibilem & incompoſitam, tenebroſamque abyſſum appellat, do ente veritate intelligamus ex deo factam eſſe de nihilo, ideóque illi non eſſe coæternam, quanuis vbi facta ſit, omiſerit enunciare iſta narratio?

Gene. 1.

His ergo auditis atque perſpectis, pro captu infirmitatis meę quam tibi confiteor ſcienti deo meo, duo video diſſenſionum genera oboriri poſſe, cum aliquid a nunciis veracibus per ſigna enunciatur: Vnum ſi de veritate rerum, alterum ſi de ipſius qui annunciat voluntate diſſenſio eſt. Aliter enim quærimus de creaturæ conditione quid verum ſit, aliter autem quid in his verbis Moyſes egregius domeſticus fidei tuæ, intelligere lectorem auditorémque voluerit. In illo primo genere diſcedant à me omnes qui ea quæ falſa ſunt Moyſem dixiſſe arbitrantur. Coniungar autem illis domine in te, & delecter cum eis in te, qui veritate tua paſcuntur in latitudine charitatis, & accedamus ſimul ad verbum libri tui, & quæramus in eis voluntatem tuam per voluntatem famuli tui, cuius calamo diſpenſaſti ea.

A ſenſu ſcripturæ aberrare leuius eſt quam ſcripturam dicere falſam. cap. xviij.

Sed quis noſtrum ſic inueniet eam inter tam multa verba quæ in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurrunt quærentibus, vt tam fidenter dicat hoc ſenſiſſe Moyſem, atque hoc in illa narratione voluiſſe intelligi, quàm fideliter dicit hoc verum eſſe, ſiue ille hoc ſenſerit ſiue aliud? Ecce enim deus meus, ego ſeruus tuus, qui vouit ti

Verax ſcriptura etiam ſi non intelligatur. ca. xxiij.

bi ſa

ideoq; domine tremenda ſunt iudicia tua, quoniã veritas tua nec mea eſt nec illi' aut illius, ſed omniũ noſtrũ quos ad eius communionem publice vocas, terribiliter admonens nos, vt nolimus eam habere priuatam, ne priuemur ea. Nam quiſquis id quod tu omnibus ad fruendum proponis, ſibi proprie vẽdicat, & ſuũ vult eſſe quod omnium eſt, à cõmuni propellitur ad ſua, hoc eſt, à veritate ad mendacium. Qui enim loquitur mendacium, de ſuo loquitur. *Ian.8.* Attende iudex optime deus, ipſa veritas attende quid dicam contradictori huic, attende, coram te enim dico & coram fratribus meis, qui legitime vtuntur lege vſque ad finem charitatis, attende & vide quid ei dicam ſi placet tibi. Hanc enim vocem huic refero fraternam & pacificam. Si *1.Timo.1.* ambo videmus verum eſſe quod dicis, & ambo videmus verum eſſe quod dico, vbi quæſo id videmus? Nec ego vtique in te nec tu in me, ſed ambo in ipſa quæ ſupra mentes noſtras eſt incommutabili veritate. Cùm ergo de ipſa domini dei noſtri luce non contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quam ſic videre non poſſumus vt videtur incommutabilis veritas, quando ſi ipſe Moyſes apparuiſſet nobis atque dixiſſet: hoc cogitaui, nec ſic eam videremus, ſed crederemus? Non itaque ſupra quàm ſcriptum eſt, vnus pro altero infletur aduerſus alterum. *1.cor.4.* Diligamus dominum deum noſtrum ex toto corde, & ex *Deut.7.* tota anima, & ex tota mẽte noſtra, & proximum noſtrum *Matth.22.* ſicut noſmetipſos. Propter quæ duo præcepta charitatis ſenſiſſe Moyſem quicquid in illis libris ſenſit, niſi crediderimus mendacem faciemus deum, cùm de animo conſerui aliter quàm ille docuit opinamur. Iam vide quàm ſtultum ſit in tanta copia veriſsimarum ſentẽtiarum, quæ de illis verbis erui poſſunt, temere affirmare, quam earum Moyſes potiſsimum ſenſerit, & pernicioſis contentionibus ipſam offendere charitatẽ, propter quam dixit omnia cuius dicta conamur exponere. *Scripta Moyſi omnia quorſum ſpe-ctent.*

ET tamen ego deus meus celtitudo humilitatis meæ, & requies laboris mei, qui audis cõfeſsiones meas, & dimittis peccata mea, quoniam tu mihi pręcipis vt diligam proximum meum ſicut meipſum, non poſſum minus credere de Moyſe fideliſsimo famulo tuo quàm mihi optarẽ ac deſyderarẽ abs te dari muneris, ſi tẽpore illo na- *Qui ſermo deceat ſcripturam. Ca.xxvi.*

tus

tus eſſem quo ille, eóq; loco me cõſtituiſſes, vt per ſeruitu‑tem cordis ac linguæ meæ, literę illæ diſpenſarentur, quæ tanto poſt eſſent omnibus gentibus profuturæ, & per vniuerſum orbem tanto authoritatis culmine omnium falſarum ſuperbarúmque doctinarũ verba ſuperaturæ. Vellem quippe ſi tunc ego eſſem Moyſes, ex eadem nanque maſſa omnes venimus, & quid eſt homo niſi quia memor es eius? Vellem ergo ſi tunc ego eſſem quo ille, & mihi abs te Geneſeos liber ſcribendus adiungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari, & eum texendi ſermonis modum, vt neque illi qui nondũ queunt intelligere, quemadmodum creat deus, tanquam excedentia vires ſuas dicta recuſarẽt, & illi qui hoc iam poſſunt, in quamlibet veram ſententiam cogitando veniſſent, eam non prætermiſſam in paucis verbis tui famuli reperirent, & ſi alius aliam vidiſſet in luce veritatis, nec ipſa in eiſdem verbis intelligenda deeſſet.

Pſal.8.

Ex fonte melius au rimus. Ca. xxvij.

SIcut enim fons in paruo loco vberior eſt, pluribúſque riuis in ampliora ſpacia fluxum miniſtrat, quàm quilibet eorum riuorũ qui per multa locorum ab eodem fonte deducitur: ita narratio diſpenſatoris tui ſermocinaturis pluribus profutura, paruo ſermonis modulo ſcatet fluenta liquidæ veritatis, vnde ſibi quiſque verũ quod de his rebus poteſt, hic illud, ille illud, per longiores loquelarum anfractus trahat. Alij enim cum hæc vera legunt vel audiunt, cogitant deum quaſi hominem, aut quaſi aliquam molem immenſa præditam poteſtate, nouo quodam & repentino placito, extra ſeipſam tanquam locis diſtantibus feciſſe cælum & terram, duo magna corpora ſupra & infra, quibus omnia continerentur. Et cum audiũt: Dixit deus, fiat illud, & factum eſt illud: cogitant verba cœpta & finita, ſonantia temporibus atque tranſeuntia, poſt quorum tranſitum ſtatim exiſtere quod iuſſum eſt, vt exiſteret: & ſi quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc paruulis animalibus dum iſto humillimo genere verborum, tanquam materno ſinu eorum geſtatur infirmitas, ſalubriter ædificatur fides, qua certum habeant & teneant deum feciſſe omnes naturas, quas eorum ſenſus mirabili varietate circunſpicit. Quorum ſi quipiam quaſi vilitatem dictorum aſpernatus

natus, extra nutritorias cunas ſuperba imbecillitate ſe extenderit, heu cadet miſere. Et domine deus miſerere, ne implumen pullum conculcent qui tranſeunt viam, & mitte angelum tuum, qui eum reponat in nido, vt viuat donec volet.

ALij vero quibus hæc verba non iam nidus, ſed opaca fruteta ſunt, vident in eis latentes fructus & volitant lætantes, & garriunt ſerutantes, & carpunt eos. Vident enim cùm hæc verba legunt vel audiunt, tua deus æterna & ſtabili permanſione cuncta præterita & futura tempora ſuperari, nec tamen quicquam eſſe temporalis creaturæ, quod tu non feceris. Cuius voluntas quia id eſt † quod tu, nullo modo mutata, vel quæ antea non fuiſſet exorta voluntate feciſti omnia, non de te ſimilitudinem tuam formam omnium, ſed de nihilo diſsimilitudinem informẽ, quę formaretur per ſimilitudinem tuam, recurrens in te vnum pro captu ordinato, quãtum cuique rerum in ſuo genere datum eſt: & fierent omnia bona valde, ſiue maneant circa te, ſiue gradatim remotiori diſtantia per tempora & loca pulchras narrationes faciant aut patiantur. Vident hæc & gaudent in luce veritatis tuæ quantulum hic valent. Et alius eorum intendit in id quod dictum eſt: In principio fecit deus, & reſpicit ſapientiam principium, quia & loquitur ipſa nobis. Alius itidem intendit in eadem verba, & principium intelligit exordium rerum conditarum, & ſic accipit: In principio fecit, ac ſi diceretur, primò fecit: atque in eis qui intelligunt, In principio, quòd in ſapientia feciſti cælum & terram: alius eorum ipſum cælum & terram creabilem materiem cæli & terræ, ſic eſſe credite cognominatam, alius iam formatas diſtinctáſque naturas: alius vnam formatam eandémque ſpiritalem, cæli nomine, aliam informem corporalis materiæ, terræ nomine. Qui autem intelligunt in nominibus cæli & terræ, adhuc informem materiem, de qua formaretur cælum & terra: nec ipſi vno modo id intelligunt, ſed alius vnde conſummaretur intelligibilis ſenſibiliſque creatura: alius tantum vnde ſenſibilis moles iſta corporea, ſinu grandi continens perſpicuas promptáſque naturas. Nec illi vno modo, qui iam diſpoſitas digeſtáſque creaturas cælum & terram vocari hoc loco credunt, ſed alius in-

Varie intelligitur à diuerſis ſcriptura. C. xxviij.

† *idem.*

Geneſ. 1.
Ioan. 8.

uiſibilem atque viſibilem: alius ſolam viſibilem in qua luminoſum cælum ſuſpicimus, & terram caliginoſam, quæque in eis ſunt.

Quot modis dicitur aliquid prius.
Ca. xxix.

AT ille qui nō aliter accipit: In principio fecit, quàm ſi diceretur, primo fecit: non habet quomodo veraciter intelligat cęlum & terram, niſi materiam cæli & terræ intelligat, videlicet vniuerſæ, id eſt, intelligibilis corporaliſque creaturæ. Si enim iam formatam velit vniuerſam: recte ab eo quæri poterit, ſi hoc primò fecit deus, quid fecerit deinceps, & poſt vniuerſitatem non inueniet, ac per hoc audiet inuitus, quo modo illud primo ſi poſtea nihil? Cùm verò dicit primo informē, deinde formatam, non eſt abſurdus, ſi modo eſt idoneus diſcernere quid præcedat æternitate, quid tempore, quid electione, quid origine. Aeternitate, ſicut deus omnia: tempore, ſicut flos fructum: electione, ſicut fructus florem: origine, ſicut ſonus cantum. In his quatuor primum & vltimum quæ commemoraui, difficillime intelligūtur: duo media facillìme. Namque rara viſio eſt & nimis ardua conſpicere domine æternitatem tuam incōmutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde ſic acuto cernat animo, vt ſine labore magno dignoſcere valeat, quo modo ſit prior ſonus quàm cantus? Ideo quia cantus eſt formatus ſonus, & eſſe vtique aliquid nō formatum poteſt: formari autem quod non eſt, non poteſt. Sic eſt prior materies, quàm id quod ex ea fit. Non ideo prior, quia ipſa efficit, cum potius fiat, nec prior interuallo tēporis, neque enim priore tempore ſonos edimus informes ſine cantu, & eos poſteriore tempore in formam cantici coaptamus aut fingimus, ſicut ligna quibus arca, vel argentum quo vaſculum fabricatur. Tales quippe materiæ, tempore etiam præcedunt formas rerum quæ fiunt ex eis. At in cantu non ita eſt. Cùm enim cantatur, auditur ſonus eius. Non prius informiter ſonat, & deinde formatur in cantum. Quod enim primò vtcunque ſonuerit, nec ex eo quicquam reperies quod reſumptum arte componas: & ideo cantus in ſono ſuo vertitur, qui ſonus eius materies eius eſt. Idem quippe formatur vt cantus ſit, & ideo ſicut dicebam, prior materies ſonandi quàm forma cantandi, non perficiendi potentia prior, Neque enim ſonus eſt cantandi artifex, ſed cantanti ani-

mæ

mæ ſubiacet ex corpore, de quo cantum faciat. Nec tempore prior, ſimul enim cum cantu editur. Nec prior electione, non enim potior ſonus quàm cantus, quandoquidem cantus eſt non tantum ſonus, verùmetiam ſonus ſpecioſus. Sed prior eſt origine, quia non cantus formatur, vt ſonus ſit: ſed ſonus formatur, vt cantus ſit. Hoc exemplo qui poteſt intelligat materiam rerum primò factam & appellatam cælum & terrã: quia inde facta ſunt cælum & terra: nec tempore primò factam, quia formæ rerum exeruut tempora, illa autem erat informis, iámque in temporibus ſimul animaduertitur, nec tamen de illa narrari aliquid poteſt, niſi velut tempore prior ſit cum pendatur extremior: quia profecto meliora ſunt formata quàm informia, & præcedunt æternitate creatoris, vt eſſet de nihilo vnde aliquid fieret.

IN hac diuerſitate ſententiarum verarum concordiam pariat ipſa veritas, & deus noſter miſereatur noſtri, vt legitime lege vtamur, præcepti fine, pura charitate: ac per hoc ſi quis quærit ex me, quid horũ Moyſes ille tuus famulus ſenſerit, non ſunt hi ſermones confeſsionum mearum, ſi tibi non confiteor, neſcio: & ſcio tamen illas veras eſſe ſententias, exceptis carnalibus de quibus quantum exiſtimaui locutus ſum. Quos tamen bonæ ſpei paruulos hæc verba libri tui non territant alta humiliter, & pauca copioſe, ſed omnes quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus nos inuicem, paritérque diligamus te deum noſtrum fontem veritatis, ſi non vana, ſed ipſam ſitimus eundemq; famulum tuum ſcripturæ huius diſpenſatorem, ſpiritu tuo plenum ita honoremus, vt hoc eum te reuelante cum hæc ſcriberet attendiſſe credamus, quod in eis maxime & luce veritatis, & fruge vtilitatis excellit. *Scrutanda ſcriptura cũ honore ſcriptoris. Cap. xxx.*

ITa cùm alius dixerit hoc ſenſit, quod ego: & alius, imo illud quod ego: religioſius me arbitror dicere, cur non vtrunque potius ſi vtrunq; verum eſt? Et ſi quid tertium, & ſi quid quartum, & ſi quid omnino aliud verum quiſpiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidiſſe credatur, per quẽ vnus deus ſacras literas vera & diuerſa viſuris multorum ſenſibus temperauit? Ego certe, quod intrepidus de corde meo pronuncio, ſi ad culmen authoritatis *Veritas à quocunque dicta recipienda. Ca. xxxi.*

aliquid ſcriberem, ſic mallem ſcribere, vt quod veri quiſq; de his rebus capere poſſet, mea verba reſonarent, quàm vt vnam veram ſententiam ad hoc apertius ponerem, vt excluderem cæteras, quarum falſitas me non poſſet offendere. Nolo itaque deus meus tam præceps eſſe, vt hoc illum virum de te meruiſſe non credam. Senſit ille omnino in his verbis, atque cogitauit cùm ea ſcriberet, quicquid hic veri potuimus inuenire, & quicquid nos non potuimus, aut nondum poſſumus, & tamen in eis inueniri poteſt.

Veritas reuelata. Ca. xxxij.

POſtremo domine qui deus es, & non caro & ſanguis, ſi quid homo minus videt, nũquid & ſpiritum tuum bonum qui deducet me in terram rectam latere potuit quicquid eras in eis verbis tuipſe reuelaturus legentibus poſteris: etiam ſi ille per quem dicta ſunt, vnam fortaſsis ex multis veris ſententiam cogitauit? Quod ſi ita eſt, ſit igitur illa quam cogitauit cæteris excellentior. Nobis autem domine, aut ipſam demonſtra, aut quam placet alteram veram: vt ſiue nobis hoc quod etiam illi homini tuo, ſiue aliud ex eorundem verborum occaſione patefacias, tu tamen paſcas (nos), non error illudat. Ecce domine deus meus quàm multa de paucis verbis, quàm multa oro te ſcripſimus? Quæ noſtræ vires, quæ tempora omnibus libris tuis ad iſtum modum ſufficiant? Sine itaque me breuius in eis confiteri tibi, & eligere vnum aliquid quod tu inſpirauer's verum certum & bonum, etiam ſi multa occurrerint, vbi multa occurrere potuerint, ea fide confeſsionis meæ, vt ſi hoc dixero quod ſenſit miniſter tuus, rectè atque optimè id enim conari me oportet. Quòd ſi aſſecutus non fuero, id tamen dicam quod mihi per eius verba veritas tua dicere voluerit, quæ illi quoque dixit quod voluit

DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM

Liber Tertiusdecimus.

INVOCO te deus meus miſericordia mea qui feciſti me, & oblitum tu† oblitus non es. Inuoco te in animam meam quam præparas ad capiendum te ex deſyderio quod inſpiras ei: nunc inuocantem te ne deſeras, qui priuſquam inuocarem præueniſti & inſtitiſti crebreſcens multimodis vocibus vt audirem de longinquo & conuerterer, & vocantem me inuocarem te. Tu enim domine deleuiſti omnia mala merita mea, ne retribueres manibus meis in quibus à te defeci, & præueniſti omnia bona merita mea, vt retribueres manibus tuis, quibus me feciſti, quia & priuſquam eſſem tu eras. Nec eram cui præſtares, vt eſſem, & tamen ecce ſum ex bonitate tua præueniente totum hoc quod me feciſti, & vnde me feciſti. Neque enim eguiſti me, aut ego tale bonum ſum, quo tu adiuueris domine meus & deus meus: non vt tibi ſic ſeruiam quaſi ne fatigeris in agendo, aut ne minor ſit poteſtas tua carens obſequio meo: neque vt ſic te colam quaſi terram, vt ſis incultus ſi nõ te colam: ſed vt ſeruiam tibi & colam te, vt de te mihi bene ſit, à quo mihi eſt, vt ſim cui bene ſit.

Inuocat Deum. Cap. 1.

† tui.

Colimus agrum & colimus numen.

EX plenitudine quippe bonitatis tuæ creatura tua ſubſiſtit, vt bonum quod tibi nihil prodeſſet, nec de te æquale tibi eſſet: tamē quia ex te fieri potuit non deeſſet. Quid enim te promeruit cælum & terra quæ feciſti in principio? Dicant quid te promeruerunt ſpiritalis

Ordo creaturarum. Cap. 2.

corporaliſque natura,quas feciſti in ſapientia tua,vt inde penderent etiam inchoata & informia quæque in genere ſuo,vel ſpiritali,vel corporali, euntia in immoderationẽ, & in longinquam diſsimilitudinem tuam. ſpiritale informe præſtantius,quàm ſi formatum corpus eſſet:corporale autem informe præſtantius,quàm ſi omnino nihil eſſet: atque ita penderent in tuo verbo informia, niſi per idem verbum reuocarentur ad vnitatem tuam, & formarentur & eſſent ab vno te ſummo bono vniuerſa bona valde. Quid te promeruerant,vt eſſent ſaltem informia,quæ neque hoc eſſent,niſi ex te? Quid te promeruit materies corporalis,vt eſſet ſaltem inuiſibilis & incompoſita,quia neq; hoc eſſet niſi quia feciſti eam:ideóq; te quia nõ erat promereri vt eſſe non poterat? Aut quid te promeruit inchoatio creaturæ ſpiritalis, vt ſaltem tenebroſa fluitaret, ſimilis abyſſo,tui diſsimilis,niſi per idem verbum conuerteretur ad idem à quo facta eſt, atq; ab eo illuminata lux fieret, quamuis non æqualiter, tamen conformis formæ æquali tibi? Sicut enim corpori non hoc eſt eſſe quod pulchrum eſſe,alioquin deforme eſſe non poſſet:ita etiã creato ſpiritui nõ,id eſt,viuere,quod ſapiẽter viuere:alioquin incommutabiliter ſaperet. Bonum autem illi eſt hærere tibi ſemper,ne quod adeptus eſt cõuerſione,auerſione,lumen amittat,& relabatur in vitam tenebroſæ abyſſo ſimilem: Nam & nos qui ſecundum animam creatura ſpiritalis ſumus,auerſi à te noſtro lumine,in ea vita fuimus aliquando tenebræ,& in reliquiis obſcuritatis noſtræ laboramus,donec ſimus iuſtitia tua in vnico tuo ſicut montes Dei. Nam iudicia tua fuimus,ſicut abyſſus multa.

Ephеſ. 5. *Pſalm. 35.*

Ex Dei gratia omnia. ca. iij.

QVod autem in primis conditionibus dixiſti, Fiat lux,& facta eſt lux:non incongruenter hoc intelligo in creatura ſpiritali,quia erat iam qualiſcunque vita quam illuminares. Sed ſicut nõ te promeruerat, vt eſſet talis vita quæ illuminari poſſet, ita nec cùm iam eſſet promeruit te,vt illuminaretur. Neque enim eius informitas placeret tibi,ſi non lux fieret,non exiſtendo, ſed intuendo illuminantẽ lucem,eíque cohærendo:vt & quod vtcunque viuit,& quòd beate viuit,non deberet, niſi gratiæ tuæ, conuerſa per commutationem meliorem ad id quod neque in melius, neque in deterius commutari poteſt,

teſt, quod tu ſolus es, quia ſolus ſimpliciter es, cui nõ eſt aliud viuere, aliud beatè viuere, quia tua beatitudo tu es.

Deus nõ eget rebus conditis. cap. iiij.

QVid ergo tibi deeſſet ad bonum quod tu tibi es, etiam ſi iſta vel omnino nulla eſſent, vel informia remanerent, quæ non ex indigentia feciſti, ſed ex plenitudine bonitatis tuæ, cohibens atque conuertens ad formam, non vt tanquam tuum gaudium compleatur ex eis? Perfecto enim tibi diſplicet eorum imperfectio, vt ex te perficiantur & tibi placeant, non autem imperfecto, tanquam & tu eorum perfectione perficiendus ſis. Spiritus enim tuus bonus ſuperferebatur ſuper aquas, non ferebatur ab eis tanquam in eis requieſceret. In quibus enim requieſcere dicitur ſpiritus tuus bonus, hos in ſe requieſcere facit. Sed ſuperferebatur incorruptibilis & incommutabilis voluntas tua, ipſa in ſe ſibi ſufficiens ſuper eam, quam feceras vitam: cui non eſt hoc viuere quod beate viuere, quia viuit etiam fluitãs in obſcuritate ſua: cui reſtat conuerti ad eum à quo facta eſt, & magis magiſque viuere apud fontem vitæ, & in lumine eius videre lumen, & perfici, & illuſtrari, & beari. *pſalm. 35.*

Filius principium. cap. v.

ECce apparet mihi in ænigmate trinitas, quod es deus meus, quoniam tu pater in principio θ ſapientiæ noſtræ, θ quod eſt tua ſapientia de te nata, æqua tibi & coæterna, id eſt, in filio tuo feciſti cælũ & terram. Et multa diximus de cælo cæli, & de terra inuiſibili & incompoſita, & de abyſſo tenebroſa, ſecundum ſpiritalis informitatis vagabunda deliquia, niſi conuerteretur ad eum à quo erat qualiſcunque vita, & illuminatione fieret ſpecioſa vita, & eſſet cælum cæli eius, quod inter aquam & aquam poſtea factum eſt: & tenebam iam patrem in Dei nomine qui fecit hæc, & filium in principij nomine in quo fecit hæc, & trinitatem credens Deum meum ſicuti credebam, quærebam in eloquiis ſanctis eius, & ecce ſpiritus tuus ſuperferebatur ſuper aquas. Ecce trinitas Deus meus, pater & filius & ſpiritus ſanctus, creator vniuerſæ creaturæ.

Spiritus ſ. ſuperferebatur. cap. vj.

SEd quæ cauſa fuerat, ô lumẽ veridicum tibi admoueo cor meum, ne me vana doceat; diſcute tenebras eius, & dic mihi, obſecro te per matrem charitatem, obſecro te, dic mihi quæ cauſa fuerat, vt poſt nominatũ cælum &

& terram, inuiſibilem & incompoſitam, & tenebras ſuper abyſſum, tum demum ſcriptura tua nominaret ſpiritum tuum? An quia oportebat ſic eum inſinuari vt diceretur ſuperferri, & nō poſſet hoc dici, niſi prius illud cōmemoraretur, cui ſuperferri ſpiritus tuus poſſet intelligi? Nec patri enim nec filio ſuperferebatur, Nec ſuperferri rectè diceretur, ſi nulli rei ſuperferretur. Prius ergo dicēdum erat cui ſuperferretur, & deinde ille quem nō oportebat aliter cōmemorari, niſi vt ſuperferri diceretur. [Cur ergo aliter eum inſinuari nō oportebat, niſi vt ſuperferri diceretur?]

Effectus ſpiritus. *Cap. vij.* *Roma. 5.* *Epheſ. 3.*

IAm hinc ſequatur qui poteſt intellectu Apoſtolum tuum dicentem, quia charitas tua diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis, & de ſpiritalibus docentem & demonſtrantem ſupereminentem viam charitatis, & flectentem genua pro nobis ad te, vt cognoſcamus ſupereminentem ſcientiam charitatis Chriſti. Ideoque ab initio ſupereminens ſuperferebatur ſuper aquas. Cui dicam? Quo modo dicam de pondere cūpiditati in abruptam abyſſum, & de ſubleuatione charitatis per ſpiritum tuum, qui ſuperferebatur ſuper aquas? Cui dicam? Quo modo dicam? Mergimur & emergimus. Neque enim loca ſunt quibus mergimur & emergimus. Quid ſimilius & quid diſsimilius? Affectus ſunt, amores ſunt, immūdicia ſpiritus noſtri defluens inferius amore curarum, & ſanctitas [ſpiritus] tui attollens nos ſuperius amore ſecuritatis, vt ſurſum corda habeamus ad te: vbi ſpiritus tuus ſuperfertur ſuper aquas, & veniamus ad ſupereminentem requiem, cùm pertranſierit anima noſtra aquas quæ ſunt ſine ſubſtantia.

Pſal. 123.

Spiritus fouens animas infirmas. *Cap. viij.*

DE fluxit Angelus, defluxit anima hominis, & indicauerunt abyſſum vniuerſæ ſpiritales creaturæ in profundo tenebroſo. Niſi dixiſſes ab initio, fiat lux, & facta eſſet lux, & inhęreret tibi omnis obediēs intelligentia cæleſtis ciuitatis tuæ, & requieſceret in ſpiritu tuo, qui ſuperfertur incommutabiliter ſuper omne mutabile. Alioquin & ipſum cælum cæli tenebroſa abyſſus eſſet in ſe, nunc autem lux eſt in domino. Nā & in ipſa miſera inquietudine defluentium ſpirituum & indicantium tenebras ſues nudatas veſte luminis tui, ſatis oſtendis quā magnam creaturam rationalem feceris, cui nullo modo ſufficit

ſufficit ad beatam requiem quicquid te minus eſt, ac per
hoc nec ipſa ſibi. Tu enim Deus noſter illuminabis tene- *Pſalm. 17.*
bras noſtras: Ex te oriuntur veſtimenta noſtra, & tenebrę
noſtræ ſicut meridies erunt. Da mihi te Deus meus, redde *Pſal. 138.*
mihi te, En amo, & ſi parum eſt, amem validius. Non poſ-
ſum metiri, vt ſciã quantum deſit mihi amoris ad id quod
ſatis eſt, vt currat vita mea in amplexus tuos, nec auerta-
tur donec abſcondatur in abſcondito vultus tui. Hoc tan- *Pſal. 30.*
tum ſcio, quia male mihi eſt præter te, non ſolum extra
me, ſed & in meipſo, & omnis mihi copia, quæ Deus meus
non eſt, egeſtas eſt.

NVnquid aut pater aut filius non ſuperferebatur ſu- *Quur ſo-*
per aquas? Si tanquam loco ſicut corpus, nec ſpiri- *lus ſpiri-*
tus ſanctus. Si autem incommutabilis diuinitatis *tus fera-*
eminentia ſuper omne mutabile, & pater & filius & ſpiri- *tur ſuper*
tus ſanctus ſuperferebatur ſuper aquas: Cur ergo tantum *aquas.*
de ſpiritu tuo dictum eſt hoc? Cur de illo tantum dictum *cap. ix.*
eſt, quaſi locus ibi eſſet, qui non eſt locus, de quo ſolo di-
ctum eſt quod ſit donum tuum, & in dono tuo requieſci-
mus: ibi te fruimur requies noſtra, locus noſter. Amor il-
luc attollit nos, & ſpiritus tuus bonus exaltat humilita-
tem noſtram de portis mortis. In bona voluntate pax no-
bis eſt. Corpus pondere ſuo nititur ad locum ſuum. Pon-
dus non ad ima tantum eſt: ſed ad locum ſuum. Ignis ſur-
ſum tendit, deorſum lapis. Ponderibus ſuis aguntur, loca
ſua petunt. Oleum infra aquam fuſum, ſupra aquam attol
litur: aqua ſupra oleum fuſa, infra oleum demergitur: Pon
deribus ſuis aguntur, loca ſua petunt. Minus ordinata in-
quieta ſunt, ordinantur & quieſcunt. Pondus meum amor
meus, eo feror quocunque feror. Dono tuo accendimur, *Pſalm. 83.*
& ſurſum ferimur. Inardeſcimus & imus. Aſcẽdimus aſcẽ
ſiones in corde, & cãtamus canticum graduum. Igne tuo,
igne tuo bono inardeſcimus & imus, quoniã ſurſum imus
ad pacem Hieruſalem, quoniã iucundatus ſum in his quæ *Pſal. 121.*
dixerunt mihi, in domum domini ibimus. Ibi nos collo-
cauit voluntas bona, vt nihil velimus aliud quàm perma-
nere illic in æternum.

BEata creatura quæ non nouit aliud, cùm eſſet ipſa *Ex dono*
aliud niſi dono tuo quod ſuperfertur ſuper omne *Dei omnia.*
mutabile, mox vt facta eſt, attolleretur nullo inter- *cap. x.*

ualio temporis in ea vocatione qua dixiſti. Fiat lux, & facta eſt lux. In nobis enim diſtinguitur tempore quo tenebræ fuimus & lux efficimur. In illa verò dictum eſt quid eſſet niſi illuminaretur: & ita dictum eſt quaſi prius fuerit fluxa & tenebroſa: vt appareret cauſa qua dictum eſt, vt aliter eſſet, id eſt, vt ad lumen indeficiens conuerſa lux eſſet. Qui poteſt intelligat, & qui non poteſt, à te petat. Vt quid mihi moleſtus eſt, quaſi ego illuminem vllum hominem venientem in hunc mundum.

Gene. 1. Ephes. 5. Ioan. 1.

Symbola Trinitatis in homine. cap. xj.

TRinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, ſi tamen intelligit eam rara anima, quæ cùm de illa loquitur, ſciat quid loquatur. Et contendunt & dimicant, & nemo ſine pace vidit iſtam viſionem. Vellem vt hæc tria cogitarent homines in ſeipſis. Longe aliud ſunt iſta tria quàm illa trinitas. Sed dico vbi ſe exerceant & probent, & ſentiant quàm longe aliud ſunt. Dico autem hæc tria: eſſe, noſſe, velle. Sum enim, & noui, & volo: ſum ſciens & volens: & ſcio eſſe me, & velle vt ſim: & volo eſſe & ſcire. In his igitur tribus quàm ſit inſeparabilis vita, & vna vita, & vna mens, & vna eſſentia, q̃ denique inſeparabilis diſtinctio, & tñ diſtinctio, videat qui poteſt. Certè corã ſe eſt, attẽdat in ſe, & videat, & dicat mihi. Sed cùm inuenerit in his aliquid & dixerit, non iã ſe putet inueniſſe illud quod ſupra iſta eſt incõmutabile, quod eſt incommutabiliter, & ſcit incommutabiliter, & vult incommutabiliter: & vtrum propter tria hæc & ibi trinitas: an in ſingulis hæc tria, vt † terna ſingulorum ſint: an vtrorúmq; † miris modis ſimpliciter & multipliciter infinito inſenſibili ſine † quo eſt, & ſibi notum eſt, & ſibi ſufficit incommutabiliter idipſum copioſa vnitatis magnitudine, quis facilè cogitauerit? quis vllo modo dixerit? quis quolibet modo temerè pronunciauerit?

Eſſe, noſſe, velle.

† aut. † vtrũque † in ſe ſibi fine.

Aqua baptiſmi per ſpiritum efficax. cap. xij.

PRocede in confeſsione fides mea, dic domino Deo tuo: Sancte, ſancte, ſancte domine Deus meus, in nomine tuo baptizati ſumus, pater & fili & ſpiritus ſancte, in nomine tuo baptizamus, pater & fili & ſpiritus ſancte: quia & apud nos in Chriſto ſuo fecit Deus cælum & terram, ſpiritales & carnales Eccleſiæ ſuæ: & terra noſtra antequam acciperet formam doctrinę, inuiſibilis erat & incompoſita: & ignorãtiæ tenebris tegebamur, quoniã

pro

pro iniquitate erudiſti hominẽ,& iudicia tua ſicut† abyſſus
multa. Sed quia ſpiritus tuus ſuperferebatur ſuper aquã, *pſal.38.*
non reliquit miſeriam noſtrã miſericordia tua, & dixiſti: *†ſu..*
Fiat lux. Pœnitentiam agite,appropinquabit enim regnũ *pſal.35.*
cœlorũ,penitentiam agite,fiat lux,& facta eſt lux. Et quo *Matth.4.*
niam conturbata erat ad noſipſos anima noſtra, comme- *pſal.41.*
morati ſumus tui domine de terra Iordanis,& de monte
ęquali tibi,ſed paruo propter nos:& diſplicuerũt nobis te
nebrę noſtrę,& cõuerſi ſumus ad te:& facta eſt lux. Et ec- *Ephes.5.*
ce fuimus aliquando tenebræ,nunc autẽ lux in domino.

ET tamen adhuc perfidem,nundum per ſpeciem. Spe *Ex ſpiritu*
enim ſalui facti ſumus. Spes autẽ quę videtur non eſt *remiſſio*
ſpes. Adhuc abiſſus abiſſum inuocat, ſed iam non in *peccatorũ.*
voce cataractarum tuarũ. Adhuc & ille qui dicit: Non po- *Cap.xiii.*
tui vobis loqui quaſi ſpiritalibus,ſed quaſi carnalibus,etiã *Roma.8.*
ipſe nondum ſe arbitratur comprehendiſſe: & quæ retro *Pſal.41.*
oblitus,in ea quæ ante ſunt extenditur, & ingemiſcit gra *1.Corin.3.*
uatus,& ſitit anima eius ad deum viuum,quemadmodum *Philip.3.*
ceruus ad fontes aqurum,& dicit: Quando veniam? habi- *Pſal.41.*
taculum ſuum quod de cœlo eſt,ſuperindui cupiens & in- *2.Cori.5.*
uocat inferiorem abyſſum dicens: Nolite cõformari huic
ſeculo, ſed reformamini in nouitate mentis veſtræ:& no- *Roma.12.*
lite pueri effici mentibus,ſed malicia paruuli eſtote,vt mẽ *1.Corin.14*
tibus perfecti ſitis. Et ô ſtulti Galatæ, qui vos faſcinauit? *Gala.3.*
Sed iam non in voce ſua: in tua enim qui miſiſti ſpiritum *Acto.2.*
tuum de excelſis,per eum qui aſcendit in altum,& aperuit *pſal 67.*
cataractas donorum ſuorum,vt fluminis impetus lætifi a *Pſal.45.*
ret ciuitate tuam. illi enim ſuſpirat ſponſi amicus, habens *Roma.8.*
iam ſpiritus primicias penes eum,ſed adhuc in ſemetipſo
ingemiſcens,adoptionem corporis ſui:illi ſuſpirat,mem- *Ioan.3.*
brum eſt enim ſponſe, [&] illi zelat: amicus eſt enim *pſal 41.*
ſponſi, illi zelat non ſibi: quia in voce cataractarum tua- *2.Cor.11.*
rum, non in voce ſua inuocat alteram abyſſum, cui ze-
lans,timet ne ſicut ſerpens Euam decepit aſtutia ſua, ſic
& eorum ſenſus corrumpantur à caſtitate,quæ eſt in ſpon
ſo noſtro vnico tuo. Quæ eſt illa ſpeciei lux? Cum vide- *1.Ioan.3.*
bimus eum ſicuti eſt, & tranſierint lachrymæ, quæ mi- *pſal.41.*
hi factæ ſunt panis die ac nocte, dum dicitur mihi quoti-
die, vbi eſt deus tuus?

Et

Fide & ſpe corroboramur. cap. xiiij. ET ego dico: Deus meus vbi es? Reſpiro in te paululum cùm effundo ſuper me animam meam in voce exultationis & confeſsionis ſoni feſtiuitatem celebrantis. Et adhuc triſtis eſt, quia relabitur & fit abyſſus, vel potius ſentit adhuc ſe eſſe abyſſum. Dicit enim † fides mea, quam accendiſti in nocte ante pedes meos: Quare triſtis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in domino, Lucerna pedibus tuis verbum eius: Spera & perſeuera, donec tranſeat nox mater iniquorum, donec tranſeat ira domini, cuius filij & nos fuimus aliquando tenebræ, quarum reſidua trahimus in corpore propter peccatum mortuo, donec aſpiret dies, & remoueantur vmbræ. Spera in domino, Mane adſtabo tibi & contemplabor, ſemper confitebor illi. Mane adſtabo & videbo ſalutare vultus mei, deum meum, qui viuificauit & mortalia corpora noſtra, propter ſpiritum qui habitat in nobis: quia ſuper interius noſtrum tenebroſum & fluidum miſericorditer ſuperferebatur. Vnde in hac peregrinatione pignus accepimus, vt iam ſimus lux, dum adhuc ſpe ſalui facti ſumus, & filij lucis, & filij diei, non filij noctis neque tenebrarum, quod tamen fuimus. Inter quos & nos in iſto adhuc incerto humanæ notitiæ, tu ſolus diuidis qui probas corda noſtra, & vocas lucem diem, & tenebras noctem. Quis enim nos diſcernit niſi tu. Quid autem habemus quod non accepimus à te, ex eadem maſſa vaſa in honorem, ex qua ſunt & alia facta in contumeliam?

Pſal. 41. † es. Pſal. 118. Ephe. 5. Roma. 8. Canti. 2. Pſal. 41. Pſal. 5. Roma. 8. Ephe. 5. Roma. 8. 1. Theſ. 5. 1. Corin. 4. Roma. 9.

Voce fundamenti ſcriptura intelligitur cap. xv. AVt quis niſi tu deus noſter feciſti nobis firmamentum authoritatis ſuper nos in ſcriptura tua diuina? Cœlum enim plicabitur, vt liber: & nunc ſicut pellis extenditur ſuper nos. Sublimioris enim authoritatis eſt tua diuina ſcriptura, cum iam obierunt iſta morte illi mortales, per quos eam diſpenſaſti nobis. Et tu ſcis domine, tu ſcis quemadmodum pellibus indueris homines, cum peccato mortales fierent. Vnde ſicut pellem extendiſti firmamentum libri tui, concordes vtique ſermones tuos, quos per mortalium miniſterium ſuperpoſuiſti nobis. Namque ipſa eorum morte ſolidamentum authoritatis in eloquijs tuis per eos editis ſublimiter extenditur ſuper omnia quæ ſubter ſunt. Quod cum hic viuerent, non ita ſublimiter extentum erat. Nondum ſicut pellem cœlum extenderas,

Eſa. 34. Apo. 6. Pſal. 103. Gene. 3. Pſal. 103.

noud

dilatraueras.
nondum mortis corum famam vſquequaque
videamus domine θdomineθ cœlos opera digitorum tuo-
rum,diſſerens oculis noſtris nubilum quo ſubtexiſti cos.
Iſti eſt teſtimonium tuum,ſapientiam præſtans paruulis. *pſal.18.*
Perfice deus meus laudem tuam ex ore infantium & la- *Pſal.8.*
ctentium. Neque enim nouimus alios libros, ita deſtruen
tes ſuperbiam,ita deſtruentes inimicum & defenſorem,re
ſiſtentem reconciliationi tuæ defendendo peccata ſua.
Non noui domine non noui alia tam caſta eloquia,quę ſic
mihi perſuaderent confeſsionem , & lenirent ceruicem
meam iugo tuo,& inuitarent colere te gratis Intelligam
ea pater bone,da mihi hæc ſubterpoſito,quia ſubterpoſi-
tis ſolidaſti ea. Sunt aliæ aquæ,quæ ſuper hoc firmamen-
tum,credo immortales,& à terrena corruptione ſecretæ:
Laudent nomen tuum,laudent te ſupercæleſtes populi an
gelorum tuorum,qui non opus habent ſuſcipere†firmamẽ *† ſuſpicere*
tum hoc & legendo cognoſcere verbum tuum. Vident e- *Matth.18.*
nim faciem tuam ſemper,& ibi legunt ſine ſyllabis tempo
rum quid velit æterna voluntas tua. Legunt,eligunt & di-
ligunt:ſemper legunt, & nunquam præterit quod legunt.
Eligendo enim & diligendo legunt ipſam incommutabi-
litatem conſilij tui. Non clauditur codex eorum,nec pli-
cabitur liber eorum , quia tuipſe illis hoc es , & es in æ-
ternum,quia ſuper hoc firmamentum ordinaſti eos, quod
firmaſti ſuper infirmitatem inferiorum populorum , vbi
ſuſciperent*†& cognoſcerent miſericordiam tuam. tem- *†*al ſuſpi*
poraliter enuncientiam te qui feciſti tempora. In cœlo e- *cerent.*
nim domine miſericordia tua, & veritas tua vſque ad nu- *Pſal.35.*
bes. Tranſeunt nubes,cælum autem manet. Tranſeunt
prædicatores verbi tui ex hac vita in aliam vitam, ſcriptu
ra vero tua vſque in finem ſeculi ſuper populos extendi-
tur. Sed & cœlum & terra tranſibunt, ſermones autem tui *Matt.24.*
non tranſibunt:Quoniam & pellis plicabitur , & fœnum *Eſa.40.*
ſuper quod extendebatur,cum claritate ſua præteriet,ver-
bum autem tuum manet in æternum:quod nunc in æni-
gmate nubium & per ſpeculum cœli non ſicuti eſt apparet *1.corin.13.*
nobis : quia & nos quamuis filio tuo dilecti ſimus , nondũ
apparuit quod erimus. Accendit†per retia carnis,& blan- *† Attendit*
ditus eſt,& inflammauit,& currimus poſt odorem eius. *1.Ioan.3.*
Sed cùm apparuerit,ſimiles ei erimus , quoniã videbimus *Cant.1.*
cum

eum ſicuti eſt. O Sicut eſt O domine videre noſtrum, quod nondum eſt, da nobis.

Deus immutabilis. Cap. xvj.

NAm ſicut omnino tu es, tu ſcis ſolus qui es incommutabiliter, & ſcis incommutabiliter, & vis incommutabiliter. Et eſſentia tua ſcit & vult incommutabiliter, & ſcientia tua eſt & vult incommutabiliter, & voluntas tua eſt & ſcit incommutabiliter. Nec videtur iuſtum eſſe coram te, vt quemadmodum ſe ſcit lumen incommutabile, ita ſciatur ab illuminato commutabili. *Pſal. 142.* Ideoque anima mea ſicut terra ſine aqua tibi: quia ſicut ſe illuminare de ſe non poteſt, ita ſe ſatiare de ſe non poteſt. *Pſal. 35.* Sic enim apud te fons vitæ quo modo in lumine tuo videbimus lumen

Quid arida, quid mare. Cap. xvij.

QVis congregauit amaricantes in ſocietatem vnam? Idem nanque illis finis eſt temporalis & terrenæ fœlicitatis, propter quam faciunt omnia: quamuis innumerabili varietate curarum fluctuent. Quis domine, niſi tu qui dixiſti, vt congregarentur aquæ in congregationem vnam, & appareret arida ſitiens tibi? *Gene. 1.* Quoniam tuum eſt & mare, & tu feciſti illud, & aridam terram manus tuę formauerunt: *Pſal. 94.* Neque enim amaritudo voluntatum, ſed cõgregatio aquarum vocatur mare. Tu enim coerces etiam malas cupiditates animarum, & figis limites quouſq; progredi ſinantur, atque vt in ſe comminuantur fluctus earũ, atque ita facis mare ordine imperij tui ſuper omnia. *Iob. 38.* At animas ſitientes tibi, & apparentes tibi alio fine diſtinctas è ſocietate maris, occulto & dulci fonte irrigas, vt & terra det fructum ſuum, & te iubente domino deo ſuo germinet anima noſtra opera miſericordiæ, ſecundum genus diligens proximum in ſubſidiis neceſsitatum carnalium, habẽs in ſe ſemen ſecundum ſimilitudinem: quoniam ex noſtra infirmitate compatimur ad ſubueniendum indigentibus, ſimiliter opitulantes quemadmodum nobis vellemus opem ferri, ſi eodem modo indigeremus, non tantum in facilibus, tãquam in herba ſeminali, ſed etiam in protectione adiutorij forti robore, ſicut lignum fructiferum, id eſt, beneficium ad eripiendum eum, qui iniuriam patitur, de manu potentis, & præbendo protectionis vmbraculum valido robore iuſti iudicij.

Ita

ITa domine, ita oro te, oriatur ſicuti facis, ſicuti das hilaritatem & facultatem, oriatur de terra veritas, & iuſtitia de cœlo reſpiciat: & fiant in firmamento luminaria. Frangamus eſurienti panem noſtrum, & egenum ſine tecto inducamus in domum noſtram. Nudum veſtiamus, & domeſticos ſeminis noſtri non deſpiciamus. Quibus in terra nati fructibus, vide quia bonum eſt: & erumpat temporanea lux noſtra, & de iſta inferiori fruge actionis in delicias contemplationis verbum vitæ ſuperius obtinentes, appareamus ſicut luminaria in mundo cohærentes firmamento ſcripturæ tuæ. Ibi enim nobiſcum diſputas, vt diuidamus inter intelligibilia & ſenſibilia, tanquam inter dié & noctem, vel inter animas alias intelligibilibus, alias ſenſibilibus deditas: vt iam non tu ſolus in abdito diiudicationis tuæ, ſi ut antequam fieret firmamentum diuidas inter lucem & tenebras, ſed etiam ſpiritales tui in eodem firmamento poſiti atque diſtincti, manifeſtata per orbem gratia tua luceant ſuper terram, & diuidant inter diem & noctem, & ſignificent tempora: quia vetera tranſierunt, ecce facta ſunt noua, & quia proprior eſt noſtra ſalus quàm cùm credidimus, & quia nox præceſsit, dies autem appropinquauit? & quia benedices coronam anni tui, mittens operarios in meſſem tuam, in qua ſeminanda alij laborauerunt, mittens etiam in aliam ſementem, cuius meſsis in fine eſt: Ita das vota optanti, & benedicis annos iuſti: tu autem idem ipſe es, & in annis tuis qui non deficient, horreũ præparas annis trãſeuntibus. Aeterno quippe conſilio propriis temporibus bona cœleſtia das ſuper terram. Quoniã quidem alij datur per ſpiritum ſermo ſapientiæ tanquam luminare maius, propter eos qui perſpicuæ veritatis luce delectantur tanquam in principio diei: alij autem ſermo ſcientiæ ſecundum eũdem ſpiritũ tãquã luminare minus alij fides, alij donatio curationũ, alij operationes virtutũ, alij prophetia, alij diiudicatio ſpiritum alij genera linguarum, & hæc omnia tãquã ſtellæ. Omnia enim hæc operatur vnus atq; idé ſpiritus diuidés propria vnicuiq; prout vult, & faciés apparere ſydera in manifeſtatione ad vtilitaté. Sermo auté ſciétiæ, qua continentur omnia ſacramenta, quę variãtur téporibus tãquã luna, & cęterę noticię donorum, quæ deinceps tanquam ſtellæ commemoratæ ſunt, quan

Orat vt oriatur de terra veritas, & iuſticia de cœlo reſpiciat.

Ca. xviij.

2. Pet. 1.

1. Corin 5.

Roma. 13.

Pſal. 64.

Matth. 9.

Ioan. 4.

Pſal. 101.

1. Cor. 12.

Luminare maius.

Luminare minus.

quantum differunt ab illo candore ſapientiæ, quo gaudet prædictus dies, tantum in principio noctis ſunt. His enim ſunt neceſſaria, quibus ille prudẽtiſsimus ſeruus tuus non potuit loqui, quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus, ille
1.corin.3. qui ſapientiam loquitur inter perfectos. Animalis autem
1.cor.2. homo tãquam paruulus in Chriſto lactíſque potator, donec roboretur ad ſolidum cibum, & aciem firmet ad ſolis aſpectum, non habeat deſertam noctem ſuam, ſed luce lunæ ſtellarúmque contentus ſit. Hæc nobiſcum diſputas ſapientiſsime deus noſter in libro tuo firmamento tuo, vt diſcernamus omnia contẽplatione mirabili, quamuis adhuc in ſignis, & in temporibus, & in diebus, & in annis.

Pectus purgandum vitiis, quo capax ſit virtutum.
Cap. xix.

SEd prius lauamini, mundi eſtote, auferte nequiciam ab animis veſtris, atque à conſpectu oculorum meorum, vt appareat arida. Diſcite bonum facere, iudicate pupillo, & iuſtificate viduam, vt germinet terra herbã pabuli & lignum fructiferum, & venite diſputemus, dicit dominus, vt fiant luminaria in firmamento cœli, & luceãt ſuper terram. Quærebat diues ille à magiſtro bono, quid faceret vt vitam æternam conſequeretur. Dicat ei magiſter bonus, quem putabat hominem, & nihil amplius. Bonus eſt autem, quia deus eſt: dicat ei vt ſi vult venire ad vitam, ſeruet mandata. Separet à ſe amaritudinem maliciæ atque nequiciæ: non occidat, non mœchetur, non furetur, non falſum teſtimonium dicat, vt appareat arida: & germinet honorem patris & matris, & dilectionem proximi. Fecit, inquit, hæc omnia. Vnde ergo tantæ ſpinæ, ſi terra fructifera eſt? Vade extirpa ſyluoſa dumeta auariciç vnde quç poſsides, & implere frugibus dãdo pauperibus, & habebis theſaurum in cœlis, & ſequere dominum, ſi vis eſſe perfectus, eis ſociatus, inter quos loquitur ſapientiam ille qui nouit qui diſtribuat diei & nocti, vt noris & tu, vt fiant & tibi luminaria in firmamento cœli. Quod non fiet, niſi fuerit illic cor tuum: quod item non fiet, niſi fuerit illic the-
Matth.6. ſaurus tuus, ſicut audiſti à magiſtro bono. Sed contriſtata eſt terra ſterilis, & ſpinæ ſuffocauerunt verbum. Vos au-
Matth. 3. 1. Petri 2. tem genus electum, infirma mundi, qui dimiſiſtis omnia vt ſequerimini dominum, ite poſt eum, & confundi-
Pſal. 18. te fortia: ite poſt eum, & confundite fortia: te poſt eum ſpecioſi pedes, & lucete in firmamento, vt cœli enarrent gloriam

gloriam eius, diuidentes inter lucem perfectorum, ſed nondum ſicut angelorum: & tenebras paruulorũ, ſed non deſperatorum: *lucete ſuper omnem terram, & dies ſole candens, eructet diei verbum ſapientiæ: & nox luna lucens, annunciet nocti verbum ſcientiæ. Luna ſtellæ nocti lucent, ſed nox non obſcurat eas: quoniam illæ illuminant eam pro modulo eius. Ecce enim tanquam deo dicente, fiant luminaria in firmamento cæli, factus eſt ſubito de cælo ſonus, quaſi ferretur flatus vehemens, & viſæ ſunt linguæ diuiſæ quaſi ignis, qui & inſedit ſuper vnumquenque illorum: & facta ſunt luminaria in firmamento cæli, verbum vitæ habentia. Vbique diſcurrite ignes ſancti, ignes decori Vos enim eſtis lumen mũdi, nec eſtis ſub modio. Exaltatus eſt cui adhæſiſtis, & exaltauit vos. Diſcurrite & innoteſcite omnibus gentibus.

*al. deſpectorum.

Actio. 2.

Matth. 5.

CONcipiat & mare, & pariat opera veſtra, & producant aquæ reptilia animarum viuarum. Separantes enim precioſum à vili, facti eſtis os dei, per quod diceret. Producant aquæ non animam viuam, quam terra producit, ſed reptilia animarum viuarum, & volatilia volantia ſuper terram. Repſerunt enim ſacramẽta tua deus per opera ſeruorum ſanctorum tuorum inter medios fluctus tentationum ſeculi, ad imbuẽdas gentes nomini tuo, in baptiſmo tuo. Et inter hæc facta ſunt magna mirabilia tanquam cete grandia, & voces nunciorum tuorum volitantes ſuper terram iuxta firmamentum libri tui, prępoſito illo ſibi ad authoritatem, ſub quo volitarent quocunque irent. Neque enim ſunt loquelæ neq; ſermones, quorum non audiantur voces eorum, quando in omnẽ terram exiit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum: quoniam tu domine benedicẽdo multiplicaſti hæc. Nunquid mentior aut mixtione miſceo, neq; diſtinguo lucidas cognitiones harũ rerum in firmamento cæli, & opera corporalia in vndoſo mari, & ſub firmamento cæli? Quarum enim rerum noticiæ ſunt ſolidæ, & terminatæ ſine incrementis generationum, tanquam lumina ſapientię & ſcientiæ earumdem rerum ſunt operationes corporales multæ ac variæ, & aliud ex alio creſcendo multiplicatur in benedictione tua deus: qui conſolatus es faſtidia ſenſuum mortalium, vt in cognitione animi res vna multis modis per

Creatio ſpiritalium virtutum. cap. xx.

Pſalm. 18.

corporis motiones figuretur atq; dicatur: aquæ produxerunt hæc, ſed in verbo tuo neceſsitates alienatorũ ab æternitate veritatis tuæ populorum produxerunt hæc, ſed in euangelio tuo, quoniam ipſæ aquæ iſta eiecerunt, quarum amarus lãguor fuit cauſa, vt in tuo verbo iſta procederent. Et pulchra ſunt omnia faciente te, & ecce tu inenarrabiliter pulchrior qui feciſti omnia: à quo ſi non eſſet lapſus Adam, non diffunderetur ex vtero eius ſalſugo maris, genus humanũ profunde curioſum & procelloſe tumidum, & inſtabiliter fluidum: atque ita nõ opus eſſet, vt in aquis multis corporaliter & ſenſibiliter operarentur diſpenſatores tui myſtica facta & dicta. Sic enim nunc mihi occurrerunt reptilia & volatilia, quibus imbuti & initiati homines corporalibus ſacramentis ſubditi, non vltra proficerent, niſi ſpiritaliter viueſceret anima gradu alio, & poſt initij verbum in conſummationem reſpiceret.

Allegorica interpretatio auiũ et piſcium et cæterorum animãtiũ. *Cap. xxj.*

AC per hoc in verbo tuo non maris profunditas, ſed ab aquarum amaritudine terra diſcreta eiicit, non reptilia animarum viuarũ & volatilia, ſed animam viuam. Neque enim iam opus habet baptiſmo quo gentibus opus eſt, ſicut opus habebat cũ aquis tegeretur. Non enim intratur aliter in regnum cælorum ex illo quo inſtituiſti, vt ſic intretur: nec magnalia quærit mirabilium quibus fiat fides. Neque enim niſi ſigna & prodigia viderit, *Ioan. 4.* non credit, cum iam diſtincta ſit terra fidelis ab aquis maris infidelitate amaris, & linguæ in ſigno: ſunt non fidelibus, ſed infidelibus. *1. Cor. 14.* Nec iſto igitur genere volatili, quod verbo tuo produxerunt aquæ, opus habet terra, quam fundaſti ſuper aquas. Immitte in eam verbum tuum per nuncios tuos. Opera enim eorum narramus, ſed tu es qui operaris in eis, vt operentur animam viuam. Terra producit eam, quia terra cauſa eſt, vt hæc agant in ea: ſicut mare fuit cauſa vt agerent reptilia animarum viuarum, & volatilia ſub firmamento cæli, quibus iam terra non indiget: quamuis piſcem manducet leuatum de profundo in ea menſa *Lucæ 24.* quam paraſti in conſpectu credentium. Ideo enim de profundo leuatus eſt, vt alat aridam, & auis marina progenies, ſed tamen ſuper terram multiplicatur. Primarum enim vocum euangelizantium infidelitas hominum cauſa extitit, ſed & fideles exhortantur, & benedicuntur ab eis

multi

multipliciter de die in diem. At vero anima viua de terra ſumpſit exordium, quia non prodeſt iam niſi fidelibus continere ſe ab amore huius ſeculi, vt anima eorum tibi viuat, quæ mortua erat in deliciis viuens, deliciis domine mortiferis: nam tu puri cordis vitales deliciæ. Operentur ergo iam in terra miniſtri tui, non ſicut in aquis infidelitatis annunciando & loquendo per miracula & ſacramenta & voces myſticas, vbi intenta ſit ignorantia mater admirationis in timore occultorum ſignorũ. Talis enim eſt introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui, dum abſcondunt ſe à facie tua, & fiunt abyſſus: ſed operentur etiam ſicut in arida diſcreta à gurgitibus abyſsi, & ſint forma fidelibus viuendo coram eis, & excitando ad imitationem. Si enim non tantum ad audiendum verbum, ſed etiam ad faciendum audiũt: Quærite dominum, & viuet anima veſtra, vt producat terra animam viuentem. Nolite conformari huic ſeculo, continete vos ab eo. Euitando viuit anima, quæ appetendo moritur. Continete vos ab immani feritate ſuperbiæ, ab inerti voluptate luxuriæ, & à fallaci nomine ſcientiæ, vt ſint beſtiæ manſuetæ, & pecora edomita, & innoxij ſerpentes. Motus enim animæ ſunt iſti in allegoria, ſed faſtus elationis, & delectatio libidinis, & venenum curioſitatis motus ſunt animæ morituræ: quia non ita moritur, vt omni motu careat, quoniam diſcedendo à fonte vitæ, moritur, atque ita ſuſcipitur à prętereunte ſeculo, & conformatur ei. Verbum autem tuum deus fons vitæ æternæ eſt, & non præterit: ideoque in verbo tuo cohibetur ille diſceſſus, dum dicitur nobis: Nolite conformari huic ſeculo, vt producat terra in fonte vitæ animam viuentem, in verbo tuo per Euangeliſtas tuos animam continentem, imitando imitatores Chriſti tui. Hoc eſt enim ſecundum genus, quoniam æmulatio viri ab amico eſt. Eſtote, inquit, ſicut ego: quia & ego ſicut vos. Ita erunt in anima viua beſtiæ bonæ in manſuetudinę actionis. Mandaſti enim, dicens: In manſuetudine opera tua perfice, & ab omni homine diligeris. Et pecora bona neque ſi manducauerint, abundantia: neque ſi non manducauerint, egentia: & ſerpentes boni, non pernicioſi ad nocendum, ſed aſtuti ad cauendum, & tantum explorantes temporalem naturam, quantum ſufficit, vt

1. Tim. 5. *Geneſ. 3.* *Pſalm. 68.* *Roma. 12.* *Galat. 4.* *Eccleſ. 3.* *Rom. 8.*

per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciatur æternitas. Seruiunt enim rationi hæc animalia, cum à progreſſu mortifero cohibita viuunt & bona ſunt.

Renaſcentia ſpiritus cap. xxij. ECce enim domine deus noſter creator noſter, cum cohibitæ fuerint affectiones ab amore ſeculi, quibus moriebamur male viuēdo, & cœperit eſſe anima viuens bene viuendo, completúmque fuerit verbum tuum, quod per Apoſtolum tuum dixiſti: Nolite conformari huic ſeculo: *Rom. 12.* conſequitur & illud quod adiunxiſti ſtatim, & dixiſti: Sed reformamini in nouitate mentis veſtræ: non iam ſecundum genus tanquam imitantes præcedentem proximum, nec ex hominis melioris authoritate viuentes. Neque enim dixiſti: Fiat homo ſecundum genus, ſed: Faciamus *Geneſ. 1.* hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram: vt nos *Rom. 12.* probemus quæ ſit voluntas tua. Ad hoc enim ille diſpen- *1. Cor. 4.* ſator tuus generans per euangelium filios, ne ſemper par- *1. Theſ. 2.* uulos haberet, quos lacte nutriret, & tanquam nutrix fo- *Rom. 12.* ueret. Reformamini, inquit, in nouitate mentis veſtræ, ad probandum quæ ſit voluntas dei, quòd bonum, & beneplacitum & perfectum. Ideoque non dicis: Fiat homo, ſed: faciamus hominem. Nec dicis, ſecundum genus, ſed: ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Mente quippe renouatus, & conſpiciens intellectu veritatem tuam, homine demonſtratore non indiget, vt ſuum genus imitetur: ſed demonſtrante te probat ipſe quæ ſit voluntas tua, quod bonum & beneplacitum & perfectum: & facis eum iam capacem videre trinitatem vnitatis, & vnitatem trinitatis. Ideoque pluraliter dicto: Faciamus hominem: ſingulariter tamen infertur, Et fecit deus hominem, & pluraliter dicto. Ad imaginem noſtram: ſingulariter tamen infer- *Coloſſ. 3.* tur, Ad imaginem dei. Ita homo renouatur in agnitio- *1. Corin. 2.* nem dei ſecundum imaginem eius qui creauit eum: & ſpiritalis effectus iudicat omnia, quæ vtique iudicanda ſunt, ipſe autem à nemine iudicatur.

Christian' de quibus iudicet. Ca. xxiij. QVod autem iudicat omnia, hoc eſt, quod habet poteſtatem piſcium maris, & volatilium cæli, & omnium pecorum & ferarum, & omnis terrę, & omnium repentium quæ repunt ſuper terram. Hoc enim agit *1. corin. 2.* per mentis intellectum, per quem percipit quæ ſunt ſpiri- *Pſal. 48.* tus dei. Alioqui homo in honore poſitus, non intellexit: compa

comparatus eſt iumentis inſenſatis, & ſimilis factus eſt
illis. Ergo in Eccleſia tua deus noſter, ſecundum gratiam
tuam quam dediſti ei, quoniam tuum ſumus figmentum
creati in operibus bonis, non ſolum qui ſpiritaliter præ- *Epheſ. 2.*
ſunt, ſed etiam ij qui ſpiritaliter ſubdūtur eis qui præſunt.
Maſculum enim & fœminam feciſti hominē, hoc modo *Geneſ. 1.*
in gratia tua ſpiritali, vbi ſecundum ſexum corporis non
eſt maſculus & fœmina, quia neque Iudæus, neque Græ-
cus, neque ſeruus, neque liber. Spiritales ergo, ſiue qui
præſunt, ſiue qui obtemperant, ſpiritaliter iudicant: non *Gala. 3.*
de cognitionibus ſpiritalibus, quæ lucent in firmamento.
Non enim oportet de tam ſublimi authoritate iudicare, *1. Corin. 2.*
neque de ipſo libro tuo, etiā ſi quid ibi nō lucet, quoniam
ſubmittimus ei noſtrum intellectum, certúmq; habemus,
etiam quod clauſum eſt aſpectibus noſtris, recte veraciter-
que dictum eſſe. Sic enim homo licet iam ſpiritalis & re-
nouatus in agnitionem dei, ſecundum imaginem eius qui *Coloſſ. 3.*
creauit eum, factor tamen legis debet eſſe, nō iudex. Neq; *Iacobi. 4.*
de illa diſtinctione iudicat ſpiritalium videlicet atq; car- *1. Corin. 2.*
nalium hominum, qui tuis deus noſter oculis noti ſunt, &
nullis adhuc nobis apparuerunt operibus, vt ex fructibus *Matth. 7.*
eorum cognoſcamus eos: ſed tu domine iam ſcis eos, &
diuiſiſti & vocaſti in occulto, antequam fieret firmamen-
tum. Neq; de turbidis huius ſeculi populis tanquam ſpiri
talis homo diiudicat. Quid enim ei de iis quæ† foris ſunt *† qui.*
iudicare, ignoranti quis inde venturus ſit in dulcedinem *1. Corin. 5.*
gratiæ tuæ, & quis in perpetua impietatis amaritudine re-
manſurus? Ideoq; homo quem feciſti ad imaginem tuam,
non accepit poteſtatem luminarium cœli, neq; ipſius oc-
culti cæli, neque diei & noctis, quæ ante cæli conſtitutio-
nem vocaſti, neq; congregationis aquarum quod eſt mare:
ſed accepit poteſtatem piſcium maris, & volatilium cæli,
& omnium pecorū, & omnis terræ, & omnium reptilium
quæ repunt ſuper terram. Iudicat enim & approbat quod *1. Corin. 2*
recte, improbat autem quod perperam inuenerit: ſiue in
ea ſolennitate ſacramentorum, quibus initiantur, quos
perueſtigat in aquis multis miſericordia tua: ſiue in ea, qua
ille piſcis exhibetur, quem leuatum de profundo terra pia
comedit, ſiue in verborum ſignis vocibúſq; ſubiectis au-
thoritati libri tui tanquam ſub firmamento volitantibus,

interpretando, exponendo, diſſerendo, diſputando, benedicendo, atque inuocando te ore erumpentibus atque ſonantibus ſignis, vt reſpondeat populus, amē. Quibus omnibus vocibus corporaliter enunciandis, cauſa eſt abyſſus ſeculi, & cæcitas carnis, quę cogitata nō poſſunt videri, vt opus ſit inſtrepere in auribus: Ita quāuis multiplicentur volatilia ſuper terram, ex aquis tamen originem ducunt. Iudicat etiam ſpiritalis approbando quod rectum, improbādo autem quod perperam inuenerit in operibus moribúſque fidelium & eleemoſynis tanquam terra fructifera, & de anima viua manſuefactis affectionibus, in caſtitate, in ieiuniis, in cogitationibus piis, de iis quæ per ſenſum corporis percipiuntur. De his enim iudicare nunc dicitur, in quibus & poteſtatem corrigendi habet.

Quare deus benedixerit homini piſcibus et volatilib⁹, et nō aliis creaturis. ca. xxiiij.

SEd quid eſt hoc, & quale myſterium eſt? Ecce benedicis homines ô domine, vt creſcant & multiplicentur, & impleant terram. Nihil ne nobis ex hoc innuis, vt intelligamus aliquid? Cur non ita benedixeris lucem quā vocaſti diem, nec firmamentum cæli, nec luminaria, nec ſydera, nec terram, nec mare? Dicerem te Deus noſter, qui nos ad imaginem tuam creaſti, dicerem te hoc donum benedictionis homini proprie voluiſſe largiri, niſi hoc modo benedixiſſes piſces & cetos, vt creſcerent & multiplicarentur, vt implerent aquas maris, & volatilia multiplicarentur ſuper terram. Item dicerem ad ea rerum genera pertinere benedictionē hanc, quæ gignendo ex ſemetipſis propagātur, ſi eam reperirem in arbuſtis & fructeris & in pecoribus terræ. Nunc autem nec herbis & lignis dictum eſt, nec beſtiis & ſerpentibus, creſcite & multiplicamini, cùm hæc quoque omnia ſicut piſces & aues & homines gignendo augeantur, genúſque cuſtodiant. Quid igitur dicā lumen meum veritas, quia vacat hoc, quia inaniter ita dictum eſt? Nequaquā pater pietatis, abſit vt hoc dicat ſeruus verbi tui. Et ſi ego non intelligo quid hoc eloquio ſignifices, vtantur eo melius meliores, id eſt, intelligentiores quàm ego ſum, vnicuique quantum ſapere dediſti Deus meus. Placeat autem & confeſsio mea corā oculis tuis qua tibi confiteor credere me domine nō incaſſum te ita locutum eſſe, neque ſilebo quod mihi lectionis huius occaſio ſugge

ſuggerit. Verum eſt enim, nec video quid impediat, ita me ſentire dicta figurata librorum tuorum. Noui enim multipliciter ſignificari per corpus, quod vno modo mente intelligitur, & multipliciter mente intelligi, quod vno modo per corpus ſignificatur. Ecce ſimplex dilectio Dei & proximi, quàm multiplicibus ſacramentis & innumerabilibus linguis, & in vnaquaque lingua innumerabilibus locutionum modis corporaliter enunciatur, ita creſcunt & multiplicantur fœtus aquarum. Attende iterum quiſquis hæc legis. Ecce quod vno modo ſcriptura offert,* & vox perſonat: In principio fecit Deus cælum & terram, nónne multipliciter intelligitur, non errorum fallacia, ſed verarum intelligentiarum generibus: ita creſcunt & multiplicantur fœtus hominum. Itaque ſi naturas ipſas rerum nõ allegorice, ſed proprie cogitemus, ad omnia quæ de ſeminibus gignuntur, conuenit verbum, Creſcite & multiplicamini. Si autem figuratè poſita iſta tractemus, quod potius arbitror intendiſſe ſcripturam, quæ vtique non ſuperuacue ſolis aquatilium & hominum fœtibus iſtam benedictionem attribuit, inuenimus quidem multitudines & in creaturis ſpiritalibus atque corporalibus, tanquam in cœlo & in terra: & in animis iuſtis & iniquis tanquam in luce & tenebris: & in ſanctis authoribus, per quos lex miniſtrata eſt, tanquam in firmamento, quod ſolidatum eſt inter aquam & aquam: & in ſocietate amaricãtium populorum, tanquã in mari: & in ſtudio animarum piarum tanquam in arida: & in operibus miſericordiæ ſecundum præſentem vitam, tanquam in herbis ſeminalibus & lignis fructiferis: & in ſpiritalibus donis manifeſtatis ad vtilitatem, ſicut in luminaribus cæli: & in affectibus formatis ad téperantiam tanquã in anima viua. In his omnibus nãciſcimur multitudines, & vbertates, & incrementa. Sed quod ita creſcat & multiplicetur, vt vna res multis modis enuncietur, & vna enunciatio multis modis intelligatur, non inuenimus niſi in ſignis corporaliter editis, & rebus intelligibiliter excogitatis. Signa corporaliter edita, generationes aquarum propter neceſſarias cauſas carnalis profunditatis: res autẽ intelligibiliter excogitatas generationes humanas, propter rationis fœcunditatem intelligimus. Et ideo credimus vtrique horum generi dictum eſſe abs

*al. Affert.

Gene. 1.

te domine, Creſcite & multiplicamini. In hac enim benedictione conceſſam nobis à te poteſtatem & facultatem accipio, & multis modis enunciare quod vno modo intellectum tenuerimus, & multis modis intelligere, quod obſcurè vno modo enunciatum legerimus. Sic implentur aquæ maris, quæ non mouentur, niſi à variis ſignificationibus: ſic & fœtibus humanis impletur & terra, cuius ariditas apparet in ſtudio, & dominatur ei ratio.

Fru. terræ allegoricè ſunt officia pietatis. *cap. xxv.* *Pſal. 115.* *Ioan. 8.*

VOlo etiam dicere domine Deus meus, quòd me cõſequens tua ſcriptura commonet, & dicam nec verebor. Verum enim dicam te mihi inſpirante, quod ex eis verbis voluiſti, vt dicerem. Neque enim alio præter te inſpirante credo me verum dicere, cùm tu ſis veritas: omnis autem homo mendax. Et ideo qui loquitur mendacium, de ſuo loquitur. Ergo vt verum loquar: Ecce dediſti nobis in eſcam omne fœnum ſatiuum, ſeminans ſemen, quod eſt ſuper omnem terram, & omne lignum, quod habet in ſe fructũ ſeminis ſatiui. Nec nobis ſolis, ſed & omnibus auibus cæli & beſtiis terræ atq; ſerpentibus: piſcibus autẽ & cetis magnis non dediſti hæc. Dicebamus enim eis fructibus terræ ſignificari, & in allegoria figurari opera miſericordiæ, quæ huius vitæ neceſsitatibus exhibentur ex terra fructifera. Talis terra erat pius Oneſiphorus, cuius domui dediſti miſericordiam, qui † frequenter Paulum tuum refrigerauit, & catenã eius nõ erubuit. Hoc fecerunt & fratres, & tali fruge fructificauerunt, qui quod ei deerat, ſuppleuerunt ex Macedonia. Quo modo autem dolet quædam ligna, quæ fructum ei debitum non dederunt, vbi ait: In prima mea defenſione nemo mihi affuit, ſed omnes me dereliquerũt, nõ illis imputetur? Iſta enim debentur eis qui miniſtrant doctrinam rationalem per intelligentias diuinorum myſteriorum, & ita eis debentur tanquam hominibus. Debentur autem eis ſicut animę viuæ præbentibus ſe ad imitandum in omni continentia. Itẽ debentur eis tanquam volatilibus propter benedictiones eorum, quæ multiplicantur ſuper omnem terram, quoniam in omnem terram exiuit ſonus eorum.

2. Timo. 1. *† quia.* *2. Cor. 2.* *2. Timo 4.* *Pſalm. 18.*

Voluptas et vtilitas

PAſcuntur autem his eſcis qui lætantur eis, nec illi lętantur eis, quorum deus venter eſt. Neque enim & in illis qui

qui præbent iſta ea quæ dant fructus eſt, ſed quo animo *ex beneſ.*
dant. Itaque ille qui Deo ſeruiebat, non ſuo ventri, video *eis in pro-*
planè vnde gaudeat, video & congratulor ei valde. Accepe *ximũ col-*
rat enim à Philippenſibus, quæ per Epaphroditum miſe- *lato.*
rant, ſed tamen vnde gaudeat video. Vnde autem gaudet, *Ca. xxvi.*
inde paſcitur, quia in veritate loquẽs, Gauiſus ſum, inquit, *Philip. 4.*
magnificè in domino, quia tandem aliquando repullula
ſtis ſapere pro me, in quo & ſapiebatis, tædium autem ha-
buiſtis. Iſti autem † diuturno tædio marcuerant, & quaſi *† ergo.*
exaruerant ab iſto fructu boni operis: & gaudet eis, quia
repullularunt, non ſibi quia eius indigentiæ ſubuenerunt.
Ideo ſecutus ait: Non quod deſit aliquid dico, Ego enim
didici in quibus ſum, ſufficiens eſſe: ſcio & minus habere,
ſcio & abundare, in omnibus & in omnia imbutus ſum, &
ſatiari & eſurire & abundare & penuriam pati: omnia poſ
ſum in eo qui me confortat. Ergo in omnibus gaudes ô
Paule magne. Vnde gaudes, vnde paſceris homo renouate *Coloſ. 3.*
in agnitionem Dei ſecundum imaginem eius qui creauit
te, & anima viua tanta continentia, & lingua volatilis lo-
quens myſteria? Talibus quippe animantibus eſca iſta de-
betur. Quid eſt quod te paſcit? Lætitia. Quod ſequitur au- *Philip. 4.*
diamus. Veruntamen, inquit, bene feciſtis, communican-
tes tribulationi meæ. Hinc gaudet, hinc paſcitur: quia illi
bene fecerunt, non quia eius anguſtia relaxata eſt, qui di-
cit tibi, In tribulatione dilataſti mihi: quia & abundare &
penuriam pati nouit in te qui confortas eum. Scitis enim, *Phil. 4.*
inquit, & vos Philippenſes, quoniam in principio Euan-
gelij, cùm ex Macedonia ſum profectus, nulla mihi Ec-
cleſia communicauit in ratione dati & accepti niſi vos ſo-
li: quia & Theſſalonicam & ſemel & iterum vſibus meis
miſiſtis. Ad hæc bona opera eos rediiſſe nunc gaudet, &
repullulaſſe lætatur tanquam reuireſcente fertilitate agri.
Nunquid propter vſus ſuos: quia dixit vſibus meis miſi-
ſtis? Nunquid propterea gaudet? Non propterea. Et hoc
vnde ſcimus? Quoniam ipſe ſequitur dicens? Non quia
quæro datum, ſed requiro fructum abundantem. Didici à
te Deus meus inter datum & fructum diſcernere. Datum
eſt res ipſa quam dat qui impertitur hæc neceſſaria, veluti
eſt nummus, cibus, potus, veſtimentum, tectum, adiuto-
rium. Fructus autem bona & recta voluntas datoris eſt.

Non enim ait magiſter bonus: Qui ſuſceperit prophetam, tantum: ſed addidit in nomine prophetæ. Neque ait tantum: Qui ſuſceperit iuſtum: ſed addidit, in nomine iuſti. Ita quippe ille mercedem prophetæ, iſte mercedem iuſti accipiet. Nec ſolum ait: Qui calicem aquæ frigidæ potum dederit vni ex minimis meis: ſed addidit, tantum in nomine diſcipuli. Et ſic adiunxit: Amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam. Datum eſt ſuſcipere prophetam, ſuſcipere iuſtum, porrigere calicem aquæ frigidæ diſcipulo: fructus autem, in nomine prophetæ, in nomine iuſti, in nomine diſcipuli hoc facere. Fructu paſcitur Helias à vidua ſciente quod hominem Dei paſceret, & propter hoc paſceret. Per coruum autem dato paſcebatur. Nec interior Helias, ſed exterior paſcebatur, qui poſſet etiam talis cibi egeſtate corrumpi.

Matth. 10

3. Reg. 17.

Quid per piſces & cetos ſignificetur. Ca. xxvj.

IDeoque dicam quod verum eſt coram te domine, cùm homines idiotæ atque infideles, quibus initiandis atq; lucrandis neceſſaria ſunt ſacramenta initiorum, & magnalia miraculorum, quæ nomine piſcium & cetorum ſignificari credidimus, ſuſcipiunt corporaliter reficiendos, aut in aliquo præſentis vitæ vſu adiuuandos pueros tuos, cùm id quare faciendum ſit, & quo pertineat ignorent, nec illi iſtos paſcunt, nec iſti ab illis paſcuntur: quia nec illi hæc ſancta & recta voluntate operantur, nec iſti eorum datis vbi fructum nondum vident, lætantur. Inde quippe animus paſcitur, vnde lætatur. Et ideo piſces & ceti nõ veſcuntur eſcis, quas non germinat, niſi iam terra ab amaritudine marinorum fluctuum diſtincta atque diſcreta.

Valde bona, quare poſtremo additum. c. xxviij.

ET vidiſti deus omnia quæ feciſti, & ecce bona valde, quia & nos vidimus ea, & ecce omnia bona valde. In ſingulis generibus operum tuorum, cùm dixiſſes vt fierent & facta eſſent, illud atque illud vidiſti quia bonum eſt. Septies numeraui ſcriptum eſſe te vidiſſe, quia bonum eſt quod feciſti, & hoc octauum eſt, quia vidiſti omnia quę feciſti, & ecce non ſolum bona, ſed etiam valde bona tanquam ſimul omnia. Nam ſingula tantum bona erant, ſimul autem omnia, & bona & valde. Hoc modo dicuntur etiam quæq; pulchra corpora, quia lõge multo pulchrius eſt corpus, quod ex membris [pulchris] omnibus conſtat, quàm ipſa membra ſingula, quorum ordinatiſsimo

conuen

cohuentu complectur vniuerſum, quamuis & illa etiam ſingulatim pulchra ſint.

ET attendi vt inuenirem, vtrum ſepties vel octies videris, quia bona ſunt opera tua cum tibi placuerũt: & in tua viſione non inueni tempora per quæ intelligerem, quod toties videris quæ feciſti: & dixi, O domine nónne iſta ſcriptura tua vera eſt, quoniam tu verax & veritas edidiſti eam? Cur ergo tu mihi dicis non eſſe in tua viſione tempora, & ecce ſcriptura tua mihi dicit per ſingulos dies ea quæ feciſti te vidiſſe, quia bona ſunt? Et cum ea numerarem, inueni quoties. Ad hec tu dicis mihi, quoniam tu es deus meus, & dicis voce forti in aurem interiorem ſeruo tuo perrumpens meam ſurditatem & clamans. O homo nempe quod ſcriptura mea dixit, ego dico. Et tamen illa temporaliter dicit, verbo auté meo ęterno tempus non accidit, quia æquali mecum æternitate conſiſtit. Sic ea quæ vos per ſpiritum meum videtis ego video, ſicut ea quæ vos per ſpiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita cum vos temporaliter ea videtis, non ego temporaliter video: quemadmodum cum vos temporaliter ea dicatis, non ego temporaliter ea dico.

Dei opera bona ſerpe tuo. Cap. xxix.

ET audiui domine deus meus, & elinxi ſtilam dulcedinis ex tua veritate, & intellexi quoniam ſunt quidam quibus diſplicent opera tua bona, & multa eorum dicũt te feciſſe neceſsitate cõpulſum, ſicut fabricas cælorum & cõpoſitiones ſyderũ, & hęc non de tuo, ſed iã fuiſſe alibi creata & aliunde, quæ tu contraheres & compaginares atque cõtexeres, cum de hoſtibus victis mundana mœnia molireris, vt ea conſtructione deuicti, aduerſus te iterum rebellare non poſſent. Alia verò nec feciſſe te, nec omnino compegiſſe, ſicut omnes carnes & minutiſsima quęque animãtia, & quicquid radicibus terram tenet: ſed hoſtilem mentem naturámq; aliam: nec abs te conditam, tibíq; contrariam, in inferioribus mundi locis iſta gignere atque formare. Inſani dicunt hęc, quoniã non per ſpiritum tuum vident opera tua, nec te cognoſcunt in eis.

In eos quibus opera dei diſplicent. Cap. xxx.

QVi autem per ſpiritum tuum vidẽt ea, tu vides in eis. Ergo cum vident quia bona ſunt, tu vides quia bona ſunt: & quæcunque propter te placent, tu in eis cõplaces: & quæ per ſpiritum tuum placent nobis

Piis idem probantur quæ deo placuit. Ca. xxxi. 1. Corin. 2.

nobis, tibi placent in nobis. Quis enim ſcit hominum quę ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? ſic & quę dei ſunt nemo ſcit niſi ſpiritus dei. Nos autem, inquit non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex deo eſt, vt ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis. Et admoneor vt dicam. Certe nemo ſcit quæ dei ſunt, niſi ſpiritus dei: quo modo ergo ſcimus & nos quæ à deo donata ſunt nobis? Reſpondetur mihi, quoniam quæ per eius ſpiritum

Matt.10. ſcimus, etiam ſic nemo ſcit niſi ſpiritus dei. Sicut enim recte dictum eſt: Non enim vos eſtis qui loquimini, eis qui in ſpiritu dei loquerentur: ſic recte dicitur: Non vos eſtis qui ſcitis, eis qui in dei ſpiritu ſciunt. Nihilominus igitur recte dicitur: Non vos eſtis qui videtis, eis qui in ſpiritu dei vident. Itaq; quicquid in ſpiritu dei vident, quia bonũ eſt, nõ ipſi ſed deus videt quia bonum eſt. Aliud ergo eſt, vt putet quiſq; malũ eſſe quod bonũ eſt, quales ſupradicti ſũt: aliud, vt quod bonum eſt videat homo quia bonũ eſt. Sicut multis tua creatura placet quia bona eſt, quibus tamen non tu places in ea, vnde frui magis ipſa quàm te volunt. Aliud autem, vt cum aliquid videt homo, quia bonum eſt, deus in illo videat quia bonum eſt, vt ſcilicet ille ametur in eo quod fecit, qui non amaretur niſi per ſpiritum [ſanctum]

Roma.5. quem dedit. Quoniam charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis, per quẽ videmus quia bonum eſt quicquid aliquo modo eſt. Ab illo enim eſt, qui non aliquo modo eſt, ſed quod eſt, eſt.

compendio denarrat opera dei. GRatias tibi domine, Videmus cœlum & terram, ſiue corporalem partem ſuperiorem atque inferiorem, ſiue ſpiritalem corporalémque creaturam: atque in ornatu harum partium, quibus cõſtat vel vniuerſa mundi

Ca. xxxij. moles, vel vniuerſa omnino creatura: videmus lucem factã

2. retrat. 6. diuiſámque à tenebris: videmus firmamentum cœli ſiue inter ſpiritales aquas ſuperiores, & corporales inferiores, primariũ corpus mũdi ſuper hoc ſpacium aëris, & quia hoc vocatur cœlũ, per quod vagãtur volatilia cœli inter aquas, quę vaporaliter ei ſuperferuntur, & ſerenis etiã noctibus rorant, & has quæ in terris graues fluitant. Videmus congregatarum aquarum ſpeciẽ per campos maris, & aridam terram vel nudatam vel formatã, vt eſſet viſibilis & compoſita, herbarúmque atque arborum materiem. Videmus

luminaria fulgere deſuper, ſolem ſufficere diei, lunam & ſtellas conſolari noctem, atque his omnibus notari & ſignificari tempora. Videmus humidam vſquequaque naturam piſcibus & beluis & alitibus fœcundatam, quod aëris corpulentia, quæ volatus auium portat, aquarum exhalatione concreſcit. Videmus terrenis animalibus faciem terræ decorari: Hominémque ad imaginem & ſimilitudinem tuam cunctis irrationalibus animantibus ipſa tua imagine ac ſimilitudine, hoc eſt, rationis & intelligẽtiæ virtute præponi. Et quemadmodum in eius anima aliud eſt quod conſulendo dominatur, aliud quod ſubditur, vt obtemperet: ſic viro factam eſſe etiam corporaliter fœminam, quæ haberet quidem in mente rationalis intelligentiæ parem naturam, ſexu tamen corpori, ita maſculino ſexui ſubiiceretur, quemadmodum ſubiicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi ſolertiã. Videmus hæc & ſingula bona, & omnia bona valde.

Vt omnis creatura laudet creatorem. capit. xxxiij.

Laudent te opera tua vt amemus te, & amemus te vt laudent te opera tua, quæ habent initium & finem ex tempore, ortum & occaſum, profectum & defectum, ſpeciem & priuationem. Habent ergo conſequentia mane & veſperam, partim latenter, partim euidenter. De nihilo enim à te, non de te facta ſunt, non de te aliqua, non de tua vel quæ † *antea fuerit, ſed de concreata, † id eſt, ſimul à te creata materia, quia eius informitatem ſine vlla temporis interpoſitione formaſti. Nam cum aliud ſit cœli & terræ materies, aliud cœli & terræ ſpecies, materiem quidem de omnino nihilo, mundi autem ſpeciem de informi materia, ſimul tamen vtrunque feciſti, vt materiam forma nulla moræ intercapedine ſequeretur.

† al. non de aliqua non tua vel qua &c.

† concreta.

De ordine & vario fructu Chriſtianæ vitæ. Caput xxxiiij.

INſpeximus etiam propter quorum figurationem iſta vel tali ordine fieri, vel tali ordine ſcribi voluiſti, & vidimus: quia bona ſunt ſingula, & omnia bona valde in verbo tuo, in vnico tuo cœlum & terram, caput & corpus eccleſiæ in prædeſtinatione ante omnia tempora: ſine mane & veſpera. Vbi autem cœpiſti prædeſtinata temporaliter exequi, vt occulta manifeſtares, & incompoſita noſtra componeres, quoniam ſuper nos erant peccata noſtra, & in profundum tenebroſum abieramus abs te, & ſpiritus tuus bonus ſuperferebatur ad ſubueniedum nobis in tempore oppor

opportuno,& iuſtificaſti impios, & diſtinxiſti eos ab iniquis:& ſolidaſti authoritatẽ libri tui inter ſuperiores, qui tibi docibiles eſſent,& inferiores qui eis ſubderentur: & cõgregaſti ſocietatem infidelium in vnam conſpirationẽ, vt apparerent ſtudia fidelium, vt tibi opera miſericordiæ parerent,diſtribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad acquirenda cœleſtia:& inde accendiſti quædam luminaria in firmamento, verbum vitæ habentes ſanctos tuos,& ſpiritalibus donis prælata ſublimi authoritate fulgentes:& inde ad imbuendas infideles gentes, ſacramenta & miracula viſibilia,vocéſque verborum ſecundum firmamentum libri tui,quibus etiam fideles benedicerentur,ex materia corporali produxiſti:& deinde fidelium animam viuam per affectus ordinatos continentiæ vigore formaſti,atque inde tibi ſoli mentem ſubditam,& nullius authoritatis humanæ ad imitandum indigentem renouaſti ad imaginem & ſimilitudinem tuam:prę̃ſtautíque intellectui rationabilem actionem tanquam viro fœminam ſubdidiſti, omnibúſque tuis miniſteriis ad perficiendos fideles in hac vita neceſſariis,ab eiſdem fidelibus ad vſus temporales,fructuoſa in futurum opera præberi voluiſti. Hæc omnia videmus,& bona ſunt valde,quoniam tu ea vides in nobis qui ſpiritum,quo ea videremus & in eis te amaremus, dediſti nobis.

Orat pacem. caput xxx.v.

DOmine deus pacem da nobis,omnia enim præſtitiſti nobis,pacem quietis,pacem ſabbati, pacem ſine veſpera. Omnis quippe iſte ordo pulcherrimus rerum valde bonarum modis ſuis peractis tranſiturus eſt, & mane quippe in eis factum eſt & veſpera.

Diem ſeptimum veſpera quæ non ſequitur. caput xxxvj.

DIes autem ſeptimus ſine veſpera eſt,nec habet occaſum,quia ſanctificaſti eum ad permanſionem ſempiternam:vt id quod tu poſt opera tua bona valde, quamuis ea quietus feceris:requieuiſti ſeptimo die, hoc præloquatur nobis vox libri tui,quod & nos poſt opera noſtra,ideo bona valde,quia tu nobis ea donaſti,ſabbato vitę æternæ requieſcamus in te etiam.

Deus in nobis quãdo quieſcet ca. xxxvij

TVnc enim ſic requieſces in nobis, quemadmodum nunc operaris in nobis: & ita erit illa requies tua per nos quemadmodum ſunt iſta opera tua per nos. Tu autem domine ſemper operaris & ſemper requieſcis

quieſcis, nec vides ad tempus, nec operaris ad tempus, nec moueris ad tempus, nec quieſcis ad tempus, & tamen facis & viſiones temporales, & ipſa tempora, & quietem ex tempore.

NOs itaque iſta quæ feciſti videmus, quia ſunt: tu autem quia vides eas ſunt. Et nos foris videmus quia ſunt, & intus quia bona ſunt: tu autem vbi † vidiſti facta, ibi † vidiſti facienda. Et nos alio tempore moti ſumus ad benefaciendum poſteaquam concepit de ſpiritu tuo cor noſtrum. Priore autem tempore ad malefaciendum mouebamur deſerẽtes te: tu vero deus vne bone nunquam ceſſaſti benefacere Et ſunt quædam bona opera noſtra ex munere quidem tuo, ſed non ſempiterna. Poſt illa nos requieturos in tua grandi ſanctificatione ſperamus. Tu autem bono nullo indigens, bono ſemper quietus es, quoniam tua quies tuipſe es. Et hoc intelligere quis hominum dabit homini? quis angelus angelo? quis angelus homini? A te petatur, in te quæratur, ad te pulſetur: ſic accipietur, ſic inuenietur, ſic aperietur Amen.

Aliter deus aliter homo videt creata

Cap. xxxviii.

† ibi.

† vbi

Matth. 6.

CONFESSIONVM LIBERI TERTIIDECIMI FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GRAMMATICA Liber.

Terminatione nominum.

OMNIA nomina tredecim literis terminãtur, quinque vocalibus: a, e, i, o, u. ſex ſemiuocalibus: l, m, n, r, s, x, & duabus mutis: c, t, A maſculino: vt Seneca, Catilina, Silla, Vua, Cĩna, Pãſa: Greça Soſia, Pareta, Aphra, Iugurtha, Micipſa. A fœminino: fœmina, muſa regula, norma, forma, & talia. A neutro Græca ſunt tantum: thema, ſchema, & vnum nomẽ latinũ fluminis, Turia, dicente Saluſtio, Flumẽ Turia. A cõmuni: aduena, cõuena, indigena, Troiugena, & talia. Ab epicœno: vipera, aquila, muſca, locuſta, vlula, & talia. Diximus de a. litera, nũc de e.

Priſ.ianũ c.5.&.6. huic ſimile eſt. mulu lus.

In e.

Ab e. litera vocali nullum Latinum, niſi iuncta præpoſitione, maſculinum inuenitur: vt proconſule, proprætore. Ergo iuncta præpoſitione fiut latina, vt dixi proprætore, proqueſtore. Nam veteres nominatiuo caſu proconſul dicebant, attendentes nullum nomen Latinum exire in e. literam nominatiuo caſu generis maſculini. A fœminino nullum Latinum, ſed Græca ſolum: vt Andromache, Niobe, Libie, Hecate, Euterpe, quorũ genitiuus in es exit: vt Andromaches, Niobes, Libies, Hecates, Euterpes. Sed hec cum Græcis tractamus. A neutro e. litera in nominatiuo: monile, ſedile, cubile, & cętera quę paulopoſt in regula generis neutri per omnia nomina ponemus. A communi nullum nomen eſt, ſimiliter nullum ab epicœno.

In i.

Nunc de i. litera tractemus in nominatiuo quæ genera contineat. A maſculino nullum nomen in i. A fœminino nullû. A neu-

tro

tro gummi. & eſt ἄπτωτον. A communi nullum. Ab omni genere, vt frugi, nihili. Declinatur ſic, hic vir frugi, fœmina frugi, mãcipium frugi. Genitiuo ſimiliter frugi faciet, huius viri frugi, huius fœminę frugi, huius mãcipij frugi: ſic per omnes caſus frugi dicimus. Sic declinatur nihili: hic nihili vir, hæc nihili mulier, hoc nihili mancipium. Hoc ſono nominatiui omnes caſus declinantur: ſic pluraliter, viri nihili, fœminæ nihili, mancipia nihili. Ab epicœno nullum ſimiliter exit in i. Ab o. litera vocali nominatiuus ter- *In o.*
minatus maſculino appellatiuo, vt ligo ligonis. A proprio nomine: vt Cato, Cicero, Maro, Nero, Tubero, & cætera talia. A fœminino appellatiuo: vt vertigo, indago, farrago, ſiligo. In Iuuenali legitur ita: Sed quæ mutatis inducitur *Satyra. 6.*
atque fouetur Tot medicaminibus, cóctęq; ſiliginis offas Accipit, & madidæ facies dicetur an vlcus. Sartago, virago, lanugo, aurugo, ærugo, crepido. In Iuuenali: Nulla *Satyra. 9.*
crepido vacat, cuſquam pons & tegetis pars: & talia. A fœminino proprio, Carthago. Peregrina vero, vt Dido, Iuno, Io, Alecto, Celeno, Clio, Manto, quorum genitiuus in ûs exit, Didûs, Iunûs, Iûs, Alectûs, Celenûs, Cliûs, Mantus: ſed hoc cum Græcis tractemus. A neutro nullus nominatiuus in o, exit. A cõmuni, fullo, latro, caupo, &c. Ab epicœno: ſtrutio, hirũdo, hirudo, gurgulio, buffo, & talia.
In u. Ab u, vocali ſolum neutrum, quod in ſingulari indeclinabile eſt, in plurali declinatur: vt cornu, veru, gelu, tonitru. Hoc ſono enunciantur omnes caſus in ſingulari, vt diximus. In plurali declinantur: cornua, verua, genua. Genitiuo horum cornuum, veruum, genuum. Et cætera declinabis ad regulam verſuum, fluctuum. Diximus de vocalibus quinque, quibus terminatur nominatiuus, nunc de ſemiuocalibus dicamus: L. litera nominatiuus exiens in maſculinis appellatiuis, hic ſal, in propriis ſol. In fœmininis vnum nomen matronæ tantum, Tanaquil. In neutris, vt mel, fel. In communibus: vigil, pugil. Vnde & Terentius de virgine, Pugilem eſſe aiunt. In epicœnis nullum nomen eſt. M. nominatiuus exiens, in maſculinis nullum Latinum eſt. In fœmininis: Glycerium, Phanium, Dorcium, Philocomaſium. In neutris autem: templum, telum, tectum, & alia quorum plurales faciles ſunt. In communibus nullum exit in m. Sic & in epicœnis. Nunc tractemus de

De nominibus quę terminãtur in ſemiuocales & eorũ generibus.

In l.

In m.

In n. de ſemiuocali n. N. litera terminatus nominatiuus à maſculinis, flamen, pecten, lien quod eſt ſplen. A fœmininis Siren, pluralis Sirenes. A neutris carmen, germē, gramen, & cætera talia quæ poſt regulas generis neutri tractabimus. A cōmunibus nominatiuus exiens in n. tubicen, tibicen, fidicen, lyricen, cornicen, qui in lituis canit. Ab epicœnis oſcen, id eſt, ab his quæ tradunt augurium, attagen.

Oſcen. vide plu. li. 10.

In r. Nunc de ſemiuocali r. R. litera terminatus nominatiuus à maſculinis, vt Cæſar, aratuar, victor, tutor, ſopor, mœror, & alia quæ facilia ſunt tam in appellatiuis quàm in propriis. A fœminis, arbor, ſoror. A neutris, marmor, æquor & alia. A cōmunibus pauper, acer, alacer, memor, author. Ab epicœnis paſſer, accipiter, anſer.

In s. Nunc de s. litera ſemiuocali tractemus. S litera terminatus nominatiuus à maſculinis iuſtus, doctus, pius. A fœmininis dos, ſors, mors, & talia. A neutris vulnus, pectus, pecus & cætera. quæ mox regula retractabitur. A communibus ſacerdos, impos, compos, ſimilis, nobilis, agilis. Ab omni genere, vt nugas & cætera. De his mox vberius tractabimus. Ab epicœnis tigris, mus, lepus, & cætera.

In x. Nunc de ſemiuocali litera x. Nominatiuus in x. litera à maſculinis, vertex, cortex, pumex, à propriis. Pollux. A fœmininis nex, prex, fex, pax, far, & alia. A neutris nullum nomen niſi omni generi iungatur: vt felix. Remanent duæ mutæ. c. t. literæ. Nominatiuus exiens c. litera tenet maſculinum: vt alec, tenet neutrum: vt lac. T litera exiens nominatiuus tenet genus neutrum: vt caput, ſinciput, ſemicaput.

Alec varij generis inueniuntur apud authores.

Nomina generis neutri in um ſyllabam exeūtia, vt templum declinantur. Nominatiuo ſingulari hoc templum. Genitiuo huius templi. Datiuo huic templo. Accuſatiuo hoc templum. Vocatiuo ô templum. Ablatiuo ab hoc templo. Et pluraliter. Nominatiuo hæc templa. Genitiuo horum templorum. Datiuo his templis. Accuſatiuo hæc templa. Vocatiuo ô templa. Ablatiuo ab his templis. Simili declinatione hæc omnia procurrunt, telum, tectum, ſcamnum, bellum, monſtrum, portentum, oppidum, carpētum, venenum, donum, bonum, malum, magnum, peſsimum, prauum, frumentum, medicamentum, membrum, forum, metrum, portum, *tignum, plauſtrum, clauſtrum, inſtrumentum, oliuetum, vinetum, palmetum, quercetum, eſculetum, lauretum,

De terminatione & declinatione nominum neutri generis.

**fo te an- giportum.*

retum, argumentum, ſacrum, teſtamentum, iugerum, vi-
num: ſed nunc tantum in ſingulari, vina enim poëtæ dixe-
runt,& cicera. Sic oleum, hordeum, triticum, ferrum vi-
ſcum, aurum, argentum, plumbum, ſtagnum, vitrum, ele-
ctrum,& talia quæ ad pondus veniunt vel menſurā ex iſta
ſunt forma. generis neutri quæ in ium exeunt, ſed hæc in In ium.
genitiuo per duo ij ſcribuntur, vt hoc ingenium, huius in-
genij: ſic imperium imperij, ſcrinium ſcrinij, capitolium
capitolij, tentorium tentorij, armarium armarij, ſolarium
ſolarij, tectorium tectorij, armamētarium armamentarij.
ſpacium ſpacij, ſacrarium ſacrarij. Sic horarium horarij,
ſalarium ſalarij, viridarium viridarij, pomerium pomerij,
ſacrificium ſacrificij, folium folij, lolium lolij, teſtimo-
nium teſtimonij. Sic roſarium roſarij, auiarium auiarij,
augurium augurij, auſpicium auſpicij, exitium exitij, exi-
lium exilij, prodigium prodigij, auxilium auxilij, præſi-
dium præſidij, atriū atrij, aucupium aucupij, adiutorium
adiutorij, mancipium mancipij, dolium dolij. Eſt alia for-
ma generis neutri, quæ per us exit, vt hoc pecus, numero In us.
ſingulari. Nominatiuo hoc pecus. Genitiuo huius pecoris.
Datiuo huic pecori. Accuſatiuo hoc pecus. Vocatiuo ô pe-
cus. Ablatiuo ab hoc pecore. Et pluraliter. Nominatiuo
hæc pecora. Genitiuo horum pecorum. Datiuo his pecori-
bus. Accuſatiuo hæc pecora. Vocatiuo ô pecora. Ablatiuo
ab his pecoribus. Ad hanc formulam declinabimus vlcus
vlcera, facinus facinora, vellus vellera, viſcus viſcera, rus
rura, ius iura, nemus nemora, tergus tergora, pectus pe-
ctora, genus genera, pondus pondera, corpus corpora, de-
cus decora, funus funera, fœnus fœnora, olus olera, littus
littora, opus opera, rudus rudera, thus thura, tempus tem-
pora, fœdus fœdera, ſtercus ſtercora, onus onera, latus la-
tera. Eſt alia ſpecies generis neutri quæ cōtinet nomina in
vr exeuntia, vt hoc murmur in nominatiuo. Genitiuo hu- In ur.
ius murmuris. Datiuo huic murmuri. Accuſatiuo hoc mur-
mur. Vocatiuo ô murmur. Ablatiuo ab hoc murmure. Et
pluraliter. Nominatiuo hæc murmura. Genitiuo horum
murmurum. Datiuo his murmuribus. Accuſatiuo hæc
murmura. Vocatiuo ô murmura. Ablatiuo ab his murmu-
ribus. Ad hāc formulam ſimilia declinabis, vt ebur ebora,
femur femora, ſulphur ſulphura, fulgur fulgura. Sed ex

 hac

hac formula non multa inueniuntur, quoniam pauca ſunt
In or. generis neutri, quæ in or exeunt, vt marmor in nominatiuo. Genitiuo huius marmoris. Datiuo huic marmori. Accuſatiuo hoc marmor. Vocatiuo ô marmor. Ablatiuo ab hoc marmore. Et pluraliter. Nominatiuo hæc marmora. Genitiuo horum marmorum. Datiuo his marmoribus. Accuſatiuo hæc marmora. Vocatiuo ô marmora. Ablatiuo ab his marmoribus. Sic æquor æquora, cor cor-
In ar. da. Alia ſpecies generis neutri quæ continet nomina in ar ſyllabam exeuntia, vt Far Nominatiuo. Genitiuo huius farris. Datiuo huic farri. Accuſatiuo hoc far. Vocatiuo ô far, Ablatiuo ab hoc farre. In plurali tres caſus habet ſolum. Nominatiuo hæc farra. Accuſatiuo hæc farra. Vocatiuo ô farra. Non habet ergo genitiuum, datiuum, & ablatiuum. Vnde τρίπτωτα dicuntur in plurali, id eſt, trium caſuum, vt ſunt iura: nõ dicimus horum iurium, his iuribus, nec ærum æribus, nec mellorũ mellibus, & alia pauca: nec enim multa ſunt. Sic nec horum farrum in genitiuo poſſumus dicere, aut in datiuo his farribus. Hanc ergo formam numero tantum ſingulari declinabis: hoc nectar nectaris, laſer laſeris, & inſtar quod eſt ſimilitudo: ſed habet tres caſus tantum, nominatiuum, accuſatiuum, & vocatiuum, & eſt numeri tantum ſingularis. Alia ſpecies generis neutri,
In er. quæ continet omnia in er exeuntia: ſed numeri tantum ſingularis. Nominatiuo hoc piper. Genitiuo huius piperis. Datiuo huic piperi. Accuſatiuo hoc piper. Vocatiuo ô piper. Ablatiuo ab hoc pipere. Ad hanc formam declinabis numero tantum ſingulari, ver. Nominatiuo hoc ver. Genitiuo huius veris. Datiuo huic veri. Accuſatiuo hoc ver. Vocatiuo ô ver. Ablatiuo ab hoc vere. Sic declinabis
2. Geor. hoc ſiler, vt ait Virgilius: Molle ſiler. Similiter declinabis & iuger, ſed habet pluralem, vt iuger iugera, ſecundum antiquos, qui dixerunt, iugerum. Vber vbera, tuber tubera.
In os. Et in hæc vt dixi paucorum nomina ſunt. Alia ſpecies per os, vt ipſum os ora, vnde oſculum, ſed hoc producimus, aliud corripimus. Ab eo quod ſunt oſſa declinantur ſingulariter. Nominatiuo hoc os. Genitiuo huius oſsis. Datiuo huic oſsi. Accuſatiuo hoc os. Vocatiuo ô os. Ablatiuo ab hoc oſſe. Et pluraliter. Nominatiuo hæc oſſa. Genitiuo horum oſsium. Datiuo his oſsibus. Accuſatiuo hæc oſſa.

Vocatiuo ô oſſa. Ablatiuo ab his oſsibus. Alia ſpecies generis neutri quę cõtinet nomina in e exeuntia: vt monile. Nominatiuo hoc monile. Genitiuo huius monilis. Datiuo huic monili. Accuſatiuo hoc monile. Vocatiuo ô monile. Ablatiuo ab hoc monili. Et pluraliter. Nominatiuo hæc monilia. Genitiuo horum monilium. Datiuo his monilibus. Accuſatiuo hæc monilia. Vocatiuo ô monilia. Ablatiuo ab his monilibus. Similiter declinabis ſedile ſedilia, præſepe præſepia, collare collaria, ducale ducalia, molle mollia, graue grauia, vile vilia, mite mitia, ſuaue ſuauia, vitale vitalia, morale moralia, lene lenia, leue leuia, ancyle ancylia: de quo Virgilius lęuáq; ancyle gerebat: facile facilia, nobile nobilia, agile agilia, mare maria, ſed pluraliter tres caſus habet tantum, nominatiuum accuſatiuum & vocatiuum, genitiuum datiuum & ablatiuum non habet: non enim dicimus in genitiuo horum marium, aut in datiuo his maribus, aut in ablatiuo ab his maribus. Sic & alia declinabis huic formæ ſimilia. Huic regulæ ablatiuus in i exit, non in e. quia genus neutrum nunquam habet quatuor caſus ſimiles, vt faciat in nominatiuo hoc monile, & accuſatiuo hoc monile, & vocatiuo ô monile, & in ablatiuo ab hoc monile: ſed ab hoc monili. Inde Virgilius. In ſtrato ſaxa cubili, ab hoc cubili. Sic & ſacra mari colitur. Item hortatur pater ire mari. Item tenui de vimine. Item, Crudeli vulnere. Item Letali vulnere. Item dulci ex ore coruſcent: & cũ dicimus nobili genere natus, non nobile. Sic ergo obſeruabis in nomine neutro quod exit in nominatiuo ſingulari in e. vt ablatiuum in i. mittat regula perpetua. Alia ſpecies generis neutri quæ continet nomina in al exeuntia, vt animal. Nominatiuo hoc animal. Genitiuo huius animalis. Datiuo huic animali. Accuſatiuo hoc animal. Vocatiuo ô animal. Ablatiuo ab hoc animali. Et pluraliter. Nominatiuo hæc animalia. Genitiuo horum animalium. Datiuo his animalibus. Accuſatiuo hæc animalia. Vocatiuo ô animalia. Ablatiuo ab his animalibus. Ad hanc formam declinabis tribunal tribunalia, lupercal lupercalia, quæ ſunt ſacra illius genij, qui Pan vocatur. Vnde & Virgilius de ipſo loco: Et gelida monſtrat ſub rupe lupercal. Alia ſpecies neutri, quæ continet nomina in el exeuntia, vt mel. Nominatiuo hoc mel.

In e. *In al.* *Aeneid. 8.* *In el.*

mel genitiuo huius mellis. Datiuo huic melli. Accuſatiuo hoc mel. Vocatiuo ò mel. Ablatiuo ab hoc melle, Sic declinabis, Nominatiuo hoc fel, genitiuo huius fellis. Datiuo huic felli. Accuſatiuo hoc fel. Vocatiuo ò fel. Ablatiuo ab hoc felle. Sed plurali numero non niſi per tres caſus currit, nominatiuum, accuſatiuum & vocatiuum. Alia ſpecies generis neutri, quæ continet nomina in en ſyllabam

In en. exeuntia. Nominatiuo hoc crimen. genitiuo huius criminis. Datiuo huic crimini. Accuſatiuo hoc crimen. Vocatiuo ò crimen. Ablatiuo ab hoc crimine. Et pluraliter. Nominatiuo hæc crimina. genitiuo horum criminum. Datiuo his criminibus. Accuſatiuo hæc crimina. Vocatiuo ò crimina. Ablatiuo ab his criminibus. Ad hanc regulam ſimilia declinabis, carmen carminis, numen numinis, flamen flamins, agmen agminis, acumen acuminis, gramen graminis, flumen fluminis, ſtramen ſtraminis, lumen luminis, ſemen ſeminis, liquamen liquaminis, fulmen fulminis, rumen ruminis, bitumen bituminis, gluten glutinis, legumen leguminis, fundamen fundaminis, tegimen tegiminis, munimen muniminis, leuamen, leuaminis, ſpecimen ſpeciminis, ſed pluralem non admittit. Item ſubtegimen ſubtegiminis. Alia ſpecies generis neutri ἄπτωτα, id eſt, indeclinabilis, vt genu. Nominatiuo hoc genu, genitiuo huius genu, datiuo huic genu, accuſatiuo hoc genu, vocatiuo ò genu, ablatiuo ab hoc genu. Et pluraliter. Nominatiuo hæc genua, genitiuo horum genuum, datiuo his genibus, accuſatiuo hæc genua, vocatiuo ò genua, ablatiuo ab his genibus. Ad hanc formam declinabis & hoc cornu, vt ſupra diximus: cornu cornua, veru verua, quæ ſunt vir-

Aeneid. 1. gæ ferreæ laniorum, de quibus Virgilius, Verubúſque trementia figunt: tonitru tonitrua. Sed talium nominum declinatio perrara inuenitur. Alia ſpecies generis neutri, de qua ſupra tractauimus, quæ exit in quatuor nomina duarum mutarum c & t, vt caput ſinciput, & lac & alec, ſed hęc duo pluralem numerum non admittunt. Exit item ge-

In a. nus neutrum in a, ſed in græcis nominibus, vt thema themata, toreuma toreumata, ſchema ſchemata, emblema emblemata, theorema theoremata, boethema boethemata, & alia. Item meminerimus ſingulas literas tá in græcis quàm in Latinis generis eſſe neutri. Dicimus enim vnum alpha

vnum

vnum beta, vnum gamma: ſic & aliæ literæ. Pluraliter duo
alpha, duo beta, duo gamma: ſic tria alpha, tria beta, tria gã
ma. Inde eſt illud: τρία καππα κακιστα, id eſt, tria cappa
peſsima de Cornelio Sylla, de Cornelio Cinna, de Corne-
lio Lentulo. Hi enim per tres literas deſignati ſunt in li-
bris Sibyllinis. Eſt & vnum nomen generis neutri in a, vt
flumen Turia, vt ſupra diximus. Genus commune exit [*De terminatione & declinatione nominũ communis generis.*]
per a, vt aduena. Declinantur. Nominatiuo hic & hæc ad-
uena, genitiuo huius aduenæ, datiuo huic aduenæ, accu-
ſatiuo hunc & hanc aduenam, vocatiuo ô aduena, ablati-
uo ab hoc & ab hac aduena. Pluraliter. Nominatiuo hi &
hæ aduenæ, genitiuo horum & harum aduenarum, datiuo
his aduenis, accuſatiuo hos & has aduenas, vocatiuo ô ad-
uenæ, ablatiuo ab his aduenis. Ad hanc formulam decli-
nabis Troiugena, indigena, incola, agricola, conuena, cæ-
licola, ſacricola, publicola, terricola, orbicola, plebicola,
Numida, Dalmata, ruricola, lucifuga, Perſa, Romuli-
da, &c. In nominatiuo e & i non habet genus commu-
ne, ſed in o, vt latro. Nominatiuo hic & hæc latro, geniti- [*In o.*]
uo huius latronis, datiuo huic latroni, accuſatiuo hunc &
hanc latronem, vocatiuo ô latro, ablatiuo ab hoc & ab
hac latrone. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ latro-
nes, genitiuo horum & harum latronum, datiuo his latro-
nibus, accuſatiuo hos & has latrones, vocatiuo ô latro-
nes, ablatiuo ab his latronibus. Ad hanc formam decli-
nabis homo, ganeo, degulo, caupo, fullo, nemo, helluo, qui
& gluto, & talia. Per u autem nullum habet. In nomina-
tiuo ergo exit commune per es ſyllabam, vt comes. No- [*In es.*]
minatiuo hic & hæc comes, genitiuo huius comitis, dati-
uo huic comiti, accuſatiuo hunc & hanc comitem, vocati-
uo ô comes, ablatiuo ab hoc & ab hac comite. Et plura-
liter. Nominatiuo hi & hæ comites, genitiuo horum &
harum comitum, datiuo his comitibus, accuſatiuo hos &
has comites, vocatiuo ô comites, ablatiuo ab his comi-
tibus. Ad hanc formam declinabis ſimilia, vt ſoſpes, lo-
cuples, hoſpes, licet hoſpitam dixerit Virgil. Hoſpita tel-
lus: miles, veles, id eſt, leuis armaturæ miles, interpres,
ales, præpes, præs, i. fidei iuſſor, ſatelles, deſes, præſes, di-
ues, hæres, cæles, cælites, qui iter ſibi faciunt ad cælum,
indiges indigetis, &c. Exit in is, vt ſimilis. Nominatiuo [*In is.*]

hic & hæc ſimilis. Genitiuo huius ſimilis. Datiuo huic ſimili. Accuſatiuo hunc & hanc ſimilem. Vocatiuo ô ſimilis. Ablatiuo ab hoc & ab hac ſimili. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſimiles. Genitiuo horum & harum ſimilium. Datiuo his ſimilibus. Accuſatiuo hos & has ſimiles. Vocatiuo ô ſimiles. Ablatiuo ab his ſimilibus Ad hãc formam declinantur agilis, facilis, fragilis, viridis, mobilis, humilis, mitis, lenis, mollis, ciuis, teſtis, hoſtis, triſtis, fortis, ſuauis, frugalis, crudelis, inanis, gracilis, immanis, & cætera. Exit per os, vt ſacerdos. Nominatiuo hic & hæc ſacerdos. Genitiuo huius ſacerdotis. Datiuo huic ſacerdoti. Accuſatiuo hunc & hanc ſacerdotem. Vocatiuo ô ſacerdos. Ablatiuo ab hoc & ab hac ſacerdte. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſacerdotes. Genitiuo horum & harum ſacerdotum. Datiuo his ſacerdotibus. Accuſatiuo hos & has ſacerdotes. Vocatiuo ô ſacerdotes. Ablatiuo ab his ſacerdotibus. Ad hanc formam declinantur cuſtos, impos, compos, nepos. Exit & per us, vt ſus. Nominatiuo hic & hæc ſus. Genitiuo huius ſuis. Datiuo huic ſui. Accuſatiuo hunc & hanc ſuem. Vocatiuo ô ſus. Ablatiuo ab hoc & ab hac ſue. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſues. Genitiuo horum & harum ſuum. Datiuo his ſuibus. Accuſatiuo hos & has ſues. Vocatiuo ô ſues. Ablatiuo ab his ſuibus. Exit & per er, vt pauper, Nominatiuo hic & hæc pauper. Genitiuo huius pauperis. Datiuo huic pauperi. Accuſatiuo hunc & hanc pauperem. Vocatiuo ô pauper. Ablatiuo ab hoc & ab hac paupere. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pauperes. Genitiuo horum & harum pauperum. Datiuo his pauperibus. Accuſatiuo hos & has pauperes. Vocatiuo ô pauperes. Ablatiuo ab his pauperibus. Ad hanc formam declinantur & alia, vt acer, alacer, id eſt, lætus. Exit commune in ex, vt opifex. Nominatiuo hic & hæc opifex. Genitiuo huius opificis. Datiuo huic opifici. Accuſatiuo hunc & hanc opificem. Vocatiuo ô opifex. Ablatiuo ab hoc & ab hac opifice. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ opifices. Genitiuo horum & harum opificũ. Datiuo his opificibus. Accuſatiuo hos & has opifices. Vocatiuo ô opifices. Ablatiuo ab his opificibus. Ad hanc formam declinabis, aurifex, artifex, iudex, carnifex, index, vindex, auſpex, haruſpex, ſignifex, & alia. Exit genus commune

In os. *In us.* *In er.* *In ex.*

mune in eps, vt princeps. Declinantur ſic. Nominatiuo hic & hæc princeps. Genitiuo huius principis. Datiuo huic principi. Accuſatiuo hunc & hanc principem. Vocatiuo ô princeps. Ablatiuo ab hoc & ab hac principe. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ principes. genitiuo horum & harum principum. Datiuo his principibus. Accuſatiuo hos & has principes. Vocatiuo ô principes. Ablatiuo ab his principibus. Sic declinantur manceps, particeps, municeps. Anceps autem, & biceps & triceps, & quadriceps, multiceps, præceps, hæc ſex nomina genitiuum ſingularē contra regulā ſuperiorem in tis ſyllabam mittunt, non in pis: vt anceps ancipitis, biceps bicipitis, triceps tricipitis, quadriceps quadricipitis, multiceps multicipitis præceps præcipitis. Sed ideo in tis ſyllabā exeūt, nō in pis, vt principis, mācipis, qa à capitis ſignificatione veniut, illa aūt ſuperiora à capiēdi ſignificatione. Princeps enim dictus eſt, quòd primus capiat, & maneeps quòd manu capiat. Anceps autem dictus eſt, quod dubij capitis ſit, vel inclinati capitis in vtranque partem. Exit genus commune iunx ſyllabam, vt coniunx, Nominatiuo hic & hæc coniunx. Exit in ux, vt hic & hæc dux, redux. Exit in ps, quod quidem in omne genus redibit. Exit in ebs, vt cælebs. Cælebs dicitur qui non habet vxorem, vel quæ non habet maritum: qualia ſunt numina in cælo, quæ abſque coniuge ſunt, ſi agapetas attendamus. Nominatiuo hic & hæc cælebs. genitiuo huius cælibis. Datiuo huic cælibi. Accuſatiuo hunc & hanc cælibem. Vocatiuo ô cælebs. Ablatiuo ab hoc & ab hac cælibe. Et pluraliter. Nominasiuo hi & hæ cælibes. genitiuo horum & harum cælibum. Datiuo his cælibibus. Accuſatiuo hos & has cælibes. Vocatiuo ô cælibes. Ablatiuo ab his cælibibus. Exit & in yx, vt phryx. Nominatiuo hic & hæc phryx. genitiuo huius phrygis. Datiuo huic phrygi. Accuſatiuo hunc & hāc phrygem. Vocatiuo ô phryx. Ablatiuo ab hoc & ab hac phryge. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ phryges. genitiuo horum & harum phrygum. Datiuo his phrygibus. Accuſatiuo hos & has phryges. Vocatiuo ô phryges. Ablatiuo ab his phrygibus. Et in us exit vt Ligus, quod ſimiliter vt phryx locale nomen eſt. Nominatiuo hic & hęc ligus. genitiro huius liguris. Datiuo huic liguri. Accuſatiuo hunc & hanc ligurem. Vocatiuo ô ligus

In epī.

In iunx.

In ux.

In ps.

In ebs.

Cælibes quos ſi cęlites priſci di ios putant ἀγαπητοὶ dilectę: hoc nomine tegebant & cōcubinas clerici ac monachi. quos ſępe taxat Hieronymus.

In us.

gus. Ablatiuo ab hoc & ab hac ligure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ligures. genitiuo horum & harum ligurum. Datiuo his liguribus. Accuſatiuo hos & has ligures. Vocatiuo ò ligures. Ablatiuo ab his liguribus.
In il. Exit genus commune in il, vt vigil. Nominatiuo hic & hæc vigil. genitiuo huius vigilis. Datiuo huic vigili. Accuſatiuo hunc & hanc vigilem. Vocatiuo ò vigil. Ablatiuo ab hoc & ab hac vigile. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vigiles. genitiuo horum & harum vigilium. Datiuo his vigilibus. Accuſatiuo hos & has vigiles. Vocatiuo ò vigiles. Ablatiuo ab his vigilibus. Ad hanc regulam declinabis hic & hæc pugil.
In ul. Exit in ul, vt exul. Nominatiuo hic & hæc exul. genitiuo huius exulis. Datiuo huic exuli. Accuſatiuo hunc & hanc exulem. Vocatiuo ò exul. Ablatiuo ab hoc & ab hac exule. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ exules. genitiuo horum & harum exulum. Datiuo his exulibus. Accuſatiuo hos & has exules. Vocatiuo ò exules. Ablatiuo ab his exulibus. Ad hanc formam declinabis præſulem, hic & hæc præſul, quoniam maſculinum eſt, vt conſul.
In ur. Exit in ur, fur. Nominatiuo hic & hęc fur. genitiuo huius furis. Datiuo huiç furi. Accuſatiuo hunc & hanc furem. Vocatiuo ò fur. Ablatiuo ab hoc & ab hac fure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hę fures. genitiuo horum & harum furum. Datiuo his furibus. Accuſatiuo hos & has fures. Vocatiuo ò fures. Ablatiuo ab his furibus. Ad hanc formam declinabis augur, hic & hæc augur.
In or. Exit genus commune in or, vt maior, memor. Sed memor ſi alia regula eſt, non admittit genus neutrum in us, quo modo maior admittit in neutro maius. Nominatiuo hic & hæc memor. genitiuo huius memoris. Datiuo huic memori. Accuſatiuo hunc & hanc memorem. Vocatiuo ò memor. Ablatiuo ab hoc & ab hac memore. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ memores. genitiuo horum & harum memorum. Datiuo his memoribus. Accuſatiuo hos & has memores. Vocatiuo ò memores. Ablatiuo ab his memoribus. Admittit & neutrũ, ſed nõ in regula generis omnis, vt hoc
Æn. 4. memor. Vnde & Virgilius: Tum ſi quod nõ æquo fœdere amãtes, Curę numẽ habet, iuſtúmq; memórque precatur. Pluralẽ nõ admittit, inde nõ eſt generis omnis. Neq; enim dicimus memora vel memoria numina. Similiter declinabis

De termi-natione & declinatio-ne nominũ omnis gene-ris.

bis authorem in nominatiuo ſingulari, hic & hęc author, vt, At Iuno author ego audendi: hi & hæ authores. Exit genus omne in ax, in ex, in ix, in ox, in ux, ans, ens, ars, ers, ors, in us, es. In ax, vt hic & hæc & hoc pertinax. Genitiuo huius pertinacis. Datiuo huic pertinaci. Accuſatiuo hunc & hanc pertinacem & hoc pertinax. Vocatiuo o pertinax. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pertinaci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pertinaces & hæc pertinacia. Genitiuo horum & harum & horum pertinacium. Datiuo his pertinacibus. Accuſatiuo hos & has pertinaces & hæc pertinacia. Vocatiuo o pertinaces & o pertinacia. Ablatiuo ab his pertinacibus. Ad hanc formam declinabis efficax, tenax, peruicax, dicax, ſequax, rapax, mordax, capax, furax, emax, fallax, mendax nugax, viuax. Hæc omnia ablatiuum ſingularem, & alia in i mittunt. Exit item genus omne in ex, ſecundum ordinem regularum ſupra ordinatarum, vt ſimplex. Nominatiuo hic & hæc & hoc ſimplex. Genitiuo huius ſimplicis. Datiuo huic ſimplici. Accuſatiuo hunc & hanc ſimplicem & hoc ſimplex. Vocatiuo ô ſimplex. Ablatiuo ab hoc et ab hac & ab hoc ſimplici. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſimplices & hæc ſimplicia. Genitiuo horum & harum & horum ſimplicium. Datiuo his ſimplicibus. Accuſatiuo hos & has ſinplices & hæc ſimplicia. Vocatiuo o ſimplices & o ſimplicia. Ablatiuo ab his ſimplicibus. Ad hanc formam declinantur duplex, triplex, quadruplex, quintuplex, ſextuplex, ſeptuplex excluſó m, quia & ſeptemplex Latinum eſt quod declinatur vt ſuperius. Ex regula in ix vt fœlix, quod ſic declinatur. Nominatiuo hic et hæc & hoc fœlix. Genitiuo huius fœlicis. Datiuo huic fœlici. Accuſatiuo hũc & hãc fœlicẽ & hoc fœlix. Vocatiuo o fœlix. Ablatiuo ab hoc & ab hac et ab hoc fœlici ex ſono generis neutri. A proprijs nominibus in e exit, ab hoc fœlice et eſt generis maſculini. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ fœlices & hæc fœlicia. Genitiuo horum & harum & horum fœlicium. Datiuo his fœlicibus. Accuſatiuo hos & has fœlices & hec fœlicia. Vocatiuo o fœlices & o fœlicia Ablatiuo ab his fœlicibus. Ad hanc regulam declinatur pernix, quod ſignificat velocem. Ex regula in ox, vt ferox declinatur ſic. Nominatiuo hic & hæc & hoc [illegible] ferox

In ax.

In ex.

In ix.

In ox.

ferox. Genitiuo huius ferocis. Datiuo huic feroci. Accuſatiuo hunc & hanc ferocem & hoc ferox, Vocatiuo o ferox. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc feroci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ feroces & hæc ferocia. Genitiuo horum & harum & horum ferocium. Datiuo his ferocibus. Accuſatiuo hos & has feroces & hæc ferocia. Vocatiuo ò feroces & ô ferocia. Ablatiuo ab his ferocibus. Ad hanc formam declinabitur atrox, velox. Ex regula in vx, vnum nomen eſt, vt trux. Nominatiuo hic & hæc & hoc trux. Genitiuo huius trucis. Datiuo huic truci. Accuſatiuo hunc & hanc trucem & hoc trux. Vocatiuo ô trux, Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc truci, à ſono generis neutri. Et pluraliter Nominatiuo hi & hæ truces & hæc tru ia. Genitiuo horum & harum & horum trucium. Datiuo his trucibus Accuſatiuo hos & has truces & hæc trucia. Vocatiuo o truces & o trucia. Ablatino ab his trucibus. Ex regula ans, vt præſtans. Nominatiuo hic & hæc & hoc preſtans. Genitio huius præſtantis. Datiuo huic prę ſtanti. Accuſatio hunc & hanc præſtantem & hoc præſtãs. Vocatiuo o præſtans. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc præſtanti, ex ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ præſtantes & hæc præſtantia. Genitiuo horum & harum & horum præſtantium. Datiuo his præſtantibus. Accuſatiuo hos & has præſtantes & hęc prę ſtantia. Vocatiuo o preſtantes & o præſtantia. Ablatiuo ab his pręſtantibus. Ad hanc formam declinatur amans, clamans, cantans, luctans, conſtans, proſtans, regnans, pugnans, mirans, minans, miſerans, ęſtuans, verſans, & alia. Ex regula ens, vt amens. Nominatiuo hic & hęc & hoc amens. Genitiuo huius amentis. Datiuo huic amenti. Accuſatio hunc & hanc amentem & hoc amens. Vocatiuo o amens. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc amenti, ſono generis neutri ſimiliter. Et pluraliter. Nominatio hi & hę amentes & hęc amentia. Genetiuo horum & horum & horum amentium. Datiuo his amentibus, Accuſatiuo hos & has amentes & hęc amentia. Vocatiuo o amentes & o amentia. Ablatiuo ab his amentibus, Ad hanc formam declinatur demens, potens, impotens, prępotens, prudens, imprudens, pudens, impudens, frequens, infrequens, ſedens, hęrens, moriens, mœrens, tenẽs egens,

In vx.

In ant.

In ent.

gens,ferens,cedens,ſequiens,ſeruiens, ſapiens, inſipiens, deſipiens:& talia. Ex regula ons, vt ſons, quod ſignificat nocens. Nominatiuo hic & hæc & hoc ſons. Genitiuo huius ſontis. Datiuo huic ſonti. Accuſatiuo hunc & hanc ſontem & hoc ſons. Vocatiuo o ſons. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc ſonti, à ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſontes & hæc ſontia. Genitiuo horum & harum & horum ſontium. Datiuo his ſontibus. Accuſatiuo hos & has ſontes & hæc ſontia. Vocatiuo ſontes & o ſontia. Ablatiuo ab his ſontibus. Ad hanc regulam declinatur inſons, id eſt, innocens. Et hæc duo ſunt tantum generis omnis. Ex regula ar, vt par. Nominatiuo hic & hæc & hoc par. Genitiuo huius paris Datiuo huic pari. Accuſatiuo hunc & hanc parem & hoc par. Vocatiuo o par. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pari, ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pares & hæc paria. Genitiuo horum & harum & horum parium. Datiuo his paribus. Accuſatiuo hos & has pares & hæc paria. Vocatiuo o pares & o paria. Ablatiuo ab his paribus. Ad hanc formam declinantur impar & ſuppar, quæ ſola tria ſunt generis omnis. Ex regula ers, vt iners. Nominatiuo hic & hæc & hoc iners. Genitiuo huius inertis. Datiuo huic inerti. Accuſatiuo hunc & hanc inertem & hoc iners. Vocatiuo o iners. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc inerti. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ inertes & hæc inertia. Genitiuo horum & harum & horum inertium. Datiuo his inertibus. Accuſatiuo hos & has inertes & hæc inertia. Vocatiuo o inertes & o inertia. Ablatiuo ab his inertibus. Ex regula ors, vt vecors. Nominatiuo hic & hæc & hoc vecors. Genitiuo huius vecordis. Datiuo huic vecordi. Accuſatiuo hunc & hãc vecordem & hoc vecors. Vocatiuo o vecors. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc vecordi, à genere neutro. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vecordes & hæc vecordia. Genitiuo horum & harum & horum vecordium. Datiuo his vecordibus. Accuſatiuo hos & has vecordes & hæc vecordia. Vocatiuo o vecordes & vecordia. Ablatiuo ab his vecordibus. Ad hanc regulam declinantur, excors, concors, diſcors, diſſors. Sed hæc duo, id eſt, cõſors & diſſors, in genitiuo ſingularitis habent, vt conſortis, diſſortis

In ons. *In ar.* *In ers.* *In ors.*

ferox. Genitiuo huius ferocis. Datiuo huic feroci. Accuſa tiuo hunc & hanc ferocem & hoc ferox, Vocatiuo o ferox. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc feroci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ feroces & hæc ferocia. Genitiuo horum & harum & horum ferocium. Datiuo his ferocibus. Accuſatiuo hos & has feroces & hæc ferocia. Vocatiuo ò feroces & ô ferocia. Ablatiuo ab his ferocibus. Ad hanc formam declinabitur atrox, velox. Ex

In vx. regula in vx, vnum nomen eſt, vt trux. Nominatiuo hic & hæc & hoc trux. Genitiuo huius trucis. Datiuo huic truci. Accuſatiuo hunc & hanc trucem & hoc trux. Vocatiuo ô trux, Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc truci, à ſono generis neutri. Et pluraliter Nominatiuo hi & hæ truces & hæc tru:ia. Genitiuo horum & harum & horum trucium. Datiuo his trucibus. Accuſatiuo hos & has truces & hæc

In ans. trucia. Vocatiuo o truces & o trucia. Ablatino ab his trucibus. Ex regula ans, vt præſtans. Nominatiuo hic & hæc & hoc preſtans. Genitio huius præſtantis. Datiuo huic præſtanti. Accuſatio hunc & hanc præſtantem & hoc præſtãs. Vocatiuo o præſtans. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc præſtanti, ex ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ præſtantes & hæc præſtantia. Genitiuo horum & harum & horum præſtantium. Datiuo his præſtantibus. Accuſatiuo hos & has præſtantes & hęc præſtantia. Vocatiuo o preſtantes & o præſtantia. Ablatiuo ab his pręſtantibus. Ad hanc formam declinatur amans, clamans, cantans, luctans, conſtans, proſtans, regnans, pugnans, mirans, minans, miſerans, ęſtuans, verſans, & alia. Ex regula ens, vt amens. Nominatiuo hic & hęc & hoc a-

In ens. mens. Genitiuo huius amentis. Datiuo huic amenti. Accuſatio hunc & hanc amentem & hoc amens. Vocatiuo o amens. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc amenti, ſono generis neutri ſimiliter. Et pluraliter. Nominatio hi & hę amentes & hęc amentia. Genetiuo horum & horum & horum amentium. Datiuo his amentibus. Accuſatiuo hos & has amentes & hęc amentia. Vocatiuo o amentes & o amentia. Ablatiuo ab his amentibus, Ad hanc formam declinatur demens, potens, impotens, prępotens, prudens, imprudens, pudens, impudens, frequens, infrequens, ſedens, hęrens, moriens, mœrens, tenẽs

egens,

gens,ferens,cedens,ſequiens,ſeruiens, ſapiens, inſipiens, deſipiens:& talia. Ex regula ons, vt ſons, quod ſignificat nocens. Nominatiuo hic & hæc & hoc ſons. Genitiuo huius ſontis. Datiuo huic ſonti. Accuſatiuo hunc & hanc ſontem & hoc ſons. Vocatiuo o ſons. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc ſonti, à ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſontes & hæc ſontia. Genitiuo horum & harum & horum ſontium. Datiuo his ſontibus. Accuſatiuo hos & has ſontes & hæc ſontia. Vocatiuo ſontes & o ſontia. Ablatiuo ab his ſontibus. Ad hanc regulam declinatur inſons, id eſt, innocens. Et hæc duo ſunt tantum generis omnis. Ex regula ar, vt par. Nominatiuo hic & hæc & hoc par. Genitiuo huius paris Datiuo huic pari. Accuſatiuo hunc & hanc parem & hoc par. Vocatiuo o par. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pari, ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pares & hæc paria. Genitiuo horum & harum & horum parium. Datiuo his paribus. Accuſatiuo hos & has pares & hæc paria. Vocatiuo o pares & o paria. Ablatiuo ab his paribus. Ad hanc formam declinantur impar & ſuppar, quæ ſola tria ſunt generis omnis. Ex regula ers, vt iners. Nominatiuo hic & hæc & hoc iners. Genitiuo huius inertis. Datiuo huic inerti. Accuſatiuo hunc & hanc inertem & hoc iners. Vocatiuo o iners. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc inerti. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ inertes & hæc inertia. Genitiuo horum & harum & horum inertium. Datiuo his inertibus. Accuſatiuo hos & has inertes & hæc inertia. Vocatiuo o inertes & o inertia. Ablatiuo ab his inertibus. Ex regula ors, vt vecors. Nominatiuo hic & hæc & hoc vecors. Genitiuo huius vecordis. Datiuo huic vecordi. Accuſatiuo hunc & hãc vecordem & hoc vecors. Vocatiuo o vecors. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc vecordi, à genere neutro. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vecordes & hæc vecordia. Genitiuo horum & harum & horum vecordium. Datiuo his vecordibus. Accuſatiuo hos & has vecordes & hæc vecordia. Vocatiuo o vecordes & vecordia. Ablatiuo ab his vecordibus. Ad hanc regulam declinantur, excors, concors, diſcors, diſſors. Sed hæc duo, id eſt, cõſors & diſſors, in genitiuo ſingularitis habent, vt conſortis, diſſortis

In ons.

In ar.

In ers.

In ors.

ſortis. Diſſors autem dicitur diſsimilis ſortis. Ex regulæ vs, vt vetus. Declinatur autem ſic. Nominatiuo hic & hæc & hoc vetus. Genitiuo huius veteris. Datiuo huic veteri. Accuſatiuo hunc & hanc veterem & hoc vetus. Vocatiuo o vetus. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc veteri, à ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ veteres & hæc vetera. Genitiuo horum & harum & horum veterum. Datiuo his veteribus. Accuſatiuo hos & has veteres & hæc vetera. Vocatiuo ô veteres & ô vetera. Ablatiuo ab his veteribus. Hoc ſolum nomen in us eſt generis omnis.

In es. Es vt teres, quod eſt rotundum. Declinatur hic & hæc & hoc teres: teres autem dictum eſt à terendo. Ex regula autem

In am. ἀπτώτ.ų. eſt nequam, vno enim ſono declinantur omnes caſus per omnia genera.

De nominibus generis epicœni & differentia euſdē generis à communi. Eſt autem genus epicœnum quòd ſub vno articulo intelligitur ſexus, vt puta hic paſſer iam ſub vno articulo, quo ſonat hic, & illic eſt & fœmina. Declinatur. Nominatiuo hic paſſer. Genitiuo huius paſſeris datiuo huius paſſeri. Accuſatiuo hunc paſſerem. Vocatiuo ô paſſer. Ablatiuo ab hoc paſſere. Et pluraliter. Nominatiuo hi paſſeres. Genitiuo horum paſſerum. Datiuo his paſſeribus. Accuſatiuo hos paſſeres. Vocatiuo ô paſſeres. Ablatiuo ab his paſſeribus. Sed & hæc aquila, ſub vno articulo, quo ſonat hæc, ibi & maſculinum intelligimus: ſic & hæc tigris, ſub quo ſono intelligitur, & maſculus. Sic & hæc hirundo, ibi intelligis & maſculũ: ſic & hic ſtruthio, ibi intelligis & fœminam ſic ſorex, ſtellio, muſca: Ergo hoc intereſt inter genus commune & epicœnum, quia in genere communi & homines ſunt & pecora, in epicœno pecora tantum. Quod in genere communi ambo articuli ſunt, id eſt, hic & hæc cum nomine cõmunicat, vt hic & hæc carnis: epicœnum autem cum articulo vno maſculino communicat nomen fœmininum: vt cum dico, hic paſſer, ſub ipſo artitulo qui ſonat hic, intelligitur & fœmina. Sic in articulo generis neutri, quod eſt hoc pecus: ſub articulo qui ſonat hoc, intelligitur & fœmina, vt Virgilius ait: Lenta ſalix fœto pecori. Et in pecore licet ſit genus neutrum, auditur illic & genus fœmininum cum dixit fœto pertori, id eſt, grauido.

Pecus facit epicœnum quum non in generibus ſed in ſpeciebus fit ſexus diſcreſſio.

Nunc dicendum de nominibus quæ aut ſunt numeri ſingularis tantum, aut numeri tantum pluralis: vt can-

celli, manes, penates. In fœminino tantum plurali, vt thermæ, exequiæ, inſidiæ, diuitiæ, nundinæ. In nominibus ciuitatum, Amiclæ, Thenæ Athenæ Syracuſæ Thebæ, Tuberne, Saide, biture, Macomades, Cales Carreaſi, Relares, Furnitum, quę loca turnos dicuntur, & alia ſimilia. In neutro tantum ſingulari, vt aurum, argentum, plunbum, ſtantum, piper triticum, oleum, hordeum, vinum. Quanquam Virgilius vina. at Cicero rarius, poëtica licentia dedit plurali, vt Serite hordea campis. Declinatur autem nominatiuus ſolus. In neutro tantum plurali, caſtra, mœnia, arma, exta, id eſt, viſcera: Bactra quę eſt ciuitas Parthiæ. Ergo & hæc ciuitas generis neutri eſt numero tantum plurali. Sanè ſunt nomina ſub duplici enunciatione, vt tribunus militum, præfectus vrbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus, plebiſcitum, ſenatuſcōſultū Quorum nominum vna pars declinatur, altera non declinatur: vt puta præfectus vigilibus, nominatiuus ipſe flectitur per caſus, præfectus, præfecti, præfecto, præfectum, præfecte, à præfecto: vigilibus ſic manet nec flectitur. Vt ſenatuſcōſultū, hoc cōſultū huius cōſulti, huic cōſulto hoc cōſultū, ô cōſultū, ab hoc cōſulto. Senatus autem genitiuus eſt, hic non flectitur. De nomine quantum rudi conueniebat, plenius expoſuimus: nunc de pronomine eſt dicendum, quod eſt ſecunda pars de octo partibus orationis. Ideo pronomen dicitur, quia vice fungitur nominis, vt ille iſte ipſe. Nam quo modo dicendo nomen explicamus perſonam, vt Virgilius: ſic pronomina proprie eiuſdem poteſtatis ſunt, cum tacito nomine dicimus, hic fecit, iſte fecit. Pronomina aut finita ſunt, aut infinita, aut minus quàm finita. Finita ſunt quæ notant certam perſonam, vt ego. Infinita vt quis, quiſque, quicunque, quæcunque, qui, aliqui, quæ aliquæ. Minus quàm finita ſunt pronomina, quæ non ſic definiunt perſonam, vt non egeāt demonſtratore, quo modo dicimus ego: nam ipſum tu, non plene finitum eſt, niſi in perſonam duxeris digitum. Sic ergo hæc minus quàm finita dicenda ſunt. Habent enim quandam deſignationem non plenæ ſignificationis, quo modo ego. Vt puta, pone eſſe turbam, tamen non ſic, tu, ſignificanter dicitur in turba, quo modo de turba cum vnus dixerit ego. Sed vt de multis vnum ſignificemus

De nominibus aut ſingularis aut pluralis numeri tantum.

Geor. 1.

Geor. 1.

De pronomine.

Finita.

Infinita.

Minus quam finita.

In n. de ſemiuocali n. N. litera terminatus nominatiuus à maſculinis, flamen, pecten, lien quod eſt ſplen. A fœmininis Siren, pluralis Sirenes. A neutris carmen, germẽ, gramen, & cætera talia quæ poſt regulas generis neutri tractabimus. A cõmunibus nominatiuus exiens in n. tubicen, tibicen, fidicen, lyricen, cornicen, qui in lituis canit. Ab epicœnis oſcen, id eſt, ab his quæ tradunt augurium, attagen.

Oſcen. vi de ph. li. 10. In r. Nunc de ſemiuocali r. R. litera terminatus nominatiuus à maſculinis, vt Cæſar, aratnar, victor, tutor, ſopor, mœror, & alia quæ facilia ſunt tam in appellatiuis quàm in propriis. A fœminis, arbor, ſoror. A neutris, marmor, æquor & alia. A cõmunibus pauper, acer, alacer, memor, author. Ab epicœnis paſſer, accipiter, anſer.

In s. Nunc de s. litera ſemiuocali tractemus. S litera terminatus nominatiuus à maſculinis iuſtus, doctus, pius. A fœmininis dos, ſors, mors, & talia. A neutris vulnus, pectus, pecus & cætera. quæ mox regula retractabitur. A communibus ſacerdos, impos, compos, ſimilis, nobilis, agilis. Ab omni genere, vt nugas & cætera. De his mox vberius tractabimus. Ab epicœnis tigris, mus, lepus, & cætera.

In x. Nunc de ſemiuocali litera x. Nominatiuus in x. litera à maſculinis, vertex, cortex, pumex, à propriis. Pollux. A fœmininis nex, prex, fex, pax, fax, & alia. A neutris nullum nomen niſi omni generi iungatur: vt felix. Remanent duæ mutæ. c. t. literæ. Nominatiuus exiens c. litera tenet maſculinum: vt alec, tenet neutrum: vt lac. T litera exiens nominatiuus tenet genus neutrum: vt caput, ſinciput, ſemicaput.

Alec varij gene. is inuenitur apud authores.

De terminatione & declinatione nominũ neutri generis. Nomina generis neutri in um ſyllabam exeũtia, vt templum declinantur. Nominatiuo ſingulari hoc templum. Genitiuo huius templi. Datiuo huic templo. Accuſatiuo hoc templum. Vocatiuo ô templum. Ablatiuo ab hoc templo. Et pluraliter. Nominatiuo hæc templa. Genitiuo horum templorum. Datiuo his templis. Accuſatiuo hæc templa. Vocatiuo ô templa. Ablatiuo ab his templis. Simili declinatione hæc omnia procurrunt, telum, tectum, ſcamnum, bellum, monſtrum, portentum, oppidum, carpẽtum, venenum, donum, bonum, malum, magnum, peſsimum, prauum, frumentum, medicamentum, membrum, forum, metrum, portum, *tignum, plauſtrum, clauſtrum, inſtrumentum, oliuetum, vinetum, palmetum, quercetum, eſculetum, lau-

**fo te an. giporium.*

retum,

retum, argumentum, ſacrum, teſtamentum, iugerum, vinum: ſed nunc tantum in ſingulari, vina enim poëtæ dixerunt, & cicera. Sic oleum, hordeum, triticum, ferrum, viſcum, aurum, argentum, plumbum, ſtagnum, vitrum, electrum, & talia quæ ad pondus veniunt vel menſurā ex iſta ſunt forma. Generis neutri quæ in ium exeunt, ſed hæc in *In ium.*
genitiuo per duo ij ſcribuntur, vt hoc ingenium, huius ingenij: ſic imperium imperij, ſcrinium ſcrinij, capitolium capitolij, tentorium tentorij, armarium armarij, ſolarium ſolarij, tectorium tectorij, armamētarium armamentarij, ſpacium ſpacij, ſacrarium ſacrarij. Sic horarium horarij, ſalarium ſalarij, viridarium viridarij, pomerium pomerij, ſacrificium ſacrificij, folium folij, ſolium ſolij, teſtimonium teſtimonij. Sic roſarium roſarij, auiarium auiarij, augurium augurij, auſpicium auſpicij, exitium exitij, exilium exilij, prodigium prodigij, auxilium auxilij, præſidium præſidij, atriū atrij, aucupium aucupij, adiutorium adiutorij, mancipium mancipij, dolium dolij. Eſt alia forma generis neutri, quæ per us exit, vt hoc pecus, numero *In us.*
ſingulari. Nominatiuo hoc pecus. Genitiuo huius pecoris. Datiuo huic pecori. Accuſatiuo hoc pecus. Vocatiuo ô pecus. Ablatiuo ab hoc pecore. Et pluraliter. Nominatiuo hæc pecora. Genitiuo horum pecorum. Datiuo his pecoribus. Accuſatiuo hæc pecora. Vocatiuo ô pecora. Ablatiuo ab his pecoribus. Ad hanc formulam declinabimus vlcus vlcera, facinus facinora, vellus vellera, viſcus viſcera, rus rura, ius iura, nemus nemora, tergus tergora, pectus pectora, genus genera, pondus pondera, corpus corpora, decus decora, funus funera, fœnus fœnora, olus olera, littus littora, opus opera, rudus rudera, thus thura, tempus tempora, fœdus fœdera, ſtercus ſtercora, onus onera, latus latera. Eſt alia ſpecies generis neutri quæ cōtinet nomina in vr exeuntia, vt hoc murmur in nominatiuo. Genitiuo hu- *In ur.*
ius murmuris. Datiuo huic murmuri. Accuſatiuo hoc murmur. Vocatiuo ô murmur. Ablatiuo ab hoc murmure. Et pluraliter. Nominatiuo hæc murmura. Genitiuo horum murmurum. Datiuo his murmuribus. Accuſatiuo hæc murmura. Vocatiuo ô murmura. Ablatiuo ab his murmuribus. Ad hāc formulam ſimilia declinabis, vt ebur ebora, femur femora, ſulphur ſulphura, fulgur fulgura. Sed et

hac formula non multa inueniuntur, quoniam pauca ſunt generis neutri, quæ in or exeunt, vt marmor in nominatiuo. Genitiuo huius marmoris. Datiuo huic marmori. Accuſatiuo hoc marmor. Vocatiuo ô marmor. Ablatiuo ab hoc marmore. Et pluraliter. Nominatiuo hæc marmora. Genitiuo horum marmorum. Datiuo his marmoribus. Accuſatiuo hæc marmora. Vocatiuo ô marmora. Ablatiuo ab his marmoribus. Sic æquor æquora, cor corda. Alia ſpecies generis neutri quæ continet nomina in ar ſyllabam exeuntia, vt Far Nominatiuo. Genitiuo huius farris. Datiuo huic farri. Accuſatiuo hoc far. Vocatiuo ô far, Ablatiuo ab hoc farre. In plurali tres caſus habet ſolum. Nominatiuo hæc farra. Accuſatiuo hæc farra. Vocatiuo ô farra. Non habet ergo genitiuum, datiuum, & ablatiuum. Vnde τρίπτωτα dicuntur in plurali, id eſt, trium caſuum, vt ſunt iura: nō dicimus horum iurium, his iuribus, nec ærum æribus, nec mellorū mellibus, & alia pauca: nec enim multa ſunt. Sic nec horum farrum in genitiuo poſſumus dicere, aut in datiuo his farribus. Hanc ergo formam numero tantum ſingulari declinabis: hoc nectar nectaris, laſer laſeris, & inſtar quod eſt ſimilitudo: ſed habet tres caſus tantum, nominatiuum, accuſatiuum, & vocatiuum, & eſt numeri tantum ſingularis. Alia ſpecies generis neutri, quæ continet omnia in er exeuntia: ſed numeri tantum ſingularis. Nominatiuo hoc piper. Genitiuo huius piperis. Datiuo huic piperi. Accuſatiuo hoc piper. Vocatiuo ô piper. Ablatiuo ab hoc pipere. Ad hanc formam declinabis numero tantum ſingulari, ver. Nominatiuo hoc ver. Genitiuo huius veris. Datiuo huic veri. Accuſatiuo hoc ver. Vocatiuo ô ver. Ablatiuo ab hoc vere. Sic declinabis hoc ſiler, vt ait Virgilius: Molle ſiler. Similiter declinabis & iuger, ſed habet pluralem, vt iuger iugera, ſecundum antiquos, qui dixerunt, iugerum. Vber vbera, tuber tubera. Et in hæc vt dixi paucorum nomina ſunt. Alia ſpecies per os, vt ipſum os ora, vnde oſculum, ſed hoc producimus, aliud corripimus. Ab eo quod ſunt oſſa declinantur ſingulariter. Nominatiuo hoc os. Genitiuo huius oſsis. Datiuo huic oſsi. Accuſatiuo hoc os. Vocatiuo ô os. Ablatiuo ab hoc oſſe. Et pluraliter. Nominatiuo hæc oſſa. Genitiuo horum oſsium. Datiuo his oſsibus. Accuſatiuo hæc oſſa.

In or. In ar. In er. 2. Geor. In os.

Voca

Vocatiuo ô oſſa. Ablatiuo ab his oſsibus. Alia ſpecies generis neutri quę cõtinet nomina in e exeuntia: vt monile. *In e.* Nominatiuo hoc monile. Genitiuo huius monilis. Datiuo huic monili. Accuſatiuo hoc monile. Vocatiuo ô monile. Ablatiuo ab hoc monili. Et pluraliter. Nominatiuo hæc monilia. Genitiuo horum monilium. Datiuo his monilibus. Accuſatiuo hæc monilia. Vocatiuo ô monilia. Ablatiuo ab his monilibus. Similiter declinabis ſedile ſedilia, præſepe præſepia, collare collaria, ducale ducalia, molle mollia, graue grauia, vile vilia, mite mitia, ſuaue ſuauia, vitale vitalia, morale moralia, lene lenia, leue leuia, ancyle ancylia: de quo Virgilius lęuáq; ancyle gerebat: facile facilia, nobile nobilia, agile agilia, mare maria, ſed pluraliter tres caſus habet tantum, nominatiuum accuſatiuum & vocatiuum, genitiuum datiuum & ablatiuum non habet: non enim dicimus in genitiuo horum marium, aut in datiuo his maribus, aut in ablatiuo ab his maribus. Sic & alia declinabis huic formæ ſimilia. Huic regulæ ablatiuus in i exit, non in e. quia genus neutrum nunquam habet quatuor caſus ſimiles, vt faciat in nominatiuo hoc monile, & accuſatiuo hoc monile, & vocatiuo ô monile, & in ablatiuo ab hoc monile: ſed ab hoc monili. Inde Virgilius. In ſtrato ſaxa cubili, ab hoc cubili. Sic & ſacra mari colitur. Item hortatur pater ire mari. Item tenui de vimine. Item, Crudeli vulnere. Item Letali vulnere. Item dulci ex ore coruſcent: & cũ dicimus nobili genere natus, non nobile. Sic ergo obſeruabis in nomine neutro quod exit in nominatiuo ſingulari in e. vt ablatiuum in i. mittat regula perpetua. Alia ſpecies generis neutri quæ continet nomina in al exeuntia, vt animal. *In al.* Nominatiuo hoc animal. Genitiuo huius animalis. Datiuo huic animali. Accuſatiuo hoc animal. Vocatiuo ô animal. Ablatiuo ab hoc animali. Et pluraliter. Nominatiuo hæc animalia. Genitiuo horum animalium. Datiuo his animalibus. Accuſatiuo hæc animalia. Vocatiuo ô animalia. Ablatiuo ab his animalibus. Ad hanc formam declinabis tribunal tribunalia, lupercal lupercalia, quæ ſunt ſacra illius genij, qui Pan vocatur. Vnde & Virgilius de ipſo loco: Et gelida monſtrat ſub rupe lupercal. *Aeneid. 8.* Alia ſpecies neutri, quæ continet nomina in el exeuntia, vt mel. Nominatiuo hoc *In el.* mel.

mel genitiuo huius mellis. Datiuo huic melli. Accuſatiuo hoc mel. Vocatiuo ò mel. Ablatiuo ab hoc melle, Sic declinabis, Nominatiuo hoc fel, genitiuo huius fellis. Datiuo huic felli. Accuſatiuo hoc fel. Vocatiuo ò fel. Ablatiuo ab hoc felle. Sed plurali numero non niſi per tres caſus currit, nominatiuum, accuſatiuum & vocatiuum. Alia ſpecies generis neutri, quæ continet nomina in en ſyllabam

In en. exeuntia. Nominatiuo hoc crimen. genitiuo huius criminis. Datiuo huic crimini. Accuſatiuo hoc crimen. Vocatiuo ò crimen. Ablatiuo ab hoc crimine. Et pluraliter. Nominatiuo hæc crimina. genitiuo horum criminum. Datiuo his criminibus. Accuſatiuo hæc crimina. Vocatiuo ò crimina. Ablatiuo ab his criminibus. Ad hanc regulam ſimilia declinabis, carmen carminis, numen numinis, flamen flamins, agmen agminis, acumen acuminis, gramen graminis, flumen fluminis, ſtramen ſtraminis, lumen luminis, ſemen ſeminis, liquamen liquaminis, fulmen fulminis, rumen ruminis, bitumen bituminis, gluten glutinis, legumen leguminis, fundamen fundaminis, tegimen tegiminis, munimen muniminis, leuamen, leuaminis, ſpecimen ſpeciminis, ſed pluralem non admittit. Item ſubtegimen ſubtegiminis. Alia ſpecies generis neutri ἄπτωτα, id eſt, indeclinabilis, vt genu. Nominatiuo hoc genu, genitiuo huius genu, datiuo huic genu, accuſatiuo hoc genu, vocatiuo ò genu, ablatiuo ab hoc genu. Et pluraliter. Nominatiuo hæc genua, genitiuo horum genuum, datiuo his genibus, accuſatiuo hæc genua, vocatiuo ò genua, ablatiuo ab his genibus. Ad hanc formam declinabis & hoc cornu, vt ſupra diximus: cornu cornua, veru verua, quæ ſunt virgæ ferreæ laniorum, de quibus Virgilius, Verubúſque tre-

Aeneid. 1. mentia figunt: tonitru tonitrua. Sed talium nominum declinatio perrara inuenitur. Alia ſpecies generis neutri, de qua ſupra tractauimus, quæ exit in quatuor nomina duarum mutarum c & t, vt caput ſinciput, & lac & alec, ſed hęc duo, pluralem numerum non admittunt. Exit item genus neutrum in a, ſed in græcis nominibus, vt thema the-

In a. mata, toreuma toreumata, ſchema ſchemata, emblema emblemata, theorema theoremata, boethema boethemata, & alia. Item meminerimus ſingulas literas tã in græcis quàm in Latinis generis eſſe neutri. Dicimus enim vnum alpha.

vnum

vnum beta, vnum gamma: ſic & aliæ literæ. Pluraliter duo alpha, duo beta, duo gamma: ſic tria alpha, tria beta, tria gāma. Inde eſt illud: τρία καππα κακιςα, id eſt, tria cappa peſsima de Cornelio Sylla, de Cornelio Cinna, de Cornelio Lentulo. Hi enim per tres literas deſignati ſunt in libris Sibyllinis. Eſt & vnum nomen generis neutri in a, vt flumen Turia, vt ſupra diximus. Genus commune exit per a vt aduena. Declinantur. Nominatiuo hic & hæc aduena, genitiuo huius aduenæ, datiuo huic aduenæ, accuſatiuo hunc & hanc aduenam, vocatiuo ò aduena, ablatiuo ab hoc & ab hac aduena. Pluraliter. Nominatiuo hi & hæ aduenæ, genitiuo horum & harum aduenarum, datiuo his aduenis, accuſatiuo hos & has aduenas, vocatiuo ò aduenæ, ablatiuo ab his aduenis. Ad hanc formulam declinabis Troiugena, indigena, incola, agricola, conuena, cælicola, ſacricola, publicola, terricola, orbicola, plebicola, Numida, Dalmata, ruricola, lucifuga, Perſa, Romulida, &c. In nominatiuo e & i non habet genus commune, ſed in o, vt latro. Nominatiuo hic & hæc latro, genitiuo huius latronis, datiuo huic latroni, accuſatiuo hunc & hanc latronem, vocatiuo ò latro, ablatiuo ab hoc & ab hac latrone. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ latrones, genitiuo horum & harum latronum, datiuo his latronibus, accuſatiuo hos & has latrones, vocatiuo ò latrones, ablatiuo ab his latronibus. Ad hanc formam declinabis homo, ganeo, degulo, caupo, fullo, nemo, helluo, qui & gluto, & talia. Per u autem nulllum habet. In nominatiuo ergo exit commune per es ſyllabam, vt comes. Nominatiuo hic & hæc comes, genitiuo huius comitis, datiuo huic comiti, accuſatiuo hunc & hanc comitem, vocatiuo ò comes, ablatiuo ab hoc & ab hac comite. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ comites, genitiuo horum & harum comitum, datiuo his comitibus, accuſatiuo hos & has comites, vocatiuo ò comites, ablatiuo ab his comitibus. Ad hanc formam declinabis ſimilia, vt ſoſpes, locuples, hoſpes, licet hoſpitam dixerit Virgil. Hoſpita tellus; miles, veles, id eſt, leuis armaturæ miles, interpres, ales, præpes, pres. i. fidei iuſſor, ſatelles, deſes, præſes, diues, hæres, cæles, cælites, qui iter ſibi faciunt ad cælum, indiges indigetis, &c. Exit in is, vt ſimilis. Nominatiuo

De terminatione & declinatione nominũ communis generis.

In o.

In es.

In is.

hic & hæc ſimilis. Genitiuo huius ſimilis. Datiuo huic ſimili. Accuſatiuo hunc & hanc ſimilem. Vocatiuo ô ſimilis. Ablatiuo ab hoc & ab hac ſimili. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſimiles. Genitiuo horum & harum ſimilium. Datiuo his ſimilibus. Accuſatiuo hos & has ſimiles. Vocatiuo ô ſimiles. Ablatiuo ab his ſimilibus Ad hãc formam declinantur agilis, facilis, fragilis, viridis, mobilis, humilis, mitis, lenis, mollis, ciuis, teſtis, hoſtis, triſtis, fortis, ſuauis, frugalis, crudelis, inanis, gracilis, immanis, & cætera. Exit per os, vt ſacerdos. Nominatiuo hic & hæc ſacerdos. Genitiuo huius ſacerdotis. Datiuo huic ſacerdoti. Accuſatiuo hunc & hanc ſacerdotem. Vocatiuo ô ſacerdos. Ablatiuo ab hoc & ab hac ſacerdte. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſacerdotes. Genitiuo horum & harum ſacerdotum. Datiuo his ſacerdotibus. Accuſatiuo hos & has ſacerdotes. Vocatiuo ô ſacerdotes. Ablatiuo ab his ſacerdotibus. Ad hanc formam declinantur cuſtos, impos, compos, nepos. Exit & per us, vt ſus. Nominatiuo hic & hæc ſus. Genitiuo huius ſuis. Datiuo huic ſui. Accuſatiuo hunc & hanc ſuem. Vocatiuo ô ſus. Ablatiuo ab hoc & ab hac ſue. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſues. Genitiuo horum & harum ſuum. Datiuo his ſuibus. Accuſatiuo hos & has ſues. Vocatiuo ô ſues. Ablatiuo ab his ſuibus. Exit & per er, vt pauper, Nominatiuo hic & hæc pauper. Genitiuo huius pauperis. Datiuo huic pauperi. Accuſatiuo hunc & hanc pauperem. Vocatiuo ô pauper. Ablatiuo ab hoc & ab hac paupere. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pauperes. Genitiuo horum & harum pauperum. Datiuo his pauperibus. Accuſatiuo hos & has pauperes. Vocatiuo ô pauperes. Ablatiuo ab his pauperibus. Ad hanc formam declinantur & alia, vt acer, alacer, id eſt, lætus. Exit commune in ex, vt opifex. Nominatiuo hic & hæc opifex. Genitiuo huius opificis. Datiuo huic opifici. Accuſatiuo hunc & hanc opificem. Vocatiuo ô opifex. Ablatiuo ab hoc & ab hac opifice. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ opifices. Genitiuo horum & harum opificũ. Datiuo his opificibus. Accuſatiuo hos & has opifices. Vocatiuo ô opifices. Ablatiuo ab his opificibus. Ad hanc formam declinabis, aurifex, artifex, iudex, carnifex, index, vindex, auſpex, haruſpex, ſignifex, & alia. Exit genus commune

In os. *In us.* *In er.* *In ex.*

mune in eps,vt princeps.Declinantur ſic.Nominatiuo hic & hæc princeps. Genitiuo huius principis. Datiuo huic principi.Accuſatiuo hunc & hanc principem. Vocatiuo ò princeps.Ablatiuo ab hoc & ab hac principe. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ principes.genitiuo horum & harum principum.Datiuo his principibus.Accuſatiuo hos & has principes.Vocatiuo ò principes. Ablatiuo ab his principibus.Sic declinantur manceps,particeps,municeps.Anceps autem,& biceps & triceps,& quadriceps,multiceps , præceps,hæc ſex nomina genitiuum ſingularē contra regulā ſuperiorem in tis ſyllabam mittunt,non in pis:vt anceps ancipitis,biceps bicipitis,triceps tricipitis,quadriceps quadricipitis,multiceps multicipitispræceps præcipitis. Sed ideo in tis ſyllabā exeūt,nō in pis,vt principis,mācipis,qa à capitis ſignificatione veniut,illa aūt ſuperiora à capiēdi ſignificatione. Princeps enim dictus eſt, quòd primus capiat,& maneeps quòd manu capiat. Anceps autem dictus eſt,quod dubij capitis ſit,vel inclinati capitis in vtranque partem. Exit genus commne iunx ſyllabam,vt coniunx, Nominatiuo hic & hæc coniunx. Exit in ux,vt hic & hæc dux,redux. Exit in ps , quod quidem in omne genus redibit.Exit in ebs, vt cælebs. Cælebs dicitur qui non habet vxorem,vel quæ non habet maritum:qualia ſunt numina in cælo,quæ abſque coniuge ſunt,ſi agapetas attendamus. Nominatiuo hic & hæc cælebs. genitiuo huius cælibis. Datiuo huic cælibi. Accuſatiuo hunc & hanc cælibem. Vocatiuo ò cælebs. Ablatiuo ab hoc & ab hac cælibe. Et pluraliter.Nominasiuo hi & hæ cælibes.genitiuo horum & harum cælibum. Datiuo his cælibibus. Accuſatiuo hos & has cælibes. Vocatiuo ò cælibes. Ablatiuo ab his cælibibus. Exit & in yx , vt phryx. Nominatiuo hic & hæc phryx.genitiuo huius phrygis.Datiuo huic phrygi.Accuſatiuo hunc & hāc phrygem.Vocatiuo ò phryx.Ablatiuo ab hoc & ab hac phryge. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ phryges. genitiuo horum & harum phrygum. Datiuo his phrygibus.Accuſatiuo hos & has phryges. Vocatiuo ò phryges.Ablatiuo ab his phrygibus. Et in us exit vt Ligus,quod ſimiliter vt phryx locale nomen eſt. Nominatiuo hic & hęc ligus.genitiro huius liguris.Datiuo huic liguri. Accuſatiuo hunc & hanc ligurem. Vocatiuo ò li-

In epi.

In iunx.

In ux.

In ps.

In ebs.

Cælibes qui ſi celites priſci di ios putant ἀγαπητὰς dilecte: hoc nomine tegebant & cōcubinas clerici ac monachi. quos ſæpe taxat Hieronymus.

In us.

gus. Ablatiuo ab hoc & ab hac ligure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ligures. genitiuo horum & harum ligurum. Datiuo his liguribus. Accuſatiuo hos & has ligures. Vocatiuo ò ligures. Ablatiuo ab his liguribus. Exit genus commune in il, vt vigil. Nominatiuo hic & hæc vigil. genitiuo huius vigilis. Datiuo huic vigili. Accuſatiuo hunc & hanc vigilem. Vocatiuo ò vigil. Ablatiuo ab hoc & ab hac vigile. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vigiles. genitiuo horum & harum vigilium. Datiuo his vigilibus. Accuſatiuo hos & has vigiles. Vocatiuo ò vigiles. Ablatiuo ab his vigilibus. Ad hanc regulam declinabis hic & hæc pugil. Exit in ul, vt exul. Nominatiuo hic & hæc exul. genitiuo huius exulis. Datiuo huic exuli. Accuſatiuo hunc & hanc exulem. Vocatiuo ò exul. Ablatiuo ab hoc & ab hac exule. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ exules. genitiuo horum & harum exulum. Datiuo his exulibus. Accuſatiuo hos & has exules. Vocatiuo ò exules. Ablatiuo ab his exulibus. Ad hanc formam declinabis præſulem, hic & hæc præſul, quoniam maſculinum eſt, vt conſul. Exit in ur, fur. Nominatiuo hic & hęc fur. genitiuo huius furis. Datiuo huic furi. Accuſatiuo hunc & hanc furem. Vocatiuo ò fur. Ablatiuo ab hoc & ab hac fure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hę fures. genitiuo horum & harum furum. Datiuo his furibus. Accuſatiuo hos & has fures. Vocatiuo ò fures. Ablatiuo ab his furibus. Ad hanc formam declinabis augur, hic & hæc augur. Exit genus commune in or, vt maior, memor. Sed memor ſi alia regula eſt, non admittit genus neutrum in us, quo modo maior admittit in neutro maius. Nominatiuo hic & hæc memor. genitiuo huius memoris. Datiuo huic memori. Accuſatiuo hunc & hanc memorem. Vocatiuo ò memor. Ablatiuo ab hoc & ab hac memore. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ memores. genitiuo horum & harum memorum. Datiuo his memoribus. Accuſatiuo hos & has memores. Vocatiuo ò memores. Ablatiuo ab his memoribus. Admittit & neutrũ, ſed nõ in regula generis omnis, vt hoc memor. Vnde & Virgilius: Tum ſi quod nõ æquo fœdere amãtes, Curę numẽ habet, iuſtúmq; memórque precatur. Pluralẽ nõ admittit, inde nõ eſt generis omnis. Neq; enim dicimus memora vel memoria numina. Similiter declinabis

In il. In ul. In ur. In or. Æneid. 4.

bis authorem in nominatiuo ſingulari, hic & hęc author, vt, At Iuno author ego audendi: hi & hæ authores. Exit genus omne in ax, in ex, in ix, in ox, in ux, ans, ens, ars, ers, ors, in us, es. In ax, vt hic & hæc & hoc pertinax. Genitiuo huius pertinacis. Datiuo huic pertinaci. Accuſatiuo hunc & hanc pertinacem & hoc pertinax. Vocatiuo o pertinax. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pertinaci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pertinaces & hæc pertinacia. Genitiuo horum & harum & horum pertinacium. Datiuo his pertinacibus. Accuſatiuo hos & has pertinaces & hæc pertinacia. Vocatiuo o pertinaces & o pertinacia. Ablatiuo ab his pertinacibus. Ad hanc formam declinabis efficax, tenax, peruicax, dicax, ſequax, rapax, mordax, capax, furax, emax, fallax, mendax nugax, viuax, Hæc omnia ablatiuum ſingularem, & alia in i mittunt. Exit item genus omne in ex, ſecundum ordinem regularum ſupra ordinatarum, vt ſimplex. Nominatiuo hic & hæc & hoc ſimplex. Genitiuo huius ſimplicis. Datiuo huic ſimplici. Accuſatiuo hunc & hanc ſimplicem & hoc ſimplex. Vocatiuo ò ſimplex. Ablatiuo ab hoc et ab hac & ab hoc ſimplici. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſimplices & hæc ſimplicia. Genitiuo horum & harum & horum ſimplicium. Datiuo his ſimplicibus. Accuſatiuo hos & has ſinplices & hæc ſimplicia. Vocatiuo o ſimplices & o ſimplicia. Ablatiuo ab his ſimplicibus. Ad hanc formam declinantur duplex, triplex, quadruplex, quintuplex, ſextuplex, ſeptuplex excluſo m, quia & ſeptemplex Latinum eſt quod declinatur vt ſuperius. Ex regula in ix vt fœlix, quod ſic declinatur. Nominatiuo hic et hæc & hoc fœlix. Genitiuo huius fœlicis. Datiuo huic fœlici. Accuſatiuo hũc & hãc fœlicẽ & hoc fœlix. Vocatiuo o fœlix. Ablatiuo ab hoc & ab hac et ab hoc fœlici ex ſono generis neutri. A proprijs nominibus in e exit, ab hoc fœlice et eſt generis maſculini. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ fœlices & hæc fœlicia. Genitiuo horum & harum & horum fœlicium. Datiuo his fœlicibus. Accuſatiuo hos & has fœlices & hec fœlicia. Vocatiuo o fœlices & o fœlicia Ablatiuo ab his fœlicibus. Ad hanc regulam declinatur pernix, quod ſignificat velocem. Ex regula in ox, vt ferox declinatur ſic. Nominatiuo hic & hæc & hoc [illegible] ferox

De terminatione & declinatione nominũ omnis generis.

In ax.

In ex.

In ix.

In ox.

ferox. Genitiuo huius ferocis. Datiuo huic feroci. Accuſatiuo hunc & hanc ferocem & hoc ferox, Vocatiuo o ferox. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc feroci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ feroces & hæc ferocia. Genitiuo horum & harum & horum ferocium. Datiuo his ferocibus. Accuſatiuo hos & has feroces & hæc ferocia. Vocatiuo ò feroces & ô ferocia. Ablatiuo ab his ferocibus. Ad hanc formam declinabitur atrox, velox. Ex regula in *vx*, vnum nomen eſt, vt trux. Nominatiuo hic & hæc & hoc trux. Genitiuo huius trucis. Datiuo huic truci. Accuſatiuo hunc & hanc trucem & hoc trux. Vocatiuo ô trux, Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc truci, à ſono generis neutri. Et pluraliter Nominatiuo hi & hæ truces & hæc trucia. Genitiuo horum & harum & horum trucium. Datiuo his trucibus. Accuſatiuo hos & has truces & hæc trucia. Vocatiuo o truces & o trucia. Ablatino ab his trucibus. Ex regula ans, vt præſtans. Nominatiuo hic & hæc & hoc preſtans. Genitio huius præſtantis. Datiuo huic præſtanti. Accuſatio hunc & hanc præſtantem & hoc præſtãs. Vocatiuo o præſtans. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc præſtanti, ex ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ præſtantes & hæc præſtantia. Genitiuo horum & harum & horum præſtantium. Datiuo his præſtantibus. Accuſatiuo hos & has præſtantes & hęc pręſtantia. Vocatiuo o preſtantes & o præſtantia. Ablatiuo ab his pręſtantibus. Ad hanc formam declinatur amans, clamans, cantans, luctans, conſtans, proſtans, regnans, pugnans, mirans, minans, miſerans, ęſtuans, verſans, & alia. Ex regula ens, vt amens. Nominatiuo hic & hęc & hoc amens. Genitiuo huius amentis. Datiuo huic amenti. Accuſatio hunc & hanc amentem & hoc amens. Vocatiuo o amens. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc amenti, ſono generis neutri ſimiliter. Et pluraliter. Nominatio hi & hę amentes & hęc amentia. Genetiuo horum & horum & horum amentium. Datiuo his amentibus, Accuſatiuo hos & has amentes & hęc amentia. Vocatiuo o amentes & o amentia. Ablatiuo ab his amentibus, Ad hanc formam declinatur demens, potens, impotens, prępotens, prudens, imprudens, pudens, impudens, frequens, infrequens, ſedens, hęrens, moriens, mœrens, tenẽs egens,

In vx. *In ans.* *In ens.*

gens,ferens,cedens,ſequiens,ſeruiens, ſapiens, inſipiens, deſipiens:& talia. Ex regula ons, vt ſons, quod ſignificat nocens. Nominatiuo hic & hæc & hoc ſons. Genitiuo huius ſontis. Datiuo huic ſonti. Accuſatiuo hunc & hanc ſontem & hoc ſons. Vocatiuo o ſons. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc ſonti, à ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſontes & hæc ſontia. Genitiuo horum & harum & horum ſontium. Datiuo his ſontibus. Accuſatiuo hos & has ſontes & hæc ſontia. Vocatiuo ſontes & o ſontia. Ablatiuo ab his ſontibus. Ad hanc regulam declinatur inſons, id eſt, innocens. Et hæc duo ſunt tantum generis omnis. Ex regula ar, vt par. Nominatiuo hic & hæc & hoc par. Genitiuo huius paris Datiuo huic pari. Accuſatiuo hunc & hanc parem & hoc par. Vocatiuo o par. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pari, ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pares & hæc paria. Genitiuo horum & harum & horum parium. Datiuo his paribus. Accuſatiuo hos & has pares & hæc paria. Vocatiuo o pares & o paria. Ablatiuo ab his paribus. Ad hanc formam declinantur impar & ſuppar, quæ ſola tria ſunt generis omnis. Ex regula ers, vt iners. Nominatiuo hic & hæc & hoc iners. Genitiuo huius inertis. Datiuo huic inerti. Accuſatiuo hunc & hanc inertem & hoc iners. Vocatiuo o iners. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc inerti. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ inertes & hæc inertia. Genitiuo horum & harum & horum inertium. Datiuo his inertibus. Accuſatiuo hos & has inertes & hæc inerta. Vocatiuo o inertes & o inertia. Ablatiuo ab his inertibus. Ex regola ors, vt vecors. Nominatiuo hic & hæc & hoc vecors. Genitiuo huius vecordis. Datiuo huic vecordi. Accuſatiuo hunc & hāc vecordem & hoc vecors. Vocatiuo o vecors. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc vecordi, à genere neutro. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vecordes & hæc vecordia. Genitiuo horum & harum & horum vecordium. Datiuo his vecordibus. Accuſatiuo hos & has vecordes & hæc vecordia. Vocatiuo o vecordes & vercordia. Ablatiuo ab his vecordibus. Ad hanc regulam declinantur, excors, concors, diſcors, diſſors. Sed hæc duo, id eſt, cōſors & diſſors, in genitiuo ſingularitis habent, vt conſortis, diſſortis

In ons. *In ar.* *In ers.* *In ors.*

celli, manes, penates. In fœminino tantum plurali, vt thermæ, exequiæ, inſidiæ, diuitiæ, nundinæ. In nominibus ciuitatum, Amiclæ, Thenæ Athenæ Syracuſæ Thebæ, Tuberne, Saide, biture, Macomades, Cales Carreaſi, Relares, Furnitum, quę loca turnos dicuntur, & alia ſimilia. In neutro tantum ſingulari, vt aurum, argentum, plunbum, ſtantum, piper triticum, oleum, hordeum, vinum. Quanquam Virgilius vina. at Cicero rarius, poëtica licentia dedit plurali, vt Serite hordea campis. Declinatur autem nominatiuus ſolus. In neutro tantum plurali, caſtra, mœnia, arma, exta, id eſt, viſcera: Bactra quę eſt ciuitas Parthiæ. Ergo & hæc ciuitas generis neutri eſt numero tantum plurali. Sanè ſunt nomina ſub duplici enunciatione, vt tribunus militum, præfectus vrbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus, plebiſcitum, ſenatuſcōſultū Quorum nominum vna pars declinatur, altera non declinatur: vt puta præfectus vigilibus, nominatiuus ipſe flectitur per caſus, præfectus, præfecti, præfecto, præfectum, præfecte, à præfecto: vigilibus ſic manet nec flectitur. Vt ſenatuſcōſultū, hoc cōſultū huius cōſulti, huic cōſulto hoc cōſultū, ô cōſultū, ab hoc cōſulto. Senatus autem genitiuus eſt, hic non flectitur. De nomine quantum rudi conueniebat, plenius expoſuimus: nunc de pronomine eſt dicendum, quod eſt ſecunda pars de octo partibus orationis. Ideo pronomen dicitur, quia vice fungitur nominis, vt ille iſte ipſe. Nam quo modo dicendo nomen explicamus perſonam, vt Virgilius: ſic pronomina proprie eiuſdem poteſtatis ſunt, cum tacito nomine dicimus, hic fecit, iſte fecit. Pronomina aut finita ſunt, aut infinita, aut minus quàm finita. Finita ſunt quæ notant certam perſonam, vt ego. Infinita vt quis, quiſque, quicunque, quæcunque, qui, aliqui, quæ aliquæ. Minus quàm finita ſunt pronomina, quæ non ſic definiunt perſonam, vt non egeāt demonſtratore, quo modo dicimus ego: nam ipſum tu, non plene finitum eſt, niſi in perſonam duxeris digitum. Sic ergo hæc minus quàm finita dicenda ſunt. Habent enim quandam deſignationem non plenæ ſignificationis, quo modo ego. Vt puta, pone eſſe turbam, tamen non ſic, tu, ſignificanter dicitur in turba, quo modo de turba cum vnus dixerit ego. Sed vt de multis vnum ſignificemus

quem

De nominibus aut ſingularis aut pluralis numeri tantum.

Geor. 1.

Geor. 1.

De pronomine.

Finita.

Infinita.

Minus quam finita.

quem querimus, aut nomen addimus, aut digitum intẽdimus, vt appareat certius quem vocamus. Ergo tu, ille, & iſte, & alia quæ quaſi poſſunt ex parte aliqua definire perſonam, minus quàm finita vocanda ſunt. Prima perſona dicitur ego, tam in ſingulari numero quàm in plurali, cum dicimus nos, non habet vocatiuum caſum, quia nemo vocat ſe, ô ego, ego, ô nos. Ergo ſic declinatur ſingulari numero. Nominatiuo ego. Genitiuo mei. Datiuo mihi. Accuſatiuo me. Ablatiuo à me. Et pluraliter. Nominatiuo nos. Menitiuo noſtrum. Datiuo nobis. Accuſatiuo nos, Ablatiuo à nobis. Vocatiuum enim vt dixi, non habet tam in ſingulari quàm in in plurali. Nominatiuo tu. Genitiuo tui. Datiuo tbi. Accuſatiuo te. Vocatiuo ô tu. Ablatiuo à te. Et pluraliter, Nominatiuo vos. Genitiuo veſtrum Datiuo vobis. Accuſatiuo vos. Vocatiuo ô vos. Ablatiuo à vobis. Sané prima perſona & ſecunda, id eſt, ego & tu generis omnis eſt. Nam & vir dicit ego, & fœmina ego, & mancipium ego. Sic tu: & viro dicimus tu, & fœminę, & mancipio: ſic in plurali generis omnis eſt vt nos. vos. Ex tertia perſona hec eſt declinatio maſculino genere numero ſingulari. Nominatiuo ille. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accuſatiuo illũ. Vocatiuo ô ille. Ablatiuo ab illo. Et pluraliter. Nominatiuo illi. Genitiuo illorũ. Datiuo illis. Accuſatiuo illos. Vocatiuo ò illi. Ablatiuo ab illis. Genere fœminino. Mominatiuo illa. Genitiuo illius. Datiuo illi· Accuſatiuo illã. Vocatiuo ò illa. Ablatiuo ab illa. Et pluraliter. Nominatiuo illæ. Genitiuo illarum. Datiuo illis. Accuſatiuo illas. Vocatiuo ò illæ, Ablatiuo ab illis. Genere neutro numero ſingulari, Nominatiuo illud. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accuſatiuo illud. Vocatiuo o illud. Ablatiuo ab illo Et pluraliter. Nominatiuo illa. Genitiuo illorum. Datiuo illis. Accuſatiuo illa. Vocatiuo o illa Ablatiuo ab illis. Iſte ſimiliter & ipſe ad formam ſuperiorem declinabis, tam ad genera quàm etiam ad numeros. Sanè quæſtio eſt in hoc pronomine ipſe, quare cum iſtud & illud in genere neutro dicimus, dicamus ipſum, vt ait Virgilius: Atque ipſum corpus amici: non dixit, ipſud. Sed hæc quæſtio ſoluitur hoc modo. Antiqui enim magis ipſus dicebant in nominatiuo ſingulari generis maſculi· quàm ipſe. Hanc antiquitatis rationem attendentes artis ſcriptores,

Declinatione pronominum primę ſecundæ & tertię perſonę.

Aenei. l. 1.

ptores,pronomen hoc ad formam nominis tranſtulerunt, vt quo modo in nomine, iuſtus, iuſta, iuſtum dicimus. & perfectus, perfecta, perfectum, ſic & hoc pronunciabitur pronomen ipſus,ipſa, ipſum,non ipſud,quo modo iſtud & illud. Nominatiuo quis. genitiuo cuius. Datiuo cui. Accuſatiuo quem. Vocatiuo ô qui. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo qui. genitiuo quorum. Datiuo quis vel quibus: vt Virgilius, Quis ante ora patrum. Accuſatiuo quos. Vocatiuo ô qui. Ablatiuo à quibus. Fœminino genere. Nominatiuo quæ. genitiuo cuius. Datiuo cui. Accuſatiuo quam. Vocatiuo ô quæ. Ablatiuo à qua. Et pluraliter. Nominatiuo quę. Genitiuo quarum. Datiuo quis. Accuſatiuo quas. Vocatiuo ô quæ. Ablatiuo à quibus. genere neutro. Nominatiuo quod. genitiuo cuius. Datiuo cui. Accuſatiuo quod. Vocatiuo ô quod. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo quæ. genitiuo quorum. Datiuo quis: ſed iam ſecundum vſum, quibus dicimus. Accuſatiuo quæ, Vocatiuo ò quæ. Ablatiuo à quibus. Antiqui quis genere cõmuni dixerunt. Nominatiuo hic & hæc quis. genitiuo huius quis. Datiuo huic qui. Accuſatiuo hunc & hanc quem. Vocatiuo ò quis. Ablatiuo ab hoc & ab hac qui. Inde venit ablatiuus exiens in bus. A quis autem ablatiuus pluralis ab ablatiuo venit qui exit in o, quo modo in regula ablatiuus cũ exierit in o, datiuum pluralem in is mittit: vt à iuſto, iuſtis: à docto, doctis: à perfecto, perfectis: à fortunato fortunatis. Ergo vt ſuperius dixi antiqui hic & hæc quis dixerunt, & quo modo in nominibus hic & hæc ſimilis, hic & hæc agilis, hic & hæc facilis, ſic in pronominibus, hic & hæc quis, ab hoc & ab hac qui. Inde Virgilius cum de ſocia Camillæ diceret, ait: Qui cum partiri curas, id eſt, cum qua partiri curas. Item ſunt alia infinita quæ interrogatiua, & declinatur. Nominatiuo vter. Genitiuo vtrius. Datiuo vtri. Accuſatiuo vtrum. Vocatiuo ò vter. Ablatiuo ab vtro. Et pluraliter. Nominatiuo vtri. Genitiuo vtrorum. Datiuo vtris. Accuſatiuo vtros. Vocatiuo ò vtri. Ablatiuo ab vtris. Inde addita in compoſitione que ſyllaba, facit vterque, & ſignificat ambos: & tamen ſingulari ſono eſt, ſed ſignificatione duali. Nam cum dixit Virgilius, Conſtitit in digitos exemplo arrectus vterque duo ſignificati ſunt cum dixerit vterque, cum autem arrectus,

De declinatione infinitorum.

Alij queis.

Aeneid.11.

Nominis infiniti interrogatiui.

Aeneid.5.

noluit expectari pluralitatem, vt ſit in plurali vtrique. Sed hoc intereſt, quia vterq; licet duo ſignificet, tamen ſolum duo: vtrique autẽ duo ſignificat, ſed ſic vt in ſingulis multi ſint: ſi dicas vtrique exercitus, duo ſignifico, ſed ſic in ſingulis turbam intelligi volo. Hæc quidẽ diſtincta ſunt, ſed item authoritate confuſa ſunt. Nam cum ait Virgilius, Super vtraque quaſſa tempora, confudit: dicere enim debuit, ſuper vtrunque tempus. Loquebatur enim de duobus temporibus tantum, cui vtrunque tempus ſufficiebat accuſatiuus, vt diceret, vtrunque quaſſum tempus. Ergo vt declinauimus maſculinum pronomen, ſic fœmininum declinabimus, vtra mulier, vtrius mulieris, vtri mulieri, vtram mulierem, ô vtra mulier, ab hac vtra muliere. Et pluraliter. Nominatiuo vtræ mulieres. Genitiuo vtrarum mulierum. Datiuo vtris mulieribus. Accuſatiuo vtras mulieres. Vocatiuo ô vtræ mulieres. Ablatiuo ab his vtris mulieribus. Sic neutro vtrum mancipium, vtrius mancipij, vtri mancipio, vtrum mãcipium, ô vtrum mancipium, ab hoc vtro mancipio. Et pluraliter. Nominatiuo vtra mancipia, vtrorum mancipiorum, vtris mancipiis, vtra mancipia, ô vtra mancipia, ab his vtris mancipiis. Sic declinabimus eius contrarium, quod eſt neuter. Maſculino neuter, fœminino neutra, neutro genere hoc neutrũ mancipium. Vnde vſus iam arripuit, vt dicamus generis neutri, cum dicere debeamus neutrius, quo modo vtrius. Addita cõiunctione que ſyllaba, declinatur pronomen ipſum ad regulam ſupradictam. In maſculinis, vterq;: in fœmininis, vtraque: in neutris, vtrunq;. Sic pluraliter: in maſculinis, vtriq;: in fœmininis, vtræque: in neutris, vtraque mancipia. Eſt & aliud pronomen, vllus, vllius, vlli, vllum, ô vllus, ab vllo. Pluraliter, vlli, vllorum, vllis, vllos, ô vlli, ab vllis. Fœmininum, vlla, vllius, vlli, vllam, ô vlla, ab vlla. Pluraliter, vllæ, vllarum, vllis, vllas, ô vllæ, ab vllis. Neutrum, vllum, vllius, vlli, vllum, ô vllum, ab vllo. Sic pluraliter, vlla, vllorum, vllis, vlla, ô vlla, ab vllis. Ad hanc formam declinabis, & nullus, nulla, nullum. Sic alius, huius alius, huic alij. Sic alter, huius alterius, huic alteri. Sic totus, huius totius, huic toti. Sic ſolus, huius ſolius, huic ſoli. Sic vnus, huius vnius, huic vni. Vnde Virgilius, Forſitan huic vni potui ſuccumbere culpæ. Sunt & qualitatis pronomina,

corripitur Virgilius.

Alij inter nomina ponunt.

Aeneid. 4. Huic vni forſan.

nomina, hic & hæc qualis, huius qualis, genere communia. A genere autem neutro, hoc quale, huius qualis. Pluraliter, hæc qualia, horum qualium. Sunt & quantitatis: vt quantus, tantus: quanti, tanti: declinantur vt iuſtus iuſti. A fœminino vt quanta tanta, declinantur vt iuſta. A neutro quantum tantum, declinantur vt iuſtum. Item pronomem à maſculino, quotus totus: à fœminino, quota tota: à neutro, quotum totum. Pluraliter: à maſculino, quoti toti: à fœminino quotæ totæ: à neutro quota iugera quotorum iugerum. Sunt relatiua quæ ad interrogantem referuntur, vt quis eſt? Reſpondetur is eſt. Et declinantur à maſculino, is, eius ei, eum, ô is, ab eo. Pluraliter, ij, eorum, eis, eos, ô ei, ab eis. A fœminino, ea, eius, ei, eam, ô ea, ab ea. A neutro, id, eius, ei, id, ô id, ab eo. Ergo cum loquimur de itinere, per id iter dicendum eſt: nō per eum iter: quia eum in accuſatiuo caſu, maſculini generis eſt. Plurali, ea itinera, ab his itineribus. Item per id noſtrū, per id tectum, per id caput: non per eum, niſi in genere maſculino tantum. Verba quatuor modis accipimus. Primo modo cum verba pro fallaciis accipimus: cum dicimus verba illi dedit, fefellit eum. Vnde Terentius dixit. Cui verba dare difficile eſt. Secundo modo verba pro oratione dicimus, verba feciſſe Ciceronem in curia. Tertio modo verba dicimus pro vulgaribus ſententiis, quæ prouerbia dicuntur: vt Terentius dixit. Verum illud verbum vulgo eſt quod dici ſolet. Quarto modo verba dicimus hęc quę decurrimus cum temporibus & perſonis: vt clamo, clamas, clamat. Hic & perſonæ ſunt tres. vt clamo ego, clamas tu, clamat ille: & tempus eſt præſens. Deinde pluraliter clamamus nos clametis vos, clamant illi. Tempore præterito imperfecto, clamabam ego, clamabas tu clamabat ille. Et pluraliter, clamabamus nos, clamabatis vos, clamabant illi. Tempore præterito perfecto numero ſingulari clamaui ego, clamauiſti tu clamauit ille. Tempore præterito perfecto pluſquamperfecto vbi ſignificamus non ſolum nos aliquid feciſſe, ſed etiam dudum: & dicimus numero ſingulari clamaueram ego, clamaueras tu clamauerat ille. Et pluraliter, clamaueramus nos, clamaueratis vos, clamauerant illi. Tempore futuro numero ſingulari, clamabo ego, clamabis tu, clamabit ille: clamabimus nos, clamabitis vos, clamabunt.

De verbo.

In Andria

Modus indicatiuus.

noluit expectaripluralitatem,vt ſit in plurali vtrique. Sed hoc intereſt, quia vterq; licet duo ſignificet, tamen ſolum duo: vtrique autẽ duo ſignificat, ſed ſic vt in ſingulis multi ſint: ſi dicas vtrique exercitus, duo ſignifico, ſed ſic in ſingulis turbam intelligi volo. Hæc quidẽ diſtincta ſunt, ſed item authoritate confuſa ſunt. Nam cum ait Virgilius, Super vtraque quaſſa tempora, confudit: dicere enim debuit, ſuper vtrunque tempus. Loquebatur enim de duobus temporibus tantum, cui vtrunque tempus ſufficiebat accuſatiuus, vt diceret, vtrunque quaſſum tempus. Ergo vt declinauimus maſculinum pronomen, ſic fœmininum declinabimus, vtra mulier, vtrius mulieris, vtri mulieri, vtram mulierem, ô vtra mulier, ab hac vtra muliere. Et pluraliter. Nominatiuo vtræ mulieres. Genitiuo vtrarum mulierum. Datiuo vtris mulieribus. Accuſatiuo vtras mulieres. Vocatiuo ô vtræ mulieres. Ablatiuo ab his vtris mulieribus. Sic neutro vtrum mancipium, vtrius mancipij, vtri mancipio, vtrum mãcipium, ô vtrum mancipium, ab hoc vtro mancipio. Et pluraliter. Nominatiuo vtra mancipia, vtrorum mancipiorum, vtris mancipiis, vtra mancipia, ô vtra mancipia, ab his vtris mancipiis. Sic declinabimus eius contrarium, quod eſt neuter. Maſculino neuter, fœminino neutra, neutro genere hoc neutrũ mancipium. Vnde vſus iam arripuit, vt dicamus generis neutri, cum dicere debeamus neutrius, quo modo vtrius. Addita cõiunctione que ſyllaba, declinatur pronomen ipſum ad regulam ſupradictam. In maſculinis, vterq;: in fœmininis, vtraque: in neutris, vtrunq;. Sic pluraliter: in maſculinis, vtriq;: in fœmininis, vtræque: in neutris, vtraque mancipia. Eſt & aliud pronomen, vllus, vllius, vlli, vllum, ô vllus, ab vllo. Pluraliter, vlli, vllorum, vllis, vllos, ô vlli, ab vllis. Fœmininum, vlla, vllius, vlli, vllam, ô vlla, ab vlla. Pluraliter, vllæ, vllarum, vllis, vllas, ô vllæ, ab vllis. Neutrum, vllum, vllius, vlli, vllum, ô vllum, ab vllo. Sic pluraliter, vlla, vllorum, vllis, vlla, ô vlla, ab vllis. Ad hanc formam declinabis, & nullus, nulla, nullum. Sic alius, huius alius, huic alij. Sic alter, huius alterius, huic alteri. Sic totus, huius totius, huic toti. Sic ſolus, huius ſolius, huic ſoli. Sic vnus, huius vnius, huic vni. Vnde Virgilius, Forſitan huic vni potui ſuccumbere culpæ. Sunt & qualitatis pronomina,

corripitur Virgilius.

Alij inter nomina ponunt.

Aeneid. 4. Huic vni forſan.

nomina, hic & hæc qualis, huius qualis, genere communia. A genere autem neutro, hoc quale, huius qualis. Pluraliter, hæc qualia, horum qualium. Sunt & quantitatis: vt quantus, tantus: quanti, tanti: declinantur vt iuſtus iuſti. A fœminino vt quanta tanta, declinantur vt iuſta. A neutro quantum tantum, declinantur vt iuſtum. Item pronomem à maſculino, quotus totus: à fœminino, quota tota: à neutro, quotum totum. Pluraliter: à maſculino, quoti toti: à fœminino quotæ totæ: à neutro quota iugera quotorum iugerum. Sunt relatiua quæ ad interrogantem referuntur, vt quis eſt? Reſpondetur is eſt. Et declinantur à maſculino, is, eius ei, eum, ô is, ab eo. Pluraliter, ij, eorum, eis, eos, ô ei, ab eis. A fœminino, ea, eius, ei, eam, ô ea, ab ea. A neutro, id, eius, ei, id, ô id, ab eo. Ergo cum loquimur de itinere, per id iter dicendum eſt: nõ per eum iter: quia eum in accuſatiuo caſu, maſculini generis eſt. Plurali. ea itinera, ab his itineribus. Item per id noſtrũ, per id tectum, per id caput: non per eum, niſi in genere maſculino tantum.

Verba quatuor modis accipimus. Primo modo cum verba pro fallaciis accipimus: cum dicimus verba illi dedit, fefellit eum. Vnde Terentius dixit, Cui verba dare difficile eſt. Secundo modo verba pro oratione dicimus, verba feciſſe Ciceronem in curia. Tertio modo verba dicimus pro vulgaribus ſententiis, quæ prouerbia dicuntur: vt Terentius dixit. Verum illud verbum vulgo eſt quod dici ſolet. Quarto modo verba dicimus hęc quę decurrimus cum temporibus & perſonis: vt clamo, clamas, clamat. Hic & perſonæ ſunt tres, vt clamo ego, clamas tu, clamat ille: & tempus eſt præſens. Deinde pluraliter clamamus nos clameris vos, clamant illi. Tempore præterito imperfecto, clamabam ego, clamabas tu clamabat ille. Et pluraliter, clamabamus nos, clamabatis vos, clamabant illi. Tempore præterito perfecto numero ſingulari clamaui ego, clamauiſti tu clamauit ille. Tempore præterito perfecto pluſquamperfecto vbi ſignificamus non ſolum nos aliquid feciſſe, ſed etiam dudum: & dicimus numero ſingulari clamaueram ego, clamaueras tu clamauerat ille. Et pluraliter, clamaueramus nos, clamaueratis vos, clamauerant illi. Tempore futuro numero ſingulari, clamabo ego, clamabis tu, clamabit ille clamabimus nos, clamabitis vos, clamabunt.

De verbo.

In Andria

Modus indicatiuus.

mabunt illi. Hucuſque modo indicatiuo totum hoc quod dximus indicantis eſt. Ideo dicitur imperatiuus, quia ſonum habet imperandi. Sed iſte modus non habet primam perſonam, quia nemo ſibi imperat, ſed ad ſecundam loquitur perſonam & tertiam. Numero ſingulari, ad ſecundam clama, & ad tertiã clamet. Et pluraliter, ad ſecundam clamate, ad tertiã clament. Futuro tempore, ad ſecundam clamato, ad tertiam ſimiliter clamato. Sed quare ſimiliter facit in ſecunda & tertia, eſt ratio, ſed nunc prætermittenda eſt. Et ne alia tranſeamus, redeamus ad rem pluralem. Ad ſecundam perſonam, clamatote, ad tertiam clamanto.

De modo Imperatiuo.

Sic autem optatiuum dicimus, quia optantis modo loquitur, prima perſona tempore præſenti, vtinam clamarem, ad ſecundam vtinam clamares, ad tertiam vtinam clamaret. Et pluraliter, ad primam perſonam vtinã clamaremus ad ſecundam vtinam clamaretis, ad tertiam vtinam clamarent. Præterito tẽpore, ad primam perſonam vtinam clamaſſem ego, ad ſecundam vtinam clamaſſes tu, ad tertiam vtinam clamaſſet ille. Et pluraliter vtinam clamaſſemus nos, vtinam clamaſſetis vos, vtinam clamaſſent illi. Futuro tempore prima perſona, vtinam clamen ego, vtinam clames tu, vtinam clamet ille. Et pluraliter, vtinam clamemus, clametis, clament.

De modo optatiuo.

Ideo autem ſubiunctiuus dicitur quia eget aliqua re vt impleat ſententiam ſuam, vtputa cum clamen, clames, clamet: pendet hic ſenſus indigétque aliqua re vt ſententia compleatur. Ac ſi dicam, cum clamen, quare me tacere dicis. Ideo ergo coniunctiuus modus dictus eſt, quia ei coniungitur aliquid vt ſententia locutionis plena ſit. Ergo declinemus hunc modum vt ſuperiores. Declinatur autem per perſonas tres: prima perſona præſentis temporis cum clamem: ſecunda perſona cum clames: tertia, cum clamet. Et pluraliter: prima perſona, cum clamemus: ſecũda, cum clametis: tertia, cum clament. Præterito tempore imperfecto: prima perſona, cum clamarem: ſecunda, cum clamares: tertia, cum clamaret. Et pluraliter: prima perſona, cum clamaremus: ſecunda, cum clamaretis tertia cum clamarẽt. Tempore præterito perfecto: prima perſona, cum clamauerim, cum clamaueris, cum clamauerit. Et pluraliter: prima perſona cum clamauerimus, cum clamaueritis, cum clamauerint. Tempore

De modo ſubiunctiuo.

pluſ

pluſquamperfecto:prima perſona, cum clamauiſſem,cum clamauiſſes,cũ clamauiſſet. Et pluraliter:prima perſona, cum clamauiſſemus,cum clamauiſſetis,cum clamauiſſent. Tempore futuro:prima perſona,cũ clamauero,cum clamaueris,cum clamauerit. Et pluraliter : prima perſona, cum clamauerimus, cũ clamaueritis, cum clamauerint. Infinitiuus dicitur hic modus, quia ſuperiores definiunt perſonas,primã,ſecundam,& tertiam:hic autẽ modus ſine perſonis eſt,& habet ſolum tẽpus præfinitum pręſens,præteritum,& futurum. Vtputa:clamare, præſens eſt:clamaſſe, præteritum:clamatum ire,futurum. Ecce vides deſignare tantum tẽpora,non perſonas. Clamare enim,& clamaſſe, & clamatum ire, neſcitur perſona, niſi velis iungere & dicere, clamare debet ille : tunc quaſi ſit finitum. Si autem non ſubiungas ille vel ipſe vel iſte,ſit vt dicitur infinitiuus modus : nam & numero ſingulari,vel plurali infinitus eſt. Cum enim dico, clamare, clamaſſe, nec finitum eſt vtrum de vno,an de duobus dicam. Iſti ergo ſunt modi per quos omnia verba curſantur. Iam ad formã vnius verbi quod currimus percurramus cætera verba : ſimiliter clamo,clamas,clamat : amo,amas,amat : canto,cantas,cantat:pulſo, pulſas,pulſat : fræno, frænas, frænat:armo, armas, armat: impugno,impugnas,impugnat:capto,captas, captat:paro, paras,parat:ſeparo,ſeparas ſeparat:accuſo,accuſas accuſat: mando mandas mandat:grauo grauas grauat:lauo lauas, lauat:genero generas generat:creo creas, creat:ligo ligas, ligat:alligo,alligas,alligat : ſanctifico, ſanctificas, ſanctificat cito,citas,citat vulnero,vulneras,vulnerat macero,maceras macerat lacero,laceras, lacerat : aro aras, arat calco, calcas, calcat : lanio,lanias,laniat memoro, memoras,memorat :calceo calceas calceat inueſtigo, inueſtigas, inueſtigat : vallo,vallas, vallat . domo,domas, domat circumuallo, circumuallas, circumuallat : curuo, curuas, curuat: medico , medicas,medicat conſulto,conſultas,conſultat: intimo, intimas intimat : inſinuo inſinuas, inſinuat : frequento,frequentas frequentat : celebro celebras celebrat: miniſtro miniſtras,miniſtrat palpo,palpas, palpat : ſono, ſonas,ſonat : ſocio ſocias ſociat · muto, mutas mutat : poſtulo poſtulas, poſtulat quaſſo, quaſſas quaſſat euiſcero, euiſceras, euiſcerat : denſo,denſas denſat eneruo,eneruas,

De modo infinito.

De prima coniugatione.

eneruat: verbero, verberas, verberat: macto, mactas, mactat: fugo, fugas, fugat: elimino, eliminas, eliminat: cælo, cælas, cælat: ſigno, ſignas, ſignat: ventilo, ventilas, ventilat: contriſto, contriſtas, contriſtat: ſereno, ſerenas, ſerenat: & alia. Iſtis omnnibus aiiicitur r litera, & ſunt paſsiua: vt clamor, clamaris, clamatur: amor, amaris, amatur: pulſor, pulſaris, pulſatur: ſecor, ſecaris, ſecatur: curor, curaris, curatur. Sic omnia percurreris per illos modos, quos ſuperius diximus, indicatiuum, imperatiuum, optatiuum, coniunctiuum, infinitiuum. Sane ex hoc ſono quo verba actiua ordinauimus, id eſt, quo nos agere aliquid ſignificauimus, ſunt ſimiles ſoni, ſed ad verba pertinent neutralia. Sed ne te commoueat quare dicuntur neutralia, hæc ratio eſt, quia neque agunt aliquid, neque patiuntur: vt eſt, ſto, iaceo, cubo, ſedeo. Hæc in nulla actione, in nulla paſſione ſunt. Alia neutralia abuſu dicta, quæ habent actionem ſed paſsionem nullam. Vt certo, habet actionem, ſed non dicimus, certor, vt curro. Ex quo ſono multa ſunt, quæ cùm in o exeunt, or non admittunt: vt hæc verba, pugno pugnas, pugnat: bello, bellas, bellat: cœno, cœnas, cœnat: nato, natas, natat: ambulo, ambulas, ambulat: nauigo, nauigas, nauigat: commeo, commeas, commeat: æſtuo, æſtuas, æſtuat: regno, regnas, regnat: gelo, gelas, gelat: dico, dicas, dicat: exulo, exulas, exulat: ſacrifico, ſacrificas, ſacrificat: cachino, cachinas, cachinat. Hæc omnia primæ coniugationis ſunt, quæ ſecundam perſonam horum omnium verborum in as ſyllabam mittunt: vt amo, amas: canto, cantas: pulſo, pulſas: fræno, frænas: armo, armas: impugno, impugnas: ſalto, ſaltas: curuo, curuas: pugno, pugnas. Ergo audiſti primam coniugationem, ſcire debes ſecundam verbi perſonam per es ſyllabam exire. Nam inde dicitur coniugatio quod ſibi ad vnum ſonum multa coniugat. Has coniugationes Græci συζυγίας dicunt. Sic & ſimilia omnia hac inuenta percurris. Secunda autem coniugatio eſt quæ in ſecunda ſimiliter perſona quæritur, & exit per es, vt teneo, tenes: præbeo præbes, moneo mones, doleo doles, tergeo terges, arceo arces, egeo eges, terreo terres, mulceo mulces, impleo imples, compleo comples, repleo reples, ſuppleo

Quare dicãtur verba neutralia.

De ſecũda coniug.

Tergeo ſecundę inflexionis.

pleo ſupples, mordeo mordes, ſpondeo ſpondes, & alia Et his adiicitur r litera, & fiunt paſsiua, teneor teneris, mordeor morderis, arceor arceris, mulceor mulceris, impleor impleris. Declinabis hæc paſsiua per modos & tempora & perſonas. Per modos vt dixi, indicatiuum, imperatiuum, optatiuum, coniunctiuum, infinitiuum, hoc eſt, quod dixi per modos. Per tempora autem, id eſt, præterita, præſentia vel futura. Perſonas autem dixi, prima, ſecunda, & tertia: vt teneor, teneris, tenetur: Et pluraliter, tenemur, tenemini, tenentur. Hæc ſicut dixi obſeruabis. Sed quo modo vt ſuperius dixi, prima coniugatio quæ exit in as, vt amo amas, capit & verba neutralia, vt certo certas, nato natas, in quibus r litera non admittitur, nec enim dicimus certor, nator: ſic in hac coniugatione ſecunda quæ exit in eo, es, vt moneo mones, doceo doces, ſunt multa quæ non admittunt r literam in prima perſona, vt algeo alges, ſcateo ſcates: algeor enim non eſt latinum. Sic ferueo ferues, torpeo torpes, pendeo pendes, inuideo inuides, quamuis Horatius poëta inuideor dixerit, ſed noua vſurpatione. Sic emineo, es, nec dicimus emineor. Hæ duæ coniugationes prima & ſecunda quas diximus exire in as & in es, vt amo, as, moneo mones, futurum ſemper tempus in bo ſyllabam mittunt, vt amabo, monebo. Sic ſeruabis vbicunque futurum tempus in bo ſyllabam mittas, quia ſunt aliæ duæ coniugationes quæ futurũ tẽpus in am ſyllabã mittant non in bo, & vocantur ipſæ coniugationes tertia correpta & tertia producta. Tertia corrupta eſt, quæ imperatiuum modum in e correptam mittit, vt ſcribe, tolle, carpe, occide, fere, lege. Ergo vidiſti imperatiuum ſic exire. Tertia itaque coniugatio eſt correpta, quæ ſemper futurum tempus in am mittit, nunquam in bo, vt ſcribam, legam, tollam, carpam, quia latinum non eſt, ſi dixerit quis, ſcribebo, legebo, tollebo, carpebo. Tertia ſimiliter coniugatio producta ex eodem imperatiuo modo colligitur. Cum enim imperatiuus modus exit in i literam, tertia coniugatio producta eſt, vt audi, nutri, ſenti, muni, ſarci, veni, & alia. Similiter etiam hęc futurum tempus in am mittunt, vt muniam, ſeniam, nutriã, audiam. Sed tertia correpta infinito modo e correptam habet ante nouiſsimam ſyllabam, vt ſcribere

Horatius in arte poetica.

De tertia & quarta coniugatione.

bare, legere, tollere, & alia: tertia autem producta habet in antenouiſsima ſyllaba in infinito i, quæ producitur: vt munire, lenire, audire, ſarcire, ſentire, venire. Vnde in omnibus verbis hæ coniugationes obſeruantur, quæ exeunt in as & in es, futurum tempus in bo mittunt, vt ſæpius dixi. Quæ autem in is exeunt, futurum tempus in am mittunt, nunquam in bo, niſi authoritate præſumpta: nam ars hoc prohibet. Sed aliqua verba ponimus tertiæ coniugationis correptæ, ex quibus & alia conſequaris. Sunt autem hæc, lego, tollo, erigo, carpo, cognoſco, capio, fugio, mergo, fero, arguo, accipio, pono, ſumo, accendo, expono, incipio. Hæc accipiunt r, literam, & faciunt paſſiua verba, legor, carpor, capior, & cætera. Sub hac forma ſunt neutralia, quæ non accipiunt r literam, vt cado: non enim dicimus cador. Item ruo, neque enim dicimus ruor: facio, neque enim dicimus facior. Item fulgeſco, niteſco, ferueſco, algeſco, torpeſco, compeſco, nigreſco. Hæc omnia r literam non habent, & dicuntur verba neutralia quæ exeunt in ſco. Ergo neutralia memineris ſemper nunquã admittere r literam. Remanent duo alia verba quæ cõmunia dicuntur & deponẽtia. Sed cõmunia ideo dicũtur, quia cõmuniter ſimul tenent ſub vno ſono actiuum & paſsiuũ. Quo modo in nominibus genus commune dicitur, quod & maſculinum tenet & fœmininum ſub vno ſono, vt ſacerdos, homo, hic & hæc ſacerdos facit hic & hæc homo. Sic & verba communia dicuntur: & nunquam deponunt r literam, ne non ſint latina. Vt oſculor, ſi tollas r literam & dicas oſculo, non eſt latinum. Et dicimus cùm agimus oſculor te: dum autem patimur & ab alio afficimur, dicimus oſculor à te. Sic criminor te, non crimino, cùm actionem ſignificamus, id eſt, cùm crimen obiicimus, criminor te dicimus: cùm autem crimen nobis obiicitur, criminor à te dicimus, id eſt, crimen à te audio, & eſt ſignificatio paſſiua. Declinantur autem verba hæc vt ſuperiora per modos, tempora, & perſonas. Tempore præſenti ſingulariter criminor, criminaris, criminatur. Et pluraliter criminamur, criminamini, criminantur. Prçterito imperfecto ſingulariter criminabar, criminabaris, criminabatur. Et pluraliter, ſeminabamur, criminabimini, criminabãtur. Prçterito perfecto ſingulariter criminatus ſum, criminatus es,

De verbo communi vnde dicatur et coniugatione euſdem.

crimina-

criminatus eſt. Et pluraliter, criminati ſumus, criminati eſtis, criminati ſunt. Præterito pluſquã perfecto ſingulariter, criminat⁹erã, eras, erat. Et pluraliter, criminati eram⁹ eratis erant. Futuro ſingulariter, criminabor, criminaberis, criminabitur. Et pluraliter criminabimur, criminabimini, criminabuntur. Imperatiuus autem modus ſemper in verbis in re exit, vt dicas criminare illum, id eſt crimen illi ingere. Optatiuo modo ſic vtinã criminarer, criminareris, criminaretur. Et pluraliter, vtinam criminaremur, criminaremini, criminarentur. Præterito perfecto ſingulariter, vtinam criminatus eſſem, criminatus eſſes, criminatus eſſet. Et pluraliter, criminati eſſemus, criminati eſſetis, criminati eſſent. Futuro ſingulariter, vtinam criminer, crimineris, criminetur. Et pluraliter, criminemur, criminemini, criminentur. Coniunctiuo modo ſingulariter, cùm criminer, crimineris, criminetur. Præterito imperfecto ſingulariter, cùm criminarer, criminareris, criminaretur. Præterito perfecto ſingulariter, cùm criminatus ſim, criminatus ſis, criminatus ſit. Et pluraliter criminati ſimus, criminati ſitis, criminati ſint. Præterito pluſquã perfecto ſingulariter, cũ criminatus eſſem, criminatus eſſes, criminatus eſſet. Et pluraliter, criminati eſſemus, criminati eſſetis, criminati eſſent. Tempore futuro ſingulariter, cùm criminatus ero, eris erit. Et pluraliter, cùm criminati erimus, eritis erunt. Modo infinito, quem diximus nullas ſignificare perſonas, facit in præſenti criminari. In præterito criminatum eſſe. In futuro, criminatum iri. Ad hãc formam communia verba declinabis ſic: hortor, iaculor, oſculor, nidificor, tutor conſolor, ſcrutor moror fœneror, amplector & furor. vnde eſt furor furaris, furatur: comitor, recordor reminiſcor, percunctor. minor. geſtor. piſcor, odoror, aucupor, venor contemplor, ſpeculor, ſector, veneror dignor precor. miſeror. vador, id eſt, fide dico, *Vada. i.* calumnior: & alia quæ nunquam deponunt r literam: nam *Et hæc re* ſi deponunt, latina non ſunt. Quis enim dicat reminiſco, *perieban* aut recordo, vel digno, vel ſecto? Ergo memineris hæc *tur apud* ſemper cum r litera nunciare. Reſtat verbum depo- *priſcos.* nens, quod ideo dicitur: quia deponit aliquid de quan *De verbo* titate communis verbi. Nam cùm participia quatuor *deponenti.* habeat verbum commune? præſens, vt criminans: futu-

rum,criminaturus:præteritum criminatus : futurum criminandus: à paſsiua ſignificatione criminandus . hoc non habet verbum deponens. Et ideo dicitur deponens, quia deponit vnum participium futuri temporis à verbo paſſiuo,quod exit in dus ſyllabam, vtputa opinor vel minor, verba ſunt deponentia. Venit a participio præſentis temporis, & facit minans : futuro tempore facit minaturus: præterito facit minatus. Futuro à ſignificatione paſsiui non facit minandus. Sic opinans, opinaturus, opinatus: opinandus non facit. Vel ſi dicas moriens,moriturus,mortuus? non facit moriendus,quia non eſt latinum. Ergo & hoc deponens verbum ſic percurrit per modos & tempora & perſonas. Quo modo ſupradictum eſt, commune verbum non depoſita r litera latinum eſt, depoſita autem latinum non eſt : ſic etiam deponentia cùm perdiderint r literam,latina non ſunt. Subiicio itaque nunc pauca verba deponentia,cætera vſus latinus docebit. Sunt autem, opinor,minor,grator, gratulor, arbitror, gratiſcor, * auſpicor, miſereor,lenocinor,meditor, luctor, conor, ſuffragor,veſcor lætor, morior, ſtomachor, hariolor, lezor. id eſt, colore pingor, argutor, paciſcor, complector, aduerſor, angor, queror, à ſignificatione querelæ, macior, ratiocinor, argumentor, blandior, fabulor, nitor, labor à ſignificatione lapſus, vagor, ruſticor,concionor, id eſt, ad populum loquor, mercor, vociferor, nanciſcor, quod eſt inuenio,ſuſpicor, & alia. Memineris, vt iam dixi, cùm r litera enunciare: nã nemo dicit blãdio, aut paciſco. Sic hęc omnia declinãtur ad formam declinationis cõmunis verbi, quod dixi criminor. Tractauimus ergo verba actiua, quę ideo dicuntur ab agendo: tractauimus neutralia, quæ ideo tale nomen accipiunt, quod nec agant aliquid, nec patiuntur: vt diximus, ſto, iaceo, ſedeo, cubo & alia. Tractauimus etiam alia neutralia quæ agunt aliquid, ſed non patiuntur, & quaſi ſemineutralia dicuntur : vt nato, curro. Alia quę patiantur, & non agant : vt vapulo,pendeo,ſudo, algeo,ęſtuo,ferbeo,febrio, ſomnio, meridio, rigeo,frigeo,tumeo, langueo, oleo,rubeo, fulgeo, ſtupeo, & alia. Hęc omnia tam in iis quę nequaquam aliquid agunt, nec patiuntur, quàm etiam in iis quę agunt nec patiuntur, quámq; in iis quę patiuntur aliquid, nec

**fortè grãtiſicor.*

Lezor noua vox. Apud Columelã eſt emacientur, pro macreſcãt.

De neutro paſsiuis et impcrſonalibus.

nec tamen agunt, nunquam adiicitur in is litera r, nam in cipiunt non eſſe latina. Tractauimus item communia, exposuimus vnde communia dicuntur, quia actionem in ſe tenent, & paſſionem. Tractauimus deponentia, & expoſuimus quare dicantur deponentia, quia deponunt futuri temporis participium à ſignificatione paſſiua, quod exit in dus, quia moriendus, gloriandus, blandiendus, & alia quæ veniunt à deponentibus verbis, non dicimus. Sane artium ſcriptores adiecerunt aliam verbi ſpeciem, quã vocauerũt neutropaſſiuam, ſed hoc nouellum genus verbi euphonia inuenit, & in paucis eſt verbis, vt gaudeo. Quonia durum erat, vt diceremus præterito tẽpore gauiſi, mutaue. ũt illi ſonum de prẹterito tẽpore paſſiui verbi, gaudeo gauiſus ſum, ſic audeo, auſus ſum, ſoleo ſolitus ſum, ſic fido fiſus ſum. Sed huius noui generis perpauca. Sunt & alia quẹdã pauca verba quẹ imperſonalia dicũtur, & exeũt per ſyllabas, t & tur, Pudet, tædet, decet, libet, pœnitet, patet, piget, miſeret, liquet: & inde dicuntur imperſonalia, quia carent perſonis duabus, prima & ſecunda, & ſolam habẽt tertiã perſonã. Nã nec pudeo, pudes dicimus: nec deceo, deces: nec libeo, libes: nec pigeo, piges: nec miſereo, miſeres nec pœniteo, pœnites: nec pateo pates: nec liqueo liques. Scias autem patet & liquet hoc ſignificare quod dicimus manifeſtũ eſt. Vt ſi dicas, Et ſi patet te hoc dixiſſe, iniuriã feciſti: hoc ſignificat & liquet, id eſt, manifeſtum eſt Tædet autem tẹdium eſſe ſignificat, quo modo piget, quaſi pigritiã ſignificat. Nam cùm dicimus, piget me feciſſe, hoc eſt dicere, nõ ſurgit meus animus probare quod feci. Hæc autem omnia verba ſic declinantur, Pudet me piget me, miſeret me, pœnitet me. Præter hæc libet & licet, patet & liquet. His enim datiuum iungimus caſum, vt libet mihi, licet mihi, patet mihi, liquet mihi.

verbum imperſonale in tur.

Altera vero ſpecies quæ in tur exit, & ipſa imperſonalium verborum eſt, vt itur, curritur certatur, pugnatur: primam & ſecundam perſonam non habẽt. Nam nec eor iris, nec curror curreris, nec pugnor pugnaris, nec certor certaris dicitur. Et declinantur hẹc verba, itur, à me à te, ab illo: pugnatur à me, a te, ab illo. Sic in præterito imperfecto, ibatur à me, à te, ab illo: pugnabatur à me, à te, ab illo: certabatur a me, à te, ab illo. Sic in præterito perfecto,

fecto, itum eſt à me à te, ab illo: curſum à me, à te, ab illo: pugnatum eſt à me, à te, ab illo: certatum eſt à me, à te ab illo. Sic in præterito plusquam perfecto, itum erat à me, à te, ab illo: curſum erat à me, a te, ab illo: pugnatum erat à me, à te, ab illo: certatũ erat à me, à te, ab illo. Sic in futuro tempore ibitur à me, à te, ab illo: curretur à me, à te, ab illo: pugnabitur à me, à te, ab illo: certabitur à me, à te ab illo. Sic plurale, à nobis, vobis, ab illis. Imperatiuo modo eatur à me, à te, ab illo: à nobis à vobis, ab illis. Modo optatiuo, vtinam iretur à me, à te, ab illo: à nobis, à vobis ab illis. Præterito perfecto & plus quàm perfecto vtinã itum eſſet à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis Futuro tempore, vtinam eatur à me, à te, ab illo, Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Modo coniunctiuo tẽpore præſenti cum curratur à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis ab illis. Præterito imperfecto, cum curreretur à me à te, ab illo. Pluralirer à nobis, à vobis, ab illis. Præterito perfecto, cum curſum ſit à me, à te, ab illo. Pluraliter, à nobis à vobis, ab illis. Præterito plus quàm perfecto cum curſum eſſet à me, à te ab illo. Pluraliter à nobis, à vobis, ab illis. Futuro cum curſum erit à me à te, ab illo Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Modo infinito, curri debet à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis ab illis Præterito tempore, curſum eſſe debuit à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Tempore futuro curſum iri debet à me, à te, ab illo. Et pluraliter à nobis, à vobis ab illis Sunt alia verba quæ inchoatiua dicuntur, & ex ſubita affectione naſcũtur, & exeunt in ſco ſyllabam: vt ardeo, ardeſco: caleo, caleſſco: candeo candeſco: labo labaſco: tepeo tepeſco: ferueo, *De inchoatiuis, frequentatiuis & deſyderatiuis verbis.* ferueſco: vireo, vireſco: algeo, algeſco: dormio dormiſco: & reliqua. Hæc omnia præteritũ non habent. Nam poteſt calui & ferui facere & non caleſco vel ferueſco calui fecit vel ferui fecit: ſed à ferueo ferui, à caleo calui. Nam caleſcui, ferueſcui & vireſcui latina non ſunt. Et ideo dicuntur inchoatiua præteritum tempus non habere, quia quæ inchoamus adhuc perfecta non ſunt. Et omnia hæc quæ dixi in ſco exire, ſemper neutralia ſunt, nec accipiunt r literam, & ideo admonui eſſe neutralia. Nec te coturbent quædã verba in ſcor exeuntia, & tamen admittere

ere præteritum tempus: vt obliuiſ or, oblitus ſum: paciſ cor, pactus ſum: adipiſcor, adeptus ſum: etiam hæc dum neutralia ſunt, in quibus diximus præterita tempora ceſſa re. Præterea alia quæ frequentatiua dicuntur quibus aliquid frequentius factum ſignificatur: vt à dicto, dictito: à lego, lectito: à ſcribo, ſcriptito. à clamo. clamito: à cio, cito: quod ſignificat frequenter vocito. Vnde nunc ali quos voce preconis citatos dicimus, id eſt, frequenter vocatos & alia. Sunt & alia perpauca quæ deſyderatiua dicuntur, vt eſurio, id eſt, edere deſydero: parturio parere deſydero: &, vt dictum eſt à Cicerone de philoſophis, mo rituriũt, mori deſyderant. Sed hæc vt dixi pauca ſunt quæ in ſonum latinitatis introducta ſunt. Aduerbium ideo dictum eſt quia adhæret verbo nec poteſt verbi vis ſignificantius ſonare niſi iungatur aduerbium: vt puta verbum eſt dico, nauigo, valeo, curro, & alia: hæc non plenæ ſignificationis ſunt niſi adiiciantur aduerbia. vt bene, malè, doctè. fœliciter: vt bene dicit. imperite dicit. proſpere nauigat. infœliciter nauigat integrè valeo debiliter valet agiliter currit, tardius currit. Vides quia plena verborum ſignificatio eſſe non poteſt, niſi fuerint aduerbia coniuncta. Sic alia aduerbia iunguntur ad explendam verbi ſignificationem, vt ſunt locorum aduerbia temporum aduerbia: vt hic dico, hic habito, intrò eo, intus ſum, foras eo, foris ſum, hinc nauigo. Sic de tempore, cras nauigo, hodie nauigo: & alia quæ aliis artibus dicta ſunt, & intellectu plana ſunt. ideo hic ponere nolui. quia ad dicendi faſtidium breuitas opportuna eſt. Sanè in aduerbiis hæc obſeruare debemus quando in e exeunt, quando inter ſyllabam: hoc ablatiuus caſus docet. Nam quando ablatiuus exit in o, aduerbium in e mittit: vt à docto docte, à iuſto iuſte, à perfecto perfecte, à pio pie, à valido valide, à fortunato fortunate. à magno magne, ab amplo ample, à minimo minime, & alia. Quando autem in ter ſyllabam exit aduerbium, ſimiliter vt dixi ablatiuus docet: Ab agili agiliter, ab humili humiliter, ab acri acriter, à forti fortiter, à leui leuiter, à graui grauiter, è iugi iugiter. Sed ſunt quædam quæ cum aſpere ſonarent. dimiſſa ſunt nec ad hanc regulam tractanda ſunt: vt à miti mititer non dicimus à triſti triſtiter non dicimus. Talia ne aſpere ſonarent perdiderunt

Frequentatiua.

Deſyderatiua.

De aduerbio.

noluit expectaripluralitatem,vt ſit in plurali vtrique. Sed hoc intereſt, quia vterq; licet duo ſignificet, tamen ſolum duo: vtrique auté duo ſignificat,ſed ſic vt in ſingulis multi ſint: ſi dicas vtrique exercitus, duo ſignifico, ſed ſic in ſingulis turbam intelligi volo. Hæc quidé diſtincta ſunt,ſed item authoritate confuſa ſunt. Nam cum ait Virgilius, Super vtraque quaſſa tempora,confudit:dicere enim debuit, ſuper vtrunque tempus. Loquebatur enim de duobus temporibus tantum,cui vtrunque tempus ſufficiebat accuſatiuus, vt diceret, vtrunque quaſſum tempus. Ergo vt declinauimus maſculinum pronomen,ſic fœmininum declinabimus,vtra mulier, vtrius mulieris, vtri mulieri, vtram mulierem, ô vtra mulier,ab hac vtra muliere. Et pluraliter. Nominatiuo vtræ mulieres. Genitiuo vtrarum mulierum. Datiuo vtris mulieribus. Accuſatiuo vtras mulieres. Vocatiuo ô vtræ mulieres. Ablatiuo ab his vtris mulieribus. Sic neutro vtrum mancipium,vtrius mancipij,vtri mancipio, vtrum mãcipium,ô vtrum mancipium, ab hoc vtro mancipio. Et pluraliter. Nominatiuo vtra mancipia, vtrorum mancipiorum, vtris mancipiis, vtra mancipia, ô vtra mancipia, ab his vtris mancipiis. Sic declinabimus eius contrarium, quod eſt neuter. Maſculino neuter,fœminino neutra,neutro genere hoc neutrũ mancipium. Vnde vſus iam arripuit, vt dicamus generis neutri,cum dicere debeamus neutrius,quo modo vtrius. Addita cõiunctione que ſyllaba,declinatur pronomen ipſum ad regulam ſupradictam. In maſculinis,vterq;:in fœmininis,vtraque:in neutris,vtrunq;. Sic pluraliter:in maſculinis,vtriq;:in fœmininis,vtræque:in neutris,vtraque mancipia. Eſt & aliud pronomen,vllus,vllius,vlli,vllum,ô vllus,ab vllo. Pluraliter, vlli, vllorum, vllis, vllos, ô vlli, ab vllis. Fœmininum, vlla, vllius, vlli, vllam, ô vlla, ab vlla. Pluraliter,vllæ, vllarum,vllis,vllas, ô vllæ,ab vllis. Neutrum,vllum,vllius,vlli, vllum, ô vllum, ab vllo. Sic pluraliter,vlla,vllorum,vllis,vlla, ô vlla,ab vllis. Ad hanc formam declinabis, & nullus, nulla,nullum. Sic alius, huius alius,huic alij. Sic alter,huius alterius,huic alteri. Sic totus,huius totius,huic toti. Sic ſolus,huius ſolius,huic ſoli. Sic vnus,huius vnius, huic vni. Vnde Virgilius, Forſitan huic vni potui ſuccumbere culpæ. Sunt & qualitatis pronomina,

corripitur Virgilius.

Alij inter nomina ponunt.

Aeneid.4. Huic vni forſan.

nomina,hic & hæc qualis,huius qualis,genere communia. A genere autem neutro,hoc quale,huius qualis. Pluraliter, hæc qualia, horum qualium. Sunt & quantitatis: vt quantus, tantus: quanti,tanti: declinantur vt iuſtus iuſti. A fœminino vt quanta tanta,declinantur vt iuſta. A neutro quantum tantum,declinantur vt iuſtum. Item pronomen à maſculino,quotus totus: à fœminino, quota tota: neutro, quotum totum. Pluraliter: à maſculino,quoti oti: à fœminino quotæ totæ: à neutro quota iugera quoorum iugerum. Sunt relatiua quæ ad interrogantem reeruntur,vt quis eſt? Reſpondetur is eſt. Et declinantur à naſculino,is,eius ei,eum,ô is,ab eo. Pluraliter,ij,eorum, is,eos,ô ei,ab eis. A fœminino,ea,eius,ei,eam,ô ea,ab ea. neutro,id,eius,ei,id,ò id,ab eo. Ergo cum loquimur de inere,per id iter dicendum eſt:nō per eum iter:quia eum accuſatiuo caſu maſculini generis eſt. Plurali.ea itinea,ab his itineribus. Item per id noſtrū,per id tectum,per l caput: non per eum, niſi in genere maſculino tantum. erba quatuor modis accipimus. Primo modo cum verba ro fallaciis accipimus: cum dicimus verba illi dedit, fellit eum. Vnde Terentius dixit. Cui verba dare difficile t. Secundo modo verba pro oratione dicimus, verba feſſe Ciceronem in curia. Tertio modo verba dicimus ro vulgaribus ſententiis, quæ prouerbia dicuntur: vt Tentius dixit. Verum illud verbum vulgo eſt quod dici ſo t. Quarto modo verba dicimus hęc quę decurrimus cum mporibus & perſonis: vt clamo, clamas. clamat. Hic & erſonæ ſunt tres, vt clamo ego, clamas tu clamat ille: & mpus eſt præſens. Deinde pluraliter clamamus nos cla etis vos, clamant illi. Tempore præterito imperfecto, amabam ego, clamabas tu clamabat ille. Et pluraliter, amabamus nos, clamabatis vos, clamabant illi. Tempore ræterito perfecto numero ſingulari clamaui ego, clamaſti tu clamauit ille. Tempore præterito perfecto pluſuam perfecto vbi ſignificamus non ſolum nos aliquid feſſe, ſed etiam dudum: & dicimus numero ſingulari claaueram ego, clamaueras tu clamauerat ille. Et pluraliter, clamaueramus nos clamaueratis vos, clamauerant illi. Tempore futuro numero ſingulari, clamabo ego, clamais tu, clamabit ille clamabimus nos, clamabitis vos, cla-

De verbo.

In Andria

Modus indicatiuus.

mabunt illi. Hucuſque modo indicatiuo totum hoc quod diximus indicantis eſt. Ideo dicitur imperatiuus, quia ſonum habet imperandi. Sed iſte modus non habet primam perſonam, quia nemo ſibi imperat, ſed ad ſecundam loquitur perſonam & tertiam. Numero ſingulari, ad ſecundam clama, & ad tertiã clamet. Et pluraliter, ad ſecundam clamate, ad tertiã clament. Futuro tempore, ad ſecundam clamato, ad tertiam ſimiliter clamato. Sed quare ſimiliter facit in ſecunda & tertia, eſt ratio, ſed nunc prætermittenda eſt. Et ne alia tranſeamus, redeamus ad rem pluralem. Ad ſecundam perſonam, clamatote, ad tertiam clamanto.

De modo Imperatiuo.

Sic autem optatiuum dicimus, quia optantis modo loquitur, prima perſona tempore præſenti, vtinam clamarem, ad ſecundam vtinam clamares, ad tertiam vtinam clamaret. Et pluraliter, ad primam perſonam vtinã clamaremus ad ſecundam vtinam clamaretis, ad tertiam vtinam clamarent. Præterito tẽpore, ad primam perſonam vtinam clamaſſem ego, ad ſecundam vtinam clamaſſes tu, ad tertiam vtinam clamaſſet ille. Et pluraliter vtinam clamaſſemus nos, vtinam clamaſſetis vos, vtinam clamaſſent illi. Futuro tempore prima perſona, vtinam clamen ego, vtinam clames tu, vtinam clamet ille. Et pluraliter, vtinam clamemus, clametis, clament.

De modo optatiuo.

Ideo autem ſubiunctiuus dicitur quia eget aliqua re vt impleat ſententiam ſuam, vtputa cum clamen, clames clamet: pendet hic ſenſus indigétque aliqua re vt ſententia compleatur. Ac ſi dicam, cum clamen, quare me tacere dicis. Ideo ergo coniunctiuus modus dictus eſt, quia ei coniungitur aliquid vt ſententia locutionis plena ſit. Ergo declinemus hunc modum vt ſuperiores. Declinatur autem per perſonas tres: prima perſona præſentis temporis cum clamem: ſecunda perſona cum clames: tertia, cum clamet. Et pluraliter: prima perſona, cum clamemus: ſecũda, cum clametis: tertia, cum clament. Præterito tempore imperfecto: prima perſona, cum clamarem: ſecunda, cum clamares: tertia, cum clamaret. Et pluraliter: prima perſona cum clamaremus: ſecunda, cum clamaretis tertia cum clamarét. Tempore præterito perfecto: prima perſona, cum clamauerim, cum clamaueris, cum clamauerit. Et pluraliter: prima perſona cum clamauerimus, cum clamaueritis, cum clamauerint. Tempore pluſ

De modo ſubiunctiuo.

pluſquamperfecto:prima perſona, cum clamauiſſem,cum clamauiſſes,cũ clamauiſſet. Et pluraliter:prima perſona, cum clamauiſſemus,cum clamauiſſetis,cum clamauiſſent. Tempore futuro:prima perſona,cũ clamauero,cum clama ueris,cum clamauerit. Et pluraliter : prima perſona, cum clamauerimus, cũ clamaueritis, cum clamauerint. Infinitiuus dicitur hic modus, quia ſuperiores definiunt perſonas,primã,ſecundam,& tertiam:hic autẽ modus ſine perſonis eſt,& habet ſolum tẽpus præfinitum pręſens,præteritum,& futurum. Vtputa:clamare, præſens eſt:clamaſſe, præteritum:clamatum ire,futurum. Ecce vides deſignare tantum tẽpora,non perſonas. Clamare enim,& clamaſſe, & clamatum ire, neſcitur perſona, niſi velis iungere & dicere, clamare debet ille : tunc quaſi ſit finitum. Si autem non ſubiungas ille vel ipſe vel iſte,fit vt dicitur infinitiuus modus : nam & numero ſingulari,vel plurali infinitus eſt. Cum enim dico, clamare. clamaſſe, nec finitum eſt vtrum de vno,an de duobus dicam. Iſti ergo ſunt modi per quos omnia verba curſantur. Iam ad formã vnius verbi quod currimus percurramus cætera verba : ſimiliter clamo,clamas,clamat : amo,amas,amat : canto,cantas, cantat:pulſo, pulſas pulſat : fræno, frænas, frænat:armo, armas, armat: impugno,impugnas,impugnat:capto,captas, captat:paro, paras parat:ſeparo,ſeparas ſeparat:accuſo accuſas accuſat: mando mandas mandat:grauo grauas grauat:lauo lauas, lauat:genero generas generat:creo creas, creat:ligo ligas, ligat:alligo,alligas,alligat : ſanctifico, ſanctificas, ſanctificat cito,citas,citat vulnero,vulneras,vulnerat macero,maceras macerat lacero,laceras, lacerat : aro aras, arat calco, calcas, calcat : lanio,lanias,laniat memoro. memoras,memorat :calceo calceas calceat inueſtigo, inueſtigas, inueſtigat : vallo,vallas, vallat . domo,domas, domat circumuallo, circumuallas, circumuallat : curuo, curuas, curuat: medico , medicas,medicat conſulto,conſultas,conſultat: intimo, intimas intimat : inſinuo inſinuas, inſinuat : frequento,frequentas frequentat : celebro celebras celebrat: miniſtro miniſtras,miniſtrat palpo.palpas, palpat : ſono, ſonas,ſonat : ſocio ſocias ſociat muto, mutas mutat : poſtulo poſtulas. poſtulat quaſſo, quaſſas quaſſat euiſcero, euiſceras, euiſcerat : denſo denſas denſat eneruo,eneruas,

De modo infinito.

De prima coniugatione.

eneruat: verbero, verberas, verberat: macto, mactas, mactat: fugo, fugas, fugat: elimino, eliminas, eliminat: cælo, cælas, cælat: ſigno, ſignas, ſignat: ventilo, ventilas, ventilat: contriſto, contriſtas, contriſtat: ſereno, ſerenas, ſerenat: & alia. Iſtis omnnibus aciicitur r litera, & ſunt paſsiua: vt clamor, clamaris, clamatur: amor, amaris, amatur: pulſor, pulſaris, pulſatur: ſecor, ſecaris, ſecatur: curor, curaris, curatur. Sic omnia percurreris per illos modos, quos ſuperius diximus, indicatiuum, imperatiuum, optatiuum, coniunctiuum, infinitiuum. Sane ex hoc ſono quo verba actiua ordinauimus, id eſt, quo nos agere aliquid ſignificauimus, ſunt ſimiles ſoni, ſed ad verba pertinent neutralia. Sed ne te commoueat quare dicuntur neutralia, hæc ratio eſt, quia neque agunt aliquid, neque patiuntur: vt eſt, ſto, iaceo, cubo, ſedeo. Hæc in nulla actione, in nulla paſſione ſunt. Alia neutralia abuſu dicta, quæ habent actionem ſed paſsionem nullam. Vt certo, habet actionem, ſed non dicimus, certor, vt curro. Ex quo ſono multa ſunt, quæ cùm in o exeunt, or non admittunt: vt hæc verba, pugno pugnas, pugnat: bello, bellas, bellat: cœno, cœnas, cœnat: nato, natas, natat: ambulo, ambulas, ambulat: nauigo, nauigas, nauigat: commeo, commeas, commeat: æſtuo, æſtuas, æſtuat: regno, regnas, regnat: gelo, gelas, gelat: dico, dicas, dicat: exulo, exulas, exulat: ſacrifico, ſacrificas, ſacrificat: cachino, cachinas, cachinat. Hæc omnia primæ coniugationis ſunt, quæ ſecundam perſonam horum omnium verborum in as ſyllabam mittunt: vt amo, amas: canto, cantas: pulſo, pulſas: fræno, frænas: armo, armas: impugno, impugnas: ſalto, ſaltas: curuo, curuas: pugno, pugnas. Ergo audiſti primam coniugationem, ſcire debes ſecundam verbi perſonam per es ſyllabam exire. Nam inde dicitur coniugatio quod ſibi ad vnum ſonum multa coniugat. Has coniugationes Græci συζυγίας dicunt. Sic & ſimilia omnia hac inuenta percurris. Secunda autem coniugatio eſt quæ in ſecunda ſimiliter perſona quæritur, & exit per es, vt teneo, tenes: præbeo præbes, moneo mones, doleo doles, tergeo terges, arceo arces, egeo eges, terreo terres, mulceo mulces, impleo imples, compleo comples, repleo reples, ſuppleo

Quare dicãtur verba neutralia.

De ſecũda coniug.

Tergeo ſecundę inflexionis.

pleo ſupples, mordeo mordes, ſpondeo ſpondes, & alia Et his adiicitur r litera, & fiunt paſsiua, teneor teneris, mordeor morderis, arceor arceris, mulceor mulceris, impleor impleris. Declinabis hæc paſsiua per modos & tempora & perſonas. Per modos vt dixi, indicatiuum, imperatiuum, optatiuum, coniunctiuum, infinitiuum, hoc eſt, quod dixi per modos. Per tempora autem, id eſt, præterita, præſentia vel futura. Perſonas autem dixi, prima, ſecunda, & tertia: vt teneor, teneris, tenetur: Et pluraliter, tenemur, tenemini, tenentur. Hæc ſicut dixi obſeruabis. Sed quo modo vt ſuperius dixi, prima coniugatio quæ exit in as, vt amo amas, capit & verba neutralia, vt certo certas, nato natas, in quibus r litera non admittitur, nec enim dicimus certor, nator: ſic in hac coniugatione ſecunda quæ exit in eo, es, vt moneo mones, doceo doces, ſunt multa quæ non admittunt r literam in prima perſona, vt algeo alges, ſcateo ſcates: algeor enim non eſt latinum. Sic ferueo ferues, torpeo torpes, pendeo pendes, inuideo inuides, quamuis Horatius poëta inuideor dixerit, ſed noua vſurpatione. Sic emineo, es, nec dicimus emineor. Hæ duæ coniugationes prima & ſecunda quas diximus exire in as & in es, vt amo, as, moneo mones, futurum ſemper tempus in bo ſyllabam mittunt, vt amabo, monebo. Sic ſeruabis vbicunque futurum tempus in bo ſyllabam mittas, quia ſunt aliæ duæ coniugationes quæ futurũ tẽpus in am ſyllabã mittant non in bo, & vocãtur ipſæ coniugationes tertia correpta & tertia producta. Tertia corrupta eſt, quæ imperatiuum modum in e correptam mittit, vt ſcribe, tolle, carpe, occide, fere, lege. Ergo vidiſti imperatiuum ſic exire. Tertia itaque coniugatio eſt correpta, quæ ſemper futurum tempus in am mittit, nunquam in bo, vt ſcribam, legam, tollam, carpam, quia latinum non eſt, ſi dixerit quis, ſcribebo, legebo, tollebo, carpebo. Tertia ſimiliter coniugatio producta ex eodem imperatiuo modo colligitur. Cum enim imperatiuus modus exit in i literam, tertia coniugatio producta eſt, vt audi, nutri, ſenti, muni, farci, leni, & alia. Similiter etiam hęc futurum tempus in am mittunt, vt muniam, leniam, nutriã, audiam. Sed tertia correpta infinito modo e correptam habet ante nouiſſimam ſyllabam re, vt ſcribere

Horatius in arte poetica.

De tertia & quarta coniugatione.

bare, legere, tollere, & alia: tertia autem producta habet in antenouiſsima ſyllaba in infinito i, quæ producitur: vt munire, lenire, audire, ſarcire, ſentire, venire. Vnde in omnibus verbis hæ coniugationes obſeruantur, quæ exeunt in as & in es, futurum tempus in bo mittunt, vt ſæpius dixi. Quæ autem in is exeunt, futurum tempus in am mittunt, nunquam in bo, niſi authoritate præſumpta: nam ars hoc prohibet. Sed aliqua verba ponimus tertiæ coniugationis correptæ, ex quibus & alia conſequaris. Sunt autem hæc, lego, tollo, erigo, carpo, cognoſco, capio, fugio, mergo, ſero, arguo, accipio, pono, ſumo, accendo, expono, incipio. Hæc accipiunt r, literam, & faciunt paſſiua verba, legor, carpor, capior, & cætera. Sub hac forma ſunt neutralia, quæ non accipiunt r literam, vt cado: non enim dicimus cador. Item ruo, neque enim dicimus ruor: facio, neque enim dicimus facior. Item fulgeſco, niteſco, ferueſco, algeſco, torpeſco, compeſco, nigreſco. Hæc omnia r literam non habent, & dicuntur verba neutralia quæ exeunt in ſco. Ergo neutralia memineris ſemper nunquã admittere r literam. Remanent duo alia verba quæ cõmunia dicuntur & deponẽtia. Sed cõmunia ideo dicũtur, quia cõmuniter ſimul tenent ſub vno ſono actiuum & paſsiuũ. Quo modo in nominibus genus commune dicitur, quod & maſculinum tenet & fœmininum ſub vno ſono, vt ſacerdos, homo, hic & hæc ſacerdos facit hic & hæc homo. Sic & verba communia dicuntur: & nunquam deponunt r literam, ne non ſint latina. Vt oſculor, ſi tollas r literam & dicas oſculo, non eſt latinum. Et dicimus cùm agimus oſculor te: dum autem patimur & ab alio afficimur, dicimus oſculor à te. Sic criminor te, non crimino, cùm actionem ſignificamus, id eſt, cùm crimen obiicimus, criminor te dicimus: cùm autem crimen nobis obiicitur, criminor à te dicimus, id eſt, crimen à te audio, & eſt ſignificatio paſſiua. Declinantur autem verba hæc vt ſuperiora per modos, tempora, & perſonas. Tempore præſenti ſingulariter criminor, criminaris, criminatur. Et pluraliter criminamur, criminamini, criminantur. Pręterito imperfecto ſingulariter criminabar, criminabaris, criminabatur. Et pluraliter, feminabamur, criminabimini, criminabãtur. Pręterito perfecto ſingulariter criminatus ſum, criminatus es,

De verbo communi vnde dicatur et coniugatione euſdem.

criminatus eſt. Et pluraliter, criminati ſumus, criminati
eſtis, criminati ſunt. Præterito pluſquā perfecto ſingulari
ter, criminat⁹erā, eras, erat. Et pluraliter, criminati eram⁹
eratis erant. Futuro ſingulariter, criminabor, criminabe-
ris, criminabitur. Et pluraliter criminabimur, criminabi-
mini, criminabuntur. Imperatiuus autem modus ſemper
in verbis in re exit, vt dicas criminare illum, id eſt crimen
illi ingere. Optatiuo modo ſic vtinā criminarer, crimina-
reris, criminaretur. Et pluraliter, vtinam criminaremur,
criminaremini, criminarentur. Præterito perfecto ſingu-
lariter, vtinam criminatus eſſem, criminatus eſſes, crimi-
natus eſſet. Et pluraliter, criminati eſſemus, criminati eſ-
ſetis, criminati eſſent. Futuro ſingulariter, vtinam crimi-
ner, crimineris, criminetur. Et pluraliter, criminemur, cri
minemini, criminentur Coniunctiuo modo ſingulariter,
cùm criminer, crimineris, criminetur. Præterito imperfe
cto ſingulariter, cùm criminarer, criminareris, criminare-
tur. Præterito perfecto ſingulariter, cùm criminatus ſim,
criminatus ſis, criminatus ſit Et pluraliter criminati ſi-
mus, criminati ſitis, criminati ſint Præterito pluſquā per-
fecto ſingulariter, cū criminatus eſſem, criminatus eſſes,
criminatus eſſet Et pluraliter, criminati eſſemus, crimina
ti eſſetis, criminati eſſent. Tempore futuro ſingulariter,
cùm criminatus ero, eris erit. Et pluraliter, cùm crimina-
ti erimus, eritis erunt. Modo infinito, quem diximus nul
las ſignificare perſonas, facit in præſenti criminari. In præ
terito criminatum eſſe. In futuro, criminatum iri. Ad hāc
formam communia verba declinabis ſic: hortor, iaculor,
oſculor, nidificor, tutor conſolor ſcrutor moror fœneror,
amplector & furor. vnde eſt furor furaris, furatur: comi-
tor. recordor reminiſcor, percunctor. minor geſtor. pi-
ſcor, odoror, aucupor, venor contemplor. ſpeculor, ſector,
veneror dignor precor. miſeror. vador, id eſt, fide dico. *Vada. i.*
calumnior: & alia quæ nunquam deponunt r literam: nam *Et hæc re-*
ſi deponunt, latina non ſunt. Quis enim dicat reminiſco, *periebantur*
aut recordo, vel digno, vel ſecto? Ergo memineris hæc *apud*
ſemper cum r litera nunciare. Reſtat verbum depo- *priſcos.*
nens, quod ideo dicitur: quia deponit aliquid de quan *De verbo*
titate communis verbi. Nam cùm participia quatuor *deponente.*
habeat verbum commune? præſens, vt criminans: futu-

rum,criminaturus:præteritum criminatus : futurum cri minandus: à paſsiua ſignificatione criminandus . hoc non habet verbum deponens. Et ideo dicitur deponens, quia deponit vnum participium futuri temporis à verbo paſſiuo,quod exit in dus ſyllabam, vtputa opinor vel minor, verba ſunt deponentia. Venit a participio præſentis temporis, & facit minans : futuro tempore facit minaturus: præterito facit minatus. Futuro à ſignificatione paſsiui non facit minandus. Sic opinans, opinaturus, opinatus: opinandus non facit. Vel ſi dicas moriens,moriturus,mor tuus?non facit moriendus,quia non eſt latinum. Ergo & hoc deponens verbum ſic percurrit per modos & tempora & perſonas. Quo modo ſupradictum eſt, commune verbum non depoſita r litera latinum eſt, depoſita autem latinum non eſt : ſic etiam deponentia cùm perdiderint r literam,latina non ſunt. Subiicio itaque nunc pauca verba deponentia,cætera vſus latinus docebit. Sunt autem, opinor,minor,grator, gratulor, arbitror, gratiſcor, * auſpicor, miſereor,lenocinor, meditor, luctor, conor, ſuffragor,veſcor lætor, morior, ſtomachor, hariolor, lezor. id eſt, colore pingor, argutor, paciſcor, complector, aduerſor, angor, queror, à ſignificatione querelæ, macior, ratiocinor, argumentor, blandior, fabulor, nitor, labor à ſignificatione lapſus, vagor, ruſticor,concionor, id eſt, ad populum loquor, mercor, vociferor, nanciſcor, quod eſt inuenio,ſuſpicor, & alia. Memineris, vt iam dixi, cùm r litera enunciare:nã nemo dicit blãdio, aut paciſco. Sic hęc omnia declinãtur ad formam declinationis cõmunis verbi, quod dixi criminor. Tractauimus ergo verba actiua,quę ideo dicuntur ab agendo:tractauimus neutralia, quæ ideo tale nomen accipiunt, quod nec agant aliquid, nec patiuntur: vt diximus, ſto, iaceo, ſedeo, cubo & alia. Tractauimus etiam alia neutralia quæ agunt aliquid, ſed non patiuntur, & quaſi ſemineutralia dicuntur : vt nato, curro. Alia quę patiantur, & non agant: vt vapulo,pendeo,ſudo, algeo,ęſtuo,ferbeo,febrio, ſomnio, meridio, rigeo,frigeo,tumeo, langueo, oleo, rubeo, fulgeo, ſtupeo, & alia. Hęc omnia tam in iis quę nequaquam aliquid agunt, nec patiuntur,quàm etiam in iis quę agunt nec patiuntur;quámq; in iis quę patiuntur aliquid, nec

**fortè gratiſicor.*

Lezor noua vox. Apud Columelã eſt emacientur, pro macreſcãt.

De neutro paſsiuis et imperſonalibus.

nec tamen agunt, nunquam adiicitur in iis litera r, nam in
cipiunt non eſſe latina. Tractauimus item communia, ex
poſuimus vnde communia dicuntur, quia actionem in ſe
tenent, & paſſionem. Tractauimus deponentia, & expo-
ſuimus quaræ dicantur deponentia, quia deponunt futu-
ri temporis participium à ſignificatione paſſiua, quod e-
xit in dus, quia moriendus, gloriandus, blandiendus, &
alia quæ veniunt à deponentibus verbis, non dicimus. Sa
nè artium ſcriptores adiecerunt aliam verbi ſpeciem, quã
vocauerũt neutropaſſiuam, ſed hoc nouellum genus ver
bi euphonia inuenit, & in paucis eſt verbis, vt gaudeo.
Quonia dutum erat, vt diceremus præterito tẽpore gaui
, mutauerũt illi ſonum de prę̨terito tẽpore paſſiui verbi,
gaudeo gauiſus ſum, ſic audeo, auſus ſum, ſoleo ſolitus
ſum, ſic fido fiſus ſum. Sed huius noui generis perpauca.
Sunt & alia quędã paucaverba quę imperſonalia dicũtur,
& exeũt per ſyllabas, t & tur, Pudet, tædet, decet, libet, pœ
nitet, patet, piget, miſeret, liquet: & inde dicuntur imperſo
nalia, quia carent perſonis duabus, prima & ſecunda, & ſo
lam habẽt tertiã perſonã. Nã nec pudeo, pudes dicimus:
nec deceo, deces: nec libeo, libes: nec pigeo, piges: nec mi-
ſereo, miſeres nec pœniteo, pœnites: nec pateo pates: nec
liqueo liques. Scias autem patet & liquet hoc ſignificare
quod dicimus manifeſtũ eſt. Vt ſi dicas, Et ſi patet te hoc
dixiſſe, iniuriã feciſti: hoc ſignificat & liquet, id eſt, mani
feſtum eſt Tædet autem tędium eſſe ſignificat, quo modo
piget, quaſi pigritiã ſignificat. Nam cum dicimus, piget
me feciſſe, hoc eſt dicere, nõ ſurgit meus animus probare
quod feci. Hæc autem omnia verba ſic declinantur, Pudet
me piget me, miſeret me, pœnitet me. Præter hæc libet &
licet, patet & liquet. His enim datiuum iungimus caſum,
vt libet mihi, licet mihi, patet mihi, liquet mihi.

Altera vero ſpecies quæ in tur exit, & ipſa imperſona- *verbum im perſonale in tur.*
lium verborum eſt, vt itur, curritur certatur, pugnatur:
primam & ſecundam perſonam non habẽt. Nam nec cor
ris, nec curror curreris, nec pugnor pugnaris, nec certor
certaris dicitur. Et declinantur hęc verba, itur, à me à te,
ab illo: pugnatur à me, à te, ab illo. Sic in præterito imper
fecto, ibatur à me, à te, ab illo: pugnabatur à me, à te, ab
illo: certabatur à me, à te, ab illo. Sic in præterito per-
fecto,

ere præteritum tempus: vt obliuiſcor, oblitus ſum: paciſcor, pactus ſum: adipiſcor, adeptus ſum: etiam hæc dum neutralia ſunt, in quibus diximus præterita tempora ceſſare. Præterea alia quæ frequentatiua dicuntur quibus aliquid frequentius factum ſignificatur: vt à dicto, dictito: à lego, lectito: à ſcribo, ſcriptito. à clamo, clamito: à cio, cito: quod ſignificat frequenter vocito. Vnde nunc aliquos voce preconis citatos dicimus, id eſt, frequenter vocatos & alia. Sunt & alia perpauca quæ deſyderatiua dicuntur, vt eſurio, id eſt, edere deſydero: parturio parere deſydero: &, vt dictum eſt à Cicerone de philoſophis, morituriũt, mori deſyderant. Sed hæc vt dixi pauca ſunt quæ in ſonum latinitatis introducta ſunt. Aduerbium ideo dictum eſt quia adhæret verbo nec poteſt verbi vis ſignificantius ſonare niſi iungatur aduerbium: vt puta verbum eſt dico, nauigo, valeo, curro, & alia: hæc non plenæ ſignificationis ſunt niſi adiiciantur aduerbia. vt bene, malè, doctè. fœliciter: vt bene dicit. imperite dicit, proſpere nauigat infœliciter nauigat integrè valeo debiliter valet agiliter currit, tardius currit. Vides quia plena verborum ſignificatio eſſe non poteſt, niſi fuerint aduerbia coniuncta. Sic alia aduerbia iunguntur ad explendam verbi ſignificationem, vt ſunt locorum aduerbia temporum aduerbia: vt hic dico, hic habito, intrò eo, intus ſum, foras eo, foris ſum, hinc nauigo. Sic de tempore, cras nauigo, hodie nauigo: & alia quæ aliis artibus dicta ſunt, & intellectu plana ſunt. ideo hic ponere nolui. quia ad dicendi faſtidium breuitas opportuna eſt. Sanè in aduerbiis hæc obſeruare debemus quando in e exeunt, quando inter ſyllabam: ho: ablatiuus caſus docet. Nam quando ablatiuus exit in o, aduerbium in e mittit: vt à docto docte, à iuſto iuſte, à perfecto perfecte, à pio pie, à valido valide. à fortunato fortunate. à magno magne, ab amplo ample, à minimo minime, & alia. Quando autem in ter ſyllabam exit aduerbium, ſimiliter vt dixi ablatiuus docet: Ab agili agiliter, ab humili humiliter, ab acri acriter, à forti fortiter, à leui leuiter, à graui grauiter, è iugi iugiter. Sed ſunt quædam quæ cum aſpere ſonarent. dimiſſa ſunt nec ad hanc regulam tractanda ſunt: vt à miti mititer non dicimus à triſti triſtiter non dicimus.. Talia ne aſpere ſonarent perdiderunt

Frequentatiua.

Deſyderatiua.

De aduerbio.

derunt vltimam ſyllabam, vt à ſapiente ſapienter, non ſapientiter, à prudente prudenter, non prudentiter, à præſtanti præſtanter, non præſtantiter. Sic ergo obſeruemus, vt nec euphoniam applicemus ad regulam, aut euphoniā reiiciamus. Nam euphonia, id eſt, ſuauitas bene ſonandi admiſſa eſt ad latinum ſermonem, vt aſpera temperet: & ab arte ex ratione receſſum eſt, vbi aſperitas offendebat auditum. Sic Cicero ait: Impetratum eſt à ratione vt peccare ſuauitatis cauſa liceret. Sed tamen in paucis admiſſa euphonia eſt. Nam ratio locuples eſt & vitis latiniſſimis. Sanè circa has regulas authoritas auſa eſt, & in paucis præſumpſit, vt diceret Cicero Humiliter, cum humane dicere debuit. Et Terentius: Vitam parce ac duriter agebat, pro dure. Sed tamen ipſi authores modeſtius & cum quodam pudore contra regulam pauca præſumpſerunt. Nam & falſò dixerunt pro falſe, & neceſſariò pro neceſſarie, & ſedulò pro ſedule, & rarò pro rare, & crebrò pro crebre & tutò pro tute: ſic & alia tamen pauca, non licenter, ſed verecunde ſunt vſurpata. Sanè ſunt aduerbia & per alias ſyllabas exeuntia, vt à fundo funditus, à cœlo cœlitus, à radice radicitus, à penetralibus locis penitus, à ſtirpe ſtirpitus. Item in im, vt à vico vicatim, ab oſtio oſtiatim, à viris viritim. Item à nimio nimis, vt, Ne quid nimis. Exeunt in ens, vt recèns, id eſt, recenti tempore. Virgilius Sole recèns orto, id eſt, recenti tempore. Ergo hæc omnia aduerbia ſunt ſine differentia. Item inter intrò & intus hoc intereſt, intrò in motu eſt, intus in ſitu: vt intro eo: intus ſum. Eſt enim motus, eo: ſum, ſitus eſt. Eſt etiā quædā obſcuritas in aduerbiis, de ſecūdò, tertiò, quartò, quintò, ſextò, & ſecundùm, tertiùm, quartùm, quintùm, ſextùm: vtputa ſecundò factus eſt conſul, & ſecundùm fuit conſul. Secundò autem ad ordinem pertinet, ſecundum ad numerum: vtputa cum dico, ſecundò factus eſt conſul, pertinet vt dixi ad ordinem quod primo alter factus ſit, & ſic alter ſecundo. Cum autem dicimus ſecundùm conſul vel tertiùm, vel quartùm, vel quintùm, vel ſextùm, ad numerum pertinet quòd ſexies fuerit conſul. Inde Cicero de Mario ſic ait: Sextùm conſul, id eſt, qui ſex cōſulatus meruit & ſeptimùm conſul, quod eſt ſeptimum conſulatum meruit. Hoc Varro diſtinxit in li

In Andria (margin)
In im. (margin)
In ens. (margin)
Secundum & ſecundò (margin)

in libris numerorum. Et cætera iam plana ſunt in aduerbiis,& ex quibuſuis artibus intellectu facilia.

Item de aduerbio. Aduerbium eſt pars orationis quæ adiecta verbo ſignificationem eius explanat atque implet: vt ſcribo bene, lego optime. Aduerbio accidunt ſignificatio, figura, gradus. Aduerbia aut à ſe naſcuntur, vt heri, nuper: aut ab aliis tranſeunt, vt docte ſapienter, ab eo quod eſt doctus & ſapiens. Aduerbiorum ſignificationes ſunt multæ. Sunt enim aut temporis vt heri, nuper. aut perſonæ, vt mecum tecum: aut loci vt hic iſtic. Et aduerbia localia interrogatiua, vt vnde vbi quà Reſponſiua illinc hinc illò. Sunt duplicis formæ vt intus intrò, foris foras. Quorum obſeruatio talis eſt, foris & intus in loco, vt intus eſt intus fuit, futurus eſt intus erat, futurus erat foris erat, fuerat, futurus erat. De loco intus venio, foris venio. Foras autem & intrò ad locum ſignificant, vt foras eo, foras venio intrò eo, intrò venio: foras ieram, intrò ieram. Hæc quatuor modis figurantur, per locum, ad locum, in loco, è loco. Per locum, vt Hàc iter Elyſium nobis. *Aene. 6.* Ad locum, vt, Huc ades ô Galathea. *Aegl. 9.* In loco, vt, Hic & Naritij poſuerunt mœnia Locri. *Aene. 3.* E loco, vt, Hinc me digreſſum veſtris deus appulit oris. *Ibidem.* Sunt quæ pariter in loco ſignificant & de loco, vt intus ſum, intus venio. Sunt quæ in loco, & in locum, & è loco, vt penitus ſum, eo, venio. Sunt aduerbia ſignificationem numeri habentia: vt ſemel, bis, ter. Demonſtrationis, vt en ecce. Affirmationis, vt quidem, quippe. Hortationis, vt eia. Interrogationis, vt cur, quare. Similitudinis. vt ſic, quaſi. Comparationis vel prælationis, vt magis, potius. Dubitandi, vt fortaſſe. Annuendi, vt planè, ſanè. Diſcretionis, vt ſeorſum, ſegregatim Optãdi, vt vtinam. Vocandi vt heus. Reſpondendi, vt heu. Derogãdi, vt nequaquam, fruſtra. Iurandi, vt ædepol, æcaſtor. Prohibendi, vt ne. Negandi. vt non, haud, minime. Congregandi, vt vnà, ſimul. Ordinandi, vt deinde, denique. Mirandi, vt papè. Laudandi, vt euge. Exclamandi, vt proh. Dolendi, vt hei. Eligendi, vt vah. Ingemiſcendi, vt hei. Sed hæc quia animi affectum ſignificant, à multis interiectiones dicuntur. quod interiectionem ſeparatam ab aduerbio & partem orationis aliquam idcirco volũ:, quia aduerbij proprium eſt quod ver

bo

bo adiungi poteſt. Græci autem interiectionem ab aduerbio non ſeparant. propterea quia motus animi qualitati aſſignant & hæc omnia ſub genere qualitatis putant aduerbia. Sunt aduerbia quantitatis, vt longè, altè. Qualitatis, vt benè, malè. Aduerbia non ſolum ab appellationibus tranſeunt, hoc eſt à nominibus appellatiuus vt à pulchro pulchrè, ſed à propriis, vt Tullius Tullianè. A pronominibus etiam, à meo tuo, meatim, tuatim: à verbis quoque. vt curro curſim. Deprehenduntur ex vtroque, vt pedetentim, à pede & à tento, id eſt, à nomine ſimul & verbo. Sunt etiam aduerbia quæ vtrum à nomine tranſeant an verbo incertũ eſt: vt furtim. Incertum eſt enim an à fure, quod nomen eſt tranſeat, an verbo furor, furaris. A participiis quidam nolunt ſed inueniuntur: vt à decente decenter. A nominibus tracta aduerbia ſex modis terminantur: aut in e, vt doctè, pulchrè, honeſtè: aut in r, vt velociter: aut in im, vt vbertim, ſingillatim: aut in us, vt radicitus, mordicus: aut in u, vt noctu, diu: aut in i, vt domi, humi, veſperi. Aduerbia qualitatis in e literam exeuntia produci debent. Hæc tamen diſſentiunt quæ aut in comparatiuo aut in ſuperlatiuo gradu vacillant, vt bene, malè: aut quæ ab appellatione non tranſeunt vt impunè, ſæpe. Ceterum facile & difficile quæ aduerbia ponuntur, nomina ſunt, ex quibus hæc naſcuntur aduerbia, faciliter, difficiliter, ſed vſus hæc quaſi aduerbia vendicauit. Quæcunque nomina qualitatis, aut quantitatis, caſu datiuo ſingulari o litera terminantur, aduerbia in e productam mittunt: vt à iuſto iuſte. Sed hæc veteres indifferenter poſuerunt vt humaniter, duriter. Quæ autem in i literam terminantur in ter ſyllabam mittunt: vt agili nobili audaci difficili agiliter nobiliter, audaciter, difficiliter. Sed ex iis quædam per ſyncopen euphoniæ cauſa dicimus. vt audacter difficulter ſapienter & conſtanter. Sunt aduerbia communia cum aliis partibus orationis. Nominibus ſunt communia, vt ait Saluſtius, Falſo quæritur de natura ſua genus humanum, pro falſe. Virgilius Et pede terram crebro* ferit. Et Multa Iouem manibus ſupplex oraſſe ſupinis. Coniunctioni, vt, quando aduerbium ſecum eſt, plura ſignificat. Similitudinem ſic, Vt quondam Creta fertur labyrinthus in alta. Tempus ſic vt regem æquæuum & cætera. Vt vidi, vt perij, vt me malus

Aduerbia a nominibus tracta ſex habent terminationes.

Regula communis.

Aduerbia communia ſunt cum aliis partibus orationis

Saluſtius in Iugur.

Aene. 2.

** quidam legunt crebra.*

Aeneid. 5.

Aeneid. 2.

malus abſtulit error. Qualitatem, vt, Troianas vt opes & *Aeglo. 8.*
lamentabile regnum. Quantitatem vt, Quibus Hector ab *Aene. 2.*
oris Expectate venis, vt te poſt multa tuorum Funera. *Ibidem.*
Coniunctionem autem ſignificat ſic: vt faciem mutatus & *Aeneid. 1.*
ora, Cupido Pro dulci Aſcanio. Præpoſitioni vt pro. Sed *Figura.*
figura in aduerbiis aut ſimplex eſt, vt docte, prudenter: aut
compoſita, vt indocte, imprudenter. Gradus aduerbiis ac- *Gradus.*
cidunt quoties appellationes vnde tranſeũt comparantur,
vt docte, doctius, doctiſsime. Recipiunt & diminutionem,
vt meliuſcule. Quanquam comparationem recipiunt &
diminutionem, & quę à ſe naſcuntur, vt nuper nuperrime.
Aduerbiis omnibus præpoſitio ſeparatim adiici non de-
bet, quanquam lectum ſit, ab hinc, apud Terentium: In- *In Andria.*
terea mulier quædam ab hinc triennium. Et apud Virgi-
lium, Exinde per altum Mittitur Elyſium. Et dehinc, vt, *Aeneid. 6.*
Dehinc talia fatur, &, Deinde feraces Plantæ immittun- *Aenei. 1.*
tur, Quæ omnia & ſi qua alia ſunt ſimilia, vt proinde pla- *Georgi. 2.*
cuit contra regulam accentum proferri, ne ſeparatim ad- *Aenei. 1.*
ditæ præpoſitiones videantur aduerbiis.

Hæc pars orationis, & à verbo accipit partem, & à no- *De parti-*
mine, nanq; inde participium dicitur. Exit autem pars hęc *cipiis.*
orationis in præſenti tempore in ens & in ans ſyllabas, vt
legens & amans. Futuro tempore in rus, vt legens lectu-
rus, amans amaturus. In præterito lectus, amatus. Futuro
legendus, amandus. Vides hanc partem orationis eſſe per
tempora. omnia hæc à verbo mutuatur. Nam verbo con-
ueniunt tempora. Quod autem declinatur per caſus, hoc
à nomine mutuatur. Nam declinatio caſualis ad nomen
pertinet, vt hic legens, huius legẽtis, huic legenti, hunc le-
gentem, ò legens, ab hoc legente. Ergo quod hæc pars ora-
tionis vel per tempora vel per caſus currit, participium vo
catur, quod partem capiat nominis, partémq; verbi. Non
laborioſa pars eſt orationis, ſed intellectu facilis. Nam *participiũ*
præſentis temporis exit in ans & in ens, vt amans, legens. *præſentis*
Futuro agendi ſignificatione in rus, vt amaturus lecturus. *temporis.*
A patiendi ſignificatione in tus & in dus, vt amatus, legen- *Futuri.*
dus. Sanè ipſum præteritum tempus tribus ſyllabis ter- *Præteriti.*
minatur, In tus, vt lectus, ſcriptus. In ſus, vt occiſus viſus.
In xus, vt fixus, plus non inuenies. Ergo vt diximus, præ-
ſens in ens & in ans, futurum in rus, præteritum in tus, fu-

turum ſemper in dus. Sunt ſanè nomina quæ ſono participia putantur, ſed nomina ſunt. Participia enim illa ſunt, quæ à verbis veniunt, vt à lego legens lecturus lectus legendus. Tunicatus & galeatus & clypeatus & trophæatus, nomina ſunt non participia, quia nō à verbo veniunt. Eſt vnum participium præteriti temporis in uus quod exire debuit per vnum u, non per duo. Nam vbi geminata u litera nominatiuus eſt, nomen eſt non participium, vt fatuus, ingenuus, arduus, carduus, exiguus, belluus, vt Cicero dixit. In us, vt talium contra regulam participiorum, mortuus putatur eſſe participium, ſed in vim regulámque nominis conuerſum eſt.

Regula cōmunis.

De coniunctione.

Coniunctio eſt pars orationis nectens ordinánſque ſententiam. Coniunctioni accidunt, figura, ordo, poteſtas. Figura eſt quæ apparet figura ſimplex. Sed equidem ordo quoq; apparet, quæ præponi tantum poſsit, vt nam: quæ ſubiungi, vt que: quæ præponi & ſubiungi, vt igitur. Poteſtas coniunctionum in quinq; ſpecies diuiditur. Sunt enim copulatiuæ, &, q;, aſt, at, atq;. Diſiunctiuæ, aut. vel, ve, ne, nec, neq; neue, an, vtrum. Expletiuę, quidem, equidem, autem, tamen, porrò, videlicet proinde deniq; vtiq;. Cauſales, ſi, etſi, tametſi, etiamſi, ſiquidem quando, equidem, quin, quinetiam, ſin, ſinetiam quanquam, quamuis, ſinautem, ſeu, ſiue, nanq;, niſi, niſiſi, enim, etenim, ſed. vt, præterea, interea, quamobrem quare, præſertim item, itémq;, cæterum, alioquin. Rationales, ita itaque, enimuero quapropter, quippe, quoniam, quoniamquidem, ergo, igitur, ideo, idcirco, ſcilicet, præterea. Ex his, & copulatiua multa ſignificat. Sæpe autem tranſit in alterius ſpeciem poteſtatis. Modo in expletiuam, vt Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi? Pro qualitatis & quantitatis, vt, Timeo Danaos & dona ferentes. Et modo pro diſiunctiua vt. Et quiſquam numen Iunonis adorat, Præterea, aut ſupplex aris imponet honoré. Modo pro cauſali ponitur, vt, Quorum Iphitus æuo Iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyſsi pro etiam vulnere tardus. Modo pro aduerbio accipitur ordinandi, vt Corpúſque lauant frigentis & vngunt: pro deinde vngunt, Item, aut, coniunctio multa ſignificat. Modo enim pro aduerbio diſcretionis accipitur, vt, Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus Exercentur

Aeglo.1.

Aeneı.2.

Aeneı.7.

centur equis, domitántque in puluere currus. Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis Spicula cõtorquent. Modo pro tempore ſignificat. vt Aut ante ora deûm pingues ſpaciantur ad aras, Inſtaurat donis epulas id eſt nunc ante ora deûm ſpaciatur ad aras. Item, aut agmina curru Proterit, aut ruptas fugientibus ingerit haſtas. Figuræ coniunctionum duæ ſunt, ſimplex, vt nam: cõpoſita, vt nanq;. Ordo cõiunctionum in hoc eſt, quia aut præpoſitiuæ coniunctiones ſunt vt at aſt: aut ſubiunctiuæ vt que: aut communes vt & igitur. Sunt etiã dictiones quas incertum eſt vtrum prępoſitiones an aduerbia nominemus, quæ tamen omnes facile dinoſcuntur. Nam & cõiunctiones pro aliis coniunctionibus poſitæ inueniuntur, poteſtate mutata. *Aene. 4.* *Aenei. 12.*

De prępoſitione.

Omnes præpoſitiones dicuntur generaliter. Species autem hæ: aliæ accuſatiuæ, aliæ ablatiuæ, aliæ vtriuſque. Accuſatiuæ per caſum accuſatiuum enunciantur vt apud, ante aduerſum cis, citra, circum circa, contra erga extra, intra, infra iuxta, ob, penes, per prope, propter, præter, poſt, pone, ſecundum ſupra trans vltra. In his præpoſitionibus ſeruanda genera nominum id eſt maſculinum fœmininum, neutrum, commune. Seruandi etiam numeri, vtputa maſculino ſingulari, ad agrum: plurali ad agros. Fœminino ſingulari vt ad villã, vel ad poſſeſsionem: plurali, ad villas, vel ad poſſeſsiones. Sic neutrum ſingulare, ad templum, ad capitolium: plurale ad templa ad capitolia. Sic communi genere ſingulari numero, ad ciuem, ad hoſtem, ad ſacerdotem: plurali, ad ciues, ad hoſtes, ad ſacerdotes. Sic ergo omnes præpoſitiones obſeruabis, ſeruatis, vt dixi, generibus, ſeruatis numeris ſingulari & plurali. Seruatis ſimiliter pronominibus ſecundum genera: maſculino, ad hunc: plurali, ad hos. Fœminino, ad hanc: plurali, ad has. Neutro, ad hoc templum vado: plurali, ad hæc templa. Sic communi genere, ad hunc & ad hanc ſacerdotem: plurali, ad hos & ad has ſacerdotęs, ſic ad hos & ad has hoſtes. *Prępoſitiones accuſatiuę.*

In his ablatiuum attendũt tam in ſingulari quàm in plurali, ſeruatis generibus numeriſq;: vtputa à, ab, àbs, cum, coram, clam, de, è, ex pro, præ, palam, ſine, abſque, tenus. Maſculino ſingulari vt, à fratre: plurali, à fratribus. Fœminino ſingulari, à ſororę vel à ſororibus: vel à ciuitate, & *Prępoſitiones ablatiuę.*

ciuitatibus. Ab ſingulari maſculino ab amico: plurali, ab amicis, ab agro ab agris. Fœminino ſingulari, ab vrbe: plurali ab vrbibus. Neutro ſingulari, ab templo: plurali, ab templis. A communi ſingulari, à ciue: plurali, à ciuibus: ab hoſte, ab hoſtibus. Hanc declinationem ſerua in omnibus his ablatiuis præpoſitionibus ſecundum genera & numerum. Remanet tertia ſpecies præpoſitionum, quæ dicuntur vtriuſque, quæ & accuſatiuum tenent caſum & ablatiuum. Sed pleroſq; ratio harum præpoſitionum præterit, ex qua diſtinctione intelligatur, vt non appareat expoſitum eius, differentia hæc eſt in motu & in ſitu. Sed motum putauerunt quidam accuſatiuum tantum tenere, tenet autem vtrunque, ſed certa ratione. Nam motus tunc tenet accuſatiuum caſum cum à locis in alia loca nos moueri ſignificamus, vt curro in forum, vel in campum. Et ſi ex alio loco dicimus nos currere in forum vel in campum: accuſatiuum caſum tenemus. Si autem in vno eodémq; loco, ablatiuo: vt curro in foro, curro in campo: ſic ambulo in foro, & ambulo in campo, ſi de alio loco ambulamus in forum, accuſatiuum tenemus: ſi in eodē loco ambulamus, ablatiuum tenemus, vt ambulo in foro: ſic cadit in forum, & cadit in foro. Virgilius, Ingreditúrque ſolo & caput inter nubila condit. Vt eſt, In aruis altius ingreditur, id eſt, ambulat: vides motum eſſe, & tamen ablatiuum ſibi vendicare: ſed in loco vt dixi, nō de loco in locum. Sic lapſum in piſcinam, & lapſum dicimus in piſcina. Si de alio loco in piſcinam labatur, accuſatiuus eſt: ſi vero in eadem labatur piſcina, ablatiuus eſt. Venio autem ſemper accuſatiuus eſt, quia de loco ad locum quis venit. In loco autem iam cum ſit quiſque, ceſſat motus. Item motus de loco in locum, voluo vel euoluo. Reperire viam qua euoluere poſſit, In mare ſe Xanthus ſcilicet ab alueo in mare. In ipſo autem volui, ablatiuum tenet, vt fundo voluuntur in imo. Sic ſub, è loco in locum motus accuſatiuum tenet. De haſta Virgilius ſic ait, Sub pectus, ſub illam rem. Item ſub ablatiuo, Troiæ ſub mœnibus altis Contigit oppetere id eſt, cadere vel iacere. Troiæ inquit ſub mœnibus altis. Item de loco in locum. Siue ſub incertas zephyris mutantibus vmbras. Et ſubiunxit, ſuccedimus, vbi eſt motus de loco in locum. Super motus, Super Garamantas & Indos

Præpoſitiones vtriuſque. *In.* *Aene. 4.* *Geor. 3.* *Aene. 5.* *Aene. 6.* *Sub.* *Aene. 6.*

dos Proferet imperium: motus eſt. In loco autem, gemina ſuper arbore ſidunt. Item ſubter, de loco in locum, vt an guſti ſubter faſtigia tecti Ingentem Aeneam duxit. In loco autem, omnes ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus. Sic ſub, ſi de loco ad locum fiat motus, accuſatiuum tenet: vt, ſub ſpeluncam curro. Si autem poſitus ſub ipſa ſpelunca curras, ablatiuum tenet: vt ſub ſpelunca curro. Sic ſuper, ſi de loco ad locum fiat motus, accuſatiuum tenet, ſuper tectum curro. Si autem poſitus quis ſuper tectum currat, ablatiuum tenet ſuper tecto curro. Sic ſubter fluctus mergo, ſi ex littore motus fiat in dimerſione, accuſatiuus eſt: vt, mergo ſubter fluctus. Si autem quis ſit iam in fluctibus, ſubter fluctibus mergitur. Sed multum iuuant hanc locutionem & obſeruationem duo aduerbia locorum, quò & vbi: quò in locum motus eſt vbi, in loco ſitus eſt, vt Quò venit telum? in hoſtem: vbi hæſit? in hoſte. Quò voluit Catilina telum dirigere? in conſulis corpus. vbi voluit defigi? in conſulis corpore. Sic enim ait de ſica: vt eam putes in conſulis corpore defigere. Sic cum dicimus, quò fugimus? ſcilicet in locum. Vbi latet? in loco. Ergo vt diximus adiuuant aduerbia hæc duo, ad confuſionem diſtinguendi præpoſitiones vtriuſq; caſus. Sic nanque de hac aduerbiorum ratione purgatur & illud in Verrinis. Quod ille in caput ab hoſtium duce acceperat. Acceperat ergo vulnus directum in caput, acceptum in capite. Nũquid quò accipis vulnus, dicimus? minime: ſed, vbi accipis. Et Virgilius, Quò ire iubes? in locum ſignificat. In loca autem, vbi ponere ſedes? Situs vero ablatiuum tenet, quia contrarius eſt motui. Nam ipſum nomen ſeſsionem quandam ſignificat, vtputa ſum in foro, eram in foro, fui in foro, futurus ſum in foro. Sic ſimpliciter ſedeo, iaceo, cubo, ſto, conſiſto, hæreo. Omnia hæc ad ſitum pertinent. Meditanda igitur ſunt & in vſum ducenda, vt iam in hac præpoſitionum forma, & recte & nulla hæſitatione loquentes ſtuduiſſe nos diligentius indicemus. Interiectio non pars orationis eſt, ſed ſignum affectionis erumpentis animi in vocem. Et ſignificat aut læticiam, vt euax: aut amaritudinem, vt heu, apud Græcos φεῦ. Ergo quot ſunt perturbati animi motus, tot voces reddunt: & vocantur interiectiones, quod interrumpant orationem, vt eſt illud, Hic inter denſas corylos

Super. *Subter.* *Quò & vbi.* *De interiectione.*

 corylos

Aeglo.1. corylos modo nanque gemellos Spem gregis. Mox interiectio per literam a, ah ſilice in nuda connixa reliquit. In medium orationis interiecta eſt a litera. Omnes partes orationis decurſæ à nobis ſunt, quæ ad compendium ſufficiant aut occupatis, aut negligẽtibus. Sanè quæ omiſimus, in tractatu nominis, reddimus. Scire enim debemus, nomina numerorum à quatuor vſq; ad centum ἄπτωτα eſſe, & generis omnis: vt quatuor viri, quatuor fœminæ, quatuor mancipia. Sic per omnes caſus quatuor dicimus, vt puta, virorum quatuor, mulierum quatuor, mancipiorũ quatuor. Sic Datiuo: viris quatuor, fœminis quatuor, mancipiis quatuor. Sic accuſatiuo: viros quatuor, fœminas quatuor mancipia quatuor. Sic vocatiuo ô viri quatuor, ô fœminæ quatuor, ô mãcipia quatuor. Sic ablatiuo: à viris quatuor, à fœminis quatuor, à mãcipiis quatuor. Sed ideo dixi à quatuor ἄπτωτα eſſe vſque ad centum, quia duo declinãtur, duorum, duobus, duos, vel duo, ô duo, ablatiuo ab his duobus Sic declinantur & currunt per caſus: hi & hæ tres. Genitiuo horum & harum trium. Datiuo his tribus. Accuſatiuo hos & has tres. Vocatiuo ô tres. Ablatiuo ab his tribus. A genere neutro, hęc tria, horum trium, his tribus, hæc tria, ô tria, ab his tribus. Ex hac ergo forma intelligimus quo modo declinemus: hic duũmuir, quaſi duorum hominum vnus vir. Sic triũuir, trium hominum vnus vir. Ergo hic admiſit genitiuum. Iam quatuor vbi indeclinabile eſt, quatuor viri dicimus, vel quinque viri, vel ſex viri. Vnde Lucanus: Septem virq; epulis: pro genitiuo poſuit, ſeptem. A ducentis vſque ad nongentos declinantur nomina numerorum, vt hi ducenti hæ ducentæ, neutro ducenta. Mille declinabile eſt.

Hac forma dicũtur decemuiri, ſeptemuiri.

LIBRI DE GRAMMATICA FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI PRINCIPIA DIALECTICAE.

DIALECTICA eſt bene diſputandi ſcientia. Diſputamus autẽ verbis. Verba igitur, aut ſimplicia ſunt: aut coniuncta. Simplicia ſunt, quę vnum quiddam ſignificant, vt cũ dicimus: homo, equus diſputat, currit. Nec mireris quod diſputat, quamuis ex duobus compoſitum ſit, tamen inter ſimplicia numeratum eſt. θ Nam res definitione illuſtratur θ. Dictum eſt autem † id eſſe ſimplex, quod vnum quiddam ſignificat. Itaque hoc includimus hac definitione. quod non includimus cùm dicimus, loquor. Quamuis enim vnum verbum ſit, non habet tamẽ ſimplicem ſignificationem, ſiquidem ſignificat etiam perſonam quæ loquitur. Ideo iam obnoxium [eſt] veritati aut falſitati, nam & negari & affirmari poteſt. Omnis itaque prima & ſecunda perſona verbi. quamuis ſingillatim contineatur †, tamen inter coniuncta verba numerabitur, quæ ſimplicem non habent ſignificationem. Siquidem quiſquis dicat, ambulo: & ambulationem facit intelligi, & ſeipſum qui ambulat. Et quiſquis dicit, ambulas, ſimiliter & rẽ quę fit, & eum qui facit ſignificat. At verò qui dicit. ambulat: nihil aliud quàm ipſam ſignificat ambulationẽ. Quãobrem tertia perſona verbi ſemper inter ſimplicia numerabitur: & nõdum aut affirmari aut negari poteſt, niſi talia verba ſint quibus neceſſario còhęret perſonę ſignificatio cõſuetudine loquẽdi, vt cum dicimus, pluit aut ningit,

De ſimplicibus verbis. cap. 1.

† enim.

† enuncietur.

git,etiam ſi non addatur quis pluat,aut ningat,tamen quia intelligitur, non poteſt inter ſimplicia numerari.

Verba cõiuncta. Cap. ij.

Coniuncta verba ſunt quæ ſibi connexa res plures ſignificant,vt cùm dicimus homo ambulat,aut homo feſtinans in montem ambulat, & ſi quid tale. Sed coniunctorum verborum alia ſunt quæ ſententiam comprehendunt, vt ea quæ dicta ſunt. Alia quæ non comprehendunt,ſed expectant aliquid. Vt eadem ipſa quæ diximus,ſi ſubtrahas verbum quod poſitum eſt, ambulat, quamuis verba coniuncta ſunt,homo feſtinans in montem:tamen adhuc pendet oratio. Separatis igitur his verbis quæ non impletam ſententiam comprehendunt, horum item duæ ſpecies ſunt. Aut enim ſic ſententia comprehenditur,vt vero, aut falſo teneatur obnoxia,vt eſt,omnis homo ambulat:aut,omnis homo non ambulat: & ſi quid huiuſmodi. Aut ſic impletur ſententia,vt licet perficiat propoſitum animi,affirmari negaríve non poſſit,vt cùm imperamus,cùm optamus, cùm execramur,& his ſimilia. Nam ſi quis dicat, perge ad villam,aut dij illum perdant:non poteſt argui,quod mentiatur,aut credi quod verum dicat. Nihil enim affirmauit vel negauit: ergo nec tales ſententiæ in quæſtionem veniunt aut diſputatorem requirunt. Sed illæ quæ requiruntur,aut ſimplices ſunt,aut coniunctæ. Simplices ſunt quæ ſine vlla copulatione ſententiæ alterius enunciantur: vt eſt illud quod dicimus,Omnis homo ambulat. Coniunctæ ſunt de quarum copulatione iudicatur,vt eſt, Si ambulat, mouetur. Sed cùm de coniunctione ſententiarum iudicium fit, tam diu eſt donec perueniatur ad ſummam. Summa eſt autem quæ conficitur ex conceſsis. Quod dico tale eſt, Qui dícit,Si ambulat,mouetur: probare vult aliquid,vt hoc cõceſſo,verum eſſe reſtet illi dicere,quod ambulet. Et ſumma conſequitur quæ iã negare non poteſt, id eſt,quod mouetur: quæ item non poteſt, concedi, id eſt, quod non ambulet. Rurſus ſi hoc modo velit dicere, Homo iſte ambulat:ſimplex ſententia eſt. Quam ſi conceſſero,& aliam quæ aliquid expectat ad completionem ſententiæ ſententiam comprehendit,adiunxerit aliam:Quiſquis autem ambulat,mouetur. Et hanc etiam ſi conceſſero, ex hac iunctione ſententiarum quamuis ſingillatim enunciatarum & conceſſarum, illa ſumma ſequitur quæ iam neceſſario

Quæ ſimplices ſententiæ, quæ coniunctæ. Cap. iij.

Summa,id eſt,concluſio.

ceſſario concedatur,id eſt, Igitur homo iſte mouetur.

His igitur breuiter conſtitutis, ſingulas partes conſyderemus. Nam ſunt primæ duæ, vna de iis quæ ſimpliciter dicuntur, vbi eſt quaſi materia dialecticæ: altera de iis quæ coniuncta dicuntur, vbi iam quaſi opus apparet, quæ de ſimplicibus, vocatur de loquendo. Illa vero quæ de coniunctis eſt, in tres partes diuiditur. Separata enim coniunctione verborum quæ non implet ſententiam, illa quæ ſic implet ſententiam, vt nondum faciat quæſtionem vel diſputatorem requirat: vocatur de eloquendo. Illa vero quæ ſic implet ſenſum, vt de ſententiis ſimplicibus radicetur: vocatur de proloqnendo. Illa quæ ſic comprehendit ſententiam, vt de ipſa etiam copulatione iudicetur donec per ueniatur ad ſummam: vocatur de proloquiorum ſumma. Has ergo ſingulas partes diligentius explicemus. Verbũ eſt vniuſcuiuſq; rei ſignum quod ab audiente poſsit intelligi, à loquẽte prolatum. Res eſt quicquid intelligitur vel ſentitur vel latet. Sciuntur enim corporalia, intelliguntur ſpiritalia: latet vero ipſe Deus, & informis materia. Deus eſt quod neque corpus eſt, neque animal eſt, neque ſenſus eſt, neque intellectus eſt, neq; aliquid quod excogitari poteſt. Informis materia eſt mutabilitas mutabilium rerum, capax omnium formarum. Signum eſt & quod ſeipſum ſenſui, & præter ſe aliquid animo oſtendit. Loqui eſt articulata voce ſignum dare. Articulata autem dico, quod comprehendi literis poteſt. Hęc autẽ omnia quæ definita ſunt, vtrum recte definita ſint, & vtrum hactenus verba definitionis aliis definitionibus proſequenda fuerint, ille indicabit locus in quo definiẽdi diſciplina tractatur. Nũc quod inſtat accipe intentus. Omne verbum ſonat. Cùm enim eſt inſcriptio † non verbum, ſed verbi ſignum eſt. Quippe inſpectis à legente literis, occurrit animo quod voce prorumpat. Quid [enim] aliud literę ſcriptę, quàm ſeipſas oculis, & præter ſe animo voces oſtendunt? Quia & pauloante diximus, ſignum eſſe quod ſeipſum ſenſui, & præter ſe animo aliquid oſtendit, quæ legimus [igitur] non verba ſunt, ſed ſigna verborum. ſed vt ipſa litera, cùm ſit pars minima vocis auticulatæ: abutimur tamen hoc vocabulo vt appellemus literam, etiam cùm ſcriptam videmus, quãuis omnino tacita ſit, neq; illi † pars vocis, ſed ſignum partis

Coniũctas ſententias ſubdiuidit. cap. iiij. Coniũctas appelat hypotheticas. Opus ſubiectũ ſcientię vocat. συνημμένον. Quomodo de reb' verbis, dicibilibus, dictionibus, tractetur in logica. Cap. v.

† in ſcriptio.

† vlla.

vocis appareat. Ita etiam verbum appellatur cum ſcriptum eſt, quamuis verbi ſignum ſignificantis voces non eluceat. Ergo vt cœperam dicere, omne verbum ſonat. Sed quod ſonat, nihil ad dialecticam. De ſono enim verbi agitur cum quęritur vel animaduertitur, quanta vocalium vel diſpoſitione leniatur, vel concurſione dehiſcat. Itē conſonantium vel interpoſitione non det *†, vel congeſtione aſperetur, & quot vel qualibus ſyllabis conſtet, vt † poëticus rhythmus accentúſq; à grammaticis, ſolarum aurium tractus† negotio. Et tamen cum de his diſputatur, præter dialecticam non eſt. Hæc enim ſcientia diſputandi [eſt]. Sed tunc verba ſunt ſigna rerum, quando de ſeipſis obtinent θvimθ: verborum autem illa de quibus hic diſputatur. Nam cum de verbis loqui niſi verbis nequeamus, & cum loquimur, non niſi de aliquibus rebus loquamur, occurrit animo ita eſſe verba ſigna rerum, vt res eſſe non deſinant. Cum ergo verbum ore procedit, [ſi propter ſe procedit idē] vt de ipſo verbo aliquid quęratur aut diſputetur, res eſt vtiq; diſputationi quęſtioníq; ſubiecta. Sed ipſa res verbum vocatur. Quicquid autē ex verbo nō auris, ſed animus ſentit, & ipſo animo tenetur incluſum, dicibile vocatur. Cum verò verbum procedit, nō propter ſe, ſed propter aliud aliquod ſignificandum, dictio vocatur. Res autē ipſa, quę iā verbum non eſt, neq; verbi in mēte cōceptio, ſiue habeat verbum quo θiamθ ſignificari poſsit, ſiue non habeat, nihil aliud quàm res vocatur proprio iā nomine. Hæc ergo quatuor diſtinctè teneātur, verbum, dicibile, dictio, res. Quod dixi, verbum, & verbum eſt, & verbum ſignificat. Quod dixi dicibile, verbum eſt: nec tamē verbum, ſed quod in verbo intelligitur & in animo continetur ſignificat. Quod dixi dictionē, verbum eſt, ſed tale quo iam illa duo ſimul, id eſt, ipſum verbum, & quod fit in animo per verbum, ſignificātur. Quod dixi rem, [verbum] eſt, quod pręter illa tria quę dicta ſunt quicquid reſtat ſignificat. Sed exemplis hęc illuſtranda eſſe perſpicio. Fac igitur à quoquā Grāmatico puerum interrogantem hoc modo: Arma, quæ pars orationis eſt? Quod dictum eſt arma, propter ſe dictum eſt, id eſt, verbum propter ipſum verbum. Cætera verò quod ait, quæ pars orationis eſt, non propter ſe, ſed propter verbum quod, arma, dictum eſt, vel animo ſenſa, vel voce prolata

Marginalia: * *forte, inundet.* † *nodetur.* † *ibi.* † *ſolo aurium tractatur.*

Differunt dicibile & dictio.

lata ſunt Sed cum animo ſenſa ſunt, ante vocem dicibilia ſunt Cum autem propter id quod dixi, proruperunt in vocem dictiones factæ ſunt. Ipſum vero arma, quod hic verbum eſt cum a Virgilio pronunciatum eſt, dictio fuit: Non enim propter ſe prolatum eſt, ſed vt eo ſignificarentur, vt bella quæ geſsit Aeneas vel ſcutū, vel cætera arma, quæ Vulcanus Aeneæ fabricatus eſt. Ipſa vero bella vel arma quę geſta ſunt aut ingeſta ab Aenea ipſa inquam quæ cum gererentur atque eſſe viderentur, quæq; ſi nunc adeſſent, vel digito monſtrare poſſemus, aut tangere quę etiam ſi non cogitarētur, non eo tamē fit vt non fuerint. Ipſa ergo per ſe nec verba ſunt, nec dicibilia, nec dictiones ſed ſunt res quæ iam proprio nomine vocantur. Tractādum eſt igitur nobis in hac parte dialecticę de verbis, de dictionibus, de dicibilibus, de rebus: in quibus omnibus cum partim verba ſignificentur, partim non verba. Nihil eſt enim de quo nō verbis diſputare neceſſe ſit. Itaque de his primo diſputatur, per quę de cæteris diſputare conceditur. Igitur verbū quodlibet, excepto ſono, de quo bene diſputatur, ad facultatē dialeticę pertinet, nō ad dialeticā diſciplinam, Vt defenſiones Ciceronis ſunt quidem Rhetoricæ facultatis, ſed non his docetur ipſa Rhetorica. Ergo omne verbum propter † id quod ſonat, quatuor quædam neceſſaria vocat in quæſtionem originem ſuam, vim, declinationē. † ordinationē. De origine verbi quæritur, cum quæritur vnde ita dicatur. Res mea ſententia nimis curioſa & nō nimis neceſſaria. Neque hoc mihi placuit dicere quod ſic Ciceroni quoque idē videtur, quamuis quis egeat authoritate in re ta perſpicua. Quod ſi omnino multum iuuaret explicare originem verbi, ineptum eſſet eggredi, quod perſequi profecto infinitū eſt. Quis enim reperire poſsit, quod quid dictum fuerit, vnde ita dictum ſit? Huc accedit, quod vt ſomniorum interpretatio, ita verborum origo pro cuiuſq; ingenio prædicatur. Ecce enim verba ipſa quiſpiam ex eo putat dicta, quod aurem quaſi verberent. Inquit alius, quod aërem. Sed noſtra non magna lis eſt. Nam vterque a verberando huius vocabuli originem trahit. Sed e tranſuerſo tertius vide quā rixam inferat. Quod enim verū ait nos loqui oporteat, odioſúmque ſit natura ipſa iudicēte mendacium

Aeneid. 8.

De origine verbi. Cap. vi.

† p. ſ. r.

† declarationem.

Verbum vnde dictum.

dacium

dacium, verbum à vero cognominatum eſt. Nec ingenium quartum defuit. Nam ſunt qui verbum à vero quidem dictum putant, ſed prima ſyllaba ſatis animaduerſa, ſecundam negligi non oportere. Verbum enim cum dicimus inquiunt, prima eius ſyllaba verum ſignificat, ſecunda ſonum. Hoc autem volunt eſſe bombum, Vnde Ennius ſonum pedum, bombum pedum dixit, Et βοᾶσαι Græci clamare. Et Virgilius, Roboant ſyluæ. Ergo verbum dictum eſt quaſi à vero boando, hoc eſt, verum ſonando. Quod ſi ita eſt, præſcribit quidem hoc nomen, ne cum verbum faciamus, mentiamur: ſed vereor ne ipſi qui dicunt iſta, mentiantur. Ergo ad te iam pertinet iudicare, vtrum verbum à verberando, an vero ſolo, an à vero boando dictum putemus, an potius vnde ſit dictum non curemus, cum quod ſignificet intelligamus. Breuiter tamen hunc locum notatum eſſe de origine verborum, volo pauliſper accipias, ne vllam partem ſuſcepti operis prætermiſiſſe videamur. Stoici autumant, quos Cicero in hac re irridet, nullum eſſe verbum, cuius non certa ratio explicari poſſit. Et quia hoc modo ſuggerere facile fuit, ſi diceres hoc infinitum eſſe, quibus verbis alterius verbi origine̅ interpretareris, eorum rurſus à te originem quærendam eſſe, donec perueniatur eò, vt res cum ſono verbi aliqua ſimilitudine concinat: vt cum dicimus, æris tinnitum, equorum hinnitum, ouium balatum, turbarum clāgorem, ſtridore̅ catenarum. Perſpicis enim hæc verba ita ſonare vt res quæ his verbis ſignificantur. Sed quia ſunt res quæ nō ſonant, in his ſimilitudinem tactus valere: vt ſi leniter vel aſpere ſenſum tangunt, lenitas vel aſperitas literarum vt tangit auditum, ſic eis nomina peperit. Et ipſum lene cū dicimus, leniter ſonat. Quis item aſperitatem non & ipſo nomine aſperam iudicet? Lene eſt auribus, cum dicimus, voluptas: Aſperum eſt cum dicimus, crux. Ita res ipſæ iam efficiunt, ſicut verba ſentiuntur. Mel quàm ſuauitèr guſtum [res ipſa, tam ſuauiter nomen] tangit [auditum.] Acre in vtroque aſperum eſt: Lana & vepres, vt audiuntur verba, ſic illa tanguntur. Hæc quaſi cunabula verborū eſſe crediderunt, vt ſenſus rerum cum ſonorum ſenſu concordarent. Hinc ad ipſarum inter ſe rerum ſimilitudinem proceſsiſſe licentiam nominādi. Vt cum verbi cauſa crux

Geor. 3.

Ex Chratylo Platonis.

propter

proptrea dicta ſit, quòd ipſius verbi aſperitas cum doloris quē crux efficit aſperitate concordat. Crura tamen nō propter aſperitatem doloris, ſed quod longitudine atque duricia, inter membra cætera ſint ligno [crucis] ſimiliora, ſic appellata ſunt. Inde ad abuſionem ventum eſt, vt vſurpetur non tam rei ſimilis, ſed quaſi vicinæ. Quid enim ſimile inter ſignificationem parui & minuti, cum† poſsit paruum eſſe quod non modo nihil minutum ſit, ſed etiam aliquid creuerit? Dicimus tamen propter quandam vicinitatem, minutum pro paruo. Sed hæc abuſio vocabuli in poteſtate loquentis eſt. Habet enim paruum, vt minutum non dicatur. Illud magis pertinet ad id quod volumus oſtendere, quod cum piſcina dicitur in balneis in qua piſcium nihil ſit, cum nihil piſcibus ſimile habeat, videtur tamen à piſcibus dicta propter aquam, vbi piſcibus vita eſt. Ita vocabulum non tranſlatum ſimilitudine, ſed quadam vicinitate vſurpatū eſt. Quod ſi quis dicat homines piſcibus ſimiles natando fieri, & inde piſcinæ nomen eſſe natum, ſtultum eſt hoc refutare, cum ab re neutrum abhorreat, & vtrunque lateat. Illud enim bene accidit quod vno exemplo dilucidare non poſſumus, quid diſtet origo verbi quæ de vicinitate arripitur, ab ea quæ de ſimilitudine ducitur. Hinc facta eſt progreſsio vſque ad contrarium. Nam lucus dictus putatur, quòd minime luceat: & bellum, quod res bella non ſit: & fœderis nomen, quòd res fœda non ſit. Quod ſi à fœditate porci dictum eſt vt nonnulli volunt, redit ergo ad [illam] vicinitatem, cum id quod fit [ab eo quod fit] nominatur. Nam & iſta omnino vicinitas late patet, & per multas partes ſecatur. Aut per efficientiam, vt hoc ipſum à fœditate porci, per quem fœdus efficitur. Aut per effectum, vt puteus, quòd eius effectus potatio eſt, creditur dictus. Aut per id quod continet, vt vrbem ab orbe appellatam volunt, quod auſpicato loco circunduci aratro ſolet. Cuius rei & Virgilius meminit, vbi Aeneas vrbem deſignat aratro. Aut per id quod continetur: vt ſi quis horreum mutata d litera affirmat ab hordeo nominatum. Aut per abuſionem, vt cum hordeum† dicimus, & ibi triticum conditur. Vel à parte totum, vt mucronis nomine quæ ſumma eſt pars gladij, totum gladium vocant. Vel à toto

† al. Quod enim ſimile habet parui & minuti ſignificatio, cum &c.

Vel ab vrbo.

Aeneid. 5.

† horreum

toto pars, vt capillus quaſi capitis pilus. Quid vltra prouehar quicquid aliud annumerari poteſt [ab ſimilitudine rerum & ſonorum,] aut ſimilitudine rerum ipſarum, aut vicinitate, aut contrario contineri: videbis originem verbi, quam proſequi non quidem vltra [ſoni] ſimilitudinem poſſumus. Sed hoc non ſemper vtique poſſumus. Innumerabilia enim ſunt verba, quorum ratio reddi nō poſſit. Aut non eſt, vt ego arbitror. Aut latet, vt Stoici contēdunt Vide tamen paululum quo modo perueniri putant ad illa verborum cunabula, vel ad ſtirpem potius atque adeo ſementum, vltra quod quæri originem vetant, nec ſi quis velit poteſt quicquā inuenire. Nemo ambigit ſyllabas in quibus v litera locum obtinet conſonantis, vt ſunt in

† vomis. his verbis, venter, vafer, velum, vinum, nouus: † vulnus, craſſum & quaſi validum ſonum edere. Quod approbat etiam loqendi conſuetudo, cum quibuſda verbis eas ſubtrahimus ne onerent aurem Nam inde eſt quod amaſti libentius dicimus quàm amauiſti: & abiit, non abiuit: & in hunc modum innumerabilia. Ergo cum dicimus, vim ſonus verbi vt dictum eſt quaſi validus congruit rei quæ ſignificatur. Iam ex illa vicinitate per id quod efficiunt, hoc eſt, quia violenta ſunt, dicta vincula poſſunt videri, & vimen quo aliquid vinciatur. Inde vites, quod adminiculis quibus vinciantur nexibus pendent. Hinc etiam propter ſimilitudinem, incuruum ſepem vietum Terencius ap-

In Eunucho. pellauit. Hinc terra quæ pedibus itinerantium flexuoſa & trita eſt via dicitur. Si autem via quæ vi pedum trita eſt creditur dicta redit origo ad illam vicicinitatem. Sed faciamus à ſimilitudine vitis vel viminis, hoc eſt, à flexu eſſe dictam: quærit ergo me quiſpiam, quare via dicta eſt? Reſpondeo, à flexu: quia flexum velut incuruum vietum veteres dixerunt. Vnde vietos quod canto ambiantur rotarum ligna vocant. Perſequitur quærere, vnde vietū flexum dicatur? Et hinc reſpōdeo, à ſimilitudine vitis. Inſtat atque exigit vnde iſtud ſit vitis nomen? Dico quia vincit ea quæ comprehenderit. Scrutatur ipſum vincire, vnde di-

† viuis. ctum ſit? Dicemus, à vi vis. † Quare ſic appellatur, requiret. Redditur ratio [Viuis pinguem ſonum habet & ideo oſtendit viuos eſſe pingues & fortes.] quia robuſto & valido ſono verbū rei quæ ſignificatur, congruit. Vltra quod

requirat

requirat non habet. Quot modis autem origo verborum corruptione vocum varietur, ineptũ eſt proſequi. Nã & longum & minus quàm illa quæ dicta ſunt neceſſarium eſt. Nunc vim verborum quantum res patitur, breuiter conſyderemus. Vis verbi eſt qua cognoſcitur quantum valeat. Valet autẽ tantum, quãtum audientẽ mouere poteſt. Porro mouet audiẽtẽ, aut ſecundum ſe, aut ſecundum id quod ſignificat aut ex vtroque cõmuniter. Sed cum ſe- cundum ſe mouet aut ad ſolum ſenſum pertinet aut ad artẽ, aut ad vtrunq;. Senſus autẽ aut natura mouetur, aut cõſuetudine. Natura mouetur in eo quòd offenditur ſi quis nominet Artaxerxẽ regem, vel mulcetur cum audit coriolanum. Quis enim etiã ſi nihil vtique de his hominibus audierit quorum iſta ſunt nomina, non tamen in illo aſperitatem maximam & in hoc iudicet eſſe lenitatem? Conſuetudine mouetur ſenſus, cum offenditur cum audit quiddã. Nã hic ad ſuauitatem ſoni vel inſuauitatẽ nihil intereſt. Sed tamen valent aurium penetralia, vtrum per ſe trãſeuntes ſonos quaſi hoſpites notos an ignotos recipiant. Arte autem mouetur auditor cum enunciato ſibi verbo, attẽdit quæ ſit pars orationis, vel ſi quid aliud in his diſciplinis quæ de verbis traduntur accepit. At verò ex vtroque id eſt & ſenſu & arte de verbo iudicatur, cum id quod (aures metiuntur ratio notat, & nomen ita ponitur vt dicitur optimus. Mox vt aurem longa vna ſyllaba & duæ breues huius nominis percuſſerint animus ex arte ſtatim pedem dactylum agnoſcit. Sẽſum vero nõ ſecundũ ſe ſed ſecundum id quod ſignificat verbum mouet, quãdo per verbum accepto ſigno animus nihil aliud quàm ipſam rem intuetur, cuius illud ſignum eſt quod accepit: Vt cum Auguſtino nominato, nihil aliud quàm ego ipſe cogitor ab ipſo cui notus ſum: aut cuilibet hominum mẽte occurrit, ſi forte hoc nomen, vel qui me ignorat audierit, vel qui alium nouit, qui Auguſtinus vocetur. Cum autẽ ſimul & ſecundum ſe verbum, mouet audientem, & ſecundum id quod ſignificat, tunc & ipſa enunciatio, & id quod ab eo enunciatur ſimul aduertitur. Vnde enĩ fit quod non offenditur aurium caſtitas cum audit mãmẽtrẽ* pene † bona patria lacerauerat? Offenderetur autẽ, ſi obſcœna pars corporis ſordido ac vulgari nomine appellaretur. In hoc autem ſenſum

De vi verbi. Ca. vij.

**Forte, in amentem.*

† e. dixit membrum pudendum

ſenſum animúmque vtriuſque deformitas offenderet, niſi illa turpitudo rei quæ ſignificata eſt, decore verbi ſignificantis operiretur, cum res eadem ſit cuius vtrunque vocabulum eſt: veluti non alia meretrix, ſed aliter tamen videtur eo cultu quo ante iudicē ſtare aſſolet, aliter eo quo in luxurioſi cubiculo iaceret. Cum igitur tantā vim támque multiplicem appareat eſſe verborum, quam breuiter iam pro tempore ſummatímque attingimus, duplex hic ex conſideratione [ſenſus] naſcitur: partim propter explicandam veritatem, partim propter ſeruandum decorem, quorum primum ad Dialecticum, ſecundū ad Oratorem maxime pertinet. Quamuis enim nec diſputationem deceat ineptam, nec eloquentiam oporteat eſſe mendacem, tamen & in illa ſæpe atque adeo penè ſemper audiendi delicias diſcendi cupido contemnit, & in hac imperitior multitudo quod ornate dicitur, etiam vere dici arbitratur. Ergo cum appareat quid ſit vniuſcuiuſque proprium, manifeſtum eſt & diſputatorē, ſi qua ei delectandi cura eſt, rhetorico colore aſpergendum, & Oratorem, ſi veritatem perſuadere vult, dialecticis quaſi neruis atque oſſibus eſſe roborandum, quæ ipſa natura corporibus noſtris, nec firmitatem virium ſubtrahere potuit, nec oculorum offenſioni patere permiſit. Itaque nunc propter veritatem diiudicandam, quod Dialetica profitetur, ex hac verborum viquædam ſemina ſparſimus: quæ impedimenta naſcantur videamus. Impeditur auditor ad veritatem videndam. Impedimenta enim naſcuntur ex difficultate intelligentiæ, quæ multa intelliguntur, quia in vno eodem verbo per ſe prolato, magna eſt aut obſcuritas aut ambiguitas. Inter obſcurum & ambiguum hoc intereſt, quod in ambiguo plura ſe oſtendunt, quorum quid potius accipiendum ſit, ignoratur: in obſcuro autem nihil aut parum quod attendatur apparet. Sed vbi parum eſt quod apparet, obſcurum eſt ambiguo ſimile. Veluti ſi quis ingrediens iter, excipiatur aliquo biuio vel triuio, vel etiā vt ita dicam, multiuio loco, ſed denſitate nebulæ nihil viarum quæ eſt eluceat, Ergo à pergendo prius obſcuritate tenetur. At vbi aliquantum rareſcere nebulæ cœperint vt videatur aliquid, quod vtrum via ſit, an terræ proprius & nitidior color incertum eſt, hoc eſt obſcurum ambiguo ſimile.

† manu, ventre, pene.

Obſcurum & ambiguum. Cap. viij. Differunt obſcurum & ambiguum.

ſe. Dilucеſcente cælo quantum oculis ſatis ſit, iam omnium viarum deductio clara eſt, ſed quà ſit pergẽdum, non obſcuritate, ſed ambiguitate dubitatur. Item ſunt obſcurorum genera tria. Vnum eſt, quod ſenſui patet, animo clauſum eſt, tanquam ſi quis malum punicum pictum videat, qui neque viderit aliquando, nec omnino quale eſſet audierit, non oculorum eſt ſed animi, qui cuiuſq; rei pictura ſit, neſcit. Alterum genus eſt, vbi res animo pateret, niſi ſenſui clauderetur, ſicut eſt homo pictus in tenebris. Nam vbi oculis apparuerit, nihil animus hoc eſſe † pictum dubitabit. Tertium genus eſt, in quo etiam ſenſui abſconditur, qui tantum ſi nudaretur nebula, magis animo emineret. Quod genus eſt omnium obſcuriſsimum, vt ſi imperitus malum illud punicum pictum, etiam in tenebris cogeretur agnoſcere. Refer nunc animum ad verba, quorum iſtæ ſunt ſimilitudines conſtitutæ. Pone quempiam Grammaticum conuocatis diſcipulis, factóq; ſilentio ſuppreſſa voce dixiſſe, temetum, quod ab eo dictum qui prope aſsidebant, ſatis audierunt, qui remotius, parum: qui autem remotiſsime, nulla omnino voce perſtricti ſunt. Horum autem partim ſciebant, illi ſcilicet qui neſciò quo caſu remotiores erant, quid eſſet temetum, reliquos prorſus latebat, omnes obſcuritate impediebantur. † Et hic iam perſpicis omnia illa genera obſcuritatum. Nam qui auditu nihil dubitabant, primum illud genus patiebantur, cui ſimile eſt, malum punicũ ignorantibus, ſed in luce pictum. Qui nouerant verbum, ſed auribus aut parum aut omnino non acceperant vocem, ſecũdo illo genere laborabant, cui ſimilis eſt hominis imago, ſed non in perſpicuo, ſed omnino tenebroſo loco. Qui autem non ſolum vocis, ſed & ſignificationis verbi expertes erant, tertij generis quod omnino deterrimum eſt, cæcitate inuoluebantur. Quod autem dictum eſt, quoddam obſcurum ambiguo ſimile, in his perſpici poteſt, quibus verbum erat quidem notum, ſed vocem penitus nullam, aut non omnino certam perceperant. Omnia igitur obſcura loquendi genera vitabit, qui & voce quãtum ſatis eſt clara, nec ore impedita, & verbis notiſsimis vtetur. Vide nunc in eodem Grammatici exemplo, quàm longe aliàs impediat ambiguitas quàm obſcuritas verbi. Fac enim eos qui aderant & ſatis ſenſu

Tria genera obſcurorum.

† al. hominem.

† al. Horũ autem illi qui remotiores erãt neſcio quo caſu partim ſciebant quid eſſet temetum, partim ignorabant: illos vero qui magiſtri vocem nec acceperãt, quid eſſet temetum prorſus latebat, quoniam obſcuritate impediebantur.

accepiſſe vocẽ magiſtri,& illum verbum enunciaſſe,quod eſſet omnibus notum, vtputa, fac eum dixiſſe, magnus,& deinde ſiluiſſe:attende quid incerti hoc audito nomine patiantur. Quid ſi dicturus eſt,quæ pars orationis eſt? Quid ſi de metris quæſiturus,quis ſit pes?,Quid ſi hiſtoriam interrogaturus, vtputa, magnus Pompeius quot bella geſſerit? Quid ſi commendaturus carmina Grammaticus dicturus eſt, magnus & penè ſolus poëta Virgilius? Quid ſi obiurgaturus negligentiam diſcipulorum, in hæc deinde verba prorumpat, Magnus vos ob ſtudium diſciplinæ torpor inuaſit? Vides ne remota nebula obſcuritatis, illud quod ſupra dictum eſt quaſi,eminuiſſe multiuium? Nam hoc vnum quod dictũ eſt magnus,& nomen eſt,& pes chorius eſt,& Põpeius eſt,& Virgilius eſt,& negligentiæ torpor. Et ſi qua alia vel innumerabilia non commemorata ſunt, quæ tamen per hanc enunciationẽ verbi poſſunt intelligi. Itaque rectiſsime à dialecticis dictum eſt, ambiguum eſſe,omne verbum. Nec moueat quod apud Ciceronem † calumniator Hortenſius huiuſmodi ambigua ſe audere explicare, dilucide omne verbum ambiguum eſſe dixit: Quo modo igitur ambigua ambiguis explicabunt? Nam hoc eſt in tenebris extinctum lumen inferre: facile quidem atque callide dictum. Sed hoc eſt quod apud eundem Ciceronẽ Scæuolæ dicit Antonius: Deniq; vt ſapientibus diſerte, ſtultis etiã vere videaris dicere. Quid enim aliud loco illo facit Hortenſius,niſi acumine ingenij & labore † ſermonis, quaſi meraco & ſuaui poculo imperitis caliginem offundit? Quod enim dictum eſt,omne verbum ambiguum eſſe,de ſingulis verbis dictum eſt. Explicantur ambigua diſputãdo,& nemo vtiq; verbis ſingulis diſputat. Nemo igitur ambigua veſtra verbis ambiguis explicabit. Et tamẽ cum omne verbum ambiguum ſit,nemo verbum ambiguum niſi verbis,ſed etiam coniunctis, quæ iam ambigua non ſunt, explicabit. Vt enim ſi diceretur, Omnis miles bipes eſt,non ex eo ſequeretur, vt cohors ex militibus bipedibus ita * conſtaret. Ita cum dico ambiguum omne verbum,non dico ſententiam,non diſputationem, quanuis verbis iſta texantur. Omne igitur ambiguum verbum nõ ambigua diſputatione explicabitur. Nunc ambiguitatum genera videamus. Quæ prima duo ſunt, Vnum in

Ambiguorũ genera. Cap. ix.

† al. calumniator Hortenſius hoc modo ambigua ſe audire acute aut explicare dilucide, id eſt, omne verbum &c.

† lepore.

** forte tota.*

Genera ambiguitatũ duo.

in iis etiam quæ dicuntur, alterum quod in iis ſolis quæ ſcribuntur, dubitationem facit. Nam ſi quis audierit acies, & ſi quis legerit, poterit incertum habere, niſi per ſententiam clareſcat, vtrum acies militum, an ferri, an oculorum dicta vel ſcripta ſit. At vero ſi quis inueniat ſcriptum, verbi cauſa, leporem, nec appareat qua ſententia poſitum ſit, profecto dubitabit vtrum penultima huius verbi ſyllaba producenda ſit, ab eo quod eſt lepos, an ab eo quod eſt lepus [corripienda.] Quam ſcilicet non pateretur ambagem, ſi accuſatiuum huius nominis caſum voce loquentis acciperet. Quòd ſi quis dicat loquentem male pronunciare potuiſſe, iam non ambiguitate, ſed obſcuritate impediretur auditor. Ex illo tamen genere quod ambiguo ſimile eſt, quia male Latine pronunciatum verbum, non in diuerſas rationes trahit cogitantem, ſed ad id quod apparet impellit. Cum igitur iſta duo genera inter ſe plurimum diſtent, primum genus rurſus in duo diuiditur: nam quicquid dicitur, & per plura intelligi poteſt, eadem ſcilicet plura aut vno vocabulo & vna interpretatione, aut tantum vno tenentur vocabulo, ſed diuerſis expeditionibus explicantur. Ea quæ vna definitio poteſt includere, vniuoca nominantur: illis autem quæ ſub vno nomine neceſſe eſt definire diuerſè, æquiuoci nomen eſt. Prius enim conſyderemus vniuoca, vt quo modo genus hoc iam patefactum eſt, illuſtretur exemplis. Hominem cum dicimus, tam puerum dicimus quàm ſenem, tam ſtultum quàm ſapientem, tam magnum quàm paruum, tam ciuem quàm peregrinum, tam vrbanum quàm agreſtem, tam qui iam fuit, quàm qui nunc eſt, tam ſedentem quàm ſtantem, tam diuitem quàm pauperem, tam agẽtem aliquid quàm ceſſantem, tam gaudentem quàm mœrentem vel neutrum. Sed in his omnibus dictionibus nihil eſt quod non vt hominis nomen accepit, ita etiam hominis definitione claudatur: nam definitio hominis eſt, animal rationale, mortale: [Non ergo quiſquam poteſt dicere animal rationale mortale] viuentem† tantum, non etiam ſenem & puerum & cætera: aut ſapientem eſſe tantum, non etiam ſtultum: imò & iſta &c. quæ numerata ſunt, ſicut hominis nomine, ita etiam definitione continentur. nam ſiue puer, ſiue ſtultus, ſiue pauper, ſiue etiam dormiens,

† iuuenem

miens, ſi animal rationale mortale non eſt: nec homo eſt. Eſt autem homo, illa igitur definitione contineatur neceſſe eſt: & de cæteris quidem nihil ambigitur. De puero autem paruo aut ſtulto, ſiue prorſus fatuo, aut de dormiente vel ebrio vel furente dubitari poteſt, quo modo poſſunt eſſe animalia rationalia, etiam omnino defendi, ſed ad alia properantibus longum eſt. Ad id quod agitur, illud ſatis [eſt notum,] non eſſe iſtam definitionē hominis rectam, niſi & omnis homo eadem contineatur, & præter hominem nihil. Hæc ſunt igitur vniuoca, quæ non ſolum nomine vno, ſed vna etiā eiuſdem nominis definitione clauduntur: quanuis & inter ſe propriis nominibus & definitionibus diſtingui poſſunt. Diuerſa enim nomina, puer, adoleſcens, diues & pauper, liber & ſeruus, & ſi quod aliud differentiarum eſt, & inter ſe ideo proprias definitiones habebunt: ſed vt illis vnum commune nomen eſt homo, ſic animal rationale mortale definitio vna communis eſt.

Ambiguitas ex æquiuocis varia. Cap. x.

Nunc æquiuoca videamus, in quibus ambiguitatum perplexio proprie [infinita] ſylueſcit: conabor tamen eas in genera certa diſtinguere. Vtrum autē conatum meum hæc facultas ſequatur, tu iudicabis. Ambiguitatum igitur quæ ab æquiuocis veniunt, primo genera tria ſunt. Vnum ab arte, alterum ab vſu, tertium ab vtroque. Arte nunc dico, propter nomina quæ in verborum diſciplinis, rebus*† imponuntur. Aliter enim definitur apud Grammaticos quid ſit æquiuocum, & tamen hoc vnum quod dico, Tullius, & nomen eſt, & pes dactylus, & æquiuocum. Itaque ſi quis ex me efflagitet vt definiam quid ſit Tullius, cuiuslibet nationis explicatione reſpondeo. Poſſum enim recte dicere, Tullius nomen eſt, quo ſignificatur homo ſummus quidam Orator, qui Catilinæ coniurationem conſul oppreſsit. Subtiliter attende me nomen ipſum definiſſe: nam ſi mihi Tullius ipſe, qui ſi viueret, digito monſtrari potuiſſet, definiendus foret, non dicerem, Tullius eſt nomen quo ſignificatur homo, ſed dicerem, Tullius eſt homo, & ita cætera adiungerem. Item reſpondere poſſum, Hoc nomen Tullius eſt Dactylus, his literis conſtans: quod enim eas literas habeat, opus eſt innuere. Licet enim illud dicere, Tullius eſt verbum, per quod æquiuocantur inter ſe omnia cum hoc

**† al. verbis.*

ipſo

ipſo quæ ſupra dicta ſunt, & ſi quid aliud inueniri poteſt. Sed dico, Cū ergo hoc vnū† quod dixi, Tullius, ſecundum artium vocabula tam varie mihi licuit definire, quid dubitamus eſſe ambiguorum genus ex æquiuocis venientium, quod merito dici poſsit ex arte cōtingere? Diximus enim æquiuoca eſſe, quæ non vt vno nomine, ita etiam vna definitione poſſunt teneri. Vnde nunc alterum genus eſt, quod ex loquendi vſu venire memorauimus. Vſum nunc appello illud verbum, propter quod verba cognoſcimus. Quis enim verba propter verba conquirat & colligat? Itaque iam conſtitue aliquem ſic audire, vt notum ei ſit, nihil de partibus orationis, aut de metris quæri, aut de verborum aliqua diſciplina: tamen adhuc poteſt cum dicitur, Tullius, æquiuocorum ambiguitate impediri. Hoc enim nomine & ipſe qui fuit ſummus Orator, & eius picta imago vel ſtatua, & codex quo eius literæ continentur, & ſi quod eſt in ſepulchro eius cadauer, ſignificari poteſt. Diuerſis enim rationibus dicimus, Tullius ab interitu patriam liberauit: &, Tullius inauratus in Capitolio ſtat: &, Tullius tibi totus legendus eſt: &, Tullius hoc loco ſepultus eſt: vnum enim nomē eſt, ſed diuerſis hæc omnia definitionibus explicanda ſunt. Hoc igitur genus æquiuocorum eſt, in quo iam nulla de diſciplina verborum oritur ambiguitas, ſed de ipſis rebus que ſignificantur. Aut ſi vtrunque confundat audientem vel legentem, ſiue quæ ex arte, ſiue ex loquendi vſu dicuntur, nónne tertium genus recte annumerabitur? Cuius exemplum quidem in ſententia aperte apparet, vt ſi quis dicat, Multi Dactylico metro ſcripſerunt, vt eſt Tullius: Nam hic incertum eſt vtrum Tullius pro exemplo dactyli pedis, an dactyli Poëtæ poſitum ſit: quorum illud ex arte, hoc ex vſu loquendi accipitur. Sed in ſimplicibus etiam verbis contingit, licet tantum vocem huius verbi Grammaticus audientibus diſcipulis enunciet, vt ſupra oſtendimus. Cum igitur hæc tria genera manifeſtis rationibus inter ſe differant, rurſum primum genus in duo diuiditur. Quicquid enim ex arte verborum facit ambiguitatem, partim ſub exemplo eſſe poteſt, partim non poteſt. Cum enim definio quid ſignificat nomen; poſſum hoc ipſum exempli gratia ſupponere, quod dico nomen, vtique nomen eſt: hac

† nomen.

enim lege per caſus flectitur, dicẽdo nomen,nominis nomini,&c. Item cùm definio quid ſignificat dactylus, hoc ipſum poteſt pro exemplo eſſe. Etenim cùm dicimus, dactylus vnam ſyllabam longam & duas deinde breues enũciamus. At vero cum definitur aduerbium quid ſignificet, non poteſt huius ipſum exemplo dicere: etenim cùm aduerbium dicimus, hæc ipſa enunciatio nomen eſt. Ita ſecũdum aliam notionem, aduerbium vtique aduerbium eſt, & nomen nomen eſt: ſecundum aliam vero aduerbium nõ eſt aduerbium, quia nomen eſt. Item pes creticus quando quid ſignificet definitur, non poteſt hoc ipſum pro exemplo eſſe. Hæc enim ipſa enunciatio quando dicimus, creticus, prima longa ſyllaba, deinde duabus breuibus conſtat: quod autem ſignificat, longa ſyllaba & breuis, & longa eſt: ita & hic ſecundum aliã notionem, creticus nihil eſt aliud quàm creticus, & dactylus non eſt: ſecundum aliam verò creticus non eſt creticus, quia dactylus eſt. Secundum igitur genus, quod iam diſciplinis verborũ ad loquendi vſum dictum eſt pertinere, duas habet formas. Nam æquiuoca dicta ſunt aut ex eadem origine venientia, aut ex diuerſa. Ex eadem origine appello, quando vno nomine ac nõ ſub vna definitione teneantur, vno tamen quaſi fonte demanant, vt eſt iſtud, quia Tullius, & homo, & ſtatua & codex, & cadauer intelligi poteſt. Non poſſunt quidem iſta vna definitione cõcludi, ſed tamen vnum habent fontem, ipſum ſcilicet verum hominem, cuius & illa ſtatua, & ille liber, & illud cadauer eſt. Ex diuerſa origine, vt cùm dicimus, nepos, longe ex diuerſa origine filium filij & luxurioſum ſignificat. Hæc ergo diſtincta teneamus, & inde illud genus quod ex eadẽ origine appello, in quatuor item diuidatur. Nam diuiditur in duo, quorum vnũ translatione, alterum declinatione contingit. Translationem voco, cum vel ſimilitudine vnum nomen ſit multis rebus, vt Tullius, & ille in quo magna eloquentia fuit, & ſtatua eius dicitur. Vel ex toto, cùm pars cognominatur, vt cùm cadauer illius Tullius dici poteſt: Vel ex parte totum, vt cùm tecta dicimus totas domus. Aut à genere ſpecies, Verba enim principaliter dicunt Romani, quibus loquimur. Sed tamen verba proprie nominata ſunt, quæ per modos & tempora declinamus. Aut ab ſpecie genus.

Creticus nomẽ pedis

Nam

Nam cùm ſcholaſtici ſolum proprie & primitus dicantur ij qui adhuc in ſchola ſunt, omnes tamen qui in literis viuunt, nomen hoc vſurpant. Aut ab efficiente effectus, vt Cicero eſt liber Ciceronis. Aut ab effectu efficiens, vt terror, quia terrorem fecit. Aut à continente quæ continentur, vt domus etiam qui in domo ſunt dicuntur. Aut à conuerſa vice, vt caſtanea arbor dicitur quæ & fructus, Vel ſi quod aliud inueniri poteſt, quod ex eadem origine quaſi transferendo cognominetur. Vides, vt arbitror, quid faciat in verbis ambiguitatem. Quæ autem ad eandem originem pertinentia conditione declinationis ambigua eſſe dicimus, talia ſunt: Fac verbi cauſa quenque dixiſſe, pluit. Et hæc diuerſe vtique definienda ſunt. Item ſcribere cùm dicimus, incertum eſt vtrumn in infinitiuo actiui, an imperatiuo paſsiui pronunciatum ſit. Homo cùm vnum nomen ſit, & vna enunciatio, tamen ſit aliud ex nominatiuo, aliud ex vocatiuo. Quid doctius & docte verbi enunciatio quoque diuerſa eſt. Doctius aliud eſt cùm dicimus, doctius mancipium: aliud dicimus, doctius illo diſputauit. Declinatione igitur ambiguitas orta eſt: nam declinationem nunc appello vel quicquid ſiue per voces ſiue per ſignificationes flectendo verba contingit. Hic doctus & docte, tantum per voces flexum eſt. Hic homo & homo ſecundum ſolas ſignificationes. Sed huiuſmodi genus ambiguitatum minutatim concidere ac proſequi pene infinitum eſt. Itaque locum ipſum hactenus notaſſe ſuffecerit, ingenio præſertim tuo. Vide nunc ea, quæ ex diuerſa origine veniunt: nam ipſa diuiduntur adhuc in duas primas formas, quarum vna eſt quæ contingit diuerſitate linguarum, vt cùm dicimus, iſte, hæc vna vox aliud apud Græcos, aliud apud nos ſignificat. Quod genus non tamen *omnino fuit: non enim vnicuiq; præſcriptum eſt, qui* † linguas noſſet, aut qui linguas † diſputaret. Altera forma eſt, quæ vna quidem lingua facit ambiguitatem, diuerſa tamen eorum origine, quę vno vocabulo ſignificatur, quale eſt illud quod de nepote ſupra poſuimus. Quod rurſus in duo ſcinditur. Aut ſub eodem genere partis orationis, ſicut nomen eſt nepos, cùm filium filij, & cùm luxurioſum ſignificat. Aut ſub diuerſis, vt dictum eſt à Terētio, Qui ſcis ergo iſtuc, niſi periculum feceris? Sed etiam

Nam Græcis iſte ſonat ſeitis.
* *forte tū.*
* *forte ſed.*
† *quas.*
† *quibus linguis.*

iſtuc, pronomen, iſtuc aduerbium. Iam ex vtraque, id eſt, arte & vſu verborum, quod in æquiuocis tertium genus poſueramus, tot ambiguitatum formæ poſſunt exiſtere, quot in duobus ſuperioribus poſueramus. Reſtet ergo illud genus ambiguum quod in ſcriptis ſolis reperitur. Cuius quatuor ſunt ſpecies, Aut enim ſpacio ſyllabarum fit tale ambigum, aut acumine, aut in vtroque. Spacio autem, vt cùm ſcribitur, venit, de tempore incertum eſt, propter occultum primæ ſyllabæ ſpacium. Acumine autem, vt cũ ſcribitur, pone, vtrum ab eo quod eſt pono, an vt dictum, ponè, ſequens, nanque hanc dederat Proſerpina legem: incertum eſt per placentem †acuminis locum. At vero ex vtroq; fit, vt in ſuperioribus de lepore diximus, non ſolum producẽda, ſed acuenda eſt etiam penultima ſyllaba huius verbi, ſi ab eo quod eſt lepos, non ab eo qui eſt lepus deflexum eſt.

póne
ponè
Geor. 4.
† latẽtem.

.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI CATEGORIAE DECEM EX

Ariſtotelis libro non verſæ, ſed decerptæ.

* * *

De oratione & quã late pateat ſignificatio orationis. Cap. I.

CVM omnis ſcientia diſciplináq; artium diuerſarum non niſi oratione tractetur, nullus tamen ô fili Adeodate, in quouis genere pollens inuentus eſt, qui de ipſius orationis vellet origine principióve tractare. Idcirco mirãda eſt Ariſtotelis Philoſophi diligentia, qui differẽdi de omnibus cupidus, ab ipſius cœpit examine, quam ſciret & prætermiſſam à cũctis, & omnibus neceſſariã. Is igitur nos docuit ex octo his, quas Grãmatici partes orationis vocant, eam ſolam recte appellari orationis partem, quæ indicaret aliquid, vocabulóque ſignaret. Itaque ſolas orationis partes authore Ariſtotele, nomen & verbum debemus accipere. Cæteras verò ex his fieri, & cõpagines orationis, potius quàm partes eius debere nominari. Nomen nanq; perſonã demonſtrat, verbum quid quiſque faciat patiatúrve. Dehinc hoc docente debemus aduertere, quo cõpendio paulatim oratio coarctata per gradus cuncta quæ ſunt vno vocabolo capta concluſerit. Nam cùm ſit diuerſa innumerabiliſque mortalium nuncupatio, nec cõprehendi poſsit nominum tam lata diuerſitas, vno tamẽ vocabulo cùm hominẽ dixeris noſcis omnes. Similiter & cætera, vt equus ille ξανθὸς, vel αἴθριος, vel δῖος, vel ille atque ille. Et quanquam ſit ξάνθε τε *Iliad. θ.*

 horum

καὶ αὐτό δάρ γε καὶ αἴθων λαμποτῆς, quanquam hic δ' epitheton videtur, non proprium.

horum nominum quoq; infinita cõprehenſio, equũ tamẽ cùm quis dixerit, monſtrabit omnes. Et ſi quis leonibus, quod fieri ſolet, vel bobus imponat nomina, in immẽſum tenditur vniuſcuiuſque cognitio, & acies mentis obtundi tur. Sed cùm leonẽ vel taurum dixeris, omnes qui vbique ſunt, ſub vno nomine naturę ſuccedũt. Verũ orationis vis quę infinita genera procreãdi varietate ſingulis vocabulis colligauerat, parũ feciſſe viſa eſt, niſi eadẽ coarctata in vnũ ſingulari nuncupatione concluderet. Ideóq; & hominem & feram & equum dixit animal, dans cunctis nomẽ quod omnia poſsideret. Nec minus ea quę ſine anima ſunt, creui ex immenſa demõſtratione ſignauit: nam cùm ſit arbor & nucis & caſtaneæ & glãdis & mali: cæteráq; inexplicabilia genera virgultorum, ſurculũ vocãs, ſingulari omnia & cõmuni vocabulo aſtrinxit. Similiter ornamentorum diuerſos lapides, cõpendioſe vocauit gemmas. Poſtremo licet abundè proſpexerit diſperſa paſsim genera ſpeciali nota cõciliaſſe*, tamen ingenti quodam & capaci ad infinitum nomine omne quicquid eſt cõprehendẽs dixit οὐσίαν, extra quam nec inueniri aliquid, nec cogitari poteſt. Hæc eſt vna de categoriis decem. Appellatas verò categorias cõſtat propterea quòd non poſsint niſi ex ſubiectis agnoſci, ὡς μετὰ τινῶν λεγόμενα. Quis enim quid ſit homo poſsit agnoſcere, niſi aliquem ſibi hominem ponat ante oculos, quaſi ſubiectum homini? Ne autem progrediente tractatu, in quo plurimis exemplis opus eſt eadem ad docẽdum nomina repetantur, ac ſæpe accidat vt vel Hortenſij, vel alterius hominis, vel ſuperius animalis, vel excelſius vſię frequentata exempla in faſtidium reciderent, alia his vocabula, quibus ad diſſerendum Philoſophi vterentur, inflexit. Itaque Hortenſium, & nucis arborem, & equum xanthũ, & his ſimilia, αἰσθητὰ, ἄτομα, ἐναρίθμα, καθέκαστα vocauit: αἰσθητὰ, quòd tactu ſentiantur: ἄτομα, quòd diuidi & ſecari nequeant. Quis enim credat Hortenſium cædi poſſe per partes? Quod ſi fiat, Hortẽſius iam non erit: ἐναρίθμα, quòd ſint numeri vnius: καθέκαστα, quòd ſingularia. Neque enim hæc in vno quouis geminari poſſunt. Deinde altiora, id eſt, hominem, equum, leonẽ, arborem εἴδη vel ἰδέας ars dicit, quaſi partes generis & rerum formas. Dehinc ſuperiora, id eſt, animalia & virgulta, & gemmas, & lapides

*al. conciliãs.

pides, genera nuncupauit, ex quibus partes vel formæ naſcuntur. Eadem tamen genera ſpecies etiam nominari poſſunt, quod habent excelſius aliquid, id eſt, vſiam, ex qua oriri videntur & naſci. Ipſam vero vſiam, ſupra quã nihil eſt, [genus] appellari voluerunt.

De æquiuocis, multiuocis & ſimilibus. Cap. ij.

His ita compoſitis, ea quæ mente concepta, ſignari, & demonſtrari poſſunt, egreſſus Ariſtoteles, omiſit illa interim quæ de verborũ ratione tractanda ſunt, cum in linguę vſu prouenerint, vt vno nomine res multę, & multis nominibus res vna nũcupetur. His rebus quas vnum nomen cõplectur, duo vocabula ars dedit, vt ex his alia homonyma, alia ſynonyma vocaret. Homonyma ſunt, cum res quidem plures commune nomen accipiunt, interpretatione vero eiuſdem rei ſeparãtur, vt homo pictus & verus. In his nanque vnum nomen eſt: verum ſi ad deſinitionem vel ad interpretationẽ hominis redeas, inueniuntur iſta diſparia. Cum enim dixeris, verum hominẽ animal eſſe, quod riſum capiat, & vim rationis admittat, cũ de picto idem non poſsis dicere, neceſſario inueniuntur eſſe diſparia. Regulariter autẽ accipere debemus, omne nomẽ licet proprium, quod poſsit eſſe commune cum cæteris, homonymũ vocari, vt Cicero, non vnus, ſed plures. Sed ſi omiſſo nomine ſignis potius demõſtrare velis quis ſit ille Cicero, quis alius, quis tertius, alia de alio ſigna narrãda ſunt, vt alium craſſum dicas, alium tenuem: vel longus dicatur alius, alter breuis, cãdido colore quis, alter nigro.

Aequiuoca & vniuoca.

Hæc igitur quoniam inter ſe diſcrepant, ſolo ſociata nomine, homonyma dicta ſunt, vocabulo iuncta, rei interpretatione diſcreta. Synonyma vero ſunt res quæ & nomine & ſui interpretatione iungũtur, vt eſt animal: id enim de homine & equo, & de fera, & de auib' dici poteſt. Animal eſt quod cibu capiat, quod mortale ſit, quod ſenſu moueatur. Nunc ad eas res, quæ ſingulæ multis nominibus aſsignari ſolent veniamus. Quanquã hanc partem Aritoteles, vt ſuperius dictum eſt, prætermiſerit, idcirco quòd de his quæ ſignificantur, non de his quæ ſignificãt, diſſerendum putauit. In his autem non rerum, ſed nominũ vertitur quæſtio. Hæc diuiſa ſunt ſimiliter in partes duas, & alia πολυώνυμα, alia ἑτερώνυμα, ſunt Polyonyma ſunt cum multa omnia vnam rem ſignificant, neque vlla

Multiuoca Diuerſiuoca.

diffe-

differentiæ nominum redditur ratio, vt enſis, mucro, gladius. Hæc enim cur vnam rem tot ſignificent, nec diſcerni nec definiri poteſt. De hinc heteronyma à multis æque nominibus res ſingulas tenent. Verum in his habet rationem diuerſitas nominum, velut eſt homo terrenus mortalis: homo ab humanitate, terrenus à terra, in qua cuncta gignuntur: mortalis à neceſsitate mortis. Claret igitur in his nominum originem quæri, in ſuperioribus rerum: quamobrem his omiſsis, Ariſtoteles ſuperiorum maluit mouere tractatum. Ergo ad homonyma redeamus, quæ diuiduntur in duas partes: aut enim fortuitu fiunt, aut hominum voluntate naſcuntur. Fortuitu fiunt enim, cum quoddam caſu ſimile quis alteri nomen accipit. Voluntate, cum ſimilitudo nominis ex induſtria imponentis affigitur. Horum autem quæ induſtria vel voluntate naſcuntur, quatuor ſunt genera: εἰκὼν, κατ' ἀναλογίαν, ἀφ' ἑνὸς, πρὸς ἕν: vt eadem Latinus quoque ſermo declaret, Similitudo, proportio, ab vno, ad vnum. Similitudo eſt, vt homo pictus & verus in ſola ſimilitudine copulantur. Proportio eſt quod κατ' ἀναλογίαν Græci vocant, vt quo pacto principium animalis cor dicimus, ita principium aquæ fontem dicamus: proportio enim ſui ſimilitudo nominis videtur adiuncta. Ab vno eſt cum dicimus à medicina medicinale ferramentum, medicinalis ſcientia, medicinalis vſus, medicinale præceptum, ab vno in cuncta deſcendunt. Ad vnum eſt, vt illa potio ſalubris eſt, ille medicus ſalubris eſt, ferramentum illud ſalubre. Hæc enim cuncta vnum, id eſt, ſalutem videntur attingere.

Aequiuoca quot modis

Sed plerique mouere aſſolent quæſtionem, de quibus magis Ariſtoteles voluit inchoare tractatum. Primo de iis quæ ſunt, ſecũdo de iis quæ percipiuntur, tertio de iis quę dicuntur. Primo ſunt res omnes, quas natura peperit: ſecundo percipiuntur ea, quorum imagines in animo videndo formamus & recondimus: tertio dicuntur illa, quibus ea quæ ſunt impreſſa animo efferuntur. Id namque quod quis concipit animo, lingua proſequente declarat. Sed vt Themiſtio noſtræ ætatis erudito Philoſopho placet, de his Ariſtoteles tractare incipit, quæ percipiuntur, quæque ipſe vocat Græco nomine φαινόμενα, ſiue φαντασίας, id eſt, imagines rerum inſidentes animo. Verum cum

Quid agat in Categoriis. ca. iij.

de

de perceptis propoſuerit diſputare,& de iis quę ſunt, & de iis quæ dicuntur neceſſario locuturus eſt. Percepta enim ex his oriuntur quæ ſunt,quæ videndo percipimus: perceptorum autem deerit demonſtratio,niſi eorum quæ dicũtur auxilio fuerint demonſtrata. Ergo quanquam ſeparatim poſtea ea quæ ſunt definiturus ſit, mixtam tamen de tribus diſputationem debemus accipere Nam de perceptis qui loquitur,& originem rerum trahit,& præſidia orationis implorat. Superfluam igitur quæſtionem mouet, qui dicit ſcrutari oportere cur Ariſtoteles in principio ſuo Homonyma lege vel dixerit vel detexerit, ſi de his quæ percipiuntur fuerat tractaturus,cum liqueat non poſſe dici aliquid,niſi quod perceptum fuerit,nec percipi aliquid poſſe,niſi res fuerit,de qua imago intuẽdo capiatur. His ergo cognitis,paronyma videamus quæ , ſunt in homonymorum & ſynonymorum medio conſtituta.& quæ nec paronyma dici poſſunt,niſi in ſe habuerint vtrorumque contractum, id eſt,niſi & nomen homonymorum & negocium ſynonymorum videantur habere commune, vt à ſapientia ſapientem , vel medicum à medicina dicamus,eadem in medico quæ in medicina & actus ſimilitudo videtur & nominis. Propterea recte paronymum dictum eſt,quod aliunde nomẽ acceperit. Verum ne eadem videantur paronyma & homonyma , quæ ab vno dicuntur,id eſt,ab ὁμοῦ hanc differentiam debemus agnoſcere, quod ipſa paronyma inter ſe quidem propter ſimilitudinem nominis homonyma ſunt,illius tamen nominis paronyma dicuntur,vnde nomen acceperint: vtputa à ſapiẽtia dicamus hominem ſapientem,ſapiens conſilium: inter ſe hæc homonyma ſunt,ipſius vero ſapientiæ paronyma. Obſeruari tamen oportet,vt commutationem vltimę ſyllabæ habeant: neque ita finiantur paronyma quemadmodum deſinunt ea de quibus originem ducunt: vt medicina & medicus,medicina aliis literis clauditur, aliis medicus. Hanc igitur differentiam niſi paronyma habuerint,& niſi cum ſynonymis negocio,cum homonymis nomine fuerint copulata,homonyma potius quàm paronyma nominantur. Vt ſi à malicia viciosum dicamus , negocio quidẽ cum ſynonymis conuenit, ſed ab homonymis diſcrepat nomine Neque enim vicioſus & malicia ſimilia ſunt. quá-

De denominatiuis. Cap. iij.

Paronymum vnde dicatur

Differunt paronyma ab homonymis.

quam

quam eodem intellectu ſentiantur. Quod ſi à malicia dicatur malus, recte vtrunque conuenit. In vltima vero ſyllaba non mutantur hoc modo, vt ſic dicamus à ſapientia verba ſapientia Hic cum nulla commutata eſt ſyllaba, paronymi exclusa eſt nuncupatio. Vnde conſtat hæc & his ſimilia homonymis potius debere coniungi. Scire etiam debemus verba aut ſimplicia eſſe, aut certe coniuncta. Cõiuncta ſunt, equus currit: ſimplicia, cum hæc ſeparantur & dicuntur ſingula: vt equus currit. Sed iam ſatis de his quæ dicuntur dictum puto. Reſtat vt eorum quæ ſunt, quo pacto Ariſtoteles tractauerit, enarremus. Sunt igitur illa quæ aut percipimus ſenſibus, aut mente & cogitatione colligimus. Senſibus tenemus quæ aut videndo, aut cõtrectando, aut audiendo, aut guſtando, aut odorando cognoſcimus. Mente, vt cum quis equum, aut hominem aut quodlibet animal viderit, quanquam vnum corpus eſſe reſponderit, intelligit tamen multis partibus eſſe concretum. Siquidem alia pars ſit capitis, alia pedum, cæterorúmque membrorum, in ipſo capite partes ſuas aures habeat, habeat propriam lingua. Ipſæ quoque partes ſingulæ multa in ſe habeant quæ diuidi & ſeparari poſsint: vt caro ſit aliud, aliud corium, aliud venæ, aliud nerui, aliud capilli. Ergo hæc mente vel intellectu colligimur, ad quæ noſtri ſenſus penetrare non poſſunt. Conſyderamus etiam illa, & animi intentione cognoſcimus, vel hominem, vel aliud animal creſcere, ſeneſcere: nunc ſtare, nunc mouere greſſus: modò angi curis, modò ſecura mente conquieſcere: ſanitate aliàs frui, aliàs dolorem perpeti: ex nigro album, nigrum ex albo colore mutari: peritum ex imperito, doctũ ex indocto: ex manſueto ferum, ex feroci manſuetum. Cum igitur in iis quæ ſunt, alia ſenſibus, alia mentibus colligantur, ſeparare hæc propriis nominibus homines eruditi maluerunt & id quod dignoſcitur ſenſibus, iam dici οὐσίαι illud autem quod animi tractatu colligitur, ac ſæpe mutatur, συμβεβηκὸς, id eſt, accidens nominare voluerunt. Et quoniam in permanente vſia ea quæ accidunt in eſſe noſcuntur, ipſam vſian ὑποκείμενον, id eſt, ſubiacens, & non ſubiecto appellari voluerunt: illa vero quæ accidũt ἐν ὑποκειμένῳ, id eſt, in ſubiacenti dixerunt. Sine dubio tamẽ illud oportet à nobis agnoſci, vt ſicut potiorẽ vſiã accidẽ-

Verba duplicia.

Subſtantia & accidens. cap. v.

tibus

tibus dicimus,ſic potius ἄτομον vel καθέκαστον,id eſt,hunc hominē vel hunc leonē iis quæ fuerint communia, vel cōmuni vocata animalium nomine,iudicare. Rurſus ad ea quæ ſignificantur, Ariſtoteles regreſſus eſt,quot modis ea quæ ſunt ſignificari aſſolent,monſtraturus. Ex his igitur quæ ſunt, alia de ſubiecto ſignificantur,& in ſubiecto nō ſunt,vt homo. De ſubiecto quidem ſignificatur,aliquo homine. Neque enim homo dici poſſet,niſi eſſet aliquis de quo diceretur. In ſubiecto autē nullo eſt,cū ipſe ſit vſia,quā ſuperius diximus in nullo vnquam ſubiacēti eſſe. quippe cū ſit cæteris ipſa ſubiecta. Alia vero nec in ſubiecto ſunt, nec de ſubiecto ſignificātur,vt eſt Cicero: Nec in ſubiecto eſt, quia vſia eſt:nec de ſubiecto aliquo ſignificatur,ſiquidē cum à ſe ortum vocabulū teneat, neq; intelligi poſsit aliunde. Dicta ſunt duo quæ ad vſian pertinent,quo pacto ſignificētur,quorū ſuperius κοινὸν, id eſt,cōmune,inferius καθέκαστον,id eſt,pro parte dicitur. Nunc ea quę ſunt ex accidentibus,quo nam modo ſignificētur dicēdum eſt. Sunt igitur ex iis alia quæ & in ſubiecto ſunt, & ſignificantur de ſubiecto,vt eſt ſcientia vel color. Sunt enim in ſubiecto aliquo,id eſt,in animo vel corpore neque enim ſcientia poteſt eſſe,niſi ſit anima ſubiecta qua contineatur:nec ſignificari ſcientia poſſet,niſi de ſubiecta Grammatica:vel nec color quiſquam poſſet eſſe, niſi in ſubiecto corpore: nec ſignificari,poſſet,niſi de ſubiecto aliquo colore †. Ita fit vt & in ſubiecto ſint,& de ſubiecto ſignificētur. Alia vero ſunt ex iiſdem συμβεβηκόσι,id eſt,accidentibus, quæ in ſubiecto quidem ſunt,ſed de ſubiecto minime ſignificantur,vt eſt hæc Grammatica vel hic albus color. In ſubiecto quidem ſunt, animo vel corpore, de ſubiecto autem non ſignificantur. Neque enim his aliunde vocabulum pendet,ſed ſuo & ſpeciali nomine deſignantur. In iis quoque accidens ſuperius, commune nominamus: inferius vbi iam certa res eſt pro parte,hoc eſt καθέκαστον dicitur. Verum ne aliquid non apertum præterire Ariſtoteles exiſtimaretur,& oriundis quæſtionibus occaſionem daret, de eo quod in ſubiecto eſt,voluit tractare diligentius ac definire quid eſſet accidens,vt calumniantibus aditus clauderetur. Definiuit ergo in ſubiecto eſſe quod in altero eſt aliquo,non vt pars ſit quædam,neq; ſine eo in quo eſt po-

teſt

Quæ dicuntur de ſubiecto, quę ſunt in ſubiecto. cap. vj.

† corpore.

In ſubiecto eſſe.

teſt vnquam eſſe. Hęc definitio addita propterea eſt, quia dici poſſet digitum vel pedem in ſubiecto eſſe, id eſt, in corpore. Hoc igitur excluſit cauta definitione, dicendo id eſſe in ſubiecto, quod eius pars non ſit in quo eſt, Digitum autem vel pedem partem eſſe corporis conſtat, Dehinc à calumniantibus dici poſſet, aquam vel vinum in quodam cado quaſi in ſubiecto eſſe. Sed id oriri docta definitione nõ ſinit, addẽs id eſſe in ſubiecto quod ſine ſubiecto eſſe non poſsit, Vinum autem vel aquam ſine cado in quo fuerint poſſe & alibi eſſe non poteſt dubitari. Interea hoc loco debemus aduertere qua arte definitio diſponatur. Primum enim hanc per immenſum tẽdi oportet, incipiẽtem à genere. Dehinc paulatim per partes currendo peruenire debet ad id in quo ſolũ eſt id quod definitur. Vt ij qui ſigna formant, primum immenſum ſubdeligunt lapidem, dehinc paulatim minuendo & abſcindendo ſuperflua ad formandos vultus & membra perueniunt. Sic definito à genere incipiens depulſa paulatim generaliter verborum, ad proprium demõſtrandę rei cubile tendit accedere. Sed ad propoſitum reuertamur. Tractatus enim erat de iis quæ ſunt, quemadmodum ſignificentur, de quibus quoniam iam multa dicta ſunt, illud regulariter nobis tenendum eſt, omnia cathecaſta, vel enarithma, vel atoma, vel æſtheta, id eſt, hunc hominem, vel hunc equum, vel hanc arborẽ, de ſubiecto ſignificari non poſſe. Sin vero hæc eadem de accidentibus fuerint, id eſt, hic color, hæc diſciplina, in ſubiecto eſſe poſſe. Quemadmodum enim ſuperius demonſtratum eſt. omne accidẽs ſine ſubiecto eſſe non poteſt. Docti igitur ſumus quopacto, vel ſubiectum, vel in ſubiecto peſſimus agnoſcere.

De arte definiendi.

pro ἐναρίθμα.

Ariſtoteles dicit τὰ ἐνάριθμῶ

Quid genus quid ſpecies. cap. vij.

Dehinc nos Ariſtoteles docet, & illa quæ de ſubiecto ſignificantur qua ratione cognoſcamus. In his autem ſpeciale illud eſt, quod eadem in ipſo ſubiecto inueniuntur, quę ſunt in eo quod de ſubiecto ſignificatur. Vt enim animal de ſubiecto ſignificatur, homine vel equo, ſic & homo de ſubiecto aliquo homine ſignificetur neceſſe eſt, Cicero autem & homo eſt & animal Quæ unque igitur prædicari de animali poſſunt, eadem & de homine, & Cicerone prædicantur Quapropter ea quę in eo quod de ſubiecto ſignificatur inueniuntur, & in eo quod ſubiectũ

eſt

eſt neceſſe eſt inueniri: Vt ſi dicas, animal eſt quod cibum capiat, quod mortale ſit, quod ſenſu moueatur, animal autem de ſubiecto ſignificatur homine, eadem tamen & de homine dici neceſſe eſt quæ de animali dicta ſunt. Deinde quæ de homine dicta fuerint, eadẽ & de Socrate. Certum autem eſt Socratem ſubiectum eſſe homini, hominem autem animali. Quicquid igitur in iis quæ de ſubiecto ſignificantur dictum fuerit, idem & de iis quæ ſubiecta dicimus prædicabitur. Regulariter autem illa de ſubiecto ſignificantur, quæ per ſeipſa cognoſci non poſſunt, vt animal intelligi nõ poteſt, niſi de ſubiecto homine: ſic homo aduerti non poteſt, niſi de ſubiecto aliquo homine dignoſcatur. *Quæ de ſubiecto ſignificetur.* Nunc quoniam de Categoriarum omnium generibus & ſpeciebus & differentia locuturus eſt, inſpiciendum prius videtur, quid ſit genus, quid ſpecies, quid differẽtia. Genus igitur eſt quod ſecundum multa & differentia quid ſit ſpecie oſtenditur atque ſignificatur, vt eſt vſia. Omne quidem vſian dicimus, ſed hoc commune nomen ſpecie ſeparatur, cum dicimus animal vel lapidem. Ita fit vt vno quaſi coniuncta vocabulo, ſpecie ſeparentur. *Gen' quid ſit.* Differentia vero eſt quæ ſecundum multa & differentia, non quid ſit, ſed quale ſit ſpecie prædicatur: vt eſt animal greſſutum, volatile, aquatile, bipes, quadrupes. Genus ergo & differentia ſpecie ſignificantur, ſed genus quid ſit, differentia autem qualis ſit ſpecie poſſunt agnoſci. *Differẽtia quid ſit.* Species autem eſt, quam quidam & formam vocant, quæ ſecundum multa & differentia quid ſit numero prædicatur atque cognoſcitur: vt eſt homo. *Species quid ſit.* Hoc nomen homines cunctos complectitur, & videtur id facere quod ſpecies dum de aliquo homine prædicatur qui numerum in ſeipſo contineat, id eſt, hic primus, ille ſecundus, iſte tertius. Vt tamẽ hæc tria vno exemplo monſtremus. Genus eſt, animal: differentia, bipes, quadrupes: ſpecies, homo, equus. Sed vt genus nullum eſt quod non habeat differentiam, ſic nec differentiam intelligere debemus quæ ſpecies non habebit: vt nigrum & album non habent differẽtiam, propterea quod ex ſe ſpecies non emittunt. Quæ enim alia ſpecies inueniri poteſt albi vel nigri? Quoniam igitur quid ſit genus, quid differentia, quid ſpecies ſeparatum eſt, ad Ariſtotelis iam dicta veniamus. Hoc enim docẽte cognouimus, eorum generum quæ

inter ſe diuiſa ſunt, nec differentias eaſdem poſſe eſſe, nec ſpecies. Alia enim & ſpecies & differentia eſt, dum quæritur quid ſit, alia dum quale ſit, alia dum quantum ſit: vt ſi velis animalis dicere differentia, dicas volatile, bipes, greſſutum: ſi velis ſpeciem, dicas hominẽ vel auem vel equum. Nunquid nam & de diſciplina eadem differentia vel ſpecies dici poteſt, propterea quod genera diuerſa ſunt animal & diſciplina? Animal enim Categoria eſt vſiæ, diſciplina Categoria qualitatis. Denique illa genera quæ alterna ſibi ſocietate, ἐπάλληλα coniuncta ſunt, eaſdem differentias & eaſdem ſpecies habent, vt eſt vſia, huius ſpecies eſt animal. Sed idẽ animal genus eſt cæteris, ideoq; & ſpecies & genus dicitur. Quoniam hæc igitur duo genera inuicem ſe tenent, quæ Ariſtoteles quoq; ἐπάλληλα nominauit, eaſdem differẽtias habent: vt ſi dicas vſian eſſe animal mortale, bipes, riſus capax, eadem & de animali* potes dicere, homo eſt animal mortale, bipes, riſus capax. Certum eſt ergo inuicem ſibi coniunctis generibus, eaſdem & differentias & ſpecies inueniri. In diuerſis autem generibus hoc prouenire non poſſe.

id eſt ſubalterna.

**al. homine.*

De prædicamẽtis in generali. Cap. vij.

Rurſus Ariſtoteles ad ea quæ dicũtur reuertitur, quanquam ſuperius dixerimus alterum ſine altero tractari non poſſe. Nam & qui dicit aliquid, de eo dicit quod eſt: & id quod eſt nõ poteſt ab altero intelligi, niſi dicatur. Eorum ergo quæ nulla ſui copulatione dicuntur, quodcunque ſingulare dictum fuerit, aut vſiam ſignificat, aut quantitatem, aut qualitatẽ, aut ad aliquid, aut iacere, aut facere, aut pati, aut vbi, aut quando, aut habere. Hæ ſunt Categoriæ decem, quarum prima vſia eſt, ſcilicet quæ nouem cæteras ſuſtinet. Reliquæ vero nouem συμβεβηκότα, id eſt, accidentia ſunt. Ex quibus nouem, ſunt alia in ipſa vſia alia extra vſiam, alia intra & extra. Qualitas, quantitas, & iacere in ipſa vſia ſunt. mox enim vt vſiam vel hominem vel equum dixerimus, aduertamus neceſſe eſt bipedalem, quadrupedalem, aut album aut nigrum, aut ſtantem aut iacentem. Hæc in ipſa vſia ſunt, & ſine hac ipſa eſſe non poſſunt. Alia ſunt extra vſian, vbi quando, habere: & locus ad vſian non pertinet, & tempus, & veſtiri & armari, ſed ab vſia ſeparata ſunt. Alia ſunt communia, id eſt, & intra & extra vſian: Ad aliquid, & iacere & pati. Ad aliquid, vt magis & minus:

Quæ ſunt extra, quæ ſunt intra & quæ extra.

Quæ extra & intra.

minus: vtraque enim dici non poſſunt niſi coniuncto altero, quo magis ſit vel minus. Propterea ergo vnum in ſe habet, aliud extra ſe. Item facere extra eſt & intra vt cædere quiſq; non poteſt dici niſi alterum cædat: vel legere, niſi ipſe legens aliud ſit, aliud quod legit. Ita ergo & in vſia hæc eſt & extra vſian. Pati ſimiliter: cædi enim vel vri nullus poteſt niſi ab altero patiatur. Propterea hæc quoq; & in vſia eſt & extra vſian. Hæc igitur cum ſingularia ſunt, nihil affirmant: copulata verò faciunt ex ſe aliquem ſermonem: vel προςακτικὸν, vel εὐκτικὸν, vel ἐρωτηματικὸν, vel κλητικόν. Vt hæc quoque Latino ore monſtremus, vel imperatiuum vel optatiuum, vel interrogatiuum, vel vocatiuum. Hæc quoque ſermonis quaſi quatuor genera ſuſpenſa ſunt atq; ſimplicia interim, ideoq; ſemiplena. Neq; enim iam intelligitur vel quid imperatiuum ſit, vel quid optatiuum, vel quid interrogatiuum, vel quid vocatiuum, niſi acceſſerit genus ἀποφαντικὸν, id eſt, pronunciatiuum, quod habeat in ſe quandam confirmandi ſententiam, quæ aliquid aut addat, aut demat: quod Ariſtoteles κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν dixit: vt eſt, Cælum hoc volubile eſt, Cælum hoc non eſt volubile. Ipſum denique pronunciatiuum, quod diximus apophanticon, aut falſum eſt aut verum. Quamobrem omiſsis illis quatuor, quæ magis ad Grammaticos vel Oratores pertinent, huius apophantici quod ad Philoſophos pertinet, Ariſtoteles habuit mentionem.

De vſia ſiue ſubſtantia. Cap. ix.

Expoſitis igitur omnibus quæ diſputaturis neceſſaria videbantur, ſingulas categorias oportuit definiri. Sed vſia quoniam ſecundum artem definiri non poterat, quæ præcipit, vt definitio quo poſsit tendi latius à genere ſumat exordium, ipſa autem vſia genus non habet, cum omnia ipſa ſuſtineat, per partes eam voluit definire, vt quid ſit non ſolum eius definitione, verum partium quoq; cognitione noſcatur. *Vſia quid.* Eſt igitur vſia propria & principaliter dicta, quæ neque in ſubiecto eſt, neque de ſubiecto ſignificatur, vt eſt hic homo vel hic equus. *Secundæ vſiæ quæ dicantur.* Secundæ dicuntur vſiæ genus & ſpecies, id eſt, animal & homo. Has ergo ſecundas ſubſtantias nominari dicit propterea, quod illa ſit potior, quæ neque in ſubiecto eſt, neque de ſubiecto prædicatur. Secundæ autem ſubſtantiæ, idcirco dictæ ſunt genus & ſpecies, quod ſolæ indigent primam. Vt ſi quis no-

ſit vel neſciat dicere Socratẽ, dicat animal vel hominem, id eſt genus vel ſpeciem: his verò dictis quid ſit Socrates agnoſcitur. Aliud autem ſi dicat, vel currit vel ambulat, nihil poſsit agnoſci. Manifeſtum eſt autem ea quæ de ſubiecto ſignificantur, cum iis quæ ſubiectum ſunt & nomen & rationem nominis habere communem, vt homo & de ſubiecto aliquo ſignificatur homine, ſed non ſolum nomen, verumetiam rationem eandem in ſubiecto inuenies, quæ in eo quod de ſubiecto ſignificatur poteris inuenire. Ipſarum deinde ſecundarum vſiarum potior eſt ſpecies genere. Magis enim proxima eſt ſpecies primæ vſiæ quàm genus. Si enim quis velit oſtẽdere quid ſit prima vſia, facilius monſtrabit ſi dixerit ſpeciem quàm ſi dixerit genus. Vt ſi quis Socratẽ volens dicere omiſſo eius nomine magis eum ſignificet ſi hominem dixerit, quàm ſi animal. Animal enim & equum & aquilã poſſumus agnoſcere. Deinde vt primæ ſubſtantiæ ſubiectæ ſunt omnibus & his omnia ſuſtinentur, ita etiam ſpecies generi, atque ideo magis vſia iſta, quàm cætera. Videndum eſt etiam nequam ſpeciem ſolam putamus, eadẽ ſit & genus, vt ſi quis animal dixerit, dixit & genus. Deinde ſi dicat hominem, equum, piſcem, auem, pronunciemus omnia ſolas ſpecies eſſe. Cũ enim ſint homo & equus, ſpecies manifeſtæ ſunt, piſcis autem & auis genera & ſpecies. Non enim vna forma eſt auium & piſcium, propterea ergo & ſpecies & genera nominantur. Illæ autẽ quæ ſolum ſpecies ſunt, ſicuti eſt homo, equus, aquila, taurus, equa, virtute vſiæ ſunt. Vt enim homo vſia eſt, ſic & equus, & aquila, & taurus in ſuo genere. Decurſis igitur partibus per quas vſia definita eſt, & alio modo voluit eam definire ſi oſtenderet ea quæ neceſſe eſt in ea naturaliter inueniri. Ea enim quæ inſunt cuiq;, aut in ſolo & in omni, aut in ſolo & non in omni, aut in omni & non in ſolo, aut nec in ſolo nec in omni. Hæc Græci vocant. ἐν μόνῳ καὶ ἐν παντί, ἐν μόνῳ καὶ οὐκ ἐν παντί, ἐν παντὶ καὶ οὐκ ἐν μόνῳ καὶ οὐκ ἐν μόνῳ καὶ οὐκ ἐν παντί. Vt hominem definire volens, dicat riſus capacem eſſe, hoc & in ſolo eſt, & in omni. Solus nanque homo ridet, & cunctis ridere naturale eſt. Secundo, In ſolo & non in omni, vt ſi hominem definiens, capacem diſciplinæ dicat eſſe: hoc in ſolo quidem homine inueniri poteſt, non tamen

in

in omni: neq; enim omnes diſciplinas aliquas didicerũt. Tertio, In omni & nõ in ſolo: vt ſi quis hominẽ definiens, dicat id hominẽ eſſe quod ambulat, & quod cibum capit: hoc in omni quidẽ eſt homine, non tamen in ſolo. Nam & pecudes cibum capiunt & feræ currũt. Quarto. Nec in ſolo, nec in omni: vt ſi quis in hominis definitione id eſſe hominem dicat, quod album eſt, nec in ſolo, nec in omni eſt. Neq; enim aut homo ſolus cãdidus inuenitur, & non bos, aut equus, aut omnis homo albus eſt. Duo ergo ſunt quæ ad inueſtigandum aliquam viam mõſtrant, & duo quæ certum aliquid ſignificare non poſſunt. Id quod eſt, nec in ſolo, nec in omni, nihil ex hoc poſſunt agnoſcere ſiquidem cum generale eſt. Alterum in omni non in ſolo non habet differentiam, proptereáq; ſimiliter reſpuendum eſt. Duo ſunt reliqua quæ certis ſignis id in quo fuerint, poterunt demonſtrare, id eſt, in ſolo & in omni. Dubitari enim non poteſt, quin cum inueneris, pronuncies quid ſit id in quo ineſſe cognoſcitur. Alterum eſt in ſolo, non in omni, non quidem virtutis eiuſdem, veruntamen quod ad definiendam rem neceſſario quærendum ſit, ſi primum non potuerit inueniri. Nunc igitur vt deſignet vſiam, ab omni, non ſolo argumentari incipit, cum demonſtrat eſſe ſecundas vſias, quas idcirco ſecundas dicit eſſe, quia id in his inueniri poterit quod in primis. Denique dicit commune hoc eſſe cuilibet vſiæ, vt in ſubiecto nõ ſit. Cum igitur nec genus nec ſpecies in ſubiecto inueniũtur, manifeſtum eſt hęc ſecundas vſias debere nominari. Deinde hinc quoq; oſtendit genus & ſpeciem ſecundas vſias eſſe, quòd omnia quæ ſunt in ſubiecto, cum iis quæ ſibi ſubiecta ſunt interdum ſolum nomen, non tamen & rationem poſſunt habere communem. Genus autẽ & ſpecies cum ſubiectis, id eſt, cum aliquo homine certam & rationis habent, & nominis ſocietatem. Monſtratis ergo ſecundis vſiis, id eſt, genere & ſpecie, differentia ſola reſtabat, quę conſyderanti diligentius, quaſi accidens eſſe videtur. Siquidẽ bipes vel mortale vel rationale cum animal dicitur, non quid ſit ſed quale ſit potius demõſtratur, ideoq; videtur vim tenere qualitatis. Verum quãdo à genere prima oritur differentia, & ſic ſequitur ſpecies, in accidentibus non debet numerari. Atque ideo Ariſtoteles eam ſignificatione quidem mixtam dixit,

Quare dicãtur vſiæ ſecundæ.

virtute autem inter vſias habendã decreuit. Eadem enim in hac inueniri pronunciat, quæ & in cæteris ſubſtãtiis reperiuntur: id eſt cum ſubiecti o poſſe, & nomen & rationẽ habere cõſimilem. Cùm enim greſſutum hominem dicimus, in ſubiecto idem & vocabulum & eius rationem eandẽ poſſumus inuenire. Socrates enim & homo eſt & greſſutus. Similiter proſequitur cætera argumentando varie* ita demonſtrans quædam ineſſe vſiæ, quæ ſola & omnis habeat, quædam quæ ſola & non omnis, quædam quæ omnis & non ſola, quædam nec ſola nec omnis. Quæ quoniam in Ariſtotele ipſo manifeſta ſunt, ſuperfluum viſum eſt aperire: maxime cum hic ſermo non transferre omnia quæ à Philoſopho ſunt ſcripta, decreuerit, ſed ea planius enarrare, quæ rudibus videbantur obſcura.

*alias, variat.

De quantitate, ca. x.

Deſcripta igitur vſia, quoniam definiri non potuit propter eas cauſas quas ſuperius memoraui accidentium definitionem neceſſarius ordo poſcebat. Quorum primum eſt quantum, nec ſine cauſa: nam cùm aliquid viderimus, id neceſſe eſt quantum ſit æſtimare. Quantum verò ſit, inueniri non poteſt, niſi fuerit adhibita menſura collectum. Si ergo omiſſa latitudine ſolam quis longitudinem voluerit emetiri, longitudo ſine latitudine menſuræ ſubiecta γραμμὴ dicitur. Non quòd ſit longitudo aliqua quæ careat latitudine, ſed quòd ſolam quis metiens longitudinem, γραμμὴν metiri dicitur. Emenſa vero cum longitudine latitudo, dicitur ἐπιφάνεια. Si autem & altitudo fuerit menſuræ ſociata, corpus cuncta perficiunt. Quod tamen non ita accipimus, quemadmodum ſolemus accipere naturale, ne ad vſiam reuerti videamur. Deinde metimur & locum in quo aliquid conſtitutum eſt, tempus quoque menſuræ ſubiicitur: nam cùm mouetur aliquid, ipſo motu neceſſe eſt & temporis habere menſurã, cùm dicimus primo vel ſecundo vel tertio anno peruenit, vel menſe, vel die, vel hora vel momento. Hoc modo igitur quantum ſit quidq; colligitur. Ipſius autem quanti aliud eſt cohærens, aliud ſeparatum. Cohærens eſt gramme, epiphania, corpus, locus & tempus. In his enim ſingularum partium terminos non poteſt habere menſura. Simul nanq; vt grammes medio punctum figens, quaſi certum menſuræ terminum dederis vtrarumque partium, quę diuiſa gramme factæ ſunt, ſit

Gramme quid ſit.

Cohærẽtia quæ ſunt.

ſit terminus ille communis, vt incertum ſit cui parti affixus terminus videatur: adeo pars vtraque ſibi cohæret atque coniuncta eſt. Epiphania quoque ſimili de cauſa connexa dicitur & cohærens. Denique ſi quis hanc diuidere voluerit, in eius medio grammen imponat neceſſe eſt: cũ gramme, hæc quæ epiphaniam diuiſit, ex hac duas partes fecerit, ipſarum duarum partium ipſa gramme terminus incipit eſſe communis: ſic enim ſibi connexa eſt, vt non appareat cui terminus videatur infixus. Similiter corpus ſi quis ſecare voluerit, diuidendi corporis terminus gramme vel epiphania ſit neceſſe eſt. Ipſa enim præciſio, quàm gramme facit cum epiphania, neceſſe eſt in corpus deſcendat: atq; ideo incertum eſt ſiue gramme ſiue epiphania cui parti terminum dederint, cum diuiſo corpore in vtraque parte epiphaniam neceſſe eſt inueniri. Ideoq; corpus cohęrens eſt, in quo faciendarum duarum partium communis eſt terminus. Temporis quoq; ſimilis ratio eſt, cui diuidẽdo ſi velimus terminum dare, dicamus, modo. Modo autẽ inter præteritum & futurum tempus ita confuſum eſt vt incertum ſit quo debeat ſeparari. Locus autem quo modo corpus quodcunq; circundat, & corporis partibus occupatur, ita communi termino patitur, quemadmodum partitur corpus: ac propterea cũ neceſſe eſt cohærentem vt cętera nominari. Separata verò ſunt numerus & oratio. Quis enim non aduertat propriis terminis vnum ſeparatũ eſſe à duobus, duos à tribus? Et in oratione ſingulæ ſyllabę ſeparatæ ſunt: natura enim & numero ſegregantur, cùm alteram breuem, alteram longam, & vnam vel duas dicimus. Nimirum apparet hæc quę diximus, & ad quantũ pertinere, & ſeparata oportere nominari. Horũ quantorum eſt & alia differentia. Nam ex his alia ſunt, quorũ partes poſitionem habent, ex qua poſſit agnoſci quæ pars cuiq; iungatur: Alia vero ſunt quorum partes poſitionem habere non poſſunt. Poſitionẽ autem dico, cùm videmus cuiuſq; rei dexteram, læuam, ſuperiora inferiora, ante, poſt. longe. iuxta. Sut ergo quorũ partes ſibi manifeſte poſitione iũguntur hęc, grame, epiphania, corpus, locus. Siue enim in grãme, ſiue in epiphania, ſiue in quolibet horũ poſitis terminis partes feceris, quaqua ſibi cohęrẽtes videantur atq; cõiunctę, tñ aduerti corporaliter licet, quæ pars vbi ſit, cui

Separata quę ſunt.

Diffe. ex poſitione.

partes poſitionem habentes.

Partes poſitionē non habentes. vicina ſit,cuique iungatur. Sunt verò quorum partes poſitionem non habent hæc,tempus,nmmerus,oratio. Vnum enim cum dicimus, ipſum numerum ſolum dicentes non aliquid corporaliter numerantes, non videmus vel eius dextram vel ſiniſtram.. Quippe cum in verbo ſit tantum in ſono,& in nullo ſit corpore,poſitionem ſuarum partiũ non poteſt demonſtrare,niſi forte ordinem dixerimus, ꝙ vnum ſequuntur duo: Poſitio autem in his duntaxat non poteſt inueniri. Similiter & in tempore atq; ſermone,maxime cum hęc mox videantur labi,cum dixeris,& tempus currit,& ſermo cum nondum dictus fuerit nõ eſt, & cùm dictus fuerit non apparet. Manifeſtum eſt igitur hæc tria poſitionem diuerſarum partium non habere. Proprie igitur hæc ſola quæ dicta ſunt quanta nominantur. Si qua vero præter hæc inueniri potuerint,debent pro accidẽtibus poni. Sunt autem quædam quæ accidẽtibus ipſis accidunt: vt ſi dicamus multum album. Propterea multum album dicitur,nõ quod ipſum album ſit immenſum,ſed quod epiphania in qua album eſt multa cernatur. Manifeſtum eſt igitur,cum multum album dicimus,ex epiphaniæ quantitate album quod illi accidi æſtimari. Similiter cum lõgos actus dicimus, non quod actus immenſi ſint longi dicuntur,ſed ex temporis menſura quo cõtinentur actus,actum quantitas æſtimatur. Illud tamen ſpeciale debemus agnoſcere,quãto contrarium nihil eſſe Epiphaniæ enim, ſiue gramme,ſiue duobus cubitis,ſiue tribus contrarium eſt nihil. Niſi forte errore quodam multum & exiguum putemus eſſe contraria,non aduertentes hæc in eorum numerum quæ ad aliquid dicũtur debere transferri. Nihil enim multum vel exiguum dicitur,niſi alteri fuerit cõparatum. Cùm enim dicimus montem breuem, grandiorem eſſe alterum cui cõparatus eſt,indicamus. Vel cùm dicimus grãde milij granũ, cõparatione ſui generis,in quo breuius aliquid inuenitur, illud eſſe grandius monſtramus. Ac propterea manifeſtum eſt,multum & exiguum, grãde & breue,cum aliquo comparata ſui vocabulum reperire. Nec in hoc ſolo errat, qui putat multũ & exiguũ quanto debere coniungi,verum etiam ſi exiſtimet eſſe contraria,quod fieri penitus non poteſt. Nam ſi hæc quodam errore decepti contraria dicimus,fiet vt in vna re,vno atque eodem tempore

Quanto nihil eſt contrariũ.

pore contraria videantur incidere. Vna enim res, & maior à minore, & breuis à maiore vno atque eodem tẽpore poterit nominari. Quod fieri nec rerum natura patitur, nec ratio ipſa permittit. Ac propterea eorum repellenda ſentẽtia eſt, qui hæc credunt eſſe contraria. Nõ magis in quãto contrarietas, quàm in circulo videri poteſt. Veteres enim ſupra & infra propter cæli terræq; diſtantiã contraria ſibi eſſe dixerunt, vndiquaq; verſum aſſerentes terram ſubter eſſe, cælum ſuper. Contemplantibus enim nobis naturam rerum, terra quæ videtur in medio, vbique ſubtus eſt: Nã & antipodes noſtri, qui nobis dicuntur figere aduerſa veſtigia, cælum ſuper ſe habent. Claret igitur ſemper terram in interioribus conſtitutam. Denique illa quoque à phyſicis iungitur ratio, quod propterea ex diuerſitate locorum, terra cælo contraria eſt, id eſt, illud ſuper, hæc deorſum, quod omnia quę põdere grauia ſunt, naturaliter feruntur ad terram: Ad cælum vero leuari neceſſe eſt, quæ videntur eſſe leuiora. Hinc igitur cælum terrámq; cõtraria ſibi eſſe dixerunt, quod hanc deorſum, illud vero ſuperius naturalis neceſsitas collocauit. Ex hac igitur ratione videtur contrariorum omnium definitio conſtituta. Dicuntur enim illa eſſe contraria, quæ cum ſint ex vno eodémque genere, multo tamen à ſe ſpacio ſeparantur. Sed hæc qui aſſerunt, habent aduertere ad aliquid dictis potius debere cõiungi. Siquidem ſupra dici non poteſt, niſi & infra fuerit deſignatum. Quod ſi calumniari quibuſdam libet ſupra & infra in categoria magis quæ, vbi, dicitur, videri poteſt. Cum enim ſupra & infra dicimus, vbi aliquid geratur, agnoſcitur. Sed hæc vt diximus garrientium ſunt. Nos verò in quanto admitti contrarium credere non debemus. Aduertere interea licet huius occaſione tractatus, aliud eſſe ſuper & ſubter naturale, aliud vero quod circa nos. Naturale enim non poteſt immutari, noſtrum autem migratione hominum cõmutatur. Vt ſi quis cum in inferioribus fuerit, ad ſuperiora conſcendat, aut è ſuperioribus velit ad inferiora deſcendere, omnia illi quæ ante fuerant. commutantur, cum deſcẽdenti inferiora quæ fuerant ſuperiora cernantur. Illud quoque quanto ineſt, in omni quidem, non tamen in ſolo, vt non recipiat magis & minus, quod Græce dictum eſt μᾶλλον καὶ ἧττον. Bipedale

Contraria quę dicantur.

enim eum dicimus, non poſſumus aliud bipedale magis vel minus dicere. Simili enim modo bipedale ſecundum eſt, quemadmodum & primum. Quod ſi aliud alio amplius fuerit, iam non bipedalis, ſed alterius menſuræ ſuſcipit nomen. Nec numerus magis aut minus ſuſtinet, ſiquidẽ tres magis aut minus tribus nominare dementia eſt. Et tẽpus non poteſt eſſe tempore magis aut minus. Claret igitur his expoſitis magis & minus in quanto inueniri non poſſe. Proprium verò quanti, & quod in omni & in ſolo inuenitur, illud eſt, vt omnia eius paria aut imparia dicantur. Vt numerus par & impar, non æqualis numerus, ſi par eſt, aut ſi impar inæqualis dicatur. Similitérq; eius omnia non æqualia, aut inæqualia, ſed paria aut imparia nuncupantur. Cætera vero, quæ ad quantum non pertinent, ſimilia ſibi potius quàm æqualia nominamus: vt album albo ſimile aut non ſimile dicatur. Hoc enim verbum ſpecialiter iis quæ in quanto ſunt, videtur infixum.

Adaliquid Cap. xj.

Categoriarum tertia eſt, quæ Latine ad aliquid Græce πρός τι cenſetur. Et quidem hanc tertiam non ordo, ſed tractatus neceſsitas fecit: nam poſt quãtum quale ſequebatur. Verum quoniam in fine quanti quædam eiuſdem generis adaliquid videbantur poſſe transferri, hanc Categoriam, quæ quarta fuerat, neceſſario tertiam voluit ordinare, vt diſcuſſis atque monſtratis omnibus, quæ cuique conuenirent, frequens orta confuſio ſolueretur. Incipit autem nõ à definitionibus ſuis Ariſtoteles, ſed ab eorum terminis, qui ante ſe aliquid perperam definire voluerunt. Ita tamen hęc debemus audire, quaſi tractaui neceſſaria. Aſtute enim & dat illis auxilium Philoſophus, & medelam male poſitis terminis quærit, poſtea ſuæ prolatione ſentẽtiæ omnia quæ improprie definita ſunt repulſurus. περὶ τῶν πρός τι.

Adaliquid

Adaliquid ergo Categoriam vocamus eam, quæ id quod eſt dicitur ex altero, ſine cuius ſocietate eſſe non poſsit, & cuius vis omnis ex alterius coniunctione deſcendit: vt duplum ſimplici dicitur duplum, maius minoris dicitur maius, ſimile ſimili dicitur ſimile. Claret igitur Adaliquid non ſua vi, ſed alterius coniunctione conſiſtere. Eodem modo accipienda ſunt cætera quæ eiuſdem Categoriæ eſſe noſcuntur, vt eſt habitus, affectio, diſciplina, poſitio, ſenſus. Hæc Ariſtoteles: ἕξιν, διάθεσιν, ἐπιστήμην, θέσιν, αἴσθησιν

nomi

nominatiui. Et hæc nanque pendent ex altero. Siquidem habitus alicuius rei habitus dicitur, & affectio alicuius adaliquid affectio, & ſcientia & poſitio ſenſus ſimili ratione noſcuntur. Non nos autem perturbet, quod quædam huius Categoriæ eſſe narrantur, quæ & qualitati videntur eſſe coniuncta. Habitus enim & affectio ſcientia & cętera que cũ his dicta ſunt, qualitati vidētur maxime cõuenire, Sed differētiã debemus aduertere, qua hæc duæ Categoriæ, id eſt, Qualitas & Adaliquid, ſiue πρός τι καὶ ποιότης à ſe inuicem ſeparantur. Quoties enim ſcientia cuiuſlibet rei quæ ſit ſcibilis ſcientia dicitur, & ſenſus rei eius quæ ſit ſenſibilis, ſenſus dicitur, tunc Adaliquid debemus accipere. Et cum ſciētia aut diſciplina non rei cuiuslibet, ſed hominis dicitur, qualitatem debemus agnoſcere. Hęc eſt interim differentia, licet ſi proprie hãc Categoriam, quæ Adaliquid dicitur, volumus definire, vt à cæteris ſeparetur, in omnes enim videtur incurrere, alio modo eam definire debemus, ne ſemper parum conſyderantibus error oriatur. Tunc ergo & Vere & proprie Adaliquid dicitur, cum ſub vno ortu atque occaſu & id quod iungitur, & id cui iungitur, inuenitur, Vtputa ſeruus & dominus, vtrunque vel ſimul eſt, vel ſimul non eſt. Etenim cum dominus dixeris, neceſſario exiſtet & ſeruus: cum vero dominum tuleris, nec ſeruus apparet. Similiter duplum & ſimplum alterutrum ſe vel perimũ, vel oſtendunt: apparente enim duplo, naſcitur ſimplum: duplo pereunte, nec ſimplum poterit permanere. Similiterque ſi ſimplum non ſit, nec duplum eſt: at ſi ſimplum fuerit, & duplũ neceſſariò apparebit. Specialiter tamē ac regulariter, vt hæc Categoria manifeſtius dignoſcatur, hæc via eſt, qua debemus aduertere, non recte dici Adaliquid, niſi cum μοναδικῶς τὸ πρὸς καθ᾽ ἕκαστον ἀναφέρηται, hoc eſt, ſingulare ad ſingulare refertur. Similiter cum dicimus duplum, ſine dubio non generaliter, ſed ſpecialiter hoc duplum dicimus, & huius ſimpli duplum dicimus. Ac propterea tunc vere Adaliquid categoria eſt, quoties verbi gratia, Socratem Chryſippo dicimus eſſe vultu conſimilem, Cęterum quo pacto vel quis vel cui ſit ſimilis, demõſtrabimus, niſi & quis ſimilis ſit, & cui ſit ſimilis perſonaliter indicemus? Sed ſunt quidam qui huic definitioni

Ad liquid quando dicitur.

tioni velint mouere ſuperfluam quæſtionem, aſſerentes inueniri poſſe Adaliquid dictum quod ante ſit, & poſtea naſcatur quod de ipſo debeat nuncupari, vt etiam videantur hæc duo nec ortu, nec occaſu ſibi eſſe coniuncta: Addant exempla ſcibilis & ſcientiæ, aſſerentes ante ſcibile fuiſſe, & poſt eius ſcientiam conſecutam. Verbi gratia ante Geometricos γραμμὴ vel circulus fuit, ſed eorum ſcientia poſtea à ſapientibus comprehenſa eſt: proptereaque ante fuiſſe ſcibile in quo poſſit ſcientia reperiri. Hoc argumento igitur monſtrant multa eſſe huius Categoriç, quibus non & ortus & occaſus videatur eſſe communis. Et ſenſibilis enim ſenſúſque exemplum ſimili ratione cõſtare contendunt: Siquidem ſenſibilia ante fuerint. Elementa enim quibus omne corpus conſtat, ante fuerunt quàm corpus ex his aliquod naſceretur, in quo ſenſus exiſteret. His igitur argumentis oſtendunt definitionem Categoriæ quæ Adaliquid dicitur, non recte eſſe defixam. Hæc ſolent parum diligenter naturam rerum intuentes aſtruere, Omnia enim quæ ſunt, aut naturali potentia dicuntur eſſe, aut operatione faciendi, quæ Græci δύναμιν καὶ ἐνέργειαν vocant. Quas ſi quis ſeparare voluerit, nec vlla ſocietate confundere, intelliget Adaliquid dictum non poſſe eſſe ſine altero cuius eſſe dicitur. Scibili enim γραμμῇ ſine circulo in ipſo ortu naturæ ſcientia ſocieta eſt. Simul nanque vt ſcibile eſſe cœpit, habuit ſcientiã ſui, ſed necdum ἐνεργείᾳ, id eſt, operatione monſtrata eſt. Non ergo tunc cœpit eſſe ſcientia eius, quando cœpit operari, ſed cum ipſo ſcibili orta eſt, & operatio poſtea eſt conſecuta. Diſcernere enim nos oportet operationis exordium. Tunc enim poſſumus aduertere ſcientiã cum ſcibili eſſe procreatam, operationem vero eius apparuiſſe poſtea indagatione prudentium. Quibus depulſis, optima definito eſt Adaliquid relatorum, ſemper ea ſimul vel extingui, vel naſci. Illud ſanè debemus memoria continere, omnia Adaliquid dicta hiſdem caſibus referri ad ea quibus iunguntur, ſed alia genitiuo caſui, alia datiuo, pleraque ablatiuo copulari. Et genitiuo quidem, vt ſeruus domini duplum ſimpli. Datiuo, ſimile ſimili, par pari. Ablatiuo vero, ſenſibile ſenſu ſenſibile, ſcibile ſcientia ſcibile, & cætera huiuſmodi, quæ varijs caſibus alterius ſocietate

nectun

nectuntur. Ineſt autẽ huic Categoriæ & ſoli & omni, vt inter coniuncta duo, quæ ex ſe pendeant, ſit alterna conuerſio, quæ Græce dicitur ἀντιςροφή. Vt duplum ſimpli dicitur, & ſimplum dupli, & ſeruus domini, & dominus ſerui. Apparet ergo hæc copulata vicaria in ſemet replicatione conuerti, ſi tamen ſcienter & prudenter iſta fiat conuerſio. Nam ſi imperite hæc vocabula conuertantur, oritur magna confuſio: Vt ſi quis imperite dixerit, auis pennam, ſtulta conuerſio eſt, non enim penna omnis auis eſt. Siquidem ſunt quædam pennæ, quæ non ſunt auium, vt cicadarum, muſcarum, cæterorúmq; animalium, quæ ſimiliter natura formauit. Quod ſi quis pennam pennati pennam dixerit, quaſi conuerſio recta eſt. Hoc loco libitum eſt, quaſdã tenebras quæ emergere ex Catægoriarum ſimultitudine aſſolent aperire. Siquidem cum dicimus, pennam pennati, & caput capitati, videmur vſiæ partes in accidentibus ponere. Penna enim ſine dubio pars vſiæ eſt, vel caput, vel manus, quæ ſi Adaliquid referantur, inter vſias, & Adaliquid videbitur nulla eſſe diſcretio. Vt igitur amoueatur vniuerſa confuſio, aduertere nos oportet, quo pacto & vere & proprie Adaliquid definitum ſit. Ita enim eius definitio ſe habet, vt dicatur adaliquid, cuius id quod eſt pendet ex altero, cuique neceſſe ſit ſingulariter, id eſt, καθέκαστον vicaria in ſemet mutatione conuerti. Hoc quis conſyderato, reperiet, nec pennati pennã, nec capitati caput recte poſſe Adaliquid nominari. Non enim vt pennati pennam dicimus, ſic poſſumus dicere pennæ pennatum, vel capitis capitatum: Id nanque qui dixerit, irridebitur. Eſſe enim pennato non ex penna deſcendit, neque penna ex pennato conſtat. Similitérque capitatum non conſtat ex capite, neque caput ex capitato videtur conſiſtere. At quod vere Adaliquid dicitur, cõuerti per vices poteſt, vt ſuperius diximus: dominus ſerui dominus, & ſeruus domini ſeruus: & rurſus ſubtracto ſeruo, dominus nõ eſt, remoto domino nec ſeruus apparet. Pẽnatum vero eſſe poterit etiã penna pereunte, & rurſum penna pereunte pennato poteſt eſſe. Conſyderata ergo definitione huius Categoriæ, poterit etiam confuſionis ex ſimilitudine exortæ diſcretio reperiri. Eodem pacto poſſumus hanc Categoriã & ab oppo-

οἱ πρός τι

ſito

Oppoſita. ſitorum ſimilitudine ſeparare. Nam & oppoſita quæ ἀντικείμενα Ariſtoteles vocat, quandam huius Categoriæ ſimilitudinem reddunt. Siquidem calidum & frigidum videntur ſibi oppoſitionis ſocietate coniuncta ſed calidum non frigidi calidum ſed frigido oppoſitum dicimus: Et iuſtum non iniuſti iuſtum, ſed iniuſto contrarium nominamus. Ariſtoteles quidem vt in principio huius Categoriæ diximus, multa exempla propoſuit, quæ ad hanc non ſub certa forma pertinere videâtur, volens de conſequentibus reprehendere vicia cæterorum, qui hanc ſecus definire voluerunt. Denique & virtutem maliciæ & ſcientiæ ignorantiam quaſi Adaliquid poſuit, eáque dixit poſſe recipere contrarium. Non quo ita res poſtulet, ſed vt indocte diſſerentium vicia poſſet oſtendere. Hæc nanque, vt ſuperius explicauimus, oppoſita potius quàm Adaliquid dicta iudicanda ſunt. Mihi vero, vt & ipſi Ariſtoteli placet, magis & minus hæc Categoria non omnis quidem nec ſola videtur poſſe ſuſcipere. Simile enim cuilibet & magis ſimile, & minus ſimile poſſumus dicere. Sed hoc non in omnibus vt dixi quæ ſunt Adaliquid poterit inueniri. Namque nec magis pater, nec minus pater poteſt dici, nec minus filius, aut magis filius nec minus duplum aut magis duplum. Non nos autem fallat, vt putemus Ad aliquid eſſe quoties verbi gratia dicimus, cuius equus vel cuius lignum, vel cuius fundus: Hæc enim dominum vel poſſidêtis perſonâ monſtrantia nô Adaliquid dicta cenſenda ſunt. De qua Categoria quantum potuimus, explanauimus: licet tanta huic cum cæteris videatur eſſe permixtio, vt ipſe quoque Ariſtoteles huius diſcretionem haud facile repererit cuius etiam longa ac diuturna non ſit indecens retractatio.

De qualitate. Cap. xi. Nunc de qualitate tractemus, ſecundum quam ea quæ ſunt, qualia nuncupantur. Multi autem quærunt quid ſit quantitas, & quid quale, quorum facilis ſeparatio eſt. Qualitatem namque dicimus dulcedine, auſteritatem, albedinem, nigredinem. Quale vero intelligitur, quoties album aliquid, vel dulce vel auſterum, vel nigrum dicimus. Licet Ariſtoteles indifferenter pro qualitate, quale poſuerit: & qualitatem pro quali, proptereáque etiam nos eundem ſecuti ſimilia ſenſerimus. Hanc autem Categoriam

goriam propterea cæteris difficiliorem volunt, quia facilius quam cæteræ in omnes videtur incurrere. Vtputa in vſia inuenitur, cum dicimus, homo Grammaticus. In quanto, alba vel nigra epiphania. In Ad aliquid, prudens pater, optimus filius. In facere, dure ſaltat. In pati, fert fortiter vulnera. In loco obſcurus locus. In tempore, calidus menſis, aut frigidus. In iacere, pronus aut ſupinus iacet. In habere decenter armatus. Erit igitur non paruæ prudentię, qualitatem cum cæteris penè confuſam mentis viuacitate ſecernere. Huius ſunt ſpecies numero quatuor, quas Ariſtoteles pro generibus poſuit ſcilicet propterea, quia & ipſæ ſingulæ habent ſpecies ſuas. Id vero cum accidit, ſubalterna nominantur, quæ Græci ὑπάλληλα vocauerunt. Ergo primum genus eſt habitus & affectio: ſecundum, potentia naturalis: tertium, paſſiuæ qualitates ſiue paſſiones: quartum, formæ ac figuræ. Hæc Ariſtoteles ἕξιν καὶ διάθεσιν dixit, φυσικὴν δύναμιν: παθητικὰς ποιότητας καὶ πάθη, σχήματα καὶ μορφάς. Habitus affectio eſt animi longo tempore perſeuerans. Vt eſt virtus & diſciplina quæ perſeueratione ſui & perpetuitate temporis æſtimantur, niſi forte eas languor corporis aliquis & caſu iniecta debilitas amputauerit. Affectio vero eſt mutabilis mentis impulſio, vel cupiditas leuis quæ breui tempore deleatur. Habitus ergo & affectio videri poteſt. Ab hac nanque incipit, & ſi ipſa permanſerit habitus naſcitur: Affectio autem habitus videri non poteſt. Si enim ad habitum peruenerit vocabulum proprium non tenebit. Hoc loco nō eſt incōgruum quod ſæpe quæſitum eſt, breui tractatu diſſoluere ac docere, quid virtutē diſciplinámque diſcernat. Hoc profectò, quòd diſciplina in ea parte animæ quę rationalis dicitur, tantummodo verſatur: Virtus verò omnes animæ partes amplectitur, omnémq; animam ſuo imperio gubernat ac regit: vt & iracundiā domet & cupiditates animo amoueat, quod diſciplina facere haud quaquā valet. Potētia naturalis eſt, quoties quis videtur vel poſſe vel nō poſſe aliquid per natura facere; vt verbi gratia plerunque viſis corporibus puerorum, contemplatis artibus pronunciamus aliquid de futuro, eóſq; dicimus vel pugillatores fore vel curſores, nō quòd in hac arte vel ſtudio teneantur, ſed quod videatur poſitione corporis,

Species qualitatis.

Habitus.

Affectio.

Virtus & diſciplina differunt.

potentia naturalis.

hæc

hæc facilius impleturi. Similiter ſalubres vel imbecilles dicimus, qui aut facile aut non facile recipiant ægritudinem. Eodem modo nanque & in his potentia naturalis aduertitur, quæ eos facit vel langoribus crebrius ſubiacere, vel retinere perennam ſoſpitatem. Durum quoque & molle cum dicitur, oſtendit potentiam naturalem. Durum ſiquidem eſt, quod firmate naturæ corruptioné ſui non facile admittat. Molle vero, in quo eſt natura luxurioſior, *† nec ad contraria repellenda ſufficiens. Tertium genus qualitatis ſiue ſpecies, paſsiuæ qualitates & paſsiones, quę ſunt huiuſmodi, auſteritas, calidatio & frigidatio. Sic enim θερμότητα & ψυχρότητα placet dicere, & albedo & nigredo: Quæ non idcirco paſsiuę qualitates dicuntur, quòd patiãtur aliquid, ſed quod faciunt paſsionem. Mel nanque vt dulce ſit, nõ à dulcidine aliquid paſſum eſt ſed dulcem guſtantibus efficit paſsionem. Paſsiuæ autem qualitates rectius dicuntur, albedo & nigredo, & horum media, id eſt, rubor & pallor: Hęc enim non niſi animæ vel corporis paſsiones naſcuntur. Vt enim nigreſcat aliquis, corporis paſsio eſt, vt palleſcat vel rubeſcat, animæ: quæ cum turpitudinis verecundiam ferre nequiuerit quaſi ad obtẽtum ſui, ſanguinis copiam in exteriores corporis partes fundit, eóque fit vt pudore nimio rubeſcamus. Pallor quoque ſimili animæ paſsione cõſiſtit, cum perculſa metu nimio ad cordis vlteriora confugit, eámque ſanguis inſequitur, adeo vt deſertum ſanguine quod eſt in conſpectu corpus albeſcat. Hæc amimæ paſſio ita à Philoſophis vera eſſe firmatur, vt etiam ſi pallor vel rubor in corpore iugiter perſeueret, ſimili paſsione aſſerant eueniſſe. Hæ igitur qualitates ſi in corpore perſeuerent, quia ſecundum eas quales dicimur, ipſę quoque qualitates paſsiuæ cenſentur. Sin vero ad breue tempus extiterint, ita vt cito diſcedant, paſsiones eas potius nominamus. Non enim quis ſi ad tempus iratus eſt, aut erubuit, aut incaluit, aut refriguit, mox ad ſtatum naturæ iterum rediturus, rubicundus, vel iracundus, vel calidus vel frigidus appellari poteſt, ſi ad tempus aliquid paſſus eſt. Erit ergo inter paſsiuas qualitates & paſsiones iſta diſcretio, quod paſsiones ad tẽpus exortæ facile commutantur, paſſiuæ vero qualitates ſecundum quas quales dicimur,

*† ἁπαλώτερον.

Paſsiuæ qualitates.

mur, perpetuo perſeuerant. Quartam nunc qualitatis ſpeciem retractemus, in qua ſunt formæ & figuræ: Sed figuræ in animalibus, formæ animalibus tribuũtur. Figuras enim tunc deſignamus, cum vel Trigonum vel Tetragonum, vel Conum vel Cylindrũm, vel Sphærã dicimus. Formas autem, cum formoſos aſſerimus aliquos vel deformes. In eodem qualitatis genere ſunt curuitas & rectitudo. Audemus enim εὐθύτητα καὶ καμπυλότητα hoc pacto cõuertere. Ab iis nanque rectum vel curuum quippiam dicitur: Læuitudo quoque & aſperitas, & raritas ac denſitas, è quibus rarum, denſum, læue & aſperum deſignamus, qualitatum quidem numero ſociantur, ſed habent alteram interpretationem ſui. Siquidem denſum coarctationem nimiam coniunctarum partium videtur oſtẽdere: Rarum contra, in quo interuallis frequẽtibus latior partium videtur eſſe coniunctio: Quinetiam læue illud propriæ videtur oſtendere, in quo poſitio partium ita apte pariliterque digeſta eſt, vt nulla earũ menſuræ alterius emineret. Contra aſperum diſcrepantia coniunctarum partium facit. Aſperitatem nanque nõ gignit niſi inæqualitas partium, vt ſit longior vna, altera inferior. Ac propterea hæc quidam volunt Categoriæ alteri ſociare, quæ apud Græcos κεῖσθαι, apud nos iacere, ſiue vt Augurius, quem ego inter doctiſſimos habeo, voluit, ſitus dicitur, Claret enim vnumquodque earum partium, quæ corpus efficiunt, poſitione conſtare: Veruntamen cum læue vel aſperum, vel denſum vel rarum dicimus, qualia demonſtramus, eáq; omnia quę de his ſuperius explicata ſunt, ad interpretationem non vocabuli, ſed naturæ videntur potius pertinere. Qua de cauſa cogit ratio, vt hæc quoq; inter qualia numeremus. Ab his igitur quas enumerauimus qualitatibus παρωνύμως qualia nominantur: vt læue à læuitate, à denſitate denſum, cæteráque his ſimilia. Sed plerunq; accidit, licet raro, vt † qualia non παρωνύμως à ſua qualitate deſcendant: vt à virtute non poteſt dici virtuoſus, ſed moderator & induſtrius. Nec in Græco quidem ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἀρετωός dicitur, ſed σπουδαῖος. Vnde apparet qualia etiam neglecta plerunque paronymorum deriuatione conſtare. Hæc hactenus: Nunc qualitatis huius propter quàm diuerſas ſpecies explanauimus, conſequentias, & proprium videamus.

Differunt forma & figura.

Denſum.

Rarum.

Leue.

Aſperum.

† alias, licet ratio, non id fit, vt, Cicer. vertit ſtudioſus.

Qualitates recipiunt contrarietatē.

Et primum quidem contrarietatē recipere qualitates, nulla dubitatio eſt. Quis enim dubitat ſaluti contrarium eſſe languorem, iuſticię iniuſticiā, calorē frigori, malo bonum non erudito literis eruditum? Sed hoc non in omni qualitate reperies: Nam pallido vel fuſco, vel quadrato vel trigono, nihil poteſt eſſe contrarium. Non ergo erit incommodum regulam quandā dare, qua quæ qualitates contrarietatem non recipiant, poſsit aduerti. Erit igitur notum doctis, eas qualitates quæ cōtrariis mediæ ſunt, & eas quæ ex formis figuriſq; naſcuntur, contrarietatem penitus recuſare. Contrariis autē medias dixi, vt eſt fuſcum & pallidum: Hæc enim duo de albedine nigredinéq; naſcuntur, ac ſunt his media, ipſa verò albedo & nigro ſibi ſunt contraria, fuſco autem pallidóq; contrarium nihil eſt. Claret ergo contrariorū media contraria non habere: Quinetiam qualitas quæ ex forma vel figura conſiſtit, contrarietatis ignara eſt. Quid enim quadrato vel trigono, quid circulo vel cono vel cylindro contrarium quis opponat? Regulariter ergo teneamus contrarietatis receptricem qualitatem, nec omnem poſſe eſſe, nec ſolam. Nec illud eſt omittendum, vt ſciamus in contrariis qualitatum ſub eadē Categoria eſſe alterum, ſub qua aliud inuenitur: vt iuſticiæ iniuſticia contraria eſt qualitas iuſticia & iniuſticia, igitur qualitas eſt albedo nigredinem quoq; eſſe qualitatem neceſſe eſt. Quo fit, vt regulariter contrariæ qualitates Categoria ſemper eadem vinciantur, Quærētes interea quid ſit proprium qualitatis, quoniā contrarietatem ſuſcipere nec ſolius eſt nec totius, aliud perſcrutemur. Video enim magis & minus, hoc eſt, μᾶλλον καὶ ἧττον in ſe recipere qualitatem, Nanq; magis album, vel magis nigrū, vel magis muſicum, vel minus muſicū poſſumus dicere. Verum id quoque nec in omni qualitate, nec in ſola poterit inueniri. Quis enim prudentiā [prudentia] prudentiorem poterit dicere, vel albedinem clariorem [albedine,] vel doctrinam [doctrina] doctiorē, vel trigono magis trigonum, vel quadrato magis quadratum? Si enim trigonum fuerit, magis eſſe quàm trigonum non poteſt: Aut ſi magis aut minus fuerit, iam trigonum non erit. Separare tamen placet ac diſcernere eas qualitates quæ magis & minus recipiunt, ab iis quæ hunc gradum comparationis recuſent.

Qualitates quæ nō ſuſcipiunt contrarietatem.

Sit

Sit ergo hæc regula, qualitates ipſas magis & minus non poſſe ſuſcipere. Ea verò quæ ex his fiunt, comparata vel magis recipere poſſe vel minus: Vt eloquẽtiam magis eloquentiam ſeu minus, nullus dicere poteſt: eum vero qui eloquens dicitur magis vel minus cæteris eloquentẽ poſſumus dicere. Claret ergo magis & minus in qualibus inueniri poſſe, nunquã poſſe in qualitates incidere. Figuræ quoque vt ſuperius explicatum eſt nõ admittunt magis & minus. Siquidem circulo ſi aliquid addas vel minuas, circuli iam vocabulum non tenebit, & in alterius figuræ nomen migrabit. Manifeſte igitur deſignatum eſt quæ qualitates huiuſmodi gradus comparationis accipiunt, & quæ ab his videtur eſſe alienæ. Reliquum eſt vt qualitatis proprium quod apud Gręcos eſt ἴδιον inueſtigemus. Nanque vſia habet hoc proprium, vt ſingularis atque vna numero contraria in ſe ſuſcipiat: Suſcipiat autem dixi, non habeat contraria. Meminiſſe autem nos oportet quòd vſiæ cum de ea tractaremus, nihil eſſe diximus contrarium. Ergo vt eius eſt proprium, ſuſcipere contraria, id eſt, ſanitatem modo, modo ægritudinem, quanti verò, id eſt, τοῦ ποσοῦ, vt par impárve dicatur. τοῦ δὲ πρός τι adaliquid, vt ſint ἀντίςροφα, hoc eſt, vt in ſe conuertantur, ac ſint ſibi natura coniuncta: Ita & qualitatis hoc proprium eſt: vt cuncta qualia ſimilia aut diſsimilia nominentur. Et dulce enim dulci, & albo album, & ſtulto ſtultum, & leni lene, & calido calidum, ſimilia vel diſsimilia proprie nuncupantur. Aliter enim ſi dicta fuerint, nuncupationem propriam non habebunt. Ne autem nonnulli in legendo turbentur, quod & affectio & habitus & diſciplina, quæ in adaliquid dictis, id eſt, ἐν τοῖς πρός τι poſitæ, eidem qualitati quoque connexæ ſunt, hanc diſcretionem damus, vt tunc categoriæ adaliquid ſocientur, quando ſunt genera: cum vero ſpecies, qualitati. Vtputa ſi diſciplinam dixeris, quæ eſt genus cæterarum, adaliquid referenda eſt: Diſciplina enim diſciplinabilis vel diſcibilis rei diſciplina dicitur. Quod ſi muſicam dixeris, muſica diſciplinæ ſpecies eſt, non genus qualitati nectenda eſt. Neque enim muſici muſicam poſſumus dicere, ſed muſici diſciplinam. Similiter & affectio & habitus ſecundum genera & ſpecies, nunc adaliquid, nunc qualitati nectuntur. Si quidem ſi affe-

Qualitates non ſuſcipiũt magis & minus.

ctum vel habitum, hoc eſt, διάθεσιν & ἕξιν generis dixeris, id eſt, diſciplinę ad aliquid referuntur? Sin autem affectum ſiue habitum ſpeciei eſſe dixeris, id eſt, Muſicæ vel Grammaticæ, qualitates debemus agnoſcere. Quãuis ipſe quoque Ariſtoteles magnus ingenio huic penè permixtioni conceſſerit ac dixerit, poſſe contingere, vt quod qualitatis fuerit, idem referatur ad aliquid, nec eſſe importunum, ſi vna res duarum categoriarum vocabulo concludatur. Dicta ſunt autem omnia quæ ad quatuor categorias maximas atque difficiles pertinebant: Nunc ordo commonet vt poſt qualitatem de facere & pati tractatus habeatur. Quæ duo videntur ex qualitatis fonte deſcendere: Id nanque quod calidum facit, calidum ſit neceſſe eſt. Calidum vero quale eſſe cognoſcimus. † Similiter quod calidum fit, paſsione ſui accipit qualitatem. Et qui docet, cum docet doctor eſt, & diſcipulum facit, vterque autem ſiue doctor ſiue diſcipulus qualis eſt: & cætera his ſimilia conſyderata demonſtrant recte has duas categorias præpoſita qualitate tractari. Hæc duo autem facere & pati multi dixerunt, non poſſe niſi iis quæ fuerint contraria peruenire. Id enim quod dulce eſt, dulce non facit, niſi id quod dulce nõ fuerit: Nam ſi id quod patitur dulce fuerit per naturam ſui, alterius dulcedinem quo recipiat non habebit: Neceſſe eſt ergo dulce non eſſe id quod patitur, vt dulcedinem recipiat alienam: Ac propterea cum quod facit dulce eſt, & quod patitur dulce non eſt, neceſſario dicuntur videri contraria. Nonnulli diuerſa ſenſerunt, aſſerentes non poſſe hoc niſi in ſimilibus inueniri, & ſub eodem genere conſtitutis Nec poſſe aliquid pati vel facere, niſi ſimile faciat, aut à ſimili patiatur. Dulce enim & amarum, vel calidum & frigidum licet contraria videantur, tamen cum ſub eodem ſenſu fuerint, ſimilia eſſe confirmant. Denique ab alienis penitúſq; diſcretis patiendi faciendíve rationem dicunt non poſſe conſiſtere: Vt verbi gratia, Quid enim faciet numerus in amaro. vel quid albedo pati poſsit à numero. Sed hæc ſit conflictio cæterorum: Nobis autem regula illa ſufficiat, vt ſciamus facere & pati genere eſſe coniuncta, qualitate diſcreta. Etenim calidum quod frigido præſtat calorem ſui, ſub eodem genere eſt quo eſt frigidum, ſed diſcrepat qualitate quod calet:

De facere & pati. Cap. xiij.

† quale eſt cognouimus.

ler: Et doctus cum docet indoctum, ſub eodem genere eſt, ſed qualitate diſcernitur. Claret ergo facere & pati genere eſſe ſimilia, contraria qualitate. Sed hæc duo vt ſuperius diximus, adeo videntur qualitati nõ modo ordine, ſed etiam ratione coniungi, vt eadem recipiãt quæ recipere diximus qualitatem. Nanque & cõtrarietatem non reſpuunt, quam qualitas recipit. & magis & minus admittunt, quorum qualitatem tamen diximus receptricem. Harum vero categoriarum proprium, quod eſt Græce, ἴδιον, quoniam ipſe quoq; Ariſtoteles omiſit, nec à nobis lector inquirat.

Sequitur vt de iacere dicamus ſiue de ſitu, vt quidam putant: Quæ categoria in adaliquid relatis, iam videtur eſſe tractata. Siquidem quod iacet, poſitum iacet: Poſitũ vero poſitionis eſt, & poſitio poſiti. Qua de cauſa, vt ipſe quoq; Ariſtoteles quem ſequimur fecit, ad alia tranſeamus. *De iacere ſiue ſi.u. ·I·x*

Vbi & quando videntur locus eſſe & tempus cum non ſint, ſed ſunt in loco & tempore: Vt, Romæ in Senatu ante horam tertiam poſt menſem Martium. Hæc vt diximus in loco ſunt & in tempore, non locus & tempus. Denique vt claras & nullius tractatus indigas has categorias Ariſtoteles quoq; tranſgreſſus eſt, quod nos etiam faciemus. De tempore enim & loco inter ſummos Philloſophos vetus & magna quæſtio eſt, quibuſdam volentibus hæc corpora eſſe, aliis vero ſine corporibus æſtimari. *De vbi & quando. cap. xv.* Non vno modo habere aliquid dicimur. Quantum enim tractando colligimus ſub ho. verbo octo ſunt quaſi quædam ſpecies. Prima eſt, quotiens animo habemus aliquid, vt iuſticiam, caſtitatem, iniuſticiam vel libidinẽ. Secunda quotiens in corpore habere aliquid dicimur, vt albedinem & nigredinem, varietatem, vel cætera quæ per qualitatẽ corpori inſidunt. Tertia de quãtitate deſcendit, quotiens quatuor vel quinque pedum habere dicimur longitudinem. Quarta, cum non in toto corpore, ſed in parte corporis aliquid habere firmamur, vt in digito annulum, in pede calceos, vel cothurnos. Quinta ſpecies eſt, cum non in corpore, ſed circa corpus habere aliquid dicimur, vt eſt veſtimentum atque indumenta omnia. Sexta, quotiens ipſas partes corporis habere narramur, vt manus, pedes, caput, aut reliqua quæ ſunt in compagine membrorum. Septimus vero locus eſt quotiens far vel vinum vas aliquod habere dicitur. *De habere cap. xvi.*

Octauus habendi gradus eſt, qui poſſeſsionem noſtram vel dominium videtur oſtédere,cùm ædes vel rus quis habere dicitur,vel ſepulchra maiorum. Hi ſunt habendi modi,quos deſignato numero comprehendimus, extra quem ſi quis potuerit inuenire, deſidiæ noſtræ culpa non erit, cùm Philoſophus ipſe liberum dimiſerit arbitrium inquirentibus. Sanè illud verbum multi doctorum reſpuunt, atque improprie proferri confirmant,cùm mulier habere maritum dicitur, vel vir vxorem, vel pater filium, vel filius genitorem propterea quod aſſerunt nihil haberi poſſe quod habentem habeat: Sed rectius dici autumant eſſe mulieri virum,vel vxorem viro eſſe,patrem filio eſſe,famulis dominum. Siquidem huius verbi vim in hoc eſſe contendunt, vt ſignificare non poſsit, & habere aliquem & haberi. Tandem quaſi magni æquoris freta tranſgreſſi, categoriarum numerum terminauimus, vt arbitror nõ inſuaſibiliter vel inſuauiter doctis,ſatis vero clare volentibus diſcere: Sed quædam reſtant quæ calcem libri huius nos tangere contradicunt. Nam & in categoriis ſingulis de contrarietate tractatum eſt,cùm quæ reciperet contrarium,& quæ reſpueret diceremus. Tamen quid ſit ipſum cõtrarium,nullus adhuc tractatus oſtendit: Et adhuc quędam verba remanent,quorum vis ac proprietas debeat explicari. Qua de cauſa ad oppoſitorum tractatum neceſſario tranſeamus. Oppoſitorum ſpecies quatuor ſunt. Opponitur nanque aliud alteri: Primo,aut figura eius categoriæ,quæ adaliquid dicitur: Secundo aut contrariorum modo: Tertio, aut eorum quorum circa nos eſſe dicitur vel habitus vel priuatio. Habitum ſane hoc loco ex habendo debemus accipere,non vt in ſuperioribus definiuimus eſſe habitum affectionem animi quandam ſempiternam: Quarto modo,cùm aut confirmamus aliquid,vel negamus, Vt verbi cauſa ab iis quæ ad aliquid dicuntur ponamus exemplum, Primum oppoſitum videtur duplum ſimplo,vel pater filio. Secundum vero contrariorum exẽplum ſit,malum bono. Tertium eorum quoq;,quæ per habitum & priuationem dicuntur, ſic cæcitas & viſio. Quarto illorũ etiam in quibus eſt negatio & affirmatio: ſicut,currit,nõ currit. Diſcretio vero contrariorum,& eorũ quę adaliquid dicũtur,contemplantibus manifeſta eſt: adaliquid

De poſtprædicamẽtis. Cap. xvij.

De oppoſitis. c. xviij

ad aliquid enim dicta de ſibi oppoſitis nominãtur: Simplũ nanq; oppoſitum dupli eſt, & duplũ oppoſitum ſimpli. Cõtraria vero id quod dicuntur ex ſe habẽt, neq; alterius indigent. Quis enim malum boni dixerit, aut quis bonum mali? Hęc eſt ergo harum duarum ſpecierum, quę ex oppoſitis veniunt, dilucida & clara diſcretio. Ipſa vero contraria in tres ſpecies diuidũtur: Aut enim mediata ſunt, id eſt, hebent aliquid inter ſe medium: Aut ſine medio, Aut vt in quibuſdam reperit ratio, habent quidẽ medium, ſed eius vocabulũ non apparet, niſi vtriuſq; oppoſiti negatione cõſiſtat. Mediata ergo ſunt hæc, album & nigrum, inter quæ quando naſci poteſt pallidum vel fuſcum, mediata hęc oppoſita dicta ſunt. Quæ vero mediata ſunt, non neceſſe eſt vnum de duobus oppoſitis in corpore reperiri: Si enim nigrum non fuerit, poteſt eſſe fuſcum: Aut ſi albũ defuerit, pallidũ poterit inueniri. At vero ex his oppoſitis quę mediata nõ ſunt, vnũ neceſſe eſt accidere de duobus, vt eſt ſalus & ægritudo. Horum mediũ nihil eſt, propterea ꝙ aut ſalutẽ neceſſe eſt, aut ægritudinẽ humana corpora retinere. At illa quibus eſt quidẽ medium, ſed caret nomine, niſi huic oppoſitorum negatione formetur, ſunt hęc, iuſtus & iniuſtus: eſt aliquid in medio, ſed nõ habet nomẽ, atq; ideo vtriuſq; oppoſiti negatio ei vocabulũ creat, vt nec iuſtum nec iniuſtum dicamus id quod eſt medium. Nunc ea oppoſita quę per habitum priuationémq; fiunt, diligẽtius retractemus. In his nãq; obſeruari oportet vt ſint vtraq; in eodẽ negotio, in eodẽ loco, in opportuno tẽpore. In eodẽ negotio ſunt, cæcitas & viſio: in videndo enim & in non videndo conſiſtunt. Hæc & in eodem loco ſunt, vtraq; nanq; & cæcitati & viſioni in oculis locus eſt. Maxime tamen in his opportunitas temporis quæritur: Nemo enim recte caluus dicitur, niſi eo tempore quo capillos habere debuerit, nõ habebit: nec ſine dentibus, quem *νωδὸν* Græci vocant, infantẽ quiſquã poterit dicere eum, cui dentes adhuc ætas parua denegauit. Siquidem priuatio, quæ Græce *ςέρησις* dicitur, hanc vim tenet, vt oſtendat quẽlibet habuiſſe aliquid per naturam, & non habere. Inter hæc meminiſſe nos conuenit, aliud eſſe viſionem & cæcitatem, aliud habere viſionem, & ea eſſe priuatum, ne ſi hæc eadem eſſe iudicemus, confundi ratio videatur. Quod ſi quis hoc du-

Tres ſpecies contrariorum.

Priuatiõ.

bium putat aut parum certum, quid nanque rem ſequatur aduertat. Etenim ſi eſſet idẽ cæcus & cæcitas, de vno vtraque dicerentur. Dicimus autem hominem cæcum, ſed homo dici cæcitas nõ poteſt. Claret igitur aliud cæcum eſſe, aliud cæcitatem. Nec affirmatio & negatio idem eſt, quod ſunt ſub affirmatione negationéque cadentia. Affirmatio enim ſiue negatio eſt verbum confirmans aliquid aut negans: Alia vero ſunt quæ ſub his inueniuntur, vt eſt, Socrates diſſerit, Socrates non diſſerit. Similiter tamen omnia ſibi habentur oppoſita. Aliquoties autem mala malis opponuntur, quoties cõtrariorum media bona ſunt, vt eſt indigentia & redundantia, quæ Græci ἔνδειαν καὶ ὑπερβολὴν vocant. His enim duobus malis ſibi oppoſitis, mediocritas media reperitur. Hanc rationem Peripatetici ſecuti, virtutes medias eſſe dixerunt, vt plus iuſto πλεονεξίαν, minus iuſto μειονεξίαν dicerent: Inter quæ mala mediam iuſtitiam locauerunt. Similiter inter verſutiam & hebetudinem, prudentiam poſuerunt. Inter libidinem inſenſibilitatémq;, quam Græci ἀναισθησίαν vocant, temperantia cõſtituta eſt. Inter timiditatem & audaciam fortitudo. Ita occultum quoddam genus oppoſitorum reperit perſcrutata ratio, vt interdum mala malis inueniantur eſſe contraria. Sed Ariſtoteles harum quatuor ſpecierum quę ex oppoſitis veniunt, proprietates & differentias latius & multis modis explicauit: nos autem & genus & ſpecies poſuiſſe ſufficiat, ne minutioribus occupati, faſtidium neceſſariis afferamus. Quinque modis aliud altero prius dicitur: Quorum primus eſt, cùm dicimus aliquem tempore ſeniorem. Secundus modus eſt, in quo aliquid naſcitur ex priore, ſed priore pereunte ſecundũ perit, ſecundo pereũte prius incolume perſeuerat, vt eſt vnũ naturaliter prius duobus: Ex eo enim naſcuntur duo, ſed ſine vno duo eſſe non poſſunt ſine duobus ſtatus vnius manet: Et duobus extantibus, eſſe vnum neceſſe eſt, vno verò apparente duo eſſe nulla neceſsitas cogit. Tertio modo ordo quidam prius alterum alteri facit, vt in diſciplinis & artibus liberalibus inuenimus: Nanq; in Grammatica prius eſt ſingularum diſcere formas & nomina literarum: dehinc ſyllabarum coniunctiones cognoſcere, tum verborum ſumere notionem. Poſtremus nobis eſt orationis vſus aſſumendus,

Vide an referat Ariſtotelis ſententiã.

Defectus.
Exceſſus.

Stupor.

De priori. cap. xix.
Modi prioris.

dus propter quem cuncta eius quaſi præcurrentia membra cognoſcimus. Et in Rhetorica prioris locus ſimiliter collocatur: Nam prius procemium dicitur, dehinc narratio, poſt depulſio, tunc cõfirmatio, poſtremus epilogus ponitur. His igitur exemplis tertium prioris modum ſufficiat demonſtraſſe. Quartus vero modus eſt non multum probabilis, & ab ipſo Ariſtotele improbatus exponitur, vt cùm fortuna meliores vel clariores. priores vulgus aſſolet dicere. Sed mea ſententia, vis huius prioris exploſa eſt. Hi ſunt quatuor eius quod prius dicitur modi: Sed occultior quidã quintus adiungitur: quoties ex duobus, quæ in ſe inuicem conuertuntur, illud eſt potius quod eſſe alterũ facit, vt exẽpli gratia: Si eſt homo, recte dicimus eum animal rationale, mortale, riſus capax. Et ſi vera eſt hominis iſta definitio, eſſe hominem verum eſt. Ita vtrunque in ſe conuertitur, hoc eſt, & hominis veram eſſe definitionem, & definitionis hominem verum. Sed quoniam definitio vera eſſe non poterat, niſi prius natura hominis appareret, idcirco ex his duobus quæ in ſemet conuerti diximus, homo prioris locum tenet, cuius extantia definitionis ſuæ exprimit veritatem. Sequitur vt proprietatem verbi quo ſimul eſſe quædã dicimus, exprimamus. Ratio enim videtur exigere, vt poſt prioris tractatum de his diſputetur, quę ſimul eſſe firmantur. Simul ergo dicuntur tribus modis: cùm quelibet ſimul exiſtunt vno tempore vel apparent, ita vt neutrum de duobus vel prius ſit vel alterum cõſequatur, ſed vtriuſque ortus videatur eſſe cõmunis, ſicut calor & ſplendor in ſole. Secundus locus eſt eorum, quæ naturaliter ſimul ſunt, nullum tamen eorum præſtat alteri: Vt verbi gratia: ſi ſimplum & duplum ponamus, neceſſe eſt ſimul eſſe naturaliter, ſed neque duplum facit vt ſimplum ſit, neque ſimplum efficit duplum. Hoc loco nos cõfundere nõ oportet, ne quoniam cùm de adaliquid dictis tractaremus id eſſe adaliquid diximus quod penderet ex altero, videamur nunc contra ſuperius definita tractare: omnia nanque adaliquid dicta, dici ex altero, non eſſe ex altero diſputauimus, nec vllus error eſt, ſi quis verborum noſtrorum pondera diligentius perſcrutetur. Tertius locus eſt, quoties ex eodem genere manantia ſimul videntur eſſe neutra, ſed ſpecie diſcernuntur. Neque verò in eo

De ſimul. Cap. xx.

Modi ſimul.

quòd dicuntur adaliquid,ſibi præſtant aliquid, vt eſt animal,idem genus eſt, ſed ſpecies longe diſcreta. Nec verò aut aquatile† quicquam pedeſtri tribuit vt ſit,aut volatili pedeſtre,aut omnino aliud alteri,in eo quòd eſt, vllam ſubſtantiam ſubminiſtrat, nullúmque alteri aliud prius eſt, ſed ſimul omnia ab animali,id eſt,ab vno genere orta naſcuntur. Omnis immutatio quæ μεταβολὴ Græce eſt,fit tribus modis:Aut ex non ſubiecto in ſubiectum,vt eſt ortus vel natiuitas quam Græci γένεσιν vocant.Aut ex ſubiecto in non ſubiectum, vt eſt interitus vel corruptio,quam φθοράν Græci dixerunt: Aut ex ſubiecto in ſubiectum,vt eſt motus,qui Græce κίνησις dicitur Sed & ipſe motus tres ſpecies habet,id eſt,incrementum,imminutionem. commutationem qualitatis ſiue loci. Hęc à Gręcis αὔξησις, μείωσις, ἀλλοίωσις ſiue φορὰ dicta ſunt. Nanque commutationem circa locum φορὰν dici voluerunt,quam nos quoque tranſgreſsionem maluimus dicere,ſecuti doctores.Verum hunc ordinem quem nos in pręſenti quaſi diſcrepantes ab eo libro, qui Categoriarũ dicitur, diligenti examinatione digeſsimus, ipſe quoque Ariſtoteles in naturalium libris expoſuit.In Categoriis autem ſecutus docendi compendium, ſpeciem pro genere, id eſt, motum pro immutatione non dubitauit aſſumere: vt motui diceret quaſi generi ſex ſpecies eſſe ſubiectas. γένεσιν, φθορὰν, αὔξησιν, μείωσιν, ἀλλοίωσιν ποιότητος, μετὰ τὸν τόπον μεταβολήν. Hęc nos latino ſermone,ortũ diximus,interitum,augmẽtum,immutationem, commutationem qualitatis, tranſgreſsionem loci. Hę ſex ſpecies omni à ſe ratione diſcretę ſunt: Niſi forte cuiquam parum docte intelligenti,qualitatis commutatio, id eſt, ἀλλοίωσις etiam cęteris exiſtentibus fieri videatur:vt cùm naſcitur aliquid, aut interit, aut creſcit,aut minuitur,tunc facta dicatur etiam commutatio. Sed id falſum ratio docet:Nam quę creſcunt aut minuuntur.quantitate immutantur, non commutantur qualitate.Commutatio enim proprie eſt qualitatis.Meminiſſe autem nos oportet aliud eſſe immutationem,aliud cõmutationem. Nanque immutatio genus eſt, commutatio ſpecies ſubiecta motui,quam immutationis ſpeciem diximus.Denique vt horũ ſit manifeſta diſcretio,Geometricũ ponamus exemplũ: Si tetragonũ maius quod intra depictũ

eſt

† volatile.

De motu. Cap. xxj.

Species motus.

Differunt immutatio & commutatio.

eſt currentibus per mediũ lineis in breuia tetragona partiaris, eíque poſt vnum breue tetragonum detrahas, minui ſti tetragonum maius: At ſi detracti loco, addas gnomoné, qui hemicycli ſpecie ponitur, plus tegragono maiori quàm detraxeras reddidiſti: idq; quãtitatis eſt nõ qualitatis, & immutationi potiusquã cõmutationi tribuitur, eóq; à ſe pluximũ differunt. Fit autem differentia rerũ omnium tribus modis: Aut materia, aut opere, aut vtroque. Materia, ſi ſint annuli ſimiles duo, vnúsque ſit aureus alter argenteus. Opere, ſi ex auro diſſimiles annuli fabricentur. Vtroque, ſi annulus ſit aureus & ſtylus argẽteus. Claret igitur has immutationis ſpecies nec materia ſibi, nec opere, nec vtroque coniũgi: Adeo autem ſeiunctæ ſunt vt earum nonnullæ etiam ſibi cõtrarię videãtur. Quis enim dubitet γένεσις φθορᾶ id eſt, ortui interitum eſſe contrarium, augmento imminutionem? Ipſa quoque commutatio ſiue qualitatis ſiue loci, licet non ex eodem ſpecierum numero, tamen habent quod ſibi contrarium videatur. Nam commutatio qualitatis eſt, cum ex albo fit aliquid nigrum vel album de nigro, quæ ſibi manifeſte contraria ſunt. Loci quoque commutatio, quam trãſgreſſionem diximus, ſuperiorum & inferiorum contrarietatem patitur, & proptrea eam quoque habere contraria apparet.

Differentia rerum fit tribus modis.

Hæc ſunt fili chariſſime, quæ iu[...]i labore aſſecuti, cum nobis Themiſtij noſtra memoria egregij† Philoſophi magiſterium non deeſſet, ad vtilitatem tuam de Græco in Latinum conuertimus, ſcilicet, vt ex iis quoque bonã frugẽ ſtudij à nobis profecti ſuſcipias, ſi te non diſſimilem noſtri, aliarum rerum quæ lubricæ atque inanes ſunt cupiditas retentauerit. Nihil namque omiſimus inhoc libro quod poſſet aut delectare iam doctos aut indoctos manifeſtius erudire.

Concluſio operis. cap. xxij.

† Græci.

* * *

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, Principia Rhetorices.

Oratoris officium. Caput I.

ORATORIS officium eſt, propoſita quæſtione ciuili duntaxat, primum ipſam intelligere, generalis ſit, an ſpecialis: ſimplex, an coniuncta ex pluribus: abſoluta, an comparatiua. Deinde cum intellexerit, inuenire in ea congruentes partitioni locos, & his morales ſeu naturales accommodare ſententias. Exinde iudicare de inuentis, repudiare quæ parũ commode occurrerint: Tum iis quæ iudicio examinarit, dare ordinem certum. Etenim quamuis multa pertinentia inuenta ſint, tamen niſi pro qualitate & magnitudine ſua certis & quaſi legitimis ſedibus collocentur, aut oberunt, aut non magnopere proficient: Subinde ordinationi Rhetor explicationem rerum commodare debebit. Quæ duabus partibus conſtat, ſtructuræ qualitate, & quantitate verborum, Hæc omnia memoria ſuſcipi, quam & plerique Græcorum, & Marcus Tullius in primis Oratori affirmat neceſſariam, hoc vt opinor modo: venio nunc ad theſaurum rerum omnium memoriam quæ niſi cuſtos inuentis ordinatiſque rebus adhibeatur, intelligimus omnia etiam ſi præclariſſima ſint, in Oratore peritura. Memoriam pronunciatio ſequetur, res vt Demoſtheni videtur, inter oratoria officia vel prima vel ſola. Quæ conſiſtit duobus, motu corporis, & ſono vocis. Hæc tantum ſummatim tetigiſ-

ſe ſatis

ſe ſatis eſt, quæ ſunt Oratoris officia. Reliquum eſt videre quid ſit finis. Finis eſt vt opinor, in omnibus rebus ad quē cuncta referuntur, cuius cauſa fiunt reliqua omnia à Græcis τέλος dicitur. Quod etiam in Philoſophorum penè omnibus diſputationibus quæritur, Quis ſit finis bene viuendi, virtus an voluptas? Finem igitur proprium Oratoris ofi ij alias alium probauerunt. Quibuſdam enim viſum eſt ſumman Oratoris officij in bene dicendo eſſe, quibuſdam in rectè dicēdo, quibuſdā in perſuadēdo conſiſtere. Quinctiam illi qui bene aut vere dicere finem Oratoris officij putauerunt, non abnuunt, tamen horum ipſorum finem eſſe, perſuadere, vt ſit finis bene dicendi perſuadere. Ergo quaſi conſenſu omnium finis eſt Oratoris officij, perſuadere. Hoc quia in calumniam videbatur poſſe recedere (non enim ſemper perſuadet Orator, nec ſi aliquando perſuadere non poſſit, facultatem & nomen Oratoris amittit) addidit Hermagoras, quo calumniam effugeret, finem eſſe Oratoris officij, perſuadere, quatenus conditio rerum perſonarúmque patitur. Alia ſubinde ex eodem verbo perſuadēdi calumnia naſcitur, inuenta ſanè à Platone, tractata multum in Gorgia: ſed poſt ac multo impudentius à quibuſdem Technicis obtrectantibus Hermagoræ frequentata. Negant quippe proprium eſſe finem Oratoris officij perſuadere, ſed communem penè cum vniuerſis Nam & Mathematicos de iis quæ in noticiā ipſorum ceciderunt, perſuadere: & Medicos de iis quæ in arte ipſorum contineantur, perſuadere: opifices etiam & tabernarios, fabros, & ſi qui huiuſmodi ſunt poſſe de eo quod agāt, cuiuis probabiliter perſuadere, quaſi ratione faciant: ergo non eſſe integrum finem, qui ſolam communitatem habeat, careat proprietate: eſſe actum perſuadendi communem cum multis, & idcirco nō eſſe perſuadere proprium finem Oratoris officij. Huic quoque calumniæ Hermagoras percommode obſiſtit. Dicit enim eſſe oratoris officium, perſuadere, quatenus rerum & perſonarum conditio patitur, duntaxat in ciuilibus quæſtionibus: Nā Medicorum & Philoſophorū & cæteræ huiuſmodi quæſtiones extra regulam ciuilem, quam πολιτικὴν Græci vocant, collocantur. ἔννοιαν Sunt autem ciuiles quæſtiones, quarum perſpectio in communem animi conceptionem poteſt cadere, quam Græci vocant.

Quid ſit finis oratoris. Cap. 8.

Finis Oratoris iuxta Hermagoram.

De ciuilibus quæſtionibus & differentia

generaliũ & ſpecialium. Caput iiij.

vocant. Verum vt facilius intelligas, quæ ſit hæc ipſa conditio quam demonſtratam eſſe volumus, omnia quæcunque huiuſmodi ſunt, vt ea neſcire pudoris ſit, & quæ vel ignorantes quaſi ſciamus, tamen cum ſimulatione præ nobis ferimus, quotieſcunque in dubitationem vocantur, efficiunt ciuilem quæſtionem. Quod dico *huiuſmodi* eſt, Si de pondere alicuius rei quæratur, ſi non videaris ſcire quot librarum ſit, non erubeſcendum: ſi de longitudine non videris ſcire quot pedum ſit, non eſt erubeſcendum: ſi de cæteris huiuſmodi rebus quas perſequi lōgum eſt: & ideo quotieſcuq; in dubitationẽ venerint licet faciat quæſtionem, tamen ciuilem facere non poſſunt. At vbi quæritur, ſit ne aliquid iuſtum an iniuſtum, honeſtum an inhoneſtum, laudandum an reprehendendum, præmio afficiendum an ſupplicio, vtile an vtile, & ſi qua huiuſmodi ſunt, nemo non etiam extra omnem artem & ſcientiam collocatus erubeſcat, ſi hæc neſcire videatur. Inde eſt quod omnes perſuaſum habeant, aut certe aliis perſuadere non dubitant, poſſe ſe conſpicere animo diſcrimen iuſti & iniuſti, honeſti & inhoneſti, cæterorúmque quæ ſupra diximus: & idcirco quæ dubitationes in huiuſmodi rebus oriuntur, ciuiles vocantur quæſtiones quaſi non proprię paucorum ſed communes vniuerſorum. Quæ cum ita ſint meritóque communi conceptione animi perſpici poſſint quæſtiones, quæ διὰ τῶν ἐννοιῶν deprehendi poſſunt, ciuiles vocantur & ſunt in quibus verſari & perſtare debebit Orator.

...cice. theſin propoſitam aut cõſultationẽ vocat, hypotheſin cauſam aut controuerſiam.

Duo ſunt primi & quaſi generales ciuilium modi quæſtionum, quorum alter theſis, alter hypotheſis vocatur à Græcis. Nos priori nomen niſi Græcum dare non poſſumus, nec poſteriori quidem quàm quod videamur dediſſe, dedimus: quippe controuerſiam dicimus, quod nomen tam in τὴν θέσιν quàm in τὴν ὑπόθεσιν poteſt cadere in vtroque enim quæſtio, hoc eſt controuerſia eſt. Porrò τῆς ὑποθέσεως ſignificatio, & declaratur ex ipſo compoſito nomine, & eſt aliquid quod eſt ὑπὸ τὴν θέσιν, id eſt ſub illo genere quaſi ſpecies. Theſis eſt res, quæ admittit rationalem conſyderationem ſine definitione perſonæ. Hypotheſis eſt, ſeu controuerſia, vt improprio nomine vtamur, res quæ admittat rationalem contentionem cum definitione perſonæ. Melius autem declarabuntur

tur ſub exemplo. Theſis eſt quæſtio huiuſmodi, an nauigandum, an philoſophandum: Hypotheſis eſt quæſtio huiuſmodi, an decernendum duellum prælio. Nec deſunt qui hinc etiam Hermagoram criminentur, & Apollodorus in primis qui negat quicquā aliud eſſe hypotheſin quàm theſin, & nullius momenti eſſe diſcrimen perſonarum, quaquam vtrunque hoc genus quæſtionis Hermagoras diſtinxiſſe videatur: non minus enim infinitam & interminatam eſſe hypotheſeos quàm theſeos quæſtionem. Nam cum curatur, ſit, nec ne animaduertendum in Oreſtem, non perſonam eſſe quæ faciat quæſtionem, ſed factum, & nihil intereſſe an ita quæratur, ſit nec ne animaduertendum in matricidam: Quod ſi ita eſt, nihil inter hypotheſin theſinque diſtaret. Ad hæc noſtri primo omniū qualitatem perſonarum quæſtionibus differentiam afirmare, ipsique etiam hypotheſibus, id eſt, controuerſiis ſæpe euenire, vt punita & impunita, honorata & inhonorata quædā relinquenda videantur, non tam ex rerum qualitate, quàm qualitate perſonæ. Deinde etiam illo diſtare hæc duo genera quæſtionum, quod in theſi perſpectio ſit alicuius rei qualis ſit, in hypotheſi contentio & quātum intereſt inter perſpectionem & contentionem, tantum inter theſin & hypotheſin eſſe diſcriminis. Deinde in theſi quæri, quid omnes oporteat facere, in hypotheſi quid vnum aut alterum aut pauloplures, certe difinitum hominum modum: Et etiam illa differentia accidit, quod in theſi quaſi ignorantes quærimus, quid ſit optimum factu, in hypotheſi quaſi ſcientes defendimus. Tum quod omnis theſis de futuro eſt, hypotheſis raro, quinimo nunquam niſi de præterito, aut eo quod iam agatur facit quæſtionem. Nemo enim neque reus fieri poteſt, niſi fecerit aut fecice dicatur, neque præmium aut aliquid huiuſmomi petere, niſi iam meritus ſit, aut meritum eſſe contendat, Huic loco opponunt tyrannidis & proditionis reos, & veneficij imperati, & ſi qua in eundem modum excogitari poſſunt, In quo ſtudio criminādi falluntur Nam & in eo quod proditionis reus eſt, nō de futura re quæritur, id eſt, de ipſa proditione, ſed de eo an ſuſceperit conſiliū proditionis quod vtique præceſsit: & de tyrānide æquæ, an cogitarit tyrānidem, & de parricidio non perpetrato,

& de

& de veneficio. Ergo ſemper aut de præterito aut de præſenti in hypotheſi naſcitur quæſtio, in theſi contra nunquam niſi de futuro: Quæ ſi ita ſunt, ſatis vtriuſque declarata eſt diuerſitas. Nunc quoniam quidem de differentia generalium & ſpecialium quæſtionum ſatis dictum eſt, ſeparatáq; theſi ab hypotheſi, vt perinde diſtaret re ac nomine, cōſequēs eſſe videtur dicere, quid ſit quod hypotheſin, id eſt, controuerſiā efficiat. Eſt igitur circunſtātia rerūquā περίστασιν Hermagoras vocat, ſine qua vlla omnino controuerſia non poteſt eſſe. Quid ſit autem περίστασις facilius partitione quàm definitione eius deprehendi poteſt. Sunt igitur partes circunſtantiæ, id eſt, περιστάσεως ſeptem quas Hermagoras μορία περιστάσεως vocat, Theodorus στοιχεῖα πράγματος id eſt, elementa: quod ex eorum coniunctione quæſtiones fiant, perinde atque ex coniunctione literarum nomina & verba fieri videmus. Sed ſiue στοιχεῖα ſiue μορία] rectius dicantur, nos omiſſa controuerſia nominis, quæ ſint ipſa dicamus. Sunt igitur hæc; quis, quid, quando, vbi, cur, quemadmodum, quibus adminiculis: quas Græci περιστάσεως ἀφορμὰς vocant. Horum autem omnium aut rationalis plurimorum congregatio conflat quæſtionem, aut legalis. Sed nimirum ſingulorum proprietas exprimenda eſt. Quis ſignificantiam habet perſonæ, quæ ſpectatur duobus modis, ex nomine & qualitate Ex nomine hoc modo: Quis? Camillus. C. Marius. L. Sylla Ex qualitate, quis? Diues, pauper, imperator. Eſt autem definita in nominibus, infinita in qualitatibus perſonarum perſpectio, quando in appellationem nihil præter nomen cadit, in qualitatem & fortuna & ætas & conditio & diſciplina, & cætera quæ ſunt infinita numero. Quid, ſignificantiam habet rei quæ facta ab aliquo vel dicta vel cogitata, fieri, dici, cogitari, futurum eſſe dictum cogitatū iri videatur, bona vel mala, honeſta vel inhoneſta, iuſta vel iniuſta, vtilis vel contra, neceſſaria vel parua, magna vel parum vſitata vel noua. Quando, temporis ſignificationem habet, velut interdiu an noctu, ſacro an irreligioſo die etiā ex accidentibus, quæ interdum dant tempori ſuam qualitatem: velut in belli an pacis tempore, in ſeditione an in cō cordia, in libertate an in dominatione, & ſi qua in eundem modum cadere poſſunt Vbi loci ſignificationem habet,

Quæ ſint circunſtantiæ controuerſiam facientes. cap. iiij.

veluti in ciuitate an extra, in ſa ro loco an in profano. in mari an in terra. Cur, ſignificat cauſam faciēdi vel dicendi vel cogitandi res (vt mea fert opinio) ad conſtituendam quæſtionem in primis neceſſaria. Quemadmodum, ſignificationem habet ex facti, vel quod fiat, futurúmve ſit demonſtratione, veluti clàm palàm, per vim, per dolum: & ſi qua ſunt ſimilia in eundē modum cadunt. ἀφορμαὶ quas nos adminicula dicimus. demonſtrationem habent earum rerum per quas factum eſſe aliquid dicatur, vt eſt laqueus, gladius, venenum, literæ, internuncius, mandata, ſeruus, conſcius, alias vicarius. Horum articulorum, vt ſupra dixi, aut omnium, aut plurimorum rationalis incurſus facient ciuilem quæſtionem. Rationales quęſtiones, quas Hermagoras λογικὰς vocat. Melius enim puto ſic eas cognominari quàm verbales. Quia λογικαὶ non ex verbi, ſed ex rationis ſignificatione appellatæ ſunt à technicis, cum alioquin λόγος interdum verbum ſignificet, interdum ratio legitur: Rationales ſiue λογικαὶ quæſtiones ſiunt modis quatuor. Hoc enim in illis quæritur, an ſit. quid ſit, quale ſit, an induci in iudicium debeat. Vbi quæritur an ſit, genus id quæſtionis Hermagoras στοχασμὸν vocat: nos coniecturam poſſumus dicere. Item Theodorus περὶ τῆς οὐσίας, id eſt, de ſubſtantia. Nihil enim factum videri poteſt, quod non habuerit ſubſtantiam, neq; futurum, quod non habiturum ſit ſubſtantiam. Quidam hoc genus quæſtionis ex eo quod per id quæritur, an ſit vocauerunt. Altera rationalis eſt quęſtio quam Hermagoras finem vocat: Theodorus περὶ τῆς ἰδιότητος, id eſt, de proprietate. Quidam quid ſit: nonnulli, de eodem & altero, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου. Tertiam rationalem quæſtionē vnó nomine omnes qualitatem vocant. De quarta magna contentio eſt, quam ſupra de inducendo iudicio diximus. Plerique enim negant eſſe eam, quando id agant ne res poſsit venire in quæſtionibus. Sed inter omnes Hermagoræ præcellit authoritas, qui & quæſtionem putat, & in primis neceſſariam, & agitari in foro multum, & adhibendam etiam in cæteris ſtatutis primo ſtatim congreſſu, ſi cauſæ conditio patiatur. Nihil enim ſtatuto tam intereſſe eorum quibus iudicium intenditur, quàm declinare iudicium. Porrò ipſam declinationem iudicij habere nōnullam iu-

Quæſtiones rationales ſunt quatuor modis.

Cap. v.

Ariſtoteles εἰ ἔστι.

Ariſtoteles τί ἐστι

dicij ſpeciem. Nam ſi ita res ageretur, vt quotiens nollet aliquis cauſam iudicij, eſſet hoc in ipſius poteſtate, nulla erat quæſtio. Nunc autem cum ſemper exiſtant qui impediant, ipſa illa contentio, qua alter in iudicium vocat, alter recuſat iudicium, facit quæſtionem: quod controuerſiæ genus Hermagoras ἀσύςατον appellat, noſtrorum pauci, reprehenſionem, pleriq; translationem vocauerunt, vtrique ſanè rationem ſecuti. Qui reprehenſionem dixerunt, eo ſcilicet quòd cum maxime inducatur in iudicium, cauſa reprehenditur & quaſi retrahitur: Qui translationẽ, quòd reus nõ omnino excludat actionem, ſed vel in præſentem conditionem actio excuſet, in aliud genus iudicij transferat vel habitum, iam futuram.

De quatuor quæſtionibus legalibus. Cap. vi.

Sunt item aliæ quæſtiones quatuor, quas inuentores νομικὰς, nos legales appellamus. νομικὰ ſunt ſcriptum & voluntas, quod illi ῥητὸν καὶ διάνοιαν appellant: ἀντινομία, quam nos contentionem legum contrariarum vocamus: ambiguitas, quam illi ἀμφιβολίαν: collectio, quam illi συλλογισμὸν vocant. Verum hæc paulopoſt diligentius tractabimus, ita vt ſignificantia cuiuſque euidentius exprimatur, & ſpecies generibus addatur. Interim mihi videtur eſſe dicendũ, quibus omnis quæſtio articulis, & qualibus nodis ſubinde aſtricta, ad perfectam ſpeciem ſui veniat.

Quibus quæſtio articulis naſcatur. Cap. vij.

Et eſt aliquod dictũ quod Græci φάσιν nominãt, id ſcinditur in duas partes: Et eſt eius alterum ἀπόφασις & alterum κατάφασις intentionẽ verbo factam poſſumus dicere, id eſt, verbum quo crimen intenditur: veluti, pulſaſti, prodidiſti, occidiſti. Quod autem illi ἀπόφασιν nos abnuentiam criminis eius, quod verbum accuſator intenderit: veluti, nõ pulſaui, nõ prodidi, non occidi. Et his duobus dicto & reſpõſo, vel intento & negato, media naſcitur quæſtio, hoc modo: Itẽtio eſt, occidiſti: negatio, non occidi quæſtio, an occiderit. Sed vt iam à coniecturali modo recedamus: Intentio eſt, iniuria occidiſti: negatio, non iniuria occidi: quæſtio, an iniuria occiderit. Vel in aliquo legali ſtatu Intentio eſt, non licebat tibi hoc facere per legem. Negatio eſt, licebat mihi facere per legem: Quæſtio eſt, licuerít ne hoc facere per legẽ? Hanc quidam vt nos vſq; adhuc diximus, quæſtionẽ vocauerunt, quidam ſtatum nominauerunt, ab eo videlicet quod in ea & exordium quæſtionis & ſumma conſiſteret. Primo enim quaſi

eminus,

eminus,cum hinc dicatur factū eſſe,inde non eſſe factum, nulla pugna eſt,ſed quaſi futuræ pugnæ meditatio.Deinde cum propius acceſſum eſt,& quaſi ad manus ventum,altercationi & contentioni mutuæ media quæſtio interuenit, ſit nec ne factum:in ea vterq; cōſiſtit,omiſſo quod ante dicebat. Vnde ei quæſtioni ſtatus nomē impoſitum eſt. Hoc idem Theodorus κεφάλαιον appellat translatione vſus,videlicet à principali parte corporis quod in hoc etiam complexu duorū,quæ vtrinq; dicta ſunt, quaſi caput quoddam totius controuerſiæ efficitur. Conſequens huic locus eſt, aut perinde,aut magis etiam neceſſarius, quo demonſtratur quid cauſa , quid continens , quid de quo contenditur. Cauſam Hermagoras αἴτιον συνέχον continens:de quo contenditur κρινόμενον. Eſt ergo cauſa quæ niſi præceſſerit, controuerſia fieri non poteſt. Quod dico tale eſt: Abdicatur à patre filius, controuerſia idcirco non eſt, quia nulla cur abdicaretur à patre cauſa præceſsit. Denique addamus cauſam, & ſtatim controuerſia effecta eſt. Iurauit ſe non ducturum vxorem,& abdicatur. Quod iurauit, αἴτιον factum eſt,id eſt, cauſa cur abdicationem mereretur. συνέχον vel continens eſt,quod ad refutandum αἴτιον, id eſt, ad refellendam cauſam videtur afferri:vt eſt in hac materia, Militem qui iurauerat ſe deſerturum, Imperator occidit, & reus fit cædis. Hic enim αἴτιον id eſt cauſa iudicij eſt, quod occidit: Neq; enim fieret reus niſi occidiſſet: συνέχον id eſt continens eſt id,propter quod occidiſſe dixit iuſiurādum ſcilicet militis, quod ſe deſerturum iurauerat. Hoc interdum συνέχον Hermagoras, id eſt, continens appellat ab eo quod omnis rei defenſio ab eo contineatur. interdum αἴτιον αἰτίου vocat,quaſi cauſam cauſæ. Nam quēadmodum reatus cauſa eſt quòd militem occidit,ita occidēdi cauſa quòd miles deſerturum ſe eſſe iurauit. Nunc quoniam ſcimus quid ſit cauſa,quid continens, videamus etiam quid ſit de quo contēditur,id eſt,quid ſit τὸ κρινόμενον. Eſt autem nihil aliud quàm exploratio continentis τοῦ συνέχοντος. Quod dico tale eſt. Etenim in eadē controuerſia perſeuerandum puto,quo ſint lucidiora quæ tradimus: αἴτιον eſt, quòd occidit militē imperator: συνέχον eſt,quo reus nititur,id eſt, ratio propter quā ſe occidiſſe dicit, eſt autem quod miles iurauit ſe deſerturū: κρινόμενον eſt examinatio huius ipſius

quod ad defenſionem reus attulit. In quo ita quæritur num alia cauſa imperatori fuerit, cur o ciderit militem, & hoc prætexitur, vt videatur non quia iurauerit occiſus, ſed quaqua vel ſimultatis vel inuidiæ cauſa. Poterit etiam hoc modo articulus iſte tractari. An etiam ſi iurauerit, parum tamen hæc iuſta cauſa fuerit cur debuerit occidi & tota perfectio totius συνέχοντος quod ad αἴτιον affertur κρινόμενον vocatur. Euenit tamen nonnunquã, vt in vna controuerſia nõ ſimul αἴτιον & σύνεχον & κρινόμενον, ſed ſæpius ipſa omnia per vices reuoluta tractentur. Vt in hac controuerſia, Reus eſt Vlyſſes lege reipublicæ quòd porcos occiderit. Hic enim αἴτιον eſt, quòd occiderit: σύνεχον quòd eos qui bona ſua depopulabantur, & pudiciciæ vxoris inſidiabantur occidit: κρινόμενον eſt, nunquid tamen etſi hæc res præceſſerit, alia tamen cauſa quàm prętexit, occiderit? Vel nunquid ne peſsime quidem de ſe meritos indẽnatos debuerit occidere? Deinde ad hoc κρινόμενον aliud σύνεχον affert Vlyſſes, quo dicat ſe iuſſu Mineruæ interemiſſe. Deinde hoc ipſum σύνεχον, fit κρινόμενον, quo quæritur vtrum nam propter iuſſum Mineruæ occiderit, & in tali Mineruæ quidem obtemperare debuerit: eſt αἴτιον proprius accuſatoris locus, σύνεχον defenſoris, κρινόμενον vtriuſque commune.

Modi controuerſiarum. Cap. viij. Subinde dicendum puto, queadmodum & quot modis controuerſia ἀσύστατος fiat. Tametſi ne dici quidem controuerſias oportet quę ſtatum nõ habent, ſed πλέγματα irrationabilia, id eſt, ἄλογα. Fiunt autem ἀσύστατα modis quatuor: Vnum, cũ aliquid deeſt ex cir. unſtantia. Quæ autem vis ſit circunſtantiæ & ſupra diximus, id eſt cũ quæſtionibus, aut cauſa, aut perſona, aut locus, aut aliquid eorum deeſt, quibus effici circunſtantiã diximus. Hoc autem genus aſyſtati in ſcholaſticam materiam nõ poteſt cadere, idcirco quia eſſe nõ poterit vllum thema deficiente circunſtantia. In veritate tamẽ nonnunquã euenit, vt aliquid horum deſit, & per imprudentiã actoris profligata cauſa veniatur ad iudicẽ. Alter eſt modus aſyſtati, quem κατ' ἰσότητα appellant. Nos tamen ſi nomen Latinũ dare nõ poſſumus, tamen vim intelligere debemus. Nam cum eadem vtrinq; dicuntur, & nulla re, ne parua quidem diſcernuntur, tamen huiuſmodi πλέγμα propter æqualitatem vtriuſq; partis ſtatum implicat. Vt vicini adoleſcentuli qui ſpecioſas

vxores

vxores habebant. noctu alter alterum obuium habuerunt, accuſant inuicem adulterij: Nam quicquid altera pars dixerit, hoc altera dicat neceſſe eſt. Veriſimile eſt te adulterium voluiſſe committere, quia adoleſcens es. Te quoque veriſimile eſt voluiſſe, quia adoleſcens es. Veriſimile eſt, quia ſpecioſam vxorem habeo. Te quoque veriſimile eſt, quia & ego ſpecioſam vxorem habeo. Facultatem tibi vicinitas præbuit: & tibi eadẽ vicinitas præbuit facultatem. Cur nocte in me? cur tu autem in me incidiſti? Nihil eſt quod diſtinguatur. & idcirco vter eorum ſiue accuſat alterum, ſe criminatur: ſiue ſe purgat, defendit eum quem criminari videtur. Tertium eſt aſyſtati genus, quod Græci κατὰ ἑτερομερίαν appellant, id eſt, ſecundum alterã partem, cum reo nulla defenſio eſt, & aut color in facto non inuenitur, aut parum probabilis color inuenitur. Vnde etiam Democrates præceptor meus ſolitus erat dicere, eas etiã controuerſias in quibus color diu quæritur, ſtatum nõ habere. Verum ille conſtãtius, nos ſi afferatur aliquid ad defenſionem, vel mediocriter probabile admittimus. Sed ſi euidenter confeſſa cauſa eſt, vt oportet ſecundũ heteromeriam explodemus. Nonnunquã incidunt quæſtiones, maxime in veritate, quæ ſummã accuſatori, nullã reo largiuntur facultatem: verum eas non controuerſias, ſed cõmunes locos dici dicimus. Quippe eſt in his nõ probatio criminis ſed vt in expreſſum atq; euidens facinus expreſsio. Quartus autẽ modus aſyſtati vel caliginoſiſsimus, adeo vt nonnunquam doctis etiã hominibus ſoleat obrepere. Habet enim nonnullã ſpeciem probabilis cõſiſtentiſq; materiæ. Ea eſt huiuſmodi in qua iudex ferendę ſentẽtiæ rationem explorare nõ poteſt. Hoc Græci ἄπορον vocant. Sed ſubiiciamus exẽplum, Petebat ab alio vſurã quaſi pecuniæ creditæ, Ille accepiſſe ſe pecuniam cõfitebatur, ſed depoſitam & idcirco velle ſe reſtituere ſortẽ ſine vſura. Pendente interea iudicio, lex de nouis tabulis lata eſt. Repetit ille quaſi depoſitã: ille retinet quaſi creditã. Non enim video quid ſit hic, quod in ſententia ferẽda iudex ſibi poſsit, cum petitor idẽ interdum crediditſſe, interdum depoſuiſſe ſe dicat, & ille alter interdum depoſitã accepiſſe, interdum creditam, & neuter ſua priore ſed vterq; alter alterius præterita ſententia vtatur. Pertinere etiam nonnihil ad rem videtur *De figuris*

controuer-ſiarum. Cap. ix. detur ſcire figuras controuerſiarum, quibus inuicem diffe rant, quo magis in euidenti ſit quemadmodum quæq; tractemus. Sunt igitur themata, id eſt, figuræ controuerſiarum quatuor: ἔνδοξον, quod nos opinionis bonæ ex vtroque bono poſſumus dicere, ἀμφίδοξον opinionis ex vtroq; bono ac malo confuſæ poſſumus dicere: παράδοξον, quod nos opinionis male poſſumus dicere. Tametſi quidam parum diligenter Græce loquentes, paradoxon pro his quæ ſunt bonæ opinionis, accipiunt. Vnde vulgo etiam Olympionicas, & cæteros victores ſacrorum certaminum, paradoxos vocant, magis conſuetudine quàm ratione ducti. Nam vt opinor παράδοξον eſt, quod eſt παρὰ τὴν δόξαν, id eſt, contra opinionem bonam. Denique licet alias vulgares ſignificationes probare malimus huius nominis, tamen hoc loco vt multa noua tam à technicis & mathematicis, quàm à Philoſophis cognominantur, accipere debemus non tam pro ſolito vſu conſuetudinis, quàm pro conditione præcepti. Quarta eſt facies controuerſiæ, quæ Græcè ἄδοξος dicitur, quam nos non vt vulgo malæ opinionis, ſed nullius opinionis euidenter propoſitis, id eſt, humilem & ſordidam. Sed hæc exemplis liquebunt. ἔνδοξος controuerſia huiuſmodi eſt, in qua tam perſona quàm res eſt honeſta, velut: Scipio victi pœnis petit in præmium vt ſpectet ludos laurea coronatus: Et perſona honeſta eſt Scipionis, & quod petitur non improbum. ἀμφίδοξος eſt, in qua vel honeſtatem perſonæ turpitudo rei maculat: velut ſi idem Scipio petat præmij nomine mortem Tyberij Aſelij. Nam petitoris perſona honeſta eſt, quod autem petitur inhoneſtum. Vel contra ſi abdicatus fortiter fecerit, & petat præmij nomine reditum in domum patris: perſona quæ petit inhoneſte abdicati, res quã petit honeſta vt in domum patris redeat. παράδοξον eſt cõtrouerſiæ genus, vt ſupra definiebam, in quo vtraque ſunt inhoneſta, tam res quàm perſona. Velut impudicitiæ reus fortiter fecit, petit præmij nomine accuſatoris ſui mortem. Nam & perſona petentis inhoneſta eſt, ſiquidem fuit reus impudicitiæ, tametſi aliquid turpitudini derogauerit quod fortiter fecit, & res quam petit, improba. ἄδοξον eſt controuerſiæ genus ſine opinione vtraque, humile & ſordidum. Pauper veſtimenta vendebat, extitit alius

pauper

pauper qui vendicaret ea, & furto ablata ſibi eſſe diceret. Ille venditor ait ſe ab adultero deprehenſo illa veſtimenta detraxiſſe: inuicem accuſant, ille adulterij, hic furti. Hic enim & perſonæ humiles pauperum, & res quæ videntur feciſſe quæſtionem abiectæ, veſtimentorum vendicatio & agnitio: & quanquam interuenerit crimen adulterij non adiectum, tamen quia plura ſunt ante περίςασιν humilia & ſordida, totius controuerſiæ ſpeciem ſibi vendicant. Dignoſcere autem has controuerſiarum figuras, cùm ad multa alia conuenit, tum vel in primis ad id vt modum præfandi, id eſt, principia edendi, congruentem qualitati materiam inuenire poſsimus: non enim eadem ſpecies debet eſſe principij in themate ἐνδόξῳ & ἀμφιδόξῳ & παραδόξῳ, ſed ſua cuique forma tribuenda. Iam primum in ἐνδόξῳ genere materiæ Hermagoras negat eſſe præfandum. Nam ſi beneuolentiæ, inquit, cōciliandæ gratia pręfari ſolemus in bonæ opinionis themate, quale illud eſt Scipionis, benigni ſunt hi, apud quos locuturi ſumus; nihil autem attinet parare quod paratum eſt. Sed mihi longe aliter videtur, & pace tanti viri dixerim. Neque enim eſt ſemper ſpectanda authoritas, vtique cùm ratione vincatur. Cenſeo igitur nihil prohibere in ἐνδόξῳ genere materiæ quo minus præfemur. Nihil enim opinor mali eſt, benignos iudices benigniores reddere præfando, & cùm offenſos aduerſariis videmus, offenſionem illam dicendo augere conamur. Denique aulœdos & citharœdos & cæteros huiuſmodi artifices, quanquam non polliceantur orationem, videmus tamen pręloqui ante actionem. Et omnino curta & ſine capite oratio eſt, quæ ſine principio ab ipſis rebus orditur. Vtemur etiam principiis in bonæ opinionis controuerſijs, ſed breuioribus & erectioribus paulo, & confidentibus & plenius dignitatibus, ſine iactantia duntaxat, ne res pariat inuidiam. Vt eſt illud apud M. Tullium contra concionem Metelli, in qua exultare videtur. Sic enim vt opinor inſequar fugientem, quoniam congredi non licet cum reſiſtente. Quod nunquam profecto tam magnifice dicere in exordio ſtatim orſus fuiſſet, niſi & ipſius actoris eſſet honeſta perſona, & res de qua locuturus erat non improba. Itémq; alio loco, cùm de coniuratorum animaduerſione loqueretur. Video P. C. in me

Quid vtilitatis pręſeferat figurarum eiuſmodi agnitio. cap. xi.

omnium veſtrum ora atque oculos eſſe conuerſos:& deinceps. Quæ omnia huiuſmodi ſunt, vt actor & ſplendori ſuo & rebus his de quibus locuturus eſt, quaſi honeſtiſsimis videatur merito confidere. Pleráque huiuſmodi exordia apud Q. Gracchum, quanto nobilioris fuit ſpiritus. quæ dicentem profecto Merucium, aut aliquem ex Canéſi caterua nemo ferret. In ἀμφιδόξῳ genere materiæ moderatione quadam vtendum erit cùm principiamus, vt & turpitudinē quę ſubeſt, * & dignitatem quæ eſt in re aut perſona vel illuſtrando augeamus, vel ita varie vtrūq; miſceamus, vt alterius partis turpitudinem alterius honeſtas tegat. Neque tamen cùm tanta iactatione, quanta in illo ſuperiori genere materiæ, ſed quaſi cùm quædam cōfidenti verecundia. Si in re turpido erit, quantum fieri poterit, auocabimus iudicem ad perſonæ dignitatem. Si in perſona, ad rei dignitatem, quaſi de periculoſo in tutiorem locum refugiemus, ſed ſummatim leuitérque cedentes, vt deſpicere potius ſuſpicionem metus quàm timere videamur. Laborabimus autem in eo vt confuſa vtraque dignitate rei & perſonæ, plus fiduciæ in honeſtate, quàm metus in turpitudine habere videamur. Sed vt limpidius hoc genus principiandi deprehēdatur, dabo exemplum quod habuit M. Tullius, cum pro M. Scauro loqueretur. Erat enim cō trouerſia ἀμφίδοξος: quippe qui niteretur dignitate perſonæ M. Scauri, premeretur turpitudine criminis de pecuniis repetundis. Vtrúnque in principio ſtatim ita confudit Orator, vt & turpitudinem criminis dignitate perſonæ contegeret, neque tamen largiter nimium neque exultanter, ſed ita vt expromat nonnullam etiam metus ſuſpicationem. Maxime fuit optandum M. Scauro iudices, vt nullo ſuſpecto cuiuſquam odio, ſine offenſione ac moleſtia, & cætera. In παραδόξῳ, id eſt, in malæ opinionis themate vbi & perſona & dignitas pariter laborauit, longioribus principiis vtendum erit. & purgandis ſuſpicionibus opera tribuenda, & demiſſe loquendum, ſequendum cum ſentētiis, tum verbis etiam propriis blanditiam ſitis, & querimonia quaſi falſi illati criminis, & falſæ infamiæ impoſitæ aduerſum nos per inuidiam, etiam ſubmiſsiore toto tempore conformato ad verecundiam, ſubmiſſo vultu, oculis terram intuentibus, neque illa acriter, ſed ſi poſ-

ſumus

Principiare.

**obtegēdo minimum*: tale quiddam videtur deeſſe.*

ſumus etiam timore ſimulato. In ἀδόξῳ, id eſt, in humili genere materiæ, proxima ſermoni debent eſſe principia. Neque ſententiis alte petitis, neque verbis vltra modum ornatis, neque ſtructura grauiore, ſed quaſi reſoluta & ſimplici. Vis autem omnium ſententiarum, quam his principiis adhibemus, ea eſſe debebit. vt rem à proprietate reuocet ad cōmunitatem, & dicat omnium intereſſe illam rem vindicari. Propterea, quòd quanto quæque minora ſunt, tanto crebrius & magis inter multos cadere poſsint. Nec tam oportere ſpectari magnitudinem rerum & perſonarum, quàm rationem æqui & iniqui, veri & falſi. Eandem enim eſſe horum in minimis vim quam in maximis. Talia principia ſunt pleraque apud Demoſthenem in iis libris qui inſcribuntur idiotici, & magis apud Lyſiam, & apud quoſdam ex noſtris veteribus. Certe M. Tul. cùm pro Archia diceret. non aliter exorſus eſt.

RVDIMENTORVM RHETORICES FINIS.

E 5 DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE MVSICA

Liber Primus.

Muſica quid doceat. ca. 1.

MODVS quis pes eſt? DI. Pyrrhichius. MA. Quot temporum eſt? DI. Duûm. MA. Bonus, qui pes eſt? DI. Idem qui & modus. MA. Hoc eſt ergo modus quod bonus? DI. Non. MA. Cur ergo, [non] idem? DI. Quia idẽ in ſono, in ſignificatione aliud. MA. Concedis ergo eundem ſonum eſſe cùm dicimus, modus & bonus. DI. Literarum ſono iſta video diſcrepare, cætera autem paria eſſe. MA. Quid cùm enunciamus, pone verbum & ponè aduerbium, præter id quod ſignificatio diuerſa eſt, nihil tibi videtur ſonus diſtare? DI. Diſtat omnino. MA. Vnde diſtant cum & eiſdem temporibus vtrunq;,& eiſdem literis cõſtet? DI. Eo diſtant quod in diuerſis locis habent acumen. MA. Cuius tandem artis eſt iſta dignoſcere? DI. A Grãmaticis hæc audire ſoleo, & ibi ea didici, ſed vtrum hoc eiuſdẽ artis ſit propriũ an aliunde vſurpatum neſcio. MA. Poſt iſta videbimus. Nũc illud quæro, vtrũ ſi tympanũ vel chordã bis percuteres tam raptim & velociter quam cum enunciamus, modus aut bonus, agnoſceres & ibi eadẽ tẽpora eſſe an nõ? DI. Agnoſcerem. MA. Vocares ergo pedem Pyrrhichium? DI. Vocarẽ. MA. Nomen huius pedis à quo niſi à Grãmatico didiciſti? DI. Fateor. MA. Ergo de omnibus huiuſmodi

iuſmodi ſonis Crãmaticus iudicabit, an per ſeipſum iſtos pulſus didiciſti, ſed nomẽ quod imponeres à Gãmatico audieras? D I. Ita eſt. M A. Et auſus es nomẽ quod te Grãmatica docuit trãsferre ad eã rem, quàm non pertinere ad Grãmaticam cõfiteris? D I. Video non ob aliud pedi nomen impoſitum, quàm propter tẽporum dimẽtionem, quam vbicunque cognouero, eò trãsferre illud vocabulum cur non audeo? Sed & ſi aliqua vocabula ſunt imponenda cum eiuſdẽ dimẽſionis ſoni ſint, ſed ad Grãmaticos tamen non pertinent, quid mihi eſt de nominibus laborare, cum res apperta ſit? M A. Nec ego id volo, ſed tamen cum videas innumirabilia genera ſonorum, in quibus certæ dimenſiones obſeruari poſſunt, quæ genera fatemur Grãmaticæ diſciplinæ non eſſe tribuenda, nónne cẽſes eſſe aliam aliquam diſciplinam, quæ quicquid in huiuſmodi ſit vocibus numeroſum artificioſúmq; cõtineat? D I. Probabile mihi vedetur. M A.

Quod nomẽ ei exiſtimas? Nam opinor nõ tibi nouum eſſe omnipotentiam quandã canendi Muſis ſolere concedi. D I. Hæc eſt niſi fallor illa quæ Muſica nominatur. M A. Et ego hanc eſſe exiſtimo. Sed iam placet nobis de nomine minime laborare. Modo inquiramus, ſi videtur quàm diligẽtiſsime poſſumus, omnẽ huius quæcunq; eſt diſciplinæ vim atq; rationẽ. D I. Inquiramus ſanè. Nam hoc totũ quicquid eſt, multũ noſſe deſydero.

Muſica quid ſit. cap. II.

M A. Defini ergo Muſicã. D I. Non audeo. M A. Poteſt ſaltẽ definitionẽ meã probare? D I. Experibor ſi dixeris. M A. Muſica eſt ſciẽtia bene modulandi. An tibi nõ videtur? D I. Videretur fortaſſe ſi mihi liqueſceret quid ſit ipſa modulatio. M A. Nunquid nã hoc verbũ quod modulari dicitur, aut vnquã audiſti, aut vſpiã niſi in eo quod ad cãtandum ſaltadúmq; pertineret? D I. Ita eſt quidẽ. Sed quia video modulari à modo eſſe dictũ, cum in omnibus penè factis modus ſeruãdus ſit & multa etiã in canẽdo ac ſaltãdo quãuis delectẽt, viliſsima ſint, volo peniſsime accipere quid prorſus ſit ipſa modulatio quo vno penè verbo tãtæ diſciplinæ definitio continetur. Non enim tale aliquid hic diſcendum eſt, quale quilibet cantores hiſtrioneſque nouerũt. M A. Illud ſuperius quod in omnibus etiã propter Muſica factis mo-

dus

dus ſeruandus eſt. & tamen in Muſica modulatio dicitur, non te mouet, niſi forte ignores dictionē Oratoris proprie nominari. D I. Non ignoro, ſed quorſum iſtuc? M A. Quia & puer tuus quālibet impolitiſsimus & ruſticiſsimus, cum vel vno verbo interroganti tibi reſpondet, fateris eū aliquid dicere? D I. Fateor. M A. Ergo & ille Orator eſt D I. Non. M A. Non igitur dictione vſus eſt, cum aliquid dixerit quamuis dictionē à dicendo dictam eſſe fateamur. D I. Concedo. Sed & hoc quò pertineat requiro. M A. Ad id ſcilicet vt intelligas modulationem poſſe ad ſolam Muſicam pertinere, quāuis modus vnde flexum verbū eſt, poſsit etiā in aliis rebus eſſe: quemadmodum dictio proprie tribuitur Oratoribus, quāuis dicat aliquid omnis qui loquitur, & à dicēdo dictio nominata ſit. D I. Iam intelligo. M A. Illud ergo quod abs te poſtea dictum eſt, multa eſſe in canendo & ſaltando vilia, in quibus ſi modulationis nomen accipimus, penè diuina iſta diſciplina vileſcit cautiſsime omnino abs te animaduerſum eſt Itaque diſcutiamus primum quid ſit modulari, deinde quid ſit bene modulari: non enim fruſtra eſt definicioni additum. Poſtremò etiā quod ibi ſciētia poſita eſt, nō eſt contēnendum: nā his tribus, niſi fallor definitio illa perfecta eſt. D I. Ita fiat. M A. Igitur quoniam fatemur modulationem à modo eſſe nominatum, nunquid nā tibi videtur metuendum, ne aut excedatur modus, aut nō impleatur niſi in rebus quæ motu aliquo fiunt? Aut ſi nihil moueatur, poſſumus formidare, ne præter modū aliquid fiat? D I. Nullo pacto. M A. Ergo modulatio non incongrue dicitur mouendi quædā peritia, vel certe quā fit vt bene aliquid moueatur. D I. Nō enim poſſumus dicere bene moueri aliquid ſi modum nō ſeruat M A. Non poſſumus quidem. Sed neceſſe erit rurſus iſtā modulationem in omnibns bene factis intelligere.
D I. Nihil quippe niſi bene mouendo, bene fieri video.
M A. Quid ſi forte iſta omnia per Muſicam fiant, quanuis modulationis nomen in eiuſmodi organis magis tritū ſit, nec immerito. Nā credo videri tibi aliud eſſe tornatum aliquid ligneū vel argēteum, vel cuiuſcunq; materię, aliud autē ipſe motus artificis cum ipſa tornantur. D I. Aſſentior multum differre. M A. Nunquid nā ergo ipſe motus
propter

propter ſe appetitur, & non propter id quod vult eſſe tornatum? DI Manifeſtum eſt. MA. Quid ſi membra nō ob aliud moueret, niſi vt pulche ac decore mouerentur, cū facere aliquid niſi ſaltare diceremus? DI. Ita videtur. MA. Quando ergo cenſes aliquem rem præſtare & quaſi dominari, cum propter ſeipſam, aut cum propter aliud appetitur? DI. Quis negat cū propter ſeipſam. MA. Repete nunc illud ſuperius quod de modulatione diximus. Nam cum ita eam poſuerimus, quaſi quandam mouendi eſſe peritiam, vide vtrum magis habere ſedem debeat hoc nomen in eo motu qui velut liber eſt id eſt, propter ſe ipſe appetitur, & propter ſe ipſe delectat, an in eo qui ſeruit quodāmodo? Nam quaſi ſeruiunt omnia quæ nō ſibi ſunt, ſed ad aliquid aliud referuntur. DI. In eo ſcilicet qui propter ſe appetitur. Ma. Ergo ſcientiam modulandi iā probabile eſt eſſe ſcientiam bene mouendi, ita vt motus per ſe ipſe appetatur, atq; ob hoc per ſe ipſe delectet. DI. Probabile ſanè. MA. Cur ergo additum eſt bene, cum iam ipſa modulatio niſi bene moueatur, eſſe non poſsit? DI. Neſcio, & quemadmodum mihi exemptum ſit ignoro. Nam hoc requirendum animo hæſerat. MA. Poterat omnino nulla de hoc verbo controuerſia fieri vt iā Muſicam, ſublato eo quod poſitum eſt, bene, tantum ſcientiam modulādi definiremus. DI. Quis enim ferat ſi enodare totum ita velis: Muſica eſt ſciētia bene mouendi? MA. Sed quia bene moueri iā dici poteſt quicquid numeroſitatis, quæ temporum atq; interuallorum dimenſionibus mouetur, iam enim delectat. Et ob hoc modulatio non incōgrue iā vocatur. Fieri autem poteſt, vt iſta numeroſitas atq; dimentio delectet, quando non opus eſt: vt ſi quis ſuauiſsime canens, & pulchre ſaltans, velit eo ipſo laſciuire cum res ſeueritatem deſyderat, nō bene vtiq; numeroſa modulatione vtitur id eſt, ea motione quæ iam bona, ex eo quia numeroſa eſt, dici poteſt male ille, id eſt, incongruenter vtitur. Vnde aliud eſt modulari, aliud bene modulari. Nam modulatio ad quemuis cantorem, tantum qui non erret in illis dimenſionibus vocum ac ſonorum. Bona vero modulatio ad hāc liberalem diſciplinam, id eſt, ad Muſicam pertinere arbitranda eſt. Quod ſi nec illa bona tibi motio videtur, ex eo quia inepta eſt, quemuis artificioſe numeroſam eſſe fatear,

Quid ſit bene modulari. Cap. iij.

teneamus

* al. noſtrũ vel notiſſimum. teneamus illud nouiſsimum, * quod vbique ſeruandum eſt, non certamen verbi, re ſatis elucente, nos torqueat, nihilque curemus vtrum Muſica modulandi, an bene modulandi ſcientia deſcribatur. DI. Amo quidẽ rixas verborum præterire atque contemnere, non tamen mihi diſplicet illa diſtinctio. MA. Reſtat vt quæramus cur ſit in definitione ſcientia. DI. Ita fiat. Nam hoc flagitare ordinem memini. MA. Reſponde igitur, vtrum tibi videatur bene modulari vocem luſciniа verna parte anni. Nam & numeroſus eſt & ſuauiſsimus ille cantus, & niſi fallor tempori congruit. DI. Videtur omnino. MA. Nunquid nam liberalis huius diſciplinæ perita eſt? DI. Non. MA. Vides igitur nomen ſcientiæ definitioni pernecesſarium. DI. Video prorſus. MA. Dic mihi ergo quæſo te, nónne tales tibi omnes videntur, qualis illa luſcinia eſt, qui ſenſu quodam ducti bene canũt hoc eſt, numeroſe id faciunt ac ſuauiter, quanuis interrogati de ipſis numeris, vel de interuallis acutarum grauiúmque vocum reſpondere non poſſunt? DI. Simillimos eos puto. MA. Quid ij, qui illos ſine iſta ſcientia libenter audiunt, cum videamus elephantos, vrſos aliáque nónnulla genera beſtiarum ad cantus moueri, auéſque ipſas delectari ſuis vocibus: non enim nullo extra poſito commodo tam impenſe id agerent ſine quadam libidine, nónne pecoribus comparandi ſunt? DI. Cenſeo, ſed penè in omne genus humanum tendit hæc contumelia. MA. Non eſt quod putas. Nam magni viri & ſi Muſicam neſciunt aut congruere plebi nolunt, quæ non multum à pecoribus diſtat, & cuius ingens eſt numerus, quod modeſtiſsimè ac prudentiſsimè faciunt. Sed de hoc nunc diſſerendi locus non eſt: aut propter magnas curas relaxandi ac reparandi animi gratia moderatiſsime ab iis aliquid voluptatis aſſumunt * † quam interdum ſic capere modeſtiſsimum eſt: ab ea vero capi vel interdum, turpe atq; indecorum eſt. Sed quid tibi videtur, vel qui tibiis canunt vel cithara, atque huiuſmodi inſtrumentis, nunquid nam poſſunt luſciniæ comparari. DI. Non. MA. Quid igitur diſtant? DI. Quod in iſtis artem quandam eſſe video, in illa vero ſolam naturam. MA. Veriſimile dicis, ſed ars tibi videtur dicenda, etiam ſi quadam

Scientia & ſcientiæ definitio. cap. iiij.

* † al. aſſumitur.

quadam imitatione id faciunt? D I. Cur nō? Nam video tantum valere in artibus imitationem, vt ea ſublata, omnes penè perimantur. Præbēt enim ſe magiſtri ad imitandū, & hoc ipſum eſt quod vocāt docere. M A. Videtur tibi ars ratio eſſe quædam, & ij qui arte vtuntur, ratione vti: an aliter putas? D I. Videtur. M A. Quiſquis igitur ratione vti non poteſt, arte nō videtur. D I. Et hoc concedo. M A. Censés ne muta animalia quæ etiam irrationalia dicuntur, vti poſſe ratione? D I. Nullo modo. M A. Aut igitur picas & pſitacos & coruos rationalia eſſe dicturus es animalia, aut imitationem nomine artis temere vocaſti. Videmus enim has aues & multa canere ac ſonare quodam humano vſu, & non niſi imitādo facere, niſi tu aliter credis. D I. Quo modo hoc confeceris, & quantum contra reſponſionem meam veleat nundum planè intelligo. M A. Quæſieram ex te, verum cithariſtas & tibicines & huiuſmodi aliud genus hominum, artem diceres habere etiam ſi id, quod in canendo faciunt, imitatione aſſecuti ſunt. Dixiſti eſſe artem, tantúmque id valere affirmaſti, vt omnes penè tibi artes periclitari viderentur imitatione ſublata. Ex quo iam colligi poteſt, omnem qui imittando aſſequitur aliquid arte vti, & ſi forte non omnis qui arte vtitur, imitando eam perceperit. Aut ſi omnis imitatio ars eſt, & ars omnis ratio, omnis imitatio ratio: ratione autem non vtitur irrationale animal, non igitur habet artem: habet autem imitationem: non eſt igitur ars imitatio. D I. Ego multa artes imitatione conſtare dixi, non ipſam imitationem artem vocaui. M A. Quæ igitur artes imitatione conſtant, non eas cenſes ratione conſtare? D I. Immo vtroque puto eas conſtare. M A. Nihil repugno, ſed ſcientiam in quo ponis, in ratione an imitatione? D I. Et hoc in vtroque. M A. Ergo ſcientiam illis auibus dabis, quibus imitationem non adimis. D I. Non dabo. Ita enim dixi in vtroque eſſe ſcientiam, vt in ſola imitatione eſſe non poſsit. M A. Quid, in ſola ratione videtur tibi eſſe poſſe? D I. Videtur. M A. Aliud igitur putas eſſe artē, aliud ſcientiam. Siquidem ſcientia & in ſola ratione eſſe poteſt, ars autem rationi iungit imitationem. D I. Non video eſſe conſequens

ſequens. Non enim omnes, ſed multas artes dixeram ſimul ratione atque imitatione conſtare. M A. Quid ſcientiam vocabis ne etiam illam quæ his duobus ſimul conſtat an ei ſolam partem rationis attribues: D I. Qnid enim me prohibet vocare ſcientiã, cum rationi adiungitur imitatio? M A. Quoniam nunc agimus de Citharista & Tibicine, id eſt, de Muſicis rebus, volo mihi dicas, vtrum corpori tribuendum ſit, id eſt, obtemperationi cuidam corporis, ſi quid iſti homines imitatione faciunt. D I. Ego iſtam & animo ſimul & corpori tribuendam puto, quanquam idipſum verbum ſatis improprie abs te poſitum eſt, quod obtemperationem corporis appellaſti. Nom enim obtemperare niſi animo poteſt. M A. Video te acutiſsime * † imitationem non ſoli corpori voluiſſe concedere. Sed nunquid ſcientiam negabis ad ſolum animum pertinere? D I. Quis hoc negauerit? M A. Nullo modo igitur ſcientiam in ſonis neruorum & tibiarum, ſimul & rationi & imitationi tribuere ſineris. Illa enim imitatio non eſt, vt confeſſus es, ſine corpore ſcientiam vero ſolius animi eſſe dixiſti. D I. Ex iis quidẽ quæ tibi conceſsi, fateor hoc eſſe cõfectum. Sed quid ad rem? Habebit enim & tibicem ſcientiam in animo. Neque enim cum ei accedit imitatio, quam ſine corpore dedi eſſe non poſſe. adimet illud quod animo amplectitur. M A. Non adimet quidem. Nec enim ego affirmo eos, á quibus organa iſta tractantur omnes carere ſcientia, ſed non habere omnes dico. Iſtam enim ad hoc voluimus quæſtionem, vt intelligamus ſi poſſumus quàm recte ſit ſcientia in illa definitione Muſicæ poſita, quam & tibicines & fidicines, & id genus alij quilibet habent. D I. Nihil iſta diſciplina puto eſſe vilius, nihil abiectius. M A. Sed attende quàm diligentiſsime, vt quod diu iam molimur appareat. Certe enim iam mihi dediſti in ſolo animo habitare ſcientiã. D I. Quid ni dederim? M A. Quid ſenſum auriũ animóne, an corpori, an vtrique concedis? D I. Vtrique. M A. Quid memoriam? D I. Animo puto eſſe tribuendã. Nom enim ſi per ſenſus percepimus aliquid, quod memoriæ commendamus, ideo in corpore memoria eſſe putanda eſt. M A. Magna fortaſſe iſta quæſtio eſt, neque huic

* † al. cautiſsime.

huic opportuna ſermoni. Sed quod propoſito ſat eſt, puto te negare non poſſe, beſtias habere memoriam. Nam & nidos poſt annum reuiſunt hirundines: & de capellis veriſsime dictum eſt, Atque ipſæ memores redeunt in tecta capellæ. Et canis dominum iam ſuis hominibus oblitum recognouiſſe prædicatur, & innumerabilia ſi velimus, animaduertere poſsimus, quibus id quod dico manifeſtum eſt. DI. Non ego iſtud nego, & quid te adiuuet, vehementer expecto. MA. Quid putas, niſi quod ſcientiam, qui ſoli animo tribuit, eámque omnibus irrationabilibus animantibus adimit, neque in ſenſu eam, neque in memoria, nam illud non eſt ſine corpore, & vtrunque etiam in beſtia eſt, ſed in ſolo intellectu collocauit. DI. Et hoc expecto quid te adiuuet. MA. Nihil aliud, niſi omnes qui ſenſum ſequuntur, & quod in eo delectat, memoriæ commendant, atque ſecundum id corpus mouentes, vim quandam imitationis adiungunt, non eos habere ſcientiam, quanuis perite ac docte multa facere videantur, ſi rem ipſam quam profitentur aut exhibent, intellectus puritate ac veritate non teneant. At ſi tales eſſe iſtos theatricos operarios ratio demonſtrauerit, nihil erit vt opinor, cur dubites eis negare ſcientiam, & ob hoc Muſicam, quæ ſcientia modulandi eſt, nequaquam concedere. DI. Explica hoc, videamus quale ſit. MA. Mobilitatem digitorum celeriorem vel pigriorem credo te non ſcientiæ, ſed vſui dare. DI. Cur ita credis? MA. Quia ſuperius ſoli animo ſcientiam tribuebas, hoc autem quanquam imperante animo tamen eſſe corporis vides. DI. Sed cum ſciens animus hoc imperat corpori, magis hoc ſcienti animo, quàm ſeruientibus membris tribuendum puto. MA. Nónne cenſes poſſe fieri vt vnus alium ſcientia præcedat, cum ille imperitior multo facilius & expeditius digitos moueat? DI. Cenſeo. MA. At ſi motus celer & expeditior digitorum ſcientiæ tribuendus eſſet, tanto in eo quiſque excelleret, quanto eſſet ſcientior. DI. Concedo. MA. Attende etiam iſtud. Nam opinor nonnunquam te animaduertiſſe fabros, vel huiuſmodi opifices, aſcia ſiue ſecuri eundem locum feriendo repetere, & non alio quàm eò quò intendit animus ictum perducere, quod nos tentantes cum aſſequi nequi

Geor. 3.

Argumin̄telligit canem Vlyſſis. Odyſſea.

nequimus, ab eis ſæpe irridemur. D I. Ita eſt vt dicis. M A. Ergo cum id nos facere non valeamus, nunquid ignoramus quid fieri debeat, vel quantum debeat imputari? D I. Sæpe ignoramus, ſæpe ſcimus. M A. Fac ergo aliqué noſſe omnia, quæ fabri facere debeant & perfecte noſſe, minus tamen valere in opere, ſed eiſdem ipſis qui facillime operantur, multa dictare ſolertius, quàm illi per ſe iudicare poſſent, an id vſu euenire negas? D I. Non nego. M A. Non igitur ſolum mouendi celeritas atque facilitas, ſed etiam motionis modus ipſe in membris, vſui potius quàm ſcientiæ tribuendus eſt. Nam ſi aliter eſſet, eo quiſque manibus melius vteretur, quo eſſet peritior: quod licet ad tibias citharáſve referamus, ne quod ibi digiti atque articuli faciunt, quia difficile nobis eſt, ſcientia potius quàm vſu & ſedula imitatione ac meditatione fieri putemus. D I. Non queo reſiſtere: nam & medicos audire ſoleo doctiſsimos viros, ſæpe in ſecandis, vel quoquo modo compriméndis membris in eo quod manu ac ferro fiat, ab imperitioribus antecedi, quod genus curandi chirurgiam nominant, quo vocabulo ſatis ſignificatur operaria quædam in manibus medendi conſuetudo. Perge itaq; ad cætera, & iam iſtam confice quæſtionem. M A. Illud reſtat, vt opinor, vt inueniamus ſi poſſumus, has ipſas artes quæ nobis per manus placent, vt illius vſus potentes eſſent, non continuo ſcientiam, ſed ſenſum ac memoriã ſecutas, Ne forte mihi dicas fieri quidem poſſe, vt ſcientia ſine vſu ſit, & maior plerunq; quàm eſt in eis, qui vſu excellunt, ſed tamen etiam illos ad vſum tantum, non potuiſſe ſine vlla ſcientia peruenire. DI, Aggredere, nam ita deberi manifeſtum eſt. M A. Nunquám ne huiuſmodi hiſtriones audiſti ſtudioſius? & plus fortaſſe quàm vellẽ? Vnde fieri putas, vt imperita multitudo explodat ſæpe tibicinem nugatorios ſonos afferentem, rurſúmque plaudat bene canenti, & prorſus quanto ſuauius canitur, tanto amplius & ſtudioſius moueatur? Nunquid nam id à vulgo per artem muſicam fieri credendum eſt? D I. Non. M A. Quid igitur? D I. Natura id fieri puto, quæ omnibus dedit ſenſum audiendi quo iſta iudicantur. M A. Recte putas. Sed iam etiam illud vide, vtrum & tibicen ipſe hoc ſenſu præditus ſit. Quod ſi ita eſt, po-

χειρουργία.

Sẽſus Muſices ineſt natur.

Cap. v.

Vide num ſit legẽdũ, ſtudioſius fortaſſe quã bene.

teſt

teſt eius ſequens iudicium mouere digitos cum tibias inflauerit,& quod ſatis cōmode pro arbitrio ſonuerit,id notare ac mandare memoriæ atq; id repetendo conſueſacere digitos eò ferri ſine vlla trepidatione & errore:ſiue ab alio accipiat id quod cātet,ſiue ipſe inueniat,illa de qua dictum eſt ducente atq; approbante natura. Itaq; cum ſenſum memoria, & articuli memoriam ſequuntur, vſu iam edomiti atq; præparati,canit cum vult tanto melius atq; iucundius quanto illis omnibus præſtat, quæ ſuperius ratio docuit cum beſtiis nos habere communia,appetitum ſcilicet imitandi ſenſum,atq; memoriam. Nunquid habes aduerſum iſta quod dicas? D I. Ego vero nil habeo. Iam audire cupio cuiuſmodi ſit illa diſciplina, quā profectò à cognitione vliſsimorum animorum *video ſubtiliſsime vendicatam. M A. Nondum eſt ſatis quod factum eſt, nec ad eius explicationem tranſire nos ſinam, niſi quemadmodum conſtitit inter nos poſſe hiſtriones ſine iſta ſcientia ſatisfacere voluptati aurium popularium, ita etiam nullo modo eſſe poſſe hiſtriones Muſicæ ſtudioſos peritóſque conſtiterit. D I. Mirum ſi hoc effeceris. M A. Facile id quidem eſt ſed attentiore te mihi opus eſt. D I. Nunquam equidem quod ſciam remiſsior in audiendo fui, ab vſque ſermo iſte ſumpſit exordium. Sed nunc me fateor multo erectiorem reddidiſti. M A. Gratum habeo,tibi te commodes magis. Itaque reſponde ſi placet,vtrum tibi videatur ſcire quid ſit aureus ſolidus,qui eum æquo precio vendere cupiens, decem nummos eum valere putauerit? D I. Cui hoc videatur? M A. Nunc age dic mihi, quid charius habendum ſit, quod noſtra intelligentia continetur, an quod nobis fortuito imperitorum iudicio tribuitur? D I. Nulli dubium eſt, longe illud primum præſtare cæteris omnibus, quæ ne noſtra quidem putanda ſunt. M A. Num ergo negas omnem ſcientiam intelligentia contineri? D I. Quis negat? M A. Et Muſica igitur ibi eſt. D I. Video ex eius definitione id eſſe conſequens. M A. Quid plauſus populi,& omnia illa theatrica præmia, nónne tibi ex eo genere videntur, quod in poteſtate fortunæ & imperitorum iudicio poſitum eſt? D I. Nihil magis arbitror eſſe fortuitum obnóxiúmque caſibus & plebeiæ dominationi nutibúſq; ſubiectum,

*al. mimorum.

Cantores Theatricos neſcire artem.

C.p. vj.

quàm illa ſint omnia. M A. Hóccine igitur precio cantus ſuos venderent hiſtriones, ſi Muſicam ſcirent? D I. Non parum quidem hac concluſione cõmoueor, ſed non nihil habeo quod contradicam. Nam ille venditor ſolidi cum iſto comparandus non videtur. Non enim accepto plauſu aut qualibet ſibi largita pecunia, ſcientiam ſi quam forte habeat qua populum delectauit amittit: ſed onuſtior nummo, & laude hominum lætior, cum eadem diſciplina incolumi atque integra domum diſcedit: ſtultus autem eſſet, ſi commoda illa contemneret, quæ non adeptus multo eſſet ignobilior atque pauperior, adeptus autem nihilo eſſet indoctor. M A. Vide ergo vtrũ vel iſto conficiamus quod volumus. Nam credo videri tibi multo eſſe præſtantius id, propter quod aliquid facimus, quàm idipſum quod facimus. D I. Manifeſtum eſt. M A. Qui ergo cantat vel cantare diſcit, non ob aliud, niſi vt laudetur à populo, vel omnino abs quouis homine, nónne iudicat meliorem laudem illam eſſe quàm cantum? D I. Negare non poſſum. M A. Quid ille qui male de aliqua re iudicat, videtur tibi eam ſcire? D I. Nullo modo, niſi forte quoquo modo corruptus. M A. Ergo qui vere putat melius eſſe aliquid quod deterius eſt, nullo dubitante ſcientia eius caret. D I. Ita eſt. M A. Quando igitur mihi vel perſuaſeris vel oſtenderis quẽlibet hiſtrionum non ideo illam ſi quam habeat facultatem, vel aſſecutum eſſe vel exhibere, vt populo placeat propter quæſtum aut famam, concedã poſſe quenquam & Muſicæ habere ſcientiam, & eſſe hiſtrionem. Si autem probabile eſt, neminem eſſe hiſtrionum qui non ſibi profeſsionis finem in pecunia ſeu gloria conſtituat ac proponat, fateri neceſſe eſt aut Muſicam neſcire hiſtriones, aut magis expetendam eſſe ab aliis laudem, vel quæque alia fortuita commoda, quàm à nobiſmetipſis intelligẽtiam. D I. Video me qui ſuperiora cõceſſerim etiam iſtis cedere debere. Non enim mihi vllo modo videri poteſt de ſcena inueniri poſſe talem virum, qui artem ſuam propter ſeipſam, non propter extra poſita commoda diligat, cum de gymnaſio vix talis inueniatur: quanquam ſi quis exiſtit vel extiterit, non ab eo contemnendi Muſici, ſed honorandi aliquando hiſtriones poſsint videri. Quamobrem explica iam ſi placet tantam

tam

tam iſtam; quæ iam vilis mihi videri non poteſt, diſciplinam. M A. Faciam, immo tu facies. Nam ego nihil quàm rogabo te ac percontabor. Tu vero totũ hoc quicquid eſt, & quod nunc neſciens quærere videris, reſpondendo explicabis. Itaq; iam ex te quæro, vtrum quiſquam poſsit, & diu & velociter currere? D I. Poteſt. M A. Quid tarde & velociter? D I. Nullo modo. M A. Aliud ergo eſt diu, aliud tarde. D I. Aliud omnino. M A. Item quæro, quid putes diuturnitati eſſe contrarium, ſicuti eſt tarditati velocitas. D I. Non mihi occurrit vſitatum nomen. Itaq; diuturno nihil video quod opponam, niſi non diuturnum, vt ei quod dicitur, diu, cõtrarium ſit, non diu, quia & velociter ſi nolim dicere, & pro eo nõ tarde dicerẽ, nihil aliud ſignificaretur. M A. Verũ dicis. Nihil enim deperit cum ita loquimur veritati. Nam & mihi ſi eſt hoc nomen, quod tibi non occurriſſe dicis, aut ignoratur à me, aut in præſentia non venit in mentem. Quamobrem ſic agamus vt hæc bina contraria appellemus hoc modo, diu & non diu, tarde & velociter. Ac primũ de diuturno & non diuturno diſſeramus ſi placet. D I. Ita fiat. M A. Manifeſtúm ne tibi eſt, id dici diu fieri, quod per longum: id autem nõ diu, quod per breue tẽpus fit? D I. Manifeſtum. M A. Motus igitur qui fit, verbi gratia in duabus horis, nónne ad eum qui per horam fit, duplum habet tempus? D I. Quis hinc dubitauerit? M A. Recipit ergo id quod diu vel nõ diu dicimus dimẽſiones huiuſmodi & numeros, vt alius motus ad alium tãquam duo ad vnum ſit, id eſt, vt bis tantum habeat: alius item ad alium tanquã tria ad duo, id eſt, vt tantas tres partes temporis habeat, quantas alius duas: atque ita per cæteros numeros licet currere, vt non ſint ſpacia infinita & interminata, ſed habeant ad ſe duo motus aliquem numerum: aut eundem, vt quantum temporis vnus, tantum teneat alter: aut non eundem, vt vnum ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor, aut vnum ad tria, duo ad ſex, & quicquid poteſt aliquid ad ſeſe dimenſionis obtinere. D I. Planius iſta quæro. M A. Reuertere ergo ad illas horas, & quod ſatis putabam dictum, cum de vna hora & de duabus dixiſſem per omnia conſydera. Certe enim non negas poſſe fieri aliquem motum tempore vnius horæ, & alium duarum. D I. Verum eſt.

Diu & nõ diu. cap. vi.

Propo tio in motu, vt in modis. cap. viij.

M A. Quid alium duarum, alium trium non fateris? D I. Fateor. M A. Et alium tribus horis rfiei, alium quatuor, rurſus alium vna, alium tribus, aut alium duabus alium ſex, nónne manifeſtum eſt? D I. Manifeſtum eſt. M A. Cur ergo & illud nõ manifeſtum ſit? Nam hoc dicebam, cùm duos motus habere ad ſe poſſe aliquem numerum dicerem, velut vnum ad duo, duo ad tria tria ad quatuor, vnum ad tria, duo ad ſex, & ſi quos alios recenſere volueris. His enim cognitis, eſt & poteſtatis perſequi cætera, ſiue ſeptem ad decem ſiue quinque ad octo, & quicquid omnino eſt in duobus motibus ita partes dimẽſas habentibus ad inuicem, vt poſsint dici tot ad tot, ſiue æquales numeri ſint, ſiue alius maior, alius minor. D I. Iã intelligo & fieri poſſe cõcedo. M A. Illud etiã vt opinor intelligis, omnẽ menſurã & modum immoderationi & infinitati recte anteponi. D I. Manifeſtiſſimum eſt. M A. Duo igitur motus qui ad ſeſe, vt dictum eſt, habent aliquam numeroſam dimenſionem, iis qui eam non habent anteponendi ſunt. D I. Et hoc manifeſtum eſt atque conſequens. Illos enim certus quidam motus atque menſura quæ in numeris eſt, ſibimet copulat, qua qui carent, non vtique ſibi aliqua ratione iunguntur. M. Appellemus ergo ſi placet illos qui inter ſe dimenſi ſunt rationabiles, illos autem qui ea dimenſione carent, irrationabiles. D I. Placet verò. M A. Iam illud attende, vtrum tibi videatur maior concordia in motibus rationabilibus eorũ, qui æquales ſunt inter ſe, quam eorum qui ſunt inæquales? D I. Cui hoc non videatur? M A. Porrò inæqualium, nónne alij ſunt in quibus poſſumus dicere, quota parte ſua maior aut coæquetur minori, aut eũ excedat? Alij aũt in quibus nõ idem dici poteſt, ſicut in his numeris, duo & quatuor, vel ſex & octo? Cernis profecto in illis duobus [numeris] ſuperioribus dimidia parte maiorẽ minori, coæquari in iis rurſum quos poſterius dixi, minorẽ à maiore quarta parte maioris excedi. In iis autẽ aliis, quales ſunt tria & decem, vel quatuor & vndecim, videmus quidẽ nõnullam conueniẽtiam, quia partes ad ſe habent, de quibus dici poſsit, tot ad tot. Sed nunquid talem, qualis eſt in ſuperioribus? Nam neq; quota parte minori maior æquetur, neq; quota parte minorem maior

Motus rationales et irrationales. ca. ix.

Euclidis lib. 5.

maior excedat, dici vllo modo poteſt. Nam neq; tria quota pars ſit denarij numeri, neq; quatuor quota pars ſit vndenarij, dixerit quiſpiam. Cum autē dico, vt conſyderes quota ſit pars liquidā dico & ſine vllo additamento, ſicuti eſt dimidia, tertia, quarta, quinta, ſexta, & deinceps, non vt trientis & ſemiunciæ, & hoc genus præciſionum aliquid addatur. DI. Iam intelligo. MA. Ergo ex his inæqualibus motibus rationabilibus, quoniam duo genera, ſubiectis etiam numerorum exemplis propoſui, quos quibus anteponendos arbitraris? Illós ne in quibus illa quota pars dici poteſt, an in quibus non poteſt? DI. Illos mihi ratio videtur anteponendos iubere in quibus poteſt dici vt demonſtratum eſt, quota parte ſui maior, aut coæquetur minori, aut eum excedat, iis in quibus idem nō euenit. MA. Recte. Sed vís ne etiam his nomina imponamus, vt cùm eos deinceps commemorare neceſſe fuerit, expeditius loquamur? DI. Volo ſanè. MA. Appellemus ergo iſtos quos præponimus cōnumeratos, illos autem quibus hos præponimus dinumeratos: propterea quia iſti ſuperiores non ſolū ſinguli numerantur, ſed etiā ea parte qua maior minori æquatur vel eū excedit, ſe metiuntur & numerant †. Illi autem poſteriores ſingillatim tantūmodo ad ſe numerantur: ea verò parte qua vel æquatur minori maior vel excedit, non ſe metiuntur & numerant †. Non enim poteſt in eis dici, aut quoties habeat minorē maior, aut illud quo excedit maior minorē, quoties habeat & maior & minor. DI. Accipio & iſta vocabula, & quantū valeo faciā vt meminerim. MA. Age nūc videamus cōnumeratorū quę poſsit eſſe partitio. Nāq; arbitror eſſe perſpicuū. Vnū enim genus eſt connumeratorū, in quo minor numerus metitur maiorem, id eſt, aliquoties eū habet maior, ſicut numeros duo & quatuor eſſe diximus. Videmus enim duo à quatuor bis haberi, quę ter haberētur ſi non quatuor, ſed ſex & duo poneremus, quater autē ſi octo, quinquies autem ſi decē. Aliud genus eſt, in quo ea pars qua excedit maior minorē, ambos metitur, id eſt aliquoties habēt eā, & maior & minor, quod in illis numeris iam perſpeximus, ſex & octo. Nam pars illa qua exceditur minor, duo ſunt, quos vides eſſe in octonario numero quater, in ſenario ter: quare hos quoque motus de quibus

Connumeratio in numeris vt commenſuratio in magnitudinibus.

†† illi ſe ſt ... et tingū tur & connumerantur.

Motus cōplicati & ſeſquati. Cap. x.

quibus agitur, & numeros per quos illuſtratur quod in motibus diſcere volumus, notemus atque ſignemus vocabulis. Nam eorum diſtinctio iam dudum niſi fallor apparet. Quocirca ſi tibi iam videtur, illi vbi multiplicato minore fit maior, vocentur, complicati; Illi autem ſeſquati vetere iam nomine. Nam ſeſque appellantur vbi duo numeri ad ſe ea ratione affecti ſunt, vt tot partes habeat ad minorem maior, quota parte ſui eum præcedit. Nã ſi eſt tria ad duo, tertia parte ſui præcedit maior minorem: ſi quatuor ad tria, quarta: ſi quinque ad quatuor, quinta, atque ita deinceps. Eadem ratio eſt, & in ſex ad quatuor, octo ad ſex, decem ad octo, & inde licet hanc rationem in conſequẽtibus, & in maioribus numeris animaduertere atque explorare. Nominis autem huius originem non facile dixerim, niſi fortè ſeſque quaſi ſe abſque dictum, id eſt, abſque ſe, quaſi quinq; ad quatuor abſq; ſe quinta parte ſui maior, hoc eſt, quod minor. Quibus de rebus quæro quid tibi videatur.

Numeri ſeſquati qui, & vnde appellentur.

D I. Mihi vero & illa ratio dimenſionum atque numerorum videtur veriſsima, & vocabula quæ abs te impoſita ſunt, cõgrua mihi videntur cõmemorandis eis rebus, quas intelleximus, & huius origo nominis quam nunc explicaſti, non eſt abſurda, etiam ſi forte nõ ea ſit quam ſecutus eſt, qui hoc nomen inſtituit. M A. Probo & accipio ſententiam tuã, ſed vidéſne omnes iſtos rationabiles motus, id eſt, qui ad ſeſe habent aliquam numerorum dimenſionem in infinitum poſſe per numeros pergere, niſi rurſus eos certa ratio coërcuerit, & ad quendam modum formámq; reuocauerit. Nam vt primo de ipſis æqualibus dicam, vnum ad vnum, duo ad duo, tria ad tria, quatuor ad quatuor, ac deinceps ſi perſequar quis finis erit cum ipſius numeri finis nullus ſit? Namq; iſta vis numero ineſt, vt omnis dictus finitus ſit, nõ dictus autem infinitus. Et quod æqualibus euenit, hoc etiam inæqualibus euenire potes animaduertere, ſiue multiplicatis † *, ſiue ſeſquatis, ſiue cõnumeratis ſiue dinumeratis. Si enim vnum ad duo conſtituas, & in ea multiplicatione permanere velis, dicendo vnũ ad tria, vnũ ad quatuor, vnũ ad quinq;, [& deinceps,] nõ erit finis, ſiue ſola dupla, vt vnum ad duo, duo ad quatuor, quatuor ad octo, octo ad ſedecim, & deinde, hic quoq; nullus eſt finis: ita & tripla ſola & quadrupla ſola, & quicquid

Motus & numerus infinitus. Cap. xj.

*† *al. complicatis.*

quid horum tentare volueris, in infinitum progrediuntur. Ita etiam ſeſquati. Nam duo ad tria, tria ad quatuor, quatuor ad quinque cum dicimus, vides nihil prohibere cætera proſequi, nullo reſiſtente fine: ſiue iſto modo velis in eodem genere perſeuerans, vt duo ad tria, quatuor ad ſex, ſex ad nouem, octo ad duodecim, decem ad quindecim, & deinceps, ſiue in hoc genere, ſiue in cæteris, nullus finis occurrit. Quid opus eſt de dinumeratis iam dicere, cum ex iis quæ iam dicta ſunt quiuis intelligere poſsit, in iis quoque gradatim ſurgentibus nullum eſſe finem? An tibi non videtur? D I. Quid hoc vero verius dici poteſt? Sed iã illam rationem, quæ iſtam infinitatem reuocat ad certum modum, formámque præſcribit quam excedere nõ oporteat, auidiſsime cognoſcere expecto. M A. Hanc quoque vt alia temetipſum noſſe cognoſces, cum me interrogante vera reſponderis. Nam primo abs te quæro, quoniã de numeroſis motibus agimus, vtrum ipſos debeamus conſulere numeros, aut quas in eis leges certas fixáſque monſtrauerimus, eas in illis motibus animaduertendas obſeruandáſq; iudicemus. D I. Placet vero: non enim quicquam ordinatius fieri poſſe arbitror. M A. Ergo ab ipſo ſi videtur principio numerorum capiamus huius conſyderationis exordium, & videamus quantum pro viribus mentis noſtræ talia valeamus intueri, quæ nam ſit ratio, vt quamuis per infinitum, vt dictum eſt, numerus progrediatur, articulos quoſdam homines in numerando fecerint, à quibus ad vnum rurſus redeant, quod eſt principium numerorum. In numerando enim progredimur [ab vno vſque] ad decem, atque inde ad vnum reuertimur. At ſi denariam complicationem perſequi velis, vt hoc modo progrediaris, decem, viginti, triginta, quadraginta, vſque ad centum eſt progreſsio, ſi centenarium, centum, ducenta, trecenta, quadringenta, in mille eſt articulus à quo redeatur. Quid iam eſt opus vltra quærere? Vides certe, quos articulos dicam, quorum prima regula denario numero præſcribitur. Nam vt decem decies habẽt vnum, ita centum, decies habent decem, & mille, decies habent centum, & ita deinceps quouſque libitum eſt progrediuntur in huiuſcemodi, quaſi articulus quod in denario numero præfinitum eſt. An aliquid horum non intelligis?

ligis? D I. Manifeſtiſsima omnia ſunt & veriſsima. M A. Hoc ergo quantum poſſumus diligenter perſcrutemur, quæ nam ſit ratio, vt ab vno vſque ad decem ſit progreſſus, & inde rurſus ad vnum reditus fiat. Vnde abs te quæro, vtrum quod vocamus principium, poſsit omnino eſſe, niſi alicuius rei principium. D I. Nullo modo poteſt. M A. Item quod dicimus finem, poteſtne niſi alicuius rei finis eſſe? D I. Etiam id non poteſt. M A. Quid à principio ad finem, vnum putas peruenire poſſe niſi per aliquod medium? D I. Non puto. M A. Ergo vt totum aliquid ſit, principio, & medio, & fine conſtat. D I. Ita videtur. M A. Dic itaq; nunc, principium, medium, & finis, quo numero tibi contineri videantur. D I. Arbitror ternarium numerum te velle vt reſpondeã. Tria enim quædã ſunt de quibus quęris. M A. Recte arbitraris. Quare in ternario numero quandam eſſe perfectioné vides, quia totus eſt, habet enim principiũ, medium & finẽ. D I. Video planè. M A. Quid illud? Nónne ab ineunte pueritia dicimus, omnẽ numerum aut parem eſſe, aut imparem? D I. Verum dicis. M A. Recordare & dic mihi, quem ſoleamus dicere parem eſſe, aut imparem? D I. An ille qui poteſt in duas partes æquales diuidi, par; qui autem non poteſt, impar vocatur? M A. Rem tenes. Cùm igitur ternarius primus ſit, & totus impar, principio enim & medio & fine conſtat, vt dictum eſt, nónne oportet etiam parem eſſe totum atque perfectum, vt in eo & principium medium finíſque inueniatur? D I. Oportet ſanè. M A. At iſte quiſquis eſt, non poteſt habere indiuiduum medium ſicut impar. Si enim haberet, non poſſet in duas æquales partes diuidi, quod eſſe proprium paris numeri diximus. Indiuiduum autem medium eſt vnum, diuiduum duo. Medium autẽ eſt in numeris, à quo ambo latera ſibimet ſunt æqualia. An aliquid obſcure dictum eſt, minúſque aſſequeris. D I. Imò mihi hæc manifeſta ſunt. Et dum quæro totum numerum parem, quaternarius primus occurrit. Nam in duobus quo modo poſſunt tria illa inueniri, per quæ totus eſt numerus, id eſt, principium, medium & finis? M A. Idipſum omnino abs te reſponſum eſt, quod volebam, & ipſa ratio cogit fateri. Repete itaque ab ipſo vno

De concordia numerorũ iuxta Pythagoricos, ca. xij.

Numeri paris & imparis deſcriptis.

Medium in numeris quid.

vno tractationem atque conſydera, videbis profecto ideo vnum non habere medium & finem, quia tantum principium eſt, vel ideo eſſe principium, quia medio & fine caret. DI. Manifeſtum eſt. MA Quid ergo dicemus de duobus? Non poſſumus in eis intelligere principium & medium & finem, cum medium eſſe non poſsit, niſi vbi finis, aut principium & finem, cum ad finem per medium non queat perueniri? DI. Vrget ratio confiteri. Et quid de hoc numero reſpondeam prorſus incertus ſum. MA. Vide ne iſte quoque numerus poſsit principium eſſe numerorum. Nam ſi medio caret & fine, quod vt dixiſti cogit ratio confiteri, quid reſtat, niſi vt ſit hoc quoque principium? An dubitas duo principia conſtituere? DI. Vehementer dubito. MA. Bene faceres ſi ex aduerſo ſibi conſtituerentur duo principia. Nunc autem hoc alterum principium de illo principio eſt, vt illud à nullo ſit, hoc vero ab illo: vnum enim & vnum duo ſunt, & principia iſta ſunt ambo: vt omnes numeri quidem ab vno ſint, ſed quia per complicationem atque adiunctionem quadam fiunt, origo autem complicationis & adiunctionis duali numero recte tribuitur, fit vt illud ſit primum principium à quo numeri omnes, hoc autem alterum per quod numeri omnes eſſe inueniantur. Niſi quid habes aduerſum iſta quod diſſeras. DI. Ego vero nihil, & ſine admiratione iſta non cogito, quamuis & interrogatus abs te ipſe reſpondeam. MA. Subtilius iſta quæruntur, atq; abſtruſius in ea diſciplina, quæ eſt de numeris. Hic autem nos ad inſtitutum opus, quanto citius poſſumus redeamus. Quocirca quæro, vni duo iuncta, quid faciunt? DI. Tria. MA. Ergo hæc duo principia numerorum ſibimet copulata, totum numerum faciunt atq; perfectum. DI. Ita eſt. MA. Quid numerando, poſt vnum & duo quem numerum ponimus? DI. Eadem tria. MA. Idem igitur numerus, qui fit ex vno & duobus, poſt vtrumque in ordine collocatur, ita vt nullus alius interponi queat. DI. Ita video. MA. Atque & illud videas oportet, in nullis reliquis numeris id poſſe contingere, vt cum duos, quoſlibet ſibimet in numerandi ordine copulatos notaueris, conſequatur eos ille qui ex ambobus conficitur nullo interpoſito. DI. Id quoque

In duobus nō eſſe principium & finem.

aco

video. Nam duo & tria qui ſibi numeri copulati ſunt, in ſumma quinq; faciunt: non autem quinq; continuatim ſequuntur, ſed quatuor. Rurſus tria & quatuor ſeptem faciunt, inter quatuor autem ac ſeptem quinq; atq; ſex ordinati ſunt, & quanto progredi voluero, tanto plures interponuntur. M A. Magna ergo hæc concordia eſt in prioribus tribus numeris: vnum enim & duo & tria dicimus, quibus nihil interponi poteſt. Vnum autẽ & duo ipſa ſunt tria. D I. Magna prorſus. M A. Quid illud? Nullá ne conſyderatione dignum putas, quod iſta concordia quanto eſt arctior atq; conſtrictior, tanto magis in vnitatem quadam tendit, & vnum quiddam de pluribus efficit.

D I. Immo maxima: & neſcio quo modo & miror, & amo iſtam quam commendas vnitatem. M A. Multum probo, ſed certe quælibet numerorum † * copulatio atque connexio, tunc maxime vnum quiddam efficit, cum & media extremis, & mediis extrema conſentiunt. D I. Ita certe oportet. M A. Attende igitur, vt hoc iſta connexione videamus. Nam cum vnum, duo, tria, dicimus, nónne quantum vnum à duobus, tantum duo à tribus ſuperantur? DI. Veriſsimum eſt. M A. Dic iam nunc mihi, in iſta collatione quoties vnum nominauerim? DI. Semel. M A. Tria quoties? D I. Semel. M A. Quid duo? D I. Bis. M A. Semel ergo & bis & ſemel quoties fit in ſumma? D I. Quater. MA. Recte igitur iſtos tres quaternarius numerus ſequitur, ei quippe tribuitur iſta proportione collatio. Quæ quantum valeat, eo aſſueſce cognoſcere, quod illa vnitas, quam te amare dixiſti in rebus ordinatis, hac vna effici poteſt, cuius Græcum nomen ἀναλογία eſt. noſtri quidam proportionem vocauerunt, quo nomine vtamur ſi placet. Non enim libenter, niſi neceſsitate Græca vocabula in Latino ſermone vſurpauerim. D I. Mihi vero placet. ſed perge quod intenderas. M A. Faciam. Nam quid ſit proportio, quantúmque in rebus iuris habeat, & ſuo loco in hac diſciplina diligentius requiremus, & quanto in eruditione promptior eris, tanto eius vim melius naturámq; cognoſces. Sed vides certè quod in præſentia ſatis eſt, tres illos numeros, quorum mirabaris concordiam, ſibimet in eadem connexione, niſi per quaternarium numerum non potuiſſe

† * Al. rerum.

potuiſſe conferri. Quamobrem poſt illos ſe ordinari, ſic
vt illa concordia arctiore cum his copuletur, quantum in
telligis iure impetrauit, vt iam non vnum, duo, tria, tan-
tum, ſed vnm, duo, tria, quatuor, ſit amiciſsime copulata
progreſsio numerorum. D I. Omnino aſſentior.
M A. At cætera intuere, ne arbitreris nihil habere pro-
prium quaternarium numerum, quo reliqui omnes nu-
meri careant, quod valeat ad iſtam connexionem, de qua
loquor, vt ab vno vſque ad quatuor certus numeris ſit, &
pulcherrimus progredieudi modus. Conuenerat quippe
inter nos ſuperius, tunc ex pluribus vnum aliquid maxi-
me fieri, cum extremis media, & mediis extrema conſen
tiunt. D I. Ita eſt. M A. Cum ergo collocamus
vnũ & duo, & tria, dic quę ſunt extrema, quod medium?
D I. Vnũ & tria extrema video, duo medium. M A.
Reſponde nunc, ex vno & tribus quid conficiatur?
D I. Quatuor. M A. Quid duo, quia vnus in medio
numerus eſt, non poteſt niſi ſibi conferri. Quamobrem
dic etiam duo. bis quid faciunt? D I. Quatuor.
M A. Itaque ergo medium extremis, & medio extre-
ma cõſentiunt. Quamobrem ſicut excellit in tribus, quod
poſt vnum & duo collocantur, cum ex vno & duobus con
ſtent: ſic excellit in quatuor, quod poſt vnum & duo &
tria numerantur, cum conſtent ex vno, & tribus, vel bis
duobus, quæ extremorum cum medio, & medij cum ex-
tremis, in illa quæ Græce ἀναλογία dicitur, proportione
conſenſio eſt. Quod vtrum intellexeris, pande. D I.
Satis intelligo. M A. Tanta ergo in reliquis nume-
ris, vtrum non inueniatur quod quaternarij numeri pro-
prium eſſe diximus. D I. Faciam. Nam ſi conſtitua-
mus duo, tria quatuor, extrema collata fiunt ſex, hoc fa-
cit & medium ſibi collatum, non tamen ſex, ſed quinque
conſequuntur. Rurſus tria, quatuor & quinque conſtitu
ta, extrema octo faciunt, mediũ quoque bis ductum [idẽ
facit.] At inter quinque & octo, non iam vnum, ſed duos,
ſenarium ſcilicet & ſeptenarium numeros interpoſitos
video. Atque illa ratione quantum progredior, tantum
hæc faciunt interualla maiora. M A. Video te intellexiſſe
& omnino ſcire quod dictu eſt: ſed iam nunc ne immore
mur, animaduertis certe ab vno vſque ad quatuor iuſtiſ-
ſimam

mam fieri progreſsionem: ſiue propter imparem ac parem numerum, quoniam primus impar totus tria, & primus par totus quatuor, de qua re pauloante tractatum eſt: ſiue quia vnum & duo principia ſunt, & quaſi ſemina numerorum, è quibus ternarius conficitur, vt ſint iã tres numeri, qui ſibi dum proportione cõferuntur, quaternarius elucèſcit & gignitur, & propterea eis iure coniungitur, vt vſque ad illum fiat ea quam quærimus moderata progreſsio. DI. Intelligo bene. MA. Sanè. Sed meminiſti ne tandẽ quid inſtitueramus inquirere? Nam, vt opinor, propoſitum erat ſi quo modo inuenire poſſemus, cum in ipſa infinitate numerorũ certi articuli eſſent à numerantibus conſtituti, quid eſſet cauſæ, cur ipſe primus articulus in denario numero eſſet, qui per omnes cæteros valet plurimum, id eſt, cur ab vſq; ad decem progreſsi numerantes, rurſum ad vnum remearent? DI. Recordor planè inquiſitionis huius cauſa nos tantum circumiſſe ſed quid effecerimus quod ad eam ſoluendam pertineat, non inuenio. Siquidem illa omnis noſtra ratiocinatio ad id concluſa eſt, vt non vſq; ad denarium, ſed vſque ad quaternarium numerum ſit iuſta & moderata progreſsio. MA. Túne igitur non vides ex vno & duobus & tribus & quatuor quæ ſumma conficiatur? DI. Video iam, video, & miror omnia, & ortã quæſtionem ſolutam eſſe confiteor: vnum enim, & duo & tria, & quatuor ſimul decem ſunt. MA. Ergo iſtos quatuor primos numeros, ſeriémque & connexionem eorum honorabilius haberi quàm cætera in numeris conuenit

De proportionatorum motuum decore. cap. xiij.

Tempus eſt autem ad illos motus redire tractandos & diſcutiendos, qui huic diſciplinæ propriè tribuuntur, & propter quos iſta de numeris, de alia ſcilicet diſciplina, quantum pro negocio ſatis viſum eſt, conſyderauimus. Itaque nunc abs te quæro, quoniam intelligendi gratia in horarum ſpacio motus conſtituebamus, quos ad ſe inuicem habere aliquam numeroſam dimenſionem ratio demonſtrabat, vtrum ſi quiſquam mora vnius horæ currat & alius deinceps duarum, poſsis non inſpecto horologio, vel clepſydra, vel aliqua huiuſmodi temporum notatione ſentire illos duos motus, quod vnus ſimplus, alius duplus ſit: vel etiam ſi id non poſsis dicere, illa tamen congruentia

gruentia delectari, atq; aliqua voluptate affici. DI. Nullo modo poſſum. MA. Quid ſi quiſpiam numeroſe plaudat, ita vt vnus ſonitus ſimplum, alter duplum temporis teneat quos iambos pedes vocant, eóſque continuet atq; contexat, alius autem ad eundem ſonum ſaltet ſecundum ea ſcilicet tempora mouens membra: nónne aut etiã dicas ipſum modulum temporum, id eſt, quod ſimplum & duplum ſpacia in motibus alternant, ſiue in illo plauſu qui auditur, ſiue in illa ſaltatione quæ cernitur: aut ſaltem delecteris eadẽ numeroſitate quam ſentias, tametſi non poſſis numeros eius dimenſionis edicere? DI. Ita vero eſt, vt dicis. Nam & illi qui hos numeros nouerũt, ſentiunt eos in plauſu atq; ſaltatione, quíq; ſint facilè dicunt: & qui eos non nouerunt nec poſſunt dicere, nõ negant tamen ex his ſeſe voluptate aliqua perfui. MA. Cum igitur ad ipſam rationem diſciplinæ huius, ſiquidem ſcientia eſt bene modulandi non poſsit negari omnes pertinere motus, qui bene modulati ſunt, etiam eos potiſsimum, qui non referuntur ad aliud aliquid, ſed in ſeipſis finem decoris delectationíſque conſeruant. Hi tamen motus, vt tunc à me rogatus recte veréq; dixiſti, ſi longo ſpacio temporis fiant, ínq; ipſa dimentione, quæ decora eſt, horam vel etiam maius tempus obtineant, non poſſunt congruere noſtris ſenſibus. Quamobrem cum procedens quodam modo de ſecretiſsimis penetralibus Muſica, in noſtris etiam ſenſibus, vel in his rebus quæ à nobis ſentiuntur, veſtigia quædam poſuerit: nónne oportet eadem veſtigia prius perſequi, vt commodius ad ipſa ſi potuerimus, quæ diximus penetralia, ſine vllo errore ducamur? DI. Oportet vero, & hoc iamiámque, vt faciamus efflagito. MA. Omittamus ergo illas vltra capacitatem ſenſus noſtri porrectas temporum metas, & de his breuibus interuallorum ſpaciis, quę in cantando ſaltandóque nos mulcent, quantum ratio nos duxerit, diſſeramus. Niſi tu forte aliter putas illa veſtigia indagari poſſe, quæ in noſtris ſenſibus híſq; rebus quas valemus ſentire hanc diſciplinam poſuiſſe prædictum eſt. DI. Nullo modo aliter puto.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE MVSICA

Liber ſecundus.

Syllabarũ ſpacia aliter muſici ter muſici aliter grãmatici docent.

Cap. I.

ATTENDE igitur diligenter. & nunc demum accipe, quaſi alterum noſtrę diſputationis exordium. Ac primum reſponde, vtrum bene didiceris eam, quam Grammatici docent, ſyllabarum breuium longarúmque diſtantiam. An vero ſiue iſta noris ſiue ignores, mauis vt ita quæramus, quaſi omnino rudes harum rerum ſimus, vt ad omnia nos ratio potius perducat, quàm inueterata cõſuetudo, aut præiudicata cogat authoritas? DI. Ita planè malle me, non modo ipſa ratio, ſed iſtarum etiam ſyllabarum imperitia, quid enim fateri dubitem? impellit. MA. Age iam ſaltẽ illud eloquere, vtrum tuipſe per te nunquam animaduerteris in locutione noſtra alias ſyllabas raptim & minime diu, alias autem productius & diutius enunciari? DI. Negare non poſſum, non me ad iſta etiam ſurdum fuiſſe. MA. Atque ſcias velim totam illam ſcientiam, quæ Grammatica Græce, Latine autem literaria nominatur, hiſtoriæ cuſtodiam profiteri: vel ſolam, vt ſubtilior docet ratio: vel maxime, vt etiam pinguia corda cõcedunt. Itaque verbi gratia, cum dixeris, cano, vel in verſu forte poſueris, ita vt vel tu pronuncians producas huius verbi ſyllabam primam, vel in verſu eo loco ponas, vbi eſſe productum oportebat, reprehendet Grammaticus, cuſtos ille videlicet hiſtoriæ, nihil aliud aſſerens, cur hanc corripi oporteat, niſi quod hi qui ante

ante nos fuerunt, & quorum libri extant tractantúrque à Grammaticis ea correpta, nō producta vſi fuerint. Quare hic quicquid valeat, authoritas valet. At vero Muſicæ ratio, ad quam dimēſio ipſa vocum rationabilis & numeroſitas pertinet, non curat, niſi vt corripiatur vel producatur ſyllaba, quæ illo vel illo loco eſt ſecundum rationem menſurarum ſuarum. Nam ſi eo loco, vbi duas longas ſyllabas poni decet, hoc verbum poſueris, & primam quæ breuis eſt, pronunciatione longam feceris, nihil Muſica omnino ſuccenſet: tempora enim vocum ea peruenere ad aures, quæ illi numero, debita fuerunt. Grammaticus autem iubet emendari, & illud te verbum ponere, cuius prima ſyllaba producenda ſit ſecundum maiorum, vt dictum eſt, authoritatem, quorum ſcripta cuſtodiunt. Quamobrem nos cum rationes muſicæ perſequendas ſuſceperimus, etiam ſi neſcis quæ ſyllaba corripienda, quæ producenda ſit, poſſumus tamen non impediri hac ignorantia tua, ſatiſque habere, quod te animaduertiſſe dixiſti alias ſyllabas correptiores, alias productiores. Quare illud nunc quæro, vtrum ſonus verſuum aliquando te aliqua per aures voluptate commouerit? DI. Prorſus ſæpiſsime, ita vt nunquam ferè ſine delectatione verſum audiuerim. MA. Si quis ergo in verſu, quo audito delectaris, eo loco, quo ratio eiuſdem verſus non poſtulat, vel producat ſyllabas, vel corripiat, num eodem modo delectari potes? DI. Immo audire hoc ſine offenſione non poſſum. MA. Nullo modo igitur dubium eſt, quin te in ſono, quo te delectari dicis, dimenſio quædam numerorum delectet, quo perturbato delectatio illa exhiberi auribus non poteſt. DI. Manifeſtum eſt. MA. Dic mihi deinceps quod ad ſonum verſus attinet, quid interſit vtrum dicam, Arma virúmque cano, Troiæ qui primus ab oris, an, qui primis ab oris? DI. Mihi vero vtrunque quantum ad illam dimenſionem pertinet idem ſonat. MA. Et hoc mea pronunciatione factum eſt, cum eo ſcilicet vitio quod barbariſmum Grammatici vocant. Nam, primus, longa eſt, & breuis ſyllaba: primis, autem ambæ producendæ ſunt: ſed ego vltimam eorum corripui, ita nihil fraudis paſſæ ſunt aures tuæ. Quamobrem illud etiam atq; etiam tentandum eſt, verum me pro-

Qui verſus perperam pronunciatus & grammaticũ offendat & muſicum. Cap. ij.

Aeneid. 1.

nunciante ſentias, quod fit in ſyllabis diu & nō diu, vt noſtra diſputatio me interrogāte, ac te reſpondente ſicut inſtituimus, poſsit procedere. Itaq; iam eundem verſum, in quo barbariſmum fecerã, repetam, & illam ſyllabam, quã ne tuæ aures offenderentur, corripui, producam vt Grammatici iubēt: tu mihi renunciato, vtrum illa verſus dimenſio ſenſum tuum eadem afficiat voluptate: ſic enim pronunciem, Arma virúmq; cano, Troiæ qui primis ab oris. D I. Nunc vero negare non poſſum, neſcio qua ſoni deformitate me offenſum. M A. Non iniuria. Quanquam enim barbariſmus factus non ſit, id tamen vicium factum eſt, quod & Grammatica reprehendat & Muſica. Grammatica, quia id verbum, cuius nouiſsima ſyllaba producenda eſt, eo loco poſitum eſt, vbi corripiēda poni debuit: Muſica vero tantummodo, quia producta quælibet vox eſt, eo loco, quo corripi oportebat, & tempus debitum quod numeroſa dimenſio poſtulabat, redditum non eſt. Quocirca ſi iam ſatis diſcernis, quid ſenſus, quid authoritas poſtulet ſequitur vt videamus, illeipſe ſenſus cur aliàs delectetur in ſonis, vel productis, vel correptis, aliàs offendatur: id eſt enim quod ad diu & nō diu pertinet, quam partem nos explicandam ſuſcepiſſe credo quod memineris. D I. Ego vero & illud diſcreui, & hoc memini, & ea quæ ſequuntur intentiſsime expecto. M A. Quæ putas, niſi vt incipiamus ſibimet ſyllabas comparare, & videre quos numeros ad ſeſe habeant, ſicut de motibus iam inter nos tam longa ſuperius ratione tractatum eſt? Motus eſt enim etiam omne quod ſonat, & ſyllabæ vtique ſonant. An quicquam horum negari poteſt? D I. Nullo modo. M A. Cum ergo ſyllabæ inter ſe conferuntur, motus quidam inter ſe conferuntur in quibus poſsint numeri quidam temporis menſura diuturnitatis inquiri. D I. Ita eſt. M A. Num igitur poteſt ſibi vna ſyllaba comparari? Nam omnem comparationem, niſi tu aliud putes, ſingularitas fugit. D I. Nihil puto aliud. M A. Quid vna vni, aut vna vel duæ, duabus vel tribus, & deinceps in pluribus quin poſsint ſibimet conferri, num negas? D I. Quis hoc negauerit? M A. Rurſus hoc vide, quamlibet ſyllabam breuem miniméque diu pronunciatam, & mox vt eruperit deſinentem, occupare tamen in

Syllabarū tempora. Cap. iij.

tem

tempore aliquid ſpacij & habere quandã morulam ſuam. D I. Video neceſſe eſſe quod dicis. M A. Dic nunc, vnde numerũ exordiamur? D I. Ab vno ſcilicet. M A. Non abſurde igitur hoc in tempore quaſi minimum ſpacij,quod breuis obtinet ſyllaba, vnum tempus veteres vocauerunt: à breui enim ad longam progredimur. D I. Verum eſt. M A. Sequitur iam, vt illud quoq; animaduertas, quoniam vt in numeris ab vno ad duo eſt prima progreſsio, ita in ſyllabis, qua ſcilicet à breui ad longam progredimur, longam duplum temporis habere debere. Ac per hoc ſi ſpacium quod breuis occupat, recte vnum tempus vocatur: ſpacium item quod longa occupat, recte duo tempora nominari. D I. Recte prorſus: nam id rationem poſtulare conſentio. M A. Age nunc collationes ipſas videamus. Nam vna breuis ſyllaba ad vnam breuem ſyllabam, quæro quam rationem tibi habere videatur, vel hi motus inter ſe quid vocentur. Meminiſti enim, niſi fallor, in ſuperiore ſermone nos omnibus motibus, qui inter ſe aliqua numeroſitate conueniunt, impoſuiſſe vocabula. D I. Aequales eos memini nominatos: tantumdem enim ad ſe habent temporis. M A. Sed iſtam collationem ſyllabarum, qua ſibi iam conferuntur, vt habeant ad ſe aliquos numeros, num cenſes ſine vocabulo eſſe relinquendam? D I. Non puto. M A. At ſcias veteres pedem nuncupaſſe talem collationem ſonorum. Sed quouſque pedem progredi ratio ſinat diligenter animaduertendum eſt. Quamobrem iam dic etiam, breuis & longa ſyllaba, qua ſibi ratione conferantur. D I. Opinor ex illo genere numerorum quos cõplicatos eſſe vocauimus, iſtam collationem manere. Siquidem in ea ſimplum ad duplum collatum eſſe video, id eſt, vnum tempus breuis ſyllabæ ad duo tempora longæ ſyllabæ. M A. Quid ſi ita ordinentur, vt prius longa, deinde breuis ſyllaba pronuncietur? Num quia ordo mutatus eſt, ideo complicatorum numerorum ratio non manet? Nam vt in illo pede ſimplum ad duplum, ita in iſto duplum ad ſimplum inuenitur. D I. Ita eſt. M A. Quid in pede duarum longarum, nónne duo tempora duobus temporibus comparantur? D I. Manifeſtum eſt. M A. Ex qua ergo ratione ducitur iſta collatio? D I. Ex eorũ ſcilicet, qui æquales

Syllaba breuis vnius tẽporis eſt.

Syllaba longa duo tẽpora habet.

Pedes diſſyllabi. Cap. iiij.

Pes quid ſit.

appellati ſunt. M A. Age nunc dic mihi, ex quo à duobus breuibus orſi ad duas ſyllabas longas peruenimus, quot pedum collationes tractauerimus? D I. Quatuor. Nam primo de duabus breuibus dictũ. Secundo de breui & longa. Tertio de longa & breui. Quarto de duabus longis. M A. Non poſſunt eſſe plures, quàm quatuor cum duæ ſyllabæ ſibimet cõferuntur? D I. Nullo modo. Nam cum ſyllabæ hunc modum acceperint, vt breuis vnum tempus, longa duo habeat, cúmq; ſyllaba omnis aut breuis aut longa ſit, quo pacto ſibi poſsint duæ ſyllabæ comparari atque copulari, vt pedem faciant, niſi aut breuis & breuis ſit, aut breuis & longa, aut longa & breuis, aut longa & longa. M A. Dic etiam quot habeat tempora binarum ſyllabarũ minimus pes, quot itẽ maximus? D I. Duo ille, iſte quatuor. M A. Vidés ne, vt progreſsio, niſi vſque ad quaternarium numerum fieri non potuerit, ſiue in pedibus, ſiue in temporibus? D I. Video planè, & recordor rationẽ progreſsionis in numeris, atque illam vim hic etiam ineſſe ſentio cum magna animi voluptate. M A. Nónne ergo cẽſes, cum pedes ſyllabis conſtent, id eſt, diſtinctis & quaſi articulatis motibus, qui ſunt in ſonis, ſyllabæ vero tendantur temporibus, oportere fieri etiam vſque ad quatuor ſyllabas progreſsionem pedis, ſicut iam factam vſque ad quaternarium numerum, & ipſorum pedum & temporum cernis? D I. Ita planè vt dicis ſentio, & hoc videri perfectę rationi cognoſco, & debitum flagito. M A. Age nunc ergo prius, vt ordo ipſe poſtulat, ternarum ſyllabarum pedes, quot eſſe poſsint videamus, ſicut binarum quatuor eſſe comperimus. D I. Ita fiat. M A. Miniſtri ab vna bræui ſyllaba, id eſt, vnius temporis iſtam nos inchoaſſe rationem, & cur ita oporteret, ſatis intellexiſſe. D I. Memini ab illa lege numerandi, quod ab vno incipimus, quod principium numerorum eſt, placuiſſe non oportere diſcedere. M A. Cum igitur in pedibus binarum ſyllabarum ille ſit primus, qui duabus breuibus conſtat: cogebat enim ratio vni tempori prius vnum tempus iungi quàm duo, quem tandem arbitraris in pedibus ternarum ſyllabarum primum eſſe debere? D I. Quem niſi eum, qui à tribus breuibus conſit? M A. Et iſte quot temporum eſt? D I.

Pedes triſyllabi. Cap. v.

Trium

Trium ſcilicet. M A. Quo modo ergo huius partes ſibi conferuntur? Nam omnem pedem propter illam numerorum collationem duas habere partes, quæ ſibimet aliqua ratione conferantur, neceſſe eſt, idque ſuperius egiſſe nos memini: ſed nunquid poſſumus hunc trium breuium ſyllabarum pedem in duas æquales partes diuidere? D I. Nullo modo. M A. Quo modo ergo diuiditur? D I. Nihil aliud video, niſi vt prima pars habeat vnam ſyllabam, ſecunda duas, aut prima duas, ſecunda vnam. M A. Dic etiam hoc, de qua regula numerorum ſit? D I. De complicatorum genere eſſe cognoſco. M A. Age nunc illud attende, tres ſyllabæ, in quibus eſt vna longa, cæteræ breues, quoties variari poſsint, id eſt, quot pedes facere: & reſponde ſi inueneris. D I. Vnum pedem video eſſe, qui longa & duabus breuibus conſtet, aliud non intelligo. M A. Itá ne ſolus tibi videtur habere vnam in tribus longam, qui eam primo habet loco? D I. Nullo pacto iſtuc putauerim, cum poſsint etiam duæ breues priores eſſe, longa vltima. M A. Conſydera vtrum ſit aliquid tertium. D I. Eſt planè. Nam hæc longa etiam in medio duarum breuium collocari poteſt. M A. Vide etiam ne ſit aliquid quartum. D I. Omnino non poteſt. M A. Potés ne iam reſpondere, tres ſyllabæ habentes in ſe vnam longam & duas breues, quoties variari poſsint, id eſt, quot pedes facere? D I. Poſſum ſanè: nam ter ſunt variatæ, & tres fecerunt pedes. M A. Quid iſti tres pedes quo modo ſunt ordinandi iám ne ipſe colligis, an adhuc minutatim es perducendus? D I. Diſplicet enim tibi ordo ille quo ipſam varietatem comperi. Nam primo aduerti vnam longam & duas breues, deinde duas breues & vnam longam, poſtremo breuem & longam & breuem. M A. Itá ne vero tibi non diſpliceat qui ſic ordinat, vt à primo ad tertium veniat, à tertio ad ſecundum ac non potius à primo ad ſecundum, & deinde ad tertium? D I. Diſplicet prorſus. Sed quid hic tandem tale aduertiſti rogo. M A. Cum omnino in hac tripartita differentia illum pedem primum poſueris, qui primo loco habet longam, quia ſenſiſti vnitatem ipſam longæ ſyllabæ principatum tenere. Si quidem ipſa ibi vna eſt, & propterea eum debet ordinem gignere, vt ille ſit primus pes, vbi prima

ipſa eſt: ſimul etiam videre debuiſti eum eſſe ſecundum vbi ipſa ſecunda eſt: & eum tertium, vbi eadem tertia eſt. An adhuc in illa ſententia manendum putas? D I. Imo eam ſine dubitatione condemno. Hunc enim eſſe meliorem ordinem, vel potius hunc eſſe ordinem, quis non aſſentiatur? M A. Nunc ergo dic qua numerorum regula iſti quoque diuidantur pedes, eorum qui ſibi per partes conferantur? D I. Primum & poſtremum æquali regula diuidi video, quia & ille in longam & duas breues, & iſte in duas breues & longam diuidi poteſt, vt ſingulæ partes habeant bina tempora, & ob hoc ſint æquales. In ſecundo autẽ quoniam mediam habet longam ſyllabam, ſiue priori ſiue poſteriori parti tribuatur, aut in tria & vnũ, aut in vnum & tria tempora diuidatur. Ac per hoc in eius diuiſione complicatorum numerorum ratio valet. M A. Volo mihi iam dicas per te ipſe ſi potes, poſt iſtos qui à nobis tractati ſunt, quos pedes ordinandos putes. Tractati enim ſunt primo binarum ſyllabarum quatuor, quorum ordo ductus eſt à numerorum ordine, vt à breuibus ſyllabis ordiremur. Deinde iam doctiores ternarum ſyllabarum pedes tractandos ſuſcepimus: ſed quod facile erat, ex ſuperiore ratione à tribus breuibus orſi ſumus. Quid deinde ſequebatur, niſi vt vna longa cum duabus breuibus, quot formas ederet videremus? Viſum eſt, & tres pedes poſt illum primum, ita vt oportebat ordinati ſunt: qui deinceps ſequerentur, nónne per teipſum videre iam debes, ne omnia minutiſsimis interrogatiunculis eruamus? D I. Recte dicis. Nam quis non videat eos iam ſequi, in quibus vna breuis ſit, cæteræ longæ, cui breui quia vna eſt cum ſuperiore ratione principatus tribuatur. Primus erit profecto in his vbi prima eſt. Secundus vbi ſecunda. Tertius vbi tertia, quæ etiam vltima eſt. M A. Cernis, vt opinor, quibus etiam rationibus diuidantur, vt ſibi eorum partes conferri queant. D I. Cerno prorſus. Nam ille qui ex vna breui & duabus longis conſtat, diuidi non poteſt, niſi ita vt prior pars habeat tria tempora, quæ continet breuem & longam, poſterior duo, quæ vni longæ inſunt. Hic autem tertius in eo quidem priori par eſt, quod vnam patitur diuiſionem. In eo autem diſsimilis, quòd cùm ille in tria & duo, iſte in duo & tria tem-

pora

pora ſecatur. Nam & lõga ſyllaba quæ primã tenet partẽ, duobus temporibus tenditur, Reſtat longa & breuis, quod eſt trium temporum ſpacium. At vero medius qui habet breuem ſyllabam mediam, iam † non poteſt partitionem pati, quia eadem breuis & priori & poſteriori parti tribui poteſt: idcirco aut in duo & tria, aut in tria & duo diuiditur tempora: quamobrem ſeſquatorum numerorum ratio tres iſtos poſsidet pedes. M A. Omnés ne iam trium ſyllabarum pedes conſyderauimus, an aliquid reſtat? D I. Vnum reliquum video, qui ex tribus longis conſtat. M A. Tracta ergo etiam huius diuiſionem. D I. Vna ſyllaba & duæ, aut duæ atque vna huius diuiſio eſt, tẽpora ſcilicet duo & quatuor, aut quatuor & duo, quare complicatorum numerorum ratione illius pedis ſibi partes conferuntur. M A. Nunc quaternarum ſyllabarum pedes conſequenter atque ordine videamus, & ipſe iam dic quem primum horum eſſe oporteat, addita etiam ratione diuiſionis eius, ſcilicet quatuor breuium, qui diuiditur in duas binarum ſyllabarum partes, æqualium ratione numerorum, duo & duo tempora poſsidentes. D I. Teneo. M A. Iam itaque perge ipſe & perſequere cætera. Nihil enim opus eſſe iam puto te per ſingula interrogari, cùm ſit vna ratio demendi, deinceps breues ſyllabas, & pro his longas ſubiiciendi donec ad omnes longas veniatur: & cùm demuntur breues, longæque ſubduntur, quas varietates faciant, & quot pedes gignant conſyderandum, ea ſcilicet ſyllaba principatum ordinis retinente, quæ vna fuerit inter cæteras, vel longa, vel breuis. In his enim omnibus iam ſuperius es exercitatus. Vbi autem duæ breues ſunt & duę longæ, quod in præcedentibus non erat, quas cenſes principatum habere debere? D I Iam hoc quoque manifeſtum de ſuperioribus. Siquidẽ magis tenet vnitatem breuis ſyllaba, quæ vnum habet tempus, quàm longa quæ duo. Et propterea in omni capite atque principio eum pedem conſtituimus qui ex breuibus conſtat. M A. Nihil igitur te impedit quin omnes iſtos perſequaris pedes audiẽte ac iudicante me, non interrogante. D I. Faciam ſi potero. Nam primo de quatuor breuibus prima breuis vna detrahenda eſt, & pro ea longa ponenda in primo loco propter

† geminã.

pedes tetraſyllabi. Cap. vi.

vnitatis dignitatem. Hic autem pes diuiditur bis, aut in longam & tres breues, aut in longam & breuem, & duas breues, id eſt, aut in duo & tria, aut in tria & duo tempora. Secundo autem loco poſita longa, facit alium pedem, qui vno modo recte diuiditur in tria ſcilicet & duo tempora, vt prior pars teneat breuem & longam, poſterior duas breues. Porrò tertio loco conſtituta longa, facit eum pedem, qui rurſus vno modo rite diuiditur, ſed ita vt prior pars habeat duo tempora in duabus breuibus ſyllabis, poſterior tria in longa & breui. Quartum pedem facit longa vltima, qui duobus modis diuiditur, vt ille vbi prima eſt. Nam vel in duas breues & breuē ac longā, vel in tres breues & longam partiri eum licet, in duo ſcilicet & tria, aut in tria & duo tempora. Omnes autem illi quatuor pedes, vbi cum tribus breuibus varie longa collocatur, ſeſquatorum numerorum ratione partes ſuas ad ſe collocatas habent. Sequitur vt de quatuor breuibus duabus detractis, pro his duas longas ſubiiciamus, videamúſque quot formas ac pedes, cùm breues ac longæ binæ ſint, poſsint edere. Primo igitur video duas breues & duas longas eſſe ponendas, quod à breuibus rectius exordium. Is autem pes habet duplicem diuiſionem. Aut enim in duo & quatuor, aut in quatuor & duo diuiditur tempora, vt aut duæ breues priorem partem teneant, & poſteriorem duæ longæ: aut vt priorem duæ breues, & longa, poſteriorem autem longa quę reliqua eſt. Fit alius pes, cùm duæ iſtæ breues, quas in capite poſueramus, ita vt ordo ipſe poſtulat, in medio fuerint collocatæ, & eſt huius pedis diuiſio in tria & tria tempora. Nam priorem partem occupat longa & breuis, poſteriorem breuis & longa. Cùm autem ponuntur in vltimo, nam hoc ſequitur, faciunt pedem geminæ diuiſionis, cuius aut prior pars habeat duo tempora in vna longa, poſterior quatuor in longa, & duabus breuibus: aut prior quatuor in duabus longis, poſterior in duabus breuibus duo: Horum autem trium pedum partes, quod ad primum & tertium attinet, complicatorum numerorum ratione ſibi comparantur, medius æquales eas habet. Iam deinceps iſtæ duæ breues, quæ coniunctæ ponebantur, diſiunctæ ponendæ ſunt: quarum minima diſiūctio eſt, à qua etiam incipiendum, vt vnam ſyllabam lon-

gam inter ſe habeant, maxime autem duas. Sed cùm vna eſt inter eas, duobus modis fit, & duo pedes gignuntur. Prior autem eſt horum modorum, vt in capite breuis ſit, deinde longa, inde breuis & longa quæ reliqua eſt. Alter modus eſt, vt in ſecundo & in vltimo ſint breues, in primo & tertio loco longæ. Ita erit longa & breuis, & longa & breuis. Maxima verò illa diſiunctio eſt, cùm duę longæ in medio ſunt. Breuium autem vna in primo, altera in extremo loco. Et diuiduntur ij tres pedes, in quibus breues diſiunctæ ponuntur in tria & tria tempora, id eſt, primus horum in breuem & longam, & breuem ac longam Secundus in longam ac breuem, & longam ac breuem. Tertius in breuem ac longam, & longam ac breuem. Ita fiunt ſex pedes duabus breuibus & duabus longis ſyllabis varie inter ſe quoad poſſunt locatis. Reſtat vt de quatuor breuibus detrahantur tres, & pro his tres longæ conſtituantur, & vna breuis: & quia vnus breuis in capite, quam tres longæ conſequuntur, facit alium pedem, ſecundum loco poſita ſecundum, tertium tertio, quartum quarto. Quorum quatuor duo primi in tria & quatuor tempora diuiduntur, duo autem poſteriores in quatuor & tria, & omnes ſeſquatorum ratione numerorum partes ſibi collatas habent. Nam prior pars primi eſt breuis & longa, tenens tria tempora: poſterior duæ longæ, in quatuor temporibus. Secundi prior pars longa & breuis, ergo tria tempora: poſterior duæ longæ, quatuor tempora. Tertius priorem partem habet in duabus longis, quatuor temporibus: Poſteriorem autem partem breuis & longa obtinet, id eſt, tria tempora. Quarti prior pars duæ longæ, quatuor temporibus, ac poſterior longa & breuis, tribúſque temporibus. Reliqui pes eſt quaternarum ſyllabarum, vbi omnes auferuntur breues, vt quatuor longis pes conſtet. Hic in duas & duas longas ſecundum æquales numeros, id eſt, in quatuor & quatuor videlicet diuiditur tempora. Habes quod per meipſum explicari voluiſti. Perge iā rogando perſequi cætera. MA. Faciam, ſed ſatis ne conſyderaſti progreſsionem iſtam vſq; ad quaternarium numerum, quæ in ipſis numeris demonſtrata eſt, quantum in his etiam pedibus valet? DI. Ita ſanè in his, vt in illis hanc progrediendi rationem probo.

Verſus ratio pedũ vt pes ſyllabarum numero conſtat. Cap. vij.

 MA.

M A. Quid illud nónne vt contextis ſyllabis pedes facti ſunt, ita etiam contextis pedibus aliquid fieri poſſe exiſtimandum eſt quod iam neque ſyllabæ neque pedis nomine cenſeatur? D I. Omnino exiſtimo. M A. Quid tandem putas eſſe? D I. Verſum arbitror. M A. Quin ſi perpetuo contexere quiſpiam pedes aliquos velit, ita vt eis modum ac finem non imponat, niſi aut defectus vocis, aut aliquis alius caſus interpellans, aut temporis ratio, aut aliud aliquid tranſeundi * etiám ne verſus à te nominabitur, habens vel viginti, vel triginta, vel centum etiam, ſiue amplius pedes, vt voluerit ac potuerit ille qui eos quamlibet longa perpetuitate contexit? D I. Non ita eſt. Neq; enim, aut vbi pedes quoslibet quibuslibet permixtos animaduertero, aut per infinitam longitudinem multos connexos, verſum appellabo, ſed & genus & numerum pedū, id eſt, qui & quot pedes verſum conficiant aliqua diſciplina conſequi, & ex ea iudicare potero, vtrum verſus aures meas pepulerit. At hæc quæcunque eſt diſciplina verſibus regulam, & nodum non vtique vt libitum eſt, ſed aliqua ratione conſtituit. Non enim aliter, ſiquidem diſciplina eſt, aut oportebat, aut poterat. M A. Hanc ergo rationē inueſtigemus, & aſſequamur ſi placet. Nam ſi authoritatē ſolam intueamur, is erit verſus, quem verſum dici voluit Aſclepiades neſcio qui, aut Archilochus, poëtæ ſcilicet veteres, aut Sappho poëtria, & cæteri, quorū etiam nominibus verſuum genera vocantur, qui primi animaduertentes cecinerunt. Nam & Aſclepiadicus verſus dicitur, & Archilochicus, & Sapphicus, & alia ſexcenta authorum vocabula Græci verſibus diuerſi generis indiderunt. Ex quo non abſurde cuipiam videri poteſt, quod ſi quis, vt volet pedes quot volet, & quus volet ordinauerit, quia nemo ante ipſum hunc ordinem ac menſuram pedibus conſtituerit, recte ac iure conditor noui generis verſuum, propagatórque dicetur. Aut ſi hæc licentia intercluditur homini, cum quæſtione quærendum eſt, quid tandem illi meruerunt, ſi nullam rationem ſecuti, qui connexionem pedum, quos illis connectere placuit, verſum appellari, haberique fecerunt. An tibi aliter videtur? D I. Ita vero eſt, vt dicis, & prorſus aſſentior, ratione potius quàm authoritate verſum eſſe

vorte intercedat.

Varij pedum nomina.

Cap. viij.

eſſe generatum, quam peto iamiámque videamus. M A. Videamus ergo qui pedes ſibimet copulandi ſint, ſi ſint, deinde quid his copulatis fiat non enim verſus fit ſolus, poſtremo de verſus tota ratione tractabimus. Sed vnum cenſes commode iſta nos poſſe perſequi, niſi pedum nomina teneamus? Quamquam hoc ordine à nobis digeſti ſint, vt poſsint ipſius ſui ordinis nominibus nuncupari. Dici enim poteſt, primus, ſecundus, tertius, atque hoc modo cæteri. Sed quia non ſunt contemnenda vetuſta vocabula nec facilè à conſuetudine recedendum, niſi quæ rationi aduerſatur, vtendum eſt his nominibus pedum quæ Græci inſtituerunt, & noſtri iam vtuntur pro latinis. Quæ planè ita vſurpemus, vt non quæramus origines nominum. Multum enim habet iſta res loquacitatis: vtilitatis parum. Neque enim eo minus vtiliter in loquendo appellas panem, lignum, lapidem, quod neſcis cur hæc ita ſint appellata. D I. Ita prorſus vt dicis ſentio. M A.

1 Primus pes vocatur pyrrhichius, ex duabus breuibus, temporum duum, vt fuga.

2 Iambus ex breui & longa, vt parens, temporum trium.

3 Trochæus vel chorius, ex longa & breui, vt meta, temporum trium.

4 Spondeus ex duabus longis, vt æſtas, temporum quatuor.

5 Tribrachus ex tribus breuibus vt matula, temporum trium.

6 Dactylus ex longua & duabus breuibus, vt mænalus, tẽporum quatuor.

7 Amphibrachus ex breui & longa & breui vt carina, tẽporum quatuor.

8 Anapæſtus ex duabus breuibus & longa, vt Eratò temporum quatuor.

9 Bacchius ex breui & duabus longis, vt achates, temporum quinque.

10 Creticus vel amphimacrus ex longa & breui & longa, vt inſulæ, temporum quinque.

11 Palimbacchius ex duabus longis & breui, vt natura, temporum quinque.

12 Moloſſus ex tribus longis, vt Aeneas temporum ſex.

13 Proceleumaticus ex quatuor breuibus, vt auicula, temporum

porum quatuor.

14 Pæon primus ex prima longa & tribus breuibus, vt legitimus, temporum quinque.

15 Pæon ſecundus ex ſecunda longua & tribus breuibus, vt colonia, temporum quinque.

16 Pæon tertius ex tertia longua & tribus breuibus, vt Menedemus, temporum quinque.

17 Pæon quartus ex quarta longa & tribus breuibus, vt celeritas, temporum quinque.

18 Ionicus à minore ex duabus breuibus & duabus longis, vt Diomedes, temporum ſex.

19 Choriambus ex longa & duabus breuibus & longa vt armipotens, temporum ſex.

20 Ionicus à maiore ex duabus longis & duabus breuibus, vt Iunonius temporum ſex.

21 Diiambus ex breui & longa & breui & longa, vt propinquitas, temporum ſex.

22 Dichoreus vel ditrochæus ex longa & breui, & longa & breui, vt cantilena, temporum ſex.

23 Antiſpaſtus ex breui & duabus longis & breui, vt ſalonius temporum ſex.

24 Epitritus primus ex prima breui & tribus longis, vt ſacerdotes temporum ſeptem.

25 Epitritus ſecundus, ex ſecunda breui & tribus longis, vt conditores, temporum ſeptem.

26 Epitritus tertius, ex tertia breui & tribus longis, vt Demoſthenes, temporum ſeptem.

27 Epitritus quartus, ex quarta breui & tribus longis, vt feſcenninus temporum ſeptem.

28 Diſpondeus ex quatuor longis vt oratores, temporum octo.

De pedum [illegible] cap. xi.

D I. Habeo vero. Nunc dicere qui ſibi pedes [illegible]. M A. Intelliges hoc facile, ſi æqualitatem ac ſimilitudinem, [illegible] & [illegible] pro temporum eſſe noueris. D I. [illegible] eſſe [illegible], [illegible] non [illegible]. M A. Hanc ergo primo maxime in [illegible] pedibus ſequi oportet, nec ab ea [illegible] diſcedendum, niſi cum aliqua [illegible] eſt. D I. Aſſentior. M A. Non igitur [illegible] [illegible] pedes coherere, [illegible] non [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible]

minantur, nec ſpondeos atque ita cæteros ſui generis profecto ſibimet ſine vlla dubitatione copulabis. Eſt enim ſumma æqualitas, cum eiuſdem generis, & nominis pedes ſeſe conſequuntur. An tibi non videtur? DI. Nullo modo mihi aliter videri poteſt. MA. Quid illud? Nónne approbas alios aliis pedes æqualitate ſeruata eſſe miſcendos? Quid enim auribus poteſt iucundius eſſe, quàm cum & varietate mulcentur, nec æqualitate fraudantur? DI. Satis probo. MA. Num cenſes alios æquales habendos pedes, niſi qui eiuſdem menſuræ ſunt? DI. Ita exiſtimo. MA. Quid, eiuſdem menſuræ putandi ne ſunt, niſi qui temporis tantumdé occupãt? DI. Verum eſt. MA. Quos ergo inuenis pedes totidé temporum, ſine aurium offenſione contexis? DI. Video eſſe conſequens. MA. Recte quidem ſed adhuc nonnihil quæſtionis res habet. Nam cum amphibrachus pes quatuor ſit temporum, negant eum quidam poſſe miſceri vel dactylis, vel anapæſtis, vel ſpõdeis, vel proceleumaticis: nam hi ſunt omnes quaternorum temporum pedes. Et non ſolum iſtis eum negant poſſe miſceri ſed nec ex ipſo ſolo repetito & ſibimet connexo recte. & quaſi legitime procedere numerum putant. Quorum opinionem conſyderare nos oportet, ne quid habeant rationis, quod ſequi & approbare conueniat. DI. Habeo prorſus audire quid afferant. Non enim parum me mouet, cum duo de triginta pedes ſint, quos ratio perſecuta eſt, hunc ſolum excludi à continuatione numerorum, cum tantum ſpacij teneat in tempore quantum dactylus, & alij quos pares enumeraſti, quos connectere nemo prohibetur. MA. Atqui opus eſt, vt hoc diſcere valeas, & conſyderare cæteros pedes, quemadmodum ſibimet eorum partes conferantur. Ita enim videbis huic vni quiddam accidere nouum ac ſingulare, vt non fruſtra minime adhibendus ad numeros iudicatus ſit. Sed hoc nobis conſyderantibus, opus eſt hæc duo nomina mandare memoriæ, leuationem, & poſitionem. In plaudendo enim quia leuatur & ponitur manus partem pedis ſibi leuatio vendicat, parté poſitio. Partes autem pedum dico illas de quibus ſuperius, cum eos ordine perſequeremur, ſatis dictum eſt: Quocirca ſi hoc probas incipe recenſere breuiter mẽſuras partium in omnibus pedibus, vt

Amphibrachus nec per ſe, nec aliis mixtus verſum conficit. cap. x.

ἄρσις καὶ θέσις.

vt quidquic, vni, de quo agitur proprium acciderit, noueris. DI. Video primum pyrrhichium tantum habere in leuatione quantum in poſitione. Spondeus quoque, doctylus, anapæſtus, proceleumaticus, choriambus, diiambus, dichorius, antiſpaſtus, diſpondeus, eadem ratione diuiduntur. Nam tantamdem temporis in his ponit plauſus quantum leuat. Video ſecundum iambum ſimpli & dupli habere rationem, quam rationem cerno & in chorio & in tribracho & in moloſſo, & in vtroque ionico. Iam huius amphibrachi leuatio & poſitio: nam ipſa mihi ex ordine occurrit, cui pares cæteros quæram, ſimpli & tripli ratione conſtat. Sed non inuenio prorſus alium deinceps, cuius ſibi partes tanto interuallo conferantur. Nam cum eos conſydero, in quibus vna breuis eſt & duæ longe id eſt, bacchium, creticum, & palimbacchium, ſeſquaterni * numeri ratione leuationem ac poſitionem in his fieri video. Eadem ratio eſt & in iis quatuor, in quibus vna longa eſt & tres breues, qui quatuor pæones ex ordine numerantur. Reliqui ſunt quatuor epitriti ſimiliter ex ordine nuncupati, quorum leuationem ac poſitionem ſeſquitertius numerus continet. MA. Num igitur parum tibi iuſta cauſa videtur eſſe, cur iſte pes ad ſeriem numeroſam vocum non admittatur, quod ſolius partes tam longe à ſe differant, vt vna ſimpla ſit, alia tripla? Vicinitas enim quædam partium tanto eſt approbatione dignior, quanto eſt proxima æqualitati. Itaque in iſta ragula numerorum, cum ab vno vſque ad quatuor progredimur, nihil vnicuiq; eſt ſeipſo propinquius. Quare illud in primis approbandmm eſt, cum in pedibus tantundem habeant partes adinuicem: deinde copulatio ſimpli & dupli eminet in vno & duobus. Seſquialtera vero copulatio in duobus & tribus apparet, etiam ſeſquitertia, tribus & quatuor. Simplum vero & triplum quanquam complicatorum numerorum lege teneatur, non tamen in ordine illo ſibimet cohæret. Non enim poſt vnum tria numeramus, ſed ab vno ad ternarium numerum binario interpoſito peruenitur. Hæc ratio eſt qua excludendus indicatur amphibrachus pes ab ea copulatione, de qua quærimus, quæ ſi abs te probatur, cætera videamus. DI. Probatur ſané. Nam manifeſtiſsima atque certiſsima ratio eſt. MA. Cum ergo

*al. ſeſqui alteri.

veluti ca-

ergo placeat quoquo modò ſe in ſyllabis habeant, tamen ſi eiuſdem ſpacij ſint in tempore, recte ſibi & ſine detrimẽto æqualitatis pedes poſſe miſceri, excepto dumtaxat amphibracho, quæri non immerito poteſt, vtrum recte miſceantur, qui quanquam ſint æquales tempore, non eadem tamen percuſsione concordant, quæ leuatione ac poſitione partes pedis ſibimet confert. Nam dactylus & anapæſtus & ſpondeus, non ſolum æqualium temporum ſunt, ſed etiam percutiuntur æqualiter. In omnibus enim tantum leuatio, quantum poſitio ſibi vendicat. Itaque ſi ſibi miſcentur iuſtius quàm quilibet ionicus cæteris ſex temporum pedibus. Vterque quippe ionicus ad ſimplum & duplum percutitur, duo ſcilicet tempora quatuor tẽporibus conferens. His moloſſus etiam in hac re congruit. Cæteri vero pedes ad tantumdem, nam in his leuationi ac poſitioni terna tempora tribuuntur. Ergo tametſi omnes legitime feriantur, nam & illi tres ſimpli & dupli ratione, & alij quatuor æquis partibus feriuntur, tamen quia plauſum inæqualem facit iſta permixtio, haud ſcio an iure repudietur, niſi quid habes ad hæc? DI. Procliuior ſum in iſtam ſententiam. Nam inæqualis plauſus quo modo ſenſum non offendat ignoro. Si autem offendit, non vtique id poteſt ſine vicio huius permixtionis accidere. MA. Atqui ſcias veteres miſcendos iudicaſſe iſtos pedes, & horum mixtione verſus compoſitos condidiſſe. Sed ne te authoritate premere videar, accipe aliquid horum verſuum, & vide vtrum offendat auditum. Si enim non modo non offenderit, ſed etiam delectauerit, nulla erit ratio huius mixtionis improbandæ. Verſus autem ij ſunt, quos aduertas volo. At conſona quæ ſunt, niſi vocalibus aptes. Pars dimidium vocis opus proferet ex ſe, Pars muta ſoni comprimet ora molientum: Illis ſonus obſcurior impeditiorque. Vtcumque tamen promitur ore ſemicluſo. Satis eſſe arbitror ad iudicandum id quod volo. Quare dic quæſo vtrum nihil tuas aures numerus iſte permulſerit? DI. Immo nihil, mihi videtur currere ac ſonare feſtiuius. MA. Conſydera igitur pedes, inuenies profecto cum ſint quinque verſus, duos primos ſolis ionicis currere tres poſteriores habere admixtum dichoræum, cum omnes omnino ſenſum noſtrum communi æqualitate delectent.

[Ra]tionabilis mixtura. Cap. xi.

Leuatio & poſitio tantundem ſibi vendicant.

Terentianus.

DI. Iam hoc animaduerti,& facilius te pronunciante. MA. Quid ergo dubitamus conſentire veteribus, non eorum authoritate,ſed ipſa iam ratione victi,qui cenſent eos pedes, qui eiuſdem temporis ſunt rationabiliter poſſe miſceri,ſi habeant legitimam,quamuis diuerſam percuſsionem? DI. Cedo iam prorſus,nam me ille ſonus quicquam contradicere non ſinit. MA. Intende item ad iſtos verſus. Volo tanquam tibi parcas labor eſt in chartis. Et apertum ire per auras animum permittas. Placet hoc,nam ſapienter remittere interdum aciem rebus agendis decet intentam. DI. Etiam hoc ſatis eſt. MA. Præſertim cum iſti verſus ſunt inconditi neceſsitate, quos ad tempus fabricatus ſum. Verumtamen & in iis quatuor requiro iudicium ſenſus tui. DI. Quid aliud & hic poſſum dicere, quàm pulchrè illos congruentérque ſonuiſſe.

pedes ſex ſyllabarũ. cap. xii.

MA. Sentis ne etiam duos ſuperiores altero ionico conſtare,qui dicitur à minore, duos autem poſteriores diiambum habere permixtum? DI. Et hoc te pronunciando inſinuante perſenſi. MA. Quid illud, nónne te mouet quod in illis Terentiani verſibus ionico ei, qui à maiore dicitur dichorius, in iis autem noſtris alteri ionico,qui à minore nominatur,diiambus mixtus eſt? An nihil intereſſe arbitraris? DI. Immo intereſt, & videor mihi rationem ipſam videre. Nam quoniam ionicus à maiore à duabus incipit longis, eum ſibi potius copulandum poſcit,vbi longa prima eſt,id eſt,dichorium. Diiambus verò quod incipit à breui congruentius alteri miſcetur ionico à duabus breuibus incipienti. MA. Bene intelligis, quare hoc quoque tenendum eſt, iſtam etiam congruentiam,excepta æqualitate † temporum,in pedibus miſcendis aliquantum valere oportere: non enim plurimum,ſed tamen nõnihil valet. Nam pro omni pede ſex temporum. omnem pedem ſex temporum poni poſſe, ita ſenſu interrogato iudices licet: primum moloſsi exemplum ſit nobis, virtutes: ionici à minore, moderatas: choriambi percipies: ionici à maiore, concedere diiambi,benignitas dichorij, ciuitáſque, antiſpaſti, volent iuſta. DI. Habeo iſta. MA. Contexe igitur iſta omnia atq; pronuncia, vel me potius pronunciante accipe,quo ad iudicandum liberior ſenſus vacet. Nã vt continuati numeri æqualitatem,

† al. qualitate.

ſine

ſine vlla offenſione aurium tibi inſinuem, hoc totum contextum ter pronunciabo, quod ſatis eſſe non dubitauerim. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas iuitáſque volent iuſta. Num forte aliquid in hoc pedum curſu aures tuas æqualitate aut ſuauitate fraudauit? D I. Nullo modo. M A. Delectauit ne aliquid? quamquam & hoc quidem conſequens eſt in hoc genere, vt delectet omne quod non offendit. D I. Non poſſum aliter me dicere affectum quàm videtur tibi. M A. Probas ergo omnes iſtos pedes ſenûm temporum recte ſibi poſſe copulari atque miſceri. D I. Probo. M A. Nihil ne formidas ne quis arbitretur tanta æqualitate iſtos pedes hoc ordine collocatos ſonare potuiſſe, ſi autem ordinem permutes, non idem poſſe? Nam nihil quidem affert, ſed experiri non eſt difficile. Iſtuc ergo facito cum vacabit, non aliter inuenies quàm ſenſum tuũ multiformi varietate & vna æqualitate mulceri. D I. Faciam, quamquam hoc exemplo nemo eſt qui non præuideat neceſſario id euẽturum. M A. Recte exiſtimas. Sed quod ad propoſitum pertinet, admoto plauſu iſta percurram, vt de hoc quoque diiudicare poſsis vtrum aliquid an nihil claudicet. Atque vt ſimul aliquid experiaris de commutatione illius ordinis, quam nihil claudicationis illaturam eſſe prædiximus, iam nunc ipſum ordinem nota †, & vt libitum eſt, eoſdem pedes collocatos aliter atque à me collocati ſunt perſonandos mihi plaudendóſque permitte. D I. Primum volo eſſe ionicum à minore, ſecundum ionicum à maiore, tertium choriambum, quartum diiambum, quintum antiſpaſtum, ſextum dichorium, ſeptimum moloſſum. M A. Intende ergo & aurem in ſonum, & in plauſum oculos. Non enim audiri, ſed videri opus eſt plaudentem manu, & animaduerte acriter quanta temporis mora in eleuatione, quanta in depoſitione ſit. D I. Totus iſtic ſum quantum valeo. M A. Accipe igitur collationem illam cum plauſu tuam, Moderatas concedere percipies benignitas volent iuſta ciuitáſque virtutes. D I. Sentio quidem nequaquam plauſum iſtum claudicare, & tantum leuare quantum ponere: ſed vehementer admiror quo modo eo percuti potuerint illi

Ordo pedũ quo modo mutetur concinne. Cap. xiij.

† *mut.*

pedes, quorum diuiſio ſimpli & dupli ratione conſtat, ſicuti ſunt ambo ionici & moloſſus. M A. Quid hic fieri tamen arbitraris, cum in his tria leuentur tempora, totidémque ponantur? D I. Nihil aliud hic prorſus video quàm eam longam ſyllabam, quæ in ionico à maiore,& in moloſſo ſecunda,in ionico autem à minore, tertia eſt plauſu ipſo diuidi: vt quoniam duo habet tempora, vnum ſuperiori parti, alterum poſteriori tribuat, atque ita terna tempora leuatio poſitióque ſortiantur. M A. Nihil hic omnino aliud dici aut intelligi poteſt. Sed cur non etiam ille amphibrachus, quem ab iſta numeroſitate penitus eiiciebamus, hac conditione miſceatur ſpondeo, dactylo & anapæſto, vel per ſe ipſe numeroſus aliquid in Muſica continuatus efficiat? Poteſt enim ſimili ratione media quoque pedis eius ſyllaba,quæ longa eſt, plauſu diuidi, vt cum ſingula tempora ſingulis lateribus dederit, non iam vnum & tria, ſed bina tempora leuatio poſitióque ſibi vendicent, niſi habes aliquid quod reſiſtat. D I. Nihil ſanè habeo quod dicam,niſi hunc etiam eſſe admittendum. M A. Aliquid ergo plaudamus quaternorum numerorum temporúmque pedibus ordinatum atque contextum, quibus iſte commixtus ſit, & eodem modo ſenſu † exploremus, vtrum nihil imparile offendat. Et ideo attende in hunc numerum, propter indicandi facilitatem cum plauſu tertio repetitum, Sumas optima, facias honeſta, Sumas optima,facias honeſta. D I. Iam iam obſecro parce auribus meis. Nam etiam plauſu non admoto, ipſe per ſe horum pedum curſus in illo amphibracho vehementiſsime claudicat. M A. Quid igitur putandum eſt eſſe cauſæ, vt in hoc fieri non poſsit quod in moloſſo, & in ionicis potuit? An quoniam in illis æqualia ſunt medio latera? In numero enim pari ſi ſit medium ſuis æquale lateribus, primus ſenarius occurrit. Ergo illi ſenorum temporum pedes, quoniam duo tempora in medio poſsident, & bina in lateribus, libenter quodam modo illud medium cecidit in latera, quibus amiciſsima æqualitate coniungitur. Non autem idem fiet in amphibracho, vbi ſunt imparia medio latera: ſiquidem in illis ſingula, in illo duo tempora ſunt.

† al. ſenſim.

Huc

Huc accedit quod in ionico & moloſſo medio in latera ſoluto, terna fiunt tempora, in quibus rurſum medio paria latera inueniuntur, quod item deſit amphibracho. DI. Ita res eſt vt dicis, nec immerito amphibrachus in illa ſerie offendit auditum, hic vero etiam delectat. MA. Age nunc tu per te ab ipſo exordire pyrrhichio, & ſecundum ſupra dictas rationes, quos pedes quibus miſceri oporteat, quantum potes breuiter explica. DI. Nullus pyrrhichio, non enim alius inuenitur totidem temporum. Iambo poſſet chorius, ſed propter inæqualem plauſum vitandum eſt, alter à ſimplo, à duplo alter incipit. Ergo tribrachus vtriſque accommodari poteſt. Spondeum & dactylum & anapæſtum, & procceleumaticum amicos inter ſe & copulabiles video. Non enim tantum temporibus, ſed plauſu etiam ſibi congruunt. Enimuero excluſus amphibrachus, nulla potuit ratione reduci, cui parilitas temporum auxiliari quid, diuiſione plauſúque diſcordantes non potuit. Bacchio creticum, & pæones primum, ſecundum & quartum: Palimbacchio autem eundem creticum, & pæones primum & tertium & quartum in temporibus, & plauſu concordare manifeſtum eſt. Ergo cretico & pæonibus primo & quarto, quoniam & à duobus & à tribus temporibus eorum incipere diuiſio poteſt, & cæteri omnes quinûm temporum pedes poſſunt ſine vlla claudicatione copulari. Iam illorum qui ſex temporibus conſtant, omniũ inter ſe miram quandam eſſe concordiam ſatis diſputatum eſt. Quandoquidem illi quoque ab aliis in plaudendo non diſſonant, quos aliter diuidi exegit conditio ſyllabarum, tantam vim habet cum medio laterum æqualitas. Porrò ſeptenûm temporum pedes cum ſint quatuor, qui Epitriti nominantur, primum & ſecundum inuenio ſibi poſſe copulari. Amborum enim diuiſio incipit à tribus temporibus, idcirco nec ſpacio temporis nec plauſu diſsident. Rurſus libenter ſibi copulantur tertius & quartus, quia vterque in diuidendo incipit à quatuor temporibus, quare & metiuntur & plauduntur æqualiter. Reſtat octo temporum pes, qui diſpõdeus vocatur, cui ſicut pyrrhichio par nullus eſt. Habes à me quod popoſciſti, & tacere potui. Perge ad

Quipedes quibus miſceantur. Cap. xiiij.

reliqua. MA. Faciam, ſed poſt tam longum ſermonem reſpiremus aliquantulum, & illorum verſuum meminerimus, quos mihi extemporales pauloante ipſa laſsitudo ſuggeſsit. Volo tandem tibi parcas, labor eſt in chartis, Et apertum ire per auras animum permittas. Placet hoc, nam ſapientem remittere interdum Aciem rebus agendis decet intentam. DI. Placet ſanè, ac libenter obtempero.

* * *

DIVI.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE MVSICA

Liber Tertius.

TERTIVS hic ſermo poſtulat, vt quoniam de pedū amicicia quadam concordiáq; ſatis dictum eſt, videamus quid ex his cōtextis continuatíſque gignatur. Quare primum ex te quæro, vtrum poſsint copulati ſibi pedes quos copulari oportet, perpetuū quendam numerum creare, vbi nullus finis certus appareat: velut cum ſymphoniacis cabella & cymbala pedibus feriuntur, certis quidē numeris, & his qui ſibi cum aurium voluptate iunguntur, ſed tamen tenore perpetuo, ita vt ſi tibias non audias, nullo modo ibi notare poſsis, quouſq; procurrat connexio pedum, & vnde rurſus ad caput redeatur: Velut ſi tu velis cētum vel amplius, quouſq; libitum eſt, pyrrhichios vel alios qui inter ſe amici ſunt pedes, continua connexione decurrere. DI. Iam intelligo, & fieri poſſe cōcedo quandam pedum connexionem in qua certum eſt vſq; ad quot pedes progrediendum ſit, atque inde redeundum. MA. Num huius generis eſſe dubitas, & hoc ab illo ſuperiore diſtare concedis, cum certam faciendorum verſuum diſciplinam eſſe non neges, & qui verſus te ſemper cum voluptate audiſſe confeſſus ſis? DI. Manifeſtum eſt & hoc eſſe, & ab illo ſuperiore genere diſtare. MA. Ergo quoniam oportet diſtingui etiam vocabulis ea quæ ad ſe diſtincta ſunt, ſcias illud ſuperius.

Rhythmus ac metrum quid Cap. 1.

al. Nū certū eſſe dubitas, quū certā, &c. Fort. Num huiuſmodi genus eſſe

dubitas. *ῥυθμὸς μέτρον cōtinuitas & menſura.*

perius genus copulationis, rhythmum à Græcis, hoc autem alterum metrum vocari: Latine autē dici poſſent, illud numerus, hoc menſio vel menſura. Sed quoniā hæc apud nos nomina late patent, & cauendum eſt ne ambigue loquamur, commodius vtimur Græcis. Vides tamen, vt opinor, quàm recte vtrumque nomē his rebus ſit impoſitum: nam quoniam illud pedibus certis prouoluitur, peccatúrq; in eo ſi pedes diſſoni miſceātur, recte appellatus eſt rhythmus, id eſt, numerus. Sed quia iſta prouolutio non hebet modum, nec ſtatutum eſt in quoto pede finis aliquis emineat propter aliquam menſuram continuationis non debuit metrum vocari: Hoc autem vtrumque habet, nam & certis pedibus curritur, & certo terminatur modo. Itaque non ſolum metrum propter inſignem † finem, ſed etiam rhythmus eſt, propter pedum rationabilem connexionem. Quocirca omne metrum rhythmus, non omnis rhythmos etiam metrum eſt. Rhythmi enim nomen in Muſica vſqueadeo late pateat, vt hæc tota pars eius, quæ ad diu & non diu pertinet, rhythmus nominata ſit. Sed de nomine cùm res appareat, non eſſe ſatagendum & doctis & ſapientibus placuit. An aliquid contradicendum aut dubitandum putas de his quæ à me dicta ſunt? D I. Imò prorſus aſſentio. M A. Nunc ergo mecum illud conſydera, vtrum ſicut omnis verſus metrum eſt, ita omne metrum etiam verſus ſit. D I. Conſydero quidem, ſed quid reſpondeam non inuenio. M A. Vnde id tibi cenſes accidiſſe? An quia de vocabulis quæſtio eſt? Non enim vt de rebus ad diſciplinam pertinentibus, ita de nominibus poſſumus reſpondere interrogati. Propterea, quia res omnium mentibus communiter ſunt inſitæ, nomina vero vt cuique placuit impoſita, quorum vis authoritate atque conſuetudine maxime nititur: vnde etiam eſſe linguarum diuerſitas poteſt, rerum autem in ipſa veritate conſtitutarum profecto non poteſt. A me igitur accipe quod ipſe nullo pacto reſpondere poſſes. Nam non verſum ſolum metrum veteres vocauere. Itaque quod ad te attinet, vide atque reſponde: nō enim iam de nominibus agitur, vtrum inter hæc duo aliquid diſtet, quod quidam numerus pedum ita certo fine claudatur, vt nihil ad rem pertineat, vbi fiat quidam articulus antequam veniatur ad finem: alius autem

† al. certū.

Quid interverſum & metrū. Cap. ij.

autem, non ſolum certo quodam fine claudatur, ſed etiam certo quodam loco quædam eius partitio emineat, vt quaſi membris conficiatur duobus. D I. Non intelligo. M A. Attende ergo in hæc exempla: Cunctæ igitur camœnæ Fonticolæ puellæ, Quæ canitis ſub antris Mellifluos ſonores, Quæ lauitis capillum purpureum Hippocrene Fonte, vbi fuſus olim Spumea lauit almus Ora iubis aquoſis Pegaſus, innitentem Peruolaturus æthram. Attende ergo in hæc exempla, cernis profecto quinque ſuperiores verſiculos eodem loco partem orationis habere terminatam, id eſt in choriambo pede, cui ſubiungitur bacchius, vt verſiculum compleat. Namque hi vndecim choriambo & bacchio pedibus conſtant. Cæteros vero excepto vno ſcilicet, Ora iubis aquoſis, non eodem loco habere terminatam partem orationis. D I. Cerno iſtuc quidem, ſed quo pertineat non video. M A. Eò ſcilicet, vt intelligas hoc metrum non quaſi legitimum locum habere, vbi ante finem verſus finiatur pars orationis, nam ſi ita eſſet, omnes eodem loco hunc haberent articulum aut certe rariſsime in his inueniretur, qui non haberet: nunc verò cùm ſint vndecim, ſex ita ſunt, quinque non ita. D I. Et hoc accepi, & adhuc quò ratio tendat expecto. M A. Attende ergo etiam in iſta peruulgatiſsima: Arma virúmque cano, Troiæ qui primus ab oris. Aeneid. 1. Et ne longum faciamus, quia carmen notiſsimũ eſt, ab hoc verſu vſq; ad quem volueris explora ſingulos, inuenies finitam partem orationis in quinto ſemipede, id eſt, in duobus pedibus & ſemiſſe. Nam hi verſus conſtant pedibus quaternorum tẽporum: quare iſte finis de quo agitur partis orationis quaſi legitimus in decimo tempore eſt. D I. Manifeſtum eſt. M A. Iam ergo intelligis inter illa duo genera, quæ ante iſta exempla propoſueram, nonnihil diſtare, quod aliud ſcilicet metrum antequam claudatur, non habet certum & ſtatutum aliquem articulum, ſicut in illis vndecim verſiculis explorauimus: Aliud verò habet, ſicut in heroico metro quintus ſemipes ſatis indicat. D I. Iam liquet quod dicis. M A. Atqui ſcias oportet à veteribus doctis, in quibus magna eſt authoritas, illud ſuperius genus non eſſe verſum appellatum, ſed hunc definitum & vocatum eſſe verſum, qui duobus quaſi membris

Verſus quid ſit.

bris conſtaret, certa menſura & ratione coniunctis. Sed tu non multum labores de nomine, quod niſi à me vel à quolibet alio tibi indicaretur, nullo modo de hoc interrogatus, reſpondere poſſes. Sed quod ratio docet, in id præcipue & maxime animum intẽde, velut hoc ipſum quod nũc agimus: ratio enim docet inter hæc duo genera diſtare aliquid, quibuslibet vocabulis nuncupentur. Itaque hoc bene interrogatus poſsis dicere ipſa veritate confiſus: illud autem niſi autoritatem ſecutus, non poſsis. D I. Apertiſsime iam iſta cognoui, & quanti pendas hoc de quo [me] tam crebro admones, iam, exiſtimo. M A. Hæc ergo tria nomina, quibus diſſerendi cauſa neceſſario vſuri ſumus, memoriæ mandes velim, rhythmum, metrum, verſum, quæ ſic diſtiguuntur, vt omne metrũ etiam rhythmus ſit, non omnis rhythmus etiam metrum. Item omnis verſus & metrum ſit, non omne metrum etiam verſus. Ergo omnis verſus eſt rhythmus & metrum, nam hoc, vt arbitror eſſe conſequens vides. D I. Video ſanè, nam & luce clarius eſt. M A. Prius igitur, ſi placet, de rhythmo, in quo nullum metrum eſt, deinde de metro vbi verſus non eſt, poſtremo de ipſo verſu quantum poſſumus diſſeramus. D I Placet vero. M A. Sume ergo tibi ab ipſo capite pedes pyrrhichios, & de his rhythmum cõtexe. D I. Etiam ſi id poſſum facere, qui modus erit? M A. Satis eſt vt eum tendas: exempli enim gratia id faciamus, vſque ad decem pedes: nam vſque ad hunc pedum numerum non progreditur verſus, quod ſuo loco diligenter tractabitur. D I. Bene quidem tu non multos pedes mihi propoſuiſti copulandos, ſed videris mihi non recordari iam te ſatis diſcreuiſſe quid inter Grammaticum & Muſicum interſit, cùm ego tibi reſpondiſſem ſyllabarũ longarum & breuium cognitionem me non habere, quæ à Grammaticis traditur: niſi forte permittis, vt non verbis, ſed aliquo plauſu rhythmum iſtum exhibeam: nam iudicium aurium ad temporum momenta moderanda me poſſe habere non nego: quæ verò ſyllaba producenda vel corripienda ſit, quod in authoritate ſitum eſt, omnino neſcio. M A. Fateor nos ita, vt dicis, grammaticum à muſico diſcreuiſſe. & in hoc te genere inſcitiam tuam eſſe confeſſum. Quare à me accipe hoc exempli genus, Ago

Rhythmi ex pyrrhichiis. Cap. iij.

celeri

celeriter agile quod ago tibi quod anima velit. DI. Habeo iſtuc. MA. Hoc ergo quoties libet repetendo, efficies rhythmi huius longitudinem quantam voles: quamquam hi decem pedes ad exemplum ſufficiant. Sed illud quæro ſi tibi quiſpiã dicat non pyrrhichiis, ſed proceleumaticis pedibus hunc rythmum conſtare, quid reſpondebis? DI. Prorſus ignoro, nam vbi decem pyrrhichij ſunt, quinq; proceleumaticos metior & eo maior dubitatio eſt, quod de rhythmo conſulimur, qui ſcilicet perpetuo fluit. Vndecim enim Pyrrhichij vel tredecim, & quolibet impari numero, non poſſunt habere integrum proceleumaticorum numerũ. Si ergo eſſet certus finis in hoc de quo agitur rhythmo, ibi ſaltẽ dicere poſſemus pyrrhichio potius, quàm proceleumatico eũ currere, vbi omnes intégri proceleumatici non inuenirentur: nunc vero & ipſum infinitum nobis conturbat iudicium, & ſi quando numerati quidem pedes, ſed pari numero nobis proponuntur, ſicut ſunt decem & duodecim. MA. Atqui nec de ipſo impari numero pyrrhichiorum, quod tibi viſum eſt, liquido viſum eſt. Quid enim ſi vndecim propoſitis pedidus pyrrhichiis dicatur rhythmus quinque habere proceleumaticos, & ſemipedem, nunquid reſiſti poteſt, cùm multos inueniamus verſus claudi ſemipede? DI. Iam dixi me neſcire quid de hac re dici poſsit. MA. Num etiam illud neſcis, proceleumatico priorem eſſe pyrrhichium? Siquidem duobus pyrrhichiis proceleumaticus conſit: ſicut prius eſt vnum quàm duo, & duo quàm quatuor: ita proceleumatico prior eſt pyrrhichius. DI. Veriſsimum eſt. MA. Cùm ergo in hanc ambiguitatem incidimus, vt poſsit in rhythmo & pyrrhichius metiri & proceleumaticus, cui principatum daturi ſumus, priori, ex quo iſte conſtat: an poſteriori, ex quo ille non conſtat? DI. Nemo dubitabit priori eſſe dandum. MA. Quid ergo dubitas de hac re conſultus reſpondere, pyrrhichium potius quàm proceleumaticum iſtum rhythmum eſſe nuncupandum. DI. Iam omnino non dubito, pudet tam manifeſtam rationem non me cito animaduertiſſe. MA. Vides ne illud etiam iſta ratione cogi vt quidem pedes ſint, qui rhythmum continuare non poſsint? Nam quod in pro-

Verſus ex pyrrhichiis decẽ.

conſit pro conficitur.

Rhythmus continuus. Cap. iiii.

celeumatico inuentum eſt, cui tollit pyrrhichius principatum, hoc & de diiambo, & de dichorio, & de diſpondeo inuentum puto, niſi tibi aliud videtur. D I. Quid mihi aliud videri poteſt, cum probata illa ratione hoc quod ſequitur improbare non poſsim? M A. Vide etiam iſta, & compara ac iudica. Nam videtur cùm tale incertum euenit, plauſu potius debere diſcerni, quo pede curratur: vt ſi pyrrhichio velis currere, vnum tibi tempus leuandũ, vnum ponendum ſit: ſi proceleumatico duo & duo: ita & pes apparebit: & nullus pedum erit à rhythmi continuatione ſecluſus. D I. Huic magis faueo ſententiæ, quæ nullum pedem ab hac contextione eſſe immunem ſinit. M A. Recte facis, & quò magis hoc approbes, conſydera de tribracho pede quid reſponere poſsimus, ſi nihilominus quiſque contendat, non pyrrhichio aut proceleumatico iſtum rhythmum, ſed tribracho currere. D I. Video iudicium ad plauſum illum eſſe reuocãdum, vt ſi vnũ tempus eſt in leuatione, duo in poſitione, id eſt, vna & duæ ſyllabæ; aut contra duæ in leuatione, vna in poſitione, tribrachus rhythmus eſſe dicatur. M A. Recte intelligis. Quamobrem iam dic mihi vtrum ſpondeus pes pyrrhichio rhythmo poſsit adiungi. D I. Nullo modo: non enim continuabitur plauſus æqualis, cùm leuatio & poſitio in pyrrhichio ſingula, in ſpondeo vero bina tempora teneant. M A. Poteſt ergo proceleumatico adiungi? D I. Poteſt. M A. Qui cùm ei adiungitur, interrogati, vtrum rhythmus proceleumaticus an ſpondaicus ſit, quid reſpondebimus? D I. Quid cenſes, niſi ſpondeo dandum eſſe principatum? Cùm enim plauſu iſta controuerſia non diiudicetur in vtroque, nam in vtroque bina leuamus ac ponimus tempora, quid aliud reſtat, niſi vt ille regnet, qui in ipſo pedum ordine prior eſt? M A. Rationem te ſecutum eſſe ſatis approbo, & vides, vt arbitror, quid ſequatur. D I. Quid tandem? M A. Quid putas niſi tam proceleumatico quã pyrrhichio rhythmo nullum aliũ pedem poſſe miſceri? quoniã quiſquis miſcebitur, totidem temporum, non enim aliter poteſt miſceri, in eum rhythmi nomen transferatur neceſſe eſt. Omnes enim priores in illo ſunt, qui totidem temporibus conſtant. Et quoniam iis qui priores inuẽti fuerint, cogit nos ratio

ratio quam vidiſti principatum dare, id eſt, ex eo rhythmum nuncupare, non erit iam proceleumaticus rhythmus aliquo alio quatuor temporum mixto, ſed ſpondaicus, aut dactylicus, aut anapeſticus. Amphibrachum enim ab iſtorum copulatione numerorum recte remotum eſſe conuenit. D I. Fateor ita eſſe. M A. Nunc ergo ex ordine conſydera iambicum rhythmum quoniam pyrrichiū & proceleumaticum, qui duplicato pyrrhichio gignitur, ſatis diſcuſsimus. Quare dicas velim huic quem cenſes admiſcendum pedem, vt iambicus rhythmus ſuum nomen obtineat. D I. Quem niſi tribrachum, qui & temporibus & plauſu congruit. & quia poſterior, eſt regno pellere non poteſt? Nam chorius eſt quidem poſterior, & totidem temporum, ſed non eodem modo plauditur. M A. Age iam, vide rhythmum trochaicum & ad eadem de hoc quoque reſponde. DI. Idem reſpondeo: nam poteſt & huic non ſolum ſpacio temporis, ſed plauſu etiam concinere tribrachus. Cauendum autem iambum quis non videat? qui etiam ſi æqualiter plauderetur, principatum tamen mixtus auferret. M A. Quid ſpondaico rhythmo, quem tandem copulabimus pedem? D I. Sanè in hoc largiſsima copia eſt: nam & dactylum & anapæſtum & proceleumaticum nulla imparilitate temporum, nulla claudicatione plauſus, nulla principatus ademptione impediente huic video miſceri poſſe. M A. Video iam te facile poſſe cætera ordine perſequi: quocirca remota interrogatione mea, vel potius tanquam de omnibus interrogatus reſponde breuiter, dilucidéque quantum potes, quo modo ſinguli qui reſtant pedes, aliis legitime immixtis, obtineant ſuum nomen in rhythmo? D I. Faciam: neque enim vllius negocij eſt, tanta rationum luce præmiſſa. Nam tribracho nullus miſcebitur, omnes enim priores ſunt, qui ei ſunt temporibus pares. Dactylo anapæſtus poteſt nam & eſt poſterior tempore ac plauſu currit æqualiter: vtrique autem proceleumaticus eadem ſcilicet ratione copuletur. Iam bacchio creticus, & de pæonibus primus, ſecundus & quartus miſceri poſſunt. Porrò ipſi cretico, omnes qui poſt illū ſunt quinq; temporum pedes iure miſcētur, ſed nō omnes eadem diuiſione. Alij namque ad duo & tria, alij ad tria &

duo

duo tempora diuiduntur. Ille autem creticus vtroque modo diuidi poteſt, quia media breuis cuilibet parti tribuitur. Palimbacchius autem, quia eius diuiſio à duobus temporibus incipiens, in tria deſinit, congruos & copulabiles habet peones omnes, præter ſecundum. Moloſſus de triſyllabis reſtat, à quo primo incipiunt ſex temporum pedes, qui omnes eidem coniungi poſſunt: partim propter ſimpli duplíque rationem, partim propter illam, quam nobis plauſus oſtendit partitionem longæ ſyllabæ, quæ ſingula tempora parti vtrique concedit, quia in ſenario numero par lateribus medium eſt Ob quam cauſam & Moloſſus & ambo ionici, non ſolum in ſimplum & duplum, ſed etiã in æquas partes propter† *terna tempora feriuntur. Hinc efficitur vt deinceps omnibus ſex temporum pedibus omnes totidem temporum poſteriores copulari queant, ſolúſque antiſpaſtus, qui nullum ſibi velit miſceri, remaneat Hos conſequuntur quatuor epitriti, quorum primus admittit ſecundum, ſecundus nullum tertius quartum, quartus nullum. Reſtat diſpondeus, rhythmum ſolus etiam ipſe facturus, quia nec poſteriorem quemquam inuenit, nec æqualem habet. Itaq; omnium pedes nouem, qui nullum alium mixtum admittentes, rhythmum faciunt pyrrhichius, tribrachus, proceleumaticus, pæon ſecundus pęõ quartus, antiſpaſtus, epitritus ſecundus & quartus, & diſponendus: reliqui eos, qui ſe poſteriores ſunt copulari ſibi patiuntur, ita vt rhythmi nomen obtineant, etiam ſi pauciores in ea ſerie numerentur: hoc eſt, vt opinor, ſatis à me quod voluiſti, explicatum atque digeſtum, tuum eſt iam videre quod reſtat. M A. Imò mecum etiam tu, ambo enim quærimus. Sed quid tandem reſtare arbitraris, quod ad rhythmum attinet? Nónne illud conſyderandum eſt, vtrum aliqua dimenſio pedis, quamuis octo tempora non excedat, quæ diſpondeus obtinet, excedat tamen numerum quatuor ſyllabarum? DI. Quære quæſo. M A. Imò tu, quare me potius quàm teipſum rogas? An tibi non videtur ſine vlla fraude vel offenſione aurium, ſiue quod ad plauſum, ſiue ad diuiſionem pedum, ſiue quod ad ſpacium temporis pertinet, pro vna longa ſyllaba duas poſſe boni breues? DI. Quis hoc negauerit? M A. Hinc ergo eſt, quod pro iambo, vel chorio tribrachum poni

Intelligit duo tempora inter media diuidi, & in latera concedere.

*† *al. per.*

An ſint pedes ſupra ſyllabas quatuor. cap. v.

ponimus, & pro ſpondeo dactylum, vel anapæſtum, vel proceleumaticum, vel pro ſecunda eius, vel pro prima duas breues ponimus. vel quatuor pro vtraque. D I. Aſſentior. M A. Fac igitur hoc idem in ionico quolibet, vel alio quopiam quadriſyllabo ſex temporum pede, & pro vna eius quacunque longa duas bres conſtituas. nũ quicquam menſuræ deerit†, aut plauſui reſiſtit? D I. Nihil omnino. M A. Conſydera ergo quot ſyllabæ fiunt. D I. Quinque fieri video. M A. Vides certe poſſe quatuor ſyllabarum numerum excedi. D I. Video ſanè. M A. Quid ſi pro duabus, quæ ibi ſunt longæ, quatuor breues poſueris, nónne in vno pede ſex ſyllabas neceſſe eſt metiri? D I. Ita eſt. M A. Quid ſi cuiuſlibet epitriti omnes lõgas ſoluas in breues, num etiã de ſeptem ſyllabis dubitandum eſt? D I. Nullo modo. M A. Quid ipſe diſpondeus? nónne octo efficit, cũ pro omnibus longis binas breues locamus? D I. Veriſſimum eſt. M A. Quæ igitur ratio eſt, qua cogimur & tam multarum ſyllabarum metiri pedes & pedem qui adhibetur ad numeros, non excedere quatuor ſyllabas, antè tractatis rationibus confimur? Nónne tibi videntur inter ſe iſta pugnare? D I. Imò maxime, & quo modo iſtud pacari poſsit, ignoro. M A. Etiam hoc facile eſt, ſi teipſum rurſum interroges, vtrum rationabiliter inter nos paulo ante conſtiterit, ideo pyrrhichium & proceleumaticum plauſu debere diiudicari atque diſcerni, ne ſit vllus pes legitimæ diuiſionis, qui rhythmum non faciat, id eſt, vt ex eo rhythmus nominetur. D I. Hoc vero memini, & non inuenio cur mihi placuiſſe pœniteat: ſed quorſum iſta? M A. Quia ſcilicet hi omnes pedes quaternarum ſyllabarum, excepto amphibracho, rhythmum faciũt, id eſt, principatum in rhythmo tenent, cúmque vſu & nomine afficiunt: illi vero qui plures, quam quatuor ſyllabas habent multi quidem pro his poni poſſunt, ſed ipſi per ſe rhythmum facere, ac rhythmi nomen obtinere non poſſunt, & ideo ne pedes quidem iſtos appellandos putauerunt. Quamobrem repugnantia illa, quæ nos mouebat, iã, vt opinor, compoſita eſt & ſopita, quandoquidem licet & plures ſyllabas, quam quatuor pro aliquo pede ponere, & pedem tamen non appellare, niſi eum quo rhythmus efficiatur.

† deperit.

Quaternarum, id eſt, non excedentes quatuor ſyllabas.

ciatur, Oportebat enim pedi conſtitui aliquẽ modum progreſsionis in ſyllabis. Is autem θ modus θ conſtitui [optimus] potuit, qui de ipſa numerorum ratione tranſlatus in quaternario conſtitit. Itaque longarum ſyllabarum quatuor pes eſſe potuit. Cum autem pro eo breues octo conſtituimus quoniam tantum ſpacij habent in tempore, pro altero poni poſſunt. Quia vero legitimam progreſſionem, id eſt, quaternarium numerum excedunt, pro ſe ipſi poni, ac rhythmum gignere non ſenſu aurium, ſed diſciplinæ lege prohibentur, niſi contra dicere aliquid paras. DI. Parò ſanè, & iam faciam. Nam quid impediebat vſq; ad octonarium numerum ſyllabarum progredi pedem, cum eundem numerum ad rhythmum admitti poſſe videamus? Neque enim me mouet, quod pro alio dicis admitti: immo hoc me magis admonet quærere, vel potius quæri, quod non etiam ſuo nomine admittitur, qui pro alio poteſt. MA. Non mirum eſt quod hic falleris, ſed facilis explicatio veri eſt: nam omittam tanta quæ pro quaternario numero iam ante diſputata ſunt, cur vſque ad illum fieri debeat progreſſio ſyllabarum. Faciam ceſſiſſe tibi & cõſenſiſſe vſque in octo ſyllabas pedis debere longitudinem porrigi: num reſiſtere poteris eſſe iam poſſe octo longarum ſyllabarum pedem? Certe enim ad aliquem numerũ ſyllabarum cum peruenit pes, non ſolum ad eum peruenit qui breuibus, ſed etiã qui longis ſyllabis conſtat. Quo fit vt adhibita rurſus ea lege, quæ abrogari non poteſt, qua duas breues pro vna longa poni licet, ad ſedecim ſyllabas pertendamus. Vbi ſi rurſus pedis incrementum ſtatuere volueris, in triginta duas breues proficiſcimur: huc quoque ratio ſua pedem te compellit adducere, & rurſus lex illa duplum numerum breuium pro longis locare atque ita nullus conſtituetur modus. DI. Iam cedo rationi, qua vſque ad quaternarium ſyllabarum numerum promouemus pedem. Pro his autem legitimis pedibus poni oportere pedes plurium ſyllabarum, dum breues duæ vnius longæ locum occuppant, non recuſo. MA. Facile eſt ergo te etiam illud videre atque concedere, alios pedes eſſe pro his, penes quos rhythmi eſt principatus, alios qui cum his collocantur. Nam vbi pro longis ſingulis † geminantur breues, pro ea qui rhythmum obtinet, alios

Pedes longines quatuor ſyllabis carent nomine.

Cap. v.

† ſyllabis

lios collocamus:velut pro iambo & trochæo tribrachum, aut pro ſpondeo dactylum,aut anapæſtum, aut proceleumaticum. Vbi vero non idem fit,non pro eo,ſed cum eo ponitur quiſquis miſcetur inferior, vt cum dactylo anapæſtus,cum ionico vero vtrolibet diiambus vel dichorius: & reliqui ſimiliter ſuo iure cum cæteris. An parum tibi dilucidum, vel falſum videtur? DI. Iam intelligo.

MA. Reſponde ergo vtrum illi, qui pro aliis ponuntur poſsint etiam ipſi per ſe facere rhythmum? DI. Poſſunt. MA. Omnes ne? DI. Omnes. MA. Ergo & quinque ſyllabarum pes poteſt ſuo nomine rhythmum facere,quia pro bacchio vel cretico,vel quolibet pæone poni poteſt. DI. Nō poteſt quidem, ſed iam iſtum non vocari pedem, ſi progreſsione illius vltra quaternarium numerum tranſeat,ſatis memini. Ego cum omnes poſſe reſpondi,pedes vtique poſſe reſpondi. MA. Laudo etiam in nomine retinendo diligentiam & vigilantiam tuam. Sed ſcias multis etiam eſſe viſum ſenarum ſyllabarum pedes nuncupandos,ſed amplius,quod ſciam,nemini placuit. Et illi quibus hoc placuit,negauerunt ad rhythmum,aut ad metrum per ſe gignendum tam longos pedes adhibere oportere.Itaque ne nomina quidem his indiderunt. Quocirca veriſsimus eſt ille progreſſionis modus,qui vſque ad quatuor ſyllabas peruenit: quandoquidem ni omnes pedes,quibus diuiſis duo fieri non poſſunt, coniuncti pedem facere potuerunt: & ita qui in ſextam ſyllabam vſque progreſsi ſunt,nomen tantum pedis in eos qui quartam exceſſerunt,transferre auſi ſunt:ad principatum vero,qui eſt in rhythmis & metris,nullo modo eos aſpirare ſiuerunt. Sed cum pro longis breues duplicantur, etiam ad ſeptimam atque octauam, vt iam oſtendit ratio, ſyllabam peruenitur:ad quem numerum nemo tetendit pedem. Sed quoniam video conſtare inter nos quemlibet plurium quam quatuor ſyllabarum, cum pro longa duas breues ponimus, non cum his legitimis pedibus, ſed pro his poſſe poni, neque per ſeipſos rhythmum creare, ne in infinitum eat quod ratione finiendum eſt,ſatis iam inter nos de rhythmo exiſtimo diſputatum:tranſeamus ad metra ſi placet. DI. Placet vero. MA. Dic igitur, Metrúm ne arbitraris pedibus fieri, an pedes metro.

pedes longiores quatuor conſtituatur pedibus.

Caput vi

tro. DI. Non intelligo. MA. Pedes ne coniuncti metrum creant, an metris coniunctis pedes creantur? DI. Scio iam quid dicas, & coniunctis pedibus metrum fieri puto. MA. Cur tandem id fieri putas? DI. Quia inter rhythmum & metrum hoc intereſſe dixiſti, quod in rhythmo contextio pedum nullum certum habet finem in metro vero habet: ita iſta [pedum] contextio & rhythmi & metri eſſe intelligitur: ſed ibi infinita hic autem finita conſtat. MA. Ergo vnus pes metrum non eſt. DI. Non vtique. MA. Quid vnus pes & ſemipes? DI. Ne hoc quidem. MA. Quare? An quia metrum pedibus conſit, nec vtique poſſunt dici pedes vbi nuſquam duo ſunt? DI. Ita eſt. MA. Inſpiciamus igitur metra illa, quæ à me paulo ante commemorata ſunt, & videamus, quibus pedibus conſtent: non enim te in hoc genere animaduertẽdo rudem eſſe adhuc decet. Ea ſunt autem: Ite igitur camœnæ Fonticolæ puellæ, Quæ canitis ſub antris Mellifluos ſonores. Satis hæc eſſe ad id quod intendimus puto: tu iam metire iſta, & quos habeant pedes renuncia. DI. Omnino non poſſum: eos enim metiendos puto, qui ſibi legitime copulari queunt nec valeo me hinc expedire. Si enim primum chorium fecero, ſequitur iambus qui tẽporibus par eſt, ſed nõ ſimiliter plauditur: ſi dactylum non ſequitur alius qui ei ſaltem temporibus coæquetur: ſi dichorium* eadem difficultas eſt: quod enim reſtat, nec temporibus cum eo, nec plauſu conuenit. Quare aut hoc metrum non eſt, aut falſum eſt, quod inter nos de pedum copulatione diſſertum eſt: nã mquid aliud dicam non inuenio. MA. Metrum quidem eſſe, & eo quod plus eſt quàm pes, certúmque finem habet, & ipſarũ aurium iudicio conuincitur. Non enim tam ſuaui ſonaret æqualitate aut motu tam concinno, clauderetur, ſi non ineſſet illa numeroſitas, quæ profecto, eſſe niſi in hac parte muſicæ non poteſt. Falſa vero eſſe, quæ inter nos conſtiterunt, miror quod exiſtimes, non enim aut numeris quicquam eſt certius, aut illa pedum commemoratione, & collatione ordinatius. Nam ex ipſa numerorum ordinatione *†, quæ nullo modo fallit, expreſſum eſt, quicquid in eis ad mulcendas aures, & ad obtinendum in rhythmo principatum, valere perſpeximus, Sed vide potius cum ſæpe repeto.

**al. cori andu n.*

† traij ne

peto. Quæ canitis ſub antris: demulceóque iſta numeroſitate ſenſum tuum. Quid diſtat inter hoc, & ſi adderem ad finem huius breuem aliquam ſyllabam, & item iſtoc eodem modo repeterem. Quæ canitis ſub antris ve? DI. Vtrumque mihi iucunde illabitur auribus. Hoc tamen poſterius, quo † vnam ſyllabam addidiſti breuem, plus tenere ſpacij ac temporis, ſiquidem longius factum eſt, cogor fateri. MA. Quid cum illud ſuperius. Quæ canitis ſub antris: ita repeto, vt poſt finem nihil ſileam, eadémne ad te iucũditas peruenit? DI. Imò neſcio quid claudum me offendit, niſi forte illam vltimam plus quàm cæteras longas produxeris. MA. Ergo ſiue idipſum amplius quod producitur, ſiue quod ſiletur produxero, cenſes ne in tempore habere aliquid ſpacij? DI. Quis aliter poteſt? MA. Recte cenſes. Sed dic mihi etiam quantum ſpacium putas eſſe? DI. Metiri hoc omnino difficile eſt. MA. Verum dicis, ſed nónne tibi videtur breuis ſyllaba id metiri, quam cum addimus, neque longæ vltimæ vltra ſolitam productionem, neque vllum ſilentium in eius metri repetitione ſenſus deſyderauit? DI. Omnino aſſentior: nam recte illud ſuperius pronunciante te atque repetente, hoc poſterius ego apud me ipſe repetebam pariter tecum: ita ſenſi idem ſpacium temporis ambobus occurrere, cum ſilentio tuo breuis mea vltima conueniret. MA. Teneas igitur oportet hæc ſilentiorum ſpacia certa in metris eſſe. Quare cum inueneris aliquid deeſſe pedi legitimo, conſyderare te oportebit, vtrum dimenſo atque annumerato ſilentio compoſentur. DI. Teneo iam iſtuc, perſequere cætera. MA. Video iam nos quærere debere ipſius ſilentij modum: iámque in hoc metro, vbi poſt choriambum bacchium comperimus, quia vnum tempus deeſt, vt ſex temporum eſſet choriambus, facillime id aures ſenſerunt, & in repetitione tanti ſpacij ſilentium interponere coëgerunt, quantum ſyllaba occuparet breuis: & ſi poſt choriambum locetur ſpondeus, duo nobis tempora cum ſilentio peragenda ſunt ad caput redeuntibus, veluti hoc eſt, Quæ canitis fontem. Nam te ſentire iam credo ſilendum eſſe, vt cum redimus ad caput, plauſus non claudicet. Sed vt experiri queas quanta ſilentij huius menſura ſit, adde vnam ſylla-

† *cui.*

Silentia in metris.

Cap. viij.

bam longam, vt fiat, Quæ canitis fontem vos atque hoc cum plauſu repete: videbis tantum occupare temporis plauſum, quantum in ſuperiore occupabat, cum ibi duæ longæ poſt coriambum, hic tres ſint locatæ. Vnde apparet duùm ibi temporum interponi ſilentium. At ſi poſt choriambum iambi locentur, ſicut hoc eſt, Quæ canitis locos, tria tempora ſilere cogimur: quod vt exploretur, adduntur ſiue per alterum iambum, ſiue per chorium, ſiue per tribrachum vt ſit: aut, Quæ canitis locos bonos: aut, Quæ canitis locos monte: aut, Quæ canitis locos nemore. His enim additis, cum ſine ſilentio iucunda & æqualis repetitio mouet, & plauſu adhibito tantum ſpacij hæc tria ſingula tenere inueniuntur, quantum illud, in quo ſilebamus, manifeſtum ſit trium temporum ibi eſſe ſilentium. Poteſt poſt choriambum vna ſyllaba longa conſtitui, vt quatuor tempora ſileantur. Nam etiam ſic choriambus diuidi poteſt, vt ſimplo & duplo leuatio ſibi poſitióque conueniant. Huius metri exemplum eſt, Quæ canitis res. Cui ſi addas vel duas longuas, vel longam & duas breues vel breuem & longam & breuem, vel duas breues & longam, vel quatuor breues, implebis ſex temporum pedem, vt nullo defyderato ſilétio repetatur. Talia ſunt, Quæ canitis res pulchras, Quæ canitis res in bona, quæ canitis res bonúmue, Quæ canitis res teneras, Quæ canitis res, & alia. D I. Modo bene. M A. Quibus cognitis atque conceſsis, credo tibi iam ſatis apparere, nec minus vno tempore ſileri poſſe, nec plus quatuor temporibus ſileri oportere. Nam & ipſa eſt illa, de qua iam multa dicta ſunt moderata progreſsio, & in omnibus pedibus nulla leuatio aut poſitio amplius, quàm quatuor occupat tempora. Itaque cum aliquid canitur, ſiue pronunciatur, quod habeat certum finem, & plus habeat quàm vnum pedem, & naturali motu atque conſideratione numerorum ſenſum quadam æquabilitate demulceat, iam metrum eſt. Quamquam enim minus habeat quàm duos pedes tamen quia excedit vnum & ſilere cogit, non ſine menſura, ſed quantum implendis temporibus ſatis eſt, quæ alteri debentur pedi, pro duobus pedibus auditis accipitur, quorum † duorum pedum occupat tempora; donec ad caput redeatur, dum annumeratur ſono

Metrum quod dicatur.

† l. au duas accipit, quod.

no

no etiam certum atque dimenſum interualli ſilentium. Sed iam mihi dicas velim. vtrum his quæ dicta ſunt cogni tis aſſentiaris. DI. Cognoui & aſſentior. MA. Mihíne credens, an per te ipſe vera eſſe proſpiciens? DI. Per me ipſe ſanè, quamuis dicente te vera hæc eſſe cogno ſco. MA. Age ergo nunc quoniam inuenimus vnde metrum [eſſe] incipiat, inueniamus etiam quouſque procedat. Nam metrum incipit à duobus pedibus, ſiue ipſo ſono plenis, ſiue ad implendum quod deeſt annumerato ſilentio. Quare oportet te iam reſpicere ad illam quaternariam progreſsionem, mihíque renunciare vſque ad quot pedes metrum tendere debeamus. DI. Facile iſtuc quidem eſt. Nam octo pedes eſſe ratio ſatis docet. MA. Quid illud, Recordarís ne dixiſſe nos eum verſum à doctis appallatum, qui duobus membris certa ratione dimen ſis copulatisque conſtaret? DI. Bene memini. MA. Cum ergo non ſit dictum duobus pedibus, ſed duobus membris conſtare verſum, cúmque manifeſtum ſit, verſum non vnum pedem habere, ſed plures, nónne ipſa res indicat longius membrum eſſe quàm pedem? DI. Ita vero. MA. At ſi membra æqualia ſint in verſu, nónne præpoſterari poterit, vt prima pars ſine diſcrimine vltima, vltima prima fiat? DI. Intelligo. MA. Ergo [hoc] ne accidat, ſatiſque appareat diſcernatúrque in verſu aliud eſſe membrum quo incipit, aliud quo deſinit, non poſ ſumus recuſare inæqualia membra eſſe oportere? DI. Nullo modo. MA. Id ergo prius in pyrrhichio conſyderemus, ſi placet, in quo iam credo videri tibi minus tribus temporibus membrum eſſe non poſſe, quoniam id primum eſt plus quàm pes. DI. Aſſentior. MA. Ergo minimus verſus quot tempora poſsidebit? DI. Dicerem ſex, niſi me illa præpoſteratio reuocaret. Septem ergo habebit, quia minus quàm tria membrum habere non poteſt. Plus autem habere nondum prohibitum eſt. MA. Recte intelligis. Sed dic quot pedes pyrrhichios habeant ſeptem tempora. DI. Tres ſemis. MA. Debetur ergo vnius temporis ſilentium, dum ad principium reditur, vt ſpacium pedis poſsit impleri. DI. Debetur ſanè. MA. Hoc annumerato, quot tempora erunt? DI. Octo. MA.

Modus temporum ac pedum in metro. Cap. ix.

Vt ergo minimus, qui etiam primus eſt pes, minus quàm duo: ita minimus qui primus eſt verſus, minus habere quàm octo tempora non poteſt. DI. Ita eſt. MA. Quid maximus verſus, quo ampliorem eſſe non oporteat, quot tandem temporum eſſe debet? Nónne ſtatim videbis, ſi ad illam progreſsionem retulerimus animum, de qua toties tam multa dicta ſunt? DI. Iam intelligo ampliorem quàm trigintaduûm temporum verſum eſſe non poſſe. MA. Quid de metri longitudine, cenſéſne ampliorem eſſe debere quàm verſum, cum metrum id, quod eſt minimum, tamen minus ſit quàm minimus verſus. DI. Non cenſeo. MA. Cum ergo metrum incipiat à duobus pedibus, verſus à quatuor: aut illud à ſpacio duorum pedum, hoc à quatuor annumerato ſilentio, metrum autem octo pedes non excedat, nónne cum & verſus metrum ſit, neceſſe erit eum tot pedes ratione non excedere? DI. Ita eſt. MA. Rurſus cum verſus non ſit longior quàm trigintaduûm temporum, & metrum ſit etiam longitudo verſus, ſi coniunctionem duorum membrorum talem non habeat, qualis in verſu præcipitur, ſed tantum certo fine claudatur, neque debeat longius eſſe, quàm verſus, nónne manifeſtum eſt, vt verſum pedes octo, ita metrum trigintaduo tempora excedere non oportere? DI. Aſſentior. MA. Erit ergo idem ſpacium temporis, & idem numerus pedum & metro & verſui, communíſque quidam terminus, vltra quem progredi vtrumque non debeat: quamuis metrum quadruplicatis pedibus, à quibus eſſe incipit: verſus autem quadruplicatis temporibus, à quibus & ipſe eſſe incipit, finiatur: vt creſcendi ſcilicet modum quaternaria illa ratione ſeruata metrum cum verſu communicauerit in pedibus, verſus cum metro in temporibus.

DI. Intelligo & probo, atque ſic habere iſtam concordiam conſenſionémque delector.

* * *

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE MVSICA

Liber Quartus.

REDEAMVS ergo ad metri cõſyderationem, propter cuius progreſſum, ac longitudinem de verſu tecum aliquid agere coactus ſum. cuius tractandi poſtea nobis eſt conſtitutus locus. Sed primo illud quæro, vtrum non repudies, quod vltimam ſyllabam, quæ metrum terminat, ſeu longa, ſeu breuis ſit, poëtæ atq; eorum iudices grammatici nihil ad rem pertinere arbitrati ſunt? DI. Omnino repudio: non enim mihi videtur eſſe rationis. MA. Dic mihi obſecro, quod metrum ſit in pyrrhichio minimum? DI. Tres breues MA. Quantum ergo ſilendum eſt dum repetitur? DI. Vnum tẽpus quod eſt vnius breuis ſyllabæ ſpacium. MA. Age iam percute hoc metrum, non voce, ſed plauſu. DI. Feci. MA. Percute etiã hoc modo anapæſtum. DI. Et hoc feci. MA. Quid tibi viſum eſt intereſſe? DI. Prorſus nihil. MA. Quid cauſæ, cur ita ſit, potés ne dicere? DI. Videtur mihi ſatis apparere: nam quod in illo ad ſilentium, hoc in iſto ad productionem vltimæ ſyllabæ refertur: nam eodẽ modo ibi breuis vltima, vt hic longa percutitur, & poſt tantundem interuallum reditur ad caput. Sed ibi quieſcitur, donec ſpacium pyrrhichij pedis, hic donec longæ ſyllabæ impleatur. Ita in vtroque par mora eſt qua interpoſita remeamus. Non igitur abſurde illi vltimam ſyllabam

Vltima ſyllaba quare indifferens in metro.

Cap. j.

metri,ſeu longa,ſeu breuis ſit, nihil ad rem pertinere voluerunt: vbi enim finis eſt, ſilentium ſequitur, quantum ad ipſum metrum attinet quod finitur. M A. An eos in hac cauſa repetitionem vllam vel reditum ad caput conſyderare debuiſſe exiſtimas, ac non tantummodo quia finitur, quaſi deinceps nihil dicendum ſit? D I. Iam aſſentior vltimam ſyllabam indifferenter eſſe accipiendam. M A. Recte. Sed ſi hoc propter ſilentium ſit, quoniam ita conſyderandus * † eſt finis, quaſi deinceps nihil ſoniturus ſit qui finierit. & ob hoc ſpacium temporis in ipſa quiete largiſsimum nihil diſtat quæ ibi ſyllaba locetur, nónne illud eſt conſequens, vt ipſa vltimæ ſyllabæ indifferentia, quæ & propter largum ſilentij ſpacium conceditur, ad id proficiat, vt ſiue id breuis ſyllaba, ſiue longa ſit, eandem ſibi aures pro longa vindicent? D I. Video planè eſſe conſequens. M A. Vides ne etiam illud cùm diximus minimum metrum eſſe pyrrhichium tres breues ſyllabas, vt vnius breuis ſpacio ſileatur dum ad initium reuertimur, nihil intereſſe, vtrum hoc metrū, an pedes anapæſtos repetamus? D I. Iam hoc quidem paulo ante illa percuſsione percepi. M A. Nónne ergo quicquid hic eſt confuſum, diſtinguendum aliqua ratione arbitraris? D I. Omnino arbitror. M A. Dic vtrum aliam videas eſſe rationem quæ iſta diſtinguat, niſi vt metrum pyrrhichium non illud ſit minimum, quod tibi videbatur in tribus breuibus, ſed in quinq;. Poſt vnum enim pedem ac ſemipedem ſilere mora ſemipedis eius, qui debetur implendo pedi, atque ita redire ad initium, & hoc minimum metrum in pyrrhichio conſtituere, non nos ſinit anapæſti parilitas, vt iam demonſtratum eſt: quare poſt duos pedes, & ſemipedem ſilendum eſt illud vnum tempus, ſi confuſione carere volumus. D I. Cur enim non duo pyrrhichij ſunt minimum metrum in phyrrhichio, & quatuor ſyllabæ breues potius, poſt quas ſilere opus non ſit, quàm quinque, poſt quas opus ſit? M A. Vigilanter quidem, ſed non caues ne ab hoc te ita proceleumaticus, vt ab illo anapæſtus excludat? D I. Verum dicis. M A. Placet ergo hic modus in quinque breuibus, & ſilentio vnius temporis? D I. Placet vero. M A. Videtur mihi oblitum eſſe te, quemadmodum

*† al. conſyderatus.

Quot ſyllabis minimũ conſtituatur pyrrhichium metrum, quandiu quoque ſilendum. Cap. ij.

dum in rhythmo dixerimus poſſe diſcerni, vtrum pyrrhi chio an proceleumatico curreretur. DI. Bene admones. Nam plauſu iſtos numeros abinuicem diſtinguendos comperimus: quare iam neque hic iſtum proceleumaticum metior, quem plauſu adhibito à pyrrhichio diſcernere potero. MA. Cur igitur non eundem plauſum adhibendum vidiſti, vt ab illis tribus breuibus, id eſt, pyrrhichio & ſemipede, poſt quem oportet vnum tempus fieri, diſcerneretur anapæſtus? DI. Iam intelligo & in viam redeo, metrumque in pyrrhichio minimum tres ſyllabas breues, quæ annumerato ſilentio duorum pyrrhichiorum tempus occupant, eſſe confirmo. MA. Probant ergo aures tuæ hoc genus numeri: Si aliqua bene vis, benedic, benefac animus, Si aliqua male vis, male dic, male fac animus medium eſt. DI. Satis probant, præſertim cùm iam recordatus ſim quemadmodum eos plaudi oporteat ne cum metro pyrrhichio anapæſti confundantur pedes. MA. Vide & iſta, Si aliquid es, age bene: male qui agit, nihil agit, & ideo miſer erit. DI. Suauiter etiam iſta ſe inſinuant, niſi vno loco vbi finis tertij cum initio quarti copulatur. MA. Id ipſum omnino eſt, quod à tuis auribus deſyderaui. Non enim fruſtra ſenſus offenditur, cùm omnium ſyllabarum nullo interpoſito ſilentio tempora ſingula expectat: quam expectationem profecto fraudat concurſus duarum conſonantium t & n, quæ præcedentem vocalem longam eſſe cogunt, & in duo tempora extendunt: quod genus grammatici poſitione longam ſyllabam vocant. Sed propter illam vltimæ ſylabæ indifferentiam, nemo criminatur hoc metrum, cum id ſynceræ atque ſeueræ aures etiam ſine accuſatore condemnent. Nam vide quæſo quantum intereſt, ſi pro eo quod eſt, Male qui agit, nihil agit: dicatur, Male qui agit homo, perit. DI. Hoc ſanè liquidum atque integrum eſt. MA. Hoc ergo nos obſeruemus propter muſicæ ſynceritatem, quod poëtæ non obſeruant, propter facilitatē canendi, vt quoties, exempli cauſa, nobis neceſſe eſt aliqua metra interponere, in quibus nihil debetur pedi quod ſilentio compenſetur, eas ponamus vltimas ſylabas, quas lex eiuſdem numeri flagitat, nec cum aliqua offenſione aurium, & falſitate menſuræ, à fine ad

initium redeamus, concedentes tamen illis, vt ita metra talia finiant, quaſi deinceps nihil dicturi, & ideo extremā ſyllabam ſeu longam ſeu breuem impune conſtituant. Nam in continuatione metrorum apertiſsime conuincuntur aurium iudicio, non ſe debere ponere vltimam, niſi quæ ipſius metri iure atque ratione ponenda eſt. Hæc autem continuatio fit, cum pedi nihil debetur propter quod ſilere cogamur. D I. Intelligo & gratum habeo quod talia polliceris exempla, quibus nullam patiatur ſenſus iniuriam. M A. Age, nunc ordine de his quoque renuncia pyrrhichiis: Quid erit homo, Qui amat hominem, Si amet in eo, Fragile quod eſt? Amet igitur Animum hominis, Et erit homo, Aliquid amans. Quid hæc videntur? D I. Quid niſi ſuauiſsime atque integerrime currere? M A. Quid iſta? Bonus erit amor, Anima bona ſit: Amor inhabitat, Et anima domus. Ita bene habitat, Vbi bona domus: Vbi mala, male. D I. Etiam iſta continuata ſuauiſsime accipio. M A. Nunc tres ſemipedes vide, Animus hominis eſt, Mala bonáve agitans. Bona voluit, habet. Mala voluit, habet. D I. Hęc quoque interpoſito vnius temporis ſilentio, iucunda ſunt. M A. Sequuntur quatuor plenis pyrrhichij, hoc accipe & iudica. Animus hominis agit, Vt habeat ea bona, Quibus inhabitet homo, Nihil ibi metuit. D I. In his quoque certa & iucunda menſura eſt. M A. Audi iam nunc nouē ſyllabas breues, Audi & iudica. Homo malus amat & eget, Malus etenim ea bona amat, Nihil vbi ſatiat eū. D I. Pro me nunc quinq; pyrrhichios. A M. Leuicula fragilia bona Qui amat homo, ſimiliter habet. D I. Iam hoc ſat eſt & probo, nunc adde ſemipedem. M A. Faciam. Vaga leuia fragilia bona. Qui amat homo ſimilis erit. D I. Bene prorſus, & ſex iam expecto pyrrhichios. M A. Et hos audi, Vaga leuicula fragilia bona, Qui adamat homo, ſimilis erit eis. D I. Satis eſt, adde ſemipedem. M A. Fluida leuicula fragilia bona, Quæ adamat anima, ſimilis erit eis. D I. Sat eſt & bene eſt, da iam ſeptem pyrrhichios. M A. Leuicula fragilia gracilia bona, Quæ adamat animula ſimilis erit eis. D I. Accedat his ſemipes, nam hoc eleganter ſe habet. M A. Vaga fluida leuicula fragilia bona, Quæadamat animula

Pyrrhichiorum metrorum ordo & numerus. ca. iij.

ãnimula, ſit ea ſimilis iis. D I. Octo pedes iam reſtare video. Vt iam iſtas minutias euadamus, quanquã enim approbent aures naturali quadam dimenſione quod ſonas, nolite tamen tot breues ſyllabas quærere, quas ni fallor, contextas inuenire in coniunctionem verborum difficilius eſt. quàm ſi eis miſcere longas liceret. M A. Nihil te fallit, & vt tibi probem gratulationem meam, quod hinc aliquando tranſire permittimur: metrum quod reſtat huius generis ſententia faciliore componam. Solida bona bonus amat, & ea quæ amat, habet. Itaque nec eget amor, & ea bona Deus eſt. D I. Habeo cumulatiſsime perfecta metro pyrrhichij. M A. Sequuntur iambica, de quibus mihi ſingulis bina exempla ſufficiunt, quę nulla interpellatione audire delectat. D I. Geram tibi morem, ſed iſta quæ iam peregimus quot ſunt? D I. Quatuordecim. M A. Quot etiam iambica fore credis? D I. Aeque quatuordecim. M A. Quid ſi eis velim pro iambo tribrachum ponere, nónne multiformior varietas erit? D I. Manifeſtum eſt quidem, ſed ego exempla iſta in ſolis iambis audire cupio, ne longum faciamus: pro quauis enim longa ſyllaba duas breues poſſe poni, facilis diſciplina eſt. M A. Faciam quod vis, gratúmque habeo quod intelligentia ſequaci minuis laborem meum. Sed aurem ad iambicum præbe. D I. Iſtic ſum, incipe. M A.

De metro iambico. Cap. iiij.

1 Bonus beatus.
2 Malus miſer ſibi eſt malum.
3 Bonus beatus, Deus bonum eius.
4 Bonus beatus eſt, Deus bonum eius eſt.
5 Bonus vir eſt beatus, Videt Deum beate.
6 Bonus vir & ſapit bonum,
Videns Deum beatus eſt.
7 Bonus Deum videre qui vult.
Bene viuit hic, videbit.
8 Bonum videre qui cupit diem,
9 Bonus ſit hic, videbit & Deum,
10 Beatus eſt bonus, fruens enim eſt Deo.
Malus miſer, ſed ipſe pœna ſit ſua.
11 Beatus eſt videns Deum, nihil cupit plus. *Deeſt vnũ genus.*
Malus bonum foris requirat, hinc egeſtas.

12 Beatus eſt videns Deum, nihil boni amplius.
Malus bonum foris requirit, hinc eget miſer.
13 Beatus eſt videns Deum, nihil boni amplius vult.
Malus foris bonum requirit, hinc eget miſer fit.
14 Beatus eſt videns Deum, nihil boni amplius volet.
Malus foris bonum requirit, hinc eget miſer homo.

De metro trochaico. Cap. v.

D I. Trochæus eſt, prome trochaica: nam iſta de ſe habent optime. M A. Faciã, & eodẽ modo quo iãbica.

1 Optimi non egent.
2 Veritate non egetur.
3 Veritas ſat eſt ſemper hæc manet.
4 Veritas vocatur ars Dei ſupremi.
5 Veritate factus eſt mundus iſte quem vides.
6 Veritate facta cuncta quæ gignit videmus.
7 Veritate facta cuncta ſunt, omniúmque forma veritas.
8 Veritate cuncta facta cerno, veritas manet, mouentur iſta.
9 Veritate facta cernis omnia, veritas manet, mouentur omnia.
10 Veritate facta cernis iſta cuncta, veritas tamen, manet mouentur iſta.
11 Veritate facta cuncta cernis optime, veritas manet, mouentur hæc, ſed ordine.
12 Veritate facta cuncta cernis ordinata, veritas manet, nouans mouet quod denouatur.
13 Veritate facta cuncta ſunt & ordinata ſunt, veritas nouat manens, mouentur vt nouentur hæc.
14 Veritate fecta cuncta ſunt, & ordinata cuncta, veritas manens nouat, mouentur vt nouentur iſta. D I. Spõdeum ſequi video. Nam & trochæus ſatis auribus fecit. M A. Hæc ſunt metra ſpondei.

De metro ſpondaico. cap. vj.

1 Magnorum eſt libertas.
2 Magnum eſt munus libertatis.
3 Solus liber fit, qui errorem vincit.
4 Solus liber viuit, qui errorem iam vicit.
5 Solus liber vere fit, qui erroris vinclum vicit.
[6 Solus liber vere viuit qui erroris vinclum iam vicit.]
7 Solus liber non falſo viuit, qui erroris vinclum iam deuicit.

Solus

8 Solus liber iure ac vere viuit,qui erroris vinclum magnus deuicit.

9 Solus liber iure ac non falſo viuit qui erroris vinclum funeſtum deuicit.

10 Solus liber iure ac vere magnus viuit,qui erroris vinclum funeſtum iam deuicit.

11 Solus liber iure ac non falſo magnus viuit,qui erroris vinclum funeſtum prudens deuicit.

12 Solus liber iure ac non falſo ſecurus viuit, qui erroris vinclum funeſtum prudens iam deuicit.

13 Solus liber iure ac non falſo ſecurus iam viuit,qui erroris vinclum tetrum ac funeſtum prudens deuicit.

14 Solus liber iure ac non falſo ſecurá vitá viuit,qui erroris vinclum tetrum ac funeſtum prudens iam deuicit.

DI. Nec de ſpondeo habeo quod requiram,veniamus ad tribrachum. MA. Ita vero. Sed cum omnes quatuor ſuperiores pedes de quibus dictum eſt, quatuor & dena metra pepererint,quæ fiunt ſimul ſex & quinquaginta,plura ſunt expectanda de tribracho. In illis enim cum ſpacium ſemipedis in ſilentio eſt,plus vna ſyllaba nõ ſiletur:in hoc autem cum ſilemus num cenſes vnius breuis ſyllabæ ſpacio tantummodo ſiiere oportere: an & duarum breuium mora ſilentio contineri poſſet?Quandoquidem nemo dubitauerit duplicem huius eſſe diuiſionem. Namq; aut ab vna incipit finitur ad duas:aut contrà incipiens à duabus,vna terminatur. Quare hunc neceſſe eſt viginti & vnum metra procreare. DI. Veriſsimum eſt. Namque incipiunt à quatuor breuibus, vt duo tempora ſileamus. Deinde quinque ſunt, vbi vnum ſilemus. Tertio ſex,vbi nihil ſilendum eſt. Quarto ſeptem, vbi rurſus duo tempora ſilenda ſunt. Inde octo,vbi vnum. Sexto nouem,vbi nullũ,atque ita cum ſingulæ adduntur, donec ad vigintiquatuor ſyllabas veniatur,qui octo ſunt tribrachi, viginti vnũ omnino metra cõplẽtur. MA. Expeditiſsime rationem ſecutus es, ſed cenſes ne vbique à nobis exẽpla eſſe promẽda? An ea quæ illis quidem primis pedibus ſubiecimus,ſatis putãdũ eſt luminis cæteris eſſe præbitura? DI. Meo quidẽ iudicio ſatis. MA. Nec ego nũc aliud requiro quã tuũ Veruntamẽ quoniam iam optime ſcis in pyrrhichiis metris notato † * plauſu poſſe tribra

Tribrachi metraquot ſint. cap. vij.

**al. mutato.*

†mutato.

tribrachum dupliciter percuti, quæro vtrum pyrrichij primum metrum poſsit etiam tribrachi metrum habere? DI. Non poteſt. Maius enim metrum oportet eſſe quàm pedem. MA. Quid ſecundum? DI. Poteſt. Nam breues quatuor pyrrhichij duo ſunt tribrachus vnus eſt & ſemipes, ita vt ibi nullum, hic duo tempora ſileamus. MA Notato †* igitur plauſu habes in pyrrhichiis etiam tribrachi exempla vſque ad ſedecim ſyllabas, id eſt, vſque ad quinque tribrachos & ſemipedem, quibus debes eſſe contentus. Cætera enim potes vel voce vel aliquo pulſu * per te ipſe contexere. Si tamen adhuc aurium ſenſu explorandos huiuſcemodi numeros arbitraris.

† *al. Mutato. Metato.

*al. plauſu

De pedib⁹ dactylo poſtponendis propter ſilentium. Cap. vij.

DI. Faciam equidem quod videtur, videamus quæ reſtant. MA. Dactylus ſequitur qui ſemel diuidi poteſt, an aliter putas? DI. Immò ita eſt. MA. Quota ergo eius pars poteſt eſſe in ſilentio? DI. Duo ſcilicet dimidia. MA. Quid ſi poſt dactylum trochæo conſtituto velit quiſpiam ſilere vnum tempus, quod in breui ſyllaba dactylo debetur implendo, quid reſpondebimus? Nõ enim poſſumus dicere minus quàm ſpacium ſemipedis ſilere non oportere. Ratio enim ſuperius tractata nõ minus ſed amplius quam ſemipedis tempus ſilendum eſſe perſuaſerat. Nam vtique minus quàm ſemipes ſiletur in choriambo, vbi poſt ipſum choriambum bacchius collocatur, cuius exemplum eſt, Fonticolæ puellæ: vnius enim breuis ſyllabæ ſpacio hic nos ſilere cognoſcis, quod ſex temporibus debetur implendis. DI. Verum dicis. MA. Conſtituto ergo trochæo poſt dactylum, licebit ne etiam vnum tempus ſilere? DI. Ita cogor fateri. MA. Quis te tandem cogeret, ſi meminiſſes ſuperiorum? Hoc enim tibi accidit, quod de indifferentia vltimæ ſyllabæ, & quo modo ſibi vltimam longam vendicent aures, vbi reſtat ſpacium quo porrigatur, etiam ſi breuis ſit, quid demonſtratum fuerit oblitus es. DI. Iam intelligo: nam vtique ſi vltimam ſyllabam breuem, quando reſtat ſilentium, longam aures accipiunt ſicut ſuperiore ratione exemplisque cognouimus: nihil intererit vtrum poſt dactylum trochæus an ſpondeus locetur. Quamobrem cum repetitio diſtinguenda ſilentio eſt, vnam longam ſyllabam oportet poſt dactylum ponere, vt duorum temporum ſpacio ſileamus

mus. Quid ſi pyrrhichius ponatur poſt dactylũ,rectè ne fieri putas? DI. Non recte:nam vtrum idem ſit,an iãbus nihil intereſt: ſi quidem pro iambo eum neceſſe eſt accipi propter vltimam,quam longam exigunt aures quia reſtat ſilentium.Iambum autem non oportere reponi poſt dactylum,propter diuerſitatem leuationis & poſitionis,quarum neutram oportere in dactylo habere tria tẽpora, quis non intelligat? MA. Optime omnino atque ſagaciter. Sed quid tibi tandem videtur de anapæſto,an eadem ratio eſt? *Ex bacchiis pedibus verſus. Cap. ix.*

DI prorſus eadem. MA. Iam ergo bacchium conſyderemus ſi placet,& dic mihi quod primum eius metrũ eſt. DI. Quatuor ſyllabas puto eſſe, vnam breuẽ & tres longas:quarum duæ ad bacchium pertinent, vna vero vltima ad inchoationem eius pedis, qui cum bacchio poni poteſt,vt id quod ei debetur,ſit in ſilentio:in aliquo tamẽ exemplo velim hoc auribus explorare. MA. Facile quidem eſt exempla ſubiicere,quibus tamen non te arbitror ita vt ſuperioribus poſſe delectari:nam iſti quinorum temporum pedes,vt etiam ſeptenorum non tam ſuauiter currunt,quàm ij qui aut in æquas partes diuiduntur,aut in ſimplam & duplam,vel duplam & ſimplam: tantum intereſt inter ſeſquatos motus & æquales aut complicatos, de quibus ſatis in primo illo noſtro ſermone tractauimus.Itaque hos pedes quinque ac ſeptem ſcilicet temporum, vt ſpernentius poëtæ,ita ſoluta libẽtius aſſumit oratio,quod videri facilius in exemplis quæ poſtulaſti poteſt: nam iſta, Laborat magiſter docens tardos.Hoc reuolue*†interpoſito trium temporum ſilentio, quod vt ſentires facilius, ideo poſt tres pedes longam poſui,quod eſt initium cretici,qui cum bacchio poni poteſt.Nec ad†*primi metri exẽplum dedi,quod eſt quatuor ſyllabarum, ne vnus pes non eſſet ſatis ad commouẽdum*ſenſum tuum,quantum poſt illum,atque vnam longam ſilere deberes.Quod ecce nunc edam atque ipſe repetam,vt in meo ſilentio tria tempora ſentias.Labor nullus,amor magnus. DI. Satis apparet ſolutæ orationi hos eſſe congruentiores pedes,& nihil opus eſt exẽplis cætera excurrere. MA. Verum dicis, ſed nũ tibi cũ ſilẽdum eſt,vna tãtũ lõga videtur poni poſſe poſt bacchium. DI. Nõ ſanè, ſed etiam breuis & longa, qui eiuſdẽ bacchij ſemipes primus eſt:nã ſi nobis inchoare

† al. reſolue.

† al. ad eo*

** al. cõmonendum.*

te creticum licuit,quia cum eodem bacchio poni poteſt, quanto magis id de ipſo bacchio facere licebit, cum præſertim nõ totum *de cretico poſuerimus, quod primæ parti bacchij ſit æquale temporibus. MA. Iam ergo ſi placet,me audiente atque iudicante,tuipſe per cætera excurre, & quid ponatur poſt plenum pedem quando ſilentio reliquum impletur, in omnibus pedibus qui reſtant exequere. DI. Breuiſsimum iã opinor atq; facillimũ eſt quod requiris:nã quod de bacchio dictũ eſt,id etiam de ſecundo pæone dici poteſt.Poſt creticũ autẽ & vnam longam ſyllabam licet ponere & iambum & ſpondeum, ita vt aut tria tempora,aut duo,aut vnum ſileatur. Quod autem de hoc dictum eſt,id & in primum & in vltimum pæonem cadit. Iam poſt palimbacchium vel vnam longam vel ſpondeum collocari decet,quocirca & in hoc metro aut tria tẽpora aut vnum ſilebitur. Eadem conditio eſt pæonis tertij: ſanè vbicunque ſpondeus, ibi & anapæſtus iure ponitur. Poſt moloſſum vero,quod ad eius attinet diuiſionem, aut vnam longam,aut quatuor, aut duas ponimus, vt duo tempora ſileamus. Sed quoniã & ſenſu & ratione exploratum eſt ordinari cum eo poſſe omnes ſenûm tẽporum pedes,erit poſt eum locus & iambo,& tria tempora ſilenda remanebunt:erit & cretico,& vnum tacebitur.hac condiditione erit & bacchio. At ſi in duas breues primam cretici, & ſecundam bacchij ſolueris, erit & pæoni quarto. Quod autem de moloſſo, id etiam de cæteris ſex temporum pedibus dixerim. Iam proceleumaticum arbitror ad cæteros qui quatuor temporibus conſtant eſſe referendum,niſi cum tres breues poſt eum locamus. Quod ita eſt ac ſi anapæſtum locemus, propter vltimam ſyllabam quæ cum ſilentio longa accipi ſolet. Primo vero epitrito iambus recte ſubiungitur,& bacchius & creticus, & pæon quartus hoc dictum ſit & de ſecundo, vt tempora ſileantur,aut quatuor aut duo. Duos autem reliquos epitritos recte poſſunt conſequi ſpondeus & moloſſus: ita vt & primam ſpondei & primam & ſecundam moloſsi in duas breues ſoluere liceat: Ergo in his metris, aut tria tempora,aut vnum tacebitur. Diſpondeus reſtat, poſt quem ſi poſuerimus ſpondeum, quatuor tempora ſilenda erunt. Si moloſſum,duo manente licentia ſoluendi lon

*al. tantũ.

Pleno pedi quid additur ante ſilentium. cap. x.

di longam in duas breues vel in ſpondeo vel in moloſſo, excepta vltima Habes quod me percurrere voluiſti, niſi aliquid forte emendabis. MA. Immò non ego ſed tu, cum aurem ad iudicandum adhibueris: nam quæro à te, vtrum cum dico & plaudo iſtuc metrum. Verus optimus & hoc. Verus optimorum: & hoc, Veritatis inops tam iucunde hoc tertium quàm illa ſuperiora tuus ſenſus accipiat, quod ea repetendo, & cum debitis ſilentiis plaudendo facile iudicabit. DI. Manifeſtum eſt, quod iucunde illa, hoc iniucunde accipiat. MA. Non ergo rectè poſt dichorium iambus ponitur, DI. Ita eſt. *Iambus poſt dichorium male ponitur.* *Cap. xi.*

MA. Rectè autem poſſe poni poſt cæteros aſſentitur quiſquis hæc metra cum diſciplina interponendorum ſilẽtiorum repetierit, Fallacẽ caue, Male caſtũ caue, Multiloquum caue. Fallatiã caue, & Inuidũ caue. & infirma caue. DI. Sentio quod dicis & approbo MA. Vide etiã verũ te nihil offendat, cum interpoſito duorum tẽporum ſilentio hoc metrum repetitur: & vtrunque inæqualiter pergit. Num enim iſta ſonant vt iſta, Veraces regnant, Sapientes regnant, Veriloqui regnant, Prudentia regnat, Boni in bonis regnant, Pura cuncta regnant DI. Immò hæc æqualiter & ſuauiter: illud autem abſurde. MA. Hoc ergo tenebimus in metris, ſex temporum pedum, dichorium iambo, antiſpaſtum ſpondeo male claudi. DI. Tenebimus ſanè. MA. Quid cauſæ cur ita ſit? Nónne approbabis ſi animaduerteris leuatione ac poſitione in duas partes diuidi pedem, ita vt ſi qua in eo ſyllaba media eſt, vel vna vel duæ, aut parti attribuantur priori vel poſteriori, aut in vtraque partiantur? DI. Noui quidem iſtuc & verum eſt, ſed quid ad rem MA. Hoc quoque attende quod dicam, tunc videbis facilius quod requiris, Nam manifeſtum tibi eſſe arbitror alios eſſe ſine mediis ſyllabis pedes, vt pyrrhichius & cæteros binarum ſyllabarum, alios in quibus medium aut primæ parti aut extremæ, aut vtrique, aut neutri ſpacio conueniat. Primæ, vt in anapæſto, vel palimbacchio, vel in pæone primo. Extremæ, vt in dactylo, vel in bacchio vel in pæone quarto. Vtrique, vt in tribracho, ſiue in moloſſo, ſiue in choriambo ſiue in quolibet ionico. Neutri, vt in cretico ſiue in pæonibus ſecundo & tertio, ſiue in diiambo, dichorio, antiſpaſto.

Nam

Nam qui pedes in tres æquales partes diuidi poſſunt, media pars in his conuenit cum prima & extrema. Qui auté non poſſunt, aut cum prima tantum, aut cum extrema, aut cum neutra. D I. Et hoc æque eſt verum. & quò tendat expecto. M A. Quò tandem putas, niſi vt videas iambum poſt dichorium ideo male poni cum ſilétio, quia medium eius eſt, nec primæ parti æquale nec extremæ, & idcirco à leuatione ac poſitione diſcordat? Hoc etiam de ſpondeo intelligitur, qui ſimiliter poſt anapæſtum cum ſilentio non amat poni. An quicquam tibi aduerſum iſta dicendum? D I. Mihi vero nihil, niſi quòd iſta offenſio quæ fit auribus, cum ita hi pedes collocantur, in comparatione fit eius ſuauitatis quæ oblectat auditum, aut cum poſt cæteros ſenûm temporum hi cum ſilentio ponuntur pedes. Nam ſi aliis tacitis me conſuleris quemadmodum ſonarent exemplis ſubiectis, aut poſt dichorium iambus, aut poſt antiſpaſtum ſpondeus cum ſilentio poſiti, dicam quod ſentio fortaſſe approbarem & laudarem. M A. Non equidem reſiſto tibi. Satis eſt mihi tamen quod hæc collatio in comparatione talium numerorum ſcilicet melius ſonantium, ſicut dicis offendit. Eò enim eſt improbanda, quòd cum eiuſdem generis etiam illi ſint pedes quos hic labi ſemipedibus clauſos iucundius confitemur, ab his diſcrepare non debuit. Sed nónne tibi videtur ſecundum iſtam rationem, nec poſt epitritum ſecundum iambum cum ſilentio poni oportere? Nā & in hoc pede iambus ita medium locum tenet, vt nec prioris nec poſterioris partis temporibus æquetur. D I. Cogit me ſuperior ratio concedere. M A. Age nunc, redde mihi omnium metrorum numerum ſi placet, quæ iam tractauimus, id eſt, eorũ quæ à ſuis plenis pedibus incipiunt, clauduntur autem aut ſuis pedibus plenis, ita vt ſilentium cum ad caput reditur non interponamus: aut non plenis pedibus cum ſilentio, quos tamen eis congruere ratio docuit, incipiente numero à duobus non plenis vſque ad octo plenos, ita tamen vt triginta duo tempora non excedantur. D I. Operoſum quidem eſt quod imponis, eſt tamen operæprecium. Sed memini nos pauloante iam perueniſſe ad ſeptuaginta ſeptē metra à pyrrhichio vſque ad tribrachum: cum illi binarum ſyllabarum pedes quatuordecim ſinguli crearent, quę fiunt

Sũmarius numerus pedum ac metrorum. 571. C. xij.

ſiunt ſimul quinquaginta & ſex Tribrachus autem viginti vnum propter geminam diuiſionem. His igitur ſeptuaginta & ſeptem addimus quatuordecim dactyli, & anapæſti totidem. Pleni enim ſi locentur nullo ſilentio, incipiẽte metro à duobus vſque ad octo pedes, ſeptena pariunt. Additis vero ſemipedibus cum ſilẽtio incipiẽte metro ab vno pede & ſemis perueniente ad ſeptẽ ſemis alia ſeptena, & fiunt iam omnia centũ & quinq;. Bacchius vero nõ poteſt metrum ſuum ad octo pedes perducere, ne triginta duo tempora trãſeat, neq; quiſquam quinum temporum pes, ſed poſſunt iſti vſq; ad ſex peruenire. Bacchius ergo & qui ei par eſt, non modo temporibus, ſed etiam diuiſione, Pæon ſecundus à duobus pedibus vſq; ad ſex procedẽtes, cum integri ordinantur ſine ſilentio, quina metra pariunt: cum ſilentio autẽ incipientes ab vno ſemis, & ad quinque ſemis peruenientes, alia quina cũ vna longa poſt eos ponitur, & item quina, cum breuis & longua. Quindena igitur creant quæ in ſummam redacta triginta ſunt, & fiunt iam metra omnia centum & triginta quinque. Creticus vero, & qui pariter diuiduntur, pæones primus & quartus, quoniã poſt illos & vnam longã, & iambum, & ſpõdeum, & anapæſtum licet ponere, ad ſeptuagintaquinque perueniũt. Cum enim tres ſint pedes, quina creant ſine ſilentio, cum ſilentio autẽ viginti, quæ ſimul vt dictum eſt, fiunt quinq; & ſeptuaginta, quibus additis ſuperiori ſummæ, decẽ & ducenta cõplectuntur. Palimbacchius & qui ei diuiſione cõcordat tertius pæon quina pariunt integri ſine ſilentio, cũ ſilentio autem quina cũ vna longa, quina cum ſpõdeo, quina cum anapæſto. Hæc addimus ad maiorẽ ſummã, & habemus metra omnia ducenta quinquaginta. Moloſſus & cæteri ſex temporum pedes, qui cum illo ſimul ſeptẽ fiunt quaterna creant integri: cum ſilentio autem quoniam & vna longa poſt vnumquenque eorum locari poteſt, & iambus & ſpõdeus & anapæſtus & bacchius & creticus, pæon quartus. vicena & octona complent, quæ ſimul fiunt centum nonaginta ſex, quæ ducta cum illis quaternis ducenta vigintiquatuor complentur: ſed hinc octo deducendi ſunt, quia poſt dichorium iambus & poſt antiſpaſtũ ſpondeus male ordinantur. Reliqua ſunt ducenta ſedecim, quæ addita maiori ſummæ, faciunt metra omnia quadrin-

Proceleumaticus gignit carmina. 21.

genta ſexaginta ſex. Proceleumatici ratio haberi non potuit cum his pedibus quibus congruit, propter ſemipedes qui poſt hunc plures ponuntur. Nam & vna ſyllaba poſt eum poni poteſt cum ſilentio ſicut poſt dactylum & eius conſortes, & tres breues, vt vnum tempus ſilendum ſit, quo efficitur vt vltima breuis pro longa accipiatur. Epitriti metra gignunt terna integri, incipiente metro à duobus pedibus perueniente ad quatuor. Si enim addas quintum, triginta duo tempora, quod non oportet, excedes. Cum ſilentio vero primus & ſecundus epitritus terna poſt locato iābo, terna bacchio, terna cretico, terna pæone quarto, quæ fiunt cum illis ternis quæ ſunt ſine ſilentio, triginta. Tertius vero & quartus epitriti, reſtante ſilentio gignunt cum ſpondeo terna, & terna cum anapæſto, terna cum moloſſo, terna cum ionico minore, terna cum choriambo. quæ fiunt ſimul cum illis ternis, quæ ſine ſilentio genuerunt triginta & ſex. Ergo epitriti omnes ſexaginta & ſex metra pariunt: quæ cum viginti & vno proceleumatici ſuperiori ſummæ addita faciunt quingenta quinquaginta tria. Diſpōdeus reſtat gignens & ipſe tria integer, adhibito autem ſilentio cum ſpondeo tria, & tria cum anapæſto, tria cum moloſſo, tria cum ionico à minore, tria cum choriambo: quæ in ſummam ducta cum illis tribus quæ creat integer, fiunt decem & octo. Ita erunt metra omnia quingenta ſeptuaginta & vnum. M A. Eſſent quidem, niſi tria detrahenda eſſent, quia poſt ſecundum epitritum dictum eſt iambum male poni. Sed hoc quidem bene ſe habet; quare iam dic mihi, quomodo tibi aurem tangat metrum hoc, Triplici vides, vt ortum triuiæ rotetur ignis. D I. Perſuauiter. M A. Potésne dicere quibus pedibus conſtet? D I. Non poſſum. Neque enim inuenio quo modo ſibi congruant quos metior, ſiue enim pyrrhichium à capite conſtituam, ſiue anapæſtum ſiue pæonem tertium, non his conueniunt qui ſequuntur: & inuenio hic quidem creticum poſt tertium pæonem, vt reliqua ſit longa ſyllaba, quam creticus poſt ſe non reſpuit collocari. Sed his pedibus hoc metrum conſtare recte non poſſet, niſi interpoſito ſilentio trium temporum. Nunc vero nihil ſiletur, cum hoc repetendo permulcet auditum. M A. Vide igitur vtrum incipere

Pars pedis quibus locis ponitur

Cap. xiiij.

Hoc exemplū ex Terentiano ſumptum Varro recenſet inter verſus Ionicos à maiore. Simile eſt illud Catulli, Super alta vectus Atys.

debeat à pyrrhichio, deinde metiamur dichorium, tum ſpondeum, qui complet tempora, quorum duo ſunt in principio. Poteſt item caput tenere anapæſtum, deinde diiambum metiri, vt extrema longa collocata quatuor temporibus anapæſti perficiat ſex tempora, quæ cum diiambo conueniunt, ex quo intelligas licet partes pedum non ſolum in fine poni, ſed etiam in capite metrorum.

D I. Iam intelligo. M A. Quid ſi demam vnam vltimam longam, vt tale ſit metrum, Segetes meus labor. Mónne animaduertis cum ſilentio duorum temporum repeti? Ex quo manifeſtum eſt & aliquam partem pedis poſſe in principio metri poni, & aliquam in fine, & aliquam in ſilentio. D I. Et hoc manifeſtum eſt. M A. Sed hoc fieri ſi dichorium metiaris integrum in hoc metro. Nam ſi diiambo à capite anapæſtus ponatur, cernis partem pedis in principio poſitam, quæ habet iam quatuor tempora. Duo autem quæ debentur ſilentur in fine. Ex quo diſcimus poſſe metrum incipere à parte pedis, & deſinere ad plenum pedem, ſed nunquam ſine ſilentio.

D I. Et hoc perſpicuum eſt. M A. Quid hoc metrum? Potés ne metiri & dicere quibus pedibus conſtet? Iam ſatis terris niuis atque diræ Grandinis miſit pater, & rubente Dextera ſacras iaculatus arces. D I. Poſſum conſtituere in capite creticum & duos metiri reliquos ſenûm temporum pedes, vnum ionicum à maiore, alterum dichorium, & ſilere vnum tempus quod adiungitur cretico vt ſex tempora compleantur. M A. Non nihil defuit conſyderationi tuæ. Num cum dichorius eſt in fine, reſtante ſilentio, vltima eius quæ breuis eſt pro longa accipitur. An hoc negabis? D I. Immò fateor. M A. Non ergo conſtitui decet in fine dichorium, niſi nullo in repetitione conſequente ſilentio, ne non iam dichorius, ſed epitritus ſecundus ſentiatur. D I. Manifeſtum eſt. M A. Quo modo ergo metimur hoc metrum?

Horatius 1. carminum.

D I. Neſcio. M A. Attende ergo vtrum bene ſonet cum ita pronuncio, vt poſt tres primas ſyllabas vnum tempus ſileam. Ita enim in fine nihil debebitur, vt decenter ibi poſſit eſſe dichorius. D I. Iucundiſſime ſonat.

Quibus locis ſilere liceat. Cap. xiiij.

M A. Hoc quoque igitur adiungamus arti, vt non ſolum in fine, ſed & ante finem cum oporteat ſileamus.

Tunc autem oportet cum id quod debetur implendi temporibus pedum aut indecenter ſiletur in fine propter vltimam breuem, vt in hoc quod dictum eſt: aut cum duo conſtituuntur non pleni pedes, vnus in capite, alter in fine qualis iſte eſt, Gentiles noſtros inter oberrat equos. Senſiſti enim vt opinor me poſt quinque ſyllabas longas, moram duorum temporum ſiluiſſe, & tantundem in fine ſilendum eſt, dum reditur ad caput. Si enim hoc metrum ad legem ſex temporum metiaris: erit tibi primus ſpondeus, ſecundus moloſſus, tertius choriambus, quartus anapæſtus. Spondeo igitur debetur duo tempora, vt ſex temporum pedem impleat: & anapæſto itaque duo ſilentur poſt moloſſum ante finem, & duo poſt anapæſtum in fine. Si autem ad legem temporum quatuor: vna longa erit in capite, deinde duos metimur ſpondeos, deinde duos datylos, & poſt vna concludetur. Silemus itaque duo tempora poſt geminum, ſpondeum ante finem, & duo in fine, vt ambo pedes impleantur, quorum dimidias partes in capite atque in extremo poſuimus. Nonnunquam tamen quod duobus non plenis pedibus debetur in principio ac fine collocatis, finali tamen ſilentio redditur, ſi tantum ſit vt dimidij ſpacium temporis non excedat, qualia hæc duo ſunt Syluæ laborantes, gelúque Flumina conſtiterint acuto. Horum enim primus incipit à palimbacchio, inde excurrit in moloſſum, & bacchio terminatur. Silentur ergo duo tempora, quorum vnum bacchio, alterũ palimbacchio cum reddideris, ſena vbique tempora implebuntur. Hoc autem poſterius dactylo inchoatur, inde pergit in choriambum, clauditur bacchio. Tria igitur tempora ſilere oportebit. Hinc vnũ bacchio, duo dactylo reddimus, vt in omnibus ſint ſena tempora. Prius autem redditur quod debetur implendo extremo pedi quàm in principio conſtituo. DI. Nec aliter omino fieri aures ſinunt. MA. Nec mirum. Id enim cum reperimus adiungitur capiti quod prorſus extremum eſt. Itaque in hoc metro quod dictum eſt, Flumina cõſtiterint acuto. Cum tria tempora ſenis vbique implendis debeantur, ſi ea nõ ſilentio velis ſed voce reddere, poſsintq; reddi & per iambum & per chorium, & per tribrachũ, quia omnes terna tẽpora poſsident, nullo modo ea per chorium reddi ſenſus ipſe

per

permittit, in quo prior eſt longa ſyllaba, breuis poſterior.
Id enim prius ſonare debet, quod bacchio debetur extre-
mo, id eſt, breuis ſyllaba nō longa quæ dactylo primo li-
cet hoc explorare his exēplis, Flumina cōſtiterint acuto
gelu, Flumina conſtiterint acute gelida, Flumina conſtite
rint in altū nocte. DI. Cui dubium eſt duo illa ſuauiter
repeti, hoc autē tertium nullo modo. MA. Item cū ſin-
gula tempora ſingulis debētur pedibus minus plenis, ſi ea
voce reddere velis, non ſinit ſenſus in vnam ſyllabā coar-
ctari. DI. Mira omnino iuſticia. Nō enim cōuenit quod
ſeparatim reddendum eſt, non etiam conſtitui ſeparatim.
MA. Quocirca in illo metro, Syluæ laborantes gelúq; ſi
vnā longam pro ſilētio fini addas. ſicuti eſt, Syluæ laborā-
tes gelu duro, non probant aures: ſicuti probant cum dici-
mus; Syluæ laborantes gelu & frigore, quod ſagaciſsime
ſentis cum ſingula repetis. Itē nō oportet cum duo minus
pleni pedes ponuntur, maiorē in principio quā in fine po-
ni, nam & hoc condēnat auditus. Tanquā ſi dicas, Optimū
tēpus adeſt tandē, vt primus pes ſit creticus, ſecundus cho-
riābus, tertius ſpondeus, vt tria tēpora ſileamus, quorum
duo debētur vltimo ſpōdeo ad ſena implenda, & vnū pri-
mo cretico. At ſi dicatur. Tandē tempus adeſt optimū ea-
dem interpoſita triū tēporū mora in ſilentio, quis non ſen
tiat iucūdiſsimè repeti? Quare aut tāti ſpacij decet eſſe in
fine minus plenum pedē quanti eſt in principio: vt illud,
Syluæ laborātes gelúque aut minorem in principio, & in
fine maiorē: veluti eſt, Flumina cōſtiterint acuto. Neque
iniuria, quia vbi eſt æqualitas, nulla diſcordia: vbi autē di-
ſpar eſt numerus, ſi à maiore ad minorem veniamus, vt in
metiēdo & numerando ſolet, facit ipſe rurſus in numerā-
do ordo concordiā. Ex quo illud eſt etiam conſequens, vt
cum ij de quibus agitur, minus pleni ponuntur pedes, ſi
duobus locis interponitur ſilentiū, id eſt, ante finem & in
fine, tātum ante finem ſileatur, quātum debetur extremo,
tantum autem in fine quantum ſcilicet principio: quia me
dium tendit ad finem, ſi vnam longuam pro ſilentio fini
addas, ſicuti, Syluæ laborantes gelu duro. A fine vero ad
principium redeundum eſt. Si autem vtrique tantundem
debetur, nulla controuerſia eſt. quin tantum ante finem,
quantum in fine ſilendum ſit. Sileri autē oportet non niſi

vbi terminatur pars orationis. In is autem numeris qui non verbis finiuntur, ſed aliquo pulſu, vel flatu, vel ipſa etiam lingua, nullum in hac re diſcrimen eſt, poſtquā voce percuſsionéve ſileatur, modo vt legitimum ſecundum ſupradictas rationes intercedat ſilentium. Quamobrem & à duobus poteſt minus pleni pedibus metrum incipere, ſi tamen vtriuſque coniunctum ſpacium minus non ſit, quā poſſet eſſe vnius & dimidij pedis. Nam vt ſupra diximus, tunc recte poni duos minus plenos pedes, cùm id quod debetur ambobus, non tranſit ſpacio pedem dimidium. Exemplum eſt, Montes acuti, vt aut in fine tria tempora ſileamus, aut vnum tempus poſt ſpondeum, & duo in fine. Aliter enim hoc metrum conuenienter metiri non poteſt. Sit hoc etiam in diſciplina, vt cùm ante finem ſilemus, non ibi pars orationis breui ſyllaba terminetur, ne ſecundum illam ſæpe commemoratam regulam, pro longa eam ſenſus accipiat, ſequente ſilentio. Itaque in hoc metro, Montibus acutis, non poſſumus ſilere poſt dactylum tempus vnum, quod poſt ſpondeum in ſuperiore poteramus, ne non iam dactylus, ſed creticus ſentiatur: atque ita non duobus minus plenis pedibus, quod nunc demonſtramus, ſed pleno dicborio & vltimo ſpondeo metrum conſtare videatur, duûm temporum ſilentio in fine reddendo. Sed illud notandum eſt, in principio poſito minus pleno pedi, aut ibidem reddi debitum per ſilentium: ſicuti eſt, Iam ſatis terris niuis atque diræ. At in fine: velut, Segetes meus labor. Minus autem pleno pedi qui in fine ponitur, aut ibidem reſtitui ſilentio, quod debetur: vt in illo, Ite igitur camœnæ: aut in aliquo de mediis loco, veluti in hoc, Ver blandum viget aruis, adeſt hoſpes hirundo. Vnū enim tempus quod debetur vltimo bacchio, vel poſt totum numerum ſileri poteſt, vel poſt primum cuius numeri pedem moloſſum, vel ſecundum ionicum à minore. Quod vero mediis forte minus plenis pedibus debiti eſt, non niſi ibidem reddi poteſt: vt eſt, Turba terribili ſonitū dedit ære curuo. Si enim ſic metiamur hoc metrum vt primum faciamus anapæſtum, ſecundum ionicum quemlibet in ſyllabis quinque ſoluta ſcilicet longa vel prima, vel vltima in duas breues tertium choriambum, vltimum bacchium. Tria erunt tempora in debitum, * † vnum extremo

Silentium in medio.
Cap. xv.

† aliàs, debito.

:tremo bacchio reddendum, & duo anapæſto primo, vt ſena compleantur. Sed hoc totum ſpacium trium temporum in fine ſileri poteſt. At ſi ab integro pede incipias, quinq; ſyllabas primas pro quolibet ionico metitur. Sequitur choriambus. Inde iam pedem integrum non inuenies, quocirca vnius longæ ſpacio ſilere oportebit, quo annumerato choriambus alter implebitur, Bacchio reliquo metrum clauſuro, cui tempus [vnum] debitum ſilebis in fine. Vnde iam eſſe opinor perſpicuum, cùm in mediis ſiletur locis, aut ea reſtitui tempora quæ in fine debentur, aut ea quæ ibi debentur vbi ſiletur. Sed aliquando non eſt neceſſe vt ſileatur in mediis, cùm poteſt aliter metrum metiri, vt in eo quod pauloante poſuimus. Aliquando autē neceſſe eſt, vt in hoc. Vernæ temperies auræ tepent, ſunt deliciæ. Nam manifeſtum eſt iſtum numerum aut quaternorum temporum, aut ſenorum pedibus currere. Si quaternorum, ſilendum eſt vnum tempus poſt ſyllabam octauam, & in fine duo metiantur: primo ſpondeo, ſecundo dactylo, ſed à * tertio ſpondeo, quarto dactylo annumerato poſt longam ſilentio. poſt breuem nō oportet; quinto ſpondeo, ſexta dactylo, vltima longa qua numerus clauditur, cui duo tempora debita ſilentur in fine. Si autem ſenorum temporum hinc metimur pedes, primus erit moloſſus, ſecūdus ionicus à minore, tertius creticus, qui fit dichorius adiuncto ſilentio vnius temporis, quartus ionicus à maiore & longa vltima, poſt quam quatuor tempora ſilebuntur. Poſſet alio modo currere, vt vna longa in principio locaretur, quā ſequeretur ionicus à maiore, deinde moloſſus, deinde bacchius, qui fieret antiſpaſtus, adiuncto ſilentio vnius temporis, vltimus choriambus metrum clauderet, ita vt quatuor tēporum in fine ſilentiū, redderetur vni longæ in principio conſtitutæ: Sed aures iſtam dimenſionem repudiāt, quia pars pedis in principio collocata, niſi maior quā dimidia fuerit, nō rectè illi poſt plenum pedem finali ſilentio redditur vbi debetur: ſed alus interpoſitis pedibus, ſcimus quidem quantum debeatur: ſed non comprehenditur ſenſu, vt tanto ſpacio ſileatur, niſi minus debeatur in ſilentio quā poſitum eſt in ſono: quia cùm maiorē partē pedis vox peregerit minor quæ reliqua eſt, vbicunque facile occurrit. Quamobrē metri quod ſub hoc exemplo poſuimus.

* aliàs, &

 mus.

mus, Vernæ temperies auræ tepent, ſunt deliciæ: cùm ſi vna neceſſaria quã diximus dimẽſio, ſi poſt decimam eiu ſyllabã tempus vnũ ſileatur, & quatuor in fine, eſt alia voluntaria ſi quis poſt ſextam ſyllabam velit ſilere duo tempora, & vnum poſt vndecimã, & duo in fine. Vt ſit in principio ſpõdeus, ſequatur hunc choriambus, tertio ſpondeo ſilentium duûm temporum annumeretur, vt vel moloſſus vel à minore ionicus fiat, quartus bacchius adiuncto itidẽ ſilentio vnius temporis fiat antiſpaſtus, quinto choriambo numerus terminetur in voce, duobus temporibus in fine per ſilentium redditis, in principio locato ſpondeo. Eſt item alia. Si enim velis poſt ſextam ſyllabam vnum tempus ſilebis, & poſt decimam vnum, poſt vndecimam tantundem, & duo in fine, vt ſit primus ſpondeus, ſecundus choriambus, tertius palimbacchius fiat antiſpaſtus vno ſilentij tempore annumerato, quartus ſpondeus fiat dichorius vnius temporis interiecto, & vnius temporis conſequente ſilentio, choriambus vltimus numerum claudat, ita vt ſileamus duo tempora in fine, quæ primo debentur ſpondeo. Eſt & tertia dimenſio, ſi poſt primum ſpondeũ tempus vnum ſileatur, & reliqua quæ in proximo ſuperiore ſeruentur, niſi quòd in eius fine vnum tempus ſilebitur, quia ſpondeus ille, qui ſolet in principio locari, conſequente vnius temporis ſilentio, factus eſt palimbacchius, vt plus vno tempore nihil ei debeatur, quod in fine ſilendum eſt. Vnde iam perſpicis metris interponi ſilentia, quædam neceſſaria, quædam voluntaria. Et neceſſaria quidem, cùm aliquid pedibus debetur implendis: Voluntaria vero, cùm pleni ſunt pedes atque integri. Quod autem ſuperius dictum eſt, amplius quatuor temporibus ſilendum non eſſe: de neceſſariis ſilentiis dictum eſt, vbi debita tempora explentur. Nam in iis quæ voluntaria ſilentia nominauimus, licet etiam pedem ſonare, & pedem ſilere: quod ſi paribus interuallis fecerimus, non erit metrum, ſed rhythmus, nullo certo fine apparente vnde redeatur ad caput. Quamobrem ſi exempli gratia ſilentiis velis diſtinguere, vt poſt primum pedem alterius pedis tempora ſileas: non hoc perpetuo ſeruandum eſt. Licet autem varietate qualibet connumeratis ſilentiis vſque a legitima tempora metrum producere: velut in hoc, Nobis

bis verum in promptu eſt, Tu ſi verum dicis. Licet hic poſt primum ſpondeum quatuor tempora ſilere, & alia quatuor poſt ſequentes duos. Poſt tres autem finales nihil ſilebitur. Iam enim triginta duo tempora terminata ſunt: ſed multo eſt aptius & quodam modo iuſtius, vt vel in fine tantum vel etiam ante finem † ſileatur. Quod ſubtracto vno pede fieri poteſt, vt ita ſit: Nobis verum in promptu eſt, tu dic verum. Hoc & in metris cæterorum pedum tenendum eſt, ſcilicet neceſſariis ſilentiis, ſiue finalibus ſiue mediis reddi debita vt pedes impleantur. Non autem ſileri oportet amplius quàm pedis partem, quã leuatio poſitió ve occupat. Voluntariis aũt ſilentiis & partes pedum & integros pedes ſilere conceditur, ſicut exemplis ſupradictis monſtrauimus. Sed hactenus interponendorum ſilentiorum ratio tractata ſit. Nunc de pedum commixtione, & de ipſorum metrorum copulatione pauca dicamus, quoniam iam multa dicta ſunt cùm quæreremus, quos ſibimet oporteat miſceri pedes, & quod ad metrorum attinet copulationem, nonnulla dicenda ſunt, cùm de verſibus diſſerere cœpimus. Iunguntur enim ſibi pedes atque miſcentur ſecundum regulas, quas in ſecundo ſermone aperuimus. In hoc autem illud ſciendum eſt, genera metri, quæ à poëtis iam celebrata ſunt, habuiſſe authores & inuentores ſuos, à quibus quaſdam certas leges poſitas conuellere prohibemur. Non enim oportet cùm illi eas ratione finxerint, aliquid ibi mutare, quamuis ſecundum rationem ſine aurium offenſione poſſimus: cuius rei cognitio non arte, ſed hiſtoria traditur: vnde creditur potius quàm cognoſcitur. Neque enim ſi Paliſcus neſcio qui, metrum ita compoſuit, vt hæc ſonant, Quando flagella ligas, ita liga, vitis & vlmus vti ſimul eant: ſcire hoc poſſumus, ſed tantummodo credere audiendo & legendo. Illud eſt diſciplinæ quod ad nos pertinet, videre vtrum hoc tribus dactylis conſtet & pyrrhichio vltimo, vt plerique muſicæ imperiti autumant. Non enim ſentiunt pyrrhichium poni non poſſe poſt dactylum, an vt ratio docet, primus pes ſit in hoc metro choriambus, ſecundus ionicus, longa ſyllaba in duas ſoluta breues, vltimus iambus, poſt quem tria tempora ſilebuntur: quod ſemidocti homines ſentire poſſunt, ſi à do-

† In melio & in fine.

De pedum cõmixtione. c. xvj.

ſcto ſecundum vtranque legem pronunciaretur, & plauderetur. Ita enim naturali & communi ſenſu iudicarent, quid diſciplinæ norma præſcriberet. Veruntamen quòd poëta ille hos numeros immobiles eſſe voluit, cùm hoc metro vtimur cuſtodiendum eſt: non enim fraudat auditum, quanquam æque nihil fraudaret, ſi vel pro choriambo diiambum, vel ipſum ionicum nulla in breues facta ſolutione poneremus, & quicquid aliud congruiſſet. In hoc igitur metro nihil mutabitur, nō ea ratione qua inæqualitatem vitamus, ſed ea qua obſeruamus authoritatem. Docet ſanè ratio, alia inſtitui metra immobilia, id eſt, in quibus mutare nihil oportet; vt hoc ipſum eſt de quo ſatis locuti ſumus. Alia mobilia in quibus locare pedes alios pro aliis licet: ſicuti eſt, Troiæ qui primus ab oris, Arma virúmque cano. Nam hic pro ſpondeo anapæſtum quolibet loco licet ponere. Alia nec tota immobilia, nec tota mobilia: vt eſt, Pendeat ex humeris dulcis chelys, Et numeros edat varios, Quibus aſſonet omne virens, Late nemus & tortis errans qui flexibus vdis. Hic enim vbique & ſpondeus & dactylus poni poſſet, præter vltimum pedem, quem metri author ſemper eſſe dactylum voluit. Et in iis quidem generibus tribus non nihil valere authoritatem vides. Quod autem in pedum commixtione ad rationem ſolam pertinet de iis rebus quæ ſentiuntur iudicantem, ſciendum eſt eas partes pedum quæ poſt certos pedes ſilentio reſtante inſuauiter locantur, vt iambus poſt dichorium atque ſecundum epitritum, & ſpondeus poſt antiſpaſtum, etiam poſt alios pedes male locari, quibus iſti permixti fuerint. Nam manifeſtum eſt iambū poſt moloſſum bene poni, ſicut hoc exemplū indicat, ſæpe repetitum cum ſilentio in fine temporum trium, Ver blandum viret floribus: at ſi pro moloſſo primum dichorium conſtituas, vt eſt, Vere terra viret floribus, reſpuit hoc auditus atque condemnat. Id etiam in cæteris ſenſu explorante facile eſt experiri. Ratio nanque certiſsima eſt, cùm ſibi copulantur; qui inter ſe ſunt copulabiles pedes, eas partes debere in fine ſubiungi quæ omnibus conueniunt in illa ſerie collocatis; ne inter ſocios quodam modo diſcordiæ aliquid oriatur. Illud magis mirandum eſt, quod cum ſpondeus & diiambum & dichorium ſuauiter claudat, tamen

Metra mobilia et immobilia et neutra.

Aeneid. 1.

Hoc Terentianus citat ex Pōponio.

tamen cum hi duo pedes, ſiue ſoli ſiue cum aliis copulabilibus quoquo modo mixtis in vna ſerie fuerint, ſpondeus in fine approbante ſenſu poni non poteſt. Quis enim dubitet aures libenter accipere iſta ſingula repetita, &, Timẽda res non eſt: & item ſeparatim, Iam timere noli. At ſi ita iungas, Timenda res iam timere noli, niſi in ſoluta oratione audire nolim. Nec abſurdum minus eſt, ſi quolibet loco altum connectas, veluti moloſſum hoc modo Vir fortis timenda res, iam timere noli, Vel etiam ita, Timenda res iã timere vir fortis noli. Cuius abſurditatis cauſa eſt, quòd pes diiambus etiam ad duplum & ſimplum plaudi poteſt, vt ad ſimplum & duplum plaudi poteſt dichorius. Spondeus autem duplæ parti eorum æqualis eſt, ſed cum eum ille trahit ad primam, hic ad extremam exiſtit nonnulla diſcordia: & ita ratio tollit admirationem. Nec minus miraculum edit antiſpaſtus, cui ſi nullus pedum aut certe ſolus diiambus miſceatur, patitur iambo metrum claudi, cum aliis autem poſitus nullo modo, & cum dichorio quidem propter ipſum dichorium. Itaque hoc nomine miror. Cum cæteris vero ſenorum temporum pedibus, cur memoratum trium temporum pedem in fine repudiet, neſcio quæ eſt cauſa, ſecretior fortaſſe quàm vt à nobis aſſeri atque oſtendi queat. Sed hoc ita eſſe his exemplis probo. Nam iſta duo metra, Poteſtate placet, Poteſtate potentium placet, nemo ambigit ſuauiter ſingula repeticum ſilentio trium tempore in fine At iſta inſuauiter cum eodem ſilentio, Poteſtate præclara placet, Poteſtate tibi multum placet Poteſtate iam tibi ſic placet, Poteſtate multum tibi placet, Poteſtatis magnitudo placet. Quod ad ſenſum attinet, peregit officium ſuum in hac quæſtione, & quid acceperit, & quid exploſerit indicauit: ſed de cauſa cur ita ſit, ratio cõſulẽda eſt. Ac mea quidẽ in tãta obſcuritate nihil aliud videt, niſi cũ diiãbo antiſpaſtum dimidiam partem priorem habere communem. Nam vterque à breui & longa incipit: poſteriorem autem cum dichorio. Longa enim & breui ambo finiuntur. Itaque antiſpaſtus vel ſolus tanquam ſuam priorem dimidiam, vel cum diiambo cum quo eam communiter habet, collocatus, patitur in fine metri eſſe iambum. & cum dichorio, pateretur ſi eidẽ dichorio talis terminus cõueniret.

uenirct. Cum cæteris autem non patitur, quibus tali ſocietate iungitur. Quod vero ad metrorum copulationem attinet, ſatis eſt in præſentia videre, poſſe ſibi diuerſa metra copulari, quæ tamen plauſu, id eſt, leuatione ac poſitione conueniant. Diuerſa ſunt autem, vel quãtitate, vt cum maiora copulantur minoribus, qualia iſta ſunt videlicet. Iam ſatis terris niuis atque diræ Grandinis miſit pater, & rubente Dextera ſacras iaculatus arces Terruit vrbem. Nã hoc quartum, quod vno choriambo & vna in fine longa terminatur. quàm paruum ſit tribus ſuperioribus inter ſe æqualibus ſubiectum, vides. Vel pedibus, ſicut hic, Grato Pyrrha ſub antro, Cui flauam religas comam. Cernis quippe horum duorum ſuperius conſtare ſpondeo & choriambo, & longa vltima, quæ ad ſex tempora implenda ſpõdeo debebatur, Hoc autem poſterius ſpondeo & choriambo, & duabus vltimis breuibus, quæ item cum primo ſpõdeo implent ſex tempora. Paria ſunt ergo iſta temporibus, ſed in pedibus nonnihil diuerſitatis tenent. Eſt & alia differentia iſtarum copulationum, quòd alia ita copulentur, vt nulla ſibi licentia interponi velint ſicut hæc duo recentiſſima alia inter ſe ſileri aliquid poſtulant: ſicut hæc, Vides vt alta ſtet niue candidum Soracte, nec iam ſuſtineant onus Syluæ laborantes, gelúque Flumina conſtiterint acuto Nam ſi hæc ſingula repetantur. priora duo vnum tempus in fine fieri flagitant, tertium duo, quartum tria. Copulata verò a primo ad ſecundum tranſeuntem vnum tẽpus ſilere cogunt, à ſecundo ad tertium duo, à tertio ad quartum tria, A quarto autem ſi ad primum redeas, tẽpus vnum ſilebis. Sed quæ eſt ratio redeundi ad primum, eadẽ eſt ad aliam talem copulationem tranſeundi. Hoc genus copulationum rectè nos appellamus circuitum, qui περίοδος Græce dicitur. Circuitus ergo minor eſſe non poteſt, quàm qui duobus membris conſtat, id eſt, duobus metris. Nec eſſe maiorem voluerunt eo qui vſque ad quatuor mẽbra procedit. Licet igitur minimum bimembrem, mediũ trimembrem, & vltimum quadrimembrem vocare. Hos enim Græci δίκωλον, τρίκωλον, τετράκωλον, vocant. De quo toto genere quoniam diligentius tractaturi ſumus, vt dixi in eo ſermone qui nobis de verſibus erit, nunc interim hoc ſatis ſit. Sanè arbitror iam te intelligere innumerabilia

De metro rum copulatione. cap. xvii.

Horatius lib. 1. carminum.

Ibidem.

Horatius. 1 carminum.

rabilia genera eſſe metrorum, quæ quingenta quadraginta ſeptem inueneramus, cum & de ſilentiis non niſi finalibus exempla eſſent data, & nulla pedum cõmixtio facta eſſet, & nulla ſolutio longarum in duas breues, que pedem vltra ſyllabas quatuor porrigeret. At ſi adhibita omni ſilẽtiorũ interpoſitione, & omni pedum commixtione, & omni ſolutione longarum colligere numerum metrorum velis tã tus exiſtit vt nomen eius fortaſſe non ſuppetat. Sed hæc exempla quæ à nobis ſunt poſita, & quæcunque alia poni poſſunt, quanquam ea & apperat in efficiendo & aprobet in audiendo natura communis tamen niſi ea docti & exercitati hominis pronunciatio commendet auribus, ſenſúsque audientium non ſit tardior quàm humanitas poſtulat, non poſſunt ea quæ tractauimus vera iudicari. Sed quiecamus aliquantulũ, & de verſu deinceps diſſeramus. D I.

Ita Fiat.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE MVSICA

Liber Quintus.

Quomodo differant rhythmus metrum & verſus. Cap. j.

QVID ſit verſus, inter doctos veteres nō parua luctatione quæſitum eſt, nec fructus defuit. Nam inuenta res eſt, & ad noticiem peſterorum mandata literis, graui atque certa non tantum authoritate, verum etiam ratione firmata eſt. Intereſſe igitur animaduerterunt inter rhythmum & metrum aliquid, vt omne metrum rhythmus, non etiam omnis rhythmus metrum ſit. Omnis enim legitima pedum connexio numerus eſt, quam quoniam metrum habet, non eſſe numerus nullo modo poteſt, id eſt, non eſſe rhythmus. Sed quoniam non eſt idem, quamuis legitimis pedibus, nullo tamen certo fine prouolui & itē legitimis progredi pedibus, & certo fine coërceri hæc duo genera etiam vocabulis diſcernenda erant, vt illud ſuperius rhythmus tanto proprio iam nomine, hoc autem alterum, ita rhythmus vt metrum etiā vocaretur. Rurſus quoniam eorum numerorum qui certo fine clauduntur, id eſt, metrorum, alia ſunt, in quibus non habetur ratio cuiuſdam diuiſionis circa medium, alia quibus ſedulo habetur: erat etiam hæc differentia notanda vocabulis. Quapropter illud vbi non habetur hæc ratio rhythmi genus, proprie metrum vocatum eſt: hoc autem vbi habetur, verſum nominauerunt. Cuius appellationis originem fortaſſe progredientibus nobis ratio ipſa monſtrabit. Neque

que in hoc ita præſcriptum putes, vt illa etiam metra verſus vocare non liceat. Sed aliud eſt cum abutimur nomine licentia cuiuſdã vicinitatis, aliud cum rem vocabulo ſuo enunciamus. Sed nominum commemoratio hactenus facta ſit. In quibus vt iam didicimus, conceſsio † interloquentium & vetuſtatis authoritas tantum *† valet. Cætera ſi placet, more noſtro inueſtigemus ſenſu nuncio, indice ratione, vt illos etiam veteres authores non inſtituiſſe iſta quaſi quæ in natura rerum integra & perfecta non fuerint, ſed ratiocinando inueniſſe, & appellando notaſſe cognoſcas. MA. Quare primum à te quæro, vtrum ob aliud pes aurem mulceat niſi quod in eo duæ illæ partes; quarum vna in leuatione, altera in poſitione eſt numeroſa ſibi concinnitate reſpondent? DI. Iam hoc quidem mihi ante perſuaſum eſt atque compertum. MA. Quid metrum, quod manifeſtum eſt pedum collocatione confici, num ex eo rerum genere eſſe arbitrandum eſt, quod diuidi non poteſt, cum omnino & nihil indiuiduum per tempus tendi queat, & quod ex diuiduis pedibus conſtat, abſurdiſsime indiuiduum putetur. DI. Nullo modo hoc genus diuiſionem recipere abnuerim. MA. At omnia quæ recipiunt diuiſionem, nónne pulchriora ſunt ſi eorum partes aliqua parilitate cõcordent quàm ſi diſcordes & diſſonæ ſint? DI. Nulli dubium eſt. MA. Quid ipſius parilis diuiſionis, qui tandem numerus author eſt: an dualis? DI. Ita eſt. MA. Vt ergo in duas partes concinnentes diuidi pedem & eo ipſo aurẽ delectare comperimus, ſi etiam metrum tale inueniamus, nónne cæteris nõ talibus iure anteponetur? DI. Aſſentior. MA. Recte ſanè. Quare iã illud reſpõde, cum in omnibus, quæ aliqua tẽporis parte metiuntur, aliud præcedat, aliud ſubſequatur, aliud incipiat, aliud terminet, nihilne tibi videatur inter partem præcedentem atque incipientem, & illã quæ ſubſequatur ac terminet intereſſe oportere? DI. Intereſſe arbitror. MA. Dic ergo quid interſit inter has duas partes verſus, quarũ vna eſt, Cornua velatarũ: altera vero eſt, vertimus antennarum. Non enim vt idẽ poëta obuertimus, ſed ſi ita verſus enuncietur, Cornua velatarũ vertimus antennarum: nõne ſæpius repetendo efficitur incertum, quæ pars prior ſit, quæ poſterior.

Neque

† conſenſio

† al. totum

Metra in duas partes diuiſibilia. Cap. ij.

Verſus vnde dictus. Cap. iij.

Neque enim minus idem ſtat verſus, cum ita profertur, Vertimus antennarum cornua velatarum. D I. Planè ineptum fieri video. M A. Cenſés ne vitandum? D I. Cenſeo. M A. Vide igitur vtrum hic ſatis vitatum ſit. Vna pars verſus eſt,& ea præcedens, Arma virúmque cano:altera ſubſequens, Troiæ qui primus ab oris: quæ vſque adeo inter ſe differunt, vt ſi ordinem vertas, & hoc modo pronuncies, Troiæ qui primus ab oris,arma virumque cano,alios pedes metiri neceſſe ſit. D I. Intelligo.

Aeneid.1.

M A. At vide vtrum iſta ratio in aliis ſeruata ſit. Nam cuius dimenſionis eſt pars incipiens, Arma virúmque cano:eiuſdem eſſe agnoſcis, Italiam fato. Littora multum ille. Et. Vi ſuperum ſæuæ. Multa quoque & bello. Inferrétque deos. Albaníque patres. Et ne multis perſequar cæteros,quantum voles,has priores partes verſuum eiuſdem dimenſionis inuenies,id eſt, quinto ſemipede articulatas.

D I. Rariſsime omnino non ita eſt ita vt poſteriores ſint iſtis non minus inter ſe pariles, Troiæ qui primus ab oris. Profugus Lauináque venit. Terris iactatus & alto. Memorem Iunonis ob iram. Paſſus dum conderet vrbem. Latio genus vnde Latinum. Atque altæ mœnia Romæ:

M A. Manifeſtiſsimum eſt igitur quòd quinque & ſeptem ſemipedes verſum heroicum in duo membra partiuntur quæ ſex pedibus quaternorum temporum conſtare notiſsimum eſt:& ſine concinnitate quidem duorum mébrorum,ſiue iſta,ſiue aliqua alia, verſus nullus eſt, in quibus omnibus hoc ratio demonſtrauit eſſe ſeruandum, vt non poſsit pars prior in poſteriore, & poſterior in priore loco poni. Quod ſi aliter fuerit,non iam verſus,niſi nominis abuſione dicetur. Erit autem rhythmus & metrum,qualia rariſsime longis carminibus interponere quæ verſibus contexuntur,non indecorum eſt:quale idē ipſum eſt quod pauloante commemoraui, Cornua velatarum vertimus antennarum. Quamobrem non mihi verſus ex eo appellatus videtur;vt nonnulli putant,quòd à certo fine ad eiuſdem numeri caput reuertatur,vt nomen ductum ſit ab iis qui vertunt dum via redeunt:nam hoc illi cum his etiam metris,quæ verſus nō ſunt,apparet eſſe commune:ſed magis fortaſſe à contrario nomen inuenit: vt quemadmodū grammatici deponens verbum quod r literam non deponit

male, ſicuti eſt, lucror & conqueror, appellauerunt, ita quod duobus membris conſtat, † *quorum neutrum in alterius loco ſalua lege numerorum conſtituitur, quia verti non poteſt verſus vocetur. Sed vtranlibet harum originem vocabuli tu ſi licet probes vel vtranque improbes, & aliam quæras, aut contemnas mecum totum hoc quæſtionis genus, nihil ad hoc tẽpus pertinet. Cum enim ſatis res ipſa quæ hoc nomine ſignificatur, appareat, non eſt de verbi ſtirpe laborandum: niſi quid habes ad hæc. D I. Ego vero nihil, ſed perge ad cætera. M A. Sequitur vt de verſus termino requiramus. Nam & hic aliquam differentiam notandam atque ſignandam eſſe voluerunt, vel potius ipſa ratio. An tu non arbitraris melius eſſe vt finis quo prouolutio numeri coërcetur, non perturbata temporum æqualitate, tamen emineat, quam ſi cum cæteris partibus quæ finem non faciunt, confundantur? D I. Quis dubitat hoc eſſe melius quod eſt euidentius? M A. Conſydera ergo vtrum recte inſignem finem verſus heroici ſpondeum pedem quidam eſſe voluerint. Nam in quinque aliis locis vel hunc vel dactylum licet ponere, in fine autem non niſi ſpondeum. Nam quod trochæum putant, propter indifferentiam fit vltimæ ſyllabæ: de qua in metris ſatis locuti ſumus. Sed ſecundum hos iambicus ſenarius aut non erit verſus, aut erit ſine iſta finis eminentia, vtrunque autem abſurdum eſt. Nam neque quiſquam vnquam, ſiue doctiſsimorum hominum, ſiue mediocriter vel etiam tenuiter eruditorum verſum eſſe dubitauit, Phaſelus ille quem videtis hoſpites. Sed quicquid in verbis eſt tali numeroſitate formatum, & grauiſsimi authores eo quo peritiſsimi nullum ſine inſigni fine verſum putandum eſſe cenſuerunt. D I. Verum dicis. Quare aliam termini huius notam quærendam eſſe autumo, non hanc θ eſſe θ quæ in ſpondeo ponitur approbandã. M A. Quid hoc? Num dubitas quæcunque iſta ſit, aut in pedis eſſe, aut in temporis differentia aut in vtroque? D I. Qualiter poteſt? M A. Quid tandem horum trium probas? Ego enim, quoniam idipſum finire verſum ne longius quàm oportet excurrat, non pertinet niſi ad temporis modum, non arbitror aliũde iſtam notam debere ſumi quàm ex tempore. An tibi aliud placet? D I. Immò aſ-

*† alias, conſt.

Terminus verſuũ varius. Cap. noſ.

Catullus.

ſentior. M A. Vidés ne etiam illud cum tempus hic diſ-ferentiam habere non poſsit, niſi quòd aliud eſt longius, aliud breuius, quia cum verſus finitur id agitur ne pergas longius in breuiore tempore notam finis eſſe oportere? D I. Video quidem, ſed quò pertinet quod additum eſt hic? M A. Eò ſcilicet quod non vbiq; tẽporis differentiã in ſola breuitate ac lõgitudine accipimus. An tu æſtatis ac hyemis differentiam aut eſſe tẽporis negas, aut in ſpacio potius breuiore vel longiore, ac non in vi frigoris caloriſque conſtitutam, vel humoris, vel ſiccitatis: & ſi quid tale aliud? D I. Iam intelligo, & hanc quam quærimus termini notam à tẽporibus breuitate ducendam eſſe conſentio. M A. Attende igitur hunc verſum, Roma Roma cerne quanta ſit deûm benignitas: qui trochaicus dicitur, & metire illum, atque reſponde quod inueneris de membris eius & numero pedum. D I. De pedibus quidem facile reſponderim, liquet enim eoſdem ſeptem ſemis eſſe. De membris autem nõ ſatis aperta res eſt; multis enim locis partem orationis finiri video. veruntamen opinor eſſe iſtam partitionem in octauo ſemipede, vt præcedens membrum ſit, Roma Roma cerne quanta ſubſequens autem, ſit deûm benignitas. M A. Quot ſemipedes habet? D I. Septem. M A. Ipſa ratio te duxit omnino. Cum enim nihil ſit æqualitate melius, eámq; in diuidendo appetere† oporteat, ſi minus potuerit obtineri, vicinitas eius quærenda eſt, ne ab eâ longius aberremus. Itaq; cùm hic verſus omnes quindecim ſemipedes habeat, non potuit æquius quàm in octo & ſeptẽ diuidi, nam eadem eſt in ſeptem & octo vicinitas. Sed ita non ſeruaretur nota finis in tempore breuiore, vt eam ſeruandam ratio ipſa præcipit. Nam ſi talis verſus eſſet, Roma cerne quanta ſitt tibi deum benignitas: vt inciperet membrum in his ſemipedibus ſeptem, Roma cerne quanta ſit: & in his octo alterum terminaretur, tibi deum benignitas, non poſſet verſum ſemipes claudere. Octo enim ſemipedes quatuor integros pedes faciũt. Simul incideret alia deformitas, vt non eoſdem pedes in membro extremo quos in primo metiremur, & prius membrũ potius finiretur nota breuioris tẽporis, id eſt, ſemipede quàm poſterius, cui hoc finis iure debetur. Nã in illo tres trochæi ſemis, Ro-

† appetere.

ma

ma cerne quãta ſit: in hoc quatuor iambi ſcanderẽtur, tibi
deum benignitas. Nũc vero & trochæos in vtroque mem-
bro ſcãdimus, & ſemipede verſus clauditur, vt ſpacij bre-
uioris notã terminus teneat. Nam ſint in priore quatuor,
Roma Roma cerne quanta: in poſteriore autẽ tres ſemis,
ſit deum benignitas. An contradicere aliquid paras? D I.
Nihil omnino, & libẽter aſſentior. M A. Teneamus igi
tur has leges in concuſſas ſi placet, vt neque membrorum
duorum tendens ad æqualitatẽ partitio verſui deſit, ſicuti
huic eſt.† Cornua velatarũ obuertimus antẽnarum. Neq; † *deeſt.*
ipſa æqualitas mẽbrorum cõuertibilẽ, vt ita dicam, faciat
partitionẽ: vt in hoc ſit, Cornua velatarũ vertimus anten-
narum. Neq; cum iſta vitatur conuerſio, nimis à ſe mẽbra
diſcedant, ſed quantum poſſunt proximis numeris propè
æquentur, ne dicamus hæc ita poſſe diuidi, vt octo ſemi-
pedes prçcedãt, Cornua velatarũ vertimus & quatuor ſub-
ſequantur, id eſt, antẽnarum. Nec mẽbrum poſterius paris
numeri ſemipedes habeat, ſicuti eſt, Tibi deũ benignitas:
ne pleno pede verſus finitus nõ habeat terminũ breuiore
tẽpore notatũ D I. Habeo iam iſta, & mãdo memoriæ
quãtum valeo. M A. Quoniã igitur iam tenemus nõ de- *Heroici fi-*
bere verſum finiri pleno pede, quo modo nobis heroicũ *nis. Ca. v.*
verſum metiendũ putas, vt & metrorum* † lex illa ſerue- * † *aliàs,*
tur, & hæc termini nota? D I. Video duodecim eſſe ſe- *mẽbrorũ.*
mipedes, & quia propter illam conuerſionem vitandam
ſenos ſemipedes habere membra non poſſunt, neque à ſe
longe oportet diſcedere, vt ſint tres & nouẽ & tres: neque
paris numeri ſemipedes poſteriori membro dandi ſunt,
vt ſint octo & quatuor aut quatuor & octo, ne pleno pede
verſus finiatur, in quinq; & ſeptẽ aut ſeptem & quinq; di-
uiſio faciẽda eſt. Nã & hi numeri ſunt ambo impares pro-
ximi, & certe propinquius ſibi accedunt membra quam in
quaternario & octonario numeris accederent. Quod vt
firmiſsimum teneam, video partem orationis in quinto
ſemipede ſemper aut penè ſemper terminari, vt eſt in pri- *Aeneid. 1*
mo Virgilij verſu, Arma virúmque cano: & in ſecundo,
Italiam fato: & in tertio, Littora multum ille: in quarto
item, Vi ſuperum ſæuæ: atque ita deinceps in toto penè
carmine. M A. Verum dicis. Sed videndum tibi eſt,
quos pedes metiaris, vt nihil ſuperiorum legum iam

inconcuſſe conſtitutarum violare audeas. DI. Quanquam mihi ſatis ratio appareat, tamen nouitate conturbor. Non enim ſolemus in hoc genere niſi ſpondeum pedem & dactylum ſcandere, quod nemo ferè eſt tam indoctus quin audierit, etiam ſi minus id facere poſsit. Hanc ergo peruulgatiſsimam conſuetudinem & nunc ſi ſequi voluero lex illa terminis eſt abroganda. Præcedens enim membrum ſemipede clauderetur, poſterius autem pleno pede quod contra eſſe debuit. Sed quia illam legem iniquiſsimum eſt tollere, & innumeris iam didici poſſe fieri, vt non à pleno pede ordiamur, reſtat vt non hic dactylum cum ſpondeo, ſed anapæſtum locari iudicemus, vt incipiat verſus à longa ſyllaba, deinde duo pedes, vel ſpondei vel anapæſti, alterum membrum ſuperius terminet, cum tres rurſus alterum vel anapæſti vel quolibet loco ſpondeus, ſiue omnibus, & in fine vna ſyllaba qua verſus legitime terminatur. MA. Probas mihi, & id ego quoque rectiſſimum eſſe iudico ſed non facile iſta populo perſuadentur. Tanta enim eſt vis conſuetudinis, vt ea inueterata, ſi falſa opinione genita eſt, nihil ſit inimicicius veritati. Namque ad faciendum verſum nihil intereſſe intelligis, vtrum in hoc genere anapæſtus cum ſpõdeo, an dactylus collocetur ad metiendum tamen rationabiliter, quod non aurium ſed mentis eſt proprium, vera & certa ratione hoc non irrationabili opinione diſcernitur: neque nunc à nobis primum inuenta eſt, ſed multo eſt hac inueterata conſuetudine antiquius animaduerſa. Quare ſi eos legant qui vel in Græca vel in Latina lingua diſciplinæ huius doctiſſimi fuerunt, non mirabuntur nimis qui forte hoc audierint quanquam pudet imbecillitatis, cum rationi roborãdæ hominum authoritas quæritur, cum ipſius rationis ac veritatis authoritate, quæ profecto eſt omni homine melior, nihil deberet eſſe præſtantius. Non enim vt in producenda corripiendá ve ſyllaba non niſi authoritatem veterum hominum quærimus vt quemadmodum ſint vſi verbis quibus nos quoque loquimur, ita & nos vtamur. Quia & in huiuſcemodi re nullam obſeruationem ſequi, deſidiæ eſt? & nouam inſtituere, licentiæ. Ita in metiendo verſu inueterata voluntas hominum ac non æterna rerum ratio cogitanda eſt, cum & moderatam eius longitudinem

prius

prius naturaliter aure ſentiamus, deinde approbemus naturali † conſyderatione numerorum, & cum inſigni fine claudendum eſſe iudicet quiſquis iudicat certius: eúmque quàm cætera metra eſſe inſigniter finiendum, qui finem habet in breuiore tempore notarum manifeſtum ſit: ſiquidem temporis longitudinem coercet & frænat quodam modo. Quæ cum ita ſint qui poteſt poſterius eius membrum niſi non pleno terminari pede? Prioris autem membri exordium aut plenum pedem eſſe, vt in illo trochaico Roma Roma cerne quãta ſit deûm benignitas. aut partem pedis oportet vt in heroico Arma virúmque cano Troiæ qui primus ab oris. Quapropter omni iam dubitatione ſublata, etiam iſtum verſum metire ſi placet, & mihi de membris eius pedibúſque reſpõde. Phaſelus ille quem videtis hoſpites. DI. Membra quidem huius in quinque & ſeptem ſemipedes video diſtributa, vt prius ſit, Phaſelus ille: poſterius autem quem videtis hoſpites: pedes vero iambos cerno. MA. Quæro, Nihil ne caues pede pleno verſum terminare? DI. Verum dicis, & vbi fuerim neſcio. Quis enim non videret ſicut in heroico exordium † eſſe à ſemipede, quod cum in hoc genere ſit, non iambis, ſed trochæis verſum metimur, vt iam* † ſemipes claudat. MA. Ita eſt vt dicis. Sed vide quid tibi de hoc reſpondendum putes, quem aſclepiadeum vocant. Mœcenas atauis edite regibus. Nam pars orationis in ſextam ſyllabam terminatur, neque inconſtanter, ſed in omnibus ferê huius generis verſibus. Itaque eius primum eſt membrum, Mœcenas atauis: ſecundũ vero, edite regibus. Quod qua nam ratione fiat, dubitari poteſt. Si enim metiaris in hoc pedes quaternorũ temporum, erunt quinque in priore, in poſteriore autem membro quatuor ſemipedes. Lex autem vetat membrum poſterius pari numero conſtare ſemipedum, ne pleno pede verſus terminetur. Reſtat ergo vt pedes cõſyderemus ſenorum temporum, ex quo fit vt mẽbrum vtrunque ſit ternis ſemipedibus conſtet. Nam vt integro pede præcedens membrum finiatur, à duabus longis incipiendum eſt. Deinde duos choriambus verſum diuidit, vt ſequente etiam alio choriambo membrum poſterius inchoetur, claudente verſum ſemipede in duabus breuibus ſyllabis. Tot enim tempora cum ſpondeo in ca-

† rationabili.

Rurſus à fine verſus Cap. vi.

Aeneid. 1.

Catullus.

† exordiendum.

†* a his, eum legitime.

Horatius 1. Carminum.

pite locato, implent ſex temporum pedem. Niſi quid habes ad hæc. D I. Nihil prorſus. M A. Placet ergo totidem ſemipedibus cõſtare vtrumque membrum? D I. Cur non placeat? Neque enim metuenda eſt hic illa conuerſio, quia poſito poſteriore membro in præcedentis loco, ita vt quod eſt primum, ſecundum fiat, non eadem lex manebit pedum. Quapropter nullà cauſa eſt, cur idem ſemipedum numerus in hoc genere membris negetur, cum ſine vllo conuerſionis vicio parilitas iſta poſsit teneri, finis etiam inſignioris lege ſeruata, cùm verſus non pleno pede terminatur, quod conſtantiſsime ſeruandum eſſe perplacet. M A. Rem ipſam omnino vidiſti, quare iã quoniam comperit ratio: verſuum eſſe duo genera, vnum in quo idem numerus ſemipedum, aliud in quo diſpar in membris ſit, diligenter conſyderemus ſi placet, quò nam modo iſta imparilitas ſemipedum ad quandam parilitatẽ referatur, obſcuriore aliquantum, ſed ſanè ſubtiliſsima ratione numerorum. Nam quæro ex te, cum duo & tria dicam, quot numeros dicam? D I. Duos. M A. Ergo & duo vnus, & tria vnus eſt numerus, & quemlibet aliũ dixerimus. D I. Ita eſt. M A. Nónne tibi ex hoc videtur vnum cum quolibet numero non abſurde poſſe conferri? Siquidem vnum duo eſſe non poſſumus dicere, duo autem vnum eſſe quodam modo, & item tria & quatuor vnum eſſe, non falsò dici poteſt. D I. Aſſentior. M A. Attende aliud: dic mihi, duo ter ducta, quid faciunt in ſumma? D I. Sex. M A. Num ſex & tria totidem ſunt? D I. Nullo modo. M A. Nunc tria quater ducas velim ſummámq; reſpondeas. D I. Duodecim. M A. Vides item duodecim plures eſſe quàm quatuor? D I. Et longe. M A. Sanè iam immorer, figenda regula eſt: à duobus, & deinceps quoslibet numeros duos conſtitueris, minor per maiorem multiplicatus, eum excedat neceſſe eſt. D I. Quis hoc dubitauerit? Quis enim tam paruum in plurali numero quàm duo? quẽ tamen numerum ſi milies duxero, ita excedet mille, vt duplum fiat. M A. Verum dicis. Sed cõſtitue vnum, & quẽlibet deinde maiorẽ numerũ, & quẽadmodũ in illis faciebamus minorem per maiorem multiplica, num eodẽ modo maior ſuperabitur? D I. Nõ planè, ſed maiori minor

Quo modo ſemipedũ imparilitas verſuũ mẽbris ad parilitatẽ referatur. Cap. vij.

nor

nor æquabitur. Nam vnum bis duo, & vnum decies decẽ, & vnum millies mille, & per quemlibet alium numerum multiplicauero, vnum neceſſe eſt æquetur. MA. Habet ergo vnum cum cæteris numeris vim quandã æqualitatis, nõ modo quod quicunq; numerus [numerus] vnus eſt, ſed [etiam] quod toties ductus tantundem facit. DI. Manifeſtiſsimum eſt. MA. Age nunc, refer animum ad ſemipedum numeros, quibus in verſu fiunt membra inæqualia, & miram quandam æqualitatem iſta quam tractauimus ratione reperies. Nam, vt opinor, verſus minimus inæquali ſemipedum numero in mẽbris eſt duobus, habens ſemipedes quatuor & tria, quod eſt in hoc: Hoſpes ille quem vides: cuius primum membrum quod eſt, hoſpes ille: ſequari æqualiter poteſt in duas partes binorum ſemipedum: ſecundum autem quod eſt, quem vides: ita diuiditur, vt vna pars duos ſemipedes habeat, altera vnum: quod ita eſt, quaſi duo & duo ſint, iure illo æqualitatis, de quo ſatis egimus, quod habet vnum cum omnibus numeris. Ex quo fit, vt iſta diuiſione tantum ſit quodam modo ſuperius membrum quantum poſterius. Itaque vbi fuerint quatuor & quinq; ſemipedes, ſicut hoc eſt, Roma Roma, cerne quanta ſit, nõ ita probatur: & propterea metrum erit potius quàm verſus, quia ita ſunt membra inæqualia vt ad nullam æqualitatis legem ſectione aliqua poſsit referri. Cernis quippe, vt opinor, ſuperioris membri quatuor ſemipedes. Roma Roma, in binos poſſe diſcedere: ac poſteriores quinq;, cerne quãta ſit, in duos & tres ſemipedes diuidi, vbi nullo iure apparet æqualitas. Neq; enim poſſunt aliquo modo tantum valere quinque ſemipedes propter duos & tres, quantum quatuor valent, quo modo inuenimus ſuperius in breuiore verſu tantum valere tres ſemipedes propter vnum & duo, quantum quatuor valent. An aliquid non es aſſecutus, aut non placet? DI. Immo vero & manifeſta omnia & rata ſunt. MA. Age nunc quinque & tres ſemipedes conſyderemus, qualis eſt iſte verſiculus, Phaſelus ille quem vides, & videamus quo modo iſta inæqualitas aliquo æqualitatis iure teneatur. Nam hoc genus non ſolum metrum, ſed etiam verſum eſſe omnes conſentiunt. Itaque cum primum membrum in ſemipedes duos & tres ſecueris, & ſecundum in duos &

vnum, coniungas particulas quas in vtroque pares inueneris, quia & in primo membro habemus duo: & in ſecundo reſtant duæ particulæ; vna in tribus ſemipedibus de priore membro, altera vno de poſteriore. Has ergo & ſociabiliter iungimus, quia vnum cum omnibus habet ſocietatem, & in ſumma vnum & tria, quatuor fiunt, quod eſt tantundem quantum eſt duo & duo. Per hanc igitur ſectionem etiam quinque & tres ſemipedes ad concordiam rediguntur. Sed reſpode vtrum intellexeris? DI. Ita verò, & admodum [probo.] MA. Sequitur vt de quinque & ſeptem ſemipedibus diſſeramus, quales ſunt verſus illi duo nobiliſsimi, heroicus, & quem iambicum vulgo vocant, etiam ipſe ſenarius. Nam, Arma virúmq; cano, Troiæ qui primus ab oris, ita diuiditur vt primum eius membrum ſit: Arma virúmq; cano, qui ſunt quinq;: & ſecũdũ, Troiæ qui primus ab oris, qui ſunt ſeptẽ ſemipedes. Et, Phaſelus ille quem videtis hoſpites: primũ membrum habet, Phaſelus ille, in ſemipedibus quinq;: ſecundum in ſeptem, quem videtis hoſpites: Sed tantũ * † illa nobilitas in lege illa † æqualitatis laborat. Cũ enim ſuperiores quinq; ſemipedes in duo & tres diuiſerimus, poſteriores autem ſeptem in tres & quatuor, congruunt ſibi quidem particulæ ternorum ſemipedum. Sed ſi duæ reliquæ ita inuenirentur, vt vna earum conſtaret vno ſemipede, alia quinque, coniungerentur & lege illa, qua vnum cũ omnibus numeris coniungi poteſt, & in ſumma ſex fierent, quod ſunt etiam tres & tres. Nunc vero quia duo & quatuor inueniuntur, ſummam quidem reddẽt ſenariam, ſed nullo æqualitatis iure tantum valent duo quantum quatuor, vt in huiuſcemodi quaſi neceſsitudine copulentur. * Niſi forte quis dixerit ſatis eſſe ad aliquam regulam parilitatis, quòd vt tres & tres, ita duo & quatuor ſex fiũt, cui rationi repugnandum nõ arbitror, eſt enim & hæc aliqua æqualitas. Sed illud nolim vt maiore congruentia quinque & tres, quàm quinque & ſeptem ſemipedes conuenerint. Non enim tantum nomen eſt illius verſus quantum iſtorum, & vides in illo non modo tantam ſummam inuentam collatis vno & tribus, quãta eſt in duobus & duobus, ſed etiam multo concordiores partes eſſe, cùm iunguntur vnum & tria, propter illam vnius cũ cæteris omnibus

Paritas ſemipedum. cap. viij.

* † *al. tãta* † *iſta.*

* *al. computentur.*

bus numeris amicitiam, quàm cùm duo & quatuor copulentur, ſicut in iſtis eſt. An tibi aliquid obſcurum eſt? DI. Nihil prorſus. Sed neſcio quo modo me offendit, cur iſti ſenarij cùm ſint celebratiores cæteris generibus, & principatum quendã in verſibus habere dicantur, aliquid in mẽbrorum concordia minus habent, quàm illi famæ obſcurioris verſus. MA. Bono animo eſto. Nam ego tibi tantam in illis oſtendam concordiam, quantam ſoli ex omnibus habere meruerunt, vt videas non iniuria eos eſſe prælatos. Sed quia ipſa tractatio aliquanto eſt longior, quamuis omnino iucundior reſtare nobis debet extrema, vt cùm de cæteris quantum ſatis videbitur diſputauerimus, iam omni cura liberati, ad horum ſcrutanda penetralia veniamus. DI. Mihi vero placet, ſed iam velim vt iſta quę priora ſuſcepimus explicata eſſent, vt iam illud audirem commodius. MA. Iſtorum comparatione quę ante diſſerimus, fiunt illa dulciora quæ expectas. Nunc itaque conſydera, vtrum in duobus membris, quorum primum exhibeat ſemipedes ſex, alterum ſeptem, reperiatur ea æqualitas vt rite eſſe verſus queat. Nam poſt quinq; & ſeptem ſemipedes hunc eſſe diſcutiendum vides. Huius autem exemplum eſt: Roma Roma cerne quanta ſit deûm benignitas DI. Video primum membrum poſſe in partes diſtribui, quæ habeant ternos ſemipedes, ſecũdum in tres & quatuor. Quare iunctis æqualibus fiunt ſex ſemipedes, tres vero & quatuor ſeptem ſunt, & non æquantur illi numero. MA. Sed ſi duos & duos & vnum in ea parte vbi tres ſunt conſyderemus, iunctis partibus quæ binos habẽt, fit ſumma quaternaria: iunctis autem illis quarum in vna duo ſunt, in alia vnum, ſi etiam iſta tanquam ſint quatuor accipiamus, propter vnius cum cæteris numeris concordiam, octo ſimul fiunt, magíſque excedunt ſummam ſenariam, quàm cùm ſeptem fuiſſent. DI. Ita eſt vt dicis. MA. Et ideo iſto genere copulationis à lege verſuum ſeparato, attende vt ordo poſtulat in ea nunc membra, quorum primum habet octo ſemipedes, ſeptem ſecundum. Iſta vero copulatio habet quod quærimus. Nã præcedentis membri partem dimidiam cum parte ſubſequentis maiore, quæ dimidiæ proxima eſt iungens, quoniam quaterni ſemipedes ſunt, octonarij numeri ſummã

De paritate in membris verſuũ vario ſemipedũ numero cõnexorum. Cap. 11.

Sed ſi duo & duo in ea parte vbi quatuor ſunt, & duo & vnũ, in ea parte vbi tres &c.

 facio.

facio. Reſtant ergo quatuor ſemipedes de priore, tres de poſteriore membro. Duo hinc, duo inde copulata; fiunt quatuor. Duo rurſus inde reſtant, & vnum hinc, qui ad legem illius conuenientiæ copulati, qua vnum reliquis par eſt, quodam modo ſumuntur pro quatuor. Ita iam octonarius ſuperiori octonario congruit. D I. Sed cur huius exemplum non audio? M A. Quia ſæpe commemoratum eſt, tamen ne ſuo loco prætermiſſum putes, ipſum eſt: Roma Roma cerne quanta ſit deûm benignitas, vel hoc etiam: Optimus, beatus ille qui procul negocio. Quare iā inſpice nouē & ſeptem ſemipedū connexionē cuius exemplū eſt: Vir optimus beatus ille qui procul negotio. D I. Facilis eſt cognitu iſta cōgruentia. Superius enim mēbrū in quatuor & quinque, poſterius in tres & quatuor ſemipedes diuiditur. Pars ergo ſuperioris minor cum parte poſterioris maiore coniuncta, octonarium numerum facit: & maior ſuperioris cū minore poſterioris, item octonarium. Nam illa commixtio † eſt quatuor & quatuor, iſta quinque & tres ſemipedes. Huc accedit, quòd quinque in duo & tres ſemipedes, tres autem in duo & vnum ſi diuiſeris, apparet alia conuenientia duorum cum duobus, & vnius cum tribus quia vnum cum omnibus numeris ſuperius commemorata lege confertur. Sed niſi me ratio fallit, nihi reſtat vlterius quod de membrorum copulatione requiramus. Nam † ad octo peruentum eſt pedes, quem numerum verſui ſicut ſatis cognouimus non fas eſt excedere. Quare iam age illa ſenatoriorum verſuum heroici & iambici vel trochaici quo intentionem meam & excitaſti & diſtuliſti, pande ſecreta. M A. Faciam imò faciet ipſa ratio, quæ mihi tibiq; cõmunis eſt. Sed meminiſti ne quæſo cum ageremus de metris dixiſſe nos & ipſo ſenſu admodum probaſſe, illos pedes, quorum partes ad ſeſqua conueniunt, ſiue in duobus & tribus, vt eſt creticus vel pæones, ſiue in tribus & quatuor, vt epitriti, excluſos à poëtis propter minoris vnuſtatis ſonum, ſolutæ orationis ſeueritatē, decorare congruētius, cum his clauſulæ colligantur? D I. Memini, ſed quorſum hæc ſpectant? M A. Quoniam illud volo prius intelligamus, huiuſcemodi pedibus à poëtarum tractatione ſeiunctis, non remanere, niſi eos quibus ad tantundem, vt ſpondeus eſt, aut eos quibus ad duplum

vt

† reſidui.

† coniunctio.

† iā enim.

Senatorio verſus de cæteris non eſſe, niſi vel heroici fiat, vel iambici. Cap. x.

vt iambus aut eos quibus ad vtrunque partes conueniunt vt choriambus DI. Ita eſt. MA. At ſi hæc eſt poetarum materies & ſola, oratio autem ſoluta verſibus inimica eſt, non verſus vllus niſi ex hoc genere pedum faciendus eſt. DI. Aſſentior. Video enim poemata verſibus atque aliis lyricorum poetarum metris fieri grandiora, ſed adhuc quo ratio iſta tendat ignoro. MA. Ne propera, diſputabimus enim iam de ſenariorum verſuum excellentia: & prius tibi cupio demonſtrare ſi potero, decentiſsimos ſenarios, niſi duorum iſtorum generum eſſe non poſſe, quæ omnium etiam ſunt celeberrima, quorũ vnum eſt heroicum, vt, Arma virúmq; cano Troiæ qui primus ab oris. Quod genus verſus metitur ſpõdeo & dactylo, ſub tiliori autẽ ratione ſpondeo & anapæſto. Alterum quod iambicum dicitur, & eadem ratione inuenitur trochaicum Nam credo tibi manifeſtum eſſe longis ſyllabis, niſi breues interponantur, obtundi quodam modo ſpacia ſonorũ. Item niſi breuibus longæ, nimis conciſa & quaſi tremula fieri, neutra eſſe temperata, quamuis temporum æqualitate aures impleant. Quamobrem nec illi verſus qui ſex pyrrhichios, & ſex proceleumaticos habent, aſpirant ad heroici dignitatem: nec illi ad trochaici qui ſex tribrachos habent. Huc accedit, quia in iſtis quos cæteris ipſa ratio præponit, ſi membra præpoſteraris, totum ita commutabitur, vt alios etiam pedes neceſſario metiamur. Itaq; inconuerſibiliores, vt ita dicam, ſunt quàm illi qui aut omnibus breuibus, aut longis omnibus conſtant. Et ideo ſiue quinque & ſeptem, ſiue ſeptem & quinque ſemipedibus membra in his tẽperatioribus ordinentur, nihil intereſt. Neutro enim horum ordine conuerti verſus poteſt ſine tanta commutatione, vt aliis pedibus currere videatur. In iſtis autem ſi carmen cœptum erit talibus verſibus, quorum priora mẽbra quinos ſemipedes habeant, non oporteat eos miſcere, in quibus ſeptem priores ſunt, ne liceat omnes conuertere. Non enim à conuerſione reuocat vlla pedum commutatio. Sed tamen heroicis conceditur ſpondeos omnes rariſsime interponere, quod quidem poſterior ætas hæc noſtra minime probauit. Trochaicis autem ſiue iambicis cum pedem tribrachum quolibet loco interponere liceat, habere tamen in huiuſcemodi carminibus verſum ſolutũ

Aeneid. 1.

in omnes breues, turpiſsimum iudicatum eſt. Remotis igitur epitritis pedibus à lege verſuum ſenaria, non ſolum quòd ſolutæ orationi ſunt aptiores, verumetiam quòd ſi ſex fuerint, triginta & duo tempora excedunt, ſicut diſpondei, remotis etiam quinorum † temporum pedibus, quod ſibi eos licentius ad clauſulas vendicauit oratio. Moloſsis item & aliis temporum ſenariorum, † quamuis in poëmatis venuſtiſsime vigeant, ab hoc de quo nunc agimus numero temporum excluſis, reſtant verſus omnium breuiũ ſyllabarum, qui vel pyrrhichios, vel proceleumaticos, vel tribrachos habent & omnium longarum ſpõdeos. Qui quaquam admittantur ad ſenarium modum, dignitati tamen & temperationi* horum qui breuibus longíſque variantur, & ob hoc multo minus conuerti poſſunt, cedant neceſſe eſt.

† quinum. *† ſenum.* **al, operationi.*

Senarij quomodo commodius metiendi. cap. xi.

Sed quæri poteſt, cur meliores verſus iudicati ſint ſenarij, in quibus anapæſtum ſubtilis illa ratio metitur & in quibus trochæum quã ſi dactylũ ibi, & hic iambum metiretur, ſine præiudicio enim ſententiæ; quoniam nunc de numeris agimus, ſi verſus ita eſſet: Troiæ qui primus ab oras, arma virũq; cano, vel de illo genere: Qui procul malo pius beatus ille: vterque horum nec minus ſenarius eſſet, nec minus breuiũ lõgarũq; ſylabarũ tẽperatione moderatus, nec magis conuerti poterat, & in vtroque membra ita ordinata ſunt, vt & in quinto & in ſeptimo ſemipede pars orationis terminetur: Cur ergo meliores iſti putentur ſi potius ita ſint: Arma virúmque cano Troiæ qui primus ab oris. Beatus ille qui procul pius malo? In qua quæſtione facilius & procliuius dixerim forte eueniſſe, vt iſti prius animaduerterẽtur aut frequẽtarẽtur, aut ſi id nõ eſt fortuitũ, melius credo viſum fuiſſe, vt heroicus duabus longis q̃ duabus breuibus & lõga clauderetur, quòd in lõgis aures cõmodius acquieſcũt. Ille aũt alter in finali ſemipede lõgã ſyllabam potius haberet quàm breuem: res quidem ſic ſe habet, vt quicunque horum priores eligerentur, neceſſario aliis auferrent locum, qui mẽbris iiſdẽ præpoſteratis fieri poſſent. Quocirca ſi melior iudicatus eſt, cuius exemplum eſt: Arma virúmque cano Troiæ qui primus ab oris, inepte iã fieret iſto cõuerſo aliud genus, ſicuti eſt: Troiæ qui primus ab oris arma virũq; cano. Quod etiã de trochaico gene

genere intelligendum eſt. Nam ſi eſt horũ honeſtior: Beatus ille qui procul negocio, quod genus iſto præpoſterato fieret, vt eſt: Qui procul negocio beatus ille, fieri profecto non oportet: Tamen ſi quis audeat & faciat tales verſus, manifeſtum eſt eum alia genera ſenariorum eſſe facturum, quibus ſunt iſta meliora. Hi ergo ſenariorum omniũ pulcherrimi, non potuerunt ambo obtinere ſynceritatem ſuam aduerſus hominum licentiam. Nam in trochaicho genere, non ſenario ſolo, ſed ſemis incipit vſque ad magnitudinem extremam quæ octo pedes habet. Miſcendos autem poëtæ putauerunt quaternorum temporum pedes omnes qui adhibentur ad numeros. Et græci quidem alternis locis primo & tertio, & ita deinceps ſi à ſemi pede verſus incipit: ſin ab integro trochæo, ſecũdo & quarto loco, atque ita deinceps ſeruatis interuallis, memorati longiores collocantur pedes. Quæ corruptio vt tolerabilis fieret, non ſingulos pedes in duas partes, quarum vna leuationis, altera poſitionis eſt, plaudendo diuiſerunt, ſed vnum pedem leuantes, alterum ponentes, vnde ipſum ſenarium trimetrum vocant, ad epitritorum diuiſionem plauſum retulerunt. Sed ſi hoc ſaltem conſtanter teneretur, quamuis pedes epitriti magis orationis ſint quàm poëmatis, nec iam ſenarius, ſed ternarius verſus inueniretur, non tamen omnimodo illa numerorum labefactaretur æqualitas. Nunc vero quatuor temporum pedes, dummodo in locis memoratis ponantur, licet non in omnibus ponere, ſed vbilibet eorum, & quoties libet. Noſtri vero veteres, nec ipſa locorum interualla intermiſcendis huiuſcemodi pedibus ſeruare potuerunt. Quare in hoc genere poëtæ iſta corruptione atque licentia planè aſſecuti ſunt, quod eos voluiſſe arbitrandum eſt, vt eſſent in fabulis poëmata* ſolutę orationi ſimillima. Sed quoniam ſatis dictum eſt, cur inter ſenarios iſti verſus magis nobilitati ſint, nunc videamus cur ipſi ſenarij meliores ſint verſus quàm cæteri in quolibet alio pedum numero conſtituti: niſi quid habes aduerſus iſta quæ ediſſeras. DI. Prorſus aſſentior: & iam metrorum illam æqualitatem, cui me attentiſſimũ paulo ante reddidiſti, ſi vel nunc fas eſt cognoſcere, vehementer expecto. MA. Totus ergo ades atque reſpõde, verum tibi videatur quælibet longitudo poſſe in quot

*alias, poëtarum.

libet

Quod partes heroicorum verſuum maiorem omnibus habeãt quo ad ſemipedes numerorũ cõcordiam Cap. xij.

Sicut magnitudo in ſe ducta facit quadratam figuram, ita numerus in ſe ductus facit quadratum numerum.

libet partes ſecari. D I. Satis mihi iſta perſuaſa ſunt: nec dubitari poſſe arbitror, quin omnis longitudo quæ linea dicitur, habeat dimidiam ſui partem, ac per hoc in duas lineas breues decuſſatim ſecari queat: & quia ipſæ duæ lineæ, quæ iſta ſectione fiunt proculdubio lineæ ſunt, etiam in ipſis hoc fieri poſſe manifeſtum eſt Itaque & quantulacunquæ longitudo in quolibet partes ſecari poteſt. M A. Expeditiſsime atque veriſſime, Quare nunc illud vide, vtrum recte aſſeueretur, omnem longitudinem ad latitudinem porrigendam, quæ ab ipſa oritur, tantum valere quantum latitudinis quadratũ occupat. Si enim minus aut amplius in latum ſpacium protenditur quàm longa eſt linea vnde protenditur, quadratum non fit ſin tantum, nihil aliud quàm quadratum fit. D I. Intelligo & aſſentior: quid enim verius? M A. Illud ergo iam ſequi vt opinor vides, vt ſi pro linea in longum ordinati calculi pares ponantur, non perueniat illa longitudo ad quadratam formã niſi per eundem numerum multiplicati calculi fuerint: vt ſi verbi gratia duos calculos ponas, quadratum non facias, niſi aliis duobus ad latitudinem iunctis: ſin tres, ſex adiungendi ſunt, ſed terni diſtributi ad duos ordines ſimiliter in latitudinem. Si enim ad longitudinem additi fuerint, nulla figura fit. Longitudo enim ſine latitudine figura non eſt. Atque illa proportione licet conſyderare alios numeros: vt enim bis bina, & ter terna quadratas figuras in numeris faciunt, ita quater quaterna, quinquies quina, ſexies ſena, atque ita per infinitum in cæteris. D I. Etiam iſta rata & manifeſta ſunt. M A. Attende nunc vtrum ſit aliqua temporis longitudo. D I. Quis dubitauerit nullum eſſe tempus ſine aliqua longitudine? M A. Quid verſus? Poteſt ne non obtinere aliquam temporis longitudinem?

D I. Immo neceſſe eſt obtineat. M A. Quid in ea longitudine pro calculis melius collocamus, pedes ne, qui duas in partes id eſt leuationem & poſitionem neceſſario diſtribuuntur: an ipſos ſemipedes potius, qui ſingulas leuationes poſitionéſque obtinent? D I. Semipedes congruentius iudico pro illis calculis poni. M A. Age nunc commemora membrum verſus heroici breuius quo ſemipedes habeat. D I. Quinque. M A. Dic exẽplum.

D I. Arma virúmque cano. M A. Num igitur aliud deſy

deſyderas, niſi vt alij ſeptem ſemipedes cum iſtis quinque aliqua æqualitate conueniant. DI. Nihil prorſus aliud. MA. Quid? ſeptem ſemipedes poſſunt ne aliquem verſum complere per ſe? DI. Poſſunt vero. Nam tot ſemipedes habet primus ac minimus verſus, annumerato in fine ſilentio. MA. Recte dicis, ſed vt verſus eſſe poſsit, quo modo in duo membra diuiditur? DI. In quatuor ſcilicet & tres ſemipedes. MA. Duc ergo in legẽ quadrati has partes ſingulas & vide quid faciunt quatuor quater. DI. Sedecim. MA. Quid triater? DI. Nouem. MA. Quid totum ſimul? DI. Vigies quinquies. MA. Septem ergo ſemipedes, quoniam poſſunt habere duo mẽbra, ſingulis membris ſuis ad quadratorum rationem relatis, vigeſimum quintum numerum in ſumma faciunt, & eſt vna pars verſus heroici. DI. Ita eſt. MA. Altera igitur pars, quæ habet quinque ſemipedes, quoniam non poteſt in duo membra diuidi, & debet aliqua æqualitate concinere, nonne tota in quadratum ducenda? DI. Nihil aliud cenſeo, & iam tandem agnoſco æqualitatem mirabilem. Quinque enim quinquies ducta eadem vigintiquinque cõſummant. Nec ergo immerito ſenarij verſus cæteris celebratiores nobilioréſque facti ſunt. Dici enim vix poteſt, quantum inter illorum æqualitatem in membris imparibus, & aliorum omnium interſit. MA. Non te ergo fefellit pollicitatio mea, vel potius ipſa nos quam vterque noſtrum ſequitur, ratio. Quare vt iſtum iam ſermonẽ concludamus aliquando certis certe cum ſint metra penè innumerabilia, verſum tamen eſſe non poſſe niſi duobus mẽbris ſibimet concinnatis: aut totidem ſemipedibus, ſed nõ conuertibiliter terminatis, vt eſt, Mœcenas atauis edite regibus: aut diſpari numero etiam ſemipedum, ſed tamen aliqua æqualitate coniunctis, vt ſunt quatuor & tres, aut quinque & tres, vel quinque & ſemptem, aut ſex & ſeptem aut octo & ſeptem, vel ſeptem & nouem. A pleno enim pede, trochaichus, vt eſt. Optimus beatus ille qui procul negocio. Et à non pleno poteſt verſus exordiri: vt eſt, Vir optimus beatus ille qui procul negocio: terminari autem niſi non pleno prorſus non poteſt. Sed iſti non plenipedes, ſiue integros ſemipedes habeãt, ſicuti eſt iſte quem nũc poſui, ſiue minus quàm dimidium pedem, ſicut in illo

Epilogus. Cap. xiij.

Horatius. 1. carminũ

choriãbico duæ vltimæ breues, Mœcenas atauis edite regibus: ſiue plus quàm dimidium, vt in eius capite duæ primæ longæ: aut in fine alterius choriambici bacchius: cuius exemplum, Te domus Euandria te ſedes celſa Latini. Omnes ergo iſti non plenipedes, ſed ſemipedes nuncupãtur. Iam vero non ſolum talia poëmata verſibus fiunt, vt in his vnum genus teneatur, qualia Epicorum poëtarũ ſunt, vel etiam Comicorum: ſed illos quoque ambitus quos περιόδους Græci vocant, nõ tantũ illis metris, quæ lege verſuum non tenentur, Lyrici poëtæ faciunt, ſed etiam verſibus. Nam ille Flacci: Nox erat, & cœlo fulgebat luna ſereno Inter minora ſydera: bimembris ambitus eſt, & verſibus conſtans. Qui duo verſus ſibimet conuenire non poſſunt, niſi vterque ad ſenorum temporum referantur pedes. Nam modus heroicus cum modo iambico vel trochaico non conuenit, † quia illi pedes ad tantundem, hi ad duplum patiuntur. Fiunt ergo ambitu aut omnibus metris, aut omnibus verſibus, vt illi ſunt, de quibus in ſuperiori ſermone diſputatum eſt, cum de ipſis metris ageremus: aut tantum verſibus, vt ij de quibus nunc dictum eſt: aut vt & verſibus, & aliis metris temperentur, quale illud eſt: Diffugere niues, redeunt iam gramina campis, Arboribúſque comæ. Quo autem ordine locentur vel verſus cum aliis metris, vel maiora membra cum minoribus, nihil intereſt ad aurium voluptatem, dummodo non breuior quàm bimẽbris, non amplior quàm quadrimembris ſit ambitus. Sed iam ſi nihil habes quod contradicas, finis ſit huius diſputationis, vt deinceps quod ad hanc partem Muſicæ attinet, quę in numeris temporum eſt, ab his veſtigiis ei⁹, ſenſus * † ad ipſa cubilia vbi ab omni corpore aliena eſt, quanta poſſumus ſagacitate veniamus.

Horatius 1. carminũ. *Euandri hunc verſum Terentianus refert inter Phaleucios.* *Horatius in carmine epodo.* *† hoc genere.* *Horatius 4. carminum.* ** lias, ſenſimus.* *† eius ſenſibilibus.*

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE MVSICA

Liber Sextus.

SATIS diu penes te [atque] adeo planè pueriliter per quinque libros in veſtigiis numerorum ad moras temporum pertinentium morati ſumus: quã noſtram nugacitatem apud beneuolos homines facilè fortaſsis excuſet officioſus labor: quem non ob aliud ſuſcipiendum putauimus, niſi vt adoleſcentes, vel cuiuslibet ætatis homines, quos bono ingenio donauit deus, nõ præpropere, ſed quibuſdam gradibus à ſenſibus carnis atque carnalibus literis, quibus eos non hærere difficile eſt, duce ratione auellerentur: atque vni deo & domino rerũ omnium, qui humanis mentibus nulla natura interpoſita præſidet, incommutabilis veritatis amore adnæreſcerẽt. Illos igitur libros qui leget, inueniet nos cum grammaticis & poeticis animis, non habitandi electione, ſed itinerandi neceſsitate verſatos. Ad hunc autem librum cum venerit, ſi vt ſpero & ſupplex deprecor, deus & dominus noſter propoſitum meum voluntatémque gubernauerit, & eò quò eſt intenta perduxerit, intelliget nõ vilis poſſeſsionis eſſe vilem viam, per quam nunc cum imbecillioribus nec noſipſi admodum fortes ambulare maluimus, quàm minus pennatos per liberiores auras præcipitare. Ita nos quantum arbitror, aut nihil aut non multum peccaſſe iudicabit, ſi tamẽ de numero ſpiritaliũ virornm iſte fuerit. *Repetit. tranſitum faciens ad ſeqmentia. Cap. i.*

Nã turba cætera de ſcholis linguarum tumultuãtium, & ad plaudentiũ ſtrepitum vulgari leuitate lætãtium, ſi forte irruerit in has literas, aut contẽnet omnes, aut illos quia que libros ſufficere ſibi arbitrabitur. Iſtũ vero in quo fructus illorũ eſt, vel abiiciet quaſi non neceſſariũ, vel differet quaſi poſt neceſſarium. Reliquos vero qui ad iſta intelligenda eruditi non ſunt, ſi ſacramentis Chriſtianæ veritatis † imbuti, in vnum & verum deum ſumma charitate nitentes, cuncta puerilia tranſuolauerunt, fraterne admoneo ne ad iſta deſcendant, & cum hic laborare cœperint, de tarditate ſua conquerantur, ignorantes itinera difficilia & moleſta pedibus ſuis, volando ſe poſſe etiam ignorata trãſire. Si autem ij legunt qui & infirmis aut in exercitatis greſsibus hac ambulare non poſſunt, & nullas pietatis alas habent, quibus iſta neglecta præteruolent, non ſe inſerant inconuenienti negocio: ſed præceptis ſaluberrimæ religionis, & nido fidei Chriſtianæ pennas nutriant, quibus ſuperuecti laborem ac puluerem huius itineris euadant, magis ipſius patriæ quàm viarum flexuoſarum amore flagrantes. His enim hæc ſcripta ſunt, qui literis ſecularibus dediti, magnis implicantur erroribus, & bona ingenia in nugis conterunt, neſcientes quid ibi delectet. Quod ſi animaduerterent, viderent, quà effugerent illa retia, & quiſnam eſſet beatiſsimæ ſecuritatis locus. M A. Quamobrem tu cum quo mihi nunc ratio eſt, familiaris meus, vt à corporeis ad incorporea tranſeamus, reſponde ſi videtur, cum iſtum verſum pronunciamus, Deus creator omnium iſtos quatuor iambos quibus conſtat, & tempora duodecim vbi nam eſſe arbitreris, id eſt, in ſono tantum qui auditur, an etiam in ſenſu audientis qui ad aures pertinet, an in actu etiam pronunciantis, an quia notus verſus eſt, in memoria quoque noſtra hos numeros eſſe fatendum eſt? D I. In his omnibus puto. M A. Nuſquàm ne amplius? D I. Quid aliud reſtet non video, niſi forte interior & ſuperior aliqua vis ſit vnde iſta procedunt. M A. Non ego quæro quid ſuſpicandum ſit: quare ſi hæc quatuor genera ita tibi apparẽt, vt nullum aliud videas quod æque manifeſtum ſit, diſcernamus ea ſi placet ab inuicem, & videamus vtrum ſingula eſſe ſine inuicẽ poſsint. Nam credo non te eſſe negaturum fieri poſſe, vt in aliquo loco ali

† *puritatis*

Sonorũ numeri quid & quomodo deprehẽditur. Cap. ii.

Hymnus an eſt Ambroſij.

Numeri ſonantes ſine aliis reperiuntur.

aliquis ſonus exiſtat huiuſcemodi morulis & dimenſionibus verberans aërem vel ſtillicidio, vel aliquo alio pulſu corporũ, vbi nullus aſsit auditor. Quod cum ſit, num præter illud primum genus, cum ipſe ſonus hos numeros habet, nullum horum quatuor reperitur. D I. Nullũ aliud video. M A. Quid iſte alter qui eſt in ſenſu audientis, poteſt ne eſſe ſi nihil ſonet? Non enim quæro vtrum habeãt illæ aures vim percipiendi ſi quicquam ſonuerit, qua vtique non carent ſi deſit ſonus. Non enim & cum ſilentium eſt, nihil à ſurdis differunt, ſed quæro vtrum ipſos numeros habeant, etiam ſi nihil ſonet. Siquidem aliud eſt habere numeros, aliud poſſe ſentire numeroſum ſonum. Nam & ſi ſentientem corporis locum digito tangas, quoties libet ſentitur, toties ſentitur tactu ille numerus: & cum ſentitur, non eo caret ſentiens. Et vtrum inſit etiam tangente nullo, non ſenſus ille, ſed numerus, ſimiliter quæritur.

D I. Non facile dixerim carere ſenſum numeris talibus in ſe conſtitutis, etiam antequam aliquid ſonet. Non enim aliter aut [eorum] mulceretur concinnitate, aut abſurditate offenderetur. M A. Idipſum ergo quicquid eſt, quo aut annuimus, aut abhorremus: non ratione, ſed natura, cũ aliquid ſonat ipſius ſenſus numerum voco. Nõ enim tunc fit in auribus meis cum ſonum audio hæc vis approbandi & improbandi. Aures quippe nõ aliter bonis ſonis quàm malis patent. Vide potius ne iſta duo ſint minime confundenda. Nã ſi verſus quilibet modo correptius, modo productius pronuncietur, ſpacium temporis nõ idem teneat neceſſe eſt quanuis eadem pedum ratione ſeruata. Vt ergo ipſo ſuo genere aures mulceat, illa vis facit, qua concinna adſciſcimus, & abſurda reſpuimus. Vt autem breuiore tempore ſentiatur cum celerius, quàm cum tardius promitur, non intereſt aliquid niſi quandiu aures tangantur ſono. Affectio ergo hæc aurium cum tanguntur ſono, nullo modo talis eſt, ac ſi non tangantur. Vt enim differt audire ab eo quod eſt non audire, ita differt hanc vocem audire ab eo quod eſt alteram audire. Hæc igitur affectio nec vltra porrigitur, nec infra cohibetur, quoniam eſt menſura eius ſoni qui facit eam. Altera eſt ergo in iambo, altera in tribrachio, productior in productiore iambo, correptior in correptiore, nulla in

Numeri ſecundi poſſunt eſſe abſque primis.

ſilentio Quod ſi in numeroſa voce ſit, etiam ipſa numeroſa ſit neceſſe eſt. Neque eſſe poteſt niſi cum adeſt effector eius ſonus. Similis eſt enim veſtigio in aqua impreſſo quod neque ante formatur quàm corpus impreſſeris, neque remanet cum detraxeris. Naturalis autem illa vis quaſi iudiciaria quę auribus adeſt, non deſinit eſſe in ſilentio, nec nobis eā ſonus inſerit, ſed ab ea potius ſiue probādus, ſiue improbandus excipitur. Quare iſta duo, niſi fallor, diſtinguenda ſunt, & fatendum numeros qui ſunt in ipſa paſsione aurium, cum aliquid auditur, ſono inferri, auferri ſilentio. Ex quo colligitur, numeros, qui ſunt in ipſo ſono poſſe eſſe ſine iſtis qui ſunt in eo quod eſt audire, cum hi ſine illis eſſe non poſsint. DI. Aſſentior.

Numeri nū in vſu ſint pronuncian tis ſi e... numeris in memoria.

MA. Attende igitur hoc tertium genus, quod eſt in ipſo vſu & operatione pronunciantis. Et vide vtrum poſſint eſſe hi numeri ſine illis qui ſunt in memoria. Nam & taciti apud noſmetipſos poſſumus aliquos numeros cogitando peragere ea mora temporis, qua etiam voce perageretur. Hos in quadam operatione animi eſſe manifeſtum eſt, quæ quoniam nullum edit ſonum, nihilque paſsionis infert auribus, oſtēdit hoc genus ſine illis duobus eſſe poſſe, quorum vnum in ſono eſt alterum in audiente quando audit. Sed vtrum exiſteret niſi adiuuante memoria quærimus. Quanquam ſi anima hos numeros agit, quos in venarum pulſu inuenimus, ſoluta quæſtio eſt. Nam & in operatione hos eſſe manifeſtum eſt, & nihil ad eos adiuuamur memoria. Quod ſi de his incertum eſt, vtrum operantis animæ ſint, de iſtis certe, quos reciproco ſpiritu agimus, nulli dubium eſt, quin & temporum interuallis numeri ſint, & eos ſic anima operetur vt etiam voluntate adhibita multis modis variari queant, nec tamen vt agantur vlla opus eſt memoria. DI. Videtur mihi hoc genus ſine tribus cæteris eſſe poſſe. Quanuis enim pro temperatione corporum varios venarum pulſus & reſpirationis interualla fieri non ambigam, tamen operante anima fieri, negare quis audeat? Qui curſus etſi pro diuerſitate corporū aliis celerior eſt, aliis tardior, niſi tamen aſsit anima quę id agat, nullus eſt. MA. Conſydera igitur & quartum genus, eorum ſcilicet numerorum qui ſunt in memoria. Nā ſi eos recordatione depromimus, & cū in alias cogitatio-

Cap. iij.

Numeri tertij.

Quarti numeri qui

nes deferimus, hos rurſum relinquimus velut in ſuis ſe- *memoria ā*
cretis reconditos. non opinor occultum, eos eſſe poſſe ſi- *les dicun-*
ne cæteris. D I. Non dubito eos poſſe ſine cæteris, ſed *tur.*
tamen niſi auditi vel cogitati non mandarentur memo-
riæ, & ideo quanquam illis deſinentibus maneant, iiſdem
tamen præcedentibus imprimuntur. M A. Non reſi- *De ſenſus*
ſtam tibi, & vellem iam quærere, quod tandem horũ qua- *iudicio na-*
tuor generum præſtantiſsimum iudices, niſi arbitrarer *turali.*
dum illa tractamus, neſcio vnde apparuiſſe nobis quintum *Cap. iiij.*
genus quod eſt in ipſo naturali iudicio ſentiendi, cum de-
lectamur parilitate numerorum, vel cum in eis peccatur, *Numerorũ*
offendimur. Non enim contemno quod tibi viſum eſt ſi- *quinta dif-*
ne quibuſdã numeris in ſe latẽtibus hoc ſenſum noſtrum *ferentia.*
nullo modo agere potuiſſe. An forte ad iſtorũ quatuor ali-
quod genus hanc tantam vim pertinere arbitraris? D I.
Ego vero ab illis omnibus hoc genus diſtinguendum pu- *Primi*
to. Siquidẽ aliud eſt ſonare quod corpori tribuitur, aliud *Secundi.*
audire quod in corpore anima de ſonis patitur, aliud ope- *Tertij.*
rari numeros vel productius vel correptius, aliud iſta me- *Quarti.*
miniſſe, aliud de his omnibus, vel annuendo, vel abhorren- *Quinti.*
do quaſi quodam naturali iure ferre ſententiam. M A.
Age nunc dic mihi quinque horum quod maxime excel-
lat. D I. Hoc quintum puto. M A. Recte putas. non
enim de illis poſſet, niſi excelleret, iudicare. Sed rurſus
quæro, cæterorum quatuor quod maxime probes? D I.
Illud profecto quod eſt in memoria, quia video ibi diu-
turniores eſſe numeros, quàm cum ſonãt, vel cum audiun-
tur, vel cum aguntur. M A. Præponis ergo factos faciẽ-
tibus. Nam iſtos qui ſunt in memoria, ab illis aliis imprimi
paulo ante dixiſti. D I. Nollem præponere. Sed rurſus
quo modo non præponam diuturniora minus diuturnis
non video. M A. Non te iſtud moueat. Non enim ſicut
æterna temporalibus, ita ea quæ diutius abolentur iis quæ
breuiore tempore tranſeunt præferenda ſunt. Quia & ſa-
nitas vnius diei profecto eſt melior, quàm multorũ die-
rum imbecillitas. Et ſi optanda optandis cõparemus, me-
lior eſt vnius diei lectio, quàm plurium ſcriptio, ſi eadem
res vno die legatur quæ pluribus ſcribitur. Ita numeri qui
ſunt in memoria, etſi diutius maneant quàm illi à quibus
imprimũtur, non eos tamen anteponere oportet eis, quos

Cōparat numeros memoriales tertiis, vel tertiæ differentiæ numerorū.

agimus non in corpore, ſed in anima. Vtrique enim prætereunt, alij ceſſatione, alij obliuione. Sed illi quos operamur, etiam nondum ceſſantibus nobis ſucceſsione ſequentium videntur auferri, dum primi ſecundis, & ſecundi tertiis, atque ita deinceps priores poſterioribus prætereundo concedunt locum, donec vltimos perimat ipſa ceſſatio. Obliuione vero plures ſimul numeri, quāuis paulatim abſterguntur. Nam nec ipſi aliquandiu manent integri. Quod enim poſt annum verbi gratia in memoria non inuenitur, etiã poſt vnum diem iam minus eſt, ſed non ſentitur iſta diminutio. Non tamen falſo ex eo conijcitur, quia non vtique pridie quàm compleatur annus repente totum euolat. Vnde intelligi datur, ab illo tempore quo inhæret memoriæ incipere labi. Hinc eſt illud quod plerunque dicimus, tenuiter memini, cùm aliquid poſt tempus recordando repetimus, antequam planè totum excidat. Quapropter vtrũque hoc numerorum genus mortale eſt. Verũtamen facientes factis iure anteponuntur. D I. Accipio & probo. M A. Iam ergo tria reliqua intuere, & eorum quoque quod ſit optimum & cæteris præferendum, ediſſere. D I. Non eſt hoc facile. Nam ex illa regula qua factis facientes oportet anteferre, cogor ſonatibus numeris palmam dare: hos enim ſentimus audientes, & cùm hos ſentibus, hoc patimur. Hi ergo faciunt eos qui ſunt in aurium paſsione cùm audimus: hi autem rurſus, quos ſentiendo audimus & habemus, faciunt alios in memoria, quibus à ſe factis recte præferũtur. Sed hic quia & ſentire & meminiſſe animæ eſt, non moueor ſi aliquid quod in anima ſit, alicui quod item in ea ſit, anteponam. Illud me conturbat, quo modo ſonantes numeri, qui certe corporei ſunt, vel quoquo modo in corpore magis laudãdi ſint, quàm illi qui cùm ſentimus in anima eſſe reperiuntur. Sed rurſus conturbat quo modo non magis laudandi ſint, cùm hi faciant, illi ab his fiant. M A. Mirare potius quo modo facere aliquid in anima corpus poteſt. Hoc enim fortaſſe non poſſet, ſi non peccato primo corpus illud quod nulla moleſtia & ſumma facilitate animabat & gubernabat, in deterius cõmutatum, & corruptioni ſubiiceretur & morti: quod temen habet ſui generis pulchritunem, & eo ipſo dignitatẽ animæ ſatis cõmendat, cuius nec

plaga

plag. & moribus ſine honore alicuius decoris meruit eſſe. Quam plagam ſumma Dei ſapientia, mirabili & ineffabili ſacramento dignata eſt aſſumere, cùm hominē ſine peccato non ſine peccatoris cōditione ſuſcepit. Nam & naſci humanitus, & pati & mori voluit. Nihil horum merito, ſed excellentiſsima bonitate, vt nos caueremus magis ſuperbiā qua digniſsime in iſta cecidimus, quā contumelias quas indignus excepit, & animo æquo mortem debitā ſolueremus, ſi propter nos potuit etiam indebitam ſuſtinere: & quicquid ſecretius aut purgatius in tali ſacramento à ſanctis & melioribus intelligi poteſt. Ergo animam in carne mortali operantem paſsionem corporum ſentire non mirum eſt. Nec quia ipſa eſt in corpore melior, melius putandum eſt omne quod in ea fit, quàm omne quod fit in corpore. Credo enim tibi videri verum falſo eſſe præponendum. DI. Quis dubitauerit? MA. Num vera eſt arbor quam videmus in ſomnis? DI. Nullò modo. MA. At eius forma in anima fit, huius autem quā nunc videmus in corpore facta eſt. Quare cùm & verum falſo, & anima corpore melior ſit, verum in corpore melius eſt quàm falſum in anima. Sed vt hoc inquantum verum, non inquantum in corpore fit: melius eſt: ita illud inquantum falſum, non inquantum in anima fit, fortaſſe eſt inferius & deterius. Niſi quid habes ad hæc? DI. Nihil equidem. MA. Audi aliud quod ſit vt puto vicinius. Neque enim negabis, quod decet, eſſe melius quàm id quod non decet. DI. Immo fateor. MA. At in qua veſte decens eſt mulier, in eadem virum indecentem eſſe poſſe quis ambigat? DI. Et hoc manifeſtum eſt. MA. Quid ſi ergo forma iſta numerorum decet in ſonis qui allabuntur auribus, & dedecet in anima, cum eos ſentiendo ac patiendo habet. Non magnopere mirandum eſt. DI. Non opinor. MA. Quid ergo dubitamus ſonātes numeros atq; corporeos proponere iis qui ab ipſis fiunt, quāuis in anima fiant, quæ corpore eſt melior, quia numeros numeris & facientes factis, non corpus animæ præponimus? Corpora enim tanto meliora ſunt, quanto numeroſiora talibus numeris. Anima verò iſtis quæ per corpus accipit, carendo fit melior, cum ſeſe auertit à carnalibus ſenſibus, & diuinis ſapientiæ numeris reformatur. 1. retract. cap. 11.

tur Ita quippe in ſcripturis ſanctis dicitur: Circumiui ego
Eccle.8. vt ſcirem & conſyderarem & quærerem ſapientiam & numerum: quod nullo modo arbitrandum eſt de his numeris dictum, quibus etiam flagitioſa theatra perſonant. Sed de illis credo, quos non à corpore accipit anima, ſed acceptos etiam à ſummo Deo ipſa potius imprimit corpori. Quod quale ſit, non hoc loco eſt conſyderandum. M A. Veruntamen ne illud occurrat, arboris vitam meliorem eſſe quam noſtram, quoniam non accipit ſentiendo à corpore numeros, nullus enim ei ſenſus eſt: diligenter conſyderandum eſt, vtrum reueta nihil ſit aliud quod dicitur audire, niſi aliquid à corpore in anima fieri. Sed perabſurdū eſt fabricatori corpori materiam quoquo modo animā ſubdere. Nunquam enim anima eſt corpore deterior: & omnis materia fabricatore deterior. Nullo modo igitur anima fabricatori corpori eſt ſubiecta materies. Eſſet autem ſi aliquos in eā numeros corpus operaretur. Non ergo cùm audimus fiunt in anima numeri ab iis, quos in ſonis cognoſcimus. An aliquid renuis? D I. Quid eſt ergo quod in audiente contingit? M A. Quicquid illud ſit quod fortaſſe inuenire aut explicare non poſſumus, num ad hoc valebit vt animam corpore meliorem eſſe dubitemus? Aut cùm hoc fateamur, poterimus ne operanti corpori & numeros imponenti eam ſubdere, vt illud ſit fabricans, hæc autem materies de qua & in qua numeroſum aliquid fabricetur? Quod ſi credimus, deteriorem illam credamus neceſſe eſt. Quo quid miſerius, quid deteſtabilius credi poteſt? Quæ cùm ita ſint, conabor equidem quantum Deus adiuuare dignabitur, quidnam ibi lateat coniectare atque diſſerere. Sed ſi hoc propter vtriuſque aut alterius noſtrum infirmitatem minus pro voluntate ſucceſſerit, vel noſipſi aliâs ſereniores id inueſtigabimus, vel intelligentioribus inueſtigāda deferemus, † vel æquo animo latere patiemur: non tamen ideo iſta certiora de manibus debemus amittere. D I. Tenebo iſtud inconcuſſum ſi potuero, & tamen latebram iſtam non eſſe impenetrabilem nobis velim. M A. Cito dicam quid ſentio: Tu vero aut ſequere, aut etiam præcede ſi valebis, vbi me cunctari & hæſitari animaduerteris. Ego enim ab anima hoc corpus animari non puto, niſi intentione facientis. Nec

Anima an a corpore patiatur, & quo modo ſentiat. Cap. 7.

† differemus.

Nec ab iſto quicquam illam pati arbitror, ſed facere de illo & in illo tanquam ſubiecto diuinitus dominationi ſuæ. Aliquando tamen cum facilitate, aliquando cum difficul tate operari, quanto pro eius meritis magis minús ve illi cedit natura corporea. Corporalia ergo quæcunque huic corpori ingeruntur aut obiiciuntur extrinſecus, nõ in anima, ſed in ipſo corpore aliquid faciunt, quod operi eius aut aduerſetur, aut congruat. Ideoque cùm renititur aduer ſanti, & materiam ſibi ſubiectam in operis ſui vias difficulter impingit, fit attẽtior ex difficultate in actione, quæ difficultas propter attentionem, cùm eam non latet, ſentire dicitur, & hoc vocatur, dolor aut labor. Cùm autem cõ gruit quod infertur aut adiacet: facile totum id vel ex eo quãtum opus eſt, in ſui operis itinera traducit. Et iſta eius actio qua ſuum corpus conuenienti extrinſecus corpori adiungit, quoniam propter quiddam aduentitium attentius agitur, non latet, ſed propter conuenientiam cum voluptate ſentitur. At cùm deſunt ea quibus corporis detrimenta reficiat, egeſtas cõſequitur, & hac actionis difficultate cùm fit attentior, & talis eius operatio non eam latet, fames aut ſitis, aut tale aliquid appellatur Cùm autem ſuperſunt in geſta, & ex eorũ onere naſcitur difficultas operandi, neque hoc ſine attentione fit, & cùm talis actio non latet & cruditas ſentitur, attente etiam operatur cùm eiicit ſuperfluum, ſi leniter, cum voluptate: ſi aſpere, cum dolore. Morbidam quoq; perturbationem corporis attente agit, ſuccurrere appetẽs labẽti atq; defluenti, & hac actione non latente morbos & ægrotationes ſentire dicitur. Et ne longum faciam, videtur mihi anima cùm ſentit in corpore, non ab illo aliquid pati, ſed in eius paſsionibus attentius agere, & has actiones ſiue faciles propter conuenientiam, ſiue difficiles propter inconuenientiam, nõ eam latere: & hoc totum eſt quod ſentire dicitur. Sed iſte ſenſus qui etiam dum nihil ſentimus, ineſt tamen, inſtrumentum eſt corporis, quod ea temperatione agitur ab anima, vt in eo ſit ad paſsiones corporis cum attentione agendas paratior, ſimilia ſimilibus vt adiungat, repellátque quod noxium eſt. Agit porrò vt opinor luminoſum aliquid in oculis aëreum, ſereniſsimum & mobiliſsimum in auribus, caliginoſum in naribus, in ore humidum, in tactu

terrenum & quaſi luculentum. Sed ſiue hac ſiue alia diſtri butione iſta coniiciantur, agit hæc anima cum quiete, ſi ea quæ inſunt in vnitate valetudinis, quaſi familiari quadam conſenſione cohæſerint. Cùm autem adhibentur ea quæ nonnulla vt ita dicam alteritate corpus afficiunt, & exerit attentiores actiones, ſuis quibuſque locis atque inſtrumentis accommodatas, & tunc videre vel audire, vel olfacere, vel guſtare, vel tangẽdo ſentire dicitur, quibus actionibus congrue libenter aſſociat, & moleſte obſiſtit incongruis. Has operationes paſsionibus corporis puto animam exhibere cum ſentit, non eaſdem paſsiones recipere. Quapropter cùm de ſonorum numeris in præſentia quæratur, & ſenſus aurium vocetur in dubium, non oportet per cætera diutius euagari. Referamus itaque nos ad id de quo agitur, & videamus vtrum ſonus in auribus aliquid faciat. An tu id negabis? DI. Nihil minus. MA. Quid eaſdem aures animatum membrũ eſſe nónne concedis? DI. Concedo. MA. Cùm ergo elementum id quod in eo membro ſimile eſt aëri, moueatur aëre percuſſo, animam illam, quæ ante iſtum ſonum vitali motu in ſilentio corpus aurium vegetabat, num putamus aut ceſſare poſſe ab opere mouendi quod animat, aut eodem modo mouere commotum extrinſecus aërem auris ſuæ, quo mouebat antequam ille illaberetur ſonus? DI. Non videtur mihi aliter. MA. Hoc ergo genus taliter mouere, nónne fatendum eſt facere eſſe, non pati? DI. Ita eſt. MA. Non igitur abſurde credimus motus ſuos animam vel actiones vel operationes, vel ſi quo alio nomine cõmodius ſignificare poſſunt, nõ latere cum ſentit. Hæ autem operationes, vel præcedentibus corporum paſsionibus adhibentur, vt ſunt cum illæ oculorum noſtrorum lucem formæ interpellãt, aut in aures influit ſonus, aut naribus exhalationes, palato ſapores, cętero corpori quælibet ſolida & corpulẽta admouẽtur extrinſecus, vel in ipſo corpore de loco in locũ migrat aliquid ſiue tranſit, vel totum ipſum corpus ſuo alienóve pondere mouetur. Hæ ſunt operationes, quas adhibet anima præcedentibus paſsionibus corporis, quę delectant eã aſſociantẽ, offendunt reſiſtẽtem. Cùm aũt ab eiſdẽ ſuis operationibus aliquid patitur, à ſeipſa patitur, nõ à corpore, ſed planè cùm ſe accommodat

corpori:

corpori:& ideo apud ſeipſam minus eſt,quia corpus ſemper minus quàm ipſa eſt.Conuerſa ergo à domino ſuo ad ſeruum ſuum,neceſſario deficit.Cõuerſa item à ſeruo ſuo ad dominũ ſuum neceſſario proficit, & præbet eidem ſeruo facillimam vitam & propterea minime operoſam & negocioſam,ad quam propter ſummam quietem nulla detorqueat attentio, ſicut eſt affectio corporis quæ ſanitas dicitur. Nulla quippe attentione noſtra opus habet, non quia nihil tunc agit anima in corpore, ſed quia nihil facilius agit. [1. Retract. Cap. 11.] Nam in omnibus operibus noſtris,tanto quiſque attentius,quanto difficilius operamur, Hæc autem ſanitas tunc firmiſſima erit atque certiſsima, cum priſtinæ ſtabilitati,certo ſuo tempore atque hoc ordine corpus fuerit reſtitutum,quæ reſurrectio eius antequam pleniſsime intelligatur, ſalubriter creditur. Oportet enim animam,& regi à ſuperiore,& regere inferiorem. Superior illa ſolus deus eſt,inferior illa ſolum corpus, ſi ad omnem & totam animam intendas. Vt ergo tota eſſe ſine domino,ſic excellere ſine ſeruo non poteſt. Vt autem dominus eius magis eſt quàm ipſa,ita ſeruus eius minus.Quare intenta in dominum, intelligit æterna eius, & magis eſt, magiſque eſt etiam ipſe ſeruus in ſuo genere per illam. Neglecto autem domino intenta in ſeruum carnalem,quæ dicitur concupiſcentia,ſentit motus ſuos, quos illi exhibet, & minus eſt:nec tamen tantum minus, quantum ipſe ſeruus etiam cum maxime eſt in natura propria. Hoc autem delicto multo minus eſt quàm erat,cum ille ante delictum magis eſſet. Quocirca mortali iam & fragili,cum magna difficultate atque attentione dominatur. Hinc illi error incurrit, vt voluptatem corporis quia eius attentioni cedit materies,pluris æſtimet quàm ipſam ſanitatem,cui attentione nulla opus eſt. Nec mirum ſi ærumnis implicatur prę ponâs curam ſecuritati. Conuertenti autem ſe ad dominũ maior cura oritur,ne auertatur,donec carnalium negotiorum requieſcat impetus effrænatus conſuetudine diuturna,& tumultuoſis recordationibus conuerſioni eius ſeſe inferens:ita ſedati motibus ſuis,quibus in exteriora prouehebatur, agit ocium intrinſecus liberum, quod ſignificatur ſabbato, ſi cognoſcit ſolum deum eſſe dominum ſuum,cui vni ſumma libertate ſeruitur. Non autem illos

carnales motus, vt cum libet exerit, ita etiam cum libet extinguit. Non enim ſicut peccatum in eius poteſtate eſt, ita etiam pœna peccati. Magna quippe res eſt ipſa anima, nec ad opprimendos laſciuos motus ſuos idonea ſibi remanet. Valentior enim peccat, & poſt peccatum diuina lege facta

Roma. 7. imbecillior, minus potens eſt auferre quod fecit. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Motus igitur animæ ſeruans impetum ſuum, & nondum extinctus, in memoria eſſe dicitur: & cum in aliud intenditur animus, quaſi non ineſt animo priſtinus motus, & reuera minor fit, antequam intercidat, quadam ſimilium vicinitate renouetur. Sed velim ſcire vtrum te aduerſus iſta nihil moueat. DI. Probabiliter mihi dicere videris nec auſim reſiſtere. MA. Cum igitur ipſum ſentire mouere ſit corpus aduerſus illum motum, qui in eo factus eſt, non exiſtimas ideo nos non ſentire, cum oſſa & vngues & capilli ſecantur, non quia iſta in nobis omnino non viuunt: non enim aliter aut continerentur aut nutrirétur, aut creſcerent, aut etiam vim ſuam in ſeminanda ſerendáue prole monſtrarent: ſed quia minus libero aere penetrantur mobili ſcilicet elemento, quàm vt motus ibi poſsit ab anima fieri tam celer quàm eſt ille, aduerſus quem ſit cum ſentire dicitur. Talis quædam vita cum in arboribus atque ſtirpibus cæteris eſſe intelligatur, nullo modo eam non ſolum noſtræ quæ ratione etiam præpollet, ſed ne ipſi quidé beluinæ decet præponere. Aliud enim eſt ſumma ſtoliditate, aliud ſumma ſanitate corporis nihil ſentire. Nam in altero inſtrumenta deſunt quæ aduerſus paſsiones corporis moueantur, in altero ipſæ paſsiones. DI. Probo & aſſentior. MA. Redi ergo mecum ad propoſitũ atque reſponde de tribus illis generibus numerorum, quorum alterum in memoria eſt, alterum in ſentiendo, alterum in ſono quodnam tibi ideatur excellere? DI. Sonũ duobus illis poſtpono, quæ in anima ſunt & viuunt quodam modo. Sed horum duorum quod præſtantius iudicé, incertus ſum, niſi forte quoniam illos qui ſunt in actione, non ob aliud præponendos iis qui ſunt in memoria dixeram, niſi quod illi facientes ſunt, iſti ab his facti, eadem ratione iſtos etiam qui dum audimus inſunt in anima, o-

Triũ numerorum ordo Cap. vj.

portet

portet iis anteponere qui ab iiſdem in memoria fiunt, ſicuti & dudum mihi videbatur. M A. Non puto abſurdã reſponſionem tuam. Sed quoniam diſputatum eſt, hos etiã qui ſunt in ſentiendo numeros operationes eſſe animæ quo modo eos ab illis diſcernis, quos in actu eſſe animaduertimus etiam cum in ſilẽtio non recordans agit aliquid anima per temporalia ſpatia numerorum? an quòd illi ſunt mouentis ſeſe animæ ad corpus ſuum, hi vero in audiẽdo mouentis ſeſe animæ aduerſus paſsiones corporis ſui?

D I. Accipio iſtam differentiam. M A. Quid in ſententia manendum ne eſſe arbitraris, vt præſtantiores illi iudicentur qui ſunt ad corpus, quam illi qui ſunt aduerſus paſsiones corporis? D I. Liberiores mihi videntur illi, qui ſunt in ſilentio, quàm ij qui non ſolum ad corpus, ſed ad paſsiones etiam corporis exeruntur. M A. Diſtincta à nobis & quibuſdam meritorum gradibus ordinata video quinque genera numerorum, quibus ſi placet, imponamus congrua vocabula, ne in reliquo ſermone pluribus verbis quàm rebus vti neceſſe ſit. D I. Placet vero. M A. Vocentur ergo primi iudiciales, ſecundi progreſſiores, tertij occurſores, quarti recordabiles, quinti ſonantes. D I. Teneo, & his nominibus vtar libentius. *Numerorũ nomina.*

M A. Attende igitur deinceps, & dic mihi, quinam iſtorum immortales tibi videantur, an omnes ſuis temporibus labi atque occidere exiſtimas? D I. Iudiciales ſolos immortales puto. Cæteros video vel tranſire cum fiunt, vel de memoria obliuione deleri. M A. Tam certus eſt de iſtorum immortalitate, quàm certus es de interitu cæterorum, an diligentius, vtrum vere hi immortales ſint oportet quærere? D I. Quæramus ſanè. M. Dic ergo, cum aliquanto correptius ſiue productius, dum ſeruam temporum legi, qua ſimpload dupium pedes conueniunt, verſum pronuncio, num offendo vlla fraude iudicium ſenſus tui? D I. Non omnino. M A. Quid ſonus ille qui correptioribus & quaſi fugacioribus ſyllabis editur, num poteſt plus temporis occupare quàm ſonat? D I. Qui poteſt? M A. Iudiciales ergo illi numeri, ſi vinculo temporis in tanto ſpacio tenerentur, quanto iſti ſonantes digeſti ſunt, poſſet ne ad eorum ſonatium, qui paulo productius etiam iambica lege funduntur, aſpi- *Numerus iudicialis. Cap. vij.*

rare

rare iudiciū? DI. Nullo modo. MA. Igitur apparet hos mora tēporū, qui iudicādo præſidēt, nō teneri? DI. Prorſus apparet. MA. Recte annuis. Sed ſi nullo tempore tenerētur, quāto libet productius, legitimis interuallis iābicos proferrē ſonos, nihilominus ad iudicandum adhiberētur. Nūc vero ſi ederē vnā ſyllabā quāta mora peraguntur ne multū dicā, tres paſſus incedētis, & aliā duplo, atque ita deinceps tā longos iābos ordinarē, ſimpli & dupli lex illa nihilominus ſeruaretur, nec tamen naturale illud iudiciū his dimenſionibus approbandis adhibere poſſemus. An tibi non videtur? DI. Negare non poſſum ita videri. Nam mea quidem ſententia res in aperto eſt. MA. Tenentur ergo & hi iudiciales nonnullis finibus temporaliū ſpaciorum, quos in iudicando excedere nequeunt, & quicquid excedit hæc ſpacia, nō aſſequūtur vt iudicēt: atq; ita ſi tenētur, quomodo ſint immortales nō video. DI. Nec ego video quid reſpōdeā. Sed quāquā de immortalitate horum iam minus præſumam, non tamen quo pacto hinc mortales coniungantur intelligo. Fieri enim poteſt, vt quantacūque ſpacia iudicare poſſunt, ſemper id poſſint; quoniam non ſicut de cæteris, aut obliuione aboleri poſſunt, aut tan diu eſſe, vel in tantum extendi, quandiu ſonus pellitur, & in quantum extenduntur occurſores illi, aut quandiu aguntur, vel quantum producuntur, quos progreſſores vocauimus. Nam vtrique cum ipſo tempore operationis ſuæ trāſeunt. Hi autem iudiciales vtrum & in anima, neſcio, in ipſa certe hominis natura manent, iudicaturi de oblatis, quanquam à certa breuitate vſque ad certam longitudinē varientur, approbando in his numeroſa, & perturbata damnando. MA. Saltem illud cōcedis alios homines citius offendi claudicantibus numeris, alios tardius, & pleróſq; nō niſi ex comparatione integrorum iudicare vicioſos, cum & illos & illos audierint. DI. Concedo. MA. Vnde tandē hanc differentiam putas exiſtere, niſi aut natura, aut exercitatione, aut vtroque? DI. Sic arbitror. MA. Quæro igitur, vtrum poſſit aliquis aliquanto productiora interualla iudicare & approbare, quæ alius non poſſit? DI. Credo eſſe poſſe. MA. Quid ille qui non poteſt ſi ſe exerceat cōgruenter, nec adeo tardus ſit, nónne poterit? DI. Poterit vero. MA. Num in tantum poſſunt iſti proficere ad productiora

ctiora iudicanda, vt horarum, vel dierum, vel etiam menſium, annorúmve dupla & ſimpla ſpacia, cum ſalte ſomno non impediantur, ſenſu illo iudicario poſſint comprehendere & tanquam illos iambos motionis nutibus approbare: DI. Non poſſunt. MA. Quid itaque non poſſunt, niſi quia vnicuique animanti in genere proprio proportione vniuerſitatis ſenſus locorum temporumque tributus eſt vt quomodo corpus eius proportione vniuerſi corporis tātū eſt, cuius pars eſt, ita ſenſus eius actioni eius cōgruat, quā proportione agit vniuerſi motus cuius hæc pars eſt? Sic habendo omnia magnus eſt hic mundus, qui ſæpe in ſcripturis diuinis cœli & terræ nomine nuncupatur, cuius omnes partes ſi proportione minuantur, tantus eſt, & ſi proportione augeantur. nihilominus tantus eſt: quia nihil in ſpaciis locorum & temporum per ſeipſum magnū eſt, ſed ad aliquid breuius: & nihil rurſus in his per ſeipſum breue eſt ſed ad aliquid maius. Quapropter ſi humanæ naturæ ad carnalis vitæ actiones talis ſenſus tributus eſt, quo maiora temporum ſpacia iudicare non poſſit quàm interualla poſtulant ad talis vitæ vſum pertinentia, quoniā hominis natura mortalis eſt, etiam talem ſenſum mortalem puto. Non enim fruſtra conſuetudo quaſi ſecunda, & quaſi affabricata natura dicitur. Videmus autem velut quoſdam ſenſus nouos in iudicandis huiuſcemodi rebus corporeis conſuetudine effectos, alia conſuetudine deperire. Sed quoquo modo ſe habeant hi numeri iudiciales, eo certe præſtant quòd dubitamus, vel difficile peruestigamus, vtrum mortales ſint. De cæteris autem quatuor generibus nulla quæſtio eſt, quin mortales, ſint quorum et ſi quoſdam non comprehendant quia vltra ipſorum iura porrecti ſunt, genera tamen ipſa ſuo examini vendicant. Nam & illi progreſſores cum aliquam in corpore numeroſam operationem appetunt, latenter iſtorum iudicialiū nutu modificantur. Quod enim nos vel ambulantes ab imparibus paſſibus, vel percutientes ab imparibus interuallis plagarum, vel edentes vel bibentes ab imparibus malarum motibus, ſcalpentes denique ab imparibus vnguiū ductibus, & ne per multas alias operationes percurram, & quod nos in qualibet attentione agendi aliquid per corpo

Numeri mortales. Cap. viij.

corporis membra ab imparibus motibus refrænat & cohibet,& quandam parilitatem tacite imperat,idipſum eſt iudiciale neſcio, quid, quod conditorem animalis inſinuat deum,quem certe decet credere authorem conuenientiæ atque concordię. Et illi curſores numeri qui certe non pro ſuo nutu,ſed pro paſſionibus corporis aguntur, inquantũ eorum interualla poteſt memoria cuſtodire. intantum his iudicialibus iudicandi offeruntur atque iudicantur. Numerus namque iſte qui interuallis temporum conſtat,niſi adiuuemur in eo memoria, iudicari à nobis nullo pacto poteſt. Quamlibet enim breuis ſyllaba, cum & incipiat & deſinat,alio tẽpore initium eius,& alio finis ſonat. Tenditur ergo & ipſa quantulocunque temporis interuallo, & ab initio ſuo per medium ſuum tendit ad finem. Ita ratio inuenit tam localia quàm temporalia ſpacia infinitam diuiſionem recipere,& idcirco nullius ſyllabæ cum initio finis auditur. In audienda itaque vel breuiſſima ſyllaba, niſi memoria nos adiuuet,vt eo momento temporis quo iam non initiũ ſed finis ſyllabæ ſonat,maneat ille motus in animo qui factus eſt cum initium ipſum ſonuit,nihil nos audiſſe poſſumus dicere. Hinc eſt illud quòd plerunq; alia cogitatione occupati,corã loquentes non nobis videmur audiſſe: Non quia occurſores illos numeros nõ agit tunc anima,cũ ſine dubio ſonus ad aures perueniat,& illa in paſſione corporis ſui ceſſare nõ poſsit,nec poſsit niſi aliter moueri quàm ſi illa nõ fieret:ſed quia intentione in aliud ſubinde extinguitur motionis impetus,qui ſi maneret in memoria, vtique maneret, vt nos & inueniremus & ſentiremus audiſſe. Quod ſi de vna ſyllaba breui minus ſequatur mẽs tardior,quod inuenit ratio,de duabus certe nemo dubitat quin eas ſimul nulla anima poſsit audire. Non enim ſonat ſecunda niſi prima diſtiterit:quod autem ſimul ſonare non poteſt,ſimul audire quis poteſt? Vt igitur nos ad capienda ſpacia locorum diffuſio radiorum iuuat,qui è breuibus pupillis in aperto emicant, & adeo ſunt noſtri corporis, vt quanquam ſint in procul poſitis rebus quas videmus,à noſtra anima vegetentur: vt ergo effuſione lucis adiuuamur ad capienda ſpacia locorum,ita memoria,quę quaſi lumen eſt temporalium ſpaciorum,quantum in ſuo genere extendi quodam modo poteſt,tantum eorundem ſpaciorum capit.

pit. Cum autem diutius aures pulſat ſonus nullis diſtinctus articulis, & ab aliquo tandem fine, coniunctus alter duplo, aut etiam tanto editur ſpacio, attentione in ſuccedentem perpetuo ſonum, motus ille animi qui attentione ad præteritum & elapſum ſonum cum tráſibat eſt factus, reprimitur, id eſt, non ita remanet in memoria. Quapropter iudiciales illi numeri, qui numeroſis interuallis temporum ſitus, exceptis progreſſoribus, quibus etiam ipſum progreſſum modificant, iudicare nõ poſſunt, niſi quos eis tanquam miniſtra memoria obtulerit, nónne ipſi exiſtimandi ſunt per certum ſpacium temporis tendi? Sed intereſt, quibus temporum ſpaciis, vel excidat nobis, vel meminerimus quod iudicant. Siquidẽ nec in ipſis corporum formis quæ ad oculos pertinent, poſſemus rotũda vel quadrata, vel quæcunque alia ſolida & determinata iudicare, & omnino ſentire, niſi ex obliquo oculos verſaremus. Cũ autem alia pars aſpicitur, ſi exciderit quod eſt aſpectum in alia, fruſtratur omnino iudicantis intentio, quia & hoc aliqua mora temporis fit. Cui varietati opus eſt inuigilare mememoriã. Recordabiles vero numeros multo euidentius eſt, quod eadem ipſa offerente memoria, iudicamus his iudicialibus. Nam ſi occurſores, quantum ab ea offeruntur, tantum iudicantur, multo magis ij ad quos tanquã repoſitos poſt alias intentiones reuocamur recordatione in memoria viuere inueniuntur. Quid enim aliud agimus cum reuocamus nõ in memoriam, niſi quodã modo quod repoſuimus quærimus? Recurrit autẽ in cogitationem occaſione ſimilium motus animi non extinctus, & hæc eſt quæ dicitur recordatio. Sic agimus numeros, vel in ſola cogitatione, vel etiam in membrorum motu, quos iam egimus aliquando. Inde autem ſcimus non veniſſe, ſed rediſſe illos in cogitationem, quia cum memoriæ mandarentur, cum difficultate repetebãtur, & indigebamus aliqua præmonſtratione vt ſequerentur: † *qua difficultate dempta, cum ſeſe ipſi accõmodare voluntati offerunt, conſequentes tẽporibus atque ordine ſuo tam facile, vt qui vehemẽtius inhæſerunt, etiã aliũde cogitantibus nobis, iam quaſi proprio nutu peragantur, non eos vtique nouos eſſe ſentimus. Eſt etiã aliud vnde nos ſentire arbitror præſentem motũ animi iam fuiſſe, quod eſt & recognoſcere, dum re-

† * *aliàs, ſequeremur.*

cétes motus eius actionis in qua ſumus, cum recordamur, qui certe viuaciores ſunt, cum recordabilibus atque iam ſedatioribus quodam interiore lumine comparamus, & illis agnitio, recognitio eſt & recordatio. Iudicantur ergo & recordabiles numeri ab his iudicialibus nunquam ſoli, ſed adiunctis actiuis aut occurſoribus, aut vtriſque, qui eos tanquam è latebris ſuis in manifeſtum producunt, & quaſi redintegratos, qui iam abolebantur, rurſum recordantur. Ita cum occurſores intantum iudicentur, inquantum eos memoria iudicantium mouet, poſſunt viciſsim & recordabiles qui ſunt in memoria occurſoribus eos exhibētibus iudicari: vt hoc interſit, quod occurſores vt iudicentur, quaſi recentia eorum fugientium veſtigia offert memoria, recordabiles autem quando eos audiendo iudicamus, quaſi eadem veſtigia occurſoribus tranſeuntibus reuireſcunt. Iam porrò de ſonantibus numeris quid opus eſt dicere, cum in occurſoribus iudicentur ſi audiantur? Si vero ibi ſonant vbi non audiuntur, quis dubitet eos à nobis non poſſe iudicari? Sanè vt in ſonis per inſtrumentum aurium, ita in ſaltationibus cæteríſque viſibilibus motibus quod ad temporales numeros attinet, eadem adiuuāte memoria hiſdem numeris iudicialibus diiudicamus. Hæc cū ita ſint, conemur ſi poſſumus iſtos numeros iudiciales tranſcendere, & quæramus vtrum ſint ſuperiores. In his enim quanquam ſpacia temporum iam minime videamus, non tamen adhibentur niſi ad ea iudicanda, quæ in ſpacio temporis fiunt. Nec ipſa quidem omnia, ſed quæ poſſunt articulari memoriter. Niſi quid habes forte quod contra hæc velis dicere. DI. Mouet me plurimum iſtorum iudicialium vis atque potentia. Ipſi enim mihi videntur eſſe ad quos omnium ſenſuū miniſteria referuntur. Itaque his excellentius vtrum quicquam in numeris inueniri poſsit, ignoro. MA. Nihil deperit quod diligentius quærimus. Aut enim inueniemus ſuperiores in anima humana, aut hos in ea ſummos eſſe firmabimus, ſi tamen illud claruerit, nullos in ea eſſe præſtantiores. Aliud eſt enim non eſſe, aliud non poſſe inueniri, ſiue ab vllo homine ſiue a nobis. Sed ego puto cum ille à nobis propoſitus verſus canitur. Deus creator omnium, nos & occurſoribus illis numeris audire, & recordabilibus recognoſcere,

Alij numeri ſuperioribus præſtātiores. *Cap. ix.*

re, & progreſſoribus pronunciare, & his iudicialibus delectari, & neſcio quibus aliis æſtimare, & de iſta delectatione, quæ quaſi ſententia eſt iudicialium iſtorum, aliam ſecundum hos latentiorem, ſed certiorem ferre poſſumus ſententiam. An tibi vnum atque idem videtur delectari ſenſu, & æſtimare ratione? DI. Diuerſa eſſe fateor. Sed primo ipſo moueor vocabulo, cur non potius iſti vocentur iudiciales quibus ineſt ratio, quàm iſti quibus ineſt delectatio. Deinde vereor ne nihil ſit aliud æſtimatio iſta rationis, quàm eorum de ſeipſis quędam diligentior iudicatio: vt non alij ſint numeri in delectatione, alij in ratione, ſed vni atque iidem, aliàs iudicent de iis quæ aguntur in corpore, cum eos vt ſupra demonſtratum eſt, offert memoria, aliàs de ſeipſis remotius à corpore atque ſyncerius. MA. De vocabulis quidem nihil ſatagas, res in poteſtate eſt: placito enim, non natura imponuntur. Quod autem eoſdem eſſe arbitraris, nec duo genera numerorum hæc vis accipere, illud ni fallor, te rapit, quòd eadem anima vtrunque agit. Sed animaduertere te opus eſt, & in progreſſoribus eandem animam corpus mouere, vel ad corpus moueri, & in occurſoribus hãc eandem paſsionibus eius ire obuiam, & in recordabilibus iſtam ipſam, donec quodam modo detumeſcãt ipſis quaſi fluctuare motionibus. Nos ergo in iſtis generibus numerandis & diſtinguendis vnius naturæ, id eſt, animæ motus affectionéſque deſpicimus. Quare ſi vt aliud eſt ad ea quę corpus patitur moueri, quod fit in ſentiendo: aliud mouere ſe ad corpus, quod fit in operando: aliud quod ex his motibus in anima factum eſt continere, quod eſt meminiſſe: ita eſt aliud annuere vel renuere his motibus aut cum primitus exeruntur, aut cum recordatione reſuſcitantur, quod fit in delectatione conuenientiæ, & offenſione abſurditatis talium motionum ſiue affectionũ: & aliud eſt æſtimare, vtrum recte, an ſecus iſta delectant, quod fit ratiocinando. neceſſe eſt fateamur ita hæc eſſe duo genera, vt illa ſunt tria. Et ſi recte nobis viſum eſt, niſi quibuſdam numeris eſſet ipſe delectationis ſenſus imbutus, nullo modo eum potuiſſe annuere paribus interuallis, & perturbata reſpuere: recte etiam videri poteſt ratio quæ huic delectationi ſuperimponitur, nullo modo ſine quibuſdam

numeris viuacioribus, de numeris, quos infra ſe habet poſſe iudicare. Quæ ſi vera ſunt apparet inuenta eſſe in anima quinque genera numerorum, quibus cum addideris corporales illos, quos ſonantes vocauimus, ſex genera numerorum diſpoſita & ordinata cognoſces. Iam nunc ſi placet, illi qui nobis ſurrepſerant ad principatum obtinendum, ſenſuales nominentur, & iudicialium nomen quoniam eſt honoratius, hi accipiant qui excellentiores comperti ſunt: quanquam & ſonantium nomen mutandum putem, quoniam ſi corporales vocentur, manifeſtius ſignificabunt etiam illos qui ſunt in ſaltatione, & in cætero motu viſibili, ſi tamen ea quæ dicta ſunt probas D I. Probo ſanè. Nam & vera & manifeſta mihi vidētur. Horum etiã emendationem vocabulorum libenter accipio. M A.

Ratio omnis concinnitatis inuentrix. Caput. x.

Age nunc aſpice vim potentiámque rationis, quantum ex operibus eius aſpicere poſſumus. Ipſa enim, vt id potiſsimum dicam, quod ad huius operis ſuſceptionem attinet, primo quid ſit ipſa bona modulatio conſyderauit, & eam in quodam motu libero, & ad ſuæ pulchritudinis finem conuerſo eſſe perſpexit. Deinde vidit in motibus corporum aliud eſſe quod breuitate & productione tẽporis variaretur, inquantum magis eſſet minús ve diuturnũ, aliud localium ſpaciorum percuſsione in quibuſdam gradibus celeritatis & tarditatis. Qua diuiſione facta, illud quod in tẽporis mora eſſet, modeſtis interuallis, & humano ſenſui accommodatum articulatim varios efficere numeros, eorúmque genera & ordinem vſque ad modulos verſuum perſecuta eſt. Poſtremo attendit quid in his moderandis, ſentiendis, retinendis, ageret anima, cuius caput ipſa eſſet: hósque omnes animales uumeros à corporalibus ſeparauit: ſéque ipſam hæc omnia neque animaduertere, neque diſtinguere, neque recte numerare ſine quibuſdã ſuis numeris potuiſſe cognouit, eóſque cæteris inferioris ordinis, iudiciaria quadam æſtimatione præpoſuit. Et nunc cum ipſa ſua delectatione, quæ in temporum momenta perpẽdit, & talibus numeris modificandis nutus ſuos exhibet, ſic agit, Quid eſt quod in ſenſibili numeroſitate diligimus? Num aliquid præter parilitatem quandã & æqualiter dimenſa interualla? An ille pyrrhichius pes ſiue ſpõdeus, ſiue anapæſtus, ſiue dactylus, ſiue proceleumaticus,

ſiue diſpondeus nos aliter delectaret, niſi partē ſuam parti alteri æquali diuiſione conferret? Quid vero iambus, trochæus, tribrachus pulchritudinis haberent, niſi quod minore ſua parte maiorem ſuam partem in tantas duas æqualiter diuidunt. Iā porrò ſex temporum pedes, num aliunde blandius ſonant atque feſtiuius, niſi quod vtraque lege partiuntur, ſcilicet, aut in duas æquales partes terna tempora poſsidentes, aut in vnam ſimplam ex æqualibus partem & alteram duplam, id eſt, vt maior habeat bis minorem, & eo modo ab illa diuidatur æqualiter, duobus temporibus quatuor tempora in bina dimetiente atque ſecāte. Quid illi quinûm ſeptenúmque temporum pedes, vnde ſolutæ orationi quā verſibus videntur aptiores, niſi quod eorum pars minor in partes æquales maiorem non diuidit? & hi tamen ipſi vnde admittuntur in ſui generis ordinem ad temporum numeroſitatem, niſi quia & in quinq; temporibus tantas duas particulas habet pars minor, quantas maior tres, & in ſeptem tanta tres minor, quantas maior quatuor. Ita in omnibus pedibus nulla pars minima eſt alicuius dimenſionis articulo notata, cui non cæteræ quantum poſſunt æqualitate, conſentiant. Age in cōiunctis pedibus, ſiue libera perpetuitate porrigatur iſta coniunctio, ſicut in rhythmis: ſiue ab aliquo certo fine reuocetur, ſicut in metris: ſiue etiam in duo mēbra quadam lege ſibimet congruentia tribuatur, ſicut in verſibus, qua tandē alia re niſi æqualitate pes pedi amicus eſt? Vnde moloſsi & ionicorum ſyllaba media quę lōga eſt, non ſectione ſed motu ipſo pronunciantis atq; plaudentis in duo paria momenta diſtribui poteſt, vt etiam in terna tēpora pes totus cōueniat quando cæteris qui eodē modo diuiduntur, adiungitur? cur niſi æqualitatis iure dominante, quòd ſcilicet æqualibus lateribus ſuis, quæ binorum tēporum ſunt, & ipſa ſit duum temporum? Cur idem fieri in amphibraco nō poteſt, quando cæteris quatuor temporū adiungitur, niſi quia tanta ibi non inuenitur æqualitas duplo medio, lateribus ſimplis? Cur in ſilentiorum interuallis nulla fraude ſenſus offenditur: niſi quia eidem iuri æqualitatis, etiam ſi non ſono ſpatio tamen temporis quod debetur exoluitur? Cur ſequente ſilentio etiā breuis ſyllaba pro longa accipitur, non inſtituto, ſed ipſo naturali exami-

ne,quod auribus pręſidet,niſi quia in ſpacio temporis lō giorem ſonum coactare in anguſtias eadē illa æqualitatis lege prohibemur? Itaque ſyllabā vltra duo tempora producere,vt iā ſono impleatur quod ſilentio impleri poteſt, admittit natura audiendi & tacēdi. Vt autem minus quàm duo tempora occupet ſyllaba dum reſtat ſpacium taciturnitatis,quædam fraus æqualitatis eſt, quia minus quàm in duobus eſſe æqualitas non poteſt. Iā vero in ipſa æqualitate membrorum qua variantur illi ambitus,quos Græci περιόδους vocant,verſúſque figurantur,quo modo ad eādem æqualitatem ſecretius reditur,niſi vt in ambitu breuius membrum maiori æqualibus pedibus ad plauſum cō ueniat,& in verſu occultiore conſyderatione numerorum, ea quæ in æqua membra iunguntur, vim æqualitatis habere inueniantur. Quærit ergo ratio,& carnalem animæ delectationem,quæ iudicales partes ſibi vindicabat,interrogat, cum eam ſpaciorum temporalium numeris æqualitas mulceat,vtrum duæ ſyllabæ breues quaſcunque audierit vere ſint æquales,an fieri poſsit, vt vna earum edatur productius,non vſque ad longæ ſyllabæ modum,ſed infra quantūlibet,quo tamen excedat ſociam ſuam? Num negari poteſt fieri poſſe,cum hoc delectatio iſta non ſentiat, & inæqualibus velut æqualibus gaudeat,quo errore & inæqualitate quid turpius? Ex quo admonemur ab his auertere gaudium,quæ imitantur æqualitatem, & vtrum impleant,comprehendere non poſſumus,immo quòd nō impleant fortaſſe comprehendimus. Et tamen inquantū imitantur,pulchra eſſe in ſuo genere & ordine ſuo, negare nō poſſumus.

Sūma numerorum æqualitas, & ex creatis æqualitatibus inquiritur. Cap. xj.

Non ergo inhæreamus † inferioribus quàm nos ſumus,nóſq; ipſos inter illa quæ infra nos ſunt,& illa quæ ſupra nos ſunt,ita Deo & Domino noſtro opitulante ordinemus, vt inferioribus non offendamur, ſolis aūt ſuperioribus delectemur. Delectatio quippe quaſi pondus eſt animę. Delectando * ergo ordinat animā. Vbi enim erit theſaurus tuus ibi erit & cor tuum: vbi delectatio, ibi theſaurus: vbi autem cor,ibi beatitudo aut miſeria. Quæ vero ſuperiora ſunt,niſi illa in quibus ſumma,inconcuſſa,incōmutabilis, [&] æterna manet æqualitas? Vbi nullum eſt tempus,quia nulla mutabilitas eſt, & vnde tempora fabricantur & ordinantur & modificantur æternitatem imitan

† inuideamus.

** Delectatio.*

tiſa, dum cæli conuerſio ad diem redit,& cæleſtia corpora ad idem reuocat,diebúſque & menſibus,& annis & luſtris, cæteriſque† ſyderum ordinibus *† legibúſque æqualitatis & vnitatis & ordinationis obtemperat. Ita cœleſtibus terrena ſubiecta,orbes temporum ſuorum numeroſa ſucceſſione quaſi carmini vniuerſitatis cõſociant.In quibus multa nobis videntur inordinata & perturbata,quia eorum ordini pro noſtris meritis aſſueti ſumus, neſcientes quid de nobis diuina prouidẽtia pulchrum gerat.Quoniam ſi quis verbi gratia in ampliſsimarum pulcherrimarúmq; ædium vno aliquo angulo tanquam ſtatua collocetur, pulchritudinem illius fabricæ ſentire non poterit,cuius & ipſe pars erit. Nec vniuerſi exercitus ordinem miles in acie valet intueri. Et in quolibet poëmate ſi quanto ſpacio ſyllabæ ſonant,tantum viuerent atque ſentirent, nullo modo illa numeroſitas & contexti operis pulchritudo eis placeret, quam totam perſpicere atque probare non poſſent, cum de ipſis ſingulis prætereuntibus fabricata eſſet atque perfecta. Ita peccantem hominem ordinauit Deus turpem,nõ turpiter. Turpis enim factus eſt volũtate vniuerſum amittendo,quod Dei præceptis obtemperans poſsidebat, & ordinatus in parte eſt,vt qui legem agere noluit, à lege agatur. Quicquid autem legitime,vtique iuſte:& quicquid iuſte,non vtique turpiter agitur:quia etiam in malis operibus noſtris Dei opera bona ſunt. Homo namque inquantum homo eſt,aliquod bonum eſt. Adulterium autem inquantum adulterium eſt, malum opus eſt. Plerunque autem de adulterio naſcitur homo,de malo ſcilicet hominis opere bonum opus Dei.Quamobrem vt nos ad propoſitum, propter quod hæc ſunt dicta referamus, hi numeri rationis pulchritudine præeminent, à quibus ſi prorſus abſcinderemur, cùm inclinamur ad corpus, progreſſores numeros ſenſuales non modificarent:qui rurſus mouendis corporibus agit ſenſibiles temporum pulchritudines: atq; ita ſonantibus obuij,etiam,occurſores numeri fabricantur,quos omnes impetus ſuos eadem anima excipiens, quaſi multiplicat in ſeipſa, & recordabiles facit, quæ vis eius memoria dicitur,magnum quoddã adiutorium in huius vitę negocioſiſsimis actibus. Hæc igitur memoria quęcũq; de motib9 animi tenet,qui aduerſus paſsiões corporis

† certis. *† orbibus

ne,quod auribus præſidet,niſi quia in ſpacio temporis lõ giorem ſonum coactare in anguſtias eadẽ illa æqualitatis lege prohibemur? Itaque ſyllabã vltra duo tempora producere,vt iã ſono impleatur quod ſilentio impleri poteſt, admittit natura audiendi & tacẽdi. Vt autem minus quàm duo tempora occupet ſyllaba dum reſtat ſpacium taciturnitatis,quædam fraus æqualitatis eſt, quia minus quàm in duobus eſſe æqualitas non poteſt. Iã vero in ipſa æqualitate membrorum qua variantur illi ambitus,quos Græci περιόδους vocant,verſúſque figurantur,quo modo ad eãdem æqualitatem ſecretius reditur,niſi vt in ambitu breuius membrum maiori æqualibus pedibus ad plauſum cõ ueniat,& in verſu ocultiore conſyderatione numerorum, ea quæ in æqua membra iunguntur, vim æqualitatis habere inueniantur. Quærit ergo ratio,& carnalem animæ delectationem,quæ iudicales partes ſibi vindicabat,interrogat, cum eam ſpaciorum temporalium numeris æqualitas mulceat,vtrum duæ ſyllabæ breues quaſcunque audierit vere ſint æquales,an fieri poſsit, vt vna earum edatur productius,non vſque ad longæ ſyllabæ modum,ſed infra quantũlibet,quo tamen excedat ſociam ſuam? Num negari poteſt fieri poſſe,cum hoc delectatio iſta non ſentiat, & inæqualibus velut æqualibus gaudeat,quo errore & inæqualitate quid turpius? Ex quo admonemur ab his auertere gaudium,quæ imitantur æqualitatem, & vtrum impleant,comprehendere non poſſumus,immo quòd nõ impleant fortaſſe comprehendimus. Et tamen inquantũ imitantur,pulchra eſſe in ſuo genere & ordine ſuo, negare nõ poſſumus. Non ergo inhæreamus † inferioribus quàm nos ſumus,nóſq; ipſos inter illa quæ infra nos ſunt,& illa quæ ſupra nos ſunt,ita Deo & Domino noſtro opitulante ordinemus,vt inferioribus non offendamur, ſolis aũt ſuperioribus delectemur. Delectatio quippe qua ſi pondus eſt animę. Delectando *ergo ordinat animã. Vbi enim erit theſaurus tuus ibi erit & cor tuum: vbi delectatio, ibi theſaurus: vbi autem cor,ibi beatitudo aut miſeria. Quæ vero ſuperiora ſunt,niſi illa in quibus ſumma,inconcuſſa,incõmutabilis, [&] æterna manet æqualitas? Vbi nullum eſt tempus,quia nulla mutabilitas eſt, & vnde tempora fabricantur & ordinantur & modificantur æternitatem imitan-

Sũma numerorum æqualitas, & ex creatis ęqualitatibus inquiritur.
Cap. xj.
† innideamus.
** Delectatio.*

tiæ, dum cæli conuerſio ad diem redit,& cæleſtia corpora ad idem reuocat,diebúſque & menſibus,& annis & luſtris, cæteríſque† ſyderum ordinibus *†legibúſque æqualitatis & vnitatis & ordinationis obtemperat. Ita cœleſtibus terrena ſubiecta,orbes temporum ſuorum numeroſa ſucceſſione quaſi carmini vniuerſitatis cõſociant.In quibus multa nobis videntur inordinata & perturbata,quia eorum ordini pro noſtris meritis aſſueti ſumus, neſcientes quid de nobis diuina prouidẽtia pulchrum gerat.Quoniam ſi quis verbi gratia in ampliſsimarum pulcherrimarúmq; ædium vno aliquo angulo tanquam ſtatua collocetur, pulchritudinem illius fabricæ ſentire non poterit,cuiùs & ipſe pars erit. Nec vniuerſi exercitus ordinem miles in acie valet intueri. Et in quolibet poëmate ſi quanto ſpacio ſyllabæ ſonant,tantum viuerent atque ſentirent, nullo modo illa numeroſitas & contexti operis pulchritudo eis placeret, quam totam perſpicere atque probare nõ poſſent, cum de ipſis ſingulis prætereuntibus fabricata eſſet atque perfecta. Ita peccantem hominem ordinauit Deus turpem,nõ turpiter. Turpis enim factus eſt volũtate vniuerſum amittendo,quod Dei præceptis obtemperans poſsidebat, & ordinatus in parte eſt,vt qui legem agere noluit, à lege agatur Quicquid autem legitime,vtique iuſte:& quicquid iuſte,non vtique turpiter agitur:quia etiam in malis operibus noſtris.Dei opera bona ſunt. Homo namque inquantum homo eſt,aliquod bonum eſt. Adulterium autem inquantum adulterium eſt, malum opus eſt. Pleruuque autem de adulterio naſcitur homo,de malo ſcilicet hominis opere bonum opus Dei.Quamobrem vt nos ad propoſitum, propter quod hæc ſunt dicta referamus, hi numeri rationis pulchritudine præeminent, à quibus ſi prorſus abſcinderemur, cùm inclinamur ad corpus, progreſſores numeros ſenſuales non modificarent:qui ruiſus mouendis corporibus agit ſenſibiles temporum pulchritudines: atq; ita ſonantibus obuij,etiam,occurſores numeri fabricantur,quos omnes impetus ſuos eadem anima excipiens, quaſi multiplicat in ſeipſa, & recordabiles facit, quæ vis eius memoria dicitur,magnum quoddã adiutorium in huius vitę negocioſiſsimis actibus. Hæc igitur memoria quęcũq; de motib⁹ animi tenet,qui aduerſus paſsiões corporis

† certis.
† orbibus

acti ſunt φανταςίαι Græce vocantur. Nec inuenio quid eas latine malim vocare, quas pro cognitis habere atque pro certis opinabilis vita † eſt, conſtituta in ipſo erroris introitu. Sed cùm ſibi iſti motus occurſant, & tanquam diuerſis & repugnantibus intentionis flatibus æſtuant, alios ex aliis motus pariunt: non iam eos qui tenentur ex occurſionibus paſsionum corporis impreſsi ſenſibus, ſimiles tamen tanquam imaginum imagines, quæ phantaſmata dici placuit. Aliter enim cogito patrem meum quem ſæpe vidi, aliter auum quem nunquam vidi. Horum primum phantaſia eſt, alterum phantaſma. Illud in memoria inuenio, hoc in eo motu animi, qui ex iis ortus eſt quos habet memoria. Quo modo autem oriantur hæc, & inuenire & explicare difficile eſt. Arbitror tamen quòd ſi nunquam humana corpora vidiſſem, nullo modo ea poſſem viſibili ſpecie cogitãdo figurare. Quod autem ex eo quod vidi facio, memoria facio, & tamen aliud eſt in memoria inuenire phantaſiam, aliud de memoria facere phantaſma: quæ omnia vis animæ poteſt. Sed vera etiam phantaſmata habere pro cognitis, ſummus error eſt. Quanquã ſit in vtroque genere quod nos non abſurde ſcire dicamus, id eſt, ſenſiſſe nos talia, vel imaginari nos talia. Patrem denique me habuiſſe & auum, non temere poſſum dicere. Ipſos autem eſſe quos animus meus in phantaſia vel in phantaſmate tenet, dementiſsime dixerim. Sequuntur autem nonnulli phantaſmata ſua tam præcipites, vt nulla ſit alia materies omnium falſarum opinionum, θ quàm habere phantaſias vel phantaſmata pro cognitis, quæ cognoſcuntur per ſenſum. θ Quare his potiſsimum reſiſtamus, nec eis ita mentem accommodemus, vt dum in his eſt cogitatio, intelligentia ea cerni arbitremur. Cur autem ſi huiuſmodi numeri qui fiunt in anima rebus temporalibus dedita, habent ſui generis pulchritudinem, quamuis eam tranſeundo actitent, inuideat huic pulchritudini diuina prouidentia, quæ de noſtra pænali mortalitate formatur, quam iuſtiſsima Dei lege meruimus: in qua tamen nos non ita deſeruit, vt non valeamus recurrere, & à carnalium ſenſuũ delectatione miſericordia eius manum porrigente reuocari. Talis enim delectatio vehementer infigit memoriæ quod trahit à lubricis ſenſibus. Hæc auté animę conſue

† *opinatis viſa.*

Differunt phantaſia & phantaſma.

conſuetudo facta in carne propter carnalem affectioné, in ſcripturis diuinis caro nominatur. Hęc menti obluctatur, cum iam dici poteſt Apoſtolicum illud: Mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati. Sed in talia † * mente ſuſpẽſa atque ibi fixa & manente, etiam huius cõſuetudinis impetus frangitur, & paulatim repreſſus extinguitur. Maior enim erat cum ſequeremur, non tamen omnino nullus, ſed certe minor eſt cum eum refrænamus: atque ita certis regreſsibus, ab omni laſciuiente motu, in quo defectus eſſentiæ eſt animæ, delectatione in rationis numeros reſtituta, ad Deum tota vita noſtra conuertitur, dans corpori numeros ſanitatis, non accipiens inde lætitiam, quod corrupto exteriore homine, & eius in melius commutatione continget. Roma.7. † * ſpiritalia.

Excipit autem memoria non ſolum carnales motus animi, de quibus numeris ſupra iam diximus, ſed etiam ſpiritales, de quibus breuiter dicam. Quo enim ſimpliciores ſunt eo verborum minus, ſed plurimum ſerenæ mentis deſyderant. Aequalitatem illam quam in ſenſibilibus numeris non reperiebamus certam & manentem, ſed tamen adumbratam & prætereuntem agnoſcebamus, nuſquam profecto appareret animus niſi alicubi nota eſſet. Hæc autem alicubi non ſpaciis locorum & temporum, nam illa tument, & iſta prætereunt. Vbi ergo cenſes, reſponde quæſo ſi potes? Non enim in corporum formis putas, quas liquido examine æquales nunquam dicere audebis. Aut in temporum interuallis, in quibus ſimiliter vtrum aliquid aliquãto quàm oportet productius vel correptius tranſeat, quod ſenſum fugiat ignoramus. Illam quippe æqualitatem quæro vbi eſſe arbitreris, quam intuentes cupimus æqualia eſſe quædam corpora vel corporum motus, & diligentius conſiderantes eis fidere non audemus. DI. Ibi puto quod eſt corporibus excellentius, ſed vtrũ in ipſa anima, an etiam ſupra animam neſcio. MA. Si ergo quæramus artem iſtam rhythmicam vel metricam, qua vtuntur qui verſus faciunt, putáſne habere aliquos numeros, ſecundum quos fabricant verſus? DI. Nihil aliud poſſum exiſtimare. MA. Quicunque iſti ſunt numeri, præterire tibi videntur cum verſibus, an manere? DI. Manere ſanè. MA. Conſentiendum eſt ergo ab *De numeris ſpiritalibus & æternis. Cap. xij.*

aliquibus manentibus num'ris prætereuntes aliquos fabricari? D I. Cogit me [ſuperior] ratio conſentire. M A. Quid hanc artem, num aliud putas quàm affectionem quandam eſſe animi artificis? D I. Ita credo. M A. Credis ne hanc affectionem etiam eſſe in eo qui huius artis imperitus eſt? D I. Nullo modo. M A. Quid in illo qui eſt oblitus eam? D I. Nec in illo quidem, quia & ipſe imperitus eſt, etiam ſi fuerit peritus aliquando. M A. Quid ſi eum quiſquam interrogando commemoret remigrare ad eum putas illos numeros ab eoipſo qui interrogat, an illum intrinſecus apud mentem ſuam mouere ſe ad aliquid, vnde ſibi quod amiſerat redhibeatur. D I. Apud ſemetipſum puto id agere. M A. Num etiam quæ corripiatur ſyllaba, quæúe producatur ſi penitus excidit, commoueri eum interrogando arbitraris, cum hominum priſco placito & conſuetudine, aliis minor, aliis maior mora ſyllabis data ſit? Nam profectò ſi natura vel diſciplina id fixum eſſe ac ſtabile, non recentioris temporis docti homines nonnullas produxiſſent quas corripuerunt antiqui: vel corripuiſſent, quas produxerũt. D I. Puto & hoc poſſe, quoniam in quantum vis quiſq; † excidat, poteſt interrogatione commemorante redire in memoriam. M A. Mirum ſi opinaris, quouis interrogante poſſe te recordari quid ante annũ cœnaueris. D I. Fateor me non poſſe, nec illum iam exiſtimo de ſyllabis poſſe quarum ſpacia penitus oblitus eſt, interrogando admoueri. M A. Cur ita, niſi quia in hoc nomine quod Italia dicitur, prima ſyllaba pro voluntate quorundã hominum corripiebatur, & nunc pro aliorum voluntate producitur: vt autem vnum & duo non ſint tria, & vt duo vni duplo non reſpondeant, nullus mortuorum potuit, nullus viuorum poteſt, nullus poſterorum poterit facere. D I. Nihil manifeſtius. M A. Quid ſi ergo iſto modo quo de vno & duobus apertiſsime quæſiuimus, cætera omnia, quæ ad illos numeros pertinent & ille interrogetur, qui non obliuiſcendo ſed quia nunquam didicit, imperitus eſt, nône eum cenſes ſimiliter hãc artem exceptis ſyllabis poſſe cognoſcere? D I. Quis dubitauerit? M A. Quò igitur ſe etiam iſtum motuiu putas, vt menti eius imprimantur hi numeri, & illam faciant affectionem, quæ ars dicitur.

† quantũuis quælque.

Au

An huic ſaltem ille interrogator eos dabit? D I. Eo modo etiam iſtum arbitror apud ſemetipſum agere, vt ea quæ interrogantur, vera eſſe intelligat atque reſpondeat.

M A. Age nunc dic mihi, vtrum hi numeri de quibus ſic quæritur, commutabiles eſſe tibi videantur? D I. Nullo modo. M A. Ergo æternos eſſe non negas?

D I. Imò fateor. M A. Quid metus ille non ſuberit, ne aliqua in eis nos æqualitas fallat? D I. Nihil mihi † omnino eſt de iſtorum æqualitate ſecurius. M A. Vnde ergo credendum eſt animæ tribui quod æternum eſt & incommutabile, niſi ab vno, æterno & incommutabili deo? D I. Non video quid aliud credi oporteat. M A. Quid tandem illud? Nónne manifeſtum eſt eum, qui alio interrogante ſeſe citius † ad deum mouet, vt verum incommutabile intelligat: niſi eundem motum ſuum in memoria teneat non poſſe ad intuendum illud verum, nullo extrinſecus admonente reuocari? D I. Manifeſtum eſt. M A. Quæro ergo quoniam iſte ab huiuſcemodi rerum contemplatione diſcedat, vt illum ad eam neceſſe ſit memoriæ reuocari. An forte in aliud intentus animus tali reditu indigere putandus eſt? D I. Sic exiſtimo. M A. Videamus ſi placet, quid tantum illud ſit quo poſſit intendi, vt ab incommutabilis & ſummę ęqualitatis contenplatione auertatur. Nam tribus generibus amplius nihil video. Aut enim ad aliquid per atque ad eiuſmodi aliud ſe intendit animus, cũ hinc auertitur: aut ad ſuperius, aut ad inferius? D I. De cæteris duobus quærendum eſt. Nã quid ſit ſuperius æterna æqualitate non video. M A. Vidéſne illud obſecro, quidnam ei par eſſe poſsit, quod tamen aliud ſit? D I. Ne id quidẽ video. M A. Reſtat ergo vt quæramus quid ſit inferius. Sed nónne tibi prius ipſa anima occurrit quæ certe æqualitatem illam incommutabilem eſſe confitetur, ſe autem cognoſcit mutari eo ipſo quòd aliàs hanc, aliàs aliud intuetur, & hæc modo aliud atque aliud ſequens varietatem temporis operatur, quæ in æternis & incommutabilibus nulla eſt? D I. Aſſentior. M A. Hæc igitur affectio † animæ vel motus, quo intelligit æterna, & his inferiora eſſe temporalia, etiam in ſeipſa, & hæc appetenda plus quæ ſuperiora ſunt, quàm illa quæ inferiora ſunt nouit: nónne tibi prudentia videtur? [illegible] D I.

† me.

† intus.

Anima repugnans ſenſibus.

Cap. xiij.

† ratio.

re, aut ſimilitudine placeat. Vbi autem æqualitas aut ſimilitudo, ibi numeroſitas. Nihil eſt quippe tam æquale aut ſimile quàm vnum, & vnum. Niſi aliquid habes ad hæc. DI. Omnino aſſentior. MA. Quid ſuperior illa tractatio, nónne perſuaſit nobis agere hoc animam in corporibus, non à corporibus pati? DI. Perſuaſit ſanè. MA. Amor igitur agendi aduerſus ſuccedentes paſſiones corporis ſui auertit animam à contemplatione æternorum, ſenſibilis voluptatis cura eius auocans intentionem: Hoc autem agit occurſoribus numeris. Auertit etiam amor de corporibus operandi, & inquietum facit, Hoc autem agit progreſſoribus numeris. Auertunt phantaſiæ atque phantaſmata, Et hoc agit recordabilibus numeris. Auertit denique amor vaniſsimæ cogitationis talium rerum. Et hoc agit ſenſualibus numeris, quibus inſunt quaſi regulæ quædam artis imitatione gaudentes: & ex his curioſitas naſcitur ipſo curæ nomine inimica ſecuritati, & vanitas inops veritatíſque. *† Generalis vero amor actionis, quæ auertit à vero, à ſuperbia proficiſcitur, quo vicio deum imitari quàm deo ſeruire anima maluit. Recte itaque ſcriptum eſt in ſanctis libris, Initium ſuperbiæ hominis apoſtatare à deo, & initium omnis peccati ſuperbia. Non potuit autem melius demonſtrari quid ſit ſuperbia, quàm in eo quod dictum eſt, Quid ſuperbit terra & ciuis, quoniam in vita ſua proiecit intima ſua? Cum enim anima per ſe ipſam nihil ſit, nõ enim aliter eſſet commutabilis & pateretur defectum ab eſſentia. Cum ergo ipſa per ſe nihil ſit, quicquid autem illi eſſe eſt, à deo ſit, in ordine ſuo manens ipſius dei præſentia vegetatur in mente atque conſcientia: Itaque hunc bonum habet intimum. Quando vero ſuperbia intumeſcit, hoc illi eſt in extima progredi, & vt ita dicam inaneſcere, quod eſt minus minuſque eſſe. Progredi autem in extima quid eſt aliud quã intima proiicere, id eſt, longe à ſe facere deum, non locorũ ſpacio, ſed mentis affectu. Iſte autem animæ appetitus eſt ſub ſe habere alias animas, non pecorum, quod diuino iure conceſſum eſt, ſed rationales id eſt, proximas ſuas, & ſub eadem lege ſocias atque conſortes. De his autem appetit operari anima ſuper, & tanto excellentior videtur hæc actio, quàm illa de corporibus, quanto anima omnis omnia

*al. Vanitas oppoſita veritati
† vanitas inops veritatis.
Eccle. 10.

ni corpore eſt melior. Sed operari de animis rationalibus, non per corpus, ſed per ſeipſum, ſolus deus poteſt. Peccatorum autem conditione fit, vt permittantur animæ de animis aliquid agere, ſignificando eas mouentes per alterutra corpora vel naturalibus ſignis, ſicut eſt vultus vel nutus: vel placitis, ſicut ſunt verba. Nam & iubentes vel ſuadentes ſignis agunt, & ſi quid eſt aliud præter iuſſionem. & ſuaſionem, quo anime de animis vel cum animis aliquid agunt. Iure autem ſecutum eſt, vt quæ ſuperbia cæteris excellere cupierũt, nec ſuis partibus atque corporibus ſine difficultate & doloribus imperent, partim ſtultæ in ſe, partim mortalibus membris aggrauatæ. Et his igitur numeris & motibus, quibus animæ ad animas agunt, honores laudéſque appetendo auertuntur à perſpectione puræ illius & ſynceræ veritatis. Solus enim honorat deus animã beatam, faciens in occulto coram ſe iuſte & pie viuentem. Motus igitur quos exerit anima de hærentibus ſibi & ſubditis animis, progreſſoribus illis ſunt ſimiles. Agit enim tanquam de corpore ſuo. Illi autem motus quos exerit aggregare ſibi aliquas vel ſubdere cupiens, in occurſorum numero deputantur. Agit enim tanquam in ſenſibus id moliens, vt vnum ſecum fiat, quod velut extrinſecus admouetur, & quod non poteſt reppellatur. Et hos vtroſque motus excipit memoria, & recordabiles facit: Simili modo in phantaſiis & phantaſmatibus actionum talium tumultuoſiſsime exæſtuans. Nec illi tanquam examinatores numeri deſunt, qui ſentiunt quid in his actibus commode ſiue incommode moueatur, quos item ſenſuales appellare non pigeat, quia ſenſibilia ſigna ſunt, quibus hoc modo animæ ad animas agunt. His tot & tantis intentionibus anima implicata, quid mirum ſi à contẽplatione veritatis auertitur? & quantum quidem ab his reſpirat videt illam. Sed quia nondum eas euicit, in illa manere non ſinitur: ex quo fit vt non ſimul habeat anima noſſe in quibus conſiſtendum ſit, & poſſe conſiſtere. Sed nunquid tu forte aliquid habes aduerſus hæc? DI. Nihil eſt quod contradicere audeam. MA. Quid ergo reſtat? An vt quoniam ſicut potuimus inquinationem & aggrauationem animæ conſyderauimus, videamus quænam illi actio diuinitus imperetur, qua purgata atque exonerata

Ad dei amorem omnia: eſt referendum.
Cap. xiiij.

onerata reuolet ad quietem,& intret in gaudium domini ſui? DI. Ita fiat. MA. Quid me putas hinc diutius debere dicere, cum diuinæ ſcripturæ tot voluminibus & tanta authoritate & ſanctitate præditis, nihil nobiſcum aliud agant niſi vt diligamus deum & dominum noſtrum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente:& diligamus proximum noſtrum tanquam noſmetipſos? Ad hunc igitur finem ſi omnes illos humanæ actionis motus numeróſque referamus, ſine dubitatione mundabimur. An aliud exiſtimas? DI. Nihil equidem aliud. Sed quàm hoc auditu breue eſt, tam factu difficile atque arduum. MA. Quid ergo facile eſt, an amare colores, & voces & placentas,& roſas,& corpora leniter mollia? Hæccine amare facile eſt animæ, in quibus nihil niſi æqualitatem ac ſimilitudinem appetit,& paulo diligentius conſyderās, vix eius extremam vmbram veſtigiúmque cognoſcit. Deum vero amare difficile eſt, quem inquantum poteſt, adhuc ſaucia & ſordida cogitans, nihil in eo inæquale, nihil ſui diſsimile, nihil diſcluſum locis, nihil variatum tempore ſuſpicatur? An extruere moles ædificiorum,& huiuſcemodi operibus delectat extendi in quibus quid niſi numeri placent? Non enim aliud inuenio quod in his ęquale ac ſimile dicatur, quod non derideat ratio diſciplinæ. Quod ſi ita eſt, cur ab illa veriſſima æqualitatis arce ad iſta delabitur,& ruinis ſuis terrenas machinas erigit? Non enim hoc promiſſum eſt ab illo qui fallere ignorat. Iugum enim meum, inquit leue eſt. Laborioſior eſt huius mundi amor. Quod enim in illo anima quærit conſtantiam ſcilicet æternitatémque, non inuenit, quoniam rerum tranſitu completur infima pulchritudo, & quod in illa imitatur connſtantiam, à ſummo deo per animam traiicitur: quoniam prior eſt ſpecies tantummodo tempore commutabilis, quàm ea quæ & tempore & locis, Sicut itaque præceptum eſt animis à domino quid diligāt, ita per Ioannē Apoſtolum quid non diligant, Nolite, inquit, diligere mundum: quia omnia quæ in mundo ſunt, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ambitio ſeculi. Sed qualis tibi homo videtur, qui omnes illos numeros qui ſunt de corpore,& aduerſus paſsiones corporis,& qui ex his memoria continentur, non ad carnalem volup-

Matth. 11. *1. Retra. 1. cap. 11.* *1. Ioan 2.*

voluptatem, ſed ad ſalutem tantum corporis refert, omneſque illos qui de aiunctis animis operantur, vel qui ad iugendas exeruntur, vel qui ex his inhærent memoriæ, nō ad ſuperbam excellentiam ſuam, ſed ad ipſarum animarū †vtilitatem redigit? Illis etiam qui in vtroque genere quaſi moderatores exploratoréſque cęterorum tranſeuntium in ſenſu præſident, non ad ſuperfluam vel pernicioſam curioſitatem, ſed ad neceſſariam probationem vel improbationem vtitur? Nónne & iſtos omnes numeros agit, & nullis eorum laqueis implicatur? Quandoquidem & ſalutem corporis, vt non impediatur eligit, & omnes eas actiones ad vtilitatem proximi reuocat, quem propter communis iuris naturæ vinculum tanquam ſeipſum diligere iuſſus eſt. D I. Magnum quendam virum & vere humaniſſimum prædicas. M A. Non igitur numeri qui ſunt infra rationem, & in ſuo genere pulchri ſunt, ſed amor inferioris pulchritudinis animam polluit quę cum in illa non modo ęqualitatem, de qua pro ſuſcepto opere ſatis dictum eſt, ſed etiam ordinem diligat, amiſit ipſa ordinem ſuum. Nec tamen exceſsit ordinem rerum, quādoquidem ibi eſt, & ita eſt, vbi eſſe, & quo modo eſſe tales, ordinatiſſimum eſt. Aliud enim eſt tenere ordinem, aliud ordine teneri. Tenet ordinem ſeipſa tota diligens quod ſupra ſe eſt, id eſt deum: Socias autem animas tanquam ſeipſam. Hac quippe dilectionis virtute inferiora ordinat, nec ab inferioribus ordinatur. Quod autem illam ſordidat, non eſt malū, quia etiam corpus creatura dei eſt, & ſpecie ſua quamuis infima* decoratur, ſe præ animę dignitate contemnitur: Sicut auri dignitas, etiam purgatiſsimi argenti cōmixtione ſordeſcit. Quapropter quicunque de noſtra quoque parili mortalitate numeri facti ſunt, non eos abdicemus à fabricatione diuinæ prouidentiæ, cum ſint in genere ſuo pulchri. Neque amemus eos, vt quaſi perfruendo talibus beati efficiamur. His etenim quoniam temporales ſunt tanquā tabula in fluctibus, neque abiiciendo quaſi oneroſos, neque amplectendo quaſi fundatos, ſed bene vtendo carebimus. A dilectione autem proximi tanta quanta præcipitur certiſsimus gradus fit nobis vt inhæreamus deo & non teneamur tantum ordinatione illius, ſed noſtrum etiam ordinem inconcuſſum certúmque teneamus. An fortaſſe ordinem

† *ipſorum animorum*

† * *aliàs infirma.*

dinem

dinem non diligit anima illis etiam numeris ſenſualibus atteſtantibus? Vnde ergo primus pes eſt pyrrhichius, ſecundus iambus, tertius trochæus, & deinceps cæteri? Sed iure hoc dixeris rationem potius ſecutam eſſe, non ſenſum. Quid itaque illud? Nónne ſenſualis numeris dandum eſt, quod cum tantum tẽporis occupent, verbi gratia, octo longæ ſyllabæ, quantum ſedecim breues in eodem tamen ſpacio breues, longis potius miſceri expectãt? De quo ſenſu cum ratio iudicat, & ei proceleumatici pedes eſſe æquales ſpondei pedibus renunciãtur, nihil aliud hic valere inuenit, quàm ordinationis potentiam: quia nec longæ ſyllabæ, niſi breuium comparatione longæ ſunt, nec breues rurſum breues ſunt, niſi comparatione longarum: ideoque iambicus verſus quàm libet productius pronunciatur, nõ amiſſa regula ſimpli & dupli, nec nomen amittit: at ille verſus qui pyrrhichiis pedibus conſtat, paulatim addita pronunciandi mora, fit repente ſpondaicus, ſi non grammaticam, ſed muſicam conſulas. At vero ſi dactylicus aut anapæſticus ſit, quoniam longæ mixtarum breuium comparatione ſentiuntur, qualibet mora pronuncietur, ſeruat nomen ſuum. Quid additamenta ſemipedum? Non eadem lege in capite qua in fine ſeruanda, nec omnia quãuis ad eundum plauſum coaptentur, adhibenda. Quid duarum aliquando breuium potius quàm vnius longæ in fine poſitio, nónne ipſo ſenſu modificãtur? Nec in his æqualitatis numerus, cui nihil deperit, ſiue illud ſiue aliud ſit, ſed ordinis vinculum reperitur. Longum eſt percurrere cætera ad eandem vim pertinentia in numeris temporum. Sed nempe etiam formas viſibiles ſenſus ipſe aſpernatur, aut pronas vltra quàm decet, aut capite deorſum, & ſimilia in quibus non inæqualitas, manente partium parilitate, ſed peruerſitas improbatur. Poſtremo in omnibus ſenſibus & operibus noſtris, cum inſolita pleraque, & ob hoc iniucunda quibuſdam gradibus appetitui noſtro conciliamus, & ea primo tolerabiliter, deinde libenter accipimus, nónne ordine conteximus voluptatem, & niſi priora mediis, & media poſtremis concorditer nexa ſint, abhorremus? Quamobrem neque in voluptate carnali, neque in honoribus & laudibus hominum, neque in eorum exploratione, quæ forinſecus corpus attingunt, no-

ſtra gaudia collocemus, habentes intimum deum, vbi certum eſt & incommutabile omne quod amamus. Ita ſit vt & cum aſſunt hæc temporalia, non tamẽ eis implicemur, & ſine ſenſu doloris quæ extra corpus ſunt abſint. Ipſum autem corpus, aut nullo, aut non graui ſenſu doloris adimatur, & reformandum naturæ ſuæ morte reddatur. Attentio nanque animæ ad corporis partem inquieta negocia contrahit, & vniuerſali lege neglecta priuati cuiuſdam operis amor, quod ipſum tamen ab vniuerſitate quã deus regit, non poteſt alienari. Itaque ſubditur legibus qui non amat leges. Sed ſi de rebus incorporeis & eodem modo ſe ſemper habentibus, plurimum attentiſsime cogitantes, ſi quos forte illo tempore agimus numeros temporales in quolibet corporis motu, facili ſane atque vſitatiſsimo, ſiue deambulantes, ſiue pſallentes prorſus nobis ignorantibus tranſeunt, quamuis nobis non agẽtibus nulli eſſent: ſi denique in ipſis noſtris inanibus phantaſmatibus cum occupati ſumus, ſimiliter iſta prætereunt agentibus nec ſentientibus nobis: quãto magis, quantóque conſtantius, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem, id eſt, vt hoc quidem planius eloquar, cum deus viuificauerit mortalia corpora noſtra, ſicut Apoſtolus dicit, propter ſpiritum manentem in nobis: quanto ergo tunc magis in vnum deum & perſpicuam intenti veritatem, vt dictum eſt, facie ad faciem, numeros quibus agimus corpora nulla inquietudine ſentiemus & gaudebimus niſi forté credendum eſt, animam cum de iis quæ propter ipſam bona ſunt gaudere poſsit, de iis ex quibus ipſa bona eſt, non poſſe gaudere. Sed hęc actio qua ſeſe anima, opitulante deo & domino ſuo ab amore inferioris pulchritudinis extrahit, debellans atque interficiens aduerſus ſe militantem conſuetudinem ſuam, ea victoria triumphatura in ſemetipſa de poteſtatibus aëris huius, quibus inuidentibus & præpedire cupientibus, euolat ad ſuam ſtabilitatem & firmamentum deum, nónne tibi videtur ea eſſe virtus quæ temperantia dicitur?

Mens quomodo triũphat de numeris temporalibus. Cap. xv.

1. Cor. 15.

Roma. 8.

D I. Agnoſco & intelligo. M A. Quid porrò, cum in hoc itinere proficit, iam æterna gaudia præſentientem ac pene prehendẽtem, num amiſsio rerum temporalium, aut mors vlla deterret iam valentem dicere infirmioribus ſociis.

eiis. Bonum eſt mihi diſſolui & eſſe cum Chriſto, manere autem in carne neceſſariũ propter vos? *Philip. 1.* D I. Sic exiſtimo. M A. At iſta eius affectio qua nullas aduerſitates mortém ve formidat, quid aliud quàm fortitudo dicenda eſt? D I. Et hoc agnoſco. M A. Iam vero ipſa eius ordinatio qua nulli ſeruit niſi vni deo, nulli coæquari niſi puriſsimis animis, nulli dominari appetit niſi naturę beſtiali atque corporeæ, quæ tandẽ virtus tibi eſſe videtur? D I. Quis non intelligat hanc eſſe iuſticiam? M A. Recte intelligis.

De quatuor virtutibus, an et quomodo ſint in beatis. Cap. xvj.

Sed illud iam quæro, cum prudentiam ſuperius eam eſſe conſtiterit inter nos, qua intelligit anima vbi ei conſiſtendum ſit, quo ſeſe attollit per temperãtiam, id eſt, conuerſionem amoris in deum, quæ charitas dicitur, & auerſionem ab hoc ſeculo, quam etiam fortitudo & iuſticia comitantur: vtrũ exiſtimes cum ad ſuæ dilectionis & conatus fructum perfecta ſanctificatione peruenerit, perfecta etiam viuificatione illa corporis ſui, & deletis de memoria phantaſmatum turbis apud deum ipſum ſolo deo viuere cœperit, cũ impletum fuerit quod diuinitus nobis hoc modo promittitur. Dilectiſsimi nũc filij dei ſumus, & nondũ apparuit quid erimus: Scimus cũ apparuerit, ſimiles illi erimus, quoniã videbimus eum ſicuti eſt. *1. Ioan. 3.* Quæro ergo vtrũ exiſtimes has ibi virtutes quas commemorauimus etiã tunc futuras? D I. Non video quo modo cum aduerſa præterierint, quibus oblectãtur, aut prudentia ibi eſſe poſsit quę nõ eligit quid ſequatur niſi in aduerſis: aut tẽperantia, quæ amorẽ non auertit niſi ab aduerſis: aut fortitudo, quæ non tolerat niſi aduerſa: aut iuſticia, quæ non appetit æquari beatiſsimis animis & inferiori naturę dominari niſi in aduerſis, id eſt, nondũ aſſecuta idipſumquod appetit. M A. Non, vſquequaque abſurda eſt reſponſio tua, & quibuſdam doctis viſum hoc eſſe nõ nego. Sed ego conſulens libros, quos nulla antecellit authoritas, ita inuenio dictũ eſſe, Guſtate & videte, quoniã ſuauis eſt dominus. *Pſal. 33.* Quod Apoſtolus etiam Petrus ſic interpoſuit. Si tamen guſtaſtis quoniam ſuauis eſt dominus. *1. Petri. 2.* Hoc eſſe arbitror quod agitur in his virtutibus, quæ ipſa conuerſione animam purgant. Non enim amor temporalium rerum expugnaretur,* niſi aliqua ſuauitate æternarum. Vbi autem ventum fuerit ad illud quod canitur, Filij autem

**al. expugnaretur.*

O 2 homi

hominum ſub tegmine alarum tuarum ſperabunt: Et, Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te eſt fons vitæ, non iam guſtatu ſuauem fore dominum dicit. Sed vides quæ inundatio & affluentia prædicetur fontis æterni, quam etiam ebrietas quædam conſequitur: quo nomine mihi videtur mirabiliter ſignificari obliuio illa ſecularium vanitatum atque phantaſmatum. Contexit deinde cætera & dicit, In lumine tuo videbimus lumen. Prætende miſericordiam tuam ſcientibus te. In lumine ſcilicet Chriſto accipiendum, qui ſapientia dei eſt, & lumen toties appellatur. Vbi ergo dicitur, & videbimus, & ſcientibus te, negari non poteſt futura ibi eſſe prudentia. † An videri verum bonum animæ & ſciri poteſt vbi nulla prudentia eſt? D I. Iam intelligo. M A. Quid? recti corde poſſunt eſſe ſine iuſticia? D I. Recognoſco iſto nomine crebrius ſignificari iuſticiam. M A. Quid ergo admonet aliud propheta idem conſequenter cum canit, Et iuſticiam tuam iis qui recto ſunt corde? D I. Manifeſtum eſt. M A. Age deinceps, recordare ſi placet ſatis nos ſuperius tractaſſe ſuperbia labi animam ad actiones quaſdam poteſtatis ſuæ, & vniuerſali lege neglecta in agenda quędam priuata cecidiſſe, quod dicitur apoſtatare à deo. D I. Memini vero.

† vbi ergo de⁹ videbitur à ſcientibus ſe, negari poteſt futurã ibi eſſe prudentiam

M A. Cum ergo id agit, ne vlterius id delectet aliquãdo, nónne tibi videtur amorem ſuum figere in deum, & ab omni inquinamento temperatiſsime & cautiſsime & ſecuriſsime viuere? D I. Videtur ſanè. M A. Vide etiam quemadmodum id quoque adiungat propheta dicens, Non veniat mihi pes ſuperbiæ. Pedem enim appellans diſceſſum lapſúm ve ſignificat, à quo anima temperando inhærens deo viuit in æternum. D I. Accipio & ſequor. M A. Reſtat igitur & fortitudo. Sed vt temperantia contra lapſum qui eſt in libera voluntate, ſic fortitudo contra vim valet, qua etiam cogi quis poteſt, ſi minus fortis ſit ad ea quibus auertatur, & miſerrimus iaceat. Hæc autem vis decenter in ſcripturis manus nomine ſignificari ſolet. Qui porrò hanc vim, niſi peccatores conantur inferre? Quod tunc per † idipſum communitur anima & cuſtoditur firmamento dei, vt hoc illi nullo modo vndecunque poſsit accidere, potentiam quandam ſtabilem,

† autem contra.

bilem, & vt ita dicam, impaſsibilem gerit, quæ niſi quid tibi diſplicet recte fortitudo nominatur, & eam dici arbitror, cum adiungitur, Neque manus peccatorum dimoueat me. Sed ſiue hoc, ſiue aliud in his verbis intelligendum ſit, tu negabis in illa perfectione ac beatitate animã conſtitutam & conſpicere veritatem, & immaculatam manere, & nihil moleſtiæ pati poſſe, & vni deo ſubdi, cæteris vero ſupereminere naturis? DI. Imò aliter eam perfectiſsimam & beatiſsimam eſſe poſſe non video. MA. Hæc ergo contemplatio, ſanctificatio, impaſsibilitas, ordinatio eius aut illæ quatuor virtutes perfectæ atque conſummatæ, aut ne de nominibus cum res conueniant fruſtra laboremus, pro iſtis virtutibus, quibus conſtituta in laboribus vtitur anima, tales quædam potentiæ in æterna vita ſperandæ ſunt. Nos tamen meminerimus, quod ad ſuſceptam præſentem diſputationem maxime pertinet, id agi per prouidentiam dei, per quam ncuncta creauit & regit, vt & peccatrix & ærumnoſa anima numeris agatur, & numeros agat vſque ad infimam † carnis corruptionem: qui certe numeri minus minúsque pulchri eſſe poſſunt, penitus vero carere pulchritudine non poſſunt. Deus autem ſumme bonus & ſumme iuſtus, nulli inuidet pulchritudini, quæ ſiue † damnatione animæ, ſiue † regreſsione ſiue † permanſione fabricatur. Numerus autem & ab vno incipit, & æqualitate ac ſimilitudine pulcher eſt, & ordine copulatur. Quamobrem quiſquis fatetur nullam eſſe naturam, quæ non vt ſit quicquid eſt appetat vnitatem, ſuíque ſimilis inquãtum poteſt eſſe conetur, atq; ordinem proprium vel locis, vel temporibus, vel incorporeo quodam libramento ſalutem ſuam teneat, debet fateri ab vno principio per æqualem illi ac ſimilẽ ſpeciem diuitiis bonitatis eius, quia inter ſe vnũ & duo chariſsima vt ita dicam charitate iunguntur, omnia facta eſſe atq; cõdita quæcunq; ſunt in quantumcunq; ſunt. Quare ille verſus à nobis propoſitus, Deus creator omniũ, non ſolũ auribus ſono numeroſo, ſed multo magis eſt animæ ſententiæ ſanitate & veritate gratiſsimus. Niſi forte mouet te tarditas eorũ vt mitius loquar, qui negãt de nihilo fieri poſſe aliquid, cũ id omnipotens deus feciſſe dicatur. An vero faber poteſt rationabilibus numeris qui ſunt in arte

Cõtemplatio prudentię, ſanctificatio temperantię, impaſsibilitas fortitudinis, ordinatio iuſticiæ.

Quod peccatrix anima numeros agat, & numeris agatur capi xvii.

† infirmã.

† ſiue.

eius ſenſuales numeros, qui ſunt in cõſuetudine eius operari: & ſenſualibus numeris progeſſores illos quibus mẽbra in operãdo mouet, ad quos iã interualla tẽporum pertinent, & his rurſus formas viſibiles de ligno fabricari, locorũ interuallis numeroſas: & rerũ natura Dei nutibus ſeruiens, ipſum lignũ de terra & cæteris elementis facere nõ poteſt, & ipſa extrema nõ poterat de nullo? Imò & arboris locales numeros, tẽporales numeri antecedant neceſſe eſt. Nullum enim ſtirpium genus quod non certis pro ſuo ſemine dimẽſionibus temporum & coaleſcat & germinet, & in auras emicet & folia explicet & roboretur, & ſiue fructus, ſiue ipſius ligni occultiſsimis numeris vim rurſus ſeminis referat: quanto magis animalium corpora, in quibus interualla membrorũ numeroſam parilitatẽ multo magis aſpectibus offerunt. An iſta de elementis fieri poſſunt, & ipſa elementa non potuerunt fieri de nihilo? Quaſi vero quicquã ſit in eis vilius & abiectius quàm terra eſt, quę primo generalẽ ſpeciem corporis habet, in qua vnitas quędam & numeri & ordo cõuincitur? Nanq; ab aliqua impertili nota in longitudinem neceſſe eſt porrigatur quælibet eius quantũuis parua particula, tertiã latiudinẽ ſumat, & quartã altitudinẽ qua corpus impletur. Vnde ergo iſte à primo vſq; ad quartũ progreſsiõis modus? vnde & æqualitas partium, quæ & in longitudine & latitudine & altitudine reperitur? Vnde conrationalitas quædam? Ita enim malui analogiam vocare, vt quam rationem habet longitudo ad impertilem notam, eandem latitudo ad longitudinem, & ad latitudinem habeat altitudo. Vnde quæſo iſta, niſi ab illo ſummo atque æterno principatu numerorum, & ſimilitudinis, & æqualitatis, & ordinis veniunt? Atqui hæc ſi terræ ademeris, nihil erit. Quocirca omnipotens Deus terram fecit? & de nihilo terra facta eſt. Quid porro ipſa ſpecies, qua itẽ à cęteris elemẽtis terra diſcernitur? Nõnne & vnum aliquid quantũ accepit oſtentat, & nulla pars eius à toto eſt diſsimilis, & earundem partium connexione atque concordia ſuo genere ſaluberrimam ſedem infimam tenet? Cui ſuperfunditur aquarum natura, nitens & ipſa ad vnitatẽ ſpecioſior & perlucidior propter maiorem ſimilitudinem partium, & cuſtodiens locum ordinis & ſalutis ſuæ? Quid de aëris natura dicam, multo facilio-

te cõplexu ad vnitatẽ nitente, & tanto ſpecioſiore, quantò ſpecioſiores aquę ſunt terris, quantóque ad ſuperiorem ſalutem altior terra nititur? Quid de cæli ſupremo ambitu, quo tota vniuerſitas viſibilium corporum terminatur, & ſumma in hoc genere ſpecies, ac ſaluberrima loci excellentia? Iſta certa omnia quæ carnalis ſenſus miniſterio numeramus, & quæcunque in eis ſunt, locales numeros, qui videntur eſſe in aliquo ſtatu, niſi præcedentibus intimis & in ſilentio temporalibus numeris qui ſunt in motu, nec accipere illos poſſunt nec habere. Illos itidem temporum interuallis agiles præcedit & modificat vitalis motus, ſeruiens domino rerum omnium non temporum habens digeſta interualla numerorum ſuorum, ſed tempora miniſtrante potentia, ſuper quam rationales & intellectuales numeri beatarum animarum atque ſanctarum, legẽ ipſam Dei, ſine qua folium de arbore non cadit, & cui noſtri capilli numerati ſunt, nulla interpoſita natura excipientes, vſque ad terrena & inferna iura tranſmittunt. *1. Retrac. cap. 1.* *Matt. 10.*

Quæ potui & ſicut potui de tantis tantillus tecum contuli. Sermonem autem hunc noſtrum mandatum literis ſi qui legunt, ſciant multo infirmioribus hæc eſſe ſcripta, quàm ſunt illi, qui vnius ſummi Dei conſubſtantialem & incommutabilem trinitatem, ex qua † omnia, per quem omnia in quo omnia duorum teſtamentorum authoritatem ſecuti venerantur & colunt, ea credendo, ſperando, & diligendo. Hi enim non ſcintillantibus humanis ratiocinationibus ſed validiſsimo & flagrãtiſsimo charitatis igne purgantur. Nos autem dum negligendos eſſe non exiſtimamus quos hæretici rationis † & ſcientiæ fallaci pollicitatione decipiunt, tardius incedimus; conſyderatione ipſarum viarum, quam ſancti viri qui eam volando non dignantur attendere. Quod tamen facere non auderemus, niſi multos pios Eccleſiæ catholicæ matris optimæ filios, qui puerilibus ſtudiis loquendi ac diſſerendi facultatem quantum ſatis eſt conſecuti eſſent, eadem refellendorum hæreticorum neceſsitate feciſſe videremus. *Concluſio ope is.* *† quo: Roma. 11* *† notio. is.*

LIBRORVM DE MVSICA FINIS

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI contra Academicos, Liber Primus.

Romania nũ inuitat ad veram philoſophiam. Cap. I.

I. *Retra.* I.

O VTINAM Romaniane, hominem ſibi aptum ita viciſsim virtus fortunæ repugnanti poſſet auferre, vt ab ea ſibi auferri neminem patitur: iam tibi profecto inieciſſet manus, ſuíque iuris te eſſe proclamans & in bonorum certiſſimorum poſſeſsionem traducens, ne proſperis quidem caſibus ſeruire permitteret. Sed quoniã ita comparatum eſt, ſiue pro meritis noſtris, ſiue pro neceſsitate naturæ, vt diuinum animum mortalibus inhærentem, nequaquam ſapientiæ portus accipiat, vbi neque aduerſante fortunæ flatu, neque ſecundante moueatur, niſi eò illum fortuna ipſa, vel ſecunda, vel quaſi aduerſa perducat, nihil pro te nobis aliud quàm vota reſtant, quibus ab illo cui hæc curæ ſunt Deo ſi poſſumus impetremus, vt te tibi reddat, ita enim facile reddet & nobis, ſinátque mentem illam tuam, quæ reſpirationem iamdiu parturit, aliquando in auras veræ libertatis emergere. Etenim fortuitum, † quæ vulgo fortuna nominatur, occulto quodã ordine regitur, nihílq; aliud in rebus caſum vocamus, niſi cuius ratio & cauſa ſecreta eſt: nihílq; ſeu cõmodi ſeu incõmodi contingit in parte, quod nõ conueniat & cõgruat vniuerſo. Quam ſententiam vberrimarum doctrinarum òraculis editam remotámque longiſsime ab intellectu

I. Ret: ã 7. cap. I.

† *fort. ſſc.*

ſectu profanorum, ſe demonſtraturam veris amatoribus ſuis, ad quam te inuito, philoſophia pollicetur. Quamobrem cum tibi tuo animo indigna multa accidunt ne te ipſe contemnas. Nam ſi diuina prouidentia pertenditur vſque ad nos, quod minime dubitãdum eſt, mihi crede, ſic tecum agi oportet vt agitur: nam cum tanta quanta ſæpe * admiror indole tua, ab ineunte adoleſcentia adhuc infirma ratione, atque lapſante veſtigio humanam vitam errorum omnium pleniſsimum ingrederis, excepit te circunfluentia diuitiarũ, quæ illam ætatem atque animum quæ pulchra & honeſta videbantur auide ſequentem, illecebroſis cœperat abſorbere gurgitibus,, niſi inde te fortunæ illi flatus, qui putantur aduerſi, eripuiſſent penè mergenté. An vero ſi edenté te munera vrſorum & nunquam ibi antea viſa ſpectacula ciuibus noſtris, theatricus plauſus ſemper proſperrimus accepiſſet: ſi ſtultorum hominum, quorum immenſa turba eſt, conflatis & conſentientibus vocibus ferreris ad cælum, ſi nemo tibi auderet eſſe inimicus: ſi municipales tabulæ te non ſolum ciuium, ſed etiam vicinorum patronum ære ſignarent, collocarentur ſtatuæ, influerent honores, adderentur etiam poteſtates quæ municipalem habitum ſupercreſcerent: conuiuiis quotidianis menſæ opimæ ſtruerentur: quod cuiq; eſſet neceſſe, quod cuiuſque etiam deliciæ ſitirent, indubitanter peterent, indubitanter haurirent, multa etiam nõ petentibus funderentur, réſque ipſa familiaris diligenter à tuis fideliterque adminiſtrata, idoneam ſe tantis ſumptibus paratámq; prę beret. Tu interea viueres in ædificiorum exquiſitiſsimis molibus, in nitore balnearũ, in teſſeris quas honeſtas non reſpuit, in venatibus, in conuiuiis, in ore cliẽtium, in ore ciuium, in ore denique populorum humaniſsimus, liberaliſsimus, mundiſsimus, fortunatiſsimus [vt fuiſti] iactareris, quiſquã tibi Romaniane beatæ alterius vitæ, quæ ſola beata eſt, quiſquam quæſo mentioné facere auderet? Quiſquam tibi perſuadere poſſet non ſolum te felicem nõ eſſe, ſed eo maxime miſerum, quo tibi minime videreris. Nũc vero quàm te breuiter admonendum, tot & tanta quæ pertuliſti aduerſa fecerunt. Non enim tibi alienis exemplis perſuadendum eſt quàm fluxa & fragilia, & plena calamitatum ſint omnia quæ bona mortales putant, cum

*al. ſemper.

ita ex aliqua parte bene expertus ſis, vt ex te cæteris perſuadere poſsimus. Illud ergo, illud tuum, quo ſemper decora & honeſta deſyderaſti: quo te liberalem magis quàm diuitem eſſe maluiſti: quo nunquam concupiſti eſſe potentior quàm iuſtior, nunquã aduerſitatibus improbitatibúſque ceſsiſti, illud ipſum inquã diuinum, quod in te neſcio quo vitæ huius ſomno veternóq; ſopitũ eſt, variis illis duríſq; iactationibus ſecreta prouidentiæ excitare decreuit. Euigila, euigila, oro te multum: mihi crede, gratulaberis quod penè nullis proſperitatibus quibus tenentur incauti, mundi huius tibi dona blandita ſunt. Quæ meipſum captare moliebãtur quotidie iſta cantantem, niſi me pectoris dolor ventoſam profeſsionem abiicere, & in philoſophiæ gremium cõfugere coëgiſſent. Ipſa me nunc in ocio, quod vehementer optauimus, nutrit ac fouet: ipſa me penitus ab illa ſuperſtitione, in quam te mecum præcipitem dederam, liberauit: ipſa enim docet, & vere docet nihil omnino colendum eſſe totúmque contẽni oportere, quicquid mortalibus oculis cernitur, quicquid vllus ſenſus attingit. Ipſa veriſsimum & ſecretiſsimum Deum perſpicue ſe demonſtraturam promittit, & iam iámq; quaſi per lucidas nubes oſtẽtare dignatur. In hac mecum ſtudioſiſsime viuit noſter Licentius: ad eam totus à iuuenilibus illecebris voluptatibúſque conuerſus eſt, ita vt eum non temere patri audeam imitãdum proponere. Philoſophia eſt enim, à cuius vberibus ſe nulla ætas queretur excludi, ad quam auidius retinendam & hauriendam quò te incitarem, quãuis tuam ſitim bene nouerim, guſtum tamen mittere volui, quem tibi ſuauiſsimum, & vt ita dicam, inductorium fore, peto ne fruſtra ſperauerim. Nam diſputationẽ quam inter ſe Trigetius & Licentius habuerunt, relatam in literas, tibi miſi. Illum quoque adoleſcentem, quaſi ad detergendum faſtidium diſciplinarum aliquantum ſibi vſurpaſſet militia, ita nobis magnarum honeſtarúmque artium ardentiſsimum edaciſsimúmque reſtituit. Pauculis igitur diebus tranſactis, poſteaquam in agro viuere cœperamus, cum eos ad ſtudia hortans atque animans, vltra quàm optaueram paratos & prorſus inhiantes viderem, volui tentare pro ætate quid poſſent: præſertim cùm Hortenſius liber Ciceronis iam eos ex magna parte conciliaſſe

1. Retract. cap. 1.

philo

philoſophiæ videretur. Adhibito itaque notario, ne auræ laborem noſtrum diſcerperent *, nihil perire permiſi. Sanè in hunc libro res & ſententias illorũ, mea vero & Alipij etiam verba lecturus es. Cum igitur omnes hortatu meo vnum in locũ ad hoc congregati eſſemus, vbi opportunum viſum eſt, Nunquid nam dubitatis, inquam, verum nos ſcire oportere? Minime, ait Trigetius, cæteríque ſe vultu ipſo approbaſſe ſignificauerunt. Quid ſi, inquam, etiam non comprehenſio vero beati eſſe poſsimus, neceſſariam veri comprehenſionem arbitamini? Hic Alipius, Huius quæſtionis, inquit, iudicem me tutius eſſe puto. Cum enim iter mihi in vrbem ſit cõſtitutum, oportet me onere alicuius ſuſcipiendę partis releuari, ſimul quod facilius iudicis partes quã cuiuſquã defenſoris cupiã delegare poſsim. Quare dehinc pro alterutra parte ne à me quicquã expectetis. Quod eis cũ cõceſſum eſſet ab omnibus, & ego rogationem repetiſſem. Beati certe, inquit Trigetius eſſe volumus, & ſi ad hanc rem poſſumus abſque veritate peruenire, quærenda nobis veritas non eſt. Quod hoc ipſum, inquam? Exiſtimatíſne beatos nos eſſe poſſe, etiam non inuenta veritate? Tunc Licentius, Poſſumus, inquit, ſi verum quæramus. Hic cum ego cæterorum ſententiam nutu flagitaſſem, Mouet me, inquit Nauigiu , quod à Licentio dictum eſt. Poteſt enim fortaſſe hoc ipſum eſſe beate viuere, in veritatis inquiſitione viuere. Defini ergo, ait Trigetius, quid ſit beata vita, vt ex eo colligam quid reſpondere conueniat. Quid cenſes, inquam, eſſe aliud beate viuere niſi ſecundum id quod in homine optimum eſt viuere? Temere, inquit, verba non fundam, nam idipſum optimum quid ſit definiendum mihi abs te peto * †. Quis, inquam dubitauerit nihil aliud eſſe hominis optimum, quam eam partem animi, cui dominanti optemperare conuenit cætera quæque. quæ in homine ſunt? Hæc autem ne aliam poſtules definitionem, mens aut ratio dici poteſt. Quod ſi tibi non videtur, quære quomodo ipſe definias vel beatam vitam, vel hominis optimum. Aſſentior inquit. Quid ergo, vt ad propoſitum, inquam, redeamus, videtúr ne tibi non inuento vero beate poſſe viui, ſi tantum quæratur? Repeto, inquit, ſententiam illam meam: minime videtur. Vos, inquam, quid opinamini? Tum Licẽtius,

*al. diſsiparent.
Summũ hominis bonum quid cap. 3.
* † al. puto.
1. Retract. cap. 1.

Mihi prorſus,inquit,videtur: nam maiores noſtri, quos ſapientes beatóſque accepimus,eo ſolo quod verum quærebant.bene beatéque vixerunt. Ago gratias,inquam,quod cum Alipio me iudicem feciſtis, cui fateor inuidere iam cœperam. Quoniam igitur alteri veſtrum videtur,beatam vitam ſola inueſtigatione veritatis,alteri non niſi inuentione poſſe contingere. Nauigius autem paulo ante oſtendit in tuam Licenti partem ſe velle tranſire, magnopere expecto quales ſententiarum veſtrarum patroni eſſe poſſitis. Res enim magna eſt,& diligenti diſcuſsione digniſsima. Si res magna eſt,ait Licentius magnos viros deſyderat Noli quærere,inquam præſertim in hac villa,quod vbiuis gentiũ reperire difficile eſt,ſed potius explica,cur id quod abs te non temere,vt opinor, prolatum eſt, & qua tibi ratione videatur:nam & maximæ res cum à paruis quæruntur,magnos eos ſolent efficere. Quoniam te,inquit,video magnopere nos vrgere,vt aduerſum inuicem diſputemus,quod te vtiliter velle confido, Quæro cur beatus eſſe non poſsit,qui verum quærit, etiam ſi minime inueniat? Quia beatum,inquit Trigetius, volumus eſſe perfectum, in omnibus ſapientem. Qui autem adhuc quærit, perfectus non eſt. Hunc igitur quo modo aſſeras beatum, omnino non video. Et ille, Poteſt apud te, inquit, vincere *autoritas maiorum? Non omnium, inquit Trigetius. Quorum tandem? Ille,eorum ſcilicet, qui ſapientes fuerunt. Tum Licentius, Carneades, inquit, tibi ſapiens non videtur? Ego ait, Græcus non ſum, neſcio Carneades iſte qui fuerit. Quid,inquit Licentius,de illo noſtro Cicerone quid tandem exiſtimas? Hic cum diu tacuiſſet, Sapiẽs fuit inquit. Et ille, Ergo eius de hac re ſententia habet apud te aliquid ponderis? Habet,inquit. Accipe igitur quæ ſit, nam eam tibi excidiſſe arbitror. Placuit enim Ciceroni noſtro,beatum eſſe qui veritatem inueſtigat, etiam ſi ad eius inuentionem non valeat peruenire. Vbi hoc,inquit, Cicero dixit? Et licentius, Quis ignorat eum affirmaſſe vehementer,nihil ab homine percipi poſſe,nihilque remanere ſapienti, niſi diligentiſsimam inquiſitionem veritatis? Propterea,quia ſi incertis rebus eſſet aſſenſus,etiamſi fortaſſe veræ forent,liberari ab errore non poſſet,quæ maxima eſt culpa ſapientis. Quamobrem ſi & ſapientem neceſſario

Felicitas in inueſtigatione veri, cap. iij.

**al. viuere*

ceſſario beatum eſſe credendum eſt,& veritatis ſola inquiſitio perfectum ſapientiæ munus eſt,quid dubitamus exiſtimare beatam vitam, etiam per ſeipſa inueſtigatione veritatis poſſe contingere? Tum ille, Licétne tandem ad ea quæ temere conceſſa ſunt, redire rurſum? Hic ego. Illi hoc non ſolent concedere (inquam) quos ad diſputandum non inueniendi veri cupiditas, ſed ingenij puerilis iactantia impellit. Itaque apud me, præſertim cum adhuc nutriendi educandíque ſitis, non ſolum conceditur, ſed etiam in præceptis habeatis volo, ad ea vos diſcutienda redire oportere, quæ conceſſeritis incautius. Et Licentius: Non parũ in philoſophia profectum puto, inquit, cum in comparatione recti verique inueniendi contemnitur à diſputante victoria, Itaque libenter obſequor præceptis & ſententiæ tuæ, & Trigetium ad id quod ſe temere conceſsiſſe arbitratur, res enim mei iuris eſt, redire permitto. Tum Alipius: Suſcepti à me officij nondum partes eſſe voſmetipſi mecum recognoſcitis. Sed quoniam id iamdudum diſpoſita profecto interrumpere me compellit, pro meo quoque munere geminatam ſibi poteſtatem particeps mecum iudicij non renuet vſque in reditum meum. Video enim hoc veſtrum certamen longius progreſſurum. Et cum diſceſsiſſet, Quod, inquit Licentius, temere conceſſeras, profer. Et ille: Temere dedi, inquit, Ciceronem fuiſſe ſapientem. Ergóne Cicero ſapiens non fuit, à quo in latina lingua philoſophia & inchoata eſt & perfecta? Et ſi concedam, inquit, eſſe ſapientem, non omnia tamen eius probo. Atqui oportet multa eius alia refellas, vt non impudenter hoc de quo agitur, improbare videaris. Quid ſi hoc ſolum non recte ſentiſſe illũ affirmare paratus ſum, veſtra, vt opinor, nihil intereſt, niſi cuius ponderis ad id quod volo aſſerendum, rationes aſſeram. Perge, inquit ille. Quid enim, iuquit, audeam contra eum, qui ſe Ciceronis aduerſarium profitetur? Hic Trigetius: Volo attendas ait, tu iudex noſter, quemadmodum ſuperius beatam vitam definieris: dixiſti namque eum beatum eſſe, qui ſecundum eam partem animi viuit, quam cæteris conuenit imperare. Tu autem Licenti volo vel nunc mihi concedas iam enim libertate, in quã maxime nos vindicaturam ſe philoſophia pollicetur, iugum illud authori *1. Retract. cap. 1.*

taris

tatis excuſsi perfectum non eſſe qui adhuc veritatem requirit. Tum ille poſt diuturnum ſilentium. Non concedo inquit. Et Trigetius Cur quæſo? explica Iſtuc ſumenim, & habeo audire, quo pacto poſsit & perfectus homo eſſe, & adhuc quærere veritatem. Hic ille. Qui ad finem, inquit, non peruenit fateor quod perfectus non ſit. Veritatem autem illam ſolum deum noſſe arbitror: aut forte hominis animam, cum hoc corpus, hoc eſt, tenebroſum carcerem dereliquerit. Hominis autem finis eſt perfecte quærere veritatem, Perfectum enim quærimus, ſed tamē hominem. Et Trigetius. Non igitur poteſt beatus eſſe ho-

Ibidem. mo. Quo modo enim, cum id quod magnopere concupiſcit, aſſequi nequeat Poteſt autem homo beate viuere, ſiquidem poteſt ſecundum eam partem animi viuere quam dominari in homine fas eſt. Poteſt igitur verum inuenire. Aut colligat ſe, & non concupiſcat verum, ne cum id aſſequi non potuerit, neceſſario miſer ſit. At hocipſum eſt beatum hominis ait ille perfecte quærere veritatem: hoc eſt enim peruenire ad finem, vltra quem non poteſt progredi. Quiſquis ergo minus inſtanter quàm oportet veritatē quærit, is ad finem hominis non peruenit Quiſquis autem tantum quantam homo poteſt ac debet, dat operā inueniēdæ veritati, etiam ſi eam non inueniat, beatus eſt: Totum enim facit, quod vt faciat, ita natus eſt. Inuentio autem ſi defuerit id deerit quod natura non dedit. Poſtremo cum hominem neceſſe ſit aut beatum eſſe aut miſerum nónne dementis eſt eum qui dies noctéſque quantum poteſt, inſtat inueſtigandæ veritati, miſerum dicere?

1. Retract. cap. 1. Beatus igitur erit. Deinde illa definitio mihi, vt arbitror, vberius ſuffragatur: nam ſi beatus eſt, ſicuti eſt, qui ſecundum eam partem animi viuit, quam regnare cæteris conuenit, & hæc pars ratio dicitur, quęro vtrum non ſecundum rationem viuat, qui quærit perfectè veritatem? Quod ſi abſurdum eſt, quid dubitamus beatum hominem

Errorē non eſſ feli. tia tu. aj acē. Cap. iiij. dicere ſola ipſa inquiſitione veritatis? Mihi, ait ille, nec ſecundum rationem viuere, nec beatus omnino quiſquis errat, videtur. Errat autem omnis qui ſemper quærit, nec inuenit. Vnde tibi è duobus monſtrandum eſt, aut errantem beatum eſſe poſſe, aut eum, qui quod quærit nunquā inuenit, non errare. Hic ille: Beatus errare non po-

teſt.

teſt. Et cum diu ſiluiſſet: Nō autem errat, inquit, cum quæ rit, quia vt non erret, quærit. Et Trigetius: Vt non erret quidem, inquit, quærit: ſed errat cum minime inuenit. Ita autem tibi profuturum putaſti, quod errare ille non vult quaſi nemo erret inuitus, aut quiſquam omnino erret niſi inuitus. Tum ego, cum ille diu cunctaretur quid responde ret: Definiendum vobis eſt, inquam, quid ſit error, facilius enim eius fines poteſtis videre, in quem iam penitus ingreſsi eſtis. Ego, inquit Licentius, definire aliquid idoneus non ſum: quamuis errorem definire ſit facilius quàm finire. Ego, ait ille, definiam quod mihi facillimum eſt, non in genio, ſed cauſa optima. Nam errare eſt vtiq; ſemper quærere, nunquam inuenire Ego, inquit Licentius, ſi vel iſtam definitionem facile poſſem refellere, iamdudum cauſæ meæ non defuiſſem. Sed quoniam aut res ipſa per ſe ardua eſt, aut ita mihi apparet, peto à vobis vt vſque in craſtinam lucem quæſtio differatur, ſi nihil hodie quod reſpondeam reperire potuero, cum id ſedulo mecum ipſe voluā. Quod cum concedendum putarem, non renuentibus cæteris, deambulatum ire ſurreximus, nobíſque inter nos multa variáque ſermocinantibus, ille in cogitatione defixus fuit. Quod cum fruſtra eſſe ſenſiſſet, relaxare animum maluit, & noſtro ſe ſermoni miſcere. Poſtea cum iam aduesperaſceret, in eundem cōflictum redierant: ſed modum impoſui, perſuaſique vt in alium diem differri paterentur. Inde ad balneas. Poſtridie autem cum conſediſſemus. Proferte, inquam, quod heri cœperatis. Tum Licentius: Diſtuleramus inquit, diſputationem niſi fallor, rogatu meo, cū erroris definitio difficillima mihi eſſet. Hic planè, inquā, non erras, quod vt tibi omen ſit ad reliqua, libēter optauerim. Audi ergo, inquit, quod heri etiam niſi interceſsiſſes, protuliſſem: Error mihi videtur eſſe falſi pró vero approbatio. In quem nullo pacto incidit, qui veritatem quærendam ſemper exiſtimat. Falſum enim probare non poteſt, qui probat nihil. Non igitur poteſt errare, beatus autem facillime eſſe poteſt. nam ne longius abeā, ſi nobiſipſis vt heri licuit, quotidie viuere liceret, nihil mihi occurrit cur nos beatos appellare dubitaremus. Viximus enim magna mentis tranquillitate, ab omni corporis labe animum vendicantes, & à cupiditatum facibus longiſsime remoti,

Errare quid ſit.

1. Retract. cap. 1.

ibide.

dantes,

dantes,quantum homini licet,operam retioni:hoc eſt, ſecundum illam diuinam partem animi viuentes,quam beatam vitam eſſe heſterna inter nos definitione conuenit:atque,vt opinor,nihil inuenimus,ſed tantummodo quæſiuimus veritatem. Poteſt igitur ſola inquiſitione veritatis, etiam ſi eam inuenire minime poſsit,homini beata vita contingere. Nam definitio tua vide queſo quanta facilitate excludatur notione cõmuni. Etenim errare dixiſti eſſe,ſemper quærere,& nunquam inuenire. Quid ſi quiſquam nihil quærat,& interrogatus,verbi gratia,vtrúm nam modo dies ſit,temere ſtatimque noctem eſſe opinetur atque reſpondeat? Mónne tibi videtur errare? Hoc igitur erroris genus vel immaniſsimum, nõ complexa eſt definitio tua. Quid ſi etiam non errantes complexa eſt,poteſt ne definitio vlla eſſe viciosior? Nam ſi quis Alexandriam quærat, & ad eam recto pergat itinere,non opinor dotes eum errantem vocare. Quid ſi eandem viam variis impeditus cauſis,longo agat tempore,& in ea morte præueniatur, nónne & ſemper quæſiuit & nunquam inuenit, nec tamen errauit? Non,inquit ille,ſemper quæſiuit. Recte dicis, ait Licentius,& bene admones. Inde enim prorſus nihil ad rem pertinet definitio tua:non enim ego beatum eſſe dixi, qui ſemper quærat veritatem. Quod ne fieri quidem poteſt: Primo, quia non ſemper homo eſt: Deinde,quia non ex quo tempore incipit eſſe homo,ex eo iam poteſt ætate impediente,verum quærere. Aut ſi ſemper id putas dicendum ſi nihil temporis,quo iam quærere poteſt, perire patitur, rurſus tibi Alexandriam redeundum eſt. Fac enim quenquam,ex quo tempore iter agere vel ætate vel negocio ſinitur,pergere occipere illam viam,atque vt ſupra dixi, cũ deuiet nuſquam,antequam perueniat tamen vita excedere multum profecto errabis,ſi tibi erraſſe iſte videbitur,quáuis omni quo potuit tempore,nec quærere deſierit,nec inuenire potuerit quò pergebat Quamobrem ſi & mea deſcriptio vera eſt,& ſecundum eam non errat ille qui perfecte quærit,quamuis non inueniat veritatem,beatúſque eſt ob eam rem,quod ſecundum rationem viuit. Tua vero definitio & fruſtra eſt & ſi non eſſet,nihil eam curare deberẽ ſi ex eo ſolum quod ego definiui, ſatis cauſa firmata eſt. Cur quæſo nõdum eſt iſta inter nos quæſtio diſſoluta? Hic

Trigetius: Dás ne, inquit, ſapientiam rectam viam vitæ eſſe? Do, inquit, ſine dubio: ſed tamen volo mihi ſapientiam definias, vt ſciam vtrum quæ mihi eadem & tibi eſſe videatur. Et ille: Parum tibi, ait, videtur definita hoc ipſo quod nunc interrogatus es? Etiam quod volui conceſsiſti. Si enim non fallor, [non falſo] recta via vitæ ſapientia nominatur. Tum Licentius: Nihil mihi tam ridiculum, quàm iſta definitio videtur, inquit. Fortaſſe, ait ille: Pedetentim tamen quæſo, vt ratio præueniat riſum tuum: nihil enim eſt fœdius riſu, irriſione digniſsimo. Quid enim? ait ille, nónne fateris vitæ mortem eſſe contrariam? Fateor, ait. Mihi igitur, inquit ille, via vitæ nulla magis videtur, quàm ea qua quiſque pergit, ne in mortem incidat. Aſſentiebatur Trigetius. Ergo ſi viator quiſpiam diuerticulum vitans, quod à latronibus obſideri audierit, rectà ire pergat atque ita euadat interitum, nónne & viam vitæ & rectam ſecutus eſt: & eam ſapientiam nominat nemo? Quo modo igitur omnis recta vitæ via ſapientia eſt? Conceſsi enim eſſe, ſed non ſolam. Definitio autem nihil complecti debuit, quod eſſet alienum. Itaque rurſus defini, ſi placet, quid tibi videtur eſſe ſapientia? Diu ille tacuit, Deinde: En, inquit, iterum definio, ſi hoc tu nunquã finire ſtatuiſti. Sapientia eſt via recta, quæ ad veritatem ducit. Similiter & hoc, inquit ille, refellitur: nam cũ apud Virgilium Aeneæ dictum eſt à matre: Perge modo, & qua te ducit via dirige greſſum, ſequens hanc viam ad id quod dictum erat, id eſt, ad verum peruenit. Contende modo, ſi placet, vbi pedem ille incedens poſuit, ſapientiam poſſe dici: quanquam ſtulte prorſus iſtam deſcriptionem tuam effringere conor nam cauſam meã nullatenus adiuuat. Etenim ſapientiam non ipſam veritatem, ſed viam quæ ad eam ducat eſſe dixiſti. Quiſquis ergo hac vtitur via, ſapientia profecto vtitur: & qui ſapientia vtitur, ſapiens ſit neceſſe eſt. Sapiens igitur erit ille, qui perfecte quæſierit veritatem, etiam ſi ad eam nondum peruenerit: nam via quæ ducit ad veritatem, nulla vt opinor, intelligitur melius quàm diligens inquiſitio veritatis. Hac igitur ſola via vtens, iam iſte ſapiens erit. At nemo ſapiens miſer: omnis autem homo aut miſer aut beatus. Beatum igitur faciet non tantum inuentio, ſed ipſa per ſe inueſtigatio veritatis. Tum

In inueſtigatione veri felicitas

Cap. v.

I. Aeneid.

ille arridens: Merito mihi, inquit, iſta contingunt, dum aduerſario in re non neceſſaria fidenter aſſentior: quaſi vero ego ſim magnus definitor, aut quicquam in diſputando magis ſuperuacaneum putem. Quis enim modus erit, ſi ego rurſus velim definiri abs te aliquid, & rurſus eiuſdem definitionis verba, & conſequentium item ſigillatim omnia, fingens quod nihil intelligam, definire flagitem? Nam quid planiſsimum non meo iure definire cogam, ſi iure à me ſapientiæ definitio poſtulatur? Cuius enim verbi in animis noſtris apertiorem notionem natura eſſe voluit quàm ſapientiæ? Sed neſcio quo modo cum mentis noſtrę veluti portum notio ipſa reliquerit, & verborum ſibi quaſi vela tetenderit occurrant ſtatim calumniarum mille naufragia. Quamobrem aut definitio ſapiētiæ ne requiratur, aut iudex noſter in eius patrocinium dignetur deſcendere. Tum ego, cum iam ſtylum nox impediret, & quaſi de integro magnum quiddam diſſerēdum viderem oboriri, in alium diem diſtuli: nam diſputare cœperamus ſole iam in occaſum declinante, diéſque penè totus cum in rebus ruſticis ordinandis, tum in recenſione primi libri Virgilij peractus fuit. Deinde vt altera dies mox illuxit, ita enim res erant pridie conſtitutæ vt largum eſſet ocium, ſtatim peragendum negocium ſuſceptum eſt. Tum ego: Heri poſtulaſti (inquam) Trigeti, vt à iudicis munere ad ſapientiæ patrocinium deſcenderem: quaſi vero quenquam in ſermone veſtro aduerſarium ſapientia pateretur, aut te eam defendente ita laboraret, vt maius implorare deberet auxilium. Nam neque inter vos aliud quærendum natum eſt, quàm quid ſit ſapientia: in quo eam veſtrum neuter oppugnat, quia vterque deſyderat. Neque ſi tu in definienda ſapientia defeciſſe te putas, propterea reliqua defenſio ſententiæ tuæ tibi deſerenda eſt. Itaque à me nihil aliud habebis quàm definitionem ſapientiæ, quæ nec mea nec noua eſt, ſed & priſcorum hominum, & quam vos miror non recordari. Non enim nunc primum auditis ſapientiam eſſe rerum humanarum diuinarúmque ſcientiam. Hic Licentius, quem poſt iſtam definitionem diu putabam quæſiturum eſſe quid diceret, ſubiecit ſtatim. Cur ergo non quæſo ſapientiam vocamus flagitioſiſſimum illum hominem, quem ipſi bene nouimus per innumera

Vera ſapientia quid. cap. vj.

Sapientia quid ſit.

numera ſcorta ſolere diſſolui: Albicerium dico illum, qui apud Carthaginem multos annos conſulentibus mira quædam & certa reſpondit? Innumerabilia commemorare poſſem, niſi & apud eos loquerer qui experti ſunt, & paucis nunc ſatis ſit ad id quod volo. Nónne coclearium (mihi autem dicebat) cum domi non inueniretur, tuo iuſſu percunctatus, nõ ſolum quid quæreretur, verumetiam nominatim cuius res eſſet, & vbi lateret, citiſsime veriſsiméque reſpondit? Item me præſente omitto illud quod in eo quod rogabatur, nihil omnino falſus eſt: ſed cum puer qui nummos ferebat, certam eorum partem cum ad eum pergeremus furatus eſſet, omnes ſibi numerari iuſſit, coëgitque illum ante oculos noſtros quos abſtulerat reddere, priuſquam omnino ipſum aut eoſdem nummos vidiſſet, aut quantum ſibi ablatum fuerit audiſſet è nobis. Quid quod doctiſsimum & clariſsimum virum Flaccianum mirari ſolitum eſſe, abs te accepimus? Qui cum de fundo emendo eſſet locutus, ad illum diuinum rem ita detulit, vt quid egiſſet, ſi potis eſſet, ediceret. Atque ille ſtatim non modo negocij genus, ſed etiam, in quo ille vehementer clamabat admirans, ipſum fundi nomen pronunciauit, cum ita eſſet abſurdum, vt vix eius Flaccianus ipſe meminiſſet. Iam illud ſine ſtupore animi non queo dicere, quod amico noſtro diſcipulo tuo ſeſe volenti exagitare, flagitantique inſolenter, vt diceret quid ſecum ipſe tacitus volueret, Virgilij verſum eum cogitare reſpondit. Cum ille obſtupefactus negare non poſſet, perrexit quærere quiſnam verſus eſſet. Nec Albicerius, qui Grammatici ſcholam vix tranſiens vidiſſet aliquando, verſum ipſum ſecurus & garrulus canere dubitauit. Num igitur aut res humanæ erant, de quibus ille conſulebatur, aut ſine rerum diuinarum ſcientia eam certa conſulentibus & vera reſpondit, aut vtrunque abſurdum eſt? Nam & humanæ res nihil ſunt aliud quàm res hominum, vt argentum, nummi, fundus, poſtremo ipſa etiam cogitatio. Et res diuinas quis non recte arbitretur eſſe, per quas homini diuinatio ipſa contingit? Sapiens ergo fuit Albicerius, ſi ſapientiam rerum humanarum diuinarúmque ſcientiam eſſe illa definitione concedimus. *Albicerius.*

Hic ille. Primo, inquit, ego ſcientiam non appello, in

Philoſophia quid. *Cap. vij.* qua ille qui eam profitetur, aliquando fallitur. Scientia enim non ſolum comprehenſis, ſed ita comprehẽſis rebus conſtat, vt neque in ea quiſquam errare, nec quibuſlibet aduerſantibus impulſus nutare debeat. Vnde veriſsime à quibuſdam philoſophis dicitur, in nullo eam poſſe niſi in ſapiente inueniri, qui non modo perceptum habere debet id quod tuetur ac ſequitur, verumetiam inconcuſſum tenere. Scimus autem illum quem commemoraſti, multa ſępe falſa dixiſſe, quod non ſolum aliis mihi referentibus comperi, ſed pręſens aliquando ipſe percepi. Eúmne igitur ſcientem vocem, cùm ſæpe falſa dixerit, quem non vocarem, ſi conſtanter vera dixiſſet? Hoc me de aruſpicibus & de auguribus & de his omnibus qui ſydera conſulunt & de coniectoribus dixiſſe putatote. Aut aliquem ex hoc genere hominum proferte ſi poteſtis, qui conſultus nunquam de reſponſis ſuis dubitauerit, nunquam poſtremo falſa reſponderit. Nam de vatibus nihil mihi puto eſſe laborandum, qui mente loquuntur aliena. Deinde res humanas eſſe vt concedam res hominum. quicquam tu exiſtimas noſtrum eſſe, quod nobis vel dare vel eripere caſus poteſt? Aut cum rerũ humanarum ſcientia dicitur, ea dicitur, qua quiſquam nouit vel quot, vel quales fundos habeamus: quid auri, quid argenti, quídque denique alienorum carminum cogitemus? Illa eſt humanarum rerum ſciẽtia, quæ nouit lumen prudentiæ, temperantiæ decus, fortitudinis robur, iuſticiæ ſanctitatem. *Retra. 1. cap. 1.* Hæc enim ſunt quæ nullam fortunam metuentes, vere noſtra dicere audemus: quæ ſi Albicerius ille didiciſſet, nunquam, mihi crede, tam luxurioſe deformitérque vixiſſet. Quod autem dixit, quem verſum volueret animo ille à quo cõſulebatur, neq; hoc puto inter res noſtras eſſe numerandũ. Non quo negem honeſtiſsimas diſciplinas ad poſſeſsionem quandã noſtri animi pertinere, ſed quia verſum alienum etiam imperitiſsimis canere ac pronũciare conceſſum eſt. Ideoque talia cum in memoriam noſtram incurrerint, non mirum [eſt] ſi ſentiri poſſunt ab huius aëris animalibus quibuſdam viliſsimis, quos dæmonas vocant, à quibus nos ſuperari acumine ac ſubtilitate ſenſuum poſſe concedo, ratione autem nego. Atque id fieri neſcio quo modo ſecretiſſimo atque à noſtris ſenſibus remotiſsimo. Non enim, ſi

mira

miramur apiculam melle poſito, neſcio qua ſagacitate, qua hominem vincit, inde auolare, ideo eam nobis præponere, aut ſaltem comparare debemus. Itaque vellem magis iſte Albi cerius, ab eo qui diſcere cuperet, interrogatus ipſa metra docuiſſet, vel coactus à quopiam conſultorum, de re ſibi ſtatim propoſita verſus proprios cecinilſet. Quod eundem Flaccianum ſępe dixiſſe ſoles commemorare, cum illud diuinationis genus magna mentis altitudine derideret atque deſpiceret, idque neſcio cui abiectiſſimæ animulæ, ſic enim dicebat, tribueret, quo ille quaſi ſpiritu admonitus vel inflatus, hæc reſpondere ſolitus eſſet. Quærebat enim vir ille doctiſſimus ab iis qui talia mirarentur, cum Grammaticam vel Muſicam vel Geometriā Albicerius poſſet docere? Quis autem illum noſſet & non iſtorum omnium imperitiſſimum fateretur? Quamobrē ad extremum hortabatur, vt animos ſuos ij qui talia didiciſſent, illi diuinationi ſine dubitatione præferrent, daréntque operam his diſciplinis inſtituere atque adminiculari ſuam mentem, quibus aeream iſtam inuiſibiliū animantium naturam tranſilire, & eam ſuperuolare contingeret. Iam res diuinæ, cum omnibus concedentibus meliores auguſtiorésque multo quàm humanæ ſint quo pacto ille eas aſſequi poterat, qui quid eſſet ipſe neſciebat? Niſi forte exiſtimas ſydera, quæ quotidie contēplamur, magnum quiddam eſſe in comparatione veriſsimi & ſecretiſſimi dei, quem raro fortaſſe intellectus, ſenſus autem nullus attingit, hæc autem prę ſto ſunt oculis noſtris. Nec iſta igitur ſunt illa diuina, qualia ſe ſola ſcire ſapientia profitetur. Cætera autem quibus iſti, neſcio qui, diuinātes, vel ad vanam iactantiam vel ad quæſtum abutuntur quæ ſyderibus profecto viliora ſunt. Non igitur Albicerius rerum humanarum ac diuinarum ſciētię particeps fuit, fruſtráq; abs te iſto modo definitio noſtra tētata eſt. Poſtremo cum quicquid præter res humanas atque diuinas eſt, nos viliſſimum ducere & omnino contemnere oporteat, quæro in quibus rebus quærat ille tuus ſapiens veritatem? In diuinis ait ille. Nam virtus etiam in homine ſine dubitatione diuina eſt. Has igitur Albicerius iam ſciebat, quas tuus ſapiens ſemper inquireret? Tum Licentius diuinas, ait, & ille nouerat, ſed & non eas quæ à ſapiente quærendæ ſunt.

Ariolus an ſapiēs, & quid ſit ſapiēs, Cap. viij.

1. Retract. cap. 1.

Quis enim nõ euertat omnem loquendi conſuetudinem, ſi ei diuinationem concedat,& adimat res diuinas, è quibus diuinatio nominata eſt? Quaſi illa veſtra definitio, niſi fallor, neſcio quid aliud quod ad ſapientiam non pertineret, incluſit. Tum Trigetius, Definitionem iſtam, inquit, defendet ſi libebit, ille qui protulit. Nunc mihi tu [volo] reſpondeas, vt tandem ad id quod agitur, veniamus. Iſtic ſum, inquit ille, Dásne, ait, Albicerium ſciſſe verum? Do, inquit. Melior igitur tuo ſapiente. Nullo modo ait ille, Nam quod genus veri ſapiens inquirit, non ſolum ille delirus hariolus ſed ne ipſe quidem ſapiens dum in hoc corpore viuit aſſequitur: quod tamen tantum eſt, vt multo ſit præſtabilius hoc ſemper quærere, quàm illud aliquando inuenire. Neceſſe eſt, ait Trigetius, vt mihi in anguſtiis definitio illa ſubueniat. Quæ ſi propterea tibi vicioſa viſa eſt, quin complexa eſt eum quem non poſſumus vocare ſapientem, quæro vtrum eam probes, ſi ſapientiam rerum humanarum diuinarúmque ſcientiam dicamus, ſed earum quæ ad beatam vitam pertineant. Eſt, inquit ille, & iſta ſapientia, ſed non ſola: vnde ſuperior definitio inuaſit alienum, hæc autem proprium deſeruit: quare illa auaritiæ, iſta ſtultitiæ coargui poteſt. Etenim vt ipſe iam explicem definitionem quod ſentio, ſapientia mihi videtur eſſe, rerum humanarum diuinarúmq; quæ ad beatam vitam pertineant non ſcientia ſolum, ſed etiam diligens inquiſitio. Quam deſcriptionem ſi partiri velis, prima pars quę ſcientiam tenet, Dei eſt, hæc autem quæ inquiſitione contenta eſt, hominis. Illa igitur Deus, hac autem homo beatus eſt. Tum ille, Miror, inquit, ſapientem tuum quo modo aſſeris fruſtra operam conſumere. Quo modo, inquit Licentius, fruſtra, cùm tantam mercedem conquirat? Nam hoc ipſo quo quærit, ſapiens eſt, & quo ſapiēs, eo beatus. Cùm ab omnibus inuolucris corporis mentem quantum poteſt euoluit, & ſeipſum in ſemetipſum colligit, cùm ſe non permittit cupiditatibus laniandum, ſed in ſe atque in Deum ſemper tranquillus intendit, vt & hic, quod beatum eſſe ſupra inter nos conuenit, ratione perfruatur, & extremo die vitæ ad id quod concupiuit, adipiſcendum reperiatur paratus, fruatúrque merito diuina beatitudine, qui humana ſit ante perfruitus. Tum ego, cùm Trigetius quid

Sapientia deſcriptio.

Epilogus. cap. ix.

tibi

ſibi eſſet reſpondendum diu quæreret, non puto inquam Licenti etiam argumenta huic defutura, ſi eum ocioſe quærere permittamus: Quid enim ei quouis loco defuit ad reſpondendum? Nam primo ipſe ocioſe id tulit, quoniam de beata vita quæſtio nata eſt, & beatum ſolum neceſſe eſt eſſe ſapiẽtem, ſiquidem ſtultitia etiam ſtultorum iudicio miſera eſt, perfectum ſapientem eſſe debere, non autem perfectum eſſe, qui adhuc verum quid ſit inquirit, vnde ne beatum quidem. Cui loco tu cum molem authoritatis obiiceres, modeſte aliquantũ Ciceronis nomine perturbatus, tamen ſe ſtatim erexit, & generoſa quadam contumacia in verticem libertatis exiluit, ruiſumque arripuit quod erat de manibus violenter excuſſum: quæſiuítque abs te, vtrum tibi perfectus qui adhuc quæreret videretur, vt ſi fatereris non eſſe perfectum, ad caput recurrẽret, demonſtrarétque ſi poſſet per aliam definitionem perfectum eſſe hominem, qui ſecundum legem mentis vitam gubernaret, ac per hoc, beatum niſi perfectum eſſe non poſſe. A quo te laqueo cùm expediſſes cautius quàm putabam, & perfectum hominem diceres, inquiſitorem diligentiſsimum veritatis, ipſáque illa definitione, quâ beatam vitam illam demum eſſe dixeramus, quæ ſecundum rationem ageretur, tu prǽfidentius apertiuſque pugnaſſes, & ille tibi planè repoſuit: nam occupauit præſidium tuum, vnde pulſus omnino ſummam rerum amiſeras, ni te induciæ reparaſſent. Vbi enim arcem locauerũt Academici, quorum tueris ſententiam, niſi in erroris definitione? Quæ tibi niſi noctu fortaſſe per ſomnium rediret in mentem, iam quid reſponderes non habebas, cùm in exponenda Ciceronis ſententia idipſum tuipſe ante cómemoraueris. Deinde ventum eſt ad definitionem ſapientiæ, quam cum tanta calliditate labefactare conareris, vt tua furta nec ipſe auxiliator tuus Albicerius hariolus fortaſſe comprehenderet, quanta tibi vigilantia, quantis viribus reſtitit, quàm te penè inuoluit atque depreſsit: niſi poſtremo te tua definitione noua tutaueris, diceréſque humanam eſſe ſapientiam inquiſitionem veritatis, ex qua propter animi tranquillitatem beata vita contingeret. Huic iſtæ ſententiæ non reſpondebit, præſertim ſi in prorogandа die vel parte quæ reſtat, reddi ſibi gratiam

poſtulabit. Sed ne longum faciamus, iam ſi placet ſermo iſte claudatur, in quo immorari etiam ſuperfluum puto. Tractata enim res eſt pro ſuſcepto negotio ſatis, quæ poſt pauca omnino poſſet verba finiri, niſi exercere vos vellem neruóſque veſtros & ſtudia, quæ mihi magna eſt cura, explorare: nam cùm inſtituiſſem vos ad quærendam veritatem magnopere hortari, cœperam ex vobis quærere quantum in ea momenti poneretis: omnes autem poſuiſtis tantum, vt plus non deſyderem. Nam cùm beati eſſe cupiamus, ſiue id fieri non poteſt niſi inuenta, ſiue non niſi diligenter quæſita veritate: poſtpoſitis cæteris omnibus rebus, nobis, ſi beati eſſe volumus, perquirenda eſt. Quamobrem iam iſtam, vt dixi, diſputationem terminemus, & relatam in literas mittamus Licenti potiſſimū patri tuo, cuius erga philoſophiam iam prorſus animum teneo. Sed adhuc quæ admittat, quæro fortunam. Incendi autem hæc ſtudia vehementius poterit, cùm teipſum intentum mecum ſic viuere, non audiendo ſolum, verumetiam legendo iſta cognouerit. Tibi autem ſi vt ſentio, Academici placent, vires ad eos defendendos validiores para, nam illos ego accuſare † decreui. Quæ cùm eſſent dicta, prandium paratum eſſe annunciatum eſt, atque ſurreximus.

1. Retrac. cap. 1.

† *reos citare.*

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI contra Academicos,

Liber Secundus.

∴

SI QVAM neceſſe eſt, diſciplina atque ſcientia ſapientiæ vacuum eſſe non poſſe ſapientem, tam eam neceſſe eſſet inuenire dum quæritur, omnis profecto Academicorum vel calumnia, vel pertinacia, vel peruicacia, vel, vt ego interdum arbitror, congrua illi tempori ratio, ſimul cum ipſo tempore, & cum ipſius Carneadis Ciceroniſque corporibus ſepulta foret. Sed quia ſiue vitæ huius multis variiſque iactationibus Romaniane, vt in eodem te probas, ſiue ingeniorum quodam ſtupore vel ſocordia vel tarditate torpentium, ſiue deſperatione inueniendi, quia non quàm facile oculis iſta lux tã facile mentibus ſapientiæ ſydus oboritur, ſiue etiam, qui error omnino† populorum eſt, falſa opinione inuentæ à ſe veritatis, nec diligenter homines quærunt, ſi qui quærunt, & à quærendi voluntate auertuntur, euenit vt ſcientia raro pauciſque proueniat. Eóque fit vt Academicorum arma, quando cum eis ad manus venitur, nec mediocribus viris, ſed acutis & bene eruditis, iuncta & quaſi Vulcania videantur. Quamobrem contra illos fluctus procellaſque fortunæ, cùm obtinendum remis qualiumcunque virtutũ, tum in primis diuinum auxilium omni deuotione atque pietate implorandum eſt, vt intentio conſtantiſſima bonorum

cõtra Academicorum actiones Deo auxilio opus eſt. Cap. 1.

† *omniũ.*

1. Retrac. cap. 1.

rum ſtudiorum teneat curſum ſuum à quo eam nullus caſus excutiat quo minus illã philoſophiæ tutiſsimus iucũdiſsimúſq; portus accipiat. Hæc prima tua cauſa eſt, hinc tibi metuo hinc te cupio liberari, hinc (ſi modo dignus ſim qui impetrem) quotidianis votis auras tibi proſperas orare nõ ceſſo, oro autem ipſam ſummi Dei virtutem atque ſapientiã. Quid eſt enim aliud quem myſteria nobis tradunt Dei filium? Multum autem me adiuuabis pro te deprecantem, ſi non nos exaudiri poſſe deſperes, nitaríſq; nobiſcum & tu, non ſolum votis, ſed etiam voluntate atq; illa tua naturali mentis altitudine propter quam te quæro, qua ſingulariter delector, quam ſemper admiror, quæ in te, proh nefas, illis rerum domeſticarum nubibus quaſi fulmen inuoluitur, & multos ac penè omnes latet. Me autem & alium vel tertium familiariſsimos tuos latere non poteſt, qui ſæpe non ſolum attentius audiuimus murmura tua ſed etiam nonnulla fulgura fulminibus propiora cõſpeximus. Quis enim, vt cætera pro tempore tacea & vnũ commemorem, quis inquam tam ſubito vnquam tantum intonuit, tantúmque lumine mentis emicuit, vt ſub vno fremitu rationis & quodam coruſcamine temperantiæ, vno die illa pridie ſæuiſsima penitus libido moreretur? Ergó ne non erumpet aliquando iſta virtus, & multorum deſperantium riſus in horrorem ſtuporémque conuertet, & locuta in terris quaſi quædam futurorum ſigna, rurſus proiectò totius corporis onere recurret in cœlum? Ergó ne Auguſtinus de Romaniano fruſtra iſta† dixit? Non ſinet ille cui me totum dedi, quem nunc recognoſcere aliquantulum cœpi.

† ita.

Romania-nũ ad veram philoſophiam hortatur. Cap. ij. Ergo aggredere mecum philoſophiam. Hic eſt quicquid te anxium ſæpe atque dubitantem mirabiliter ſolet mouere. Non enim metuo aut à ſocordia morum, aut à tarditate ingenij tui. Quis enim te quando aliquantum reſpirare conceſſum eſt, in ſermonibus noſtris vigilantior? quis acutior apparuit? Ergó ne tibi gratiam non repenſabo? An fortaſſe paululum debeo? Tu me adoleſcentulum pauperem, ad peregrina ſtudia pergentem & domo, & ſumptu & (quod plus eſt) animo excepiſti. Tu patre orbatum amicitia conſolatus es, hortatione animaſti, ope adiuuiſti. Tu in noſtro ipſo municipio fauore, familiaritate, commu

6. Confeſ. ca. 14. 2. Confeſ. ca. 3.

communicatione domus tuæ penè tecum clarum primatémque me feciſti. Tu Carthaginem illuſtrioris profeſsionis gratia remeantem, cum tibi ſoli & meorum nulli conſilium meum ſpémque aperuiſſem, quamuis aliquantum illo tibi inſito, quia ibi iam docebam, patriæ amore cunctatus es * tamen vbi euincere adoleſcentis cupiditatem ad ea quæ videbantur meliora tendentis nequiuiſti, ex dehortatore in adiutorem mira beneuolentiæ moderatione conuerſus es. Tu neceſſariis omnibus iter adminiculaſti meum. Tu ibidem rurſus, qui cunabula & quaſi nidum ſtudiorum meorum foueras, iam volare audentis ſuſtentaſti rudiméta. Tu etiam cum te abſente atq; ignorante nauigaſſem, nonnihil † ſuccenſens, quod nō te cum communicaſſem vt ſoleré, atque aliud quiduis quàm contumaciam ſuſpicans, manſiſti inconcuſſus in amicicia: nec plus ante oculos tuos liberi deſerti à magiſtro, quàm noſtræ mentis penetralia puritáſque verſata eſt. Poſtremò quicquid de ocio meo modo gaudeo, quod à ſuperfluarum cupiditatum vinculis euolaui, quod depoſitis oneribus mortuarum curarum, reſpiro, reſipiſco, redeo ad me, quod quæro intentiſsimus veritatem, quod inuenire iam ingredior, quod me ad ipſum ſummum bonum peruenturum eſſe confido, tu animaſti, tu impuliſti, tu feciſti. Cuius autem miniſter fueris, plus adhuc fide concepi quàm ratione comprehendi. Nam cum præſens præſenti tibi expoſuiſſem interiores motus animi, [mei] vehementérque ac ſæpius aſſererem, nullam mihi videri proſperam fortunam niſi quæ ocium philoſophandi daret, nullam beatam vitam, niſi qua in philoſophia viueretur: ſed me tanto meorum onere, quorum ex officio meo vita penderet, multíſque neceſsitatibus, vel vani mei pudoris, vel ineptæ meorum miſeriæ refrenari: tam magno es elatus gaudio, tam ſancto huius vitæ inflammatus ardore, vt te diceres, ſi tu ab illarum importunarum litium vinculis aliquo modo eximereris, omnia mea vincula etiam patrimonij tui mecum participatione rupturum. Itaque cùm admoto nobis fomite diſceſsiſſes, nunquam ceſſauimus inhiantes in philoſophiam, atque illam vitam, quæ inter nos placuit atque conuenit, prorſus nihil aliud cogitare: atque id conſtanter quidem, ſed forte minus acriter agebamus.

** pro, remoratus es.*

† nihil.

1. Retract. cap. 1.

agebamus, putabamus tamen ſatis nos agere Et quoniam nondum aderat ea flamma, quæ ſumma nos arreptura erat, illam qua lenta eſtuabamus, arbitrabamur vel eſſe maximam. Cum ecce tibi libri quidem pleni, vt ait Celſinus, bonas res Arabicas vbi exhalarunt in nos, vbi illæ flammulæ inſtillarunt precioſiſsimi vnguenti guttas paucifsimas, incredibile Romaniane incredibile, & vltra quàm de me fortaſſe & tu credis (quid amplius dicam?) etiam mihi ipſi de meipſo incredibile incendium concitarunt. Quis me tunc honor, quæ hominum pompa, quæ inanis famæ cupiditas, quod denique huius mortalis vitæ fomentum atque retinaculum commouebat? Prorſus totus in me curſim redibam. Reſpexi tamen confiteor, quaſi de itinere in illam religionem, quæ pueris nobis inſita eſt, & medullitus implicata. Verum autem ipſa me ad ſe neſcientem rapiebat. Itaque titubans, properans, hæſitans arripio Apoſtolum Paulum: neque enim vere iſti, inquam, tanta potuiſſent vixiſſéntque ita, vt eos vixiſſe manifeſtum eſt, ſi eorum literæ atque rationes huic tanto bono aduerſarentur. Perlegi totum intentiſsime atque caſtiſsime † Tunc vero quantulocunque iam lumine aſperſo, tanta ſe mihi philoſophię facies aperuit, vt non dicam tibi, qui eius incognitæ famæ ſemper arſiſti ſed ſi ipſa aduerſario tuo, à quo neſcio vtrum plus exercearis quàm impediaris, eam demonſtrare potuiſſem, næ ille & Baias, & amœna pomœria, & delicata nitidáque conuiuia, & domeſticos hiſtriones, poſtremo quicquid enim acriter commouet in quaſcunque delicias, abiiciens & relinquens, ad huius pulchritudinem blandus amator & ſanctus, mirans, anhelans, æſtuans aduolaret. Habet enim & ille quod confitendum eſt, quoddam decus animi, vel potius decoris quaſi ſeminarium, quod erumpere in veram pulchritudinem nitens, tortuoſe ac deformiter inter ſcabra viciorum & inter opinionum fallacium dumeta fondeſcit: tamen non ceſſat frondeſcere, & paucis acute ac diligenter in denſa intuentibus quantum ſinitur eminere. Inde eſt illa hoſpitalitas, inde in conuiuiis multa humanitatis condimenta, inde ipſa elegantia, nitor, mundiſsima facies rerum omnium & vndique cuncta perfundens adumbratæ venuſtatis vrbanitas.

7. cõfeſ. ca. 21. & 8. cap. 6.

† cauiſſime.

Philoca

Philocalia vulgo iſta dicitur, Ne contemnas nomen hoc ex vulgi nomine. nam Philocalia & philoſophia propè ſimiliter cognominatæ ſunt, & quaſi gentiles inter ſe videri volunt & ſunt. Quid eſt enim philoſophia? amor ſapientiæ. Quid philocalia? amor pulchritudinis. Quære de Græcis. Quid ergo ſapientia, nónne ipſa vera eſt pulchritudo? Germanæ igitur iſtæ ſunt prorſus, & eodem parente procreatæ, ſed illa viſco libidinis detracta cœlo ſuo, & incluſa cauea populari, viciniam tamen nominis tenuit, ad commonendum aucupem ne illam † contemnat. Hanc igitur ſine pennis ſordidatam & egentem, volitans libere ſoror ſæpe agnoſcit, ſed raro liberat: non enim philocalia iſta vnde genus ducat agnoſcit, niſi philoſophia. Quam totam fabulam (nam ſubito Aeſopus factus ſum) Licentius tibi carmine ſuauius indicabit, poëta eſt enim pené perfectus. Ergo ille, ſi veram pulchritudinem, cuius falſæ amator eſt, ſanatis renudat ſque paululum oculis poſſet intueri, quanta voluptate philoſophiæ gremio ſe inuolueret? Quo modo ibi te cognitum, ſicut verum fratrem amplecteretur? Miraris hæc, & forſitan rides. Quid ſi hæc explicarem vt volebam? Quid ſi ſaltem vox, ſi adhuc facies videri à te non poteſt, ipſius philoſophiæ poſſet audiri? Mirareris profecto, ſed non rideres, non deſperares. Crede mihi, de nullo deſperandum eſt, de talibus auté minimé. Omnino ſunt exempla, facile euadit, facile reuolat † hoc genus auium, multis incluſis multum mirantibus. Sed ad nos redeã nos inquam Romaniane, philoſophemur, reddã tibi gratiam, filius tuus cœpit iam philoſophari, Ego eum reprimo vt diſciplinis neceſſariis prius excultus vigentior † & firmior inſurgat, quarum te ne metuas expertem. Si bene te noui, aures tibi liberas tãtum opto. Nam de indole quid dicam? Vtinam non tam rara eſſet in hominibus, quàm certe eſt in te. reſtant duo vicia & impedimenta inueniendæ veritatis, à quibus tibi non multum timeo. timeo tamen, ne te contemnas atque inuenturum eſſe deſperes, aut certe ne inueniſſe te credas. Quorum primum ſi tamen ineſt, iſta tibi diſputatio fortaſſe detrahet. Sæpius enim ſuccenſuiſti Academicis, eo quidem grauius quo minus eruditus eſſes, ſed in eo libentius quod veritatis amore illiciebaris.

philocalia & philoſophia. *cap. iij.*

1. Retract. cap. 1.

† ſc.

† euolat.

† ingẽtior.

Itaque

Itaque iam cum Alipio, te fautore, confligam, & tibi facile perſuadebo quod volo, probabiliter tamen. Nam ipſum verum non videbis, niſi in philoſophiam totus intraueris. Illud autem alterum quod te fortaſſe aliquid inueniſſe præſumis, quamuis à nobis iam quærens dubitanſq; diſceſſeris, tamen ſi quid ſuperſtitionis in animum reuolutum eſt, eiicietur profecto, vel cum tibi aliquam inter nos diſputationem de religione miſero, vel cum præſens tecum multa † contulero. Ego enim nunc aliud nihil ago quàm me ipſe purgo à vanis pernicioſiſque opinionibus. Itaque non dubito melius mihi eſſe quàm tibi eſt. Vnum tantum eſt vnde inuideam fortunæ tuæ, quod ſolus fueris Luciniano meo. An & tu inuides quia dixi, meo? Sed quid dixi aliud quàm tuo, & omnium quicunque vnum ſumus? De quo tamen vt ſubuenias deſyderio meo, quid te rogem? Tu teipſum pro me roga quantum ſcis, quia debes. Sed nunc ambobus dico, cauete ne quid vos noſſe arbitremini, niſi quod ita didiceritis, ſaltem vt noſtis, vnum, duo, tria, quatuor ſimul collecta in ſumma fieri decem. Sed item cauete ne vos in philoſophia veritatem aut non cognituros, aut nullo modo ita poſſe cognoſci arbitremini. Nam mihi vel potiùs illi credite, qui ait, Quærite & inuenietis, nec cognitionem deſperandam eſſe, & manifeſtiorem futuram quàm ſunt illi numeri. Nunc ad propoſitum veniamus. Iam enim ſero cœpi metuere, ne hoc principium modum excederet, & non eſt leue. Nam modus proculdubio diuinus eſt, ſed fefellerit cum dulciter ducit, ero cautior cum ſapiens fuero.

De vera religione c. 7

† aliquid.

I. Retrac. 1.

Matt. 7.

Poſt priſtinum ſermonem, quem in primum librum contulimus, ſeptem ferè diebus à diſputãdo fuimus ocioſi, cum tres trantum Virgilij libros, poſt primum recenſeremus, atque vt in tempore congruere videbatur tractaremus. Quo tamen opere Licentius in poëticum ſtudium ſic inflammatus eſt, vt aliquantum mihi etiam reprimendus videretur. Ita enim ab hac intentione, ad nullam ſe rem deuocari libenter ferebat. Tandem tamen ad retractandam quam diſtuleramus de Academicis quæſtionem, cum à me quantum potui lumen philoſophię laudaretur, non inuitus acceſsit, & fortè dies ita ſerenus effulſerat vt nulli prorſus rei magis quàm ſerenandis animis noſtris congruere

Repetuntur in priore libro diſputata. Cap. iiij.

congruere videretur. Maturius itaq; ſolito lectos reliquimus, paululumq; cum ruſticis egimus, quod tempus vrgebat. Tum Alipius, Antequam vos, inquit, audiam de Academicis diſputantes, volo mihi legatur ſermo ille veſter quē dicitis me abſente perfectum. Non enim poſſum aliter cum inde huius diſceptationis occaſio nata ſit, in audiendis vobis, non aut errare, aut certe laborare. Quod cum factum eſſet & in eo penè totum antemeridianum tempus conſumptum videremus, redire ab agro qui deambulantes nos acceperat, domum inſtituimus. Et licentius Quæſo inquit ante prandium mihi breuiter totam Academicorum ſententia exponendo repetere ne graueris ne quid in ea me fugiat, quod pro partibus meis ſit. Faciā inquam, & eo libentius quo de hac re cogitans parum prandeas. Ne, inquit ille, iſtinc ſecurus ſis, Nam & multos, & maxime patrem meum ſæpe animaduerti, eo edaciorem quo refertior curis eſſet. Deinde, tu quoque de iſtis metris cogitantem non ſic expertus es, vt cura mea menſa ſecura ſit Quod quidem apud meipſum mirari ſoleo. Quid enim ſibi vult, quod tunc cibum pertinacius appetimus cum in aliud intendimus animum? Aut quid eſt quod manibus & dentibus noſtris occupatis nobis, animus imperioſus fit? Audi potius, inquam, de Academicis quod rogaueras, ne te metra iſta voluentem, non ſolū in epulis ſiue metro, ſed etiam in quæſtionibus patiar. Si quid autem pro mea parte occultabo, prodet Alipius. Bona fide tua opus eſt, inquit Alipius. Nam ſi metuendum eſt ne aliquid occultes, à me deprehendi difficile poſſe arbitror iſtum, à quo me iſta didiciſſe nullus qui me nouit ignorat, præſertim cum in prodendo vero non magis victoriæ quàm animo tuo conſultus ſis. Agam, inquam, bona fide, quoniam de iure præſcribis. Nam & Academicis placuit nec homini ſcientiam poſſe contingere earum duntaxat rerum, quæ ad philoſophiam pertinent: nam cætera curare ſe Carneades negabat, & tamen hominem poſſe eſſe ſapientem, ſapientiſque totum munus, vt abs te quoque Licenti illo ſermone diſſertum eſt, in conquiſitione veri explicari. Ex quo confici, vt nulli etiam rei ſapiens aſſentiatur: erret enim neceſſe eſt (quod ſapienti nefas eſt) ſi aſſentiatur rebus incertis. Et omnia incerta eſſe non dicebant ſolum, verum

Academicorum ſtatua. Cap. V.

verumetiam copioſiſsimis rationibus affirmabãt. Sed verum non poſſe compre endi, ex illa Stoici Zenonis deſinitione arripuiſſe videbantur, qui ait id verum percipi poſſe, quod ita eſſet animo impreſſum ex eo vnde eſſet, vt eſſe non poſſet ex eo vnde nõ eſſet. Quod breuius planiúſq; ſic dicitur, his ſignis verum poſſe comprehendi quæ ſigna, non poteſt habere quod falſum eſt. Hoc prorſus non poſſe inueniri, vehementiſsimè vt conuincerẽt incubuerunt. Inde diſſenſiones p ilosophorum, inde ſenſuum fallaciæ, inde ſomnia furoréſq;, inde pſeudomeni & ſoritæ in illius cauſæ patrocinio viguerunt. Et cum ab eodem Zenone accepiſſent nihil eſſe turpius quàm opinari, confecerunt callidiſsime vt ſi nihil percipi poſſet, & eſſet opinatio turpiſſima, nihil vnquam ſapiens approbaret. Hinc eis inuidia magna conflata eſt: videbatur enim eſſe conſequens, vt nihil ageret qui nihil approbaret Vnde dormientem ſemper & officiorum omnium deſertorẽ ſapientem ſuum Academicis deſcribere videbãtur, quẽ nihil approbare cenſebãt. Hinc illi inducto quodã probabili, quod etiã veriſimile nominabant, nullo modo ceſſare ſapientẽ ab officiis aſſerebant, cum haberet quid ſequeretur. Veritas autẽ ſiue propter naturę tenebras quaſdam, ſiue propter ſimilitudinem rerũ vel obruta vel confuſa latitaret. Quamuis & ipſam refrænationem, & quaſi ſuſpenſionem aſſenſionis magnam prorſus actionem ſapientis eſſe dicebant. Videor mihi breuiter totum vt voluiſti expoſuiſſe, nihilq; receſsiſſe à præſcriptione Alipi tua: id eſt, egiſſe, vt dicitur, bona fide. Si enim aliquid vel non ita vt eſt dixi, vel forte non dixi, nihil voluntate à me factum eſt. Bona ergo fides eſt ex animi ſententia. Homini enim homo falſus docendus, fallax cauendus debet videri. Quorum prius magiſtrum bonum, poſterius diſcipulum cautum deſyderat. Tum alipius, Gratum inquit, habeo, cum & Licentio à te ſatisfactum eſt, & me onere impoſito releuaſti. Non enim magis tibi verendum erat, ne quid explorandi mei cauſa minus à te diceretur. (Nam alio modo qui fieri poterat?) quàm mihi, ſi in quoquam te prodere fuiſſet neceſſe. Quare faxis vt illud quod deeſt, non tam percunctationi, quàm ipſi percunctanti de differentia nouæ ac veteris Academiæ, ne te pigeat exponere. Prorſus inquam, fateor, piget. Quare beneficium

Apud Cic. Aca. quæſ. lib. 2. ſic Zeno definit viſum non verum.

ψευδόμενος ſe ipſum falſificans. σωρίτης acervalis.

Ex Heracliti opinione.

neficium dederis (nam & hoc quod commemoras, ad rem maxime pertinere negare non poſſum) ſi me paululum conquieſcente, apud me diſtinguere iſta nomina, & cauſam nouæ Academiæ aperire volueris. Crederem, inquit, me quoque à prandio te auocare voluiſſe, ni te magis à Licentio territum dudum putarem, & eius poſtulatio ita nobis præſcripſiſſet, vt ei ante prandium quicquid huius inuolutionis eſſet expediretur. Et cum reliqua dicere tenderet, mater noſtra (nam domi iam eramus) ita nos trudere in prandium cœpit, vt verba faciendi locus non eſſet. *9. confeſ. cap. 4.*

Deinde cum tantum alimentorum accepiſſemus, quantum compeſcendæ fami ſatis eſſet, ad pratum regreſsis nobis, Alipius paream, inquit, ſententiæ tuæ nec auſim recuſare. Si enim nihil me fugerit, gratulabor cum doctrinæ tuæ, tum etiam memoriæ meæ. At ſi in quoquam fortaſſe aberrauero, recurabis id, vt deinceps huiuſmodi delegationem non pertimeſcam. Nouæ Academiæ diſsidium non tam contra veterem conceptum, quàm contra Stoicos arbitror eſſe commotum. Nec vero diſsidium eſt putandum, ſiquidem à Zenone illatam nouam quæſtionem diſſolui diſcutíque oportebat: nam de non percipiendo, quamuis nullis conflictationibus agitata, inſolens tamen etiam veterum Academicorum mentes ſententia non impudenter exiſtimata eſt. Quod etiam ipſius Socratis Platoníſque ac reliquorum veterum authoritate probatu facile eſt, qui ſe hactenus crediderunt ab errore poſſe defendi, ſi ſe aſſenſioni non temere commiſiſſent. Quanuis propriam de hac re diſputationem in ſcholas ſuas non introduxerint, nec ab illis enucleate aliquando quæſitum ſit, percipi necne veritas poſsit. Quod cum Zeno rude ac nouum intuliſſet, contenderétque nihil percipi poſſe, niſi quod verum ita eſſet, vt diſsimilibus notis à falſo diſcerneretur, neque opinationem ſubeundam eſſe ſapienti, atque id Archeſilas audiret, negauit huiuſmodi quicquam poſſe ab homine reperiri, neque illius opinionis naufragio ſapientis committendam eſſe vitam. Vnde etiam concluſit, nulli rei eſſe aſſentiendum. Verum cum ita res ſe haberet, vt vetus Academia magis aucta quàm oppugnata videretur, extitit Philonis auditor Antiochus, qui vt nonnullis viſum eſt gloriæ cupidior quàm veritatis, in ſi-

Academia noua & vetus. Cap. vi. Vide Cic. Aca. quæſtio. lib. 2.

multatem adduxit Academiæ vtriuſque ſententias. Dicebat enim, rem inſolitam & ab opinione veterum remotiſſimam Academicos nouos conatos inducere. In quam rem veterum phyſicorum aliorúmque magnorum philoſophorum implorabat fidem: ipſos etiam Academicos oppugnans qui ſe veriſimile contenderent ſequi cum ipſum verum ſe ignorare faterentur. Multáque argumenta collegerat, quibus nunc ſuperſedendum arbitror. Nihil tamen magis defendebat, quàm percipere poſſe ſapientem. Hanc puto inter Academicos nouos ac veteres controuerſiam fuiſſe. Quæ ſi ſecus ſe habet, vt Licentium pleniſſime informes pro vtroque poſtulauerim. Si vero ita eſt, vt dicere potui, ſuſceptam diſputationem peragite. Tum ego, quàm diu inquam Licenti, in iſto noſtro longiore, quàm putabam ſermone conquieſcis? Audiſti qui ſint Academici tui? At ille verecũde arridens, & aliquantulum hac compellatione turbatior, Pœnitet me, inquit, tantopere affirmaſſe contra Trigetium, beatam vitam in veritatis inquiſitione conſiſtere. Nam me iſta quæſtio ita perturbat, vt vix non miſer ſim, qui certe vobis ſi quid humanitatis geritis videor miſerandus. Sed quid meipſe ineptus crucio? Aut quid exhorreo tanta cauſæ bonitate ſubnixus? Prorſus non cedam niſi veritati. Placéntne, inquam, tibi noui Academici? Plurimum, inquit. Ergo verum videntur tibi dicere? Tum ille cum iam eſſet aſſenſurus, arriſione Alipij cautior factus hæſit aliquantulum. Et deinde. Repete, inquit, rogatiunculam. Verúmne, inquam, tibi videntur Academici dicere? Et rurſum cum diu tacuiſſet, Verum, ait, verum ſit neſcio, probabile eſt tamen. Neque enim plus video quod ſequar. Probabile, inquam, ſcíſne ab ipſis etiam veriſimile nominari? Ita, inquit, videtur. Ergo, inquam, veriſimilis eſt Academicorum ſententia. Ita, inquit. Iam quæſo attende, inquam diligentius. Si quiſquam fratrem tuum viſum patris tui ſimilem eſſe affirmet, ipſúmque tuum patrem non nouerit, nónne tibi inſanus, aut ineptus videbitur? Et hic diu tacuit. Tum ait, Non mihi hoc videtur abſurdum. Cui ego cum reſpondere cœpiſſem, Expecta inquit, quæſo paululum. Ac poſt arridens, dic mihi, ait, oro te, Iam ne certus es de victoria tua? Tum ego, Fac me, inquam, certum eſſe, non ideo tamen

Contra nouos Academicos.
Cap. vij.

men

men tu cauſam tuã debes deſerere, præſertim cum hæc inter nos diſputatio ſuſcepta ſit exercendi tui cauſa, & ad eli mandum animum prouocandi. Nunquídnam, inquit, Aut Academicos legi, aut tot diſciplinis eruditus ſum, quibus tu ad me inſtructus aduentas. Academicos, inquam, nec illi legerant à quibus primo ſententia iſta defenſa eſt. Eru ditio autem diſciplinarúmque copia ſi te deficit, non vſque adeo tamen ingenium tuum eſſe debet inualidum, vt nullo facto impetu paucisſimis verbis rogationibúſque ſuccumbas. Illud enim iam vereri cœpi, ne tibi citius, quàm volo ſuccedat Alipius, quo aduerſario non ita ſecurus deambulabo. Ego vtinam, inquit ille, iam vincar, vt aliquando vos audiam diſſerentes, & quod plus eſt, videam: quo mihi ſpectaculo nihil poteſt fœlicius exhiberi. Nam quoniam placuit vobis iſta fundere potius quàm effundere, ſiquidem ore prorumpentia ſtylo excipitis, nec in terrã, vt dicitur, cadere ſinitis, legere etiam vos licebit. Sed neſcio quo modo cum admouentur oculis iiſdem ipſi, quos inter ſermo editur, bona diſputatio ſi non vtilius, at certe lætius perfundit animum. Gratum habemus, inquam, Sed repentina iſta gaudia tua temere illam ſentẽtiam euadere co?gerunt, qua dixiſti, nullum tibi ſpectaculum exhiberi poſſe fœlicius. Quid ſi enim illum patrem tuum, quo profecto nemo philoſophiam eſt poſt tam longam ſitim hauſturus ardentius, nobiſcum iſta quærentem ac diſſerentem videbis, cum ego me fortunatiorem nunquam putabo, quid te tandem ſentire ac dicere conuenit? Hic vero ille aliquantum lachrymauit, & vbi loqui potuit, porrecta manu cœlum ſuſpiciens, Et quando ego, inquit, deus hoc videbo, nihil eſt de te deſperandum: Hic cum penè omnes ab intentione diſputationis remitti in lachrymas cœpiſſemus, obluctans mecum, & vix me colligens, Age potius, inquam, & in vires tuas redi, quas vt congereres vnde patronus Academiæ futurus, longe ante monueram, non opinor, ideo vt modo Ante tubam tremor occupet artus, vt viſendæ alienæ pugnæ deſiderio, tam cito te optes eſſe captiuum. Hic Trigetius, vbi ſatis attendi iam vultus noſtros ſerenatos. Quid ni iſte optet, inquit, homo tam ſanctus, vt hoc ei deus ante vota conceſſerit? Crede iam Licenti: nam qui non

Verſus Vergilij.

inuenis quid reſpondeas & adhuc,vt vincere optas,prauæ fidei mihi videris. Arriſimus. Tum Licentius, Loquere beatus inquit,non inueniendo verum,ſed certe non quærendo.Qua hilaritate adoleſcentulorum cum eſſemus lętiores. Attende, inquam, rogationem, & in viam redi firmior & valentior ſi potes. En aſſum, inquit, quãtum poſſum.Quid enim ſi ille fratris mei viſor fama compertum habeat eum eſſe ſimilẽ patris, poteſt inſanus aut ineptus eſſe ſi credit? Stultúsne, inquam, ſaltem dici poteſt? Non continuo, inquit, niſi ſe id ſcire contenderit. Nam ſi vt probabile ſequitur quod crebra fama iactauit. nullius temeritatis argui poteſt. Tum ego, Rem ipſam pauliſper conſyderemus, & quaſi ante oculos conſtituamus. Ecce fac illum neſcio quem hominem, quem deſcribimus eſſe præſentem: aduenit alicunde frater tuus. Ibi iſte, Cuius hic puer filius? Reſpondetur, Cuiuſdam Romaniani. At hic, Quàm patri ſimilis eſt, Quàm ad me hoc non temere fama detulerat. Hic tu vel quis alius, Noſti enim Romanianum bone homo? Non noui,inquit, tamen ſimilis eius mihi videtur. Poterítne quiſquam riſum tenere? nullo modo,inquit. Ergo,inquam,quid ſequatur vides, Iamdudum, inquit,video. Sed tamen iſtam concluſionem abs te audire volo, oportet enim alere incipias quem cepiſti, Quid ni, inquam,concludam, Ipſa res clamat ſimiliter ridendos eſſe Academicos tuos, qui ſe in vita veriſimilitudinem ſequi dicunt, cum ipſum verum quid ſit ignorent. Tum Trigetius, Longe mihi, inquit, videtur diſsimilis Academicorum cautio ab huius quem deſcripſiſti ineptia, Illi enim rationibus aſſequuntur,quod dicunt eſſe veriſimile: iſte autem ineptus famam ſecutus eſt, cuius authoritate nihil eſt vilius. Quaſi vero, inquam, non ineptior eſſet, ſi diceret, patrem quidem eius minime noui, nec fama comperi quàm ſit ſimilis patris, & mihi tantum ſimilis videtur. Ineptior certe,inquit, Sed quorſum iſta? Quia tales, inquam, ſunt, qui dicunt, verum quidem non nouimus, ſed hoc quod videmus eius quod non nouimus ſimile eſt. Probabile,inquit,illi dicunt. Cui ego, Quo modo iſtud dicis? An negat eos veriſimile dicere? Et ille inquit, Ego ob hoc dicere volui,vt illam ſimilitudinem excluderẽ. Videbatur enim mihi fama improbe irruiſſe in quæſtionẽ veſtram,

Friuolę rationes Academicorũ. Cap. viij.

ſtrãm, cum Academici ne oculis quidem credant humanis, nedum famæ mille quidem, vt poëtæ fingunt, ſed monſtruoſis tamen luminibus. Nam quis ego tandem ſum Academiæ defenſor? An in quæſtione iſta inuidetis ſecuritati meæ? En habes Alipium, cuius aduẽtus nobis quæſo ferias dederit, Quem te iamdudum non fruſtra formidare arbitramur. Tum facto ſilentio, oculos ambo in Alipium contulerunt. Tum ille, Vellem, inquit, quidem, vt meæ vires patiuntur, auxiliari aliquatenus partibus veſtris, niſi mihi omen veſtrum terrori eſſet. Sed hanc formidinem ni me ſpes fefellerit, facile fugiam. Simul enim ſolatur me, quòd præſens Academicorum oppugnator, onus Trigetij victi penè ſubierit, & nunc eum victorem veſtra confeſsione probabile eſt. Illud magis vereor, ne & deſerti officij negligentiam, & inuaſi impudentiam deuitare non poſsim. Non enim vos oblitos credo iudicis mihi munus fuiſſe delatum. Hic Trigetius, Illud, inquit, aliud, hoc autem aliud eſt, quare quæſumus, vt te aliquando patiare priuatum. Non renuerim, ait, ne dum impudentiã, vel negligentiam vitare cupio, in ſuperbiæ, quo vicio nihil eſt immanius, laqueos incidam, ſi honorem mihi à vobis conceſſum diutius, quàm permittitis teneam. Proinde velim mihi exponas bone accuſator Academicorum officium tuum, id eſt, in quorum defenſione hos oppugnes. Metuo enim ne Academicos refellens, Academicum te probare velis. Accuſatorum inquam, vt opinor, duo genera eſſe bene noſti. Non enim ſi à Cicerone modeſtiſsime dictum eſt, ita eum Verris eſſe accuſatorem, vt Siculorum defenſor eſſet propterea neceſſe eſt, eum qui aliquem accuſat, habere alterum quẽ defendat. Et ille, Saltem habes ne tu quicquam, in quo ſententia tua iam fundata conſtiterit? Facile eſt, inquam, huic rogationi reſpondere, mihi præſertim, cui repentina non eſt. Iam hoc totum mecum egi, & diu multúmq; verſaui animo. Quamobrẽ audi Alipi quod vt arbitror, iam optime ſcis, Non ego iſtã diſputationẽ diſputandi gratia ſuſceptã volo, ſatis ſit quòd cũ iſtis adoleſcẽtulis præluſimus, vbi libenter nobiſcum philoſophia, quaſi iocata eſt. Quare auferantur de manibus noſtris fabellæ pueriles. De vita noſtra, de moribus de animo res agitur. Qui ſe ſuperaturum inimicicias omnium

1. Retrac. cap. 1.

Verum inueniri poſſe. Ca. ix.

Cicero in Verrem actione prima.

fallaciarum,& veritate comprehenſa, quaſi in regionem ſuæ originis rediens, triumphaturum de libidinibus, atq; ita temperantia velut coniuge accepta regnaturum eſſe præſumit, ſecurior rediturus in cælum. Vides quid dicam?

1. Retrac. cap.1. Hemiſtichiũ Maronis 8.

Tollamus de medio iam cuncta iſta, Arma acri facienda viro. nec quicquam minus ſemper optaui, quàm inter eos qui ſecum multum vixerunt, multúmq; ſermocinati ſunt oriri aliquid, vnde nouus quaſi conflictus exurgat. Sed propter memoriam quæ infida cuſtos eſt excogitatorum, referri in literas volui, quod inter vos ſæpe pertractauimus, ſimul vt iſti adoleſcentes & in hæc attendere diſcerent & aggredi ac ſubire tentarent. Túne ergo neſcis, nihil me certum adhuc habere quod ſentiam, ſed ab eo quærendo Academicorum argumentis atque diſputationibus impediri? Neſcio enim quo modo fecerũt in animo quãdam probabilitatem, vt ab eorum verbo nondum recedam, quòd homo verum inuenire non poſsit. Vnde piger & prorſus ſegnis effectus eram, nec quærere audebã, quod acutiſsimis [& doctiſsimis] viris inuenire non licuit. Niſi ergo prius tam mihi perſuaſero verum poſſe inueniri, quàm ſibi illi non poſſe perſuaſerunt, non audebo quærere, nec habeo aliquid quod defendam. Itaque iſtam interrogationem remoue ſi placet, & potius diſcutiamus inter nos, quàm ſagaciter poſſumus, vtrúmnã poſsit verũ inueniri. Et pro parte mea videor mihi habere iã multa, [Ea ſunt autem quibus contra rationem Academicorum niti molior. Inter quos & me modo interim nihil diſtat, niſi quod illis probabile viſum eſt, non poſſe inueniri veritatem, mihi autem inueniri poſſe probabile eſt. Nam ignoratio veri, aut mihi ſi illi fingebant, peculiaris eſt, aut certe vtriſque communis.

Verba Academicorum peculiaria. Cap. x.

Tum Alipius, Iam, inquit, ſecurus incedam: video enim te non tam accuſatorem, quàm adiutorem fore. Itaque ne longius abeamus, videamus quæſo prius, ne per hanc quæſtionem, in qua ſucceſsiſſe videor iis qui tibi ceſſerunt, in verbi controuerſiam decidamus, quod teipſo inſinuante ex authoritate illa Tulliana turpiſsimum eſſe ſæpe confeſsi ſumus. Cùm enim ni fallor Licentius placuiſſe ſibi diceret, de probabilitate Academicorum ſententiam, ſubiecisti quod ille haud dubie cõfirmauit, ſciret

ne

ne hanc ab eiſdem etiam veriſimilitudinem nominari. Et bene noui, ſi quidem ex te mihi nota ſunt, non abſque te eſſe Academicorum placita. Quæ cùm, vt dixi, animo tuo infixa ſint, quæ verba ſecteris, ignoro. Non eſt iſta, inquã, mihi crede, verborum, ſed rerum ipſarum magna controuerſia. Non enim illos viros eos fuiſſe arbitror, qui rebus neſcirent nomina imponere, ſed mihi hæc vocabula viden tur elegiſſe, & ad occultandam tardioribus, & ad ſignificandam vigilantioribus ſententiam ſuam. Quod quare & quo modo mihi videatur exponam, cùm prius illa diſcuſſero, quæ ab eis tanquam cognitionis humanæ inimicis di cta homines putant. Itaque perlibenter habeo huc vſque hodie noſtrum proceſsiſſe ſermonem, vt ſatis quid inter nos quæreretur, apertéque conſtaret. Nam illi mihi videntur graues omnino ac prudentes viri fuiſſe. Si quid autem eſt quod nunc diſputauimus, aduerſus eos erit, qui Academicos inuentioni veritatis aduerſatos fuiſſe crediderunt. Et ne me territum putes, etiam contra eos ipſos non inuitus armabor, ſi non occultandæ ſententiæ ſuæ cauſa, nec ab eis temere pollutis mentibus & quaſi prophanis quædam veritatis ſacra proderentur, ſed ex animo illo quę in eorum libris legimus defenderunt. Quod hodie facerem, niſi nos ſolis occaſus iam domum redire compelleret. Hactenus illo die diſputatum eſt. Poſtridie autem quamuis non minus blandus tranquilluſque dies illuxiſſet, vix tamen domeſticis negotiis euoluti ſumus. Nam magnam eius partem in epiſtolarum maxime ſcriptione conſumpſeramus. Et cùm iam duæ horæ vix reliquæ forent ad pratum proceſsimus. Nam inuitabat cæli nimia† ſerenitas, placuítque vt ne ipſum quidem quod reſtiterat tempus perire pateremur. Itaque cùm ad arborem ſolitam ventum eſſet, & manſiſſemus loco, Velim vos, inquã, adoleſcentuli, quoniam non eſt hodie magna res aggredienda, in memoriam mihi reuocetis, quo modo heſterno die rogatiunculæ quæ vos turbauit, Alipius reſponderit. Hic Licentius, Tam breue eſt, inquit, vt nihil negotij ſit hoc recordari: quàm leue ſit aũt tu videris. Nã, vt opinor, vetuit te, res cum conſtaret, de verbis mouere quæſtionem. Et ego hoc ipſum, inquam, quid ſit, quámve habeat vim ſatis animaduertiſtis? Videor, inquit, mihi videre

Probabile quid ſit. cap. xi.

† *mira.*

Verbis nō eſſe immorādum cū res cōſtat quid ſit ſed quæſo tu id pauliſper exponas. Nam ſæpe abs te audiui, turpe eſſe diſputantibus in verborum quæſtione immorari, cùm certamen nullum de rebus remanſerit, ſed hoc ſubtilius eſt, quã vt explicandũ à me debeat flagitari. Audite ergo, inquam, quid ſit vos: Id probabile vel veriſimile Academici vocant, quod nos ad agendum ſine aſſenſione poteſt inuitare. Sine aſſenſione autẽ dico, vt id quod agimus non opinemur verum eſſe, aut non id ſcire arbitremur, agamus tamen. Vt verbi cauſa, vtrum heſterna nocte tam liquida ac pura hodie tam lætus ſol exoriturus eſſet, ſi nos quiſpiam rogaret, credo quòd nos id ſcire negaremus, diceremus tamen ita videri. Talia, inquit Academicus, mihi videntur omnia quæ probabilia vel veriſimilia putaui nominanda, quæ tu ſi alio nomine vis vocare, nihil repugno. Satis enim mihi eſt, te iam bene accepiſſe quid dicam, id eſt, quibus rebus hæc nomina imponam. Non enim vocabulorum opificem, ſed rerum inquiſitorem decet eſſe ſapientem. Satis ne intellexiſtis, quo modo mihi ludicra illa, quibus vos agitabam, de manibus excuſſa ſint? Hic cùm ambo ſe intellexiſſe reſpondiſſent, vultúque ipſo reſponſionem poſtularent meam: Quid putatis inquam, Ciceronem cuius hæc verba ſunt, inopem fuiſſe Latinæ linguæ, vt minus apta rebus quas ſentiebat nomina imponeret? Tum Trigetius, Iã, inquit, placet nobis, cùm res nota ſit, de verbis nullas calumnias commouere. Quare vide potius quid huic reſpondeas, qui nos liberauit, in quos tu impulſus tentas iterum irruere. Et Licentius, Mane, ait, quæſo, nam mihi ſublucet neſcio quid, quo videam nõ tibi tam facile tantum argumentum eripi debuiſſe. Et cùm defixus in cogitatione ſoluiſſet aliquantulum, Rogo, inquit, nihil mihi eſſe videtur abſurdius, quàm dicere ſe veriſimile ſequi eum, qui verum quid ſit ignoret, nec illa me tua ſimilitudo conturbat. Nam recte ego interrogatus, vtrum ex iſta temperie cæli nulla in craſtinum pluuia cõgatur, reſpondeo eſſe veriſimile, qui me non nego noſſe aliquid veri. Nam ſcio arborem iſtam modo argenteam fieri non poſſe, multáque talia vera non impudenter me ſcire dico, quorum video eſſe ſimilia ea, quæ veriſimilia nomino. Tu verò Carneades, vel quædam alia Græca peſtis, vt noſtris parcam: quid

Rurſum de probabili. Cap. xij.

quid enim dubitem in hanc partem tranſire ad eum, cui captiuus debeor iure victoriæ? Tu ergo cùm te nihil veri ſcire dicas, vnde hoc veriſimile ſequeris? At nomen ei nō potui aliud imponere. Quid ergo nobis diſputandum eſt cum eo qui nec loqui poteſt? Non ego, inquit Alipius, perfugas metuam, quanto minus ille Carneades, in quem neſcio vtrum iuuenili, an puerili leuitate commotus, maledicta potius, quàm aliquod telum putaſti eſſe iaciendum. Nam illi quidem ad roborandam ſententiam ſuam, quę ſęptenus *probabili ratione fundata fuit, hoc interim aduerſum te facile ſuffecerit, ita nos à veri inuētione procul eſſe poſitos, vt tu tibiipſi magno argumento eſſe poſſis, qui ita vna interrogatiuncula loco motus es, vt vbi tibi ſtandum eſſet penitus ignorares. Sed hæc atque ſcientiam tuam, quam tibi impreſſam de hac arbore pauloante confeſſus es, in aliud tempus differamus. Quamuis enim iam alias partes delegeris, tamen ſedulo docendus es, quid pauloante dixerim. Nondum enim, vt opinor, in quæſtione, qua verum inueniri verum poſsit quæritur, progreſsi fueramus: ſed illud tantum in ipſo veſtibulo defenſionis meę præſcribendum putaui, in quo te lapſum proſtratúmque proſpexeram. hoc eſt, vtrum veriſimile, an probabile, aut ſi quo alio nomine appellari poteſt, quod ſi Academici ſat eſſe dicant, quærendum non eſſe. Nam ſi tu optimus iam inuentor veritatis tibi videris, nihil ad me. Poſtea ſi ingratus non fueris huic patrocinio meo, eadem fortaſſe me docebis. Hic ego cùm verecunde Licentius Alipij impetum formidaret: Omnia potius, inquam, Alipi loqui maluiſti, quàm quemadmodum nobis cum iis loqui neſciant diſputandum ſit. Et ille: Quoniam olim tum mihi tum omnibus notum eſt, & nunc tua profeſsione ſatis indicas te loquendi peritum eſſe, velim explices vtilitatem primo huius inquiſitionis tuæ, quæ aut ſuperflua eſt, vt opinor, & ei multo magis reſpondere ſuperfluum eſt: aut ſi commoda viſa fuerit, & à me explicari nequierit, precario abs te impetrem, vt magiſtri officium ne grauere. Meminiſti, inquam, heri me eſſe pollicitum de iſtis vocabulis pòſt acturum. Et nunc ille ſol admōnet, vt quæ ludicra pueris propoſui redigam in ciſtas, *præſertim cum ea ordinandi iam potius quàm vendendi gratia proponam Nunc antequam

** al. ſemper tenus.*

An Academici diſſimularint ſe ſcire verum.

Cap. xiij.

** al. prædicam in fe- ſtris.*

quam ſtylum noſtrum tenebræ occupent, quæ patronæ Academicorum ſolent eſſe, volo inter nos hodie pleniſsime conſtet, ad quam quæſtionem nobis explicandam mane ſurgendum ſit. Itaque reſponde quæſo, Vtrum tibi videantur Academici habuiſſe certam de veritate ſentétiam, & eam temere ignotis, vel non purgatis animis prodere noluiſſe. An verò ita ſenſerint, vt eorum diſputationes ſe habent? Tum ille, Quid illis animi fuerit, inquit, non temere confirmabo. Nam quantum ex libris colligi datur, tu melius noſti, quæ in verba ſententiam ſuam promere ſoleant. Me autem de meipſo ſi conſulis, inuentum nondum verum eſſe puto. Addo etiam, quod de Academicis flagitabas, nec poſſe inueniri me putare, nõ ſolum inolita, quã ſemper ferè animaduertiſti opinione mea, ſed etiam authoritate magnorum excellentiúmque philoſophorum, quibus nos præbere colla ſiue imbecillitas noſtra, ſiue ſagacitas ipſorum vltra quam nihil iam inueniri poſſe credendum eſt, neſcio quo modo me compellit, Hoc eſt inquam, quod volui. Nam verebar, ne cùm tibi quoque id videretur quod mihi, diſputatio noſtra manca remaneret, nullo exiſtente, qui ex altera parte rem venire in manus cogeret. vt diligenter quantum poſſumus verſaretur. Itaque ſi id eueniſſet, paratus eram te rogare, vt Academicorum partes ita ſuſciperes quaſi tibi non ſolum diſputaſſe, ſed etiam ſenſiſſe viderentur verum non poſſe comprehendi. Quæritur ergo inter nos, vtrum illorum argumentis probabile ſit nihil percipi poſſe, ac nulli rei eſſe aſſentiendum. Quod ſi obtinueris, cedam libenter. Si autem demonſtrare potuero multo eſſe probabilius, & poſſe ad veritatem peruenire ſapientem, & aſſenſionem non ſemper eſſe cohibendam, nihil habebis, vt opinor, cur non te in meam ſententiam tranſire patiaris.

Quod cum illis † placuiſſet, & eis † qui aderant, iam veſpere obumbrati domum reuertimus.

† illi. † ceteris.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI contra Academicos, Liber Tertius.

Quis ſapiens inter Academicos. cap. j.

CVM poſt illum ſermonem, quem ſecundus liber continet, alio die conſediſſemus in balneis, nam erat triſtior, quàm vt ad pratum liberet deſcendere, ſic exorſus ſum. Arbitror vos iam ſatis animaduertiſſe, qua de re inter nos diſcutienda quæſtio conſtituta ſit. Sed antequam ad partes meas veniam, quæ ad eam pertinet explicandam, pauca quæſo de ſpe, de vita, de inſtituto noſtro non ab re abhorrentia libenter audiatis. Negocium noſtrum non leue, aut ſuperfluum, ſed neceſſarium ac ſummum eſſe arbitror, magnopere quærere veritatem: hoc inter me atque Alipium conuenit. Nam & cæteri philoſophi ſapientem ſuum eam inueniſſe putauerunt, & Academici ſapienti ſuo ſummo conatu inueniendam eſſe profeſsi ſunt, idq; illum agere ſedulo. Sed quoniam, vel lateret obruta, vel confuſa non emineret, ad agendam vitam id eum ſequi, quod probabile ac veriſimile occurreret. Id etiam veſtra priſtina diſceptatione confectum eſt. Nam cum alter inuenta veritate beatum fieri aſſeruerit hominem, alter vero tantum diligenter quæſita, nulli noſtrum dubium eſt, nihil eſſe à nobis huic negocio præponendum. Quamobrem qualiter vobis quæſo heſternum diem videmur duxiſſe? Vobis quidem in ſtudiis veſtris viuere licuit. Nam & tu Trigeti Virgilij te carminibus oblectaſti,

&

& Licentius fingendis verſibus vacauit, quorum amore ita perculſus eſt, vt propter eum maxime mihi iſtum ſermonem inferendum putarem, quo in eius animo philoſophia, nunc enim tempus eſt, maiorem partem, non modo quàm poëtica, ſed quæuis alia diſciplina ſibi vſurpet ac vendicet. Sed quæſo vos, nónne miſerti noſtri eſtis, cùm pridie ita cubitum iſſemus, vt ad dilatam quæſtionem & prorſus ad nihil aliud ſurgeretur, quòd tanta de re familiari neceſſario peragenda extiterunt, vt his penitus occupati vix duas extremas diei horas in noſmetipſos reſpirare poſſemus? Quare ſemper fuit ſententia mea, ſapienti iam homini nihil opus eſſe: vt autem ſapiens fiat, plurimum neceſſariam eſſe fortunam: niſi quid aliud videtur Alipio. Tum ille, quãtum iuris, inquit, fortunæ tribuas, nondum bene noui. Nam ſi ad contemnendam fortunam, fortuna ipſa opus eſſe arbitraris, me quoque comitem in hanc ſententiam do tibi. Sin fortunæ nihil aliud concedis, quàm ea quæ corporis neceſsitati non poſſunt, niſi ipſa volente ſuppetere, non ita ſentio. Aut enim licet eadem repugnante atque inuita, nondum ſapienti, cupido tamen ſapientiæ ea ſumere, quæ vitæ neceſſaria confitemur: aut concedendũ eſt etiam in omni ſapientis vita eam dominari, cum & ipſe ſapiens iis quæ corpori neceſſaria ſunt, non indigere non poſsit. Dicis ergo, inquam, fortunam eſſe neceſſariã ſtudioſo ſapientiæ, ſapienti vero negas. Non ab re eſt eadem repetere, inquit. Itaq; nunc etiã abs te quæro, vtrum fortunam ad ſeipſam cõtemnendã aliquid iuuare exiſtimas? Quod ſi arbitraris, dico ſapientiæ cupidum magnopere indigere fortuna. Arbitror, inquã, ſiquidem per illã erit talis qualis eam poſsit contemnere: nec abſurdũ eſt. Nam ſic etiam paruis nobis vbera neceſſaria ſunt, quibus efficitur, vt ſine his poſtea viuere, ac valere poſsimus. Sẽtentias ait noſtras ſi animi cõceptio non diſſonat, cõcordare mihi liquet: niſi forte diſſerendum cuiquã videtur quòd vel fortunæ, vel verbum non ipſa vbera, ſeu fortuna, ſed alia res quædam nos faciat contemptores. Nihil magnum eſt, inquam, alio ſimili vti. Nam vt ſine naui, vel alio quolibet vehiculo, aut omnino, ne vel ipſum Dædalũ timeã, ſine vllis ad hanc rem accommodatis inſtrumentis, aut

An fortuna ſapienti neceſſaria.
cap. ij.
1. Retract. Cap. 1.

aliqua occultiore potentia Aegeum mare nemo trãſmittit, quãuis nihil aliud, quàm peruenire proponat, quod cũ euenerit illa omnia quibus euectus eſt paratus ſit abiicere atque contemnere: Ita quiſquis ad ſapientiæ portum, & quaſi firmiſsimum & quietiſsimũ ſolum peruenire voluerit, quoniam, vt alia omittam, ſi cæcus ac ſurdus fuerit, non poteſt, quod poſitum eſt in poteſtate fortunæ, neceſſariam mihi videtur ad id quod concupiuit habere fortunã. Quod cum obtinuerit, quanuis putetur indigere quibuſdã rebus ad corporis valetudinem pertinentibus, illud tamen conſtat non his opus eſſe, vt ſapiens ſit, ſed vt inter homines viuat. Immo, ait ille, ſi cæcus ac ſurdus ſit, & ſapiẽtiam adipiſcendam, & ipſam vitam propter quã ſapientia quæritur, mea ſententia, iure cõtemnit. Tamen, inquam, cum ipſa vita noſtra, qua hic viuimus ſit in poteſtate fortunæ, nec niſi viuens quiſq; ſapiens fieri poſsit, nónne fatendum eſt opus eſſe eius fauore, quo ad ſapiẽtiam peruehamur? Sed cum ſapientia, inquit, non niſi viuentibus ſit neceſſaria, remotáque vita nulla ſit indigentia ſapientiæ, nihil in propaganda vita pertimeſco fortunã. Etenim quia viuo, propterea volo ſapientiam: non quod ſapiẽtiam deſydero, volo vitam. Vnde fortuna ſi mihi abſtulerit vitam aufert cauſam quærendæ ſapientiæ. Nihil igitur habeo, cur vt ſi ĩ ſapiens aut fauorem optem fortunę, aut impedimenta formidem, niſi alia fortaſſe protuleris. Tum ego, Non igitur cenſes ſapientiæ ſtudioſum, poſſe [à] fortuna ne ad ſapientiam perueniat, impediri, etiã ſi ei non auferat vitam? Non arbitror, inquit. Volo, inquã, mihi paululum aperias, quid tibi inter ſapientem & philoſophum diſtare videatur. Sapiẽtem à ſtudioſo, ait, nulla re differre arbitror, niſi quod quarum rerum in ſapiẽte quidam habitus ineſt, earum eſt in ſtudioſo ſola flagrantia. Quæ ſunt tandẽ iſtæ res? inquã. Nam mihi nihil aliud videtur intereſſe, niſi quod alter ſcit ſapientiam, alter ſcire deſyderat. Si ſcientiam, inquit, modeſto fine determinas, ipſam rẽ planius elocutus es. Quoquo modo, inquam, eam determinem, illud omnibus placuit, ſcientiam falſarum rerum eſſe nõ poſſe. In hoc mihi, inquit [illa] viſa fuit obiiciẽda præſcriptio, ne inconſiderata conſentione mea facile in principalis illius quæſtionis campis tua equitaret oratio. Planè, inquam, mihi nihil vbi

Sapientem ſcire verũ. Cap. iij. Differunt ſapiens & ſtudioſus.

vbi equitare poſſem reliquiſti. Nam, niſi fallor, quod iamdudum melior ad ipſum finẽ peruenimus. Si enim, vt ſubtiliter veréque dixiſti nihil inter ſapientiæ ſtudioſum & ſapientem intereſt, niſi quòd iſte amat, ille autem habet ſapientiæ diſciplinam, vnde etiam nomẽ ipſum, id eſt, habitum quendã exprimere nõ cunctatus es: nemo autem habere diſciplinã poteſt in animo qui nihil didicit, nihil autẽ didicit qui nihil nouit, & noſſe falſum nemo poteſt. Nouit igitur ſapiens veritatem, quã diſciplinam ſapiẽtiæ habere in animo, id eſt, habitum iam ipſe confeſſus es. Neſcio, inquit, cuius impudentiæ ſim, ſi habitum inquiſitionis diuinarum humanarúmque rerum eſſe in ſapiente confeſſum me negare voluero. Sed quid tibi videatur inuentorum probabilium habitus non eſſe, non video. Concedis mihi, inquam, falſa neminem ſcire? Facile quidem, inquit. Dic iam ſi potes, inquam, ſapientem neſcire ſapientiam. Quid enim ait, hoc limite vniuerſa concludis, vt videri ſibi non poſsit, cõprehendiſſe ſe ſapientiam? Da inquam, dextram. Nam ſi meminiſti, hoc eſt quod heri me dixi effecturum, quod nunc non à me concluſum, ſed à te vltro mihi oblatum eſſe gaudeo. Nam cũ inter me & Academicos hoc intereſſe dixiſſem, ꝙ illis probabile viſum eſt, veritatem non poſſe comprehendi, mihi autem nondum quidem à me inuentã, inueniri tamen poſſe à ſapiẽte videatur, nunc [tu] cum mea interrogatione vrgereris, vtrum ſapiens neſciat ſapientiã, videtur ſibi ſcire, dixiſti. Quid tum poſtea? inquit. Quia ſi videtur ſibi, inquã, ſcire ſapientiam nõ ei videtur nihil ſcire poſſe ſapientem. Aut ſi ſapiẽtia nihil eſt, volo affirmes. Crederem vere, inquit, ad calcem nos finémque veniſſe, ſed repente cum dexteras interpoſuiſti, diſiunctiſsimos nos eſſe & in longũ progreſſos video: videlicet quod heſterno die à nobis nulla alia quæſtio conſtituta videbatur, niſi quod ſapientem ad comprehenſionem veri peruenire poſſe affirmante te, ego negaueram: nunc vero nihil [aliud] me opinor cõceſsiſſe tibi, quàm videri poſſe ſapienti probabiliũ rerum ſe conſecutum eſſe ſapientiam: quam tamen ſapientiam in inueſtigatione diuinarum humanarúmque rerum me conſtituiſſe nulli noſtrum arbitror dubium. Non, inquam, ideo quia inuoluis euolueris. Videris enim iam mihi exercendi

ercendi tui cauſa diſputare. Et quia bene noſti iſtos adoleſcentulos vix adhuc*poſſe diſcernere quæ acute ac ſubtiliter diſſeruntur, tanquam iudicum abuteris ignorantia, vt tibi quantũlibet loqui nullo liceat reclamante. Nam pauloante dixiſti, cum quærerem vtrum ſciret ſapiens ſapientiam, ſcire ſibi videri. Cui ergo videtur ſapientem ſcire ſapientiam non vtique videtur nihil ſcire ſapientem. Hoc enim contendi non poteſt, niſi quiſquam dicere audeat, nihil eſſe ſapientiam. Ex quo fit, vt iam hoc tibi quod etiã mihi videatur, ſapiẽtem nõnihil ſcire: & tibi opinor, cui placet, videri ſapienti ſapientem ſcire ſapientiã. Tum ille, Non magis me ingenium exercere velle quã te arbitror, & id miror: non enim tibi vlla in hanc rem exercitatione opus eſt. Nam mihi adhuc fortaſſe cæco videtur intereſſe inter videri ſibi ſcire, & ſcire: & inter ſapientiam quæ in inueſtigatione poſita eſt, & veritatem. Quæ à nobis cum alterutra dicantur, ſibi quemadmodũ quadrent non inuenio. Tum ego, cum iam ad prandium vocaremur, non, inquam, mihi quòd tãtum reniteris diſplicet. Aut enim ambo neſcimus quid loquamur & danda eſt opera, ne tam turpes ſimus, aut vnus noſtrũ, quod item relinquere atque negligere non minus turpe eſt. Sed poſt meridianas horas rediemus ad inuicem. Mihi enim cum videretur iam nos ad calcem perueniſſe, pugnos etiam miſcuiſti. Hic cum arriſiſſent, diſceſsimus. Et cum rediſſemus inuenimus Licentium cui nunquã ſitienti Helicon ſubueniſſet, excogitandis verſibus inhiantem. Nam de medio penè prandio, quanuis noſtri prandij idem initium qui finis fuit, clam ſurrexerat, nihílq; biberat. Cui ego, Opto quidem, inquam, tibi, vt iſtam poëticam quam concupiſti complectaris aliquando. Nõ quod me nimis delectet iſta perfectio, ſed quod video te tantum exarſiſſe, vt niſi faſtidio euadere ab hoc amore non poſsis, quod euenire poſt perfectionem facile ſolet. Deinde cum ſis bene canorus, malim auribus noſtris inculces tuos verſus, quàm vt in illis Græcis Tragœdiis, more auicularũ quas in caueis incluſas videmus, verba quæ non intelligis cantes. Admoneo tamen, vt pergas potum ſi voles, & ad ſcholam redeas noſtram, ſi tamen aliquid iam de te Hortenſius & philoſophia meretur, cui dulciſsimas primitias iam noſtro illo ſermone

*al. hac.

Sapiẽs non eſt qui nihil ſcit. cap. iiij.

multatem adduxit Academiæ vtriuſque ſententias. Dicebat enim, rem inſolitam & ab opinione veterum remotiſſimam Academicos nouos conatos inducere. In quam rem veterum phyſicorum aliorúmque magnorum philoſophorum implorabat fidem: ipſos etiam Academicos oppugnans qui ſe veriſimile contenderent ſequi, cum ipſum verum ſe ignorare faterentur. Multáque argumenta collegerat, quibus nunc ſuperſedendum arbitror. Nihil tamen magis defendebat, quàm percipere poſſe ſapientem. Hanc puto inter Academicos nouos ac veteres controuerſiam fuiſſe. Quæ ſi ſecus ſe habet, vt Licentium pleniſſime informes pro vtroque poſtulauerim. Si vero ita eſt, vt dicere potui, ſuſceptam diſputationem peragite. Tum ego, quàm diu inquam Licenti, in iſto noſtro longiore, quàm putabam ſermone conquieſcis? Audiſti qui ſint Academici tui? At ille verecũde arridens, & aliquantulum hac compellatione turbatior, Pœnitet me, inquit, tantopere affirmaſſe contra Trigetium, beatam vitam in veritatis inquiſitione conſiſtere. Nam me iſta quæſtio ita perturbat, vt vix non miſer ſim, qui certe vobis ſi quid humanitatis geritis videor miſerandus. Sed quid meipſe ineptus crucio? Aut quid exhorreo tanta cauſæ bonitate ſubnixus? Prorſus non cedam niſi veritati. Placéntne, inquam, tibi noui Academici? Plurimum, inquit. Ergo verum videntur tibi dicere? Tum ille cum iam eſſet aſſenſurus, arriſione Alipij cautior factus hæſit aliquantulum. Et deinde. Repete, inquit, rogatiunculam. Verúmne, inquam, tibi videntur Academici dicere? Et rurſum cum diu tacuiſſet, Vtrum, ait, verum ſit neſcio, probabile eſt tamen. Neque enim plus video quod ſequar. Probabile, inquam, ſcíſne ab ipſis etiam veriſimile nominari? Ita, inquit, videtur. Ergo, inquam, veriſimilis eſt Academicorum ſententia. Ita, inquit. Iam quæſo attende, inquam diligentius. Si quiſquam fratrem tuum viſum patris tui ſimilem eſſe affirmet, ipſúmque tuum patrem non nouerit, nónne tibi inſanus, aut ineptus videbitur? Et hic diu tacuit. Tum ait, Non mihi hoc videtur abſurdum. Cui ego cum reſpondere cœpiſſem, Expecta inquit, quæſo paululum. Ac poſt arridens, dic mihi, ait, oro te, Iam ne certus es de victoria tua? Tum ego, Fac me, inquam, certum eſſe, non ideo tamen

Contra nouos Academicos.
Cap. vij.

men

men tu cauſam tuā debes deſerere, præſertim cum hæc inter nos diſputatio ſuſcepta ſit exercendi tui cauſa, & ad eli mandum animum prouocandi. Nunquídnam, inquit, Aut Academicos legi, aut tot diſciplinis eruditus ſum, quibus tu ad me inſtructus aduentas. Academicos, inquam, nec illi legerant à quibus primo ſententia iſta defenſa eſt. Eruditio autem diſciplinarúmque copia ſi te deficit, non vſque adeo tamen ingenium tuum eſſe debet inualidum, vt nullo facto impetu paucisſimis verbis rogationibúſque ſuccumbas. Illud enim iam vereri cœpi, ne tibi citius, quàm volo ſuccedat Alipius, quo aduerſario non ita ſecurus deambulabo. Ego vtinam, inquit ille, iam vincar, vt aliquando vos audiam differentes, & quod plus eſt, videam: quo mihi ſpectaculo nihil poteſt fœlicius exhiberi. Nam quoniam placuit vobis iſta fundere potius quàm effundere, ſiquidem ore prorumpentia ſtylo excipitis, nec in terrā, vt dicitur, cadere ſinitis, legere etiam vos licebit. Sed neſcio quo modo cum admouentur oculis iiſdem ipſi, quos inter ſermo editur, bona diſputatio ſi non vtilius, at certe lætius perfundit animum. Gratum habemus, inquam, Sed repentina iſta gaudia tua temere illam ſentētiam euadere coegerunt, qua dixiſti, nullum tibi ſpectaculum exhiberi poſſe fœlicius. Quid ſi enim illum patrem tuum, quo profecto nemo philoſophiam eſt poſt tam longam ſitim hauſturus ardentius, nobiſcum iſta quærentem ac differentem videbis, cum ego me fortunatiorem nunquam putabo, quid te tandem ſentire ac dicere conuenit? Hic vero ille aliquantum lachrymauit, & vbi loqui potuit, porrecta manu cœlum ſuſpiciens, Et quando ego, inquit, deus hoc videbo, nihil eſt de te deſperandum: Hic cum penè omnes ab intentione diſputationis remitti in lachrymas cœpiſſemus, obluctans mecum, & vix me colligens, Age potius, inquam, & in vires tuas redi, quas vt congereres vnde patronus Academiæ futurus, longe ante monueram, non opinor, ideo vt modo Ante tubam tremor occupet artus, vt viſendæ alienæ pugnæ deſiderio, tam cito te optes eſſe captiuum. Hic Trigetius, vbi ſatis attendi iam vultus noſtros ſerenatos. Quid ni iſte optet, inquit, homo tam ſanctus, vt hoc ei deus ante vota conceſſerit? Crede iam Licenti: nam qui non

Verſus Virgilij.

inuenis quid reſpondeas & adhuc,vt vincere optas,prauæ fidei mihi videris. Arriſimus. Tum Licentius, Loquere beatus inquit,non inueniendo verum,ſed certe non quærendo.Qua hilaritate adoleſcentulorum cum eſſemus lętiores. Attende, inquam, rogationem, & in viam redi firmior & valentior ſi potes. En aſſum, inquit, quãtum poſſum.Quid enim ſi ille fratris mei viſor fama compertum habeat eum eſſe similẽ patris, poteſt inſanus aut ineptus eſſe ſi credit? Stultúsne, inquam, ſaltem dici poteſt? Non continuo, inquit, niſi ſe id ſcire contenderit. Nam ſi vt probabile ſequitur quod crebra fama iactauit, nullius temeritatis argui poteſt. Tum ego, Rem ipſam pauliſper conſyderemus, & quaſi ante oculos conſtituamus. Ecce fac illum neſcio quem hominem, quem deſcribimus eſſe præſentem: aduenit alicunde frater tuus. Ibi iſte, Cuius hic puer filius? Reſpondetur, Cuiuſdam Romaniani. At hic,Quàm patri ſimilis eſt,Quàm ad me hoc non temere fama detulerat.Hic tu vel quis alius, Noſti enim Romanianum bone homo? Non noui,inquit, tamen ſimilis eius mihi videtur. Poterítne quiſquam riſum tenere? nullo modo,inquit.Ergo,inquam,quid ſequatur vides, Iamdudum, inquit,video. Sed tamen iſtam concluſionem abs te audire volo, oportet enim alere incipias quem cepiſti, Quid ni, inquam,concludam,Ipſa res clamat ſimiliter ridendos eſſe Academicos tuos, qui ſe in vita veriſimilitudinem ſequi dicunt, cum ipſum verum quid ſit ignorent. Tum Trigetius,Longe mihi, inquit, videtur diſsimilis Academicorum cautio ab huius quem deſcripſiſti ineptia, Illi enim rationibus aſſequuntur,quod dicunt eſſe veriſimile: iſte autem ineptus famam ſecutus eſt, cuius authoritate nihil eſt vilius. Quaſi vero, inquam, non ineptior eſſet, ſi diceret, patrem quidem eius minime noui,nec fama comperi quàm ſit ſimilis patris, & mihi tantum ſimilis videtur. Ineptior certe,inquit, Sed quorſum iſta? Quia tales, inquam, ſunt, qui dicunt, verum quidem non nouimus, ſed hoc quod videmus eius quod non nouimus ſimile eſt. Probabile,inquit,illi dicunt. Cui ego,Quo modo iſtud dicis? An negat eos veriſimile dicere? Et ille inquit, Ego ob hoc dicere volui,vt illam ſimilitudinem excluderẽ. Videbatur enim mihi fama improbe irruiſſe in quæſtionẽ veſtram,

Friuolęrationes Academicorũ. Cap.viij.

ſtram,

ſtrum, cum Academici ne oculis quidem credant humanis, nedum famæ mille quidem, vt poëtæ fingunt, ſed monſtruoſis tamen luminibus. Nam quis ego tandem ſum Academiæ defenſor? An in quæſtione iſta inuideris ſecuritati meæ? En habes Alipium, cuius aduẽtus nobis quæſo ferias dederit, Quem te iamdudum non fruſtra formidare arbitramur. Tum facto ſilentio, oculos ambo in Alipium contulerunt. Tum ille, Vellem, inquit, quidem, vt meæ vires patiuntur, auxiliari aliquatenus partibus veſtris, niſi mihi omen veſtrum terrori eſſet. Sed hanc formidinem ni me ſpes fefellerit, facile fugiam. Simul enim ſolatur me, quòd præſens Academicorum oppugnator, onus Trigetij victi penè ſubierit, & nunc eum victorem veſtra confeſsione probabile eſt. Illud magis vereor, ne & deſerti officij negligentiam, & inuaſi impudentiam deuitare non poſsim. Non enim vos oblitos credo iudicis mihi munus fuiſſe delatum. Hic Trigetius, Illud, inquit, aliud, hoc autem aliud eſt, quare quæſumus, vt te aliquando patiare priuatum. Non renuerim, ait, ne dum impudentiã, vel negligentiam vitare cupio, in ſuperbiæ, quo vicio nihil eſt immanius, laqueos incidam, ſi honorem mihi à vobis conceſſum, diutius, quàm permittitis teneam. Proinde velim mihi exponas bone accuſator Academicorum officium tuum, id eſt, in quorum defenſione hos oppugnes. Metuo enim ne Academicos refellens, Academicum te probare velis. Accuſatorum inquam, vt opinor, duo genera eſſe bene noſti. Non enim ſi à Cicerone modeſtiſsime dictum eſt, ita eum Verris eſſe accuſatorem, vt Siculorum defenſor eſſet propterea neceſſe eſt, eum qui aliquem accuſat, habere alterum quẽ defendat. Et ille, Saltem habes ne tu quicquam, in quo ſententia tua iam fundata conſtiterit? Facile eſt, inquam, huic rogationi reſpondere, mihi præſertim, cui repentina non eſt. Iam hoc totum mecum egi, & diu multúmq; verſaui animo. Quamobrẽ audi Alipi quod vt arbitror, iam optime ſcis, Non ego iſtã diſputationẽ diſputandi gratia ſuſceptã volo, ſatis ſit quòd cũ iſtis adoleſcẽtulis præluſimus, vbi libenter nobiſcum philoſophia, quaſi iocata eſt. Quare auferantur de manibus noſtris fabellæ pueriles. De vita noſtra, de moribus de animo res agitur. Qui ſe ſuperaturum inimicicias omnium

1. Retrac. cap. 1.

Verum inueniri poſſe. Ca. ix.

Cicero in Verrem actione prima.

fallaciarum,& veritate comprehenſa, quaſi in regionem ſuæ originis rediens, triumphaturum de libidinibus, atq; ita temperantia velut coniuge accepta regnaturum eſſe præſumit, ſecurior rediturus in cælum. Vides quid dicam? Tollamus de medio iam cuncta iſta, Arma acri facienda viro. ne quicquam minus ſemper optaui, quàm inter eos qui ſecum multum vixerunt, multúmq; ſermocinati ſunt oriri aliquid, vnde nouus quaſi conflictus exurgat. Sed propter memoriam quæ infida cuſtos eſt excogitatorum, referri in literas volui, quod inter vos ſæpe pertractauimus, ſimul vt iſti adoleſcentes & in hæc attendere diſcerent & aggredi ac ſubire tentarent. Túne ergo neſcis, nihil me certum adhuc habere quod ſentiam, ſed ab eo quærendo Academicorum argumentis atque diſputationibus impediri? Neſcio enim quo modo fecerũt in animo quãdam probabilitatem, vt ab eorum verbo nondum recedam, quòd homo verum inuenire non poſsit. Vnde piger & prorſus ſegnis effectus eram, nec quærere audebã, quod acutiſsimis [& doctiſsimis] viris inuenire non licuit. Niſi ergo prius tam mihi perſuaſero verum poſſe inueniri, quàm ſibi illi non poſſe perſuaſerunt, non audebo quærere, nec habeo aliquid quod defendam. Itaque iſtam interrogationem remoue ſi placet, & potius diſcutiamus inter nos, quàm ſagaciter poſſumus, vtrúmnã poſsit verũ inueniri. Et pro parte mea videor mihi habere iã multa, [Ea ſunt autem quibus contra rationem Academicorum niti molior. Inter quos & me modo interim nihil diſtat, niſi quod illis probabile viſum eſt, non poſſe inueniri veritatem, mihi autem inueniri poſſe probabile eſt. Nam ignoratio veri, aut mihi ſi illi fingebant, peculiaris eſt, aut certe vtriſque communis.

1. Retrac. cap. 1. He miſtichiũ Maronis 8.

Verba Academicorum peculiaria.

Cap. x.

Tum Alipius, Iam, inquit, ſecurus incedam: video enim te non tam accuſatorem, quàm adiutorem fore. Itaque ne longius abeamus, videamus quæſo prius, ne per hanc quæſtionem, in qua ſucceſsiſſe videor iis qui tibi ceſſerunt, in verbi controuerſiam decidamus, quod teipſo inſinuante ex authoritate illa Tulliana turpiſsimum eſſe ſæpe confeſsi ſumus. Cùm enim ni fallor Licentius placuiſſe ſibi diceret, de probabilitate Academicorum ſententiam, ſubieciſti quod ille haud dubie cõfirmauit, ſciret

ne

ne hanc ab eiſdem etiam veriſimilitudinem nominari. Et bene noui, ſi quidem ex te mihi nota ſunt, non abſque te eſſe Academicorum placita. Quæ cùm, vt dixi, animo tuo infixa ſint, quæ verba ſecteris, ignoro. Non eſt iſta, inquã, mihi crede, verborum, ſed rerum ipſarum magna controuerſia. Non enim illos viros eos fuiſſe arbitror, qui rebus neſcirent nomina imponere, ſed mihi hæc vocabula videntur elegiſſe, & ad occultandam tardioribus, & ad ſignificandam vigilantioribus ſententiam ſuam. Quod quare & quo modo mihi videatur exponam, cùm prius illa diſcuſſero, quæ ab eis tanquam cognitionis humanæ inimicis dicta homines putant. Itaque perlibenter habeo huc vſque hodie noſtrum proceſsiſſe ſermonem, vt ſatis quid inter nos quæreretur, apertéque conſtaret. Nam illi mihi videntur graues omnino ac prudentes viri fuiſſe. Si quid autem eſt quod nunc diſputauimus, aduerſus eos erit, qui Academicos inuentioni veritatis aduerſatos fuiſſe crediderunt. Et ne me territum putes, etiam contra eos ipſos non inuitus armabor, ſi non occultandæ ſententiæ ſuæ cauſa, nec ab eis temere pollutis mentibus & quaſi prophanis quædam veritatis ſacra proderentur, ſed ex animo illo quę in eorum libris legimus defenderunt. Quod hodie facerem, niſi nos ſolis occaſus iam domum redire compelleret. Hactenus illo die diſputatum eſt. Poſtridie autem quamuis non minus blandus tranquilluſque dies illuxiſſet, vix tamen domeſticis negotiis euoluti ſumus. Nam magnam eius partem in epiſtolarum maxime ſcriptione conſumpſeramus. Et cùm iam duæ horæ vix reliquæ forent ad pratum proceſsimus. Nam inuitabat cæli nimia† ſerenitas, placuítque vt ne ipſum quidem quod reſtiterat tempus perire pateremur. Itaque cùm ad arborem ſolitam ventum eſſet, & manſiſſemus loco, Velim vos, inquã, adoleſcentuli, quoniam non eſt hodie magna res aggredienda, in memoriam mihi reuocetis, quo modo heſterno die rogatiunculæ quæ vos turbauit, Alipius reſponderit. Hic Licentius, Tam breue eſt, inquit, vt nihil negotij ſit hoc recordari: quàm leue ſit aũt tu videris. Nã, vt opinor, vetuit te, res cum conſtaret, de verbis mouere quæſtionem. Et ego hoc ipſum, inquam, quid ſit, quámve habeat vim ſatis animaduertiſtis? Videor, inquit, mihi videre

Probabile quid ſit. cap. xi.

† *mira.*

Verbis nõ eſſe immorãdum cũ res cõſtat

quid ſit ſed quæſo tu id paulisper exponas. Nam ſæpe abs te audiui, turpe eſſe diſputantibus in verborum quæſtione immorari, cùm certamen nullum de rebus remanſerit, ſed hoc ſubtilius eſt, quã vt explicandũ à me debeat flagitari. Audite ergo, inquam, quid ſit vos: Id probabile vel veriſimile Academici vocant, quod nos ad agendum ſine aſſenſione pòteſt inuitare. Sine aſſenſione autẽ dico, vt id quod agimus non opinemur verum eſſe, aut non id ſcire arbitremur, agamus tamen. Vt verbi cauſa, vtrum heſterna nocte tam liquida ac pura hodie tam lætus ſol exoriturus eſſet, ſi nos quiſpiam rogaret, credo quòd nos id ſcire negaremus, diceremus tamen ita videri. Talia, inquit Academicus, mihi videntur omnia quæ probabilia vel veriſimilia putaui nominanda, quæ tu ſi alio nomine vis vocare, nihil repugno. Satis enim mihi eſt, te iam bene accepiſſe quid dicam, id eſt, quibus rebus hæc nomina imponam. Non enim vocabulorum opificem, ſed rerum inquiſitorem decet eſſe ſapientem. Satís ne intellexiſtis, quo modo mihi ludicra illa, quibus vos agitabam, de manibus excuſſa ſint? Hic cùm ambo ſe intellexiſſe reſpondiſſent, vultúque ipſo reſponſionem poſtularent meam: Quid putatis inquam, Ciceronem cuius hæc verba ſunt, inopem fuiſſe Latinæ linguæ, vt minus apta rebus quas ſentiebat nomina imponeret? Tum Trigetius, Iã, inquit, placet nobis, cùm res nota ſit, de verbis nullas calumnias commouere. Quare vide potius quid huic reſpondeas, qui nos liberauit, in quos tu impulſus tentas iterum irruere. Et Licentius, Mane, ait, quæſo, nam mihi ſublucet neſcio quid, quo videam nõ tibi tam facile tantum argumentum eripi debuiſſe. Et cùm defixus in cogitatione ſoluiſſet aliquantulum, Rogo, inquit, nihil mihi eſſe videtur abſurdius, quàm dicere ſe veriſimile ſequi eum, qui verum quid ſit ignoret, nec illa me tua ſimilitudo conturbat. Nam recte ego interrogatus, vtrum ex iſta temperie cæli nulla in craſtinum pluuia cõgatur; reſpondeo eſſe veriſimile, qui me non nego noſſe aliquid veri. Nam ſcio arborem iſtam modo argenteam fieri non poſſe; multáque talia vera non impudenter me ſcire dico, quorum video eſſe ſimilia ea, quæ veriſimilia nomino. Tu verò Carneades, vel quædam alia Græca peſtis, vt noſtris parcam: quid

Rurſum de probabili. Cap. xij.

quid enim dubitem in hanc partem tranſire ad eum, cui captiuus debeor iure victoriæ? Tu ergo cùm te nihil veri ſcire dicas, vnde hoc veriſimile ſequeris? At nomen ei nõ potui aliud imponere. Quid ergo nobis diſputandum eſt cum eo qui nec loqui poteſt? Non ego, inquit Alipius, perfugas metuam, quanto minus ille Carneades, in quem neſcio vtrum iuuenili, an puerili leuitate commotus, maledicta potius, quàm aliquod telum putaſti eſſe iaciendum. Nam illi quidem ad roborandam ſententiam ſuam, quę ſęptenus* probabili ratione fundata fuit, hoc interim aduerſum te facile ſuffecerit, ita nos à veri inuẽtione procul eſſe poſitos, vt tu tibiipſi magno argumento eſſe poſſis, qui ita vna interrogatiuncula loco motus es, vt vbi tibi ſtandum eſſet penitus ignorares. Sed hæc atque ſcientiam tuam, quam tibi impreſſam de hac arbore pauloante confeſſus es, in aliud tempus differamus. Quamuis enim iam alias partes delegeris, tamen ſedulo docendus es, quid pauloante dixerim. Nondum enim, vt opinor, in quæſtione, qua vtrum inueniri verum poſsit quæritur, progreſsi fueramus: ſed illud tantum in ipſo veſtibulo defenſionis meę præſcribendum putaui, in quo te lapſum proſtratúmque proſpexeram, hoc eſt, vtrum veriſimile, an probabile, aut ſi quo alio nomine appellari poteſt, quod ſi Academici ſat eſſe dicant, quærendum non eſſe. Nam ſi tu optimus iam inuentor veritatis tibi videris, nihil ad me. Poſtea ſi ingratus non fueris huic patrocinio meo, eadem fortaſſe me docebis. Hic ego cùm verecunde Licentius Alipij impetum formidaret: Omnia potius, inquam, Alipi loqui maluiſti, quàm quemadmodum nobis cum iis loqui neſciant diſputandum ſit. Et ille: Quoniam olim tum mihi tum omnibus notum eſt, & nunc tua profeſsione ſatis indicas te loquendi peritum eſſe, velim explices vtilitatem primo huius inquiſitionis tuæ, quæ aut ſuperflua eſt, vt opinor, & ei multo magis reſpondere ſuperfluum eſt: aut ſi commoda viſa fuerit, & à me explicari nequierit, precario abs te impetrem, vt magiſtri officium ne grauere. Meminiſti, inquam, heri me eſſe pollicitum de iſtis vocabulis pòſt acturum. Et nunc ille ſol admõnet, vt quæ ludicra pueris propoſui redigam in ciſtas, *præſertim cum ea ordinandi iam potius quàm vendendi gratia proponam Nunc ante-

al. ſemper tenus.

An Academici diſſimularint ſe ſcire verum.

Cap. xiij.

**al. prædicam in feſtris.*

quam ſtylum noſtrum tenebræ occupent, quæ patronæ Academicorum ſolent eſſe, volo inter nos hodie pleniſſime conſtet, ad quam quæſtionem nobis explicandam mane ſurgendum ſit. Itaque reſponde quæſo, Vtrum tibi videantur Academici habuiſſe certam de veritate ſentẽtiam, & eam temere ignotis, vel non purgatis animis prodere noluiſſe. An verò ita ſenſerint, vt eorum diſputationes ſe habent? Tum ille, Quid illis animi fuerit, inquit, non temere confirmabo. Nam quantum ex libris colligi datur, tu melius noſti, quæ in verba ſententiam ſuam promere ſoleant. Me autem de meipſo ſi conſulis, inuentum nondum verum eſſe puto. Addo etiam, quod de Academicis flagitabas, nec poſſe inueniri me putare, nõ ſolum inolita, quã ſemper ferè animaduertiſti opinione mea, ſed etiam authoritate magnorum excellentiúmque philoſophorum, quibus nos præbere colla ſiue imbecillitas noſtra, ſiue ſagacitas ipſorum vltra quam nihil iam inueniri poſſe credendum eſt, neſcio quo modo me compellit, Hoc eſt inquam, quod volui. Nam verebar, ne cùm tibi quoque id videretur quod mihi, diſputatio noſtra manca remaneret, nullo exiſtente, qui ex altera parte rem venire in manus cogeret. vt diligenter quantum poſſumus verſaretur. Itaque ſi id euenisſet, paratus eram te rogare, vt Academicorum partes ita ſuſciperes quaſi tibi non ſolum diſputaſſe, ſed etiam ſenſiſſe viderentur verum non poſſe comprehendi. Quæritur ergo inter nos, vtrum illorum argumentis probabile ſit nihil percipi poſſe, ac nulli rei eſſe aſſentiendum. Quod ſi obtinueris, cedam libenter. Si autem demonſtrare potuero multo eſſe probabilius, & poſſe ad veritatem peruenire ſapientem, & aſſenſionem non ſemper eſſe cohibendam, nihil habebis, vt opinor, cur non te in meam ſententiam tranſire patiaris.

Quod cum illis † placuiſſet, & eis † qui aderant, iam veſpere obumbrati domum reuertimus.

† illi.
† cęteris.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

contra Academicos, Liber Tertius.

CVM poſt illum ſermonem, quem ſecundus liber continet, alio die conſediſſemus in balneis, nam erat triſtior, quàm vt ad pratum liberet deſcendere, ſic exorſus ſum. Arbitror vos iam ſatis animaduertiſſe, qua de re inter nos diſcutienda quæſtio conſtituta ſit. Sed antequam ad partes meas veniam, quæ ad eam pertinet explicandam, pauca quæſo de ſpe, de vita, de inſtituto noſtro non ab re abhorrentia libenter audiatis. Negocium noſtrum non leue, aut ſuperfluum, ſed neceſſarium ac ſummum eſſe arbitror, magnopere quærere veritatem: hoc inter me atque Alipium conuenit. Nam & cæteri philoſophi ſapientem ſuum eam inueniſſe putauerunt, & Academici ſapienti ſuo ſummo conatu inueniendam eſſe profeſsi ſunt, idq; illum agere ſedulo. Sed quoniam, vel lateret obruta, vel confuſa non emineret, ad agendam vitam id eum ſequi, quod probabile ac veriſimile occurreret. Id etiam veſtra priſtina diſceptatione confectum eſt. Nam cum alter inuenta veritate beatum fieri aſſeruerit hominem, alter vero tantum diligenter quæſita, nulli noſtrum dubium eſt, nihil eſſe à nobis huic negocio præponendum. Quamobrem qualiter vobis quæſo heſternum diem videmur duxiſſe? Vobis quidem in ſtudiis veſtris viuere licuit. Nam & tu Trigeti Vergilij te carminibus oblectaſti,

Quis ſapiens iuxta Academicos. cap. j.

&

& Licentius fingendis verſibus vacauit, quorum amore ita perculſus eſt, vt propter eum maxime mihi iſtum ſermonem inferendum putarem, quo in eius animo philoſophia, nunc enim tempus eſt, maiorem partem, non modo quàm poëtica, ſed quæuis alia diſciplina ſibi vſurpet ac vendicet. Sed quæſo vos, nónne miſerti noſtri eſtis, cùm pridie ita cubitum iſſemus, vt ad dilatam quæſtionem & prorſus ad nihil aliud ſurgeretur, quòd tanta de re familiari neceſſario peragenda extiterunt, vt his penitus occupati vix duas extremas diei horas in noſmetipſos reſpirare poſſemus? Quare ſemper fuit ſententia mea, ſapienti iam homini nihil opus eſſe: vt autem ſapiens fiat, plurimum neceſſariam eſſe fortunam: niſi quid aliud videtur Alipio. Tum ille, quãtum iuris, inquit, fortunæ tribuas, nondum bene noui. Nam ſi ad contemnendam fortunam, fortuna ipſa opus eſſe arbitraris, me quoque comitem in hanc ſententiam do tibi. Sin fortunæ nihil aliud concedis, quàm ea quæ corporis neceſsitati non poſſunt, niſi ipſa volente ſuppetere, non ita ſentio. Aut enim licet eadem repugnante atque inuita, nondum ſapienti, cupido tamen ſapientiæ ea ſumere, quæ vitæ neceſſaria confitemur, aut concedendũ eſt etiam in omni ſapientis vita eam dominari, cum & ipſe ſapiens iis quæ corpori neceſſaria ſunt, non indigere non poſsit. Dicis ergo, inquam, fortunam eſſe neceſſariã ſtudioſo ſapientiæ, ſapienti vero negas. Non ab re eſt eadem repetere, inquit. Itaq; nunc etiã abs te quæro, vtrum fortunam ad ſeipſam cõtemnendã aliquid iuuare exiſtimas? Quod ſi arbitraris, dico ſapientiæ cupidum magnopere indigere fortuna. Arbitror, inquã, ſiquidem per illã erit talis qualis eam poſsit contemnere: nec abſurdũ eſt. Nam ſic etiam paruis nobis vbera neceſſaria ſunt, quibus efficitur, vt ſine his poſtea viuere, ac valere poſsimus. Sẽtentias ait noſtras ſi animi cõceptio non diſſonat, cõcordare mihi liquet: niſi forte diſſerendum cuiquã videtur quòd vel fortunæ, vel verbum non ipſa vbera, ſeu fortuna, ſed alia res quædam nos faciat contemptores. Nihil magnum eſt, inquam, alio ſimili vti. Nam vt ſine naui, vel alio quolibet vehiculo, aut omnino, ne vel ipſum Dædalũ timeã, ſine vllis ad hanc rem accommodatis inſtrumentis, aut

An fortuna ſapienti neceſſaria.

cap. ij.

1. Retract. Cap. 1.

aliqua

aliqua occultiore potentia Aegeum mare nemo trāſmittit, quāuis nihil aliud, quàm peruenire proponat, quod cū euenerit illa omnia quibus euectus eſt paratus ſit abiicere atque contemnere: Ita quiſquis ad ſapientiæ portum, & quaſi firmiſsimum & quietiſsimū ſolum peruenire voluerit, quoniam, vt alia omittam, ſi cæcus ac ſurdus fuerit, non poteſt, quod poſitum eſt in poteſtate fortunæ, neceſſariam mihi videtur ad id quod concupiuit habere fortunā. Quod cum obtinuerit, quanuis putetur indigere quibuſdā rebus ad corporis valetudinem pertinentibus, illud tamen conſtat non his opus eſſe, vt ſapiens ſit, ſed vt inter homines viuat. Immo, ait ille, ſi cæcus ac ſurdus ſit, & ſapiētiam adipiſcendam, & ipſam vitam propter quā ſapientia quæritur, mea ſententia, iure cōtemnit. Tamen, inquam, cum ipſa vita noſtra, qua hic viuimus ſit in poteſtate fortunæ, nec niſi viuens quiſq; ſapiens fieri poſsit, nónne fatendum eſt opus eſſe eius fauore, quo ad ſapiētiam peruehamur? Sed cum ſapientia, inquit, non niſi viuentibus ſit neceſſaria, remotáque vita nulla ſit indigentia ſapientiæ, nihil in propaganda vita pertimeſco fortunā. Etenim quia viuo, propterea volo ſapientiam: non quod ſapiētiam deſydero, volo vitam. Vnde fortuna ſi mihi abſtulerit vitam aufert cauſam quærendæ ſapientiæ. Nihil igitur habeo, cur vt ſiā ſapiens aut fauorem optem fortunę, aut impedimenta formidem, niſi alia fortaſſe protuleris. Tum ego, Non igitur cenſes ſapientiæ ſtudioſum, poſſe [à] fortuna ne ad ſapientiam perueniat, impediri, etiā ſi ei non auferat vitam? Non arbitror, inquit. Volo, inquā, mihi paululum aperias, quid tibi inter ſapientem & philoſophum diſtare videatur. Sapiētem à ſtudioſo, ait, nulla re differre arbitror, niſi quod quarum rerum in ſapiēte quidam habitus ineſt, earum eſt in ſtudioſo ſola flagrantia. Quæ ſunt tandē iſtæ res? inquā. Nam mihi nihil aliud videtur intereſſe, niſi quod alter ſcit ſapientiam, alter ſcire deſyderat. Si ſcientiam, inquit, modeſto fine determinas, ipſam rē planius elocutus es. Quoquo modo, inquam, eam determinem, illud omnibus placuit, ſcientiam falſarum rerum eſſe nō poſſe. In hoc mihi, inquit [illa] viſa fuit obiiciēda præſcriptio, ne inconſiderata conſentione mea facile in principalis illius quæſtionis campis tua equitaret oratio. Planè, inquam, mihi nihil

Sapientem ſcire verū. Cap. iij.

Differunt ſapiens & ſtudioſus.

ybi

ercendi tui cauſa diſputare. Et quia bene noſti iſtos adoleſcentulos vix adhuc* poſſe diſcernere quæ acute ac ſubtiliter diſſeruntur, tanquam iudicum abuteris ignorantia, vt tibi quantūlibet loqui nullo liceat reclamante. Nam paulo ante dixiſti, cum quærerem vtrum ſciret ſapiens ſapientiam, ſcire ſibi videri. Cui ergo videtur ſapientem ſcire ſapientiam non vtique videtur nihil ſcire ſapientem. Hoc enim contendi non poteſt, niſi quiſquam dicere audeat, nihil eſſe ſapientiam. Ex quo fit, vt iam hoc tibi quod etiā mihi videatur, ſapiētem nōnihil ſcire: & tibi opinor, cui placet, videri ſapienti ſapientem ſcire ſapientiā. Tum ille, Non magis me ingenium exercere velle quā te arbitror, & id miror: non enim tibi vlla in hanc rem exercitatione opus eſt. Nam mihi adhuc fortaſſe cæco videtur intereſſe inter videri ſibi ſcire, & ſcire: & inter ſapientiam quæ in inueſtigatione poſita eſt, & veritatem. Quæ à nobis cum alterutra dicantur, ſibi quemadmodū quadrent non inuenio. Tum ego, cum iam ad prandium vocaremur, non, inquam, mihi quòd tātum reniteris diſplicet. Aut enim ambo neſcimus quid loquamur & danda eſt opera, ne tam turpes ſimus, aut vnus noſtrū, quod item relinquere atque negligere non minus turpe eſt. Sed poſt meridianas horas rediemus ad inuicem. Mihi enim cum videretur iam nos ad calcem perueniſſe, pugnos etiam miſcuiſti. Hic cum arriſiſſent, diſceſsimus. Et cum rediſſemus inuenimus Licentium cui nunquā ſitienti Helicon ſubueniſſet, excogitandis verſibus inhiantem. Nam de medio penè prandio, quanuis noſtri prandij idem initium qui finis fuit, clam ſurrexerat, nihilq; biberat. Cui ego, Opto quidem, inquam, tibi, vt iſtam poëticam quam concupiſti complectaris aliquando. Nō quod me nimis delectet iſta perfectio, ſed quod video te tantum exarſiſſe, vt niſi faſtidio euadere ab hoc amore non poſsis, quod euenire poſt perfectionem facile ſolet. Deinde cum ſis bene canorus, malim auribus noſtris inculces tuos verſus, quàm vt in illis Græcis Tragœdiis, more auicularū, quas in caueis incluſas videmus, verba quæ non intelligis cantes. Admoneo tamen, vt pergas potum ſi voles, & ad ſcholam redeas noſtram, ſi tamen aliquid iam de te Hortenſius & philoſophia meretur, cui dulciſsimas primitias iam noſtro illo ſermone

* al. hac.

Sapiēs non eſt qui nihil ſcit. cap. iiij.

ſermone libaſti, qui te vehementius quàm iſta poëtica incenderat ad magnarum & vere fructuoſarũ rerum ſcientiam. Sed dum ad iſtarum diſciplinarum, quibus excoluntur animi circulum reuocare vos cupio, metuo ne vobis labyrinthus fiat, & propè me pœnitet ab illo te impetu repreſsiſſe. Erubuit ille, diſceſsítq; vt biberet. Nam & multum ſitiebat, & occaſio dabatur euitãdi me, plura fortaſſe atque aſperiora dicturum. Et cum rediſſet intentis omnibus, ſic cœpi, Itáne eſt Alipi, vt inter nos de re iam, vt mihi videtur manifeſtiſsima non conueniat? Non mirum eſt, inquit, ſi quod tibi in prõptu eſſe aſſeris, mihi obſcurum ſit. Siquidem pleráq; manifeſta poſsint aliis manifeſtiora, & item obſcura quædam nonnullis obſcuriora eſſe. Nam ſi hoc tibi vere manifeſtum eſt, mihi crede, eſſe alium quenquam, cui & hoc manifeſtum tuum manifeſtius ſit: & item alium cui meũ obſcurum obſcurius ſit. Sed ne me perpugnacem diutius putes, obſecrauerim, vt hoc manifeſtum manifeſtius ediſſeras. Attende, inquam, quæſo diligenter, quaſi ſepoſita paululum reſpondendi cura. Si enim bene me atq; te noui, facile data opera clarebit quod dico, & alter alteri cito perſuadebit. Dixiſti ne tandem, an fortaſſe obſurdueram, videri ſapienti ſe ſcire ſapientiam? Annuit. Omittamus, inquam, paululum iſtum ſapientem. Tu ipſe ſapiens es an non? Nihil, inquit, minus. Volo tamen, inquam, reſpondeas mihi, quid ipſe ſentias de ſapiente Academico, vtrúm nam tibi videatur ſcire ſapientiam? Vtrum ſibi, inquit, ſcire videatur, an ſciat, vnúmne, an diuerſum putas? Metuo enim ne hæc confuſio cuiquam noſtrum ſuffugium præbeat. Hoc eſt, inquam, Tuſcum illud iurgium quod dici ſolet, cum quęſtioni intentatæ non eius ſolutio, ſed alterius obiectio videtur mederi. Quod etiam poëta noſter (vt me aliquantum Licentij auribus dedam) decenter in Bucolico carmine hoc ruſticanum & planè paſtoricum eſſe iudicauit, cum alter alterum interrogat vbi cœli ſpacium non amplius quàm tres vlnas pateat: ille autem, Dic quibus in terris inſcripti nomina regum Naſcantur flores. Quod quęſo Alipi ne in villa nobis licere arbitreris. Certe vel iſtæ baln[e]olæ aliquam decoris gymnaſiorum faciant recordationem: ad id ſi placet quod rogo, reſponde. Videtúrne tibi ſapiens Academicorum ſcire ſapientiam? Ne

Aeglog. 3.

verba

verba verbis referendo,inquit,in longũ eamus, videtur videri ſibi ſcire. Videtur ergo,inquã,tibi neſcire? Non enim ego quæro quid tibi videatur videri ſapienti,ſed vtrũ tibi videatur ſapiens ſcire ſapientiam. Potes, vt opinor, hic aut aiere,aut negare. O vtinã,inquit, aut ita mihi facile eſſet vt tibi, aut ita tibi difficile vt mihi, nec tam moleſtus eſſes, nec in his quicquam ſperares. Nam cum me interrogares, quid mihi de Academico ſapiente videatur, reſpondi, videri mihi quod videatur ſibi ſcire ſapientiam, ne aut temere me ſcire affirmarem, aut illum non minus temere ſcire dicerem. Pro magno,inquam, beneficio mihi obſecro concedas primo, vt ad id quod ego, non ad id quod tute interrogas reſpondere digneris. Deinde vt ſpem meã, quam tibi non minus curæ, quàm mihi tuam eſſe certo ſcio,nunc paululum omittas. Certe ſi me iſta interrogatione decepero,cito tranſibo in tuam partem, cõtrouerſiamque finiemus. Poſtremo vt pulſa neſcio qua ſolicitudine, qua te tangi video, diligentius animaduertas, quo facile intelligas quid mihi abs te reſponderi velim. Dixiſti enim ideo te non aut aiere, aut negare, quod vtique faciendum eſt ad id quod rogo, ne temere te ſcire dicas quod neſcis: quaſi vero ego quid ſcias quæſierim, & non quid tibi videatur. Itaque nunc idem planius (ſi tamen planius dici poteſt) interrogo. Videtúrne tibi ſcire ſapientiam ſapiens, an non videtur? Si inueniri, inquit, ſapiens qualem ratio prodit,queat: poteſt mihi videri ſcire ſapientiam. Ratio igitur,inquam,talem tibi prodit eſſe ſapientẽ, qui ſapientiam non ignoret. Et recte iſtuc. Non enim aliter decebat videri tibi. Quæro ergo iam,vtrum poſsit ſapiens inueniri? Si enim poteſt,poteſt etiam ſcire ſapientiam,omníſque quæſtio inter nos diſſoluta eſt. Si autem non poſſe dicis,iam non quæretur vtrum ſapiens aliquid ſciat,ſed vtrũ ſapiens quiſquam eſſe poſsit. Quo conſtituto,iam recedendum erit ab Academicis, & tecum iſta quæſtio quantum valemus diligenter cautéque verſanda. Nam illis placuit, vel potius viſum eſt. & eſſe poſſe hominem ſapientem, & tamen in hominem ſcientiam cadere non poſſe. Quare illi ſapientem nihil ſcire affirmarunt. Tibi autem videtur ſcire ſapientiam,quod non eſt vtique nihil ſcire. Simul enim placuit inter nos quod etiam inter omnes veteres,

** † falſa.* intérque ipſos Academicos ſcire falli * † neminem poſſe: vnde illud iam reſtat, vt aut contendas nihil eſſe ſapientiam, aut talem ſapiētem ab Academicis deſcribi, qualem ratio non habeat fatearis. Et his omiſsis conſentias vt quęramus, verum poſsit homini talis prouenire ſapientia, qualem prodit ratio. Non enim aliam debemus, aut poſſumus recte vocare ſapientiam. Et ſi concedam, inquit, quod te magnopere niti video, ſciri à ſapiente ſapientiam, & aliquid [inter nos] deprehenſum quod ſapiens poſsit percipere, tamen nequaquam mihi occurrit Academicorũ labefacta omnis intentio. Proſpicio enim defenſionis eis locum non minimum reſeruatum, nec illam aſſenſionis ſuſpenſionem eſſe præſciſam, cum hoc ipſo cauſæ ſuæ deeſſe non poſsint, quo conuictos putas. Dicent enim vſqueadeo nihil comprehendi, nullíque rei aſſenſionem præbendã, vt & etiã hoc de nihilo percipiendo, quod tota ſibi penè vita vſque ad te probabiliter perſuaſerant, nunc iſta cõcluſione ſibi extortũ ſit: vt ſiue tunc, ſiue nunc huius argumenti vis tarditate ingenij mei, ſiue re vera ſuo robore inuicta ſit, eos loco mouere non poſsit, cum audacter affirmare adhuc valeant, ne nunc quidem vlli rei conſentiendum eſſe. Forte enim aliquando contra hoc quoq; nonnihil vel à ſe, vel à quopiam reperiri poſſe, quod acute probabilitérque dicatur: ſuámque imaginem & quaſi ſpeculum quoddam in Proteo illo animaduerti oportere, qui traditur eo ſolere capi quo minime caperetur, inueſtigatorésque eius nunquam eundem tenuiſſe, niſi indice alicuiuſmodi numine. Quod ſi aſsit, & illã nobis veritatẽ, quæ tantum curæ eſt demõſtrare dignetur, ego quoq; vel ipſis inuitis, quod minime reor, illos ſuperatos eſſe confitebor. Benehabet, inquã, prorſus nihil amplius optaui. Nã videte quæſo, bona mihi quæ † & quãta prouenerint. Primum eſt quod Academici iam ſic conuicti eſſe dicuntur, vt nihil eis reſtet ad defenſionem niſi quod fieri non poteſt. Quis enim hoc aut intelligere vllo modo, aut credere valeat, eum qui victus ſit, eo ipſo quo victus eſt, victorem ſe eſſe gloriari? Deinde ſi quid iam remanet cum his conflictionis, nõ ex eo eſt quod dicũt, nihil ſciri poſſe, ſed eo quod nulli rei aſſentiendũ eſſe contendunt. Nunc itaq; concordes ſumus. Nam vt mihi, ita etiam illis videtur, ſapientem

Veritati aſſentiendum.

Capi. V.

Proteus de quo Vir. 4 Georg. Li. 2. de ordine. ca. 15.

† quot.

pientem ſcire ſapientiã. Sed tamen ab aſſenſione illi tẽperandum monent. Videri enim ſibi tantum dicunt ſcire autem nullo modo, quaſi ego me ſcire profitear. Mihi quoq; videri iſtud dico: ſum enim ſtultus, vt etiam ipſi, ſi neſciũt ſapiẽtiam. Approbare autẽ nos debere aliquid puto, id eſt, veritatem. De quo eos conſulo vtrum negẽt, id eſt, vtrum eis placeat veritati aſſentiendum non eſſe. Nunquam hoc dicent, ſed eam non inueniri aſſeuerabunt. Ergo & hic ex nonnulla parte ſocium me tenent. quòd vtriſque non diſplicet. atque adeo neceſſario placet, conſentiendum eſſe veritati. Sed quis eam demonſtrabit inquiunt? Vbi ego cum illis non curabo certare, ſatis mihi eſt quod iam probabile non eſt, nihil ſcire ſapientem, ne rem abſurdiſsimam dicere cogantur, aut nihil eſſe ſapientiam. aut ſapiẽtiam neſcire ſapientem. Quis autem verum poſsit oſtendere, abs te Alipi dictum eſt, à quo ne diſſentiam magnopere mihi laborandum eſt. Etenim numen aliquod aiſti ſolum poſſe oſtendere homini quid ſit verum, cum breuiter, tum etiam pie. Nihil itaque in hoc ſermone noſtro libentius audiui, nihil grauius, nihil probabilius, & ſi id numen, vt confido, aſsit, nihil verius. Nam & Proteus ille quanta abs te mentis altitudine commemoratus, quãta intentione in optimum philoſophiæ genus. Proteus enim ille, vos adoleſcentes non penitus Poëtas à philoſophia contemnendos eſſe videatis, in imaginem veritatis inducitur. Veritatis, inquam, Proteus in carminibus oſtentat ſuſtinétque perſonam, quam obtinere nemo poteſt, ſi falſis imaginibus deceptus comprehenſionis nodos vel laxauerit vel dimiſerit. Sunt enim iſtæ imagines, quæ conſuetudine rerum corporalium per iſtos quibus ad neceſſaria [huius] vitæ vtimur ſenſus, nos etiam cum veritas tenetur & quaſi habetur in manibus, decipepere atque illudere moliuntur. Hoc ergo tertium bonum mihi accidit, quod non inuenio quanti æſtimem. Mecum enim familiariſsimus amicus meus, non ſolum de probabilitate humanæ vitæ, verumetiam de ipſa religione concordat, quod eſt veri amici manifeſtiſsimum indicium. Siquidem amicitia rectiſsime atq; ſanctiſsime definita eſt, rerum humanarum & diuinarum cum beneuolentia & charitate conſenſio. Tamen ne aut Academicorum

Veritatem niſi diuina ope nõ percipi. Cap. vi.

Virgi. vbi ſu. De ciuitate dei. li. 10. ca. 10. in fin.

Amicitia quid ſit.

Academicus primus in philoſophia honos. Cap. vij.

argumenta quaſdam nebulas videantur offundere, aut doctiſsimorum virorum authoritati. inter quos maxime Tullius non mouere nos non poteſt, ſuperbe nonnullis reſiſtere videamur, ſi vobis placet, prius pauca contra eos diſſeram, quibus videntur diſputationes illę aduerſari veritati. Deinde vt mihi videtur, oſtendam quæ cauſa fuerit Academicis occultandæ ſententiæ ſuæ. Itaque Alipi, quanuis te totum in meis partibus videam, tamen ſuſcipe pro his paululum, mihique reſponde. Quoniam hodie, inquit, auſpicato vt aiunt, proceſsiſti, non impediam pleniſsimam victoriam tuam, & partes illas iam ſecurius quo abs te imponuntur tentabo ſuſcipere: ſi tamen hoc quod interrogationibus te acturum eſſe ſignificas. in orationem perpetuā ſi tibi commodum eſt) malis conuertere, ne vere vt pertinax aduerſarius, quod à tua humanitate longiſsimum eſt, minutis illis telis abs te iam captiuus excrucier. Atque ego cum & illos hoc expectare adnimaduerterem, quaſi aliud ingreſſus exordiū, morem, inquam, vobis geram. Et quanuis poſt illū laborem ſcholæ Rhetoricę in hac me leui armatura nōnihil requieturum eſſe præſumpſeram, vt interrogando iſta potius agerē quàm dicendo, tamen quia & pauciſsimi ſumus, vt clamare mihi contra valitudinem meā non ſit neceſſe, & iſtum ſtylum cauſa eiuſdem ſalutis quaſi aurigam moderatorémque ſermonis mei eſſe volui, ne concitatius rapiar animo quā cura corporis poſcit, perpetua, vt vultis, oratione audire quid ſentiam. Sed primo illud videamus quale ſit, vnde amatores Academicorum gloriari nimium ſolent. Nam eſt in libris Ciceronis, quos in huius cauſę patrocinium ſcripſit, locus quidam vt mihi videtur mira vrbanitate conditus, vt nonnullis autem etiā firmitate roboratus. Difficile eſt prorſus, vt quanquam non moueat quod ibi dictum eſt, Academico ſapienti ab omnibus cæterarum ſectarum, qui ſibi ſapientes viderentur, ſecundas partes dari, cum primas ſibi quemque vendicare neceſſe ſit. Ex quo poſſe probabiliter confici, eum recte primum eſſe iudicio ſuo, qui omnium cæterorum iudicio ſit ſecundus. Fac enim, verbi cauſa, Stoicum adeſſe ſapiētem, nam contra eos potiſsimum Academicorum exarſit ingenium. Ergo Zeno vel Chryſippus ſi interrogentur, quid ſit ſapiens, reſpondebit eum eſſe quem ipſe deſcri

Tullius de Academicis.

deſcripſerit. Contrà Epicurus, vel quis alius aduerſa-
riorum negabit, ſuúmque potius peritiſsimum volupta-
tum aucupem ſapiẽtem eſſe contendant, Inde ad iurgium,
Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, homi-
nem natum ad nihil eſſe aliud quàm honeſtatem: ipſam
ſuo ſplendore in ſe animos ducere nullo prorſus commo-
do extrinſecus poſito, & quaſi lenocinante mercede: vo-
luptatémque illam Epicuri ſolis inter ſe pecoribus eſſe
communem, in quorum ſocietatem & hominẽ & ſapien-
tem trudere nefas eſſe. Contrà ille conuocata de hortulis
in auxilium, quaſi libera turba temulentorum, quærен-
tium tamen quem incomptis vnguibus bacchantes aſpe-
róque ore diſcerpant, voluptatis nomẽ, ſuauitatem, quie-
tem, teſte populo exaggerans, inſtat acriter, vt niſi ea bea-
tus nemo eſſe poſſe videatur. In quorum rixam ſi Acade-
micus incurrerit, vtroſque audiet trahentes ſe ad ſuas par-
tes: ſed ſi in illos aut in iſtos conceſſerit, ab eis quos deſerit
inſanus, imperitus, temerariúſque clamitabitur. Itaque
cum & hac & illac aurem diligenter admouerit, interro-
gatus quid ei videatur, dubitare ſe dicet. Roga nunc Stoi-
cum, qui ſit melior: Epicurúsne qui delirare illum cla-
mat, an Academicus qui ſibi adhuc de re tanta deliberan-
dum eſſe pronunciat? Nemo dubitat Academicum pręla-
tum iri. Rurſus te ad illum conuerte, & quære quem ma-
gis amet Zenonem à quo beſtia dominatur, An Archeſilã,
à quo audit. Tu fortaſſè verum dicis, ſed requiram, diligẽ-
tius. Nónne apertum eſt totam illã porticum inſanã, Aca
demicos autẽ prę illis modeſtos cautóſq; homines videri
Epicuro? Ita peræquè propè de omnibus ſectis copioſiſ-
ſime Cicero iucundiſsimum legẽtibus quaſi ſpectaculum
præbet, velut oſtendens nullũ illorum eſſe, qui non cũ ſibi
primas partes dederit, quod neceſſe eſt, ſecundas ei dicat
† dare, quẽ non repugnare, ſe dubitare conſpexerit. In quo † eligat.
ego nihil aduerſabor, nec ei Syllæ † * auferam gloriam. † * al. vilã
Videatur ſanè quibuſlibet Cicero hic nõ iocatus, ſed ina
nia & ventoſa quædam, quod ab ipſorum Græculorum
leuitate non abhorret, ſequi & colligere voluiſſe. Quid
enim me impedit? Qui ſi huic vanitati reſiſtere velim, Minus eſſe
facile oſtendam quanto minus malum ſit indoctum eſſe malu ſit
quàm indocibilem. Vnde fit, vt cum ſe ille Academicus indocum

quàm indocilem cum Academicis. iactanticulus quaſi diſcipulum ſingulis dederit, nemóque illi quod ſe ſcire putat perſuadere potuerit, magna illorũ poſtea conſenſione rideatur. Iam enim quiſque alium quẽ libet aduerſariorum ſuorum nihil didiciſſe, hunc vero nihil poſſe diſcere iudicabit. Ex quo deinceps de omnium ſcholis nõ ferulis quod eſſet deformius quàm moleſtius, ſed illorum palliatorum clauis & fuſtibus proiicietur. Nõ enim magnum negotium erit, contra communem peſtem velut Herculea quædam poſtulare auxilia Cynicorum.

Ca. viij.

† iſtà viliſſima Hercules Cynicorũ deus. ἀλεξίκακος. Si autem ſtabiliſsima † gloria cum his certare libeat, quod philoſophanti mihi iam quidem ſed nondum ſapienti faciliore venia concedendum eſt, quid habebunt quod poſſint refellere? Ecce enim faciamus me atque Academicum in illas lites philoſophorum irruiſſe, omnes prorſus aſſint. Exponant breuiter pro tẽpore ſententias ſuas. Quæratur de Carneade quid ſentiat. Dubitare ſe dicet. Itaque illum ſinguli præferant cæteris. Ergo omnes omnibus: magna nimirum atque latiſsima † gloria. Quis iſtum nolit imitari? Et ego itaque interrogatus, idem reſpondebo, par erit laus. Ea igitur gloria gaudet ſapiens, in qua illi ſtultus æquatur? Quid ſi eum etiam facile ſuperat? Nihíl ne agit pudor? Nam iſtum Academicum iam de iudicio diſcedentem tenebo. Quippe auidior huiuſmodi victoriæ ſtultitia eſt. Ergo eo retento, prodam iudicibus quod ignorant. Et dicam, Ego viri optimi hoc cum iſto commune habeo, quod dubitat quis veſtrum verum ſequatur. Sed habemus etiam proprias ſententias, de quibus peto iudicetis. Nam mihi incertum eſt quidem, quamuis audierim decreta veſtra, vbi ſit verum. Sed ideo quòd qui ſit in vobis ſapiens ignoro. Iſte autem etiam ipſum ſapientem negat aliquid ſcire, ne ipſam quidem vnde ſapiens dicitur ſapientiam. Quis non videat palma illa cuius ſit? Nam ſi hoc aduerſarius meus dixerit, vincam gloria. Si autem erubeſcens confeſſus fuerit ſapientem ſcire ſapientiam, vincam ſententia.

† altiſsima.

Non eſt verum nihil percipi poſſe. Sed ab hoc iam litigioſo tribunali ſecedamus in aliquem locum, vbi nobis nulla turba moleſta ſit, atque vtinam in ipſam ſcholam Platonis, quæ nomen ex eo dicitur accepiſſe, quòd à populo ſit ſecreta, hic iam non de gloria, quod leue ac puerile eſt, ſed de ipſa vita, & de aliqua ſpe animi beati, quantum

Cap. ix.

tùm inter nos poſſumus, diſſeramus. Negant Academici ſciri aliquid poſſe. Vnde hoc vobis placuit ſtudioſiſsimi homines atque doctiſsimi? Mouit nos, inquiunt, definitio Zenonis. Cur quæſo? Nam ſi vera eſt, non nihil veri nouit, qui vel ipſam nouit. Sin falſa, non debuit conſtantiſſimos commouere. Sed videamus quid ait Zeno. Tale ſcilicet viſum comprehendi & percipi poſſe, quale cùm falſo non haberet ſigna communia. Hoccine te mouit homo Platonice, vt omnibus viribus ab ſpe diſcendi ſtudioſos retraheres, vt totum negotium philoſophandi adiuuante quodam etiam mentis ingemiſcendo torpore deſererent? Sed quo modo illum non permoueret, ſi & nihil tale inueniri poteſt, & niſi quid tale eſt, percipi non poteſt? Hoc ſi ita eſt, dicendum potius erat non poſſe in hominem cadere ſapientiam, quàm ſapientem neſcire cur viuat, neſcire quemadmodum viuat, neſcire vtrum viuat. Poſtremo quo peruerſius magíſq; delirum & inſanum dici nihil poteſt ſimul & ſapientem eſſe, & ignorare ſapientiam. Quid enim eſt durius, hominem non poſſe eſſe ſapientem, an ſapientem neſcire ſapientiam? Nihil hic diſputandum eſt, ſi res ipſa ita poſita ſatis nõ eſt ad iudicãdum. Sed illud forte ſi diceretur, penitus homines à philoſophãdo auerterentur: nunc vero inducendi ſunt ſapientiæ dulciſsimo ac ſanctiſsimo nomine, vt cum contrita ætate nihil didicerint, poſtea te ſummis execrationibus proſequãtur, quem relictis ſaltem voluptatibus corporis ad animi tormenta ſunt ſecuti. Sed videamus per quẽ potius à philoſophia deterreantur. Per eúmne qui dixit, Audi amice, philoſophia non ipſa ſapientia, ſed ſtudium ſapientiæ vocatur, ad quam te ſi contuleris, non quidem dum hic viuis ſapiens eris: eſt enim apud Deum ſapientia, nec prouenire homini poteſt: ſed cùm te tali ſtudio ſatis exercueris atque mundaueris, animus tuus ea poſt hanc vitam, id eſt, cùm homo eſſe deſieris facile perfructur? An per eum qui dixerit, Venite mortales ad philoſophiam, magnus hic fructus eſt. Quid enim homini ſapientia charius? Venite igitur, vt ſapientes ſitis, & ſapientiam neſciatis? Non, inquit, à me ita dicetur. Hoc eſt decipere: na nihil aliud apud te inuenietur. Ita fit vt ſi hoc dixeris, fugiant tanquam inſanum. Si alio modo ad hoc adduxeris, facias inſanos.

Sed credamus propter vtranque ſententiam, æque homines nolle philoſophari. Si aliquid philoſophiæ pernicioſum Zenonis definitio dicere cogebat, mi homo, ídne homini dicendum fuit, vnde ſe doleret, an id vnde te derideret? Tamen quod Zeno definiuit, quantum ſtulti poſſumus diſcutiamus. Id viſum ait poſſe comprehendi, quod ſic appareret, vt falſum apparere non poſſet. Manifeſtum eſt nihil aliud in perceptionem venire. Hoc & ego, inquit Archeſilas, video, & hocipſo doceo nihil percipi. Nō enim tale aliquid inueniri poteſt fortaſſe abs te atque ab aliis ſtultis. At à ſapiente, cur non poteſt? Quanquam & ipſi ſtulto nihil reſponderi poſſe arbitror, ſi tibi dicat, vt illo memorabili acumine tuo hanc ipſam Zenonis definitionem refellas & oſtēdas eam etiam falſam eſſe poſſe: quod ſi nō potueris, hanc ipſam quam percipias habes: ſi autem refelleris, vnde à percipiendo impediaris non habes. Ego eam refelli poſſe non video, & omnino veriſsimam iudico. Itaque cùm eam ſcio, quamuis ſim ſtultus, nonnihil ſcio. Sed fac illam cedere verſutiæ tuæ. Vtar complexione ſecuriſsima. Aut enim vera eſt, aut falſa. Si vera, bene teneo: ſi falſa, poteſt aliquid percipi etiam ſi habeat communia ſigna cum falſo. Vnde, inquit, poteſt? Veriſsime igitur Zeno definiuit, nec ei quiſquis vel in hoc conſenſit errauit. An paruæ laudis & ſynceritatis definitionem putabimus, quæ contra eos, qui erant aduerſum perceptionem multa dicturi, cum deſignaret quale eſſet quod percipi poſſet, ſeipſam talem eſſe monſtrauit? Itaque cōprehenſibilibus rebus & definitio eſt, & exemplum. Vtrū ait etiam ipſa vera ſit neſcio. Et quia eſt probabilis, ideo ſequens eam oſtendendo nihil eſſe tale quale illa expreſſit poſſe comprehendi. Oſtendis fortaſſe præter ipſam, & vides, vt arbitror, quid ſequatur. Quod ſi etiam eius incerti ſumus, nec ita nos deſerit ſcientia. Scimus enim aut veram eſſe aut falſam, non igitur nihil ſcimus. Quáquam nunquam efficiet, vt ingratus ſim, prorſus ego illam definitionem veriſsimam iudico. Aut enim poſſunt percipi falſa, quod vehementius Academici timent: & reuera abſurdum eſt. Aut nec ea poſſunt, quæ ſunt falſis ſimilia. Vnde illa definitio vera eſt. Sed iam cætera videamus.

Archeſilas

Syrinon Quamuis hæc, niſi fallor, poſsint ad victoriā ſatis eſſe,

non

non tamen fortaſſe ad victoriæ ſatietatem. Duo ſunt quæ ab Academicis dicuntur, contra quæ vt valemus venire inſtituimus. Nihil poſſe percipi. Et nulli rei debere aſſentiri. De aſſentiendo mox nunc, aliàs pauca de perceptione dicemus. Nihil ne prorſus dicitis poſſe comprehendi? Hic euigilauit Carneades, nam nemo iſtorum minus alte quàm ille dormiuit, & circunſpexit rerum euidentiam. Itaque credo ſecum ipſe, vt fit, loquens. Ergó ne, ait, Carneades dicturus es neſcire te vtrum homo ſis, an formica? aut de te Chryſippus triumphauit? Dicamus ea nos ſcire, quæ inter philoſophos inquiruntur, cætera ad nos non pertinere: vt ſi in luce titubauero quotidiana & vulgari, ad illas imperitorum tenebras prouocem, vbi ſoli quidam diuini oculi vident. Qui me etiam ſi palpitantem atque cadentem aſpexerint, cæcis prodere nequeant, præſertim arrogantibus, & quos doceri aliquid pudeat. Laute quidem ô Græca induſtria ſuccincta & parata procedis, ſed non reſpicis illam definitionem & inuentum eſſe philoſophi, & in veſtibulo philoſophiæ fixam atque fundatam. Quam ſi ſuccidere tentabis, rediet bipennis in crura: illa enim labefactata, non ſolum poteſt aliquid percipi, ſed etiam id poteſt quod ſimillimum falſo eſt, ſi eam non audebis euertere. Eſt enim latibulum tuum vnde in incautos tranſire cupientes vehemens erumpis atque exilis: aliquis te Hercules in tua ſpelunca tanquam ſemihominem Cacum ſuffocabit, & eiuſdem molibus opprimet, docens aliquid eſſe in philoſophia, quod tanquam ſimile falſo incertum abs te fieri non poſsit. Certe ad alia prope rabam, hoc quiſquis vrget, teipſum Carneades magna afficit contumelia, quem à me veluti mortuum putat vbicunque aut vndecunque poſſe ſuperari. Si autem non putat, immiſericors eſt, qui me paſsim deſerere præſidia & tecum in campo certare cogit. In quem deſcendere cùm cœpiſſem, ſolo tuo nomine territus pedem retuli, & de ſuperiore loco neſcio quid iaculatus ſum: quod verum ad te peruenerit, vel quid egerit, viderint ſub quorum examine dimicamus. Sed quid metuo ineptus? Si bene memini, mortuus es, nec iam pro ſepulchro tuo iure pugnat Alipius, facile me contra vmbram tuam Deus adiuuabit. Nihil ais in philoſophia poſſe percipi. Et vt orationem tuam

nihil etiã in rerum natura. *Cap. x.*

Carneades

largè lateq; diffundas, arripis rixas, diſſenſionéſq; philoſophorum, & eas tibi contra illos arma miniſtrare arbitraris. Quo modo enim inter Democritum & ſuperiores phyſicos de vno mundo, & innumerabilibus litem diiudicabimus, cùm inter ipſum hæredémq; eius Epicurum concordia manere nequiuerit? Nam iſte luxurioſus cùm Atomos quaſi ancillulas ſuas id eſt, corpuſcula, quę in tenebris lętus amplectitur, non tenere viam ſuã, ſed in alienos limites paſsim & ſponte declinare permittit, totum patrimonium etiam per iurgia diſsipauit. Hoc verò nihil ad me attinet. Si enim ad ſapientiam pertinet horum aliquid ſcire, id non poteſt latere ſapientem. Si autem aliud quiddam eſt, ſapientiam illam ſcit ſapiens, iſta contemnit. Tamen ego qui longe adhuc abſum vel à vicinitate ſapientis, in iſtis phyſicis nõ nihil ſcio. Certum enim habeo, aut vnum eſſe mundum, aut non vnum: Et ſi non vnum, aut finiti numeri, aut infiniti. Iſtam ſententiam Carneades falſæ eſſe ſimilem doceat. Item ſcio mundum iſtum noſtrum, aut natura corporum, aut aliqua prouidẽtia ſic eſſe diſpoſitum, eúmque aut ſemper fuiſſe & fore, aut cœpiſſe eſſe minime deſiturum, aut ortum ex tempore non habere, ſed habiturum eſſe finem, aut & manere cœpiſſe, & non perpetuo eſſe manſurum: Et innumerabilia phyſica hoc modo noui. Vera enim ſunt iſta diſiuncta, nec ſimilitudine aliqua falſis ea poteſt quiſquam confundere. Sed aſſume aliquid ait Academicus, Nolo. Nam hoc eſt dicere: Relinque quod ſcis, dic quod neſcis. Sed pendet ſententia. Melius certe pendet quàm cadit. Nempe plena † eſt, nempe iam poteſt, aut falſa, aut vera nominari. Hanc ergo me ſcire dico. Tu qui nec ad philoſophiam pertinere iſta negas, & eorum ſciri nihil poſſe aſſeris, oſtende me iſta neſcire: dic iſtas diſiunctiones aut falſas eſſe, aut aliquid commune habere cum falſo, per quod diſcerni omnino non poſsint.

† planã.

Senſus nõ falli. Cap. xj.

Vnde, inquit ſcis eſſe iſtum mundum, ſi ſenſus fallũtur? Nunquam rationes veſtræ ita vim ſenſuum † refellere potuerunt, vt conuinceretis nobis nihil videri: nec omnino auſi eſtis aliquando iſta tentare, ſed poſſe aliud eſſe ac videtur, vehementer perſuadere incubuiſtis. Ego itaque hoc totum, qualecunque eſt, quod nos continet atque alit, hoc inquam, quod oculis meis apparet, à méq; ſentitur habere

† vnũ ſenſum.

terram & cælum, aut quaſi terram, & quaſi cælum, mundum voco. Si dicis nihil mihi videri, nunquam errabo. Is enim errat, qui quod ſibi videtur temere probat. Poſſe enim falſum videri à ſentientibus dicitis, nihil videri non dicitis. Prorſus enim omnis diſputationis cauſa tolletur, vbi regnare vos libet, ſi non falſum nihil ſcimus ſed etiam nihil nobis videtur. Si autem hoc quod mihi videtur negas mundum eſſe, de nomine controuerſiam facis, cum id à me dixerim mundũ vocari. Etiámne, inquies, ſi dormis, mundus eſt iſte, quem vides? Iam dictũ eſt, quicquid *tale mihi videtur mundum appello. Sed ſi eum ſolum placet mundum vocare, qui videtur à vigilantibus, vel etiam à ſanis, illud contende ſi potes, eos qui dormiunt ac furiunt non in mundo furere atque dormire. Quamobrem hoc dico, iſtam totam corporum molē atque machinam, in qua ſumus, ſiue dormientes, ſiue furentes, ſiue vigilantes, ſiue ſani, aut vnam eſſe, aut non eſſe vnam, Ediſſere quo modo poſsit iſta eſſe falſa ſententia. Si enim dormio, fieri poteſt vt nihil dixerim: aut ſi etiam ore dormientis verba, vt ſolet, euaſerunt, poteſt fieri vt non hic, non ita ſedens, non iſtis audientibus dixerim: Vt autem hoc falſum ſit, non poteſt. Nec ego me illud percepiſſe dico, quod vigilem. Potes enim dicere, hoc mihi etiam dormienti videri potuiſſe. ideoque hoc poteſt eſſe falſo ſimillimum. Si autem vnus, aut † ſex mundi ſunt, ſeptem mundos eſſe, quoquomodo affectus ſim, manifeſtum eſt: Et id me ſcire non impudenter affirmo. Quare vel hanc connexionem, vel illas ſuperius disiũctiones, doce ſomno, aut furore, aut vanitate ſenſuum poſſe eſſe falſas, & me ſi expergefactus iſta meminero, victum eſſe concedam. Credo enim iam ſatis liquere quæ per ſomnum & dementiam falſa videantur, ea ſcilicet quæ ad corporis ſenſus pertinent. Nam ter terna nouem eſſe, & quadratum* & intelligibilium numerorum neceſſe eſt, vel genere humano ſtertente, ſit verum quanquam etiam pro ipſis ſenſibus multa poſſe dici video, quæ ab Academicis reprehenſa non inuenimus. Credo enim ſenſus non accuſari, vel quod imaginationes falſas furẽtes patiuntur, vel quod falſa in ſomnis videmus. Si enim vera vigilantibus atque ſanis renunciarunt, nihil ad eos, quid ſibi animus dormientis inſani

† &

* al. quadratorum.

inſanientíſq; confingat. Reſtat vt quæratur, vtrum cum ipſi renunciant, verum renunciẽt. Age ſi dicat Epicureus quiſpiam, nihil habeo quod de ſenſibus conquerar. Iniuſtum eſt enim ab eis exigere plus quàm poſſunt: quicquid autem poſſunt videre oculi, verum vident: Ergóne verum eſt, quod de remo in aqua vidẽt? Prorſus verũ. Nam cauſa accedente quare ita videretur, ſi demerſus vnda remus rectus appareret, magis oculos meos falſæ renunciationis arguerem. Non enim viderẽt quod talibus exiſtentibus cauſis videndum fuit. Quid multis opus eſt? Hoc de turrium motu, hoc de pennulis auiũ, hoc de cæteris innumerabilibus dici poteſt. Ego tamẽ fallor ſi aſſentiar, ait quiſpiam. Noli plus aſſentire quàm vt ita tibi apparere perſuadeas, & nulla deceptio eſt. Non enim video quo modo refellat Academicus eũ qui dicit: hoc mihi cãdidum videri ſcio, [hoc] auditum meum delectari ſcio, hoc mihi iocũde olere ſcio, hoc mihi ſapere dulciter ſcio, hoc mihi eſſe frigidum ſcio. Dic potius vtrum per ſe amaræ ſint oleaſtri frondes, quas caper tam pertinaciter appetit. O hominem improbum, Nónne eſt caper ipſe modeſtior? Neſcio quales pecori ſint, mihi tamen amaræ ſunt. Quid quæris amplius? Sed eſt fortaſſe aliquis etiam hominũ, cui non ſint amaræ. Tendis enim in moleſtiam? Nunquid nam ego amaras eſſe omnibus hominibus dixi: Mihi dixi, & hoc non ſemper affirmo. Quid ſi enim aliàs alia cauſa, nunc dulce quippiam, nũc amarum in ore ſentiatur? Illud dico, poſſe hominem cum aliquid guſtat: bona fide iurare ſe ſcire palato ſuo illud ſuaue eſſe, vel contra, nec vlla calumnia Græca ab iſta ſcientia poſſe deduci. Quis enim tam impudens ſit, qui mihi cum delectatione aliquid ligurienti dicat, Fortaſſe non guſtas, ſed hoc ſomnium eſt? Nunquid nam reſiſto? Sed me tamen illud in ſomnis etiã delectaret. Quare illud quod me ſcire dixi nulla confundit ſimilitudo falſorum. Et Epicureus vel Cyrenaici, & alia multa fortaſſe pro ſenſibus dicant, contra quæ nihil dictum eſſe ab Academicis accepi. Sed quid ad me? Si volunt iſta, & ſi poſſunt (etiã me fauente) reſcindant. Quicquid enim contra ſenſus ab eis diſputatur, non contra omnes philoſophos valet. Sunt enim qui iſta omnia quæ corporis ſenſu accipit animus opinionem poſſe gignere

De columbarum collo &c.

confi

confitentur, ſcientiam vero negant. Quam tamen volunt intelligentia contineri, remotámque à ſenſibus in mente viuere. Et forte in eorum numero eſt ſapiens ille quem quærimus. Sed de hoc aliâs. Nunc ad reliqua pergamus quæ propter iſta quæ iam dicta ſunt, paucis (niſi fallor) explicabimus. Quid enim de moribus inquirentem, vel iuuat vel impedit corporis ſenſus? Niſi vero illos ipſos, qui ſummum hominis verum bonum in voluptate poſuere, nihil impedit aut columbæ collum, aut vox incerta, aut graue pondus homini quod camelis leue eſt, aut alia ſexcenta, quo minus dicant eo quo delectantur delectari ſe ſcire, vel eo quo offenduntur offendi, quod refelli poſſe non video. Eum commouebunt qui finem boni mente cõplectitur. Quid horum tu eligis? Si quid mihi videatur quæris, in mente arbitror eſſe ſummũ hominis bonum. Sed nunc de ſcientia quærimus. Ergo interroga ſapientẽ, qui non poteſt ignorare ſapientiam, mihi tamen tardo illi atque ſtulto licet interim ſcire boni humani finẽ, in quo inhabitet beata vita aut nullum eſſe, aut in animo eſſe, aut in corpore, aut in vtroque. Hoc me, ſi potes, neſcire conuince, quod notiſsimæ illæ veſtræ rationes nullo modo faciunt. Quod ſi non potes, non enim reperies cui falſo ſimile ſit, ego ne cõcludere dubitabo, recte mihi videri ſcire ſapientem quicquid in philoſophia verum eſt, cũ ego inde tam multa vera cognouerim? Sed metuit fortaſſe ne ſummum bonum eligat dormiens. Nihil periculi eſt, cum euigilabit, repudiabit ſi diſplicet: tenebit, ſi placet. Quis enim eũ recte vituperabit qui falſum vidit in ſomnis? aut fortaſſe illud formidabis, ne dormiens amittat ſapientiã, ſi pro veris falſa probauerit? Hoc iam ne dormiens quidem audet ſomniare, vt ſapientem vigilantẽ vocet, neget ſi dormiat. Hæc etiã de furore dici poſſunt. Sed in alia feſtinat oratio. Hæc tamen ſine concluſione ſecuriſsima nõ relinquo. Aut enim amittitur furore ſapientia, & iam non erit ſapiens quem verum ignorare clamatis: aut ſcientia eius manet in intellectu, etiam ſi pars animi cætera id quod accepit à ſenſibus velut in ſomnis imaginetur.

Rationes de ſomniis refellit. Cap. xij.

I. Retract. cap. j.

Reſtat dialectica, quam certe ſapiens bene nouit, nec falſum ſcire quiſquam poteſt. Si vero eam neſcit, non pertinet ad ſapientiam eius cognitio, ſine qua eſſe ſapiens potuit,

Multa percipi docet dialectica. Cap. xiij.

tuit, & ſuperfluo vtrum vera ſit, poſsitve percipi quærimus. Hic fortaſſe aliquis mihi dicat: Soles prodere tu ſtulte quid noueris. An de dialectica nihil ſcire potuiſti? Ego vero plura quàm de quauis parte philoſophię. Nam primo omnes illas propoſitiones, quibus ſupra vſus ſum, veras eſſe iſta me docuit. Deinde per iſtam noui alia multa vera. Sed quàm multa ſint, numerate ſi poteſtis. Si quatuor in mundo elementa ſunt, non ſunt quinque. Si ſol vnus eſt, non ſunt duo. Non poteſt vna anima & mori & eſſe immortalis. Non poteſt homo ſimul & beatus & miſer eſſe. Non hic & ſol lucet, & nox eſt. Aut vigilamus nũc, aut dormimus: aut corpus eſt, quod mihi videre videor, aut non eſt corpus. Hæc & alia multa, quæ commemorare longiſsimum eſt, per iſtam didici vera eſſe, quoquo modo ſeſe habeant ſenſus noſtri in ſe. Ipſa vero docuit me, ſi cuius eorum quæ per connexionem modo propoſui pars antecedens aſſumpta fuerit, trahere neceſſario id quod annexum eſt. Ea vero quæ per repugnantiam, vel diſiunctionem à me ſunt enunciata, hanc habere naturam, vt cum auferuntur cætera, ſiue vnum, ſiue plura ſint, reſtet aliquid quod eorum ablatione firmetur. Docuit etiã me, cum de re conſtat, propter quam verba dicuntur, de verbis non debere contendi. Et quiſquis id faciat, ſi imperitia faciat, docendum eſſe: ſi malicia, deſerendum. Si doceri non poteſt, monendum vt aliquid aliud potius agat, quàm tempus in ſuperfluis operámque conſumat: ſi non obtemperat, negligendum. De captioſis autem atque fallacibus ratiunculis breue præceptum eſt: ſi male concedendo inferuntur, ad ea quæ cõceſſa ſunt eſſe redeundum. Si verum falſumque in vna concluſione confligunt, accipiendum inde quod intelligitur: quod explicari non poteſt, relinquendum. Si autem modus in aliquibus rebus latet penitus hominem, ſcientiam eius nõ eſſe quærẽdam. Hæc quidem habeo à dialectica, & alia multa quæ cõmemorare nõ eſt neceſſe. Neque enim debeo ingratus exiſtere. Verũ ille ſapiens aut hæc negligit, aut ſi profecto dialectica ipſa ſcientia veritatis eſt, ſic illam nouit, vt iſtorum mendaciſsimam calumniam, ſi verum eſt, falſum eſt: ſi falſum, verum eſt, contemnendo, & non miſerando enecet. Hæc de perceptione ſatis eſſe propterea puto, quia de aſſentiendo

cum

cum dicere cœpero, tota ibi rurſum cauſa verſabitur.

Iam ergo ad eam partem veniamus in qua dubitare adhuc videtur Alipius. Et primo idipſum perſpiciamus quale ſit, quod te acutiſsime atque cautiſsime mouet. Nam ſi tot tantiſque rationibus roboratam (hoc enim dixiſti) Academicorum ſententiam, qua eis placuit, nihil ſcire ſapientem, hoc tuum labefactat inuentũ, quo cogimur confiteri multo eſſe probabilius ſapientem ſcire ſapientiam, magis eſt aſſenſio cohibenda. Hoc enim ipſo oſtenditur nihil quamlibet copioſiſsimis ſubtiliſsimíſque argumentis poſſe ſuaderi, cui non ex parte contraria, ſi aſsit ingenium, non minus acriter, vel fortaſſe acrius reſiſtatur. Eo fit cum ſit victus Academicus, vicerit. O vtinam vincatur; nunquam efficiet quauis arte Pelaſga, vt ſimul à me victus victórque diſcedat. Certe nihil aliud inueniatur, quod aduerſum iſta dici poſsit, & vltro me victũ eſſe profitear. Non enim de gloria comparanda, ſed de inueniẽda veritate tractamus. Mihi ſatis eſt quoquo modo molem iſtam tranſcendere, quæ intrantibus ad philoſophiam ſeſe opponit, & neſcio quibus receptaculis tenebras tegens † talẽ eſſe philoſophiam totam minatur, nihilq; in ea lucis inuentum iri ſperare permittit. Quid autẽ amplius deſiderẽ, nihil habeo, ſi iam probabile eſt, nõ nihil ſcire ſapientem. Non enim alia cauſa veriſimile videbatur, eum aſſenſionẽ ſuſtinere debere, niſi quia erat veriſimile nihil poſſe comprehendi. Quo ſublato, percipit enim ſapiens, vel ipſam vt iam conceditur ſapientiam, nulla iam cauſa remanebit cur non aſſentiatur ſapiens, vel ipſi ſapientiæ. Eſt enim ſine dubitatione monſtruoſius, ſapientem non approbare ſapientiam, quàm ſapiẽtem neſcire ſapientiã. Nam quæſo, paululum quaſi ante oculos tale ſpectaculum conſtituamus ſi poſſumus, rixam quandã ſapientis & ſapientiæ. Quid aliud dicit ſapientia, quàm ſe eſſe ſapientiam? At contra iſte: Non credo inquit. Quis ait ſapientiæ, non credo te eſſe ſapientiam? Quis, niſi is cum quo illa loqui potuit, & in quo habitare dignata eſt. ſcilicet ſapiens. Ite nunc & me quærite qui cum Academicis pugnem, habetis iam nouum certamen, ſapiens & ſapientia ſecum pugnant. Sapiens nõ vult cõſentire ſapientiæ, ego vobiſcum ſecurus expecto. Quis enim non credat inuictam eſſe

ſapien

Sapiens vt ſis, alicui ſapientiæ aſſentiaris oportet.
Cap. xiiij.

Aeneid. 2.

† tenebraſcens.

ſapientiam? Tamen nos aliqua complexione muniamur. Aut enim in hoc certamine Academicus vincet ſapiētiam, & à me vincetur, quia non erit ſapiens: aut ab ea ſuperabitur, & ſapientem ſapientiæ conſentire docebimus. Aut igitur ſapiens Academicus non eſt, aut nonnulli rei ſapiens aſſentietur: niſi forte quem dicere puduit ſapientem neſcire ſapientiam, ſapientem non conſentire ſapientiæ dicere non pudebit. At ſi iam veriſimile eſt cadere in ſapientem, vel ipſius ſapientiæ perceptionem, & nulla cauſa eſt, cur non ei quod poteſt percipi aſſentiatur, video quod volebam eſſe veriſimile, ſapientem ſcilicet aſſenſurum eſſe ſapientiæ. Si quæres vbi inueniat ipſam ſapientiam, reſpondebo in ſemetipſo. Si dicis eum neſcire quod habeat, redis ad illud abſurdum, ſapientem neſcire ſapientiam. Si ſapientem ipſum negas poſſe inueniri, non iam cum Academicis, ſed tecum quiſquis hoc ſentis ſermone alio diſſeremus. Illi enim cum hæc diſputant, de ſapiente profecto diſputant. Clamat Cicero, ſeipſum magnum eſſe opinatorem, ſed de ſapiente ſe quærere. Quod ſi adhuc vos adoleſcentes ignotum habetis, Certe in Hortenſio legiſtis. Si igitur nec certi eſt quicquam, nec opinari ſapientis eſt, nihil vnquam ſapiens approbabit: vnde manifeſtum eſt eos de ſapiente illis ſuis diſputationibus, contra quas nitimur quærere. Ergo arbitror ego ſapienti certā eſſe ſapientiam, id eſt, ſapientem percepiſſe ſapientiā. Et ob hoc eum non opinari cum aſſentitur ſapientiæ. Aſſentitur enim ei rei, quā ſi non percepiſſet, ſapiens non eſſet. Nec iſti quenquam non debere aſſentiri, niſi rebus quæ non poſſunt percipi, affirmant. Non autem ſapientia nihil eſt. Cum igitur & ſcit ſapientiam & aſſentitur ſapiētiæ, neq; nihil ſcit, neq; nulli rei ſapiens aſſentitur, quid amplius vultis? An de illo errore aliquid quærimus, quem dicunt penitus euitari, ſi in nullam rem animum declinet aſſentio? Errat enim, inquiunt, quiſquis nō ſolum rem falſam, ſed etiam dubiā, quamuis vera ſit, approbat. Nihil autem quod dubium nō ſit inuenio. At inuenit ſapiens, vt dicebamus, ipſam ſapientiam. Sed hinc iam vultis fortaſſe me diſcedere. Non ſunt facile ſecuriſsima relinquenda, cum verſutiſsimis hominibus agimus, morem tamen vobis geram. Sed quid hic dicam? quid, quidnam? illud nimirum vetus dicēdum eſt,

Cicero in Hortenſio.

Minus errat aſſentiēs quàm ſuſpendens ſententiam. Cap. xv.

vbi

vbi & ipſi habẽt quod dicãt. Quid enim faciam, quem de caſtris meis foras truditis: num implorabo auxilia docto rum, cum quibus ſi ſuperare nequeo minus pudebit fortaſſe ſuperari? Iaciam igitur quibus viribus poſſum tumoſum quidem iam & ſcabrum, ſed niſi fallor, validiſsimum telum. Qui nihil approbat, nihil agit. O hominem ruſticum. Et vbi eſt probabile? Vbi eſt veriſimile? Hoc volebatis. Audiſtiſne vt ſonant ſecuta Græcanica? Exceptum eſt enim quod robuſtiſsimum quidem. Sed qua manu iaculati ſumus? Et nihil mihi potentius iſti mei ſuggerunt, nec aliquid, vt video, vulneris fecimus. Conuertam me ad ea quæ villa & ager miniſtrat, onerat me potius maiora quã præparant: Nam cum ocioſus diu cogitaſſem in iſto rure quonam modo poſsit iſtuc probabile ac veriſimile actus noſtros ab errore defendere, primo viſum eſt mihi, vt ſolet videri cum iſta vẽdebam, belle tectũ & munitum. Deinde vbi totum cautius circunſpexi, viſus ſum mihi vidiſſe vnum aditum quà in ſecuros error irrueret. Non enim ſolum puto eum errare, qui falſam vitam ſequitur, ſed etiã eum qui veram nõ ſequitur. Faciamus enim duos viatores ad vnum locũ tendentes. quorũ alter inſtituerit nulli credere, alter nimis credulus ſit. Ventum eſt ad aliquod biuiũ, hic ille credulus paſtori qui aderat, vel cuipiam ruſticano. ſalue frugi homo: Dic quæſo quà bene in illum loc. pergatur? Reſpõdetur: Si hàc ibis, nihil errabis. Et ille ad comitem: Verum dicit, hàc eamus. Ridet vir cautiſsimus & tam cito aſſenſum facetiſsime illudit, atque interea illo diſcedente in biuio figitur: Et iam incipit videri turpe ceſſare, cum ecce ex alio viæ cornu lautus quidam & vrbanus equo inſidens eminet & propinquare occipit. Gratulatur iſte aduenienti, & ſalutato indicat propoſitũ, quærit viam, dicit etiam remanſionis ſuæ cauſam, quo beneuolentiorẽ reddat, paſtori eum præferens. Ille autẽ caſu planus erat, de iis quos Sarmadacos iam vulgus vocat. Tenuit πλάνος.
ſuum morem homo peſsimus etiam gratis. Hàc perge ait, ὑπογύιον.
nam ego inde venio. Decipit, atque abiit. Sed quando iſte deciperetur? Non enim monſtrationẽ iſtam tanquã verã, inquit, approbo, ſed quia eſt veriſimilis. Et hic ocioſum eſſe, nec honeſtum, neq; vtile eſt, hàc eam. Interea ille qui aſſentiẽdo [iam] errauit, tam cito exiſtimans vera eſſe verba

paſtoris,in loco illo quò tendebat iam ſe reficiebat:iſte autem non errans,ſiquidem probabile ſequitur,circumit ſyluas neſcio quas, nec iam cui locus ille notus ſit, ad quem venire propoſuerat, inuenit. Vere vobis dicam, cum iſta cogitarem riſum tenere non potui, fieri per Academicorum verba neſcio quo modo, vt erret ille qui veram viam vel caſu tenet: ille autem qui per auios montes probabiliter ductus eſt, nec petitam regionem inuenit, non videatur errare. Vt enim temerariam conſenſionem iure condemnem, facilius ambo errant, quàm iſte non errat. Hinc iam aduerſum iſta verba vigilantior, ipſa facta hominum & mores conſyderare cœpi. Tum vero tam multa mihi & tam capitalia in iſtos venerunt in mentem, vt iàm non riderem, ſed partim ſtomacharer, partim dolerem homines doctiſsimos & acutiſsimos in tanta ſcelera ſententiarum & flagitia deuolutos. Certe enim non fortaſſe omnis qui errat, peccat, omnis tamen qui peccat, aut errare cōceditur, aut aliquid peius. Quid ſi ergo aliquis adoleſcētium cum hos audierit, dicentes: Tupe eſt errare, & ideo nulli rei cōſentire debemus: Sed tamen cum agit quiſque quod ei videtur probabile, nec peccat nec errat. Illud tamē meminerit, quicquid occurrit, vel animo, vel ſenſibus, non pro vero eſſe approbandum. Id igitur audiens adoleſcens, inſidiabitur pudiciciæ vxoris alienæ: Te te conſulo Marce Tulli, de adoleſcētium moribus vitáq; tractamus, cui educandæ atq, inſtituendæ omnes illæ literæ tuę vigilauerunt. Quid aliud dicturus es, quàm non tibi eſſe probabile, vt id faciat adoleſcens? At illi probabile eſt. Nam ſi ex alieno probabili viuimus, nec tu debuiſti adminiſtrare rempublicam, quia Epicuro viſum eſt non eſſe faciendū. Adulterabit igitur ille iuuenis cōiugem alienam. Qui deprehenſus ſi fuerit, vbi te inueniet à quo defendatur: quāquam etiā ſi inueniat, quid dicturus es? Negabis profecto. Quid ſi tam clarum eſt, vt fruſtra inficiere? Perſuadebis nimirum tāquam in Cumano gymnaſio atque adeo Neapolitano, nihil eum peccaſſe, imò etiam nec erraſſe quidem. Non enim faciendū eſſe adulteriū pro vero ſibi perſuaſit, probabile [ſibi] occurrit, ſecutus eſt, fecit, aut fortaſſe non fecit, ſed feciſſe ſibi viſus eſt. Iſte autē maritus homo fatuus, perturbat omnia litibus, pro vxoris caſtitate

Facere quod videtur probabile citra aſſenſum, nefarium eſt.

Cap. xvj.

procla

proclamãs, cum qua forte nunc dormit, & neſcit. Hoc illi iudices ſi intellexerint, aut negligent Academicos, & tanquã crimen veriſsimum punient: aut eiſdem obtemperantes, veriſimiliter hominem probabiliterq; damnabunt, vt iam quid agat iſte patronus prorſus ignoret. Cui enim ſuccenſeat non habebit, cũ omnes ſe nihil erraſſe dicant, quãdo non aſſentientes id quod viſum eſt probabile fecerint. Ponet igitur perſonã patroni, & philoſophi conſolatoris ſuſcipiet: ita facile adoleſcenti, qui iam tantum in Academia profecerit perſuadebit, vt ſe tanquã in ſomnis putet eſſe dãnatum. Sed vos me iocari arbitramini: Libet deierare per omne diuinũ, neſcire me prorſus quo modo iſte peccauerit, ſi quiſquis id egerit quod probabile videtur, non peccat: niſi forte in totum aliud eſſe dicunt errare, aliud peccare, ſéq; illis præceptis egiſſe ne erremus, peccare autẽ nihil magnũ eſſe dixiſſe. Taceo de homicidiis, parricidiis, ſacrilegiis, omnibúſque omnino quæ fieri aut cogitari poſſunt flagitiis, aut facinoribus, quæ paucis verbis, & quod eſt grauius apud ſapientiſsimos iudices defenduntur. Nihil conſenſi, & ideo nõ erraui. Quo modo autẽ nõ facerem quod probabile viſum eſt? Qui autẽ non putant iſta probabiliter poſſe perſuaderi, legant orationẽ Catilinæ, qua patriæ parricidium quo vno continentur omnia ſcelera, perſuaſit. Iam illud quis nõ ridet? Ipſi dicunt nihil ſe in agendo ſequi niſi probabile, & quærunt magnopere veritatem, cum eis ſit probabile non poſſe inueniri. O mirum mõſtrum. Sed hoc omittamus, minus id ad nos, minus ad vitæ noſtræ diſcrimen, minus ad fortunarum periculum pertinet. Illud eſt capitale, illud formidoloſum, illud optimo cuique metuendum, quod nefas omne, ſi hæc ratio probabilis erit, cum probabile cuiquam viſum fuerit eſſe faciendum, tantum nulli quaſi vero aſſentiatur, non ſolum ſine ſceleris, ſed etiam ſine erroris vituperatione committatur. Quid ergo? Hoc illi non viderunt? Imò ſolertiſsime prudentiſsiméque viderunt, nec mihi vllo pacto tantum arrogauerim, vt, Marcum Tullium aliqua ex parte ſequar induſtria, vigilantia, ingenio doctrina: cui tamen aſſerenti, nihil ſcire poſſe hominem, qui hoc ſolum diceret, ſcio ita videri mihi, vnde id refelleret non haberet.

Retract. li.1.ca 2.

Saluſtius in catilinario.

Quid igitur placuit tantis viris perpetuis & pertina-

Academici quare diſſimulârunt ſuam ſententiam. cap. xvij.

cibus contentionibus agere, ne in quenquam cadere veri ſcientia videretur? Audite iam paulo attentius, non quid ſciam, ſed quid exiſtimem: Hoc enim ad vltimum reſeruabam, vt explicarem, ſi poſſem quale mihi videatur eſſe totum Academicorum cõſilium. Plato vir ſapiétiſsimus & eruditiſsimus temporũ ſuorum, qui & ita locutus eſt, vt quæcunq; diceret, magna fierent, & ea locutus eſt, vt quomodocunque diceret, parua non fierent, dicitur poſt mortem Socratis magiſtri ſui, quem ſingulariter dilexerat, à Pythagoreis etiam multa didiciſſe. Pythagoras autẽ Græca philoſophia non contentus, quæ tunc aut penè nulla erat, aut certe occultiſsima, poſtquã cõmotus Pherecydæ cuiuſdam Syri diſputationibus, immortalé eſſe animum credidit, multos ſapientes etiam lõge latéq; peregrinatus audierat. Igitur Plato adiiciens lepori ſubtilitatíq; Socraticæ, quam in moralibus habuit, naturalium diuinarúmq; rerũ peritiam, quam ab eis quos memoraui diligenter acceperat, ſubiungénſq; quaſi formatricem illarum partium iudicémq; dialecticam, quæ aut ipſa eſſet, aut ſine qua ſapientia omnino eſſe nõ poſſet, perfectam dicitur cõpoſuiſſe philoſophiæ diſciplinam, de qua nunc diſſerere tempus non eſt. Sat eſt enim ad id quod volo, Platoné ſenſiſſe duos eſſe mundos, vnum intelligibilem, in quo ipſa veritas habitaret, iſtum autem ſenſibilem, quem manifeſtum eſt nos viſu tactúq; ſentire. Itaque illum verum, hunc veriſimilé, & ad illius imaginem factum. Et ideo de illo in ea quæ ſe cognoſceret anima velut expoliri & quaſi ſerenari veritatem: de hoc autem in ſtultorum animis nõ ſcientiam, ſed opinionem poſſe generari. Quicquid tamen ageretur in hoc mundo, per eas virtutes, quas ciuiles vocabat, aliarum verarum virtutũ ſimiles, quæ niſi paucis ſapientibus ignotæ eſſent, non poſſe niſi veriſimile nominari. Hæc & alia huiuſmodi mihi videntur inter ſucceſſores eius quantum poterant eſſe ſeruata, & pro myſteriis cuſtodita. Nõ enim aut facile iſta percipiuntur, niſi ab eis qui ſe ab omnibus vitiis mundantes in aliam quandam pluſquam humanam conſuetudinem vendicauerint, aut non grauiter peccat quiſquis ea ſciés, quoſlibet homines docere voluerit. Itaq; Zenonem principem Stoicorum, cum iam quibuſdam auditis & creditis, in ſcholã relictam à Platone veniſſet, quam

1. Retract. cap. 1.

In Timæo.

Opinio platonis ponẽs duos mundos.

1. Retract. cap. 1.

Opinio zenonis de deo, anima & mundo.

quam tunc Polemo retinebat, ſuſpectum habitum ſuſpicor. nec talem viſum nec Platonica illa velut ſacroſancta decreta facile prodi committiq; deberent, priuſquam didiciſſet ea, quæ in illam ſcholam ab aliis accepta detulerat. Moritur Polemo, ſuccedit ei Archeſilas Zenonis quidem cõdiſcipulus, ſed ſub Polemonis magiſterio. Quamobrem cum Zeno ſua quadam de mundo & maxime de anima, propter quam vera philoſophia vigilat, ſententia delectaretur, dicens eam eſſe mortalem, nec quidquã eſſe præter hũc ſenſibilem mundum, nihilq; in eo agi, niſi corpore: nam & deum ipſum ignem putabat: prudentiſsime atque vtiliſsime mihi videtur Archeſilas, cum illud late ſerperet malum occultaſſe penitus Academiæ ſententiam, & quaſi aurum inueniendum quandoque poſteris obruiſſe. Quare cum in falſas opiniones ruere turba ſit pronior, & conſuetudine corporum omnia eſſe corporea facillime, ſed noxie credatur, inſtituit vir acutiſsimus, atque humaniſsimus dedocere potius quos patiebatur male doctos, quàm docere, quos dociles non arbitrabatur. Inde illa omnia nata ſunt, quæ nouæ Academiæ tribuuntur, quia eorum neceſsitatem veteres non habebant. Quod ſi Zeno expergefactus eſſet aliquando, & vidiſſet, neque quidquam comprehendi poſſe, niſi quale ipſe definiebat, neque tale aliquid in corporibus poſſe inueniri, quibus ille tribuebat omnia, olim prorſus hoc genus diſputationum, quod magna neceſsitate flagrauerat, fuiſſet extinctum. Sed Zeno imagine conſtantiæ deceptus vt ipſis Academicis videbatur, nec mihi etiam non videtur, pertinax fuit, fidéſque illa corporum pernicioſa quoquo modo potuit peruixit in Chryſippum, qui ei quàm maxime poterat, magnas vires latius ſe diffundendi dabat, niſi ex illa parte Carneades acrior & vigilantior ſuperioribus cæteris ita reſtitiſſet, vt mirer illam opinionem aliquid etiã poſtea valuiſſe. Nanque Carneades primo illam velut calumniandi impudentiam, qua videbat Archeſilam non mediocriter infamatum, depoſuit, ne contra omnia velle dicere quaſi oſtentationis cauſa videretur. Sed ipſos proprie ſibi Stoicos atque Chryſippum euellendos euertendóſque propoſuit. Deinde cum vndique premeretur, ſi nulli rei eſſet aſſenſus, nihil acturum eſſe ſapientem. O hominem *Quo modo probabile*

à:ductũ ab Academicis. ca. xviij. 1.Retract. cap.1.

mirum,atque adeo non mirum:ab ipſis enim Platonis fontibus profluebat. Attendit ſapienter quales illi actiones probarent, eáſque neſcio quarum verarum ſimiles videns, id quod in hoc mundo ad agendum ſequeretur, veriſimile nominauit. Cui enim eſſet ſimile, & perite norat, & prudẽter tegebat,idq; etiã probabile appellabat. Probat enim bene imaginẽ quiſquis eius intuetur exẽplum.Quo modo enim approbat ſapiẽs aut quo modo ſimile ſequitur veri, cùm ipſum verum quid ſit ignoret? Ergo illi norant,& approbabant falſa, in quibus imitationem laudabilem rerũ verarum animaduertebant. Sed quia hoc tanquam prophanis,nec fas nec facile erat oſtendere,reliquerunt poſteris, & quibus illo tempore potuerunt ſignum quoddam ſententiæ ſuæ.Illos autem bene dialecticos de verbis mouere quæſtionem inſultantes irridentéſq; prohibebant. Ob hoc dicitur Carneades etiam tertiæ Academiæ princeps atque author fuiſſe. Deinde in noſtrum Tullium conflictio iſta durauit,iam planè ſaucia & vltimo ſpiritu Latinas literas inflatura.Nam nihil mihi videtur inflatius, quàm tam multa copioſiſsime atque ornatiſsime dicere non ita ſentientem.Quibus tamen ventis fœneus ille Platonicus Antiochus ſatis,vt mihi videtur diſsipatus atque diſperſus eſt. Nã Epicureorum greges in animis delicioſorum populorum aprica ſtabula poſuerunt. Quippe Antiochus Philonis auditor hominis quantũ arbitror circunſpectiſſimi,qui iam veluti aperire cedẽtibus hoſtibus portas cœperat, & ad Platonis authoritatem Academiam legéſque reuocare,quanquam & Metrodorus id antea facere tentauerat,qui primus dicitur eſſe confeſſus,non de recto †placuiſſe Academicis nihil poſſe comprehendi, ſed neceſſario contra Stoicos huiuſmodi eos arma ſumpſiſſe. Igitur Antiochus,vt inſtitueram dicere, auditis Philone Academico,& Mneſarcho Stoico,in Academiam veterem,quaſi vacuam defenſoribus,& quaſi nullo hoſte ſecuram, velut adiutor & ciuis irrepſerat, neſcio quid inferens mali de Stoicorum cineribus, quod Platonis adyta violaret. Sed huic arreptis iterũ illis armis & Philon reſtitit donec moreretur,& omnes eius reliquias Tullius noſter oppreſſit,ſe viuo impatiens labefactari, vel cõtaminari quicquid amauiſſet. Adeo * poſt illa tempora non longo interuallo omni

Antiochus Aſchloni ta ex vete re Academia fœneũ vocat, quod nihil habeat ſolidi.

† decreto.

Mneſarchus & Dardanus tẽpore Antiochi Athenis Stoicorũ principes.

*al. Ab eo.

omni peruicacia pertinaciáq; demortua, óſq; illud Platonis quod in philoſophia purgatiſsimũ & lucidiſsimum, dimotis nubibus erroris emicuit, maxime in Plotino, qui Platonicus philoſophus ita eius ſimilis iudicatus eſt, vt ſimul eos vixiſſe, tantũ autẽ intereſſe tẽporis, vt in hoc ille reuixiſſe putandus ſit. Itaq; nũc philoſophos nõ ferè videmus, niſi aut Cynicos, aut Peripateticos, aut Platonicos. Et Cynicos quidẽ, quia eos vitæ quędã delectat libertas, atq; licentia. Quod aut ad eruditionẽ, doctrinámq; attinet, & mores quibus cõſulitur animę, quia non defuerunt acutiſsimi & ſolertiſsimi viri, qui docerent diſputationibus ſuis Ariſtotelẽ ac Platonem ita ſibi cõcinere, vt imperitis minúſq; attentis diſſentire videãtur, multis quidẽ ſeculis multíſq; contentionibus, ſed tamẽ eliquata eſt, vt opinor, vna veriſsimæ philoſophiæ diſciplina. Non enim eſt iſta huius mundi philoſophia, quàm ſacra noſtra meritiſsime deteſtãtur, ſed alterius intelligibilis, cui animas multiformibus erroris tenebris cæcatas, & altiſsimis à corpore ſordibus oblitas, nũquã iſta ratio, ſubtiliſsima reuocaret, niſi ſummus Deus populari quadã clemẽtia diuini intellectus authoritatẽ vſq; ad ipſum corpus humanũ declinaret, atq; ſubmitteret, cuius nõ ſolũ pręceptis, ſed etiã factis excitatæ animę redire in ſemetipſas, & reſipiſcere patriam, etiam ſine diſputationum concertatione potuiſſent.

Chriſtianiſmus vera eſt philoſophia. Cap. xix.

1. Retract. cap. 1.

Hoc mihi de Academicis interim probabiliter, vt potui perſuaſi. Quod ſi falſum eſt nihil ad me, cui ſatis eſt iã nõ arbitrari nõ poſſe ab homine inueniri veritatẽ. Quiſquis autem putat hoc ſenſiſſe Academicos, ipſum Ciceronẽ audiat. Ait enim illis morẽ fuiſſe occultandi ſententiã ſuam, nec eam cuiquam, niſi qui ſecum ad ſenectutem vſq; vixiſſent, aperire conſueuiſſe. Quę ſit autem iſta Deus viderit, eam tamen arbitror Platonis fuiſſe. Sed vt breuiter accipiatis omne propoſitũ meum, quoquo modo ſe habet humana ſapientia, eam me video nondum percepiſſe. Sed cũ triceſimum & tertium ætatis annum agam, non me arbitror deſperare debere eam me quandoque adepturum. Cõtemptis tamen cæteris omnibus, quæ bona mortales putant, huic inueſtigandæ inſeruire propoſui. A quo me negotio quoniam rationes Academicorum non leuiter deterrebant, ſatis, vt arbitror, contra eas iſta diſputatione muniti

Concluſio operis. Cap. xx.

 ſumus.

ſumus. Nulli aũt dubiũ eſt gemino pōdere nos impelli ad diſcendũ, authoritatis atque rationis. Mihi autẽ certum eſt nuſquã prorſus à Chriſti authoritate diſcedere. Non enim reperio valentiorẽ. Quod autẽ ſubtiliſsima ratione perſequendum eſt: ita enim iam ſum affectus, vt quid ſit verum nõ credendo ſolum, ſed etiam intelligendo apprehendere impatiẽter deſyderem, apud Platonicos me interim quod ſacris literis † nõ repugnet, reperturũ eſſe cõfido. Hic poſtquam ſermonis finem me feciſſe aſpexerũt, quanquã iam erat nox & aliquid etiã lucerna illata ſcriptum erat, tamen illi adoleſcentes intentiſsime expectabant, vtrum Alipius vel alio die ſe reſponſurum eſſe promitteret. Tum ille: Nihil mihi aliquando, inquit, tam ex ſententia proueniſſe affirmare paratus ſum, quàm quod hodierna diſputatione diſcedo ſuperatus, nec iſtam meam tantum puto debere eſſe lætitiam. Communicabo ergo eam vobiſcum concertatores mei vel iudices noſtri. Quandoquidem iſto ſe pacto à ſuis poſteris vinci, ipſi etiã fortaſſe Academici optarunt. Quid enim vobis hoc ſermonis lepore iucundius, quid ſentẽtiarum grauitate perpenſius, quid beneuolẽtia promptius, quid doctrina peritius videri aut exhiberi poſſet? Prorſus nequaquam digne admirari poſſum, quòd tã facete aſpera, tam fortiter deſperata, tam moderate conuicta, tam dilucide obſcura tractata ſunt. Quare iã ſocij mei expectationem veſtram qua me ad reſpondendum prouocatis, certiore ſpe mecum ad diſcendum conuertite. Habemus ducem qui nos in ipſa veritatis arcana Deo iam monſtrante perducat. Hic ego, cùm illi pueruli quodam ſtudio, quòd Alipius reſponſurus non videbatur, quaſi fraudatos vultu ſe oſtenderent, inuidetis, inquã arridens, plauſibus † meis. Sed quoniam de Alipij conſtantia iam ſecurus, nihil eum timeo vt vos quoq; mihi gratias agatis, inſtruo vos aduerſus illum, qui tantam intentionem veſtræ expectationis offendit. Legite Academicos, & cùm ibi victorem (quid enim facinus) iſtarum nugarum Ciceronem inueneritis, cogatur iſte à vobis hunc noſtrum ſermonem contra illa inuicta defendere. Hanc tibi Alipi duram mercedem pro mea falſa laude reſtituo. Hic cum arriſiſſent, finem tantæ conflictationis vtrum firmiſsimum neſcio, modeſtius tamen & citius quam ſperaueram fecimus.

† noſtris.

† laudibus

1. Retrac. cap. 1.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE ORDINE

Liber Primus.

Hoc opus accuratiore ſtylo elaborauit.

Omnia diuina proui dẽtia regi. Cap. j.

ORDINEM rerum Zenobi conſequi ac tenere cuique proprium, tum verò vniuerſitatis quo coërcetur ac regitur hic mundus, vel videre vel pandere difficillimum hominibus atque rariſsimũ eſt. Huc accedit, quod etiam ſi quis hæc poſsit, non illud quoque valet efficere, vt dignum auditorem tam diuinis obſcuriſque rebus, vel vitæ merito, vel habitu quodam eruditionis inueniat. Nec tamen quidquam eſt, quod magis auide expectãt quæq; optima ingenia, magiſq; audire ac diſcere ſtudeant, qui ſcopulos vitæ huius & procellas velut erecto quantum licet capite inſpiciunt, quàm quo modo fiat, vt & Deus humana curet, & tanta in humanis rebus peruerſitas vſquequaque diffuſa ſit, vt non diuinæ, ſed ne ſeruili quidẽ cuipiam procurationi, ſi ei tanta poteſtas daretur, tribuenda eſſe videatur. Quamobrem, illud quaſi neceſſarium iis quibus talia ſunt curæ credendum dimittitur, aut diuinã prouidentiam non vſque in hæc vltima & ima pertendi, aut certe mala omnia Dei voluntate committi. Vtrunque impium, ſed magis poſterius. Quanquam enim deſertum Deo quicquam credere, cum imperitiſsimum, tum etiam periculoſiſsimum animo ſit, tamẽ in ipſis hominibus ne-

mo quenquam non potuiſſe aliquid criminatus eſt. Negligentiæ vero vituperatio multo eſt, quàm maliciæ crudelitatíſque purgatior. Itaque velut compellitur ratio tenere non immemor pietatis, aut iſta terrena non poſſe à diuinis adminiſtrari, aut negligi atque contemni potius, quàm ita gubernari, aut omnis de Deo ſit mitis atque inculpanda conqueſtio. Sed quis tam cæcus eſt mente, vt quicquam in mouendis corporibus rationis, quod præter humanam diſpoſitionem ac voluntatem eſt, diuinæ potentiæ moderationiq; dare dubitet: niſi forte aut caſibus tam rata † ſubtilíque dimenſione, vel minutiſsimorum quorumque animalium membra fingantur, aut quod caſu quis negat, poſſit niſi ratione factum fateri: aut vero per vniuerſam naturam, quod in ſingulis quibúſque rebus nihil arte humana ſatagente ordinatum miramur, alienare à ſecretiſsimo maieſtatis arbitrio vllis nugis vanę opinionis audebimus. At enim hoc ipſum eſt plenius quæſtionum, quod membra pulicis depoſita mire atque diſtincta ſunt cùm interea humana vita innumerabilium perturbationum inconſtantia verſetur & fluctuet. Sed hoc pacto, ſi quis tam minutum cerneret, vt in vermiculato pauimento, nihil vltra vnius teſſelæ modulum acies eius valeret ambire, vituperaret artificem velut ordinationis & compoſitionis ignarum: eo quod varietatem lapillorum perturbatam putaret, à quo illa emblemata in vnius pulchritudinis faciem congruentia ſimul cerni colluſtraríque non poſſent. Nihil enim aliud minus eruditis hominibus accidit, qui vniuerſarum rerum coaptationem atque concentum imbecilla mente complecti & conſyderare non valentes, ſi quid eos offenderit, quia ſuæ cogitationi magnum eſt, magnam rebus putant inhærere fœditatem. Cuius erroris maxima cauſa eſt, quod homo ſibiipſi eſt incognitus. Qui tamen vt ſe noſcat, magna opus habet cõſuetudine recedẽdi à ſenſibus, & animũ in ſeipſum colligẽdi atq; in ſeipſo retinendi. Quod ij tantum aſſequuntur qui plagas quaſdã opinionũ, quas vitę quotidianę curſus infligit, aut ſolitudine inurũt, † aut liberalibus medicant diſciplinis. Ita enim animus ſibi redditus quę ſit pulchritudo vniuerſitatis intelligit, quę profecto ab vno cognominata eſt. Idcircóq; illã videre nõ licet animę quę in multa procedit, ſectatúrq; auiditate pauperiem

† rara.

1. Retract. cap. 3.

† ſolicitudine virtutũ alii: ſ. ſolicitudine minuunt.

Dicat hãc diſputationem Zenobio. C. xj.

1. Retract. cap. 3.

periem, quam neſcit ſola ſegregatione multitudinis poſſe vitari. Multitudinem autem non hominum dico, ſed omnium quæ ſenſus attingit. Nec mirere quod eo egeſtatem patitur magis, quo magis appetit plura cōplecti. Vt enim [in] circulo quātumuis amplo vnum eſt medium quo cuncta conuergūnt, † quod centrum geometræ † vocant & quamuis totius ambitus partes innumerabiliter ſecari queant, nihil tamen eſt præter illud vnum, quo cætera pariliter dimetiantur, & quod omnibus quaſi quodam æqualitatis iure dominetur. Hinc vero in quamlibet partem ſi egredi velis, eo amittuntur omnia quo in plura pergitur. Sic animus à ſeipſo fuſus immenſitate quadam diuerberatur, & vera mendicitate conteritur, cum eum natura ſua cogit vbique vnum quærere, & multitudo inuenire non ſinit. Sed & hæc quæ dixi qualia ſint, & quæ cauſa extet erroris animarum, quoque modo & in vnum congruant atque perfecta ſint cuncta, & tamen peccata fugienda ſint, aſſequeris profecto mi Zenobi. Sic enim mihi notum eſt ingenium tuum, & pulchritudinis omnimodæ amator animus, ſine libidinis immoderatione atque ſordibus. Quod ſignum in te futuræ ſapientiæ perniciofis cupiditatibus diuino iure præſcribit, ne tuam cauſam deſeras falſis voluptatibus illectus, qua præuaricatione nihil turpius & periculoſius inueniri poteſt. Aſſequeris ergo iſta mihi crede cum eruditioni operam dederis, qua purgatur & excolitur animus, nullo modo ante idoneus. cui diuina ſemina committantur. Quod totum cuiuſmodi ſit & quem flagitet ordinem, quídve ſtudioſis & bonis ratio promittat, qualémq; vitam nos viuamus chariſsimi tui, & quem fru[illegible]um de liberali ocio carpamus: hi te libri ſatis, vt opinor, edocebūt, nomine tuo nobis quàm noſtra elaboratione dulciores, præſertim ſi te in ipſum ordinem de quo ad te ſcribo, meliora eligens inſerere atque coaptare volueris. Nam cum ſtomachi dolor ſcholam me deſerere coëgiſſet, qui iam vt ſcis, etiam ſine vlla tali neceſsitate in philoſophiam confugere moliebar, ſtatim me contuli ad villam familiariſsimi noſtri Verecundi. Quid dicam eo libente? noſti optime hominis, cum in omnes, tum vero in nos beneuolentiam ſingularem. Ibi diſſerebamus inter nos quæcunque videbantur vtilia, adhibito ſanè ſtylo quo

cuncta

† cōmuniter † matematici.

Lib. 9. Confeſſ. cap. ij.

Lib. 8 Confeſſ. cap. 6. & lib. 9. Cap. iij.

Lib. 1. contra Academicos. Cap. 1.

cuncta exciperentur, quod videbam conducere valetudini meæ. Cum enim nonnulla loquendi cura detinerer, nulla inter diſputandum irrepebat immoderata contentio. Simul etiam vt ſi quid noſtrum literis mandare placuiſſet, nec aliter dicendi neceſsitas, nec labor recordationis eſſet. Agebant autem iſta mecum Alipius & Nauigius frater meus, & Licentius repente admirabiliter poëticæ deditus. Trigetium item nobis militia reddiderat, qui tanquam veteranus adamauit hiſtoriam. Etiam in libris nonnihil habebamus.

Perſonæ dialogi.

Occaſio diſputationis caſi.

Sed nocte quadam cum euigilaſſem de more, mecúmque ipſe tacitus agitarem quæ in mentem neſcio vnde veniebant. Nam id mihi amor inueniendi veri iam in conſuetudinem verterat, vt aut primam ſi tales curæ inerant, aut certe vltimam dimidiam tamen ferè noctis partem peruigil quodcunque cogitaré: nec me patiebar adoleſcentium lucubrationibus à meipſo auocari: quia & illi per totum diem tantum agebant, vt nimium mihi videretur, ſi aliquid etiam noctium in ſtudiorum labore vſurparent, & id à me ipſi quoque præceptũ habebant, vt aliquid & præter codices ſecum agerent & apud ſeſe habitare conſuefacerent animum. Ergo vt dixi vigilabam. Cum ecce aquæ ſonus ponè balneas, quæ præter fluebat, eduxit me in aures, & animaduerſus eſt ſolito attentius. Mirum admodum mihi videbatur, quòd nunc clarius, nunc preſſius eadem aqua ſtrepebat ſilicibus irruens. Cœpi à me quærere, quænam cauſa eſſet. Fateor nihil occurrebat: cum Licẽtius lecto ſuo importunos percuſſo iuxta ligno ſorices terruit; ſeſéque vigilantem hoc modo indicauit. Cui ego, Animaduertiſti, inquam, Licenti. Nam video tibi muſam tuam lumen ad lucubrandum accendiſſe quo modo canalis iſte inconſtanter ſonet? Iam, inquit, mihi hoc non eſt nouum. Nam deſyderio ſerenitatis cum expergefactus aliquando aurem admouiſſem, ne imber ingrueret, hoc agebat aqua iſta quod nunc. Approbauit Trigetius. Nam & ipſe in eodem conclaui lecto ſuo cubans vigilabat nobis neſcientibus: erant enim tenebræ, quod in Italia etiam pecunioſis propè neceſſe eſt. Ergo vbi vidi ſcholam noſtram quantacunque aderat, nam & Alipius & Nauigius in vrbem ierant, etiam illis horis non ſopitam,

1. Retra 7. cap. 3.

tam, & me curſus ille aquarum aliquid de ſe dicere admonebat. Quidnā vobis, inquam, videtur eſſe cauſę, quòd ſic alternat hic ſonus? Non enim quenquam putamus his horis vel tranſitu, vel re aliqua lauanda toties illum meatum interpellare. Quid putas, inquit Licentius, niſi alicubi folia cuiuſcemodi quæ autumno perpetuo copioſéq; decidunt, anguſtiis canalis intertruſa euinci aliquādo atq; cedere: vbi autem vnda quæ vrgebat pertrāſierit, rurſum colligi atque ſtipari: aut aliquid aliud vario caſu foliorū natantiū fieri, quod ad illum fluxum nunc refrænandum, nunc emittendum ſimiliter valeat? Viſum eſt mihi probabile aliud non habenti, confeſſúſq; ſum laudans ingenium eius, nihil me inueniſſe cum diu quæſiſſem cur ita eſſet. Tū interpoſito modico ſilentio, merito inquam, tu nihil mirabaris, & apud Calliopem te intus tenebas. Merito, inquit, ille. Sed modo planè dediſti mihi magnū mirari. Quidnā hoc eſt: inquam? Quod tu, inquit, ita miratus es. Vnde enim ſolet, inquam, oboriri admiratio, aut quæ huius vicij mater eſt, niſi res inſolita, præter manifeſtum cauſarum ordinem? Et ille, Præter manifeſtum, inquit, accipio: nam præter ordinem nihil mihi fieri videtur. Hic ego erectior ſpe alacriore, quàm ſoleo eſſe cum aliquid ab his requiro, quod rem tantam & tam ſubito heri pene ad iſta conuerſus adoleſcentis animus concepiſſet, nulla vnquam de his rebus inter nos antea quęſtione agitata. Bene inquam, bene, ſed prorſus bene multum ſenſiſti, multū auſus es: Hoc, mihi crede, longo interuallo tranſcendis Heliconem, ad cuius verticem tanquā ad cœlum peruenire conaris. Sed peruellem adeſſes huic ſententiæ, nam eam labefactare tentabo. Sine, inquit, modo me mihi, quæſo te, nam valde in aliud intendi animum. Hic ego nonnihil metuens, ne ſtudio poëticæ penitus prouolutus à philoſophia longè raperetur. Irritor inquam, abs te verſus iſtos tuos omni metrorum genere cantando & vlulando inſectari, qui inter te atque veritatem immaniorē murum, quā inter amantes tuos conatur erigere. Nam in ſe illi vel inolita rimula reſpirabāt. Pyramum enim ille tum canere inſtituerat. Quod cum ſeueriore quàm putabat voce dixiſſem, ſubticuit aliquantulum. Et ego iam relinqueram cœpta, & ad me redieram, ne fruſtra occupare præoccupatum atque

1. Retract. cap. 3.

Ouid li.3. Met. mor. Lepide alluſu ad parietem per cuius rimā coloquebantur amantes.

inepte

In Eunucho.

inepte vellem. Tum ille, Egomet meo iudicio quaſi ſorex, inquit, non dictum eſt commodius apud Terentium quàm nũc dici à me de me poteſt. Sed ſanè illud vltimum fortaſſe in contrarium vertetur. Quod enim ait illi, hodie perij, ego hodie forte inueniar. Nam ſi non contemnitis quod ſuperſtitioſi ſolent etiam de muribus augurari, ſi ego illum murem, vel ſoricem, qui me tibi vigilantem detulit, ſtrepitu meo commonui, ſi quid ſapit redire in cubile ſuum ſecúmque conquieſcere, cur non egoipſe iſto ſtrepitu vocis tuæ commouear philoſophari potius quàm cantare? Nam illa eſt, vt tibi quotidie probanti iam cœpit credere, vera & inconcuſſa noſtra habitatio. Quare ſi tibi moleſtum non eſt, atque id fieri debere arbitraris, roga quod vis: Defendam quantum poſſum ordinem rerum, nihílque præter ordinem fieri poſſe aſſeram. Tantum enim eum animo imbibi atque hauſi, vt etiam ſi me quiſquam in diſputatione ſuperarit, hoc nulli temeritati, ſed rerum ordini tribuam. Neque enim res ipſa, ſed Licentius ſuperabitur. Ego rurſum gaudens eis me reſtitui. Tum Trigetio: Quid, inquam, tibi videtur? Faueo quidem, inquit, ordini plurimum, ſed incertus ſum tamen, & rem tantam diligentiſsime diſcuti cupio. Fauorem, inquam, tuum ille ergo paries habeat: Nam quod incertus es, etiam cum Licentio ac meipſo tibi puto eſſe commune. Prorſus, ait Licentius, ego huius ſententiæ certus ſum. Quid enim dubitem parietem, cuius mentionem feciſti, antequam planè ſe erexerit diruere? Non enim vere poëtica tãtum me auertere à philoſophia poteſt, quantum inueniendi veri diffidentia. Tum Trigetius gaudentibus verbis: Habemus, inquit, iam quod plus eſt, Licentium non Academicum: eos enim ille ſtudioſiſſime defendere ſolebat. Hæc modo, inquit, omitte quæſo ne me hoc vafrum quiddam & captatorium à neſcio, qua diuina re, quæ mihi oſtentare ſe cœpit, & cui me inhiantem ſuſpendo, detorqueat atque dirumpat. Hic ego multo vberius cernens abundare lætitias meas, quàm vel optare aliquando auſus ſum, verſum iſtum geſtiens effudi: Sic pater ille deúm faciat ſic altus Apollo, Incipias: perducet enim ipſe, ſi ſequimur quò nos ire iubet, atq; vbi ponere ſedem, qui dat modo augurium, noſtriſque illabitur animis.

Animus ſentit nihil omnino ſine cauſa fieri. Cap. iiij.

animis. Nec enim altus Apollo eſt, qui in ſpeluncis, in montibus in nemoribus nidore thuris pecudúmque calamitate concitatus implet inſanos, ſed alius profecto eſt, alius ille altus veridicus, atque ipſa (quid enim verbis ambiam) veritas. Cuius vates ſunt quicunque poſſunt eſſe ſapientes. Ergo aggrediamur Licenti freti pietate cultores, & veſtigiis noſtris ignem pernicioſum fumoſarum cupiditatum opprimamus. Hic iam inquit, interroga oro te ſi poſsim hoc tantum † neſcio quid explicare & tuis verbis & meis. † totum. Hoc ipſum inquam, mihi reſponde, primo vnde tibi videatur aqua iſta non temere ſic, ſed ordine influere. Nam quod illa ligneolis canalibus ſuperlabitur, & ducitur vſque in vſus noſtros, poteſt ad ordinem pertinere. Factum eſt enim ab hominibus ratione vtentibus, vt vno eius itinere ſimul & biberent & lauarent, & pro locorum opportunitatibus conſequens erat vt ita fieret. Quod vero illa, vt dicis folia ſic inciderunt, vt hoc quod admirati ſumus eueniret, quo tandem rerum ordine, ac non potius caſu factum putabimus? Quaſi vero, inquit ille, aliter atq; ceciderunt debuiſſe, aut potuiſſe cadere cuiquam videri poteſt. ſereniſsime intuenti nihil poſſe fieri ſine cauſa. Quid iam vis perſequar ſitus arborum atque ramorum, ipſúmque pondus quantum natura foliis impoſuit: † minime mutabilibus. quid aëris, vel mobilitatem qua volitãt, vel molliciem qua deſcendunt, varióſque lapſus pro affectione cœli, pro onere, pro figuris ſuis, cæteriſq; innumerabilibus † atq; obſcurioribus cauſis, quid ne attinet quærere? 1. Retract. Cap. iij. Latent iſta ſenſus noſtros, penitus latent: Illud tamen quod aggreſſæ quæſtioni ſatis eſt, neſcio quo modo animum non latet, nihil fieri ſine cauſa. *† al. odioſus. Poteſt enim ocioſus* † percontator pergere quærere, quæ cauſa erat, vt ibi arbores ponerentur? Ordine cũcta deus adminiſtrat. Reſpondebo, ſecutos eſſe homines vber terræ. Quid ſi fructuoſæ arbores non ſunt, ac temere natæ ſunt? Et hic reſpondebo, vos parum videre. Nam temerariam quæ illas genuit nequaquam eſſe naturam. cap. v. Quid plura? Aut aliquid ſine cauſa fieri doceat, aut nihil fieri, niſi certo cauſarum ordine credite. † * al. odioſum. * Si legis ocioſum, tollenda eſt negatio non. Cui ego: Licet, inquam me ocioſum † * percontatorem voces, vix enim poſſum non eſſe, qui expugnaui, ne cum Pyramo & Thysbe colloqueris, pergam tamen quærere abs te: Natura iſta quamuis videri

ordinatam

Vix enim p. ſſun. eſſe Nec enim ocioſos eſt quis rem tã tãp. rſcls

ordinatã cui bono, vt de cæteris rebus innumerabilibus taceam, iſtas ipſas arbores quæ fructus non afferunt, procreauit? At illo cogitante quid diceret, ait Trigetius: Nunquidnam vſus arbuſtorum in ſolis fructibus præbetur hominibus? Quanta ſunt alia quæ vmbra, quæ lignis, poſtremo quæ ipſis frondibus ſeu foliis fiant? Noli obſecro, inquit ille, interrogationibus eius hæc reddere. Innumerabilia ſunt enim quæ proferri poſſunt, ex quibus nulla eſt hominibus vtilitas, aut certe ita latet vel imbecilla eſt, vt ab hominibus præſertim nobis erui defendive non poſſit. Ipſe potius nos doceat, quo modo aliquid fiat quod non cauſa præceſſerit. Pòſt, inquam, iſta videbimus. Non enim iam [mi:] neceſſe eſt eſſe doctorem, cum tu qui iam tantæ rei te certum eſſe profeſſus es, adhuc me nihil docueris minimum † diſcere cupientem, & propter hoc ſolum dies noctéſque vigilantem. Quò me mittis, inquit? An quia leuius te ſequor, quàm iſta folia ventos, quibus in profluentem aquam iaciuntur, vt eis cadere parum ſit, niſi etiam trahantur. Nam quid aliud erit cum Licentius & Auguſtinũ, & ea quæ ſunt in media philoſophia docet? Noli obſecro, inquam, aut te tantum abiicere aut me extollere. Nam & ego in philoſophia puer ſum, & nõ nimis curo cum interrogo per quem mihi ille reſpondeat, qui me quotidie querulum accipit. Cuius te quidem credo quandoque vatem futurum: Neque hoc quandoque forſitan longum eſt. Sed tamen alij quoque multum ſepoſiti ab huiuſmodi ſtudiis docere aliquid poſſunt, cum diſſerentium ſocietati, quaſi vinculis interrogationum coarctantur. Idem autem aliquid non eſt nihil. An non vides (tuo enim ſimili vtar libentius) illa ipſa folia quæ feruntur ventis, quæ vndis innatant, reſiſtere aliquantum præcipitanti ſe flumini, & de rerum ordine homines commonere, ſi tamen hoc quod abs te defenditur, verum eſt? Hic ille lecto etiam exiliens præ lætitia, Quis neget deus magne, inquit, te cuncta ordine rationis adminiſtrare? Quàm ſe omnia tenent quàm ratis ſucceſsionibus in nodos ſuos vrgentur quanta & quammulta facta ſunt, vt hæc loqueremur, quanta fiunt, vt te inueniamus Vnde enim hoc ipſum, niſi ex rerum ordine manat & ducitur, quod euigilauimus, quod illum ſonum aduertiſti, quod quæſiſti tecum

† nimium

tecum cauſam, quòd tu cauſam tantillæ rei non inueniſti? Sorex etiam prodiuit, vt ego vigilans prodar. Poſtremo tuus etiam ipſe ſermo te fortaſſe id non agente, non enim cuiquam in poteſtate eſt quid veniat in mētem ſic neſcio quo modo circumagitur, vt à me ipſe docear, † quid tibi debeam reſpondere. Nanque oro te ſi hæc quę à nobis dicta ſunt literis, vt inſtituiſti, mandata peruagentur paulo latius ad hominū famam, nónne ita res magna videbitur, vt de illa conſultus aliquis vates magnus, aut Chaldæus reſpondere debuerit, multo ante quàm euenerit? Quod ſi reſpondiſſet, ita diuinus diceretur, ita efferretur laudibus hominum, vt tamen ex eo nemo quærere auderet, cur folium ex † arbore ceciderit, aut vtrum mus oberrans iacēti homini moleſtus fuerit? Nunquidnam enim talia futura quiſquam illorum aut per ſe dixit aliquando, aut à conſultore coactus eſt dicere? Atqui ſi futurum quēdam librum non ignobilem diceret, & id neceſſario euenturum videret, non enim poſſet aliter diuinare, profecto quicquid volitatio foliorum in agro, quicquid viliſſima beſtiola in domo facit tam ſunt in rerum ordine neceſſaria, quàm illæ literæ. Iis enim verbis fiunt, quæ ſine illis præcedentibus viliſsimis rebus, nec in mentem venire poſſent, nec ore procedere poſteriſque mandari. Quare iam rogo, nemo ex me quærat, cur quidque fiat. Satis eſt nihil fieri, nihil gigni quod non aliqua cauſa genuerit ac mouerit. Hic apparet te, inquam, neſcire adoleſcens quàm multa & à qualibus viris contra diuinationē dicta ſint. Sed reſponde nunc, non vtrum fiat aliquid ſine cauſa, nam id iam video te nolle reſpondere: ſed ordo iſte ſuſceptus tuus bonúmne quicquā an malum tibi eſſe videatur. Et ille * ſubmurmurans, Non, inquit, ſic rogaſti, vt vnum è duobus queam reſpondere. Video hic enim quandam medietatem. Nam ordo mihi, nec bonum, nec malum videtur. Quid ſaltem cenſes, inquam ordini eſſe cōtrarium? Nihil, ait ille. Nam quo modo eſſe contrarium quicquam poteſt ei rei, quæ totum occupauit, totum obtinuit? Quod enim erit ordini contrarium, neceſſe erit eſſe præter ordinem. Nihil autem eſſe præter ordinem video. Nihil igitur ordini oportet putare eſſe contrarium. Ergóne ait Trigetius, contrarius ordini error non eſt? Nullo modo inquit. Nam ne-

Marginalia: † *vt me ipſe docear* — † *ab.* — *Ordo omnia cōplectitur.* — *Cap. vj.* — * *aliàs, ſubmorans.*

minem video errare ſine cauſa. Cauſarum autem ſeries ordine includitur. Et error ipſe non ſolum gignitur cauſa ſed etiam gignit aliquid cuius cauſa fit. Quamobrem, quo extra ordinem non eſt, eo non poteſt ordini eſſe contrarius. Et cum tacuiſſet. Trigetius, egóque meipſum non caperem gaudio, quòd videbam adoleſcentem chariſsimi amici filium etiam meum fieri, nec hoc ſolum, verum in amicum quoque iam mihi ſurgere atque grandeſcere, & cuius ſtudium, vel in mediocres literas deſperauerã, quaſi reſpecta * poſſeſsione ſua toto impetu in mediam venire philoſophiã. Quod dum tacitus miror & ex æſtuo in gratulationem, ſubito ille, quaſi mẽte quadam correptus exclamat, O ſi poſſem dicere quod volo. Rogo vbi eſtis verba? ſuccurrite, & bona & mala ſunt in ordine. Credite ſi vultis. Nam quo modo id explicem neſcio. Ego mirabar & tacebam. Trigetius autem vbi vidit hominem paululum quaſi digeſta ebrietate affabilem factum redditúmque colloquio. Abſurdum, inquit mihi videtur Licẽti, & planè alienum à veritate quod dicis. Sed quæſo patiare me paululum, nec perturbes clamitando. Dic quod vis, ait ille: Non enim metuo ne me auferas ab eo quod video ac penè teneo. Vtinam, inquit, ab eo quem defendis ordine deuius non ſis, non tanta in deum feraris (vt mitius loquar) incuria. Quid enim potuit dici magis impiũ quàm etiam mala ordine contineri? Certe enim deus amat ordinẽ. Vere amat, ait ille, ab ipſo manat, & cum ipſo eſt. Et ſi quid poteſt de re tantum alta conuenientius dici, cogita quæſo ipſe tecum. Nec enim ſum idoneus qui te iſta nunc doceam. Quid cogitem? inquit Trigetius. Accipio prorſus quod dicis, ſatíſque mihi eſt in eo quod intelligo. Certe enim & mala dixiſti ordine contineri, & ipſum ordinẽ manare à ſummo deo atque ab eo diligi. Ex quo ſequitur, vt & mala ſint à ſummo deo, & mala deus diligat. In qua cõcluſione timui Licentio. At ille ingemiſcens difficultate verborum, nec omnino quęrẽs quid reſponderet, ſed quemadmodum quod reſpondendum erat promeret. Non diligit deus mala, inquit, nec ob aliud niſi quia ordinis non eſt vt deus mala diligat. Et ordinem ideo multum diligit, quia per eum non diligit mala. At vero ipſa mala qui poſſunt non eſſe in ordine, cum deus illa non diligat. Nam iſte

*al. deſpecta.

Deus non diligit mala, licet ad ordinẽ pertineant.

cap. vij.

iſte ipſe eſt malorum ordo, vt non diligantur à deo. An paruus rerum ordo tibi videtur, vt & bona deus diligat & non diligat mala? Ita nec præter ordinem ſunt mala quæ non diligit deus. & ipſum tamen ordinem diligit: hoc ipſum enim diligit diligere bona, & non diligere mala, quod eſt magni ordinis, & diuinæ diſpoſitionis. Qui ordo atque diſpoſitio quia vniuerſitatis congruentiam ipſa diſtinctione cuſtodit, fit vt mala etiam eſſe neceſſe ſit. Ita quaſi ex antithetis quodam modo, quod nobis etiam in oratione iucundum eſt: id eſt ex contrariis omnium ſimul rerum pulchritudo figuratur. Poſt hoc interſiluit modice. Et repente ſeſe erigens quà Trigetius lectum habebat. Nam quæro ex te quæſo, inquit, iuſtúſne ſit deus? Tacebat ille nimis vt poſtea retulit admirans & horrens ſubito condiſcipuli & familiaris ſui afflatum noua inſpiratione ſermonem. Quo tacente ille ita ſecutus eſt. Si enim deum iuſtum non eſſe reſpōderis, tu videris quid agas, qui me dudum impietatis arguebas. Si autem vt nobis traditur, nóſque ipſius ordinis neceſsitate ſentimus, iuſtus eſt deus, ſua cuique diſtribuēdo vtique iuſtus eſt. Quæ autem diſtributio dici poteſt, vbi diſtinctio nulla eſt? Aut quæ diſtinctio ſi bona ſunt omnia? Quídue præter ordinem reperiri poteſt, ſi dei iuſticia bonorū malorúmq; meritis ſua cuiq; redduntur? Iuſtū autem deum omnes fatemur. Totum igitur ordine includitur. Quibus dictis reſilit è ſtrato, & iam lenior voce cum ei verbū nemo faceret. Nihílne mihi, inquit, vel tu qui compuliſti ad iſta reſpondes? Cui ego: Noua nūc religio iſtæc in te inceſsit. cedo inquā. Sed quod videbitur per diē reſpondebo qui mihi iam videtur redire, niſi lunæ eſt ille, qui feneſtris fulgor induitur.† Simul & tacendum eſt, ne tanta bona tua Licenti abſorbeat obliuio. Quādo enim noſtræ literæ non ſibi hæc mandari flagitent? Dicam planè tibi quod ſentio, diſputabo aduerſum te quantum poſſum: non enim mihi ſi me viceris maior triumphus dari poteſt. Si autem vel calliditati vel acuto cuidam errori hominum, quorū partes ſuſcipere tentabo, ceſſerit imbecillitas tua, quæ minus paſta eruditione diſciplinarum tantum deum fortaſſe ſuſtinere non poterit, res teipſa commonebit, quantæ tibi vires vt in eum firmior redeas parādæ ſint. Simul quia & iſtam diſputationē

1. de ordine cap. 7.

Verſus eſt ex And. Terent.

† inducitur.

noſtram elimatius volo prouenire, non enim eam groſsis
*al. craſſis. *auribus debeo. Nam Zenobius noſter multa mecum ſæpe de rerum ordine cõtulit, cui alta percunctanti nunquã ſatisfacere potui, ſeu propter obſcuritatẽ rerum, ſeu propter temporum anguſtias. Crebrarum autem ille procraſtinationum vſque adeo impatiens fuit. vt me quò diligentius & copioſius reſpondere cogeret, etiam carmine prouocaret, & bono carmine vnde illum magis ames. Sed neque tunc tibi legi potuit ab iſtarum rerum ſtudio remotiſsimo, neque nunc poteſt. Nam profectio eius tam repentina & perturbata fuit tumultu illo, vt nihil iſtorum venire nobis in mentem potuerit: nam id relinquere mihi reſponſuro ſtatuerat & multa cõcurrunt cur ei ſermo iſte mittatur. Primum eſt, quia debetur. Deinde, quia cuiuſmodi nunc vitam ducamus, etiam ſic indicari eius in nos beneuolentiæ decet. Poſtremò, quod in gaudio de ſpe tua nemini cedit. Nam & cum præſens eſſet pro familiaritate patris tui, vel potius omnium noſtrum, multum ſolicitus erat, ne ingenij tui quædam ſcintillæ, quas diligenter animaduertebat, non tam conflarentur cura mea, quàm tua extinguerentur incuria. Et cum te poëticæ quoque ſtudioſum eſſe cognouerit, ſic gratulabitur, vt eum mihi geſtientem videre iam videar. Nihil mihi quidem gratius facies, inquit, ſed ſiue mobilitatem meam & puerilem leuitatem ridebitis, ſiue aliquo vere diuino nutu & ordine fit in nobis, non vobis dubitẽ dicere, pigrior ſum ad illa metra ſubito effectus, alia longe neſcio quid mihi nunc luce reſplẽduit. Pulchrior eſt philoſophia fateor quã Thysbe, quàm Pyramus, quàm illa Venus & Cupido, taléſq; omnimodi amores. Et cum ſuſpirio gratias Chriſto agebat. Accepi ego hæc, quid dicam libenter, aut quid non dicam? Accipiat quiſque vt volet, nihil curo niſi quod forte immodice gaudebam. Interea poſt paululũ dies ſeſe aperuit, ſurrexerunt illi, & ego [ibi] lachrymans multa oraui. Cũ audio Licentium ſuccinentem illud propheticum læte ac garrule: Deus virtutum conuerte nos, & oſtende faciem tuam & ſalui erimus. Quod pridie poſt cœnã cum ad requiſita naturæ foras exiſſet, paulo clarius cecinit, quàm vt mater noſtra ferre poſſet, quod illo loco talia continuo repetita canerentur. Nihil enim aliud dicebat, quoniam ipſum

Liberalium disciplinarum vtilitas. Capi. viij.

Pſal. 79.

ipſum cantilenæ modum nuper hauſerat,& amabat,vt fit, melos inuſitatum. Obiurgauit eum religioſiſsima vt ſcis fœmina, ob hoc ipſum quod inconueniens locus cantico eſſet. Tum ille dixerat iocans, Quaſi vero ſi quis me hic inimicus includeret, non erat deus exauditurus vocem meam. Ergo mane cum regreſſus eſſet ſolus,nam vterque ob eãdem cauſam proceſſerat,acceſsit ad lectulum meum. Verum dic mihi, inquit, ita fiat nobis quod vis,quid de me exiſtimes. Atque ego adoleſcentis dextram apprehẽdens, quid inquã exiſtimem ſentis,credis, intelligis. Neq; enim arbitror te fruſtra heri tandiu cecinisſe, vt virtutum deus conuerſo tibi ſe oſtendat. At ille cum admiratione recordatus,magnum,inquit,dicis & verũ. Non enim meipſum parum mouet quod modo tam ægre auocabar à nugis illis carminis mei,& iam redire ad eas piget & pudet,ita totus in quædam magna & mira ſubuehor. Nónne hoc eſt, vere in deum cõuerti? Simul & illud gaudeo quod fruſtra mihi ſcrupulus ſuperſtitionis iniectus eſt, quod tali loco talia cantitabã. Mihi inquam,neq; hoc diſplicet:& ad illũ ordinem puto pertinere,vt etiam hinc aliquid diceremus. Nam illi cantico, & locũ ipſum, quo illa offenſa eſt, & noctem cõgruere video. A quibus enim rebus putas nos orare, vt conuertamur ad deum, eiúſq; faciem videamus, niſi à quodam cœno corporis atq; ſordibus, & item à tenebris quibus nos error inuoluit? Aut quid eſt aliud conuerti, niſi ab immoderatione viciorũ, virtute ac temperantia in ſeſe attolli? Quídue aliud eſt dei facies quàm ipſa cui ſuſpiramus, & cui nos amare mundos pulchróſq; reddimus veritas? Melius dici non poteſt,inquit,exclamãs. Deinde ſup preſsius quaſi ad aurem, vide quæſo quanta occurrerũt vt credã erga nos aliquid iam proſperiore ordine fieri. Si ordinem, inquam,curas, redeundum tibi eſt ad illos verſus. Nam eruditio diſciplinarum liberalium modeſta ſanè atque ſuccincta,& alacriores & perſeuerantiores & cõptiores exhibet amatores amplectendæ veritati, vt & ardentius appetant,& conſtantius inſequantur, & inhæreãt poſtremo dulcius, Quæ vocatur Licenti beata vita. Qua nominata, omnes ſeſe erigunt, & quaſi attendunt in manus, vtrum habeas quod dare poſsis egentibus variiſq; morbis impeditis. Quibus ſapiẽtia cum præcipere cœperit, vt me- *1. Retract. cap. 3.*

dicum perferant, ſéque cum aliqua patientia curari ſinūt, in pannos ſuos recidunt. Quorum concalefactione tabificati, ſcabiem voluptatum ærumnoſarum ſcalpunt libentius, quàm vt monita medici paululū dura & morbis oneroſa perpetiendo atque ſubeundo valitudini ſanorum luciſque reddantur. Itaque illo ſummi Dei nomine ac ſenſu

Ibidem. tanquam ſtipe contenti viuunt miſeri, viuunt tamē. Alios autem viros, vel vt verius loquamur, alias animas dum hoc corpus agunt, iam thalamo ſuo dignas cōiunx ille optimus ac pulcherrimus quærit, quibus non viuere, ſed beate

Ibidem. viuere ſatis ſit. Vade ergo interim ad illas Muſas. Veruntamen ſcis quid te facere velim? Iube ait quod placet. Vbi ſe, inquam, Pyramus & illa eius ſupra ſeminecem, vt cantaturus es, interemerint, in dolore ipſo, quo tuum carmen vehementius inflammari decet, habes commodiſsimam opportunitatem. Arripe illius fœdæ libidinis & incendiorum venenatorum execrationem, quibus miseranda illa contingunt Deinde totus attollere in laudem puri & ſynceri amoris, quo animæ dotatæ diſciplinis, & virtute formoſæ copulantur intellectui per philoſophiam, & non ſolum mortem fugiunt, verumetiam vita beatiſsima perfruuntur. Hic ille tacitus ac diu conſyderatione nu-

† *moto.* tans, nudato † capite abſceſsit Deinde ego quoque ſurrexi, redditiſque Deo quotidianis votis, ire cœperamus in alneas. Ille enim locus nobis, cum cælo triſti in agro eſſe minime poteramus, aptus ad diſputandum & familiaris fuit. Cùm ecce ante fores aduertimus gallos gallinaceos ineuntes pugnam nimis acrem. Libuit attendere. Quid enim nō ambiunt, quà non peragrant oculi amantum, ne quid inde innuat pulchritudo rationis cuncta ſcientia & neſcientia modificantis & gubernantis, quæ inhiantes ſibi ſectatores ſuos trahit quacunque atqne vbicunque ſectari iubet. Nam vnde aut vbi non poteſt ſignum dare? Vt in eiſdem ipſis gallis erat videre intenta proiectius capita, inflatas comas, vehementes ictus, cautiſsimas euitationes, & in omni motu animalium rationis expertium nihil non decorum, quippe alia ratione deſuper omnia moderante. Poſtremo legem ipſam victoris, ſuperbum cātum, & membra in vnū

† *aliàs pinnulas.* quaſi orbem collecta velut in faſtum dominationis. Signum autem victi, elatas à ceruice pennulas † & in voce

atque

atque motu deforme totum,& eoipſo naturæ legibus neſcio quo modo concinnum & pulchrum. Multa quærebamus. Cur ſic omnes,cur propter dominationem in ſubiectas ſibi fœminas,cur deinde nos ipſa pugnæ facies aliquãtum & præter altiorem iſtam conſyderationem duceret in voluptatem ſpectaculi? Quid in nobis eſſet quod à ſenſibus remotum multa quæreret. Quid rurſum quod ipſorum ſenſuum inuitatione caperetur. Dicebamus nobiſipſis, Vbi non lex? Vbi non meliori debitum imperium? Vbi non vmbra conſtantiæ? Vbi non imitatio veriſsimæ illius pulchritudinis? Vbi non modus? Atque inde admoniti vt ſpectandi modus eſſet, perreximus quò propoſitũ erat. Atque ibi vt potuimus ſanè diligenter,nam & recentes res erant, & quando poterant tam inſignia trium ſtudioſorum memoriam effugere? omnia noſtræ lucubrationis opuſcula in hanc libelli partem contulimus. Nihilq; à me aliud actum eſt illo die vt valitudini parcerem, niſi quod ante cœnam cum ipſis dimidium volumen Virgilij audire quotidie ſolitus eram, nihil nobis vbique aliud quã rerum modum cõſyderantibus. Quem non probare nemo poteſt, ſentire autem cùm quiſque aliquid ſtudioſe agit difficillimum atque rariſsimum. *1. Retract. cap.3.*

Deinde poſtridie bene mane alacres ad ſolitum locum conuenimus, in eóque concedimus. Et ego attentiſsime ambobus: Hic eſto,inquam,Licenti quantum potes. & tu quidem Trigeti, nec enim parua res agitur, De ordine quærimus: Quid ego nunc quaſi in ſchola illa vnde me quoquo modo euaſiſſe gaudeo conſtitutus, copioſe atque ornate vobis ordinem laudem? Accipite ſi vultis,immo facite vt velitis, quo neque quicquam de huius laude breuius, neque vt mihi videtur verius dici poteſt. Ordo eſt quem ſi tenuerimus in vita, perducet ad Deum, & quem niſi tenuerimus in vita,non perueniemus ad Deum. Peruenturos autem nos iam, niſi me animus de vobis fallit, præſumimus & ſperamus. Diligentiſsime igitur inter nos iſta quæſtio verſari debet atque diſſolui. Vellem adeſſent cæteri,qui nobiſcum his negotiis ſolent intereſſe. Vellem ſi fieri poſſet non iſtos tantum,ſed omnes ſaltem familiares noſtros,quorum ſemper admiror ingenium nunc meum habere quàm vos eſtis intẽtos,aut certe ipſum tantũ *Ordo dux ad Deum. Cap. ix.*

Zenobium,quem de hac re tanta molientem nunquã pro eius magnitudine ocioſum accepi. Sed quia id non euenit, legent literas noſtras,quoniam inſtituimus iam de iſtis rebus verba non perdere,réſque ipſas à memoria fugaces, ſcriptorum quaſi vinculo quo reducantur innectere. Et ſic fortaſſe ordo ipſe poſcebat,qui eorum procurauit abſentiam. Nam & vos profectò in rem tantam,quia ſolis perferenda imponitur, nobis erectiore animo inſurgitis:& cũ illi legerint qui nobis maxima cura ſunt,ſi quid eos moue rit ad contradicendum,aliàs nobis diſputationes diſputatio iſta procreabit,ſeque ipſa ſucceſsio ſermonum in ordinem inſeret diſciplinæ.Sed nunc vt promiſeram Licentio quantum res patitur aduerſabor,qui totam cauſam iam penè confecit, ſi poſsit eam definitionis muro ſtabiliter firméque vallare.

Ordo quid. *Cap. x.* Hic vbi eos ſilentio,vultu,oculis,ſuſpenſione, atque immobilitate membrorum & rei magnitudine ſatis commotos,& audiendi deſyderio inflammatos eſſe conſpexi. Ergo,inquam Licenti ſi tibi videtur, collige in te quicquid virium potes,elima quicquid habes acuminis, & ordo iſte quid ſit,definitione complectere. Tum ille vbi ſe ad definiendum cogi audiuit, quaſi aqua frigida aſperſus exhorruit,& turbatiore vultu me intuens,atque vt fit ipſa trepidatione ſubridens.Quid hoc eſt rei,quod quaſi tibi videor, inquit,annuere,neſcio quo aduẽtitio ſpiritu me credis inflatum? Statímque ſeſe animans, aut fortaſſe ait aliquid mecum eſt.Paululúmque ſiluit,vt in definitione quicquid illi de ordine notionis erat cõduceretur.Deinde erectior, Ordo eſt,inquit,per quem aguntur omnia quæ Deus conſtituit.Quid ipſe Deus,inquam,non tibi videtur agi ordine?Prorſus,inquit,videtur.Ergo agitur Deus, Ait Trigetius. Et ille:Quid enim inquit, Chriſtũ Deum negas, qui & ordine ad nos venit, & à patre Deo miſſum eſſe ſe dicit? Si igitur Deus Chriſtum ordine ad nos miſit, & Deũ Chriſtum eſſe non negamus, non ſolum agit omnia, ſed agitur ordine etiam Deus. Hic Trigetius addubitans: Neſcio, inquit, quo modo iſtud accipiam. Deum enim quando nominamus non quaſi mentibus ipſe Chriſtus occurrit,ſed pater. Ille autem tunc occurrit, quando Dei filium nominamus. Bellam rem facis, inquit Licentius.

Ioan.6.

Nega

Negabimus ergo Dei filium Deum eſſe? Hic ille, cum ei reſpondere periculoſum videretur, tamen ſe coëgit atque ait, Et hic quidem Deus eſt, ſed tamē proprie patrem Deū dicimus. Cui ego, Cohibe te potius, inquam, Non enim filius improprie Deus dicitur. At Trigetius religione commotus, cùm etiam verba ſua ſcripta eſſe nollet, vrgebat Licentius vt manerent. puerorum ſcilicet more, vel potius hominum proh nefas penè omnium, quaſi verò gloriandi cauſa inter nos illud ageretur. Cuius motum animi cū obiurgarem grauioribus verbis, erubuit, qua eius perturbatione animaduerti ridentem lætantémque Trigetium. Et ambobus. Itá ne agitis, inquam? Nónne vos mouet quibus viciorum molibus atque imperitiæ tenebris premamur & cooperiamur? Hęccine eſt illa pauloante veſtra de qua ineptus lætabar attentio, & in Deum veritatémq; ſurrectio? O ſi videretis vel tam lippientibus oculis quàm ego, in quibus periculis iaceamus, cuius morbi demētiam riſus iſte indicet. O ſi videretis, quàm cito, quàm ſtatim, quantóq; productius eum verteretis in fletus. Miſeri neſcitis vbi ſcimus? Demerſos quidem eſſe animos omnium ſtultorum indoctorúmque commune eſt, ſed non vno atq; eodem modo demerſis opem ſapientia & manum porrigit. Alij ſunt credite, alij ſunt qui ſurſum vocantur, alij qui in profunda laxantur. Nolite obſecro vos geminare mihi miſerias, ſatis mihi ſint vulnera mea, quæ vt ſanentur, penè quotidianis fletibus Deum rogans, indigniorem tamen eſſe me qui tam cito ſaner quàm volo ſæpe memet ipſe conuinco. Nolite obſecro ſi quid mihi amoris, ſi quid neceſsitudinis debetis, ſi intelligitis quantum vos diligā, quanti faciam, quantum me cura exagitet morum veſtrorum, ſi dignus ſum, quem non negligatis, ſi denique Deo teſte non mentior, nihil me plus mihi optare quàm vobis, rependite mihi beneficium. Et ſi me magiſtrum libenter vocatis, reddite mihi mercedem. Boni eſtote. Hic vbi ne plura dicerem lachrymæ mihi modum impoſuerunt, Licentius modeſtiſsime ferens quod omnia ſcribebantur. Quid enim ait fecimus oro te? Adhuc, inquam, nec fateris ſaltem peccatum tuum? Tu neſcis in illa ſchola grauiter me ſtomachari ſolitum, quod vſqueadeo pueri non vtilitate atq; decore diſciplinarum, ſed inaniſsimæ laudis amo

re ducerentur, vt quoſdam etiam aliena verba recitare nõ pruderet, exciperéntque plauſus: ô ingemiſcendum malum ab eiſdem ipſis, quorum erant illa quæ recitabant. Ita vos quamuis nihil vnquam (vt opinor) tale feceritis, tamẽ & in philoſophiam, & in eam vitam quam me tandem occupaſſe lætor, æmulationis tabificæ atque inanis iactantiæ vltimam, ſed nocẽtiorem cæteris omnibus peſtem introducere ac proſeminare conamini: & fortaſſe quia vos ab iſta vanitate morbóque deterreo, pigriores eritis ad ſtudia doctrinæ, & ab ardore ventoſæ famæ repercuſsi, in torporem inertiæ congelabitis. Me miſerum, ſi neceſſe erit tales etiam nunc perpeti, à quibus vicia decedere ſine aliorum viciorum ſucceſsione non poſſunt. Probabis, ait Licentius, quàm purgatiores futuri ſimus. Modo aliud obſecramus per omnia quæ diligis, vt ignotum nobis velis, atque illa omnia deleri iubeas, ſimul vt parcas etiam tabulis, quas iam non habemus. Non enim aliquid in libros tranſlatũ eſt eorum quæ à nobis multa diſſerta ſunt. Prorſus inquit Trigetius, maneat noſtra pœna, vt ea ipſa q̃ nos illicit fama flagello proprio à ſuo amore deterreat. Vt enim ſolis amicis & familiaribus noſtris literæ iſtæ innoteſcant, non parum deſudabimus. Aſſenſus eſt ille.

Mũdi tantum philoſophia ſacris literis taxatur.
Cap. xj.

Atque interea mater ingreſſa eſt, quæſiuítque à nobis quid promouiſſemus, nam & ei quæſtio nota erat. Cuius & ingreſſum & rogationem cum ſcribi noſtro more iuſſiſſem. Quid agitis, inquit, Nunquid nam in illis quos legitis libris etiam fœminas vnquam audiui in hoc genus diſputationis inductas? Cui ego, Non valde curo, inquam, ſuperborum imperitorúmque iudicia qui ſimiliter in legẽdos libros atque ſalutandos homines irruunt. Non enim cogitant quales ipſi, ſed qualibus induti veſtibus ſint, & quanta pompa rerum fortunæque præfulgeant. Iſti enim in literis non multum attendunt, aut vnde ſit quæſtio, aut quò peruenire diſſerentes moliantur, quídve ab eis explicatum atque cõfectum ſit. In quibus tamen quia nonnulli reperiuntur quorum animi cõtemnendi non ſunt, aſperſi ſunt enim quibuſdam condimentis humanitatis, & facile per aureas depictáſq; ianuas ad ſacroſancta phílloſophiæ penetralia perducuntur, ſatis eis fecerũt & maiores noſtri, quorũ libros tibi nobis legentibus notos eſſe video Et his

1. Retract. cap. 3.

tempo

temporibus, vt omittam cæteros, vir & ingenio & eloquentia & ipſis inſignibus muneribus fortunæ, & quod ante omnia eſt, mente præſtantiſsimus Theodorus, quem bene ipſa noſti, id agit. vt & nunc & apud poſteros nullum genus hominum de literis noſtrorum temporum iure conqueratur. Mei autem libri ſi quorum forte manus tetigerint, lectóque meo nomine non dixerint, iſte quis eſt? codicémque proiecerint: ſed vel curioſi vel nimium ſtudioſi cõtempta vilitate liminis intrare perrexerint: me tecum philoſophantem non moleſte ferent, nec quenquam iſtorum quorum meis literis ſermo miſcetur, fortaſſe contemnent. Sunt enim nõ ſolum liberi, quod cuiuis diſciplinæ liberali, nedum philoſophiæ ſatis eſt, ſed ſummo apud ſuos loco nati. Doctiſsimorũ autem hominum literæ etiam ſutores philoſophatos, & multo viliora fortunarum genera continent. Qui tamen tanta ingenij virtutíſq; luce fulſerunt, vt bona ſua cum qualibet huiuſce modi nobilitate nullo modo vellent etiam ſi poſſent vlla conditione mutare. Nec deerit mihi crede tale hominum genus, cui plus placeat hoc ipſum, quia mecum philoſopharis, quàm ſi quid hic aliud aut iucunditatis aut grauitatis inuenerit. Nam & fœminæ ſunt apud veteres philoſophatæ, & philoſophia tua mihi plurimum placet. Nam ne quid mater ignores, hoc Græcum verbum, quod philoſophia nominatur, Latine amor ſapientiæ dicitur. Vnde etiam diuinæ ſcripturæ, quas vehementer amplecteris non omnino philoſophos, ſed philoſophos huius mundi euitandos atque irridendos eſſe præcipiunt. Eſſe autem alium mundum ab iſtis oculis remotiſsimum, quem paucorum ſanorum intellectus intuetur, ſatis Christus ipſe ſignificat, qui non dicit, Regnum meum non eſt de mundo: ſed, Regnũ meũ non de hoc mundo. Nam quiſquis omnem philoſophiam fugiendam putat, nihil nos vult aliud quàm non amare ſapientiam. Contemnerem te igitur in his literis meis, ſi ſapientiam non amares: non autem contemnerem ſi eam mediocriter amares, multo minus ſi tãtum quantum ego amares ſapientiam. Nunc cũ eam multo plus quàm meipſum diligas, & nouerim quantum me diligas, cumq; in ea tantum profeceris vt iam nec cuiuſuis incomodi fortuiti, nec ipſius mortis, quod viris doctiſ-

In beata vita in præfatione.

Coloſſ. 2.

1. Retract. Cap. 3.

Ioan. 18.

doctiſsimis difficillimum eſt, horrore deterrearis, quam ſummam philoſophiæ arcē omnes eſſe confitentur, egóne me non libenter tibi etiam diſcipulum dabo? Hic illa cum blande ac religioſe nunquam me tantum mentitum eſſe dixiſſet, & viderem tam multa nos verba fudiſſe, vt neque ſcribenda non eſſent,& iam libri modus eſſet,neq; tabulæ reliquæ forent,placuit quæſtionem differri, ſimul vt meo ſtomacho parcerem. Nam eum pluſquam vellem commouerant ea quæ mihi euomenda in illos adoleſcentes neceſſario viſa ſunt. Sed cum abire cœpiſſemus, Memento,inquit Licentius,quàm multa,& quàm neceſſaria nobis abs te accipienda per occultiſsimum illum diuinúmque ordinem etiam te neſciente ſubminiſtrentur.

Video,inquam,& ingratus deo non ſum,vóſque ipſos qui hæc aduertitis ob id ipſum præſumo fore meliores.
Hoc fuit tantum illo die negocium meum.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE ORDINE

Liber Secundus.

INTERPOSITIS deinde pau- culis diebus, venit Alipius, & exorto ſole clariſsimo, inuitauit cœli nitor, & quantum in illis locis hyeme poterat, blanda temperies in pratum deſcendere, quo ſæpius & familiarius vtebamur. Nobiſcum erat etiam mater noſtra, cuius ingenium, in res diuinas inflammatum animum, cum antea conuictu diuturno & diligenti conſyderatione perſpexeram: tum vero in quadā diſputatione non paruæ rei, quam die natali meo cum conuiuis habui, atque in libellum contuli, tanta mihi mens eius apparuerat, vt nihil aptius veræ philoſophiæ videretur. Itaque inſtitueram cum abundaret ocio, agere vt colloquio noſtro non deeſſet. Quod in primo etiam huius operis libro abs te cognitum eſt. Cum igitur memorato in loco vt commode potuimus conſediſſemus, ego illis duobus adoleſcentibus, Quamuis vobis, inquam, ſuccenſuerim pueriliter de magnis rebus agentibus, tamen mihi videtur non ſine ordine propicio Deo accidiſſe, quod in ſermone quo vos ab iſta leuitate detrahebam, tempus ita conſumptum eſt, vt res tanta ad Alipij aduentum dilata videatur. Quapropter quoniam ei iam quęſtionem notiſſimam feci, & quantum in ea proceſſerimus oſtendi, paratúsne es Licenti cauſam quam ſuſcepiſti ex illa tua definitione

ordinis definitio expenditur. Cap I.

De beata vita in narratione prima diſputationis.

tione defendere? Nam meminiſſe me arbitror te ordinẽ eſſe dixiſſe per quem Deus ageret omnia. Paratus ſum, inquit, quantum valeo. Quomodo ergo, inquam, agit ordine omnia Deus? Itâ ne vt etiam ſe ordine agat, an præter eum ordinem ab eo cætera gubernantur? Vbi omnia bona ſunt, inquit, ordo non eſt. Eſt enim ſumma æqualitas, quæ ordinem nihil deſyderat. Negas, inquam, apud Deum omnia bona eſſe? Non nego, inquit. Conficitur, inquam, neque Deum, neque illa quæ apud Deum ſunt ordine administrari. Concedebat. Nunquídnam, inquam, omnia bona nihil tibi videtur eſſe? Immo ait ipſa vere ſunt. Vbi eſt ergo, inquam, illud tuum quod dixiſti, omnia quæ ſunt ordine adminiſtrari, nihílque omnino eſſe quod ab ordine ſeparatum ſit? Sed ſunt, inquit, etiam mala per quæ factum eſt, vt & bona ordo concludat. Nam ſola bona non ordine reguntur, ſed ſimul bona & mala. Cum autem dicimus, omnia quæ ſunt, non ſolum vtique bona dicimus. Ex quo fit vt omnia ſimul quæ Deus adminiſtrat, ordine adminiſtrentur. Cui ego, Quæ adminiſtrantur & aguntur videntur tibi moueri, an immobilia putas eſſe? Iſta, inquit, quæ in hoc fiunt mundo, fateor moueri. Reliqua, inquam, negas? Quæ ſunt cum Deo, inquit, non mouentur, reliqua omnia moueri arbitror. Cum igitur ea quæ cum Deo ſunt, inquam, non moueri putas, cætera autem concedis moueri, oſtendis omnia, quę mouentur non eſſe cum Deo. Repete hoc ipſum, inquit, paulo planius. Quod non mihi viſus eſt difficultate intelligẽdi fieri voluiſſe, ſed quærendi ſpacio, quo inueniret quid reſponderet. Dixiſti inquam, ea quæ cum Deo ſunt non moueri, cætera autem moueri. Si ergo hæc quæ mouentur non mouerẽtur ſi eſſent cum Deo quoniam omnia, quæ ſunt cum Deo negas moueri, reſtat vt præter Deum ſint quæ mouentur. Quibus dictis adhuc tacebat: cum tandẽ, Videtur mihi, inquit, quod & in hoc mundo ſi qua non mouentur, cum Deo ſunt. Nihil hoc ad me, inquam. Fateris enim vt opinor non omnia, quæ in hoc mundo ſunt non moueri. Ex quo conficitur non omnia mundi huius eſſe cum Deo. Fateor, inquit, non omnia. Ergo eſt aliquid ſine Deo. Non, inquit. Cum Deo ſunt igitur omnia. Hic cunctabundus. Quæſo, inquit, illud non dixerim quod ſine Deo nihil

nihil fit. Nam prorſus omnia, quæ mouentur non mihi videntur eſſe cum Deo. Sine Deo eſt, inquam, igitur cœlum hoc, quod moueri nemo ambigit. Non eſt, inquit, ſine Deo cœlum. Ergo eſt aliquid cum Deo quod moueatur. Non poſſum, inquit, vt volo explicare quod ſentio: Tamen quid moliar dicere, peto vt non expectatis verbis meis ſagaciſsime ſi poteſtis intelligatis. Nam & ſine Deo mihi nihil videtur eſſe, & quod cum Deo eſt rurſum videtur inconcuſſum manere. Cœlum autem dicere ſine Deo eſſe non poſſum, non ſolum quod nihil ſine Deo eſſe arbitror, ſed quod cœlum putem habere aliquid quod non mouetur, quod vere, aut Deus eſt, aut cum Deo, quãuis ipſum cœlum non dubitem verti ac moueri. Defini ergo, inquam, ſi placet, quid ſit eſſe cum Deo, & quid ſit non eſſe ſine Deo Si enim de verbis inter nos controuerſia eſt, facile contemnetur, dummodo rem ipſam quam concepiſti mente, videamus. Odi ego, inquit, definire. Quid ergo faciemus inquam? Tu, inquit, defini quæſo. Nam facilius eſt mihi videre in alterius definitione quod non probem, quàm quicquã bene definiendo explicare Geram tibi morem inquam. Videtur tibi id eſſe cum Deo, quod ab eo regitur atque adminiſtratur? Non, ait ille, hoc animo conceperam cum dicebam ea quæ non mouẽtur eſſe cum Deo. Vide ergo, inquam, vtrũ hæc tibi ſaltem definitio placeat, Cum Deo eſt, quicquid intelligit Deum. Concedo, inquit. Quid ergo, inquam, ſapiens tibi Deum intelligere non videtur? Videtur, inquit. Cum ergo ſapientes non ſolum in vna domo, aut vrbe, ſed etiam per immenſa regionum peregrinando, nauigandóque moueantur, quo modo erit verum, quicquid cum deo eſt non moueri? Riſum mihi, inquit, mouiſti, quaſi ego quod ſapiens facit dixerim eſſe cum Deo. Cum deo eſt, ſed illud quod nouit. Non nouit, inquam, ſapiens codicem ſuum, pallium, tunicam, ſupellectilem ſi quam habet, cæteráque id genus, quæ ſtulti etiam bene nouerunt. Fateor, inquit, noſſe tunicam & noſſe pallium, non eſſe cum Dẽo. Hoc ergo, inquã dicis, non omne quod nouit ſapiens eſſe cum Deo, ſed tamen quicquid ſapientis cum Deo eſt, id noſſe ſapientem. Optime, inquit. Nam quicquid ſenſu iſto corporis nouit, non eſt cum Deo, ſed illud quod animo percipit. Plus etiam

Cum Deo eſſe quid ſit. cap. ij.

etiam fortaſſe audeo dicere ſed tamen dicam. Vobis enim exiſtimatoribus, aut confirmer, aut diſcam. Quiſquis [enim] ea ſola nouit, quæ corporis ſenſus attingit, non ſolum cum deo eſſe non mihi videtur, ſed ne ſecum quidem. Hic cum Trigetium animaduertiſſem in eo vultu vt neſcio quid velle dicere videretur, ſed verecundia eum ne quaſi in alienum locum irrueret contineri, feci poteſtatem iam tacente Licentio vt promeret ſi quid vellet. At ille, Iſta, inquit quæ ad ſenſus corporis pertinent, prorſus nemo mihi videtur noſſe. Aliud eſt enim ſentire, aliud noſſe. Quare ſi quid nouimus, ſolo intellectu contineri puto, & eo ſolo poſſe comprehendi. Ex quo fit, vt ſi illud eſt cum deo, quod intelligendo ſapiens nouit, totum quod nouit ſapiens poſsit eſſe cum deo. Quod cum Licentius approbaſſet, ſubiecit aliud quod nullo pacto poſſem contemnere. Ait enim. Sapiens prorſus ipſe cum deo eſt, nam & ſeipſum intelligit ſapiens. Quod conficitur & ex eo, quod à te accepi, id eſſe cum deo quod intelligit Deum, & ex eo quod à nobis dictum eſt, id eſſe cum deo quod à ſapiente intelligitur. Sed hanc eius partem per quam iſtis vtitur ſenſibus, non enim puto ei connumerandam † eſſe, cum ſapientem vocamus, fateor me neſcire, nec omnino cuiuſmodi ſit ſuſpicari. Negas ergo, inquam, non ſolum ex corpore & anima, ſed etiam ex anima tota conſtare ſapientem. Siquidem partem iſtam qua vtitur ſenſibus, animæ eſſe negare dementis eſt. Non enim ipſi oculi vel aures, ſed neſcio quid aliud per oculos ſentit. Ipſum autem ſentire, ſi non damus intellectu, non damus alicui parti animæ. Reſtat vt corpori tribuatur, quo abſurdius dici nihil interim mihi videtur. Anima, inquit, ſapientis perpurgata virtutibus, & iam cohærens deo ſapientis etiam nomine digna eſt, nec quicquam eius aliud decet appellare ſapientem: ſed tamen quaſi quædam, vt ita dicam, ſordes atque exuuiæ, quibus ſe ille mundauit, & quaſi ſubtraxit in ſeipſum, ei animæ ſeruiunt. Vel ſi tota hæc anima dicenda eſt, ei certe parti animæ ſeruiunt atque ſubiectæ ſunt quam ſolam ſapientem nominari decet. In qua parte ſubiecta etiam ipſam memoriam puto habitare. Vtitur ergo hac ſapiens quaſi ſeruo vt hæc ei iubeat, eáſque iam domito atque ſubſtrato metas legis imponat, vt dum iſtis ſenſibus

1. Retrac. cap. 3.

† puto cō memorandam.

1. Retrac. cap. 3.

ſibus vtitur propter illa quę iam non ſapienti,ſed ſibi ſunt neceſſaria,non ſe audeat extollere, nec ſuperbire domino, nec iis ipſis quæ ad ſe pertinent paſſim atque immoderatè vti.Ad illam enim viliſſimam partem poſſunt ea pertinere quæ prætereunt.Quibus autem eſt memoria neceſſaria niſi prætereuntibus & quaſi fugientibus rebus? Ille igitur ſapiens amplectitur deum,eóque perfruitur qui ſemper manet,nec expectatur,vt ſit,nec metuitur ne deſit, ſed eoipſo quo vere eſt ſemper eſt præſens. Curat autem immobilis, & in ſe manens ſerui ſui quodam modo peculium, vt eo tanquam frugi & diligens famulus bene vtatur,parcéque cuſtodiat. Quam ſententiam eius cum admiratione conſyderans,recordatus ſum idipſum aliquando me breuiter illo audiente dixiſſe. Tum arridens, Gratias age, inquam, Licenti huic ſeruo tuo, qui tibi niſi aliquid de peculio ſuo miniſtraret,nunc fortaſſe quid promeres non haberes. Nam ſi ad eam partem memoria pertinet quę ſe velut famulam bonæ menti regendam cōcedit,ipſa nūc adiutus es,mihi crede,vt hoc diceres. Ergo antequam ad illum ordinem redeam, nónne tibi videtur, vel propter talia,id eſt,propter honeſtas ac neceſſarias diſciplinas,memoria opus eſſe ſapienti?Quid,inquit,memoria opus eſt,cū omnes ſuas res præſentes habeat ac teneat? *Ibidem.* Nō enim vel in ipſo ſenſu,ad id quod ante oculos noſtros eſt,in auxilium nobis vocamus memoriam.Sapienti ergo ante illos interiores intellectus oculos habenti omnia, id eſt,deū ipſum fixe immobiliterq; intuēti cū quo ſunt omnia,quæ intellectus videt ac poſsidet, quid opus eſt quæſo memoria?Mihi autem vt opus eſſet ad hæc quæ abs te audierā retinenda,nondum ſum illius famuli dominus,ſed ei modo ſeruio,modo pugno vt non ſeruiam,& quaſi me audeo aſſerere in libertatem meam. Et ſi forte aliquando impero,atque obtēperat mihi, facitque ſæpe putare quod vicerim,in aliis rurſus rebus ita ſeſe erigit, vt eius ſub pedibus miſer iaceam.Quamobrem quando de ſapiente quęrimus,me nolo nomines.Nec me,inquam.Sed tamen nunquid nam ſapiens iſte ſuos poteſt deſerere, aut vllo pacto cum hoc corpus agit, in quo iſtum famulum ſua lege deuinctum tenet,relinquet officium beneficia tribuenti quibus poteſt,& maxime quod ab eo vehementiſſime flagita-

V tur.

tur, ſapientiam ipſam docendi? Quod cum facit, vt congrue doceat, minúſque ineptus ſit, præparat ſæpe aliquid quod ex diſpoſitione eloquatur ac diſputet, quod niſi memoriæ commendauerit, pereat neceſſe eſt. Ergo aut officia beneuolentiæ negabis eſſe ſapientis: aut confiteberis res aliquas ſapientis memoria cuſtodiri: aut fortaſſe aliquid ſuarum rerum non propter ſe quidem, ſed propter ſuos ſibi tamen neceſſarios commendat ſeruandum illi famulo, vt ille tanquam ſobrius & ex optima domini diſciplina, non quidem cuſtodiat, niſi propter ſtultos ad ſapientiam perducendos, ſed quod ei tamen ille cuſtodiendum imperarit. Nec omnino huic, inquit, commendari quicquã arbitror à ſapiente: ſiquidem ille ſemper deo infixus eſt, ſiue tacitus, ſiue, cum hominibus loquẽs: ſed ille ſeruus iam bene inſtitutus diligẽter ſeruat quod interdũ diſputãti domino ſuggerat, & ei tanquã iuſtiſſimo gratũ faciat officiũ ſuũ, ſub cuius ſe videt poteſtate viuere. Et hoc facit nõ quaſi ratiocinãdo, ſed ſumma illa lege ſummóque ordine præſcribente. Nihil, inquam, nunc reſiſto rationibus tuis, vt quòd ſuſcepimus potius peragatur. De iſto vero diligenter quemadmodum ſeſe habeat (non enim parua res eſt aut tam paruo ſermone contenta) videbimus aliâs, cum deus ipſe opportunitatem ordine dederit.

Stulticia an cum deo ſit. Ca. iij.

Definitum eſt autem quid ſit eſſe cum deo. Et cum à me dictum eſſet, id eſſe cum deo quod intelligit deum: vos etiam plus adiecistis, vt ibi ſint etiam illa quæ intelliguntur à ſapiente. Qua in re multum me mouet, quo modo ſubito cum deo ſtulticiam collocaueritis. Nam cum deo ſunt quæcunque intelligit ſapiens, nec niſi intellectam ſtulticiam effugere poteſt, erit etiam, quod dictu nefas eſt, peſtis illa cum deo. Qua concluſione commoti, cum in ſilentio ſe aliquantum tenuiſſent. Reſpondeat, inquit Trigetius, etiam ille de cuius aduentu ad iſtam diſputationem opportuniſſimo non nos puto temere gratulatos. Tum Alipius, deus meliora inquit, huccine mihi tandem tantum meum ſilentium parabatur? Sed irrupta iam quies eſt. Verum nunc enitar huic vtcunque rogationi ſatis facere, cum mihi prius vel in futurum proſpexero, & à vobis impetrauero vt à me amplius iſta reſponſione nihil flagitetis. Nullo modo, inquam, eſt Alipi beneuolentiæ atque humanitatis

manitatis tuæ vocem tuam ſermoni noſtro etiam deſyderatam negare. Sed perge modo, quod inſtituiſti effice, cætera vt iam ſeſe habet ordo ille prouenient. Atque mihi de ordine, inquit ſunt ſperanda meliora, in cuius aſſertione interim me ſubſtituere voluiſtis. Sed ni fallor ob hoc ſtulticiam deo iſta tua concluſione ab his copulatam putaſti quod vniuerſa quæ intelligit ſapiẽs cum deo eſſe dixerunt. Sed id quatenus accipiendum ſit nunc omitto, tuam illam ratiocinationem paululum libet aduertere. Dixiſti quippe, Nam ſi cum deo ſunt quæcunque intelligit ſapiens nec niſi intellectam ſtulticiam effugere poteſt. Quaſi vero illud obſcurum ſit, antequam ſtulticiam quiſque vitet, ſapientis eum nomine non eſſe cenſendum. Et dictum eſt, à ſapiente intellecta eſſe cum deo. Cum igitur euitandę ſtulticiæ gratia eandem ſtulticiam quiſque intelligit, nondum eſt ſapiens. Cum autem ſapiens fuerit, non inter ea quæ ille intelligit ſtulticia numeranda eſt. Quamobrem quoniam ea coniuncta ſunt deo, quæ iam ſapiens intelligit, recte à deo ſtulticia ſecernitur. Acute quidem, inquam, vt ſoles Alipi reſpondiſti, ſed tanquam in alienas truſus anguſtias. Tamen quia vt arbitror adhuc mecum ſtultus eſſe dignaris, quid faciemus ſi aliquem nanciſcamur ſapientem qui nos tanto malo docendo ac diſputando libenter liberet? Nam nihil eum prius quantum arbitror deprecaturus ſum, niſi vt mihi oſtendat, quæ ſit, quid ſit, qualis ſit omnino ſtulticia. De te enim non facile affirmauerim, me tamen tãtum & tandiu detinet, quantum & quandiu à me non intelligitur. Dicturus eſt ergo ille te authore, vt hoc vos docerem quando ſtultus eram ad me venire debuiſtis, modo autem vos veſtri magiſtri eſſe poteritis. Nam ego iam ſtulticiam non intelligo. Quod quidem ab eo ſi audirem, non vererer admonere hominem vt comes nobis fieret, ſimúlque magiſtrum alium quæreremus. Vt enim plene ſtulticiam non intelligo, video tamen nihil reſponſione hac eſſe ſtulticius. Sed pudebit eum fortaſſe ita nos aut relinquere, aut ſequi. Diſputabit ergo & exaggerabit copioſiſsime ſtulticiæ mala. Nos autẽ bene nobis prouidentes aut audiemus attente hominem neſcientem quæ loquatur, aut credemus eum id quod non intelligit ſcire, aut adhuc

deo ſuſceptorum tuorum ratione ſtulticia copulata eſt Nihil autem ſuperiorum eſt quod video poſſe defendi. Reſtat igitur, quod nõ vultis, extremum. Nunquam te inquit, inuidum ſenſeram. Nam ſi ab iſtis vt dicis ſuſceptis quicquam honorarij, vt ſolet, accepiſſem, dum ratiocinationis huius nimium tenax es, id eis modo reddere cogerer. Quare, vel hoc contenti ſint, quod me tecum laborante non parum eis ad excogitandum temporis dedi: vel ſi victi patroni nulla quidem ſua culpa conſilio libenter auſcultant, & in hoc iam tibi cedant & ſint in cæteris cautiores. Non contemnam, inquam quod in tua defenſione Trigetius neſcio quid etiam perſtrepens dicere cupiebat, faciámque bona tua venia, nam fortaſſe non bene inſtructus es qui recens huic negocio ſuperueniſti, vt remoto patrocinio ipſos cauſam ſuam peragentes audiam patienter vt cœperam. Tum Trigetius Licentio prorſus abſente. Quo modo vultis, inquit, accipite & ridete ſtulticiam meam. Non mihi videtur debere dici intellectus quo intelligitur ipſa ſtulticia, quæ non intelligendi vel ſola, vel maxima cauſa eſt. Non facile, inquam, recuſo iſtud accipere. Quamuis enim me multum moueat quod ſentit Alipius, quo modo recta poſſit quiſque docere qualis ſit res quam non intelligit, quantámque menti afferat perniciem quod mente non videt. Nam id vtique attendens, quod tu dixiſti dicere eum veritus, cum ei ſit iſta etiam de Doctorũ libris nota ſententia: tamen ſenſum ipſum conſyderãs corporis, nam & ipſo anima vtitur, & ipſi ſoli eſt cum intellectu qualiſcunque collatio, adducor vt dicam neminem poſſe videre tenebras. Quamobrem ſi menti, hoc eſt, intelligere quod ſenſui videre, & licet quiſque oculis apertis ſanis puríſque poſſit videre, tamen tenebras non poteſt: non abſurde dicitur, intelligi non poſſe ſtulticia. Nam nullas alias mentis tenebras nominamus. Nec iam illud mouebit quo modo ſtulticia poſsit non intellecta vitari. Vt enim oculis tenebras vitamus eo ipſo quo nolumus non videre: ſic quiſquis volet vitare ſtulticiam, non eã conetur intelligere, ſed ea quę poſſunt intelligi, per hanc ſe non intelligere doleat: eamque ſibi eſſe præſentem, non quo ipſam magis intelligit, ſed quo alia minus intelligit ſentiat. Sed ad ordinem redeamus vt nobis

Honorariũ quod honoris cauſa datur.

1. Retract, cap. 3.

nobis aliquando reddatur Licentius. Illud enim iam ex vobis requiro, vtrum quæcunque agit ſtultus, ordine vobis agere videatur. Nam videte, rogatio quos laqueos habeat. Si ordine dixeritis, vbi erit illa definitio. Ordo eſt quo deus agit omnia quæ ſunt, ſi etiam ſtultus quæ agit, ordine? Si autem ordo non eſt in iis quæ aguntur ab ſtulto erit aliquid quod ordo nõ teneat. Neutrum autem vultis, videte quæſo ne cuncta ipſius ordinis defenſione turbetis. Hic item Trigetius. Nam ille alter adhuc omnino abſens erat. Facile eſt, inquit, huic quidem reſpondere complexioni tuæ, ſed me in præſentia ſimilitudo deficit, qua ſententiam meam video aſſeri illuſtraríque debere. Tamen dicã quod ſentio, facies enim tu quod pauloante feciſti. Non enim illa commemoratio tenebrarum ad id quod à me inuolutum & prolatum erat parum nobis attulit luminis. Namque omnis vita ſtultorum quamuis per eoſipſos minime conſtans miniméque ordinata ſit per diuinam tamen prouidentiã neceſſario rerum ordine includitur, & quaſi quibuſdam locis illa ineffabili & ſempiterna lege diſpoſitis nullo modo eſſe finitur vbi eſſe non debet. Ita fit vt anguſto animo ipſam ſolam quiſque conſyderans, veluti magna repercuſſus fœditate auerſetur. Si autem mentis oculos erigens atque diffundens, ſimul vniuerſa colluſtret, nihil non ordinatum ſuíſque ſemper veluti ſedibus diſtinctum diſpoſitúmque reperiret.

Etiam deformia faciũt ad decorem vniuerſi. Cap. iiij.

Quàm magna inquam, quàm mira mihi per vos deus ille, atque ipſe vt magis magíſque credere adducor rerum neſcio quis occultus ordo reſpõdet. Nã ea dicitis, quæ nec quo modo dicantur non viſa, nec quomodo ea videatis intelligo, ita ea & vera & alta eſſe ſuſpicor. Simile autem aliquod in iſtam ſententiam tu fortaſſe vnum requirebas. At mihi iã occurrunt innumerabilia, quæ me ad conſentiendũ prorſus trahunt. Quid enim carnifice tetrius. Quid illo animo truculentius atque dirius? At inter ipſas leges locum neceſſarium tenet, & in bene moderatæ ciuitatis ordinem inſeritur, eſtque ſuo animo nocens, [ordine autem] alieno, pœna nocentium. Quid ſordidius, quid inanius decoris, & turpitudinis plenius meretricibus, lenonibus, cęteriſque hoc genus peſtibus dici poteſt? Aufer meretrices de rebus humanis, turbaueris omnia libidinibus. Con

ſtitue matronarum loco, labe ac dedecore dehoneſtaueris. Sic igitur hoc genus hominum per ſuos mores impuriſsimum vita, per ordinis leges conditione viliſsimum. Nónne in corporibus animantium quædam membra ſi ſola attendas non poſsis attendere, tamen ea naturæ ordo, nec quia neceſſaria ſunt, deeſſe voluit, nec quia indecora, eminere permiſit. Quæ tamen deformia ſuos locos tenendo, meliorem locum conceſſere melioribus. Quid nobis ſuauius, quid in agro villáque ſpectaculo congruentius fuit, pugna illa conflictúque gallinaceorum gallorum cuius ſuperiore libro fecimus mētionem? Quid abiectius tamen deformitate ſubiecti vidimus? Et per ipſam tamen eiuſdem certaminis perfectior pulchritudo prouenerat. Talia credo ſunt omnia, ſed oculos quærunt. Solœciſmos & barbariſmos quos vocant, poëtæ adamauerunt, quæ ſchemata & metaplaſmos mutatis appellare nominibus quàm manifeſta vicia fugere maluerunt. Detrahe tamen iſta carminibus, ſuauiſsima condimenta deſyderabimus. Congere multa in vnum locum totum acre, putridum, rancidum faſtidibo. Transfer in liberam forenſémque dictionem, quis non eam fugere atque in antris ſe condere iubebit? ordo igitur ea gubernans, & moderans nec apud ſe nimia, nec vbilibet aliena eſſe patietur. Submiſſa quædam impolitíſque †*ſimillima ipſos ſaltus ac venuſtos locos ſeſe interponans illuſtrat oratio. Quæ ſi ſola ſit, proiicis vt vilem: ſi autem deſit, illa pulchra non prominent, non in ſuis quaſi regionibus poſſeſsionibúſque dominantur, ſibíque ipſa propria luce obſtant totúmque confundunt.

Supr. li. 1. cap. 8.

† ſtbàs, impolite que.*

Quomodo mēdidum errors, credentium res nullo ordine geri. Cap. 7.

Magnæ & hic debentur ordini gratiæ. Mentientes concluſiones, aut irrepentes paulatim, vel minuendo, vel addendo in aſſenſionem falſitatis, quis non metuat, quis non oderit? Sæpe tamen in diſputationibus certis & ſuis ſedibus collocatæ tantum valent, vt neſcio quo modo per eas dulceſcat ipſa deceptio. Nónne hic quoque ordo ipſe laudabitur? Iam in Muſica, in Geometria, in aſtrorum motibus, in numerorum neceſsitatibus ordo ita dominatur, vt ſi quis quaſi ei eius fontem atque ipſum penetrale videre deſyderet, aut in his inueniat, aut per hæc eò ſine vllo errore ducatur. Talis enim eruditio ſiquis ea modera

te

re vtatur (nam nihil ibi quàm nimium formidandum eſt) talem philoſophiæ militem nutrit vel etiam ducem, vt ad ſummum illum modum, vltra quem requirere aliquid nec poſſit nec debeat, nec cupiat, qua vult euolet atque perueniat, multóſque perducat. Vnde iam dum ipſis humanis rebus teneatur ſic eas deſpiciat, cunctáque diſcernat, vt nullo modo eum moueat cur alius optet libæros habere nec habeat, alius nimia vxoris fœcunditate torqueatur: egeat ille pecunia qui largiri liberaliter multa paratus eſt, eique defoſſæ incubet macer & ſcabioſus fœnerator: ampla patrimonia luxuries diſpergat, atque diffundat, vix toto die lachrymans mendicus nummum impetret. Alium honor extollat indignum, lucidi mores abſcondantur in turba. Hæc & alia in hominum vita, cogunt homines plerunque impie credere, nullo nos ordine diuinæ prouidentiæ gubernari, Alij autem pij & boni atque ſplendido ingenio præditi, qui neque nos deſeri à ſummo deo poſſunt in animum inducere, & tamen rerum tanta quaſi caligine atque commixtione turbati nullum ordinem vident, volentes ſibi nudari abditiſsimas cauſas, errores ſuos ſæpe etiã carminibus conqueruntur. Qui ſi hoc ſolum interrogent, cur Itali ſemper ſerenas hyemes orent & item ſemper Getulia noſtra miſera ſitiat, quis eis facile reſpondebit, aut vbi apud nos indagabitur illius ordinis vlla ſuſpicio? Ego autem ſi quid meos monere poſſum, quantum mihi apparet quantúmque ſentio, cenſeo illos diſciplinis omnibus erudiendos. Aliter quippe iſta ſic intelligi vt luce clariora ſint, nullo modo poſſunt. Si autem aut pigriores ſunt, aut aliis negocis præoccupati, aut iam duri ad diſcendum, fidei ſibi præſidia parent, quo illos vinculo ad ſeſe trahat, atque ab his horrendis & inuolutiſsimis malis liberet ille qui neminem ſibi per myſteria bene credentem perire permittit. Duplex enim eſt via quam ſequimur cum rerum nos obſcuritas mouet, aut rationem aut certe authoritatem. Philoſophia rationem promittit, & vix pauciſsimo liberat, quos tamen non modo non contemnere illa miſteria, ſed ſola intelligere vt intelligenda ſunt cogit. Nullúmque aliud habet negocium, quæ vera, & vt ita dicam germana philoſophia, eſt, quàm vt doceat quod ſit omnium rerum principium ſine

1. Retract. Cap. 3.

principio, quantúſque in eo maneat intellectus, quídve inde in noſtram ſalutem ſine vlla degeneratione manauerit: quem vnum deum omnipotentem eúmque tripotentem patrem & filium & ſpiritum ſanctum docent veneranda myſteria, quę fide ſyncera & inconcuſſa populos liberant, nec confuſè, vt quidam, nec contumelioſè, vt multi prædicant. Quantum autem illud ſit quod hoc etiam noſtri generis corpus, tantus propter nos deus aſſumere atque agere dignatus eſt, quanto videtur vilius, tanto eſt clementia plenius, & à quadam ingenioſorum ſuperbia longe latéque remotius. Anima vero vnde originem ducat, quídve hic agat, quantum diſtet à deo, quid habeat proprium, quod alternat in vtranque naturam, quatenus moriatur, & quo modo immortalis probetur, quàm magni putatis eſſe ordinis vt iſta diſcantur? Magni omnino atque certi. De quo breuiter ſi tempus fuerit poſt loquemur. Illud nunc à me accipiatis volo. Si quis temere ac ſine ordine diſciplinarum in harum rerum cognitionem audet irruere, pro ſtudioſo illum curioſum, pro docto credulum, pro cauto incredulum fieri. Itaque mihi quod modo interroganti tam bene atque aptè reſpondiſtis, & miror vnde ſit, & cogor agnoſcere. Videamus tamen quouſque progredi veſtra latens poſsit intentio. Iam nobis Licentij etiã verba reddantur, qui tandiu neſcio qua cura occupatus alienus ab hoc ſermone fuit, vt eum iſta non aliter quàm eos qui non adſunt familiares noſtros credam eſſe lecturum. Sed redi ad nos quæſo Licenti, atque hic totus fac vt adſis, tibi enim dico. Nam definitionem meam tu probaſti, qua dictum eſt, quid ſit eſſe cum deo, cum quo mentem ſapientis manere immobilem, me quantum aſſequi valeo docere voluiſti. Sed illud me mouet, quo modo cum iſte ſapiens quamdiu inter homines viuit in corpore eſſe non negetur, quo pacto fiat, vt eius corpore huc atque illuc vagante mens immobilis maneat. Iſto enim modo potes dicere, cum mouetur nauis, homines qui in ea ſunt non moueri, quamuis ab ipſis eam poſsideri gubernaríq; fateamur. Etenim ſi ſola eam cogitatione regerent, facerèntque ire quò vellent, tamen cum ea moueatur, non poſſunt illi qui ibidem conſtituti ſunt non moueri. Non, ait Licentius, animus ita eſt in corpore vt corpus imperet animo. Ne

Mens ſapientis immobilis. Cap. vj.

mo. Neque hoc ego dico, inquam, ſed etiam eques non ita eſt in equo, vt ei equus imperet, & tamen quamuis quò velit ire equum agat, equo moto moueatur neceſſe eſt. Poteſt, inquit, ſedere ipſe immobilis. Cogis nos inquam definire quid ſit moueri, quod ſi poteſt facias. Volo prorſus, inquit, maneat quæſo beneficium tuum, nam manet, poſtulatio mea, & neme rurſus interroges vtrum mihi definire placeat quando id facere potuero, ipſe profitebor. Quæ cum dicta eſſent, puer de domo cui dederamus id negocij, cucurrit ad nos, & horam prandij eſſe nunciauit. Tum ego Quid ſit, inquam, moueri, non definire nos puer iſte, ſed ipſis oculis cogit oſtendere. Eamus igitur, & de iſto loco in alium locum tranſeamus, nam nihil eſt aliud niſi fallor moueri. Hic cum arriſiſſent, diſceſſimus. At vbi refecimus corpora, quoniam cœlum obduxerat nubes, ſolito loco in balneo conſedimus. Atque ego, Concedis ergo, inquam, Licenti, nihil eſſe aliud motum quàm de loco in locum tranſitum? Concedo, inquit, Concedis ergo, inquam, neminem in eo loco eſſe, in quo non fuerat, & motum non fuiſſe? Non intelligo, inquit. Si quid, inquam in alio loco fuit dudum: & nunc in alio eſt, motum eſſe concedi? Aſſentiebatur. Ergo, inquam, poſſet alicuius ſapientis viuum corpus hic modo nobiſcum eſſe, vt animus hinc abeſſet? Poſſet, inquit. Etiãne inquam, ſi nobiſcum colloqueretur, & nos aliquid doceret? Etiam ſi, inquit, nos ipſam doceret ſapientiam, non illum dicerem nobiſcum eſſe, ſed ſecum. Non igitur in corpore, inquam. Non inquit. Cui ego, Corpus illud quod careat animo, nónne mortuum fateris cum ego viuum propoſuerim? Neſcio, inquit, quo modo explicem: nam & corpus hominis viuum eſſe non poſſe video, ſi animus in eo non ſit, & non poſſum dicere, vbi ſit corpus ſapientis, non eius animum eſſe cum deo. Ego, inquam, faciam vt hoc explices. Fortaſſe enim quia vbique deus eſt quoquò ierit ſapiens inuenit deum cum quo eſſe poſsit. Ita ſit vt poſsimus & nõ negare illum de loco in locum tranſire, quod eſt moueri, & tamen ſemper eſſe cum deo. Fateor, inquit, corpus illud de loco in locũ tranſitum facere, ſed mentem ipſam nego, cui nomen ſapientis impoſitum eſt. Nunc interim tibi cedo, inquam, ne res obſcuriſſima & diutius diligẽtiusque tractãda impediat in præſentia propoſitum noſtrum

Quo modo ordo fuerit, cum malũ

non eſſet. ſtrum. Sed illud videamus,quoniam definitum eſt à nobis quid ſit eſſe cum deo vtrũ poſsimus etiã ſcire quid ſit eſſe
Cap.vij. deo,quãuis iã manifeſtum eſſe arbitror. Nã credo videri tibi eos qui cum deo non ſunt eſſe ſine deo. Si poſſent, inquit,mihi verba ſuppetere,dicerẽ fortaſſe quod tibi non diſpliceret. Sed peto perferas infantiam meam,réſq;ipſas, vt te decet,veloci mente præripias. Nam & iſti nec cum
De bona vi ta diſpu.2. deo mihi videntur eſſe,& à deo tamen haberi. Itaque non poſſum eos ſine deo eſſe dicere quos deus habet. Cum deo item non dico,quia ipſi non habent deum. Siquidem deũ habere iam inter nos pridem in ſermone illo quem die natali tuo iucundiſſimum habuimus,placuit nihil aliud eſſe quàm deo perfrui. Sed fateor me formidare iſta contraria,quo modo quiſque nec ſine deo ſit,nec cum deo. Non te moueant iſta,inquam. Nam vbi res conuenit, quis non verba contemnat? Quare iam ad illam tandem ordinis definitionem redeamus. Nam ordinem eſſe dixiſti quo deus agit omnia. Nihil autem,vt video,non agit deus:nam inde viſum tibi eſt nihil præter ordinẽ poſſe inueniri. Manet,inquit,ſentẽtia mea,ſed iã video quid ſis dicturus, vtrũ deus agat quæ nõ bene agi cõfitemur. Optime,inquam,prorſus oculũ in mẽtẽ inieciſti. Sed vt vidiſti quid eſſem dicturus, ita peto videas quid reſpõdẽdum ſit. Atque ille nutans capite atque humeris. Turbamur,inquit, Et huic forte quæſtioni mater ſuperuenerat. Atque ille poſt aliquantulum ſilentium petiit,vt à me hocipſum rurſus interrogaretur. Cui loco ſuperius à Trigetio fuiſſe reſponſum non omnino animaduerterat. Tum ego:Quid,inquam,vel,cur tibi repetam? Actum,aiunt,ne agas. Quare moneo potius vt ea quæ ſupra dicta ſunt vel legere cures, ſi audire nequiuiſti. Quam quidem abſentiam à ſermone noſtro animi tui non ægre tuli,diúque ita eſſe te pertuli, vt neque illa impedi-
1.de ordine cap.7. rem,quæ tecũ intus remotúſque à nobis, pro te agebas,& ea perſequerer quæ te amittere ſtylus iſte nõ fineret. Nũc illud quæro,quod nondum diſcutere diligenti ratione temtauimus. Nam vt primum nobis iſtam de ordine quæſtionem neſcio quis ordo peperit,memini te dixiſſe hanc eſſe iuſticiam dei,quæ ſeparat inter bonos & malos,& ſua cuique tribuit. Nam nulla eſt,quantum ſentio,manifeſtior iuſticiæ definitio: Itaque reſpondeas velim,vtrum tibi videatur

deatur aliquando deum non fuiſſe iuſtum. Nunquam inquit. Si ergo ſemper, inquam, deus iuſtus, ſemper bonum & malum fuerunt. Prorſus inquit mater nihil aliud video quod ſequatur. Non enim iudicium dei fuit vllum quando malum non fuit: nec ſi aliquando bonis & malis ſua cuique non tribuit, poteſt videri iuſtus fuiſſe. Cui Licentius: Ergo dicendum nobis cenſes, inquit, ſemper malum fuiſſe. Non audeo, inquit illa, dicere. Quid, inquam, ergo dicemus? Si deus ideo iuſtus eſt, quia iudicat inter bonos & malos. quando non erat malum, non erat iuſtus. Hic illis tacentibus animaduerti Trigetium reſpondere velle, atque permiſi. At ille: Prorſus, inquit, erat deus iuſtus. Poterat enim bonum, inquit. malúmque ſecernere, ſi extitiſſet, & ex eoipſo quo poterat, iuſtus erat. Non enim cum dicimus, Ciceronem prudenter inueſtigaſſe coniurationem Catilinæ, temperanter nullo corruptum fuiſſe præmio, quo parceret malis, iuſte illos ſummo ſupplicio ſenatus authoritate mactaſſe, fortiter ſuſtinuiſſe omnia tela inimicorum, & molem, vt ipſe dixit, inuidiæ, non in eo fuiſſent virtutes iſtæ, niſi Catilina reipub. tantam perniciem comparaſſet. Virtus enim per ſeipſam non per aliquod huiuſmodi opus conſyderanda eſt & in homine, quanto magis in deo? ſi tamen in anguſtiis rerum atque verborum componere illis iſta quoquo modo permittitur: nam vt intelligamus, quia deus ſemper iuſtus fuit, quando extitit malum quod à bono ſciungeret, nihil diſtulit ſua cuique diſtribuere: non enim tunc ei erat diſcenda iuſticia, ſed tunc ea vtendum, quia † ſemper habuit. Quod cum & Licentius & mater in tanta neceſsitate approbaſſent. Quid, inquam, dicis Licenti? Vbi eſt quod tam magnopere aſſeruiſti, nihil præter ordinem fieri? Quod enim factum eſt vt malum naſceretur, non vtique dei ordine factum eſt: ſed cum eſſet natum, dei ordine incluſum eſt. Et ille admirans ac moleſte ferẽs, quod tam repente bona cauſa eſſet lapſa de manibus, Prorſus, inquit, ex illo dico cœpiſſe ordinem ex quo malum eſſe cœpit. Ergo, inquam, vt eſſet ipſum malum non ordine factum eſt, ſi poſtquam malum ortũ eſt, ordo eſſe cœpit. Sed ſemper erat ordo apud deũ: & aut ſemper fuit nihil quod dicitur malum: aut ſi aliquando inuenitur cœpiſſe, quia ordo

† quam.

ordo ipſe aut bonus eſt,aut ex bono eſt, nunquam aliquid ſine ordine fuit, nec erit aliquando. Quamuis & neſcio quid potius occurrit,ſed illa conſuetudine obliuionis elapſum eſt quod credo ordine contigiſſe pro merito,vel gradu,vel ordine vitæ. Neſcio quo modo mihi,inquit,effugit,quam nunc ſperno ſententiam:non enim debui dicere poſtquam malum natum eſt,cœpiſſe ordinem: ſed vt illa iuſticia,de qua Trigetius diſſeruit,ita & ordinem fuiſſe apud deum:ſed ad vſum eius non veniſſe,niſi poſtquam mala eſſe cœperunt. Eódem,inquam, relaberis. Illud enim quod minime vis inconcuſſum manet: nam ſiue apud deũ fuit ordo,ſiue ex illo tempore eſſe cœpit,ex quo etiam malum,tamẽ malum illud præter ordinem natum eſt. Quod ſi concedis fateris aliquid prę̨ter ordinem poſſe fieri,quod cauſam tuam debilitat ac detruncat: Si autem non concedis incipit dei ordine natum malum videri,& malorum authorem deum fateberis. Quo ſacrilegio mihi deteſtabilius nihil occurrit. Quod cum ſiue non intelligenti, ſiue diſsimulanti ſe intellexiſſe verſarem ſæpius & reuoluerem nihil habuit quod diceret, & ſe ſilentio dedit. Tum mater: Ego,inquit,non puto nihil potuiſſe præter dei ordinem fieri,quia ipſum malum quod natum eſt, nullo modo dei ordine natum eſt,ſed illa iuſticia id ordinatum eſſe nõ ſinit,& in ſibi meritum ordinem redegit & compulit. Hic ego cum omnes cernerem ſtudioſiſsime ac pro ſuis quenque viribus deum quærere, ſed ipſum de quo agebamus ordinem non tenere, quo ad illius ineffabilis maieſtatis intelligentiam peruenitur: Oro vos,inquam,ſi,vt video,multum diligitis ordinẽ,ne nos præpoſteros & inordinatos eſſe patiamini: Quãquam enim occultiſsima ratio ſe demonſtraturam polliceatur,nihil præter diuinum ordinem fieri tamen ſi quempiam ludimagiſtrum audiremus, conantem docere puerum ſyllabas,quem prius literas nemo docuiſſet,non dico ridendum tanquã ſtultum,ſed vinciendum tanquam furioſum putaremus, non ob aliud, vt opinor,niſi quod docendi ordinem non teneret. At multa talia & imperitos,quæ à doctis reprehendãtur ac derideantur,& dementes homines quæ nec ſtultorum iudiciũ fugiunt,facere nemo ambigit:& tamen etiam iſta omnia quæ fatemur eſſe peruerſa,non eſſe præter diuinum ordinem,

1. Retrac. cap. 3.

nem,alta quædam & à multitudinis vel ſuſpicione remotiſſima diſciplina, ſe ita ſtudioſis & deum atque animas tantum amantibus manifeſtaturum eſſe promittit,vt non nobis ſummæ numerorum poſſint eſſe certiores.

Hæc autem diſciplina ipſa dei lex eſt,quæ apud eum fixa & inconcuſſa ſemper manens,in ſapientes animas quaſi tranſcribitur,vt tanto ſe ſciant viuere melius, tantóque ſublimius,quanto & perfectius eam contemplantur intelligendo,& viuendo cuſtodiunt diligentius. Hæc igitur diſciplina eis,qui illam noſſe deſyderãt, ſimul geminum ordinem ſequi iubet:cuius vna pars vitæ, altera eruditionis eſt. Adoleſcentibus ergo ſtudioſis eius ita viuendum eſt,vt à venereis rebus,ab illecebris ventris & gutturis,ab immodeſto corporis cultu & ornatu,ab inanibus negociis ludorum,à corpore ſomni atque pigriciæ,ab æmulatione,obtrectatione,inuidentia,ab honorum,poteſtatúmque ambitionibus,ab ipſius etiam laudis immodica cupiditate ſe abſtineant. Amorem autem pecuniæ totius ſuæ ſpei certiſſimum venenum eſſe credant nihil eneruiter faciant nihil audacter. In peccatis autem ſuorum vel pellant omnino iram, vel ita frenent, vt ſi pulſæ ſimilis: neminem oderint, nulla vicia non curare velint. Magnopere obſeruent cum vindicant,ne nimium ſit:cum ignoſcunt,ne parum. Nihil puniant quod non valeat ad melius:nihil indulgeant quod vertat in peius. Suos putent omnes, in quos ſibi poteſtas data fuerit. Ita ſeruiant,vt eis dominari pudeat: ita dominentur,vt eis ſeruire delectet. In alienorum autem peccatis moleſti non ſint inuito. Inimicicias vitent cautiſsimè, ferant æquiſsimè,finiant citiſsimè. In omni vero contractu atque conuerſatione cum hominibus,ſatis eſt ſeruare vnum hoc vulgare prouerbium: Nemini faciant quod pati nolũt. Rempublicam nolint adminiſtrare,niſi perfecti. Perfici autem vel intra ætatẽ ſenatoriã ſuſtinent,vel certe intra iuuentutem. Sed quiſquis ſero ad iſta ſe conuerterit, non arbitretur nihil ſibi eſſe præceptum:nam iſta vtique facilius decocta ætate ſeruabit. In omni autem vita, loco, tempore,amicos aut habeant,aut habere inſtent. Obſequãtur dignis etiam non hoc expectantibus. Superbos minus curent,minime ſint. Apte congruenterque viuant. Deum colant,cogitent,quærant,fide,ſpe,charitate ſubnixi. Optẽt

Lex quæ in deo, diſciplina eſt vita. cap. viij. Cic. de le. primo. Vita proborũ

tra

tranquillitatē, atque certū curſum ſtudiis ſuis, omniúmque ſociorum, & ſibi quib' ſque poſſunt mentem bonam pacatámque vitam. Sequitur vt dicam quo modo ſtudioſi erudiri debeant, qui ſicut dictum eſt viuere inſtituerunt. Ad diſcendum item neceſſario dupliciter ducimur, authoritate atque ratione. Tempore authoritas re autem ratio prior eſt. Aliud eſt enim quod in agendo anteponitur, aliud quod pluris in appetendo æſtimatur. Itaque quanquam bonorum authoritas imperitæ multitudini videatur eſſe ſalubrior, ratio vero aptior eruditis tamen: quia nullus hominum niſi ex imperito peritus fit, nullus autem imperitus nouit qualem ſe debeat præbere docentibus, & quali vita eſſe docilis poſsit, euenit vt omnibus bona magna & occulta diſcere cupientibus, non apperiat niſi authoritas ianuam. Quam quiſque ingreſſus ſine vlla dubitatione vitæ optimæ præcepta ſectatur: per quæ cum docilis factus fuerit, tum demum diſcet & quanta ratione prædicta ſint ea ipſa quæ ſecutus eſt ante rationem, & quid ſit ipſa ratio, quam poſt authoritatis cunabula firmus & idoneus iam ſequitur atque comprehendit: & quid intellectus, in quo vniuerſa ſunt, vel ipſa potius vniuerſa: & quid præter vniuerſa vniuerſorum principium. Ad quam cognitionem in hac vita peruenire pauci, vltra quam vero etiam poſt hanc vitam nemo progredi poteſt. Qui autem ſola authoritate contenti, bonis tantum moribus rectiſque votis conſtanter operam dederint, aut contemnentes, aut non valentes diſciplinis liberalibus atque optimis erudiri, beatos eos quidem, cum inter homines viuunt, neſcio quo modo appellem: tamen inconcuſſe credo mox vt hoc corpus reliquerint, eos quò bene magis minúſve vixerunt, eò facilius aut difficilius liberari. Authoritas tamen † partim diuina eſt, partim humana: Sed vera, firma, ſumma ea eſt, quę diuina nominatur. In qua metuenda eſt aëriorum animalium mira fallacia, quæ per rerum ad iſtos ſenſus corporis pertinentium quaſdam diuinationes, nonnulláſque potentias decipere animas facillime conſuerunt, aut periturarum fortunarum curioſas, aut fragilium cupidas poteſtatum, aut inanium formidoloſas miraculorum. Illa ergo authoritas diuina dicenda eſt, quæ non ſolum in ſenſibilibus

Eruditio quo modo paretur, et quàm ſit vtilis. ca. ix

Authoritas.

† autem.

1. Retrac. cap. 3.

ſibilibus ſignis trāſcendit omnem humanam facultatem, ſed & ipſum hominem agens, oſtēdit ei quouſque ſe propter ipſum depreſſerit: & nō teneri ſenſibus quibus videntur illa miranda, ſed ad intellectū iubet euolare: ſimul demonſtrans & quanta hic poſsit, & cur hæc faciat, & quàm paruipendat. Doceat enim oportet & factis poteſtatē ſuā, & humilitate clementiam, & præceptione naturam, quæ omnia ſacris quibus initiamur, ſecretius firmiúſque traduntur. In quibus bonorū vita facillime non diſputationū ambagibus, ſed myſteriorū authoritate purgatur. Humana vero authoritas plerunque fallit: In eis tamen iure videtur excellere, qui quātum imperitorū ſenſus capit, multa dant indicia doctrinarū ſuarum, & nō viuunt aliter quàm viuendum eſſe præcipiunt. Quibus ſi aliqua etiā fortunæ munera acceſſerint, quorū appareāt vſu magni, contēptúque maiores, difficillimū omnino eſt, vt eis quiſque viuendi præcepta dantibus credens, recte vituperetur. Hic Alipius: Permagna, inquid, vitæ imago abs te ante oculos noſtros, cū plene, tum breuiter cōſtituta eſt. Cui quanuis quotidianis præceptis tuis inhiemus, tamē nos hodie cupidiores flagrantioréſque reddidiſti. Ad quā ſi fieri poſſet, non ſolum nos verumetiā cunctos homines iam peruenire, & eidem inhærere cuperē, vt hæc ſicuti auditu mirabilia, ita eſſent imitatione facilia. Nam neſcio quo modo, quod vtinam vel à nobis procul abſit, animus humanus dū hæc audiendo cœleſtia diuina ac prorſus vera eſſe proclamet, in appetendo aliter ſe gerit, vt mihi veriſsimū videatur aut diuinos homines, aut nō ſine diuina ope ſic viuere. Cui ego: Hæc præcepta viuēdi, quæ tibi, vt ſemper, plurimū placēt Alipi, quanuis hic meis verbis pro tempore expreſſa ſint, non tamē à me inuenta eſſe optime ſcis. His enim magnorum hominū & penè diuinorū libri pleniſsimi ſunt: quod non propter te dicendū mihi putaui ſed propter iſtos adoleſcentes, ne in eis quaſi authoritatem meam iure contemnant. Nam mihi omnino illos nolo credere, niſi docēti, rationémque reddēti, propter quos pro rerum magnitudine concitandos, etiam te arbitror iſtum interpoſuiſſe ſermonem: non enim tibi ſunt ad ſequēdum iſta difficilia, quæ tanta rapuiſti auiditate, tantóque in ea naturę admirabilis impetu ingreſſus es, vt ego tibi verborum, tu mihi rerum magiſter

Ibidem.

1. Retract. cap 3.

Vita præcepta pauci aſſequūtur.

Cap. x.

magiſter effectus ſis. Non enim eſt modo vlla cauſa mentiendi, aut ſaltem occaſio: nam neque te falſa laude ſtudioſiorem fieri puto, & ij aſſunt qui vtrunque nouerunt, & ei ſermo iſte mittetur, cui noſtrum nullus ignotus eſt. Bonos autem viros, deditóſque optimis moribus ſi non aliter ſentis atque dixiſti, pauciores te arbitror eſſe credere, quàm mihi probabile eſt: ſed multi penitus latent te. Item multorum non latentium ea ipſa quæ mira ſunt latent: in animo enim ſunt iſta: qui neque ſenſu accipi poteſt, & plerunque dum cõgruere vult vicioſorum hominum colloquiis, ea dicit quæ haud† probare [aut appetere] videatur. Multa etiam facit non libenter propter aut vitandum odium hominum, aut ineptiam fugiendam, quod nos audientes aut videntes difficile aliter exiſtimamus, quàm ſenſus iſte renunciat. Eóque fit, vt multos non tales eſſe credamus, quales & ſeipſi & eos ſui familiares nouerunt. Quod tibi ex amicorum noſtrorum quibuſdam magnis animi bonis, quę nos ſoli ſcimus, perſuadeas velim. Nam error iſte non minima hac cauſa nititur, quod non pauci ſe ſubito ad bonam vitam mirandámque conuertunt: & donec aliquibus clarioribus factis innoteſcant, quales erant eſſe creduntur. Nam ne longius abeam, quis iſtos adoleſcentes qui antea nouerat, facile credat tam ſtudioſe magna quærere, tantas repente in hac ætate indixiſſe inimicis voluptatibus? Ergo hanc opinionem pellamus ex animo: nam & illud diuinum auxilium, quod vt decebat religioſe in vltimo ſermonis tui poſuiſti, latius quàm nõnulli opinantur, vltra officium clementiæ ſuæ per vniuerſos populos agit. Sed ad diſputationis noſtræ, ſi placet, ordinem redeamus: & quoniam de authoritate ſatis dictum eſt, videamus quid ſibi ratio velit.

1.Retract. cap.3.

† aut.

Ratio quid & huius in ſenſibilib⁹ veſtigia. Cap. xi.

† diſcuntur.

1.Retract. Cap.3.

Ratio eſt mentis motio, ea quæ diſcutiuntur, † diſtinguendi & connectandi potens: qua duce vti ad deum intelligendum, vel ipſam quæ aut in nobis, aut vſquequaque eſt, animam, rariſsimum omnino genus hominum poteſt: non ob aliud, niſi quia in iſtorum ſenſuum negocia progreſſo, redire in ſemetipſum cuique difficile eſt. Itaque cum in rebus ipſis fallacibus ratione totum agere homines moliantur, quid ſit ipſa ratio, & qualis ſit, niſi perpauci prorſus ignorant. Mirum videtur, ſed tamen ſe ita res habet. Satis eſt hoc dixiſſe in præſentia:

præſentia: nam ſi vobis rem tantam ſicut intelligenda eſt, nunc oſtendere cupiam, tam ineptus ſim, quàm arrogans, ſi vel me illam iam percepiſſe profitear. Tamen quantum dignata eſt in res quæ nobis notæ videntur procedere, indagemus eam, ſi poſſumus, interim prout ſuſceptus ſermo deſyderat. Ac primum videamus vbi hoc verbum, quod ratio vocatur, frequentari ſolet: nam illud nos mouere maxime debet, quod ipſe homo à veteribus ſapientibus ita definitus eſt, Homo eſt animal rationale mortale. Hic genere poſito, quod animal dictum eſt, videmus additas duas differentias, quibus credo admonendus erat homo & quo ſibi redeundum eſſet, & vnde fugiendum. Nam vt progreſſus animæ vſque ad mortalia lapſus eſt, ita regreſſus eſſe in rationem debet. Vno verbo à beſtiis, quod rationale: & alio à diuinis ſeparatur, quod mortale dicitur. Illud igitur niſi tenuerit, beſtia erit: hinc niſi ſe auertérit, diuina non erit. Sed quoniam ſolent doctiſsimi viri quid inter rationale ac irrationale interſit, acute ſubtiliterque diſcernere, nullo modo eſt ad id quod inſtituimus negligendum: nam rationale eſſe dixerunt, quod ratione vteretur vel vti poſsit: rationabile autẽ, quod ratione factũ eſſet aut dictũ. Itaq; has balneas rationabiles poſſumus dicere, noſtrũq; ſermonẽ: rationales aũt vel illũ qui has fecit vel nos qui loquimur. Ergo procedit ratio ab anima rationali: ſcilicet in ea quæ vel fiunt rationabilia, vel dicũtur. Duo ergo video, in quibus potentia víſque rationis poſsit ipſis etiam ſenſibus admoueri, opera hominum quæ videntur, & verba quæ audiuntur. In vtroque autem vtitur mens gemino nuncio pro corporis neceſsitate: vno qui oculorum eſt, altero qui aurium. Itaque cum aliquid videmus congruentibus ſibi partibus figuratum, non abſurde dicimus rationabiliter apparere. Itémque cum aliquid bene concinere audimus, non dubitamus dicere quod rationabiliter ſonat. Nemo autem non rideatur: ſi dixerit, Rationabiliter olet, aut rationabiliter ſapit, aut rationabiliter molle eſt, niſi forte in iis, quæ propter aliquid ab hominibus procuratas ſunt vt ita olerent, vel ſaperent, vel feruerent, vel quid aliud. Vt ſiquis locum, vnde grauibus odoribus ſerpentes fugantur, rationabiliter dicat ita olere cauſam intuens quare ſit factum; aut poculum quod me

Hominis definitio.

Differunt rationale & rationabile.

1. Retract. cap. 3.

dicus confecerit, rationabiliter amarum eſſe vel dulce: aut quod temporari languido ſolium iuſſerit calere rationabiliter aut tepere. Nemo autem hortum ingreſſus, & roſam naribus admouens, audet ita dicere quàm rationabiliter fragrat: nec ſi medicus illam vt olfaceret iuſſerit. Tunc enim præceptum vel datum illud rationabiliter, non tamẽ olere rationabiliter dicitur·nec propterea, quia naturalis ille odor eſt. Nam quanuis à coquo pulmentum condiatur, rationabiliter condîtum poſſumus dicere: rationabiliter autem ſapere, cum cauſa extrinſecus nulla ſit, ſed præſenti ſatisfiat voluptati, nullo modo ipſa loquendi conſuetudine dicitur. Si enim quæratur de illo cui poculum medicus dederit, cur id dulciter ſentire debuerit, aliud infertur propter quod ita eſt, id eſt morbi genus, quod iam non in illo ſenſu eſt ſed aliter ſeſe habet in corpore. Si autem rogetur liguriens aliquid, gulæ ſtimulo concitatus, cur ita dulce ſit, & reſpondeat, quia libet, aut quia delector: nemo illud dicet rationabiliter dulce, niſi forte illius delectatio alicui rei ſit neceſſaria, & illud quod mandit ob hoc ita confectum ſit. Tenemus, quantum inueſtigare potuimus, quædam veſtigia rationis in ſenſibus, & quod ad viſum atque auditum pertinet, in ipſa etiam voluptate. Alij vero ſenſus non in voluptate ſua, ſed propter aliquid aliud ſolent hoc nomen exigere: id autem eſt rationalis animantis factum propter aliquem finem. Sed ad oculos quod pertinet, in quo congruentia partium rationabilis dicitur, pulchrum appellari ſolet. Quod vero ad aures, quando rationabilem cõcentum dicimus, cantúmque numeroſum rationabiliter eſſe compoſitum ſuauitas vocatur proprio iam nomine. Sed neque in pulchris rebus cum nos color illicit, neque in aurium ſuauitate, cum pulſa chorda quaſi liquide ſonat atque pure, rationabile illud dicere ſolemus. Reſtat ergo vt in iſtorum ſenſuum voluptate, id ad rationem pertinere fateamur, vbi quædam dimenſio eſt atque modulatio. Itaque in hoc ipſo ædificio ſingula bene conſyderantes, non poſſumus non offendi quod vnum oſtium videmus in latere, alterum propè in medio, nec tamen in medio collocatum. Quippe in rebus fabricatis, nulla cogente neceſsitate, iniqua dimenſio partium facere ipſi aſpectui velut quãdam videtur iniuriam.

Quod

Quod autem intus tres feneſtræ, vna in medio, duæ à late ribus paribus interuallis ſolis lumen infundũt, quàm nos delectat diligentius intuentes, quámque in ſe animum rapit, manifeſta res eſt, nec multis verbis nobis aperienda. Vnde ipſi architecti iam ſuo verbo, rationem iſtam vocant: & partes diſcorditer collocatas, dicunt non habere rationem. Quod late patet, ac penè in omnes artes operáque humana diffunditur. Iam in carminibus, in quibus item dicimus eſſe rationem ad voluptatem aurium pertinentem, quis non ſentiat dimenſionem eſſe totius huius ſuauitatis opificem? Sed hiſtrione ſaltante, cum bene ſpectantibus geſtus illi omnes ſigna ſint rerum, quãuis membrorum numeroſus quidã motus oculos eadem illa dimenſione delectet, dicitur tamẽ rationabilis illa ſaltatio, quod bene aliquid ſignificet & oſtendat, excepta ſenſuum voluptate. Non enim ſi pennatam Venerem faciat, & Cupidinem palliatum quanuis id mira membrorum motione atque collocatione depingat, oculos videtur offendere, ſed per oculos animũ, cui rerum ſigna illa monſtrantur: nam oculi offenderentur, ſi non pulchre moueretur. Hoc enim pertinebat ad ſenſum, in quo anima eo ipſo quòd mixta eſt corpori, percipit voluptatem. Aliud ergo ſenſus, aliud per ſenſum: nam ſenſum mulcet pulcher motus per ſenſum autem animum ſolum pulchra in motu ſignificatio. Hoc etiã in auribus facilius aduertitur: nam quicquid iucunde ſonat illud iubet, atque ipſum auditũ illicit: quod autẽ per eundẽ ſonu bene ſignificatur, nũcio quidẽ auriũ, ſed ad ſolam mentem refertur. Itaque cum audimus illos verſus: *1. Retract. cap. 3.*

> Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
> Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet. *Virg. 2. Geor.*

Aliter metra laudamus, alitérque ſententiam: nec ſub eodem intellectu dicimus, rationabiliter ſonat, & rationabiliter dictum eſt. Ergo iam tria genera ſunt rerum, in quibus illud rationabile apparet. Vnũ eſt in factis ad aliquem finem relatis, alterum in dicendo, *† tertium in delectando. Primum nos admonet nihil temere facere: ſecundum recte docere: vltimum beate contemplari. In moribus eſt illud ſuperius, hæc autem duo in diſciplinis, de quibus nũc agimus. Naque illud quod in nobis eſt rationale, id eſt, quod ratione vtitur, & rationabilia vel facit vel ſequitur, *Diſciplinarũ omniũ excogitatrix ratio. Cap. xij.* *† al. diſſendo.*

quia naturali quodam vinculo in eorum ſocietate aſtringebatur,cum quibus illi erat ratio ipſa communis,nec homi ni homo firmiſsime ſociari poſſet niſi colloquerentur,atque ita ſibi mentes ſuas cogitationéſque quaſi refunderét vidit eſſe imponenda rebus vocabula , id eſt, ſignificantes quoſdam ſonos vt quoniam ſentire animos ſuos non poterant,ad eos ſibi copulados ſenſu quaſi interprete vterētur. Sed audiri abſentiū verba non poterant, ergo illa ratio peperit literas,notatis omnibus oris ac linguæ ſonis , atque diſcretis.Nihil autem horum facere poterat,ſi multitudo rerum ſine quodam defixo termino infinite patere videretur. Ergo vtilitas numerandi magna neceſsitate animaduerſa eſt. Quibus duobus repertis,nata eſt illa librariorum & calculonum profeſsio,velut quædam Grammaticæ infantia,quam Varro literationem vocat:Græce autem quo modo appelletur non ſatis in præſenti recolo. Progreſſa deinde ratio , animaduertit eoſdem oris ſonos quibus loqueremur,& quos literis iam ſignauerat alios eſſe qui moderato varie hiatu,quaſi enodati ac ſimplices fauisus ſine vlla colliſione deffluerent:alios diuerſo preſſu oris, tenere tamen aliquem ſonum:extremos autem qui niſi adiunctis ſibi primis erumpere non valerent.Itaque literas hoc ordine,quo expoſitæ ſunt vocales,ſemiuocales,& mutas nominauit,Deinde ſyllabas notauit:†deinde verba in octo genera formáſque digeſta ſunt.Omníſque illorum motus,integritas,iunctura,perite ſubtilitérque diſtincta ſunt.Inde iam numerorum & dimenſionis non immemor adiecit, animum in ipſas locum & ſyllabarum varias moras , atque inde tēporis ſpacia alia duplicia, alia ſimplicia eſſe cōperit , quibus longæ breuéſque ſyllabæ tenderentur. Notauit etiam iſta , & in regulas certas diſpoſuit. Poterat iam perfecta eſſe Grammatica, ſed quia ipſo nomine profiteri ſe literas clamat, vnde etiam latine literatura dicitur, factum eſt, vt quicquid dignum memoria literis mandaretur, ad eam neceſſario pertineret. Itaque vnum quidem nomen,ſed res infinita,multiplex,curarum plenior quàm iucunditatis aut veritatis , huic diſciplinæ acceſsit Hiſtoria,non tam ipſis Hiſtoricis quàm Grāmaticis laborioſa.Quis enim ferat imperitum videri hominem, qui volaſſe Dædalum non audierit: mendacem

Occaſio vocabulorū.

Occaſio literarum.

Occaſio diſcretionis literarum, ſyllabarū & verborum

† vocauit.

Occaſio hiſtoriæ.

illum

illum qui finxerit ſtultum qui crediderit, impudentem qui interrogauerit non videri? Aut,in quo noſtros familiares grauiter miſerari ſoleo,qui ſi non reſponderint,quid vocata ſit mater Euryali,accuſantur inſcitiæ:cum ipſi eos à quibus ea rogantur, vanos & ineptos, nec curioſos audeant appellare? Illa igitur ratione perfecta diſpoſitáque Grammatica, admonita eſt quærere atque attendere hanc ipſam vim quæ pepererit artem. Nam eam definiendo diſtribuendo,colligendo non ſolum digeſſerat atque ordinauerat, verum ab omni etiam falſitatis irreptione defenderat.Quando ergo tranſiret ad alia fabricanda, niſi ipſa ſua prius quaſi quædam machinamenta & inſtrumenta diſtingueret, notaret, digereret, proderétque ipſam diſciplinam diſciplinarum, quam Dialecticam vocant? Hæc docet docere hæc docet diſcere: in hac ſe ipſa ratio demonſtrat atque aperit, quæ ſit, quid velit, quid valeat. Scit ſcire: ſola ſcientes facere, non ſolum vult, ſed etiam poteſt. Verum quoniam plerunque ſtulti homines ad ea quæ ſuadentur recte, vtiliter, & honeſte, non ipſam ſyncerisſimam quam rarus animus videt veritatem, ſed proprios ſenſus conſuetudinémque ſectantur, oportebat eos non doceri ſolum quantum queunt, ſed ſæpe & maxime commoneri. Hanc ſuam partem quæ id ageret, neceſsitatis pleniorem quàm puritatis, refertisſimo gremio deliciarum, quas populo ſpargat, vt ad vtilitatem ſuam dignetur adduci vocauit Rhetoricam. Hactenus pars illa, quæ in ſignificando rationabilis dicitur, ſtudiis liberalibus diſciplinísque promota eſt. Hinc ſe illa ratio ad ipſarum rerum diuinarum beatisſimam contemplationem rapere voluit. Sed ne de alto caderet, quæſiuit gradus, atque ipſa ſibi viam per ſuas poſſeſſiones ordinémque molita eſt. Deſyderabat enim pulchritudinem quam ne ſola & ſimplex poſſet ſine iſtis oculis intueri,impediebatur à ſenſibus. Itaque in eos ipſos paululum aciem torſit,qui veritatem ſeſe habere clamantes,feſtinantem ad alia pergere,importuno ſtrepitu reuocabãt. Et primo ab auribus cœpit, quia dicebãt ipſa verba ſua eſſe,quibus iã & Grãmaticã,& Dialecticã,& Rhetoricã fecerat. At iſta potẽtisſima ſecernendi cito vidit quid inter ſonum, & id cuius ſignum eſſet, diſtaret. Intellexit

Virg. Ae. 9. eã vult ortam ex Priamo, nec nominat tamen Dialectices & rhetorices inuentio. cap. xij.

1. Retract. cap. 3.

Muſica & poetica. Cap. xiiij.

1. Retract. cap. 3.

nihil aliud ad aurium iudiciũ pertinere, quàm ſonũ, eúmque eſſe triplicem: Aut in voce animantis, aut in eo quod flatus in organis faceret aut in eo quod pulſu ederetur. Ad primum pertinere Tragœdos, vel Comœdos, vel choros cuiuſcemodi, atque omnes omnino, qui voce propria canerent. Secundum tibiis & ſimilibus inſtrumentis deputari. Tertiò dari cytharas, lyras, cymbala, atq; omne, quod percutiendo canorum eſſet. Videbat autem hanc materiã eſſe viliſsimam, niſi certa dimenſione temporum, & acuminis grauitatíſque moderata varietate ſoni figurarentur. Recognouit hinc eſſe illa ſemina, quæ in Grammatica, cum ſyllabas diligenti conſyderatione verſaret, pedes, & accentus vocauerat. Et quia in ipſis verbis breuitates & longitudines ſyllabarũ prope æquali multitudine ſparſas in oratione attendere facile fuit, tentauit pedes illos in ordines certos diſponere atque cõiungere: & in eo primo ſenſum ipſum ſecuta, moderatos impreſsit articulos, quæ & cæſa & membra nominauit. Et ne longius pedum curſus prouolueretur, quàm eius iudicium poſſet ſuſtinere, modum ſtatuit vnde reuerteretur, & ab eo ipſo verſum vocauit. Quod autem non eſſet certo fine moderatum, ſed tamen rationabiliter ordinatis pedibus curreret, rhythmi nomine notauit, qui Latine nihil aliud quam numerus dici potuit Sic ab ea Poëtæ geniti ſunt. In quibus cũ videret non ſolum ſonorum, ſed etiam verborũ rerúmque magna momenta, plurimũ eos honorauit, eíſque tribuit quorũ vellent rationabilium mendaciorum poteſtatem. Et quoniã de prima illa diſciplina ſtirpem ducebant, iudices in eos Grammaticos eſſe permiſit. In hoc igitur quarto gradu, ſiue in rhythmis, ſiue in ipſa modulatione intelligebat regnare numeros, totúmque perficere. Inſpexit diligẽtiſsime cuiuſmodi eſſent, reperiebat diuinos & ſempiternos, preſertim quod ipſis auxiliantibus omnia ſuperiora contexuerat. Et iam tolerabat ægerrime ſplendorem illorum atque ſerenitatem, coporea vocum materia docolorari. Et quoniam illud quod mens videt, ſemper eſt præſens, & immortale approbatur, cuius generis numeri apparebant: ſonus autem quia ſenſibilis res eſt, præterfluit in præteritum tempus, imprimitúrque memoriæ, rationabili mendacio iam poetis fauente ratione quærẽdum, ne quid propagini ſimiliter

Triplex ſonus.

Augu. frequenter vtitur cuiuſcemodi, pro qualibuſcunque

Verſus vnde

Rhythmus

militer ineſſet, Iouis & memoriæ filias Muſas eſſe confi-
ctum eſt. Vnde iſta diſciplina ſenſus intellectúſque parti
ceps Muſicæ nomen inuenit. Hinc eſt profecta in oculo-
rum opes, & terram cœlúmque colluſtrans, ſenſit nihil a-
liud quàm pulchritudinem ſibi placere, & in pulchritudi-
ne figuras, & in figuris dimenſiones, & in dimenſionibus *Geometria*
numeros: quæſiuitque ipſa ſecum, vtrum ibi talis linea ta- *& Aſtrono*
líſque rotunditas, vel quælibet alia forma & figura eſſet *mia.*
qualem intelligentia contineret. Longe deteriorem inue- *Cap. xv.*
nit, & nulla ex parte quod viderent oculi cum eo quod
mens cerneret, comparandum. Hæc quoque diſtincta &
diſpoſita, in diſciplinam redegit, appellauitque Geome-
triam. Motus eam cœli multum mouebat, & ad ſe diligen-
ter conſyderandum inuitabat. Etiam ibi per conſtantiſsi-
mas temporum vices, per aſtrorum ratos definitóſque cur
ſus, per interuallorum ſpacia moderata intellexit nihil a-
liud quàm illam dimenſionem numeróſque dominari.
Quæ ſimiliter definiendo ac ſecernendo in ordinem ne-
ctens, Aſtrologiam genuit, magnum religioſis argumen-
tum, tormentúmque curioſis. In his igitur omnibus diſci-
plinis occurrebant ei omnia numeroſa, quæ tamen in illis
dimenſionibus manifeſtius eminebant, quas in ſeipſa cogi
tando atque voluendo intuebatur veriſsimas. In his autẽ
quæ ſentiuntur vmbras earum potius atque veſtigia reco-
lebat: Hic ſe multum erexit, multúmq; præſumpſit: ita au
ſa eſt immortalem animam comprobare. Tractauit omnia
diligẽter, percepit prorſus ſe plurimum poſſe, & quicquid
poſſet, numeris poſſe. Mouit eam quoddam miraculum,
& ſuſpicari cœpit ſeipſam fortaſſe numerum eſſe eum
ipſum quo cuncta numerarentur: aut ſi id nõ eſſet, ibi ta- *Lib. 3. con-*
men eum eſſe quò peruenire ſatageret. Hunc vero totis vi *tra Acade*
ribus cõprehendit, qui iã vniuerſæ veritatis iudex futurus *micos.*
ille cuius mentionẽ fecit Alipius, cũ de Academicis quære *cap 5.*
remus, quaſi Proteus in manibus erat. Imagines enim fal- *Diſciplinæ*
ſę rerũ earũ quas numeramus, ab illo occultiſsimo quo nu *liberales ef*
meramus defluẽtes, in ſeſe rapiunt cogitationẽ, & ſæpe il- *ferunt in-*
lũ cum iã tenetur, elabi faciunt. Quibus ſi quiſque non ceſ *tellectum*
ſerit, & omnia quæ per tot diſciplinas late varieque diffu- *ad diuina.*
ſa ſunt, ad vnum quoddam ſimplex verũ certúmq; redege- *Cap. xvi.*
rit, eruditi nomine digniſsimus, non temere iã quærit illa

diuina, non iam credenda ſolum, verumetiam contem-
planda, intelligenda, atque retinenda. Quiſquis autem vel adhuc ſeruus cupiditatum, & inhians rebus pereuntibus, vel iam iſta fugiens, caſtéque viuens, neſciens tamen quid ſit nihil, quid informis materia, quid formatum ex anima, quid corpus, quid ſpecies in corpore, quid locus, quid tempus, quid in loco, quid in tempore quid motus ſecundum locum quid motus nō ſecundum locum, quid ſtabilis motus, quid ſit æuum, & quid ſit nec in loco eſſe, nec nuſquã, & quid ſit præter tempus, & ſemper eſſe, quid ſit & nuſquã eſſe, & nuſquam non eſſe, & nunquam eſſe, & nunquam non eſſe. Quiſquis ergo iſtà neſciens, non dico de ſummo illo deo qui ſcitur melius neſciendo, ſed de anima ipſa ſua quærere ac diſputare voluerit tantum errabit, quãtum errari plurimum poteſt: facilius autẽ cognoſcet iſta, qui numeros ſimplices atque intelligibiles comprehenderit Porrò iſtos comprehendet, qui & ingenio valens, & priuilegio ætatis, aut cuiuſlibet felicitatis ocioſus, & ſtudio vehementer incenſus, memoratum diſciplinatum ordinem quantum ſatis eſt, fuerit perſecutus. Cum enim artes illæ omnes liberales, partim ad vſum vitæ, partim ad cognitionem rerum contemplationémque diſcantur, vſum earum aſſequi difficillimum eſt, niſi ei, qui ab ipſa pueritia ingenioſiſsimis, inſtantiſsime atque conſtantiſsime operam dederit. Quid vero ex illis ad id quod querimus opus eſt? Nec te, quæſo mater, hæc velut rerum immenſa quædam ſylua deterreat. Etenim quædam de omnibus eligentur numero pauciſsima, id eſt, potentiſsima, cognitione autem multis quidem ardua. Tibi tamen cuius ingeniũ quotidie mihi nouum eſt, & cuius animum vel ætate, vel admirabili temperãtia remotiſsimum ab omnibus nugis, & à magna labe corporis emergentem in ſe multum ſurrexiſſe cognoſco tam erunt facilia quàm difficilia tardiſsimis, miſerriméque viuentibus. Si enim dicã te facile ad eũ ſermonem peruenturum, qui locutionis & linguæ vicio careat, profecto mentiar. Me enim ipſum, cui magna neceſsitas fuit iſta perdiſcere, adhuc in multis verborum ſonis Itali exagitant, & à me viciſsim, quod ad ipſum ſonum attinet, reprehẽduntur. Aliud eſt enim eſſe arte, aliud gente ſecurum. Solœciſmos autem quos dicimus, fortaſſe quiſque

Arduas quæſtiones ne attingã non inſtructi diſciplinis. cap.xvij.

que

que doctus diligenter attendens in oratione mea reperiat: non enim defuit qui mihi nonnulla huiuſmodi vicia ipſũ Ciceronem feciſſe peritiſsime perſuaſerit. Barbariſmorum autem genus noſtris temporibus tale compertum eſt, vt & ipſa eius ratio barbara videatur qua Roma ſeruata eſt. Sed tu contemptis iſtis vel puerilibus rebus, vel ad te non pertinentibus, ita Grammaticæ penè diuinam vim naturámque cognoſcis, vt eius animam tenuiſſe, corpus reliquiſſe diſertis videaris. Hoc etiam de cæteris huiuſmodi artibus dixerim: quas ſi penitus fortaſſe contemnis, admoneo te quãtum filius audeo, quantúmque permittis, vt fidem iſtam tuam, quam venerandis myſteriis percepiſti, firme cautéque cuſtodias: deinde vt in hac vita atque moribus conſtanter vigilãtérque permaneas. De rebus autem obſcuriſsimis, & tamen diuinis, quo modo deus & nihil mali faciat, & ſi omnipotens, & tanta mala fiant, & cui bono mundum fecerit, qui non erat indigus: & vtrum ſemper fuerit malũ, an tempore cœperit: & ſi ſemper fuit, vtrũ ſub conditione dei fuerit: & ſi fuit, vtrũ etiam iſte mundus ſemper fuerit, in quo illud malum diuino ordine dominaretur: ſi autem hic mundus aliquando eſſe cœpit, quo modo antequam eſſet, poteſtate dei malum tenebatur: & quid opus erat mundum fabricari, quo malum quod iam dei poteſtas frænabat, ad pœnas animarum includeretur: Si autẽ fuit tempus, quo ſub dei dominio malum nõ erat, quid ſubito accidit quod per æterna retro tẽpora non acciderat. In deo enim nouum extitiſſe conſiliũ, ne dicam impium, ineptiſsimum eſt dicere. Si autem importunum fuiſſe, & quaſi improbum malum deo dicimus quod nonnulli exiſtimant, iam nemo doctus riſum tenebit, nemo* [non] ſuccenſebit indoctus. Quid enim potuit deo nocere mali, neſcio quæ, illa natura? Si enim dicunt non potuiſſe, fabricandi mundi cauſa non erit: ſi potuiſſe dicunt, inexpiabile nefas eſt, deum violabilem credere: nec ita ſaltem, vt vel virtute prouiderit, ne ſua ſubſtantia violaretur. Namque animam pœnas hic pendere fatentur, cum inter eius & dei ſubſtãtiam nihil velint omnino diſtare. Si autem iſtum mundum non factum dicamus: impium eſt atque ingratum credere, ne illud ſequatur, quod deus eum nõ fabricarit. Ergo de his atque huiuſmodi rebus, aut ordi

*al. mſſ. Quo ordo.

ne illo eruditionis, aut nullo modo quicquam requirendũ eſt. Et ne quiſquam latiſsimum aliquid nos complexos eſſe arbitretur, hoc dico planius atque breuius. Ad iſtarum rerum cognitionem neminem aſpirare debere ſine vlla quaſi duplici ſcientia bonæ diſputationis, potentiæque numerorum. Si quis etiam hoc plurimum putat, ſolos numeros optime noueri aut ſolam Dialecticam, Si & hoc infinitum eſt, tantum perfecte ſciat quid ſit vnum in numeris, quantúmque valeat, nondum illa ſumma lege ſummóque ordine rerum omnium, ſed in iis quæ quotidie paſsim ſentimus atque agimus. Excipi, enim hãc eruditionẽ iam ipſa philoſophiæ diſciplina, & in ea nihil plus inueniet quã quid ſit vnum, ſed longe altius longéq; diuinius, Cuius duplex quæſtio eſt: Vna de anima, Altera de deo. Prima efficit vt noſmetipſos nouerimus, altera vt originem noſtram. Illa nobis dulcior, iſta elatior:*† illa nos dignos beata vita, beatos hæc facit. Prima eſt illa diſcentibus, iſta iam doctis. Hic eſt ordo ſtudiorum ſapientiæ, per quem fit quiſque idoneus ad intelligendum ordinem rerum, id eſt, ad dignoſcẽdos duos mundos, & ipſum parentẽ vniuerſitatis, cuius nulla ſcientia eſt in anima, niſi ſcire quo modo eum neſciat. Hunc igitur ordinem tenens anima iam philoſophiæ tradita, primò ſeipſam inſpicit. & cui iam illa eruditio perſuaſit, aut ſuam, aut ſeipſam eſſe rationem in ratione autem haud nihil eſſe melius & potentius numeris, aut nihil aliud quàm numerum eſſe rationem, ita ſecum loquitur, Ego quodam meo motu interiore & occulto, ea quæ diſcenda ſunt poſſum diſcernere & connectere, & hęc vis mea ratio vocatur. Quid autem diſcernẽdum eſt, niſi quod aut vnum putatur & nõ eſt, aut certe nõ tam vnum eſt, quàm putatur? Item cur quid connectendum eſt, niſi vt vnum fiat quantum poteſt? Ergo & in diſcernendo & in connectendo, vnum volo. & vnum amo. Sed cum diſcerno, purgatum, cum connecto, integrum volo. In illa parte vitantur aliena, in hac propria copulantur, vt vnum aliquid perfectum fiat. Lapis vt eſſet lapis, omnes eius partes, omníſque natura in vnum ſolidata eſt. Quid arbor? Nónne arbor non eſſet, ſi vna non eſſet? Quid membra cuiuſlibet animantis ac viſcera, & quicquid eſt eorum è quibus cõſtat? Certe ſi vnitatis patiantur diuortiũ, nõ erit animal.

[Margin: ...ne anima prouehitur ad cognitionem ſui & ipſius vnitatis. cap. xviij.]

*[Margin: *† charior]*

[Margin: Quòd omnia in vnũ tendunt.]

mal. Amici quid aliud quàm vnum eſſe conantur? Et quanto magis vnum, tanto magis amici ſunt. Populus vna ciuitas eſt, cui eſt perículoſa diſſenſio. Quid eſt autem diſſentire, niſi nõ vnum ſentire? Ex multis militibus fit vnus exercitus. Nónne quæuis multitudo eo minus vincitur, quo magis in vnum coit, Vnde ipſa coitio in vnum, cuneus nominatus eſt, quaſi coüneus. Quid amor omnis? Nónne vnum vult fieri cum eo quod amat? Et ſi ei contingat, vnum cum eo fit. Voluptas ipſa non ob aliud delectat vehementius, niſi quod amantia ſeſe corpora in vnum cogun tur. Dolor vnde pernicioſus eſt? Quia id quod vnum erat diſiicere† nititur, Ergo moleſtum & pernicioſum† eſt cum eo vnum fieri quod ſeparari poteſt. Ex mul tis rebus paſsim ante iacentibus, deinde in vnam formam congregatis, vnam facio domum: Melior ego, ſiquidẽ ego facio, illa fit. Ideo melior quia facio: non dubiũ eſt inde me eſſe meliorem quàm domus eſt. Sed non inde ſum melior hirundine aut apicula, nam & illa nidos affabre ſtruit, & illa fauos: ſed his melior, quia rationale animal ſum. At ſi in ratis dimẽſionibus ratio eſt, nunquid nam & aues quod fabricant minus apte congruentérque dimenſum eſt? Imò numeroſiſsimum eſt. Non ergo numeroſa faciendo, ſed numeros cognoſcendo, melior ſum. Qui ergo, illæ neſcientes operari numeroſa poterant? Poterant profecto. Vnde id docetur? Ex quo quod nos quoque certis dimenſionibus ratione linguam dentibus & palato accommodamus, vt ex ore literaturæ ac verba prorũpant, nec tamen cogitamus cum loquimur quo motu oris id facere debeamus. Deinde quis bonus cãtator, etiam ſi Muſicæ ſit imperitus, non ipſo ſenſu naturali & rhythmum & melos perceptum memoria cuſtodiat in canendo? Quod quid fieri meroſius poteſt? Hoc neſcit indoctus, ſed tamen facit operante natura. Quando autem melior & pecoribus præponendus? Quando nouit quod facit? At nihil aliud me pecori præponit, niſi quod rationale animal ſum. Quo modo igitur immortalis eſt ratio: & ego ſimul & rationale quiddam eſſe definior? An ratio non eſt immortalis? Sed vnum ad duo, vel duo ad quatuor veriſsima ratio eſt. Nec magis heri fuit iſta ratio vera, quam hodie: nec magis cras, aut poſt annum erit vera. Nec ſi omnis iſte mundus conci

Cuneus.

† *al. diſiicere.*

† *pernicioſum ſum H mo bruis præſtantior, quo modo poſsit videre deum.*

Cap. xix.

concidat, poterit iſta ratio non eſſe: iſta enim ſemper talis eſt, mundus autem iſte nec heri habuit, nec cras habebit quod habet hodie, nec hodierno die vel ſpacio vnius horæ eodem loco ſolem habuit: ita cum in eo nihil manet, nihil vel paruo ſpacio temporis habet eodem modo. Igitur ſi immortalis eſt ratio, & ego qui ſta omnia vel diſcerno vel conjecto, † ratio ſum: illud quo mortale appellor, non eſt meum. Aut ſi anima non, id eſt, quod ratio, & tamen ratione vtor, & per rationem melior ſum: à deteriore ad melius, à mortali ad immortale fugiendum eſt. Hæc & alia multa ſecum anima bene erudita ſequitur, atque agitat: quæ perſequi volo, ne cum ordinem vos docere cupio, modum excedam, qui pater eſt ordinis. Gradatim enim ſe & ad mores vitámque optimam, non iam ſola fide ſed certa ratione perducit. Cui numerorum vim atque potentiam diligenter intuenti, nimis indignum videbitur & nimis flendum, per ſuam ſcientiam verſum bene currere citharámque concinere & ſuam vitam ſeque ipſam quæ anima eſt deuium iter ſequi, & dominante ſibi libidine, cũ turpiſſimo ſe viciorum ſtrepitu diſſonare. Cum autem ſe compoſuerit & ordinauerit, ac concinnam pulchrámque reddiderit, audebit iam deum videre, atque ipſum fontem vnde manat omne verum, ipſúmq; patrem veritatis. Deus magne, qui erunt illi oculi, quàm ſani, quàm decori, quàm valentes, quàm conſtantes, quàm ſereni, quàm beati? Quid autem eſt illud quod vident? Quid quæſo? Quid arbitremur, quid æſtimemus, quid loquamur? Quotidiana verba decurrunt, & ſordidata ſunt omnia viliſsimis rebus. Nihil amplius dicam, niſi promitti nobis aſpectum pulchritudinis, cuius imitatione pulchra, cuius comparatione fœda ſunt cætera. Hanc quiſquis viderit, videbit autem qui bene viuit, bene orat, bene ſtudet, quando eum mouebit, cur alius optans habere filios, non habet, alius abundantes exponat, alius oderit naſcituros, diligat alius natos. Quo modo non repugnet nihil futurum eſſe quod non ſit apud deum, ex quo neceſſe eſt ordine omnia fieri & tamen non fruſtra deum rogari. Poſtremo quando iſtum virum mouebunt, aut vlla onera, aut vlla pericula, aut vlla faſtidia, aut vlla blandimenta fortunæ? In hoc enim ſenſibili mundo vehementer conſyderandum eſt quid ſit tempus & locus:

† connecto

cus: vt quod delectat in parte, ſiue loci ſiue temporis intelligatur, tamen multo eſſe melius totum cuius illa pars eſt & rurſus quod offendit in parte perſpicuum ſit homini docto, non ob aliud offendere, niſi quia non videtur totum cui pars illa mirabiliter congruit. In illo vero mundo intelligibili quamlibet partem totam pulchram eſſe atque perfectam. Dicentur iſta latius, ſi veſtra ſtudia ſiue memoratum iſtum à nobis, ſiue alium fortaſſe breuiorem †atque commodiorem, rectum tamen ordinem, vt hortor ac ſpero, tenere inſtituerint, atque omnino grauiter cōſtantérque tenuerint. †longiorē.

Quod vt nobis liceat, ſumma opera danda eſt optimis moribus: Deus enim noſter aliter nos exaudire non poterit. Bene autem viuentes facillime exaudit. Oremus ergo, non vt nobis diuitiæ, vel honores, vel huiuſmodi res fluxæ atque nutantes, & quouis reſiſtente tranſeuntes, ſed vt ea proueniant quæ nos bonos faciāt ac beatos. Quæ vota vt deuotiſsime impleantur, tibi maxime hoc negocium mater iniungimus, cuius precibus indubitanter credo atque confirmo mihi iſtam mentem deum dediſſe, vt inueniendæ veritati nihil omnino præponam, nihil aliud velim, nihil cogitem, nihil amem. Nec deſino credere nos hoc tantum bonum, quod te promerente concupiuimus, eadem te petente adepturos. Iam vero te Alipi quid horter, quid moneam? Qui propterea nimius non es, quia talia quantumuis amare fortaſſe ſemper parum, nimium vero nunquam, recte dici poteſt. Hic ille: Vere effeciſti inquit, vt memoriam doctiſsimorum ac magnorum virorum, quæ aliquādo pro rerum magnitudine incredibilis videbatur, & quotidiana conſyderatione, & iſta præſenti, quæ in te nobis eſt admiratione, non ſolum dubiam non habeamus, verumetiam ſi neceſſe ſit de illa iurare poſsimus Quid enim nobis non de illa venerabili ac prope diuina, quæ iure & habita eſt & probata Pythagoræ diſciplina, abs te hodie noſtris etiam penè occulis reſeratum eſt? Cum & vitæ regulas, & ſcientiæ non tam itinera quàm ipſos campos, ac liquida æquora, & quod illi viro magnæ venerationi fuit, ipſa etiam ſacraria veritatis vbi eſſent, qualia eſſent, quales quærerent, & breuiter, & ita plenè †ſignificaſti, vt quamuis ſuſpicemur & credamus tibi eſſe adhuc

1. Retract. cap. 3.

Epilogus hortans ad bonam vitam.

Cap. xx.

1. Retract. cap. 3.

†planè.

adhuc ſecretiora, tamen non abſque impudentia nos putemus, ſi amplius quicquam flagitandum abs te arbitremur. accipio iſta, inquam, libenter. Neque enim metam verba tua, quæ vera non ſunt, quàm verus in verbis animus delectat atque excitat. Et bene quod ei mittere ſtatuimus has literas, qui de nobis ſolet libenter multa mentiri. Si qui autem alij fortaſſe legerint, néque hos metuo, ne tibi ſuccenſeant. Quis enim amantis errori in iudicando non beneuo-
2.Retr.1.3 cap.3. lentiſsime ignoſcat? Quod autem Pythagoræ mentionem feciſti, neſcio quo illo diuino ordine occulto tibi in mentem veniſſe credo. Res enim multum neceſſaria mihi prorſus exciderat: quàm in illo viro ſi quid literis memoriæ mandatis credendum eſt, quamuis Varroni qui non credat, mirari & penè quotidianis vt ſcis efferre laudibus ſoleo, quod regendæ reipublicæ diſciplinam, ſuis auditoribus vltimam tradebat iam doctis, iam perfectis, iam ſapientibus, iam beatis. Tantos ibi enim fluctus videbat, vt eis nollet committere niſi virum, qui & in regendo penè diuinè ſcopulos euitaret, & ſi omnia defeciſſent ipſe illis fluctibus quaſi
Aeneid.7. ſcopulus fieret. De ſolo enim ſapiēte veriſsime dici poteſt: Ille velut pelagi rupes immota reſiſtit & cætera quæ luculentis in hanc ſententiam verſibus dicta ſunt. Hic finis diſputationis factus eſt, lætisque omnibus & multum ſperantibus confeſſum dimiſimus, cum iam nocturnum lumen fuiſſet illatum.

SECVNDI LIBRI DE ORDINE FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE BEATA VITA LIBER

Præfatio.

SI AD Philoſophiæ portum, de quo iam in beatæ vitæ regionem ſolúmque proceditur, vir humaniſsime atque magne Theodore, ratione inſtitutus curſus & voluntas ipſa perduceret, neſcio vtrum temere dixerim, multo minoris numeri homines ad eũ peruenturos fuiſſe, quamuis nũc quoque vt videmus rari admodum paucíque perueniant. Cum enim in hunc mundum, ſiue deus ſiue natura, ſiue neceſsitas, ſiue voluntas noſtra, ſiue coniuncta horum aliqua, ſiue ſimul omnia, res enim multum obſcura eſt, ſed tamen à te iam illuſtranda ſuſcepta, veluti in quoddam procelloſum ſalum nos quaſi temere paſsímque proiecerit, quotus quiſque cognoſceret quò ſibi nitendum eſſet, quáve redeundum, niſi aliquando & inuitos contráque obnitentes aliqua tempeſtas, quæ ſtultis videtur aduerſa, in optatiſsimam terram neſcientes errantéſque compingeret. Igitur hominum quos philoſophia poteſt accipere, tria quaſi nauigantium genera mihi videor videre. Vnum eſt eorum, quos vbi ætas compos rationis aſſumpſerit, paruo impetu pulſúque remorum de proximo fugiunt, ſeſéque recondũt in illa tranquillitate, vnde cæteris ciuibus quibus poſſunt,

1. Retract. cap. 5.

Tria in philoſophia nauigantium genera.

quo admoniti conentur ad ſe, lucidiſsimum ſignum ſui alicuius operis erigunt. Alterum vero eſt eorum ſuperioríque contrarium, qui fallaciſsima facie maris decepti, elegerunt in medium progredi, longéque à ſua patria peregrinari audēt, & ſæpe eius obliuiſcuntur. Hos ſi neſcio quo & nimis latente modo à puppi ventus, quem proſperum putant, fuerit proſecutus, penetrant, in altiſsima miſeriarum elati atque gaudentes, quod eis vſquequaque fallaciſsima ſerenitas voluptatum, honorúmque blanditur. His profecto quid aliud optandum eſt, quàm quædam in illis rebus à quibus iactati excipiantur improſpera, & ſi parum eſt, ſæuiens omnino tempeſtas, contrariéque flans ventus, qui eos ad certa & ſolita gaudia vel flentes gementésque perducat? Huius generis tamen plerique nondum longius euagati, quibuſdam non ita grauibus moleſtiis reducuntur. Hi ſunt homines, quos cum lachrimabiles tragœdiæ fortunarum ſuarum, vel inanium negociorum anxiæ difficultates, quaſi nihil aliud habentes quod agant, in libros doctorum ſapiētiſsimorúmque hominum traxerint, in ipſo quodā modo portu euigilant, vnde illos nulla maris illius promiſſa nimium falſo ridentis excludant. Eſt autem genus inter hæc tertium eorum, qui vel in ipſo adoleſcentiæ limine, vel iam diu multúmque iactati, tamen quædam ſigna reſpiciunt, & ſuæ dulciſsimæ patriæ, quamuis in ipſis fluctibus, recordantur: & aut recto curſu in nullo falſi, & nihil morati, eam repetunt: aut plerunque vel inter nubila deuiantes, vel mergentia contuentes ſydera, vel nonnullis illecebris capti, bonæ nauigationis tempora differentes, errant diutius, ſæpe etiam periclitantur. Quos item ſæpe nonnulla in fluxis fortunis calamitas, quaſi conatibus eorum aduerſa tempeſtas in optatiſsimam vitam quietámque compellit. His autem omnibus, qui quocunque modo ad beatæ vitæ regionem feruntur, vnus immaniſsimus mons ante ipſum portum conſtitutus, qui etiam magnas ingredientibus gignit anguſtias, vehementiſsime formidandus, cautiſsiméque vitandus eſt. Nam ita fulget, ita mentiente illa luce veſtitur, vt non ſolum peruenientibus, nondúmque ingreſsis incolēdum ſe offerat, & eorū voluntatibus pro ipſa beata terra ſatisfacturum polliceatur: ſed plerunque de ipſo portu ad ſeſe homines inuitat, eóſque nonnun

Marginalia: Virg. — 1. retract. cap. 3. — Ibidem.

nunquam detinet ipſa altitudine delectatos, vnde cęteros deſpicere libeat. Hi tamen admonent ſæpe veniētes, ne aut occultis ſubter ſcopulis decipiantur, aut ad ſe aſcendere facile putent: & quà ſine periculo ingrediantur propter illius terræ vicinitatem beneuolentiſsime docent. Ita cum eis inuident vaniſsimam gloriam, locum ſecuritatis oſtendunt. Nam quem montem alium vult intelligi ratio propinquantibus ad philoſophiam ingreſsíſve metuendum, niſi ſuperbum ſtudium inaniſsimæ gloriæ: quod ita nihil intus plenum atque ſolidum habet, vt inflatos ſibi ſuperambulantes ſuccrepante fragili ſolo demergat ac ſorbeat, eíſque in tenebras reuolutis, eripiat luculentiſsimam domum, quam penè iam viderant. Quæ cum ita ſint, accipe mi Theodore: nanque ad id quod deſydero, te vnum intueor, téque aptiſsimum ſemper admiror, Accipe, inquã, & quod illorum trium genus hominũ me tibi dederit, & quo loco mihi eſſe videar, & abs te cuiuſmodi auxilium certus expectem. Ego ab vſque vndeuiceſimo anno ætatis meæ, poſtquam in ſchola Rhetorum librũ illum Ciceronis, qui Hortenſius vocatur, accepi, tanto amore philoſophiæ ſuccenſus ſum, vt ſtatim ad eam me transferre meditarer. Sed neque mihi nebulæ defuerunt, quibus confunderetur curſus meus, & diu fateor, quibus in errorem, ducebar, labentia in Oceanum aſtra ſuſpexi. Nam & ſuperſtitio quædam puerilis me ab ipſa inquiſitione terrebat. Et vbi factus erectior, illam caliginem diſpuli, mihíque perſuaſi docētibus potius quàm iubentibus eſſe credendum, incidi in homines, quibus lux iſta, quæ oculis cernitur, inter ſumma & diuina colenda videretur. Non aſſentiebar, ſed putabam eos magnum aliquid tegere illis inuolucris, quod eſſent aliquando aperturi. At vbi diſcuſsis eis euaſi, maxime traiecto iſto mari, diu gubernacula mea repugnantia omnibus ventis in mediis fluctibus Academici tenuerunt. Deinde veni in has terras, hic ſeptentrionem cui me crederem didici. Animaduerti enim & ſæpe in ſacerdotis noſtri, & aliquando in ſermonibus tuis cum de deo cogitaretur, nihil omnino corporis eſſe cogitandum, neque cum de anima: nam id eſt vnum in rebus proximum deo. Sed ne in philoſophiæ gremium celeriter aduolarem, fateor: vxoris honoríſque illecebra detinebar

1. Retract. cap. 2.

Infra diſputatione. 3.

3. confeſ. c. 4 & 6. cap. 11. & 8. cap. 7.

5. Confeſ. c. 6.

5. Confeſ. cap. 14.

6. Confeſ. c. 6

bar: vt cum hæc eſſem conſecutus, tum demũ me. quod paucis feliciſsimis licuit, totis velis omnibúſque remis in illum ſinum raperem, ibíque conquieſcerem. Lectis autem Platonis pauciſsimis libris, cuius te ſtudioſiſsimum accepi collatáque cum eis quantum potui, etiam illorum authoritate, qui diuina myſteria tradiderunt, ſic exarſi, vt omnes illas vellem ancoras rumpere, niſi me nonnullorum hominum exiſtimatio commoueret. Quid ergo reſtabat aliud niſi vt immoranti mihi ſuperfluis, tempeſtas quæ putabatur aduerſa ſuccurreret? Ita tantus me arripuit pectoris dolor, vt illius profeſsionis onus ſuſtinere non valens, qua mihi velificabam fortaſſe ad ſirenas, abiicerem omnia, & optatæ tranquillitati vel quaſſatam nauem feſſámque perducerent. Ergo vides in qua philoſophia quaſi in portu nauigem. Sed etiam ipſe late patet, eiúſque magnitudo quamuis iam minus periculoſum, non tamen penitus excludit errorem. Nam cui parti terræ, quæ profecto vna † beata eſt me amoueam eámque contingam prorſus ignoro. Quid enim ſolidum tenui, dum adhuc de anima quæſtio nutat & fluctuat? Quare obſecro te per virtutem tuam, per humanitatem, per animarum inter ſe vinculum atque commercium vt dexteram porrigas. Hoc autem eſt, vt me ames, & à me viciſsim te amari credas, charúmque haberi. Quod ſi impetrauero, ad ipſam beatam vitam, cui te iam hærere præſumo, paruo conatu facillime accedam. Quid autem agam, quóve modo ad iſtum portum neceſſarios meos congregem, vt cognoſcas ex eo animum meum. Neque enim alia ſigna inuenio quibus me oſtendam: vel quo plenius intelligas pelagus diſputationum mearum, quod mihi videtur religioſius euaſiſſe, atque tuo titulo dignius, ad te ſcribendum putaui, & ipſo tuo nomine dedicandum. Aptiſsimè ſanè. Nam de beata vita quæſiuimus inter nos, nihílque aliud video quod magis dei donum vocandum ſit. Eloquentia tua territus non ſum. Quicquid enim amo, quãuis non aſſequar, timere non poſſum † fortunæ vero ſublimitatem multo minus: apud te enim vere quamuis ſit magna, ſecunda eſt: nam quibus dominatur, eoſdẽ ipſos ſecundos facit. Sed iam quid afferã, quæſo aduerte. Idibus Nouembris mihi natalis dies erat: poſt tã tenue prandiũ, vt ab eo

Marginal notes: 7 Conf. ca 9. & 10. — † vita. — 1. Retract. cap. 2. — 1. Retract. cap. 2. — † debeo. — occaſio diſputationis

eo nihil ingeniorum impediretur omnesqui ſimul, non modo illo die, ſed quotidie cõuiuabamur in balneas ad cõſedendum vocaui. Nam is tempori aptus locus ſecretúſque occurrerat. Erant autem (non enim vereor eos ſingulari benignitati tuæ notos interim nominibus facere) in primis noſtra mater, cuius meriti credo eſſe omne quod viuo: Nauigius frater meus, Trigetius & Licentius, ciues & diſcipuli mei: nec Laſtidianum & Ruſticum conſobrinos meos, quamuis nullum vel grammaticum paſsi ſint, deeſſe volui, ipſúmque eorum ſenſum communem ad rem quam moliebar, neceſſarium putaui. Erat etiam nobiſcum ætate minimus omnium, ſed cuius ingenium ſi amore non fallor, magnum quiddam pollicetur, A deo datus filius meus. Quibus attentis ſic cœpi. Manifeſtum vobis videtur ex anima & corpore nos eſſe cõpoſitos? Cũ omnes conſentirent, Nauigius ſe ignorare reſpondit. Cui ego, Nihil ne omnino ſcis, inquam, an inter aliqua quæ ignoras etiã hoc numerãdũ eſt? Non puto me, inquit, omnia neſcire. Potéſne, inquam, nobis dicere aliquid eorum quę noſti? Poſſum, inquit. Niſi moleſtum eſt, inquam, profer aliquid. Et cum dubitaret, ſcis ne, inquam, ſaltem te viuere? Scio, inquit. Scis ergo, habere te vitam? Siquidem viuere nemoniſi vita poteſt. Et hoc, inquit, ſcio. Scis etiam corpus te habere. Aſſentiebatur. Ergo iam ſcis te conſtare ex corpore & vita. Scio interim, ſed vtrum hæc ſola ſint, incertus ſum. Ergo duo iſta, inquam, eſſe non dubitas, corpus & animã, ſed incertus es vtrum ſit aliud quod ad complendum ac perficiendũ hominẽ valet. Ita inquit. Hoc quale ſit, aliâs ſi poſſumus quæremus, inquam. Nunc illud iam ex omninibus quæro, cum fatemur cuncti, neq; ſine corpore neq; ſine anima eſſe poſſe hominem, cibos propter quid horum appetamus. Propter corpus, inquit Licentius. Cæteri autem cunctabantur, varióque ſermone inter ſe agebant, quo modo poſſet propter corpus cibus neceſſarius videri, cum appeteretur propter vitam, & vita non ad animam pertineret. Tum ego, Videtur, inquã, nobis ad eã partem cibũ pertinere, quã cibo creſcere robuſtioreq; fieri videmus? Aſſentiebantur præter Trigetium. Ait enim, Cur ergo non pro edacitate mea creui? Modum, inquam, ſuum à natura conſtitutum habent omnia corpora, vltra quam menſurã

9 conf. c. 6

Primi diei diſputatio

progredi nequeant: tamen ea menſura minora eſſent ſi eis alimenta defuiſſent, quod & in pecoribus facilius animaduertimus. Et nemo dubitat cibis ſubtractis omnium animantium corpora macreſcere. Macreſcere, inquit Licentius, non decreſcere. Satis eſt mihi, inquam, ad id quod volo. Etenim quæſtio eſt, vt vtrum ad corpus cibus pertineat. Pertinet autem cum eo ſubducto ad maciem deducitur. Omnes ita eſſe cenſuerunt. Quid ergo anima, inquã, nullâne habet alimenta propria? An eius eſca ſcientia nobis videtur? Planè, inquit, mater, nulla re alia credo ali animam quàm intellectu rerum atque ſcientia. De qua ſententia cum Trigetius dubium ſe oſtenderet, Hodie, inquit, illa tuipſe nónne docuiſti, vnde aut vbi anima paſcatur? Nam poſt aliquantam prandij partem te dixiſti non aduertiſſe, quo vaſculo vteremur, quòd alia neſcio quæ cogitaſſes, nec tamẽ ab ipſa ciborum parte abſtinueras manus atque morſus. Vbi igitur erat animus tuus, quo tempore illud te veſcente non attendebat, inde mihi crede, & talibus epulis animus paſcitur, id eſt, theoriis, & cogitationibus ſuis, ſi ſuper eas aliquid percipere poſsit. De qua re cum dubitanter ſtreperent, nónne, inquam, conceditis hominum doctiſsimorum animos multo eſſe quàm imperitorum quaſi in ſuo genere pleniores atque maiores? Manifeſtum eſſe dixerunt. Recte igitur dicemus eorum animos qui nullis diſciplinis eruditi ſunt, nihílque bonarum artium hauſerunt, ieiunos & quaſi famelicos eſſe. Plenos, inquit Trigetius, & illorum animos eſſe arbitror, ſed viciis atque nequicia. Iſta ipſa eſt, inquam, crede mihi quædam ſterilitas & quaſi fames animorum. Nam quemadmodum corpus detracto cibo plerunque morbis atque ſcabie repletur quæ in eo vicia indicant famem, ita & illorum animi pleni ſunt morbis, quibus ſua ieiuna confitentur. Etenim ipſam nequiciam matrem omnium viciorum, ex eo quòd nequicquam ſit, id eſt, ex eo quód nihil ſit, veteres dictam eſſe voluerunt. Cui vicio quæ contraria virtus eſt, frugalitas nominatur. Vt igitur hæc à fruge, id eſt, à fructu, propter quandam animiorum fœcunditatem, ita illa ab ſterilitate, hoc eſt, à nihilo nequicia nominata eſt. Nihil eſt enim omne quod fluit, quod ſoluitur, quod liqueſcit & quaſi ſemper perit Ideo tales homines etiã perditos dicimus.

Infra diſputatione 3.

Eſt

Eſt autem aliquid ſi manet, ſi conſtat, ſi ſemper tale eſt, vt eſt virtus, cuius magna pars eſt atque pulcherrima, quæ temperantia & frugalitas dicitur. Sed ſi hoc obſcurius eſt quàm vt id iam vos videre poſsitis, certe illud conceditis, quia ſi animi imperitorum etiam ipſi pleni ſunt, vt corporum, ita animorum duo alimentorum genera inueniuntur: vnum ſalubre atque vtile, alterum morbidum atque peſtiferum. Quæ cum ita ſint, arbitror die natali meo, quoniam duo quædam eſſe in homine conuenit inter nos, id eſt, corpus atque animam, non me prandium paulo lautius corporibus noſtris ſolum, ſed & animis etiã exhibere debere. Quod autem hoc ſit prandium, ſi eſuritis, proferam. Nam ſi vos inuitos & faſtidientes alere conabor, fruſtra operam conſumam, * magíſque vota facienda ſunt, vt tales epulas potius quàm illas corporis deſyderetis. Quod eueniet ſi ſani animi veſtri fuerint. Aegri enim ſicut in morbis ipſius corporis videmus, cibos ſuos recuſant & reſpuunt. Omnes ſe vultu ipſo & conſentiente voce quicquid præparaſſem iã ſumere ac vorare velle dixerunt. Atque ego rurſus exordiens, Beatos eſſe nos volumus, inquam. Vix hoc effuderam, occurrerunt vna voce conſentientes. Videtur ne vobis, inquam, beatus eſſe qui quod vult non habet? Negauerunt. Quid omnis, qui quod vult habet, beatus eſt? Tum mater, Si bona, inquit, velit & habeat beatus eſt. Si autẽ mala velit, quamuis habeat, miſer eſt. Cui ego arridens atque geſtiens. Ipſam, inquam, prorſus mater arcem philoſophiæ tenuiſti. Nam tibi proculdubio verba defuerunt, vt non ſicut Tullius te modo panderes, cuius de hac ſententia verba iſta ſunt. Nam in Hortenſio, quem de laude ac defenſione philoſophiæ librum fecit, Ecce autem, ait, non philoſophi quidem, ſed prompti tamen ad diſputandum, omnes aiunt eſſe beatos qui viuant vt ipſi velint. Falſum id quidem. Velle enim quod non deceat idem ipſum miſerrimum. Nec tam miſerum eſt non adipiſci quod velis, quàm adipiſci velle quod non oporteat. Plus enim malis prauitas voluntatis affert quam fortuna cuiquam boni. In quibus verbis illa ſic exclamabat, vt obliti penitus ſexus eius, magnum aliquem virum conſidere nobiſcum crederemus, me interim quantum poteram intelligente, ex quo illa & quàm diuino

al. inſumam.

De trinitate li. 13. c. 4

Tullius in Hortenſio.

13. de trinitate cap. 5.

1. Retract. cap. 2.

fonte manarent. Et Licentius, Sed dicendum, inquit, tibi eſt, vt beatus ſit quiſque, quid velle debeat, & quarum rerũ eum oporteat habere deſyderium. Inuita me, inquam, natali tuo quando dignaberis, quicquid appoſueris libenter ſumam. Qua conditione hodie apud me vt epuleris peto, nec flagites quod fortaſſe non eſt paratum. Quem cum modeſtæ ac verecundæ commonitionis ſuæ pœniteret: ergo illud inquam, conuenit inter nos, neque quemquam beatum eſſe poſſe, qui quod vult non habet,

4. ſen. diſt. 49. c. ſolet

Neque omnem qui quod habet beatum eſſe? Dederunt. Quid illud, inquam conceditis, omnem qui beatus non eſt, miſerum eſſe? Non dubitauerunt. Omnis igitur, inquam qui quod vult non habet miſer eſt. Placuit omnibus. Quid ergo ſibi homo comparare debet vt beatus ſit, inquam? Forte enim etiam hoc iſti noſtro cõuiuio ſubminiſtrabitur, ne Licentij auiditas negligatur: nam id opinor ei comparandum eſt quod cum vult habet. Manifeſtum eſſe dixerunt. Id ergo inquam, ſemper manens, nec ex fortuna pendulum, nec vllis ſubiectum caſibus eſſe debet. Nam quicquid mortale & caducum eſt non poteſt à nobis quando volumus haberi. Aſſentiebãtur omnes. Sed Trigetius, Sunt inquit multi fortunati, qui eas ipſas res fragiles, caſibúsque ſubiectas, tamen iucundas pro hac vita cumulate largéque poſsideant, nec quicquam illis eorum quæ volunt deſit. Cui ego, Qui timet, inquam, videtúrne tibi beatus eſſe? Non videtur, inquit. Ergo quod amat quiſque ſi amittere poteſt. poteſt ne non timere? Non poteſt, inquit. Amitti autem poſſunt illa fortuita. Non igitur hæc qui amat & poſsidet, poteſt vllo modo beatus eſſe. Nihil repugnauit. Hoc loco autem mater, Etiã ſi ſecurus ſit inquit ea ſe omnia non eſſe amiſſurum, tamen talibus ſatiari non poterit. Ergo & eo miſer quo ſemper eſt indigus. Cui ego, Quid inquam, his omnibus abundans rebus atque circunfluens, ſi cupiendi modũ ſibi ſtatuat, eíſque contentus decenter iucundéque perfruatur, nónne tibi videtur beatus? Nõ ergo, inquit, illis rebus, ſed animi ſui moderatione beatus eſt. Optime inquã nec huic interrogationi aliud, nec abs te aliud debuit reſponderi. Ergo nullo modo dubitamus, ſi quis beatus eſſe ſtatuit, id eum ſibi comparare debere, quod ſemper manet, nec

Infra diſ. 2.

1 Retract. cap. 2.

nec vlla ſæuiente fortuna eripi poteſt. Hoc, inquit, Trigetius, iamdudum conſenſimus. Deus, inquam, vobis æternus & ſemper manens videtur? Hoc quidem, inquit Licentius, ita certum eſt, vt interrogatione non egeat, cæterique omnes pia deuotione cõcinuerunt. Deum igitur, inquam qui habet beatus eſt. Quod cum gaudentes libentiſsime accepiſſent, Nihil ergo, inquam, nobis iam quærendum eſſe arbitror, niſi quis hominum habeat deum, beatus enim profecto is erit. De quo quæro quid vobis videatur. Hic Licentius, Deum habet, qui bene viuit. Trigetius, Deum habet, inquit, qui facit quæ deus vult fieri. In cuius ſententiam Laſtidianus conceſsit. Puer autem ille minimus omnium, is habet deum ait, qui ſpiritum immundum non habet. Mater vero omnia, ſed hoc maxime approbauit Nauigius tacebat. Quem cum interrogaſſem quid ſentiret, illud vltimum ſibi placere reſpondit. Nec Ruſticum percontari viſum eſt negligendum, quæ nam eſſet de re tanta eius ſententia. Qui mihi videbatur quod non deliberatione magis quàm pudore impeditus ſileret, Trigetio conſenſit, Tum ego. Teneo, inquam, omnium placita de re magnâ ſanè, & vltra quam nec quæri quicquam oportet, nec inueniri poteſt, ſi modo eam vti cœpimus ſereniſsime ac ſynceriſsime inueſtigemus. Quod hodie quia longum eſt, & habent in epulis ſuis & animi quandam luxuriem, ſi vltra modum in eas & voraciter irruant. Ita ènim male quodam modo digerunt, vnde valetudini mentium non minus quàm ab illa ipſa fame metuendum eſt, melius nos hæc quæſtio cras eſurientes ſi videtur accipiet. Illud modò libenter liguriatis volo, quod ſubito mihi miniſtratori veſtro in mentem ſuggeſtum eſt inferendum: & eſt niſi fallor, qualia ſolent vltima apponi, quaſi ſcholaſtico melle confectum atque conditum. Quo audito ſeſe omnes quaſi in allatum ferculum tetenderunt, coëgeruntque vt dicere properarem quid nam id eſſet. Quid, inquam, putatis, niſi cum Academicis totum quod ſuſceperamus confectum eſſe negocium? Quo accepto nomine, tres illi quibus res nota erat, ſeſe erexerunt alacrius, & velut porrectis, vt fit, manibus inferentem miniſtrum adiuuerunt, quibus potuerũt verbis, nihil ſe iucundius audituros eſſe monſtrantes. Tum ego

ita rem propoſui, Si manifeſtum eſt, inquam, beatum non eſſe, qui quod vult non habet, quod pauloante ratio demonſtrauit: nemo autem quærit quod inuenire non vult, & quærunt illi ſemper veritatem· volunt ergo inuenire: volunt igitur habere inuentionem veritatis, & non inueniunt: ſequitur eos non habere quod volunt, & ex eo ſequitur, etiam beatos non eſſe. At nemo ſapiens niſi beatus, Sapiens igitur Academicus non eſt: Hic repente illi, quaſi totum rapientes exclamauerunt. Sed Licentius attentius & cautius aduertens timuit aſſenſionem atque ſubiecit, Rapui quidem vobiſcum, ſiquidem exclamaui illa concluſione commotus. Sed nihil hinc admittam in viſcera, & partem meam ſeruabo Alipio. Nam aut ſimul eam mecum lambet, aut me admonebit cur non oporteat attingere. Dulcia, inquam, magis metuere Nauigius deberet ſplene vicioſo. Hic ille arridens. Planè, inquit, me talia ſanabunt. Nam neſcio quo modo contortum hoc & aculeatum, quod poſuiſti, vt ait ille, de melle Hymetio, acriter dulce eſt nihílque inflat viſcera Quare totum etiam palato aliquantum remorſo, tamen vt poſſum libentiſsime in medullas traiicio. Non enim video quo modo redargui poſsit iſta concluſio. Prorſus nullo modo poteſt, inquit, Trigetius, Quare gaudeo iam diu cum illis me inimicicias ſuſcepiſſe. Nam neſcio qua impellente natura, vel vt verius dicam, deo, etiam neſciens quo modo refellendi eſſent, tamen eis nimis aduerſabar. Hic Licentius: Ego, inquit, illos nondum deſero. Ergo, ait Trigetius, diſſentis à nobis? Nunquíd nam, ille inquit, vos ab Alipio diſſentitis? Cui ego: Non dubito, inquam, quin ſi adeſſet Alipius huic ratiunculæ cederet. Non enim tam abſurde ſentire poterat, vt aut beatus illi videretur, qui tantum bonum animi quod ardentiſsime vellet habere non haberet, aut illos nolle inuenire veritatem, aut eum qui beatus non ſit eſſe ſapientem. Nam his tribus quaſi melle farre atque nucleis, illud quod metuis guſtare confectum eſt. Illéne, inquit, huic tam paruæ puerorum illecebræ cederent, Academicorum tanta vbertate deſerta, qua inundante hoc neſcio quid breue aut obruetur, aut protrahetur Quaſi verò, inquam, longum aliquid nos quæramus, præſertim aduerſus Alipium. Nam non mediocriter paruæ

Supra di. 1.

iſta

iſta eſſe fortia & vtilia, ſatis ſibi ipſe de ſuo corpore argumentaretur. Tu autem qui elegiſti de abſentis authoritate pendere, quid horum non probas? Vtrum beatum nõ eſſe qui quod vult non habet? An illos negas velle habere inuentam veritatem, quam vehementer inquirunt? An videtur tibi quiſquam ſapiens non beatus? Prorſus beatus eſt, inquit, qui quod vult non habet, quaſi ſtomachanter arridens. Quod cum iuberem vt ſcriberetur, Non dixi, inquit, exclamans. Quod ita cum annuerem ſcribi. Dixi, inquit. Atque ego ſemel præceperam vt nullum verbũ præter literas funderet. Ita adoleſcentem inter verecundiã atque conſtantiam exagitatum tenebam. Sed cum his verbis eum iocantes, quaſi ad veſcendam particulam ſuam prouocaremus, animaduerti cæteros rei totius ignaros, ſed ſcire cupientes quid inter nos ſolos tam iucunde agere tur, ſine riſu nos intueri. Qui mihi prorſus ſimiles viſi ſunt, quod plerúmque [fieri] ſolet, iis qui cum epulantur inter auidiſsimos rapaciſſimósque conuiuas à rapiendo, vel grauitate ſeſe abſtinent, vel pudore terrentur. Et quia ego inuitaueram, & magni cuiuſdam hominis perſonam, atque vt totum explicem, veri hominis etiam in illis epulis inuitatorem gerebã, ſuſtinere nõ potui, commouítq; me illa inæqualitas menſæ noſtrę diſcrepantia. Arriſi matri. Atq; illa liberrime quod minus habebant, quaſi de ſuo cellario propinandum † * imperans, Iam dic nobis, inquit, & redde qui ſint iſti Academici, & quid ſibi velint? Cui breuiter cum expoſuiſſem apertéque, ita vt nemo illorum ignarus abſcederet. Iſti homines, inquit, caducarij ſunt, quo nomine vulgo apud nos vocãtur, quos comitialis morbus ſubuertit: & ſimul ſurrexit vt abiret, atque hic omnes læti ac ridentes interpoſito fine diſceſsimus. Poſtridie autem cum item poſt prandium, ſed aliquanto quam pridie ſerius iidem ibidémque conſediſſemus, tarde, inquam, veniſtis ad conuiuium quod vobis non cruditate accidiſſe arbitror, ſed paucitatis ferculorum ſecuritate, quod non tam mature aggrediendum viſum eſt, quod cito vos pereſuros putaſtis. Non multum enim reliquiarum credendum erat remanſiſſe, vbi die ipſo atque ſolennitate tam exiguũ repertum erat. Fortaſſe recte. Sed quid vobis præparatum ſit, ego quoque vobiſcum neſcio. Alius eſt enim

*†promendum.

Secunda diei diſputatio.

**omnes.* *† omnibus cum omnes tamē, &c.*

qui omnibus vel communes, * tum † maxime tales epulas præbere non ceſſat. Sed nos ab edendo vel imbecillitate, vel ſaturitate, vel negocio plerumq; ceſſamus, quem manentem in hominibus beatos eos facere, inter nos heri niſi fallor pie conſtantérque conuenerat. Nam cum ratio demonſtraſſet eum beatum eſſe, qui deum haberet, nec huic quiſquā veſtrum ſententiæ reſtitiſſet, quæſitum eſt, quíſnā vobis videretur deum habere. De qua re ſi bene memini, tres ſententiæ dictæ ſunt. Nam partim placuit deum habere illum qui ea faceret quæ deus vellet. Quidam autem dixerunt quod is Deum habere, qui bene viueret. Reliquis vero in eis deus eſſe viſus eſt, in quibus qui immundus appellatur ſpiritus nō eſt. Sed fortaſſe omnes diuerſis verbis vnum idémque ſenſiſtis. Nam ſi duo prima conſyderemus, & omnis qui bene viuit ea facit quæ vult deus, & omnis qui ea facit quæ vult Deus, bene viuit: nec quicquā eſt aliud bene viuere, quàm ea facere quæ Deo placeant, niſi quid vobis aliud videtur? Aſſentiebantur. Tertium vero illud paulo diligentius conſyderandum eſt, propterea quod ritu caſtiſsimorum ſacrorúmq; ſpirituum ſpiritus immundus quantum intelligo, duobus modis appellari ſolet. Vel ille qui extrinſecus inuadit animam ſenſúſque conturbat, & quendam hominibus infert furorem, cui excludendo qui præſunt, manum imponere vel exorcizare dicuntur, hoc eſt, per diuina eum adiurando expellere. Aliter autem dicitur ſpiritus immundus, omnis omnino anima immunda: quod nihil eſt aliud quàm viciis & erroribus inquinata. Itaque abs te quæro. Tu puer, qui fortaſſe aliquanto ſereniore ac purgatiore ſpiritu iſtam ſententiam protuliſti, qui tibi videatur immundum ſpiritum non habere. Illé ne qui dæmonem non habet, quo veſani homines fieri ſolent, an ille qui animam ſuam iam à viciis omnibúſque peccatis mundauit? Is mihi videtur, inquit, immundum ſpiritum non habere, qui caſte viuit. Sed caſtum, inquam quem vocas? Eúmne qui nihil peccat, an eum qui ab illicito tantum concubitu temperat? Quo modo, inquit, caſtus poteſt eſſe qui ab illicito tantum concubitu abſtinens ſeſe, cæteris peccatis non deſinit inquinari? Ille eſt vere caſtus qui Deum attendit, & ad ipſum ſolum ſe tenet. Quæ verba pueri ſicut dicta erant, cum conſcribi mihi placuiſſet, Is

Spiritus immundus duobus modis appellari ſolet.

ergo

ergo, inquam, neceſſe eſt vt bene viuat, & qui bene viuit neceſſario talis eſt, niſi quid tibi aliud videtur, Conſenſi: †cũ cæteris. Ergo vna eſt hic, inquam dicta ſententia. Sed illud à vobis paululũ quæro, velítne deus vt homo deum quærat? Dederunt. Item quæro: Nunquídnam poſſumus dicere illum qui deum quærit male viuere? Nullo modo dixerunt. Etiam hoc tertium reſpõdete, ſpiritus immundus potéſtne deum quærere? Negabãt aliquantum dubitante Nauigio, qui poſtea cęterorum vocibus ceſsit. Si igitur, inquã, qui deum quærit, id facit quod Deus vult, & bene viuit, & ſpiritum immundum non habet, qui autem deum quærit, nondum habet deum. Non igitur quiſquis aut bene viuit, aut quod vult deus facit, aut ſpiritum immundum non habet, continuo deum habere dicendus † eſt. Hic cum ſe cæteri conceſsionibus ſuis deceptos riderent, poſtulauit mater, cum diu ſtupida fuiſſet, vt ei hoc ipſum quod cõcluſionis neceſsitate intorte dixeram explicando relaxarem atque ſoluerem. Quod cum factum eſſet, Sed nemo, inquit, poteſt peruenire ad deum, niſi deum quæſierit. Optime, inquam. Tamen qui adhuc quærit, nondum ad deum peruenit etiam ſi bene viuit. Non igitur quiſquis bene viuit deũ habet. Mihi, inquit, videtur deum nemo non habere, ſed eum qui bene viuit, habet propicium, qui male, infeſtũ. Male igitur, inquam, heſterno die conceſsimus eum beatum eſſe qui deum habet. Siquidem omnis homo deum habet, nec tamen omnis homo beatus eſt. Adde ergo, inquit, propicium. Saltem, inquam, hoc inter nos ſatis conſtat eum beatum eſſe qui habet propicium deum? Vellem, inquit Nauigius conſentire. Sed illum vereor qui adhuc quærit, præſertim ne concludas beatum eſſe Academicũ, qui heſterno ſermone vulgari quidem & male Latino, ſed aptiſsimo ſanè, vt mihi videtur, verbo caducarius nominatus eſt: non enim poſſum dicere homini deum quęrenti aduerſum deũ eſſe: quod ſi dici nefas eſt, propicius erit, & qui propicium deũ habet, beatus eſt. Beatus ergo erit ille qui quęrit. Omnis autem quærens nondum habet quod vult. Erit igitur beatus homo qui quod vult nõ habet, quod heri nobis omnibus videbatur abſurdum, vnde credebamus Academicorum tenebras eſſe diſcuſſas. Quare iam de nobis Licentius triumphabit, mihíque illa dulcia quæ contra valetudinem meam

†conceſſũ

† credendus.

ſupra diſ.

meam

meam temere accepi has de me pœnas exigere, quaſi prudens medicus admonebit. Hic cum etiam mater arriſiſſet: Ego, inquit Trigetius, nō concedo continuo deum aduerſari cui non ſit propicius, ſed eſſe aliquid medium puto. Cui ego, Iſtum tamen hominem, inquam, medium, cui nec deus propicius eſt nec infeſtus, deum quoquo modo habere concedis? Hic cum ille cunctaretur, Aliud eſt, inquit mater, deum habere, aliud non eſſe ſine deo. Quid ergo, inquam, melius eſt, vtrum habere deum, an non eſſe ſine deo? Quantum, inquit, poſſum intelligere, iſta eſt ſententia mea: Qui bene viuit, habet deum, ſed propicium: qui male, habet Deum, ſed aduerſum. Qui autem adhuc quærit, nondúmque inuenit, neque propicium, neque aduerſum, ſed non eſt ſine deo. Hæcne, inquam, veſtra etiam ſententia eſt? Hanc eſſe dixerunt. Dicite mihi quæſo, inquam. Non vobis videtur eſſe homini deus propicius cui fauet? Eſſe confeſsi ſunt. Non ergo, inquam, fauet deus quærenti ſeſe homini? Reſponderunt, fauet. Habet igitur, inquam, qui deum quærit, Deum propicium, & omnis qui habet Deum propicium, beatus eſt. Beatus eſt ergo & ille qui quærit. Qui autem quærit, nondum habet quod vult. Erit igitur beatus qui quod vult non habet. Prorſus, inquit, mater, non mihi videtur beatus eſſe qui quod vult non habet. Ergo, inquam, non omnis qui habet deum propicium, beatus eſt. Si hoc cogit ratio, inquit, non poſſum negare. Iſta igitur, inquam, diſtributio erit, vt omnis qui iam deum inuenit, & propicium deum habeat, & beatus ſit: omnis autem qui deum quęrit: propicium deum habeat, ſed nōdum ſit beatus. Iam vero quiſquis viciis atq; peccatis à deo ſe alienat, non modo beatus non ſit, ſed ne deo quidē viuat propicio. Quod cum placuiſſet omnibus, Bene habet, inquam, ſed adhuc illud vereor, ne vos moueat quod iam ſuperius conceſſeramus, miſerum eſſe quiſquis beatus non ſit: cui conſequens erit, eſſe miſerum hominem, qui propicium tenet deum, quem adhuc deum quærētem nondum diximus eſſe beatum. An vero quod ait Tullius, multorum in terris prædiorum dominos diuites appellamus, omnium virtutum poſſeſſores pauperes nominabimus? Sed illud videte, vtrum quo modo verum eſt quod omnis egens miſer ſit, ita ſit verum quod omnis miſer egeat.

ſupra diſp. 1.

Im-

Ita enim erit rerum, nihil aliud eſſe miſeriā quam egeſtatem, quod me nunc cum diceretur laudare ſenſiſtis. Hoc autem hodie longum eſt vt quæramus: quare peto ne faſtidio vobis ſit ad iſtam menſam cras etiam cõuenire. Quod cum omnes ſe libentiſsime habere dixiſſent, ſurreximus.

Tertius autem dies diſputationis noſtræ matutinas nubes, quæ nos cogebant in balneas diſsipauit, tempúſque pomeridianum candidiſsimum reddidit. Placuit ergo in pratuli propinqua deſcendere, atque omnibus nobis vbi commodum viſum eſt conſidentibus, reliquus ita ſermo peractus eſt. Omnia penè, inquam, quæ interroganti mihi concedi à vobis volui, habeo ac teneo: quare hodierno die, quo poſsimus tandem hoc noſtrum conuiuium aliquo interuallo dierum diſtinguere, aut nihil, aut non multum erit, vt opinor, quod mihi vos reſpondere neceſſe ſit. Dictum enim erat à matre, nihil aliud eſſe miſeriam quàm egeſtatem, conuenítque inter nos, omnes qui egeāt, miſeros eſſe. Sed vtrum omnes etiam miſeri egeant, nonnulla quæſtio eſt, quam heſterno die non potuimus explicare. Hoc autem ita ſe habere ſi ratio demonſtrauerit, perfectiſſime inuentum eſt qui ſit beatus: erit enim ille qui non eget. Omnis enim non miſer beatus eſt. Beatus eſt ergo qui egeſtate caret, ſi quā dicimus egeſtatem, eandem miſeriam eſſe conſtiterit. Quid enim, ait Trigetius, nō poteſt ex eo iam confici, omnem non egentem beatum eſſe, quo manifeſtum eſt, omnem qui egeat eſſe miſerum? Nam conceſſiſſe nos memini, nihil eſſe medium inter miſerum & beatum. Aliquid ne, inquam, inter mortuum & viuum tibi medium videtur eſſe? Nónne omnis homo, aut viuus, aut mortuus eſt? Fateor, inquit, neq; hic eſſe aliquid medium. Sed quorſum iſtud? Quia, inquam, etiam iſtud te fateri credo, omnem qui ante annum ſepultus eſt eſſe mortuū. Non negabant. Quid omnis qui ante annum ſepultus non eſt, viuit? Non, ait, ſequitur. Ergo, inquam, non ſequitur, vt ſi omnis qui eget miſer eſt, omnis qui non eget ſit beatus, quamuis inter miſerum & beatum, vt inter viuum & mortuum, medium nihil inueniri queat. Quod cum aliqui eorum paulo tardius intellexiſſent, me id quibus potui verbis ad eorum ſenſum accommodatis aperiente atque verſante: Ergo inquā, miſerum eſſe omnem qui egeat, dubitat nemo

Diſputatio tertia diei.

Supra diſp. 2.

nemo: nec nos terrent quædam ſapientium corpori neceſſaria. Non enim eis eget ipſe animus in quo poſita eſt vita beata: Ipſe enim perfectus eſt, nullus autem perfectus aliquo eget: & quod videtur corpori neceſſarium ſumet, ſi affuerit: ſi non affuerit, non eum iſtarum rerum franget inopia. Omnis namque ſapiens fortis eſt, nullus autem fortis aliquid metuit. Non igitur metuit ſapiens, aut mortem corporis, aut dolores, quibus pellendis vel vitandis vel differendis ſunt neceſſaria illa, quorum ei poteſt contingere inopia. Sed tamen non deſinit eis bene vti ſi ipſa nō deſunt. Veriſsima eſt enim illa ſententia: Nam tu quod vitare poſsis, ſtultum admittere eſt. Vitabit ergo mortem ac dolorem quantum poteſt & quantum decet, ne ſi minime vitauerit, nō ex eo miſer ſit, quia hæc accidunt, ſed quia vitare eum poſſet, noluit: quod manifeſtum ſtulticiæ ſignū eſt. Erit ergo iſta non vitans, non earum rerum perpeſsione, ſed ſtulticia miſer. Si autem non valuerit euitare, cum id ſedulo ac decenter egerit, non eum iſta irruentia miſerum facient. Etenim & illa eiuſdem Comici ſententia non minus vera eſt: Quoniam non poteſt id fieri quod vis, id velis quod poſsis. Quo modo erit miſer, cui nihil accidit præter voluntatem? Quia quod ſibi videt non poſſe prouenire non poteſt velle. Habet enim rerum certiſsimarum voluntatem, id eſt, vt quicquid agit non agat niſi ex virtutis quodam præſcripto, & diuina lege ſapientiæ, quæ nullo ab eo pacto eripi poſſunt. Item nunc videte, vtrum etiam omnis qui miſer eſt egeat. Nam huic ſententiæ concedendæ difficultatem illa res facit, quod multi in magna fortuitarum rerum copia conſtituti ſunt quibus ita facilia ſunt omnia, vt ad eorum nutum præſto ſit quicquid cupiditas poſsit. Difficilis quidem iſta vita eſt. Sed fingamus aliquem talem, qualem Tullius fuiſſe dicit Oratam. Quis enim facile dicat Oratam egeſtate laboraſſe hominem ditiſsimum, amœniſsimum, delicioſiſsimum, cui neque ad voluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam integrámque valetudinem? Nam & prædiis quæſtuoſiſsimis & amicis iocundiſsimis, quantum libuit abundauit, & illis omnibus aptiſsime ad ſalutem corporis vſus eſt, eiúſque, vt breuiter totum explicem, omne inſtitutum voluntatémque omnem ſucceſsio proſpera conſecuta

Terentius in Andrea

1. Retract. cap. 2.

cuta

curieſt. Sed fortaſſe inquit aliquis veſtrum, plus illum quàm habebat habere voluiſſe. Hoc ignoramus. Sed quod ſatis eſt quæſtioni, faciamus eum non deſyderaſſe amplius quàm tenebat. Videtúrne vobis eguiſſe? Etiam ſi concedam, inquit Licentius, nihil eum deſyderaſſe, quod in homine non ſapiente, neſcio quo modo accipiam: metuebat tamen erat enim [vir,] vt dicitur, ingenij non mali, ne illa omnia ſibi, vel vno aduerſo impetu raperentur. Non enim magnum erat intelligere talia cuncta quantacunque eſſent, eſſe ſub caſibus conſtituta. Tum ego arridens, Vides, inquam, Licenti fortunatiſsimum iſtum hominem à beata vita ingenij bonitate impeditum. Quod enim erat acutior, eo videbat illa omnia ſe poſſe amittere: quo metu frangebatur, illúdque vulgare ſatis aſſerebat in fidem. Hominem † malo ſuo eſſe cordatum. Hic cum & ille & cæteri arriſiſſent: illud tamen, inquam, diligentius attendamus, quia & ſi timuit iſte, non eguit: vnde quæſtio eſt. Egere eſt enim in non habendo, non in timore amittendi quæ habeas. Erat autem iſte miſer, quia metuebat, quamuis nõ egeret. Non igitur omnis qui miſer eſt, eget. Quod cum approbauiſſet cum cæteris etiam ipſa cuius ſententiam defendebam, aliquantulum tamẽ addubitans. Neſcio, inquit, tamen, & nondum plene intelligo, quo modo ab egeſtate poſsit miſeria, aut egeſtas à miſeria ſeparari. Nã & iſte qui diues & locuples erat, & nihil vt dicitis amplius deſyderabat, tamen quia metuebat ne amitteret, egebat ſapientia. Ergóne hunc egentem diceremus ſi egeret argẽto & pecunia, cum egeret ſapientia, non diceremus? Vbi cum omnes mirando exclamaſſent, meipſo etiam non mediocriter alacri atque læto, quod ab ea potiſsimum dictum eſſet, quod pro magno de philoſophorum libris, atque vltimum proferre paraueram, Videtiſne, inquam aliud eſſe multas variáſque doctrinas, aliud animum attentiſsimum in deum? Nam vnde iſta quæ miramur, niſi inde procedunt? Hic Licentius lætus exclamans, Prorſus, inquit, nihil verius, nihil diuinius dici potuit. Nam & maior & miſerabilior egeſtas nulla eſt, quàm egere ſapientia, & qui ſapientia non eget, nulla re omnino egere poteſt. Eſt ergo animi egeſtas, inquam, nihil aliud quàm ſtulticia. Hæc eſt enim contraria ſapientiæ, & ita contraria vt mors vitæ, vt beata vita miſeriæ,

† iſſe cl. as I in f. d. m hominem.

miſeriæ, hoc eſt ſine aliquo medio. Nam vt omnis nõ beatus homo miſer eſt, omníſque homo non mortuus viuit, ſic omnem nõ ſtultum manifeſtum eſt eſſe ſapientem. Ex quo & illud iam licet dicere,* †nón ex eo tantum Sergium Oratam fuiſſe miſerum, quod timebat ne fortunę illa munera amitteret: ſed quia ſtultus erat. Quo fit vt miſerior eſſet, ſi tam pendulis nudantibúſque iis quæ bona putabat, nihil omnino metuiſſet. Eſſet enim non fortitudinis excubiis, ſed mentis ſopore ſecurior, & altiore ſtulticia demerſus miſer. At ſi omnis qui caret ſapientia magnam patitur egeſtatem, omníſque compos ſapientiæ nihilo eget, ſequitur vt ſtulticia ſit egeſtas. Vt autem omnis ſtultus miſer, ita omnis miſer ſtultus eſt. Ergo vt omnis egeſtas miſeria, ita omnis miſeria egeſtas eſſe conuincitur. Quã concluſionem Trigetius cum ſe parum intellexiſſe diceret, quid, inquam, inter nos ratione conuenit? Eum egere, inquit, qui & ſapientiam non habeat. Quid eſt ergo, inquam, egere? Sapientiam, inquit non habere. Quid eſt, inquam ſapientiam non habere? Hic cum taceret, Nónne hoc eſt, inquam, habere ſtulticiam? Hoc, inquit. Nihil eſt ergo aliud, inquam, habere egeſtatem quam habere ſtulticiam. Ex quo iam neceſſe eſt egeſtatem alio verbo nominari quando ſtulticia nominatur: Quanquam neſcio quo modo dicamus, habet egeſtatem, aut habet ſtulticiam. Tale eſt enim ac ſi locum aliquem qui lumine careat dicamus habere tenebras: quod nihil eſt aliud quam lumen non habere. Non enim tenebræ quaſi veniunt aut recedunt, ſed carere lumine hoc ipſum eſt iam tenebroſum eſſe vt carere veſte, hoc eſt eſſe nudum. Non enim veſte accedente veluti aliqua res mobilis nuditas fugit. Sic ergo dicimus aliquem habere egeſtatem: quaſi dicamus habere nuditatẽ. Egeſtas enim verbum eſt non habendi. Quamobrem vt quod volo explicem ſicut poſſum, ita dicitur, habet egeſtatem: quaſi dicatur, habet non habere: Itaque ſi ſtulticiam ipſam veram & certam egeſtatem eſſe monſtratum eſt: vide iã quęſtionem quam ſuſceperamus vtrum ſoluta ſit. Dubitabatur enim inter nos, vtrum cum appellaremus miſeriam, nihil aliud quàm egeſtatem nominaremus. Dedimus autem rationem, recte ſtulticiam vocari egeſtatem. Sicut ergo & omnis ſtultus miſer, & omnis miſer ſtultus eſt, ita

*† videre.

neceſſe

neceſſe eſt, nõ ſolum omne qui egeat miſerum, ſed etiam omnem qui miſer ſit egentem eſſe fateamur. At ſi ex eo quod & omnis ſtultus miſer eſt, & omnis miſer ſtultus eſt, conficitur ſtultitiam eſſe miſeriam: cur non ex eo quod & quiſquis eget miſer, & quiſquis miſer eſt egeat, nihil aliud miſeriam quàm egeſtatem eſſe conficimus? Quod cum omnes ita eſſe faterentur, illud iam, inquam, ſequitur, vt videamus quis non egeat: Is enim erit ſapiẽs & beatus. Egeſtas autem ſtultitia eſt, egeſtatíſque nomen. Hoc autẽ verbum ſterilitatem quandam & inopiam ſolet ſignificare. Attendite quæſo altius, quanta cura priſcorum hominum, ſiue omnia, ſiue quod manifeſtum eſt quædam verba creata ſunt, earum rerum maxime quarum erat noticia pernecesſaria. Iam enim conceditis, omnem ſtultum egere, & omnem qui egeat ſtultum eſſe. credo vos etiam concedere animum ſtultum eſſe vicioſum, omniáque amici vicia vno ſtultitiæ nomine includi. Primo autem die huius diſputationis noſtræ nequiciam dixeramus eſſe ab eo dictam quod nec qui quam ſit: cui contrariam frugalitatem à fruge fuiſſe nominatam. Ergo in iis duobus contrariis, hoc eſt, frugalitate atque nequicia illa duo videntur eminere, eſſe & non eſſe. Egeſtati autem de qua quæſtio eſt, quid putamus eſſe contrarium? Hic cum aliquantum cunctarentur. Si dicam, inquit Trigetius, diuitias: video his paupertatem eſſe contrariam. Eſt quidem, inquam, vicinum: Nam paupertas & egeſtas vnum atque idem accipi ſolent. Tamen aliud verbum inueniendum eſt, ne meliori parti deſit vnum vocabulum, vt cum illa pars paupertatis & egeſtatis nomine abundet, ex hac parte ſolum opponatur diuitiarum nomen. Nihil enim abſurdius quàm vt hic ſit egeſtas vocabuli, vbi eſt contraria pars egeſtati. Plenitudo, inquit Licentius, ſi dici poteſt, videtur mihi recte opponi egeſtati, Poſtea, inquam, de verbo quæremus fortaſſe diligentius. Non enim hoc curandum eſt in inquiſitione veritatis. Quamuis enim Saluſtius electiſſimus penſator verborum, egeſtati oppoſuerit opulẽtiam, tamen accipio iſtam plenitudinem. Non enim nec hic Grammaticorum formidine liberabimur, aut metuẽdum eſt ne ab eis caſtigemur, quod incurioſe vtimur verbis, qui res ſuas nobis ad vtendum dederunt. Vbi cum arriſiſſent:

ſupr. diſ. 13

Saluſtius in Catilinario.

Ergo quia mentes veſtras, inquam, cum intenti eſtis in deum, velut quædam oracula non contemnere ſtatui, videamus quid ſibi velit hoc nomen: Nam nullum accommodatius eſſe arbitror veritati. Plenitudo igitur & egeſtas contraria ſunt: At etiam hic ſimiliter, vt in nequicia & frugalitate apparent illa duo, eſſe & non eſſe. Et ſi egeſtas eſt ipſa ſtulticia, plenitudo erit ſapientia. Merito etiam virtutum omnium matrem multi frugalitatem eſſe dixerunt. Quibus conſentiens Tullius etiam in populari oratione ait: Vt volet quiſque accipiat, Ego tamen frugalitatem id eſt, modeſtiam & temperantiam, virtutem eſſe maximam iudico. Prorſus doctiſsime ac decentiſsime: Cõſyderauit enim frugem, id eſt, illud quod eſſe dicimus, cui eſt non eſſe contrarium. Sed propter vulgarem loquendi conſuetudinem, qua frugalitas quaſi parſimonia dici ſolet, duobus conſequentibus quid ſenſerit illuſtrauit, ſubiiciendo modeſtiam & temperantiam. Et hæc duo verba diligentius attendamus. Modeſtia vtique dicta eſt à modo & à temperantia. Vbi autem modus eſt atque temperies nec plus eſt quicquam nec minus. Ipſa eſt igitur plenitudo quam egeſtati contrariam poſueramus, multo melius quàm ſi abundantiam poneremus. In abundantia enim intelligitur affluentia, & quaſi rei nimium exuberantis effuſio. Quod cum euenit vltra quàm ſatis eſt, etiam ibi deſyderatur modus, & res quæ nimia eſt, modo eget. Ergo nec ab ipſa redundantia egeſtas aliena eſt, à modo autem, & plus & minus aliena ſunt. Ipſam etiam opulentiam ſi diſcutias, inuenies eam nihil alud tenere, quàm modum. Nam non niſi ab ope dicta eſt opulentia. Quomodo autem opitulatur quod nimium eſt, cum incommodius ſit ſæpe quàm parum? Quicquid igitur vel parum vel nimium eſt, quia modo eget, obnoxium eſt egeſtati, Modus ergo animi ſapientia eſt. Etenim ſapientia contraria ſtulticiæ non negatur, & ſtulticia egeſtas, egeſtati autem contraria plenitudo. Sapientia igitur plenitudo. In plenitudine autem modus. Modus igitur animi in ſapientia eſt. Vnde illud præclarum eſt, & no immerito diffamatur hoc primum in vita eſſe vtile. Vt ne quid nimis. Dixeramus autem in exordio hodiernæ diſputationis noſtræ, quod ſi inueniremus nihil aliud eſſe miſeriam quàm

Plenitudo & egeſtas contrariantur.

Terentius in Andria

ſupra diſ 3

egeſta

egeſtatem: eum beatum eſſe fateremur qui non egeret. Eſt autem inuentum Ergo beatum eſſe nihil eſt aliud quàm non egere, hoc eſt, eſſe ſapientem. Si autem quæritis quid ſit ſapientia, nam & ipſam ratio quãtum in præſentia potuit euoluit atque eruit. Nihil eſt aliud quàm modus animi, hoc eſt quo ſeſe animus librat, vt neque excurrat in nimium neque infra quàm plenum eſt coarctetur. Excurrit autem in luxurias, dominationes, ſuperbias, cæteráque id genus, quibus immoderatorum miſerorúmque animi ſibi lætitias atque potentias comparari putant. Coarctatur autem ſordibus, timoribus, mœrore, cupiditate, atque aliis quæcumque ſunt quibus homines miſeros etiam miſeri confitentur. Cum vero ſapientiam contemplatur inuentam, cúmque vt huius pueri verbo vtar, ad ipſam ſe tenet, nec ſe ad ſimulacrorum fallaciam, quorum pondus amplexus à Deo ſuo cadere atque demergi ſolet, vlla commotus inanitate conuertit, nihil immoderationis, & ideo nihil egeſtatis, nihil igitur miſeriæ pertimeſcit. Habet ergo modum ſuum, id eſt, ſapientiam, quiſquis beatus eſt. Quæ eſt autem dicenda ſapientia, niſi quæ dei ſapientia eſt? Accepimus autem etiam authoritate diuina, dei filiũ nihil eſſe aliud quàm Dei ſapientiam: & eſt Dei filius profecto Deus. Deum habet igitur quiſquis beatus eſt, quod omnibus nobis iam ante placuit, cum hoc conuiuium ingreſsi ſumus. Sed quid putatis eſſe ſapientiam niſi veritatem? Etiam hoc enim dictum eſt, Ego ſum veritas. Veritas autem vt ſit, fit per aliquem ſummum modum, à quo procedit, & in quem ſe perfecta conuertit. Ipſi autem ſummo modo nullus alius modus imponitur. Si enim ſummus modus per ſummum modum modus eſt, per ſeipſum modus eſt. Sed etiam ſummus modus neceſſe eſt vt verus modus ſit. Vt igitur veritas modo gignitur, ita modus veritate cognoſcitur. Neque igitur veritas ſine modo, neque modus ſine veritate vnquã fuit. Quis eſt dei filius? Dictum eſt, veritas. Quis eſt qui non habet patrem? Quis alius quàm ſummus modus? Quiſquis igitur ad ſummum modum per veritatem venerit, beatus eſt. Hoc eſt animum *† deum habere, id eſt, deo frui. Cætera enim quamuis à deo habeantur, non habent deum. Admonitio autem quædã quæ nobiſcũ agit, vt deũ recordemur [vt eũ quæramus,]

Sapientia quid ſit.

1. *Cor.* 1.

Ioan. 14.

* *al. inrnis*
† *animo.*

vt eo pulſo omni faſtidio ſitiamus, de ipſo ad nos fonte veritatis emanat. Hoc interioribus luminibus noſtris iubar, ſol ille ſecretus infundit. Huius eſt verum omne quod loquimur, etiam quando adhuc vel minus ſanis, vel repente apertis oculis audacter conuerti, & totum intueri trepidamus: nihilque alud etiam hoc apparet eſſe quàm deum nulla degeneratione impediente perfectum. Nam ibi totum atque omne perfectum eſt, ſimulque eſt omnipotentiſsimus deus. Sed † tamen quamdiu quærimus, nondum ipſo fonte atque vt illo verbo vtar, plenitudine ſaturati, nondũ ad noſtrum modum nos perueniſſe fateamur: & ideo quãuis iam deo adiuuante, nondum tamen ſapientes ac beati ſumus. Illa eſt igitur plena ſatietas animorum, hæc eſt beata vita, perfectéque cognoſcere à quo inducaris in veritatem, qua veritate perfruaris, per quid connectaris ſummo modo. Quæ tria vnum deum intelligentibus vnámque ſubſtantiam, exclusis vanitatibus variæ ſuperſtitionis, oſtẽdunt. Iis mater recognotis verbis, quæ ſuæ memoriæ penitus inhærebat, & quaſi euigilans in fidem ſuam, verſum illum ſacerdotis noſtri: Foue precantes trinitas: læta effudit atque ſubiecit: Hæc eſt nullo ambigente beata vita, quæ vita perfecta eſt, ad quam nos feſtinanter poſſe perduci. ſola fide, alacri ſpe flagrante charitate præſumendum eſt. Ergo inquam, quoniam modus ipſe nos admonet, conuiuium aliquo interuallo dierũ diſtinguere, quantas pro viribus poſſum gratias ago ſummo & vero deo patri domino liberatori animarum. Deinde vobis qui concorditer inuitati, multis etiam me † cumulaſtis muneribus. Nam tantum in noſtrum ſermonem contuliſtis, vt me negare non poſsim, ab inuitatis meis eſſe ſatiatum. Hic omnibus gaudentibus & laudantibus deum: Quàm vellem, inquit, Trigetius, hoc modo nos quotidie paſceres. Modus, inquam ille vbique ſeruandus eſt, vbique amandus, ſi vobis cordi † eſt ad deum reditus noſter. His dictis facto diſputationis fine diſceſsimus.

† Si.

Ambroſius in hymno, Deus creator omniũ. li.9.conf. c.12. & li. 11 cap.27.

† illud.

† nobis cordi.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI SOLILOQVIORVM LIBRI DE COGNITIONE DEI ET ANIMAE.

[redacted]

VOLVENTI mihi multa ac varia mecum diu, ac per multos dies ſedulo quærenti memetipſum ac bonum meum, quídve mali euitandum eſſet: ait mihi ſubito, ſiue ego ipſe, ſiue alius quis extrinſecus ſiue intrinſecus, neſcio, nam hoc ipſum eſt quod magnopere ſcire molior. Ait ergo mihi RA. Ecce fac te inueniſſe aliquid, cui [cogitata] commendabis vt pergas ad alia? AVG. Memoriæ ſcilicet. RA. Tantá ne illa eſt vt excogitata [illa] omnia bene ſeruet? AVG. Difficile eſt immo non poteſt. RA. Ergo ſcribendum [eſt.] Sed quid agis, quod valetudo tua ſcribendi laborem recuſat? Nec iſta dictari debent, nam ſolitudinem meram deſyderant. AVG. Verum dicis. Itaquè prorſus neſcio quid agam. RA. Ora ſaltem, auxilium † quo ad concupita peruenias, & hoc ipſum literis manda, vt pro-

precatio ad deum. Cap. j.

Scriptura memoriæ ſubſidium.

Dictat qui non ſcribit ipſo.

† ſalutē & auxilium.

le † tua fias animoſior. Deinde quod inuenis paucis concluſiunculis breuiter collige. Nec modo cures inuitationem turbæ legentium, paucis iſta ſat erunt ciuibus tuis. A V G. Ita faciam. Deus vniuerſitatis conditor, præſta mihi primum vt bene te rogem, deinde vt me agam dignum quem liberes, † poſtremo vt liberes. Deus per quem omnia, quæ per ſe non eſſent, tendunt eſſe. Deus qui ne id quidem quod ſeinuicem perimit, perire permittis. Deus qui de nihilo mundum iſtum creaſti, omnium quem oculi ſentiunt pulcherrimum. Deus qui malum non facis, & facis eſſe ne peſſimum fiat. Deus qui paucis ad id quod vere eſt refugientibus, oſtendis malum nihil eſſe. Deus per quem vniuerſitas etiam cum ſiniſtra parte perfecta eſt. Deus à quo diſſonantia vſque in extremum ~~nulla eſt, cum deteriora melioribus concinunt. Deus quem amat omne quod poteſt amare, ſiue ſciens, ſiue neſciens. Deus in quo ſunt omnia, cui tamen vniuerſæ creaturæ nec turpitudo turpis eſt, nec malitia nocet, nec error errat. Deus qui niſi mundos verum ſcire noluiſti. Deus pater veritatis, pater ſapientiæ, pater veræ ſummæque vitæ, pater beatitudinis, pater boni & pulchri,~~ pater intelligibilis lucis, pater euigilationis atque illuminationis noſtræ, pater pignoris quo admonemur redire ad te. Te inuoco deus veritas, in quo & à quo & per quem vera ſunt quæ vera ſunt omnia. Deus ſapientia, in quo & à quo & per quem ſapiunt quæ ſapiunt omnia, Deus vera & ſumma vita in quo & à quo & per quem viuunt quæ vere ſumméque viuunt omnia. Deus beatitudo, in quo & à quo & per quem beata ſunt quæ beata ſunt omnia. Deus bonum & pulchrum, in quo & à quo & per quem bona & pulchra ſunt, quæ bona & pulchra ſunt omnia. Deus intelligibilis lux, in quo & à quo & per quem intelligibiliter lucent omnia. Deus cuius regnum eſt totus mundus quem ſenſus ignorat. Deus de cuius regno lex etiam in iſta regna deſcribitur. Deus à quo euerti, cadere: in quam conuerti, reſurgere: in quo manere, conſiſtere eſt. Deus à quo exiri, emori: in quem redire reuiuiſcere: in quo habitare, viuere eſt. Deus quem nemo amittit niſi deceptus, quem nemo quærit niſi admonitus, quem nemo inuenit niſi purgatus. Deus quem relinquere, hoc

† pro ſalute.
precatio.
† exauditio.
peccatum nihil.
1. Retr. c. 4. 1 ſen. diſt. 2. cap. 1.

hoc eſt quod perire: quem attendere, hoc eſt quod amare: quẽ videre, hoc eſt quod habere. Deus cui nos fides excitat ſpes erigit, charitas iungit. Deus per quem vincimus inimicum, te deprecor. Deus quem accepimus ne oĩo periremus. Deus à quo admonemur vt vigilemus. Deus per quẽ à malis bona ſeparamus. Deus per quem mala fugimus & bona ſequimur. Deus per quem non cedimus aduerſitatibus. Deus per quem bene ſeruimus & bene dominamur. Deus per quem diſcimus aliena eſſe quæ aliquando noſtra, & noſtra eſſe, quæ aliquando aliena putamus.† Deus per quem malorũ eſcis atq; illecebris non hæremus. Deus per quem nos res minutæ nõ minuunt. Deus per quẽ melius noſtrum deteriori ſubiectum non eſt. Deus per quem mors abſorbetur in victoriã. Deus qui nos cõuertis Deus qui nos eo quod non eſt exuis, & eo quod eſt induis. Deus qui nos exaudibiles facis. [Deus qui nos vnis.] Deus qui nos in omnem veritatem †inducis. Deus qui θ de θ nobis omnia bona loqueris, nec inſanos *facis, nec à quoquã fieri ſinis. Deus qui nos reuocas in viam, Deus qui nos deducis ad ianuam. Deus qui facis vt pulſantibus aperiatur. Deus qui nobis das panem vitæ. Deus per quem ſitimus potum, quo hauſto nunquam ſitimus. Deus qui arguis ſeculum de peccato, de iuſticia, & de iudicio. Deus per quem nos non mouent qui minime credunt. Deus per quem improbamus eorum errorem, qui animarum merita nulla eſſe apud te putant.† Deus per quem non ſeruimus infirmis & egenis elementis. Deus qui nos purgas, & ad diuina pręparas præmia, adueni mihi propicius tu. Quicquid à me dictum eſt, vnus deus tu, tu veni mihi in auxilium, vna ęterna vera ſubſtantia, vbi nulla diſcrepantia, nulla confuſio, nulla tranſitio, nulla indigentia, nulla mors: Vbi ſumma concordia, ſumma euidentia, ſumma conſtantia, ſumma plenitudo, ſumma vita. Vbi nihil deeſt, nihil redundat. Vbi qui gignit, & quem gignit vnum eſt: Deus cui ſeruiunt omnia, cui obtemperat omnis bona anima. Cuius legibus rotantur poli, curſus ſuos ſydera peragunt, Sol exercet diem. Luna temperat noctem: omniſque mundus per dies viciſsitudine lucis & noctis, per menſes incrementis decrementiſque lunaribus, per annos Veris, æſtatis, autumni & hyemis ſucceſsionibus, per luſtra perfectione

Marginal notes: † putabamus. — 1. Cor. 15. — Pe ta u m — Ioan. 16. — † virtutẽ. — * alias inſãmes. — Mat. 8. — Ioan. 6. — Ioan. 16. — † credunt: — Gal. 4. — Ioan. 10. — 1. Retr. c. 4

ctione curſus ſolaris, per magnos orbes recurſu in ortus ſuos ſyderum, magnam rerum conſtantiam quantum ſenſibilis materia patitur, temporum ordinibus replicationibúſque cuſtodit. Deus cuius legibus in æuo ſtantibus, motus inſtabilis rerum mutabilium perturbatas eſſe non ſinitur, freníſque circumeuntium ſeculorum ſemper ad ſimilitudinem ſtabilitatis reuocatur: Cuius legibus arbitrium animæ liberum eſt boníſque præmia & malis pœnæ fixis per omnia neceſsitatibus diſtributæ ſunt. Deus à quo manant vſque ad nos omnia bona, à quo coërcentur vſque à nobis omnia mala. Deus ſupra quem nihil, extra quem nihil, ſine quo nihil eſt. Deus ſub quo totum eſt, in quo totum eſt, cum quo totum eſt. Qui feciſti hominem ad imaginem & ſimilitudem tuam, quod qui ſeipſum nouit, agnoſcit. Exaudi, exaudi, exaudi me deus, domine meus, rex meus, pater meus, cauſa mea, ſpes mea, res mea, honor meus, domus mea patria mea, ſalus mea, lux mea, vita mea. Exaudi, exaudi, exaudi me more illo tuo paucis notiſſimo. Iam te ſolum amo, te ſolum ſequor, te ſolum quæro, tibi ſoli ſeruire paratus ſum, quia tu ſolus iuſte dominaris, tui iuris eſſe cupio. Iube quæſo atque impera quicquid vis, ſed ſana & aperi aures meas, quibus voces tuas audiam. Sana & aperi oculos meos, quibus nutus tuos videam. Expelle à me inſaniam, vt recognoſcam te. Dic mihi quà attendam vt aſpiciam te, & omnia me ſpero quæ iuſſeris eſſe facturum. Recipe oro fugitiuum tuum domine clementiſsime pater. Iã iam ſatis pœnas dederim, ſatis inimicis tuis, quos ſub pedibus habes, ſeruierim, ſatis fuerim fallaciarũ ludibrium. Accipe me ab iſtis fugientem famulum tuum, quia & iſti me quando à te fugiebam acceperunt alienum. Ad te mihi redeundũ eſſe ſentio. Pateat mihi pulſanti ianua tua. Quomodo ad te perueniatur, doce me. Nihil aliud habeo quàm voluntatẽ. Nihil aliud ſcio niſi fluxa & caduca ſpernenda eſſe certa & æterna requirenda. Hoc facio pater, quia hoc ſolum noui, ſed vnde ad te perueniantur ignoro. Tu mihi ſuggere, tu oſtende, tu viaticum prębe. Si fide te inueniunt qui ad te refugiunt, fidem da. Si virtute, virtutem: ſi ſcientia, ſcientiam. [Auge in me fidem] auge in me ſpem, auge charitatem. O admiranda & ſingularis bonitas tua! Ad te ambio, & quibus rebus ad te ambiatur, à te rurſum peto

Gene.1.

to. Tu enim ſi deſeris,peritur hic Sed nõ deſeris,& quia tu es ſummum bonũ, quod nemo recte quæſiuit, & minime inuenit Omnis autem recte quæſiuit, quem tu recte feciſti. Fac & me pater,[quærere te,] vendica me ab errore. Quærenti te mihi nihil aliud pro te occurrat. Si nihil aliud deſydero quàm te inueniam te iam quæſo pater. Si autem eſt in me ſuperflui alicuius appetitio, tuipſe me munda, & fac idoneum ad videndum te. Cæterum de ſalute huius mortalis corporis mei, quamdiu neſcio quid mihi ex eo vtile ſit,vel eis quos diligo, tibi illud committo pater ſapientiſsime atque optime,& pro eo quod ad tempus admonueris deprecabor. Tandem oro excellentiſſimam clementiam tuam vt me penitus ad te conuertas, nihilque mihi repugnare facias tendenti ad te, iubeáſque me dum hoc ipſum corpus ago atque porto, purũ , magnanimum, iuſtum,prudentémque eſſe, perfectúmque amatorem perceptorémque ſapientiæ tuæ,& dignum habitatione atque habitatorem beatiſſimi regni tui, Amen. AVG. Ecce oraui deum. RA. Quid ergo ſcire vis? AVG. Hæc ipſa omnia quæ oraui. RA. Breuiter ea collige. *Error animi.* *corpus.* *Obſtacula* *Quidam ſ dum.*

AVG. Deum & animam ſcire cupio. RA. Nihil ne plus? AVG. Nihil omnino. RA. Ergo incipe quærere. Sed prius explica quo modo tibi ſi demonſtretur deus poſsis dicere,ſat eſt. AVG. Neſcio quo modo mihi demonſtrari debeat vt dicam ſat eſt: Non enim credo me ſcire aliquid ſic,quo modo ſcire deum deſydero. *Cap. ij.*

RA. Quid ergo agimus? Nónne cenſes prius tibi eſſe ſciendum,quo modo tibi deum ſcire ſatis ſit,quò cum perueneris non amplius quæras? AVG. Cenſeo quidem, ſed quo pacto fieri poſsit non video. Quid enim Deo ſimile vnquam intellexi,vt poſsim dicere,quo modo hoc intelligo,ſic volo intelligere deum? RA. Qui nondum deum noſti vnde noſti nihil te noſſe deo ſimile? AVG. Quia ſi aliquid deo ſimile ſcirem ſine dubio id amarem:nunc autem nihil aliud amo quàm deum & animam,quorum neutrum ſcio, RA. Non igitur amas amicos tuos AVG. Quo pacto eos poſſum amans animam non amare? RA. Hoc modo ergo & pulices & cimices amas? AVG. Animãme amare dixi,non animalia. RA. Aut homines non ſunt amici tui,aut eos non amas. Omnis enim

homo animal, & animalia te non amare dixiſti. AVG. Et homines ſunt, & eos amo, non eo quod animalia, ſed eo quod homines ſunt: id eſt, ex eo quod rationales animas habent, quas amo, etiam in latronibus. Licet enim mihi in quouis amare rationem; cum illum iure oderim, qui male vtitur eo quod amo. Itaque tanto magis amo amicos meos, quanto magis bene vtuntur animâ rationali, vel certe quantùm deſyderant ea bene vti.

Cognitio dei. *Cap. iij.* RA. Accipio iſtud. Sed tamen ſi quis tibi diceret, faciam te ſic deum noſſe quo modo noſti Alipium, nónne gratias ageres & diceres, ſatis eſt? AVG. Agerem quidem gratias, ſed ſatis eſſe non dicerem. RA. Cur quæſo? AVG. Quia deum ne ſic quidem noui quo modo Alipium, & tamen Alipium non ſatis noui. RA. Vide ergo ne impudenter velis ſatis deum noſſe, qui Alipium non ſatis noſti. AVG. Non ſequitur. Nam in comparatione ſyderum quid eſt cœna mea vilius? & tamen cras quid ſim cœnaturus ignoro: quo autem ſigno luna futura ſit, non impudenter me ſcire profiteor.

RA. Ergo vel ita deum noſſe tibi ſatis eſt, vt noſti quo cras ſigno luna curſura ſit? AVG. Non eſt ſatis. Nam hoc ſenſibus approbo. Ignoro autẽ vtrum vel deus, vel aliqua naturæ occulta cauſa ſubito lunæ ordinem curſúmque commutet: quod ſi acciderit, totum illud quod præſumpſeram falſum erit. RA. Et credis hoc fieri poſſe? AVG. Non credo. Sed ego quid ſciam quæro, *Credere. Scire.* non quid credam. Omne autem quod ſcimus, rectè fortaſſe etiam credere dicimus: at non omne quod credimus etiam ſcimus. RA. Reſpues igitur in hac cauſa omne teſtimonium ſenſuum? AVG. Prorſus reſpuo. RA. Quid, illum familiarem tuum quem te adhuc ignorare dixiſti, ſenſu vis noſcere an intellectu? AVG. Senſu quidem quod in eo noui, ſi tamen ſenſu aliquid noſcitur, & vile eſt, & ſatis eſt. Illam vero partem qua mihi amicus eſt, id eſt, ipſum amicum, † intellectu aſſequi cupio. *† animum* RA. Potéſne aliter noſci? AVG. Nullo modo. RA. Amicum igitur tuum & vehementer familiarem, audes tibi dicere eſſe ignotum? AVG. Quíd ni audeam? Illam enim legem amicitiæ iuſtiſsimam eſſe arbitror, qua præſcribitur, vt [ſicut] non minus, ita nec plus quiſque

amicum

amicum quàm ſeipſum diligat. Itaque cum memetipſum ignorem, qua poteſt à me affici contumelia quem mihi eſſe dixero ignotum, cum præſertim (vt credo) ne ipſe quidem ſe nouerit? R A. Si ergo iſta quæ ſcire vis, ex eo ſunt genere quæ intellectus aſſequitur, cum dicerem impudenter te velle deum ſcire cum Alipium neſcias, non debuiſti mihi cœnam tuam & lunam proferre pro ſimili ſi hæc, vt dixiſti ad ſenſum pertinet.

Sed quid ad nos? Nunc illud reſponde. Si ea quæ de deo dixerunt Plato & Plotinus vera ſunt, ſatis ne tibi eſt ita deum ſcire, vt illi ſciebant? A V G. Non continuo ſi ea quæ dixerunt vera ſunt, etiã ſciſſe illos eã neceſſe eſt. Nam multi copioſe dicunt quæ neſciunt, vt egoipſe omnia quæ oraui me dixi ſcire cupere, quod non cuperem ſi iam ſcirem. Num igitur eo minus illa dicere potui? Dixi enim, non quæ intellectu comprehendi, ſed quæ vndecũque collecta memoriæ mandaui, & quibus accõmodaui quantum potui fidem. Scire autem aliud eſt. R A. Dic quæſo, ſcis ne ſaltem in geometrica diſciplina, quid ſit linea? *Certa ſciẽtia quæ. Cap. iiii.*

A V G. Iſtud planè ſcio. R A. Nec in iſta profeſsione vereris Academicos? A V G. Non omnino. Illi enim ſapientem errare noluerunt, ego autem ſapiens non ſum. Itaque adhuc non vereor earum rerum quas noui ſcientiã profiteri. Quod ſi, vt cupio, peruenero ad ſapientiam, faciam quod illa monuerit. R A. Nihil renuo, ſed vt quærere cœperam, ita vt lineam noſti, noſti etiam pilam quam ſphæram nominant? A V G. Noui. R A. Aeq; vtrumq; noſti, an aliud alio magis aut minus? A V G. Aeq; prorſus. Nam in vtroq; nihil fallor. R A. Quid hæc, ſenſibúſne percepiſti, an intellectu? A V G. Immo ſenſus in hoc negocio quaſi nauim ſum expertus. Nam cum ipſi me ad locum quò tendebam peruexerint, vbi eos dimiſi, & iã velut in ſolo poſitus, cœpi cogitatione iſta voluere, diu mihi veſtigia titubarũt. Quare citius mihi videtur in terra poſſe nauigari, quam geometriã ſenſibus percipi, quanuis primò diſcentes aliquantũ adiuuare videantur. R A. Ergo iſtarum rerum diſciplina ſi qua tibi eſt, non dubitas vocari ſcientiam? A V G. Non ſi Stoici ſinant, qui ſcientiam tribuunt nulli niſi ſapienti. Perceptionem ſanè iſtorum me habere non nego, quam etiam ſtulticię concedunt. Sed

nec

nec iſtos quicquam pertimeſco. Prorſus hæc quæ interrogaſti ſcientia teneo. Perge modo videã quorſum iſta quæris, R A. Ne propera, ocioſi ſumus. Intentus tantum accipe, ne quid temere concedas. Gaudentem te ſtudeo reddere de rebus quibus nullum caſum pertimeſcas, & quaſi paruum negocium ſit, præcipitare iubes? A V G. Ita deus faciat vt dicis. Itaq, arbitrio tuo roga & obiurgato grauius ſi quicquam tale poſt hac. R A. Ergo lineam in duas lineas per longum ſcindi manifeſtum tibi eſt nullo modo poſſe? A V G. Manifeſtum. R A. Quid tranſuerſim? A V G. Quid, niſi infinite ſecari poſſe? R A. Quid ſphæram ex vna qualibet parte à medio, ne duos quidem pares circulos habere poſſe pariter lucet? A V G. Pariter omnino. R A. Quid linea & ſphęra, vnúmne aliquid tibi videntur eſſe, an quicquam inter ſe differre. A V G. Quis nón videat differre plurimum? R A. At ſi æque illud atque hoc noſti, & tamen inter ſe vt fateris plurimum differunt, eſt ergo differẽtium rerum ſciẽtia indifferens. A V G. Quis enim negauit? R A. Tu pauloante. Nam cum te rogaſſem quo modo velles deum noſſe, vt poſſes dicere, ſatis eſt, reſpondiſti te ideo nequire hoc explicare, quia nihil haberes perceptum, ſimiliter atque deum cupis percipere, nihil enim te ſcire deo ſimile. Quid ergo nunc? Linea vel ſphæra ſimiles ſunt θ deo θ? A V G. Quis hoc dixerit? R A. Sed ego quæſiueram, non quid tale ſcires, ſed quid ſcires ſic, quo modo deum ſcire deſyderas. Sic enim noſti lineam vt noſti ſphæram, cum ſe non ſic habeat linea, vt ſe habet ſphæra. Quamobrem reſponde vtrum tibi ſatis ſit ſic deum noſſe, vt pilam illam geometricam noſti: hoc eſt, ita de deo nihil vt de illa dubitare. A V G.

De animæ quantitate ca.5.& 6.

Diſsimilium eadem aut par ſcientia. Cap.v.

Quæſo te quamuis vehementer vrgeas atque conuincas, non audeo tamen dicere ita me velle deum ſcire vt hæc ſcio, Non ſolum enim res, ſed ipſa etiam ſcientia mihi videtur eſſe diſsimilis. Primo, quia [nec] linea & pila tantum inter ſe differunt, vt tamen eorum cognitionem vna diſciplina [non] contineat: nullus autem geometres deum ſe docere profeſſus eſt. Deinde ſi dei & iſtarum rerum ſcientia par eſſet, tantum gauderem quòd iſta noui, quantum me deo cognito gauiſurum eſſe præſumo. Nunc autem per multum hæc in illius comparatione contemno,

vt

vt nonnunquam videatur mihi, ſi illum intellexero, & modo illo quo videri poteſt videro? hæc omnia de mea noticia eſſe peritura. Siquidem nunc præ illius amore iam vix mihi veniunt in mentem. R A. Eſto plus te ac multo plus quam de iſtis deo cognito gauiſurum, rerum tamen non intellectus diſsimilitudine: niſi forte alio viſu terrã, alio ſerenum cœlum intueris. cum tamẽ multo plus illius quàm huius aſpectus te permulceat. Oculi autem ſi non falluntur, credo te interrogatum, vtrum tibi tam certum ſit terram te videre quàm cœlum, tam tibi certum eſſe reſpondere debere, quamuis non tam terræ quàm cœli pulchritudine atque ſplendore læteris. A V G. Mouet me fateor hæc ſimilitudo, adducórque vt aſſentiar quantum in ſuo genere à cœlo terram, tantum ab intelligibili dei maieſtate ſpectamina illa diſciplinarum vera & certa differre. R A. Bene moueris. Promittit enim ratio quæ tecum loquitur, ita ſe demonſtraturam deum tuæ menti, vt oculis ſol demonſtratur. Nam mentes quaſi ſui ſunt ſenſus animæ: † diſciplinarum autem quæque certiſsima talia ſunt, qualia illa quæ ſole illuſtrantur vt videri poſsint, veluti terra eſt, atque terrena omnia: deus autem eſt ipſe qui illuſtrat. Ego autem ratio ita ſum in mentibus, vt in oculis eſt aſpectus. Non enim hoc eſt habere oculos quod aſpicere, aut item hoc eſt aſpicere, quod videre. Ergo animæ tribus quibuſdam rebus opus eſt: vt oculos habeat quibus iam bene vti poſsit, vt aſpiciat, vt videat. Oculus animę mens eſt † ab omni labe corporis puro, id eſt à cupiditatibus rerum mortalium iam remota atque purgata: Quod ei nihil aliud præſtat quam fides primo. Quod enim adhuc ei demonſtrari non poteſt viciis inquinatæ atque ægrotanti, quia videre nequit niſi ſana, ſi non credat aliter ſe eſſe viſuram, non dat operam ſuæ ſanitati. Sed quid ſi credat quidem ita ſe rem habere vt dicitur, atque ita ſe ſi videre potuerit eſſe viſuram, ſanari ſe tamen poſſe deſperet, nónne ſe prorſus abiicit atque contemnit, nec præceptis medici obtemperat? A V G. Omnino ita eſt, præſertim quia ea præcepta neceſſe eſt vt morbus dura ſentiat.

Senſus animæ quibus percipit deum.

Cap. vj.

† al. Nam mentis quaſi ſui ſunt oculi ſenſus animæ.

† Oculi ſani mens eſt.

R A. Ergo fidei ſpes adiicienda eſt. A V G. Ita credo. R A. Quid ſi & credat ita ſe habere omnia, & ſe ſperet poſſe ſanari, ipſam tamẽ quæ promittitur lucem

non

non amet, non deſyderet, ſuíſque tenebris quæ iam conſuetudine iucundæ ſunt, ſe arbitretur debere interim eſſe contentam, nónne medicum illum nihilominus reſpuit?

AVG. Prorſus ita eſt. RA. Ergo tertia charitas neceſſaria eſt. AVG. Nihil omnino tam neceſſarium.

RA. Sine tribus iſtis igitur anima nulla ſanatur, vt poſsit deum ſuum videre, id eſt intelligere. Cum ergo ſanos habuerit oculos, quid reſtat? AVG. Vt aſpiciat.

RA. Aſpectus animæ, ratio eſt: Sed quia non ſequitur, vt omnis qui aſpicit videat aſpectus rectus atq; perfectus, id eſt, quem viſio ſequitur, virtus vocatur: Eſt enim virtus vel recta vel perfecta ratio. Sed & ipſe aſpectus quamuis θ iam θ ſanos oculos conuertere in lucem non poteſt, niſi tria illa permaneant: Fides, qua credatur ita ſe rem habere, ad quem conuertendus aſpectus eſt, vt vita * † faciat beatum: Spes, qua cum bene aſpexerit, ſe viſurum eſſe præſumat: Charitas, qua videre perfruíque deſyderet. Iam aſpectum ſequitur ipſa viſio, [dei] qui eſt finis aſpectus, non quod iam non ſit, ſed quod nihil amplius habeat quò ſe intendat: Et hęc eſt vera perfecta virtus, ratio perueniẽs ad finem ſuum, quam beata vita conſequitur. Ipſa autem viſio, intellectus eſt ille qui in anima eſt, qui conficitur ex intelligente & eo quod intelligitur: vt in oculis videre quod dicitur, ex ipſo ſenſu conſtat atque ſenſibili, quorum detracto quolibet, videri nihil poteſt. Ergo cum animæ deum videre, hoc eſt, deum intelligere contigerit, videamus vtrum adhuc ei tria illa ſint neceſſaria. Fides quare ſit neceſſaria, cum iam videat? Spes nihilominus, quia iam tenet? Charitati vero non ſolum nihil detrahitur, ſed additur etiam plurimum. Nam & illam ſingularem verámque pulchritudinẽ cum viderit, plus amabit, & niſi [ingenti] amore oculum infixerit, nec ab aſpiciendo vſpiam declinauerit, manere in illa beatiſsima viſione non poterit. Sed dum in hoc corpore eſt anima etiam ſi pleniſsime videat, hoc eſt, intelligat deum, tamen quia etiam corporis ſenſus vtuntur opere proprio, nihil quidem valente ad fallendum, non tamen nihil agente, † poteſt adhuc dici fides ea qua is reſiſtitur, & illud potius verum eſſe creditur. Item quia in iſta vita quamquam deo intellecto anima iam beata ſit, tamẽ [quia] multas moleſtias corporis

Marginal notes: * al. vid. † viſa; Fides, ſpes, charitas quo modo neceſſaria. Cap. vij. † al. ſi nihil quidem valent ad fallendum, non tamen nihil ad agendum.

corporis ſuſtinet, ſperandum eſt, ei poſt mortem omnia iſta incommoda non futura. Ergo nec ſpes dum in hac eſt vita, animam deſerit. Sed cum poſt hanc vitam tota ſe in deum collegerit charitas reſtat qua ibi teneatur. Nam neque dicendo eſt, fidem habere quod illa ſint vera, quando nulla falſorum interpellatione ſollicitatur neq; quicquam ſperandum ei reſtat, cum totum ſecura poſsideat. Tria igitur ad animam pertinent, vt ſana ſit, vt aſpiciat, vt videat: Alia vero tria, fides ſpes, & charitas, primum † illorum trium & ſecundum † ſemper ſunt neceſſaria, tertium † verò in hac vita omnia poſt hanc vitam ſola charitas. Nunc accipe quantum præſens tempus expoſcit ex illa ſimilitudine ſenſibilium, etiam de deo aliquid nunc me docentem. Intelligibilis nempe deus eſt, intelligibilia etiam illa diſciplinarum ſpectamina, tamen plurimum differunt: Nam & terra viſibilis, & lux: ſed terra niſi luce illuſtrata videri non poteſt. Ergo & illa quæ in diſciplinis traduntur, quæ quiſquis θ intelligi, θ veriſsima eſſe nulla dubitatione concedit, credendum eſt ea non poſſe intelligi niſi ab alio quaſi ſuo ſole illuſtrentur. Ergo quomodo in hoc ſole tria quædam licet animaduetere, quod eſt, quod fulget, quod illuminat: ita in illo ſecretiſsimo deo quem vis intelligere, tria quædam ſunt quod eſt, quod intelligitur, & quod cætera facit intelligi. Hæc duo id eſt, teipſum & deũ vt intelligas, docere te audeo: Sed reſponde quo modo hæc acceperis, vt probabilia, an vt vera? AVG. Planè vt probabilia, & in ſpem quod fatendum eſt maiorem ſurrexi: Nam præter illa duo de linea & pila, nihil abs te dictum eſt quod me ſcire audeam dicere. RA. Non eſt mirandum: Non enim quicquam eſt adhuc ita expoſitum, vt abs te ſit flagitanda perceptio. Sed quid moramur? Aggredienda eſt via: Videamus tamen, quod præcedit omnia, verum ſani ſimus. AVG. Hoc tu videris, ſi vel in te, vel in me aliquantum aſpicere potes: Ego quærenti ſi quid ſentio reſpondebo. RA. Amás ne aliquid præter tui dei ſcientiam? AVG. Poſſem reſpondere, nihil me amare amplius pro eo ſenſu qui mihi nunc eſt, ſed tutius reſpondeo, neſcire me. Nam ſæpe mihi vſu venit, vt cum alia nulla re me crederem commoueri, veniret tamen aliquid in mentem, quod me multo aliter atq; præſumpſeram pungeret.

† primo.
† ſecundo.
† tertio.
Quæ ad cognoſcendum deum neceſſaria.
Cap. viii.
θεωρήματα.
Eſſe, lucere & illuminare.
Amor noſtri.
Cap. ix.

pungeret. Item ſæpe quamuis in cogitationem res aliqua incidens non me peruellerit, re vera tamen veniens perturbauit plus quàm putabam. Sed modo videor mihi tribus tantum rebus poſſe commoueri metu amiſsionis eorum hominum quos diligo, metu doloris, metu mortis. R A. Amas ergo & vitam tecum chariſsimorum tuorum, & bonam valetudinem tuam, & vitam tuam ipſam in hoc corpore: Neque enim aliter amiſsionem horum metueres. A V G. Fateor, ita eſt. R A. Modo quod non omnes tecum ſunt amici tui, & quod tua valetudo minus integra eſt, facit animo nonnullam ægritudinem: Nam & id eſſe conſequens video. A V G. Recte vides, negare non poſſum. R A. Quid ſi te repente ſano eſſe corpore ſentias, & probes, tecúmque omnes quos diligis concorditer, liberali ocio frui videas, nónne aliquantum tibi etiam lætitia geſtiendum ſit? A V G. Vere aliquantum, imò ſi hæc præſertim, vt dicis, repente prouenerint, quando me capiam, quãdo id genus gaudij vel diſsimulare permittar? R A. Omnibus igitur adhuc morbis animi & perturbationibus agitaris. Quænam ergo talium oculorum impudentia eſt, velle illum ſolem videre? A V G. Ita concluſiſti, quaſi prorſus non ſentiã quantum ſanitas mea promouerit, aut quid peſtium receſſerit, quantúmque reſtiterit. Fac me iſtud concedere: Nónne vides hos corporis oculos etiam ſanos luce ſolis iſtius ſæpe repercuti & auerti, atque ad illa ſua obſcura confugere? Tu autẽ quid promoueris cogitas, quid velis videre non cogitas. Et tamen tecum hocipſum diſcutiam quid profeciſſe nos putas. Diuitias nullas cupis? A V G. Hoc quidem non nunc primum. Nam cum triginta tres annos agam, quatuordecim fere anni ſunt ex quo iſta cupere deſtiti, nec aliud quicquã in his ſi quo caſu offerentur, præter neceſſarium victum liberalémque vſum cogitaui. Prorſus mihi vnus Ciceronis liber facillime perſuaſit, nullo modo appetendas eſſe diuitias, ſed ſi prouenerint, ſapientiſsime atque cautiſsime adminiſtrandas. R A. Quid honores? A V G. Fateor eos modo, ac penè his diebus cupere diſtiti. R A. Quid vxor? Nónne te delectat interdum pulchra, pudica, morigera, literata, vel quæ abs te facile poſsit erudiri, afferẽs etiam dotis tantum, quoniam contemnis diuitias, quantum eam

Amor rerum corporis & externarum.

Cap.x li.3. contra Aca.ca.30 li.3.confe. cap.4.

De beata vita in præfatione.

eam prorſus nihilo faciat oneroſam ocio tuo, præſertim ſi ſperes certúsq; ſis nihil ex ea te moleſtię eſſe paſſurum? AVG. Quantum velis licet eam pingere atque cumulare bonis omnibus nihil mihi tam fugiendum quàm concubitum eſſe decreui: Nihil eſſe ſentio quod magis ex arce deiiciat animum virilem quã blandimenta fœminea, corporúmque ille contactus ſine quo vxor haberi non poteſt. Itaq; ſi ad officium pertinet ſapientis (quod nundum comperi) dare operam liberis, quiſquis rei huius tantum gratia concumbit, mirandus mihi videri poteſt, at vero imitandus nullo modo: Nam tentare hoc periculoſius eſt, quam poſſe felicius. Quamobrem ſatis, vt credo iuſte atque vtiliter pro libertate animæ meæ mihi imperaui, non cupere, non quærere, non ducere vxorem. RA. Non ego nunc quęro quid decreueris, ſed verum adhuc lucteris, an vero iam ipſam libidinem viceris? Agitur enim de ſanitate oculorũ tuorum AVG. Prorſus nihil huiuſmodi quæro, nihil deſydero, etiam cum horrore atque aſpernatione talia recordor. Quid vis amplius? Et hoc mihi bonum indies creſcit. Nam quanto augetur ſpes videndę illius, cui vehementer æſtuo pulchritudinis, tanto ad illam totus amor voluptáſque conuertitur. RA. Quid ciborum iucunditas, quantæ tibi curæ eſt? AVG. Ea quæ ſtatui non edere, nihil me commouent: Iis autem quæ non amputaui, delectari me præſentibus fateor, ita tamẽ vt ſine vlla permotione animi vel viſa, vel guſtata ſubtrahantur. Cum autem non aſſunt prorſus, non audet hæc appetitio ſe inſerere ad impedimẽtum cogitationibus meis: ſed omnino ſiue de cibo & potu, ſiue de balneis, cęteráq; corporis voluptate nihil interroges. Tantum ab ea peto, quãtum in valetudinis opem conferri poteſt. RA. Multum profeciſti: Ea tamen quæ reſtant ad videndam illam lucem, plurimum impediũt. Sed molior aliquid quo mihi videtur facile oſtendi aut nihil edomandum nobis remanere, aut nihil nos omnino profeciſſe, omniúmq; illorum quæ reſecta credimus tabem manere. Nã quæro abs te, ſi tibi perſuadeatur aliter cũ multis charisſimis tuis te in ſtudio ſapientiæ, non poſſe viuere, niſi ampla rę aliqua familiaris neceſſitates noſtras ſuſtinere poſsit, nónne deſyderabis diuitias & optabis? AVG. Aſſentior. RA. Quid

Coitus li. 6. Confeſ. ca. 13.

cibus. li. 10. confeſ. cap. 31.

Extrema commoda nõ propter ſe, ſed propter alia vera bona poſſunt admitti verius quam expeti.

Cap. xi.

ſi etiam illud appareat,& multis te perſuaſurũ eſſe ſapiẽtiam,ſi tibi de honore authoritas creuerit,cóſque ipſos familiares tuos non poſſe cupiditatibus ſuis modũ imponere,ſéque totos conuertere ad quærendum deum,niſi & ipſi fuerint honorati, ídque niſi per tuos honores dignitatémque fieri non poſſe,nónne iſta etiã deſyderanda erunt, & vt proueniant magnopere inſtandum? AVG. Ita eſt vt dicis. RA. Iam de vxore nihil diſputo: fortaſſe enim non poteſt vt ducatur exiſtere talis neceſsitas: quanquam ſi eius amplo patrimonio certum ſit ſuſtentari poſſe omnes quos tecum in vno loco viuere ocioſe cupis, ipſa etiam concorditer id ſinente, præſertim ſi generis nobilitate tanta polleat,vt honores illi quos eſſe poſſe neceſſarios iam dediſti,per eam facile adipiſci poſſint, neſcio vtrum pertineat ad officiũ ſuum iſta contemnere. AVG. Quando ego iſtud ſperare audeam? RA. Iſtud dicis, quaſi ego nunc requiram quid ſperes. Non quæro quid negatum non delectet,ſed quid delectet oblatum. Aliud eſt enim exhauſta peſtis,aliud conſopita. Ad hoc enim valet quod à quibuſdam doctis viris dictum eſt, ita omnes ſtultos inſanos eſſe,vt male olere omne cœnum, non ſemper commoueri ſentias†. Multum intereſt vtrum animi deſperatione obruatur cupiditas,an ſanitate pellatur. AVG. Quamquam tibi reſpondere non poſſim,nunquam tamen mihi perſuadebis,vt hac affectione mentis, qua nunc me eſſe ſentio, nihil me profeciſſe arbitror. RA. Credo propterea tibi hoc videri, quia quamuis iſta optare poſſes, non tamen propter ſeipſa,ſed propter aliud expetenda viderentur. AVG. Hoc eſt quod dicere cupiebam: Nam quãdo deſyderaui diuitias ideo deſyderaui vt diues eſſem, honoréſque ipſos,quorum cupiditatem modo me perdomuiſſe reſpondi,eorum neſcio quo nitore delectatus volebam: Nihilque aliud in vxore ſemper attendi cum attendi, niſi quam mihi efficeret cum bona fama voluptatem. Tũc erat iſtorum in me vera cupiditas, nunc ea omnia prorſus aſpernor. Et ſi ad illa quæ cupio non niſi per hæc mihi tranſitus eatur,non amplectenda hæc appeto, ſed ſubeo toleranda. RA. Optime omnino: Nam nec ego vllarum rerum vocandam puto cupiditatem,quæ propter aliud requiruntur. Sed quæro abs te, cur eos homines quos

† al. quod non ſemper, ſed dũ commoues ſentias.

quos diligis, vel viuere, vel tecum viuere cupias? A V G. Vt animas noſtras, & deum ſimul concorditer inquiramus. Ita enim facile cui priori contingit inuenio, cæteros eò ſine labore perducit. R A. Quid ſi nolunt hæc illi quærere? A V G. Perſuadebo vt velint. R A. Quid ſi non poſsis, vel quod ſe inueniſſe iam, vel quòd iſta non poſſe inueniri arbitrantur, vel quòd aliarum rerum curis & deſyderio præpediuntur? A V G. Habebo eos, & ipſi me ſicut poſſumus. R A. Quid ſi te ab inquirendo etiam impediat eorum præſentia? Nónne laborabis atque optabis, ſi aliter eſſe non poſſunt, non tecum eſſe potius quàm ſic eſſe? A V G. Fateor, ita eſt vt dicis. R A. Non igitur eorum vel vitam, vel præſentiam propter ſeipſam, ſed propter inueniendam ſapientiam cupis? A V G. Prorſus aſſentior. R A. Quid? ipſam vitam tuam ſi tibi certum eſſet impedimento eſſe ad comprehendendam ſapientiam, velles eam manere? A V G. Omnino eam fugerem. R A. Quid ſi docereris tam te relicto iſto corpore quàm in iſto conſtitutum, poſſe ad ſapientiam peruenire, curares vtrum hic, an in alia vita eo quod diligis fruereris? A V G. Si nihil me peius excepturum intelligerem, quod retro ageret ab eo quò progreſſus ſum, nõ curarem. R A. Nunc ergo propterea mori times, ne aliquo peiore malo inuoluaris, quo tibi auferatur diuina cognitio. A V G. Non ſolum ne auferatur timeo, ſi quid forte percepi, ſed etiam ne intercludatur mihi aditus eorũ quibus percipiendis inhio, quanuis quod iam teneo, mecũ manſurum ſit. † R A. Non igitur & vitam iſtam propter ſeipſam, ſed propter ſapientiam vis manere. A V G. Sic eſt. R A. Dolor corporis reſtat, qui te fortaſſe vi ſua commouet. A V G. Et ipſum non ob aliud vehementer formido, niſi quia me impedit à quærendo. Quamquam enim acerrimo his diebus dentium dolore torquerer, non quidem ſinebar animo voluere, niſi ea quæ iam forte didiceram, à diſcendo autem penitus impediebat, ad quod mihi tota intentione animi opus erat: Tamen mihi videbatur, ſi ſe ille mentibus meis veritatis fulgor aperiret, aut me non ſenſurum fuiſſe illum dolorem, aut certe pro nihilo toleraturum. Sed quia & ſi nihil maius aliquando pertuli, tamen ſæpe cogitans quanto grauiores poſsint

Nihil expetendum a [illegible] ſi quatenus conducit ad ſummum bonum: nihil horrendum, niſi quatenus auocat.

Cap. [illegible]

† putem.

accidere, cogor interdum Cornelio Celſo aſſentiri, qui ait Summum bonum eſſe ſapientiam, ſummum autem malũ dolorem corporis. Nec eius ratio mihi videtur abſurda: Nam quoniam duabus, inquit, partibus compoſiti ſumus, ex animo ſcilicet & corpore; quarum prior pars eſt animus melior, deterius corpus eſt, ſummum bonum eſt melioris partis optimum, ſummum autem malum peſſimum deterioris. Eſt autem optimum in animo ſapientia, eſt in corpore peſsimum dolor. Summum igitur bonum hominis ſapere, ſummum malum dolere fine vlla vt (opinor falſitate concluditur. R A. Poſterius iſta videbimus. Aliud enim fortaſſe nobis ipſa ad quam peruenire nitimur ſapiẽtia perſuadebit. Si autem hoc eſſe verum oſtenderit, hanc de ſummo bono & ſummo malo ſententiam ſine dubitatione tenebimus.

Cornelij Celſi ſententia.

Nunc illud quærimus, qualis ſis amator ſapiẽtię, quàm caſtiſsimo conſpectu atque amplexu, nullo interpoſito velamento, quaſi nudam videre ac tenere deſyderas, qualem ſe illa non ſinit, niſi pauciſſimis & electiſsimis amatoribus ſuis. An vero ſi alicuius pulchræ fœminæ amore flagrares iure ſe tibi non daret, ſi aliud abs te quicquam præter ſe amari comperiſſet: ſapientiæ ſe tibi caſtiſsima pulchritudo, niſi ſolam arſeris demonſtrabit? A V G. Quid ergo adhuc ſuſpendor infœlix, & cruciatu miſerabili differor? Iam certe oſtendi nihil aliud me amare: ſiquidem quod non propter ſe amatur, non amatur. Ego autem ſolam propter ſe amo ſapientiam cætera vero vel adeſſe mihi volo, vel deeſſe timeo propter ipſam vitam, quietem, amicos. Quem modum autẽ poteſt, habere illius pulchritudinis amor, in qua non ſolum non inuideo cæteris, ſed etiã plurimos quæro qui mecum appetant, mecum inhient, mecũ teneant, mecúmque perfruantur, tantũ mihi amici futuri quanto erit nobis amata communior. R A. Proſus tales eſſe amatores ſapientię decet. Tales quærit illa cuius vere caſta eſt, & ſine vlla contaminatione coniunctio. Sed non ad eam vna via peruenitur, Quippe pro ſua quiſq; ſanitate ac firmitate comprehendit illud ſingulare ac veriſsimũ bonum. Lux eſt quedam ineffabilis & incomparabilis †mentiũ. Lux iſta vulgaris nos doceat quantũ poteſt, quo modo ſe illud habeat: Nam ſunt nonnulli oculi tam ſani & vegeti,

Quomodo & quibus gradibus perſpicitur ſapientia. Cap. xiij.

Verus amor.

1. Retract. cap. 4.

† incõprehenſibilis.

vegeti, qui ſe mox vt aperti fuerint, in ipſum ſolē ſine vlla trepidatione conuertāt. His quodā modo ipſa ſanitas dux † eſt, nec ductore † indigēt, ſed ſola fortaſſe admonitione. †lux ſanitas. His credere, ſperare, amare ſatis eſt. Alij vero ipſo quē videre vehemēter deſyderant, fulgore feriūtur, & eo nō viſo † doctore. ſæpe in tenebras cum delectatione redeunt. Quibus periculoſum * eſt, quamuis iam talibus vt ſani recte dici poſſint, velle oſtendere quod adhuc videre non valent. * al. pernicioſum. Ergo iſti exercēdi ſunt prius, & eorum amor vtiliter differēdus atque nutriendus eſt. Primo enim quædā illis demonſtranda ſunt quæ nō per ſe lucent, ſed per lucē videri poſſunt, vt veſtis, aut paries, aut aliquid horū. Deinde quod nō per ſe quidem, ſed tamen per illam lucem pulchrius effulgeat, vt aurum, argentum, & ſimilia, nec tamen ita radiatum vt oculos lædat. Tunc fortaſſe terrenus iſte ignis modeſte demonſtrādus eſt. deinde ſydera, deinde luna, deinde auroræ fulgor, & albeſcētis cœli nitor. In quibus ſeu citius ſeu tardius, ſiue per totum ordinē, ſiue quibuſdā contemptis, pro ſua quiſq; valetudine aſſueſcens, ſine trepidatione & cū magna voluptate ſolē videbit. Tale aliquid ſapientiæ ſtudioſiſsimis, nec acute iam tamen videntibus, magiſtri optimi faciunt. Nam ordine quodam ad eam peruenire bonæ diſciplinę officium eſt, ſine ordine autem vix credibilis fœlicitatis. Sed hodie ſatis vt puto ſcripſimus, parcendum eſt valetudini. AVG. Et alio die. Da quæſo, inquam, iā ſi potes illū ordinē. Duc age quà vis, per quæ vis, quo modo vis. Impera quæ vis dura, quælibet ardua, quæ tamē in mea poteſtate ſint, per quæ me quò deſydero, peruenturū eſſe nō dubitem. R A. Vnum eſt quod tibi poſſum pręcipere, nihil plus noui. Ipſa ſapiētia mete- tur oculus, vt videri poſsit. cap. xiiij. Penitus eſſe iſta ſenſibilia fugienda, cauendúmq; magnopere dum hoc corpus agimus, ne quo eorum viſco pennæ noſtræ impediantur, quibus integris perfectiſq; opus eſt, vt ad illam lucem ab his tenebris euolemus: quæ ſe non oſtendere quidē dignatur in hac cauea incluſis, niſi tales fuerint vt iſta vel eſtracta, vel diſſoluta, poſsint in aures ſuas euadere. Itaq; quando fueris talis vt nihil te prorſus terrenorū delectet, mihi crede, eodē momento, eodē puncto tēporis videbis quod cupis. A V G. Quādo iſtud erit oro te? Non enim puto poſſe mihi hęc in ſummū venire contemptum, niſi videro

illud in cuius comparatione iſta ſordeſcant. R A. Hoc modo poſſet & iſte oculus corporis dicere, tum tenebras non amabo cum ſolem videro. Videtur enim quaſi & hoc ad ordinem pertinere, quod longe eſt ſecus. Amat enim tenebras, eo quod ſanus non eſt: Solem autem niſi ſanus videre non poteſt. Et in eo ſæpe fallitur animus, vt ſanum ſe putet & ſeſe iactet: Et quia nondum videt, veluti iure conqueritur. Nouit autem illa pulchritudo quando ſe oſtendat. Ipſa enim etiam medici fungitur munere, meliúſque intelligit qui ſint ſani, quàm iidem ipſi qui ſanantur. Nos autem quantum emerſerimus videmur nobis videre quantum autem merſi eramus, & quo progreſsi fueramus, nec cogitare nec ſentire permittimur, & in comparatione grauioris morbi ſanos eſſe nos credimus. Nónne vides quàm veluti ſecuti heſterno die pronunciauerimus, nulla iam nos peſte detineri, nihílque amare niſi ſapientiam: cætera verò non niſi propter iſtam quærere aut velle? Quàm tibi ſordidus, quã fœdus, quàm execrabilis, quàm horribilis complexus fœmineus videbatur, quando inter nos de vxoris cupiditate quæſitum eſt. Certe iſta nocte vigilantes, cum rurſus eadem nobiſcum ageremus, ſenſiſti quàm te aliter quàm præſumpſeras imaginatæ ille blandiciæ, & amara ſuauitas titillauerit. longe quidem longe minus quám ſolet, ſed item longè aliter quàm putaueras: vt tibi ſecretiſsimus ille medicus vtrumque demonſtraret, [videréſque] & vnde cura eius euaſeris, & quid curandum remaneat. A V G. Tace obſecro tace, Quid crucias quid tantum fodis altèque deſcendis? Iam flere non duro, iamiam nihil promitto, nihil præſumo, ne me de iſtis rebus interroges. Certe dicis quod ille ipſe quem videre ardeo nouerit quando ſim ſanus, faciat quod placet: quãdo placet ſe ſe oſtendat: iam me totum eius clementiæ curæque committo. Semel de illo credidi, quod ſic erga ſe affectos ſubleuare non ceſſet. Ergo nihil de mea ſanitate, niſi cum illam pulchritudinem videro, pronũciabo. R A. Prorſus nihil aliud facias. Sed iam cohibe te à lachrymis, & ſtringe animum. Multum omnino fleuiſti, & hoc omnino morbus iſte pectoris tui grauiter accipit. A V G. Modum vis habere lachrymas meas, cum miſerię meæ modum non videam: aut valetudinem corporis conſyderare me iubes, cum

cum ego ipſe tabe cōfectus ſim? Sed queſo te ſi quid in me vales, vt me tentes per aliqua compendia ducere, vt vel vicinitate [nonnulla] lucis illius quam ſi quid profeci tolerare iam poſſum, pigeat me oculos referre ad illas tenebras, quæ reliquiis ſuis †. ſi tamen reliquiæ † dicendæ ſunt, [quæ] cæcitati meæ adhuc blandiri audent. R A. † quas reli quo. † relicta.

Concludamus ſi placet hoc primum volumen, vt iam in ſecundo aliquem quæ commoda occurrerit aggrediamur via. Non enim huic affectioni tuæ à moderata exercitatione ceſſandum eſt? A V G. Non ſinam omnino concludi hunc libellū, niſi mihi modicum quo intentus ſim de vicinia lucis aperueris. R A Gerit tibi ille medicus morem Nam neſcio quis me quo te ducam fulgor inuitat & tangit. Itaque accipe intentus. A V G. Duc oro te, ac rape quò vis. R A. Animam te certe dicis, & deum velle cognoſcere? A V G. Hoc eſt totum negocium meum. R A. Nihil me Amplius? A V G. Nihil prorſus. R A. Quid? veritatem non vis comprehendere? A V G. Quaſi vero poſsim hæc niſi per illam cognoſcere. R A. Ergo prius ipſa cognoſcenda eſt per quam poſſunt illa cognoſci. A V G. Nihil abnuo. R A. Primo itaque illud videamus, cum duo verba ſint veritas & verum, vtrum tibi etiam res duæ iſtis verbis ſignificari, an vna videatur? A V G. Duæ res videntur: Nam vt aliud eſt caſtitas, aliud caſtum, & multa in hunc modum, ita credo aliud eſſe veritatem, & aliud quod verum dicitur. R A. Quid horum duorum putas eſſe præſtantius? A V G. Veritatem opinor. Non enim caſto caſtitas, ſed caſtitate fit caſtum: Ita etiam ſi quid verum eſt, veritate vtique verum eſt. R A. Quid cum caſtus aliquis moritur, cenſes mori etiā caſtitatem? A V G. Nullo modo. R A. Ergo cum interit aliquid quod verum eſt, non interit veritas. A V G. Quo modo autem interit aliquid verum? Non enim video. R A. Miror te iſtud quærere: Nonne ante oculos noſtros milia rerum videmus interire? Niſi forte putas hāc arborem, aut eſſe arborem, ſed veram non eſſe, aut certe interire non poſſe. Quamuis enim non credas ſenſibus, poſsiſque reſpondere, ignorare te prorſus, vtrum arbor ſit, tamen illud non negabis (vt opinor) veram eſſe arborem, ſi arbor eſt; Non enim hoc

Animus quo modo cognoſcitur. Cap. xv.

ſenſu ſed intelligentia iudicatur. Si enim falſa arbor eſt, non eſt arbor: Si autem arbor eſt, vera ſit neceſſe eſt. AVG. Concedo iſtud. RA. Quid illud alterum: Nónne concedis hoc genus rerum, eſſe arborem, quod naſcatur & intereat? AVG. Negare non poſſum. RA Concluditur ergo aliquid quod verum ſit, interire. AVG. Non contrauenio. RA. Quid illud? Nónne tibi videtur intereuntibus rebus veris veritatem non interire, vt non mori caſto mortuo caſtitatem? AVG. Iam & hoc concedo, & magnopere: quid moliaris expecto. RA. Ergo attende. AVG. Iſtic ſum. RA. Verá ne tibi videtur iſta ſententia: Quicquid eſt, alicubi eſſe cogitur? AVG. Nihil me ſic ducit ad conſentiendum. RA. Fateris autem eſſe veritatem? AVG. Fateor. RA. Ergo vbi ſit neceſſe eſt quæramus: Non eſt enim in loco Niſi forte aut eſſe in loco liquid aliud præter corpus, aut veritatem corpus eſſe arbitraris. AVG. Nihil horum puto. RA. Vbínam igitur illam eſſe credis? Non enim nuſquam eſt, quam eſſe concedimus. AVG. Si ſcirem vbi eſſet, nihil fortaſſe amplius quærerem. RA. Saltem vbi nõ ſit, poteſ cognoſcere? AVG. Si commemores, fortaſſe potero. RA. Non eſt certe in rebus mortalibus. Quicquid enim eſt, non poteſt manere, ſi non maneat illud in quo eſt. Manere autem, etiam rebus veris intereuntibus, veritatem pauloante conceſſum eſt. Non igitur eſt veritas in rebus mortalibus. Eſt autem veritas, & non eſt nuſquam. Sũt igitur res immortales. Nihil autem verum in quo veritas non eſt. Conficitur itaque non eſſe vera niſi quæ ſunt immortalia. Et omnis falſa arbor non eſt arbor, & falſum lignum non eſt lignum, & falſum argentum non eſt argentum, & omnino quicquid falſum eſt. Omne autem quod verum non eſt, falſum eſt. Nulla igitur recte dicũtur eſſe, niſi immortalia. Hanc tu tecum ratiunculam diligenter conſydera, ne quid tibi concedendum non eſſe videatur. Si enim rata eſt, totum negocium penè conficimus: Quod in alio fortaſſe libro melius apparebit. AVG. Habeo gratiam & iſta mecum, atque adeo tecum quando in ſilentio ſumus diligenter cautéque retractabo, ſi nullæ ſe tenebræ immittant, ſuámque etiam quod vehementer formido mihi faciant delectationem. RA. Conſtanter

πάρεργον

1. Retract. cap. 4.

Fiducia erga deum.

ter deo crede, eíque te totum committe quantum potes. Noli eſſe velle quaſi proprius & in tua poteſtate, ſed eius clementiſsimi & vtiliſsimi domini te ſeruum eſſe profitere. Ita enim ad ſe ſubleuare non deſinet, nihílque tibi euenire permittet, niſi quod tibi proſit, etiã ſi neſcias. AVG. Audio, credo, & quantum poſſum obtempero, plurimùmque ipſum deprecor, vt plurimum poſſim, niſi quid forte amplius à me deſyderas. RA. Bene habet interim, facies poſtea quicquid iam viſus ipſe præcepit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI,

Soliloquiorum, Liber ſecundus.

De immortalitate hominis. Cap. i.

SATIS intermiſſum eſt opus noſtrum, & impatiens eſt animus nec lachrymis modus fit, niſi amori detur ꝙ amatur. RA. Quare aggrediamur librum ſecundum. AVG. Aggrediamur. RA. Credamus deum affuturum. AVG. Credamus ſanè, ſi vel hoc in poteſtate noſtra eſt. RA. Poteſtas noſtra ipſe eſt. Itaq; ora breuiſsime ac perfectiſsime quantum potes. AVG. Deus ſemper idem, nouerim me, nouerim te: Oratum eſt. RA. Tu quid vis te noſſe, ſcis eſſe te? AVG. Scio. RA. Vnde ſcis? AVG. Neſcio. RA. Simplicem te ſentis, ánne multiplicem? AVG. Neſcio. RA. Moueri te ſcis? AVG. Neſcio. RA. Cogitare ſcis? AVG. Scio. RA. Ergo verum eſt cogitare te. AVG. Verum. RA. Immortalem te eſſe ſcis? AVG. Neſcio. RA. Horum omnium quæ te neſcire dixiſti, quid ſcire prius mauis? AVG. Vtrum immortalis ſim. RA. Viuere igitur amas? AVG. Fateor. RA. Quid cum te immortalem eſſe didiceris, ſatis ne erit? AVG. Erit id quidem magnū, ſed id mihi paruum. RA. Hoc tamen quod paruum eſt quantum gaudebis? AVG. Plurimum. RA. Nihil iam flebis? AVG. Nihil omnino. RA. Quid ſi ipſa vita talis eſſe inueniatur, vt in ea tibi nihil amplius quam noſti noſſe liceat, temperabis à lachrymis? AVG. Imò tantum flebo vt vita nulla ſit. RA. Non igitur viuere

uere propter ipſum viuere amas, ſed propter ſcire. AVG. Cedo concluſioni. RA. Quid ſi eadem ipſa rerum ſcientia miſerum faciat? AVG. Nullo id quidem pacto fieri poſſe credo Sed ſi ita eſt, nemo eſſe beatus poteſt: Non enim nunc aliunde ſum miſer, niſi rerum ignorantia: Quod ſi & rerum ſcientia miſerum facit, ſempiterna miſeria eſt. RA. Iam video totum quod cupis: Nam quoniam neminem ſcientia miſerum eſſe credis, ex quo probabile eſt, vt intelligentia efficiat beatum: Beatus autē nemo niſi viuens, & nemo viuit qui non eſt. Eſſe vis, viuere & intelligere, ſed eſſe vt viuas, viuere vt intelligas. Ergo eſſe te ſcis, viuere te ſcis, intelligere te ſcis. Sed vtrū iſta ſemper futura ſint, an nihil horū futurū ſit, an maneat aliquid ſemper, & aliquid intercidat, an minui & augeri hæc poſſint, cum omnia manſura ſint, noſſe vis. AVG. Ita eſt. RA. Si igitur probauerimus ſemper nos eſſe victuros ſequetur etiam ſemper futuros. AVG. Sequetur. RA. Restabit quærere de intelligendo. AVG. Manifeſtiſſimum ordinem video atque breuiſsimum. RA. Hic ergo eſto nunc vt interroganti caute firméque reſpondeas. *Veritas perpetua Cap. ij.*

AVG. Iſtic ſum. RA. Si manebit ſemper mundus iſte, verum eſt mundum ſemper manſurum eſſe? AVG. Quis hoc dubitet? RA. Quid ſi non manebit? Nónne ita verum eſt mundum non eſſe manſurum? AVG. Nihil reſiſto. RA. Quid cum interierit ſi interiturus eſt, nónne tunc id erit verum, mundum interiſſe? Nam quamdiu verum non eſt, mundū óccidiſſe, nō óccidit: Repugnat igitur vt mundus occiderit, & verum non ſit, mundum occidiſſe. AVG. Et hoc concedo. RA. Quid illud? Videtúrne tibi verum aliquid eſſe poſſe vt veritas non ſit?

AVG. Nullo modo. RA. Erit igitur etiam ſi mundus intereat. AVG. Negare non poſſum. RA. Quid ſi ipſa veritas óccidat, nónne verum erit veritatem occidiſſe? AVG. Et iſtud quis negat? RA. Verum autem non poteſt† eſſe ſi veritas non ſit. AVG. Iam hoc pauloante conceſsi. RA. Nullo modo igitur óccidet veritas. AVG. Perge vt cœpiſti, nam iſta collectione nihil eſt verius. RA. Nunc reſpondeas mihi velim, vtrū tibi ſentire anima videatur, an corpus? AVG. Anima videtur. RA. Quid? Intellectus videtur tibi ad animā pertine *ὡς σοφιστικά. †putas. Anima immortalis cap. iij.*

pertineret? AVG. Prorſus videtur. RA. Ad ſolã, an ad aliquid aliud? AVG. Nihil aliud video præter animam niſi deum, vbi intellectum eſſe credam. RA. Iam illud videamus. Si tibi quiſpiam iſtum parietem non eſſe parietem, ſed arborem diceret, quid putares? AVG. Aut eius ſenſum, aut meum falli, aut hoc nomine ab eo parietem vocari. RA. Quid ſi & illi ſpecies arboris in eo appareat, & tibi parietis, nónne poterit vtrúmque verum eſſe? AVG. Nullo modo. Quia vna eadémque res & arbor & paries eſſe non poteſt. Quamuis enim ſingulis nobis ſingula eſſe videantur, neceſſe eſt vnum noſtrum imaginationem falſam pati. RA. Quid ſi nec paries nec arbor eſt, & ambo fallimini. AVG. Poteſt id quidem. RA. Hoc ergo vnum ſuperius prætermiſeras. AVG. Fateor. RA. Quid ſi agnoſcatis aliud vobis videri quàm eſt? nunquid nam fallimini? AVG. Non. RA. Poteſt igitur & falſum eſſe quod videtur, & non falli cui videtur. AVG. Poteſt. RA. Confitendũ eſt igitur non eum falli qui falſa videt, ſed eum qui aſſentitur falſis. AVG. Planè confitendum. RA. Quid ipſum falſum, quare falſum eſt? AVG. Quòd aliter ſeſe habet quàm videtur. RA. Si ergo non ſint quibus videatur, nihil eſt falſum. AVG. Sequitur. RA. Non igitur eſt in rebus falſitas, ſed in ſenſu: non autem fallitur qui falſis non aſſentitur: quare conficitur vt aliud ſumus nos, alius ſenſus: ſiquidem cum ipſe fallitur, poſſumus [nos] non falli. AVG. Nihil habeo quod contradicã.

RA. Sed nunquid cum anima fallitur, audes te dicere non eſſe falſum? AVG. Quo pacto iſtud audeam? RA. At nullus ſenſus ſine anima, nulla falſitas ſine ſenſu. Aut operatur igitur anima, aut cooperatur falſitati. AVG. Trahunt præcedentia conſenſionem. RA. Illud nunc reſponde, vtrum tibi videatur poſſe fieri, vt aliquando falſitas non ſit? AVG. Quo modo mihi hoc videri poteſt, cum tanta ſit difficultas inueniendæ veritatis, vt abſurdius dicatur falſitatem quàm veritatem eſſe non poſſe.

Sophiſtica induc tio.

RA. Nunquid nam arbitraris eum qui non viuit poſſe ſentire? AVG. Non poteſt fieri. RA. Confectum eſt animam ſemper viuere. AVG. Nimis cito vrges me in gaudia: Pedetentim quæſo. RA. Atqui ſi recte illa

conceſſa

conceſſa ſunt,nihil de hac re dubitandum video. AVG. Nimis cito eſt inquam. Itaque facilius adducor, vt me temere aliquid conceſſiſſe arbitrer, quàm vt iam ſecurus de immortalitate animæ fiam. Tamen euolue iſtam cõcluſionem,& quo modo id effectum ſit oſtende. RA. Falſitatem dixiſti ſine ſenſu eſſe non poſſe,& eam non eſſe non poſſe:ſemper igitur [eſt]ſenſus. At nullus ſenſus ſine anima: Anima igitur ſempiterna eſt. Nec valet ſentire niſi viuat. Semper igitur anima viuit. AVG. O plumbeum pugionem. Poſſes enim concludere hominem eſſe immortalem, ſi tibi conceſsiſſem nunquam iſtum mundum eſſe poſſe ſine homine, cúmque mundum eſſe ſempiternum. RA. Bene quidem vigilas. Sed tamen non parum eſt quod confecimus rerum naturam ſine anima eſſe non poſſe. niſi forte in rerum natura falſitas aliquando non erit. *Sophiſticatur hic & le vero & falſo.* *Cap. IIII.*

AVG. Iſtud quidẽ conſequens eſſe cõfiteor. Sed iam amplius deliberandum cenſeo, vtrum ſuperius conceſſa non nutent, Non enim paruum gradum ad animæ immortalitatem factum eſſe video. RA. Satis ne conſideraſti ne quid temere dederis? AVG. Satis quidem, ſed nihil video quo me arguam temeritatis. RA Ergo confectum eſt rerum naturam ſine anima viua eſſe non poſſe. AVG. Confectum hactenus, vt poſsim vicisſim aliæ naſci,aliæ mori. RA. Quid ſi de natura rerum falſitas auferatur,nònne fiet vt vera ſint omnia? AVG. Cõſequi video. RA. Reſponde vnde tibi videatur paries iſte verus eſſe. AVG. Quia eius non fallor aſpectu. RA. Ergo quia ita eſt vt videtur. AVG. Etiam. RA. Si igitur aliquid vnde falſum,eſt quod aliter videtur atque eſt inde verum quod ita vt eſt videtur, ablato eo, cui videtur,nec falſum quicquam,nec verum eſt. At ſi falſitas in rerum natura non ſit,vera ſunt omnia. Nec videri quicquã niſi viuenti animæ poteſt. Manet igitur anima in rerum natura,ſi auferri falſitas non poteſt,manet ſi poteſt. AVG. Video robuſtius quidem eſſe factum quod iam concluſum erat,ſed nihil hac adiectione promouimus. Nihilominus enim manet illud quod plurimum me mouet, naſci animas & interire,atque vt non deſint mundo, non earum immortalitate,ſed ſucceſsione prouenire. RA. Viden túne tibi quæq; corporea,id eſt ſenſibilia,intellectu poſſe

compre

comprehendi? AVG. Non videntur. RA. Quid illud? Videtur tibi ſenſibus vti deus ad res ad cognoſcendas? AVG. Nihil audeo de hac re temere affirmare, ſed quantum coniicere datur nullo modo deus vtitur ſenſibus. RA. Ergo concludimus non ſentire poſſe niſi animam. AVG. Conclude interim quantum probabiliter licet. RA. Quid illud? Dáſne iſtum parietem, ſi verus paries nō ſit, non eſſe parietem? AVG. Nihil hoc facilius dederim. RA. Neque quicquam ſi verum corpus non ſit, corpus eſſe? AVG. Tale etiam hoc eſt. RA. Ergo ſi nihil verum eſt, niſi ita ſit vt videtur, nec quicquam corporeum videri niſi ſenſibus poteſt, nec ſentire niſi anima, nec ſi verū corpus non ſit corpus eſſe, reſtat vt corpus eſſe non poſsit niſi anima fuerit. AVG. Nimis vrges, & quid reſiſtam non habeo. RA. Attende in iſta diligentius. AVG. En aſſum. RA. Certe hic lapis eſt, Et ita verus eſt ſi non ſe habet aliter ac videtur, & lapis non eſt ſi verus non eſt, & non niſi ſenſibus videri poteſt. AVG. Etiam. RA. Non ſunt igitur lapides in abditiſsimo terræ gremio, nec omnino vbi non ſunt qui ſentiant: nec iſte lapis eſſet niſi eum videremus, nec lapis erit cum diſceſſeremus, nemóque alius eum præſens videbit, Nec ſi loculos bene claudas, quamuis multa in eis incluſeris, aliquid habebunt. Nec prorſum ipſum lignum intrinſecus lignum eſt. Fugit enim omnes ſenſus quicquid in altitudine eſt corporis minime perlucentis, quod non eſſe omnino cogitur. Etenim ſi eſſet, verum eſſet: Nec verum quicquam eſt, niſi quod ita eſt vt videtur: illud autem non videtur, non eſt igitur verum, niſi quid habes ad hæc quod reſpondeas. AVG. De iis quidem quæ conceſsi, hoc natum eſſe video, ſed abſurdum ita eſt, vt quicquid vis illorum facilius negem, quàm hoc verum eſſe concedam. RA. Nihil repugno. Vide ergo quid dicere velis corporea niſi ſenſibus videri poſſe, an ſentire niſi animam, an eſſe lapidem vel quid aliud, ſed verum non eſſe, an ipſum verum aliter eſſe definiendum. AVG. Iſtuc ipſum oro te vltimum videamus. RA. Defini ergo verum. AVG. Verum eſt quod ita ſe habet vt cognitori videtur, ſi velit poſsitque cognoſcere. RA. Non erit igitur verum quod nemo poteſt cognoſcere? Deinde ſi falſum eſt quod aliter quam eſt videtur, quid ſi alteri videatur

Verum quid ſit. cap. V.

deatur hic lapis, lapis, alteri, lignum, eadem res & falſa & vera erit. AVG. Illud me magis ſuperius mouet, quo modo ſi quid cognoſci non poteſt, eo fiat vt verum non ſit. Nam quod ſimul vna res & vera & falſa eſt, non nimis curo. Etenim video vnam rem diuerſis comparatam ſimul & maiorem & minorẽ eſſe. Sed ex eo iſtud contingit quod nihil per ſe maius aut minus eſt. Comparationis enim ſunt iſta nomina. RA. At ſi dicis nihil eſſe verum per ſe, non times ne ſequatur vt nihil ſit per ſe. Vnde enim lignum eſt hoc, inde etiam verum lignum eſt. Nec fieri poteſt vt per ſeipſum, id eſt, ſine cognitore lignum ſit, & verum lignum non ſit. AVG. Ergo illud dico & ſic definio, nec vereor ne definitio mea ob hoc improbetur quod nimis breuis eſt. Nam verum mihi videtur eſſe id quod eſt. RA. Nihil ergo erit falſum, quia quicquid eſt, verum eſt. AVG. In magnas anguſtias me conieciſti, nec inuenio prorſus quid reſpondeam. Ita fit, vt cum aliter doceri nolim quàm iſtis interrogationibus, verear iam tamen interrogari. RA. Deus cui nos commiſimus, ſine dubitatione fert opem, & de his anguſtiis liberat nos, modo credamus & eum rogemus deuotiſsime. AVG. Nihil planè libentius hoc loco fecerim, nam nuſquam tantã caliginem pertuli. Deus pater noſter qui vt oremus hortaris, qui & hoc quod rogaris præſtas. Siquidem cum te rogamus, melius viuimus, melioréſque ſumus: exaudi me palpitantem in his tenebris, & mihi dexteram porrige. Prætende mihi lumen tuum, reuoca me ab erroribus, vt te duce in me redeam & in te. Amen. RA. Hic eſto quantum potes, & vigilantiſsime attende. AVG. Dic quæſo ſi quid tibi ſuggeſtum eſt, ne pereamus. RA. Hic eſto. AVG. Ecce habes me nihil aliud agentem. RA. Prius quid ſit falſum, etiam atque etiam ventilemus. AVG. Miror ſi quicquam aliud erit, quàm quod non ita eſt vt videtur. RA. Attende potius, & ipſos ſenſus prius interrogemus. Nam certe quod oculi vident, non dicitur falſum, niſi habeat aliquam ſimilitudinem veri. Vt verbi cauſa, homo quem videmus in ſomnis, non eſt vtique verus homo, ſed falſus, eo ipſo quod habet veri ſimilitudinem. Quis enim canem videat, & rectè ſe dicat hominem ſomniaſſe? Ergo & ille falſus canis eſt, ex eo quòd ſimilis

Verum eſt quicquid eſt.

Vnde falſitas & vbi Cap. VI.

ſimilis vero eſt. AVG. Ita eſt vt dicis. RA. Quid, vigilans quiſque ſi viſo equo putet ſe hominem videre nón ne eo fallitur quód ei appareat aliqua hominis ſimilitudo? Nam ſi nihil ei appareat niſi equi ſpecies, non poteſt arbitrari ſe hominem videre. AVG. Prorſus cedo. RA. Dicimus item falſam arborem quam pictam videmus, & falſam faciem quæ de ſpeculo redditur, & falſum turrium motum nauigantibus, falſámque infractionem remi, ob aliud nihil niſi quòd veriſimilia ſunt. AVG. Fateor

†geminis. RA. Ita & in gemmis† fallimur, ita in ouis ita in ſingulis ſigillis vno annulo impreſſis, & in cæteris talibus. AVG. Sequor omnino atque concedo. RA. Similitudo igitur rerum quæ ad oculos pertinet, mater eſt falſitatis. AVG. Negare non poſſum. RA. Et hæc omnis ſylua, niſi me fallit, in duo genera diuidi poteſt, Nam partim æqualibus in rebus, partim vero in deterioribus eſt. Aequalia ſunt, quando tam hoc illi quam aliud huic ſi-

†geminis. mile eſſe dicimus, vt de gemmis† dictum eſt, vel de impreſſionibus annuli: in deterioribus autem quãdo illud quod deterius eſt, ſimile eſſe dicimus meliori. Quis enim in ſpeculum attendat, & recte dicat ſe eſſe illi imagini ſimilem, ac non potius illam ſibi? Hoc autem genus, partim eſt in eo quod anima patitur, partim vero in iis rebus quæ vidẽtur. Sed ipſum quod anima patitur, aut in ſenſu patitur, vt turris motum qui nullus eſt: aut apud ſeipſam ex eo quod accepit à ſenſibus, qualia ſunt viſa ſomniantium, & fortaſsis etiam furentium. Porrò illa quæ in ipſis rebus quas videmus apparent, alia à natura, cætera ab animantibus exprimuntur atque finguntur. Natura gignendo vel reſultando ſimilitudines deteriores facit. Gi-

pro cuiuſmodi. gnendo, cum parentibus ſimiles naſcuntur, reſultando, vt de ſpeculis huiuſcemodi. Quamuis enim pleraque ſpecula homines faciant, non tamen ipſi effingũt eas quæ redduntur imagines. Iam vero animantium opera ſunt in picturis & in huiuſcemodi quibúſque figmentis: in quo genere includi etiam illa poſſunt, ſi tamen fiunt, quæ dæmones faciunt. Vmbras autem corporum, quia non nimis ab re abeſt vt corporibus ſimiles, & quaſi falſa corpora dicantur, nec ad oculorum iudicium pertinere negandæ ſunt, in illo eas genere poni placet, quod reſultando à natura fit. Reſul-

tat

cat enim omne corpus lumini obrectum,& in cõtraria parte vmbram reddit. An tibi aliquid contra dicendum videtur? AVG. Mihi vero nihil. Sed quónam iſta tendant, vehementer expecto RA. Itaque oportet patienter feramus, donec nobis cæteri ſenſus renuncient in veri ſimilitudine habitare falſitaté. Nam & in ipſo auditu totidem ferè genera veniunt ſimilitudinum: veluti cum loquentis vocem quem non videmus audientes, putamus alium quempiam, cui voce ſimilis eſt: atque in deterioribus vel Echo teſtis eſt, vel tinnitus ille ipſarum aurium, vel in horologijs, merulæ aut corui quædam imitatio, vel quæ ſibi ſomniantes aut furentes videntur audire. Falſæ autem voculæ* quę dicuntur à muſicis, incredibile eſt quãtum atteſtantur veritati, quod poſt apparebit tamen etiam ipſæ, quod ſat eſt nunc non abſunt ab earum ſimilitudine quas veras vocant. Sequeris hæc. AVG. Et libentiſſime. Nam nihil laboro vt intelligam. RA. Ergóne morę moremur. Videtúrne tibi aut lilium à lilio poſſe odore aut mel thyminum à melle thymino de diuerſis aluea riis ſapore aut mollitudo plumarum cygni ab anſeris tactu facile diiudicari? AVG. Non videtur. RA. Quid cum talia nos vel olfacere, vel guſtare vel tangere ſomniamus, nónne ſimilitudine imaginum eo deteriore quò inaniore decipimur? AVG. Verum dicis. RA. Ergo apparet nos in omnibus ſenſibus ſiue æqualibus, ſiue in deterioribus rebus, aut ſimilitudine lenocinante falli, aut etiã ſi non fallimur ſuſpendentes conſenſionem, ſeu differentiam dignoſcentes, tamen eas res falſas nominare quas [veriſimiles] deprehendimus. AVG. Dubitare non poſſum. RA. Nunc attende, dum eadem rurſum recurrimus, quo fiat apertius quod conamur oſtendere AVG. Eloquere quod velis. Nam ego circumitum iſtum ſemel ſtatui tolerare, neq; in eo defatiſcar ſpe tanta perueniendi quò nos tendere ſentio. RA. Bene facis. Sed attende vtrum tibi videtur cum oua ſimilia videamus, aliquod eorũ falſum eſſe recte nos poſſe dicere. AVG. Nullo modo videtur. Omnia enim ſi oua ſunt, vera oua ſunt.

*al. notulæ

Virgil. Redolentque thymo fragrantia mella. al. hymetinũ & hymetino à monte hymeto, ſed altera lectio magis probatur. ne vero & ſimilis.

Cap. vij.

RA. Quid cũ de ſpeculo reſultare imaginẽ videmus, quibus ſignis falſam eſſe cõprehendimus? AVG. Scilicet quod nõ tenetur, nõ ſonat, nõ per ſe mouetur, non vi-

nit.& cæteris in numerabilibus,quæ proſequi longum eſt.

R A. Video te nolle immorari,& properationi tuæ mos gerendus eſt. Itaq; ne ſingula repetã,ſi & illi homines quos videmus in ſomnis,viuere,loqui teneri à vigilantibus poſ ſent,nihílqne inter ipſos differret, & eos quos expergefa-cti ac ſani alloquimur & videmus, nunquíd nam eos falſos diceremus? A V G. Quo pacto iſtud recte diceretur?

R A Ergo ſi eo veri eſſent quo veri ſimillimi appare rent, nihílque inter eos & veros omnino diſtaret, eóque falſi quod per illas vel alias differentias diſſimiles conuin-cerentur,nónne ſimilitudinem veritatis matrem, & diſſi-militudinem falſitatis eſſe fatendum eſt? A VG. Non habeo quid dicam,& pudet me tam temerariæ conſenſio-nis meæ ſuperioris. R A. Ridiculum eſt ſi te pudet, quaſi non ob idipſum elegerimus huiuſmodi ſermocina-

1. Retract. cap. 4. tiones: Quæ quoniam cum ſolis nobis loquimur, Solilo-quía vocari atque inſcribi volo, nouo quidem & fortaſſe dato nomine,ſed ad rem demonſtrandam ſatis idoneo. Cũ enim neque melius quæri veritas poſſit quam interrogan-do,& reſpondendo,& vix quiſquam inueniatur quem non pudeat conuinci diſputantem,eóque penè ſemper eueniat vt rem bene inductam ad diſcutiendum inconditus perui-catiæ clamor explodat, etiam cum laceratione animorum que diſſimulata interdum & aperta,pacatiſſimè,vt opinor, & commodiſſimè placuit,vt à meipſo interrogatum,mihi que reſpondentem deo adiuuante verum quærerem: Qua re nihil eſt quod vereare,ſicubi te temere alligaſti, redire atque reſoluere: Aliter hinc enim euadi non poteſt. A VG.

Vnde verũ aut falſum Cap. viij. Recte dicis,ſed quid male conceſſerim non planè video: ni ſi forte id recte dici falſum,quod habeat aliquam veriſimi litudinem,cum prorſus mihi nihil aliud dignum falſi no-mine occurrat:& rurſus tamen cogor fateri eo falſa voca-ri quæ vocantur quo à veris differunt. Ex quo conficitur eam ipſam diſſimilitudinẽ cauſam eſſe falſitatis. Itaque cõ turbor: Non enim mihi facile quicquam venit in mentem quod contrariis cauſis gignatur. R A. Quid ſi hoc vnũ eſt in rerum natura genus,& ſolum quod ita ſit? An ignoras cũ per animalium innumerabilia genera cucurreris, ſolũ crocodilum inueniri,qui ſuperiorem in madendo partem moueat,præſertim cum penè reperiri nihil queat, ita cui-

que

que rei ſimile, vt non in aliquo etiam diſſimile ſit? A VG. Video quidem iſta: ſed cum conſydero illud quod falſum vocamus, & ſimile aliquid habere veri & diſſimile, ex qua potius parte meruerit falſi nomen, non valeo diſcernere. Si enim ex eo quòd diſſimile eſt, dixero, nihil erit quod non falſum dici poſſit. Nihil enim eſt quod non alicui rei diſſimile ſit quam veram eſſe concedimus. Item ſi dixero eo quòd ſimile eſt, falſum appellandum, non ſolum oua illa reclamabunt, quæ vera eo ipſo ſunt quo ſimillima, ſed etiam ſic non effugiam eum qui me coëgerit falſa eſſe omnia confiteri, quòd omnia ſibi ex aliqua parte ſimilia eſſe negare non poſſum. Sed fac me non metuere illud reſpondere, ſimilitudinem ac diſſimilitudinem ſimul efficere, vt aliquid falſum recte nominetur quam mihi euadendi viam dabis? Inſtabitur enim nihilominus vt omnia falſa eſſe renunciē, quippe omnia ſibimet vt ſupra dictum eſt, & ſimilia quadam ex parte, & diſſimilia reperiuntur. Reſtaret vt nihil aliud falſum eſſe dicerem, niſi quod aliter ſe haberet atque videretur, ni vererer illa tot monſtra quæ me dudum enauigaſſe arbitrabar. Nam eò rurſum repellor vertigine inopinata, vt verum id eſſe dicam, quod ita ſe habet vt videtur. Ex quo conficitur ſine cognitore nihil verum eſſe poſſe: Vbi mihi naufragium in ſcopulis occultiſſimis formidandum eſt, qui veri ſunt etiam ſi neſciantur. Aut ſi verum eſſe id quod eſt dixero, falſum non eſſe vſpiam concludetur quouis repugnante. Itaque redeunt illi æſtus, nec quicquam tanta patientia morarum tuarum proceſſiſſe me video. R A. Attende potius, nam nullo modo in animum inducam fruſtra nos auxilium diuinum imploraſſe. Video enim tentatis quantū potuimus omnibus rebus, non remanſiſſe quod falſum iure dicatur, niſi quod aut ſe fingit eſſe quod non eſt, aut omnino eſſe tendit & non eſt. Sed illlud ſuperius falſi genus, vel fallax etiam, vel mendax eſt. Nam fallax id recte dicitur, quod habet quandam fallendi appetitum, qui ſine anima intelligi non poteſt ſed partim ratione fit, partim natura. Ratione, in animalibus rationalibus, vt in homine: natura in beſtiis tanquam in vulpecula. Illud autem quod mendax voco, à mentientibus fit. Qui hoc differunt à fallacibus, quod omnis fallax appetit fallere,

Quid falſum, quid fallax, & quid mendax.
Cap. ix.
Fallax quid ſit.

lere,nõ autem omnis vult fallere qui mentitur:nam & Mimi & comœdiæ,& multa poëmata mendaciorũ plena ſunt delectandi potius quam fallendi voluntate,& omnes ferè qui iocantur mentiuntur. Sed fallax vel fallens is recte dicitur,cuius negocium eſt vt quiſque fallatur. Illi autem qui non id agunt vt decipiant, ſed tamen aliquid fingunt, vel mendaces tantum,vel ſine hoc quidem,mentientes tamen vocari nemo ambigit. Niſi quid habet aduerſus iſta quod dicas. AVG. Perge quæſo:nunc enim fortaſſe de falſis non falſa docere cœpiſti;Sed iam genus illud expecto quale ſit quod dixiſti,eſſe tendit & non eſt. RA. Quid ni expectes?Eadem illa ſunt quorum multa ſupra memorauimus.An non tibi videtur imago tua de ſpeculo quaſi tuipſe velle eſſe, ſed ideo eſſe falſa, quod non eſt?

Mendax quid ſit, & mentiens.

AVG. Valde hoc videtur. RA. Quid omnis pictura,vel cuiuſcemodi ſimulachrum,& id genus omnia opificum,nónne illud eſſe contendunt,ad cuius quidue ſimilitudinem factum eſt? AVG. Prorſus adduco. RA. Iam ea quibus vel dormientes vel furentes falluntur,concedis vt opinor in eo eſſe genere? AVG. Nulla magis,nam nulla magis tendunt talia eſſe qualia,vel vigilantes vel ſani cernunt,& eo tamen falſa ſunt quo id quod tendũt eſſe non poſſunt. RA. Quid iam de turrium motu, vel de merſo remo,vel de vmbris corporum plura dicam? Planum eſt vt arbitror ex hac regula eſſe metienda. AVG. Planiſsimum. RA. Taceo de cæteris ſenſibus, nam nemo conſyderans non hoc inueniet, falſum appellari in rebus ipſis quas ſentimus, quod eſſe aliquid tendit & non eſt. AVG. Recte dicis. Sed miror cur ab hoc genere tibi ſecernenda illa poëmata & ioca viſa ſunt, cæteræque fallaciæ. RA. Quia ſcilicet aliud eſt falſum eſſe velle,aliud verũ eſſe non poſſe. Itáque ipſa opera hominum velut Comœdias aut Tragœdias,aut Mimos & id genus alia poſſumus operibus pictorum fictorúmque coniungere. Tam enim verus eſſe pictus homo non poteſt quamuis in ſpeciem hominis tendat,quam illa quæ ſcripta ſunt in libris Comicorum. Neque enim falſa eſſe volunt, aut vllo appetitu ſua falſa ſunt,ſed quadam neceſſitate quantum fingentis arbitrium ſequi potuerunt. At vero in ſcena Roſcius voluntate falſa Hecuba erat,natura verus homo, ſed illa voluntate etiam

An vtilis ſit falſitas cap. x.

verus

verus Tragœdus, eò videlicet quo implebat inſtitutum, falſus autem Priamus, eo quod Priamum aſſimilabat, ſed ipſe nõ erat. Ex quo iam naſcitur quiddam mirabile, quod tamen ita ſe habere nemo ambigit. AVG. Quid nam id eſt? RA. Quid putas, niſi hæc omnia inde eſſe in quibuſdam vera, vnde in quibuſdam falſa ſunt. & ad ſuum verum hoc ſolum eis prodeſſe, quod ad aliud falſa ſunt! Vnde ad id quod eſſe, aut volunt, aut debent nullo modo perueniunt ſi falſa eſſe fugiunt. Quo pacto enim iſte quem commemoraui, verus Tragœdus eſſet, ſi nollet eſſe falſus Hector, falſa Andromache, falſus Hercules, & alia innumera? Aut vnde vera pictura eſſet, ſi falſus equus non eſſet? Vnde in ſpeculo vera hominis imago, ſi non falſus homo? Quare ſi quibuſdã vt verum aliquid ſint, prodeſt vt ſint aliquid falſum, cur tantopere falſitates formidamus, & pro magno bono appetimus veritatem? AVG. Neſcio, & multũ miror, niſi quia in exemplis iſtis nihil imitatione dignum video. Non enim tanquam hiſtriones, aut de ſpeculis quæque relucentia, aut tanquam Myronis bucula ex ære, ita etiam nos vt in noſtro quodam habitu veri ſimus ad aliorum habitum adumbrati atque aſsimilati, & ob hoc falſi eſſe debemus: ſed illud verum quærere, quod non quaſi bifronte ratione ſibique aduerſanti, vt ex aliqua parte verũ ſit, ex aliqua falſum ſit. RA. Magna & diuina quædã requiris. Quæ tamen ſi inuenerimus, nónne fatebimur his ipſa confici, & quaſi conflari veritatem, à qua denominatur omne quod verum quoquo modo nominatur? AVG. Non inuitus aſſentior. RA. Quid tibi ergo videtur? Diſciplina diſputandi, verá ne, an falſa eſt? AVG. Quis dubitet veram? Sed vera eſt etiam Grammatica. RA. Itáne vt illa? AVG. Non video quid ſit vero verius. † RA. Illud profecto quod nihil falſi habet. Quod intuens pauloante offendebare ex iis rebus, quæ neſcio quo modo, niſi falſæ eſſent, veræ eſſe non poſſont. An ignoras omnia illa fabuloſa & aperte falſa ad Grammaticam pertinere?

Myro fuſilium ſignorũ artifex

Diſciplinarũ veritas

Cap. xj.

† vera veritas.

AVG. Non ignoro iſtud quidem, ſed vt opinor non per Grammaticam falſa ſunt, ſed per eam qualiacúnque ſunt demonſtrantur. Siquidem eſt Fabula compoſitum ad vtilitatem delectationémve mẽdaciũ. Eſt autem Grammatica vocis articulatæ cuſtos & moderatrix diſciplina. Cu-

Fabula quid Quid ſit Grammatica.

ius profeſsionis neceſſitate cogitur humana lingua omnia etiam figmenta colligere, quæ memoriæ literíſque mandata ſunt, non ea falſa faciens, ſed de his veram quandam docens aſſeréńſque rationem. RA. Recte ſanè. Nihil nunc curo, vtrum abs te iſta bene definita atque diſtincta ſint. Sed illud quæro vtrum hoc ita eſſe ipſa Grammatica, an vero illa diſciplina diſputationis oſtendat? AVG. Non nego vim peritiámque definiendi, qua nunc ego iſta ſaparare conatus ſum, diſputatoriæ arti tribui. RA. Quid ipſa Grammatica, nónne ſi vera eſt, eo vera eſt quo diſciplina eſt? Diſciplina enim à diſcendo dicta eſt. Nemo autem quæ didicit ac tenet neſcire dici poteſt, & nemo ſcit falſa. Omnis ergo vera eſt diſciplina. AVG. Non video quidem quid in iſta ratiuncula temere concedatur. Mouet me tamē ne per iſtam cuipiam videatur etiam illas fabulas veras eſſe nam & has diſcimus & tenemus. RA. Nunquíd nam magiſter noſter volebat nos credere, quæ docebat, & noſſe? AVG. Imò vehementer vt noſſemus inſtabat. RA. Nunquid aliquando inſtitit vt Dædalū volaſſe crederemus? AVG. Hoc quidem nunquam. Sed planè niſi teneremus fabulam, vix nos poſſe aliquid manibus tenere faciebat. RA. Tu ergo negas verum eſſe quod iſta fabula ſit, & quod ita ſit Dædalus diffamatus. AVG. Hoc non nego verum eſſe. RA. Non negas ergo te didiciſſe verum cum iſta didiceris. Nam ſi volaſſe Dædalum verum eſſet, & hoc pueri pro ficta fabula acciperent atque redderent, eo ipſo falſa retinerent, quo vera eſſent illa quæ redderent. Hinc enim extitit illud quod ſuperius mirabamur, de volatu Dædali veram fabulam eſſe nō potuiſſe, niſi Dædalum volaſſe falſum eſſet. AVG. Iam teneo iſtud, ſed quid ex eo proficiamus expecto. RA. Quid niſi non eſſe falſam illam rationem, qua collegimus, diſciplinam, niſi vera doceat, diſciplinam eſſe non poſſe? AVG. Et hoc quid ad rem? RA. Quia volo dicas mihi, vnde ſit diſciplina Grammatica. Inde enim vera eſt, vnde diſciplina eſt. AVG. Neſcio quid tibi reſpondeam. RA. Nónne tibi videtur ſi nihil in ea definitum eſſet, & nihil in genera & partes diſtributum atque diſtinctum, eam nullo modo diſciplinā eſſe potuiſſe? AVG. Iam intelligo quid dicas, nec vlla mihi occurrit

cuiuſ

cuiuſuis facies diſciplinæ,in qua non definitiones,ac diuiſiones,ac rationes & ratiocinationes, dum quid quidque ſit declaratur,dum ſine cõfuſione partium ſua cuique redduntur,dum nihil prætermittitur proprium, nihil annumeratur alienum,totum hoc ipſum quod diſciplina dicitur egerint. RA. Ergo & totum ipſum quóq, vera dicitur. AVG. Video conſequi. RA. Reſpõde nunc quæ diſciplina contineat definitionum,diuiſionum, partitionúmque rationes. AVG. Iã ſuperius dictum eſt,hæc diſputãdi regulis cõtineri. RA. Grãmatica igitur eadem arte creata eſt,vt diſciplina,& vt vera eſſet,qua [aduerſum me]abs te ſuperius à falſitate defenſa. Quod non de vna Grãmatica mihi licet cõcludere, ſed prorſus de omnibus diſciplinis.Nã dixiſti veréque dixiſti nullam diſciplinam tibi occurrere,in qua non definiendi ius atque diſtribuẽdi idipſum vt diſciplina ſit fecerit. At ſi eo veræ ſunt quo diſciplinę,negabit ne quiſpiam veritatem ipſ.m eſſe per quã omnes veræ ſunt diſciplinæ? AVG. Prope eſt omnino vt aſſentiar. Sed illud me mouet quod etiã rationẽ diſputãdi inter eaſdẽ diſciplinas numeramus. Quare illã potius exiſtimo eſſe veritatem, qua & iſta ipſa ratio vera eſt.RA. Optime omnino ac vigilantiſsime. Sed non negas vt opinor eo veram eſſe quo diſciplina eſt. AVG. Imò idipſum eſt quod me mouet. Aduerti enim etiam ipſam diſciplinã eſſe,& ob hoc veram dici. RA. Quid ergo?Iſtam putas aliter diſciplinam eſſe potuiſſe,niſi omnia in ea definita eſſent & diſtributa? AVG. Nihil aliud habeo quod dicam. RA. At ſi ad eam pertinet hoc officium, per ſeipſam diſciplina vera eſt. Quiſquam ne igitur mirum putabit, ſi ea quę vera ſunt,omnia ab ipſa vera ſunt,ſi & ipſa ſit veritas AVG. Nihil mihi obſtat quo minus recte pergam in iſtam ſentẽtiam. RA. Ergo attende pauca quæ reſtant. AVG. Profer ſi quid habes,modo tale ſi quod intelligam, libentérque concedam. RA. Eſſe aliquid in aliquo non nos fugit duobus modis dici. Vno quo ita eſt,vt etiam ſeiungi atque alibi eſſe poſsit, vt hoc lignum in hoc loco, vt ſol in Oriente. Altero autem quo ita eſt aliquid in ſubiecto vt ab eo nequeat ſeparari, vt in hoc ligno forma & ſpecies quam videmus:vt in ſole lux, vt in igne calor, vt in animo diſciplina, & ſi qua ſunt talia. An tibi aliter

Quot modis quadã ſit in alio cap. iiij.

videtur? AVG. Iſta quidem vetuſtiſsima ſunt nobis, & ab ineunte adoleſcentia ſtudioſiſsime percepta, & cognita. Quare non poſſum de his interrogatus, quin ea ſine vlla deliberatione concedam. RA. Quid illud? Nónne concedis quod in ſubiecto eſt inſeparabiliter, ſi ſubiectum ipſum non maneat, manere non poſſe? AVG. Hoc quoque video neceſſarium, nam manente ſubiecto, poſſe id quod in ſubiecto eſt non manere, quiſquis diligenter res aduertit intelligit. Si quidem huius corporis color poteſt, vel valetudinis ratione vel ætate immutari, cũ ipſum corpus necdum interierit. Et hoc non peræque in omnibus valet, ſed in his in quibus non vt ſint ipſa ſubiecta ea quæ in ſubiectis ſunt coëxiſtunt. Non enim vt ſit iſte paries, hoc colore ſit, quem in eo videmus, cum etiamſi quo caſu nigreſcat aut albeſcat, vel aliquem alium mutet colorem nihilominus tamen maneat paries ac dicatur. At vero ignis ſi calore careat, nec ignis quidem erit: nec niuem vocare, niſi candidam poſſumus. Illud vero quod interrogaſti quis conceſſerit, aut cui poſſe fieri videatur, vt id quod in ſubiecto eſt, maneat ipſo intereunte ſubiecto? Monſtruoſum enim & à veritate alieniſsimum eſt, vt id quod non eſſet niſi in ipſo eſſet, etiam cum ipſum non fuerit poſsit eſſe.

Immortalitas animæ colligitur. Cap. xiij.

RA. Illud igitur quod quærebamus inuentum eſt. AVG. Quid narras? RA. Id quod audis. AVG. Iám ne ergo liquido conſtat animum eſſe immortalem? RA. Si ea quæ conceſsiſti vera ſint, liquidiſsime: niſi forte animum dicis etiam ſi moriatur animum eſſe.

AVG. Nunquam equidem hoc dixerim, ſed eoipſo quo interit fieri vt animus non ſit, dico. Nec me ab hac ſententia reuocat, quod à magnis philoſophis dicta eſt, eam rem quæ quocunque venerit vitam præſtat, mortem in ſe admittere non poſſe. Quamuis enim lumen quocunque intrare potuerit faciat id lucere, tenebráſque in ſe propter memorabilem illam vim contrariorum non poſsit admittere, tamen extinguitur, locuſque ille extincto lumine tenebratur. Ita illud quod tenebris reſiſtebat, neque vllo modo in ſe tenebras admiſit, & ſic eis intereundo locum fecit, vt poterat etiam diſcedendo. Itaque timeo ne mors ita contingat corpori, vt tenebræ loco aliquando diſcedente animo vt lumine, aliquando autem ibidem extincto:

vt iam non de omni morte corporis ſecuritas ſit, ſed aliquod genus mortis ſit optandum, quo anima ex corpore incolumis educatur, perducatúrque ad locum, ſi eſt vllus talis locus, vbi non poſsit extingui. Aut ſi nec hoc quidem poteſt atque in ipſo corpore anima quaſi lumen accẽditur, nec alibi poteſt durare, omníſque mors eſt extinctio quædam animæ in corpore vel vitæ, aliquod genus eligendum eſt quantum homo ſinitur, quo id ipſum quod viuitur cum ſecuritate ac tranquillitate viuatur, quanquam neſcio quo modo iſtud poſsit ſi anima moritur. O multum beatos, quibus ſiue ab ipſis, ſiue abs quolibet non eſſe metuendam mortem, etiam ſi anima intereat, perſuaſum eſt. At mihi miſero nullæ adhuc rationes, nulli libri perſuadere potuerunt. RA. Noli gemere, immortalis eſt animus humanus. AVG. Vnde hoc probas? RA. Ex iis quæ cum magna cautione, vt arbitror, ſuperius conceſsiſti. AVG. Nihil quidem me minus vigilanter interroganti tibi memini dediſſe: ſed collige iam ipſam ſummam, oro te, videamus quò tantis ambagibus peruenerimus, nec me iam interroges volo. Si enim ea breuiter enumeraturus es, quæ conceſsi, quónam † rurſus reſponſio mea deſyderatur? An vt moras gaudiorum mihi fruſtra inferas, ſi quid boni forte confecimus. RA. Faciam quod te velle video, ſed attende diligentiſsime. AVG. Loquere iam, quid negas? RA. Omne quod in ſubiecto eſt, ſi ſemper manet ipſum etiam ſubiectum maneat ſemper neceſſe eſt. Et omnis in ſubiecto eſt animo diſciplina. Neceſſe eſt igitur ſemper animus maneat, ſi ſemper maneat diſciplina. Eſt autem diſciplina veritas, & ſemper vt in initio libri huius ratio perſuaſit, veritas manet. Semper igitur animus manet, nec animus mortuus dicitur. Immortalem igitur animum ſolus non abſurde negat qui ſuperiorem aliquid non rectè conceſſum eſſe conuincit. AVG. Iam me volo in gaudia mittere, ſed duabus aliquantum reuocor cauſis. Nam primum me mouet quod circuitu tanto vſi ſumus, neſcio quam ratiocinationum catenam ſequentes, cum tam breuiter totum de quo agebatur, demonſtrari potuit, quod nunc demonſtratum eſt. Quare me ſolicitum facit, quod tandiu quaſi ad inſinuandum † obambulabit ratiocinatio. Deinde non video quo modo

† quidnam

Excutitur ſuperior ſyllogiſmus Cap. xiiij.

† inſidiandum.

in animo ſemper ſit diſciplina. præſertim diſputandi, cum & tam pauci eius gnari ſint, & quiſquis iam nouit, tãto ab infantia tempore fuerit indoctus. Non enim poſſumus dicere, aut imperitorum animos, non eſſe animos: aut eſſe in animo eam quam neſciant diſciplinam. Quod ſi vehementer abſurdum eſt, reſtat vt aut non ſemper [in animo] ſit veritas, aut diſciplina illa veritas non ſit.

RA. Vides quàm non fruſtra tantos circuitus egerit noſtra ratiocinatio. Quærebamus enim quid ſit veritas, quod ne nunc quidem in hac ſylua rerum omnibus penè callibus oberratis video nos inueſtigare potuiſſe. Sed quid facimus? An incepta omittimus & expectamus, & quid nobis librorum alienorum in manus incidat quod huic quæſtioni ſatisfaciat? Nam & multos ante noſtram ætatem ſcriptos eſſe arbitror, quos non legimus: & nunc vt nihil quod neſcimus opinemur, manifeſtum habemus & carmine de hac re ſcribi, & ſoluta oratione: & ab iis viris quorum nec ſcripta latere nos poſſunt, & eorum ingenia talia nouimus, vt nos in eorum literis quod volumus, inuenturos (deſperare non poſsimus) præſertim cum hic ante oculos noſtros ſit ille, in quo ipſam eloquentiam quam mortuam dolebamus, perfectam reuixiſſe cognouimus. Illé ne nos ſinet, cum ſcriptis ſuis viuendi modum docuerit, viuendi ignorare naturam? AVG. Non arbitror equidem & multum inde ſpero, ſed vnum doleo, quod vel erga ſe, vel erga ſapientiam ſtudium noſtrum non ei, vtque volumus valemus aperire. Nam profecto ille miſereretur ſitim noſtram, & exundaret multo citius quàm nunc. Securus enim eſt, quod ſibi iam totum de animæ immortalitate perſuaſit, nec ſcit aliquos eſſe fortaſſe, qui huius ignorationis miſeriam ſatis cognouerunt, & quibus præſertim rogantibus non ſubuenire crudele ſit. Ille autem alius nouit quidem pro familiaritate ardorem noſtrum, ſed ita longe abeſt, & ita nunc conſtituti ſumus, vt vix ad eum vel epiſtolæ mittendæ facultas ſit. Quem credo iam ocio tranſalpino perfeciſſe carmen quo mortis metus excantatus effugiat, & antiqua glacie duratus animæ ſtupor frigúſque pellatur. Sed interim dum iſta proueniunt quæ in noſtra poteſtate non ſunt, nonne turpiſsimum eſt perire ocium noſtrum & totum

ipſum

ipſum animum ex incerto arbitrio pendere deligatum?

Vbi eſt quod deum & rogauimus, & rogamus, vt nobis non diuitias, non corporis voluptates, non populares ſuggeſtus atque honores, ſed animam noſtram, ſéque ipſum quærentibus iter aperiat? Itáne nos deſeret, aut à nobis deſeritur? RA. Alieniſsimum quidem ab ipſo eſt, vt eos qui talia deſyderant deſerat. Vnde à nobis quoque alienum eſſe debet, vt tantum ducem deſeramus. Quare ſi placet repetamus breuiter, vnde illa duo confecta ſint, aut ſemper manere veritatem, aut veritatem eſſe diſputandi rationem. Hæc enim vacillare dixiſti, quo minus nos faciat totius rei ſumma ſecuros. An potius illud quæremus, quo modo eſſe poſsit in imperito animo diſciplina, quem non poſſumus non animum dicere? Hinc enim commotus videbare, vt de illis quæ conceſſeras dubitare rurſus neceſſe fuerit. AVG. Immo diſcutiamus prius illa [duo], deinde hoc quale ſit videbimus. Ita enim vt opinor nulla controuerſia remanebit. RA. Ita fiet, ſed adeſto totus atque cautiſsimus. Scio enim quid tibi eueniat attendenti, dum nimis pendes in concluſionem, quid iam etiam † inferatur expectas, ea quæ interrogantur non diligenter examinata concedas. AVG. Verum fortaſſe dicis, ſed enitar contra hoc genus morbi quantum poſſum: modo iam tu incipe quærere, ne ſuperfluis immoremur. RA. Ex eo, quantum memini, veritatem non poſſe interire concluſimus, quod non ſolum ſi totus mundus intereat, ſed etiam ſi ipſa veritas, verum erit & mũdum & veritatem interiſſe. Nihil autem verum ſine veritate: nullo modo igitur interit veritas. AVG. Agnoſco iſta & multum miror ſi falſa ſunt. RA Ergo illud alterum videamus. AVG. Sine me paululum conſyderare oro te, ne huc iterum turpiter redeam. RA. Ergóne interiſſe veritatem, verum non erit, ſi non erit verum. Non ergo interit, ſed verum erit. † Vnde poſt occaſum veritatis verum erit, cum iam veritas nulla eſt. AVG. Nihil habeo quid plus cogitem atque conſyderem: perge ad aliud.

RA. Certe faciemus quantum poſſumus, vt docti atque prudentes viri legant hæc, & noſtram ſi qua eſt corrigant temeritatem: nam me nec modo nec aliquando arbitror quid cõtra hoc dicatur poſſe inuenire. Nunquid nam ergo

Veri & falſi natura. Cap. xv.

† *& vitiamque.*

† *al. ſi verum interit.*

ergo dicitur veritas, niſi qua verum eſt quicquid verum eſt? AVG. Nullo modo. RA. Nunquídnam recte dicitur verum, niſi quod non eſt falſum? AVG. Hinc vero dubitare clementia eſt. RA. Num falſum non eſt, quod ad ſimilitudinem alicuius accommodatum eſt, neque id tamen eſt cuius ſimile apparet? AVG. Nihil quidem aliud video quod libentius falſum vocem. RA. Sed tamen ſolet falſum dici etiam quod à veri ſimilitudine longe abeſt. AVG. Quis negat? RA. Sed tamen quod habeat ad verum nonnullam imitationem. AVG. Quo modo? Non enim cum dicitur iunctis alitibus anguibus Medæam volaſſe, vlla ex parte res iſta verum imitatur, quippe quæ nulla ſit, nec imitari aliquid poſsit ea res, quæ omnino non ſit. RA. Recte dicis: ſed non attendis eam rem, quæ omnino nulla ſit, nec falſam quidem poſſe dici. Si enim falſum eſt, non eſt: ſi eſt, non eſt falſum. † AVG. Non ergo dicemus illud de Medæa neſcio quod monſtrum falſum eſſe. RA. Non vtique: nam ſi factum eſt, quo modo falſum eſt? Si non eſt factum, quo modo monſtrum eſt? AVG. Miram rem video: itá ne tandem cum audio, Angues ingentes aliter iunctos iugo, non dico falſum? RA. Dicis planè. Eſt enim quod falſum eſſe dicas. AVG. Quid quæſo? RA. Illam ſcilicet ſententiam quæ ipſe verſu enuntiatur. AVG. Et quam tandem habet iſta imitationem veri? RA. Quia ſimiliter enunciaretur etiam ſi vere illud Medæa feciſſet. Imitatur ergo ipſa enunciatione veras ſententias falſa ſententia. Quę ſi non creditur, eo ſolo imitatur veras, quod ita dicitur, éſtque tantum falſa, non etiam fallens. Si autem fidem impetrat, imitatur etiam creditas veras. AVG. Iam intelligo multum intereſſe inter illa quæ dicimus & illa de quibus dicimus aliquid, quare iam aſſentior. Nam hoc ſolo reuocabar, quicquid falſum dicimus non rectè dici, niſi habeat veri alicuius ſimilitudinem.† Quis enim lapidem falſum argentum eſſe dicens non iure rideatur? tamen ſi quiſquam lapidem argentum eſſe dicat, dicimus falſum eum dicere, id eſt, falſam proferre ſententiam. Stannum autem vel plumbum non abſurde, vt opinor, falſum argentum vocamus, quód id res ipſa velut imitatur: neque ex eo falſa eſt noſtra ſententia,

† al. Si enim falſum eſt, non eſt: Si non eſt, falſum nō eſt Iambus trimeter.

† imitationem.

tentia, ſed illud ipſum de quo nunciatur. RA. Bene intelligis. Sed illud vide vtrum & argentum falſi plumbi nomine congruenter appellare poſsimus. AVG. Non mihi placet. RA. Quid ita? AVG. Neſcio, niſi illud video, vehementer contra voluntatem meam dici. RA. Num forte propterea quod argentum melius eſt, & quaſi in contumeliam eius dicitur: plumbi autem quidam velut honor eſt, ſi falſum argentum vocetur. AVG. Prorſus explicaſti quod volebam. Et ideo credo iure infames inteſtabiléſque haberi, qui muliebri habitu ſe oſtentant, quos neſcio vtrum falſas mulieres, an falſos viros melius vocem. Veros tamen hiſtriones, veróſque infames ſine dubitatione poſſumus vocare: aut ſi latent, nec infame quicquam niſi à turpi fama nominatur, veros nequaquam non ſine veritate dicimus, vt opinor. RA. Alius locus nobis erit de iſtis rebus diſſerendi. Multa enim fiunt quæ quaſi facie populari turpia videntur, aliquo tamen fine laudabili honeſta monſtrentur. Et magna quæſtio eſt, vtrum patriæ liberandæ cauſa muliebri tunica indutus, debeat hoſtem decipere, hoc ipſo quod mulier facta † ſit, fortaſſe verior vir futurus. Et vtrũ ſapiens qui aliquo modo certum habeat, neceſſariam fore vitam ſuam rebus humanis, malit emori frigore, quàm fœmineis veſtibus, ſi aliud non ſit, amiciri. Sed de hoc, vt dictum eſt, aliâs videbimus. Profecto enim cernis quantæ inquiſitionis indigeat, quatenus iſta progredi debeãt, ne in quaſdam inexcuſabiles turpitudines decidatur. Nunc autẽ quod pręſenti quæſtioni ſatis eſt, iam puto apparere, neque dubitari non eſſe falſum quicquam niſi veri aliqua imitatione. AVG. Proficiſcere ad reliqua, nam hoc mihi bene perſuaſum eſt. Ergo illud quæro, vtrum præter diſciplinas quibus erudimur, & quibus etiam ipſum ſtudium ſapientiæ annumerari decet, poſsimus quicquam ita verum inuenire, quod nõ ſicut theatricus Achilles ex aliqua parte falſum ſit, vt ex alia verũ eſſe poſsit? RA. Mihi videntur multa inueniri. Non enim diſciplinæ iſtum habent lapidem, nec tamen vt verus ſit lapis, imitatur aliquid ſecundum quod falſus dicatur. Quo vno commemorato, vides iam innumerabilibus ſuperſedendum eſſe, quæ ſponte occurrant cogitantibus. AVG. Video prorſus. RA. Sed nónne

tibi

An meliora deteriorum nominibus vocari poſsint.

Cap. xvj.

An veſtis muliebris deceat virum.

† falſa.

Num quid ex omni parte falſum ſit aut verum.

Cap. xvij.

tibi videntur vno corporis nomine includi? AVG. Videretur, ſi aut inane nihil eſſe certum haberem, aut ipſum animum inter corpora numerandum arbitrarer, aut etiam deum corpus aliquod eſſe crederem. Quæ omnia ſi ſunt, & nullius imitatione falſa & vera eſſe video. RA. In longum nos mittis, ſed vtar quantum poſſum compendio. Certè enim aliud eſt quod inane appellas, aliud quod veritatem. AVG. Longe aliud. Quid enim [me] inanius, ſi veritatem inane aliquid putem, aut tantopere aliquid inane appeto? Quid enim aliud quàm veritatem inuenire deſydero? RA. Ergo & illud fortaſſe concedis, nihil verum eſſe, quod non veritate fiat, vt verum ſit. AVG. Iam hoc olim manifeſtum eſt. RA. Num dubitas nihil eſſe inane præter ipſum inane, aut certe corpus? AVG. Prorſus non dubito. RA. Opinor ergo, veritatem corpus eſſe aliquod credis? AVG. Nullo modo. RA. Quid in corpore? AVG. Neſcio. RA. Nihil ad rem, Arbitror enim vel illud te ſcire: Si eſt inane, magis illud eſſe vbi nullum ſit corpus. AVG. Hoc ſanè planum eſt. RA. Quid igitur immoramur? An tibi aut veritas videtur feciſſe inane, aut aliquid verum eſſe vbi veritas non ſit? AVG. Non videtur. RA. Non eſt ergo inane verum, quia neq; ab eo quod inane non eſt inane fieri poteſt. Et quod veritate caret, verum nõ eſſe manifeſtum eſt. Et omnino ipſum quod inane dicitur, ex eo quod nihil ſit, dicitur. Quo modo igitur poteſt verum eſſe quod nõ eſt, aut quo modo poteſt eſſe quod penitus nihil eſt? AVG. Age nunc inane tanquam inane deſeramus. RA. Quid de

An vere ſit corpus. *Ca. xviij.*

cæteris dicis? AVG. Quid niſi id quod vides mihi plurimum ſuffragari? Reſtat enim animus, & deus, quæ duo ſi propterea vera ſunt quod in his eſt veritas, de immortalitate dei nemo dubitat. Animus autẽ immortalis creditur, ſi veritas quæ interire non poteſt, etiam in illo eſſe probabitur. Quare iam illud vltimum videamus vtrum corpus non ſit vere verũ, id eſt non in eo ſit veritas, ſed quaſi quædam imago veritatis. Nam ſi & in corpore, quod ſatis certum eſt recipere interitum, tale verum inuenerimus quale eſt in diſciplinis, non continuò erit diſputandi diſciplina veritas, qua omnes veræ ſunt diſciplinæ. Verum eſt enim & corpus quod non videtur diſputandi ratione eſſe forma-

tum

tum. Si verò & corpus imitatione aliqua verum eſt, & ob hoc non ad liquidum verum, nihil erit fortaſſe quod impediat diſputandi rationem, quo minus ipſa veritas eſſe doceatur. Interim quæramus de corpore. Nam de hoc quidem cum conſtiterit, video iſtam controuerſiam terminatam. RA. Vnde ſcis quid velit deus? Itaque attende, Nam ego puto corpus aliqua forma & ſpecie contineri, quam ſi non haberet, corpus non eſſet: ſi veram haberet, animus eſſet. An aliter putãdum eſt? AVG. Aſſentior in partem, de cætero dubito, Nam niſi teneatur aliqua figura, corpus non eſſe concedo. Quo modo autem ſi eam veram haberet animus eſſet, non ſatis intelligo. RA. Nihil ne tandem de primi libri exordio, & de illa tua Geometrica recordaris? AVG. Bene commemoras, Recordor prorſus, ac libentiſsime. RA. Talés ne in corporibus figuræ inueniuntur, quales illa diſciplina demonſtrat? AVG. Immo incredibile eſt, quanto deteriores eſſe conuincuntur. RA. Quas ergo iſtarum veras putas? AVG. Ne quæſo etiam iſtuc me interrogandum putes. Quis enim mente tam cæcus eſt qui non videat iſtas, quæ in Geometrica docentur habitare in ipſa veritate, aut in his etiam veritatem: illas vero corporis [figuras,] ſiquidem quaſi ad iſtas tendere videntur, habere neſcio quam imitationem veritatis, & ideo falſas eſſe? Iam enim totũ illud quod oſtendere moliebaris, intelligo. RA. Quid ergo iam opus eſt, vt de diſciplina diſputationis requiramus? Siue enim figuræ geometricæ in veritate, ſiue in eis veritas ſit, anima noſtra, id eſt, intelligentia noſtra contineri nemo ambigit, ac per hoc in noſtro animo etiam veritas eſſe cogitur. Quod ſi quælibet diſciplina, ita eſt in animo, vt in ſubiecto inſeparabiliter, nec interire veritas poteſt, quid quæſo de animi perpetua vita, neſcio qua mortis familiaritate dubitamus? An illa linea vel quadratura vel rotunditas habent alia quæ imitentur, vt vera ſint? AVG.

Veritas immortalis arguit animam immortalem. Cap. xix.

Nullo modo id poſſum credere, niſi forte aliud ſit linea quàm longitudo ſine latitudine, & aliud circulus quàm linea circunducta vndiq; ad medium æqualiter vergens. RA. Quid ergo cunctamur? An vbi iſta ſunt, veritas non eſt? AVG. Auertat deus amentiam. RA. An diſciplina non eſt in animo? AVG. Quis hoc dixerit

dixerit? RA. Sed forte poteſt intereunte ſubiecto id quod in ſubiecto eſt permanere? AVG. Quando mihi hoc perſuadetur? RA. Reſtat vt occidat veritas.

AVG. Vnde fieri poteſt? RA. Immortalis eſt igitur anima. Iamiam crede rationibus tuis, crede veritati, Clamat, & in te ſeſe habitare, & immortalem eſſe, nec ſibi ſuam ſedem quacunque corporis morte poſſe ſubduci Auertere ab vmbra tua, reuertere in te, nullus eſt interitus tuus, niſi oblitum te eſſe, quod interire non poſsis. AVG. Audio, reſipiſco, recolere me incipio. Sed quæſo illa, quæ reſtant, expedias: quo modo in animo imperito, non enim eum mortalem dicere poſſumus, diſciplina & veritas eſſe intelligantur? RA. Aliud iſta quæſtio volumen deſyderat, ſi eam vis tractari diligenter, Simul & illa quæ vt potuimus inueſtigata ſunt, recenſenda tibi eſſe video: Quia ſi nihil eorum, quæ conceſſa ſunt dubium eſt multum nos egiſſe arbitror, nec cum parua ſecuritate cætera quærere.

Quædam vera credimus, quædam recordamur quædam nec ſenſu nec phantaſia: ſed tantũ ratione deprehendantur.

Cap. xii.

Ita planè eſt, vt dicis, & obtempero præceptis tuis libẽs. Sed illud ſaltem impetrem, antequam terminum iſtius voluminis ſtatuas, vt quid interſit inter veram figuram, quæ intelligentia continetur, & eam quam ſibi fingit cogitatio, quæ Græcè ſiue phantaſia, ſiue phantaſma dicitur, breuiter exponas. RA. Hoc quæris quod videre, niſi mundiſsimus non poteſt. & ad cuius rei viſionem parum es exercitatus. Neque nunc per iſtos circuitus aliud quàm exercitationem tuam, vt illud videre ſis idoneus operamur, tamen intereſſe plurimum quo modo poſsit doceri, fortaſſe breuiter planum facio. Fac enim te aliquid eſſe oblitum, alióſque te velle quaſi in memoriam reuocare. Dicunt ergo illi, Nunquid nam hoc eſt, aut illud, diuerſa velut ſimilia proferentes? Tu vero nec illud vides quod recordari cupis, & tamen vides nõ hoc eſſe quod dicitur. Nunquid nam tibi cum hoc euenit omni modo videtur obliuio? Nam ipſa diſcretio, qua non admittitur quòd falſò admoneris, pars quædam recordationis eſt. AVG. Ita videtur. RA. Tales ergo nondum verum vident, falli tamen decipíque non poſſunt & quid quærant, ſatis norunt. At ſi tibi quiſpiam dicat te poſt paucos dies riſiſſe quàm natus es, non audes dicere falſum eſſe: & ſi author ſit cui fides habenda eſt, non recor

datu

daturus,ſed crediturus es. Totum enim tempus illud vali diſsima obliuione tibi ſepultū eſt, An aliter putas? AVG. Prorſus conſentio. RA. Hæc igitur ab illa obliuione plurimum differt,ſed illa media eſt, nam eſt alia recordationi reuiſendæq; veritati propior atq; vicinior, Cui ſimile eſt quando videmus aliquid,certóque recognoſcimus id nos vidiſſe aliquando,atque noſſe affirmamus,ſed vbi,aut quando,aut quomodo, aut apud quem nobis in noticiam venerit ſatagimus repetere atque recolere. Vt ſi de homine nobis contigerit, etiam quærimus vbi eum nouerimus. Quod cum & ille commemorauerit,repente tota res memoriæ quaſi lumen infunditur,nihil amplius vt reminiſcamur,laboratur. An hoc genus ignotum tibi eſt, aut obſcurum? AVG. Quid hoc planius,aut quid crebrius mihi accidere ſolet? RA. Tales ſunt qui bene diſciplinis liberalibus eruditi:ſiquidem illas ſine dubio in ſe obliuione obrutas eruunt diſcendo,& quodam modo refodiunt: nec tamen contenti ſunt,nec ſe tenent donec totam faciam veritatis,cuius quidem in illis artibus ſplendor iam ſubrutilat lætiſsime atq; pleniſsime intueantur. Sed ex his quidam falſi colores atque formæ, velut in ſpeculum cogitationis ſe fundunt fall[illegible] atque inquirentes ſæpe ac decipiunt putantes illud totum eſſe quod norunt,vel quod inquirūt. Ipſæ ſunt illæ imaginationes magna cautione vitandæ, quæ deprehenduntur fallaces, cum cogitationes variato quaſi ſpeculo variantur,cum illa facies veritatis vna & immutabilis maneat. Tum enim alterius atque magnitudinis quadratum ſibi cogitatio depingit,& quaſi ante oculos præfert:ſed mens interior,quæ vult verum videre,ad illud ſe potius conuertat ſi poteſt, ſecundum quod iudicat illa omnia eſſe quadrata. AVG. Quid ſi nobis quiſpiam dicat ſecundum id eam iudicare,quod videre oculus ſolet? RA. Quare ergo ait ſi tamen bene erudita eſt quantam vis pilam veram vera planicie puncto tangi. Quid tale vnquam oculus vidit,aut videre poteſt,cum ipſa imaginatione cogitationis fingi tale quicquam huiuſmodi non poteſt? An non hoc probamus,cum etiam minimum circulū imaginando animo deſcribimus,& ab eo lineas ad centrū ducimus? Nam cum duas duxerimus,inter quas quaſi acu vix pungi poſsit alias iam in medio non poſſumus ipſa cogita

1. Retract. cap. 4. Lib. 12. de Trinitate, cap. 15.

giratione imaginaria ducere,vt ad centrum ſine vlla commixtione perueniant: cum clamet ratio innumerabiles poſſe duci,nec ſeſe in illis incredibilibus anguſtiis,niſi cētro poſſe contingere,ita vt in omni earum interuallo ſcribi etiam circulus poſsit. Hoc cum illa phantaſia implere non poſsit,magiſque quàm ipſi oculi deficiat, ſiquidem per ipſos eſt animo inflicta, manifeſtum eſt & multum eá differre à veritate,& illam dum hæc videtur non videri. Hæc dicentur operoſius atque ſubtilius, cum de intelligendo diſſerere cœperimus,quæ nobis pars propoſita eſt, cum de animæ vita quicquid ſolicitat,fuerit quantum valemus enucleatum atque diſcuſſum. Non enim credo te parum formidare,ne mors humana etiam ſi non interficiat animam,rerum tamen omnium,& ipſius ſi qua comperta fuerit,veritatis obliuionem inferat. AVG. Non poteſt ſatis dici quantum hoc malum metuendum ſit. Qualis enim erit illa æterna vita,vel quæ mors non ei præponenda eſt,ſi ſic viuit anima, vt videmus eam viuere in puero mox nato? vt de illa vita nihil dicam quæ in vtero agitur, non enim puto eſſe nullam. RA. Bono animo eſto,deus aderit vt iam ſentimus quærentibus nobis:qui beatiſsimū quiddā poſt hoc corpus,& veritatis pleniſsimū, ſine vllo mendacio pollicetur. AVG. Fiat ſicut ſperamus.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE MAGISTRO Liber.

QVID tibi videmur efficere velle cum loquimur? ADEODATVS. Quantum quidem mihi nunc occurrit, aut docere, aut dicere. AVG. Vnum horum video & aſſentior. Nam loquendo nos docere velle manifeſtum eſt, diſcere autem quo modo? AD. Quo tandem cenſes, niſi cum interrogamus? AVG. Etiam tunc nihil aliud quàm docere nos velle intelligo. Nam quęro abs te, vtrum ob aliam cauſam interroges, niſi vt eum quem interrogas doceas quid velis? AD. Verum dicis. AVG. Vides ergo iam nihil nos locutione, niſi vt doceamus appetere. AD. Nō planè video Nam ſi nihil eſt aliud loqui quàm verba promere, video nos id facere cum cantamus. Quod cum ſoli ſæpe facimus nullo præſente qui diſcat, non puto nos docere aliquid velle. AVG. At ego puto eſſe quoddam genus docendi per commemorationem, magnum ſanè quod in noſtra hac ſermocinatione res ipſa indicabit. Sed ſi tu nō arbitraris nos diſcere cum recordamur, nec docere illum qui commemorat, non reſiſto tibi: & duas iam loquendi cauſas conſtituo, aut vt doceamus, aut vt commemoremus vel alios vel noſmetipſos. Quod etiam dum cātamus, efficimus. An tibi non videtur? AD. Non prorſus. Nam rarum admodum eſt, vt ego cantem commemorādi me gratia, ſed tantummodo delectandi. AVG. Video quid ſentias. Sed nónne attendis, id quod te delectat in

Oratio ad quid inſtituta.

Cap. 1.

Diſcere rė miniſci.

cantu modulationem quandam eſſe ſoni, quæ quoniam verbis & addi & detrahi poteſt, aliud eſt loqui, aliud eſt cantare. Nam & tibiis & cithara cãtatur, & aues cantãt, & nos interdum ſine verbis muſicum aliquid ſonamus, qui ſonus cantus dici poteſt, locutio non poteſt. An quicquam eſt quod contradicas? AD. Nihil ſanè. AVG. Videtur ergo tibi, niſi aut docendi aut commemorandi cauſa non eſſe inſtitutam locutionem? AD. Videretur, niſi me moueret, quod dum oramus vtique loquimur, nec tamen deum aut doceri aliquid à nobis, aut commoneri fas eſt credere. AVG. Neſcire te arbitror non ob aliud nobis præceptum eſſe, vt in clauſis cubiculis oremus, quo nomine ſignificantur mentis penetralia, niſi quod deus, vt nobis quod cupimus præſtet, commoneri aut doceri noſtra locutione non quærit. Qui enim loquitur, ſuæ voluntatis ſignum foras dat per articulatum ſonũ: Deus autem in ipſis rationalis animæ ſecretis, qui homo interior vocatur, & quærendus & deprecandus eſt. Hæc enim ſua templa eſſe voluit. An apud Apoſtolum non legiſti: Neſcitis quia tem-
1.*Corint*.3 plum dei eſtis, & ſpiritus dei habitat in vobis, & in interiore homine habitare Chriſtum? Nec in propheta animaduertiſti, Dicite in cordibus veſtris, & in cubilibus ve-
Pſal.4. ſtris compungimini, Sacrificate ſacrificium iuſticiæ & ſperate in domino. Vbi putas ſacrificium iuſticiæ ſacrificari, niſi in templo mentis, & in cubilibus cordis? Vbi autem ſacrificandum eſt, ibi & orandum. Quare non opus eſt locutione cum oramus, id eſt, ſonantibus verbis, niſi forte ſicut ſacerdotes faciunt, ſignificandæ mentis ſuæ cauſa, non vt deus, ſed vt homines audiant, & conſenſione quadam per commemorationem ſuſpendantur in deum. An tu aliud exiſtimas? AD. Omnino aſſentior. AVG. Non te ergo mouet quod ſummus magiſter cum orare doceret
Matth.6. diſcipulos, verba quædam docuit, in quo nihil aliud videtur feciſſe, quàm docuiſſe quo modo in orando loqui oporteret? AD. Nihil me omnino iſtud mouet. Non enim verba, ſed res ipſas eos verbis docuit, quibus & ſeipſi commonefacerẽt, à quo quid eſſet orandum, cum in penetralibus, vt dictum eſt, mentis orarent. AVG. Recte intelligis. Simul enim te credo animaduertere, etiam ſi quiſquam contendat, quamuis nullum edamus ſonum,

ta men

tamen quia ipſa verba cogitamus, nos intus apud animũ loqui,ſic quoque lucutione nihil aliud agere quàm commonere,cum memoria cui verba inhærent,ea reuoluendo facit venire in mentem res ipſas,quarum ſigna ſunt verba.

AD. Intelligo ac ſequor. AVG. Conſtat ergo inter nos verba ſigna eſſe? AD. Conſtat. AVG. Quid? ſignum niſi aliquid ſignificet, poteſt eſſe ſignum? AD. Non poteſt. AVG. Quot verba ſunt in hoc verſu, Si nihil ex tanta ſuperis placet vrbe relinqui? AD. Octo. AVG. Octo ergo ſigna ſunt? AD. Ita eſt. AVG. Credo te hunc verſum intelligere. AD. Satis arbitror. *Verba ſigna rerũ. Cap. ij. Aeneid. 2.*

AVG. Dic mihi quid ſingula verba ſignificent. AD. Video quid ſignificet, ſi: ſed nullum aliud verbum quo id exponi poſsit, inuenio. AVG. Saltem illud inuenis, quicquid ſignificatur hoc verbo, vbinam ſit? AD. Videtur mihi quòd, ſi, dubitationem ſignificet; iam dubitatio, vbi niſi in animo eſt? AVG. Accipio, interim perſequere cætera. AD. Nihil, quid aliud ſignificat niſi id quod non eſt? AVG. Verum fortaſſe dicis, ſed reuocat me ab aſſentiendo quod ſuperius conceſsiſti, non eſſe ſignum niſi aliquid ſignificet: Quod autem non eſt, nullo modo eſſe aliquid poteſt. Quare ſecũdum verbum in hoc verſu non eſt ſignum, quia non ſignificat aliquid: & falſo inter nos conſtitit, quòd omnia verba ſigna ſint, aut omne ſignum aliquid ſignificet. AD. Nimis quidem vrges. Sed quando non habemus quid ſignificemus, omnino ſtulte verbum aliquod promimus: Tu autem nunc mecum loquendo, credo quod nullum ſonum fruſtra emittis, ſed omnibus quæ ore tuo erumpunt, ſignum mihi das, vt intelligam aliquid. Quapropter non te oportet iſtas duas ſyllabas enunciare dum loqueris, ſi per eas non ſignificas quicquam. Si autem vides neceſſariam per eas enunciationem fieri, nóſque doceri, vel commoneri cum auribus inſonant, vides etiam profecto quid velim dicere, ſed explicare nõ poſſum. AVG. Quid igitur facimus? An affectionem animi quãdam cum rem non videt, & tamen non eſſe inuenit, aut inueniſſe ſe putat, hoc verbo ſignificari dicimus potius, quàm rem ipſam quæ nulla eſt? AD. Iſtud ipſum eſt fortaſſe, quod explicare moliebar. AVG. Transeamus ergo

Cc 3 bina

hinc quoquo modo ſe habet,ne res abſurdiſsima nobis accidat. AD. Quæ tandem? AVG. Si nihil nos teneat, & moras patiamur. AD. Ridiculum hoc quidem eſt,& tamen neſcio quo modo video poſſe contingere,immo planè video contigiſſe. AVG. Suo loco genus hoc repugnantiæ,ſi deus ſiuerit,planius intelligemus. Nunc ad illum verſum te refer, & conare vt potes cætera eius verba quid ſignificent pandere. AD. Tertia præpoſitio eſt, ex, pro qua, de, poſſumus vt arbitror dicere. AVG. Non id quæro,vt pro vna voce notiſsima aliam vocem æque notiſsimam, quæ idem ſignificet dicas, ſi tamen idem ſignificat. Sed interim concedamus ita eſſe. Certe ſi poëta iſte non ex tanta vrbe, ſed de tanta dixiſſet, quærerem abs te, quid, de, ſignificaret. Diceres, ex, cum hæc duo verba eſſent, id eſt, ſigna, vnum aliquid vt tu putas, ſignificantia: ego autem idipſum, neſcio quid,vnum quod his duobus ſignis ſignificatur inquiro. AD. Mihi videtur ſecretionem quandam ſignificare ab ea re,in qua fuerat aliquid quod ex illa eſſe dicitur,ſiue illa non maneat,vt in hoc verſu, non manente vrbe,poterant aliqui ex illa eſſe Troiani: ſiue maneat,ſicut ex vrbe Roma dicimus eſſe negociatores in Africa. AVG. Vt concedam tibi hæc ita eſſe nec enumerem,quàm multa fortaſſe præter hanc tuam regulam reperiantur:illud certe tibi attendere facile eſt, expoſuiſſe te verbis verba, id eſt, ſignis ſigna, eiſdémque notiſsimis notiſsima:ego autem illa ipſa quorum hæc ſigna ſunt.mihi ſi poſſes vellem, vt oſtenderes. AD. Miror te neſcire, vel potius ſimulare neſcientem reſponſione mea fieri, quod vis omnino non poſſe: ſiquidem ſermocinamur vbi non poſſumus reſpondere niſi verbis. Tu autem res quæris eas, quæ quodlibet ſint, verba certa non ſunt quas tamen ex me tu quoque verbis quæris. Prior itaque tu ſine verbis quære,vt ego deinde iſta conditione reſpondeam. AVG. Iure agis fateor: ſed ſi quærerem iſtæ tres ſyllabæ quid ſignificent, cum dicitur paries, nónne poſſes digito oſtendere,vt ego prorſus rem ipſam viderem, cuius ſignum eſt hoc triſyllabum verbum, demonſtrante te, nulla tamen verba referente. AD. Hoc in

An ſignis vt quærimus,ita reſpondeamus.

Cap.iij.

ſolis

ſolis nominibus quibus corpora ſignificantur, ſi eadem corpora præſentia ſint, fieri poſſe concedo. AVG. Num colorem corpus dicimus, an non potius quandam corporis qualitatem? AD. Ita eſt. AVG. Cur ergo & hic digito demonſtrari poteſt? An addis corporibus etiam corporum qualitates, vt nihilominus etiam iſtæ cum præſentes ſunt, doceri ſine verbis poſsint? AD. Ego cum corpora dicerem, omnia corporalia intelligi volebam, id eſt, omnia quæ in corporibus ſentiuntur. AVG. Conſydera tamen, vtrum etiam hinc aliqua tibi excipienda ſint. AD. Bene admones, non enim omnia corporalia, ſed omnia viſibilia dicere debui. Fateor enim ſonum, odorem, ſaporem, grauitatem, colorem, & alia quæ ad cæteros ſenſus pertinent, quanquam ſentiri ſine corporibus nequeant, & propterea ſint corporalia, non tamen digito poſſe monſtrari. AVG. Nunquàm nō vidiſti, vt homines cum ſurdis geſtu quaſi ſermocinentur, ipſique ſurdi non minus geſtu, vel quærant, vel reſpondeant, vel doceant, vel indicent, aut omnia quæ volunt, aut certe plurima? Quod cum ſit, non vtique ſola viſibilia ſine verbis oſtenduntur, ſed & ſoni & ſapores, & cætera huiuſmodi. Nam & hiſtriones quaſdam * in theatris fabulas ſine verbis ſaltando plerunque aperiunt & exponunt. AD. Nihil habeo quod contradicam, niſi quod illud, ex, non modo ego, ſed nec ipſe quidem ſaltator hiſtrio tibi ſine verbis quid ſignificet poſſet oſtendere. AVG. Verum fortaſſe dicis, ſed fingamus eum poſſe: non vt arbitror dubitas, quiſquis ille motus corporis fuerit, quo mihi rem quæ hoc verbo ſignificatur, demonſtrare conabitur, non ipſam rem futuram eſſe, ſed ſignum. Quare hic quoque non quidem verbo verbum, ſed tamen ſigno ſignum nihilominus indicabit: vt & hoc monoſyllabum ex, & ille geſtus, vnam rem quandam ſignificent, quam mihi ego vellem non ſignificando monſtrari. AD. Qui poteſt quod quæris oro te? AVG. Quomodo paries potuit? AD. Ne ipſe quidem quantum ratio progrediens docuit, oſtendi ſine ſigno poteſt. Nam & intentio digiti non eſt vtique paries, ſed ſignum datur, per quod paries poſsit videri. Nihil itaque video, quod ſine

*al. totas.

ſignis oſtendi queat. AVG. Quid ſi ex te quærerem quid ſit ambulare, ſurgerêsque & id ageres, nonne re ipſa potius quàm verbis ad me docendum, aut vllis aliis ſignis vtereris? AD. Fateor ita eſſe, & pudet me rem tam in prōptu poſitam non vidiſſe. Ex qua etiam mihi milia rerum iam occurrunt, quæ ipſæ per ſe valeant, non per ſigna monſtrari, vt edere, bibere, ſedere, ſtare, clamare, & innumerabilia cætera. AVG. Age nunc dic mihi, ſi omnino neſciens huius verbi vim, abs te ambulante quærerem, quid ſit ambulare, quo modo me doceres? AD. Idipſum agerem aliquanto celerius, vt poſt interrogationē tuam aliqua nouitate admonereris, & tamen nihil aliud fieret, quàm id quod deberet oſtendi. AVG. Scíſne aliud eſſe ambulare, aliud feſtinare? Nam & qui ambulat, non ſtatim feſtinat & qui feſtinat, non continuo ambulat. Dicimus enim & in ſcribendo & in legendo, aliíſque innumerabilibus rebus feſtinationem. Quare cum illud quod agebas celerius ageres poſt interrogationem meam, putarem ambulare nihil eſſe aliud, quàm feſtinare: id enim noui addideras & ob hoc fallerer. AD. Fateor rem non poſſe nos monſtrare ſine ſigno, ſi cum id agimus interrogemur. Si enim nihil addamus, putabit qui rogat nolle nos oſtēdere, cōtemptóque ſe in eo, quod agebamus perſeuerare. Sed ſi de his roget quæ agere poſſumus, nec eo tamen tempore quo agimus roget, poſſumus poſt eius interrogationem id agendo re ipſa potius, quàm ſigna demonſtrare quod rogat. Niſi forte loquentem me interroget quid ſit loqui. Quicquid enim dixero vt eum doceam, loquar neceſſe eſt. Ex quo ſecurius docebo, donec ei planum faciā quod vult, non recedens à re ipſa, quàm ſibi voluit demonſtrari, nec ſigna quærens, quibus eam oſtendam præter ipſam.

An ſigna ſignis monſtrentur. Cap. iiij.

AVG. Acutiſsimè omnino. Quare vide vtrum conueniat iam inter nos ea poſſe demonſtrari ſine ſignis, quæ aut non agimus cum interrogamur, & tamen ſtatim agere poſſumus, aut ipſa ſigna forte agimus. Cum enim loquimur, ſignis facimus, de quo dictum eſt ſignificare.

AD. Conuenit. AVG. Cum ergo de quibuſdam ſignis quæritur, poſſunt ſignis ſigna monſtrari: Cum autem de rebus quæ ſigna non ſunt, aut eas agendo poſt inquiſitionem ſi agi poſſunt, aut ſigna dando per

per quæ animaduerti queant. AD. Ita eſt. AVG. In hac igitur tripartita diſtributione prius illud conſyderemus ſi placet, quod ſignis ſigna monſtrantur. Non enim ſola verba ſunt ſigna. AD. Non. AVG. Videtur ergo mihi loquendo nos aut verba ipſa ſignare verbis, aut alia ſigna velut cum geſtum dicimus, aut literam. Nam his duobus verbis quæ ſignificantur, nihilominus ſigna ſunt. Aut aliquid aliud quod ſignum non ſit, velut cum dicimus, lapis: cum enim verbum ſignum eſt, nam ſignificat aliquid, ſed id quod eo ſignificatur, non continuo ſignum eſt: quod tamen genus, id eſt, cum verbis ea quæ ſigna non ſunt ſignificantur, non pertinet ad hanc partem, quam diſcutere propoſuimus. Suſcepimus enim cõſyderare illud, quod ſignis ſigna monſtrantur, & partes in eo duas comperimus, cum aut eadem, aut alia ſigna ſignis docemus vel commemoramus. An non tibi videtur? AD. Manifeſtum eſt. AVG. Dic ergo ſigna quæ verba ſunt, ad quem ſenſum pertineant? AD. Ad auditum. AVG. Quid geſtus? AD. Ad viſum. AVG. Quid enim cum verba ſcripta inuenimus, num verba non ſunt? An ſigna verborum verius intelligur, vt verbum ſit, quod cum aliquo ſignificatu articulata voce profertur? Vox autem nullo alio ſenſu quàm auditu percipi poteſt. Ita fit vt cum ſcribitur verbum, ſignum fiat oculis quo illud quod ad aures pertinet veniat in mentem. AD. Omnino aſſentior. AVG. Id quoque te arbitror aſſentiri, cum dicimus nomen, ſignificare nos aliquid. AD. Verum eſt. AVG. Quid tandem? AD. Id ſcilicet quod quídque appellatur, velut Romulus, Roma, virtus, fluuius, & innumerabilia cætera. AVG. Num iſta quatuor nomina nullas res ſignificant? AD. Imò aliquid. AVG. Num nihil diſtat inter hæc nomina & eas res quæ his ſignificantur?. AD. Immo plurimum. AVG. Vellem abs te audire quídnam id ſit. AD. Hoc videlicet in primis quod hæc ſigna ſunt, illa non ſunt. AVG. Placét ne appellemus ſignificabilia ea quæ ſignis ſignificari poſſunt, & ſigna non ſunt, ſicut ea quæ videri poſſunt viſibilia nominamus, vt de his deinceps commodus diſſeramus. AD. Placet vero. AVG. Quid illa quatuor ſigna, quæ paulóante pronunciaſti; nullóne alio ſigno ſignificantur?

tur? AD. Miror quòd iam mihi excidiſſe arbitraris, quòd ea quæ ſcribuntur, eorum quæ voce proferuntur, & ſignorum ſigna eſſe comperimus. AVG. Dic inter iſta quid diſtet? AD. Quod illa viſibilia ſunt, hæc audibilia. Cur enim & hoc nomen non admittas, ſi admiſimus ſignificabilia? AVG. Prorſus admitto & gratum habeo. Sed rurſus quæro, quatuor hæc ſigna nullóne alio ſigno audibili ſignificari queant, vt viſibilia recordatus es? AD. Hoc quoque recentius dictum recordor. Nam nomen reſponderem ſignificare aliquid, & huic ſignificationi quatuor iſta [ſigna] ſubieceram: & illud autem & hæc, ſiquidem voce proferuntur, audibilia eſſe cognoſco. AVG. Quid ergo inter audibile ſignum & audibilia ſignificata, quæ rurſus ſigna ſunt, intereſt?

AD. Inter illud quidem quod dicimus nomen, & hæc quatuor quæ ſignificationi eius ſubiecimus, hoc diſtare video quòd illud audibile ſignum eſt ſignorum audibilium: hæc vero audibilia quidem ſigna ſunt, non tamen ſignorum, ſed rerum partim viſibilium, ſicut eſt Romulus, Roma, fluuius: partim intelligibilium, ſicut eſt virtus. AVG. Accipio & approbo. Sed ſcisne omnia quæ voce articulata cum aliquo ſignificatu proferuntur, verba appellari? AD. Scio. AVG. Ergo & nomen verbum eſt, quando quidem id videmus cum ali[q]uo ſignificatu articulata voce proferri. Et cum dicimus diſertum hominem bonis verbis vti, etiam nominibus vtique vtitur. Et cum ſeni domino apud Terentium ſeruus retulit, Bona verba quæſo: multa ille etiam nomina dixerat. AD. Aſſentior. AVG. Concedis igitur iis duabus ſyllabis, quas edimus, cum dicimus, verbum, nomen quoque ſignificari, & ob hoc illud huius ſignum eſſe?

In Andria

AD. Concedo. AVG. Hoc quoque reſpondeas velim. Cum verbum ſignum ſit nominis, & nomen ſignũ ſit fluminis & flumen ſignum ſit rei, quæ iam videri poteſt, vt inter hanc rem & flumen, id eſt, ſignum eius, & inter hoc ſignum & nomen, quod huius ſigni ſignum eſt, dixiſti quid interſit, quid intereſſe arbitraris inter ſignum nominis, quod verbum eſſe comperimus, & ipſum nomen cuius ſignum eſt? AD. Hoc diſtare intelligo, quod ea quæ ſignificantur nomine etiam verbo ſignificantur: vt

enim

enim nomen verbum eſt, ita & flumen verbum eſt. Quæ autem verbo ſignificantur non omnia ſignificantur & nomine. Nam & illud, ſi, quod in capite habet abs te propoſitus verſus, & hoc, ex, de quo iam diu agentes in hanc duce ratione peruenimus, verba ſunt, nec tamen nomina, & alia multa inueniuntur. Quamobrem cum omnia nomina verba ſint, non autem omnia verba nomina ſint, planum eſſe arbitror, quid inter verbum diſtet & nomen, id eſt, inter ſignum ſigni eius, quod nulla rurſus alia ſigna ſignificat, & ſignum ſigni eius quod rurſus alia ſigna ſignificat. *Signa ſignorum.*

AVG. Concedisne omnem equum animal eſſe, nec tamẽ omne animal equum eſſe? AD. Quis dubitauerit? AVG. Hoc ergo inter nomen & verbũ, quod inter equum & animal intereſt. Niſi forte ab aſſentiendo id te reuocat, quod dicimus & alio modo verbum quo ſignificantur ea, quæ per tempora declinantur, vt ſcribo ſcripſi, lego legi, quæ manifeſtum eſt non eſſe nomina.

AD. Dixiſti omnino quod me dubitare faciebat.

AVG. Ne te iſtud moueat: dicimus enim ea vniuerſaliter omnia quæ ſignificant aliquid, vbi etiam verba eſſe inuenimus. Dicimus item ſigna militaria, quæ etiam proprie ſigna nominantur, quò verba non pertinent. Et tamen ſi tibi dicerem, vt omnis equus animal, non autem omne animal equus eſt, ita omne nomen verbum eſt, non tamen omne verbum nomen, nihil vt opinor dubitares.

AD. Iam intelligo, & prorſus aſſentior, hoc intereſſe inter vniuerſale illud verbum & nomen, quod inter animal & equum. AVG. Scis ne etiam cum dicimus, animal, aliud eſſe hoc triſyllabum nomen, quod voce prolatum eſt, aliud id quod ſignificatur? AD. Iam hoc ſupra conceſsi de omnibus ſignis & ſignificabilibus. AVG. Num omnia ſigna tibi videntur aliud ſignificare quàm ſunt, ſicut hoc triſyllabum cum dicimus, animal? An vllo modo idem ſignificat quod eſt ipſum? AD. Non ſanè: nam cum dicimus ſignum, non ſolum ſigna cætera quæcunque ſunt, ſed etiam ſeipſum ſignificat: eſt enim verbum, & vtique omnia verba ſigna ſunt. AVG. Quid hoc diſyllabo cum dicimus, verbum, nónne tale aliquid contingit? Nam ſi omne quod cum aliqud ſignificatu articulata voce profertur, hoc diſyllabo ſignificatur etiam ipſum

ipſum hoc genere includitur. AD. Ita eſt. AVG. Quid nomen? Nónne ſe ſimiliter habet? Nam & omnium generum nomina ſignĩficat,& ipſum nomen generis neutri nomen eſt. An ſi ex te quærerem quæ pars orationis nomen, poſſes mihi reſpondere recte niſi nomen? AD. Verũ dicis. AVG. Sũt ergo ſigna quæ inter alia quæ ſignificant, & ſeipſa ſignificent? AD. Sunt. AVG. Num tale tibi videtur hoc quadriſyllabum ſignum, cum dicimus, coniunctio? AD. Nullo modo. Nam ea quæ ſignificat, non ſunt nomina, hoc autem nomen eſt.

Signa mutua. *Cap. v.* AVG. Bene attendiſti, nunc illud vide, vtrum inueniantur ſigna quæ ſe inuicem ſignificent, vt quemadmodum hoc ab illo, ſic illud ab hoc ſignificetur: non enim ita ſunt inter ſe hoc quadriſyllabum, cum dicimus, coniunctio,& illa quæ ab hoc ſignificantur, cum dicimus, ſi, vel nam, namque, niſi, ergo, quoniam, & ſimilia: nam hæc illo vno ſignificantur, nullo autem horum vnum illud quadriſyllabum ſignificatur. AD. Video, & quænam ſigna ſint ſeinuicem ſignificantia, cupio cognoſcere. AVG. Tu ergo neſcis cum dicimus, nomen & verbum, duo verba nos dicere AD. Scio. AVG. Quid illud, neſcis cum dicimus, nomen & verbum, duo nomina nos dicere? AD. Id quoque ſcio. AVG. Scis igitur tam nomen verbo, quàm etiam verbum nomine ſignificari?

AD. Aſſentior. AVG. Potésne dicere excepto eo quod diuerſe ſcribuntur & ſonant, quid inter ſe differant? AD. Poſſum fortaſſe: nam id eſſe video quod pauloante dixi. Verba enim cum dicimus, omne quod articulata voce cum aliquo ſignificatu profertur, ſignificamus: vnde omne nomen, & ipſum cum dicimus, nomen, verbum eſt: at non omne verbum nomen eſt, quanuis nomen ſit cum dicimus verbum AVG. Quid ſi quiſquam tibi affirmet & probet, vt omne nomen verbum eſt, ita omne verbum nomen eſſe: poteriſne inuenire quid diſtent præter diuerſum in literis ſonum? AD. Non potero, nec omnino diſtare aliquid puto. AVG. Quid ſi omnia quidem, quæ voce articulata cum aliquo ſignificatu proferuntur, & verba ſunt & nomina: ſed tamen alia de cauſa verba, & alia de cauſa nomina ſunt, nihilne diſtabit inter nomen & verbum? AD. Quo modo iſtud ſit

non

non intelligo. AVG. Hoc ſaltem intellige, omne coloratum viſibile eſſe, & omne viſibile coloratum, quanuis hæc duo verba diſtinčte differentérque ſignificent.

AD. Intelligo. AVG. Quid ſi ergo ita & omne verbum nomen, & omne nomen verbum eſt? Quanuis hæc ipſa duo nomina, vel duo verba, id eſt, nomen & verbum differentem habeant ſignificationem. AD. Iam video poſſe id accidere, ſed quo modo id accidat, expecto vt oſtendas. AVG. Omne quod cum aliquo ſignificatu articulata voce prorumpit, animaduertis, vt opinor, & aurem verberare, vt ſentiri: & memoriæ mãdari, vt noſci poſſit. AD. Animaduerto. AVG. Duo ergo quędam contingunt, cum aliquid tale voce proferimus. AD. Ita eſt. AVG. Quid ſi horum duorum ex vno appellata ſunt verba, ex altero nomina: verba ſcilicet à verberando, nomina vero à noſcendo, vt illud primum ab auribus, hoc autem ſecundum ab animo vocari meruerit? AD. Concedam cum oſtenderis, quo modo recte poſsimus omnia verba nomina dicere. AVG. Facile eſt: nam credo te accepiſſe ac tenere pronomen dictũ, quod pro ipſo nomine valeat rem tamẽ notet minus plena ſignificatione quá nomen. Nam, vt opinor, definiuit ille ita, quem grammatico reddidiſti, Pronomen eſt pars orationis, quæ pro ipſo poſita nomine, minus quidem plene idem tamen ſignificat.

AD. Recordor & probo. AVG. Vides igitur ſecundum hanc definitionem nullis niſi nominibus ſeruire, & pro his ſolis poni poſſe pronomina: velut cum dicimus: hic vir, ipſe rex, eadem mulier, hoc aurum, illud argentum: hic, ipſe, eadem, hoc, illud, pronomina eſſe: vir, rex, mulier, aurum, argentum, nomina quibus plenius quàm illis pronominibus res ſignificatæ ſunt. AD. Video & aſſentior. AVG. Tu ergo nunc mihi paucas coniunctiones quaſlibet enuncia. AD. Et, que, at, atque. AVG. Hæc omnia quæ dixiſti, nónne tibi videntur eſſe nomina?

AD. Non omnino. AVG. Ego ſaltem tibi recte locutus videor, cum dicerem, hæc omnia quæ dixiſti? AD. Recte prorſus: & iam intelligo quàm mirabiliter oſtenderis me nomina enunçiaſſe: non enim aliter de his recte dici potuiſſet, hæc omnia. Sed enim vereor adhuc, ne propterea mihi recte locutus videaris, quod has quatuor coniun-

ctiones,

ctiones, etiam verba eſſe non nego: vt ideo de his recte dici potuerit, hæc omnia quoniam recte dicitur, hæc verba omnia. Si autem à me quæras, quæ ſit pars orationis, verba, nihil aliud reſpondebo quàm nomen: Quare huic nomini fortaſſe pronomen adiunctum eſt, vt illa recta eſſet locutio tua. AVG. Acute quidem falleris, ſed vt falli deſinas, acutius attende quod dicam, ſi tamen id dicere, vt volo, valuero: nam verbis agere, tam implicatum eſt, quàm digitos digitis inſerere & confricare. Vbi vix dignoſcitur niſi ab eo ipſo quid id agit, quid digiti pruriant, & qui auxilientur prurientibus.

AD. En toto animo aſſum: nam hæc iſta ſimilitudo me intentiſsimum fecit. AVG. Verba certe ſono & literis conſtant. AD. Ita eſt. AVG. Ergo vt ea potiſsimum authoritate vtamur, quæ nobis chariſsima eſt, cum ait Paulus Apoſtolus: Non erat in Chriſto eſt & non eſt, ſed eſt in illo erat, non opinor putandum eſſe tres iſtas literas, quas enunciamus, cum dicimus Eſt, fuiſſe in Chriſto, ſed illud potius, quod iſtis tribus literis ſignificatur. AD. Verum dicis. AVG. Intelligis igitur eum qui ait, Eſt in illo erat, nihil aliud dixiſſe, quam Eſt appellatur quod in illo erat, tanquam dixiſſet, Virtus in illo erat non vtique dixiſſe acciperetur, niſi virtus appellatur, quod illo erat: ne duas iſtas ſyllabas, quas enunciamus, cum dicimus, virtus, & non illud quod his duabus ſyllabis ſignificatur, in illo fuiſſe arbitraremur. AD. Intelligo ac ſequor. AVG. Quid illud? nónne intelligis etiam nihil intereſſe, vtrum quiſque dicat, virtus appellatur, an virtus nominatur? AD. Manifeſtum eſt. AVG. Ergo ita manifeſtum eſt, nihil intereſſe vtrum quiſque dicat, eſt appellatur, an, eſt nominatur quod in illo erat.

AD. Video & hic nihil diſtare. AVG. Iámne etiam vides quid velim oſtendere? AD. Nondum ſanè. AVG. Itáne tu vides nomen eſſe id, quo res aliqua nominatur?

AD. Non planè nihil certius video. AVG. Vides ergo Eſt nomen eſſe, ſiquidem illud quod erat in illo, eſt, nominatur. AD. Negare non poſſum. AVG. At ſi ex te quærerem quæ ſit pars orationis, eſt, non opinor nomen, ſed verbum eſſe diceres, cum id ratio etiam nomẽ eſſe docuerit. AD. Ita eſt prorſus vt dicis. AVG.

Num

τὸ ναὶ καὶ τὸ οὔ. 2. Cor. 1.

Num adhuc dubitas alias quoque partes orationis eodem modo,quo demonſtrauimus nomina eſſe? A D. Non dubito,quandoquidem fateor ea ſignificare aliquid. Si autem res ipſæ quas ſignificant,quid ſingulæ appellentur,id eſt nominentur interroges reſpondere nõ poſſum,niſi eaſipſas partes orationis, quas nomina non vocamus, ſed vt cerno,vocare conuincimur. A V G. Nihil te mouet, ne quis exiſtat qui noſtram iſtam rationem labefactet,dicendo Apoſtolis non verborum ſed rerum authoritatem eſſe tribuendam quamobrem fundamentum perſuaſionis huius non eſſe firmum quàm putamus? Fieri enim poſſe vt Paulus,quanquam dixerit præceperítque rectiſsime, minus tamen recte locutus ſit,cum ait. Eſt in illo erat,præſertim cum ſe ipſe imperitum in ſermone fateatur. Quo tandem modo iſtum refellendum arbitraris? A D. Nihil habeo quod contradicam,& te oro vt aliquem de illis reperias quibus verborum noticia ſumma conceditur, cuius authoritate potius id quod cupis efficias. A V G. Minus enim tibi videtur idonea, remotis authoritatibus, ipſa ratio,qua demonſtratur omnibus partibus orationis ſignificari aliquid,& ex eo appellari:ſi autem appellari, & nominari: ſi nominari, nomine vtique nominari: quod in diuerſis linguis facillime iudicatur. Quis enim non videat ſi quæras quid Græci nominent quod nos nominamus, quis, reſponderi τίς: quid Græci nominent quod nos nominamus, volo, reſponderi θέλω: quid Græci nominent quod nos nominamus, bene, reſponderi καλῶς: quid Græci nominent, quod nos nominamus, ſcriptum, reſponderi τὸ γεγραμμένον: quid Græci nominent quod nos nominamus, &, reſponderi καί: quid Græci nominent, quod nos nominamus, ab, reſponderi ἀπό: quid Græci nominent quod nos nominamus, heu, reſponderi οἴμοι: Atque in his omnibus partibus orationis, quas nunc enumeraui, recte loqui eum qui ſic interroget: quod niſi nomina eſſent,fieri non poſſet? Hac ergo ratione Paulum Apoſtolum recte locutum eſſe, cum remotis omnium eloquentium authoritatibus obtinere poſsimus, quid opus eſt quærere cuius perſona ſententia noſtra fulciatur? Sed ne quis tardior aut impudentior nondum cedat, aſſerátque, niſi illis authoribus,quibus verborũ leges
conſen

Conſenſu omnium tribuuntur nullo modo eſſe ceſſurum. Quid in latina lingua excellentius Cicerone inueniri poteſt? At hic in ſuis nobiliſsimis orationibus, quas Verrinas vocant, coram, præpoſitionem, ſiue illo loco aduerbium ſit nomen appellauit. Veruntamen quia fieri poteſt, vt ego illum locum minus bene intelligam, exponatúrque aliàs aliter, vel à me vel ab alio, eſt ad quod reſponderi poſſe nihil puto. Tradunt enim nobiliſsimi diſputationum magiſtri, nomine & verbo plenam conſtare ſententiam, quod affirmari negaríque poſsit: quod genus idem Tullius quodam loco pronunciatum vocat. Et cum verbi tertia perſona eſt, nominatum cum ea caſum nominis aiunt eſſe oportere & recte aiunt: quod mecum ſi cōſyderes, velut cum dicimus, homo ſedet, equus currit: agnoſcis, vt opinor, duo eſſe pronunciata. AD. Agnoſco. AVG. Cernis in ſingulis ſingula eſſe nomina, in vno homo, in altero equus: & verba ſingula, in vno ſedet, in altero currit? AD. Cerno. AVG. Ergo ſi dicerē, ſedet tantum, aut currit tantū recte à me quæreres, quis vel quid: vt reſponderem homo, vel equus, vel animal, vel quodlibet aliud, quo poſsit nomē redditum verbo implere pronunciatum, id eſt, illam ſententiam quæ affirmari & negari poteſt. AD. Intelligo.

proloquiū.

AVG. Attende cætera: & finge nos videre aliquid lōgius & incertum habere vtrum animal ſit an ſaxum, vel quid aliud, méque tibi dicere, quia homo eſt, animal eſt: nónne temere dicerem? AD. Temere omnino: ſed nō temere planè dicerem, ſi homo eſt, animal eſt. AVG. Recte dicis. Itaque in locutione tua placet mihi, ſi, placet & tibi: vtrique autem noſtrum in mea diſplicet, quia. AD. Aſſentior. AVG. Vide iam vtrum iſtæ duæ ſententię plenè pronunciatæ ſint: placet Si: diſplicet Quia. AD. Plene omnino. AVG. Age nunc dic mihi quæ ibi ſint verba, quæ nomina? AD. Verba ibi video eſſe, placet & diſplicet: nomina vero quid aliud quàm, ſi, & quia. AVG. Has ergo duas coniunctiones etiam nomina eſſe ſatis probatum eſt. AD. Prorſus ſatis. AVG. Potéſne ipſe per te in alis partibus orationis hoc idem ad eandem regulam docere? AD. Poſſum. AVG. Tranſeamus ergo hinc, & iam dic mihi vtrum ſicut omnia verba nomina, & omnia nomina verba eſſe comperimus, ita tibi & omnia nomina vocabula

Signa ſui ſignificatiua.

Cap. vj.

bula,& omnia vocabula nomina eſſe videantur. AD. Planè inter hæc quid diſtet præter diuerſum ſyllabarum ſonum non video. AVG. Nec ego interim reſiſto quanquam non deſint, qui etiam ſignificatione iſta diſcernunt, quorum ſententiam modo conſyderare non opus eſt. Sed certe animaduertis ad ea iam ſigna nos perueniſſe, quæ ſe inuicem ſignificent, nullà præter ſonum diſtantia, & quæ ſeipſa ſignificent cum cæteris omnibus partibus orationis. AD. Non intelligo. AVG. Non ergo intelligis & nomen vocabulo, & vocabulum nomine ſignificari: & ita vt præter ſonum literarum nihil interſit, quantum ad generale nomen pertinet: nam & ſpeciale nomen dicimus, quod inter octo partes orationis ita eſt, vt alias ſeptem non contineat. AD. Intelligo. AVG. At hoc eſt quod dixi, ſe inuicem ſignificare vocabulum & nomen. AD. Teneo, ſed quæro quid dixeris, cũ etiam ſeipſa ſignificant cum aliis partibus orationis. AVG. Nonne ſuperior ratio docuit nos, omnes partes orationis & nomina poſſe dici, & vocabula: id eſt, & nomine & vocabulo poſſe ſignificari? AD. Ita eſt. AVG. Quid ipſum nomen, id eſt, ſonum iſtum duabus ſyllabis expreſſum, ſi ex te quæram quid appelles, nónne recte mihi reſpondebis nomen? AD. Recte. AVG. Num ità ſe ſignificat hoc ſignum quod quatuor ſyllabis enunciamus cum dicimus coniunctio? Hoc enim nomen inter illa quæ ſignificat numerari non poteſt. AD. Recte accipio. AVG. Idem quod dictum eſt nomen ſeipſum ſignificare cum aliis quæ ſignificat: quod etiam de vocabulo licet per teipſum intelligas. AD. Iam facile eſt: ſed illud mihi nunc venit in mentem, nomen & generaliter & ſpecialiter dici: vocabulum autem inter octo partes orationis non accipi: quare hoc quoque inter ſe præter diuerſum ſonum differre arbitror. AVG. Quid, nomen & onoma diſtare inter ſe aliquid putas præter ſonum, quo etiam linguæ diſcernuntur Latina atque Græca? AD. Hic vero nihil aliud intelligo. AVG. Peruentum eſt ergo ad ea ſigna, quæ & ſeipſa ſignificent, & aliud ab alio inuicem ſignificetur: & quicquid ab vno hoc & ab alio, & nihil præter ſonum inter ſe differant: nam hoc quartum modo inuenimus. Tria enim ſuperiora & de nomine & verbo

verbo intelliguntur. AD. Omnino peruentum. AVG. Iam quæ ſermocinando inuenerimus velim recenſeas. AD. Faciam quantum poſſum. Nam primo omnium recordor aliquandiu nos quæſiſſe quam ob cauſam loquamur, inuentúmque eſſe docendi commemorandíve gratia nos loqui: quandoquidem nec cum interrogamus aliud agimus, quàm vt ille qui rogatur diſcat quid velimus audire, & in cantando, quod delectationis cauſa facere videmur, non ſit proprium locutionis: in orando deo, quem doceri aut commoneri exiſtimare non poſſumus, id verba valeant, vt vel noſipſos commonefaciamus, vel alij commoneantur doceantúrve per nos. Deinde cum ſatis conſtitiſſet verba nihil aliud eſſe, quàm ſigna: ea vero quæ non aliquid ſignificent, ſigna eſſe non poſſe, propoſuiſti verſum, cuius verba ſingula quid ſignificarent, conarer oſtendere. Is autem erat, Si nihil ex tanta ſuperis placet vrbe relinqui. Cuius ſecundum verbum quamuis notiſſimum & manifeſtiſsimum, quid tamen ſignificaret, non reperiebamus. Cúmque mihi videretur non fruſtra nos id in loquendo interponere ſed quod eo aliquid doceamus audientem, ipſam mentis affectionem, cum rem quam quærit non eſſe inuenit, vel inueniſſe ſe putat, hoc verbo fortaſſe iudicari reſpondiſti tu quidem, ſed tamen neſcio quam profunditatem quæſtionis loco euitans, in aliud tempus illuſtrandam diſtuliſti, ne me debiti quoque tui oblitum putes. Inde tertium in verſu verbum cum ſatagerem exponere, vrgebar abs te, vt non verbum aliud quod idem valeret, ſed rem ipſam potius quæ per verba ſignificaretur, oſtenderem. Cúmque id ſermocinantibus nobis fieri non poſſe dixiſſem, ventum eſt ad ea quæ interrogantibus digito monſtrantur. Hæc ergo corporalia eſſe omnia arbitrabar, ſed inuenimus ſola viſibilia. Hinc neſcio quo modo ad ſurdos & hiſtriones deuenimus, qui non ſola quæ videri poſſunt, ſed multa præterea ac propè omnia quæ loquimur geſtu ſine voce ſignificant, eoſdem tamen geſtus ſigna eſſe comperimus. Tum rurſus quærere cœpimus, quo modo res ipſas quæ ſignis ſignificantur, ſine vllis ſignis valeremus oſtendere, cum & ille paries & color, & omne viſibile, quod intẽtione digiti oſtenditur, ſigno quodam conuinceretur oſtendi. Hic ergo errans cum inueniri tale

Epilogus præcedentiũ capitũ. cap. vij.

Aeneid. 2.

tale nihil poſſe dixiſſem, tandem inter nos conſtitit, ea poſſe demonſtrari ſine ſigno, quæ cum à nobis quæruntur, nõ agimus & poſt inquiſitionem agere poſſumus, locutionẽ tamen ex eo non eſſe genere. Siquidem & loquentes cum interrogamur, quid ſit locutio, iſtam per ſeipſam demonſtrare facile eſſe ſatis apparuit. Ex quo admoniti ſumus aut ſignis ſigna monſtrari, aut ſignis alia quæ ſigna non ſunt, aut etiam ſine ſigno res, quas agere poſt interrogationem poſſumus. Horúmque trium, primum diligentius cõſyderandum diſcutiendúmque ſuſcepimus. Qua diſputatione declaratum eſt, partim eſſe ſigna, quæ ab iis ſignis quæ ſignificarent, ſignificari vicisſim non poſſent vt eſt hoc quadriſyllabum, cum coniunctio dicimus: partim quę poſſent, vt cum dicimus, ſignum etiam verbum ſignificamus: & cum dicimus verbum, etiam ſignum ſignificamus: nam ſignum & verbum & duo ſigna & duo verba ſunt. In hoc autem genere quo inuicem ſe ſignificant, quædam nõ tantum, quædam tantum, quædam vero etiam idem valere monſtratum eſt. Etenim hoc diſſyllabum quod ſonat, cum dicimus, ſignum, prorſus omnia quibus quidque ſignificatur ſignificat: non autem omnium ſignorum ſignum eſt, cum dicimus verbum, ſed tantum eorum quæ articulata voce proferuntur. Vnde manifeſtum eſt, quamuis & verbum ſigno & ſignum verbo, id eſt, & duæ iſtæ ſyllabæ illis, & illæ iſtis ſignificentur, plus tamen ſignum valere quàm verbum, plura ſcilicet illis duabus ſyllabis, quàm illis ſignificantibus. Tantundem autem valet generale verbum & generale nomen. Docuit enim ratio omnes partes orationis etiam nomina eſſe, quod & pronomina his addi poſſunt, & de omnibus dici poteſt, quod aliquid nominent, & nulla earum ſit, quæ non verbo adiuncto pronunciatum poſsit implere. Sed cum tantundem valeant, nomen & verbum, eo quod omnia quæ verba ſunt, ſint etiam nomina, non tamen idem valent. Alia quippe de cauſa verba, & alia nomina nuncupari, ſatis probabiliter diſputatum eſt. Siquidem alterum horum ad auris verberationem, alterum ad animi commemorationem notandum eſſe compertum vel ex hoc intelligi poteſt, quod in loquendo rectiſsime dicimus, quod eſt huic rei nomen, rem memoriæ mandâre cupientes, quod eſt autem huic rei verbum, dicere non ſolemus.

Quæ vero non ſolum tantundem, ſed etiam idem omnino ſignificent, & in eis quæ nihil præter literarum diſtet ſonum, nomẽ & onoma inuenimus. Illud ſanè mihi elapſum erat in hoc genere, in quo inuicem ſe † ſignificant, nullum nos ſignum comperiſſe, quod non inter cætera quæ ſignificat, ſe quoque ſignificet. Hæc quantum potui recordatus ſum. Tu iam videris, quem nihil puto in hoc ſermone niſi ſcientem certúmque dixiſſe, vtrum iſta bene ordinatéque digeſſerim. AVG. Satis tu quidem memoriter omnia quæ vellem recoluiſti, & vt tibi fatear, multo euidẽtius mihi nunc videntur iſta diſtincta, quam cum ea inquirendo ac diſſerendo de neſcio quibus latebris ambo eruerimus. Sed quónam tantis ambagibus tecum peruenire moliar, difficile dictu eſt hoc loco. Tu enim fortaſſe aut ludere nos, & à ſeriis rebus auocare animum, quaſi quibuſdam puerilibus quæſtiunculis arbitraris, aut paruam vel mediocrem aliquam vtilitatem requirere, aut ſi magnum quiddam parturire iſtam diſputationem ſuſpicaris iamiámque id ſcire, ſiue ſaltem audire deſideras. Ego autem credas velim, neque me vilia ludicra hoc inſtituiſſe ſermone, quamuis fortaſſe ludamus, idque ipſum tamen non puerili ſenſu æſtimandum ſit, neque parua bona vel mediocria cogitare. Et tamen ſi dicam vitam eſſe quandam beatam, eandémque ſempiternam, quò nos deo duce, id eſt, ipſa veritate gradibus quibuſdam infirmo greſſu noſtro accommodatis perduci cupiam, vereor ne ridiculus videar, qui non rerum ipſarum quæ ſignificantur, ſed conſyderatione ſignorum tantam viam aggredi cœperim. Dabis igitur veniam ſi præludo tecum non ludendi gratia, ſed exercendi vires & mentis aciem, quibus regionis illius, vbi beata vita eſt, calorem ac lucem non modo ſuſtinere, verum & amare poſsimus. AD. Perge potius vt cœpiſti: nã nunquam ego contemnenda putem, quæ tu dicenda vel agenda putaueris. AVG. Age iam ego illam partem conſyderemus, cum ſignis nõ alia ſigna ſignificantur, ſed ea quę ſignificabilia nominamus. Et primum dic mihi, vtrum homo homo ſit. AD. Nunc veró an ludas neſcio. AVG. Quid ita? AD. Quia quęrendum ex me cenſes, vtrum homo aliud ſit quàm homo. AVG. Ita credo te illudi arbitrareris ſi etiam quærerem, vtrum prima huius nominis

† ſignà.

Nõ fruſtra hæc diſputatis cap. viij.

minis ſyllaba aliud ſit quàm, ho, & aliud quàm, mo. AD. Ita omnino. AVG. At iſtæ duæ ſyllabæ cõiunctæ, homo eſt, an negabis? AD. Quis neget? AVG. Quæro ergo, num tu duæ iſtæ ſyllabæ coniunctæ ſis? AD. Nullo modo, ſed video quò tendas. AVG. Dicito ergo ne me contumelioſum putes. AD. Concludi exiſtimas quod homo non ſim? AVG. Quid? Tu non idem exiſtimas, qui omnia ſuperiora, ex quibus hoc confectum eſt, vera eſſe concedis? AD. Non tibi ego dicam quid exiſtimem, niſi prius abs te audiero, cum quæreres vtrum homo homo ſit, de duabus iſtis ſyllabis, an de re ipſa quam ſignificant, me interrogaueris? AVG. Tu potius reſponde ex qua parte acceperis interrogationem meam: nã ſi eſt ambigua, prius hoc cauere debuiſti, neque mihi reſpõdere antequã certus fieres quónam modo rogauerim. AD. Quid enim me impediret hæc ambiguitas, cum ego ad vtrumque reſponderim: homo enim prorſus homo eſt. Nã & iſtæ duæ ſyllabæ nihil aliud ſunt, quàm iſtæ duæ ſyllabæ, & id quod ſignificant, nihil aliud eſt, quàm id quod eſt.

AVG. Scio hoc quidem ſed cur hoc ſolum quod dictum eſt homo, non etiam cætera quæ locuti ſumus, ad vtrunque accepiſti? AD. Vnde enim conuincor quod & cætera non ſic acceperim? AVG. Vt alia omittam, eam ipſam primam interrogationem meam, ſi totam ex ea parte accepiſſes, qua ſyllabæ ſonant, nihil mihi reſpondiſſes: poſſem tibi enim videri nihil etiam interrogaſſe: nunc vero cum tria verba ſonuerim, quorum vnum in medio repetiui, dicens, vtrum homo, homo ſit, primum & vltimum verbum non ſecundum ipſa ſigna, ſed ſecundum ea quæ his ſignificantur te accepiſſe, vel hoc ſolo manifeſtum eſt, quod ſtatim certus ac fidens rogationi reſpondendum putaſti. AD. Verum dicis. AVG. Cur ergo id tantum quod in medio poſitum eſt, & ſecundum id quod ſonat, & ſecundum id quod ſignificat, te accipere libuit? AD. Ecce iam totum ex ea tantum parte, qua ſignificatur accipio: aſſentior enim tibi, ſermocinari nos omnino non poſſe, niſi auditis verbis ad ea referatur animus quorum iſta ſint ſigna. Quare oſtende nunc quo modo iſta ratiocinatio ne deceptus ſim, qua me hominem non eſſe concluditur.

AVG. Imò eadem rurſus interrogabo, vt ipſe inuenias

nias vbi lapſus ſis. AD. Bene facis. AVG. Illud ergo quod primo quæſieram, quia iam dediſti non quæram Vide igitur diligentius, vtrum ſyllaba, ho, nihil aliud ſit quàm, ho: & vtrum, mo, nihil aliud ſit quàm, mo. AD. Hic prorſus nihil aliud video. AVG. Vide etiam num iſtis duabus iunctis homo fiat. AD. Nequaquam hoc conceſſerim placuit enim, & recte placuit, ſigno dato id quod ſignificatur attendere, & ex eius conſyderatione, vel dare, vel negare quod dicitur. Illæ autem ſeparatim enunciatæ ſyllabæ, quia ſine vlla ſignificatione ſonuerunt, hoc eas eſſe quod ſonuere conceſſum eſt. AVG. Placet igitur, firmúmque animo tenes nõ reſpondendum eſſe interrogationibus, niſi ex iis rebus, quæ verbis ſignificantur. AD. Non intelligo cur diſpliceat, ſi modo verba ſint. AVG. Vellem ſcire quo modo illi reſiſteres, de quo iocanter ſolemus audire, quòd ex eius ore cum quo diſputabat, leonem proceſsiſſe concluſerit cum enim quæſiſſet, vtrum ea quæ loqueremur, noſtro ore procederent, atque ille non potuiſſet negare, quod facile fuit, egit cum homine, vt in loquendo leonem nominaret. Hoc vbi factum eſt, ridicule inſultare cœpit & premere, vt quoniam quicquid loquimur, ore noſtro exire confeſſus erat, & leonẽ ſe locutum eſſe nequibat abnuere, homo non malus tam immanẽ beſtiam videretur vomuiſſe. AD. Minime vero erat arduum ſcurræ huic reſiſtere: non enim concederem ore noſtro exire quodcunque loquimur: nam quæ loquimur, ea ſignificamus. Non autem res quæ ſignificatur, ſed ſignũ quo ſignificatur: loquentis ore procedit niſi cùm ipſa ſigna ſignificantur: quod genus pauloante tractauimus. AVG. Bene tu quidem hoc modo aduerſus illum eſſes paratus, veruntamen mihi quid reſpondebis, vtrum homo nomen ſit requirenti. AD. Quid niſi eſſe nomen? AVG. Quid cum te video, num nomen video? AD. Non. AVG. Víſne igitur dicã quod ſequitur? AD. Ne quæſo: nam mihi ipſe renuncio hominem non eſſe, qui nomen eſſe reſponderim, cum homo vtrum nomen eſſet inquireres. Iam enim placuerat, ex ea re quæ ſignificaretur, aut aſſentiri, aut negare quod dicitur. AVG. At mihi videtur non te fruſtra in hanc reſponſionem decidiſſe: nã vigilantiam tuam mentibus noſtris indita ipſa lex rationis

nis euicit: nam ſi quærerem quid eſſet homo, reſponderes fortaſſe animal: ſi autem quærerem, quæ pars orationis eſſet homo, nullo modo poſſes recte reſpondere, niſi nomen. Quamobrem cum homo & nomen eſſe, & animal inueniatur, †illud dicitur ex ea parte qua ſignum eſt, hoc ex parte rei quam ſignificat. Qui ergo quærit, vtrum homo nomen ſit, nihil ei aliud quàm nomen eſſe reſpondeam: ſatis enim ſignificat ex ea parte ſe velle audire, qua ſignum eſt. Si autem quærit vtrum animal ſit, multo procliuius annuam: quoniam ſi tacens & nomen & animal, tantum quid eſſet homo requireret, placita illi loquendi regula ad id quod duabus ſyllabis ſignificatur, animus curreret. Neque quicquam reſponderetur, niſi animal, vel etiam tota definitio diceretur, id eſt animal rationale mortale. An tibi non videtur? AD. Prorſus videtur. Sed cum eſſe nomen conceſſerimus, quo modo illam concluſionem nimis contumelioſam euitabimus, qua nos homines non eſſe conficitur? AVG. Quo modo putas, niſi docendo non ex ea parte illatam qua interroganti aſſentiebamur: aut ſi ex ea parte illam ſe fateatur inferre, nullo modo eſſe formidandam: Quid enim metuam hominem, id eſt, tres iſtas ſyllabas non eſſe me confiteri? AD. Nihil eſt verius. Cur ergo animum offendit, cum dicitur: Non es igitur homo, cum ſecundum illa conceſſa nihil verius dici potuerit? AVG. Quia non poſſum non putare ad id concluſionem referri, quod his duabus ſyllabis ſignificatur, ſimul atque ita verba ſonuerint, ea ſcilicet regula, quæ naturaliter primum valet, vt auditis ſignis ad res ſignificatas feratur intentio. AD. Accipio quod dicis. AVG. Iam ergo intelligas volo res quæ ſignificãtur pluris quàm ſigna eſſe pendendas. Quicquid enim propter aliud eſt, vilius ſit neceſſe eſt etiam quàm id propter quod eſt: niſi tu aliud exiſtimas. AD. Videtur mihi non temere hoc eſſe aſſentiendum: nam cum dicimus, cœnum, longe hoc nomen arbitror rei quam ſignificat antecellere. Quod enim nos offendit odientes non ad ipſius verbi pertinet ſonum: cœnum enim nomen, mutata vna litera cœlum eſt: inter illa vero quæ his nominibus ſignificantur, quantum diſtet videmus. Quamobrem nequaquam huic ſigno tribuerim, quod in re quam ſignificat odimus, & propterea hoc

† Enunciatur.

illi iure antepono: libétius enim hoc audimus, quàm vllo ſenſu illud attingimus. A V G. Vigilātiſsime omnino. atq; falſum eſt omnes res pluris, quàm earũ ſigna eſſe pẽdẽda. A D. Ita videtur. A V G. Dic ergo mihi, quid arbitreris eos ſecutos eſſe, qui huic rei tam fœdæ atq; aſpernabili nomen indiderunt, vel vtrum eos probes vel improbes? A D. Ego vero illos nec probare nec improbare audeo, nec quid fuerint ſecuti, ſcio. A V G. Potés ne ſaltem ſcire quid tu ſequaris, cum hoc nomen enuncias? A D. Hoc planè poſſum: nã ſignificare volo, vt eum cum quo loquor, doceã vel admoneã de re illa ꝙ eũ doceri vel admoneri oportere arbitror. A V G. Quid ipſum docere aut admonere, ſiue doceri aut admoneri, quod vel tu exhibes cõmode per hoc nomẽ, vel exhibetur tibi, nónne charius quàm ipſum nomẽ habendũ eſt? A D. Concedo ipſam ſcientiam, quæ per hoc ſignum euenit, eidem ſigno eſſe anteponendam: ſed non ideo etiam rem ipſam puto. A V G. In illa igitur ſententia noſtra quanquam ſit falſum, res omnes ſignis ſuis præponi oportere: non tamen falſum eſt, omne quod propter aliud eſt, vilius eſſe quàm id propter quod eſt. Cognitio quippe cœni, propter quam hoc nomen eſt inſtitutum, pluris habenda eſt ipſo nomine, quod eidem cœno præponendum eſſe comperimus. Non enim ob aliud iſta cognitio ſigno de quo agimus, antelata eſt, niſi quia illud propter hanc, non hæc propter illud eſſe conuincitur. Nam ita cum quidam vorator, qui ventris ab Apoſtolo dicitur cultor, diceret ideo ſe viuere, vt veſceretur: nõ tulit qui audiebat frugi homo, & Quanto, inquit, melius ideo veſceretis vt viueres? Vterque tamen ex eadem iſta regula locutus eſt: nam neque alia de cauſa ille diſplicuit, niſi quod vitam ſuam tã paruipenderet, vt eam duceret gutturis voluptate viliorem, dicendo ſe propter epulas viuere: neque id ob aliud iure laudatur, niſi quod in iis duobus quid propter quid fieret, hoc eſt, quid cui ſubiectum eſſet intelligens, cibandum potius vt viuamus, quàm viuendum, vt cibemur admonuit. Similiter & tu fortaſſe, & quilibet hominum non imperite res æſtimantium, dicenti cuipiam loquaci amatoríque verborum, ideo doceo vt loquar, reſponderetis: Homo, cur nõ potius ideo loqueris, vt doceas? Quod ſi hæc vera ſunt, ſicuti eſſe cognoſcis, vides profecto quan-

Rom.16. *Philip.3.*

to

to verba minoris habenda ſint, quàm id propter quod vtimur verbis, cum ipſe vſus verborum iam ſit verbis anteponendus: verba enim ſunt vt his vtamur. Vtimur enim his ad docendum. Quanto eſt ergo melius docere quàm loqui, tanto melior eſt, quàm verba locutio. Multo ergo melior doctrina quàm verba. Sed cupio audire quid forte contradicendum putes. AD. Aſſentior quidem meliorem, quàm verba eſſe doctrinam: ſed vtrum aduerſus iſtā regulam, qua dicitur, Omne quod propter aliud eſt, inferius eſſe quàm id propter quod eſt, nihil ſit quod obiici poſsit, ignoro. AVG. Aliâs hoc opportunius diligentiúſque tractabimus. Nunc illud quod concedis, ſatis eſt ad id quod conficere ſtudeo. Das enim cognitionem rerum, quàm ſigna rerum eſſe chariorem. Quamobrem cognitio rerum quæ ſignificātur, cognitioni ſignorum anteferenda eſt. An tibi non videtur? AD. Num ego cognitionem ſignorum cognitione rerum, ac non ſignis ipſis præſtantiorem eſſe conceſsi? Quare vereor vt hic tibi aſſentiar. Quid ſi enim, vt cœnum nomē melius eſt ea re, quam ſignificat, ita & huius nominis cognitio cognitioni quoque illius rei eſt anteponenda: quanuis ea cognitione ſit ipſum nomen inferius? Quatuor quippe ſunt nomē, & res, cognitio nominis, & cognitio rei. Sicut ergo primum ſecundo, cur non & tertium quarto antecellat? Sed ſi non antecellat, non etiam ſubiiciendum eſt. AVG. Mire omnino te video & tenuiſſe quid conceſſeris, & explicaſſe quid ſenſeris. Sed vt opinor intelligis, hoc tibi triſyllabum nomen, quod ſonat cum dicimus Vicium, melius eſſe quàm id quod ſignificat cum ipſius cognitio nominis multo ſit inferior cognitione viciorum. Licet itaque cōſtituas etiam iſta quatuor atque conſyderes, nomen & rem, cognitionem nominis & cognitionem rei. Primum ſecundo iure præponimus. Hoc enim poſitum nomen in carmine, cum ait Perſius: Sed ſtupet hic vicio, non modo nihil vicij fecit in verſu, ſed nonnihil etiā ornatus dedit: cum tamen res ipſa quæ ſignificatur hoc nomine, in quocunque ineſt, cogit eſſe vicioſum. At non ita & tertium quarto, ſed quartum tertio videmus excellere. Huius enim cognitio nominis vilis eſt præ cognitione viciorum. AD. Etiámne cum iſta cognitio miſeriores facit, cenſes eſſe præferendam

Doctrina melior eſt quàm verba.

Satyra Nempe.

dam? Nam idem Perſius omnibus pœnis, quas tyrānorum vel crudelitas excogitauit, vel cu[p]iditas pendit, hanc vnam anteponit, qua cruciantur homines, qui vicia, quæ vitare non poſſunt, coguntur agnoſcere. AVG. Potes hoc modo cognitioni huius nominis ipſam quoque virtutum cognitionem negare præferendam quia virtutem videre nec tenere, ſupplicium eſt: quod idem ille Satyricus tyrannis vt puniantur optauit. AD. Deus hanc auertat amentiam. Iam enim intelligo non ipſas cognitiones, quibus animum imbuit optima omnium diſciplina, eſſe accuſandas, ſed eos omnium miſerrimos iudicandos, ſicut & Perſium iudicaſſe arbitror, qui tali morbo affecti ſunt cui nec tanta medicina ſubueniat. AVG. Bene intelligis: ſed quoquo modo ſe habeat Perſiana ſententia, quid ad nos? Non enim horum authoritati ſubiecti ſumus in talibus rebus. Deinde ſi qua cognitio cui cognitioni præferenda ſit, non hic facile eſt explicare: ſatis habeo quod effectū eſt, cognitionem rerum quæ ſignificantur, etſi non cognitione ſignorum, ipſis tamen ſignis eſſe potiorem. Quare iam illud magis magíſque diſcutiamus, quale ſit genus rerum, quas ſine ſignis monſtrari poſſe dicebamus per ſeipſas, vt loqui, ambulare, ſedere, iacere, atq; huiuſmodi cætera. AD. Iam recolo quid dicas. AVG. Omniáne tibi videntur, quæ interrogati mox agere poſſumus ſine ſigno poſſe monſtrari, an aliquid excipis? AD. Ego vero etiam atque etiam genus hoc totum conſyderans, nihil adhuc inuenio, quod ſine ſigno valeat doceri, niſi forte locutionem, & ſi [forte] idipſum quiſpiam quærat, quid ſit docere: video enim eum quicquid poſt eius interrogationem fecero, vt diſcat, ab eaipſa re nō diſcere quam ſibi demonſtrari cupit: nam ſi me ceſſantem, vt dictum eſt, vel aliud agentem roget quiſpiam, quid ſit ambulare, & ego ſtatim ambulando, eum quid rogauit ſine ſigno coner docere, vnde cauebo ne id tantum putet eſſe ambulare, quantum ego ambulauero? Quod ſi putauerit, decipietur. Quiſquis enim plus minúſve quàm ego ambulauerit, hunc ille ambulaſſe non arbitrabitur: & quod de hoc vno verbo dixi, tranſit in omnia quæ ſine ſigno monſtrari poſſe conſenſeram, præter duo illa quæ excipimus. AVG. Accipio quidem iſtud. Sed nónne tibi videtur aliud eſſe loqui, aliud docere?

Signa rebus illuſtrātur.

Cap. x.

docere? AD. Videtur ſanè, Nam ſi eſſet idem, non doceret quiſquam niſi loquens: cum vero & aliis ſignis pręter verba multa doceamus, quis de iſta differētia dubitauerit? AVG. Quid docere & ſignificare, nihilne intereſt, an aliquid differunt? AD. Idem puto eſſe. AVG. Nónne rectè dicit qui dicit, ideo nos ſignificare vt doceamus? AD Rectè prorſus. AVG. Quid ſi dicat alius, ideo nos docere vt ſignificemus, nónne facile ſuperiore ſententia refelletur? AD. Ita eſt. AVG. Si ergo ſignificamus vt doceamus, non docemus vt ſignificemus: aliud eſt docere, aliud ſignificare. AD. Verum dicis, nec rectè idem eſſe vtrumque reſpondi. AVG. Nunc illud reſponde, vtrum qui docet quid ſit docere, ſignificando id agat, an aliter? AD. Non video quo modo aliter poſsit. AVG. Falſum eſt igitur quod pauloante dixiſti, doceri rē poſſe ſine ſignis, cū quęritur quid ſit ipſum docere, quando ne hoc quidem videmus ſine ſignificatione agi poſſe, cum aliud eſſe ſignificare, aliud docere conceſſeris. Si enim diuerſa ſunt, ſicut apparet, neque hoc niſi per illud oſtenditur, non per ſe vtique oſtenditur ſicut tibi viſum erat. Quamobrem nihil adhuc inuentum eſt, quod monſtrari per ſeipſum queat præter locutionem quæ inter alia ſe quoque ſignificat: quæ tamen cum etiam ipſa ſignum ſit, nondum prorſus extat quod ſine ſignis doceri poſſe videatur. AD. Nihil habeo cur non aſſentiar. AVG. Confectum eſt igitur & nihil ſine ſignis doceri, & cognitionem ipſam ſignis quibus cognoſcimus, chariorem nobis eſſe oportere: quamuis non omnia, quæ ſignificantur poſsint ſuis ſignis eſſe potiora. AD. Ita videtur. AVG. Quanto tandem circuitu res tantilla peracta ſit, meminiſtíne quæſo? Nam ex quo inter nos verba iaculamur, quod tandiu fecimus, hæc tria vt inuenirentur laboratum eſt: vtrum nihil ſine ſignis poſsit doceri: & vtrum ſint quędam ſigna rebus quas ſignificant præferenda: & vtrum melior quàm ſigna ſit rerum ipſa cognitio. Sed quartum eſt, quod breuiter abs te vellem cognoſcere, vtrū nam iſta inuenta ſic putes, vt iam de his dubitare non poſſis. AD. Vellem quidem tantis ambagibus atque anfractibus eſſe ad certa peruentum, ſed & iſta rogatio tua ne ſcio quo modo me ſolicitat, & ab aſſentione deterret. Videris

ris enim mihi non hæc de me fuiſſe quæſiturus, niſi habe-res quod contradiceres & ipſa rerum implicatio totum me inſpicere, ac ſecurum reſpondere non ſinit, verentem ne quid in tantis inuolucris lateat, quod acies mentis meæ luſtrare non poſsit. AVG. Dubitationem tuam non inuitus accipio ſignificat enim animum minime temerarium: quæ cuſtodia tranquillitatis eſt maxima. Nam difficillimũ omnino eſt non perturbari, cum ea quæ [quaſi certa] prona & procliua approbatione tenebamus, contrariis diſputationibus labefactantur, & quaſi extorquentur è manibus. Quare vt æquum eſt, bene conſyderatis perſpectíſque rationibus cedere, ita incognita pro cognitis habere periculoſum. Metus eſt enim ne cum ſæpe ſubruuntur, quæ firmiſsime ſtatura & manſura præſumimus, in tantum odium vel timorem rationis incidamus, vt ne ipſi quidem perſpicuæ veritati fides habenda videatur. Sed age nunc expeditius retractemus, vtrum recte iſta dubitanda putaueris. Nam quæro abs te ſi quiſquam ignarus deceptionis auium quæ calamis & viſco affectatur, obuiam fieret aucupi, armis quidem ſuis inſtructo, non tamen aucupanti. ſed iter: agenti, quo viſo premeret gradum, ſecũmque vt fit admirans cogitaret & quæreret quidnam ſibi hominis ille vellet ornatus: auceps autem cum in ſe videret attentum, oſtentandi ſe ſtudio cannas expediret, & prope animaduerſam aliquam auiculam fiſtula & accipitre figeret, ſubigeret & caperet, nónne illum ſpectatorem ſuum doceret nullo ſignificatu, ſed reipſa quod ille ſcire cupiebat? AD. Metuo ne quid hic tale ſit, quale de illo dixi, qui quærit quid ſit ambulare. Neque enim video & hic totum illud aucupium eſſe monſtratum. AVG. Facile eſt hac cura te exuere. Addo enim, ſi ille [ita] intelligens eſſet, vt ex hoc quod vidit, tot illud genus artis agnoſceret. Satis eſt nanque ad rem, de quibuſdam rebus tametſi non omnibus, & quoſdam homines docere poſſe ſine ſigno. AD. Hoc etiam ego poſſum illi addere. Si enim ſit bene intelligens paucis paſsibus ambulatione monſtrata, totum quid ſit ambulare cognoſcet. AVG. Facias per me licet, nec tantum nihil reſiſto, verumetiam faueo. Vides enim ab vtroque noſtrum id effici, vt quædam quidem doceri ſine ſignis queant, falſúmque illud ſit quod nobis pauloante videba-

tur,

tur,nihil eſſe omnino quod ſine ſignis poſsit oſtendi. Iam
enim ex his non vnum aliquid aut alterum, ſed milia re-
rum animo occurrunt,quæ nullo ſigno dato per ſeipſa mõ
ſtrantur Quid enim dubitemus oro te? Nam vt hominum
omittam innumerabilia ſpectacula in omnibus theatris ſi-
ne ſigno ipſis rebus exhibentium,ſolem certe iſtum lucém
que hæc omnia perluſtrantem atque veſtientem,lunam &
cætera ſydera terras & maria, quæq; in his innumerabili-
ter gignuntur,nónne per ſeipſa exhibet atq; oſtendit deus
& natura cernentibus? Quod ſi diligentius cõſyderemus,
fortaſſe nihil inuenies,quod per ſua ſigna diſcatur. Cum e-
nim mihi ſignum datur,ſi neſciẽtem me inuenit,cuius rei
ſignum ſit,docere me nihil poteſt. Si vero ſcientem, quid
diſco per ſignum? Non enim mihi rem quam ſignificat o-
ſtendit verbum cum lego. Et Saraballæ eorum non ſunt
immutatæ. Nam ſi quæ iam capitum tegmina nuncupan-
tur hoc nomine,num ego hoc audito aut quid ſit caput,aut
quid ſit caput aut quid ſint tegmina didici? ante iſta noue-
ram,neque cum appellarentur ab aliis,ſed cum à me vide-
rentur,eorum eſt mihi facta noticia. Etenim cum primum
iſtæ duæ ſyllabæ cum dicimus,caput aures meas impule-
runt,tam neſciui quid ſignificarent quàm cum primo audi-
rem legerémve,Sarabalias Sed cum ſæpe dicerent,caput,
notans atque animaduertens quando diceretur,reperi vo-
cabulum eſſe rei, quæ mihi iam erat videndo notiſsima.
Quod priuſquam reperiſſem,tantum mihi ſonus erat hoc
verbum: ſignum vero eſſe didici,quando cuius rei ſignum
eſſet inueni,quam quidem,vt dixi non ſignificatu,ſed aſpe-
ctu didiceram. Itaque magis ſignum re cognita,quàm ſigno
dato ipſa res diſcitur. Quod vt apertius intelligas,finge nos
primum nunc audire quod dicitur,caput: & neſcientes vtrũ
vox iſta ſit tantummodo ſonans, an aliquid etiam ſignifi-
cans quærere quid ſit caput: memento nos non rei quæ ſi-
gnificatur ſed ipſius ſigni velle habere noticiam, qua care-
mus profecto quandiu cuius ſignum eſt ignoramus. Si ergo
ita quærentibus res ipſa digito demonſtretur, hac conſpe-
cta diſcimus ſignum quod audieramus tantum, nondum
noueramus. In quo tamen ſigno cum duo ſint, ſonus & ſi-
gnificatio, ſonum certe non per ſignum percipimus ſed
eoipſo aure pulſata ſignificationem autem re quæ ſignifi-
catur

catur aſpecta. Nam illa intentio digiti ſignificare nihil aliud poteſt, quàm illud in quod intenditur digitus. Intentus eſt autem non in ſignum, ſed in membrum quod caput vocatur. Itaque per illam neque rem poſſum noſſe quam noueram, neque ſignum in quod intentus digitus non eſt. Sed de intentione digiti non nimis curo quia ipſius demõſtrationis ſignum mihi videtur potius, quàm rerum aliquarum quæ demonſtrantur. Sicut aduerbium quod ecce dicimus: nam & cum hoc aduerbio digitum ſolemus intendere, ne vnum demonſtrandi ſignum nõ ſit ſatis. Et id maxime tibi nitor perſuadere ſi potero, per ea ſigna quæ verba appellantur nos nihil diſcere: potius enim, vt dixi, vim verbi, id eſt, ſignificationem quæ latet in ſono, re ipſa quæ ſignificatur cognita diſcimus, quàm illam tali ſignificatione percipimus. Et quod dixi de capite, hoc etiam de tegminibus, déque aliis rebus innumerabilibus dixerim: quas tamen cum iam nouerim, Saraballas adhuc vſque non noui: quas mihi ſi geſtu quiſpiam ſignificarit aut pinxerit, aut aliquid cui ſimiles ſunt, oſtenderit, ne dicam non me docuerit, quod facile obtinerem, ſi paulo amplius loqui vellem, ſed dico id quod proximum eſt, nõ verbis docuerit. Quod ſi eis forte conſpectis, cum ſimul adero me admonuerit, dicens. Ecce Saraballa, diſcam rem quam neſciebam, non per verba quæ dicta ſunt, ſed per eius aſpectum, per quem factum eſt, vt etiam nomen illud quid valeret, noſcerem ac tenerem. Non enim cum rem ipſam didici, verbis alienis credidi, ſed oculis meis, illis tamen fortaſſe vt attenderem credidi id eſt, vt aſpectu quærerem quid viderem.

credere & ſcire quid differant. Cap. xj.

Hactenus verba valuerunt quibus vt plurimum tribuã admonent tantum, vt quæramus res, non exhibent vt nouerimus. Is me autem aliquid docet, qui vel oculis, vel vlli corporis ſenſui, vel ipſi etiam menti præbet ea quæ cognoſcere volo. Verbis igitur niſi verba non diſcimus, immo ſonitum ſtrepitúmque verborum: nam ſi ea quæ ſigna non ſunt, verba eſſe non poſſunt, quamuis iam auditum verbũ neſcio tamen verbum eſſe, donec quid ſignificet ſciam. Rebus ergo cognitis, verborum quoque cognitio perficitur, verbis vero auditis, nec verba diſcuntur. Non enim ea verba quæ nouimus, diſcimus: aut quæ non nouimus, didiciſſe nos poſſumus cõfiteri, niſi eorum ſignificatione percepta,

quæ

quæ non auditione vocum emiſſarum,ſed rerum ſignificatarum cognitione contingit. Veriſsima quippe ratio eſt, & veriſsime dicitur cum verba proferuntur, aut ſcire nos quid ſignificent,aut neſcire. Si ſcimus, commemorari potius quàm diſcere: ſi autem neſcimus, nec commemorari quidem,ſed fortaſſe ad quærendum admoneri. Quod ſi dixeris,tegmina quidem illa capitum, quorum nomen ſono tantum tenemus, non nos poſſe niſi viſu cognoſcere neque nomen ipſum plenius,niſi ipſis cognitis noſſe quod tamen de ipſis pueris accepimus,vt regem ac flammas fide ac religione ſuperauerint,quas laudes domino cecinerint *Daniel.3.*
quos honores ab ipſo etiam inimico meruerint,num aliter niſi per verba didicimus? reſpondebo,cuncta quæ illis verbis ſignificata ſunt,in noſtra noticia iam fuiſſe. Nam quid ſint tres pueri,quid fornax,quid ignis,quid rex,quid denique illæſi ab igne cæteraque omnia iam tenebam,quæ verba illa ſignificant. Ananias vero & Azarias & Miſaël tam mihi ignoti ſunt quàm Saraballæ: nec ad eos cognoſcendos hæc me nomina quicquam adiuuerunt,aut adiuuare iã potuerunt. Hæc autẽ omnia quæ in illa leguntur hiſtoria, ita illo tẽpore facta eſſe,vt ſcripta ſunt,credere me potius, quàm ſcire confiteor: neque iſtam differentiam iidem ipſi, quibus credimus neſcierunt. Ait enim propheta: Niſi credideritis,non intelligetis. Quod non dixiſſet profecto, ſi ni- *Eſa.7.*
hil diſtare iudicaſſet. Quod ergo intelligo, id etiam credo at non omne quod credo,etiam intelligo. Omne autem quod intelligo,ſcio: non omne quod credo, ſcio. nec ideo neſcio quàm ſit vtile credere etiam multa quæ neſcio. Cui vtilitati hanc quoque adiungo de tribus pueris hiſtoriam: quare pleraque cum ſcire non poſsim, quanta tamen vtilitate credantur,ſcio. De vniuerſis autem quæ intelligimus, non loquentem, qui perſonat foris, ſed intus ipſi menti præſidentem conſulimus veritatem,verbis fortaſſe vt conſulamus admoniti. Ille autem qui conſulitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus eſt Chriſtus, id eſt incommutabilis dei [virtus] atque ſempiterna ſapientia: quam quidẽ omnis rationalis anima cõſulit ſed tantum cuique panditur,quantum capere propter propriam ſiue malam ſiue bonam voluntatem poteſt. Et ſi quando fallitur, non fit vicio conſultæ veritatis, vt neque huius quæ foris

eſt

eſt lucis vicium eſt, quòd corporeí oculi ſæpe falluntur: quam lucem de rebus viſibilibus conſuli fatemur, vt eas nobis quantum cernere valemus oſtendat. Quod ſi & de coloribus lucem, & de cæteris quæ per corpus ſentimus, elementa huius mundi eadémque corpora [quæ] ſentimus, ſenſuſque ipſos quibus tanquam interpretibus ad talia noſcenda mens vtitur: de iis autem quæ intelliguntur, interiorem veritatem ratione conſulimus: quid dici poteſt, vnde clareat, verbis nos aliquid † diſcere præter ipſum qui aures percutit ſonum? Namq; omnia quæ percipimus, aut ſenſu corporis, aut mente percipimus. Illa ſenſibilia, hæc intelligibilia, ſiue vt more noſtrorum authorũ loquar, illa carnalia, hæc ſpiritalia nominamus. De illis dũ interrogamur, reſpondemus, ſi præſto ſunt ea quæ ſentimus, velut cum à nobis quęritur intuentibus lunam nouã, qualis aut vbi ſit. Sic ille qui interrogat, ſi non videt, credit verbis, & ſæpe non credit. Diſcit autem nullo modo, niſi & ipſe quod dicitur videat, vbi iam non verbis [quæ ſonuerunt,] ſed rebus ipſis & ſenſibus diſcit. Nam verba eadem ſonãt videnti, quæ non videnti etiam ſonuerant. Cum vero non de iis, quæ coram ſentimus, ſed de iis quæ aliquando ſenſimus quæritur, non iam res ipſas, ſed imagines ab eis impreſſas memoríæque mandatas loquimur: quæ omnino quo modo vera dicamus cum falſa intueamur ignoro, niſi quia non nos ea videre ac ſentire, ſed vidiſſe ac ſenſiſſe narramus. Ita illas imagines in memoriæ penetralibus rerum ante ſenſarum quædam documenta geſtamus, quæ animo contemplantes bona conſcientia nõ mentimur, cum loquimur, ſed nobis ſunt iſta documenta: Is autem qui audit, ſi ea ſenſit atque affuit, non diſcit meis verbis, ſed recognoſcit ablatis † ſecum & ipſe imaginibus. Si autem ille non ſenſit, quis non eum credere potius verbis quàm diſcere intelligat? Cum vero de iis agitur quæ mente conſpicimus, id eſt, intellectu atque ratione, ea quidem loquimur quæ præſentia contuemur in illa interiore luce veritatis, qua ipſe qui dicitur homo interior, illuſtratur & fruitur: ſed tunc quoque noſter auditor, ſi & ipſe illo ſecretò ac ſimplici oculo videt, nouit quòd dico ſua contemplatione, non verbis meis. Ergóne hunc quidem doceo vera dicens vera intuentem, docetur enim non verbis meis, ſed ipſis rebus

Chriſtus intus docet.

Cap. xij.

† aliud.

† allatis.

deo

deo intus pandente manifeſtius. Itaque de his etiam interrogatus reſpondere poſſet. Quid autem abſurdius, quàm eum putare locutione mea doceri, qui poſſet antequam loquerer eaipſa interrogatus exponere? Nam quod ſæpe contingit, vt interrogatus aliquid neget atque ad id fatendum aliis interrogationibus vrgeatur, fit hoc imbecillitate cernentis, qui de re tota illam lucem conſulere non poteſt: quod vt partibus faciat, admonetur, cum de iſtis partibus interrogatur, quibus illa ſumma conſtat, quam totam cernere non valebat. Quod ſi verbis perducitur eius qui interrogat, non tamen docentibus verbis ſed eo modo inquirentibus, quo modo eſt ille à quo quæritur intus diſcere idoneus: velut ſi abs te quærerem hoc ipſum quod agitur, vtrum nam verbis doceri nihil poſsit, & abſurdum tibi primo videretur non valenti totum conſpicere. Sic ergo quærere oportuit, vt tuæ ſeſe vires habeant ad audiendum illum intus magiſtrum, vt dicerem† ea quæ me loquẽte vera eſſe confiteris & certus es, & te illa noſſe confirmas. Vnde didiciſti? reſponderes fortaſſe quòd ego docuiſſem. Tum ego ſubnecterem, Quid ſi me hominem volantem vidiſſe dicerem, itáne te certum verba mea redderent, quemadmodum ſi audires ſapientes homines ſtultis eſſe meliores? Negares profecto & reſponderes, illud te non credere, aut etiam, ſi crederes ignorare, hoc autem certiſsime ſcire. Ex hoc iam nimirum intelligeres, neque in illo quod me affirmãte ignorares, neque in hoc quod optime ſcires aliquid te didiciſſe verbis meis, quandoquidem etiam interrogatus de ſingulis, & illud ignotum, & hoc tibi notum eſſe iurares. Tum vero totũ illud quod negaueras fatereris, cum hæc ex quibus conſtat clara & certa eſſe cognoſceres omnia ſcilicet quæ loquimur, aut ignorare auditorem vtrum vera ſint, aut falſa eſſe non ignorare, aut ſcire vera eſſe. Horum trium in primo aut credere, aut opinari, aut dubitare: in ſecundo aduerſari atque renuere: in tertio atteſtari: nuſquam igitur diſcere. Quia & ille qui poſt verba noſtra rem neſcit, & qui ſe falſa nouit audiſſe, & qui poſſet interrogatus eadem reſpondere quæ dicta ſunt, nihil verbis meis didiciſſe conuincitur.

† *docerem.*

Quamobrem in iis etiam quæ mẽte cernuntur, fruſtra cernentis loquelas audit quiſquis ea cernere non poteſt, niſi *Oratio non ſemper*

niſi quia talia quandiu ignorantur vtile eſt credere: Quiſquis autem cernere poteſt, intus eſt diſcipulus veritatis, foris iudex loquentis, vel potius ipſius locutionis: Nam plerunque ſcit illa quæ dicta ſunt, eo ipſo neſciente qui dixit: Veluti ſi quiſquam Epicureis credens, & mortalem animam putans, eas rationes quæ de immortalitate eius à prudentioribus tractatæ ſunt, eloquatur illo audiente qui ſpiritalia contueri poteſt. Iudicat iſte eum vera dicere. At ille qui dicit, vtrum vera dicat ignorat, imò etiam falſiſsima exiſtimat. Num igitur putandus eſt ea docere, quæ neſcit? Atqui iiſdem verbis vtitur, quibus vti etiam ſciens poſſet. Quare iam ne hoc quidem relinquitur verbis, vt his ſaltem loquentis animus iudicetur. Siquidem incertum eſt vtrum ea quæ loquitur ſciat. Adde mentientes atque fallentes, per quos facile intelligas non modo non aperiri, verumetiam occultari animum verbis. Nam nullo modo ambigo id conari verba veracium, & id quodam modo profiteri, vt animus loquentis appareat, quòd id obtineret omnibus concedentibus, ſi loqui mentientibus non liceret. Quanquam ſæpe experti fuerimus & in nobis & in aliis, non earum rerum quæ cogitantur verba proferri: quod duobus modis poſſe accidere video, cum aut ſermo memoriæ mandatus & ſæpe decurſus alia cogitantis ore funditur. Quod nobis cum hymnum canimus ſæpe contingit: aut cum alia pro aliis verba præter voluntatem noſtram linguæ ipſius errore proſiliunt. Nam hic quoque non earum rerum ſigna, quas in animo habemus audiuntur. Nam mentientes quidem cogitant etiam de iis rebus quas loquuntur, vt tametſi neſciamus an verum dicant, ſciamus tamen eos, in animo habere quod dicunt. ſi non eis aliquid duorum quæ dixi accidat. Quæ ſi quis & interdum accidere contendit. & cum accidit apparere, quanquam ſæpe occultum eſt, & ſæpe me fallit audientem, non reſiſto. Sed his accidit aliud genus, ſanè late patens, & tamen †innumerabilium diſſentionum atque certaminum: cum ille qui loquitur, eadem quidem ſignificat quæ cogitat, ſed plerunque tantum ſibi & aliis quibuſdam: ei vero cui loquitur & item aliis nonnullis, non idem ſignificat. Dixerit enim aliquis audientibus nobis, ab aliquibus beluis hominem virtute ſuperari:

† *ſemen.*

nos

nos ilico ferre non poſſumus, & hanc tam falſam peſtiferámque ſententiam magna intentione refellimus: cum ille fortaſſe virtutem, vires corpores vocet, & hoc nomine id quod cogitauit enunciet: nec mentiatur, nec erret in rebus, nec aliud aliquid voluens animo, mandata memoriæ verba contexit, nec linguæ lapſu aliud quàm volucbat ſonat: ſed tantummodo rem quam cogitat alio quàm nos nomine appellat: de qua illi ſtatim aſſentiremur, ſi eius cogitationem poſſemus inſpicere, quam verbis iam prolatis explicatáque ſententia ſua, nondum nobis pandere valuit. Huic errori definitionem mederi poſſe dicunt: vt in hac quæſtione ſi definiret quid ſit virtus, eluceret aiunt non de re, ſed de verbo eſſe controuerſiam: quod vt concedam ita eſſe, quotus quiſque bonus definitor inueniri poteſt: & tamen aduerſus diſciplinam definiendi multa diſputata ſunt, quæ neque hoc loco tractare opportunum eſt, nec vſquequaque à me probantur. Omitto quod multa non bene audimus, & quaſi de auditis diu multúmque cõtendimus: Velut tu nuper verbo quodam Punico, cum ego miſericordiam dixiſſem, pietatem ſignificari te audiſſe dicebas ab eis quibus hæc lingua magis nota eſſet. Ego autem reſiſtens, quod acceperis tibi omnino excidiſſe aſſerebã. Viſus enim mihi eras non pietatem dixiſſe, ſed fidem, cum & coniunctiſſimus mihi aſsideres, & nullo modo hæc duo nomina ſimilitudine ſoni aurem decipiant. Diu te tamen arbitratus ſum neſcire quid tibi dictum ſit, cum ego neſcirem quid dixeris. Nam ſi te bene audiſſem nequaquam mihi videretur abſurdum pietatem & miſericordiam vno vocabulo Punice vocari. Hæc plerunque accidunt, ſed ea vt dixi omitamus, ne calumniam verbis de audiendi† negligentia, vel etiam de ſurditate hominum videar commouere. Illa magis angunt quæ ſuperius enumeraui, vbi verbis liquidiſsime aure perceptis & Latinis non valemus, cum eiuſdem linguæ ſimus, loquentium cogitata cognoſcere. Sed ecce iam remitto & concedo, cum verba eius auditu cui nota ſunt, accepta fuerint poſſe illi eſſe notum de iis rebus, quas ſignificant loquentem cogitauiſſe: num ideo etiã quod nunc quæritur, vtrum vera dixerit, diſcit? Num hoc magiſtri profitentur, vt cogitata eorum, ac non ipſe

† *audientius.*

Chriſtus docet, homo admonet. cap. xiiij.

diſciplinæ, quas loquendo ſe tradere putant, percipiantur, atque teneantur. Nam quis tam ſtulte curioſus eſt, qui filium ſuum mittat in ſcholam, vt quid magiſter cogitet diſcat? An iſtas omnes diſciplinas, quas ſe docere profitentur, ipſiúsque virtutis atque ſapientiæ cum verbis explicauerint, tum illi qui diſcipuli vocantur, vtrum vera dicta ſint apud ſemetipſos conſyderant, interiorem ſcilicet illam veritatem pro viribus intuentes. Tunc ergo diſcunt. Et cum vera dicta eſſe intus inuenerint, laudant, neſcientes non ſe doctores potius laudare, quàm doctos, ſi tamen & illi quod loquuntur ſciunt. Falluntur autem homines, vt eos qui non ſunt magiſtros vocent quia plerunque inter tempus locutionis & tempus cognitionis, nulla mora interponitur. Et quoniam poſt admonitionem ſermocinantis cito intus diſcunt, foris ſe ab eo qui admonuit didiciſſe arbitrantur. Sed de tota vtilitate verborum, quæ ſi bene conſyderetur non parua eſt, aliâs ſi deus fuerit requiremus. Nunc enim ne plus eis, quàm oportet tribueremus, admonui te: vt iam non crederemus tantum, ſed etiam intelligere inciperemus, quàm vere ſcriptum ſit authoritate diuina, ne nobis quenquam magiſtrum dicamus in terris, quòd
Math, 23. vnus omnium magiſter in cœlis ſit. Quid ſit autem in cœlis, docebit ipſe à quo etiam per homines ſignis admonemur & foris, vt ad eum intro conuerſi erudiamur, quem diligere ac noſſe beata vita eſt, quam ſe omnes clamant quærere, pauci autem ſunt qui eam vere ſe inueniſſe lætentur. Sed iam mihi dicas velim, quid de hoc toto meo ſermone ſentias? Si enim vera eſſe quæ dicta ſunt noſti, etiam de ſingulis ſententiis interrogatus ea te ſcire dixiſſes. Vides ergo à quo iſta didiceris. Neque enim à me, cui roganti omnia reſponderes. Si autem vera eſſe non noſti, nec ego nec ille te docuit. Sed ego quia nunquam poſſum docere, ille quia tu adhuc non potes diſcere. AD. Ego vero didici admonitione verborum tuorum, nihil aliud verbis quàm admoneri hominem vt diſcat. & perparum eſſe, quod per locutionem aliquanta cogitatio loquentis apparet. Vtrum autem vera dicantur, eum docere ſolum, qui ſe intus habitare cum foris loqueretur admonuit. Quem

iam

iam fauente † ipſo tanto ardentius diligam, quanto ero in † *præſtāte.* diſcendo prouectior. Veruntamen huic orationi tuæ, qua perpetua vſus es, ob hoc habeo maxime gratiam, quòd omnia quæ contradicere paratus eram, præoccupauit atque diſſoluit, nihilque omnino abs te derelictum eſt, quod me dubium faciebat, de quo non ita mihi reſponderet ſecretum illud oraculum, vt tuis verbis aſſerebatur.

* * *

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE IMMORTAlitate animæ Liber.

Prima ratio quod anima ſit immortalis, ab abiacēte immortali. Cap. 1

SI ALICVBI eſt diſciplina, nec eſſe niſi in eo quod viuit poteſt, & ſemper eſt, neque quicquam in quo quid ſemper eſt, poteſt eſſe non ſemper, ſemper viuit in quo eſt diſciplina. Si nos ſumus qui ratiocinamur, id eſt animus noſter, nec recte ratiocinari ſine diſciplina poteſt, nec ſine diſciplina eſſe animus niſi in quo diſciplina non eſt poteſt: eſt in hominis animo diſciplina. Eſt autem alicubi diſciplina: nam eſt, & quicquid eſt, nuſquam eſſe non poteſt. Item diſciplina nō poteſt eſſe, niſi in eo quod viuit. Nihil enim quod non viuit, aliquid diſcit. Nec eſſe in eo quod nihil diſcit diſciplina poteſt. Item ſemper eſt diſciplina. Nam quod eſt, atque immutabile eſt, ſemper ſit neceſſe eſt. Eſſe autem diſciplinam nemo negat. Et quiſquis fatetur fieri non poſſe vt ducta per medium circulum linea non ſit omnium, quæ nō per medium ducuntur maxima, idque eſſe alicuius diſciplinæ, immutabilem diſciplinã eſſe nō negat. Itē nihil in quo quid ſemper eſt, poteſt eſſe non ſemper. Nihil enim quod ſemper eſt, patitur ſibi ſubtrahi aliquãdo id in quo ſemper eſt. Iã vero cũ ratiocinamur, animus id agit. Nō enim id agit, niſi qui intelligit: nec corpus intelligit, nec animus auxiliãte corpore intelligit, quia cum intelligere vult, à corpore auertitur. Quod

I. Retract. cap. 5.

enim

enim intelligit, eiuſmodi eſt, ſemper, nihílque corporis eiuſmodi eſt ſemper: Non igitur poteſt adiuuare animum ad intellectum nitentem, cui non impedire ſatis eſt: Item nemo ſine diſciplina recte ratiocinatur. Eſt enim recta ratiocinatio à certis ad incertorum indagationem nitens cogitatio. Nihílque certum eſt in animo, quod ignorat. Omne autem quod ſcit animus in ſeſe habet, nec vllam rem ſcientia complectitur, niſi quæ ad aliquam pertineat diſciplinam. Eſt enim diſciplina quarúmque rerum ſcientia. Semper igitur animus humanus viuit.

1. Retract. cap. 5. *Recta ratiocinatio quid ſit.* *1. Retract. cap. 5.*

Ratio profecto, aut animus eſt, aut in animo. Melior autem ratio noſtra, quàm corpus noſtrum. Et corpus noſtrum nonnulla ſubſtantia eſt, & melius eſt eſſe ſubſtantiam, quàm nihil: Non eſt igitur ratio nihil. Rurſum quæcunque harmonia corporis eſt, in ſubiecto corpore ſit neceſſe eſt inſeparabiliter, nec aliud quicquam in illa harmonia eſſe credatur, quod non æque neceſſario ſit in ſubiecto illo corpore, in quo & ipſa harmonia non minus inſeparabiliter. Mutabile eſt autem corpus humanum, & immutabilis ratio. Mutabile eſt enim omne quod ſemper eodem modo non eſt. Et ſemper eodem modo eſt, duo & quatuor & ſex. Item ſemper eodem modo eſt quod eſt, quod quatuor habent duo & duo, hoc autem non habent duo. Duo igitur quatuor non ſunt. Eſt autem iſta ratio immutabilis. igitur ratio eſt. Nullo modo autem poteſt mutato ſubiecto id quod in eo eſt, inſeparabiliter non mutari. Non eſt igitur harmonia corporis animus. Nec mors poteſt accidere immutabilibus rebus. Semper ergo animus viuit, ſiue ipſe ratio ſit, ſiue in eo ratio inſeparabiliter.

Secunda ratio quia ſit immutabilis, vel adiacentis immutabilis ſubiectum. Cap. ij.

Quædam conſtantiæ virtus eſt, & omnis conſtantia immutabilis eſt, & omnis virtus poteſt aliquid agere, nec cum non agit aliquid, virtus non eſt. Omnis porro actio mouetur, aut mouet. Aut igitur non omne quod mouet, aut certe non omne quod mouetur mutabile eſt, aut † omne quod alio mouetur, nec mouet ipſum aliquid, mortale eſt. Neque mortale quicquam immutabile. Quare de certo iam & ſine vlla diiunctione concluditur, non omne quod mouet mutari. Nullus autem motus ſine ſubſtantia: & omnis ſubſtantia, aut viuit aut non viuit: atque omne quod non viuit exanime eſt: nec eſt vlla

Viua ſubſtantia & immutabilis animus nec ſi quo modo mutabilis propterea mortalis ſit. Ratio tertia. ca. iij. *† At.*

examinis actio. Illud igitur quod ita mouet, vt non mutetur, non poteſt eſſe niſi viua ſubſtantia. Hæc autem omnis per quoſlibet gradus corpus mouet quod mutabile eſt. Corpus autem non niſi ſecundum tempus mouetur: ad hoc enim pertinet tardius, & celerius moueri: conficitur eſſe quiddam, quod tempore moueat, nec tamen mutetur. Omne autem quod tempore mouet corpus, tametſi ad vnum finem tendat, tamen nec ſimul poteſt omnia facere, nec poteſt non plura facere: neque enim valet quanuis * ope † agatur, aut perfecte vnum eſſe, quod in partes ſecari poteſt, aut vllum eſſe ſine partibus corpus, aut ſine morarum interuallo tempus, aut vero vel breuiſsima ſyllaba enuncietur, cuius non tunc finem audias, cum iam non audis initium. Porrò quod ſic agitur, & expectatione opus eſt, vt peragi, & memoria vt comprehēdi queat quantum poteſt. Et expectatio futurarum rerum eſt, præteritarum vero memoria. At intentio ad agendum præſentis eſt temporis, per quod futurum in præteritum tranſit, nec cœpti motus corpois expectari finis poteſt ſine vlla memoria. Quo modo enim expectatur, vt deſinat, quod aut cœpiſſe excidit, aut omnino motum eſſe? Rurſus intentio peragendi, quæ præſens eſt, ſine expectatione finis, qui futurus eſt, non poteſt eſſe: nec eſt quicquam quod aut nondum eſt, aut iam non eſt. Poteſt igitur in agendo quiddam eſſe, quod ad ea quæ nondum ſunt, pertineat. poſſunt ſimul in agente plura eſſe, cum ea plura, quæ aguntur, ſimul eſſe non poſsint. Poſſunt ergo etiam in mouente, cum in eo quod mouetur non poſsint. At quæcunque in tempore ſimul eſſe non poſſunt, & tamen à futuro in præteritum tranſmittuntur, mutabilia ſint neceſſe eſt. Hinc iam colligimus poſſe eſſe quiddam quod cum mouet mutabilia, non mutatur. Cum enim non mutatur mouentis intentio perducendi ad finem quem volet corpus quod mouet, illúdque corpus de quo aliquid fit eodem motu per momenta mutetur, atque illa intentio perficiendi, quam immutatam manere manifeſtum eſt & ipſa membra artificis, & lignum aut lapidem artifici ſubiectum moueat, quis dubitet conſequens eſſe, quod dictum eſt? Non igitur ſi qua mutatio corpori mouente animo fit, quanuis in eam ſit intentus, hinc eum neceſſa

*al. quanis.
† pete.

neceſſario mutari,& ob hoc etiam mori arbitrandum eſt. Poteſt enim in hac intentione ſimul & memoriam præteritorum, & expectationem futurorum habere, quæ omnia ſine vita eſſe [& in illa mutatione] non poſſunt. Quanquam & ſi nullus interitus ſine mutatione fit,& nulla mutatio ſine motu,non tamen omnis mutatio interitum,omniſque motus mutationem operatur. Licet enim ipſum corpus noſtrum & motum plerunque qualibet actione,& mutatum certe, vel ætate dicere, tamen nondum interiſſe,id eſt,non eſſe ſina vita. Liceat igitur & animum non continuo putare priuari vita,quanquam ei fortaſſe per motum mutatio nonnulla contingat.

Quòd nulla mutatio ſine motu, nec omnis mutatio interitum operatur.

Si enim manet aliquid immutabile in animo. quod ſine vita eſſe non poſsit,animo etiam vita ſempiterna maneat neceſſe eſt. Nam hoc prorſus,ita ſe habet, vt ſi primum eſt,ſit ſecundum. Eſt autem primum. Quis enim vt alia omittam,aut rationem numerorum mutabilem eſſe audeat dicere:aut artem quamlibet non iſta ratione conſtare:aut artem non eſſe in artifice, etiam cum eam non exercet:aut eius eſſe,niſi in animo:aut vbi vita non ſit,eſſe poſſe: aut quod immutabile eſt aliquando eſſe non poſſe: aut aliud eſſe artem, aliud rationem? Quamuis enim ars vna multarum quaſi quidam cœtus rationum eſſe dicatur, tamen ars etiam vna ratio dici veriſsime atque intelligi poteſt. Sed ſiue hoc, ſiue illud ſit,non minus immutabilẽ artem eſſe conficitur. Artem autem non ſolum eſſe in animo artificis,ſed etiam nuſquam eſſe in animo artificis manifeſtum eſt,idque inſeparabiliter. Nam ſi ars ab animo ſeparabitur,aut erit præter quam in animo,aut nuſquã erit, aut de animo in animum continuo tranſibit. At vt ſedes arti nulla ſine vita eſt,ita nec vita cum ratione vlli niſi animæ. Nuſquam porrò eſſe quod eſt, vel quod immutabile eſt non eſſe aliquando non poteſt. Si vero ars de animo in animum tranſit in illo manſura deſerens iſtum, nemo artem docet,niſi amittendo,aut etiam non niſi docentis obliuione fit aliquis peritus ſine morte. Quæ ſi abſurdiſsima & falſiſsima ſunt,ſicuti ſunt,immortalis eſt animus humanus. At enim ſi ars aliquando eſt,aliquando non eſt in animo. quod per obliuionem atque imperitiam ſatis notum eſt,nihil ad eius immortalitatem affert argumenti huius

Ars & ratio numerorum immutabilis que animo non ſine vita inhærent: Retractat. 1.Ca.iiij.

1.Retract. cap.5.

 connexio,

connexio, niſi negetur antecedens hoc modo, Aut eſt aliquid in animo, quod in præſenti cogitatione non eſt: aut non eſt in erudito animo ars muſica, cum de ſola geometrica cogitat. Hoc autem falſum eſt, illud igitur verum. Non autem quicquam ſe habere animus ſentit, niſi quod in cogitationem venerit. Poteſt igitur aliquid eſſe in animo, quod eſſe in ſe animus ipſe nõ ſentiat. Id autem quandiu ſit nihil intereſt. Nanque ſi diutius fuerit in aliis animus occupatus, quàm vt intentionem ſuam in antecogitata facile poſsit reflectere, obliuio vel imperitia nominatur. Sed cum vel noſipſi nobiſcum ratiocinantes, vel ab alio bene interrogati de quibuſdam liberalibus artibus quædam inuenimus, non alibi, quàm in animo noſtro inuenimus. Neque enim, id eſt inuenire quod facere, aut gignere: alioquin æterna gigneret animus inuentione temporali, nam æterna ſæpe inuenit. Quid enim tam æternum, quàm circuli ratio, vel ſi quid aliud in huiuſcemodi artibus, nec non fuiſſe aliquãdo, nec non fore comprehenditur? Manifeſtum etiam eſt immortalem eſſe animum humanum, & omnes veras rationes in ſecretis eius eſſe, quanuis eas, ſiue ignoratione, ſiue obliuione, aut non habere, aut amiſiſſe videatur. Nunc quatenus accipienda ſit animi mutatio videamus. Si enim ſubiectus eſt animus arte, in ſubiecto exiſtente, neque ſubiectum immutari poteſt, quin id quod in ſubiecto eſt immutetur: qui poſſumus obtinere immutabilem eſſe artem atque rationem ſi mutabilis animus, in quo illa ſunt eſſe conuincitur? Quæ autem maior, quàm in contraria ſolet eſſe mutatio, & quis negat animum, vt omittam cætera, ſtultum aliàs, aliàs vero eſſe ſapientem? Prius ergo quot modis accipiatur, quæ dicitur animæ mutatio, videamus, quæ vt opinor, manifeſtiores dũtaxat clarioréſque nobis duo ſunt genere, ſpecie vero plures inueniuntur. Nãque aut ſecundum corporis paſsiones, aut ſecundum ſuas anima dicitur immutari. Secundum corporis, vt per ætates, per morbos, per dolores, labores, offenſiones, per voluptates. Secundum ſuas autem, vt cupiendo, lætando, metuendo, ægreſcendo, ſtudendo, diſcendo. Hæ omnes mutationes, ſi non neceſſario argumento ſunt mori animam, nihil quidem metuendæ ſunt per ſe ipſæ ſeparatim: ſed ne rationi noſtræ aduerſentur, qua dictum

Animus nõ mutatur vt deſinat eſſe animus: Ratio quint. Cap. v.

dictum eſt, mutato ſubiecto, omne quod in ſubiecto eſt neceſſario mutari, videndum eſt. Sed non aduerſantur. Nam illuc ſecundum hanc mutationem ſubiecti dicitur per quam omnino mutare cogitur nomen. Nam ſi ex albo cera nigrum colorem ducat alicunde, non minus cera eſt, & ſi ex quadrata rotundam formam ſumat, & ex molli dureſcat, frigeſcátque ex calida: at iſta in ſubiecto ſunt, & cera ſubiectum. Manet autem cera non magis minúsve cera cùm illa mutentur. Poteſt igitur aliqua mutatio fieri eorum, quæ in ſubiecto ſunt, cum ipſum tamen iuxta id quod hoc eſt ac dicitur, non mutetur. At ſi eorum quæ in ſubiecto ſunt, tanta commutatio fieret, vt illud quod ſubeſſe dicebatur, dici iam omnino non poſſet, veluti cum calore ignis cera in auras diſcedit, eámque mutationem patitur, vt recte intelligatur mutatum eſſe ſubiectum, quod cera erat, & cera iam non eſt, nullo modo aliqua ratione quicquam eorum, quæ in illo ſubiecto ideo erant, quia hoc erat, manere putaretur. Quamobrem ſi anima ſubiectum eſt, vt ſupra diximus, in quo ratio inſeparabiliter ea neceſsitate quoque qua in ſubiecto eſſe monſtratur, nec niſi viua anima poteſt eſſe anima, nec in ea ratio poteſt eſſe ſine vita, & immortalis ratio, immortalis eſt anima. Prorſus enim nullo pacto non exiſtente ſubiecto ſuo immutabilis ratio permaneret. Quod eueniret ſi tanta accideret animæ mutatio, vt eſſe non animã faceret id eſt, mori cogeret. Nulla autem illarum mutationum, quæ ſiue per corpus, ſiue per ipſam animam fiunt quamuis vtrũ aliquæ per ipſam fiant, id eſt, quarum ipſa ſit cauſa, non parua ſit quæſtio: id agit vt animam non animam faciat. Iam igitur non ſolum per ſe, verum nec noſtris rationibus formidandæ ſunt. Ergo incumbendum omnibus ratiocinandi viribus video, vt ratio quid ſit, & quoties definiri poſsit ſciatur, vt ſecundum omnes modos & de animę immortalitate conſtet. Ratio eſt aſpectus animi, quo per ſeipſum, non per corpus verũ intuetur: aut ipſa veri contemplatio, non per corpus: aut ipſum verum quod contẽplatur. Primum illud in animo eſſe nemo ambigit. De ſecundo & tertio quæri poteſt, ſed & ſecundum ſine animo eſſe non poteſt. De tertio magna quæſtio eſt, vtrũ verum illud quod ſine inſtrumento corporis animus intuetur ſit per ſeipſum

Ratio quæ incommutabilis eſt, ſiue in animo ſit, ſiue animus in ea, ab ipſo eodem animo ſeparari nequit.

Ratio ſexta.

cap. VI.

ſeipſum & non ſit in animo, aut poſsit eſſe ſine animo. Quoquolibet modo autem ſe habeat,nō id poſſet contemplari animus per ſeipſum, niſi aliqua coniunctione cum eo. Nam omne quod contemplamur, ſiue cogitatione capimus, aut ſenſu aut intellectu capimus. Sed ea quæ ſenſu capiuntur, extra etiam nos eſſe ſentiuntur, & locis continentur, vnde nec percipi quidem poſſe affirmantur. Ea vero quæ intelliguntur, non quaſi alibi poſita intelliguntur quàm ipſe qui intelligit animus, ſimul enim etiam intelliguntur non contineri loco. Quare iſta coniunctio intuentis animi, & eius veri quod intuetur, aut ita eſt, vt ſubiectum ſit animus, verum autem illud in ſubiecto: aut contra ſubiectum verum,& in ſubiecto animus,aut vtrunque ſubſtantia. Horum autem trium ſi primum eſt, tam eſt immortalis animus, quàm ratio ſecũdum ſuperiorem diſputationem, quod ineſſe illa niſi viuo non poteſt. Eadem neceſsitas in ſecundo eſt. Nam ſi verum illud quod ratio dicitur, nihil habet commutabile ſicut apparet, nihil commutari poteſt, quod in eo tanquam in ſubiecto eſt. Remanet igitur omnis pugna de tertio. Nam ſi animus ſubſtantia eſt,& ſubſtantia rationi coniungitur,non abſurde quis putauerit fieri poſſe, vt manente illa hic eſſe deſinat. Sed manifeſtum eſt,quandiu animus à ratione non ſeparatur, eíque cohæret, neceſſario eum manere atque viuere, Separari autem qua tandem vi poteſt? Num corporea,cuius & potentia infirmior, & origo inferior, & ordo ſeparatior? Nullo modo. Animali ergo? Sed etiam id quo modo? An aliter animus potentior quiſquis eſt, contemplari rationem non poteſt, niſi alterum inde ſeparauerit? At neque ratio cuiquam contemplanti defuerit, ſi omnes contemplentur:& cum nihil ſit ipſa ratione potẽtius,quo nihil eſt incommutabilius, nullo pacto erit animus nondum rationi coniunctus eo qui eſt coniunctus potentior. Reſtat vt aut ipſa ratio à ſe ipſum ſeparet, aut ipſe animus ab ea voluntate ſeparetur. Sed nihil eſt in illa natura inuidentiæ, quo minus fruendam ſe animo præbeat. Deinde quo magis eſt,eo quicquid ſibi coniungitur facit vt ſit, cui rei contrarius eſt interitus. Voluntate autem animum ſeparari à ratione,non minus abſurde quis diceret ſi vlla ab inuicem ſeparatio poſſet eſſe rerum, quas non continet locus.

1. Retract. cap. 5.

locus. Quod quidem dici aduerſus omnia ſuperiora poteſt, quibus alias contradictiones oppoſuimus. Quid ergo Iam ne concludendum eſt animum eſſe immortalem? An etiam ſi ſeparari non poteſt, extingui poteſt? At ſi illa rationis vis ipſa ſua coniunctione afficit animum, neque enim non afficere poteſt, ita profecto afficit vt ei eſſe tribuat. Eſt enim maxime ipſa ratio, vbi ſumma etiã incommutabilitas intelligitur. Itaque quæcunque ex ſe afficit, cogit eſſe quodam modo. Non ergo extingui animus poteſt niſi à ratione ſeparatus. Separari autem non poteſt, vt ſupra ratiocinati ſumus. Non poteſt igitur interire.

Atenim auerſio ipſa à ratione per quam ſtultitia contingit animo, ſine defectu eius fieri non poteſt: ſi enim magis eſt ad rationem conuerſus eíque inhærens, ideo quòd inhæret incommutabili rei quæ eſt veritas, quæ & maxime & primitus eſt, cum ab ea eſt aduerſus idipſum eſſe minus habet, quod eſt deficere. Omnis autem defectus tendit ad nihilum, & interitum nullum magis proprie oportet accipi, quàm cum id quod aliquod erat nihil fit. Quare tendere ad nihilum, eſt ad interitum tẽdere. Qui cur non cadat in animum vix eſt dicere, in quem defectus cadit. Dantur hic cætera. Sed negatur eſſe conſequens interire id quod tendit ad nihilum, id eſt, ad nihilum peruenire. Quod in corpore quoq; animaduerti poteſt. Nam quoniam quodlibet corpus pars eſt mundi ſenſibilis. & ideo quanto maius eſt locíque plus occupat, tanto magis propinquat vniuerſo quantóque id magis facit, tanto maius eſt. Maius eſt enim totum quàm pars. Quare etiam minus ſit cum minuitur neceſſe eſt. Defectum ergo patitur cum minuitur. Porrò autẽ minuitur, cum ex eo aliquid præciſione detrahitur. Ex quo conficitur vt tali detractione tendat ad nihilum. At nulla præciſio perducit ad nihilum. Omnis enim pars quæ remanet corpus eſt, & quicquid hoc eſt, quantolibet ſpacio locum occupat. Neque id poſſet, niſi haberet partes in quas identidem cæderetur. Poteſt igitur infinite cædendo infinite minui, & ideo defectum pati atque ad nihilum tendere, quamuis peruenire nunquã queat. Quod item de ipſo ſpacio & quolibet interuallo dici atque intelligi poteſt. Nam & de his etiam terminatis, dimidiam verbi gratia, partem detrahendo, & ex eo quod reſtat ſemper dimidiam,

Nec, ſi per ſubſtãtiam ad defectũ tendit animus ob id interit. Idque ſequẽti capite.

Ratio ſeptima.

Cap. vii. Quòd omnis defect⁹ tendat ad nihilum.

dimidiam minuitur interuallum. atque ad finem progreditur, ad quem tamen nullo peruenitur modo quo minus hoc de animo formidandum eſt. Eſt enim profecto corpore melior & viuacior, à quo huic vita tribuitur. Quod ſi non id quod eſt in mole corporis, ſed id quod in ſpecie facit corpus eſſe, quæ ſententia inuictiore ratione approbatur tanto enim magis eſt corpus, quanto ſpecioſius eſt atque pulchrius, tantóque minus eſt, quanto fœdius ac deformius, quæ defectio non præciſione molis, de qua jam ſatis actum eſt, ſed ſpeciei putatione contingit: quærendum de hac re diligenter ac diſcutiendum eſt, ne quis affirmet animum tali defectu interire, vt quoniam ſpecie aliqua ſua priuatur dum ſtultus eſt. credatur intantum augeri poſſe hanc priuationem vt omnimodo ſpecie ſpoliet animum, Et ea labe ad nihilum redigat cogátque interire. Quamobrem ſi potuerimus impetrare vt oſtendatur, ne corpori quidem hoc poſſe accidere vt etiam ea ſpecie priuetur, qua corpus eſt, iure fortaſſe obtinebimus multo minus auferri poſſe animo quo animus eſt. Si quidem nemo ſe bene inſpexit qui non omni corpori qualemlibet animum præponendum eſſe fateatur. Sit igitur noſtræ ratiocinationis exordium, quòd nulla res ſe facit aut gignit, alioquin erat antequam eſſet. Quod ſi falſum eſt, illud eſt verum. Item quod factum ortúmve non eſt, & tamen eſt, ſempiternum ſit neceſſe eſt. Quam naturam & excellentiam quiſquis vlli corpori tribuit, vehementer errat quidem. Sed quid pugnamus, multo enim magis eam dare animo cogimur. Ita ſi corpus vllum eſt ſempiternum nullus animus non ſempiternus eſt. Quoniam quilibet animus cuilibet corpori præferendus eſt & omnia ſempiterna non ſempiternis. At ſi quod vere dicitur, factum eſt corpus, aliquo faciente, factum eſt, nec eo inferiore. Neque enim eſſet potens ad dandum ei quod faceret quicquid illud eſt quod eſt, id quod faciebat. Sed ne pari quidē: oportet enim facientem melius aliquid habere ad faciendum, quàm eſt id quod facit. Nam de gignēte non abſurde dicitur, hoc eum eſſe quod eſt illud quod ab eo gignitur. Vniuerſum igitur corpus ab aliqua vi, & natura potētiore atq; meliore factum eſt, non vtique corporea. Nam ſi corpus à corpore factū eſt, non potuit vniuerſum fieri. Veriſsimum

Cap. viij.

Quod nulla res ſeipſam gignat aut faciat.

eſt

eſt enim quod in exordio ratiocinationis huius poſuimus nullam rem à ſe poſſe fieri. Hæc autem vis & natura incorporea effectrix corporis, vniuerſi præſente potentia tenet vniuerſum. Non enim fecit atque diſceſsit, effectúmq; deſeruit. Ea quippe ſubſtantia quæ corpus non eſt, neque, vt ita dicam, loqualiter mouetur, vt ab ea ſubſtantia quæ locum obtinet ſeparari queat & illa effectoria vis vacare nõ poteſt, quin id quod ab ea factum eſt tueatur & ſpecie carere non ſinat, qua eſt in quantumcunque eſt. Quod enim per ſe non eſt, ſi deſeratur ab eo per quod eſt, profecto non erit: & non poſſumus dicere id accepiſſe corpus cum factum eſt vt ſeipſo iam cõtentum eſſe poſſet, etiam ſi à conditore deſeretur. Quanquam ſi ita eſt, magis id habet animus quem corpori præſtare manifeſtum eſt. Atque ita de proximo immortalis probatur, ſi poteſt eſſe per ſeipſum. Quicquid enim tale eſt, incorruptibile ſit neceſſe eſt, ac per hoc interire non poſsit, quia nihil ſe deſerit. Sed corporis mutabilitas in promptu eſt, quod ipſius vniuerſi corporis vniuerſus motus ſatis indicat. Vnde dilıgẽter inſpicientibus quãtum talis natura inſpici poteſt, ordinata mutabilitate id quod mutabile eſt mutari reperitur. Quod autem per ſe eſt, nec motum quidem habet vllum, omni copia ſibi in ſeipſo exiſtẽte, quia motus omnis ad aliud eſt, cuius indiget quod mouetur. Adeſt igitur ſpecies vniuerſo corpori, meliore natura ſufficiente atq; obtinente quę fecit. Quare illa mutabilitas non adimit corpori corpus eſſe, ſed de ſpecie in ſpeciẽ tranſire facit motu ordinatiſsimo. Non enim quæpiam eius pars ad nihilum redigi ſinitur cũ totum capeſcat vis illa effectoria nec laborãte nec deſide potẽtia, dãs, vt ſit omne quod per illam eſt, inquãtum eſt: quamobrem nemo tam deuius à ratione debet eſſe, cui aut non ſit certũ corpore animum eſſe meliorem, aut qui hoc conceſſo arbitretur corpori non accidere vt corpus non ſit, animo accidere vt animus non ſit. Quod ſi non accidit, neq; animus eſſe niſi viuat, poteſt, nunquam profecto animus moritur. Quod ſi quiſquã non eum interitum dicat formidandum animo quo efficitur vt nihil ſit quod aliquod fuit, ſed eum quo dicimus, ea mortua quæ vita carẽt, attendãt quod nulla res ſeipſa caret. Eſt autẽ animus vita quædam, vnde omne quod animatum eſt, viuit: Omne autem inanime quod animari

Mutabilitas nõ adimit corpori corpus eſſe.

Animus vita eſt, ſe vita carere non poteſt. Nona rũ, & id agitur ſubſequenti capite. Cap. ix.

animari poteſt, mortuum, id eſt, vita priuatũ intelligitur. Non ergo poteſt animus mori. Nam ſi carere poterit vita non animus ſed animatum aliquid eſt. Quod ſi abſurdum eſt, multo minus hoc genus interitus timendum eſt animo quod vitæ certe non eſt timendum. Nam prorſus ſi tum moritur animus, cum eum deſerit vita illa, ipſa vita quæ hunc deſerit multo melius intelligitur animus, vt iam non ſit animus quicquid à vita deſeritur, ſed ea ipſa vita quæ deſerit. Quicquid enim vita deſertum mortuum dicitur, id ab anima deſertum intelligitur: hæc autem vita quæ deſerit ea quæ moriuntur, quia ipſa eſt animus, & ſeipſam non deſerit, non moritur animus. Niſi forte vitam temperationem aliquam corporis, vt nonnulli opinati ſunt debemus credere. Quibus profecto nunquam hoc viſum eſſet, ſi ea quæ vere ſunt & incommutabilia permanent, eodem animo à corporis conſuetudine alienato atque purgato videre valuiſſent. Quis enim bene ſeinſpiciẽs, nõ expertus eſt tãto ſe aliquid intellexiſſe ſyncerius, quãto remouere atq; ſubducere intẽtionem mentis à corporis ſenſibus potuit? Quod ſi temperatio corporis eſſet animus non vtique id poſſet accidere. Non enim ea res, quæ naturam propriam non haberet neque ſubſtantia eſſet, ſed in ſubiecto corpore tanquam color & forma inſeparabiliter ineſſet, vllo modo ſe ab eodem corpore ad intelligibilia percipienda conaretur auertere, & inquantum id poſſet, in tantum illa poſſet intueri, eáque viſione melior & præſtantior fieri. Nullo quippe modo forma vel color, vel ipſa etiam corporis temperatio, quæ certa commixtio eſt earum quatuor naturarum, quibus idem corpus ſubſiſtit, auertere ſe ab eo poteſt, in quo ſubiecto eſt inſeparabilite. Ad hæc ea quæ intelligit animus cum ſe auertit à corpore, non ſunt profecto corporea, & tamen ſunt maxime quæ ſunt, nam eodem modo ſemper ſeſe habent. Nam nihil abſurdius dici poteſt quàm ea eſſe, quæ oculis videmus, ea non eſſe, quæ intelligentia cernimus, cum dubitare dementis ſit, intelligentiam incomparabiliter oculis anteferri. Hæc autem quæ intelliguntur eodem modo eſſe habentia, cum ea intuetur animus, ſatis oſtendit ſe illis eſſe coniunctum miro quodá eodẽmque incorporali modo, ſcilicet non localiter. Namque aut in illo ſunt, aut ipſe in illis. Et vtrumlibet horum

Animus non eſt temperatio corporis. *Ratio decima. cap. x.*

pore

ſit,aut vt in ſubiecto alterum in altero eſt, aut verum quæ ſubſtantia eſt,ſed ſi illud primum, non eſt in ſubiecto corpore animus vt color & forma:quia vel ipſe ſubſtantia eſt, vel alteri ſubſtantiæ quæ corpus non eſt,in ſubiecto ineſt. Si autem hoc ſecundum verum eſt non eſt in ſubiecto corpore tanquam color animus,quia ſubſtantia eſt. Temperatio autem corporis in ſubiecto corpore eſt tanquam color, Non eſt ergo temperatio corporis animus,ſed vita eſt animus. Et ſi nulla res ſe deſerit,& id moritur quod vita deſerit. Non igitur animus mori poteſt. Rurſus igitur ſi quid metuendum eſt,id eſt,metuendum ne deficiendo animus intereat id eſt,dum ipſa exiſtendi ſpecie priuatur. De qua re quanquam ſatis eſſe dictum arbitrer, & quàm hoc fieri nõ poſsit certa ratione monſtratum ſit, tamen etiam hoc attẽdendũ eſt,nõ eſſe aliam cauſam huius formidinis, niſi quia fatẽdum eſt in defectu quodam eſſe animum ſtultum,& in eſſentia certiore atque pleniore ſapientem. Sed ſi, quod nemini dubium eſt tunc,eſt animus ſapiẽtiſsimus, cum veritatem quæ ſemper eodem modo eſt intuetur, eique immobilis inhæret diuino amore coniunctus, & illa omniũ,quæ quoquo modo ſunt ſumme maximéq; eſt,aut ab illa eſt animus inquantum eſt,aut per ſeipſum eſt. Sed ſi per ſeipſum,eſt quoniam ipſe ſibi cauſa exiſtendi eſt, & nunquam ſe deſerit,nunquam interit,vt ſupra etiam diſputauimus. Si vero ex illa,diligenter opus eſt quærere, quæ res ei poſsit eſſe cõtraria,quæ animo auferat animum eſſe quod illa præbet. Quid eſt igitur? An forte falſitas,quia illa veritas? Sed non manifeſtum eſt atque in promptu ſitum:quantum nocere animo falſitas poſsit? Non enim amplius poteſt quàm fallere: At niſi qui viuit, fallitur nemo. Non igitur falſitas interimere animum poteſt. Quod ſi hæc non poteſt, quæ contraria veritati eſt, auferre animo animum eſſe quod ei veritas dedit,ita enim eſt inuictiſsima veritas, quid aliud inuenitur quod auferat animo id quod eſt animus? Nihil profecto. Nam nihil eſt contrario valentius ad id auferendum quod fit ab eius contrario.

Animus nec per falſitatem perit veritati contrarium, etſi animi eſt cauſa veritas. Ratio vndecima. Cap. xj.

At ſi veritati contrarium ita quæramus, vt non inquantum veritas eſt, ſed inquantum ſumme maximéque eſt, quanquam intantum eſt idipſum inquantum eſt veritas ſiquidem veritatem eam dicimus qua vera ſunt omnia in-

Veritati à qua eſt animus quod eſt, quæ enim ipſa eſt, nihil

contrariū. quantumcunque ſunt, intantum autem ſunt inquantum
Ratio duo vera ſunt, tamen nullo modo id defugerim, quod mihi
decima. euidentius ſuffragatur. Nam ſi nulla eſſentia inquantum
Cap. xij. eſſentia eſt, aliquid habet contrarium, multo minus habet contrariū prima illa eſſentia quæ dicitur veritas, inquantū eſſentia eſt. Primum autē verum eſt. Omnis enim eſſentia nō ob aliud eſſentia eſt, niſi quia eſt. Eſſe autem non habet contrarium, niſi nō eſſe: vnde nihil eſt eſſentiæ cōtrarium. Nullo modo igitur res vlla eſſe poteſt cōtraria illi ſubſtantiæ, quæ maxime ac primitus eſt. Ex qua ſi habet animus idipſum quod eſt, nō enim aliunde hoc habere poteſt, qui ex ſe nō habet, niſi ab illa re quæ illo ipſo eſt animo præſtātior, nulla res eſt qua id amittat quia nulla res ei rei eſt contraria qua id habet, & propterea eſſe nō deſinit. Sapiētiam vero, quia conuerſionem habet ad id ex quo eſt, auerſione illam poteſt amittere. Conuerſioni namq; auerſio contraria eſt. Illud verò quod ex eo habet cui nulla res eſt contraria, non eſt vnde poſsit amittere. Non igitur poteſt interire.

Animus nec in corpus conuertitur. Cap. xiij.

Hic fortè oboriatur nonnulla quæſtio, vtrum ſicut nō interit animus, ita nec in deteriorem commutetur eſſentiam. Videri enim cuipiam poteſt, neque iniuria, id effectum eſſe ratiocinatione hac, vt animus ad nihilum non poſsit peruenire, cōuerti autem in corpus forſitan poſsit. Si enim quod erat antè animus, corpus fuerit effectum, nō vtiq; omnino non erit. Sed hoc fieri nō poteſt, niſi aut ipſe id velit, aut ab alio cogatur. Nec continuo tamen animus, ſiue ipſe id appetierit, ſiue coactus fuerit, poterit corpus eſſe. Illud enim ſequitur, vt ſi ſit: velit, aut cogatur. At illud non ſequitur vt ſi velit aut cogatur: ſit. Nunquā autem volet. Nam omnis eius appetitus ad corpus, aut vt id poſsideat eſt, aut vt viuificet, aut vt quodam modo fabricetur, aut quolibet pacto ei cōſulat. Nihil autem horum fieri poteſt, ſi non ſit corpore melior. At ſi erit corpus, melior corpore profecto non erit. Non igitur corpus eſſe volet. Neque vllum rei huius certius argumentum eſt, quàm cum ſeipſum hic interrogat animus. Ita enim facile comperit appetitum ſe non habere, niſi agendi aliquid, aut faciendi *† aut ſentiendi, aut vel tantummodo viuendi inquantum ſua illi poteſtas eſt. Si autem cogitur corpus eſſe, à quo tandem cogitur? A quolibet, certe à potentiore.

*† ſciendi

Non

Non ergo ab ipſo corpore cogi poteſt. Nullo enim modo, vllo animo vllũ corpus potentius. Potentior autẽ animus non cogit in aliquid, niſi quod ſuæ poteſtati ſubditum eſt. Nec vllo modo animus poteſtati alterius animi, niſi ſuis cupiditatibus ſubditur. Cogit ergo ille animus non amplius quàm quantum eius quem cogit cupiditates ſinunt. Dictum eſt autem cogi non poſſe animum, vt †corpus ſit Illud etiam manifeſtum, eſt ad nullam ſuæ cupiditatis expletionem peruenire, dum amittit omnem cupiditatem: & amittit dum corpus fit. Non igitur poteſt ab eo cogi vt fiat, qui cogendi ius niſi per ſubditi cupiditates non habet. Deinde quiſquis animus alterum animum habet in poteſtate, magis eum neceſſe eſt velit in poteſtate habere, quàm corpus, & ei vel bonitate conſulere, vel malicia imperitare. Non ergo volet vt corpus ſit. Poſtremò iſte animus cogens, aut animal eſt, aut caret corpore. Sed ſi caret corpore in hoc mundo non eſt. Et ſi ita eſt, ſumme bonus eſt, nec poteſt velle alteri tam turpem commutationem. Si autem animal eſt: aut animal eſt etiam ille quem cogit, aut non eſt. Sed ſi non eſt, ad nihil cogi ab alio poteſt. Non enim habet potentiorem, qui in ſummo eſt. Si autem in corpore eſt, ab eo rurſus qui in corpore eſt per corpus cogitur, ad quodcunque cogitur. Quis autem dubitet nullo modo per corpus fieri tantam commutationem animo? Fieret enim ſi eſſet illo corpus potentius: quanuis quicquid illud eſt, ad quod per corpus, cogitur, prorſus non per corpus, ſed per cupiditates ſuas cogitur, de quibus ſatis dictum eſt. Quod autem rationali anima melius eſt, omnibus conſentientibus, deus eſt. Qui profecto conſulit animæ, & ideò non ab eo cogi anima poteſt, vt conuertatur in corpus.

† al. Dictũ eſt autem cupiditatẽ non poſſe animum habere, vt &c.

Si igitur nec propria voluntate, nec alio cogẽte id animus patitur, vnde id pati poteſt: an quia inuitos nos plerunque opprimit ſomnus, metuendum eſt ne quo tali defectu animus conuertatur in corpus? Quaſi vero quoniam ſomno membra noſtra marceſcunt, idcirco animus ſit vlla ex parte debilior. Senſibilia tantũ non ſentit, quia quicquid illud eſt, quod ſomnum facit, è corpore eſt atque in corpore operatur Corporeos enim ſenſus ſopit & claudit quodã modo, ita ſanè, vt tali commutationi corporis cedat anima cum

Nec ſomno nec huiuſmodi corporis affectione animæ vim minui Cap. xiii.

voluptate. Quia ſecundum naturam eſt talis commutatio, quę reficit corpus à laboribus: non tamen hæc adimit animo vel ſentiendi vim vel intelligendi. Nam & imagines ſenſibilium præſto habet, tanta expreſsione ſimilitudinis, vt eoipſo tempore diſcerni nequeant ab iis rebus, quarum imagines ſunt: & ſi quid intelligit æque dormienti ac vigilanti verum eſt. Nam verbi gratia ſi per ſomnium diſputare ſibi viſus fuerit, veráſque rationes ſecutus diſputando didicerit aliquid, & iam expergefacto eodem incommutabiles manent, quanuis falſa reperiantur cætera: veluti locus vbi diſputatio, & perſona cum qua diſputatio fuiſſe viſa erat, & verba ipſa quod ad ſonum attinet quibus diſputari videbatur & alia huiuſcemodi, quæ etiam cum ipſis ſenſibus ſentiuntur aguntúrque à vigilantibus, prætereunt tamen, nec vlla ex parte ſempiternam præſentiam verarum rationum aſſequuntur. Ex quo colligitur tali commutatione corporis qualis ſomnus eſt, vſum eiuſdem corporis animæ non vim propriam poſſe minui. Poſtremò ſi quamuis locum occupanti corpori, anima tamen non localiter iungitur ſummis illis æternìſque rationibus quæ incommutabiliter manent, nec vtique loco continentur, prior afficitur anima quàm corpus, nec prior tantum, ſed etiam magis. Tanto enim prior quanto propinquior, & eadem cauſa tanto etiam magis quanto eſt corpore melior. Nec iſta propinquitas loco, ſed naturæ ordine dicta ſit. Hoc autem ordine intelligitur à ſumma eſſentia ſpeciem corpori per animam tribui, qua eſt inquantumcunque eſt. Per animam ergo corpus ſubſiſtit & eoipſo eſt quo animatur, ſiue vniuerſaliter, vt mundus ſiue particulariter, vt vnumquodque animal intra mundum, Quapropter conſequens erat, vt anima per animam corpus fieret, nec omnino aliter poſſet. Quod quia non fit, manente quippe anima in eo quo anima eſt, corpus per illam ſubſiſtit, dantem ſpeciem non adimentem, commutari in corpus anima non poteſt. Si enim non tradit ſpeciem quam ſumit à ſummo bono non per illam fit corpus: & ſi non per illam fit, aut non fit omnino, aut tam propinque ſpeciem ſumit quàm anima: ſed & fit corpus. & ſi tam propinque ſumeret ſpeciem, id eſſet quod anima, nam hoc intereſt. Eóque anima melior quo ſumit propinquius. Tam propinque autem

Rurſum animam non poſſe in corpus mutari. Cap. xv.

1. Retract. cap. 5.

Quòd anima non vertatur in corpus.

autem corpus ſumeret, ſi non per animam ſumeret. Etenim nullo interpoſito tam propinque vtique ſumeret. Nec inuenitur aliquid quod inter ſummam vitam, quæ ſapientia & veritas eſt incommutabilis, & id quod vltimum viſicatur, id eſt, corpus, niſi viuificans anima. Quod ſi tradit ſpeciem anima corpori, vt ſi corpus inquantum eſt, nō vtique ſpeciem tradendo adimit. Adimit autem in corpus animam tranſmutando. Non igitur anima ſiue per ſeipſam corpus fit quia non niſi anima manente corpus per eam fit: ſiue per aliam, quia non niſi traditione ſpeciei fit corpus per animam, & ademptione ſpeciei anima in corpus conuerteretur, ſi conuerteretur. Hoc & de irrationali anima vel vita, quòd nec in eam rationalis anima conuertitur, dici poteſt. Et ipſa enim niſi inferiore ordine rationali ſubiiceretur, æque ſumeret ſpeciem, & talis eſſet. Tradunt ergo ſpeciem à ſumma pulchritudine acceptam potentiora infirmioribus naturali ordine. Et vtique cum tradunt, non adimunt. Eóque ſunt quæ infirmiora ſunt, in quantum ſunt, quòd ſpecies eis quaſi à potentoribus traditur. Quæ quidem potentiora etiam meliora ſunt Quod his naturis datum eſt, quæ non mole maiore plus poſſunt minoribus molibus, ſed ſiue tumore vllo localis magnitudinis eadem ſpecie potentiora ſunt qua meliora. In quo genere eſt anima corpore melior & potentior. Quapropter cum per illam, vt dictum eſt, corpus ſubſiſtat, ipſa in corpus nullo modo verti poteſt. Corpus enim nullū fit niſi accipiendo per animam ſpeciem. At anima vt corpus fieret, non accipiendo ſpeciem, ſed amittendo fieri poſſet. Et propterea fieri non poteſt, niſi forte loco anima continetur & localiter corpori iungitur. Nam ſi ita eſt, poteſt eam fortaſſe maior moles, quanquam ſpecioſiorem in ſuam deteriorem vertere ſpeciem, vt a r maior ignem minorem. Sed non eſt ita. Moles quippe omnis quæ occupat locum, non eſt in ſingulis ſuis partibus tota ſed in omnibus. Quare aliqua † pars eius alibi eſt, & alibi alia. Anima vero non modo vniuerſæ moli corporis ſui, ſed etiam vnicuique particulæ illius tota ſimul adeſt. Partis enim corporis paſsionem tota ſentit nec in toto tamen corpore. Cum enim quid dolet in pede, auertit oculus, loquitur lingua, admouetur manus. Quod non fieret, niſi id quod animæ in eis

Ne in animam quidem irrationalem rationalis anima conuertitur.

Anima tota eſt in toto corpore & ſingulis partibus. Cap. xvj.

† al. nunc.

partibus eſt & in pede ſentiret, nec ſentire quod ibi factum eſt abſens poſſet. Non enim nuncio aliquo credibile eſt fieri non ſentiente quod nunciat: quia paſſio quæ fit non per continuationem molis currit, vt cæteras animæ partes quæ alibi ſunt latere non ſinat, ſed illud tota ſentit anima quod in particula fit pedis, & ibi tantum ſentit vbi fit. Tota igitur ſingulis partibus ſimul adeſt, quæ tota ſimul ſentit in ſingulis. Nec tamen hoc modo adeſt tota vt candor vel alia huiuſmodi qualitas in vnaquaque parte corporis eſt. Nam quod in alia parte corpus patitur cum coloris †immutatione, poteſt ad candorem qui eſt in alia parte non pertinere. Quapropter ſecundum partes molis à ſe diſtantes, & ipſe à ſe diſtare conuincitur. Non autem ita eſſe in anima per ſenſum, de quo dictum eſt, probatur.

† candoris

* * *

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE ANIMÆ QVANTITATE Liber.

QVONIAM video te abundare ocio quæſo vt mihi reſpondeas de iis quæ me mouent, non vt opinor importune atque incongrue. Sæpe enim cum abs te multa quæſiſſem, neſcio qua illa Græca ſententia me deterrendum putaſti, qua prohibemur ea quæ ſupra nos ſunt requirere. Nunc vero non puto noſipſos ſupra nos eſſe: quamobrem cum de anima quæro, non ſum dignus qui audiam. Quod ſupra nos, quid ad nos? Sed fortaſſe dignus qui audiam quid ſimus nos. *Anima ſubſtantia propria & ſimplex. Ca. 1.* *Socratis dictum: τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς τί πρὸς ἡμᾶς.*

AVG. Enumera breuiter quæ de anima audire velis.

AD. Faciam. Nam ſunt mihi iſta diuturna cogitatione præparata. Quæro igitur vnde ſit anima, qualis ſit, quanta ſit, cur corpori fuerit data, & cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abſceſſerit? AVG. Cum quæris vnde ſit anima, duo quædam intelligere cogor. Aliter enim dicimus vnde ſit homo, quæ ſit eius patria ſcire cupiẽtes: aliter vnde ſit, cum quærimus vnde conſtet, id eſt, ex quibus elementis rebúſque compoſitus. Quid horum ſcire vis cum interrogas vnde ſit anima? Vtrúmnam quaſi regionem eius & patriam vnde huc venerit noſſe deſyderas, an vero quæ ſit eius ſubſtantia requiris? AD. Equidem vtrunque ſcire vellem, ſed quid ſit ſciendum prius, tuo iudicio malo committere. AVG. Propriam quam *1 Q. tract. cap. 1.* *Vnde ſit anima.* *Quæ ſint partes animæ.*

quandam habitationem animæ ac patriam, deum ipſum credo eſſe à quo creata eſt. Subſtantiã vero eius nominare non poſſum: non enim eam puto eſſe ex iis vſitatis notiſque naturis, quas iſtis corporis ſenſibus tãgimus. Nam neque ex terra, neque ex aqua, neque ex aere, neque ex igni, neque ex his omnibus, neque ex aliquibus horum coniunctis conſtare animam puto. Sed quemadmodum ſi ex me quæreres, arbor iſta ex quibus conſtet, notiſsima iſta elementa quatuor nominarem ex quibus omnia talia conſtare credendum eſt. Porrò ſi pergeres quærere, vnde ipſa terra vel aqua, vel aër, vel ignis conſtent, nihil iam quod dicerem reperirem. Sic cum quæritur, ex quibus ſit homo compoſitus, reſpondere poſſum, ex anima & corpore. Rurſum de corpore ſi quæras, ad illa elementa quatuor recurram. De anima vero quærenti tibi, cum ſimplex quiddam & propriæ ſubſtantiæ videatur eſſe, non aliter hæream ac ſi quæras, vt dictum eſt, vnde ſit terra. Simplex animæ natura dici poteſt, quia ex aliis naturis non eſt. A D. Quo modo eam propriam velis habere ſubſtantiam, cum dixeris à deo factam, non intelligo.

Natura animæ eſt ſimplex.

Terra corpus eſt ſimplex.

A V G. Quo modo & terram ipſam à deo factam, negare non poſſum: & tamen non poſſum dicere, ex quibus quaſi aliis corporibus terra conſtet. Simplex enim corpus eſt terra eo ipſo quo terra eſt, & ideo elementum dicitur omnium iſtorum corporum, quæ fiunt ex quatuor elementis. Non ergo ſibi aduerſatur ſententia qua dicimus, & à deo animam factam & propriam quandam habere naturam. Hanc enim eius propriam naturam & ſuam deus ipſe fecit, vt ignis, vt aëris, vt aquæ, vt terræ quo cætera ex his omnibus componerentur. A D. Interim accipio vnde ſit anima, quæ mecum ſedulo retractabo, & ſi quid me mouerit, pòſt requiram. Vnde quæſo explices qualis ſit. A V G. Videtur mihi eſſe ſimilis deo. De anima enim niſi fallor, requiris humana. A D. Idipſum eſt quod abs te explicari vellem, quemadmodum ſit anima ſimilis deo, cum deum à nullo factum eſſe credamus, animam vero ab ipſo deo factam ſupra dixeris.

Anima quatenus deo ſimilis. Cap ij.

Anima qualis ſit.

A V G. Quid tu difficile putas deo fuiſſe, vt aliquid ſibi ſimile faceret, cum hoc in tanta varietate imaginum etiam videas nobis eſſe conceſſum. A D. Sed nos

videmur mortalia facere, deus autem immortalem animam fecit vt opinor, niſi forte tibi aliter videtur. AVG. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus qualia deus facit?

AD. Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipſe immortalis immortale quiddam fecit ad ſimilitudinem ſuam, ſic & nos immortales à deo facti ad ſimilitudinem noſtram quod facimus immortale eſſe deberet. AVG. Recte diceres, ſi ad eius imaginem pingeres tabulam quod in te immortale eſſe credis, nunc vero in ea exprimi ſimilitudinem corporis. quod profecto mortale eſt. AD. Quo modo ergo ſum ſimilis deo, cum immortalia nulla poſſum facere vt ille? AVG. Quo modo nec imago corporis tui poteſt hoc valere quod tuum corpus valet, ſic anima nõ mirandum, eſt ſi potentiam tãtã non habet quantam ille ad cuius ſimilitudinem facta eſt.

AD. Et hoc interim ſatis eſt. Dic nunc quanta ſit anima. AVG. Quo modo quæris quanta ſit? Non enim intelligo, vtrum eius quaſi ſpacium latitudinis, vel lõgitudinis, vel roboris, vel horum ſimul omnium requiras, an quantum valeat noſſe velis. Solemus enim quærere quantus fuerit Hercules, id eſt, in quot pedes ſtatura eius porrecta fuerit. Et item quantus vir fuerit, id eſt, quantæ potentiæ atque virtutis. AD. Vtrunque de anima ſcire cupio. AVG. Atqui illud ſuperius dici non, poteſt nec omnino intelligi de anima. Non enim vllo modo, aut longa, aut lata, aut quaſi valida ſuſpicãda eſt anima: corporea iſta ſunt vt mihi videtur, & de conſuetudine corporum ſic animam quærimus. Ideoque bene præcipitur etiam in myſteriis, vt omnia corporea cõtemnat, vniuerſóque huic mũdo renunciet, qui vt videmus corporeus eſt. quiſquis ſe talẽ reddi deſyderat, qualis à deo factus eſt. [id eſt] ſimilẽ deo: non enim alia ſalus animę eſt, aut renouatio, aut recõciliatio authori ſuo. Quamobrem quanta ſit anima ſecundum inquiſitionem hanc tibi reſpondere non poſſum, ſed poſſum affirmare, neque illa longam eſſe, nec latam, nec robuſtam, neque aliquid horum, quæ in menſuris corporũ quæri ſolent. Et hoc cur exiſtimem, rationem tibi reddam ſi placet. AD. Placet verò, ac vehementer expeto: *† videtur enim mihi quaſi nihil eſſe anima, ſi nihil eſt horum. AVG. Prius ergo ſi videtur, oſtendam

Anima ſupra omnia corporea.

C:p.iij. *Quanta ſit anima.*

In baptiſmo.

† al. extenſa.

tibi multas eſſe res, quas non poſsis dicere nihil eſſe, nec tamen in eis inuenire aliqua huiuſmodi ſpacia, qualia in anima eſſe requiris: vt non ſolum non tibi ex eo anima nihil eſſe videatur, quòd in ea non inuenis longitudinem ſiue aliquid tale, ſed eo precioſior & pluris æſtimanda ſit quòd nihil horum habet. Deinde vtrum vere nihil horum habeat, videbimus. AD. Vtere quo vis ordine ac modo, ego audire & diſcere paratus ſum. AVG. Rectè facis. Sed volo interroganti mihi reſpondeas. Fortaſſe enim ea quæ te docere conor, ipſe iam noſti: credo enim non te dubitare hanc arborem non eſſe omnino nihil. AD. Quis hoc dubitauerit? AVG. Quid illud? Num dubitas iuſtitiam multo eſſe hac arbore meliorem? AD. Ridiculum iſtud quidem eſt, quaſi verò vlla ſit comparatio.

Animam aliquid eſſe. cap. iiij.

AVG. Liberaliter mecum agis. Sed illuc nunc attende, cùm conſtet ita hãc arborem eſſe deteriorem quàm eſt iuſticia vt nec comparanda quidem tibi videatur, & hoc lignum non eſſe nihil confeſſus ſis, placétne tibi vt ipſam iuſticiam nihil eſſe credamus? AD. Quis hoc demens crediderit? AVG. Recte omnino. Sed fortaſſe arbor hæc propterea tibi videtur eſſe aliquid, quod longa eſt pro ſuo modo & lata & robuſta, quæ ſi detraxeris, nihil erit.

AD. Ita videtur. AVG. Quid ergo iuſticia, quam nonnihil eſſe confeſſus es, immo quiddam longe diuinius hac longéque præſtantius, vîdetur tibi longa eſſe? AD. Nullo modo mihi iuſticia aut longa aut lata, aut tale aliquid cogitanti poteſt occurrere. AVG. Si igitur nihil horum eſt iuſticia, & tamen ipſa nonnihil eſt, cur tibi anima nihil videtur, niſi eius aliqua longitudo ſit? AD. Age iam non mihi videtur ex eo nihil eſſe anima, quod nec longa, nec lata, nec robuſta ſit: ſed vtrũ vere ita ſit, nondum à te dictum eſſe ſcis. Fieri enim poteſt, vt multa ſint magni æſtimanda quæ iſtis careant, ſed non continuo ex hoc genere animam eſſe credendum puto. AVG. Scio iſtud nobis enodandum reſtare, & hoc me deinceps explicaturum promiſeram: verum quia res ſubtiliſsima eſt, & longe alios mentis oculos quærit quàm humana conſuetudo in quotidianę vitę actibus habere ſolita eſt admoneo te vt per ea per quæ te ducendũ exiſtimo, libés pergas, nec noſtro quodam neceſſario circuitu defatigatus, ægre to-

leres aliquãto te tardius ad id quod cupis peruenire. Nam prius abs te quæro, vtrum corpus vllum putas eſſe, quod non pro modo ſuo habeat aliquam longitudinem, & latitudinem & altitudinem? A D. Quam dicas altitudinem, non intelligo. A V G. Illam dico qua efficitur, vt interiora corporis cogitentur, aut etiam ſentiantur, ſi perlucet, vt vitrum: quanquam ſi hoc demas † corporibus, quantum mea opinio eſt, neque ſentiri poſſunt, neque omnino corpora eſſe recte exiſtimari. Hinc mihi volo aperias quid tu ſentias. A D. Prorſus non dubito corpora omnia his carere non poſſe. A V G. Quid illud potes cogitare, iſta tria non eſſe niſi in corporibus? A D. Non intelligo quo modo alibi eſſe poſsint. A V G. Ergo animam non putas eſſe aliud quàm corpus? A D. Si etiam ventum corpus eſſe confitemur, negare non poſſum corpus mihi animam videri: nam tale aliquid eam eſſe cogito. A V G. Corpus quidem ventum eſſe tam concedo, quàm ſi me de fluctu interroges. Nam nihil aliud quàm iſtum aërem commotum ac agitatum ventum eſſe ſentimus, quod in loco tranquilliſsimo, & ab omnibus ventis quietiſsimo vel breui flabello approbari poteſt quo etiam muſcas abigentes aërem commouemus, flatúmque ſentimus. Quod cum euenerit, occultiore quodam motu cœleſtium vel terrenorum corporum per magnum ſpacium mundi ventus vocatur, ex diuerſis partibus mundi vel cœli nomina etiam diuerſa ſortitus. An tibi aliter videtur? A D. Mihi vero nihil. & probabile eſſe accipio quod dicis: ſed ego animam non ipſum ventum, ſed tale aliquid eſſe dixi. A V G. Dic mihi prius, vtrum ipſum ventum cuius mentionem feciſti, habere aliquam longitudinem, latitudinem & altitudinem ſentias. Deinde videbimus vtrum tale aliquid anima ſit, vt hoc modo etiam quanta ſit, inueſtigare poſsimus. A D. Quid hoc aëre longius & latius & altius facile inueniri poteſt, quem commotum, ventum eſſe nunc abs te mihi perſuaſum eſt? A V G. Recte dicis. Sed nunquídnam animam tuam putas eſſe niſi in corpore tuo? A D. Ita puto. A V G. Intrinſecus tantum, vt tanquam aqua vterem impleat, an tantum forinſecus, velut tectorium, an & intrinſecus & extrinſecus eam eſſe arbitraris. A D. Hoc ſentio quod ... vltimum

Altitudo quid ſit.

† aliàs, quam ſi demas.

Ventus quid ſit.

Infinita animæ vis. Cap. 7.

vltimum requiſiſti. Nam niſi eſſet intrinſecus, nihil in viſceribus noſtris vitale haberetur niſi eſſet extrinſecus non etiam in cute leuiter poſsis ſentire purgentem. AVG. Quid ergo amplius quæris quanta ſit anima, cum videas eſſe tantam quantam ipſa ſpacia corporis patiuntur? AD. Si hoc ratio docet, nihil amplius requiro. AVG. Recte facis nihil quærere amplius quàm docet ratio. Sed hæc ratio videtúrne tibi firmiſsima? AD. Quando aliam non inuenio videtur. Suo enim loco quæram quod me multum mouet vtrum hæc figura eadem maneat cùm corpore exceſſerit: nam hoc inter diſcutienda vltimum me poſuiſſe memini. Sed quoniam de numero animarum quærere, ad quantitatem mihi videtur pertinere, non eſſe hoc loco prætereundum exiſtimo. AVG. Non incongrue exiſtimas, ſed prius de ſpacio eius quod me adhuc multum mouet, explicemus ſi placet, vt etiam ego aliquid diſcam, ſi tibi iam ſatisfactum eſt. AD. Quære vt vis: nã tua iſta ſimulata dubitatio dubitare me veriſsime facit de hoc ipſo quod iam peractum eſſe prȩſumpſeram. AVG. Dic mihi quæſo te vtrum ea quæ appellatur memoria, non tibi nomen inane videatur? AD. Cui hoc videri poteſt? AVG. Animæ hanc eſſe arbitraris, an corporis? AD. Et hinc dubitare ridiculum eſt. Quid enim exanime corpus meminiſſe aliquid credi, aut intelligi poteſt? AVG. Meminiſtine tandẽ vrbis Mediolanenſis? ADEOD. Valde memini. AVG. Nunc ergo quia eius facta mentio eſt, recordaris quanta & qualis ſit.

AD. Recordor ſanè, ac nihil recentius atque integrius. AVG. Nunc ergo cum oculis eam non videas, animo vides? AD. Ita eſt. AVG. Meminiſti credo etiam, quanto ſpacio terrarum hinc † *à nobis longe abſit. AD. Ita & hoc memini. AVG. Vides itaque animo etiam ipſam locorum diſtãtiam? AD. Video. AVG. Cum igitur anima tua hic ſit vbi corpus, nec vltra ſpacium eius porrigatur, vt ſuperior ratio demõſtrabat. Vnde fit vt illa omnia videat? AD. Per memoriam hæc fieri puto, non quod illis locis ſit præſens.

AVG. Imagines ergo illorum locorum memoria cõtinentur*. AD. Ita ſentio: nã & quid ibi nũc agatur ignoro, quod vtique nõ ignorarem, ſi animus meus vſque ad ea loca

† * al. nũc.

* l. ...s con tinet.

loca porrigeretur, præſentiáque ſentiret. AVG. Verum mihi videris dicere. Sed certe iſtæ imagines corporũ ſunt. AD. Ita neceſſe eſt: non enim aliud ſunt vrbes terræque quàm corpora. AVG. Nunquámne intuitus es parua ſpecilla, aut nunquam in pupilla oculi alieni faciem tuam vidiſti? AD. Immò ſæpe. AVG. Cur multo breuior quàm eſt, apparet? AD. Quid enim velles aliud quàm vt pro modo ſpeculi videretur? AVG. Neceſſe eſt ergo imagines corporum ſi parua ſunt corpora in quibus apparent, paruas apparere. AD. Neceſſe omnino. AVG. Cur ergo cum tam paruo ſpacio ſit anima quàm corpus eſt eius, tam magnę in ea poſſunt exprimi imagines, vt & vrbes, & latitudo terrarum, & quæque alia ingentia apud ſe poſsit imaginari? Volo enim cogites paulo diligentius, quanta & quàm multa memoria noſtra contineat, quæ vtique anima noſtra continentur. Quid ergo fundus eſt, qui ſinus, quæ immenſitas quæ poſsidet hæc capere, cum & eam tantam quantum corpus eſt, ſuperior ratio docuiſſe videatur? AD. Non inuenio quid reſpondeam, nec ſatis explicare poſſum, quantum me iſta moueant: & multum me ipſe derideo qui ſuperiori rationi tam cito conſenſeram, vt ex iſto corporis modo quanta ſit anima terminarem. AVG. Non ergo iam tibi tale aliquid videtur qualis ventus eſt. AD. Nullo modo. Nam etiam ſi aër iſte cuius quaſi flatum † * vẽtum eſſe probabiliter creditur, vniuerſum iſtum mundum poſſit implere. innumerabiles tales tantóſque mundos ſecum anima imaginari poteſt, quas imagines quo ſpacio contineat ſuſpicari * non poſſum. AVG. Vide ergo ne melius ſit eam credere, vt ſuperius dixeram, nec longam, nec latam, nec altam, ſicut mihi de iuſticia conceſſeras. AD. Facile aſſentirem, niſi me plus conturbaret, quo rurſum pacto tantorum ſpaciorum imagines innumerabiles nulla ſua & longitudine & latitudine & altitudine capere poſsit.

*† *al. fluctum.*

**aliàs, ſupputare.*

AVG. Inueniemus hoc fortaſſe quantum licet, ſi prius diligenter diſcutiamus hæc tria, id eſt, longitudinem latitudinem, & altudinem. Itaque enitere cogitare longitudinem, quæ adhuc nullam latitudinem aſſumpſerit. AD. Nihil poſſum tale cogitare. Si enim filiũ araneæ in animo cõſtituero, quo nihil exilius ſolemus videre, occurrit mihi

Longitudo ſola in animo eſt non in corpore. Cap. vj.

etiam

etiam in eo tamen & longitudo per ſe, & latitudo, & altitu do Quę qualeſcunque ſint, eſſe tamen negare nō poſſum. A V G. Non vſquequaque abſurda eſt reſponſio tua: ſed certe cū tria iſta in araneæ filo eſſe intelligis, diſcernis hæc & quid inter ſe differant, noſti. A D. Quidni quid differant noſſem? An aliter potui videre nihil horum deeſſe huic filo? A V G. Quo igitur intellectu hæc diſcreuiſti, hoc potes etiam ſeiunctis aliis, ſolam longitudinem cogitare. ſi nec aliquod corpus voluas animo. Nam quodcunque fuerit, his omnibus non carebit. Incorporeum eſt enim quod te nunc intelligere cupio: nam ſola longitudo non niſi intelligi animo poteſt, in corpore inueniri non poteſt. A D. Iam intelligo. A V G. Ergo iſtam longitudinem ſi quaſi ſecare cogitatione per longum velis, vides profecto non poſſe. Nam ſi poteſt, ineſt etiam latitudo. A D. Manifeſtum eſt. A V G. Hanc igitur longitudinem meram & ſimplicem, ſi tibi placet lineam vocemus, hoc enim nomine à doctis multis appellari ſolet. A D. Voca quicquid vis, non mihi de nominibus laborandum eſt cum res aperta ſit. A V G. Bene facis, & nō ſolum approbo, verumetiam moneo, vt ſemper rerum curã magis quàm verborum te habere delectet. Sed linea iſta quam iam vt opinor, bene intelligis, ſi porrigatur ſiue ex vna ſiue ex vtraque parte quàm in longũ porrigi, poteſt, cernis nullum eſſe finem. An ad hoc contemplandum minus valet acies mentis tuæ? A D. Cōtemplor omnino, ac nihil, facilius. AVG. Vides ergo etiam nullam figuram poſſe fieri, ſi nihil agatur, aliud, quàm vt illa linea porrigatur. A D. Quam dicas figuram nondum intelligo. A V G. Figuram interim voco, cum aliquod ſpacium linea lineiſve concluditur, tanquam ſi circulum faceres, aut quatuor lineas finibus ſuis ſibimet iungeres, ita vt nullius finis ab alterius copulatione liber eſſet. A D. Quid dicas figuram iam me videre arbitror. ſed vtinam tam viderem quò iſta tendant, aut quid ex his effecturus ſis vt ego quod de anima requiro ſciam. A V G. Hoc initio te admonui, & poſtulaui vt patienter ferres aliquantum circuitum noſtrum, quod item quæſo vt facias. Non leuis res quæritur, non facilis ad cognoſcendum: noſſe enim hoc plane ac tenere volumus, ſi fieri poteſt. Aliud eſt enim

Sentit lineam vt in longum protendatu ſecari linea non poſſe, quam quam trãſuerſim poteſt.

Authoritati cum ratione credendum. Cap. vij.

Si incurua

linea recta

enim cum authoritati credimus, aliud cum rationi. Authoritati credere magnum compendium eſt & nullus labor. Quod ſi te delectat, poteris multa legere, quę magni & diuini viri de his rebus neceſſario quæ videbant, & ſalubriter imperitioribus quaſi nutu quodam locuti ſunt. credique ſibi voluerunt ab iis quorum animis vel tardioribus vel implicatioribus alia ſalus eſſe non poſſet. Tales enim homines, quorũ profecto maxima multitudo eſt, ſi ratione velint verum comprehendere, ſimilitudinibus rationũ facillime decipiuntur, & in varias noxiáſque opiniones ita labuntur, vt emergere inde ac liberari, aut nunquam, aut ægerrime queant. His ergo vtiliſsimum eſt excellentiſsimæ authoritati credere, & ſecundum hoc agere vitam: quod ſi tutius putas non ſolum nihil reſiſto, ſed etiam multum approbo. Si autem cupiditatem iſtam refrænare non potes, qua tibi perſuaſiſti ratione peruenire ad veritatem, multi & longi circuitus tibi tolerandi ſunt, vt non ratio te adducat, niſi ea quæ ſola ratio dicenda eſt, id eſt, vera ratio: & non ſolum vera, ſed ita certa, & ab omni ſimilitudine falſitatis aliena, ſi tamen vllo modo hæc ab homine inueniri poteſt, vt nullæ diſputationes falſæ aut veriſimiles ab ea te poſsint traducere. A D. Nihil iam præpropere deſyderabo: agat ac ducat ratio quò vult, dummodo perducat.

De authoritate & ratione.

A V G. Deus hoc faciet, qui aut de ſolis talibus rebus, aut certe de his maxime deprecãdus eſt. Sed ad rem quam inſtitueram redeamus. Nam ſi & quid ſit linea, & quid ſit figura iam tibi notum eſt, dic quod abs te quæro, id eſt, vtrum putes vllam figuram fieri poſſe, ſi linea ex vtraque parte, aut ex altera per infinitum ducatur. A D. Nullo modo id fieri poſſe confirmo. A V G. Quid igitur agendum eſt vt figurã faciamus? A D. Quid niſi vt illa linea infinita non ſit, & ducatur in circulum, vt ex alia parte ſe contingat? Non enim video quo modo aliter poſsit ex vna linea concludi aliquod ſpacium, quod niſi fiat, ſecundum tuam deſcriptionem, figura nõ erit. A V G. Quid ſi rectis lineis figuram facere velim, poteſt fieri vt de vna linea fiat, an non poteſt? A D. Nullo modo. A V G. Quid duabus? A D. Nec hoc quidem. A V G. Quid tribus? A D. Video poſſe. A V G. Bene igitur noſti ac tenes, cũ figura lineis rectis faciẽda eſt, minus quàm tribus non

De figuris mathematicis. Cap. viij.

Quot liceat figuraſ it.

poſſe

poſſe. An ſi vlla tibi aduerſetur ratio, de hac te ſententia deuocabit? AD. Planè ſi quis mihi hoc falſum eſſe monſtrauerit, nihil erit quod me ſcire poſſe confidam. AVG. Nunc ergo illud reſponde, quo modo tribus lineis figuram feceris. AD. Cum ſe finibus iungunt. AVG. Quid vbi ſe iungunt, nónne videtur tibi angulus fieri? AD. Ita eſt. AVG. Quot ergo angulis hæc figura conſtat? AD. Totidem quot lineis. AVG. Quid ipſas lineas, pares conſtituis, an impares? AD. Pares.

Quo modo tribus lineis figura poſſit fieri.

AVG. Quid? Anguli tantundem omnes patent, an eſt alius alio contractior vel apertior? AD. Etiam ipſos pares eſſe video. AVG. Potéſtne fieri, vt in figura quę tribus rectis paribus lineis facta ſit, impares anguli ſint, an non poteſt? AD. Nullo prorſus modo. AVG. Quid ſi rectis lineis tribus, ſed imparibus figura conſtet, poſſunt etiam in iſta pares eſſe anguli, an aliud intelligis?

AD. Omnino non poſſunt. AVG. Recte dicis. Sed dic quæſo, quænam tibi figura melior videatur & puchrior? Eáne quæ paribus, an quæ imparibus lineis cōſtat?

AD. Quis dubitat eſſe meliorem in qua æqualitas præualet. AVG. Ergo inæqualiti æqualitatem præponis? AD. Neſcio vtrum quiſpiam non præponat. AVG. Vide nunc in figura quæ tribus angulis paribus perfecta eſt, quid in ea ſit angulo contrarium, id eſt, ex altera parte contrapoſitum, vtrum linea, an angulus. AD. Lineam video. AVG. Quid ergo ſi & angulus angulo, & linea lineæ contraria ſit, non ſit, nónne fateris æqualitatem eſſe potiorem in ea figura in qua id accidit. AD Fateor quidem, ſe quemadmodum id fiat tribus lineis omnino non video. AVG. Quid quatuor lineis, potéſtne hoc fieri? AD. Prorſus poteſt. AVG. Melior eſt igitur figura, quæ quatuor lineis rectis paribus, quàm quæ tribus conſtat. AD. Melior certe, ſi quidem magis in ea æqualitas valet.

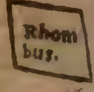
Quæ figura præſtantior.

Cap. ix.

In triangulo quid angulo contrarietur.

AVG. Quid ergo iſtam quæ quatuor rectis paribus lineis conſtat, cenſes-ne poſſe etiam ita fieri, vt non anguli omnes in ea pares ſint, an non putas? AD. Video poſſe. AVG. Quónam modo? AD. Si duo contractiores, duo apertiores ſint. AVG. Vidéſne etiam, quemadmodū & ambo contractiores & ambo apertiores

ſibi contrarij ſint? A D. Ac veriſsime atque apertiſsime. A V G. Seruatam igitur & hic quanta ſeruari potuit cernis æqualitatem: Cernis enim profectò fieri non poſſe, vt cum quatuor paribus lineis figura perficitur non aut omnes, aut certe vel bini anguli pares ſint: quæque tamen paria ſunt ſibi ex contrario reſpondere. A D. Cerno, & firmiſsime teneo. A V G. Nihilne te mouet etiam in his rebus tanta & tam inconcuſſa quædam iuſticia? A D. Quonam modo? A V G. Quia nihil vt arbitror dicimus eſſe iuſticiam niſi æquitatem: Aequitas autem ab æqualitate quadam videtur appellata. Sed quę in hac virtute æquitas, niſi vt ſua cuique tribuantur? Porrò ſua cuique, niſi quadam diſtinctione tribui nõ poſſunt: An aliter putas? A D. Manifeſtum eſt, & prorſus aſſentior. *Iuſticia eſt æquitas.*

A V G. Quid diſtinctionem? Arbitraris ne eſſe vllam, ſi omnia paria ſint, vt nihil omnino inter ſe differant? A D. Nullo modo. A V G. Ergo iuſticia ſeruari non poteſt, niſi in rebus, in quibus ſeruatur, ſit quædam, vt ita dicã imparilitas & diſsimilitudo. A D. Intelligo. A V G. Cum igitur fateamur iſtas figuras de quibus agimus inter ſe eſſe diſsimiles, illam ſcilicet quæ tribus, & hanc quæ quatuor angulis conſtat, cum ambæ paribus lineis fiant, nónne videtur tibi quædam retenta iuſtitia, vt illa quæ habere non poteſt parilitatem contrariorum, inconcuſſam teneat angulorum æqualitatem: in hac vero quia tanta eſt contrariorum congruentia, illa lex angulorum admittat nonnullam inæqualitatem? Hoc ergo cũ me multũ mouerit, quęrendum abs te viſum eſt, quonã modo iſta veritate, æquitate, æqualitate, delectere. A D. Iam cerno quid dicas, & non mediocriter admiror. A V G. Age nũc quia inęqualitati ęqualitatem iure pręponis, nec quiſquam omnino eſt, vt opinor, humano ſenſu præditus, cui non id videatur: quæramus ſi placet figuram, in qua ſumma æqualitas inueniri queat, quæcũque enim erit, ea cæteris ſine dubitatione præferetur. A D. Placet vero, & quæ iſta ſit, ſcire cupio. A V G. Prius ergo reſponde, vtrum tibi illarũ figurarum, quarum iam quantum ſatis videbatur facta mẽtio eſt, ea videatur excellere, quæ quatuor lineis paribus totidémque angulis paribus cõſtet: Nãque, vt vides, in hac & linearum æqualitas & angulorum eſt & quod in illa quę

Summa æqualitas in figuris. Cap x.

deſcribere. AVG. Recte intelligis. Nunc itaque illud conſydera, cum ſuperior ratio docuerit lineam in ſola longitudine intelligi, nec quicquam latitudinis vſurpare, & ideo per longum quà ducitur diuidi non poſſe, vtrum tibi videatur figura quælibet ſine latitudine inueniri. AD. Nullo modo. AVG. Quid ipſa latitudo? Poteſtne longitudinem non habere, quanuis latitudo ſola ſit, quemadmodum ſuperius longitudinem ſine latitudine intelleximus, an non poteſt? AD. Video non poſſe. AVG. Vides ergo etiam illud, niſi fallor, quòd latitudo ab omni parte diuidi queat, linea vero per longum non queat. AD. Manifeſtum eſt. AVG. Quid ergo putas pluris habendum, quod diuidi poteſt, an id quod non poteſt? AD. Profecto id quod non poteſt. AVG. Præponis igitur lineam latitudini. Nam ſi quod diuidi non poteſt præponendum eſt, præponamus neceſſe eſt etiam id quod minus diuidi poteſt: Latitudo autẽ ex omni parte diuiditur, longitudo vero non niſi ex diuerſo, nam per longum diuiſionem non admittit. Eſt ergo latitudine præſtantior. An tu aliter exiſtimas? AD. Iſta prorſus ratio cogit fateri vt dicis. AVG. Iam quæramus ſi placet, vtrum ſit aliquid in iſta ratione, quod omnino non queat diuidi, erit enim hoc multo etiã quàm illa linea melius. Nam lineam cernis ex diuerſo innumerabiliter ſecari poſſe: itaque tibiipſi hoc inueniendum dimitto. AD. Ego illud puto non poſſe diuidi, quod medium in figura ponebamus vnde in extrema lineæ ducũtur. Nam ſi diuiditur, longitudine aut etiam latitudine carere non poteſt. Sed ſi longitudinem ſolam habet, non iam vnde ducuntur lineæ, ſed ipſa linea eſt. Si vero etiam latum eſt, aliud deſyderat medium quo in extrema latitudinis lineæ ducantur. Vtrunque autem hoc ratio reſpuit. Id erit igitur quod diuidi nequeat.

Punctum in medio.

AVG. Recte dicis. Sed nónne tibi aliquid tale videtur etiam illud vnde linea dicitur, & ſi figura nõdum ſit cuius medium intelligamus? Illud enim dico lineæ principium à quo incipit longitudo, quod volo ſine vlla longitudine intelligas. Nam ſi longitudinem intelligis nequaquam profecto intelligis vnde ipſa incipit longitudo. AD. Tale omnino. AVG. Hoc ergo quod iam te intelligere video, potentiſsimum omnium eſt, quæ demon-

ſtrata ſunt. Siquidem hoc eſt, quod nullam diuiſionem patiatur, & punctum vocatur cum medium tenet figuræ: ſi autem principium lineæ eſt vel lineis, aut etiam finis vel cum omnino aliquid notat quod ſine partibus intelligendum ſit, nec tamen obtineat figuræ medium, ſignum dicitur. Eſt ergo ſignum nota ſine partibus. Eſt autem punctum, nota medium figuræ tenens. Ita fit vt omne punctũ etiam ſignum ſit, non autem omne ſignum punctum videatur. Volo enim de his nominibus inter nos conuenire, vt minus inter diſputandum circunloquamur: quanquã plerique punctum appellent, non quod omnis figuræ mediũ, ſed quod ſolius circuli vel pilæ tenet, tametſi minus nobis de vocabulis laborandum eſt. AD. Aſſentior. AVG. Vides certe etiam quantum valeat. Nam ab ipſo incipit linea, ipſo terminatur, & figuram rectis lineis nullam videmus fieri poſſe, niſi ipſo angulus claudatur. Deinde vndecunque ſecari linea poteſt, per ipſum ſecatur, cum ipſum omnino nullam in ſe admittat ſectionem. Nulla linea lineæ niſi per ipſum copulatur. Poſtremo cum cæteris planis figuris, nam de altitudine adhuc nihil diximus, eam præponendam ratio demonſtrauerit quæ circulo clauditur, propter ſummam æqualitatem, quæ alia ipſius æqualitatis moderatio eſt, quàm punctum in medio conſtitutum? Multa de huius potentia dici poſſunt, ſed adhibeo modum, & tibiipſi cogitanda plura permitto. AD. Sanè vt videtur: nõ enim me requirere pigebit, ſi quid fuerit obſcurius: cerno autem mediocriter vt puto magnam huius ſigni eſſe potentiam. AVG. Nunc ergo illud attende, cum & quid ſit ſignum, & quid ſit lõgitudo, & quid ſit latitudo perſpexeris, quid horum tibi videatur alterius, & cuius indigere, ſine quo eſſe non poſsit. AD. Video quòd latitudo longitudine indigeat, ſine qua prorſus intelligi nõ poteſt. Rurſus longitudinem cerno latitudine quidem non indigere vt ſit, ſed ſine ſigno illo eſſe nõ poſſe. Illud autem ſignum per ſemetipſum eſſe, & nullius horũ indigere manifeſtum eſt. AVG. Ita eſt vt dicis: ſed diligentius conſydera, vtrum latitudo vere vndique ſecari queat, an alicunde nec ipſa ſectionẽ poſsit admittere, quanuis plus admittat quàm linea. AD. Neſcio prorſus vnde non poſsit. AVG. Credo te nõ recordari, nã neſcire iſtud nullo

Signum quid, punctum quid.

Puncti excellentia.

Cap. xij.

nullo modo potes: quare commonefaciam te iſto modo. Certè enim latitudinem ſic intelligis, vt cogitatione tua de altitudine nihil vſurpes. AD. Sic omnino. AVG. Accedat igitur huic latitudini altitudo, & reſponde iam vtrum etiam aliquid acceſſerit, quo magis vndique ſecari queat. AD. Mire omnino admonuiſti. Nunc enim video non ſolum deſuper aut ex inferiori parte, ſed à lateribus quoque admitti poſſe ſectionem, nihílque omnino remanſiſſe, vnde non queat penetrare diuiſio. Quare manifeſtum eſt & latitudinẽ ex his partibus ſecari nõ poſſe, per quas ſurrectura eſt altitudo. AVG. Quoniam tibi igitur ſi non fallor, & longitudo & latitudo & altitudo nota eſt, quæro vtrũ poſsint deeſſe duo ſuperiora, vbi aderit altitudo. AD. Sine longitudine quidem video eſſe non poſſe altitudinem, ſine latitudine autem poteſt. AVG. Redi ergo ad cogitationem latitudinis, & ſi eam quaſi iacentem animo figuraueris, erigatur in quodlibet latus, tanquam ſi eam velles per tenuiſsimã rimam vbi ſe clauſæ ianuæ iungunt educere. An nondum intelligis quid velim? AD. Intelligo quid dicas, ſed nondum fortaſſe quid velis. AVG. Illud ſcilicet vt reſpondeas, vtrum ſic erecta latitudo videatur tibi migraſſe in altitudinem, & latitudinis iam nomẽ deſcriptionémque amiſiſſe: an adhuc maneat latitudo, quanuis ita ſit collocata? AD. Videtur mihi altitudo eſſe facta. AVG. Recordaríſne obſecro quemadmodum altitudinem definieramus? AD. Recordor planè, & me iam ſic reſpondiſſe pudet. Nam etiam hoc modo quaſi erecta latitudo ſectionẽ per longum deorſum verſus non admittit, quare nulla in ea poſſunt interiora cogitari, quanuis medium & extrema cogitentur. Secundum autem ſuperiorem demonſtrationem altitudinis, quam feciſti vt recordarer, nulla omnino eſt altitudo, vbi nihil intus cogitari poteſt. AVG. Rectè dicis, & ſic te omnino meminiſſe cupiebam. Quamobrem illud iam volo reſpondeas, vtrum falſo verum anteponas.

AD. Iam hinc dubitare, incredibilis dementia eſt.

AVG. Dic ergo quæſo te. Nunquid nam vera linea eſt, que per longum ſecari poteſt: Aut verum ſignum, quod vllo modo ſecari poteſt: aut vera latitudo, quæ cum erecta eſt, vt diximus, rectionem per longum deorſum verſus

admittit? AD. Nihil minus. AVG. Vnquámne igitur oculis iſtis corporeis, vel tale punctum, vel talem lineam, vel talem latitudinē vidiſti? AD. Omnino nunquā. Non enim ſunt iſta corporea. AVG. Atqui ſi corporea corporeis oculis mira quadam rerum cognatione cernuntur, oportet animum quo videmus illa incorporalia, corporeum corpúſve non eſſe: an tu aliter exiſtimas?

Animus incorporeus cernit incorporea Cap. xiij.

AD. Age, iam concedo corpus non eſſe animum vel quicquam corporeum. Quid eſt tandem dic mihi? AVG. Vide interim vtrum confectum ſit carere illum illa omni quantitate, de qua nunc quæſtio eſt: nam quid ſit animus, oblitū te eſſe miror priore inter nos quęſtione diſcuſſum. Meminiſti enim te quęſiſſe primitus, vnde eſſet, quod duobus modis à nobis tractatum eſſe memini: vno, quo quaſi de regione eius quæſitum eſt: altero, vtrúm nam ex terra, vel igne, vel alio quopiam iſtorum elementorum eſſet, vel ex omnibus, vel ex aliquibus horum. In qua quæſtione conſtitit inter nos, non magis hoc quærendum eſſe, quàm vnde ſit terra, vel ſi quod aliud elementorum ſingulorum. Intelligendum eſt enim, quanquam deus fecerit animum, habere illum certam ſubſtantiam, quæ neque terrena, neque ignea, neque aërea ſit, neq; humida: niſi forte arbitrandum eſt deum terræ dediſſe vt nihil aliud ſit quàm terra, & non dediſſe animo, vt nihil aliud quàm animus ſit. Si autem definiri tibi animum vis, & quæris quid ſit animus, facile reſpondeo. Nam mihi videtur eſſe ſubſtantia quædam rationis particeps, regendo corpori accommodata.

Epilogus prędictorum ſupra. ca. 1

Animus quid ſit.

Itaque illud potius attende, vnde ambigitur nunc, vtrū quantitas, & quaſi, vt ita dicam locale ſpaciū animo vllum ſit. Nam profecto quia corpus non eſt, neque enim aliter incorporea illa cernere valeret, vt ſuperior ratio demonſtrabat, proculdubio caret ſpacio quo corpora metiuntur: Et ob hoc rectè credi, aut cogitari, aut intelligi talis eius quantitas non poteſt. Si autem te mouet, cur tanta cœli, terræ, maríſque ſpacia memoria cōtineat cum ſit ipſe nullius quantitatis, mira quædam vis eſt, quam tamen ex iis quæ à nobis comperta ſunt, quantum ineſt ingenio tuo luminis, animaduertere poteſt. Si enim corpus nullum eſt, vt ratio iam oſtendit, quod longitudine, latitudine, altitudine careat, nihilque horum niſi cum aliis duobus eſſe in corpore

Animus incorporeus quantum valeat. Cap. xiiij.

pore

pore poteſt animo tamen etiam ſolam lineam interiore quodam oculo,id eſt, intelligentia videre conceſſum eſt, arbitror nos concedere ſic animum corpus non eſſe, vt ſit corpore melior:quo conceſſo non opinor dubitandum eſſe eum etiam linea eſſe meliorem. Ridiculum eſt enim cum tria illa inſint corpori vt corpus ſit,non his omnibus eſſe meliorem,qui corpora eſt melior. At ipſa linea, qua melior eſſe conuincitur animus ideo cæteris duobus præſtat,quia minus quàm illa duo ſecari poteſt.Porrò illa duo eo magis ſecantur quàm linea quo magis ſe in ſpacium diſtendunt, linea vero ſpacium niſi longitudinis nullum habet,quo ſublato nihil omnino remanet ſpacij Quapropter quicquid linea melius eſt, neceſſe eſt nullo ſpacio ſit, & omnino diuidi ſecariq; non poſsit. Fruſtra igitur,vt opinor,quantitatem animi quæ nulla eſt,inuenire labo amus cum eum linea concedamus eſſe melioré. Et ſi figurarum omnium planarum illa optima eſt quæ circulo cingitur, in qua ratio docuit nihil melius eſſe puncto atque potentius,quod nullo dubitante partibus caret. quid mirum ſi anima neque corporea ſit neque vlla aut longitudine porrecta, aut latitudine diffuſa aut altitudine ſolidata, & tamen tantum valeat in corpore, vt penes eam ſit regimen * omnium membrorum, & quaſi cardo quidam in agendo, cunctarum corporalium motionum: Cum auté oculi medium,quæ pupilla dicitur. nihil aliud ſit quàm quoddam punctum oculi,in quo tamen tanta vis eſt, vt eo dimidium cœlum,cuius ineffabile ſpacium eſt,ex aliquo eminéti loco cerni colluſtrarique poſsit non abhorret à vero animũ carere omni corporea magnitudine,quæ tribus illis differétiis conſummatur,quãuis corporũ magnitudines qualibet imaginari queat: Sed paucis licet ipſo animo animum cernere,id eſt,vt ipſe ſe animus videat videt autem per intelligétiã. Haic ſoli enim licet videre nihil eſſe in rebus potétius & magnificentius iis naturis,quæ,vt ita dicam,ſine tumoribus eſſe intelliguntur: Tumor enim non abſurde appellatur corporis magnitudo,quæ ſi magnipendenda eſſet plus nobis profecto elephanti ſaperent. Quod ſi quiſquam eorum cognatus dicet elephantos eſſe ſapiétes: ſenſi enim quanuis admirans, ſenſi tamen etiam hinc homines ſæpe ambigere:illud quatum opinor ſaltem concedet plus

*al regnũ.

Tumor. quid ſit.

aſino ſapere apiculam, quorum comparare magnitudines plus profectò eſt quàm aſininum: Vel quod etiam de oculo dicebamus, cui non liqueat aquilæ oculum multo quàm noſter eſt, eſſe breuiorem? Quo tamen illa ſublime ita volans, vt à nobis in tanta luce difficile cernatur, latentem ſub frutice lepuſculum, & ſub fluctibus piſcem videre comperta eſt. Quod ſi in ipſis ſenſibus, quibus niſi corporea ſentire non datum eſt, nihil ad rem, id eſt, ad vim ſentiendi valet corporis magnitudo, metuendúmne eſt quæſo, ne animus humanus, cuius excellentior & penè ſolus aſpectus eſt ipſa ratio, qua etiam ſe inuenire molitur, nihil ſit, ſi illũ eadem ratio, id eſt, ſeipſam omni magnitudine qua obtinetur locus, carere conuicerit? Magna quædam crede mihi magna, ſed ſine vlla mole de animo cogitanda ſunt. Quod facilius contingit iis qui aut bene eruditi ad hæc accedunt non ſtudio inanis gloriæ, ſed diuino amore veritatis accenſi: aut qui iam in his quærendis verſantur, quanuis minus eruditi ad inueſtiganda ea venerint, ſi patienter hominibus† ſe dociles præbent, atque ab omni corporum conſuetudine, quantum in hac vita permittitur, ſemel† auertunt. Fieri autem non poteſt quadam diuina prouidentia, vt religioſis animis ſeipſos & deum ſuum, id eſt, veritatem, pie, caſte, ac diligenter quærentibus, inueniendi facultates deſint.

†bonis.
†ſemet.

Anima quo modo creſcat & ſentiat. Cap. xv.

Sed ab iſta quæſtione niſi quid te adhuc moueat, iã recedamus ſi placet, & ad alia tranſeamus: Quicquid autem de illis figuris loquacius à nobis fortaſſe diſputatum eſt quàm volebas, videbis quantum ad alia valebit, ſi hanc diſceptationem aliquid eo adiutam eſſe concedis. Nam & exercet animum hoc genus diſciplinarum ad ſubtiliora cernenda, ne luce illorum repercuſſus, & eam ſuſtinere nõ valens, in eaſdem tenebras quas fugere cupiebat, libenter refugiat, & affert argumenta, niſi fallor, certiſsima, quibus quod fuerit inuentum atq; confectum, non niſi impudentem, habeat dubitationem, quantum homini talia inueſtigare permiſſum eſt.

Impudens dubitatio duplex.

Quatuor vetuſta exemplaria hæc non habent.

θ Impudens dubitatio duobus modis fieri cognoſcitur: Dum aut homo qui ratione vti poteſt in tantum hebes pigérque ad quærendam veritatem efficitur, vt plus velit in tenebris vanitatis remanere, quàm in eo quod à creatore ſuo eſt conditus ad ſeipſum ſemel & deum ſuum vera ratiocinatione inueniendum inueſtigandúmque

dúmque laborare: aut tam improba contumacia ea quæ ab aliis laborantibus ſtudioſe, & pie quærentibus, & inuenta, & confecta ſunt, inueniri & confici poſſe dubitare: neq; aliam ob cauſam faciunt, niſi quòd à ſemetipſis inuenta nõ ſint. Quod genus inuidiæ impudentiſsimum eſſe ratio probat. θMinus enim ego de his rebus dubito, quàm de his rebus dubito, quàm de iis quas iſtis oculis videmus cum pituita ſemper bellum gerentibus. Quid enim minus ferendum & audiendum eſt, quàm fateri nos ratione præſtare beſtiis, & eam rem fateri eſſe aliquid, quam corporeo lumine ſentimus: quam etiam nonnullæ beſtiæ melius cernunt, id autem quod ratione intuemur nihil eſſe cõtendere? Quod ſi diceretur tale eſſe quale illud eſt quod oculi vident, nihil profecto dici poſſe indignius videretur.

AD. Accipio iſta libentiſsime atque aſſentior: ſed illud me mouet, cum corporeę quantitatis non eſſe animam res ita clara ſit mihi, vt omnino quemadmodum reſiſtam illis argumentis, & quid eorum non cõcedam, prorſus ignorem. Primum cur ætate vt corpus creſcit, ita & anima vel creſcat vel creſcere videatur. Quis enim neget pueros infantes, ne beſtiarum quidem nonnullarum aſtutiæ comparandos? Quis autem dubitet illis creſcentibus etiam ipſam in eis quodam modo creſcere rationem? Deinde ſi per ſpacium ſui corporis anima diſtenditur, quo modo nullius quantitatis eſt? Si autem non diſtenditur, quo modo ſentit vbique pungentem? AVG. Omnino ea quæris quæ me quoque ſæpe mouerunt: Itaque non ſum imparatus tibi reſpondere vt mihi ſoleo. Vtrum autem bene, ratio quæ te agit, iudicabit, qualecunque id tamen ſit, plus certè nõ poſſum, niſi forte aliquid melius cum diſputamus, in mentem diuinitus venerit. Sed agamus ſi placet more noſtro, vt duce ratione tu tibi ipſe reſpondeas: Ac prius quæramus, vtrum creſcentis cum corpore animi certum argumentum ſit, quòd ætatis acceſſu aptior humanæ conſuetudini homo & in ea magis magíſque peritus eſt. AD. Age vt placet: Nam & ego id genus docendi ac diſcendi maxime probo: Neſcio quo enim modo cum id quod ne ſciẽs quærebam ipſe reſpondeo, fit ipſa inuentio non modo re, ſed animi ratione †*etiam dulcior. AVG. Dic ergo vtrum tibi maius & melius duo quædam, an vnum atque idem eſſe

†**al admiratione.*

eſſe videatur duobus nominibus appellatum? AD. Scio aliud eſſe quod maius, aliud quod melius dicimus. AVG. Quid horum duorum eſt cuius eſſe putes quantitatem? AD. Id videlicet quod maius dicimus. AVG. Quid cum duarum figurarum rotundam quadrata meliorem eſſe confitemur, quantitáſne id facit, aut quid aliud? AD. Nullo modo quantitas, ſed illa de qua ſuperius egimus æqualitas, huius excellentiæ cauſa eſt. AVG. Nunc ergo illud attende, vtrum tibi videatur virtus æqualitas quædam eſſe vitæ, rationi vndique conſentientis. Nam ſi aliud ab alio in vita diſcrepet, magis: niſi fallor, offendimur, quàm ſi aliqua pars circuli, maiore, minoréve interuallo, quàm aliæ partes diſtet à puncto. An tu aliter exiſtimas? AD. Imò aſſentior, & hanc quæ abs te deſcripta eſt, probo eſſe virtutem: Nam & ratio non dicenda eſt aut exiſtimanda niſi vera; & cuius vita per omnia congruit veritati, is eſt profectò vel ſolus, vel certè maximè qui bene atque honeſte viuit: & qui ita ſit affectus, ſolus habere virtutem, & ea viuere iudicandus eſt. AVG. Probe dicis: Sed certè etiam illud vides, vt opinor, ſimiliorem eſſe virtuti circulum quàm figurarum planarum aliam quamlibet. Hinc eſt enim quod apud Horatium magnis laudibus ſolemus extollere illum verſum quo ait, cum de ſapiente ageret: Foris & in ſeipſo totus teres atque rotundus. Et rectè. Nã neque in animi bonis quicquam inuenis, quod magis ſibi ex omni parte conſentiat quàm virtutem: neque in planis figuris, quàm circulum. Quamobrem ſi circulus non magnitudine ſpacij, ſed quadam conformatione cæteris præſtat, quanto magis de virtute exiſtimandum eſt, quòd non maioris loci occupatione, ſed diuina quadam congruentia, rationum atque concordia, cæteras affectiones animi ſuperat? Cum autem puer proficit laudabiliter, ad quam rem magis quàm ad virtutem proficere dicitur? An non tibi videtur? AD. Manifeſtum eſt. AVG. Non igitur tibi debet videri animus ſicut corpus creſcendo cum ætate proficere. proficiendo enim ad virtutem peruenit, quam fatemur nulla ſpacij magnitudine, ſed magna vi conſtantiæ pulchram eſſe atque perfectam: Et ſi aliud eſt maius, aliud melius vt iam dediſti, quicquid anima cum ætate proficit

Virtus circul. ſimilis Cap. xvj.

Virtus quid ſit.

Lib. 2. ſermonum.

compóſque

compóſque rationis ſit,non mihi videtur fieri maior , ſed melior. Quod ſi membrorum id faceret magnitudo , eo quiſque prudentior eſſet,quo longior aut validior , quod ſe aliter habere non opinor , negabis. AD. Quis iſtud negauerit? Sed tamen cum proficere animam per ætatem etiam tu concedas,miror qui fiat, vt omnis quantitatis expers,& ſi non membrorum ſpacio,at certe temporis adiuuetur. AVG. Deſine mirari:nam & hic tibi ſimili ratione reſpondeo: Vt enim membrorum magnitudo ideo nihil affert argumenti cur animam adiuuet,quòd multi exilioribus breuioribuſque membris prudentiores inue niũtur quibuſdam magna mole corporis præditis:Ita quo niam iuniores nonnullos ſenioribus pleriſque magis induſtrios atque ſtrennuos videmus,non video cur putanda ſint ſpacia temporis in ætatibus incrementa vt corporibus ſic animis dare:cum & ipſa corpora quibus par tẽpus creſcere atque ampliora ſpacia tenere conceſſum eſt,ſæpe ſint annoſiora breuiora non modo ſenilia , quæ magnitudine temporis contrahuntur atque minuuntur, ſed etiam puerorum,quos animaduertimus his breuiores eſſe corpore, quibus ſunt ætate maiores. Si igitur porrecta in plurimum tempora,ne ipſis quidem corporibus magnitudinis afferant cauſam,ſed omnis illa ſeminis vis eſt, & quorundam naturæ numerorum ſanè occultorum & difficilium ad dignoſcendum:quanto minus arbitrandum eſt longo tempore animam fieri longiorem,quia eam videmus vſu rerum atqqe aſsiduitate multa didiciſſe. Quòd ſi te illud mouet , quòd ſolemus eam quam Græci μακροθυμίαν vocant , longanimitatem interpretari , animaduertere licet à corpore ad animum multa verba transferri, ſicut ab animo ad corpus : Nam ſi montem improbum , & iuſtiſsimam tellurem dixit Virgilius , quæ verba cernis ab animo ad corpus eſſe tranſlata. quid mirum ſi mutua vice longanimitatem dicimus, cum longa niſi corporea eſſe non poſsint? Ea vero inter virtutes quæ appellatur animi magnitudo , ad nullum ſpacium , ſed ad vim quandam, id eſt, ad poteſtatem potentiámque animi relata, rectè intelligitur,virtus eo pluris æſtimanda quo plura contemnit. Sed de hac pòſt loquemur, cum quæremus, quanta ſit anima , ſicut quæri aſſolet, quantus fuerit Hercules,

Anima neq; mole nec tempore creſcit, niſi metaphoricos.

Cap. xvij.

factorum

factorum excellentia non mole membrorum:ita enim ſupradiſtribuimus.Oportet autem nunc te recordari quod de puncto iam ſatis egimus:nam id potiſsimum eſſe maximéque in ſignis † dominari ratio docebat: Potentia vero atque dominatus, nónne oſtentam quandam magnitudiem, & in puncto tamen nullum ſpacium reperiebamus? Non igitur magnum vel ingentem animum cum audimus aut dicimus, quantum loci occupet, ſed quantum poſsit cogitandum eſt. Quamobrem ſi iam primum argumentum tuum, quo tibi per ætatem cum corpore animus creſcere videbatur, ſatis diſcuſſum eſt, tranſeamus ad aliud. A D. Neſcio vtrum omnia quæ me non fruſtra mouere aſſolent, proſecuti fuerimus: Et fieri poteſt vt recordationem meam aliqua fugiant:veruntamen quod nunc in mentem venit videamusq́ quale ſit quod puer infans non loquitur, atque id creſcendo aſſequitur. A V G. Facile eſt iſtud: Nam credo videri tibi ea lingua quemque loqui,quam loquuntur homines inter quos natus educatúſque ſit. A D. Nemo id ignorat. A V G. Conſtitue ergo quempiam ibi natum atque alitum vbi homines non loquerentur,ſed nutibus membrorúmque motu cogitationes ſuas ſibimet exprimendas ſignarent,nónne cenſes eum talia eſſe facturum,neque locuturum qui loquentem neminem audierit? A D. Nolo me hoc interroges quod fieri non poteſt:Qui enim tales homines, inter quos quenquam natum cogitare poſsim? A V G. Itáne tu non vidiſti Mediolani adoleſcentem honeſtiſsimi corporis & elegantiſsimæ vrbanitatis,mutum tamé atque ita ſurdum, vt neque alios niſi motu corporis intelligeret, neque ipſe aliter quæ vellet ſignificaret? Hic enim eſt notiſsimus. Nam ego noui ruſticum quendam loquentem de loquente vxore filios omnes mares atque fœminas quatuor ferè aut eo amplius (non enim ſatis nunc commemini) mutos ſurdóſque genuiſſe. Nam ex eo quod loqui non poterant muti:ex eo autem quod nulla ſigna niſi oculis colligebant,etiam ſurdi intelligebantur. A D. Illum vero ego bene noui,& de iſtis neſcio quibus credo tibi: Sed quorſum iſta? A V G. Quia dixiſti non te poſſe cogitare inter tales homines naſci quempiam. A D. Nec nunc aliud dico:nam iſtos,niſi fallor, inter eos qui loquerentur,

† figuris.

Imitatione loquimur. cap. xvii.

Differunt mutus & ſurdus.

natos

natos eſſe concedis. AVG. Non equidem negauerim, ſed cum iam inter nos conſtet nonnullos tales homines eſſe poſſe, quæſo cogites ſi ex hoc genere mas & fœmina iungerentur, atque in aliquam quocunque caſu delati ſolitudinem vbi tamen viuere valerent, gignerent filium non ſurdum, quemadmodum eſſet cum parentibus iſte locuturus? AD. Quemadmodum cenſes, niſi vt parentes ei dabant, ita geſtu ſigna redditurum? Sed tamen puer paruus ne hoc quidem poſſet: Quare illa ratio mea manet integra. Quid enim refert vtrum loqui an geſtum facere creſcendo aſſequatur, cum ad animā vtrunq; pertineat, quam fateri nolumus creſcere? AVG. Iam mihi videris etiam cum in fune quiſque ambulat ampliorem credere hunc habere animam, quàm eos qui id facere nequeunt. AD. Hoc aliud eſt: quis enim hoc non videat eſſe artis? AVG. Cur obſecro artis, an quia didicit? AD. Ita vero. AVG. Quare tibi ergo etiam ſi aliud quiſque diſcat, non artis videtur? AD. Planè quicquid diſcitur artis eſſe nō nego.

De funambulo.

AVG. Non ergo ille didicit à parentibus geſtum facere? AD. Didicit ſanè. AVG. Oportet igitur & hoc non animæ creſcendo amplioris, ſed imitatoriæ cuiuſdam artis eſſe cōcedas. AD. Non poſſum hoc concedere. AVG. Ergo non omne quod diſcitur artis eſt, quod nunc conceſſeras. AD. Artis omnino. AVG. Non ergo ille didicit geſtum, quod item non minus dederas. AD. Didicit, ſed hoc non eſt artis. AVG. Atqui tu paulo ante dixiſti artis eſſe quod diſcitur. AD. Age iam concedo & loqui geſtum facere, eo quòd ea didicimus artis eſſe. Tamen aliæ ſunt artes, quas dum in alios intendimus, dicimus: aliæ quæ à magiſtris inſeruntur nobis. AVG. Quas tandem iſtarum putas animam, ex eo quod amplior fiat adipiſci? An ne omnes? AD. Non omnes puto, ſed illas ſuperiores. AVG. Nónne tibi ex hoc genere videtur, in fune ambulare? nam & hoc videndo, vt arbitror, qui id faciunt aſſequuntur. AD. Ita credo, ſed tamen non omnes qui hęc ſpectant & magno ſtudio intuentur, aſſequi poſſunt, ſed qui huius rei magiſtros patiuntur. AVG. Bene ſanè dicis Nam & hoc tibi etiam de locutione reſponderim: Multi enim Græci & aliud genus linguæ crebrius nos loquentes audiunt quàm funambulum

Artes dupliciter diſcimus.

bulum

bulum ſpectant qui vt linguam noſtram diſcant, quemadmodum nos cum ipſorum noſſe volumus, ſæpe magiſtris traduntur. Quæ cum ita ſint, miror cur animæ incrementis tribuere velis quòd loquuntur homines, quòd autem in fune ambulant, nolis. AD Neſcio quo modo iſta confundis: Nam qui vt linguam noſtram diſcat magiſtro traditur, nouit aliam quandam ſuam, quam eum quòd eius anima creuerit puto didiciſſe: cum autem diſcit alienam, non ampliori animæ, ſed arti tribuo. AVG. Quid ſi ille qui inter mutos natus atque alitus eſt, ſero ac iam iuuenis in alios homines incidens loqui didiciſſet, cum aliam linguam nullam noſſet, eo tempore putares animam eius creuiſſe quo loqui didicerat? AD. Nunquam iſtud auſim dicere. Sed iam credo rationi, nec puto amplioris animæ argumentum eſſe quod loquimur, ne & alias omnes artes cogar fateri creſcendo animam conſecutam. Quod ſi dixero, illud ſequetur abſurdum, decreſcere animam cum quid obliuiſcitur. AVG Bene intelligis, & verum vt audias, rectè dicitur anima in diſcendo quaſi creſcere, & contra minui dediſcendo, ſed tranſlato verbo, vt ſuperius oſtendimus. Tamen illud cauendum eſt, ne quaſi ſpacium loci maius occupare videatur dum dicitur creſcere, ſed maiorem quandam vim peritior, quàm imperitior habere ad agendum. Magni tamen refert qualia ſint illa ipſa quæ diſcit, quibus quodam modo videtur augeri. Nam vt in corpore tria ſunt genera incrementorum: Vnum neceſſarium, quo naturalis conuenientia impletur in membris: Alterum ſuperfluum quo à cæteris membris integra valetudine augendo aliquid diſcrepat, per quod interdũ euenit, vt ſenis digitis naſcãtur homines, & pleraque alia, quæ cũ præter cõſuetudinẽ nimia ſunt, mõſtruoſa nominãtur: Tertiũ noxiũ, quod cum accidit, tumor vocatur: nã etiã ſic membra creſcere dicuntur, & reuera locũ occupãt ampliorẽ ſed expugnata bona valetudine. Ita in animo quædam quaſi naturalia incrementa ſunt, cũ honeſtis, & ad bene beatéq; viuendum accommodatis diſciplinis augeri dicitur. Cũ vero ea diſcimus quæ mirabiliora quàm vtiliora ſunt, quanquam nõnullis rebus plerunque opportuna, ſuperuacanea tamen & de illo ſecundo genere numeranda ſunt. Nõ enim ſi quidã tibicẽ, vt Varro author eſt, ita popu

Anima qu modo creſcere mi nuive dicitur.

Cap. xix.

Triũ incrementorum corporis & animæ comparatio.

populum delectauit, vt rex fieret, ideo animum noſtrum illo artificio augendum putare debemus: quia nec maiores quàm humani ſunt dentes habere vellemus, ſi audiſſemus, à quopiam quòd tales habuerit morſu hoſtem necatum. Noxium vero illud eſt genus artium quo animi valetudo ſauciatur: nam & odore ac ſapore mire diiudicare pulmenta, & quo lacu piſcis captus ſit vel quo tenue vinum ſit, noſſe dicere quædam eſt miſeranda peritia. Et his artibus cum quaſi creuiſſe anima videtur, quæ neglecta mente defluxit in ſenſus, nihil aliud quàm tumuiſſe vel etiam contabuiſſe iudicanda eſt. AD. Accipio iſta & aſſentior. nec tamen nihil angor ex eo quòd imperita omniũ rerum & bruta eſt anima, quam in puero recens nato quantum licet inſpicimus. Cur enim nullam artem ſecum attulit ſi æterna eſt? AVG. Magnam, omnino magnam, & qua neſcio vtrum quicquam maius ſit, quæſtionem moues, in qua tantum noſtræ ſibimet opiniones aduerſantur, vt tibi anima nullam, mihi contra, omnes artes ſecum attuliſſe videatur: nec aliud quicquã eſſe id quod dicitur diſcere, quàm reminiſci & recordari. Sed vidéſne quàm huius temporis nõ ſit, vtrum iſta habeant ita ſeſe requirere? Nunc enim agimus vt appareat, ſi poteſt, nõ eam ſecundum loci ſpacia paruam magnámve nominari. Aeternitatem autem eius ſi vlla eſt, opportune ſcrutabimur cum illud quod quartum poſuiſti cur corpori fuerit data, quantum fas eſt tractare cęperimus. Quid enim ad talem eius quantitatem attinet, ſempérne, an non ſemper fuerit futuráve ſit, aut quòd nũc imperita, nunc perita eſt, cum & longum tempus ne corporibus quidem afferre magnitudinis cauſam, ſuperius probauerimus, & peritiam notiſsimum ſit poſſe nullam adeſſe creſcentibus, ac ſæpe ſeneſcentibus opportunam eſſe, multáque alia dicta ſint ſatis vt opinor, ad demonſtrandum, non cum magnitudine corporis, quam ætas affert, etiam animam fieri ampliorem. Quare videamus, ſi placet illud alterum argumentum tuum quale ſit, quod per totum ſpaciũ corporis tactus ſentitur ab anima, quam ſpacij nullius eſſe volumus. AD. Sinerem iam ad aliud tranſiri, niſi de viribus dicendum aliquid arbitrarer. Quid eſt enim hoc quòd auctiora per ętatẽ corpora vires præbẽt animæ ampliores, ſi cum his amplior nõ fit anima?

Anima vnum quid ex ſe ſciat. Cap. xx.

I. retract. cap 8.

In pueris motu grandeſcit corpus, non animus. Cap. xxi.

Quan

Quanquam enim virtus animæ, vires autem corporis putari ſoleant, nunquam tamen ab anima eas abiudicauerim, cum videam in exanimis corporibus nullas eſſe. Per corpus quidem viribus, ſicut ſenſibus vti animam non negandum eſt: tamen quoniam iſta ſunt viuentis officia, quis hæc dubitauerit ad animam potius pertinere? Cum igitur maiores vires in pueris grandiuſculis quàm in infantibus eſſe videamus ac deinde adoleſcentes iuuenéſque in dies viribus præſtent, donec rurſus corpore ſeneſcente minuantur, non leue quantũ mihi videtur creſcentis cum corpore, ac deinde ſeneſcentis animæ indicium eſt. AVG. Non vſquequaque abſurdum eſt quod dicis: Sed ego vires non magis in amplitudine corporis ætatíſque incrementis, quàm in exercitatione quadam & confirmatione membrorum eſſe ſoleo putare: Id adeò vt tibi probem, quæro abs te, vtrum alium alio pertinacius ambulare, ac minus defatigari, maiorum virium eſſe arbitreris? AD. Ita ſentio. AVG Cur ergo puer multo amplius itineris conficiebam ſine defectu, cum aucupandi ſtudio in ambulando exercerer, quàm adoleſcens cum me ad alia ſtudia, quibus ſedere magis cogebar, contuliſſem, ſi accedẽti ætati, & per hanc animæ, † creſcenti vires ampliores tribuendæ ſunt: Deinde in ipſis luctatorum corporibus paleſtritæ non molem ac magnitudinem, ſed nodos quoſdam lacertorum, & deſtrictos † toros figurámque omnem corporis ſibi congruentem peritiſsime inſpiciunt, & hinc potius argumenta virium colligunt. Quæ tamen omnia parum valent, niſi vis artis & exercitationis accedat. Sæpe etiam viſum eſt ingẽtis corporis viros, ab exiguis breuibúſque ſuperari, vel in mouendis, vel in ferendis ponderibus, vel in ipſo etiam luctamine. Nam Olimpionicum quemlibet laſſari in itinere citius, quàm circunforaneum aliquem mercatorem, qui vno illius digito collidi poſsit, cui eſt incognitum? Quare ſi & ipſas vires non peræque omnes, ſed alias ad aliud aptiores magnas vocamus, & corporum liniamẽta magis & figuræ, quàm magnitudines valent plurimum, & ſi exercitationes tantum afferunt, vt celeberrime creditum ſit, hominem tollendo quotidie vitulum paruum, egiſſe vt eum etiam taurum ſine ſenſu maioris oneris, quod paulatim addebatur, tollere ac ſuſtinere poſſet, nequaquam amplioris

† homini.

† d ſcriptos.

amplioris ætatis vires cum corpore animam creuiſſe ſignificant. Quod ſi amplius aliquid animalium maiora corpora eoipſo quo maiora ſunt habent virium, illa cauſa eſt, quòd lege naturæ cedunt pondera minora maioribus: non modo cum ad proprium locum ſuopte nutu feruntur. vt humida & terrena corpora in ipſius mundi medium locum qui eſt infimus, rurſus aërea & ignea ſurſum verſus ſed etiam cum aliquo tormento aut iactu aut impulſu aut repulſu, eo quò non ſponte feruntur, vi aliena ire coguntur. Nam ſi ex alto deieceris quanquam ſimul duos lapides diſparis quantitatis, citius quidem maior terræ peruenit: ſed ſi ei minor ſubiiciatur, eóque ineuitabiliter occupetur, cedit profecto ſimúlque in ſolum deducitur. Item ſi deiicitur deſuper maior, minor autem contra ſurſum verſus iacitur, vbi obuiam venerint, repercuſsio minoris & retroceſsio fiat neceſſe eſt. Quod ne ideo accidere putes, quòd minor contra naturam in ſublimia ire cogebatur, alter vero maiore impetu locum ſuum petebat, facito, vt maior in ſuperna iaculetur. & minori occurrat in terras deiecto videbis nihilominus repulſum minorem in cœlum cogi, ſed repercuſſu ipſo cadere in aliam partem, vt qua expeditum eſt, in ima deferatur. Item ſi ambo non motu naturali, ſed à duobus quaſi in campo pugnantibus aduerſus inuicem iacti, ſibimet in medio ſpacio complodantur, quis dubitauerit minòrem maiori eſſe ceſſurum, in eam partem vnde ipſe eſt & quò ille ferebatur? Quæ cum ita ſint, id eſt, cum minora vt dictum eſt pondera maioribus cedant, multum tamen refert quanto in ſeſe agantur impetu. Nam ſi maiore impetu minor, velut vehemẽti aliquo tormẽto emiſſus infligatur maiori laxius iaculato, vel iam langueſcenti quanuis ab eodem reſiliat, retardat illum tamen, aut etiam retro agit pro modo ictuum atque ponderum. His præiactis † atque intellectis, quantum præſens negocium poſtulat, vide nunc eas quæ dicuntur in animalibus vires, vtrum rationi huic cõgruant: Nam corpora omnia animalium quis negat ſuo pondere præpediri? † Quod pondus nutu animæ actum, quò inclinauerit, multum valet magnitudine propria. Sed nutus animæ ad mouendum corporis pondus, neruis quaſi tormentis vtitur: Neruos autem vegetat mobilioréſque efficit ſiccitas calórque

Vires corporis creſcunt, non anima.

Cap. xxij

† præfatis.

† prædita.

moderatus, contra eos laxat atque infirmat humidus rigor. Itaque ſomno quia eum frigidum & humidum dicunt medici & probant, membra langueſcunt, atque ipſe expergefactorum conatus multo eſt debilior, ideoque nihil eſt fractius & eneruius lethargicis. At quoſdam phreneticos, quibus vigiliæ & vini vis & acutæ febres, id eſt, tot calida plus nimio neruos tendunt atque durant, maioribus viribus quàm integra valetudine reluctari & multa facere manifeſtum eſt, cum eorum corpus ſit ægritudine attenuatius & exilius. Si igitur & nutu animæ, & neruorum quodam machinamento, & pondere corporis conſiunt, hæ quæ vires vocantur voluntas autem vtrum exhibet, qui pronior fit ſpe vel audacia, retunditur autem timore, ſed multo magis deſperatione, nam in metu cum aliqua ſpes ſubeſt, vehementiores vires apparere aſſolent: Machinamentum configuratio quædam corporis coaptat, temperatio modificat valetudines, confirmat exercitationis induſtria, pondus dat moles membrorum, quam ætas & nutrimenta comparant, inſtaurant autẽ ſola nutrimenta. His omnibus qui æqualiter prçualet, mirãdus eſt viribus, & tãto eſt alius alio inualidior, quanto plus eum iſta deficiunt. Fitque ſæpe vt pertinaci nutu meliore machinamento, alius quanuis paruum pondus corporis egerit, alium maiore mole præditum vincat. Rurſúsque nonnunquam tanta moles eſt, vt etiam ſi imbecilliore niſu agatur, oprimat tamen paruum aduerſarium multo vehementius innitentem. Cum vero non pondus corporis, nec moderatio neruorum, ſed nutus ipſe, id eſt, animus cedit vt omnino valentior, ab omni modo inualidiore, ſed tamen timidior ab audaciore ſuperetur neſcio vtrum viribus attribuendum ſit: Niſi quis dicat habere quaſdam ſuas vires animam, quibus ei maior audacia vel fiducia pariatur. Quæ cum alteri aſſunt, alteri deſunt, tunc intelligitur quantum animus corpori ſuo, etiam in eo quod per corpus agitur antecellat. Quamobrem cum infanti puero ſolus ad trahendũ aliquid vel repellendum nutus ſit integer, nerui autem & propter recentem minúſque perfectam confirmationem inhabiles, & propter humorem qui illi ætati exuberat marcidi, & propter nullam exercitationem languidi: pondus vero adeò ſit exiguum, vt ne ab alio quidem inpactum grauiter vrgeat, opportuniúſ

tuniúsque ſit ad accipiendam quàm ad inferendam moleſtiam, quis eſt qui cum hæc omnia quæ deſunt, contuliſſe annos viderit, virésque per eos datas cognouerit, creuiſſe animam, quæ his indies amplioribus vtatur, rectè ac prudenter exiſtimet? Poteſt enim iſte ſi ab aliquo iuuene, quẽ velamine interpoſito non conſpiciat, paruos ac leues calamos laxo arcu quantum poteſt iaculatos viderit non longe ire móxque recidere, ac poſt paululum ſagittas iam ferro graues, pẽnulis vectas, neruo intentiſsimo emiſſas, cœlum remotiſsimũ petere, fidésq; facta fuerit pari conatu hominis vtrunq; eſſe factum, creuiſſe illum tãtillo tempore, atque auctum viribus arbitrari quo quid dici poteſt peruerſius? Deinde anima ſi creſcit, vide quàm ſit inſcitum, incrementa eius de viribus corporis credere, de copia doctrinarũ nõ credere, cum illis ſolum accõmodet nutũ, hæc autem ſola poſsideat. At ſi creſcere animã putamus cum additur viribus, minui putanda eſt cum demitur. Demitur autẽ in ſenecta demitur in labore ſtudiorũ, atq; his tẽporibus doctrinæ aggerari atque extrui ſolent, neque vllo modo eodem tempore ſimul augeri quicquam & minui poteſt. Nullum igitur creſcentis animæ argumentum eſt, vires in maiori ætate maiores. Multa alia dici poſſunt, ſed ſi iam tibi ſatisfactum eſt, modũ adhibebo vt ad alia tranſeamus. A D. Mihi vero ſatis perſuaſum eſt, maiores vires ex nõ eo eſſe quòd anima creuerit? Nam vt alia omittã, quæ abs te ſubtiliter dicta ſunt, inſania & morbo corporis animã creſcere, cum ipſum corpus minuatur, ne ipſe quidem phreneticus dixerit, cui vires multo ampliores, quàm ſano eſſe ſolent, nemo neſcit. Vnde mihi maxime videtur in neruis eſſe omne quod miramur, cum præter ſpem vires in quopiã reperiuntur: quare oro, aggredere iam illud cui totus intendo, cur anima ſi non tanti ſpacij magnitudinem habet quãti corpus eſt, cur vbiq; illa ſentit cum tangitur? A V G. Age vero aggrediamur quod vis, ſed multo te mihi attentiore opus eſt quàm fortaſſe exiſtimas eſſe debere. Quare facito vt quàm maxime aſsis, ac reſpondeas mihi, quid nam tibi videatur iſte eſſe ſenſus, quo anima per corpus vtitur. Nam ipſe iam nomine proprio ſenſus dicitur. *De ſenſibus, & quo modo fiat viſio. Cap. xxiij.*
A D. Senſus eſſe quinque audire ſoleo, videndi, audiendi, olfaciendi, guſtandi, atq; tangendi, plus quid reſpondeam

neſcio, AVG. Partitio iſta vetuſtiſsima eſt, & ferè in concionibus celebrata. Vellem autem definiri mihi abs te, quid ſit ipſe ſenſus, vt eadem definitione omnia illa includerentur, neque aliud quicquam quod ſenſus non eſſet in ea includeretur vel intelligeretur: Sed ſi id non poteſt, nihil vrgeo, Illud enim quod ſatis eſt, certe potes meam definitionem vel refellere vel probare. AD. Hoc modo tibi fortaſſe non deero, quantum valeo: Non enim & hoc ſemper eſt facile. AVG. Attende ergo: nam ſenſum puto eſſe, non latere animam quod patitur corpus. AD. Placet mihi hæc definitio. AVG. Adeſto ergo huic tanquam tuæ, ac tuere illam dum à me pauliſper refellitur. AD. Tuebor ſanè, ſi tu adiuueris ſin minimè, iam mihi diſplicet: non enim fruſtra tibi viſa eſt refellenda. AVG. Noli nimis ex authoritate pendere, præſertim mea quæ nulla eſt, Et quod ait Horatius, Sapere aude, ne non te ratio ſubiuget priuſquam metus. AD. Ego prorſus nihil metuo, quoquo res modo proceſſerit, non enim errare me ſines, Sed iam incipe ſi quid habes, ne differendo potius quàm aduerſando defatiger. AVG. Dic igitur quid patiatur corpus tuum cum me vides? AD. Patitur omnino aliquid: nam oculi mei partes, niſi fallor, corporis mei ſunt, qui ſi nihil paterētur, quo modo te viderem? AVG. At non ſatis eſt vt perſuadeas tuos oculos aliquid pati, niſi etiam quid patiantur, oſtenderis. AD. Quid tandem niſi ipſum viſum? Nam vident. Si enim me rogares quid pateretur ægrotans, ægritudinem reſponderem: Quid cupiens, cupiditatem: Quid metuens, metum: Quid gaudens, gaudium. Cur ergo roganti quid videns patiatur, non rectè ipſum viſum reſpondeam? AVG. Sed enim gaudens gaudium ſentit, an negabis? AD. Imò aſſentior. AVG. Hoc & de cæteris perturbationibus dixerim. AD. Sic habeo. AVG. Quicquid autem oculi ſentiunt hoc vident? AD. Nullo modo iſtud dederim: Quis enim dolorem videat, quem tamen ſæpe oculi ſentiunt? AVG. Apparet te de oculis agere bene vigilas: itaque vide, vtrum vt gaudens gaudendo gaudiū ſentit, ita etiam videns videndo ſentiat viſum. AD. An aliter poteſt? AVG. Quicquid autem videns videndo ſentit, id etiam videat neceſſe eſt. AD. Non eſt

Horatius.

neceſſe

neceſſe. Quid enim ſi amorem videndo ſentiat, num & amorem videt? AVG. Cautiſsime ac ſagaciſsime, gaudeo quod difficile deciperis. Sed nunc attende, quoniam conſtitit inter nos, non omne quod oculi ſentiunt, neque omne quod videndo ſentitur videri, putáſne hoc ſaltem verum eſſe, omne quod videtur ſentiri? AD. Hoc ſanè niſi conceſſero, quo modo ſenſus poterit vocari quod videmus? AVG. Quid omne quod ſentimus, nónne & patimur? AD. Ita eſt. AVG. Igitur ſi omne quod videmus, ſentimus: & omne quod ſentimus, patimur patimur omne quod videmus. AD. Nihil reſiſto. AVG. Pateris ergo me, ac viciſsim te ego, cum inuicem nos videmus? AD. Sic exiſtimo, & ad hoc me ratio inſtanter cogit. AVG. Accipe cætera: Nam credo abſurdiſsimum & ſtultiſsimum videri tibi, ſi quis affirmet ibi te pati aliquod corpus, vbi non eſt ipſum corpus quod pateris: AD. Videtur abſurdum, & ita eſſe opinor, vt dicis. AVG. Quid illud, nónne manifeſtum eſt alio loco eſſe meum corpus, alio tuum? AD. Manifeſtum eſt. AVG. Sentiunt autem corpus meum oculi tui, & ſi ſentiunt, vtique patiuntur: nec poſſunt ibi pati, vbi id quod patiuntur non eſt: nec tamen ibi ſunt illi vbi corpus meum eſt: igitur ibi patiuntur vbi non ſunt. AD. Ego quidem illa omnia conceſsi, quæ non concedere abſurdum videbam. Sed hoc vltimum quod ex his confectum eſt ita eſt abſurdius, vt illorum potius aliquid temere me dediſſe, quàm hoc verum eſſe conſentiam: Nam oculos meos ibi ſentire vbi non ſunt, ne in ſomnis quidem dicere auderem. AVG. Vide igitur vbi obdormieris: Quid enim tibi tandem elaberetur incautius, ſi vt paulo ante vigilares. AD. Enimuero idipſum mecum ſedulo pertracto ac reuoluo: Nihil tamen elucet ſatis, quod me dediſſe pœniteat, niſi forte illud, quod oculi noſtri ſentiunt cum videmus: viſus nanque ipſe forſitan ſentit. AVG. Imò ita eſt: Is enim ſe foras porrigit, & per oculos emicat longius quaqua verſum poteſt luſtrare, quod cernimus. Vnde fit vt ibi potius videat, vbi eſt id quod videt, non vnde erumpit, vt videat. Non ergo tu vides cum me vides? AD. Quis hoc inſanus dixerit, omnino ego video ſed emiſſo viſu per oculos video.

AVG. At ſi tu vides,tu ſentis:ſi tu ſentis, tu pateris:nec potes ibi pati aliquid vbi non es.Ibi autẽ me vides vbi ego ſum:Ibi igitur pateris vbi ego ſum. At ſi vbi ego ſum tu ibi non es,quo pacto audeas dicere videri me abs te, prorſus ignoro. AD. Viſu,inquam,porrecto in eum locũ in quo es,video te vbi es,at me ibi nõ eſſe confiteor. Sed quemadmodum ſi virga te tangerem ego vtiq; tangerem ídq; ſentirem neq; tamen ego ibi eſſem vbi te tangerẽ.Ita,quod dico,viſu me videre,quanuis ego ibi non ſim,nõ ex eo cogor fateri nõ me eſſe qui videam. AVG. Nihil ergo temere cõceſsiſti Nã & oculi tui hoc modo defendi poſſunt,quorum eſt quaſi virga viſus,vt dicis.Neq; illa eſt abſurda concluſio,quod ibi oculi tui vident vbi non ſunt: an tibi aliter videtur? AD. Ita ſanè eſt vt dicis:Nam & illud nunc animaduerti,quod ſi ibi viderent oculi vbi ſunt,etiam ſeipſos viderent. AVG. Rectius diceres nõ etiã ſeipſos ſed tantummodo ſeipſos viderẽt.Nam vbi ſunt,id eſt,quẽ locum tenent,ſoli tenẽt,nec naſus eſt ibi vbi illi,nec quicquid illis vicinũ eſt:alioquin etiã tu ibi eſſes vbi ego ſum:quia iuxta inuicem ſumus.Quæ cum ita ſint, ſi tantum ibi viderent oculi vbi ſunt,nihil amplius quàm ſeipſos viderent. Cum autem ſe non vident, non modo cogimur conſentire poſſe illos videre,vbi non ſunt,ſed etiam omnino non poſſe, niſi vbi non ſunt. AD. Nihil eſt quod hinc dubitare me faciat. AVG. Ergo non dubitas ibi eos pati vbi non ſunt:Nam vbi vident,ibi ſentiunt. Ipſum enim videre ſentire eſt,ſentire autem pati:quare vbi ſentiunt, ibi patiuntur. Alibi autem vident, quàm vbi ſunt: Ibi igitur patiuntur vbi non ſunt. AD. Mirum eſt,quàm iſta vera exiſtimo. AVG. Rectè fortaſſe exiſtimas. Sed reſponde obſecro vtrum omne quod per viſum cognoſcimus,videamus. AD. Ita credo. AVG. Credis etiam omne quod videndo cognoſcimus,per viſum nos cognoſcere? AD. Et hoc credo. AVG. Cur ergo plerunque fumum ſolum videndo,ignem ſubter latere cognoſcimus quem non videmus? AD. Verum dicis. Et iam non puto nos videre, quicquid per viſum cognoſcimus: poſſumus enim,vt docuiſti,aliud videndo aliud cognoſcere quod viſus non attigerit. AVG. Quid illud quod per viſum ſentimus, poſſumús ne non videre? AD.

Quid cognoſcere, quid ſentire.

Ca.xxiiij.

Nullo

Nullo modo. AVG. Aliud eſt ergo ſentire, aliud cognoſcere. AD. Omnino aliud: nam ſentimus fumum quem videmus,& ex eo ignem quem non videmus ſubeſſe cognoſcimus. AVG. Bene intelligis. Sed vides certè cum hoc accidit,corpus noſtrum,id eſt, oculos nihil pati ex igne, ſed ex fumo quem ſolum vident. Etenim videre ſentire,& ſentire pati eſſe, iam ſupra conſenſimus. AD. Teneo & aſſentior. AVG. Cum ergo per paſsionem corporis non latet aliquid animam,non continuo ſenſus vocatur vnus de quinque memoratis, ſed cum ipſa paſsio non latet:nanque ille ignis non viſus, nec auditus, nec olfactus,nec guſtus,nec tactus à nobis, non tamen latet animam fumo viſo. Et cum hoc non latere non vocetur ſenſus,quia ex igne corpus nihil eſt paſſum, vocatur tamen cognitio per ſenſum, quia ex paſsione corporis quanuis alia,id eſt,ex alterius rei viſione, coniectatum eſt atque compertum. AD. Intelligo, & optime video iſtud congruere ac fauere illi definitioni tuæ, quam vt meam mihi defendendam dediſti:nam ita memini eſſe abs te ſenſum definitum,cum animam non latet quod patitur corpus. Itaque illud quod fumus videtur, ſenſum vocamus:paſsi ſunt enim cum oculi videndo qui ſunt corporis partes & corpora:ignem autem ex quo nihil corpus eſt paſſum, quanuis cognitus fuerit, ſenſum non vocamus. AVG. Memoriam quidem tuam probo & ſequacem intelligentiam, verum munitio illa definitionis labaſcit. AD. Cur quæſo? AVG. Quia non negas,vt opinor,non nihil pati corpus cum creſcimus vel ſeneſcimus,neque id nos vllo ſenſu ſentire manifeſtum eſt, nec id tamen animam latet. Non igitur eam latet quiddã quod patitur corpus,nec tamẽ ſenſus iſte appellari poteſt. Videndo enim maiora ea quę aliquando minora videramus,& videndo ſenes eos quos iuuenes ac pueros fuiſſe cõſtat,cõiectamus aliquam talem mutationem noſtra corpora etiã nunc dum loquimur pati. Neque in eo fallimur, vt opinor:nã procliuius eſt vt me falli dicam quod video, quàm quòd intelligo capillos meos nunc creſcere,corpúſve per momenta mutari. Quod ſi mutatio iſta paſsio corporis eſt quod nemo negat,nec nũc ſentitur à nobis,nec tamẽ animã late,quia nos non latet,patitur,vt dixi,corpus,

quod non latet animam, nec ſenſus eſt tamen. Quare illa definitio, quę nihil quod ſenſus non eſſet debebat includere, cum hoc incluſit certè vicioſa eſt. AD. Nihil mihi reſtare video, quàm vt te petam, vt aut definias aliter, aut hanc recures ſi potes: nam eam iſta ratione quam vehementer probo vicioſam eſſe negare non poſſum. AVG. Facile eſt iſtam corrigere, quod volo tu audeas: ſcies † enim, mihi crede, ſi bene intellexiſti vbi peccet. AD. Num alibi quàm vbi aliena comprehendit? AVG. Quo tandem modo? AD. Quia quod ſeneſcit corpus, quamuis in iuuene non poſsit negari pati aliquid, idque cum ſcimus, non latet animam quiddam quod patitur corpus, neque tamen vllo ſenſu percipi poteſt. Nam nec video me modo ſeneſcere neque id auditu, aut olfactu, aut guſtu, aut tactu ſentio. AVG. Vnde ergo illud noſti? AD. Ratione id colligo. AVG. Quibus argumentis ratio tua nititur? AD. Quod alios video ſenes, qui vt ego nunc ſum, iuuenes erant. AVG. Nónne ſenſus eſt quo eos vides vnus de quinque? AD. Quis negat? Sed ex eo quod illos video, me quoque cum id non videam, coniecto ſeneſcere. AVG. Quid verborum ergo illi definitioni quo perficiatur addendum putas, cum ſenſus non ſit niſi non lateat animam corporis paſsio, nec tamen ita vt eam per aliam paſsionem aut per aliud quodlibet intelligat?

Vtitur al. hoc verbo pro corrigere.

† facies.

AD. Dic quæſo iſtud paulo planius. AVG. Geram tibi morem, & multo libentius retardanti quàm feſtinanti: ſed fac totus aſsis, valebit enim hoc ad plura quod dicam. Definitio nihil minus nihil amplius continet, quàm id quod ſuſceptum eſt explicandum, aliter omnino vicioſa eſt. Vtrum autem huiuſmodi viciis careat, conuerſione exploratur, quod his exemplis tibi fiat apertius. Si enim me rogares quid eſſet homo, & cum hoc modo definirem, homo eſt animal mortale: non continuo quia verum eſt, etiam definitionem probare deberes, ſed ſuperpoſita ei particula id eſt, omnis, conuertere illam & intueri vtrum etiam conuerſa vera eſſet: hoc eſt, vtrū quemadmodum verum eſt, omnis homo animal mortale eſt, ita eſſet verum, omne animal mortale homo eſt, quo aliter inuento, improbare definitionem propter illud vicium quo aliena comprehendit. Non enim ſolus homo eſt animal mortale, ſed

Definitio quomodo examinanda. c. xxv

Definitio probatur per conuerſionem.

Homo quid ſit.

etiam

etiam quæuis beſtia. Hæc igitur hominis definitio perfici ſolet, cum additur morta'i rationale: nam homo eſt animal mortale rationale: atque vt omnis homo animal rationale mortale eſt, ita, omne animal rationale mortale homo eſt. Plus continendo ergo ſuperior definitio viciosa erat, beſtiam enim cum homine continebat: Iſta perfecta eſt, nam & omnem hominem, & nihil plus quàm hominem tenet. Tenendo autem minus, ita viciosa eſt ſi addes grāmaticū, quāquam enim animæ animal rationale mortale grāmaticum homo ſit, plures tamen homines qui grammatici non ſunt, hac definitione non continentur: & ob hoc iſta per primam illam propoſitionem falſa eſt: cum autem conuertitur vera. Falſum eſt enim, omnis homo animal rationale mortale grammaticum eſt: ſed verum eſt, omne animal rationale mortale grammaticum, homo eſt: quanuis minus contineat. Cum autem neque per primam propoſitionem, neque per conuerſionem enunciata vera eſt, his ſingulis eſt profecto vicioſior: vt ſunt iſtæ duæ, Homo eſt animal candidum: aut, homo eſt animal quadrupes. Nam & ſi dicas, omnis homo animal candidum eſt, aut animal quadrupes: falſum dicis, etiam ſi conuertas. Sed hoc inter ſe differunt, quod illa prima in aliquos homines cadit, nam plerique ſunt homines candidi: hæc altera in neminem, non enim quiſquam homo quadrupes. Hæc pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propoſitione atque conuerſione iudicentur. Sunt alia multa de hoc genere quæ docentur: & verborum plena & tenebrarum, quæ paulatim vbi opportunum videbitur, conabor vt diſcas. Nunc conuerte animum ad illam definitionem noſtrā, & eam peritior cum diſcuſſeris corrige. Inueneramus enim eam, cum definitio ſenſus eſſet, complecti aliquid quod ſenſus nō eſſet, & ideo non eſſe cum conuertitur veram. Fortaſſe enim verum eſt, Omnis ſenſus, paſſio corporis eſt animam non latens: vt verum eſt, Omnis homo animal mortale eſt. At vt falſum eſt, omne animal mortale homo eſt, quia id eſt & beſtia: ita falſum eſt, omnis paſſio corporis non latens animam, ſenſus eſt, quia nunc nobis vngues creſcunt nec animam latet. Id enim ſcimus, neque id ſentimus, ſed coniectatione cognoſcimus. Quemadmodum ergo illi defi-

nitioni hominis vt perficeretur, additum eſt rationale, quo addito beſtiæ quæ ſimul continebantur excluſæ ſunt, nihílque præter hominem, atque omnẽ hominem tali definitione comprehendimus, nónne cenſes aliquid etiã huic addendum eſſe quo inde ſeiungãtur quod tenet alienum, nec quicquam in ea niſi ſenſus & omnis ſenſus intelligatur?

AD. Cenſeo quidem, ſed quid addi poſsit ignoro.

AVG. Senſus eſt certè omnis paſsio corporis non latens animam: ſed conuerti non poteſt hęc enunciatio, propter paſsionẽ illam corporis, qua vel creſcit vel decreſcit ſcientibus nobis, id eſt, vt non lateat animã. AD. Ita eſt. AVG. Quid? hæc paſsio per ſeipſam non latet animam, an per aliud? AD. Per aliud planè: Aliud eſt enim videre vngues maiores, aliud ſcire quod creſcãt. AVG. Cum ergo creſcere ipſum ſit paſsio, quã nullo ſenſu attingimus? magnitudo autem illa quam ſentimus, eadẽ paſsione facta ſit, non ipſa ſit paſsio, manifeſtum eſt talẽ paſsionem non per ſeipſam ſcire nos, ſed per aliud. Si ergo non per aliud animã nõ lateret, nónne ſentiretur, potius quàm coniiceretur? AD. Intelligo. AVG. Cur ergo dubitas quid illi definitioni ſit addẽdum? AD. Iam video ſic eſſe definiendum, vt ſenſus ſit paſsio corporis per ſeipſam non latens animam. Nam & omnis ſenſus hoc eſt, & omne hoc, vt opinor, ſenſus eſt. AVG. Si hoc ita eſt, fateor definitionem eſſe perfectam. Sed tentemus eam ſi placet verum illo ſecundo vicio nõ vacillet, quo illa hominis cui grammaticũ eſt additum. Nã meminiſſe te oportet, quod eſſe hominem dictum eſt animal rationale, mortale, grammaticum: eóque peccare iſtam definitionem, quod conuerſione vera eſt, cum prima enunciatione ſit falſa. Nanque falſum eſt, omnis homo animal rationale mortale, grammaticum eſt: quamuis verum ſit, omne animal rationale, mortale, grammaticum. Homo eſt. Ergo ideo vicioſa eſt hęc definitio, quod nihil quidem pręter hominem, ſed non omnem hominem tenet: & hæc fortaſſe talis eſt, de qua velut perfecta gloriamur. Quãquam enim omnis paſsio corporis per ſeipſam nõ latens animam ſenſus ſit, non tamen omnis ſenſus iſtud eſt. Quod ſic intelligas licet, Beſtiæ nempe ſentiunt, ac penè omnes quinque illis ſenſibus vigent, quantum cuique natura tributum eſt. An tu id negabis.

Senſus quid ſit.

gabis? AD. Nihil minus. AVG. Quid hoc? nónne concedis ſcientiam non eſſe niſi cum res aliqua firma ratione percepta & cognita eſt? AD. Concedo. AVG At beſtia ratione non vtitur. AD. Et hoc concedo. AVG. Non igitur ſcientia cadit in beſtiam. Cum autem non latet aliquid, vtique ſcitur: Non igitur ſentiunt beſtiæ, ſi omnis ſenſus eſt cum paſsio corporis per ſeipſam non latet animam: ſentiunt autem, vt paulo ante conceſſum eſt. Quid ergo dubitamus illam definitionem improbare, quæ omnem ſenſum circumplecti minime potuit, ſiquidem beſtiarum ſenſus excluſus eſt? AD. Fateor me deceptum, cum tibi conceſsi ſcientiam tunc eſſe, cum aliquid firma ratione percipitur. Solos enim homines cum hoc rogabas intuebar: nam neque poſſum dicere ratione vti beſtias, nec eis poſſum ſcientiam denegare. Sciebat enim, vt opinor, dominum ſuum canis, quem poſt viginti annos recognouiſſe perhibetur, vt taceam de cæteris innumerabilibus. AVG. Dic mihi oro te, ſi duæ quædam res tibi proponantur, vna ad quam perueniendum ſit, altera per quam peruenire poſsis, quam iſtarum pluris pendis, & quam cui præponis? AD. Quis dubitat eam præſtare ad quam ſit perueniendum. AVG. Ergo cū ſint duæ res quædā ſcientia & ratio, per ſcientiam peruenimus ad rationem, an per rationem ad ſcientiam?

ſcientia & ratio num in beſt. ii. Ca. xxvj.

AD. Vtraque res ſibimet, quantum arbitror ita nexa eſt, vt per alterutram ad alteram perueniri poſsit. Namque ad ipſam rationē non perueniremus, niſi ad eā perueniendum eſſe ſciremus. Præceſsit ergo ſcientia, vt ad rationem per eam perueniremus. AVG. Quid? ad ipſam ſcientiam quam dicis præcedere, ſine ratione peruenitur? AD. Nunquā hoc dixerim: Nā eſt iſta ſumma temeritas. AVG. Per rationem igitur? AD. Non ita eſt. AVG. Ergo per temeritatem? AD. Quis hoc dixerit? AVG. Per quid igitur? AD. Per nihil, quia inſita eſt nobis.

AVG. Oblitus mihi videris, quid inter nos ſuperius conuenerit, cum rogaſſem, vtrúmnam putares tunc eſſe ſcientiam, cum res aliqua firma ratione percipitur. Nam reſpondiſti, vt opinor, hanc tibi videri humanā ſcientiam nunc vero dicis poſſe hominem habere aliquam ſcientiam cum rem nulla ratione perceperit. Quis autem non videat

nihil

nihil ſibi aduerſus eſſe quàm iſta du ſunt, & nõ eſſe ſcientiam niſi cum res aliqua firma ratione percipitur, & eſſe cuiuſdam rei ſcientiam nulla ratione perceptæ. Itaq; noſſe cupio, vtrum horum eligas: nam vtrumque verum eſſe nullo pacto poteſt. AD. Hoc eligo quod paulo ante dixi Nam illud ſuperius temere me dediſſe cõfiteor Cum enim ratione inter nos verum quæramus. ídque fiat rogando & reſpondendo, quo modo poſſet ad ſummam perueniri qua concluditur ratio, niſi prius aliquid concederetur? Concedi autem rectè quî poſsit quod neſciretur? Ita iſta ratio niſi inueniret in me aliquid cognitum, quo innitens ad incognitum duceret, nihil omnino per illam diſcerem, nec eam prorſus rationem nominarem. Quamobrem fruſtra mihi non aſſentiris ante rationem neceſſario eſſe in nobis aliquam ſcientiam, vnde ipſa ratio ſumat exordium. AVG. Geram tibi morem, & te quidem vt inſtitui, quoties alicuius dati pœnitet, emendare permittam: ſed ne quæſo abutaris iſta licẽtia, & negligenter cum interrogo, attendas, ne aſsidue male conceſſa etiam de iis quæ bene cõceduntur, dubitare te cogant. AD. Perge potius ad cætera. Quanuis enim addam vigilantiæ meæ quicquid poſſum: nam & me pudet de ſententia cadere toties, nunquam tamen deterrebor pudori huic reniti, & lapſum meum te pręſertim manum dante corrigere. Neque enim eſt ideo ſuſcipienda pertinacia, quia optanda conſtantia. AVG. Proueniat tibi planè iſta conſtantia quàm citiſsime poteſt, ita mihi placitam ſententiam protuliſti. Sed nũc eſto quàm præſentiſsimus ad iſta quæ volo. Quæro enim abs te, quid tibi intereſſe videatur inter rationem & ratiocinationem. AD. Non ſatis valeo iſta diſcernere. AVG. Hoc ergo intuere, vtrum exiſtimes homini iam adoleſcenti, an viro, an, vt omnem ambagem auferam, ſapienti ſine intermiſsione ineſſe rationem, dum mente ſanus eſt, ſicut bonam valetudinem corpori, dum peſte ac vulneribus caret an ſicut ambulare, ſedere loqui, modo ineſſe, modo deeſſe? AD. Sane menti ſemper puto ineſſe rationem. AVG. Quid hoc dum per ea quæ conceduntur ac manifeſta ſunt, vel interrogando alium, vel coniiciendo * † alia perducimus nos ad alicuius rei cognitionem? Videtúrne tibi aut nos, aut quiuis ſapiẽs ſemper

Ratio & ratiocinatio.

Ca. xxvij.

**al. conte-cla: do.*

† conne-cte..do.

ſemper facere? AD. Non ſemper. Non enim ſemper homo quilibet aut ſapiens quātum opinor, vel ſecum, vel cum alio quærit aliquid diſſerendo. Nam qui quærit, nondum inuenit: ita ſi † ſemper quærit, nunquam inuenit. Sapiens autem iam inuenit, vt nihil aliud dicam vel ipſam ſapientiam, quam cum eſſet ſtultus diſſerendo fortaſſe, aut quoquo modo alio poterat requirebat. AVG. Rectè dicis. Quare intelligas volo non eſſe iſtam rationem, dum per ea quæ conceduntur atque cognita ſunt, ad aliquid incognitum ducimur: hoc enim non ſemper, vt iam conſenſimus, ineſt menti ſanæ, ratio autem ſemper. AD. Intelligo, ſed quorſum iſta? AVG. Quia pauloante dixiſti, propterea me tibi debere aſſentiri ſciētiam nos habere ante rationem, quòd cognito aliquo nititur, dum nos ratio ad incognitum ducit: nunc autē inuenimus non rationem vocandam eſſe dum hoc agitur: Non enim ſana mens agit hoc ſemper, cum ſemper habeat rationem. Sed rectè iſta fortaſſe ratiocinatio nominatur, vt ratio ſit quidam mentis aſpectus, ratiocinatio autē rationis inquiſitio, id eſt, aſpectus illius per ea quę aſpicienda ſunt motio. Quare iſta opus eſt ád quærendum, illa ad videndum. Itaque cum ille mentis aſpectus, quem rationem vocamus, coniectus in rem aliquam, videt illam, ſcientia nominatur. Cum autem non videt mens, quanuis intendat aſpectum, inſcitia vel ignorantia dicitur. Non enim & his corporalibus oculis omnis qui aſpicit videt quod in tenebris facillime animaduertimus. Ex quo licet, vt opinor, aliud eſſe aſpectū, aliud viſionem, quæ duo in mente rationem & ſcientiam nominamus: niſi quid te aduerſus hæc mouet, aut parum dilucide iſta diſtincta arbitraris. AD. Per mihi hæc diſtinctio placet, & libenter aſſentior. AVG. Vide ergo nunc vtrum nos aſpicere putes vt videamus, an videre vt aſpiciamus. AD. Hinc vero nec cæcus quidem quiſquam dubitauerit, aſpectum eſſe propter viſionem, non viſionem propter aſpectum. AVG. Fatendum igitur, viſionem pluris quàm aſpectum eſſe pendendam. AD. Fatendum omnino. AVG. Ergo & ſcientiam pluris quàm rationem. AD. Cōſequens video. AVG. Placétne tibi meliores aut fœliciores eſſe hominibus beſtias? AD. Auertat deus tam immanem amentiam. AVG. Rectè

ſanè

† qui.

Ratiocinatio quid ſit.

Differunt ratio & ratiocinatio.

ſanè exhorruiſti,ſed ad id nos cogit ſententia tua. Dixiſti enim eas habere ſcientiam, & non habere rationem. Rationem autem habet homo, per quam vis ad ſciétiam peruenitur. Sed vt concedam facile perueniri. quid nos adiuuabit ratio, vt beſtiis nos anteponendos putemus, cum illæ habeant ſcientiam, & hanc pluris quàm rationem pendendam eſſe compertum ſit. A D. Cogor omnino aut ſcientiam beſtiis non concedere, aut nihil recuſare quin mihi merito anteponantur. Sed quæſo explica illud, quod de cane Vlyſsis commemoraui, quale nam ſit: nam eius admiratione commotus tam inaniter latraui. A V G. Quid autem hoc putas eſſe niſi vim quandam ſentiendi, non ſciendi? Senſu enim nos multæ beſtiæ ſuperant, cuius rei cauſam non hic locus eſt vt quæramus: mente autem, ratione, ſcientia nos illis deus præpoſuit. Sed ille ſenſus ea quibus tales animæ delectantur, accedente conſuetudine, cuius magna vis eſt, poteſt diſcernere, atque eo facilius, quod anima beluarum magis corpori affixa eſt, cuius illi ſunt ſenſus. quibus vtitur ad victum voluptatémque, quam ex eodem illo corpore capit. Humana vero anima propter rationem atque ſcientiam, de quibus agimus quod ſunt iſta longe præſtanciora ſenſibus, ſuſpendit ſe à corpore quantum poteſt, & ea quæ intus eſt libentius fruitur voluptate: quantóque in ſenſus declinat. tanto magis ſimiliorem hominem decori facit. Inde eſt quod etiam pueri vagientes, quanto alieniores à ratione ſunt, tanto facilius diſcernunt ſenſu etiam contactum coniunctionémque nutricum, nec odorem aliarum poſſunt ſuſtinere, cum quibus conſuetudo non fuit. Quamobrem quanuis aliud ex alio inciderit, libenter tamen in eo ſermone demoror, quod admonetur anima, ne ſe vltra quam neceſsitas cogit refundat in ſenſus, ſed ab his potius ad ſeipſam colligat, & repuereſcat deo: quod eſt nouum hominē fieri vetere exuto, à quo incipere propter neglectam dei legem certa eſt neceſsitas, quo neq; verius neque ſecretius quicquam ſcripturis diuinis continetur. Vellem hinc plura dicere, ac meipſum conſtringere, dum quaſi tibi præcipio, vt nihil aliud agerem quàm reddere me mihi cui me maxime debeo, atque ita deo fieri, quod ait Horatius, Amicum mancipium domino. Quod omnino fieri non poteſt, niſi ad eius refor-

Animantis bruta quomodo cognoſcam ca. xxviij.

Ephe. 4.

1. Retra. 8.

Horatius.

memur

memur imaginem, quàm nobis, vt precioſiſsimum quidam & chariſsimum cuſtodiendā dedit, dum noſipſos nobis tales dedit, qualibus nihil poſſet præter ipſum anteponi. Hac autē actione nihil mihi videtur operoſius, & nihil eſt ceſſationi ſimilius, neque tamen eam ſuſcipere aut implere animus poteſt, niſi eo ipſo adiuuante cui redditur. Vnde fit vt homo eius clementia reformandus ſit, cuius bonitate ac poteſtate formatus eſt. Sed ad propoſitum redire cogimur. Quare vide verum tibi iam probatum ſit, feras non habere ſcientiam, totámque illam velut imaginem ſcientiæ, quam miramur, vim eſſe ſentiendi. AD Probatum ſane, & ſi quid de hoc diligentius quærendum eſt, aliud tempus aucupabor, nunc noſſe cupio quid hinc conficias. AVG. Quid aliud putas, niſi definitionem illam ſenſus, vt antea, quod neſcio quid plus quàm ſenſum includebat, ita nunc contrario vicio vacillare, quod non omnem ſenſum potuit includere. Habent enim feræ ſenſum, nec habent ſcientiam: quicquid autem non latet, ſcitur, & omne quod ſcitur, ad ſcientiam profectò pertinet: de quibus omnibus iam mihi tecum conuenit. Aut igitur non eſt verum, ſenſum eſſe paſsionem corporis non latentem animam, aut eo carent beſtiæ, quia ſcientia carent: ſenſum autem concedimus beſtiis: Definitio ergo illa vicioſa. AD. Fateor nihil me inuenire quo reſiſtam.

Scientia & ſenſus quid differant.

Ca. xxix.

AVG. Accipe aliud quo magis nos huius definitionis pudeat. Nam meminiſti, vt opinor, tertium definitionis vicium tibi demonſtratum, quo prorſus nihil eſt turpius, cum ex neutra parte vera eſt, qualis eſt illa hominis. Homo eſt animal quadrupes: nam ſiue omnis homo animal eſt quadrupes, ſiue omne animal quadrupes homo eſt, qui dicit atq; affirmat, inſanit profectò ſi non iocatur. AD. Verum dicis. AVG. Quid ſi in hoc vicio iſta noſtra deprehenditur, putáſne quicquam magis eſſe quod ſit explodendum atque exterminandum de anima? AD. Quis id recuſet? Sed uollem, ſi fieri poteſt etiam hic tandiu detineri, atque interrogatiunculis agitari. AVG. Nihil eſt quod metuas, iam enim confectum eſt negocium: an tibi nondum perſuaſum eſt, cum de differentia ferarum & hominum ageretur, aliud eſſe ſentire, aliud ſcire? AD. Immo maxime. AVG. Aliud ergo ſenſus, aliud ſcientia.

AD.

A D. Ita eſt. A V G. Non autem ſentimus ratione ſed aut viſu, aut auditu aut olfactu aut guſtu, aut tactu, A D. Aſſentior. A V G. Et omne quod ſcimus ratione ſcimus. Nullus igitur ſenſus ſcientia eſt. Quicquid autem non latet, ad ſcientiam pertinet. Ad nullum ergo ſenſum pertinet non latere; vt nullus homo quadrupes recte dici poteſt. Quamobrem iſta noſtra definitio ſuſcepta tua, non ſolum alienos terminos inuaſiſſe, neque aliquid ſui iuris reliquiſſe, ſed nihil omnino habuiſſe proprium, totúmq; alienum occupaſſe conuicta eſt. A D. Quid ergo agemus? Patierísne illam de iudicio ita diſcedere? Quanquã enim ego ei defenſionem qualem potui præbuerim, tu tamen ipſam litis formulam quæ nos decepit compoſuiſti. Et ego quidem tametſi obtinere non potui, bona [tamen] fide affui, quod mihi ſatis eſt. Tu vero ſi præuaricationis arguaris, quid facias à quo & producta eſt, vt iurgares audenter, & oppugnata vt turpiter cederet? A V G. Nunquídnam eſt hic quiſquam iudex, à quo huic vel mihi metuendum ſit? Ego te priuatim quaſi adhibitus iuriſcõſultus, inſtruendi cauſa refellere volui, vt cum ad iudicium ventum fuerit, paratus aſsiſtas. A D. Eſt ergo aliquid quod pro iſta proferas, quã mihi inualidiſsimo temere defendendã tuendámque commendas? A V G. Eſt certe. A D. Quidnam, id eſt, obſecro? A V G. Quia quanquam ſit aliud ſenſus, aliud ſcientia, illud tamen non latere vtriſque commune eſt; vt ipſi homini & beſtiæ, quanuis plurimum differant, animal tamen eſſe commune eſt: Non latet enim quicquid animæ apparet, ſiue per temperantiam corporis, ſiue per intelligentiæ puritatem, atq; illud primô ſenſus, hoc autem alterum ſcientia ſibi vindicauit. A D. Manet ergo illa definitio tuta & probata? A V G. Manet vero. A D. Vbínam ergo deceptus ſum? A V G. Vbi rogaui, vtrum omne quod nõ latet ſciatur. Tu enim huic rogationi temere aſſenſus es. A D. Nam quid velles vt dicerem? A V G. Non continuo eſſe & ſcientiam ſi quid non latet, ſed ſi per rationem non latet, [ſcientiam.] Cum autem per corpus non latet, ſenſum vocari, ſi per ſeipſam non lateat corporis paſsio. An ignoras quibuſdam philoſophis & peracutis viſum eſſe, ne idipſum quidem quod mente comprehenditur, ad nomen aſpirare ſcientiæ, niſi tam

Anima quare vbique ſentiat in corpore. Cap. xxx.

tam firma comprehenſio ſit, vt ab ea mens nulla ratione queat dimoueri. AD. Accipio iſta gratiſsime. Sed quæſo quoniam quid ſit ſenſus, ſubtiliſsime quantum arbitror explicatum eſt, referamus nos ad illam quæſtionem, propter quam explicandam hoc ſuſceperamus. Attuleram enim ego argumentum, quo tantum probarem animam eſſe, quantum eius eſt corpus, eo quòd tangentem à capite vſque ad pedis extremum pollicem ſentit quaquauerſum tetigeris, atque inde ad ſenſus definitionem morarum pleniſsimam, ſed forte neceſſario delati ſumus. Itaque ipſum fructum tanti operis iam oſtende ſi placet. AVG. Eſt omnino, atque vberrimus. Nam totum quod quęrebamus effectum eſt. Si enim ſenſus eſt corporis paſsio per ſeipſam, non latẽs animam, quod vt firmiſsime teneremus, diutius quàm velles ſermocinati ſumus, meminiſtíne tandem nos comperiſſe ibi ſentire oculos vbi non ſunt, vel potius ibi pati? AD. Memini. AVG. Etiam illud dediſti, niſi fallor, nec modo dubitas dandum fuiſſe, animam multo quàm totum corpus eſt, eſſe meliorem ac potentiorem. AD. Hinc vero dubitare nefarium puto. AVG. Age ſi corpus poteſt ibi pati aliquid vbi non eſt, propter quandam cum anima contemperationem, quod oculis in cernendo accidere inuentum eſt, adeóne animam craſſam & pigram *† putamus, per quam ipſi oculi tantum poſſunt, vt eam lateat corporis paſsio, ſi non ibi iaceat vbi paſsio ipſa contingit? AD. Multum me mouet iſta concluſio, & ita multũ, vt omnino ſtupeam, & non ſolum quid reſpondeam, ſed prorſus vbi ſim non inueniam. Quid enim dicam? ſenſum non eſſe cum corporis paſsio per ſeipſam non lateat animam? Quid erit aliud, ſi hoc non eſt? Oculos nihil pati cum videmus? Abſurdiſsimum eſt eos ibi pati vbi ſunt, vt ſeipſos non videant, nec vbi ſunt quicquam eſt præter ipſos. Non eſſe oculis animam potentiorem, cum eadem ſit iſtorum potentia? Nihil eſt dementius. An hoc dicendum eſt, potentius eſſe ibi pati, vbi quidque ſit, quàm vbi non ſit? Sed ſi hoc verum eſſet non eſſet præſtantior viſus cæteris ſenſibus. AVG. Quid quod ictum aliquem, vel incidens quippiam, vel humoris perturbationẽ, cum ibi patiãtur oculi vbi ſunt, neq; hoc animam latet, nec iſta paſsio viſus, ſed tactus vocatur:

† *al. pinguem.*

& tamen talia pati oculus poſſet etiam in examini corpore, quanuis deeſſet anima, quam paſsio nō lateret: illud autem quod pati non poteſt oculus, niſi adſit anima, id eſt, quod videndo patitur, hoc ſolum ibi patitur, vbi non eſt? ex quo cui non videatur, nullo loco animam contineri? Siquidem oculus, quod eſt corpus, id tantum non loco ſuo patitur, quod nunquam ſine anima pateretur. AD. Quid igitur faciam, quæſo te? Nónne iſtis rationibus confici poteſt, animas noſtras non eſſe in corporibus? Quod ſi ita eſt, nōne vbi ſim neſcio? Quis enim mihi eripit, quòd ego ipſe anima ſum? AVG. Ne perturbere, ac magis bono animo facito ſis. Iſta enim cogitatio & conſideratio ad noſmetipſos nos inuitat, & quantum licet auellit à corpore. Quod autem tibi viſum eſt, non eſſe animam in corpore viuentis animantis, quanquam videatur abſurdum, non tamen doctiſsimi homines, quibus id placuerit defuerunt neque nunc arbitror deeſſe: Sed vt ipſe intelligis, res eſt ſubtiliſsima, & ad quam cernendam mentis acies ſatis purganda eſt. Nunc attende potius quid aliud afferes quo conuincas animam, vel longam, vel latam eſſe, vel quid eiuſmodi. Nam illud argumentum tuum de tangendi ſenſu ſentis non attingere veritatem, nec valere aliquid, vt eam per totum corpus tanquam ſanguinem diffuſam eſſe conuincat: aut ſi iam quod afferas nihil habes, videamus quæ reſtant. AD. Nihil haberem fortaſſe, niſi recordarer quantum pueri mirari ſoleremus palpitantes lacertarum caudas amputatas à cætero corpore, quem motum ſine anima fieri nullo modo mihi perſuadere poſſum: neque quo pacto fiat, vt nullum ſit animæ ſpacium, quando præcidi etiam cum corpore poteſt, intelligo. AVG. Poſſem reſpondere, aërem & ignem, quæ duo per animæ præſentiam tenentur in corpore terreno & humido, vt omnium quatuor fiat contemperatio, dum poſt eiuſdem animæ abſceſſum ad ſuperna euadunt, ac ſeſe expediunt, mouere illa corpuſcula tanto concitatius, quanto plagæ recentiores *† ſubito erumpunt: deinde porro motum langueſcere, poſtremo deſinere, dum minus minúſque ſit quod effugit, ac deinde totum euolat. Sed ab hoc me reuocat qnod his hauſi oculis penè ſerius quàm credi poteſt, ſed certe non ſerius quàm deberem. Cum enim nuper in agro eſſemus

Vermiculi ſecti quo modo moueantur. Ca. xxxj.

† :l. plaga recentiore.

eſſemus Liguriæ,noſtri illi adoleſcentes qui tunc mecum erant ſtudiorum ſuorum gratia,animaduertunt humi iacentes in opaco loco reptantem beſtiolam multipedem, longum dicam quendam vermiculum,vulgo notus eſt,hoc tamen quod dicam nunquam in eo expertus eram. Verſo nanque ſtylo quem forte habebat vnus illorum, animal medium percuſsit, Tum ambæ partes corporis ab illo vulnere in contraria diſceſſerunt, tanta pedum celeritate, ac nihilo imbecilliore niſu,quàm ſi duo huiuſcemodi animantia forent. Quo miraculo exterriti causæque curioſi,ad nos vbi ſimul ego & Alipius conſidebamus, alacriter viuentia fruſta illa detulerunt. Neque nos parum commoti,ea currere in tabula quaquauerſum poterant cernebamus:atque vnum ipſorum ſtylo tactum, contorquebat ſe ad doloris locum, nihil ſentiente alio ac ſuos alibi motus peragente, Quid plura? Tentauimus quatenus id valeret, atque vermiculum, immò iam vermiculos in multas partes concidimus:ita omnes mouebantur, vt niſi à nobis illud factum eſſet, & comparerent vulnera recentia, totidem illos ſeparatim natos, ac ſibi quemque vixiſſe crederemus. Sed tunc ego quod illis adoleſcẽtibus dixi,cum intuenti me intuerentur,tibi nunc dicere vereor. Iam enim tantum proceſsimus,vt niſi tibi aliter reſpondero,quod ſecundum meam cauſam probabiliter valet, tota noſtra intentio per tã lõgũ munita ſermonẽ,ab vno vermiculo penetrata ſuccubuiſſe videatur. Illis autẽ præceperã vt in ſtudiis ſicut cœperant,ſuum curſum tenerent:ita eos opportunius aliquando ad quærenda & diſcutiẽda iſta,ſi res moneret eſſe venturos. Sed quę illis diſcedentibus cum Alipio ſermocinatus ſum cum vterque noſtrum pro ſuo quiſque modulo recordaretur,& coniectaret & quæreret, ſi exponere velim,longè plura à nobis dicenda ſunt,quàm ab ipſo principio tantis ambagibus atque anfractibus dicta ſunt. Non apud te tamen tacebo quod ſentio, niſi mihi tunc multa iam nota eſſent de corpore,de ſpecie quæ ineſt corpori, de loco, de tempore, de motu, quæ ſubtiliſsime atque abſtruſiſsime* propter hancipſam quæſtionem diſſeruntur, ad dandum palmam iis,qui corpus eſſe animam dicunt,declinarem. Quapropter te vt poſſum etiam atque etiam moneo,ne temere,aut in libros, aut in diſputa- *al. aſtructiſsime.

tiones loquaciſsimorum hominum, nimiúmque ſenſibus his corporeis credẽtium te præcipites, donec corrigas firméſque veſtigia, quæ vſque ad ipſum deum animam ducunt: ne ab illo ſecretiſsimo & tranquilliſsimo mentis habitaculo, à quo nunc dum hæc incolit peregrina eſt, ſtudiis facilius & laboribus, quàm inertia deſidiáque auertaris. Nunc autem accipe contra illud quo vt ſentio multum moueris, non quod robuſtius de multis, ſed quod breuius, neque quod mihi probabilius quàm cætera. ſed quod tibi aptius eligere potui. AD. Dic oro te quàm citiſsime potes. AVG. Primum illud dico, ſi maxime cauſa lateat, cur in conciſione quorundam corporum illa contingant non continuo nos hoc vno ita perturbari oportere, vt tam multa quæ ſuperius luce clariora tibi viſa ſunt, falſa eſſe arbitremur. Fieri enim poteſt vt huius rei cauſa nos lateat, quæ vel humanæ naturæ occultata eſt, vel ſit alicui homini cognita, nec iſte à nobis interrogari poſsit, aut etiam hoc ingenio ſimus, vt ſatisfacere nobis interrogatus non poſsit. Nunquidnam ex eo quicquid ex contraria parte firmiſsime didicimus, ac veriſsimum eſſe confitemur, labi nobis atque extorqueri decet? Atqui ſi illa maneant integra, quæ interrogatus certa & indubia eſſe reſpondiſti, nihil eſt quod iſtum vermiculum pueriliter metuamus, quanquam viuacitatis & numeroſitatis eius cauſam non veleamus afferre. Si enim apud te de aliquo fixum immotúmque conſtaret, quod eſſet vir bonus, eúmque in latronum conuiuio quos perſequereris deprehenderes, atque aliquo caſu antequam abs te interrogari poſſet moreretur, quamlibet cauſam putares potius illius cum ſceleratis coniunctionis atque conuiuij, etiam ſi te ſemper lateret, quàm ſcelus & ſocietatem. Cur ergo non cum tam multis argumentis ſuperius editis, atque abs te firmiſsime comprobatis, planum tibi factum ſit, non loco animam contineri, atque ob hoc nullius talis eſſe quantitatis, qualem in corporibus cernimus, aliquam ſuſpicaris eſſe cauſam, cur nonnullum animal conciſum in omnibus partibus viuat, non eam tamen quod cum corpore anima concidi potuerit? Quam ſi reperire non poſſumus, nónne quærenda eſt potius vera, quàm falſa credenda?

Deinde quæro abs te, vtrum putes in verbis noſtris

liud eſſe ipſum ſonum, aliud quod ſono ſignificatur. A D. Ego vtrunque idem puto. A V G. Dic mihi ergo, ſonus ipſe vnde procedat cum loqueris. A D. Quis dubitet à me procedere. A V G. Abs te ergo ſol procedit dum nominas ſolem? A D. De ſono me, non de re ipſa interrogaſti. A V G. Aliud ergo ſonus eſt, aliud res quam ſignificat ſonus: tu autem vtrunque idem eſſe dixeras. A D. Age iam concedo aliud eſſe ſignificantem ſonum aliud rem quæ ſignificatur. A V G. Dic ergo, vtrum poſsis gnarus Latinæ linguæ nominare in loquendo ſolem, ſi non intellectus ſolis præcederet ſonum? A D. Nullo modo poſſem. A V G. Quid antequam ipſum nomen de ore procedat, ſi volens id enunciare aliquandiu te in ſilentio teneas, nónne in tua cogitatione manet, quod expreſſa voce alius auditurus eſt? A D. Manifeſtum eſt. A V G. Quid cum ipſe ſol tantæ ſit magnitudinis, num illa notio eius, quam cogitatione ante vocem tenes, aut longa aut lata, aut quid eiuſmodi videri poteſt? A D. Nullo modo. A V G. Age iam dic mihi, cum ore ipſum nomen erumpit tuo, atque idego audiens ſolem cogito quem tu ante vocem & cum ipſa voce cogitaſti, & nunc fortaſſe ambo cogitamus, nónne tibi videtur nomen ipſum veluti accepiſſe abs te ſignificationem, quam ad me per aures deportaret? A D. Videtur. A V G. Cum ergo nomen ipſum ſono & ſignificatione conſtet, ſonus autem ad aures, ſignificatio ad mentem pertineat, nónne arbitraris in nomine velut in aliquo animante ſonum eſſe corpus, ſignificationem autem quaſi animam ſoni? A D. Nihil mihi videtur ſimilius. A V G. Attende nunc, vtrum nominis ſonus per literas diuidi poſsit, cum anima eius, id eſt, ſignificatio non poſsit? Siquidem ipſa eſt, quam pauloante in noſtra cogitatione nec latam nec longam reſpondiſti tibi videri. A D. Prorſus aſſentior. A V G. Quid cum per literas ſingulas ſonus ille diuiditur, videtur tibi ſignificationem illam retinere? A D. Quo modo poſſunt ſingulæ literæ ſignificare quod nomen, quod ex his confectum ſit *† ſignificat? A V G. At cum perdita ſignificatione diſcerptus in literis ſonus eſt, num aliud putas eſſe factũ quàm dilaniato corpore diſceſsiſſe animam, & quaſi mortem quandam nominis contigiſſe. A D.

Diuiſo corpore, quo modo non diuidatur anima. ca. xxxij.

Nomen ad ſonũ, ſonus ad aures, ſignificatio ad mentem pertinet.

**† al. ex his conſit.*

Non ſolum aſſentior,ſed ita libenter,vt nihil me magis in hoc ſermone delectauerit. AVG. Si ergo ſatis perſpe xiſti in hac ſimilitudine, quo modo poſsit diſſecto corpore anima non ſecari,accipe nunc quo modo fruſta ipſa corporis,cũ anima ſecta non ſit,viuere poſsint.Iam enim conceſsiſti,& recte vt opinor, ſignificationem, quæ quaſi anima ſoni eſt,dum nomen editur per ſeipſam nullo pacto diuidi poſſe,cum ipſe ſonus qui velut corpus eius eſt poſsit. Sed in ſolis nomine ita ſoni eſt facta diuiſio, vt nulla pars eius ſignificationem aliquam retineret.Itaque illas literas dilacerato corpore nominis, tanquam ex anima membra, id eſt,ſignificatione carẽtia cõſiderabamus. Quamobrem ſi aliquod nomen inuenerimus,quod diuiſum queat etiam ſingulis partibus quidpiam ſignificare, concedas oportet non omnimodam veluti mortem tali præciſione factam eſſe,cum tibi membra ſeparatim conſiderata quodlibet ſignificantia,& quaſi ſpirantia videbuntur. AD. Concedam omnino,& vt iam idipſum ſones flagito. AVG. Accipe: Nam dum viciniam ſolis attendo de cuius nomine ſuperius egimus,lucifer mihi occurrit,qui profecto inter ſecundam & tertiam ſyllabam ſciſſus non nihil priore parte ſignificat,cum dicimus luci,&ideo in hoc plus quàm dimidio corpore nominis viuit. Extrema etiã pars habet animam: nam cum ferre aliquid iuberis,hanc audis. Quî enim poſſes obtemperare, ſi quis tibi diceret, fer codicem, ſi nihil ſignificaret,fer:quod cũ additur luci, lucifer ſonat, & ſignificat ſtellam:cum autem demitur,nonnihil ſignificat, & ob hoc quaſi retinet vitam. Cum autem locus & tempus ſit quibus omnia quæ ſentiuntur,occupantur, vel potius quæ occupant, quod oculis ſentimus per locum, quod auribus per tempus diuiditur. Vt enim vermiculus ille plus loci totus quàm pars eius occupabat,ita maiorem temporis moram tenet cum lucifer dicitur, quàm ſi luci tantummodo diceretur.Quare ſi hoc ſignificatione viuit in ea diminutione temporis, quæ diuiſo illo ſono facta eſt, cùm eadem ſignificatio diuiſa non ſit, non enim ipſa per tempus diſtendebatur, ſed ſonus:ita exiſtimandum eſt ſecto vermiculi corpore,quanquam in minore loco pars eoipſo quo pars erat viueret,non omnino animam ſectam, nec loco minore, minorem eſſe factam, licet

integri

integri animantis membra omnia per maiorem locum por recta ſimul poſſederit. Non enim locum ipſa,ſed corpus quod ab eadem agebatur,tenebat:ſicut illa ſignificatio non diſtenta per tempus,omnes tamen nominis literas ſuas moras ac tempora poſsidentes, velut animauerat atque compleuerat. Hac ſimilitudine interim contentus ſis peto, qua te ſentio delectatum. Quæ autem ſubtiliſsime de hoc diſputari poſſunt,ita vt non ſimilitudinibus,quæ plerunq; fallunt,ſed rebus ipſis ſatisfiat,ne in pręſentia expectes. Nam & concludendus eſt tam longus ſermo, & multis aliis quæ tibi deſunt,animus ad hæc intuenda & perſpicienda præcolendus eſt,vt poſsis intelligere liquidiſsime, vtrum quod à quibuſdam doctiſsimis viris dicitur ita ſeſe habeat animam per ſeipſam nullo modo,ſed tamen per corpus poſſe partiri. Nunc accipe à me ſi velis, vel potius recognoſce per me,quanta ſit anima,non ſpacio loci ac temporis,ſed vi ac potentia. Nam ita ſi meminiſti propoſitum ac diſtributum iam diu nobis eſt. De numero vero animarum,neſcio quid tibi reſpondeam,cum hoc ad iſtam quæſtionem pertinere putaueris. Citius enim dixerim non eſſe omnino quærendum, aut certe tibi nunc differendum, quàm vel numerum ac multitudinē non pertinere ad quantitatem, vel tam inuolutam quæſtionem modo à me tibi poſſe expediri. Si enim dixero vnam eſſe animam,conturbaberis quod in altero beata eſt,in altero miſera, nec vna res ſimul & beata & miſera poteſt eſſe. Si vnam ſimul & multas dicā eſſe, ridebis:nec mihi facile vnde tuum riſum comprimam ſuppetit. Sin multas tantummodo eſſe dixero,ipſe me ridebo,minúſque me mihi diſplicentem quàm tibi perferam. Audi ergo quod ex me bene te audire poſſe polliceor. Quod vero aut ambobus, aut alteri noſtrum ita oneroſum eſt,vt fortaſſe opprimat,ne ſubire aut imponere velis. AD. Cedo*prorſus,& quod tibi congruenter mecum videtur agi poſſe, quantum valeat anima, expecto vt exponas. AVG. O vtinam doctiſsimum aliquem, neque id tantum, ſed etiam eloquentiſsimum, & omnino ſapientiſsimum, perfectúmque hominem de hoc ambo interrogare poſſemus, quonam ille modo quid anima in corpore valeret, quid in ſeipſa, quid apud deum; cui mundiſsima proxima eſt, & in quo habet ſummum

De numero animarum quæſtio inuoluta.

al. credo.

Varia animę in homine operatio. c. xxxiij.

atque omne bonum ſuum, dicendo ac diſputando explica- ret. Nunc autem cum mihi ad hanc rem deſit alius, audeo tamen tibi nō deeſſe: ſed hoc mercedis eſt, quod dum quid valeat anima indoctus expedio, quid ipſe valeam, ſecurus experior. In primis tamen tibi amputem latiſsimam quandam & infinitam expectationem, ne me de omni anima dicturum putes, ſed tantum de humana, quam ſolam curare debemus ſi nobiſmetipſis curæ ſumus. Hæc igitur primo, quod cuiuis animaduertere facile eſt, corpus hoc terrenum atque mortale præſentia ſua viuificat, colligit in vnum, atque in vno tenet, diffluere atque cōtabeſcere non ſinit: alimenta per membra æqualiter ſuis quibuſque redditis diſtribui facit, congruentiam eius modúmque conſeruat, non tantum in pulchritudine, ſed etiam in creſcendo atque gignendo. Sed hæc omnia homini etiam cum arbuſtis communia videri queunt. Hæc enim etiam dicimus viuere, in ſuo vero quidque illorum genere cuſtodiri, ali, creſcere, gignere videmus atque fatemur.

Primus gradus animæ.

Aſcende itaque alterum gradum, & vide quid poſſit anima in ſenſibus, vbi euidentior manifeſtiórque vita intelligitur. Non enim audienda eſt, neſcio quæ impietas ruſticana planè magíſque lignea quàm ſint ipſæ arbores, quibus patrocinium præbet, quæ dolere vitem quando vua decerpitur, & non ſolum ſentire iſta cum cæduntur, ſed etiam videre atque audire credit. De quo errore ſacrilego, alius eſt diſſerendi locus. Nunc quod inſtitueram attende, quæ ſit vis animæ in ſenſibus, atque in ipſo motu manifeſtior eſt animantis, *† quorum nobis cum iis quæ radicibus fixa ſunt, nulla poteſt eſſe communio. Intendit ſe anima in tactum, & eo calida, frigida, aſpera, lenia, dura, mollia, leuia, grauia ſentit atque diſcernit. Deinde innumirabiles differentias ſaporum, odorum, ſonorum, formarum, guſtando, olfaciendo, audiendo, videndóque diiudicat. Atque in iis omnibus ea quæ ſecundū naturam ſui corporis ſunt, aſciſcit, atque appetit, reiicit fugítque contraria. Remouet ſe ab his ſenſibus certo interuallo tēporum, & eorum motus quaſi per quaſdam ferias reparans, imagines rerum quas per eos hauſit, ſecum cateruatim & multipliciter verſat, & hoc totum eſt ſomnus & ſomnia. Sepæ etiam geſtiendo ac vagando facilitate motus delectatur, & ſine labore

Secundus gradus animæ.

*† *al. manifeſtioris animantis*

Periphraſis omnis.

ordinat

ordinat membrorum concordiam, pro copulatione ſexus agit quod poteſt, atque in duplici natura, ſocietate atque amore molitur vnum. Fœtibus non iam gignendis tantummodo, ſed etiam fouendis, tuendis, alendis, atque conſeruandis conſpirat. Rebus inter quas corpus agit, & quibus corpus ſuſtentat, conſuetudine ſeſe innectit, & ab eis quaſi membris ægre ſeparatur: quæ conſuetudinis vis etiam ſeiunctione rerum ipſarum, atque interuallo temporis non diſciſſa memoria vocatur. Sed hæc rurſus omnia poſſe animam etiam in beſtiis nemo negat. Ergo attollere in tertium gradum qui iam eſt homini proprius, & cogita memoriam non conſuetudine inolitarum, ſed animaduerſione atque ſignis commendatarum ac retentarum rerum innumerabilium, tot artes opificum, agrorum cultus, extructiones vrbium, variorum ędificiorum ac moliminum multimoda miracula: inuentiones tot ſignorum in literis, in verbis, in geſtu, in huiuſcemodi ſono, in picturis, atque figmentis: tot gentium linguas, tot inſtituta tot noua, tot inſtaurata: tantum librorum numerum, & huiuſmodi monimentorum ad cuſtodiendam memoriam tantámque curam poſteritatis, officiorum, poteſtatum, honorum, dignitatúmque ordines, ſiue in familiis, ſiue domi, militiæq; in republica, ſiue in prophanis, ſiue in ſacris apparatibus: vim ratiocinandi & excogitandi fluuios eloquentiæ, carminum varietates, ludendi ac iocandi cauſa mille formes ſimulationes, modulandi peritiam, demetiendi ſubtilitatem, numerandi diſciplinam, præteritorum ac futurorum ex præſentibus coniecturam. Magna hæc & omnino humana. Sed eſt & adhuc iſta partim doctis atque indoctis, partim bonis ac malis animis copia cõmunis. Suſcipe*igitur atque inſili quarto gradui, ex quo bonitas incipit, atque omnis vera laudatio. Hinc enim anima ſe non ſolum ſuo, ſi quam vniuerſi partem agit, ſed ipſi etiam vniuerſo corpori audet præponere, bonaque eius bona ſua non putare, atque potentiæ pulchritudiníque ſuæ comparata, diſcernere atque contemnere. Et inde quo magis ſe delectat, eo magis ſeſe abſtrahere à ſordibus, totámq; emaculare, ac mundiſsimam reddere & compriſſimam: roborare ſe aduerſus omnia quæ de propoſito ac ſententia dimouere moliuntur, ſocietatem humanam ma-

Tertius gradus animæ.

Quartus gradus animæ.

**alias Suſpice.*

gnipēdere, nihílq; velle alteri quod ſibi nolit accidere ſequi authoritatem ac præcepta ſapientium,& per hæc loqui ſibi deum credere. In hoc tam præclaro actu animę ineſt adhuc labor,& contra huius mundi moleſtias atque blandicias magnus acerrimúſque conflictus. In ipſo enim purgationis negocio ſubeſt metus mortis ſæpe non magnus, ſæpe vero vehementiſsimus. Non magnus tum,cum robuſtiſsime creditur:nam videre hoc vtrum ſit verum, non niſi per purgatæ animæ licet, tanta dei prouidentia iuſticiáque gubernari omnia, vt nulli mors inique accidere poſsit, etiam ſi eam forte iniquus intulerit. Vehementer autem formidatur mors in hoc iam gradu,cum & illud eo creditur infirmius,quo ſolicitius quæritur, & eoipſo minus videtur,quo tranquillitas propter metum minor eſt, inueſtigandis obſcuriſsimis rebus pernecesſaria. Deinde quo magis magíſque ſentit anima,eoipſo quòd proficit, quantum interſit inter puram & cōtaminatam:eo magis timet, ne depoſito iſto corpore, minus eam poſsit deus quàm ſeipſa ferre pollutam. Nihil autem difficilius quàm & non metuere * mortem & ab illecebris huius mundi, ſicut pericula ipſa poſtulant, temperare. Tanta eſt tamen anima, vt etiam hoc poſsit adiuuante ſanè iuſticia ſummi & veri dei, qua hæc vniuerſitas ſuſtentatur & regitur: qua etiam factum eſt vt non modo ſint omnia, ſed etiam ſic ſint, vt omnino melius eſſe non poſsint. Cui ſe in opere tam difficili mundationis ſuæ adiuuandam & perficiendam piiſſime tutiſſiméque committit. Quod effectum erit, cum fuerit ab omni anima tabe libera, maculíſq; diluta, cum ſe deniq; in ſeipſa lætiſſime tenet, nec omnino aliquid metuit ſibi, aut vlla ſua cauſa quicquam angitur. Eſt ergo iſte quintus gradus. Aliud eſt enim efficere, aliud tenere puritatem: & alia prorſus actio qua ſe inquinatam redintegrat, alia qua non patitur ſe rurſus inquinari. In hoc gradu omnifariam concipit quanta ſit: Quod cùm conceperit, tunc verò ingenti quadam & incredibili fiducia pergit in deum, id eſt, in ipſam contemplationem veritatis, & illud propter quod tantum laboratum eſt, altiſsimum & ſacratiſsimum † * præmium. Sed hæc actio, id eſt, appetitio, intelligendi ea quæ vere ſumméque ſunt, ſummus aſpectus eſt animæ, quo perfectiorem, meliorem rectiorémque non habet.

*al. & metuere.

Quintus gradus animę.

† *al ſecretiſsimum.

Sextus

Sextus ergo erit iſte gradus actionis. Aliud eſt enim mundari oculum ipſum animæ, ne fruſtra & temere aſpiciat & praue videat: aliud ipſam cuſtodire atque firmare ſanitatē: aliud iam ſerenum atque rectum aſpectum in id quod videndum eſt dirigere. Quod qui prius volunt facere, quàm mundati & ſanati fuerint, ita illa luce reuerberantur veritatis, vt non ſolum nihil boni, ſed etiam mali plurimum in ea putent eſſe, atque ab ea nomen veritatis abiudicent, & cum quadam libidine & voluptate miſerabili in ſuas tenebras, quas eorum morbus pati poteſt, medicinæ maledicentes refugiant. Vnde diuino afflactu, & prorſus ordinatiſsime illud à propheta dicitur: Cor mūdum crea in me deus, & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Spiritus enim rectus eſt credo: quo fit vt anima in veritate quærenda deuiare atque errare non poſsit. Qui profecto in ea non inſtauratur, niſi prius cor mundum fuerit, hoc eſt, niſi prius ipſa cogitatio ab omni cupiditate ac fece rerū mortalium ſeſe cohibuerit & eliquauerit. Iam vero in ipſa viſione atque contemplatione veritatis, qui ſeptimus atque vltimus animæ gradus eſt, neque iam gradus, ſed quædam manſio, quò illis gradibus peruenitur, quæ ſint gaudia, quæ perfruitio veri & ſummi boni, cuius ſerenitatis atque æternitatis afflatus quid ego dicam? Dixerunt hæc quantum dicenda eſſe iudicauerunt magnæ quædam & incomparabiles animæ, quas etiam vidiſſe ac videre iſta credimus. Illud planè ego nunc audeo tibi dicere, nos ſi curſum quem nobis deus imperat, & quem tenendum ſuſcepimus, conſtantiſsime tenuerimus, perueuturos per virtutem dei atque ſapientiam ad ſummam illam cauſam, vel ſummum authorem, vel ſummum principium rerum omnium, vel ſi quo alio modo res tanta congruentius appellari poteſt: quo intellecto vere videbimus quàm ſint omnia ſub ſole vanitas vanitantium. Vanitas enim eſt fallacia, vanitantes autem vel falſi, vel fallentes, vel vtrique intelliguntur. Licet tamen dignoſcere quantum inter hæc, & ea quæ vere ſunt diſtet, & quemadmodum tamen etiam iſta omnia deo authore creata ſint, & in illorum †comparatione nulla ſint, per ſe autem conſiderata mira atque pulchra. Tunc agnoſcemus quàm vera nobis credēda imperata ſint, quanque optime ac ſaluberrime apud matrem eccleſiā nutriti fueri

Sextus gradus animæ

Pſal.50.

Septimus gradus animæ.

Eccle.1.

1. Retrac. cap.7. Ita ſequenter citat. † iſtius.

fuerimus,quę ve ſit vtilitas lactis illius quod apoſtolus Paulus paruulis ſe potum dediſſe prædicauit:quod alimētum accipere cum quis matre nutritur, vtiliſsimū eſt,cum iam grandis eſt,pudendum:reſpuere cum opus eſt miſerādum: reprehendere aliquando aut odiſſe. ſceleris & impietatis, tractare autem ac diſpenſare cōmode, laudis & charitatis pleniſsimum eſt. Videbimus etiam naturę huius corporeæ tantas commutationes & viciſsitudines,dum diuinis legibus ſeruit,vt etiam ipſam reſurrectionē carnis quæ partim tardius,partim omnino nō creditur, ita certam teneamus, vt certius nobis non ſit ſolē cum occiderit oriturum. Iam vero eosqui ad exēplum ſalutis noſtræ ac primicias à filio dei potentiſsimo,æterno, incōmutabili ſuſceptum hominem,eundémq; natū eſſe de virgine,cæteráq;huius hiſtoriæ miraculā irrident,ſic contemnemus,tanquā eos pueros, qui cum pictorem propoſitis tabulis quas intueatur pingentem viderint,nō putēt poſſe hominem pingi,niſi aliam pincturam qui pingit,aſpexerit. Tanta autem in contemplanda veritate voluptas eſt,quātacunq; ex parte eā quiſq; contemplari poteſt:tanta puritas, tanta ſynceritas, tam indubitanda rerumfides, vt neque quicquam præter ea ſciſſe ſe aliquando aliquis putet cùm ſibi ſcire videbatur, & quo minus impediatur anima toti tota inhærere veritati,mors quæ antea metuebatur, id eſt, ab hoc corpore omnimoda fuga & elapſio, pro ſummo munere deſideretur. Audiſti quāta vis ſit animæ ac potentia quod vt breuiter colligam, quemadmodum fatendum eſt animam humanam non eſſe quod deus eſt:ita præſumendū nihil interomnia quę creauit deo eſſe propinquius. Ideoque diuinè ac ſingulariter in eccleſia catholica traditur, nullam creaturam colendam eſſe animæ,libentius enim loquor his verbis, quibus, quibus mihi hæc inſinuata ſunt, ſed ipſum tantummodo rerum, quæ ſunt omnium creatorem, ex quo omnia, per quem omnia in quo omnia, id eſt, incommutabilem * veritatem,incommutabilem ęternitatem,incommutabilem virtutem,incommutabilem charitatem,vnum verum deū atque perfectum, qui nunquam non fuerit, nunquam non erit,nunquam aliter fuerit,nunquam aliter erit. Quo nihil ſit ſecretius,nihil præſentius,qui difficile inuenitur vbi ſit difficilius vbi non ſit:cum quo eſſe non omnes poſſunt, & ſine

1.Corin.3.

Anima cō fertur ad res conditas & deū. Cap.xxx. iiij.

Roma. 11.

** al. incommutabile, principium incōmutabilem ſapientiam.*

ſine quo eſſe nemo poteſt: & ſi quid de illo incredibilius, cõuenientius tamẽ atque aptius homines dicere valemus. Hic ergo ſolus deus animæ colendus, eſt neque diſcretè, neque confuſè. Quicquid enim anima colit vt deum neceſſe eſt, vt melius eſſe, quàm ſeipſam putet. Animæ autem natura, nec terra, nec maria, nec ſydera, nec luna, nec ſol, nec quicquam omnino quod tangi, aut his oculis videri poteſt, non denique ipſum quod videri à nobis nõ poteſt, cœlum, melius eſſe credendũ eſt. Immò hæc omnia longe deteriora eſſe, quàm eſt quęlibet anima, ratio certa cõuincit: ſi modo eam veri amatores ducentem per inſolita quædam, & ob hoc ardua conſtantiſsime atque obſeruantiſsime ſequi audeant. Si quid vero aliud eſt in rerum natura, præter iſta quę ſenſibus nota ſunt, & prorſus, quę aliquod ſpacium loci obtinent, quibus omnibus præſtantiorem animã humanam eſſe diximus. Si quid ergo aliud eſt eorum, quæ deus creauit, quiddam eſt deterius quiddam par deterius, vt anima pecoris: par, vt angeli: melius autẽ nihil. Et ſi quando eſt aliquid horum melius, hoc peccato eius fit, non natura. Quo tamen non vſque adeo fit deterior, vt ei pecoris anima prefærenda aut conferenda ſit. Deus igitur ſolus ei colendus eſt qui ſolus eius eſt author. Homo autem quilibet „ alius quanquam ſapientiſsimus & perfectiſsimus, vel prorſus quęlibet anima rationis compos atq; beatiſsima, amanda tantummodo & imitanda eſt, eique pro merito atque ordine quod ei congruit deferendum. Nam dominum deum tuum adorabis & illi ſoli ſeruies. Errantibus verò cognatis animis & laborantibus, quantum licet atque præceptum eſt, opem ferendam eſſe ſciamus, ita vt hoc ipſum cum bene agitur, deũ per nos agere intelligamus. Neq; quicquam nobis propriũ vendicemus inanis gloriæ cupiditate decepti, quo vno malo à ſummo in ima demergimur. Neque vitiis oppreſſos, ſed ipſa vicia: neque peccatores, ſed ipſa peccata oderimus. Omnibus enim ſubuentum velle debemus, etiam qui nos lęſerunt, aut lędere, aut omnino lædi volũt. Hæc eſt vera, hæc eſt perfecta, hæc ſola religio, per quam deo reconciliari pertinet ad animæ, de qua quærimus, magnitudinem, qua ſe libertate dignam facit: nam ille ab omnibus liberat, cui ſeruire omnibus vtiliſsimũ eſt, & in cuius ſeruitio placere perfectè ſola libertas eſt. Sed video me penè

Deut. 6.
Matt. 4.

penè exceſsiſſe metas propoſiti mei, ac ſine vlla interrogatione tãdiu tibi multa dixiſſe, neq; id me pœnitet. Nam cùm ſint ita per tam multas eccleſiæ ſcripturas diſperſa, quanquam ea non incommodè collegiſſe videamur, plene *† tamen intelligi nequeunt, niſi quiſque in illorũ ſeptem quarto gradu fortiter agens, pietatémque cuſtodiẽs, & ad ea percipienda ſanitatem, ac robur comparans, inquirat omnia ſingillatim diligẽtiſsime ac ſagaciſsime: nanq; illis omnibus gradibus ineſt diſtincta & propria pulchritudo, quos actus melius appellamus. Quærimus quippe de animæ potentia, & fieri poteſt vt hæc omnia ſimul agat, ſed id ſolũ ſibi agere videatur quod agit cum difficultate, aut certe cum timore. Agit enim hoc multo quàm cætera attentior Aſcendentibus igitur ſurſum verſus. Primus actus docendi cauſa dicatur animatio: ſecundus, ſenſus: tertius, ars: quartus, vírtus: quintus, tranquillitas: ſextus, ingreſsio: ſeptimus, contẽplatio. Poſſunt & hoc modo appellari: Primus, de corpore, ſecũdus, per corpus: tertius, circa corpus: quartus, ad ſeipſam: quintus, in ſeipſam: ſextus, ad deum: ſeptimus, apud deum. Poſſunt & ſic: Pulchrè de alio, pulchrè per aliud, pulchrè circa aliud, pulchrè ad pulchrũ, pulchrè in pulchro, pulchrè ad pulchritudinem, pulchrè apud pulchritudinem. De quibus omnibus pòſt requires, ſi quid videbitur aperiendum: nunc ideo volui tot iſta ſignare vocabulis, ne te moueat cũ alij aliis nominibus eadem vocẽt, aut aliter etiam partiuntur, & ob hoc aut iſta aut illa improbes: innumerabilibus enim modis eædem res & appellari & diuidi poſſunt rectiſsime ac ſubtiliſsime, ſed in tanta copia modorum vtitur quiſque, quo ſe congruenter vti exiſtimat. Deus igitur ſummus & verus lege inuiolabili & incorrupta, qua omne quod condidit regit, ſubiicit animæ corpus, animam ſibi, & ſic omnia ſibi, neq; in vllo actu eandem deſerit, ſiue pœna, ſiue præmio. Id enim iudicauit eſſe pulcherrimum, vt eſſet quicquid eſt, quo modo eſt: & ita naturæ gradibus ordinaretur, vt cõſiderantem vniuerſitatem nulla offenderet ex vlla parte deformitas, omníſq; animæ pœna & omne præmium cõferret ſemper aliquid proportioni iuſtæ pulchritudinis, diſpoſitionſque rerum omnium. Datũ eſt enim animæ liberum arbitrium, quod qui nugatoriis ratiocinationib⁹ labefactare conãtur, vſque

† *al. plane.

De potentia animæ iuxta ſeptẽ gradus. Ca. xxxv.

Anima ſoluta corpore qualis. C. xxxvj.

Vſqueadeò cæci ſunt, vt ne iſta ipſa quidem vana atque ſacrilega propria voluntate ſe dicere intelligant: nec tamen ita liberum arbitrium animæ datum eſt, vt quodlibet eo moliens, vllam partem diuini ordinis legíſque perturbet. Datum eſt enim à ſapientiſsimo atque inuictiſsimo totius creaturæ domino: ſed iſta vt videnda ſunt, videre paucorum eſt, neque ad hoc quiſquam niſi vera religione fit idoneus. Eſt enim religio vera, qua ſe vni deo anima, vnde ſe peccato velut abruperat, reconciliatione religat. Innectit ergo animam in illo actu tertio, atq; incipit ducere, purgat in quarto, reformat in quinto, introducit in ſexto, paſsit in ſeptimo: atq; hoc fit aliàs citius, aliàs tardius, vt quæq; amore ac meritis valent: omnia tamen deus iuſtiſsime, moderatiſsime, pulcherrime facit, quoquo modo ſeſe habere voluerint, de quibus facit. Iam vero etiam puerorum infantium conſecrationes quantum proſint, obſcuriſsima quæſtio eſt, nonnihil tamen prodeſſe credendum eſt. Inueniet hoc ratio, cùm quæri oportuerit: quanquam & alia multa iam diu quærenda tibi potius aliquando, quàm cognoſcenda protulerim. Quod fiet vtiliſsime, ſi duce pietate requirantur. Quæ cum ita ſint, quis eſt qui iuſte ſtomachetur, quod agendo atq; miniſtrando corpori anima data ſit cum tãtus & tam diuinus rerum ordo cõnecti melius non poſsit? Aut quærendũ putet, qualis in hoc mortali & fragili corpore efficiatur, cum & in mortẽ propter peccatum iure contruſa ſit, & virtute hic etiã poſsit excellere? Aut qualis poſt hoc corpus futura ſit, cum & pœna mortis neceſſario manere debeat, manente peccato, & virtuti pietatiq; ſit deus ipſe, id eſt veritas ipſa prẽmiũ? Quare ſi iam placet, tã lõgum ſermonẽ terminemus aliquando, & implendis dei præceptis vigilantiſsime & religioſiſsime operã demus, nõ enim eſt alia fuga de tantis malis. Si quid autem obſcurius à me dictũ eſt quàm velles, facito vt memoriæ mandatũ aliàs oportunius requiras. Neq; enim deerit nobis quærẽtibus ſe, qui deſuper eſt magiſter omnium. AD. Ego vero & hac ratione tua ita ſum affectus, vt eã interpellare* ne fas putauerim: & ſi tibi modus ſermonis hic placet tréſq; illæ quæſtiones quæ remanebant tam breuiter perſtringendæ in præſentia viſæ ſunt, cedam iudicio tuo, ac deinceps tam magnis rebus inueſtigandis, non modo tempus propter tuas occupationes, ſed etiam meipſum oportuniorem ſeruabo.

Quę ſit religio vera.

**al. interpolare.*

LIBRI DE QVANTITATE ANIMÆ FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE LIBERO ARBITRIO LIBER

Primus.

EVODIVS.

Deus quo modo malorũ author C.ap.j.

DIC mihi quæſo te vtrum deus non ſit author mali? AVG. Dicam, ſi planumfeceris de quo malo quæras. Duobus enim modis appellare ſolemus malum: vno, cum male quemque feciſſe dicimus: alio, cum mali aliquid eſſe perpeſſum. EV. De vtroque ſcire cupio. AVG. Ad ſi deum bonum eſſe noſti vel credis, neque enim aliter fas eſt malum non facit rurſus ſi deum iuſtum fatemur, nam & hoc negare ſacrilegum eſt, vt bonis præmia, ita ſupplicia malis tribuit: quæ vtique ſupplicia patientibus mala ſunt. Quamobrem ſi nemo iniuſte pœnas luit, quod neceſſe eſt credamus, quandoquidem diuina pouidentia hoc vniuerſum regi credimus, illius primi geniris malorum nullo modo, huius autem ſecundi author eſt deus. EV. Eſt ergo alius author illius mali, cuius deum non eſſe compertum eſt? AVG. Eſt certe: non enim nullo authore fieri poſſet. Si autem quæris quiſnam iſte ſit dici non poteſt: non enim vnus aliquis eſt, ſed quiſque malus ſui malefacti author eſt. Vnde ſi dubitas, illud attende quod ſupra dictum eſt: Malefacta iuſticia dei vindicari. Non enim iuſte vindicarentur, niſi fierent voluntate. EV. Neſcio vtrum quiſquam peccet, qui non didicerit. Quod ſi verum eſt, quiſnam ſit ille à quo peccare

1. Retract. cap. 9.

care didicerimus, inquiro. A V G. Aliquid boni exiſti-
mas eſſe diſciplinam? E V. Quis audeat dicere malum
eſſe diſciplinam? A V G. Quid ſi nec bonum nec ma-
lum eſt? E V. Mihi bonum videtur. A V G. Bene
ſanè. Siquidem ſcientia per illam datur aut excitatur, nec
quiſquam niſi per diſciplinam aliquid diſcit. An tu aliter
putás? E V. Ego per diſciplinam non niſi bona diſci
arbitror. A V G. Vide ergo ne non diſcantur mala: nam
diſciplina niſi à diſcendo non dicta eſt. E V. Vnde ergo
ab homine fiunt, ſi non diſcuntur? A V G. Eo fortaſſe
quod ſe à diſciplina, id eſt, à diſcendo auertit atque abalie-
nat, ſed ſiue hoc, ſiue aliud aliquid ſit, illud certe manife-
ſtum eſt: quoniam diſciplina bonum eſt, & à diſcendo di-
cta eſt diſciplina, mala diſci omnino non poſſe. Si e-
nim diſcuntur, diſciplina continentur, atque ita diſciplina
non erit bonum: bonum eſt autem, vt ipſe concedis. Non
igitur diſcuntur mala, & fruſtra illum à quo male facere
diſcimus, quæris: aut ſi diſcuntur, mala vitanda non facien-
da diſcuntur. Ex quo malefacere nihil eſt niſi à diſciplina *Maleſacere*
deuiare. E V. Prorſus ego duas diſciplinas eſſe puto, *quid.*
vnam per quam bene facere, aliam per quam male facere
diſcimus. Sed cum quæreres vtrum diſciplina bonum
eſſet, ipſius boni amor intentionem meam rapuit, vt illam
diſciplinam intuerer, quæ bene faciendi eſt, ex quo bo-
num eſſe reſpondi: nunc autem admoneor eſſe aliam, quam
proculdubio malum eſſe confirmo, & cuius authorem re-
quiro. A V G. Saltem intelligentiam non niſi bonum
putas? E V. Iſtam planè ita bonam puto, vt nō videam
quid in homine poſsit eſſe præſtantius: nec vllo modo di-
xerim aliquam intelligentiam malam eſſe poſſe. A V G.
Quid cum docetur quiſque ſi non intelligat, poterítne ti-
bi doctus videri? E V. Omnino non poterit. A V G.
Si ergo omnis intelligētia bona eſt, nec quiſquam qui non
intelligit, diſcit: omnis qui diſcit, bene facit. Omnis e-
nim qui diſcit, intelligit: & omnis qui intelligit, bene fa-
cit: Quiſquis igitur quærit authorem, per quem aliquid
diſcimus, authorem profecto per quem benefacimus, quę-
rit. Quapropter deſine velle inueſtigare neſcio quem ma- *Mala vn-*
lum doctorem. Si enim malus eſt, doctor non eſt. Si *de. Cap. ij.*
doctor eſt, malus non eſt. E V. Age iam quoniam ſatis

cogis vt fatear, non vos diſcere male facere. dic mihi vnde male faciamus? AVG. Eam quæſtionem moues, quæ me admodum adoleſcentem vehementer exercuit, & fatigatum in hæreticos impulit, atque deiecit. Quo caſu ita ſum afflictus, & tantis obrutus aceruis inaniũ fabularum, vt niſi mihi amor inueniendi veri opem diuinam impetrauiſſet emergere inde, atque in ipſam primam quærendi libertatem reſpirare non poſſem. Et quoniam mecum ſedulo actum eſt, vt iſta quæſtione liberarer, eo tecum agam ordine quem ſecutus euaſi. Aderit enim deus, & nos intelligere quod credimus, faciet: Præſcriptum enim per prophetam gradum, qui ait, niſi credideritis non intelligetis: tenere nos debemus, ſi bene nobis conſcij ſumus. *Eſaiæ 7.* Credimus autem ex vno deo omnia eſſe quę ſunt, & tamen non eſſe peccatorum authorem deum. Mouet autem animum, ſi peccata ex iis animabus ſunt? quas deus creauit, illæ autem animæ ex deo, quo modo non paruo interuallo peccata referantur in deum. EV. Id nunc planè abs te dictum, eſt quod me cogitatem ſatis excruciat, & quod ad iſtam inquiſitionem coëgit & traxit. AVG. Virili animo eſto, & crede quod credis. Nihil enim creditur melius, etiam ſi cauſa lateat cur ita ſit. Optime nanque de deo exiſtimare veriſsimum eſt pietatis exordium, nec quicquam de illo optime exiſtimat, qui non eum omnipotentem, atque ex nulla particula commutabilem credit, bonorum etiam omnium creatorem, quibus eſt ipſe præſtantior; rectorem quoque iuſtiſsimum eorum omnium quæ creauit, neç vlla adiutum eſſe natura in creando, quaſi qui non ſibi ſufficeret. Ex quo fit vt de nihilo creauerit omnia, de ſe autem non creauerit, ſed genuerit quod ſibi par eſſet, quem filium dei vnicum dicimus, quem cum planius enunciare conamur, dei virtutem & dei ſapientiam nominamus per quam fecit omnia, quæ de nihilo facta ſunt. *1.Corin.1.* Quibus conſtitutis, ad intelligẽtiam eius rei quam requiris, opitulante deo nitamur hoc modo. *Malum ex ſe malum etiam ſi nõ vetetur.* Quæris certe vnde malefaciamus. Prius ergo diſcutiendum eſt, quid ſit malefacere: qua de re tibi quid videatur exprome. *Cap.iij.* Quod ſi non potes totum ſimul breuiter verbis comprehendere, ſaltem particulatim malefacta ipſa commemorando, ſententiam tuam notam fac mihi. EV. Adulteria, homicidia & ſacri

& ſacrilegia, vt omittam cætera, quibus enumerandis vel tempus vel memoria non ſuppetit, quis eſt cui non malefacta videantur? AVG. Dic ergo prius, cur adulterium male fieri putes. An quia id facere lex vetat? EV. Nō ſanè ideo malū eſt quia vetatur lege, ſed, ideo vetatur lege quia malum eſt. AVG Quid ſi quiſpiam nos exagitet, exagerans delectationes adulterij, & quærens à nobis cur hoc malum & damnatione dignum iudicemus: num ad authoritatem legis confugiendum cenſes hominibus iā non tantum credere, ſed intelligere cupientibus? Nam & ego tecum credo, & inconcuſſe credo. omnibúsque populis atque gentibus credendum eſſe clamo, malum eſſe adulterium ſed nunc molimur id quod in fidem recepimus, etiam intelligendo ſcire ac tenere firmiſsimum. Conſydera itaque quantum potes, & renuncia mihi, quánam ratione adulterium malum eſſe cognoueris. EV. Hoc ſcio malum eſſe. quod hoc ipſe in vxore mea pati nollem. Quiſquis autem alteri facit quod ſibi fieri nō vult, male vtique facit. AVG. Quid ſi cuiuſpiam libido ea ſit, vt vxorem ſuam præbeat alteri, libentérque ab eo corrumpi patiatur, in cuius vxorem viciſsim cupit parem habere licentiam, nihílne mali tibi facere videtur? EV. Imò plurimum. *Tobiæ 4. Matth. 7.*

AVG. At non iſte tua regula peccat. Non enim id facit quod pati nolit. Quamobrem aliud tibi quęrendum eſt. vnde malum eſſe adulterium conuincas. EV. Eo mihi videtur malū, quod huius criminis homines vidi ſæpe damnari. AVG. Quid? Propter recte facta nónne homines plerúnque damnati ſunt? Recenſe hiſtoriā, ne te ad alios libros mittā, eamipſam quæ diuina authoritate præcellit. Iā inuenies quàm male de Apoſtolis, & de omnibus martyribus ſentiamus, ſi placet nobis damnationē certum indicium eſſe malefacti, cum illi omnes damnatione digni, propter confeſsionem ſuam iudicati ſunt. Quamobrem ſi quicquid dānatur malum eſt, malum erat illo tēpore credere in Chriſtum, & ipſam confiteri fidem. Si autem non omne malum eſt quod damnatur, quęre aliud vnde adulterium malum eſſe doceas. EV. Quid tibi reſpondeam non inuenio. AVG. Fortaſsis ergo libido in adulterio malū eſt: ſed dū tu foris in ipſo facto, quod iam videri poteſt, malum quæris, pateris anguſtia. Nam vt

De pœni. diſt 1.ca. Si cui etiã

intelligas libidinem in adulterio malum eſſe, ſi cui etiam non contingat falcutas concumbendi cum coniunge aliena, planum tamen aliquo modo ſit id eum cupere, & ſi poteſtas detur, facturum eſſe, non minus reus eſt, quàm ſi in ipſo facto deprehenderetur. E V. Nihil eſt omnino manifeſtius, & iam video non opus eſſe longa ſermocinatione, vt mihi de homicidio, ſacrilegio, ac prorſus de omnibus peccatis perſuadetur. Clarùm eſt enim iam nihil aliud quàm libidinem in toto malefaciendi genere dominari.† A V G. Sciſne etiam iſtam libidinem alio nomine cupiditatem vocari? E V. Scio. A V G. Quid inter hanc & metum, nihilne intereſſe, an aliquid putas?

† aliàs, damnari.

Num peccet q metu occiderit hominem.

Cap. iiij.

E V. Immò plurimum hæc ab inuicem diſtare arbitror. A V G. Credo te ob hoc arbitrari, quia cupiditas appetit, metus fugit. E V. Eſt ita vt dicis. A V G. Quid ſi ergo quiſpiam non cupiditate adipiſcendæ alicuius rei, ſed metuens ne quid ei mali accidat, hominem occiderit, num homicida iſte non erit? E V. Erit quidem, ſed non ideo factum hoc cupiditatis dominatu caret: nam qui metuens hominem occidit, cupit vtique ſine metu viuere. A V G. Et paruum tibi videtur bonum ſine metu viuere? E V. Magnum bonum eſt, ſed hoc illi homicidæ per facinus ſuum prouenire nullo modo poteſt. A V G. Non quæro quid ei prouenire poſsit, ſed quid ipſe cupiat. Certe enim bonum cupit, qui cupit metu liberari,*† & idcirco iſta cupiditas culpanda non eſt, alioquin omnes culpabimus amatores boni. Proinde cogimur fateri eſſe homicidiũ in quo nequeat malę illius cupiditatis dominatio reperiri: falſúmque erit illud, quod in omnibus peccatis vt mala ſint, libido dominetur: aut erit aliquod homicidium, quod poſsit non eſſe peccatũ, ſi homicidiũ eſt hominẽ occidere, poteſt tamen accidere aliquando ſine peccato. Nam & miles hoſtem, & iudex vel miniſter eius nocantem, & cui forte inuito atq; imprudenti telũ manu fugit, non mihi videntur peccare cum hominem occidunt. E V. Aſſentior. Sed homicidæ iſti appellari nõ ſolent. A V G. Reſponde itaque, vtrum illum qui dominum occidit, à quo ſibi metuebat cruciatus graues, in eorum numero habendũ exiſtimes, qui ſic hominem occidunt, vt ne homicidarum quidem nomine digni ſint? E V. Longe ab eis iſtum

**† al. vitã metu liberam.*

25.q.5 ca. Si homicidium.

differre video, nam illi vel ex legibus faciunt, vel nō contra leges: huius autem facinus nulla lex approbat. AVG. Rurſus me ad authoritatem reuocas. Sed meminiſſe te oportet, id nunc à nobis eſſe ſuſceptum, vt intelligamus quod credimus; legibus autem credimus. Tentandum itaque eſt, ſi quo modo poſſumus idipſum intelligere, vtrum lex quæ punit hoc factum, non perperàm puniat. EV. Nullo modo perperàm punit, quandoquidem punit eum qui volens & ſciens dominum necat, quod nullus iſtorum facit. AVG. Et quid recordaris te pauloante dixiſſe, in omni facto malo libidinem dominari, & eoipſo malum eſſe? EV. Recordor ſanè. AVG. Quid illud? Nónne idem tu conceſsiſti, eum qui cupit ſine metu viuere, non habere malam cupiditatem? EV. Et hoc recordor.

AVG. Cum ergo iſta cupiditate à ſeruo dominus interimitur, nō illa culpabili cupiditate interimitur. Quamobrem cur ſit hoc facinus malum, nondum comperimus. Conuenit enim inter nos omnia malefacta non ob aliud mala eſſe, niſi quod libidine, id eſt, improbanda cupiditate fiunt. EV. Iam mihi videtur iniuria iſte dānari: quod quidem non auderem dicere, ſi aliud haberem quod dicerem. AVG. Itáne prius tibi perſuaſiſti tantum ſcelus impunitum† eſſe oportere, quàm conſyderares vtrum ille ſeruus propter ſatiandas libidines ſuas metus domini carere cupiuerit? Cupere nanque ſine metu viuere, non tantum bonorum, ſed etiam malorum omnium eſt. Verum hoc intereſt, quod id boni appetunt auertendo amorem ab iis rebus quæ ſine amittēdo periculo nequeunt haberi: mali autem, vt his fruēdis cū ſecuritate incumbant, remouere impedimentum conantur, & propterea facinoroſam ſceleratámque vitam, quæ mors melius vocatur, gerant. EV. Reſipiſco, & admodum gaudeo tam me plane cognouiſſe, quid ſit etiā illa culpabilis cupiditas, quæ libido nominatur. Quā eſſe iā apparet earū rerū amorē, quas poteſt quiſque inuitus amittere. Quare nunc age quęramus, ſi placet, vtrū etiā in ſacrilegiis libido dominetur, quæ videmus plura ſuperſtitione committi. AVG. Vide ne præproperum ſit, prius enim mihi diſcutiendum videtur, vtrum vel hoſtis irruēs, vel inſidiator ſicarius, ſiue pro vita, ſiue pro libertate, ſiue pro pudicicia, ſine vlla interficiatur libidine.

† aliàs, punitum.

Libido quid ſit.

An liceat vim vi repellere.

Cap. v.

E V. Quo modo poſſum arbitrari carere iſtos libidine, qui pro iis rebus digladiantur, quas poſſunt amittere inuiti: aut ſi non poſſunt, quid opus eſt pro his vſque ad hominis necem progredi? Non ergo lex iuſta eſt, quæ dat poteſtatem vel viatori, vt latronem, ne ab eo ipſe occidatur, occidat, vel cuipiam viro aut fœminæ, vt violenter ſibi ſtupratorem irruentem ante illatum ſtuprum, ſi poſſit, interimat: nam militi etiam iubetur lege, vt hoſtem necet: à qua cæde ſi temperauerit, ab imperatore pœnas luit. Num iſtas leges iniuſtas, vel potius nullas dicere audebimus? Nam mihi lex eſſe non videtur, quæ iuſta non fuerit.

A V G. Legem quidem ſatis video eſſe munitam contra huiuſcemodi accuſationem, quæ in eo populo quem regit, minoribus malefactis, ne maiora cõmitterentur, dedit licentiam. Multo eſt enim mitius eum, qui alienę vitæ inſidiatur, quàm eum qui ſuam tuetur, occidi. Et multo eſt immanius inuitum hominem ſtuprum perpeti, quàm eum à quo illa vis infertur, ab eo cui inferre conatur interimi. Iã vero miles in hoſte interficiendo miniſter eſt legis, quare officium ſuum facile nulla libidine impleuit. Porrò ipſa lex, quæ tuendi populi cauſa lata eſt, nullius libidinis argui poteſt. Siquidem ille qui tulit, ſi dei iuſſu tulit, id eſt, quod præcepit æterna iuſticia, expers omnino libidinis id agere potuit. Si autem ille cum aliqua libidine hoc ſtatuit, non ex eo fit, vt ei legi cum libidine obtemperare neceſſe ſit: quia bona lex & à non bono ferri poteſt. Non enim ſi quis, verbi cauſa, tyrannicam poteſtatem nactus ab aliquo cui hoc conducit præcium accipiat vt ſtatuat nulli licere vel ad coniugium fœminam rapere, propterea mala lex erit, quia ille iniuſtus atq; corruptus hanc tulit. Poteſt ergo illi legi, quæ tuendorum ciuium cauſa vim hoſtilem eadẽ vi repelli iubet, ſine libidine obtẽperari. Et de omnibus miniſtris, qui iure atque ordine poteſtatibus quibuſque ſubiecti ſunt, id dici poteſt. Sed illi homines lege inculpata, quo modo inculpati queant eſſe, non video: non enim lex eos cogit occidere, ſed relinquit in poteſtate. Liberum eis itaque eſt neminem necare pro iis rebus, quas inuiti poſſunt amittere. & ob hoc amittere † debent. De vita enim ſortaſſe cuipiam ſit dubium, vtrum animæ nullo pacto auferatur, dum hoc corpus interimitur: ſed ſi auferri poteſt contem

† & ob hoc amare non

contemnenda eſt:ſi non poteſt,nihil metuendum. De pudicitia vero quis dubitauerit,quin ea ſit in ipſo animo conſtituta,quandoquidem virtus eſt? Vnde à violento ſtupratore eripi nec ipſa poteſt. Quicquid igitur crepturus erat ille qui occidit,† id totum in poteſtate noſtra non eſt:quare quemadmodum noſtrum appellandum ſit, non intelligo. Quapropter legem quidem non reprehendo, quæ tales permittit interfici:ſed quo pacto iſtos defendam qui interficiunt,non inuenio. E V. Multo minus ego inuenire poſſum,cur hominibus defenſioné quæras quos reos nulla lex tenet. A V G. Nulla fortaſſe, ſed earum legum quæ apparent,& ab hominibus leguntur:nã neſcio vtrum non aliqua vehementiore ac ſecretiſsima lege teneantur,ſi nihil rerum eſt quod non adminiſtret diuina prouidentia. Quo modo enim apud eam ſunt iſti peccato liberi, quo pro iis rebus,quas contemni oportet, humana cæde polluti ſunt? E V. Videtur ergo mihi & legem iſtam,quæ populo regendo ſcribitur,recte iſta permittere,& [per] diuinam prouidentiam vindicari. Ea enim vindicanda ſibi hæc lex populi aſſumit,quæ ſatis ſint conciliandæ paci hominibus imperitis,& quãta poſſunt per hominẽ regi. Illæ vero culpæ alias pœnas aptas habent, à quibus ſola mihi videtur poſſe liberare ſapientia. A V G. Laudo & probo iſtam,quamuis inchoatam minúſque perfectam, tamen fidentem & ſublimia quædam petentem diſtinctionem tuam. Videtur enim tibi lex iſta, quæ regendis ciuitatibus fertur, multa concedere atque impunita relinquere, quæ per diuinam tamen prouidentiam vindicantur, & recte. Neque enim quia non omnia facit,ideo quæ facit improbanda ſunt. Sed diſpiciamus,* ſi placet,diligenter,quouſque per legem iſtam: quæ populus in hac vita cohibet, malefacta vlciſcenda ſint. Deinde quid reſtet,quod per diuinam prouidentiam ineuitabilius ſecretóque puniatur.

E V. Cupio, ſi modo perueniri poſsit ad tantæ rei terminos: nam hoc ego infinitum puto. A V G. Immò adeſto animo,& rationis vias pietate fretus ingredere. Nihil eſt enim tam arduum atque difficile, quod non deo adiuuante planiſsimum atque expeditiſsimum fiat. In ipſum itaque ſuſpenſi,ab eo auxiliũ deprecãtes,quod inſtituimus quæramus. Et prius reſpõde mihi vtrũ iſta lex quæ

32 q.5.c.de pudicitia.

† ociditur.

Lex æterna moderatrix humanarum.

Cap. vi.

**al. diſcutiamus.*

literis promulgatur, hominibus hanc vitam viuentibus opituletur? E V. Manifeſtum eſt:nam ex his hominibus vtique populi ciuitatéſque conſiſtunt. A V G. Quid ipſi homines & populi eiúſne generis rerum ſunt,vt interire mutarive non poſsint,æterníque omnino ſint? An vero mutabiles temporibúſque ſubiecti ſunt? E V. Mutabile planè atq; tempori obnoxium hoc genus eſſe quis dubitet? A V G. Ergo ſi populus ſit bene moderatus & grauis,communiſque vtilitatis diligentiſsimus cuſtos, in quo vnuſquiſque minoris rem priuatam quàm publicam pendat,nónne recte lex fertur, qua huic ipſi populo liceat creare ſibi magiſtratus,per quos ſuas res,id eſt,publica administretur? E V. Recte prorſus. A V G. Porrò ſi paulatim daprauatus idem populus,rem priuatam reipub. præferat atq; habeat venale ſuffragium,corruptúſq; ab eis qui honores amant,regnũ in ſe factioſis * † conſceleratíſq; committat,nónne item recte,ſi quis tunc extiterit vir bonus qui plurimum poſsit,adimat huic populo poteſtatem dandi honores, & in paucorum bonorum, vel etiam vnius redigat arbitrium. E V. Et id recte. A V G. Cum ergo duæ iſtæ leges ita ſibi videantur eſſe contrariæ, vt vna earum bonorum dandorum populo tribuat poteſtatem, auferat altera,&cum iſta ſecunda ita lata ſit,vt nullo modo ambæ in vna ciuitate ſimul eſſe poſsint. num dicemus aliquam earum iniuſtam eſſe,& ferri minime debuiſſe? E V. Nullo modo. A V G. Appellemus ergo iſtam legem,ſi placet, temporalem, quæ quamuis iuſta ſit, commutari tamen per tempora iuſte poteſt. E V. Appellemus. AVG. Quid illa lex,quę ſumma ratio nominatur,cui ſemper obtemperandum eſt,& per quam mali miſerã, boni beatam vitam merentur, per quem deniq; illa,quam temporalem vocandam diximus,recte fertur,rectéq; mutatur,potéſtne cuipiam intelligenti non incommutabilis æternáq; videri? An poteſt aliquando injuſtum eſſe, vt mali miſeri,boni autem beati ſint:aut vt modeſtus & grauis populus ipſe ſibi magiſtratus creet,diſſolutus vero & nequam iſta licẽtia creat? E V. Video hanc æternam eſſe atque incommutabilem legem. A V G. Simul etiam te videre arbitror in iſta temporali nihil eſſe iuſtum atque legitimum, quod non ex hac æterna ſibi homines deriuauerint. Nam ſi populus

*† *aliàs, reginem in ſeflagitioſis.*

Ratio legis anima.

polus ille quodam tempore iuſte honores dedit, quodam rurſus iuſte non dedit, hæc viciſsitudo temporalis vt iuſta eſſet, ex illa æternitate tracta eſt, qua ſemper iuſtũ eſt grauem populum honores dare, leuem non dare. An tibi aliter videtur? E V. Aſſentior. A V G. Vt igitur breuiter æternæ legis notionem, quæ impreſſa nobis eſt, quantum valeo verbis explicem, ea eſt qua iuſtum eſt vt omnia ſint ordinatiſsima. Tu ſi aliter exiſtimas, prome. E V. Quid tibi vera dicenti contradicam, non habeo. A V G. Cum ergo hæc ſit vna lex, ex qua illæ omnes temporales ad homines regendos variantur, num ideo ipſa variari vllo modo poteſt? E V. Intelligo omnino non poſſe: Neque enim vlla vis, vllus caſus, vlla rerum labes vnquam effecerit, vt iuſtum non ſit omnia eſſe ordinatiſsima.

A V G. Age nunc videamus, homo ipſe quo modo in ſeipſo ſit ordinatiſsimus: Nam ex hominibus vna lege ſocietatis, populus conſtat: quæ lex, vt dictum eſt, temporalis eſt. Et dic mihi, vtrum certiſsimum tibi ſit viuere te? *Scientia & experientia diſcrimen. Cap. vi.*

E V. Hoc vero quid certius reſponderim? A V G. Quid illud poteſne dignoſcere aliud eſſe viuere, aliud noſſe ſe viuere? E V. Scio quidem neminem ſe noſſe viuere, niſi viuentem: Sed vtrum omnis viuens nouerit ſe viuere, ignoro. A V G. Quam vellem vt credis, ita etiam ſcires pecora carere ratione, cito noſtra diſputatio ab iſta quæſtione tranſiret: ſed quoniam neſcire te dicis, longam ſermocinationem moues. Neque enim talis res eſt, qua prætermiſſa pergere in ea quæ intendimus, tanta connexione rationis, quanta opus eſſe ſentio, ſinamur. Dic itaque mihi, cum ſæpe viderimus beſtias ab hominibus domitas, id eſt, non corpus beſtiæ tantum, ſed & animam ita homini ſubiugatam, vt voluntati eius ſenſu quodam & conſuetudine ſeruiat, vtrum tibi vllo modo fieri poſſe videatur, vt beſtia quælibet immanis, vel feritate, vel corpore, vel etiam ſenſu quolibet acerrima pari vice ſibi hominem ſubiugare conetur, cum corpus eius ſeu vi ſeu clàm multæ interimere valeant? E V. Nullo modo iſtud fieri poſſe conſentio. A V G. Bene ſanè. Sed item dic mihi, cum manifeſtũ ſit, viribus cęteriſq; officiis corporis à pluribus beſtiis hominem facile ſuperari, quæ nam res ſit qua homo excellit, vt nulla ei beſtiarum, ipſe autem multis im-

† alias. ratio vel. perare poſsit? An forte ipſa eſt quæ rationalis *† intelligẽtia dici ſolet? E V. Non inuenio aliud, quandoquidem in animo eſt id quo beluis antecellimus. Quæ ſi exanimes eſſent, dicerem nos eo præſtare, quòd animam habemus. Nunc vero cum & illa ſint animalia, id quod eorum animis non ineſt vt ſubdantur nobis, ineſt autem noſtris vt eis meliores ſimus, quoniam neque nihil, neque paruum aliquid eſſe cuius apparet, quid aliud rectius quàm rationem vocauerim? A V G. Vide quàm facile fiat deo adiuuante quod homines difficillimum putant. Nam ego fateor tibi, quæſtionem iſtam, quæ vt intelligo terminata eſt, tandiu nos retenturam putaueram, quàm fortaſſe omnia quæ dicta ſunt ab ipſo noſtrę diſputationis exordio. Quare accipe iam, vt deinde ratio connectatur. Nam credo te ignorare, id quod ſcire dicimus, nihil eſſe aliud quã ratione habere perceptum. E V. Ita eſt. A V G. Qui ergo ſcit ſe viuere ratione non caret. E V. Conſequens eſt A V G. Viuunt autem beſtiæ, & ſicut iam emicuit, rationis expertes ſunt. E V. Manifeſtum eſt. A V G. Ecce igitur iam noſti quod te ignorare reſponderas, non omne quod viuit ſcire ſe viuere, quanquam omne quod ſe viuere ſciat, neceſſario viuit. E V. Non mihi eſt iam dubium: perge quò intẽderas. Aliud enim viuere eſſe, aliud viuere ſe ſcire, ſatis didici. A V G. Quid ergo tibi horum duorum videtur eſſe præſtantius? E V. Quid putas, niſi ſcientiã vitæ? A V G. Meliórne tibi videtur vitæ ſciẽtia quàm ipſa vita? An forte intelligis ſuperiorem quandam & ſynceriorem vitam eſſe ſcientiam, quam ſcire nemo poteſt: niſi qui intelligit? Intelligere autem quid eſt, niſi ipſa luce mentis illuſtrius perfectiúſq; viuere? Quare tu mihi niſi fallor, nõ vitæ aliud aliquid, ſed cuidam vitę meliorem vitam præpoſuiſti. E V. Optime omnino & cognouiſti & explicaſti ſententiam meam, ſi tamen ſcientia mala eſſe nunquam poteſt. A V G. Nullo modo arbitror, niſi cũ tranſlato verbo ſcientiam pro experientia dicimus: Experiri enim non ſemper bonũ eſt: ſicut experiri ſupplicia. Illa vero quę proprie ac pure ſcientia nominatur, quia ratione atque intelligentia paratur, mala eſſe quo modo poteſt? E V. Teneo & iſtam differentiã: perſequere cætera. A V G. Illud eſt quod volo dicere: hoc quicquid eſt quo pecoribus homo

Ratione præcellit homo.

Ca. vij.

præpon

præponitur, ſiue mens, ſiue ſpiritus, ſiue vtrunque rectius appellatur: nam vtrunque in diuinis libris inuenimus, ſi dominetur atque imperet cæteris quibuſcunque homo conſtat, tunc eſſe hominem ordinatiſsimum. Videmus enim habere nos, non ſolum cum pecoribus, ſed etiã cum arbuſtis & ſtirpibus multa communia, Nãque alimentum corporis ſumere, creſcere, gignere, vigere. arboribus quoque tributum videmus, quæ infima quadam vita continentur. Videre autem atque audire, & olfactu, guſtu & tactu corporalia ſentire poſſe beſtias, & acrius pleráſque quàm nos, cernimus & fatemur. Adde vires & valentiam firmitatémque membrorum, & celeritates, facillimóſque corporis motus, quibus omnibus quaſdam earum ſuperamus, quibuſdam æquamur, à nonnullis etiam vincimur. Genus tamen ipſum rerũ, eſt nobis certe cõmune cũ beluis: Iã vero appetere voluptates corporis, & vitare moleſtias, ferinæ vitæ omnis actio eſt. Sunt alia quædam quę iã cadere in feras non videntur, nec tamen in homine ipſo ſumma ſunt, vt iocari & ridere. Quod humanum quidem, ſed infimum hominis iudicat, quiſquis de natura humana rectiſsime iudicat. Deinde amor laudis & gloriæ, & affectatio dominandi, quæ tamẽ ſi beſtiarum non ſunt, non tamẽ earũ rerum libidine beſtiis meliores nos eſſe arbitrandum eſt. Nam & iſte appetitus cum rationi ſubditus non eſt, miſeros facit. Nemo autem cuiquam miſeria ſe præponendum putauit. Hiſce igitur motibus animæ cum ratio dominatur, ordinatus homo dicendus eſt. Non enim ordo rectus, aut ordo appellandus eſt omnino, vbi deterioribus meliora ſubiiciuntur. An tibi non videtur? E V. Manifeſtum eſt.

A V G. Ratio iſta ergo vel mens vel ſpiritus cum irrationales animi motus regit, id ſcilicet dominatur in homine, cui dominatio lege debetur ea, quam ęternam eſſe comperimus. E V. Intelligo ac ſequor. A V G. Cum ergo ita homo conſtitutus atque ordinatus eſt, nónne tibi ſapiens videtur? E V. Neſcio alius quis mihi ſapiẽs homo videri poſsit, ſi hic nõ videtur. A V G. Credo etiã te illud ſcire, pleróſque homines ſtultos eſſe. E V. Hoc quoque ſatis conſtat. A V G. At ſi ſtultus ſapienti eſt cõtrarius, quoniã ſapiẽtem cõperimus, quis etiã ſtultus ſit, profecto iam intelligis. E V. Cui non appareat hunc eſſe, in quo mens

Stulti & ſapientis diſcrimen. Cap. IX.

mens ſummam poteſtatem non habet? AVG. Quid igitur dicendum, cum homo ita eſt affectus, deeſſe illi mentem: an quamuis inſit, eam carere dominatu? EV. Hoc potius quod vltimum poſuiſti vel ſubieciſti, peruellem abs te audire, quibus documentis perceptum habeas mentem ineſſe homini, quæ ſuum non exerat principatum.

AVG. Vtinam tuas iſtas partes facere velles: nam non mihi facile eſt ſuſtinere quod ingeris. Illud ſaltẽ facile eſt tibi recordari, quod pauloante diximus, quemadmodum beſtiæ manſuefactę ab hominibus ac domitæ ſeruiãt: quod ab eis viciſſim homines, vt demonſtrauit ratio pateren tur, niſi aliquo excellerent. Id autem nõ inueniebamus in corpore. Ita cum in animo eſſe appareret, quid aliud appellandum eſſet, quàm ratio, non comperimus: quam poſtea & mentem & ſpiritum vocari recordati ſumus. Sed ſi aliud ratio, aliud mens, conſtat certe non niſi mentem vti [poſſe] ratione.* Ex quo illud cõficitur, eum qui rationem habet, mente carere non poſſe. EV. Probe iſta reminiſcor ac teneo. AVG. Quid illud, credisne domitores beluarum niſi ſapientes eſſe non poſſe? Eos enim ſapientes voco quos veritas vocari iubet: id eſt, qui regno mentis omni libidinis ſubiugatione pacati ſunt. EV. Ridiculum eſt tales putare iſtos, quos vulgo manſuetarios nuncupant, vel etiam paſtores aut bubulcos, aut aurigas, quibus omnibus domitum pecus ſubiectum videmus, & quorum induſtria indomitum ſubiici. AVG. En igitur habet documentum certiſſimum, quo manifeſtum fiat ineſſe mentem homini ſine dominatu. His quippe ineſt mens: agunt enim talia, quæ agi ſine mente non poſſent: non tamen regnat: nam ſtulti ſunt. Neq; regnum mentis niſi ſapiẽtium eſſe percognitum eſt. EV. Mirum eſt hoc iam fuiſſe à nobis in ſuperioribus confectum, & mihi quid reſponderem, non potuiſſe in mentem venire. Sed alia contexamus. Iam enim & regnum mentis humanæ humanam eſſe ſapientiam, & eam poſſe etiam non regnare compertum eſt. AVG. Putáſne iſta mente, cui regnum in libidines æterna lege cõceſſum eſſe cognoſcimus, potentiorem eſſe libidinem? Ego enim nullo pacto puto. Neque enim eſſet ordinatiſſimum, vt impotentiora potentioribus imperarent. Quare neceſſe arbitror eſſe vt plus poſsit mẽs quàm cupiditas

*aliàs, mẽtis eſſe rationem.

Regnum mentis, & rerum collatio. Cap. x.

cupiditas eoipſo quo cupiditati recte iuſtéque dominatur. E V. Ego quoque ita ſentio. A V G. Quid virtutem omnémne dubitamus omni vicio ſic anteponere, vt virtus quanto melior atq; ſublimior, tanto firmior inuictiórque ſit. E V. Quis dubitauerit? A V G. Nullus igitur vicioſus animus virtute armatum animum ſuperat.

E V. Veriſsimum eſt. A V G. Iam corpore omni qualemlibet animum meliorem potentiorémq; eſſe non te arbitror negaturum. E V. Nemo id negat, qui, quod facile eſt, videt, aut ſubſtantiam viuentem non viuenti, aut eam quæ vitam dat ei quæ accipit, eſſe præferendam.

A V G. Multo minus igitur corpus, qualecunque id ſit, animum virtute prędítum vincit. E V. Euidentiſsimum eſt. A V G. Quid animus iuſtus ménſque ius proprium imperiúmq; cuſtodiens, non poteſt aliam mentem pari æquitate ac virtute regnantem, ex arce deiicere, atque libidini ſubiugare? E V. Nullo modo non ſolum propter eandem in vtraque excellentiam, ſed etiam quòd à iuſticia prior decidet, fiétque vicioſa mens, quæ aliam facere conabitur, eóq; ipſo erit infirmior. A V G. Bene intelligis, quare illud reſtat, vt reſpondeas, ſi potes, vtrum tibi videatur rationali & ſapienti mente quicquam eſſe præſtantius?

E V. Nihil præter deum arbitror. A V G. Et mea iſta ſententia eſt. Sed quoniam res ardua eſt, neq; nunc opportunæ quæritur, vt ad intelligentiam veniat quenquam robuſtiſsima teneatur fide, integra nobis ſit huius quæſtionis diligens & cauta tractatio. In præſentia enim ſcire poſſumus quæcunq; illa natura ſit, quam méti virtute polenti fas eſt excellere, iniuſtam eſſe nullo modo poſſe. Quare ne iſta quidem, tametſi habeat poteſtatem, coget mentem ſeruire libidini. E V. Iſtud prorſus nemo eſt qui non ſine vlla cunctatione fateatur. A V G. Ergo relinquitur vt quoniam regnāti menti compotíq; virtutis quicquid par aut prælatum eſt, non eam facit ſeruam libidinis propter iuſticiam: quicquid autem inferius eſt, non poſsit hoc facere propter infirmitatem, ſicut ea quæ inter nos conſtiterunt docent, nulla res alia mentem cupiditatis comitem faciat, quàm propria voluntas & liberũ arbitrium.

Peccatum ex libero arbit. non ex deo. Cap. x.

E V. Nihil tam neceſſarium reſtare video. A V G. Sequitur iam vt tibi videatur iuſte illam pro peccato tāto

pœnas

pœnas pendere. E V. Negare non poſſumus. A V G. Quid igitur? Num iſta ipſa pœna parua exiſtimanda eſt, quòd ei libido dominatur, ſpoliatámque virtutis opulentia, per diuerſa inopem atque indigentem trahit, nunc falſa pro veris approbantem, nunc etiam defenſitãtem, nunc improbantem, quæ antea probauiſſet, & nihilominus in alia falſa irruentem, nunc aſſenſionem ſuſpendentem ſuam, & plerunque perſpicuas ratiocinationes formidantem, nunc deſperantem de tota inuentione veritatis, & ſtulticiæ tenebris pœnitus inhærentem nunc conantem in lucem intelligendi, rurſúſque fatigatione decidentem: cũ interea cupiditatum illud regnum tyrannice ſæuiat. & variis contrariiſque tempeſtatibus totum hominis animum vitámque perturbet, hinc timore, inde deſyderio: hinc anxietate, inde inani falſáque lætitia: hinc cruciatu rei amiſſæ quæ diligebatur inde ardore adipiſcendæ quæ non habetur: hinc acceptæ iniuriæ doloribus, inde facibus vindicandæ: quaquauerſum poteſt coarctare illum auaricia, diſsipare luxuria, addicere ambitio, inflare ſuperbia, torquere inuidia, deſidia ſepelire, peruicacia concitare, afflictare ſubiectio, & quæcunque alia innumerabilia regnum illius libidinis frequentant & exercent: poſſumúſne tandem nullam iſtam pœnam putare, quam vt cernis, omnes qui non inhærent ſapientiæ, neceſſe eſt perpeti? E V. Magnam quidem iſtam pœnam eſſe iudico, & omnino iuſtam, ſi quis iam in ſublimitate ſapientiæ collocatus, inde deſcẽdere ac libidini ſeruire delegerit: ſed vtrum eſſe quiſquam poſsit incertum eſt, qui hoc aut voluerit facere, aut velit. Quanquam enim credamus hominem tam perfecte conditum à deo, & in beata vita conſtitutum, vt ad ærumnas mortalit vitæ ipſe inde propria voluntate delapſus, ſit tamen hoc cum firmiſsima fide teneam intelligentia nondum aſſecutus ſum: Cuius rei diligentem inquiſitionem ſi nunc differendam putas, me inuito facis.

An iuxta Platonem anima peccarit ante hãc vitam Cap. xv.

Verum illud quod me maxime mouet, cur huiuſcemodi acerbiſsimas pęnas patiamur nos, qui certe ſtulti ſumus, nec ſapientes vnquã fuimus, vt merito hæc dicamur perpeti propter deſertã virtutis arcẽ, & electã ſub libidine ſeruitutẽ, quin aperias diſputãdo ſi vales, nullo modo tibi differendum eſſe conceſſerim. A V G. Iſta iſtuc dicis, quaſi

liqui

liquido compertum habeas, nunquam nos fuiſſe ſapientes Attendis enim tempus ex quo in hanc vitam nati ſumus. Sed cum ſapientia in animo ſit, vtrum ante cõſortium huius corporis alia quadã vita vixerit animus, & an aliquando ſapienter vixerit, magna quęſtio eſt, magnum ſecretum & ſuo conſyderandum loco: Neque ideo tamen hoc quod nunc habemus in manibus impeditur, quo minus aperiatur vt poteſt. Nam quæro abs te, ſit ne aliqua nobis voluntas? E V. Neſcio. A V G. Vis ne hoc ſcire? E V. Et hoc neſcio. V G. Nihil ergo deinceps me interroges. E V. Quare? A V G. Quia roganti tibi reſpondere non debeo, niſi volenti ſcire quod rogas. Deinde niſi velis ad ſapientiã peruenire, ſermo tecũ de huiuſcemodi rebus non eſt habendus. Poſtremo meus amicus eſſe non poteris, niſi velis vt bene ſit mihi. Iam vero de te tu ipſe videris, vtrum tibi voluntas nulla ſit beatæ vitæ tuæ.

E V. Fateor, negari non poteſt habere nos voluntatẽ. Perge iã videamus quid hinc conficias. A V G. Fac. Sed dic etiam prius, vtrum & bonam voluntatẽ te habere ſentias. E V. Quid eſt bona voluntas? A V G. Voluntas qua appetimus, recte honeſtéque viuere, & ad ſummam ſapientiam peruenire. Modo tu vide vtrũ rectã honeſtámque non appetas vitam, aut eſſe ſapiens non vehementer velis, aut certe negare audeas, cum hoc volumus nos habere voluntatem bonam. E V. Nihil horum nego, & propterea me non ſolum voluntatem ſed etiam bonam voluntatem iam habere confiteor. A V G. Quanti pendis oro te hanc voluntatem? Nunquídnam ei vlla ex parte diuitias, aut honores, aut voluptates corporis, aut hæc ſimul omnia conferenda arbitraris. E V. Auerterit deus iſtam ſceleratam dementiã. A V G. Parúmne ergo gaudendum eſt habere nos quiddam in animo, hanc ipſam dico bonam voluntatẽ, in cuius comparatione abiectiſsima ſunt ea quę commemorauimus, pro quibus adipiſcendis multitudinem videmus hominum nullos labores, nulla pericula recuſare? E V. Gaudendum vero, ac plurimum. A V G. Quid, hoc gaudio qui non fruuntur, paruo damno eos affectos putas tanti boni? E V. Imò maximo. A V G. Vides igitur iam, vt exiſtimo, in voluntate noſtra eſſe conſtitutum, vt hoc vel fruamur vel careamus tanto & tam

Bona voluntas quid ſit.

1. retra. 9. cap. 9. 2. ſen. diſt. 28. cap. alib. & diſt. 41. cap. Si autem.

vero

vero bono. Quid enim tam in voluntate, quàm ipſa voluntas cita eſt? Quam quiſque cum habet bonam, id certe habet quod terrenis omnibus regnis, voluptatibúſque omnibus corporis longe anteponendum ſit. Quiſquis autem non habet, caret profecto illa re, quam præſtantiorem omnibus bonis in poteſtate noſtra non conſtitutis, ſola illi voluntas per ſeipſam daret. Itaque cum ſeipſe miſerrimum iudicet, ſi amiſerit glorioſam famã, ingentes opes, & quælibet corporis bona, tu eum non miſerrimum iudicabis, etiam ſi talibus abundet omnibus, cum iis inhæret quæ amittere facillime poteſt neque dum vult habet, caret autem bona voluntate, quæ nec comparanda eſt iſtis, & cum ſit tam magnum bonum, velle ſolum opus eſt vt habeatur.

E V. Veriſsimum eſt. A V G. Iure igitur ac merito ſtulti homines, tametſi nunquam fuerunt ſapientes, hoc enim dubium & occultiſsimum eſt, huiuſcemodi afficiun-
Vita beata qua. tur miſeria. E V. Aſſentior. A V G. Conſydera nunc, vtrum tibi videatur eſſe prudentia appetendarum &
Cap. xiij. vitandarum rerum ſcientia. E V. Videtur. A V G.
prudentia Quid fortitudo? Nónne illa eſt animæ affectio, qua om-
Fortitudo. nia incommoda & damna rerum, non in noſtra poteſtate
Temperantia. conſtitutarum, contemnimus? E V. Ita exiſtimo.

A V G. Porrò temperantia eſt affectio coërcens & cohibens appetitum ab iis rebus quæ turpiter appetuntur. An tu aliter putas? E V. Imò ita vt dicis ſentio. A V G. Iam iuſticiam quid dicamus eſſe, niſi virtutem qua ſua cui
Iuſticia. que tribuuntur. E V. Nulla mihi alia iuſticiæ natio eſt. A V G. Quiſquis ergo bonam habens voluntatem de cuius excellẽtia iam diu loquimur, hanc vnam dilectione amplexetur, qua interim melius nihil habet, hac ſeſe oblectet, hac denique perfruatur & gaudeat, cõſyderans eam & iudicans quanta ſit, quámque inuito illi eripi vel ſurripi nequeat: num dubitare poterimus iſtum aduerſari rebus omnibus, quæ huic vni bono inimicæ ſunt? E V. Neceſſe eſt omnino vt aduerſetur. A V G. Nulláne hunc putamus præditum eſſe prudentia, qui hoc bonum appetendum, & vitanda ea quæ huic inimica ſunt videt? E V. Nullo modo mihi videtur hoc poſſe quiſquam ſine prudentia. A V G. Recte. Sed cur non huic etiam fortitudinem tribuimus? Illa quippe omnia quæ in poteſtate noſtra

noſtra non ſunt, amare iſte ac plurimi æſtimare non poteſt. Mala enim voluntate amantur, cui tanquam inimicæ chariſsimo ſuo bono reſiſtat neceſſe eſt: cum autem non amat hæc, non dolet amiſſa, & omnino contemnit, quod opus eſſe fortitudinis, dictum atque conceſſum eſt. E V. Tribuamus ſanè: non enim intelligo quem fortem verius appellare poſsim, quàm eum qui rebus iis, quas neque vt adipiſcamur, neque vt obtineamus in nobis ſitum eſt, æquo & tranquillo animo caret, quod hunc neceſſario facere compertum eſt. A V G. Vide iam nunc vtrum ab eo temperantiam alienare poſsimus, cum ea ſit virtus quæ libidines cohibet. Quid autem tam inimicum bonæ voluntati eſt quàm libido? Ex quo profecto intelligis, iſtum bonæ voluntatis ſuæ amatorem reſiſtere omni modo, atque aduerſari libidinibus, & ideo iure temperantem vocari.

E V. Perge, aſſentior. A V G. Iuſticia reſtat, quæ quo modo deſit huic homini, non ſanè video. Qui enim habet & diligit volũtatem bonam, & obſtitit eis, vt dictum eſt, quæ huic inimica ſunt, male quicquam velle non poteſt. Sequitur ergo vt nemini faciat iniuriam. Quod nullo pacto poteſt niſi qui ſua cuique tribuerit: hoc autem ad iuſticiam pertinere cum dicerẽ approbaſſe te, vt puto, meminiſti. E V. Ego vero memini, & fateor in hoc homine, qui ſuam bonam voluntatem magnipendit & diligit, omnes quatuor virtutes, quæ abs te paulò ante me aſſentiente deſcriptæ ſunt, eſſe compertas. A V G. Quid igitur impedit, cur huius vitam non concedamus eſſe laudabilem?

E V. Nihil prorſus imò hortantur vel etiam cogunt omnia. A V G. Quid vitam miſeram, potéſne vllo modo non iudicare fugiendam? E V. Et magnopere quidem iudico, nihilque aliud agendum exiſtimo.

A V G. Aut laudabilem non fugiendam profecto putas? E V. Quin etiam appetendam ſedulo exiſtimo.

A V G. Non ergo miſera eſt quæ laudabilis vita eſt.

E V. Hoc vtique ſequitur. A V G. Nihil iã quantum opinor difficile tibi vt aſſentiaris relinquitur, eam ſcilicet quæ miſera non eſt, beatam eſſe vitam. E V. Manifeſtiſsimum eſt. A V G. Placet igitur beatum eſſe hominem dilectorem bonæ voluntatis ſuæ, & præ illa cõtemnentem quodcunq; aliud bonum dicitur, cuius amiſ-

ſio poteſt accidere etiam cum voluntas tenendi manet.

E V. Quidni placeat, quò ſuperiora quæ conceſsimus neceſſario trahuntur? A V G. Bene intelligis. Sed dic quæſo, nónne bonam voluntatem ſuam diligere, & tam magni æſtimare quàm dictum eſt, etiam ipſa bona voluntas eſt? E V. Verum dicis. A V G. At ſi hunc beatum recte iudicamus, nónne recte miſerum qui contrariæ voluntatis eſt? E V. Rectiſsime. A V G. Quid ergo cauſæ eſt, cur dubitandum putemus, etiam ſi nunquam antea ſapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem & beatam vitam voluntate turpem ac miſeram mereri ac degere? E V. Fateor huc certis & minime negandis rebus eſſe peruentum. A V G. Vide etiam aliud. Nam credo te memoria tenere, quam dixerimus eſſe bonam voluntatem: opinor enim, ea dicta eſt, qua recte atque honeſte viuere appetimus. E V. Ita memini A V G. Hanc igitur voluntatem, ſi bona itidem voluntate diligamus atque amplectamur, rebúſq; omnibus, quas retinere nõ quia volumus poſſumus, anteponamus, conſequenter illę virtutes vt ratio docuit, animum noſtrũ incolent, quas habere idipſum eſt recte honeſtéq; viuere Ex quo cõficitur, vt quiſquis recte honeſtéq; vult viuere, ſi id ſe velle prę fugacibus bonis velit, aſſequatur tantam rem tanta facilitate, vt nihil aliud ei quàm ipſum velle ſit habere quod voluit. E V. Vere tibi dico, vix me cõtineo quin exclamem lætitia, repente mihi oborto tam magno, & tam in facili conſtituto bono. A V G. Atqui hoc ipſum gaudium quod huius boni adeptione gignitur, cum tranquille & quiete atq; conſtanter erigit animum, beata vita dicitur, niſi tu putes aliud dici † beatè viuere, quàm veris bonis certiſque gaudere. E V. Ita ſentio. A V G. Rectè. Sed cenſes ne quenquam hominum non omnibus modis velle atque optare vitam beatam? E V. Quis dubitat omnem hominem velle? A V G. Cur igitur eam non adipiſcuntur omnes? Dixeramus enim atq; conuenerat inter nos voluntate illam mereri homines, voluntate etiam miſeram, & ſic mereri vt accipiãt. Nunc vero exiſtit neſcio quæ repugnantia, & niſi diligenter diſpiciamus, perturbare nititur ſuperiorem tam euigilatam firmámq; rationem. Quo modo enim volũtate quiſq; miſeram vitam patitur, cum omnino nemo

1 Retract. cap. 9.

1 Retract. cap. 9.

† eſſe.

Quur pauci ſint beati. Cap. viiii.

nemo velit miſerere viuere? Aut quo modo voluntate beatam vitam conſequitur homo cum tam multi miſeri ſint, & beati omnes eſſe velint? An eo euenit, quod aliud eſt velle bene aut male, aliud mereri aliquid per bonam vel malam voluntatem? Nam illi qui beati ſunt, quos etiã bonos eſſe oportet, non propterea ſunt beati quia beate viuere voluerunt, nam hoc volunt etiam mali, ſed quia recte viuere volunt, quod mali nolunt. Quamobrem nihil mirum eſt quòd miſeri homines non adipiſcuntur quod volunt, id eſt, beatam vitam. Illud enim cui omnes eſt, & ſine quo ea nemo dignus eſt, nemóque aſſequitur, recte ſcilicet viuere, non itidem volunt. Hæc enim æterna lex illa, ad cuius conſyderationem redire iam tempus eſt, incommutabili ſtabilitate firmauit, vt in voluntate meritum ſit, in beatitudine autem & miſeria præmium atq; ſupplicium. Itaque cum dicimus, voluntate homines eſſe miſeros, non ideo dicimus quòd miſeri eſſe velint, ſed quòd in ea voluntate ſunt, quam etiam eis inuitis miſeria ſequatur neceſſe eſt. Quare non repugnat ſuperiori rationi, quòd volunt omnes beati eſſe, nec poſſunt. Non enim volunt omnes recte viuere, cui vni voluntati vita beata debetur: niſi quid habes aduerſus hæc dicere. E V. Ego vero nihil, Sed videamus iam quo modo hæc ad propoſitam illam quæſtionem de duabus legibus referantur. A V G. Fiat. Sed dic mihi prius vtrum qui recte viuere diligit, eóq; ita delectatur, vt non ſolum ei rectum ſit, ſed etiam dulce atque iucundum, amet hanc legem, habeátque chariſsimam qua videt tributam eſſe bonæ voluntati beatam vitam, male miſeram? E V. Amat omnino ac vehementer: nam iſtam ipſam ſequens ita viuit. A V G. Quid cum hanc amat, mutabile aliquid amat ac temporale, an ſtabile aliquid amat ac ſempiternum? E V. Aeternum ſanè atque incommutabile. A V G. Quid illi qui in mala volũtate perſeuerantes, nihilominus beati eſſe cupiunt: poſſúntne amare iſtam legem qua talibus hominibus miſeria merito rependitur? E V. Nullo modo arbitror. A V G. Nihílne amant aliud? E V. Imò plurima, ea ſcilicet, in quibus adipiſcendis vel retinendis mala voluntas illa perſiſtit. A V G. Opinor te dicere diuitias, honores, voluptates, & pulchritudinem corporis cæteráq; omnia, quæ poſſunt & volentes

1. Retract. cap. 9.

Lex æterna, lex humana quid valeant. cap. xv.

non adipiſci, & amittere inuiti. E V. Iſta ipſa ſunt.

A V G. Num hæc æterna eſſe cenſes cum temporis volubilitati videas obnoxia? E V. Quis hoc vel dementiſsimus ſenſerit? A V G. Cum igitur manifeſtiſſimum ſit, alios eſſe homines amatores rerum æternarum: alios temporalium, cúmque duas leges eſſe conuenerit, vnam æternam, aliam temporalem, ſi quid æquitatis ſapis, quos iſtorum iudicas æternæ legi, quos temporali ſubdendos? E V. Puto in promptu eſſe quod quæris: nam beatos illos ob amorem ipſorum æternorum ſub æterna lege agere exiſtimo miſeris vero temporalis imponitur. A V G. Recte iudicas, dummodo illud inconcuſſum teneas, quod apertiſsime iam ratio demonſtrauit, eos qui temporali lege viuunt, †* non eſſe poſſe ab æterna liberos: Vnde omnia quæ iuſta ſunt, iuſtéque variantur, exprimi diximus: eos vero qui legi æternæ per bonam voluntatem inhærent, temporalis legis non indigere, ſatis, vt apparet, intelligis. E V. Teneo quod dicis. A V G. Iubet igitur æterna lex auertere amorem à temporalibus, & eum mundatum conuertere ad æterna. E V. Iubet vero. A V G. Quid deinde cenſes temporalem iubere, niſi vt hæc quæ ad tẽpus noſtra dici poſſunt, quãdo eis homines cupiditate inhærent, eo iure poſsideant, quo pax & & ſocietas humana ſeruetur, quanta in his rebus ſeruari poteſt? Ea ſunt autem primo hoc corpus, & eius quæ vocantur bona, vt integra valetudo, acumen ſenſuum, vires pulchritudo, & ſi qua ſunt cætera, partim neceſſaria bonis artibus, & ideo pluris penſanda, partim viliora. Deinde libertas, quæ quidem nulla vera eſt, niſi beatorum & legi æternæ adhærentium. Sed eam nunc libertatem commemoro, qua ſe liberos putant, qui dominos homines nõ habẽt, & quam deſyderant ij qui à dominis hominibus manumitti volunt. Deinde, parentes, fratres, coniunx, liberi, propinqui, affines, familiares, & quicunque nobis aliqua neceſsitudine adiuncti ſunt. Ipſa denique ciuitas, quæ parentis loco haberi ſolet, honores etiam & laudes, & ea quæ dicitur gloria popularis. Ad extremum pecunia, quo vno nomine continentur omnia, quorum iure domini ſumus, & quorum vendendorum atque donandorum habere poteſtatem videmur. Horum omnium quemadmodum lex

† *al. legi ſer.in.i.

1.q.3.ca.10 ſum.

lex illa ſua cuique diſtribuat, difficile & longum eſt explicare, & planè ad id quod propoſuimus non neceſſarium. Satis eſt enim videre non vltra porrigi huius legis poteſtatem in iudicando,*† quàm vt hæc vel aliquid horum adimat atque auferat ei quem punit, vel metu coërceat. Ergo & ad id quod vult, torquet ac retorquet miſerorum animos, quibus regendis accommodata eſt. Dum enim hæc amittere timent tenent in his vtendis quendam modum aptum vinculo ciuitatis, qualis ex huiuſcémodi hominibus conſtitui poteſt. Non autem vlciſcitur peccatum cum amantur iſta, ſed cum aliis per improbitatem auferuntur. Quamobrem vide vtrum iam peruentum ſit ad id quod infinitum putabas. Inſtitueramus enim quærere, quatenus habeat vim*† vlciſcendi ea lex, qua populi terreni ciuitatéſque gubernantur. EV. Video peruentum. AVG. Vides ergo etiam illud, quod pœna non eſſet, ſiue quæ per iniuriam, ſiue quæ per talem vindictam infertur hominibus, ſi eas res, quæ inuito auferri poſſunt, non amarent? EVOD. Id quoque video.

*† al. vindicando.

*† al. ius.

AVG. Cum igitur eiſdem rebus alius male: alius bene vtatur, & iis quidem qui male, amore inhæreat atque implicetur, ſcilicet ſubditus eis rebus, quas ſibi ſubditas eſſe oportebat, & ea bona ſibi conſtituens, quibus ordinandis benéque tractandis ipſe eſſe vtique deberet bonum: ille autem qui recte his vtitur, oſtendat quidem bona eſſe, ſed non ſibi: non enim eum bonum melioremve faciunt, ſed ab eo potius fiunt. Et ideo non eis amore conglutinetur, neque velut membra ſui animi faciat, quod fit amando, ne cum reſecari cœperint, eum cruciatu ac tabe fœdent ſed eis totus ſuperferatur, & habere illa atque regere cum opus eſt paratus, & amittere aut non habere paratior. Cum ergo hæc ita ſint, num aut argentum & aurum propter auaros accuſandum putas, aut cibos propter voraces, aut vinum propter ebrioſos, aut muliebres formas propter ſcortatores & adulteros, atque hoc modo cætera, cum præſertim videas & igne bene vti medicum, & pane ſcelerate veneficum? EV. Veriſsimum eſt, non res ipſa, ſed homines qui eis male vtuntur eſſe culpandos. AVG. Recte. Sed quantum† & quid valeat æterna lex, vt opinor, videre iam cœpimus, & quantum lex temporalis in vindicando

Epilogus tractatæ quæſtionis. Cap. xvi.

† quoniam

cando progredi poſsit, inuentum eſt: & rerum duo genera, æternarum & temporalium, duóque rurſus hominum aliorum æternas, aliorum temporales ſequentium & diligentium, ſatis apertéque diſtincta ſunt. Quid autem quiſque ſectandum & amplectendum eligat, in voluntate eſſe poſitum conſtitit, nulláque re de arce dominandi, rectóque ordine mentem deponi niſi voluntate. Et eſt manifeſtum, non rem vllam, cum ea quiſque male vtitur, ſed ipſum male vtentem eſſe arguendum. Referamus nos ſi placet ad quæſtionem in exordio huius ſermonis propoſitam, & videamus vtrum ſoluta ſit. Nam quærere inſtitueramus quid ſit malefacere, & propter hoc omnia quæ dicta ſunt, diximus. Quocirca licet nunc animaduertere & conſyderare, vtrum ſit aliud malefacere, quàm neglectis rebus æternis, quibus per ſeipſam mens fruitur, & per ſeipſam percipit, & quas amans amittere non poteſt, temporalia & quæ per corpus hominis partem viliſsimam ſentiuntur, & nunquam eſſe certa poſſunt quaſi magna & miranda ſectari. Nam hoc vno genere omnia malefacta, id eſt peccata, mihi videntur includi. Tibi autem quid videatur ex pecto cognoſcere. EVOD. Eſt ita vt dicis, & aſſentior, omnia peccata hoc vno genere contineri. cum quiſque auertitur à diuinis veréque manentibus, & ad mutabilia atque incerta conuertitur. Quæ quanquam in ordine ſuo rectè locata ſint, & ſuam quandam pulchritudinem peragant, peruerſi tamen animi eſt & inordinati, eis ſequendis ſubiici, quibus ad nutum ſuum ducendis potius diuino ordine ac iure prælatus eſt. Et illud ſimul mihi videre iam videor abſolutum atque compertum, quod poſt illam quæſtionem quid ſit malefacere, deinceps quærere inſtitueramus, vnde male faciamus. Niſi enim fallor, vt ratio tractata monſtrauit, id facimus ex libere voluntatis arbitrio. Sed quæro, vtrum ipſum liberum [voluntatis] arbitrium, quo peccandi voluntatem † habere conuincimur, oportuerit nobis dari ab eo qui nos fecit? Videmur enim non fuiſſe peccaturi, ſi iſto careremus. Et metuendum eſt, ne hoc modo deus etiam malefactorum noſtrorum author exiſtimetur. AVG. Nullo modo iſtuc timueris. Sed vt diligentius inquiratur, aliud tempus ſumendum eſt. Nam hæc

Marginalia: 1. Retract. Cap. 9. — Malefacere quid ſit. — † facultatem.

hæc ſermocinatio modum terminúmque iam deſyderat. Qua velim credas magnarum abditarúmq; rerum inquirendarum quaſi fores eſſe pulſatas. In quarum penetralia cum deo duce venire cœperimus, iudicabis profecto, quantum inter hanc diſputationē, & eas quæ ſequuntur interſit, quantúmque illæ præſtent non modo inueſtigationis ſagacitate, ſed etiam maieſtate rerum, & clariſsima luce veritatis. pietas tantum adſit, vt nos diuina prouidentia curſum quem inſtituimus, tenere & perficere permittat. E V. Cedo volũtati tuæ, & ei meam iudicio & voto libentiſsime adiungo.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE LIBERO, ARBITRIO LIBER Secundus.

Liberum arbitrium ad recte agendum datum. Ca. j.

IAM ſi fieri poteſt, explica mihi quare dederit deus homini liberum voluntatis arbitrium: Quod vtique ſi non accepiſſet peccare non poſſet. A V G. Iam enim certum tibi atque cognitum eſt, deum dediſſe homini, hoc quod dari debuiſſe non putas? E V. Quantum in ſuperiori libro intelligere mihi viſus ſum, & habemus liberum voluntatis arbitrium, & non niſi eo peccamus. A V G. Ego quoq; memini iam nobis id factum eſſe perſpicuum. Sed nunc interrogaui, vtrum hoc quod nos habere, & quo nos peccare manifeſtum eſt, deum nobis dediſſe ſcias. E V. Nullum alium puto. Ab ipſo enim ſumus, & ſiue peccantes ſiue recte agentes, ab illo pœnã meremur ad præmium. A V G. Hoc quoque vtrum liquido noueris, an authoritate commotus libenter etiam incognitum credas, cupio ſcire.

E V. Authoritati quidem me primum de hac re credidiſſe confirmo. Sed quid verius quàm omne bonum ex deo eſſe, & omne iuſtum bonum eſſe, & peccantibus pœnam rectéque facientibus præmium iuſtum eſſe? Ex quo conficitur à deo affici, & peccantes miſeria, & recte facientes beatitate. A V G. Nihil reſiſto. Sed quæro illud alterum, quo modo noueris nos ab ipſo eſſe? Neque enim hoc nunc, ſed ab ipſo nos vel pœnam vel præmium mereri explicaſti. E V. Hoc quoque non aliunde video eſſe

manifeſtum

manifeſtum, niſi quòd iam conſtat deum vindicare peccata. Siquidem ab illo eſt omnis iuſticia. Non enim vt alicuius eſt bonitatis alienis præſtare beneficia, ita iuſticiæ vindicare in alienos. Vnde manifeſtum eſt ad eum nos pertinere, quia non ſolum in nos benigniſsimus in præſtando, ſed etiam iuſtiſsimus in vindicando eſt. Deinde ex eo quod ego poſui, tu quoque conceſsiſti, omne bonum ex deo eſſe, etiam hominem ex deo eſſe intelligi poteſt. Homo enim ipſe inquantum homo eſt, aliquod bonum eſt, quia recte viuere cum vult poteſt. AVG. Planè ſi hæc ita ſunt, ſoluta eſt quæſtio quam propoſuiſti. Si enim homo aliquod bonum eſt, & non poſſet niſi cum vellet recte facere, debuit habere liberam voluntatem, ſine qua recte facere non poſſet. Non enim quia per illam etiam peccatur, ad hoc eam deum dediſſe credendum eſt. Satis ergo cauſæ eſt, cur dari debuerit, quoniam ſine illa homo recte non poteſt viuere. Ad hoc autem datam vel hinc intelligi poteſt, quia ſi quis ea vſus fuerit ad peccandum, diuinitus in eum vindicatur. Quod iniuſte fieret, ſi non ſolum vt recte viueretur, ſed etiam vt peccaretur, libera eſſet voluntas data. Quo modo enim iuſte vindicaretur in eum, qui ad hanc rem vſus eſſet voluntate, ad quam rem data eſt? Nunc vero deus cum peccantem punit, quid videtur tibi aliud dicere, niſi, cur non ad eam rem vſus es libera voluntate, ad quam tibi eam dedi, hoc eſt, ad recte faciendum? Deinde illud bonum quo commendatur ipſa iuſticia, in damnandis peccatis rectéque factis honorandis, quo modo eſſet ſi homo careret libero voluntatis arbitrio? Non enim aut peccatum eſſet, aut recte factum quod non fieret voluntate. Ac per hoc & pœna iniuſta eſſet & præmium, ſi homo volũtatem non haberet liberam. Debuit autẽ & in ſupplicio & in præmio eſſe iuſticia quoniam hoc vnum eſt bonorum, quæ ſunt ex deo. Debuit igitur deus dare homini liberam voluntatem. EV. Iam concedo eam deum dediſſe: Sed nónne tibi videtur quæſo te, ſi ad recte faciendum data eſt, quod non debuerit ad peccandum poſſe conuerti, ſicut ipſa iuſticia quæ data eſt homini ad bene viuendum? Nunquid enim poteſt, quiſpiam per iuſticiam ſuam male viuere? Sic nemo poſſet per voluntatem peccare, ſi voluntas data eſſet ad recte faciendum.

1. Retract. cap. 9.

Quur datum eſt li. arb. ad malum flexile Cap. ij.

AVG. Donabit quidem deus vt ſpero. vt tibi valeam reſpondere, vel potius vt ipſe tibi eadem, quę ſumma omnium magiſtra eſt, veritate intus docente reſpondeas. Sed paulisper mihi volo dicas, ſi id quod abs te quęſiueram, certum & cognitum tenes, deum nobis dediſſe liberam voluntatem, vtrum oporteat dicere dari non debuiſſe quod dediſſe confitemur deum. Si enim incertum eſt vtrum dederit recte quærimus vtrum bene ſit data. vt cum inuenerimus bene datam eſſe, inueniatur etiam nullum dediſſe, à quo homini data ſunt omnia bona. Si autem inuenerimus non bene datam eſſe, non eum dediſſe intelligamus, quem culpare nefas eſt. Si vero certum eſt, quòd ipſe illam dederit, oportet fateamur, quoquo modo data eſt, neq; non dari, neque aliter dari eã debuiſſe quam data eſt. Ille enim dedit cuius factum recte reprehendi nullo pacto poteſt.

EV. Quanquam hæc inconcuſſa fide teneam, tamen quia cognitione nondum teneo, ita quęramus quaſi omnia incerta ſint. Video enim ex hoc quod incertum eſt vtrum ad recte faciendum voluntas libera data ſit, cum per illam etiam peccare poſsimus, fieri etiam illud incertum, vtrum dari debuerit. Si enim incertum eſt, ad recte faciendum datam eſſe, incertum eſt etiam dari debuiſſe. Ac per hoc etiam vtrum eam deus dederit, incertum erit: quia ſi incertum eſt dari debuiſſe, incertum eſt ab eo datam eſſe, quem nefas eſt credere dediſſe aliquid quod dari non debuit. AVG. Illud ſaltem tibi certum eſt, deum eſſe. EV. Etiam hoc non contemplando, ſed credendo inconcuſſum teneo.

Pſal.52. AVG. Si quis ergo illorum inſipientum, de quibus ſcriptũ eſt Dixit inſipiens in corde ſuo, nõ eſt deus: hoc tibi diceret, nec vellet tecũ credere quod credis, ſed cognoſcere vtrũ vera crediderіs, relinqueres ne hominẽ, an aliquo modo, quod inconcuſſum tenes, perſuadẽdum eſſe arbitraueris, præſertim ſi ille non obluctari peruicaciter, ſed ſtudioſe id vellet agnoſcere? EV. Hoc quod vltimum poſuiſti, ſatis me admonet quid ei reſpondere deberem. Certe enim quamuis eſſet abſurdiſsimus concederet mihi, cum doloſo & peruicaci de nulla omnino, & maxime de re tanta non eſſe diſſerendum. Quo conceſſo, prior mecum ageret, vt ſibi crederem bono animo eum illuc quærere, neque aliquid in ſe quod ad rem hanc attinet, doli ac perui

caciæ

taciæ latere. Tum ego demonſtrarem quod cuiuis facillimum puto, quanto eſſet æquius, cum ſibi de occultis animi ſui quæ ipſe noſſet, vellet alterum credere qui non noſſet, & etiam ipſe tantorum virorum libris qui ſe cum filio dei vixiſſe teſtatum literis reliquerunt, eſſe deum crederet, quia & ea ſe vidiſſe ſcripſerunt, quæ nullo modo fieri poſſent, ſi non eſſet deus. Et nimium ſtultus eſſet ſi me reprehenderet quòd illis crediderim, qui ſibi vellet vt crederem. Iam vero quòd recte reprehendere non valeret, nullo modo reperiret cur etiam nollet imitari. AVG. Si igitur verum ſit deus, ſatis eſſe exiſtimas, quòd non temere tantis viris credēdum eſſe iudicauimus, cur non quæſo te, de iis quoque rebus quas tanquam incertas & planè incognitas quærere inſtituimus, ſimiliter putas eorundem virorum authoritati ſic eſſe credendum, vt de inueſtigatione earum nihil amplius laboremus? EV. Sed nos id quod credimus, noſſe & intelligere cupimus. AVG. Recte meminiſti, quod etiam in exordio ſuperioris diſputationis à nobis poſitum eſſe negare non poſſumus. Niſi enim eſſet & aliud credere, & aliud intelligere, & primo credendum eſſet, quod magnum & diuinum intelligere cuperemus, fruſtra propheta dixiſſet: Niſi credideritis, non intelligetis. Ipſe quoque dominus noſter, & dictis & factis ad credendum primo hortatus eſt, quos ad ſalutem vocauit. Sed poſtea cum de ipſo dono loqueretur quod erat daturus credentibus, non ait, hæc eſt autem vita æterna, vt credant, ſed Hæc eſt, inquit, vita æterna, vt cognoſcant te ſolum deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Deinde iam credentibus dicit Quærite & inuenietis: Nam neque inuentum dici poteſt, quod incognitum creditur, neque quiſquam inueniendo deo fit idoneus, niſi antea crediderit quod eſt poſtea cogniturus. Quapropter domini præceptis obtemperantes quęramus inſtanter. Quod enim hortante ipſo quærimus, eodem ipſo demonſtrante inueniemus, quantum hęc in hac vita & à nobis talibus inueniri queunt. Nam & à melioribus etiam dum has terras incolunt, & certe à bonis & piis omnibus poſt hanc vitam euidentius atque perfectius iſta cerni obtineríque credendum eſt, & nobis ita fore ſperandum eſt, & iſta contemptis terrenis & humanis, omni modo deſyderanda & diligenda ſunt.

Supra de bea. vi. ca. 2

Eſa. 7.

Ioan. 17.

Matth. 7.

Ratio in homine præſtantiſſimũ quæ & ſeipſam intelligit. Cap. iij.

ſunt. Quæramus autem hoc ordine ſi placet. Primum quo modo manifeſtum eſt deum eſſe Deinde vtrum ab illo ſint, quæcunque in quantumq; ſunt bona ſunt. Poſtremo vtrum in bonis numerãda ſit voluntas libera. Quibus compertis ſatis apparebit, vt opinor, vtrum recte homini data ſit. Quare prius abs te quæro, vt de manifeſtiſsimis capiamus exordium, vtrum tuipſe ſis: an tu fortaſſe metuis, ne in hac interrogatione fallaris, cum vtique ſi non eſſes, falli omnino non poſſes? EV. Perge potius ad cætera.

AVG. Ergo quoniam manifeſtum eſt eſſe te, nec tibi aliter manifeſtum eſſet niſi viueres, id quoq; manifeſtum eſt, & te viuere Intelligiſne iſta duo eſſe veriſsima? EV. Prorſus intelligo. AVG. Ergo etiam hoc tertium manifeſtum eſt hoc eſt, intelligere te. EV. Manifeſtum.

AVG. Quid in his tribus tibi videtur excellere?

EV. Intelligentia. AVG. Cur tibi hoc videtur?

EV. Quia cum tria ſint hæc, eſſe, viuere, intelligere: & lapis eſt, & pecus viuit, nec tamen lapidem puto viuere, aut pecus intelligere: Qui autem intelligit, eum & eſſe & viuere certiſsimum eſt: quare non dubito id excellentius iudicare cui omnia tria inſunt, quàm id cui duo vel vnum deſit. Nam quod viuit, vtiq; & eſt, ſed non ſequitur vt etiam intelligat: Qualem vitam eſſe pecoris arbitror. Quod autem eſt, non vtique conſequens eſt, vt viuat & intelligat: Nam eſſe cadauera poſſum fateri, viuere autem nullus dixerit. Iam vero quod non viuit multo minus intelligit.

AVG. Tenemus igitur horum trium duo deeſſe cadaueri, vnum pecori, nihil homini. EV. Verum eſt.

AVG. Tenemus etiã id eſſe in his tribus præſtantius, quod homo cum duobus cæteris θ non θ habet, id eſt, intelligere, quod habentem ſequitur & eſſe & viuere. EV. Tenemus ſanè. AVG. Dic mihi iam vtrum illos vulgatiſsimos corporis ſenſus habere te noueris, videndi & audiendi, & olfaciendi, & guſtandi, & tangendi? EV. Noui.

AVG. Quid putas pertinere ad videndi ſenſum, id eſt, quid putas nos videndo ſentire? EV. Quæcunq; corporalia AVG. Num etiam dura & mollia videndo ſentimus? EV. Non. AVG. Quid ergo proprie ad oculos pertinet quod per eos ſentimus? EV. Color. AVG. Quid ad aures? EV. Sonus. AVG. Quid ad olfactum?

EV.

E V. Odor. A V G. Quid ad guſtum? E V. Sapor. A V G. Quid ad tactum? E V. Molle vel durum, leue vel aſperum, & multa alia. A V G. Quid corporũ formas, magnas, breues, quadras, rotundas, & ſi quid huiuſmodi eſt, nónne & tangendo & videndo ſentimus? Et ideo nec viſui proprie, nec tactui tribui poſſunt, ſed vtriq;? E V. Intelligo. A V G. Intelligis ergo quædam ſingulos ſenſus habere propria, de quibus renuncient, & quædam quoſdam habere communia? E V. Et hoc intelligo. A V G. Quid igitur ad quenq; ſenſum pertineat, & quid inter ſe vel omnes vel quidam eorum cõmuniter habeant vnum poſſumus vllo eorum ſenſu diiudicare? E V. Nullo modo, ſed quodam interiore iſta diiudicantur. A V G. Num fortaſſe ipſa eſt ratio qua beſtię carent? Nam vt opinor ratione iſta cõprehendimus, & ita ſeſe habere cognoſcimus. E V. Magis nos arbitror ratione comprehẽdere eſſe interiorem quendam ſenſum, ad quem ab iſtis quinq; notiſsimis ſenſibus cuncta referuntur. Nanq; aliud eſt quo videt beſtia, aliud quo ea quæ vidẽdo ſentit, vel vitat, vel appetit. Ille enim ſenſus in oculis eſt, ille autem intus in ipſa anima. Quo non ſolũ ea quæ videntur ſed etiam quæ audiuntur, quæq; cæteris capiuntur corporis ſenſibus, vel appetunt animalia delectata & aſſumunt, vel offenſa deuitant & reſpuunt. Hic autẽ nec viſus, nec auditus, nec olfactus nec guſtus, nec tactus dici poteſt, ſed neſcio quid aliud quod omnibus cõmuniter præſidet. Quod cum ratione cõprehendamus, vt dixi, hoc ipſum tamen rationem vocare non poſſum, quoniã & beſtiis ineſſe manifeſtũ eſt. A V G. Agnoſco iſtud quicquid eſt? & eum interiorem ſenſum appellare non dubito. Sed niſi & iſtum tranſeat quod ad nos refertur à ſenſibus corporis, peruenire ad ſcientiam non poteſt. Quicquid enim ſcimus, id ratione comprehẽſum tenemus. Scimus autem vt de cæteris taceam, nec colores auditu, nec voces viſu poſſe ſentiri. Et cum hoc ſcimus, nec oculis, nec auribus ſcimus, neque illo ſenſu interiore quo nec beſtię carent. Non enim credendũ eſt, eas noſſe, nec auribus ſentire lucẽ, nec oculis vocem, quoniã iſta non niſi rationali animaduerſione & cognitione diſcernimus. E V. Non poſſum dicere hoc me habere perceptum. A V G. Quid ſi enim ſenſu illo interiore, quo eas non carere concedis, hoc quoque diiudicant, nec colores

colores auditu, nec viſu voces poſſe ſentiri? Num etiam putas eas poſſe diſcernere ab inuicem colorem qui ſentitur, & ſenſum quo in oculo eſt, & interiorem illum ſenſum apud animam, & rationem, qua iſta ſigillatim definiuntur & dinumerantur? EV. Nullo modo. AVG. Quid iſta ratio poſſet hæc quatuor diſcernere ab inuicem & definitionibus terminare, niſi ad eā referretur, & color per oculorum ſenſum, & ipſe rurſus per illum interiorem qui ei præſidet & idem interior per ſeipſum, ſi tamen iam nihil aliud interpoſitum eſt? EV. Non video quo modo aliter poſſet. AVG. Quid hoc? Vidésne, ſenſu oculorum, colorem ſentire, eundem autem ſenſum eodem ſenſu non ſentiri? Non enim quo ſenſu colorem vides, hoc eodem vides etiam ipſum videre. EV. Non omninò. AVG. Enitere etiam iſta diiudicare. Nam credo te non negare aliud colorem eſſe, & aliud colorem videre: & item aliud etiam cum color non ſubeſt habere ſenſum, quo videri poſſet ſi ſubeſſet. EV. Diſcerno & iſta, & inter ſe differre concedo. AVG. Num horum trium quicquam vides oculis niſi colorem? EV. Nihil aliud AVG. Dic ergo, vnde videas alia duo, non enim ea non viſa poſſes diſcernere. EV. Neſcio quid aliud eſſe ſcio, nihil amplius.

AVG. Neſcis igitur vtrum iam ipſa ſit ratio, an illa vita ſit, quam ſenſum interiorem vocamus præcellentē ſenſibus corporis, an aliquid aliud? EV. Neſcio. AVG. Illud tamē ſcis, ea definiri niſi ratione non poſſe, neq; rationem id facere, niſi de iis quæ ſibi examinãda offeruntur. EV. Certum eſt. AVG. Quicquid igitur eſt aliud quo ſentiri poteſt omne quod ſcimus, miniſteriu rationis eſt, cui offert & renunciat quicquid attingit, vt ea quæ ſentiũtur diſcerni ſuis finibus poſsint, & nō ſentiēdo tantum, ſed etiam ſciendo cõprehendi. EV. Ita eſt. AVG. Quid ipſa ratio, quę miniſtros ſuos & ea quæ ſuggerunt, diſcernit ab inuicem, & item quid inter hæc & ſeipſam diſtet, agnoſcit, ſéque illis præpotentiorem eſſe confirmat, num alia re ſeipſam niſi ſeipſa, id eſt, ratione comprehendit? An aliter ſcires te habere rationem, niſi id ratione perciperes? EV. Veriſsimum eſt. AVG. Quoniam ergo cum colorem ſentimus, non itidem ſenſu ipſo nos ſentire etiā ſentimus: neque cum audimus ſonum noſtrum etiā audimus auditum:

neque

neque cum olfacimus roſam olet nobis aliquid & ipſe olfactus: neque quicquam guſtantibus ſapit in ore ipſe guſtus, nec tangentes aliquid, ipſum etiam tangendi ſenſum poſſumus tangere, manifeſtũ eſt, quinque iſtos ſenſus nullo eorum ſenſu poſſe ſentiri, quanuis eis corporalia quæque ſentiantur. E V. Manifeſtum eſt. A V G. Arbitror etiam illud eſſe manifeſtum, ſenſum illum interiorẽ, non ea tantum ſentire, quæ acceperit à quinque ſenſibus corporis, ſed etiam ipſos ab eo ſentiri. Non enim aliter beſtia moueret ſe, vel appetendo aliquid, vel fugiendo niſi ſe ſentire ſentiret, non ad ſciendum, nam hoc rationis eſt, ſed tantum ad mouendum quod non vtique aliquo illorum quinque ſenſit. Quod ſi adhuc obſcurum eſt. eluceſcet ſi animaduertas quod exempli gratia ſat eſt in vno aliquo ſenſu, velut in viſu. Nãque aperire oculũ, & mouere aſpiciendo ad id quod videre appetit, nullo modo poſſet, niſi oculo clauſo vel nõ ita moto ſe id nõ videre ſentiret. Si autẽ ſentit ſe nõ videre dũ nõ videt, neceſſe eſt etiam ſentiat ſe videre dum videt, quia cum eo appetitu nõ mouet oculum videns, quo mouet non videns, & indicat ſe vtrunque ſentire. Sed vtrum & ſeipſam hæc vita ſentiat, quæ ſe corporalia ſentire ſentit, non ita clarum eſt niſi quod ſe quiſque intus interrogans, inuenit omnem rem viuẽtem fugere mortem. Quæ cum ſit vitæ contraria, neceſſe eſt vt vita etiam ſeipſam ſentiat, quæ contrariũ ſuum fugit. Quod ſi adhuc non liquet, omittatur, vt non nitamur ad id quod volumus. niſi certis manifeſtíſq; documẽtis. Manifeſta enim ſunt, ſenſu corporis ſentiri corporalia, eundem autem ſenſum hoc eodem ſenſu non poſſe ſentiri. Senſu autem interiore & corporalia ſenſu corporis ſentiri, & ipſum corporis ſenſum: ratione vero & illa omnia, & eandem ipſam notam fieri & ſcientia contineri, an tibi non videtur? E V. Videtur ſanè.

Ratio & alia & ſe diſcernit. Cap. iiij.

A V G. Age nunc, reſponde vnde ſit quæſtio, ad cuius ſolutionem peruenire cupientes, iam diu iſtam molimur viam. E V. Quantum memini, trium illarum quæſtionum quas pauloante ad contexendum ordinem huius diſputationis poſuimus, nunc prima verſatur, id eſt, quo modo manifeſtum fieri poſsit, quanuis tenaciſsime firmiſſiméque credendum ſit, deum eſſe. A V G. Recte hoc tenes. Sed etiam illud diligenter tenere te volo, cum de teipſo

Ordo et præſtantia ſenſuum ad obiecta. Cap. v.

teipſo quærerem. vtrum te eſſe noueris, nõ ſolum hoc, ſed etiam alia duo nobis apparuiſſe cognoueris † EV. Id quoque teneo. AVG. Nunc ergo vide ad quam rem iſtarum trium intelligas pertinere omne quod corporis ſenſus attingit, id eſt, in quo rerum genere tibi ponendum videatur quicquid vel oculorum, vel alio quolibet [corporis] inſtrumento noſter ſenſus attingit: vtrum in eo quod tantum eſt, an in eo quod etiam viuit an in eo quod etiam intelligit? EV. In eo quod tantum eſt. AVG. Quid ipſum ſenſum in quo genere trium horum eſſe cenſes? EV. In eo quod viuit. AVG. Quid igitur horum duorum melius eſſe iudicas, ſenſum ipſum, an quod ſenſus attingit? EVOD. Senſum ſcilicet. AVG. Quare? EVOD. Quia melius eſt id quod etiam viuit, quàm id quod tantum eſt. AVG. Quid illum ſenſum interiorem, quem quidem intra rationẽ, & adhuc nobis communem cum beſtiis ſuperius indagauimus, dubitabis ne huic ſenſui præponere, quo corpus attingimus, & quem iam ipſi corpori præponendum eſſe dixiſti? EV. Nullo modo dubitauerim. AVG. Etiam hoc cur non dubites, volo abs te audire. Non enim poteris dicere, hunc ſenſum interiorem iam in eo genere trium illorum eſſe ponendum, quod etiam intelligit, ſed adhuc in eo quod & eſt & viuit etiã ſi intellectu caret. Iſte enim ſenſus ineſt & beſtiis, quibus intellectus non ineſt. Quæ cum ita ſint, quæro cur præponas ſenſum interiorem huic ſenſui, quo corporalia ſentiuntur, cum ſit vterque in eo genere quod viuit. Senſum autẽ iſtum qui corpora attingit, ideo præpoſuiſti corporibus, quia illa ſunt in eo genere quod tantum eſt, iſte vero in eo quod etiam viuit. In quo cum & ille interior reperiatur, cur eum meliorem putes dic mihi? Si enim dixeris, quia ille iſtum ſentit, non te credo inuenturum regulam qua fidere † poſsimus, omne ſentiens melius eſſe, quàm id quod ab eo ſentitur, ne fortaſsis ex hoc etiam cogamur dicere omne intelligens melius eſſe, quàm id quod ab eo intelligitur. Hoc enim falſum eſt, quia homo intelligit ſapientiã, & non eſt melior quàm ipſa ſapientia. Quamobrem vide qua cauſa tibi viſum ſit, ſenſum interiorem huic ſenſui, quo ſentimus corpora, eſſe prçferendum. EV. Quia moderatorem & iudicem quendam illum

huius

huius eſſe cognoſco, Nam & ſi quid huic in officio ſuo defuerit, ille tāquam debitum à miniſtro flagitat, ſicut paulo ante diſputatum eſt. Non enim ſe videre, aut non videre ſenſus oculi videt. Et quia non videt, non poteſt quid ſibi deſit, aut quid ſatis ſit iudicare, ſed ille interior, quo admonetur & anima beſtiæ aperire oculum clauſum, & quod deeſſe ſentit implere. Nulli autem dubium eſt eum qui iudicat, eo de quo iudicat eſſe meliorem. AVG. Cernis ergo iſtum etiam corporis ſenſum de corporibus quodam modo iudicare? Ad illum enim pertinet voluptas & dolor, cum vel leniter, vel aſpere corpus attingitur. Nam ſicut ille interior quid deſit vel ſatis ſit oculorum ſenſui iudicat, ſic ipſe ſenſus oculorum quid deſit vel ſatis ſit coloribus iudicat. Item ſicut ille interior de auditu noſtro iudicat, vtrum minus an ſufficienter intentus ſit, ſic iudicat auditus ipſe de vocibus, quid earum leniter inflet† *, aut aſpere perſtrepat. Non neceſſe eſt cæteros ſenſus corporis proſequi. Iam enim, vt opinor, animaduertis quid velim dicere: ita ſcilicet ſenſum illum interiorem de iſtis corporis ſenſibus iudicare cum eorum & integritatem probat, & debitum flagitat, quemadmodum & ipſi corporis ſenſus de corporibus iudicant, aſſumentes in eis lenem tactum reiicientésque contrarium. EV. Cerno ſanè, & veriſsima ea eſſe conſentio. AVG. Attende iam vtrum ratio etiam de hoc interiore ſenſu iudicet. Iam enim non quæro, vtrum eam meliorem illo eſſe dubites, quia non dubito id te iudicare, quanquam ne id quidem iam quærendum putem, vtrum de iſto ſenſu iudicet ratio. Nanque in iis ipſis quæ infra eā ſunt, id eſt, in corporibus & in ſenſibus corporis, & iſto interiore ſenſu, quo modo aliud ſit alio meli9, & quàm ſit illis præſtantior ipſa, quid tandem niſi ipſa renunciat? Quod profecto nullo modo poſſet, niſi de his ipſa iudicaret. EV. Manifeſtum eſt. AVG. Cur ergo eam naturam quæ tantum eſt, nec viuit nec intelligit, ſicuti eſt corpus exanime, præcedat ea natura quæ non tantum eſt, ſed etiam viuit, nec intelligit, ſicuti eſt anima beſtiarum: & rurſus hanc præcedat ea quæ ſimul & eſt & viuit & intelligit, ſicuti in homine mens rationalis, num arbitraris in nobis, id eſt, in iis in quibus natura noſtra completur, vt homines ſimus, aliquid inueniri poſſe præſtantius, quàm

*† * al. inſinuat.*

Ratio cæteris ſuperior infra deū eſt. Ca. vj.

hoc quod in his tribus tertio loco poſuimus? Nam & corpus non habere manifeſtum eſt, & vitam quandam qua ipſum corpus animatur atque vegetatur, quæ duo etiam in beſtiis agnoſcimus, & tertium quiddã quaſi animæ noſtræ caput, aut oculum, aut ſi quid congruentius de ratione atque intelligentia dici poteſt, quam non habet natura beſtiarum. Quare vide obſecro vtrum aliquid inuenire poſsis, quod ſit in natura hominis ratione ſublimius. E V. Nihil omnino melius video. A V G. Quid ſi aliquid inuenire potuerimus, quod non ſolum eſſe non dubites, ſed etiam ipſa noſtra ratione præſtantius, dubitabiſne illud quicquid ſit, deum dicere? E V. Non continuo ſi quid melius, quàm id quod in mea natura optimum eſt inuenire potuero, deum eſſe dixerim. Non enim mihi placet deum appellare, quo mea ratio eſt inferior, ſed quo nullus eſt ſuperior. A V G. Ita planè. Nam ipſe huic tuæ rationi dedit, tam de ſe pie veréque ſentire Sed quæſo te ſi non inueneris eſſe aliquid ſupra noſtram rationem, niſi quod æternum atque incommutabile eſt, dubitabiſne hunc deum dicere? Nam & corpora mutabilia eſſe cognoſcis, & ipſam vitam, qua corpus animatur, per affectus varios mutabilitate non carere manifeſtum eſt. Et ipſa ratio cum modo ad verum peruenire nititur, modo non nititur, & aliquando peruenit, aliquando non peruenit, mutabilis eſſe profecto conuincitur. Quæ ſi nullo adhibito corporis inſtrumento, nec per tactum, nec per guſtum nec per olfactum, nec per aures, nec per oculos, nec per vllum ſenſum ſe inferiorem, ſed per ipſam cerni æternum aliquid & incommutabile, ſimul & ſeipſam inferiorem, & illum oportet deum ſuum eſſe fateatur. E V. Hũc planè fatebor deum, quo nihil ſuperius eſſe conſtiterit. A V G. Bene habet. Nam mihi ſatis erit oſtendere eſſe aliquid huiuſmodi, quod aut fateberis deum eſſe, aut ſi aliquid ſupra eſt, eum ipſum deum eſſe concedes. Quare ſiue ſupra ſit aliquid, ſiue non ſit, manifeſtũ erit deum eſſe, cum ego quod promiſi eſſe ſupra rationem, eodem ipſo adiuuante monſtrauero. E V. Demonſtra ergo quid polliceris. A V G. Faciã. Sed prius quæro, verum ſenſus corporis meus idem ſit, qui tuus, an vero meus non ſit, niſi meus, & tuus non ſit, niſi tuus? Quod ſi non ita eſſet, non poſſem per oculos meos

ſenſus interior [illegible]e terior, & quo modo idem ſentiatur à multis. Cap. vij.

meos videre aliquid, quod tu non videres. EV. Concedo prorſus quanuis eiuſdem generis tamen ſingulos nos habere ſenſus videndi vel audiendi, vel quoſlibet alios cęterorum. Non enim ſolum videre, ſed etiam audire aliquis hominum poteſt. quod alius non audiat, & aliud aliquid quodlibet alio ſenſu quiſquam ſentire quod alius non ſentiat. Vnde manifeſtum eſt & tuum non niſi tuum, & meum ſenſum non eſſe niſi meum. AVG. Hoc idem reſpondebis de illo etiam ſenſu interiore. An aliquid aliud? EV. Nihil ſanè aliud: nam & ille vtique ſenſum meum ſentit meus, & tuum ſentit tuus: Nam ideo plerunque interrogor ab eo qui aliquid videt, vtrum hoc etiam ego videam, quia ego me videre aut non videre ſentio, non ille qui interrogat. AVG. Quid ipſam rationem, nónne vnuſquiſque noſtrum habet ſuam? Quandoquidem fieri poteſt, vt ego aliquid intelligam, cum tu id non intelligis: nec vtrum intelligam tu ſcire poſsis, ego autem ſciam.

EVOD. Manifeſtum eſt etiam rationales mentes ſingulos quoſque noſtrum ſingulas habere. AVG. Num etiam poteris dicere ſingulos ſoles nos habere quos videmus, aut lunas, aut luciferos, aut cætera huiuſmodi, quanuis ſuo quiſque ac proprio ſenſu iſta videat? EV. Nullo modo iſtuc dixerim. AVG. Poſſumus ergo videre vnum aliquid multi ſimul, cum ſint ſenſus noſtri nobis ſingulis ſinguli: quibus omnibus illud vnum ſentimus quod ſimul videmus, vt quanuis alius ſenſus meus ſit, & alius tuus, poſsit tamen fieri, vt id quod videmus, non ſit aliud meum & aliud tuum, ſed illud vnum præſto ſit vtrique noſtrum & ſimul ab vtroque videatur. EV. Manifeſtum eſt. AVG. Poſſumus etiam vnam aliquam vocem ſimul audire, vt quanuis alius ſit auditus meus, alius tuus, non ſit tamen alia mea & alia tua vox, quam ſimul audimus, vel alia pars eius auditu meo capiatur, & alia tuo. ſed quicquid ſonuerit, & vnum & totum audiendum ſimul aſsit ambobus. EV. Et hoc manifeſtum eſt.

AVG. Iam etiam de cæteris ſenſibus corporis licet animaduertas quod dicimus, neque omnino illos quod ad hanc rem attinet, ita ſe habere, vt illos ſuos oculorum & aurium, neque omnino non ita. Nam quia ex hoc vno aëre & ego & tu poſſumus implere ſpiramentum, & eius aëris

affectionem odore ſentire,& item quia ex vno melle, vel quolibet alio cibo ſeu potu ambo guſtare poſſumus, & eius affectionem ſapore ſentire:quanuis ille vnus ſit, noſtri autem ſint ſenſus ſinguli,tibi tuus, & mihi meus, vt vnum odorem vel vnum ſaporē cum ambo ſentiamus, nec tu tamē eum meo ſenſu ſentias,nec ego tuo,nec aliquo vno qui vtriúſq; noſtrum poſsit eſſe communiter,ſed prorſus mihi ſenſus meus ſit,& tuus tibi, etiam ſi vnus aut odor aut ſapor ab vtriſq; ſentiatur: Hinc ergo iſti ſenſus inueniuntur habere aliquid tale,quale illi duo in viſu & auditu. Sed in eo diſpares ſunt quantum ad id quod nunc agimus pertinet,quòd etſi vnum aërem naribus ambo trahimus, aut vnum cibum guſtando capimus, non tamen eam partem aëris duco quam tu,nec eãdem partem cibi ſumo quam tu, ſed aliam ego,aliam tu:Et ideo de toto aere cum ſpiro,duco partem quanta mihi ſatis eſt, & tu item de toto aliam, quanta tibi ſatis eſt ducis. Et cibus quanuis vnus & totus ab vtroque abſumatur,non tamen & à me totus & à te totus abſumi poteſt:quo modo verbum & ego totum audio, & tu totum ſimul, & ſpeciem quamlibet quantam ego video,tãtam & tu ſimul:ſed cibi vel potionis alia pars in me, alia in te tranſeat neceſſe eſt. An parum iſta intelligis? E V. Immo vero apertiſsima & certiſsima eſſe conſentio.

A V G. Num cenſes tangendi ſenſum comparandum eſſe oculorum & aurium ſenſibus in ea re, de qua nunc agitur, quia non ſolum corpus vnum ambo poſſumus ſentire tangendo,ſed etiam eandem partem tu quoque poteris tangere, quam ego tetigero, vt non ſolum idem corpus, ſed eandem quoque corporis partem poſsimus ambo ſentire tangendo? Non enim ſicuti cibum aliquem appoſitum non poſſumus & ego totum & tu totum capere, cum ambo illo veſcimur,ſic etiam in tangendo accidit: ſed & vnum & totum quod ego tetigero,etiam tu potes, vt id ambo tangamus, non ſingulis partibus, ſed totum ſinguli. E V. Fateor hoc modo duobus illis ſuperioribus ſenſibus, hunc tangendi ſenſum eſſe ſimillimum. Sed in hoc video eſſe diſsimilem, quòd ſimul, id eſt, vno tempore & videre aliquid vnum totum ambo poſſumus & audire:tangere autem poſſumus quidem totum aliquid ambo vno tempore,ſed partibus ſingulis, eandem autem

partem

partem non niſi temporibus ſingulis : Nam nulli parti quam tactu capis,poſſum meum tactum admouere, niſi tu amoueris tuum. AVG. Vigilantiſsime reſpondiſti. Sed oportet te etiam illud videre cum horum omnium quę ſentimus,alia ſint quæ ambo,alia quæ ſingulis ſentiamus, ipſos vero ſenſus noſtros, ſuos quiſque ſinguli ſentiamus, vt neq; ego ſentiam ſenſum tuum,neque tu meum quid de his rebus quæ ſentiuntur à nobis per corporis ſenſus, id eſt,quid de corporalibus rebus non poſſumus ſentire ambo,ſed ſinguli:niſi quod ita ſit *† noſtrum vt hoc in nos vertere & commutare poſsimus: ſicuti eſt cibus & potus cuius nullam partem quam ego percepero. & tu percipere poteris:quia etſi nutrices alimenta manſa infantibus reddunt,illud tamen quod inde guſtus rapuerit atque in mandentis viſcera commutauerit,nullo modo reuocari poterit,vt in eſcam refundatur infantis.Gula enim cum aliquid iucunde ſapit,etiam ſi exiguam tamen irreuocabilem partem ſibi vendicat,& hoc cogit fieri quod naturæ corporis conuenit:quod niſi ita eſſet,nullus remaneret ſapor in ore poſteaquam fuerint manſa illa reddita atque deſputa. Quod etiam de aëris partibus recte dici poteſt, quas naribus ducimus:Nam etiam ſi aliquid aëris quod ergo reddidero,poſsis etiam tu ducere, non tamen poteris etiam illud quod inde in alimentũ meũ ceſſerit:quia nec reddi poteſt. Nam etiam naribus alimentum nos capere medici docent:quod alimentum & ſpirando ſolus ſentire poſſum, & reflando reſtituere non poſſum, vt abs te etiam ductum naribus ſentiatur. Nam cætera ſenſibilia,quæ quamuis ſentiamus,non tamen ea ſentiendo in noſtrum corpus corrupta mutamus, poſſumus ea,ſiue vno tempore, ſiue ſingulis viciſsim temporibus ambo ſentire, ſic vt vel totum vel pars ipſa quam ſentio, abs te etiam ſentiatur : qualia ſunt,ſiue lux,ſiue ſonus,ſiue corpora quę attingimus,non tamen lædimus. EV. Intelligo. AVG. Manifeſtum eſt ergo ea quæ non commutamus,& tamẽ ſentimus corporis ſenſibus, & non pertinere ad naturam ſenſuum noſtrorum,& propterea magis nobis eſſe communia,quia in noſtrum proprium & quaſi priuatum non vertuntur atque mutantur. EV. Prorſus aſſentior. AVG. Proprium ergo & quaſi priuatum intelligendũ eſt,quod vnuſ-

*aliàs ſit.
† al ſed ſinguli quod ita ſit,&c.

quiſq; noſtrum ſibi eſt †. & quod in ſe ſolus ſentit, quod ad ſuam naturam proprie pertinet. Commune autem & quaſi publicum, quod ab omnibus ſentientibus, nulla ſui corruptione atque commutatione ſentitur. EVOD. Ita eſt. AVG. Age nunc attende, & dic mihi, vtrum inueniatur aliquid quod omnes ratiocinantes ſua quiſque ratione atque mente communiter videant, cum illud quod videtur præſto ſit omnibus, nec in vſum eorũ quibus præſto eſt cõmutetur, quaſi cibus aut potio, ſed incorruptum integrũmq; permaneat ſiue illi videãt, ſiue nõ videant: An forte nihil huiuſmodi eſſe arbitraris? EV. Imò multa eſſe video. Equibus vnum comemorari ſatis eſt, quòd ratio & veritas numeri omnibus ratiocinantibus præſto eſt, vt omnis eam computator ſua quiſque ratione & intelligentia conetur apprehendere. Et alius id facilius, alius difficilius poſsit, alius omnino non poſsit. cum tamen ipſa æqualiter omnibus ſe præbeat valentibus eam capere: Nec cum eam quiſque percepit in ſui perceptoris quaſi alimentum vertatur atque mutetur: Nec cum in ea quiſque fallitur, ipſa deficiat, ſed ea vera & integra permanente, ille in errore ſit tanto amplius, quanto minus eam videt. AVG. Recte ſanè. Sed video te tanquam non rudem harum rerum cito inueniſſe quod diceres: tamen ſi tibi aliquis diceret, numeros iſtos non ex aliqua ſua natura, ſed ex iis rebus, quas ſenſu corporis attingimus, impreſſos eſſe animo noſtro quaſi quaſdam imagines quorumque viſibilium, quid reſponderes? An tu quoque id putas? EV. Nullo modo id putauerim, Non enim ſi ſenſu corporis percepi numeros, idcirco etiam rationem partitionis numerorum vel copulationis ſenſu corporis percipere potui. Hac enim luce mentis refello eum, quiſquis vel in addendo vel in retrahendo dum computat falſam ſummã renunciauerit Et quicquid ſenſu corporis tango veluti eſt hoc cœlum, & hæc terra, & quæcunque in eis alia corpora ſentio, quandiu futura ſint neſcio. Septem autem & tria decem ſunt, & non ſolum nunc, ſed etiam ſemper. Neque vllo modo aliquando ſeptem & tria non fuerunt decem, aut aliquando ſeptem & tria non erunt decem Hanc ergo incorruptibilem numeri naturam *†, dixi mihi & cuilibet ratiocinanti eſſe communem. AVG.

† al. quod vni cuique priuatum ſoli eſt.

Numerorũ cognitio vniuers.

Cap. vi.

*† al. veritatem.

Non

Non reſiſto tibi veriſsima & certiſsima reſpondenti. Sed ipſos quoque numeros non per corporis ſenſus attractos eſſe facile videbis, ſi cogitaueris quemlibet numerum tot vocari quoties vnum habuerit. Verbi gratia: Si bis habuerit vnum duo vocãtur: Si ter, tria. Et ſit decies habet vnum, tunc vocãtur decem? Et quilibet omnino numerus quoties habet vnum, hinc illi nomen eſt, & tot appellatur. Vnum vero quiſquis veriſsime cogitat, profecto inuenit corporis ſenſibus non poſſe ſentiri. Quicquid enim tali ſenſu attingitur iam non vnum ſed multa eſſe conuincitur. Corpus enim eſt, & ideo habet innumerabiles partes. Sed vt minutas quaſque minúſque articulatas non perſequar, quãtulumcunque illud corpuſculum ſit, habet certe aliam partem dexteram, aliam ſiniſtram, aliam ſuperiorem, aliam inferiorem, aut aliam vlteriorem, aliam citeriorem, aut alias finales, aliam mediam. Hæc enim neceſſe eſt quamlibet exiguo corporis modulo ineſſe fateamur. Et propterea nullum corpus vere puréque vnum eſſe concedimus, in quo tamen non poſſent tam multa numerari, niſi illius vnius cognitione diſcreta. Cum enim quæro vnum in corpore, & me non inuenire non dubito, noui vtique quid ibi quæram, & quid ibi non inueniam, & non poſſe inueniri. vel potius omnino ibi non eſſe. Vbi ergo noui quòd non eſt corpus vnum, quid ſit vnum noui: vnum enim ſi nõ noſſem, multa in corpore numerare non poſſem. Vbicunque autem vnum nouerim, non vtique per corporis ſenſum noui, quia per corporis ſenſum non noui, niſi corpus quod vere puréque vnum non eſſe conuincimus. Porrò ſi vnum non percepimus corporis ſenſu, nullum numerũ eo ſenſu percepimus, eorum duntaxat numerorũ quos intelligẽtia cernimus. Nullus enim eſt ex iis, qui non tot vocetur, quoties habet vnum, cuius perceptio corporis ſenſu non fit. Cuiuſlibet enim corpuſculi pars dimidia, quantis † duabus totum cõſtat, habet & ipſa dimidiam ſuam. Sic ergo ſunt illæ duæ partes in corpore, vt nec ipſæ ſimpliciter duæ ſint. Numerus autem ille qui vocatur duo quoniam bis habet illud quod ſimpliciter vnum eſt, pars, eius dimidia, id eſt, illud ipſum quod ſimpliciter vnum eſt, nõ poteſt rurſus habere dimidiam partem, vel tertiam, vel quotamlibet, quoniam ſimplex & vere vnum [eſt]. Deinde

† quomodo.

quoniam tenentes ordinem numerorum, poſt vnum duo videmus, qui numerus ad vnum collatus, duplus inuenitur: duplus duorum non conſequenter adiungitur, ſed interpoſito ternario, quaternarius ſequitur, qui duplus eſt duorum. Et hæc ratio per omnes cæteros numeros certiſſima & incommutabili lege pertenditur, vt poſt vnum, id eſt, poſt primum omnium numerorum, ipſo excepto primus ſit, qui duplum eius habet. duo enim ſequuntur. Poſt ſecundum autem, id eſt, poſt duo, ipſo excepto ſecundus ſit qui duplum eius habet. Poſt duo enim primus eſt ternarius, ſecundus quaternarius, duplus ſecundi. Poſt tertium, id eſt, ternarium ipſo excepto tertius ſit qui duplus eſt eius: Poſt tertium enim, id eſt poſt ternarium, primus eſt quaternarius, ſecundus quinarius, tertius ſenarius, qui duplus eſt tertij. Atque ita poſt quartum, ipſo excepto quartus habet duplum eius. Poſt quartum enim, id eſt, quaternarium, primus eſt quinarius, ſecundus, ſenarius, tertius ſeptenarius, quartus octonarius, qui duplex eſt quarti. Atque ita per omnes cæteros reperies hoc quod in prima copula numerorum, id eſt, vno & duobus inuentum eſt, vt quotus quiſque numerus eſt ab ipſo principio, totus poſt illum ſit duplus eius. Hoc ergo quod per omnes numeros eſſe immobile, firmum incorruptúmque conſpicimus, vnde conſpicimus? Non enim vllus vllo ſenſu corporis omnes numeros attingit, innumerabiles enim ſunt: Vnde ergo nouimus per omnes hoc eſſe, aut qua phantaſia [vel phantaſmate] tanquam certa veritas numeri per innumerabilia tam fidéter, niſi in luce interiore conſpicitur, quam corporalis ſenſus ignorat? His & talibus multis documentis coguntur fateri, quibus diſputantibus deus donauit ingenium, & pertinacia caliginem non obducit, rationem veritatémque numerorum, & ad ſenſus corporis non pertinere, & inuertibilem ſyncerámque conſiſtere, & omnibus ratiocinantibus ad videndum eſſe communem. Quapropter cum multa alia poſsint occurrere, quæ communiter & tanquanquam publice præſto ſunt ratiocinātibus, & ab eis videantur mente atque ratione ſingulorum quorúmque cernentium, eáque inuiolata & incommutabilia maneant, non tamen inuitus acceperim quod iſta ratio & veritas numeri tibi potiſsimum occurrerit, cum ad id quod interroga

interrogaueram, reſpõdere voluiſſes: Non enim fruſtra in [ſanctis] libris ſapientiæ coniunctus eſt numerus, vbi dictum eſt: Circuiui ego & inclinaui cor meum, vt ſcirem & conſyderarem & quærerem ſapientiam & numerum.

Veruntamen quæſo te quid de ipſa ſapientia putas exiſtimandum? Singulas quaſque ſuas arbitraris ſingulos quoſque homines habere ſapientias? An vero vna præſto eſſe communiter omnibus, cuius quanto magis quiſque ſit particeps, tanto eſt ſapientior? EV. Quam dicas ſapientiam nondum ſcio. Video quippe varie videri hominibus, quid fiat dicatúrve ſapienter. Nam & qui militant, ſapienter ſibi facere videntur. Et qui contempta militia colendo agro curam atque operam impendunt, hoc potius laudant, tribuúntque ſapientiæ. Et qui aſtuti ſunt ad excogitandos modos conquirendæ pecuniæ, ſibi videntur ſapientes. Et qui hæc omnia negligunt vel abiiciunt, & quæque ſunt huiuſmodi tẽporalia, & totum ſtudium ſuum ad inueſtigationẽ conferunt veritatis, vt ſemetipſos deúmq; cognoſcant, magnum hoc eſſe ſapientiæ munus iudicant. Et qui huic ocio quærendi & contemplandi veri nolunt ſe dare, ſed potius laborioſiſſimis curis & officiis agunt, vt hominibus conſulant, & in rerũ humanarũ iuſte moderandarum & gubernandarũ actione verſantur, ſapientes ſe eſſe arbitrantur. Et qui vtrunque horum agunt, & partim viuũt in contemplatione veritatis, partim in laboribus officioſis, quos humanæ ſocietati deberi putant, ſibi palmam ſapientiæ tenere vidẽtur. Omitto innumerabiles ſectas, quarum nulla eſt quæ non ſectatores ſuos præponens cæteris, eos ſolos velit eſſe ſapientes. Quamobrẽ cum id nunc agatur inter nos, vt non qui credamus reſpondendum ſit, ſed quid dilucida intelligentia teneamus, nullo modo ad id tibi quod interrogaſti reſpondere potero, niſi quod credendo teneo, cõtẽplando etiam & ratione cernendo nouerim quæ ſit ipſa ſapientia. AVG. Num aliam putas eſſe ſapientiam niſi veritatẽ, in qua cernitur & tenetur ſummum bonum? Nam illi omnes quos commemoraſti diuerſa ſectantes, bonum appetunt & malum fugiunt, ſed propterea diuerſa ſectantur, quòd aliud alii videtur bonum. Quiſquis ergo apetit quod appetendum non erat, tametſi id non appeteret niſi ei videretur bonum, errat tamen.

Eccleſ. 7. Pſal. 146. Quid ſapiẽtia, ſine qua nemo beatus. Cap. ix.

Errare autem neque ille poteſt qui nihil appetit,neque ille qui hoc appetit quod debet appetere.Inquantum igitur omnes homines appetunt vitam beatam non errant. Inquantum autem quiſq; non eam tenet vitæ viam quæ ducit ad beatitudinem, cum ſe fateatur & profiteatur nolle niſi ad beatitudinem peruenire,intantum errat. Error eſt enim cum ſequimur aliquid, quod non ad id ducit quò volumus peruenire. Et quanto magis in via vitæ quis errat, tanto minus ſapit. Tanto magis longe eſt à veritate, in qua cernitur, & tenetur ſummum bonum. Summo autem bono aſſecuto & adepto, beatus quiſque fit, quod omnes ſine controuerſia volumus. Vt ergo conſtat nos beatos eſſe velle, ita nos conſtat velle eſſe ſapientes, quia nemo ſine ſapientia beatus eſt. Nemo enim beatus eſt niſi ſummo bono, quod in ea veritate, quam ſapientiam vocamus, cernitur & tenetur. Sicut ergo antequam beati ſimus, mentibus tamen noſtris impreſſa eſt notio beatitatis:per hanc enim ſcimus, fidentérque & ſine vlla dubitatione dicimus beatos nos eſſe velle:ita etiam prius quàm ſapientes ſimus,ſapientiæ notionem in méte habemus impreſſam,per quam vnuſquiſq; noſtrum ſi interrogetur,velitne eſſe ſapiens,ſine vlla caligine dubitationis,ſe velle reſpondet. Quare ſi iam conſtat inter nos quæ ſit ſapientia, quam fortaſſe verbis explicare non poteras. Nam ſi eam nullo modo animo cerneres,nullo modo ſcires,& velle te eſſe ſapiétem,& velle debere, quod te negaturum eſſe non arbitror:volo iam dicas mihi, vtrum etiam ſapientiam ſicut numeri rationem atq; veritatem omnibus ratiocinantibus communem ſe præbere arbitreris? An quoniam tot ſunt mentes hominum quot homines ſunt, vnde nec ego de tua mente aliquid cerno,nec tu de mea, tot etiam putas eſſe ſapientias quot potuerunt eſſe ſapientes? EVOD. Si ſummum bonum omnibus vnum eſt,oportet etiam veritatem in qua cernitur & tenetur,id eſt,ſapientiam omnibus vnam eſſe communem. AVG. An dubitas ſummum hominum, quicquid illud eſt, omnibus hominibus vnum eſſe? EV. Dubito ſanè,quia diuerſos diuerſis rebus gaudere video tanquam ſummis bonis ſuis. AVG. Vellem quidem vt de ſummo bono ita nemo dubitaret,vt nemo dubitat, quicquid illud eſt, non niſi eo adepto poſſe

fieri i

fieri hominem beatum. Sed quoniam magna quæſtio eſt, & longum ſermonem forte deſyderat, putemus omnino tot ſumma bona eſſe, quot ſunt ipſæ res diuerſæ, quæ à diuerſis tanquam ſumma bona appetuntur: num ideo ſequitur, vt ipſa ſapientia etiam non ſit vna communis omnibus, quia ea bona quæ in illa cernunt & eligunt homines, multa & diuerſa ſunt? Si enim hoc putas, potes & de luce ſolis dubitare quod vna ſit. quia multa & diuerſa ſunt, quæ in ea cernimus. De quibus multis eligit quiſque pro voluntate, quo fruatur per oculorum ſenſum. Et alius altitudinem montis alicuius intuetur libenter, & eo gaudet aſpectu. Alius campi planiciem, alius conuexa vallium, alius nemorum viriditatem, alius mobilem æqualitatem maris, alius hæc omnia, vel quædam horum ſimul pulchra† confert ad lætitiam viuendi †*. Sicut ergo iſta multa & diuerſa ſunt, quæ in luce ſolis homines vident & eligunt ad fruendum, lux tamen ipſa vna eſt, in qua videt & tenet quo ſeruatur vniuſcuiuſque intuentis aſpectus: ita etiam & ſi multa ſint bona eáque diuerſa, è quibus eligat quiſque quod volet, idque videndo & tenendo ad fruendum ſummum ſibi bonum recte veréque conſtituat, fieri tamē poteſt, vt lux ipſa ſapientiæ, in qua hæc videri & teneri poſſunt, omnibus ſapientibus ſit vna communis. EV. Fateor fieri poſſe, nec impedire aliquid vt non ſit omnibus communis vna ſapientia, etiam ſi multa & diuerſa ſint ſumma bona. Sed vellem ſcire an ita ſit. Quod enim concedimus fieri poſſe vt ita ſit, non continuo ita eſſe concedimus. AVG. Tenemus interim [vnam] eſſe ſapientiam. Sed vtrum ſit communis vna omnibus, an ſinguli ſapientes ſuas habent ſicuti animas vel mentes ſuas, hoc nondum tenemus.

† plura.
† *al. viuendi.

EV. Ita eſt. AVG. Quid hoc quod tenemus, vel eſſe ſapientiam, vel ſapientes, & beatos eſſe omnes homines velle, vbi videmus? Nam hoc te videre & verum eſſe, nullo mdo vtiq; dubitauerim. Hoc ergo verum ſic vides. vt cogitationem tuam, quam ſi mihi non enuncies, ego prorſus ignoro. An ita vt intelligas & à me videri poſſe hoc verum, tametſi mihi abs te non dicatur? EV. Immo ita vt abs te quoque etiam me inuito videri poſſe non dubitem. AVG. Quod ergo vnum verum videmus ambo ſingulis mentibus, nónne vtrique noſtrum commune eſt?

Vna ſapientia omnium ſapientum communis. Cap. x.

EV.

E V. Manifeſtiſsime. A V G. Item credo te non negare ſtudendum eſſe ſapientiæ, atque hoc verum eſſe concedere. E V. Prorſus non dubito. A V G. Hoc item verum & vnum eſſe,& omnibus qui hoc ſciunt ad videndum eſſe commune : quanuis vnuſquiſque id nec mea, nec tua, nec cuiuſquam alterius,ſed ſua mente conſpiciat, cum id quod conſpicitur,omnibus conſpicientibus communiter præſto ſit,nunquid negare poterimus? E V. Nullo modo. A V G. Item iuſte eſſe viuendum,& deteriora melioribus eſſe ſubdenda,& paria paribus comparanda,& propria ſuis quibúſque tribuenda, nónne fateberis eſſe veriſsimũ,& tam mihi quàm tibi, atque omnibus id videntibus præſto eſſe cõmuniter? E V. Aſſentior. A V G. Quid incorruptum melius eſſe corrupto, æternum temporali, inuiolabile violabili poteris negare? E V. Quis poteſt? A V G. Hoc ergo verum poteſt quiſque ſuum proprium dicere,cum incõmutabiliter contemplandum aſsit omnibus,qui hoc contemplari valent? E V. Nullus hoc vere dixerit ſuum eſſe proprium,cum tam ſit vnum atque omnibus commune quàm verum eſt. A V G. Item à corruptione auertendum animum, atq; ad incorruptionẽ conuertendum eſſe id eſt non corruptionem,ſed incorruptionem diligendam eſſe quis negat? Aut quis cum verum eſſe fateatur, non etiam incommutabile intelligat,atque omnibus mentibus id valentibus intueri, communiter præſto eſſe videat? E V. Veriſsimum eſt. A V G. Quid eam vitam quæ nullis aduerſitatibus de certa & honeſta ſententia dimouetur, dubitat aliquis eſſe meliorem,quàm eam quę facile incommodis tẽporalibus frãgitur atq; ſubuertitur? E V. Quis dubitauerit? A V G. Iam huiuſmodi plura non quæram. Satis enim eſt quòd iſtas tanquam regulas & quædam lumina virtutum, & vera,& incommutabilia, & ſiue ſingula ſiue omnia communiter adeſſe,ad cõtemplandum eis qui hæc valent ſua quiſque ratione ac mente conſpicere,pariter mecum vides,certiſsimúmque eſſe concedis. Sed ſanè quæro, vtrum hæc tibi videantur ad ſapientiam pertinere? Nam credo videri tibi eum qui ſapientiam aſſecutus eſt, eſſe ſapientem. E V. Videtur omnino. A V G. Quid ille qui iuſte viuit poſſétne ita viuere niſi videret quæ inferiora, quibus potiori

potioribus ſubdat,& quę paria ſibimet copulet,& quę propria ſuis quibuſq; diſtribuat? E V. Non poſſet. A V G. Qui ergo hæc videt,num eum negabis ſapienter videre? E V. Non nego. A V G. Quid illle qui prudenter viuit,nónne eligit incorruptioné, & eam corruptioni pręponendam eſſe decernit? E V. Manifeſtiſsime. A V G. Cum ergo id eligit quò conuertat animum, quod eligendum eſſe nemo ambigit, num negari poteſt ſapienter eligere? E V. Nullo modo negauerim. A V G. Cum ergo ad id quod ſapienter eligit conuertit animum,ſapienter vtique conuertit. E V. Certiſsimum eſt. A V G. Et qui ab eo quod ſapienter eligit [ſe] ſapienter conuertit, nullis terroribus pœníſque depellitur, ſapienter ſine dubio facit. E V. Prorſus ſine dubio. A V G. Manifeſtiſsimum eſt igitur omnes has, quas regulas diximus & lumina virtutum ad ſapientiam pertinere : quandoquidem quanto magis quiſque ad agendam vitam eis vtitur, & ſecundum hæc agit vitam, tanto magis viuit facitque ſapienter : Omne autem quod ſapienter fit, non poteſt recte dici à ſapientia eſſe ſeparatum. E V. Omnino ita eſt. A V G. Quàm ergo veræ atque incommutabiles ſunt regulæ numerorum, quorum rationem atque veritatem incommutabiliter atque communiter omnibus eam cernentibus præſto eſſe dixiſti, tam ſunt veræ atque incommutabiles regulæ ſapientiæ,de quibus paucis nunc ſingillatim interrogatus reſpondiſti eſſe veras atque manifeſtas,eáſque omnibus qui hæc intueri valent,communes ad contemplandum adeſſe concedis. E V. Dubitare non poſſum. Sed peruellé ſcire, vtrum vno aliquo genere contineantur hæc duo, ſapientia ſcilicet & numerus, quia coniuncta etiam in ſcripturis ſanctis hæc poſita eſſe commemoraſti. An alterum exiſtat ab altero, vt alterum in altero conſiſtat, veluti numerus à ſapientia, vel in ſapientia. Nam ſapientiam exiſtere à numero, aut conſiſtere in numero non auſim dicere. Neſcio enim quo modo quia multos noui numerarios aut numeratores, vel ſi quo alio nomine vocandi ſunt, qui ſumme atque mirabiliter computant,ſapientes autem perpaucos,aut forſitan neminem, longe venerabilior mihi occurrit ſapientia quàm numerus. A V G. Rem dicis quam ego quoque mirari ſoleo

Sapientia & numerus & huius laus. Cap. xi.

leo. Nam cum incommutabilem veritatem numerorum mecum ipſe conſydero, & eius quaſi cubile ac penetrale vel regionem quandam, vel ſi quod aliud nomen aptum inueniri poteſt quo nominemus quaſi habitaculũ quoddam ſedémque numerorum, longe remoueor à corpore: & inueniens fortaſſe aliquid, quod cogitare poſsim, non tamen aliquid inueniens quod verbis proferre ſufficiam, redeo tanquam laſſatus in hæc noſtra vt loqui poſsim. & ea quæ ante oculos ſita ſunt dico, ſicut dici ſolent. Hoc mihi accidit etiam cum de ſapientia quantum valeo, vigilantiſsime atque intentiſsime cogito. Et propterea multum miror, cũ hæc duo ſint in ſecretiſsima certiſsimáque veritate, accedente etiam teſtimonio ſcripturarum quo commemoraui coniunćte ita poſita, plurimum miror, vt dixit, quare numerus vilis ſit multitudini hominum, & chara ſapientia. Sed nimirum illud eſt, quòd vna quædam eadémque res eſt. Veruntamen quoniam nihilominus in diuinis libris de ſapiẽtia dicitur, quòd attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter, ea potentia qua fortiter à fine vſque ad finem attingit, numerus fortaſſe dicitur. Ea vero qua diſponit omnia ſuauiter, ſapientia proprie iam vocatur: cum ſit vtrunque vnius eiuſdémque ſapientiæ. Sed quia dedit numeros omnibus rebus etiam infimis, & in fine rerum locatis: & corpora enim omnia quamuis in rebus extrema ſint, habent numeros ſuos, ſapere autem non dedit corporibus neque animis omnibus, ſed tantum rationalibus. tanquam in eis ſibi ſedem locauerit de qua diſponat, omnia illa etiam infima quibus numeros dedit. Itaque quoniam de corporibus facile iudicamus, tanquam de rebus quæ infra nos ordinatæ ſunt, quibus impreſſos numeros infra nos eſſe cernimus, & eos propterea vilius habemus. Sed cum cœperimus tanquam ſurſum verſus recurrere, inuenimus eos etiã noſtras mentes tranſcendere, atque incommutabiles in ipſa manere veritate. Et quia ſapere pauci poſſunt, numerare autem etiam ſtultis conceſſum eſt, mirantur homines ſapientiam, numeróſque cõtemnunt. Docti autem & ſtudioſi, quanto remotiores ſunt à labe terrena, tanto magis & numerum & ſapientiam in ipſa veritate contuentur, & vtrunque charum habent: Et in eius veritatis comparatione non ſolum

Sapien. 8.

eis

eis aurum & argentum, & cætera de quibus homines dimicant. ſed ipſi etiam vileſcunt ſibi. nec mireris numeros ideo vileſcere hominibus, & charam eſſe ſapientiam, quia facilius poſſunt numerare quàm ſapere, cum videas charius illos habere aurum quàm lumen lucernæ, cui comparatum aurum ridetur. Sed honoratur amplius res longe inferior, quia lucernam ſibi & mendicus accendit, aurum vero pauci habent: quanquam ſapientia abſit, vt in comparatione numeri inueniatur inferior, cum eadem ſit, ſi oculus quo cerni poſsit, inquirat. Sed quemadmodum in vno igne conſubſtantialis vt ita dicam, ſentitur fulgor & calor. nec ſeparari ab inuicem poſſunt, tamen ad ea calor peruenit, quæ prope admouentur, fulgor vero etiam longius latiúſque diffunditur: ſic intelligentiæ potentia quæ ineſt ſapientiæ propinquiora ferueſcunt, ſicuti ſunt animæ rationales: ea vero quæ remotiora ſunt, ſecuti corpora, non attingit calore ſapiendi, ſed perfundit lumine numerorum, quod tibi fortaſsis obſcurum eſt: Non enim vlla viſibilis ſimilitudo inuiſibili rei poteſt ad omnem conuenientiam coaptari. Tantum illud attende, quod & quæſtioni quam ſuſcepimus ſatis eſt, & humilioribus etiam mentibus quales nos ſumus ſeſe manifeſtat, quia & ſi clarum nobis eſſe non poteſt, vtrum in ſapientia, vel ex ſapientia numerus, an ipſa ſapientia ex numero, an in numero ſit, an vtrunque nomen vnius rei poſsit oſtendi, illud certe manifeſtum eſt verumque verum eſſe, & incommutabiliter verum. Quapropter nullo modo negaueris eſſe incommutabilem veritatem, hæc omnia quæ incommutabiliter † vera ſunt continentem, quam non poſsis dicere tuam vel meam vel cuiuſquam hominis, ſed omnibus incommutabilia vera cernentibus, tan quam miris modis ſecretum & publicum lumen præſto eſſe ac ſe prebere communiter. Omne autem quod communiter omnibus ratiocinantibus atque intelligentibus præſto eſt ad vllius eorum proprie naturam pertinere quis dixerit? Meminiſti enim, vt opinor, quid de ſenſibus corporis pauloante tractatum ſit: Ea ſcilicet quæ oculorum vel aurium ſenſu communiter tãgimur ſicuti ſunt colores & ſoni, quos ego & tu ſimul videmus vel ſimul audimus, non pertinere ad oculorum noſtrorũ auriúmve naturam,

Comparatio ignis ad ſapientiam & numerorum.

Vna omnium cõis ſumma veritas.

Cap. xij.

† al. cõmutabiliter.

ſed ad ſentiendum nobis eſſe communia. Sic ergo etiam illa quæ ego & tu communiter propria quiſque méte conſpicimus, nequaquam dixeris ad mentis alicuius noſtrum pertinere naturã. Duorum enim oculi quod ſimul vident, nec huius nec illius oculos eſſe poteris dicere, ſed aliquid tertium, in quo vtriuſque feratur aſpectus. E V. Apertiſsimum atque veriſsimũ eſt. A V G. Hanc ergo veritaté, de qua [iam] diu loquimur, & in qua vna tam multa conſpicimus, excellentiorem putas eſſe quàm mens noſtra eſt, an æqualem mẽtibus noſtris, an etiam inferiorem? Sed ſi eſſet inferior, non ſecundum illam, ſed de illa iudicaremus, ſicut iudicamus de corporibus, quia infra * ſunt, & dicimus ea plerunque, non tantum ita eſſe vel non ita, ſed ita vel non ita eſſe debere: Sic & de animis noſtris non ſolum ita eſſe animum nouimus, ſed plerunque etiam ita eſſe debere. Et de corporibus quidem ſic iudicamus, cum dicimus minus cãdidum eſſe quàm debuit, aut minus quadrum, & multa ſimiliter. De animis vero, minus aptus eſt, quàm debeat, aut minus lætus, aut minũs lenis, aut minus vehemens, ſicut noſtrorum morum ſe ratio tulerit. Et iudicamus hæc ſecundum illas inferiores regulas veritatis, quas cõmuniter cernimus: De ipſis vero nullo modo quis iudicat. Cum enim quis dixerit æterna temporalibus eſſe potiora, aut ſeptem & tria decẽ eſſe, nemo dicit ita eſſe debuiſſe ſed tãtum ita eſſe cognoſcens, non examinator corrigit, ſed tantum lætatur inuentor Si autem eſſet æqualis mentibus noſtris hæc veritas, mutabilis etiam ipſa eſſet. Métes enim noſtræ aliquando eam minus aliquando plus vident, & ex hoc fatentur ſe eſſe mutabiles: cum illa in ſe manens nec proficiat cum plus à nobis videtur, nec deficiat cum minus, ſed integra & incorrupta, & cõuerſos lætificet lumine, & auerſos puniat cęcitate: Quid quod etiam de ipſis mentibus noſtris ſecundum illam iudicamus, cum de illa nullo modo iudicare poſsimus? Dicimus enim, minus intelligit quàm debet, aut tantum quantum debet intelligit. Tantum autem mens debet intelligere, quantum propius admoueri atque inhęrere potuerit incommutabili veritati. Quare ſi nec inferior, nec ęqualis eſt, reſtat vt ſit ſuperior atque excellentior. Promiſeram autem ſi meminiſti, me tibi demonſtraturũ eſſe aliquid, quod ſit mẽte noſtra

*alias, inferiora.

per ſimilia excitamur

noſtra atque ratione ſublimius. Ecce tibi eſt ipſa veritas: Amplectere illam ſi potes,& fruere illa,& delectare in domino.& dabit tibi petitiones cordis tui. Quid enim petis amplius,quàm vt beatus ſis? Et quid beatius eo qui fruatur inconcuſſa & incommutabili & excellentiſsima veritate? An vero clamant homines beatos ſe eſſe, cum pulchra corpora magno deſyderio concupita, ſiue coniugum, ſiue etiam meretricum amplexātur, & nos in amplexu veritatis beatos eſſe dubitamus? Clamāt homines ſe beatos eſſe, cum æſtu aridis faucibus ad fontem abundantē ſalubrémque perueniunt aut eſurientes prandium cœnámve ornatam copioſámque reperiunt: & nos negabimus beatos eſſe cum irrigamur paſcimúrque veritate? Solemus audire voces clamantium ſe beatos, ſi iaceant in roſis aliíſque floribus, vel [etiam] vnguentis odoratiſsimis perfruantur, Quid fragrantius, quid iucundius inſpiratione veritatis? Et dubitamus nos cum ab illa inſpiramur dicere beatos? Multi beatam vitam in cantu vocum, & neruorum & tibiarum ſibi conſtituunt, & cum ea ſibi deſunt, ſe miſeros iudicant cum autem aſſunt, efferuntur lætitia:& nos cum mentibus noſtris ſine vllo ſtrepitu, vt ita dicam, canorum & facundum quoddam ſilētium veritatis illabitur, aliam beatam vitam quærimus,& tam certa & præſente non fruimur? Luce auri & argenti, luce gemmarum & aliorum colorum, ſiue ipſius lucis quæ ad hos oculos pertinet,ſiue in ignibus terrenis, ſiue in ſtellis & luna vel ſole claritate & iucunditate delectati homines, cum ab iſta lætitia nullis moleſtiis, nulla indigentia reuocantur, beati ſibi videntur,& propter hæc ſemper volunt viuere: & nos in luce veritatis beatam vitam collocare metuimus? Imò vero quoniam in veritate cognoſcitur & tenetur ſummum bonum eáque veritas ſapientia eſt, cernamus in ea, teneamúſque ſummum bonum, eóque perfruamur. Beatus eſt quippe qui fruitur ſummo bono, Hæc enim veritas oſtendit omnia bona quę vera ſunt,quę ſibi ſuo captu intelligentes homines,vel ſingula,vel plura eligūt,quibus fruuntur. Sed quemadmodum illi qui in luce ſolis eligunt quod libenter aſpiciant,& eo aſpectu lætificantur,in quibus ſi qui forte fuerint vegetioribus ſaníſque & fortiſsimis oculis præditi,nihil libētius quàm ipſum ſolem contuentur, qui

ad ſummū bonum.
Cap. xiij.
Pſal. 36.

quanuis adhuc tenuiſsima forma cognitionis attingimus, quod quæſtioni ſuſceptæ ſufficit, vt cętera quæ ad rem pertinent explicare poſsimus. Niſi quid habes aduerſus iſta quod opponas. EV. Ego vero incredibili omnino, & quam tibi verbis explicare nõ poſſum lætitia perfuſus accipio iſta, & clamo eſſe certiſsima. Clamo autem voce interiore, qua exaudiri cupio ab ipſa veritate & illi inhærere: quod non ſolum bonum, ſed etiam ſummum bonum & beatificum eſſe concedo. AVG. Recte ſanè, etiam ego plurimum gaudeo. Sed quæſo te, nunquid iam ſapientes & beati ſumus, an adhuc tendimus eò, vt id nobis eſſe proueniat? EVOD. Eò nos potius tendere exiſtimo.

AVG. Vnde ergo iſta comprehendis, quibus veris certiſque gaudere te clamas, & hoc ad ſapientiam pertinere concedis? An quiſquam inſipiens poteſt noſſe ſapientiam? EVOD. Quàm diu inſipiens eſt, non poteſt.

AVG. Tu ergo iam ſapiens es, aut nondum noſti ſapientiam. EVOD. Non ſum quidem adhuc ſapiens, ſed nec inſipientem me dixerim, inquantum noui ſapientiam: quoniam & certa ſunt iſta quæ noui, & ad ſapientiam pertinere negare non poſſum. AVG. Dic quæſo te, nónne fateberis eum, qui non eſt iuſtus, iniuſtum eſſe: & qui non eſt prudens, imprudentem eſſe: & qui non eſt temperans, intemperantem? An dubitari de his aliquid poteſt? EV. Fateor hominem quando iuſtus non eſt, iniuſtum eſſe: hoc etiam de prudente & temperante reſponderim. AVG. Cur ergo & quando ſapiens non eſt, non ſit inſipiens. EV. Hoc quoque fateor, quando quiſque ſapiens nõ eſt, eum eſſe inſipienté. AVG. Nunc ergo tu quid horum es? EV. Quodlibet horum me appelles nondum audeo me dicere ſapientem: Et ex iis quæ conceſsi, video eſſe conſequens, vt me inſipientem non dubitem dicere. AVG. Nouit ergo inſipiens ſapientiá. Non enim ſicut iam dictũ eſt, certus eſſes velle te eſſe ſapiétem, ídque oportere, niſi notio ſapientiæ menti tibi inhæret, ſicut earũ rerum de quibus ſingillatim interrogatus reſpondiſti, quæ ad ipſam ſapientiam pertinẽt, quarum cognitione lætatus es. EV. Ita eſt vt dicis. AVG. Quid igitur aliud agimus cum ſtudemus eſſe ſapientes, niſi vt quanta poſſumus alacritate, ad quod mente contingimus, totam animam

Quiſque ſapiens ... quis.

numerus ergit animum.

Cap. xvj.

animam noſtram quodam modo colligamus & ponamus ibi atque ſtabiliter infigamus, vt non iam priuato ſuo gaudeat quod implicauit rebus tranſeuntibus, ſed exuta omnibus temporum & locorum affectionibus, apprehendat id quod vnum atque idem ſemper eſt. Sicut enim tota vita corporis eſt anima, ſic beata vita animæ deus eſt. Quod dum agimus, donec peragamus in via ſumus. Et quod iſtis veris & certis bonis, quamuis adhuc in hoc tenebroſo itinere coruſcantibus, gaudere conceſſum eſt, vide verum hoc ſit quod ſcriptum eſt de ſapientia, quid agat cum amatoribus ſuis cum ad eam veniunt, & eam quærunt. Dictum eſt enim: In viis oſtendet ſe illis hilariter, & omni prudentia occurret illis. Quoquò enim te veteris, veſtigiis quibuſdam quæ operibus ſuis impreſsit, loquitur tibi, & te in exteriora relabētem ipſis exteriorum formis intrò reuocat: vt quicquid te delectat in corpore, & per corporeos illicit ſenſus, videas eſſe numeroſum, & quæras vnde ſit, & in teipſum redeas, atque intelligas te id quod attingis ſenſibus corporis, probare aut improbare non poſſe niſi apud te habeas quaſdam pulchritudinis leges, ad quas referas quęque pulchra ſentis exterius. Intuere cœlum, & terram, & mare, & quæcunque in eis vel deſuper fulgent, vel deorſum repunt, vel volant, vel natant, formas habent, quia numeros habent: adime illis hæc, nihil erunt. A quo ergo ſunt, niſi à quo numerus? quandoquidē intantum illis eſt eſſe, inquantum numeroſa eſſe. Et omnium quidem formarū corporearū artifices homines in arte habent numeros, quibus coaptent opera ſua & tandiu manus atque inſtrumenta in fabricando mouēt, donec illud quod formatur foris ad eam quæ intus eſt lucem numerorum relatum, quantum poteſt impetret abſolutionem, placeátque per interpretem ſenſum interno iudici ſupernos numeros intuēti. Quære deinde artificis ipſius mēbra quis moueat numerus erit: Nā mouentur etiam illa numeroſe. Et ſi detrahas de manibus opus, & de animo intentionem fabricandi, motúſque ille membrorum ad delectationem referatur, ſaltatio vocabitur. Quære ergo quid in ſaltatione delectet, reſpodebit tibi numerus Ecce ſum. Inſpice iam pulchritudinem formati corporis numeri tenentur in loco. Inſpice iam pulchritudinem mobilitatis in corpore, & numeri verſantur in

Sapien. 6.

quoniam tenentes ordinem numerorum, poſt vnum duo videmus, qui numerus ad vnum collatus, duplus inuenitur: duplus duorum non conſequenter adiungitur, ſed interpoſito ternario, quaternarius ſequitur, qui duplus eſt duorum. Et hæc ratio per omnes cæteros numeros certiſſima & incommutabili lege pertenditur, vt poſt vnum, id eſt, poſt primum omnium numerorum, ipſo excepto primus ſit, qui duplum eius habet. duo enim ſequuntur. Poſt ſecundum autem, id eſt, poſt duo, ipſo excepto ſecundus ſit qui duplum eius habet. Poſt duo enim primus eſt ternarius, ſecundus quaternarius, duplus ſecundi Poſt tertium, id eſt, ternarium ipſo excepto tertius ſit qui duplus eſt eius: Poſt tertium enim, id eſt poſt ternarium, primus eſt quaternarius, ſecundus quinarius, tertius ſenarius, qui duplus eſt tertij. Atque ita poſt quartum, ipſo excepto quartus habet duplum eius. Poſt quartum enim, id eſt qua ternarium, primus eſt quinarius, ſecundus, ſenarius, tertius ſeptenarius, quartus octonarius, qui duplex eſt quarti. Atque ita per omnes cæteros reperies hoc quod in prima copula numerorum, id eſt, vno & duobus inuentum eſt, vt quotus quiſque numerus eſt ab ipſo principio, totus poſt illum ſit duplus eius. Hoc ergo quod per omnes numeros eſſe immobile, firmum incorruptúmque conſpicimus, vnde conſpicimus? Non enim vllus vllo ſenſu corporis omnes numeros attingit, innumerabiles enim ſunt: Vnde ergo nouimus per omnes hoc eſſe, aut qua phantaſia [vel phantaſmate] tanquam certa veritas numeri per innumerabilia tam fidẽter, niſi in luce interiore conſpicitur, quam corporalis ſenſus ignorat? His & talibus multis documentis coguntur fateri, quibus diſputantibus deus donauit ingenium, & pertinacia caliginem non obducit, rationem veritatémque numerorum, & ad ſenſus corporis non pertinere, & inuertibilem ſyncerámque conſiſtere, & omnibus ratiocinantibus ad videndum eſſe communem. Quapropter cum multa alia poſsint occurrere, quæ communiter & tanquanquam publice præſto ſunt ratiocinãtibus, & ab eis videantur mente atque ratione ſingulorum quorúmque cernentium, eáque inuiolata & incommutabilia maneant, non tamen inuitus acceperim quod iſta ratio & veritas numeri tibi potiſsimum occurrerit, cum ad id quod interroga

interrogaueram,reſpōdere voluiſſes: Non enim fruſtra in [ſanctis] libris ſapientiæ coniunctus eſt numerus. vbi dictum eſt: Circuiui ego & inclinaui cor meum, vt ſcirem & conſyderarem & quærerem ſapientiam & numerum.

Veruntamen quæſo te quid de ipſa ſapientia putas exiſtimandum? Singulas quaſque ſuas arbitraris ſingulos quoſque homines habere ſapientias? An vero vna præſto eſſe communiter omnibus. cuius quanto magis quiſque ſit particeps,tanto eſt ſapientior? E V. Quam dicas ſapientiam nondum ſcio. Video quippe varie videri hominibus,quid fiat dicatúrve ſapienter. Nam & qui militant, ſapienter ſibi facere videntur. Et qui contempta militia colendo agro curam atque operam impendunt, hoc potius laudant,tribuúntque ſapientiæ. Et qui aſtuti ſunt ad excogitandos modos conquirendæ pecuniæ, ſibi videntur ſapientes. Et qui hæc omnia negligunt vel abiiciunt, & quæque ſunt huiuſmodi tēporalia, & totum ſtudium ſuum ad inueſtigationē conferunt veritatis, vt ſemetipſos deúmq; cognoſcant, magnum hoc eſſe ſapientiæ munus iudicant. Et qui huic ocio quærendi & contemplandi veri nolunt ſe dare,ſed potius laborioſiſsimis curis & officiis agunt, vt hominibus conſulant,&in rerū humanarū iuſte moderandarum &gubernandarū actione verſantur,ſapientes ſe eſſe arbitrantur. Et qui vtrunque horum agunt,& partim viuūt in contemplatione veritatis,partim in laboribus officioſis,quos humanæ ſocietati diberi putant, ſibi palmam ſapientiæ tenere vidētur. Omitto innumerabiles ſectas,quarum nulla eſt quæ non ſectatores ſuos præponens cæteris, eos ſolos velit eſſe ſapientes. Quamobrē cum id nunc agatur inter nos, vt non qui credamus reſpondendum ſit,ſed quid dilucida intelligentia teneamus,nullo modo ad id tibi quod interrogaſti reſpondere potero, niſi quod credendo teneo,cōtēplando etiam & ratione cernendo nouerim quæ ſit ipſa ſapientia. A V G. Num aliam putas eſſe ſapientiam niſi veritatē,in qua cernitur & tenetur ſummum bonum? Nam illi omnes quos commemoraſti diuerſa ſectantes,bonum appetunt & malum fugiunt, ſed propterea diuerſa ſectantur, quòd aliud alij videtur bonum. Quiſquis ergo apetit quod appetendum non erat,tametſi id non appeteret niſi ei videretur bonum, errat tamen.

Eccleſ.7.
Pſal.146.
Quid ſapiētia,ſine qua nemo beatus.
Cap.ix.

Errare autem neque ille poteſt qui nihil appetit, neque ille qui hoc appetit quod debet appetere. Inquantum igitur omnes homines appetunt vitam beatam non errant. Inquantum autem quiſq; non eam tenet vitæ viam quæ ducit ad beatitudinem, cum ſe fateatur & profiteatur nolle niſi ad beatitudinem peruenire, intantum errat. Error eſt enim cum ſequimur aliquid, quod non ad id ducit quò volumus peruenire. Et quanto magis in via vitæ quis errat, tanto minus ſapit. Tanto magis longe eſt à veritate, in qua cernitur, & tenetur ſummum bonum. Summo autem bono aſſecuto & adepto, beatus quiſque fit, quod omnes ſine controuerſia volumus. Vt ergo conſtat nos beatos eſſe velle, ita nos conſtat velle eſſe ſapientes, quia nemo ſine ſapientia beatus eſt. Nemo enim beatus eſt niſi ſummo bono, quod in ea veritate, quam ſapientiam vocamus, cernitur & tenetur. Sicut ergo antequam beati ſimus, mentibus tamen noſtris impreſſa eſt notio beatitatis: per hanc enim ſcimus, fidentérque & ſine vlla dubitatione dicimus beatos nos eſſe velle: ita etiam prius quàm ſapientes ſimus, ſapientiæ notionem in méte habemus impreſſam, per quam vnuſquiſq; noſtrum ſi interrogetur, velítne eſſe ſapiens, ſine vlla caligine dubitationis, ſe velle reſpondet. Quare ſi iam conſtat inter nos quæ ſit ſapientia, quam fortaſſe verbis explicare non poteras. Nam ſi eam nullo modo animo cerneres, nullo modo ſcires, & velle te eſſe ſapiétem, & velle debere, quod te negaturum eſſe non arbitror: volo iam dicas mihi, vtrum etiam ſapientiam ſicut numeri rationem atq; veritatem omnibus ratiocinantibus communem ſe præbere arbitreris? An quoniam tot ſunt mentes hominum quot homines ſunt, vnde nec ego de tua mente aliquid cerno, nec tu de mea, tot etiam putas eſſe ſapientias quot potuerunt eſſe ſapientes? EVOD. Si ſummum bonum omnibus vnum eſt, oportet etiam veritatem in qua cernitur & tenetur, id eſt, ſapientiam omnibus vnam eſſe communem. AVG. An dubitas ſummum hominum, quicquid illud eſt, omnibus hominibus vnum eſſe? EV. Dubito ſanè, quia diuerſos diuerſis rebus gaudere video tanquam ſummis bonis ſuis. AVG. Vellem quidem vt de ſummo bono ita nemo dubitaret, vt nemo dubitat, quicquid illud eſt, non niſi eo adepto poſſe

fieri i

fieri hominem beatum. Sed quoniam magna quæſtio eſt, & longum ſermonem forte deſyderat, putemus omnino tot ſumma bona eſſe, quot ſunt ipſæ res diuerſæ, quæ à diuerſis tanquam ſumma bona appetuntur: num ideo ſequitur, vt ipſa ſapientia etiam non ſit vna communis omnibus, quia ea bona quæ in illa cernunt & eligunt homines, multa & diuerſa ſunt? Si enim hoc putas, potes & de luce ſolis dubitare quod vna ſit, quia multa & diuerſa ſunt, quæ in ea cernimus. De quibus multis eligit quiſque pro voluntate, quo fruatur per oculorum ſenſum. Et alius altitudinem montis alicuius intuetur libenter, & eo gaudet aſpectu. Alius campi planiciem, alius conuexa vallium, alius nemorum viriditatem, alius mobilem æqualitatem maris, alius hæc omnia, vel quædam horum ſimul pulchra † confert ad lætitiam viuendi †*. Sicut ergo iſta multa & diuerſa ſunt, quæ in luce ſolis homines vident & eligunt ad fruendum, lux tamen ipſa vna eſt, in qua videt & tenet quo ſeruatur vniuſcuiuſque intuentis aſpectus: ita etiam & ſi multa ſint bona eáque diuerſa, è quibus eligat quiſque quod volet, idque videndo & tenendo ad fruendum ſummum ſibi bonum recte veréque conſtituat, fieri tamẽ poteſt, vt lux ipſa ſapientiæ, in qua hæc videri & teneri poſſunt, omnibus ſapientibus ſit vna communis. EV. Fateor fieri poſſe, nec impedire aliquid vt non ſit omnibus communis vna ſapientia, etiam ſi multa & diuerſa ſint ſumma bona. Sed vellem ſcire an ita ſit. Quod enim concedimus fieri poſſe vt ita ſit, non continuo ita eſſe concedimus. AVG. Tenemus interim [vnam] eſſe ſapientiam. Sed vtrum ſit communis vna omnibus, an ſinguli ſapientes ſuas habent ſicuti animas vel mentes ſuas, hoc nondum tenemus.

† plura.
† * al. viuendi.

EV. Ita eſt. AVG. Quid hoc quod tenemus, vel eſſe ſapientiam, vel ſapientes, & beatos eſſe omnes homines velle, vbi videmus? Nam hoc te videre & verum eſſe, nullo modo vtiq; dubitauerim. Hoc ergo verum ſic vides, vt cogitationem tuam, quam ſi mihi non enuncies, ego prorſus ignoro. An ita vt intelligas & à me videri poſſe hoc verum, tametſi mihi abs te non dicatur? EV. Immo ita vt abs te quoque etiam me inuito videri poſſe non dubitem. AVG. Quod ergo vnum verum videmus ambo ſingulis mentibus, nónne vtrique noſtrum commune eſt?

Vna ſapientia omnium ſapientum communis.
Cap. x.

EV.

EV. Manifeſtiſsime. AVG. Item credo te non negare ſtudendum eſſe ſapientiæ, atque hoc verum eſſe concedere. EV. Prorſus non dubito. AVG. Hoc item verum & vnum eſſe,& omnibus qui hoc ſciunt ad videndum eſſe commune: quanuis vnuſquiſque id nec mea, nec tua, nec cuiuſquam alterius,ſed ſua mente conſpiciat, cum id quod conſpicitur,omnibus conſpicientibus communiter præſto ſit,nunquid negare poterimus? EV. Nullo modo. AVG. Item iuſte eſſe viuendum,& deteriora melioribus eſſe ſubdenda,& paria paribus comparanda,& propria ſuis quibúſque tribuenda, nónne fateberis eſſe veriſsimũ,& tam mihi quàm tibi, atque omnibus id videntibus præſto eſſe cõmuniter? EV. Aſſentior. AVG. Quid incorruptum melius eſſe corrupto,æternum temporali, inuiolabile violabili poteris negare? EV. Quis poteſt? AVG. Hoc ergo verum poteſt quiſque ſuum proprium dicere,cum incõmutabiliter contemplandum aſsit omnibus,qui hoc contemplari valent? EV. Nullus hoc vere dixerit ſuum eſſe proprium,cum tam ſit vnum atque omnibus commune quàm verum eſt. AVG. Item à corruptione auertendum animum, atq; ad incorruptioné conuertendum eſſe id eſt non corruptionem,ſed incorruptionem diligendam eſſe quis negat? Aut quis cum verum eſſe fateatur, non etiam incommutabile intelligat,atque omnibus mentibus id valentibus intueri, communiter præſto eſſe videat? EV. Veriſsimum eſt. AVG. Quid eam vitam quæ nullis aduerſitatibus de certa & honeſta ſententia dimouetur, dubitat aliquis eſſe meliorem,quàm eam quę facile incommodis tẽporalibus frãgitur atq; ſubuertitur? EV. Quis dubitauerit? AVG. Iam huiuſmodi plura non quæram. Satis enim eſt quòd iſtas tanquam regulas & quædam lumina virtutum, & vera,& incommutabilia, & ſiue ſingula ſiue omnia communiter adeſſe,ad cõtemplandum eis qui hæc valent ſua quiſque ratione ac mente conſpicere,pariter mecum vides,certiſsimúmque eſſe concedis. Sed ſanè quæro, vtrum hæc tibi videantur ad ſapientiam pertinere? Nam credo videri tibi eum qui ſapientiam aſſecutus eſt, eſſe ſapientem. EV. Videtur omnino. AVG. Quid ille qui iuſte viuit poſſétne ita viuere niſi videret quæ inferiora, quibus

potioribus ſubdat,& quę paria ſibimet copulet,& quę propria ſuis quibuſq; diſtribuat? E V. Non poſſet. A V G. Qui ergo hæc videt,num eum negabis ſapienter videre? E V. Non nego. A V G. Quid illle qui prudenter viuit,nónne eligit incorruptioné, & eam corruptioni pręponendam eſſe decernit? E V. Manifeſtiſsime. A V G. Cum ergo id eligit quò conuertat animum, quod eligendum eſſe nemo ambigit, num negari poteſt ſapienter eligere? E V. Nullo modo negauerim. A V G. Cum ergo ad id quod ſapienter eligit conuertit animum,ſapienter vtique conuertit. E V. Certiſsimum eſt. A V G. Et qui ab eo quod ſapienter eligit [ſe] ſapienter conuertit, nullis terroribus pœníſque depellitur, ſapienter ſine dubio facit. E V. Prorſus ſine dubio. A V G. Manifeſtiſsimum eſt igitur omnes has, quas regulas diximus & lumina virtutum ad ſapientiam pertinere : quandoquidem quanto magis quiſque ad agendam vitam eis vtitur, & ſecundum hæc agit vitam, tanto magis viuit facitque ſapienter : Omne autem quod ſapienter fit, non poteſt recte dici à ſapientia eſſe ſeparatum. E V. Omnino ita eſt. A V G. Quàm ergo veræ atque incommutabiles ſunt regulæ numerorum, quorum rationem atque veritatem incommutabiliter atque communiter omnibus eam cernentibus præſto eſſe dixiſti, tam ſunt veræ atque incommutabiles regulæ ſapientiæ,de quibus paucis nunc ſingillatim interrogatus reſpondiſti eſſe veras atque manifeſtas,eáſque omnibus qui hæc intueri valent,communes ad contemplandum adeſſe concedis. E V. Dubitare non poſſum. Sed peruellé ſcire, vtrum vno aliquo genere contineantur hæc duo, ſapientia ſcilicet & numerus, quia coniuncta etiam in ſcripturis ſanctis hæc poſita eſſe commemoraſti. An alterum exiſtat ab altero, vt alterum in altero conſiſtat, veluti numerus à ſapientia, vel in ſapientia. Nam ſapientiam exiſtere à numero, aut conſiſtere in numero non auſim dicere. Neſcio enim quo modo quia multos noui numerarios aut numeratores, vel ſi quo alio nomine vocandi ſunt, qui ſumme atque mirabiliter computant,ſapientes autem perpaucos,aut forſitan neminem, longe venerabilior mihi occurrit ſapientia quàm numerus. A V G. Rem dicis quam ego quoque mirari ſoleo

Sapientia & numerus & huius laus. Cap. xi.

leo. Nam cum incommutabilem veritatem numerorum mecum ipſe conſydero, & eius quaſi cubile ac penetrale vel regionem quandam, vel ſi quod aliud nomen aptum inueniri poteſt quo nominemus quaſi habitaculũ quoddam ſedémque numerorum, longe remoueor à corpore: & inueniens fortaſſe aliquid, quod cogitare poſsim, non tamen aliquid inueniens quod verbis proferre ſufficiam, redeo tanquam laſſatus in hæc noſtra vt loqui poſsim. & ea quæ ante oculos ſita ſunt dico, ſicut dici ſolent. Hoc mihi accidit etiam cum de ſapientia quantum valeo, vigilantiſsime atque intentiſsime cogito. Et propterea multum miror, cũ hæc duo ſint in ſecretiſsima certiſsimáque veritate, accedente etiam teſtimonio ſcripturarum quo commemoraui coniunctè ita poſita, plurimum miror, vt dixit, quare numerus vilis ſit multitudini hominum, & chara ſapientia. Sed nimirum illud eſt, quòd vna quædam eadémque res eſt. Veruntamen quoniam nihilominus in diuinis libris de ſapiẽtia dicitur, quòd attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter, ea potentia qua fortiter à fine vſque ad finem attingit, numerus fortaſſe dicitur. Ea vero qua diſponit omnia ſuauiter, ſapientia proprie iam vocatur: cum ſit vtrunque vnius eiuſdémque ſapientiæ. Sed quia dedit numeros omnibus rebus etiam infinis, & in fine rerum locatis: & corpora enim omnia quanuis in rebus extrema ſint, habent numeros ſuos, ſapere autem non dedit corporibus neque animis omnibus, ſed tantum rationalibus. tanquam in eis ſibi ſedem locauerit de qua diſponat, omnia illa etiam infima quibus numeros dedit. Itaque quoniam de corporibus facile iudicamus, tanquam de rebus quæ infra nos ordinatæ ſunt, quibus impreſſos numeros infra nos eſſe cernimus, & eos propterea vilius habemus. Sed cum cœperimus tanquam ſurſum verſus recurrere, inuenimus eos etiã noſtras mentes tranſcendere, atque incommutabiles in ipſa manere veritate. Et quia ſapere pauci poſſunt, numerare autem etiam ſtultis conceſſum eſt, mirantur homines ſapientiam, numeróſque cõtemnunt. Docti autem & ſtudioſi, quanto remotiores ſunt à labe terrena, tanto magis & numerum & ſapientiam in ipſa veritate contuentur, & vtrunque charum habent: Et in eius veritatis comparatione non ſolum

Sapien. 8.

eis aurum & argentum, & cætera de quibus homines dimicant. ſed ipſi etiam vileſcunt ſibi. nec mireris numeros ideo vileſcere hominibus, & charam eſſe ſapientiam, quia fa ilius poſſunt numerare quàm ſapere, cum videas charius illos habere aurum quàm lumen lucernæ, cui comparatum aurum ridetur. Sed honoratur amplius res longe inferior, quia lucernam ſibi & mendicus accendit, aurum vero pauci habent: quanquam ſapientia abſit, vt in comparatione numeri inueniatur inferior, cum eadem ſit, ſi oculus quo cerni poſsit, inquirat. Sed quemadmodum in vno igne conſubſtantialis vt ita dicam, ſentitur fulgor & calor, nec ſeparari ab inuicem poſſunt, tamen ad ea calor peruenit, quæ prope admouentur, fulgor vero etiam longius latiúſque diffunditur: ſic intelligentiæ potentia quæ ineſt ſapientiæ propinquiora ferueſcunt, ſicuti ſunt animæ rationales: ea vero quæ remotiora ſunt, ſecuti corpora, non attingit calore ſapiendi, ſed perfundit lumine numerorum, quod tibi fortaſsis obſcurum eſt: Non enim vlla viſibilis ſimilitudo inuiſibili rei poteſt ad omnem conuenientiam coaptari. Tantum illud attende, quod & quæſtioni quam ſuſcepimus ſatis eſt, & humilioribus etiam mentibus quales nos ſumus ſeſe manifeſtat, quia & ſi clarum nobis eſſe non poteſt, vtrum in ſapientia, vel ex ſapientia numerus, an ipſa ſapientia ex numero, an in numero ſit, an vtrunque nomen vnius rei poſsit oſtendi, illud certe manifeſtum eſt vtrumque verum eſſe, & incommutabiliter verum.

Comparatio ignis ad ſapientiam & numerorum.

Quapropter nullo modo negaueris eſſe incommutabilem veritatem, hæc omnia quæ incommutabiliter † vera ſunt continentem, quam non poſsis dicere tuam vel meam vel cuiuſquam hominis, ſed omnibus incommutabilia vera cernentibus, tan quam miris modis ſecretum & publicum lumen præſto eſſe ac ſe prebere communiter. Omne autem quod com muniter omnibus ratiocinantibus atque intelligentibus præſto eſt ad vllius eorum proprie naturam pertinere quis dixerit? Meminiſti enim, vt opinor, quid de ſenſibus corporis pauloante tractatum ſit: Ea ſcilicet quæ oculorum vel aurium ſenſu communiter tãgimur ſicuti ſunt colores & ſoni, quos ego & tu ſimul videmus vel ſimul audimus, non pertinere ad oculorum noſtrorũ auriúmve naturam,

Vna omnium cõmunis veritas. *Cap. xij.* *† al. cõmutabiliter.*

ſed

noſtra atque ratione ſublimius. Ecce tibi eſt ipſa veritas: Amplectere illam ſi potes,& fruere illa,& delectare in domino.& dabit tibi petitiones cordis tui. Quid enim petis amplius,quàm vt beatus ſis? Et quid beatius eo qui fruatur inconcuſſa & incommutabili & excellentiſsima veritate? An vero clamant homines beatos ſe eſſe, cum pulchra corpora magno deſyderio concupita, ſiue coniugum, ſiue etiam meretricum amplexātur, & nos in amplexu veritatis beatos eſſe dubitamus? Clamāt homines ſe beatos eſſe, cum æſtu aridis faucibus ad fontem abundantē ſalubrémque perueniunt aut eſurientes prandium cœnámve ornatam copioſámque reperiunt: & nos negabimus beatos eſſe cum irrigamur paſcimúrque veritate? Solemus audire voces clamantium ſe beatos,ſi iaceant in roſis aliíſque floribus, vel [etiam] vnguentis odoratiſsimis perfruantur, Quid fragrantius, quid iucundius inſpiratione veritatis? Et dubitamus nos cum ab illa inſpiramur dicere beatos? Multi beatam vitam in cantu vocum, & neruorum & tibiarum ſibi conſtituunt, & cum ea ſibi deſunt, ſe miſeros iudicant cum autem aſſunt, efferuntur lætitia:& nos cum mentibus noſtris ſine vllo ſtrepitu, vt ita dicam, canorum & facundum quoddam ſilētium veritatis illabitur, aliam beatam vitam quærimus,& tam certa & præſente non fruimur? Luce auri & argenti, luce gemmarum & aliorum colorum, ſiue ipſius lucis quæ ad hos oculos pertinet,ſiue in ignibus terrenis, ſiue in ſtellis & luna vel ſole claritate & iucunditate delectati homines, cum ab iſta lætitia nullis moleſtiis, nulla indigentia reuocantur, beati ſibi videntur,& propter hæc ſemper volunt viuere: & nos in luce veritatis beatam vitam collocare metuimus? Imò vero quoniam in veritate cognoſcitur & tenetur ſummum bonum eáque veritas ſapientia eſt, cernamus in ea, teneamúſque ſummum bonum, eóque perfruamur, Beatus eſt quippe qui fruitur ſummo bono, Hæc enim veritas oſtendit omnia bona quę vera ſunt,quę ſibi ſuo captu intelligentes homines,vel ſingula,vel plura eligūt,quibus fruuntur. Sed quemadmodum illi qui in luce ſolis eligunt quod libenter aſpiciant,& eo aſpectu lætificantur,in quibus ſi qui forte fuerint vegetioribus ſaníſque & fortiſsimis oculis præditi,nihil libētius quàm ipſum ſolem contuentur, qui

ad ſummū bonum:
Cap.xiii.
Pſal.36.

etiam cætera quibus infirmiores oculi delectãtur, illuſtrati: Sic fortis acies mentis illuſtrata †*, cum multa vera & incommutabilia certa ratione cõſpexerit, dirigit ſe in ipſam veritatẽ qua cuncta monſtrantur, eíque inhęrens tanquam obliuiſcitur cætera, & in illa ſimul omnibus fruitur. Quicquid enim iucundum eſt in cæteris veris, ipſa vtique veritate iucundum eſt. Hæc eſt libertas noſtra, cum iſti ſubdimur veritati: Et ipſe eſt deus noſter qui nos liberat à morte, id eſt, à conditione peccati. Ipſa enim veritas etiam homo cum hominibus loquens ait credentibus ſibi: Si manſeritis in verbo meo, vere diſcipuli mei eſtis, & cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos. Nulla enim re fruitur anima cum libertate, niſi qua fruitur cum ſecuritate. Nemo autem ſecurus eſt in iis bonis quę poteſt inuitus amittere: Veritatem autem atque ſapientiam nemo amittit inuitus: Non enim locis ſeparari ab ea quiſquã poteſt, ſed ea quæ dicitur à veritate atque ſapientia ſeparatio, peruerſa voluntas eſt qua inferiora diliguntur. Nemo autem vult aliquid nolens. Habẽs igitur qua fruamur omnes æqualiter atque communiter: Nullæ ſunt anguſtiæ, nullus in ea defectus: Omnes amatores ſuos nullo modo ſibi inuidos recipit, & omnibus communis eſt, & ſingulis caſta eſt. Nemo ali[c]ui dicit Recede, vt etiam ego accedam: nemo[r]ue manus, vt etiam ego amplectar. Omnes inhęrent, ipſam omnes tangunt: Cibus eius nulla ex parte diſcerpitur: Nihil de ipſa bibis quod ego non poſsim [bibere.] Non enim ab eius communione in priuatum tuũ mutas aliquid: Sed quod tu de illa capis, & mihi manet integrum. Quod te inſpirat, non expecto vt reddatur abs te, & ſic ego inſpirer ex eo. Non enim aliquid eius aliquando fit cuiuſquam vnius aut quorundam proprium, ſed ſimul omnibus tota eſt communis. Minus ergo ea quæ tangimus vel quæ guſtamus, vel quæ olfacimus huic ſunt veritati ſimilia, ſed magis ea quæ audimus & cernimus: quia & omne verbum à quibus auditur, totum auditur ab omnibus, & ſimul à ſingulis totum. Et ſpecies omnis quæ oculis adiacet, quanta videtur ab vno, tanta & ab alio ſimul. Sed multum longo interuallo ſunt iſta ſimilia. Nec tota enim ſimul ſonat quęlibet vox, quia per tempora tẽditur & producitur, & aliud eius prius ſonat, aliud poſterius: Et ſpecies omnis viſibilis tanquam

Ioan 8.

Summum bonum nemo amittit inuitus.

Cap. xiiii.

q[uali]ter regia. (marginal manuscript note)

tanquam intumeſcit per locos, nec vbique tota eſt. Et certe omnia hęc auferuntur inuito, & quo minus eis frui poſſimus, quibuſdam impedimur anguſtiis. Nam & ſi poſſet eſſe cuiuſquam ſuauis cantus ſempiternus, & ſtudioſi eius certatim ad eum audiendum venirent, coarctarent ſeſe atque pugnarent de locis, quanto plures eſſent, vt cãtanti eſſet quiſque propinquior, & in audiendo nihil tenerent manere ſecum, ſed omnibus vocibus fugientibus tangerẽtur. Solem autem iſtum ſi vellem intueri, atque id pertinaciter poſſem & in occaſu me deſereret, & ſubuelaretur nubilo, & multis aliis obſtaculis voluptatem videndi eum inuitus amitterem. Poſtremo etiam ſi adeſſet ſemper ſuauitas, & lucis videnti & vocis audienti, quid magnum ad me perueniret, cum mihi eſſet cõmune cum beluis? At illa veritatis & ſapientiæ pulchritudo, tantum aſsit perſeuerans voluntas fruendi, nec multitudine audientium conſtipata ſeclùdit venientes nec peragitur tempore, nec migrat locis nec nocte intercipitur, nec vmbra intercluditur, nec ſenſibus corporis ſubiacet. De toto mundo ad ſe cõuerſis qui diligunt eam, omnibus proxima eſt, omnibus ſempiterna: Nullo loco eſt, nuſquam deeſt: foris admonet, intus docet cernentes ſe: commutat omnes in melius, à nullo in deterius commutatur: nullus de illa iudicat, nullus ſine illa iudicat bene Ac per hoc eam manifeſtum eſt mentimus noſtris, quæ ab ipſa vna fiunt ſingulæ ſapientes, & nõ de ipſa, ſed per ipſam de cæteris iudicant, ſine dubitatione eſſe potiorem. *Commendatio ſapientiæ.*

Tu autẽ cõceſſeras ſi quid ſupra mẽtes noſtras eſſe monſtrarem, deũ te eſſe cõfeſſurũ, ſi adhuc nihil eſſet ſuperius. Quã tuã conceſsionẽ accipiens dixerã ſatis eſſe, vt hoc demonſtrarẽ. Si enim aliquid eſt excellẽtius, ille potius deus eſt: ſi autẽ non eſt, iam ipſa veritas deus eſt, Siue ergo illud ſit, ſiue non ſit; deum tamen eſſe, negare non poteris: quæ nobis erat ad differendum & tractandum quæſtio conſtituta. Nam ſi te hoc mouet quod apud ſacroſanctam diſciplinam Chriſti in fidem recepimus, eſſe partem ſapientiæ: momento nos etiam hoc in fide accepiſſe, quòd æterno patri ſit æqualis, quæ ab ipſo genita eſt ſapientia. Vnde nunc nihil quærẽdũ eſt; ſed inconcuſſa fide retinendum. Eſt enim deus: & vere ſumméque eſt Quod iã non ſolũ indubitatum quantum arbitror fide retinemus, ſed etiã certa, *De ſumma quæ deus eſt. & humana ſapientia. Ca. xv.*

quamuis adhuc tenuiſsima forma cognitionis attingimus, quod quæſtioni ſuſceptæ ſufficit, vt cętera quæ ad rem pertinent explicare poſsimus. Niſi quid habes aduerſus iſta quod opponas. EV. Ego vero incredibili omnino, & quam tibi verbis explicare nõ poſſum lætitia perfuſus accipio iſta, & clamo eſſe certiſsima. Clamo autem voce interiore, qua exaudiri cupio ab ipſa veritate & illi inhærere: quod non ſolum bonum, ſed etiam ſummum bonum & beatificum eſſe concedo. AVG. Recte ſanè, etiam ego plurimum gaudeo. Sed quæſo te, nunquid iam ſapientes & beati ſumus, an adhuc tendimus eò, vt id nobis eſſe proueniat? EVOD. Eò nos potius tendere exiſtimo.

AVG. Vnde ergo iſta comprehendis, quibus veris certiſque gaudere te clamas, & hoc ad ſapientiam pertinere concedis? An quiſquam inſipiens poteſt noſſe ſapientiam?

EVOD. Quàm diu inſipiens eſt, non poteſt.

AVG. Tu ergo iam ſapiens es, aut nondum noſti ſapientiam. EVOD. Non ſum quidem adhuc ſapiens, ſed nec inſipientem me dixerim, inquantum noui ſapientiam: quoniam & certa ſunt iſta quæ noui, & ad ſapientiam pertinere negare non poſſum. AVG. Dic quæſo te, nónne fateberis eum, qui non eſt iuſtus, iniuſtum eſſe: & qui non eſt prudens, imprudentem eſſe: & qui non eſt temperans, intemperantem? An dubitari de his aliquid poteſt? EV. Fateor hominem quando iuſtus non eſt, iniuſtum eſſe: hoc etiam de prudente & temperante reſponderim. AVG. Cur ergo & quando ſapiens non eſt, non ſit inſipiens. EV. Hoc quoque fateor, quando quiſque ſapiens non eſt, eum eſſe inſipientẽ. AVG. Nunc ergo tu quid horum es? EV. Quodlibet horum me appelles nondum audeo me dicere ſapientem: Et ex iis quæ conceſsi, video eſſe conſequens, vt me inſipientem non dubitem dicere. AVG. Nouit ergo inſipiens ſapientiã. Non enim ſicut iam dictũ eſt, certus eſſes velle te eſſe ſapiẽtem, ídque oportere, niſi notio ſapientiæ menti tibi inhæret, ſicut earũ rerum de quibus ſingillatim interrogatus reſpondiſti, quæ ad ipſam ſapientiam pertinẽt, quarum cognitione lætatus es. EV. Ita eſt vt dicis. AVG. Quid igitur aliud agimus cum ſtudemus eſſe ſapientes, niſi vt quanta poſſumus alacritate, ad quod mente contingimus, totam animam

Quiſque ſapiens aut eſt aut inſipiens. *Numerus erigit animum.* *Cap. xvj.*

animam noſtram quodam modo colligamus & ponamus ibi atque ſtabiliter infigamus, vt non iam priuato ſuo gaudeat quod implicauit rebus tranſeuntibus, ſed exuta omnibus temporum & locorum affectionibus, apprehendat id quod vnum atque idem ſemper eſt. Sicut enim tota vita corporis eſt anima, ſic beata vita animæ deus eſt. Quod dum agimus, donec peragamus in via ſumus. Et quod iſtis veris & certis bonis, quamuis adhuc in hoc tenebroſo itinere coruſcantibus, gaudere conceſſum eſt, vide verum hoc ſit quod ſcriptum eſt de ſapientia, quid agat cum amatoribus ſuis cum ad eam veniunt, & eam quærunt. Dictum eſt enim: In viis oſtendet ſe illis hilariter, & omni prudentia occurret illis. Quoquò enim te veteris, veſtigiis quibuſdam quæ operibus ſuis impreſsit, loquitur tibi, & te in exteriora relabētem ipſis exteriorum formis intrò reuocat: vt quicquid te delectat in corpore, & per corporeos illicit ſenſus, videas eſſe numeroſum, & quæras vnde ſit, & in teipſum redeas, atque intelligas te id quod attingis ſenſibus corporis, probare aut improbare non poſſe niſi apud te habeas quaſdam pulchritudinis leges, ad quas referas quæque pulchra ſentis exterius. Intuere cœlum, & terram, & mare, & quæcunque in eis vel deſuper fulgent, vel deorſum repunt, vel volant, vel natant, formas habent, quia numeros habent: adime illis hæc, nihil erunt. A quo ergo ſunt, niſi à quo numerus? quandoquidē intantum illis eſt eſſe, inquantum numeroſa eſſe. Et omnium quidem formarū corporearū artifices homines in arte habent numeros, quibus coaptent opera ſua & tandiu manus atque inſtrumenta in fabricando mouēt, donec illud quod formatur foris ad eam quæ intus eſt lucem numerorum relatum, quantum poteſt impetret abſolutionem, placeátque per interpretem ſenſum interno iudici ſuper nos numeros intuēti. Quære deinde artificis ipſius mēbra quis moueat numerus erit: Nā mouentur etiam illa numeroſe. Et ſi detrahas de manibus opus, & de animo intentionem fabricandi, motúſque ille membrorum ad delectationem referatur, ſaltatio vocabitur. Quære ergo quid in ſaltatione delectet, reſpōdebit tibi numerus. Ecce ſum. Inſpice iam pulchritudinem formati corporis numeri tenentur in loco. Inſpice iam pulchritudinem mobilitatis in corpore, & numeri verſantur in

Sapien. 6.

tempore. Intra ad artem vnde iſti procedunt, quære in ea tempus & locum, nunquam erit, nuſquam erit, viuit in ea tamen numerus: Nec eius regio ſpaciorum eſt, nec ętas dierum, & diſcendæ arti tamen cum ſe accommodant, qui ſe artifices fieri volunt, corpus ſuum per loca & tempora mouent, animum vero per tempora. Acceſſu quippe temporis peritiores fiunt. Tranſcende ergo & animum artificis, vt numerum ſempiternum videas: Iam tibi ſapientia de ipſa interiore ſede fulgebit, & de ipſo ſecretario veritatis: Quæ ſi adhuc languidiorem aſpectum tuum reuerberat, refer oculum mentis in illam viam, vbi ſe oſtendebat hilariter. Memento ſanè diſtuliſſe te viſionem, quam fortior saniórque repetas. Væ qui derelinquunt te ducem, & oberrant in veſtigiis tuis, qui nutus tuos pro te amant & obliuiſcuntur quid innuas. O ſuauiſsima lux purgatæ mentis ſapientia: Non enim ceſſas innuere nobis, quæ & quanta ſis. Et nutus tui ſunt omne creaturarum decus. Et artifex enim quodam modo innuit ſpectatori operis ſui de ipſa operis pulchritudine, ne ibi totus hęreat, ſed ſpeciem corporis fabricati ſic percurrat oculis, vt in eum qui fabricauerit recurrat affectu. Similes autem ſunt hominibus, qui ea quæ facis pro te amant, qui cum audiunt aliquem facundum ſapientem, dum nimis ſuauitatem vocis eius & ſtructuras ſyllabarum apte locatarum auide audiunt, amittunt ſententiarum principatum, cuius illa verba tanquam ſigna ſonuerunt: Væ qui ſe auertunt à lumine tuo, & obſcuritati ſuæ dulciter inhærent. Tanquam enim dorſum ad te ponentes, in carnali opere velut in vmbra ſua defiguntur, & tamen etiam ibi quod eos delectat, adhuc habent de circunfulgentia lucis tuæ. Sed vmbra dum amatur, languidiorem facit oculum animi, & inualidiorem ad perferendum conſpectum tuum. Propterea magis, magíſque homo tenebratur, dum ſectatur libentius, quicquid infirmiorem tolerabilius excipit. Ex quo incipit non poſſe videre quod ſumme eſt, & malum putare quicquid fallit improuidum, aut illicit indignum †, aut captum excruciat, cum ea pro merito patiatur auerſionis ſuæ, & quiquid iuſtum eſt, malum eſſe non poſsit. Si ergo quicquid mutabile aſpexeris, vel ſenſu corporis, vel animi conſyderatione capere

† indigum

non

non potes, niſi aliqua numerorum forma teneatur, qua detracta in nihil recidat: noli dubitare vt iſt mutabilia non intercipiantur, ſed dimenſis motibus, & diſtincta varietate formarum, quaſi quoſdam verſus temporum peragant, eſſe aliquam formam ęternam & incommutabilem: quæ neque continuatur & quaſi diffundatur locis, neque protendatur atque varietur temporibus, per quam cuncta iſta formari valeant, & pro ſuo genere implere atque agere locorum ac temporum numeros. Omnis enim res mutabilis, etiam formabilis ſit neceſſe eſt. Sicut autem mutabile dicimus quod mutari poteſt, ita formabile quod formari poteſt appellauerim. Nulla autem res formare ſeipſam poteſt: quia nulla res poteſt dare ſibi quod non habet: Et vtique vt habeat formam, formatur aliquid. Quapropter quælibet res ſi quam habet formam, nõ ei opus eſt accipere quod habet: Si qua vero non habet formã, non poteſt à ſe accipere quod non habet. Nulla ergo res diximus, formare ſe poteſt. Quid autem amplius de mutabilitate corporis & animi dicam? Superius enim ſatis dictum eſt. Conficitur itaque, vt & corpus & animus forma quadam incommutabili & ſemper manente formentur. Cui formæ dictum eſt: Mutabis ea & mutabuntur, tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. Annos ſine defectu, pro æternitate poſuit prophetica locutio. De hac item forma dictum eſt, quòd in ſeipſa manens innouet omnia. Hinc etiam comprehenduntur omnia prouidentia gubernari. Si enim omnia quæ ſunt, forma penitus ſubtracta nulla erunt, forma ipſa incommutabilis, per quam mutabilia cuncta ſubſiſtunt, vt formarum ſuarum numeris impleantur & agantur, ipſa eſt eorum prouidentia. Non enim iſta eſſent, ſi ita non eſſet. Intués ergo & conſyderans vniuerſam creaturam quicunque iter agit ad ſapientiam, ſentit ſapientiam in via ſe ſibi oſtendere hilariter, & in omni prouidentia occurrere ſibi: & tanto alacrius ardeſcit viam iſtam peragere, quanto & ipſa via per illam pulchra eſt ad quam exæſtuat peruenire. Tu autem ſi præter id quod eſt & non viuit, & id quod eſt & viuit, neque intelligit & id quod eſt & viuit & intelligit, inueneris aliquod creaturarum genus, tunc aude dicere aliquod bonum eſſe quod nõ ſit ex deo. Tria enim hoc duobus etiam

Deus forma incommutabilis, ad quem referenda ſunt omnia. *Cap. xvij.* *Pſal. 101.* *Sapien 7.* *Sapien. 6.*

nominibus enunciari poſſunt, ſi appellentur corpus & vita: quia & illa quæ tantum viuit, neque intelligit, qualis eſt pecorũ, & hæc que intelligit ſicuti eſt hominum, rectiſsime vita dicitur: Hæc autem duo, id eſt, corpus & vita, quæ quidem creaturæ deputantur: nam & creatoris ipſius vita dicitur, & ea ſumma vita eſt. Iſtæ igitur duæ creaturæ corpus & vita, quoniam formabilia ſunt, ſicuti ſuperius dicta docuerunt, amiſſáque omnino forma in nihilum recidunt, ſatis oſtendunt ſe ex iſta forma ſubſiſtere, quæ ſemper eiuſmodi eſt. Quamobrem quantacunque bona, quanuis magna, quanuis minima, niſi ex deo eſſe non poſſunt. Quid enim maius in creaturis, quàm vita intelligens, aut quid minus poteſt eſſe quàm corpus? Quæ quantumlibet deficiant & eo tendant vt non ſint, tamen aliquid formæ illis remanet, vt quoquomodo ſint. Quicquid autẽ formæ cuipiã rei deficienti remanet, ex illa forma eſt quæ neſcit deficere, motúſque ipſos rerum deficientiũ vel proficientium excedere numerorum ſuorum legem non ſinit. Quicquid igitur laudabile aduertitur in rerum natura, ſiue exigua, ſiue ampla laude dignum iudicetur, ad excellentiſsimam & ineffabilem laudem referendum eſt conditoris: Niſi quid habes ad hæc. EV. Satis mihi perſuaſum eſſe fateor, & quemadmodum manifeſtum fiat, quantũ in hac vita atque inter tales quales nos ſumus poteſt deum eſſe, & ex deo eſſe omnia bona: quandoquidem omnia quæ ſunt, ſiue quæ intelligunt & viuunt & ſunt, ſiue quę tãtum viuunt & ſunt†, ſiue quæ tantũ ſunt, ex deo ſunt. Nunc iam tertiam quæſtionem videamus, vtrum expediri poſsit, inter bona eſſe numerandam liberam voluntatem. Quo demonſtrato, ſine dubitatione concedam, deum dediſſe nobis eam, darique oportuiſſe. AVG. Bene meminiſti propoſita, & ſecundam quæſtionem iam explicatam vigilanter animaduertiſti: Sed videre debuiſti etiam iſtam tertiam iam ſolutam. Propterea quippe tibi videri dixeras, dari nõ debuiſſe liberum volũtatis arbitriũ, ꝙ eo quiſq; peccat. Cui ſententiæ tuæ cum ego intuliſſem, recte fieri non poſſe, niſi eodem libero voluntatis arbitrio, atq; ad id potius hoc deum dediſſe aſſeuerarem, reſpondiſti liberam voluntatẽ ita nobis dari debuiſſe, vt iuſticia data eſt qua nemo niſi recte poteſt vti. Quæ reſponſio tua in tantos circuitus diſputationis

Et bonis male vti poſſumus. Ca. xvij.

† al. ſiue que non intelligunt, ſed tamen viuunt & ſunt.

1. Retract. cap. 9.

nis nos ire compulit, quibus tibi probaremus & maiora & minora bona non eſſe niſi ex deo. Quod non tam dilucide oſtendi poſſet, niſi prius aduerſus opiniones impiæ ſtulticiæ, qua dicit inſipiens in corde ſuo non eſt deus, qualiſcúnque de re tãta pro modulo noſtro inita ratio, eodem ipſo deo in tam periculoſo itinere nobis opitulante, in aliquid manifeſtum intenderetur. Quæ duo tamen, id eſt, deum eſſe, & omnia bona ex ipſo eſſe, quanquam inconcuſſa fide etiam antea tenerentur, ſic tamen tractata ſunt, vt hoc quoque tertium inter bona eſſe numerandũ, liberam ſcilicet voluntatem, manifeſtiſsime appareat. Iam enim ſuperiore diſputatione patefactum eſt, cõſtititque inter nos naturam corporis inferiore gradu eſſe quam animi naturam, ac per hoc animum maius bonum eſſe quàm corpus. Si ergo in corporis bonis inuenimus aliqua quibus non recte vti homo poſsit, nec tamen propterea dicimus, non ea dari debuiſſe, quoniam eſſe confitemur bona, quid mirum ſi & in animo ſunt quædam bona, quibus etiam non recte vti poſsimus: ſed quia bona ſunt non potuerunt dari niſi ab illo, à quo ſunt omnia bona? Vides enim quantum boni deſit corpori, cui deſunt manus, & tamen manibus male vtitur, qui eis operatur vel ſæua vel turpia. Sine pedibus aliquem ſi aſpiceres, fatereris deeſſe integritati corporis plurimum bonum & tamen eum qui ad nocendum cuipiam, vel ſeipſum dehoneſtandum pedibus vteretur, male vti pedibus non negares. Oculis hanc lucem videmus, formáſq; internoſcimus corporum: idq́ue & ſpecioſiſsimum eſt in noſtro corpore, vnde in faſtigio quodam dignitatis hæc membra locata ſunt, & ad ſalutem tuendam, multáque alia vitę commoda refert vſus oculorum, oculis tamen plerique pleráque agunt turpiter, & eos militare cogunt libidini. Et vides quantum bonum deſit in facie ſi oculi deſint: Cum autem aſſunt, qui hos dedit, niſi bonorum omnium largitor deus? Quemadmodum ergo iſta probas in corpore, & non intuens eos qui male his vtuntur, laudas illum qui hęc dedit bona: Sic liberam voluntatem ſine qua nemo poteſt recte viuere, oportet & bonum eſſe & diuinitus datum, & potius eos damnandos qui hoc bono male vtuntur, quàm eum qui dederit, dare non debuiſſe, fatearis. E V. Prius ergo vellem, vt mihi probares aliquod bonum eſſe

Pſal. 52.

liberam voluntatem, & ego concederem deum illam dediſſe nobis quia fateor ex deo omnia bona eſſe.

AVG. Itáne tandem non probaui [tibi] tanto molimine ſuperioris diſputationis, cum omnem ſpeciem formámque corporis à ſumma omnium rerum forma, id eſt, à veritate ſubſiſtere fatereris, & bonum eſſe concederes? Nam & capillos noſtros numeratos eſſe, ipſa in Euangelio loquitur veritas. De numeri autẽ ſummitate, & à fine vſque ad finem pertendente potentia, quæ locuti fuerimus, excidit tibi? Quæ igitur iſta tanta peruerſitas, capillos noſtros, quanuis inter exigua & omnino abiectiſsima, tamen inter bona numerare, nec inuenire cui authori tribuantur niſi bonorum omnium conditori deo, quia & maxima & minima bona ab illo ſunt, à quo eſt omne bonum: & dubitare de libera voluntate ſine qua recte viui non poſſe concedunt, etiam qui peſsime viuunt. Et certe nunc reſponde quæſo, quid tibi melius eſſe videatur in nobis, ſine quo recte viui poteſt, an ſine quo recte viui non poteſt?

Matt.10.

EV. Iamiam parce quæſo: pudet cæcitatis. Quis enim ambigat id longe eſſe præſtantius, ſine quo recta vita nulla eſt? AVG. Iam ergo tu negabis luſcum hominem recte poſſe viuere? EV. Abſit tam immanis amentia.

AVG. Cum ergo in corpore oculum concedas eſſe aliquod bonum, quo amiſſo tamen ad recte viuendum non impeditur voluntas libera, tibi videtur nullum bonum, ſine qua recte nemo viuit? Intueris enim iuſticiam, qua nemo male vtitur. Hæc inter ſumma bona quæ in ipſo ſunt homine numeratur, omnéſque virtutes animi quibus ipſa recta vita & honeſta conſtat. Nam neque prudentia, neque fortitudine, neque temperantia male quis vtitur: in his enim omnibus, ſicut in ipſa etiam quam tu commemoraſti iuſticia, recte ratio viget, ſine qua virtutes eſſe nõ poſſunt. Recta autem rationale male vti nemo poteſt. Iſta ergo magna bona ſunt: Sed meminiſſe te oportet, nõ ſolum magna, ſed etiam minima bona nõ eſſe poſſe, niſi ab illo à quo ſunt omnia bona, hoc eſt deo. Id enim ſuperior diſputatio perſuaſit, cui totiẽs támque lætus aſſenſus es. Virtutes igitur quibus recte viuitur, magna bona ſunt: Species autem quorumlibet corporum, ſine quibus recte viui poteſt, minima bona ſunt: Potentiæ vero animæ, ſine quibus recte viui

Magnis bonis nemo male vtitur.

Cap.xix. 2.ſen. diſt. 26.c ſ. vero

viui

viui non poteſt, media bona ſunt. Virtutibus nemo male vtitur: Cæteris autem bonis, id eſt, mediis & minimis, non ſolum bene, ſed etiam male quiſque vti poteſt. Et ideo virtute nemo male vtitur, quia opus virtutis eſt bonus vſus iſtorum, quibus etiam non bene vti poſſumus. Nemo autem bene vtendo male vtitur. Quare abundantia & magnitudo bonitatis dei non ſolum magna, ſed etiam media & minima bona eſſe præſtitit? Magis laudanda eſt bonitas eius in magnis, quàm in mediis & magis in mediis, quàm in minimis bonis ſed magis in omnibus, quàm ſi non omnia tribuiſſet. EVOD. Aſſentior. Sed illud me mouet, quoniam de libera voluntate quæſtio eſt, & videmus ipſam bene vti cæteris vel non bene, quo modo & ipſa inter illa, quibus vtimur numeranda ſit. AVG. Quo modo omnia quæ ad ſcientiam cognoſcimus ratione cognoſcimus, & tamen etiam ipſa ratio inter illa numeratur quæ ratione cognoſcimus. An oblitus es cum quæreremus quæ ratione cognoſcantur, confeſſum te fuiſſe etiam rationem ratione cognoſci? Noli ergo mirari, ſi cæteris per liberam voluntatem vtimur, etiam ipſa libera voluntate per eam ipſam vti nos poſſe: vt quodam modo ſeipſa vtatur voluntas, quæ vtitur cæteris, ſicut ſeipſam cognoſcit ratio quæ cognoſcit & cætera. Nam & memoria non ſolum cætera omnia quæ meminimus comprehendit, ſed etiam quod non obliuiſcimur nos habere memoriam, ipſa ſe memoria quodam modo tenet in nobis, quæ non ſolum aliorum, ſed etiam ſui meminit, vel potius nos & cætera & ipſam per ipſam meminimus. Voluntas ergo quę medium bonum eſt, cum inhæret incommutabili bono, eíq; communi non proprio, ſicuti eſt illa, de qua multum locuti ſumus & nihil digne diximus veritas, tenet homo beatam vitam: Eáque ipſa vita beata, id eſt, animi affectio inhærentis incommutabili bono, proprium & primum eſt hominis bonum. In eo ſunt etiam virtutes omnes, quibus male vti nemo poteſt. Nam hæc quanuis magna in homine & prima ſint propria tamen eſſe vniuſcuiuſque hominis, non communia ſatis intelligitur. Veritate enim atque ſapientia, quæ communis eſt omnibus, omnes ſapientes & beati fiunt inhærendo illi: Beatitudine autem alterius hominis non fit alter

Virtutis opus quid. 2. ſe. di. 16. ca. attende & ca. quæritur.

Supra eodē cap. 3.

alter beatus, quia & cum eum imitatur vt ſit, inde appetit beatus fieri, vnde illum factum videt; illa ſcilicet incommutabili communíq; veritate. Neq; prudentia cuiuſquam fit prudẽs alius aut fortis fortitudine, aut temperans temperantia, aut iuſtus iuſtitia hominis alterius quiſquam efficitur: ſed coaptando animum illis incommutabilibus regulis luminibúſq; virtutum, quę incorruptibiliter viuunt in ipſa veritate ſapientiáq; communi, quibus & ille coaptauit & fixit animum, quem iſtis virtutibus præditum ſibi ad imitandum propoſuit. Voluntas ergo adhærens communi atq; incommutabili bono, impetrat prima & magna hominis bona, cum ipſa ſit medium quoddam bonum. Voluntas autem auerſa ab incommutabili & communi bono, & conuerſa ad proprium bonum, aut ad exterius, aut ad inferius, peccat. Ad proprium conuertitur, cum ſuæ poteſtatis vult eſſe. Ad exterius, cũ aliorum propria, vel quæcunque ad ſe non pertinẽt, cognoſcere ſtudet. Ad inferius, cum voluptatem corporis diligit: Atq; ita homo ſuperbus & curioſus & laſciuus effectus excipitur ab alia vita, quæ in comparatione ſuperioris vitæ mors eſt: Quæ tamen regitur adminiſtratione diuinæ prouidentiæ, quæ congruis ſedibus ordinat omnia, & pro meritis ſua cuiq; diſtribuit. Ita fit, vt neque illa bona quæ à peccantibus appetuntur, vllo modo mala ſint, neque ipſa voluntas libera quam in bonis quibuſdam mediis numerandam eſſe comperimus, ſed malum ſit auerſio eius ab incommutabili bono, & conuerſio ad mutabilia bona: Quæ tamen auerſio atque conuerſio, quoniam non cogitur ſed eſt voluntaria, digna & iuſta eam miſeriæ pœna ſubſequitur.

Homo lapſus, ex ſe non poteſt reſurgere. Cap. 20.

Sed tu fortaſſe quæſiturus es, quoniam mouetur voluntas cum ſe auertit ab incommutabili bono ad mutabile bonum, vnde ei iſte motus exiſtat: qui profecto malus eſt, tametſi voluntas libera, quia ſine illa nec recte viui poteſt, in bonis numeranda ſit. Si enim motus iſte, id eſt, auerſio voluntatis à domino deo, ſine dubitatione peccatum eſt, num poſſumus authorem peccati deum dicere? Non erit ergo iſte motus ex deo. Vnde igitur erit? Ita quærenti tibi, ſi reſpondeam neſcire me, fortaſſe eris triſtior: Sed tamen vera reſponderim: Sciri enim non poteſt quod nihil eſt: Tu tantum pietatem inconcuſſam tene, vt nullum tibi bonum, vel ſentienti, vel intelligenti,

vel

vel quoquo modo cogitanti occurrat quod non ſit ex deo. Ita enim nulla natura occurrit, quæ nõ ſit ex deo. Omnem quippe rem vbi menſuram & numerum, & ordinem videris, deo artifici tribuere ne cuncteris. Vnde autem iſta penitus detraxeris, nihil omnino remanebit quia etſi remanſerit aliqua formæ alicuius inchoatio, vbi neque menſuram, neque numerum, neque ordinem inuenias, quia vbicunque iſta ſunt, forma perfecta eſt, oportet auferas etiam ipſa inchoationem formæ quæ tanquam materies ad perficiẽdum ſubiacere videtur artifici. Si enim formæ perfectio bonum eſt, nonnullum iam bonum eſt & formæ inchoatio: Ita detracto penitus omni bono [nõ quidẽ nonnihil, ſed omnino] nihil remanebit. Omne autem bonum ex deo: Nulla ergo natura eſt, quæ non ſit ex deo. Motus ergo ille auerſionis, quod fatemur eſſe peccatũ, quoniam defectiuus motus eſt: omnis autem defectus ex nihilo eſt: vide quò pertineat, & ad deũ pertinere non dubites †. Qui tamen defectus quoniam eſt voluntarius, in noſtra eſt poſitus poteſtate, Si enim times illum, oportet vt nolis, Si autem nolis, non erit. Quid ergo ſecurius, quàm eſſe in ea vita, vbi non poſsit tibi euenire quod non vis? Sed quoniam non ſicut homo ſponte cecidit, ita etiam ſponte ſurgere poteſt, porrectam nobis deſuper dexteram dei, id eſt, dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, fide firma teneamus, & expectemus certa ſpe, & charitate ardenti deſyderemus. Si quid autem de origine peccati diligentius quærendum adhuc putas, nam omnino ergo iam opus eſſe non arbitror: ſi quid tamen putas, in aliam diſputationem differendum eſt. EV. Sequor ſanè voluntatem tuam, vt in tempus aliud quod hinc moueri poſſit, differamus. Nam illud tibi non conceſſerim, vt ſatis iam inde quæſitum putes.

Sapien. 11. *† & ad deum non pertinere ne dubites.* *1. Retract. cap. 9.* *2 ſen. di 27 ca. ſi igitur*

LIBERI SECVNDI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE LIBERO ARBITRIO, LIBER Tertius.

Vnde ſit, quod homo deflectitur à ſummo bono. Ca.1.

QVONIAM ſatis mihi manifeſtũ eſt, & inter bona, & ea quidem non minima numerandam eſſe liberam voluntatem, ex quo etiam fateri cogimur eam diuinitus datã eſſe, daríque oportuiſſe: iam ſi opportunum exiſtimas, cupio per te cognoſcere, vnde ille motus exiſtat, quo ipſas voluntas auertitur à communi atque incommutabili bono, & ad propria, vel aliena, vel infima, atque omnia † commutabilia conuertitur bona. AVG. Quid enim opus eſt hoc ſcire? EV. Quia ſi ita data eſt, vt naturalem habeat iſtum motum, iam neceſsitate ad hæc conuertitur, neque vlla culpa deprehendi poteſt, vbi natura neceſſitáſque dominatur. AVG. Placétne tibi iſte motus, an diſplicet? EV. Diſplicet. AVG. Reprehendis ergo eum? EV. Vtique reprehendo. AVG. Reprehendis igitur animi motũ inculpabilem? EV. Inculpabilem animi motum non reprehendo, ſed neſcio an vlla culpa ſit, relicto incommutabili bono ad commutabilia conuerti. AVG. Reprehendis ergo quod neſcis. EV. Noli verbo premere: Ita enim dixi, Neſcio an vlla culpa ſit: vt intelligi voluerim ſine dubio culpam eſſe. Nam hoc verbo quod dixi, neſcio, ſatis profecto irriſi dubitationem de re manifeſta. AVG. Vide quid ſit certiſsima veritas quæ te coëgit tam cito obliuiſci quod pauloante dixiſti. Si enim natura vel neceſsitate iſte motus

† omnino.

exiſtit, culpabilis eſſe nullo pacto poteſt: Tu vero eſſe culpabilem ita firmiſsime tenes, vt dubitationẽ de hac re tam certa etiam irridendam putaueris. Cur ergo tibi vel affirmandum, vel certe cum aliqua dubitatione dicendum viſum eſt, quod perſpicue falſum eſſe ipſe conuincis? Dixiſti enim: Si ita data eſt voluntas libera, vt naturalẽ habeat iſtum motum, iam neceſsitate ad hæc conuertitur, neque vlla culpa deprehendi poteſt vbi natura neceſsitáſque dominatur. Nullo modo autem dubitare debuiſti non eſſe ita datam, quando iſtum motum culpabilem eſſe non dubitas. E V. Ego ipſum motum culpabilem dixi & ideo mihi diſplicere & reprehendendum eſſe dubitare nõ poſſum: Animam vero quæ iſto motu ab incommutabili bono ad commutabilia detrahitur, nego eſſe culpandam ſi eius natura talis eſt, vt eo neceſſario moueatur. A V G. Cuius eſt iſte motus, quẽ profecto culpandũ eſſe cõcedis? E V. In animo eum video, ſed cuius ſit, neſcio. A V G. Nunquid negas eo motu animum moueri? E V. Non nego. A V G. Negas ergo motum quo mouetur lapis motum eſſe lapidis? Neque enim illum dico motum quo eum nos mouemus, vel aliqua vi aliena mouetur, veluti cum in cœlum iacitur, ſed eum quo ad terram nutu ſuo vergit & cadit. E V. Non equidem nego motum quo vt ita dicis inclinatur & ima petit, motum eſſe lapidis, ſed naturalem. Si autem hoc modo etiam illum motum habet anima, profecto etiam ipſe naturalis eſt, nec ex eo quod naturaliter mouetur, recte vituperari poteſt: quia etiam ſi ad perniciem mouetur, naturæ tamen ſuæ neceſsitate compellitur. Porrò quia iſtum motum non dubitamus eſſe culpabilem, omnimodo negãdum eſt eſſe naturalem: Et ideo non eſt ſimilis illi motui quo naturaliter mouetur lapis. A V G. Egimúſne aliquid ſuperioribus duabus diſputationibus? E V O D. Egimus ſanè. A V G. Credo ergo meminiſſe te, in prima diſputatione ſatis eſſe compertum, nulla re fieri mentem ſeruam libidinis, niſi propria voluntate: Nam neque à ſuperiore, neque ab æquali eam poſſe ad hoc dedecus cogi, quia iniuſtum eſt, neque ab inferiore quia non poteſt. Reſtat igitur vt eius ſit proprius iſte motus, quo fruendi voluntatem ad creaturam à creatore conuertit: Qui motus ſi culpæ deputatur, vnde

Supra li. 1. cap. 11.

vnde qui dubitat irriſione dignus tibi viſus eſt non eſt vtique naturalis,ſed voluntarius: In eóque ſimilis eſt illi motui quo deorſum verſus lapis fertur, quòd ſicut iſte proprius eſt lapidis, ſic ille animi. Veruntamen in eo diſsimilis,quòd in poteſtate nõ habet lapis cohibere motum,quo fertur inferius,animus vero dum non vult, non ita mouetur,vt ſuperioribus deſertis inferiora diligat: Et ideo lapidi naturalis eſt ille motus, animo vero iſte voluntarius. Hinc eſt quod lapidem ſi quis dicat peccare, quòd pondere ſuo tẽdit in infima,non dicam ipſo lapide ſtolidior ſed profectò demens iudicatur. Animum verò peccati arguimus,cum eum cõuincimus ſuperioribus deſertis ad fruendum inferiora præponere. Propterea quid opus eſt quærere vnde iſte motus exiſtat, quo voluntas auertitur ab incommutabili bono ad cõmutabile bonum. cum eum non niſi animi, & voluntarium,& ob hoc culpabilem eſſe fateamur, omníſque de hac re diſciplina vtilis ad id valeat, vt eo motu inprobato atque cohibito, voluntatem noſtram ad fruendum ſempiterno bono, à lapſu temporalium conuertamus. E V. Video, & quodam modo tango ac teneo vera eſſe quę dicis. Non enim quicquam tam firme atque intime ſentio. quàm me habere voluntatẽ, eáque me moueri ad aliquid fruendum:quid autẽ meum dicam prorſus non inuenio, ſi voluntas qua volo & nolo non eſt mea: Quapropter cui tribuendum eſt ſi quid per illam male facio,niſi mihi? Cum enim bonus deus me fecerit,nec bene aliquid faciam, niſi per voluntatem , ad hoc potius datam eſſe à bono deo ſatis apparet:Motus autem quo huc atque illuc voluntas conuertitur, niſi eſſet voluntarius, atque in noſtra potius poteſtate,neque laudandus cum ad ſuperiora,neq; culpandus homo eſſet cum ad inferiora detorquet quaſi quendam cardinem voluntatis:neq; omnino monendus eſſet,vt iſtis neglectis æterna vellet adipiſci atq; vt male nollet viuere,vellet autem bene. Hoc autem monẽdum non eſſe hominem,quiſquis exiſtimat:de hominum numero exterminandus eſt. Quæ cum ita ſint, ineffabiliter me mouet, quo modo fieri poſsit, vt & deus præſcius ſit omnium futurorum, & nos nulla neceſsitate peccemus. Quiſquis enim dixerit aliter euenire poſſe aliquid quàm deus ante præſciuit,præſcientiã dei deſtruere inſaniſsima impietate

1. Retract. cap. 9.

D. prouidẽtia dei & hominis libertate. Cap. 3.

impietate molitur. Quapropter ſi præſciuit deus peccaturum eſſe primum [bonum] hominem, quod neceſſe eſt concedat mihi quiſquis mecum omnium futurorum præſcium fatetur deum. Si ergo ita eſt, non dico non eum faceret. bonum enim fecit, nec obeſſe quicquam deo poſſet, peccatum eius quē bonum ipſe fecit: imò in quo faciendo bonitatem ſuam oſtenderat, oſtendit etiā in puniendo iuſticiam, & in liberando miſericordiam. Non itaque dico non eum faceret, ſed hoc dico, quoniam ſi peccaturum eſſe præſciuerat, neceſſe erat id fieri, quod futurū eſſe præſciebat deus. Quo modo eſt igitur voluntas libera, vbi tam ineuitabilis apparet neceſsitas? AVG. Pulſaſti vehementer, miſericordia deit aſsit, aperiátque pulſantibus. Veruntamen maximam partem hominum iſta quæſtione torqueri non ob aliud crediderim, niſi quia non pie quærunt, velocioréſque ſunt ad excuſationem, quàm ad confeſſionem peccatorum ſuorum. Aut † enim nullam diuinam prouidentiam præeſſe rebus humanis libenter opinantur dúmque fortuitis committunt caſibus & animos & corpora ſua, tradunt ſe feriendos & dilaniandos libidinibus, diuinas iudicia negantes humana fallentes, eos à quibus accuſantur fortunæ patrocinio propulſare ſe putant: quam tamen cæcam effingere ac pingere conſueuerunt, vt aut meliores ea ſint à qua ſe regi arbitrantur, aut ſe quoque cum eadem cæcitate & ſentire iſta fateantur & dicere. Nec enim talibus abſurde etiam conceditur, caſibus eos agere omnia, quando agendo cadunt. Sed aduerſus hanc opinionem plenam ſtultiſsimi ac dementiſsimi erroris, ſatis, vt arbitror, ſecunda noſtra ſermocinatione diſſertum eſt. Alij vero quanquam negare non audeant præſidere humanæ vitæ prouidentiam dei, malunt tamen eam vel infirmam vel iniuſtam vel malam nefario errore credere, quàm ſua peccata pietate ſupplici confiteri. Qui omnes ſi perſuaderi ſibi paterentur, vt cum de optimo & iuſtiſsimo & potentiſsimo cogitant, bonitatem & iuſticiam & potentiam dei longe maiorem ſuperiorémque eſſe crederent, quàm quod † cogitatione concipiunt, conſyderantéſque ſemetipſos, gratias deo ſe debere intelligerent, etiā ſi aliquid inferius eos voluiſſet eſſe quàm ſunt, omnibúſque oſsibus & medulli cōſcientiæ ſuæ clamarent:

† Alij.

† quicquid

Ego dixi domine miſerere mei, cura animam meam quia peccaui tibi. Ita certis itineribus diuinæ miſericordiæ in ſapientia ducerentur, vt neque inuentis rebus inflati, neque non inuentis turbulenti, & cognoſcendo inſtructiores fierent ad viuendum, & ad quærendum ignorando mitiores. Tibi vero cui hoc perſuaſum eſſe non dubito, vide quàm facile tam de magna quęſtione reſpondeam, cùm mihi prior interroganti pauca reſponderis. Certè enim hoc te monet, & hoc miraris, quo modo non ſint contraria & repugnantia, vt deus præſcius ſit omnium futurorum, & non neceſsitate, ſed voluntate peccemus. Si enim præſcius eſt deus, inquis, peccaturum eſſe hominem, neceſſe eſt vt peccet: Si autem neceſſe eſt, non ergo eſt in peccando voluntatis arbitrium, ſed potius ineuitabilis & fixa neceſsitas. Qua ratiocinatione hoc videlicet ne conficiatur times, vt aut deus futurorum omnium præſcius impie negetur, aut ſi hoc negare non poſſumus, fateamur non voluntate, ſed neceſsitate peccari. An aliquid aliud te mouet? EVOD. Nihil interim aliud. AVG. Res ergo vniuerſas quarum deus eſt præſcius, non voluntate ſed neceſsitate fieri putas? EVOD. Omnino ita fieri puto. AVG. Expergiſcere tandem, téque ipſum paululum intuere, & dic mihi ſi potes, qualem ſis habiturus cras voluntatem: vtrum peccandi, an recte faciendi?

Voluntas maxime libera. *Cap. iij.*

EV. Neſcio. AVG. Quid deum itidem neſcire hoc putas? EV. Nullo modo id putauerim. AVG. Si ergo voluntatem tuam craſtinam nouit, & omnium hominum, ſiue qui ſunt, ſiue qui futuri ſunt, futuras pręuidet voluntates, multo magis pręuidet quid de iuſtis impiíſq; ac facturus ſit. EV. Prorſus ſi meorũ operũ præſcium deum dico, multo fidétius eũ dixerim præſcire opera ſua, & quid ſit facturus, certiſsime præuidere. AVG. Nónne igitur caues, ne tibi dicatur, etiã ipſum quæcũq; facturus eſt, nõ volũtate ſed neceſsitate facturũ, ſi omnia quorũ deus pręſcius eſt, neceſsitate fiũt, nõ volũtate? EV. Ego cũ dicerẽ neceſſitate vniuerſa fieri, quę deus futura præſciuit, ea ſola intuebar, quę in creatura eius fiũt, nõ autẽ quæ in ipſo: Nõ enim ea fiũt, ſed ſunt ſempiterna. AVG. Nihil ergo in ſua creatura operatur deus? EV. Iam ſemel ſtatuit quemadmodum feratur ordo eius vniuerſitatis quam condidit: Neque enim

enim aliquid noua voluntate adminiſtrat. AVG. Nunquid neminem beatum facit? EVOD. Facit vero. AVG. Tunc vtique facit quando ille fit. EV. Ita eſt. AVG. Si igitur, verbi gratia, poſt annum beatus futurus es, poſt annum te beatum facturus eſt. EV. Etiam. AVG. Iam ergo præſcit hodie, quid poſt annum facturus eſt. EV. Semper hoc præſciuit. Nunc quoque hoc eum præſcire conſentio, ſi eſt ita futurum. Dic quæſo, num tu creatura eius non es, aut tua beatitudo non in te fiet? EV. Imò & creatura eius ſum, & in me fiet quòd beatus ero. AVG. Non ergo voluntate, ſed neceſsitate in te fiet beatitudo tua deo faciente, tu ergo inuitus beatus es? EVOD. Voluntas illius mihi eſt neceſsitas: Si enim mihi eſſet poteſtas vt eſſem beatus, iam profecto eſſem: Volo enim etiã nunc & non ſum, quia non ego, ſed ille me beatum facit. AVG. Optime de te veritas clamat: Non enim poſſum aliud ſentire eſſe in poteſtate noſtra, niſi quod cum volumus facimus: Quapropter nihil tam in noſtra poteſtate, quàm ipſa voluntas eſt. Ea enim prorſus nullo interuallo [locorum] mox, vt volumus præſto eſt. Et ideo recte poſſumus dicere, non voluntate viuimus †, ſed neceſsitate aut non voluntate morimur, ſed neceſsitate, & ſi quid aliud huiuſmodi. Non voluntate autem volumus, quis vel delirus audeat dicere? Quamobrem quanuis præſciat deus noſtras voluntates futuras, non ex eo tamen conficitur, vt non voluntate aliquid velimus. Nam & de beatitudine quod dixiſti, non abs teipſo beatum fieri, ita dixiſti quaſi hoc ego negauerim. Sed dico, cum futurus es beatus, non te inuitum, ſed volentem futurum. Cum igitur pręſcius deus ſit futuræ beatitudinis tuæ, nec aliter aliquid fieri poſsit quàm ille præſciuit, alioquin nulla præſcientia eſt, non tamẽ ex eo cogimur ſentire, quod abſurdiſsimum eſt, & lõge à veritate ſecluſum, nõ te volentẽ beatum futurum. Sicut autem voluntatem beatitudinis cum eſſe cœperis beatus, nũ tibi aufert præſciẽtia dei, quæ hodie de tua futura beatitudine certa eſt: ſic etiã voluntas culpabilis, ſiqua in te futura eſt, non propterea voluntas nõ erit, quoniam deus eam futurã eſſe præſciuit. Attende enim quæſo quanta cæcitate dicatur, ſi præſciuit deus futurã voluntatem meã, quoniã nihil aliter

1. Retract. cap 9.
2 ſen. diſt. 28. c. alibi.
2. ſen di 41 ca. ſi autẽ.
† ſeneſcimus.

poteſt fieri quàm præſciuit, neceſſe eſt vt velim quod ille præſciuit ſi autem neceſſe eſt, non iam voluntate, ſed neceſsitate id me velle fatendum eſt. O ſtulticiam ſingularem: Quo modo ergo non poteſt aliud fieri quam præſciuit deus, ſi voluntas non erit quam voluntatem futuram ille præſciuerit? Omitto illud æque monſtruoſum, quod paulò antè dixi eundem hominem dicere neceſſe eſt vt ita velim, qui neceſsitate ſuperpoſita auferre nititur voluntatem. Si enim neceſſe eſt vt velit, vnde volet cum voluntas non erit? Quod ſi non hoc modo dixerit, ſed dixerit ſe, quia neceſſe eſt vt velit, ipſam voluntatem in poteſtate non habere, occurretur ex eo quod ipſe dixiſti, cum quærerem, vtrum inuitus beatus ſis futurus: Reſpondiſti enim quod iam eſſes beatus, ſi poteſtas eſſet in te, velle enim te, ſed nondum poſſe dixiſti. Vbi ego ſubieci de te clamaſſe veritatem: Non enim negare poſſumus habere nos poteſtatem, niſi cum nobis quod volumus deeſt. Dum autem volumus, ſi ipſa voluntas deeſt nobis, non vtique volumus. Quod ſi fieri non poteſt, vt dum volumus non velimus, adeſt vtique voluntas volentibus: Nec aliud quicquam eſt in poteſtate, niſi quod volentibus adeſt. Voluntas igitur noſtra nec voluntas eſſet, niſi eſſet in noſtra poteſtate Porrò quia eſt in poteſtate, libera eſt nobis. Non enim eſt nobis liberum quod in poteſtate non habemus, aut poteſt non eſſe quod habemus. Ita fit vt & deum non negemus eſſe præſcium omnium futurorum, & nos tamen velimus quod volumus. Cum enim ſit præſcius voluntatis noſtræ cuius eſt præſcius, ipſa erit. Voluntas ergo erit, quia voluntatis eſt præſcius. Nec voluntas eſſe poterit, ſi in poteſtate non erit. Ergo & poteſtatis eſt præſcius. Non igitur per eius præſcientiam mihi poteſtas adimitur, quæ propterea mihi certior aderit, quia ille cuius præſcientia non fallitur, affuturam mihi eſſe præſciuit. EV. Ecce iam non nego ita neceſſe eſſe fieri quæcunque præſciuit deus. & ita eum peccata noſtra præſcire, vt maneat tamen nobis voluntas libera, atque in noſtra poſita poteſtate. AVG. Quid ergo te mouet? An forte oblitus quid prima noſtra diſputatio peregerit, negabis nullo cogente, aut ſuperiore, aut inferiore, aut æquali, ſed ea nos voluntate peccare? EVOD. Nihil

Præſcietia dei non obſtat libero arbitrio. Cap. iiij.

horum

horum prorſus audeo negare. Sed tamen fateor, nondum video quo modo ſibi non aduerſentur hęc duo, præſcientia dei de peccatis noſtris, & noſtrum in peccando liberum arbitrium. Nam & iuſtum deum neceſſe eſt fateamur & præſcium. Sed ſcire vellem qua iuſticia puniat peccata, quę neceſſe eſt fieri. Aut quo modo non ſit neceſſe fieri, quę futura eſſe præſciuit. Aut quo modo non creatori deputandum eſt, quicquid in eius creatura fieri neceſſe eſt. A V G. Vnde tibi videtur aduerſum eſſe liberum arbitriũ noſtrum præſcientiæ dei, Quia præſcientia eſt, an quia dei præſcientia eſt? E V. Quia dei potius. A V G. Quid ergo, ſi tu præſcire peccaturum eſſe aliquem, non eſſet neceſſe vt peccaret? E V. Immo acceſſe eſſet vt peccaret. Non enim aliter eſſet præſcientia mea niſi certa præſcirem.

A V G. Non igitur quia dei præſcientia eſt, neceſſe eſt fieri quæ pręſcierit, ſed tantummodo quia præſcientia eſt. Quæ ſi non certa prænoſcit, vtique nulla eſt. E V. Conſentio. Sed quorſum iſta? A V G. Quia niſi fallor, non continuo tu peccare cogeres quem peccaturum eſſe præſcires. Neque ipſa præſcientia tua peccare eum cogeret quanuis ſine dubio peccaturus eſſet. Nō enim aliter id futurum eſſe præcires. Sicut itaque non ſibi aduerſantur hęc duo, vt tu pręſcientia tua noueris quod aliùs ſua voluntate facturus eſt, ita deus neminem ad peccatum cogens, præuidet tamen eos qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non iudicet † * iuſtus, quæ fieri non cogit præſcius? Sicut enim tu memoria tua non cogis facta eſſe, quæ præterierunt, ſic deus præſcientia ſua non cogit facienda quæ futura ſunt. Et ſicut tu quædam quæ feciſti meminiſti, nec tamen quæ meminiſti omnia feciſti: ita deus omnia quorum ipſe author eſt præſcit, nec tamen omniũ quę pręſcit ipſe author eſt. Quorum autem non eſt ❛ malus ❜ author, iuſtus eſt vltor. Hinc ergo iam intellige, quia iuſticia deus peccata puniat, quia quæ nouit futura non facit: nam ſi propterea non debet retribuere ſupplicium peccantibus quia præuidet peccaturos, nec recte facientibus debet præmia retribere, quia & recte facturos nihilominus præuidet. Immo vero fateamur & ad præſcientiam eius pertinere, ne quid eum lateat futurorum, & ad iuſticiam, vt peccatum, quia voluntate committitur, ita iudicio eius impune

† *al. vindicet.

punc non fiat, ſicut præſcientia non cogitur fieri. Iam illud quod tertio loco poſuiſti, quo modo non creatori deputandum ſit, quicquid in eius creatura fieri neceſſe eſt, regula illa pietatis facile commonebit, quam meminiſſe nos conuenit, gratiarum actiones nos debere creatori noſtro. Cuius profecto largiſsima bonitas iuſtiſsime laudaretur, etiam ſi aliquo inferiore creaturæ gradu nos condidiſſet. Quanuis enim anima noſtra peccatis tabefacta ſit, ſublimior eſt tamen & melior, quàm ſi in hanc lucem viſibilem verteretur. Et vides profecto de huius lucis eminentia, quantum laudent animæ deum etiam corporis ſenſibus deditæ. Quapropter non te iam moueat, quòd [tam] vituperantur animæ peccatrices, vt dicas in corde tuo, melius fuiſſe ſi non eſſent. In ſui enim comparatione vituperantur dum cogitantur quales eſſent ſi peccare noluiſſent. Inſtitutor tamen earum deus præclariſsime pro humana facultate laudaudus eſt, non ſolum quoniam peccantes eas iuſte ordinat, ſed etiam quia tales inſtituit, vt etiam peccatis ſordidatæ, nullo modo lucis corporalis dignitate ſuperentur, de qua tamen iure laudatur. Illud quoque moneo caueas, ne forte non dicas quidem melius fuiſſe, vt non eſſent, ſed dicas aliter fieri eas debuiſſe. Quicquid enim tibi vera ratione melius occurrerit, ſcias feciſſe deum tanquam bonorum omnium conditorem. Non eſt autem vera ratio, ſed inuidiæ infirmitas cum aliquid melius faciendum fuiſſe cogitauerit, iam nihil aliud inferius velle fieri, tanquam ſi perſpecto cœlo, nolles terram factam eſſe vnquam † *omnano. Recte enim reprehenderes, ſi prætermiſſo cœlo: terram factam videres, quoniam diceres ita eam fieri debuiſſe, ſicuti potes cogitare cœlum. Cur ergo etiam illud ad cuſus ſpeciem volebas terram perducere, factum eſſe perſpiceres, non autem hoc terram, ſed cœlum vocari: credo quod re meliore non fraudatus, vt inferior quoque aliqua fieret & terra eſſet, nequaquam inuidere deberes. In qua terra rurſus ſecundum partes eius tanta eſt varietas, vt nihil quod ad terræ pertinet ſpeciem cogitanti occurrat: quod non in tota eius mole deus omnium conditor fecerit. Nanque à terra feraciſsima & amœniſsima vſque ad ſalſiſſimam & infœcundiſsimam ita gradatim per medias peruenitur, vt nullam reprehendere audeas, niſi in comparatione

Cur etiam damnādas animas curat deus Cap. V.

† *al. iniquè.

tione melioris. Atque ita per omnes gradus laudis aſcendas, vt quod ſummum genus terræ inueneris, cœlum † *tamen eſſe nolis. Iam vero inter totam terram & cœlum quanta diſtantia eſt? Interponuntur enim humida flabiliſque natura. Atque ex his quatuor elementis, aliæ innumerabiles nobis, numeratæ autem deo rerum ſpecies formæque variantur. Poteſt ergo eſſe aliquid in rerum natura, quod tua ratione non cogitas. Non eſſe autem quod vera ratione cogitas, non poteſt. Neque enim tu potes aliquid melius in creatura cogitare, quod creaturæ artificem fugerit, Humana quippe anima naturaliter diuinis ex quibus pendet connexa rationibus, cum dicit, melius hoc fieret quàm illud, ſi verum dicit & videt quod dicit, in illis quibus connexa eſt rationibus videt. Credat ergo deum feciſſe, quod vera ratione ab eo faciendum fuiſſe cognouit, etiam ſi hoc in rebus factis non videt. Quia etiam ſi cœlum oculis videre non poſſet, & tamen ratione vera tale aliquid faciendum fuiſſe colligeret, credere debuit factum eſſe, quanuis id oculis non videret. Non enim cogitatione videret fuiſſe faciendum, niſi in iis rationibus quibus facta ſunt omnia. Quod autem ibi non eſt, tam nemo poteſt veraci cogitatione videre, quàm non eſt verum. In eo plerique homines errant, quia meliora cum mente conſpexerint, non in ſedibus congruis ea oculis quærunt. Velut ſi quiſquam perfectam rotunditaté ratione comprehendés, ſtomachetur quod talem in nuce nõ inuenit, ſi nullum vnquam corpus rotundum præter huiuſcemodi poma conſpexit. Nam ita quidam cum ratione veriſsima videant meliorem eſſe creaturam, quæ quanuis habeat liberam voluntatem, deo tamen ſemper infixa, nunquam peccauerit intuentes peccata hominum, non vt peccare deſinant, ſed quia facti ſunt dolent, dicentes: Tales nos faceret, vt ſemper incommutabili eius veritate perfrui, nunquam autem peccare vellemus. Non clament, non ſuccenſeant: quia neque ipſos ideo coëgit peccare, quia fecit, quibus potestatem vtrum vellent dedit: & ſunt tales quidam angeli, qui neque peccauerunt vnquam, neque peccaturi ſunt. Quamobrem ſi te delectat creatura, quæ perſeuerantiſsima voluntate non peccat; non eſt dubitandum, quod eam peccanti recta ratione præponas, ſed ſicut

† *al. ſolũ.

eam tu cogitatione præponis, ſic eam creator deus ordinatione pręposuit. Crede eſſe talem in ſuperioribus ſedibus & in ſublimitate cælorum: quia ſi bonitatem conditor prębuit ad eam condendam, cuius pręuidit futura peccata, nullo modo non præberet eam bonitatem vt creaturam conderet, quam peccaturã nõ eſſe præſciuit. Habet enim illa ſublimis perpetuam beatitudinem ſuam, in perpetuum fruens creatore ſuo, quam perpetua tenendæ iuſticiæ voluntate promeretur. Habet deinde ordinem ſuum etiam iſta peccatrix amiſſa in peccatis beatitudine, ſed non dimiſſa recuperandæ beatitudinis facultate, quę profecto ſuperat eam quam peccandi perpetua voluntas tenet. Inter quam & illam priorem permanentem in voluntate iuſticiæ hæc medietatem quandam demonſtrat, quæ pœnitendi humilitate altitudinem ſuam recepit. Nam neque ab illa creatura quam præſciuit deus non ſolum peccaturam, ſed etiam in peccandi voluntate manſuram, abſtinuit largitatem bonitati ſuæ, vt eam non concederet. Sicut enim melior eſt, vel oberrans equus quàm lapis, propterea non oberrans, quia proprio motu & ſenſu caret: ita eſt excellentior creatura quæ libera voluntate peccat, quam quæ propterea non peccat, quia non habet liberam voluntatem. Et ſicut laudarem vinum in ſuo genere bonum, in quo vino inebriatum hominem vituperarem, & tamen eundem hominem iam vituperatum & adhuc ebrium, laudato illi vino, de quo ebrius factus eſt anteponerem. Ita corporalis creatura in ſuo gradu iure laudanda eſt, cum illi vituperandi ſint qui eius immoderato vſu à veritatis perceptione auertuntur: quanuis iidẽ rurſus iã peruerſi & quodam modo temulenti, eidem creaturæ in ordine ſuo laudabili, cuius auiditate euanuerunt, nõ iam merito viciorum: ſed adhuc naturæ dignitate præferuntur. Quia igitur omnis anima omni corpore eſt melior, omníſque peccatrix anima quocunque ceciderit, nulla commutatione corpus efficitur, nec omnino illi aufertur, quod anima eſt, & ideo nullo pacto amittit, quod corpore eſt melior, in corporibus autem lux tenet primum locum: conſequens eſt, vt primo corpori anima extrema præponatur, fieríque poſſit, vt corpori alicuius animæ aliquod aliud corpus anteferatur, vt autem ipſi animæ nullo modo. Cur ergo non

laudetur

laudetur deus,& ineffabili prędicatione laudetur,qui cum fecerit eas,quæ in legibus eſſent iuſticiæ permanſuræ, fecit etiam alias animas quas vel peccaturas, vel in peccatis etiam perſeueraturas eſſe præuidebat. cum & tales adhuc meliores ſint eis,quæ quoniam nullum habent rationale, ac liberum voluntatis arbitrium, peccare non poſſunt? Quæ tamen adhuc etiam ipſæ meliores ſunt,quàm corporum quorumlibet quamlibet ſplendidiſsimus fulgor, quem pro ipſius ſummi dei ſubſtantia quidam, quanuis cum magno errore, venerantur. Quod ſi in ordine corporearum creaturarum ab ipſis ſyderum choris vſque ad numerum capillorum noſtrorum, ita gradatim bonarum rerum pulchritudo contexitur, vt imperitiſsime dicatur, quid eſt hoc? aut quid hoc? omnia enim ordine ſuo creata ſunt: quanto imperitius de quacunque anima dicitur, quæ ad quantamlibet ſui decoris diminutionem defectúmque peruenerit, omnium corporum dignitatē ſine vlla dubitatione ſuperauit? Aliter enim æſtimat ratio, aliter vſus. Ratio æſtimat luce veritatis, vt recto iudicio ſubdat minora maioribus. Vſus autem conſuetudine commoditatis plerunque inclinatur, vt ea pluris æſtimet, quæ veritas minora eſſe conuincit. Cum enim corpora cœleſt a corporibus terreſtribus magna differentia ratio præponat, quis tamen carnalium hominum non mallet vel plura deeſſe in cœlo ſydera, quàm vnā arbuſculam in agro ſuo, aut vaccam in armēto? Sed ſicut ętate maiores homines vel omnino contemnunt, vel certe patienter corrigenda expectant iudicia paruulorum, qui exceptis quibuſdam quorum amore lætantur, quemlibet hominum cæterorū mori malint, quàm paſſerem ſuum, & multo magis ſi homo ſit ille terribilis, paſſer autem canorus & pulcher: Ita ij qui prouectu animi ad ſapientiam profecerunt, imperitos rerum æſtimatores cum inuenerint deum laudantes in creaturis minoribus, qui eas carnalibus ſuis ſenſibus accommodatius adhibēt, in ſuperioribus vero atque melioribus, partim eum non laudantes, minúsve laudantes, partim etiam vituperare aut emendare conantes, partim non credentes, quod earum ille ſit conditor, talium iudicia vel omnino contemnere, ſi corrigere nequeunt, vel donec corrigant, æquo animo tolerare ac ſuſtinere conſueſcant. Quæ cum

ita ſe habeant, tantum abeſt là vero, quòd creatori deputanda exiſtimantur peccata creaturæ, quamuis neceſſe eſt fiant, quæ ipſe futura præſciuit. vt cum tu dixeris non te inuenire quo modo non ei deputetur quicquid in eius creatura fieri neceſſe eſt, ego contra [eum] non inueniam modum, neque inueniri poſſe atque omnino non eſſe confirmem, quo ei deputetur quicquid in eius creatura ita fieri neceſſe eſt, vt voluntate peccantium fiat. Si enim quis dixerit, non eſſe quàm miſerum me eſſe mallem. Reſpondebo mentiris. Nam & nunc miſer es, nec ob aliud mori non vis niſi vt ſis. Ita cum miſer nolis eſſe, eſſe vis tamen. Age igitur gratias ex eo quod es volens, vt quod inuitus es auferatur. Volens enim es, & miſer inuitus es. Quod ſi ingratus es in eo quod eſſe vis, iure cogeris eſſe quod non vis. Ex illo igitur quòd etiam ingratus habes quòd vis, creatoris laudo bonitatem. Ex illo autem quod pateris ingratus quod non vis, ordinatoris laudo iuſticiam. Si dixeris, Non ideo mori volo, quod malim miſer eſſe quàm omnino non eſſe, ſed ne poſt mortem miſerior ſim. Reſpondebo, Si hoc iniuſtum eſt, non ſic eris: ſi autem hoc iuſtum eſt, laudemus eum cuius legibus ſic eris. Si dixeris, Vnde præſumã quod ſi hoc iniuſtum eſt, non ſic ero? Reſpondebo, quia ſi eris in tua poteſtate, aut miſer non eris, aut tuipſe te iniuſte regendo, iuſte eris miſer: aut volendo & non valendo te iuſte regere, non eris in tua poteſtate, & aut in nullius eris, aut in alterius. Si in nullius, aut inuitus, aut volens. Sed inuitus eſſe nihil potes, niſi te vis aliqua ſuperauerit. Porrò nulla vi ſuperari poteſt, qui eſt in nullius poteſtate. Si autem volens in nullius eris poteſtate, ad hoc ratio recurrit, vt ſis in tua. Et aut te iniuſte regendo iuſte miſer ſis: aut quoniam quodlibet volens eris, habes adhuc vnde gratias agas bonitati conditoris tui. Quod ſi in tua poteſtate non eris, aut potentior profecto, aut infirmior te habebit in poteſtate. Quod ſi infirmior, tua culpa & iuſta miſeria. Poteris enim infirmiorem ſuperare ſi voles. Si autem potentior te infirmiorem habebit in poteſtate, nullo modo tã rectam ordinationé recte iniuſtam putabis. Veriſsime igitur dictum eſt: Si hoc iniuſtum eſt, non ſic eris: ſi autem iuſtum, laudemus eum cuius legibus ſic eris.

Si dixeris, Ideo magis volo vel miſer eſſe, quàm omnino

Peccata deo preſciẽti non imputanda. Cap. vi.

nino non eſſe, quia iam ſum: ſi autem prius quàm eſſem poſſem conſuli, eligerem non eſſe potius, quàm vt eſſem miſer. Nunc enim quod timeo non eſſe cum miſer ſim, ad ipſam miſeriam pertinet, qua non id volo quod velle deberem: magis enim non eſſe, quàm miſer eſſe velle deberem. Nunc vero fateor me quidem malle vel miſerum eſſe, quàm nihil; ſed tanto ſtultius id volo quanto miſerius. Tanto miſerius autem, quanto verius video non hoc me velle debuiſſe. Reſpondebo, Caue potius ne hic erres, vbi te videre verum putas: Nam ſi beatus eſſes, vtique eſſe quàm non eſſe malles. Et nunc miſer cum ſis, mauis tamen eſſe vel miſer, quàm omnino non eſſe, cum eſſe nolis miſer. Conſydera igitur quantum potes, quàm magnum bonum ſit ipſum eſſe, quod & beati & miſeri volunt. Nam ſi h.. c bene conſyderaueris, videbis te intantum eſſe miſerum, inquantum non propinquas ei quod ſumme eſt: Intantum autem putare melius eſſe vt quiſque non ſit quàm vt miſer ſit, inquãtum non vides quod ſumme eſt: & ideo tamen te eſſe velle, quoniam ab illo es qui ſumme eſt. Si vis itaque miſeriam fugere, ama in te hoc ipſum, quia eſſe vis. Si enim magis magiſque eſſe volueris, ei quod ſumme eſt, propinquabis, Et gratias age nunc quia es. Quanuis enim beatis ſis inferior, ſuperior tamen es quàm ea quæ non habent vel beatitudinis voluntatem quorum tamen multa etiam à miſeris laudantur. Omnia tamen eoipſo quo ſunt, iure laudãda ſunt: quia eoipſo quo ſunt, bona ſunt. Quanto enim amplius eſſe amaueris, tanto amplius vitam æternam deſyderabis, téque ita formari exoptabis, vt affectiones tuæ non ſint temporales, de temporalium rerum amoribus inuſtæ & impreſſæ: quæ temporalia & antequam ſint non ſunt, & cum ſunt fugiunt, & cum fugerint non erunt. Itaque cum futura ſunt, nondum ſunt: cum autem præterita ſunt, iam non ſunt. Quo mo[illegible] igitur tenebuntur vt maneant quibus hoc eſt incipe[illegible] vt ſint, quod eſt pergere vt non ſint? Qui autem amat eſſe, probat iſta inquantum ſunt, & amat quod ſemper eſt. Et ſi variabatur in amore iſtorum, munietur in illius. Et ſi diffluebat in amore tranſeuntium; in permanentis amore ſolidabitur & ſtabit, & obtinebit ipſum eſſe quod volebat, cum timebat non eſſe, & ſtare non poterat irretitus

amore

Eſſe & felices & miſeri cupiũt cap. vij.

amore fugientium. Non igitur tibi placeat, immo maxime placeat, quod mauis eſſe vel miſer, quàm propterea miſer nõ eſſe, quia nihil eris. Huic enim exordio quo eſſe vis, ſi adiicias magis magiſque eſſe, conſurges atque extrueris in id quod ſumme eſt, atque ita te ab omni labe cohibebis, qua trãſit, vt non ſit, quod infime eſt, & ſecum amantis vires ſubruit. Hinc fiet vt qui mauult non eſſe ne miſer ſit, quia non eſſe nõ poteſt, reſtet vt miſer ſit. Qui autem plus amat eſſe quàm odit miſer eſſe, adiiciendo [ad id] quod amat, quod odit excludat. Cum enim in ſuo genere perfecte eſſe cœperit, miſer non erit. Nam illud vide quàm abſurde atque inconuenienter dicatur, Mallem non eſſe quàm miſer eſſe. Qui enim dicit, mallem hoc quàm illud, eligit aliquid. Non eſſe autem non eſt aliquid ſed nihil, & ideo nullo pacto potes recte eligere, quando quod eligas non eſt. Dicis velle te quidem eſſe cum ſis miſer, ſed non hoc velle debuiſſe. Quid igitur velle debuiſti? Non eſſe, inquis, potius. Si hoc velle debuiſti, hoc eſt melius. Quod autem non eſt, melius eſſe non poteſt. Non ergo id velle debuiſti. Veraciórque ſenſus eſt, quo id non vis, quàm opinatio per quã te id velle debuiſſe arbitraris. Deinde quod quiſque recte eligit appetendum, cum ad id peruenerit, neceſſe eſt melior fiat. Melior autem eſſe nõ poterit, qui non erit. Nemo igitur recte poteſt eligere vt non ſit. Neque enim moueri nos oportet eorum iudicio, qui vrgente miſeria ſeſe interemerunt. Aut enim eò confugerunt, vbi melius fore ſibi putarunt, & non eſt contrarium rationi noſtræ, quoquo modo putauerint. Aut ſi nullos ſe futuros omnino crediderunt, multominus falſa electio nihil eligentium commouebit. Quo modo enim ſequar eligentem, à quo ſi quæram quid eligat, reſpondebit nihil? Nam qui eligit nõ eſſe, profecto ſe nihil eligere, etiam ſi hoc nolit reſpondere conuincitur. Veruntamen vt de hac tota re ſi potero dicam quod ſentio, Nemo mihi videtur cum ſeipſum necat, aut quolibet modo emori cupit, habere in ſenſu, quod poſt mortem non ſit futurus: tametſi aliquantũ hoc in opinione habeat. Nam opinio, aut in errore, aut in veritate ratiocinantis eſt, vel credentis: Senſus autem aut conſuetudine aut natura valet. Poſſe autem fieri vt aliud ſit in opinione, aliud in ſenſu, vel ex hoc cognoſcere facile eſt, quod

De iis qui ſibi necem conciſcũt. Cap. viij.

quod plerunq; aliud faciendum eſſe credimus, & aliud facere delectat. Et aliquando veracior eſt ſenſus, quàm opinio, ſi illa de errore, de natura eſt velut cum æger plerunq; aqua frigida cum non obeſt, dulciter delectatur, * † quam tamen credit, ſi haberet, eſſe nocituram. Aliquando veracior opinio, quàm ſenſus, ſi credit arti medicinæ, obeſſe frigidam, cũ reuera oberit, & tamen bibere delectet. Aliquando vtrunque in veritate eſt, cum id quod prodeſt, non ſolum ita creditur, ſed etiam libet. Aliquando vtrunque in errore eſt, cum id quod nocet, & prodeſſe creditur, & libere non deſinit. Solet autem & recta opinio prauam corrigere conſuetudinem, & praua opinio rectam deprauare naturam. Tanta vis eſt in dominatu & principatu rationis. Cum ergo quiſque credens, quòd poſt mortem non erit, intolerabilibus tamen moleſtiis ad totam cupiditatẽ mortis impellitur & decernit atque eripit mortem in opinione habet errorem omnimodæ defectionis, in ſenſu autem naturale deſyderium quietis. Quod autem quietum eſt, non eſt nihil, immo etiam magis eſt, quàm id quod inquietum eſt, Inquietudo enim variat affectiones, vt altera alteram perimat, quies autem habet conſtantiam, in qua maxime intelligitur eſſe quod dictum eſt. Omnis itaque ille appetitus in voluntate mortis, non vt qui moritur non ſit, ſed vt requieſcat, intenditur. Ita cum errore credat non ſe futurum, natura tamen quietus eſſe, hoc eſt magis eſſe deſyderat. Quapropter ſicut nullo pacto fieri poteſt, vt non eſſe aliquẽ libeat: ita nullo pacto fieri poteſt vt ex eo quod eſt quiſque, bonitati creatoris ingratus ſit. Si dixerit, non erat tam difficile aut laborioſum omnipotenti deo vt omnia quæcunque fecit ſic haberẽt ordinem ſuum, vt nulla creatura vſque ad miſeriam perueniret. Non enim hoc aut omnipotens non potuit, aut bonus inuidit. Reſpondebo ordinem creaturarum à ſumma vſque ad infimam gradibus iuſtis ita decurrere, vt ille inuideat qui dixerit . iſta non eſſet : inuideat etiam ille qui dixerit, iſta talis eſſet. Si enim talem vult eſſe qualis eſt ſuperior, iam illa eſt, & tanta eſt, vt adiici ei non oporteat, quia perfecta eſt. Qui ergo dicit, etiam iſta talis eſſet, aut perfectæ ſuperiori vult addere, & erit immoderatus & iniuſtus : aut iſtam vult interimere, † & erit malus atque inuidus. Qui autem dix᷑rit, iſta

*† *aliter, frigida eo iducibiliter delectatur, &c.*

Etiã mala faciunt ad decorum vniuerſi. Cap. ix.

† *inuertere*

iſta non eſſet, nihilominus erit malus atque inuidus, cum eam non vult eſſe, qua inferiorem laudare adhuc cogitur. Velut ſi dicat, non eſſet luna, cum etiam lucernæ claritatem longe inferiorem, in ſuo tamen genere pulchram, & terrenis tenebris decoram †, atque aptam nocturnis vſibus, atq; in his omnibus pro ſuo modulo vtiq; laudabilẽ, aut fateatur, aut ſtultiſsime vel cõtentioſe neget. Quo modo ergo recte dicere audebit, luna non eſſet in rebus qui ſi diceret lucerna nõ eſſet: deridendũ ſe eſſe ſentiret? Quod ſi non dicit, luna non eſſet: ſed qualem ſolem videt talẽ dicit lunam eſſe debuiſſe: non intelligit nihil aliud ſe dicere, quàm non eſſet luna, ſed eſſent ſoles duo. In quo dupliciter errat, quòd rerum perfectioni, & addere aliquid cupit, cum deſyderat alterum ſolẽ, & minuere, cum lunam vult detrahi. Hic fortaſſe dicat, ideo nihil ſe de luna conqueri, quia ſplendor eius ita minor eſt, vt miſer nõ ſit, de animarum autem non obſcuritate, ſed miſeria ſe dolere: ſedulo cogitet ita lunæ ſplendorẽ non eſſe miſerum: vt nec ſplendor ſolis ſit beatus. Quanuis enim corpora cœleſtia ſint, corpora ſunt tamen quantum ad lucem iſtam pertinet, quę per corporeos oculos ſentiri poteſt. Nulla autem corpora quantum ad ſeſe attinet, vel beata poſſunt eſſe vel miſera, quaquam beatorum, aut miſerorum corpora poſsint eſſe. Sed de illis luminibus ſimilitudo adhibita id docet, vt quemadmodum corporum differentias contemplando, videns alia clariora iniuſte petis auferri quæ obſcuriora conſpexeris, aut clarioribus adæquari: ſed ad perfectionem vniuerſitatis referens omnia, quanto magis minúſve inter ſe clara ſunt, tanto magis cernis eſſe omnia: nec tibi occurrit perfecta vniuerſitas: niſi vbi maiora ſic præſto ſunt, vt minora non deſint. Sic etiam differentias animarum cogites, in quibus hoc quoque inuenies, vt miſeriam quam doles, ad id quoque valere cognoſcas, vt vniuerſitatis perfectioni nec illæ deſint animæ, quæ miſeræ fieri debuerunt, quia peccatrices animæ eſſe voluerunt. Tantúmq; abeſt, vt deus tales facere non debuerit, vt etiam cæteras creaturas laudabiliter fecerit, longe inferiores animis miſeris. Sed adhuc videtur minus intelligens, quod dictum eſt, habere quod contradicat. Dicit enim: Si vniuerſitatis perfectionem complet etiam noſtra miſeria, defuiſſet aliquid huic

† accommodam.

huic perfectioni, ſi beati ſemper eſſemus. Quapropter ſi ad miſeriam, niſi peccando non peruenit anima, etiam peccata noſtra neceſſaria ſunt perfectioni vniuerſitatis, quam condidit deus: Quo modo ergo iuſte peccata punit, quæ ſi defuiſſent, creatura eius plena & perfecta non eſſet? Hic reſpondetur, non ipſa peccata vel ipſam miſeriam perfectioni vniuerſitatis eſſe neceſſaria, ſed animas inquantum animæ ſunt: quæ ſi velint, peccant: ſi peccauerint, miſeræ fiunt. Si enim peccatis earum detractis miſeria perſeuerat, aut etiam peccata præcedit, recte deformari dicitur ordo atque adminiſtratio vniuerſitatis. Rurſus ſi peccata fiant, & deſit miſeria, nihilominus dehoneſtat ordinem iniquitas. Cum autem nō peccantibus adeſt beatitudo, perfecta eſt vniuerſitas. Cum vero peccantibus adeſt miſeria, nihilominus perfecta eſt vniuerſitas. Quòd autē ipſę nō deſunt animæ, quas vel peccātes ſequitur miſeria, vel recte facientes beatitudo, ſemper naturis omnibus vniuerſitas plena atque perfecta eſt. Non enim peccatum & ſupplicium peccati naturæ ſunt quædam, ſed affectiones naturarum, illa voluntaria, iſta pœnalis. Sed voluntaria quæ in peccato ſit, turpis affectio eſt. Cui propterea pœnalis adhibetur, vt ordinet eam vbi talem eſſe non turpe ſit, & decori vniuerſitas congruere cogat, vt peccati dedecus emendet pœna peccati. Hinc fit vt peccans creatura ſuperior, à creaturis inferioribus puniatur, quia illæ tam ſunt infimæ, vt ornari etiam à turpibus animis poſsint, atque ita decori vniuerſitatis congruere. Quid enim tam magnum in domo eſt quàm homo, & quid tam abiectum & infimum, quàm cloaca domus? Seruus tamen in tali peccato deiectus †, vt mundandæ cloacę dignus habeatur ornat eā etiā turpitudine ſua, & vtrunq; horū, id eſt, turpitudo ſerui, & mundatio cloacæ, iā coniunctū & redactū in quandā ſui generis vnitatem, ita diſpoſitæ domui coaptatur atque ſubtexitur, vt eius vniuerſitati ordinatiſsimo decore cōueniat: Qui tamē ſeruus ſi peccare noluiſſet, non defuiſſet domeſticæ diſciplinæ alia prouiſio, qua neceſſaria mundarentur. Quid itaque tam infimum in rebus, quàm corpus omne terrenum? Hanc tamen corruptibilem carnem etiam peccatrix anima ſic ornat, vt ei ſpeciem decentiſsimam prębeat, motumq́; vitalem. Habitationi ergo cœleſti talis anima non congruit

† deiectus.

per

per peccatum, terreſtri autem congrui per ſupplicium: vt quolibet elegerit ſemper ſi pulchra vniuerſitas decẽſsimis partibus ordinata, cuius eſt cõditor & adminiſtrator deus. Nanque optimæ animæ cùm cum † infimis creaturis habitant, non eas ornant miſeria ſua quam non habent, ſed vſu earum bono. Si autem peccatrices animæ permittãtur habitare in ſublimus locis, inhoneſtum eſt: quia non conueniunt illis, quibus nec bene vti poſſunt nec ornamenti aliquid conferunt. Ideo quanquam orbis iſte terrenus rebus corruptibilibus deputatus ſit tamen ſeruans quantum poteſt imaginem ſuperiorum, exempla nobis & indicia quędam demonſtrare non ceſſat. Si enim bonum & magnum aliquem virum hortantę honeſtatis officio videamus ignibus quantum ad corpus attinet concremari, non hoc vocamus pœnam peccati, ſed fortitudinis & patiẽtię documentum, eúmque magis diligimus, cum fœdiſsima corruptio corporea membra eius abſumat, quàm ſi nihil huiuſmodi pateretur. Miramur quippe animi naturam mutabile corporis non mutari. At vero crudeliſsimi latronis membra cum tali ſupplicio cõfici aſpicimus, approbamus ordinem legum. Ornant ergo ambo illa tormenta, ſed ille merito virtutis, iſte peccati. At ſi poſt illos ignes, vel etiam ante illos, optimum virum illum commutatum ad congruentiam cœleſtis habitationis ad ſydera videremus attolli, vti quæ lætaremur. Si autem ſceleratum latronem ſiue ante ſupplicium, ſiue poſt ſupplicium, cum eadem malicia voluntatis, ad ſedem honoris ſempiternam leuari videremus in cœlum, quis non offenderetur? Ita fit vt inferiores creaturas ambo ornare potuerint, ſuperiores autem vnus illorum. Ex quo admonemur aduertere, mortalitatem carnis huius & primum hominem ordinaſſe, vt peccato pœna congrueret, & dominum noſtrum, vt à peccato miſericordia liberaret. Non autem ſicut iuſtus potuit in ipſa iuſticia permanens corpus habere mortale: ita iniquus poteſt dum iniquus eſt, ad immortalitatem peruenire ſanctorum, ſcilicet ſublimem & angelicam: non eorum angelorum de quibus Apoſtolus ait, Neſcitis quia angelos ſumus iudicaturi, ſed eorum de quibus dominus ait: Et erunt æquales angelis dei. Qui enim æqualitatem angelorum deſyderant propter inanem gloriã ſuam, non ideo volunt ęquales eſſe

† in.

1. Cor. 6.

Luc. 20.

ἰσάγγελοι.

eſſe angelis, ſed ſibi †. Itaque in tali voluntate, perſeueran- *† al ſed angelos ſibi.*
tes, æquabuntur ſupplicio præuaricatoribus angelis pote-
ſtatem ſuam potius quàm dei omnipotentis diligentibus. *Matth. 25.*
Talibus enim ad ſiniſtram conſtitutis, quia non quæſierunt *Quo iure diabolus poſſederit hominem, & quo iure deus hūc liberarit.*
deum per humilitatis ianuam quam in ſeipſo dominus Ie
ſus Chriſtus oſtendit, & immiſericorditer ſuperbéque vi-
xerunt, dicetur: Ite in ignem æternum, qui præparatus eſt
diabolo & angelis eius.

Cum enim duæ ſint origines peccatorum, vna ſponta-
nea cogitatione, altera perſuaſione alterius, quo pertinere
arbitror quod propheta dicit: Ab occultis meis munda me *Cap. x.*
domine & ab alienis parce ſeruo tuo. Vtrunque volun *Pſal. 18.*
tarium eſt quidem. Nam ſicut propria cogitatione non peccat inuitus, ita dum conſentit male ſuadenti, non vtique niſi voluntate conſentit. Sed tamen grauius eſt, non ſolum nullo ſuadente propria cogitatione peccare, ſed etiam peccatum alteri per inuidentiam dolúmque ſuadere quàm ad peccandum alterius ſuaſione traduci. Seruata eſt ergo in vtroque peccato iuſticia Dei puniĕtis. Nam & illum appenſum eſt æquitatis examine, vt nec ipſius diaboli poteſtati negaretur homo, quem ſibi male ſuadendo ſubiecerat. Iniquum enim erat, vt ei quem ceperat, nō dominaretur. Nec fieri vllo modo poteſt: vt dei ſummi & veri perfecta iuſticia, quæ vſquequaque pertenditur, deſeras etiam ordinandas ruinas peccantium. Et tamen quia minus peccauerat homo quàm diabolus, idipſum ei valuit ad reparandam ſalutem, quòd ſcilicet principi huius mundi, partis rerum ſcilicet huius mortalis atque infimæ, hoc eſt, principio omnium peccatorum, & præpoſito mortis vſque ad mortalitatem carnis addictus eſt. Ita enim conſcientia mortalitatis timidus & iam à viliſsimis & abiectiſsimis beſtiis, vel etiam minutiſsimis, moleſtias atque interitum reformidans, incertúſque futurorum, & illicitas cohibere delicias, & maxime ſuperbiam, cuius perſuaſione deiectus eſt, & quo vno vicio miſericordiæ medicina reſpuitur, frangere & edomare conſueuit: Quid enim tam opus habens miſericordia quàm miſer? Et quid tam indignum miſericordia quàm ſuperbus miſer? Ex quo factum eſt, vt illud Dei verbum per quod facta ſunt omnia, & quo fruitur omnis angelica beatitudo, vſque ad miſeriam noſtram, clementiam

Ioan. 1. ſuam porrigeret,& verbum caro fieret,& habitaret in no-
Pſal. 77. bis. Sic enim poſſet panem angelorum homo manducare, nondum angelis adęquatus. ſi panis ipſe angelorum hominibus dignaretur adęquari. Nec ſic deſcẽdit ad nos vt illos desereret. ſed ſimul integer illis, integer nobis illos intrinſecus paſcens per id quod deus eſt, nos forinſecus admonens per id quod nos ſumus, idoneos facit per fidem, quos per ſpeciem paſcat æqualiter. Quia enim rationalis creatura verbo illo tanquam optimo cibo ſuo paſcitur: humana autem anima rationalis eſt, quæ mortalibus vinculis peccati pœna tenebatur, ad hoc diminutionis redacta, vt per coniecturas rerum viſibilium ad intelligenda inuiſibilia niteretur: cibus rationalis creaturæ factus eſt viſibilis, non commutatione naturæ ſuæ, ſed habitu mortalitatis noſtræ, vt viſibilia ſectantes, ad ſe inuiſibilem reuocaret. Sic eum anima, quam ſuperbiens intus relinquerat, foris humilem inuenit, imitatura eius humilitatem viſibilem,& ad inuiſibilem altitudinem reditura. Atque verbum Dei vnicus Dei filius, diabolum quem ſemper ſub legibus ſuis habuit & habebit, homine indutus, etiam homini ſubiugauit: nihil ei extorquens violento dominatu, ſed ſuperans eum lege iuſticiæ: vt quoniam fœmina decepta,& deiecto per fœminam viro, omnem prolem primi hominis tanquam peccatricem legibus mortis, malicioſa quidem nocendi cupiditate, ſed tamen iure æquiſsimo vindicabat, tamdiu poteſtas eius valeret, donec interficeret iuſtum, in quo nihil dignum morte poſſet oſtendere, non ſolùm quia ſine crimine occiſus eſt, ſed etiam quia ſine libidine natus: cui ſubiugauerat ille quos ceperat, vt quicquid inde naſceretur, tanquam ſuæ arboris fructus, praua quidem habendi cupiditate, ſed tamen non iniquo poſsidendi iure retineret. Iuſtiſsime itaque dimittere cogitur
Pſal. 68. credentes in eum, quem iniuſtiſsime occidit,& quòd temporaliter moriuntur, debitum exoluãt, & quòd ſemper viuunt, in illo viuant, qui pro eis quod non debebat exoluit: quibus autem infidelitatis perſeuerentiam perſuaſiſſet, iuſte ſecum haberet in perpetua damnatione conſortes. Ita factum eſt, vt neque diabolo per vim eriperetur homo, quem nec ipſe vi, ſed perſuaſione ceperat: & qui iuſto plus humiliatus eſt, vt ſeruiret cui ad malum conſenſerat, iuſte

per eum cui ad bonum conſenſit liberaretur: quia minus iſte in conſentiendo, quàm ille in male ſuadendo peccauerat. Naturas igitur omnes deus fecit: non ſolum in virtute atque iuſticia permanſuras, ſed etiam peccaturas: non vt peccarent, ſed vt eſſent ornaturæ vniuerſum ſiue peccare, ſiue non peccare voluiſſent. Si enim rebus deeſſent animæ quæ ipſum faſtigium ordinis in vniuerſa creatura ſic obtinerent, vt ſi peccare voluiſſent, infirmaretur & labefactaretur vniuerſitas, magnum quiddam deeſſet creaturæ, Illud enim deeſſet, quo remoto ſtabilitas rerum atque connexio turbaretur. Tales ſunt optimæ & ſanctæ, & ſublimes creaturæ cœleſtium, vel ſupercœleſtium poteſtatũ, quibus ſolus deus imperat: vniuerſus autem mundus ſubiectus eſt: Sine iſtarum officiis iuſtis atque perfectis eſſe vniuerſitas non poteſt. Item ſi deeſſent, quæ ſiue peccarent, ſiue nõ peccarent, nihil vniuerſitatis ordini minueretur, etiam ſic plurimum deeſſet. Animę ſunt enim rationales, & illis ſuperioribus officio quidem impares, ſed natura pares, quibus adhuc inferiores ſunt multi, & tamen laudabiles à ſummo Deo conſtitutarum rerum gradus. Illa ergo natura ſublimioris officij eſt, quæ non ſolum ſi non eſſet, ſed etiam ſi peccaret, minueret ordinem vniuerſitatis. Inferioris officij eſt iſta, quæ tãtummodo ſi non eſſet, non autem ſi peccaret, aliquid minus haberet vniuerſitas. Illi data eſt potentia omnia continẽdi officio proprio, quod rerum ordini deeſſe non poſsit. Nec ideo in bona voluntate permanet, quia hoc accepit officiũ, ſed ideo accepit, quoniã ab illo qui dedit permanſura præuiſa eſt. Nec tamen ſua maieſtate continet omnia, ſed inhærendo illius maieſtati, & eius imperiis deuotiſsime obtemperando, à quo, & per quem, & in quo facta ſunt omnia. Huic autem datum eſt quidem non peccanti potentiſsimum officium continendi omnia: non tamẽ proprium, ſed cum illa tanquã ei quæ peccatura præcognita eſt. Habẽt ſanè ſpiritalia quæque inter ſe & coniunctionem ſine cumulo, & ſeiunctionẽ ſine deminutione: vt neque adiuuaretur illa in actionis ſuæ facilitate, cum hæc ſibi cõiũgeretur, neq; difficilior illi actio fieret, ſi hæc officiũ ſuũ peccando desereret. Nõ enim locis & mole corporũ, ſed parilitate affectũ iungi, & diſparilitate ſeiũgi poſſunt ſpiritales creaturę, quãuis

Ordo & collatio creaturarum. Cap. xj.

Rom. xi.

corpora ſua quæque poſsideant. In corporibus autem inferioribus atque mortalibus poſt peccatum ordinata, regit corpus ſuum, non omnimodo pro arbitrio, ſed ſicut leges vniuerſitatis ſinunt. Nec ideo tamen talis anima inferior eſt corpore cœleſti, cui corpori etiam corpora terrena ſubiecta ſunt. Pannoſa quippe veſtis damnati ſerui multo eſt inferior veſte bene meriti, & in honore magno apud dominum conſtituti, ſed ipſe ſeruus melior eſt qualibet veſte precioſa, quia homo eſt. Illa ergo inhęret deo, & in cœleſti corpore angelica poteſtate, etiam terreſtre corpus ornat & regit, ſicut iubet ille cuius nutum intuetur ineffabiliter. Iſta vero mortalibus mẽbris onerata vix hoc ipſum quo premitur adminiſtrat intrinſecus, & tamẽ ornat quãtum poteſt. Cætera vero extrinſecus adiacentia, longe infirmiore operatione extrinſecus afficit ſicut poteſt. Vnde colligitur non defuturum fuiſſe ornatum congruentiſsimum infimæ corporeæ creaturæ, etiam ſi iſta peccare noluiſſet: quoniam quæ totum poteſt regere, etiam partem regit. Quæ autem minus poteſt, non continuo poteſt ampliora. perfectus enim medicus etiam ſcabiem ſanat efficaciter: at non continuo qui ſcabioſo vtiliter conſulit, vniuerſæ humanæ valetudini mederi poteſt. Et ratio quidem ſi certa cõſpicitur qua manifeſtum fiat eſſe oportuiſſe creaturam, quæ nunquam peccauerit, nunquam peccatura ſit, etiam illud eadem ratio renunciat à peccato illam libera voluntate abſtinere, neque coactam non peccare, ſed ſponte. Verumtamen etiam ſi peccaret, quamquam non peccauit, ſic eam non peccaturã præſciuit Deus, tamen ſi etiam ipſa peccaret, ſufficeret Dei poteſtas ineffabilis potentiæ, ad regendam iſtam vniuerſitatem, vt omnibus congrua & condigna retribuens, nihil in toto imperio ſuo turpe atque indecorum eſſe permitteret. Quia ſiue per nullas ad hoc ipſum conditas poteſtates, ſi omnis angelica natura ab eius pręceptis peccando defeciſſet, maieſtate ſua decentiſſime atque optime regeret omnia, nec ſi inuidens creaturę ſpiritali vt eſſet: qui etiam corporalem peccãtibus quoque ſpiritalibus longe inferiorẽ, tanta largitate bonitatis inſtituit, vt nullus ſit cœlum terrámque rationabiliter intuens, omnésque naturas viſibiles in ſuis generibus moderatas, formatas, ordinatas, qui vel alium credat artificem omnium eſſe

Ordo creatoris non turbatur vicio creaturarum. Cap. xij.

eſſe quàm & Deum, vel non eum ineffabiliter laudandum eſſe fateatur: Siue nulla eſt melior rerum ordinatio, niſi poteſtas angelica naturę excellentia & bonitate voluntatis in diſpoſitione vniuerſitatis ſupereminear, etiam ſi omnes peccaſſent angeli, nullam inopiam facerent ad regendum imperium ſuum creatori angelorum. Non enim vel bonitas eius quaſi aliquo tædio, vel omnipotentia difficultate deficeret ad creandos alios, quos in eis ſedibus collocaret, quas peccando alij deſeruiſſent: aut creatura ſpiritalis quãtilibet numeri, ſi pro ſuis meritis damnarẽtur, anguſtare poſſet ordinẽ, qui conuenienter & decenter excipit quoſcumque damnandos multos. Quacumque ſe igitur conſyderatio noſtra cõuerterit, ineffabiliter laudandum inuenit deum naturarum omnium conditorem optimum, & admiſtratorem iuſtiſsimum. Poſtremo vt relinquamus contemplationem pulchritudinis rerum, iis qui eam diuino munere videre poſſunt, nec eos ad ineffabilia contuenda verbis conemur adducere, & tamen propter loquaces aut infirmos aut inſidioſos homines tantam quæſtionem breuiſsima complexione peragamus. Omnis natura quæ minus bona fieri poteſt, bona eſt: & omnis natura dum corrumpitur, minus bona fit. Aut enim nõ ei nocet corruptio, & non corrumpitur: aut ſi corrumpitur, nocet ei corruptio: & ſi nocet, minuit aliquid de bonis, & eam minus bonam facit. *Deus in omnibus laudandus* *Cap. xiij.* Nam ſi penitus eam priuat omni bono, quicquid eius remanebit, iam corrumpi non poterit: quia nullum erit bonum cuius ademptione poſsit nocere corruptio. Cui autem non poteſt nocere corruptio, non corrumpitur. Porrò natura quæ non corrumpitur, incorruptibilis eſt. Erit ergo natura, quod abſurdiſsimum eſt dicere, corruptione facta incorruptibilis. Quapropter, quod veriſsime dicitur, omnis natura inquantum natura eſt, bona eſt: quia † ſi incorruptibilis [eſt] melior eſt quàm corruptibilis: ſi autem *† quã.* corruptibilis eſt, quoniam dum corrumpitur minus bona fit, ſine dubitatione bona eſt. Omnis autem natura aut corruptibilis eſt, aut incorruptibilis: omnis ergo natura bona eſt. Naturam voco quæ & ſubſtantia dici ſolet. Omnis igitur ſubſtantia aut deus, aut ex deo: quia omne bonum, aut deus, aut ex deo. Quibus conſtitutis atque firmatis tanquam in capite ratiocinationis noſtrę, attende quid dicam.

Omnis ergo natura rationalis, quæ cum libero voluntatis arbitrio condita eſt, ſi manet in fruendo ſummo atque incommutabili bono, proculdubio laudanda eſt: Et omnis quæ tendit vt maneat, etiam ipſa laudanda eſt. Omnis autem quæ non in eo manet, & non vult agere vt maneat, inquantum ibi non eſt, & inquantum non id agit vt ibi ſit, vituperanda eſt. Si ergo laudatur rationalis natura quæ eſt facta, nemo dubitat laudandum eſſe, qui fecit. Et ſi vituperatur, nemo dubitat eius conditorem in ipſa eius vituperatione laudari. Cum enim propterea vituperamus hanc, quoniam ſummo & incommutabili bono id eſt, creatore ſuo frui non vult, illum ſine vlla dubitatione laudamus. Quantùm ergo bonum, & quam vel ineffabiliter linguis omnibus, vel ineffabiliter cogitationibus omnibus prædicandus & honorādus eſt creator omnium deus, ſine cuius laude nec laudari poſſumus, nec vituperari? Non enim vituperari poſſumus, quia in eo non manemus, niſi quia magnum & ſummum, & primum noſtrum bonum eſt, manere in illo. Vnde autem hoc, niſi quia ille ineffabile bonum eſt? Quid ergo inueniri poteſt in noſtris peccatis vnde ille vituperetur, quando vituperatio peccatorum noſtrorum nulla eſt, niſi ille laudetur? Quid quòd etiam in ipſis rebus quæ vituperantur, nullius vituperatur niſi viciū? Nullius autem vituperatur vicium, niſi cuius natura laudatur. Aut enim ſecundum naturam eſt quod vituperas, & non eſt vicium, túque magis emendādus es, vt rectè vituperare noueris, quam illud quod non rectè vituperas: aut ſi vicium eſt, vt rectè vituperari poſsit, etiam contra naturam ſit neceſſe eſt. Omne quippe vicium, eoipſo quo vicium eſt, contra naturam eſt. Si enim naturæ non nocet, nec vicium eſt: ſi autem quia nocet ideo vicium eſt, ideo vicium eſt, quia contra naturam eſt. Quòd ſi non ſuo, ſed alieno vicio aliqua natura corrumpitur, iniuſte vituperatur, & quærendum eſt vtrum illa natura non corrumpatur vicio ſuo, cuius vicio potuit alia natura corrumpi. Sed quid eſt aliud viciari, niſi vicio corrumpi? Porrò natura quæ non viciatur, caret vicio, cuius autem vicio alia natura corrumpitur, habet vtique vicium. Prior ergo viciosa eſt, & prior corrumpitur vicio ſuo, cuius vicio alia quoque corrumpi poteſt. Ex quo colligitur cōtra naturam eſſe omne vicium, etiam

eius

eius rei cuius eſt vicium: Quapropter quoniam in quacunque re non vituperatur niſi vicium, ideo autem vicium eſt quia contra naturam eius rei eſt cuius eſt vicium, nullius rei recte vituperatur vicium, niſi cuius natura laudatur. Nō enim tibi recte in vicio diſplicet, niſi quia viciat quod in natura placet. Videndum eſt etiam illud. vtrum vere dicatur aliquam naturam naturæ alterius vicio corrumpi, nullo adiuncto vicio ſuo. Si enim natura quæ accedit cum vicio ſuo ad aliam corrumpendam, non in ea corruptibile aliquid inuenit, non eam corrumpit. Si autem inuenit, adiuncto eius vicio corruptionem eius operatur. Potentior enim ab infirmiore ſi corrumpi nolit, non corrumpitur. Si autem velit, prius incipit ſuo vicio corrumpi quam alieno. Aequalis autem ab æquali nihilominus ſi corrumpi nolit, non poteſt. Nam quæcumque natura cum vicio ad eam quæ ſine vicio eſt, vt corrumpat accedit, eoipſo non accedit æqualis, ſed infirmior vicio ſuo. Si vero potentior inualidiorem corrumpit, aut vtriúſque vicio fit, ſi vtriúſque praua cupiditate fit: aut vicio potentioris, ſi naturæ tanta præſtantia eſt, vt inferiorem quam corrumpit, etiam vicioſa præcedat. Quis enim recte vituperauerit fructus terræ, quòd homines eis non vtantur bene, corruptique vicio ſuo corrumpant eos abutendo ad luxuriam: cum tamen dubitare dementis ſit præſtantiorem potentioremque eſſe hominis naturam etiam vicioſam, quam nō vicioſas quaſque fruges? Poteſt etiam fieri vt aliquam inferiorem potentior natura corrumpat. & hoc nullius earum vicio fiat. Siquidem vicium dicimus, quod vituperatione dignū eſt. Quis autem vel frugalem hominem nihil aliud de frugibus, quàm ſubleuamenta*†. naturæ quæritantem, vituperare audeat, aut eaſdem fruges quod vſu ciborum eius corrumpantur? Talis enim nec vſitate corruptio dicitur, quia maxime vicij nomen ſolet eſſe corruptio. Nam & illud in rebus facile animaduerti poteſt, quod plerunque in nonnullos vſus explendæ indigentiæ ſuæ natura potentior inferiorem corrumpit. vel iuſticiæ ordine dum vindicat culpam, ex qua regula illud dictū eſt ab apoſtolo: Si quis templum Dei corruperit, corrumpet illum deus. Vel ordine mutabilium rerum ſibi cedentium ſecundum leges congruentiſsimas pro valētia cuiuſq; partis vniuerſitati datas.

An omniū corruptio ā vicio. Cap. xiiij.

†ſupplementa.

1. Cor. 3.

Neque enim ſi cuiuſquam oculos pro naturæ ſuæ modulo ferendæ lucis inualidos,ſol fulgore corrumpat,aut ad explendam indigentiam ſui luminis eos commutare putandus eſt,aut id facere vllo vicio ſuo aut ſaltem ipſi oculi vituperandi ſunt,quia & domino ſuo ceſſerunt,vt contra lucem aperirentur,& ipſi luci vt corrumperentur. Omnium igitur corruptionum ſola quæ viciosa eſt corruptio recte vituperatur:cæteræ autem aut nec corruptiones quidem dicendæ ſunt,aut certe quia viciosæ non ſunt,dignæ vituperatione eſſe non poſſunt. Nam & ipſa vituperatio,quod ſoli vicio parata,id eſt apta & debita ſit,inde traxiſſe vocabulum creditur,vt vituperatio diceretur. Vicium autem, vt dicere cœperam,nõ aliunde malum eſt,niſi quia naturæ aduerſatur eiuſipſius rei cuius eſt viciũ. Vnde manifeſtum eſt,hãc eandem rem cuius vicium vituperatur,natura eſſe laudabilem,ita vt omnino hanc ipſam vituperationem viciorum,naturarum laudem eſſe fateamur, earum ſcilicet, quarum vicia vituperantur. Quia enim vicium naturę aduerſatur,tantum additur maliciæ viciorum, quantum naturarum integritati minuitur. Cũ ergo vituperas vicium, id profecto laudas cuius integritatem deſyderas. Cuius autem niſi naturæ integritatem? Natura enim perfecta, non ſolum nulla vituperatione,ſed etiam laude in ſuo genere digna eſt. Quod ergo perfectioni naturæ deeſſe perſpexeris,id vocas vicium, ſatis tibi eam placere conteſtãs quam vt vituperatione imperfectionis eius velles eſſe perfectam.

Et in vicijs laudandus deus. Cap. xv.

Si igitur vituperatio viciorum ipſarum etiam quarum ſunt vicia naturarum decus dignitatémque commendat,quanto magis deus conditor omnium naturarum etiam in earum viciis laudandus eſt,cum & hoc ab illo habeant quod naturæ ſunt,& intantum viciosæ ſint, inquantum ab eius à quo factæ ſunt arte diſcedunt,& intantum recte vituperentur,inquantum earum vituperator artem qua factæ ſunt videt,vt hoc in eis vituperet,quod ibi non videt. Et ſi ars ipſa per quam facta ſunt omnia,hoc eſt,ſumma & incommutabilis ſapientia dei,vere ſumméque eſt ſicuti eſt,reſpice quo tendat quicquid ab ipſa diſcedit. Qui tamen defectus non eſſet vituperatione dignus,niſi eſſet voluntarius. Attende enim quæſo,vtrum recte vituperes quod ita eſt ſicuti eſſe debuit. Non opinor,ſed vtique quod non ita eſt vt debuit

Nemo

Nemo autem debet quod non accepit. Et quiſquis debet, cui debet, niſi à quo accepit vt debeat? Nam & quæ redduntur tralegando, ei redduntur qui tralegauerat. Et quod creditorum iuſtis ſucceſſoribus redditur, ipſis vtique redditur quibus iſti iure ſuccedunt. Aliter non redditio, ſed ceſſio vel admiſsio, vel ſi quid aliud huiuſcemodi nominanda eſt. Quapropter omnia temporalia, quæ in hoc rerum ordine [ita] locata ſunt, vt niſi deficiant non poſsint præteritis futura ſuccedere, vt tota temporum in ſuo genere pulchritudo peragatur, abſurdiſsime dicimus non debere deficere. Quantum enim acceperunt, tantum agunt, & tantum reddunt ei cui debent, quod ſunt in quantumcunque ſunt. Qui enim dolet ea deficere, ſermonem ſuum oportet attendat, eo certe ipſo quod iſta conqueritur, ſi iuſtum & prudétia perfectum †eſſe arbitratur: cuius ſermonis quod ad ſonum eius attinet, ſi quis vnam particulam diligat nec eam velit cæteris deficiendo locum dare, quibus decedentibus & ſuccedentibus totus ille ſermo contexitur, mirabilis dementiæ iudicabitur. In iis igitur rebus quæ ideo deficiunt, quia non vltra eſſe acceperunt, vt ſuis temporibus omnia peragantur, nemo defectum recte vituperat, quia nemo poteſt dicere, debuit permanere, cum acceptus metas tranſire non poſſet. In creaturis autem rationabilibus, quibus ſiue peccantibus, ſiue non peccantibus, vniuerſalis pulchritudo modis congruentiſsimis terminatur, aut nulla peccata ſunt, quod abſurdiſsimum eſt dicere: peccat enim ſaltem qui vel damnat quaſi peccata quæ nulla ſunt: aut non ſunt vituperanda peccata, quod nihilominus abſurdum eſt. Incipient quippe nec recte facta laudari, & tota turbabitur humanæ mentis intentio, vitámque ſubuertet: aut vituperabitur factum quod ita factum eſt vt debuit & execrabilis inſania, vel vt mitius loquar, error miſerrimus orietur: aut ſi cogit veriſsima ratio, ſicuti cogit, vt & vituperentur peccata, & quicquid recte vituperatur ideo vituperetur, quia non eſt ita vt eſſe debuit, quære quid debeat natura peccatrix, & inuenies recte factum. quære cui debeat & inuenies deum. A quo enim accepit vt ſit etiam miſera, ſi non fecerit, & beata, ſi fecerit. Quia enim nemo ſuperat leges omnipotens creatoris, non ſinitur anima non reddere debitum. Aut enim reddit bene vtendo quod accepit,

† al. & a prudentia profectum.

mutabilis veritas. quanto magis ille qui & velle pręcepit, & poſſe prębuit, & non impune nolle permiſit? Si enim hoc debet quiſq; quod accepit, & ſic homo factus eſt, vt neceſſa-rio peccet: hoc debet vt peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit. Quod ſi ſcelus eſt dicere, neminé natura ſua cogit vt peccet, ſed nec aliena. Non enim quiſquis dum id quod non vult patitur, peccat. Nam ſi iuſte patitur, non in eo peccat quòd patitur inuitus, ſed in eo peccauit quòd ita fecit volens, vt quod nollet iure pateretur. Si autem iniuſte patitur, quo modo peccat? Non enim iniuſte aliquid pati, ſed iniuſte aliquid facere, peccatum eſt. Quod ſi neque ſua neque aliena natura quis peccare cogitur, reſtat vt propria voluntate peccetur. Quod ſi tribuere volueris conditori, peccantem purgabis, qui nihil præter ſui conditoris inſtituta commiſit. Qui ſi recte defenditur, non peccauit. Non eſt ergo quod tribuas conditori. Laudemus ergo conditorem, ſi poteſt defendi peccator laudemus ſi non poteſt. Si enim iuſte defenditur, non eſt peccator, lauda ergo creatorem. Si autem defendi non poteſt, intãtum peccator eſt inquantum ſe à creatore auertit, lauda ergo creatorem. Omnino igitur non inuenio, nec inueniri poſſe & prorſus non eſſe confirmo, quo modo tribuantur peccata noſtra creatori noſtro deo: quanto & in ipſis eum laudabilem inuenio nõ ſolum quod ea punit, ſed etiam quod tunc fiunt, cum ab eius veritate receditur. E V. Accipio iſta libentiſsime ac probo, & omnino verum eſſe conſentio, nullo modo fieri poſſe, vt creatori noſtro recte peccata noſtra tribuantur. Sed tamen ſcire vellem ſi fieri poſſet, quare illa natura non peccet quam non peccaturam præſciuit deus, & quare iſta peccet, quæ ab ipſo peccatura præuiſa eſt. Non enim iam puto, ipſa dei pręſcientia vel iſtam peccare, vel illam non peccare cogi. Sed tamen ſi nulla cauſa eſſet, non ita diſpertiretur creatura rationalis, vt alia nunquam peccet, alia in peccãdo perſeueret. alia quaſi media inter vtranque aliquando peccet, aliquando ad recte faciendum conuertatur. Quæ cauſa in has tres partes eam diſtribuit? Sed nolo mihi reſpondeatur, voluntas. Ego enim cauſam quæro ipſius voluntatis. Non enim ſine cauſa nunquam vult illa peccare, nunquam iſta non vult, quædam vero aliquando vult, aliquando non vult, cum eiuſdem generis omnes ſint.

Ibidem.

Vnde mala volũtas. Cap. xxij.

ſint. Hoc ſolum enim mihi videre videor non ſine cauſa eſſe iſtam tripartitam voluntatem rationalis creaturæ, ſed quæ cauſa ſit neſcio. AVG. Quoniam voluntas eſt cauſa peccati, tu autē cauſam ipſius voluntatis inquiris, ſi hanc inuenire potuero, nónne cauſam etiam eius cauſæ quæ inuenta fuerit quæſiturus es? Et quis erit quærendi modus, quis finis percunctandi ac differendi, cum te vltra radicem quęrere nihil oporteat? Caue enim putes quicquam potuiſſe dici verius quàm id quod dictum eſt, radicem omnium malorum eſſe auariciam, hoc eſt, plus velle quàm ſat eſt. Tantum autem ſat eſt, quantum ſibi exigit naturæ in ſuo genere conſeruandæ modus. Auaricia enim quæ Græce φιλαργυρία dicitur, non ſolo argento vel in nummis, vnde magis nomen dixiſſe reſonat, argento enim nummi vel mixto argento frequentius apud veteres fiebant, ſed in omnibus rebus, quæ immoderatè cupiuntur intelligenda eſt, vbicunque omnino plus vult quiſque quàm ſat eſt. Hæc autem auaricia cupiditas eſt, cupiditas porrò improba voluntas eſt. Ergo improba voluntas malorum omnium cauſa eſt. Quæ ſi ſecundum naturam eſſet, conſeruaret vtique naturam, nec ei pernicioſa eſſet, & ideo non eſſet improba. Vnde colligitur radicem omnium malorum nō eſſe ſecundum naturam, quod ſufficit aduerſus omnes qui volunt accuſare naturas. Tu autem ſi huius radicis cauſam requiris, quo modo erit iſta radix omnium malorum? Illa enim erit quæ cauſa huius eſt, quam cum inueneris, vt dixi, etiam

1.Retr.c.9. ipſius cauſam quæſiturus es, & quærendi nullum habebis modum. Sed quę tandem eſſe poterit ante voluntatem cau-

2.ſen.di.41 c.ſi autem. ſa voluntatis? Aut enim & ipſa voluntas eſt, & à radice iſta voluntatis non receditur: aut non eſt voluntas, & peccatum nullum habet. Aut igitur ipſa voluntas eſt prima cauſa peccandi, aut nullum peccatum eſt prima cauſa peccandi. Nec eſt cui recte imputetur peccatum niſi peccanti. Non ergo eſt cui recte imputetur niſi volenti. Sed neſcio cur aliud te quærere libeat. Deinde quæcumque illa cauſa eſt voluntatis, aut iuſta profectò eſt, aut iniuſta. Si iuſta, quiſquis ei obtemperauerit, non peccabit. Si iniuſta, non ei obtemperet,

Etiam per ignorantiā aut neceſſi & non peccabit. An forte violenta eſt & cogit inuitum? Num eadē toties replicaturi ſumus? Reminiſcere ſuperiorum, quæ à nobis tam multa de peccato & voluntate libera

dicta

dicta ſunt. Sed ſi laborioſum eſt omnia mandere memoriæ, hoc breuiſsimum tene. Quæcunque iſta cauſa eſt voluntatis, ſi non ei poteſt reſiſti, ſine peccato ei ceditur. Si autem poteſt, non ei cedatur, & non peccabitur. An forte fallit incautum? Ergo caueat ne fallat. An tãta fallacia eſt, vt caueri omnino non poſsit? Si ita eſt, nulla peccata ſunt. Quis enim peccat in eo quod nullo modo caueri poteſt? Peccatur autem: caueri igitur poteſt. Et tamẽ etiam per ignorantiam facta quædam improbãtur, & corrigenda iudicantur ſicut in diuinis authoritatibus legimus. Ait enim apoſtolus: Miſericordiam conſecutus ſum, quia ignorans feci. Ait & Propheta: Delicta iuuẽtutis & ignorãtiæ meæ ne memineris. Sunt etiam neceſsitate facta improbanda, vbi vult homo recte facere, & non poteſt: nam vnde ſunt illæ voces. Non enim quod volo facio bonum, ſed quod nolo malum hoc ago. Et illud, velle adiacet mihi, perficere autẽ bonum non inuenio. Et illud: Caro cõcupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autẽ aduerſus carnem. Hæc enim inuicem aduerſantur, vt non ea quæ vultis, faciatis. Sed hęc omnia hominum ſunt, ex illa mortis damnatione venientium: nam ſi non eſt iſta pœna hominis, ſed natura, nulla iſta peccata ſunt. Si enim non receditur ab eo modo quo naturaliter factus eſt, ita vt melius eſſe non poſſit, ea quæ debet, facit, cum hæc facit. Si autem bonus homo eſſet, aliter eſſet: Nũc autẽ quia ita eſt, nõ eſt bonus, nec habet in poteſtate vt bonus ſit: ſiue non videndo qualis eſſe debeat: ſiue videndo & nõ valendo eſſe, qualem debere eſſe ſe videt: pœnam iſtam eſſe quis dubitet? Omnis autem pœna ſi iuſta eſt, peccati pœna eſt, & ſupplicium nominatur: ſi autem iniuſta eſt pœna, quoniam pœnam eſſe nemo ambigit, iniuſto aliquo dominante homini impoſita eſt. Porrò quia de omnipotentia dei & iuſticia dubitare dementis eſt, iuſta hæc pœna eſt, & pro peccato aliquo penditur. Nõ enim quiſquam iniuſtus dominator aut ſurripere hominem potuit, velut ignorante deo: aut extorquere inuito, tanquam inualidiori, vel terrendo vel confligendo: vt hominem iniuſta pœna cruciaret. Relinquitur ergo vt hæc iuſta pœna de damnatione hominis veniat. Nec mirandum eſt, quod vel ignorando non habet arbitrium liberum voluntatis ad eligendum quid recte faciat: vel reſiſtente carnali conſuetudine, quæ violentia

tatem admiſſ. i impu tantur interdum.

Cap. xviij

1. Retract. cap. 9.

2 ſen. diſt. 28. c. Quod vero.

De natura & gratia cap. 67.

1. Timo. 1.

Pſalm. 24.

2. ſen. di. 36 ca. quod autem & ca. illud autẽ.

Roma. 7.

Galat. 5.

2. ſe. di. 36. ca. Et ideo.

tia mortalis ſucceſsionis quodã modo naturaliter inoleuit, videat quid recte faciendum ſit, & velit, nec poſsit implere. Illa eſt enim peccati pœna iuſtiſsima, vt amittat vnuſquiſque quo bene vti noluit, cum ſine vlla poſſet difficultate, ſi vellet. Id eſt autẽ, vt qui ſciẽs recte non facit, amittat ſcire quid rectum ſit: & qui recte facere, cum poſſet, noluit, amittat poſſe cũ velit. Nã ſunt reuera omni peccanti animę duo iſta pœnalia, ignorãtia & difficultas. Ex ignorãtia dehoneſtat error, ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falſa pro veris, vt erret inuitus, & reſiſtente atque torquente dolore carnalis vinculi non poſſe à libidinoſis operibus temperare, non eſt natura inſtituti hominis, ſed pœna damnati. Cũ autẽ de libera volũtate recte faciẽdi loquimur, de illa ſcilicet, in qua homo factus eſt, loquimur. Hic occurrit illa quęſtio, quã inter ſe murmurãtes homines rodere conſueuerũt, qui quodlibet aliud in peccãdo q̃ ſe accuſare parati ſunt. Dicũt enim, Si Adã & Eua peccaueiũt, quid nos miſeri fecimus, vt cum ignorantiæ cęcitate, & difficultatis cruciatibus naſceremur, & primo erraremus, neſcientes quid nobis eſſet faciendũ: deinde vbi nobis inciperent aperiri præcepta iuſticiæ, vellemus ea facere, & renitente carnalis concupiſcentiæ neſcio qua neceſsitate nõ valeremus? Quibus breuiter reſpõdetur vt quieſcãt, & aduerſus deũ murmurare deſiſtant. Recte enim fortaſſe quererẽtur, ſi erroris & libidinis nullus hominũ victor exiſteret. Cum vero vbiq; ſit præſens, qui multis modis per creaturam ſibi domino ſeruientẽ auerſum vocet, doceat credentẽ, conſoletur ſperantẽ, diligentẽ exhortetur, conantẽ adiuuet, exaudiat deprecantem, non tibi deputatur ad culpã, quod inuitus ignoras, ſed quod negligis quærere quod ignoras: neque illud quod vulnerata membra non colligis, ſed quòd volentem ſanare contemnis: Iſta tua propria peccata ſunt. Nulli enim homini ablatũ eſt ſcire vtiliter, quod inutiliter ignoratur, * & humiliter confitendam eſſe imbecillitatẽ, vt quærẽti & cõfitenti ille ſubueniat, qui nec errat dum ſubuenit, nec laborat. Nã illud quod ignorans quiſq; non recte facit, & ꝙ recte volens facere non poteſt, ideo dicuntur peccata, quia de peccato illo liberæ voluntatis originem ducunt. Illud enim præcedens meruit iſta ſequentia: nam ſicut linguam dicimus non ſolum membrum, quod mouemus

1. Retra. 9. 2. ſen. di. 15. c. tradit.

Quò modo Adam & Euæ peccata fiant noſtra.

Cap. xix.

** al. quære re quod ignorat inutiliter.*

mouemus in ore dũ loquimur,ſed etiam illud quod huius membri motum conſequitur,id eſt,formam tenorémque verborum, ſecundum quem modum dicitur alia lingua Græca,alia Latina:ſic non ſolum peccatum illud dicimus quod proprie vocatur peccatum,libera enim voluntate, & ab ſciente committitur,ſed etiam illud quod iam de huius ſupplicio conſequatur neceſſe eſt. Sic etiam ipſam naturam aliter dicimus,cum proprie loquimur naturam hominis,in qua primum in ſuo genere inculpabilis factus eſt, aliter iſtã,in qua ex illius damnati pœna,& mortales,& ignari, & carni ſubditi naſcimur. Iuxta quẽ modum dicit Apoſtolus: Fuimus enim & nos naturaliter filij iræ,ſicut & cęteri. Vt autem de illo primo coniugio,& cum ignorantia, & cum difficultate,& cum mortalitate naſcamur,quoniam illi cum peccauiſſent, & in errorem, & in ærumnam, & in mortem præcipitati ſunt,rerum moderatori ſummo deo iuſtiſsime placuit:vt & in ortu hominis originaliter appareret iuſticia punientis, & in prouectu miſericordia liberantis. Non enim damnato primo homini ſic adempta eſt beatitudo,vt etiã fœcunditas adimeretur. Poterat enim & de prole eius,quanuis carnali & mortali,aliquod in ſuo genere fieri decus ornamentúmque terrarum. Iam vero vt meliores gigneret quàm ipſe eſſet, non erat æquitatis: ſed ex cõuerſione ad deũ vt vinceret quiſq; ſuppliciũ,quod origo eius ex auerſione meruerat, non ſolum volentem non prohiberi,ſed etiam adiuuari oportebat: ſic enim rerum creator oſtendit,quanta facilitate potuiſſet homo,ſi voluiſſet,retinere ꝙ factus eſt,cũ proles eius potuit etiã ſuperare quod nata eſt. Deinde ſi vna anima facta eſt, ex qua omnium hominũ animæ trahuntur naſcentiũ,quis poteſt dicere non ſe peccaſſe,cũ primus ille peccauit? Si autẽ ſingillatim fiunt in vno quoq; naſcẽtiũ,nõ eſt peruerſum,imò conuenientiſsimum & ordinatiſsimũ apparet,vt malũ meritũ prioris,natura ſequentis ſit:& bonum meritum ſequentis, natura prioris ſit. Quid enim indignum,ſi etiam ſic voluit creator oſtendere,vſqueadeo excellere creaturis corporeis animæ dignitatem,vt ab eo gradu poſsit eſſe ortus alterius,ad quem alterius perductus eſt occaſus? Nam cum ad ignorantiã difficultatémque peruenerit illa peccatrix,ideo pœna recte dicitur,quia melior ante hãc pœnã fuit. Si ergo altera

Ephe.2.

Quomodo peccatum originis demanarit ad poſteros Cap.xx.

altera talis eſſe cœpit,nõ ſolũ ante peccatũ,ſed ante omnẽ vitam ſuam,qualis alia poſt vitã culpabilẽ facta eſt,nõ par uum bonũ habet,vnde cõditori ſuo gratias agat: quia ipſe ortus eius & inchoatio quouis perfecto corpore eſt melior. Nõ enim mediocria bona ſunt,non ſolum quòd anima eſt qua natura iam omne corpus præcedit ſed etiam quòd facultatem habet,vt adiuuante creatore ſeipſam excolat, & pio ſtudio poſsit omnes acquirere & capere virtutes, per quas & à difficultate cruciante,& ab ignorantia cæcante liberetur.Quod ſi ita eſt,non erit naſcentibus animis ignorantia & difficultas ſupplicium peccati ſed proficiendi admonitio & perfectionis exordium.Non enim ante omne meritum boni operis parũ eſt accepiſſe naturale iudicium, quo ſapientiam præponat errori & quietem difficultati, vt ad hæc non naſcendo ſed ſtudendo perueniat.Quod ſi agere noluerit,peccati rea iure tenebitur,tanquam quæ nõ bene vſa ſit ea facultate quam accepit. Quanquam enim in ignorantia & difficultate nata ſit,non tamen ad permanendum in eo quod nata eſt aliqua neceſsitate comprimitur: neque omnino potuit,niſi deus omnipotens eſſet etiam talium creator animarum quas & non dilectus ipſe faciat, & diligens eas reficiat,& dilectus ipſe perficiat:qui & non exiſtentibus præſtat vt ſint, & amantibus eum à quo ſunt, præſtat vt beatæ ſint. Si vero in dei aliquo ſecreto iam exiſtentes animæ mittuntur ad inſpiranda & regenda corpora ſingulorum quorumque naſcentium, ad hoc vtique mittuntur officium vt corpus quod de pœna peccati, hoc eſt de mortalitate primi hominis naſcitur, bene adminiſtrando,id eſt, caſtigando per virtutes,& ordinatiſſime atque legitime ſeruituti ſubiiciendo, & ipſi comparent ordine atque tempore oportuno cœleſtis incorruptionis locum. Quæ cum introëunt in hanc vitam, ſubeúntque geſtanda membra mortalia, ſubeant etiam neceſſe eſt & obliuionem vitæ prioris,& præſentis laborem, vnde illa ignorantia & difficultas conſequitur, quod in primo homine ſupplicium mortalitatis fuit ad animi expendendam miſeriam:in iſtis autem ianua miniſterij ad reparandam corporis incorruptionem. Nam hoc quoque modo non dicuntur iſta peccata, niſi quia caro de propagine veniens peccatoris,venientibus ad ſe animis hanc ignoran

tiam

tiam & difficultatem facit, quæ neque his neque creatori tanquam cúlpanda tribuatur. Dedit enim ille & facultatem bene operandi in laborioſis officiis, & viam fidei in obliuionis cæcitate. Indicium illud vel maxime, quod anima omnis & quærendum eſſe concedit quod inutiliter neſcit & perſeueranter in officioſis laboribus enitendum ad euincendam recte faciendi difficultatem, & opem à creatore implorandam: vt conantem adiuuet, qui vel extrinſecus lege, vel intimis cordis allocutione conandum eſſe præcepit, & præparat ciuitatis beatiſsimæ gloriam triumphantibus de illo qui primum hominem ad iſtam miſeriam perduxit victum peſsima ſuaſione: quam miſeriam iſti ſuſcipiunt ad eum vincendum optima fide: non enim paruę gloriç militia eſt diabolum vincere eodem ſuſcepto ſupplicio quo ſe [ille] hominem victum perduxiſſe gloriatur. Quiſquis autem hoc iſtius vitæ captus amore neglexerit nullo pacto iuſte flagitium deſertionis ſuæ regis imperio deputabit: ſed erit potius ſub omnium domino in eius partibus ordinatus, cuius turpe ſtipendium vt caſtra ſua deſereret, adamauit. Si autem alibi animæ conſtitutæ non mittuntur à domino deo, ſed ſua ſponte ad inhabitanda corpora veniunt, facile eſt iam hoc videre, quicquid ignorantiæ difficultatíſq; ſecutum fuerit earum propriã voluntatem nullo modo creatorem hinc eſſe culpandum: quando quidem etiam ſi eas ipſe miſiſſet, quibus etiam in ipſa ignorantia & difficultate liberam voluntatem petendi, & quærendi & conandi non abſtulit, daturus petentibus, demonſtraturus quęrentibus, pulſantibus aperturus, omnino extra culpam eſſet. Hanc enim ignorantiam & difficultatem ſtudioſis & beneuolis euincendam, ad coronam gloriæ valere præſtaret, negligentibus autem & peccata ſua de infirmitate defendere volentibus, non ipſam ignorantiam difficultatémque pro crimine obiiceret: ſed quia in eis potius permanere, quàm ſtudio quærẽdi atq; diſcendi, & humilitate confitendi atque orandi, ad veritatem ac facilitatem peruenire voluerunt, iuſto ſupplicio vindicaret. Harum autem quatuor de anima ſententiarum, vtrum de propagine veniant, an in ſingulis quibúſque naſcentibus nouæ fiant, an in corpora naſcentium iam alicubi exiſtentes, vel mittantur diuinitus, vel [inde] ſua ſpõte labantur, nullam temere *Variæ de animarum originæ ſententiæ. Cap. xxi.*

affirmare oportebit. Aut enim nōdū iſta quæſtio à diuinorū librorū catholicis tractoribus pro merito ſuę obſcuritatis, & perplexitatis euoluta atq; illuſtrata eſt aut ſi iā factū eſt, nōdū in manus noſtras huiuſcemodi literę peruenerūt. Tantum aſsit fides, nihil de ſubſtantia creatoris falſum in dignúmq; ſentiendi Ad illū enim tendimus itinere pietatis. Si ergo aliud de illo ſenſerimus q̃ eſt, intentio noſtra non in beatitatē, ſed in vanitatem nos ire cōpellet. De creatura vero ſi quid aliter quam ſeſe habet ſenſerimus, dummodo non id pro cognito perceptóq; teneamus, nullū periculum eſt. Nō enim ad creaturam iubemur tendere vt efficiamur beati ſed ad ipſum creatorē: de quo ſi aliud quam oportet, ac ſeſe res habet, nobis perſuadetur, pernicioſiſsimó errore decipimur. Ad hoc enim pergendo, quod aut non eſt, aut ſi eſt, non facit beatos, ad beatam vitam nullus peruenire poteſt. Sed ad contemplandam veritatis æternitatem, vt ea perfui eíque inhærere valeamus, infirmitati noſtræ via de temporalibus procurata eſt, vt quantum itineri ſufficit ad æterna tendentium, præterita & futura credamus. Quæ fidei diſciplina, vt authoritate prępolleat, diuina miſericordia gubernatur. Pręſentia verò quantum ad creaturam pertinet, in corporis & animi mobilitate & mutabilitate, quaſi tranſeuntia ſentiuntur. In quibus quicquid non experimur, cognitione qualicunque tenere non poſſumus. Quæcunque ergo nobis de quibuſcunque creaturis vel præterita vel futura diuina authoritate credēda narrantur, quanuis partim priuſquam ea ſentire potuerimus præterierint partim nondum in noſtros ſenſus peruenerint, tamē quia plurimum valent ad roborandam ſpem noſtram, & exhortandam dilectionem dum nobis commendant per ordinatiſsimam ſeriem temporum, quam non negligat liberationem noſtram deus, ſine vlla dubitatione credenda ſunt. Sed quiſquis error perſonam ſibi diuinæ authoritatis aſſumit, ea maxime ratione refellitur, ſi aut aliquam vel mutabilem ſpeciem præter creaturam dei, aut aliquam mutabilem ſpeciem in ſubſtantia dei credere aut affirmare cōuincitur: eámque ſubſtantiam dei, vel plus, vel minus quàm trinitatem eſſe contendit: cui trinitati pie ſobriéque intelligendę, omnis excubat vigilantia chriſtiana, & omnis eius prouectus intenditur. De cuius trinitatis vnitate & æqualitate

litate, & ſingularum in ea perſonarum quadam proprietate, non hic locus eſt diſſerendi. Nam commemorare quædam de domino deo authore, & formatore, & ordinatore rerum omnium, quæ ad ſaluberrimam fidem pertineant, & quibus lactens atque à terrenis in cœleſtia ſeſe attollere incipiens, vtiliter adminiculetur intentio, & factu facillimum, & à pleriſque iam factitatum eſt. Pertractare autem iſtam totam, atque ita verſare quæſtionem, vt perſpicuæ rationi quantum in hac vita datur, omnis humana intelligentia ſubiugetur: non modo eloquio, ſed ne cogitatione quidem, vel cuiquam hominum, vel certe nobis ſatis expeditum, & facile aggrediendum videri poteſt. Nunc ergo, vt quod inſtituimus, quantum adiuuamur & quantum ſinimur peragamus. Quæcunque nobis, quantum ad creaturam pertinet, vel narrantur præterita, vel prænunciantur futura quæ ad commendandam valeant integram religionem, excitando nos ad ſyncerißimam dilectionem dei & proximi, ſine dubitatione credenda ſunt. Aduerſus incredulos autem hactenus defendenda, vt vel mole authoritatis infidelitas eorum obteratur, vel eis oſtendatur quantum poteſt, primo quam non ſit ſtultum talia credere, deinde quàm ſit ſtultum talia non credere. Veruntamen falſam doctrinam non tam de præteritis & futuris, quàm de præſentibus & maxime de incommutabilibus oportet refellere, & quantum datur perſpicua ratione conuincere. Sanè in miſeria † temporalium, inquiſitioni præteritorum futurorum expectatio preferenda eſt. Quandoquidem etiam in diuinis libris ea quæ præterita narrantur, vel præfigurationem futurorum, vel pollicitationem vel teſtificationem præ ſe gerunt. Et reuera in iis etiam, quæ ad hanc vitam pertinent proſperis aduerſiſque rebus quid quiſque fuerit, non ſatis curat. In id vero quod futurum ſperatur, ſeſe omnis curarum æſtus agglomerat. Neſcio quo quippe intimo naturalique ſenſu, ea quæ nobis acciderunt, quoniam tranſacta ſunt, ſic habentur ad momentum fœlicitatis & miſeriæ, quaſi nunquam accidiſſent. Quid igitur mihi obeſt, ſi eſſe quādo cœperim neſcio, cum eſſe me nouerim, nec futurum eſſe deſperem? Non enim in præterita me attendo, vt tanquam errorem pernicioſiſsimum verear, ſi aliter de iis ſenſero quam fuerint: ſed in id quod futurus

† ſerie.

ſum curſum dirigo duce miſericordia conditoris mei. De hoc igitur quod futurus ſum,& de illo apud quem futurus ſum,ſi aliter quàm veritas ſeſe habet credidero aut ſenſero vehementer cauendus eſt error:ne mihi aut neceſſaria non præparem,aut ad eum ipſum finem propoſiti mei, dum aliud pro alio mihi videtur, peruenire nō poſsim. Quamobrem ſicut ad comparādam veſtem nihil mihi obeſſet,ſi præteritæ hyemis oblitus eſſem obeſſet autem ſi futurum frigus imminere nō crederem.Ita nihil oberit animę meę ſi oblita eſt quid forte pertulerit,ſi modo diligenter aduertat,& teneat quò ſe deinceps parare moneatur Et ſicut,verbi gratia, Romam nauiganti nihil noceret ſi excidiſſet animo,à quo littore nauem ſoluerit,dum tamen ab eo loco vbi eſſet non ignoraret quò proram dirigeret nihil autem prodeſſet meminiſſe littoris vnde iter exorſus eſt,ſi de Romano portu falſum aliquid exiſtimans, in ſaxa incidiſſet. Ita neq; ſi non tenuero initium temporis vitæ meæ, quicquam mihi oberit ſcienti quo fine requieſcam:nec prodeſſet aliquid illa ſiue memoria, ſiue coniectura inchoatæ vitæ,ſi de ipſo deo,qui vnus laborum animæ finis eſt, aliter quàm dignum eſt opinatus, in ſcopulos errorū irruerem. Nec iſte ſermo ad id valuerit,vt quiſquam nos prohibere arbitretur,ne quærant qui potuerint ſecundum ſcripturas diuinitus inſpiratas, vtrum anima de anima propagetur, an ſuo cuique animanti ſingulæ in ipſo fiant, an ad regendum animandúmque corpus diuino nutu alicunde mittantur, vel propria voluntate ſe inſinuent: ſi vel alicuius expediendæ neceſſariæ quæſtionis ratio flagitat iſta conſyderare atque diſcutere, vel à rebus magis neceſſariis ocium ad hæc quærenda & diſſerenda conceditur. Verum ad id potius iſta dixerim,ne quis in re tali vel temere ſuccenſeat ei qui ſuæ opinioni humaniore fortaſſa dubitatione non cedit: aut etiam ſi quid hinc certi quiſquam & liquidi comprehenderit ideo putet alium ſpem perdidiſſe futurorum,quia præterita exorſa non recolit.

Quādo excuſet ignorantia. Cap. xxij.

Quoquo modo autem ſe iſtud habeat,ſiue omnino omittendum, ſiue nunc differendū,& alias conſyderandum ſit præſens tamen quæſtio non impeditur,quo minus appareat integerrima,& iuſtiſsima,& inconcuſſa atque incommutabili maieſtate & ſubſtantia creatoris, ſupplicia peccatorum ſuorum

rum animas luere:quæ peccata, vt iã diu diſſeruimus, non niſi propriæ voluntati earum tribuenda ſunt, nec vlla vlterior peccatorum cauſa quærenda. Ignorantia vero & difficultas ſi naturalis eſt, inde incipit anima proficere, & ad cognitionem & requiem donec in ea perficiatur vita beata promoueri. Quem profectum in ſtudiis optimis atque pietate, quorum facultas ei non negata eſt, ſi propria voluntate neglexerit, iuſte in grauiorem quæ iam pœnalis eſt ignorantiam difficultatémque præcipitatur, decentiſsimo & conuenientiſsimo rerum moderamine in inferioribus ordinante. Non enim quod naturaliter neſcit, & naturaliter non poteſt, hoc animæ deputatur in reatum: ſed quod ſcire non ſtuduit, & quod dignam facilitati comparandæ ad recte faciendum operam non dedit. Loqui enim non noſſe atque non poſſe, infanti naturale eſt: quæ ignorantia difficultáſque ſermonis non modo inculpabilis ſub grammaticorum legibus, ſed etiam humanis affectibus blanda & grata eſt. Non enim vllo vicio illam facultatem comparare neglexit, aut vllo vicio quàm comparauerat amiſit. Itaque ſi nobis in eloquentia eſſet beatitudo conſtituta, atque ita crimini duceretur cum peccatur in linguę ſonis, quemadmodum cum peccatur in actibus vitæ nullius vtique argueretur infantia, quod ab ea eſſet exorſus ad conſequendam eloquentiam, ſed planè merito damnaretur, ſi ſuæ voluntatis peruerſitate, vel ad eam recidiſſet, vel in ea remanſiſſet. Sic etiam & nunc, ſi ignorantia veri, & difficultas recti naturalis eſt homini, vnde incipiat in ſapientiæ quietíſque beatitudinem ſurgere, nullus hãc ex initio naturali recte arguit. Sed ſi proficere noluerit, aut à profectu retrorſum relabi voluerit, iure meritóq; pœnas luet. Creator vero eius vbiq; laudatur, vel quod eã ab ipſis exordiis ad ſummi boni capacitatẽ inchoauerit, vel quod eius profectum adiuuet, vel quod impleat proficientem atque perficiat: vel quod peccantem, id eſt, aut ab initiis ſuis ſeſe ad perfectionem attollere recuſantem, aut iam ex profectu aliquo relabentem, iuſtiſsima damnatione pro meritis ordinat. Non enim propterea malam creauit, quia nondum tanta eſt, quanta vt proficiendo eſſe poſſet accepit: cũ eius exordio perfectiones omnes corporum lõge inferiores ſint, quas tamen in ſuo genere laudabiles eſſe iudicat,

quiſquis de rebus ſaniſsime iudicat. Quòd ergo ignorat quid ſibi agẽdum ſit, ex eo eſt quod nõdum accepit: ſed hoc quoque accipiet, ſi hoc ꝙ accepit, bene vſa fuerit. Accepit autẽ vt pie & diligenter quærat ſi volet. Et quod agnoſcens quid ſibi agendũ ſit, nõ cõtinuo valet implere, hoc quoque nondũ accepit. præceſsit enim quædã pars eius ſubiimior ad ſentiendũ ꝙ recte faciat bonũ: ſed quędã tardior atque carnalis non conſequenter in ſententiã ducitur. vt ex ipſa difficultate admoneatur eundẽ implorare adiutorẽ perfectionis ſuę, quẽ inchoationis ſentit authorem: vt ex hoc ei fiat charior dum nõ ſuis viribus ſed cuius bonitate habet vt ſis, eius miſericordia ſubleuatur vt beata ſit. Quãto autem charior illi eſt à quo eſt, tanto in eo firmius acquieſcit, & tanto vberius æternitate eius perfruitur. Si enim arboris nouellum & rude virgultum nullo modo recte ſterile dicimus, quamuis aliquot æſtates ſine fructibus traiiciat, donec opportuno tempore expromat feracitatem ſuã: cur non author animę debita pietate laudetur, ſi ei tale tribuit exordium, vt ſtudendo ac proficiendo ad frugem ſapiẽtiæ iuſtitiæq; perueniat, tantúmque illi præſtitit dignitatis, vt in eius etiam poteſtate poneret, ſi vellet ad beatitudinem tendere? Huic autem diſputationi obiici ab imperitis ſolet quędam calumnia de mortibus paruulorum, & de quibuſdam cruciatibus corporis, quibus eos ſæpe videmus affligi. Dicunt enim Quid opus erat vt naſceretur, qui antequam iniret vllum vitæ meritum, exceſsit è vita? Aut qualis in futuro iudicio deputabitur, cui neque inter iuſtos locus eſt, quoniam nihil recte fecit, neque inter malos, quoniam nihil peccauit? Quibus reſpondetur, Ad vniuerſitatis complexum, & totius creaturæ, vel per locos, vel per tempora ordinatiſsimam connexionem, non poſſe ſuperfluo creari qualemcunque hominem, vbi folium arboris nullum ſuperfluo creatur. Sed ſane ſuperfluo quæri de meritis eius qui nihil meruerit. Non enim metuendum eſt ne vita eſſe potuerit media quædam inter recte factum atque peccatum: & ſententia iudicis media eſſe non poſsit inter præmium atque ſupplicium. Quo loquo etiam illud perſcrutari homines ſolẽt. Sacramẽtum baptiſmi Chriſti quid paruulis proſit, cum eo accepto plerũq; moriuntur, priuſquam ex eo quicquam cognoſcere potuerũt. Qua in re ſatis pie

Cur infantes & in mẽtẽ es hic affigãtur. Ca. xxiij.

De conſe. di. 4. cap. illud.

cis pie rectéque creditur prodeſſe paruulo eorum fidem, à quibus conſecrandus offertur. Et hoc Eccleſiæ commendat ſaluberrima authoritas vt ex eo quiſque ſentiat quid ſibi proſit fides ſua, quãdo in aliorum quoque beneficium, qui propriam nondum habent, poteſt aliena commodari. † Quid enim filio viduę profuit fides ſua, quam vtiq; mortuus non habebat, cui tamen profuit matris vt reſurgeret? Quanto ergo potius fides aliena poteſt cõſulere paruulo, cui ſua perfidia nõ poteſt imputari? De cruciatibus autem corporis, quibus affliguntur paruuli quorũ per ætatẽ nulla peccata ſunt, ſi animæ quibus animantur, non priuſquã ipſi homines eſſe cœperunt, maior querela & quaſi miſericors deponi ſolet cũ dicitur. Quid mali fecerunt vt iſta paterentur? Quaſi poſsit eſſe innocẽtiæ meritũ, antequam quiſque aliquid nocere poſsit. Cũ autẽ boni aliquid operatur Deus in emendatione maiorum, cum paruulorum ſuorũ qui eis chari ſunt, doloribus ac mortibus flagellãtur: cur iſta non fiant quando cum tranſierint pro non factis erunt, in quibus facta ſunt: propter quos autem facta ſunt, aut meliores erunt, ſi temporalibus incommodis emendatis, rectius elegerint viuere: aut excuſationem in futuri iudicij ſupplicio non habebunt, ſi vitæ huius angoribus ad æternam vitam deſyderium cõuertere noluerint? Quis autem nouit quid paruulis, de quorum cruciatibus duricia maiorum contunditur, aut exercetur fides, aut miſericordia probatur. Quis ergo nouit quid ipſis paruulis in ſecreto iudiciorum ſuorum bonæ compenſationis reſeruet deus? Qui quamquam nihil recte fecerint, tamen nec peccantes aliquid iſta perpeſsi ſunt. Nõ enim fruſtra etiã infantes illos, qui cum dominus Ieſus Chriſtus necandus ab Herode quæreretur occiſi ſunt, in honorem martyrum receptos commendat eccleſia quamquam iſti calumnioſi, & talium quæſtionum ſtudioſiſsimi examinatores. ſed loquaciſsimi ventillatores, etiam de pecorum doloribus & laboribus ſolent minus eruditorum ſolicitare fidem, cum dicunt: Quid etiam pecora vel meruerunt mali, vt tanta patiantur incommoda: vel ſperant boni, quia tantis exercentur incommodis? Sed hæc dicunt vel ſentiunt, quia iniquiſsime de rebus exiſtimant, qui cum ſummum bonum quod & quantum ſit aſpicere nequeant, talia volunt eſſe omnia quale putant

† al. habẽt poteſtatem commoda ſit.

De origine animæ ad Hieronymum. c. 17.

Matth. 12.

De origine animæ ad Hier. c. 14.

eſſe ſummum bonum: præter enim ſumma corpora quæ cœleſtia ſunt, minúsque corruptioni ſubiacent, ſummum bonum cogitare non poſſunt: ideoque inordinatiſsime flagitant, vt nec mortem nec vllam corruptionem patiantur corpora beſtiarum, quaſi non ſint mortalia cum ſint infima: aut ideo mala ſint, quia ſunt cœleſtia meliora. Dolor autem quem beſtiæ ſentiunt, animarum etiam beſtialium vim quandam in ſuo genere mirabilem laudabilémque commendat. Hoc ipſo enim ſatis apparet in regendis animandíſque ſuis corporibus, quàm ſit appetentes vnitatis. Quid eſt enim aliud dolor, niſi quidam ſenſus diuiſionis vel corruptionis impatiens? Vnde luce clarius apparet quàm ſit illa anima in ſui corporis vniuerſitate auida vnitatis & tenax, quæ nec libenter, nec indifferenter, ſed potius renitenter & reluctanter intenditur in eam paſsionem corporis ſui per quam eius vnitatem atque integritatem labefactari moleſte accipit. Non ergo appareret quantus inferioribus creaturis animalibus eſſet appetitus vnitatis, niſi dolore beſtiarum. Quod ſi non appareret minus quàm opus eſſet admoneremur in †* illa ſumma & ineffabili vnitate creatoris eſſe omnia iſta conſtituta. Et reuera ſi pie ac diligenter attendas, omnis creaturæ ſpecies & motus, qui in animi humani conſyderationem cadit, eruditionem noſtram loquitur, diuerſis motibus & affectionibus, quaſi quadã varietate linguarum, vndique clamans atque increpans cognoſcendum eſſe creatorem. Nulla enim res eſt earum, quæ nec dolorem, nec voluptatem ſentiunt, quæ non aliqua vnitate decus proprij generis aſſequatur, vel omnino naturæ ſuæ qualemcúmque ſtabilitatem. Nulla item res eſt earum, quæ vel doloris moleſtias, vel blandicias ſentiunt voluptatis, quæ non in eoipſo quod dolorem fugit, voluptatémque appetit, diremptionem ſe fugere vnitatémque appetere fateatur. Inque ipſis rationalibus animis omnis appetitus cognitionis, qua illa natura lætatur, & ad vnitatem refert omne quod percipit, & in errore nihil fugit aliud quam incomprehenſibili ambiguitate confundi. Omne autem ambiguum vnde moleſtum eſt, niſi quia certam non habet vnitatem? Ex quo apparet omnia, ſiue cum offendunt vel offenduntur, ſiue cũ delectant vel delectantur, vnitatẽ inſinuare atque prædicare creatoris. Si autem ignorantia

Dolor quid ſit.

†**al. ab.*

ignorantia & difficultas, à quibus iſtam vitam neceſſe eſt incipere, non ſunt animis naturales, reſtat vt aut officio ſuſceptę ſint, aut irrogatę ſupplicio. De quibus iam ſatis eſſe arbitror diſputatum. Quapropter ipſe primus homo qualis factus ſit, magis quærendum eſt, quàm quo modo eius poſteritas propagata ſit. Multum enim ſibi videntur acute proponere quæſtionem qui dicunt. Si ſapiens factus eſt primus homo cur ſeductus eſt? Si autem ſtultus factus eſt, quo modo non eſt deus author viciorum, cum ſit ſtulticia maximum vicium? Quaſi vero natura humana præter ſtulticiam & ſapiētiam nullam mediam recipiat affectionem, quæ nec ſtulticia nec ſapientia dici poſsit. Tūc enim homo incipit aut ſtultus eſſe aut ſapiens, vt alterum horum neceſſario appelletur, cum iam poſſet niſi negligeret habere ſapientiam, vt vicioſæ ſtulticiæ ſit voluntas rea. Non enim quiſquam ita deſipit, vt ſtultum appellet infantem, quamuis ſit abſurdior ſi velit appellare ſapiētem. Vt ergo infans nec ſtultus, nec ſapiens dici poteſt, quanuis iam homo ſit: ex quo apparet naturā hominis recipere aliquid medium, quod neque ſtulticiam neque ſapientiam recte vocaueris: ita etiam ſi quiſquā tali affectione animatus eſſet, qualem habent illi qui per negligentiam ſapientia carent, nemo eum ſtultum recte diceret, quem non vicio ſed natura talem videret. Eſt enim ſtulticia rerum appetendarum & vitandarum non quælibet, ſed vicioſa ignorantia. Vnde neque animal irrationale ſtultum dicimus, quia non accepit vt ſapiens eſſe poſſet. Appellamus tamen plerunque ex ſimilitudine aliquid non proprie. Nam & cæcitas cum maximum vicium ſit oculorum, non tamen in catulis naſcentibus vicium eſt, nec proprie cæcitas dici poteſt. Si ergo ita factus eſt homo, vt quamuis ſapiens nondum eſſet, præceptum tamen poſſet accipere, cui vtique obtemperare deberet: nec illud iam mirum eſt, quod ſeduci potuit: nec illud iniuſtum, quod præcepto non obtemperans pœnas luit: nec creator eius author viciorum eſt, quia non habere ſapientiam nondum erat vicium hominis, ſi nondum vt habere poſſet acceperat. Sed tamē habebat aliquid, quo ſi bene vti vellet, ad id ꝙ non habebat aſcenderet. Aliud eſt enim eſſe rationalē, aliud eſſe ſapientē. Ratione fit quiſque præcepti capax, cui fidem debet, vt ꝙ præcipitur faciat. Sicut autem

Medium quiddam inter ſapientiam & ſtulticiam. *Ca. xxiiij.*

Stulticia quid.

natura rationis præceptum capit, ſic præcepti obſeruatio ſapientiam. Quod eſt autem natura ad capiendum præceptum, hoc eſt voluntas ad obſeruandum. Et ſicut rationalis natura tanquam meritum eſt præcepti accipiendi, ſic præcepti obſeruatio meritum eſt accipiendę ſapientiæ. Ex quo autem incipit homo præcepti eſſe capax, ex illo incipit poſſe peccare. Duobus autem modis peccat antequam fiat ſapiens. Si aut ſe non accõmodet ad accipiendum præceptum, aut cum acceperit non obſeruet. Sapiens autem peccat, ſi ſe auerterit à ſapientia. Sicut enim præceptum non eſt ab illo cui præcipitur, ſed ab illo qui pręcipit, ſic ſapientia non eſt ab illo qui illuminatur, ſed ab illo qui illuminat. Quid ergo eſt vnde nõ laudandus ſit hominis creator? Bonum eſt enim aliquod homo & melius q̃ pecus ex eo quod eſt pręcepti capax. Et hoc melius, cum pręceptum iã cepit. Rurſus hoc melius, cum præcepto paruit. Et his omnibus melius, cum æterno lumine ſapientię beatus eſt. Peccatum autem malum eſt in negligentia vel ad capiendum præceptum, vel ad obſeruandam, vel ad cuſtodiẽdam contemplationem ſapientiæ. Ex quo intelligitur, etiam ſi ſapiẽs primus homo factus eſt, potuit tamẽ ſeduci. †Quod peccatum cum eſſet in libero arbitrio, iuſta diuina lege pœna conſecuta eſt. Ita dicit etiam Apoſtolus Paulus, dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Superbia enim auertit à ſapientia. Auerſionem autem ſtulticia conſequitur. Stulticia quippe cæcitas quædam eſt, ſicut enim dicit, Et obſcuratum eſt inſipiens cor eorum. Vnde autẽ hæc obſcuratio, niſi ex auerſione à lumine ſapientiæ? Vnde autem hæc auerſio, niſi dum ille cui bonum eſt deus, ſibi ipſe vult eſſe bonum ſuum, ſicuti ſibi eſt deus? Itaque ad meipſum inquit, conturbata eſt anima mea. Et, Guſtate, & eritis ſicut dij. Turbat autem conſyderantes, quod ita quærunt. Stulticiáne primus homo receſsit à deo, an recedendo ſtultus factus eſt? Quia ſi reſponderis eum ſtulticia receſsiſſe à ſapientia, videbitur ſtultus fuiſſe antequam recederet à ſapientia, vt ſtulticia illi cauſa eſſet recedendi. Item ſi reſponderis eum recedendo ſtultum eſſe factum, quærunt vtrum ſtulte, an ſapienter fecerit quòd receſſerit. Si enim ſapienter fecit recte fecit, nihilque peccauit: ſi ſtulte, iam erat, inquiunt, in eo ſtulticia, qua factum eſt vt recederet.

† al. factus eſſet, potuiſſet tamen peccare.

Roma. 1.

Gene. 3.

Non

Non enim ſtulte aliquid ſine ſtulticia facere poterat. Ex quo apparet eſſe quiddam medium, quo ad ſtulticiam à ſapientia tranſitur, quod neque ſtulte, neque ſapienter factum dici poteſt, quod ab hominibus in hac vita conſtitutis non niſi ex contrario datur intelligi. Sicut enim nullus mortalium fit ſapiens, niſi à ſtulticia ad ſapientiam tranſeat: ipſe autem tranſitus ſi ſtulte fit, non vtique bene fit. quod dementiſsimum eſt dicere: ſi autem ſapienter fit, iam erat ſapientia in homine antequam tranſiret ad ſapientiam, quod nihilominus abſurdum eſt. Ex quo intelligitur eſſe medium, quod neutrum dici poſsit. Ita & ex arce ſapientiæ, vt ad ſtulticiam primus homo tranſiret, nec ſtultus, nec ſapiens tranſitus ille fuit. Velut in ſomno & vigiliis, neque id eſt dormire quod obdormiſcere, neque id eſt vigilare quod expergiſci, ſed tranſitus quidam ex altero in alterum. Verum hoc intereſt, quod ſine voluntate plerumque iſta fiunt: illa autem nunquam niſi per voluntatem, vnde iuſtiſsime retributiones conſequuntur. Sed quia voluntatem non allicit ad faciendum quodlibet, niſi aliquod viſum: quid autem quiſque vel ſumat vel reſpuat, eſt in poteſtate: ſed quo viſo tangatur, nulla poteſtas eſt fatendum eſt & ex ſuperioribus & ex inferioribus viſis animum tangi, vt rationalis ſubſtantia ex vtroque ſumat quod voluerit, & ex merito ſumendi vel miſeria vel beatitas ſubſequatur. Velut in paradiſo viſum ex ſuperioribus, præceptum dei: viſum ex inferioribus, ſuggeſtio ſerpentis. Nam neque quid ſibi prçciperetur, à domino, neq; quid à ſerpente ſuggereretur fuit in hominis poteſtate. Quàm ſit autem liberum, & ab omnibus difficultatis vinculis expeditum, in ipſa ſapientiæ ſanitate conſtituto, non cedere viſis inferioris illecebræ, vel hinc intelligi poteſt, quod etiam ſtulti ea ſuperant ad ſapientiam tranſituri, etiam cum moleſtia carendi pernicioſarum conſuetudinum peſtilentioſa dulcedine. Quæri autem hoc loco poteſt, ſi homini præſto fuerint ex vtraque parte viſa, vnũ ex precepto dei, alterũ ex ſuggeſtione ſerpẽtis, vnde ipſi diabolo ſuggeſtũ ſit appetẽdæ impietatis cõſiliũ, quo de ſublimibus ſedibus laberetur. Si enim nullo viſo tangeretur nõ eligeret facere quod fecit: nam ſi non ei aliquid veniſſet in mentem, nullo modo intentionem

Nõ ſentire non eſt in nobis, ſed non aſſentiri eſt.

Cap. xxv

nem

nē conuertiſſet in nefas. Vnde igitur [illi] venit in mētem quicquid illud eſt quod venit in mentem, vt ea moliretur quibus ex bono angelo diabolus fieret? Qui enim vult profecto aliquid vult: q̃ niſi aut extrinſecus per ſenſum corporis admoneatur, aut occultis modis in mentem veniat, velle non poteſt. Diſcernenda igitur ſunt genera viſorum, quorum vnum eſt quod proficiſcitur à voluntate ſuadentis; quale illud eſt diaboli, cui homo conſentiendo peccauit: alterum à ſubiacentibus rebus, vel intentioni animi, vel ſenſibus corporis. Intentioni animi ſubiacet excepta incommutabilitate trinitatis: quę quidem non ſubiacet, ſed eminet potius. Subiacet ergo intentioni animi prius ipſe animus vnde nos etiam viuere ſentimus: deinde corpus quod adminiſtrat, vnde ad quodlibet operādum mēbrum quod opus eſt cum opus eſt mouet. Subiacent autem ſenſui corporis quæcunque corporea. Vt autem in contemplatione ſummę ſapientiæ, quę vtique animus non eſt, nam incommutabilis eſt etiam ſeipſum qui eſt incommutabilis animus intueatur, & ſibi ipſe quodam modo veniat in mentem, non fit niſi differentia qua nō eſt quod deus, & tamen aliquid eſt quod poſsit placere poſt deum. Melior eſt autem cum obliuiſcitur ſui præ charitate incōmutabilis dei, vel ſeipſum pœnitus in illius comparatione contemnit. Si autem tanquam obuius placet ſibi ad peruerſe imitandum deum, vt poteſtate ſua frui velit, tanto fit minor, quanto ſe cupit eſſe maiorem. Et hoc eſt initium omnis peccati ſuperbia, & initium ſuperbiæ hominis apoſtatare à deo. Superbiæ autem diaboli acceſsit maleuolentiſsima inuidia, vt hanc ſuperbiam homini perſuaderet, per quam ſentiebat ſe eſſe damnatum. Vnde factum eſt, vt pœna hominem ſuſciperet emendatoria potius quam interfectoria, vt cui ſe diabolus ad imitationem ſuperbiæ præbuerat, ei ſe dominus ad imitationem humilitatis præberet, per quem nobis æterna vita promittitur: vt prærogato nobis Chriſti ſanguine, poſt labores miſeriáſque ineffabiles, tanta charitate liberatori noſtro inhæreamus, & tanta eius in eum claritate rapiamur, vt nulla nos viſa ex inferioribus à conſpectu ſuperiore detorqueant; quamquam & ſi aliquid huic intentioni noſtræ ſuggereretur ab appetitu inferiorum, ſempiterna nos diaboli damnatio cruciatúſq; reuoca

Genera viſorum.

Eccl. ſ. 10.

reuocarent: Tanta eſt autem pulchritudo iuſticiæ, tanta iucunditas lucis æternæ, hoc eſt, incommutabilis veritatis, atque ſapientiæ, vt etiam ſi non liceret amplius in ea manere, quàm vnius diei mora, propter hoc ſolum innumerabiles anni huius vitæ pleni deliciis, & circumfluentia temporalium bonorum rectè meritóque contemnerentur. Non enim falſo aut paruo affectu dictum eſt: Quoniam melior eſt dies vnus in atriis tuis ſuper milia. quamquam & alio ſenſu poſsit intelligi, vt milia dierum in temporis mutabilitate intelligantur: vnius autem diei nomine incommutabilitas æternitatis vocetur. Neſcio me aliquid prætermiſiſſe, quod ex noſtra reſponſione, quantum dominus præbere dignatus eſt, tuis interrogationibus deſit: quamquam & ſi tibi aliquid occurrit, modus libri nos iam finem facere, & ab hac diſputatione requieſcere aliquando compellit. Pſal. 83.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE VERA. RELIGIONE. LIBER

Philoſophi de religione quid ſenſerint. Cap. i.

CVM omnis vitæ bonæ ac beatæ via in vera religione ſic conſtituta, qua vnus deus colitur. & purgatiſsima pietate cognoſcitur, principium naturarum omnium à quo omnis vniuerſitas & inchoatur & perficitur & continetur, hinc euidentius error deprehenditur eorum populorum, qui multos deos colere quàm vnum verum Deum, & dominum omnium maluerunt, quòd eorum ſapientes, quos philiſophos vocant, ſcholas habebant diſſentientes & templa communia. Non enim vel populos, vel ſacerdotes latebat, de ipſorum deorum natura quàm diuerſa ſentirent, cum ſuam quiſque opinionem puplice profiteri non formidaret, atque omnibus ſi poſſet perſuadere moliretur. omnes tamen cum ſectatoribus ſuis diuerſa & aduerſa ſentientibus, ad ſacra communia nullo prohibente veniebant. Non nunc agitur quis eorum verius ſenſerit, ſed certe illud ſatis quantum mihi videtur apparet, aliud eos in religione ſuſcepiſſe cum populo, & aliud eodem ipſo populo audiente defendiſſe priuatim.

De iis quid Socrates ſenſerit. Cap. ij.

Socrates tamen audacior cæteris fuiſſe perhibetur, iurando per canem quemlibet & lapidem quemlibet, & quicquid iuraturo eſſet in promptu, & quaſi ad manum occurriſſet. Credo intelligebat qualiacumque opera naturæ, quæ adminiſtrante diuina prouidentia gignerentur, multo quàm hominum

& quo

& quorumlibe opificum eſſe meliora, & ideo diuinis honoribus digniora quàm ea quæ in templis colebantur. Non quòd vere lapis & canis eſſent colenda ſapientibus ſed vt hoc modo intelligerent qui poſſent, tanta ſuperſtitione demerſos eſſe homines, vt emergentibus hic eſſet tam turpis demonſtrandus gradus: ad quem venire ſi puderet, viderent quanto magis pudendum eſſet in turpiore conſiſtere. Simul & illos qui mundum iſtum viſibilem, ſummum deum eſſe opinabantur, admonebat turpitudinis ſuæ, docens eſſe conſequens, vt quilibet lapis tanquam ſummi dei particula iure coleretur. Quod ſi execrarentur, mutarent ſententiam, & vnum deum colerent, quem ſolum ſupra mentes noſtras eſſe, & à quo omnem animam & totum iſtum mundum fabricatum eſſe, conſtaret. Poſtea ſuauius ad legendum quàm potentius ad perſuadendum ſcripſit Plato. Non enim ſic nati erant [iſti, id eſt, Socrates & Plato,] vt populorum ſuorum opinionem ad verum cultum veri dei à ſimulachrorum ſuperſtitione, atque ab huius mundi vanitate conuerterent. Itaque & ipſe Socrates cum populo ſimulachra venerabatur, & poſt eius damnationem mortémque nemo auſus eſt iurare per canē, nec appellare quemcūq; lapidē Iouem, ſed hęc tantummodo memoriæ literíſque mandare. Quod vtrum timore ſeueritatis, an aliqua cognitione temporum fecerint, iudicare non eſt meum. Illud tamen fidentiſsime dixerim, pace horum omnium qui eorum libros peruicaciter diligūt, Chriſtianis temporibus quænam religio potiſsimum tenenda ſit, & quæ ad veritatem ac beatitatem via eſt, non eſſe dubitandum. Si enim Plato ipſe viueret, & me interrogantem non aſpernaretur vel potius ſi quis eius diſcipulus eo ipſo tempore quo viuebat, eum interrogaret: cum ſibi ab illo perſuaderetur, non corporeis oculis, ſed pura mente veritatem videri, cui quæcumque anima inhæſiſſet, eam beatam fieri atque perfectam: ad quam percipiendam nihil magis impedire quàm vitam libidinibus deditam & falſas imagines rérum ſenſibiliū, quę nobis ab hoc ſenſibili mundo per corpus impreſſę, varias opiniones erroréſq; generarét: quāobrē ſanandum eſſe animum ad intuendam incommutabilem rerum formam & eodem modo ſemper ſe habentem, atque vndique ſui ſimilem pulchritudinem, nec

Mundus hic pro deo habitus.

Per Iouem lapidem.

Paganismi re conuerſi ad Christum.

Cap. iij.

Ex Platone

nec

nec diſtentam locis, nec tempore variatam, ſed vnum atq; idem omni ex parte ſeruantem. quam non crederent eſſe homines, cum ipſa vere ſumméque ſit: cætera naſci occidere, fluere, labi, & tamen inquantum ſunt, ab illo æterno deo per eius veritatem fabricata conſiſtere: in quibus animæ tantum rationali & intellectuali datum eſt, vt eius æternitatis contemplatione perfruatur atq; afficiatur, ornetúrq; ex ea, æternámq; vitam poſsit mereri. Sed dum naſcentium atque tranſeuntium rerum amore ac dolore ſauciatur, & dedita conſuetudini huius vitæ, atq; ſenſibus corporis, inanibus euaneſcit imaginibus, irridet eos qui dicũt eſſe aliquid, quod nec iſtis videatur oculis, nec vllo phãtaſmate cogitetur, ſed mente ſola & intelligẽtia cerni queat. Cùm hęc ergo à magiſtro ſibi perſuaderẽtur, ſi ex eo quæreret ille diſcipulus, vtrum ſi quiſquã exiſteret vir magnus atq; diuinus, qui talia populis perſuaderet credẽda ſaltem, ſi percipere non valerent, aut ſi qui poſſent percipere, non prauis opinionibus multitudinis implicati, vulgaribus obruerentur erroribus, eum diuinis honoribus dignum iudicaret: reſponderet credo ille, non poſſe hòc ab homine fieri, niſi quem forte ipſa dei virtus atque ſapientia ab ipſa rerum natura exceptum, nec hominum magiſterio, ſed intima illuminatione ab incunabulis illuſtratum, tãta honeſtaret gratia, tanta firmitate roboraret, tanta denique maieſtate ſubueheret, vt omnia contemnendo quæ praui homines cupiunt, & omnia perpetiendo quæ horreſcunt, & omnia faciendo quę mirantur, genus humanum ad tam ſalubrem fidem ſummo amore atque authoritate conuerteret. De honoribus vero eius fruſtra ſe conſuli, cum facile poſsit exiſtimari quantum honoris debeatur ſapientiæ Dei, qua geſtante & gubernante ille pro vera ſalute generis humani, magnum aliquid proprium & quod ſupra homines eſſet mereretur. Quæ ſi facta ſunt, ſi literis monimentíſque celebrantur: ſi ab vna regione terrarum, in qua ſola vnus colebatur deus, & vbi talem naſci oportebat, per totum orbem terrarum miſsi electi viri, virtutibus atque ſermonibus diuini amoris incendia concitarunt, ſi confirmata ſaluberrima diſciplina, illuminatas terras poſteris reliquerunt. Et ne de præteritis loquar, quæ poteſt quiſque non credere. ſi hòdie per gentes populóſque prędicatur, in

prin

principio erat verbum,& verbum erat apud deum,& deus erat verbum,hoc erat in principio apud deum, Omnia per ipſum facta ſunt,& ſine ipſo factum eſt nihil. Si ad hoc percipiendum, diligendum, perfruendum, vt anima ſanetur, & tantæ luci hauriendæ mentis acies conualeſcat, dicitur auaris, Nolite vobis condere theſauros in terra, vbi tinea & ærugo exterminant, & vbi fures effodiunt & furantur: ſed theſaurizate vobis theſauros in cœlo, vbi neque tinea, neq; rubigo exterminat,neque fures effodiunt,neq; furantur: Vbi enim eſt theſaurus tuus,ibi eſt & cor tuum. Dicitur luxurioſis, Qui ſeminat in carne, de carne metet corruptionem qui ſeminat in ſpiritu de ſpiritu metet vitam æternam. Dicitur ſuperbis,Qui ſe exaltat humiliabitur,& qui ſe humiliat exaltabitur. Dicitur iracundis, Accepiſti alapam para alteram maxillam. Dicitur diſcordioſis, Diligite inimicos veſtros[benefacite iis qui oderunt vos.] Dicitur ſuperſtitioſis, Regnum dei intra vos eſt. Dicitur curioſis, Nolite quærere quæ videntur, ſed quæ non videntur: quæ enim videntur temporalia ſunt, quæ autem non videntur,æterna ſunt. Poſtremo dicitur omnibus, Nolite diligere mundum neque ea quę in mundo ſunt. Quoniam omne quod in mundo eſt,concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum,& ambitio ſeculi. Si hæc per totum orbem iam populis leguntur,& cum veneratione libentiſſime audiuntur: ſi poſt tantum ſanguinem,tãtos ignes, tot cruces martyrum, tanto fertilius & vberius vſque ad Barbaras nationes Eccleſiæ pullularunt: ſi tot iuuenum & virginum milia contemnentium nuptias, caſtéque viuentium iam nemo miratur. Quod cum feciſſet Plato, vſqueadeò peruerſam temporum ſuorum timuit opinionem, vt perhibeatur ſacrificaſſe naturæ, [naturam execratus] vt tanquam peccatum illud aboleretur: ſi hæc ſic accipiuntur, vt quo modo antea talia diſputare, ſic nunc contra diſputare monſtruoſum ſit: ſi tali pollicitationi atq; ſponſioni per omnes terrarum partes, quas homines incolunt, ſacra chriſtiana traduntur: ſi hæc quotidie leguntur in eccleſiis & à ſacerdotibus exponuntur, ſi tundunt pectora, qui conantur hæc implere: ſi tam innumerabiles aggrediuntur hãc viam, vt deſertis diuitiis & honoribus huius mundi ex omni hominum genere vni deo ſummo totam vitam dicare volentium

Matt.6. Gal.6. Luc.14. Matt.5. Luc.16. Luc.17. 2.Cor.4. 1.Ioan.2.

tium,deſertæ quondam inſulæ ac multarum terrarum ſolitudo compleatur. Si denique per vrbes atque oppida, caſtella,vicos & agros etiam villáſque priuatas intantum aperte perſuadetur & appetitur à terrenis auerſio, & in vnū deum verúmque conuerſio,vt quotidie per vniuerſum orbem humanum genus vna penè voce reſpondeat, ſurſum corda ſe habere ad dominum,quid adhuc oſcitamus crapulam heſternam, & in mortuis pecudibus diuina eloquia perſcrutamur,Si quando autem ad diſputationem venitur, Platonico nomine ora crepantia, quam pectus vero deo plenum,magis habere geſtimus. Qui ergo ſenſibilem iſtum mundum contemnere & animam virtute purgandam, ſummo deo ſubiicere atque ſubiugare vanum aut malum putant, alia ratione refellendi ſunt: ſi tamen cum his dignum eſt diſputaret.Qui autem bonum & appetendum fatentur, cognoſcant Deum & cedant Deo, per quem populis iam omnibus hæc credenda perſuaſa ſunt. Quod vtique ab ipſis fieret,ſi tantum valerent: aut ſi non fieret,crimen inuidentiæ vitare non poſſent. Ergo cedant ei à quo factum eſt,nec curioſitate aut inani iactantia impediantur quo minus agnoſcant quid interſit inter paucaurum tumidas coniecturas, & manifeſtam ſalutem correptionémque populorum. Illi enim ſi reuiuiſcerent quorum iſti nominibus gloriantur, & inuenirent refertas eccleſias,templáque deſerta,& à cupiditate bonorum temporalium & fluentium ad ſpem vitæ æternæ & bona ſpiritalia & intelligibilia vocari & currere humanum genus,dicerent fortaſſe(ſi tales eſſent quales fuiſſe memorantur) hæc ſunt quæ nos perſuadere populis nō auſi ſumus,& eorum potius conſuetudini ceſsimus, quam illos in noſtram fidem voluntatémque traſtuximus.Itaque ſi hanc vitam illi viri nobiſcum rurſum agere potuiſſent, viderent profecto cuius authoritate facilius conſuleretur hominibus, & paucis mutatis verbis atque ſententiis Chriſtiani fierent,ſicut plerique recentiorum noſtrorúmque temporum Platonici fecerunt. Aut ſi hoc non faterentur neque facerent, in ſuperbia & inuidia remanentes, neſcio vtrum poſſent ad eaipſa quæ appetenda & deſyderanda eſſe dixerant,cum iſtis ſordibus viſcóque reuolare. Nam tertio vicio curioſitatis in percontandis dæmonibus, quo iſti maxime cum

De amore cæleſtium. Cap. iiij.

Platonici minimum abſunt à chriſtianis

qu ibus

quibus nunc agitur pagani à Chriſtiana ſalute reuocantur: quia nimis puerile eſt,neſcio verum tales illi præpedirentur viri. Sed quoquo modo ſe habeat philoſophorũ iactantia illud cuiuis intelligere facile eſt,religionem ab eis non eſſe quærendam,qui eadem ſacra ſuſcipiebant cum populis,& de ſuorum deorum natura ac ſummo bono,diuerſas contrariáſque ſententias in ſcholis ſuis eadem teſte multitudine perſonabant Quod ſi hoc vnum tantum vicium chriſtiana diſciplina ſanatum videremus, ineffabili laude prædicandam eſſe neminem negare oporteret. Hæreſes namque tam innumerabiles à regula chriſtianitatis auerſę, teſtes ſunt non admitti ad communicanda ſacramenta eos qui de patre deo,& ſapientia eius,& munere diuino aliter ſentiunt,& hominibus perſuadere conantur,quam veritas poſtulat. Sic enim creditur & docetur quod eſt humanæ ſalutis caput,non aliam eſſe philoſophiam,id eſt, ſapientiæ ſtudium,& aliam religionem,cum ij quorum doctrinam non approbamus,nec ſacramenta nobiſcum communicant Quod in illis minus mirandum eſt,qui eorum quoque ſacramentorum ritu diſpares eſſe voluerunt,ſicut neſcio qui ſerpentini qui appellantur Manichæi, ſicut alij nonnulli. Sed in illis magis animaduertendum hoc magíſque prędicandum,qui paria ſacramenta celebrantes,tamen quia ſententia diſpares ſunt, & errores ſuos animoſius defendere quam cautius corrigere maluerũt,excluſi à catholica communione,& à participatione quamuis parium ſacramentorum,propria vocabula propriósque conuentus, non in ſermone tantum,ſed etiam in ſuperſtitione meruerunt: vt Photiniani, Arriani,multíque præpterea. Nam de iis qui ſchiſmata fecerunt,alia quæſtio eſt. Poſſet enim eos area dominica vſque ad tempus vltimæ ventilationis velut paleas ſuſtinere,niſi vẽto ſuperbiæ nimia leuitate ceſsiſſent, & ſeſe à nobis vltro ſeparaſſent. Iudæi vero quamuis vni omnipotenti deo ſupplicent, ſolent tamen temporalia & viſibilia bona de illo expectantes,rudimenta noui populi ab humilitate ſurgentia,in ipſis ſuis ſcripturis nimia ſecuritate noluerũt aduertere atq; ita in veteri homini remanſerunt. Quę cum ita ſint,neque in confuſione paganorum neque in purgamentis hæreticorum neq; in languore ſchiſmaticorum,neque in cæcitate Iudæorum quærenda eſt

In Phædro lib. 9. de leg. ac timæo. In quibus ſit vera religio. cap. v.

Munus diuinum,ſpiritus ſanctus

Manichęi.

Photiniani & Arriani.

non deſunt: imò plura ſunt quàm credi poteſt. Ita omnibus generibus hominum, & exemplorum ad animarum curationem, & ad inſtitutionem ſpiritalis populi vtitur diuina prouidentia. Quamobrem cum ante paucos annos promiſerim tibi ſcribere charisſime mihi Romaniane, quid de vera religione ſentirem, tempus nunc eſſe arbitratus ſum, poſtquàm tuas acerrimas interrogationes ſine vllo certo fine fluctuare, ea charitate qua tibi obſtrictus ſum, diutius ſuſtinere non poſſum. Repudiatis igitur omnibus, qui neque in ſacris philoſophantur, nec in philoſophia conſecrantur: & iis qui vel praua opinione, vel aliqua ſimulatione † ſuperbientes, à regula & communione eccleſiæ catholicæ deuiarunt: & iis qui ſanctarum ſcripturarum lumen, & ſpiritalis populi gratiam, quod nouum teſtamentum vocatur, habere noluerunt, quos quanta potui breuitate perſtrinxi. Tenenda eſt nobis Chriſtiana religio, & eius eccleſiæ communicatio quæ catholica eſt, & catholica nominatur, non ſolum à ſuis, verum etiam ab omnibus inimicis. Velint enim noluntve ipſi quoque hæretici, & ſchiſmatum alumni, quando non cum ſuis, ſed cum extraneis loquuntur, catholicam nihil aliud quàm catholicam vocant. Non enim poſſunt intelligi, niſi hoc eam nomine diſcernant, quo ab vniuerſo orbe nuncupatur. Huius religionis ſectandæ caput eſt hiſtoria & prophetia diſpenſationis temporalis diuinæ prouidentiæ, pro ſalute generis humani in æternam vitam reformandi atque reparandi. Quæ cum credita fuerit, mentem purgabit vitæ modus de diuinis præceptis conciliatus, & idoneam faciet ſpiritalibus percipiendis, quæ nec præterita ſunt nec futura, ſed eodem modo ſemper manentia, nulli mutabilitati obnoxia: id eſt, vnum ipſum deum patrē & filium & ſpiritum ſanctum: qua trinitate quantum in hac vita datum eſt cognita, omnis intellectualis & animalis & corporalis creatura, ab eadem trinitate creatrice eſſe inquantum eſt, & ſpeciem ſuam habere, & ordinatiſsime adminiſtrari ſine vlla dubitatione perſpicitur: non vt aliam partem totius creaturæ feciſſe intelligatur pater, & aliam filius, & aliam ſpiritus ſanctus, ſed & ſimiliter omnia, & vnamquamque naturam patrem feciſſe per filium in dono ſpiritus ſancti. Omnis enim res vel ſubſtantia, vel eſſentia, vel natura, vel

catholica Eccleſia laus. cap. vij.

† ſimultate

ſi quo alio verbo melius enunciatur. ſimul hæc tria habet, vt & vnum aliquid ſit, & ſpecie propria diſcernatur à cæteris, & rerum ordinem non excedat. Quo cognito, ſatis apparebit quantum homo aſſequi poteſt, quam neceſſariis & inuictis & iuſtis legibus, deo & domino ſuo cũcta ſubiecta ſint: ex quo illa omnia quæ primo credidimus, nihil niſi authoritatem ſecuti, partim ſic intelliguntur, vt videamus eſſe certiſsima: partim ſic vt videamus fieri poſſe, atq; ita fieri oportuiſſe doleamúsq; illos hoc nõ credentes, qui nos antea credẽtes irridere, quàm nobiſcum credere maluerunt. Non enim iã illa hominis ſacroſancta ſusceptio, & virginis partus, & mors filij dei pro nobis, & reſurrectio à mortuis, & in cœlũ aſſenſio, & conſeſſus ad dexterã patris, & peccatorũ abolitio & iudicij dies, & corporum reſuſcitatio, cognita æternitate trinitatis & mutabilitate creaturæ creduntur tantum, & non etiã iudicantur ad ſummi dei miſericordiam, quam generi humano exhibet, pertinere. Sed quoniam veriſsime dictum eſt: Oportet multas hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fiant inter vos, vtamur etiam iſto diuinæ prouidentiæ beneficio. Ex his enim hominibus hæretici fiunt, qui etiam ſi eſſent in eccleſia, nihilominus errarent. Cum autem foris ſunt, plurimum proſunt, non verum docendo, quod neſciunt, ſed ad verum quærendum carnales, & ad verum aperiendum ſpiritales catholicos excitando. Sunt enim innumerabiles in eccleſia ſancta Deo probati viri, ſed manifeſti non fiunt inter nos quamdiu imperitiæ noſtræ tenebris delectati dormire malumus, quàm lucem veritatis intueri. Quapropter multi vt diem dei videant & gaudeant, per hæreticos de ſomno excitantur. Vtamur igitur etiam hæreticis, non vt eorum approbemus errores, ſed vt catholicam diſciplinam aduerſus eorum inſidias aſſerẽtes vigilantiores & cautiores ſimus, etiam ſi eos ad ſalutem reuocare non poſſumus. Credo autem affuturum deum, vt iſta ſcriptura præcedente pietate legentibus bonis, non aduerſus vnã aliquam ſed aduerſus omnes prauas & falſas opiniones poſsit valere. Contra eos tamen potiſsimum eſt inſtituta, qui duas naturas vel ſubſtantias ſingulis principiis aduerſus inuicem rebelles eſſe arbitrantur. Offenſi enim quibuſdam rebus, & rurſus quibuſdam delectati, non earum

Varietas ſectarum profuit eccleſiæ. Cap. viij.

1. Cor. 11.

Manichæorum error de duabus animabus. cap. ix.

earum quibus offenduntur, ſed earum quibus delectantur volunt eſſe authorem deum. Et cum conſuetudinem ſuam vincere nequeũt, iam carnalibus laqueis irretiti, duas animas eſſe in vno corpore exiſtimant: vnam de deo, quæ naturaliter hoc ſit quod ipſe: alteram de gente tenebrarum, quam deus nec genuerit nec fecerit, nec protulerit, nec abiecerit, ſed quæ ſuam vitam, ſuam terram, ſuos fœtus & animalia, ſuum poſtremo habuerit regnum ingenitumque principium: Sed quodam tempore aduerſus deum rebellaſſe. Deum autem cum aliud quod faceret non haberet, & quo modo aliter poſſet hoſti reſiſtere non inueniret, neceſsitate oppreſſum miſiſſe huc animam bonam, & quandam particulam ſuæ ſubſtantiæ, cuius commixtione atque miſeria, hoſtem temperatum eſſe ſomniant, & mundum fabricatum. Neque nunc opiniones eorum refellimus, quod partim iam fecimus, partim quantum deus ſiuerit faciemus. Sed in hoc opere quo modo aduerſus eos fides catholica tuta ſit, & quo modo nõ perturbet animum ea quibus commoti homines in eorum cedunt ſententiam, rationibus quas dominus donare dignatur, quantum poſſumus demonſtramus. Illud ſanè in primis tenere te volo qui bene noſti animum meum, nõ hoc me fugiendæ arrogantiæ gratia quaſi ſolenniter dicere, quicquid in his literis erroris inueniri poterit, hoc ſolum mihi eſſe tribuendum: quicquid autem verum & conuenienter expoſitum, vni omnium bonorum munerum largitori deo. Quamobrem ſit tibi manifeſtum atque perceptum, nullum errorẽ in religione eſſe potuiſſe, ſi anima pro deo ſuo non coleret animam, aut corpus, aut phantaſmata ſua, aut horũ aliqua duo coniuncta, aut certe ſimul omnia: ſed in hac vita ſocietati generis humani ſine dolo temporaliter cõgruens æterna meditaretur, vnum Deum colens, Qui niſi permaneret incommutabilis, nulla mutabilis natura remaneret: Mutari autem animam poſſe, non quidem localiter, ſed tamen temporaliter, ſuis affectionibus quiſque cognoſcit: Corpus vero & temporibus & locis eſſe mutabile cuiuis aduertere facile eſt. Phantaſmata porro nihil ſunt aliud quàm de ſpecie corporis corporeo ſenſu tracta figmenta: quæ memoriæ mandare vt accepta ſunt, vel partiri, vel multiplicare, vel contrahere, vel diſten-

1. Retract. cap. 13.

Error vnde & quo modo defenditur vera religio. cap. x.

Phantaſmata quid ſint.

vel ordinare vel perturbare, vel quolibet modo figurare cogitando facillimum eſt, ſed cum verum quæritur, cauere & vitare difficile. Non ergo creaturæ potius quam creatori ſeruiamus, nec euaneſcamus in cogitationibus noſtris & perfecta religio eſt, Aeterno enim creatori adhærentes, & nos æternitate afficiamur neceſſe eſt. Sed quia hoc anima peccatis ſuis obruta & implicata per ſeipſam videre ac tenere non poſſet, nullo in rebus humanis ad diuina capeſſenda interpoſito gradu, per quem ad dei ſimilitudinem, à terrena vita homo niteretur, ineffabili miſericordia dei temporali diſpenſatione per creaturam mutabilem, ſed tamen æternis legibus ſeruientem, ad commemorationem primæ ſuæ perfectæque naturæ, partim ſingulis hominibus, partim vero ipſi hominum generi ſubuenitur. Ea eſt noſtris temporibus Chriſtiana religio, quam cognoſcere ac ſequi, ſecuriſsima & certiſsima ſalus eſt. Defendi autem aduerſus loquaces & aperiri quærentibus, multis modis poteſt, omnipotente ipſo deo per ſeipſum demonſtrante quæ vera ſunt & ad hæc intuenda & percipienda, bonas voluntates per bonos angelos & quolibet homines adiuuante. Eo modo autem quiſque vtitur, quem videt congruere iis cum quibus agit: Ego itaque diu multúmque conſyderans, quales oblatrantes, & quales quærentes expertus ſum, vel qualis ipſe ſiue cum latrarem ſiue cum quærerem fuerim, hoc modo mihi vtendum putaui. Quæ vera eſſe peſpexeris, tene, & Eccleſiæ catholicæ tribue: quę falſa reſpue, & mihi qui homo ſum ignoſce: quę dubia, crede, donec aut reſpuēda eſſe, aut vera eſſe, aut ſemper credenda eſſe, vel ratio doceat, vel præcipiat authoritas Intende igitur in hæc quæ ſequuntur diligenter & pie quantū potes. Tales enim adiuuat deus. Nulla vita eſt quæ non ſit ex deo, quia vtique ſumma vita eſt, & ipſe fons vitæ, nec aliqua vita inquantum vita eſt, malum eſt, ſed inquantum vergit ad mortem: Mors autem vitæ non eſt niſi nequicia, quæ ab eo quod nequicquam ſit, dicta eſt. Et ideo nequiſsimi homines nihili homines appellantur. Vita ergo voluntario defectu deficiens ab eo qui eam fecit, & cuius eſſentia fruebatur, & volens contra dei legem frui corporibus, quibus eam præfecit, vergit ad nihilum. Et hæc eſt nequicia, non quia corpus iam nihilum eſt, nam & ipſum

Retr. c. 13 — *Ibidem.* — *Ibidem: Quæ vera vita aut mors. Cap. xi.* — *De agone Chriſtiano cap. 5.*

& ipſum habet aliquam concordiam partium ſuarum, ſine qua omnino eſſe non poſſet. Ergo ab eo factum eſt & corpus, qui omnis concordiæ caput eſt. Habet corpus quandam pacem ſuæ formæ, ſine qua prorſus nihil eſſet. Ergo ille eſt & corporis conditor, à quo pax omnis eſt, & qui forma eſt infabricata atque omnium formoſiſsima. Habet aliquam ſpeciem ſine qua corpus non eſt corpus. Si ergo quæritur quis inſtituerit corpus, ille quæratur qui eſt omnium ſpecioſiſsimus. Omnis enim ſpecies ab illo eſt. Quis eſt autē hic, niſi vnus deus, vna veritas, vna ſalus omnium, & prima atque ſumma eſſentia, ex qua eſt omne quicquid eſt, inquantum eſt: quia inquantum eſt quicquid eſt, bonum eſt. Et ideo ex deo non eſt mors. Non enim deus mortem fecit, nec lætatur in perditione viuorum: quoniam ſumma eſſentia eſſe facit omne quod eſt, vnde & eſſentia dicitur. Mors autem non eſſe cogit quicquid moritur, inquantum moritur. Nam ſi ea quæ moriuntur penitus morerentur, ad nihilum ſine dubio peruenirent: Sed tantùm moriuntur, quantum minus eſſentiæ *participant. Quod breuius ita dici poteſt, Tanto magis moriuntur, quanto minus ſunt, Corpus autem minus eſt quàm vita quęlibet, quoniam quantulumcumque manet in ſpecie, per vitam manet ſine qua vnumquodque animal, ſine qua vniuerſa mūdi natura adminiſtratur. Corpus ergo magis ſubiacet morti, & ideo vicinius eſt nihilo. Quapropter vita quę fructu corporis delectata negligit deum, inclinatur ad nihilum, & iſta eſt nequicia. Hoc autem pacto vita carnalis & terrena efficitur, & ob hoc etiam caro & terra nominatur, & quamdiu ita eſt, regnum Dei non poſsidebit, & eripietur ei quod amat. Id enim amat quod minus eſt quā vita, quia corpus eſt: & propter ipſum peccatum quod amatur fit corruptibile, vt fluendo deſerat amatorem ſuum, quia & ille hoc amando deſeruit deum. Præcepta enim eius neglexit dicentis: Hoc manduca, & hoc noli. Trahitur ergo ad pœnas, quia diligendo inferiora, in egeſtate voluptatum ſuarum, & in doloribus apud inferos ordinatur. Quid eſt enim dolor qui dicitur corporis, niſi corruptio repentina ſalutis eius rei quam male vtendo anima corruptioni fecit obnoxiam? Quid eſt autem dolor qui dicitur animi, niſi carere mutabilibus rebus quibus fruebatur, aut

Sapien.I.

**al. eſſe.*

Lapſus & reparatio totius hominis.

Cap. xv.

frui ſe poſſe ſperauerat? Et hoc eſt totum quod dicitur malum, id eſt, peccatum & pœna peccati. Si autem dum in hoc ſtadio vitę humanę anima degit, vincat eas quas aduerſum ſe nutriuit cupiditates fruendo mortalibus, & ad eas vincendas gratia dei ſe adiuuari credat, mente illi ſeruiens & bona voluntate, ſine vlla dubitatione reparabitur & à multis mutabilibus ad vnum incommutabile reuertetur, reformata per ſapientiam non formatam, ſed per quam formantur vniuerſa, fruetúrque deo per ſpiritum ſanctum

1.Cor.2. quod eſt donum dei. Ita fit homo ſpiritalis omnia iudicans, vt ipſe à nemine iudicetur, diligens dominum deum

Matt.22. ſuum in toto corde ſuo, in tota anima ſua, in tota mente ſua, & diligens proximum ſuũ non carnaliter, ſed tanquam

1 Retract. cap.13. ſeipſum. Se autem ſpiritaliter diligit, qui ex toto quod in eo viuit deum diligit. In his enim duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ. Inde iam erit conſequens, vt poſt mortem corporalem quam debemus primo peccato, tempore ſuo atque ordine ſuo hoc corpus reſtituatur priſtinæ ſtabilitati, quam non per ſe habebit, ſed per animam ſtabilitam in deo. Quæ rurſus non per ſe ſtabilitur, ſed per Deum quo fruitur, ideoque amplius quam corpus vigebit. Corpus enim per ipſam vigebit, & ipſa per incommutabilem veritatem, qui filius dei vnicus eſt, atque ita & cor-

Ioan.1. pus per ipſum filiũ dei vigebit, quia omnia per ipſum. Dono etiam eius quod animę datur id eſt, ſancto ſpiritui, non ſolum anima cui datur ſalua & pacata, & ſancta fit, ſed ipſum etiã corpus viuificabitur, erítque in natura ſua mun

Matt.23. diſsimum. Ipſe enim dixit, Mundate quæ intus ſunt, & quę

Roma.8. foris ſunt, munda erunt. Dicit & apoſtolus, Viuificabit & mortalia corpora veſtra propter ſpiritum manenté in vo-

1.Cor.15. bis. Ablato ergo peccato, auferetur & pœna peccati, Et vbi

Angelorũ differentia cap.xiij. eſt malum? vbi eſt mors cõtentio tua, vbi eſt mors aculeus tuus? Vincit enim eſſentia nihilũ, & ſic abſorbetur mors in victoriam. Nec aliquid ſanctificatis malus angelus oberit, qui diabolus dicitur: quia & ipſe, inquãtũ angelus eſt, non eſt malus, ſed inquantũ peruerſus propria voluntate. Fatédũ eſt enim, & angelos natura eſſe mutabiles, ſi ſolus deus eſt incõmutabilis. Sed ea volũtate qua magis deũ q̃ ſe diligũt, firmi & ſtabiles manét in illo, & fruuntur maieſtate ipſius, ei vni libentiſsime ſubditi. Ille autem angelus magis

ſeipſum quam Deum diligendo,ſubditus ei eſſe noluit, & intumit per ſuperbiã,& à ſumma eſſentia defecit & lapſus eſt: Et ob hoc minus eſt quã fuit, quia eo quod minus erat frui voluit,cum magis voluit ſua potentia frui quàm dei. Quamquam enim non ſumme,tamen amplius erat,quando eo quod ſumme eſt fruebatur, quoniam Deus ſolus ſumme eſt. Quicquid autem minus eſt quàm erat, non inquantum eſt,ſed inquantum minus eſt, malum eſt. Eo enim quo minus eſt quàm erat, tendit ad mortem. Quid autem mirum ſi ſit ex defectu inopia, & ex inopia inuidentia qua diabolus vtique diabolus eſt? Defectus autem iſte qui peccatum vocatur,ſi tãquam febris inuitum occuparet, recte iniuſta pœna videretur quæ peccantem conſequitur, & quæ damnatio nuncupatur. Nunc vero vſque adeo peccatum voluntarium eſt malum, vt nullo modo ſit peccatum ſi non ſit voluntarium. Et hoc quidem manifeſtum eſt, vt nulla hinc doctorum paucitas,nulla in doctorum turba diſſentiat. Quare aut negandum eſt peccatum committi, aut fatendum eſt voluntate committi. Non autem recte negat pecaſſe animam, qui & pœnitendo eam corrigi fatetur,& veniam pœnitenti dari, & perſeuerantem in peccatis iuſta lege dei damnari. Poſtremo ſi non voluntate male facimus, nemo obiurgandus eſt omnino, aut monendus: Quibus ſublatis Chriſtiana lex & diſciplina omnis religionis auferatur neceſſe eſt. Voluntate ergo peccatur. Et quoniam peccari non dubium eſt, nec hoc quidem dubitandum, video habere animas liberum voluntatis arbitrium. Tales enim ſeruos ſuos meliores eſſe deus iudicabit,ſi ei ſeruirent liberaliter. Quod nullo modo fieri poſſet,ſi non voluntate,ſed neceſsitate ſeruirent. Liberaliter igitur deo angeli ſeruiunt,neque hoc deo,ſed ipſis prodeſt. Deus enim bono alterius non indiget,quoniam à ſeipſo eſt.Quod autem ab eo genitum eſt,idipſum eſt,quia non eſt factum,ſed genitum. Illa vero quæ facta ſunt, eius bono indigent, ſummo ſcilicet bono,id eſt,ſumma eſſentia. Minus autẽ ſunt quàm erant, cum per animæ peccatum minus ad illum mouentur, nec tamen pœnitus ſeparantur,nã omnino nulla eſſent. Quod enim affectibus contingit animæ, hoc locis corpori: Nam illa mouetur voluntate,corpus autem ſpacio. Quod autem homini

A libero arbitrio peccatum. Cap. xiiii. 1. Retract. cap. 15. 15. q. 1. ca. 1. 2. ſen. diſt. 41. c. poſt hæc & ca. illum.

hominì à peruerſo angelo perſuaſum dicitur,etiam ad hoc vtique voluntate conſenſit. Nam ſi neceſsitate id feciſſet, nullo peccati crimine teneretur. Quòd verò corpus hominis cum ante peccatum eſſet in ſuo genere optimum, poſt peccatum factum eſt imbecillum & morti deſtinatū, quanquā iuſta vindicta peccati ſit, plus tamē clemētię dei quàm ſeueritatis oſtēdit. Ita enim nobis ſuadetur à corporis voluptatibus & ad æternam eſſentiam veritatis amorem noſtrum oportere conuerti. Et eſt iuſticiæ pulchritudo cum benignitatis gratia concordans, vt quoniam bonorum inferiorum dulcedine decepti ſumus, amaritudinę pœnarū erudiamur. Nam ita etiam noſtra ſupplicia diuina prouidentia moderata eſt, vt & in hoc corpore tam corruptibili ad iuſticiam tendere liceret, & depoſita omni ſuperbia, vni deo vero collum ſubdere, nihil de ſeipſo fidere, illi vni ſe regendum tuendúmque committere. Ita ipſo duce homo bonæ voluntatis moleſtias huius vitæ in vſum fortitudinis vertit. In copia vero voluptatum proſperíſque ſucceſſibus temporalium, temperantiam ſuam probat & roborat: acuit in tentationibus prudentiam, vt non ſolum in eas non inducatur, ſed fiat etiam vigilantior, & in amorem veritatis, quæ ſola non fallit, ardentior.

A peccato quo modo reſipiſcimus. Cap. xv.

Sed cum omnibus modis medeatur animis deus pro temporum opportunitatibus, quæ mira ſapientia ęius ordinantur, de quibus aut non eſt tractandum aut inter pios perfectóſque tractandum eſt, nullo modo beneficentius conſulit generi humano, quàm cum ipſa ſapientia dei, id eſt, vnicus filius conſubſtantialis patri & coæternus, totum hominem ſuſcipere dignatus eſt, & verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. Ita enim demonſtrauit carnalibus & non valentibus intueri mente veritatem, corporeíſque ſenſibus deditis, quàm excelſum locum inter creaturas habeat humana natura, quod non ſolum viſibiliter, nam id poterat, & in aliquo æthereo corpore ad noſtrorum aſpectum tolerantiam temperato, ſed etiam hominibus in vero homine apparuit: Ipſa enim natura ſuſcipięnda erat quæ liberanda. Et ne quis forte ſexus à ſuo creatore ſe contēptum putaret, virum ſuſcepit natus eſt ex fœmina, Nihil egit vi, ſed omnia ſuadendo & monēdo. Veteri quippe ſeruitute traſacta, tēpus libertatis illuxerat, & opportune iā homini

Chriſtus cur aduenerit. cap. xvj.

Ioan. 1.

1. Retract. cap. 13.

ſuadebatur atque ſalubriter, quàm libero eſſet creatus arbitrio. Miraculis conciliauit fidem deo quiſ in eo erat paſſione homini, quem gerebat. Itaque loquens ad turbas vt deus, nunciatam ſibi matrem negauit. Et tamen vt Euangelium loquitur, puer parentibus ſubditus erat. Doctrina enim deus apparebat, ętatibus homo. Item aquā in vinum conuerſurus vt deus, Recede à me mulier, inquit, quid mihi & tibi eſt? Nondum venit hora mea. Cum autem veniſſet hora, qua vt homo moreretur, de cruce cognitam matrem commendauit diſcipulo, quem præ cæteris diligebat. Satellites voluptatum diuitias perniciose populi appetebant: pauper eſſe voluit. Honoribus & imperiis inhiabant: rex fieri noluit. Carnales ſuos filios magnum bonum putabant: tale coniugium prolémque cōtempſit. Contumelias ſuperbiſsime horrebāt: omne genus contumeliarū ſuſtinuit. Iniurias intolerabiles eſſe arbitrabantur: quæ maior iniuria quàm iuſtum innocentémque damnari? Dolores corporis execrabantur: flagellatus atque cruciatus eſt. Mori metuebāt: morte mulctatus eſt. Ignominioſiſsimum mortis genus crucem putabant: crucifixus eſt. Omnia quę habere cupientes non recte viuebamus, carēdo vilia fecit. Omnia quæ vitare cupientes à ſtudio deuiabamus veritatis, perpetiendo deiecit. Non enim vllum peccatū cōmitti poteſt, niſi dum appetuntur ea quæ ille contempſit, aut fugiuntur, quæ ille ſuſtinuit. Tota itaque vita eius in terris per hominem quem ſuſcipere dignatus eſt, diſciplina morum fuit. Reſurrectio vero eius à mortuis, nihil hominis perire naturæ, cum omnia ſalua ſunt deo ſatis indicauit, & quemadmodum cuncta ſeruiant creatori ſuo, ſiue ad vindictam peccatorum, ſiue ad hominis liberationem, quámque facile corpus animæ ſeruiat, cum ipſa ſubiicitur deo. Quibus perfectis, non ſolum nulla ſubſtantia malum eſt, quod fieri nunquam poteſt, ſed etiam nullo malo afficitur, quod fieri per peccatum & vindictam potuit. Et hæc eſt diſciplina naturalis Chriſtianis minus intelligentibus plena fide digna, intelligentibus autem omni errore purgata.

Ioān. 19.

Iam vero ipſe totius doctrinæ modus, partim apertiſsimis rationibus, partim ſimilitudinibus, in dictis, in factis, in ſacramentis, ad omnem animæ inſtructionem exercitationemq; accommodatus, quid aliud quàm rationalis diſciplinæ

Vetus & nouum teſtamentum quo modo differunt. cap. xvij.

ſciplinæ regulam impleuit: Nam & miſteriorum expoſitio ad ea dirigitur, quæ apertiſsime dicta ſunt. Et ſi ea tantū eſſent quæ facillime intelliguntur, nec ſtudioſe quæreretur nec ſuauiter inueniretur veritas. Neq; ſi eſſent in ſcripturis ſacramenta, & in ſacramentis non eſſent ſignacula veritatis, ſatis cum cognitione actio conueniret. Nunc vero quoniam pietas timore inchoatur, charitate perficitur, populus timore conſtrictus tempore ſeruitutis in veteri lege, multis ſacramentis onerabatur. Hoc enim talibus vtile erat ad deſyderandam gratiam dei, quæ per prophetas ventura canebatur. Quæ vbi venit, ab ipſa dei ſapientia homine aſſumpto, à quo in libertatem vocati ſumus, pauca ſacramenta ſaluberrima conſtituta ſunt, quæ ſocietatem Chriſtiani populi hoc eſt ſub vno duo liberę multitudinis continerent. Multa vero quæ populo Hebræo, hoc eſt ſub eodem vno deo compeditæ multitudini erant impoſita, ab actione remota ſunt, in fide atque interpretatione manſerunt. Ita nunc nec ſeruiliter alligant, & exercent liberaliter animum. Quiſquis autem ideo negat vtrumque teſtamentum ab vno deo eſſe poſſe, quia non eiſdem ſacramentis tenetur populus noſter quibus Iudæi tenebantur vel adhuc tenentur: poteſt dicere non poſſe fieri, vt vnus paterfamiliâs iuſtiſsimus, aliud imperet eis quibus ſeruitutem duriorem vtilem iudicat, aliud eis quos in filiorum gradum adoptare dignatur. Si autem præcepta vitæ mouent quod in veteri lege minora ſunt, in euangelio maiora & ideo putatur nō ad vnum deum vtraque pertinere: poteſt qui hoc putat perturbari, ſi vnus medicus, alia per miniſtros ſuos imbecillioribus, alia per ſemetipſum valentioribus præcipiat ad reparandam vel obtinendam ſalutem. Vt enim ars medicinæ cum eadem maneat, neque vllo pacto ipſa mutetur, mutat tamen præcepta languētibus, quia mutabilis eſt noſtra valetudo: ita diuina prouidentia cum ſit ipſa omnino incommutabilis, mutabili tamē creaturæ variè ſubuenit, & pro diuerſitate morborum, aliis alia iubet aut vetat, vt à vicio vnde mors incipit & ab ipſa morte ad naturā ſuam & eſſentiā, ea quæ deficiunt, id eſt, ad nihilum tendunt, reducat & firmet. Sed dicis mihi, Quare deficiūt? Quia mutabilia ſunt. Quare mutabilia ſunt? Quia nō ſumme ſunt. Quare non ſumme ſunt? Quia inferiora ſunt eo à quo

Creatura quare mutabiles. C.a.xvij.

quo facta ſunt. Quis ea fecit? Qui ſumme eſt. Quis hic eſt? Deus incommutabilis trinitas, quoniam & per ſummam ſapientiam ea fecit, & ſumma benignitate cōſeruat. Cur ea fecit? Vt eſſent. Ipſum enim quātulumcumq; eſſe, bonum eſt: quia ſummum bonum eſt ſumme eſſe. Vnde fecit? Ex nihilo. Quoniā quicquid eſt, quantulacumque ſpecie ſit, neceſſe eſt: Ita & ſi minimum bonum, tamen bonum erit, & ex deo erit. Nam quoniam ſumma ſpecies ſummum bonum eſt, minima ſpecies minimum bonum eſt. Omne autem bonum aut deus, aut ex deo eſt. Ergo ex Deo eſt etiam minima ſpecies. Sanè quod de ſpecie [dicitur,] hoc etiā de forma dici poteſt. Neque enim fruſtra tam ſpecioſiſsimum quàm etiā formoſiſsimū in laude ponitur. Id ergo eſt vnde fecit deus omnia, quod nullam ſpeciem habet, nullámque formam, quod nihil eſt aliud quàm nihil. Nam illud quod in comparatione perfectorum informe dicitur ſi habet aliquid formæ, quanuis exiguum, quanuis inchoatum, nondum eſt nihil, ac per hoc id quoque inquantū eſt, non eſt niſi ex deo. Quapropter etiam ſi de aliqua informi materia factus eſt mūdus, hęc ipſa facta eſt omnino de nihilo. Nam & quod nondum formatum eſt tamen aliquo modo vt formari poſsit, inchoatum eſt, dei beneficio formabile eſt: Bonum eſt enim eſſe formatum. Nonnullum ergo bonum eſt & capacitas formæ & ideo bonorum omnium author, qui præſtitit formam, ipſe fecit etiam poſſe formari. Ita omne quod eſt, inquantum eſt: & omne quod nondum eſt, inquantum eſſe poteſt, ex deo habet. Quod alio modo ſic dicitur: Omne formatum, inquantum formatum eſt: & omne quod nondum formatum eſt, inquantum formari poteſt, ex deo habet. Nulla autem res obtinet integritatem naturæ ſuæ, niſi in ſuo genere ſalua ſit. Ab eo autem eſt omnis ſalus à quo eſt omne bonum: & omne bonum ex deo, ſalus igitur omnis ex deo. Hinc iam cui oculi mentis patent, nec pernicioſo ſtudio vanæ victoriæ caligant atque turbantur, facile intelligit, omnia quæ viciantur & moriuntur, bona eſſe, quamquam ipſum vicium & ipſa mors malum ſit. Niſi enim ſalute aliqua priuarentur, non eis noceret vicium vel mors: ſed ſi non noceret vicium, nullo modo eſſet vicium. Si ergo ſaluti aduerſatur vicium, & nullo dubitante ſalus bonum eſt: bona omnia ſunt, quibus aduerſantur

Plato in Timeo.

Omnia bona ex deo. cap. xix.

aduerſantur vicium. Quibus autem aduerſatur vicium, ipſa viciantur. Bona ſunt ergo quæ viciantur, ſed ideo viciantur, quia non ſumma bona ſunt. Quæ igitur bona ſunt ex deo ſunt: quia non ſumma bona ſunt, non ſunt deus. Bonum ergo quod viciari non poteſt, Deus eſt. Cætera autem omnia bona ex ipſo ſunt, quæ per ſeipſa poſſunt viciari, quia per ſeipſa nihil ſunt: per ipſum autem partim non viciantur, partim viciata ſanantur. Eſt autem vicium primæ animæ rationalis, voluntas ea faciendi quæ vetat ſumma & intima veritas: Ita homo de paradiſo in hoc ſeculum expulſus eſt, id eſt, ab æternis ad temporalia, à copioſis ad egena, à firmitate ad infirma. Nõ ergo à bono ſubſtantiali ad malum ſubſtantiale, quia nulla ſubſtantia malum eſt: ſed à bono æterno ad bonum temporale, à bono ſpiritali ad bonum carnale, à bono intelligibili ad bonum ſenſibile, à bono ſummo ad bonum infimum. Eſt igitur quoddam bonum, quod ſi diligit anima rationalis, peccat, quia infra illam ordinatum eſt: quare ipſum peccatum malum eſt, non ea ſubſtantia quæ peccando diligitur. Non ergo arbor illa mala eſt, quæ in medio paradiſi plantata eſſe ſcribitur, ſed diuini præcepti tranſgreſsio. Quę cum conſequentem habet iuſtam damnationem, contigit ex illa arbore quæ contra vetitum tacta eſt, dignoſcentia boni & mali: quia cum ſuo peccato anima fuerit implicata, luendo pœnas, diſcit quid interſit inter pręceptum quod cuſtodire noluit, & peccatum quod fecit: atque hoc modo malum quod cauendo non didici, diſcit ſentiendo: & bonum quod non obtemperando minus diligebat, ardentius diligit comparando. Vicium ergo animæ eſt quod fecit, & difficultas ex vicio pœna eſt quam patitur, & hoc eſt totum malum. Facere autem & pati non eſt ſubſtantia, quapropter ſubſtantia non eſt malum. Sic enim nec aqua malum eſt, nec animal quod viuit in aëre: nam iſtæ ſubſtantiæ ſunt. Sed malum eſt voluntaria præcipitatio in aquam, & ſuffocatio quam merſus patitur. Stylus ferreus alia parte qua ſcribamus, alia qua deleamus à fabro factus eſt, & in ſuo genere pulcher, & ad vſum noſtrũ accõmodatus. At ſi quiſpiam ea parte ſcribere qua deletur, & ea velit delere qua ſcribitur nullo modo ſtylum malum fecerit, cùm ipſum factum iure vituperetur: quod ſi corrigat, vbi erit malum? Si quis repente meridianum

Vnde animę vicium cap. xx.

ridianum ſolem intueatur, repercuſsi oculi turbabuntur: num ideo aut ſol malum erit, aut oculi? Nullo modo, Sunt enim ſubſtantiæ: ſed malum eſt inordinatus aſpectus, & ipſa quæ conſequitur perturbatio. Quod malum non erit, cum oculi fuerint recreati, & lucem ſuam congruenter aſpexerint. Neque cum eadem lux quæ ad oculos pertinet, pro luce ſapientiæ quæ ad mentem pertinet colitur ipſa fit malum: ſed ſuperſtitio malum eſt, qua creaturæ potius quàm creatori ſeruitur. Quod malum omnino nullum erit, cum anima recognito creatore, ipſi vni ſe ſubiecerit, & cætera per eum ſubiecta ſibi eſſe perſenſerit. Ita omnis corporea creatura, ſi tantummodo poſsideatur ab anima quæ diligit deum, bonũ eſt infimũ, & in genere ſuo pulchrum: quoniam forma & ſpecie continetur. Si autem diligatur ab anima quæ negligit Deum, ne ſic quidem malum fit ipſa: ſed quoniam peccatum malum eſt, quo ita diligitur, fit pœnalis dilectori ſuo: & eum implicat erumnis, & paſcit fallacibus voluptatibus: quia neque permanent, neque ſatiant, ſed torquent doloribus. Quia cum ordinem ſuum peragit pulchra mutabilitas temporum, deſerit amantem ſpecies concupita, & per cruciatum ſentientis diſcedit à ſenſibus, & erroribus agitat: vt hanc eſſe primam ſpeciem putet quæ omnium infima eſt, natura ſcilicet corporea, quam per lubricos ſenſus caro male dilecta † nunciauerat, vt cum aliquid cogitat, intelligere ſe credat vmbris illuſus phãtaſmatum. Si quando autem non tenens integram diuinæ prouidentiæ diſciplinam, ſed tenere ſe arbitrans carni reſiſtere conatur, vſque ad inuiſibilium * rerum imagines peruenit, & lucis huius quam certis terminis circumſcriptam videt, immenſa ſpacia cogitatione format inaniter, & hanc ſpeciem * ſibi futuræ habitationis pollicetur: neſciens oculorum concupiſcentiam ſe trahere, & cum hoc mundo ire velle extra mundum, quem propterea ipſum eſſe non putat, quia eius clariorem partem per infinitum falſa cogitatione diſtendit. Quod non ſolum de hac luce, ſed etiam de aqua, poſtremo de vino, de melle, de auro, de argento, de ipſis denique pulpis, vel ſanguine vel oſsibus quorumlibet animalium, & cæteris huiuſmodi rebus facillime fieri poteſt. Nihil enim eſt corporis, quod non vel vno viſo poſsit innumerabiliter cogitari, vel in paruo ſpacio viſum poſsit

† *male docta.*

* *al. viſibilium.*

* *al. ſpem.*

eadem imaginandi facultate per infinita diffundi, Sed faciſlimum eſt execrari carnem, difficillimum autem non carnaliter ſapere. Hac ergo peruerſitate animæ, quæ contingit peccato atque ſupplicio, fit omnis natura corporea illud quod per Salomonem dicitur, Vanitas vanitantium & omnia vanitas Quæ abundantia homini in omni labore eius, quo ipſe laborat ſub ſole? Neque enim fruſtra eſt additum vanitantiũ, quia ſi vanitãtes detrahas, qui tanquam primam ſectantur extrema, non erit corpus vanitas, ſed in ſuo genere, quamuis extremam pulchritudinem ſine vllo errore monſtrabit. Temporalium enim ſpecierum multiformitas, ab vnitate dei hominem lapſum per carnales ſenſus diuerberabit & mutabili varietate multiplicauit eius affectum. Ita† facta eſt abundantia laborioſa, & ſi dici poteſt, copioſa egeſtas, dum aliud & aliud ſequitur, & nihil cum eo permanet. Sic à tempore frumenti, vini, & olei ſui multiplicatus eſt, vt non inueniat idipſum: id eſt naturam incommutabilem & ſingularem, quam ſecutus non erret, & aſſecutus non doleat. Habebit enim etiam conſequentem redemptionem corporis ſui, quod iam non corrumpetur: Nũc vero corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem, quia rapitur in ordine ſucceſsionis extrema corporum pulchritudo. Nam ideo extrema eſt, quia ſimul non poteſt habere omnia, ſed cum alia cedunt atque ſuccedunt, temporalium formarum numeros in vnam pulchritudinem complent. Et hoc totum non propterea malum, quia tranſit. Sic enim & verſus in ſuo genere pulcher eſt, quamuis duæ ſyllabæ ſimul dici nullo modo poſsint. Nec enim ſecunda enunciatur, niſi prima tranſierit atque ita per ordinem peruenitur ad finem, vt cum ſola vltima ſonat, non ſecum ſonantibus ſuperioribus, formam tamen & decus metri cum præteritis contexa† perficiat. Nec tamen ars ipſa qua verſus fabricatur, ſic tẽpori obnoxia eſt, vt pulchritudo eius per menſuras morarum digeratur: ſed ſimul habet omnia quibus efficit verſum, non ſimul habentem omnia, ſed poſterioribus priora tollentem, propterea tamen pulchrum, quia extrema veſtigia illius pulchritudinis oſtendat, quam conſtanter atque incommutabiliter ars ipſa cuſtodit

Anima quibus rebus ſeducitur. Cap. xxi.

Eccle. 1.

Vanitantium miror vnde hauſerit Aug. nam hanc dictionem alicubi probat, quum græci pariter & Hebræi legant vanitatum.

† Imo.

1. Retr. c. 7. improbat lectionem, quæ habet, vanitantium.

Pſalm. 4.

Sapien. 9.

Author rerum rebus anteponendus.

Cap. xxij.

† conexa.

ſtodit. Itaque vt nonnulli peruerſi magis amant verſum quàm artem ipſam qua conficitur verſus, quia plus ſe auribus quàm intelligentiæ dederunt. Ita multi temporalia diligunt, conditricem verò ac moderatricem temporum diuinam prouidentiam non requirunt, atque in ipſa dilectione temporalium nolunt tranſire quod amant, Et tam ſunt abſurdi, quàm ſi quiſquam in recitatione præclari carminis vnam aliquam ſyllabam ſolã perpetuò vellet audire. Sed tales auditores carminum non inueniuntur, talibus autem rerum æſtimatoribus plena ſunt omnia: Propterea quia nemo eſt qui non facile, non modo totum verſum, ſed etiam totum carmen poſsit audire: totum autem ordinem ſeculorum ſentire nullus hominum poteſt. Huc accedit quòd carminis non ſumus partes, ſeculorum vero partes damnatione facti ſumus. Illud ergo canitur ſub iudicio noſtro, iſta peraguntur *de labore noſtro. Nulli autem victo ludi agoniſtici placent, ſed tamen cum eius dedecore decori ſunt. Et hæc enim quædã imitatio veritatis eſt. Nec ob aliud à talibus prohibemur ſpectaculis, niſi ne vmbris rerum decepti, ab ipſis rebus quarum illæ vmbrę ſunt aberremus. Ita vniuerſitatis huius conditio atque adminiſtratio, ſolis impiis animis damnatíſque non placet, ſed etiam animabus ſanctis cum miſeria earum, multíſque vel in terra victricibus vel in cœlo ſine periculo ſpectantibus placet: Nihil enim iuſtum diſplicet iuſto. Quocirca cum omnis anima rationalis aut peccatis ſuis miſera ſit, aut rectè factis beata, omnis autem irrationalis aut cedat potentiori aut pareat meliori, aut comparetur æquali, aut certamen exerceat, aut damnato noceat, & omne corpus ſuæ animæ ſeruiat, quantum pro eius meritis & pro rerum ordine ſinitur, nullum malum eſt naturæ vniuerſæ, ſed ſua cuique culpa ſit malum. Porrò cum anima per dei gratiam regenerata & in integrum reſtituta, & illi ſubdita vni à quo eſt creata, inſtaurato etiam corpore in priſtinam firmitatẽ † non cum mundo poſsideri, ſed mundum poſsidere cœperit nullum ei malum erit: quia iſta infima pulchritudo temporalium viciſsitudinum, quæ cum ipſa peragebatur, ſub ipſa peragetur, & erit vt ſcriptum eſt, Cœlum nouum & terra noua, non in parte laborantibus animis, ſed in vniuerſitate regnantibus. Omnia enim veſtra, inquit, Apoſtolus,

*al. tranſeunt.

omnis ſubſtãtia bona Ca. xxiij.

† *ſanitatẽ*

Iſaia. 6. Apoca. 21. 1. Corin. 3. 1. Cor. 11.

lus, vos autem Chriſti, Chriſtus autem dei. Et, Caput mulieris vir, caput viri Chriſtus, caput autem Chriſti deus. Quoniam igitur vicium animæ non natura eius, ſed contra naturam eius eſt, nihílque aliud eſt quàm peccatum & pœna peccati, inde intelligitur nullam naturam, vel ſi melius ita dicitur, nullam ſubſtantiam ſiue eſſentiam malum eſſe. Neque de peccatis pœníſque eius animæ efficitur, vt vniuerſitas vlla deformitate turpetur. Quia rationalis ſubſtantia, quæ ab omni peccato munda eſt deo ſubiecta, ſubiectis ſibi cæteris dominatur. Ea vero quæ peccauit, ibi ordinata eſt, vbi eſſe tales decet, vt deo cõditore atque rectore vniuerſitatis decora ſint omnia. Et eſt pulchritudo vniuerſæ creaturæ per hæc tria inculpabilis, damnatione peccatorũ, exercitatione iuſtorum, perfectione beatorum.

Animarũ medicina. Ca. xxiiij.

Quamobrem ipſa quoque animæ medicina, quę diuina prouidentia & ineffabili beneficentia geritur, gradatim diſtinctéque pulcherrima eſt. Diſtribuitur enim in authoritatem atque rationem. Authoritas fidem flagitat, & rationi præparat hominem. Ratio ad intellectum cognitionémque perducit. Quamquam neque authoritatem ratio penitus deſerit, cum conſyderatur cui ſit credendum, & certe ſumma eſt ipſius iam cognitæ atque perſpicuæ veritatis authoritas. Sed quia in tẽporalia deuenimus, & eorum amore ab æternis impedimur, quædam temporalis medicina, quæ non ſcientes ſed credentes ad ſalutem vocat, non naturæ & excellẽtiæ, ſed ipſius temporis ordine prior eſt. Nam in quemcunque locum quiſque ceciderit, ibi debet incumbere vt reſurgat. Ergo ipſis carnalibus formis quibus detinemur, nitendum eſt ad eas cognoſcendas quas caro nõ nunciat. Eas autem carnales voco, quę per carnem ſentiri queunt, id eſt, per oculos, per aure, cæteróſque corporis ſenſus. His ergo carnalibus vel corporalibus formis inhærere amore pueros, neceſſe eſt, adoleſcentes vero propè neceſſe eſt, hinc iam procedente ætate non eſt neceſſe.

Miracula quur ceſſauerint. Ca. xxv.

Quoniam igitur diuina prouidentia, non ſolum ſingulis hominibus quaſi priuatim, ſed vniuerſo generi humano tanquam publice conſulit, quid cum ſingulis agatur, deus ſcit qui agit: atque ipſi cum quibus agitur ſciunt. Quid autem agatur cum genere humano, per hiſtoriam commendari voluit, & per prophetiam. Temporalium autẽ rerum

fides

ſides,ſiue præteritarum, ſiue futurarum, magis credendó quã in intelligendo valet. Sed noſtrum eſt conſyderare qui bus vel hominibus vel libris credendum ſit, ad colendum recte deum, quæ vna ſalus eſt. Huius rei vero prima diſceptatio eſt, vtrum iis potius credamus, qui ad multos deos, an iis qui ad vnum deum colendum nos vocãt. Quis dubitet eos potiſsimũ ſequendos qui ad vnum vocãt, præſertim cũ illi multorum cultores, de hoc vno domino cunctorũ & rectore cõſentiant? Et certe ab vno incipit numerus. Prius ergo iſti ſequendi ſunt, qui vnum deum ſummum ſolũ verum deum, & ſolum colendum eſſe dicunt. Si apud hos veritas non eluxerit, tum demum migrãdum eſt. Sicut enim in ipſa rerum natura maior eſt authoritas vnius ad vnum omnia redigentis, nec in genere humano multitudinis vlla potentia eſt niſi conſentientis, id eſt, vnum ſentientis: ita in religione qui ad vnum vocant eorum maior & fide dignior eſſe debet authoritas. Altera conſyderatio eſt diſſenſionis eius quæ de vnius dei cultu inter homines orta eſt. Sed accepimus maiores noſtros ea gradu, quo à temporalibus ad æterna conſcenditur: viſibilia miracula non enim aliter poterant, ſecutos eſſe: per quos id actum eſt, vt neceſſaria non eſſet poſteris. Cum enim eccleſia catholica per totum orbem diffuſa atque fundata ſit, nec miracula illa in noſtra tempora durare permiſſa ſunt, ne animus ſemper viſibilia quæreret, & eorum conſuetudine frigeſceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium eſſe debet iis eſſe credendum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci aſſequuntur, ſe tamen ſequendos populis perſuadere potuerunt. Nunc enim agitur quibus credendum ſit, antequam quiſque ſit idoneus ineundæ rationi de diuinis & de inuiſibilibus rebus. Nam ipſi rationi purgatoris animæ, quæ ad perſpicuam veritatem peruenit, nullo modo authoritas humana præponitur, ſed ad hanc nulla ſuperbia humana perducit. Quę ſi non eſſet, non eſſent hæretici, neque ſchiſmatici, nec carne circunciſi, nec creaturæ ſimulacrorúmque cultores. Hi autem ſi nõ eſſent ante perfectionem populi quæ promittitur, multo pigrius veritas quæreretur. Diſpenſatio ergo temporalis, & medicina diuinæ prouidentiæ, erga illos qui peccato mortalitatem meruerunt,

1. Retract. cap. 13.

Ibidem.

Vetus & nouus homo. ca. xxvj.

Lib. 1. de Ge. contra Manich. Cap. 23.

meruerunt, ſic traditur, Primo vnius cuiuſlibet hominis naſcentis natura & eruditio cogitatur. Prima huius ætas infantia in nutrimentis corporalibus agitur, penitus obliuiſcenda creſcenti. Eam pueritia ſequitur, vnde incipimus aliquid meminiſſe. Huic ſuccedit adoleſcentia, cui iam propagatione prolis natura permittit, & patrem facit. Porrò adoleſcentiam iuuentus excipit, iam exercenda muneribus publicis, & domanda ſub legibus: in qua vehementior prohibitio peccatorum, & pœna peccantium ſeruiliter coërcés, carnalibus animis atrociores impetus libidinis gignit, & omnia commiſſa congeminat: Non enim ſimplex peccatum eſt, non ſolum malum, ſed etiam vetitum admittere. Poſt labores autem iuuentutis ſeniori pax nonnulla conceditur. Inde vſque ad mortem deterior ætas ac decolor, & morbis ſubiectior debiliſque perducit. Hęc eſt vita hominis viuentis ex corpore & cupiditatibus rerum temporalium colligati. Hic dicitur vetus homo, & exterior & terrenus, etiam ſi obtineat eam quam vulgus vocat fœlicitatem in bene conſtituta terrena ciuitate, ſiue ſub regibus, ſiue ſub principibus, ſiue ſub legibus, ſiue ſub his omnibus. Aliter enim bene conſtitui populus non poteſt, etiam qui terrena ſectatur. Habet quippe & ipſe modum quendã pulchritudinis ſuæ. Hunc autem hominẽ quem veterem & exteriorem & terrenum deſcripſimus, ſiue in ſuo genere moderatum, ſiue etiam ſeruilis iuſticiæ modum excedente, nonnulli agunt totum ab iſtius vitæ ortu vſque ad occaſum. Nonnulli autem iſtam vitam neceſſario ab illo incipiunt, ſed renaſcuntur interius, & cæteras eius partes ſuo robore ſpiritali & incrementis ſapientiæ corrumpunt & necant & in cœleſtes leges donec poſt viſibilem mortem * totum inſtauretur aſtringunt. Iſte dicitur nouus homo & interior & cœleſtis habens, & ipſe proportione non annis, ſed profectibus diſtinctas quaſdam ſpiritales ætates ſuas. Primam in vberibus vtilis hiſtoriæ, quæ nutrit exemplis. Secundam iam obliuiſcentem humana, & ad diuina tendentem, in qua non authoritatis humanæ ſinu continetur, ſed ad ſummam incommutabilem legem * paſsibus rationis innititur. Tertiam iam fidentiorem & carnalem appetitum rationis robore maritantem, gaudentémque intrinſecus in quadam dulcedine coniugali: cum anima menti copulatur, &

al. legem.

al. lucem.

tur,& velamento pudoris obnubitur, vt iam rectè viuere non cogatur, ſed etiam ſi omnes concedant, peccare non libeat. Quartam iam id ipſum multo firmius ordinatiúſque facientem & emicantem in virum perfectum, atque aptam & idoneam omnibus etiam perſequutionibus, & mundi huius tempeſtatibus ac fluctibus ſuſtinendis atque frangendis. Quintam pacatam atque ex omni parte tranquillam, viuentem in opibus & abundantia incommtabilis regni, ſummæ, atque ineffabilis ſapientiæ. Sextam omnimodæ mutationis in æternam vitam, & vſque ad totam obliuionem vitæ temporalis tranſeuntem in perfectam formam, quæ facta eſt ad imaginem & ſimilitudinem dei. Septima enim iam quies æterna eſt, & nullis ætatibus diſtinguenda beatitudo perpetua. Vt enim finis veteris hominis mors eſt, ſic finis noui hominis vita ęterna. Ille nanque homo peccati eſt, iſte iuſticiæ. Sicut autem iſti ambo nullo dubitante ita ſunt, vt vnum eorum, id eſt, veterem atque terrenum poſsit in hac tota vita vnus homo agere, nouum vero & cœleſtem nemo in hac vita poſsit niſi cum vetere: nam & ab ipſo incipiat neceſſe eſt, & vſque ad viſibilem mortem cum illo, quanuis eo deficiente, ſe proficiente perduret. Sic proportione vniuerſum genus humanum, cuius tanquam vnius hominis vita eſt ab Adam vſque ad finem huis ſeculi, ita ſub diuinæ prouidentiæ legibus adminiſtratur, vt in duo genera diſtributum appareat. Quorum in vno eſt turba impiorum, terreni hominis imaginem ab initio ſeculi vſque ad finem gerentium. In altero ſeries populi vni deo dediti, ſed ab Adam vſque ad Ioannem baptiſtam terreni hominis vitam gerētis ſeruili quadam iuſticia cuius hiſtoria vetus teſtametum vocatur, quaſi terrenum pollicens regnum, quæ tota nihil eſt aliud quàm imago noui populi & teſtamenti pollicentis regnum cœlorum. Cuius populi vita interim temporalis incipit à domini aduentu in humilitate vſque ad diem iudicij quando in claritate venturus eſt. Poſt quod iudiciū vetere homine extincto, erit illa mutatio quæ angelicā vitā pollicetur. Omnes enim reſurgemus, ſed nō omnes immutabitur. Reſurget ergo pius populus, vt veteris hominis ſui reliquias transformet in nouū. Reſurget autē impius populus qui ab

Vtrinſque hominis decurſus. Ca. xxvij.

1. Corin. 1.

initio vſque ad finem veterem hominem geſſerit, vt in ſecundam mortem præcipitetur. Aetatum autem articulos qui diligenter legunt, inueniunt: nec zizania nec paleas perhorreſcunt. Impius namque pio viuit & peccator iuſto, vt eorum comparatione alacrius, donec perficiantur, aſſurgant. Quiſquis autem populi terreni temporibus vſque ad illuminationem interioris hominis meruit peruenire, genus humanum pro tempore adiuuit, exhibens ei quod ætas illa poſcebat, & per prophetiam intimans id quod exhibere opportunum non erat: quales patriarchæ ac prophetæ inueniuntur ab iis qui non pueriliter inſiliunt, ſed pie diligentérque pertractam diuinarum & humanarum rerum tam bonum & tam grande ſecretum. Quod etiam temporibus noui populi à magnis & ſpiritalibus viris eccleſiæ catholicæ alumnis, video cautiſsimè prouideri: ne quid populariter agant quod nondum eſſe temporis vt cum populo agatur, intelligunt: alimenta lactea large auidis infirmioribus pluribus atque inſtanter infundũt, validioribus autem cibis cum ſapientibus paucis veſcuntur. Sapiẽtiam enim loquuntur inter perfectos, carnalibus vero & animalibus, quanuis nouis hominibus, adhuc tamen paruulis, nonnulla obtegunt, ſed nulla mentiuntur. Non enim honoribus ſuis vanis conſulunt & inanibus laudibus, ſed vtilitati eorum cum quibus ſocietatem vitæ huius inire meruerunt. Hæc enim lex eſt diuinæ prouidentiæ, vt nemo à ſuperioribus adiuuetur ad cognoſcendam & percipiendam gratiam dei qui non ad eadem puro affectu inferiores adiuuerit. Ita de peccato noſtro quod in homine peccatore ipſa natura noſtra commiſit, & genus humanum factum eſt magnum decus ornamentúmque terrarum, & tam decenter diuinæ prouidentiæ procuratione adminiſtratur, vt ars ineffabilis medicinæ ipſam viciorum fœditatem in neſcio quam ſui generis pulchritudinem vertat.

Quæ quibus quomodo tradenda. C. xxviij.

1. Corin. 2.

Et quoniam de authoritatis benefi[c]entia, quantum in præſentia ſatis viſum eſt, locuti ſumus: videamus quatenus ratio poſsit progredi à viſibilibus ad inuiſibilia, & à temporalibus ad æterna conſcendens. Non enim fruſtra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli, ordinem ſyderum, candorem lucis, dierum & noctium viciſsitudines, lunæ menſtrua curricula, anni quadrifariam temperationem,

Humanę naturę præeminentia. ca. xxix.

Ex Phędone.

nem, quadripertitis elemẽtis congruentem tantam vim ſeminum, ſpecies numeróſque gignentium, & omnia in ſuo genere modum proprium naturámque ſeruantia. In quorum conſyderatione non vana & peritura curioſitas exercenda eſt, ſed gradus ad immortalia, & ſemper permanentia faciendus. Proximum enim eſt attendere quæ iſta ſit natura vitalis quæ cuncta iſta ſentit, quæ profectò quoniam vitam dat corpori, præſtantior eo ſit, neceſſe eſt. Non enim qualiſcunque moles, quanquam iſta viſibili luce præfulgeat, ſi vita careat magni æſtimanda eſt. Quælibet nanque viua ſubſtantia, cuilibet non viuæ ſubſtantiæ naturæ lege præponitur. Sed quia irrationabilia quoque animantia viuere atque ſentire nemo ambigit, illud in animo humano præſtantiſsimum eſt, non quo ſentit ſenſibilia, ſed quo iudicat de ſenſibilibus. Nam & vident acutius, & cæteris corporis ſenſibus acrius corpora attingunt pleræque beſtiæ quàm homines: ſed iudicare de corporibus non ſentientis tantum vitæ, ſed etiam ratiocinantis eſt, qua illæ carent, nos excellimus. Iam vero illud videre facillimum eſt, præſtantiorem eſſe iudicãtem, quàm illa res eſt de qua iudicatur. Non ſolum autem rationalis vita de ſenſibilibus, ſed de ipſis quoq; ſenſibus iudicat: Cur in aqua remum infractum oporteat apparere cum rectus ſit, & cur ita per oculos ſentire neceſſe ſit. Nam ipſe aſpectus oculorum renunciare id poteſt, iudicare autem nullo modo. Quare manifeſtum eſt, vt ſenſualem vitam corpori, ita rationalem vtrique præſtare. Itaque ſi rationalis vita ſecundum ſeipſam iudicat, nulla iam eſt natura præſtantior. Sed quia clarum eſt eam eſſe mutabilem, quando nunc perita, nunc imperita inuenitur, tanto autem melius iudicat quanto eſt peritior, & tãto eſt peritior, quãto alicuius artis vel diſciplinæ vel ſapientiæ particeps eſt, ipſius artis natura quęrẽda eſt. Neque artẽ intelligi volo quæ notatur experiẽdo, ſed quæ ratiocinãdo indagatur. Quid enim pręclarũ nouit, qui nouit ea impenſa quæ calce & arena cõſit, tenacius lapides cohærere quàm luto? Aut qui tã eleganter ædificat, vt quæ plura ſunt, paria paribus reſpõdeãt, quæ autẽ ſingula ſunt, mediũ locũ teneãt? Quanquã iſte ſenſus ſit rationi veritatíque vicinior. Sed certe quærẽdũ eſt, cur nos offendat, ſi duabus feneſtris nõ ſuper inuicẽ, ſed iuxta inuicẽ locatis, vna earum

Ex prima Euc. i. ſuppoſitione.

Lex eſt ſupra mentem hominis.

Veritatem lo. eius. Cap. xxx.

initio vſque ad finem veterem hominem geſſerit, vt in ſecundam mortem præcipitetur. Aetatum autem articulos qui diligenter legunt, inueniunt: nec zizania nec paleas perhorreſcunt. Impius namque pio viuit & peccator iuſto, vt eorum comparatione alacrius, donec perficiantur aſſurgant. Quiſquis autem populi terreni temporibus vſque ad illuminationem interioris hominis meruit peruenire, genus humanum pro tempore adiuuit, exhibens ei quod ętas illa poſcebat, & per prophetiam intimans id quod exhibere opportunum non erat: quales patriarchæ ac prophetæ inueniuntur ab iis qui non pueriliter inſiliunt, ſed pie diligentérque pertractam diuinarum & humanarum rerum tam bonum & tam grande ſecretum. Quod etiam temporibus noui populi à magnis & ſpiritalibus viris eccleſiæ catholicæ alumnis, video cautiſsimè prouideri: ne quid populariter agant quod nondum eſſe temporis vt cum populo agatur, intelligunt: alimenta lactea large auidis infirmioribus pluribus atque inſtanter infundũt, validioribus autem cibis cum ſapientibus paucis veſcuntur. Sapiẽtiam enim loquuntur inter perfectos, carnalibus vero & animalibus, quanuis nouis hominibus, adhuc tamen paruulis, nonnulla obtegunt, ſed nulla mentiuntur. Non enim honoribus ſuis vanis conſulunt & inanibus laudibus, ſed vtilitati eorum cum quibus ſocietatem vitæ huius inire meruerunt. Hæc enim lex eſt diuinæ prouidentiæ, vt nemo à ſuperioribus adiuuetur ad cognoſcendam & percipiendam gratiam dei qui non ad eadem puro affectu inferiores adiuuerit. Ita de peccato noſtro quod in homine peccatore ipſa natura noſtra commiſit, & genus humanum factum eſt magnum decus ornamentúmque terrarum, & tam decenter diuinæ prouidentiæ procuratione adminiſtratur, vt ars ineffabilis medicinæ ipſam viciorum fœditatem in neſcio quam ſui generis pulchritudinem vertat.

Quæ quibus quomodo tradenda. C. xxviij.

1. Corin. 2.

Humanę naturę præeminentia. ca. xxix.

Ex Phędone.

Et quoniam de authoritatis beneficentia, quantum in prę̨ſentia ſatis viſum eſt, locuti ſumus: videamus quatenus ratio poſsit progredi à viſibilibus ad inuiſibilia, & à temporalibus ad æterna conſcendens. Non enim fruſtra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli, ordinem ſyderum, candorem lucis, dierum & noctium viciſsitudines, lunæ menſtrua curricula, anni quadrifariam temperationem,

nem,quadripertitis elemẽtis congruentem tantam vim ſeminum,ſpecies numeróſque gignentium, & omnia in ſuo genere modum proprium naturámque ſeruantia. In quorum conſyderatione non vana & peritura curioſitas exercenda eſt,ſed gradus ad immortalia, & ſemper permanentia faciendus. Proximum enim eſt attendere quæ iſta ſit natura vitalis quæ cuncta iſta ſentit, quæ profectò quoniam vitam dat corpori,præſtantior eo ſit,neceſſe eſt. Non enim qualiſcunque moles, quanquam iſta viſibili luce præfulgear,ſi vita careat magni æſtimanda eſt. Quælibet nanque viua ſubſtantia,cuilibet non viuæ ſubſtantiæ naturæ lege præponitur. Sed quia irrationabilia quoque animantia viuere atque ſentire nemo ambigit, illud in animo humano præſtantiſsimum eſt,non quo ſentit ſenſibilia, ſed quo iudicat de ſenſibilibus. Nam & vident acutius,& cæteris corporis ſenſibus acrius corpora attingunt pleræque beſtiæ quàm homines:ſed iudicare de corporibus non ſentientis tantum vitæ,ſed etiam ratiocinantis eſt,qua illæ carent,nos excellimus. Iam vero illud videre facillimum eſt,præſtantiorem eſſe iudicãtem, quàm illa res eſt de qua iudicatur. Non ſolum autem rationalis vita de ſenſibilibus, ſed de ipſis quoq; ſenſibus iudicat: Cur in aqua remum infractum oporteat apparere cum rectus,ſit,& cur ita per oculos ſentire neceſſe ſit. Nam ipſe aſpectus oculorum renunciare id poteſt,iudicare autem nullo modo. Quare manifeſtum eſt,vt ſenſualem vitam corpori,ita rationalem vtrique præſtare. Itaque ſi rationalis vita ſecundum ſeipſam iudicat,nulla iam eſt natura præſtantior. Sed quia clarum eſt eam eſſe mutabilem,quando nunc perita, nunc imperita inuenitur, tanto autem melius iudicat quanto eſt peritior,& tãto eſt peritior,quãto alicuius artis vel diſciplinæ vel ſapientiæ particeps eſt,ipſius artis natura quęrẽda eſt. Neque artẽ intelligi volo quæ notatur experiẽdo,ſed quæ ratiocinãdo indagatur. Quid enim pręclarũ nouit,qui nouit ea impenſa quæ calce & arena cõſit, tenacius lapides cohærere quàm luto? Aut qui tã eleganter ædificat, vt quæ plura ſunt,paria paribus reſpõdeãt,quæ autẽ ſingula ſunt,mediũ locũ teneãt? Quanquã iſte ſenſus ſit rationi veritatíque vicinior. Sed certe quærẽdũ eſt,cur nos offendat,ſi duabus feneſtris nõ ſuper inuicẽ,ſed iuxta inuicẽ locatis,vna earum

Ex prima Euc.i.lu ſuppoſitione.

Lex ſupra mentem homins.

Veri atem lo.ens. Cap. xxx.

maior minórve ſit, cum æquales eſſe potuerint. Si vero ſuper inuicem fuerint, ambæque de medio quamuis impares, non ita offendat illa inæqualitas: & cur non multum curemus, quanto ſit vna earum aut maior aut minor, quia duæ ſunt. In tribus autem ſenſus ipſe videtur expetere, aut vt impares non ſint, aut inter maximam & minimam ita ſit media, vt tanto præcedat minorem, quanto à maiore præceditur. Ita enim primo quaſi natura ipſa conſulitur quid probet. Vbi potiſsimum notandum eſt, quemadmodum quod ſolum inſpectum minus diſplicuerit, in melioris comparatione reſpuatur: ita reperitur nihil eſſe aliud artem vulgarem, niſi rerum expertarum placitarúmque memoriam, vſu quodam corporis atque operationis adiuncto: quo ſi careas, iudicare de operibus poſsis, quod multo eſt excellentius, quamuis operari artificioſa nõ poſsis. Sed cum in omnibus artibus conuenientia placeat, qua vna ſalua & pulchra ſunt omnia, ipſa vero conuenientia æqualitatem vnitatémq; appetat, vel ſimilitudine parium partium, vel gradatione diſparium, quis eſt qui ſummam æqualitatem vel ſimilitudinem in corporibus inueniat, audeátque dicere cum diligenter conſiderauerit quodlibet corpus vere ac ſimpliciter vnum eſſe: cum omnia vel de ſpecie in ſpeciem, vel doco in locum tranſeundo mutentur, & partibus conſtent ſua loca obtinentibus, per quæ in ſpacia diuerſa diuiduntur? Porrò ipſa vera æqualitas ac ſimilitudo, atque ipſa vera & prima vnitas, non oculis carneis, neque vllo tali ſenſu, ſed mente intellecta conſpicitur. Vnde enim qualiſcunque in corporibus appeteretur æqualitas, aut vnde conuinceretur longe plurimum differre à perfecta, niſi ea quæ perfecta eſt mente videretur: ſi tamen quæ facta non eſt, perfecta dicenda eſt? Et cùm omnia quæ ſenſibiliter pulchra ſunt, ſiue natura edita, ſiue artibus elaborata, locis & temporibus ſint pulchra, vt corpus & corporis motus: illa æqualitas & vnitas menti tantum modo cognita, ſecundum quam de corporea pulchritudine ſenſu internuncio iudicatur, nec loco timida eſt, nec mutabilis tẽpore. Non enim rectè dici poteſt ſecundum eam iudicari rotundum canthum, & non ſecundum eam rotundum vaſculum, aut ſecundum eam rotundum vaſculum, & non ſecundum eam rotundum denarium. Similiter in temporibus atq; in motibus

1. Retract. cap. 13.

Canthus ſumma cur natura rota ſiue ferrum quod illic affigitur.

tibus corporum, ridicule dicitur, ſecundum eam iudicari æquales annos, & non ſecundum eam æquales menſes, aut ſecundum eam æquales menſes, & non ſecundum eam æquales dies. Sed ſiue per hæc ſpacia, ſiue per horas, ſiue per breuiora momenta conuenienter moueatur aliquid, eadem vna & incommutabili æqualitate iudicatur. Quòd ſi minora & maiora ſpacia figurarum atque motionum, ſecundum eam legem parilitatis vel multitudinis, vel congruentiæ iudicantur, ipſa lex maior eſt his omnibus, ſed potentia. Cæterùm ſpacio, aut loci aut temporis, nec maior, nec minor: quia ſi maior eſſet, non ſecundum eam iudicaremus minora: ſi autem minor eſſet non ſecundum eam iudicaremus maiora. Nunc verò cùm ſecundum totam quadraturæ legem iudicetur, & forum quadratum, & lapis quadratus, & tabella, & gemma quadrata, rurſus ſecundum totam æqualitatis legem iudicentur conuenire ſibi motus pedum currentis formicæ, & ſecundum eam gradientis elephantis: quis eam dubitet locorum interuallis ac temporum, nec maiorem eſſe, nec minorem, cum potentia ſuperet omnia? Hæc autem lex omnium artium cum ſit omnino incommutabilis, mens vero humana cui talem legem videre conceſſum eſt, mutabilitatem pati poſsit erroris, ſatis apparet ſupra mentem noſtram eſſe legem quæ veritas dicitur. Nec iam illud ambigendum eſt, incommutabilem naturam quæ ſupra rationalem animam ſit, deum eſſe & ibi eſſe primam vitam & primam eſſentiam, vbi eſt prima ſapientia. Nam hęc eſt illa incommutabilis veritas, quę lex omnium artium recte dicitur, & ars omnipotẽtis artificis. Itaque cum ſe anima ſentiat, nec corporum ſpeciem motúmque iudicare ſecundum ſeipſam, ſimul oportet agnoſcat præſtare ſuam naturam ei naturæ, de qua iudicat: præſtare autem ſibi eam naturam ſecundum quam iudicat & de qua iudicare nullo modo poteſt. Poſſum enim dicere quare ſimilia ſibi ex vtraque parte reſpondere membra cuiuſque corporis debeant, quia ſumma æqualitate delector, quam non oculis corporis, ſed mentis contueor. Quapropter tanto meliora eſſe iudico quæ oculis cerno quanto pro ſui natura viciniora ſunt iis quæ animo intelligo. Quare autem illa ita ſint, nullus poteſt dicere. Nec ita debere eſſe quiſquam ſobrie dixerit, quaſi

Legem ſummā cognoſcere fas, iudicare nequaquam. cap. xxxj.

quaſi poſsint eſſe non ita. Quare autem nobis placeant, & cur ea quanto melius ſapimus, vehementiſsime diligamúſ, ne id quidem quiſquam ſi ea rite intelligit, dicere audebit. Vt enim nos & omnes animæ rationales ſecundum veritatem de inferioribus recte iudicamus, ſic de nobis quando eidem cohæremus, ſola ipſa veritas iudicat. De ipſa vero nec pater, non enim minor eſt quàm ipſe, & ideo quæ pater iudicat, per ipſam iudicat. Omnia enim quæ appetunt vnitatem, hãc habent regulam vel formam vel exemplum vel ſi quo alio verbo dici ſe ſinit, quoniam ſola eius ſimilitudinem à quo eſſe accepit impleuit, ſi tamen, accepit, non incongrue dicitur pro ea ſignificatione, qua filius appellatur: quia non de ſeipſo eſt, ſed de primo ſummóque principio qui pater dicitur: ex quo omnis paternitas in cœlo &

Ephe.3. in terra nominatur. Pater ergo non iudicat quenquam, ſed

Ioan.5. omne iudicium dedit filio: Et ſpiritalis homo iudicat om-

1.Cor.2. nia, ipſe autem à nemine iudicatur, id eſt, à nullo homine, ſed à ſola ipſa lege ſecũdum quam iudicat omnia; quoniam & illud veriſsime dictum eſt, Oportet nos omnes exhiberi

Rom.14. ante tribunal Chriſti. Omnia ergo iudicat, quia ſuper om

2.Corin.5. nia eſt quando cum deo eſt. Cum illo autem, quando puriſſime intelligit, & tota charitate quod intelligit, diligit. Ita etiam quãtum poteſt, lex ipſa etiam ipſe fit, ſecundum quam iudicat omnia, & de qua iudicare nullus poteſt. Sicut in iſtis temporalibus legibus, quanquam de his homines iudicent cum eas inſtituunt, tamen cum fuerint inſtitutæ atque firmatæ, non licebit iudici de ipſis iudicare, ſed

Cicero de legibus. ſecundum ipſas. Conditor tamen legum temporalium, ſi vir bonus eſt & ſapiens, illam ipſam conſulit æternam, de qua nulli animæ iudicare datum eſt: vt ſecundum eius incommutabiles regulas, quid ſit pro tempore iubendum vetandúmque diſcernat. Aeternam igitur legem mundis animis fas eſſe cognoſcere, iudicare non fas eſt. Hoc autem

Rerum ſimplicia, vestigium eſt dei. ca xxxij. † alias ſit ...us. intereſt, quòd ad cognoſcendum ſatis eſt, vt videamus ita eſſe aliquid vel non ita. Ad iudicandum vero addimus aliquid quod ſignificemus poſſe eſſe aliter, velut cũ dicimus, ita eſſe debet aut ita eſſe debuit, aut ita eſſe debebit, vt in ſuis operibus artifices faciunt. Sed multiformis † eſt humana delectatio, nec volunt tẽdere ad ſuperiora vt iudicent, cur iſta viſibilia placeant. Itaque ſi quæram ab artifice

vn•

vno arcu conſtructo, cur alterum parem contra in alteram partem moliatur? Reſpondebit, credo vt paria paribus ædificij membra reſpondeant. Porrò ſi pergam quærere, id ipſum cur eligat, dicet hoc decere, hoc eſſe pulchrum, hoc delectare cernentes. Nihil audebit amplius. Inclinatus enim recumbit oculis, & vnde pendeat non intelligit. At ego virum intrinſecus oculatum & inuiſibiliter videntem non deſinam commonere cur iſte placeant, vt iudex eſſe audeat ipſius delectationis humanæ. Ita enim ſuperfertur illi nec ab ea tenetur, dum non ſecundum ipſam, ſed ipſam iudicat. Et ſi prius quærã, vtrum ideo pulchra ſint, quia delectãt: an ideo delectãt, quia pulchra ſunt: Hic mihi ſine dubitatione reſpõdebitur, ideo delectare, quia pulchra ſunt. Quærã ergo deinceps, quare ſint pulchra. Et ſi titubabitur, ſubiiciã, vtrũ ideo, quia ſimiles ſibi partes ſunt, & aliqua copulatione ad vnã cõuenientiã rediguntur. Quod cũ ita eſſe compererit, interrogabo, vtrum hanc ipſam vnitaté, quam conuincuntur appetere, ſumme impleãt, an longe infra iaceant, & eam quodã modo mentiantur. Quod ſi ita eſt quis non admonitus videat, neque vllam ſpeciem, neque vllum omnino eſſe corpus quod nõ habeat vnitatis qualecunque veſtigium neque quantúm vis pulcherrimum corpus cum interuallis locorũ neceſſario aliud alibi habeat, poſſe aſſequi eã quam ſequitur vnitaté? quare ſi hoc ita eſt, flagitabo vt reſpondeat, vbi videat ipſe vnitaté hanc, aut vnde videat: quam ſi non videret vnde cognoſceret, & quid imitaretur corporum ſpecies, & quid implere non poſſet. Nunc vero cum dicit corporibus, vos quidem niſi aliqua vnitas contineret, nihil eſſetis: & rurſus ſi vos eſſetis ipſa vnitas, corpora non eſſetis, recte illi dicitur. Vnde illam noſti vnitatem, ſecundum quam iudicas corpora, quam niſi videres, iudicare non poſſes, quòd eam non impleant. Si autem his corporeis oculis eam videres, non vere diceres, quanquam eius veſtigio teneantur longe tamen ab ea diſtare: Nam iſtis oculis corporeis non niſi corporalia vides: Mente igitur eam videmus. Sed vbi videmus? Si hoc loco eſſet vbi corpus noſtrum eſt, non eam videret, qui hoc modo in oriente de corporibus iudicat. Non ergo iſta continetur loco, & cum adeſt vbicunq; iudicanti, nuſquam eſt per ſpacia locorum, & per potentiam nuſquam non eſt. Quod ſi eam

corpora

corpora mentiuntur, non eſt credendum mentientibus, ne

Non ſenſus corporis, ſed iudicium mentitur. c. xxxiij.

incidamus in vanitates vanitantium: ſed quærendum potius eſt, cum ideo mētiantur, quia eam videntur oſtendere oculis carneis, cum illa mente pura videatur, vtrum intantum mentiantur, inquantum ei ſimilia ſunt, an inquantum eam non aſſequuntur. Nam ſi aſſequerentur, quod imitantur implerent. Si autem implerent, omnino eſſent ſimilia. Si omnino eſſent ſimilia, nihil inter illam naturam & iſtam intereſſet. Quòd ſi ita eſſet, non eam mentirentur. Id enim eſſet quod illa eſt. Nec tamen mentiuntur diligentius conſyderantibus: quia ille mentitur qui vult videri id quod non eſt: qui † autem non volens aliud putat † quàm eſt, non mentitur, ſed fallit tantum. † Nam ita diſcernitur mentiens à fallente, quòd ineſt omni mentienti voluntas fallendi, etiam ſi non ei credatur: fallens autem eſſe non poteſt qui non fallit. Ergo corporea ſpecies quia nullam voluntatem habet, non mentitur: ſi vero etiam non putetur eſſe quod non eſt, † nec fallit. Sed ne ipſi quidem oculi fallunt: non enim renunciare poſſunt animo niſi affectionem ſuam. Quòd ſi non ſolum ipſi, ſed omnes corporis ſenſus ita renunciant vt afficiuntur, quid ab eis amplius exigere debeamus ignoro. Tolle itaque vanitantes, & nulla erit vanitas. Si quis remum frangi in aqua opinatur, & cum inde aufertur integrari, non malum habet internuncium, ſed malus eſt iudex. Nam ille pro ſua natura non potuit aliter in aqua ſentire nec aliter debuit. Si enim aliud eſt aër, aliud aqua, iuſtum eſt vt aliter in aëre, aliter in aqua ſentiatur. Quare oculus recte videt. Ad hoc enim factus eſt vt tātum videat: ſed animus peruerſe iudicat, cui ad contemplandam ſummam pulchritudinem mens, non oculus factus eſt. Ille autem vult mentem conuertere ad corpora, oculos ad deum. Quærit enim intelligere carnalia, videre ſpiritalia, & quod fieri non poteſt. Quare iſta peruerſitas corrigenda eſt: quia niſi fecerit quod ſurſum eſt deorſum, & quod deorſum eſt ſurſum, regno cœlorū aptus nō erit. Nō ergo ſumma quæramus in infimis, nec ipſis infimis inhæreamus. Iudicemus ea, nec cum ipſis iudicemur, id eſt, tantum eis tribuamus, quantum ſpecies meretur extrema, ne cum in nouiſsimis prima quærimus, à primis inter nouiſsima numeremur.

† quod. † putatur. † tamen.

Differunt mentiens & fallens.

† al. niſi quod eſt.

ci. de Aca. q. li. 2.

Conficta phantaſmata quomodo iudicentur. ca. xxxiiij.

remur. Quod nihil ipſis nouiſsimis obeſt, ſed nobis plurimum. Nec ideo diuinæ prouidentiæ adminiſtratio minus decora fit, quia & iniuſti iuſte, & fœdi pulchre ordinantur. Et ſi propterea nos fallit rerum viſibilium pulchritudo, quia vnitate continetur, & non implet vnitatem, intelligamus ſi poſſumus nō ex eo quod eſt nos falli, ſed ex eo quod non eſt. Omne quippe corpus verum corpus eſt, ſed falſa vnitas. Non enim ſumme vnum eſt, aut intantum id imitatur vt impleat: & tamen nec corpus ipſum eſſet, niſi vtcunque vnum eſſet. Porrò vtcunque vnum eſſe non poſſet, niſi ab eo quod ſumme vnum eſt, id haberet. O animæ peruicaces date mihi qui videat ſine vlla imaginatione viſorum carnalium. Date mihi qui videat omnis vnius principium non eſſe, niſi vnum ſolum à quo ſit omne vnum, ſiue illud impleat, ſiue non impleat. Qui videat date, non qui litiget, non qui videri velit ſe videre quod non videt. Date qui reſiſtat ſenſibus carnis, & plagis, quibus per illos in anima vapulauit: Qui reſiſtat conſuetudini hominum, reſiſtat laudibus hominū, qui compungatur in cubili ſuo, qui reſculpat ſuum ſpiritum, qui non foris diligat vanitates, & quærat mendacia qui iam ſibi nouerit dicere Si vna Roma eſt, quam circa Tyberim neſcio quis Romulus dicitur condidiſſe, falſa eſt iſta quam cogitans fingo: non enim eſt ipſa nec ibi ſum animo: † Nam quid ibi agatur modo, vtique †*modo.* ſcirem. Si vnus eſt ſol, falſus eſt iſte quem cogitans fingo. Nam ille curricula ſua certis locis & temporibus peragit. Iſtum vero ego vbi volo & quando volo conſtituo. Si vnus eſt ille amicus meus, falſus eſt iſte quem cogitans fingo. Nam ille vbi ſit neſcio, iſte ibi fingitur vbi volo. Ego ipſe certe vnus ſum & hoc loco eſſe ſentio corpus meum, & tamen figmento cogitationis pergo quolibet, & loquor cum quolibet. Falſa ſunt hęc: nec quiſquam intelligit falſa. Nō ergo intelligo cum iſta contemplor & iſtis credo, quia verum eſſe oportet quod intellectu contemplor. Nunquid forte ſunt iſta quę phantaſmata dici ſolent. Vnde ergo impleta eſt anima mea illuſionibus? Vbi eſt verum quod mente conſpicitur? Ita cogitāti iam dici poteſt. Illa lux vera eſt qua hæc [omnia] non eſſe vera cognoſcis. Per hanc illud vnum vides, quo iudicas vnum eſſe quicquid aliud vides, nec tamen hoc eſſe quod illud eſt quicquid mutabile vides.

Quod

Quod ſi hæc intueri palpitat mentis aſpectus, quieſcite, nolite certare, niſi cum conſuetudine corporum: Ipſam vincite, & victa erunt omnia. Vnum certe quærimus, quo ſimplicius nihil eſt. Ergo in ſimplicitate cordis quæramus illum. Agite ocium, inquit, & agnoſcetis quia ego ſum dominus. Et etiam: Vacate & videte quoniam ego ſum deus: non ocium deſidiæ quæro, ſed ocium cogitationis, vt à locis & temporibus vacetis. Hæc enim phantaſmata tumoris & volubilitatis, conſtantem vnitatem videre non ſinũt. Loca offerunt quod amemus, tempora ſurripiunt quod amamus, & relinquunt in anima turbas phantaſmatum, quibus in aliud atque aliud cupiditas incitetur. Ita fit inquietus & ærumnoſus animus, fruſtra tenere à quibus tenetur exoptans. Vocatur ergo ad ocium [id eſt] vt iſta non diligat, quæ diligi ſine labore non poſſunt: Sic enim eis dominabitur, ſic non tenebitur, ſed tenebit, Iugum enim meum, inquit, leue eſt. Huic iugo qui ſubiectus eſt, ſubiecta habet cætera. Non ergo laborabit, non enim reſiſtit quod ſubiectum eſt. Sed miſeri amici huius mũdi, cuius domini erunt ſi filij dei eſſe noluerint, quoniam dedit eis poteſtatem filios dei fieri. Amici ergo huius mundi tam timent ab eius amplexibus ſeparari, vt nihil eis ſit laborioſius quam non laborare. Sed cui ſaltem illud manifeſtum eſt, falſitatem eſſe, qua id putatur eſſe quod non eſt, intelligit eam eſſe veritatem quæ oſtendit id quod eſt. At ſi corpora intantum fallunt, inquantum non implent, illud vnum quod conuincuntur imitari, à quo principio vnum eſt quicquid eſt, ad cuius ſimilitudinem quicquid nititur naturaliter approbamus: quia naturaliter improbamus quicquid ab vnitate diſcedit, atque in eius diſsimilitudinem tendit: datur intelligi eſſe aliquid quod illius vnius ſolius, à quo principio vnum eſt quicquid aliquo modo vnum eſt, ita ſimile ſit vt hoc omino impleat ac ſit idipſum, & hoc eſt veritas, & verbum in principio, & verbum deus apud deum. Si enim falſitas ex iis eſt quæ imitantur vnum, non inquantum id imitantur, ſed inquantum adimplere non poſſunt: illa eſt veritas quæ adimplere potuit, & id eſſe quod eſt illud: ipſa eſt quæ illud oſtendit ſicut eſt: Vnde & verbum eius & lux eius rectiſsime dicitur. Cætera illius vnius ſimilia dici poſſunt inquantum ſunt, intantũ enim & vera ſunt: Hęc autem ipſa

Vacandum vt deum cognoſcas.
Ca. xxxv.
Sapien. 1.
Pſal. 45.
Matth. 11.
Ioan. 1.
Vnde falſitas oriatur & veritas.
C. xxxvi.

ipſa eius ſimilitudo, & ideo veritas. Vt enim veritate ſunt vera quæ vera ſunt, ita ſimilitudine ſimilia ſunt, quæcunque ſimilia ſunt. Vt ergo veritas forma verorum eſt, ita ſimilitudo forma ſimilium eſt. Quapropter vera quoniam intantum vera ſunt inquantum ſunt, intantum autem ſunt inquantum principalis vnius ſimilia ſunt, ea forma eſt omnium quæ ſunt, quæ eſt ſumma ſimilitudo principij: & veritas eſt, quia ſine vlla diſsimilitudine eſt. Vnde falſitas oritur, non rebus ipſis fallentibus, quæ nihil aliud oſtendunt ſentienti quàm ſpeciem ſuam, quam pro ſuæ pulchritudinis acceperunt gradu: neque ipſis ſenſibus fallentibus, qui pro natura ſui corporis affecti, non aliud quàm ſuas affectiones præſidenti animo nunciant ſed peccata animas fallunt cum verum quęrunt, relicta & neglecta veritate. Nam quoniam opera magis quàm artificem atque ipſam artem dilexerunt, hoc errore puniuntur, vt in operibus artificem artémque conquirant: & cum inuenire nequiuerint, deus enim non corporalibus ſenſibus ſubiacet, ſed ipſi menti ſupereminet ipſa opera exiſtimēt eſſe & artem & artificem. Hinc oritur omnis impietas, non modo peccantium, ſed etiam damnatorum pro peccatis ſuis. Non enim tantum ſcrutari creaturam contra præceptum dei, ſed ea frui potius quàm ipſa lege & veritate volunt, quod primi hominis peccatum deprehenditur, male vtentis libero arbitrio. Sed hoc quoque in ipſa damnatione addunt, vt non modo diligant, ſed etiam ſeruiant creaturæ potius quàm creatori, & eam colant per partes eius, à ſummis vſque ad ima venientes. Sed aliqui ſe in hoc tenent, vt pro ſummo deo animam colant, & primam intellectualem creaturam, quam per veritatem pater fabricauit ad ipſam veritatem ſemper intuendam & ſe per ipſam, quia omnimodo ei ſimillima eſt. Deinde veniunt ad vitam genitalem, per quam creaturam viſibilia & temporalia gignentia, deus æternus & incommutabilis operatur. Hinc ad animalia, & inde ad ipſa corpora colenda dilabuntur, & in his primo eligunt pulchriora, in quibus cœleſtia maxime excellunt. Ergo in primis ſolis corpus occurrit, & in eo nonnulli remanent. Aliqui & lunę ſplendorem religione dignum putāt: eſt enim nobis vt perhibetur propinquior, vnde viciniorē ſpeciem habere ſentitur. Alij etiam cæterorum ſyderum corpora

Impietas idololatrarum. cap. xxxvij.

1. Retract. cap. 13.

adiungunt,& totum cœlum cũ ſtellis ſuis. Alij cœlo æthereo copulant aërem,& iſtis duobus ſuperioribus elementis corporeis ſubiiciunt animas ſuas. Sed inter hos illi ſibi videntur religioſiſsimi,qui vniuerſam ſimul creaturam,id eſt,mundum totum cum omnibus quę in eo ſunt,& vitam qua ſpiratur & animatur,quam quidam corpoream, quidam incorpoream eſſe crediderunt. Hoc ergo totum ſimul vnum deum magnum eſſe arbitrantur,cuius partes ſint cętera. Non enim vniuerſæ creaturæ authorem conditorémque nouerunt. Inde eſt quòd in ſimulachra, præcipitantur, & ab operibus dei vſque in opera ſua demerguntur,quæ tamen adhuc viſibilia ſunt. Eſt enim alius deterior & inferior cultus ſimulachrorum, quo phantaſmata ſua colunt, & quicquid animo errante cum ſuperbia vel tumore cogitando imaginati fuerint,religionis nomine obſeruant, donec fiat in anima nihil omnino colendum eſſe, & errare homines qui ſuperſtitione ſe inuoluunt & miſera ſe implicant ſeruitute. Sed fruſtra hoc ſentiunt. Non enim efficiunt vt non ſeruiant: remanent quippe ipſa vicia quibus vt illa colenda opinarentur attracti ſunt. Seruiunt enim cupiditati triplici,vel voluptatis, vel excellentiæ,vel ſpectaculi. Nego eſſe quenquam iſtorum qui nihil colendum exiſtimant, qui non aut carnalibus gaudiis ſubditus ſit,aut potentiam vanam foueat, aut aliquo ſpectaculo delectatus inſaniat. Ita neſcientes diligunt temporalia,vt inde beatitudinem expectent. His autem rebus quibus quiſque beatus vult effici, ſeruiat neceſſe eſt, velit nolit. Nam quocunque duxerint, ſequitur: & quiſquis ea viſus fuerit auferre poſſe, metuitur. Poſſunt autem auferre iſta,& ſcintilla ignis & aliqua parua beſtiola. Poſtremo vt omittam innumerabiles aduerſitates, tempus ipſum auferat neceſſe eſt omnia tranſeuntia. Itaque cum omnia temporalia tranſeuntia mundus iſte concludat, omnibus mundi partibus ſeruiunt,qui propterea putant nihil colendum eſſe,ne ſeruiãt. Veruntamen quanquam in hac rerum extremitate miſeri iaceant, vt vicia ſua ſibi dominari patiãtur vel libidine vel ſuperbia vel curioſitate damnati,vel duobus horum,vel omnibus: quãdiu ſunt in hoc ſtadio vitæ humanæ,licet eis congredi & vincere, ſi prius credant quod intelligere nondum valent,& non diligant mundum

Triplex in mundo tentatio. Cap. xxxviij.

quoniam

quoniam omne quod in mundo eſt, ſicut diuinitus dictum eſt, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum & ambitio ſeculi. Hoc modo tria illa ſunt notata: Nã concupiſcentia carnis, voluptatis infimæ amatores ſignificat: Concupiſcentia oculorum curioſos, Ambitio ſeculi, ſuperbos. Triplex etiam tentatio in homine, quam veritas ipſa ſuſcepit, cauenda monſtrata eſt. Dic, inquit, tentator, lapidibus iſtis vt panes fiant. At ille vnus & ſolus magiſter, Non inquit, in ſolo pane viuit homo: ſed in omni verbo dei. Ita enim domitam docuit eſſe oportere cupiditatem voluptatis, vt nec fami cedendum ſit. Sed forte dominationis temporalis faſtu decipi poterat, qui carnis voluptate non potuit: Omnia ergo regna mundi mõſtrata ſunt ei, & dictum eſt: Omnia tibi dabo, ſi proſtratus adoraueris me. Cui reſponſum eſt: Dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Ita calcata eſt ſuperbia. Subiecta eſt autẽ extrema [etiã] curioſitatis illecebra: Nõ enim vt ſe de faſtigio templi præcipitaret vrgebat, niſi cauſa tãtum aliquid experiendi. Sed neq; hinc victus eſt, & ideo ſic reſpondit, vt intelligeremus nõ opus eſſe ad cognoſcendũ deũ tentationibus viſibiliter diuina explorare moliẽtibus. Nõ tẽtabis inquit dominum deũ tuũ. Quamobrem quiſquis intus verbo dei paſcitur, non quęrit in iſta eremo voluptatem. Qui vni deo tantum ſubiectus eſt, non quærit in monte, id eſt, in terrena elatione iactantiam. Quiſquis æterno ſpectaculo incommutabilis veritatis adhæreſcit, nõ per faſtigium huius corporis, id eſt, per hos oculos præcipitatur, vt temporalia & inferiora cognoſcat. Quid igitur reſtat vnde nõ poſsit anima recordari primam pulchritudinẽ quam reliquit, quando de ipſis ſuis viciis poteſt. Ita enim ſapientia dei pertendit à fine vſque ad finem fortiter. Ita per hanc ſummus ille artifex opera ſua in vnum finem decoris ordinata contexuit. Ita illa bonitas à ſummo vſque ad extremum nulli pulchritudini, quæ ab ipſo ſolo eſſe poſſet inuidit, vt nemo ab ipſa veritate deiiciatur, qui non excipiatur ab aliqua effigie veritatis. Quære in corporis voluptate quid teneat, nihil aliud inuenies quàm conuenientiam: Nam ſi reſiſtentia pariunt dolorem, conuenientia pariunt voluptatem. Recognoſce ergo quæ ſit ſumma conuenientia: Noli foras ire, in te ipſum redi, in interiore homine habitat

1. Ioán. 2.

Matth. 4.

Ex rebus condiis quo modo deprehendatur ſumma veritas.

C. xxxix.

veritas,& ſi tuam naturam mutabilem inueneris, tranſcende & teipſum. Sed memento cum te tranſcendis, ratiocinantem animam te tranſcendere. Illuc ergo tende, vnde ipſum lumen rationis accenditur. Quò enim peruenit omnis bonus ratiocinator, niſi ad veritatem? Cum ad ſeipſum veritas non vtique ratiocinando perueniat, ſed quod ratiocinantes appetunt ipſa ſit, vide ibi conuenientiam qua ſuperior eſſe non poſsit & ipſe conueni cum ea. Confitere te non eſſe quod ipſa eſt. Siquidem ſe ipſa non quærit tu autem ad ipſam quærendo veniſti, non locorum ſpacio, ſed mentis affectu vt ipſe interior homo cum ſuo inhabitatore, non infima & carnali, ſed ſumma & ſpiritali voluptate conueniat. Aut ſi non cernis quæ dico, & an vera ſint dubitas, cerne ſaltem vtrum te de iis dubitare non dubites, & ſi certum eſt te eſſe dubitantem, quære vnde ſit certum. Non illic tibi omnino ſolis huius lumen occurret, ſed lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem

Ioan. 1. in hunc mundum. Quod his oculis videri non poteſt, nec illis quibus phantaſmata cogitantur, per eoſdem oculos animæ impacta, ſed illis quibus ipſis phantaſmatibus dicitur, Non eſtis vos quod ego quæro, neque illud eſtis vnde ego vos ordino, & quod mihi inter vos fœdum occurrerit, improbo, quod pulchrum approbo, cum pulchrius ſit illud vnde improbo & approbo: quare hocipſum magis approbo, & non ſolum vobis, ſed illis omnibus corporibus vnde vos hauſi antepono. Deinde regulam ipſam quam vides concipe hoc modo: Omnis qui ſe dubitantem intelligit, verum intelligit, & de hac re quam intelligit certus eſt. De vero igitur certus eſt. Omnis igitur qui vtrum ſit veritas dubitat, in ſeipſo habet verum vnde non dubitet, nec vllum verum niſi veritate verum eſt. Non itaque oportet eum de veritate dubitare, qui potuit vndecunque dubitare. Vbi videntur hæc ibi eſt lumen ſine ſpacio locorum & temporum, & ſine vllo ſpaciorum talium phantaſmate. Nunquid iſta ex aliqua parte corrumpi poſſunt, etiam ſi omnis ratiocinator interea, aut potius apud carnales inferos vetereſcat? Non enim ratiocinatio talia facit, ſed inuenit. Ergo antequam inueniantur, in ſe manent, & cum

Diabolitentatio cedit inueniuntur non innouant. Ita renaſcitur interior homo, & exterior corrumpitur de die in diem. Sed interior

exter

exteriorem reſpicit:& in ſua comparatione fœdum videt: in proprio tamen genere pulchrum & corporum conuenientia lætantem,& corrumpentem quod in bonum ſuum conuertit alimenta ſcilicet carnis:quæ tamen corrupta, id eſt,amittentia formam ſuam,in membrorum iſtorum fabricam migrant, & corrupta reficiunt, in aliam formam per conuenientiam tranſeuntia:& per vitalem motum diiudicantur quodam modo,vt ex eis in ſtructuram huius viſibilis pulchri quæ apta ſunt aſſumantur,non apta vero per incongruos meatus eiiciantur. Quorum aliud fœculentiſsimum redditur terræ ad alias formas aſſumendas,aliud per totum corpus exhalat, aliud totius animalis latentes numeros accipit & inchoatur in prolem,& ſiue cõuenientia duorum corporum ſiue tali aliquo phantaſmate commotum,per genitales vias ab ipſo vertice defluit in infima voluptate. Iam vero in matre per certos numeros temporum in locorum numerum coaptatur, vt ſuas regiones quæque membra occupent,& ſi modum parilitatis ſeruauerint, luce coloris adiuncta naſcitur corpus quod formoſum vocatur,& à ſuis dilectoribus amatur acerrime:non tamen in eo plus placet forma quæ mouetur,quam vita quæ mouet. Nam illud animal ſi nos amet,allicit violentius: ſi oderit autem,ſuccenſemus,& ferre non poſſumus,etiam ſi formam ipſam præbeat fruenti: Hoc totum eſt voluptatis regnum & ima pulchritudo, ſubiacet enim corruptioni: Quod ſi non eſſet,ſumma putaretur. Sed adeſt diuina prouidentia quæ hanc oſtendat,& non malam,propter tam manifeſta veſtigia primorum numerorum,in quibus ſapientiæ dei non eſt numerus. & extremam tamen eſſe: miſcens ei dolores & morbos & diſtortiones membrorum,& tenebras coloris. † & animorum ſimultates ac diſſenſiones, vt ex his admoneamur incommutabile aliquid eſſe quęrendum. Et hoc facit per infima miniſteria eorum quibus id agere voluptatis eſt, quos exterminatores & angelos iracundiæ,diuinæ ſcripturę nominant,quanuis ipſi neſciãt quid de ſe agatur boni. His ſimiles ſunt homines qui gaudent miſeriis alienis , & riſus ſibi & ludicra ſpectacula exhibent,vel exhiberi volunt euerſionibus & erroribus aliorum. Atque ita in his omnibus boni admonentur & exercentur & vincunt,& triumphant & regnant. Mali vero

in decem ni vniuerſi. Cap. xl. 1. Corin. 7.

Semen à cerebro.

pſal. 146.

† oculorũ.

decipiũtur, cruciantur, vincuntur, damnantur & ſeruiunt, non vni omnium ſummo domino, ſed vltimis ſeruis, illis videlicet angelis, qui doloribus & miſeriis damnatorum paſcuntur, & pro iſta maleuolentia bonorum liberatione torquentur. Ita ordinantur omnes officiis & finibus ſuis in pulchritudinem vniuerſitatis, vt quod horremus in parte, ſi cum toto conſyderemus plurimum placeat: quia nec in ædificio iudicando vnum tantum angulum conſyderare debemus, nec in homine pulchro ſolos capillos, nec in bene pronunciante ſolum digitorum motum, nec in lunæ curſu aliquas tridui tantum figuras. Iſta enim quæ propter ea ſunt infima, quia partibus imperfectis tota perfecta ſunt, ſiue in ſtatu, ſiue in motu pulchra ſentiãtur, tota conſyderanda ſunt, ſi recte volumus iudicare. Verum enim noſtrũ iudicium, ſiue de toto, ſiue de parte iudicet, pulchrum eſt: vniuerſo quippe mũdo ſuperfertur, nec alicubi parti eius inquantum verum iudicamus, adhæremus. Error autem noſter parti adhærens eius, ipſe per ſe fœdus eſt. Sed ſicut niger color in pictura cum toto ſit pulcher: ſic totum iſtum agonem decenter edit incommutabilis diuina prouidentia, aliud victis, aliud certantibus, aliud victoribus, aliud ſpectatoribus, aliud quietis & ſolum deum contemplantibus tribuens: cum in his omnibus non ſit malum niſi peccatum & pœna peccati, hoc eſt, defectus voluntarius à ſumma eſſentia, & labor in vltima non voluntarius. Quod alio modo dici poteſt, libertas à iuſticia, & ſeruitus ſub peccato. Corrumpitur autem homo exterior aut profectu interioris, aut defectu ſuo. Sed profectu interioris ita corrumpitur, vt totus in melius reformetur, & reſtituatur in integrum in nouiſsima tuba, vt iã non corrumpatur neq; corrumpat. Defectu autem ſuo in pulchritudines corruptibiliores, id eſt, pœnarum ordinẽ præcipitatur. Nec miremur quòd adhuc pulchritudines nomino. Nihil enim eſt ordinatũ quod non ſit pulchrum. Et ſicut ait Apoſtolus, Omnis ordo à deo eſt. Neceſſe eſt autem fateamur meliorẽ eſſe hominem plorantem, quàm lætantem vermiculum: & tamẽ vermiculi laudem ſine vllo mendacio copioſe poſſum dicere: conſiderans nitorẽ coloris, figuram teretẽ corporis, priora cum mediis, media cum poſterioribus congruentia, & vnitatis appetentiam pro ſuæ naturæ

Duplex exterioris hominis corruptio. ca. xlij.

1. Retract. cap. 13.

Roma. 13.

naturæ humilitate ſeruantia, nihil ex vna parte formatum quod non ex altera parili dimenſione reſpondeat. Quid iam de anima ipſa dicam, vegetante modulum corporis ſui quo modo eum numeroſe moueat, quo modo appetat conuenientia quo modo vincat, aut caueat obſiſtentia quantum poteſt, & ad vnum ſenſum incolumitatis referens omnia, vnitatem illam conditricem naturarum omnium, multo euidétius quàm corpus inſinuet: loquor de vermiculo animante qualicunque. Cineris & ſtercoris laudem veriſsime atque vberrime plerique dixerunt. Quid ergo mirũ eſt, ſi hominis animá quæ vbicunque ſit & qualiſcunque ſit, omni corpore eſt melior, dicam pulchre ordinari, & de pœnis eius alias pulchritudines fieri, cùm ibi non ſit quãdo miſera eſt, vbi beatos eſſe decet, ſed ibi ſit vbi eſſe miſeros decet? Prorſus nemo nos fallat: Quicquid rectè vituperatur, in melioris cõparatione reſpuitur: Omnis autem natura quãuis extrema, quanuis infima, in cõparatione nihil iure laudatur. Et tunc cuique nõ eſt bene, ſi melius eſſe poteſt. Quare ſi nobis poteſt bene eſſe cum ipſa veritate, male ſumus cum quolibet veſtigio veritatis: multo ergo deterius cum extremitate veſtigij, quando carnis voluptatibus adhæremus. Vincamus ergo huius cupiditatis vel blãdicias vel moleſtias, ſubiugemus nobis hanc fœminã ſi viri ſumus. Nobis ducibus & ipſa erit melior, nec iá cupiditas, ſed tẽperãtia nominabitur. Nã cũ ipſa ducit, nos autem ſequimur, cupiditas illa & libido, nos vero temeritas & ſtulticia nuncupamur. Sequamur Chriſtum caput noſtrum, vt & nos ſequatur cui caput ſumus. Hoc & fœminis præcipi poteſt, non maritali, ſed fraterno iure, quo iure in Chriſto nec maſculus nec fœmina ſumus. Habent enim & illæ virile quiddam vnde fœmineas ſubiugent voluptates, vnde Chriſto ſeruiant, & imperent cupiditati. Quod in multis viduis & virginibus dei, in multis etiam maritatis, ſed iam fraterne coniugalia iura ſeruantibus Chriſtiani populi diſpẽſatione manifeſtum eſt. Quòd ſi ab ea parte cui dominari deus nos iubet, atque vt in noſtram poſſeſsionẽ reſtituamur & hortatur & opitulatur: ſi ergo ab hac parte per negligentiam & impietatem vir ſubditus fuerit, id eſt, mẽs & ratio, erit quidẽ homo turpis & miſer: ſed deſtinatur

Cato apud Cice. in cato. maiore. Et de mor. Mani. c. 8

1. Retract. cap. 13.

in hac vita,& poſt hanc vitam ordinatur,quò eum deſtinari,& vbi ordinari ſummus ille rector & dominus iudicat. Nulla itaque fœditate vniuerſa creatura maculari permittitur. Ambulemus ergo dum diem habemus,id eſt,dum ratione vti poſſumus,ne ad deum cõuerſi,verbo eius quod verum lumẽ eſt illuſtrari mereamur,ne nos tenebrę comprehendant. Dies eſt enim præſentia illius luminis, quod illuminat omnem hominem veniẽtem in hunc mundum. Hominem dixit,qui ratione vti poteſt, & vbi cecidit, ibi incũbere vt ſurgat. Si ergo voluptas carnis diligitur,eaipſa diligentius conſyderetur,&cum ibi recognita fuerint quorundam veſtigia numerorum,quærendum eſt vbi ſine tumore ſint. Ibi enim magis vnum eſt quod eſt. Et ſi tales ſunt in ipſa motione vitali quę in ſeminibus operatur,magis ibi mirandi ſunt quàm in corpore. Si enim numeri ſeminum ſicut ipſa ſemina tumerent,de dimidio grano fici, arbor dimidia naſceretur,neque de animalium ſeminibus etiam non totis,animalia tota & integra gignerentur, neque tantillum & vnum ſemen vim haberet ſui cuiuſque generis innumerabilem. De vno quippe ſecundum ſuam naturam poſſunt,vel ſegetes ſegetum,vel ſyluæ ſyluarum vel greges gregum,vel populi populorũ per ſecula propagari, vt nullum foliũ ſit vel nullus pilus per tã numeroſam ſucceſsionẽ,cuius non ratio in illo primo & vno ſemine fuerit. Deinde illud cogitandum eſt, quàm numeroſas quàm ſuaues ſonorũ pulchritudines verberatus aër traiiciat cantãte luſcinia,quas illius auiculę anima non tam libere cum liberet fabricaretur,niſi vitali motu incorporaliter haberet impreſſas. Hoc & in cæteris animantibus, quæ ratione carentia ſenſu tamen non carent,animaduerti poteſt. Nullum enim horum eſt quod nõ vel in ſono vocis, vel in cætero motu atq; operatione mẽbrorum numeroſum aliquid atq; in ſuo genere moderatũ gerat, nõ aliqua ſcientia, ſed tamẽ intimis naturæ terminis,ab illa incõmutabili numerorum lege modulatis. Redeamus ad nos,& omittamus ea quæ cum arbuſtis & beſtiis habemus communia. Vno nanque modo hirundo nidificat,& vnumquodq; auium genus vno aliquo ſuo modo. Quid eſt ergo in nobis quo & de illis omnibus iudicamus,quas figuras appetant,& quatenus impleant

Vnitatis pulchritudo in quibus. Cap. xlij.

Ex ordine rerum cognoſci deum Ca. xliij.

pleant,& nos in ædificiis aliiſque corporeis operibus,tanquam domini omnium talium figurarum, innumerabilia machinamus? Quid eſt in nobis quod intus intelligit has ipſas viſibiles corporum moles proportione magnas eſſe vel paruas,& omne corpus habere dimidium quantulumcunque ſit,& ſi dimidium, innumerabiles partes? Itaque omne granum milij ſuæ parti tantæ,quantam in hoc mundo noſtrum corpus tenet,tã magnum eſſe quàm mundus eſt nobis,totúmque iſtum mundum figurarũ ratione pulchrum eſſe,non mole:magnum autem videri,non pro ſua quantitate,ſed pro breuitate noſtra,id eſt,animalium quibus eſt plenus quæ rurſus cum habeant infinitatem diuiſionis,nõ ipſa per ſe,ſed in aliorum,& maxime ipſius vniuerſi comparatiore tam parua ſunt. Nec in ſpacio temporum alia ratio eſt.quia vt omnis loci,ſic omnis temporis longitudo habet dimidium ſui:quanuis enim ſit breuiſsima, & incipit & progreditur & deſinit.Itaque nõ poteſt niſi habere dimidium,dum ibi diuiditur quà tranſit ad finem. Ac per hoc & breuis ſyllabæ tempus in comparatione longioris breue,& hora brumalis æſtiuę horæ comparata minor eſt. Sic mora vnius horæ ad diem,& diei ad menſem,& menſis ad annum,&anni ad luſtrum,& luſtri ad maiores circuitus & ipſi ad vniuerſum tempus relati breues ſunt, cum illa ipſa numeroſa ſucceſsio,& quędam gradatio,ſiue localium ſiue temporalium ſpaciorum,non tumore vel mora,ſed ordinata conuenientia pulchra iudicetur. Ipſe autem ordinis modus viuit in veritate perpetua,nec mole vaſtus,nec protractione volubilis,ſed potẽtia ſuper omnes locos magnus æternitate ſuper omnia tẽpora immobilis: ſine quo tamen nec vllius molis vaſtitas in vnum redigi nec vllius temporis productio poteſt ab errore cohiberi, & aliquid eſſe vel corpus vt corpus ſit,vel motus vt motus ſit. Ipſum eſt vnũ principale,nec per finitum,nec per infinitum craſſum, nec per finitum nec per infinitum mutabile, Non enim habet aliud hic,aliud alibi,aut aliud nunc, aliud poſtea: quia ſumme vnus eſt pater veritatis, pater ſuæ ſapientiæ, quæ nulla ex parte diſsimilis,ſimilitudo eius dicta eſt & imago quia de ipſo eſt. Itaque etiam filius recte dicitur ex ipſo,cętera per ipſum. Præceſsit enim forma omnium ſumme implens vnum de quo eſt,vt cætera quæ ſunt inquantum ſunt

Horas inæquales intelligit, quæ pro loco ſolis in Zodiaco variantur. Nam brumalis dies totidem habet horas, quot æſtiuus, licet breuiores. 1. ſen. di. 3. ca. nunc reſtat.

vni ſimilia per eam formam fierent. Horum alia ſic ſunt per ipſam, vt ad ipſam etiam ſint, vt omnis rationalis & intellectualis creatura, in qua homo rectiſsime dicitur factus ad imaginem & ſimilitudinem dei: Non enim aliter incommutabilem veritatem poſſet mente cõſpicere? Alia vero ita ſunt per ipſam facta, vt non ſint ad ipſam. Et ideo rationalis anima ſi creatori ſuo ſeruiat à quo facta eſt per quem facta eſt, & ad quam facta eſt, cuncta ei cætera ſeruient: & vita vltima, quæ tã vicina illi eſt, & eſt adiutorium eius, per quod imperat corpori: & ipſum corpus, extrema natura & eſſentia: cui omni modo cedenti ad arbitrium dominabitur, nullam de illo ſentiẽs moleſtiam: quia iam non ex ipſo nec per ipſum quæret beatitudinem, ſed ex deo per ſeipſam percipiet. Reformatum ergo corpus ac ſanctificatum, ſine detrimento corruptionis, & ſine onere difficultatis adminiſtrabit. In reſurrectione enim nec nubent neque nubentur, ſed erunt ſicut angeli in cœlis. Eſca vero ventri, & venter eſcis. Deus autem & hunc & illas deſtruet, quoniam nõ eſt regnum dei eſca & potus, ſed iuſticia & pax & gaudiũ. Quapropter etiam in iſta corporis voluptate inueñimus vnde commoneamur eam contemnere: non quia malum eſt natura corporis, ſed quia in extremi boni dilectione turpiter volutatur, qui primis inhærere fruique conceſſum eſt. Cum trahitur auriga, & ſuæ temeritatis dat pœnas, quicquid illud eſt quo vtebatur accuſat: ſed imploret auxiliũ, iubeat dominus rerũ, obſiſtatur equis, alia iam ſpectacula de illius præcipitatione facientibus, & niſi ſubueniatur de morte facturis, reſtituatur in locũ, ſuper rotas collocetur, habenarũ iura reddãtur, regat cautius obtẽperãtes & edomitas beſtias tunc ſentiet quàm bene currus & tota illa iũctio fabricata ſit, quæ ruina eius, & ipſum afflixerat, & curſum decentiſsimæ moderationis amiſerat: quia & huic corpori imbecillitatem peperit animæ male vtentis auiditas in paradiſo, vſurpans vetitum cibum contra medici diſciplinã, qua ſempiterna continetur ſalus. Si ergo in iſta ipſa viſibilis carnis imbecillitate, vbi beata vita eſſe non poteſt, inuenitur admonitio beatę vitę propter ſpeciẽ de ſummo bono vſque ad ima venientem: quanto magis in appetitione nobilitatis & excellentiæ, & in omni ſuperbia vanáque pompa huius mundi. Quid enim aliud in ea homo appetit,

Dei imago filius, ad quã facta quadam. ca. xliij.

Matt. 24. *1. corin. 6.* *Roma. 14.*

Voluptatis imbecillitas protrudit nos ad ſublimiora cap. xlv.

appetit,niſi ſolus eſſe ſi fieri poſsit cui cuncta ſubiecta ſint, peruerſa ſcilicet imitatione omnipotentis dei?Quē ſi ſubditus imitaretur,ſecundum præcepta eius viuēdo,per eum haberet ſubdita cætera,nec ad tantam deformitatem veniret vt beſtiolam timeret,qui vult hominibus imperare.Habet ergo & ſuperbia quēdam appetitum vnitatis & omnipotentiæ.ſed in rerum temporalium principatu, quæ omnia tranſeunt tanquam vmbra.Inuicti eſſe volumus & recte:habet enim hoc animi noſtri natura poſt deū, à quo ad eius imaginem factus eſt:ſed eius pręcepta erant ſeruanda, quibus ſeruatis nemo nos vinceret. Nunc vero dum ipſa, cuius verbis turpiter conſenſimus,domatur dolore pariendi,& nos in terra laboramus,& cū magno dedecore ſuperamur ab omnibus quę nos commouere ac perturbare potuerunt.Itaque nolumus ab hominibus vinci,& iram non poſſumus vincere.Qua turpitudine quid execrabilius dici poteſt?Fatemur hominem hoc eſſe quod nos ſumus, qui tamen & ſi habeat vicia,non eſt tamen ipſe vicium. Quanto igitur honeſtius homo nos vincit quàm viciū.Quis autem dubitet immane vicium eſſe inuidentiam, qua neceſſe eſt torqueatur & ſubiiciatur,qui non vult in rebus temporalibus vinci?Melius eſt ergo vt homo nos vincat quàm inuidentia,vel quodlibet aliud vicium.Sed nec ab homine vinci poteſt qui vicia ſua vicerit.Non enim vincitur,niſi cum ei eripitur ab aduerſario quod amat. Qui ergo amat id ſolum quod amanti eripi non poteſt, ille indubitanter inuictus eſt,nec vltra † cruciatur inuidia. Id enim diligit ,ad quod diligendū & percipiendū quāto plures venerint,tāto eis vberius gratulatur. Diligit enim deū ex toto corde, & ex tota anima,& ex tota mente,& diligit proximū tāquam ſeipſum.Nō ergo illi inuidet vt ſit quod ipſe eſt,imò adiuuat etiam quātum poteſt. Nec poteſt amittere proximum quem diligit tanquam ſeipſum,quia neque in ſeipſo ea diligit quæ oculis ſubiacēt,aut vllis aliis corporeis ſenſibus. Ergo apud ſemetipſum habet quē diligit tanquā ſeipſum. Ea autē eſt regula dilectionis,vt quæ ſibi vult bona prouenire & illi velit,& quę accidere ſibi mala nō vult,& illi nolit:Hāc volūtatē erga omnes homines ſeruat.Nā erga neminem operādum eſt malum.Et dilectio proximi malum non operatur.Diligamus ergo vt pręceptum eſt etiam inimicos

Charitas erga deum & proximum.

Ca.xlvj.

† *vlla.*

Matth.22.

Tobiæ 4.

Roma.1

Matth. 5. micos noſtros, ſi vere inuicti eſſe volumus. Non enim per ſeipſum quiſquam hominum inuictus eſt, ſed per illam incommutabilem legem quicunque ſeruiunt ſoli ſunt liberi. Sic enim eis quod diligunt auferri non poteſt. Quæ res vna inuictos facit & perfectos viros. Nam ſi vel ipſum hominem homo dilexerit, nõ tanquam ſeipſum, ſed tanquam iumentum, aut balneas, aut auiculam pictam, vel garrulam, id eſt, vt ex eo aliquid temporalis voluptatis aut commodi capiat, ſeruiat neceſſe eſt, non homini, ſed quod eſt turpius, tam fœdo & deteſtabili vicio, quo non amat hominem ſicut homo amandus eſt. Quo vicio dominãte, vſque ad extremã vitam, vel potius mortẽ perducitur. Sed nec ſic quidẽ ab homine homo diligendus eſt, vt diliguntur carnales fratres vel filij vel coniuges, vel quiq; cognati, vel affines aut ciues. Nam & dilectio iſta temporalis eſt. Non enim vllas tales neceſsitudines haberemus, quæ naſcendo & moriendo contingunt, ſi natura noſtra in præceptis & imagine dei manens, in iſtam corruptionem non religaretur.† Itaque ad priſtinam perfectámque naturam nos ipſa veritas vocans, præcipit vt carnali cõſuetudini reſiſtamus, docens neminem aptum eſſe regno dei, qui nõ iſtas carnales neceſsitudines oderit. Neque hoc cuiquam inhumanum videri debet. Magis enim eſt inhumanum non amare in homine quod homo eſt, ſed amare quod vilius eſt: hoc eſt enim non in eo amare illud quod ad deum pertinet, ſed amare illud quod ad ſe pertinet. Quid ergo mirum ſi ad regnum non peruenit, qui nõ communem ſed priuatam rem diligit? Imò vtrunque ait quiſpiam, Imò illud vnum dicit dominus. Dicit enim veriſsime veritas: Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Nemo enim poteſt perfecte diligere quò vocamur, niſi oderit vnde reuocamur. Vocamur autem ad perfectam naturam humanam, qualem ante peccatum noſtrum deus fecit: Reuocamur autem ab eius dilectione, quam peccando meruimus. Quare oderimus oportet, vnde autem † liberemur optamus. Oderimus ergo temporales neceſsitudines ſi æternitatis charitate flagramus. Diligat homo proximum tanquam ſeipſum. Certe enim ſibiipſi nemo eſt pater, aut filius, aut affinis, aut aliquid huiuſmodi, ſed tantũ homo. Qui ergo diligit aliquẽ tanquam ſeipſum, hoc in eo debet diligere quod ſibi eſt. Corpora vero

Marginal notes: 1 Retract. cap. 13. — † relegaretur. — Matth. 6. — † vt.

vero non ſunt quod nos ſumus. Non ergo in homine corpus eſt expetendum aut deſyderandum. Valet enim ad hoc etiam quod pręceptum eſt: Non concupiſcas rem proximi tui Quapropter quiſquis in proximo aliud diligit, quàm ſibi ipſe eſt, non eum diligit tanquam ſeipſum. Ipſa igitur natura humana ſine carnali conditione diligenda eſt. ſiue ſit perficienda ſiue perfecta Omnes ſub vno deo patre cognati ſunt qui eum diligunt & faciunt voluntatem ipſius. Et inuicem ſibi ſunt & patres cum ſibi conſulunt, & filij cum ſibi obtemperant, & fratres, maxime quia eos vnus pater teſtamento ſuo ad vnam hæreditatem vocat. Quapropter cur iſte non inuictus ſit hominem diligendo, cum in eo nihil præter hominem diligat, id eſt, creaturam dei ad eius imaginem factam, nec ei poſsit deeſſe perfecta natura quam diligit, cum ipſe perfectus eſt? Sicut enim, verbi gratia, ſi quiſquam diligat bene cantantem, non hunc aut illum, ſed tantum bene cantantem quemlibet, cum ſit cantor ipſe perfectus, ita vult omnes tales eſſe, vt tamē ei non deſit quod diligat, quia ipſe bene cantat. Nam ſi cuiquam inuidet bene cantanti, non iam illud diligit, ſed aut laudem, aut aliquid aliud, quò bene cantando vult peruenire, & poteſt ei minui vel auferri ſi & alius bene cantauerit. Qui ergo inuidet bene cantanti, non amat bene cantantem, ſed rurſus qui eo indiget non bene cantat. Quod multo accommodatius de bene viuente dici poteſt; quia inuidere nulli poteſt quò enim perueniunt bene viuentes, tantundem eſt omnibus, nec minus fit cum plures habuerint. Et poteſt eſſe tempus quo bonus cantor cantare non decenter queat, & indigeat voce alterius, qua ſibi exibeatur quod diligit: tanquam ſi alicubi conuiuetur, vbi eum cantare turpe ſit, ſed deceat audire cantantem: bene autem viuere ſemper decet. Quare quiſquis hoc & diligit & facit, non ſolum non in inuidet imitantibus, ſed his ſe præbet libentiſsime atque humaniſsime quantum poteſt, nec tamen eis indiget. Nam quod in illis diligit, in ſeipſo habet totum atque perfectum. Ita cum diligit proximum tanquam ſeipſum, non inuidet ei, quia nec ſibiipſi: præſtat ei quod poteſt, quia & ſibiipſi: nec eo indiget, quia nec ſeipſo: tātum deo indiget, cui adhęrendo beatus eſt. Nemo autem illi eripit deum. Ille ergo veriſsime atq; certiſsime inuictus

Exod. 20.

Fortiùs omnibus bene viuitur. ca. xlvij.

inuictus homo eſt, qui cohæret deo, non vt ab eo aliquid boni extra mereatur, ſed cui nihil aliud quàm ipſum hærere deo bonum eſt. Hic vir quandiu eſt in hac vita, vtitur amico ad rependendam gratiam, vtitur inimico ad patientiam, vtitur quibus poteſt ad beneficentiam, vtitur omnibus ad beneuolentiam. Et quanquam temporalia non diligat, ipſe recte vtitur temporalibus, & pro eorum ſorte hominibus conſulit, ſi æqualiter non poteſt omnibus. Quare ſi aliquem familiarium ſuorum promptius quàm quem libet alloquitur, non eum magis diligit, ſed ad eum habet maiorem fiduciam, & apertiorem temporis ianuam. Tractat enim tempori deditos tanto melius, quanto minus ipſe obligatus eſt tempori. Cum itaque omnibus quos pariter diligit prodeſſe non poſsit, niſi coniunctioribus prodeſſe malit iniuſtus eſt. Animi autem coniunctio maior eſt quàm locorum aut temporum, quibus in hoc corpore iunguntur, ſed ea maxima eſt, quæ omnibus præualet. Non ergo iſte affligitur morte cuiuſquam, quoniã qui toto animo deum diligit, nouit nec ſibi perire quod deo non perit. Deus autem dominus eſt & viuorum & mortuorum. Non cuiuſquam miſeria miſer eſt, quia nec cuiuſquam iuſticia iuſtus eſt. Et vt nemo illi iuſticiam & deum, ſic nemo aufert beatitudinem. Et ſi aliquando forte huius periculo vel errore vel dolore commouetur, vſque ad illius auxilium, aut correctionem, aut conſolationem, non vſque ad ſuam ſubuerſionem valere patitur. In omnibus autem officioſis laboribus futuræ quietis certa expectatione non frangitur. Quid enim ei nocebit, qui bene vti etiam inimico poteſt? Eius enim præſidio atq; munimento inimicitias non pertimeſcit. cuius præcepto & dono diligit inimicos.

Math.5. Huic viro in tribulationibus parum eſt non contriſtari, niſi etiam gaudeat, ſciens quod tribulatio patientiam operatur, patiẽtia probationem, probatio ſpem, ſpes autem non confundit. Quoniam charitas dei diffuſa eſt in cordibus *Roma.5.* noſtris per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis. Quis huic nocebit? Quis hunc ſubiugabit? Homo, qui proſperis rebus proficit, aſperis quid profecerit diſcit. Cum enim mutabilium bonorum adeſt copia, nõ eis confidit: ſed cum ſubtrahuntur, agnoſcit vtrũ eum nõ ceperint. Quia plerunque cũ aſſunt nobis, putamus quod nõ ea diligamus: ſed cũ abeſſe

abeſſe cœperint, inuenimus qui ſimus. Hoc enim ſine amore noſtro aderat, quod ſine dolore diſcedit. Videtur ergo vincere cum vincatur, qui ſuperãdo ad id peruenerit quod cum dolore amiſſurus eſt. & vincit cũ vinci videatur quiſquis cedendo ad id peruenit quod non amittit inuitus.

Quem ergo delectat libertas, ab amore mutabilium rerum liber eſſe appetat: & quem regnare delectat, vni omnium regnatori deo ſubditus hæreat, plus eum diligendo quàm ſeipſum. Et hæc eſt perfecta iuſticia, qua potius potiora, & minus minora diligimus. Sapiẽtem animam atque perfectam talem diligat qualem illam videt: ſtultam non talem, ſed quia eſſe perfecta & ſapiens poteſt: quia nec ſeipſum debet ſtultum diligere. Nam qui ſe diligit ſtultum, non proficiet ad ſapientiam: nec fiet quiſquis qualis cupit eſſe, niſi ſe oderit qualis eſt. Sed donec ad ſapientiã perfectionémque veniatur, eo animo ferat ſtulticiam proximi, quo ſuã ferret ſi ſtultus eſſet, & amaret ſapientiã. Quapropter ſi & ipſa ſuperbia verę libertatis & veri regni vmbra eſt, etiam per ipſam nos commemorat diuina prouidentia, quid ſignificemus vicioſi, & quò debeamus redire correcti. Iam vero cuncta ſpectacula, & omnis illa, quę appellatur curioſitas quid aliud quęrit quàm de rerũ cognitione læticiam? Quid ergo admirabilius, quid ſpecioſius ipſa veritate, ad quam omni ſpectator peruenire ſe cupere confitetur, cum vehementer ne fallatur inuigilat, & inde ſe iactat ſi quid acutius cæteris & viuacius in ſpectãdo cognoſcat & iudicet? Ipſum denique præſtigiatorem nihil aliud quàm fallaciam profitentem diligẽter intuentur & cautiſſime obſeruant, & ſi eluduntur, quia ſua nõ poſſunt. illius delectantur ſcientia qui eos eludit. Nam ſi & ille neſciret, quibus cauſis fallantur intuentes, vel neſcire crederetur, pariter erranti nullus plauderet. Si quis autem de populo vnus eum deprehenderit, maiorem illo laudem ſe mereri putat, non ob aliud, niſi quia decipi fallíque non potuit. Si autẽ multis apertus ſis, nõ ille laudatur, ſed irridentur cæteri qui talia deprehendere nequeunt. Ita omnis palma cognitioni datur & artificio, & comprehenſioni veritatis, ad quam nullo modo perueniunt qui foris eã quærunt. Itaq; in tãtas nugas & turpitudines merſi ſumus, vt cum interrogati quid ſit melius, verũ an falſum, ore vno reſpõdeamus verum

Quæ ſit perfecta iuſticia. Ca. xlviij.

Omnibus præferenda veritas Cap. xlix.

verum eſſe melius iocis & ludis, tamen vbi nos vtique non vera, ſed falſa † delectant, multo propenſius quàm præceptis ipſius veritatis hæreamus. Ita noſtro iudicio & ore punimur, aliud ratione approbantes, aliud vanitate ſectantes. Tamdiu autem eſt ludicrum & ioculare aliquid, quandiu nouimus in cuius veri comparatione rideatur. Sed diligendo talia excidimus à vero & non iam inuenimus quarum rerum incitamenta † ſint, quibus tanquam primis pulchris inhiamus, & ab eis recedentes amplexamur noſtra phantaſmata. Nam redeuntibus nobis ad inueſtigandam veritatem, ipſa in itinere occurrunt, & nos tranſire non ſinunt nullis viribus ſed magnis inſidiis latrocinantia, non intelligentibus quàm late pateat quod dictum eſt: Cauete à ſimulachris. Itaque alij per innumerabiles mundos vana cogitatione volutati ſunt. Alij deum eſſe nõ poſſe, niſi corpus igneum putauerunt. Alij candorem lucis immenſæ per infinita ſpacia vſquequaque porrectum, ex vna tamen parte quaſi nigro quodam cuneo fiſſum, duo aduerſa regna opinantes, & talia rebus conſtituentes principia, cum ſuis phantaſmatibus fabulati ſunt. Quos ſi iurare cogã verum hæc vera eſſe ſciant, fortaſſe non audeant, ſed vicisſim dicant, Tu igitur oſtende quid verum ſit. Quibus ſi nihil reſpondeam, niſi vt illam lucem quærant, qua eis apparet & certum eſt, aliud eſſe credere, aliud intelligere, iurarent & ipſi, nec oculis videri poſſe iſtam lucem, nec cum aliqua locorum vaſtitate cogitari, & nuſquam non præſto eſſe quærentibus, & nihil ea certius atque ſerenius inueniri. Quæ rurſus omnia, quæ de hac luce mentis nunc à me dicta ſunt nulla alia quàm eadem luce manifeſta ſunt. Per hanc enim intelligo vera eſſe quæ dicta ſunt, & hæc me intelligere per hanc rurſus intelligo. Et hoc rurſus & rurſus cum quiſque ſe aliquid intelligere intelligit, & idipſum rurſus intelligit, in infinitum pergere intelligo, & nulla hic eſſe ſpacia cuiuſquam tumoris aut volubilitatis intelligo. Intelligo etiam non me poſſe intelligere niſi viuam, & me viuaciorẽ intelligendo fieri certius intelligo. Aeterna enim vita vitam temporalem viuacitate ipſa ſuperat. Nec quid ſit æternitas, niſi intelligendo conſpicio. Mẽtis quippe aſpectu omnem mutabilitatem ab æternitate ſeiungo, & in ipſa æternitate nulla ſpacia temporis cerno, quia ſpacia tẽporis præteritis

† ficta.

† irritamenta.

præteritis & futûris rerum motibus conſtant. Nihil autem præterit in æterno,& nihil futurum eſt: quia & quod præterit eſſe deſinit,& quod futurum eſt,nondum eſſe cœpit. Aeternitas autem tantummodo eſt, nec fuit quaſi iam non ſit,nec erit quaſi adhuc non ſit. Quare ſola ipſa veriſſime dicere potuit humanæ menti, Ego ſum qui ſum. Et de illa veriſsime dici poterat: Qui eſt, miſit me. Cui ſi nondum poſſumus inhærere, obiurgemus ſaltem noſtra phantaſmata, & tam nugatorios & deceptorios ludos de ſpectaculo mentis eiiciamus. Vtamur gradibus quos nobis diuina prouidentia fabricare dignata eſt. Cum enim ſigmētis ludicris nimium delectati euaneſceremus in cogitationibus noſtris. & totam vitam noſtram in quædam vana ſomnia verteremus, rationali creatura ſeruiente legibus ſuis per ſonos ac literas, ignē, fumum, nubem, columnam, quaſi quædam verba viſibilia cum infantia noſtra parabolis ac ſimilitudinibus quodam modo ludere,& interiores oculos noſtros luto huiuſcemodi curare non aſpernata eſt ineffabilis miſericordia dei. Diſtinguamus ergo quam fidem debeamus hiſtoriæ, quam fidem debeamus intelligentiæ, quid mandemus memoriæ, verum eſſe neſcientes, ſed credentes tamen. Et vbi ſit verū quod non venit & tranſit, ſed ſemper eodem modo manet. Qui ſit modus interpretandæ allegoriæ, quæ per ſapientiam dicta creditur in ſpiritu ſancto. Vtrum à viſibilibus antiquioribus ad viſibilia recentiora eam perducere ſufficiat. An vſque ad animæ affectiones atque naturam, an vſque ad incommutabilem æternitatem: An aliæ ſignificent geſta viſibilia, aliæ motus animorum, aliæ legem æternitatis, an aliqua inueniantur in quibus hæc omnia inueſtiganda ſint. Et quæ ſit ſtabilis fides, ſiue hiſtorica & tēporalis, ſiue ſpiritalis & æterna, ad quā omnis interpretatio authoritatis dirigēda ſit. Et quid proſit ad intelligenda & obtinēda æterna, vbi finis eſt omniū bonarum actionum, fides rerum tēporaliū. Et quid interſit inter allegoriam hiſtoriæ,& allegoriam facti,& allegoriam ſermonis & allegoriam ſacramenti. Et quo modo ipſa locutio diuinarum ſcripturarum ſecundum cuiuſque linguæ proprietatem, accipienda ſit. Habet enim omnis lingua ſua quædam propria genera locutionum, quæ cum in aliam linguam transferuntur, videntur abſurda Quid

Exod. 3.

Scripturarum & interpretationum ratio. c. 1. l.

Allegoria quadruplex.

Quid omnis lingua habeat propria quædam locutionis genera.

proſit tanta loquendi humilitas, vt non ſolum ira dei & triſticia, & à ſomno expergefacti o, & memoria, & obliuio, & alia nonnulla quæ in bonos homines cadere poſſunt, ſed etiam pœnitentiæ, zeli, crapulæ nomina, & alia huiuſmodi in ſacris libris inueniantur? Et vtrum oculi dei & manus & pedes, & alia huius generis membra, quæ in ſcripturis nominantur, ad viſibilem formam humani corporis referenda ſint, an ad ſignificationes intelligibilium & ſpiritalium potentiarum, ſicut galea & ſcutum, & gladius & cingulum, & cætera talia? Et quod maxime quærendum eſt, quid proſit generi humano, quod ſic nobiſcum per rationalem & genitalem & corporalem creaturam ſibi ſeruientem diuina prouidentia locuta eſt. Quo vno cognito, omnis ab animo proteruitas puerilis excluditur, & introducitur ſacroſancta religio.

Scripturarum perſcrutatio Cap. lj.

Omiſsis igitur & repudiatis nugis theatricis & poëticis, diuinarum ſcripturarum conſyderatione & tractatione paſcamus animum atque potemus, vanæ curioſitatis fame ac ſiti feſſum & æſtuantem, & inanibus phantaſmatibus tanquam pictis epulis, fruſtra refici ſatiaríque cupientem. Hoc vere liberali & ingenuo ludo ſalubriter erudiamur. Si nos miracula ſpectaculorum & pulchritudo delectant, illam deſyderemus videre ſapientiam, quæ pertendit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter. Quid enim mirabilius, vi incorporea mundum corporeum fabricante & adminiſtrante? Aut quid pulchrius ordinante & ornante?

Sapien. 8.

Et vicia ſunt occaſio ad virtutem. Cap. lij.

Si autem omnes fatentur per corpus iſta ſentiri, & animum meliorem eſſe quàm corpus, nihílne per ſe animus ipſe conſpiciet, aut quod conſpiciet poteſt eſſe, niſi multo excellentius longéque præſtantius? Immò vero commemorati * ab iis quæ iudicamus, intueri quid ſit ſecundum quod iudicamus, & ab operibus artium conuerſi ad legem artium, eam ſpeciem mente contuebimur, cuius comparatione fœda ſunt, quæ ipſius benignitate ſunt pulchra. Inuiſibilia enim dei à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur, & ſempiterna eius virtus & diuinitas. Hæc eſt à temporalibus ad æterna regreſsio, & ex vita veteris hominis in nouum hominem reformatio. Quid eſt autem vnde homo commoneri † non poſsit ad virtutes

** cõmoniti niſi quod alicubi commemorare videtur vſurpare pro commonere*

Roma. 1.

† commemorari.

virtutes capeſſendas, quando de ipſis viciis poteſt? Quid enim appetit curioſitas, niſi cognitionem, quæ certa eſſe non poteſt, niſi rerum æternarum & eodem modo ſe ſemper habentium? Quid appetit ſuperbia niſi potentiam, quæ refertur ad agendi facilitatem, quam non inuenit niſi anima perfecta & deo ſubdita, & ad eius regnum ſumma charitate conuerſa? Quid appetit voluptas corporis niſi quietem, quæ nòn eſt, niſi vbi nulla eſt indigentia & nulla corruptio? Cauendi ſunt ergo inferiores inferi, id eſt poſt hanc vitam pœnæ grauiores, vbi nulla poteſt eſſe commemoratio veritatis, quia nulla ratiocinatio. Ideo nulla ratio- *Ioan. 1.*
cinatio qnia non eam perfundit lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Qua- *Ioan. 12.*
re feſtinemus & ambulemus cũ dies præſto eſt: ne nos tene- *Pſal. 6.*
bræ cõprehendãt. Feſtinemus à ſecũda morte liberari, vbi nemo eſt qui memor dei ſit, & ab inferno vbi nemo confitebitur tibi.† Sed miſeri homines quibus cognita vileſcunt, & nouitatibus gaudent, libentius diſcunt quam norunt, cum cognitio ſit finis diſcendi. Et quibus vilis eſt facilitas actionis, libentius certant quàm vincunt, cum victoria ſit finis certandi. Et quibus vilis eſt corporis ſalus, malunt veſci quàm ſatiari, & malunt frui genitalibus mẽbris, quàm nullam talem commotionem pati. Inueniuntur etiam qui malunt dormire quàm non dormitare, cum omnis illius volupatis ſit finis, non eſurire ac ſitire, & non deſyderare concubitum, & non eſſe corpore fatigato. Quare qui fines ipſos deſyderant, prius curioſitate carent, cognoſcentes eam eſſe certam cognitionẽ quę intus eſt, & ea perfruentes quantũ in hac vita queãt. Deinde accipiunt actionis facilitatem peruicacia poſita, ſcientes maiorem eſſe faciliorémq; victoriã non reſiſtere animoſitati cuiuſquã, & hoc quantum in hac vita queunt ſentiunt. Poſtremò etiam quietem corporis, abſtinendo ab iis rebus ſine quibus agi hæc vita non poteſt: ita guſtant quàm ſuauis eſt dominus. Nec erit eis dubium quid poſt hanc vitam futurum ſit, & *Pſal. 33.*
perfectionis ſuæ fide, ſpe & charitate nutriuntur. Poſt hanc autem vitam & cognitio perficietur, quia ex parte nunc ſcimus, cum autem venerit quod perfectum eſt, non erit ex parte, & pax omnis aderit. Nunc autem alia lex in *1. Cor. 13.*
membris meis repugnat legi mentis meæ, ſed liberabit *Roma. 7.*

† Leo. Scep. ſtultorum ac ſapientum Cap. iiij.

nos de corpore mortis huius gratia dei per Ieſum Chriſtum dominũ noſtrum. Quia ex magna parte cõcordamus cũ aduerſario, dum cum illo ſumus in via: & tota ſanitas, & nulla indigentia, & nulla fatigatio aderit corpori: quia cor-
1.Cor.15. ruptibile hoc tempore atque ordine ſuo quo reſurrectio carnis futura eſt, induetur incorruptione. Non mirum autem ſi hoc dabitur iis, qui in cognitione ſolam veritatem amant & in actione ſolam pacem, & in corpore ſolam ſanitatem. Hoc enim in eis perficietur poſt hanc vitam, quod in hac vita plus diligunt. Qui ergo male vtuntur tanto mentis bono, vt extra eam viſibilia magis appetant, quibus ad concupiſcenda diligenda intelligibilia commemorari debuerunt, dabuntur eis exteriores tenebrę. Harum quippe initium eſt carnis prudentia, & ſenſuum corporeorum imbecillitas. Et qui certaminibus delectantur, alienabũtur à pace, & ſummis difficultatibus implicabuntur. Initium enim ſummæ difficultatis eſt bellum atque contentio. Et hoc ſignificari arbitror quòd ligantur ei manus & pedes, id eſt, facilitas omnis aufertur operandi. Et qui ſitire & eſurire volunt, & in libidinem ardeſcere & defatigari, vt libenter edant & bibant & concumbant & dormiant, amant indigentiam, quod eſt initium ſummorum dolorum. Perficietur ergo in eis quod amant vt ibi ſint vbi eis ſit ploratus & ſtridor dentium. Plures enim ſunt qui hæc omnia ſimul vicia diligunt, & quorum vita eſt ſpectare, contendere, manducare, bibere, concumbere, dormire, & in cogitatione ſua nihil aliud quàm phantaſmata, quæ de tali vita colligũt, amplexari & ex eorum fallacia ſuperſtitionis vel impietatis regulas fingere quibus decipiuntur, & quibus inhærent, etiam ſi ab illecebris carnis ſe abſtinere conentur. Quia non bene vtuntur talento ſibi commiſſo, id eſt, mentis acie qua videntur omnes, qui docti aut vrbani aut faceti nominantur, excellere. Sed habent eam in ſudario ligatam, aut in terra obrutam, id eſt, delicatis & ſuperfluis rebus, aut terrenis cupiditatibus inuolutam & oppreſſam. Ligabuntur ergo his manus & pedes, & mittentur in tenebras exteriores, ibi erit ploratus & ſtridor dentium. Non quia ipſa dilexerunt, quis enim hæc diligat? ſed quia illa quæ dilexerunt, initia ſunt iſtorum; & neceſſario dilectores ſuos ad iſta perducunt. Qui enim magis amant

Præmia diuerſa poſt hanc vitã. cap. l. iij.

Matth. 22 & 25.

amant ire quàm redire, aut peruenire in lõginquiora mittendi ſunt: quoniam caro ſunt & ſpiritus ambulans, & non reuertens. Qui vero bene vtuntur vel ipſis quinque ſenſibus corporis ad credenda & prædicanda opera dei, & nutriendam charitatem ipſius, vel actione vel cognitione ad pacificandam naturam ſuam, & cognoſcendum deum, intrant in gaudium domini ſui. Propterea talentum quod male vtenti aufertur, illi datur qui talentis quinque bene vſus eſt: non quia transferri poteſt acumen intelligentiæ, ſed ita ſignificatum eſt, poſſe hoc amittere negligentes & impios ingenioſos, & ad eam peruenire diligentes & pios, quanuis ingenio tardiores. Non enim datum eſt illud talentum ei qui acceperat duo, habet enim & hoc qui iam in actione & cognitione bene viuit, ſed ei qui acceperat quinque. Nondum enim habet ad æterna contemplanda idoneam mentis aciem, qui viſibilibus tantum, id eſt, temporalibus credit: ſed habere poteſt qui horum omnium ſenſibilium deum artificem laudat, & eum perſuadet fide, & expectat ſpe, & quærit charitate. Quæ cum ita ſint, hortor vos omnes homines chariſsimi & proximi mei, méque ipſum hortor vobiſcum, vt id à quo nos per ſapientiam ſuã deus hortatur, quanta poſſumus celeritate curramus. Non diligamus mundum, quoniam omnia quæ in mundo ſunt, concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum eſt, & ambitio ſeculi. Non diligamus per carnis voluptatem corrumpere atque corrumpi, ne ad miſerabiliorem corruptionem dolorum tormentorúmque veniamus. Non diligamus certamina, ne angelis qui talibus gaudent in poteſtatem demur, humiliandi, vinciendi, verberandi. Non diligamus viſibilia ſpectacula, ne ab ipſa veritate aberrando, & amando vmbras, in tenebras proiiciamur. Non ſit nobis religio in phantaſmatibus noſtris. Melius eſt enim qualecunque verum, quàm omne quicquid pro arbitrio fingi poteſt. Et tamen animam ipſam, quanuis anima vera ſit cum falſa imaginatur, colere non debemus. Melior eſt vera ſtipula, quàm lux inani cogitatione pro ſuſpicantis voluntate formata: & tamen ſtipulam, quam ſentimus & tangimus, dementis eſt credere colendam. Non ſit nobis religio humanorum operum cultus. Meliores enim ſunt ipſi artifices qui talia fabricantur, quos tamẽ colere non debemus.

Pſal.77.

Matt.25.

Epilogus exhortans ad veram religionẽ. cap.lv.

Non ſit nobis religio cultus beſtiarum. Meliores enim ſunt extremi homines, quos tamen colere non debemus. Non ſit nobis religio cultus hominum mortuorum: quia ſi pie vixerunt, non ſic habentur vt tales quęrant honores: ſed illum à nobis coli volunt, quo illuminãte lętantur meriti ſui nos eſſe conuerſos†. Honorandi ergo ſunt propter imitationem, non adorandi propter religionem. Si autem male vixerunt, vbicunque ſint, non ſunt colendi. Non ſit nobis religio cultus dæmonum, quia omnis ſuperſtitio cum ſit magna pœna hominum & periculoſiſsima turpitudo, honor eſt ac triumphus illorum. Non ſit nobis religio terrarum cultus & aquarum, quia iſtis purior & lucidior eſt aer, etiam caliginoſus, quem tamen colere non debemus. Nõ ſit nobis religio etiã purioris aëris & ſerenioris cultus, quia luce abſente inumbratur: & purior illo eſt fulgor ignis etiam huius, quem tamen quoniam pro voluntate accendimus & extinguimus, colere vtique non debemus. Non ſit nobis religio cultus corporum æthereorum atque cœleſtium, quæ quanuis omnibus cæteris corporibus recte præponantur, melior tamen ipſis eſt quęcunque vita. Quapropter ſi animata ſunt melior eſt quæuis anima per ſeipſam quàm corpus quodlibet animatum, & tamen animam vicioſam nemo colendam eſſe cẽſuerit. Non ſit nobis religio cultus illius vitæ, qua dicuntur arbores viuere, quoniã nullus ſenſus in illa eſt. Et ex eo genere eſt iſta qua noſtri etiam corporis numeroſitas agitur, qua etiam capilli & oſſa viuunt, quæ ſine ſenſu præciduntur. Hac autem melior eſt vita ſentiens, & tamen vitam beſtiarum colere non debemus. Non ſit nobis religio vel ipſa perfecta & ſapiens anima rationalis, ſiue in miniſterio vniuerſitatis, ſiue in miniſterio partium ſtabilita, ſiue quæ in ſummis hominibus expectat commutationẽ reformationémque portionis ſuæ: quoniam omnis vita rationalis ſi perfecta eſt, incommutabili veritati ſecum intrinſecus ſine ſtrepitu loquenti obtemperat, non obtemperans autem vicioſa fit. Nõ ergo per ſe excellit, ſed per illam cui libenter obtemperat. Quod ergo colit ſummus angelus, id colendum eſt etiam ab homine vltimo, quia ipſa hominis natura id non colendo facta eſt vltima. Non enim aliunde ſapiens angelus, aliunde homo, aliunde ille verax, aliunde homo, ſed

† conſortes

Opinationes falſæ dedit.

Anima vegetabilis.

2.

Solus Deus adorandus

ſed ab vna incommutabili ſapientia & veritate. Nam idipſum actum eſt temporali diſpenſatione ad ſalutem noſtram, vt naturam humanam ipſa dei virtus & dei ſapientia incommutabilis, & conſubſtantialis patri & coæternus ſuſcipere dignaretur, per quam nos doceret id eſſe homini colendum, quod ab omni creatura intellectuali & rationali colendum eſt. Hoc etiam ipſos optimos angelos, & excellentiſsima dei miniſteria velle credamus, vt vnum cum ipſis colamus deum, cuius contemplatione beati ſunt. Neque enim & nos videndo angelos beati ſumus, ſed videndo veritatem, qua etiam ipſos diligimus angelos, & his congratulamur. Nec inuidemus quòd eo paratiores, vel nullis moleſtiis interpedientibus perfruũtur: ſed magis eo diligimus, quoniã & nos tale aliquid ſperare à cõmuni domino iuſsi ſumus. Quare honoramus eos charitate, non ſeruitute. Nec eis templa conſtruimus. Nolunt enim ſe ſic honorari à nobis, quia noſipſos cum boni ſumus tẽpla ſummi dei eſſe nouerunt. Recte itaq; ſcribitur hominem ab angelo prohibitum ne ſe adoraret, ſed vnum deum ſub quo ei eſſet & ille conſeruus. Qui autem nos inuitant vt ſibi ſeruiamus, & tanquam deos colamus, ſimiles ſunt ſuperbis hominibus quibus ſi liceat, ſimiliter coli volunt: ſed iſtos homines perpeti minus, illos vero colere magis periculoſum eſt. Omnis enim hominum dominatus in homines, aut dominantium aut ſeruientium morte finitur. Seruitus autem ſub angelorum malorum ſuperbia propter ipſum tempus quod eſt poſt mortẽ, magis metuenda eſt. Illud etiam cuiuis cognoſcere facile eſt, quòd ſub homine dominante liberas cogitationes habere conceſſum eſt: Illos autem dominos in mentibus ipſis formidemus, quia vnus eſt oculus intuendæ ac percipiendæ veritatis. Quare ſi omnibus poteſtatibus, quæ dantur hominibus ad regendam rempublicam pro noſtro vinculo ſubditi ſumus, reddentes Cæſari quod [illegible]ſaris eſt, & deo quod dei eſt, non eſt metuendũ ne hoc poſt mortẽ noſtrã [illegible]us corpo-exigat. Et aliud eſt ſeruitus animæ, aliud ſe[illegible] [illegible]betes omnia gau-ris. Iuſti autem homines & in vno de[illegible] [illegible]eus benedicitur, congra-dia ſua, quando per eorum fact[illegible] tulantur laudãtibus: Cum vero ipſi tanquam ipſi lauuan-tur, corrigunt errantes quos poſſunt, quos autem non poſ-

Mat. 22.

1. Cor. 3.

Apoc. 22.

Matt. 22.

ſunt, non eis congratulantur, & ab eo vicio corrigi volunt. Quibus ſi ſimiles, vel etiam mundiores atque ſanctiores ſunt boni angeli, & omnia ſancta dei myſteria, quid metuimus ne aliquem illorum offendamus, ſi non ſuperſtitioſi fuerimus, cum ipſis adiuuantibus ad vnum deum tendentes, & ei vni religantes animas noſtras, vnde religio dicta creditur, omni ſuperſtitione careamus? Ecce vnũ deũ colo, vnũ omniũ principiũ: & vnã ſapiẽtiã qua ſapiẽs eſt quæcunque anima ſapiẽs eſt: & ipſum munus, quo beata ſunt quęcũque beata ſunt. Quiſquis angelorũ diligit hunc deũ, certus ſum quòd etiã me diligit. Quiſquis in illo manet, & poteſt humanas preces ſentire, in illo me exaudit. Quiſquis ipſum habet bonũ ſuum in ipſo me adiuuat, nec mihi eius participationem poteſt inuidere. Dicant ergo mihi adoratores aut adulatores partium mũdi, quem non optimum ſibi conciliet, qui hoc vnũ colit quo omnis optimus diligit, & cuius cognitione gaudet, & ad quod principium recurrendo fit optimus. Quiſquis verò angelus exceſſus ſuos diligit, & veritati eſſe ſubditus non vult & priuato ſuo lætari cupiens à communi omnium bono & vera beatitudine lapſus eſt, cui omnes mali ſubiugandi, & premendi ſunt, nullus autem bonus niſi exercendus in poteſtatem datur, nullo dubitante non eſt colendus, cuius læticia eſt noſtra miſeria, & cuius dãnum eſt noſtra reuerſio. Religet ergo nos religio vni omnipotenti deo quia inter mentẽ noſtrã qua illum intelligimus patrẽ, & veritatẽ, id eſt, lucẽ interiorem per quã illum intelligimus, nulla interpoſita creatura eſt. Quare ipſam quoque veritatẽ nulla ex parte diſsimilem in ipſo. Et cũ ipſo veneremur, quę forma eſt omniũ quæ ab vno facta ſunt, & ad vnũ nituntur. Vnde apparet ſpiritalibus animis, per hanc formam eſſe facta omnia, quę ſola implet quod appetunt omnia. Quæ tamen omnia neque fierent à patre per filium, neque ſuis finibus ſalua eſſent, niſi deus ſumme bonus eſſet: qui & nulli naturæ quæ ab ipſo bona eſſe poteſt inuidit, & in bono ipſo alia quantum vellent, alia quantũ poſſent vt manerent dedit. Quare ipſum donum dei cum patre & filio æque incommutabile colere & tenere nos conuenit: vnius ſubſtãtiæ trinitatem, vnũ deum à quo ſumus, per quẽ ſumus, in quo ſumus: à quo diſceſsimus, cui diſsimiles facti ſumus, à quo perire non permiſsi ſumus:

1. Retract. cap. 13. Religio à religando.

Vera religio. 1. ſen. diſt. 3. ca. nunc reſtat.

Spiritus donum.

ſumus: principium ad quod recurrimus, formam quam ſequimur,& gratiam qua reconciliamur: vnum deum quo authore conditi ſumus,& ſimilitudinem eius,per quē ad vnitatē reformamur,& pacem qua vnitati adhæremus: deum qui dixit: Fiat,& verbū per quod factū eſt,omne quod ſubſtantialiter & naturaliter factum eſt, & donum benignitatis eius,quo placuit & conciliatum eſt authori ſuo, vt non interiret quicquid ab eo per verbum factum eſt; vnū deum quo creatore viuimus: per quem reformati ſapienter viuimus,quem diligentes & quo fruentes beate viuimus: vnum deum ex quo omnia, per quem omnia,in quo omnia, ipſi gloria in ſecula ſeculorum, Amen. Roma.11. Gene.1.

DE VERA RELIGIONE, FINIS.

ERASMVS
LECTORI.

DVO opuſcula quę ſequũtur alteri loco fuerât deſtinata, prius πολεμικῶν poſterius διδακτικῶν. Verum quoniam altero fortiſsimus tyro velitatus eſt in hæreticos, altero mirandus doctor futurus, præluſit in expoſitionem myſticarum ſcripturarum, quę iuxta varios ſenſus tractantur, viſum eſt huic tomo clauſulam addere. Mox vt nomẽ dederat imperatori Chriſto, quo commilitonibus ſuis certiſsimam fidem faceret ſe bona fide à Manichæis transfugiſſe, ſub quorum ſignis nouem annis militauerat, prodit illorum myſteria. Idque facit admirabili ſermonis elegãtia, qua vtinam illi licuiſſet in cæteris vti lucubrationibus. Hoc ſanè opere declarauit, ſiquid offendit eruditos in ipſius dictione, non fuiſſe inſcitiæ, ſed charitatis, qua ſtylum demiſit ad imperitorum intelligentiam. Quandoquidem & textores & textrices id temporis intelligebant latinam orationem ſimplicibus verbis ac ſenſibus contextam, qualis eſt diui Gregorii, non intellecturi dictionem Hilarii. Itaque quo latius pateret lectionis vtilitas, ad vulgi captum mutauit ſtylum in opere poſteriore, quod idem in pleriſque ſuis operibus feciſſe videtur. Tandem vſus, vt fit, in naturam abiit. Ita denique factum eſt, vt hodie nec à tenuiter literatis ſatis intelligatur, & à politioribus non ſine tædio legatur, niſi pietas excludat faſtidium.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE MORIBVS ECCLESIAE CATHOLICAE Liber.

***

IN ALIIS libris ſatis opinor egiſſe nos quemadmodum Manichæorum inuectionibus, quibus in legem quod vetus teſtamentum vocatur, imperite atque impie feruntur, ſeſéque inter imperitorum plauſus, inani iactatione ventilant, poſsimus occurrere, quod breuiter etiam hic commerorari à me poteſt. Quis enim mediocriter ſanus non facile intelligat ſcripturarum expoſitionem ab iis petendam eſſe, qui earum doctores ſe eſſe profitentur: fieríque poſſe, immò id ſemper accidere, vt multa indoctis videātur abſurda, quæ cum à doctoribus exponuntur, eo laudanda videantur elatius, quo abiectius aſpernēda videbantur, & eo accipiantur aperta dulcius, quo clauſa difficilius aperiebantur. Hoc ferè in ſanctis veteris teſtamenti libris euenit, ſi modo ille qui eis offenditur, doctorem potius eorum pium quàm impium laceratorem requirat, priúſque ſtudio quærentis quàm temeritate reprehendentis imbuatur. Nec ſi ea diſcere cupiens, in aliquos forte inciderit vel epiſcopos vel presbyteros, vel cuiuſcemodi eccleſiæ catholicæ antiſtites & miniſtros, qui aut paſsim caueant nudare myſteria, aut cōtenti ſimplici fide, altiora cognoſcere non curarint deſperet ibi ſcientiā eſſe veritatis, vbi neque omnes à quibus quæritur docere poſſent, neque omnes qui quærunt

Quo modo detecturus ſit fucos Manichæorū. C. p. 1.

quærunt, diſcere digni ſunt. Et diligentia igitur & pietas ad hibenda eſt: altero fiet vt ſcientes inueniamus, altero vt ſcire mereamur. Sed quoniam duæ maximæ ſunt illecebræ Manichæorum, quibus decipiuntur incauti. vt eos velint habere doctores: Vna cum ſcripturas reprehendunt, vel quas male intelligunt, vel quas male intelligi volunt: altera cum vitæ caſtæ & memorabilis continentiæ imaginem præferunt: hic liber congruentem catholicæ diſciplinæ ſententiam noſtram de vita & moribus continebit, in quo fortaſſe intelligetur & quàm ſit facile ſimulare, & quàm difficile habere virtutem. Eum ſanè modum tenebo ſi potero, vt neque in illorum morbos qui mihi ſunt notiſsimi, tam grauiter inuehar, quàm illi in ea quæ ignorant. Sanari enim eos potius ſi fieri poteſt, quàm oppugnari volo, & ea de ſcripturis aſſumam teſtimonia, quibus eos neceſſe ſit credere *de nouo ſcilicet teſtamento. De quo tamen nihil proferam eorum quæ ſolent immiſſa eſſe dicere, cum magnis anguſtiis coarctantur: ſed ea dicam quæ & approbare & laudare coguntur. Nec omnino vllam relinquam teſtem ſententiam productam de Apoſtolica diſciplina, cui non de veteri teſtamento ſimilem comparem: vt ſi euigilare tandem depoſita pertinacia ſomniorum ſuorum, & in Chriſtianæ fidei lucem aſpirare voluerint, animaduertent, & quàm non ſit Chriſtiana vita quam oſtentant, & quàm ſit Chriſti ſcriptura quam lacerant. Vnde igitur exordiar? Ab authoritate, an à ratione? Naturæ quidem ordo ita ſe habet, vt cum aliquid diſcimus, rationem præcedat authoritas. Nam infirma ratio videri poteſt, quę cum reddita fuerit, authoritatem poſtea per quā firmetur aſſumit. Sed quia caligantes hominum mentes conſuetudine tenebrarum, quibus in nocte peccatorum viciorúmq; vallantur, †perſpicuitati ſynceritatíque rationis aſpectum idoneum intendere nequeunt, ſaluberrime comparatum eſt, vt in lucem veritatis aciem titubantem veluti ramis humanitatis opacata inducat authoritas. Sed quoniam cum iis nobis res eſt, qui omnia contra ordinem & ſentiunt & loquuntur & gerunt, nihilque aliud maxime dicunt niſi rationem prius eſſe reddendam, morem illis geram, & quod fateor in diſputando vicioſum eſſe ſuſcipiam. Delectat enim me imitari quantum valeo, manſuetudinem domini

Duo quibus fallunt Manichæi

Lenitas & in hæreticos

**al. cedere*

Rationibus prius agit, obſequens hominum infirmitati. Cap. ii.

†velare.

domini mei Ieſu Chriſti qui etiã ipſius mortis malo quo nos exuere vellet, indutus eſt. Ratione igitur quæramus quemadmodum ſit homini viuendum. Beate certe omnes viuere volumus, neque quiſquam eſt in hominum genere, qui non huic ſententiæ antequam planè ſit emiſſa conſentiat. Beatus autem quantum exiſtimo neque ille dici poteſt, qui non habet quod amat, qualecunque ſit: neque qui habet quod amat, ſi noxium ſit: neque qui non amat quod habet, etiam ſi optimum ſit. Nam & qui appetit quod adipiſci non poteſt, cruciatur & qui adeptus eſt quod appetendum non eſt, fallitur: & qui non appetit quod adipiſcendum eſſet, ęgrotat. Nihil autem iſtorum animo contingit ſine miſeria. Nec miſeria & beatitudo in homine vno ſimul habitare cõſueuerunt. Nullus igitur illorum beatus eſt. Quartum reſtat, vt video, vbi beata vita inueniri queat, cum id quod eſt hominis optimum, & amatur & habetur. Quid enim eſt aliud quod dicimus frui, niſi præſto habere quod diligis? Neque quiſquam beatus eſt, qui non fruitur eo quod eſt hominis optimum: nec quiſquam qui eo fruitur, non eſt beatus. Præſto ergo eſſe nobis debet optimum noſtrum, ſi beate viuere cogitamus. Sequitur vt quæramus quid ſit hominis optimum, quod profecto deterius eſſe, quàm ipſe homo non poteſt. Quiſquis enim quod ſeipſo eſt deterius, ſequitur, fit & ipſe deterior. Oportet autem omnem hominem id quod optimum eſt ſequi. Non eſt igitur homine deterius hominis optimum. Fortaſſe tale aliquid erit quale ipſe homo eſt. Ita fit ſanè, ſi nihil eſt homine melius quo perfrui poſsit. Si autem inuenimus aliquid quod & homine ſit excellentius, & præſto eſſe amanti ſeſe homini poſsit, quis dubitauerit homini ad id nitendum eſſe, vt beatus ſit, quod eoipſo qui nititur, manifeſtum eſt eſſe præſtantius? Nam ſi id eſt beatum eſſe, ad tale bonum perueniſſe quo amplius non poteſt, id eſt autem quod dicimus optimum, quo tandem pacto poteſt in ea definitione includi qui ad ſummum bonum ſuum nondum peruenerit? Aut quo modo ſummum eſt, ſi eſt aliquid melius quò peruenire poſsimus? Hoc igitur ſi eſt, tale eſſe debet quod nõ amittat inuitus. Quippe nemo poteſt confidere de tali bono, quod ſibi eripi poſſe ſentit etiã ſi retinere id amplectiq; voluerit. Quiſquis autẽ de bono quo fruitur

Beatus quis. c. iij.

Frui.

Hominis optimi quid.

Homo quid Cap.iiij. tur non confidit, in tanto timore amittendi beatus eſſe quî poteſt? Quæramus igitur, quid ſit homine melius. Quod profecto inuenire difficile eſt, niſi prius conſyderato atque diſcuſſo, quid ſit ipſe homo. Nec nunc definitionem hominis à me poſtulandā puto. Illud eſt magis quod mihi hoc loco quærendum videtur, cum inter omnes penè conſtet, aut certe id quod ſatis eſt, inter me atque illos cum quibus nunc agitur hoc conueniat, ex anima & corpore nos eſſe compoſitos. Quid eſt ipſe homo, vtrunque horum, quæ nominaui, an corpus tantummodo, an tantummodo anima? Quanquam enim duo ſint anima & corpus, & neutrum vocaretur homo ſi non eſſet alterum. Nam neque corpus homo eſſet ſi anima non eſſet, nec rurſus anima homo, ſi ea corpus non animaretur. Fieri tamen poteſt, vt vnum horum & habeatur homo & vocetur. Quid ergo hominem dicimus? Animam & corpus tanquam bigas vel centaurum: an corpus tantum, quod ſit in vſum animæ ſe regentis tanquam lucernam, non ignem ſimul & teſtam ſed teſtam ſolam, tamen propter ignem appellamus: an nihil aliud hominem quàm animam dicimus, ſed propter corpus quod regit, veluti equitem non ſimul equum & hominem, ſed hominem ſolum, ex eo tamen quòd regendo equo ſit accōmodatus vocamus? Difficile eſt iſtam controuerſiam diiudicare, aut ſi ratione facile, oratione longum eſt. Quem laborem ac moram ſuſcipere ac ſubire non opus eſt. Siue enim vtrunque, ſiue anima ſola nomen hominis teneat non eſt hominis optimum quod optimum eſt corporis, ſed quod aut corpori ſimul & animæ, aut ſoli animæ optimum eſt, id eſt optimum hominis.

Ita Plato animam dixit hominem, corpus organum vel domicilium.

Hominis optimum quid ſit. Cap.vj. Corporis autem ſi quærimus quid optimum ſit, id certe ratio cogit fateri, per quod fit vt ſeſe corpus quàm optime habeat. Nihil eſt autem omnium, quæ vegetat corpus anima melius atque præſtantius. Eſt ergo ſummum corporis bonum, non voluptas eius, non indolentia, non vires, non pulchritudo, non velocitas, & ſi quid aliud in bonis corporis numerari ſolet, ſed omnino anima. Nam & iſta quæ commemorata ſunt, præſentia ſui exhibet corpori, & quod antecellit omnibus, vitam. Quamobrem nō videtur mihi anima eſſe ſummum hominis bonum, ſiue animam ſimul & corpus, ſiue animam ſolam hominem dicimus.

Vt

Vt enim corporis ſummum bonum id inuenit ratio, quod eſt corpore melius. & quo ei vigor & vita præbetur: ita ſiue corpus & anima, ſiue anima ipſa per ſe homo ſit, inueniendum eſt ſi quid animam præcedit ipſam, quod cum anima ſequitur fit in ſuo genere quantum poteſt optima. Quod ſi reperire potuerimus, id erit profecto quod ámbagibus remotis omnibus, ſummum hominis bonum iure meritóque nominandum eſt. Aut ſi corpus eſt homo, quin hominis optimum anima ipſa ſit, recuſare non poſſum. Sed certe cum de moribus agitur, cum quærimus quinam vitæ modus ſit tenendus. vt beatitudinem poſsimus adipiſci, non corpori præcepta dantur non corporis inueſtiganda eſt diſciplina. Poſtremò bonos mores ea noſtra pars actura eſt, quæ [eos] inquirit & diſcit, & hæc animæ ſunt propria. Non igitur de corpore cum de virtute obtinenda ſatagimus, quæſtio eſt. Quod ſi eſt conſequés, ſicuti eſt, vt ipſum corpus cum ab anima regitur, quæ virtutis compos eſt, multo & melius regatur & honeſtius, eóque optime ſeſe habeat quod eſt optima illa quæ ſibi iuſta lege dominatur, id erit hominis optimũ quod animam optimam facit, etiam ſi hominem corpus vocemus. An vero ſi mihi auriga obtemperans, equos quibus præeſt agit †ac regit commodiſsime atque ipſe quo mihi eſt obedientior mea liberalitate perfruitur, negare quiſquam poteſt non ſolum quòd auriga, verumetiam quòd equi ſeſe optime habent, mihi deberi? Itaque ſiue tantum corpus, ſiue tantum anima, ſiue vtrunque homo ſit, non mihi maxime quærendum videtur, niſi quid animã faciat optimã. Nam eo percepto, nõ poteſt homo nõ aut optime, aut certe multo melius ſeſe habere, quàm ſi hoc vnũ defuiſſet. Nemo autẽ dubitauerit, quin virtus animam faciat optimã. Sed rectiſsime quęri poteſt, vtrũ iſta virtus etiã per ſe, an niſi in anima eſſe non poſsit. Oboritur iterũ altiſsima & longiſsimi ſermonis indigens quæſtio: ſed hoc bene vtar fortaſſe cõpendio ſpero deum affuturum, vt quantum imbecillitas noſtra patitur, de tantis rebus non modo dilucide, ſed etiam breuiter doceamus. Quodlibet enim eorum ſit, ſiue etiam per ſe eſſe poſsit virtus, ſine anima ſiue niſi animæ ineſſe non poſsit, proculdubio aliquid anima ſequitur vt virtutẽ aſſequatur, Id erit aut ipſa anima, aut virtus, aut aliquid

† alit.

Aliud bene aliud beate viuere.

Cap. vi.

aliquid tertium. At ſi ſeipſam ſequitur vt virtutem adipiſcatur, ſtultum neſcio quid ſequitur. Sulta eſt enim ante adeptam virtutem. Summa ſunt autem vota ſequentium, vt id quod quiſque ſequitur, aſſequatur. Aut igitur optabit non aſſequi quod ſequitur anima, quo nihil abſurdius & & peruerſius dici poteſt: aut cum ſe ſequitur ſtulta, eandem ſtulticiam quam vitat aſſequitur. Si autem virtutem ſequitur, hanc aſſequi cupiens, quo modo ſequitur id quod non eſt, aut quo modo aſſequi cupit quod habet? Aut igitur virtus eſt præter animam, aut ſi non placet vocare virtutem niſi habitum ipſum, & quaſi ſapientis animæ qualitatem, quæ niſi in anima eſſe non poteſt, oportet vt aliquid aliud ſequatur anima, vt ei virtus poſsit innaſci: quia neque nihil ſequendo, neque ſtulticiam ſequendo poteſt, quantum ratio mea fert, ad ſapientiam peruenire. Hoc igitur aliud quod ſequendo anima virtutis atque ſapientiæ cõpos fit, aut homo ſapiens eſt, aut deus. Sed ſupra dictum eſt, tale quiddam eſſe debere, quod inuiti amittere nequeamus. Quis vero cunctandum putet, hominem ſapientem, ſi eum ſequi ſatis putauerimus, auferri nobis non modo recuſantibus, ſed etiam repugnantibus poſſe? Deus igitur reſtat, quem ſi ſequimur, bene: ſi aſſequimur, non tantum bene, ſed etiam beate viuimus. Quem ſi qui eſſe negant, quid ego cogitem quo illis ſermone ſuadendum ſit, cum quibus vtrum omnino ſermocinandum ſit, neſcio? Quod tamen ſi videbitur, longe aliud principium, alia ratio, alius ingreſſus ineũdus eſt, quàm in præſentiarum ſuſcepimus. Nunc itaque cum illis mihi res eſt, qui deum eſſe non negant. Neque id tantum, ſed etiam non ab eo negligi res humanas fatentur. Nullum enim arbitror aliquo religionis nomine teneri, qui non ſaltem animis noſtris diuina prouidentia conſuli exiſtimet. Sed quo modo ſequimur quem non videmus? aut quo modo videmus qui nõ ſolum homines, ſed etiã inſipientes homines ſumus? Quanquam enim non oculis, ſed mente cernatur, quæ tandem mens idonea reperiri poteſt, quæ cum ſtulticiæ nube obtegatur, valeat illam lucem, vel etiam conetur haurire? Confugiendum eſt igitur ad eorum præcepta quos ſapientes fuiſſe probabile eſt. Hactenus potuit ratio perduci. Verſabatur namque, non veritate certior, ſed conſuetudine ſecurior

Deus authoritate ſcripturarum veſtigandus. Cap. vij.

in

in rebus humanis. At vbi ad diuina peruentum eſt, auertit ſeſe, intueri non poteſt, palpitat, æſtuat, inhiat amore, reuerberatur luce veritatis, & ad familiaritatem tenebrarum ſuarum, non electione, ſed fatigatione conuertitur. Quàm hic formidandum eſt, quàm tremendum, ne maiorem inde concipiat anima imbecillitatem, vbi quietem feſſa conquirit. Ergo refugere in tenebroſa cupientibus per diſpenſationem ineffabilis ſapientiæ, nobis illa opacitas authoritatis occurrat, & mirabilibus rerũ, vocibúſque librorum veluti ſignis temperatoriis veritatis, vmbríſque blandiatur. Quid potuit pro ſalute noſtra fieri amplius? Quid beneficentius, quid liberalius diuina prouidentia dici poteſt, quæ à legibus ſuis hominem lapſum, & propter cupiditatem rerum mortalium iure ac merito mortalem ſobolem propagantem non omnino deſeruit? Habet enim poteſtas illa iuſtiſsima miris & incomprehenſibilibus modis per quaſdam ſecretiſsimas ſucceſsiones rerum ſibi ſeruientium quas creauit, & ſeueritatem vindicandi, & clementiam liberandi. Quod quidem quàm ſit pulchrum, quàm magnum, quàm deo dignum, quam poſtremo id quod quæritur verum, nequaquam intelligere poterimus: niſi ab humanis & proximis incipientes, veræ religionis fide præceptíſque ſeruatis, nõ deſeruimus viam quam nobis deus & patriarcharum ſegregatione, & legis vinculo, & prophetarum præſagio, & ſuſcepti hominis ſacramento, & apoſtolorum teſtimonio, & martyrum ſanguine, & gentium occupatione muniuit. Quare deinceps nemo ex me quærat ſententiam meam, ſed potius audiamus oracula, noſtráſque ratiunculas diuinis ſubmittamus affatibus. Videamus quemadmodum ipſe dominus in Euangelio nobis præceperit eſſe viuendum: quomodo etiam Paulus Apoſtolus. Has enim ſcripturas illi condemnare non audent. Audiamus ergo quem finem bonorum nobis Chriſte præſcribas, nec dubium eſt, quin is erit finis, quò nos ſummo amore tendere iubes, Diliges, inquit, dominum deum tuum. Dic mihi etiam quæſo te qui ſit diligendi modus: vereor enim ne plus minuſve quàm oportet, inflammer deſyderio & amore domini mei. Ex toto, inquit corde tuo. Non eſt ſatis. Ex tota anima tua. Ne id quidem ſatis eſt. Ex tota mente tua. Quid vis amplius?

Authoritas ſcripturarum.

Summa fides.

Deus ſummũ bonum Cap. viij.

Matt. 22.

Pro συνεργεῖ legiſſe videtur συγχωρεῖ. Vellem fortaſſe ſi viderem quid poſſet eſſe amplius. Quid ad hæc Paulus? Scimus, inquit, quoniam diligentibus deum omnia procedunt in bonum. Dicat etiam ipſe dilectionis modum. Qui ergo inquit, nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio, an anguſtia, an perſecutio, an fames, an nuditas, an periculum an gladius? Audiuimus quid diligere, & quantum diligere debeamus, Eò eſt omnino tendendum, ad id omnia conſilia noſtra referenda. Bonorum ſumma, Deus nobis eſt. Deus eſt nobis ſummum bonum. Neque infra remanendum nobis eſt neque vltra quærendum: Alterum enim periculoſum, alterum nullum eſt.

Rom. 8. 28

Conſentus veteris & noui teſtamenti.

Cap. ix.

Age nunc inueſtigemus vel potius attendamus, præſto enim eſt & facillime videtur, vtrum his ſententiis ex Euangelio atque Apoſtolo prolatis, etiam teſtamenti veteris authoritas congruat. Quid dicam de ſuperiore ſententia, cum manifeſtum ſit omnibus eam de lege quæ per Moyſam data eſt, eſſe depromptam? Ibi enim ſcriptum eſt, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Quid autem illi, quod ab Apoſtolo dictum eſt, comparare de vetere teſtamento poſsim, ne diutius quærerem ipſe ſubiecit Cum enim dixiſſet nulla tribulatione nulla anguſtia, nulla perſecutione, nulla neceſsitate inopiæ corporalis, nullo periculo, nullo gladio nos à charitate Chriſti ſeparari ſtatim ſubiunxit, Sicut ſcriptum eſt: Quia propter te afficimur tota die, æſtimati ſumus vt oues occiſionis. Hæc illi ſolent à corruptoribus ſcripturarũ, immiſſa eſſe dicere, Vſqueadeo nihil habent quod contradicant, vt hæc miſeri reſpondere cogantur. Sed quis non intelligat conuictorum hominum aliam non eſſe potuiſſe vltimam vocem? A quibus tamen quæro, vtrũ iſtam ſententiam in veteri teſtamento eſſe negent, an non congruere ſententiæ Apoſtolicæ affirment? At illud primum, libris docebo. In hoc autem altero tergiuerſantes homines, & per abrupta fugientes, aut in pacem reuocabo, ſi voluerint reſpicere aliquantum & conſiderare quod dictum eſt: aut eos intelligentia cæterorum qui ſine cupiditate iudicant inſectabor. Quid enim poteſt amicius, quàm iſte ſibi conſonare ſententiæ? Nam tribulatio, anguſtia, perſecutio, fames, nuditas, periculum, hominem in hac vita conſtitutum grauiter

Deut. 6.

Roma. 8

1. Retract. cap. 7.

Pſal. 73.

Roma. 9.

afficiunt. Hæc itaque omnia verbo illo vno concluduntur teſtimonio veteris legis, quo dictum eſt, propter te afficimur. Gladius reſtabat, qui non ærumnoſam vitam affert, ſed quam inuenerit adimit. Huic ergo reſpõdet, Aeſtimati ſumus vt oues occiſionis, Charitas vero ipſa non potuit ſignificari expreſsius, quàm quod dictũ eſt, propter te, Fac ergo nõ in paulo Apoſtolo compertũ iſtud teſtimonium, ſed à me eſſe prolatum. Nunquid nam tibi demonſtrandum eſt hæretice, niſi aut ſcriptum in vetere lege non eſſe, aut Apoſtolo conuenire? Quorum ſi nihil dicere audes: vrgeris enim cum & codex legitur, quo planum fit ſcriptum eſſe, & homines intelligant ad id quod Apoſtolus dixit, nihil poſſe aptius conuenire: cur ergo valere aliquid putas, quòd ſcripturas corruptas eſſe inſimulare audes? Poſtremò quid reſponſurus es ei qui tibi dicat, Ego ſic intelligo, ego ſic accipio, ego ſic credo: nec ob aliud lego illos libros, niſi quòd ibi omnia Chriſtianæ fidei concinere video. Illud potius dic ſi audes, & aduerſus me dicere cogitas non eſſe credendum quòd Apoſtoli & martyres propter Chriſtum affecti gladiis, ærumníſque dicuntur, * † quòd à perſecutoribus vt oues occiſionis æſtimati ſunt. Quod ſi non potes dicere, quid calumniaris in quo libro credam,* quod me oportere credere confiteris?

Græce eſt θανατούμεθα. id eſt morte afficimur.

*† *al. gratiibus ærumnis dicuntur.*

**inueniã.*

Nam illud dicis, cõcedere te quidẽ deum eſſe diligendum, ſed non illum deum quem colunt ij qui teſtamenti veteris anthoritatem recipiunt. Non ergo illum deum colendum eſſe dicitis, qui fecit cœlum & terram. Iſte nanque per omnes partes illorum voluminum prædicatur: vos autem fatemini vniuerſum iſtum mundum, qui nomine cœli & terræ ſignificatur, habere authorem & fabricatorem deum, & deum bonum. Cum exceptione quippe vobiſcum loquendum eſt, quando deus nominatur. Duos enim deos, vnum bonum alterum malum eſſe perhibetis. Quod ſi dicitis colere vos & colendum arbitrari deum, à quo factus eſt mundus, non tamen eum eſſe quem veteris teſtamẽti commendat authoritas: impudenter facitis qui alienum animum atque ſententiam quam bene atque vtiliter accepimus, male interpretari conamini, fruſtra omnino. Neque enim veſtræ ſtultæ atque impiæ diſputationes vllo modo cum piorum doctiſsimorúmque

De deo quid doceat eccleſia. Ca.x. Gene.1.

Duo dij Manichæorũ.

hominum ſermonibus, per quos in eccleſia catholica ſcripturæ illæ volentibus digníſque aperiuntur, comparari queunt. Longe prorſus aliter quàm putatis lex & prophetæ intelliguntur à nobis. Deſinite errare, non credimus *† pœnitentem deum, non inuidum, non indigum, non crudelem, non quęrentęm de hominum vel pecorum ſanguine voluptatem, non cui flagitia & ſcelera placeant, non poſſeſsionem ſuam terræ quadam particula terminantem. In has enim atque huiuſmodi nugas grauiter copioſéque inuehi ſoletis. Quare nos inuectio veſtra non tangit, ſed aniles quaſdam, vel etiam pueriles opiniones, eo ineptiore, quo vehementiore oratione peruellitis. Qua quiſquis mouetur & ad vos tranſit, non eccleſiæ noſtræ damnat diſciplinam, ſed eam ſe ignorare demonſtrat. Quamobrem ſi quid humani corde geritis, ſi curæ vobis voſmetipſi eſtis, quærite potius diligenter & pie quo modo illa dicantur. Quærite miſeri. Nam talem fidem qua deo inconueniens aliquid creditur, nos vehementius & vberius accuſamus. Nam & in illis, quæ dicta ſunt, cum ſic intelliguntur vt litera ſonat, & ſimplicitatem corrigimus & pertinaciam deridemus. Et alia multa quæ vos intelligere non poteſtis vetat eos credere catholica diſciplina, qui non annis, ſed ſtudio atque intellectu excedentes quandam mentis pueriçiam, in canos ſapientiæ promouentur. Nam & credere deum loco aliquo quanuis infinito, per quantitatis quæcunque ſpacia contineri, quàm ſit ſtultum docetur & de loco in locum, vel ipſum, vel aliquam eius partem moueri atque tranſire, arbitrari nefas habetur. Iam vero aliquid eius ſubſtantiæ atque naturæ commutationem vel conuerſionem quolibet modo pati poſſe, ſi quis opinetur, miræ dementiæ impietatíſque damnabitur. Ita fit vt apud nos inueniantur pueri quidã, qui humana forma deum cogitent, atque ita ſe habere ſuſpicentur, qua opinione nihil eſt abiectius: ſed inueniantur item multi ſenes, qui eius maieſtatem, non ſolum ſuper humanum corpus, ſed etiam ſuper ipſam mentem manere inuiolabilem atque incommutabilem, eadem ipſa mente conſpiciant. Quas ætates, non tempore ſed virtute atque prudentia diſcernendas eſſe iam dictum eſt. Apud vos autem nemo quidem reperitur, qui dei ſubſtantiam humani corporis figuratione deſcribat: ſed

rurſus

*† al. colimus.

Deus incommutabilis.

turſus nemo qui ab humani erroris labe ſeiungat. Itaque illi quos quaſi vagientes eccleſiæ catholicæ vbera ſuſtentant, ſi ab hæreticis non fuerint deprædati, pro ſuo quiſque captu viribúſque nutriũtur, perducuntúrque alius ſic, alius autem ſic: primum in virum perfectum, deinde ad maturitatem caniciémque ſapientiæ perueniunt, vt eis quantum volunt viuere ac beatiſsime viuere liceat. Secutio igitur dei, beatitatis appetitus eſt: conſecutio autem, ipſa beatitas. Ac eum ſequimur diligendo, conſequimur vero non cum hoc omnino efficimur quod eſt ipſe, ſed ei proximi, eúmque mirifico & intelligibili modo contingentes, eiúſque veritate & ſanctitate penitus illuſtrati atque comprehenſi. Ille nanque ipſum lumen eſt, nobis autem ab eodem illuminari licet. Maximum ergo quod ad beatam vitam ducit, primúmque mãdatum eſt, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & anima & mente: Diligentibus enim deum omnia procedunt in bonum. Quamobrem paulo pòſt idem Paulus, Certus ſum, inquit, quod neque mors, neque vita, neq; angelus, neq; virtus, neq; inſtantia, neque futura, neque altitudo, neq; profundum, neq; creatura alia poterit nos ſeparare à charitate dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro. Si igitur diligentibus deum omnia procedunt in bonũ & ſummũ bonum, quod etiam optimum dicitur, non modo diligendum eſſe nemo ambigit, ſed ita diligẽdum vt nihil amplius diligere debeamus: idque ſignificatur & exprimitur quod dictum eſt. Ex tota anima, & ex toto corde, & ex tota mente: quis quæſo dubitauerit his omnibus conſtitutis, & firmiſsime creditis, nihil nobis aliud eſſe optimum, ad quod adipiſcendum poſtpoſitis cæteris feſtinare oporteat, quàm deum? Item ſi nulla res ab eius charitate nos ſeparat, quid eſſe non ſolum melius, ſed etiam certius hoc bono poteſt? Sed ſingula breuiter attendamus. Nemo nos inde ſeparat, minando mortem. Idipſum enim quòd diligimus deum, mori nõ poteſt. nisi dum non diligit deum: cum mors ipſa ſit non diligere deum, quod nihil eſt aliud quàm ei quicquam in diligendo atque ſequendo præponere. Nemo inde ſeparat pollicendo vitam. Nemo enim ab ipſo fonte ſeparat, pollicendo aquam. Non ſeparat angelus: non enim eſt angelus cum inhæremus deo noſtra mente potentior. Non

Deus vnicè diligendus. cap. xj.

Deut. 6.

Rom. 8.

Roma. 8.

Deut. 6. Matt. 22.

Roma. 8.

1. ſen. diſt. 17. cap. ad quod.

ſeparat virtus: nam ſi virtus hic illa nominata eſt, quæ aliquam poteſtatem in hoc mundo habet, toto mũdo eſt omnino ſublimior mens inhærẽs deo. Sin virtus illa dicta eſt, quæ ipſius animi noſtri rectiſsima affectio eſt: ſi in alio eſt, fauet vt coniungamur deo: ſi in nobis eſt, ipſa coniungit. Non ſeparant inſtantes moleſtiæ: hoc enim leuiores eas ſentimus, quo ei vnde nos ſeparare moliuntur, arctius inhæremus. Non ſeparat promiſsio futurorum: nam & quicquid boni futurum eſt, certius promittit deus: & nihil eſt ipſo deo melius, qui iam profecto bene ſibi inhærentibus præſens eſt. Non ſeparat altitudo neque profundum: etenim ſi hæc verba ſcientiæ forte altitudinem vel profunditatem ſignificant, non ero curioſus, ne ſeiungar à deo, nec cuiuſquam doctrina me ab eo ſeparat, vt quaſi depellat errorem, à quo nemo prorſus niſi ſeparatus erraret. Si vero altitudine & profundo ſuperna & inferna huius mundi ſignificantur, quis mihi cœlum polliceatur, vt à cœli fabricatore ſeiungar? Aut quis terreat infernus, vt deum deſeram, quem ſi nunquam deſeruiſſem, inferna neſcirem? Poſtremo quis me locus ab eius charitate diuellet, qui non vbique totus eſſet, ſi vllo contineretur loco? Non inquit, ſeparat alia creatura. O altiſsimorum myſteriorum virum. Non fuit contentus dicere creatura, ſed alia, inquit, creatura, admonẽs etiam idipſum quo diligimus deum, & quo inhæremus deo, id eſt, animum atque mentem creaturam eſſe. Alia ergo creatura corpus eſt, & ſi animus res quædam eſt intelligibilis, id eſt, quæ tantum intelligendo innoteſcit, alia creatura eſt omne ſenſibile, id eſt, quod per oculos, vel aures, vel olfactum, vel guſtum, vel tactum, quaſi quandam noticiam ſui præbeat: atque id deterius ſit neceſſe eſt, quàm quod intelligentia ſola capitur. Ergo cum etiam deus dignis animis notus non niſi per intelligentiam poſsit eſſe, cum tamen ſit ipſa qua intelligitur mente præſtantior, quippe qui creator eius atque author eius eſt, verendum erat ne animus humanus eo quòd inter inuiſibilia, & intelligibilia numeratur, eiuſdem ſe naturæ arbitraretur eſſe, cuius eſt ipſe qui creauit, & ſic ab eo ſuperbia decideret, cui charitate iungendus eſt. Fit enim deo ſimilis, quantum datum eſt, dum illuſtrandum illi atque illuminandum ſe ſubiicit. Et ſi maxime ei propin

1 ſen. diſt. 17. ca. quod autem.

Charitate deo connectimur dum illi ſubiicimur.

Caput xij.

propinquat ſubiectione iſta qua ſimilis fit longe ab eo fiat neceſſe eſt audacia, qua vult eſſe ſimilior*. Ipſa eſt quæ legibus dei obtemperare detrectat, dum ſuæ poteſtatis eſſe cupit, vt deus eſt. Quanto ergo magis longe diſcedit à deo, non loco ſed affectione atque cupiditate ad inferiora, quàn eſt ipſe, tanto magis ſtulticia miſeriáque complecitur. Dilectione igitur redit in deum qua ſe illi non componere, ſed ſupponere affectat. Quod quanto fecerit inſtantius ac ſtudioſius tanto erit beatior atque ſublimior, & illo ſolo dominante liberrimus. Quamobrem noſſe debet ſe eſſe creaturam. Debet enim creatorem ſuum credere ſicuti eſt, inuiolabili & incõmutabili ſemper manere natura veritatis atquæ ſapientiæ in ſe autem cadere poſſe ſtulticiam atque fallaciam vel propter errores, quibus exui deſyderat, confiteri. Sed rurſus cauere debet, ne ab ipſius dei charitate qua ſanctificatur, vt beatiſsimus maneat alterius creaturæ, id eſt, huius ſenſibilis mundi amore ſeparetur. Non igitur ſeparat nos alia creatura, ſiquidem & nos ipſi creatura ſumus, à charitate dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro. Dicat nobis idem Paulus quis iſte ſit Chriſtus Ieſus dominus noſter. Vocatis, inquit prædicamus Iudæis Chriſtum dei virtutem & Dei ſapientiam. Quid ipſe Chriſtus? Nónne, inquit, ego ſum verita? Si ergo quærimus quid ſit bene viuere, id eſt ad beatitudinem bene viuendo tẽdere, id erit profecto amare virtutẽ, amare ſapientiam, amare veritatem, & amare ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente virtutẽ quæ inuiolabilis & inuicta eſt, ſapientiã cui ſtulticia non ſuccedit, veritatem quæ conuerti neq; aliter quàm ſemper eſt ſeſe habere nõ nouit. Per hanc ipſe cernitur pater, dictũ eſt enim: Nemo venit ad patrem niſi per me. Huic heremus per ſanctificationem. Sanctificati enim plena & integra charitate flagramus, qua ſola efficitur, vt à deo nõ auertamur, eique potius quàm huic mundo conformemur. Prædeſtinauit enim, vt ait idem Apoſtolus, conformes nos fieri imagini filij eius. Fit ergo per charitatem, vt conformemur deo, & ex eo conformati atque configurati, & circuncisi ab hoc mundo non confundamur cum iis quæ nobis debent eſſe ſubiecta. Fit autem hoc per ſpiritum ſanctum. Spes enim inquit, nam confundit, quoniam charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris

*al. ſublimior.

Alia creatura, durè interpretatum.

Per chriſtum & eius ſpiritum iungimur inſeparabiliter deo.

cap. xiij.

Ioan. 14.

Deute 6.

Matth. 22.

Ioan. 14.

Roma. 8.

Roma.

per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Nullomodo autem redintegrari poſſemus per ſpiritum ſanctum niſi & ipſe ſemper integer & incommutabilis permaneret. Quod profecto non poſſet, niſi dei naturæ eſſet ac ipſius ſubſtantiæ, cui ſoli incommutabilitas atque, vt ita dicam, inuertibilitas ſemper eſt. Creatura enim, neque hoc ego, ſed idem Paulus clamat, vanitati ſubiecta eſt. Neq; nos poteſt à vanitate ſeparare, veritatíque connectere quod ſubiectum eſt vanitati Et hoc nobis ſpiritus ſanctus præſtat creatura igitur non eſt. Quia omne quod eſt, aut deus, aut creatura eſt. Deum ergo diligere debemus trinam, quandam vnitatem, patrem & filium & ſpiritum ſanctum, quod nihil aliud dicam eſſe, niſi idipſum eſſe. Eſt enim vere ſumméque deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Hæc verba Pauli ſunt. Quid deinde ſubiicitur? Ipſi gloria. Syncериſsime omnino. Neque enim ait ipſis, nam vnus eſt deus. Quid eſt autem, ipſi gloria, niſi ipſi optima & ſumma & late patens fama? Quanto enim melius atque diffuſius diffamatur, tãto diligitur & amatur ardẽtius. Quod cum fit, nihil aliud ab humano genere, quàm certo & conſtanti gradu in optimam vitam & beatiſsimam pergitur. Non arbitror cum de moribus ac vita ſit quæſtio, amplius eſſe requirendum, quod ſit hominis ſummum bonum, quò referenda ſunt omnia. Id enim eſſe patuit, & ratione quantum valuimus, & ea quæ noſtræ rationi antecellit authoritate diuina, nihil aliud quàm ipſum deum. Nam cui de erit aliud optimum hominis, niſi cui inhærere eſt beatiſsimum? Id autem eſt ſolus deus, cui hærere certe non valemus, niſi dilectione, amore, charitate. Quòd ſi virtus ad beatam vitam nos ducit, nihil omninò eſſe virtutem affirmauerim, niſi ſummum amorem dei. Nanque illud quod quadripartita dicitur virtus, ex ipſius amoris vario quodam affectu, quantum intelligo, dicitur. Itaque illas quatuor virtutes, quarum vtinam ita ſit in mentibus vis, vt nomina in ore ſunt omnium, ſic etiam definire non dubitem: vt temperantia ſit amor, integrum ſe præbens ei quod amatur: fortitudo amor, facile tolerãs omnia propter quod amatur: iuſticia amor ſoli amato ſeruiens & propter ea recte dominans: prudentia amor, ea quibus adiuuatur ab eis à quibus impeditur ſagaciter ſeligens. Sed huic amorem non

Roma.8.
ἄτρεπτον.
Trinitati ſummo bono dilectio inhæreremus.
Cap. xiiij.
Roma.11.
Quatuor virtutes definit Chriſtiane.
cap.xv.

non cuiuſlibet, ſed ei eſſe diximus, id eſt, ſummi boni, ſummæ ſapientiæ, ſummæque concordiæ. Quare definire etiam ſic licet: vt temperantiam dicamus eſſe amorem deo ſeſe integrum incorruptúmque ſeruantem: fortitudinem amorem, omnia propter deum facile perferentem: iuſticiam amorem deo tantum ſeruientem, & ob hoc bene imperantem cæteris quæ homini ſubiecta ſunt, prudentiam amorem, bene diſcernentem ea quibus adiuuetur in deum, ab iis quibus impediri poteſt. Hiſdem ſingulis virtutibus, qui nam viuendi modus ducatur, paucis explicabo, ſi prius teſtimoniis noui teſtamenti, quibus vtor iam diu, de veteri etiam paria, vt pollicitus ſum, comparauero. Num enim Paulus tantum dicit, deo nos eſſe debere ſubiectos, ita vt in medio quod ſeparet nihil ſit? Nónne & Propheta commodiſsime hoc & breuiſsime ſignificat, cum dicit, Mihi autem adhærere deo bonum eſt: Nónne quod ibi latiſsime de charitate dictum eſt hic vno verbo continetur quod ait, inhærere? Item quod addidit, bonum eſt, nónne ad illud reſpicit quod ibi poſitum eſt, Diligentibus deum omnia procedunt in bonum: ita vt vna ſententia duobúſque verbis Propheta & vim & fructum charitatis oſtendat. Cumque ibi dictum ſit, dei filium dei virtutem eſſe atque ſapientiam cumque virtus ad operationem, ſapientia vero ad diſciplinam pertinere intelligatur: vnde in Euangelio duo ipſa ſignãtur, cũ dicitur, Omnia per ipſum facta ſunt: Nam hoc operationis atque virtutis eſt, Deinde quod ad diſciplinam verique cognitionem attinet, Et vita, inquit, erat lux hominum: potuítne quicquam magis concinere his teſtimoniis noui teſtamenti, quàm illud quod in vetere dictum eſt de ſapientia. Attingit autem à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter? Nanque attingere fortiter, magis virtutem ſignificat: diſponere autem omnia ſuauiter, quaſi artem ipſam atque rationem. Sed ſi hoc videtur obſcurum, vide quæ ſequuntur. Et omnium inquit, dominus dilexit illam: doctrix eſt enim diſciplinæ dei, & electrix operum illius. Videtur hic nihil adhuc de operatione dictum. Nec enim hoc eſt intelligere opera quod operari, Ergo vt nec ad diſciplinam pertineant opus virtuti debetur, vt ſit plena quam volumus demõſtrare ſentẽtia. Lege igitur deinceps quod annexum eſt.

Quatuor virtutes aſſeriti è ſcripturis.

ca.xvi.

Roma.8.

Pſal.72.

Roma.8.

1.Cor.1.

Ioan.1.

Sapien.8.

eſt. Quòd ſi honeſta eſt, inquit, poſſeſsio, quę concupiſcitur in vita, quid ſapientia eſt honeſtius, quæ omnia operatur? Poteſt ne quicquam præclarius aut manifeſtius, aut vero etiam vberius proferri? Audi aliud, ſi parum putas quod
Ibidem. idem ſonet. Et ſobrietatem ſapientia docet, inquit, & iuſticiam, & virtuté. Sobrietas mihi ad ipſam cognitionem veri videtur pertinere, id eſt, ad diſciplinam: iuſticia vero &
1. Retract. Cap. 7. virtus ad actionem, atque ad operationem. Quibus duobus, id eſt, agendi efficacia, & ſobrietate contemplandi, quæ dei virtus & dei ſapientia, id eſt, dei filius, dilectoribus ſuis donat, quid comparandum ſit neſcio, cum idem Propheta ſtatim dicat quanti ſint iſta pendenda. Nam ita poſitum eſt, Sobrietatem enim ſapientia docet, & iuſticiam & virtutem, quibus vtilius nihil eſt in vita hominibus.
Sapien. 8 Hæc fortaſſe quiſpiam non de filio dei dicta eſſe arbitretur. Quid ergo aliud oſtendit quod dictum eſt, Generoſitatem magnificat, contubernium habens dei? An vero generoſitas ſolet ſignificare aliud quàm parentes? Contubernium vero nónne cum ipſo patre æqualitatem clamat at-
1. cor. 2. Matth. 11. que aſſerit? Deinde cum Paulus dicat, filium dei eſſe dei ſapientiam: & ipſe dominus, Nemo nouit patré niſi vnigenitus filius: quid potuit à Propheta cógruétius dici, quàm
Sapien. 9. illud quod dictum eſt. Et tecum ſapientia quæ nouit opera tua, quæ affuit tunc cum orbem terrarum faceres, &
Ioan 14. Hebre. 1. & ſciebat quid placiturum eſſet oculis tuis? Quod autem Chriſtus eſt veritas quod idem oſtenditur cum ſplendor patris nuncupatur, vnum † eſt quicquam in circuitu ſolis, niſi ſplendor ipſe quem gignit? Quid ergo potuit apertius & clarius ex vetere teſtamento huic ſententiæ conſonare,
Ioan. 14. quàm illud quod dictum eſt, Et veritas tua in circuitu tuo? Poſtremo dicit ipſa ſapientia in Euangelio, Nemo venit ad patrem niſi per me. Dicit per Prophetam, Senſum
Sapien. 9. tuum ergo quis ſcit, niſi tu dederis ſapientiam? Et paulo
Roma. 5. poſt, Et quæ tibi placent, didicerunt homines, & per ſa-
Sapien. 1. pientiam ſanati ſunt. Dicit Paulus, Charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt
Roma. 8. nobis. Dicit propheta, Sanctus enim ſpiritus diſciplinæ ef-
pſal. 4. fugiet dolum †. Vbi enim dolus, charitas nulla eſt. Dicit Paulus, Conformes fieri nos imaginis filij dei. Dicit Propheta, Signatum eſt ſuper nos lumé vultus tui domine

† non.
† fictum.

Oſtendit

Oſtendit Paulus deum eſſe ſpiritum ſanctum & ideo non eſſe creaturam. Dicit Propheta, Et miſeris ſpiritum ſanctum de altiſsimis. Solus enim deus altiſsimus, quo nihil eſt altius. Oſtendit Paulus trinitatem iſtam vnum deum eſſe, cum dicit, Ipſi gloria. Dicitur in veteri teſtamento, Audi Iſraël, dominus deus tuus [deus] vnus eſt. Quid vultis amplius? Quid imperite atque impie ſæuitis? Quid indoctas animas noxia ſua ſione peruertitis? Vtriúſque teſtamenti deus vnus eſt. Nam vt iſta ſibi congruunt quæ de vtroque poſuimus, ita etiam cætera, ſi diligenter & æquo iudicio velitis attendere. Sed quia multa dicuntur ſubmiſsis & humi repentibus animis, vt accommodatius per humana in diuina conſurgant, multa etiam figurate, vt ſtudioſa mens & quæſitis exerceatur vtilius, & vberius lætetur inuentis, vos mirifica diſpoſitione ſpiritus ſancti, ad decipiendos veſtros auditores, & illaqueandos abutimini. Quod ipſum cur diuina prouidentia vos facere ſinat, quámque veriſsime Apoſtolus dixerit, Oportet multas hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fiant inter nos & longum eſt diſputare, & quod dicendum eſt vobis, non eſt veſtrum iſta intelligere. Non parum mihi cogniti eſtis. Craſſas omnino mẽtes & corporeorum ſimulachrorum peſtifero paſtu morbidas ad diuina iudicanda defertis, quæ multo altiora ſunt quàm putatis. Quare vobiſcum modo non ſic agendum eſt, vt ea iam intelligatis, quod fieri non poteſt, ſed vt intelligere aliquando cupiatis. Facit enim hoc ſimplex & pura charitas dei, quæ maxime ſpectatur in moribus, de qua iam multa diximus quæ inſpirata ſpiritu ſancto perducit ad filium, id eſt, ad ſapientiam dei, per quam pater ipſe cognoſcitur. Nam ſi ſapientia & veritas non totis animi viribus concupiſcatur, inueniri nullo pacto poteſt. At ſi ita quæratur, vt dignum eſt ſubtrahere ſeſe atque abſcondere à ſuis dilectoribus non poteſt. Hinc eſt illud quod in ore habere etiam vos ſoletis, quod ait Ieſus: Petite & accipietis: quęrite & inuenietis: pulſate & aperietur vobis. Nihil eſt ocultum quod non reuelabetur. Amore petitur, amore quæritur, amore pulſatur, amore reuelatur, amore deniq; in eo quod reuelatũ fuerit permanetur. q A hoc amore ſapiẽtię diligẽtiáq; quęrẽdi, no deterremur veteri teſtamento, quod ſemper mẽdaciſsime

diciti

Sa pen.9.
Deut.6.
Apoſtrophe ad Manicheos tre ſpiſant.
Ca. xvij.
1.Cor.11.
Mat.7.
Matt.10

eſt.Quòd ſi honeſta eſt,inquit,poſſeſsio,quę concupiſcitur in vita, quid ſapientia eſt honeſtius,quæ omnia operatur? Poteſt ne quicquam præclarius aut manifeſtius, aut vero etiam vberius proferri? Audi aliud, ſi parum putas quod idem ſonet. Et ſobrietatem ſapientia docet,inquit,& iuſticiam,& virtuté. Sobrietas mihi ad ipſam cognitionem veri videtur pertinere,id eſt,ad diſciplinam: iuſticia vero & virtus ad actionem,atque ad operationem. Quibus duobus,id eſt, agendi efficacia, & ſobrietate contemplandi, quæ dei virtus & dei ſapientia,id eſt, dei filius, dilectoribus ſuis donat, quid comparandum ſit neſcio, cum idem Propheta ſtatim dicat quanti ſint iſta pendenda. Nam ita poſitum eſt, Sobrietatem enim ſapientia docet,& iuſticiam & virtutem, quibus vtilius nihil eſt in vita hominibus. Hæc fortaſſe quiſpiam non de filio dei dicta eſſe arbitretur. Quid ergo aliud oſtendit quod dictum eſt, Generoſitatatem magnificat,contubernium habens dei? An vero generoſitas ſolet ſignificare aliud quàm parentes? Contubernium vero nónne cum ipſo patre æqualitatem clamat atque aſſerit? Deinde cum Paulus dicat, filium dei eſſe dei ſapientiam:& ipſe dominus, Nemo nouit patré niſi vnigenitus filius:quid potuit à Propheta cógruétius dici, quàm illud quod dictum eſt. Et tecum ſapientia quæ nouit opera tua, quæ affuit tunc cum orbem terrarum faceres, & & ſciebat quid placiturum eſſet oculis tuis? Quod autem Chriſtus eſt veritas quod idem oſtenditur cum ſplendor patris nuncupatur, vnum † eſt quicquam in circuitu ſolis, niſi ſplendor ipſe quem gignit? Quid ergo potuit apertius & clarius ex vetere teſtamento huic ſententiæ conſonare, quàm illud quod dictum eſt, Et veritas tua in circuitu tuo? Poſtremo dicit ipſa ſapientia in Euangelio, Nemo venit ad patrem niſi per me. Dicit per Prophetam, Senſum tuum ergo quis ſcit, niſi tu dederis ſapientiam? Et paulo poſt, Et quæ tibi placent, didicerunt homines, & per ſapientiam ſanati ſunt. Dicit Paulus, Charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum,qui datus eſt nobis. Dicit propheta, Sanctus enim ſpiritus diſciplinæ effugiet dolum †. Vbi enim dolus charitas nulla eſt. Dicit Paulus, Conformes fieri nos imaginis filij dei. Dicit Propheta, Signatum eſt ſuper nos lumé vultus tui domine

Oſtendit

[Margin notes: Ibidem. — 1. Retract. Cap. 7. — Sapien. 8 — 1. cor. 1. — Matth. 11. — Sapien. 9. — Ioan. 14. — Hebræ. 1. — † non. — Ioan. 14. — Sapien. 9. — Roma. 5. — Sapien. 1. — † fictum. — Roma. 8. — Pſal. 4.]

Oſtendit Paulus deum eſſe ſpiritum ſanctum & ideo non eſſe creaturam. Dicit Propheta, Et miſeris ſpiritum ſanctum de altiſsimis. Solus enim deus altiſsimus, quo nihil eſt altius. Oſtendit Paulus trinitatem iſtam vnum deum eſſe, cum dicit, Ipſi gloria. Dicitur in veteri teſtamento, Audi Iſraël, dominus deus tuus [deus] vnus eſt. Quid vultis amplius? Quid imperite atque impie ſæuitis? Quid indoctas animas noxia ſua ſione peruertitis? Vtriúſque teſtamenti deus vnus eſt. Nam vt iſta ſibi congruunt quæ de vtroque poſuimus, ita etiam cætera, ſi diligenter & æquo iudicio velitis attendere. Sed quia multa dicuntur ſubmiſsis & humi repentibus animis, vt accommodatius per humana in diuina conſurgant, multa etiam figurate, vt ſtudioſa mens & quæſitis exerceatur vtilius, & vberius lætetur inuentis, vos mirifica diſpoſitione ſpiritus ſancti, ad decipiendos veſtros auditores, & illaqueandos abutimini. Quod ipſum cur diuina prouidentia vos facere ſinat, quámque veriſsime Apoſtolus dixerit, Oportet multas hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fiant inter nos & longum eſt diſputare, & quod dicendum eſt vobis, non eſt veſtrum iſta intelligere. Non parum mihi cogniti eſtis. Craſſas omnino mētes & corporeorum ſimulachrorum peſtifero paſtu morbidas ad diuina iudicanda defertis, quæ multo altiora ſunt quàm putatis. Quare vobiſcum modo non ſic agendum eſt, vt ea iam intelligatis, quod fieri non poteſt, ſed vt intelligere aliquando cupiatis. Facit enim hoc ſimplex & pura charitas dei, quæ maxime ſpectatur in moribus, de qua iam multa diximus quæ inſpirata ſpiritu ſancto perducit ad filium, id eſt, ad ſapientiam dei, per quam pater ipſe cognoſcitur. Nam ſi ſapientia & veritas non totis animi viribus concupiſcatur, inueniri nullo pacto poteſt. At ſi ita quæratur, vt dignum eſt ſubtrahere ſeſe atque abſcondere à ſuis dilectoribus non poteſt. Hinc eſt illud quod in ore habere etiam vos ſoletis, quod ait Ieſus: Petite & accipietis: quęrite & inuenietis: pulſate & aperietur vobis. Nihil eſt ocultum quod non reuelabetur. Amore petitur, amore quæritur, amore pulſatur, amore reuelatur, amore deniq; in eo quod reuelatū fuerit permanetur. ¶ A hoc amore ſapiētię diligētiáq; quęrēdi, no deterremur veteri teſtamento, quod ſemper mēdaciſsime dicitis

Sa pen. 9.

Deut. 6.

Apoſtrophe ad Manicheos treſpiſant.

Ca. xvij.

1. Cor. 11.

Mat. 7.

Matt. 10

dicitis,ſed ad hæc vehementiſsime concitamur. Audite itaque aliquando,& aduertite quæſo ſine pertinacia quid per Prophetã dicatur. Clara eſt, inquit, & quæ nunquam marceſcit ſapientia,& facile videtur ab iis qui diligunt illam,& inuenitur ab iis qui quærunt illam:præoccupat qui ſe concupiſcunt,vt illis ſe oſtendat. Qui vigilauerit ad illam,non laborabit:aſsidentem enim illam inueniet foribus ſuis.Cogitare enim de illa ſenſus eſt conſummatus, & qui vigilauerit propter illam, cito erit ſecurus, Quia dignos ſeipſa circuit quęrens, & in viis oſtendit ſe illis hilariter,& omni prouidentia occurrit illis. Initium enim illius veriſsimum diſciplinæ concupiſcentia eſt. Cura ergo diſciplinæ dilectio eſt, & dilectio cuſtoditio legum illius eſt. Cuſtoditio autem legum, confirmatio incorruptionis eſt,incorruptio autem facit proximum deo. Concupiſcentia autem ſapientiæ deducit ad regnum. Itáne tandem adhuc aduerſus iſta latrabitis? Nónne ita poſita & nondum intellecta cuiuis ſignificant altum ſe quiddam & ineffabile continere? O vtinam poſſetis intelligere quæ dicta ſunt. Confeſtim abiiceretis omnes ineptias fabellarum, & vaniſsimas imaginationes corporum, totóſque vos magna alacritate, ſyncero amore, firmiſsima fide,ſanctiſsimo eccleſiæ catholicæ gremio conderetis. Poteram pro mea mediocritate diſcutere ſingula,& eruere ac demonſtrare quæ accepi,in quorum excellentia & altitudine plerunque verba deficiunt:ſed quandiu latratis,non eſt faciendum. Non enim fruſtra dictum eſt, Nolite ſanctum dare canibus. Ne ſuccenſeatis Et ego latraui & canis fui,quando mecum iure non docendi cibo,ſed refellendi fuſtibus agebatur. Si autem in vobis eſſet charitas,de qua nunc agitur,vel etiam ſi fuerit aliquando,quantam †cognoſcendæ veritatis magnitudo deſyderat, aderit deus qui oſtendat vobis, neque apud Manichęos eſſe Chriſtianam fidem,quę ad ſummum apicem ſapientiæ veritatíſque perducit, qua perfrui nihil eſt aliud niſi beate viuere,neque eſſe vſpiam niſi in catholica diſciplina. Quid enim aliud videtur Apoſtolus Paulus optare cum dicit: Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti, à quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur,vt det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ fortitudinem,corroborari per ſpiritum in interiori

Sapien.6. *In catholica ſola perfecta veritas ex vtriuſque teſtamenti conſenſu.* *Ca.xviij.* *Matth.7.* *†quam tamen.* *Epheſ.3.*

interiori homine habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris:vt in charitate radicati & fundati poſsitis comprehendere cum omnibus ſanctis,quæ ſit altitudo, & longitudo & latitudo,& profundum:cognoſcere etiam ſupereminentem ſcientiam charitatis Chriſti, vt impleamini in omni plenitudine dei. Potéſtne quicquam dici manifeſtius?Obſecro vigilate paululum,videte teſtamenti vtriuſque concordiam,qui ſit in moribus vitæ modus,& quo ſint referenda omnia, ſatis aperiente & docente amore dei. Concitant euangelia cum dicitur: Petite,quærite, pulſate. Concitat Paulus dicendo:Vt in charitate redicati & fundati,poſsitis comprehendere. Concitat etiam propheta, cum dicit, facile ſapientiam ab iis qui eam diligunt, quærunt, concupiſcunt,vigilant,cogitant,curant,poſſe cognoſci. Salus animi & via beatitudinis vtrarumque ſcripturarum pace monſtrãtur,& vos latrare potius aduerſus hæc,quàm his obtemperare diligitis. Breui dicam quod ſentio, Audite doctos eccleſiæ catholicæ viros tanta pace animi, & eo voto,quo vos ego audiui,nihil opus erit nouem annis,qui bus me ludificaſtis. Longe omnino, longe breuiore tem pore quid interſit inter veritatem vanitatémque cernetis. *Matth.7.* *Auguſtinus nouem annis Manichaeus.*

Sed tempus eſt ad illas virtutes quatuor reuerti, & ex his ſingulis eruere ac ducere viuendi modum. Itaque prius Temperantiam videamus,quæ nobis amoris illius, quo innectimur deo, integritatem quandam & incorruptionem pollicetur. Munus enim eius eſt in coërcendis ſedandíſque cupiditatibus,quibus inhiamus in ea quæ nos auertunt à legibus dei,& à fructu bonitatis eius, quod eſt vt breui explicem,beata vita. Ibi enim eſt fides veri† cuius contemplatione perfruentes, eíque penitus adhærentes, proculdubio beati ſumus,inde autem decidentes, magnis erroribus doloribúſque implicamur. Nanque vt ait Apoſtolus Radix omnium malorum cupiditas: quam quidam ſequentes,naufragauerunt à fide,& inſeruerunt ſe doloribus multis. Quod peccatum animæ in veteri teſtamento ſatis aperte bene intelligentibus in ipſius hominis qui erat in paradiſo,præuaricatione ſignatur,In Adam quippe omnes morimur,vt ait idem,& in chriſto omnes reſurgemus. O alta myſteria. Sed reprimam me. Non enim modo ſuſcepi docere vos recta,ſed dedocere praua,ſi potero, id eſt, ſi deus *Temperantiam probat ex ſacris literis. cap.xix.* *† ſedes veri* *1.Timo.6.* *1.Cor.15.*

deus annuerit propoſito in vos meo. Dicit ergo Paulus, radicem omniũ malorum eſſe cupiditatem, per quam etiam
colоſ 3. lex vetus primum hominem lapſum eſſe ſignificat. Monet Paulus vt exuamus nos veterem hominem, & induamus nouum. Vult autem intelligi, Adam qui peccauit veterem hominem, illum autem quem ſuſcepit in ſacramento dei filius, ad nos liberandos, nouum. Dicit nanque alio loco: Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cœlo cœ-
1. Cor. 13. leſtis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœleſtis, hoc eſt, exuite veterẽ, & induite nouum. Omne igitur officium Temperantiæ, eſt exuere veterem hominem & in deo renouari: id eſt, contemnere omnes corporeas illecebras, laudémque popularem, totúmque amorem ad inuiſibilia & diuina conferre. Vnde illud
2. Cor. 4. ſequitur quod mirifice dictum eſt: Et ſi exterior homo noſter corrumpitur, ſed interior renouatur de die in diem. Au-
Pſal. 50. di & Prophetam canentem: Cor mundum crea in me deus & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Quid contra iſtam conuenientiam dici, niſi à cæcis latratoribus po-
Illecebræ oculorum. teſt? Illecebræ autem corporis ſitæ ſunt in his omnibus quæ corporeus ſenſus attingit, quæ à nonnullis etiam ſen-
Cap. xx. ſibilia nominantur in quibus maxime lux iſta viſibilis excellit, quia & in ipſis ſenſibus noſtris, quibus anima per corpus vtitur, nihil eſt oculis præferendum: & ideo in ſcripturis ſanctis, viſibilium nomine ſenſibilia cuncta ſignificantur: Itaque in nouo teſtamento ſic ab iſtorum amore
2. Cor. 4. prohibemur. Non reſpicientes, inquit, ea quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia ſunt, quæ autem non videntur, æterna, Ex quo intelligi poteſt, quòd Chriſtiani non ſint qui ſolem & lunam non modo diligendos, ſed etiam colendos putant. Quid enim videmus, ſi ſolem & lunam non videmus? Vetiti enim ſumus conuerti ad ea quæ videntur. Non ſunt igitur etiam iſta diligenda ei qui amorem illum incorruptum deo cogitat
Meremur. exhibere, Sed erit mihi alius locus, quo de iſtis diligentius requiretur. Non enim nunc de fide, ſed de vita dicere inſtitui, per quam meremur ſcire quod credimus. Amandus igitur ſolus eſt, omnis vero iſte mundus, id eſt, omnia ſenſibilia contemnenda, vtendum autem his ad huius vitæ neceſsitatem.

ceſsitatem. Gloria vero popularis ſic in nouo teſtamento abiicitur atque contemnitur. Si hominibus, inquit Apoſtolus, placere vellem, Chriſti ſeruus non eſſ m. Eſt item aliud quod de corporibus per imagines quaſdã cõcipit anima, & eam vocat rerum ſcientiam. Quamobrem recte etiam curioſi eſſe prohibemur, quod magnum Temperantiæ munus eſt. Hinc illud eſt: Cauete, ne quis vos ſeducat per philoſophiam. Et quia ipſum nomẽ philoſophię ſi conſyderetur, rem magnam totóque animo appetendam ſignificat. Siquidem philoſophia eſt amor ſtudiúmq; ſapientiæ, cautiſsime Apoſtolus ne ab amore ſapientiæ deterrere videretur, ſubiecit: Et elementa huius mundi. Sunt enim qui deſertis virtutibus, & neſcientes quid ſit deus & quanta maieſtas ſemper eodem modo manentis naturæ, magnum aliquid ſe agere putant, ſi vniuerſam iſtam corporis molem, quam mundum nuncupamus, curioſiſsime intentiſsiméque perquirant. Vnde tanta etiam ſuperbia gignitur, vt in ipſo cœlo de quo ſæpe diſputãt, ſibimet habitare videantur. Reprimat igitur ſe anima ab huiuſmodi vanæ† cognitionis cupiditate, ſi ſe caſtam deo ſeruare diſpoſuit. Tali enim amore plerunque decipitur, vt aut nihil pũtet eſſe, niſi corpus: aut etiam ſi authoritate commota, fateatur aliquid eſſe incorporeum de illo tamen niſi per imagines corporeas cogitare non poſsit, & tale aliquid eſſe credere, quale fallax corporis ſenſus infligit. Ad hoc etiam valet quòd præcipitur cauendum eſſe à ſimulachris. Huic ergo authoritati noui teſtamenti, qua iubemur nihil mundi huius diligere, illa maxime ſententia qua dictum eſt: Nolite conformari huic mundo: ſimul enim demõſtrandum eſt ei rei quemque conformari quam diligit. Huic ergo authoritati ſi de veteri teſtamento quæram quid comparem, plura quidem inuenio, ſed vnus Salomonis liber Eccleſiaſtes, qui dicitur, copioſiſsime in ſummum contemptum omnia iſta perducit. Incipit enim ſic: Vanitas vanitãtium dixit Eccleſiaſtes, vanitas vanitantium & omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omni labore ſuo quem ipſe laborat ſub ſole? Hæc verba omnia ſi attendantur, ſi pendantur, ſi diſcutiantur, multa inueniuntur pernéceſſaria iis qui hunc mundum fugere, & refugere in deum deſyderant. Sed longum eſt, & aliò feſtinat oratio. Tali tamẽ principio conſtituto, exequitur

curioſitas ſacris literis damnata. *Cap. xxj.* *Gal. 1.* *Coloſ. 2.* *† huius vaga.* *1. Ioan. 2.* *Roma. 12.* *Eccle. 1.* *1. Retract. cap. 7.*

exequitur omnia, vanitantes eſſe eos qui rebus huiuſmodi falluntur. Idipſum autem quo falluntur vanitatem vocans non quod deus iſta non creauerit, ſed quia ſubiicere ſe homines volunt iis rebus per peccata, quæ illis per recte facta diuina lege ſubiectæ ſunt. Quid eſt enim aliud falſis bonis illudi atque decipi quàm teipſo inferiora miranda & appetenda arbitrari? Habet igitur vir temperans in huiuſcemodi rebus mortalibus & fluentibus vitæ regulam vtroque teſtamento firmatam: vt eorum nihil diligat, nihil per ſe appetendum putet, ſed ad vitę huius atque officiorum neceſſitatem quantum ſatis eſt, vſurpet, vtentis modeſtia, non amantis affectu. Hæc dicta ſint de temperantia pro rerum magnitudine breuiter pro inſtituto tamen opere fortaſſe copioſius quàm oportebat. De fortitudine vero non multa dicenda ſunt. Amor nanque ille de quo loquimur, quem tota ſanctitate inflammatum eſſe oportet in deum, in non appetendis iſtis temperans, in amittendis fortis vocatur. Sed inter omnia quæ in hac vita poſsidentur, corpus homini grauiſsimum vinculum eſt, iuſtiſsimis dei legibus, propter antiquum peccatum, quo nihil eſt ad prædicandum notius, nihil ad intelligendum ſecretius. Hoc ergo vinculum ne concutiatur atque vexetur, laboris & doloris: ne auferatur atque perimatur, mortis terrore animam quatit. Amat enim illud vi conſuetudinis, non intelligens, ſi eo bene atque ſcienter vtatur, reſurrectionem reformationémque eius ope ac lege diuina ſine vlla moleſtia iuri ſuo ſubditam fore: ſed cum [ſe] hoc amore tota in deum conuerterit, his cognitis mortem non modo contemnet, verumetiam deſyderabit. Sed reſtat cum dolore magna conflictatio. Nihil eſt tamen tam durum atque ferreum, quod non amoris igne vincatur. Quo cum ſe anima rapit in deum, ſuper omnem carnificinam libera & admiranda volitabit pennis pulcherrimis & integerrimis, quibus ad dei complexum amor caſtus innititur. Niſi vero amatores auri, amatores laudis, amatores fœminarum amatoribus ſuis deus ſinat eſſe fortiores, cum ille non amor, ſed congruentius cupiditas vel libido nominetur. In qua tamen apparet quãtus ſit impetus animi ad ea quęque diligũtur indefeſſo † curſu per immania quæ tendentis argumentóque nobis eſt, quàm ſint omnia perferenda ne deſeramus deũ, ſi tanta illi

Fortitudinẽ præſtat amor dei. cap. xxij.

† *indeſ.exo*

lli vt deſerant, perferunt. Quid ergo hic noui teſtamenti authoritates colligam, vbi dictum eſt: Tribulatio patientiam operatur, patientia probationẽ, probatio vero ſpem, & non ſolum dictum, ſed etiam exemplis eorum qui dixerunt probatum atque firmatum: de veteri potius teſtamento in quod illi rabide ſæuiunt, excitabo exemplum patientiæ. Neque illum commemorabo virum, à quo in magnis cruciatibus corporis & horribili tabe membrorum, non modo ſuſtinentur humana, ſed diuina etiam diſputantur. In cuius ſingulis vocibus ſatis elucet, ſi quis æquo animo attendat, quanti pẽdenda ſint iſta quæ cum volunt homines per dominationem tenere, ab his ipſis potius per cupiditatem tenentur, & rerum mortalium *ſerui fiunt dum imperite domini eſſe deſyderant. Amiſit nanque ille omnes diuitias, & factus repente pauperrimus, tam inconcuſſum animum tenuit & infixum deo, vt ſatis demonſtraret, non illas ſibi fuiſſe magnas, ſed ſe illis, ſibi autem deum. Quo animo ſi eſſe poſſent noſtri temporis homines, non magnopere in nouo teſtamento ab iſtorum poſſeſſione prohiberemur, vt perfecti eſſe poſſemus. Multo enim mirabilius eſt non inhærere iſtis quanuis poſsideas, quam omnino eas non poſsidere. Sed quoniam de dolore atque cruciatibus corporis tolerandis nunc agitur, relinquo iſtum virum, licet magnum, licet inuictum, virum tamen. Offerunt enim mihi ſcripturæ illæ ſtupendæ fortitudinis fœminam, & ad eam iam me tranſire compellunt. Quæ cum ſeptem liberis tyranno atque carnifici prius viſcera omnia, quàm vnum verbum ſacrilegum impendit: cum eius hortatione filij roborarentur, in quorum membris ipſa torquebatur, latura tamen etiam proprio munere quo eos ferre præceperat. Quid ad tantam patientiam quæſo addi poteſt? Quid tamen mirum, ſi omnibus medullis conceptus dei amor, & tyranno, & carnifici, & dolori, & corpori, & ſexui, & affectui reſiſtebat? An non audierat: Precioſa in conſpectu domini mors ſanctorum eius? Non audierat: Melior vir patiens fortiſsimo? Non audierat: Omne quod tibi applicitum fuerit, accipe, & in dolore ſuſtine, & in humilitate tua habe patientiam, quoniam in igne probatur aurum & argentum? Non audierat: Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribula-

Fortitudinis monita & exempla ex ſcripturis.
Ca. xxiij.
Roma. 5.
*al. temporalium.
Iob. 1.
2. Mac. 7.
Pſal. 115.
Prouer. 16
Eccle. 2.

tionis? Immo vero & hæc & alia plura perceperat, quæ vno ſancto dei ſpiritu, vt in iſtis noui teſtamenti, ſic in illis, qui ſoli adhuc erant, libris diuino præcepta fortitudinis conſcripta ſunt. Quid de iuſticia quæ ad deum pertinet? nonne cum & dominus dicat: Non poteſtis duobus dominis ſeruire, & Apoſtolus redarguat eos qui creaturæ potius quàm creatori ſeruiunt, in veteri teſtamento prius dictum eſt: Dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies? Sed quid opus eſt hinc plura dicere, cum ſententiis talibus ibi plena ſint omnia? Hanc ergo iuſticia vitæ regulam dabit huic amatori, de quo ſermo eſt: vt deo quem diligit, id eſt, ſummo bono, ſummæ ſapientiæ, ſummæ paci † libentiſsime ſeruiat: cæteráque omnia partim ſubiecta ſibi regat, partim ſubiicienda præſumat. Quæ norma viuendi, vt docuimus, vtriuſque teſtamenti authoritate roboratur. Nec de prudentia diutius differendum eſt, ad quam dignoſcentia pertinet appetendorum & vitandorum. Quæ ſi deſit, nihil eorum, de quibus iam dictum eſt, effici poteſt. Hujus autem excubiæ atque diligentiſsima vigilantia eſt, ne ſubrepente paulatim mala ſuaſione fallamur. Vnde ſæpe dominus, Vigilate, clamat: & Ambulate, inquit, dum lumen habetis, ne vos tenebræ comprehendant. Itémque dicitur: Neſcitis quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit? Quid autem proferri manifeſtius de veteri teſtamento contra iſtam dormitationem animi poteſt, per quam fit vt non ſentiamus quaſi minutatim ſerpentem perniciem, quàm illud quod à Propheta dictum eſt, Qui ſpernit modica, paulatim decidet? De qua ſententia, ſi opportunum eſſet feſtinantibus, copioſiſsime diſputarem, atque id ſi à nobis nunc ſuſceptum munus flagitaret, fortaſſe demonſtraremus, quàm ſint alta myſteria, quæ imperitiſsimi & ſacrilegi homines deridendo, non illi quidem paulatim iam decidunt, ſed magno lapſu præcipites eunt.

[Margin: prudentiã docent ſcripturæ. Ca. xxiiii. Matth. 6. Roma. 1. Matth. 4. Deute. 6. † potentiæ. prudentia. Matt. 24. Ioan. 12. 1. Cor. 5. Eccle. 19.]

Quid amplius de moribus diſputem? Si enim deus eſt ſummum hominis bonum, quod negare non poteſtis, ſequitur profecto, quoniam ſummum bonum appetere, eſt bene viuere: vt nihil ſit aliud bene viuere, quàm toto corde, tota anima, tota mente deum diligere: à quo exiſtit, vt incorruptus in eo amor atque integer cuſtodiatur, quod eſt

[Margin: Officia quatuor virtutum ex ſcripturis. cap. xxv.]

eſt temperantiæ: & nullis frangatur incommodis, quod eſt fortitudinis: nulli alij ſeruiat, quod eſt iuſticiæ: vigilet in diſcernendis rebus, ne fallacia paulatim dolúſque ſubrepat, quod prudentiæ. Hæc eſt hominis vna perfectio, qua ſola impetrat vt veritatis ſynceritate perfruatur: hæc nobis teſtamento vtroque concinitur, hæc nobis hinc atque inde ſuadetur. Quid adhuc ſcripturis, quas ignoratis calumniamini †? Neſcitis quanta imperitia laceſſatis libros †, quos & ſoli reprehendunt qui non intelligunt: & ſoli intelligere nequeunt, qui reprehendunt? Non enim eos aut vllus inimicus cognoſcere ſinitur, aut eſſe niſi amicus cognitis poteſt. Diligamus, igitur deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente quicunque ad vitam æternam peruenire propoſuimus. Vita enim æterna eſt totum præmium, cuius promiſsione gaudemus: nec præmium poteſt præcedere merita, & prius homini dari quàm dignus eſt. Quid enim hoc iniuſtius, & quid iuſtius deo? Non ergo debemus poſcere præmium antequam mereamur accipere. Hic fortaſſe non incongrue quæritur, æterna ipſa vita quid ſit. Sed eius largitorem potius audiamus: Hæc eſt, inquit, vita æterna, vt cognoſcant te verum deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtũ. Aeterna igitur vita eſt ipſa cognitio veritatis. Quam obrem videte, quàm ſint peruerſi atque præpoſteri, qui ſeſe arbitrantur dei cognitionem tradere, vt perfecti ſimus cum perfectorum ipſa ſit pręmium. Quid ergo agendum eſt? quid quæſo, niſi vt eum ipſum quem cognoſcere voluimus, prius plena charitate diligamus? Vnde illud exoritur, quod ab initio ſatis egimus, nihil in eccleſia catholica ſalubrius fieri, quàm vt rationem præcedat authoritas. Sed cætera videamus videtur enim de homine ipſo, id eſt, de amatore ipſo nihil actum: ſed parum dilucide qui hoc arbitratur intelligit, Nõ enim fieri poteſt, vt ſeipſum qui deum diligit, non diligat: imò vero ſolus ſe nouit diligere, qui deum diligit. Siquidem ille ſe ſatis diligit, qui ſedulo agit, vt ſummo & vero perfruatur bono: quod ſi nihil eſt aliud quàm deus, ſicut ea quæ dicta ſunt, docuerũt, quis cunctari poteſt, quin ſeſe amet, qui amator eſt dei. Quid inter ipſos homines, nullúmne eſſe amoris vinculum debet? Imò vero ita debet, vt nullus certior gradus ad

† calumniam iniecti.

† Quid eſt, ta imperitia laceratis libros, &c.

Meritum.

Ioan. 17.

1. Retract. cap.

Dilectio ſui & proximi.

Ca. xxvj.

amorem dei fieri poſſe credatur, quàm hominis erga hominem charitas. Promat nobis ergo alterum præceptum ipſe dominus de vitæ præceptis interrogatus: non enim contentus fuit vno, qui ſciret aliud deum eſſe, aliud hominem: atque intereſſe tantũ quantum inter eum qui creauit, & id quod ad creatoris ſimilitudinem creatum eſt. Dicit ergo ſecundum præceptum eſſe, Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Te autem ipſum ſalubriter diligis, ſi plus quàm te diligis deum. Quod ergo agis tecum id agendum cum proximo eſt: hoc eſt, vt etiã ipſe perfecto amore diligat deum. Non enim eum diligis tanquam teipſum, ſi non ad id bonum ad quod ipſe tendis, adducis*. Illud eſt enim vnum bonum, quod omnibus tecum tendentibus non fit anguſtum. Ex hoc præcepto naſcuntur officia ſocietatis humanæ, in quibus non errare difficile eſt. Agendum autem imprimis eſt, vt beneuoli ſimus, id eſt vt nulla malicia, nullo dolo malo aduerſus hominem vtamur. Quid enim homini homine propinquius? Accipite etiam quid Paulus dicat: Dilectio, inquit proximi malũ nõoperatur. Breuiſsimis vtor teſtimoniis, ſed niſi fallor, idoneis, è quibus ſuſceptæ rei ſatisfiat: Nam quis ignorat quàm multa, & quanti ponderis verba in illis libris de charitate proximi vſquequaque diffuſa ſint? Sed cũ duobus modis peccetur in homine: vno ſi lædatur, alio ſi cum poteſt non adiuuetur: eáq; ipſa ſint, quibus mali homines eſſe dicantur, quorum neutrũ qui diligit, facit: ſatis opinor quod volumus demonſtrat iſta ſententia, Dilexio proximi malum non operatur. Et ſi ad bona peruenire non poſſumus, niſi mala operari deſtiterimus, iſta ſunt quaſi cunabula charitatis dei, quibus diligimus proximum: vt quoniam dilectio proximi malum non operatur, hinc ad illud aſcendamus quod dictum eſt, Scimus quoniam diligentibus deũ um omnia procedunt in bonum. Sed neſcio quo modo aut pariter iſta in plenitudinem perfectionémque cõſurgunt aut inchoatur prius dei amor, & prius perficitur proximi. Ad incipiendũ enim citius nos fortaſſe in ſe diuina charitas rapit, ſad faciliu minora perficimus. Quoquo modo autem res ſe habeat, illud maxime tenendum eſt, ne ſe quiſquam credat contempto proximo ad beatitudinem, & ad deum quem diligit eſſe venturum. Atque vtinam vt facile

Matt.22.

* al. adducere ſtagis.

Roma.13

Roman.8.

facile eſt bene inſtituto & benigno, diligere proximum, ita facile eſſet vel conſulere, vel nihil nocere. Non enim ad hæc ſatis eſt voluntas bona, ſed opus eſt magna quadam ratione atque prudentia, qua nemo vti poteſt, niſi deus ille fons omnium bonorum id tribuerit. De qua re, quantum arbitror, difficillima tentabimus dicere pro ſuſcepto opere pauca quædam, ſpem totam conſtituentes in eo cuius ſolius iſta dona ſunt. Homo igitur vt homini apparet, anima rationalis eſt, mortali atque terreno vtens corpore. Partim ergo corpori, partim vero animæ hominis benefacit, qui hominem diligit. Ad corpus quod pertinet, medicina nominata eſt: ad animam autem diſciplina. Sed medicinam nunc voco, quicquid omnino corporis vel tuetur, vel inſtaurat ſalutem. Ad hanc itaque pertinent non ea tantum quæ ars eorum exhibet qui proprie medici nominantur: ſed etiam cibus & potus, tegmen & tectum, defenſio denique omnis atque munitio, qua noſtrum corpus aduerſus etiam externos ictus actuſque ſeruatur: nam & fames & ſitis, & frigus & æſtus, & quicquid extrinſecus grauiter infligitur, ſalutem de qua nunc agitur manere non ſinunt. Quare illa omnia, quibus huiuſcemodi malis incommodiſve reſiſtitur, qui officioſe atque humaniter præbent, miſericordes vocantur, etiam ſi ſapientes vſqueadeo ſint, vt iam nullo animi dolo re turbentur. Nam quis ignoret ex eo appellatam eſſe miſericordiam, quòd miſerum cor faciat condolentis alieno malo. Et quis non concedat ab omni miſeria liberum eſſe debere ſapientem, cum ſubuenit inopi, cum eſurienti cibum præſtat, potúmque ſitienti, cum veſtit nudum, cum peregrinum tecto recipit, cum oppreſſum liberat, cum denique humanitatẽ ſuam vſque ad ſepulturam porrigit mortuorum? Etiam ſi id faciat mente tranquilla, nullis aculeis doloris inſtinctus, ſed adductus officio bonitatis, miſericors tamẽ vocandus eſt. Huic enim nihil obeſt nomẽ, cum abſit miſeria. Sulti vero, cum miſericordiam quaſi vicium deuitant, quia officio ſatis moueri nequeunt, ſi nec perturbatione commouentur, congelaſcunt potius rigore inhumanitatis, quàm rationis tranquillitate ſerenantur. Itaque multo prudentius deus etiam ipſe miſericors dicitur: qui quemadmodũ dicatur, reſtat intelligere iis qui

Beneficentia in corpus proximi. ca. xxvij.

1. Retract. cap. 7.

Stoici.

ſeſe idoneos religione ſtudióque præſtiterint: ne cum verbis doctorum inepte vtimur, indoctorum animas prius durescere vitando miſericordiam, quàm benignitatem appetendo miteſcere faciamus. Atque vt miſericordia iubet, iſta nos ab homine pellere incommoda, ſic innocentia prohibet inferre. Quod autem attinet ad diſciplinam, per quam ipſi animo ſanitas inſtauratur, quæ ſi abſit, nihil ad depellendas miſerias ſalus ipſa corporis valet, difficillima omnino res eſt. Atque vt in corpore dicebamus, aliud eſſe morbos & vulnera curare, quod pauci homines bene facere poſſunt, aliud autem famem ſitímque ſopire, & cætera in quibus ſubuenire hominem homini vulgo paſsímque conceditur: Sic in animo ſunt quædam in quibus excellentia illa & rara magiſteria non admodum deſyderantur: vt cum hortamur & monemus, vt hæc ipſa indigentibus exhibeantur, quæ corpori exhibenda eſſe diximus. Cum enim hæc facimus, ope corpori: cum autem docemus vt fiant, diſciplina animo ſubuenimus. Sunt vero alia, quibus multimodi variique morbi animorum magna quadam & prorſus ineffabili ratione ſanantur. Quæ medicina, niſi diuinitùs populis mitteretur, nulla ſpes ſalutis eſſet, tam immoderata tranſgreſsione peccantibus. Quanquam & illa corporis, ſi altius rerum originem repetas, non inuenitur vnde ad homines manare potuerit, niſi à deo, cui rerum omnium ſtatus ſalúſque tribuenda eſt. Hæc tamen diſciplina, de qua nunc agimus, quæ animi medicina eſt, quantum ſcripturis ipſis diuinis colligi licet, in duo diſtribuitur, coërcitionem & inſtructionem. Coërcitio timore, inſtructio vero amore perficitur, eius dico cui per diſciplinã ſubuenitur: nam qui ſubuenit, nihil horum duorũ habet, niſi amare. In his duobus deus ipſe, cuius bonitate atque clementia fit omnino, vt aliquid ſimus, duobus teſtamentis vetere & nouo diſciplinæ nobis regulam dedit. Quanquam enim vtrunque in vtroque ſit, præualet tamen in vetere timor, amor in nouo: quia ibi ſeruitus, hic libertas ab Apoſtolis prædicatur. De quorum teſtamentorum admirabili quodam ordine diuinóque concentu, longiſsimum eſt dicere, & multi religioſi doctique dixerunt. Multos libros res iſta flagitat, vt pro merito quantũ ab homine poteſt explicari & prædicari queat.

Beneficentia in animam proximi.

caput xxviij.

Coërcitio.

Inſtructio.

Teſtamentum vetus & nouum.

Qui

Qui ergo diligit proximum, agit quantum poteſt, vt ſanus corpore ſanúſque animo ſit: Sed cura corporis ad ſanitatem animi referenda eſt. Agit ergo his gradibus quod ad animum pertinet, vt primo timeat, deinde diligat deum. Hi mores ſunt optimi, per quos nobis etiam ipſa prouenit, ad quam omni ſtudio rapimur, agnitio veritatis. Atque in his duobus conuenit mihi cum Manichæis, id eſt, vt deum & proximum diligamus: ſed hoc in veteri teſtamento negant contineri: In quo quantum errant, ſatis vt opinor, apparet ex iis quas ſuperius protulimus de vtroque ſententiis. Veruntamen vt breue aliquid dicam, ſed tali cui reſiſtere ſit mera dementia. Nónne animaduertunt hæc ipſa duo, quæ laudare coguntur, quàm importuniſsime à domino in Euangelio de vetere teſtamento eſſe prolata negent, vbi ſcriptum eſt: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Vel illud alterum, Diliges proximum tuum tanquam teipſum? Aut ſi hæc negare non audent, premuntur enim luce veritatis: illud negare audeant, ſalubria eſſe iſta præcepta, his mores optimos contineri: negent ſi poſſunt, & dicant, non oportere deum diligi, non oportere proximũ diligi: neque diligentibus deum omnia procedere in bonum, neque dilectionem proximi malum non operari, quibus duobus ſaluberrime atque optime humana vita diſponitur. Quæ ſi dicunt, non ſolum illis cum Chriſtianis, ſed ne cum hominibus quidem ratio eſt. Sin hæc dicere non audent, coguntúrque confiteri eſſe diuina, quid eos libros vnde iſta prolata ſunt, impietate nefaria laceſſere atque improbare non deſinunt? An illi dicturi ſunt, non eſſe conſequens, vt omnia ibi bona ſint, vbi hæc inuenire potuimus? Nam hæc ſolent dicere. Cui ego tergiuerſationi quid reſpondeam, & quemadmodum occurram, non facile video. Diſcutiámne verba ſingula veteris teſtamenti, & in his ſummam cum Euangelio eſſe concordiam peruicacibus indoctíſque demonſtrem? Sed quando iſtud erit? Quando aut ego ſufficiam, aut ipſa patientur? Quid ergo faciã? Deſerámne cauſam, & eos in ſententia quanuis improba & falſa, tamen difficili ad diſſoluendum deliteſcere ſinam? Non faciam, Aderit de proximo deus ipſe, cuius illa præcepta ſunt: nec me in tantis

Timor.
Amor.
Deute.6.
Matth.22.
Leuit.19.
Roma.8.
Roma.13.

De ſcripturarum authoritate Ca. xxix.

anguſtiis inopem ac deſertum eſſe patietur. Quamobrem adeſtote animis Manichæi,ſi qui forte illa ſuperſtitione ita tenemini,vt euadere aliquādo poſsitis. Adeſtote, inquam.ſine pertinacia, ſine ſtudio reſiſtendi: nam aliter vobis pernicioſiſsimum eſt iudicare. Certe enim nemini dubium eſt,nec auerſi vos ita eſtis à vero,vt non intelligatis,ſi diligere deum & proximum bonum eſt, quod negare nemo poteſt,quicquid in his duobus præceptis pendet,vituperari iure non poſſe.Quid ergo in iis pendeat, ridiculum eſt ſi à me quærendum eſſe putas:ipſum Chriſtum audi,audi,inquam,Chriſtum,audi dei ſapientiam.In his, inquit,duobus præceptis tota lex pendet, & omnes prophetæ.

Matt. 22.

Quid hoc loco poteſt dicere impudentiſsima pertinacia?Non hoc Chriſtum dixiſſe?At in Euangelio verba eius iſta conſcripta ſunt.Falſum eſſe ſcriptum?Quid hoc ſacrilegio magis impium reperiri poteſt?Quid iſta voce impudentius?Quid audacius?Quid ſceleratius?Simulachrorum cultores,qui Chriſti etiam nomen oderunt, nunquam hoc aduerſus ſcripturas illas auſi ſunt dicere. Conſequetur nanque omnium literarum ſumma peruerſio & omnium qui memoriæ mandati ſunt librorum abolitio,ſi quod tanta populorum religione roboratum, eſt, tanta hominum & temporum conſenſione firmatum, in hanc dubitationem adducitur,vt ne hiſtoriæ quidem vulgaris fidem poſſit grauitatémque obtinere. Poſtremo quid de ſcripturis vllis proferre poteris, vbi mihi vti hac voce non liceat, ſi contra meam ratiocinationem [intentionémque] proferatur?Illud vero quis ferre poſsit quòd nos notiſsimis ac iam in manibus omnium libris conſtitutis credere vetant,& iis quæ ipſi proferunt,imperant vt credamus?Si de ſcriptura dubitandum eſt,de qua magis quàm quę diffamari non meruit, quæ vere potuit ſub nomine alio tota mentiri? At ſi iſtam obdis inuito,& authoritatis exaggeratione cogis in fidem:egóne de illa,quam conſtanter latiſsime diuulgatam video,& eccleſiarum per totum orbem diſperſarum conteſtatione firmatam,dubitabo miſer:& quod eſt miſerius,te authore dubitabo, cum ſi exemplaria proferres,altera tenere non deberem,niſi ea quæ plurium conſenſione commendarentur?Nunc vero nihil te proferente quod conferas. præter inaniſsimam vocem temeritatíſque

pleniſsimam

pleniſsimam,putabis vſqueadeo genus humanum eſſe peruerſum,& diuinæ prouidentiæ ope deſertum, vt illis ſcripturis non à te prolatas alias quibus redarguantur,ſed tua tantum verba prępo nat? Proferendus eſt nanque tibi alius codex eadem continens, ſed tamen incorruptus & verior, vbi ſola deſint ea quæ hic immiſſa eſſe criminaris. Vt ſi verbi cauſa,Pauli epiſtolam quæ ad Romanos ſcripta eſt,corruptam eſſe contendis,aliam proferas incorruptam,vel alium codicem potius,in quo eiuſdem Apoſtoli eadem epiſtola ſyncera & incorrupta conſcripta ſit. Non faciam inquis,ne ipſe corrupiſſe credar. Hoc enim ſoletis dicere, & verum dicitis:nihil prorſus aliud ſuſpicabuntur vel mediocriter cordati homines,ſi hoc feceris. Vide ergo tuipſe quid de authoritate tua iudicaueris:& intellige vtrum tuis verbis contra illas ſcripturas credere debeant, ſi codici ob hoc ſolum,quòd abs te profertur, magnæ temeritatis eſt credere. Sed quid hinc plura? Quis enim nõ videat eos, qui contra ſcripturas Chriſtianas hæc audent dicere, vt illud non ſint quod homines ſuſpicantur, certe tamen non eſſe Chriſtianos? Nam Chriſtianis hęc dicta eſt forma viuendi, vt diligamus dominum deum noſtrum ex toto corde, & ex tota anima,& ex tota mẽte,deinde proximum noſtrum tanquam noſmetipſos. In his enim duobus præceptis tota lex pendet & omnes prophetæ. Merito eccleſia catholica mater Chriſtianorum veriſsima, non ſolum ipſum deum, cuius adeptio vita eſt beatiſsima, puriſsime atque caſtiſsime colendum prædicas,nullam nobis adorandam creaturam inducens,cui ſeruire iubeamur:& ab illa incorrupta & inuiolabili æternitate,cui ſoli homo ſubiiciendus eſt, cui ſoli rationalis anima cohęrendo non miſera eſt,excludens †omne quod factum eſt,quod obnoxium commutationi, quod ſubditum tempori,neque confundens quod æternitas,quod veritas,quod denique pax ipſa diſtinguit,nec rurſum ſeparans quod maieſtas vna coniungit: ſed etiam proximi dilectionem atque charitatem ita complecteris,vt variorum morborum quibus pro peccatis ſuis animæ ægrotant,omnis apud te medicina præpolleat. Tu pueriliter pueros,fortiter iuuenes, quiete ſenes,prout cuiuſque non corporis tantum:ſed & animi ætas eſt,exerces ac doces. Tu fœminas viris ſuis non ad explendam libidinem, ſed ad

Apoſtrophe ad eccleſiam totius ſapientiæ magiſtram.

Cap. xxx.
Deute. 6.
Matt. 22.

Doctrina catholicæ eccleſiæ.

† excludens.

propagandam prolem, & ad rei familiaris ſocietatem caſta & fideli obedienta ſubiicis. Tu viros coniugibus non ad illudendum imbecilliorem ſexum, ſed ſynceri amoris legibus præficis. Tu parentibus filios libera quadam ſeruitute ſubiungis, parentes filiis pia dominatione præponis. Tu fratribus fratres religionis vinculo firmiore atque arctiore quàm ſanguinis nectis. Tu omnem generis propinquitatem & affinitatis neceſsitudinem, ſeruatis naturæ voluntatíſque nexibus mutua charitate conſtringis. Tu dominis ſeruos non tam conditionis neceſsitate, quàm officij delectatione doces adhærere. Tu dominos ſeruis, ſummi dei ſcilicet communis domini conſyderatione placabiles, & ad conſulendum, quàm coërcendum propenſiores facis. Tu ciues ciuibus, gentes gentibus, & prorſus hominibus homines primorum parentum recordatione, non ſocietate tantum, ſed quadam etiam fraternitate coniungis. Doces reges proſpicere populis, mones populos ſe ſubdere regibus. Quibus honor debeatur, quibus affectus, quibus reuerentia, quibus timor, quibus cõſolatio, quibus admonitio, quibus cohortatio †, quibus diſciplina, quibus obiurgatio, quibus ſupplicium ſedulo doces: oſtẽdens quemadmodum non omnibus omnia, & omnibus charitas, & nulli debeatur iniuria. Iam vero cum hæc humana dilectio inhærenté vberibus tuis nutriuerit & roborauerit animum, ſequendo deo factum idoneum: vbi eius maieſtas ex tanta parte quanta homini, dum terræ huius inhabitator eſt ſufficit, aperire ſe cœperit, tantus charitatis ardor innaſcitur, & tantum diuini amoris conſurgit incendium, vt exuſtis omnibus vicijs, & homine purgato atque ſanctificato, ſatis appareat quàm diuine dictum ſit: Ego ſum ignis cõſumens. Et, Ignem veni mittere in mundum. Quæ duæ voces vnius dei in duobus teſtamentis ſignatę, ſanctificationem animæ concordi atteſtatione declarant, vt fiat aliquando illud quod item in nouam ſcripturam de veteri aſſumptum eſt. Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi eſt mors aculeus tuus? Vbi eſt mors contentio tua? Quod vnum iſti hæretici intelligere ſi valerẽt, nuſquã profecto deum niſi apud te atque in tuo gremio minime ſuperbi, & bene pacata venerarẽtur. Merito apud te diuina præcepta late diffuſéque ſeruantur. Merito apud te bene intelligitur, quàm ſit grauius cognita

[Margin: † correctio — 1. Retract. cap. 7. — Deu. 4. & Hebr. 12. — Luce 12.]

gnita, quàm incognita lege peccare. Aculeus enim mortis peccatum, virtus autem peccati lex, qua grauius feriat & in terimat contempti præcepti conſcientiam. Merito apud te viſum eſt, quàm ſit ſub lege operatio vana, cum libido animum vaſtat: & cohibetur pœnæ metu, non amore virtutis obruitur. Merito tibi tam multi hoſpitales, multi officioſi, multi miſericordes, multi docti, multi caſti, multi ſancti, multi vſqueadeo dei amore flagrantes vt eos in ſumma continentia atque mundi huius incredibili contemptu etiam ſolitudo delectet. Quid eſt quæſo, quod vident qui non poſſunt hominem non diligere, & tamen poſſunt hominem nõ videre? Profecto illud quicquid eſt præſtantius eſt rebus humanis, cuius contemplatione poteſt homo ſine homine viuere. Iam enim accipite Manichęi perfectorum Chriſtianorum, quibus ſumma caſtitas non laudanda tantum, ſed etiam capeſſenda viſa eſt, mores & continentiam ſingularem: ne vos impudenter iactare apud animos imperitorum quaſi difficillima rerum abſtinentia, ſi quid in vobis pudoris eſt, audeatis. Nec ea dicam quæ vos ignoratis, ſed quæ nobis occultatis. Quis enim neſcit ſummæ continentiæ hominum Chriſtianorum multitudinem per totum orbem indies magis magisque diffundi, & in Oriente maxime atque Aegypto, quod vos nullo modo poteſt latere. Nihil de iis dicam quos pauloante commemoraui, qui ſecretiſsimi penitus ab omni hominum conſpectu, pane ſolo qui eis per certa interualla temporum affertur, & aqua cõtẽti, deſertiſsimas terras incolunt perfruentes colloquio dei, cui puris mentibus inhæſerunt, & eius pulchritudinis contemplatione beatiſsimi, quæ niſi ſanctorum intellectu percipi non poteſt. Nihil inquam, de his loquar, videntur enim nonnullis res humanas pluſquam oporteret deſeruiſſe, non intelligentibus quantum nobis eorum animus in orationibus proſit, & vita ad exemplum, quorum corpora videre non ſinimur. Sed hinc diſputare longum & ſuperuacaneum puto: nam hoc tam excellens faſtigium ſanctitatis, cui non ſua ſponte mirandum & honorandum videtur, oratione noſtra videri quì poteſt? Tantum iſti admonendi ſunt, qui ſeſe inaniter iactant, intantum proceſsiſſe temperantiam & continentiam ſanctiſsimorum catholicæ fidei Chriſtianorum, vt reſtringenda nonnullis,

Manichæorum continentiũ opponit Anachoretarũ & cœnobitarum vitam, quales vt maxime habet res mundus. caput xxxj. Paulus Eremita.

nonnullis, & quaſi ad humanos fines reuocanda videatur. Vſqueadeo ſupra homines illorum animos euaſiſſe, ab iis etiam quibus id diſplicet, iudicatur. Sed ſi hoc excedit noſtram tolerantiam, quis non illos miretur & prædicet, qui contemptis atque deſertis mundi huius illecebris, in communem vitam caſtiſsimam ſanctiſsimámque congregati, ſimul ætatem agunt, viuentes in orationibus, in lectionibus, in diſputationibus: nulla ſuperbia tumidi, nulla peruicacia turbulenti, nulla inuidentia liuidi ſed modeſti, verecundi, pacati, concordiſsimam vitam & intentiſsimam in deum, gratiſsimum munus ipſi offerunt, à quo iſta poſſe meruerunt. Nemo quicquam poſsidet proprium, nemo cuiquam oneroſus eſt. Operantur manibus ea, quibus & corpus paſci poſsit, & à deo mens impediri non poſsit. Opus autem ſuum tradunt eis quos decanos vocant, eo quòd ſint denis præpoſiti, vt neminem illorum cura ſui corporis tangat, neque in cibo, neque in veſtimento, neque ſi quid aliud opus eſt vel quotidianæ neceſsitati, vel mutatæ, vt aſſolet, valetudini. Illi autem decani cum magna ſolicitudine omnia diſponentes, & præſto facientes quicquid illa vita propter imbecillitatem corporis poſtulat, traditionem tamen etiam ipſi reddunt vni, quem patrem vocát. Hi vero patres non ſolum ſanctiſsimi moribus, ſed etiam diuina doctrina excellentiſsimi, omnibus rebus excelſi, nulla ſuperbia conſulunt iis quos filios vocant, magna ſua in iubendo authoritate, magna illoram in obtéperádo voluntate. Conueniunt autem diei tempore extremo de ſuis quiſque habitaculis, dum adhuc ieiuni ſunt ad audiendum illum patrem, & cóueniunt ad ſingulos patres terna, vt minimum, hominum milia: nam etiam multo numeroſiores ſub vno agunt. Audiunt autem incredibili ſtudio, ſummo ſilentio, affectiones animorum ſuorum prout eos pepulerit diſſerentis oratio, vel gemitu, vel fletu, ſed modeſto & clamore vacuo gaudium ſignificantes, corpus deinde reficitur, quantum ſaluti & ſalubritati ſat eſt, coërcente vnoquoque concupiſcentiam, ne ſe profundat vel in eaipſaque præſto ſunt parca & viliſsima. Ita non ſolum à carnibus & vino abſtinent pro ſufficientia domandarum libidinum, ſed ab iis etiam quæ tanto concitatius ventris & gutturis prouocant appetitum, quanto quaſi mundiora nonnullis videntur:

Monachi. Cœnobitæ.

oblatio deo grati[ſs].

videntur:quo nomine ſolet turpe deſyderium exquiſitorum ciborum,quod à carnibus alienum eſt,ridicule turpitérque defendi.Sanè quicquid neceſſario victui redundat: nam redundat plurimum ex operibus manuum, & epularum reſtrictione:tanta cura egentibus diſtribuitur,quanta non ab ipſis qui diſtribuunt comparatum eſt. Nullo modo nanque ſatagunt,vt hæc ſibi abundent, ſed omni modo agunt:vt non apud ſe remaneat quod abundauerit,vſqueadeo vt oneratas etiam naues in ea loca mittant, quæ inopes incolunt.Non opus eſt plura de re notiſsima dicere. Hæc eſt etiam vita fœminarum deo ſolicite caſtéque ſeruientium, quæ habitaculis ſegregatæ ac remotæ à viris quàm longiſsime decet pia tantum illis charitate iunguntur & imitatione virtutis:ad quas iuuenum nullus acceſſus eſt,neque ipſorum quanuis grauiſsimorum & probatiſsimorum ſenum niſi vſque ad veſtibulum neceſſaria prębendi quibus indigent gratia. Lanificio nanque corpus exercent atque ſuſtentant,veſtéſque ipſas fratribus tradunt,ab iis inuicem quod victui opus eſt reſumentes. Hos mores, hanc vitam hunc ordinem,hoc inſtitutum ſi laudare velim neq; digne valeo,& vereor ne iudicare videar per ſeipſum tantummodo expoſitum placere non poſſe,ſi ſuper narratoris ſimplicitatem cothurnum etiam laudatoris addendum putauero.Hæc Manichęi reprehendite ſi poteſtis. Nolite cæcis hominibus & diſcernere inualidis oſtentare noſtra zizania. Neque tamen ita ſeſe anguſte habent eccleſiæ catholicæ mores optimi,vt eorum tantum vitas, quos commemoraui arbitrer eſſe laudandas. Quàm enim multos epiſcopos optimos viros, ſanctiſsimóſque cognoui, quàm multos presbyteros,quàm multos diaconos,& huiuſmodi miniſtros diuinorum ſacramentorum, quorum virtus eo mihi mirabilior & maiore prædicatione dignior videtur,quo difficilius eſt eam in multiplici hominum genere & in iſta vita turbulentiore ſeruare. Non enim ſanatis magis quàm ſanandis hominibus præſunt.Perpetienda ſunt vicia multitudinis,vt curentur. & prius toleranda quæ ſananda*† eſt peſtilentia.Difficillimum eſt hic tenere optimum vitæ modum & animum pacatum atque tranquillum.Quippe vt breuiter explicem,hi agũt vbi viuere diſcitur, illi vbi viuitur. Nec ideo tamen laudabile

Chriſtia

Monachæ.

Clericorũ laus.Cap. xxxij.

**† al. ſedandi.*

Aliud genus in ciuitate ſimul viuentium. Caput xxxiij.

Chriſtianorum genus contempſerim, eorum ſcilicet qui in ciuitatibus degunt, à vulgari vita remotiſsimi. Vidi ego diuerſoria ſanctorum Mediolani, non paucorum hominum, quibus vnus presbyter præerat vir optimus & doctiſsimus. Romæ etiam plura cognoui, in quibus ſinguli grauitate atque prudentia & diuina ſcientia præpollentes cæteris ſecum habitantibus præſunt, Chriſtiana charitate, ſanctitate, & libertate viuētibus. Ne ipſi quidem cuiquam oneroſi ſunt, ſed Orientis more & Pauli Apoſtoli authoritate manibus ſuis ſe tranſigunt. Ieiunia etiam prorſus incredibilia multos exercere didici, non quotidie ſemel ſub noctem reficiendo corpus quod eſt vſquequaque vſitatiſsimum, ſed continuum triduum vel amplius ſæpiſsime ſine cibo ac potu ducere. Neque hoc in viris tantum, ſed etiam in fœminis, Quibus item multis viduis & virginibus ſimul habitantibus, & lana ac tela victum quæritantibus, præſunt ſingulæ grauiſsimæ probatiſsimæque, non tantum in inſtituendis componendiſque moribus, ſed etiā inſtruendis mentibus peritæ ac paratæ. Atque inter hæc nemo vrgetur in aſpera quæ ferre non poteſt, nulli quod recuſat imponitur, nec ideo condemnatur à cæteris, quòd in eis ſe imitandis fatetur inualidum, Meminerunt enim quanto opere ſcripturis omnibus commendata ſit charitas, Meminerunt, Omnia munda mundis: & Non quod intrat in os veſtrum vos coinquinat, ſed quod exit. Itaque non reiiciendis generibus ciborum quaſi pollutus, ſed concupiſcentiæ perdomandæ, & dilectioni fratrum retinendæ inuigilat omnis induſtria. Meminerunt, Eſca ventri, & venter eſcis, deus autem & hunc & illas deſtruet. Et alibi, Neque ſi manducauerimus, abundabimus, neque ſi non manducauerimus, egebimus. Et illud pręcęteris, Bonum eſt fratres non manducare carnes, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur. Hic enim oſtendit quàm ſint ad finem charitatis hęc omnia corrigenda †. Alius enim credit manducare omnia, qui autem infirmus eſt, olus inquit manducet: Qui manducat, non manducantem non ſpernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet, deus enim illum aſſumit. Tu quis es qui iudicas alienū ſeruum? Suo domino ſtat aut cadit: ſtabit autem. potēs eſt enim deus ſtatuere eum. Et paulo poſt, Qui manducat, domino manducat, & gratias

Ieiunia diurna.

Tim. 1. Matth. 15. pronomina addidit de ſuo. 1. cor. 6. 1. cor 8. Roma. 14.

† Diligenda.

gratias agit deo. Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit deo. Et item in conſequentibus, itaque vnuſquiſque noſtrum pro ſe rationē reddet. Non ergo amplius iudicemus inuicem, ſed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel ſcandalum. Scio & confido in domino Ieſu quia nihil commune per ipſum, niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. Potuitne magis oſtendere non in ipſis rebus quibus veſcimur, ſed in animo eſſe vim quādam quæ ad eum valeat maculandum: & propterea iis etiam qui ad hæc contemnenda ſunt idonei, certóque ſciunt, non ſe pollui, ſiquid ciborum ſine turpi cupiditate altitudine mentis aſſumpſerint, charitatem tamen eſſe intendam *† : vide quid ſequatur: nam ſi propter eſcam frater tuus contriſtatur, iam non ſecundum charitatem ambulas: Lege cætera, nam longum eſt omnia interponere, & inuenies præceptum iis qui poſſunt iſta contemnere, id eſt, firmioribus & ſecurioribus: ideo tamen eſſe temperandum, ne offendantur illi, quibus adhuc pro ſua imbecillitate huiuſcemodi opus eſt temperantia. Hæc illi, de quibus agebam norūt & tenent: Chriſtiani ſunt enim, non hæretici: intelligunt ſcripturas ſecūdum Apoſtolicam diſciplinam, nō ſecundum ſuperbum & commenticium nomen Apoſtolatus: vbi non manducantem nemo ſpernit, manducantém nemo iudicat: qui infirmus eſt, olus manducat. Multi tamen firmi propter infirmos idem faciunt: multis non eſt cauſa iſta faciendi, ſed quòd viliore victu viuere placet, miniméque ſumptuoſo corporis ſuſtentaculo ætatem tranquilliſsimam ducere. Omnia enim mihi licita ſunt, inquit, ſed ego non redigar ſub poteſtate illius. Ita multi neque veſcuntur carnibus, neque tamen eas immundas ſuperſtitioſe putant. Itaque iidem ipſi, qui ſalui† temperant, ſi ratio valetudinis cogat, ægroti ſine vlla formidine accipiunt. Multi vinum non bibunt, nec tamen eo ſe coinquinari† arbitrantur: nam & quibuſdam languidioribus, & prorſus omnibus, qui ſine illo nequeūt ſalutem corporis obtinere, humaniſsime ac modeſtiſsime præberi faciunt. Et ſtulte nonnullos recuſantes, fraterne admonent, ne vana ſuperſtitione debiliores citius, quàm ſanctiores fiant. Legunt eis Apoſtolum diſcipulo præcipientem, vt aliquantū vini ſumat propter frequentes infirmitates ſuas

Ita

*† al. incudam.

1. Cor. 6.

† qui ſani ſūt.

† al. eos qui vibunt eum quinari, &c.

1. Timo. 5.

Ita pietatem ſedulo exercent: corporis vero exercitationem, vt ait idem Apoſtolus ad exiguum tempus pertinere nouerunt. Continent ſe igitur ij qui poſſunt, qui tamē ſunt innumerabiles, & à carnibus, & à vino duas ob cauſas: vel propter fratrum imbecillitatem, vel propter ſuam libertatem. Charitas præcipuè cuſtoditur: charitati victus, charitati ſermo, charitati habitus, charitati vultus aptatur: coitur in vnam conſpiratúrque charitatem: hanc violare tanquam deum nefas dicitur: huic ſi quis reſiſtit, expurgatur atque vitatur *†. hanc ſi quis offendit, vno die durare non ſinitur. Sciunt hanc ita commendatam eſſe à Chriſto & apoſtolis, vt ſi hæc vna abſit, inania: ſi hæc aſsit plena ſint omnia. Iſtis Manichæi ſi poteſtis obſiſtite, iſtos intuemini, iſtos ſine mendacio, ſi audetis, & cum contumelia nominate: iſtorum ieiuniis veſtra ieiunia, caſtitati caſtitatem, veſtitum veſtitui, epulas epulis, modeſtiam modeſtiæ, charitatem denique charitati, & quod res maxime poſtulat, præceptis præcepta conferte. Iam videbitis quid inter oſtentationem & ſynceritatem, inter viam rectam & errorem, inter fidem atque fallaciam, inter robur & tumorem, inter beatitudinem & miſeriam, inter vnitatem & conſciſsionem, poſtremo quid inter ſuperſtitionis ſirenas & portum religionis interſit. Nolite mihi colligere profeſſores nominis Chriſtiani, nec profeſsionis ſuæ vim aut ſcientes aut exhibentes. Nolite conſectari turbas imperitorum, qui vel in ipſa vera religione ſuperſtitioſi ſunt, vel ita libidinibus dediti, vt obliti ſint quid promiſerint deo. Noui multos eſſe ſepulchrorum & picturarum adoratores: noui multos eſſe, qui luxurioſiſsime ſuper mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes, ſuper ſepultos ſeipſos ſepeliāt, & voracitates ebrietatésque ſuas deputent religioni. Noui multos eſſe, qui renunciauerīt verbis huic ſeculo, & ſe omnibus huius ſeculi molibus opprimi velint, oppreſsíque lætentur. Nec mirum eſt in tanta copia populorum, quòd non vobis deſint, quorum vita vituperata decipiatis incautos, & à catholica ſalute auertatis, cum in veſtra paucitate magnas patiamini anguſtias, dum à vobis exigitur vel vnus ex his, quos electos vocatis, qui præcepta illa ipſa cuſtodiat, quæ irrationabili ſuperſtitione defenditis. Sed & illa quàm vana ſint, quàm noxia, quàm ſacrilega,

1. Timo. 4.

† *dias eiciunt.*

Ex malorum chriſtianorum moribus nō vituperandam eccleſiam. caput xxxiiij.

Beatitas.

Sepulchrorum adoratores.

ſega, quemadmodũ à magna parte veſtrũ, atq; adeo penè ab omnibus vobis non obſeruentur, alio volumine oſtendere inſtitui. Nunc vos illud admoneo, vt aliquando Eccleſiæ catholicæ maledicere deſinatis, vituperando mores hominum, quos & ipſa condemnat, & quos quotidie tanquam malos filios corrigere ſtudet. Sed quicunque illorum bona voluntate deique auxilio corriguntur quod amiſerant peccando pœnitendo recuperant. Qui autem voluntate mala in priſtinis viciis perſeuerant, aut etiam addunt grauiora prioribus, in agro quidem domini ſinuntur eſſe, & cum bonis ſeminibus creſcere, ſed veniet tempus quo zizania ſeparentur. Aut ſi iam propter ipſum Chriſtianum nomen magis in palea quàm in ſpinis † eſſe arbitrandi ſunt, veniet etiam qui aream purget, & à frumentis paleam ſeparet, & ſingulis partibus pro ſuo cuiuſque merito, quod oportet ſumma æquitate diſtribuat. Vos interea quid ſæuitis, quid excæcamini ſtudio partium Quid tanti erroris longa defenſione implicamini? Fruges in agro, frumenta in area quærite, Apparebunt facile, ſeſeque offerent ipſa quærentibus. Quid nimis in purgamenta oculos intenditis? Quid ab opimi orti vbertate imperitos homines ſepiũ aſperitate terretis? Eſt certus aditus, quanuis paucioribus notus, quo poſsit intrari, quem vos aut eſſe non creditis, aut inueniri *† non vultis. Sunt in Eccleſia catholica innumerabiles fideles, qui hoc mundo non vtantur, ſunt qui vtantur tanquam non vtentes, vt ab Apoſtolo dicitur, quod illis temporibus iam probatum eſt, quibus ad idolorum cultum Chriſtiani cogebantur. Quot enim tunc pernicioſi homines, quot patresfamiliâs ruſticani, quot negociatores, quot militares, quot primates vrbium ſuarum, quot denique ſenatores, vtriuſque ſexus, hæc omnia vana & temporalia relinquẽtes, quibus vtique quanuis vterentur non detinebantur, mortem pro ſalubri fide ac religione ſubierunt, demonſtrauerúntque infidelibus à ſe potius illa omnia, quàm ſe ab eis eſſe poſſeſſos. Quid calumniamini quòd fideles ac iã baptiſmate renouati, procreare filios, & agros ac domos pecuniámque vllam poſsidere nõ debeant? Permittit hoc Paulus. Nam quod negari non poteſt, fidelibus ſcripſit, poſt multorum quippe vicioſorum enumerationem, qui regnum dei non poſsidebunt. Et hæc quidem fui

Matt. 13. · *† al. frumẽtis.* · *Math. 3.* · *Manichæi damnant coniugij vſum. ca. xxxv.* · *† al. inuenire.* · *1. cor. 7.* · *Matrimonia & poſſeſsio.* · *1. Cor. 6.*

ſtis, inquit, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine domini Ieſu Chriſti, & in ſpiritu dei noſtri. Ablutos proculdubio & ſanctificatos nemo niſi fideles, & eos qui huic mundo renunciauerint, intelligere audebit. Sed quoniam oſtendit quibus ſcripſerit, videamus vtrum his illa permittat, Ita enim ſequitur, Omnia mihi licita ſunt, ſed omnia expediunt, Omnia mihi licita ſunt, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate, Eſca ventri, & venter eſcis, deus autem & has & hunc deſtruet, Corpus autem non fornicationi, ſed domino, & dominus corpori, Deus vero ſuſcitauit dominum, & nos quoque ſuſcitabit per virtutem ſuam. An neſcitis quoniam corpora veſtra membra Chriſti ſunt? Tollés ergo membra Chriſti, efficiam membra meretricis? Abſit. An neſcitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhęret domino, vnus ſpiritus eſt. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcunque fecerit homo extra corpus eſt, qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat. An neſcitis, quoniam mẽbra veſtra templum eſt ſpiritus ſancti, qui in vobis eſt, quem habetis à deo, & non eſtis veſtri? Empti enim eſtis precio magno: glorificate & portate deum in corpore veſtro. De quibus autem ſcripſiſtis mihi, Bonum eſt homini mulierem non tangere. Propter incontinentiam autem vnuſquiſque vxorem ſuam habeat, & vnaquęque virum ſuum habeat. Vxori vir debitum reddat, ſimiliter auté & vxor viro. Mulier ſui corporis poteſtatem non habet ſed vir: ſimiliter autem & vir ſui corporis poteſtatem non habet ſed mulier. Nolite fraudare inuicem, niſi forte ex conſenſu ad tempus vt vacetis orationi: & iterum reuertimini in idipſum, ne vos tentet ſatanas propter intemperantiam † veſtram. Hoc autem dico ſecundum indulgentiam, non ſecundum imperium. Volo autem omnes homines eſſe ſicut meipſum, ſed vnuſquiſque proprium habet donum à deo, alius quidem ſic, alius vero ſic. Satis ne vobis videtur Apoſtolus & fortibus demonſtraſſe quid ſummum ſit, & imbecillioribus permiſiſſe quod proximum eſt? Nam non attingere mulierem ſummum oſtendit eſſe, cum ait, Vellem omnes homines eſſe ſicut meipſum. Huic autem ſummo coniugalis caſtitas proxima eſt, ne homo fornicatione vaſtetur. Nunquid propterea

Ibidem.

Gene. 2.

1. Cor. 6.

1. Cor. 7.

† *incontinentiam.*

propterea iſtos dixit adhuc fideles non eſſe, quia coniugibus vtuntur? Quandoquidem hac caſtitate coniugij, & ex ſe inuicem ipſos qui coniuncti ſunt, ſi alter eorum fuerit infidelis, & eam quæ inde naſcitur prolem ſanctificari dixit: Sanctificatus eſt enim, inquit, vir infidelis in muliere fideli, & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem: alioquin filij veſtri immundi eſſent, nunc autem ſancti ſunt. Quid obſtrepitis pertinacia tantæ veritati? Quid lucem veritatis † vanis vmbris obnubilare conamini? Nolite iam dicere catechumenis licere vti coniugibus, fidelibus autem non licere: catechumenis licere habere pecuniam, fidelibus autem non licere. Nam & multi ſunt qui vtuntur tanquam non vtẽtes. Et illo ſacro ſancto lauachro inchoatur innouatio noui hominis, vt proficiendo perficiatur, in aliis citius, in aliis tardius: à multis tamen proceditur in nouam vitam, ſi quiſquam non inimice, ſed diligenter intendat. Ipſe quippe ſicut ait Apoſtolus, Et ſi exterior homo noſter corrumpitur, ſed interior renouatur de die in diem. Apoſtolus de die in diem interiorem hominem renouari dicit vt perficiatur, & vos à perfectione vultis incipiat: Quod vtinam velitis, Sed quæritis potius, non vnde erigatis inualidos, ſed vnde fallatis incautos. Hoc enim non debuiſtis tanta dicere audacia: nec ſi vos in eiſipſis pugnatoriis † mandatis veſtris perfectos eſſe conſtaret. Cum vero nouerit veſtra conſcientia eos, quos in ſectam veſtram introducitis, cum vobis familiarius iungi cœperint, multa inuenturos quæ in vobis eſſe cum alios accuſaretis nemo ſuſpicabatur: quæ tãdem impudentia eſt perfectionem in catholicis imbecillioribus quærere, vt inde imperitos auertas, & eam nullo modo apud te iis quos auerteris exhibere. Sed ne quid in vos temere iam videamur effundere, iſte ſit huius voluminis modus, vt ad demonſtranda pręcepta vitæ veſtræ, moréſque memorabiles aliquando veniamus.

[Margin notes: † ſcripturarum. — 2. Cor. 4. — † nugatoriis.]

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE MORIBVS MANICHEORVM LIBER Secundus.

.

Quid veriſſime ſit. Cap. j.

NVLLI eſſe dubium arbitror, cum de bonis & malis quæritur, hoc genus quæſtionis ad moralē pertinere diſciplinam, in qua iſto ſermone verſamur. Quamobrem vellem quidem, vt tam ſerenam mentis aciem homines ad hæc inueſtiganda deferrent, vt poſſent videre illud ſummum bonum, quo non eſt quicquam melius aut ſuperius, cui rationalis anima pura & perfecta ſubiungitur. Hoc enim intellecto atque perfecto ſimul viderent id eſſe, quod ſumme ac primitus eſſe rectiſsime dicitur. Hoc enim maxime eſſe dicendum eſt, quod ſemper eodem modo ſeſe habet, quod omni modo ſui ſimile eſt, quod nulla ex parte corrumpi ac mutari poteſt, quod non ſubiacet tempori, quod aliter nunc ſe habere quàm habebat antea, nō poteſt. Id enim eſt quod eſſe veriſsime dicitur. Subeſt enim huic verbo manētis in ſe atq; incōmutabiliter ſeſe habētis naturæ ſignificatio, Hāc nihil aliud quàm deū poſſumus dicere, cui ſi cōtrarium recte quæras, nihil omnino eſt, Eſſe enim contrarium non habet, niſi non eſſe. Nulla eſt ergo deo natura contraria. Sed quoniam ad hæc contemplanda ſauciam & hebetem nugatoriis opinionibus & prauitate voluntatis aciem mentis afferimus, conemur quantum poſſumus ad qualemcunque tantæ rei noticiam peruenire pedetentim atque caute, non vt videntes, ſed vt palpantes ſolent quærere.

Quid dicatur veriſſime eſſe.

rere. Sæpe atque adeo penè ſemper Manichæi,ab iis quibus hęreſim veſtram perſuadere molimini,requiritis,vnde ſit malum.Putate me nunc primitus in vos incidiſſe,impetrem aliquid à vobis ſi placet, vt etiam vos depoſita pauliſper opinione, qua vos iſta ſcire opinamini, rem tantam mecum tanquam rudes indagare tenteris. Percunctamini me,vnde ſit malum:ac ego viciſsim percunctor vos, quid ſit malum. Cuius eſt iuſtior inquiſitio? Eorúmne qui quærunt vnde ſit,quod quid ſit ignorant:an eius qui prius putat eſſe quærendum quid ſit,vt non ignotæ rei quod abſurdiſsimum eſt origo quęratur? Veriſsime dicitis. Quis enim ita eſt mente cæcus,qui nõ videat id cuique generi malum eſſe,quod contra eius naturam eſt? Sed hoc conſtituto, euertitur hæreſis veſtra: Nulla enim natura malũ, ſed quod contra naturam eſt, id erit malum. Vos autem aſſeritis quandam naturam atque ſubſtantiam malum eſſe. Accedit etiam illud quòd contra naturam quicquid eſt, vtique naturæ aduerſatur,& eam perimere nititur. Tendit ergo id quod eſt,facere vt nõ ſit. Nam & ipſa natura nihil eſt aliud, quàm id quod intelligitur in ſuo genere aliquid eſſe. Itaque vt nos iam nouo nomine ab eo quod eſt eſſe vocamus eſſentiam, quam plerunque ſubſtantiam etiam nominamus: ita veteres qui hæc nomina non habebant, pro eſſentia & ſubſtantia naturam vocabant. Idipſum ergo malum eſt, ſi præter pertinaciam velitis attendere, deficere ab eſſentia & ad id tendere vt non ſit. Quocirca cum in Catholica dicitur, omnium naturarum atque ſubſtantiarum eſſe authorem deum, ſimul intelligitur ab eis qui hoc poſſunt intelligere,non eſſe deum authorem mali. Quo modo enim poteſt ille,qui omnium quæ ſunt,cauſa eſt vt ſint,cauſa eſſe rurſus,vt non ſint,id eſt, vt ab eſſentia deficiant, & ad non eſſe tendant? Quod malum generale eſſe clamat veriſsima ratio. At vero illa veſtra gens mali, quam vultis eſſe ſummum malum,quo modo erit contra naturam,id eſt, contra ſubſtantiam,cum eam naturam atque ſubſtantiam eſſe dicatis? Si enim contra ſe facit, ipſum eſſe ſibi adimit: Quod ſi perfecerit,tunc demum peruenit ad ſummum malum. Nõ autem perficiet,quia eam non modo eſſe, verumetiam ſempiternam eſſe vultis. Non poteſt igitur eſſe ſummum malum, quod perhibetur eſſe ſubſtantia. Sed quid

Malum nõ eſſe ſubſtantiam. Cap. 3.

Natura quid ſit. οὐσία.

Malum quid ſit.

faciam? Scio plures eſſe in vobis qui hæc intelligere omnino nequeant. Scio rurſus eſſe quoſdam, qui quanquam bono ingenio vtcunque iſta videant mala tamen voluntate qua ipſum quoque ingenium ſunt amiſſuri, pertinaciter agant, & quærant potius qui aduerſus iſta dicant, quod tardis & imbecillis facile perſuadetur, quàm vera eſſe conſentiant. Non me tamen ſcripſiſſe pœnitebit, quod aut quiſquam in vobis tandem non iniquo iudicio conſyderet, veſtrúmque relinquat errorem: aut quod ingenioſi & deo ſubditi, atque adhuc ab ſtudio veſtro integri cum legerint, non poſsint veſtris ſermonibus decipi. Quæramus ergo iſta diligentius, &, quantum fieri poteſt, planius. Percunctor vos iterum quid ſit malum? Si dixeritis id quod nocet, neque hic mentiemini. Sed quæſo animaduertite, quæſo vigilate: quæſo deponite ſtudia partium, & verum non vincendi, ſed inueniendi gratia quærite. Quicquid enim nocet, bono aliquo priuat eam rem cui nocet: Nam ſi nullum bonum adimit, nihil prorſus nocet. Quid hoc apertius obſecro vos, quid planius, quid tam expoſitum cuiuis mediocri intellectori, modo non pertinaci? Hoc autem poſito, videtur iam, vt opinor, quid ſequatur. In illa quippe gente quam ſummum malum eſſe ſuſpicamini, nocere cuiquam rei non poteſt, vbi nihil eſt boni. Quòd ſi duæ naturæ ſunt, vt affirmatis, regnum lucis & regnum tenebrarum: quoniam regnum lucis deum eſſe fatemini, cui ſimplicem quandam naturam conceditis, ita vt ibi non ſit aliud alio deterius: confiteamini neceſſe eſt, quod vehementer quidem eſt aduerſum vos, ſed tamen neceſſe eſt, confiteamini iſtam naturam, quam ſummum bonum, non modo non negatis, ſed etiam vehementer perſuadere conamini, eſſe incommutabilem & impenetrabilem, & incorruptibilem & inuiolabilem: Non enim erit aliter ſummum bonum, id eſt, enim quo nihil eſt melius: Tali autē naturæ noceri nullo pacto poteſt. At ſi nocere bono priuare eſt, ſicut oſtendi: noceri non poteſt regno tenebrarum, quia nihil ibi boni eſt. noceri non poteſt regno lucis, quia inuiolabile eſt: Cui igitur nocebit quod dicitis malum? Quam rem cum vos expedire nequeatis, videte quàm expedita ſit ſententia catholicæ diſciplinæ, quę aliud dicit bonum quod ſumme ac per ſe bonum eſt, & non participatio

Summo bono noceri non poteſt. Cap. iij.

Boni per ſe & participatione differentia. Cap. iiij.

ticipatione alicuius boni,ſed propria natura & eſſentia, aliud quod participando bonũ & habendo:habet autẽ de illo ſummo bono vt bonum ſit, in ſe tamen manente illo,nihílque amittente. Hoc autem bonum quod poſtea diximus, creaturam vocant,cui noceri per defectum poteſt:cuius defectus deus author non eſt, quia exiſtendi, & vt ita dicam, eſſendi author eſt:Ita & malum oſtenditur,quo modo dicatur non enim ſecundum eſſentiam,ſed ſecundum priuationem rectiſsime dicitur,& natura cui noceri poſsit,apparet Non enim ipſa eſt ſummum malum,cui bonum adimitur cum nocetur:neque ſummum bonum,quæ propterea deficere à bono poteſt,quia non exiſtendo bonum,ſed bonum habendo dicitur bona. Neque naturaliter bona res eſt quæ cum facta dicitur,vtique vt bona eſſet accepit. Ita & deus ſummum bonum eſt,& ea quæ fecit,bona ſunt omnia quãuis non ſint tam bona,quàm eſt illeipſe qui fecit. Quis enim hoc tam inſanus audet exigere,vt æqualia ſint artifici opera,& condita conditori? Quid amplius deſyderatis? An etiam vultis aliquid planius? Quæramus ergo tertiò quid ſit malum? Reſpondebitis fortaſſe, corruptio. Quis & hoc negauerit generale malum eſſe? Nam hoc eſt contra naturam quod nocet:Sed corruptio non eſt in ſeipſa, ſed in aliqua ſubſtantia quam corrumpit: Non enim ſubſtantia eſt ipſa corruptio. Ea igitur res,quam corrumpit corruptio non eſt malum. Quod enim corrumpitur, integritate & ſynceritate priuatur. Quod ergo non habet vllam ſynceritatem qua priuetur, corrumpi non poteſt: quod autem habet,profecto bonum eſt participatione ſynceritatis. Item quod corrumpitur,profecto peruertitur:quod autem peruertitur,ordine priuatur,ordo autem bonum eſt. Non igitur quod corrumpitur bono caret:eo nanque ipſo,quo non caret,viduari dum corrumpitur poteſt. Gens ergo illa tenebrarum,ſi omni bono carebat, vt dicitis, corrumpi non poterat: Non enim habebat quod ei poſſet auferre corruptio, quæ ſi nihil auferat, non corrumpit. Audete iam dicere ſi poteſtis,deum & dei regnum potuiſſe corrumpi, ſi diaboli regnum quale deſcribitis,quo modo corrumpi poſſet non inuenitis. Quid ergo lux catholica dicit? Quid putatis, niſi id quod habet veritas, corrumpi poſſe factam ſubſtantiam? Nã & illam non factam,quæ ſummum

Summum malum corrumpi non poſſe, vt nec bonum Cap. v.

ordo & vnum dato eſſ. Cap. vi.

bonum eſt, eſſe incorruptibilem, & ipſam corruptionem quæ ſummum malum eſt, non poſſe corrumpi, ſed hanc non eſſe ſubſtantiam. Si autem quæritis, quid ſit, videte quò conetur perducere, quæ corrumpit: Ex ſeipſa enim afficit ea quæ corrumpuntur. Deficiunt autem omnia per corruptionem ab eo quod erant & non permanere coguntur non eſſe coguntur: Eſſe enim ad manendum refertur. Itaque quod ſumme & maxime eſſe dicitur, permanendo in ſe dicitur. Nam quod mutatur in melius, non quia manebat mutatur, ſed quia peruertebatur in peius, id eſt, ab eſſentia deficiebat, cuius defectionis author non eſt qui eſt author eſſentiæ. Mutantur ergo quædam in meliora, & propterea tendunt ad eſſe: Nec dicũtur iſta mutatione peruerti, ſed reuerti atque conuerti. Peruerſitas enim contraria eſt ordinationi. Hæc vero quæ tendunt ad eſſe, ad ordinem tendunt: quem cum fuerint cõſecuta, ipſum eſſe conſequuntur, quantum id creatura conſequi poteſt. Ordo enim ad conuenientiam quandam quod ordinat redigit, Nihil eſt autem eſſe, quàm vnum eſſe. Itaque inquantum quódque vnitatem adipiſcitur, intantum eſt. Vnitatis eſt enim operatio, conuenientia & concordia, qua ſunt inquantum ſunt ea quæ compoſita ſunt: Nam ſimplicia per ſe ſunt quia vna ſunt: quæ autem non ſunt ſimplicia, concordia partium imitantur vnitatem, & intantum ſunt inquantum aſſequuntur: Quare ordinatio eſſe cogit, inordinatio vero non eſſe, quæ peruerſio etiam nominatur atque corruptio. Quicquid igitur corrumpitur, eo tendit vt non ſit. Iam veſtrũ eſt conſyderare, quò cogat corruptio, vt poſſitis inuenire ſummum malum: Nam, id eſt, quò corruptio perducere nititur. Sed dei bonitas eò rem perduci non ſinit, & omnia deficiẽtia ſic ordinat, vt ibi ſint vbi cõgruentiſsime poſsint eſſe, donec ordinatis motibus ad id recurrant vnde defecerunt. Itaque etiam animas rationales, in quibus eſt potiſsimum liberum arbitrium deficientes à ſe in inferioribus creaturæ gradibus ordinat, vbi tales eſſe decet. Fiunt ergo miſeræ diuino iudicio, dum conuenienter pro meritis ordinantur, Ex quo id optime eſt dictum, quod inſectari maxime ſoletis. Ego facio bona & creo mala. Creare namque dicitur condere & ordinare. Itaque in pleriſque exemplaribus ſic ſcriptum eſt, Ego facio bona, & condo

Quo modo deus reſtitutionem ia. Cap. vij.

Eſa. 45. creare & condere.

condo mala. Facere enim eſt quod omnino non erat: Condere autem ordinare, quod vtcunque iam erat, vt melius magíſque fit, Ea nanque condit deus, id eſt ordinat, cum dicit, Condo mala, quæ deficiunt, id eſt, ad non eſſe tendunt, non ea quæ ad id quò tendunt peruenerunt, Dictum eſt enim: Nihil per diuinam prouidentiam ad id vt non ſit peruenire permittitur. Tractarentur hæc latius & vberius ſed dum vobiſcum agitur, ſatis eſt, Oſtendenda enim vobis ianua fuit, quam deſperatis, & deſperandam facitis imperitis: Nam vos introducit nemo, niſi voluntas bona, quam pacatam efficit diuina clementia, ſicut in Euangelio canitur: Gloria in excelſis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Satis eſt, inquam, vt videatis, nullum eſſe de bono & malo religioſæ diſputationis exitum, niſi quicquid eſt, inquantum eſt, ex deo ſit: inquantum autem ab eſſentia deficit, non ſit ex deo, ſed tamen diuina prouidentia ſemper ſicut vniuerſitati congruit ordinetur. Quod ſi nondum videtis quid amplius nunc faciã neſcio, niſi vt minutius etiam tractem iſta quæ dicta ſunt: Non enim ad maiora mentem niſi pietas veritáſque† perducit. Quid enim aliud cum quæro, quid ſit malum, reſponſuri eſtis, niſi aut quod contra naturam eſt, aut quod noceat, aut corruptionem, aut aliquid huiuſmodi? At his oſtendi veſtra naufragia niſi forte, vt ſoletis [cum anguſtati fueritis] cum pueris pueriliter agere, reſpondebitis malũ eſſe ignem, venenum, feram, & cætera huiuſmodi. Nam etiam de quodam dicente, nullam ſubſtantiam malam eſſe, vnus de primatibus huius hæreſis, quem familiarius crebriúſque audiebamus, dicebat, Vellem ſcorpionem in manu hominis ponere, ac videre vtrum non ſubtraheret manum. Quod ſi faceret, non verbis, ſed re ipſa conuinceretur aliquam ſubſtantiam malam eſſe, quãdoquidem illud animal eſſe ſubſtantiam non negaret. Et dicebat hoc non coram illo, ſed cum ad eum nos commoti referremus quod ille dixiſſet: Reſpondebat ergo vt dixi pueriliter pueris. Quis enim meliuſcule imbutus & eruditus, non videat per inconuenientiam corporalis temperationis hæc lædere, ac rurſus per conuenientiam non lædere [imò] & ſæpe etiam commoda non parua conferre? Nam ſi illud venenum per ſeipſum malum eſſet, eũdem ſcorpionem magis priúſque interimeret. At contra

Lucæ. 2.

† pietas; quæ.

Nulla ſubſtantia per ſe mala. ſed per incongruentiam.

Cap. viij. Dictũ Manichæi.

ſi ei penitus aliquo pacto detrahatur, ſine dubitatione interiret. Ergo illius corpori malum eſt amittere, quod noſtro recipere. Item illi bonum eſt habere id, quo nobis bonum eſt carere. Erit ergo eadem res & bonum & malum? Nullo modo, ſed malum eſt quod contra naturam eſt: hoc enim & beſtiæ illi & nobis malum eſt, id eſt, ipſa inconuenientia quæ ſine dubio non eſt ſubſtantia, immo eſt inimica ſubſtantiæ. Vnde eſt igitur: Attende quò cogat & diſces, ſi tamen in te aliquid interioris luminis viuit. Non eſſe enim cogit omne quod perimit. Deus vero author eſſentiæ eſt: nec aliqua eſſentia poteſt videri eſſe, quòd in qua fuerit cogit non eſſe. Dicitur ergo aliquid vnde non ſit inconuenientia, nam vnde ſit nihil dici poteſt. Quædam facinoroſa mulier Athenienſis, vt prodit hiſtoria, venenum quod certo modulo damnati, vt morerentur hauriebant, paulatim bibendo ſine vllo vel leui incommodo valetudinis effecit vt biberet. Itaque cum eſſet aliquando damnata, legitimam illam quantitatem veneni, quam conſuetudini vicerat, accepit vt cæteri, nec vt cæteri extincta eſt. Quod cum eſſet magno miraculo, miſſa eſt in exilium. Quid putamus ſi venenum malũ eſt, iſtam feciſſe vt θ ſibiθ malum non eſſet? Quid hoc abſurdius? Sed quia inconuenientia malum eſt, fecit potius vt per moderatam conſuetudinem illud corpus ſuo corpori conueniret: Nam quando illa qualibet calliditate poſſet efficere, vt ſibi inconuenientia non nocerent? Quid ita? Quia quod vere & generaliter malum eſt, & ſemper & omnibus nocet. Oleum noſtris corporibus commodum eſt, animalium autem multis quæ ſex pedes habent, vehementer aduerſum. Elleborum, nonne alio modo cibus eſt, alio medicamentum, alio venenum? Salem immoderatius acceptum, quis non venenum eſſe clamauerit? Quot autem & quantæ corporis commoditates ex eo ſint, quis poteſt numerare? Aqua maris terrenis animalibus cum bibitur, noxia eſt: multorum autem corporibus dum illa aqua humectantur accommodatiſsima & vtilis: In vtroque autem piſcibus ſaluti & voluptatí eſt. Panis hominem alit, accipitrem necat. Cœnum ipſum quod & hauſtum & olfactum grauiter offendit & lædit, nonne & æſtate tactum refrigerat, & vulneribus quæ ab igne acciderunt, medicamentum

Aſſuetare ua. it. *Mirum.*

mentum eſt? Quid ſtercore aſpernabilius? quid cinere abiectius? Ad hæc tãtas agris vtilitates afferunt, vt eorũ inuentori, à quo etiam ſtercus nomen accepit, Stercutio diuinos honores Romani deferendos putarent. Sed quid parua colligam, quæ ſunt innumerabilia? Quatuor ipſa quæ in promptu ſunt elementa, quis dubitet prodeſſe per conuenientiam, inconuenienter autem adhibita, vehementer aduerſa eſſe naturæ? Nos qui aëre viuimus, & terra, & aqua obrutos necant. Innumerabilia vero animãtia per arenam laxioremque terram repunt vitaliter: Piſces autem in hoc aëre moriuntur. Ignis corpora noſtra corrumpit, ſed conuenienter adhibitus, & reſumit à frigore, & morbos innumerabiles pellit. Sol iſte cui genu flectitis, quo vere nihil inter viſibilia pulchrius inuenitur, aliquarum oculos vegetat, noſtros ſauciat inſpectus, & tenebrat: Sed fit per conſuetudinem, vt nos quoque in eo ſine incommodo aciem figamus. Num ergo ſinitis, vt illi veneno eum comparemus, quod mulieri Athenienſi conſuetudo fecit innoxium? Reſpicite ergo aliquando & aduertite, ſi ſubſtantia vlla malum eſt, ideo quòd lædit aliquem, lucem quam colitis ab hoc crimine non poſſe defendi. Conſyderate potius hanc inconuenientiam vniuerſale malum eſſe, per quam ſolis radius tenebreſcere oculos facit, cum eis nihil ſit luce iucundius. Hæc dixi, vt ſi fieri poteſt, tandem dicere deſinatis malum eſſe terram per immenſum profundam & longam, malum eſſe mentem per terram vagantem: malum eſſe quinque antra elementorum, aliud tenebris, aliud aquis, aliud ventis, aliud igni, aliud fumo plenum: malum eſſe animalia in illis ſingulis nata elementis, ſerpentina in tenebris, natantia in aquis, volatilia in ventis, quadrupedia in igne, bipedia in fumo. Hæc enim ſicut à vobis deſcribuntur, nullo modo eſſe poterunt: quoniam quicquid tale eſt, inquantum eſt, à ſummo deo ſit neceſſe eſt, quoniam inquantum eſt, vtique bonum eſt. Si enim dolor & imbecillitas malum eſt, erant ibi animalia in tanta corporis firmitate, vt eorum abortiuos fœtus, poſtquam de his ſecundum veſtram ſectam fabricatus eſt mundus, de cœlo in terram cecidiſſe & mori non potuiſſe dicatis. Si cæcitas malum eſt, videbant: ſi ſurditas, audiebant. Si obmuteſcere aut mutum eſſe malum

Ne conſiſte re quidem Manichæorum fabulas de bonis & malis. cap. ix.

malum eſt, vſqueadeo ſignatæ atque diſtinctæ vbi voces erant, vt aduerſus deum bellum gerere, ſicut aſſeritis, eis in concione vno perſuadente placuerit. Si ſterilitas malum eſt, erat ibi filios procreandi magna fœcunditas, Si exilium malum eſt, in ſua terra erant, ſuáſque regiones incolebant. Si ſeruitus malum eſt, erant ibi etiam qui regnabant. Si mors malum eſt, viuebant, & ita viuebãt, vt mentem ipſam prorſus nec poſt victoriam dei vllo modo vnquam mori poſſe prædicetis. Cur quæſo in ſummo malo inuenio tanta bona iis malis quæ commemoraui contraria? Aut ſi hæc non ſunt mala, vllá ne tandem ſubſtantia inquantum ſubſtantia eſt malum erit? Si malum imbecillitas non eſt, malúmne erit corpus infirmum? Si malum cæcitas non eſt malúm ne erunt tenebræ? Si malum ſurditas non eſt, malúm ne erit ſurdus? Si malum non eſt mutum eſſe, malúmne erit piſcis? Si ſterilitas malum non eſt, quo modo malum eſt animal ſterile? Si exilium malum non eſt, quo modo malũ eſt animal exulans, vel animal in exilium aliquem mittens? Si ſeruitus malum non eſt, quo modo malum eſt animal ſeruiens? Si mors malum non eſt, quo modo malum eſt animal mortale, vel inferens mortem? Si vero hæc mala ſunt, quo modo non erunt bona firmitas corporis, viſus, auditus, locutio perſuadens, fœcunditas, ſolum genitale, libertas, vita, quæ omnia in illo mali regno fuiſſe perhibetis, & ſummum malum audetis aſſerere? Poſtremo ſi (quod omnino nemo vnquam negauit) inconuenientia malum eſt, quid conuenientius quàm illa ſuis quibuſque animalibus elementa, tenebræ ſerpentibus, aquæ natantibus, vẽti volatilibus, ignis edacioribus, fumus elatioribus. Tanta enim à nobis in diſcordiæ gente concordia, & tantus in peruerſitatis ſede ordo deſcribitur. Si quod nocet malum eſt, omitto illud valentiſsimum, quod ſupra dictum eſt, noceri non potuiſſe, vbi nullum erat bonum: ſed ſi hoc obſcurum eſt, illud certe omnibus eminet & apparet, quia ſicut dixi, & vt omnes conſentiunt, quod nocet eſt malum fumus in illa gente bipedibus animalibus non nocebat, Genuit ea & aluit atque ſuſtinuit ſine labe naſcentia, creſcentia, regnantia. Nunc vero poſtquam mixtum eſt malo bonum, nocentior fumus effectus eſt, ita vt à nobis qui certe bipedes ſumus, ſuſtineri non poſsit: Excæcat, opprimit, necat.

Piſcis mutus.

necat. Tãtá ne malis elemẽtis cõmixtione boni acceſsit immanitas? tanta deo regnante peruerſitas? Certe cur in cæteris videmus tantam congruentiam, quæ authoré veſtrum decipit atque illexit ad componéda mendacia? cur inquam tenebræ ſerpentibus, aquæ natantibus, venti volantibus congruunt: quadrupedem vero ignis incẽdit, & nos fumus ſuffocat? Quid quòd etiam ſerpentes acutiſsime vident, & præſentia ſolis exultant, ibíque ſunt abundantiores, vbi aër ſerenior, difficilius & rarius vbi nubem contrahit? Quid abſurdius quàm ibi eſſe accommodatius & aptius incolas amatoréſque tenebrarum, vbi lucis perſpicuitate gaudetur? Quod ſi eos dicitis delectari potius calore quàm lumine, multo congruentius in igne ſerpentes alacres natos, quàm tardum aſinum diceretis: & tamen luci huic amicam aſpidem quis neget, cum eius oculi aquilæ oculis comparentur? Sed de beſtiis videro. Noſipſos obſecro conſyderemus ſine pertinacia, & tandem fabulis vanis & pernicioſis animum exuamus. Quis enim tãtam peruerſitatem [ferat] qua dicitur in tenebrarum gente, cui nihil admixtum erat luminis, animalia bipedia tam firmam, tam vegetam, tam denique incredibilem vim habiſſe in oculorum acie, vt in tenebris ſuis viderent puriſsimam, quæ à vobis commendatur, regnorum dei lucem, Siquidem illam etiam talibus viſibilem fuiſſe vultis, vt aſpicerent & cõſyderarent: & delectarentur & appeterent: noſtros autem oculos commixtione lucis, commixtione ſummi boni, commixtione denique dei tam infirmos, tam imbecilles eſſe redditos, vt neque quicquam videamus in tenebris, & ſolis aſpectum nullo modo ferre poſsimus, atque inde conuerſi, etiam quæ à nobis videbãtur, quæramus. Hęc dici poſſunt, etiam ſi corruptio malum eſt quod æque nemo ambigit: Non enim tunc fumus corrumpebat genus animalium, quod modo corrumpit. Et ne pergam per ſingula, quod longum eſt & non neceſſarium, vſqueadeo minus erant corruptioni obnoxia, quæ ibi animantia fuiſſe confingitis, vt abortiui eorum fœtus nondum ad naſcendum idonei, de cœlo in terram præcipitati, & viuere, & gignere, & rurſus coniurare potuerint, habentes vtique priſtinam firmitatem, qua iam erant cõcepti ante commixtionem boni & mali. Nam poſt iſtam cõcretionem, quæ de iis nata ſunt, ea dicitis eſſe animalia,

Serpentes aprici.

Aſpis gaudet luce.

malia, quæ nunc infirmiſsima, & facili corruptioni obnoxia † videmus. Quis hunc diutius tolerare poſsit errorem, niſi qui aut iſta non videt: aut neſcio qua incredibili conſuetudine ac familiaritate vobiſcum contra omnes moles rationis obduruit? Sed quoniam oſtendi, vt arbitror, de bonis & malis generalibus, in quantis tenebris, & in quanta falſitate verſemini, nunc videamus tria illa ſignacula, quæ in veſtris moribus magna laude ac prædicatione iactatis. Quæ ſunt tandem iſta ſignacula? Oris certe, & manuum, & ſinus. Quid eſt hoc? Vt ore, inquit, & manibus, & ſinu, caſtus & innocens homo? Quid ſi oculis, aut auribus, vel naribus peccet? Quid ſi calcibus hominem affligat, vel etiam necet? Quo modo iſtum tenebimus reum, qui nec ore, nec manibus, nec ſinu peccauit? Sed cum os, inquit, nomino, omnes ſenſus, qui ſunt in capite, intelligi volo: Cum autem manum, omnem operationem: Cum ſinum, omnem libidinem ſeminalem. Quo ergo vultis pertinere blaſphemias? Ad os, an ad manum? Eſt enim operatio iſta per linguam. Itaque ſi vno genere operationem omnem concluditis, cur operationem pedum coniungitis manibus, linguæ ſeparatis? An quia lingua verbis ſignificat aliquid, eam vultis ſeiungere ab ea operatione, quæ non ſignificandi gratia fit: ita vt definiatur ſignaculum manuum, ab operatione mala quæ non ſignificandi cauſa eſt, continentia? Sed quid facturi eſtis ſi quis peccet ſignificando aliquid manibus, vt fit cum ſcribimus, vel geſtu aliquid quod intelligatur, oſtendimus. Hoc enim ori atque linguę tribuere non poteſtis, quia manibus fit: Quid enim abſurdius, quàm cum tria dicantur ſignacula, oris, manuum, & ſinus, quædam peccata deprehenſa in manibus tribuantur ori? Si autem operatio generalis manibus datur, quæ tandem ratio eſt pedum operationem huic addere, linguæ non addere? Videtíſne quo modo nouitatis appetitio comite errore in magnas deducatur anguſtias? Tribus nanque iſtis ſignaculis, quæ noua quadam diuiſione prædicatis, quo modo includatis omnium peccatorum purgationem non inuenitis. Sed diuidite vt vultis, prætermittite quicquid vultis, ea quæ maxime ſoletis commendare tractemus. Ad oris enim ſignaculum dicitis pertinere, ab omni continere blaſphemia. Eſt autem blaſphemia,

† facile corruptioni ec̃ (?) d'enna.

Tria ſigna cula quibus peccatur. Cas.

Quæ blaſphemia Manichæi de deo prædicent.

mia,cum aliqua mala dicuntur de bonis. Itaque iam vulgo blaſphemia non accipitur,niſi mala verba de deo dicere:de hominibus namque dubitari poteſt, Deus vero ſine controuerſia bonus eſt. Si ergo ratio conuicerit,neminem de deo peiora, quàm vos dicere, vbi erit memorabile oris ſignaculum? Docet enim ratio nec ſanè recondita, ſed in promptu ſita& expoſita omnium intellectui,ſed inuicta,& eo inuictior,quòd eam nemo ignorare permittitur, deum eſſe incorruptibilem,incommutabilem inuiolabilem, in quem nulla indigentia, nulla imbecillitas,nulla miſeria cadere poſsit. Vſqueadeo autem iſta omnis anima rationalis communiter ſentit, vt etiam vos cum dicuntur,annuatis. Sed cum fabulas veſtras narrare cœperitis, & corruptibilem & commutabilem & violabilem, & indigentiæ obnoxium, & imbecillitatem admittentem, & à miſeria non tutum deum mira cæcitate poſſeſsi ſuadetis, & mira cæcitate poſſeſsis etiam perſuadetis. Atque hoc parum eſt: Non enim corruptibilem tantum deum dicitis,ſed corruptum: nec commutabilem,ſed commutatum: nec violabilem,ſed violatum:nec qui poſsit indigentiam pati,ſed indigentem:nec in quem caſura ſit, ſed in quem ceciderit imbecillitas: nec qui miſer eſſe poſsit, ſed miſerum. Animam quippe deum eſſe dicitis vel partem dei. Nec video quo modo deus non ſit,quæ pars dei dicitur: Nam & auri pars aurum,& argenti argentum,& lapidis lapis. Et vt ad hæc maiora veniamus,pars terræ terra eſt, & aquæ pars aqua eſt.& aëris aër.& ſi quid de igne detraxeris,ignem eſſe non negabis,& quælibet pars lucis, nihil poteſt aliud eſſe quàm lux. Cur ergo pars dei non erit deus? An articulata dei forma eſt ſicut hominis, reliquorúmque animantium? Nam pars hominis non eſt homo. Sed ad quamlibet iſtarum opinionum deſcendo, & ſingillatim vtranque conſydero: Nam ſi deum ita eſſe vultis vt lucem, recuſare nō poteſtis deum eſſe aliquam partem dei. Quamobrem cum partem dei eſſe animam dicitis, quam non negatis,& corruptam eſſe,quæ ſtulta eſt:& commutatam, quæ ſapiens fuit: & violatam, quæ propriam perfectionem non habet:& indigentem,quæ poſcit auxilium:& imbecillem, quæ medicina eget: & miſeram, quæ beata eſſe deſyderat: hæc omnia in deum ſacrilega opinione confertis.

blaſphemia quid ſit.

confertis. Aut ſi non conceditis hæc de anima, nec ſpiritus eſt neceſſarius, qui animam in veritatem inducat, quia ſtulta nõ eſt nec renouatur anima per veram religionem, quia inueterata† non eſt nec ſignaculis veſtris perficitur, quia perfecta eſt: nec ei deus opem fert, quia non indiget: nec medicus eſt Chriſtus, quia ſana eſt: nec beata ei vita recte promittitur. Quid quod liberator dicitur Ieſus, quod & ipſe in Euangelio clamat: Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis? Et Apoſtolus Paulus ait: Vos in libertatem vocati eſtis. Seruit ergo anima, quæ iſtam libertatem nondum eſt aſſecuta. Deus igitur vobis authoribus, ſiquidem pars dei eſt deus, & ſtulticia corrumpitur, & cadendo mutatus eſt, & amiſsione perfectionis violatus, & opis indiget, & debilis morbo, & oppreſſus miſeria, & ſeruitute turpatus eſt. Quòd ſi dei pars deus non eſt nec incorruptus poteſt eſſe, in cuius parte corruptio eſt: nec incommutatus qui ex aliqua parte mutatus eſt: nec inuiolatus, qui non ex omni parte perfectus: neque non indigens qui ſedulo agit, vt ſibi reſtituat partem ſuam: nec omnino ſanus, quì aliqua parte imbecillis eſt: nec beatiſsimus, qui habet aliquam partem ſubiectam miſeriæ: nec omnino liber, cuius pars aliqua premitur ſeruitute. Hæc omnia cogimini dicere, qui animam quam tantis obrutam calamitatibus cernitis, partem dei eſſe perhibetis. Hęc & multa huiuſcemodi de ſecta veſtra ſi poteſtis auferre, tunc demum dicite os veſtrum carere blaſphemiis. Immo ſectam illam deſerite. Nam ſi hoc quod ille ſcripſit deſtiteritis credere ac dicere, Manichæi vtique non eritis. Summum bonum omnino & quo eſſe aut cogitari nihil melius poteſt, aut intelligendus, aut credendus deus eſt, ſi blaſphemiis carere cogitamus. Ratio aliqua numerorum violari & commutari nullo pacto poteſt, nec vlla natura qualibet violentia effecerit, vt poſt vnum qui ſequitur numerus, non duplo ei concinat. Hoc commutari nullo pacto poteſt, & deus à vobis commutabilis dicitur? Tenet iſta ratio inuolabilẽ integritatem ſuam, & ei ſaltem parem deum eſſe non vultis? Faciat quælibet gens tenebrarum, vt ternarius intelligibilis numerus, in quo ita vnum eſt quod vnum eſt, vt partibus careat. Faciat ergo gens iſta tenebrarum, vt numerus iſte ternarius in duas partes æquales diuidatur. Videt certe mens veſtra nullius id maleuolentia

lentia

lentia poſſe contingere. Quæ ergo rationem numeri violare non poterat, poterat deum? Si autem non poterat, quæ obſecro neceſsitas fuit, vt pars eius miſceretur malo, & in tantas miſerias truderetur? Hinc enim illud exortum eſt, quod etiam cum ſtudioſe vos audiremus, nos magnis premebat anguſtiis: nec vllum exitum reperiebamus, quærentes quid factura erat deo gens tenebrarum, ſi cum ea nollet cum tanta partis ſuæ calamitate pugnare. Si enim non erat nocitura quieſcenti, crudeliter nobiſcum actum querebamur, qui ad iſtas ærumnas miſsi ſumus. Si autem nocitura erat, non eſſe illam naturam incorruptibilem, qualis natura dei eſſe debebat. In hac quæſtione non defuit qui diceret, non deum malo carere voluiſſe, aut ne ſibi noceretur cauiſſe, ſed propter naturalem bonitatem ſuam inquietæ peruerſæque naturæ, vt ordinata eſſet, prodeſſe voluiſſe. Nō hoc ſonāt libri Manichæi: cauiſſe deum ne inuaderetur ab hoſtibus, ſæpiſsime ibi ſignificatur, ſæpiſsime dicitur. Sed concedamus iſta Manichæum ſenſiſſe vt ille dicebat, qui non inueniebat aliud quod diceret, num iſta ratione deus à crudelitate aut infirmitate defenditur? Hæc enim eius in aduerſam gentem bonitas, in ſuos extitit magna pernicies. Huic accedit, quia ſi natura illius corrumpi commutarique non poſſet, nec nos vlla peſtis commutaret, atque corrumperet: & ille ordo qui naturę alienæ præſtandus fuit, poſſet ſine veſtra peruerſitate præſtari. Illud vero nondum dictum erat, quod nuper apud Carthaginem audiui. Cum enim quidam, quem maxime illo errore cupio liberari, hac quæſtione in eaſdem cogeretur anguſtias*, auſus eſt dicere, ſcilicet regnū habuiſſe quoſdam fines ſuos, qui poſſent inuadi à gente contraria, nam ipſum deum nullo modo potuiſſe violari: Sed dixit quod neque author ille veſter vllo modo dicere cogeretur: Videret enim fortaſſe conſequentes ruinas ſuę ſectæ multo per hanc ſententiam, quàm per aliam faciliores. Et reuera ita ſe hoc habet, vt ſi quiſquam mediocris cordis audierit in natura illa fuiſſe, aliud violabile, aliud inuiolabile, facile intelligat non iam duas, ſed tres eſſe naturas, vnam inuiolabilem, alteram violabilem, tertiam violatricem. Hæ igitur blaſphemiæ cum à corde profectæ quotidie in ore veſtro habitent, deſinite aliquando ſignaculum oris veſtri

Excludit Manichæum ſuffragia. ca. xj.

**al. cōpingeretur.*

Non ex rebus ſed intentione facta æſtimātur. cap. xiij.

ad imperitorum illecebram, quaſi magnum aliquid prædicare. Niſi forte quòd non veſcimini carnibus, & vinum non bibitis, ſignaculum oris mirandum & laudandum putatis. Quod quæro à vobis quo fine faciatis. Finis enim quò referuntur ea quæ facimus, id eſt, propter quem facimus quicquid facimus: ſi non ſolum inculpabilis, ſed etiam laudabilis fuerit, tunc demum etiam facta noſtra laude aliqua digna ſunt: Sin ille iure meritóque culpatur quem ſpectamus & intuemur cum in aliquo verſamur officio, id quoque officium nemo improbandum vituperandúmque dubitauerit. De Catilina memoriæ proditum eſt, quòd frigus, ſitim famem ferre poterat. Hæc erant illi ſpurco ſacrilegóque etiam cum Apoſtolis noſtris communia. Vnde ergo diſcernitur parricida iſte ab Apoſtolis noſtris, niſi fine illo quem diuerſiſsimum ſequebatur? Namque illa iſta tolerabat, vt immoderatiſsimas & immaniſsimas expleret cupiditates: illi econtrà vt eas premerent, & dominanti rationi ſeruire cogerent. Soletis & vos, cum Catholicarum vobis virginum multitudo prædicatur, dicere: Etiam mula virgo eſt. Temere id quidem, propter imperitiam Catholicæ diſciplinæ, ſed tamen ſignificantes vanam eſſe continentiam iſtam, niſi ad aliquem rectiſsimum finem certa ratione referatur. Poſſunt & Catholici Chriſtiani veſtram à vino & carnibus abſtinentiam, iumentis & multis paſſeribus, poſtremo etiam innumerabilibus generibus vermium comparare. Sed ne in veſtram incidam temeritatem, non id præpropere faciam, ſed diſcutiam primo quo iſta fine faciatis. Iam enim conſtat inter vos, vt opinor, huiuſcemodi moribus nihil aliud eſſe quærendum. Si ergo parſimoniæ gratia & coërcendæ libidinis, qua eſcis talibus & potu delectamur & capimur, audio & probo. Sed non ita eſt: Nam quæro à vobis, ſi quis exiſtat quod fieri poteſt, ita homo parcus & frugi, vt appetitum ventris & gutturis moderans, non epuletur bis per vnum diem: & huic cœnanti oluſcula cum exiguo lardo apponantur, eodem lardo vncta atque condita, quantum comprimendæ famí ſat eſt: ſitímque irriget propter diligentiam * valetudinis, duabus aut tribus vini meracis potionibus, íſque illi victus ſit

Salustius in prologo Catilinarij

*al. indigentiam.

ctus ſit quotidianus: Alius vero ex alia parte nihil guſtans carnium, nihil vini, exquiſitas & peregrinas fruges multis ferculis variatas & largo pipere aſperſas nona hora libenter aſſumat, noctis etiam principio talia cœnaturus: bibat autem mulſum, carœnum paſſum, & nonnullorum pomorum expreſſos ſuccos, vini ſpeciem ſatis imitantes, atque id etiam ſuauitate vincentes, & bibat non quantum ſitit, ſed quantum libet, idque ſibi exhibendum curet quotidie, talique victu deliciiſque perfruatur, nulla neceſsitate, magna voluptate quem tandem horum duorum, quod ad cibandum potandúmque attinet, abſtinentius vitam ducere iudicatis? Non opinor vſqueadeo vos eſſe cæcos, quin illum de parco lardo & vino huic gurgiti præferatis. Ita quidem veritas cogit, ſed veſter error longe aliter canit. Electus enim veſter tribus ſignaculis prædicatus, ſi quotidie ita viuat, vt hic quem poſterius deſcripſimus, ab vno & fortaſſe duobus grauioribus reprehendi poteſt, damnari autem tanquam ſignaculi diſsipator † * omnino non poteſt. Si autem ſemel cum illo priore cœnauerit, fruſtóque pernæ vel rancido labra vnxerit & vaporauerit † ſolutor ſignaculi & gehennæ ilico deſtinatus veſtri authoris ſententia, mirantibus vobis, ſed tamen conſentientibus, iudicabitur. Quæſo relinquite errorē, quæſo aduertite rationem, quæſo aliquantulum conſuetudini obſiſtite. Quid enim eſt iſta prauitate peruerſius? Quid magis delirum? Quid porró inſanius † dici aut cogitari poteſt, hominem boletos, oryzam, tubera, placētas, carœnum, piper, laſer, diſtento ventre cum gratulatione ructantem, & quotidie talia requirentem, non inueniri quemadmodum à tribus ſignaculis, id eſt, à regula ſanctitatis excidiſſe videatur: alium vero fruges viliſsimas fumoſo obſonio condientem tantúmque hinc aſſumentem, quantum refectioni corporis ſufficit, & tres cyathos vini ſuſtentandæ valetudinis gratia ſorbentem, & ab illo victu ad iſtum tranſeuntem, certo ſupplicio præparari? At enim ait Apoſtolus, Bonum eſt fratres non manducare carnem, neque bibere vinum. Quā ſi vero quiſquam noſtrum id bonum neget: ſed aut eo fine quem ſuperius commemoraui, ſecundum quem dicitur: Et carnis curam ne feceritis in concupiſcentiis, aut eis quos rurſus idem Paulus oſtendit, id eſt, aut refrænandæ

Delicata abſtinentia

† *al. diſſignator.

† vappa-uauerit. Forte à vappe ſpo- tatione.

† inſa-nius.

Tribus cauſis abſtinetur à certis ciborum generibus.

Cap. xxiiij.

gulæ cauſa, quæ his rebus ſolet rabidius immoderatiúſque raptari: aut ne frater offendatur: aut ab infirmis idolio communicetur. Eo enim tempore quo hæc ſcribebat Apoſtolus, multa immolaticia caro in macello vendebatur. Et quia vino etiam libabatur diis gentium, multi fratres infirmiores, qui etiam rebus his venalibus vtebantur, penitus à carnibus ſe & vino cohibere maluerũt, quàm vel neſcientes incidere in eam quam putabant cum idolis communicationem. Propter hos autem etiam ij qui firmiores
1. Cor. 10. erant, & hæc maiori fide contemnenda iudicarant, ſcientes nihil immundum eſſe niſi per malam conſcientiam, tenentéſque illam domini ſententiam: Non quod intrat in
Matth 15. os veſtrum vos coinquinat, ſed quod exit: tamen propter hos infirmiores, ne offenderentur, ab his rebus abſtinere
† cõiicitur debebant. Neque hoc ſuſpicione colligitur †, ſed in ipſis Apoſtoli epiſtolis manifeſte inuenitur. Vos autem hoc ſolum nobis dicere ſoletis: Bonum eſt fratres non manduca
Roma. 14. re carnem, neque bibere vinum: non autem ſubiungere illud quod ſequitur, Neque in quo frater tuus offenditur, aut ſcandalizatur, aut infirmatur. Hinc enim elucet quo fine Apoſtolus hęc præcipiebat. Planius hoc indicãt ſuperiora & ſequentia, quæ commemorare longum eſt quidem, ſed propter eos qui ad diuinas ſcripturas legendas & pertractandas pigri ſunt, totum iſtum locũ retexere cogimur.
Ibidem. Infirmum autem in fide aſſumite, inquit, non in diſceptationibus cogitationum. Alius enim credit manducare omnia: qui autem infirmus eſt, olus manducet. Is qui manducat, non manducantem non ſpernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum aſſumpſit. Tu qui es quis iudicas alienũ ſeruum? Suo domino ſtat, aut cadit. Stabit autem: Potẽs eſt enim deus ſtatuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem: vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. Qui ſapit diem domino ſapit, & qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo. Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit deo. Nemo enim noſtrum ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus, ſiue morimur, domino morimur. Siue enim viuimus ſiue morimur, domini ſumus. In hoc enim Chriſtus & viuit & mortuus eſt & reſurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur.

minetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum, aut tu qua re ſpernis fratrem tuum? Omnes enim ſtabimus ante tribu nal dei. Scriptum eſt enim: Viuo ego dicit dominus, quo- *Eſa. 45.*
niam mihi fle{ct}etur omne genu, & confitebitur omnis lin- *Roma. 14.*
gua. Itaque vnuſquiſque noſtrum pro ſe rationem reddet deo. Non ergo amplius inuicem diiudicemus, ſed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel ſcandalum.
Scio & confido in domino Ieſu, quia nihil commune per *Ibidem.*
ſeipſum, niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur, non iam ſecundum charitatem ambulas: Noli cibo tuo perdere illum pro quo Chriſtus mortuus eſt: Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum, Non eſt regnum dei eſca & potus, ſed iuſticia & pax & gaudium in ſpiritu ſancto. Qui enim in hoc ſeruit Chriſto, placet deo & probatus eſt hominibus. Itaque quæ pacis ſunt ſectemur, & quæ ædificationis ſunt in inuicem. Noli propter eſcam deſtruere opus dei. Omnia quidem munda ſunt, ſed malum eſt homini qui per offenſionem manducat. Bonum eſt homini non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut ſcandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes penes temetipſum, habe coram deo. Beatus qui non iudicat ſemetipſum in eo quod probat. Qui autem diſcernit, ſi manducauerit damnatus eſt, quia non ex fide. Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt. Debemus autem nos firmiores imbecillitates infir-
morum ſuſtinere, & non nobis placere. Vnuſquiſque no- *Roma. 15.*
ſtrum proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Chriſtus non ſibi placuit. Satiſne apparet Apoſtolum eis præcepiſſe, vt carnes non manducarent, neque vinum biberent, quicunque firmiores eſſent quia infirmos offendebant non eis congruendo, & faciebant vt putarent eos, qui fide omnia munda iudicabant in obſequium idolorum à talibus epulis & potu nolle abſtinere? Hoc ſignificat & ad Corinthios hoc modo ſcribens: De eſcis au-
tem ſacrificiorum quæ idolis immolantur, ſcimus quia ni- *1. Cor. 8.*
hil eſt idolum in mundo, & quòd nullus deus eſt niſi vnus. Nam etſi ſunt qui dicantur dij, ſiue in cœlo, ſiue in terra, nobis tamen vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in illo, & vnus dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia, &

nos per ipſum. Sed non in omnibus eſt ſcientia. Quidam autem in conſcientia ſua vſque adhuc in idolio quaſi idolothytum manducant, & conſcientia eorum cum ſit infirma inquinatur. Eſca autem nos non commendat deo. Neque enim ſi manducauerimus, abundabimus, neque ſi nō manducauerimus, deficiemus. Videte autem ne forte hæc licentia veſtra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet ſcientiam in idolio recumbentem, nónne conſcientia eius, cum ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua

† ſcientia. conſcientia † frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt? Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam ipſorum infirmam, in Chriſtum peccatis. Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem ſcandalizem. Item alio lo-

1. Cor. 10. co, Quid ergo, dico quòd idolis immolatum ſit, aliquid aut quòd idolum ſit aliquid? Sed quæ immolant gentes dæmoniis immolant, & non deo. Nolo autem vos ſocios fieri dæmoniorum. Non poteſtis calicem, domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non poteſtis menſæ domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. An æmulamur dominum Nunquid illo fortiores ſumus? Omnia mihi licita ſunt, ſed non omnia expediunt. Omnia mihi licita ſunt, ſed non omnia ædificant. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. Si quis autem dixerit, Hoc immolatum eſt idolis, nolite manducare, propter illum qui indicat, & propter conſcientiam. Conſcientiam autem dico, non tuam, ſed alterius, Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia? Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro quo gratias ago? Siue ergo manducatis, ſiue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite. Sine offenſione eſtote Iudæis & Græcis & Eccleſiæ dei, ſicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod

1. Cor. 11. multis, vt ſalui fiant. Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. Apparet igitur, vt opinor, quo fine à carnibus & à vino ſit abſtinendum. Is finis eſt triplex: Ad comprimendam delectationem quæ in his maxime cibis haberi ſolet, atque in tali potu vſque ad ebrioſitatē peruenire. Ad tuendam

dam infirmitatem, propter illa quæ ſacrificantur atque libantur. Et quod maxime commendandum eſt, propter charitatem, ne imbecilliorum ab his continentium offendatur infirmitas. Vos autem immunda eſſe obſonia dicitis, cum dicat Apoſtolus, omnia munda eſſe, ſed ei malum eſſe, qui per offenſionem manducat. Et prorſus credo vos iſtis epulis inquinari, eoipſo quo immunda eſſe arbitramini. Ait enim Credo & confido in domino Ieſu, quia nihil commune per ſeipſum, ſed ei qui exiſtimat aliquid commune eſſe illi commune eſt. Cui autem dubium eſt, commune illum immundum & inquinatum vocaſſe. Sed ſtultum eſt vobiſcum agere de ſcripturis, cum & rationem pollicendo decipiatis, & eos libros, in quibus magna eſt religionis authoritas, falſis capitibus immiſsis corruptos eſſe dicatis. Ratione igitur mihi perſuadete, quo modo veſcentem carnes coinquinant, ſi ſine vlla offenſione, ſine vlla infirma opinione, ſine vlla libidine ſumantur? *Roma. 14*

Operæprecium eſt totam ſuperſtitioſæ huius abſtinentiæ rationem cognoſcere, quæ ita redditur: Quoniam, inquit, membrum dei malorum ſubſtantiæ commixtum eſt, vt eam refrenaret, atque à ſummo furore comprimeret, ſic enim dicitis, de commixta vtraque natura, id eſt, boni & mali, mundus eſt fabricatus. Pars autem illa diuina ex omni parte mundi quotidie purgatur, & in ſua regna reſumitur: ſed hæc per terram exhalans, & ad cœlum tendens, incurrit in ſtirpes, quoniam radicibus terræ affiguntur, atque ita omnes herbas, & arbuſta omnia fœcundat & vegetat. Hinc animalia cibum capiunt, quæ ſi concumbunt, ligant in carne diuinum illud membrum, & à certo ſuo itinere auerſum atque impeditum, erroribus ærumníſque implicant. Itaque cibi, qui de frugibus & pomis parantur, ſi ad ſanctos, id eſt, ad Manichæos veniant per eorum caſtitatem & orationem & pſalmos quicquid in eis eſt lutulentum † purgatur, id eſt, ex omni parte perficitur, vt ad regna propria ſine vlla ſordium difficultate referatur. Hinc eſt, quòd mendicanti homini, qui Manichæus non ſit, panem vel aliquid frugum, vel aquam ipſam, quæ omnibus vilis eſt, dari prohibetis: ne membrum dei, quod his rebus admixtum eſt, ſuis peccatis ſordidatum à reditu impediat. Carnes autē iā de ipſis ſordibus

Manichæi quur inter dicāt eſum carnium. cap. xv.

† al. luculentum & diuinum.

dicitis eſſe concretas. Fugit enim aliquid partis illius diuinæ vt perhibetis, dum fruges & poma carpuntur, fugit cum áffliguntur, vel terendo, vel molendo, vel coquendo, vel etiam mordendo, atque mandendo. Fugit etiam in omnibus motibus animalium, vel cum geſtiunt, vel cũ exercentur, vel cum laborant, vel cum omnino aliquid operantur. Fugit etiam in ipſa quiete veſtra, dum in corpore illa quæ appellatur digeſtio, interiore calore conficitur. Atq; ita tot occaſionibus diuina fugiente natura, quiddam ſordidiſsimum remanet: vnde per concubitum caro formetur. Anima tamen boni generis, quoniam quanuis plurimum, non tamen totum bonum, memoratis illis motibus euolat. Quocirca cum anima etiam carnem deſeruerit, nimias ſordes reliquas fieri, & ideo eorum qui veſcuntur carnibus animam coinquinari.

Aperit portentoſa Manichæorum myſteria. Cap. xvi.

O rerum naturæ obſcuritas, quantum tegmen eſt falſitatis? Quis non hæc audiens, qui rerum cauſas non didicit, qui nondum veritatis quantulocunque lumine aſperſus corporeis imaginibus fallitur, eoipſo quo hæc minime apparent, & per quædam ſimulachra rerum viſibilium cogitantur, & diſerte dici poſſunt, vera eſſe arbitretur? Talium autẽ hominũ magnæ turbæ atque greges vocantur, quos religioſus timor ab his fallaciis potius, quàm ratio tutos facit. Quamobrẽ ita ego iſta conabor refellere, quantum me deus adiuuare dignabitur, vt non ſolum prudentium iudicio, quo ſimul ac dicta fuerint improbentur, ſed ipſi etiam vulgari intelligentiæ, quàm ſint falſa & abſurda ſatis eluceſcat. Primò enim quęro, vnde doceatis in frumentis ac legumine & oleribus & floribus & pomis ineſſe iſtam neſcio quam partem dei? Ex ipſo coloris nitore inquiunt, & odoris iucunditate, & ſaporis ſuauitate manifeſtum eſt: quæ dum non habent putria, eodem bono ſeſe deſerta eſſe ſignificant. Non pudet deum naſo & palato inuentum putare? Sed hæc omitto. Latine enim vobis dicam, & vt dici aſſolet, multum eſt ad vos. Illud potius qualicunque mente intelligendum eſt. Si colore apparet in corporibus boni præſentia, fimum animalium, quod ipſarum etiam carnium purgamentum eſt, diuerſis nitere coloribus aliâs candido, plerunque aureolo, & aliis huiuſmodi, quos in pomis & floribus velut teſtes dei præſentis atque inhærentis

rentis accipitis. Quid tandem cauſæ eſt, quod ruborem in roſa indicem abundantis boni eſſe perhibetis, & eundem damnatis in ſanguine? Cur in viola eundem colorem amplectimini, quem in coloribus in morbo ictericorũ, in infantis denique fimo aſpernamini? Cur nitorem atque fulgorem olei, clamare copiam coadmixti boni arbitramini, & ad id purgandum fauces & ventrem paratis: de pingui autem carne ſimillimi fulgoris diſtillantibus guttis labra contingere formidatis? Cur de theſauris dei melonem putatis aureum eſſe: & pernæ adipem rancidum, vel oui medium non putatis? Cur vobis candor in lactucis prædicat deum, in lacte non prædicat? De coloribus enim adhuc loquor, in quibus vt omittam cætera, vnius pauonis pennis & plumis, quæ certe de concubitu & carne naſcuntur, nulla poteſtis veſtita floribus prata conferre. Nam ſi & odore inuenitur hoc bonum, nonnullorum animalium carnibus miri odoris conficiuntur vnguenta. Cibi denique ipſi qui cum carnibus meliuſculis concoqui ſolent, multo iucundius olent, quàm ſi eis caro defuiſſet. Poſtremò ſi ſuauius olentia mũdiora iudicatis, quodã luto veſci auidius, quàm ciſterninam aquam bibere debuiſtis: quia perfuſa imbri terra ſiccior, nares miro odore permulcet, meliúſque olet tale lutum quàm ſi exciperetur pluuia purior. Quòd ſi ſaporem opus eſt atteſtari, vt cognoſcamus habitare in corpore aliquid dei, magis habitat in dactylis & melle quàm in carne porcina, ſed magis in carne porcina, quam in faba, magis in fico: quàm in ficato, ecce concedo, ſed & vos concedite magis in ficato quàm in beta. Quid quod iſta ratione cogimini confiteri, quaſdam ſtirpes quas certe omnes mundiores vultis quàm carnem, ex ipſa carne accipere deum, ſi ſapore deus immixtus agnoſcitur? Nam & olera ſapidiora fiunt cocta cum carnibus: & herbas quibus pecora paſcuntur guſtare non poſſumus, conuerſas autem in ſuccum lactis, & colore præſtantiores, & ſapore commodiſsimas iudicamus. An bona tria ſimul vbi fuerint, id eſt, color bonus, & odor, & ſapor, ibi eſſe maiorem boni partem putatis? Nolite ergo flores tantopere mirari atque laudare, quos iudicãdos ante tribunal palati non poteſtis admittere. Nolite portulacam ſaltem carnibus anteponere, quæ ab his coctis, & colore, & ſapore, & odore ſuperãtur.

Ex carnibus animãtũ vnguenta.

Lutum

Porcellus aſſus: hoc enim cogitis vt de bono & de malo, non ſcriptoribus & librariis, ſed cocis & dulciariis miniſtris vobiſcum potius diſſeramus: Porcellus ergo aſſus & colore nitidus, & odore blandus, & ſapore iucundus eſt: habetis perfectum diuinæ ſubſtantiæ inhabitantis iudicium: trino teſtimonio vos inuitat, & purgari veſtra ſanctitate deſyderat. Inuadite. Quid cunctamini? quid contradicere paratis? Colore ſolo lenticulam fimus vincit infantis, odore ſolo aſſa offella ſuperat mitem ac viridem ficum, ſapore ſolo hœdus occiſus herbam qua viuus paſcitur, vincit. Inuenta eſt etiam caro, cuius cauſa his ſimul tribus teſtibus adiuuetur. Quid quæritis amplius? aut quid dicturi eſtis? Cur vos epulantes immundos faciant pulpamenta, & diſputantes hæc portenta non faciant præſertim cum ſolis iſtius radius, quem vos certe & carnibus omnibus & frugibus anteponitis, nec oleat, nec ſapiat, ſed tantummodo inter cætera corpora, præſtantia fulgentiſsimi coloris emineat: qui vos magnopere hortatur, atque adeo cogit inuitos, vt inter documenta commixti boni, nihil coloris nitori præferatis? Ad illas ergo reducemini anguſtias, vt magis in ſanguine, & in iis, quæ animalium carnibus fœdiſsima † ſed nitide colorata in vicis egeruntur, quàm in oliuæ foliis pallentibus partem dei habitare fateamini. Quòd ſi dicitis, nam etiam hoc dicitis, oliuæ folia cum incenduntur ignem emittere, in quo præſentia lucis apparet, carnes autem cum incenduntur non idem facere: quid de adipe reſpondebitis, qui prope omnes Italas lucernas illuminat? Quid de fimo bubulo, qui eſt certe bouis carne ſordidior, quo ſiccato ruſtici ſic vtuntur ad focum, vt eius igne facilius nihil ſit fumóque purgatius? Quid quòd ſi nitor & fulgor maiorem præſentiam diuinæ partis oſtendit, eam vos non purgatis, non conſignatis, non liberatis? Si quidem eſt maxime in floribus, vt omittam ſanguinem, & innumerabilia in carne, vel ex carne ſimillima, quos certe flores habere in epulis non poteſtis: Qui ſi etiam carnibus veſceremini, ſquammas certe piſcium, & quoſdam vermiculos atque muſcas, quæ omnia etiam in tenebris luce propria coruſcant, pulmentis veſtris non adderetis. Quid igitur reſtat, niſi vt dicere deſinatis habere vos idoneos iudices oculos, nares, palatum

† fœtidiſſima.

Sebum.

Bubulus fimus.

palatum, quibus diuinæ partis præſentiam in corporibus approbetis? His autem remotis vnde docebitis non modo maiorem parté dei in ſtirpibus eſſe, quàm in carnibus, ſed omnino eſſe aliquid eius in ſtirpibus? An pulchritudo vos mouet, non quæ inſuauitate coloris eſt ſed quę in partium congruentia? Vtinam hoc eſſet. Quando enim corporibus animantium, in quorum forma paribus paria, membra reſpondeant, auderitis diſtorta ligna conferre? Sed ſi corporalium ſenſuum teſtimoniis delectamini, quod neceſſe eſt iis, qui vim eſſentiæ mente videre non poſſunt, quo modo probatis per moram temporis & per obtritiones quaſdam fugere de corporibus ſubſtantiã boni, niſi quia inde diſcedit deus, vt aſſeritis & de loco in locũ migrat? Plenum eſt dementiæ. Veruntamen ſigna vos ad iſtam ſententiam & indicia, quantum exiſtimare poſſum, nulla duxerunt. Multa enim carpta de arboribus vel euulſa de terra, antequam ad cibum veſtrum veniant interpoſitione aliqua temporis meliora redduntur: vt porri & intiba, lactucę vuę, mala, ficus, & quædam pira & multa præterea, quæ & colorantur melius, dum non ſtatim vt decerpta fuerint aſſumuntur, & corpore capiuntur ſalubrius, & ſapiunt in ore conditius: Quæ tanta commoditas & ſuauitas ineſſe his rebus minime deberet, ſi ſecundum veſtram ſententiam, tanto deſertiora bono fierent quãto diuturnius reponũtur, poſtquam à terra quaſi à matre ſeparatá ſunt. Caro ipſa pridie occiſorum animaliũ profecto eſt iucundior atque commodior: Non autem ita eſſe oportebat, ſi vt aſſeritis, plus haberet boni, eo die recens animãte interépto, quàm poſtridie cum diuinę ſubſtãtię maior fuga facta eſſet. Vinũ vero vetuſtate purius meliúſque fieri quis ignoret? Nec ad peruertendos ſenſus redolétius vt putatis, ſed ad vegetãdum corpus vtilius: tantũ aſsit modus: quem in omni re dominari decet. Nam muſto recentiore peruerſitas ſenſuum citius ſolet accidere: ita vt ſi aliquando in lacu remanſerit, aliquantulúmque ferbuerit, intuentes deſuper percuſſo cerebro præcipites agat, & niſi aliquo modo ſubueniatur, extinguat. Iã quod ad valetudinem attinet, inflari eo corpora pernicioſéque diſtendi quis abnuat? Num ideo tanta incommoda inſunt, quia plus habet boni: propterea iſta in vini vetuſtate non ſunt, quia diuinæ ſubſtantiæ pars magna diſceſsit? *mira de muſto.*

Abſur

Abſurdum eſt dicere, vobis præſertim qui præſentiam partis dei, oculis, naribus, palato, cũ hi ſenſus bene afficiuntur, iudicatis. Iam vero quæ tanta peruerſitas eſt: vinum putare fel principum tenebrarum, & vuis comedendis non parcere? Magis ne inerit illud fel cũ in cupa, quàm cũ in acinis fuerit? Quod ſi bono diſcedente quaſi meracius remanet malum, & id temporis mora contigit, non oportebat eaſdem vuas ſuſpenſas atque ſeruatas fieri mitiores, dulciores, ſalubriores: neque ipſum vinum, quod ſupra dictum eſt, amiſſa luce liquidius atq; luculentius, & ſalutifera ſubſtantia diſcedente ſalubrius. Quid dicam de lignis & frondibus, quæ tempore areſcunt, nec ex eo à vobis dici poſſunt deteriora fieri? Id enim amittunt, quo fumus gignitur, id autem retinent vnde lucida flamma conſurgit. & ex claritate quam multum diligitis, purius bonum in aridioribus, quàm in viridioribus eſſe teſtatur Ex quo fit, vt aut negetis dei partem in luce pura, quàm in fumoſa eſſe maiorem, & ita omnia documenta veſtra turbetis: aut fateamini fieri poſſe, vt de ſtirpibus amputatis vel euulſis: ſi diuturniore tempore reponantur, copioſius fugiat mali natura, quàm boni, Quo conceſſo, tenebimus de frugibus carptis maius malum poſſe abire, atque ita in carnibus maius bonum poſſe remanere. Et hoc quidem de tempore dictum ſit. Nam ſi commotione & ſubactione & attritio harum rerum, fugæ occaſionem inuenit diuina illa natura, multa vos ſimiliter redarguunt, quæ fiunt mouendo meliora. Hordei quidam ſucco vinum imitantur, quod mouendo fit optimum. Sanè quod minime prætereundum eſt, hoc genus potus citiſsime inebriat, nec tamen vnquam ſuccum hordei, fel principum eſſe dixeritis. Farina parciore aqua peritè contrahitur paulo durius, vt ſubigendo fiat melior, & quo dici peruerſius nihil poteſt, luce fugiente candidior. Paſtillarius mella diu ſubigit, vt ad illum candorem perueniant, & minus noxiam mitiorémque dulcedinem. Hoc quo modo eueniat bono diſcedente, diſſerite. Quòd ſi non viſu & odoratu & guſtu, ſed auditu etiam delectato præſentiam dei placet probare, caro citharis neruos, tibiis oſſa largitur, quæ ſiccata & attrita & torta ſonora redduntur. Ita dulcedo Muſica, quam de diuinis regnis veniſſe contenditis, nobis mortuarum carnium ſordibus exhibetur, &

& tempore arefactis,& attritione tenuatis, & tortione diſtentis:quibus afflictationibus etiam de rebus viuentibus diuinam ſubſtantiam fugere prædicatis,quod etiam decoctione earum accidere dicitis. Quur ergo elixati cardui minime obſunt valetudini? Vtrum ab eis dum ita coquuntur, deum, an dei partem † diſcedere exiſtimandum eſt? Quid cætera perſequar,quæ omnia dici nec facile eſt, nec neceſſarium? Cui enim non occurrit quàm multa cocta ſuauiora & ſalubriora ſint? Quod non deberent, ſi vt opinamini, huiuſcemodi commotionibus deſeruntur bono. Nihil vos prorſus inuenire arbitror, vnde iſtis corporeis ſenſibus approbetis, ideo carnes immundas eſſe, atque animas inquinare veſcentium, quòd carptæ fruges poſt multas commotiones vertantur in carnem,præſertim cum & vetuſtatem corruptionémque aceti, puteris vino eſſe mundiorem,& carœnum quod bibitis, nihil aliud quàm coctum vinum eſſe videamus,quod vino deberet eſſe ſordidius,ſi motibus & coctionibus[de rebus]corporeis mēbra diuina diſcedunt.Si autem non ita eſt,non eſt cur arbitremini fruges cum carpuntur,reponuntur,tractantur,coquuntur digeruntur,fugiente bono deſeri & propterea ſordidiſsimam creandis corporibus præbere materiā.Quòd ſi non colore & forma & odore & ſapore ducimini,vt bonum his rebus ineſſe iudicetis,quid aliud poteſtis afferre? An argumento vobis eſt firmitas quædam atque valentia, quæ iſtis rebus detrahi videtur, dum à terra ſeparantur atque tractantur? Sed ſi hoc vos moueret:quanquam falſum id eſſe cito animaduerti poteſt,propter nonnullorum auctam poſtquam terræ detracta ſunt firmitatem, vt iam de vino commemoratum eſt,quod fit robuſtius vetuſtate: tamen ſi hæc firmitas vos moueret vt dixi, in nullo magis cibo quàm in carnibus,copioſiorem partem dei probaretis eſſe. Non enim Athletæ,quibus illud robur & valentia maxime neceſſaria eſt,olere ac pomis, & non carne veſcerentur? An quia carnes aluntur arboribus, arbores autem carnibus non aluntur,idcirco arbitramini illarum, quàm noſtra,corpora eſſe meliora? Non conſyderatis rem tam in promptu ſitam,arbuſta lætiora & fœcundiora, ſegetéſque pinguiores alimento ſtercorum fieri,cum vos in accuſatione carnis nihil grauius vobis dicere videamini, quàm

† *il. ſuperſtem.*

χάροινος.

cum

eam dicitis eſſe ſtercorum domum. Hinc ergo ea aluntur, quæ vobis munda ſunt, quod in ea re, quæ vobis immunda eſt, multo eſſe immundius prædicatis. Quòd ſi carnem ob hoc aſpernamini, quod poſt concubitum naſcitur, vermium vos caro delectet, qui in pomis, lignis, in terra ipſa denique ſine vllo concubitu tam multi magníque naſcuntur. Sed neſcio quæ iſta ſimulatio eſt. Nam ſi vobis propterea diſpliceret caro, quòd patris atque matris commixtione formatur, non illos principes tenebrarum de fructibus arborum ſuarum natos fuiſſe diceretis, quos certe amplius aſpernamini quàm carnes quas guſtare non vultis. Nam quòd opinamini omnes quidem animas animalium de parentum cibis venire, à quibus carceribus vos liberare gloriamini diuinam ſubſtantiam, quæ in veſtris tenetur alimentis, nimium contra vos & ad carnes edendas vos inſtantiſsime impellit. Cur enim animas quas illigaturi ſunt corpori, qui carnibus epulantur, non præoccupando & veſcendo liberatis? Sed inquit, non de carnibus aliquid ab eis bonæ partis illigatur, ſed de frugibus quas cum carnibus ſumunt. Quid ergo de animis leonum, quorum cibus ſola caro eſt, reſpondendum videtur? Bibunt, inquit & ideo anima illa de aqua tracta, carníque implicata eſt. Quid de innumerabilibus auibus? Quid de ipſis aquilis dici poteſt quæ non niſi carne paſcuntur, nec vllo potu indigent? Certe hic deficitur, & quid reſponderi poſsit non inuenitur. Si enim anima de cibis venit, & ſunt animalia fœtum gignentia, quorum & nullus potus, & cibus ſola ſit caro, eſt in carne anima, cui purgandæ more veſtro ſubuenire deberetis veſcendo carne. Niſi forte porcum quòd & frugibus alitur, & aquam bibit, animam lucis habere arbitramini: aquilæ vero, cui ſol maxime congruit, tenebrarum animam, quia ſola carne viuit ineſſe defenditis. O rerum anguſtias, ô incredibiles abſurditates, in quas profectò non incidiſſetis ſi à vaniſsimis fabulis alieni, hoc ad continentiam ciborum ſequeremini quod veritas probat: vt concupiſcentiæ coërcendæ gratia, non vitandæ immundiciæ, quæ nulla eſt delicioſas eſcas reſpuendas iudicaretis. Nam ſi quis etiam rerum naturam vímque animæ & corporis minus intuens, vobis concedat animam coinquinari de obſonio, multo magis eam tamen immundam fieri cupiditate

piditate conceditis. Quæ ergo ratio eſt, vel potius amentia de numero electorum hominem pellere, qui forte carnem valetudinis cauſa nulla cupiditate guſtauerit? Si autem piperata tubera voraciter edere concupierit, immodeſtiæ tantum forte poſsitis reprehendere, non autem vt corruptorem damnare ſignaculi. Ita fit vt in electis veſtris eſſe non poſsit, qui proditus fuerit, non concupiſcendo, ſed edendo partem aliquam cœnaſſe gallinæ: eſſe autem in iis poſsit, qui vehementer cumiphas & alia placenta carne carentia deſyderaſſe ſe ipſe prodiderit. Tenetis ergo eum, quem cupiditas ſordibus mergit, quem vero ipſe cibus, vt arbitramini, maculat, non tenetis: cum inquinationem de concupiſcentia, quàm de obſonio longe maiorem fieri fateamini: plectentes tamē eum, qui conditis ſuauiſsimè frugibus imminet inhians, ſeſéque non tenet: excludentes eum qui quaſlibet epulas hominum comprimendæ famis cauſa ſine vlla cupiditate paratus ſumere, & paratus amittere indifferenter capit. En miri mores, en egregia diſciplina, en memorabilis temperantia. Iam quòd ea quæ vobis quaſi purganda offeruntur ad epulas, nefas putatis ſi quis alius præter electos ad cibandum tetigerit, quantæ turpitudinis & aliquando ſceleris plenum eſt? Siquidem ſæpe tam multa dantur, vt conſumi facile à paucis non poſsint. Et quoniam ſacrilegium putatur, vel aliis dare quod redundat, vel certe abiicere, in magnas contrudimini cruditates, totum quod datum eſt, quaſi purgare cupientes. Iam vero diſtenti & propè crepantes, eos qui ſub veſtra diſciplina ſunt pueros, ad deuoranda reliqua crudeli dominatione compellitis: ita vt cuidam ſit Romæ obiectum, quòd miſeros paruulos cogendo ad veſcendū tali ſuperſtitione necauerit. Quod non crederē, niſi ſcirē quantū nefas eſſe arbitremini, vel aliis hæc dare, qui electi non ſunt, vel certe proiiciēda curare. Vnde illa veſcēdi neceſsitas reſtat, quæ ad turpiſsimam crudelitatem penè quotidie, aliquando tamen poteſt & vſque ad homicidiū peruenire. Quę cum ita ſint, etiam panem mendicanti dare prohibetis: cenſetis tamen propter miſericordiam, vel potius propter inuidiam nummos dari. Quid hic prius arguam, crudelitatem an vecordiam? Quid enim ſi eo loco res agatur, vbi venalis cibus inueniri non poteſt? Homo egens ille fame moritu-

rus eſt, dum tu vir ſapiens & benignus magis cucumerem, quàm hominem miſeraris. Hæc eſt profectò, quid enim dicam congruentius & planius, falſa miſericordia & vera crudelitas. Nunc vecordiam videamus. Quid enim ſi nummis illis, quos dederis ſibi panem emat? Nonne hoc in illo pars illa veſtra diuina, qui hãç ſumit à venditore, paſſura eſt, quod paſſura erat ſi te dante ſumpſiſſet? Inuoluit igitur ſordibus peccator ille mendicus partem dei * reuolare cupientem, tuis nummis ad tantum ſcelus adiutus: & tamen vos homines prudentiſsimi intereſſe arbitramini, ſi homicidium facturo non detis hominem quem occidat, ſed ſcientes pecuniam vnde occidendum comparet, detis. Quid ad hanc inſaniam addi poteſt? Ita enim fit vt aut homo moriatur, ſi venalem non inuenerit cibum, aut cibus ipſe ſi inuenerit: quorum alterum eſt verum homicidium, alterum veſtrum, vobis tamen ita tribuendum, tanquam vtrunq; ſit verum. Nam quòd auditores veſtros non prohibetis carnibus veſci, ſed occidere animalia prohibetis, quid ſtultius & peruerſius fieri poteſt? Nam ſi talis non contaminat cibus, vos quoque ſumite: Si contaminat, quæ tandem dementia eſt maius nefas putare, animam porcinam de corpore ſoluere, quàm humanam porcino corpore maculare? Sed iam ad manuum ſignaculum conſyderandum tractandúmque veniamus. Ac primum quidem, quòd ab animalium nece, & ab ſtirpium laceratione vos temperatis, ſuperſticioſiſsimum Chriſtus oſtendit: qui nullam nobis cum beluis & arboribus ſocietatem iuris eſſe indicans, & in gregem porcorum dæmones miſit, & arborem in qua fructum non inuenerat, maledicto aridam fecit. Nihil certe porci, nihil arbor illa peccauerat. Neque enim vſque eo dementes ſumus vt arbitremur ſua ſponte arborem vel fructiferam eſſe, vel ſterilem. Neque illud hic vobis dicendum eſt, his factis dominum noſtrum alia quædam ſignificare voluiſſe. Quis enim neſciat? Sed certe filio dei non per homicidium ſignum dandum fuit, ſi arborem necare, vt vos dicitis, homicidium eſt, aut necare animalia. Nam & de hominibus cum quibus vtique ſumus iuris ſocietate coniuncti, ſigna quædam dedit: ſed ſanãdo homines, non neccando. Quod & de beluis & de arboribus faceret, ſi eadem nos cum illis ſocietate, quam vos opinamini, coniunctos

* al. reuelari.

Salſiſſime ridet ineptias Manichæorum. Cap. xvij. Matth. 8. Matth. 21.

coniunctos eſſe iudicaret. Quo loco mihi authoritas inter ponenda viſa eſt, propterea quia de pecorum anima, & de quadam vita qua dicuntur arbores viuere, non poteſt vobiſcum ſubtiliter diſputari. Sed quoniam priuilegio quodam vos fueminí, vt de ſcripturis opprimi nequeatis, dicendo eas eſſe falſatas, quanquam ea quæ commemoraui de arbore & de grege porcorum nunquam à corruptoribus immiſſa eſſe dixiſtis: tamen ſi conſyderantes quantum vobis aduerſentur, hoc idem etiam de his aliquando dicere velitis, teneam propoſitum meum, vt à vobis magnis omnino pollicitatoribus rationis atque veritatis quęram primum quid obſit arbori, non dico ſi pomum inde foliúmve decerpas, quod quidem apud vos ſi quis non imprudentia ſed ſciens fecerit, ſignaculi corruptor ſine vlla dubitatione damnabitur, ſed omnino ſi eam radicitus eruas. Anima nanque illa quam rationalem ineſſe arboribus arbitramini, arbore exciſa vinculo ſoluitur, vos enim hoc dicitis, & eo quidem vinculo in quo magna miſeria nulla vtilitate tenebatur. Nam & reuolutionem hominis in arborem, notum eſt vos, id eſt, authorem ipſum veſtrum pro ingenti pœna, non tamen pro ſumma ſolere imitari, & num poteſt in arbore anima fieri vt in homine ſapientior? Non necandi hominis quippe certiſsima ratio eſt, ne aut eum neces cuius ſapientia & virtus aliis plurimum prodeſt, aut eum qui forte poterat ad ſapientiam peruenire, ſiue extrinſecus ab aliquo admonitus, ſiue interioribus cogitationibus diuinitus illuſtratus. Animam autem hominis quanto ſapientior corpore exceſſerit, tanto vtilius excedere, veritas docet, & ratione ſubtiliſsima, & authoritate latiſsime peruagata. Quamobrem qui arboré deiicit, animam nihil in ſapientia proficientem de illo corpore liberat. Itaq; vos homines ſancti, vos inquam potiſsimum excidere arbores deberetis, & earum animas ab illo vinculo exutas, orationibus & pſalmis ad meliora perducere. An de his animis hoc fieri poteſt: non quas mente adiuueritis, ſed quas ventre receperitis? Quãuis idipſum animas arborum quandiu ſunt in arboribus, ad ſapientiam non proficere, ſummæ anguſtiæ quantum arbitror vos compellunt fateri, cum à vobis quæritur, cur & arboribus non mittatur præceptor Apoſtolus, aut cur ille qui hominibus mittitur, non & arbo- *Arbores ſapiunt.*

ribus prædicet veritatem. Hic cogimini reſpondere, illas animas percipere in talibus corporibus præcepta diuina non poſſe. Sed vehementius ab alio latere vrgemini, quandoquidem illas perhibetis, & audire voces noſtras, & verba intelligere, & corpora motúſque corporum intueri, cogitationes denique ipſas perſpicere. Quæ ſi vera ſunt, cur nihil poſſunt à lucis Apoſtolo diſcere, vel cur etiam multo facilius non poſſunt, quàm nos cum interiora etiam mentis aſpiciant? Ita enim magiſter ille, qui vos loquendo vix docet, vt dicitis, cogitando eas poſſet erudire, quæ ſententias eius ante ſermonem in anima cernerent. Si vero hæc falſa ſunt, videte tandem in quo errore iaceatis. Iam quòd poma ipſi non decerpitis, herbámque non vellitis, ſed tamen ab auditoribus veſtris decerpi & euelli atque afferri vobis iubetis, non vt iis, qui afferunt tantum, ſed vt iis etiam quæ afferuntur, prodeſſe poſsitis, quis bene conſyderans vllo modo tolerauerit? Primo quia nihil intereſt, vtrum ipſe ſcelus admittas, an propter te ab alio admitti velis. Nolle te dicis. Quo modo ergo ſubuenitur illi diuinæ parti, quæ in lactucis & in porris iacet, ſi nemo hæc euellat, & ad ſanctos purganda deferat? Deinde tuipſe tranſiens per eum agrum, in quo tibi iure amicitiæ decerpendi quod libet poteſtas datur, ſi fico videris coruum imminentem, quid facies? Nónne ex opinione tua ficus ipſa tecum loqui, & deprecari miſerabiliter videtur, vt eam ipſe decerpas, & ſancto ventre purificandam reſuſcitandámque ſepelias, potius, quàm coruus ille deuoratam funeſto corpori miſceat, atque in alias formas illigandam cruciandámque tranſmittat? Quid te crudelius, ſi verum eſt? Quid ineptius ſi falſum eſt? Quid magis contrarium diſciplinæ veſtræ, ſi ſignaculum ſolueris? Quid te inimicius dei membro, ſi cuſtodieris? Sed hoc ex veſtra opinione falſa & nugatoria: nam certa & manifeſta crudelitas in vobis eſſe conuincitur, ex eodem ipſo errore manans. Si quis enim per morbum corpore diſſoluto, feſſus ab itinere, ac peſte ſemianimis in via iaceat, nihil valens amplius, quàm vtcunque verba proferre, cui proſit ad ſtringendum corpus pirum dari, téque tranſeuntem vt ſubuenias oret, atque obſecret vt de arbore proxima, à qua nullo humano, nullo denique vero iure prohiberis, pomum afferas homini, poſt paululū niſi

feceris

feceris morituro: tu vir Chriſtianus & ſanctus tranſibis potius,& hominem ſic affectum precantémque deſeres, ne arbor ploret dum fructus demitur, & tu ſignaculi diſſolutor ad pœnas Manichæis deſtineris. O mores & innocentiam ſingularem. Sed iam de nece animaliũ requirã quod mouet. & multa quidem huiuſmodi etiam in hoc genere dici poſſunt. Nam quid oberit animali†qui lupum interfecerit:cum & lupus ille quandiu viuit lupus futurus ſit,nec vlli obtemperet prædicatori, vt aliquantum ab ouium ſanguine temperet:& ex illo vinculo corporis, anima ſecundum vos rationalis, interfecta belua liberetur? Et ab hac quidem cæde auditores etiam veſtros prohibetis. Maior enim videtur,quàm in arboribus. Hic veſtros ſenſus corporeos videlicet non multum probo. Videmus enim & vocibus ſentimus,cum dolore mori animantia,quod quidem homo contemnit in beſtia, cum qua ſcilicet rationem animam nõ habente,nulla legis ſocietate copulatur. Sed eoſdem veſtros ſenſus in intuendis arboribus quæro, & vos cæcos prorſus inuenio Vt enim omittam,quòd nullis motibus in ligno ſenſus doloris apparet, quid manifeſtius, quàm tunc ſe optime habere arborem, cum viget,cũ frondet,cum floribus læta,fructibus opulenta eſt? At hoc ei plerunque ac maxime putatione præſtatur. Quòd ſi ferrum ſic ſentiret,vt vultis,contabeſceret potius tot tantisq; affecta vulneribus,quàm ex illis pullulans locis, tam certa exultatione reuireſceret. Veruntamen cur maius nefas putatis animalia, quàm ſtirpes cædere,cum illæ vobis puriorem animã quàm carnes habere videãtur? Fit, inquit,compenſatio quædam,cum eorũ quæ de agris auferuntur,pars aliqua datur electis ſanctiſq; purganda. Iam ſuperius iſta fruſtrata ſunt,ſatiſque demonſtratum eſt,quantum exiſtimo,nulla ratione dici plus eſſe in frugibus partis illius bonę,quàm in carnibus. Sed ſi vendendis carnibus victũ quiſque ſuſtentet, atque omne talis negocij lucrum in emendis electorũ veſtrorum cibis conſumat,pluréſq; iſte afferat ſanctis eſcas,quàm agricola & ruſticus, nónne eadem compenſatione ſibi animãtia licere perimere clamitabit? Eſt, inquit,alia quædam ſecretiſsima ratio, Non enim deeſt homini callido,aduerſus indoctos in naturæ obſcuritate perfugiũ. Cœleſtes enim ait principes,qui de gente tenebrarũ

† al. oberit anima lupi

capti atque vincti, à conditore mundi in illis ordinati ſunt locis ſua quiſque poſsidet in terra animalia, de ſuo ſcilicet genere ac ſtirpe venientia qui peréptores eorũ reos tenent nec de hoc mundo exire permittunt, pœníſque illos quibus poſſunt & cruciatibus atterunt. Quis imperitorum hæc non formidet? & qui in tanta obſcuritate nihil videt, hoc ita vt dicitur eſſe non arbitretur? Sed ego inſtitutum non relinquam meum, cui deus aderit, vt apertiſsima veritate obſcura mendacia refellantur. Quæro enim, ſi animalia quæ in terris ſunt, & in aquis de illo genere principum per ſucceſsionem prolis & operationem concubitus veniunt, cum ad illos abortiuos fœtus reuocatur origo naſcentium: quæro, inquam, ſi ita eſt, vtrum apes & ranas, & alia multa quæ ſine concubitu gignuntur, non ſit nefas occidere? Nefas eſſe dicitis. Non ergo propter cognationem principum neſcio quorum, ab animantium nece auditores veſtros prohibetis. Aut ſi generalem cognationem omnium eſſe corporum dicitis, arbores quoque ad eandem principum offenſionẽ proculdubio pertinebunt, quibus parcere non eſt mandatum auditoribus. Reditur ergo ad illud inualidum, ea quæ in ſtirpibus auditores lædunt, expiari per fructus, quos ad eccleſiam veſtram ferũt. Dictum eſt enim hoc modo eos qui in macello laniant animalia carnéſque venditant, ſi veſtri auditores ſint, ſuáque lucra comparatis frugibus vobis conferant, cædem illam quotidianam ſibi licere contemnere, & quicquid in ea peccati eſt, veſtris epulis aboleri. Quòd ſi dicatis, quemadmodum de pomis & de oleribus conferendum fuiſſe, vt illa interfectione venia mereretur: quod quia fieri non poteſt, electi enim non edunt carnem, temperandum eſſe auditoribus à nece animalium, quid reſpondebitis de ſpinis herbíſque inutilibus, quas euellendo in agris purgandis agricolæ necant, nec ex his vobis poſſunt cibos aliquos exhibere? Quo modo ad veniam pertinebit tanta vaſtatio, vnde nulla eſt eſca ſanctorum? An forte quicquid peccatum fuerit, vt fruges & poma proficiant, & de ipſis frugibus & pomis aliquid comedendo diſſoluitis? Quid ſi ergo agros locuſtæ, aut mures aut ſorices vaſtent, quod ſæpe accidere manifeſtum eſt, impune ab agricola veſtro auditore necabuntur, quia ideo peccat vt fructus proficiant? Hic

certe

certe coarctamini. Aut enim conceditis auditoribus interfectionem animalium, quam veſter author concedere noluit, aut eos ab agricultura etiam prohibebitis, quam ille conceſsit. Quanquam ſæpe etiam dicere audeatis, fœneratorem innocentiorem eſſe, quàm ruſticum, vſqueadeo melonibus, quàm hominibus eſtis amiciores. Siquidem illi ne lædantur, melius iudicatis hominem fœnore trucidari. Hæccine eſt appetenda & prædicanda iuſticia, an potius execranda & damnanda fallacia? Hæccine eſt miſericordia memorabilis, an execranda potius immanitas? Quid quod à nece animalium nec voſipſi in pediculis & pulicibus & cimicibus temperatis? Magnámq; huius rei defenſionem putatis, quòd has eſſe ſordes noſtrorum corporum dicitis. Quod primo aperte falſum de pulice & cimice dicitur. Cui enim non manifeſtum eſt, hæc animalia [quæ ſine concubitu,] non de noſtro corpore exiſtere? Deinde ſi concubitum vehementius execramini, quod nimium videri vultis, cur non vobis mundiora videntur animalia, quæ ſine concubitu de noſtra carne naſcuntur? quanquam [enim] poſtea coëundo pariant, [non tamen nobis coëuntibus de noſtro corpore primo naſcuntur.] Iam vero ſi quæcunque de viuentibus gignuntur corporibus, ſordidiſsima ſunt putanda, multo magis quæcunque de mortuis. Impunius ergo occiditur vel ſorex vel anguis vel ſcorpio, quos de humanis cadaueribus naſci à vobis potiſsimum ſolemus audire. Sed obſcura omitto & incerta. De apibus certe fama eſt celebrior, quòd de boum cadaueribus oriantur. Ergo occiduntur impune. At ſi hoc quoque dubium eſt, nemo ferè de ſcarabeis dubitat, quin de fimo in pilam rotundato ab his atque obruto exiſtant. Hæc igitur animalia, & alia quæ proſequi longum eſt, ſordidiora certe debetis opinari, quàm pediculos veſtros: & tamen illa occidere nefas vobis videtur, his autem parcere ſtultum: niſi forte quòd ſunt hæc animalia parua contemnitis. Sanè ſi ita eſt, vt animal quo breuius eſt, eo contemptius eſſe debeat, neceſſe eſt, camelum homini præferatis. Huc accedit illa gradatio, quæ cum vos audirem, nos ſæpe turbauit. Nulla enim cauſa eſt, cur propter paruum corporis modulum, pulex necandus ſit, non etiam muſca quę in faba gignitur. Et ſi hęc, cur non etiã iſta paulo amplior, cuius certe fœtus minor eſt, quàm illa

1. Retract. cap. 7.

Scarabeus ex fimo.

σογίτης.

illa. Hoc etiã ſequitur, vt apis quoque ſine culpa perimatur, cuius pullus vix huic muſcæ coæquatur. Inde ad locuſtæ pullum & locuſtam, inde ad pullum muris & murem. Et ne longum faciam, nónne videtis his gradibus ad elephantem perueniri vt omnino recuſare non poſsit ingentem illam beluam ſine culpa ſe occidere, quiſquis propter paruulum corpus interfectionem pulicis peccatum eſſe non putat? Sed iam etiam de huiuſmodi nugis ſatis dictum arbitror. Reſtat ſignaculum ſinus, in quo multum incerta eſt caſtitas veſtra. Non enim concubitum, ſed vt longe ante ab Apoſtolo dictum eſt, vere nuptias prohibetis, quæ talis operis vna eſt honeſta defenſio. Hic non dubito vos eſſe clamaturos inuidiámque facturos, caſtitatem perfectam vos vehementer commendare atque laudare, non tamen nuptias prohibere: quandoquidem auditores veſtri, quorum apud vos ſecundus eſt gradus, ducere atque habere non prohibentur vxores. Quæ cum magna voce & magna indignatione dixeritis, ego vos lenius interrogabo ad hunc modum, Nónne vos eſtis qui filios gignere, eo quòd animæ ligentur in carne, grauius putatis eſſe peccatum quàm ipſum concubitum? Nónne vos eſtis qui nos ſolebatis monere, vt quantum fieri poſſet, obſeruaremus tempus, quo ad conceptum mulier poſt genitalium viſcerum purgationem apta eſſet, eóque tempore à cõcubitu temperaremus, ne carni anima implicaretur? Ex quo illud ſequitur, vt non liberorum procreandorum cauſa, ſed ſatiandæ libidinis habere coniugem cenſeatis. Nuptiæ autem vt ipſæ nuptiales tabulæ clament, liberorum procreandorum cauſa marem fœminámque coniungunt. Quiſquis ergo procreare liberos, quàm concumbere grauius dicit eſſe peccatum, prohibet vtique nuptias: & non iam vxorem, ſed meretricem fœminam facit, quæ donatis ſibi certis rebus, viro ad explendam eius libidinem iungitur. Si enim vxor eſt, matrimonium eſt. Non autem matrimonium eſt, vbi datur opera ne fit mater: Non igitur vxor. Quocirca nuptias prohibetis, nec ab hoc crimine, quod olim à ſpiritu ſancto de vobis prædictum eſt, vlla vos ratione defenditis. Iam vero cum vehementer ſatagitis, ne per concubitum anima ligetur in carne, & vehementer aſſeritis, per ſanctorum cibum animam de

De ſignaculo ſinus & nefandis myſteriis. Ca. xviij.

1. Tim. 1.

ſeminibus

ſeminibus liberari, nónne confirmatis, ô miſeri, quod de vobis homines ſuſpicantur? Cur enim cum de tritico & faua & de lenticula aliíſque ſeminibus veſcimini: liberare vos velle animam creditis, de animalium ſeminibus non credatur? Non enim vt ipſam carnem mortui animantis immundam eſſe dicitis, quod animam non habet, hoc ita poteſtis & de animantis ſemine dicere, in quo animam quæ apparebit in prole, colligatam eſſe cenſetis, & in quo ipſius Manichæi animam implicatam fuiſſe fatemini. Et quia non poſſunt ab auditoribus veſtris purganda vobis talia ſemina afferri, quis non ſuſpicetur ſecretam de vobiſipſis inter vos fieri talẽ purgationẽ, & ideo illis ne vos deſerant occultari? Quæ ſi non facitis, quod vtinam ità ſit, videtis tamen quantæ ſuſpicioni veſtra ſuperſtitio pateat, & quàm non ſit hominibus ſuccẽſendum id opinantibus, quod de veſtra profeſsione colligitur, cum vos animas per eſcam & potum, de corporibus & ſenſibus liberare prædicatis. Nolo hic diutius immorari, & videtis quantus ſit inuectionis locus. Sed quia & res talis eſt, vt eam potius reformidet quàm inſectetur oratio, & propoſitum illud meum per totum ſermonem animaduerti poteſt, quo ſtatui nihil exaggerare, ſed nudis quodam modo rebus & rationibus agere, tranſeamus ad aliud. Iam enim ſatis apparet, qualia ſint tria veſtra ſignacula: hi ſunt veſtri mores, hic finis admirabilium præceptorum, vbi nihil certum, nihil conſtans, nihil rationabile, nihil inculpabile: ſed omnia dubia, immò varo ſine dubitatione falſiſsima, omnia repugnantia, abominabilia, abſurda. Denique tam multa & tam grauia peccata in his moribus deprehenduntur, vt ſi quis accuſare velit omnia homo alicuius facultatis, ſingula, vt minimum, ſingulis voluminibus poſsit. Hæc igitur ſi cuſtodiretis, veſtrámque impleretis profeſsionem, nihil vobis eſſet ineptius, nihil ſtultius, nihil imperitius. Cùm autem laudatis & docetis iſta, nec facitis quid vobis fallacius, quid inſidioſius, quid malicioſius dici aut inueniri poteſt? Nouẽ annos totos magna cura & diligentia vos audiui nullus mihi electorũ innoteſcere potuit, qui ſecundum hæc præcepta non aut deprehenſus in peccato, aut certe ſuſpicioni ſubditus fuerit. Multi in vino & carnibus, multi lauãtes in balneis inuẽti ſunt. Sed hæc audiebamus.

Flagitia Manichæorũ. ca. xix.

3. confeßio. ca. 11. & 5. li. c. p. 6.

Nonnulli alienas fœminas ſeduxiſſe approbati ſunt ita vt hinc planè dubitare non poſsim. Sed ſit & hæc magis fama quàm verum. Vidi ipſe non ſolus, ſed cum iis, qui partim iam illa ſuperſtitione liberati ſunt, partim adhuc opto vt liberentur. Vidimus ergo in quadriuio Carthaginis in platea celeberrima, non vnum ſed plures quàm tres electos ſimul poſt tranſeuntes neſcio quas fœminas tam petulanti geſtu adhinnire, vt omnium triuialium impudiciciam impudentiámque ſuperarent. Quod de magna venire conſuetudine, atque illos inter ſe ita viuere ſatis eminebat: quandoquidem nullus ſocij præſentiam veritus, omnes, aut certe pene omnes eadem teneri peſte indicabat. Non enim erant hi ex vna domo: ſed diuerſe prorſus habitantes, ex eo loco vbi conuentus omnium factus erat, pariter forte deſcenderant. Nos autem grauiter commoti, grauiter etiam queſti ſumus. Quis tandem hoc vindicandum, non dicam ſeparatione ab eccleſia, ſed pro magnitudine flagitij vehementius ſaltem obiurgationibus arbitratus eſt? Et hæc erat omnis excuſatio impunitatis illorum quòd eo tempore, quo conuenticula eorum lege publica prohiberentur, ne quid læſi proderent metuebatur. Vbi eſt
Ioan.16. ergo quòd perpetuam ſibi perſecutionem in hoc mundo
Ioan.15. futuram [prædicant] eóque ſe commendatiores haberi volunt: hinc interpretantes, quòd hic mundus eos oderit, & propterea penes ſe quærendam veritatem affirmãtes, quia
Ioan.14. in promiſsione ſpiritus ſancti paracleti dictum eſt, quòd eum mundus iſte accipere nõ poſsit. De qua re non iſte locus diſſerendi eſt. Sed certe ſi perpetua vobis perſecutio futura eſt, vſque in ſeculi finem, perpetua erit & hæc diſſolutio, tantęque turpitudinis impunita cõtagio, dum tales lædere formidatis. Id etiam nobis reſponſum eſt, cum ad ipſos primates detuliſſemus conqueſtam nobis eſſe mulierem, quòd in conclaui, vbi cum aliis fœminis erat, de illorum ſcilicet ſanctitate ſecura, ingreſsis electis pluribus, & ab vno lucerna extincta incertum cuius eorum in tenebris appetita eſſet amplexu, & coacta in flagitium, niſi ſubſidio clamoris euaſiſſet. Hoc vobis quoque notiſsimum nefas, de quanta conſuetudine veniſſe arbitrandum eſt? Et hoc factum eſt ea nocte, qua feſtę apud vos vigilię celebrabantur Sed reuera etiam ſi nullus eſſet proditionis metus, quis

poſſet damnandum offerre epiſcopo, qui ſic peccauerat, ne agnoſceretur? Quaſi vero non omnes idem crimen inuolutos tenebat, qui ſimul ingreſsi erant. Nam omnibus petulanter clamãtibus† lucerna extincta placuerat. Suſpicioni bus vero ianuæ quantæ aperiebantur, cum eos inuidos inueniebamus, cum auaros cum epularum exquiſitarum auidiſsimos, cum in iurgiis frequentiſsimos, cum de rebus exiguis mobiliſsimos. Non vtique arbitramur eos tempera re poſſe, à quibus ſe temperare profitebantur, quando latibula & tenebras inuenirent. Duo quidam erant exiſtimationis ſatis bonæ, facili ingenio atque in illis ſuis diſputationibus principes, nobis amplius quàm cæteri familiariúſque coniuncti. Quorum vnus qui propter ſtudia etiam liberalia nobis arctius adhærebat hic, nunc ibi eſſe presbyter dicitur. Hi ſibi grauiter inuidebant, & obiiciebat alter alteri, non accuſatione manifeſta, ſed ſermone apud quos poterat & ſuſurriis, ab eo violenter attentatam cuiuſdam auditoris vxorem. Ille autem ſe purgans, interim apud nos alium eiuſdẽ ſceleris electum criminabatur, qui apud eundem auditorem quaſi amicus fideliſsimus habitabat. Quem quoniam ſubito ingrediens cum muliere deprehenderat, dicebat mulieri & adultero ab illo inimico atque inuido conſilium datum, vt illa ſibi conflaretur calumnia, ne ſi quid proderet, crederetur. Angebamur nos & moleſtiſſime ferebamus, quòd etiam ſi de appetita muliere incertum erat, liuor tamen in illis duobus quibus meliores ibi non inueniebamus, apparebat acerrimus, & alia coniicere cogebat. Poſtremò in theatris electos, & ætate, & vt videbantur, moribus graues, cum ſene presbytero ſæpiſſime inuenimus. Omitto iuuenes, quos etiam rixantes pro ſcenicis & aurigis deprehendere ſolebamus, quæ res non mediocri argumento eſt, quo modo ſe poſsint continere ab occultis, cum eam cupiditatem ſuperare non poſsint, quæ illos auditorum ſuorum oculis ſuſtentat, & prodit erubeſcentes atque fugitantes. An vero illius etiam ſancti, ad cuius diſputationes in ſicariorũ vicum vectabamur *, tantum illud flagitium proderetur, ſi virginem ſanctimonialem mulierem tantum, non & prægnantem facere potuiſſet. Sed occultum & incredibile† malum creſcens vterus latere nõ paſſus eſt. Quod cum mater fratri iuueni prodidiſſet

† *iocantibus.*

* *al. ventitabamus.*

† *odibile.*

didiſſet acerrime dolens, religionis tamen nomine ab accuſatione publica reuocatus eſt: perſecítque vt ille (non enim hoc ferre quiſquam poſſet) de illa eccleſia pelleretur: & ne impunita res omnino eſſet, cœpit conſilium, vt adiunctis ſibi amicis, hominem pugnis calcibúſque concideret. At ille cum grauiter cæderetur, clamabat, vt ſibi ex authoritate Manichæi parceretur. Adam primum heroëm peccauiſſe, & poſt peccatum fuiſſe ſanctiorem. Talis eſt nanque apud vos opinio de Adam & Eua: longa fabula eſt, ſed ex ea attingam quod in præſentia ſatis eſt. Adam dicitis ſic à parentibus ſuis genitum: abortiuis illis principibus tenebrarum, vt maximam partem lucis haberet in anima, & perexiguam gentis aduerſæ. Qui cum ſancte viueret propter exuperātem copiam boni, commotam tamen in eo fuiſſe aduerſam illam partem, vt ad concubitum declinaretur: ita eum lapſum eſſe atque peccaſſe, ſed vixiſſe poſtea ſanctiorem. Hic ego non tam de nequam homine conqueror qui ſtupro nefario alienam famulam ſub habitu electi & ſancti viri ad tantum dedecus infamiámque perduxit. Non hoc vobis obiicio. Fuerit hoc hominis perditiſsimi potius, quàm conſuetudinis veſtræ. Non enim tantum flagitium in vobis, ſed in illo arguo. Illud tamen in omnibus vobis quemadmodum ferri & tolerari poſsit ignoro, quòd cum animam partem dei eſſe dicatis, aſſeritis tamen etiam exiguo admixto malo, maiorem eius copiam vbertatémque ſuperari. Quis enim cum hoc crediderit, & eum libido pulſauerit, non ad talem defenſionem potius, quàm eius libidinis refrænationem compreſsionémque confugiat? Quid amplius dicā de moribus veſtris? Dixi quæ ipſe comperi, cum in ea eſſem ciuitate vbi iſta commiſſa ſunt. Romæ autem me abſente quid actum ſit, longum eſt explicare. Dicam tamen breui. Eò enim res erupit, vt occulta eſſe non poſſet abſentibus: & ego quidem poſtea Romæ cum eſſem, omnia vera me audiſſe firmaui: quanuis tam familiaris & mihi probatus qui præſens erat, ad me rem pertulerat, vt omnino dubitare non poſſem. Nam quidam veſter auditor, in illa memorabili abſtinentia nihilo electis cedens, qui & liberaliter inſtitutus eſſet, & veſtram ſectam copioſe vellet & ſoleret* defendere moleſtiſsime ferebat, quòd ei vage peſsiméque habitantium

Flagitia eorundem Romæ deprehenſa. Cap. xx.

**al. ſciret.*

paſsimque

paſsímque viuentium electorum mores perditiſsimi ſæpe diſputanti obiiciebantur. Cupiebat itaque ſi fieri poſſet, omnes qui ſecundum illa præcepta vitam degere parati eſſent, congregare in domum ſuam, & ſuis ſumptibus ſuſtinere. Erat enim & non mediocris pecuniæ contemptor, & non mediocriter pecunioſus. Quærebatur autem impediri tantos conatus ſuos epiſcoporum diſſolutione, quibus adiuuantibus implere debebat. Interea autem † epiſcopus quidam homo planè, vt ipſe expertus ſum, ruſticanus atque impolitus, ſed neſcio quo modo eaipſa duricia ſeuerior in cuſtodiendis bonis moribus videbatur. Hũc diutiſsime deſyderatũ & aliquando præſentem arripit iſte, exponit homini voluntatem ſuam: laudat ille atque conſentit, placet vt in domo eius prior ipſe incipiat habitare. Quod vbi factum eſt, eò congregati ſunt electi omnes qui Romæ eſſe potuerunt. Propoſita eſt viuendi regula de Manichæi epiſtola, Multis intolerabile viſum eſt. Abſceſſerunt. Remanſerunt tamen pudore non pauci. Cœpit ita, viui vt placuerat, & vt tanta præſcribebat authoritas: cum interim auditor ille vehementer omnes ad omnia cogeret, neminem tamen ad id quod non prior ipſe ſuſciperet; interea rixę inter electos oriebantur creberrimę, obiiciebantur ab inuicem crimina. quæ ille omnia gemens audiebat, dabátque operam, vt ſeipſos in iurgando incautiſsime proderent. Prodebant nefanda & immania. Ibi cognitum eſt quales eſſent, qui tamen inter cæteros vim præceptorum illorum ſubeundam ſibi putauerunt eſſe. Iam de cęteris quid ſuſpicãdum erat, aut quid potius iudicãdum, Quid plura? Coacti aliquando murmurauerunt ſuſtineri illa mandata non poſſe: Inde in ſeditionem. Agebat auditor cauſam ſuam complexione breuiſsima, aut illa omnia eſſe ſeruanda, aut illum qui talia ſub tali conditione præcepiſſet, quæ nullus poſſet implere, ſtultiſsimum exſtimandum. Vicit tamen, non enim aliter poterat, vnius ſententiam effrænatiſsimus plurium ſtrepitus. Poſtea etiam ipſe ceſsit epiſcopus, & cum magno dedecore aufugit. Huius ſanè cibi præter regulam clanculo accepti, & ſæpe inuenti ferebantur, cum ei de proprio ſacculo diligenter occultato pecunia copioſa ſuppeteret. Hęc ſi falſa eſſe dicitis, nimis apertis & peruulgatis rebus obſiſtitis. Sed

† veſtr.

vtinam

vtinam hoc dicatis. Cum enim ſint iſta manifeſta, & iis qui ſcire voluerint cognitu facillima, intelligitur quàm vera dicere ſoleāt, qui hæc vera eſſe negauerint. Sed aliis defenſionibus vtimini, quas ego non improbo. Aut enim dicitis aliquos, qui veſtra præcepta cuſtodiant, nec eos aliorum criminibus debere perfundi: aut non oportere omnino quęri quales ſint homines, qui veſtram ſectam profitentur, ſed qualis ſit ipſa profeſsio. Quorum ego vtrunque admiſero, quanquam nec illos fidos mandatorum obſeruatores demonſtrare, nec ipſam hæreſim à tot & tantis nugis atque ſceleribus purgare poſsitis. Illud tamen à vobis magnopere requiram cur maledictis inſectemini Chriſtianos catholici nominis, quorundam intuentes perditam vitam, cum de veſtris hominibus haberi quæſtionem, aut impudenter recuſetis, aut impudentius non recuſetis †, velitíſque intelligi in tanta veſtra paucitate latere neſcio quos qui ſua præcepta cuſtodiant, & in tanta catholicę multitudine nō velitis?

† aliàs aut impudenter excuſetis.

* * *

SECVNDI LIBRI FINIS.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI CONTRA MANICHAEOS LIBER Primus.

***

SI ELIGERENT Manichęi, quos deciperent, eligeremus & nos verba quibus eis reſponderemus: cum vero illi & doctos literis & indoctos errore ſuo perſequantur, & cum promittunt veritatem à veritate conētur auertere non ornato politóque ſermone, ſed rebus manifeſtis conuincenda eſt vanitas eorum. Placuit enim mihi quorundam vere Christianorum ſententia, qui cum ſint eruditi liberalibus literis, tamen alios libros noſtros quos aduerſus Manichæos edidimus cum legiſſent, viderunt eos ab imperitioribus aut non, aut difficile intelligi & me beneuolentiſsime monuerunt, vt communem loquendi conſuetudinem non dēſererem, ſi errores illos tam pernicioſos ab animis etiam imperitorum expellere cogitarem. Hunc enim ſermonem vſitatum & ſimplicem etiam docti intelligunt illum autem indocti non intelligunt. Solent ergo Manichæi ſcripturas veteris teſtamenti, quas non nouerunt: vituperare, & ea vituperatione infirmos & paruulos noſtros, non inuenientes quo modo ſibi reſpondeant, irridere atque decipere. Quia nulla ſcriptura eſt, quæ non apud eos qui illam non intelligunt facile poſsit reprehendi. Sed ideo diuina prouidentia multos diuerſi erroris hæreticos eſſe permittit, vt cum inſultant nobis, & interrogant nos ea quæ neſcimus, vel ſic

Quur hic ſtylū demiſerit. Ca. I.

I. Retract. cap. 10.

ſic excutiamus pigriciam, & diuinas ſcripturas noſſe cu-
Cap. ii. piamus. Propterea & Apoſtolus dicit: Oportet hæreſes eſ-
ſe, vt probati manifeſti fiant inter vos. Ij enim deo probati
ſunt, qui bene poſſunt docere, ſed manifeſti hominibus
eſſe non poſſunt, niſi cum docent. Docere autem nolunt
niſi eos qui doceri quærunt. Sed multi ad quærendum pi-
gri ſunt, niſi per moleſtias & inſultationes hæreticorum
quaſi de ſomno excitentur, & de imperitia ſua erubeſcant
ſibi, & de illa imperitia periclitari ſe ſentiãt. Qui homines
ſi bonæ ſunt fidei, nõ credunt hęreticis, ſed quid eis reſpon
deant diligenter inquirunt. Nec eos deſerit deus vt peten
Matth. 7. tes accipiant & quærentes inueniant & pulſantibus aperia
tur. Qui autem deſperant ſe poſſe in catholica diſciplina in
uenire quod quærunt, atteruntur erroribus, & ſi perſeue-
ranter inquirũt, ad ipſos fontes à quibus aberrauerãt poſt
magnos labores fatigati atque ſitientes & penè mortui re-
uertuntur. Primum ergo librum veteris teſtamenti, qui
Stulte quæri quare deus condiderit mundum. inſcribitur Geneſis, ſic ſolent Manichæi reprehendere.
Quod ſcriptum eſt, In principio fecit deus cœlum & ter-
ram: Quærunt in quo principio, & dicunt, ſi in principio
aliquo temporis fecit deus cœlum & terram, quid agebat
antequam faceret cœlum & terram? Et quid ei ſubito pla-
Cap. ij. cuit facere, quod nunquam antea fecerat per tempora æ-
Li. xi. de ciuitate dei. terna? His reſpondemus, deum in principio feciſſe cœlum
& terram, non in principio temporis, ſed in Chriſto, cum
cap. 4. verbũ eſſet apud patrẽ, per quod facta & in quo facta ſunt
Ioan. 1. omnia. Dominus enim noſter Ieſus Chriſtus cum eũ Iudęi
Ioan. 8. interrogaſſent quis eſſet: reſpondit, Principium quod & lo
quor vobis. Sed & ſi in principio temporis deũ feciſſe cœ-
lum & terram credamus, debemus vtique intelligere, quod
ante principium temporis non erat tempus. Deus enim fe
cit & tempora. Et ideo antequam faceret tempora, non e-
rant tempora. Non ergo poſſumus dicere fuiſſe aliquod
tempus quando deus nondum aliquid fecerat. Quo modo
enim erat tempus quod deus non fecerat, cum omniũ tem-
porum ipſe ſit fabricator? Et ſi tempus cum cœlo & terra
eſſe cœpit, non poteſt inueniri tempus, quo deus nondum
fecerat cœlum & terram. Cum autem dicitur, quid ei pla
cuit ſubito? ſic dicitur, quaſi aliqua tempora tranſierint
quibus deus nihil operatus eſt. Non enim tranſire poterat
tempus

tempus quod nondum fecerat deus, quia non poteſt eſſe operator temporum niſi qui eſt ante tempora. Certe & ipſi Manichæi legunt Apoſtolum Paulum, & laudant & honorant & eius epiſtolas male interpretando multos decipiunt. Dicant ergo nobis quid dixerit Apoſtolus Paulus, Agnitionem veritatis, quæ eſt ſecundum pietatem dei in ſpem vitæ eternæ, quam promiſit non mendax deus ante tempora æterna. Aeterna enim tempora quid ante ſe habere potuerunt? Hoc ergo cogantur exponere, vt intelligant ſe non intelligere, cum temere volunt reprehendere, quod diligenter quærere debuerunt. Si autem non dicunt, quid placuit deo ſubito facere cœlum & terram, ſed tollunt inde, ſubito, & hoc tantum dicunt, quid placuit deo facere cœlum & terram? Non enim coæuum deo mundum iſtum dicimus, quia non eius æternitatis eſt hic mundus, cuius æternitatis eſt deus: mundum quippe fecit deus, & ſic cum ipſa creatura quam deus fecit, tempora eſſe cœperunt. Et ideo dicuntur tempora æterna, non tamē ſic ſunt æterna tēpora quo modo æternus eſt deus, quia deus eſt ante tempora, qui fabricator eſt temporum. Sicut omnia quæ fecit deus bona ſunt valde, ſed non ſic bona ſunt quo modo bonus eſt deus qui illa fecit: hæc autem facta ſunt. Nec ea genuit de ſeipſo, vt hoc eſſent quod ipſe eſt: ſed ea fecit de nihilo, vt non eſſent ęqualia, nec ei à quo facta ſunt, nec filio eius per quem facta ſunt. Iuſtus eſt enim. Si ergo iſti dixerint quid placuit deo facere cœlum & terram? reſpondendum eſt eis, vt prius diſcant vim voluntatis humanæ qui voluntatem dei noſſe deſyderant. Cauſas enim voluntatis dei ſcire quærunt, cum voluntas dei omniū, quæ ſunt ipſa ſit cauſa. Si enim habet cauſam voluntas dei, eſt aliquid quod antecedat voluntatem dei, quod nefas eſt credere. Qui ergo dicit, quare fecit deus cœlum & terram? reſpondendum eſt ei, quia voluit. Voluntas enim dei cauſa eſt cœli & terræ, & ideo maior eſt voluntas dei, quàm cœlum & terra. Qui autem dicit, quare voluit facere cœlum & terram? maius aliquid quærit, quàm eſt voluntas dei, nihil autem maius inueniri poteſt. Compeſcat ergo ſe humana temeritas, & id quod non eſt non quærat, ne id quod eſt non inueniat. Et ſi voluntatē dei noſſe quiſquā deſyderat, fiat amicus deo. Quia ſi voluntatē hominis noſſe

Ad Tit. 1.

Quo modo æterna tempora & quæ deus creauit bona dicuntur.

Dei voluntas omnis cauſa.

noſſe vellet cuius amicus non eſſet, omnes eius impudentiam ac ſtulticiam deriderent: Non autē quiſquam efficitur amicus dei niſi purgatiſsimis moribus, & illo fine præ-
1. Timo. 1. cepti de quo Apoſtolus dicit, Finis autem præcepti eſt charitas de corde puro & conſcientia bona & fide non ficta. Quod iſti ſi haberent, non eſſent hæretici. Quod autem
Tenebræ ſuper abyſſum. Cap. iij. ſequitur in libro Geneſeos, Terra erat inuiſibilis & incompoſita? ſic reprehendunt Manichæi vt dicant, Quo modo fecit deus in principio cœlum & terram, ſi iā terra erat inuiſibilis & incompoſita? Ita cum volunt ſcripturas diuinas prius vituperare, quàm noſſe etiam res apertiſsimas non intelligunt: Quid enim manifeſtius dici potuit, quàm hoc dictum eſt, In principio fecit deus cœlum & terram, terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, id eſt, in principio fecit deus cœlum & terram, terra autem ipſa quam fecit deus inuiſibilis erat & incompoſita · antequam deus omnium rerum formas locis & ſedibus ſuis ordinata diſtinctione diſponeret: antequam diceret fiat lux & fiat firmamentum, & congregentur aquæ, & appareat arida, & cætera quæ in eodem libro ſic exponuntur per ordinem, quemadmodum poſsint ea paruuli capere? Quæ omnia continent tā magna myſteria, vt quiſquis ea didicerit, omnium hæreticorum vanitatem, vel doleat, quia homines ſunt: vel derideat, quia ſuperbi ſunt. Sequitur in eodem libro, Et tenebræ erāt ſuper abyſſum. Quod Manichęi reprehendunt dicētes, In tenebris ergo erat deus antequā faceret lucem? Vere ipſi ſunt in tenebris ignorantiæ, & ideo non intelligunt lucem, in qua deus erat antequā faceret iſtam lucem. Non enim norunt iſti lucem, niſi quam carneis oculis vident. Et ideo iſtum ſolem quem pariter non ſolum cum beſtiis maioribus, ſed etiam cum muſcis & vermiculis cernimus, illi ſic colunt, vt particulam dicant eſſe lucis illius in qua habitat deus. Sed nos intelligamus aliam lucem eſſe, in qua deus habitat, vnde eſt illud lumen de quo in Euange-
Ioan. 1. lio legitur, Erat lumen verum, quod illuminat hominem omnem venientem in hunc mundum. Nam ſolis iſtius lumen non illuminat omnem hominem, ſed corpus hominis & mortales oculos, in quibus nos vincūt aquilarum oculi,
1. Reg. 4. cap. 10. qui ſolem iſtum multo melius, quàm nos dicuntur aſpicere. Illud autem lumen non irrationabilium animalium

oculos

oculos paſcit, ſed pura corda eorum qui deo credunt, & ab amore viſibilium rerum & temporalium ſe ad eius præcepta ſeruanda conuertunt. Quod omnes homines poſſunt ſi velint, quia illud lumen omnem hominem illuminat venientem in hunc mundum. Ergo tenebræ erant ſuper abyſſum antequam lux iſta fieret, De qua conſequenter hoc loco dicitur: Et dixit deus, Fiat lux: Quia vbi lux non eſt, tenebræ ſunt, non quia aliquid ſunt tenebræ, ſed ipſa lucis abſentia tenebrę dicuntur. Sicut ſilentium non aliqua res eſt, ſed vbi ſonus non eſt, ſilentium dicitur. Et nuditas aliqua res non eſt, ſed in corpore vbi tegumentum non eſt, nuditas dicitur. Et inanitas non eſt aliquid, ſed locus vbi corpus non eſt, inanitas dicitur. Sic tenebræ non aliquid ſunt, ſed vbi lux non eſt, tenebræ dicuntur. Hoc ideo dicimus, quia ſolent dicere, Vnde erant ipſæ tenebræ ſuper abyſſum antequam faceret deus lucem? Quis illas fecerat vel genuerat? Aut ſi nemo fecerat vel genuerat eas, æternæ erant tenebræ, quaſi aliquid ſint tenebræ. Sed, vt dictum eſt, lucis abſentia hoc nomen accepit. Sed quia ipſi fabulis ſuis decepti crediderunt eſſe gentem tenebrarum, in qua & corpora & formas & animas in illis corporibus fuiſſe arbitrātur, ideo putant quòd tenebræ aliquid ſint & non intelligunt non ſentiri tenebras, niſi quando non videmus, ſicut non ſentitur ſilentium, niſi quando non audimus. Sicut autem ſilentium nihil eſt, ſic & tenebræ nihil ſunt. Sicut autem iſti dicunt, gentem tenebrarum contra lucem dei pugnaſſe, ſic poteſt & alius ſimiliter vanus dicere, gentem ſilentiorum contra vocem dei pugnaſſe. Sed illas vanitates modo non ſuſcepimus refellere atque conuincere. Nunc enim ea quæ reprehendunt in veteri teſtamento, ſtatuimus defendere quantum vires dominus præſtare dignatur, & in eis oſtendere contra veritatem dei nihil valere hominū cæcitatem.

Liberū arbitrium.

Quod tenebræ nihil ſint. Cap. iiii. 2. ſen. diſt. 12. c. ſecundum hanc.

Quod autem ſcriptum eſt: Et ſpiritus dei ſuperferebatur ſuper aquam: ſic ſolent Manichæi reprehendere, vt dicant: Aqua ergo erat habitaculum ſpiritus dei, & ipſa continebat ſpiritum dei? Totum ergo conantur peruerſa mente peruertere, & excæcantur malicia ſua. Cum enim dicimus: Sol ſuperfertur ſuper terram, nunquid intelligi volumus, quòd in terra habitet ſol, & terra ſolē contineat? Et tamen non ſic ſpiritus dei ſuperferebatur ſuper aquam, ſicut

Quomodo ferebatur ſpiritus, & de chao Cap. v.

ſuperfertur ſol ſuper terram,ſed alio modo quem pauci intelligunt. Non enim per ſpacia locorum ſuperferebatur aquæ ille ſpiritus,ſicut ſol terræ ſuperfertur.ſed per potentiam inuiſibilis ſublimitatis ſuæ. Dicant autem nobis iſti, quo modo iis rebus,quæ fabricandæ ſunt ſuperferatur voluntas fabri? Quod ſi hæc humana & quotidiana non comprehendunt,timeant deum,& ſimplici corde quod non intelligunt quærant,ne cum volunt verbis ſacrilegis concidere veritatem quam videre non poſſunt, redeat illis ſecuris in crura. Nam illa concidi non poteſt,quæ incommutabilis manet,ſed quæcunque plagę in illam emiſſæ fuerint repercutiuntur,&maiore ictu redeunt in eos,qui cædere audent quod credere deberent,vt intelligere mererentur. Deinde quærunt,& inſultando interrogant·Vnde erat ipſa aqua ſuper quam ferebatur ſpiritus dei? Nunquid enim ſuperius ſcriptum eſt, quòd deus aquam fecerit? Hoc ſi pie quærerent,inuenirent quemadmodum intelligendum eſſet. Non enim aqua ſic appellata eſt hoc loco, vt hæc à nobis intelligatur,quam videre iã poſſumus & tangere:quo modo nec terra quæ incompoſita & inuiſibilis dicta eſt,talis erat qualis iſta,quæ iam videri & tractari poteſt. Sed illud quod dictum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram,cœli & terræ nomine vniuerſa creatura ſignificata eſt,quam fecit & condidit deus. Ideo autem nominibus viſibilium rerum hæc appellata ſunt,propter paruulorum infirmitatem,qui minus idonei ſunt inuiſibilia comprehendere. Prima ergo materia facta eſt cõfuſa & informis,vnde omnia fierẽt quę diſtincta atq; formata ſunt,quod credo à Græcis chaos apellari. Sic enim & alio loco legimus dictum in laudibus dei: Qui feciſti mũdũ de materia informi. Quod aliqui codices habent de materia inuiſa. Et ideo deus rectiſsime creditur omnia de nihilo feciſſe, quia etiã ſi omnia formata de iſta materia facta ſunt:hęc ipſa tamẽ materia de omnino nihilo facta eſt. Nõ enim debemus eſſe ſimiles iſtis, qui omnipotentẽ deũ nõ credũt aliquid de nihilo facere potuiſſe, cum cõſyderant fabros & quoſlibet opifices non poſſe aliquid fabricare,niſi habuerint vnde fabricent. Et ligna enim adiuuant fabrum,& argentum argẽtarium adiuuat & aurum aurificem,& terra figulũ vt poſsit perficere opera ſua. Si enim non adiuuentur ea materia vnde aliquid faciunt,nihil poſſunt

2.ſen.diſt. 12.ca.ſecũdum hanc.

2.ſen.diſt. 12.ca.ſecũdum hanc.

χάος.

Chaos ex nihilo, & ex hoc omnia. C.vj.

poſſunt facere, cum materiam ipſam ipſi non faciant. Non enim faber lignũ facit, ſed de ligno facit aliquid. Sic & cæteri omnes huiuſmodi opifices. Omnipotens autẽ deus nulla re adiuuandus erat, quam ipſe non fecerat, vt quod volebat efficeret. Si enim ad eas res, quas facere, volebat, adiuuabat eum aliqua res, quam ipſe non fecerat, non erat omnipotens, quod ſacrilegum eſt credere. Informis ergo illa materia quam de nihilo deus fecit, appellata eſt primò cœlum & terra, & dictum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram: non quia iam hoc erat. ſed quia hoc eſſe poterat. Nam & cœlum ſcribitur poſtea factum. Quemadmodum ſi ſemen arboris conſyderantes dicamus ibi eſſe radices & robur & ramos & fructus & folia, non quia iam ſunt, ſed quia inde futura ſunt. Sic dictũ eſt. In principio fecit deus cœlum & terram, quaſi ſemen cœli & terrę, cum in confuſo adhuc eſſet cœli & terræ materia. Sed quia certum erat inde futurum eſſe cœlum & terram, iam & ipſa materia cœlum & terra appellata eſt. Iſto genere locutionis etiam dominus loquitur cum dicit: Iam non dicam vos ſeruos, quia ſeruus neſcit quid faciat dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo nota feci vobis: non quia iam factum erat, ſed quia certiſsime futurum erat. Nam pòſt paululum dicit illis: Adhuc multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modo. Vt quid ergo dixerat: Omnia quę audiui à patre meo nota feci vobis: niſi quia ſe ſciebat hoc eſſe facturum? Sic etiam cœlum & terra potuit dici materia vnde nondum erat factum cœlum & terra, ſed tamen non erat aliunde faciendum. Innumerabiles tales locutiones in ſcripturis diuinis inueniuntur. Sicut in conſuetudine ſermonis noſtri, cum id quod certiſsime ſperamus futurum, dicimus, iam factum puta. Hanc autem adhuc informem materiam, etiam terram inuiſibilem atq; incompoſitam voluit appellare, quia inter omnia elementa mundi terra videtur minus ſpecioſa quàm cætera. Inuiſibilem autem dixit propter obſcuritatem: & incompoſitam propter informitatem. Eandem ipſam materiam etiam aquam appellauit, ſuper quam ferebatur ſpiritus dei, ſicut ſuperfertur rebus fabricandis voluntas artificis. Quod etſi paucorum intelligentia poteſt attingere, humanis tamen verbis neſcio vtrum vel à paucis

Informis materia varijs nominibus deſignata. Cap. vij.

Li. 1. de Trinitate. c. 11

Ioan. 15.

Ioan. 16.

2 ſen. diſt. 12. ca. ſecũdum hanc.

hominibus poſsit exponi. Propterea vero non abſurde etiam aqua dicta eſt iſta materia, quæ omnia quæ in terra naſcuntur, ſiue animalia, ſiue arbores vel herbæ, & ſi qua ſimilia, ab humore incipiunt formari atque nutriri. Hæc ergo omnia, ſiue cœlum & terra ſiue terra inuiſibilis & incompoſita, & abyſſus cum tenebris, ſiue aqua ſuper quam ſpiritus ferebatur, nomina ſunt informis materiæ: vt res ignota notis vocabulis inſinuaretur imperitioribus & non vno vocabulo, ſed multis: ne ſi vnum eſſet, hoc putaretur eſſe quod conſueuerāt homines in illo vocabulo intelligere. Dictum eſt ergo cœlum & terra, quia inde futurum erat cœlum & terra. Dicta eſt terra inuiſibilis & incompoſita & tenebræ ſuper abyſſum: quia informis erat, & nulla ſpecie cerni aut tractari poterat, etiam ſi eſſet homo qui videret atque tractaret. Dicta eſt aqua, quia facilis & ductilis ſubiacebat operanti, vt de illa omnia formarentur. Sed ſub his omnibus nominibus materia erat inuiſa informis, de qua deus condidit mundum. Et dixit deus: Fiat lux, & facta eſt lux. Hoc non ſolent reprehendere Manichæi, ſed illud quod ſequitur: Et vidit deus lucem quia bona eſt. Dicunt enim: Ergo non nouerat deus lucem, aut non nouerat bonam.

Deus per tropum probat aut miratur.

Cap. viij.

Miſeri homines, quibus diſplicet, quod deo placuerunt opera ſua, cum videant etiam hominem artificem, verbi gratia, lignarium fabrum, quanuis in comparatione ſapientiæ & potentiæ dei penè nullus ſit, tamen tandiu lignum cædere atque tractare dolando, aſciando planando, vel tornando atque poliendo quouſque ad artis regulas perducatur quantum poteſt, & placeat artifici ſuo. Nunquid ergo quia placet ei quod fecit, ideo non nouerat bonum? Prorſus nouerat intus in animo, vbi ars ipſa pulchrior eſt, quàm illa quæ arte fabricantur. Sed quod videt artifex intus in arte, hoc foris probat in opere, & hoc eſt perfectum quod artifici ſuo placet. Vidit ergo deus lucē, quia bona eſt: quibus verbis non oſtēditur eluxiſſe deo inſolitum bonum, ſed placuiſſe perfectum Quod ſi dictum eſſet, miratus eſt deus lucem, quia bona eſt, quantum clamarent? quantum litigarent? Admiratio enim reuera de rebus inſperatis naſci ſolet, & tamen legunt iſti & laudāt dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in Euangelio admiratum eſſe fidem credentium. Quis autem in illis fecerat

Matth. 8.

ipſam

ipſam fidem, niſi ipſe qui eam mirabatur? Quòd ſi & alius eam feciſſet, vt quid miraretur qui præſcius erat? Si ſoluunt Manichæi quæſtionem iſtam, videant quia & illa ſolui poteſt. Si autem non ſoluunt, quid iſta reprehendunt quæ ad ſe nolunt pertinere, cum illa quæ ad ſe pertinere dicunt, non nouerint? Quod enim mirabatur dominus noſter, nobis mirandum eſſe ſignificat, quibus adhuc eſt opus ſic moneri. Omnes ergo tales motus eius non perturbati animi ſunt ſigna, ſed docentis magiſtri. Sic ſunt & verba veteris teſtamenti, quæ non deum infirmum docét, ſed noſtræ infirmitati blandiuntur. Nihil enim de deo digne dici poteſt. Nobis tamen vt nutriatur fides, & ad ea perueniamus, quæ nullo humano ſermone dici poſſunt, ea dicuntur quæ capere poſſumus. Et diuiſit deus inter lucem & tenebras, & vocauit deus diem lucem, & tenebras vocauit noctem. Hic non dictum eſt, fecit deus tenebras, quia tenebrę, ſicut ſuperius dictum eſt, lucis abſentia eſt. Diſtinctio tamen facta eſt inter lucem & tenebras, quemadmodum nos clamando vocem facimus, ſilentium autem non ſonando facimus: quia ceſſatio vocis ſilentium eſt. Diſtinguimus tamen ſenſu quodam inter vocem & ſilentium, & illud vocamus vocem, illud ſilentium. Quemadmodum ergo recte dicimur facere ſilentium, ſic recte multis diuinarum ſcripturarum locis deus dicitur facere tenebras, quia lucem quibus vult temporibus & locis, vel non donat, vel detrahit. Hoc autem totum ad intellectum noſtrum dictum eſt. Qua enim lingua vocauit deus diem lucem & tenebras noctem vtrum Hebræa, an Græca, an Latina, an aliqua alia? Et ſic omnia, quæ vocauit quæri poteſt qua lingua vocauerit. Sed apud deum purus intellectus eſt, ſine ſtrepitu & diuerſitate linguarū. Vocauit autē dictū eſt, vocari fecit: quia ſic diſtinxit omnia & ordinauit, vt & diſcerni poſſent & nomina accipere. Sed poſtea ſuo loco requiremus, vtrum vere ſic eſt accipiendum, quia vocauit deus: quoniam quantum accedimus in ſcripturis & in eis aſſueſcimus, tantum nobis locutiones earum innoteſcunt. Sic enim dicimus, Ille paterfamiliâs ædificauit domum iſtam, id eſt, ædificari fecit, & multa talia per omnes libros diuinarum ſcripturarum inueniuntur. Et factum eſt veſpere †, & factum eſt mane dies vnus. Et hic calumniantur

Tenebrę quo modo factę. Cap. IX.

Eſa. 45.

Mane & veſpera quid. C. X.

† al. Et facta eſt veſpera.

niantur Manichæi, dum putant ita dictum eſſe, quaſi à veſpera dies cœperit. Nõ intelligunt operationem illam qua lux facta eſt, & diuiſum eſt inter lucem & tenebras, & vocata eſt lux dies. & tenebræ nox. Hanc ergo totam operationem non intelligunt ad diem pertinere poſt hanc autem operationem tanquam finito die facta eſt veſpera. Sed quia etiam nox ad diem ſuum pertinet, non dicitur trãſiſſe dies vnus niſi etiam nocte tranſacta cum factum eſt mane: ſic deinceps reliqui dies computantur à mane vſque in mane: Nunc enim cum factum eſt mane, & tranſactus eſt vnus dies, incipit operatio quæ ſequitur ab ipſo mane quod iam factum eſt: & poſt ipſam operationem fit veſpera, deinde mane, & tranſit altera dies: atque ita deinceps cæteri dies tranſeunt. Et dixit deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, & ſit diuiſio inter aquam & aquam: & ſic factum eſt. Et fecit deus firmamentum, & diuiſit deus inter aquã, quæ eſt ſuper firmamentum & inter aquam quæ eſt ſub firmamento, & vocauit deus firmamentum cœlum, & vidit deus quia bonum eſt. Hæc non memini Manichæos reprehendere ſolere, tamen quòd diuiſæ ſunt aquæ vt aliæ eſſent ſuper firmamentum, & aliæ ſub firmamento, quoniam materiam illam dicebamus nomine aquæ appellatam, credo ſub firmamento cœli materiam corporalem rerum viſibilium ab illa incorporali rerum inuiſibilium fuiſſe diſcretam. Cum enim cœlum ſit corpus pulcherrimum omnis inuiſibilis creatura excedit etiam pulchritudinem cœli: & ideo fortaſſe ſuper cœlum θ eſſeθ dicuntur aquæ inuiſibiles, quæ à paucis intelliguntur non locorum ſedibus, ſed dignitate naturæ ſuperare cœlum: quanquam de hac re nihil temere affirmandum eſt. Obſcura eſt enim & remota à ſenſibus hominum. Sed quoquo modo ſe habeat, antequam intelligatur credenda eſt. Et facta eſt veſpera, & factum eſt mane dies ſecundus. Iam omnia hæc quæ repetuntur, ſicut ſuperius intelligenda atque tractanda ſunt.

Aquę ſupra firmamentum. Cap. xj.

Et dixit deus: Congregetur aqua quæ eſt ſub cœlo in congregationem vnam & appareat arida, & ſic factum eſt. Et congregata eſt aqua quæ erat ſub cœlo in congregationem vnam, & apparuit arida. Et vocauit deus aridam, terram: & congregationem aquæ, vocauit mare. Et vidit deus quia bonum eſt. In iſto loco Manichæi dicũt, Si totũ aquis plenum

Aquę in vnum. Cap. xij. Gene. 1.

plenum erat quo modo poterant aquæ congregari in vnum? Sed iam ſuperius dictum eſt, nomine aquarum materiam illam appellatam, ſuper quam ferebatur ſpiritus dei, vnde erat deus omnia formaturus. Nunc vero cũ dicitur: Congregetur aqua quæ eſt ſub cœlo in congregationem vnam, hoc dicitur vt illa materia corporalis formetur in eam ſpeciem, quam habent aquæ iſtæ viſibiles. Ipſa enim congregatio in vnum, ipſa eſt aquarum iſtarum formatio quas videmus & tangimus. Omnis enim forma ad vnitatis regulam cogitur. Et quod dicitur: Appareat arida, quid aliud dici intelligendum eſt, niſi vt illa materia accipiat viſibilem formam quam nunc habet terra iſta, quam videmus & tangimus? Superius ergo quod nominabatur terra inuiſibilis & incompoſita, materiæ confuſio & obſcuritas nominabatur: & quod nominabatur aqua ſuper quam ferebatur ſpiritus dei, eadem rurſus materia nominabatur. Nunc vero aqua iſta & terra formantur ex illa materia quæ ipſis nominibus appellabatur, antequam formas iſtas quas nũc videmus acciperet. Sanè dicitur in Hebræa locutione omnem aquarum cõgregationem, ſiue ſalſarum ſiue dulcium, mare appellari. Et dixit deus: Germinet terra herbam pabuli, ferentem ſemen ſecundum ſuum genus & ſimilitudinem & lignum fructiferum faciens fructum, cuius ſemen ſit in ſe ſecundum ſuã ſimilitudinem. Et ſic eſt factum. Et eiecit terra herbam pabuli, ferẽtem ſemen ſecundum ſuum genus, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius ſemen in ſe ſecundum ſuam ſimilitudinem, † ſecundum ſuum genus ſuper terram. Et vidit deus quia bonum eſt, & facta eſt veſpera, & factum eſt mane dies tertius. Hic ſolent dicere, Si deus iuſsit naſci de terra herbam pabuli, & lignum fructiferum, quis iuſsit naſci tantas herbas vel ſpinoſas vel venenoſas, quæ ad pabulum non proficiunt, & tam multa ligna quæ nullum fructum ferunt. Quibus ſic reſpondendum eſt, vt nulla indignis aperiantur myſteria, neque oſtendatur in qua figura futurorum iſta ſic dicta ſint. Ergo dicendum eſt quòd per peccatum hominis terra maledicta ſit, vt ſpinas pareret: non vt ipſa ſpinas † ſentiret, quæ ſine ſenſu eſt, ſed vt peccati humani crimen ſemper hominibus ante oculos poneret, quo admonerentur aliquando auerti à peccatis, & ad dei præcepta conuerti.

Infrugifera & noxia quare gignit tellus. cap. xiij.

Gene. 1.

† il. in ſe in ſimilitudine.

Allegoria celat myſterium.

† pœnas.

conuerti. Herbæ autem venenoſæ ad pœnam, vel ad exercitationem mortalium creatæ ſunt: & hoc totum propter peccatum, quia mortales poſt peccatum facti ſumus. Per infructuoſas vero arbores inſultatur hominibus, vt intelligant quàm ſit erubeſcendum ſine fructu bonorum operum eſſe in agro dei, hoc eſt in Eccleſia: & timeant ne deſerat eos deus, quia & ipſi in agris ſuis infructuoſas arbores deſerunt, nec aliquam culturam eis adhibent. Ante peccatum ergo hominis nõ eſt ſcriptum quòd terra aliud protulerit niſi herbam pabuli & ligna fructuoſa. Poſt peccatum autem videmus multa horrida & infructuoſa de terra naſci, credo propter eam cauſam quam diximus. Sic enim dicitur ad primum hominem poſteaquam peccauit: Maledicta erit terra tibi in omnibus operibus tuis. In triſticia & gemitu edes ex ea omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos eiiciet tibi & edes pabulum agri tui. In ſudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terram de qua ſumptus es, quia terra es, & in terram ibis.

Gene.2.

Dierum ac noctium diſtinctio. Ca.xiiii. Gene.1.

Et dixit deus: Fiant ſydera in firmamento cœli, ſic vt luceant ſuper terrã & diuidant inter diem & noctem, & ſint in ſigna & in tempora & in dies & in annos, & ſint in ſplendorem in firmamento cœli ſic vt luceant ſuper terram. Et factũ eſt ita. Et fecit deus duo luminaria, maius & minus. Luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus „ in inchoationem noctis, & ſtellas. Et poſuit illas deus in „ firmamẽto cœli, ſic vt luceãt ſuper terram, & præſint diei „ & nocti, & diuidant inter diem & noctem. Et vidit deus „ quia bonum eſt. Et facta eſt veſpera, & factũ eſt mane dies „ quartus. Hic primò quærunt quo modo quarto die facta ſint ſydera, id eſt, ſol & luna & ſtellæ. Tres enim dies ſuperiores quo modo eſſe ſine ſole potuerunt, cum videamus nunc ſolis ortu & occaſu diem tranſigi, noctem vero nobis fieri ſolis abſentia, cum ab alia parte mundi ad Orientem redit? Quibus reſpondemus, potuiſſe fieri, vt tres ſuperiores dies ſinguli per tantam moram temporis computarentur, per quantam moram circumit ſol ex quo procedit ab Oriente, quouſque rurſus ad Orientem reuertitur. Hanc enim moram & lõgitudinem temporis poſſent ſentire homines etiam ſi in ſpeluncis habitarent, vbi Orientem & Occidenté ſolem videre non poſſent. Atque ita ſentitur† potuiſ

†ſequitur.

potuiſſe iſtam moram fieri etiam ſine ſole antequàm ſol factus eſſet atque ipſam moram in illo triduo per dies ſingulos computatam. Hoc ergo reſponderemus, niſi vos reuocaret quod ibi dicitur: Et facta eſt veſpera, & factum eſt mane, quod nunc ſine ſolis curſu videmus fieri non poſſe. Reſtat ergo vt intelligamus, in ipſa quidem mora temporis ipſas diſtinctiones operũ ſic appellatas, veſperam propter tranſactionem conſummati operis, & mane propter inchoationem futuri operis, de ſimilitudine ſcilicet humanorum operum, quia pleraque à mane incipiunt, & ad veſperam deſinunt. Habẽt enim conſuetudinem diuinæ ſcripturæ de rebus humanis ad diuinas res, verba transferre. Deinde quærunt vt quid dictum ſit de ſyderibus: Et ſint in ſigna & in tempora. Nunquid enim tres illi dies ſine temporibus eſſe potuerunt, aut ad temporis ſpacia non pertinent? Sed in ſigna & tempora dictum eſt, vt per hæc ſydera tempora diſtinguantur, & ab hominibus dignoſcantur: quia ſi currant tempora, & nullis diſtinguantur articulis, qui articuli per ſyderum curſus notantur, poſſunt quidem currere tempora atque præterire, ſed intelligi & diſcerni ab hominibus non poſſunt. Sicut horæ quando nubilus dies eſt tranſeunt quidem, & ſua ſpacia peragunt ſed diſtingui à nobis & notari nõ poſſunt. Quod autem dictum eſt: Et fecit deus duo luminaria, luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis: pro eo dictum eſt ac ſi diceretur, in principatum diei & in principatum noctis. Non enim ſol tantummodo inchoat diem, & non etiam peragit & finit: luna vero aliquando media nocte vel in fine noctis ad nos procedit. Si ergo illæ noctes quibus hoc facit non ab iſta inchoantur, quo modo in inchoationẽ noctis facta eſt? Si autem per inchoationem principiũ intelligas & per principium principatum manifeſtum eſt, quia per diem ſol principatum tenet, luna vero per noctem, quia etſi cætera ſydera tunc apparent, illa tamen ſuo fulgore ſuperat omnia, & ideo princeps eorum rectiſsime dicitur. Quod autem dictum eſt: Et diuidant inter diem & noctem: poteſt hæc fieri calumnia, vt dicatur, quo modo iam deus diuiſerat ſuperius inter diem & noctem, ſi hoc quarto die ſydera faciunt? Sic igitur hic dictum eſt, diuidant inter diem & noctem, tanquam ſi diceretur, ſic inter

2. en. diſt. 14. c. quia ergo.

ſe diem diuidant & noctem, vt ſoli dies detur, nox autem lunæ & ſyderibus cæteris. Quæ duo iam diuiſa erant, ſed nondum inter ſydera, vt iam certum eſſet de ſyderum numero, quid per diem, & quid per noctem appareret hominibus. Et dixit deus: Eiiciant aquæ reptilia animarum viuarum, & volatilia volantia ſuper terram ſub firmamento cœli: & ſic eſt factum. Et fecit deus cetos magnos, & omnem animam animalium & repentium quæ eiecerũt aquæ, & omne genus volatile pennatum ſecundum vniuſcuiuſque genus. Et vidit deus quia bona ſunt, & benedixit illa deus dicens: Creſcite & multiplicamini & replete aquas maris, & volatilia multiplicentur ſuper terram. Et facta eſt veſpera, & factum eſt mane dies quintus. Hic ſolent reprehendere, quærentes vel potius calumniantes, quare animalia non ſolum ea quæ in aquis viuunt, ſed etiam ea quæ in aëre volitant, & omnia pennata de aquis nata ſcriptum ſit? Sed ſciant omnes quos hæc mouent, iſtum aërem nubiloſum & humidum, in quo aues volãt, à doctiſsimis hominibus qui hęc diligenter inquirunt, cum aquis ſolere deputari, Concreſcit enim & craſſus efficitur exhalationibus, & quaſi vaporibus maris & terræ, & de ipſo humore pingueſcit quodã modo vt volatus auium portare poſsit. Ideo per noctes ſerenas etiam rorat, cuius roris guttæ mane in herbis inueniuntur. Nam mons ille Macedoniæ qui Olympus vocatur: tantę altitudinis eſſe dicitur, vt in eius cacumine nec ventus ſentiatur, nec nubes ſe colligant, quia excedit altitudine ſua totum iſtum aërem humidum, in quo aues volant, & ideo nec aues ibi volare aſſeuerantur, Quod ab eis perceptum dicitur, qui per ſingulos annos ſolebant, neſcio quorum ſacrificiorũ cauſa, me morati montis cacumen ſcandere, & aliquas notas in puluere ſcribere, quas alio anno integras inueniebant. Quod fieri non poſſet ſi vẽtum aut pluuiam locus ille pateretur. Deinde quia tenuitas aëris illius qui ibi eſt, non eos inſpirabat, durare ibi non poterant. niſi ſpongias humectas naribus applicarent, vnde craſsiorem & conſuetum ſpiritum ducerẽt. Hi ergo indicauerunt ſe etiam nullam auem in eo loco aliquando vidiſſe. Non itaque immerito non ſolum piſces & cætera quæ in aquis ſunt animalia, ſed etiam aues de aquis natas eſſe, fideliſsima ſcriptura cõmemorat, quia

Aerẽ craſſum aquæ nomine deſignari.
Cap. xv.
Gene. I.

Olympi altudo.

per

per iſtum aërem volare poſſunt, qui de maris & terræ humoribus ſurgit. Et dixit deus: Eiiciat terra animam viuam ſecundum vnumquodque genus quadrupedum & ſerpentium & beſtiarum terræ, & ſic eſt factum. Et fecit deus beſtias terræ ſecundum genus, & pecora ſecundum genus, & omnia repentia terræ ſecundum genus. Et vidit deus quia bona ſunt. Solent etiam Manichæi mouere quæſtionem vt dicant: Quid opus erat vt tam multa animalia deus faceret, ſiue in aquis ſiue in terra quæ hominibus non ſunt neceſſaria? Multa etiam pernicioſa ſunt & timenda. Sed cum iſta dicunt, non intelligunt quemadmodum omnia pulchra ſunt conditori & artifici ſuo, qui omnibus vtitur ad gubernationem vniuerſitatis, cui ſumma lege dominatur. Si enim in alicuius opificis officinam imperitus intrauerit, videt ibi multa inſtrumenta quorum cauſas ignorat, & ſi multum eſt inſipiens, ſuperflua putat. Iam vero ſi in fornacem incautus ceciderit, aut ferramento aliquo acuto, cum id male tractat ſeipſum vulnerauerit, etiã pernicioſa & noxia exiſtimat ibi eſſe multa. Quorum tamen vſum quoniam nouit artifex, inſipientiam eius irridet, & verba inepta non curans, officinam ſuam conſtanter exercet. Et tamen tam ſtulti ſunt homines vt apud artificem hominem non audeant vituperare quæ ignorant, ſed cum ea viderint credunt eſſe neceſſaria, & propter vſus aliquos inſtituta: in hoc autem mundo cuius conditor & adminiſtrator prædicatur deus, audẽt multa reprehendere quorum cauſas nõ vident, & in operibus atq; inſtrumentis omnipotẽtis artificis volunt ſe videri ſcire quod neſciunt. Ego vero fateor me neſcire mures & ranæ quare creata ſint, aut muſcæ aut vermiculi, video tamen omnia in ſuo genere pulchra eſſe, quanuis propter peccata noſtra multa nobis videantur aduerſa. Non enim animalis alicuius corpus & membra conſydaro, vbi non menſuras & numeros & ordinem inueniam ad vnitatem concordiæ pertinere. Quæ omnia vnde veniant non intelligo, niſi à ſumma menſura & numero & ordine, quæ in ipſa dei ſublimitate incommutabili atque æterna conſiſtunt. Quod ſi cogitarent iſti loquaciſsimi & ineptiſsimi, non nobis tædium facerent, ſed ipſi conſyderãdo omnes pulchritudines & ſummas & infimas, deum artificẽ vbiq; laudarent: & quoniam

Pernicioſa animantia cur creata. Cap. xvi. Gene. 1.

nuſquam offenditur ratio, ſicubi forte ſenſus carnalis offenditur, nō rerū ipſarū vicio, ſed noſtrę mortalitatis meritis imputarent. Et certe omnia animalia aut vtilia nobis ſunt aut pernicioſa aut ſuperflua. Aduerſus vtilia nō habēt quid dicant. De pernicioſis autem vel punimur vel exercemur vel terremur, vt non vitam iſtam multis periculis & laboribus ſubditam, ſed aliam meliorem vbi ſecuritas ſumma eſt diligamus & deſyderemus, & eam nobis pietatis meritis comparemus. De ſuperfluis vero quid nobis eſt quærere? Si tibi diſplicet quòd non proſunt, placeat quòd non obſunt, quia etſi domui noſtræ non ſunt neceſſaria, eis tamen completur huius vniuerſitatis integritas, quæ multo maior eſt quàm domus noſtra & multo melior. Hāc enim multo melius adminiſtrat deus, quàm vnuſquiſque noſtrum domum ſuam. Vſurpa ergo vtilia, caue pernicioſa, relinque ſuperflua. In omnibus tamen cum menſuras & numeros & ordinem vides, artificem quære. Nec alium inuenies, niſi vbi ſumma menſura & ſummus numerus & ſummus ordo eſt, id eſt deum, de quo veriſsime dictum eſt,

Sapien.11. quòd omnia in menſura & numero & pōdere diſpoſuerit. Sic fortaſſe vberiorem capies fructum, cum deum laudas in humilitate formicę, quàm cum tranſis fluuium in alicuius iumenti altitudine.

Quo modo ad imaginem dei factus homo. cap. xvij. *Gene.1.*

Et dixit deus. Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, & habeat poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli & omnium pecorum & ferarum, & omnis terræ & omnium reptilum quæ ſuper terram repunt, & cætera vſque ad veſperam & mane quo completur dies ſextus. Iſtam maxime quæſtionem ſolent Manichæi loquaciter agitare, & inſultare nobis quòd hominem credamus factum ad imaginem & ſimilitudinem dei, Attendunt enim figuram corporis noſtri & infeliciter quærunt, vtrum habeat deus nares & dentes & barbam & mēbra etiam interiora, & cætera quæ in nobis ſunt neceſſaria. In deo autem talia ridiculum eſt, immo impium credere, & ideo negāt hominem factum eſſe ad imaginem & ſimilitudinem dei. Quibus reſpondemus, membra quidem iſta in ſcripturis plerunque nominari, cum deus inſinuatur audientibus paruulis, & hoc non ſolum in veteris teſtamenti libris, ſed etiam in noui. Nam & oculi dei commemorantur & aures & labia, & dentes & pedes,

& ad

& ad dexteram dei patris ſedere euangelizatur filius. Et ipſe dominus dicit: Nolite per cœlum iurare, quia ſedes dei eſt: neque per terram quia ſcabellum pedum eius eſt. Item ipſe dicit, quòd in digito dei eiiciebat dæmonia. Sed omnes qui ſpiritaliter intelligunt ſcripturas, non membra corporea per iſta nomina, ſed ſpiritales potẽtias accipere didicerũt, ſicut galeas & ſcutum & gladium & alia multa. Primo ergo iſtis hæreticis dicendum eſt, qua impudentia de talibus verbis veteri teſtamento calumnientur, cum etiam in nouo hæc poſita videant, aut fortaſſe non videant, ſed cum litigant excæcantur. Sed tamen nouerint in catholica diſciplina ſpiritales fidèles non credere deum forma corporea definitum. Et quòd homo ad imaginem dei factus dicitur, ſecundum interiorem hominem dici vbi eſt ratio & intellectus: vnde etiam habet poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli & omnium pecorum & ferarum & omnis terræ & omnium repentium quæ repunt ſuper terram. Cum enim dixiſſet: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinẽ noſtram, addidit continuo & habeat poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli & cætera, vt intelligeremus non propter corpus dici hominem factum ad imaginem dei, ſed propter eam poteſtatem qua omnia pecora ſuperat. Omnia enim animalia cætera ſubiecta ſunt homini, non propter corpus, ſed propter intellectum, quem nos habemus & illa non habent: quanuis etiam corpus noſtrũ ſic fabricatum ſit † vt indicet nos meliores eſſe quàm beſtias, & propterea deo ſimiles. Omniũ enim animalium corpora, ſiue quæ in aquis, ſiue quæ in terra viuunt, ſiue quæ in aëre volitant, inclinata ſunt ad terram, & non ſunt erecta ſicut hominis corpus. Quo ſignificatur etiam animum noſtrum in ſuperna, id eſt, in æterna ſpiritalia erectum eſſe debere. Ita intelligitur per animum maxime, atteſtante etiam erecta corporis forma, homo factus ad imaginem & ſimilitudinem dei. Aliquando etiam ſolent dicere: Quo modo accepit homo poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli, & omnium pecorum & ferarum, cum videamus à multis feris homines occidi, & à multis volatilibus nobis noceri, quæ volumus vel vitare vel capere & plerunque non poſſe? Quo modo ergo in hęc accepimus poteſtatem? Hic illis primo dicendum eſt, quòd multum

Matt.5. *Luce 11.* *Ephe.6.* *Gene.1.* *† al. vt inde & nos meliores eſſe videamur quàm beſtię &c.* *2. ſent. diſt. 16. ca. quo circa.* *Poteſtas hominis in beſtias.* *Cap. xviij.*

rum errent qui poſt peccatum non cōſyderant hominem, cum in huius vitæ mortalitatem damnatus eſt, & amiſit perfectionem illam, qua factus eſt ad imaginem dei. Sed ſi dominatio eius tantum valet, vt tam multis pecoribus imperet: quamuis enim à multis feris propter fragilitatem corporis poſsit occidi, à nullis tamen domari poteſt, cum ipſe tam multas & propè omnes domet. Si ergo hæc hominis dominatio tantum valet. quid de regno eius cogitādum eſt, quod ei renouato & liberato diuina voce promittitur. Quod autem ſcriptum eſt: Maſculum & fœminam fecit illos, & benedixit eos deus, dicens: Creſcite & multiplicamini & generate & replete terram, rectiſsime quæritur quemadmodū accipienda ſit coniunctio maſculi & fœminæ ante peccatum, & iſta benedictio qua dictū eſt: Creſcite & multiplicamini & generate & replete terram, vtrum carnaliter & ſpiritaliter accipienda ſit. Licet enim nobis eam etiam ſpiritaliter accipere, vt in carnalem fœcunditatem poſt peccatum conuerſa eſſe credatur. Erat enim prius caſta coniunctio maſculi & fœminæ, huius ad regendum, illius ad obtemperandum accommodata, & ſpiritalis fœtus intelligibilium & immortalium gaudiorum replens terram, id eſt, viuificans corpus & dominans eius, id eſt, ita ſubiectum habens, vt nullam ex eo aduerſitatem, nullam moleſtiam pateretur. Quod ideo ſic credendum eſt, quia nondum erant filij ſeculi huius antequam peccarent. Filij enim ſeculi huius generant & generantur, ſicut dominus dicit, cum in comparatione futuræ vitæ, quæ nobis promittitur, carnalem iſtam generationē contemnendam eſſe demonſtrat. Et quod eis dictum eſt, Habete poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli & repentium omnium quæ repunt ſuper terram: ſaluo quidem intellectu, quo manifeſtum eſt omnibus his animalibus hominem ratione dominari, recte tamē intelligitur etiam ſpiritaliter: vt omnes affectiones & motus animi, quos habemus iſtis animalibus ſimiles ſubditos haberemus, & eorum dominaremur per temperantiam & modeſtiam. Cum enim non reguntur iſti motus, erumpunt & pergunt in fœdiſsimas conſuetudines, & in diuerſas pernicioſáſque delectationes nos rapiunt, & faciūt ſimiles omni generi beſtiarum. Cum autem reguntur & ſubiiciuntur, omnino manſueſcunt, &

Creſcite ſpiritaliter

Cap. xix. Gene. 1.

1. Retract. cap. 10.

Luca 20.

Beſtiis dominari per allegoriam

Cap. xx. Gene. 1.

nobiſcum concorditer viuunt. Non enim à nobis alieni ſunt motus animi noſtri. Paſcuntur etiam nobiſcum cognitione rationum & morum optimorum, & vita æterna, *†tanquam herbis ſeminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus. Et hæc eſt hominis vita beata atq; tranquilla, cum omnes motus eius rationi veritatíque conſentiunt, & vocantur gaudia, amores ſancti, caſti & boni. Si autem non conſentiunt, nihilominus dum negligenter geruntur, conſcindunt & diſsipant animum, & faciunt vitam miſerrimam, & vocantur perturbationes & libidines & concupiſcentiæ malæ. De quibus iam nobis præcipitur, vt eas cum quanto poſſumus labore crucifigamus in nobis, donec abſorbeatur mors in victoriam. Dicit enim Apoſtolus, Qui autem Ieſu Chriſti ſunt, carnem [ſuam] crucifixerunt cum perturbationibus & concupiſcentiis. Vel hinc enim quiuis admoneri debet, non carnaliter hæc eſſe intelligenda, quia herbæ virides & ligna fructifera omni generi beſtiarum [animalibus,] & omnibus volatilibus, & omnibus ſerpentibus in Geneſi dantur ad cibum, cum videamus leones & accipitres & miluos & aquilas non paſci niſi carnibus, & interfectione aliorum animalium. Quod etiam de nonnullis ſerpentibus credo, qui ſunt in arenoſis & deſertis locis vbi nec lignum nec herba naſcitur. Sanè non eſt negligenter prætereundum quod dictum eſt, Et vidit deus omnia quæ fecit bona valde. † Cum enim de ſingulis ageret, dicebat tantum, vidit deus quia bonum eſt: cum autem de omnibus diceretur, parum fuit dicere bona, niſi adderetur & valde. Si enim ſingula opera dei cum conſyderantur à prudentibus, inueniuntur habere laudabiles menſuras & numeros & ordines in ſuo quæque genere conſtituta, quanto magis omnia ſimul, id eſt, ipſa vniuerſitas, quæ iſtis ſingulis in vnum collatis completur. † Omnis enim pulchritudo quæ partibus conſtat, multo eſt laudabilior in toto quàm in parte. Sicut in corpore humano ſi laudamus oculos ſolos, ſi naſum ſolum, ſi ſolas genas, aut ſolum caput, aut ſolas manus, aut ſolos pedes, & cætera ſi pulchra ſingula & ſola laudamus: quanto magis totum corpus cui omnia membra, quæ ſingula pulchra ſunt, conferũt pulchritudinem ſuam: ita vt manus pulchra quæ etiam ſola laudabatur in corpore, ſi ſeparetur à corpore, & ipſa amittat

*† al. vitæ æternæ.

1 Cor. 15.

Galat. 5.

1. Retract. cap. 10.

Gene. 1.

li. 15 de ciui. d. i. c. 27

Decorum vniuerſi. cap. xxi.

Gene. 1.

† al. quæcũque fecit eſſe bona valde.

Sapien. 11.

† collectis impletur.

amittat gratiam ſuam, & cætera ſine illa inhoneſta ſint: tanta eſt vis & potentia integritatis & vnitatis, vt quæ bona ſunt tunc multum etiam placeant, cum in vniuerſum aliquid conueniunt atque concurrunt. Vniuerſum autem ab vnitate nomen accepit. Quod ſi Manichæi conſyderarent, laudarent vniuerſitatis authorem & conditorem deum: & quod eos propter conditionem noſtræ mortalitatis in parte offendit, redigerent ad vniuerſi pulchritudinem, & viderent quemadmodum deus fecerit omnia non ſolum bona, ſed etiam bona valde. Quin etiam in ſermone aliquo ornato atque compoſito ſi conſyderemus ſingulas ſyllabas, vel etiam ſingulas literas, quæ cum ſonuerint ſtatim tranſeunt, non in eis inueniemus quid delectet atque laudandum ſit. Totus enim ille ſermo non de ſingulis ſyllabis aut literis, ſed de omnibus pulcher eſt. Iam nunc videamus etiam illud quod ſolent maiore impudẽtia quàm imperitia deridere quod ſcriptum eſt, deum conſummato cœlo & terra atque omnibus que fecit, requieuiſſe die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis, & benedixiſſe diem ſeptimum, & ſanctificaſſe eum, quia requieuit ab operibus ſuis. Dicũt enim. Quid opus erat vt deus requieſceret? An forte operibus ſex dierũ fatigatus & laſſatus erat? Addunt etiam domini teſtimonium vbi ait, Pater meus vſq; nunc operatur: & hinc multos imperitos decipiunt, quibus perſuadere conantur nouum teſtamentum veteri teſtamento aduerſari. Sed ſicut illi quibus dominus dicit, Pater meus vſque nunc operatur: carnaliter opinabantur requiem dei, & carnaliter ſabbatum obſeruantes, non videbant quid illius diei ſignificatio figuraret: ſic & iſti diuerſa quidem voluntate, pariter tamen non intelligunt ſabbati ſacramentum. Et illi enim carnaliter obſeruando, & iſti carnaliter execrando ſabbatum non nouerunt. Tranſeat ergo vnuſquiſque ad Chriſtum vt auferatur velamen, ſicut Apoſtolus dicit, Velamen enim aufertur, quando ſimilitudinis & allegoriæ cooperimento ablato, veritas nudatur vt poſsit videri. Primo ergo huius locutionis regula in multis diuinarum ſcripturarum locis animaduertenda atque diſcenda † eſt. Quid enim aliud ſignificat, quòd dicitur deus requieuiſſe ab omnibus operibus ſuis quæ fecit bona valde, niſi requiem noſtram quam nobis daturus eſt ab omnibus operibus

Requies diei ſeptimi per allegoriam. cap. xxii.

Gene. 1.

Ioan. 5.

2. cor. 3.

† diſcernẽda.

operibus noſtris, ſi & nos bona opera fecerimus. Secundum ipſam figuram locutionis dicit & Apoſtolus, Quid enim oremus ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: Non enim ſpiritus ſanctus gemit, quaſi indigeat, aut anguſtias patiatur, qui ſecundum deum interpellat pro ſanctis, ſed quia ipſe nos mouet ad orandum cum gemimus, quod ipſo mouente nos facimus, ipſe facere dictus eſt. Sic dicitur etiā illud, Tentat vos dominus deus veſter, vt ſciat ſi diligatis eum. Non enim vt ſciat ipſe quem nihil latet, ſed vt ſcire nos faciat, quantum in eius dilectione profecerimus, tentari nos permittit. Secundum ipſam locutionē dicit & dominus noſter neſcire ſe diem & horam de fine ſeculi. Quid enim poteſt eſſe quod ipſe neſciat? Sed quia hoc vtiliter occultabat diſcipulis, neſcientem ſe eſſe dixit, quia illos neſcientes occultando faciebat. Secundum hanc figuram etiam patrem ſolum dixit ſcire diem ipſum, quia eundem filium ſcire faceret. Ex hac figura multę quæſtiones in diuinis ſcripturis eis qui iam genus locutionis huius nouerunt ſine vlla difficultate ſoluuntur. Talibus locutionibus etiam abundat noſtra conſuetudo, cum dicimus lætum diem, quia nos lætos facit: & pigrum frigus, quia nos pigros facit: & foſſam cæcam, quia nos eam non videmus: & linguam politam, quia verba polita facit. Poſtremo etiam quietum ab omnibus moleſtiis tempus dicimus, in quo nos ab omnibus moleſtiis quieti ſumus. Sic & deus requieuiſſe dictus eſt ab omnibus operibus ſuis, quæ fecit bona valde, quia in illo requieſcemus ab omnibus operibus noſtris, ſi opera bona fecerimus: quia & ipſa bona opera noſtra illi tribuenda ſunt qui vocat, qui præcipit, qui viam veritatis oſtendit, qui vt & velimus inuitat, & vires implendi ea quæ imperat, ſubminiſtrat. Sed quare ſeptimo die requies iſta tribuatur, diligentius conſyderandum arbitror. Video enim per totum textum diuinarum ſcripturarum ſex quaſdam ætates operoſas, certis quaſi limitibus ſuis eſſe diſtinctas, vt in ſeptima ſperetur requies: & eaſdem ſex ætates habere ſimilitudinem iſtorum ſex dierum, in quibus ea facta ſunt quæ deum feciſſe ſcriptura commemorat. Primordia enim generis humani, in quibus iſta luce frui cœpit, bene comparantur primo diei quo fecit deus lucem. Hęc ętas tanquam

Rom. 8.

Deut. 13.

Matth. 24

Gene. 2.

Septem dies & ſeptem ætates mundi. cap. xiij.

Prima ætas

infantia deputanda eſt ipſius vniuerſi ſeculi, quod tanquam
Prima ætas vnum hominem proportione magnitudinis ſuæ cogitare debemus: quia vnuſquiſque homo cum primo naſcitur & exit ad lucem, primam ætatem agit in infantia. Hæc tenditur ab Adam vſque ad Noë generationibus decem. Quaſi veſpera huius diei fit diluuium: quia & infantia noſtra tanquam obliuionis diluuio deletur. Et incipit mane à
Secunda ætas. temporibus Noë ſecunda ætas tanquam pueritia, & tenditur hæc ætas vſque ab Abraham aliis generationibus decem. Et bene comparatur ſecundo diei, quo factum eſt firmamentum inter aquam & aquam, quia & arca in qua erat Noë cum ſuis, firmamentum erat inter aquas inferiores in quibus natabat, & ſuperiores quibus compluebatur. Hæc ætas non diluuio deletur, quia & pueritia noſtra non obliuione tergitur de memoria. Meminimus enim nos fuiſſe pueros, infantes autem non meminimus. Huius veſpera eſt confuſio linguarum in eis qui turrim ædificabant, & fit mane ab Abraham. Sed nec iſta ætas ſecunda generauit populum dei, quia nec pueritia apta eſt
Tertia ætas. ad generandum. Mane ergo fit ab Abraham, & ſuccedit ætas tertia ſimilis adoleſcentiæ. Et bene comparatur diei tertio, quo ab aquis terra ſeparata eſt. Ab omnibus enim gentibus, quarum error in ſtabilis & vanis ſimulachrorum doctrinis tanquam ventis omnibus mobilis, maris nomine bene ſignificatur: ab hac ergo gentium vanitate & huius ſeculi fluctibus ſeparatus eſt populus dei per Abraham, tanquam terra cum apparuit arida, id eſt, ſitiens imbrem cœleſtem diuinorum mandatorum: qui populus vnum deum colendo, tanquam irrigata terra, vt fructus vtiles poſſet afferre, ſanctas ſcripturas & prophetias accepit. Hæc enim ætas potuit iam generare populum deo, quia & tertia ætas, id eſt, adoleſcentia filios habere iam po-
Gen. 17. teſt. Et ideo ad Abraham dictum eſt: Patrem multarum gentium poſui te ante deum cui credidiſti, qui viuificat
Roma. 4. mortuos, & vocat ea quæ non ſunt tanquam ea quæ ſunt. Qui contra ſpem in ſpem credidit vt fieret pater multarum gentium, ſecundum quod dictum eſt: Sic erit ſemen tuum, & augeam te nimis valde, & ponam te in gentes, & reges de te exient, & ponam teſtamentum meum inter me & inter ſemen tuum poſt te, in generationes eorum in

teſtament

teſtamentum æternum: vt ſim tibi deus & ſemini tuo poſt te: & dabo tibi & ſemini tuo poſt te terram in qua habitas, omnem terram Chanaan in poſſeſsionem æternam, & ero illis deus. Hæc ætas porrigitur ab Abraham vſque ad Dauid quatuordecim generationibus. Huius veſpera eſt in populi peccatis, quibus diuina mandata præteribant, vſque ad maliciam peſsimi regis Saul. Et inde fit mane regnum Dauid. Hæc ætas ſimilis iuuentuti eſt. Et reuera inter omnes ætates regnat iuuentus, & ipſa eſt firmamentum & ornamentum omnium ætatum: & ideo bene comparatur quarto diei quo facta ſunt ſydera in firmamento cœli. Quid enim euidentius ſignificat ſplendorem regni quàm ſolis excellentia? Et plebem obtemperantem regno, † ſplendor lunæ oſtendit, tanquam ſynagogam ipſam, & ſtellæ principes eius, & omnia tanquam in firmamento in regni ſtabilitate fundata. Huius quaſi veſpera eſt in peccatis regum, quibus illa gens meruit captiuari atque ſeruire. Et fit mane tranſmigratio in Babyloniam, cum in ea captiuitate populus leniter & in peregrino ocio collocatus eſt. Et porrigitur hæc ætas vſque ad aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, id eſt, quinta ætas, ſcilicet declinatio à iuuentute ad ſenectutem, nondum ſenectus, ſed iam non iuuentus: quæ ſenioris ætas, eſt quem Græci πρεσβύτην vocant Nam ſenex apud eos non πρεσβύτης ſed γέρων dicitur. Et reuera ſic iſta ætas à regni robore inclinata & fracta eſt in populo Iudæorum, quemadmodum homo à iuuentute fit ſenior. Et bene comparatur illi diei quinto, quo facta ſunt in aquis animalia, & volatilia cœli, poſtea quam illi homines inter gentes tanquam in mari eſſe cœperunt, & habere incertam ſedem & inſtabilem ſicut volantes aues. Sed planè erant ibi etiam ceti magni, id eſt, illi magni homines, qui magis dominari fluctibus ſeculi quàm ſeruire in illa captiuitate potuerunt. Non enim ad cultum idolorum aliquo terrore deprauati ſunt. Vbi ſanè animaduertendum eſt, quod benedixit deus illa animalia dicens: Creſcite & multiplicamini & implete aquas maris, & volatilia multiplicentur ſuper terram: quia re vera gens Iudæorum ex quo diſperſa eſt per gentes valde multiplicata eſt. Huius diei, hoc eſt, huius ætatis

Quarta ætas.

† regi.

Quinta ætas.

Gene. 1.

quaſi veſpera eſt multiplicatio peccatorũ in populo Iudæorum, quia ſic excæcati ſunt vt etiã dominum Ieſum Chriſtum non poſſent agnoſcere. Mane autem fit prædicatione Euangelij per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & finitur dies quintus. Incipit ſextus in quo ſenectus veteris hominis apparet. Hac enim ætate illud carnale regnum vehementer attritum eſt, quando & templum deiectum eſt, & ſacrificia ipſa ceſſauerunt: & nunc ea gens quantum ad regni ſui vires attinet, quaſi extremam vitam trahit. In iſta autem ætate tanquam in ſenectute veteris hominis, homo nouus naſcitur, qui iam ſpiritaliter viuit. Sexta enim die dictum erat: Producat terra animam viuam. Nam quinto die dictum erat: Producant aquæ, non animam viuam, ſed reptilia animarum viuarum: quoniam corpora ſunt reptilia, & adhuc corporali circuncisione & ſacrificiis tanquam in mari gentium populus ille ſeruiebat legi. Iſtam vero animam viuam dicit, qua vita iam incipiunt æterna deſyderari. Serpentes ergo & pecora, quæ terra producit, gentes ſignificant iam ſtabiliter Euangelio credituras. De quibus dicitur in illo vaſe quod Petro demonſtratum eſt in Actibus Apoſtolorum: Macta & manduca. Et cum ille immunda diceret, reſponſum eſt ei: Quæ deus mundauit, tu ne immunda dixeris. Tunc fit homo ad imaginem & ſimilitudinem dei, ſicut in iſta ſexta ætate naſcitur in carne dominus noſter, de quo dictum eſt per Prophetam: Et homo eſt, & quis agnoſcet eum? Et quemadmodum in illo die maſculus & fœmina, ſic & in iſta ætate Chriſtus & eccleſia. Et præponitur homo in illo die pecoribus & ſerpentibus & volatilibus cœli, ſicut in iſta ætate Criſtus regit animas obtemperantes ſibi, quæ ad eccleſiam ſibi, partim de gẽtibus partim de populo Iudæorum venerunt, vt ab eo domarentur atq; manſueſcerẽt homines, qui vel carnali cõcupiſcentiæ ſunt dediti ſicut pecora, vel tenebroſa curioſitate obſcurati, quaſi ſerpentes, vel elati ſuperbia quaſi aues. Et ſicut in illo die paſcitur homo & animalia quæ cũ ipſo ſunt herbis ſeminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus, ſic iſta ætate ſpiritalis homo quicunque bonus miniſter eſt Chriſti & eum quantum poteſt imitatur, cum ipſo populo ſpiritaliter paſcitur ſanctarum ſcripturarum alimentis & lege diuina: partim ad concipiendam fœcunditatem rationum

Sexta ætas

Gen. 1.

1. Retract. cap 10.

Acto. 10.

num atque ſermonum tanquam herbis ſeminalibus: partim, ad vtilitatem morũ conuerſationis humanæ tanquam lignis fru[illegible]iferis: partim ad vigorẽ fidei ſpei & charitatis in vitam æternam, tanquam herbis viridibus, id eſt, vigentibus, quæ nullo æſtu tribulationum poſſunt areſcere. Sed ſpiritalis ſic iſtis alimentis paſcitur vt multa intelligat, carnalis autem, id eſt, paruulus in Chriſto tanquam pecus dei, vt multa credat quę intelligere nondum poteſt, tamen eoſdem cibos omnes habent. Huius autem ætatis quaſi veſpera, quæ vtinam nos non inueniat, ſi tamen nondum cœpit, illa eſt de qua dominus dicit, Putas cum veniet filius hominis inueniet fidem ſuper terram? Poſt iſtam veſperam fiet mane, cum ipſe dominus in claritate ventурus eſt. Tunc requieſcent cum Chriſto ab omnibus operibus ſuis, ij quibus dictum eſt, Eſtote perfecti ſicut pater veſter qui in cœlis eſt. Tales enim faciunt opera bona valde. Poſt enim talia opera ſperanda eſt requies in die ſeptimo qui veſperam non habet. Nullo ergo modo verbis dici poteſt quemadmodum deus fecerit & condiderit cœlum & terram, & omnem creaturam quam condidit: ſed iſta expoſitio per ordinem dierum ſicut indicat tanquam hiſtoriam rerum factarum, vt prædicationem futurorum maxime obſeruet. Si autem aliquem mouet, quòd in iſtis ætatibus ſeculi duas ætates primas denis generationibus aduertimus explicari, tres autem conſequentes ſingulæ quatuordecim generationibus contexuntur, ſexta vero iſta nullo generationum numero definita eſt, facile eſt videre etiam in vnoquoque homine duas primas ætates, infantiam & puericiam, corporis ſenſibus inhęrere. Qui ſenſus corporis quinque ſunt, viſus, auditus, olfactus, guſtus & tactus. Quinarius autem numerus duplicatus, quoniam duplex eſt ſexus humanus, vnde generationes tales exiſtunt, maſculinus & fœmininus, quinarius ergo vt dixi duplicatus, denarium numerum facit. Iam vero ab adoleſcentia, & deinceps vbi ratio iam incipit in homine præualere, accedit quinque ſenſibus, cognitio & actio, quibus vita regitur & adminiſtratur, vt iam ſeptenarius numerus incipiat eſſe, Qui ſimiliter duplicatus propter duplicem ſexum in quatuordecim generationibus eminet & apparet, quas habent tres ætates conſequentes, tanquam adoleſcentis & iuuenis & ſenioris. Senectus vero

Lucæ 18.

Matth. 5.

Aetates mundi quare inæquales. ca. xxiiij.

Matth. 1.

ſicut in nobis nullo ſtatuto annorum tempore definitur, ſed poſt quinque illas ætates quantum quiſque vixerit, ſenectuti deputatur: ſic & in iſta ætate ſeculi non apparent generationes, vt etiam occultus ſit vltimus dies, quem vtiliter dominus latere oportere demonſtrauit. Habet etiam vnuſquiſque noſtrum in bonis operibus & recta vita tanquam diſtinctos iſtos ſex dies, poſt quos debet quietem ſperare Primo die lucem fidei quando prius inuiſibilibus credit, propter quam fidem dominus viſibiliter apparere eignatus eſt. Secundo die tanquam firmamentum diſciplinæ, quo diſcernit inter carnalia & ſpiritalia, ſicut inter aquas inferiores & ſuperiores. Tertio die, quo mentem ſuam ad ferendos bonorum operum fructus † ſeparat à labe & fluctibus tentationum carnalium, tanquam aridam terram à perturbationibus maris, vt iam poſsit dicere, Mente ſeruio legi dei, carne autem legi peccati. Quarto die quo iam in illo firmamento diſciplinæ ſpiritales intelligentias operatur atque diſtinguit, videt quę ſit incommutabili veritas, quæ tanquam ſol fulget in anima: & quemadmodum anima ipſius veritatis particeps fiat, & corpori ordinem & pulchritudinem præſtet, tanquam luna illuminans noctem, & quemadmodum ſtellæ omnes ſcilicet intelligentiæ ſpiritales in huius vitæ obſcuritate tanquam in nocte micent & fulgeant. Quarum rerum noticia fortior effectus incipiat quinto die in actionibus turbulentiſsimi ſeculi, tanquam in aquis maris operari, propter vtilitatem fraternæ ſocietatis: & de corporalibus agnitionibus * † quæ ad ipſum mare pertinent, id eſt, ad hanc vitam producere animarum viuarum reptilia, id eſt, opera quæ proſint animis viuis & cetos magnos, id eſt, fortiſsimas actiones, * quibus fluctus ſeculi dirumpuntur & contemnuntur, & volatilia cœli, id eſt, voces cœleſtia prædicantes. Sexto autem die producat de terra animam viuam, id eſt, de ipſa ſtabilitate mentis ſuæ vbi ſpiritales habet fructus, id eſt, bonas cogitationes, motus omnes animi ſui regat, vt ſit in illo anima viua, id eſt, rationi & iuſticiæ ſeruiens, non temeritati atque peccato. Ita fiat etiam homo ad imaginem & ſimilitudinem dei maſculus & fœmina, id eſt, intellectus & actio, * quorum copulatione ſpiritalis fœtus terram impleat, id eſt, carnem ſubiiciat, & cætera quæ iam in hominis perfectione

Matth. 24.

Septem dierum altior allegoria.

Cap. XXV.

† al. ſeparat. ſeparata labe & c.

Roma. 7.

** † al. actionibus.*

** al. agnitiones.*

** al. agnitio.*

ctione ſuperius dicta ſunt. In iſtis autem tanquam diebus veſpera eſt in ipſa perfectione ſingulorum operum, & mane in inchoatione temporum. † Poſt iſtorum quaſi ſex dierum opera bona valde, ſperet etiam homo quietem perpetuam, & intelligat quid ſit, Requieuit deus ſeptima die ab omnibus operibus ſuis: quia & ipſe in nobis hæc bona operatur qui vt operemur iubet. Et ipſe recte requieſcere dicitur, quia poſt hæc omnia opera requiem nobis ipſe præſtabit. Quo modo enim recte dicitur paterfamilias ædificare domum, cum hoc nō opere ſuo faciat, ſed eorum quibus ſeruientibus imperat: ſic recte dicitur & ab operibus requieſcere, cū poſt perfectionem fabricæ illis quibus imperabat permittit vt vacent, & iucundo ocio perfruantur. †conſequentiam. Gene. 2.

* * *

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI CONTRA MANICHAEOS LIBER Secundus.

***

Recitatio ſecundi & tertij capituli geneſis cap. j. † expoſitionem.

POST enumerationem & expletionem † dierum ſeptem interpoſita eſt quaſi quædam concluſio, & appellatus eſt liber creaturę cœli & terrę quicquid ſuperius dictum eſt, cùm ſit parua pars libri. Sed ideo ſic meruit vocari, quia vniuerſi ſeculi à capite vſque finem quaſi breuis quædam imago in his diebus ſeptem figurata eſt. Deinde incipit de homine diligentius tractare. Quæ omnis narratio non apertè, ſed figuratè explicatur, vt exerceat mentes quærentium veritatem, & ſpiritali negocio à negociis carnalibus auocet. Sic enim ſe continet. Hic eſt liber creaturę cœli & terrę. Cùm factus eſſet dies quo fecit deus cœlum & terram, & omnia viridia agri antequam eſſent ſuper terram, & omne pabulum agri antequam germinaret: Nondum enim pluerat deus ſuper terram, nec erat homo qui operaretur in ea. Fons autẽ aſcendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terrę. Et tunc finxit deus hominem de limo terræ, & inſufflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem. Et tunc plantauit deus paradiſum in Eden ad Orientem & poſuit ibi hominem quem finxerat. Et produxit adhuc deus de terra omne lignum formoſum ad aſpectum & bonum ad eſcam, Et lignum vitæ plantauit in medio paradiſi, & lignum ſcientiæ boni & mali. Flumen autem prodibat ex Eden & irrigabat

Gene. 2.

gabat paradiſum: quod inde diuiditur in quatuor partes. Nomen vni Phiſon, hoc eſt quod circuit totã terram Euilath, vbi aurum naſcitur, & aurũ terræ illius optimum. Ibi eſt carbũculus & lapis Praſinus. Et nomẽ ſecundi fluminis Geon, hoc circuit totam terram Aethiopiæ. Et flumen tertium Tigris, hoc eſt quod vadit contra Aſſyrios. Et flumẽ quartum dicitur Euphrates. Et ſumpſit dominus deus hominem quem fecerat, & poſuit eũ in paradiſum, vt operaretur ibi, & cuſtodiret eũ. Et præcepit dominus deus Adæ dicens. Ex omni ligno quod eſt in paradiſo edes ad eſcam, de ligno autem ſcientiæ boni & mali nõ edetis ab eo. Qua die enim ederitis ab illo, morte moriemini. Et dixit dominus deus: Non eſt bonum eſſe hominem ſolum, faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. Et quæcunque finxerat deus ex omni genere [pecorum & ex omni genere] beſtiarum agri, & [ex omni genere] volatilium volantium ſub cœlo, perduxit ea ad Adam, vt videret quid ea vocaret, & quod vocauit ea omnia Adam animam viuam, hoc eſt nomen eius. Et poſt hæc vocauit Adam nomina omnium pecorum & omnium auium cœli, & omnium beſtiarum agri, & ſecundum quod vocauit ea Adam hoc eſt nomen eorum, vſque in hodiernum diem. Ipſi autem Adæ nondum fuit adiutorium ſimile illi. Et immiſit deus ſoporem in Adam, & obdormiuit. Et ſumpſit deus vnam de coſtis eius, & impleuit locum eius carne, & formauit deus coſtã, quam accepit ab Adam in mulierẽ, & adduxit illam ab Adam, vt videret quid eam vocaret. Et dixit Adam, Hoc nunc os ex oſsibus meis, & caro de carne mea. Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro ſumpta eſt. Et hæc erit mihi adiutorium. Propter hoc relinquet homo patrem & matrẽ, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Et erant ambo nudi. Adam & mulier eius, & non confundebantur. Serpens autem erat ſapientior omnium beſtiarum, quæ erant ſuper terram, quas fecerat dominus deus. Et dixit ſerpens ad mulierem: Quare dixit deus, Ne ederitis ab omni ligno quod eſt in paradiſo? Et dixit mulier ad ſerpentem: Ex omni ligno quod eſt in paradiſo edemus, à fructu autem ligni quod eſt in medio paradiſi. dixit deus ne edamus, ſed neque tangamus, ne moriamur. Et dixit ſerpens ad mulierem: Non morte morieminì: Sciebat enim deus, quia qua die manducaueritis ex *Gene.3.*

illo, aperientur oculi veſtri, & eritis ſicut dij ſcientes bonum & malum. Et vidit mulier quia bonum eſt lignum in eſcam, & quia bonum eſt oculis ad videndum & cognoſcendum: & ſumpſit fructum de ligno illo & manducauit & dedit viro ſuo: & accepit Adam & manducauit, & aperti ſunt oculi eorum: & tunc ſcierunt quia nudi erant, & ſuerunt † ſibi folia fici, & fecerunt ſibi ſuccinctoria. Et cum audiſſent vocem domini deambulantis in paradiſo ad veſperam, abſconderunt ſe Adam & mulier eius à facie † domini dei ſui, ad illam arborem quæ erat in medio paradiſo. Et vocauit dominus deus Adam, & dixit illi: Adam vbi es? Et dixit, ille, Vocem tuam audiui domine in paradiſo & timui, & abſcondi me, quia nudus ſum. Et dixit dominus deus: Quis nunciauit tibi quia nudus es, niſi quia ab illa arbore de qua dixeram tibi ex illa ſola non manducare, ex illa manducaſti? Et dixit Adam, Mulier quam dediſti mihi ſociam, dedit vt ederem, & manducaui. Et dixit deus mulieri: Quid hoc feciſti? Et dixit mulier: Serpens ſeduxit me & manducaui. Et dixit dominus deus ſerpenti: Quia hoc feciſti, maledictus tu ab omni pecore, & omni genere beſtiarum. Pectore & ventre repes, & terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ: & inimiciciam ponam inter te & mulierem, & inter ſemē tuum, & inter ſemen illius. Ipſa tuum obſeruabit caput, & tu eius calcaneum. Et mulieri dixit: Multiplicans multiplicabo dolores tuos & ſuſpiria tua, & in doloribus paries filios tuos: & ad virum tuum conuerſio tua, & ille tui dominabitur. Et tunc dixit deus ad Adam: Quia audiſti vocem mulieris tuæ, & manducaſti de ligno de quo præceperam tibi, ex illo ſolo ne ederes, maledicta terra erit tibi in omnibus operibus tuis, & in triſticia & gemitu tuo manducabis ex ea omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, & edes pabulum agri tui. In ſudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terram de qua ſumptus es, quia terra es, & in terram ibis. Et tunc Adam poſuit nomen vxori ſuæ, vita, quia mater eſt omnium viuorum. Et tunc fecit dominus deus Adæ & mulieri eius tunicas pelliceas, & induit illos. Et dixit: Ecce Adam factus eſt tanquam vnus ex nobis, ad ſcientiam cognoſcendi bonum & malum. Et tunc ne porrigeret manum ſuam Adam ad arborem vitæ, & ſumeret ſibi

† ſumpſerunt.

† ante faciem.

ſibi inde & ederet,& viueret in æternum,dimiſit eum dominus deus de paradiſo ſuauitatis,vt operaretur terram de qua & ſumptus fuerat. Et eiectus foras de paradiſo moratus eſt contra paradiſum voluptatis. Et Cherubin & illam flammeam phrameam quæ verſatur, poſuit deus ad cuſtodiendam viam arboris vitæ. Hæc ſecreta verborum ſi nō reprehēdentes & accuſantes,ſed quærentes & reuerentes Manichæi mallent diſcutere, non eſſent vtique Manichæi, ſed daretur petentibus, & quærentes inuenirent, & pulſantibus aperiretur. Plures enim quæſtiones in hoc ſermone proponunt,qui diligentia pia quęrunt,quàm iſti miſeri atque impij. Sed hoc intereſt, quòd illi quærunt vt inueniāt,iſti nihil laborant,niſi non inuenire quod quærunt. Hic ergo totus ſermo primò ſecundum hiſtoriam diſcutiendus eſt,deinde ſecundum prophetiam. Secundum hiſtoriam facta narrantur, ſecundum prophetiam futura prænunciantur. Sane quiſquis voluerit omnia quæ dicta ſunt ſecundum literā accipere,id eſt,nō aliter intelligere quàm litera ſonat,& potuerit euitare blaſphemias,& omnia congruentia fidei catholicæ prædicare, non ſolum ei non eſt inuidendum, ſed præcipuus multúmque laudabilis intellector habendus eſt. Si autem nullus exitus datur,vt piè & dignè de deo quæ ſcripta ſunt intelligantur,niſi figurate atque in ænigmate propoſita iſta credamus,habentes authoritatem Apoſtolicam, à quibus tam multa de libris veteris teſtamenti ſoluuntur ænigmata: modum quem intendimus teneamus,adiuuante illo qui nos petere quærere & pulſare adhortatur, vt omnes iſtas figuras rerum ſecundum catholicam fidem, ſiue quæ ad hiſtoriam ſiue quæ ad prophetiam pertinent explicemus,non præiudicantes meliori diligentioríque tractatui, ſiue per nos, ſiue per alios, quibus dominus reuelare dignatur. Factus eſt ergo dies quo die fecit deus cœlum & terram, & omne viride agri, antequā eſſent ſuper terram,& omne pabulum agri. Superius ſeptem dies numerabantur, nunc vnus dicitur dies, quo die fecit deus cœlum & terram & omne viride agri,& omne pabulum,cuius diei nomine omne tempus ſignificari bene intelligitur. Fecit enim deus omne tempus ſimul cum omnibus creaturis temporalibus,quæ creaturę viſibiles cœli & terrę nomine ſignificantur. Mouere autem nos debet

Geneſis ad literam vbique non poteſt exponi.

Cap. ii.

Matth. 7.

Alludit ad nomen inſani.

Matth. 7.

Viride agri quid deſignat.

Cap. iii.

debet ad quærendum, quòd cum diem quo factum eſt cœlum & terra nominaſſet, adiecit etiam viride agri, & omne pabulum. Non enim quando dictum eſt, In principio fecit deus cœlum & terram: tunc dictum eſt, factum eſſe omne viride agri & pabulum. Manifeſte enim legitur, quod tertio die factum eſt omne viride & pabulum agri. Quod autem dictum eſt, In principio fecit deus cœlum & terram: non pertinet ad aliquem dierum ex illis ſeptem diebus. Adhuc enim vel materiam ipſam vnde facta ſunt omnia, cœli & terræ nomine nuncupabat. Vel certe prius totam creaturam cœli & terræ nomine propoſuerat, dicendo, In principio fecit deus cœlum & terram: & poſtea particulatim per ordinem dierum ſicut oportebat, propter prophetiam, quam in primo libro commemorauimus, dei opera executus expoſuit. Quid ſibi ergo vult quòd nunc nominato cœlo & terra, addidit, viride agri & pabulum, & tacuit cætera tam multa quæ ſunt in cœlo & in terra, vel etiam in mari, niſi quia viride agri inuiſibilem creaturam vult intelligi, ſicut eſt anima? Ager enim ſolet in ſcripturis figurate mundus appellari. Nam & ipſe dominus: Ager eſt hic, inquit, mundus, cum illam parabolam exponeret, vbi bono ſemini ſunt commixta zizania. Viride ergo agri ſpiritalem atque inuiſibilem creaturam dicit, propter vigorem vitæ, & nomine pabuli, vtique propter vitam bene hocipſum interpretamur. Deinde quod addidit, antequam eſſent ſuper terram, intelligitur, antequam anima peccaret. Terrenis enim cupiditatibus ſordidata, tanquam ſuper terram nata, vel ſuper terram eſſe recte dicitur: Ideoque addidit, nondum enim pluerat deus ſuper terram. Quia & nunc viride agri deus facit: ſed pluenda ſuper terram, id eſt, cum facit animas reuireſcere per verbum ſuum: ſed de nubibus eas irrigat, id eſt, de ſcripturis Prophetarum & Apoſtolorum. Recte autem appellantur nubes, quia verba iſta quæ ſonant ſciſſo & percuſſo aëre tranſeunt. Addita etiam obſcuritate allegoriarum, quaſi aliqua caligine obducta, velut nubes fiunt. Quæ dum tractanda exprimuntur, bene intelligentigentibus tanquam imber veritatis infunditur. Sed hoc nondum erat antequam anima peccaret, id eſt, antequam viride agri eſſet ſuper terram. Nondum enim pluerat deus ſuper terram, nec erat homo qui operaretur in ea. Laboranti enim

Matth. 13.
1. Retract. cap. 10.

Quid ſit, nondum pluerat ſuper terram Cap. iiij.

enim homini in terra imber de nubibus eſt neceſſarius,de quibus nubibus iam dictum eſt. Poſt peccatum autē homo laborare cœpit in terra, & neceſſarias habere illas nubes. Ante peccatum vero cum viride agri & pabulum feciſſet deus, quo nomine inuiſibilem creaturam ſignificari diximus, irrigabat eam fonte interiore, loquens in intellectu eius: vt non extrinſecus verba exciperet tanquam ex ſupra dictis nubibus pluuiam, ſed fonte ſuo, hoc eſt, de intimis ſuis manante veritate ſatiaretur. Fons enim aſcendebat, inquit, de terra, & irrigabat omnem faciem terræ. De qua ſcilicet terra dicitur: Spes mea es tu, portio mea in terra viuentium. Quādo autem anima tali fonte irrigabatur, nondum per ſuperbiam proiecerat intima ſua. Initium enim ſuperbiæ hominis apoſtatare à deo. Et quoniam in exteriora per ſuperbiam tumeſcens cœpit non irrigari fonte intimo, bene inſultatur illi verbis propheticis & dicitur, Quid ſuperbit terra & cinis? Quoniam in vita ſua proiecit intima ſua, Quid eſt enim ſuperbia aliud niſi deſerto ſecreto conſcientię foris videri velle quod non eſt? Et ideo laborans iam in terra neceſſariam habet pluuiam de nubibus, id eſt, doctrinam de humanis verbis vt etiam hoc modo poſsit ab illa ariditate reuireſcere, & iterum fieri viride agri. Sed vtinam vel pluuiam veritatis de ipſis nubibus libenter excipiat. Nam propter illam dominus noſter nubilum carnis noſtræ dignatus eſt aſſumere, hymbrem ſancti Euangelij largiſsimum infudit promittens etiam, quòd ſi quis biberit de aqua eius, rediet ad illū intimum fontem, vt forinſecus non quærat pluuiam. Dicit enim: Fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. Iſte credo fons ante peccatum aſcēdebat de terra & irrigabat omnem faciem terræ, quia interior erat, & nubium non deſyderabat auxilium: nondum enim pluerat deus ſuper terram, nec erat homo qui operaretur in ea. Cum enim dixiſſet, nōdum enim pluerat deus ſuper terram: ſubiecit & cauſam quare nondum pluerat, quia nondum erat homo qui operaretur in ea, Tunc autem homo cœpit operari in terra, cum poſt peccatum de beata vita dimiſſus eſt, qua in paradiſo fruebatur: Sic enim ſcriptum eſt: Et dimiſit eum dominus deus de paradiſo ſuauitatis, vt operaretur terram, de qua & ſumptus fuerat. Vnde ſuo loco requiremus. Quod nunc ad hoc

commem

Fons irrigans terrā allegorice. *C.p.v.* *Eccleſ.10.* *1.Retract. cap 10.* *Superbia quid ſit.* *Ioan.4.* *Gene.3.* *infra ca.21.*

commemoraui, vt intelligeremus laborãti homini in terra, id eſt, in peccatorum ariditate conſtituto, neceſſariam eſſe de humanis verbis diuinam doctrinam, tanquam de
1. Cor. 13. nubibus pluuiam. Talis autem ſcientia deſtruetur. Videmus enim nunc per per ſpeculum in ænigmate tanquam in nubilo ſaginam quærentes: tunc autem facie ad faciem, quando vniuerſa facies terræ noſtræ interiore fonte aquæ ſalientis irrigabitur. Nam ſi fontem aliquem huius viſibi-
Gen. 2. lis aquæ voluerimus intelligere, de quo dictum eſt, Fōs autem aſcendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ, non eſt veriſimile, quòd cum tam multi fontes peremnes, ſiue riuorum, ſiue fluuiorum per vniuerſam terram inueniantur, ſolus ille ſiccuerit, qui irrigabat omnẽ faciem ter-
Inuiſibilia quibus vocabulis ſignentur. Cap. vi. ræ. Sub his ergo paucis verbis vniuerſa creatura nobis ſignificata eſt ante peccatum animæ. Nomine enim cœli & terræ vniuerſa viſibilis creatura inſinuata eſt: & nomine diei, vniuerſum tempus: & nomine viridium & pabuli agri, creatura inuiſibilis: & nomine fontis aſcendentis & irrigantis omnem faciem terræ, inundatio veritatis, animam ſatians ante peccatum. Dies autem iſte, cuius nomine vniuerſum tempus ſignificari diximus, inſinuat nobis non ſolum viſibilem, ſed etiam inuiſibilem creaturam tempus poſſe ſentire: quod de anima nobis manifeſtatur, quæ tanta varietate affectionum ſuarum, & lapſo ipſu, quo miſera facta eſt, & reparatione qua rurſus in beatitatem redit, tempore mutari poſſe conuincitur. Et ideo non dictum eſt, Cum factus eſſet dies, quo die fecit deus cœlum & terram tãtum, quibus nominibus viſibilis creatura intimatur, ſed additum eſt etiam, Viride, & Pabulum agri: quo nomine inuiſibilem creaturam propter vigorem & vitam ſignifica-
1. Retract. cap. 10. ri diximus, ſicuti eſt anima. Et ita dictum eſt, Cum factus eſſet dies, quo die fecit deus cœlum & terram, & omne viride, & pabulum agri, vt ſic intelligeremus non ſolum viſibilem, ſed etiam inuiſibilem creaturam pertinere ad tempus propter mutabilitatem: quia ſolus deus incommutabilis eſt qui eſt ante tempora. Nunc videamus poſt vni-
Limus quid habeat myſterij. cap. vij. uerſæ creaturæ inſinuationem tam viſibilis quàm inuiſibilis, & vniuerſale beneficium diuini fontis erga inuiſibilem creaturam, quid de homine ſpecialiter intimetur, quod ad nos maxime pertinet. Primo enim, quòd de limo terræ

deus

deus hominem finxit, ſolet habere quæſtionem qualis ille limus fuerit, vel quæ materia nomine limi ſignificata ſit. Illi autem inimici veterum librorũ, omnia carnaliter intuentes, & propterea ſemper errantes, etiam hoc reprehendere mordaciter ſolent, quòd de limo deus hominem finxit. Dicunt enim: Quare de limo fecit deus hominem? An defuerat ei melior & cœleſtis materia, vnde hominem faceret, vt de labe terrena tam fragilem mortalémque formaret? Non intelligentes primo quòd multis ſignificationibus vel terra vel aqua in ſcripturis ponãtur. Limus enim aquæ & terræ commixtio eſt. Dicimus enim tabidum & fragile & morti deſtinatum corpus humanum poſt peccatum eſſe cœpiſſe. Non enim in noſtro corpore iſti exhorreſcunt, niſi mortalitatem quam damnatione meruimus. Quid autem mirum aut difficile deo, etiam ſi de limo iſtius terræ hominem fecit, tale tamen corpus eius efficere quod corruptioni non ſubiaceret, ſi homo præceptum dei cuſtodiens peccare noluiſſet? Si enim ſpeciem cœli ipſius de nihilo, vel de informi materia dicimus factam, quia omnipotentem artificẽ credimus: quid mirum ſi corpus, quod de limo qualicunque factum eſt, potuit ab omnipotenti artifice tale fieri, vt nulla moleſtia, nulla indigentia cruciaret hominem ante peccatum, & nulla corruptione tabeſceret? Itaque ſuperflue quæritur, vnde hominis corpus deus fecerit, ſi tamen nũc de corporis formatione dicitur. Sic enim nonnullos noſtros intelligere accepi, qui dicunt, poſteaquam dictum eſt, Finxit deus hominem de limo terræ, propterea non additum eſſe, Ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, quoniam nunc de corporis formatione dicitur. Tunc autem homo interior ſignificabatur, quando dictum eſt, Fecit deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem dei. Sed etiam ſi nunc quoque hominem ex corpore & anima factum intelligamus, vt non alicuius noui operis inchoatio, ſed ſuperius breuiter inſinuati, diligentior retractatio iſto ſermone explicetur: Si ergo, vt dixi, hominem hoc loco ex corpore & anima factum intelligamus non abſurde ipſa commixtio limi nomen accepit. Sicut enim aqua terram colligit, & conglutinat & continet quando eius commixtione limus efficitur: ſic anima corporis materiam viuificando in vnitatem concordem conformat

& non

& non permittit labi & reſolui. Quod autem ſcriptum
Inſufflatio ſpiritus quid. eſt, Et inſufflauit in eum ſpiritum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem, ſi adhuc corpus ſolum erat, animam adiunctam corpori hoc loco intelligere debemus: ſiue quia
cap. viij. gene. 2. iam facta erat, ſed tanquam in ore dei erat, id eſt, in eius veritate vel ſapientia: vnde tamen non receſsit quaſi locis ſeparata, quando inſufflata eſt: non enim deus loco continetur, ſed vbique præſens eſt. Siue tunc anima facta eſt, quando in illud figmentum deus inſufflauit ſpiritum vitæ, vt illa inſufflatio ipſam operationem dei ſignificet, qua fecit a-
li. 13. de ciui. dei. ca. 24. nimam in homine ſpiritu potentiæ ſuæ. Si autem homo ille qui factus erat, iam corpus & anima erat, ipſi animæ ſenſus eſt additus iſta inſufflatione, cum factus eſt homo in animam viuentem: Non quia illa inſufflatio conuerſa eſt in animam viuentem, ſed operata eſt in animam viuentem Nondum tamen ſpiritalem hominem debemus intelligere, qui factus eſt in animam viuētem, ſed adhuc animalem: Tunc enim ſpiritalis effectus eſt, cum in paradiſo, hoc eſt, in beata vita conſtitutus, præceptū etiam perfectionis accepit, vt verbo dei conſummaretur. Itaque poſtquam peccauit, recedens à præcepto dei, & dimiſſus eſt de paradiſo, in hoc remanſit vt animalis eſſet. Et ideo animalem hominem prius agimus omnes qui de illo poſt peccatum nati ſumus, donec aſſequamur ſpiritalē Adam, id eſt, dominum
1. Pet. 2. noſtrum Ieſum Chriſtum, qui peccatum non fecit: & ab il-
Luca 23. lo recreati & viuificati, reſtituamur in paradiſum, vbi latro ipſe cum ipſo eo die meruit eſſe, quo vitam iſtam finiuit.
1. Cor. 15. Sic enim Apoſtolus dicit: Sed non prius quod ſpiritale eſt,
1. Retract. cap. 10. ſed quod animale, ſicut ſcriptum eſt Factus eſt primus Adam in animam viuentem, nouiſsimus Adam in ſpiritum viuificantem. Sic ergo debemus intelligere hunc locum, vt nō quia dictum eſt, Inſufflauit in eum ſpiritū vitę, & factus eſt homo in animam viuentem, credamus illam veluti partem naturæ dei in animā hominis fuiſſe conuerſam, & cogamur dicere naturam dei eſſe mutabilem: in quo errore maxime iſtos Manichæos veritas premit. Sicut enim eſt mater omnium hæreticorū ſuperbia, auſi ſunt dicere quòd natura dei ſit anima. Et hinc vrgentur à nobis, cum eis dicimus, Ergo natura dei errat & miſera eſt, & viciorum labe corrumpitur & peccat: aut etiam vt vos dicitis, naturæ

contrariæ

contrariæ ſordibus inquinatur,& cætera talia, quæ de natura dei nefas eſt credere? Nam factam eſſe animam ab omnipotente deo, & ideo non illam eſſe partem dei vel naturam dei, manifeſte alio loco ſcriptum eſt, dicente Propheta: Et qui finxit ſpiritum omnibus, ipſe fecit omnia. *Pſal 32.* Et alio loco: Qui finxit ſpiritum hominis in ipſo. Ergo factum eſſe ſpiritum hominis, manifeſte his teſtimoniis approbatur. *Quid in* Spiritus autem hominis in ſcripturis dicitur *ſcripturis* ipſius animæ potentia rationalis, qua diſtat à pecoribus, & *dicatur ſpi*eis naturæ lege dominatur De quo dicit Apoſtolus: Nemo *ritus ho*ſcit quę ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt. *minis.* Ne forte ſi probaretur his teſtimoniis animam factam eſ- *1.Cor.2.* ſe, non deeſſent qui dicerent, ſpiritum hominis non eſſe factum, & ipſum arbitrarentur eſſe naturam dei, & in ipſum dicerent partem dei eſſe conuerſam, cum illa inſufflatio dei facta eſt. Quod ſana doctrina ſimiliter reſpuit, quia & ipſe ſpiritus hominis cum aliquando errat, & aliquando prudenter ſapit, mutabilem ſe eſſe clamat: quod nullo modo de natura dei fas eſt credere. Non autem poteſt maius ſignum eſſe ſuperbiæ, quàm vt dicat ſe humana anima hoc eſſe quod deus eſt, cum adhuc ſub tantis vitiorum & miſeriarum molibus gemat. Nunc iam videamus ipſam bea *Paradiſi* titudinem hominis, quæ paradiſi nomine ſignificatur: nam *deliciæ* quoniam in nemoribus delicioſa quies hominum eſſe ſo- *quid allego*let, & corporis ſenſibus noſtris de Oriente lumen oritur, *ricè.* cœlúmque conſurgit, quod ſuperius corpus eſt noſtro cor- *Cap. ix.* pore atque excellentius: propterea his verbis etiam ſpiritales deliciæ, quas habet beata vita, figurate explicantur, & ad Orientem paradiſus plantatur. Intelligamus autem no- *13. de ciuit.* ſtra gaudia ſpiritalia ſignificare omne lignum formoſum *dei, cap. 21* ad aſpectum intelligentiæ, & bonum ad eſcam, quæ non corrumpitur, qua beatæ animæ paſcuntur. Nam & dominus dicit: Operamini eſcam quæ non corrumpitur, vt eſt *Ioan. 6.* omnis ratio, quæ cibus eſt animæ. Ad Orientem [id eſt] lucem ſapientiæ in Eden, id eſt, in deliciis immortalibus & intelligibilibus. Nam delicię vel voluptas, vel epulum hoc verbo ſignificari dicitur, ſi ex Hebræo in Latinum interpretetur. Poſitum eſt autem ſic ſine interpretatione, vt aliquem locum ſignificare videatur, magíſque figuratam faciat locutionem. Productum autem ex terra omne illud

lignum accipimus omne illud gaudium ſpiritale, id eſt, ſupereminere terræ & non inuolui atque obrui terrenarum cupiditatum impedimentis. Lignum autem vitæ plantatum in medio paradiſi, ſapientiam illam ſignificat, qua oportet vt intelligat anima, in meditullio quodam rerum ſe eſſe ordinatam, vt quãuis ſubiectam ſibi habeat omnem naturam corpoream, ſupra ſe tamẽ eſſe intelligat naturam dei: & neque in dexteram declinet ſibi arrogando quod non eſt, neque ad ſiniſtram, per negligentiam contemnen-
11. de ciuit. dei ca. 20. in fine. do quod eſt: & hoc eſt lignum vitæ plantatum in medio paradiſi. Ligno autẽ ſcientiæ boni & mali, ipſa item medietas animæ & ordinata integritas ſignificatur: nam & ipſum lignum in medio paradiſi plantatum eſt: & ideo lignum dignoſcentiæ boni & mali dicitur: quia ſi anima quæ debet
Philip. 3. in ea quæ anteriora ſunt ſe intendere, id eſt, in deum: & ea quæ poſteriora ſunt obliuiſci, id eſt, corporeas voluptates, ad ſe ipſam deſerto deo conuerſa fuerit, & ſua potentia tanquam ſine deo frui voluerit, intumeſcit ſuperbia, quod eſt
Eccle. 10. initium omnis peccati. Et cum hoc eius peccatum pœna fuerit conſecuta, experiendo diſcit quid interſit inter bonum quod deſeruit, & malum in quod cecidit. Et hoc ei erit guſtaſſe de fructũ arboris dignoſcentiæ boni & mali. Præcipitur ergo illi, vt de omni ligno paradiſi edat, ex ligno autem in quo eſt dignoſcentia boni & mali non edat, id eſt non ſic eo fruatur: vt ipſam ordinatam integritatem naturæ ſuæ, quaſi manducando violet atque corrumpat.

Flumina quatuor quid notẽt cap. x. Pſal. 35. Flumen autem quod procedebat ex Eden, id eſt, ex deliciis & voluptate & epulis, quod flumen à Propheta ſignificatur in Pſalmis, cum dicit, Torrente voluptatis tuæ potabis eos: hoc eſt enim Edẽ, quod Latine voluptas dicitur, diuiditur in quatuor partes, & quatuor virtutes ſignificat: prudentiam, fortitudinem, temperantiam, iuſticiam. Dicitur autem Phiſon ipſe eſſe Gãges, Geõ autẽ Nilus, quod etiam in Hieremia propheta animaduerti poteſt: nunc aliis nominibus appellantur. Sicut nunc Tyberis dicitur fluuius, qui prius Albula dicebatur. Tigris vero & Euphrates etiam nunc eadem nomina tenent: quibus tamen nominibus virtutes, vt dixi, ſpiritales ſignificãtur. Quod etiam ipſorum nominum interpretatio docet, ſi quis Hebræam linguam vel Syram conſyderet. Sicut Hieruſalem, quanuis ſit

ſit viſibilis & terrenus locus, ſignificat tamen ciuitatem pacis ſpiritaliter: & Sion, quanuis ſit mons in terra, ſpeculationem tamen ſignificat: & hoc nomen in ſcripturarum allegoriis ad ſpiritalia intelligenda ſæpe transfertur Et ille qui deſcendebat ab Hieruſalem in Hiericho, ſicut Dominus dicit, & in via vulneratus, ſaucius & ſemiuiuus relictus eſt à latronibus, vtique locos iſtos terrarum quanuis ſecundum hiſtoriam in terra inueniãtur, ſpiritaliter cogit intelligi. Prudentia ergo, quæ ſignificat ipſam contemplationem veritatis, ab omni ore humano alienam, quia eſt ineffabilis, quam ſi eloqui velis, parturis eam potius quàm paris, quia ibi audiuit & Apoſtolus ineffabilia verba, quę non licet homini loqui. Hæc ergo prudentia terram circumit, quæ habet aurum, & Carbunculum, & lapidem Praſinum: id eſt, diſciplinam viuendi, quę ab omnibus terrenis ſordibus quaſi decocta niteſcit, ſicut aurum optimum & verum, quod nulla falſitas vincit, ſicut Carbunculi fulgor nocte non vincitur: & vitam æternam, quæ viriditate lapidis Praſini ſignificatur, propter vigorem qui non areſcit. Fluuius autem ille, qui circumit terram Aethiopiam multum calidam atque feruentem, ſignificat fortitudinem calore actionis alacrem atque impigram. Tertius autem Tigris vadit contra Aſſyrios, & ſignificat temperantiam, quæ reſiſtit libidini, multum aduerſanti conſiliis prudentiæ. Vnde plerunque in ſcripturis, Aſſyrij aduerſariorum loco ponuntur: Quartus fluuius non dictum eſt contra quid vadat, aut quam terram circumeat: iuſticia enim ad omnes partes animæ pertinet, quia ipſe ordo & æquitas animæ eſt, qua ſibi iſta tria concorditer copulantur, prima prudentia, ſecunda fortitudo, tertia temperantia, & in iſta tota copulatione atque ordinatione perficiunt iuſticiam. Quod autem ita conſtitutus eſt homo in paradiſo, vt operaretur & cuſtodiret: operatio illa laudabilior laborioſa non erat. Alia eſt nanque in paradiſo operatio, & alia in terra, qua poſt peccatum damnatus eſt. Ex eo autem quod additum eſt, Et cuſtodiret: ſignificatum eſt qualis illa operatio erat. Nanque in tranquillitate beatæ vitæ, vbi mors non eſt, omnis operatio * † eſt cuſtodire quod tenes. Accipit etiam præceptum, de quo ſuperius iam tractauimus. Quod præceptum, quoniam ſic concluditur, vt non ad vnum loquatur, ſic enim

Lucæ 10. *De natura & gratia, cap. 43. & 52.* *2. Cor. 12.* *Gene. 2.* *De opere & natura hominis. Cap. xi.* *† al. opera.* *Suprà eod. cap. 9.*

 dicit,

dicit, Qua die autem manducaueritis, morte moriemini: incipit exponi quo modo ſit facta fœmina. Et facta dicitur in adiutorium viri, vt copulatione ſpiritali ſpiritales fœtus ederet, id eſt, bona opera diuinæ laudis: dum ille regit, hæc obtemperat: ille à ſapientia regitur, hæc à viro. Caput enim viri Chriſtus, & caput mulieris vir. Ideoque dicitur: Non eſt bonum ſolum hominem eſſe. Adhuc enim erat quo fieret, vt non ſolum anima corpori dominaretur, quia corpus ſeruilem locum obtinet, ſed etiam virilis ratio ſubiugaret ſibi animalem partem ſuam, per quod adiutorium imperaret corpori. Ad huius rei exemplum fœmina facta eſt, quam rerum ordo ſubiugat viro: vt quod in duobus hominibus euidentius apparet id eſt, in maſculo & fœmina, etiam in vno homine cōſyderari poſsit: vt appetitum animæ, per quem de membris corporis operamur habeat mens interior tanquam virilis ratio ſubiugatum: & iuſta lege modum imponat adiutorio ſuo, ſicut vir debet fœminam regere, nec eam permittere dominari in virum: Quod vbi contingit, peruerſa & miſera domus eſt. Primo ergo demonſtrauit deus homini, quāto melior eſſet pecoribus, & omnibus irrationalibus animantibus: & hoc ſignificat quod dictum eſt, adducta eſſe ad illum omnia [animantia] vt videret quid ea vocaret, & eis nomina imponeret. Ex hoc enim apparet ipſa ratione hominē meliorē eſſe quàm pecora, quod diſtinguere & nominatim ea diſcernere non niſi ratio poteſt, quæ de ipſis iudicat. Sed hæc facilis ratio eſt, cito enim homo intelligit ſe meliorem eſſe pecoribus. Illa eſt difficilis ratio, qua intelligit in ſeipſo aliud eſſe rationale quod regit, aliud animale quod regitur. Et quoniam hæc ſecretiore ſapiētia videt ipſam viſionem ſecretam nomine ſoporis ſignificari arbitror, quem immiſit deus in Adam, quando ei mulier facta eſt. Vt enim hoc videatur, non eſt opus oculis iſtis corporeis ſed quāto quiſque ab iſtis viſibilibus rebus in interiora intelligentiæ ſeceſſerit, hoc eſt autem quaſi obdormiſcere, tanto melius & ſyncerius illud videt. Ipſa enim cognitio, qua intelligitur in nobis aliud eſſe quod ratione dominetur, aliud quod rationi obtēperet: ipſa ergo cognitio veluti effectio, mulieris eſt de coſta viri propter coniunctionem ſignificandam. Deinde vt quiſque huic ſuæ parti recte dominetur, & fiat quaſi

1. Cor. 11. *1. Timo. 2.* *Gene. 2.* *Sopito Adæ iuncta Eua quid ſibi velit. Cap. xij.*

quaſi coniugalis in ſeipſo, vt caro non concupiſcat aduerſus ſpiritum, ſed ſpiritui ſubiugetur, id eſt, concupiſcentia carnalis non aduerſetur rationi ſed potius obtemperando deſinat eſſe carnalis, opus habet perfecta ſapientia. Cuius cõtemplatio quia interior eſt & ſecretior, & ab omni ſenſu corporis remotiſsima, conuenienter etiam iſta ſoporis nomine intelligi poteſt. Tunc enim ordinatiſsime caput mulieris vir eſt, cum caput viri eſt Chriſtus, qui ſapientia eſt dei Et ſanè in locum illius coſtæ carnem adimpleuit. vt hoc nomine inſinuaretur dilectionis affectus, quo diligit vnuſquiſque animam ſuam, & non eſt durus vt eam contemnat, quia diligit quiſque cui præeſt. Non enim ſic nominata eſt caro iſto loco, vt carnalem concupiſcentiam ſignificet, ſed iſto modo potius, quo Propheta dicit, auferri populo cor lapideum, & dari cor carneum. Hoc modo enim dicit etiam Apoſtolus Non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. Aliud eſt quippe propria locutio, aliud figurata, qualis iſta eſt quam tractamus modo. Quapropter etſi viſibilis fœmina ſecundum hiſtoriam de corpore viri primo facta eſt à domino deo, non vtique ſine cauſa ita facta eſt, niſi vt aliquod ſecretum intimaret. Non enim aut limus defuit, vnde fœmina formaretur: aut ſi vellet dominus, homini vigilanti coſtam ſine dolore detrahere poſſet. † Siue ergo iſta figurate dicta ſunt, ſiue etiam figurate facta ſunt, non fruſtra hoc modo dicta vel facta ſunt, ſed ſunt planè myſteria & ſacramenta: ſiue hoc modo quo tenuitas noſtra conatur, ſiue aliquo alio meliore ſecundum ſanam tamen fidem ſunt interpretanda & intelligenda.

Galat.5. *1.Cor.11.* *1.Cor.1.* *Ezech. 11. & 36.* *2.Cor.3.*

† dolore an ferre non poſſet.

Spiritale coniugium in homine. *Cap xiij.* *Gene.2.*

Vocauit ergo mulierem ſuam, vir tanquam potior inferiorem & dixit: Hoc nunc os de oſsibus meis, & caro de carne mea. Os de oſsibus, fortaſſe propter fortitudinem, & caro de carne, propter temperantiam. Hæ nanque duæ virtutes ad inferiorem animi partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere. Quod autem dictum eſt, Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro ſuo ſumpta eſt. iſta origo nominis & interpretatio in Latina lingua non apparet. Quid enim ſimile habeat mulieris nomen ad viri nomen, non inuenitur. Sed in Hebræa locutione dicitur ſic ſonare, quaſi dictum ſit: Hæc vocabitur virago, quoniam de viro ſuo ſumpta eſt. Nam virago vel virgo potius habet

li.6. de trinitate. c p. 8. 12. 3 & 6. aliquam ſimilitudinem cum viri nomine, mulier autem non habet. Sed hoc, vt dixi, linguæ diuerſitas facit. Quod autem additum eſt, Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna: quo modo referatur ad hiſtoriam non video, niſi quòd plerunque in genere humano iſta contingunt, ſed tota prophetia eſt, cuius *Ephe. 5.* Apoſtolus meminit, dicens, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ: & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum eſt: Ego autem dico in Chriſto Ieſu, & in Eccleſia. Quod Manichæi ſi non non cæci legerent, qui per epiſtolas Apoſtolicas multos decipiunt, intelligerent quo modo accipiendæ ſint veteris teſtamenti ſcripturæ, nec tam ſacrilega voce auderent accuſare quod neſciunt. Quod autem nudi erant Adam & mulier eius: & non confundebantur, ſimplicitatem animæ *2. cor. 11.* caſtitatémque ſignificat. Nam & Apoſtolus ita dicit: Aptaui vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto: Timeo autem ne ſicut ſerpens Euam fefellit verſutia ſua, ita corrumpantur mentes veſtræ à ſimplicitate & caſtitate, quæ *Serpens diabolus, Eua affectus.* eſt in Chriſto. Serpens autem ſignificat diabolum, qui ſanè non erat ſimplex. Quòd enim dicitur ſapientior omnibus beſtiis, figurate inſinuatur eius verſutia. Non autem *Cap. xiiij.* dictum eſt quod in paradiſo erat ſerpens, ſed erat ſerpens *Supra. c. 9.* inter beſtias quas fecit deus. Paradiſus nanque beatam vitam, vt ſuperius dixi, ſignificat, in qua iam non erat ſerpens quia iam diabolus erat: & de ſua beatitudine ceciderat, quia *Ioan. 8.* in veritate non ſtetit. Nec mirandum eſt quo modo mulieri loqui potuerit, cum illa eſſet in paradiſo, & ille non eſſet, Nec enim aut illa ſecundum locum erat in paradiſo, ſed potius ſecundum beatitudinis affectum: aut etiam ſi locus eſt talis qui paradiſus vocetur, in quo corporaliter Adam & mulier habitabant, etiam diaboli acceſſum corporaliter intelligere debemus? Non vtique, ſed ſpiritaliter, ſicut A*Ephe. 2.* poſtolus dicit, ſecundum principem poteſtatis aëris huius *2. ſen. di. 24. cap. itaque vt.* ſpiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ. Nunquid ergo viſibiliter eis apparet, aut quaſi corporeis locis accedit ad eos, in quibus operatur? Non vtique, ſed miris modis per cogitationes ſuggerit quicquid poteſt. Quibus ſuggeſtionibus reſiſtunt, qui vere dicunt, quod item dicit *2. Corin. 2.* Apoſtolus, Non enim ignoramus aſtutias eius. Quo modo enim

enim acceſsit ad Iudam, quando ei perſuaſit vt dominum traderet? Nunquid in locis, aut per hos oculos ei viſus eſt? *Lucæ 22.* Sed vtique, vt dictum eſt, intrauit in cor eius. Repellit autem illum homo, ſi paradiſum cuſtodiat. Poſuit enim deus hominem in paradiſum, vt operaretur & cuſtodiret: quia ſic & Eccleſiæ dicitur in canticis canticorum, Hortus con- *cant. 4.* cluſus, fons ſignatus, quò vtique non admittitur peruerſitatis ille perſuaſor. Sed tamen per mulierem decipit, Non enim etiam ratio noſtra deduci ad conſenſionem peccati poteſt, niſi cùm delectatio mota fuerit in illa parte animi, quæ debet obtemperare rationi tanquam rectori viro. Etiam *12. de trini. ca. 8 & 12.* nunc in vnoquoque noſtrum nihil aliud agitur, cum ad peccatum quiſque delabitur, quàm tunc actum eſt in illis tribus: ſerpente, muliere, & viro. Nam primo fit ſuggeſtio ſiue per cogitationem, ſiue per ſenſus corporis: vel videndo, vel tangendo, vel audiendo, vel guſtando, vel olfaciendo: Quæ ſuggeſtio cum facta fuerit, ſi cupiditas noſtra non moueatur ad peccandum, excludetur ſerpentis aſtutia ſi autem mota fuerit, quaſi mulieri iam perſuaſum erit. Sed aliquando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem refrænat atque compeſcit. Quod cum fit, nō labimur in peccatum, ſed cum aliquanta luctatione coronamur. Si autem ratio conſentiat, & quod libido commouerit faciendum eſſe decernat, ab omni vita beata tanquam de paradiſo expellitur homo. Iam enim peccatum imputatur, etiam ſi non ſubſequatur factum, quoniam rea tenetur in conſenſione conſcientia. Quo autem modo ſerpens ille peccatum perſuaſerit, diligenter conſyderandum eſt, pertinet enim *Tentatio quo modo deuicit.* maxime ad noſtram ſalutem: nam ideo hæc ſcripta ſunt, vt iam talia caueamus. Nam cum interrogata mulier reſpondiſſet quid eis præceptum eſſet, ait ille, Non morte morie *Cap. xv. Gen. 3.* mini, ſciebat enim deus, quoniam qua die manducaueritis ex illo, aperientur oculi veſtri & eritis ſicut dii ſcientes bonum & malum. Videmus his verbis per ſuperbiam peccatum eſſe perſuaſum: ad hoc enim valet quod dictum eſt, Eritis ſicut dij. Sicut etiam hoc quod dictum eſt, Sciebat enim deus, quoniam qua die manducaueritis ex eo, aperientur oculi veſtri: quid intelligitur niſi perſuaſum eſſe, vt ſub deo eſſe nollent, ſed in ſua poteſtate potius ſine domino, vt legē eius non obſeruarent, quaſi inuidentis ſibi ne ſeipſi

regerēt, nō indigētes illius interno lumine, ſed vtentes propria prouidentia quaſi oculis ſuis ad dignoſcendū bonū & malum quod ille prohibuiſſet? Hoc eſt ergo quod perſuaſum eſt, vt ſuam poteſtatem nimis amarent: & cum deo eſſe pares vellent, illa medietate per quam deo ſubiecti erant, & corpora ſubiecti habebant tanquam fructum arboris conſtitutæ in medio paradiſi, male vterentur, id eſt, contra legem dei: atque ita quod acceperant amitterent, dum id quod non acceperant vſurpare voluerunt. Non enim accepit hominis natura, vt per ſuam poteſtatem deo non regente beata ſit: quia nullo regente, per ſuam poteſtatem beatus eſſe ſolus deus poteſt. Et vidit, inquit, mulier quia bonum eſt lignum ad eſcam: & quia bonum eſt oculis ad videndum & cognoſcendum. Quo modo videbat, ſi clauſi erant oculi? Sed hoc dictum eſt, vt intelligeremus eos oculos eſſe apertos, poſteaquam de fructu illo acceperunt, quibus ſe nudos videbant, & diſplicebant ſibi id eſt, oculos aſtutiæ, quibus ſimplicitas diſplicet. Cum enim quiſque ceciderit ab illa intima & ſecretiſsima luce veritatis, nihil eſt vnde velit placere ſuperbia, niſi fraudulentis ſimulationibus. Hinc enim & hypocriſis naſcitur, in qua multum ſibi videntur cordati, qui potuerunt fallere & decipere quem voluerunt. Dedit enim mulier viro ſuo & manducauerunt, & aperti ſunt oculi eorum, de quibus iam dictum eſt, & tunc viderunt, quod nudi eſſent: ſed oculis peruerſis, quibus illa ſimplicitas, quæ nuditatis nomine ſignificata eſt, erubeſcenda videbatur. Itaque vt iam non eſſent ſimplices fecerunt de foliis fici ſibi ſuccinctoria, tanquam tegentes pudenda ſua: id eſt, occultantes ſimplicitatem, de qua iam erubeſcebat aſtuta ſuperbia. Folia vero fici pruritum quendam ſignificant, ſi hoc bene in rebus incorporalibus dicitur, quem miris modis animus patitur cupiditate & delectatione mentiendi. Vnde etiam latine falſi dicuntur, qui iocari amāt. In iocis autem vtique ſimulatio principatum tenet. Itaque cùm deambularet deus in paradiſo ad veſperam, id eſt, cum ad eos iam iudicandos veniret, adhuc ante pœnam eorum deambulabat in paradiſo, id eſt, quaſi mouebatur in eis præſentia dei, quando iam ipſi ſtabiles in eius præcepto non erant. Et bene ad veſperam, id eſt, cum iam ab eis ſol occideret, id eſt, auferretur ab eis lux illa interior

Gene. 3. *12 de trinit. cap. 8.*

Abſconſio, ambulatio percontatio, quid ſignificent. *Cap. xvi.*

interior veritatis. Audierunt vocem eius; & abſconderunt ſe à conſpectu eius. Quis ſe abſcondit à conſpectu dei, niſi qui deſerto ipſo incipit iam amare quod ſuum eſt? Iam enim habebant cooperimenta mendacij. Qui autem loquitur mendacium, de ſuo loquitur. Et ideo ad arborem ſe dicuntur abſcondere, quæ erat in medio paradiſi, id eſt, ad ſeipſos, qui in medio rerum infra deum & ſupra corpora [ſua] ordinati erant. Ergo ad ſeipſos † abſconderunt ſe, vt conturbarentur miſeris erroribus, relicto lumine veritatis, quod ipſi non erant. Particeps enim veritatis poteſt eſſe anima humana, ipſa autem veritas deus eſt incommutabilis ſupra illam. Ab ea vero veritate quiſquis auerſus eſt, & ad ſeipſum conuerſus & non directore atque illuſtratore deo, ſed de ſuis motibus quaſi liberis exultat, tenebratur mendacio: quoniam qui loquitur mendacium, de ſuo loquitur: atque ita turbatur, vt vox illa Prophetæ manifeſtat, qua dictum eſt, Ad meipſum anima mea turbata eſt. Itaque iam interrogatur Adam, non deo neſciente vbi eſſet, ſed cogente ad confeſsionem peccati, Non enim & dominus Ieſus Chriſtus tam multa quæ interrogabat, neſciebat. Reſpondit autem voce eius audita, abſcondiſſe ſe, quoniam nudus eſſet. Iam miſerrimo errore reſpondit, quaſi deo poſſet diſplicere nudus, ſicut eum ipſe fecerat. Eſt autem hoc erroris proprium, vt quod cuique diſplicet hoc etiam deo diſplicere arbitretur. Illud autem ſubtiliter † intelligendum eſt, quod dominus ait: Quis nunciauit tibi quod nudus eſſes, niſi quia ab illa arbore de qua dixeram tibi, ex illa ſola ne manducares, ex illa manducaſti? Nudus enim erat à ſimulatione, ſed veſtiebatur luce diuina. Vnde auerſus & ad ſeipſum conuerſus, quod ſignificat de illa arbore manducaſſe, nuditatem ſuam vidit, & diſplicuit ſibi ex eo quòd non habebat aliquid proprium. Deinde iam more ſuperbiæ in ſe non accuſat quod conſenſit mulieri, ſed in mulierem refundit culpam ſuam: & ſic ſubtiliter quaſi de aſtutia quam miſer conceperat, voluit ad ipſum deum pertinere quod peccauit. Non enim ait, mulier dedit mihi: ſed addidit dicens, mulier quam dediſti mihi. Nihil eſt autem tam familiare peccantibus quàm tribuere deo velle vndecunque accuſantur. Et hoc de illa vena ſuperbiæ, vt quoniam ſic

Ioan. 8.

† infra deum.

Ioan. 8.

Pſal. 41.

† ſublimiter.

Geneſ. 3.

Relectio culpæ & ſerpentis pœna. cap. xvij. li. de Gene. ad literam

cap.35. Et homo peccauit cum vult eſſe par deo, id eſt, liber eſſe ab e-
8.cap.8. ius dominio, ſicut ille ab omni dominio liber eſt, quoniam ipſe eſt dominus omnium. Quoniam in maieſtate par illi eſſe non potuit, iam lapſus & iacens in peccato ſuo, parem ſibi eum facere conatur, vel potius illum vult oſtendere peccaſſe, ſe autem eſſe innocentem: & mulier interrogata refert culpam in ſerpentem: quaſi aut ille ſic acceperit vxorem vt ei obtemperaret, & non potius vt ipſam ſibi obtemperare faceret: aut illa non potuerit dei præceptum potius cuſtodire, quàm verba ſerpētis admittere. Iam ſerpens non interrogatur, ſed prior excepit pœnam, quia nec confiteri peccatum poteſt, nec habet omnino vnde ſe excuſet. Non autem nunc ea damnatio diaboli dicitur, quæ vltimo iudicio reſeruatur, de qua loquitur dominus cum
Matth.25. dicit Ite in ignem æternum, qui præparatus eſt diabolo & angelis eius: ſed ea pœna eius dicitur, qua nobis cauēdus eſt. Pœna enim eius eſt vt in poteſtate habeat eos qui dei præcepta contemnunt. Hoc enim explicatur his verbis, quibus in eum profertur ſententia: & inde maior pœna eſt, quia de hac tam infœlici poteſtate lætatur, qui ſolebat an-
Ioan.8. tequam caderet ſublimi veritate gaudere, in qua non ſtetit: & ideo illi etiam pecora præponuntur, non in poteſtate, ſed in conuerſatione naturæ ſuæ: quia pecora non amiſerunt beatitudinem aliquam cœleſtem, quam nunquam habuerunt, ſed in ſua natura quam acceperunt peragunt vitam. Dicitur ergo huic, Pectore & ventre repes. Quod quidem & in colubro animaduertitur, & ex illo animante viſibili ad hunc inuiſibilem inimicum noſtrum locutio figuratur. Nomine enim pectoris, ſignificatur ſuperbia, quia ibi dominatur impetus animi. Nomine autem ventris, ſignificatur carnale deſiderium, quia hæc pars mollior ſentitur in corpore. Et quia his rebus ille ſerpit ad eos quos vult decipere, propterea dictum eſt, Pectore & ventre
Serpentis repes. Et terram, inquit, manducabis omnibus diebus
cum Eua vitæ tuæ, id eſt, omnibus diebus quibus agis hanc poteſta-
inimicitia. tem, ante illam vltimam pœnam iudicij. Hæc enim vita e-
cap.xvij. ius videtur, de qua gaudet atque gloriatur. Terram ergo manducabis, duobus modis intelligi poteſt. Vel ad te pertinebunt, quos terrena cupiditate deceperis, id eſt peccatores, qui terræ nomine ſignificātur. Vel certe genus tertium

tentatio

tentationis his verbis figuratur, quod eſt curioſitas. Terram enim qui manducat, profunda & tenebroſa penetrat, & tantum temporalia atque terrena. Non autem inimiciciæ ponuntur inter ipſum & virum, ſed inter ipſum & mulierem. Nunquid quia viros non decipit & tentat? Sed manifeſtum eſt quòd decipit. An quia ipſum Adam non decepit, ſed mulierem eius? Sed nunquid propterea non eſt inimicus eius, ad quem peruenit per mulierem ſuam illa deceptio, maxime quia de futuro iam dicitur, inimicitias ponam inter te & mulierem? Si autem quòd non deinceps decepit Adam, nec ipſam Euam deinceps decepit. Quare ergo ita dicitur, niſi quia hinc manifeſte oſtenditur, non poſſe nos à diabolo tentari, niſi per illam animalem partem, quæ quaſi mulieris imaginem, vel exemplum in vno ipſo homine oſtendit, de qua ſuperius iam multa diximus? Quòd autem etiam inter ſemen diaboli & ſemen mulieris ponuntur inimicitiæ, ſignificatur ſemine diaboli peruerſa ſuggeſtio: ſemine autem mulieris, fructus boni operis, quo peruerſæ ſuggeſtioni reſiſtit. Et ideo obſeruat ipſe plantam mulieris, vt ſi quando in illicita labitur delectatio, tunc illam capiat: & illa obſeruat caput eius, vt eum in ipſo initio malæ ſuaſionis excludat. Iam de pœna mulieris nulla quæſtio eſt: manifeſte enim multiplicatos dolores habet atque ſuſpiria in huius vitæ calamitatibus: & quòd in doloribus pariat filios, quanuis & in iſta viſibili muliere compleatur, tamen ad illam ſecretiorem conſyderatio reuocanda eſt. Nam & in pecoribus fœminæ cum doloribus pariunt filios, & hæc eſt in illis mortalitatis conditio potius quàm pœna peccati. Poteſt ergo fieri, vt etiam in fœminis hominibus mortalium corporum ſit iſta conditio. Sed hoc eſt magnum ſupplicium, quod ad iſtam corporum mortalitatem ex illa immortalitate venerunt. Veruntamen magnum ſacramentum eſt huius ſententiæ, ſcilicet quòd nulla abſtinentia fiat à voluntate carnali, quæ non habeat in exordio dolorem, donec in meliorem partem conſuetudo flectatur. Quò cum peruenerit, quaſi natus eſt filius, id eſt, ad bonum opus paratus eſt affectus per conſuetudinem bonam. Quæ conſuetudo vt naſceretur, cum dolore reluctatum eſt conſuetudini malæ. Nam & illud quod poſt partum *†dictũ eſt, Erit tibi conuerſio ad virum tuum,

De pœnis mulieri inflict. Cap. xix.

†al. de partu.

tuum,& ipſe tui dominabitur:nónne multæ ac propè omnes mulieres abſentibus viris ſuis pariunt & poſt partum ſe ad illos non conuertunt? Quę autem ſuperbæ ſunt mulieres,& dominantur viris, nunquid poſt partum carent hoc vitio,vt viri earum dominétur? Imò quaſi dignitatem ſibi additam credunt, quòd matres fiunt, & plerunque ſuperbiores exiſtunt. Quid ſibi ergo vult,quòd poſteaquàm dictum eſt, in doloribus paries filios: additum eſt, Et erit tibi conuerſio ad virum tuum & ipſe tui dominabitur:niſi quia illa pars animæ,quæ carnalibus gaudiis tenetur,cum aliquam malam conſuetudinem volens vincere, paſſa fuerit difficultatem ac dolorem, atque ita peperit conſuetudinem bonam, cautius iam & diligentius rationi obtemperat tanquam viro & ipſis quaſi erudita doloribus conuertitur ad rationem,& libenter ſeruit iubenti,ne iterum in aliquam perniciosam conſuetudinem defluat? Iſta ergo

Roma.7. quæ videntur maledicta, præcepta ſunt, ſi non carnaliter

De viri pœna. Ca.xx. ſpiritalia legamus, Lex enim ſpiritalis eſt. Item de ſententia iſta quæ prolata eſt in ipſum virum, quid dicemus? Nunquid forte diuites, quibus prouenit facillimus victus, neque in terra operantur euaſiſſe iſtam pœnam exiſtimandi ſunt, qua dicitur:

Gene.3. ,, Maledicta terra erit tibi in omnibus
,, operibus tuis, in triſtitia & gemitu tuo manducabis ex ea
,, omnibus diebus vitæ tuæ:ſpinas & tribulos pariet tibi, &
† ex. ,, edes pabulum agri tui: in ſudore vultus tui edes panem
,, tuum,donec reuertaris in terram de† qua ſumptus es:quia terra es,& in terram ibis? Sed certe illud manifeſtum eſt, quòd nemo euadat iſtá ſententiam. Hocipſum enim,quod in hac vita quiſque natus eſt,difficultatem inueniendæ ve-

Sapien.9. ritatis ex corruptibili corpore patitur. Sicut enim Salomon dicit: Corpus quod corrumpitur,aggrauat animam. & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem: ipſi ſunt labores & triſticiæ,quas habet homo ex terra:& ſpinæ ac tribuli ſunt punctiones tortuoſarum quæſtionum, aut cogitationes de prouiſione huius vitæ:quæ plerunque niſi extirpentur, & de agro dei proiiciantur, ſuffocant verbum dei ne fructicet in homine,ſicut dominus in Euange-

Mar.1.4. lio dicit. Et quoniam neceſsitate iam per hos oculos & per has aures de ipſa veritate admonemur, & difficile eſt reſiſtere phantaſmatibus, quæ per iſtos ſenſus intrant in animam,

animam, quanuis per illos intret etiam ipſa admonitio veritatis. In iſta ergo perplexitate cuius vultus non ſudet vt manducet panem ſuum? Quod omnibus diebus vitæ noſtræ paſſuri ſumus, id eſt, huius vitæ quæ tranſitura eſt. Et hoc illi dictum eſt, qui coluerit agrum ſuum, qui iſta patitur donec reuertatur in terram de † qua ſumptus eſt, id eſt, donec finiat vitam iſtam, Qui enim coluerit agrum ſuum interius, & ad panem ſuum quanuis cum labore peruenerit, poteſt vſque ad finem vitæ huius hunc laborem pati: poſt hanc autem vitam non eſt neceſſe vt patiatur. Sed qui forte agrum non coluerit, & ſpinis eum opprimi permiſerit, habet in hac vita maledictionem terræ ſuæ in omnibus operibus ſuis, & poſt hanc vitam habebit vel ignem purgationis vel pœnam æternam. Ita nemo euadit iſtam ſententiam. Sed agendum eſt, vt ſaltem in hac tantum vita ſentiatur. Quem autem non moueat quòd poſt peccatum & ſententiam iudicis dei vocat Adam mulierem ſuam vitam, quia viuorum ipſa ſit mater poſteaquam meruit mortem, & mortales fœtus parere deſtinata eſt, niſi quia illos fœtus attendit ſcriptura, quos cum in doloribus pepererit, fiet illi conuerſio ad virum ſuum, & eius ipſe dominabitur? De quibus fœtibus ſuperius dictum eſt, Sic enim eſt illa vita materque viuorum. Nam vita quæ in peccatis eſt, mors appellari in ſcripturis ſolet, ſicut Apoſtolus dicit, mortuam eſſe viduam quæ in deliciis viuit & mortui nomine peccatum ipſum ſignificari legimus vbi dictum eſt, Qui baptizatur à mortuo & iterum tangit illum, quid proficit in lauachro ſuo? Sic & qui ieiunat ſuper peccata ſua, & iterum ambulans hæc eadem facit. Pro peccato enim mortuum poſuit, abſtinentiam vero ieiuniúmque à peccato, tanquam baptiſmum; hoc eſt, inundationem à mortuo. Iterum autem redire ad peccatum, tanquam iterum tangere mortuum. Quare [ergo non] animalis illa pars noſtra, quæ tanquam viro debet obtemperare rationi, cum per ipſam rationem de verbo vitæ recte viuendi ſarcinam conceperit appelletur vita, & cum parturitione abſtinentiæ, quanuis cum doloribus atque gemitibus, malæ conſuetudini reſiſtens bonam cõſuetudinem ad recte facta pepererit, mater viuorum vocetur, id eſt, recte factorum: quibus contraria ſunt

† ex.

Ignis purgationis.

Quare poſt tranſgreſſionem Adam vitam vocauerit ipſam Heuam, & de pellicearum tunicarũ ſignificatione. cap. xxj.

Eccl. 34.

ſunt peccata, quæ nomine mortuorum ſignificari poſſe docuimus? Nam illa mors quam omnes qui ex Adam nati ſumus cœpimus debere naturæ, quam minatus eſt deus, cum præceptum daret ne arboris fructus ille ederetur: illa ergo mors in tunicis pelliceis figurata eſt. Ipſi enim ſibi fecerunt præcinctoria de foliis fici, & deus illis fecit tunicas pelliceas: id eſt, ipſi appetiuerunt mentiendi libidinem relicta facie veritatis, & deus corpora eorum in iſtam mortalitatem carnis mutauit, vbi latent corda mendacia. Neque enim in illis corporibus cœleſtibus ſic latere poſſe cogitationes credendum eſt, quemadmodum in his corporibus latent. Sed ſicut nonnulli motus animorum apparent in vultu, & maxime in oculis, ſic in illa perſpicuitate ac ſimplicitate cœleſtium corporum omnes omnino motus animi latere non arbitror. Itaque illi merebuntur habitationem illam & commutationem in angelicam formam, qui etiam in hac vita cũ poſsint ſub tunicis pelliceis occultare mendacia, oderunt tamen ea & cauent flagrantiſsimo amore veritatis, & hoc ſolum tegunt, quod ij qui audiunt ferre non poſſunt, ſed nulla mentiuntur. Veniet enim tempus vt nihil etiam cõtegatur. Nihil eſt enim occultum quod non manifeſtabitur. Tandiu autem in paradiſo fuerunt iſti, quanuis iam ſub ſententia damnantis dei, donec ventum eſſet ad pelliceas tunicas, id eſt, ad huius vitæ mortalitatem. Quo enim maiore iudicio potuit ſignificari mors, quam ſentimus in corpore, quàm pellibus quæ mortuis pecoribus detrahi ſolent? Itaque cum contra præceptum non imitatione legitima, ſed illicita ſuperbia deus eſſe appetit homo, vſque ad beluarum mortalitatem deiectus eſt. Ideo ſic illi lex diuina inſultat ore dei, qua inſultatione nos admonemur quantum poſſumus cauere ſuperbiam. Ecce Adam factus eſt tanquam vnus ex nobis ad ſcientiam cognoſcendi bonum & malum. Quæ ambigua locutio figuram facit, Nam factus eſt tanquam vnus ex nobis, dupliciter intelligi poteſt, Vel vnus ex nobis quaſi & ipſe deus, quod pertinet ad inſultationem, Sicut dicitur, vnus ex ſenatoribus, vtique ſenator: Aut certe, quia & ipſe deus eſſet, quanuis creatoris ſui beneficio, non natura, ſi ſub eius poteſtate manere voluiſſet, ſic dictum eſt, ex nobis, quo modo dicitur, ex conſulibus, aut pro conſulibus qui iam non eſt.

Matth. 10.

Expulſio Adæ quid allegorice. cap. xxij.

eſt. Sed ad quam rem factus eſt tanquam vnus ex nobis? ad ſcientiam ſcilicet dignoſcendi boni & mali, vt iſte per experimentum diſceret dum ſentit malum, quod deus per ſapientiam nouit: & poteſtatem illam omnipotentis quam pati noluit beatus atque conſentiens, pœna ſua diſcat eſſe ineuitabilem. Et tunc ne porrigeret Adam manum ſuam ad arborem vitę, & viueret in ęternum, dimiſit illum deus de paradiſo. Bene dictum eſt, dimiſit, non excluſit, vt ipſo peccatorum ſuorum pondere tanquam in locum ſibi congruum videretur vrgeri. Quod patitur plerunque malus homo, cum inter bonos viuere cœperit, ſi ſe in melius commutare noluerit, ex illa bonorum congregatione pondere malæ ſuæ conſuetudinis pellitur, & illi eum non excludunt reluctantem, ſed dimittunt cupientem. Quod autem dictum eſt, ne porrigeret Adam manum ſuam ad arborem vitæ etiam hæc ambigua locutio eſt. Loquimur enim ſic, cum dicimus, Ideo te moneo ne iterum facias quod feciſti, volentes vtique vt non faciat. Et iterum ſic, Ideo te moneo ne forte ſis bonus, volentes vtique vt ſit, id eſt, moneo te non deſperans quòd bonus poſsis eſſe, Sicut loquitur Apoſtolus cum dicit: Ne forte det illis deus pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem. Poteſt ergo videri propterea homo in labores huius vitæ eſſe dimiſſus, vt aliquando manum porrigat ad arborem vitæ, & viuat in æternum. Manus autem porrectio bene ſignificat crucem, per quam vita æterna comparatur † quanuis etiam ſi illo modo intelligamus ne manum porrigat, & viuat in æternum, non iniuſta pœna eſt poſt peccatum interclusum eſſe aditum ad ſapientiam, donec dei miſericordia menſuris temporum reuiuiſcat qui mortuus eſt, vt inueniatur qui perierat. Dimiſſus eſt ergo de paradiſo ſuauitatis, vt operaretur terram de qua ſumptus erat, vt in corpore iſto laboraret: id eſt, ſi poſſet, & ibi collocaret ſibi meritum redeundi. Moratus eſt autem contra paradiſum in miſeria, quæ vtique beatæ vitæ contraria eſt. Nam beatam vitam paradiſi nomine ſignificatam exiſtimo. Poſuit autem deus Cherubin & flammeam frameam quæ verſatur, quæ vno nomine verſatilis dici poteſt, ad cuſtodiendam viam arboris vitæ. Sicut illi volunt qui Hebræa verba in ſcripturis interpretati ſunt, Cherubin Latine ſcientiæ plenitudo eſſe dicitur.

Flammea

ἐξαπέστειλεν.
1. ſen. diſt. 29. cap ſed quia.
Gene. 3.
Sic loquimur, ſed male Latine.
Timo. 2.
† recuperatur.
Lucæ 15.
Framea verſatilis quid.
Cap. xxiij. Gene. 3.

Flammea vero framea verſatilis, temporales pœnæ intelliguntur, quæ temporum volubilitate verſantur. Propterea & flammea dicitur, quia vrit quodam modo omnis tribulatio. Sed aliud eſt vri ad conſumptionem, & aliud eſt vri ad purgationem. Nam & Apoſtolus dicit: Quis ſcandalizatur, & ego non vror? Sed iſte affectus purgabat eum magis, quia de charitate veniebat. Et illæ tribulationes, quas iuſti patiuntur, ad iſtam pertinent flammeam frameam, quoniam in igne probatur aurum & argentum, & homines acceptabiles deo in camino humiliationis. Et iterum, Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis. Quoniam ergo quem diligit deus, hunc corripit: & flagellat omnem filium quem recipit, ſicut dicit Apoſtolus, Scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, & legimus & audimus & credendũ eſt arborẽ vitæ, plenitudinem ſcientiæ, & flammea framea cuſtodiri. Nemo ergo poteſt peruenire ad arborẽ vitæ, niſi per has duas, id eſt, per tolerantiam moleſtiarum & ſcientiæ plenitudinem. Sed tolerantia moleſtiarum omnibus ferè in hac vita ſubeunda eſt, tendentibus ad arborem vitæ. Plenitudo autem ſcientiæ videtur paucioribus prouenire: vt quaſi non omnes qui perueniunt ad arborem vitæ, per ſcientiæ plenitudinem veniant, quanuis omnes tolerantiam moleſtiarum, id eſt, flammeam frameam verſatilem ſentiant. Sed ſi attendatur quod Apoſtolus dicit, Plenitudo autem legis charitas, & videamus eandem legis charitatem præcepto illo gemino contineri: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Et diliges proximum tanquam teipſum. In quibus duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ: ſine dubitatione intelligimus ad arborem vitæ non ſolum per flammeam frameam verſatilem, id eſt, per tolerantiam temporalium moleſtiarum, ſed etiam per plenitudinem ſcientię, id eſt, per charitatem veniri: quia ſi charitatem inquit non habeam, nihil ſum: Sed in hoc ſermone pollicitus ſum conſiderationem rerum factarum, quam puto explicatam & deinde conſiderationem prophetiæ, quæ remaneat explicanda iam breuiter. Poſito enim tanquam ſigno quodam manifeſto quò cætera dirigantur, non diu nos, quãtum arbitror, iſta conſyderatio detinebit.

2. Corin. 2. Ecclẽs. 2. Ecclẽs. 27 Heb. 12. Roma. 5. 2. ſen diſt 29. cap. re vero in fine Roma. 13. Matth. 22. 1. Cor. 13 Adam Chriſtus Eua Eccleſia Ca. xxiiij.

Dicit

Dicit enim Apoſtolus, ſacramentum magnum eſſe quod dictum eſt. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Quod ipſe interpretatur ſubiiciendo: Ego autem dico in Chriſto & in Eccleſia. Ergo quod per hiſtoriam impletum eſt in Adam, per prophetiam ſignificat Chriſtum, qui reliquit patrem, cum dicit: Ego à patre exiui, & veni in hunc mundum. Sed non loco reliquit, quia deus loco non continetur neque auerſione peccati, ſicut apoſtatæ relinquunt deum: ſed apparendo hominibus in homine, cum verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. Quod ipſum non commutationem naturæ dei ſignificat, ſed ſuſceptionem naturæ inferioris perſonæ, id eſt, humanæ. Ad hoc valet etiam quod dicitur: Semetipſum exinaniuit, quia non in ea dignitate apparuit hominibus, in qua eſt apud patrem, blãdiens eorum infirmitati, qui cor mundum nondum habebant, vnde videretur verbum in principio deus apud deũ. Quid eſt ergo quod diximus, Reliquit patrem: niſi reliquit apparere hominibus ſicut eſt apud patrem? Item reliquit & matrem, id eſt, ſynagogæ veterem atque carnalem obſeruantiam, quæ illi mater erat ex ſemine Dauid ſecundum carnem. & adhæſit vxori ſuæ, id eſt, Eccleſiæ, vt ſint duo in carne vna. Dicit enim Apoſtolus ipſum eſſe caput Eccleſiæ, & Eccleſiam corpus eius. Ergo & ipſe ſoporatus eſt dormitione paſsionis, vt ei coniunx Eccleſia formaretur, quam dormitionem cantat per prophetam dicens, Ego dormiui & ſomnum cepi, & exurrexi, quoniam dominus ſuſcepit me. Formata eſt ergo coniunx Eccleſia de latere eius, id eſt, de fide paſsionis & baptiſmi. Nam percuſſum latus eius lancea, ſanguinem & aquam profudit. Factus autem vt ſupra dixi, ex ſemine Dauid ſecundum carnem, ſicut Apoſtolus dicit, id eſt, tanquam de limo terræ, cum homo nõ eſſet qui operaretur in terra, quia nullus homo operatus eſt in virgine de qua natus eſt Chriſtus. Fons autem aſcendebat de terra & irrigabat omnem faciem terræ. Facies terræ, id eſt, dignitas terræ, mater domini virgo Maria rectiſsime accipitur, quam irrigauit ſpiritus ſanctus qui fontis & aquæ nomine in Euangelio ſignificatur, vt qualis de limo terræ, talis homo ille fieret, qui conſtitutus eſt in paradiſo, vt operaretur ibi & cuſtodiret, id eſt, in

Ioan.16. *Ioan.1.* *Philip.2.* *Roma.1.* *Coloſſ.1.* *Pſal.3.* *Ioan.19.* *Roma.1.* *Gene.2.* *Ioan.7.*

voluntate patris, vt eam impleret atque ſeruaret.

Accommodat allegoriam ad vnum quemlibet hominem.

Nam præceptum quod accepit, nos accepimus in illo, quia vnuſquiſque Chriſtianus nō incongrue ſuſtinet perſonam Chriſti, dicente ipſo domino, Quod feciſtis vni ex minimis meis, mihi feciſtis. Atq; vtinā frueremur ſicut eſt præceptum omni ligno paradiſi quod ſignificat ſpiritales delicias, Fructus autem ſpiritus eſt, charitas, gaudium, pax longanimitas, benignitas bonitas, fides, manſuetudo, continentia, ſicut Apoſtolus dicit: & non tangeremus lignum in medio paradiſi plantatum ſcientiæ boni & mali, id eſt, ne vellemus ſuperbire de natura noſtra, quæ ſicut iam diximus media eſt, vt decepti experiremur, quid interſit inter ſimplicem fidem catholicam, & fallacias hæreticorum. Ita enim peruenimus ad dignoſcentiam boni & mali, Nam oportet, inquit, etiam hæreſes eſſe vt probati manifeſti fiant inter vos. Etenim ſerpens ille ſecundum prophetiam, hæreticorum venena ſignificat, & maxime iſtorum Manichæorum, & quicunque veteri teſtamento aduerſantur. Non enim aliquid manifeſtius prænunciatum arbitror, quàm iſtos in illo ſerpente, vel potius illum in iſtis eſſe vitandum Nulli enim loquacius atque iactantius promittunt ſcientiam boni & mali, & in ipſo homine tanquam in arbore quæ plantata eſt in medio paradiſi eam dignoſcentiam demonſtraturos ſe eſſe præſumunt: & etiam illud quod dictum eſt, Eritis ſicut dij, qui alij magis dicunt quàm iſti qui per ſuam ſuperbam vanitatem, eandem ſuperbiam perſuadere conantes, affirmant animam naturaliter hoc eſſe quod deus eſt? Et ad quos magis pertinet apertio carnalium oculorum quàm ad iſtos, qui relicta interiore ſapientiæ luce ſolem iſtum, qui pertinet ad oculos corporis adorare compellunt? Et omnes quidem hæretici generaliter ſcientiæ pollicitatione decipiunt, & reprehendunt eos, quos ſimpliciter credentes inuenerunt, & quia omnino carnalia perſuadēt, quaſi ad carnalium oculorum apertionem conantur adducere, vt interior oculus excæcetur. Sed iſtis etiam corpora ſua diſplicent, non propter pœnalem mortalitatem, quam peccando meruimus, ſed ita vt negent deum eſſe corporum conditorem, tanquam apertis oculis carneis nuditas iſta diſpliceat, Sed nihil vehementius iſtos deſinat & notat quàm quod dicit ſerpens, Non morte moriemini,

Cap.xxv. *Gala.5.* *1.Corin.11.* *Geneſ.3.* *Serpens hæreticus Enar. Eccleſia cap.xxvj.* *Geneſ.3.*

riemini, Sciebat enim deus quoniam qua die ederitis, aperientur oculi veſtri. Sic enim iſti credunt, quòd ſerpens ille Chriſtus fuerit, & deum neſcio quem gentis tenebrarum, ſicuti affirmant, illud præceptum dediſſe confingunt, tanquam inuideret hominibus ſcientiam boni & mali. Ex iſta opinione etiam neſcio quos ſerpētinos natos eſſe arbitror, qui ſerpentem pro Chriſto colere dicuntur, nec attendunt Apoſtolum qui ait, Metuo ne ſicut ſerpens Euam ſeduxit aſtutia ſua, ſic & ſenſus veſtri corrumpantur. Hos ergo per iſtam prophetiam præfiguratos eſſe exiſtimo. Seducitur autem verbis huius ſerpentis carnalis noſtra concupiſcentia, & per illam decipitur Adam, non Chriſtus, ſed Chriſtianus qui ſi præceptum dei ſeruare vellet, ex fide perſeuoranter viueret, donec idoneus fieret intelligentiæ veritatis, id eſt ſi operaretur in paradiſo & cuſtodiret quod accepit, non veniret in illam deformitatem, vt cum ſibi diſpliceret caro quaſi nuditas ſua carnalia magis tegumenta mendaciorum tanquam folia fici colligeret, quibus ſibi faceret ſuccinctorium. Hoc enim iſti faciūt, cum de Chriſto mentiuntur, & ipſum mentitum eſſe prædicant, & tanquam abſcondunt ſe à facie dei ad ſua mendacia ab illius veritate conuerſi, ſicut Apoſtolus dicit, Et à veritate quidem auditum conuertent, ad fabulas autem conuertentur, & ille quidem ſerpens, id eſt ille error hæreticorum, qui tentat Eccleſiam, contra quem clamat Apoſtolus cum dicit: Metuo ne ſicut ſerpens Euam ſeduxit aſtutia ſua, ſic & ſenſus veſtri corrumpantur, ille ergo error pectore & ventre ſerpit, & terram manducat. Non enim decipit, niſi aut ſuperbos, qui ſibi arrogantes quod non ſunt, cito credunt, quòd ſummi dei & animæ humanæ vna eadémque natura ſit: aut deſyderiis carnalibus implicatos, qui libenter audiūt quod quicquid laſciue faciunt, non ipſi faciunt, ſed gens tenebrarum: aut curioſos, qui terrena ſapiunt, & ſpiritalia terreno oculo inquirunt. Erunt autem inimicitiæ inter iſtum & mulierem, & inter ſemen eius & ſemen mulieris, ſi pariat iſta filios quanuis cum doloribus, & ſe ad virum ſuum conuertat, vt eius ipſe dominetur. Tunc enim poteſt cognoſci non aliam partem in nobis pertinere ad authorem deum, & aliam ad gentem tenebrarum, ſicut iſti dicunt: ſed potius & illud quod regendi habet poteſtatē in nomine, &

Ophitæ. 1. Corin. 11. Roma. 7. 2. Timo. 4. 2. Cor. 11. Geneſ. 3.

illud inferius quod regendum eſt ex deo eſſe, ſicut dicit
1. Cor. 11. Apoſtolus: Vir quidem non debet velare caput, cum ſit imago & gloria dei, mulier autem gloria viri eſt. Non enim vir ex muliere, ſed mulier ex viro. Etenim non creatus eſt vir propter mulierem, ſed mulier propter virum: propterea debet habere velamen mulier ſuper caput propter angelos. Veruntamen neque mulier ſine viro, neque vir ſine muliere in domino: ſicut enim mulier ex viro ita & vir per mulierem: omnia autem ex deo. Laboret iam Adam in agro ſuo, & quòd ſpinas & tribulos ei parit terra, intelligat non naturæ eſſe, ſed pœnæ: & hoc non neſcio cui genti tenebrarum, ſed diuino iudicio tribuat: quia moderamen iuſticiæ eſt ſua cuique tribuere. Tribuat ergo ipſe mulieri eſcam cœleſtem, quam accepit à capite ſuo qui eſt Chriſtus: non ab illa accipiat vetitum cibum, id eſt hæreticorum fallaciam cum magna pollicitatione ſcientiæ, & quaſi ſecretorum ad apertionem, quo fiat ad decipiẽdum error ipſe conditior. Hæreticorum quippe ſuperba & curioſa cupiditas in libro Prouerbiorum clamat ſub mulieris imagine, & dicit: Qui ſtultus eſt diuertat ad me: & inopes ſenſu exhortatur dicens, Panes occultos edite libenter, & aquam dulcem furtiuam bibite. Et neceſſe eſt tamen, cum & illa quilque crediderit, præcedente libidine mentiendi qua Chriſtum mentitum eſſe credit, accipiat etiam tunicam pelliceam diuino iudicio. Quo nomine mihi videtur in prophetia ſignificari non corporis mortalitas, quæ ſignificatur in hiſtoria, de qua iam tractatum eſt, ſed de carnalibus ſenſibus attracta phantaſmata, quæ carnaliter mentientem diuina lege conſequuntur & contegunt: atque ita de paradiſo, id eſt de catholica fide & veritate dimittitur habitaturus contra paradiſum, id eſt eidem fidei contradicturus: Qui ſi aliquando ſe ad deum conuerterit per flammeam frameam, id eſt per temporales tribulationes, ſua ſcilicet peccata cognoſcendo & gemendo, & non iam extraneam naturam, quæ nulla eſt, ſed ſe ipſum accuſando, vt ipſe per conuerſionem veniam mereatur, & per plenitudinem ſcientiæ, quæ eſt charitas, diligendo deum qui ſupra omnia eſt incommutabilis, & diligendo ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente: & diligendo proximum tanquam ſeipſum, perueniet ad arborem vitæ, & viuet in æternum.

Labor Adæ & cultura terræ quid. ca. xxvij.

Prouer. 9.

Quid

Quid habent ergo iſti, quod in his literis veteris teſtamenti reprehendant? Interrogēt ſecundum morem ſuum, & reſpondeamus ſicut dominus donare dignatur. Quare fecit deus hominem, inquiunt, quem peccaturum ſciebat? Quia & de peccante multa bona facere poterat, ordinans eum ſecundum moderamen iuſticiæ ſuæ: & quia nihil oberat deo peccatum eius: & ſiue non peccaret, mors nulla eſſet: ſiue quia peccauit, alij mortales de peccato eius corriguntur. Nihil enim ſic reuocat homines à peccato, quemadmodum imminentis mortis cogitatio. Sic eum facerent, inquiunt, vt non peccaret. Imò ipſe hoc faceret, Sic enim factus eſt, vt ſi noluiſſet, non peccaret. Non admitteretur, inquiunt, diabolus ad eius mulierem. Imò ipſa ad ſe diabolum non admitteret: Sic enim facta eſt vt, ſi noluiſſet, non admitteret. Non fieret, inquiunt, mulier. Hoc eſt dicere, non fieret bonum: quia & ipſa vtique aliquod bonum eſt, & tantum bonum, vt Apoſtolus eam gloriam viri eſſe dicat: Omnia certe ex deo. Quis fecit diabolū? Seipſe: Non enim natura, ſed peccando diabolus factus eſt, Vel ipſum, aiunt, non faceret deus, ſi eum peccaturum eſſe ſciebat Imò, quare non faceret cum per ſuam iuſticiam & prouidentiam multos de malicia diaboli corrigat. An forte non audiſtis Apoſtolum Paulum dicentem: Quos tradidi ſatanæ, vt diſcant non blaſphemare? Et de ſeipſo dicit: Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis, angelus ſatanæ qui me colaphizet. Ergo, inquiunt, bonus eſt diabolus, quia vtilis eſt? Imò malus inquantum diabolus eſt, ſed bonus & omnipotens deus eſt, qui etiam de malicia eius multa iuſta & bona operatur. Non enim diabolo imputatur, niſi voluntas ſua, qua conatur facere male, non dei prouidentia quę de illo bene facit.

Matth. 22. Per epilogum refellit ſingula. Ca. xxviij.

1. Cor. 11.

1. Timo. 1. 2. Corin. 12

Poſtremò quoniam cum Manichæis nobis de religione quæſtio eſt, quæſtio autem religionis eſt quid de deo pie ſentiatur, quoniam negare non poſſumus in miſeria peccatorem eſſe genus humanum. Illi dicunt naturam dei eſſe in miſeria. Nos negamus, ſed dicimus eam naturam eſſe in miſeria, quam de nihilo fecit deus, & ad hoc veniſſe non coactam, ſed voluntate peccandi. Illi dicunt naturam dei cogi ab ipſo deo ad pœnitentiam peccatorum: Nos negamus, ſed dicimus eam naturam quam deus fecit de nihilo,

Per contentionem confert Eccleſiæ dogmata cum Manichæorum erroribus. Ca. xxix.

poſteaquàm peccauit cogi, ad pœnitentiam peccatorum. Illi dicunt naturam dei ab ipſo deo accipere veniam: Nos negamus, ſed dicimus eam naturam quam fecit deus de nihilo, ſi ſe à peccatis ſuis ad deum ſuum conuerterit, accipere veniam peccatorum. Illi dicunt naturam dei neceſsitate eſſe mutabilem: Nos negamus, ſed dicimus eam naturam quam deus fecit de nihilo voluntate eſſe mutatam. Illi dicunt naturæ dei nocere aliena peccata: Nos negamus ſed dicimus nulli naturæ nocere peccata, niſi ſua: & deum dicimus tantæ bonitatis eſſe, tantæ iuſticiæ, tantæ incorruptionis, vt neque peccet, neque ipſe alicui noceat qui peccare noluerit, nec ipſi aliquis qui peccare voluerit. Illi dicũt eſſe naturam mali cui deus coactus eſt naturæ ſuæ partem dare cruciandam. Nos dicimus nullum malum eſſe naturæ: ſed omnes naturas bonas eſſe, & ipſum deum ſummam eſſe naturam, cæteras ex ipſo eſſe naturas, & omnes bonas inquantum ſunt: quoniam fecit deus omnia bona valde, ſed diſtinctionis gradibus ordinata, vt ſit aliud alio melius. Atque ita omni genere bonorum vniuerſitas iſta compleatur, quæ quibuſdam perfectis, quibuſdam imperfectis, tota perfecta eſt. Quam deus effector conditórque eius iuſto moderamine adminiſtrare non ceſſat, qui omnia bona facit voluntate, nihil mali patitur neceſsitate. Cuius enim voluntas ſuperat omnia, nulla ex parte quicquam ſentit inuitus. Cum ergo illa illi, & nos iſta dicimus, vnuſquiſque eligat quod ſequatur. Ego enim, quod bona fide coram deo dixerim, ſine vllo ſtudio contentionis, ſine aliqua dubitatione veritatis, & ſine aliquo præiudicio diligẽtioris tractationis, quæ mihi videbantur expoſui.

1. Retract. cap. 10.

1. Retract. cap 10.

REGVLA

REGVLA PRIMA CLERICIS TRADITA, VT HABEBAT TITVLVS,

[redacted]

COMMVNI definitione decreuimus apud vos quod nunquam poſtmodum ab vllo poterit infringi. Reſidentibus nobis in monaſterio in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, omnibus placuit ſecundum Apoſtolicam traditionem, vnum ſentire in domino & communiter poſsidere. Sicut ſcriptum eſt: Vnum ſentite in domino. Et nemo quidem proprium ſibi vendicet quicquam, ſed fiat ſicut ſcriptum eſt in Actibus Apoſtolorum: Habentes omnia communia, nemo quicquam eſſe ſuum dicebat, quod à nobis ſcriptum eſt. In domino ergo iure obſeruationis nos teneamus, [& in eo vſque in finem permaneamus] quoniam in lege ſcriptum eſt: Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Si quis autem venire deſyderat ad congregationem fratrum, qui in vnum eſſe videntur, non ignoret Euangelij dictum quod dixit: Vendat omnia ſua, & eroget egenis & pauperibus. Et iterum: Abneget ſemetipſum, ſibi tollat & crucem ſuam, & ſequatur me. Et ne tractet in corde ſuo, de victu aut veſtitu & cæteris quæ neceſſaria ſunt corpori, ipſo domino præmonente in Euangelio & dicente: Nolite cogitare dicentes

Cap. I.
Sapi n. 16.
Acto. 2 & 4.
Matth. 10.
Cap. II.
Matth. 19.
Luc. 9.

quid edetis,aut quid veſtiemini,hoc enim gentes cogitant.
Matth.6. Scit pater veſter quia horum omnium indigetis. Quærite primum regnum dei,& iuſticiam eius,& hæc omnia apponentur vobis. Veruntamen antequam ſtatuat eſſe in
Cap.iij. monaſterio, probet propoſitum fratrum atq; exemplum, & ipſe probetur in omni conuerſatione ab illo qui prior eſt,& cæteris conſentientibus,propter illud quod ſcriptura docet & admonet,dicens: Amicum noli cito comprobare. Sed ſi contigerit vt aliquis ex qualibet cauſa neceſ-
cap.iiij. ſitatis à monaſterio fuerit abſtractus, ne vel mente concipiat ſecum aliquid ferre de iis omnibus, quæ in monaſterio fuerunt,ſiue etiam quæ ſecum aliquando attulerat,ſiue ea quæ cum fratribus acquiſierat: quia certum eſt fratres nihil habere,poſsidere,dare vel accipere debere ſine ſuperioris licentia. Quod ſi propinquus vel amicus vel quilibet fratrum aliquid offerre voluerit,primo quidem priori inſinuetur,& ſic ſuſcipiatur ſi ipſe manducauerit,de quo tamen nihil fiat aliud, niſi quod priori placuerit,vel permiſerit, quoniam valde verendum eſt, ne ſibi eueniat quod ſcriptum eſt: Vir mutabilis in lingua incidit in mala. Et ite
prouer.13. rum, vt nullum omnino de fratribus ſecum prouocet, ne magis deſtructor, quàm ædificator monaſterij videatur, propter id quod ſcriptum eſt: Qui non eſt mecum,contra
Matth.12. me eſt:& qui mecum non congregat diſpergit. Et quicunque prouocatus ab aliquo, de monaſterio voluerit abſcedere,[aut redarguat prouocantem:aut] ante indicet Præpo-
† loco præpoſiti vetera legunt presbyteri, 1. abbatis. ſito, †cui vtique de iis quæ in communi decreuimus, nihil eſſe cenſeo ſubtrahendum,quia ſcriptum eſt: Pacifici ſint tibi multi,ſed vnus ex mille ſit tibi conſiliarius. Igitur hæc quæ ſcripta ſunt cum ſumma diligentia obſeruanda ſunt à Præpoſito vſque ad omnes fratres. Et ſi quis ab aliquo do-
Eccleſia.6. ctrinam audierit præter quam in monaſterio conſecutus
cap.5. eſt ab eo cui ſe credidit hanc autem ſuſcipiat, & eam non
Ephe.5. ſubtrahat doctori,quia ſcriptum eſt: Omne quod manife-
cap.6. ſtatur,lux eſt. Si enim bona fuerit, collaudanda eſt: Si verò praua,reprobanda. De iis autem fratribus qui in vnitate conſiſtũt,ſi quis ſubito aduerſus Præpoſitum altercatus fuerit,non ſolùm ſemel,ſed ſecundo & tertio, vt Euangelium docet, licet exorare. Si autem noluerit ſe emendare
Matth.18. ille cui iniuriam irrogatus eſt poſt primam vel ſecundam

correctionem, qui non reuocauerit contumacem, denunciet & illud Præpoſito, ne per taciturnitatem & ille & frater ſuus periclitentur, ſicut Salomon ait: Qui occultat inimicitiam, inſtruit dolum.

Si vero vt fieri ſolet, incurſio repentina ſuperuenerit, aut hoſtilitas, vt impoſsibile ſit fratribus in vnum fugam petere propter inſecutionem inimicorum, & poſtmodum deo fauente euaſerint, & potuerint peruenire vbi Præpoſitum eſſe cognouerint, veluti filij ad patrem feſtinare debebunt. Nec vllo modo poterunt ſeparari, quos diuina charitas ſociauit, quia ſcriptum eſt: Perfecta dilectio foras mittit timorem. Si quis autem quod ſuperius diximus cauſa neceſsitatis detinet id quod à monaſterio ſecum portauit, neceſſe habebit vbi Præpoſitus ſuus eſt, illud perferre: quia non poterit ſibi retinere quod per pactum ad omnes pertinet, & deo vtrique eſt conſecratum. Sed ſi cogitauerit de his aliquid retinere, contra dictum Apoſtoli agere videtur, qui ait: Nemini quicquam debeatis, niſi vt inuicem diligatis vos. Omnia ergo quæ in iſto libro continentur, omnes fratres obſeruent, atque ſubſcribant qui boni † eſſe deſyderant: Verum propter illos ſunt cauta, id eſt ſcripta, qui in omnibus ſtabiles eſſe noſcuntur.

cap.7. 1. Ioan.4. cap 8. Roma.13. cap.9. † vnum.

* * *

REGVLA SECVNDA. [redacted]

[redacted]

Cap.1. Matth.22. ANTE omnia fratres chariſsimi diligatur deus, deinde & proximus, [quia iſta præcepta principaliter nobis ſunt data.] Qualiter autem oporteat nos orare vel pſallere deſcribimus: id eſt, in matutinis dicantur pſalmi octaginta octo cum debitis antiphonis, verſibus & reſponſoriis. Ad primam & tertiam dicantur ſui pſalmi, antiphonæ duæ, lectiones duæ. Simili modo ad ſextam & nonam dicantur ſui pſalmi cum debitis reſponſoriis & antiphonis. Hoc idem in veſperis & completoriis ſeruetur. Ad lucernarium autem pſalmus, reſponſorium vnum, antiphonæ tres, lectiones tres. Et tempore opportuno poſt lucernarium omnibus ſedentibus, legantur lectiones. Nocturnæ autem orationes menſe Nouembri, Decembri, Ianuario & Februario, antiphonæ duodecim, pſalmi ſex, lectiones tres. Martio, Aprili, Septembri, Octobri, antiphonæ decem, pſalmi quinque, lectiones tres. Maio, Iunio, Iulio, & Auguſto, antiphonæ octo, pſalmi quatuor, lectiones duæ.

cap.2. Operentur à mane vſque ad ſextam, & à ſexta vſque ad nonam vacent lectioni, & ad nonam reddant codices. Et poſtquam refecerint ſiue in horto, ſiue vbicunque neceſſe fuerit, faciant opus vſque ad horam lucernarij. Nemo ſibi aliquid vendicet proprium, ſiue in veſtimento, ſiue in quacunque re: Apoſtolica enim vita optamus viuere. Nemo cum murmure aliquid faciat, vt non ſimili iudicio murmuratorum pereat. Fideliter obediant. Hi patrem ſuum poſt deum honorent, Præpoſito ſuo deferant ſicut decet ſanctos. Sedentes ad menſam, taceant audientes lectionem. Si autem aliquid opus fuerit, Præpoſitus eorum ſolicitus ſit. Sabbato & dominica ſicut conſuetudo eſt, qui volunt vinum accipiant.

(Act.2. & 4.)

cap.3. Si opus fuerit ad aliquam neceſsitatem mitti, duo eant.

Nemo extra monaſterium ſine pręcepto manducet neque bibat: Non enim hoc ad diſciplinam pertinet monaſterij. Si opera monaſterij mittantur fratres vendere, ſolicite caueant, ne quid faciãt contra præceptum, ſcientes quoniam exacerbant dominum in ſanctis ſuis. Si aliquid emãt ad neceſsitatem monaſterij, ſolicite & fideliter vt ſerui dei agãt. Ocioſum verbum apud illos non ſit. Mane ad opera ſua ſedeant, poſt orationem tertiæ eant ad opera ſua, non ſtantes fabulas contexant, niſi forte aliquid ſit pro vtilitate animæ. Sedentes ad opera taceant, niſi forte neceſsitas operum exegerit vt loquatur quis. Si quis autem non omni virtute adiuuante miſericordia dei hæc conatus fuerit implere, ſed contumaci animo deſpexerit, ſemel atque iterum commonitus, ſi non emendauerit, ſciat ſe ſubiacere diſciplinæ monaſterij ſicut oportet: Si autem talis fuerit ætas ipſius, vapulabit. Hæc autem in nomine Chriſti fideliter & pie obſeruantes, & vos proficietis, & nobis non parua erit de veſtra ſalute conſolatio. Hæc ſunt quæ obſeruetis, præcipimus in monaſterio conſtituti.

Cap. 4.

Cap. 5.

~~ERASMI ROTERODAMI~~ CENSVRA IN regulam diui Auguſtini.

HÆc regula & ſententiis & dictionis figura, refert Auguſtinum: quin & pia ciuilitate humanitateque præfert authorē ſuū: quanquam probabile eſt eam non clericis, ſed fœminis eſſe ſcriptam, quæ in vnum collectæ ſub moderatione ſororis Auguſtini viuebant. Eam præpoſitam vocat, ſed omnium ſumma poteſtas erat penes presbyterum. Nonnullis autem immutatis accommodarunt eam viris, velut vbi de modeſtia cultus præcipit fœminis, Nō ſit notabilis habitus veſter, nec affectetis veſtibus placere ſed moribus. Ne ſint vobis tā tenuia capitū tegmina, vt retiola ſubter appareant: ſic enim arbitror legendum. Capillos ex nulla parte nudos habeatis, nec foris vel ſpargat negligentia, vel componat induſtria, quod viris accommodari non poterat omiſerunt. Et in proximo, In omnibus motibus nihil fiat quod cuiuſquam illiciat libidinem, ſic mutatum eſt, quod cuiuſquam offendat aſpectum. Rurſus quod præcipit de non aſpiciendis fœminis, item de hoc, vt bini aut terni procedant, de lauandis propriis veſtibus, de operando in commune, aliáque permulta parum congruunt in clericos eius temporis, quorum tum erat maior & libertas & dignitas. In calce alludens ad formæ ſtudium, ſpeculum, & odores quibus fœmineum genus peculiariter delecta-

tur,

tur,quæ dicit: Donet dominus, vt obſeruetis hæc omnia tanquam ſpiritalis pulchritudinis amatrices,& bono Chriſti odore de bona conuerſatione fragrantes, & vos autem in hoc libello tanquam in ſpeculo poſsitis inſpicere,&c.non perinde quadrant in viros.Sunt alia quædam:verum hæc exempli cauſa propoſuiſſe ſufficit. Poſtremo vt nihil ſit, quod non poſsit ad clericos detorqueri,certe nihil eſt hic quod illis cum fœminis non ſit commune. At quàm multa erant præſcribenda de presbyterorum,hypodiaconorum ac diaconorum officiis,ſi illis regulam præſcribendam iudicaſſet. Et tamen hæc regula fundamentum eſt multorum ordinum, quam fœminis traditam vtinam bene ſeruent viri. Habetur autem in epiſtola centeſima nona. Ineptum eſt autem de huius viri titulo contendere: magis ad rem pertinet pietatis & eruditionis illius æmulatione decernere, vt ii iure optimo dicantur Auguſtinenſes,qui virtutes Auguſtini proxime referunt. Illud conſtat, orationem, quæ cucullæ & balthei meminit,ſub Ambroſii nomine confictam eſſe. Nec ipſe Auguſtinus vſquam ſe monachum vocat, nec ſuos clericos eo nomine deſignat, quanquam exiguum in cognomine momentum eſt. Ipſe fatetur ſe reliquiſſe omnia, & eodem multos prouocaſſe: tum in oratione quadam apud populum, negat ſe vſurum pileo rubro, quod pyrrhum dicitur, nos corrupte bhyrrum vocamus. Decet, inquit, Epiſcopum, at non decet Auguſtinum, vbi magis dicendum erat non decet monachum. In libris de moribus Eccleſiæ præter Anachoretas & cœnobitas tradit genus

tertium,

tertium, eorum qui quoniam in eremum ſecedere non erat commodum, vel ob parentes, vel ob liberos aut alias cauſas, tamen quo quietius viuerent, complures in iiſdem ædibus commorabantur, nullo imperio, ſed libera charitate omnia moderante. Eos conuentus diuerſoria vocat, quæ Romæ permulta viderit. Hoc exemplum videtur imitatus in Africa, ſicut nec cultu notabiles eſſent, quemadmodum Monachi, & liceret ab eo conuictu diſcedere, ſi cui parum eſſet commodus, licet Poſsidonius appellet ea monaſteria.

REGVLA

REGVLA TERTIA.

ANTE omnia fratres chariſsimi diligatur deus, deinde proximus, quia iſta præcepta ſunt principaliter nobis data. Hæc igitur ſunt, quæ vt obſeruetis præcipimus in monaſterio conſtituti, Primum propter quod in vnum eſtis congregati, vt vnanimes habitetis in domo domini, & ſit vobis anima vna & cor vnum in deo: Et non dicatis aliquid proprium, ſed ſint vobis omnia communia. Et diſtribuatur vnicuique veſtrum à Præpoſito† veſtro victus & tegumentum, non æqualiter omnibus, quia non æqualiter præualetis, omnes, ſed potius vnicuique ſicut cuique opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus Apoſtolorum: Quia erant illis omnia communia, & diſtribuebatur vnicuique ſicut cuique opus erat.

Cap. 1. Hanc primam clauſulam vetera non habent. *12. q. 1. c. non dicatis.* *Cap. 2.* *† ſi more.* *Act. 2. & 4.*

Qui aliquid habebant in ſeculo, quando ingreſsi ſunt monaſterium, libenter velint illud eſſe commune. Qui autem non habebant, non ea quærant in monaſterio, quę nec foris habere potuerunt. *Cap. 3.*

Sed tamen eorum infirmitati quod opus eſt tribuatur, etiam ſi paupertas illorum quando foris erant nec ipſa neceſſaria poterat inuenire. Tantum non ideo ſe putent eſſe fœlices, quia inuenerunt victum & tegumentum quale foris inuenire non poterant: nec erigant ceruicem, quia ſociantur eis ad quos foris accedere non audebant: ſed ſurſum cor habeãt, & terrena vana non quęrant. ne incipiant eſſe monaſteria diuitibus vtilia, non pauperibus ſi diuites illic humiliantur & paupere illic inflantur. Rurſus etiam illi qui aliquid eſſe videbantur in ſeculo, non habeant faſtidio fratres ſuos, qui ad illam ſanctam ſocietatem ex paupertate venerunt. Magis autem ſtudeant non de parentum diuitum dignitate, ſed de pauperum fratrum ſocietate gloriari. Nec extollantur ſi communi vitæ aliquid de ſuis facultatibus contulerunt: nec de ſuis diuitiis magis ſuperbiant, quia eas monaſterio partiuntur, quam ſi eis in ſeculo fruerentur. Alia quippe quæcunque iniquitas in malis operibus exercetur, vt fiant: ſuperbia vero etiã bonis operibus inſidiatur, vt pereãt. Et quid prodeſt diſpergere dando pauperibus

Cap. 4. *Cap. 5.*

pauperibus & pauperem fieri, cum anima miſera ſuperbior efficitur diuitias contemnendo, quam fuerat poſsidendo. Cap.6. Omnes ergo vnanimiter & concorditer viuite, & honorate in vobis deum inuicem, cuius templa facti eſtis. cap.7. Orationibus inſtate, horis & temporibus conſtitutis. Cap.8. In oratorio nemo aliquid agat niſi ad quod factum eſt, vnde & nomen accepit: vt ſi forte aliqui etiam præter horas conſtitutas, ſi eis vacat, orare voluerint, non eis ſint impedimento, qui ibi aliquid agendum putauerint.

42. diſt.1. In oratorio

Cap.9. Pſalmis & hymnis cum oratis deum, hoc verſetur in corde quod profertur in voce. cap.10. Et nolite cantare, niſi quod legitis eſſe cantandum. Quod autem non ita ſcriptum eſt vt cantetur, non cantetur. cap.11. Carnem veſtram domate ieiuniis & abſtinentia eſcæ [& potus,] quantum valetudo permittit. Cap.12. Quando autem aliquis non poteſt ieiunare, non tamen extra horam prandij aliquid alimentorum ſumat, niſi cum ægrotat. Cap.13. Cum acceditis ad menſam donec inde ſurgatis, quod vobis ſecundum conſuetudinem legitur ſine tumultu & contentionibus audite, nec ſolæ vobis fauces ſumant cibum, ſed & aures eſuriant dei verbum. cap.14. Qui infirmi ſunt ex priſtina conſuetudine, ſi aliter tractantur in victu, non debet aliis moleſtum eſſe, nec iniuſtum videri eis quos fecit aliqua conſuetudo fortiores. Nec illos fœliciores putẽt, quia ſumunt quod non ſumunt ipſi: ſed ſibi potius gratulentur, quia valent quod non valent illi. cap.xv. Et ſi eis qui venerunt ex moribus delicatioribus ad monaſterium, aliquid alimentorum, veſtimentorum, operimẽtorum datur, quod aliis fortioribus, & ideo fœlicioribus non datur, cogitare debent quibus non datur, quantum de ſua ſeculari vita illi ad iſtam deſcenderint: quanuis vſque ad aliorum qui ſunt corpore firmiores frugalitatem peruenire nequiuerint. Nec debent velle omnes, quòd paucos vident amplius, non quia honorantur, ſed quia tolerantur accipere: ne contingat deteſtanda peruerſitas, vt in monaſterio vbi quantum poſſunt, fiunt diuites laborioſi, fiant pauperes delicati.

Cap xvj. Sanè quemadmodum ægrotantes neceſſe habent minus accipere ne grauẽtur, ita & poſt ægritudinem ſic tractendi ſunt, vt citius recreentur, etiam ſi de humillima ſeculi paupertate venerunt, tanquam hoc illis contulerit

recentior

recentior ægritudo, quod diuitibus anterior conſuetudo.

Sed cum vires priſtinas reparauerint, redeant ad fœliciorem conſuetudinem ſuam. Quæ famulos dei tanto amplius decet, quanto minus indigent: nec ibi eos teneat voluptas iam vegetatos, quos neceſsitas leuarat infirmos. Illos æſtiment ditiores, qui in ſuſtinenda parcitate fuerint fortiores: Melius eſt enim minus egere, quàm plus habere. Cap. xvij.

Non ſit notabilis habitus veſter, nec affectetis veſtibus placere, ſed moribus. Cap. xviij. Quando proceditis, ſimul ambulate: cum veneritis quò itis, ſimul ſtate. Cap. xix. In inceſſu, ſtatu, [habitu,] in omnibus motibus veſtris nihil fiat quod cuiuſquam offendat aſpectum, ſed quod veſtram deceat ſanctitatem. Cap. xx. Oculi veſtri etſi iaciuntur in aliquam fœminarum: figantur in nulla. Neque enim quando proceditis fœminas videre prohibemini: ſed appetere, aut ab ipſis appeti velle, criminoſum eſt. Nec ſolo tacito affectu, ſed affectu quoque & aſpectu† appetitur & appetit concupiſcentia fœminarum. Nec dicatis vos habere animos pudicos, ſi habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus, impudici cordis eſt nuncius. Et cum ſeinuicem ſibimet, etiam tacente lingua conſpectu mutuo corda nunciant impudica, & ſecundum concupiſcentiam carnis alterutro delectantur amore, etiam intactis ab immunda violatione corporibus, fugit caſtitas ipſa de moribus. Nec putare debet qui in fœminam figit oculũ, & illius in ſe ipſe diligit fixum, ab aliis ſe non videri cum hoc fecerit: Videtur omnino, & à quibus ſe videri non arbitratur. Sed ecce lateat, & à nemine hominũ videatur, quid faciet de illo deſuper inſpectore, quem latere nihil poteſt? An ideo putandus eſt non videre, quia tanto videt patientius, quanto ſapientius? Illi ergo vir ſanctus timeat diſplicere, ne velit fœminę male placere. Illum cogitet omnia videre, ne velit fœminam male videre. Illius nanque & in hac cauſa commendatus eſt timor, vbi ſcriptum eſt: Abominatio eſt domino defigens oculum. Cap. xxi.

† al. Nec ſolo tactu & affectu ſed aſpectu quoque &c.

Quando ergo ſimul eſtis in Eccleſia, & vbicunque vbi fœminę ſunt, inuicem veſtram pudicitiam cuſtodite. Deus enim qui habitat in vobis, etiam iſto modo cuſtodiet vos ex vobis. Cap. xxij. Et ſi hanc de qua loquor oculi petulantiam in aliquo veſtrum aduerteritis, ſtatim admonete, ne cœpta progrediantur, ſed de proximo corrigantur. Cap. xxiij. Si autem &

poſt admonitionem iterum vel alio quocũque die idipſum eum facere videritis, iam velut vulneratum ſanãdum prodat quicunque hoc potuerit inuenire Prius tamen & alteri vel tertio demonſtrandum, vt duorum vel trium poſsit ore conuinci, & competenti ſeueritate coërceri Nec vos iudicetis eſſe maleuolos quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non eſtis, ſi fratres veſtros, quos indicando corrigere poteſtis, tacendo perire permittitis. Si enim frater tuus vulnus habet in corpore, quod velit occultari cum timet ſecari, nónne crudeliter abs te ſileretur. & miſericorditer indicaretur? Quanto ergo potius debes manifeſtare, ne deterius putreſcat in corde? Sed antequam aliis demonſtretur, per quos conuincendus eſt ſi negauerit, prius Præpoſito † debet oſtendi ſi admonitus neglexerit corrigi, ne forte poſsit ſecretius correptus nõ innoteſcere cæteris. Si autem negauerit, tunc neganti adhibendi ſunt alij, vt iam coram omnibus poſsit non ab vno teſte argui, ſed à duobus vel tribus conuinci. Conuictus vero ſecundum præpoſiti vel etiam presbyteri, ad cuius diſpenſationem pertinet. arbitrium debet emendatoriam ſubire vindictam, Quam ſi ferre recuſauerit, etiam ſi ipſe non abſceſſerit, de veſtra ſocietate proiiciatur. Non enim & hoc fit crudeliter, ſed miſericorditer, ne contagione peſtifera plurimos perdat.

Matth. 18. 5. q. 5 cap. Non vos iudicetis.

† ſeniori.

Ca. xxiiij. Et hoc quod dixi de oculo non figendo, etiam in cæteris inueniendis prohibendis indicandis, conuincendis, vindicandíſque peccatis diligẽter & fideliter obſeruetur, cum dilectione hominum, & odio viciorum.

Cap. xxv. Quicunque autem in tantum progreſſus fuerit malum, vt occulte ab aliquo literas vel quodlibet munus accipiat, ſi hoc vltro cõfitetur, parcatur illi, & oretur pro illo. Si autem deprehenditur atque conuincitur, ſecundum arbitrium Presbyteri vel Præpoſiti grauius emendetur.

Ca. xxvj. Veſtes veſtras in vnum habeatis ſub vno cuſtode, vel duobus, vel quot ſufficere potuerint ad eas excutiẽdas ne à tinea lędãtur. Et ſicut paſcimini ex vno cellario, ſic induamini ex vno veſtiario. Si fieri poteſt, non ad vos pertineat quod vobis indumentum pro temporum congruentia proferatur, vtrum hoc recipiat vnuſquiſque quod depoſuerat, an aliud quod alter habuerat, dum tamen vnicuique prout cuique opus eſt non negetur. Si autem hinc inter vos cõtentiones & murmura oriuntur,

cum

cum quæritur aliquis deterius ſe accepiſſe quàm prius habuerat, & indignum ſe eſſe qui non ita veſtiatur ſicut alius frater eius veſtiebatur, hinc vos probate quantum vobis deſit in illo interiore ſancto habitu cordis, qui pro habitu corporis litigatis. Tamen ſi ſic veſtra toleratur infirmitas, vt hoc recipiatis quod poſueritis, in vno tamen loco ſub communibus cuſtodibus habete quod ponitis.

Ita ſanè, vt nullus ſibi aliquid operetur, ſed omnia opera veſtra in vnum fiant, maiori ſtudio & frequẽtiori alacritate, quàm ſi vobis ſingulis faceretis propria. Charitas enim, de qua ſcriptũ eſt, quòd non quærat quæ ſua ſunt, ſic intelligitur, quia communia propriis, non propria communibus anteponit. Et ideo quanto amplius rem communem, quàm propria veſtra curaueritis, tanto vos amplius proficere noueritis: vt in omnibus quibus vtitur tranſitura neceſsitas, ſuperemineat quæ permanet charitas. Conſequens ergo eſt, vt etiã qui ſuis filiis aut aliqua neceſsitudine ad ſe pertinentibus in monaſterio conſtitutis aliquam contulerit veſtem, ſiue quodlibet aliud inter neceſſaria deputandum, non occulte accipiatur, ſed ſit in poteſtate Præpoſiti, vt in rem communem redactum, cui neceſſarium fuerit præbeatur. Quòd ſi aliquis rem ſibi collatam celauerit, furti iudicio condemnetur. Indumenta veſtra ſecundum arbitrium Prępoſiti lauentur ſiue à vobis ſiue à fullonibus, ne interiores animæ ſordes contrahat mundæ veſtis nimius appetitus. Lauachrum etiam corpori cum infirmitatis neceſsitas cogit, minime denegetur. Fiat ſine murmure de conſilio medicinæ, ita vt etiam ſi nolit, iubente Præpoſito, faciat quod faciendum eſt pro ſalute. Si autem velit, & forte non expedit, ſuæ cupiditati non obediatur. Aliquando enim etiam ſi noceat, prodeſſe creditur quod delectat. Denique ſi latens eſt dolor in corpore, famulo dei dicenti quid ſibi doleat, ſine dubitatione credatur. Sed tamen vtrum ſanando illi dolori quod delectat expediat, ſi non eſt certum, medicus conſulatur. Nec eant ad balnea, ſiue quocunque ire neceſſe fuerit minus quàm duo vel tres. Et ille qui habet aliquo eundi neceſsitatem, cum quibus Præpoſitus iuſſerit ire debebit. Aegrotantium cura, ſiue poſt ægritudinem reficiẽdorum, ſiue aliqua imbecillitate etiam, ſiue febribus laborantium, vni alicui

Ca.xxvij. C.xxviij. Cap.xxix. Cap.xxx. Ca.xxxi. Ca.xxxij. Ca.xxxiij.

debet iniungi, vt ipſe de cellario petat quod cuique opus
C.xxxiiij. eſſe perſpexerit. Siue autem qui cellario, ſiue qui veſtibus, ſiue qui codicibus præponuntur, ſine murmure ſer-
ca.xxxv. uiant fratribus ſuis. Codices certa hora ſingulis diebus
Caput xxxvj. petantur: extra horam qui petierit, non accipiet. Veſtimenta vero & calciamenta quando indigentibus fuerint neceſſaria, dare non differant ſub quorum cuſtodia ſunt quæ poſcuntur.
Caput xxxvij. Lites aut nullas habeatis, aut quàm celerrime finiatis, ne ira creſcat in odium, & trabem faciat de feſtuca, & animam faciat homicidam. Sic enim legitis: Qui
1. Ioan. 3. odit fratrem ſuum homicida eſt.
C.xxxviij Quicunque conuicio vel maledicto vel etiam criminis obiectu aliquem læſit, meminerit ſatisfactione quontocyus curare quod fecit, & ille qui læſus eſt ſine diſceptatione dimittere. Si autem inuicem ſe læſerint, inuicem ſibi debita relaxare debebunt, propter orationes veſtras, quas vtique quanto crebriores habetis, tanto ſaniores habere debetis. Melior eſt autem qui quamuis ira ſæpe tentatur, tamen impetrare feſtinat vt ſibi dimittat cui ſe feciſſe agnoſcit iniuriam, quàm qui tardius iraſcitur, & ad veniam petendam tardius inclinatur. [Qui autem non vult dimittere fratri, non ſperet accipere orationis effectum.] Qui autem nunquam vult petere veniam, aut non ex animo petit, ſine cauſa eſt in monaſterio, etiam ſi inde non proiiciatur.
Caput xxxix. Proinde vobis à verbis durioribus parcite, quę ſi emiſſa † fuerint ex ore veſtro, non
† excuſſa. pigeat ex ipſo ore proferre medicamenta vnde facta ſunt
Cap. xl. vulnera.
86. diſt. ca. Quando. Quando autem neceſsitas diſciplinæ in moribus coërcendis dicere vos verba dura compellit, ſi etiam ipſi modum vos exceſsiſſe ſentitis, non à vobis exigitur vt à vobis ſubditis veniam poſtuletis, ne apud eos, quos oportet eſſe ſubiectos, dum nimium ſeruatur humilitas, regendi frangatur authoritas. Sed tamen petenda eſt venia ab omnium domino, qui nouit etiam eos quos plus iuſto forte corripitis, quanta beneuolentia diligatis. Non autem car-
ca. xlj. nalis ſed ſpiritalis inter vos debet eſſe dilectio. Præpoſito tãquam patri obediatur, multo magis Presbytero, qui
Cap. xlij. omnium veſtrum curam gerit. Vt ergo cuncta iſta ſeruentur, & ſi quid ſeruatum minus fuerit, non negligenter prætereatur, ſed vt emendandum corrigendúmq; curetur, ad Præpoſitum præcipue pertinebit, vt ad Presbyterum

cuius

cuius eſt apud vos maior authoritas, referat quod modum vel vires eius excedit. Ipſe vero qui vobis præeſt, non ſe exiſtimet poteſtate dominante, ſed charitate ſeruiente fœlicem: Honore coram vobis prælatus ſit vobis, timore coram deo ſubſtratus ſit pedibus veſtris. Circa omnes ſeipſum bonorum operum præbeat exemplum: Corripiat inquietos, conſoletur puſillanimes, ſuſcipiat infirmos, patiens ſit ad omnes. Diſciplinam libens habeat, metuendus imponat. Et quanuis vtrunque ſit neceſſarium tamen plus à vobis amari appetat quàm timeri, ſemper cogitans deo ſe pro vobis redditurum eſſe rationem. Vnde vos magis obediendo non ſolum veſtri, ſed etiam ipſius miſeremini, qui inter vos quanto loco ſuperiore, tanto in periculo maiore verſatur. Donet dominus vt obſeruetis hæc omnia tanquam ſpiritalis pulchritudinis amatores, & bono Chriſti odore de bona conuerſatione fragrantes, non ſicut ſerui ſub lege, ſed ſicut liberi ſub gratia conſtituti.

Cap. xlii. Theſſ. 5. Cap. xliiii.

Vt autem vos in hoc libello tanquam in ſpeculo poſsitis inſpicere, ne per obliuionem aliquid negligatis, ſemel in ſeptimana vobis legatur. Et vbi vos inueneritis ea quæ ſcripta ſunt facientes, agite gratias domino bonorum omnium largitori. Vbi autem ſibi quicunq; veſtrum videt aliquid deeſſe, doleat de preterito, caueat de futuro, orans vt & debitum dimittatur, & in tentationem non inducatur, Amen

Cap. xlv.

RICHARDI CENOMANI PARISIENSIS THEOLOGI, PROFESSI INSTITVTVM DIVI FRANCISCI, Antidotus contra ſuſuperiorem Eraſmi cenſuram.

* * *

NIHIL vnquam minus in mentem mihi veniret, optime lector, quàm vt vellem talibus his appendicibus Auguſtinianum codicem onerare, niſi maxima tua vnius cauſa. Nam certe quod pertinet ad Auguſtinum, altior ipſe eſt, quàm vt ad eum id genus iacula quantumcunque potenti emiſſa manu, perueniant. Et ea iam dudum fruitur gloria, non apud deum modo, ſed etiam apud homines iudicio minime corruptos, vt ſiue laudes, ſiue detrahas, neque minor hinc ipſe neque maior, vel tantillum videatur fieri poſſe. Verùm ſi quid eſt periculi iſtius, totum id in te vergit, optime lector. Itaque non grauate feres, ſi tibi cupimus conſultum atque cautum ab iſtis Cenſuris. etſi veremur, vt ipſis eſſe ſinas pauloplus authoritatis apud te. Nam Eraſmi vel ſolum nomen, quàm multos tranſuerſum agere aliquando potuerit, vellem ego eſſet non adeo compertum. Ac quanuis etiam tu alias & abſque omni cenſura, hanc viam vitæ cœnobiticæ, & ordinis canonici ſemitam nunquam ingredi debueris, ac proinde nihil officere tibi potuerit hac in re huius cenſuræ lectio, adhuc tamen ego id putem non eſſe tibi aſpernandum, vt falli omnino nollis: ſed integro iudicio, quid ſit in ipſa re, velis intelligere. Quod quidem vt minori tu negocio poſſis, oppanſas hîc nebulas Eraſmi tãtas, vt ferè iis oculos tollat etiam attento lectori: age, iam accenſis velut aliquot faculis diſcutere libet. Verùm interim nolo importune mitti falcem à nobis putes in alienam meſſem: qui Franciſci non Auguſtini inſtitutum, tum elegimus olim, tum hodie ſectamur; etiam ſi diuerſo tramite ad vnum contenditur. Erant profecto ex Auguſtino quàm plurimi, quorum linguam, ingenium, ac pietatem, vel ſero cuperem aſſequi: Sed has partes non ſibi libenter ipſi, quaſi in ſua cauſa ſumebant. Pulchrius

autem

autem eſſe rati, vt per alium hic pro ſe ageretur, hãc mihi amico pro uinciam demandarunt: quibus ego iubentibus, neque potui neque volui non obedire. Itaque tu iam patere quæſo, optime lector, vt contra late diſperſam Eraſmi nebulam promiſſos ignes proferamus: In quorum luculẽto crine, niſi multũ dormites, veritas ipſa, vt maxime tecta fumis Eraſmi, nõ te latere queat. En ergo tibi iã ignes promiſsi.

Diuus Auguſtinus, ſe & ſuos, non ſolum clericos ſed & monachos & dixit & ſcripſit diuerſa tamen ratione. Atque iam tum ipſi voto ſe aſtringebant ad huiuſmodi profeſsionem: ſic vt nunquam poſtea liceret ab ea diſcedere. Nec omnino quicquã habet vero ſimile commentum Eraſmi, Auguſtinum regulam viuendi minime viris ſcripſiſſe: ſed quam fœminis tradidiſſet, poſtea viros ablatis quæ non conuenirent, ſibi accommodaſſe. Sigillatim hæc omnia probamus. Poſsidonius in libro à ſe cõſcripto de vita Auguſtini, ca. 4. ait: Factus presbyter, monaſterium intra eccleſiam mox inſtituit, & cum dei ſeruis viuere cœpit ſecũdum modũ & regulã ſub ſanctis apoſtolis conſtitutam: maxime vt nemo quicquam proprium in illa ſocietate haberet. In hoc autem Auguſtini inſtituto & modo viuendi votum interceſsiſſe, ſatis, arbitror, vel ex eo patet, quod Auguſtinus in ea fuit opinione, apoſtolos, quos ſibi propoſuerat imitandos, vouiſſe. Nam, 17. de ciui. dei ca. 4. Dixerant (inquit) potentes illi: Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te: hoc votum potentiſsime vouerant. Sed vnde hoc eis niſi ab illo, de quo hic continuo dictum eſt: Dans votum vouenti? Senſit idem diuus Gregorius in libro epiſtolarum primo, ca. 33. ſui regiſtri, ſcribens ad Venantium Cancellarium Italiæ, qui habitum monaſticum dimiſerat: proponítque exemplum & ſupplicium Ananię, de quo acto. 5. Ananias (inquit Grego.) pecunias deo vouerat, quas poſt diabolica victus perſuaſione ſubtraxit. Sed qua morte mulctatus eſt, ſcis. Si ergo ille mortis periculo dignus fuit qui eos quos dederat nummos deo abſtulit, conſydera quanto periculo in diuino dignus iudicio eris, qui non nummos, ſed temetipſum quem deo omnipotenti ſub monachali habitu deuoueras, ſubtraxiſti. Hæc Greg. Succinit gloſſa ordinaria. In hoc, inquit, videtur mendacium fuiſſe, quia totum vouerat. Melius eſt autem non vouere, quàm poſt votum non ſoluere. Eiuſdem ſententiæ eſt Hieronymus ad Demetri. de virginitate ſeruanda, tomo. 1. dicens: Ananias & Saphira diſpenſatores timidi, imo corde duplici, & ideo condemnati, quia poſt votum obtulerunt quaſi ſua & non eius cui ſemel ea vouerant, partémque ſibi alienæ ſubſtantiæ reſeruauerunt. Hæc Hieronimus. Sed Auguſtinum vitã apoſtolorum cõmunem imitatum negare nõ potuit & ipſe Eraſmus. Ait enim in Epiſtola nuncupatoria, præfixa primo tomo operum Auguſtini. Eadem manſuetudine moderatus eſt collegia virorum ac mulierum, quæ iuxta regulam apoſtolicam aliquot inſtituit. De quo & ipſe Auguſt. ſermone. 1. de com. vita cle. quem cum alio detruncauerat Eraſmus, pollicens ſe illos repoſiturum inter epiſtolas, quod tamen non fecit in editione Frobeniana: quo animo non mea intereſt iudicare, cum neque illos tanquam alienos de fœtura Auguſtini eiiciat. Quod ſi feciſſet, volumen decretorum cum arguiſſet, in quo quatuor Canones inſeruntur ex illis ſermonibus, 12. q. 1. ca. Nolo, & eadem. cap. Certe. 13. q. 2. ca. Si quis,

Poſſ. ca. 4

Auguſtinus 17. de ciui. dei cap. 4.

Grego.

Acto. 5.

Gloſ. ord.

Hier. in epiſtola ad Demetriadem.

Eraſmus.

Auguſtinus ſermo. 1. de cõ. vi. cleri.

& 17,q.4.Quicunque ele.2.Et etiam ſeſe condemnaret ipſe, qui horum teſtimonio vtitur & in cenſura & in eccleſiaſte. Sermone, inquam,primo:Noſtis omnes aut pene omnes,ſic nos viuere in ea domo, quæ dicitur epiſcopi, vt quantum poſſumus imitemur eos ſanctos, de quibus loquitur liber actuum apoſtolorum: Nemo dicebat aliquid proprium, ſed erant illis omnia communia. Rurſus ibidem: Quia hic diſponebam eſſe in monaſterio cum fratribus, cognito inſtituto & voluntate mea, beatæ memoriæ ſenex Valerius dedit mihi hortum illum, in quo nunc eſt monaſterium. Cœpi boni propoſiti fratres colligere, compares meos, nihil habentes, ſicut nihil habebam, & imitantes me: vt quomodo ego tenuem paupertatem meam vendidi & pauperibus erogaui, ſic facerent & illi qui mecum eſſe voluiſſent, vt de communi viueremus. Et paulopoſt: Ecce quomodo viuimus: Nulli liceat in ſocietate noſtra habere aliquid proprium: ſed ſi forte aliquid habent, nulli licet: & qui habuerint, faciunt quod non licet. In eodem ſermone plangit Ianuarium presbyterum, qui reſeruatam pecuniam, moriens eccleſiæ legauerat. Teſtamentum, inquit, fecit presbyter, ſocius noſter nobiſcum manens de eccleſia viuens communem vitam profitens: Teſtamentum fecit, hæredes inſtituit. O dolor ipſius ſocietatis, o fructus natus non de arbore quam plantauit dominus. Sed eccleſiam ſcripſit hærendem. Nolo numerare iſta, non amo amaritudinis fructum. Ego illum deo quærebam, deo ſocietatem profeſſus erat. Hic (vt cernis) abunde innuit profeſsionem perpetuam voti. Ac forte quia hæc & alia ex diametro pugnabant cum errore Eraſmi, hos ſermones remouit. Porrò quæ mouerint Eraſmum dicere, quod diceret ab hoc conuictu diſcedere, tractanda veniunt & ſoluenda. Dicit enim Auguſtinus in primo ſermone: Si ab hoc propoſito cecidit, & extra manens clericus fuerit, dimidius & ipſe cecidit. Si foras ſeruat ſanctitatem, dimidius cecidit: ſi vero intus habeat ſimulationem, totus cecidit. Et in ſermo. 2. Dixeram, & ſcio me dixiſſe, quod ſi nollent ſuſcipere ſocialem vitam mecum, non illis tollerem clericatum, ſed ſeorſum manerent, & ſeorſum viuerent, quo modo nollent deo viuerent. Malui enim habere cæcos vel claudos, quam plangere mortuos. Cum ergo quiſque voluiſſet extra manere, non tollerem ei clericatum. Hæc Auguſtinus. Atqui apoſtata, non dimidius ruit, ſed totus. non eſt claudus tantum, ſed mortuus. Igitur Eraſmus dicet: Qui diſcedebat ab illo conuictu, non iudicabatur tanquam voti tranſgreſſor. Sed hoc facile diſſoluitur. In præcedentibus dicebat: Malum eſſe quis neſciat? Malum eſt cadere à propoſito, ſed peius eſt ſimulare propoſitum. Ecce dico audite. Qui ſocietatem communis vitæ iam ſuſceptam (quę laudatur in actis apoſtolorum) deſerit: à voto ſuo cadit & à profeſsione ſancta cadit. Obſeruet deum iudicem, non me. Ego ei non aufero clericatum, quantum ſit periculum, ante oculos eius poſui: faciat quod vult. Et paulopoſt: Ego ſcio quantum malum ſit profiteri ſanctum aliquid, nec implere. Vouete, inquit, & reddite domino. Et melius eſt non vouere, quàm vouere & non reddere. Hæc Auguſtinus. Quæ perſpicue oſtendunt, cadentem à propoſito grauiter peccare. Non tamen auferebat clericatum Auguſtinus, ob ſcandalum vitandum Si autem non fuiſſet in clericatu, & monaſterium deſeruiſſet.

Auguſtinus vt ſupra.

Auguſtinus

Auguſtinus ſermo. 1.

Idē ſermo. 2

Idem.

Idē pſal. 75

Eccle. 5.

fe ruiſſet, non permittebatur eligi ad clericatum. Quæ oſtendit Auguſtinus epiſtola 76. ad Aurelium, & renarrat Gratianus. 16. q. 1. Lege epiſtolam. Dicitur enim in illa. Ordini clericorum fit indigniſsima iniuria, ſi deſertores monaſteriorũ ad militiam clericatus eligantur: cum ex his qui in monaſterio permanent, non tamen niſi probatiores atque meliores in clerum aſſumere ſoleamus. Cum ergo dicit ſermone 2. Quod ſi nollent ſuſcipere ſocialem vitam mecum: nõ illis tollerem clericatum, ſed ſeor. ma. & ſeor. vi. quo modo poſſent, ſatis perpenditur non abſoluere à peccato tranſgreſsionis voti: quam apertiſsime prætendit, quando continuo ſubiunxit: Et tamen, inquit ante oculos eius poſui, quantum mali ſit à propoſito cadere. Similiter intelligendum eſt, illud in priori ſermone: Scio quo modo homines ament clericatum. Non eum tollo nolenti mecum communiter viuere, ſed habet deum qui mecum manere vult ſi paratus eſt paſci à deo per eccleſiam ipſius, non habere debet aliquid proprium. Qui hoc non vult, habeat libertatem, & videat vtrum habere poſsit fœlicitatis æternitatem. Hæc ille. Eraſmus ſibi fauens, crude adduxit aliquot ſententias: quæ per ſe poſitæ & male intellectæ, non bene ſonant. Nec omnino verba fideliter retulit. Nam vbi dicit Auguſtinus, cæcos & claudos. Eraſmus in ſuo eccleſiaſte dixit debiles. Mortuos ſane vocat Auguſtinus hypocritas. Nam ante omnia ſuperius adducta premiſerat: Nolo habere hypocritas. Deinde ſequuntur, quæ retulimus de priori ſermone. Rurſus poſtquam dixerat: Malui habere cæ. vel clau. quàm plangere mor. ſtatim ſubdit quem accipiat mortuum. Quicunque, inquit, hypocrita eſt, mortuus eſt. Qui autem recedebãt à vita communi, cætera nõ ficte ſeruabant ad quæ obligabantur. Et recedebant nonnunquam ex quadam infirmitate, quam vocat claudicationem: nonnunquam iudicantes quadam mentis caligine, alibi ſe commodius agere, & hanc vocat cæcitatem. Partim vero bene agere ſine ſimulatione, partim vero male, relinquendo ſocialem vitam, ſentit eſſe ruinam, de qua poteſt eſſe ſpes reſurgendi. Ecce cur potius vocat hypocritas mortuos, & alios dimidie lapſos. Quòd ſi adhuc dubitas de eius mente, audi iterum quid dicat in priori ſermone. Virgo, etſi nunquam fuit in monaſterio, & virgo ſacrata eſt, illi nubere nõn licet, quamuis eſſe in monaſterio non compellitur. Si autem cœpit eſſe in monaſterio & deſerit, & tamen virgo eſt, dimidia ruit. Hæc ille. Et confeſtim ſubdit de clerico: Sic & clericus duas res profeſſus eſt, ſanctitatẽ & clericatum. Interius ſanctitatem. Nam clericatum propter populum ſuum deus impoſuit ceruicibus ipſius, cui magis eſt onus quàm honor. Et paulopoſt ſubiiciũtur verba, quæ ſuperficie tenus tenuit Eraſmus. Si foras ſeruat ſanctitatẽ, dimidius cecidit: ſi vero intus habeat ſimulationẽ, totus cecidit. Ex quo palam eſt, quòd intelligit Auguſtinus clericũ ſeruare ſanctitatem foris, ſicut virginem caſtitatem. Quia tamẽ in regula dicitur: Cõuictus, ſecũdum præpoſiti vel etiam presbyteri (ad cuius diſpenſationẽ pertinet) arbitrium, debet emendatori ſubire vindictam: quam ſi ferre recuſauerit, etiam ſi ipſe non abſceſſerit, de veſtra ſocietate proiicitur: videtur innui per hæc verba, etiam ſi ipſe non abſceſſerit, potuiſſe abſcedere ſi voluiſſet. Deinde, de veſtra ſocietate proiiciatur, quòd ſit abſolutus à voto monaſtico, aut ſaltem, quod non voluiſſet: Sed

Auguſtinus epi. 76. 16. quæ. 1.

Auguſtinus ſer. 2.

Idem.

Idem.

Eraſmus.

Auguſtinus.

Idem.

Idem.

Idem.

hæc nihil obſtant. Nam concilium generale duo genera monachorum malorum refert: videlicet fugitiuorum & eiectorum. De quibus tangit Auguſtinus in regula: ne contagione peſtifera plurimos perderent. Hæc patent ca. ſi. de regularibus. Non autem cogimur dicere ex his verbis, de veſtra ſoci. proiici. vt omnino depoſito habitu ſeculo tradatur. Nam quo modo incorrigibiles aut præfractiores proiicerentur, oſtendit Hieronymus in epitaphio Paulæ, de cuius monaſterij moderatione dicit: Quam linguoſam, garrulam, ac procacem, rixiſque perſpexerat delectari, & ſæpius commonitam nolle conuerti, inter vltimas & extra conuentum ſororum ad fores triclinij orare faciebat, & ſeparatim cibum capere: vt quam obiurgatio non correxerat, emendaret pudor. Hæc. Hieronymus: qui clare docet, quid ſit extra ſocietatem aliorum proiici. Licet etiam poſsit eſſe aliud genus proiiciendi: vel in carcerem vel ante profeſsionem. Nec dubito quin incorrigibiles aliter proiici poſsint, ne cæteri inficiantur. Attamen in ſeculo manens non poterit contra votum ſuum agere: vt pote, ducere vxorem & huiuſmodi. Iam vero age. Cum dicat Auguſtinus ſupra id ſermone de cō. vi. cleri. Malum eſſe quis neſciat à propoſito cadere, & in probationem ſui dicti adduxerit pſalmiſtam: Vouete & reddite, &c. pertractemus quo modo interpretetur Auguſtinus hunc verſiculum in enarrationibus pſalmorum tomo. 8. Ediſſerens ergo pſal. 75. cum ventum eſt ad illum verſiculum Vouete & red. &c. dicit: Alius vouet relinquere omnia ſua, diſtribuenda pauperibus, & ire in communem vitam, & ire in ſocietatem ſanctorum. Magnum votum vouit, vouete & reddite. Quiſque quod vouere voluerit voueat illud attendat, vt quod vouerit reddat. Et paulopoſt: Quid autem de quibuſdam apoſtolus, qui vouerunt & non reddiderunt? Habentes, inquit, damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Vouerunt & non reddiderunt. Nemo ergo poſitus in monaſterio frater, dicat: recedo de monaſterio. Neque enim ſoli qui ſunt in monaſterio, peruenturi ſunt ad regnum cęlorum: & illi qui ibi nō ſunt, ad deum non pertinent. Reſpondetur ei: Sed illi non vouerunt, tu vouiſti, tu retro aſpexiſti. Hæc quantum ad viros. De mulieribus dicit: Vidua quæ iam ſic permanere voluerat, voluit nubere: hoc voluit, quod licuit ei quæ nupſit: ſed illi non licuit, quæ de loco ſuo retro aſpexit. Et iterum: Virgo eſt caſtimonialis, iam dicata deo (& paucis interiectis) ſi antequam vouiſſet, nupſiſſet non damnaretur. Hæc Auguſtinus. Vt autem omnis tergiuerſatio tollatur, quia Eraſmus contendit de nomine, etiam de nomine diſſeramus, quo fratres ſuos Auguſtinus vocat, & inter quos ſe annumerat: Licet (vt dicit Hilarius. 4. de trinitate) non ſermoni res, ſed rei ſermo ſit ſubiectus. Igitur B. Auguſtinus pertractans pſal. 132. Ecce quam bonum & quàm iocundum habitare fratres in vnum: Iſta verba pſalterij, iſte dulcis ſonus, iſta ſuauis melodia, tam in cantico quàm intellectu, monaſteria peperit. Ex voce huius pſalmi appellati ſunt & monachi, ne quis vobis de iſto nomine inſultet. Et iterum: Venit enim ad poſteros iſta charitatis exultatio, & votum deo vouetur. Vouetur enim aliquid deo, & dictum eſt: Vouete, & reddite. Melius eſt autem non vouere & reddere, quàm vouere, & non reddere. Sed debet eſſe impiger animus, vt & voueat & reddat ne, cum ſe minus idoneum putat ad re-

De regula. cap. ſi. *Hie. in epi. Pau.* *Auguſtinus Pſal. 75.* *Hilarius. Auguſtinus. Pſal. 132.* *Idem.*

dendum,

dendum,piger ſit ad vouendam. Plane nunquam reddet,ſi de ſuo pu taucrit redditurum. Rurſus ſermone priore de communi vi.cle. Quare,inquit,nos non appellemus monachos,cum dicat pſal. Ecce quàm bonum & quàm iocundum ha.f.in vnum? μόνος enim,vnus dicitur. Deinde paulopoſt: Merito illis diſplicet nomen monachorum, quia illi nolunt habitare in vnum cum fratribus. Et iterum: Ecce quàm bonum &c. Oſtendebat qui dicebat, ecce. Videmus & nos fratres, & benedicimus deum,& oramus vt dicamus & nos,ecce quàm bonum. &c. Quæ apertius dici poſſunt pro nuncupatione monachorum contra Eraſmum? Adde quòd in regula monacharum expreſſe habetur: Hæc igitur ſunt,quæ vt obſeruetis præcipimus in monaſterio conſtitutæ. Verum æquiuocatio monachi,peperit opinionis errorem. Nam monachus quandoque accipitur ſingulari acceptione, vt diſtinguatur à clerico,qui officium habet in eccleſia: vt oſtendit Gratianus. 16.q.1. Hinc eſt etiam.§.aliud: Ex eo quòd monachus eſt, ſua & aliorum peccata deflendi habet officium: Ex eo quòd clericus,docendi & paſcendi populum. Vnde Hiero.ad Ruſt. Monachus non doctoris ſed plangentis habet officium. Et ad Helio. Alia eſt cauſa monachi, alia clerici. Quam diſtinctionem innuit Auguſtinus epiſtola.76. Ipſi vulgares de nobis iocabantur,dicentes: Malus monachus,bonus clericus eſt. Nimis dolendum,ſi ad tam ruinoſam ſuperbiam monachos ſurrigamus,& tam graui contumelia clericos dignos putemus: in quorum numero ſumus. Itaque Auguſtinus,quando reſpicit cauſam & functionem clerici,ſeparat à monacho: quando vero communem vitam & concordem conſyderat, confundit: vt oſtenditur in fine expoſitionis illius. Quid ergo,ait dicunt illi qui nobis inſultant de nomine monachorum? Nec errandum eſt cum Eraſmo nobis ingerente illud quod dicit Auguſtinus ſermone.2.de communi vi.cleri. Offeratur mihi verbi gratia byrrhum aut pyrrhum rubrũ vel precioſum, Forte decet epiſcopum: quãuis nõ deceat Auguſtinũ. In quo philoſophatur Eraſmus: Vbi,inquit magis dicendum erat,nõ decet monachum. Verum ſatis exprimit Auguſtinus non decere monachum, & ita ſe intelligere,quando ſubnectit (quod omiſit Eraſmus, quia non facere ad cauſam ſuam.) Non deceret hominem pauperem, de pauperibus natum. Et iterum: Fateor enim vobis, de precioſa veſte erubeſco,quia non decet hanc profeſſionem, hanc admonitionem, hæc membra, hos canos. Hæc ille. Vbi oſtendit illud quod dixerat, non decet Auguſtinum,multa includere, & inter alia monaſticam vitam,quando dicit: hominem pauperem,hanc profeſſionem. Sed Eraſmus hæc omnia facile eludet, à nomine monachi rem ipſam & omnem vim,quaſi animam à corpore tollens. Nam in vita Hieronymi à ſe conſcripta: Penſitatis,inquit,omnibus ac circunſpectis, Hieronymo monachi placuit inſtitutum. Quod ne quis in hoc erret, id temporis longe diuerſum erat ab hoc,quod hodie videmus ceremoniis obſtrictum. Immo quibus maxime libertas erat cordi, hi monachi profeſſionem ſuſcipiebant. Primum enim res manebat integra, ſi quis ita cenſuiſſet. Manebat commigrandi remigrandiq́ue quò vellent poteſtas,manebat dulciſsimum ac liberrimum ocium. Ad ſtudium,ieiunia,pſalmos,vigilias,aut ſuopte incitabantur animo, aut exemplis inuitabantur. Non cogebantur hominum conſtitutiunculis.

Auguſtinus ſer.1. de com.vi.cleri.

Hiero.

Auguſtinus ep. 76.

Idem.

Idem ſer.2. de cõ.vi.cle.

Eraſmus.

lis. Veſtitus erat ſimplex, nec is tamen preſcriptus, ſed ſuo cuique arbitrio ſumptus. Non qui prodigioſa nouitate faceret inſignem, digitóque, notandum, ſed qui ſimplicitatem chriſtianam præ ſe ferret. Votorum nulla vincula, niſi quæ ſunt cuiuſque pure Chriſtiani. Denique ſi quem ſui inſtitu ti pœnitentia cœpiſſet, tota demum pœna erat inconſtantiæ nota. Cuius rei ſi quis fidem requirat, legat Hilarionis vitam, legat inſtitutionem monachi ad Ruſticum, & item ad Paulinum. Legat in epiſtola cuius initium, Audi filia, deſcriptum triplex apud Aegyptios monachorum genus. Hæc Eraſmus ibi. Quæ domino deo fauente iam confutare certum eſt. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum, ediſſerens illud apoſtoli Pauli. 1. Corin. 7. Etſi nupſerit virgo, non peccauit. Non illa, inquit, virgo, quæ ſemet dei cultui dedicauit. Harum enim ſi qua nupſerit, habebit damnationem, quia primam fidem irritam fecit. Si autem hoc de viduis dictum obiecerit, quanto magis de virginibus dictum præualebit? cum etiam his non liceat, quibus aliquando licuit? Virgines enim quæ poſt conſecrationem nupſerint, non tam adulteræ ſunt quàm inceſtæ. Et in eodem libro: Sicut (ait) habentibus vxores apoſtolus tollit licentiam dimittendi eas, ſic virginibus nubendi amputat facultatem. Iterum in viris illuſt. de Tyberiano ait: Poſt ſuorum cædem, tædio victus exilij mutauit propoſitum: & iuxta ſanctam ſcripturam, canis reuerſus ad vomitum ſuum, filiam deuotam Chriſto virginem matrimonio copulauit, id eſt (dicit Eraſ. in ſcholiis) coegit vt nuberet. Sic enim exponit Sophronius, ne quis accipiat illum ſuam ipſius duxiſſe filiam. Atque hæc interim ipſemet Eraſmus contra ſeipſum. Iam & de voto paupertatis, audi eundem Hiero. ad Euſtochium de cuſto. virgi. Quid (ait) ante non plures annos Nitriæ geſtum ſit referemus. Quidam ex fratribus, parcior magis quàm auarior, & neſciens triginta argenteis dominum venditum, centum ſolidos (quos lina texendo acquiſierat) moriens dereliquit. Initum eſt inter monachos conſilium, (Nam in eo loco circiter 5. milia diuiſis cellulis habitabant) quid facto opus eſſet. Aliqui pauperibus diſtribuendos eſſe dicebant, nonnulli parentibus remittendos. Macharius vero & Pambo & Iſidorus, & cæteri quos patres vocant, ſancto in eis loquente ſpiritu, decreuerunt infodiendos eſſe cum eodem, dicentes: Pecunia tua tecum ſit in perditionem. Nec hoc crudeliter quiſquam putet factum. Tantus cunctos per totam Aegyptum terror inuaſit, vt vnum ſolidum dimiſiſſe ſit criminis. Hæc Hieronymus. Et illa eſt epiſtola quæ incipit: Audi filia, ad quam nos remittebas pollicens nos tuorum decretorum inuenturos fidem: Et ecce tota fides tua in hoc ſolo ruit. Adhuc tamen vt (nullus ſit tergiuerſationi locus) audiamus Hieronymum in illud Threnorum. 3. Bonum eſt viro cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua. Hanc ſpeciem conuerſionis, boni eremitæ & monachi, qui voto monaſticæ diſciplinæ obligati ſunt, imitari contendunt. Sed rara eſt & paucißimis dono dei hæc perfectio conceſſa. Quid apertius dici poteſt contra monachos, quos nobis tuis peperiſti impoſturis? Quia vero mittis nos ad vitam Hilarionis, & ad Ruſticum & Paulinum, & ad epiſtolam Audi filia, videamus quid tibi proſint ſomnia tua. Dicitur ergo in vita Hilarionis ab Hieronymo: Audiens autem tunc celebre nomē Antonij, quod per omnes Aegypti populos

Hier. lib. 1. contra Ioui.

Idem.

Id. de viris illuſt.

Hieron. ad Euſto. de cu. virginitatis.

Hie. Thre. 3.

Idem in vi. Hila.

los ferebatur, incenſus viſendi eius ſtudio, perrexit ad eremum. Et ſtatim vt eum vidit, mutato priſtino habitu, duobus fere menſibus iuxta eum manſit, contemplans ordinem vitæ eius morúmque grauitatem. Et infra: Partem ſubſtantiæ fratribus, partem pauperibus largitus eſt: nihil ſibi omnino reſeruans, & timens illud de acti .apoſt. Ananiæ & Saphiræ, vel exemplum vel ſupplicium: maximéque domini memor dicentis: Qui non renunciauerit omnibus quæ poſsi det, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Hæc ibi. Nos vero nónne oſtendimus ſupra ex Hieronymo ad Demetriadem virginem, Ananiam & Saphiram votũ emiſiſſe? Quid ergo fecit & Hilarion, & eius veſtigia ſequentes? de quibus in eadem vita: Exemplo itaque eius, per totam Palæſtinam innumerabilia monaſteria eſſe cœperunt, & omnes ad eum monachi certatim currere. Deinde dicitur illic: Deteſtabatur autem præcipue monachos, qui infidelitate quadam in futurum reſeruarent ſua: & diligentiam haberent vel ſumptuum, vel veſtitus aut alicuius earum rerum, quæ cum ſæculo tranſeunt. Denique vnum de fratribus in quinto ferè miliario à ſe manentem, quia comperiebat hortuli ſui nimis cautum timidúmque cuſtodem & pauxillum habere nummorum, ab oculis abegerat. Qui volens ſibi reconciliari ſenem, frequenter veniebat ad fratres & maxime ad Heſichium, quo ille vehementiſsime delectabatur. Quadam igitur die, ciceris faſcem virentis, ſicut in herbis erat, detulit. Quem cum Heſichius poſuiſſet in menſa ad veſperum, exclamauit ſenex ſe fœtoré ferre non poſſe, ſimulque vnde eſſet rogauit. Reſpondente autem Heſichio, quód frater quidam primitias agelli ſui detulliſſet, Non ſentis, inquit putorem teterrimum, & in cicere fœtere auaritiam? Mitte bubus, mitte brutis animalibus, & vide an comedant. Quod cum ille iuxta præceptum in præſepe poſuiſſet, exterriti boues, & plus ſolito mugientes, ruptis vinculis in diuerſa fugerunt. Hæc in vita Hilarionis. Et audet Eraſmus dicere, ſi quis propoſiti pœnitentia duceretur tantum incurriſſe cuiuſdam inconſtantiæ notam. Nunc ſe locutus offert, vt probemus, quòd non minus impudenter præſcripſit ſuo errori epiſtolam ad Ruſticum. Loquens Hieronymus de matre Ruſtici, ſic ait, anna Samuelem non ſibi, ſed tabernaculo genuit. Filij Ionadab, qui vinum & ciceram non bibebant, qui habitabant in tentoriis, & quas nox compulerat ſedes habebat, &c. At Samuel perpetuo fuit additus cultui templi, ex voto Annæ matris. Et filiorum Ionadab Hieremiæ. 35 illud eſt: Non bibemus vinum, quia Ionadab filius Recab, pater noſter præcepit nobis dicens: Non bibetis vinum vos & filij veſtri, vſque in ſempiternum. Quid vltra? Per hęc, ad illud (ait Hieronymus vbi ſupra) tendit oratio, vt doceam te non tuo arbitrio dimittendum: ſed viuere debere in monaſterio ſub vnius diſciplina patris, conſortióque multorum. Vt ab alio diſcas humilitatem, ab alio patientiam: hic te ſilentium, ille doceat manſuetudinem. Non facias quod vis, comedas quod iuberis, veſtiare quod acceperis, operis tui penſum perſoluas, ſubiiciaris cui non vis: laſſus ad ſtratum venias, ambulánſq; dormites, & needum completo ſomno ſurgere compellaris. Dicas pſalmum in ordine tuo, in quo non dulcedo vocis, ſed mentis affectus quæritur, dicente apoſtolo: Pſallam ſpiritu, pſallam & mente. Et, Cantantes in cordibus veſtris domino,

Act. 5.
Hiero.
Idem ad Ruſt.
1. Cor 14.
Coloſſ 3.

mino. Seruias fratribus, hoſpitum laues pedes, paſſus iniuriam, taceas. Præpoſitum monaſterij timeas vt dominum, diligas vt parentem. Credas tibi ſalutare quicquid ille præceperit: ne de maiorum ſententia iudices, cuius officij eſt obedire & implere quæ iuſſa ſunt, dicente Moyſe: Audi Iſrael & tace Perpende lector amice, quantum diſtent: ſuo arbitrio viuere, & non ſuo arbitrio dimittendum: libertatem manere eundi quo velis, &, præcipi, obedire ac ſubiici cui non velis: credere ſalutare quicquid precipiatur. Sed Eraſmus. 3. loco nos inuitat ad legendam epiſtolam ad Paulinum de inſtitutione monachi. Quid autem in ea? Prima fronte Hieronimus apoſtolorum regulam (de qua antè pluribus actum eſt) Paulino præſcribit. Denique (ait) & tu audita ſententia Saluatoris: Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni ſequere me: verba vertis in opera, & nudam crucem nudus ſequeris. Deinde imitationē Abrahæ illi proponit Hieronymus. Manifeſtum eſt autem, quòd Abraham nunquam habuit propoſitum reuertendi ad patriam vnde exierat. vt teſtatur apoſtolus ad Hebræos. 11. Et ſi quidem ipſius meminiſſent de qua exierunt, habebant vtique tempus reuertendi: Nunc autem meliorem appetūt. i. cœleſtem. Subſecutus commemorat Antonium, & cuncta Ægypti & Meſopotamiæ Ponti & Cappadociæ & Armeniæ examina monachorum, & Beatum Hilarionem. Hi vero omnes, viam perfectiſsimam & nō votorum inconſtātiam ingreſſi ſunt, vt ſupra claruit. Item ipſum conueniés Paulinum: Iam non ſunt, ait, tua quæ poſſides, ſed diſpēſatio tibi credita eſt. Memento Ananiæ & Saphiræ: illi ſua timide ſeruauerunt. Hæc tam faciunt contra Eraſmū, vt nihil contra nos. Immo eis per omnia pro nobis. Iam quarto demum loco vult Eraſmus, ad requirendam fidem ſuorum monachorum, nos legere triplex deſcriptum monachorum genus apud Ægyptios. Eia, legamus, & penſiculatius perſcrutemur. Ait Hieronymus in epiſtola, Audi filia: Tria ſunt in Ægypto monachorū genera. primum, Cœnobitę, quod illi Senſes gentilli lingua vocant: Nos in communi viuentes poſſumus appellare. Secundum, Anachoretæ: qui ſoli habitant per deſerta, & ab eo quòd procul ab hominibus receſſerint, nuncupantur. Tertiū genus eſt, quod Remoboth dicunt: deterrimum atque neglectum, & quod in noſtra prouintia, aut ſolum aut primum eſt. Hi bini vel terni, nec multo plures ſimul habitant, ſuo arbitratu ac ditione viuētes. Et de eo quod laborauerint in medium partes conferunt, vt habeant alimenta communia. Habitant autē quàm plurimi in vrbibus & caſtellis: & quaſi ars ſit ſancta, non vita, quicquid vendiderint, maioris eſt precij. Inter hos ſæpe ſunt iurgia, quia ſuo viuentes cibo, non patiuntur ſe alicui eſſe ſubiectos. Reuera ſolent certare ieiuniis: & rem ſecreti, victoriæ faciunt. Apud hos affectata ſunt omnia. Laxæ manicæ, caligæ follicantes, veſtis craſſior, crebra ſuſpiria, viſitatio virginum, detractio clericorum. Et ſi quando dies feſtus aduenerit, ſaturantur ad vomitum. His igitur quaſi quibuſdā peſtibus exterminatis, veniamus ad eos qui plures ſunt, & in commune habitant: id eſt, quos cœnobitas diximus. Hæc Hieronymus de. 3. genere monachorum, quos Eraſmus reuocaſſe videtur exterminatos, cēſens Auguſtinum imitatum in Africa genus quoddam eorum, qui ſimul commorabantur nullo imperio.

Nam

Hiero ad Pau. *Matth. 19.* *ad. Heb. 11.* *Hiere. 6.* *Hie. in epi. Audi fi.*

Nam cum de illis monachis dicitur: Nō pati ſe cuiquā ſubiici, nónne ea eſt poteſtas Eraſmi, cōmigrandi remigrādíque quò libeat? Hieronymus autē in epiſtola, Audi filia, de cœnobitis ait: Prima apud eos cōfœderatio eſt, obedire maioribus: & quicquid iuſſerint, facere. Deinde pleraque perſequitur ſancta & imitāda, quæ tamen Eraſmus temerarie & irriſoriè vocare audet hominum conſtitutiunculas. Ad Anachoretas veniamus. Huius, inquit, vitę author Paulus, illuſtrator Antonius: & vt ad ſuperiora conſcendam, princeps Ioannes Baptiſta fuit. Talem vero vitam Hieremias quoque deſcribit, dicens: Bonum eſt viro cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua. Hæc ille. Atqui ex Hieronymo oſtendimus, quínam ſint illi qui portauerunt iugum domini. Monachos enim deſignauit: nō (quos imaginatur Eraſmus) pro tempore, ſed perpetuos. Quod vero ſuis monachis nuper adinuentis non præſcribit veſtitum vnum, ſed ſuo cuiuſque arbitrio ſumptum, faciens Hieronymum teſtem, tentemus oſtendere etiam hoc falſum eſſe. Hieronymus ad ſolicitatorem virginis: Moris eſt in Ægypti & Syriæ monaſteriis, vt tam virgo quàm vidua, quæ ſe deo vouerint, & ſeculo renunciantes omnes delicias ſæculi conculcarint, crimen monaſteriorum matribus offerant deſecandum, non intecto poſtea contra apoſtoli voluntatem inceſſuræ capite, ſed ligato pariter ac velato. Ecce audis votum, raſum caput, & velum. De quo etiam paulò infra: Poſt apoſtoli Petri baſilicam, in qua Chriſti flammeo conſecrata eſt, &c. Dic, quid eſt flammeo conſecrari? An liceat pro ſuo cuique arbitrio relinquere conſecratum? Rurſus in epitaphio Paulæ: in hoc ſolo patriæ deſyderium habuit, vt filium, nurum, neptem, renunciaſſe ſeculo & Chriſto ſeruire cognoſceret. Quod & impetrauit ex parte. Nam neptis Chriſti flammeo reſeruatur, nurus æternæ ſe tradens pudicitiæ, ſocrus opera, fide & eleemoſynis ſequitur. Iterum audis voti repromiſsionem, Chriſti flammeum, æternam pudicitiam. De coma autem radenda monachis, pluribus agit Auguſtinus tomo. 3. de opere monachorum, ca. 31. & 32. De habitu vero planè teſtatur Hier. in epitaphio Pau. tria ab eadem conſtituta virginum monaſteria commemorans. Vnus, ait, omnium habitus. Linteamine, ad tergendas ſolum manus vtebantur? Et tem frequens eſt apud Auguſt. Hier. Ambro. Cypria. & cæteros catholicos doctores, velatarum virginum mentio, vt cuique legenti ſit obuium Adhuc tamen vnum locum citare libet ex quarto Carthaginenſi concilio cap. 115. Cui quidem concilio interfuit ac ſubſcripſit Diuus Auguſtinus. Ita autem habet locus: Si quæ viduæ, quantumlibet in minoribus annis adhuc poſitæ, & matura ætate à viro relictæ ſe deuouerint domino, & veſte laicali abiecta, ſub teſtimonio epiſcopi & eccleſiæ religioſo habitu apparuerint, poſtea vero ad nuptias ſeculares tranſierint, ſecundum apoſtolum damnationem habebunt, quoniam fidem caſtitatis, quam domino vouerunt, irritam facere auſæ ſunt. Iam reſtat oſtendere Auguſtinum tradidiſſe regulam viris, & priùs viris quàm fœminis. Quod non videtur magni negocij perſuadere. Nam ſi perſuaſum eſt ex ſuperioribus tractatibus, Auguſtinum & ſibi adhærentes regulam primitus ſub apoſtolis conſtitutam voto firmaſſe, quo modo in tam ſancta congregatione, ſine lege & ſanctis inſtitutis viueretur? Certe conſtat ex Poſsidonio, nonnullas

Hier. 1. epiſtola Audi filia.

Idem.

Tren. 3.

Hier.

Hie. in epi. Paulæ.

Auguſtinus de opere monachorum.

Hie. in epi. Paulæ.

Ex concilio Carthaginenſi 4.

nonnullas fuiſſe in monaſteriis illis cõſtitutiones, de quibus cap.25.
Poſ.ca.25. Cũ ipſo ſemper clerici, vna etiã domo ac menſa, ſumptibúſq; cõmunibus alebãtur ac veſtiebãtur. Suos inſtituerat ne quis iuraret ne ad modicum quidem. Quod ſi prolapſus fuiſſet, vnam de ſtatutis perdebat portionem. Numerus enim erat ſuis ſecum commorantibus & conuiuẽtibus poculorũ præfixus. In diſciplinationes quoque à regula recta & honeſtate arguebat, & tolerabat quãtum decebat & oportebat. In talibus præcipue docens, ne cuiuſquã cor declinaret in verba maliciæ, ad excuſandas excuſationes in peccatis. Dicit etiã Augu-
Auguſtinus vbi ſupra. ſtinus in ſer. de cõmuni. vi. cle. Noueram & noui oẽs qui mecũ viuerẽt, noſſe propoſitum noſtrũ, noſſe legẽ vitæ noſtræ. Nunc ad memoriam reuoca quæ ſint in diſciplinationes, quæ regula recta, quæ lex vitæ ipſius, quam noſſent omnes ſecum commorantes. Et cum hæc regula ſentẽtiis & dictionis figura referat authorem Auguſtinũ, quo modo dubitas viris eſſe traditam, & pectus ipſum Auguſtini non eſſe præcipue viris reſeratum, cum quibus vitæ conſuetudinem ducebat? Nec valet quod opponit Eraſmus, de lauandis propriis veſtibus & operãdo in cõmune: quæ nõ cõgruãt in clericos eius tẽporis, quorum tũ erat maior libertas & dignitas. Primum nõ præcipit abſolute in regula, lauãdas à ſuis proprias veſtes, ſed à ſe, vel à fullonibus.
Idem de opere mo. ca. 29 De operando autem in cõmune, tam eſt cõueniens ſtatui monachorum, vt illud maxime cõmẽdauerit Auguſtinus edito peculiari libro & inſcripto: De opere monachorũ. In quo proponit exẽplum apoſtoli, & ca. 29. ſeipſum. Neque in hac regula erãt pręſcribẽda clericorum officia, in qua maxime prætẽditur communis omnium vita, & cõſuetudo religioſæ ſocietatis, nõ eccleſiæ gubernatio. Nõ enim ſolet Auguſtinus in ſuis pertractationibus rẽ attingere ex profeſſo, niſi quam ſibi præſcripſit. Denique cum tot retro ſeculis, tam multi doctores & præclari viri, hãc crediderint regulã Auguſtini traditam viris, quin & commẽtariis illuſtrarint, ſimul & ſedes apoſtolica approbauerit: neſcio ſi tot eccleſiæ proceribus neglectis, quiſpiam inueniatur vſque adeo inſani cordis, vt vni Eraſmo monachorũ nomẽ tam grauiter inſectãti adhæreat. Et ſane huiuſmodi nugamẽtum improbi cenſoris, tã temerarium ſtatim apparet, vt ocioſum ſit euidẽtioribus rationibus cõtra ipſum agere. Itaq; hactenus diſputaſſe ſufficiat. Nam ex his certe vides amice lector, quàm opacas hic atque palpabiles tenebras, pro mera luce tibi cenſor ſupponat Eraſmus. Et tamẽ videri vult (homo pius) clariſſimo ſuo ingenio, ab errore recepto cõmuniter, totũ mũdum ingẽti miraculo aſſerere. Cum potius id effecturus eſſet (niſi occurreretur huiuſmodi cẽſuris) vt ſumma caligine lucem inuolueret meridianam. Verùm quando facile iam arbitror eſſe tibi vt in tam luculẽto lumine à nobis exhibito, ipſum deinceps lumen veritatis omnino videas, ambulẽſque & exultes in eo: Age, ſi tibi cõſulis & amas lucẽ, poſthac caue tibi ab Eraſmi fuco. Nam ſubinde in toto Auguſtini libro ſimilem rem agit: ac ita ſe nonnunquam vertit in miniſtrum lucis, peritus artifex, vt niſi rem æſtimes penitus, ipſas etiam intimo cœlo latentiores ſtellas, velut digito commonſtraſſe tibi putes. Itaque cauebis.

FINIS.

NESCIO

NESCIO HVIVS LIBRI AVCTOREM, SED VIDETVR ESSE AVGVSTINI AD SOROREM ſuam de eremitica vita.

* * *

IAM pluribus annis exigis à me ſoror, vt ſecundum modum viuendi quem arripuiſti pro Chriſto, certam tibi formulam tradam, ad quam & mores tuos dirigere & vitam, religionis, & vitæ religioſæ poſsis exercitia ordinare. Vtinam à ſapientiore id peteres & impetrares qui non coniectura qualibet, ſed experientia didiciſſet, quod alios doceret. Ego certè qui carne & ſpiritu tibi frater ſum, quoniam negare non poſſum, quicquid iniungis: faciam quæ hortaris, & ex diuerſis patrum inſtitutis aliqua quæ tibi videntur neceſſaria excerpens ad componendum exterioris hominis ſtatum certam tibi regulam tradere curabo, pro loco & tempore quędam adiiciens: & ſpiritualia corporalibus, vbi vtile viſum fuerit, interſerens.

Quo modo eſt inſtituta eremitica vita.

CAP. I.

PRimum oportet te ſcire qua cauſa, quá ve ratione vita hæc ab antiquis vel inſtituta ſit vel vſurpata. Sunt quidam quibus inter multos viuere pernicioſum eſt. Sunt & alij quibus & ſi pernicioſum non eſt, tamen diſpendioſum eſt: Sunt & nonnulli quibus & nihil horum timendum eſt: ſed potius habitare magis æſtimant fructuoſum. Itaque

antiqui vel vt vitarẽt periculum, vel ne paterentur diſpendium, vel vt liberius ad Chriſti anhelarent & ſuſpirarent amplexum, ſingulariter viuere elegerunt. Hinc eſt, quòd plures in eremo ſoli ſedebant, vitam manuum ſuarum ope re ſuſtentantes. Illi verò qui nec hoc ſecurum ſibi inter ſolitudinis libertatem & vagandi poteſtatem arbitrabantur, includi potius, & infra cellulam obſtruſo exitu contineri tutius æſtimabant.

Quod non ſufficit recluſio corporis & membrorum, niſi aſsit recluſio mentis & ſenſuum.

CAP. II.

QVid tibi viſum fuit, cum te huic inſtitutioni voueres. Nam multi rationem huius ordinis vel ignorantes, vel non curantes, membra tantum intra parietes cohibere ſatis putant eſſe: cum mens non ſolùm per vagationem diſſoluatur, curis & ſolicitudinibus diſsipetur, immundis etiam & illicitis deſideriis agitetur, ſed etiam lingua, tota die per vicos & ciuitates, per foros & nundinas ocioſe diſcurrant.

De periculo & caſu recluſarum, ex confabulatione vetularum.

CAP. III.

VIx aliquam incluſarum huius temporis ſolam inuenies, ante cuius feneſtram non anus garrula vel nugigerula mulier ſedeat, quę eam fabulis occupet, rumoribus aut detractionibus paſcat, illius vel illius monachi vel clerici vel alterius cuiuſlibet ordinis viri formam, vultum, moréſque deſcribat. Illecebroſa quoque interſerat, puellarum laſciuiam, viduarum quibus licet, quicquid libet libertatem coniugium in viris fallendis explendíſque voluptatibus aſtutiam depingat. Os interea in riſus cachinnóſque diſſoluitur, & venenum cum ſuauitate bibitum per viſcera membráque diffunditur.

Qualiter imprimitur in imaginatione quod præceſsit in confabulatione.

CAP. IIII.

SIc cum diſcedere ab inuicem hora compulerit, incluſa voluptatibus, anus cibariis onerata recedat. Reddita quieti miſera eas quas auditus induxerat, in corde ver

ſat

ſat imagines, & ignē præmiſſa confabulatione conceptum vehementius ſua cogitatione ſuccendit: quaſi ebrius in pſalmo titubat, in lectione cadit, fluctuat in oratione. Refuſa mundi luce citantur mulierculæ addentes noua veteribus, non ceſſant donec captiuam liberius dæmonibus illudendam exponunt. Nam manifeſtior ſermo non iam de accendenda, ſed potius de ſitienda voluptate procedens: vbi & quando & per quem poſsit explere quod cogitat, in commune exponant. Cella vtitur in proſtibulum, & delicato qualibet arte foramine, aut illa egreditur, aut adulter ingreditur. Infœlicitas hæc vt ſæpe probatur, pluribus cauſa viris in hoc noſtro ſeculo communis eſt.

De loquacitate & auaricia aliquarum recluſarum congregantium vt diſtribuatur pauperibus.

CAP. V.

SVnt aliæ quæ licet turpia declinent loquaces, tamen loquacibus aſsidue ſociantur, nimium curioſitati linguam & aures tota die ocio rumoribúsque dedentes. Aliæ non multum iſta curantes (quod fere vicium per omnes huius temporis ſerpit incluſas) pecuniæ congregandæ vel multiplicandis pecoribus inhiant: tantáque cum hac ſolicitudine in his extenduntur, vt eas matres vel dominas familiarum exiſtimes, non anachoretas. Quærunt aliquibus paſcua paſtores, qui procurent, qui cuſtodiant greges, fructus vel precium vel pondus, vel numerum à cuſtodibus expetunt. Sequitur emptio & venditio, vt nummus nummo cumulum exigat & auariciæ ſitum accendat. Fallit enim tales ſpiritus nequam pro impertiendis eleemoſynis vel orphanis alendis. Pro aduenientium parentum vel amicorum charitate, & religioſarum fœminarum ſuſceptione, hoc vtile eſſe ac neceſſarium ſuadentes. Non eſt hoc tuum ad quam magis pertinet, vt pauper cum pauperibus ſtipem accipias, quàm relictis omnibus tuis pro Chriſto aliena quærere, vt eroges. Magnæ infidelitatis ſignum eſt, ſi incluſa de craſtino ſit ſolicita, cum dominus dicat, Primum quærite regnum dei, & hęc omnia adiicientur vobis. Quapropter prouidendum eſt vt mens omni rerum temporalium cura exuatur, & exoneretur ſolicitudine.

Quod recluſa de proprio labore viuat, vel aliunde antequam recludatur, ſibi procuret prouideri, nec doceat, nec hoſpites recipiat, nec puellas, ſed habeat probatam matronam & ancillam.

CAP. VI.

QVod vt fiat, videat incluſa, vt ſi fieri poteſt, de labore manuum ſuarum viuat. Hoc enim perfectum eſt. Si autem aut infirmitas aut teneritudo non permittat antequam includatur, certas perſonas quærat, à quibus ſingulis diebus quod vni diei ſufficiat, humiliter recipiat, nec cauſa pauperum vel hoſpitum quicquam adiiciat. Non circa cellulam eius pauperes clament, non orphani plorent, non vidua lamentetur. Sed quis inquies, hoc poterit prohibere? Tu ſede, tu tace, tu ſuſtine. Mox vt ſcierite nihil habere ſeque nihil recepturos, vel fatigati diſcedent. Inhumanum hoc clames. Cæterum ſi præter neceſſarium victum & veſtitum aliquid habes, monacha non es. Quid ergo erogabis? præcipitur tamen incluſæ, vt quicquid de labore manuum ſuarum victui ſuperfuit, mittat cuidam fideli, qui pauperibus eroget. Nolo vt inſidiatrix pudicitiæ vetula mixta pauperibus accedat propius, deferat ab aliquo monachorum vel clericorum eulogias, non blanda verba in aure ſuſurret, ne pro accepta eleemoſyna oſculans manum in aure inſibilet. Cauendum præterea eſt, vt nec ob ſuſceptionem religioſarum fœminarum, quodlibet hoſpitalitatis onus incluſa ſuſcipiat. Nam inter bonas plerunque etiam peſſimæ veniunt, quæ ante incluſæ feneſtram diſcumbentes præmiſsis valde paucis de religioſis ſermonibus ad ſecularia deuoluũtur, inde ſubtexere amatoria, & noctem ferè totam inſomnem ducere. Sane tu tale deuita, ne cogaris audire quod videre horreas. Forte enim videbuntur amara cum audiuntur vel cernuntur: quæ ſequuntur, dulcia, cum cogitantur. Si ſcandalum times, eò quòd nec pauperibus erogas, non ſuſcipis hoſpites: cum omnes tuam nuditatem didicerint, non erit qui reprehendat. Si vero nec pro pauperibus nec pro hoſpitibus te velim pecunioſam eſſe: multo vtique minus occaſione grandioris familiæ. Itaque eligatur tibi aliqua anus, non garrula non vaga, non litigioſa non nugigerula: ſed quæ bonos mores excoluerit, & ab omnibus habuerit teſtimonium

veritatis.

veritatis Hęc hoſtium cellulę cuſtodiat,& quod debuerit, vel admittat vel conſeruet. Habeat ſub cura ſua fortiorem ad onera ſuſtinenda,puellam quæ aquam & ligna comportet,coquat fabas,aut olera aut ſi hoc infirmitas exegerit, præparet potiora. Hęc ſub virgę diſciplina cuſtodiatur,ne forte eius laſciuia tuum ſanctum habitaculum polluatur, propoſitum blaſphemetur, pueris & puellis nullum ad te concedas acceſſum. Sunt quædam incluſæ quæ in docendis puellis occupantur & cellam ſuam vertunt in ſcolam. Illa ſedet ad feneſtram,iſte in porticu reſidet. Illa intuetur ſingulas,& inter puellares motus nunc iraſcitur, nunc ridet, nunc minatur,nunc percutit,nunc blanditur,nunc oſculatur,nūc flentem vocat pro verbere propius,palpat faciem, ſtringit collum,& in amplexum ruens nunc filiam vocat, nunc amicam. Qualiter inter hæc memoria dei,niſi ſecularia & carnalia, & ſi non perficiantur,mouentur tamen, & quaſi ſub oculis depinguntur. Tibi vtique duæ illæ ſufficiant ad colloquium & ad obſequium.

Quod qualibet religioſa maxime virgo & recluſa debet parum & illud ordinate loqui.

CAP. VII.

SIlentij grauitatem incluſæ ſeruandam præcipuè ſuademus. Eſt enim in ea quies magna & fructus multus. Nam cultus iuſticiæ ſilentium Sicut ait Hieremias, Bonum eſt cum ſilentio expectare ſalutare dei. Et iterum, Bonum eſt viro cum portauerit iugum: vt ſedeat ſolus, & taceat. Vnde ſcriptū eſt: Audi Iſraël & tace Fac ergo, quod ait propheta, Dixi cuſtodiam vias: vt non delinquam in lingua mea. Poſui ori meo cuſtodiam. Sic incluſa timens caſum linguæ quam ſecundum apoſtolum Iacobum nemo hominum domare poteſt,ponat cuſtodiam ori ſuo,ſola ſedeat,& taceat ore, ſpiritu loquatur: & credat ſe non eſſe ſolam, quando ſola eſt. Tunc enim cum Chriſto eſt,qui non dignatur in turbis eſſe cum ea. Sedeat ergo ſola taceat Chriſtum audiens,& cum Chriſto loquēs, Ponat cuſtodiam ori ſuo. Primum,vt raro loquatur. Deinde quid loquatur, quibus, & quo modo loquatur,attendat. Rarò loquatur,id eſt,certis & conſtitutis horis,de quibus poſtea dicemus. Quid lo-

quatur, id eſt certis perſonis, & quales eis fuerint deſignatæ. Quo modo loquatur, id eſt humiliter, moderatè, non alta voce, nec dura, nec blanda, nec mixta riſu. Nam ſi hoc ad quemlibet virum honeſtum non pertinet, quanto magis ad fœminam? quanto magis ad virginem? quãto magis ad incluſam? Sede ergo ſoror mea & tace. Si cõpelleris loqui, parum loquere, humiliter & modeſtè: ſiue de corporalium rerum neceſsitate, ſiue de animę ſalute ſermo incubuerit.

Quod non debet loqui niſi probato confeſſori, ſeni & raro: nec eum tanget, nec de mane conferat, nec ſolus ſibi loquatur aliquis, nec munuſcula tribuat.

CAP. VIII.

IAm nunc perſonas quibus loqui debet, deſignemus. Felix illa quæ nec maritum admiſit, nullum virorum videre volens, nec alloqui. Sed quæ nunc recluſarum hoc ſequitur exemplum? Sufficiunt illis quæ modò ſunt, ſi hanc corporalem caſtitaté conſeruent, ſi non onuſto ventre non extrahantur: ſi non fletus infamis partum ediderit, quibus perpetuum, ne cum viris loquantur, indiffere non poſſumus ſilentium, cum quibus honeſtius loqui poſsint, videamus. Ergo ſi fieri poteſt, prouideatur in magno monaſterio vel eccleſia presbyter aliquis ſenex, maturus moribus: cui rarò niſi de confeſsione & animæ ædificatione loquatur. A quo conſilium accipiat in dubiis, in tribulationibus conſolationem. Verum quia incluſum membris malum illud, quod timemus plerunque ſuſcitat, & emollit emortuam ſenectutem, nec ipſi manum ſuam tangendã præbeat vel palpandam. Nulla vobis de macie vultus, de exilitate brachiorum, de cutis aſperitate ſit cura.

Quod non propter ſororem ſed propter alias adoleſcentulas hæc ſcribit præcauenda eſſe recluſarum.

CAP. IX.

HAec tibi ſoror (gratias deo) dicenda non fuerant. Sed quia nec ſolum propter te, ſed etiam propter adoleſcentiores quæ ſimilem vitam tuo conſilio arripere geſtiunt, hanc tibi formulam tradi voluiſti, hæc interſerenda

ferenda putaui: ſi aliqua magni nominis vel bonæ æſtimationis perſona, abbas ſcilicet vel prior cum incluſa loqui voluerit, aliquo præſente loquatur.

De perſonarum colloquio euitando.

CAP. X.

NVllam certè perſonam te frequentius viſitare vellem: nec cum aliqua te crebrius viſitante, familiare vellem tecum habere ſecretum. Periclitatur enim fama virginis crebra certè alicuius perſonæ ſalutatione periclitatur & conſcientia. Nam quanto ſæpius eundem videris vultũ, vel vocẽ audieris; tãto expreſsius eius imago tuæ memoriæ imprimetur. Et ideo incluſa etiam facie velata loqui debet cum viro, & eius cauſæ conſpectum, cui cum timore ſolum debet præſtare auditum. Nam eãdem viri vocem ſæpe admittere quibuſdam periculoſum eſſe non dubito. Adoleſcentium & ſuſpectarum perſonarũ deuita colloquium: nec vnquam tecum niſi tu audientiam illius qui tibi proprie loquatur. Et hoc ſi certa neceſsitas popoſcerit. Cum nullo itaque aduenientium, præter epiſcopum aut abbatem, vel magni nominis priorem, ſiue ipſius presbyteri licentia vel præcepto loquaris, vt difficultas loquendi tecum, tibi præſtet quietem. Nunquam inter te & quemlibet virum quaſi occaſione exhibendæ charitatis vel nutriendi affectus vel expetendæ familiaritatis aut amicitiæ ſpiritualis diſcurrant nuncij: nec eorum munuſcula, literáſque ſuſcipias, nec illis tua dirigas prout moris eſt, puta zonas, marſupia quæ diuerſo ſtamine & ſubtegmine variata ſunt, & cætera quæ huiuſmodi adoleſcentioribus monachi per clericos mittunt; quod fomentum eſt amoris illiciti & magni materia mali.

Quod recluſa debet proprijs manibus laborare, vt inde viuat vel pauperibus eroget.

CAP. XI.

OPerare proinde ea quæ vel neceſsitas poſcit vel præſcribit: vtilitas & eorum precium tuis vſibus cedat. Quibus ſi non egueris, aut neceſſaria eccleſiæ

aut pauperibus, ſicut diximus, tribuas. Ornet etiam omnes motus, omnes ſermones incluſæ verecundia quæ linguam compeſcat, iram mitiget, iurgia caueat. Quam enim pudere decet, honeſtè honeſta loqui: quantæ impudentiæ eſt, vt inhoneſta licet laceſsita iniuriis aut ſtimulata furore loquatur.

Quod non debet improperiis reſpondere.

CAP. XII.

INcluſa igitur litiganti non reſpondeat, detrahenti non improperet, laceſſenti non contradicat: ſed in omnibus quæ in publico vel in occulto aut obiiciuntur, aut ſuſurrantur, ex conſcientiæ ſenioris arte contemnat, dicens cum apoſtolo, Mihi autem pro minimo eſt vt à vobis iudicer. Super omnia enim incluſa ſtudere debet, vt tranquillitatem ſpiritus, & pacem cordis iugiter retinens illum ſui pectoris æternum habeat inhabitatorem: de quo ſcriptum eſt, In pace factus eſt locus eius. Et aliàs dominus per prophetam, Super quem inquit, requieſcet ſpiritus meus, niſi ſuper humilem & quietum & timentem ſermones meos? Hunc ſacratiſsimum mentis ſtatum, non ſolùm ſtultiloquia euertunt, ſed & peruertunt. Nihil tam eſſe tibi cenſeo ſectandum, quàm ſilentium.

De tempore loquendi & tacendi.

CAP. XIII.

IAm nunc tempus loquendi, ac tacendi tempus diſtinguamus. Igitur ab Exaltatione ſanctæ crucis vſque ad quadrageſimam poſt completorium vſque ad auroram ſilentium teneat: & tunc dicta prima, ſi aliud de diurna neceſſitate voluerit ſuggerere ſeruienti, paucis hoc faciat verbis, nihil cuiquam poſtea vſque ad tertiam loquatur. Inter tertiam verò & nonam his qui ſuperuenerint, priùs ſi admittendi ſunt, competenter reſpondeat, & miniſtris, quod placuerit, iniungat. Poſt nonam ſumpto cibo omne colloquium & diſſolutionis materiam caueat, ne impingatur ei illud quod ſcriptum eſt: Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. Porrò veſpertina laude

laude ſoluta, cum miniſtra vſque ad tempus collationis de neceſſariis conferat. Tempore verò quadrageſimæ incluſa ſemper ſilentium tenere deberet. Sed quia hoc durum impoſsibiléque putatur, cum cõfeſſore ſuo & miniſtra rarius quàm aliis temporibus loquatur: & cum nullo alio niſi forte aliqua reuerenda perſona ex aliis prouinciis ſuperuenerit. Poſt paſcha verò vſque ad tempus prædictum à completorio vſque ad ſolis ortum ſilentio cuſtodito cum horam primam in diurnis obſequiis celebrauerit, cum miniſtris ſuis loquatur ſi oportuerit: cum ſuperuenientibus inter nonam & veſperam. Finita hora veſperarum, diſponat cum miniſtris quod opus fuerit vſque ad collationem.

Quod vitandum & habendum exercicium.

CAP. XIIII.

HIs inſpectis operi manuum, lectioni & orationi certa tempora deputentur. Ocioſitas quippe inimica eſt animæ, quam præ omnibus cauere debet incluſa. Eſt enim omnium malorum parens, libidinis artifex: peruagationum alitrix, nutrix viciorum, fomentum acediæ, triſticiæ incentiuum. Ipſa peſsimas cogitationes ſeminat, affectiones illicitas quærit, ſuſcitat deſideria. Ipſa quietis faſtidium parit, horrorem incutit cellæ. Nunquam te improuidam, nunquam te ſpiritus inueniat ocioſam. Sed quia mens noſtra quæ in hac vita ſubdita eſt vanitati, nunquam in eodem ſtatu permanet. Ocioſitas exercitiorum varietate fuganda eſt, & quies noſtra quadam operum viciſsitudine fulcienda. Itaque à kalen. nouembris vſque ad quadrageſimam ſecundum ęſtimationem ſuam, plus media nocte repauſet: & ſic ſurgens cum qua poteſt deuotione ſecundum formam regulæ beati Benedicti, nocturnas vigilias celebret, quibus mox ſuccedat oratio, ſecundum quod eam ſpiritus ſanctus adiuuerit, aut protelare debet aut abbreuiare. Caueat autem ne prolixior oratio faſtidium pariat. Vtilius eſt enim ſæpius orare breuiter, quàm ſemel nimis prolixè: niſi forte orationi deuotio inſpirata ipſo neſciente, qui orat, prolongauerit. Poſt orationem in honore virginis debitum ſoluat officium, ſanctorum commemorationes adiiciens. Caue autem ne de numero pſalmorum vel

commemoratione aliquam tibi legem imponas: ſed quandiu te pſalmi delectant, vtere illis. Si tibi cœperint eſſe onerosi, tranſi ad lectionem: quæ ſi faſtidium ingerit, ſurge ad oratione͂. Sic ad opus manuum, his fatigata pertranſiens, vt ſalubri alternatione ſpiritum recrees, & pellas acediam. Finitis commemorationibus quarum numerum non propoſitioni, vel voci neceſsitas extorqueat: ſed inſpirans deuotio dictet, tempus quod reſtat vſque ad auroram, operi manuum cum pſalmorum modulatione deſeruiat. Albeſcente aurora matutinas laudes cum horæ primæ hymnis perſoluat: & ſic in alternatione lectionum, orationum, pſalmorum quoque prout ea deuotio variauerit, tertiam expectet, qua dicta in opere manuum vſque ad horam nonam occupetur. Cibo autem ſumpto & gratiarum actionibus deo ſolutis, ad præſcriptam manſitudinem redeat ſpiritalibus exercitiis, opus corporale intermittens vſque ad veſperas. Facto autem paruo interuallo aliquam lectionem de vitis patrum, vel inſtitutis vel miraculis eorum ſibi ſecretius legat: vt orta ex his aliqua compunctione, in quodam feruore ſpiritus completorium dicat, vt cum pleno pectore deuotionis lectulo membra componat: illa ſane quæ literas non intelligit, operi manuum diligentius inſiſtat. Ita vt cum paulatim fuerit fatigata, ſurgat, & genua flectat, & breuiter oret dominum ſuum, & ſtatim opus quod intermiſerat reſumat: & hoc faciat tempore ſcilicet vtroque lectionis & laboris, dominicam orationem crebrius inter opera eade͂ repete͂s: & ſi quos pſalmos voluerit, interſerens.

De tempore paſchali in quo ad vigilias ſurgere debet.

CAP. XV.

A Paſcha verò vſque ad prædictas kalen. ſic ſurgat ad vigilias, vt finitis nocturnis hymnis & orationibus paruiſsimo interuallo præmiſſo matutinas incipiat. Quibus expletis vſque ad plenum ſolis ortum orationibus vacet & pſalmis, & tunc dicta prima ſacrificium diurni operis inchoet, vſque ad horam tertiam: in lectione & oratione vſque ad ſextam ſpiritum occupet. Poſt ſextam ſumpto cibo, pauſet in lectulo ſuo vſque ad nonam: & ſic vſque ad veſperam manibus operetur. Poſt veſperam verò

orationibus vacet & pſalmis, horam collationis ita temperans, vt ante ſolis occaſum lectulus membra recipiat. Cauendum enim eſt omni tempore ne totam diei lucem nox antequam dormitum eat, ſuis obducat tenebris, & dormire cogatur cum vigilare debet.

De tempore quadrageſimali qualiter eſt ieiunandum, & de virtute ieiunij.

CAP. XVI.

DE tempore quadrageſimali locuturi, primo excellentiam eius credimus commendandam. Cum multa ſunt Chriſtianorum ieiunia, omnibus excellit quadrageſimale ieiunium, quod diuina auctoritate non ſingulis quibuſcunque perſonis, non illius vel illius ordinis hominibus, ſed omnibus indicitur Chriſtianis. Habet autem teſtimonium excellentiæ à lege, à prophetis & ab euangelio. Nam Moyſes famulus dei ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, vt legem domini accipere mereretur. Helias autem propheta cum manducaſſet de pane ſubcinericio, aquámque bibiſſet, quam angelus ei miniſtrauerat, ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, & tunc vocem domini audire promeruit. Dominus & ſaluator noſter cum ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus ſuperauit tentatorem, & acceſſerunt angeli & miniſtrabant ei.

De virtute ieiunij.

CAP. XVII.

ESt ergo ieiunium contra omnia tentamenta & peccabilem ſtatum. In omni tribulatione vtile refugium: omnibus noſtris irrefragabile fulcimétum. Quantæ autem virtutis ſit ieiunium ipſe Chriſtus non tacuit, cur dęmonem qui lunaticum inuaſerat, eiicere non potuerunt. Hoc genus, inquit, demoniorum non poteſt eiici, niſi in oratione & ieiunio.

De ſignificationé quadrageſimæ.

CAP. XVIII.

LIcet autem religionis comes ſemper debeat eſſe ieiuniũ, ſine quo caſtitas tuta eſſe nõ poteſt: hęc tamen quadrageſimalis obſeruatio magnum in ſe continet ſacrament

ſacramentum. Primus locus habitationis noſtræ paradiſus fuit. Secundus mundus iſte plenus ærumnis. Tertius in cœlo cum angelis & ſpiritibus. Significant autem iſti quadraginta dies totum tempus ex quo pulſus eſt Adam de paradiſo vſque ad vltimum diem, in qua plene liberabuntur ab hoc exilio. Hic autem ſumus in timore, in labore, in dolore proiecti à facie oculorum dei, excluſi à gaudiis paradiſi, ieiuni ab alimento cœleſti: ſemper autem debemus hanc miſeriam noſtram conſiderare & deplorare, & oſtendere in operibus noſtris quòd ſumus aduenæ & peregrini in mundo. Sed quia hoc facile non poteſt humana fragilitas, conſtituit ſpiritus ſanctus tertium tempus quo id faciamus, & quaſdam obſeruationes in eccleſia fieri ordinauit, quibus ipſius temporis cauſam animaduertere valeamus. Nam vbi oſtendit nos pulſos eſſe, adiectos morti propter verbum quod dixit dominus ad Adam, cum eum expelleret de paradiſo, cum cinerũ aſperſione dicitur vobis: puluis es, & in puluerem reuerteris. Vt ſciamus etiã quòd in hoc exilio negatur vobis viſio dei, appenditur velum inter nos & ſancta ſanctorum. Verum vt reducamus ad memoriam quòd longe ſumus ab eorum ſocietate de quibus ſcriptum eſt: Beati qui habitant in domo tua domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te. Vſitatum verbũm laudis intermittimus. Quod vero nos ipſo hoc altiori ieiunio conſtringimur, recordari vos facit quòd in hac vita cœleſti pane non ſatiamur In hoc ergo tempore omnis Chriſtianus aliquid addere dicitur ſolitis obſequiis, & diligentius atque frequentius circa cordis & oris cuſtodiam occupari. Sed incluſa maxime inſtitutionis temporis huius rationem multo melius intelligit, quanto eam in propria vita ſua expreſsius recognoſcit. In his proinde ſacris orationibus Chriſto placere præcipue deſideramus, totam ſe deo voueat atque ſanctificet. Omnes delicias reſpuat omnes confabulationes abiuret, & quaſi dies nuptiarum hoc tempus exiſtimans ad amplexus Chriſti omni auiditate ſuſpiret. Frequentius ſolito incumbat orationi, crebrius ſe pedibus Ieſu proſternat, crebra nominis illius repetitione compunctione excitet, lacrymas prouocet: cor ab omni vagatione compeſcat. Finis itaq; ſacris vigiliis interuallum quod à nocturnis laudibus diuidit matutinas orationi & meditationi

meditationi obſeruiat. Dictáq; poſt matutinas prima vſq; adplenam tertiam pſalmis ac lectionibus vacet. Tertiæ vero horæ laude completa operi manuum vſq; ad horam nonam deuota inſiſtat, breues per interualla orationes inſerens: dicta poſt hoc veſpera corpus reficiet, & ſic tempus completorij pſallens expectet.

De cibi & potus qualitate & quantitate.

CAP. XIX.

IAm de cibi & potus qualitate vel quantitate ex abundanti quidem tibi legem imponere ſoror quæ ab ipſa infantia vſque ad ſenectutem, quæ nunc tua membra debilitat, parciſsimo cibo vix corpus ſuſtentas: pro aliis cum quibus id vtile futurum arbitrans, certam de his præſcribere regulam tentabo. Beatus Benedictus libram panis & heminam potus concedit monacho: quod nos incluſis delicatioribus non negamus: adoleſcentibus tamen in corpore robuſtis, ab omni quod inebriare poteſt, abſtinere vtiliſsimum eſt. Panem nitidum & cibos delicatos quaſi impudicitiæ venenum euitet. Sic neceſsitati conſulat, vt & famem repellat, & appetitum non ſatiet. Itaque quæ ad perfectiorem abſtinentiam progredi non valent libra panis & hemina lautioris potus contentæ ſint: ſiue bis comedant ſiue ſemel Vnum habeant de oleribus vel leguminibus pulmentum, vel certe de farinaciis. Cui modicum olei, vel butyri vel lactis iniiciens, hoc condimento faſtidium repellat Et hoc ei, ſi ea die cœnatura eſt, ſufficiat. Ad cœnam verò parum lactis ſibi vel piſcis modicum, vel aliquid huiuſmodi ſi præſto fuerit, apponat. Vno genere cibi contenta cum pomis & herbis crudis, ſi quas habuerit, hæc ipſa ſi ſemel comederit in die prælibato pulmēto poſſunt apponi. In vigiliis ſanctorum tamē & quatuor temporum ieiuniis. omnium etiam feriarum quarta & ſexta, extra quinquageſimam in cibo quadrageſimali ieiunet. In quadrageſima vero vnū cotidie ei ſufficiat pulmentum. Et niſi infirmitas impediat, feria ſexta in pane & aqua ieiunet. Ab exaltatione ſanctæ crucis vſque ad quadgageſimam ſemel in die hora nona reficiat. In quadrageſima dicta veſpera ieiunium ſoluat. A paſcha vſque ad pentecoſten ad ſextam

ſextam prandeat, & ad prandium ſilentium teneat: quod etiam tota æſtate faciet, præter ferias quarta & ſexta, & ſolennibus ieiuniis. Diebus autem quibus ieiunat, liceat ei in æſtate pro ſomno meridiano & inter matutinas & primam modicum quietis indulgere corpuſculo.

De veſtimentis & calciamentis.

CAP. XX.

POrrò talia ei veſtimenta ſufficiant quæ frigus repellant. Groſsioribus pelliciis vtatur, & pellicibus propter hyemem, propter æſtatem autem vnam habeat tunicam: vtroque vero tempore duas de ſtupacio camiſias vel ſtaminas. Velamen capitis non ſit de panno ſubtili vel precioſo, ſed mediocri nigro: ne videatur colore vario affectare decorem. Calciamenta, pedilles, caligas, quantum ſatis fuerit habeat. Et paupertatis ſuæ cuſtos ſolicite conſideret, vt etiam aliquantulum minus habeat quam indulgere ſibi poſsit iuſta neceſsitas. Hæc ſoror chariſsima, de exterioris hominis conuerſatione non pro antiquitatis feruore, ſed pro huius noſtri temporis ſpacio te compellente conſcripſi, infirmis temperatum quendam modum viuendi proponens, fortioribus ad perfectiora progrediendi libertatem relinquens.

Quare ſolitudo eſt hominum conſortio præferenda propter conſeruationem theſauri virginitatis.

CAP. XXI.

SEd iam nunc audiat & intelligat verba mea quæcunque abrenuncians mundo vitam hanc ſolitariam elegerit, abſcondi deſiderans non videri, & quaſi mortua ſeculo in ſpelunca Chriſto conſepeliri. Primum tibi ſolitudinem hominum debeas præferre conſortio diligenter attende. Virgo, inquit Apoſtolus, cogitat quæ ſunt dei, quo modo placeat deo vt ſit ſancta corpore ac ſpiritu, voluntarium hoc ſacrificium eſt, oblatio ſpontanea, ad quam non lex impellit, ſed neceſsitas cogit, non vrget præceptum. Vnde dominus in euangelio: Qui poteſt capere capiat. Quis poteſt? Ille certè cui dominus hanc inſpirauerit

ſpirauerit voluntatem & præſtiterit facultatem. Primum igitur vt virgo bonum propoſitum tuum ipſi qui inſpirauit cum ſumma deuotione cordis commenda, intentiſsima oratione depoſcens, vt quod impoſsibile eſt per meritum facile ſentiat per gratiam. Cogita ſemper quam precioſum theſaurum in quam fragili vaſculo portes, & quam mercedem, quam gloriam, quam coronam virginitas ſeruata miniſtret. Quam inſuper pœnam, quam confuſionem, quam damnationẽ importet amiſſa, indeſinenter animo reuolue. Quid hoc precioſius theſauro: quo cœlum emitur, quo angelus delectatur, cuius ipſe Chriſtus cupidus eſt, quo illicitur ad amandum, & ad præſtandum prouocatur. Quid? Audeo dicere ſeipſum & omnia ſua. Itaque nardus virginitatis tuæ etiam in cœleſtibus dãs odorẽ ſuum, facit vt concupiſcat rex decorem tuum, & ipſe eſt dominus deus tuus. Vide qualẽ tibi ſponſum elegeris, qualẽ tibi amicũ attuleris. Ipſe eſt ſpecioſus forma præ filiis hominum. Specioſior etiã ſole & ſuper omnem ſtellarũ pulchritudinem. Spiritus eius ſuper mel dulcis & hæreditas eius ſuper mel & fauum. Longitudo in dextera eius, & in ſiniſtra eius diuitiæ & gloria. Ipſe te iã elegit in ſponſam. Sed nõ coronabit niſi probatã. Et dicit ſcriptura: Qui non eſt tentatus, nõ eſt probatus, virginitas aurum eſt, cella fornax, conflator diabolus, ignis tentatio, caro virginis vas luteũ in quo aurum reconditur, nec vas vlterius à quolibet artifice reparatur.

De contemplatione virginis in conſideratione ſponſi ſiue beatæ Mariæ, & ſanctarum virginum, ne corrumpatur libidine nedum aliena ſed etiam propria.

CAP. XXII.

HAec virgo iugiter cogitans precioſiſsimum virginitatis theſaurum qui tam vtiliter poſsidetur, tam irrecuperabiliter amittitur, ſumma diligentia, ſummo cum timore cuſtodiat. Cogitet ſine intermiſsione ad cuius ordinatur thalamũ, ad cuius pręparatur amplexum: proponat ſibi agnum quem ſequi habet, quocunque ierit. Contempletur beatiſsimam Mariam præcedentem & præcinentem dulce illud cum virginitatis tympano choros virginum canticum, quod nemo poteſt canere niſi vtriuſque

ſexus

ſexus virgines. De quibus ſcriptum eſt: Hi ſunt qui cum mulieribus nõ ſunt coinquinati, virgines enim ſunt Nec ſic hoc dictum æſtimes quaſi non vir ſine muliere, aut mulier ſine viro poſsit fœdari. Cum deteſtandum illud ſcelus quo vir in virum vel fœmina in fœminam omnibus flagitiis damnabilius iudicetur. Sed & abſque alienæ carnis conſortio virginitas plerunque corrumpitur, caſtitas violatur. Si vehementior æſtus carnem concutiens voluntatem ſibi ſubdiderit, & rapuerit membra, cogitet virgo ſuper omnia ſua ſanctificata deo, incorrupta Chriſto, ſpiritui ſancto dedicata. Indignum iudicet quod Chriſti eſt tradere ſatanæ, & virginea eius membra erubeſcat vel ſimplici motu maculari.

Quomodo eſuriens dibet famem delicias reputare, & paupertatem diuitias.

CAP. XXIII.

ITaque proinde in virginitatis ſuæ cuſtodiam totum animum tendat. Cogitationes expendat, vt virtutis huius perfectionem eſuriẽs famem delicias putet, diuitias paupertatem. In cibo, in potu, in ſomno, in ſermone ſemper timeat diſpendium caſtitatis, ne ſi plus debito carni reddiderit, vires præbeat aduerſario, & occultò nutriat hoſtem. Sedens igitur ad menſam decorem pudicitiæ mente reuoluat, & ad eius perfectionem ſuſpirans cibos faſtidiat, potum exhorreat, etiam quod ſumendum neceſsitas iudicauerit, aut ratio dictauerit, cum dolore aut pudore, aliquando cum lachrymis ſumat. Si ei ſermo fuerit cum aliquo, ſemper metuat aliquid audire, quod vel modicum ſerenitatem caſtitatis obnubilet, deſerenda ſe à gratia non dubitet, ſi vel vnum verbum contra honeſtatem proferat.

Quod lectum intrans debet cogitare ſi in aliquo offendit, & dolere.

CAP. XXIIII.

PRoſtrata lectulo pudicitiam tuam commenda deo, & ſic ſigno crucis armata reuolue animo quo modo die illo vixiſti, ſi verbo, ſi opere, ſi affectu domini tui oculos

oculos offendiſti: ſi leuior, ſi ocioſior, ſi negligentior debito fuiſti. Si plus cibo crudior, potu diſſolutior metas neceſsitatis exceſsiſti. Si ſubreptum tibi aliquid horum deprehendis, ſuſpira, pectus tunde, & hoc ſacrificio veſpertino tuo reconciliatam ſponſo ſponſus excipiat.

Quod contra carnis tentationem recurrat ad beatam & ſanctam Agnem & angelum in eius adiutorio.

CAP. XXV.

SI vigilanti ſubito, aut quiete ſoporis, aut arte tentatoris calor corporis fuerit excitatus, & in ſomnum callidus hoſtis iniunxerit, diuerſiſque cogitationibus quietem pudicitiæ infeſtauerit propoſueritque delicias, vitæ durioribus horrorem incuſſerit, veniant tibi in mentem beatæ virginis quæ in tenera ætate tam crebro reportauit de impiiſsimo hoſte triumphum. Cogita Agnem beatiſsimam à qua aurum, argentum veſtes precioſiſsimæ, lapides precioſi & tota ſecularis gloriæ pompa quaſi quædam ſtercora ſunt reputata. Vocata ad tribunal non abfuit, blandiebatur iudex, cõtempſit, minabatur, irriſit magis metuens ne parceret quam ne puniret: fœdumque lupanar vertit in oratorium: quod cum virgine ingrediens angelus lucem infudit tenebris, & inſectatorem pudicitiæ morte mulctabat. Si igitur & tu oraueris, & contra libidinis incentorem lacrymarum tuarum arma lauaueris, non certe angelus tuo caſto deerit cubiculo, qui proſtibulo non defuit. Merito beatã Agnem ignis iſte materialis nequiuit adurere, cui carnis flammea tepuerat, quam ignis ſuccenderat charitatis. Quotienſcunque nequam ſpiritus illicita quæque ſuggeſſerit, vehementior incubuerit æſtus, illum qui ſcrutatur corda & renes, ſcito eſſe præſentem: & ſub eius oculos eſſe quicquid agis vel cogitas. Habe proinde reuerentiam domino, quẽ tibi aſsiſtere non dubites & deprædatori reſponde: Angelum habeo amatorem, qui nimio zelo cuſtodit corpus meus. Adiuuet conatũ tuum in tali neceſsitate diſcreta abſtinẽtia. Quia vbi multa carnis afflictio, aut nulla, aut parua aliqua poteſt delectatio.

Quod caſtitas ab adoleſcentibus ſine magno deſiderio & ma-

cerâtione ſeruari non poteſt, cum in ægris & ſenibus frequenter periclitatur.

CAP. XXVI.

NEmo ſe palpet, nemo blãdiatur ſibi, nemo ſe fallat. Nunquam ab adoleſcentibus ſine magna cordis contritione & carnis afflictione caſtitas conquiritur, vel ſeruatur, quę plerunque ægris vel ſenibus periclitatur. Nam licet continentia donum dei ſit, & nemo poſsit eſſe continens, niſi deus det, nec vllis noſtris meritis donum hoc, ſed eius gratuitæ ſit gratiæ adſcribendum, illos tamen tanto dono indignos iudicat, qui aliquid laboris pro eo ſubire detractant, volentes inter delicias caſti eſſe, inter epulas continentes, inter pueros & puellas conuerſari & non tentari: in cõmeſſationibus & ebrietatibus fœdis diſtendi humoribus & non coinquinari: ligare viſum ſuum cum flammis & non exuri. Difficile hoc vtrum aut impoſsibile tu videris.

De monacho ſe propter caſtitatem in aquis immergente, & rurſus affligente & orante, ſtimulum carnis extinguere nequeunte.

CAP. XXVII.

NOui ego monachum qui cum initio ſuæ conuerſationis, tam naturalibus incentiuis, tam violentia viciosæ conſuetudinis, tam ſuggeſtione callidi hoſtis vt tentatoris pudicitiam ſuam periclitari timeret, & erexit ſe contra ſe, & aduerſus ſuam carnẽ ſuauiſsimũ concipiens odium, nihil magis quam quod ad eam affectaret expeteret. Itaque inedia macerabat corpus, & quæ ei de ſe debebantur ſubtrahens, etiam motus eius ſimplices comprimebat. Sed cum iterum nimia debilitas ſibi plus indulgere compelleret, ecce caro rurſus caput erigens adquiſitam vt putabatur, infeſtabat quietem, pleriſque ſe frigidis aquis iniiciens, tremens aliquandiu pſallebat & orabat. Sæpe etiam illicitos ſentiens motus vrticis fricat corpus, & nudæ carni aperiens incendium incendio ſuperabat. Et cum hæc omnia non ſufficerent, nihilominus cum ſpiritus fornicationis vrgeret, tunc quod ſolum ſuperfuit, pro-

ſtratus

ſtratus ante pedes Ieſu orat. Plorat, ſuſpirat, rogat, adiurat, obteſtatur, vt aut occidat vel ſanet, clamat crebro, non abibo, non quieſco, nec te dimittam niſi benedixeris mihi: præſtatur ad horam refrigerium, ſed negatur ſecuritas. Quieſcentibus enim pauſulum carnis ſtimulis affectiones illicitæ pectus inuadunt. Deus meus quas cruces, quæ tormenta tunc pertulit miſer ille, donec tanta infuſa eſt ei dilectio caſtitatis: vt omnes quæ ſentiri poſſunt, vel cogitari, quaſuis iniiceret voluptates, & tunc quoque receſsit ab eo. Sed vſque ad tẽpus & nunc ſenectuti morbus acceſsit, nec ſic tamen ſe de ſecuritate blanditur.

Contra illos qui dicunt ſe eſſe frigido vel impotentes, & in lecto ſe cum mulieribus ponunt, duplex malum cumulantes.

CAP. XXVIII.

VNde non parum pudet quorundam impudicitiæ, qui cum in ſordibus ſenuerunt, nec ſic ſuſpectarum perſonarum volunt carere conſortio. Cunque, quod dictu nefas eſt, eodem lectulo cubantes inter amplexus & oſcula de ſua caſtitate ſe dicunt eſſe ſecuros, quos frigeſcente corpore ad cœlos tepeſcentia membra deficiant. Infelices iſti & præ cunctis mortalibus miſeri, quibus cum deſit ſceleris perpetrandi facultas, adhuc manet in ipſa fœditate facultas. Non quieſcit turpe deſiderium, quanuis ei frigiditas neget effectum Videat tamen vtrum verum dicat aut mentiatur iniquitas ſibi, & dum nititur velare vnum, duplex in ſe prodat flagitium, Cum & fere decrepitos nocturnum aliquando pſalma deludat, & emortuam ſenectutem inteſtinum hoc malum ſepius inquietat.

Quod virgo nunquam debet ſe reputare ſecuram, ſed ſemper debet cogitare de ſcriptura diuina.

CAP. XXIX.

TE ſoror nunquam volo eſſe ſecuram, ſed timere, ſemperq; tuam fragilitatem habere ſuſpectam, adinſtar pauidæ columbæ frequentare riuos aquarum, & quaſi in ſpeculo ancipitcis cernere ſuperuolantis effigiem &

cauere. Qui aquarum ſententiæ ſunt ſcripturarum quæ de limpidiſsimo ſapientiæ fonte profluentes diabolicarum ſuggeſtionum produnt imaginem & ſenſum, quo caueantur, & eludãt. Nihil enim magis cogitationes excludit inutiles, vel compeſcit laſciuias quàm meditatio verbi dei, quod ſic ad animum ſuum virgo debet aſſueſcere, vt aliud nolens non poſsit aliud meditari. Cogitanti de ſcripturis ſomnus obrepat. Euigilanti primum aliquid de ſcripturis occurrat, dormientis ſomnia memoria aliqua de ſcripturis ſententia condiat.

Quod rigor abſtinentiæ non debet omitti timore futuri languoris vel infirmitatis cum ob hoc corpus dometur.

CAP. XXX.

SEd quidam à ſalutaribus exercitiis retrahũtur timore, ne videlicet propter nimiam abſtinentiam vel vigilias immoderatas incidant in languorem, & ita efficiantur aliis oneri, ſibi autem dolori hæc excuſatio noſtra in peccatis noſtris: quam pauci ſunt hodie quos talis feruor igniuit, omnes ſapientes ſumus, omnes prouidi: omnes diſcreti: procul oderamus bellum, & ſic morbum corporis antequam ſentiatur formidamus: vt languorem animæ quem præſentem ſentimus, territi negligamus, quaſi tolerabilius ſit flammam libidinis quam ventris tolerare rugitum. Aut multo melius ſit continuo languore carnis vitare laſciuiam quam ſanum & incolumen in eius redigi ſeruitutem. Quid enim intereſt vtrum abſtinentia an languore caro ſuperbiens comprimatur, caſtitas conſeruetur. ſed remiſsio, inquit, cauenda eſt: ne forte occaſione infirmitatis incurramus illecebras voluptatis, certe ſi languet, ſi ægrotat, ſi torquentur viſcera, ſi areſcit ſtomachus, quæ licet delitiæ oneri magis erunt quam delectationi.

De adoleſcente qui fuerat incontinens veram pœnitentiam agente, & Cum dolore ſtomachi, Chriſtum hora mortis vidente.

CAP. XXXI.

VIdi hominem qui cum pœnitentia ſua vi conſuetudinis oppreſſus continere non poſſet, tandem in ſe reuerſus ſupra modum erubuit: & mox cõculcauit

cor eius intra eũ,& in meditatione eius exarſit ignis. Deinde ſalubriter iraſcens, ſibi inuectione grauiſsima irruit in ſeipſum,& bellum indicens corpori, etiam ei quæ neceſſaria videbantur ademit. Succeſsit grauitas leuitati, loquacitati ſilentium. Nemo enim poſtea vidit iocãtem, ridentem nemo conſpexit. Nemo ex ore eius ocioſum ſermonem audiuit. temporales conſolationes,& quicquid carni ſuaue putabatur, ita contempſit & exhorruit, vt nullã ſibi requiem, nullam in cibo vel potu conſolationem indulgere ei pateretur. Cogitationum ſuarum ita ſolicitus & ſcrupuloſus erat, vt in hoc ſolo nimius videretur. Ita demiſſo vultu oculiſque deiectis ſtabat, ſedebat vt timens & tremens diuinis tribunalibus videatur aſsiſtere. Talibus armis glorioſum retulit de tyranno triumphum. Nam grauiſsimum ſtomachi incurrens incommodum poſt diuturnum languorem, cum iam dormitionis eius hora inſtaret: ſine, inquit ecce Ieſus venit.

Quod diſcretio, quæ eſt mater virtutum, non eſt abiicienda.

CAP. XXXII.

HAec dico vt diſcretionem quæ omnium virtutum & mater & nutrix eſt detegam, ſed viciorum materias gulam comprimamus, requiem corporis, fœminarum & effœminatorum familiaritatem atque conuictum infra metas neceſſarias cohibeamus, quia ſæpe falſo nomine diſcretionis palliamus negocium voluptatis. Vera enim diſcretio eſt animam carni præponere, & vbi periclitatur vtraque, nec ſine huiuſmodi incommodo illi poteſt ſalus conſiſtere, pro illius vtilitate iſtam negligere. Hæc diximus vt quanta tibi debeat in conſideranda pudicitia eſſe ſolicitudo, aduerteres. Quæ cũ omnium virtutum flos ſit & ornamentum, ſine humilitate tamen aret atque marceſcit.

De humilitate ſeruanda à virgine, ne deueniat in ſuperbiam carnalem vel ſpiritualem vel vanitatem.

CAP. XXXIII.

HOc eſt certum haud ſecurum peccatorum omnium fundamentum ex quo quicquid ædificas ruinæ patet. Ini-

tium omnis peccati ſuperbia quæ angelum de cœlo, hominem de paradiſo expulit. Huius peſsimæ cum multi ſint rami: omnes tamen in duas ſpecies diuiduntur, in carnalem ſcilicet & ſpiritualem. Carnalis ſuperbia eſt de carnalibus: ſpiritualis eſt de ſpiritualibus ſuperbire. Carnalis poſtea in duas ſubdiuitur ſpecies: in iactantiam ſcilicet & vanitatẽ: vanitas eſt ſi ancilla Chriſti intus in animo ſuo glorietur ſe nobilibus ortam natalibus: Si ſe diuitiis paupertatem prętuliſſe pro Chriſto delectetur: Si ſe pauperioribus & ignobilioribus præferre conetur: Si ſe contempſiſſe diuitum nuptias quaſi aliquid magnum admiretur.

De vanitate & inani gloria, nobilitate vel diuitiis vel aliis delectabilibus rebus vitandis.

CAP. XXXIIII.

EST etiam quædam ſpecies vanitatis in affectata aliqua pulchritudine, etiam intra cellulam delectari, parietes variis picturis & celaturis ornare: oratorium pannorum & imaginum varietate decorare. Hæc omnia quaſi profeſsioni tuæ contraria caue.

De ornamentis cellæ vitandis.

CAP. XXXV.

QVa enim fronte de diuitiis vel natalibus gloriaris, quæ illius vis ſponſa videri, qui pauper factus eſt cum eſſet diues, pauperem matrem, pauperem familiam, domum etiam pauperculam & præſepij vilitatem elegit. Ita ne gloriandum tibi eſt quòd dei filium hominum filiis prætuliſti, quòd fœdam carnem pro virginitatis decore ſpreuiſti: quod æternas cœli diuitias atque delicias martyriis ſanctorum commutaſti?

De ornamentis virtutum acquirendis.

CAP. XXXVI.

SI gloriaris in domino, ſeruias ei cum timore. Sed illam te noli quaſi ſub ſpecie deuotionis ſequi gloriam in picturis vel ſculpturis, in pennis auium, vel

beſtiarum

beſtiarũ aut diuerſorum florum imaginibus variatis. Sint hæc illorum qui nihil intus in quo glorientur habentes, exterius ſibi comparant in quibus delectantur. Omnis gloria eius filiæ regis abintus in fimbriis aureis circumamicta varietatibus. Si autem tu iam filia regis es, vtpote filij regis ſponſa, patríſque vocem audiſti, dicentis: Audi filia & vide & inclina aurem tuam. Sic tua omnis gloria abintus, vide vt gloria tua ſit teſtimonium conſcientiæ tuæ. Ibi ſit pulcherrima virtutũ varietas. Ibi diuerſi colores ſi ſic conueniant & ſic iungantur ſibi, vt alterius pulchritudinem alter augeat: & qui in ſua natura minus lucet alterius collatione lucidior appareat.

Nota copulam caſtitatis & humilitatis prudentię & ſimplicitatis, miſericordię & iuſticię, fortitudinis & modeſtię.

CAP. XXXVII.

IVngatur caſtitati humilitas, & nihil erit ſplendidius: prudentię ſocietur ſimplicitas, & nihil erit lucidius. Copuletur miſericordia iuſticiæ, & nihil erit ſuauius. Adde fortitudini modeſtiam, & nihil erit vtilius. In hac varietate tuæ mentis oculos occupa. Hanc in anima tua omni ſtudio forma: cui ſi fimbrias aureas addas, veſtem polymitam, in qua te ſponſus cum ſumma dilectione conſpiciat texuiſti. fimbria extrema pars, quaſi finis eſt veſtimenti. Finis autem præcepti charitas eſt de corde puro & conſcientia bona & fide non ficta.

Quod ornamenta altaris ſicut corporalia debent eſſe linea & alba, ſic & corpus veſtrum.

CAP. XXXVIII.

IN his glorieris, in his delecteris, intus non foris, in veris virtutibus non in picturis & imaginibus. Panni linei candidi tuum adornent altare: qui caſtitatem ſuo candore commendent, & ſimplicitatem pręmonſtrent. Cogita quo labore, quibus tonſionibus terrenum in quo creuit linum, colorem exuerit, & ad talem candorem peruenerit: vt ex ea ornetur altare, Chriſti corpus veletur. Cum

terreno colore omnes naſcimur. Quoniam in iniquitatibus conceptus ſum, & in peccatis concepit me mater mea. Primum igitur chariſsima linum aquis immergitur, nos in aquis baptiſmatis Chriſto conſepelimur, ibi deletur iniquitas: ſed necdum ſanatur infirmitas. Aliquid candoris recepimus in peccatorum remiſsione: ſed necdum plene terreno colore exuimur pro naturæ quæ reſtat corruptione. Poſt aquas linum ſiccatur. Quia neceſſe eſt poſt aquas baptiſmatis corpus per abſtinentiam maceratum, illicitis honoribus vacuetur. Deinde linum malleis tunditur, & caro noſtra multis tentationibus fatigatur. Poſt hoc linum ferreis aculeis diſcerpitur: vt deponat ſuperflua, & nos diſciplinæ vngulis raſi vix neceſſaria retinemus. Adhibetur poſt hoc lino ſuauior ſtimulorum leuiorque purgatio, & nos victis cum magno labore peſsimis paſsionibus à leuioribus & cotidianis peccatis ſimplici confeſsione & ſatisfactione mundamur. Iam tunc à nentibus linum in longum producitur, & nos in anteriora longanimitate extendimur. Porro vt ei perfectior accedat perfectio, pulcritudo ignis adhibetur & aqua: & nobis tranſeundum eſt per ignem tribulationis & aquam compunctionis, vt perueniamus ad refrigerium caſtitatis. Hæc tibi oratorij tui ornamenta repræſentent, non oculos tuos varietatibus mentis paſcant. Sufficiat tibi in altari tuo ſaluatoris in cruce pendentis imago, quæ paſsionem ſuam tibi repræſentet quam imiteris, expanſis brachiis ad ſuos te inuitet amplexus in quibus delecteris, nudatis vberibus lac ſuauitatis infundat, quo conſoleris.

De conſideratione virginitatis & humilitatis beatæ Mariæ, & beati Ioannis Euangeliſtæ, & de ipſorum commendatione.

CAP. XXXIX.

ET ſi hoc placet ad commendandam tibi virginitatis excellentiam virgo mater in ſua, & virgo diſcipulus in ſua iuxta crucem curuantur imagine, vt cogitet quam grata ſit Chriſto vtriuſque ſexus virginitas, quam in matre & præ cæteris ſibi dilecto diſcipulo conſecrauit. Vnde eos pendens in cruce tanto fœdere copulauit, vt illam diſcipulo matrem, illum matri filium delegaret, O beatiſsimum

mum hoc teſtimonio Ioannem, cui totius humani generis decus, opes mundi, gloria cœli, miſerorum refugium afflictorum ſolatium, pauperum conſolatio, deſperatorum erectio, peccatorum reconciliatio. Poſtremo orbis domina, cœli regina, teſtamenti authoritate committitur. Hæc tibi præbeant incentiuum charitatis, non ſpectaculum vanitatis, his enim omnibus ad vnum neceſſe eſt vt contendas: quoniam vnum eſt neceſſarium. Illud eſt vnum quod non inuenitur niſi in vno, apud vnum, cum vno, apud quem non eſt traſmutatio, nec viciſsitudinis obumbratio. Qui adhæret ei, vnus cum eo ſpiritus efficitur tranſiens in illud vnũ quod ſemper idẽ eſt, & cuius anni nõ deficiunt. Adhæſio iſta charitatis quaſi ſpecialis ornatus finis & fimbria.

De charitate habenda in dilectione dei & proximi ſibi non nocendo: nec noceas cupiendo & benefaciendo.

CAP. XL.

VEſtis quippe nuptialis ex virtutum varietate cõtexta oportet vt fimbriis aureis, id eſt charitatis ſplendoribus ambiatur, quæ omnes virtutes contineat, & cõſtringat in vnum, & ſuam ſingularem claritatem impertiẽs de multis vnum faciat, & cum multis vni adhæreat: vt iam omnia non ſint multa, ſed vnum. Charitas autem in duo diuiditur, In dei videlicet dilectionem & proximi. Porro dilectio proximi in duo ſubdiuiditur, in innocentiam & beneficentiam, videlicet vt nulli noceas: benefacias quibus potueris: ſcriptum eſt quippe: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris, & hæc innocentia. Et dominus in Euangelio. Omnia inquit, quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis, à beneficentia. Quantum ad te duo iſta pertineant, diligẽter aduerte. Primum vt nulli noceas. Deinde vt nulli velis nocere. Primum illud facile tibi, cum nec id poſsis niſi forte lingua percuſſeris, ſecundum illud. Non erit difficile, ſi propoſitum attendas tuum: ſi profeſſam dilexeris nuditatem. Non enim tibi poterit erga aliquam eſſe malę voluntatis materia, vbi cupiditas nulla, vbi nihil diligitur, quod poſsit auferri: nihil tollitur quod debeat amari. Demum bene velis omnibus, proſis quibus poſsis, in quo inquis, cum mihi non liceat, vel modicum quod egentibus tribuam, poſsidere.

De exemplo Mariæ & Marthæ & vitæ actiuæ & contemplatiuæ.

CAP. XLI.

AGnoſce conditionem tuam chariſsima. Duæ ſorores erant Martha & Maria: laborabat illa, vacabat iſta. Illa erogabat, iſta petebat: illa præſtabat obſequium, iſta nutriebat affectum. Denique non ambulans vel diſcurrens huc atque illuc, non de ſuſcipiendis hoſpitibus ſolicita, non cura rei familiaris diſtenta non pauperum clamoribus intēta ſedebat ad pedes Ieſu, & audiebat verbum illius. Hæc pars tua chariſsima quæ ſeculo mortua atque ſepulta, ſurda debes eſſe ad omnia ſeculi blandimenta audienda, ad loquendum muta: nec debes diſtendi, ſed extendi, impleri non exhauriri Exequatur partem ſuam Martha quælibet, non negetur bona, Maria tamen melior predicatur Nunquid inuidit Marthæ Maria? Illa potius iſti, ita etiam quodque optime videretur, in ſeculo tuam vitā æmuletur, non illarum tu. Ad illos ſpectat eleemoſynarum largitio, quorum eſt terrena poſſeſsio, vel quibus credita eſt rerum Eccleſiaſticarum diſpenſatio.

De diſpenſatione rerum Eccleſiaſticarum.

CAP. XLII.

QVæ enim ſacroſanctis Eccleſiis à fidelibus collata ſunt, epiſcopi, ſacerdotes & clerici diſpenſanda ſuſcipiunt, & non recondenda, non poſsidenda, ſed eroganda. Quicquid habent, pauperum eſt, viduarum & orphanorum & eorum qui altari deſeruiunt: vt de altari viuant, Sed ea quæ in vſus ſeruorum Chriſti monaſteriis conferuntur, à certis perſonis diſpenſari oportet, vt quod neceſsitatibus ſupereſt fratrum, non includatur marſupiis: ſed hoſpitibus, peregrinis atque pauperibus erogetur.

Quod clauſtrales non debent habere curam de pauperibus.

CAP. XLIII.

ET hoc illorum intereſt quibus pars eſt Marthæ commiſſa, non qui ſalutari ocio vacant cū Maria. Ita clauſtralibus nulla debet eſſe pro pauperibus ſolicitudo, nulla

nulla pro hoſpitibus ſuſcipiendis diſtenſio: quippe quibus nulla debet eſſe de craſtino cura, nulla cibi vel potus prouidentia: nutriantur potius in croceis, ſpiritalibus paſcãtur. Altius autem hi qui contemptibiles ſunt conſtituti ad iudicandum amplexantur ſtercora. Ipſi quippe ſunt boues, quorum piger ſtercoribus lapidatur.

Quod contemplatiui non debent deſiderare temporales adminiſtrationes.

CAP. XLIIII.

SVnt enim quidam qui circa ſpiritualia deſides & pigrĩ inſtar populi peccatoris ſuper manna cœleſte nauſeant, videntéſque alios circa temporalia occupatos inuident, detrahunt, murmurant, & pro ſtercoribus quibus ipſi fœdantur, zeli & amaritudinum ſtimulos ferunt: de quibus ſi forte aliquam temporalium diſpenſationem fuerint adepti, conuenienter dici poteſt: Qui nutriti erant in croceis amplexati ſunt ſtercora. Cum igitur nec illis qui in cœnobiis ſunt, quibus in Martha non parua communio eſt, circa plurima occupari conceditur, quanto minus tibi quæ te totam de ſeculo exuiſti, cui non ſolum poſsidere, ſed nec videre, nec audire licet, quæ ſeculi ſunt.

Quod recluſa debet ſi ſibi aliquid ſupereſt, erogare.

CAP. XLV.

SIue enim nihil tibi quiſquã det ad erogandum, vnde habebis quod eroges, ſi ex tuo aliquid habes labore, da non tua ſed alterius manu. Si abunde tibi prouenit victus, vnde tibi aliena diſtribuere, cum nihil tibi ſupra neceſſarium liceat vſurpare. Quid ergo beneficij impendes proximo? Nihil ditius bona voluntate, vt ait quidam ſanctus, hanc largire. Quid humanius pietate, hanc impende. Quid vtilius oratione, hanc largire.

Qualiter debet in corde dolere de neceſsitatibus aliorũ & pro eis orare.

CAP. XLVI.

ITaque totum mundum vno dilectionis ſinu complectere, vbi ſimul omnes qui boni ſunt conſidera, congratulare. vbi mali, intuere & luge. Ibi occurrant animo miſeria

pauperum orphanorum gemitus, viduarum deſolatio, triſtium mœſtitudo, neſceſsitates peregrinantium, pericula nauigantium, vota virginum, tentationes monachorum, prælatorum ſolicitudo, labor militantium. Omnibus pectus tuæ dilectionis aperias. His tuas impende lachrymas: pro his tuas preces fundas. Hæc eleemoſyna deo gratioſior, Chriſto acceptior, tuæ profeſsioni aptior, his quibus impenditur fructuoſior. Huius munus beneficij tuum propoſitum adiuuat. Nõ perturbat dilectionem proximi. Auget non minuit, mentis quietem ſeruat non impedit. Quod nihil eſt appetendum vt habeatur ad largiendum: cum nihil habere ſit perfectum. Quid his plura dicamus: Cum ſancti vt perfecte poſſent proximos diligere, ſtuduerunt in hoc mundo nihil habere, nihil vel ſine appetitu poſsidere. Agnoſcis verba beati Gregorij. Vide quam contra multi ſapiunt: vt enim charitatis impleant legem, quærunt vt habeant quod erogent, cum eius perfectionem ipſis aſcribat, qui nihil habendum, nihil vel ſine appetitu poſsidendum arbitrandum.

De dilectione dei & contemplatione prædictionis & prophetationis aduentus filij dei, & annunciationis angelicæ plenitudinis gratiæ, viſitationis & prophetationis Elizabet & Ioannis, partu virginis, iubilationis angelorum, adoratione paſtorum.

CAP. XLVII.

HIs de proximi dilectione præmiſsis, de dilectione dei pauca ſubiũgam Nam licet vtraque ſoror deum proximúmque dilexerit, ſpecialiter tamen circa obſequium proximorum occupabatur Martha. Ex diuinæ vero lectionis fonte hauriebat Maria: ad dei vero dilectionem duo pertinent, Affectus mentis, & effectus operis. Et opus hoc in virtutum exercitio. Affectus ſpiritualis guſtus dulcedine, exercitio virtutum tamen certo viuendi modo. In ieiuniis, In vigiliis, In opere, In dilectione. In oratione, In paupertate & cæteris huiuſmodi commendatur. Affectus ſalutari meditatione nutritur: Itaque vt ille dulciſsimus amor Ieſu in tuo creſcat affectu, triplici meditatione opus habes: de præteritis ſcilicet præſentibus & futuris, id

eſt præteritorum recordatione, de experiētia præſentium, de conſideratione futurorum. Cum igitur mens tua fuerit ab omni cogitationum ſorde, virtutum exercitio purgata, iam oculos defecatos ad poſteriora retorque. Ac primum cum beata Maria ingreſſa cubiculum, libros quibus virginis partus cum Chriſti prophetatur aduētus euolue. Ibi aduentum angeli præſtolare, vt videas intrantem, audias ſalutantem: & ſicut repleta ſtupore & ecſtaſi dulciſsimam dominam tuam cum angelo ſalutante ſalutes, clama dicens: Aue gratia plena, dominus tecum: benedicta tu in mulieribus: Hoc plenius repetens quæ ſit hæc gratiæ plenitudo de qua totus mundus gratiam mutuauit. Quoniam verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis plenum gratiæ & veritatis. Contemplare & admirare dominum, qui terram impleuit & cœlum inter vnius puellę viſcera clauditur quam pater ſanctificauit, filius fœcundauit, obumbrauit ſpiritus ſanctus. O dulcis domina quanta inebriabaris dulcedine, quo amoris igne ſuccendebaris, cum ſentires in mente & ventre tantæ maieſtatis præſentiam Cum de tua carne ſibi carnem aſſumeret & membra quibus corporaliter omnis plenitudo diuinitatis habitaret, & tuis ſibi membris aptaret. Hæc omnia propter te virgo vt virginem quam imitari propoſuiſti, diligas virginis fructum cui nupſiſti. Iam nunc cum dulciſsima domina tua in montana conſcende, & ſterilis & virginis ſuauem intuere complexum & ſalutationis officium in quo ſeruulus dominum, pręco iudicem, vox verbum intus in anilia viſcera concluſus, in virginis vterum clauſum agnouit, & indicibili gaudio ſalutauit. Beati ventres in quibus totius mundi ſalus exoritur. Pulſiſque tenebris triſtitiæ, ſempiterna lætitia prophetatur. Quid agis ô virgo, accurre quæſo accurre, & tantis gaudiis admiſcere, proſterne ad pedes vtriuſque, & in vnius ventre tuum ſponſum amplectere, amicum vero eius in alterius vtero venerare. Hūc euntem in Bethlehem cum omni deuotione proſequere, & in hoſpitium diuertēs, cum illa aſsiſte & obſequere parienti, locatoq; in præſepio paruulo, erumpe in vocem exultationis, clamans cum Eſaia: Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis. Amplectere dulce illud præſępium: vincat verecundiam amor. Timorem depellat affectus, vt ſacratiſsimis pedibus figas

labia

labia,& oſcula gemines. Exinde paſtorum excubias mente pertracta, angelorum exercitum admirare, cœleſti melodiæ tuas interpone partes: corde ſimul & ore decanta: Gloria in excelſis deo.

De magorum adoratione, fuga Chriſti in Aegyptum, de latrone à latere Chriſti dextro crucifixo, qui paruulum Ieſum viderat cum duceretur in Aegyptum & petierat, Memento mei domine cum veneris in regnum tuum.

CAP. XLVIII.

Noli in tua meditatione magorum munera præterire: nec fugientem in Aegyptum incomitatum relinque. Opinare verum eſſe quod dicitur, cum à latronibus deprehenſum in via, & adoleſcentuli cuiuſdam beneficio acceptum. Erat vt dicunt principis latronum filius, qui præda potitus cum paruulum in matris gremio comperiſſet, tanta ei in eius ſpecioſiſsimo vultu ſplendoris maieſtas apparuit, vt eum ſupra hominem eſſe non ambigens, incaleſcens amore amplexatus eſt eum. Et ô inquit, beatiſsime paruulorum: ſi aliquando ſe tempus obtulerit mihi miſerendi, tunc memento mei, & huius temporis noli obliuiſci. Ferunt hunc eſſe latronem, qui ad Chriſti dexteram crucifixus eſt, cum alterum blaſphemantem corripuiſſet, dicens: Neque tu times deum, qui in eadẽ damnatione es, & nos quidem iuſte. Nam digna damna factis recepimus, hic autem mihi mali fecit. Conuerſus ad dominum eum in illa quę in puerulo apparuerat, intuens maieſtate, pacti ſui non immemor, Memento inquit mei, cum veneris in regnum tuum. Itaque ad incentiuum amoris non inutile arbitror hac vti opinione, remota omni affirmãdi temeritate.

De contemplatione Chriſti in Nazaret, & in Ieruſalem in obſequendo matri & Ioſeph.

CAP. XLIX.

Præterea nihil ne tibi ſuauitatis æſtimas acceſſurum, ſi eum apud Nazareth puerum inter pueros contempleris: ſi obſequentem matri, ſi operanti nutricio aſ-

ſiſtentem intuearis. Quid ſi duodennem cum parentibus Hieroſolymam aſcendentem,& illis redeũtibus,& neſcientibus in vrbe remanentem per triduum cum matre quæſieris. O quanta copia fluent lacrymæ,cũ audieris matrẽ dulcĩ quadam increpatione filium verberantem: Fili quid feciſtĩ nobis ſic: Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te.

De conſideratione baptiſmi, ieiunij & tentationis Chriſti.

CAP. L.

SI autem virginem vis ſequi quocunque ierit,delectet altiora eius & ſecretiora ſcrutari: vt in Iordanis flumine audias in voce patrem,in carne filium, in colũba videas ſpiritum ſanctum. Ibi tu ad ſpirituales initiatas nuptias ſponſum ſuſcipis datum à patre, purgationem à filio,pignus amoris à ſpiritu ſancto. Exinde ſolitudinis tibi ſecreta ditauit, ſanctificauit ieiunium ibi ſubeundum, docens cum callido hoſte conflictum. Hæc tibi facta & pro te facta &quo modo facta diligenter attendes. Dilige à quo facta ſunt, & imitare quæ facta ſunt.

De muliere in adulterio deprehenſa.

CAP. LI.

OCcurrit iam nunc memoriæ mulier illa deprehenſa in adulterio, & Ieſus rogatus ſententiam quid egerit, quídve dixerit recordare. Cum enim ſcribens in terra terrenos eos non cœleſtes prodidiſſet, qui ſine peccato eſt,inquit, veſtrum,primum lapidem in illam mittat. Cum vero omnes ſententia teruiſſet & expuliſſet de templo, imaginare quàm pios oculos in illa leuauerit, quam dulcem ſua voce ſententiam abſolutionis eius protulerit. Puta quod ſuſpirauerit, quod lacrymatus ſit, cum diceret: Nemo te condemnauit mulier, nec ego te condemno. Felix, vt ita dicam, hęc quæ in adulterio deprehenſa mulier,quæ etiam de prçteritis abſoluitur,ſecura efficitur de futuris. Ieſu bone te dicente, non condemnabo, quis condemnabit. Deus qui iuſtificat? quis eſt qui condemnet? Audiatur de cætero vox tua: Vade & iam amplius noli peccare.

De mu

De muliere lacrymis pedes eius rigante.

CAP. LII.

IAm nunc domum ingredere Phariſæi, & recunbentem ibi dominum tuum attende. Attende cum illa beatiſsima peccatrice ad pedes eius, laua lacrymis, terge capillis, demulce oculis, & foue vnguentis. Nónne iam ſacri illius liquoris odore perfunderis? Si tibi ad ſuos negat pedes, inſta, ora, & grauibus lacrymis oculos attolle, imiſque ſuſpiriis & inenarrabilibus extorque quid petis. Luctare cũ deo ſicut Iacob, vt ipſe ſe gaudeat ſuperari. Videbitur tibi aliquando quod auertat oculos, quod aures claudat, quod deſideratos pedes abſcondat. Tu nihilominus inſta opportunè, clama, vſque quo auertis faciem tuam à me, Vſque quo clamabo & non exaudies? Redde mihi Ieſu bonæ læticiam ſalutaris tui, quia dixit cor meum: quæſiui faciem tuam faciem tuam requiram. Certe non negabit pedes ſuos virgini, quos oſculandos præbuit peccatrici.

De paralytico per tegulas inuecto non ſolum corporaliter ſed ſpiritualiter curato licet hoc non peteret. Nam cui vult miſeretur.

CAP. LIII.

SEd domum illa non præteribis vbi per tegulas paraliticus ante pedes eius ſubmittitur, vbi pietas & poteſtas obuiauerunt ſibi. Fili inquit, remittuntur tibi peccata tua. O mira clementia, ô indicibilis miſericordia. Accepit felix remiſsionem peccatorum, quoniam non petebat, quoniam non præceſſerat confeſsio, non meruerat ſatisfactio, non exigebat contritio. Corporis ſalutem petebat non animæ: & ſalutem recepit corporis & animæ. Vere domine vita in voluntate tua. Si decreueris ſaluare nos, non eſt qui audeat dicere: cur ita facis phariſæe, à te quid murmuras? An oculus tuus nequam eſt: quia ipſe bonus ſum? Certe miſeretur cui voluerit ploremus & oremus, vt velit. Bonis etiam operibus pingueſcat oratio, augeatur deuotio, dilectio excitetur. Leuentur puræ manus in oratione, quas nõ ſanguis immundiciæ maculauit, tactus illicitus non fœdauit, non exaſperauit auaricia. Leuetur & cor ſine ira & diſcep

diſceptatione, quod tranquillitas ſedauit pax compoſuit puritas conſcientiæ animauit. Sed nihil horum paralyticus iſte legitur præmiſiſſe, qui tamen legitur remiſsionem peccatorum meruiſſe. Hæc eſt ineffabilis eius miſericordiæ virtus, cui ſicut blaſphemum eſt derogare, ita & hoc ſibi præſumere ſtultiſsimum: poteſt cuicunque vult hoc ipſum efficaciter dicere, quod dixit illi paralytico, dimittuntur tibi peccata tua. Sed quicunque ſine ſuo labore vel contritione, vel confeſsione, vel etiam oratione ſibi hoc dicendum expectat, nunquam ei remittentur peccata ſua.

De receptione Chriſti in domo Marthę & Mariæ, & Martha miniſtrante. & effuſione vnguenti, & condemnatione Phariſęi.

CAP. LIIII.

SEd exeundum eſt hinc, & ad Bethaniam veniendum vbi ſacratiſsima fœdera amicitiæ authoritate domini conſecrantur. Diligebat enim Ieſus Mattham & Mariam, & Lazarum, quod hoſpitalis amicitiæ qua illi familiariori adhęrebant affectu detineri nemo eſt qui ambigat. Teſtes ſunt lacrymę illę dulces, quibus lacrymatus eſt cum lacrymantibus, quas totus populus amoris interpretatur indicium. Videte inquiunt, quo modo amabat eum, & ecce ponunt ei cœnam ibi, & Martha miniſtrabat. Lazarus autem erat vnus ex diſcumbentibus. Maria autem ſumpſit alabaſtrum vnguenti, & fracto alabaſtro effudit ſuper caput Ieſu. Gaude quæſo huic intereſſe conuiuio, ſingulorum diſtingue officia. Martha miniſtrat, diſcumbit Lazarus, vngit Maria. Hoc vltimum tuum eſt. Frange igitur alabaſtrum cordis, & quicquid habes deuotionis, quicquid amoris, quicquid deſiderij, quicquid affectionis, totum effunde ſuper ſponſi tui caput, adorans in deo hominem, & in homine deum. Si fremit, ſi murmurat, ſi inuidet, ſi proditor perditionem vocat deuotionem, non ſit tibi curæ. Vt quid ait, perditio hæc? Poſſet hoc vnguentum venundari multo, & dari pauperibus. Phariſæus murmurat, inuidens pœnitenti: murmurat Iudas, inuidens effuſioni vnguenti. Si iudex accuſationem non recipit. accuſatam abſoluit. Sinite inquit, illam. Bonum enim opus operata eſt in me. Laboret

Martha, miniſtret; paret hoſpitium peregrino, eſurienti cibum, veſtem algenti. Ego ſolus Mariæ & illa mihi totum præſtet quod habet: à me quicquid optat, expectet. Quid enim. Tu ne Mariæ conſulis relinquendos pedes, quos tam dulciter oſculatur, auertendos oculos ab illa ſpecioſiſſima facie quam contemplatur, amouendum auditum ab eius ſuaui ſermone quo reficitur?

De obuiatione puerorum cum ramis palmarum, clamantium, oſanna in excelſis.

CAP. LV.

Sed iam ſurgentes eamus hinc. Quò, inquis? Certè vt inſidentem aſello cœli terræque dominum comiteris tanta fieri pro te obſtupeſcens puerorū laudibus tuas in ſanctis clamans & dicens: Oſanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine domini. Iam nunc aſcende cum eo in cœnaculum, grande ſtratum, & ſalutaris cœnæ intereſſe deliciis gratulare.

De cœna domini & de his quę ibi geſta ſunt. Quare beatus Ioannes ſupra pectus eius recubuit.

CAP. LVI.

Vincat verecundiam amor, timorem excludat affectus: vt ſaltem de micis menſæ illius eleemoſynam præbeat mendicanti. Vel à longe ſta, & quaſi pauper intendens in diuitem, vt aliquid accipias extende manum, famen lacrymis prode, cum iam ſurgens à cœna linteo ſe præcinxit, poſuitque aquam in peluim. Cogita quæ maieſtas, quæ poteſtas hominum pedes abluit & exterſit: quæ benignitas proditoris veſtigia ſacris manibus tangit. Specta & expecta, & vltima omnium tuos ei præbe abluendos: quia quem ipſe non lauit, non habebit partem cum eo. Quid modo feſtinas exire? Suſtine paululū. Vidéſne quiſnam ille eſt rogo te, qui ſupra pectus eius recumbit, & in ſinu eius caput reclinat? Felix quicunque ille eſt. O ecce video, Ioannes eſt nomen eius. O Ioannes, quid ibi dulcedinis, quid gratiæ & ſuauitatis, quid luminis & deuotionis ab illo hauriam fonte, dicito. Ibi certe omnes theſauri ſapien

tiæ &

tiæ & ſcientiæ: Ibi fons miſericordiæ, domicilium pietatis & famis æternæ ſuauitatis. Vnde tibi ô Ioānes omnia iſta? Nunquid tu ſublimior Petro, Andrea ſanctior, à cæteris omnibus angelis gratior, ſpeciale hoc virginitatis priuilegium, quia virgo es electus à domino antequam ires cum matre dilectus. Iam miſericordiæ exulta virgo, accede propius, & aliquam tibi huius dulcedinis portionem vendicare non differas. Si ad potiora non potes: dimitte Ioanni pectus, vbi eum vinum læticiæ in diuinitatis cognitione inebriet, tu currens ad vbera humanitatis, lac exprime quo nutriaris. Inter hęc ſacratiſsima illa oratione diſcipulos commendans patri dixerit: Pater ſerua eos in nomine tuo. Inclina tu caput, vt & tu merearis audire: Volo vt vbi ſum ego, & illi ſint mecum.

Qualiter poſt cœnam ad orandum ad montem Oliueti acceſsit.

CAP. LVII.

Bonum eſt tibi hic eſſe. Sed exeundum eſt, præcedit ipſe ad montem Oliueti, tu ſequere. Et licet aſſumpto Petro & duobus filiis Zebedei ad ſecreta ſeceſſerit, vel à longe intuere quo modo in ſe noſtram tranſtulit neceſsitatem. Vide quo modo ille cuius ſunt omnia pauere incipit & tædere, Triſtis eſt anima mea inquiens vſque ad mortem. Vnde hoc deus meus compateris mihi exhibens hominem, vt quodam modo videaris neſcire, quod deus eſt proſtratus in faciem: oras, & factus eſt ſudor tuus, ſicut guttæ ſanguinis decurrentis in terram. Quid ſtas, accurre, & ſuauiſsimas illas guttas lambe, & puluerē pedum illius linge. Noli dormire cum Petro, ne merearis audire ſic: Non potuiſti vna hora vigilare mecum.

Qualiter proditor ad eum capiendum venit, qualiter Petrus gladio percuſsit, ſed poſt negauit.

CAP. LVIII.

Sed ecce iam proditorem præeuntem impiorum turba ſubſequitur, & oſculum præbente Iuda manus iniiciunt in dominum tuum, tenent, ligant, & illas dulces

manus vinculis aſtringũt. Quis feratur? Scio occupat nunc cor tuum pietas, omnia viſcera tua zelus inflammat. Sine rogo patiatur, qui pro te patitur. Quid optas gladiũ? Quid iraſceris? Quid indignaris? Si inſtar Petri cuiuſlibet aurem abſcideris, ſi ferro brachium tuleris, ſi pedem truncaueris, ipſe reſtituet omnia. Qui etiam ſi quidem occideris, abſque dubio ſuſcitabit.

Qualiter male tractatur, coram Pilato falſo accuſatur, & falſo iudicatur, & flagellatur, & corona ſpinea coronatur.

CAP. LIX.

SEquere potius eum vſque ad atrium principis ſacerdotũ, & ſpecioſiſsimam eius faciem quam illi ſputis illiniũt, tu lacrymis laua. Intuere quam piis oculis, quam miſericorditer, quam efficaciter tertio negantem reſpexit Petrum, quando ille conuerſus & in ſe reuerſus fleuit amare. Vtinã bone Ieſu tuus me dulcis reſpiciat oculus, qui te totiens ad vocẽ ancillæ procacis carnis meæ peſsimis operibus affectibuſq; negaui. Sed iam mane facto tradetur Pilato. Ibi accuſatur, & tacet: quoniam tãquam ouis ad occiſionem ducitur, & ſicut agnus coram tondẽte ſe, ſic nõ aperuit os ſuum. Vide, attende quo modo ſtat ante præſidem inclinato capite, deuulſis oculis, vultu placido, ſermone raro, paratus ad opprobria, promptus etiam ad verbera. Scio non poteſt vlterius ſuſtinere, nec dulciſsimum dorſum eius flagellis atteri, nec faciem alapis cædi, nec venerandum illud caput ſpinis coronari corona ſpinea, nec dexterã quæ cœlum & terram continet arundine dehoneſtari, tuis oculis aſpicere poteris. Ecce educitur flagellatus, portans ſpineam coronam, & purpureum veſtimentum. Et dicit Pilatus: Ecce homo, vere homo eſt, Quis dubitet? Teſtes ſunt plagæ virgarum, liuor vlcerum, fœditas ſputorum. Iam nunc cognoſco Zabule quia eſt homo. Vere homo eſt, inquis. Sed quid eſt quod in tot iniuriis non iraſcitur vt homo, non mouetur vt homo, non ſuis tortoribus indignatur vt homo? ergo plus eſt quam homo, ſi quis cognoſcit illum. Cognoſcitur certe homo impiorum iudicia ſuſtinens. Sed cognoſcetur deus iudicium faciens. Sero animaduertiſti

maduertiſti Zabule.

De conſideratione paſsionis Chriſti, & deceptionis diaboli qui eum hominem ſolum eſſe credebat.

CAP. LX.

QVid tibi per mulierem viſum eſt agere vt dimittatur. Tarde locutus es. Sedet pro tribunali iudex prolata ſentẽtia iam portat propriã crucem, ducitur ad mortem. O ſpectaculum, vides ne? Ecce principatus ſuper humerum eius. Hæc eſt virga æquitatis, virga regni tui. Datur ei vinum felle mixtum. Exuitur veſtimẽtis ſuis, & inter milites diuiduntur. Tunica non ſcinditur, ſed ſorte tranſit ad vnum. Dulces manus eius & pedes claluis perforantur, & extenſus in cruce inter latrones ſuſpenditur.

Quo modo pependit in cruce inter cælum & terram, vt ima ſummis reconciliaret.

CAP. LXI.

MEdiator dei & hominum inter cœlum & terram medius pendens ima ſuperis vnit, & cœleſtibus terrena coniungit. Stupet cœlum, & terra miratur: Quid tu? Non mirum ſi ſole contriſtato, tu contriſtaris. Si terra tremiſcente, tu contremiſcis, ſi ſciſsis ſaxis cor tuum ſcinditur. Si flentibus iuxta crucem mulieribus, tu conlacrymaris.

De mira patientia in paſsione reddendo bonum pro malo.

CAP. LXII.

VErum in his omnibus conſidera illud dulciſsimum pectus, quam tranquillitatem ſeruauerit, quam habuerit pietatem. Non ſuam attendit iniuriam, non pœnam reputat, non ſentit contumelias. Sed illis potius à quibus patitur, ille compatitur à quibus vulneratur. Ille medetur, vitam procurat à quibus occiditur. Cum qua mentis dulcedine, cum qua ſpiritus deuotione, in qua charitatis plenitudine, clamat, Pater ignoce illis?

Oratio peccatoris ad chriſtum.

CAP. LXIII.

ECce ego domine tuæ maieſtatis adorator, non tui corporis interfector, tuæ mortis venerator, non tuæ paſſionis irriſor, tuæ miſericordiæ contemplator, non infirmitatis contemptor. Interpellet itaque pro me tua dulcis humanitas, commendet me patri tuo tua ineffabilis pietas. Dic ergo dulcis domine, pater ignoſce illi. At tu virgo, tu maior es apud virginis filium confidentia, à mulieribus quæ longe ſtant cum matre virgine & diſcipulo virgine accede ad crucem, & perfuſum pallore vultum cominus intuere. Quid ergo? Tu ſine lacrymis amantiſsime domine lacrymas videbis, tu ſiccis oculis manens eius animam pertranſit gladius doloris. Tu ſine ſingultu audies dicentem matri: Mulier ecce filius tuus, & Ioanni: Ecce mater tua, cum diſcipulo matrem committeret, latroni paradiſum promitteret. Tunc vnus ex militibus lancea latus eius aperuit, & exiuit ſanguis & aqua. Feſtina ne tardaueris, comede fauum cum melle tuo. Bibe vinum tuum cum lacte tuo. Sanguis tibi in vinum vertitur, vt inebrieris: in lac aqua mutatur vt nutriaris, facta ſunt tibi in petra flumina, in membris eius vulnera. Et in maceria corporis eius caruerna, in quibus inſtar columbæ latitaris, & deoſcularis ſingula ex ſanguine eius. Fiant ſicut vita coccinea labia tua & eloquium tuum dulce.

De *decurione.*

CAP. LXIIII.

SEd adhuc expecta donec nobilis ille decurio veniens extractis clauis, manus pedéſque diſſoluat. Vide quomodo fœlicisſimis brachiis corpus complectitur, ac ſuo aſtringit pectori. Tunc dicere potuit vir ille ſanctiſsimus: faſciculus mirrhæ, dilectus meus mihi inter vbera commorabitur. Sequere tu precioſiſsimum illum cœli terræque theſaurum, vel pedes porta, vel manus brachiáque ſuſtenta: vel certe defluentes minutatim precioſiſsimi ſanguinis ſtillas curioſius collige, & pedum illius puluerem linge. Cerne prærerea quod dulciter beatiſsimus

Nich od

Nichodemus ſacratiſsima vulnera eius tractauit digitis, fouit vnguentis & cum ſancto Ioſeph inuoluit ſindone, collocauit in ſepulchro.

De Magdalena.

CAP. LXVI.

NOli præterea Magdalenæ deſerere comitatum, ſed paratis aromatibus cum ea domini tui ſepulchrum viſitare memento. O ſi quod illa oculis tu in ſpiritu cernere merearis nunc ſuper lapidem reuolutum ab oſtio monumenti angelum reſidentem, nunc intra monumentum, vnum ad caput, alium ad pedes reſurrectionis gloriam prædicantes. Nunc ipſum Ieſum, Mariam flentem, & triſtem tam dulci reſpicientem oculo, tam ſuaui voce dicentem, Maria. Quid hac voce dulcius, quid ſuauius, quid iocundius Maria? Rumpuntur ad hanc vocem omnes capitis caracteres, ab ipſis medullis eliciuntur lacrymæ. Singultus atque ſuſpiria ab imis trahuntur viſceribus, Maria. O beata quid tibi pro meritis fuit, quid animi cum ad hanc vocem te proſterneres, & reddens vocem ſalutanti inclamares, Rabbi. Nam plura dicere lacrymæ prohibent, cum vocem occludat affectus, omnéſque animæ corporiſque ſenſus nimius ardor abſorbeat. Sed ô dulcis Ieſu, cur à ſacratiſsimis ac deſideratiſsimis pedibus tuis ſic arces amantem? O verbum durum. Noli inquit me tangere. Vt quid domine? Quare non tangam deſiderata illa veſtigia tua, pro me perforata clauis, perfuſa ſanguine, non tangam, non deoſculabor? An inimicior es eo, quia glorioſior? Ecce non dimittam te, non recedam à te, non parcam lacrymis, pectus ſingultibus ſuſpiriiſque rumpetur niſi tangam. Et ille: Noli me tangere, Noli timere. Non aufertur tibi bonum hoc, ſed differtur: vade tamen & nuncia fratribus meis quia ſurrexi. Currit cito volens redire. Redit cum aliis mulieribus. Quibus Ieſus occurrens blanda ſalutatione, deiectas ſic exigit, triſtes conſolatur. Aduerte. Tunc eſt datum quod ante fuit dilatum. Acceſſerunt enim & tenuerunt pedes eius. Hic quamdiu potes virgo morare. Non has delicias tuas ſomnus interpolet, nullus exterior tumultus impediat.

De conſideratione mundi & rerum præſentium vt vileſcant, quaſi ſtatim mors ſequatur quæ eſt principium futurorum, & finis præſentium.

CAP. LXVI.

VErum quia in hac miſera vita nihil ſtabile, nihil ęternum, eſt: nūquā in eodem ſtatu permanet homo: neceſſe eſt, vt anima noſtra dum viuimus, quadam varietate paſcatur. Vnde à præteritorum recordatione ad experientiam præſentium tranſeamus, vt ex his quoque quantum à nobis ſit deus diligendus, omnes intelligere valeamus. Hæc omnia reuolue animo, vt in eum totus tuus reſoluatur affectus: vileſcat tibi mundus, omnis amor carnalis ſordeſcat. Neſcias te eſſe in hoc mundo, quę ad illos quæ in cœlis ſunt & deo viuunt, tuum amorem tranſtuliſti. Vbi eſt theſaurus tuus, ibi & cor tuum. Noli cum argenteis ſimulacris vili marſupio tuum includere animum, qui nunquam cum nummorum pondere poterit tranſuolare ad cœlum: puta te cotidie morituram, & de craſtino non cogitabis. Non te futuri temporis ſterilitas terreat, non futuræ famis timor tuam mentem deiiciat. Sed ex ipſo tota fuducia tua pendeat, qui aues paſcit & lilia veſtit. Ipſe ſit horreum tuum, ipſe apotheca, ipſe marſupium, ipſe diuitiæ tuæ, ipſe ſolus ſit tibi omnia in omnibus. Et hæc interim de præſentibus ſatis ſint.

De mortis conditione quæ à cunctis timetur, non timenda à fidelibus.

CAP. LXVII.

QVi autem tanta ſuis præſtat in præſenti quanta illis ſeruat in futuro. Principium futurorum & finis præſentium mors. Hanc cuius natura non horret, cuius non expaueſcit affectus. Nam beſtiæ fuga latibulis & aliis mille modis mortem cauent, & vitam tenent. Iam nunc diligenter attende, quid tua tibi reſpondeat conſcientia: quid præſumit fides tua: quid ſpes promittat, quid expectet effectus. Si vita tua tibi oneri eſt: ſi mundus faſtidio corporeos labores aſſumit: Hoc vnum dico, omnibus mundi huius præſtare deliciis, honoribus atque diuitiis ſi

ob

ob conſcientiæ ſerenitatem, fidei firmitatem, ſpei certitudinem, mortem nō timeas. Quod ille maxime poterit experiri, qui aliquo tempore ſub hac ſeruitute ſuſpirans in liberioris conſcientiæ auras euaſit. Hæc ſunt futuræ beatitudinis tuæ primitiæ ſalutares, vt morte ſuperueniente naturalem horrorem fides ſuperet ſpes temperet, conſcientia ſecura repellat.

De ſecuritate & conſolatione iuſti in morte, & qualiter angeli cum eo aſsiſtunt.

CAP. LXVIII.

ET vide quo modo mors beatitudinis principium eſt, laborum meta, peremptoria viciorum. Sic enim ſcriptum eſt: Beati mortui qui in domino moriuntur, amodo enim iam dicit ſpiritus vt requiſcant à laboribus ſuis. Vnde propheta reproborum ab electorum morte diſcernens: Omnes inquit, reges dormient in gloria in domo ſua. Tu auté proiectus es de ſepulchro tuo quaſi ſtirps inutilis, pollutus & obuolutus.

De anima egrediente & vbi collocatur.

CAP. LXIX.

DOrmiunt quippe in gloria quorum mortem bona commendat conſcientia. Quoniam precioſa eſt in conſpectu domini mors ſanctorum eius. Dormit facie in gloria, cuius dormitioni aſsiſtunt angeli, occurrunt ſancti & concines, ſuum præbentes auxilium, & impertientes ſolacium, hoſtibus ſe opponunt, obſiſtentes repellunt, refellunt accuſantes: & ſic vſque ad ſinum Abrahę ſanctam animam comitātes in loco pacis collocant & quietis. Non ſic impij, quos de corpore quaſi de fœtenti ſepulchro peſsimi ſpiritus cum inſtrumentis infernalibus extrahétes pollutos libidine, obuolutos cupiditate iniiciunt ignibus exurendos, tradunt vermibus lacerandos, æternis fœtoribus deputant ſuffocandos. Vere expectatio iuſtorum lęticia: Spes autem impiorum peribit.

De requie æterna & gloria ſanctorum qualis ſit.

CAP. LXX.

SAne qualis ſit illa requies, quæ pax illa, quæ iocunditas de ſinu Abrahæ, quæ illic quieſcentibus promittitur & expectatur: quia experientia nō docuit, ſtylus explicare

non poterit. Expectant felices donec impleatur numerus fratrum ſuorum vt in die reſurrectionis duplicis ſtolæ induti corporis pariter & animę perpetua felicitate fruantur.

De conſideratione diei iudicij, iudicis irati, damnatione malorum & ſaluatione iuſtorum.

CAP. LXXI.

IAm nunc intuere diei illius terrorem, quando virtutes cœlorum mouebuntur, elementa ignis calore ſoluentur, patebunt inferi, occulta omnia nudabuntur. Veniet deſuper iudex iratus, ardens furor eius, & vt tempeſtas currus eius, vt reddat in ira vindictam & vaſtationem in flamma ignis. Beatus qui paratus eſt occurrere illi. Quid tunc miſeris, an finis erit, quos nunc luxuria fœdat, auaricia diſſipat, extollit ſuperbia? Exibunt angeli & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, iſtos à dextris, alios à ſiniſtris ſtatuentes. Cogita nunc te ante tribunal inter vtranque hanc ſocietatem aſsiſtere, & necdum in partem alteram ſeparatam. Deflecte nunc oculos ad ſiniſtram iudicis, & miſeram illam multitudinem ſpecta.

De confutatione & pœna malorum.

CAP. LXXII.

QValis ibi horror, quis timor, quis fœtor, quis dolor? Stant miſeri, & infelices ſtridentes dentibus, nudo latere palpitantes, aſpectu horribiles, vultu deformes, deiecti præ pudore, præ corporis turpitudine & nuditate confuſi latere volunt, & non datur: fugere tentant, & non permittuntur. Si leuant oculos deſuper, iudicis imminet furor: ſi deponunt, infernalis putei eis ingeritur horror. Nõ ſuppetit criminum excuſatio, nec de iniquo iudicio aliqua poterit eſſe cauſatio. Cum quicquid decretum fuerit, iuſtum eſſe ipſum eorum conſcientiam non latebit.

De dilectione dei qui hic ſeparat bonos à mala vita & operibus impiorum.

CAP. LXXIII.

CErne nunc quam amandus ſit qui te ab hac damnata ſocietate prædeſtinando diſcernit. Vocando ſeparauit, iuſtificando purgauit. Retorque nunc ad dexteram

ſuã oculos,& quibus te glorificando ſit inſerturus,aduerte.

De gloria bonorum.

CAP. LXXIIII.

QVis ibi decor quis honor,quæ felicitas,quę ſecuritas. Alij die iudiciaria ſede ſublimes. Alij martyrij corona ſplendentes. Alij virginitatis florum candidi. Alij eleemoſynarum largitione fœcundi. Alij doctrina & eruditione præclari, vno charitatis fœdere copulantur. Lucet eis vultus Ieſu Chriſti non terribilis, ſed amabilis: non amarus,ſed dulcis:non terrens,ſed blandiens.

De dubio hominis exiſtentis in hoc ſeculo,qualiter iudicabitur,& quo modo ſe debet conuertere ad deum.

CAP. LXXV.

STa nunc in medio, neſciens quibus te iudicis ſententia deputabit. O dura expectatio, timor & tremor venerunt ſuper me,& contexunt me tenebræ. Si me ſiniſtris ſociauerit, non cauſabor iniuſtum: ſi dextris aſcripſerit gratiæ eius hoc, non meis meritis eſt imputandum. Vere domine vita in voluntate tua. Vides ergo quantum in amore eius tuus extendi debeat animus, qui cum iuſte poſſet in impios prolatam, in te quoque retorquere ſententiam, mitibus te maluit ac ſaluandis inſerere. Iam te puta ſanctæ illi ſocietati coniunctam vocis audire decretum: Venite benedicti patris mei,percipite regnum quod vobis paratum eſt ab origine mundi. Miſeris audientibus verbum durum plenum iræ & furoris: Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. Tunc ibunt hi in ſupplicium æternum: iuſti autem in vitam ęternam. O dura ſeparatio,ô miſerabilis conditio,ſublatis verò impiis ne videant gloriam dei.

De viſione dei poſt iudicium,& quæ ſit interim gloria hic poteſt colligi.

CAP. LXXVI.

IVſtis quoque ſingulis ſecundum gradum ſuum, & meritum angelicis ordinibus inſertis, fiet illa glorioſa proceſsio

omnia ſine labore: impertiens ſe, & quodam modo diſpertiens ſingulis pro ſua capacitate ſine ſui diminutione vel diuiſione. Videbitur ille vultus amabilis, & deſiderabilis in quem deſiderant angeli proſpicere, de cuius plenitudine, de cuius lumine, de cuius ſuauitate quid dicetur? videbitur pater in filio, filius in patre, ſpiritus ſanctus in vtroque. Videbitur non per ſpeculum & in ænigmate, ſed facie ad faciem. Videbitur enim ſicuti eſt, impleta illa promiſsiōne qua dicit: Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum. Ex hac viſione illa procedit cognitio de qua ipſe ait: Hæc eſt vita æterna vt cognoſcant te vnum deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Ex his tanta naſcitur dilectio, tantus ardor paterni amoris, tanta dulcedo charitatis, tanta feruendi copia, tanta deſiderij vehementia: vt nec ſatietas deſiderium minuat, nec deſiderium ſatietatem impediat. Quid eſt hoc? certè quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit quæ præparauit deus diligentibus ſe.

Concluſio in contemplatione diuini amoris ex beneficiorum præteritorum chriſti memoria & præſentium experientia, & expectatione futurorum.

CAP. LXXVIII.

HAec tibi ſoror de beneficiorum præteritorum Chriſti memoria, de præſentium experientia, de expectatione futurorum quædam meditationum ſpiritualium ſemina præſeminare curaui, ex quibus diuini amoris fructus vberior oriatur & creſcat, vt meditatio affectum exerceat. Affectus deſiderium pariat, lacrymas deſiderium excitet, vt ſint lacrymæ tuæ panes die ac nocte, donec appareas in conſpectu eius, & ſuſcipiaris ab amplexibus eius: Dicáſque illud quod in Canticis ſcriptum eſt: Dilectus meus mihi & ego illi. Habes nunc ſicut petiſti corporales conſtitutiones, quibus incluſa exterioris hominis mores componas. Habes formam præſcriptam, qua interiorem hominem, vel purges à viciis, vel virtutibus ornes. Habes in triplici meditatione quo modo in te dilectionem excites, nutrias, & accendas.

Verſus

ceſsio Chriſto præcedente capite noſtro: omnibus membris ſuis ſequentibus, & tradetur regnum deo & patri: vt ipſe regnet in ipſis, & ipſi regnent cum ipſo illud percipientes regnum, quod paratum eſt illis ab origine mundi.

De gloria & gaudiis paradiſi.

CAP. LXXVII.

CVius regni ſtatus nec cogitari quidem poteſt à nobis, multo minus dici vel ſcribi. Hoc ſciendum quòd omnino nihil aberit quod vel adeſſe, nec quicquam aderit, quod vel abeſſe. Nullus igitur ibi luctus, fletus nullus, non timor, non dolor, non diffidentia, non inuidia, non ſuſpicio, non ambitio, non adulatio, non detractio, non ægritudo, non ſenectus, non mors, non paupertas, neque tenebræ, non edendi vel bibendi, vel dormiendi vlla neceſsitas, nulla fatigatio, defectio nulla: quid ergo boni ibi eſt, vbi nec luctus, nec fletus, nec dolor eſt, neque triſticia, quid poteſt eſſe niſi perfecta lætitia, vbi nulla tribulatio, nulla tentatio, nulla temporum mutatio, vel aëris corruptio æſtus vehementior, nec hyems aſperior? Quid poteſt eſſe vbi ſumma quædam rerum temperies, & mentis & carnis vera ac ſumma tranquillitas: vbi nihil quod timeas, vbi nulla diſcordia, nulla inuidia, nulla ſuſpicio, nulla ambitio, nulla adulatio, detractio nulla? Quid poteſt eſſe niſi ſumma & vera dilectio, vbi nulla paupertas, nulla cupiditas: quid poteſt eſſe niſi bonorum omnium plenitudo? Vbi nulla deformitas, quid poteſt eſſe niſi vera pulchritudo? vbi nullus labor vel defectio, quid erit, niſi requies ſumma & fortitudo? Vbi nihil eſt quod grauet vel oneret, quid eſt niſi ſumma facilitas? Vbi nec ſenectus expectatur, nec morbus timetur, quid poteſt eſſe niſi vera ſanitas? vbi neque nox neque tenebræ, quid erit niſi lux perfecta? vbi mors, & mortalitas omnis abſorpta, quid erit niſi vita æterna: quid eſt vltra quod quæramus, certe quod his omnibus excellit, id eſt viſio, cognitio & dilectio creatoris. Videbitur in ſe, videbitur in creaturis ſuis regens omnia ſine ſolicitudine, ſuſtinens

omnia

omnia ſine labore: impertiens ſe, & quodam modo diſpertiens ſingulis pro ſua capacitate ſine ſui diminutione vel diuiſione. Videbitur ille vultus amabilis, & deſiderabilis in quem deſiderant angeli proſpicere, de cuius plenitudine, de cuius lumine, de cuius ſuauitate quid dicetur? videbitur pater in filio, filius in patre, ſpiritus ſanctus in vtroque. Videbitur non per ſpeculum & in ænigmate, ſed facie ad faciem. Videbitur enim ſicuti eſt, impleta illa promiſsione qua dicit: Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum. Ex hac viſione illa procedit cognitio de qua ipſe ait: Hæc eſt vita æterna vt cognoſcant te vnum deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Ex his tanta naſcitur dilectio, tantus ardor paterni amoris, tanta dulcedo charitatis, tanta feruendi copia, tanta deſiderij vehementia: vt nec ſatietas deſiderium minuat, nec deſiderium ſatietatem impediat. Quid eſt hoc? certè quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit quæ præparauit deus diligentibus ſe.

Concluſio in contemplatione diuini amoris ex beneficiorum præteritorum christi memoria & præſentium experientia, & expectatione futurorum.

CAP. LXXVIII.

HAec tibi ſoror de beneficiorum præteritorum Chriſti memoria, de præſentium experientia, de expectatione futurorum quædam meditationum ſpiritualium ſemina præſeminare curaui, ex quibus diuini amoris fructus vberior oriatur & creſcat, vt meditatio affectum exerceat. Affectus deſiderium pariat, lacrymas deſiderium excitet, vt ſint lacrymæ tuæ panes die ac nocte, donec appareas in conſpectu eius, & ſuſcipiaris ab amplexibus eius: Dicáſque illud quod in Canticis ſcriptum eſt: Dilectus meus mihi & ego illi. Habes nunc ſicut petiſti corporales conſtitutiones, quibus incluſa exterioris hominis mores componas. Habes formam præſcriptam, qua interiorem hominem, vel purges à viciis, vel virtutibus ornes. Habes in triplici meditatione quo modo in te dilectionem excites, nutrias, & accendas.

Verſus

Verſus notabiles.

Dulcia ſunt animæ ſolacia quæ tibi mando.
Nam proſunt minimè niſi ſerues hæc operando.

Si quis igitur in huius libelli locutione profecerit, hanc labori meo vel ſtudio vicem impendat: vt apud ſaluatorem meum quem diligo, apud remuneratorem meum quem expecto, apud iudicem meum, quem timeo pro peccatis meis intercedat.

DIVI AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE VITA EREmitica libri finis.

Tomi primi operum diui Auguſtini,

FINIS.

BIBL. NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

4-3-4

Digitized by Google